

ENQUÊTECOMMISSIE REGERINGSBELEID 1940–1945

MILITAIR BELEID 1940–1945

ZITTING VAN DONDERDAG 20 APRIL 1950

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer *Algera*, voorzitter, en de heren *Posthumus* en *Fens*, leden, alsmede de heer *Oosterhuis*, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

DIRK SCHIPPER,

oud 56 jaar, wonende te Eindhoven,
reclame-chef en procuratiehouder Philips Gloeilampenfabrieken

Hij legt de eed af als getuige.

78252. De Voorzitter: Gaarne zou ik van u vernemen, welke militaire functies u hebt uitgeoefend in de periode van 1939—1945.

A. Vanaf 1 September 1939 heb ik in de Grebbelinie gelegen, als waarnemend bataljonscommandant van het IIIde bataljon 15de regiment infanterie. Dat heeft tot 1 Juli 1940 geduurd. Tussen 1 Juli 1940 en de bevrijding van het zuiden op 16 September ben ik natuurlijk niet in militaire dienst geweest. Ik ben in die tijd steeds in Eindhoven gebleven. Op 1 October 1944 ben ik commandant van het aanmeldingsbureau voor oorlogsvrijwilligers in Tilburg geworden. Die functie vervulde ik tot 1 April 1945. Van 1 April tot 1 Augustus of 15 Augustus heb ik acht aanmeldingsbureaux voor oorlogsvrijwilligers opgericht in Overijssel, o.a. in Zwolle, Steenwijk en Oldenzaal. Tegelijkertijd heb ik daarover het inspecteurschap waargenomen. Daarna ben ik commandant van het Centrale Vrijwilligerskamp in Eindhoven geweest, tot 1 October 1946.

78253. De Voorzitter: Dat is voor ons voldoende. Het onderzoek van de Enquêtecommissie eindigt met de datum van 20 November 1945. Na de bevrijding bent u dus eerst commandant van het aanmeldingsbureau voor vrijwilligers in Tilburg geweest.

Kunt u ons ook iets mededelen over de wijze, waarop u tot die functie bent benoemd?

A. Ik ben door reserve-majoor *Schilleman* benoemd, die toentertijd commandant van het aanmeldingsbureau in Eindhoven was en, naar ik meen, plaatsvervangend commandant van het Centraal Vrijwilligersbureau Eindhoven. In Eindhoven was nl. het z.g. C.V.B. gevestigd. Majoor *Schilleman* heeft daar eerst het commando waargenomen en is daarna opgevolgd door reserve-kolonel *Thal Larsen*. Ik ben benoemd door majoor *Schilleman*.

78254. De Voorzitter: Weet u ook, wanneer het C.V.B. is opgericht?

A. Dat zou ik u niet uit mijn hoofd kunnen zeggen. Ik zou het u echter wel schriftelijk kunnen mededelen, want ik heb thuis nog wel een archief, wat echter te dik en te omvangrijk was om hier allemaal te brengen. Daarin staat de juiste datum van oprichting. Naar ik meen, is het opgericht door de heer *van Nijnatten*. Stelt u er prijs op, dat ik u dat schriftelijk mededeel?

78255. De Voorzitter: Ja, gaarne. Kunt u iets mededelen over de organisatie van die aanmeldingsbureaux?

A. Bedoelt u in algemene trekken? Bedoelt u de administratieve organisatie? Ik geloof, dat ik ideze vraag het gemakkelijkst kan beantwoorden, door u de instructie te geven van een commandant van een dergelijk aanmeldingsbureau. Deze instructie heb ik nl. meegebracht. Op deze instructie heb ik mij gebaseerd bij de organisatie van het bureau. Hier staat vrijwel alles in.

78256. De heer *Fens*: Is u ook bekend, wie die instructie heeft samengesteld?

A. Deze instructie is reeds in Londen samengesteld.

78257. De Voorzitter: Hoeveel aanmeldingsbureaux waren er voordat het noorden was bevrijd?

A. De mij bekende bureaux zijn: Maastricht, Eindhoven, Tilburg, Breda. Mogelijk is er naderhand nog een bureau bijgekomen, maar dat kan ik mij op het ogenblik niet meer herinneren. Misschien vindt u in de instructie, die ik u zo juist overhandigde, nog een lijst met de namen van de juiste plaatsen.

78258. De Voorzitter: Er staat in de instructie: „Als het hoofd van één dezer bureaux, waartoe u bent aangewezen door het Militair Gezag, is het uw taak aan de hand van de instructie er toe mede te werken, dat deze oorlogsvrijwilligerswerving een zoo groot mogelijk succes wordt.” Hieruit zou dus volgen, dat u door het Militair Gezag bent aangewezen.

A. Ja, maar het is zoals ik zeg. Ik ben niet door het Militair Gezag aangewezen, want dan zou ik door overste *Verhoef* benoemd moeten zijn, die indertijd militair commissaris in Eindhoven was, en deze heeft mij nooit enige opdracht in deze richting verstrekt. Het kan dus zijn, dat het is gedelegeerd door overste *Verhoef* aan majoor *Schilleman*. En majoor *Schilleman* heeft mij benoemd.

78259. De heer *Fens*: Daar staat ook tegenover, dat generaal *van Nijnatten* daar later — naar ik meen — hoofd is geworden.

A. Generaal *van Nijnatten* is later hoofd van het C.I.K.L. geworden (Centraal Indelingskantoor Koninklijke Landmacht).

78260. De heer *Fens*: Ressorteerde het C.V.B. niet onder de generaal?

A. Neen. Dat waren — voor zover mij bekend — twee afzonderlijke organisaties. Er was natuurlijk wel verband tussen die twee organisaties, want men zat in hetzelfde bureau. Reserve-kolonel *Thal Larsen*, het hoofd van C.V.B., zat in hetzelfde huis als generaal *van Nijnatten*.

78261. De heer *Fens*: Ressorteerde reserve-kolonel *Thal Larsen* wel onder Militair Gezag?

A. Naar mijn weten ressorteerde reserve-kolonel *Thal Larsen* rechtstreeks onder de Minister van Oorlog. Hij ging ook herhaalde malen naar den Haag om met Minister *Meynen* overleg te plegen.

78262. De Voorzitter: Was er nog contact tussen de aanmeldingsbureaux en het Militair Gezag?

A. Ja, zeker. Toen ik in Tilburg ben gekomen, is mijn eerste daad geweest naar de burgemeester te gaan en daar mijn geloofs-brieven te overhandigen en hem te vragen om mij een pand aan te wijzen, waar het aanmeldingsbureau kon worden gevestigd. Mijn tweede daad is geweest naar de militair commissaris van Tilburg, reserve-majoor *de Lange*, te gaan om met hem contact op te nemen en ook door hem ben ik ingekwartierd. In de praktijk is het toen z6 gegaan, dat ik ben ingekwartierd in een mess van Militair Gezag, waar ongeveer tien heren aanwezig waren, waaronder de militair commissaris. Elke dag werd er een vergadering gehouden op het militair commissariaat, waar ik altijd bij tegenwoordig was als vertegenwoordiger van het aanmeldingsbureau voor de aanmelding van de vrijwilligers.

78263. De heer Fens: Hebt u de indruk gekregen, dat majoor *de Lange* in Tilburg het idee had, dat u onder hem ressorteerde?

A. Neen. Hij heeft mij verzocht of ik op die vergaderingen aanwezig wilde zijn en ik heb dat gedaan. Die vergaderingen hadden elke morgen plaats van half negen tot ongeveer half tien. Daar werden alle mogelijke kwesties besproken. Wanneer er vragen werden gesteld over de oorlogsvrijwilligers, dan heb ik die vragen natuurlijk in die vergadering beantwoord en behandeld. Verder stond ik niet onder commando van majoor *de Lange*.

78264. De heer Fens: Dus in feite heeft het Militair Gezag er zich niet mee bemoeid?

A. Het heeft er zich totaal niet mee bemoeid.

De Voorzitter: Dat is ook conform de instructie, want daarin staat: Alle over het land verspreide aanmeldingsbureaux staan buiten het Militair Gezag.

78265. De heer Fens: Maar de aanwijzing zou dus geschieden door het Militair Gezag, als ik dat eerste artikel doorlees. Is dat echter niet gebeurd?

A. Neen.

78266. De Voorzitter: Bestond het C.V.B. al, toen u die benoeming kreeg?

A. Ja.

78267. De Voorzitter: Ik vraag het om de volgende reden: de mogelijkheid bestaat ook, dat het anders was, want hier staat, dat uw werkzaamheden niet zouden mogen wachten op de oprichting van het C.V.B.

A. U voelt, dat de zaak min of meer zwevend was. Daarom zei ik ook in het begin, dat majoor *Schilleman* in mijn ogen de plaatsvervangend commandant van het C.V.B. was. De toenmalige kapitein *Zweijpfenning* zat daar ook nog bij. Dat was de man, die de verschillende commandanten in het zuiden heeft benoemd.

78268. De Voorzitter: Eigenlijk is dus eerst de man van het Centraal Vrijwilligersbureau aangewezen en deze heeft de hoofden van de verschillende gewone aanmeldingsbureaux benoemd.

A. Ja.

78269. De Voorzitter: Werd daarbij ook een bepaalde lijn gevolgd? Of ging dat naargelang er mensen voorhanden waren?

A. Het laatste was het geval, want ik herinner mij nog, dat ik mij persoonlijk ben gaan melden. Zoals u weet, kwam er toen meldingsplicht voor officieren. In die tijd werd er aan alle kanten aangeplakt, dat de reserve-officieren zich moesten aanmelden. Ik was een van de eersten. Ik ben naar majoor *Schilleman* gegaan en zei, dat ik mij beschikbaar stelde. Ik vroeg of hij geen functie voor mij had. De heer *Schilleman* zei: Jij wordt commandant van het aanmeldingsbureau in Tilburg. Dus dat ging betrekkelijk inofficieel. Ik heb nooit een officiële schriftelijke aanstelling gehad. Ik heb een pas gekregen om door de linies heen te komen, omdat daar ook nog verschillende Duitse onderdelen zaten, en ik ben naar Tilburg getogen en met dat eenvoudige pasje ben ik naar de burgemeester gegaan en op die manier is de zaak verder georganiseerd. Een officiële instructie heb ik niet eens gehad, behalve het boekje, dat ik u overhandigde.

78270. De Voorzitter: Heeft u ook iets gemerkt van een zekere aversie tegen — wat men noemde — het oude leger, dat beroeps-officieren enigermate werden achtergesteld ten behoeve van mensen uit de illegaliteit?

A. Op dat moment waren er eigenlijk nog geen beroeps-officieren van het oude leger.

78271. De Voorzitter: Enkelen wel.

A. Dat was toch maar heel, heel weinig. U weet, dat deze beroeps-officieren pas zijn teruggekomen — als ik het mij goed weet te herinneren — in Mei, Juni 1945, toen kwam het grote quantum uit Stanislaus, waarna ik ook wel enige beroeps-officieren heb meegemaakt.

In de tijd daarvoor heb ik, praktisch gesproken, geen beroeps-officieren meegemaakt, uitgezonderd mensen, die uit Londen kwamen. In die tijd was er een vrij levendig verkeer tussen Londen en het zuiden. U weet, dat de Regering — naar ik meen — tijdelijk in Oisterwijk heeft gezeten. Er kwamen nogal wat officieren uit Londen over om bepaalde aangelegenheden te bespreken.

78272. De Voorzitter: Voor onze commissie is ook de heer *Lamberti* verschenen, die ons mededeelde, dat er in die tijd een stroming was, dat de beroeps-officieren weg moesten. Hij heeft gezegd: „De houding van het Militair Gezag was van die aard, dat, wanneer men bemerkte, dat men met een beroeps-officier had te doen, men deze de rug toekeerde.” Dat dateert toch van die eerste tijd.

A. Ik weet niet precies wanneer de heer *Lamberti* is gekomen. Ik meen mij te herinneren, dat hij een nogal pessimistisch karakter had. Ik heb werkelijk nooit iets van deze stroming gemerkt. Ik heb ook naderhand, toen ik commandant van het C.V.B. was, verschillende beroeps-officieren bij mijn onderdeel gehad, maar de samenwerking met die heren is altijd uitstekend geweest.

78273. De Voorzitter: Kunt u nu misschien uiteenzetten op welke wijze uw bureau zijn taak heeft vervuld?

A. Ik heb u al verteld, dat ik ben begonnen met een pand in te richten. Vervolgens heb ik publicaties aangeplakt in de gemeente Tilburg, waarvan ik hier een paar voorbeelden bij mij heb. Deze affiches waren centraal al doorgedrukt. We hadden dus niets anders te doen dan mijn naam er onder te drukken. Deze affiches zijn overal verspreid. Stelt u er prijs op om deze affiches te behouden? Ik kan ze missen, ik heb ze speciaal voor u meegebracht. Verder heb ik maatregelen genomen om door middel van de pers de nodige persberichten te publiceren. Ik heb hier nog het „Nieuwsblad van het Zuiden”, in Tilburg uitgegeven, van Januari 1945. In deze geest zijn er natuurlijk talloze andere artikelen verschenen, maar dit is er één voorbeeld van.

78274. De Voorzitter: Zijn er velen geweest, die zich hebben aangemeld?

A. Ja, het enthousiasme was enorm. Ik had werkelijk moeite om de mensen van de deur van het aanmeldingsbureau weg te houden. De eerste Maandag, dat ik opende, stond er een rij van zeker 600 jonge mensen zich voor het aanmeldingsbureau te verdringen om toegang te verkrijgen en ingeschreven te worden, onder het zingen van vaderlandse liederen.

78275. De heer Fens: Alleen in Tilburg?

A. Ik heb daar 5000 à 6000 vrijwilligers ingeschreven.

78276. De Voorzitter: Uit de gemeente Tilburg?

A. Ja. Er waren nog enige kleine gemeenten bij. Er waren bepaalde rayons. Hilvarenbeek was er b.v. ook nog bij. Ik kan u wel zeggen, dat er een laaiend enthousiasme was.

78277. De Voorzitter: Waren van die aanmeldingen uitgezonderd het beroeps- en reservepersoneel van de zee- en landmacht en de dienstplichtigen van zee- en landmacht, die reeds in werkelijke dienst waren? En konden zich wel diegenen melden, die bij de grenswacht dienden of bij de bewakingscompagnieën? Kunt u misschien over de organisatie daarvan iets mededelen? Zij waren natuurlijk pas in functie?

A. Daar kan ik helaas weinig van zeggen.

78278. De heer Fens: Dat waren toch eigenlijk mensen van de B.S.?

A. Dat was een gedeelte B.S. Het was echter een heel aparte organisatie. Dus de aanmeldingsbureaux als zodanig hadden met de grenscompagnieën niets te maken.

78279. De heer Fens: De jongens van de grenscompagnieën konden zich dus bij u komen opgeven als oorlogsvrijwilligers?

A. Ik heb er ook verschillenden bij mij gehad. Zij waren veel enthousiaster om oorlogsvrijwilliger te worden, waarschijnlijk met het aspect om uitgezonden te worden, dan om daar aan de grens dienst te doen.

78280. De **Voorzitter**: Hoe was uw ervaring wat betreft de voorkeur, die men voor de verschillende onderdelen van leger en vloot aan de dag legde?

A. Er was voor de marine een zeer grote voorkeur. Het is heel eigenaardig, maar dat heeft men altijd geweten aan het verschijnsel, dat nogal eens in de landprovincies voorkomt, b.v. in Brabant en Limburg, dat men daar juist een grote belangstelling voor de marine vindt. Men ziet daar de zee nooit. Het is waarschijnlijk een psychologisch verschijnsel. Men wil gaarne de zee zien, men wil wat meemaken. Dat is mijn ervaring ook in Tilburg geweest. Voor de marine had men zeer grote belangstelling. Daar kwam dit nog bij, dat de organisatie van de marine veel vlotter liep dan de organisatie van het landleger. Dat is bij mij een zeer sterke indruk geweest.

78281. De **Voorzitter**: Wat was daarvan de oorzaak?

A. De oorzaken kan ik u niet aangeven. Ik kan u alleen maar de feiten noemen. Ik zat nog geen twee weken in Tilburg, of er zat al een deputatie van de marine onder aanvoering van jhr. *de Jonge van Ellemeet*. Deze kwam bij mij om de eerste besprekingen te voeren voor de vrijwilligers voor de marine. Daarbij trof het mij, dat ook de organisatie van de marine zo prachtig klopte, want de heer *de Jonge van Ellemeet* kwam niet alleen. Hij had eerst een voorlopige bespreking met mij en zei, dat hij de volgende week terug zou komen. Hij vroeg mij, of ik al aanmeldingen had. Ik had inderdaad al honderden papieren klaarliggen. De volgende week kwam de heer *de Jonge van Ellemeet* terug met een volledige aanmeldingsploeg. Dat was werkelijk prima georganiseerd. De heer *de Jonge van Ellemeet* had een keuringsarts bij zich en een sergeant-majoor met een schrijfmachine. Het was dus eigenlijk een rijdend equipé. Hij vroeg mij alleen de papieren en een kamer. Ik riep bepaalde mensen op en stelde voor dit werk een koerier ter beschikking. Dat ging werkelijk allemaal van een leien dakje. Het was wel een frappant verschil met wat het landleger te zien gaf.

78282. De heer **Fens**: Hoelang heeft het geduurd vóórdát u een reactie van de landmacht bemerkte?

A. Het heeft wel twee à drie maanden geduurd, voordat de landmacht flink op stoot kwam.

78283. De **Voorzitter**: Welk orgaan van de landmacht had hierin zeggenschap?

A. Nu stelt u mij een vraag, die ik in mijn kwaliteit natuurlijk niet kan beoordelen. Ik ontving daar de mensen, zoals de wervingsploeg van de marine. Ik kan mij niet voorstellen welk orgaan van de landmacht hier iets had moeten doen.

78284. De heer **Fens**: U heeft toch wel de overtuiging, dat het uit Londen had moeten komen?

A. Ja, in Londen had natuurlijk een of andere organisatie klaar moeten worden gemaakt om deze kwestie onmiddellijk op te nemen. Een dergelijke organisatie ontbrak echter.

78285. De **Voorzitter**: U zou misschien kunnen zeggen, dat de bevelhebber van de Nederlandse Strijdkrachten dit orgaan onder zich had moeten hebben. Dit orgaan heeft er dus geen bemoeienis mee gehad?

A. Ja, maar veel en veel later.

78286. De **Voorzitter**: Welk orgaan is toen bij u geweest?

A. Verschillende mensen zijn er bij mij geweest. O.a. majoor *Niterink*.

78287. De heer **Fens**: Kwam deze uit Brussel?

A. U begrijpt, dat dit gesprek — omdat het vijf jaren geleden is — een dermate kleine indruk heeft gemaakt, dat ik het mij niet meer herinner, terwijl de marine mij zó heeft gefraspeerd, dat ik het altijd zal onthouden, omdat het zo prachtig liep.

78288. De heer **Fens**: Het zou toch misschien indruk op u gemaakt kunnen hebben, dat u zei: „Nu komt er eindelijk eens iemand.“ U had immers al van de marine eerdere, betere ondervindingen gehad.

A. Ja, zo klopt het. De marine heeft eigenlijk een gedeelte van de beste krachten al afgeroomd. Dat ging natuurlijk in een stad als Tilburg als een lopend vuurtje rond. Vandaar, dat de belangstelling voor de marine nog weer extra gestimuleerd werd.

78289. De **Voorzitter**: Men kon zich opgeven voor de marine, de mariniers, de Nederlandse landmacht, de luchtmacht of het Nederlandsch-Indische Leger (met dat laatste wordt het K.N.I.L. bedoeld)?

A. Ja.

78290. De **Voorzitter**: Was het ook mogelijk zich aan te geven bij de Nederlandse landmacht voor uitzending naar Nederlandsch-Indië?

A. Dat was in de praktijk inderdaad mogelijk. Er werd uitdrukkelijk bij gezegd: bestemd voor de dienst overzee.

78291. De **Voorzitter**: Is met die voorkeur altijd rekening gehouden?

A. Op mijn aanmeldingsformulieren was natuurlijk gelegenheid om die dingen vast te leggen. Wie het eerst kwam, het eerst maalde. Zoals ik u al zei, heeft de marine het eerst een groot gedeelte van deze strijdkrachten meegenomen. Daarna zijn volgens mijn herinnering gevolgd de luchtmacht en de landmacht. Van het landleger kan ik die wel als de meest actieve noemen. Op uw laatste vraag kan ik u antwoorden, dat zoveel mogelijk met de voorkeur rekening is gehouden.

78292. De **Voorzitter**: Was het uiten van voorkeur zodanig, dat volledig rekening kon worden gehouden met de eisen, die S.H.A.E.F. stelde?

A. Neen, in de praktijk konden wij als autoriteiten van het aanmeldingsbureau op die voorkeur nog wel een belangrijke invloed uitoefenen.

78293. De **Voorzitter**: Men moest toch alles aanpassen aan de eisen van S.H.A.E.F.?

A. Ja.

78294. De **Voorzitter**: Daaronder vielen waarschijnlijk niet de mensen, die zich voor de marine hadden aangemeld, want de eisen van S.H.A.E.F. hadden betrekking op de landmacht.

A. Ja, die hadden betrekking op de landmacht.

78295. De **Voorzitter**: Zijn er zoveel aanmeldingen geweest, dat men voldoende aan de wensen van S.H.A.E.F. gehoor kon geven?

A. Ja, inderdaad.

78296. De heer **Fens**: Had u enig idee — dit is geen onaangename vraag, omdat het een nogal verwarde toestand was — waarvoor u eigenlijk mensen aanwierf en wat er geformeerd zou worden? Of het bataljons zouden worden?

A. De eerste week, dat ik er naar toe ging, wist ik het niet, want toen liepen wij zelf met tamelijk vage ideeën rond over de bevrijding van Indië en troepen, die daarvoor zouden worden gebruikt. Ik kan u wel zeggen, dat de meeste oorlogsvrijwilligers, die zich met groot enthousiasme hebben aangemeld, dit eigenlijk onder deze zelfde vage indruk hebben gedaan.

78297. De heer **Fens**: Wanneer is het eigenlijk gaan dagen? Dat u zei: „Nu weet ik tenminste, waarvoor ik werf“.

A. In de loop van 1945 hebben wij natuurlijk nadere instructies gekregen over expeditionaire macht en gezagsbataljons, die nog door generaal *Bongers* zijn geformeerd. Toen kwamen er ook technische lijsten door met personeel, ingedeeld in verschillende groepen en beroepen, al naar gelang men nodig had. Dat beeld is zich toen allengs duidelijker gaan aftekenen. In het begin wisten we dat niet, maar dat heeft aan het enthousiasme niets toe- of afgedaan.

78298. De heer Fens: Kunt u zo ongeveer zeggen, hoe lang die periode van de „schemering“ eigenlijk heeft geduurd, het moment, dat u met uw bureau bent begonnen, totdat u een duidelijk inzicht had: Wat gaat er met deze jongens, die ik verworven heb, nu gebeuren? D.w.z. voor de landmacht, voor de marine ging het immers vlot.

A. Ik zou die vraag gaarne in mijn papieren willen nakijken en u dan schriftelijk antwoorden. Ik kan het wel zeggen, maar ik weet het niet uit mijn hoofd. Ik wil u op dit punt gaarne goed informeren.

78299. De Voorzitter: Zijn er bij de aanmeldingen ook bepaalde beloften gedaan; b.v. voor opleiding tot officier?

A. Ja. Ik heb een stuk meegebracht, waarin het een en ander over dit onderwerp staat vermeld. Misschien wilt u het even doorlezen? Het is een nogal omvangrijk epistel.

78300. De Voorzitter: Ik bedoel, heeft men aan de mensen gezegd: Gij zult officier worden?

A. In deze vorm kan dat natuurlijk nooit gezegd zijn. Wij hebben hetzelfde aan de mensen gezegd, wat in deze instructie staat. Ik ben zelfs zo ver gegaan, dat ik bepaalde folders heb laten drukken, met een uittreksel van de voorwaarden, die wij aan de oorlogsvrijwilligers hebben gegeven.

78301. De heer Fens: Dit is meer de technische verzorgingskant van het geval.

A. Ja, maar als ik het wel heb, staan hier ook zinsneden in over een opleiding voor officier.

78302. De heer Fens: Dit is zuiver technisch, er staat b.v. in, wat ze verdienen, gezinstoelagen, enz. Ik meen, dat de Voorzitter meer bedoelt de kwestie, dat er aan jongens, die H.B.S. hebben, is gezegd: Jullie worden officier.

A. Het ging in die tijd als volgt. Ik kreeg langzamerhand van het Centraal Vrijwilligersbureau het verzoek, een opgave in te dienen van jongelui, die volgens mijn oordeel voor officier geschikt waren, die voldeden aan de eisen, die door het C.V.B. waren gesteld. Dan ging ik een aantal jongelui uit mijn aanmeldingen schiften. Ze werden opgeroepen op een bepaald moment. Vervolgens kwam generaal *van Nijnatten* persoonlijk op het aanmeldingsbureau, onderwierp de jongelui aan een bepaalde ondervraging. Generaal *van Nijnatten* zei al direct na afloop, of ze niet dan wel geschikt waren. Aan de hand daarvan werd een selectie gemaakt voor de officiersopleiding, die op dat moment in Engeland plaats had.

78303. De Voorzitter: Er werd waarschijnlijk alleen gezegd: „U is bestemd voor de opleiding, het is niet zeker, dat u ook officier wordt.“ Later is er weleens teleurstelling geweest, dat men geen officier is geworden. De teleurgestelden hebben toen gezegd: „Wij zouden officier worden, dat is ons beloofd en het is niet geschied.“ Nu gaat hei er maar om, wat er precies tegen deze mensen is gezegd.

A. U begrijpt wel, dat wij tegen deze mensen nooit hebben gezegd: „U wordt officier, maar u komt op de opleiding, waar een bepaalde schifting automatisch plaats heeft, en dan zult u wel zien of u officier wordt, ja dan neen.“ Bepaalde beloften zijn er nooit gedaan.

78304. De heer Fens: Het is wel belangrijk, wat u daar zegt, omdat wij ook dikwijls het tegendeel hebben gehoord. In uw tegenwoordigheid is het dus nooit gebeurd, dat — om nu maar man en paard te noemen — generaal *van Nijnatten* heeft gezegd tegen de jongens, die hij dan zo ver had, dat ze naar Engeland zouden gaan, naar een officiersopleiding, dat zij officier zouden worden.

A. Neen, dat is positief niet gezegd. Ik ben bij alle zittingen van de generaal persoonlijk tegenwoordig geweest. Ik kan u dat uit de beste bron verzekeren. Dat is nooit gezegd. Maar u weet, hoe woorden dikwijls verkeerd worden geïnterpreteerd door enthousiaste jongelui. Dit is beslist een misverstand.

78305. De Voorzitter: Wat gebeurde er verder, nadat men zich had aangemeld?

A. Voor een groot gedeelte wachten. Wachten, wachten en nog eens wachten.

78306. De Voorzitter: Dat gold niet voor dat gedeelte, dat bestemd was om aan de eisen van S.H.A.E.F. te voldoen. Er is natuurlijk wel een groot aantal mensen opgeroepen.

A. Ja, maar dat ging niet zo vlot.

78307. De Voorzitter: Wanneer is men met het oproepen begonnen? Of ging dat geleidelijk?

A. Dat ging geleidelijk. Zoals ik al zei, heeft de marine het eerst de mensen weggehaald voor de marinedetachementen en daarna kreeg ik successievelijk uit Eindhoven bericht: Lever zoveel aantallen oorlogsvrijwilligers, die werden geconcentreerd op een bepaald plein en met wagens opgehaald. Ik heb mij er nooit mee bemoeid, wat er verder met die mensen gebeurde. Daar had ik ook niets mee te maken. Ik moest alleen de contingenten leveren.

78308. De Voorzitter: Dus u wist niets omtrent de uiteindelijke bestemming?

A. Neen. Ik kreeg alleen zoveel aantallen opgegeven.

78309. De Voorzitter: Dan moest u dus de mensen oproepen?

A. Ja.

78310. De Voorzitter: Ging dat volgens een bepaalde maatstaf of ging dat vrij willekeurig?

A. Dat ging aan de hand van de lijsten, die ik ontving. De vraag was aan welke eisen deze mensen konden voldoen. Voor zover ik mij kan herinneren, waren er in het begin nogal veel technici, die werden gevraagd, mensen met technische capaciteiten. Ik ontving dan lijsten met vraag naar bankwerkers, metaaldraaiers, schrijnwerkers, enz. Ik noem nu maar een paar willekeurige beroepen. Ik moest dus tussen mijn lijsten nakijken, waar ik bepaalde jongelui vandaan moest halen. Dat waren de maatstaven.

78311. De Voorzitter: Dus de oproeping hield niet verband met het geboortjaar?

A. Neen.

78312. De Voorzitter: Kunt u over de periode, dat u hoofd bent geweest van het aanmeldingsbureau in Tilburg, nog nadere bijzonderheden mededelen, bijvoorbeeld hoe het zich verder in de loop van de maanden heeft ontwikkeld?

A. Een opmerking, die ik nog wel zou willen maken, is dat van de toezeggingen, die in de bewuste folder zijn gedaan omtrent pensioenen, naar mijn mening in de werkelijkheid niet zo heel veel terecht is gekomen. Dat is tenminste weleens een opmerking geweest, die ik heb gehoord.

78313. De Voorzitter: Weet u dat niet zeker?

A. Neen, ik weet dat niet pertinent. Ik heb er echter weleens klachten over gehoord.

78314. De Voorzitter: Kunt u er geen nadere mededelingen over doen?

A. Neen, want uit dit papier krijgt men de indruk, dat die mensen allemaal naar huis gingen met de gedachte, dat er in alle omstandigheden voor hen zou worden gezorgd. Hier staan zelfs ook nog zinnigjes in over de kostwinnerstoelagen, o.a., dat men nooit zou dalen beneden het normale levenspeil, dat men in het burgerleven had. Ik meen weleens klachten te hebben gehoord, dat het in de praktijk nog weleens iets te wensen heeft overgelaten.

78315. De Voorzitter: Heeft ieder ook de rang gekregen, die hij vroeger heeft bekleed? Hier staat: Wie zich als O.V.W. verbindt, behoudt den door hem vroeger bekleeden rang en de daarbij behoorende bezoldiging, ook al is hij voor de nieuwe eischen, aan dien rang te stellen, nog niet bekwaam.

A. Dat kan ik u niet zeggen, want de definitieve rangindeling weet ik natuurlijk niet.

78316. De Voorzitter: Gingen die aanmeldingen steeds door tot 1 April 1945? Of gebeurde het alleen in het begin en is het later helemaal afgezaakt?

A. Neen. Er is natuurlijk een bepaalde verzwakkende lijn gekomen. De belangstelling is toch vrij aardig op peil gebleven.

78317. De **Voorzitter**: Ondanks het feit, dat degenen, die zich hadden gemeld, zo lang moesten wachten?

A. Ja.

78318. De **Voorzitter**: Kreeg u, wanneer u de oproeping deed, er ook last mee, dat men inmiddels van gedachten was veranderd?

A. Neen, ik kreeg wel last, rnaar een ander soort last.

78319. De **Voorzitter**: Wat voor soort last?

A. Mensen, die steeds kwamen vragen, of ze nog niet weg konden gaan. Dat was de last, die wij kregen.

78320. De **Voorzitter**: Dus men kan zeggen, dat het niet is voorgekomen, dat de maatschappelijke omstandigheden van de vrijwilligers zich inmiddels zodanig hadden gewijzigd, dat zij liever thuisbleven en in hun maatschappelijke positie bleven, dan dat ze weggingen?

A. Volgens mijn indruk en ook van anderen is dit werkelijk wel een spontaan vuur van vaderlandsliefde geweest, dat in die mensen brandde.

De **Voorzitter**: Ja, op dat ogenblik,

A. En wat nog is gebleven.

78321. De **Voorzitter**: We hebben ook weleens het tegenovergestelde gehoord.

De heer **Fens**: Dat hangt misschien ook van de landstreek af.

A. In het noorden lag de zaak misschien anders. In het zuiden heb ik daar werkelijk geen last van gehad.

78322. De **Voorzitter**: Uw werkzaamheden bestonden dus eigenlijk uit het in ontvangst nemen van aanmeldingen en voldoen aan de aanvragen, die van het Centraal Vrijwilligersbureau kwamen. Dus alles ging via het Centraal Bureau?

A. Ja, alles.

78323. De **Voorzitter**: Had u geen rechtstreeks contact met het C.I.K.L.?

A. Neen, mijn chef was kolonel *Thal Larsen* en van hem kreeg ik mijn instructies. Elke maand was er in Eindhoven ook een vergadering van de verschillende hoofden van de aanmeldingsbureaux. Alle vragen werden daar ter tafel gebracht en besproken.

78324. De **Voorzitter**: Wat voor vragen werden daar dan besproken?

A. De agenda's weet ik niet meer.

78325. De **Voorzitter**: Dat bedoel ik ook niet. Men zou zo zeggen: wanneer de mensen zich aanmelden en er wordt voldaan aan de aanvragen van het Centraal Vrijwilligersbureau, dan is dat vrij eenvoudig werk.

A. Ik kan u nog wel een dergelijke agenda bezorgen, die heb ik nog wel. Er waren talloze vraagstukken op te lossen. Behalve de normale legerindeling, hadden wij personeel voor de N.I.C.A. Dat werd ook door ons aangetrokken. Personeel voor technische haventroepen werd ook door ons gerecrueteerd.

78326. De **Voorzitter**: Uit de aanmeldingen?

A. Ja. Ik heb nog speciale oproepingen in de krant *gezet*. De heer *Ferwerda*, de commissaris voor de kampen van Duitsland, is in Tilburg ook nog bij mij geweest. Er werden daar bepaalde kampelementen ingericht en daar moest personeel voor worden aangeworven.

78327. De heer **Fens**: Dat svas dus eigenlijk Militair Gezag.

A. Ja, dit stond eigenlijk helemaal buiten het normale werk. Omdat er in die plaatsen niets anders was, maakte men gebruik van het apparaat van het aanmeldirigsbureau, aangezien wij een behoorlijk werkend apparaat hadden.

78328. De heer **Fens**: Mag ik u nu nog eens wat vragen over de vergaderingen, die u hield, onder leiding van reserve-kolonel *Thal Larsen*? Is het u niet ontgaan als hoofd van het wervingsbureau, dat de mensen ongeduldig werden? Zij wilden nu langzamerhand weleens wat gaan doen. Is die klacht ook wel op die vergaderingen naar voren gekomen? Weet u misschien, of daar door het hoofd C.V.B. ook drang is uitgeoefend op het C.I.K.L. of welke instantie ook?

A. Ik kan wel zeggen, dat die klacht stereotiep op elke vergadering naar voren is gekomen. Men vroeg dan: „Wanneer gaan de mensen nu eindelijk weg? Komt er onder de hand schot in?”

78329. De heer **Fens**: Het zou natuurlijk mogelijk zijn, dat de kolonel op een gegeven ogenblik bij de besprekingen tegen u heeft gezegd, welke stappen van zijn kant zijn ondernomen. Herinnert u zich daar iets van?

A. Neen, ik weet alleen, zoals ik u in het begin al heb gezegd, dat de kolonel veel naar Den Haag ging en zich tot de Brusselse en Londense instanties wendde, om er schot in te brengen. Eigenlijk is daar pas in grote lijnen schot in gekomen in Juni 1945, als ik het wel heb. Daar kan ik u ook nog wel enige gegevens over verstrekken.

78330. De **Voorzitter**: Kunt U ons nog iets mededelen over die periode tot 1 April, toen u hoofd was van het aanmeldingsbureau Tilburg? Of meent u, dat deze stof wel is uitgeput?

A. Ik geloof het wel. De conclusie is dus juist, dat wat wij in die eerste maanden tot begin 1945 hebben weggestuurd, eigenlijk betrekkelijk maar mondjesmaat is geweest, behalve die speciale marine-troepen, wat luchtvaartmensen en wat technisch personeel. In totaal had ik 5000 à 6000 mensen, waarvan ik er misschien 2000 had weggevoerd, maar waarvan de andere 4000 in April, Mei 1945 nog vrijwel zwevende waren.

78331. De **Voorzitter**: Kunt u niet mededelen, wat daarvan de oorzaak is geweest?

A. Neen, dat zou ik u niet kunnen zeggen. Ik kan u nog wel een bijzonderheid mededelen, dat in de loop van eind 1944, ik meen in December 1944, Luitenant-Gouverneur-Generaal *van Mook* in Tilburg geweest is met generaal *van Straten*, met een opdracht — die ik heb gelezen — om 25 000 man met spoed te recrutereren.

78332. De **Voorzitter**: Van wie was die opdracht?

A. Van generaal *van Straten*.

78333. De **Voorzitter**: Welke functie had generaal *van Straten*?

A. Dat weet ik niet meer.

78334. De **Voorzitter**: Moesten die mensen hier in Nederland worden gerecrueteerd?

A. Ja.

78335. De **Voorzitter**: In het bevrijde deel van Nederland?

A. Ja.

78336. De heer **Fens**: Heeft u ook gezien wie generaal *van Straten* die opdracht had gegeven?

A. Ik meen, dat de Luitenant-Gouverneur-Generaal de opdracht had getekend.

78337. De heer **Fens**: Was deze ook bij het bezoek aanwezig?

A. Ja.

78338. De **Voorzitter**: Aan wie is die opdracht toen overhandigd?

A. Dat was een opdracht, die generaal *van Straten* moest uitvoeren in het bevrijde gedeelte.

Men vroeg aan ons: Zijn hier voldoende mensen om dit totaal quantum van 25 000 mensen bij elkaar te krijgen?

78339. De Voorzitter: Wat was uw antwoord?

A. Wij hebben ja gezegd, ik was wel de commandant van Tilburg, maar door de uitwisseling van gegevens wist ik, dat Eindhoven verder stond dan Tilburg met zijn aanmeldingen. Dus als wij deze totale bureaux bij elkaar optelden, dan kwamen wij aan 20 000 à 25 000 beschikbare vrijwilligers.

78340. De Voorzitter: Dus daar is toen toestemmend op geantwoord?

A. Ja.

78341. De Voorzitter: Zijn de mensen niet geleverd?

A. Het heeft mij juist altijd verwonderd, dat er verder nooit iets uit de bus is gekomen. Want, zoals reeds gezegd, in December 1944 heeft dat bezoek plaats gehad.

78342. De Voorzitter: Op het toestemmend antwoord had dus een opdracht moeten volgen aan het hoofd van het C.V.B.: Lever mij dan die 25 000 man.

A. Ja.

78343. De Voorzitter: Is die opdracht dus niet gekomen?

A. Die opdracht heb ik nooit gezien, want die opdracht had weer door het hoofd C.V.B. aan mij moeten worden geëndosseerd. Dan zou ik reusachtig blij zijn geweest, want dan had ik het hoofdcontingent van mijn vrijwilligers kunnen spuien.

78344. De Voorzitter: U hebt dus zelf de opdracht aan generaal van Straten gelezen?

A. Ja, die heb ik in de mess te Tilburg gelezen.

78345. De heer Fens: Stond er ook bij, waarvoor die 25 000 man bestemd waren?

A. Neen. Dat weet ik niet meer.

78346. De heer Fens: Het feit, dat generaal van Straten en de heer van Mook, die beiden nauwe banden met Indië hebben, deze zaak eigenlijk bij u kwamen entameren, heeft misschien aanleiding tot een gesprek kunnen geven. Hebben zij niet gezegd: Dit zijn 25 000 man, die in bataljons verenigd zullen worden en die gaan naar Indië toe?

A. Er is wel bij gezegd, dat het voor Indische dienst was.

De heer Fens: Dat bedoel ik.

A. Over organisaties in bataljons of divisies is op dat moment helemaal niet gesproken.

78347. De heer Fens: Er is dus wel positief bij gezegd, dat het voor Indië was?

A. Ja.

78348. De Voorzitter: Als onderdeel voor de Nederlandse landmacht of voor het K.N.I.L.?

A. Dat weet ik ook niet meer. In het algemeen was het voor Indische dienst, voor zover ik mij dat nog herinner.

78349. De Voorzitter: Het heeft u blijkbaar achteraf verwonderd, dat u er niets meer van hebt gehoord.

A. Ja.

78350. De Voorzitter: Er is dus naar uw oordeel een bepaalde reden geweest, bijv. een ingrijpen van iemand, dat het niet is doorgegaan?

A. Ja.

78351. De Voorzitter: Hebt u echter nooit vernomen, wat er aan de hand is geweest?

A. In mijn kwaliteit kon ik dat ook niet vernemen.

78352. De Voorzitter: U kunt weleens een verhaal hebben gehoord: Dat en dat zal het wel zijn.

De heer Fens: De bekende mess-verhalen.

A. In hoeverre die verhalen nu vertrouwenwekkend zijn, weet ik niet. Als u er prijs op stelt, dat ik hier dergelijke verhalen opdis...

De Voorzitter: Wij willen het liefst, dat u vertelt, wat u uit eigen wetenschap bekend is.

A. Mijn wetenschap is natuurlijk gebaseerd op mededelingen van anderen. Ik ben ook weleens in Londen geweest, maar dat is later geweest. Dat was eind 1945. Ik heb in Londen weleens met bepaalde instanties gesproken.

78353. De Voorzitter: Kunt u ons namen opgeven van diegenen, die hierover wel inlichtingen zouden kunnen verschaffen?

A. Ja. Kolonel *de Blicke*.

78354. De Voorzitter: Is dat de enige naam?

A. Ja.

78355. De Voorzitter: Op 1 April 1945 bent u in een andere functie gekomen. Daarna werd u dus Inspecteur van de Aanmeldingsbureaux in Overijssel. Was dat in het kader van een algemene organisatie?

A. Dat was vrijwel geïmproviseerd.

Er is in Eindhoven een vergadering onder reserve kolonel *Thal Larsen* geweest. Dat was vóór de bevrijding van het noorden. In deze vergadering vroeg de heer *Thal Larsen*, welke heren relaties hadden in de noordelijke provincies met de bedoeling om na de bevrijding van het noorden zo spoedig mogelijk te worden uitgezonden om daar de recrutering te regelen. Aangezien ik Overijsselaar was en uit Zwolle kwam en ook Twente goed kende, ben ik bestemd voor Overijssel. De bedoeling was om die aanmeldingsbureaux zo vlug mogelijk op te bouwen, gebruik makende van de ervaring, die wij al in het zuiden hadden opgedaan. Drie dagen na de bevrijding van het noorden ben ik naar Zwolle getogen en van daaruit heb ik die acht aanmeldingsbureaux georganiseerd.

78356. De Voorzitter: Gebeurde dat voor andere provincies op dezelfde wijze?

A. Ja.

78357. De Voorzitter: Dus elke provincie kreeg een eigen hoofd of een inspecteur voor de aanmeldingsbureaux?

A. Ja.

78358. De Voorzitter: Hoe ging het daar met de aanmeldingen?

A. Minder dan in het zuiden. Het enthousiasme was niet zo groot als in de zuidelijke provincies.

78359. De Voorzitter: Is daar een bepaalde oorzaak voor?

A. Ik denk, dat de oorzaak zat in geestelijke depressies, hongertoestanden, e.d.

78360. De heer Fens: Of had men misschien in het noorden al vernomen, dat, wanneer men zich opgaf voor oorlogsvrijwilliger, het toch nog wel een tijdje zou duren, voordat er iets gebeurde?

A. Dat kon haast niet. Ik zat immers al drie dagen na de bevrijding in Zwolle. Er was vrijwel geen contact tussen het zuiden en het noorden. Heel sporadisch kwamen er enkele line-crossers door. Neen, dat wist men niet. De aanmeldingen waren wel bevredigend. In Zwolle zijn ook enige duizenden aanmeldingen geweest, maar het laaiende enthousiasme van het zuiden hebben wij daar toch niet mee-gemaakt.

78361. De Voorzitter: Moesten die mensen ook zo lang wachten?

A. Die mensen zaten natuurlijk dicht bij het ogenblik, dat er werkelijk grotere quantum zijn weggerukt.

78362. De Voorzitter: Kunt u daarover een uiteenzetting geven?

A. Het is begonnen in Mei 1945, toen een kolonel van de S.H.A.E.F. in Eindhoven is geweest. Dat was Colonel *Harding*. Deze stelde bepaalde eisen omtrent de shipments van troepen. Quantums weet ik niet meer, maar ik weet wel, dat de zaak ineens op dat moment omsloeg van een heel erg traag tempo in een razend snel tempo.

Deze Colonel *Harding* zei: Mijne heren, wanneer op een bepaalde datum — ik meen mij nog te herinneren de 17de Juni — het eerste shipment niet weg is, dan trekt de S.H.A.E.F. zijn medewerking terug. Iets dergelijks is daar gezegd. Bij die vergadering was ook kolonel *Sas*, de oud-militair-attaché uit Berlijn, aanwezig, die daarvoor enigszins huiverig was. Hij betoogde in deze vergadering, dat aan de eisen van Colonel *Harding* niet kon worden voldaan, aangezien het in een veel te vlug tempo niest geschieden; terwijl kolonel *Thal Larsen* en ook ondergetekende steeds hebben betoogd, en wij hebben ook uiteindelijk onze zin gekregen, dat het wel mogelijk was.

78363. De Voorzitter: Moet men daaruit opmaken, dat de redenen van de vertraging uitsluitend lagen aan de Nederlandse kant? Er waren toch wel moeilijkheden met de verscheping naar Engeland?

A. Die waren er inderdaad.

78364. De Voorzitter: Heeft men van Nederlandse kant zoveel gedaan, dat men kan zeggen, dat de schuld niet bij de Nederlandse Regering lag, maar bij die instanties, die moesten zorgen voor de verscheping?

A. Dan moet ik u een raar ding vertellen. Kolonel *de Blicke* heeft mij weleens gezegd, dat er transport aangeboden zou zijn door Amerika, wat door bepaalde Nederlandse instanties geweigerd zou zijn.

78365. De Voorzitter: Welke Nederlandse instanties zouden dat dan zijn geweest?

A. De omgeving van de heer *van Mook*.

78366. De Voorzitter: Dan is het merkwaardig, dat de heer *van Mook* wel opdracht heeft gehad om 25 000 man te werven en dan daarna de zaak zou hebben vertraagd. Dat lijkt niet erg met elkaar in overeenstemming.

A. Ik trek ook geen conclusie, ik deel u alleen maar mee, wat ik heb gehoord. U kunt het misschien nog eens even met kolonel *de Blicke* verifiëren. Dit was een beroepskolonel van het Nederlandsch-Indische Leger, die altijd in Londen heeft gezeten. Hij zat vlak bij de heer *van Mook*.

78367. De heer Fens: Hadden de shipments waarmede plotseling moest worden begonnen een vaste bestemming? Waren die voor de Expeditionnaire Macht?

A. Ja, die waren voor de Expeditionnaire Macht. Deze shipments moesten zo gauw mogelijk naar Engeland om daar in Wolverhampton en verschillende andere kampen geoefend te worden en ingedeeld te worden. Dat is toen in een razend vlug tempo verlopen, zodanig, dat zelfs een mobiele wervingskolonne door mij is ingericht. Dat kon kolonel *Sas* zich toen niet voorstellen, maar ik heb gezegd: Wanneer wij nu een wervingskolonne op wagens zetten en we rijden eenvoudig alle Nederlandse aanmeldingsbureaux af, dan hebben wij de mensen in no time geconcentreerd in Eindhoven. Dat is ook gebeurd. Er zijn drie ploegen gevormd. Eén ploeg is naar Holland gegaan, één naar Overijssel en één naar de noordelijke provincies. Ik heb Overijssel genomen. We zijn er met een aantal lorries naar toe gereden en langs al de aanmeldingsbureaux gegaan. We hebben de mensen als het ware, ook het aienstplichtig kader, officieren en reserveofficieren, uit hun huizen gesleept. Ik heb ze binnen tweemaal vier en twintig uur opgeroepen, op lorries gezet en zo naar het centrale kamp Mill in Brabant gebracht. Daar werden alle troepen geconcentreerd. Zo hebben we tenslotte het contingent voor de eis van Colonel *Harding* bij elkaar gekregen. Op dat moment voelde men ook, dat er schot in de zaak kwam.

78368. De heer Fens: Weet u nog de datum?

A. Dat bezoek van Colonel *Harding*?

De heer Fens: De datum van het shipment.

A. De datum van het eerste shipment was 17 Juni 1945, of 17 Juli.

78369. De Voorzitter: In antwoord 68150 staat:

„We hebben deze jongelui zo spoedig mogelijk naar Engeland gestuurd na herhaalde pogingen om ze over te krijgen. Eindelijk kregen wij in Mei toestemming 75 jongelui per maand te sturen. Als wij veel brieven hierover schreven en veel telegrafeerden, kwam er een Engels overste met veel misbaar naar Eindhoven om te vragen, wat die Nederlanders nu toch wel eigenlijk voor de bevrijding van Nederland deden. Waar bleven de vrijwilligers voor de opleiding? We lieten hem plaats nemen rookten een cigaret, aten wat en praatten daarna over dit onderwerp. Wij vroegen hem dan: „Willen we u dan maar 1000 mensen sturen deze maand?“ Dat vond hij wel wat veel. De schepen waren nog niet beschikbaar. Kampen waren er ook nog niet in overvloed. De Engelse instructeurs zaten nog aan het front. Tenslotte vroeg hij dan of wij nog maar wat wilden wachten. Dit herhaalde zich om de drie à vier weken, tot wij hem bij wijze van spreken niet meer te woord stonden. Na lang vijven en zessen konden wij dan 75 man per maand naar de kampen in Engeland sturen. U begrijpt wel, dat men op die manier geen leger opbouwt.”

Dit is de visie van de heer *Lamberti*. Deze visie lijkt in strijd met wat u zegt.

A. Ik geloof het niet. Dat quantum van 75 man per maand herinner ik mij nog wel. Daar was in Eindhoven nog een andere officier bij betrokken. Dat was eigenlijk een heel apart contingent van 75 man per maand. De naam van die officier kan ik mij op het ogenblik niet meer herinneren¹⁾. Deze officier had een soort privé afspraakje. Wij zeiden tenminste altijd: Die man heeft aparte verbindingen met Londen; en er ging in dat kader 75 man per maand weg. Dat stond dus buiten de quantums, die wij hebben weggewerkt. Ik kan u het lijstje overhandigen, waarop de verschillende shipments in het kader van de Expeditionnaire Macht staan aangegeven. Dat is juist in die tijd begonnen. Ik herinner mij de datum van 17 Juni, maar u ziet, dat het eerste shipment inderdaad wat later is gegaan, dat is begin Juli geweest.

78370. De Voorzitter: Dit is een lijst van het bureau verscheping. Is die in overeenstemming met de mogelijkheden, die er toen reëel aanwezig waren?

A. Er staat boven K.M.A. Dit is een onderdeel geweest van mijn organisatie. De Militaire Academie hoorde onder mijn centrale commando, van het C.V.K.

78371. De Voorzitter: Bij het C.I.K.L. was toch een bureau Verscheping Expeditionnaire Macht?

A. Ja.

78372. De Voorzitter: Regelden zij de verscheping?

A. Die regelden, voor zover mij bekend, de verscheping.

78373. De Voorzitter: Is dat dan iets anders dan wat u hier hebt? Dat is ook een bureau Verscheping en Documentatie Nederlandse Troepen.

A. Als ik het wel heb, is dat een lijst van Breda. Daar staat boven Depôt K.M.A. Aan de binnenkant van de omslag staat een kaartje. De K.M.A. hoorde bij deze organisatie, ressorteerde onder dit commando.

De Voorzitter: Het is mij nog niet helemaal duidelijk.

A. Het is mij ook niet helemaal duidelijk, want ik had uit de aard van de zaak met het bureau van het C.I.K.L. weinig te maken. Dit lijstje is authentiek, want dat heb ik gekregen van de commandant van de K.M.A.

78374. De Voorzitter: Wie regelde nu eigenlijk de verscheping van de troepen naar Engeland! Waren er aan Nederlandse kant meer instanties of slechts één?

A. Daar zou ik u beslist geen positief antwoord op kunnen geven. Volgens mij waren het meer instanties.

78375. De Voorzitter: Dat werkte toch verwarrend?

A. Er zijn in die tijd wel meer verwarrende dingen gebeurd.

¹⁾ Noot van de getuige, toegevoegd bij de correctie van het stenogram: Het was reserve-luitenant *Thirion*.

78376. De heer Fens: Had u verder als hoofd C.V.K. niets met de verscheping te maken?

A. Niets.

78377. De heer Fens: Bleef u daar volkomen buiten?

A. Ja, daar bleef ik volkomen buiten.

78378. De heer Fens: U zorgde dus, dat de mensen er waren en in kampen werden neergezet en daar op een goede dag uitgehaald?

A. De mensen werd geadmistreerd. Er moesten voor de mensen voor de overtocht naar Engeland — als ik mij niet vergis — achttien verschillende papieren worden opgemaakt. Dus er was een reusachtige administratie. De mensen moesten geneeskundig worden gekeurd, ze moesten in militaire kleren worden gestoken en om de tijd wat te korten, heb ik ook nog lichte — de eerste — militaire oefeningetjes georganiseerd. Daarna leverde ik deze mensen af en ik had er verder niets meer mee te maken.

78379. De heer Fens: Hoe ze verder bij u weggingen, interesseerde u niet?

A. Neen. Ik kreeg een bepaalde order zoveel duizend man te leveren. Dan kwam er een autocolonne en de mensen moesten aantreden, gingen op de auto's en gingen weg. Daar had ik er verder geen bemoeienis mee. Majoor *Zweijpfenning* kan u daar nog uitstekend over inlichten. Deze woont momenteel te Eindhoven en werkt bij Philips, op het secretariaat.

78380. De Voorzitter: Mogen wij dit boekje behouden?

A. Ja, dat is voor u bestemd. Dit boekje moet u eigenlijk beschouwen als een spontane daad van mijn korps, toen het werd ontbonden. Ik heb het boekje niet zelf samengesteld, maar de officieren en onderofficieren hebben dat zelf gemaakt, als blijk van hun prettig dienstverband.

78381. De heer Fens: Hebt u nog iets met de tegenwoordige generaal van Xesteren te doen gehad?

A. Dat wil zeggen, officieel heb ik niets met hem te doen gehad in Eindhoven. Generaal van Kesteren was toen commandant van de Expeditionnaire Macht, als ik het mij goed herinner. Hij had in Eindhoven een apart bureau.

78382. De heer Fens: Leverde u troepen aan hem?

A. Ja. Ik ken hem persoonlijk, verder had ik echter geen officiële bemoeienis met zijn dienst.

78383. De Voorzitter: Bent u op 15 Augustus 1945 commandant geworden van het C.V.K.?

A. Ja.

78384. De Voorzitter: Was dat een nieuwe organisatie, die toen is opgericht?

A. Ja.

78385. De Voorzitter: Of bestond er al iets dergelijks?

A. Neen, er bestond helemaal nog niets. Wij voelden toen in verband met de verschepingen naar Engeland de noodzakelijkheid voor een gelegenheid om alle vrijwilligers bij elkaar te trekken en toen zijn die kampementen in Brabant opgericht.

78386. De Voorzitter: Ging u toen al oproepen vóórdat men nog een uiteindelijke bestemming had?

A. Ja.

78387. De Voorzitter: U riep ze op om naar de kampen te gaan, zodat ze onmiddellijk klaar stonden om, indien nodig, te kunnen worden verscheept?

A. Ja.

78388. De Voorzitter: Wat deed u met deze mensen in de tijd, vóórdat ze konden worden verscheept?

A. Behalve de administratie en de keuring, heb ik een voorlopige militaire training georganiseerd. Ik had een staf van 80 officieren bij het C.V.K. We hebben deze mensen zo goed mogelijk militair beziggehouden. Wij hebben ze de eerste militaire begrippen bijgebracht, theorie gehouden, oefeningetjes gemaakt, exercities gemaakt.

78389. De Voorzitter: Had u voldoende legeringsruimte?

A. Met de legeringsruimte heb ik reusachtige moeite gehad. Ik heb zelf ook telkens reizen naar het Departement gemaakt om nog maar meer legeringsruimte er bij te krijgen. Het is ook successievelijk gegroeid. Ik ben begonnen met het kamp Mill. Dat is ook in het bewuste boekje beschreven. Het kamp had een min of meer beruchte naam vanwege zijn primitiefheid. Het waren maar heel eenvoudige barakken, door de Engelsen verlaten. Naderhand is het uitgebreid met kamp Viheide, kamp Wanroy, kazerne te Roermond, die ik er op aanvraag bij kreeg, het kamp Hulten, tussen Tilburg en Breda, het kamp Hilvarenbeek, en tenslotte de Militaire Academie te Breda nog; deze hoorde ook onder de organisatie C.V.K.

78390. De heer Fens: Had u op de Keizersgracht te Eindhoven ook niet een stukje C.V.K. zitten?

A. Ja, daar was het centrale bureau C.V.K.

78391. De heer Fens: Daar waren ook jongens gelegerd?

A. Er waren enkele honderden, die in diverse gebouwen in de stad waren gelegerd. Dat waren toch niet de grote kampementen. De grote kampementen waren Mill, kazerne Roermond, kamp Hulten en de K.M.A. te Breda.

78392. De Voorzitter: Door wie is die nieuwe afdeling van het C.V.K. in het leven geroepen?

A. Door reserve-kolonel *Thal Larsen*.

78393. De Voorzitter: Was er een bepaalde reden, waarom men van het tot nu toe gevolgde systeem afweek? Dus de mensen thuis te laten tot de oproeping naar het nieuwe systeem, dat men ze eerst in de kampen plaatste?

A. Deze mensen moesten natuurlijk ter plaatse geadmistreerd en gekleed worden. Eén van de punten, die mij nog het meeste hoofdbrekens hebben gekost, was om voor deze mensen militaire kleding te krijgen. Er was een Engels toegevoegd officier, captain Alexander, die als liaison-officier fungeerde tussen S.H.A.E.F. en mijn organisatie. Ik trok bij die captain steeds aan de bel om te zorgen, dat er militaire kleding en uitrusting zouden komen. Daar heeft deze officier voor gezorgd. Hij ging zelfs zo ver, dat hij zorgde voor de inrichting van de kampen — het meubilair —, zoals tafels, stoelen en bedkribben in het begin. Wij hadden in het zuiden veel en veel te weinig. Captain Alexander zorgde daar mede voor, via 5 L.O.C. (Line of Communications) in Eindhoven, de Engelse verbindingdienst, die in het St. Jorislyceum te Eindhoven was gestationneerd. Colonel *Robertson* was daar het hoofd van. Ik ging weleens met captain Alexander naar kolonel Robertson toe om daar verschillende aanvragen los te krijgen om mijn kampen te kunnen encadreren en te kunnen bevolken en aankleden.

78394. De Voorzitter: Had u altijd de kampen vol?

A. Mijn parate sterkte varieerde tussen 4000 à 5000 man.

78395. De Voorzitter: Was dat de z.g. Divisie-Schipper?

A. Ja. Hebt u er weleens van gehoord?

De Voorzitter: Dat is hier verklaard.

A. Omdat het nogal groot was, heeft men het blijkbaar met een divisie vergeleken, maar het was een zeer labiele divisie. Aan de ene kant steeds afvloeien en aan de andere kant kwamen er steeds nieuwe contingenten bij. Het was eigenlijk een va et vient.

78396. De Voorzitter: Had u nog bijzondere zorgen in die tijd, b.v. bepaalde plannen, waaraan niet kon worden voldaan?

A. Dat waren voornamelijk de verlangens naar inrichting, de inventaris van de kampen. Zelfs de kampaccommodatie was een

nijpend probleem, want ik had eigenlijk geen kampen genoeg. De Engelsen hadden achter Mill nog een tweede kamy beschikbaar, maar dat wilde men niet afstaan. Daar heb ik veel moeite voor gedaan, maar dat is niet gelukt. Het automateriaal is natuurlijk ook een heel moeilijk vraagstuk geweest om voldoende transportmogelijkheden voor het C.V.K. te krijgen. Dat heb ik ook vrijwel zelf moeten organiseren.

78391. De Voorzitter: Volgens onze gegevens zijn er onder uw toezicht ongeveer 15 000 man naar Indië vertrokken. Kunt u daar nog nadere bijzonderheden over mededelen? Hoe heeft zich dat toegegedragen?

A. Neen.

78398. De Voorzitter: Ging dat gewoon op aanvraag?

A. Ja.

78399. De Voorzitter: Leverde u ze gewoon af?

A. Ja.

78400. De Voorzitter: In een schrijven, dat wij hebben ontvangen en dat u waarschijnlijk ook wel bekend is, staat, dat u van zeer nabij de voorbereidingen en de niet-voorbereidingen voor de uitzendingen hebt kunnen volgen. Wat zou men bedoelen met de niet-voorbereidingen? Kan dat worden geconcretiseerd?

A. Hoe bedoelt u dat?

De Voorzitter: Wij hebben een brief gekregen van de hoofdredactie van „De Nieuwe Eeuw”, waarin men ons aanbeveelt om u te horen. Uit deze brief trekken wij de conclusie, dat u ook iets kunt zeggen over de niet-voorbereidingen.

A. Ik heb met deze hoofdredacteur in de loop van de jaren wel eens vriendschappelijk gesproken over verschillende onderwerpen, o.a. over de kwestie van de heer van Mook, waarover ik mij zo verwonderde. Dat bedoelt de hoofdredacteur er waarschijnlijk mee.

78401. De Voorzitter: Ik heb u zoëven een vraag gesteld over mogelijke voorspiegelingen, die aan de recruten zijn gedaan in verband met het al of niet officier worden. In het verhoor van de heer *Lamberti* is die zaak ook ter sprake gekomen. De heer *Fens* heeft toen opgemerkt: „Ik vind dit een belangrijke kwestie, omdat in het zuiden al geruime tijd het verhaal gaat, dat de generaal deze jongens heeft geworven en hun alle mogelijke voorspiegelingen heeft gedaan, dat ze officier zouden worden. Deze jongens zijn in Engeland min of meer bedrogen uitgekomen.” De heer *Lamberti* antwoordde daarop: „Zij zijn, zoals men het tjaar gewoonlijk uitdrukte, „vernijnat”. Hebt u die uitdrukking wel eens gehoord?

A. Neen. Ik ken de uitdrukking helemaal niet.

78402. De heer *Fens*: Hei: kamp Mill was toch een bestaand kamp?

A. Ja, de Engelsen hadden er eerst gezeten.

78403. De heer *Fens*: Voor onze commissie is ook één van de officieren geweest, die op de generale staf in Engeland zat, bij de Afdeling Opleiding. Hij heeft ook met de opleiding van de jongens van de Expeditionnaire Macht te maken gehad. Deze officier klaagt er op een gegeven ogenblik over, dat het in Nederland zo enorm lang duurde, voordat de zaak zo ver was, dat de mensen in een kamp konden worden ontvangen. Nu heb ik hem gevraagd: „U wist op een gegeven ogenblik toch, dat dit allemaal moest gebeuren?”, nl. dat de kampen in orde gemaakt moesten worden. Hierop antwoordt hij: „Ja. Dan zeg ik: „Dat wist u bij wijze van spreken al, toen de pre-intake in Engeland aankwam. Zijn er toen al maatregelen genomen, dat die kampen zouden worden gebouwd, althans het kamp in Mill of zei men op een goede dag: Ja, nu moeten wij dat kamp in Mill nog hebben?” Daarop antwoordt deze officier: „Neen, daar zijn wel voorbereidingen voor getroffen. Er was in Eindhoven ook een staf, die zich daarmee bemoeide. Vandaar ook, dat generaal van *Voorst Eyekink* een dépendance in Eindhoven had.” Dan vraag ik: „Dus het C.I.K.L. was er mee belast?” Daarop wordt geantwoord: „Ja, inderdaad”.

Ik heb uit uw verhaal niet de indruk gekregen, dat het C.I.K.L. hier iets mede te maken had.

A. Helemaal niets. Wat hier staat, is pertinent fout.

78404. De heer *Fens*: Wie heeft eigenlijk de blik op het kamp Mill laten vallen?

A. Reserve-kolonel *Thal Larsen*, in overeenstemming met captain *Alexander*.

78405. De heer *Fens*: Dus dit is helemaal buiten het C.I.K.L. om gegaan?

A. Ja.

78406. De heer *Fens*: Het is zuiver een kwestie van het C.V.K.?

A. Het C.I.K.L. was het centraal indelingskantoor van de Koninklijke landmacht, dus daar werden bepaalde engradementen van troepen gemaakt. Met de daadwerkelijke legering en verpleging van die troepen had het C.I.K.L. helemaal niets te maken.

78407. De heer *Fens*: Om nu maar een populaire uitdrukking te gebruiken, die in dit stuk hier en daar ook wordt gebruikt, is het „achter de broek jagerij” uit Engeland geweest, dat u dat kamp bent gaan inrichten?

A. Helemaal niet. Dat is het initiatief van het C.V.B. geweest.

78408. De heer *Fens*: Als dat initiatief niet was genomen, waren er geen kampen geweest?

A. Neen, want het ruimtegebrek was zo nijpend, dat in het zuiden nog het initiatief is genomen om dat kamp in Oirschot te bouwen.

De heer *Fens*: Ja.

A. Dat is een kamp, dat ik nog helemaal heb vergeten te noemen. Door het grote ruimtegebrek om troepen te kunnen legeren, heeft reserve-kolonel *Thal Larsen* het initiatief genomen om het kamp in Oirschot te bouwen. In het bewuste boekje vindt u de eerste-steenlegging vermeld. Als pikante noot kan ik u misschien nog vertellen, dat de eerste steen op een geheimzinnige manier is verdwenen.

De heer *Fens*: Die is waarschijnlijk als souvenir meegenomen.

A. Ja, die is weg.

78409. De Voorzitter: Men kan niet zeggen, dat er mensen in die kampen werden ondergebracht, die een bepaalde bestemming hadden?

A. Neen.

78410. De Voorzitter: Men kon uit de kampen putten voor alle doeleinden?

A. Ja. Het was soms zo, dat om 12 uur in de nacht op lorries 500 of 1000 man aankwamen van een serie aanmeldingsbureaux in het noorden. De gemiddelde verplegingstijd was drie à 4 weken, voordat ze weer verder gingen.

78411. De Voorzitter: Waar leverde u de mensen in het algemeen af? Wat was in het algemeen de bestemming?

A. Expeditionnaire Macht.

78412. De Voorzitter: Anders niet?

A. U zei daar net zelf, dat 15 000 man onder mijn leiding zijn weggewerkt. Expeditionnaire Macht, eerste en tweede divisie, komt al bijna tot 10000. Dus dan blijven er nog 5000 voor allerlei andere, kleinere onderdelen.

78413. De Voorzitter: Heeft u misschien nog iets op te merken, waarvan u meent, dat het voor de commissie van belang kan zijn om daarvan wetenschap te hebben?

A. Ik geloof, dat wij alle voorname punten wel de revue hebben laten passeren, behoudens de twee vragen, die ik u nog verder schriftelijk uiteen zal zetten.

De Voorzitter: Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

D. SCHIPPER.

ALGERA, voorzitter.

POSTHUMUS.

FENS.

OOSTERHUIS, griffier.

ZITTING VAN DONDERDAG 20 APRIL 1950

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer **Algera**, voorzitter en de heren Vonk en Fens, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: n en p.

Verhoor van

GERARD WILHELM STÖVE,

oud 60 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
gepensionneerd vice-admiraal.

78419. De **Voorzitter**: U hebt indertijd reeds voor deze commissie de eed afgelegd en uw antwoorden worden geacht onder dat verband te zijn gegeven.

Op 8 September 1949 hebt u een overzicht gegeven van de voorbereidingen tot de terugkeer van de marine. Ik geloof, dat wij nu toe zijn aan uw optreden als commandant van de zeemacht. Is dat de juiste titel?

A. Ik was Commandant Zeemacht Nederland.

78420. De **Voorzitter**: Zoudt u een overzicht willen geven van hetgeen u in die kwaliteit hebt verricht?

A. In het vorige verslag heb ik eigenlijk reeds een belangrijk deel van de taak, die wij het eerste jaar te verrichten hebben gehad, medegedeeld. Ik ben geëindigd op het ogenblik, dat de Engelse commandant naar Engeland terugkeerde en dus de Nederlandse marine zelfstandig in Nederland moest verder werken. Dit was ongeveer begin September. Op dat ogenblik waren wij nog midden in de taak, die wij voor ons hadden gekregen, nl. het vrijmaken van de Nederlandse havens, het opruimen van mijnen, het overnemen van de Duitse batterijen langs de kust en het opruimen van de schadelijke ammunitie, die voor Nederland zonder meer niet bruikbaar was en die bovendien, doordat het oorlogsmunitie was, niet houdbaar zou zijn en daarom moest worden vernietigd. Met dit werk zijn wij nog geruime tijd bezig geweest en mijn taak als commandant zeemacht Nederland was eigenlijk niet vergelijkbaar met wat dat onder normale omstandigheden zou zijn geweest, dus commandant van de Nederlandse zeemacht in deze wateren.

In Augustus was ook in Oost-Azië door de capitulatie van Japan de oorlog beëindigd, waarmede de opzet, dat onze schepen zouden deelnemen aan de oorlog in de Pacific, was komen te vervallen. Daarentegen was er dadelijk een nieuwe taak voor de Koninklijke Marine weggelegd, en wel zoveel mogelijk schepen naar Indië te zenden om daar het wettig gezag te herstellen en de capitulatie van Japan te aanvaarden op de verschillende eilanden in de Grote Oost. Met deze taak had ik als Commandant Zeemacht Nederland niet te maken, dat ressorteerde onder de bevelhebber der zeestrijdkrachten, toentertijd admiraal *Helfrich*, en de uitzending van deze schepen gebeurde rechtstreeks door het herlevende Ministerie van Marine. Ik zeg met opzet herlevend, want het kwam bij stukken en brokken geleidelijk aan uit Londen terug en werd naar den Haag overgebracht.

Een gedeelte van onze taak lag ook in het orde scheppen in de min of meer chaotische toestand van ons personeel. Tijdens de oorlog hadden wij het normale beroepspersoneel, waarbij was gekomen dienstplichtig personeel, opgeroepen uit verschillende gedeelten van de wereld, zomede een deel van de Nederlandse vissers, die in Engeland waren terechtgekomen en ingepast in de mijnenveegdienst. Later hadden wij in het bevrijde Nederland, speciaal in Brabant en Limburg, en naarmate Nederland verder werd bevrijd ook in de overige oostelijke en noordelijke provinciën, personeel met een kort dienstverband aangenomen, dat was bedoeld om deel uit te maken van de verschillende „Port parties”, welke ik in mijn vorige verklaring heb

genoemd. Bovendien was na de capitulatie van Duitsland al het personeel, dat in krijgsgevangenschap had verkeerd, teruggekeerd. Zo had de marine veel personeel — ten dele oud, ten dele niet helemaal valide door de krijgsgevangenschap, ten dele door de zeer korte opleiding — bepaald ongeschikt voor de scheepdienst. In dit conglomeraat, dat te groot was voor de dienst in Nederland, moest orde worden gebracht. Dit ressorteerde onder mijn commandement, maar aangezien mijn commandement daarvoor niet ten volle het apparaat bezat, hebben wij, zo spoedig als dat mogelijk was, het nieuwe Ministerie van Marine met zijn afdeling Personeel daarbij ingeschakeld. Ik bleef de uitvoerder, terwijl de administratie en de regelingen daarvoor geleidelijk werden overgeheveld naar het Ministerie van Marine.

De taak, die ons in geallieerd verband was toegedacht en die ik ook in het vorige verslag heb vermeld, kwam, doordat wij terugkeerden na het beëindigen van de oorlogstoestand, ineens op losse schroeven te staan. Er was een marinecommandant in Vlissingen, evenals in Rotterdam, in Amsterdam, in den Helder en in Delfzijl. Deze havens waren daarvoor uitgekozen, omdat zij, zolang de oorlog duurde, alle van belang hadden kunnen zijn voor de militaire aanvoeren naar het gevechtsfront. Wij hadden de Engelse organisatie overgenomen, waarbij de marine ook in de havens verantwoordelijk is voor de scheepvaart en dus moet zorgen, dat de schepen veilig binnenkomen, een veilige ligplaats krijgen, zo snel mogelijk worden ontladen en weer veilig naar zee gaan. Doordat de oorlogstoestand was beëindigd, hadden verschillende van deze opgezette organisaties na korte tijd geen zin meer. Als voorbeeld noem ik Delfzijl. Ook in deze haven was veel verwoest en in de aanvankelijke chaotische omstandigheden was daarin door de civiele autoriteiten geen orde te scheppen, zodat de marine zeer welkom was. Al heel spoedig deden wij daar echter werk, dat in vredestijd niet bij de marine behoorde. Nadat de eerste grote chaos te Rotterdam was verholpen, kon de gemeentelijke havendienst deze werkzaamheden overnemen en behoefde dit bepaaldelijk niet meer onder marinedoelstelling plaats te vinden. Ik kreeg daarom spoedig de opdracht, en de logische plicht, de organisaties, welke wij in de verschillende havens hadden opgezet voor oorlogsomstandigheden, zoveel mogelijk in te krimpen. Veel personeel moest afvloeien en een gedeelte daarvan kwam ter beschikking van de Minister van Marine om te worden uitgezonden naar het Oosten. Met het klaarmaken van de schepen, die in die tijd naar Indië moesten worden gezonden, had ik geen bemoeienis; zulks gebeurde rechtstreeks door de Minister van Marine. Mijn taak was te zorgen, dat voldoende personeel beschikbaar kwam om de schepen te bemannen, zodat ze naar Indië konden vertrekken. Het geheel was een periode van overgang van oorlogstoestand terug naar vredestoestand, waarbij zeer sterk de nadruk viel op de Nederlandse belangen in het Oosten, terwijl de belangen in Nederland zelf gering waren. Onze taak was en bleef te zorgen, dat de vaarwaters naar onze havens en langs de kust vrij van mijnen werden gemaakt; de mijnenveegdienst was rechtstreeks mijn bemoeienis, tevens een van de belangrijkste taken; verder het weer doen herleven van de visserij, waarvoor wij een politiekruiser beschikbaar stelden, zomede een min of meer regelmatige transportdienst tussen Hoek van Holland en Engeland om marinegoederen en marinepersoneel uit dat land hierheen te vervoeren.

Met het marinebeleid als zodanig, had ik dus al spoedig weinig meer te maken, omdat ongeveer September, October het Ministerie van Marine compleet in den Haag was teruggekeerd en ik opnieuw de uitvoerder werd van de orders van de Minister van Marine.

78421. De **Voorzitter**: Op welke datum bent u Commandant Zeemacht Nederland geworden?

A. Mijn aanstelling als Commandant Zeemacht Nederland heb ik in Engeland gekregen, maar ik zou u de datum niet meer kunnen noemen. Oorspronkelijk was het een „aangewezen” Commandant Zeemacht Nederland; de 11de Mei 1945 was ik in den Haag terug en hebben wij een hoofdkwartier ingericht in het flatgebouw „Duinwijk” op de Ruychrocklaan. Dit was echter nog altijd als jongere

broer bij de Engelse commandant, die tenslotte de verantwoordelijke man was tegenover het geallieerde opperbevel, en dit heeft geduurd tot begin September.

78422. De Voorzitter: Betekende dit een reële wijziging in de verschillende omstandigheden?

A. Dit betekende, dat de Engelse tussenschakel was verdwenen en dat wij rechtstreeks te maken kregen met de geallieerde opperbevelhebber. Omdat er echter geen oorlogshandelingen meer waren, werden de bemoeienissen van deze geallieerde opperbevelhebber met hetgeen wij in Nederland deden van dag tot dag minder.

78423. De Voorzitter: Man men het zo verklaren, dat de Nederlandse marine na het beëindigen van de vijandelikheden nog niet zelfstandig werd?

A. Ja.

78474. De Voorzitter: Waarom was dat zo?

A. De opperbevelhebber van de geallieerde expeditionaire macht, generaal *Eisenhower*, had als marinecommandant een Engels admiraal, oorspronkelijk admiraal *Ramsay*, die bij een van zijn tochten tussen Engeland en het vasteland bij een vliegtuigongeluk is omgekomen, en daarna is het admiraal *Burrough* geworden. De Engelsen hadden zowel in Frankrijk als in België, Nederland en Duitsland vlagofficieren aangewezen, die rechtstreeks onder de Engelse admiraal verantwoordelijk waren voor de pang van zaken in deze havens. Dit stamde uit de tijd, dat er oorlog was en wij zelf over heel weinig effectieve middelen beschikten en alle middelen van geallieerde zijde moesten komen. Men had het van geallieerde zijde geheel in handen gehouden; alleen had men overal om de zaak soepel te laten verlopen er een nationale bevelhebber naast geplaatst, die als jongere broer, dus niet bepaald als ondergeschikte, de verbinding vormde tussen het geallieerde opperbevel en de nationale instanties.

78425. De Voorzitter: Hoe was dat in de oorlogstijd in Engeland? Was er toen iemand, die onder Engelse leiding boven onze vloot stond?

A. Tijdens de oorlog was admiraal *Furstner* bevelhebber der zee, strijdkrachten, maar het operationele bevel werd niet gevoerd door een Nederlander, doch door de Britten. Wanneer onze schepen een zeer bijzondere opdracht kregen, werd er uit de aard der zaak overleg gepleegd met de Nederlandse bevelhebber. Operationeel waren de schepen echter ter beschikking van de Britse admiraliteit, administratief bleven zij onder de Nederlandse bevelhebber. De verzorging van het personeel, het onderhoud van het materieel was in handen van de Nederlandse bevelhebber, maar in de operaties hadden wij weinig of geen stem.

78426. De Voorzitter: Na de beëindiging van de vijandelikheden was er dus in zekere zin een overgangstoestand, waarbij er operationeel wel een Engelse leiding: was, doch via een Nederlands bevel.

A. Ja. Oorspronkelijk bleef de toestand, zoals die was. Operatiën waren er niet veel meer, maar één van de operatiën, welke bleef doorgaan en misschien nog urgenter werd dan te voren, was het mijnenveegdienst. Tot begin September gingen de orders aan de mijnenveegdienst uit van de Britse vlagofficier, admiraal *Dickens*, die daarvoor in zijn staf had de Nederlandse chef van de mijnenveegdienst. De orders emanerden tenslotte van hem, zij het dan ook in volledig overleg met een Nederlands officier en na bespreking met mij. Dit is pas veranderd in September, toen de Engelse schakel is verdwenen en wij rechtstreeks contact kregen met de geallieerde opperbevelhebber.

78427. De Voorzitter: Was dat toen nog nodig?

A. In menig opzicht was dat nog nodig, o.a. ten opzichte van de mijnenveegdienst. De mijnenveegers hadden op een zeker ogenblik sleepkabels nodig. Deze sleepkabels waren uit de aard der zaak niet hier, maar moesten komen uit de geallieerde voorraad, en de geallieerde organisatie bleef als zodanig werken. Het was dus nodig, dat wij het contact handhaafden, en het is voor ons ook heel vruchtbaar geweest, want op deze wijze hebben wij hetgeen wij nodig hadden altijd vlot gekregen, terwijl het anders onmogelijk zou zijn geweest.

78428. De Voorzitter: Nadat een deel van Nederland was bevrijd, is men begonnen met de opbouw van de landmacht. Kan men ook spreken van een parallelle ontwikkeling bij de marine?

A. Het is wel verschillend. De landmacht beschikte niet meer over personeel, het leger was ontbonden en moest opnieuw worden opgezet en de enige kernen, die er waren, waren de Irene-Brigade en de Binnenlandse Strijdkrachten. De marine verkeerde in andere omstandigheden, doordat het oude marine-personeel ten dele tijdens de oorlog actief was gebleven en aangevuld, zij het dan ook zeer onvolledig; het personeel, dat uit krijgsgevangenschap terugkeerde, werd ineens in de bestaande organisatie uit Engeland naar Nederland overgebracht, opgevangen. Wat dat betreft, is het voor de marine veel gemakkelijker geweest dan voor het leger.

78429. De Voorzitter: U hebt zoëven gezegd, dat er een teveel aan personeel was bij de marine. Het is mogelijk, dat dit op een andere periode betrekking heeft, maar het is ons bekend, dat bij degenen, die zich begin 1945 aanmeldden in het bevrijde deel van ons land, een zeer groot gedeelte bij de marine in dienst wilde komen en dat er bij het Centraal Vrijwilligersbureau een contactofficier was, die zeer actief was en een groot deel van de vrijwilligers overnam. Oppervlakkig lijkt het of hier enige tegenspraak is.

A. De tegenspraak is er, omdat ik misschien niet helemaal duidelijk ben geweest. Wij hadden veel personeel, dat oud was; wij hadden dienstplichtig personeel, dat tijdens de oorlog was opgeroepen voor de duur van de oorlog en dat bij het beëindigen van de oorlogstoestand het recht had, direct te worden teruggezonden naar de plaats van herkomst; wij hadden visserspersoneel, dat voor de duur van de oorlog was aangenomen, en wij hadden kortverband-personeel voor zeer speciale diensten, geschikt om in de havengroepen arbeid te verrichten, maar dat niet bevaren was. Waar de marine dus wel behoefte aan had, was vers personeel, dat na een zekere opleiding naar Indië kon worden uitgezonden, en dat zijn de oorlogsvrijwilligers, waarop u waarschijnlijk doelt.

78430. De Voorzitter: Waarom ressorteerde de uitzending van de schepen rechtstreeks onder de Minister en waarom was dit niet uw taak?

A. Mijn taak beperkte zich tot Nederland. De bevelhebber der zeestrijdkrachten was mijn commandant; hij is een tijdlang tevens commandant zeemacht Oosten geweest en had later een vlagofficier onder zich. Ook onder normale omstandigheden gebeurt het gereedmaken van schepen voor Indië op last van de chef van de marine-staf. Het zou iets anders zijn geweest, als deze schepen in Nederland hadden moeten invaren of oefenen en dit zou dan zeker zijn gebeurd onder het bevel van de commandant zeemacht Nederland. Zodra deze schepen materieel gereed waren en het personeel bij elkaar was gebracht om het schip te bemannen, dan ging het schip volkomen onge oefend het zeegat uit en was het de opdracht van de commandant tijdens de reis naar Indië te trachten de equipage op te leiden, zodat deze onder de speciale omstandigheden in Indië bruikbaar zou zijn. Er waren geen andere zeestrijdkrachten meer te bevechten, zodat het zeer bijzondere omstandigheden waren.

78431. De Voorzitter: U hebt zoëven gezegd, dat onze marine zeer verzwakt uit de oorlog was gekomen. Kunt u ongeveer zeggen hoe groot het aantal schepen nog was?

A. Wij bezaten, overgebleven uit de oorlog, 2 torpedobootjagers, de „Van Galen” en de „Tjerk Hiddes”, 2 kleine kruisers, Hr. Ms. „Tromp” en Hr. Ms. „Heemskerck”, Hr. Ms. „Van Kinsbergen”, een kanonneerboot, Hr. Ms. „Willem van der Zaan”, als mijnenlegger, dan waren er nog Hr. Ms. „Soemba” en Hr. Ms. „Flores”, die echter als oorlogsschepen niet meer bruikbaar waren, doordat de kanonnen waren opgebruikt in de talrijke bombardementen in de Middellandse Zee en bij Normandië. Voorts 4 of 5 onderzeeboten, Hr. Ms. „Queen Wilhelmina”, een patrouillevaartuig, indertijd door President *Roosevelt* aan onze Koningin overgedragen, zomede enkele flotieljes mijnenveegers, die werkten op de Nederlandse kust.

78432. De Voorzitter: Is het u bekend of er reeds dadelijk plannen zijn gemaakt de vloot weer op de oorspronkelijke sterkte terug te brengen?

A. Ik weet, dat er reeds in Engeland plannen in bewerking waren, doch ik heb er nooit enige bemoeienis mee gehad.

78433. De Voorzitter: Welke instantie regelde dit?

A. De chef van de marinestaf met de Minister, de chefs van de afdelingen materieel en personeel. Heel kort na de oorlog zijn er van de Britse marine torpedobootjagers overgenomen, welke naar Indië zijn gezonden en de naam hebben gekregen van „Everts”, „Piet Hein”, „Kortenaer” en „Banckert”.

78434. De Voorzitter: Tot wanneer hebt u uw functie vervuld?

A. Tot 16 April 1946.

78435. De Voorzitter: Bent u van mening, dat hetgeen betrekking heeft op uw functie van Commandant Zeemacht Nederland nu voldoende is behandeld?

A. Ik zou nog twee zaken kunnen noemen, welke verband hielden met de koopvaardij. Het routeren van de schepen, nl. het geven van aanwijzingen voor de veilige vaarwaters, ging uit van mijn commandement; mede in verband met de veiligheid van de Nederlandse scheepvaart hadden wij te Rotterdam een „degaussing installatie" in de Waaihaven, waar schepen veilig konden worden gemaakt tegen magnetische mijnen. Deze ressorteerde ook onder de Commandant Zeemacht Nederland.

78436. De Voorzitter: Kunt u iets mededelen omtrent de verhouding van de marine tot het Militair Gezag?

A. Oorspronkelijk hadden wij bij het Militair Gezag vier marine-officieren gedetacheerd met de bedoeling, dat deze marine-officieren commissaris van het Militair Gezag zouden zijn. Zij waren geplaatst in Zeeland, Rotterdam, Amsterdam en Den Helder. In Rotterdam en Amsterdam zou hun gezag beperkt zijn tot het watergebied, zodat de kade een grens vormde tussen het gezagsgebied van de militaire en maritieme gezagscommandanten. In Den Helder en Vlissingen zou het Militair Gezag geheel ressorteren onder de marine-officier en voor zover mij bekend, was de reden daarvoor, dat dit specifieke marineplaatsen waren. Verder kwamen wij uiteraard regelmatig in aanraking met het Militair Gezag door onze bemoeienis met het inventariseren en veilig stellen van de gehele Duitse kustverdediging, bij het opruimen van munitie en het onschadelijk maken van mijnen aan het strand. Het contact, dat wij op deze wijze hadden, heeft mij nooit aanleidend gegeven tot moeilijkheden; het is altijd soepel verlopen.

78437. De Voorzitter: Wie was de topfunctionaris van het Militair Gezag, die met de marine-aangelegenheden was belast?

A. Als ik er mee in aanraking kwam, was het rechtstreeks met de heer *Kruls*.

78438. De heer Fens: Was er niet een bepaalde sectie, die met de marine-aangelegenheden was belast?

A. Ik weet het niet precies.

78439. De heer Fens: U hebt gezegd, dat oorspronkelijk vier maritieme commissarissen zouden worden ingeschakeld. Is dat niet gebeurd?

A. Ja, het is wel gebeurd; zij zijn alle vier in functie geweest.

78440. De Voorzitter: Waarom moesten zij ressorteren onder het Militair Gezag? Hadden de marinecommandanten ook een civiele taak?

A. In Zeeland was een afzonderlijk marine-officier voor het Militaire Gezag, evenals te Rotterdam, dus niet gecombineerd met het commandantschap. Te Amsterdam is het gecombineerd geweest, evenals te Den Helder. Te Den Helder was het kapitein-ter-zee *Buenick*, te Amsterdam de toenmalige kapitein-ter-zee *Reynierse*, in Zeeland kapitein luitenant-ter-zee *Slot* en te Rotterdam kapitein-ter-zee *van Leeuwen*.

78441. De Voorzitter: Welke taak hebben zij gehad?

A. Hun taak omvatte alles, wat behoorde tot de werkzaamheden van een commissaris van het Militair Gezag, dus ook civiele aangelegenheden.

78442. De heer Fens: Waren zij in deze functie verantwoordelijk aan generaal *Kruls*?

A. Ja.

78443. De Voorzitter: Ook voor zover het betrof het marine-gedeelte?

A. De functionarissen, die werkzaam waren in Zeeland en te Rotterdam, waren uitsluitend commissaris Militair Gezag en als zodanig rechtstreeks verantwoordelijk aan generaal *Kruls*. In Amsterdam en Den Helder hadden zij een gecombineerde functie en waren zij voor hun bemoeienissen met het Militair Gezag verantwoordelijk aan generaal *Kruls*, en voor de marine-aangelegenheden aan mij. Dit overlapte elkaar natuurlijk; in die tijd bemoeide het Militair Gezag zich met alles, vooral in een stad als Den Helder. Er was geen andere instantie, die zelfstandig tot iets in staat was.

78444. De Voorzitter: Ik geloof, dat wij deze periode nu wel voldoende hebben behandeld. De periode vóór uw aanstelling als vertegenwoordiger bij de Combined Chiefs of Staff is nog niet besproken. Zoals u reeds eerder hebt medegedeeld, bent u eskadercommandant in Indië geweest tot medio Juni 1940. Kunt u ons iets mededelen over uw taak als eskadercommandant?

A. Die taak was zeer veelzijdig. Ik weet niet, wat u hiervan zoudt willen weten.

De nos. 78445 t/m 78460 hebben betrekking op punt n van het Enquêtebesluit.

De Voorzitter: Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

G. W. STÖVE.

ALGERA, voorzitter.

VONK.

FENS.

OOSTERHUIS, *griffier.*

ZITTING VAN DONDERDAG 27 APRIL 1950

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heren Algera, voorzitter, en Hoogcarspel, Fokkema en Fens, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit g, h en p.

Verhoor van

Mr. CHARLES HERMAN JEAN FRANÇOIS VAN HOUTEN,
oud 45 jaar, wonende te 's-Gravenhage, bankdirecteur.

Hij legt de eed af als getuige.

78461. De **Voorzitter**: De commissie heeft u verzocht voor haar te willen verschijnen om gehoord te worden over het militaire beleid 1940—1945, in het bijzonder over uw functie van chef staf bij de Binnenlandse Strijdkrachten. Welke functies van militaire aard hebt u in de periode van 1940—1945 bekleed?

A. In de mobilisatie was ik commandant van een batterij van de rijdende artillerie uit Arnhem en daarmee ingedeeld bij het Iste regiment huzaren, dat tijdens de mobilisatie gestationeerd is geweest op de Veluwe. Na de capitulatie ben ik zeer spoedig naar huis gezonden. In 1943 ben ik zo gelukkig geweest om via Zweden in Engeland te kunnen komen, waar ik mij als reserve-officier weer heb gemeld en, eerst in de rang van kapitein, werd ingedeeld bij het Bureau Inlichtingen van het Ministerie van Oorlog, onder de toenmalige majoor dr. *Somer*. Ik heb ongeveer een jaar de functie vervuld van „second in command” van dat Bureau Inlichtingen. In September 1944 ben ik weer naar het vasteland gestuurd met een gecombineerde „intelligence-party” van Amerikanen, Engelsen en Nederlanders. Op 7 September 1944 ben ik daarvoor uit Londen vertrokken. Ik had toen al met Zijne Koninklijke Hoogheid Prins *Bernhard*, in overleg met de Minister van Oorlog, de heer van *Lidth de Jeude*, afgesproken om hem bij te staan bij het leggen van contacten met de illegaliteit tegen de tijd, dat wij de Nederlandse grens weer zouden bereiken. Officieel ben ik nog bij het Bureau Inlichtingen ingedeeld gebleven tot — als ik mij niet vergis — 1 November 1944. Tegen die tijd waren de ontwikkelingen echter al heel anders gelopen dan wij hadden voorzien, in en vóór September, te Londen. Ik ben geleidelijk aan geheel naar de staf van de Prins overgegaan, wiens staf zich inmiddels formeerde en uitbreidde. Ik heb met enkele collega's opdracht gekregen daarin een organisatie in elkaar te zetten om het gehele vraagstuk van de Binnenlandse Strijdkrachten te bestuderen, waarbij ik hoofd van die speciale afdeling ben geworden. De Prins was, gelijk bekend, bevelhebber der Nederlandse strijdkrachten. Hij had reeds als chef staf de tegenwoordige generaal-majoor *Doorman* aangetrokken. De staf van de Prins werd heel spoedig verdeeld in twee afdelingen: de afdeling Koninklijke landmacht en de afdeling Binnenlandse strijdkrachten. De chef staf in de ware zin van het woord was dus de toenmalige kolonel *Doorman*. Mijn officiële titel was niet chef staf van de Binnenlandse Strijdkrachten, maar hoofd van de afdeling Binnenlandse Strijdkrachten; de functie kwam feitelijk op hetzelfde neer. Ik ben met die taak belast geweest tot aan de opheffing van de Binnenlandse Strijdkrachten; een vol jaar dus was ik verantwoordelijk hoofd van genoemde afdeling en werkte als zodanig vooral heel nauw samen met twee collega's, de heren *P. Th. Six* en *H. W. L. Frowein*. De heer *Six* had de rang van majoor en de heer *Frowein* is het eveneens geworden. Gedurende die tijd werd ik zelf luitenant-kolonel en ik ben als zodanig met mijn opdracht betreffende de Binnenlandse Strijdkrachten geëindigd. Is dit ongeveer, wat u wilde weten, Mijnheer de Voorzitter?

De **Voorzitter**: Dit is dus het formele raam, waarin zich uw werkzaamheden hebben afgespeeld. Waarschijnlijk kunt u ons ook wel inlichten over het begin van de vorming van de Binnenlandse Strijdkrachten.

A. Ja, maar ik zou hierbij uw clementie willen inroepen. Het is langzamerhand bijna zes jaar geleden, dat zich dit afspeelde. Ik heb natuurlijk nog wel in grote trekken in mijn hoofd hoe het is ontstaan.

De Binnenlandse Strijdkrachten zijn formeel opgericht — als ik mij niet vergis — op 5 September 1944, bij Koninklijk besluit no. E 62. Hieraan is een hele voorgeschiedenis voorafgegaan. Het Bureau Inlichtingen had, gelijk u weet, nauw contact met vele illegaal werkende groepen en groeperingen in Nederland en onder meer met de organisaties, die later de Binnenlandse Strijdkrachten zouden vormen. Dit waren hoofdzakelijk de Raad van Verzet, de knokploegen van de L.O. en de O.D. Vanuit Nederland is telegrafisch en ook langs andere wegen meermalen aan de Regering in Londen gevraagd, of het niet mogelijk zou zijn het Nederlandse strijdbare verzet op dezelfde wijze als in andere bezette landen was gebeurd de status te geven van een officieel erkend binnenlands ondergronds leger. Hierover is veel overleg in Londen geweest, met de Minister van Oorlog, de Minister-President, verschillende andere instanties, met H.M. de Koningin en de Prins. De Prins heeft contact opgenomen met het geallieerde hoofdkwartier om te polsen hoe men daar zou staan tegenover de officiële vorming van dergelijke „Interior Forces”. In het begin heeft hij ervaren, dat men niet zo geweldig enthousiast was. Niet zozeer omdat het uit militair oogpunt afgekeurd werd, maar op grond van de ervaringen in andere landen was men een beetje huiverig geworden voor mogelijke politieke stromingen bij de illegalen en uit dien hoofde was men er dan ook aanvankelijk niet erg voor geporteerd ook een Nederlands ondergronds leger te erkennen. Van Nederlandse zijde is daartegenover gesteld, dat het een zeer sterke wens was in het bezette gebied en dat de erkenning van dergelijke Binnenlandse Strijdkrachten zeker toekwam aan onze mensen, die in het gewapend verzet streden, zodat dit als blijk van waardering voor hun werk moest worden toegestaan. Men was aan Nederlandse zijde verder bang, dat, wanneer dit streven niet gecoördineerd en onder behoorlijke leiding zou worden geplaatst, vele van elkaar onafhankelijke acties van loslopende groepen misschien veel meer last en ongelukken zouden kunnen veroorzaken dan andersom.

78462. De heer **Fens**: Mag ik u misschien even onderbreken? U hebt gezegd, dat vanuit Nederland drang was uitgeoefend om tot een ondergronds leger te komen. Kwam men daarbij met een plan op de proppen of kwam het voorstel hiertoe van verschillende groepen los van elkaar binnen?

A. Zoals u weet, is er aan het einde van de oorlog veel contact geweest tussen de verschillende ondergrondse verzetsgroepen onderling. Deze aandring is in rapporten en telegrammen diverse malen aan Londen kenbaar gemaakt. Men had de wens geuit om zelf mee te doen, dus actief te mogen optreden bij de bevrijding van ons land.

78463. De heer **Fens**: Had men daarvoor een organisatie?

A. Men had daarvoor nog geen organisatie. Er opereerden verschillende aparte organisaties en dat was juist van Nederlandse zijde in Londen een van de argumenten om aan te dringen op coördinatie en deze verschillende stromingen onder één centrale leiding te plaatsen. Men was op het geallieerde hoofdkwartier daarvoor niet direct te vinden, omdat men diverse onaangename ervaringen had opgedaan met „Interior Forces” in andere landen. Er waren bijvoorbeeld in Frankrijk verschillende situaties voorgekomen, die minder aangenaam waren; generaal *König* was in Londen aangesteld als commandant van de F.F.I. (Forces Françaises de l'Intérieur), maar had deze niet steeds in de hand. Men had ook reeds onaangename toestanden beleefd in Griekenland, Joego-Slavië, enz. Later zijn er zelfs in België incidenten geweest. Op een gegeven ogenblik heeft echter de chef staf van generaal *Eisenhower*, de generaal *Bedell Smith*, inderdaad ingezien, dat men beter in Nederland de zaak wel kon or-

ganiseren onder behoorlijke leiding. Generaal *Bedell Smith* heeft toen zijn volle medewerking verleend om het plan tot uitvoering te brengen. Daarbij is ook de vraag naar voren gekomen, wie die leiding zou moeten hebben. Hierover zijn besprekingen geweest, waarvan de uitkomst was — zulks ook voornamelijk ingevolge de wens van Hare Majesteit —, dat Prins *Bernhard* bevelhebber der Nederlandse strijdkrachten zou worden en dat hij, daarbij ook speciaal inbegrepen, het bevel over de Binnenlandse Strijdkrachten zou krijgen, aangezien men in hem bij uitstek de figuur zag, die aan iedereen bekend was, wiens stem in Nederland de meeste autoriteit zou hebben en die dus het beste gehoorzaamd zou worden. Er is een moment ook sprake geweest van de kolonel *de Bruyne*, maar aangezien zijn naam voor het verzet in Nederland een totaal onbekende klank was, kon aan hem niet de voorkeur worden gegeven. Er zijn toen eerst telegrammen naar Nederland gezonden om te polsen of de strijdbare organisaties onvoorwaardelijk zouden gehoorzamen aan alle bevelen, die door en vanwege Londen zouden worden gegeven. Deze telegrammen zijn uitgezonden op 31 Augustus 1944. Zij zijn praktisch gelijklopend naar de drie organisaties gegaan, die men in Londen aangewezen vond om eventueel de Binnenlandse Strijdkrachten te formeren, n.l. de O.D., R. v. V. en K.P. In die telegrammen is ook te kennen gegeven, dat de mogelijkheid bestond, dat Prins *Bernhard* tot bevelhebber der Nederlandse strijdkrachten zou worden benoemd. Men eiste onvoorwaardelijke gehoorzaamheid aan alle instructies, die van onze zijde zouden worden gegeven. Het antwoord hierop kwam in een telegram van 4 September, gezamenlijk uitgezonden door de organisaties, waarin werd gezegd, dat zij het zeer toejuichten, dat de Prins zou worden benoemd en dat zij inderdaad alles zouden doen om de gegeven bevelen stipt op te volgen. Dat is dus het begin van de Binnenlandse Strijdkrachten geweest. Door ons is als officiële datum 5 September aangehouden, de dag, waarop het Koninklijk besluit van oprichting is uitgekomen. Dit Koninklijk besluit had overigens eigenlijk één hoofdbedoeling. Later hebben wij er nog weleens moeilijkheden mee gehad, want het Koninklijk besluit heeft de Binnenlandse Strijdkrachten verklaard tot militairen in de zin der wet en te behoren tot de Koninklijke landmacht. De hoofdpzets hiervan was deze mensen, die door de Duitsers vermoedelijk als franc-tireurs zouden worden beschouwd, officiële erkenning en bescherming te geven. Later is dit Koninklijk besluit vaak ter sprake gekomen bij verdere vraagstukken betreffende de juiste militaire status van deze vrijwilligers, b.v. voor hun rangen, bezoldiging en meer van dergelijke kwesties, waarbij wij ons niet zonder meer in alles hebben kunnen houden aan de algemene stelling, dat die mensen tot de Koninklijke landmacht behoorden. Zij hebben in feite een heel aparte status gekregen.

78364. De **Voorzitter**: Wanneer heeft zich de scheiding voltrokken tussen de afdelingen: Koninklijke landmacht en Binnenlandse Strijdkrachten? Of is die scheiding er van meet af aan geweest?

A. Die scheiding is direct ontstaan. Begin September 1944 bestonden de Nederlandse Strijdkrachten eigenlijk alleen, wat de landmacht betreft, uit de Prinses Irene-Brigade, die onder geallieerd bevel was gesteld. De Koninklijke landmacht bestond verder op dat moment niet meer of nog niet.

78465. De **Voorzitter**: Heeft de Irene-Brigade ook onder commando van de Prins gestaan?

A. Ja. De Prins was commandant van de Nederlandse strijdkrachten, dus ook van de Prinses Irene-Brigade, maar in feite is de Irene-Brigade operationeel onder geallieerd bevel gekomen.

78466. De heer **Fens**: Misschien geeft het enige verwarring, omdat u hebt gezegd, dat kolonel *Doorman* chef staf was, eigenlijk van de Nederlandse strijdkrachten. U was hoofd van de afdeling Binnenlandse Strijdkrachten. Daaruit maak ik op, dat kolonel *Doorman* ook chef staf was van de Binnenlandse Strijdkrachten en dat er in het stafkwartier verschillende afdelingen waren. Wazronder een afdeling Binnenlandse Strijdkrachten, waarvan u het hoofd was.

A. Kolonel *Doorman* was de officiële chef staf van de Prins, dus van de bevelhebber der Nederlandse strijdkrachten. Doch op dat moment bestond er eigenlijk alleen maar een actief werkende afdeling Binnenlandse Strijdkrachten. Kolonel *Doorman* is speciaal door de Prins aangetrokken om zo spoedig mogelijk de omwerking van de Binnenlandse Strijdkrachten naar de Koninklijke landmacht ter hand te nemen. De Koninklijke landmacht moest weer van de grond af worden opgebouwd. Kolonel *Doorman* heeft reeds vanuit Brussel bij de eerste „units“, die wij hem konden leveren, het kader aangewezen, enz. om die weer tot geregeld leger om te vormen. Naar-

mate wij onze taak hebben afgewikkeld, werd de afdeling Koninklijke landmacht steeds groter. Wij hebben altijd zeer nauw samengewerkt. De afdeling Koninklijke landmacht is praktisch met nul begonnen en onze dienst met zeer veel mensen, die door ons gekanaliseerd moesten worden en waaruit wij moesten trachten behoorlijke eenheden te maken. Op een gegeven ogenblik werden zij dan naar de Koninklijke landmacht overgeheveld, waarvan kolonel *Doorman* de actieve leiding had.

78467. De **Voorzitter**: Hoe is de organisatie van de Binnenlandse Strijdkrachten ter hand genomen?

A. Ik weet niet, of u dit boekje hier kent, dat wij hebben uitgegeven aan de Binnenlandse Strijdkrachten. Het houdt de „Algemeene instructies voor de Binnenlandsche Strijdkrachten“ in. Ik moge het u hierbij overhandigen.

78468. De **Voorzitter**: Was er in die tijd een zekere aversie tegen wat men noemt „het oude leger“?

A. Neen. Dat had er niets mee te maken! Toen wij dit moeilijke werk ter hand hebben genomen, was er helemaal geen oud leger meer en er is volstrekt geen kwestie van aversie of wat dan ook geweest. Op dat moment heeft dit zeker nooit een punt van overweging uitgemaakt.

78469. De **Voorzitter**: Kent u de petitie, die aan I.I.M. de Koningin is aangeboden door een aantal opperofficieren, hoofdofficieren en officieren? Er staat o.a. de naam onder van de Luitenant-Generaal der Artillerie van *Ernel Scherer*.

Er komt deze zin in voor:

„Toen onze bondgenooten in September 1944 een deel van ons land bevrijd hadden, was het voor ons een kwestie van eer en geweten binnen den kortst mogelijken tijd een gezagsapparaat op te bouwen, om binnenslands de orde, veiligheid en rust te verzekeren en tegelijkertijd een aanvang te maken met den opbouw op zeer korten termijn van een leger, dat bij de bevrijding van ons Rijk overzee een soortgelijke taak te vervullen zou hebben; enthousiast jeugdige menschenmateriaal ontbrak ons daartoe niet.

Hoewel reeds in Juni 1940 in Nederland een begin gemaakt werd met den wederopbouw, zij het dan ondergronds, van ons leger, om bovengenoemde taak op te nemen, en hoewel dit apparaat, zijne verliezen door executie en krijgsgevangenschap ten spijt, bij de bevrijding voldoende intact was om zijn zware taak, met steun van onze hoepen uit Engeland, ten uitvoer te leggen, werd het zonder geldig motief en met de grootste ondankbaarheid opzij geschoven.....

Wij willen niet spreken over al het leed, dat achter de voltooiing van dit ondergrondse leger in het Vaderland zelf verborgen ligt, over het bijna heilige geloof in de noodzakelijkheid van zijn taak, over de onmiskenbare tegenwerking en nog wel van die zijde, waarvan het den grootsten steun had mogen verwachten.

Nu zien wij echter, dat achter al deze tegenwerking en miskenning sinistere, onze onafhankelijkheid in wezen vijandige krachten werkten en nog werken.”

Waarop kan dit betrekking hebben? Is u dit bekend?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter! Nu u mij dit voorleest, herinner ik mij, dat ik indertijd van deze of een soortgelijke petitie heb gehoord. Wat u daar voorleest, ontken ik ten stelligste. Van welke datum is deze petitie?

De **Voorzitter**: Zij is van September 1944 en zal waarschijnlijk in 1945 in zee zijn gestuurd.

A. Is dit ook ondertekend door de generaal *Röell*?

De **Voorzitter**: Neen, door de heren van *Ernel Scherer*, *Numans*, *Oudendijk*, *Feuilleton de Bruyn*, van den *Wall Bake*, enz. Er komt ook deze zinsnede in voor:

„Onbegrijpelijk en onverantwoordelijk was het verzuim der legerleiding om niet het voorbeeld te volgen, dat in België en in Frankrijk werd gegeven om na de bevrijding van de Zuidelijke provinciën het geoefende kader op te roepen. Door het oproepen van het geoefende kader zou zeker het geraamte voor twee divisies zijn georganiseerd. De kardinale fout van dit verzuim is na de algehele bevrijding van ons vaderland nog eens herhaald. En tengevolge daarvan is Nederland slechts in staat tot het verscheppen van enkele losse bataljons op een oogenblik dat

groeïend gevaar voor een afscheiding van Indië te keeren valt en de oogen van de geheele wereld op ons beleid zijn gericht. Niet alleen is de gevechtswaarde van de uitgezonden bataljons te gering door gebrek aan ervaren kader en onvoldoende training, maar de ontoereikende discipline en zelftucht vormen bovendien op zich zelf een gevaar voor de noodzakelijke pacificatie van dat zoo uitermate belangrijke deel van ons Koninkrijk, waar thans over de toekomst van ons volk wordt beslist."

Hierin staat dus met zoveel woorden, dat men na de bevrijding heeft verzuimd van de zijde van de legerleiding het geoefende kader van het bevrijde zuiden op te roepen.

A. Dat moet ik ten stelligste ontkennen. Ik heb hierop eigenlijk maar één commentaar: Ik vind het een schandaal, zoals het hier staat! Daar is geen woord van waar. Dit nog afgezien van de denigrerende taal over de Indische bataljons, die voor hun prestaties en houding waarachtig afdoende hebben bewezen, wat zij waard waren! Het is overigens juist heel anders gegaan dan daar wordt beweerd.

78470. De Voorzitter: Wilt u eens mededelen, hoe het dan wel is gegaan?

A. Destijds, in Februari 1945, heb ik op verzoek van de Prins voor de militaire commissarissen een globale uiteenzetting gegeven van de taak, organisatie en bedoeling van de Binnenlandse Strijdkrachten. Als ik u het stenografisch verslag mag voorlezen, zal dit in beknopte vorm wellicht de meeste vragen toelichten, die u zult willen stellen, en tevens deze kwestie verduidelijken.

De Voorzitter: Graag.

A. Die vergadering heeft plaats gehad op 17 Februari 1945 te Eindhoven. De uiteenzetting, die ik u zal voorlezen, werd gegeven op verzoek van de generaal *Kruls* en ook voornamelijk van Prins *Bernhard*, aan een bijeenkomst van militaire commissarissen, onder voorzitterschap van de kolonel *van Andel*. De tekst luidt als volgt:

„De Kolonel *van Andel* opende de vergadering en verzocht Luitenant-Kolonel *van Houten*, Hoofd Afdeling Binnenlandse Strijdkrachten van den Staf van den Bevelhebber Nederlandsche Strijdkrachten, het woord te nemen.

De Luitenant-Kolonel *van Houten* deelde mede, dat Z.K.H. Prins *Bernhard* en Generaal-Majoor *Kruls* van meening waren, dat het zeer nuttig zou zijn, wanneer de Militaire Commissarissen ruimer ingelicht werden over de werkzaamheden van den Staf van den Bevelhebber der Nederlandsche strijdkrachten, daar er in de praktijk soms misverstanden voorkwamen tusschen Militair Gezag en Staf B.N.S.

Gezien den beperkten tijd, die spreker ter beschikking stond, kon hij slechts een vrij kort overzicht geven. Toch wilde hij beginnen de historische „background“ te schetsen, waaruit het Instituut der B.S. langzaam is gegroeid.

In Engeland functioneerde het Bureau Inlichtingen van het Departement van Oorlog, dat uitgebreid contact had met bezet Nederland. Omstreeks Augustus 1934 is uit Nederland, uit bepaalde kringen (R.v.V. en K.P.) het verzoek gekomen om de erkenning van de Geallieerde Legerleiding te krijgen voor een ondergronds leger. Zelfs in O.D.kringen waren reeds vroeger geluiden in dien zin vernomen. H.M. de Koningin voelde hier veel voor. S.H.A.E.F. echter aanvankelijk minder. S.H.A.E.F. had slechte ervaringen met de Fransche Maquis opgedaan. Generaal *König* was Bevelhebber der Fransche Maquis; in Parijs zijn de Maquis, tegen de bevelen in, eenige dagen te vroeg begonnen, zeer tot ontstemming der Geallieerden, omdat hierdoor het operatieplan der Amerikanen in gevaar gebracht werd. In Warschau zijn indertijd de Poolsche patriotten eveneens te zelfstandig begonnen; de Russen hebben hun toen geen hulp kunnen bieden of vonden zulks i.v.m. hun operatieplan niet verantwoord, waardoor echter alleen de schijn gewekt is, dat de Russen de Polen in de steek hebben gelaten.

Door de opgedane ervaringen was men te Londen blijkbaar huiverig geworden voor de hulp van ondergrondse verzetsgroepen, hoewel men vanuit de vrije wereld het verzet steeds zelf had aangewakkerd. In een latere periode werd de stemming t.a.v. deze „illegale“ strijders niet bepaald gunstig beïnvloed door de gebeurtenissen in België en vooral in Griekenland, doch op het moment mag zeker verklaard worden, dat er geen achterdocht t.a.v. de Nederlanders bestaat. Het is de taak van de Afd. Binnenlandse Strijdkrachten? van den Staf B.N.S. geweest om deze op te vangen en zij meent hierin te zijn geslaagd. Er heerscht bij de Geallieerde legers in ons land juist vertrouwen in de Binnenlandse Strijdkrachten en hoe langer hoe meer waardeering voor hun prestaties.

H.M. de Koningin heeft Waar Schoonzoon benoemd tot Bevelhebber der Nederlandsche Strijdkrachten. Zij stond erop, dat hij tevens

de leiding op zich zou nemen der Binnenlandse Strijdkrachten, hetgeen door bezet Nederland werd toegejuicht. Een en ander geschiedde met goedkeuring van Generaal *Eisenhower*.

Men kan zich erover verwonderen, dat de positie van den Prins bij sommige personen, zelfs officieele instanties, aanleiding geeft tot verwarring. De zaak is toch eenvoudig en duidelijk. Z.K.H. is Bevelhebber over alle Nederlandsche Strijdkrachten te land, waarvan de Binnenlandse Strijdkrachten thans een georganiseerd deel uitmaken. Zijn Staf, waarvan de Kolonel *Doorman* de leiding heeft, heeft een Afd. Koninklijke Landmacht eenerzijds en een afd. Binnenlandse Strijdkrachten anderzijds. Deze Afdelingen werken naar elkaar toe, d.w.z. de Afd. B.S. modelleert en organiseert de Binnenlandse Strijdkrachten ten behoeve van het nieuwe Nederlandsche Leger voor degenen, die blijvend en in legervverband hun diensten ter beschikking hebben gesteld tot na de algeheele overwinning. De Binnenlandse Strijdkrachten zijn terecht erkend als Militairen in den zin der wet, doch vormen een tijdelijk instituut. Zij zijn bestemd om eenerzijds opgenomen te worden in het nieuwe leger en andere militaire formaties, anderzijds om zoodanig gekanaliseerd te worden, dat van hun diensten ook op andere wijze voor het vaderland een nuttig gebruik kan worden gemaakt.

De organisaties, die deel uit zouden maken van de B.S. zijn: K.P., R.v.V. en O.D. De opname van den O.D. heeft aanleiding gegeven tot verschil van meening. Het doel van den O.D. was oorspronkelijk om in hoofdzaak pas op te treden na de bevrijding, maar er waren leden, die zich reeds vanaf het begin 1944 voor actief verzet opgaven. Men besloot, die leden van den O.D., die bereid waren gewapenderhand tegen den vijand op te treden, ook te laten opnemen in de Binnenlandse Strijdkrachten (Strijdend Gedeelte).

Op 6 September 1944, dus op den dag na „Dolle Dinsdag“, is de Prins uit Londen vertrokken met drie officieren. Men ging toen van de veronderstelling uit, dat Nederland binnen zeer korten tijd bevrijd zou zijn. Toen was dus de eenige bedoeling: leiding te geven aan sabotage. Later werd afgesproken, dat spreker vooruitgezonden zou worden om contact op te nemen met de drie verzetsgroepen ter plaatse.

Alles liep evenwel anders dan men verwacht had. Bij zijn aankomst in Nederland, met name in Eindhoven, trof spreker groote verwarring aan; hij vond hier: R.v.V., K.P., O.D. en de P.A.N. (Partisanen Actie Nederland), een organisatie, die te Londen onbekend was, hetgeen volkomen begrijpelijk, omdat bleek, dat de P.A.N. slechts plm. drie weken vóór de bevrijding in het leven geroepen was. Na eenige dagen is de P.A.N. ontbonden, hetgeen een bittere noodzaak bleek, daar deze organisatie haar naam soms al te veel eer aandeelde! Grootendeels zijn de voormalige P.A.N.-leden opgenomen in de zoogenaamde „Blauwe Jagers“, ondergebracht in de Bewakingstroepen onder commando van den Kapitein *van Dijk*, nu Commandant van het Light Infantry Bataljon Jagers. (Niet te verwarren met de voornoemde „Blauwe Jagers“, die thans grootendeels opgelost zijn.)

Er moest nu spoedig, gezien den teleurstellenden loop der krijgsvorrichtingen en de absolute noodzaak om de situatie op te vangen en maatregelen te treffen, op groote schaal geïmproviseerd worden. Daardoor zijn natuurlijk fouten gemaakt; critiek was er te over, vooral van de zijde van hen, die niet in staat waren zich de zeer groote problemen en moeilijkheden te realiseren. Het maken van fouten is echter nimmer ontkend. De verhouding tusschen Militair Gezag en den Staf Bevelhebber Nederlandsche Strijdkrachten, afd. Binnenlandse Strijdkrachten, was in den beginne wat stroef. Militair Gezag scheen zich weleens af te vragen, wat de menschen van den Staf uitvoerden, of het soms een „concurrerende firma“ was, quod non. Een fout was, dat Militair Gezag bij aankomst niet voldoende ingelicht was over de illegaliteit; hierdoor rezen veel misverstanden, vooral op het gebied der Politieke Politie. Hierin is thans verbetering en beter begrip gekomen.

Waarom werd contact gezocht met de illegaliteit en met welk doel?

In bevrijd gebied kwamen de ondergrondse groepen spoedig te voorschijn. Men wilde dezerzijds vermijden, wat in Frankrijk en België gebeurd was, door deze menschen tegemoet te treden, hun energie te kanaliseren, hun eventueel gevaarlijke neigingen om te buigen, voor welk doel de Binnenlandse Strijdkrachten werden bestendigd en uitgebreid. De menschen uit de verschillende organisaties waren logischerwijze te verdeelen in twee groepen:

1. Zij, die vechten wilden.
2. Zij, die het Vaderland verder wilden dienen, maar niet konden of wilden vechten.

De Stoottroepen.

De menschen uit de eerste groep zijn in de eerste plaats Stoot-

troepen geworden. (Leelijke naam, is echter uit bezet gebied afkomstig en daarom aangehouden.)

Voor de eerste opleiding van deze veelal ongetrainde manschappen zijn aanvankelijk Nederlandsche Commando Officieren aange trokken, later aangevuld en bijgestaan door geallieerde instructeurs. Van de 15000 „equipments”, die oorspronkelijk door S.H.A.E.F. aan den Prins waren toegezegd voor de „Resistance”, werden uiteindelijk slechts 4000 verstrekt, waarmede de Stoottroepen het eerst konden worden uitgerust.

21st Army Group en de Amerikanen in Limburg stonden eerst wat gereserveerd tegenover deze Stoottroepen, maar werden later enthousiast. Hiervoor bestaan vele tastbare bewijzen.

In Brabant bestaan op dit moment 13 Compagnieën Stoottroepen, met een „plafond” van 15, die voorbestemd zijn om Light Infantry Battalion te worden; in Limburg zijn de Stoottroepen reeds tot L.I.B. geformeerd (3 Bataljons).

De Bewakingstroepen.

In de Bewakingstroepen zijn de menschen uit de tweede groep opgenomen. De oorspronkelijke opzet is hier evenwel verwaterd. De Bewakingstroepen kregen in de practijk dikwijls hetzelfde, hier en daar zelfs gevaarlijker werk te verrichten.

Door de ontwikkeling der omstandigheden zijn de Bewakingstroepen gedurende langen tijd min of meer „het kind van de rekening” geweest. Vanwege de onverwachte vertraging in den oorlog in het Westen, konden de Geallieerden bepaalde toezeggingen niet gestand doen, zoodat de Bewakingstroepen noch gekleed noch bewapend konden worden zooals aanvankelijk werd gehoopt. Ook legden de Geallieerden geruimen tijd een groote onverschilligheid aan den dag ten aanzien van de rantsoneering dezer manschappen, ofschoon deze voor vele, en soms gevaarvolle geallieerde opdrachten werden gebezigd. Het resultaat is geweest, dat tot op heden nog manschappen rondlopen in burgerkleeren, wat niet bevorderlijk is geweest voor hun moreel en aanzien. Geleidelijk aan is er echter over de heele lijn een groote verbetering gekomen. Voor de rantsoneering werd een bevredigend arrangement getroffen. De Stoottroepen werden uitgerust met Engelsche wapens, de Bewakingstroepen gebruikten Duitsche geweren en munitie.

Bewakingstroepen worden thans successievelijk in uniform gestoken en volgens een bepaald schema in Light Infantry Battalions omgevormd. Zij die hiervoor niet in aanmerking komen of zich niet beschikbaar stelden, gaan in andere militaire of semi-militaire formaties over of worden met groot verlof gestuurd. Theoretisch, en hopelijk ook practisch, zullen er na 1 Maart a.s. geen ongeuniformeerde Bewakingstroepen meer bestaan.

Men dient groot respect en bewondering te hebben voor de wijze, waarop deze mannen langen tijd, niettegenstaande onvermijdelijke teleurstellingen en vaak in de moeilijkste omstandigheden, hun diensten hebben verricht. Hun komt veel dank toe en zeer zeker meer begrip van de zijde der officieële instanties en van het publiek. Zoowel de Bewakingstroepen als de Stoottroepen hebben een meer dan nuttige bijdrage geleverd voor de bevordering van de Geallieerde en dus van de Nederlandsche zaak. Het gaat niet aan om hen uitsluitend te beoordeelen naar eenige „wildheid” en gemaakte fouten, die in een overgangstijd, zooals wij er thans een beleven, vanzelfsprekend niet kunnen uitblijven. Om redenen van security mag aan de ontwikkeling en prestaties der Binnenlandsche Strijdkrachten weinig of geen publiciteit gegeven worden. Dit werkt jammer genoeg onbekendheid bij het publiek, wanbegrip en ongerechtvaardigde critiek in de hand. Hiertegen valt momenteel betrekkelijk weinig te doen. Nederland zal pas na de algeheele bevrijding ten volle kunnen weten wat de Binnenlandsche Strijdkrachten in het Zuiden zijn geweest.

De Stoottroepen werden meermalen na een training van zes weken direct in de voorste lijn gebracht. Zij doen echter niet het werk van aanvalstroepen. Hiervoor is hun training te kort geweest en hun conditie onvoldoende. Zij verrichten uitnemende diensten; zooals hierboven reeds gezegd, mogen uit veiligheidsoverwegingen over hun frontwerkzaamheden geen mededeelingen worden gedaan, wat te betreuren is, omdat het publiek natuurlijk alleen de minder prettige verhalen ter oore komt, wat ons veel schade berokkent. Vooral met de arrestaties hebben wij veel onaangenaamheden beleefd en is de naam van den Prins dikwijls in het gedrang gekomen. Inmiddels is een bevredigende arrestatieregeling tot stand gekomen, in samenwerking met het Militair Gezag, dat terecht de verantwoordelijkheden op eigen schouders heeft overgenomen. Men bedenke echter wel, dat het steeds zeer moeilijk is negatieven om te schakelen tot positieven; er zijn dingen gebeurd, die wij betreuden, doch men dient daarbij de normale proporties niet uit het oog te

verliezen. Nu is er een krijgsraad ingesteld, die alle zaken der B.S. berecht.

Wij onderscheiden bij de Binnenlandsche Strijdkrachten, wat men een „O.D.” en een „K.P.”-mentaliteit kan noemen. Deze zijn practisch, niettegenstaande alle pogingen tot „samensmelting”, nog min of meer onverzoenlijk en niet op één lijn te stellen.

Er zijn organisatorische fouten gemaakt; zoo bestaan de Stoottroepen in Limburg niet geheel uit K.P.-ers of actieve verzetslieden; er is ook voor geworven, wat zeker minder juist mocht heeten. Bij de Bewakingstroepen is hetzelfde gebeurd, doch dit was eenigszins inhaerent aan het O.D.-systeem: werving na de bevrijding volgens van te voren opgemaakte lijsten. Hierdoor zijn soms verkeerde elementen toegelaten. Nu zijn de B.S. hiervan wel geheel gezuiverd. Het „fond” is nu goed. De bedoeling is het goede materiaal onder deze menschen over te hevelen naar de Koninklijke Landmacht en zoo de kern te vormen van een nieuw Nederlandsch Volksleger.

Rangen.

De oude rangsdistinctieven van het leger mogen in den aanvang niet gedragen worden. Eerst na bewezen te hebben, dat men zijn plaats waard is, worden de rangen door den Bevelhebber verleend, in den vorm van hetzij „field ranks”, hetzij tijdelijke rangen bij de Landmacht. Op deze wijze komen de bekwamen naar voren en vallen de onbekwamen af. Ook met de oude stelregels van diploma's, enz. werd gebroken: iedereen, die de geschiktheid blijkt te bezitten, kan officier worden.

Als eerste vereischten gelden karakter en leiderstalenten, doch vanzelfsprekend moet dit zoo spoedig mogelijk aangevuld worden met de noodige militaire kennis. Het zal nog moeten blijken of dit een succes zal worden: ons lijkt het principe goed en ook boven de rivieren zullen wij ons daaraan houden.

Instructies voor arrestaties.

Het is onmogelijk om na de bevrijding van een stad de menschen dadelijk in de hand te hebben. Vooral wanneer de autoriteiten niet terstond ter plaatse kunnen zijn en eigenmachtig optreden dus in de hand gewerkt wordt. Toch zijn gevallen van „Bijltesdag” hier weinig voorgevallen. In het begin waren de instructies gebrekkig en niet voor den ongewonen toestand berekend; men werd van het kastje naar de muur gestuurd, de autoriteiten bleven in gebreke, zoodat veel op eigen houtje werd gedaan, wat natuurlijk aanleiding gaf tot vergissingen, excessen en klachten. Men mompelde zelfs over „de nieuwe S.S. van den Prins”. Deze dingen konden niet altijd vermeden worden. Toch is hier over het algemeen zeker niet veel kwaad aangericht. Men moet zich goed realiseren, dat de „grijze massa” van het Nederlandsche volk tijdens de bezetting niet veel gedaan heeft; deze massa schrok na de bevrijding eenigszins over alles wat zij zag gebeuren. Sommigen waren ontstemd over de Binnenlandsche Strijdkrachten.

De gerezen bedenkingen zijn veelal met een rustige uiteenzetting der feiten te weerleggen. Men kan echter niet iedereen persoonlijk spreken. Velen, die op deze wijze beter begrip voor de zaak hebben gekregen, zijn echter meteen vrienden der Binnenlandsche Strijdkrachten geworden. Voor Nederland boven de rivieren is in samenwerking met Generaal-Majoor *Kruls* een nieuwe arrestatieregeling ontworpen, die ook is geaccepteerd door de Illegaliteit en aan alle juridische eischen en te verwachten omstandigheden is aangepast.

Opheffing der B.S.

De Binnenlandsche Strijdkrachten zijn in het bevrijde gebied in het stadium van liquidatie gekomen, wat het uiteindelijk doel was: alles zoo spoedig mogelijk overgeheveld naar de Koninklijke Landmacht of andere diensten, dan wel terug naar fabrieken, landbouw en de burgermaatschappij, na hun plicht gedaan te hebben.

Wij waren voor alles afhankelijk van de Geallieerden: „Beggars are no choosers”. Als de Geallieerden hun beloften niet hielden, konden wij daar aanvankelijk weinig tegen doen. Maar nu hebben de Geallieerden onze menschen zoo noodig, dat wij onze eischen beter hebben kunnen stellen en b.v. een tijdje geleden 2400 outfits hebben gekregen voor de Bewakingstroepen, die in en nabij de frontlijn gereorganiseerd werden. Deze troepen kunnen nu zoo aan Kolonel *Doorman* overgegeven worden, doch de Geallieerden willen ze nog niet missen. De ervaring heeft bewezen, dat hoe meer de Geallieerde onderdeelen „in the field” rechtstreeks met onze menschen te maken hebben des te meer worden hun diensten gewaardeerd; maar hoe hooger men komt in de hiërarchie der Staven en Missies, des te minder weet men daar, wat eigenlijk gepresteerd wordt en noodig is. Zoo heeft het vaak moeite gekost om b.v. S.H.A.E.F. Mission te overtuigen.

Uit de Binnenlandsche Strijdkrachten komen ook voort Oorlogsvrijwilligers voor Mariniers, de Marine, de Luchtmacht, Pionierscompagnieën, Motortransport Nederland. Ook gaven velen zich op voor de op te richten Gezagscompagnieën van het Militair Gezag, die vrijwel voor 100 pct. uit de B.S. zullen voortkomen. „Nogmaals, onze taak is”, zoo zeide spreker, „de menschen op te vangen en ze te brengen op de plaats, die zij begeeren en waar zij nuttig kunnen zijn, ook later in het Noorden.”

Gezagscompagnieën.

Het oorspronkelijke plan was om, als Nederland ineens bevrijd was geworden, Gezagscompagnieën door het Militair Gezag te doen oprichten. Nu het anders is geloopt, gaat Generaal-Majoor *Kruls*, op voorstel van Zijne Koninklijke Hoogheid, uit de voorraad van de B.S. putten, gelijk eerder reeds aangestipt. Nu is wel het laatste nieuws, dat Chef Staf M.G. achteraf toch geen Gezagscompagnieën zou mogen aantrekken, zulks in verband met het gewijzigde aspect van het „Manpower”-probleem ten aanzien van vroegere afspraken tusschen de Regeering en S.H.A.E.F., maar men gaat hier voorloopig toch rustig door met de voorbereidingen totdat het „non possumus” definitief zou blijken te zijn. De manschappen (en zooveel mogelijk bewapening) worden geleverd door de B.S. (Bewakingstroepen) en de voorstellen tot encadreering geschieden door de Afdeling B.S. van den Staf, na overleg met de Militaire Commissarissen. Het niet doorgaan van de Gezagscompagnieën zou in de gelede der B.S. begrijpelijkerwijze veel teleurstelling en onrust verwekken.

Verbindingsofficieren.

De Staf B.S. heeft Verbindingsofficieren aangesteld, het is een noodzaak contact te houden met de Militaire Commissarissen en de Illegaliteit overal in de bevrijde gebiedsdeelen. De Staf moet centraal regelen en kan dus niet overal tegelijk zijn; dit is zeker onmogelijk naarmate de bevrijding voortschrijdt. De Verbindingsofficieren verspreiden zich en geven leiding bij de vorming en in-deeling van Binnenlandsche Strijdkrachten. Deze verbindingsofficieren hebben een moeilijke taak. Zij regelen ter plaatse en staan overal voor verschillende problemen. Het is dus haast ondoenlijk om hun gedetailleerde instructies mee te geven, ofschoon zij in groote lijnen natuurlijk gelijk zijn geïnstrueerd. Wij zijn echter op grond van de opgedane ervaringen nu zoover, dat zij — naar Majoor *Six* later nader uiteenzette — toch een uitgewerkt handboek meekrijgen, dat ook direct overhandigd kan worden aan de leiders van het Verzet, die in het te bevrijden gebied worden aangetroffen. Groot eischen worden gesteld aan diplomatieke en tactische talenten van den Verbindingsofficier telkens wanneer hij zich geplaatst ziet voor onverwachte situaties. De Staf moet bouwen op zijn Verbindingsofficieren; vooral in het nu nog bezette gebied wacht hun een zware taak. In het Zuiden is alles betrekkelijk rustig verlopen, in het Noorden zullen de moeilijkheden ongetwijfeld grooter zijn. Bezuiden de rivieren is het volk gemakkelijker van aard en gedisciplineerd, ook al door de leiding der Kerk; in het Noorden zal men geprikkeld en bitter zijn door de ervaringen der laatste maanden en, ook door een stroeve mentaliteit, moeilijker op te vangen. Er zijn ook veel wapens aan het Noorden verschaft, in tegenstelling met het Zuiden, wat een probleem op zichzelf beteekent. Een uitermate belangrijke factor zal tenslotte zijn de kwestie van den aanvoer van een kwantiteit der meest benoedigde levensbehoeften direct na de bevrijding. Als men met iets komt, zal een goodwill geschapen zijn, die de oplossing van vele netelige vraagstukken oneindig zal vergemakkelijken en aan eventueel onwillige elementen of troebelwatervisschers veel wind uit de zeilen zal halen. Hiermede staat en valt veel van ons werk, ook van het M.G.

De Verbindingsofficieren zullen vooruit gestuurd worden. De Staf heeft bezet gebied ook om Verbindingsofficieren gevraagd, die zullen worden aangetrokken, zoodra de bevrijding een feit is. Dit zal een waarborg zijn voor goede contacten en een juiste beoordeeling der verhoudingen, terwijl de „oudere” Verbindingsofficieren gewapend komen met hun ervaring.

Van het begin af aan zal voeling moeten bestaan tusschen de Verbindingsofficieren en de Militaire Commissarissen, liefst moeten zij samen optrekken.

Spreker eindigde met te zeggen, dat zijn uiteenzetting wel schetsmatig was geweest, maar dat hij toch hoopte, den Militairen Commissarissen een duidelijk inzicht te hebben gegeven in de moeilijkheden, waarmede de Staf B.N.S. te kampen heeft en hiervoor begrip te hebben gewekt. „Ook wij”, zoo besloot spreker, „begrijpen ten volle, hoe groot de moeilijkheden zijn, die de M.C.en te verwerken hebben gekregen, maar ik geloof wel, dat wij hun taak verlicht heb-

ben door de Illegaliteit op vele manieren en zoo goed en spoedig mogelijk in normale banen te leiden.”

Hierna werden bij de rondvraag nog de volgende punten behandeld:

„Gemeenschap O.I.W. Nederland” wil ook menschen meesturen naar het Noorden. Dit zou dan zijn voor het civiele gedeelte, de Staf B.N.S. is zuiver militair. Met deze personen, die met het Militair Gezag meegaan, zal ook contact gezocht en coördineerend gewerkt worden.

Ook in het Noorden moeten weer Stoottroepen en Bewakingstroepen gevormd worden, om dezelfde redenen, die hier de oprichting van deze troepen noodig maakten. Deze noodzaak is boven de rivieren zelfs nog grooter dan hier; daar zijn immers veel wapenen en juist deze gewapenden moeten opgevangen worden. Overigens zullen daar dezelfde algemeene overwegingen gelden: niet alleen de explosieve elementen, maar alle goede krachten kanalisieren en de kans geven om in uniform verband hun diensten aan het Vaderland aan te bieden. Dit komt het verzet na zijn verwoeden en bitteren strijd tegen den vijand op zijn minst toe.

Daar het zich laat aanzien, dat het leger en andere militaire instanties niet onmiddellijk in staat zullen zijn alles op te nemen, zal bijeenbrenging en eerste organisatie in het verband der Binnenlandsche strijdkrachten in de allereerste tijden niet alleen geboden maar noodzakelijk zijn. Hier zal dus alweer sprake zijn van een overgangsstadium, ofschoon de taken wel eenigszins gewijzigd zullen zijn, vooral voor de Stoottroepen. Medewerking aan de handhaving van orde en rust en voorbereiding van een deel der B.S. op de verdere militaire taak zal hoofdzaak zijn. Het is wel de bedoeling om het overgangsstadium zooveel mogelijk te beperken, m.a.w. om het overhevelings- en liquidatieproces in de B.S. te versnellen. Dit zal afhangen van de mogelijkheden om in normaler verband kleding, uitrusting en training te verschaffen. Wij nemen aan, dat wij hieraan na de algehele bevrijding van ons land zelf kunnen bijdragen. Hiermede is inderdaad reeds nu een bescheiden aanvang gemaakt.

Men dient met dit alles ook te bedenken, dat in het bezette gebied reeds Binnenlandsche Strijdkrachten bestaan, die in min of meer georganiseerde vorm en sinds geruimen tijd een verbitterden strijd voeren. Dit zijn uiteraard Stoottroepen; men noemt ze daar vooralsnog het „Strijdend Gedeelte”. De Bewakingstroepen of „Niet Strijdend Gedeelte”, zijn al in voorbereiding. Men zal dus met de aanwezigheid van deze diverse formaties in ieder geval rekening moeten houden.

Het is nog niet uitgemaakt of en welke Nederlandsche Troepen meegaan naar het Noorden. Sommige vrijwillige formaties uit het Zuiden (Stoottroepen) kunnen met de Geallieerde Legers mee Duitschland intrekken. Dit is reeds t.a.v. enkele eenheden het geval. Andere vrijwilligers worden in Frankrijk en eigen land opgeleid (L.I.B.'s).

Nog andere zullen vermoedelijk bestemd zijn voor training in Engeland voor het Verre Oosten. Hiermede zijn de mogelijkheden niet uitgeput. Theoretisch zouden Gezagscompagnieën naar het Noorden des lands kunnen meegaan. Het is echter de vraag of zulks wenschelijk zou zijn en overigens bestaat het practische bezwaar, dat zij wellicht niet op tijd afgewerkt zullen kunnen zijn.

Majoor *Frowein* gaf nog een korte uiteenzetting over de kwestie van de liquidatie van de Bewakingstroepen, de kwestie die in Geallieerde Legerkringen zooveel stof heeft doen opwaaien. De Bewakingstroepen bestaan uit menschen, die gedeeltelijk voor Oorlogsvrijwilliger, gedeeltelijk voor de Gezagscompagnieën en gedeeltelijk niet geteekend hebben. Degenen, die niet geteekend hebben, worden thans ontslagen. Na 1 Maart zal de laatste categorie niet meer aanwezig zijn.

De Bewakingstroepen in de voorste lijn hebben uniform gekregen, maar alleen de oorlogsvrijwilligers. Zij die niet geteekend hebben, werden dus uit de lijn genomen. (Want het is de wil van den Prins en ook van S.H.A.E.F., dat alleen door geuniformeerden diensten in de frontlijn verricht worden.)

Groot protest van de zijde der Geallieerden toen de „Units” ingevolge dit principe gereorganiseerd werden (zij konden de „local chaps” niet missen). Maar wij houden vast aan de instructie: Geen menschen zonder uniform in de frontlijn en het moeten oorlogsvrijwilligers zijn.

Hieruit blijkt weer onze bedoeling, om niet overal willekeurige legertjes op te richten, maar alle menschen in militair geordend verband op te nemen en de Binnenlandsche Strijdkrachten langzamer hand in geautoriseerde eenheden om te vormen en het restant op te heffen. Het vreemde verschijnsel heeft zich voorgedaan, dat terwijl wij in den aanvang moesten zuchten onder een hooge mate van geallieerde onverschilligheid en vertraging in de uitvoering van onze plannen, en zelfs tot een „gentleman's agreement” met S.H.A.E.F. moesten komen om ons surplus met 1 Maart op ruime schaal te liquideeren, veel protest bij de legers en zelfs in de „hogere regio-

nen" werd uitgelokt toen puntje bij paaltje kwam, waarbij vaak bleek, dat men eigenlijk geen mannetje wilde missen.

Na de geheele afwerking van het programma zullen de Binnenlandse Strijdkrachten in het Zuiden blijken opgebracht te hebben: 6 bataljons Stoottroepen, 7 bataljons Bewakingstroepen, alle uiteindelijk Light Infantry Battalions;

16 Gezagscompagnieën (indien deze gehandhaafd worden) evtl. 19, vrijwilligers voor Marine, Mariniers, Luchtmacht, Motor Transport Nederland, Pioniergroepen en andere diensten. Daarnaast dient vermeld te worden een L.I.B. in Zeeuwsch-Vlaanderen, dat reeds aanstonds na de bevrijding kon worden gevormd en uitgerust en dus het stadium van B.S. heeft overgeslagen, doch volgens denzelfden opzet als de overige L.I.B. is samengesteld.

Dit mag een bevredigend resultaat heeten.

De Kolonel **van Andel** besloot de vergadering met een woord van dank aan den Luitenant-Kolonel **van Houten**.³⁷

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor uw uiteenzetting, maar ligt hier nu wel een antwoord in op de vraag over het eventuele niet oproepen van het geofende kader?

A. Voor zover ik mij kan herinneren, is alles opgeroepen, Mijnheer de Voorzitter, althans zo goed mogelijk. De beweringen hieromtrent in het rapport slaan op niets. Iedere persoon, die enige militaire ervaring of enthousiasme bezat, werd verzocht op te komen en is ook gebruikt, tenzij hij natuurlijk uit eigen beweging was weggebleven of ondergedoken bleef en dus onbereikbaar was. Wij hadden in die tijd niet veel mogelijkheden om de mensen daadwerkelijk op te roepen. Wij hadden geen Ministerie van Oorlog met kaartenbakken, stamboeknummers van het oude leger enz., maar de onderofficieren, die wij konden bereiken, hebben wij vooral op grote schaal gebruikt.

78171. De **Voorzitter**: Het gaat hier speciaal over de beroepsofficieren.

A. Beroepsofficieren waren er niet, Mijnheer de Voorzitter! Zij bevonden zich in krijgsgevangenschap!

78472. De **Voorzitter**: Behalve de mensen, die getekend hadden. Tegen die mensen heeft men dan blijkbaar bezwaar gehad.

A. Tegen deze categorie hadden wij inderdaad bedenkingen. Er zijn daarnaast vele mensen geweest, die zelf bezwaren hebben geopperd.

78473. De **Voorzitter**: Zij schrijven het volgende: „Als soldaten hebben wij ons — aanvankelijk vertrouwend op de wijsheid van onze hoge militaire overheid — opzij laten zetten. Wij geloofden, dat wij niettegenstaande onze arbeid gedurende de vijandelijke bezetting overbodig waren, dat er andere, betere krachten gekomen waren om onze taak over te nemen, maar onze oogen hebben wij niet kunnen sluiten en aanvankelijk met verbazing, later met schrik en zelfs toorn, hebben wij moeten zien, dat alle idealen, waarvoor in de afgelopen jaren gestreden en geleden is, omver werden geworpen en plaats moesten maken voor zelfzuchtige baantjesjagerij”.

A. Ook deze taal noem ik gewoon een schandaal, Mijnheer de Voorzitter! In het zuiden hebben zich vele officieren bij ons gemeld, ook enige oud-beroepsofficieren. Ik noem nu bijvoorbeeld alleen maar de generaal **van Nijnatten**. Met al deze mensen hebben wij meestal prettige relaties gehad en wanneer zij bepaalde taken op zich wilden nemen, hebben zij die ook gekregen en uitgevoerd. U moet echter niet vergeten, dat wij op dat moment nog midden in oorlogstijd leefden. Het was erg moeilijk om het iedereen direct naar de zin te maken. Er waren natuurlijk genoeg mensen, die diep beledigd waren, wanneer zij niet onmiddellijk geweldig belangrijk gevonden werden. Er was toen echter beslist geen tijd om er over na te denken of zij nel of niet belangrijk waren!

78474. De heer **Fens**: Kan achter deze kwestie niet de actie van generaal **Jans** zitten? Hebt u daarover weleens iets gehoord?

A. Daar heb ik jammer genoeg veel van gehoord. Het is wel mogelijk, dat dit protest hiermee verband houdt. Het is een pijnlijk geval

geweest, Mijnheer de Voorzitter. De generaal **Jans** was, als ik mij goed herinner, gewestelijk commandant van de O.D. in Limburg. Hij is buitengewoon flink geweest bij zijn illegale werkzaamheden en wij hebben niet anders dan groot respect gehad voor wat hij had gedaan, te meer, waar hij al aardig op leeftijd was. Op een gegeven ogenblik is hij vanuit bezet gebied over de rivieren gekomen en heeft zich in Breda gemeld op het stafkwartier van de Prins. Wij hebben hem daar met zeer veel genoegen en enthousiasme ontvangen, maar generaal **Jans** is onmiddellijk boos geworden. Hij was het met vele dingen oneens, die hij in bevrijd gebied aantrof, aangezien deze blijkbaar niet pasten in het kader van de ontwikkelingen, zoals hij zich die als O.D.-man had voorgesteld. Wij hebben op diplomatieke en vriendelijke wijze getracht aan de generaal **Jans** duidelijk te maken, dat de maatregelen, die op dat moment golden en alsnog genomen zouden worden, gebaseerd waren op de noodzakelijkheid van de omstandigheden en vooral op de wensen van de geallieerden. De generaal **Jans** vond onder meer, dat hij, naar ik meen, direct voor een heel belangrijke taak moest worden ingeschakeld. Die taak hadden wij voor hem op dat moment niet. Wij waren niet zo maar in staat aan iedereen een belangrijke functie uit te delen, dat ging niet; het was zeker op dat moment onmogelijk. Generaal **Jans** is toen blijkbaar erg ontevreden geweest en heeft zich later in Limburg, zeer tot onze spijt, uitgelaten in negatieve en naar mijn overtuiging deloyale zin over de Prins. Dat is voor sommige heren toen misschien reeds aanleiding geweest om bij elkaar te komen en te kankeren en petitie te gaan schrijven, maar ik kan u de eerlijke verzekering geven, dat wie met ons wilde medewerken ook met ons heeft medegewerkt, volgens de mogelijkheden van het ogenblik. Wij leefden in een zeer verwarde en moeilijke tijd. Het was werkelijk niet gemakkelijk om, in die verwarde situatie, uit een vormloze massa iets te maken, dat een waardevol wapen zou worden in handen van de geallieerden. Er zijn verschillende oud-officieren in de staf opgenomen, maar de meeste beroepsofficieren waren immers in Duitse gevangenschap. De onderofficieren zijn daarentegen op grote schaal opgekomen en volledig ingeschakeld als instructeurs. Verscheidenen hebben tijdelijke rangen als officier gekregen en ik heb hen later in Indië dikwijls teruggezien. Iedereen, die zich kwam melden en fit was en verlangend mee te helpen, heeft onmiddellijk een baan gekregen naargelang van de mogelijkheden, maar met eisen en pretenties kon geen rekening worden gehouden.

78475. De **Voorzitter**: Het is misschien wel goed, dat wij dit toch even bespreken, want hierover heerst bij sommigen nogal verontwaardiging. Wij hebben hier een getuige gehad, aan wie ik naar aanleiding van hetgeen hij had gezegd, heb gevraagd: „Was er dus van die zijde een bewuste averisie tegen de beroepsofficieren?“, waarop hij heeft geantwoord: „Wij hebben het tenminste als zodanig gevoeld. De pers begon ook al, evenals vóór de oorlog, de zaak af te breken. Wij moesten telkens protesteren tegen de pers, wanneer er artikelen werden gelanceerd over „sterren“. De mentaliteit was van die aard, dat wij van alle kanten aanvoelden, dat men het oude leger niet meer wilde. In Maastricht heb ik meegemaakt, dat de heer **van Kooten**, later commandant van de stoottroepen, die hoog genoemd wordt, de Prins tegemoet ging naar Brussel en met de boodschap terugkwam: „Alle officieren hun pakje uit, de Prins is geschrokken van die sterrenwereld hier.”

A. Wilt u daar commentaar op?

De **Voorzitter**: Weet u daar iets van?

A. Dit verhaal ken ik niet; ik hoor het voor het eerst in deze vorm, die ik in hoge mate ongepast en tendentius vind. Ik weet wel, dat er in die tijd een algemeen verbod bestond t.a.v. het dragen van het oude Nederlandse legeruniform, nota bene een verbod van Regeeringswege, uitgevaardigd op aandrang van de geallieerden, die op grond van de gelijkenis met de kleur van het Duitse uniform geen gevaarlijke verwarringen wilden hebben, terwijl hierbij ook security-overwegingen golden.

Het verbod was opgenomen in Verordening no. 8 van het M.G., Publicatieblad no. 1, en werd door de generaal **Kruls** getekend op 27 September 1944. Het ontwerp dateert echter van vroeger en werd reeds vanuit Londen aan Nederland kenbaar gemaakt, hetzij telegrafisch, hetzij per radio. Hiervan getuigt o.m. een desbetreffende mededeling van het A.H.K.-O.D. aan zijn gewesten van 29 Augustus 1944, terwijl de gewestelijk commandant Limburg van de O.D. zulks in een bericht, gedagmerkt 4 September 1944, aan Maastricht door gaf. Of het daar op tijd aankwam, is overigens niet bekend.

Ik weet ook nog wel, dat vele mensen het over de zaken en maatregelen oneens waren, maar waar gebeurt dit niet, en vooral in zo'n

moelijke tijd. Vele personen voelden zich gepasseerd en op hun tenen getrapt, als men niet direct tijd en een baan voor hen heeft; dan worden zij boos en schrijven onvriendelijke dingen. Dat er echter een algemene aversie was tegen de beroepsofficieren, ontken ik met klem; daar is geen kwestie van geweest. Wij hadden beroepsofficieren in onze staf en zelfs in onze afdeling, b.v. de ritmeester *Beelaerts van Blokland*. Ik ken de lijst niet meer uit mijn hoofd, maar er waren diverse beroepsofficieren bij de staf B.N.S.

78476. De heer Fens: Ik meen, dat dit eigenlijk ging tegen degenen, die hier waren gebleven. De heer *Beelaerts* was een Engelandvaarder.

A. Ja.

78477. De heer Fens: Kan hetgeen deze getuige hier heeft gezegd, verband houden met hetgeen u zo juist hebt gehoord over die kwestie van die sterren, namelijk dat iedereen zich kon melden bij de B.S., maar de onderscheidingstekenen van de oude rangen verdwenen? Men kon dan zien, wat zij presteerden en men zou dan nog weleens zien wat er verder mee zou gebeuren.

A. Dat is heel in liet begin zo geweest.

78478. De heer Fens: Dat heeft misschien de heer *van Koofen* uit Brussel overgebracht aan deze heren.

A. Ik kan de mogelijkheid niet ontkennen, dat hij dit punt misschien op zeer ondiplomatieke wijze heeft overgebracht, maar de algemene regel is duidelijk geweest. U vindt die regel o.a. in de verstrekte instructies, die ik zo juist overlegde. In deze instructies vindt u praktisch een antwoord op alle vragen ten aanzien van de B.S., die u zoudt willen stellen. In de eerste instructie, die al in Brussel door Prins *Bernhard* werd uitgegeven, staat ook reeds iets over die rangenkwestie. In een van de artikelen van de eerste instructie, die van 10 October 1944 dateert, staat „In het verband der Nederlandsche Binnenlandsche Strijdkrachten wordt een ieder opgenomen in een functie, welke in beginsel onafhankelijk is van de positie, welke hij vroeger heeft ingenomen en van de organisatie, waartoe hij heeft behoord, doch welke uitsluitend bepaald wordt door persoonlijke bekwaamheid en ervaring.”

78479. De heer Fens: Nu is dit toch wel min of meer vreemd. Iemand, die bij Koninklijk besluit tot kapitein of majoor of overste is benoemd, is kapitein, majoor of overste. Dat wast het water van de zee niet af. Nu komt er op een gegeven moment een instructie, waarin staat: Mijnheer, het kari nu wel zijn, dat u dat bent, maar daar trekken wij ons toch eigenlijk maar niets van aan. U komt bij de B.S. en hebt maar te accepteren of u nog zo'n rang krijgt, ja of neen. Ik stel het nu scherp, maar dit is toch eigenlijk de consequentie van die instructie van de Prins. Ik weet niet, of dit op wettelijke basis te verantwoorden is.

A. Dat kan ik u à bout portant ook niet zeggen, maar de zaak is juridisch toch naar mijn gevoel goed bekeken en volkomen in orde.

78480. De heer Fens: U kunt u waarschijnlijk toch wel indenken, dat er bij de beroepsofficieren, bij de enkelen hiervan, die er nog in Nederland waren, toch wel een zeer wonderlijk gevoel ontstond, toen men hun kwam vertellen, dat zij die sterren maar af moesten doen en dat men nog wel eens zou zien, of zij nog terugkwamen, ja of neen. Ik kan mij voorstellen, dat er bij het beroepskader, officieren en onderofficieren, inderdaad de mening is ontstaan, dat dit tegen het oude leger ging. Zij telden niet meer mee. In wezen is dit een aantasting van de rechtspositie.

A. Er is nooit een ingrijpende regel uitgegeven zonder dat hierover vooroverleg met de Regering is gepleegd.

De heer Fens: Wij onderzoeken ook het Regeringsbeleid. Ik kan dit moeilijk anders zien.

A. Wanneer wij ons nu toch even indenken in de feitelijke positie in die periode, dan was er aan beroepskader, aan officieren althans, vrijwel niets aanwezig. Het door u gestelde geval is dus praktisch niet voorgekomen. Ik herinner mij, dat de eerste beroepsofficier, die zich in die beginperiode bij ons heeft gemeld, de toenmalige majoor (nadien overste in Indië) *Kronig* was. Hij was dus de eerste beroepsofficier, die van buiten af bij ons kwam. Wij hebben hem met veel enthousiasme ontvangen en hem direct binnen een paar dagen als hoofdinstructeur bij de stoottroepen in Limburg aangesteld. Kort daarop is beroepsofficier no. 2 bij ons gekomen, de in die tijd nog luitenant *Schilperoord*, die uit krijgsgevangenschap was ontsnapt.

Wij hebben hem onmiddellijk naar overste *Kronig* gestuurd bij de stoottroepen. Hij is in zijn rang van luitenant bij de stoottroepen ingedeeld; de majoor *Kronig* is zelf nog door de Prins bevorderd.

78481. De heer Fens: Hij is als kapitein bij u aangekomen.

A. Ja, en hij heeft vervolgens in Indië als tijdelijk overste gediend. Dit zijn praktisch de enige gevallen, die ik mij persoonlijk kan herinneren. Verder heeft zich naar mijn weten nooit zoiets voorgedaan. Dit was dus in feite geen probleem.

78487. De heer Fens: Mag ik u nu eens vragen — ontgaan van alle mogelijke overwegingen, of het nu wettelijk of niet wettelijk is geweest —, of u nooit bekend is geworden of er ooit over hebt horen spreken, dat de hogere legerleiding — ik zal het nu maar als zodanig aanduiden — het plan heeft gehad om de beroepsofficieren van vóór 1940 te elimineren?

A. Zoals u het stelt, is het per se nooit de bedoeling geweest. Iets anders is geweest — hetgeen ik tot op de dag van vandaag nog zeer normaal en logisch vind —, dat men wel het plan had om voor de toekomst een zeer strenge selectie toe te passen. Dat sloeg echter niet alleen op de beroepsofficieren, maar evenzeer op de reserve-officieren. Men was voornemens om direct na de bevrijding de beroepsofficieren, die Œ wel te oud waren geworden Œ wel zich in de bezettingstijd of in de kampen niet goed hadden gedragen of wel de bekwaamheid en fysieke gesteldheid misten om in een jong leger te worden opgenomen, uit het leger te verwijderen. Dat gold echter óók voor de reserve-officieren. Ik herinner mij, dat na de Duitse capitulatie — dit moet u echter de staf van de Prins als zodanig niet kwalijk nemen — Minister *Meynen* de beruchte order heeft uitgevaardigd, waardoor de beroepsofficieren voor drie maanden met verlof werden gestuurd. Dat heeft, naar ik begrepen heb, veel kwaad bloed gezet.

78483. De heer Fens: Ik geloof, dat u, wat dit betreft, verkeerd bent ingelicht. De kwestie van die drie maanden zat heel anders. Die komen geheel op het conto van generaal *van Nijnatten*. Hij verwachtte, dat de officieren uit krijgsgevangenschap geheel ondervoed en geestelijk min of meer gestoord zouden terugkomen. Daarin kon hij gelijk gehad hebben. Nu viel dit echter verschrikkelijk mee. Hij had dat echter niet kunnen voorzien. Hij heeft daarom gezegd, dat hij het hard nodig vond, dat de mensen, die uit krijgsgevangenschap terugkwamen, eerst drie maanden met verlof zouden worden gezonden, extra-voeding zouden krijgen, enz., waardoor zij gelegenheid zouden krijgen in die drie maanden op krachten te komen. Daarna zouden zij weer worden ingedeeld. Dat is de geschiedenis van de drie maanden verlof geweest. Dat is zelfs buiten de Minister om gegaan.

A. Dat was toch niet helemaal het geval. Zoals u weet, is Minister *Meynen* voortgekomen uit onze staf. Hij heeft ons dikwijls verteld, dat hij van deze maatregel veel ellende heeft beleefd. Wij hebben er zelf ook heel veel narigheid van ondervonden, want de beroepsofficieren zijn zich direct gaan verbeelden, dat dit rechtstreeks uit onze koker was gekomen, wat niet het geval is geweest. Wij hadden er feitelijk niets mee te maken. Ik heb onder de beroepsofficieren vele kennissen en vrienden; de deur van mijn bureau en bij mijn collega's is in die maanden platgelopen door vaak zeer verstoord beroepsofficieren, die mij kwamen vragen waarom ik hen wilde liquideren. Mijn antwoord daarop was, dat ik hen volstrekt niet wilde liquideren! Ik had met die maatregel niets uitstaande. Ik heb hun aangeraden zich bij andere instanties te gaan beklagen, want dit was mijn zaak niet. Toch is daardoor veel kwaad bloed gezet en mijn inziens ook het misverstand ontstaan, dat wij principieel anti-beroepsofficier zouden zijn, wat volslagen onzin was. Dat is zeker niet het geval geweest.

78484. De heer Fens: Had die kwestie van de drie maanden de vorm van een order?

A. Ja; ik meen, dat Minister *Meynen* — hij heeft het althans zo verteld — gehoopt had in die drie maanden in het beroepskorps de genoemde selectie te kunnen uitoefenen, althans daarmee te kunnen beginnen. Dit is voornamelijk door gebrek aan tijd mislukt, omdat er begrijpelijkerwijze wel honderd andere onderwerpen op behandeling wachtten, die allemaal even urgent en belangrijk waren. Geheelteeljk heeft de maatregel zeker als achtergrond gehad wat u vertelde van generaal *van Nijnatten*. Er werd inderdaad aangenomen, dat de officieren in min of meer slechte conditie uit Duitsland zouden terugkeren en het recht hadden een paar maanden te gaan uitblazen. Die drie maanden kwamen hun dus toe en in die periode dacht men juist ook meteen met die selectie te kunnen beginnen.

78485. De heer Fens: Voor de meeste mensen heeft dit de vorm van een order gehad, een dienstbevel: Je blijft drie maanden thuis, waarna je weer wordt opgeroepen. Dit is, geloof ik, ook wel de mening van de Minister geweest en van kolonel *Doorman*. Hoe is het dan mogelijk, dat niet in de laatste plaats in Apeldoorn zeer spoedig weer beroepsofficieren werden geplaatst?

A. Omdat kolonel *Doorman* die mensen hard nodig had. Zijn staf werd steeds groter.

78486. De heer Fens: Kunt u zich voorstellen, dat dit kwaad bloed heeft gezet? Kwaad bloed onder de anderen, die niet werden geplaatst?

A. Ja, maar dat was dan een gewoon menselijk en persoonlijk bezwaar. Ik herinner mij, dat, wat ons betreft, het eerste officiële contact met de beroepsofficieren uit Duitsland heeft plaats gehad, toen onder meer de toenmalige kapitein *Fiévez*, later Minister van Oorlog, bij ons op Het Loo is gekomen. Met hem waren ook de heer *Wijnsouw* en enige anderen, wier namen ik mij niet meer kan herinneren. Zij zijn vanwege het weer op gang rakende Ministerie van Oorlog in den Haag gedetacheerd bij de Bevelhebber Nederlandse Strijdkrachten, bij de Prins dus, om kennis te nemen van wat er in de afdelingen van de staf B.N.S. gebeurde. Zij zijn een week bij de afdeling Binnenlandse Strijdkrachten geweest en een week bij kolonel *Doorman*. In die tijd stond inmiddels de overste *Tonnet* aan het hoofd van de afdeling Koninklijke Landmacht. In die veertien dagen hebben de heren alles van binnen en van buiten kunnen bekijken en ik herinner mij, dat toen de heer *Fiévez*, die ik ook al heel lang kende, ons heeft toevertrouwd, dat zij wel allerlei rare geruchten over ons hadden gehoord, maar dat hij eerlijk moest verklaren, dat hij zijn petje afnam voor alles, wat hier tot stand was gebracht. Dat bepaalde mensen echter boos zijn geweest, omdat zij niet door kolonel *Doorman* of door de heer *Tonnet* zijn aangehouden, kunnen wij van de afdeling B.S. niet helpen. Wij stonden daar volkomen buiten en voorzagen trouwens reeds de spoedige afwikkeling van onze afdeling.

78487. De heer Fens: Het gaat er om, of het Bureau Nederlandse Strijdkrachten tenslotte geen inbreuk heeft gemaakt op die order. De man, die dit heeft aanvaard als een order en dus drie maanden is thuis gebleven, heeft geen kans gekregen.

A. Neen. Ik begrijp wat u bedoelt.

78488. De heer Fens: Zoals ik nu hoor, wordt dit zeer ten onrechte geschoven in de schoenen van de Bevelhebber der Nederlandse strijdkrachten, althans op zijn bureau. U kunt u waarschijnlijk wel voorstellen, dat dit heeft bijgedragen tot de mening, dat men tegen de beroepsofficieren was.

A. Ja. Dit gezichtspunt is voor mij eigenlijk nieuw. Het is zeker, zoals u zegt, dat dit helemaal buiten de bevelhebber zelf is omgegaan. Het is echter mijn indruk, dat u de afdeling van de heer *Tonnet* en de mijne in deze materie onvoldoende van elkaar onderscheidt. Wat de opvattingen zijn geweest van de afdeling van de overste *Tonnet* kan ik niet beoordelen en daarover zou ik mij trouwens niet willen uitlaten, want hij was mijn collega en is sindsdien overleden, maar ik kan er bovendien geen oordeel over geven, omdat ik er niet voldoende wetenschap van heb. Ik weet echter wel, dat meerdere beroepsofficieren daar zijn aangetrokken, omdat die afdeling ze nodig had. Zij werd steeds groter, naarmate onze mannen naar de Koninklijke landmacht overgingen.

78489. De Voorzitter: Weet u niet, volgens welke criteria dit is gegaan?

A. Neen, daarop kan ik u absoluut geen antwoord geven.

78490. De Voorzitter: Was u in Januari 1945 ook hoofd van de sectie I van de staf Binnenlandse Strijdkrachten?

A. Ja.

78491. De Voorzitter: In die zelfde petitie staat:

„In Januari 1945 vaardigde het Hoofd Sectie I Staf Binnenlandse Strijdkrachten een order uit, waarbij uit de Binnenlandse Strijdkrachten Lichte Infanterie Bataljons, Gezagscompagnieën en Grenswachten gevormd moesten worden. Bij den opbouw van dit leger waren de vakkundige Staven van het Nieuwe Leger van Juni 1940 uitgeschakeld.”

U hebt misschien behoefte om daarover even uw oordeel te kennen te geven?

A. Dat komt weer allemaal op hetzelfde neer. Ik moet deze petitie interpreteren als de onwelwillende uitingen van een stel heren, die zeer ten onrechte en zonder begrip voor de feiten boos waren. Er is heus niemand en niets zonder meer uitgeschakeld. Wij wisten werkelijk geenszins, dat de staven van het oude of „nieuwe” leger allemaal toevallig in het zuiden verbleven, want anders hadden wij hen gaarne uitgenodigd om onze plaats in te nemen! Ik hoor voor het eerst van het „Nieuwe Leger van Juni 1940”. Als dat soms een O.D.-formatie was, dan zeg ik, dat wij slechts de officieel erkende Binnenlandse Strijdkrachten kenden en de O.D. in B.S.-verband.

78492. De Voorzitter: In elk geval is het dus niet opzettelijk gebeurd?

A. Er heeft nooit iets plaats gehad, dat opzettelijk enige tendentieuze bedoelingen zou hebben zoals in dat stuk staat vermeld. Daar is geen sprake van geweest.

78493. De Voorzitter: Het niet weder oproepen geschiedde aan ofwel omdat de betrokkene te oud was geworden, ofwel uit onkunde omtrent de werkelijke situatie?

A. U vraagt mij nu iets, dat aldus werkelijk heel moeilijk te verduidelijken is. Laat ik het zo stellen: Het was ons natuurlijk bekend, dat een aantal heren in het zuiden aanwezig was, doch slechts in O.D.-verband, en dat de aspiraties van deze organisatie in dit opzicht niet meer klopten met de wensen der Regering.

78494. De Voorzitter: Op mijn vraag, of dit dan uit onkunde geschiedde, kunt u dus met ja antwoorden.

A. Ja, mits „onkunde” de betekenis heeft van „niet weten”, dat er nog anderen zouden zijn geweest.

78495. De heer Fens: Hebben die heren zich toen ook gemeld?

A. Er hebben zich soms heren afzonderlijk gemeld. Sommigen werden ingedeeld, maar voor anderen was er bij ons niet zonder meer een functie. U moet zich goed realiseren, dat wij op dat ogenblik geen leger hadden. Onze staf was dan ook maar een heel klein gezelschap. De enorme verdienste van de Prins, met zijn taai doorzettingsvermogen, is geweest, dat hij desondanks deze zaak zo goed heeft gekanaliseerd. Wij hebben bij de Binnenlandse Strijdkrachten mannen gehad, die misschien fouten hebben gemaakt; zij hadden evenwel aanvankelijk met zeer ongewone eenheden te maken. Aan deze moest eerst discipline worden bijgebracht; hun moest vervolgens worden duidelijk gemaakt wat hun taak was; dank zij de inspirerende leiding van de Prins en vooral het feit, dat hij zich voortdurend persoonlijk met deze eenheden heeft bemoeid, is dit gelukt en wij hebben voor ons zelf altijd het gevoel, dat wij niet alleen ons best hebben gedaan, maar dat wij ook een zeker succes hebben geoogst. Wij hebben zeker nooit ofte nimmer de moeilijkheden gehad, die in het buitenland zijn voorgekomen. In het begin waren wij weleens bevreesd, die zelfde moeilijkheden ook hier te ontmoeten. Het was toch een zeer heterogeen gezelschap, die Binnenlandse Strijdkrachten. Wij hadden een zeer moeilijke bevelvoering, omdat wij tegelijkertijd een bevrijd zuiden en een onbevrijd noorden boven de rivieren te bewerken hadden. Ook in het noorden moest men die bevelen laten doordringen. De illegale strijders moesten zich daar ondergronds voorbereiden op een zelfde taak. Wanneer zo'n strijder boven de rivieren zijn orders niet uitvoerde, hadden wij, zoals begrijpelijk, weinig middelen om hem effectief op zijn nummer te zetten. Het was dus een nogal gecompliceerde organisatorische taak.

78496. De Voorzitter: Toen het zuiden van Nederland was bevrijd, was er dus een hoeveelheid Binnenlandse Strijdkrachten. Hoe is toen die organisatie geweest?

A. Toen Zuid-Nederland bevrijd werd, troffen wij daar een groot stel welwillende ondergrondse groepen aan, die nu natuurlijk „bovengronds” waren geworden en alle vol enthousiasme waren om iets te beginnen, maar die uit gebrek aan ervaring, en deels ook uit onderlinge jaloezie niet met elkaar samenwerkten. Uit deze rijstebrij moesten wij trachten een behoorlijk geheel te maken. Er waren eerstens veel elementen, die direct moesten worden geëlimineerd. Dat waren bijvoorbeeld mensen, die in de laatste veertien dagen vóór hun bevrijding plotseling patriotisch waren geworden. Dit kon men natuurlijk niet altijd zo maar op hun gezicht zien en het moest dus eerst uitgevonden worden. In de eerste instructie van de bevel-

hebber, waarvan ik u hierbij het begin voorlees, wordt gezegd — en later ook in de meer uitgebreide instructie — „Bij dezen geef ik te verstaan, dat de volgende richtlijnen zijn vastgesteld ten aanzien van de organisatie en de taak der Nederlandsche Binnenlandsche Strijdkrachten de gedragslijnen, te volgen bij het verrichten van arrestaties door genoemde Strijdkrachten, en de gedragslijnen bij het doen van vorderingen voor deze Strijdkrachten. De Nederlandsche Binnenlandsche Strijdkrachten worden gerecrueteerd uit de leden der voor dit doel erkende ondergrondse (organisaties K.P., O.D. en R. v. V. en eventueel uit andere actieve verzetsgroepen. De leden der Binnenlandsche Strijdkrachten moeten aan bepaalde eischen van geschiktheid voldoen en worden aangenomen al naarmate aan hen behoefte bestaat.”

Toen ik in Eindhoven was aangekomen in September, als ik mij niet vergis op 19 September — het kan ook de 20ste zijn geweest — had ik opdracht van de Prins om hiermede te beginnen, dus om contact op te nemen met de drie genoemde groepen. Ik heb dat in Eindhoven direct gedaan. Bij die gelegenheid is dan ook geboren het tegenwoordige regiment stoottroepen. Op dat moment, zoals ik u zo juist heb voorlezen, dachten wij nog, dat Nederland vermoedelijk binnen hoogstens veertien dagen of drie weken bevrijd zou zijn. Wij hadden dus eerst uitsluitend de bedoeling om al die nieuwe en zo juist losgekomen krachten, die vaak zo maar op eigen houtje optraden, onder contrôle te brengen en in één vorm te gieten onder leiding van iemand, die zij kenden en respecteerden. Toen echter na die veertien dagen à drie weken bleek, en wij van geallieerde zijde hoorden, dat de operaties in Arnhem waren mislukt en het misschien nog wel zes maanden zou kunnen duren voordat er nieuwe operaties plaats zouden hebben, zijn wij eerst echt geschrokken. Wij kwamen toen voor heel andere problemen te staan dan wij hadden voorzien. Onze taak werd meteen honderdmaal moeilijker en uitgebreider, dus hetzelfde euvel, waarvoor het Militair Gezag heeft gestaan. Er is van buitenaf veel kritiek op het Militair Gezag uitgeoefend, maar men vergeet daarbij altijd, dat het Militair Gezag, evenals wij, was ingesteld op een heel andere toestand. Dat was niet verzonnen, maar ons was altijd gezegd: Wanneer de militaire operaties de Nederlandse grens zouden bereiken, konden wij er wel op rekenen, dat de bevrijding een kwestie van niet meer dan een paar weken zou zijn. De Prins is begonnen met een staf van drie officieren. Op 6 September is hij uit Londen vertrokken, met als hoofdopzet het leiding geven aan de sabotage bij de bevrijdingsoperaties. Daarvoor zouden de Binnenlandsche Strijdkrachten ook opgericht en ingeschakeld worden, in heel klein verband dus. Wij dachten, dat wij de Binnenlandsche Strijdkrachten waarschijnlijk reeds na een maand zouden kunnen liquideren. Later is de opzet veel en veel ruimer geworden. Uit de instructies zult u kunnen merken, dat deze zeer uitvoerig en consciëntieus zijn uitgewerkt. Dit is eigenlijk een volledige militaire instructie geworden voor eenheden, die een militaire plaats in een nieuw „overgangsleger” begonnen in te nemen. De eerste samenstelling van de staf — de eerste drie officieren, die met de Prins zijn meegegaan — bestond uit mensen van de Intelligence-afdelingen in Londen: nl. luitenant *de Jong*, een beroepsofficier van mijn Bureau Inlichtingen; luitenant *de Graaf*, sindsdien bekend door de boeken, die hij schrijft, namens het B.B.O.; luitenant *Knight*, een Engelsman, die door de Engelse Dienst S.O.E. gestuurd was en de zorg had voor de verbindingen tussen Londen en Nederland. De Prins is dus eerst begonnen met dit heel kleine gezelschap. Hij is daarmee per vliegtuig uit Londen vertrokken en had bovendien enige marchaussees meegenomen voor zijn eigen veiligheid. De bedoeling was, dat hij naar Brussel zou vliegen, maar hij mocht daar niet landen. Hij is daarom ergens anders geland en per auto naar zijn plaats van bestemming gekomen. Gedurende enige dagen is hij toen bij Engelse troepen ondergebracht. Vrij spoedig is hem een oud kasteel van *Rubens*, de beroemde schilder, als kwartier toegewezen, op 10 km ten noorden van Brussel. De Prins is daar vrij lang ingekwartierd geweest met zijn eerste staf. Toen wij begrepen, dat de operatie in Arnhem mislukt was en wij ons moesten voorbereiden op een heel lange wachttijd, zijn wij die staf gaan organiseren en uitbreiden. In die periode heb ik van de Minister van Oorlog toestemming verkregen mijn oorspronkelijke opdracht in het Zuiden voor het Bureau Inlichtingen aan een ander over te dragen en geheel naar de Prins over te gaan. Onze staf is op de duur zeer uitgebreid geworden. Ik geloof, dat wij zijn geëindigd met 120 à 130 officieren.

Het is dus een zeer grote organisatie geworden. De staf, afdeling B.S., bestond uit, rondom de Prins als centrale figuur: het hoofd van de afdeling, met twee assistenten, die ik u zoëven heb genoemd, de majoor *Six* — niet kolonel *Six* van de O.D., maar de tegenwoordige directeur van de N.I.W.I.N. — en de majoor *Frowein*, tegenwoordig directeur van de *Deli* Maatschappij. Zij vormden met mij de leiding

— ik was formeel aangewezen als chef, maar de heren *Six* en *Frowein* hadden eigenlqk een gelijke taak, alleen droeg ik de verantwoordelijkheid.

Tenslotte hebben wij in de afdeling 9 secties geformeerd. De eerste sectie, die u zoëven noemde naar aanleiding van die petitie, heette de Sectie Operatiën Bezet Gebied. Hoofd van die sectie was ik zelf; ik had daarin verder een vertegenwoordiger van elk van de drie hoofdorganisaties in de B.S. Voor de O.D. was dit een toenmalige kapitein, zich noemende *van Amstel*, een schuilnaam; in werkelijkheid de kapitein mr. Caljé. Hij was door de chef staf O.D. door de linies gezonden om zich bij ons te voegen. Verder de kapitein *Borghouts* van de K.P., de tegenwoordige overste *Borghouts*, ridder Militaire Willemsorde en laatstelijk commandant van het korps speciale troepen in Indië. Verder de kapitein *Hoogeweegen* van de R.v.V., die ook een hoge onderscheiding heeft gekregen. Deze Operatiën Bezet Gebied was een enigszins geheime sectie, omdat wij onder leiding van de Prins met verschillende Intelligence-afdelingen van 21st Army Group en van de verschillende divisien, legerkorpsen en legers velerlei plannen maakten en uitvoerden om mensen naar bezet gebied te sturen met bepaalde opdrachten, hetzij voor sabotage, hetzij Intelligence-opdrachten, dewelke mede werden besproken met deze drie speciale officieren van de drie organisaties.

Vervolgens hadden wij een sectie II A en een sectie II B. De sectie II A betrof aanvankelijk de organisatie en instructie van de stoottroepen, onder leiding van de kapitein *Ruysch van Dugteren*, van de Nederlandse commando's, en de kapitein *Staal*, later overste *Staal*, eerste chef van de opleidingen bij de generale staf.

De sectie II B betrof eerst de organisatie en instructie van de bewakingstroepen en stond onder leiding van de majoor mr. *J. Meynen*.

De sectie IIC, die er later bijgekomen is, was de sectie geneeskundige dienst, onder leiding van de overste *Wefers Bettink*, dirigerend officier van gezondheid.

De sectie III, betreffende de verbindingsofficieren, stond onder leiding van de kapitein *Boekkooi*. De verbindingsofficieren werden op de duur een zeer groot gezelschap. Zij werden in alle richtingen uitgezonden en in alle gewesten van het land hebben wij twee of drie verbindingsofficieren geplaatst.

De sectie IV was de Sectie Personeel en Documentatie, waarvan het hoofd was de toenmalige majoor *Buma* van de cavalerie, tegenwoordig luitenant-kolonel op de generale staf alhier. Hij had aanvankelijk als assistent de tweede-luitenant *de Vos van Steenwijk*.

De sectie V, Juridische Zaken, stond onder de kapitein mr. *Caljé*, die later werd geassisteerd door de kapitein mr. *Kist*.

De sectie VI behandelde de geestelijke verzorging, waarvan voor de Katholieken hoofd was de majoor pater *Bleys*, een beroemde en grote figuur, die helaas is gestorven bij een auto-ongeluk in de tijd, waarin hij bij ons in dienst was. Majoor *Bleys* was zelfs een legendarische figuur bij de ondergrondse groepen.

78497. De heer **Fens**: Was dat *Lodewijk*?

A. Ja, dat was pater *Lodewijk*. Hij is inderdaad een groot man geweest.

Voor de Protestanten was het hoofd van die sectie ds. *ter Haar Romeny*, ook welbekend, uit Breda (Ginneken).

De sectie VII, Verbindingen, verzorgde alle niet geheime en geheime telefoonlijnen en radioverbindingen. Wij telefoneerden ook met het bezette gebied; het is een zeer grote prestatie geweest van het Bureau Inlichtingen, de illegaliteit en onze staf, om al deze verbindingen tot stand te brengen. Deze sectie Verbindingen stond onder mijn persoonlijke verantwoordelijkheid. De Nederlandse kapitein *de Graaf* en de Engelse kapiteins *Knight* en *Hoover* hebben daarin gewerkt.

De sectie VIII behandelde de algemene zaken, waaronder vielen de inwendige dienst, onder de kapitein *van Lanschof*; de registratie; het motormaterieel, onder de kapitein *Schade*; de verpleging en administratie, onder de kapitein *Douw*; voor de security was de Engelse kapitein *Hoover* verantwoordelijk.

Later is er nog een sectie IX bijgekomen, een speciale sectie, die eigenlijk pas in de afwikkelingstijd in het leven is geroepen, toen wij de grote verantwoordelijkheid hebben gevoeld jegens de mannen, die bij de Binnenlandsche Strijdkrachten hadden gediend en naar de burgermaatschappij teruggingen. Wij vonden, dat wij deze mensen niet zonder meer op straat konden zetten. Hiervoor is dan ook een speciale sectie in het leven geroepen, onder leiding van de majoor prof. dr. *Duyff* en de kapitein mr. *de Vries*, waarin de drie grote organisaties in de B.S. een vertegenwoordiging hadden. Voor de O.D. was het de kapitein *van Dedem*. Voor de R.v.V. hadden wij bijna het tegenwoordige Kamerlid *Wagerzaar* aangetrokken, die echter op het laatste ogenblik die functie toch niet ambieerde. Hij was bij de

R.v.V. bekend onder de naam *Freek*, was lid van de Top Delta; uit de aard van de zaak hadden wij veel met hem te maken. Ik heb hem gevraagd of hij voor de R.v.V. in deze sectie zitting wilde nemen om de belangen te behartigen van de afzwaaiende Binnenlandse Strijdkrachten. Hij heeft het bijna gedaan, maar vond tenslotte de daaraan verbonden rang te laag; hij moest nl. als luitenant beginnen, maar vond zelf, dat hij minstens kapitein moest zijn. Ik heb hem gezegd, dat dit niet mogelijk was, al hadden wij in die tijd de reputatie, dat wij met rangen „smeten“. Aan de Prins verklaarde hij, hoofdzakelijk niet te kunnen, omdat zijn partij hem niet wilde missen. Voor de K.P. is prof. *Duyff* zelf opgetreden. Dit is in grote lijnen dan een overzicht van de organisatie van onze staf. ¹⁾

Wij hadden — als ik het zo mag zeggen en op deze manier publiek mag verkondigen — een stel buitengewoon goede verbindingsofficieren, die zeer mooi en moeilijk werk hebben verricht. Ik zal u daarvan niet alle namen opgeven, want het zijn er zeer vele; bovendien waren er nog vele andere officieren in de verschillende secties ingedeeld, die ik hier ongenoemd laat. De algemene lijn, die door deze staf liep, betrof, zoals ik u met de secties heb aangetoond, de verbinding met het bezette gebied en de geallieerden en de organisatie van het strijdbare verzet. De splitsing tussen stoot- en bewakingstroepen verklaart zich als volgt. De stoottroepen zijn oorspronkelijk geboren uit de actief strijdende verzetsmensen; de bewakingstroepen uit de groepen, die meer ingesteld waren op een taak na de bevrijding, zoals b.v. de O.D. Dit was de algemene opzet. De majoor *Meynen*, de latere Minister, is de man geweest, die in onze staf vooral aan het eind, voordat hij secretaris-generaal werd in Londen, de speciale taak had om de B.S.-ers over te hevelen naar de Koninklijke landmacht. Hij vormde in overleg met de overste *Tonnet* het raam van de nieuwe Light Infantry Battalions. Wanneer het te formeren bataljon was geëncadreerd, droeg hij het over aan de afdeling Koninklijke landmacht, die dan verder de taak afwerkte. Wij waren dan van deze eenheden af, zij vielen verder buiten onze rechtstreekse verantwoordelijkheid en werden door de afdeling van de overste *Tonnet* tot reguliere Koninklijke landmacht omgevormd.

78498. De *Voorzitter*: Kunt u ons nu nog een korte omschrijving geven van de taak van de Binnenlandse Strijdkrachten?

A. Ik meende zoëven, met het voorlezen van het lange stuk over dit onderwerp, het antwoord in algemene zin te hebben gegeven.

De *Voorzitter*: Zoudt u ons een korte recapitulatie kunnen geven?

A. De hoofdtaak van de Binnenlandse Strijdkrachten, in het kort geformuleerd, zou misschien aldus omschreven kunnen worden: in de eerste plaats daadwerkelijke militaire steun te kunnen bieden aan de Geallieerden. De Binnenlandse Strijdkrachten bestonden vooreerst natuurlijk grotendeels uit totaal ongetrainde elementen. De taken, die zij op zich konden nemen, waren uit dien hoofde vanzelfsprekend beperkt. Wij hebben hun militaire waarde in het begin dan ook op een zeer bescheiden plan gezien. Onze opzet was de Binnenlandse Strijdkrachten allerlei hulpdiensten te laten verrichten, b.v. de bewaking van vliegvelden, munitiedepots en gevangenen, het waken tegen infiltratie in bevrijd gebied door de Duitsers of andere vijandelijke en ongunstige elementen. Dat was dus, in het begin, de taak van de Binnenlandse Strijdkrachten, zoals wij ons die hadden voorgesteld. Daarop hebben wij gewerkt, door deze mensen volgens deze richtlijn te instrueren en op militaire leest te schoeien. De tweede belangrijke taak van de Binnenlandse Strijdkrachten was: een kern te vormen voor de opbouw van het toekomstige nieuwe Nederlandse leger. Wij hadden in de Binnenlandse Strijdkrachten de elementen

¹⁾ *Noot van de getuige, toegevoegd hij de correctie van het stenogram:* Deze organisatie is, naargelang van de behoeften en gewijzigde omstandigheden, nog weleens veranderd en aangevuld, waarna de afdeling er, bij het scheiden van de markt, als volgt uitzag:

Hoofd Afdeling, met adjuncten en toegevoegde officieren;
Sectie I (vervallen na het ophouden der krijgshandelingen);
Sectie II A (Zuivering Kader);
Sectie II B (Organisatie K.L.);
Sectie II C (Geneeskundige Dienst);
Sectie III (Verbindingsofficieren);
Sectie IV (Personeel, Inwendige Dienst);
Sectie V (Juridische Zaken);
Sectie VI (Motortransport);
Sectie VII (Voorlichting);
Sectie VIII (Registrator, Verpleging, Radio-afdeling);
Sectie IX (Sociale Zaken);
Sectie X (Geestelijke Verzorging);
Troependetachment (2 compagnieën).

verzameld, die bij elkaar niet alleen bijzonder goed mnsenmateriaal vormden, maar ook met enthousiasme direct blijk gaven in militair verband door te willen gaan, niet alleen tot aan de bevrijding van Nederland, maar ook tot na de bevrijding van Indië. Dit is in grote lijnen uitgedrukt de tweevoudige hoofdtaak van de Binnenlandse Strijdkrachten geweest.

78499. De *Voorzitter*: Is er voor de S.H.A.E.F.-requirements ook geput uit de Binnenlandse Strijdkrachten?

A. Inderdaad. Zoals ik meen voorgelezen te hebben, hebben wij daarop gewerkt. In het begin was het de bedoeling, zoals ik u zoëven heb trachten te vertellen, de S.H.A.E.F.-requirements door het Militair Gezag te doen oprichten. Dit heeft zich gewijzigd; toen de Binnenlandse Strijdkrachten een veel grotere en meer belangrijke betekenis hebben gekregen, is die taak op de schouders van de bevelhebber der Nederlandse strijdkrachten komen te liggen. Ook de gezagscompagnieën van het Militair Gezag zijn gerecruteerd uit de Binnenlandse Strijdkrachten. De Binnenlandse Strijdkrachten hebben de bataljons gevormd, die later onder de benaming van Light Infantry Battalions naar de Koninklijke landmacht zijn overgegaan, waarvan vele ook naar Nederlandsch-Indië zijn uitgezonden. Uit onze Binnenlandse Strijdkrachten zijn 19 bataljons naar Indië gestuurd, wat een apprecieabel aantal mag heten. Er zijn dus 19 oorlogsvrijwilligers-bataljons naar Nederlandsch-Indië gegaan, door ons geformeerd en gedeeltelijk door ons voor hun taak klaargemaakt. Andere bataljons zijn in Europa gebleven en ingevolge de S.H.A.E.F.-requirements naar Duitsland gestuurd voor diensten aldaar. Deze zijn ook voortgekomen uit onze mannen. Toen wij het restant van de Binnenlandse Strijdkrachten liquideerden, hebben wij nog zeer veel manschappen overgeheveld naar de nieuwe territoriale gezagsstroepen, de gezagsbataljons in Nederland. Zoals u misschien weet, zijn de Binnenlandse Strijdkrachten officieel opgeheven op 8 Augustus 1945. Dit is bij ministerieel besluit van 7 Augustus geschied, waarin de daaropvolgende dag als officiële opheffingsdatum werd vastgesteld. Op 23 Augustus is vervolgens een nieuw besluit uitgevaardigd, waarin de indeling van de overblijfselen van de voormalige Binnenlandse Strijdkrachten en de overgang naar de Gezagstroepen Nederland is bepaald.

78500. De *Voorzitter*: Ging de formatie van de L.I.B.'s buiten het C.I.K.L. om?

A. Ja. De geallieerden, speciaal de Engelsen, hebben ons verzocht om — hoewel wij, meen ik, oorspronkelijk het plan hadden om volgens de oude Nederlandse legerindeling bataljons te maken, die, als ik mij niet vergis, uit 1000 man bestonden — over te gaan tot het formeren van lichte infanteriebataljons op Engelse leest, dewelke, naar ik geloof, bestonden uit slechts 853 man. Wij hebben die ook geëncadreerd op Engelse wijze. In de u overgelegde instructie vindt u precies de indeling van het Light Infantry Battalion, zoals wij die hebben uitgegeven ten behoeve van de Binnenlandse Strijdkrachten, opdat deze zich daarop zouden inrichten.

Al heel spoedig zijn, met het oog op de voortzetting van de strijd tegen Japan, een paar Gezagsbataljons voor een groot gedeelte bestaande uit manschappen, die bij de Binnenlandse Strijdkrachten hadden gediend, naar Indië vertrokken. Deze waren echter door ons georganiseerd. In de begintijd is dit eigenlijk vanwege dr. *van Mook* gebeurd, waartoe speciale bureaux waren opgericht. Deze troepen zijn speciaal voor Indië geformeerd. Zij zijn, zoals u misschien wel weet, via Australië uitgezonden. Later heb ik ze teruggevonden in Penang. Dat is in Indië een vreemde geschiedenis geworden. Men noemde hen „Het vergeten Bataljon“, omdat zij ook inderdaad vergeten waren. Zij lagen op Penang. Ik heb ze toen heel spoedig moeten ontbinden en kader en manschappen overgeheveld naar verschillende andere onderdelen.

78501. De heer *Fens*: De voorzitter heeft u zojuist gevraagd, of u hebt samengewerkt met het C.I.K.L. onder generaal *van Nijntzen* in Eindhoven?

A. Ja, daarmee hebben wij samengewerkt. Generaal *van Nijntzen* werkte nauw met ons samen. In de instructie, waarop ik steeds terugkom, vindt u ook verschillende orders, die zijn uitgegeven door generaal *van Nijntzen*. Ik moet u echter eerlijk bekennen, dat ik na vijf jaar niet meer precies weet hoe die samenwerking technisch in elkaar zat.

78502. De heer **Fens**: Ik zit nog met een paar duistere dingen, o.a. het volgende. Wij hebben hier een van de heren gehoord, die de aanmeldingsbureaux mee heeft georganiseerd. Hij vertelde ons, dat de jongelui van de B.S., die dus eigenlijk bij u thuishoorden, zich kwamen melden als oorlogsvrijwilliger. en wel op zijn bureau. Hoe kan dit nu eigenlijk? Ik begrijp dit niet. Zij waren tenslotte bij u organiek ingedeeld. Konden zij dan op eigen houtje maar naar dat bureau gaan en zeggen: „Nu ga ik maar iets anders doen!“?

A. Als ik het mij goed herinner, zijn de O.V.W.-bureaux oorspronkelijk door het Militair Gezag opgericht. Deze instantie had daarvoor eerst de verantwoordelijkheid, vlak na de bevrijding van het zuiden, toen er gedurende enige tijd nog weinig sprake was van een georganiseerde B.S., want die organisatie heeft natuurlijk tijd gevegd. U moet zich voorstellen, dat in het zuiden een van de grote moeilijkheden daarin bestond, dat het Nederlandse grondgebied maar bij stukjes en beetjes werd bevrijd. Telkens kwam er een nieuw stuk bij. Wij zaten eerst in Eindhoven, daarna kwam Nijmegen er bij, toen werd den Bosch bevrijd, weer later Tilburg, enz. Er ontstond dus telkens een nieuw bevrijd gebied, waarin wij van de grond af alles moesten organiseren en dat wij opnieuw moesten passen in het geheel. Er zijn dus maanden voorbijgegaan, totdat alles organiek werkelijk een geheel vormde. In die maanden zijn veel mensen niet in de B.S. opgenomen. Daarnaast hebben wij ook veel mensen uit de B.S. verwijderd. Ons hoofdidee in het begin was immers, dat de B.S. zouden bestaan uit de drie eerder genoemde strijdorganisaties, met enkele andere groepen, die daarmee nauw verband hielden. De oorspronkelijke bedoeling was dus, dat wij alleen met verzetslieden te maken zouden hebben. Wij leefden in die tijd terecht in de veronderstelling, dat die verzetslieden de meest flinke mensen waren, die direct bereid zouden zijn de handen uit de mouwen te steken en daadwerkelijk mede te werken aan de ondersteuning van de geallieerden en om bovendien een nieuw Nederlands leger tot stand te brengen.

78503. De heer **Fens**: Op een gegeven ogenblik kreeg ik het idee, dat u een organisatie had, de B.S. dus, maar dat deze lieden zo losjes aan deze organisatie verbonden waren, dat zij op een goede dag konden zeggen: Nu ga ik mij eens melden bij het O.V.W.-bureau, eens kijken, wat dat uithaalt!

Dat was het dus niet!

A. Er zijn veel oorlogsvrijwilligers geweest, die geen of geen actieve leden waren van de B.S. Zij hebben zich dus toch wel gemeld als oorlogsvrijwilliger.

78504. De heer **Fens**: Wij hebben hier positief gehoord — dat meen ik mij ten minste te herinneren —, dat bij deze vrijwilligersbureaux zich ook mensen van de B.S. kwamen melden.

A. Dat was inderdaad zo.

78505. De heer **Fens**: Die mensen waren toen waarschijnlijk dus nog niet opgenomen in uw organisatie?

A. Zij waren dit wel degelijk. In onze diverse instructies aan de B.S. stond uitdrukkelijk vermeld, dat leden van de B.S. zich ook als oorlogsvrijwilliger konden aanmelden. En toen de bataljons voor Indië werden klaargemaakt, is bovendien de afspraak gemaakt, dat de oorlogsvrijwilligers, die bij de B.S. waren geweest, prioriteit hadden voor uitzending naar het Verre Oosten.

78506. De **Voorzitter**: Om nog eens even op die uitzending naar Indië terug te komen. Hier is verklaard, dat de heer **van Mook** in December 1944 in Tilburg is geweest met generaal **van Straten**, met de opdracht om 25 000 man met spoed te recruteren. Slaat die passage op wat u zo juist zei?

A. Ja. Dat is de recrutering geweest, die buiten ons om is gegaan. Die is geschied onder leiding van de toenmalige Minister van Koloniën en was geheel opgezet door dat Departement. Wij hebben nooit iemand willen tegenhouden, ook niet onze eigen mensen, om zich te melden voor Indië, wanneer daardoor voor hen de kans groter werd om vlugger in Indië te komen. Wij hebben daarover instructies uitgegeven en vele B.S.-ers hebben zich, terwijl zij nog bij de B.S. hoorden, gemeld voor Indië bij de diverse bureaux.

78507. De **Voorzitter**: Is dia opdracht nog uitgevoerd?

A. Ja. Er zijn bataljons gevormd, ik meen twee, maar het is ook mogelijk, dat het er drie zijn geweest. Deze bataljons zijn op allerlei moeilijkheden vastgelopen, in de eerste plaats op transportmoeilijk-

heden, voorts op politieke strubbelingen, enz. Zij werden in Australië erg onvriendelijk ontvangen. Het was de bedoeling, dat zij aldaar zouden worden geoefend en uitgerust, maar deze bataljons zijn, voor zover ik weet, in Australië niet aan land gekomen. Zij zijn er wel geweest, maar mochten niet ontschepen; zij zijn aan boord gebleven en weggestuurd. Het eerste bataljon, althans een samenraapsel van eenheden, dat met de verzamelnaam G.B.I. (Gezagsbataljon Indonesië) of „basis-bataljon" werd aangeduid, heb ik in December 1945, zoals eerder gezegd, in Penang aangekomen, waar deze troepen min of meer aan hun lot waren overgelaten en zich daarover ernstig beklagden

78508. De heer **Fens**: Weet u ook, onder wiens commando dat stond?

A. Dat stond op het moment, waarop ik het aantrof, onder commando van een officier van het K.N.I.L., een majoor Steenhouwer. Deze bataljons waren o.m. geëncadreerd met K.N.I.L.-personeel en werden geformeerd onder de auspiciën van het Ministerie van Koloniën. Wij hebben daar geheel buiten gestaan. Wij hebben onze mensen alleen doen weten, dat, indien zij naar Indië wilden, zij konden gaan. Wij hebben dat ook gedaan ten opzichte van het korps mariniers, dat via Amerika naar Indië is gegaan en zich daar bijzonder heeft onderscheiden. Het bestond voor een belangrijk deel uit onze ex-B.S.-ers, aan wie wij op een gegeven ogenblik hadden aangeraden — het waren de meest enthousiasten onder onze mannen, die kwamen vragen of zij zich mochten melden voor het korps mariniers — om dat zeker te doen, mits zij zich als oorlogsvrijwilliger hadden opgegeven.

78509. De heer **Fens**: Heeft het een groot verloop bij u veroorzaakt, dat u deze mensen liet gaan?

A. Aan de ene kant wel, anderzijds niet. Wij hebben er naar gestreefd bij de Binnenlandse Strijdkrachten zoveel mogelijk te selecteren. Deze opzet is in het zuiden goed gelukt; daar hebben wij er dan ook de tijd voor gehad. Er waren in onze gelederen begrijpelijkerwijze diverse elementen terechtgekomen, die later bleken daarin niet thuis te horen. Ik las u zoëven al voor, dat een van onze hoofdprincipes, dewelke u in onze instructies terugvindt, behelsde, dat het niet toegestaan was mensen voor de B.S. te recruteren. Ons principe was immers, dat alleen verzetslieden in aanmerking kwamen, en wel in hoofdzaak uit die bepaalde hoofdorganisaties. Aan die opzet is echter vanaf het begin niet altijd gehoorzaamd. B.v. in Limburg was men bij de stoottroepen op grote schaal gaan recrutereren. Toen wij daarachter zijn gekomen, hebben wij er een eind aan gemaakt. Onder de gerecruteerde mensen waren er velen, die zelfs nooit ondergronds verzet hadden gepleegd, maar die zich gedeeltelijk uit enthousiasme kwamen melden. Hun inlijving was echter in tegenspraak met ons principe. Er waren trouwens ook elementen bij, waarvan op de duur bleek, dat zij daar in het geheel niet thuishoorden, en die dan ook zijn verwijderd. Wij hebben ook verboden bij de bewakingstroepen te recrutereren. De bewakingstroepen waren een veel groter gezelschap, omdat daarin meestal de O.D.-ers waren opgenomen, die in veel groter aantal bestonden en reeds op veel groter schaal waren georganiseerd. In het begin vonden blijkbaar heel veel heren commandanten het erg belangrijk om zo gauw mogelijk een grote troep om zich heen te scharen. Zij namen dus maar mensen aan en het is zelfs voorgekomen, dat men dit per advertentie in de pers deed. Wij hebben onmiddellijk ingegrepen en dit stopgezet. Door deze methodes zijn echter in het begin veel te veel mensen bij de B.S. gekomen. Een groot gedeelte is weer gekanaliseerd in andere richtingen. De toeloop bij de B.S. hebben wij vooral weer in het westen des lands beleefd bij de algehele bevrijding.

Helaas heeft de bevrijding hier in het westen, en speciaal van den Haag en Zuidholland, een lelijke streep gehaald door de reputatie van de Binnenlandse Strijdkrachten, want men had hier de zaak niet in de hand. Toen den Haag werd bevrijd, zijn wij heel hard geschrokken, want er bleek hier een aantal van ongeveer 11 000 aspirant-B.S.-ers te zijn. Wij hebben onmiddellijk geopperd, dat dat niet bestond! Er waren geen 11 000 mensen in den Haag bij de O.D. en K.P. geweest, en van die 11 000 zijn er dan ook onmiddellijk circa 9000 uitgezet. Wij hebben rigoureuus laten selecteren, maar inmiddels waren er helaas rare dingen gebeurd. Er waren vele lieden, die zich B.S.-ers noemden, maar het volstrekt niet waren. Zij droegen de voorgeschreven banden om de arm en deden tegenover het publiek alsof zij tot de B.S. behoorden, maar zij hadden geen enkele autoriteit en hoorden niet bij ons. Deze lieden hebben zich dikwijls op grote schaal misdragen. Zij hebben gevorderd, gestolen, enz., maar dat waren onze B.S.-ers niet.

Van onze eenheden zijn, zoals ik u reeds vertelde, de meeste oorlogsvrijwilligers, die een bepaalde verbandacte hadden getekend, naar de Koninklijke landmacht overgegaan. Wij kenden een kort en een lang verband; de lang-verbandacteurs zijn allemaal naar Indië gegaan. Later is het weer mijn taak geweest deze militairen in Indië op te vangen.

78510. De Voorzitter: Wanneer is men precies begonnen met de recrutering voor Indië?

A. Deze recrutering is begonnen praktisch vanaf het begin, toen wij in het zuiden waren gevestigd. De recrutering in het algemeen is op een gegeven ogenblik een vrij verwarde geschiedenis geweest. Vanwege de Indische instanties recruteerde men voor Indië; het Militair Gezag heeft, als ik mij niet vergis, voor zich zelf gerecruteerd; er waren recruteringen voor de B.S., die wij hebben stopgezet. In die verwarde toestand moest natuurlijk orde worden geschapen, wat echter ook niet in een paar dagen heeft kunnen gebeuren.

78511. De Voorzitter: Beruften die recruteringen op bepaalde opdrachten?

A. Ja zeker.

De Voorzitter: Ik bedoel hier de recrutering voor Indië in het bevrijde zuiden.

A. De recrutering voor Indië geschiedde in het zuiden vanwege het Ministerie van Koloniën.

78511a. De Voorzitter: Naar aanleiding dus van het bezoek van de heer van Mook in 1944 in het zuiden.

Heeft men die zaak onmiddellijk aangepakt, toen het zuiden bevrijd was?

Op welke orders of beschikkingen beruften die recrutering?

A. Tenzij ik mij vergis, zijn dat orders van het Militair Gezag geweest. Ik lees hier nl. het volgende: „Ingevolge de opdracht van het Departement van Oorlog is” — dit is een instructie van de generaal van Nijnatten van 1 Maart 1945. —

De Voorzitter: Ik bedoel meer vóór die tijd.

A. Dat weet ik mij niet meer precies te herinneren, Mijnheer de Voorzitter. Het was geen zaak, die mij en mijn collega's rechtstreeks aanging. Ik wil graag voor bepaalde bijzonderheden mijn geheugen weer eens oprispen, maar op dit moment kan ik u niet precies meer zeggen, hoe dit technisch allemaal in elkaar heeft gezeten.

78511b. De heer Fens: Is het niet zo, dat u bent begonnen met de B.S. op te richten, de stoottroepen en bewakingstroepen, maar dat daarbij voorstond het helpen van de geallieerden in Europa en daarna de bevrijding van Indië. Dat was toch eigenlijk de eerste doelstelling?

A. Ja, inderdaad. De geallieerden hebben ons te kennen gegeven, dat zij een bepaald aantal bataljons nodig hadden om, als men Duitsland was binnengetrokken, aldaar dienst te doen, en dat er ook een zeker aantal bataljons nodig was voor de voortzetting van de oorlog tegen Japan. Dat heeft dus inderdaad vanaf het begin in de doelstelling gelegen.

78511c. De Voorzitter: Stond S.H.A.E.F. het wel toe, naast de uitvoering van de S.H.A.E.F.-requirements ook voor andere doeleinden te recrutereren?

A. Ja zeker, Mijnheer de Voorzitter. Alles geschiedde in overleg met S.H.A.E.F.

78511d. De Voorzitter: In het algemeen had S.H.A.E.F. toch minder aandacht voor andere dingen dan voor eigen zaken?

A. Contact met S.H.A.E.F. was voornamelijk de taak van de toenmalige kolonel *Doorman*, als chef staf van de bevelhebber. Hij pleegde voortdurend overleg met die instantie. De Prins heeft zich ook persoonlijk intensief met deze aangelegenheden bemoeid. Wij hebben al onze plannen uitgevoerd ingevolge de instructies en wensen van S.H.A.E.F.

78511e. De Voorzitter: Op het ogenblik kunt u zich dus niet in herinnering brengen wanneer het begin van de recrutering voor Indië is geweest?

A. Neen. Ik kan het wel voor u uitzoeken en u dat alsnog schriftelijk melden. Overigens zij herhaald, dat dit geen rechtstreekse bemoeienis van mijn afdeling was. Mag ik in dit verband een kleine suggestie doen? Ik weet niet of u voor dit onderzoek ook contact heeft gehad met degene, die bij de sectie G 8 van de generale staf, de Sectie Krijgsgeschiedenis, heel speciaal het onderwerp van de Binnenlandse Strijdkrachten behandelt. Er is daar een aparte afdeling onder leiding van de overste S. P. van 't Hof. In de laatste drie jaar heeft hij een enorme hoeveelheid gegevens verzameld over alles, wat met de Binnenlandse Strijdkrachten te maken heeft. De generale staf is voornemens om ook voor de Binnenlandse Strijdkrachten, in zijn verslag over de militaire verrichtingen in de oorlog, een belangrijk hoofdstuk in te ruimen. De overste van 't Hof kan u daarom over de Binnenlandse Strijdkrachten zeer veel inlichtingen geven en wellicht ook over enkele andere algemene vraagstukken.

78511f. De Voorzitter: Naar ik meen, is er door de bevelhebber der Nederlandse strijdkrachten naast het C.I.K.L. een indelingsbureau in het leven geroepen. Ik heb hier althans een verslag van het Centraal Indelingsbureau van de Koninklijke landmacht, waarin staat: „Van de zijde van de B.N.S. werd eveneens een indeelingsbureau in het leven geroepen, dat militair personeel opriep en in-deelde.”

A. Daarvan is mij niets bekend. Ik weet alleen de Indelingsbureaux onder leiding van de generaal van Nijnatten.

78511g. De Voorzitter: U weet dus niet, of er nog een Indelingsbureau was van de B.N.S.?

A. Neen, dat herinner ik mij thans zeker niet. Ik vermoed eerder, dat er bij de generaal van Nijnatten een verwarring op dit punt heeft bestaan, en wel misschien t.a.v. onze sectie van de majoor *Buma* (Registratie), of onze sectie van de majoor *Meynen* (formatie van Light Infantry Battalions).

78511h. De Voorzitter: Nu zou ik u graag enige vragen willen stellen over de verhouding van het C.I.K.L. tot de B.S. In het verslag, dat ik noemde, komt de volgende zinsnede voor:

„Teneinde weer eenige orde in dezen chaos te scheppen, is het C.I.K.L. overgegaan tot een registratie van alle bestaande legeronderdelen, zoowel die, staande onder de B.N.S., de S.H.A.E.F.-requirements, de Expeditionnaire Macht, de Gezagsbataljons Indië, de Grensbewaking enz. en heeft van deze onderdelen een afzonderlijk kaartsysteem aangelegd. Van de zijde der Binnenlandse Strijdkrachten werden, ook na verscheidene vragen daartoe, nimmer de noodige opgaven van aldaar in dienst zijnd dienstplichtig beroeps- of reserve-personeel verkregen. Het kwam dan ook veelvuldig voor, dat een persoon, die werd opgeroepen, geen bericht gaf en door de politie werd opgehaald, waarbij dan bleek, dat hij bij de B.S. diende. Dat zulks een vlotte werkwijze ernstig stagneerde, behoeft geen betoog.”

A. Mijn antwoord daarop, Mijnheer de Voorzitter, is, dat deze beschuldiging onzerzijds ook weer van de hand wordt gewezen. Wij hadden in onze staf een sectie, die ik u zoëven trouwens heb genoemd, onder leiding van de toenmalige majoor *Buma*, dewelke zich juist gespecialiseerd heeft in het registreren van de Binnenlandse Strijdkrachten. Dat was een formidabele taak, want er bestond op dat moment totaal niets aan gegevens. Al die mensen moesten worden nagegaan en in het begin was het inderdaad enigszins chaotisch, want velen hadden hun eigen gegevens niet meer, terwijl ook velen er door het verloop bij de Binnenlandse Strijdkrachten al vrij gauw uitgegaan zijn. Niettemin hebben wij tegen het eind van onze werkzaamheden een buitengewoon uitgebreid kaartsysteem van onze B.S. gehad. Deze gegevens zijn altijd uitgewisseld, dus ook verstrekt aan het bureau van generaal van Nijnatten, wanneer hij die nodig had. Aangezien wij zelf niet volledig gedocumenteerd waren, vroegen wij de aanmeldingsbureaux ook dikwijls om aanvullende gegevens, die wij zelf niet hadden.

78511i. De heer Fens: Hebt u in uw herinnering misschien nog iets overgehouden van bepaald onaangename betrekkingen met het C.I.K.L.?

A. Neen, maar als ik het hier mag zeggen, veronderstel ik, dat dit vermoeden is geboren uit de persoonlijke, minder aangename houding

van generaal *van Nijnatten* jegens de Prins en zijn staf. Generaal *van Nijnatten* heeft zich in het begin — om welke reden is mij onbekend — óók gepasseerd gevoeld. Wij hebben dit zelf altijd eigenlijk beschouwd als een fout van de leiding van de O.D. Gelijk u weet, heeft de O.D. een eigen speciale visie gehad over zijn taak na de bevrijding. De O.D. heeft zich voorgesteld een opdracht te krijgen, die zeer veel gelijkenis droeg met die, welke het Militair Gezag uiteindelijk heeft uitgevoerd. De O.D. had hiervoor zeer uitgebreide maatregelen getroffen. Van Regeringszijde in Londen heeft men om verschillende redenen, die ik niet allemaal kan beoordelen, te lang gewacht om aan de O.D. te laten weten, dat er een Bijzondere Staat van Beleg op komst was, dat er een afzonderlijk Militair Gezag op zou treden en dat de taak, die de O.D. zich verbeeldde te zullen uitoefenen, dus ern heel andere zou zijn. De leiding van de O.D. heeft dit, naar ik volkomen aanneem te goeder trouw, niet tijdig beseft, noch gauw genoeg verwerkt. Tegen de tijd, dat de operaties tegen Nederland in zicht waren, is inderdaad van uit Londen door de Minister van Oorlog aan de O.D. duidelijk te kennen gegeven, wat de bedoeling was, maar de chef staf-O.D. heeft mij later verteld, dat hij toen niet meer de tijd, noch de gelegenheid had om in het gehele land, vooral vanwege het grote risico der verbindingen, de gewijzigde toestand nog precies duidelijk te maken aan al zijn gewestelijke en districtscommandanten. Toen de bevrijding van Den Bosch een feit werd, ben ik toevallig de eerste persopn van onze staf geweest, die generaal *van Nijnatten* ontmoette. Hij had van O.D.-zijde een specifieke taak gekregen na de bevrijding. Op dit moment zou ik deze niet meer weten te omschrijven, maar het was een belangrijke taak, zo begreep ik. Hij zou, naar ik meen, de gehele provincie Noordbrabant, en misschien ook Zeeland, op een bepaalde manier onder zijn bevelen krijgen; eigenlijk zou hij dus een militaire gezagstaak gekregen hebben. Generaal *van Nijnatten* is blijkbaar niet tijdig genoeg ingelicht geweest, of hij heeft het niet helemaal begrepen, dat weet ik niet, maar toen ik hem in Den Bosch tegen het lijf liep, is het misverstand in wezen reeds begonnen. Op de dag van de bevrijding van Den Bosch ben ik op een gegeven ogenblik in een onaangenaam parket geraakt, want mijn chauffeur naast mij werd overhoop geschoten en ik geraakte verzeild in een stadsdeel, dat nog niet vrij van Duitsers was. Ik heb generaal *van Nijnatten* toen ontmoet in een huis, dat als hoofdkwartier voor de locale O.D. diende. Wij hebben elkaar uiteraard kameraadschappelijk begroet. Generaal *van Nijnatten* gaf al spoedig blij zich te verbeelden een functie te zullen hebben, die helemaal niet kon bestaan. Ik heb hem dat in een paar woorden uitgelegd. Hij is later op het hoofdkwartier van de Prins geweest, waar het hem nogmaals is uiteengezet. Deze ontwikkeling was voor generaal *van Nijnatten* natuurlijk een grote teleurstelling en, zijnde een mens als ieder ander, heeft hij dit misschien extra van de donkere zijde opgenomen. Generaal *van Nijnatten* was wellicht uit dien hoofde zeer weinig te spreken over de Prins en zijn medewerkers in het algemeen. Hij voelde zich kennelijk achteruit gezet, iets waar wij feitelijk niets aan konden doen, want wij waren het Militair Gezag niet. Wij hadden immers onze eigen speciale taak. Generaal *van Nijnatten* heeft zich echter gegriefd gevoeld en wij hebben daarvan later dikwijls iets gemerkt. Hij is nimmer zover gegaan als generaal *Jans* door een houding aan te nemen, die wij als uiterst deloyaal kenschetsten, maar generaal *van Nijnatten* heeft nooit onder stoelen en banken gestoken, dat hij bezwaar had tegen een groot aantal zaken, die van het Prinselijk hoofdkwartier uitgingen. Hij stond heel gauw klaar met het woord „amateur” en dergelijke dingen meer. Er heeft aldus, vooral in het begin, in persoonlijke zin, zeker enige wrijving bestaan. Ik kan mij duidelijker voorstellen, nu zoveel jaren later, wanneer ik nog eens terugdenk aan die tijd, hoe de geestesgesteldheid van hem en zijn gelijken was en waarom hij ons tekortkomingen in de schoenen schoof, die niet juist waren. Officieel hebben de bureaux echter altijd behoorlijk met elkaar samengewerkt. Het was voor generaal *van Nijnatten* een bijna onmogelijke taak, in het begin, om er iets van te maken. Hij is, zoals hij zelf zegt, in een geweldig verwarde situatie terecht gekomen. Alles was verward in die tijd, dat kon niet anders. Daarvoor was het oorlog en tevens een periode van gebiedsbevrijding. Zoals ik al aanhaalde, is Nederland, vooral in het zuiden, bij stukjes en beetjes vrijgekomen, waardoor men telkens weer voor nieuwe problemen stond. Nieuwe situaties deden zich voor, die weer moesten worden ontward en in behoorlijke kanalen geleid. Dat viel niet altijd mee. Er zijn weleens fricties ontstaan in die omstandigheden. Er waren mensen, die dit en dat natuurlijk liever anders wilden en vonden, dat zij het op hun manier beter zouden kunnen doen. Zodoende zijn dus meer dan eens persoonlijke wrijvingen ontstaan. Officieel hebben wij echter niet slecht met elkaar samengewerkt.

78511j. De **Voorzitter**: In een getuigenverklaring wordt gezegd: „We hebben weleens getracht een kaartsysteem aan te leggen van wat er aan mensen was, maar juist de Binnenlandse Strijdkrachten verstrekten ons geen gegevens. Wij hadden altijd van de staf van de Binnenlandse Strijdkrachten de meeste samenwerking verwacht, maar we kregen daarvan juist de meeste tegenwerking.”

A. Ik ontken dit. Ik weet niet, wie dit heeft verklaard.

De **Voorzitter**: De heer *Lamberti* heeft dit verklaard.

A. Hij zat in Limburg, naar ik meen, in September 1944. Hij was ook geen vriend van ons, want de Prins heeft hem reeds in Limburg doen blijken, dat hij geen prijs op zijn diensten stelde, vanwege zijn mentaliteit.

De **Voorzitter**: Hij was bij het C.I.K.L.

A. Ik ontken ten stelligste wat hij daar zegt. Ik zie daarin ook weer een onwelwillende uiting van iemand met persoonlijke grieven.

78511k. De **Voorzitter**: Dit is ook een beëdigde verklaring, die door hem is afgelegd.

Dit wordt nog nader uitgewerkt in het verslag, dat ik zoëven ook reeds citeerde. „Waar de meest vruchtbare samenwerking had kunnen zijn, bestond deze het allerminst en wel van de zijde van den staf B.N.S. De vorming van de 2de Pioniersgroep geeft daarvan een voorbeeld. Het officierskader door Hoofd C.I.K.L. voor bepaalde functies ingedeeld, wenschte men niet als zoodanig te aanvaarden. Niet een luitenant-kolonel der genie, doch een tot dien rang bevorderde reserve-eerste-luitenant (chemisch ingenieur) werd met het commando belast. Ingedeeld technisch geniepersoneel werd door den Commandant zonder meer niet aangenomen, naar huis gezonden of door ander personeel vervangen, zonder eenige kennisgeving aan het C.I.K.L. De staf B.N.S. ontweek doelstelling en werkwijze van het C.I.K.L. door b.v. een groot aantal officieren aan te vragen, deze ter beschikking te stellen van het eigen indeelingsbureau, dat hen naar de diverse onderdeelen dirigeerde, zonder hunne uiteindelijke bestemming aan het C.I.K.L. te berichten, zoodat een juiste en volledige registratie op die wijze onmogelijk werd gemaakt en de verantwoordelijkheid van het Hoofd C.I.K.L. voor het brengen van de juiste man op de juiste plaats een aanfluiting werd. Het formeeren en encadreeren der L.I.B.'s is dan ook, mede in verband met de hiervoren aangegeven werkwijze grootendeels buiten het C.I.K.L. om gegaan.”

Het is geen kleinigheid, zoals het hier staat.

A. Inderdaad, Mijnheer de Voorzitter, maar ik herhaal, dat het zeker niet overeenstemt met de feiten! Zoals ik u uitvoerig heb uiteengezet, bestond de staf B.N.S. overigens niet alleen uit de afdeling B.S., maar ook uit de afdeling K.L. onder rechtstreeks toezicht van de kolonel *Doorman*, die uiteraard, aangezien hij de Binnenlandse Strijdkrachten in het reguliere leger verwerkte, veel en nauwer contact had met het bureau van de generaal *van Nijnatten*. Ik weet niet, of deze grieven misschien mede of vooral de afdeling van de overste *Tonnet* raakten. Dat zou aan die kritiek leverende heren specifiek gevraagd moeten worden. Ik zeg nogmaals, dat de registratie van de Binnenlandse Strijdkrachten een van onze allermoeilijkste werken is geweest. Wij hebben zelf erg veel moeilijkheden gehad met de verschillende gewesten en districten. Wij moesten óók onze gegevens verzamelen en wij kregen ze evenmin altijd op vlotte manier. Wij hebben ook dikwijls boos moeten zijn op allerlei mensen, maar de gegevens, die wij hadden, hebben wij altijd uitgewisseld met de Recruiteringsbureaux. Dat was toch logisch.

78511l. De **Voorzitter**: Hebt u weleens iets gemerkt van een speciale voorkeur voor de illegaliteit uit het noorden boven die uit het zuiden?

A. Neen. Ik geloof, dat ik de strekking van die vraag niet eens goed begrijp, Mijnheer de Voorzitter.

De **Voorzitter**: Het is een kwestie van indeling, ik meen bij de Gezagsbataljons.

A. Neen.

78511m. De **Voorzitter**: Hier is verklaard: „Aangezien inmiddels in het noorden en westen van het land de opgerichte B.S. weer zou worden opgeheven, werd aan de oorlogsvrijwilligers, afkomstig uit de B.S., voorrang verleend bij de indeling in de gezagsbataljons Indië.”

A. Dat is juist.

78511n. De **Voorzitter**: Was daar een bepaalde reden voor?

A. Dit is een andere vraag dan u zojuist stelde. U vroeg zoëven, of er voorkeur was gegeven aan bepaalde mensen of groepen van de illegaliteit uit het noorden. Ik begrijp echter die tweede vraag anders. Zij, die bij de B.S. hadden gediend, kregen in het algemeen en overal voorrang, om de redenen, die ik u eerder heb uiteengezet; dus voorrang bij inlijving bij de troepen, die naar Indië werden uitgezonden.

78511o. De **Voorzitter**: Voelden de oorlogsvrijwilligers uit het zuiden zich niet achtergesteld? Hebben u daarover geen klachten bereikt?

A. Integendeel, ik zou eerder zeggen, dat zij een voorsprong hebben gehad. In het zuiden heeft het zes maanden geduurd voordat de actie boven de rivieren is ingezet. Alle bataljons, die in het zuiden zijn geformeerd, hebben natuurlijk een veel grotere ervaring opgedaan; de zuiderlingen zijn grotendeels in die bataljons samengebracht en in dat verband zijn zij dan ook naar Indië gegaan. De bataljons stoottroepen en de eerste andere bataljons, die naar het Oosten vertrokken, bestonden eigenlijk uitsluitend uit zuiderlingen, Limburgers en Brabanders. Ook is er een specifiek Zeeuws bataljon uitgegaan.

Ten noorden van de grote rivieren hebben wij nieuwe bataljons geformeerd, waarvan verschillende nog een territoriaal en lokaal karakter hadden, zoals b.v. het bataljon uit Friesland, dat is samengesteld uit de Friese B.S. en ook praktisch uitsluitend uit Friezen bestond. Het stond dan ook in Indië als „Het Friese bataljon” bekend en heeft zich daar tussen haakjes buitengewoon flink gedragen, evenals de Friese B.S. dat eerder had gedaan.

Wij hebben verder bataljons gehad, die bijna hoofdzakelijk uit mensen uit Gelderland of uit Overijssel bestonden. Aan de vorming van die bataljons hebben o.a. meegewerkt de oud-beroepsofficier van het K.N.I.L. de kolonel Hotz en de overste van den *Wall* Bake van de cavalerie. Er zijn voorts bataljons uitgezonden, zoals 1-4 R.I. en 2-4 R.I., die, als ik mij niet vergis, hoofdzakelijk bestonden uit mensen uit Noord- en Zuidholland. Hier was echter, en ook in andere eenheden, aanzienlijk meer „vreemd” bloed. Het territoriaal karakter kon nu eenmaal niet bij alle 19 O.V.W.-bataljons worden gehandhaafd. Er is echter nooit een voorkeur geweest voor een noorderlingen-bataljon dan wel voor een zuiderlingen-bataljon, of voor een bataljon b.v. uit het oosten van het land. Iedereen werd op dezelfde manier behandeld.

78511p. De **Voorzitter**: Kunt u nog even in korte trekken weergeven, hoe het verloop van de Binnenlandse Strijdkrachten tot aan de opheffing is geweest?

A. De opheffing heeft officieel plaats gehad, zoals ik eigenlijk reeds heb gezegd, op 8 Augustus 1945. Voordat het echter zo ver was, hadden wij al begrepen, en wel bij de Duitse capitulatie, dat de tijd was aangebroken, waarin de Binnenlandse Strijdkrachten moesten worden geliquideerd. Deze liquidatie ging echter ten dele gepaard met overheveling naar de Koninklijke landmacht. Wij konden dus op de dag na de capitulatie niet zeggen: Ga nu maar allemaal naar huis. Dat was volstrekt onmogelijk. Deze eenheden moesten nog doorwerken aan opdrachten, die nog lang niet afgelopen waren. Wij moesten onzerzijds een bepaald aantal eenheden formeren, waarvan ik u zoëven al verschillende categorieën heb genoemd, met andere woorden troepen voor Nederland, voor Indië en voor Duitsland. Dat was een niet eenvoudige taak en het moest één voor één gebeuren. Van Mei tot Augustus heeft dat proces geleidelijk voortgang gehad. De heer Meynen o.a. heeft zich eerst daarmee actief beziggehouden, daarna anderen in zijn plaats. Toen wij die bataljons gereed hadden en meer zekerheid omtrent waar onze verschillende manschappen konden worden ingedeeld, zijn wij daadwerkelijk gaan liquideren. Die liquidatie heeft natuurlijk alweer enige maanden geduurd. Wij waren wel officieel opgeheven op 8 Augustus, maar tot mijn vertrek naar Indië zijn wij nog in afwikkeling geweest; ik ben naar Indië gegaan in December 1945. De afwikkeling was toen, wat de hoofdzaken betreft, afgelopen; voor de detailkwesties heeft het nog een paar jaar geduurd. Ik meen zelfs, dat niet eens zo lang geleden bij het Departement nog ergens een klein bureau bestond met het opschrift: „Afwikkeling Binnenlandse Strijdkrachten”. Toen ik naar Indië ging, was echter onze hoofdtaak afgelopen. Mijn reis daarheen is eigenlijk de staart van de hele B.S.-geschiedenis geweest, want ik ben mede uitgestuurd door de Minister van Oorlog om daar de mij zo goed bekende bataljons op te vangen. Het waren de eerste troepen van de Koninklijke landmacht, die, in het Verre Oosten aankwamen en die, zoals u waarschijnlijk weet, eerst op Malakka terecht zijn gekomen.

De heer Meynen heeft mij, in de rang van kolonel, uitgezonden om deze bataljons praktisch en moreel te verzorgen, als ik het zo mag uitdrukken: dat wil zeggen de personeelsaangelegenheden te behandelen en alle mogelijke kwesties te helpen oplossen, zoals contact leggen met het K.N.I.L. over hoe deze troepen gebruikt moesten worden enz., want zij waren een volkomen nieuwe factor voor Indië. Men had daar natuurlijk weinig idee, wat dit voor troepen waren. Ik moest dit met de toenmalige legercommandant, de generaal van Oyen, opnemen en vervolgens ook met de generaal Spoor, zijn opvolger.

78511q. De heer **Fens**: Dit waren toch de bataljons, die niet aan land mochten komen?

A. Ja, zij mochten niet in Indië landen.

78511r. De heer **Fens**: Weet u daar misschien nog iets meer van? Hoe heeft deze zaak zich toegedragen? Waarom mochten deze bataljons niet landen en wie heeft daar de hand in gehad?

A. Dat is uitgegaan van de geallieerde leiding.

De heer **Fens**: Weet u dat positief?

A. Ja, ik heb het althans persoonlijk vernomen van de admiraal *Mountbatten*.

78511s. De **Voorzitter**: Het is dus niet een Nederlandse instantie geweest, die hier de hand in heeft gehad?

A. Volgens de inlichtingen, die wij althans hierover hadden, zeker niet. Het is een verbod van geallieerde zijde geweest, van Engelse zijde.

78511t. De heer **Hoogcarspel**: Heeft admiraal *Mountbatten* u dat met zoveel woorden gezegd?

A. Ja, dat heeft hij mij aldus verklaard.

78511u. De **Voorzitter**: Kunt u ook zeggen, welke onderdelen het precies waren, die daar op Malakka zaten?

A. Ik geloof, dat het in totaal 14 bataljons zijn geweest, maar ik kan mij hierin nu vergissen. Drie bataljons stoottroepen en verschillende andere, met bekende oude regimentsnummers: I-R.S., III-R.S., IV-R.S., I-3 R.I., I-4 R.I., II-4 R.I., I-5 R.I., II-6 R.I., I-8 R.I., I-9 R.I., 1-11 R.I., 11-13 R.I., 11-14 R.I., I-R.J.(agers). Het was in het begin voor deze mensen een nogal moeilijke situatie. Zij waren uitgestuurd naar ons eigen grondgebied en raakten plotseling vast op Malakka, hetgeen in het begin geen goede uitwerking had op het moreel van de troep. Dat was trouwens een van de redenen, waarom ik met andere officieren daarheen ben gestuurd, nl. om te zorgen, dat zij een volledig gelijke behandeling kregen als de Engelse troepen.

78511v. De **Voorzitter**: Weet u wie de commandant van het bataljon van 11-R.I. was?

A. Dat weet ik op dit ogenblik niet meer precies uit mijn hoofd. Ik meen echter de majoor *Bouman*.

78511w. De heer **Fens**: Is dit ook de missie geweest, waarbij de heer Frowein en majoor Pruys zijn uitgezonden?

A. Neen. De overste, later kolonel Frowein had aanvankelijk een afzonderlijke taak. Hij was mijn naaste medewerker geweest in de Prinselijke staf en is inderdaad wat eerder uitgestuurd met enige officieren, waaronder de tegenwoordige kolonel Pruys, alsmede de heren Crasborn, Borghouts, Schouten, *Sloos*, *Nahuis* en *Porton*, als speciale verbindingsofficieren voor deze bataljons. De heer Frowein was op dat moment nog overste. Hij heeft, in Batavia aangekomen, echter een heel andere functie gekregen. Hij heeft deze verbindingsofficieren wel naar de troep gezonden; op Malakka vond ik hen dus allen bij de bataljons terug. De heer Frowein heeft toen, in de rang van kolonel, een speciale Regeringsopdracht gekregen van prof. Schermerhorn. Hij was onder andere daarbij verbindingsofficier bij de Engelse legerleiding op Malakka, wat ik gedeeltelijk met hem ook ben geweest. Hij heeft daarna zijn eigen verbindingsofficieren aan mij overgedaan. Er is toen in Indië geleidelijk aan een geheel nieuwe opzet gekomen. De generaal Spoor heeft als nieuwe legercommandant

zijn plannen uitgewerkt en in zijn organisatie bleek het wenselijk een adjudant-generaal op te nemen, die van de Koninklijke landmacht afkomstig was. Aangezien door Nederland verreweg de meeste troepen werden en nog zouden worden geleverd, ben ik op verzoek van de generaal *Spoor* adjudant-generaal van het K.N.I.L. en de K.L. in Indië geworden, hetgeen ik voor een jaar aannam. Kolonel *Frowein* heeft na afloop van zijn liaison-taak tussen de Minister-President en de Indische legerleiding en de Engelsen in Nederland een belangrijke burgerfunctie aangenomen; hij is in April 1946 teruggekomen.

78511x. De heer **Hoogcarspel**: Was de taak van de heer *Frowein* in Indië alleen en uitsluitend om liaison-officier te zijn? Had hij daarbij niet een andere Regeringsopdracht?

A. Hij was liaison-officier op hoog niveau. Hij was, gelijk gezegd, oorspronkelijk bedoeld voor de uitgezonden troepen, maar toen hij in Indië was aangekomen, werd hij verbindingsofficier tussen de Minister-President in Nederland en de toenmalige B.S.O., de admiraal *Helfrich*. Hij heeft dus zowel van de Regering als van de bevelhebber strijdkrachten Oost speciale opdrachten gehad. Hij is tussentijds een paar maal naar Nederland teruggereisd. De eerste maal was hij door prof. *Schermerhorn* teruggeroepen om verslag uit te brengen. Daarbij is hij nog vóór generaal *Spoor* hier geweest, toen deze tot legercommandant werd benoemd. Hij is tevens veel bij admiraal *Mountbatten* en generaal *Dempsey* geweest. Zijn taak was afgelopen, toen generaal *Spoor* zijn legerorganisatie aan het voltooien was. Kolonel *Frowein* is toen — bovendien omdat hij geen sterke gezondheid had — gerepatriëerd in April 1946. Alle verbindingsstaken, die nog over bleven, zijn door mij overgenomen en voortgezet. Later zijn onze bataljons eindelijk in Indië aangekomen. Het eerste bataljon, dat op Nederlands grondgebied stond, landde op Banka; dit was het 3de bataljon stoottroepen (later na wijziging van de nummering het 7de bataljon geworden) onder commando van de overste *Breure*.

78511j. De **Voorzitter**: Meent u nog iets toe te kunnen voegen aan hetgeen u ons hebt medegedeeld over de Binnenlandse Strijdkrachten, waarvan u meent, dat het voor ons van belang kan zijn?

A. Mijnheer de Voorzitter, dit is wel een onderwerp, dat geweldig uitgebreid is! Er zijn natuurlijk nog verschillende zeer belangrijke aspecten aan het onderwerp van de B.S., maar het is enigszins moeilijk dit allemaal in het juiste verband ter tafel te brengen in een kort gesprek. Eén punt is er, dat ik toch zeer zeker hier zou willen onderstrepen, en dat is, dat de waarde van de Binnenlandse Strijdkrachten o.a. zeer sterk is gebleken bij de capitulatie van de Duitsers. Wij hebben daarmee persoonlijk nogal veel te maken gehad. Toen onze afdeling-B.S. in Breda verbleef, hebben vele personen, die door de vijandelijke linies kwamen, zich bij ons aangemeld en zo hebben wij daaronder ook ontvangen de heren *Neher* en *van der Gaag*, die, zoals u weet, met speciale opdrachten hebben gereisd, in Londen zijn geweest en alweer door de linies naar bezet gebied zijn teruggegaan. In die tijd is ons al gebleken, uit de mededelingen van deze heren, het grote belang, dat de Duitsers in het probleem van de Binnenlandse Strijdkrachten stelden. Zij waren namelijk in vele opzichten zeer bang voor de B.S., voor het strijdend verzet. Dit heeft ons natuurlijk buitengewoon veel genoeg gedaan en wij hebben het later zeer sterk gebruikt, toen het zover was, dat de capitulatie-onderhandelingen begonnen, en ook toen contact werd opgenomen met de Duitsers bij de eerste besprekingen in Achterveld. Ik ben daar met Prins *Bernhard* telkens heengegaan. Wij waren op de eerste dag in Achterveld de twee enige Nederlanders op de conferentie. Wij hadden verwacht, dat *Seyss-Inquart* toen reeds zou komen, maar die is niet verschenen en heeft in zijn plaats *Schwebel* gezonden, met een marine-officier, een legerofficier en een burger. Bij die eerste onderhandelingen is de Prins en mij reeds gebleken, dat de Binnenlandse Strijdkrachten bij de Duitsers een heel belangrijke factor waren. Dit is alweer duidelijk geworden bij alle daaropvolgende onderhandelingen, waarbij *Seyss-Inquart* zelf ook eens tegenwoordig is geweest. Inderdaad is de B.S.-kwestie steeds een van de punten van bespreking geweest, wanneer de geallieerde eisen op velerlei gebied aan de Duitsers werden voorgelegd. De Duitsers hebben voortdurend als tegenconditie gesteld, dat wij de Binnenlandse Strijdkrachten zouden immobiliseren. Dat was voor ons een grote morele voldoening en wij hebben dan ook deze troef telkenmale tegenover de vijand uitgespeeld. Dit is zelfs aanleiding geworden tot grote moeilijkheden met de B.S. bij, en na de capitulatie hier in het westen. Wij hebben de Duitsers doen weten, dat wij tot die neutralisatie bereid waren, mits zij verschillende voorwaarden zouden nakomen. Wij hebben ons daar ook aan gehouden, maar konden dit natuurlijk niet persoonlijk aan

iedere man uit de B.S. gaan uitleggen. Een van de grootste spanningen en moeilijkste tijden is voor ons de stemming bij de B.S. boven de rivieren na de capitulatie geweest. De B.S. in het zuiden hadden zich kunnen uitleven. Zij hebben taken gehad, die zij met ere hebben volbracht; er zijn daarbij vele B.S.-ers gesneuveld. De B.S. in het noorden hadden natuurlijk in de periode, waarin wij hen vanuit het zuiden bestuurden, als ik het zo mag uitdrukken, bijzondere prestaties geleverd, maar deze strijders zijn teleurgesteld geworden toen zij op de dag van de capitulatie het bevel kregen: „Zet je geweer maar weg en laat vooral zo weinig mogelijk zien, dat je een gewapende macht bent“. Dat begreep men niet. Het heeft vele explosieve stemmingen veroorzaakt, die ons ettelijke moeilijkheden hebben bezorgd, vooral aan onze verbindingsofficiëren, die de reacties hadden op te vangen. Er zijn natuurlijk B.S.-ers geweest, die zich niet direct aan de bevelen hebben gehouden en enigszins uit de band gesprongen zijn, maar over het algemeen hebben wij hen toch op zeer bevredigende wijze in toom kunnen houden. Dit onderstreep ik speciaal, omdat ik het toch wel belangrijk vind, dat de B.S. in de onderhandelingen met de Duitsers een zeer speciale rol hebben gespeeld.

78511z. De heer **Hoogcarspel**: Het zou voor de B.S. natuurlijk ook wel van belang zijn, als zij wisten wat de betekenis van de B.S. is geweest bij de onderhandelingen met de Duitsers, in de vorm van contra-prestaties.

A. Dit is nooit bekendgemaakt.

De heer **Hoogcarspel**: Daarom zou het wel van belang zijn, wanneer u een uiteenzetting zou kunnen geven. Het zou een zekere posthume genoegdoening voor de B.S. zijn.

A. Ik heb hier een stuk, dat een gedeeltelijke tegemoetkoming aan uw suggestie kan zijn. Wij hebben dit opgesteld na de eerste conferentie met de Duitsers in Achterveld op 28 April. Het zijn de eerder genoemde voorwaarden, die de Prins en ik hebben medegenomen naar de tweede conferentie op 30 April, en zij zijn allemaal ter sprake gebracht.

Deze punten luiden als volgt: „Points to be raised by Netherlands authorities:

1. No more executions.
2. No more inundations or destructions of any kind (bridges, telephone-installations etc.).
3. Decent treatment of all prisoners and as far as possible release of political prisoners.
4. Release of female prisoners who did not violate Netherlands law.
5. Lowering of water to normal level and repair of dykes.
6. Reduction c.q. stopping of all S.D. and Landwacht activity.
7. Reorganization Netherlands Red Cross by putting it again completely under Netherlands personnel to be appointed by V.M. (Vertrouwensmannen).
8. According facilities to some persons to cross lines and return into occupied territory.
9. Stop razzias and stop requisitioning of transport and telephone-material.
10. Leave V.M. undisturbed to continue their work of preparation with persons to be appointed by them for this purpose.
11. Release transport for V.M. and accord V.M. facilities to use this transport undisturbed in occupied territory.
12. Accord facilities for radio-traffic between V.M. and Government on subjects that do not concern German war-interests.
13. Facilities for V.M. for telephone-communication.
14. Stop requisitioning machines, tools and communicationapparatus.
15. Stop requisitioning buildings and utilities.
16. Accord rations for Netherlands subjects now imprisoned or interned on equal basis as free public.
17. Help as far as possible to repair blown up bridges, waterworks etc.
18. Replace Dutch SS in frontline by German troops.
19. Conditions for return two Netherlands representatives immediately.
20. Task of the Netherlands Interior Forces.”

Deze punten zijn, zo meen ik mij te herinneren, door Prins *Bernhard* opgesteld in overleg met generaal *de Guingand*, die de eerste

conferentie heeft geleid als chef staf van maarschalk *Montgomery*, en zijn alle ter sprake gebracht en ook reeds mondeling medegegeeld aan *Schwebel*. Toen *Seyss-Inquart* bij de volgende conferentie aanwezig was, is deze lijst ter sprake gekomen. De Duitsers hebben van hun zijde verlangd, zoals ik u reeds vertelde, dat de activiteit van de Nederlandse ondergrondse strijdkrachten zou worden stopgezet. Generaal *Foulkes* van het Canadese leger heeft later in overleg met ons hiervoor bepaalde regelen vastgesteld, die telegrafisch en telefonisch doorgegeven werden aan de B.S.-leiding. Voor ons was het nogal moeilijk dit besluit aan de doorsnee B.S.-er op een afstand begrijpelijk te maken; toch hebben de commandanten de orders meestal goed opgevangen. Ik heb hier een proclamatie (een van de vele in den lande), die in Haarlem is uitgekomen en weergeeft, wat ik u vertelde.

„Het Commando der Binnenlandsche Strijdkrachten in Gewest 12 (omvattende de gemeenten) maakt bekend: dat in de besprekingen met den bevelvoerenden Duitschen generaal in genoemd gewest is vastgesteld en overeengekomen:

1e. Tot het moment, dat de bezetting wordt overgenomen door de Canadeesche troepen, blijft de Duitse Weermacht aansprakelijk voor de handhaving van orde en rust.

2e. Het Commando der Binnenlandsche Strijdkrachten acht zich echter desondanks geroepen om te doen wat in zijn vermogen is om te verzekeren, dat de orde onder Nederlanders gehandhaafd wordt door verantwoordelijke Nederlandsche organen.

3e. Diensvolgens belasten de Binnenlandsche Strijdkrachten zich met de ordehandhaving, zulks met instemming van genoemden bevelvoerenden generaal.

4e. Tot ordehandhaving behoort mede het tegengaan van alle agressief of beschimpend optreden tegen de Duitse weermacht, hare leden, eigendommen en objecten, waarvoor zij aansprakelijk is.

5e. Tot op het moment van overname der bezetting door de Canadeesche troepen moet de werkzaamheid der Binnenlandsche Strijdkrachten zich beperken tot ordehandhaving.”

Verder staat er: „Het Gewestelijk Commando voornoemd verheugt zich er over, dat de Binnenlandsche Strijdkrachten er aan kunnen medewerken te voorkomen, dat onverantwoordelijke elementen van den eigenaardigen toestand van het oogenblik gebruik maken om zich te vergrijpen aan de eigendommen hunner medeburgers of aan goederen, welke aan de Nederlandsche volksgemeenschap toekomen, alsmede dat zulke elementen door een onverantwoordelijk optreden zouden uitlokken maatregelen van Duitse zijde, waarvoor het leven van onschuldige medeburgers gevaar zou kunnen loopen, of eigenmachtig en voorbarig zouden ingrijpen in de oefening van gerechtigheid, welke uitsluitend in handen der wettige Nederlandsche Overheid veilig is te achten.

Het doet een dringend beroep op de Nederlandsche bevolking om door zelfbeheersching te bewijzen, dat zij, ook in dagen van vreugde en ongeduld, zich als een beschaafd volk weet te gedragen en ook zonder aanwending van machtsmiddelen aan zijne Nederlandsche Overheid weet te gehoorzamen. Het roept ieder lid der bevolking op om onverwijld te voldoen aan aanwijzingen door de B.S. gegeven en zich te onthouden van elken steun aan het gedrag van onverantwoordelijke elementen, die niet verstaan, dat men door onbeheerstheid en onwaardig gedrag alleen zich zelf vernedert.

Men bedenke, dat men, door na vijf jaren geduldoefening niet nog even vol te houden, niet alleen zich zelf en anderen in gevaar brengt, doch dat daarmee thans tevens de eer der Binnenlandsche Strijdkrachten gemoeid is.”

Deze proclamatie is gedateerd 7 Mei 1945 en is, evenals in vele andere gewesten, gemaakt op grond van de speciale instructies, die wij hadden uitgegeven: „Geweer bij de voet; geen rare dingen uithalen; geen bijtjesdag, enz.”. Zoals ik u reeds vertelde, heeft dit niet overal begrip gevonden. Men is over deze orders buitengewoon teleurgesteld geweest; men kon zodoende immers niet afreageren. Over het algemeen, zeker voor 95 %, werden genoemde orders evenwel behoorlijk opgevolgd. Dit is, naar ik zelf dikwijls heb gehoord van de Canadese bevelvoerende generaals, een bijzonder grote hulp geweest bij het behalen van de gewenste resultaten bij de Duitse capitulatie. Wij hebben in dit verband nog merkwaardige dingen meegemaakt. B.v. in Wageningen, waar de Duitsers definitief gecapituleerd hebben. De generaal *Blaskowitz*, die er met zijn chef staf was komen onderhandelen, heeft in zijn besprekingen met generaal

Foulkes sterk gehamerd op de kwestie van de Binnenlandse Strijdkrachten. Hij zei, dat hij van zijn troepen niets garandeerde, als wij onze B.S.-ers niet in toom konden houden. Dit is dus een heel belangrijke factor geweest. Wij hebben trouwens generaal *Blaskowitz* zelf voor ons laten werken. In Wageningen hebben wij hem nl. een halve auto vol propagandamateriaal voor de B.S. medegegeven, die hij hier zelf heeft gedistribueerd! Hij had toen nog niet eens definitief gecapituleerd. Hij werkte hieraan gaarne mee, want alles, wat men kon doen om de B.S. kalm te houden, was erg belangrijk, vond hij. Ik heb dit punt hier zodoende gaarne willen onderstrepen. In de tweede plaats wilde ik nog heel speciaal naar voren brengen, in hoeverre de persoon van Prins *Bernhard* zelf van het begin tot het einde door de hele geschiedenis van de Binnenlandse Strijdkrachten de belangrijkste rol speelt. Naar mijn overtuiging hadden de Binnenlandse Strijdkrachten nooit kunnen worden wat zij waren, wanneer niet juist een zo buitengewoon respect had bestaan voor de figuur van de Prins. De Prins heeft vooral voor deze zaak enorm hard gewerkt. Hij heeft zich persoonlijk met alles bemoeid en door zijn uitstekende relaties met de geallieerde legerleiding veel weten los te krijgen, zoals wapenning, kleding, voedsel, enz. Soms is hij hard opgetreden tegenover de autoriteiten, die ons bij die leiding tegenwerkten. Er was namelijk iets heel merkwaardigs met die Binnenlandse Strijdkrachten. De allerhoogste leiding, de Supreme Commander General *Eisenhower*, en zijn chef staf, General *Bedell Smith*, waarmee de Prins zeer goede connecties had, is persoonlijk ten volle overtuigd geraakt, niet alleen van het nut van de Binnenlandse Strijdkrachten als zodanig, maar ook van de behoorlijke wijze, waarop deze zeer heterogene en moeilijke groep was gekanaliseerd. Zij hadden daarvoor persoonlijk veel waardering en zij hebben ons dan ook goed geholpen bij de moeilijkheden, die wij hadden met de uitrusting, enz. De lagere commandanten te velde hadden ook een enorme waardering voor onze jongelieden. Dezen werden gebruikt voor velerlei taken en hebben ook zeer gevaarlijke opdrachten gekregen, waarbij diverse B.S.-ers dan ook zijn gesneuveld. De gemiddelde bataljons- of compagniescommandant bij de geallieerden zwoer bij de Binnenlandse Strijdkrachten, als hij hen een poosje bij zich had gehad. Indien wij ooit dreigden met onze mensen weg te halen, dan kwamen er steeds geweldige protesten van de zijde van de lagere commandanten. De lieden echter, waarvan wij nimmer goede medewerking genoten, waren terug te vinden bij de middelmoet, d.w.z. bij de uitvoerende autoriteiten op de staven, zoals bijvoorbeeld bij S.H.A.E.F.-Mission in Brussel. Dat waren dus degenen, die van hogerhand bevel kregen, ons met dit of dat te helpen, maar dan zelf vaak uitmaakten, dat zij het toch maar niet zouden doen. Daarmee hadden wij telkens de grootste moeilijkheden. De Prins heeft met taaie volharding altijd al die muren omver gelopen en heeft uiteindelijk steeds bereikt wat hij wilde. Hij onderhield zeer nauw contact met zijn troepen en is voortdurend en overal persoonlijk bij de eenheden geweest, al lagen die nog zo ver weg of gevaarlijk. Hij heeft daardoor zelf enorm bijgedragen tot het hooghouden van het moreel. De mannen hadden het tenslotte erg moeilijk en liepen na maanden soms nog in klompen rond en gewone burgerpakken; zij beschouwden zich zelf dientengevolge ongeveer als tienderangsburgers, want niemand had belangstelling voor hen. De Prins heeft echter het moreel er in gehouden en door zijn inspirerende leiding heeft hij het succes van de Binnenlandse Strijdkrachten kunnen waarborgen. Wij van zijn staf hebben getracht het onze te doen om de zaak in goede banen te leiden, maar de Prins is hierbij altijd in de eerste plaats de drijvende figuur geweest. Hij kan u uiteraard zelf ook zeer veel inlichtingen geven en heeft verklaard, dat hij het zelfs buitengewoon op prijs zou stellen om dat eens te mogen doen.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

CH. H. J. F. VAN HOUTEN.

ALGERA, voorzitter.

HOOGCARSPHEL.

FOKKEMA.

FENS.

OOSTERHUIS, griffier.

ZITTING VAN VRIJDAG 28 APRIL 1950

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer **Algera**, voorzitter, en de heren Fokkema, Posthumus, de Graaf en Fens, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

BARTHOLOMEUS JOHANNES CORNELIS VAN KOOTEN,
oud 35 jaar, wonende te Bussum, koopman.

Hij legt de eed af als getuige.

78512. De **Voorzitter**: Welke functie hebt u bekleed na de bevrijding van het zuiden van ons land?

A. Dat is een nogal gecompliceerde functie geweest.

De Voorzitter: Legt u het maar eens uit.

A. Vlak voor de bevrijding heb ik in overleg met K.P., L.O. en R.V.V. contact opgenomen met de geallieerde legerleiding, voor zover wij die tenminste konden bereiken vlak achter de linies. Eveneens heb ik contact opgenomen met het stafkwartier van de Prins. Er is een verslag uitgebracht over de situatie van het gedeelte, dat pas was bevrijd, ongeveer tot Sittard, het ging hoofdzakelijk om het zuiden van het land. In dat rapport stond vermeld wat er voor wensen waren b.v. op het gebied van het droppen van wapens, enz. Door de geallieerde legerleiding is het droppen van wapens niet uitgevoerd, omdat men meer verwachtte van de doorstoot naar Nijmegen. Men dacht, dat het meer resultaat zou opleveren. Toen is echter de wens te kennen gegeven, o.a. door de mensen uit het verzet zelf, die reeds waren bevrijd, en de mensen daaromheen om op een of andere wijze actief te mogen deelnemen aan de veldtocht van onze geallieerden. Dit verlangen is ook bij de Prins naar voren gebracht. In het zuiden zijn toen de bewakings- en stoottroepen opgericht. Dat heette op dat moment nog geen stoottroepen, de naam was toen Koninklijke Patrouille.

78513. De Voorzitter: Kunt u data noemen?

A. Ik ben 10 of 11 September 1944 door de linies gegaan. De eerste officiële opdracht om tot formatie van groepen te komen, is ongeveer tussen 17 en 19 September gegeven.

De Voorzitter: Dat is 19 September geweest.

A. De 19de September is niet helemaal juist. Dat is een geschilpunt geweest; 17 September hebben wij voor Limburg de eerste opdracht gekregen; 19 September is de vergadering in Eindhoven geweest.

78514. De Voorzitter: In het boek van generaal *van Hilten* staat: „Als leider „(van de Stoottroepen)“ trad op de heer *van Kooten*, die reeds op 19 September 1944 door Prins *Bernhard* schriftelijk belast werd met de oprichting van het commando Limburg.”

Is dat juist?

A. Ja. Dat papiertje heb ik niet direct kunnen vinden.

78515. De Voorzitter: Hebt u die brief wel?

A. Dat is indertijd via de Commissaris van de Koningin in Limburg bekendgemaakt. Die brief heb ik later pas zelf gekregen. Ik heb wel een afschrift. Ik weet niet of ik het origineel nog kan vinden.

De Voorzitter: Kunt u ons het afschrift toezenden?

A. Ja, zeker.

78516. De **Voorzitter**: Misschien wilt u dan even een uiteenzetting geven van de totstandkoming en de organisatie van die stoottroepen?

A. Toen Prins *Bernhard* ons deze opdracht gaf.....

78517. De Voorzitter: Wie verstaat u onder ons?

A. Ik spreek vanuit de verzetsgroeperingen. Voor Limburg waren dat hoofdzakelijk K.P., R.V.V., L.O. en O.D. Wij zijn bij elkaar gekomen en hebben met enkele mensen uit deze groeperingen een lijn uitgestippeld van de te volgen plannen. Wij wilden niet in de vorm van bewakingstroepen achter het front blijven, maar wij wilden zo mogelijk een actief deel hebben aan het verdere verloop van de tocht tegen de Duitsers. Er is besloten de stoottroep in drie vakken in Limburg te organiseren. Dit kwam wat betreft de ligging zeer gunstig uit. We hadden nl. de R.V.V. in Sittard gelocaliseerd, de K.P. in Maastricht en O.D., L.O., K.P. nog in Hoensbroek en omgeving.

78518. De Voorzitter: Zijn dit overwegingen van nadat u de opdracht had gekregen?

A. Ja. De opdracht was mondeling eigenlijk al gegeven, om deze zaak te bundelen en te organiseren. Toentertijd had ik echter een ander voorstel gedaan, nl. een commando op te richten, dat verschilde van de opzet, zoals dit door het stafkwartier van de Prins was uitgewerkt, en waarschijnlijk ook door het op dat moment direct binnengekomen Militair Gezag. Ik heb zelf een voorstel gedaan om in Limburg één commando te hebben, buiten het Militair Gezag, waaronder zowel de bewakings- als de stoottroepen zouden vallen. De stoottroepen zouden dan het actief gedeelte uitmaken en de bewakingstroepen meer het bewakingsgedeelte. Om allerlei moeilijkheden in de naaste toekomst te voorkomen, had ik mij voorgesteld, dit te laten ressorteren onder één militair commando. Daarvoor heb ik indertijd de naam van majoor *Nicolas* naar voren gebracht. Dat is echter niet doorgedaan, om welke redenen kan ik allemaal achteraf niet voldoende bekijken. Wij hebben zelf het actieve gedeelte georganiseerd in die zin, dat wij eerst een soort mobilisatiecentrum in vakken hebben opgericht, waar wij de mensen heenbrachten en waar ze werden geregistreerd en ingedeeld.

78519. De heer Fens: Is dat de heer *Nicolas* van de Staatsmijnen?

A. Ja. Toen wij de mensen bij elkaar hadden met of zonder kleding, meestal zonder kleding, hadden wij begin October eigenlijk meteen contact met de Amerikanen. De Amerikanen kwamen ons zelf vragen — dat vonden wij reeds een waardering — enige compagnieën en zo mogelijk twee bataljons beschikbaar te stellen voor dienst in en vlak achter het front. Daarvoor hebben wij toen toestemming moeten vragen van de Prins, omdat wij eigenlijk niet ons Nederlands grondgebied mochten verlaten. Dat stond toen nog vast.

78520. De Voorzitter: Kwam dat verzoek rechtstreeks van een Amerikaanse generaal of via een andere instantie?

A. Het kwam via een kolonel van de Intelligence. De naam van deze kolonel is mij momenteel ontschoten.

78521. De Voorzitter: Dus niet via de Prins?

A. Neen. Deze mensen zijn eerst bij ons komen praten. Er was wel een liaison-officer bij, de „militair-attaché“ van het Militair Gezag in Maastricht. Hij zat bij majoor *Drost*. Hij is ook een tijd officier in de staf van de Prins geweest. Ik kan op het ogenblik niet op zijn naam komen. Deze officier heeft in ieder geval die mensen

bij ons gebracht. Dat is dan het enige contact geweest, dat via het Militair Gezag leidde. Wij mochten natuurlijk niet rechtstreeks met de Amerikanen onderhandelen over eventuele beslissingen en daarbij is toen de zaak o.a. voorgelegd aan de toenmalige majoor *Six* en het is toen verder met de Prins besproken. Wij hebben toestemming gekregen, dat wij ons niet alleen in Nederland mochten beschikbaar stellen, maar dat ons ook werd toegestaan naar Duitsland te gaan. Wij hadden echter geen kleding, geen voeding, geen wapens. Alles wat wij aan wapens hadden, was door ons zelf hier en daar gevonden of georganiseerd. Organiek werd ons niets toegewezen.

78522. De **Voorzitter**: U spreekt telkens over wij, maar op dat moment was u al commandant?

A. Ja, toen was ik al commandant.

78523. De **Voorzitter**: Hoe groot was uw contingent ongeveer?

A. Er zaten drie bataljons bij elkaar, dus het zal ongeveer een aantal van 2000 mensen zijn geweest. Drie batajons van 600 à 700 mensen. In het begin zijn dit wel de cijfers geweest. Ik zou het niet precies meer kunnen zeggen.

78524. De heer **Fens**: Waren dit allemaal verzetsmensen?

A. De leidinggevende functies heb ik zoveel mogelijk in handen gelegd van de actieve verzetsleden. Daarnaast was er op dat moment in Zuid-Limburg zo'n grote goed-will, zodat wij wel 25 bataljons hadden kunnen organiseren. Toch hebben wij toch nog zoveel mogelijk selectie toegepast en allerlei mensen naar binnen gehaald, die hetzij door het feit, dat zij daar als onderduiker zaten of om andere redenen, konden worden geaccepteerd. De leidinggevende functies werden zoveel mogelijk toevertrouwd aan mensen, die voorheen een figuur in de K.P., R.V.V. of L.O. waren.

78525. De heer **Fens**: Heeft u toen ook een werving op touw gezet?

A. Er is geen werving op touw gezet. Er is alleen door één man een insubordinatie gepleegd. Deze mijnheer heeft een werving op touw gezet, door een advertentie te plaatsen in één van de kleine blaadjes in Sittard. Hij heeft daar direct het een en ander over te horen gekregen, want dat was helemaal niet de bedoeling. Alleen hebben wij wel een mobilisatiebureau moeten oprichten. Zo goed en zo kwaad als het ging, heb ik daar ook selectiecommissies benoemd, juist weer uit de oude verzetsbeweging. Deze mensen wisten enigszins wat zij daar voor vlees in de kuip hadden. Zij hadden met allerlei moeilijkheden te kampen om een volledige selectie toe te passen. Wij kozen alleen mensen uit, waarvan wij wisten, dat zij tijdens de bezetting een principiële houding hadden ingenomen. Dus de werving door middel van een advertentie in één van de kleine bladen in Sittard is onmiddellijk afgekap. Wat betreft de organisatie hadden wij ook contact met het commando Zuid van de stoottroepen.

78526. De **Voorzitter**: Hoe lagen die verhoudingen dan?

A. De verhoudingen lagen eigenlijk zodanig — daar ben ik ook later pas achter gekomen —, dat het elkaar enigszins doorkruiste. Aan de ene kant kreeg men rechtstreeks een opdracht, aan de andere kant werd de zaak weer gebundeld over kolonel *van Houten* en Commandant Zuid, onder majoor *Borghouts*. Dat zou de coördinatie voor Brabantse en Limburgse stoottroepen zijn. Zij wilden dit meer in losse compagnieën organiseren en eigenlijk zonder rangen, alleen met speciale rangen. Ik heb nogal sterk op het standpunt gestaan, dat wanneer wij normaliter in een normaal leger wensten te worden ingeschakeld, dan konden wij niet met abnormale organisatievormen komen, want dan zouden wij fout lopen. Toen ben ik eigenlijk meer in de richting van het normale organieke leger gekomen, zoals wij dat zagen van Engelsen en Amerikanen. Er is eerst gewerkt in z.g. losse compagnieën en vakken.

78527. De **Voorzitter**: Waarom wilde men een organisatie zonder rangen?

A. Dit was enigszins de gedachte, die uit de verzetstijd was overgebleven, dat het meer in de persoon zat, die boven iemand werd geplaatst, dan dat het in de sterren of in de balk zat. In die eerste overgangperiode met een nogal grote dosis idealisme had men gedacht, dat ook een nieuwe legervorm plaats zou kunnen vinden. Ze hebben er echter zeer snel van afgezien. Ook met het oog op de

geallieerde samenwerking was het niet vol te houden. Men moest rangen hebben, anders kreeg men vreemde situaties. Men had eerst gedacht, dat het met commandant en volgelingen zou kunnen. Dat is echter niet mogelijk geweest.

78528. De **Voorzitter**: Werd het oude leger bij de stoottroepen niet ingeschakeld?

A. Ja, ik heb diverse oude mensen gehad. Ik heb zelfs getracht om een grote groep mensen uit het oude leger te krijgen. Ik had zelfs wel iets in het militaire leger gedaan, maar militair-technisch achtte ik mij niet capabel een leger te organiseren zoals zij dat wilden. Ik dorst wel enigszins mee te vechten en te schieten, maar om iets militair-technisch te organiseren, daarvoor komt nog wel iets meer kijken. Niet alleen militair-technisch, maar ook administratief. Daarom heb ik bij de O.D. gezocht naar in de eerste plaats frisse mensen, die in deze geest konden meewerken. Ik ben in de eerste tijd op een zeer sprekende figuur gestoten, een oud-beroepsofficier, de heer *Sevenstern*. Ik heb hem direct als adjudant aangetrokken. Deze man kon mij inlichten over het militair-technische. Voor de administratie heb ik zo gauw mogelijk gezocht naar enkele oude rotten uit het militair-administratieve apparaat, nl. enkele oude adjudanten. De matador was voor mij de latere luitenant *Bochman*, die mij buitengewoon door deze narigheden van de administratie heeft heengeholpen. Ik heb wel degelijk ook nog bij de Prins aangeklopt om mensen, die militair-technische kwaliteiten hadden. Dat dit niet altijd even gelukkig is uitgevallen, is moeilijk te bekijken; er zijn ook mensen geweest, die de nieuwe geest niet bij deze knapen hebben begrepen. Het was allemaal niet eenvoudig.

78529. De **Voorzitter**: Was de mentaliteit in het algemeen zo, dat men de mensen uit het oude leger niet meer wilde?

A. Ja. In het begin was de mentaliteit wel degelijk van die aard.

78530. De **Voorzitter**: Waar berustte dat op?

A. Dat is een nogal diep ingrijpende vraag, naar ik meen, om zo in enkele woorden te zeggen.

De **Voorzitter**: U mag er ook meer woorden voor gebruiken.

A. Naar mijn mening berustte het primair wel op het feit, dat men in het oude leger andere verhoudingen had, wat betreft verhouding soldaat — meerdere.

Bij ons waren de verhoudingen in bezettingstijd anders, uiteraard hadden wij ondergeschikten en meerderen op de basis van vrijwilligheid en eigen keuze. De discipline, die daarbij naar voren kwam, was meer een vrije discipline. Deze discipline was aan de hand van omstandigheden gegroeid uit de situatie, waarin de mensen werden geplaatst. Er was wel degelijk als eerste opzet voor dit kleine legertje — als ik het zo mag noemen — gesproken over — reeds een half jaar vóór de bevrijding — de wijze, waarop wij direct na de bevrijding niet alleen de actieve verzetslieden moesten opvangen en bundelen, maar ook de mensen, die toentertijd aan onze zorg waren toevertrouwd. In de eerste plaats hebben wij dit legertje niet alleen gezien als een apparaat, dat mee ging doen aan de geallieerde bevrijding, maar ook als mogelijkheid om mensen, die een kleine groep hadden of helemaal zelfstandig tegen alle voorgescreven wetten in moesten werken, op te vangen in een organisatie, die zij vrijwillig kozen en waar zij onder een zekere militaire discipline een bepaald doel konden nastreven. Wij waren ook van mening, dat deze kerels door de militaire organisatie actief konden worden teruggebracht tot de normen van het leger, waarvan zij in 1940 waren weggerukt. Daarvoor hebben wij niet alleen een militair apparaat opgericht, maar wij hebben wel degelijk getracht deze kleine groepering van 2000 man, die later werd uitgebreid met de mensen van Brabant en ten noorden van Brabant, met het totaal aspect van een komend leger, te bundelen en te organiseren. Ik heb ook direct gedacht aan ontwikkeling en ontspanning, de geestelijke en lichamelijke verzorging en natuurlijk de medische verzorging. Ik heb zelfs schema's gemaakt en besproken met de jongens over het probleem: wat doe je na je diensttijd? Wij hebben de psychologische situaties naar voren gebracht, waarvoor wij af en toe wel hulp kregen van assistenten, o.a. van de psycholoog van de Oranje-Nassau-mijnen, wanneer wij niet wisten, welke jongens te zullen aanstellen. Wij hadden ook wel degelijk een psycho-technisch onderzoek ingesteld, waarbij wij zelfs toentertijd al allerlei principiële problemen hebben moeten doorvechten. Dat moesten wij meestal persoonlijk doen, omdat wij in Brussel en verderop voor ons Nederlandse gedeelte geen gehoor kregen

78531. De **Voorzitter**: Om nog even op dat oude leger terug te komen, hier is een getuige geweest, die het volgende heeft verklaard: „In Maastricht heb ik meegemaakt, dat de heer *van Kooten*, later commandant van de stoottroepen, die hoog geroemd wordt, de Prins tegemoet ging naar Brussel en met de boodschap terugkwam: „Alle officieren hun pakje uit, de Prins is geschrokken van die sterrenwereld hier.”

A. Ja, dat is een feit. De Prins wilde de oude uniformen liever afschaffen om allerlei moeilijkheden en haken en ogen te voorkomen en hij heeft mij verzocht deze boodschap door te geven aan — naar ik meen — majoor *Willems* van de O.D.

78532. De heer **Fens**: Dus dit was een zuiver technische kwestie. Het was dus helemaal niet, dat men zei: Wij willen de mannen van het oude leger niet meer.

A. Helemaal niet. Wij hebben zeer prettig met de verschillende mensen samengewerkt. Ik heb veel meer mensen uit het oude leger gehad. Niet alleen mijn adjudant was direct een O.D.-man, de commandant van het vak Hoensbroek. Dat is later het derde bataljon geworden. *Dehey* is ook bij mij gekomen en alle officieren en reserve-officieren. Wij hadden helemaal niets tegen mensen uit het oude leger, mits zij maar in een vlotte en een grotere mentaliteit wilden samenwerken om datgene, wat nu was gevormd, behoorlijk te bundelen. Wij zijn zelf bij majoor *Willems* gekomen om onze oude adjudanten te houden. Dat waren allemaal mensen uit het oude leger.

De **Voorzitter**: Echter geen mensen uit de sterrenwereld.

A. Liever niet. Als zij goed waren, natuurlijk wel. B.v. majoor *Sevenstern*, die kwam immers uit de sterrenwereld. Ik heb ook diverse keren mijn neus gestoten. Er waren mensen, die liever niet weer over de grens gingen. Zo'n grote keus was er trouwens uit het oude leger niet of men kwam alleen in de beroepsofficieren terecht.

De **Voorzitter**: Ja, maar dat bedoel ik hier.

A. Zij waren er praktisch niet of weinig. De heer *Sevenstern* heb ik bij majoor *Willems* weggehaald. Ik heb verschillende reserve-officieren gehad. De commandant van het tweede bataljon was ook een reserve-officier, zijn assistent eveneens, zelfs een oud K.N.I.L.-officier.

78533. De **Voorzitter**: Dus u bent van mening, dat men zeker niet mag zeggen, dat men op bewuste wijze de beroepsofficieren van het oude leger niet heeft willen inschakelen?

A. Neen. Persoonlijk zelfs heb ik altijd gezocht naar goede mensen om juist zo snel mogelijk eert gezond leger te krijgen. Ik moest geen mensen hebben, die niet mee wilden werken van 's morgens zes tot de volgende morgen zes. Dan konden zij thuisblijven. Dus ik had geen bepaalde werktijden. Wij werkten continu. Dat was eigenlijk de enige mogelijkheid om wat te bereiken. Zodra zij daartegen opzagen, zei ik: Blijf dan maar liever thuiszitten, dan doe ik het wel met jonge kerels. Zij wisten bij voorbaat, als zij megingen, dat zij na verloop van een halfjaar, een week of twee, drie de deur uit moesten. De enige oplossing om toentertijd snel iets te kunnen bereiken, was deze manier van werken. Vele mensen zijn daarvoor teruggeschrokken, dat is de hele situatie.

78534. De **Voorzitter**: Wilt u nu verder doorgaan met uw relaas over de stoottroepen? U was gebleven bij de ontwikkeling en ontspanning. U kunt misschien wel iets over de organisatie en over de taak van de stoottroepen mededel-n?

A. Omdat wij helemaal zelfstandig waren, moesten wij zelf wel alles organiseren, want wil de dienst aan het front goed functioneren, dan moet er van achter het front ook worden geholpen. In October kregen wij van de Amerikanen reeds het verzoek om direct aan en achter het front mede te doen aan patrouillediensten en daar, waar de Amerikanen onvoldoende manschappen hadden, aanvullende manschappen te leveren. Dat was in de lijn van Sittard—Nieuwstad, over de Duitse grens, richting Gangelt en van Gangelt omgebogen naar Aken toe.

78535. De **Voorzitter**: Waren dat de twee bataljons, waarover u zo pas sprak?

A. Ja. Die twee bataljons hebben wij daar zo goed en zo kwaad als het ging ingeschakeld, onder leiding van generaal *Gerhart* in eerste instantie. Dat was de commandant van de „Let's go” Division,

één van de beroemde divisies, die in St. Lo aan land zijn gegaan. Onder hun leiding hebben wij die eerste militaire taken verricht aan het front zelf, en direct achter het front. Middels hem heb ik de eerste Amerikaanse instructeurs gekregen, omdat ik ook achter het front mijn manschappen zo snel mogelijk op de hoogte wilde stellen van de moderne oorlogvoering en oorlogstechniek en tactiek. Door deze generaal *Gerhart* zijn wij toen verder in contact getreden met het 9de Amerikaanse leger, omdat de voorbereiding van October af om de kleine Roer over te trekken, zulke vormen aannam, dat wij met een actieve tocht nog niet mee konden gaan en niet mee mochten gaan. Dat was naar mijn mening ook niet verantwoord. Wij zijn via generaal *Gerhart*, die ik ook nog eenmaal met de Prins in contact heb gebracht, in contact gekomen met de Provost-Marshal, waaraan wij werden toegewezen door de geallieerde legerleiding na overleg met de staf van de Prins. Wij kwamen toen te staan onder de Provost-Marshal van het 9de Amerikaanse leger, die ons daarheen dirigeerde, waar hij ons nodig had. Dat was voor patrouillediensten achter het front, transport van krijgsgevangenen van het front naar achteren, veiligheidsdiensten tussen de diverse fronten in en ook achter het front. Bewakingsdiensten hebben wij zeer weinig gehad, tenzij bewakingsdiensten van grote militaire opslagplaatsen, groten-deels benzine-, munitie-opslagplaatsen, kortom de grote dumps, die vlak achter het front lagen en die werden opgericht voor de verdere tocht. O.a. kregen wij een taak van colonel *Andrews* bij de grote aanval van *von Rundstedt*. Wij hebben daarbij speciaal achter het front de grote checkingsdienst gehad op verklede parachutisten e.d., waardoor er enkelen door ons naar binnen zijn gebracht. Wij moesten toen verder mee, met de veldtocht naar Berlijn. Toen is er echter voor mij een moeilijkheid gekomen in die zin, dat reeds met het samenwerken met generaal *Gerhart* meerdere malen was voorgekomen, dat ik een hele compagnie met scabiës naar huis moest sturen en dan een hele compagnie met griep (38, 39 graden koorts). Dan werd er een hele compagnie door eigen Amerikanen beschoten, omdat zij met een Duits machinegeweer lagen te ratelen. Kleding had ik niet. De meesten liepen nog in hun eigen colbertje. Overalls kon ik ook al haast niet meer krijgen. Regelmatig constateerde ik zelf bij de jongens, dat zij patrouille- en volgdiensdiensten hadden van 60 uur aan één stuk, met klompen en zonder kousen. Dekking hadden wij ook niet eens. Wij hebben zes weken praktisch gesproken alleen droog brood en stroop gegeten. De tabak voor de jongens organiseerde ik zelfs hier en daar eens in België, zo een baal vol met die Belgische shag. Op die manier moest er worden gerookt. Op een gegeven moment heb ik ook moeten constateren, dat Brussel in dezen voor ons niets kon doen.

78536. De **Voorzitter**: Welke instantie bedoelt u daarmee?

A. De staf van de Prins zelf met kolonel *Doorman* en de Intendance voor zover ik daar intendance-officieren kon vinden. Het enige, dat ik had, was nog een oude knoop van veertig. Voor de rest heb ik daar nooit iets gekregen. Toen heb ik op een gegeven moment gezegd, dat ik er mede ophield.

78537. De **Voorzitter**: Maar u stond niet onder de Prins?

A. Ja, ik stond eigenlijk rechtstreeks onder de Prins.

78538. De **Voorzitter**: Administratief, maar niet operationeel?

A. Operationeel stond ik onder de Amerikanen. Toen heb ik op een gegeven moment aan de Prins gevraagd of er niet voor was gezorgd. Krijgen wij geen kleding? Hij antwoordde mij toen, dat wij onder de Britse „sphere” vielen. Die Engelse woorden kon ik in het begin allemaal niet zo goed verstaan. Ze hebben zelfs in Londen gevraagd of die Britten niet voor onze kleding konden zorgen. Dan lag de kleding weer in Cherbourg en dan weer ergens anders. Wij hebben één keer eens een beetje kleding zgn. uit Cherbourg gekregen, voor een bataljon. Ik heb het meteen teruggestuurd, ik wilde het niet hebben. Dat was minstens 5th hand, het was niet eens 2nd hand. Er zaten grote gaten in en hier en daar waren de kleren gestopt. Het was een schandaal, dat onze jongens daarmee moesten lopen. Ik heb die kleding in ieder geval niet geaccepteerd en toen ben ik naar colonel *Andrews* gegaan en hem heb ik verzocht, mij een onderhoud toe te staan met general *Simpson*. Ik heb dat onderhoud gekregen. Ik heb general *Simpson* verteld, hoe de vork in de steel zat: Onze jongens kunnen dit aan het front niet meer volhouden. Ik had rapporten bij mij van de doktoren. Colonel *Andrews* was ook op een inspectietoetocht meegegaan en deze kon alles beamen. Ik heb gezegd: „Het spijt mij erg, maar als ik niet binnen tweemaal 24 uur volledig onder de Amerikaanse Intendance val, zal ik mijn hele troep moeten demobiliseren.” Dat heeft de Prins ook wel geweten.

De **Voorzitter**: Dat was nogal kras gezegd.

A. Het was de enige mogelijkheid om wat te bereiken. Dezelfde dag kregen wij van *Eisenhower* toestemming, dat wij ondanks alle politiek in Londen alles zouden krijgen, zoals kleding, voeding, jenever, sigaretten, enz. Binnen driemaal 24 uur had de troep het al. Ik heb alleen de mijnen één dag stop moeten zetten, aangezien ik alle bussen had gecharterd om de goederen te halen. Het is dan toch gelukt. Het was de enige oplossing. We hebben ook nooit zo goed te eten gehad als in die tijd.

78539. De **Voorzitter**: Wanneer was dat ongeveer?

A. Ongeveer November, begin December. De jongens hadden in ieder geval voor Kerstmis wat hun hart begeerde en wat ze ook nodig hadden. Uit Brussel heb ik nooit wat gekregen, ook geen geld. De eerste tijd heb ik het zonder geld moeten doen. Onze mensen, die getrouwd waren, moesten het een en ander verkopen om te kunnen leven. We zijn naar de Nederlandsche Bank en andere banken gegaan om het eerst zelf maar te regelen. Toen is later, via het N.S.F., kolonel *Palstra* gekomen, waarna eindelijk een regeling werd getroffen. Het heeft minstens van September tot begin November geduurd. Toen we eenmaal goed gekleed en gevoed waren, kregen wij ook onze kans om de training voort te zetten en de tocht beter mee te maken. Onze mensen zijn ook helemaal meegetrokken tot Brunswijk, tot Hamburg. Een Nederlands officier is de eerste geweest, die als tolk is opgetreden bij de ontmoeting tussen Oost en West, onder Brunswijk.

78540. De **Voorzitter**: Welke officier was dat?

A. Dat was, naar ik meen, officier van *Straaten*. Hij is ook nog door de Amerikanen gedecoreerd. Hij was één van de knappe tolken, die ik had, en niet alleen een tolk, die op het bureau zat, maar die voor tolk speelde bovenop een tank.

78541. De **Voorzitter**: Bent u in Limburg gebleven?

A. Neen, ik ben meegetrokken met de troep; we hebben eerst in Valkenburg gezeten. Daarna hebben wij stafkwartier gehad in München-Gladbach, zoveel mogelijk achter de troep aan. We hebben ook nog een tijd stafkwartier in Warendorf gehad, achter Munster. Ten tijde van de capitulatie zaten wij daar en toen zijn wij naar Eindhoven en 's-Hertogenbosch teruggegaan.

78542. De **Voorzitter**: U hebt twee bataljons geleverd, zijn er nog meer bataljons geleverd?

A. Het derde bataljon had ik in reserve. Dat heb ik zoveel mogelijk in training gebracht en dat leverde aanvullingsmanschappen, voor zover de twee bataljons mensen te kort kwamen. Later is het derde bataljon bij Aken volledig ingeschakeld. Dus toen waren drie bataljons ingeschakeld. Ik had ook een trainingsdepot opgericht, waaruit mensen van de diverse bataljons werden verzameld om gedurende drie of vier weken een eerste training te krijgen. Daarvoor had ik van de Prins vier mensen van de commandotroepen beschikbaar gekregen, onder leiding van *Ruysch van Dugteren* en tevens onder leiding van de — later meer bekend geworden — *Westerling*. Deze heeft onze troepen ook getraind in silent-killing e.d. Die training hebben wij in eerste instantie gehouden in het oude kasteel en de omgeving van de gouverneur van Limburg bij Hoensbroek en wij hadden een trainingscompagnie voor de militaire politie bij Vaals. In de eerste tijd hebben wij de militaire politie ook zelf opgericht. Door die trainingsschool liepen dan continu mensen van de diverse bataljons om ze op de hoogte te brengen van mijnen, booby-traps, nieuwe wapens. Dat was dan allemaal onder leiding van kapitein *Ruysch van Dugteren*. De drie bataljons zijn eigenlijk vanaf December 1944 onder leiding van kolonel *Andrews* geweest en zij hebben onder leiding geopereerd bij de diverse afdelingen van het 9de Amerikaanse leger, waarbij speciaal het IIIde bataljon een snelle taak heeft moeten vervullen. Het IIIde bataljon is nl. tot achter Brunswijk terechtgekomen, helemaal uit elkaar getrokken. Het was niet de schuld van de bataljonscommandanten, want het is weleens voorgekomen, dat tweemaal vier en twintig uur lang het hele Amerikaanse leger door elkaar lag, zodat general *Simpson* op een gegeven moment niet wist, waar zijn onderdelen verzeild waren geraakt. Direct na de Rijn-overschrijding is die zaak uit elkaar gegaan. Als ik 's morgens per telefoon bericht kreeg: Wij zitten hier; dan reed ik er heen en waren zij reeds 300 à 400 kilometer verder.

Dat was niet meer bij te houden. Zij hebben een enorm interessante taak gehad. Het IIIde bataljon heeft tegenover één van de grote pantserdivisies van de Duitsers gestaan, met een pantserdivisie van het 9de Amerikaanse leger. Zij zijn nog een keer met een compagnie ingesloten geweest, maar zij zijn rustig blijven zitten en hebben daar de zaak zodanig kunnen regelen, dat zij weer werden ontzet door de divisie, die achter hen aankwam.

78543. De **Voorzitter**: Hebben onze troepen veel verliezen geleden?

A. Ik heb de eerste tijd zeer weinig verliezen gehad. Ik weet het aantal niet zo precies uit mijn hoofd, maar de hemel zij dank hebben de Limburgse bataljons zeer weinig verliezen gehad.

78544. De **Voorzitter**: Was er ook kaderopleiding?

A. Ja. Ik heb — vooral later heeft dat plaats gevonden — van de Prins twee oude beroepsofficieren gekregen, die echter van de moderne oorlogvoering helemaal niets meer afwisten. Daar had ik heel weinig aan. De kadertraining heb ik zodanig trachten te regelen, dat de mensen in November of December 1944 een grote cursus hadden gevolgd in Frankrijk, een instructeurscursus. Deze cursus heb ik over de drie bataljons verdeeld. Dat is — naar ik meen — een stoomcursus van zes weken geweest, hoofdzakelijk onder leiding van Nederlandse officieren. Engelse instructeurs waren daaraan toegevoegd. Die mensen heb ik over de bataljons verdeeld en ik heb toen aan de Amerikanen gevraagd om enkele instructeurs op het gebied van mijnen, tanks, moderne tactiek. Van kolonel *Andrews* heb ik ongeveer drie mensen gekregen en bovendien werd mij door de Prins toegevoegd een majoor, die tijdens de bezetting met een vliegtuig is overgestoken. Ik kan mij op het ogenblik zijn naam niet herinneren. Het is nogal een bekende naam uit de militaire wereld. Hij was ook beroeps-officier.

78545. De heer **Fens**: *Beelaerts van Blokland*?

A. Ja.

78546. De **Voorzitter**: Hoe lang bent u onder Amerikaans bevel gebleven?

A. Wij zijn daar gebleven tot Juli, Augustus 1945, toen de Amerikanen de noordwestelijke sector verlieten en naar het zuiden vertrokken. Tot dat moment zijn wij onder Amerikaanse leiding gebleven. De Engelsen zijn toen in de plaats van de Amerikanen gekomen. Wij zijn door de Amerikanen naar de Engelsen overgeheveld, naar de Rhine-Army.

78547. De **Voorzitter**: Is er ook nog niet een vierde bataljon gekomen?

A. Ja, wij hebben er vier gehad, maar later heb ik Limburg en Brabant moeten coördineren.

78548. De **Voorzitter**: Ik wilde u juist vragen hoe de verhouding met het commando Brabant was?

A. Daar zijn nogal wat haken en ogen geweest.

78549. De **Voorzitter**: Ook formeel?

A. Ja. Ik moet zeggen, dat wij toch een heel prettige samenwerking hebben gehad, in zoverre, dat onze meningen over detailpunten uiteenliepen, o.a. over de organisatie, die ik direct naar het militaire heb doorgevoerd.

78550. De **Voorzitter**: Wie was daarvan de commandant?

A. *Sjef de Groot* was commandant van Brabant.

78551. De **Voorzitter**: Waar is hij nu?

A. Hij zit in Amersfoort. Hij heeft een handelsonderneming opgericht.

78552. De **Voorzitter**: Was er een gemeenschappelijke chef voor het Limburgse en Brabantse commando of stond u gelijk?

A. Wij stonden gelijk tot 1945. Daartussen zat toen het commando Zuid geschakeld, zonder enige troep, alleen als een administratief coördinatie-apparaat.

78553. De **Voorzitter**: Wie was die commandant?

A. Dat was in eerste instantie majoor *Borghouts* (Peter Zuid) en later is dat *Jacques Crasborn*, die in November of December uit het nog niet bevrijde gedeelte van Limburg is teruggekomen. Hij is daar toen in de plaats van *Borghouts* gekomen.

78554. De **Voorzitter**: Waar was dat commando gevestigd?

A. In Eindhoven.

78555. De **Voorzitter**: Was dat een aparte organisatie of hoorde het commando onder de Prins?

A. Het is een aparte organisatie geworden, die wel direct onder het gezag van de Prins stond, eigenlijk onder leiding van kolonel *van Houten*. Het was een lichaam op zich zelf geworden. Dat zou dan dirigerend en coördinerend voor Limburg en Brabant moeten werken. Het ging echter heel erg moeilijk, doordat het direct contact van Zuid met de praktijk, waarin wij werkten, zodanig was, dat zij daarover onvoldoende overzicht hadden. Wij in Limburg werkten b.v. samen met de Amerikanen, bij wie de samenwerking heel anders lag dan de samenwerking Brabant met 21st Army Group (de Engelsen): Men kon niet alles van bovenaf coördineren in één lijn. Zodoende zijn er al wrijvingen ontstaan. Bovendien was ik zelf van mening, dat wilden wij behoorlijk samenwerken met de Amerikanen en wilden wij zo gauw mogelijk een normaal leven krijgen, wij gemilitariseerd moesten worden. Als zij dat niet deden, dan zouden er ook moeilijkheden voor de manschappen kunnen ontstaan, wanneer zij in krijgsgevangenschap raakten of werden verwond. Zodoende heb ik getracht om zo snel mogelijk de Limburgse bataljons op te doen nemen in de Koninklijke landmacht. Dat was weer niet de wens van het commando Brabant en het commando Zuid. Zij wilden voorlopig liever nog een aparte groep houden, waarschijnlijk om af te wachten hoe de gehele ontwikkeling zou worden. Daar heb ik mij echter tegen verzet. Dat is ook een twistpunt geweest, want ik heb het toch doorgezet, omdat het in het belang van de jongens was. Ik ben misschien te eigenwijs geweest, maar ik vond, dat ik het moest doen.

78556. De **Voorzitter**: Kon u het doorzetten buiten het commando-Zuid om?

A. Ja, ik heb het aan de Prins voorgelegd en die vond het een reuze voorstel. De Prins was eigenlijk blij, dat ik het deed en dat ik niet een partisanengroep wilde blijven. Ik had misschien achteraf het een of ander beter willen organiseren, maar de omstandigheden dwongen mij er toe, om zo snel mogelijk gemilitariseerd te worden, wat dan ook op 1 Januari 1945 plaats vond. Betaling, voeding, kleding, pensioen, enz. werden toen alleinaal geregeld. Dat is o.a. ook een twistpunt geweest. Dat kwam dus eigenlijk op het hoofd van commando-Zuid neer. Zij hadden een betrekkelijk uitgestippeld schema. Naar mijn mening hielden zij toentertijd geen rekening met de praktische omstandigheden. Wij kregen toch gelijk in sommige aangelegenheden van het stafkwartier van de Prins. Het maakte dit commando-Zuid enigszins overbodig.

78557. De **Voorzitter**: Is het commando Brabant ook bij de Landmacht gekomen?

A. Neen, dat is veel later geweest. Dat is nog geweest in de tijd, dat de Prins mij had opgedragen het geheel te coördineren en te organiseren. Dat is — naar ik ineen — in 1946 geweest.

78558. De **Voorzitter**: Hoe zijn die coördinatiepogingen afgelopen?

A. Volledig goed. Wij hebben eerst de z.g. korte contracters, toen Brabant en Limburg bij elkaar werden gebracht, naar huis gestuurd. Uit het restant van Brabant en Limburg zijn toen de bataljons georganiseerd, die in aanmerking kwamen om mee te gaan naar Indië.

78559. De **Voorzitter**: Wanneer was dat ongeveer?

A. Ik heb in Mei 1945 de opdracht van de Prins gekregen om Brabant en Limburg te organiseren, te coördineren en opnieuw te formeren en daarbij aan te trekken die troepen uit het noorden van het land, die hier ook onder vielen en die dus eventueel in aanmerking voor de stoottroepen kwamen. In Juni is toen de eerste bespreking geweest met het stafkwartier van kolonel *Doorman* en

zijn assistent en de toenmalige troepencommandanten. Van Engelse zijde was het bericht gekomen, dat wij voor Java zo snel mogelijk mensen moesten leveren. Ik heb die vergadering in Apeldoorn bijgewoond. Er is heel lang gepraat over kleding. Daar hadden wij niets aan. Wij hebben aan kolonel *Doonnan* gevraagd, wat wij moesten doen. Zijn antwoord was, dat er binnen de kortst mogelijke tijd bataljons naar Indië toe moesten gaan. Daar zaten onze jongens op te wachten. Ik heb toen gevraagd, naar huis te mogen gaan, opdat mijn bataljons zo snel mogelijk klaar konden zijn. Ik had in November 1944 op het stafkwartier van de Prins al een programma ingediend om reeds voorbereidingen te treffen voor het organiseren van kern-groepen voor Java. Ik had nl. enige oude reserve-officieren, die een grote dienstperiode achter de rug hadden en als pioniers hadden gevochten voor de B.P.M. in de binnenlanden van Sumatra, Java en Borneo en die het klappen van de zweep heel goed kenden. Ik heb van de Amerikanen medewerking gekregen, ik kon trainers en tropenuitrustingen krijgen. Dat is in November, December 1944 volledig afgeketst, nadat o.a. de heer *van Mook* op het stafkwartier was geweest. Dat was nog in St. Anna in Brussel. Deze zaak mocht niet doorgaan, omdat ik eerst deze taak in Nederland af moest maken.

78560. De **Voorzitter**: Van wie had u oorspronkelijk die opdracht?

A. Dat was een voorstel mijnerzijds geweest en dat is vooral een verzoek geweest van kolonel *Andrews* en general *Simpson* om toch vooral ook aan Java te denken.

Kolonel *Andrews* wilde gaarne met ons mee en ik weet ook, dat kolonel *Andrews* dit probleem heeft besproken én met kolonel *Doorman* én met majoor Six. Op deze wijze is het ook doorgedrongen tot de Prins. Aan kolonel *Andrews* hadden wij enorm veel steun.

78561. De **Voorzitter**: Heeft u ook een indruk, waarom het niet is doorgegaan?

A. Voor zover ik weet, zag men er op dat moment nog niet zo de noodzaak van in en was men naar mijn mening bang voor al het werk, dat er aan te pas kwam. Men wilde waarschijnlijk liever wachten tot het moment daar was en dat de omstandigheden eigenlijk er toe zouden dwingen, dat men ging beginnen.

78562. De **Voorzitter**: Wie verstaat u onder „Men“?

A. Dat waren de heren Six, *van Houten*, *Doorman*, de hele groep, die daar toen de leiding had.

78563. De **Voorzitter**: Is dat alleen een indruk van u?

A. Ja, ik heb er geen bewijs van. Ik heb alleen de mededeling gekregen, dat het voorlopig niet doorging.

78564. De **Voorzitter**: U bracht dit onderwerp zo juist in verband met de naam van de heer *van Mook*. Hoe ligt dat verband?

A. Toevallig heb ik dit voorstel gedaan in een periode, dat de heer *van Mook* via een bepaalde route in Brussel is aangekomen. Mijn verzoek was toen een dag of drie, vier oud. Na het bezoek van de heer *van Mook* mocht ik er niet meer over spreken.

78565. De **Voorzitter**: Is het mogelijk, dat de tegenstand niet bij de door u genoemde Nederlandse autoriteiten lag, maar dat het bij de heer *van Mook* lag?

A. Ja. Het was ook maar een indruk van mij. De indruk van andere mensen is wel degelijk, dat ze opzagen tegen dit probleem. Zij hadden niets behoeven te doen. Wij hadden het kunnen organiseren met behulp van de Amerikanen.

78566. De **Voorzitter**: U weet natuurlijk niet of er een zakelijk verband tussen de komst van de heer *van Mook* en het niet doorgaan van uw voorstel bestaat?

A. Het is mij alleen achteraf als een mogelijkheid voor ogen komen te staan, dat ik dit zeker niet zou willen verzwijgen.

78567. De **Voorzitter**: Wilt u doorgaan met uw coördinatieplannen?

A. Wij hebben dus Brabant en Limburg bij elkaar gebracht. Wij hebben er tevens zorg voor gedragen, dat in de eerste week twee bataljons klaarstonden voor vertrek naar Indië. Deze twee bataljons zijn ook in September naar Indië vertrokken, het eerste en derde bataljon.

78568. De **Voorzitter**: U hebt waarschijnlijk een bepaalde opdracht gekregen om ze voor Indië klaar te maken?

A. Ja.

78569. De **Voorzitter**: Van wie?

A. Van kolonel *Doorman* en van de Minister van Oorlog.

Ik heb daarbij gevraagd één voorwaarde te mogen stellen — ik was langzamerhand ook enigszins voorzichtiger geworden — en wel: wanneer onze mensen naar Indië gaan, dan willen wij één garantie hebben, wat betreft het salaris, dat deze mensen krijgen, de kostwinnersvergoeding, die wordt uitgedeeld, en het regelen van pensioen. Wij willen de grootte van de bedragen hebben, want alles was nog waardeloos. Ik heb voorgesteld: Laten wij daar niet over praten, dat komt vanzelf. We moeten alleen weten, dat degenen, die hier achterblijven, goed zijn verzorgd. Er is door ons een voorstel gemaakt voor de staf van kolonel *Doorman* — ik ken de namen van al deze mensen niet meer uit mijn hoofd — en dat is besproken met de Minister van Oorlog en met de Minister van Financiën. Ik durfde anders niet de verantwoording te nemen, deze jongens „warm” te maken voor Indië. Ze moesten die contracten nog tekenen. Die z.g. lange contracten waren nog niet getekend. Toen hebben we èn van de staf van de Prins — dus van *Doorman* — èn van de Minister van Oorlog de mededeling gekregen, dat, zoals voorgesteld, de salarisregeling zou plaats vinden.

78570. De **Voorzitter**: Alleen de salarisregeling?

A. En de pensioenregeling, kostwinnersvergoedingsregeling en de salarisregeling in het algemeen. Dit kon door ons aan de jongens worden medegedeeld als officiële mededeling.

78571. De **Voorzitter**: Is dat mondeling of schriftelijk bericht?

A. Dat is een mondeling bericht geweest, zowel van kolonel *Doorman* als van de Minister van Oorlog. Ik heb dit — natuurlijk dom genoeg — niet schriftelijk laten bevestigen. Voor mij was een woord van een officier een wet van Meden en Perzen, wanneer het ten minste officieel werd medegedeeld.

78572. De **Voorzitter**: Heeft u het van een officier persoonlijk gehoord?

A. Ja, wij zijn er naar toe gegaan. Het is op een vergadering medegedeeld.

78573. De heer **Fokkema**: Waren er Engelsen bij?

A. Ja. Van ons was o.a. majoor de *Bij* aanwezig en nog een officier.

78574. De **Voorzitter**: Dus kolonel *Doorman* heeft het zelf gezegd?

A. Ja. Kolonel *Doorman* of zijn adjudant, majoor *Ritter*. De heer *Tonnet* was er ook bij.

78575. De **Voorzitter**: Daar is dus verder niets van gekomen?

A. Na dit advies hebben wij de jongens direct de grote contracten laten tekenen. Wij hebben toen in de tijd van zes weken twee volle bataljons klaar moeten stomen, wat ook geen kleinigheid was. Wij zijn dan ook geïnspecteerd, één bataljon door de Prins zelf en het andere door kolonel *Doorman*, waarbij ze dachten, dat we het ene bataljon snel van Vught naar de Harskamp hadden gebracht en omgekeerd. Dat was toch niet het geval, want ze moesten op de boot. Zo werden wij nog weleens een keer gewantrouwd. Die twee bataljons zijn toen vertrokken, maar nog steeds hadden wij geen gegevens over betaling, enz. zwart op wit. Toen de jongens eenmaal aan boord waren, kregen ze de hele oude regeling weer voor hun neus. Ik ben heel erg kwaad geweest en toen heb ik scherp aan de Minister van Oorlog geschreven, waarvan ik nog een heel aardige briefwisseling over heb.

78576. De **Voorzitter**: Wilt u deze briefwisseling aan ons overleggen?

A. Dat wil ik met alle plezier doen. Daar staan persoonlijke aantekeningen van de Minister van Oorlog bij.

78577. De **Voorzitter**: Hebt u die briefwisseling niet bij u?

A. Neen. Ik ben net een paar dagen naar Duitsland geweest en zodoende ben ik niet in de gelegenheid geweest alles bij elkaar te

zoeken. Ik heb een week tevoren uw uitnodiging gehad en dat wil ik gaarne goed uitzoeken. Het is nogal veel.

78578. De **Voorzitter**: Kunt u ons de stukken in de loop van de volgende week toezenden?

A. Dat durf ik u niet te beloven, aangezien ik Maandag weer naar Duitsland ga en ik blijf veertien dagen — wel met een tussenpoos van een dag of twee — weg. Mag ik het daarna doen?

De **Voorzitter**: Uitstekend.

A. Er is dus een zeer scherpe briefwisseling over gelopen, waarbij ik zelfs ben uitgemaakt voor hoofdonderwijzer, die de Minister als een kwajongen op zijn nummer zette, hetgeen deze niet wenste. Onze jongens hebben echter in eerste instantie niet datgene gekregen, wat hun is beloofd.

78579. De **Voorzitter**: Later wel?

A. Er is enige verbetering in gekomen, maar het heeft nooit het peil bereikt, dat in eerste instantie was afgesproken.

78580. De heer **Fens**: Weet u ook iets van de reactie, die dit op de jongelui heeft gehad?

A. Bijna mouterij.

78581. De **Voorzitter**: Aan boord?

A. Ja zeker. Ik heb rapporten gekregen van mijn bataljonscommandanten. Als de jongens deze mensen in handen hadden gehad, waren ze eenvoudig „gekielhaald”. Doordat de officieren de jongens goed in handen hadden, is er geen revolutie ontstaan.

78582. De heer **Fokkema**: Lag het niet voor de hand, dat u schriftelijk bevestiging van die mededeling had gevraagd, want u weet toch ook als militair, dat men heel dikwijls een order krijgt en tien minuten later een tegenorder, twintig minuten later weer een andere order. Ik ben zelf ook officier geweest. Het lag, dunkt mij, voor de hand, dat u zou vragen om een schriftelijke bevestiging. Dan stond het zwart op wit, dan zou men ook weer een brief hebben moeten sturen, waarbij die regeling werd herroepen.

A. Ik durf niet te zeggen, of er niet zo iets is gebeurd, aangezien ik in die periode zo veel heb moeten tekenen, o.a. in drie dagen 15 000 handtekeningen voor die contracten moeten zetten, dat het gewoon een gekkenwerk was. Zes weken niet naar bed gaan, valt ook niet mee. Als wij, om alles snel te doen, de zaak alleen op een vergadering beslisten, bleef er verder niet veel tijd over. Het was toen, zoals wij dat voorgespiegeld kregen, niet alleen door de Prins, maar ook door de Minister van Oorlog en kolonel *Doorman*, het zenden van bataljons binnen een bepaald tijdsbestek, een kwestie voor Indië van to be or not to be. Dat werd op een officiële vergadering in bijzijn van andere mensen naar voren gebracht en dat was voor mij op dat moment eigenlijk doorslaggevend en daar heb ik verder niet bij stilgestaan.

De heer **Fokkema**: Dat kan ik mij indenken.

A. Ik heb alleen maar doorgeboksi. Er is echter over gecorrepondeerd door onze administratie. Ik heb er direct op gereageerd, toen de jongens een volledig ander contract in de vingers was gestopt, terwijl ze aan boord waren.

78583. De **Voorzitter**: Was u ook aan boord?

A. Ik mocht niet. Ik ben niet meegegaan.

78584. De **Voorzitter**: Waarom mocht u niet meegegaan?

A. Toen ik die twee bataljons vlug klaar had gestoomd, kreeg ik een opdracht om nog twee bataljons klaar te maken. Daarna mocht ik niet meer naar Indonesië. Daar heb ik ook nog met Minister *Meynen* correspondentie over gevoerd.

78585. De heer **Fokkema**: Dus u wilde zelf wel naar Indië?

A. Ik had bij het eerste bataljon mee willen gaan; wat moest ik hier gaan doen?

De **Voorzitter**: Die andere mensen opleiden.

A. Ik had genoeg opgeleid en georganiseerd. Ik had nu weleens die bootreis mee willen maken

78585. De **Voorzitter**: Wanrieeer zijn die eerste bataljons weggegaan?

A. Naar ik meen, is het eerste bataljon op 12 September vertrokken en het tweede op 19 of 21 September.

78587. De **Voorzitter**: Hebt u verder nog iets van hun lotgevallen gehoord?

A. Ik ben ze zelfs nog achterna gegaan met het vliegtuig naar Londen, naar het kamp. Daar werden ze opnieuw medisch onderzocht. Daarbij heb ik nog een compliment gekregen. Ik had, zegge en schrijve, bij die twee bataljons twee dubieuze venerische gevallen. Toen heb ik gezien, wat er in die kampen gebeurde.

78588. De **Voorzitter**: Waar was dat precies?

A. Naar ik meen, Hampton Park. Het zijn twee plaatsen geweest.

78589. De **Voorzitter**: Wolverhampton?

A. Neen, het was niet Wolverhampton. Het was één van die grote verzamelkampen.

78590. De **Voorzitter**: Brentwood misschien?

A. Neen. Het was zuid-westelijk van Londen. Ik ben er met een auto van Londen uit naar toe gereden. Ik mocht niet met het eigen vliegtuig, dat we op de Duitsers hadden buitgemaakt.

In die kampen hebben wij het volgende geconstateerd. Wij hadden natuurlijk die twee bataljons zo goed mogelijk uitgerust, goede wapens, goede kleding. Alles, wat wij hier aan goed spul hadden, gaven wij aan onze jongens mee, omdat ze naar Indonesië moesten. Het werd daar echter omgewisseld. Alles, wat onze jongens hadden, moesten zij weer inleveren. Wat ze daarvoor in de plaats kregen, was rommel.

Bij het derde bataljon heb ik daarom gezegd: Zoek maar op de vuilnisbelt, zodat je een oud geweer kunt vinden, maar er gaat geen een goed geweer mee naar Engeland.

78591. De heer **Fens**: Welke instanties deden dat?

A. Engelse instanties.

78592. De heer **Fens**: Dus zij pikten eigenlijk de boel in?

A. Zij pikten alles in en deelden weer uit.

Zij namen z.g. de Europese kleding in en dan kregen de jongens tropenuitrusting. Dat was ook niet veel bijzonders. Aan militaire uitrusting kregen ze verder volkomen second-hand materiaal.

78593. De heer **Fens**: Heeft u dat zelf gezien?

A. Ja, ik heb het zelf gezien. Zij kwamen allemaal naar mij toe en ik kon er niets aan doen.

78594. De **Voorzitter**: Is daar nog tegen geprotesteerd?

A. Ik heb er natuurlijk zwaar tegen geprotesteerd.

78595. De **Voorzitter**: Bij wie?

A. Bij het Ministerie van Oorlog en bij kolonel **Doorman**. Ik heb zelf mijn maatregelen genomen, dat ik de jongens verder allerlei oude rommel meegaf, zo oud als het maar kon zijn. Dus daar hebben zij geen schik van gehad.

78596. De heer **Fokkema**: Die tweede keer?

A. Ja. Ik schaamde mij dood, toen de jongens hier de deur uit gingen, want de kleren waren niet veel bijzonders meer. Het beroerdste is verder nog — de lotgevallen van deze bataljons verder volgend — dat ik moest organiseren in de light-infantry, organieke sterkte. Dertig kilometer van Batavia vandaan hebben ze ruzie met de Engelsen gehad. Dat is nog enigszins slaags geweest. Het is gauw gesust, maar ze zijn aan boord aan het bakkeleien geweest. Dat kan ik u rustig vertellen. Toen zij in Malakka aan land werden gezet, zijn door de Engelsen alle uitrustingsstukken in de netten even door het water gehaald. Zij kwamen met natte uitrustingen in Malakka aan.

78597. De **Voorzitter**: Hoe weet u dat?

A. Van mijn bataljonscommandanten. Zij hebben dat direct gerapporteerd. Ik heb ze hier naderhand nog allemaal over gesproken.

78598. De **Voorzitter**: Wie waren die bataljonscommandanten?

A. Majoor *de Bij* en de heer *Breure*, hij zit nu in Venezuela. Om de anecdote even voort te zetten, één van onze oude K.P.'ers had de hele elektrische installatie van het schip afgesloopt. Hij kwain er mee aan land. Majoor *de Bij* heeft hem die installatie weer terug laten brengen. Hij moest het weer netjes bij de Engelse kapitein terug laten brengen. Dat is voor die K.P.'er — dat heeft hij mij later verteld — de grootste straf geweest, die hij ooit heeft gehad. De troepen moesten direct worden omgevormd in zware infanteriebataljons, wat organiek een verschil van 40 mensen uitmaakte. Wij hadden een heel andere indeling, een heel andere bewapening. Ik had van mensen van ons uit Indië reeds mededelingen gekregen zoals: Als er een bataljon wordt weggestuurd — ik geloof, dat ze 810 man sterk moesten zijn —, denk er dan wel aan, dat in het reisverloop van Europa naar Indië in de eerste twee weken ongeveer 10 pct. van je mensen aan sterkte gaat verliezen door ziekte, enz. Ik had daar rekening mee gehouden. Ik had elk bataljon boven de normale sterkte ongeveer 40, 50 man reserve meegegeven om eventuele hiaten te kunnen opvangen. Van onze bataljonscommandanten kregen wij ineens van daaruit bericht: Wij kunnen de hele zaak weer opnieuw omgooien. Er moest een heel andere organieke indeling worden gemaakt, op last van de daar aanwezige koopvisors, die daar zaten en naar ons dirigeerden. Het nam ongeveer veertien dagen in beslag; de eerste bataljons waren twee stoottroepbataljons. Ik geloof, dat VI R.I. als eerste bataljon is gegaan. Daar zouden 27 bataljons op volgen. Toen heb ik een kleine berekening gemaakt wat dit kostte, als men hier een light-infantry-bataljon ging maken. Zo'n bataljon moest dan de hele reis maken. Veertien dagen kon men dan in de tropen de mensen niets laten doen; men kon ze niet trainen. Zij moesten daar dan helemaal worden omgevormd. Daar is een rapport over uitgebracht. Er is alleen de reactie op gekomen: Nu ja, laat maar lopen, dat is nu eenmaal afgesproken. Ik weet de getallen niet meer uit mijn hoofd, maar ik heb het eens voor een bataljon uitgerekend — ik stam enigszins uit een koopmansgezin en als je het voor een dubbeltje kunt doen, dan betaal je geen elf cent —. Dat heeft de hele zaak per bataljon minstens veertien dagen opgehouden.

78599. De **Voorzitter**: Op Malakka?

A. Ja. Onze jongens konden nl. na veertien dagen pas serieus aari de training denken.

78600. De **Voorzitter**: Wanneer zijn zij op Malakka aangekomen?

A. Ongeveer half October.

78601. De **Voorzitter**: Hoe lang zijn zij daar gebleven?

A. Dat zou ik in de rapporten moeten bekijken. De eerste troep is toen naar Banka afgezakt. Majoor *Breure* is toen op Banka geland. Dat is, naar ik meen, in Januari, Februari 1936 geweest. Ik durf het niet met zekerheid te zeggen.

78602. De heer **Fokkema**: Waren dat de troepen, die eigenlijk voor Java waren bestemd, maar die niet binnen mochten komen?

A. Ja.

78603. De heer **Fokkema**: Wat deden de jongens daar in die rimboe?

A. Zij hebben tot en met getraind.

78604. De heer **Fokkema**: Ik heb eens een brief van één van die jongens ontvangen — een boerenzoon uit Barneveld, waar ik heb ondergedoken gezeten — en deze schreef mij: Wij hebben hier niets te doen. Voor tijdverdrif schieten wij slangen en vangen wij apen.

A. Ja, dat werd ook weleens gedaan. Onze jongens hebben echter hard getraind. Zij hebben daar een paar prima K.N.I.L.-officieren bij zich gekregen. Eén van die officieren is later commandant van dat stoottroepbataljon geworden. Zij hebben met hem reuze prettig gewerkt. Wij hadden in Nederland ook afgesproken om de jongens enige morele steun voor Indonesië mee te geven. Zij hebben zich daar prima aan gehouden. De afspraak was: De eerste drie maanden, waar wij ook aankomen in Malakka of Java, verlaten wij onze mannengemeenschap niet. Wij blijven bij elkaar. Zij namen dus geen avondpermissie of verlof. Zij bleven bij elkaar in het kampement of op trainingstochten, juist om even helemaal deze tijd te overbruggen, zodat zij niet ineens losbarstten. Dit is in overleg met

doktoren, aalmoezeniers, veldpredikers, bataljonscommandanten en met de jongens zelf besproken hier in Holland. Zij hebben er allemaal hun hand op gegeven en er zich prima aan gehouden. De eerste twee bataljons dan, de rest heb ik niet meer durven doen.

78605. De **Voorzitter**: Heeft u nog andere opmerkingen over het verblijf van deze bataljons in Engeland?

A. Hoofdzakelijk de kwestie van uitrusting. Alleen heb ik nog één opmerking te maken. Wij hebben dat ook persoonlijk georganiseerd, de kwestie van het verstrekken van prophylactica. Bij de Amerikanen werd het ons gewoon bij de sigaretten uitgedeeld. Wij waren daar echter niet van gediend en hebben toen voor Limburg een order uitgevaardigd, waarin stond, dat dergelijke dingen helemaal niet bij ons te pas kwamen en dat die ook zeker niet officieel werden verstrekt. Dat hebben wij ook doorgezet voor Indonesië. Vóórdat de troep uit Engeland vertrok, hebben wij met de bataljonscommandant, officieren, doktoren, geestelijke verzorgers deze zaak besproken en werd dit vastgelegd, aangezien wij voor Indonesië de mededeling kregen, dat dit niet vast te houden was en dat de Indische legerleiding op het standpunt stond, dat het normaal door moest gaan, zoals dat bij de Amerikanen en Engelsen het geval was. Niet direct op dit geval, maar toch wel enigszins, is majoor van *Raalte* later gestruikeld, die één van mijn bataljons onder zijn leiding had. Hij heeft verschil van mening gehad over dit probleem en over het probleem, dat wij een contract hadden getekend voor Indonesië om daar orde en rust te herstellen en onze politietak te verrichten en dat deze taak een heel andere is geworden dan contractueel was vastgelegd. Deze kwestie is daar ook met generaal *Spoor* besproken. Dat is o.a. een punt, waarover wij ook hebben moeten „boksen”. Wij hadden van hieruit geen steun en later van de legerleiding in Indonesië kregen wij helemaal geen steun. Wij hebben zo goed en zo kwaad als het ging dit standpunt bij die twee bataljons vastgehouden. Met andere bataljons ging dat natuurlijk moeilijk.

78606. De **Voorzitter**: Wanneer bent u met de opleiding van die andere bataljons begonnen?

A. Die waren reeds in opleiding. Wij hebben die opleiding later voortgezet in de *Harskamp* en in *Vught*. Later is er in *Steenwijk* een bataljon opgeleid, onder de oude beroepsmajoor *Schilperoorf*. Daar heb ik order en tegenorder gehad, zoals u daarstraks hebt genoemd. Deze majoor is minstens vier keer uit zijn functie ontzet en is vier keer in zijn functie hersteld, ondanks rapporten van allerlei kanten. 's Morgens in den Haag werd hij uit zijn functie ontzet en 's avonds kwam hij in *Steenwijk* terug en dan lag er een telegram, dat hij in zijn functie was hersteld.

78607. De **Voorzitter**: Kunt u ons nog iets mededelen over de geest van de troep en het gedrag?

A. Ik had veel, ook voor die tijd, met jongens van 14 tot 25 jaar gewerkt. Een goodwill voor Nederland, zoals wij die bij onze stoottroepen hebben ondervonden, zullen wij — naar ik meen — nooit meer tegenkomen. Dat was niet alleen bij de stoottroepen, dat was bij alle knapen in de leeftijd van 18 tot 25 jaar, direct na de bevrijding. Wat wij ook gevegd en geëist hebben van deze mensen, is eigenlijk bovenmenselijk geweest. Ze hebben er zich op een prima manier doorheen geslagen.

Dat is voor altijd een teken geweest, dat deze knapen voor Nederland ook een enorme goodwill hadden en die dat ook in een prima geest hebben uitgedrukt. Vanzelfsprekend zijn er toen allerlei dingen gebeurd, die in een normale maatschappij ook gebeuren, maar toentertijd veel sneller voorkwamen, kleinere of grotere excessen. Vooral voor ons was het moeilijk om het gedrag van de jongens gunstig te beïnvloeden, doordat wij o.a. met de Amerikanen Duitsland introkken. Het „looten” en „fraterniseren”, wat dan z.g. helemaal niet mocht, had zulke vormen aangenomen, dat het voor ons gewoon een obsessie werd. Wij hebben dan ook in October 1944, toen de eerste compagnie bij *Gangelt* over de grens ging, de eerste order uitgevaardigd, dat elke man, die zich aan een Duitser vergreep of aan goederen van Duitsers, tenzij met toestemming, onmiddellijk uit de dienst werd verwijderd. Ik heb er zo misschien in totaal een 140 naar huis gestuurd, waarvan één keer een pluk van 42, aangerukt voor de hele troep; wat was uitgerust met balken, sterretjes of kleine balken, werd tot soldaat gedegradeerd en op een grote vrachtwagen thuis bij vader en moeder of vrouw afgeleverd. Dat hebben wij ook met één van onze officieren gedaan. Ik heb wel toestemming gevraagd om dit gedrag juist te beïnvloeden ten gunste. De Amerikanen haalden hele inventarissen uit de huizen, die gooiden ze zo maar het venster uit.

Dat zagen onze jongens. De hele zaak werd met benzine overgoten en in brand gestoken. Ze hadden het niet nodig, want ze hadden hun eigen inventaris bij zich. Wij hadden dikwijls jongens uit het zuiden, waar nogal armoede heerste, juist ontstaan door de bezetting van de Duitsers. Ik kon niet helemaal negatief blijven en heb om dit gedrag te beïnvloeden aan generaal *Simpson* en colonel *Andrews* toestemming gevraagd om georganiseerd „Liebespakete” van Duitsland uit naar Holland mee te nemen. Dat kon dan door de compagniescommandant worden geregeld. Per verlofperiode kon door iedere man voor eigen gebruik een pakket tot 5 kg mee worden genomen. Het was onmogelijk om te zeggen, dat ze niets mee mochten nemen. De Amerikanen gingen met wagons wollen stoffen de grens over. Dat heeft de zaak enigszins geremd. Er zijn natuurlijk allerlei typen geweest, die van deze situatie misbruik hebben gemaakt.

78608. De **Voorzitter**: Wie was commandant van het bataljon I-VI-R.I.?

A. Ik ken hem wel persoonlijk, maar zijn naam kan mij op het ogenblik niet te binnen schieten.

78609. De **Voorzitter**: Ik geloof, dat wij nu wel zo ongeveer hebben besproken wat voor uw rekening komt bij de stoottroepen. Hebt u misschien zelf nog iets mede te delen, waarvan u meent, dat het van belang kan zijn voor de commissie?

A. Ja, één ding zou ik nog wel naar voren willen brengen. Uitgaande van de geestelijke achtergrond van dit regiment en de goodwill, die wij in eerste instantie ontmoetten, en de moeilijkheden bij het organiseren ondervonden, en de wijze, waarop deze knapen dit hebben opgelost, hebben wij toentertijd een voorstel gedaan voor de organisatie van een regiment als de stoottroepen voor het toekomstige Nederlandse leger, waarbij wij op dat moment — qua goodwill en mentaliteit zeer zeker, qua organisatie en perfectie in de technische opleiding nog niet — hebben gedacht aan dat regiment stoottroepen, die op deze wijze direct na de bevrijding in eerste instantie is begonnen. Daarbij hebben wij gedacht, dat wij voor dit regiment een aantal normen zouden moeten vaststellen, -waaraan deze knapen moesten voldoen, om in een regiment als het regiment stoottroepen te mogen worden opgenomen. Dus het was niet de bedoeling een gardekorps te maken in eerste instantie, maar een keurkorps. Daarover is door een paedagoog en psycholoog, na een behoorlijke peiling van het regiment zelf, een opleiding van officieren in paedagogische en ook psychologische zin — want die cursussen hebben wij ook gegeven —, een schema opgesteld, waarop wij hadden gedacht, dat het Nederlandse volk in de toekomst — dat regiment, dat er toen was, was heus nog geen keurkorps — de beschikking zou hebben over een keurkorps, dat vrij was van alle vreemde smetten, wat we van de andere troepen niet helemaal hebben kunnen zeggen, en dat zich *coûte que coûte* wilde inzetten voor de zaak van Nederland, en dat ook in de erecode, vast te leggen voor het regiment, *verden* zou worden uitgewerkt. Dit schema is ingediend en de Prins stond hier heel sympathiek tegenover. Op alles, wat door nieuwere mensen in een latere periode voorgelegd werd aan de voor een gedeelte oude legerleiding, is nooit enige reactie ontvangen, terwijl er eigenlijk wel een belofte aan vastzat.

78610. De **Voorzitter**: Wanneer is dat voorstel ingediend?

A. Dat voorstel is in begin 1946 ingediend.

De **Voorzitter**: Dat is voor onze commissie te laat, want wij gaan tot 20 November 1945.

A. Ja, ik kon niet eerder, ik moest eerst mijn taak hebben volbracht. Dit is op het ogenblik alles, wat ik te zeggen heb. Er zijn zo veel verhalen te vertellen.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

B. J. C. VAN KOOTEN.

ALGERA, *voorzitter*,
FOKKEMA,
POSTHUMUS,
DE GRAAF,
FENS,
OOSTERHUIS, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 28 APRIL 1950

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heren Algera, voorzitter, en Fokkema en Fens, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

JOSEPH CONRARD JEAN BONGERS,

oud 63 jaar, wonende te Maastricht, generaal-majoor tit. b.d. K.N.I.L.

Hij legt de eed af als getuige.

78613. De Voorzitter: De commissie zou het op prijs stellen van u het een en ander te vernemen met betrekking tot het militaire beleid, en dan wel speciaal voor zover u daarmee te maken hebt gehad als hoofd van sectie XV van het Militair Gezag.

A. Dat was een administratieve functie. Oorspronkelijk was mij door dr. van Mook te Eindhoven de functie opgedragen als hoofd van het kantoor Oost- en West-Indische zaken in bevrijd Nederland.

78614. De Voorzitter: Wanneer was dat?

A. Dat was 2 Februari 1945. Dr. van Mook was van Brisbane naar Londen gekomen; hij was in die tijd nog tevens Minister van Koloniën.

78615. De Voorzitter: Wanneer is sectie XV van het Militair Gezag opgericht?

A. Mag ik even een resumé geven, dan is het meer begrijpelijk voor de commissie. Op de bewuste landingsdag van de paratroepen in Arnhem op 16 September 1944, toen de Duitsers wegliepen, is de Indische groep gijzelaars — wij waren de laatst achtergeblevenen — eveneens uit het kamp Vught vertrokken. In October 1944 ben ik bij de aanval op de voorlinie van 's-Hertogenbosch vanuit de corridor Eindhoven—Nijmegen, door de Engelsen te Rosmalen bevrijd, waar ik was ondergedoken. Ik had mij daar opgeborgen bij een illegale strijdgroep. Deze groep heette toen nog Koninklijke Patrouille, van tevoren noemde zij zich de Knokploeg Margriet en zij stond onder leiding van een Limburgse jongen. Wij zaten in de woning van de burgemeester van Rosmalen, in de kelder, ongeveer 200 meter van de Engelse linie. Op 23 October, 's middags om 3 uur, ben ik daar door de Engelse tanks bevrijd en de Engelsen hebben mij een auto gegeven. Ik had helemaal geen papieren, maar zij geloofden mij op mijn woord, dat ik officier was. Deze auto heeft mij naar Oss gebracht. In Oss kreeg ik een free-pass van de Secret Service. Zij hebben mij 's nachts door de corridor naar Eindhoven gebracht. In Eindhoven heb ik mij bij majoor van Houten gemeld, die daar toen was. Hij was adjudant van de Prins. De volgende dag heeft de heer van Houten mij een auto gegeven en kon ik, via België, naar Maastricht gaan. Om halftwee meldde ik mij bij wijlen mijn echtgenote thuis. De volgende dag heb ik van de Amerikanen een auto gekregen en ben ik mij te Brussel in de Drève de Lorraine no. 12, Bois de la Cambre, gaan melden bij Z.K.H. Prins Bernhard, waar ik mijn diensten heb aangeboden, ten eerste voor Indië en ten tweede voor Nederland. Z.K.H. heeft toen direct een telegram naar Brisbane gezonden naar dr. van Mook, Luitenant-Gouverneur-Generaal en tevens Minister van Koloniën. In dat telegram was mijn aanbod vervat. Op verzoek van Z.K.H. ben ik nog een paar dagen in Brussel gebleven, waarna ik ben teruggekeerd naar Maastricht. In December kwam kolonel de Blicq, die toen op het Ministerie van Koloniën in Londen was. Kolonel de Blicq was hier voor aanwerving van personeel. Hij bepraatte voorlopig de zaken met mij. Hij zei: generaal, binnenkort komt dr. van Mook naar Engeland, vanuit Australië, en

daar zult u wel meer van horen. Dat was ook zo, want op 2 Februari werd mij verzocht mij in Eindhoven te melden bij dr. van Mook. In Eindhoven aangekomen, kreeg ik de volgende opdracht, na voorafgaande besprekingen, of ik met die stand van zaken akkoord ging, om ten eerste een gehele categorie civiel-personeel aan te werven en uit te zenden naar Australië. Dit personeel was bestemd om te dienen als de peilers van een nieuw Regeringsgebouw, dat dr. van Mook zich voorstelde in Australië op te bouwen om na de bevrijding van Nederlandsch-Indië — want van capitulatie van de Japanners was toen nog geen sprake, dat was pas in Augustus 1915 — over te planten op de Indische Archipel en daarna aan te vullen met ongeveer 20 000 lagere ambtenaren, die nodig waren om weer een behoorlijk bestuursapparaat te hebben. Het tweede deel van de opdracht luidde om alle aanwezige Indonesiërs in bevrijd Nederland — van alle landaarden — zo spoedig mogelijk terug te zenden, wanneer ze hier tenminste geen functie hadden of studeerden. Deze mensen moesten eerst naar Australië worden gezonden. De derde opdracht was om zo spoedig mogelijk de uit krijgsgevangenschap in Duitsland terugverwachte officieren en cadetten naar Australië te zenden. Ten vierde moesten militairen worden geworven in samenwerking met wijlen generaal van Nijnatten. Dat moest natuurlijk over Nederlandse schijven lopen. Er moesten gezagsbataljons worden vervormd, die naar Australië zouden worden uitgezonden. Zoals de commissie bekend zal zijn, zijn dat de mensen, die later op Malakka zijn verzeild geraakt op die lege ondernemingen. In Perth was door de Australische Regering aan de Nederlandsch-Indische Regering een leeg kamp ter beschikking gesteld met kleding, uitrusting, wapens, enz., voor opleiding en oefening van die troepen. Zij waren bestemd voor de daadwerkelijke bevrijding — als het eenmaal zo ver was in het geallieerde plan — van onze Archipel. Daarnaast zei dr. van Mook mij: Zo lang de Regering in Engeland is — ik ga aftreden (Z.E. is toen ook naar wijlen professor Schmutzer gegaan) —, ben jij hier vertegenwoordiger van het Departement van Koloniën in bevrijd Nederland. De heer van Mook heeft mij eerst gevraagd, waar de heer Logemann zat. Deze zat boven de „big rivers", nadat wij uit het kamp Vught waren gekomen. De heer Logemann was onbereikbaar, aangezien alles nog bezet was. Daarna vroeg de heer van Mook mij, waar de heer Schmutzer zich bevond. Deze zat bij de fraters in Vught. Daar is Z.E. naar toe gegaan en de heer van Mook heeft gevraagd of de heer Schmutzer genegen zou zijn om tijdelijk het ambt van Minister van Koloniën van hem over te nemen, aangezien die beide functies de heer van Mook te zwaar waren of in ieder geval in verband met de toenmalige omstandigheden voor hem niet meer doenlijk waren te dragen en hij Luitenant-Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië wilde blijven.

78616. De Voorzitter: Heeft dr. van Mook dat aan u verteld?

A. Ja.

78617. De heer Fens: Dus dat was een Kabinetsformatie op eigen houtje, als ik het goed begrijp.

A. Ik weet niet, in hoeverre de premier in Londen dat had opgedragen.

78618. De heer Fens: Heeft de heer van Mook u dat niet verteld?"

A. Neen. Daar weet ik allemaal niets van. De heer van Mook heeft mij alleen gevraagd, of ik wist, waar dr. Schmutzer zat. Hij heeft mij alleen gezegd: „Mijn bedoeling is prof. Schmutzer te vragen tijdelijk voor mij waar te nemen."

78619. De heer Fokkema: Het ministeriële ambt?

A. Ja. Als dat dan allemaal was goedgekeurd door H.M. de Koningin en de Minister-President in Engeland. Daar weet ik echter niets van.

De **Voorzitter**: Wilt u doorgaan met uw uiteenzetting?

A. Mijn opdracht was dus, vertegenwoordiger voor het Departement van Koloniën in bevrijd Nederland te zijn. Er was echter niets in Eindhoven. Ik kreeg plaats in een lege fabriek van v. d. Briel en Verster. Wij hadden geen vervoer, enz. Personeel moest ik zoeken uit de oud-Indische gijzelaars, die nog in Vught zaten. Ik ben toen naar hen toe gegaan. Zij zijn door dr. *van Mook* ontvangen. Er zijn verschillende van deze mensen bij mijn kantoor te werk gesteld. Er was al besproken, dat wij toch enig ander verband moesten hebben met het Militair Gezag, voor onderdak, voor vervoer, voor besprekingen met het S.H.A.E.F., etc. Dit alles heeft ongeveer een maand of vier geduurd. Mijn kantoor heette nog altijd Kantoor West- en Oost-Indische Zaken. Eindelijk is de z.g. Sectie XV van het Militair Gezag gecreëerd. Ik beschouwde het als een louter administratieve maatregel, aangezien ik eigen financiën had. Ik heb later met de hulp van de geallieerden eigen vervoermiddelen gekocht, ten laste van de Indische begroting. Dr. *van Mook* heeft voor mij krediet geopend van drie miljoen gulden, waarvan een half miljoen werd gestort bij de Inssobank te Eindhoven.

78620. De **Voorzitter**: Een getuige heeft hier verklaard, dat aanvankelijk het personeel, dat zich beschikbaar stelde voor deelname aan de bevrijding van Nederlandsch-Oost-Indië, werd aangenomen door Sectie XV van het Militair Gezag.

A. Ja. ¹⁾ Na ongeveer drie maanden is Sectie XV van het Militair Gezag gecreëerd.

78621. De heer **Fens**: Dus dat was louter om u onder dak te brengen?

A. Ja, en om verbinding en faciliteiten van het S.H.A.E.F. te krijgen. Ik was echter helemaal zelfstandig en tevens verantwoordelijk tegenover hdt Ministerie van Koloniën (vlak daarna Overzeese Gebiedsdelen) in Londen. Ik had ook een eigen comptabiliteit en ik kreeg geen cent van het Militair Gezag, ook geen auto van het Militair Gezag. Ik kreeg alleen onderdak en eten in de Mess voor mijn personeel. Dat werd door het Militair Gezag weer verrekend met het Departement in Londen. Dit was mijn verhouding tot het Militair Gezag. Ik stond geheel buiten het militaire beleid hier te lande.

78622. De **Voorzitter**: Dezelfde getuige heeft hier verklaard: „Deze autoriteit” — dat is dan het hoofd van Sectie XV — „ontving van het Ministerie van Overzeese Gebiedsdelen een schrijven van 2 Maart 1945, waarin werd verzocht maatregelen te treffen om personeel van het basisbataljon aan te nemen en dit te dirigeren op het United Kingdom.”

A. Ja, dat zijn die gezagsbataljons. Ik zat alleen maar in een commissie met generaal *van Nijnatten*. Ik had niets met de aanwervingsbureaux te maken. Die waren op verschillende plaatsen in bevrijd Nederland.

78623. De **Voorzitter**: U had die opdracht — althans volgens deze getuige — ontvangen. Wat hebt u ter uitvoering van die opdracht gedaan?

A. Elke vergadering met generaal *van Nijnatten* bijgewoond en bij alle hoofden van de aanwervingsbureaux, die maandelijks bij elkaar kwamen, eisen gesteld, die generaal *van Straten* en dr. *van Mook*

¹⁾ Noot van de getuige, toegevoegd bij de correctie van het stenogram: Waarschijnlijk misverstand. Ik heb geen militair personeel aangenomen, wel gemilitariseerd burgerpersoneel.

met mij hadden besproken. Wij eisten selectie, zodat maar niet iedereen zou kunnen worden aangenomen. In ieder geval moesten er eisen worden gesteld voor het aan te nemen personeel. Verder zijn zij ondergebracht in een kamp vlak bij de Belgische grens. De naam van dat kamp is mij ontschoten. Ik ben daar enige keren geweest om van de mensen, die vertrokken, afscheid te nemen en hen toe te spreken. Ik ben verschillende keren naar Londen gevlogen, aangezien mij klachten van die jongens en uitgezonden burgerpersoneel ter ore waren gekomen, waarvoor ik mij verantwoordelijk voelde. Men had in Londen niet voor onderdak gezorgd en later zijn ze pas na besprekingen met het Departement van Oorlog in het bekende kamp Wolverhampton gekomen. Daar werden ze enigszins als quantité négligeable behandeld. Er waren voor die mensen ook geen kleren. Onze eigen schepen waren tevens in geallieerde pool en de geallieerden hadden voor het vervoer naar Australië geeist, dat al die mensen moesten worden gemilitariseerd, ook het burgerpersoneel, zoals doktoren, ingenieurs, enz. De verlofgangers, die werden teruggezonden, moesten ook gemilitariseerd zijn.

78624. De **Voorzitter**: Door wie werden die troepen in Wolverhampton als quantité négligeable beschouwd?

A. Het waren geen troepen, ik had het oog op onze burgers, die gemilitariseerd waren. Het was hun niet kwalijk te nemen, maar deze mensen kenden geen rangen. Zij konden zelfs niet eens de groet brengen. Door mijn onderhebbende ambtenaren werd dat vluchtig even medegedeeld. Dat ging toen echter allemaal in zo'n rush. Met een band op de arm van Nederland gingen ze via Antwerpen met Engelse coasters naar Engeland. In Engeland moesten ze worden gekleed.

78625. De **Voorzitter**: Waren dat de gezagsbataljons?

A. Neen, dat waren de burgers, de gemilitariseerde burgers. Op de gezagsbataljons sloeg niet het als quantité négligeable behandelen.

78626. De **Voorzitter**: Dus u hebt verder geen directe bemoeienis gehad met de vorming van de gezagsbataljons?

A. Neen. Dit waren mijn bemoeienissen. Mijn voornaamste taak was het uitzenden en selecteren van het burgerpersoneel, daarnaast moest ik in bevrijd Nederland meewerken aan de werving van de gezagsbataljons. Op de verschillende lezingen, die ik voor onze Indische zaak in plaatsen van het bevrijde Nederland hield, heb ik daarop ook steeds de nadruk gelegd.

78627. De **Voorzitter**: U zei daarstraks, dat u van de heer *van Mook* de opdracht had — ik meen, dat het ten vijfde was — militairen te werven voor de vorming van de gezagsbataljons, die naar Australië zouden gaan.

A. Ja. Ik deed mede aan de werving. De aanmeldingsbureaux oorlogsvrijwilligers wierven de mensen aan.

De **Voorzitter**: Dan geloof ik, dat wij op het ogenblik voldoende inlichtingen van u hebben gekregen. Ik dank u zeer voor het verstrekken van deze inlichtingen en ik sluit het verhoor.

J. C. J. BONGERS.

ALGERA, voorzitter,
FOKKEMA,
FENS,
OOSTERHUIS, griffier.

ZITTING VAN VRIJDAG 28 APRIL 1950

Sub-Commissie H

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Fokkema en Fens, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

KAREL JOZEF HUBIERT ZWEIJPFENNING,
oud 47 jaar, wonende te Eindhoven,
administratief ambtenaar bij Philips.

Hij legt de eed af als getuige.

78628. De Voorzitter: Wilt u mij opgeven, welke functies u hebt bekleed gedurende de jaren 1940 tot 1945?

A. Vanaf 21 April 1939 tot ongeveer 15 Juli 1940 ben ik chef van het Bureau Mobilisatie Vrijstelling geweest bij het toenmalige Ministerie van Defensie. Na 15 Juli heb ik tot 1 September, naar ik meen, gewerkt onder de Commissie-de Wilde voor Hulpverlening aan Geteisterde Gebieden, rechtstreeks onder de kapitein van de generale staf, J. D. S. Paters, voor hulpverlening aan Rotterdam, Vlissingen en andere plaatsen. Ik was toen belast met zowel de verzending als de inkoop van alle mogelijke artikelen voor huishoudelijk gebruik en voor persoonlijke doeleinden en voor het inrichten van woningen; eveneens met de verzameling van artikelen, die uit alle mogelijke delen van het land per schuit aankwamen. Daarna ben ik bij de Opbouwdienst, respectievelijk de Arbeidsdienst geweest. Ik heb de Arbeidsdienst verlaten op grond van de bekende opvattingen en mijn ontslag genomen. Een maand of drie heb ik geen werk kunnen krijgen, omdat ik op eigen initiatief ontslag had genomen bij de Arbeidsdienst, zodat ik bij de Overheidsdienst niet meer te werk kon worden gesteld. Het is mij tenslotte toch nog gelukt bij het Departement van Handel en Nijverheid, en wel bij het C.D.K., als adjunct-accountant een functie te verkrijgen. Deze functie heb ik bekleed tot 1942; op 2 Augustus 1942 ben ik bij Philips gekomen als administratief ambtenaar bij een technische afdeling tot aan de bevrijding van Eindhoven. Op 30 October 1944 heb ik van generaal Kruls, bij monde van majoor van den Wall Bake, ik meen in die tijd hoofd van de sectie X Arbeid van Militair Gezag in Brussel, de opdracht gekregen om een Bureau Vrijstelling op te richten, speciaal afgestemd op het Oorlogsvrijwilligersbesluit. Tevens kreeg ik de opdracht om een Bureau Registratie op te richten voor de registratie van de aangemelde oorlogsvrijwilligers en van degenen, die intussen waren opgeroepen. Het Bureau Vrijstelling is in werking getreden begin Januari 1945, naar ik meen, namelijk bij de oprichting van het Centraal Vrijwilligersbureau, dat op 2 Januari is opgericht. Het Centraal Registratiebureau is reeds binnen enkele dagen kunnen gaan functioneren, nadat ik mijn opdracht had verkregen, dus ongeveer 5 of 6 November 1944. Vanaf 30 October 1944 ben ik weer in dienst geweest.

78629. De Voorzitter: Hoever was op het ogenblik, waarop u die opdracht kreeg, de recruiterig gevorderd?

A. De recruitering bestond toen: naar ik meen, alleen nog uit het Aanmeldingsbureau in Eindhoven en Helmond. In Eindhoven was de heer Schilleman hoofd van het Aanmeldingsbureau. Hij heeft op zich genomen om in zijn omgeving, in Oost-Brabant, een aantal bureaux op te richten zolang het Centraal Vrijwilligers Bureau er nog niet was. Het Centraal Vrijwilligers Bureau is officieel opgericht op 2 Januari 1945.

78630. De Voorzitter: Is het Aanmeldingsbureau in Eindhoven opgericht op gezag van het Militair Gezag?

A. Ik zou haast zeggen op gezag van het Departement van Oorlog, maar door de zorg van Militair Gezag. Deze aanmeldingsbureaux ressorteerden niet onder Militair Gezag, maar onder het Departement van Oorlog. Het Militair Gezag diende als bemiddelaar. Later is dit in zoverre gewijzigd, dat afgezanten van het Departement van Oorlog naar Eindhoven zijn gekomen, in de persoon van de latere loco-secretaris, de heer Silbiger, in die tijd majoor, en nog enkele andere heren, die in Londen zijn geweest. Vóór de oprichting van het Centraal Vrijwilligers Bureau heb ik tweemaal contact gehad met de toenmalige Minister van Oorlog, de heer van Lidth de Jeude, nl. voor de aanschaffing van hollerith-machines, om de opgaven van de oorlogsvrijwilligers op korte termijn te kunnen verwerken en op korte termijn te kunnen sorteren de aantallen en de soorten oorlogsvrijwilligers, die op dat ogenblik door Brussel werden gevraagd, respectievelijk door de toenmalige gewestelijke commandant van de O.D., kapitein van Dijk, op het ogenblik adjudant-generaal, voor de vorming van een bataljon jagers. Later is daarbij gekomen de levering van officieren en ook manschappen voor het eerste en tweede pionierskorps. Dat is allemaal gebeurd voordat het Centraal Vrijwilligers Bureau zijn intrede had gedaan. Omdat ik van tevoren was aangewezen om het nog te benoemen hoofd van het vrijwilligersbureau ter zijde te staan wat betreft de militaire vraagstukken en speciaal wat betreft het Bureau Vrijstelling en wat dies meer zij, ben ik toen reeds begonnen om de eerste schreden te doen op het gebied van het Centraal Vrijwilligers Bureau, ofschoon dat toen nog niet officieel zijn sanctie had gekregen.

78631. De Voorzitter: In die tijd zijn er waarschijnlijk proclamaties aangeplakt om vrijwilligers op te roepen?

A. Inderdaad, proclamaties overeenkomstig de richtlijnen, die zijn vastgelegd in het Oorlogsvrijwilligersbesluit.

78632. De Voorzitter: Is dit naar uw oordeel op een moment gebeurd, dat zo vroeg mogelijk kan worden geacht?

A. Inderdaad. Wij hebben enkele tijd, misschien twee à drie weken, gewerkt zuiver met bekendmakingen, dat er gelegenheid bestond om zich aan te melden als oorlogsvrijwilliger.

Propaganda in de vorm van affiches en dergelijke is eerst later mogelijk geweest, nadat wij van Militair Gezag de desbetreffende affiches hebben gekregen. Daar is wel enige tijd overheen gegaan. Hoelang die echter geweest is, kan ik u niet met zekerheid zeggen; ik meen echter, dat wij de eerste affiches toch wel eind November, begin of midden December hebben gekregen.

78633. De Voorzitter: Kon men zich voor alle onderdelen verbinden?

A. Ja, dat wil zeggen: als men zich als oorlogsvrijwilliger volgens het Oorlogsvrijwilligersbesluit aanmeldde, was men dus verplicht aan een oproep gevolg te geven; wanneer de mensen daaraan echter geen gevolg gaven, konden wij daar niets aan doen. Er was geen enkele sanctie gesteld. Wanneer de man zich echter meldde, nadat hij zijn oproep voor opkomst had ontvangen, moest hij zich laten welgevallen, dat hij overeenkomstig de vastgelegde bepalingen in het Oorlogsvrijwilligersbesluit overal ter wereld kon worden heengezonden. Dit had in hoofdzaak natuurlijk betrekking op Indië.

78634. De Voorzitter: Is er een speciale actie geweest voor dienstneming voor Indië?

A. Ja. De actie droeg in die tijd alleen eigenlijk de kleur van Indië. In alle affiches en in alle toespraken is dit tot uiting gebracht.

78635. De Voorzitter: Het was dus niet zo zeer een algemene oproep voor alle mogelijke onderdelen van de Nederlandse Weermacht.

A. Het accent werd in ieder geval gelegd op uitzending naar Indië. Ik kan mij nog goed herinneren, dat er destijds sprake was van

de gezagstroepen, welk woord direct doelde in de richting uitzending naar Indië. Die gedachte is' daarbij steeds op de achtergrond geweest en kwam op de voorgrond bij alle mogelijke besprekingen. Wanneer de jongelui groepsgewijze opkwamen, nadat zij daartoe een oproep hadden ontvangen, werden zij nog eens toegesproken door het hoofd aanmeldingsbureau. In deze geest kregen de jongelui altijd nog, voor Lover dat nodig was, een toepasselijke uitleg.

78636. De **Voorzitter**: Hebben zich op die manier veel mensen aangemeld?

A. De getallen precies kan ik u niet vertellen. Ik ben tot 1 December 1945 hoofd van het Centraal Vrijwilligers Bureau (C.V.B.) geweest, nadat ik op 1 November 1945 de heer *Thal Larsen* had opgevolgd; op die datum hadden zich 140 à 160 duizend mensen aangemeld.

De **Voorzitter**: Ik bedoel in die eerste periode, tot aan 1 Januari 1945.

A. Dat kan ik u met enigermate zekerheid zeggen. Half November, toen het Registratiebureau een week functioneerde, had ik een registratie van ongeveer 20 000 man. Op het einde van het jaar waren er ongeveer 50 000 aanmeldingen.

78637. De **Voorzitter**: Wat is er met deze mensen gebeurd?

A. Deze mensen zijn opgeroepen voor zover zij in aanmerking kwamen om opgeroepen te worden. Dat wil zeggen: wij kregen opgaven van de aantallen en soorten van degenen, die moesten opkomen, van de desbetreffende commandant, met name in hoofdzaak, voor wat de eerste contingenten betrof, voor de oprichting van de eerste en tweede pioniersgroep, die onder kolonel *Scorman* destijds in Brussel zijn gevormd. Dat is einde December geweest. Er werden b.v. een twintigtal timmerlui gevraagd, enfin, alle mogelijke lui, n'importe welk ambacht; misschien wel 15 of nog meer verschillende soorten. Ons kaartsysteem, dat ik heb ingericht, is zodanig geweest, dat ik die mensen geschift ter beschikking had, zodat ik bepaalde groepen van mensen, vaklui, er uit kon lichten. De een kwam uit Helmond, de ander uit Eindhoven, de derde uit de buurt van Weert en de vierde weer ergens anders vandaan. De desbetreffende oproepen werden doorgegeven aan de desbetreffende aanmeldingsbureaux. Wij konden nl. zien, wanneer een bepaalde man uit Helmond was aangenomen, en dan ging er een mededeling naar Helmond om op die en die datum en dat uur zoveel mensen te leveren, met name zo mogelijk die en die. Van tevoren werd vastgelegd, wie het zou moeten zijn. In de praktijk kwamen echter deze mensen niet allemaal op. In het begin ging het nog wel. Het percentage van opkomst in het begin was nogal gunstig, misschien 75 à 80 pct. Later is dit veel minder geworden. De jongelui, die zich in het begin spontaan hadden gemeld, kregen in het begin ook tamelijk vlot een oproep en gaven hieraan ook zeer spontaan gevolg. Later is de situatie echter anders geworden. Er kwamen meer aanmeldingsbureaux, West-Brabant kwam vrij, het oosten en later het westen van het land kwamen vrij. Er konden veel meer oorlogsvrijwilligers worden aangenomen. De aanmelding van oorlogsvrijwilligers ging toen niet meer in gelijke tred met de vraag. Er werden dus meer oorlogsvrijwilligers aangeboden dan men er op dat moment kon gebruiken, hetgeen tot gevolg had, dat bepaalde mensen, vooral uit bepaalde groepen, die men nog niet zozeer nodig had, moesten wachten. Hoe langer men moest wachten, des te meer ging de animo er af. Soms kwamen er dan ook maar 30 à 40 pct. van de aangemelden op.

78638. De **Voorzitter**: Leverde u ook voor de S.H.A.E.F.-requirements?

A. Neen.

78639. De **Voorzitter**: Waaruit werden die troepen dan geput?

A. Ik kan u daarop zeggen, dat er niet alleen door ons werd geworven. Op dit gebied is er eigenlijk een klein beetje gegrastuind door iedereen. Militair Gezag nam mensen aan, buiten ons om, niet zozeer in de status van oorlogsvrijwilliger, dan wel meer op de voet van gewoon dienstplichtige. Andere troepenonderdelen hebben insgelijks gedaan, de een met deze verbandacte en de ander met die verbandacte, zodat ik eigenlijk niet kan beoordelen, hoe de S.H.A.E.F.-requirements aan hun troepen zijn gekomen. Ik vermoed, dat dit door Militair Gezag is geschied.

78640. De **Voorzitter**: Was dat niet in strijd met de opdracht van het Centraal Vrijwilligers Bureau? Moest dit bureau niet alle aanmeldingen verzorgen?

A. Indien dit zou slaan op de oorlogsvrijwilligers in de zin van het woord, zoals die zijn omschreven in het Oorlogsvrijwilligersbesluit, dan inderdaad. Dan waren zij alleen aan te melden en op te roepen door tussenkomst en door de zorg van het Centraal Vrijwilligers Bureau. Overigens heeft het Centraal Vrijwilligers Bureau ook geen andere taak gekregen. Ik meen ook, dat Militair Gezag gerechtigd was, bepaalde oproepen te doen in de geest van vrijwilligers op de voet van gewoon dienstplichtigen, of oproepen op de grond van dienstplicht. Ik ben hiervan altijd overtuigd geweest, alhoewel ik daaromtrent geen enkel stuk papier heb gezien, waarmee ik deze overtuiging zou kunnen schragen; het is zuiver iets, dat in mijn herinnering ligt. Wij zijn in die tijd allemaal overtuigd geweest van het feit, dat het Militair Gezag bepaalde bevoegdheden had op dit gebied. Voor mij was echter één ding altijd zeker: het oproepen van oorlogsvrijwilligers voor uitzending als zodanig, mocht alleen geschieden door het Centraal Vrijwilligers Bureau, respectievelijk door de zorg van de Aanmeldingsbureaux, die onder het Centraal Vrijwilligers Bureau ressorteerden.

78641. De **Voorzitter**: Is er in dit opzicht coördinatie bereikt?

A. Neen. Er is nimmer een coördinatie geweest. Integendeel, ik heb in die tijd nogal ernstige moeite en moeilijkheden gehad, eveneens op het gebied van de verbandacte. Ik heb er steeds naar gestreefd om bij elke commandant, met wie ik contact kreeg en die blijkbaar van zins was om een troepenonderdeel op te richten in opdracht van de B.N.S., b.v. de oproepen, die hij van plan was te doen, en de aanmeldingsprocedures te laten gaan via het Centraal Vrijwilligers Bureau. Dit is mij eigenlijk niet altijd gelukt, met het gevolg, dat er niet alleen velen zijn aangenomen op alle mogelijke verbandacten, maar ook zonder verbandacte, met het gevolg, dat er op een gegeven moment grote moeilijkheden ontstonden.

78632. De **Voorzitter**: Waaruit bestonden die moeilijkheden?

A. Om een voorbeeld te noemen: Het bataljon Jagers had, nadat het van mij ca. 400 oorlogsvrijwilligers had gekregen met verbandacte, nog behoefte aan meerdere mensen, die het heeft geput uit de Binnenlandse Strijdkrachten rechtstreeks, en die mensen mondeling voor een diensttijd van tot drie maanden na de oorlog verbonden. Men had echter velen van deze mensen spoedshalve die verbandacte niet gegeven, ofwel men had die verbandacte niet ter beschikking, in elk geval kwamen er oorlogsvrijwilligers, die misschien waren ingeschreven, en anderen, die niet waren ingeschreven, bij mij klagen en om raad vragen wat zij moesten doen — ik spreek nu van een paar maanden na de officiële beëindiging van de oorlog —, want zij hadden een verbintenis aangegaan met de Jagers tot drie maanden na de oorlog en na die drie maanden wilden zij weer aan de studie gaan, enz.; maar nu had de compagniescommandant gezegd, dat hij hen niet meer wilde laten gaan; wanneer zij toch zouden gaan, zou hij hen als deserteur beschouwen en in de kast laten zetten. Dat was één van de gevolgen hiervan. Ik heb met de commandant van het regiment Jagers hierover gesproken en ik ben met hem in correspondentie getreden naar aanleiding van bepaalde adviezen, die ik aan de jongelui had gegeven en die er op neerkwamen, dat zij naar de commandant terug moesten gaan en hem zeggen, dat, indien zij inderdaad een verbandacte hadden aangegaan op grond van de afspraak van tot drie maanden na de oorlog, hij hen inderdaad na die termijn huiswaarts moest laten gaan. Hij kon hen dan niet als oorlogsvrijwilliger vasthouden. In sommige gevallen was de commandant m.i. wél gerechtigd om die mensen vast te houden, wanneer zij maar eenmaal waren ingeschreven als dienstplichtige (zoals dus vóór 1940), waren gekeurd en ingelijfd. Dat betrof dus normaliter de mensen, die vóór 1940 als zodanig werden behandeld. De lichten 1940—1941 zijn destijds nog voor inlijving aan bod gekomen, maar de lichten 1942—1943—1944—1945, enz. waren allemaal jongelui, die nog niet waren ingelijfd, niet eens gekeurd en niet eens waren ingeschreven. Daarop was geen enkele wettelijke bepaling van toepassing om deze mensen, wanneer zij niet als vrijwilliger onder de wapenen wilden blijven, onder de wapenen te houden als dienstplichtige. Dit is een controversale geweest tussen de toenmalige overste van *Dijk* en mij, welke uiteindelijk een oplossing heeft gevonden in een onderhoud, dat ik daarna, om uit de moeilijkheden te komen, heb gehad met de toenmalige Minister *Meynen*, die deze zaak een beetje heeft gesust. Hij heeft de heer van *Dijk* een sein gegeven, dat het inderdaad beter was om die dubieuze gevallen liever niet te accepteren, wel moreel op de mensen in te werken om alsnog te blijven, maar wanneer zij uiteindelijk niet wilden hen huiswaarts te zenden.

78643. De Voorzitter: Was de gang van zaken zo, dat het C.I.K.L. u om mensen vroeg, waarna u ging oproepen?

A. Het C.I.K.L. vroeg niet om mensen. Het verkeerde in dezelfde positie, had gelijksoortige functie als het Centraal Vrijwilligers Bureau. U moet de functie van het C.I.K.L. als volgt zien: De aanmeldingsbureaux, die in begin October werden opgericht, ik meen omstreeks 10 October 1944, zijn ook direct begonnen met de registratie van de zich verplicht genneld hebbende beroepsonderofficiëren en -officiëren, reserve-officiëren en dienstplichtige onderofficiëren. Ik heb die registratie dadelijk van het hoofd aanmeldingsbureau in Eindhoven overgenomen, omdat, zoals mij ook reeds van tevoren was gezegd, men uiteindelijk de bedoeling had deze zaak over te geven aan het C.I.K.L., dat nog moest worden opgericht. Ik heb destijds ook verschillende officieren opgeroepen in samenwerking met overste *Schilleman*. Het waren meestal officieren, die nog bij Philips waren, speciaal voor de reeds genoemde twee pioniersgroepen. In het begin van 1945, ik meen 15 Januari ongeveer, heeft generaal *van Nijnatten* als hoofd van het C.I.K.L. inderdaad zijn intrede gedaan in hetzelfde gebouw op Keizersgracht 6 in Eindhoven als waarin het C.V.B. was gevestigd. Ik heb het hele kaartstelsel van de meldingen van die dienstplichtige onderofficiëren en reserve-officiëren en beroepsofficiëren aan generaal *van Nijnatten* overgegeven. Hij heeft toen die mensen desgewenst opgeroepen. Dat hebben wij (het C.V.B.) dus na 15 Januari 1945 niet meer gedaan. Wanneer er dus „bestellingen“ kwamen, van welke kant dan ook, voor de levering van onderofficiëren, respectievelijk officieren* werd dat doorgegeven aan het C.I.K.L., dat zorgde voor die oproepingen, zoals wij zorgden voor de oproepingen van de oorlogsvrijwilligers.

78643. De Voorzitter: Een van de getuigen heeft hier verklaard — dat was iemand van het C.I.K.L. — „Wij verschaffen de mensen via het Vrijwilligersbureau. De generaal had de macht vrijwilligers onder de wapenen te roepen. Bij het vrijwilligersbureau werd nagezocht welke mensen voorhanden waren, wanneer er om mensen werd gevraagd. Het indelingsbureau leverde het kader, dus officieren en onderofficiëren. Dit moest natuurlijk in onderlinge samenwerking gebeuren, anders kwam er niets van terecht. De heer *Zweijpfenning* regelde dit hoofdzakelijk onder de heer *Thal Larsen* — die hoofd was van het Centraal Vrijwilligers Bureau — aan de hand van de gegevens, neergelegd in het „Memorandum voor de Wederoprichting van de Nederlandsche Landmacht.“ ”

Vindt u dit zo juist weergegeven?

A. Neen, dat vind ik niet juist weergegeven.

78645. De Voorzitter: Wilt u ons dan uw visje daarop geven?

A. Ik zal trachten het u zo juist mogelijk uit te drukken. Ik zal beginnen met de scheiding tussen het C.I.K.L. en C.V.B., door te zeggen, dat het C.V.B. was belast met de registratie en oproeping van de oorlogsvrijwilligers en het C.I.K.L. met de registratie en de oproeping van de dienstplichtige onderofficiëren en reserve-officiëren, eventueel beroepsofficiëren, die vanuit krijgsgevangenschap waren teruggekomen. Dat houdt in, dat er bij die oorlogsvrijwilligers ook onderofficiëren zouden kunnen zijn. Wanneer er dus oorlogsvrijwilligers-onderofficiëren waren, dan konden die ook door het C.V.B. worden opgeroepen. Ter zake is dit altijd met het C.I.K.L. en met name met de toenmalige majoor *Lamberti* geregeld.

Het C.V.B. kon geen officieren oproepen en dat heb ik dus ook nooit gedaan (na oprichting van het C.I.K.L.), net zo min als wij onderofficiëren hebben opgeroepen of hebben laten oproepen, alleen voor het geval die onderofficiëren in ons kaartstelsel als oorlogsvrijwilliger te boek stonden: een officier kon nl. geen oorlogsvrijwilliger zijn, wel een onderofficier.

78646. De Voorzitter: Het C.V.B. heeft er gedurende de periode van zijn bestaan alleen voor gezorgd, dat men zich kon aanmelden?

A. Ja, dat men zich kon aanmelden. Haar taak was voorts om die mensen te sorteren in een kaartstelsel en door middel van (holle- rith) sorteermachines kon men steeds en moest men ook altijd op de hoogte zijn van de aantallen. De indeling van de diverse mensen en diverse categorieën aan de hand van de opdrachten, die er van de verschillende zijden binnenkwamen, behoorde echter ook tot de taak van het C.V.B., evenals het oproepen.

Wij hebben ons dus met andere woorden alleen bevestigd op het terrein van oorlogsvrijwilligerschap, gebaseerd op het Oorlogsvrijwilligersbesluit. Wat betreft het oproepen van dienstplichtige onderofficiëren en van (reserve-)officiëren, daarmee heeft het C.V.B. zich alleen bekommerd zodra er een verzoek om oproeping bij het

C.V.B. binnenkwam. Wanneer er een bepaald onderdeel, b.v. een pioniersgroep, moest worden opgeroepen met zoveel manschappen, zoveel onderofficiëren en zoveel officieren, kwam die opdracht normaliter bij ons binnen. Met het C.I.K.L. werd contact opgenomen voor wat betreft de levering van de officieren en respectievelijk de onderofficiëren, waarbij de oorlogsvrijwilligers, onderofficiëren of geen onderofficiëren, in de gelegenheid werden gesteld om verbandacten te tekenen als oorlogsvrijwilliger. Generaal *van Nijnatten* had wel het recht, en heeft dit ook in de praktijk toegepast, tot het oproepen van onderofficiëren en reserve-officiëren, die zich hebben gemeld, omdat zij wilden opgeroepen worden uit hoofde van hun reserve- of dienstplicht. *Daf* was weer een van de taken en van de bevoegdheden van generaal *van Nijnatten*.

78647. De Voorzitter: Wat hebt u te maken gehad met de indeling voor uitzending naar Indië?

A. Een zijdelingse taak; een taak, die eigenlijk anders had moeten zijn. De officiële taak van het Centraal Vrijwilligers Bureau is, voor wat de uiteindelijke uitzending naar Indië betreft, niet geheel tot haar recht gekomen. De B.N.S., die intussen militaire groepen b.v. in de vorm van compagnieën had gevormd, kregen op een gegeven moment het officiële sein, dat zij die groepen moesten vormen tot bataljons. Majoor X en kapitein Y kregen door de contactofficiëren van de B.N.S. daartoe opdracht. Er werd opgenomen hoeveel mensen er waren en nagegaan hoeveel bataljons daarvan konden worden gevormd. Wanneer zo'n commandant dan b.v. maar driehonderd mensen had, zei hij wel te zullen zorgen, dat hij er 800 of 900 of 1000 kreeg. Hij ging dan werven, buiten het Centraal Vrijwilligers Bureau om. Dit is een van de dingen, die inderdaad niet goed zijn gebeurd, misschien wel goed bedoeld, maar niet goed verwerkt, met het gevolg, dat er op een gegeven moment een groep vrijwilligers bij elkaar was onder commando van een officier. Zo'n groep noemde zich dan het zoveelste bataljon. Op een gegeven moment kwam men tot de ontdekking, dat zo'n groep wel als oorlogsvrijwilliger was bedoeld, maar dat er geen verbandacten waren, omdat zij niet officieel als oorlogsvrijwilliger bij het Centraal Vrijwilligers Bureau stonden ingeschreven. Zij stonden aldus soms een week vóór de verscheping naar Indië en dan kwam men met het verzoek aan het Centraal Vrijwilligers Bureau om de desbetreffenden alsnog als oorlogsvrijwilliger in te schrijven en verbandacten op te maken. Van mijn bureau uit zond ik dan als de bliksem een paar officieren met een paar mensen, die ter zake waren ingewerkt, met de nodige verbandacten om al die mensen nog stuk voor stuk te laten afwerken. Zodoende zijn de meesten van hen nog in het verband gekomen, waarin zij moesten zijn. Ik ben er echter van overtuigd, dat er velen zijn geweest, die niet eens een verbandacte hadden getekend, vanwege de haast, die er toen bij was om deze groepen weg te krijgen, vooral toen het eenmaal zover was, nadat het een lange tijd had gestagneerd, dat de gezagstroepen weg konden.

78648. De Voorzitter: Wat voor stagnatie was dat?

A. Stagnatie in de verscheping. Ik kan mij nog goed herinneren, dat begin 1945 de toenmalige generaal *Bongers* van het K.N.I.L. veel propaganda heeft gemaakt en zich veel moeite heeft gegeven om schepen stante pede ter beschikking te krijgen, zodat de oorlogsvrijwilligers, die in het zuiden opgeroepen konden worden en in een onderdeel konden worden samengevoerd, zo gauw mogelijk als Gezagstroepen naar Indië konden vertrekken. Voor zover ik steeds heb gehoord, hebben de Engelsen er een beetje een stokje voor gestoken door geen scheepsruimte ter beschikking te stellen, althans veel later pas scheepsruimte ter beschikking te stellen, met het oog juist op het feit, dat zij Indië hadden bezet voordat wij er kwamen en niet van plan waren om dat zo maar zonder meer aan ons over te doen. Enfin, die politieke geschiedenis kent u wel.

78649. De Voorzitter: Hebt u zelf niet te maken gehad met de verscheping naar Engeland?

A. Neen, ik heb er zelf niet mee te maken gehad. De verscheping is destijds geregeld door de B.N.S. zelf, respectievelijk, toen het Departement van Oorlog in Nederland in functie was, door het Departement van Oorlog.

Wij hebben wel bepaalde maatregelen genomen om aan de verscheping en daarvoor de oproeping tegemoet te komen door het inrichten van kampen.

78650. De Voorzitter: Wilt u ons daar iets over mededelen?

A. Ik heb nog enkele paperassen gevonden; het zijn mijn oude archiefjes uit die tijd. Ik heb een pamflet van de heer *Thal Larsen*.

die dit destijds eens heeft opgesteld zonder, voor zover ik mij kan herinneren, positieve bedoeling. Nu dit ding er ernmaal is, kan liet u misschien helpen. Ik heb er een kopie van meegebracht. Ik had er twee exemplaren van. Mag ik u dit voorlezen en u nadere verklaringen daarop geven?

78651. De **Voorzitter**: Waarop heeft dit precies betrekking?

A. Het is een pamflet omtrent de geschiedenis van de totstandkoming van het C.V.K. (Centraal Vrijwilligers Kamp) en van het kamp Oirschot. Het C.V.K. was een onderdeel van het Centraal Vrijwilligers Bureau, dat speciaal was belast met het opvangen van de oorlogsvrijwilligers, die waren opgeroepen door de zorg van het Centraal Vrijwilligers Bureau. In die kampen werden de mensen gesorteerd en kregen eventueel een medische keuring, waarna verder werd gezorgd voor encadrering voor uitzending naar Indië,

De **Voorzitter**: Hoelang is dat stuk?

A. Twee bladzijden.

De **Voorzitter**: Wilt u het even voorlezen?

A. „Toen in de eerste maanden van 1945 de aantallen O.V.W.'s gepland werden, die naar overzee zouden moeten worden overgebracht voor hun training in leger-, zee- en luchtmacht en toen deze aantallen ver in de tienduizenden gingen lopen, bleek het noodig, ze van tevoren gesorteerd in doorgangskampen onder te brengen. Van hieruit zou het transport in massa naar de afvoerhavens (Ostende en Antwerpen) plaats vinden. Deze vóórsortering behelste het politieke en het medische onderzoek, die beide zeer tijdrovend waren en wat betreft het laatste zeer uiteenlopend, afhankelijk van de vereischte geschiktheid voor de tropen, voor zeedienst, voor luchtmacht, etc., etc. Tegelijkertijd moest aan de gevraagde kwaliteiten (opleidings- en beroepseisen) voldaan worden.

Er worden dus op een zekeren dag gevraagd 54 O.V.W.'s, die voor instructeurs opgeleid zouden kunnen worden, benevens 12 koks, 15 ervaren sergeants, 24 electriciens, 18 timmerlieden en 11 officieren. Twee dagen later worden „afgeroepen“: 24 officieren, 16 s.m.a.'s, 20 mechanische monteurs of plaatwerkers, 4 telefonisten, 5 kwartiermeesters en 100 man. Het ging regelmatig door. Het is niet doenlijk geweest deze personen per A.O. uit te zoeken, omdat dit oproepen per A.O. betekenen zou, terwijl niet bekend was in hoeverre op een A.O. voldaan zou worden aan de aantallen vergeleken met alle volgende A.O.'s. Hieruit werd de conclusie geboren om hen gezamenlijk, althans vele duizenden, mits medisch gekeurd en voorzien van goede politieke papieren, uit de plaats hunner herkomst te vergaren in 29 doorvoerkampen. Hier zou de uitsortering plaats vinden. Besloten werd (Min. de Booy, Min. v. Marine en Min. v. Oorlog o.a. in gesprek met Generaal van Nijnatten en Hr. Thal Larsen te Londen. Maart 1945) tot den bouw van zulk een grootsch doorgang (transit)-kamp.

Het is duidelijk, dat er geen minuut gedraald zou mogen worden en aangezien er toen geen ander Nederlandsch gebied bevrijd was, waarop dat kamp gebouwd zou kunnen worden dan Z.-Nederland, terwijl verder deze plaats beter gelegen was voor afvoer naar de genoemde afvoerhavens, werd naar een plaats gezocht in de buurt van Eindhoven, waar het C.V.B. was gevestigd.

Na lang en vermoeiend zoeken, waarbij de opdracht gegeven werd zoveel mogelijk in welwillend overleg te treden met de gemeentelijke overheden, ten einde tenslotte een plaats te vinden, waar over 25 jaar nog geen bezwaren tegen zouden gerezen zijn, is zonder dwang, bf door aankoop via de gemeente tegen de vastgestelde prijzen, bf door onteigening tegen dezelfde vastgestelde prijzen, door samenvoeging een terrein gevonden op de Oirschotsche Heide, gemeente Oirschot, tegen de gemeente Eindhoven aan, ten N. van het Vliegveld Eindhoven, van plus minus 60 ha.

Aangezien het Hoofd C.V.B. geen gelegenheid had om persoonlijk dagelijks dezen kampbouw te leiden, werd, op zijn voorstel na goedkeuring van den Min. v. Oorlog, prof. de Quay, en van gen. maj. Kruls (gesprek Hemelvaartsdag 1945 K.M.A. Breda) een figuur benoemd, welke hetzij onder het M.G. hetzij onder den Min. v. Marine en van Oorlog dien militair rang diende te verkrijgen, en benevens die bevoegdheden, die noodzakelijk waren om in dien tijd van chaos maatregelen te nemen om personeel, bouwmaterialen, transport etc., te verkrijgen, ten einde den bouw van het kamp zoo spoedig mogelijk te realiseren.

Deze figuur was de heer *Tops*, nu Stoottroepenofficier, die den rang van majoor verkreeg en die in samenwerking met 2 architecten ir. *Genen*, hr. *Herbers* en met een aannemer van *Grootel*, benevens financieel gecontroleerd door een beroepsaccountant, den staf vormden voor den bouw van het kampement Oirschot. Alle genoemde figuren genoten en genieten nog na hun bewezen houding in zaken en tegenover den bezetter een algemeen groot vertrouwen.

Aannemende, dat 3 maanden na aanvang van den bouw de eerste kamphuizen zouden worden in gebruik genomen door de eerste over te voeren contingenten, O.V.W., is tegelijkertijd begonnen inet een organisatie, welke de leiding in het ingerichte kamp zou nemen over de bewoners. Deze organisatie werd het C.V.K. genoemd. Zij stond onder leiding van reserve-majoor *Schipper* en had tot doel, de binnenkomst van deze O.V.W. te regelen, benevens het onderhoud dezer O.V.W. (maximaal 5000) gedurende hun bewoning van het kamp. Zij waren dus kampstaf met alle verantwoordelijkheden daarvoor.

Omdat het afvoeren naar overzee al groote afmetingen aannam voordat het kamp Oirschot in werking kwam, was het noodzakelijk om tijdelijk bestaande kampen te verkrijgen, waarin deze eerste groote contingenten O.V.W. tijdelijk zouden worden ondergebracht. Deze kampen zijn van allerhande instanties verkregen, voornamelijk van de 21 Army Group. Hiervoor en voor het verkrijgen van transport en van grondmateriaal voor den bouw van het kamp Oirschot is zeer groote ondersteuning gegeven door 45 L.H.Q. Londen, te weten door Colonel *G. Hardinger* en zijn staff.

Het C.V.K. heeft uiteindelijk beheerd de kampen: te Mill, te Wanroy, te de Rips, te Hulten, te Hilvarenbeek en uiteindelijk te Bredd (de K.M.A.).

Deze C.V.K.-staf was dus noodzakelijkerwijze zeer gesplitst en uitgebreid. Hij heeft zijn moeilijke taak zeer nauwgezet verricht. Het is voor den buitenstaander, die dit veel later leest, misschien niet begrijpelijk hoeveel er te regelen viel in een tijd, waarin per dag en per uur minutieus voorbereide transporten van duizenden O.V.W. naar overzee, op den dag zelve werden geannuleerd door een onbegrijpelijke kink in den kabel ergens anders op de wereld, waardoor het transportschip plots een andere bestemming kreeg, terwijl er dien zelfden dag eveneens minutieus voorbereide nieuwe aantallen O.V.W. uit alle deelen des lands binnen kwamen druppelen in de reeds bezette kampen. Dit gevoegd bij gebrek aan kleding en aan comfortabele kampruimte, terwijl de I.G.D. zijn begrijpelijke eischen stelde, geven een klein beeld van de moeilijkheden, welke het C.V.K. heeft op te lossen gekregen."

Dit is een klein snapshot van het C.V.K. en alles, wat daarmee samenhangt, zoals het verzenden van de oorlogsvrijwilligers, het verzamelen, het keuren, politiek zowel als medisch.

78652. De **Voorzitter**: Hebt u ook te maken gehad met de Expeditionnaire Macht?

A. Inderdaad. De Expeditionnaire Macht was bij het C.V.B. en dan speciaal bij het C.V.K. vertegenwoordigd door een paar officieren. In samenwerking met de kampstaf verzorgden zij de intake en outtake. Enerzijds kregen zij de gegevens ter beschikking vanuit Londen voor wat de ter beschikking staande middelen voor huisvesting, transport, en wat dies meer zij betreft, en anderzijds stonden zij in contact met de uitbouw van het C.V.B., het C.V.K. dus, om die mensen te verzamelen, op tijd bij elkaar te krijgen, te sorteren en ter beschikking te stellen.

78653. De **Voorzitter**: Is dat allemaal vlot verlopen?

A. Met horten en stoten! In aanmerking genomen, zoals dat hierin al een paar keer tot uiting werd gebracht, dat diverse opdrachten dikwijls werden geannuleerd, toezeggingen werden geannuleerd, heeft dit nogal vlot gelopen, maar niet bepaald vlot in de zin des woords.

78654. De **Voorzitter**: Weet u ook, of er sprake van is geweest, dat de gezagsbataljons en de Expeditionnaire Macht in hun oude vorm, zouden worden geannuleerd?

A. Ik begrijp niet precies.....

De **Voorzitter**: Ik zal u een telegram voorlezen, afkomstig van de heer *Thal Larsen*. Ik vermoed daarom, dat u er ook wel van weet.

„In verband met telegram” (dan volgen een aantal cijfers) „Regering van Hoofd tweede afdeling van Departement

van Oorlog kolonel *Calmeyer* aan kolonel Thal *Larsen*, Centraal Vrijwilligers Bureau, waarin gezagsbataljons worden geannuleerd in ouden vorm in verband met telegram . . . van British en Usfel Mission to the Netherlands aan Uwe Excellentie en tenslotte in verband met berichten als zoude de Expeditionnaire Macht eveneens in ouden vorm geannuleerd worden, is een stemming aan het ontstaan in oorlogsvrijwilligerskringen en aanmeldingsbureaux, waar ik u dringend voor moet waarschuwen. Sinds tien maanden is aan tien duizenden oorlogsvrijwilligeri gegarandeerd, dat zij naar Indië of naar elders zouden vertrekken. Indien zij anderen zien gaan en zelf thuis moeten blijven, ontstaat een groot wantrouwen, zoodat ik mij als hoofd Centraal Vrijwilligers Bureau na deze woordbreuk genoodzaakt zie mijn functie over te dragen. Adviseer uitzending in groote mate der oorlogsvrijwilligers met voorkeur gezagsbataljons en Expeditionnaire Macht als eerste prioriteit."

A. De situatie is op een gegeven moment inderdaad als volgt geweest. Het Centraal Vrijwilligers Bureau had dus een massa oorlogsvrijwilligers ingeschreven, ten dele al geleverd, en uiteindelijk zouden dan de gezagsbataljons worden gevormd ter uitzending naar Indië. Zoals ik reeds zei, direct na de algehele bevrijding van het land zijn de B.N.S. begonnen op haar wijze, met het vormen van onderdelen. Wij hebben op een gegeven moment vernomen, — in hoeverre dit waar is geweest voor 100 pct., hebben wij nooit kunnen achterhalen — dat het eigenlijk de bedoeling was om in de allereerste plaats de door de B.N.S. gevormde onderdelen te gebruiken voor uitzending naar Indië, met andere woorden, dat daardoor het risico zou ontstaan, dat de oorlogsvrijwilligers, die door het Centraal Vrijwilligers Bureau waren vergaard, eigenlijk op het tweede plan zouden komen. Dit werd min of meer smakelijk opgediend door te zeggen, dat die onderdelen reeds compleet geëncadreerd waren, omdat men daarbij officieren en onderofficieren had en omdat iedere plaats afzonderlijk zijn onderdeel had gevormd, terwijl degenen, die door het Centraal Vrijwilligers Bureau waren opgeroepen, eerst in kamp—n moesten worden verzameld en dit heterogene gezelschap moest worden geschild, waarna de onderdelen eerst konden worden opgericht. In de praktijk is dit toch hand in hand gegaan. Er zijn zowel gezagsbataljons, dus oorlogsvrijwilligers — het woord gezagsbataljons hebben wij laten vallen — als B.N.S.-bataljons weggegaan. Deze laatste werden ook als oorlogsvrijwilligers beschouwd en zijn inderdaad op de voet van oorlogsvrijwilliger behandeld. Zij hebben echter een heel andere afkomst. De oorlogsvrijwilligers van het Centraal Vrijwilligers Bureau zijn degenen, die zich spontaan aan de aanmeldingsbureaux hebben gemeld, en de anderen zijn min of meer te voorschijn gekomen uit de O.D.-verbanden, die zich dus min of meer hebben gehandhaafd en gekristalliseerd in de vorm van B.N.S.-onderdelen tenslotte op het tapijt zijn gekomen. Het Centraal Vrijwilligers Bureau is, wanneer B.S.-ondercommandanten hun onderdelen niet compleet konden krijgen, bijgesprongen met oorlogsvrijwilligers, totdat de zaak compleet was.

78655. De Voorzitter: Waar gaat dit telegram nu precies over?

A. Op een gegeven moment kregen wij het bericht, dat de oude vorm, waarin de oorlogsvrijwilligers naar Indië zouden gaan, in de vorm van gezagsbataljons en samengesteld door de zorg van het C.I.K.L. voor wat betreft onderofficieren en officieren en wat betreft de oorlogsvrijwilligers door het C.V.B., niet zou doorgaan, maar dat daarvoor zouden gevormd worden B.N.S.-onderdelen, die als B.N.S. naar Indië zouden gaan. Met andere woorden dus, degenen, die uit de O.D. te voorschijn waren gekomen, zouden voorrang krijgen voor uitzending naar Indië, terwijl de oorlogsvrijwilligers, die op grond van het oorlogsvrijwilligersbesluit waren opgeroepen, respectievelijk zich hadden aangemeld, later zouden vertrekken. Dezen moesten dus langer wachten. Wij waren bang, dat daardoor het enthousiasme van de jongelui zou dalen en dat wij dan niet meer in staat zouden zijn de verlangde aantallen te voorschijn te toveren.

78656. De Voorzitter: Is deze kwestie bevredigend opgelost?

A. Deze kwestie is nooit uitdrukkelijk opgelost. Ze is eigenlijk opgelost in de praktijk. In de praktijk is het eigenlijk een compromis geworden. Ik heb zo juist al gezegd, dat wij onze medewerking hebben verleend bij het aanvullen van de B.N.S.-onderdelen, door verbandacten op te maken, door de aanmeldingen te registreren en de nodige verbintenissen te registreren en door hun de nodige onderofficieren en officieren te leveren, die zij te kort kwamen.

78657. De Voorzitter: Hebt u nog papieren bij u, die voor ons van nut kunnen zijn?

A. Ik heb hier nog enkele paperassen gevonden, die in hoofdzaak betrekking hebben op de kwestie-verbandacte. Dat is altijd een puzzle geweest. Wij hebben er zeer mee te kampen gehad. Tenslotte hebben wij ons op het standpunt gesteld, dat voor het engageren van een oorlogsvrijwilliger in de zin van het oorlogsvrijwilligersbesluit een verbandacte diende getekend te worden. Omdat op dit gebied door verschillende commandanten en bureaux, van militair gezag b.v., zelfstandig is gewerkt met het gevolg, dat er diverse verbandacten in omloop waren, zodat er verwarring ontstond — er waren verbandacten, die door de commandant zelf zonder kennis van de dienstplichtkwesties, enz. waren opgesteld, zonder dus de consequenties voor 100 pct. te kunnen dekken — heb ik op een gegeven moment deze zaak geëntameerd bij de Minister. Dit is ongeveer een weergave van datgene, wat op dit gebied heeft plaats gevonden.

78658. De Voorzitter: Zoudt u deze stukken aan ons willen afdraaan?

A. Ik heb deze stukken bij toeval gekregen; toen het C.V.B. een jaar of drie geleden werd opgedoekt, zat men met enkele dingen, die mijn naam als handtekening droegen en die mij toen zijn toegesonden, toen ik nog bij het Ministerie van Oorlog was, als hoofd van het Centraal Indelingsbureau. Ik ben daar nu twee jaar weg. Ik heb die stukken altijd bewaard in een map. Toen ik uw briefje kreeg, heb ik die stukken maar weer opgezocht. Ik stel ze gaarne te uwer beschikking. Het is echter te veel om hierop tot in de finesses in te gaan. Ik heb de stukken zoveel mogelijk op datum gelegd. Ik zou zeggen, dat er twee kwesties zijn. Het eerste is een conflict met de commandant Jagers, waarover ik u zo juist iets heb verteld. Hij (Zijn ondercommandanten) duwde(n) de mensen praktisch in de kast, indien die mensen zich niet verder als oorlogsvrijwilliger ter beschikking wilden stellen als hun verbandtermijn was afgelopen. Ik heb daartegen een tamelijk ernstige brief geschreven, in overleg met het toenmalige hoofd afd. VII, de heer *Oosterhoff*. Ik heb deze daarvan ook een afschrift gezonden, maar ik heb het afschrift niet bij mij. Wel heb ik een reactie van de heer van *Dijk* bij mij. Ik heb hier ook een afschrift aan de Minister, waarmee ik om aandacht voor de verschillende soorten verbandacten vroeg (tweede kwestie), resp. om mij aan te wijzen om deze zaak een beetje in haar verband te brengen, omdat er op dit terrein grote verwarring ontstond. Wij wisten tenslotte geen van allen meer waar wij aan toe waren. Alle verbandacten leken op elkaar, de een met drie maanden, de ander met een half jaar, de ander was opgesteld „op den voet van gewoon dienstplichtige“, enz. Ik heb die dingen in die tijd zoveel mogelijk verzameld en wat ik er van heb, stel ik u gaarne ter beschikking.

De Voorzitter: Ik dank u zeer.

A. Misschien is u ook iets bekend van een belofte betreffende bezoldiging en vergoeding voor achtergebleven familieleden, vrouw en kinderen, die later niet is nagekomen.

In de eerste maanden na de bevrijding zijn er inderdaad nogal royale beloften gedaan aan de oorlogsvrijwilligers, niet alleen voor wat betreft een spoedige opkomst en de mogelijkheid om onderofficier, resp. officier te worden.

78659. De heer Fokkema: Waren die beloften officieel?

A. Die waren in zoverre officieel, dat het eigenlijk min of meer een weergave was van datgene, wat wij hoorden van de afgezanten van het Departement van Oorlog, die uit Engeland kwamen. Het ging allemaal veel te vlug. Het was zo'n dynamische tijd. Op een goede dag kwam er weer eens iemand van het Departement van Oorlog bij ons; er kwam dan een bepaald onderwerp ter sprake, waarop die mijnheer wist mede te delen, dat er dat en dat was besloten, maar zwart op wit stond het natuurlijk nooit. In goeder trouw en in enthousiasme, ook van onze zijde, dat moet ik eerlijk bekennen, hebben wij dit doorgegeven aan onze hoofden Aanmeldingsbureaux, en als die er ook uit louter goede wil nog een schepje bovenop gelegd hebben, dan is het heel gemakkelijk te construeren, dat het eigenlijk een beetje te veel van het goede was.

78660. De Voorzitter: Is u iets bekend van het conflict, dat er te dezen aanzien met de stoottroepen is geweest?

K. Neen.

78661. De Voorzitter: De vrijwilligers zelf moesten op deze manier wel de indruk krijgen, dat de toezegging officieel was.

A. Ja. Ik kan dit natuurlijk niet met zoveel woorden weergeven. Daarvoor is het weer te lang geleden. Ik kan echter met een gerust geweten zeggen, dat wij allemaal — zelf heb ik nooit rechtstreeks met de mensen te doen gehad, maar ik weet dit toch wel uit gesprekken, waarbij ik tegenwoordig ben geweest — bij de werving van oorlogsvrijwilligers ons in die geest tegenover de mannen hebben uitgelaten, bij elke gelegenheid, die zich voordeed; (mij is ook bekend, dat de desbetreffende commandanten soortgelijke toezeggingen hebben gedaan, waarschijnlijk dus ook door de commandant van de stoottroepen); ook generaal *van Nijnatten*, die dit naar beste weten en kunnen steeds heeft gezegd; ook generaal *Bongers*, die ik zo juist al heb genoemd en die bij de oprichting van de gezagstroepen min of meer een rol heeft gespeeld. Wij hebben dit gedaan op een te royale wijze, die in werkelijkheid niet nagekomen kon worden.

78662. De **Voorzitter**: Hebt u weleens gehoord, dat de mensen werd voorgespiegeld, dat zij officier zouden kunnen worden?

A. Ik kan u daaromtrent het volgende zeggen. In die tijd werd er aan de mensen op de aanmeldingsbureaux medegedeeld op ons gezag (terwijl wij weer waren ingelicht door het Departement van Oorlog), met name door generaal *van Nijnatten*, generaal *Bongers*, enz., dat er nu een andere geest zou heersen bij de selectie voor officier. Het officierschap was niet meer dezelfde kwestie als voor vijf jaar, toenmaals alleen mogelijk met 5-jarige H.B.S.; dat dit echter nu meer een kwestie was geworden van karakter, durf, enz. en daarnaast natuurlijk ook een kwestie van intelligentie. Generaal *van Nijnatten* is zelfs in deze richting bezig geweest door bepaalde mensen, die wij op grond van hun antecedenten hadden uitgezocht voor wat betreft hun ontwikkeling en dergelijke, te verzamelen. Hij heeft die mensen toegesproken in deze geest. Zij zijn getest, politiek, maar ook psychotechnisch. In de geest, dat zij aanstonds onder de wapenen zouden komen en in aanmerking zouden komen voor officiersopleiding zijn zij toegesproken. In de praktijk is hiervan echter niet veel terechtgekomen.

78663. De **Voorzitter**: Ook niet van de opleiding?

A. Neen, ook niet van de opleiding.

78664. De **Voorzitter**: Het maakt natuurlijk wel verschil, of iemand wordt beloofd, dat hij bij de officiersopleiding komt, of dat hem wordt beloofd, dat hij officier wordt.

A. Neen, van de opleiding is ook niets terechtgekomen. Men heeft te veel hooi op zijn vork genomen. Het was waar, wat men zei. Men vergat echter een ding: Er waren geen middelen, althans bijna geen middelen. De kampen, die wij hadden, waren een restant, dat er was overgebleven uit de bezettingstijd. Met behulp van de Engelsen hebben wij die kampen nog een beetje behoorlijk kunnen inrichten. De instructeurs, het programma, middelen voor opleiding als zodanig, waren er toen nog niet. De opleiding zou eigenlijk praktisch in Engeland moeten gebeuren.

78665. De **Voorzitter**: Een getuige heeft hier verteld, dat de jongens zijn „Vernijnat”, zoals men het gewoonlijk uitdrukte. Hebt u dat weleens gehoord?

A. Neen, ik heb dat nooit gehoord, maar ik kan het wel begrijpen. Dat past ook in het verhaal, dat ik zo juist heb verteld, namelijk, dat generaal *van Nijnatten* zeer enthousiast en met volle overtuiging, dat dit aanstonds in de praktijk zou worden gerealiseerd, dit de jongens heeft voorgespiegeld, om een kwaad woord te gebruiken.

78666. De **Voorzitter**: Het is u waarschijnlijk wel bekend, dat dit tot veel teleurstelling aanleiding heeft gegeven.

A. Ja, dat hebben wij al heel spoedig gevoeld.

78667. De **Voorzitter**: Wat was uw reactie daarop?

A. Wij hebben de hoofden van de Aanmeldingsbureaux, die regelmatig bij elkaar kwamen, in deze geest geïnstrueerd: Heren, Heren, laten wij asjeblieft voorzichtig zijn. Wij zijn zo enthousiast geweest. Wij hebben zo maar overgebracht wat wij hebben gehoord van het Departement van Oorlog, n'importe van wie; wij hebben toezeggingen, voorspiegelingen, die ons zijn gedaan, waarschijnlijk wel met goede bedoelingen, overgebracht, maar wij kunnen die niet vol-

houden. Wij moeten daarvan afstappen. Wij moeten het een klein beetje nuchterder voorstellen, zoals het in werkelijkheid wel worden kan, zonder het enthousiasme te schaden.

78668. De **Voorzitter**: Is er dan niet gezegd: Wat wij gezegd hebben, zullen wij handhaven, maar van nu af aan zullen wij het anders doen?

A. Mijn persoonlijke mening zou dat wel zijn geweest, dat de belofte aan diegene, aan wie dat was gezegd, gehandhaafd zou blijven, maar noch ik, noch een hoofd Aanmeldingsbureau was bij machte om toezeggingen, die waren gedaan, te handhaven. Daarop kwam het in de praktijk tenminste neer.

78669. De **Voorzitter**: Hebt u nog iets op te merken, waarvan u meent, dat het van belang kan zijn voor de commissie?

A. Neen.

De **Voorzitter**: Meent u, dat hiermede de gang van zaken wel genoegzaam is behandeld?

A. U hebt nu een „te hooi en te gras“-beeld gekregen naar aanleiding van bepaalde vragen, die u hebt gesteld, en naar aanleiding van bepaalde feiten, die ik u kon noemen. In het algemeen is dit wel een weergave geweest van de werkzaamheden en van de taak van het C.V.B. en van het C.I.K.L. en C.V.K. Wij moeten die tijd niet vergelijken met de tijd van bijvoorbeeld 1946 of de tegenwoordige tijd. Het was een dynamische tijd, de ene dag was het weer anders dan de andere; iedere dag moesten er weer andere besluiten worden genomen. Echte richtlijnen van Oorlog heeft het C.V.B. eigenlijk nooit gehad. Het is min of meer op zich zelf aangewezen gebleven. Het had geen middelen ter beschikking. Toen ik het Centraal Registratie Bureau moest oprichten, waren er geen benodigdheden. Ik moest maar zelf zien, dat ik kreeg wat ik nodig had. Militair Gezag en de Engelsen hebben weleens een beetje geholpen. Zoals het hiermee ging, ging het echter met alle andere dingen. Men moest grasduinen, hierheen gaan en daarheen gaan, benzine afbedelen; men moest trachten een auto te krijgen, met Militair Gezag gaan praten. Onze aanmeldingsbureaux, die later in het oosten en westen aan de gang zijn gegaan, hebben zelf met medewerking van de B.S. auto's moeten requireren om het zaakje te kunnen laten draaien. Strikt genomen is dit allemaal niet juist geweest. Wij zijn met een grote portie enthousiasme en vaderlandsliefde en grote haast aan de gang gegaan, zodat er eigenlijk van een regelmatige, goed gefundeerde organisatie geen sprake kon zijn. Wij waren ons wel van die dingen bewust en wij hebben steeds getracht om alles zo goed mogelijk vast te leggen. Ik heb mij zelf altijd de grootste moeite gegeven, omdat ik wist, dat, wanneer het Departement van Oorlog weer in den Haag zou zijn gevestigd, het C.V.B. daarheen moest overgaan en ik bij de 7de afdeling (tegenwoordig is het 3de afdeling) verantwoordelijk zou moeten afleggen. Ik heb dan ook getracht de zaak zoveel mogelijk in het gareel te houden.

78670. De **Voorzitter**: Wanneer is dit bureau overgegaan?

A. Ik ben overgegaan op 1 December naar de toenmalige 7de afdeling, de afdeling dienstplicht. Ik heb te zamen met kolonel *Kuipers*, in die tijd overste *Kuipers*, het Centraal Indelingsbureau opgericht en ben daar later hoofd van geworden. De heer *Kuipers* is hoofd geworden van de sectie, waaronder het Centraal Indelingsbureau ressorteerde. Ik ben dat gebleven tot de zomer 1948, waarin ik ontslag heb genomen (demobilisatie). Kolonel *Thal Larsen* heeft zijn functie bekleed tot 1 November 1945. Ik heb hem vervangen tot 1 December, waarna ik heb voorgesteld — omdat het de bedoeling was, dat ik zoals vroeger naar het Departement van Oorlog in den Haag zou overgaan — het toenmalige hoofd aanmeldingsbureau in Utrecht, majoor *Mulder*, die thans hoofd R.A.O. is, voor die functie te benoemen. Dat is ook inderdaad gebeurd. Ik kon mij toen voorbereiden op werkzaamheden voor de oprichting van het Centraal Indelingsbureau.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

K. J. H. ZWEIJPFENNING.

ALGERA, voorzitter.

FOKKEMA.

FENS.

OOSTERHUIS, griffier.

ZITTING VAN WOENSDAG 31 MEI 1950

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer **Algera**, voorzitter, en de heren Hoogcarspel en Fens, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

BENJAMIN RICHARD PIETER FRANS HASSELMAN,
oud 52 jaar, wonende te 's-Gravenhage, kolonel van de generale staf.

Hij legt de eed af als **getuige**.

79963. De Voorzitter: Welke functies hebt u bekleed in de eerste maanden van de oorlog?

A. Gedurende de vijf oorlogsdagen was ik Hoofd van het Bureau Organisatie, Tweede Afdeling B van het Departement van Defensie. Daarna ben ik Hoofd van het zogenaamde Afwikkelingsbureau van het Departement van Defensie geweest. Tenslotte is die titel gewijzigd in „Commissaris voor de belangen van de voormalige Nederlandsche Weermacht”.

79964. De Voorzitter: In die functies hebt u te maken gehad met de kwestie van het erewoord?

A. Inderdaad, Mijnheer de 'Voorzitter!

79965. De Voorzitter: Kunt u ons een uiteenzetting geven over de wijze, waarop u met het erewoord te maken hebt gehad?

A. Graag, Mijnheer de Voorzitter, met dat kleine voorbehoud, dat ik mij niet meer precies alles herinner, wat er tien jaar geleden is gebeurd, maar ik veronderstel, dat dit een moeilijkheid is, waarop u wel meer stuit.

Op een zeker ogenblik is er door de Duitsers gezegd, dat de beroepsofficieren en onderofficieren op erewoord konden worden vrijgelaten. Hoe deze mededeling ons heeft bereikt, weet ik niet meer. Vermoedelijk is die mededeling op het algemeen hoofdkwartier gekomen, waar ook de tekst is overhandigd, die ter kennis is gebracht van allen, die het aanging, zijnde de beroepsofficieren en onderofficieren. De verklaring op erewoord is daarna afgelegd op een datum, die ik mij tot mijn spijt ook niet meer herinner.

De Voorzitter: Dat was op 14 Juli 1940.

A. Ja. Zelf heb ik de verklaring op erewoord ook afgelegd

79966. De Voorzitter: Heeft in deze kwestie misschien ook een rol gespeeld, dat u de erewoordsverklaring hebt getekend?

A. Ik begrijp waarschijnlijk wat u bedoelt. Ik heb destijds aan het personeel onder mijn bevelen de raad gegeven, de verklaring op erewoord af te geven.

79967. De Voorzitter: Ik zou het op prijs stellen van u te vernemen, op grond van welke motieven u die raadgeving hebt gegeven.

A. Mijnheer de Voorzitter, er zijn enige heren bij mij geweest in mijn functie van Hoofd van het Afwikkelingsbureau, die mij om raad hebben gevraagd over het feit, of zij de erewoordsverklaring al dan niet konden afleggen. Ik heb daarop geantwoord, dat men zich daarover, naar mijn mening, geen zorg behoeft te maken, aangezien er zonder twijfel van het algemeen hoofdkwartier een algemene aanwijzing zou worden gegeven, dus allemaal wel of allemaal niet. Toen intussen de datum naderde, waarop de aflegging van de erewoords-

verklaring zou moeten plaats hebben, en de verklaring van het algemeen hoofdkwartier niet was gekomen, heb ik de officieren en onderofficieren van het beroepspersoneel, werkzaam op het Afwikkelingsbureau van het Departement van Defensie, bij mij laten komen. Ik heb hun ongeveer het volgende gezegd: Er zijn onder u enkelen, die mij om raad hebben gevraagd of zij de erewoordsverklaring al dan niet moeten afleggen. Ik zou mij daarvan af kunnen maken en kunnen zeggen: Heren, dat moet u zelf weten; dat is iets, wat iedereen volgens eigen eer en geweten moet uitmaken. Maar naar mijn gevoel ben ik er daarmee niet af. Wanneer ik regimentscommandant was en een van mijn officieren of onderofficieren kwam mij om raad vragen, dan ben ik er, naar mijn mening, niet mee klaar om te zeggen: Heren, dat moet u zelf weten, want daar ben ik nu juist commandant voor. De commandant is er om verantwoordelijkheid te dragen en dáárvoor is hij chef, om aan zijn ondergeschikten, die hem om raad vragen, die raad te geven. Ik neem dus aan, dat er meer onder u zijn, die deze raad willen hebben en daarom zal ik u deze raad geven. Ik raad u dan aan, die verklaring wél af te leggen. Ik zal u ook zeggen waarom, en wel omdat, wanneer u in krijgsgevangenschap wordt gevoerd, u niets kunt ondernemen, terwijl, wanneer u de verklaring aflegt, u ook niets kunt ondernemen, met dit verschil, dat u misschien de mogelijkheid hebt om onder deze omstandigheden, wanneer u in het land blijft, toch nog nuttig te kunnen zijn voor uw land en voor uw volk.

Daarna heb ik de bijeenkomst verlaten zonder gelegenheid te geven tot het stellen van vragen of het houden van debat.

79968. De Voorzitter: U zult u misschien nog wel herinneren, dat u een rondschrijven hebt gericht aan de heren Afdelingshoofden, gedateerd 26 Juni 1940, waarin 5 punten voorkomen, waarvan het laatste is: „Ik raad de verklaring op erewoord af te geven.”

A. Dit komt overeen met datgene, wat ik u heb gezegd, maar ik kan mij niet herinneren, dat ik dit op schrift heb uitgegeven. Mij staat die bijeenkomst van beroepsofficieren en onderofficieren nog voor de geest. Ik zie dat nog vóór mij in het gebouw van de B.P.M., waar wij toen zaten, als ik het wel heb. Een nota aan de afdelingshoofden kan ik mij niet herinneren, maar het is niet onmogelijk.

79969. De Voorzitter: Ik zal het u even voorlezen. Misschien schiet het u dan te binnen.

„Ter nadere toelichting van het bevel van den Duitschen Commissaris voor de Demobilisatie van de Nederlandsche Weermacht deel ik U het volgende mede.

1. Beroepsmilitairen moeten kiezen tusschen:

a. afgeven van een verklaring op erewoord, gevolgd door ontslag.

b. weigeren van het afgeven van een verklaring op erewoord, gevolgd door krijgsgevangenschap.

2. Zij, die worden ontslagen, ontvangen:

a. hetzij pensioen (voor zover zij den pensioengerechtigden leeftijd hebben bereikt).

b. hetzij wachtgeld.

De juiste regeling van het wachtgeld zal nader worden bekend gemaakt. Vermoedelijk zal zij in groote trekken zijn als volgt:
3 maanden 100 pct., 3 maanden 85 pct., 5 jaar 70 pct., vervolgens 60 pct. van het laatstgenoten tractement.

3. Het dienstnemen bij politie, rivierpolitie, douanediens, opbouwdienst, enz., is geheel vrijwillig.

4. Zij, die benooidigd zijn voor de afwikkeling, worden — voorloepig — niet ontslagen, doch moeten wel de verklaring op erewoord afgeven.

5. Ik raad de verklaring op erewoord af te geven.

Het hoofd van het Afwikkelingsbureau,
De Kapitein,
B. HASSELMAN.”

A. Ik herinner het mij niet, Mijnheer de Voorzitter, maar het moet juist zijn, in de eerste plaats, omdat u het afschrift vóór u hebt en bovendien, omdat het geheel overeenkomt met hetgeen ik mij herinner van de regeling. Dit was zo de regeling van de Duitsers. Het slot van wat u voorlas, komt overeen met wat ik reeds mondeling aan de heren had medegedeeld. Ik heb dat waarschijnlijk hierin nog eens schriftelijk herhaald.

79970. De Voorzitter: Op welke tekst van het erewoord had deze raadgeving betrekking?

A. Dat weet ik niet, Mijnheer de Voorzitter.

79971. De Voorzitter: Had u de tekst vóór u?

A. Dat weet ik niet meer. Wij hebben die tekst gekregen, maar ik weet niet meer wanneer.

79972. De Voorzitter: De uiteindelijke tekst is Pas in Juli bekend geworden, nadat generaal *Winkelman* in krijgsgevangenschap was gevoerd. Dit rondschrijven is van 26 Juni. Daarom vraag ik u: op grond van welke tekst dit is opgesteld.

A. Dat weet ik niet.

79973. De Voorzitter: Hebt u wel een tekst vóór u gehad?

A. Ik herinner mij wel, dat er een tekst is geweest, maar ik meen ook, dat er nog iets aan die tekst is gedokterd, maar dat ging mij niet aan. Dat was natuurlijk iets tussen generaal *Winkelman* en generaal *Christiansen*, of wie het toen deed.

79974. De Voorzitter: U hebt dus waarschijnlijk die raadgeving verstrekt, zonder dat u de tekst van het erewoord kende.

A. Ik zou het u niet kunnen zeggen, Mijnheer de Voorzitter.

79975. De heer Fens: Was het u bekend, dat er een bepaling bij was, dat men bij iedere gelegenheid het erewoord terug kon geven?

A. Dat is bekendgemaakt.

79976. De heer Fens: Weet u nog, hoe of dat bekend gemaakt is? Dit is inderdaad op de een of andere manier bekend gemaakt, maar niemand kan zich eigenlijk herinneren, op welke manier dat is gebeurd.

A. Ik zou veronderstellen, maar dat kan ik u niet meer zeker zeggen, dat ik dat tegelijk heb bekendgemaakt. Ik herinner mij, dat ik aan het slot van die bijeenkomst onder meer heb gezegd, dat het vanzelf sprak, dat het iedereen vrijstond mijn raad op te volgen of niet en dat het ook vanzelf sprak, dat ik niemand boos zou aankijken, die mijn raad niet opvolgde. Ik meen, dat ik er toen ook aan heb toegevoegd, dat het iedereen vrijstond die verklaring in te trekken.

79977. De heer Fens: Het gaat er om, of dat u toch ook bekend was.

A. Ja.

79978. De Voorzitter: Maar wie heeft u dat medegedeeld?

A. Ik veronderstel het algemeen hoofdkwartier.

79979. De Voorzitter: U weet dus wel, dat er sprake van is geweest, dat de mogelijkheid zou bestaan om de erewoordsverklaring in te trekken.

A. Ja, dat is uitdrukkelijk bekendgemaakt.

79980. De Voorzitter: Weet u er iets van, dat het woord „opzettelijk” voor „verzuim” zou worden ingevoegd?

A. Ja.

79981. De Voorzitter: Hoe kwam u er bij die raadgeving te verstrekken, terwijl het u niet bekend was, welk standpunt generaal *Winkelman* innam?

A. Dat heb ik u zoëven uiteengezet in de toespraak, die ik heb gehouden tot de beroepsofficieren en -onderofficieren van het Afwikkelingsbureau.

79982. De Voorzitter: Had u de bevoegdheid die raadgeving te verstrekken, terwijl u niet wist, welk standpunt generaal *Winkelman* innam? Had u niet moeten wachten op de bekendmaking van het standpunt van generaal *Winkelman*?

A. Ik heb die raad gegeven, omdat de datum naderde, waarop de erewoordsverklaring moest worden afgelegd. Zoals ik u zei, vind ik, dat ik als chef aan mijn ondergeschikten raad behoorde te geven.

79983. De Voorzitter: U was dus van mening, dat er niet moest worden gewacht op de bekendmaking van wat generaal *Winkelman* er van dacht, maar dat iedere chef willekeurig zijn advies moest kenbaar maken aan zijn ondergeschikten?

A. Ik heb gewacht op de bekendmaking van de mening van generaal *Winkelman*, want ik heb niet anders gedacht, dan dat ons van het algemeen hoofdkwartier een aanwijzing zou worden verstrekt. Ik heb nooit anders verondersteld, dan dat dit centraal zou worden geregeld; dat het niet aan ieder afzonderlijk zou staan om te beoordelen: ja of neen, maar dat dat van hogerhand zou worden uitgemaakt.

79984. De Voorzitter: Men had kunnen wachten totdat generaal *Winkelman* zijn standpunt bekend had gemaakt. Nu is mijn vraag, of u niet had moeten wachten op de bekendmaking van het standpunt van generaal *Winkelman*. Is dit eigenlijk niet een ingaan tegen een mogelijk standpunt, dat de generaal zou kunnen innemen?

A. Ik moet aannemen, dat de generaal zijn standpunt reeds had kenbaar gemaakt. Men heeft mij echter om raad gevraagd. Ik heb daarop aanvankelijk gezegd, dat dit wel door generaal *Winkelman* zou worden medegedeeld. Naar mijn mening, zoals ik u reeds heb gezegd, hoort een commandant zich niet aan zijn verantwoordelijkheid te onttrekken. Wanneer men een chef om raad vraagt, moet die chef — want daarvoor is hij tenslotte chef — ook raad geven. Dat is destijds mijn standpunt geweest.

79985. De Voorzitter: Ging die verantwoordelijkheid zover, dat die geldend moest worden gemaakt zonder dat men wachtte op het standpunt, dat de leiding zou innemen?

A. Blijkbaar heb ik toen geoordeeld, dat het ogenblik daarvoor was aangebroken. Het is heel moeilijk om zich achteraf precies voor ogen te stellen, hoe en waarom men toen zo heeft gedacht.

79986. De Voorzitter: Ik dacht, dat het normaal was, dat men wachtte op het standpunt, dat door de opperbevelhebber van land- en zeemacht werd ingenomen, en dat men pas daarna, nadat men dit standpunt had doorgegeven, raadgeving verstrekte, maar niet op eigen houtje en zonder dat men dat standpunt kende. Is dat uw mening niet?

A. Mijn mening is, dat wij konden verwachten, dat vanwege het algemeen hoofdkwartier een aanwijzing zou worden gegeven, maar wanneer die aanwijzing niet komt en men vraagt mij, als chef, om raad, moet ik die raad geven, iedereen vrijlatende, die raad op te volgen. Dat heb ik er dan ook uitdrukkelijk bij gezegd. Ik heb er aan toegevoegd, dat ik het niemand kwalijk zou nemen, wanneer hij mijn raad niet wenste op te volgen. Wanneer men mij echter om raad vraagt, ben ik er als commandant niet mee af om maar te zeggen: Heren, dat moet u zelf weten. Wanneer ik bij de troep dien en in moeilijkheden zit, waarvoor ik de regimentscommandant vraag: Overste, wat raadt u mij? waarop ik het antwoord krijg: jongeman, dat moet je zelf weten, dan is hij daar geen regimentscommandant voor. Hij is commandant om die raad aan zijn ondergeschikte te geven.

79987. De heer Hoogcarspel: Het was toch niet nodig, dat u die raad toen al verstrekte? Wanneer u dat op het allerlaatste moment had gedaan, leek het mij toch meer in overeenstemming met datgene, wat u als chef tegenover uw ondergeschikten verplicht was, zodat u geen verkeerde raad aan uw ondergeschikten gaf.

A. Ik hoop, geen verkeerde raad gegeven te hebben. Mijn bedoeling is geweest om goede raad te geven en ik heb dat ook gedaan naar beste-weten. Voor zover ik mij herinner, heb ik zolang mogelijk gewacht. Toen ik meende, dat ik niet langer kon wachten, heb ik, toen mij daarom werd gevraagd, die raad gegeven.

79988. De Voorzitter: Is het stuk, dat ik u zojuist heb voorgelezen, verzonden zonder medeweten van de opperbevelhebber van land- en zeemacht? Ik meen van wel.

A. Het lijkt mij wel, want het is een intern verzonden stuk, een interne nota aan de afdelingshoofden.

79989. De Voorzitter: Er staat een notitie bij: Dit stuk schijnt verzonden te zijn ook aan de divisiestaven, zonder medeweten van den opperbevelhebber van land- en zeemacht.

A. Het lijkt mij vreemd. Dat is bepaald fout. De divisiestaven stonden helemaal niet onder mijn bevelen. Ik had daar niets mee te maken.

De heer **Hoogcarspel**: Als Bureau Afwikkeling had het natuurlijk grotere autoriteit.

A. De verhouding was eigenlijk zo, dat ik alleen afwikkelingsbureau was. Ik had geen orders uit te geven, tenzij aan eigen afdelingshoofden, of aan eigen personeel, echter niet aan personeel, dat onder de opperbevelhebber van land- en zeemacht stond.

79990. De heer Fens: Het is u dus niet bekend, dat dit stuk naar de divisiestaven is gegaan?

A. Neen. Het is zeer ongebruikelijk, dat een interne nota, bestemd voor het personeel van het Afwikkelingsbureau, naar buiten zou gaan. Tenslotte is er een mededeling van het algemeen hoofdkwartier gekomen, dat het afleggen van de verklaring op erewoord in 's lands belang moest worden geacht. Dat staat mij althans bij. Wanneer die verklaring echter is afgegeven, weet ik niet meer.

De heer **Hoogcarspel**: Dan moet er toch nog een stuk van zijn.

A. Ongelukkigerwijze is een groot deel van het archief van het Departement vernietigd, bij een bomaanval destijds op de Fluwelen of Gedempte Burgwal, naast de Vrijmetselaarsloge. Er is bijna niets meer te vinden.

79991. De Voorzitter: Is er een zeker doelbewust handelen geweest om de kwestie van het erewoord te behandelen buiten de opperbevelhebber van land- en zeemacht om?

A. Van mij?

De Voorzitter: Neen, in het algemeen. Weet u daar iets van?

A. Dat kan ik mij niet voorstellen. Generaal *Winkelman* was iemand, die een dergelijke achting genoot en een autoriteit, dat ik mij niet kan voorstellen, dat iemand doelbewust iets zou willen ondernemen of zou willen handelen buiten generaal *Winkelman* om.

79992. De Voorzitter: Ik heb hier een stuk, waarin staat:

„Het is bekend, dat de opperbevelhebber van land- en zeemacht ernstige bezwaren had tegen de hem voorgelegde verklaring. Zoo heeft onder meerdere zijn adjudant zich uitgelaten, dat de opperbevelhebber van land- en zeemacht en de chef van den staf niet zouden teekenen. Van Duitsche zijde is getracht, met behulp van Nederlandsche officieren van het Algemeen Hoofdkwartier de verklaring van het erewoord te verspreiden buiten medeweten van den opperbevelhebber van land- en zeemacht.”

Is u daarvan iets bekend?

A. Neen.

79993. De Voorzitter: Bent u van oordeel, dat de tekst van het erewoord in strijd was met de officierseed? Of hebt u zich daarvan geen rekenschap gegeven?

A. Neen, ik zie niet in, dat de tekst van het erewoord in strijd is met de officierseed.

79994. De Voorzitter: Op 4 November 1941 hebt u een rondschrijven gericht in verband met de verklaring op erewoord, dat als volgt luidt:

„Het is ons bekend, dat beroepsofficieren op nonactiviteit of op wachtgeld hebben gepoogd zich naar Engeland te begeven,

al dan niet met de bedoeling zich bij de daar aanwezige Nederlandsche strijdkrachten te voegen. Wij achten het daarom noodig te herinneren aan den tekst der destijds *geheel uit vrijen wil* — en naar wij moeten aannemen — *na rijp beraad* afgelegde verklaring, waarbij de onderteekenaar op *erewoord* verzekert, dat hij gedurende dezen oorlog, althans zoolang Nederland zich met het Duitsche Rijk in oorlogstoestand bevindt, aan geen enkel front, noch direct noch indirect zal deelnemen aan den strijd tegen Duitschland en geen handeling zal begaan of verzuim zal plegen, waardoor het Duitsche Rijk schade van welken aard ook zou kunnen lijden.”

Herinnert u zich dit rondschrijven?

A. Dat is een gezamenlijke brief van generaal *Carstens* en van mij geweest.

79995. De Voorzitter: Is die op eigen initiatief uitgegaan of op aandringen van de Duitsers?

A. Op initiatief van generaal *Carstens* en van mij. Of het initiatief van generaal *Carstens* of van mij is uitgegaan, weet ik niet meer. Het is niet op aandrang van de Duitsers geschied.

79996. De Voorzitter: Welk belang en welke bedoeling had u hierbij?

A. De bedoeling van generaal *Carstens* en van mij was om de heren te waarschuwen: Pas op! Weet wat men doet!

79997. De Voorzitter: Kon u dat niet aan de heren zelf overlaten? Lag het op de weg van de onderteekenaars om de heren te waarschuwen?

A. Dat hebben wij toen wel gevonden. Wij waren bang, dat de heren iets zouden doen, waarvan zij later spijt zouden hebben. Wij hebben hen willen waarschuwen, dat, wanneer zij zoiets zouden doen, zij zich aan ernstige maatregelen zouden blootstellen.

79998. De Voorzitter: Vloeide dat voort uit uw mening, dat men een eens gegeven erewoord niet mag breken, of had dit een andere betekenis?

A. Dat vloeide daaruit niet voort. Dit vloeide allereerst voort uit een goedgeemeende waarschuwing. Overigens, als u het mij vraagt, ben ik van mening, dat men een eens gegeven erewoord inderdaad niet moet breken.

79999. De heer Fens: Mag ik misschien even opmerken, Mijnheer de Voorzitter, dat ik indertijd ook zo'n papier heb thuisgekregen. Ik heb hierover met generaal *Carstens* gesproken, die mij toen heeft medegedeeld, dat het de bedoeling was, er op te wijzen, dat, wanneer zij dat toch wilden doen, zij eerst het erewoord moesten teruggeven.

A. Inderdaad.

80000. De Voorzitter: Die bedoeling blijkt niet uit dit schrijven.

A. Neen. Men heeft een van de twee dingen te doen: Erewoord houden of intrekken. Iedereen heeft de verklaring op erewoord vrijwillig afgelegd; niet op mijn raad, want het hele officierscorps van ongeveer 2000 man heeft deze verklaring afgelegd, uit vrije wil en, naar ik aanneem, na rijp beraad. Wanneer men vond, dat het ogenblik was gekomen, dat men dat niet meer wilde, moest men die verklaring intrekken. Iedereen was daar weer vrij in. Dit is alleen de waarschuwing, door generaal *Carstens* en mij gegeven. Overigens, wanneer u het mij vraagt, ben ik inderdaad van mening, dat een eens gegeven verklaring op erewoord moet worden gehouden.

80001. De heer Hoogcarspel: Tenzij men die terugneemt.

A. Ja, tenzij men die terugneemt.

80002. De Voorzitter: Waarom staat er in dit stuk niets over de mogelijkheid van het terugnemen van het erewoord?

A. Dat kan ik mij niet herinneren.

80003. De Voorzitter: Dat is een zeer belangrijk punt, omdat er twijfel over bestond of die mogelijkheid inderdaad aanwezig was.

A. Men heeft geen ogenblik getwijfeld aan het bestaan van die mogelijkheid. Er zijn ook verschillende heren, die het erewoord hebben

ingetrokken. Ik weet niet hun namen en het waren er niet veel, maar ontaer anderen was er een marineman bij. Dat was algemeen bekend.

80004. De **Voorzitter**: Hebt u ooit een schriftelijk stuk gezien, waarin die mogelijkheid werd gesteld?

A. Neen, maar ik weet wel, dat er heren zijn geweest, die hun erewoord hebben ingetrokken, wat ook door de Duitsers is aanvaard.

80005. De **Voorzitter**: Is het woord „opzettelijk” nog vóór het woord „verzuim” geplaatst?

A. Dat kan ik u niet zeggen. Ik heb mijn eigen verklaring ook niet meer. Ik weet wel, dat er is gesproken over het woord „opzettelijk”, dat moest worden toegevoegd. Kan het zijn, dat dit overal met de pen is bijgevoegd?

80006. De **Voorzitter**: Wat was uw gedachte over dit erewoord? Ik kan mij indenken, dat men zegt, dat men bereid is „een” erewoord aan de Duitsers af te geven, b.v. dat men niet zal trachten te ontvluchten. Dat is ook een erewoord. De tekst van dit erewoord ging ontzaglijk ver. Er kwam o.a. in voor: „Ik zal geen handeling begaan of verzuim plegen, waardoor het Deutsche Rijk schade van welken aard ook zou kunnen lijden.”

A. Erewoord is erewoord. Wanneer men niet meer op het erewoord van een officier kan vertrouwen, waar blijft men dan? Ik mag mij aansluiten bij het beter oordeel van generaal van Lawick, die hierover een kleine brochure heeft geschreven, die u misschien kent? Ik heb ze tot mijn spijt niet bij mij. Mijn boeken zijn opgeslagen sinds mijn terugkeer uit Praag. Ik heb de brochure nu ook niet meer kunnen nalezen. Ik herinner mij, dat ik haar heb gelezen en dat ik het daarmee helemaal eens was. Die brochure heet naar ik meen: „Een brandende kwestie”.

80007. De **Voorzitter**: Ik heb die brochure. Wat wilde u daarmee aantcnen?

A. Ik wilde niets aantonen. Ik wilde mij aansluiten bij het oordeel van generaal van Lawick, die, naar ik meen, zijn oordeel uitspreekt over het eens gegeven erewoord, dat moet worden gehouden.

80008. De **Voorzitter**: Daar ging mijn vraag niet over. Mijn vraag was, of u dit niet een zeer vèrgaand erewoord vond, wanneer daarin een tekst voorkomt, zoals ik u die heb voorgelezen.

A. Ik heb het toen blijkbaar niet gevonden.

80009. De **Voorzitter**: Wat is nu uw oordeel daarover?

A. Dat is een oordeel na tien jaar. Toen ben ik van oordeel geweest, dat men die verklaring wel kon afleggen. Achteraf ben ik van oordeel, dat wij beter hadden gedaan die verklaring niet af te leggen. Een verklaring op erewoord veronderstelt bij beide partijen een zekere mate van goede trouw. Wanneer die goede trouw bij een van beide partijen niet aanwezig is, hadden wij er beter niet aan kunnen beginnen. Dat is echter een oordeel achteraf.

80010. De **Voorzitter**: Bent u later ook in krijgsgevangenschap gevoerd?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter. In 1942 hebben de Duitsers de beroepsofficieren opgeroepen voor een contrôle, waarna de heren allemaal zijn afgevoerd. Men heeft toen buiten het afvoeren een aantal officieren vrijgelaten, onder anderen generaal Carstens en mij en nog een paar heren, benevens een stel leden van de N.S.B. Ik heb daarin toen aanleiding gevonden om de verklaring op erewoord in te trekken, waarna ik in krijgsgevangenschap ben gegaan.

80011. De **Voorzitter**: Later is er nog een kwestie geweest omtrent het opnieuw afleggen van een erewoordsverklaring.

Dat was de zogenaamde beweging-Uyterschout. Hebt u daar nog iets mee te maken gehad?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter.

80012. De **Voorzitter**: U draagt er waarschijnlijk wel kennis van?

A. De heer Uyterschout heeft mij daarover wel eens aangesproken. Ik heb toen gevraagd, alsjeblijft overal buiten gelaten te worden.

80013. De **Voorzitter**: Is er geen gelegenheid geweest om te informeren naar het oordeel van generaal Winkelman, toen het advies van hem zolang uitbleef en u toch om raad werd gevraagd?

A. Ik weet het niet, Mijnheer de Voorzitter.

80014. De **Voorzitter**: U hebt in ieder geval dat oordeel niet gevraagd.

A. Voor zover ik weet, heb ik dat oordeel niet gevraagd. Wanneer ik het niet heb gevraagd en waarom ik het dan niet heb gevraagd, zou ik u niet kunnen zeggen.

80015. De **Voorzitter**: Was het in het geheel van de militaire hiërarchie niet beter geweest, dat men eerst had gevraagd hoe de stand van zaken was bij de opperbevelhebber van land- en zeemacht?

A. Misschien wel, Mijnheer de Voorzitter. Het blijft echter ontzettend moeilijk zich na tien jaar in te denken, wat men toen heeft gedacht en waarom men zoiets heeft gedacht. Ik weet alleen, dat ik persoonlijk altijd heb verondersteld, dat wij een aanwijzing zouden krijgen. Iedereen zou zich dan aan die aanwijzing hebben gehouden. Het heeft mij persoonlijk gespeten, dat er geen aanwijzing is gekomen.

80016. De **Voorzitter**: Hebt u misschien zelf nog iets op te merken, waarvan u meent, dat de wetenschap er van nuttig kan zijn voor deze commissie?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u voor de verstrekte inlichtingen. Ik sluit het verhoor.

B. R. P. F. HASSELMAN.

ALGERA, voorzitter.

HOOGCARSPHEL.

FENS.

OOSTERHUIS, griffier.

ZITTING VAN WOENSDAG 31 MEI 1950

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer *Algera*, voorzitter, de heren Hoogcarspel, Posthumus en Fens, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p*.

Verhoor van

LOUIS CAREL PREY,

oud 68 jaar, wonende te Maarn, oud-reserve-kolonel.

Hij legt de eed af als getuige.

80017. De Voorzitter: Welke functie hebt u bekleed in de eerste maanden na de oorlog in 1940?

A. Ik was chef van het Kabinet van de opperbevelhebber van land- en zeemacht.

80018. De Voorzitter: In die kwaliteit hebt u ongetwijfeld te maken gehad met de kwestie van het erewoord.

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter. Is het uw bedoeling, dat ik daar het een en ander over mededeel?

De Voorzitter: Ik zou graag een uiteenzetting van u horen over wat u met het erewoord te maken hebt gehad en welke kennis u hebt van de kwesties, die zich daarbij hebben voorgedaan.

A. U begrijpt, dat aangezien het nu tien jaar geleden is en ik al naar de zeventig loop, de fijne puntjes er niet meer aan zitten. Na de capitulatie hebben wij in de eerste plaats een mededeling gekregen, dat het gehele Nederlandse leger als krijgsgevangen moest worden beschouwd. Het was voor ons natuurlijk een merkwaardige gewaarwording, dat het gehele leger als krijgsgevangen werd beschouwd in zijn eigen land. Enige tijd later: is dat bevestigd op een bijeenkomst, die werd gehouden in het algemeen hoofdkwartier. Daar werd een voordracht gehouden door de Duitse kolonel *Schwabedissert*. Hij heeft een uiteenzetting gegeven over de algemene positie, zoals deze was geworden, ten aanhoore van alle officieren van het algemeen hoofdkwartier, waarbij ook de opperbevelhebber aanwezig was. Kolonel *Schwabedissert* heeft daarbij gewezen op de hoogst moeilijke positie, waarin zij in ons land verkeerden, en daarbij ook, als ik mij goed herinner — want dat maakte ook wel enige indruk op ons — gewezen op de moeilijke positie van het korps officieren van ons land. Na deze bijeenkomst hebben wij aanwijzingen gekregen van Duitse zijde. Ik kan mij de data niet meer voor de geest halen, maar dit speelde zich allemaal af in de tijd van Juni 1940, want generaal *Winkelman*, die begin Juli is geïnterneerd, was er nog. Het kan dus geweest zijn in het laatst van Mei en in de loop van de maand Juni. Wij hebben toen van Duitse zijde regelingen gekregen omtrent de behandeling van het Nederlandse leger, dat dus in een toestand van demobilisatie verkeerde. Daarbij moet u met twee zaken rekening houden: het dienstplichtige personeel en het reservepersoneel zouden dan worden gedemobiliseerd en het beroepspersoneel zou voor bepaalde functies een bestemming kunnen krijgen. Daarop kom ik dadelijk nog terug. Dat houdt ook wel enigszins verband met de erewoordkwestie.

Het dienstplichtige en reservepersoneel zou dus worden gedemobiliseerd. Dat gebeurde in overleg met een Duitse instantie, destijds overste *Otzen*, die vóór de oorlog hier attaché was. Hij behandelde dat met de verschillende officieren van het algemeen hoofdkwartier, alles in een behoorlijke sfeer van samenwerking. De sentimenten waren in die tijd nog heel anders dan zij later zijn geworden. Dat moet men altijd goed voor ogen houden.

Generaal *Winkelman* heeft er sterk op aangedrongen, dat zou worden rekening gehouden met de omstandigheid, dat naar alle waarschijnlijkheid tal van dienstplichtigen niet meer in hun bedrijven

zouden kunnen worden opgenomen. In ons land zouden zij dus komen los te lopen en misschien aanleiding kunnen geven tot relletjes. oproer en dergelijke dingen meer. Generaal *Winkelman* wenste daarom, dat deze mannen, om het populair uit te drukken, van de straat zouden worden gehouden. Daarom wilde hij hen bestemmen voor het opruimen van allerlei werken, die vóór die tijd door het leger b.v. in de Hollandse waterlinie waren gemaakt. Alles, wat daar was aangelegd, hindernissen, versperringen en opruimingen, zouden mede in het belang der bevolking moeten worden geslecht, en daarvoor wenste hij het dienstplichtige personeel te bestemmen, voor zover dat niet zou kunnen worden opgenomen in de bedrijven.

Dat was de oorspronkelijk genaamde Opbouwdienst. Ik heb daarover persoonlijk nog een onderhoud gehad met de latere Minister *Ringers*, die met de regeling van deze zaak werd belast, dus met de zorg, dat het gedemobiliseerde personeel, voor zover het niet in de bedrijven terug zou kunnen keren, aan het werk zou worden gezet.

Van Duitse zijde heeft men toen bepaald, dat het beroepspersoneel voor de Opbouwdienst zou kunnen worden bestemd; het zou ook kunnen overgaan naar de politie en er was toen ook nog sprake van de Waterpolizei, maar ik weet niet meer, wat men daarmee bedoelde. Er waren drie mogelijkheden. Men kon gaan naar de Opbouwdienst naar de politie of gepensionneerd worden, voor zover men daartoe op grond van diensttijd en leeftijd in aanmerking kwam. Dan was er nog het aanstaande beroepsofficierenkorps, de cadetten dus van de Militaire Academie, die heel sterk gedupeerd waren door de gang van zaken. Persoonlijk heb ik daar nog een regeling voor getroffen in overleg met de Duitse instanties, dat zij, voor wat betreft de technische vakken, konden gaan studeren in Delft; voor wat betreft de administratieve vakken hun studie konden vervolgen in de richting van de accountancy en voor de rest herinner ik het mij niet goed meer. Bovendien zou er voor hun ouders een financiële regeling worden getroffen.

Dit zou dus allemaal zo kunnen verlopen, maar toen werd van Duitse zijde de vrijlating slechts mogelijk gemaakt, wanneer er op erewoord een verklaring zou worden afgelegd. Over die verklaring heeft men op het hoofdkwartier lange tijd in het duister verkeerd. Ik herinner mij, dat telkens, wanneer ik bij generaal *Winkelman* kwam, hij zich afvroeg, wat men toch met die verklaring wilde; wat zij toch behelsde. De Duitsers kwamen echter met die verklaring niet voor de dag. In ieder geval kwam het er op neer, dat het officierenkorps zou kunnen worden vrijgelaten en in de verschillende richtingen zou kunnen gaan, wanneer het op erewoord een verklaring zou afleggen. Dat was natuurlijk een netelig punt: Kan dat? Ik herinner mij, dat er een vergadering is geweest op het algemeen hoofdkwartier. Behalve generaal *Winkelman* waren daarbij tegenwoordig de beide generaals van Voorst tot Voorst, generaal van den Bent, kolonel van *Andel*, generaal *Harberts* en verschillende anderen.

80019. De Voorzitter: Bedoelt u hier de vergadering van 27 Mei?

A. Ik kan u geen datum zeggen. Ik weet het niet. Het moet in die tijd zijn geweest, Mei of Juni. Generaal *Carstens*, die later overleden is, was er ook bij. De generaal heeft toen dit vraagstuk aan de orde gebracht en gevraagd, hoe daarover werd gedacht. De meningen daarover waren nogal verdeeld. Over de mogelijkheid om op erewoord te worden vrijgelaten, was eigenlijk geen verschil van opinie, want dat stond in het Velddienstvoorschrift. Ik herinner mij, dat generaal *Harberts* er nog op heeft gewezen. Over de wenselijkheid, dat te doen, liepen de meningen nogal uiteen. Ik herinner mij, dat generaal *Carstens*, die zijn stafkwartier hier in den Haag had en blijkbaar had gehoord, dat de vergadering hierover zou handelen, voeling had opgenomen met zijn officieren en dat hij als algemeen gevoelen van zijn beroepspersoneel had weergegeven, het te doen.

80020. De Voorzitter: Men wist toen nog niet de tekst van het erewoord? Het ging hier dus alleen maar om een erewoord in het algemeen?

A. Ja, men wist de tekst niet. Op die vergadering is, voor zover ik mij herinner, dus geen bepaalde beslissing genomen. Ik was daarbij

als reserve-kolonel; de zaak ging mij dus persoonlijk niet aan, maar ik was er bij tegenwoordig als chef van het Kabinet. Wel is daarna door de opperbevelhebber een brief gezonden naar de troep, welke brief nog van mijn Kabinet is uitgegaan. Ik heb die brief ook op last van de generaal geredigeerd, naar ik meen. In die brief is gewezen op die verklaring. De generaal heeft aan het slot gezegd, dat hij voornemens was zijn mening te kennen te geven aangaande het al of niet toelaatbaar zijn van het afleggen der verklaring.

80021. De **Voorzitter**: U bedoelt hier waarschijnlijk het telexbericht van 1 Juli?

A. Ik moet u tot mijn spijt zeggen, dat ik mij data absoluut niet kan herinneren. Ik heb geen enkel stuk. Ik heb geen afschriften gehouden. Het was een brief, die van het Kabinet is uitgegaan, en de generaal heeft daarin te kennen gegeven, dat hij zijn mening over deze zaak nog zou kenbaar maken.

80022. De **Voorzitter**: Mag ik u even de tekst voorlezen? Mischien herinnert u het zich dan.

„Tenslotte wijs ik er nogmaals op, dat ik mijn meening omtrent het al dan niet toelaatbare van het geven van het erewoord, zal kenbaar maken, zoodra mij de juiste tekst van de verklaring bekend zal zijn. Het personeel blijft dus vrij om verandering te brengen in zijn meening terzake totdat het van mijn meening zal hebben kennis genomen.

De Generaal O.L.Z.
op last: De Kolonel, Hoofd Kabinet,
L. C. Prey.”

Dit is van 1 Juli, de dag, vóórdat generaal *Winkelman* is geïnterneerd.

A. Ja, zo is die brief uitgegaan. Dit hield dus verband met het aannemen van functies bij de Opbouwdienst, de politie, enz.

80023. De **Voorzitter**: Is het u bekend of generaal *Winkelman* op dat ogenblik al beschikte over de tekst van het erewoord?

A. Neen, dat kan niet, want dan zou ik hem op dat ogenblik ook geweten hebben en dan was deze brief nooit uitgegaan, want dan zou ik hem gewaarschuwd hebben.

80024. De **Voorzitter**: Er zijn onderhandelingen geweest tussen generaal *Winkelman* en de Duitsers over de uiteindelijke tekst. Het is dus mogelijk, dat generaal *Winkelman* wel een of ander concept heeft gehad. Is u daarvan iets bekend?

A. Neen. De generaal heeft voortdurend in het duister getast over de inhoud.

80025. De **Voorzitter**: Daar kwam de kwestie bij ter sprake, of men een erewoord weer kon teruggeven en de kwestie van invoeging van het woord „opzettelijk” vóór het woord „verzuim”. Hebben deze kwesties zich voorgedaan, nadat generaal *Winkelman* is weggevoerd of daarvóór?

A. Die kwestie van „opzettelijk” kan ik mij niet herinneren. Het heeft trouwens ook geen indruk op mij gemaakt. Het teruggeven is wel vóór die tijd ter sprake geweest, want ik herinner mij, dat ik dit zelf met generaal *Winkelman* heb besproken, toen ik dat had gehoord. Er is van Duitse zijde gezegd, dat men niet begreep, waarom er zoveel bezwaar werd gemaakt tegen het afleggen van de verklaring, want men was volkomen gerechtigd op ieder ogenblik die verklaring weer terug te geven; wanneer men zich bezwaard gevoelde, kwam men met zijn koffertje en zijn sabel en men ging in krijgsgevangenschap. Dat veranderde natuurlijk heel veel aan de zaak. De generaal heeft echter geen aanwijzingen kunnen geven zoals hij voornemens was te doen; hij is daarvoor niet meer in de gelegenheid geweest.

80026. De **Voorzitter**: Men heeft er zich later op beroepen, dat generaal *Winkelman* had gezegd, dat er geen bezwaar was de erewoordverklaring te geven. Naar uw mening kan men daar niet met recht een beroep op doen?

A. Neen. Schriftelijk is dat niet gedaan, voor zover ik weet tenminste.

80027. De **Voorzitter**: Wilt u uw uiteenzetting vervolgen?

A. Generaal *Winkelman* is weggegaan en korte tijd daarna is generaal *van Voorst*, zijn chef van de staf, geïnterneerd. Het bevel is toen gevoerd door kolonel *van Alphen* als oudstaanwezige, op grond van zijn functie als sous-chef van de staf. Er is toen een mededeling uitgegaan aan de beroepsofficieren, die de verklaring, welke zou worden gevorderd, bevatte. Toen is ook — in welke vorm dat is gebeurd, herinner ik mij niet goed meer, maar het zal ook wel per brief zijn geweest of per telexbericht — uitdrukkelijk naar voren gebracht, dat men te allen tijde bevoegd was zijn verklaring weer in te trekken, wanneer men zich bezwaard gevoelde, waarna men in krijgsgevangenschap zou gaan.

80028. De **Voorzitter**: Hoe was in het algemeen de stemming op het hoofdkwartier, toen de tekst bekend geworden was? Was men van mening, dat dit erewoord zich wel leende om getekend te worden?

A. Ja, over het algemeen geloof ik van wel. Bij de beroepsofficieren van het Nederlandse leger kreeg ik wel de indruk, dat men het wijs vond, dit te doen. Er was in die tijd natuurlijk een heel andere geest dan naderhand in het Nederlandse volk is gekomen.

80029. De **Voorzitter**: Welke geest bedoelt u hier?

A. Ik bedoel, dat men in die eerste maanden nog geen enkele ervaring had van die schandelijke terreur, die later over ons is gekomen. Er was natuurlijk geen sprake van een vriendschappelijke verhouding ten opzichte van de officieren van het Duitse leger, waarmee wij in aanraking kwamen, o.a. overste *Otzen*, maar het was toch in ieder geval een hoffelijke aanraking. Ook van de zijde van het algemeen hoofdkwartier was er een contactpunt met kolonel *Schwabedissen*; de toenmalige majoor *Govers* ging elke dag daarheen om contact op te nemen, regelingen voor te stellen, enz. Het militair personeel had over en weer de verplichting elkaar te groeten. Dat was natuurlijk een heel andere verhouding. Wij leefden nog, althans velen van ons, met de kennis, die wij hadden van de richtlijnen, die waren gegeven voor de houding van het ambtenarenkorps in bezettingstijd, waarin over het algemeen werd gezegd, dat iedereen zijn functie behoorde te blijven vervullen en iedereen aan zijn werk behoorde te blijven. In die tijd was er nog geen sprake van een verzet, voor zover ik mij tenminste herinner. Het verzet heeft zich eerst later geopenbaard.

80030. De **Voorzitter**: Behalve natuurlijk bij degenen, die de verklaring niet hebben willen tekenen.

A. Ik weet niet, of men dat terug kan brengen tot verzet. Het zijn er trouwens maar enkelen geweest. Generaal *van den Bent* heeft het b.v. niet gedaan. Ik herinner mij heel goed, dat ik hierover met hem gesproken heb; hij meende, dat als adjudant van H.M. de Koningin niet te kunnen doen. Dat was mijns inziens echter geen verzetshandeling.

80031. De **Voorzitter**: Er zijn er toch ongeveer 70 geweest, die de verklaring niet hebben getekend.

A. Dat wil zeggen: daar zijn onze Indische officieren vermoedelijk ook bij geweest. Voor de Indische officieren lag het anders. Men moet onderscheid maken tussen de beroepsofficieren van het Nederlandse en van het Indische leger. Voor het Nederlandse leger was — in het Velddienstvoorschrift en ook in andere voorschriften, ik weet nu niet meer welke — het afleggen ener verklaring op erewoord toegestaan. In het Indische Velddienstvoorschrift kwam op dat ogenblik geen toestemming voor een verklaring op erewoord voor. Daarom was er op het Algemeen Hoofdkwartier, waar enkele Indische officieren waren, voortdurend overleg over de aan te nemen houding, waaraan later een eind is gekomen, omdat, naar ik meen, Koloniën die bepaling heeft laten schrappen. Op welke overwegingen deze bezwaren voor de Indische officieren uit de weg zijn geruimd, weet ik niet. Ik heb mij daarmee trouwens niet bemoeid. Van de Nederlandse officieren hebben maar heel weinig officieren de verklaring niet getekend. Men heeft dat over het algemeen gedaan, omdat men zich afvroeg, wat er straks zou gaan gebeuren. Als officieren zouden zij naar de Opbouwdienst gaan of naar de politie. Wat zou men daar kunnen doen? Betrouwbare, flinke elementen zouden daar een tegenwicht kunnen vormen tegen slechte elementen, die juist in die organisaties zouden binnensluipen. Men heeft daarbij gedacht aan N.S.B.-ers,

die in die maanden dadelijk op de voorgrond traden. Men was bang, dat dat niet onmogelijk zou zijn en men achtte het daarom van betekenis voor het land, dat er beroepsofficieren, waarop men dus aankon, in die organisaties een plaats zouden blijven innemen, zodat zij vandaar uit invloed konden blijven uitoefenen.

80032. De **Voorzitter**: Hoe kon men eigenlijk zoiets menen, want men moest een verklaring afleggen, dat men geen enkele handeling zou begaan of verzuim plegen, waardoor het Duitse Rijk schade van welke aard ook zou kunnen lijden. Men kon dus praktisch niets voor Nederland doen, omdat het altijd tegen Duitsland ging.

A. Dat ben ik niet met u eens, Mijnheer de Voorzitter. In die tijd was de toestand heel anders. Men heeft in die tijd zelfs een periode van defaultisme in Engeland gehad. Dat was nog veel erger. In die tijd, in de maanden Mei en Juni, was er hier niet die diepgevoelde haat tegen de Duitsers, die zich naderhand heeft ontpopt en die van dag tot dag erger werd op grond van de uitgeoefende terreur. Generaal *Winkelman* wenste de Opbouwdienst in het belang van het land en het grootste gedeelte van het gedomobiliseerde leger zou daarbij dienst nemen om daar te werken. Daarvoor zou kader nodig zijn om leiding te geven. Dat is geen actie geweest, die wij toen aanzagen voor een actie in het belang van de Duitsers. Dat was eigenlijk volslagen een actie in het belang van ons eigen land. Wanneer er in die organisatie N.S.B.-ers zouden terechtkomen, die in hun omgeving propaganda zouden kunnen maken voor hun systeem en velen zouden bederven, zou het veel erger zijn. Dat was algemeen het gevoelen.

80033. De **Voorzitter**: U stond dus ook op het standpunt, dat het tekenen van die erewoordsverklaring wel geoorloofd was voor een officier?

A. Dit doet toch eigenlijk niets ter zake. Hoe bedoelt u dit? Ik had daarvoor geen enkele verantwoording te dragen in mijn functie van chef van het Kabinet.

80034. De **Voorzitter**: U hebt toch waarschijnlijk wel een persoonlijk oordeel hierover gehad?

A. Ja, maar ik was reserve-officier en de zaak ging mij derhalve niet aan.

80035. De **Voorzitter**: Neen, maar u vervulde daar een bepaalde functie, en wat men in een bepaalde functie doet, kan van belang zijn voor de houding, die een ander aanneemt. Ik heb hier een stuk, waarin staat:

„Toen eindelijk bekend werd, dat de tekst luidde, dat men zich op eerewoord verbond op geen enkel front aan den strijd tegen Duitschland deel te nemen, en evenmin handelingen te verrichten of na te laten, waardoor de belangen van het Duitse Rijk zouden worden geschaad, was dit wel een teleurstelling; de meesten moesten in hun hart erkennen, dat dit veel verder ging dan met elk gevoel van eer en plicht was overeen te brengen. Bij het Algemeen Hoofdkwartier heb ik dan ook geen enkelen reserve-officier gesproken, die niet beamde, dat het teekenen van een dergelijke verklaring ongeoorloofd was voor een officier; alleen de reserve-kolonel *Prey* maakte daarop een uitzondering.”

Dit is een rapport, dat door de heer Giebel is uitgebracht. Ik wil u graag de gelegenheid geven om daarover te zeggen, wat u meent dat nodig is.

A. Ik moet u zeggen, dat ik de heer *Giebel* uit die tijd helemaal niet ken. Is dat de tegenwoordige generaal Giebel?

80036. De **Voorzitter**: Acht u het juist, wat hierin staat?

A. Ik moet zeggen, dat dit beslist onjuist is. Ik heb over deze verklaring, voor zover ik weet, nooit enige invloed uitgeoefend op anderen. Ik heb alleen het standpunt ingenomen, dat het afleggen van die verklaring een zaak was van ieder voor zich en dat de zaak zeer belangrijk veranderde, toen van Duitse zijde bekend werd gemaakt, dat, wanneer men daartegen enig bezwaar had, men zich kon aanmelden. Wanneer ik ooit aan iemand advies gegeven zou hebben, kan dit nooit iets anders zijn geweest dan dit. Het rapport, dat u voorleest en waaruit zou blijken, dat iedereen op het algemeen hoofdkwartier van mening was, dat die verklaring veel verder ging en

daarom ontoelaatbaar was, maakt het voor mij onbegrijpelijk, dat betrokkenen die verklaring dan toch bijna allemaal hebben getekend. Dat is dan voor mij helemaal raadselachtig.

80037. De **Voorzitter**: Het is een belangrijke kwestie te weten, welke de invloed is geweest, die van de leiding of van de leidende personen is uitgegaan op officieren om al of niet te tekenen.

A. Die leiding kan van mij nooit zijn uitgegaan, want ik had daarin geen leiding te geven. Later is er een brief uitgegaan van het algemeen hoofdkwartier en daarin is gezegd, hoe de verklaring luidde, terwijl aan het slot stond: „Iedereen is vrij om, wanneer hij dat wenscht, die verklaring in te trekken”. Dat is ook een punt, dat later weleens ter sprake is geweest in bijeenkomsten en dergelijke. Mij is toen eens een verhaal verteld van een Indisch officier, die dat heeft willen doen en aan wie dat werd geweigerd. Het zal u misschien niet interesseren, maar ik deel dit mede, omdat ik toen nogal waarde hechtte aan die verzekering van Duitse zijde, dat men er altijd op terug kon komen. Mij werd toen gezegd door een oud-Indisch officier, dat dit toch maar van betrekkelijke waarde was, want iemand, die hij kende, had het gedaan, omdat hij zich bezwaard voelde. Hij heeft zich bij Duitse zijde aangemeld, maar hij werd daartoe niet in de gelegenheid gesteld.

80038. De **Voorzitter**: Hebt u weleens gehoord van een briefje, dat er op het algemeen hoofdkwartier zou zijn geweest, afkomstig van generaal *Winkelman*, waarin hij nog een bepaalde mening naar voren brengt, en opgesteld door de jonge generaal van Voorst tot Voorst?

A. Ja, als u mij nu vraagt, of ik daar weleens van heb gehoord, moet ik dat beamen, want ik heb het juist vanmorgen gehoord! Ik sprak vanmorgen generaal Harberts. Ik heb hem verteld, dat ik hierheen ging, omdat ik was ontboden als getuige, en daarover pratende heeft hij mij gezegd, dat het schijnt, dat generaal *Winkelman* een briefje heeft achtergelaten, bestemd voor generaal van Voorst, waarin hij zou hebben te kennen gegeven, dat hij tegen het afleggen van die verklaring geen bezwaar zou hebben of zoiets dergelijks.

80039. De **Voorzitter**: U weet er dus niets positiefs van?

A. Neen. Het is niet gebeurd, terwijl ik op het hoofdkwartier was. Ik heb het nooit onder de ogen gehad.

80040. De **Voorzitter**: Hebt u aan hetgeen u hebt verteld, nog iets toe te voegen?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter. Ik zou er alleen nog wel prijs op stellen de mededeling, die u straks deed, nog eens te horen. Toen de inhoud van de verklaring dus op het algemeen hoofdkwartier bekend werd.....

80041. De **Voorzitter**: Ik zal het nog iets uitgebreider voorlezen:

„De Duitschers hebben dezen tekst pas begin Juli bekendgemaakt; de belanghebbenden waren er toen echter reeds lang op voorbereid, dat zij bij de Marechaussee, den Opbouwdienst, enz. een goed heenkomen zouden vinden. Dat eerewoord geloofde men wel. Toen eindelijk bekend werd, dat de tekst luidde, dat men zich op eerewoord verbond op een geen enkel front aan den strijd tegen Duitschland deel te nemen, en evenmin handelingen te verrichten of na te laten, waardoor de belangen van het Duitse Rijk zouden worden geschaad, was dit wel een teleurstelling; de meesten moesten in hun hart erkennen, dat dit veel verder ging dan met elk gevoel van eer en plicht was overeen te brengen. Bij het Algemeen Hoofdkwartier heb ik dan ook geen enkele reserve-officier gesproken, die niet beamde, dat het teekenen van een dergelijke verklaring ongeoorloofd was voor een officier; alleen de reserve-kolonel *Prey* maakte daarop een uitzondering.”

Hieruit moet men dus opmaken, dat de reserve-officiëren, die er eigenlijk voor zich zelf niets mee te maken hadden, van opinie waren, dat het tekenen van een dergelijke verklaring ongeoorloofd was, maar dat reserve-kolonel *Prey* van gedachte was, dat dit wel geoorloofd was. Ik wil u echter graag de gelegenheid geven om dit te ontkennen of te bevestigen.

A. Dit ontken ik positief. Er is geen kwestie van, dat ik dit ooit te kennen zou hebben gegeven.

80042. De heer **Hoogcarspel**: Was u dus eveneens van mening, dat die verklaring niet kon worden getekend?

A. Neen, dat was ik niet van mening, omdat de verklaring te allen tijde kon worden teruggegeven. Dat vond ik het belangrijkste element. Voor zover ik weet, was zeer zeker onder het beroepspersoneel iedereen van mening, dat dit het belangrijkste element was.

80043. De **Voorzitter**: Is van Duitse kant ooit weleens op schrift gesteld, dat die mogelijkheid bestond?

A. Dat weet ik niet.

80044. De **Voorzitter**: U hebt het in ieder geval nooit gezien?

A. Neen, ik heb niets nooit gezien. Die mogelijkheid is door het hoofdkwartier wel op schrift te kennen gegeven.

De **Voorzitter**: Ja, aan de officieren.
Hebt u geen schriftelijke bevestiging van de Duitsers hiervan?

A. Neen, die heb ik nooit gezien.

80045. De **Voorzitter**: U bent dus op een eventueel mondeling woord van de Duitsers afgegaan?

A. Ja, ik geloof, dat die mededeling afkomstig was van overste *Otzen*, die altijd met het hoofdkwartier overleg pleegde over de uitvoering van de demobilisatie. Hij was dus bij al deze zaken betrokken. Ik kan u dat echter niet zeker zeggen.

80046. De **Voorzitter**: Naar uw oordeel is de mogelijkheid, dat dat erewoord kon worden herroepen, wel een belangrijke factor geweest voor de officieren om toch te tekenen?

A. Dat was bij mij persoonlijk de belangrijkste factor en ik geloof ook, voor zover ik mij dat kan herinneren, bij alle anderen.

De **Voorzitter**: Wanneer u verder niets meer hebt toe te voegen aan hetgeen u hebt verteld, dank ik u voor de verstrekte inlichtingen en sluit ik het verhoor.

L. C. PREY.

ALGERA, *voorzitter*.
HOOGCARSPHEL.
POSTHUMUS.
FENS.
OOSTERHUIS, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 31 MEI 1950

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Hoogcarspel en Posthumus, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p*

Verhoor van

ABRAHAM DE JONG,

oud 33 jaar, wonende te 's-Gravenhage, zee-officier.

Hij legt de eed af als getuige.

80047. De Voorzitter: Ik zou u gaarne enkele vragen willen stellen over de kwestie van het erewoord. U hebt in Juli 1940 de erewoordsverklaring getekend.

A. Inderdaad.

80048. De Voorzitter: Jk zou gaarne vernemen op welke grond u dit hebt gedaan.

A. Omdat het volgens mij geen zin had het niet te tekenen.

80049. De Voorzitter: Waarom had het volgens u geen zin dit niet te doen?

A. Ons werd voorgespiegeld, dat Nederland zou blijven zoals het was en dat er door de bezetter geen verandering in de bestaande toestand zou worden gebracht. Dit werd o.a. door *Seyss-Inquart* gezegd. Onze meerderen hadden ons gezegd, dat er h.i. geen grote bezwaren waren tegen het tekenen van de erewoordsverklaring.

80050. De Voorzitter: U hebt de verklaring dus eigenlijk getekend op grond van de voorlichting, die u van uw meerderen hebt ontvangen?

A. Neen, dat niet. Deze voorlichting gaf ons een duidelijker beeld van de toestand. Onze meerderen beschikten over meer inlichtingen dan wij. Wij kregen de indruk, dat Nederland zou blijven zoals het was, dat wij als gemeenschap zouden blijven bestaan en dat deze gemeenschap verder niet zou worden aangetast.

80051. De Voorzitter: Hebt u de vraag om al of niet te tekenen ook getoetst aan de inhoud van de erewoordsverklaring? Het ging toen om een bepaald erewoord en volgens de tekst daarvan ging deze verklaring vrij ver. Hebt u, toen u tekende, zich rekenschap gegeven van de inhoud van het erewoord?

A. Inderdaad.

80052. De Voorzitter: Ging dit, naar uw mening, niet te ver?

A. Onzes inziens kon er onder de heersende omstandigheden toch niets worden gedaan. De inhoud van de verklaring kwam er op neer, dat er geen handeling of verzuim mocht worden gepleegd tegen de Duitse Staat.

80053. De Voorzitter: De laatste zin luidt: „Ik zal geen handeling begaan of verzuim plegen, waardoor het Duitse Rijk schade, van welken aard ook, zou kunnen lijden.”

U hebt dus de verklaring getekend en daarna bent u naar Engeland overgestoken. Hebt u de Duitsers toen medegedeeld, dat u de verklaring introk?

A. Wij hebben de avond vóór wij weggingen de verklaring in een enveloppe gedaan; een collega van mij zou deze op de bus doen.

80054. De Voorzitter: Werd dit in het algemeen beschouwd als de juiste wijze, waarop men zijn erewoord introk? Een methode zou zijn geweest het erewoord terug te geven aan een Duitse autoriteit, waardoor deze in de gelegenheid zou worden gesteld iemand in krijgsgevangenschap te brengen.

A. Wij hebben de erewoordsverklaring rechtstreeks teruggezonden aan de hoogste militaire autoriteit in Nederland, generaal *Christiansen*.

80055. De Voorzitter: De opvatting is hier wel verkondigd, dat men, indien men deze herroeping op de juiste wijze had willen doen, men de erewoordsverklaring persoonlijk had moeten teruggeven om daarna in krijgsgevangenschap te gaan.

A. Dat hebben wij wel overwogen.

80056. De Voorzitter: U hebt dus gemeend, dat u de juiste wijze hebt gevolgd om de erewoordsverklaring terug te geven?

A. De toestand was op dat ogenblik zó, dat wij vier dagen nodig hadden om uit Nederland te komen, zodat de Duitse bezetter gedurende die tijd ruimschoots de gelegenheid had ons gevangen te nemen.

80057. De Voorzitter: Was u op het ogenblik, dat u de verklaring ondertekende, van mening, dat deze ieder ogenblik kon worden herroepen?

A. Ja, dat was ons ook nadrukkelijk medegedeeld.

80058. De Voorzitter: Is dat één van de redenen geweest, waarom u toch hebt getekend?

A. Ja. Iemand heeft eens voor ons een rede gehouden te Amsterdam, waarbij werd gezegd, dat men te allen tijde op deze verklaring kon terugkomen.

80059. De Voorzitter: Bent u alleen op reis gegaan of was er nog een ander?

A. Wij zijn met ons tweeën gegaan.

80060. De Voorzitter: Wie was de tweede?

A. Een collega van mij, de heer Storm van 's-Gravesande.

80061. De Voorzitter: Wat is er gebeurd, toen u in Engeland kwam? Heeft men u ondervraagd over de erewoordsverklaring?

A. Er is slechts zijdelings over gesproken.

80062. De Voorzitter: Hebt u lang moeten wachten, voordat de Regering had besloten u weer in dienst te nemen?

A. Die indruk heb ik nooit gehad, integendeel. Van de marinezijde is ons nooit een strobreed in de weg gelegd.

80063. De Voorzitter: Bent u direct in dienst genomen?

A. Er waren enige praktische moeilijkheden; wij hadden last van reumatiek, zodat wij niet onmiddellijk daadwerkelijk in dienst konden treden.

80064. De Voorzitter: Hebt u, toen u in Engeland was aangekomen, een verklaring tegenover de Nederlandse autoriteiten moeten afleggen?

A. Wij zijn voor verschillende commissies verschenen, maar wat er precies is besproken, zou ik u werkelijk niet meer kunnen zeggen.

80065. De Voorzitter: Ik heb hier een brief, waarin het volgende staat:

„Uit Nederland zijn naar Engeland overgestoken de luitenants-ter-zee der 3de klasse *A. de Jong* en jhr. *J. J. Storm van 's-Gravesande*. Deze officieren hebben aan den Bevelhebber der Zee-strijdkrachten het volgende medegedeeld: „Op 15 Juli 1940 hebben wij de volgende verklaring ondertekend: „Ik verklaar hierbij op eerewoord, dat ik, zoolang Nederland zich in oorlog bevindt met het Duitsche Rijk, geen enkele handeling zal plegen, direct noch indirect, gericht tegen dit Rijk en verder alles zal nalaten waardoor de Duitsche weermacht schade kan ondervinden." Deze verklaring was vergezeld van een begeleidend schrijven, ondertekend door den Schout-bij-Nacht *F. J. Heeris*, waarin stond vermeld, dat wij dit te allen tijde konden intrekken door eenvoudige terugzending van de duplicaatverklaring, welke in ons bezit bleef. Half September kregen wij een schriftelijk ontslagbewijs namens den Generaal der Vliegers *F. R. Christiansen*, door een Nederlandschen Generaal-Majoor ondertekend, dat wij met ingang van 15 Juli 1940 waren ontslagen als officier. Na ons vertrek uit Nederland is bedoelde verklaring door een tusschenpersoon teruggestuurd aan den Generaal der Vliegers *Christiansen*."

Is dit juist?

A. Ja, ik meen dit in het begin reeds te hebben verklaard.

80066. De Voorzitter: Ja, maar ik wilde weten of dit resumé juist is.

A. Ja,

80067. De Voorzitter: Deze tekst van de erewoordverklaring is anders dan de officiële tekst.

A. Ja, dat is mogelijk. Wij hadden deze verklaring uiteraard niet bij ons.

80068. De Voorzitter: U hebt deze verklaring dus uit uw geheugen geciteerd?

A. Inderdaad.

80069. De Voorzitter: Het erewoord, dat is getekend, luidde als volgt:

„Hierdoor verzeker ik op eerewoord, dat ik gedurende dezen oorlog, althans zoolang Nederland zich met het Duitsche Rijk in oorlogstoestand bevindt, aan geen enkel front noch direct, noch indirect zal deelnemen aan den strijd tegen Duitschland. Ik zal geen handeling begaan of verzuim plegen, waardoor het Duitsche Rijk schade, van welken aard ook, zou kunnen lijden."

Zoals u hebt weergegeven, zou de verklaring luiden:

„Ik verklaar hierbij op eerewoord, dat ik, zoolang Nederland zich in oorlog bevindt met het Duitsche Rijk, geen enkele handeling zal plegen, direct noch indirect, gericht tegen dit Rijk, en verder alles zal nalaten waardoor de Duitsche weermacht schade kan ondervinden."

Hierin is een nuancering, waardoor de erewoordsverklaring, zoals u die hebt afgelegd, een strengere betekenis heeft dan die, welke u in Engeland hebt weergegeven.

A. Inderdaad, maar de uiteindelijke strekking was tenslotte dezelfde.

80070. De Voorzitter: De Regering te Londen is blijkbaar afgegaan op uw verklaring?

A. U wilt toch niet beweren, dat wij deze hebben verdraaid om een betere positie te verkrijgen?

De Voorzitter: Neen, wij beschuldigen u helemaal niet. U bent hier als getuige en wij willen slechts inlichtingen van u hebben. Indien het zo is, dat de Regering bij het innemen van haar standpunt is afgegaan op deze verklaring, zou daaruit een ander beeld kunnen ontstaan dan wanneer de Regering is afgegaan op de officiële tekst.

80071. De heer Hoogcarspel: Had u de indruk, dat de officiële tekst niet bekend was bij de Nederlandse Regering te Londen?

A. Men heeft ons wel gevraagd, wat wij hadden getekend, maar ik zou u niet precies kunnen zeggen of de officiële tekst bekend was.

De heer Hoogcarspel: Het maakt wel verschil of de tekst bij de Regering bekend was of dat men moest afgaan op hetgeen men uit het geheugen wist.

80072. De Voorzitter: Wanneer bent u weer in dienst gesteld?

A. Ik weet niet meer met zekerheid of dit met ingang van de dag van ons vertrek uit Nederland dan wel de dag van aankomst in Engeland was. Dit is echter na te gaan bij het Ministerie van Marine.

80073. De Voorzitter: Wanneer hebt u weer effectief dienst gedaan?

A. Met ingang van 1 Mei 1941, de dag van onze aankomst.

80074. De Voorzitter: Hebt u niet een periode van afwachten doorgemaakt?

A. Die indruk heb ik nooit gekregen. Wij hebben gewacht tot ons transport voor de Oost gereed was; er was niet eerder een schip dan 10 Juni 1941.

80075. De Voorzitter: Hebt u niet op een gegeven ogenblik een bericht ontvangen, waarbij de Regering u weer in dienst stelde en u een bepaalde bestemming opgaf?

A. Neen. Voor zover ik heb begrepen, werd ons ontslag van Duitse zijde als waardeloos beschouwd. Wij waren door de Koningin benoemd, en deze benoeming kon niet door de Duitsers worden ingetrokken. Er is ons nooit medegedeeld, dat wij als tijdelijk ontslagen waren beschouwd; financieel hebben wij het ook nooit bemerkt.

80075a. De Voorzitter: Met betrekking tot het erewoord staat in artikel 10 van het Haags Verdrag:

„In zoodanig geval zijn zij gehouden onder verband van hunne persoonlijke eer met de meeste nauwgezetheid, zoo tegenover hunne eigen Regeering, als tegenover de Regeering, die hen heeft gevangengenomen, de verplichtingen te vervullen, die zij op zich mochten hebben genomen. Hunne eigen Regeering is alsdan gehouden van hen geenerlei dienst te vorderen of aan te nemen, strijdig met het gegeven woord".

De Nederlandse Regering heeft zich beraden, of zij dit al dan niet mocht doen. Blijkbaar is dit echter niet zoodanig geweest, dat u hebt kunnen vaststellen, dat hierover strijd is gevoerd. Hebt u zelf nog iets op te merken?

A. Neen.

De Voorzitter: Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

A. DE JONG.

ALGERA, voorzitter.

HOOGCARSPHEL.

POSTHUMUS.

OOSTERHUIS, griffier.

ZITTING VAN WOENSDAG 31 MEI 1950

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Schmal en Hoogcarspel, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

PETRUS WILHELMUS BEST,

oud 69 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
luitenant-generaal, militair raadsheer in de Bijzondere Raad van
Cassatie.

Hij legt de eed af als getuige.

80076. De *Voorzitter*: U bent opgeroepen om ons enkele inlichtingen te verstrekken over de kwestie van het erewoord. Zelf bent u daarbij nogal nauw betrokken geweest. Misschien kunt u ons een uiteenzetting geven van wat er zich heeft afgespeeld te dezen aanzien tussen de capitulatie en ongeveer midden Juli?

A. Kent u de brochure van *van Lawick*? Daar staat het verloop in. U wilt daar misschien een aanvulling op hebben?

De *Voorzitter*: Ik zou graag dit vraagstuk van uw persoonlijke kant zien belicht. Daar staat trouwens ook niet alles in. Het historisch verloop staat er niet in beschreven.

A. Het komt hierop neer. Vóór het vertrek van generaal *Winkelman* was het erewoord al aan de orde gesteld.

80077. De *Voorzitter*: Ik geloof, dat het begin is geweest een vergadering, die einde Mei 1940 heeft plaats gevonden.

A. De juiste datum weet ik niet meer.

80078. De *Voorzitter*: Dat was een vergadering van hoge officieren. Bent u daarbij ook tegenwoordig geweest?

A. Onder generaal *Winkelman* nog?

De *Voorzitter*: Ja.

A. Ja, daar ben ik ook bij geweest. Het was eigenlijk een oriënterende vergadering om onderling van gedachten te wisselen over wat het beste standpunt zou zijn, wanneer de Duitsers ons iets zouden vragen om te tekenen. Generaal *Winkelman* heeft toen mij als oudst-aanwezend opperofficier gevraagd, hoe ik er over dacht. Ik heb direct gezegd, dat dit voor mij geen vraagpunt was. Wanneer men ons op een verklaring in vrijheid zou willen stellen, zou ik daar nooit op in kunnen gaan, omdat ik het gevoel had, dat dit niet in overeenstemming was met de eed van trouw, die wij aan H.M. de Koningin hebben afgelegd.

80079. De *Voorzitter*: Op welke wijze acht u een erewoord niet in overeenstemming met de eed van trouw aan de Koningin?

A. Omdat, gezien het feit, dat de Koningin in Engeland de strijd tegen de overweldiger voortzette, wij niet meer de trouw, die van ons werd verlangd, zouden kunnen toepassen.

80080. De *Voorzitter*: Met andere woorden, dat u niet meer de strijd tegen Duitsland zou kunnen voortzetten.

A. Ja. Ik was gebonden door mijn eed en de eed van trouw was dan een papieren aanfluiting geworden. Die vergadering is later voortgezet. Er zijn allerlei discussies over utiliteitsoverwegingen gehouden, waarmede ik mij in principe toch niet kon verenigen. Het

is gebleven bij een onderlinge gedachtenwisseling. Iedereen kon dus vrijuit spreken; volgens mij ging de algemene tendenz in de richting van tekenen dier verklaring. Een bepaald besluit is door de generaal niet genomen. Daarna schijnt er nog een tweede vergadering te zijn geweest.

80081. De *Voorzitter*: Waar ging het feitelijk om?

A. Welke houding het officierenkorps zou aannemen, wanneer de Duitsers ons eens zouden voorstellen om op erewoord in vrijheid te worden gesteld.

80082. De *Voorzitter*: Daarbij was nog niet in de bespreking betrokken de eventuele concrete inhoud van dat erewoord?

A. Neen, het was alleen een oriënterende bespreking „voor het geval dat“.

80083. De *Voorzitter*: Dat er „een“ erewoord zou worden gevraagd?

A. Dat wij op erewoord in vrijheid zouden worden gesteld.

80084. De *Voorzitter*: Wat was over het algemeen de gedachte over de mogelijke inhoud van dat erewoord? Men verwachtte waarschijnlijk lang niet die scherpe vorm, waarin dat later werd geëist?

A. Het was naar mijn mening een algemene bespreking over een algemeen denkbeeld, niet over een concreet voorstel, want dat is pas later aan de orde gekomen.

80085. De *Voorzitter*: Er kunnen omstandigheden zijn, waarin het geven van een erewoord te verdedigen is.

A. Nu komen wij op de brochure van *van Lawick*, die dit vraagstuk uitvoerig behandelt.

80086. De *Voorzitter*: Ik vraag dit nu in verband met de besprekingen, die op die vergadering zijn gehouden. Wanneer men aanneemt, dat de mogelijkheid bestaat, dat „een“ erewoord toelaatbaar is, kan men daarover spreken, maar er kan ook een erewoord worden gevraagd, waarvan de inhoud het niet toelaat om te tekenen.

A. Volgens mij is dat in die vergadering niet tot een definitief besluit gekomen. Er is een gedachtenwisseling geweest zonder enig positief resultaat.

80087. De *Voorzitter*: Maar het ging daarbij toch in ieder geval over een ontoelaatbaar erewoord?

A. Toelaatbaar of ontoelaatbaar, daarover waren de meningen verschillend, naargelang het standpunt, dat ieder van de personen ter vergadering innam. Er waren nogal verschillen hieromtrent.

80088. De *Voorzitter*: U hebt later, naar ik meen, ook een erewoord afgegeven, toen u in krijgsgevangenschap verbleef. Over een dergelijk soort erewoord ging het in die vergadering toch niet?

A. Neen, dat van mij was een zeer bijzonder geval.

80089. De *Voorzitter*: Generaal *Winkelman* heeft later ook een erewoord afgegeven, dat echter van heel ander kaliber was dan de kwestie, waarover wij hier spreken.

A. Ja, dat staat buiten deze zaak, zou ik haast zeggen. Het was niet het principiële van de zaak. Het principiële van deze kwestie werd met algemene woorden besproken. Men zou eigenlijk populair kunnen zeggen: „Ze dronken een glas“ enz., maar bepaald iets uit de bus komen, neen, dat was niet het geval. Dat is niet gebeurd. Er is daarna nog een tweede vergadering geweest, waar ik niet bij ben geweest.

80090. De Voorzitter: Wanneer is die ongeveer gehouden?

A. Dat is daarna geweest, maar vóórdat generaal *Winkelman* is vertrokken. Wat er toen uit de bus is gekomen en of er iets uit de bus is gekomen, weet ik nu nbg niet. Op 29 Juni, de Anjerdag, heeft de generaal het felicitatieregister getekend op het Paleis en 1 Juli is hij in de nacht naar Duitsland weggevoerd, wat grote beroering heeft verwekt in het leger, in de troep.

80091. De Voorzitter: Hebt u vóór 1 Juli niets meer gehoord over de kwestie van het erewoord?

A. Ik niet.

80092. De Voorzitter: U hebt dus ook geen kennis gehad van het stuk, dat is verzonden door de heer *Hasselman*? Hij heeft daarin aangeraden om de verklaring op erewoord af te geven.

A. Ik heb er later bij geruchte iets van gehoord, toen ik in krijgsgevangenschap was, maar ik ben niet op de hoogte geweest van het stuk en ook niet met het feit, dat het er inderdaad is geweest. Toen de generaal weg was, kwamen er verschillende mensen uit het leger om te vragen, hoe ik er over dacht, want de hogere in anciënniteit, generaal J. J. G. *baron van Voorst tot Voorst*, was ook weg. Ik was op dat moment dus de oudste officier met de hoogste rang. De mensen vroegen mij, wat zij moesten doen. Toen was er inderdaad de kwestie van het geven van het erewoord in verband met de verklaring, die de Duitsers van ons vroegen. Ik heb hun gezegd, dat ik hun mijn persoonlijke mening wilde mededelen, maar die was absoluut zuiver persoonlijk en wellicht niet in overeenstemming met de mening van de meerderheid. Kortom, ik heb dit met de chef van mijn staf besproken en ten slotte heb ik het nuttig gevonden om op 5 of 6 Juli, naar ik meen, een vergadering te beleggen van alle opper- en vlag-officieren, die ik onder die omstandigheden kon bereiken.

80093. De Voorzitter: Er is daarvóór ook nog een bijeenkomst geweest.

A. Bij mij?

De Voorzitter: U bent er althans bij tegenwoordig geweest. Het was een bijeenkomst, die, naar ik meen, op het algemeen hoofdkwartier is gehouden en waarbij ook generaal *van Voorst tot Voorst* tegenwoordig was.

A. Daar ben ik niet bij geweest.

80094. De Voorzitter: Ik heb hier een notitie, waarin staat: „In de kamer van generaal *van Voorst* waren, voor zover ik mij dat herinner, aanwezig de drie bovengenoemde heren, generaal *Best* en kolonel *Thoden van Velzen*”.

A. Ik was daar pertinent niet bij.

80095. De Voorzitter: Wat hier staat, is dus onjuist?

A. Dat is inderdaad onjuist. Die mijnheer heeft gezegd: „Voor zover ik mij herinner”.

80096. De heer Schmal: Hij herinnert zich dus, dat iemand er was, die er niet was. Dat is euphemistisch uitgedrukt. Ik kan me voorstellen, dat men iets vergeet, maar als ik mij nu herinner, dat u ergens was, terwijl uit anderen hoofde komt vast te staan, dat u zich daar niet bevond.....

A. Dat laatste wist hij niet, toen hij dat zei. Dat is het verschil.

80097. De Voorzitter: U bent dus wel tegenwoordig geweest bij die vergadering op 6 Juli. Was u daar voorzitter van?

A. Ja. Hebt u daar een verslagje van gekregen?

80098. De Voorzitter: Ja, daar heb ik een verslagje van. Is u er iets van bekend, dat generaal *Winkelman* een bepaald standpunt heeft ingenomen, dat hij kenbaar heeft gemaakt?

A. Neen, dat is mij niet bekend. Wat ik er van heb gehoord, is op die vergadering van 6 Juli geweest.

80099. De Voorzitter: Wat hoorde u er toen van?

A. Ik hoorde toen, dat de jonge generaal *van Voorst* een verklaring of uitdrukking van generaal *Winkelman* had opgetekend, waaruit zou blijken, dat hij zich verenigde met de verklaring, die de Duitsers zouden vergen. Dat was mij bij de aanvang van die vergadering volkomen onbekend en generaal *van den Bent* wist er ook niets van, terwijl ook meer anderen er niets van wisten. Ik heb toen besloten kolonel *van Alphen* met dat papiertje bij mij te ontbieden. Inderdaad stond daar een zinsnede op, waaruit ik kon opmaken, dat als dat de woorden waren geweest van generaal *Winkelman*, hij instemde met de verklaring, zoals de Duitsers die gaven.

80100. De heer **Hoogcarpsel**: Kende generaal *Winkelman* op dat ogenblik de tekst van die verklaring?

A. Ik heb hem na die eerste vergadering en na zijn arrestatie in Nederland niet meer gesproken. Als u mij dus vraagt: Kende hij dit of kende hij dat, dan moet ik u daarop het antwoord schuldig blijven. Ik weet het niet. Het schijnt, dat generaal *Winkelman* de inhoud van de bewuste aantekening later heeft gedesavouéerd. Dat weet u waarschijnlijk wel. Ik kan niet zeggen, of generaal *Winkelman* iets wel of niet wist, iets wel of niet goedvond. Ik heb wel geruchten hierover gehoord, maar zeker weten, doe ik het niet.

De heer Schmal: Hij was weg!

A. Ja, hij was weg.

Ik kon nergens verder mijn licht opsteken. In die vergadering heeft generaal *van den Bent* er wel zijn bevreesing over uitgesproken, dat men na de arrestatie van generaal *Winkelman* wist, wat zijn mening was over een verklaring, die pas daarna is gekomen! Dat blijft ook voor mij een zeer mysterieus punt.

80101. De heer Hoogcarpsel: U weet toch wel uit die eerste vergadering hoe generaal *Winkelman* dacht over het afgeven van een erewoord in het algemeen.

A. Dat moet ik u tegenspreken, want het was zuiver een voor de generaal informerende bespreking. Hij won mijns inziens als het ware stemmen uit de vergadering in om daar later bij het bepalen van zijn standpunt eventueel rekening mee te houden.

80102. De heer Hoogcarpsel: Hij heeft toen dus zijn eigen standpunt niet uiteengezet?

A. Neen. Dat is overigens ook begrijpelijk. Hij kon bezwaarlijk staande de vergadering bij zoveel meningen ineens zeggen: En nu is het zo. Daarvoor was dit vraagstuk, bezien van zijn standpunt, te moeilijk.

80103. De Voorzitter: Op de vergadering van 6 Juli was ook nog niet de officiële tekst bekend.

In het verslag staat:

„Al dadelijk bleek het ernstige bezwaar, dat de juiste inhoud der te vorderen verklaring op 6 Juli 1940 nog niet officieel bekend was.”

A. Nog niet officieel, maar deze was toch wel reeds in bespreking! Daarop sloeg de clause, die kolonel *van Alphen* toonde. Dat is toen ook besproken. Generaal *Carstens* heeft toen opgemerkt, dat tussen twee woorden in nog het woord „opzettelijk” zou komen. Daaruit blijkt, dat wij ter vergadering, dank zij de inlichtingen van kolonel *van Alphen*, wel wisten, hoe die tekst waarschijnlijk zou luiden.

80104. De Voorzitter: Ook is nog ter sprake geweest, dat die verklaring ieder ogenblik kon worden herroepen.

A. Dat is later door het opperbevel, voor zover dat tenminste nog aanwezig was, als toelichting bekendgemaakt.

80105. De Voorzitter: U hebt waarschijnlijk nooit een officiële verklaring van Duitse zijde gezien, waarin dat werd bevestigd?

A. Neen, die heb ik nooit gezien. Er is een mededeling geweest van het hoofdkwartier, van één of andere kapitein of van kolonel *van Alphen* zelf, dat die verklaring te allen tijde kon worden herroepen.

80106. De **Voorzitter**: Wat is het resultaat geweest van die vergadering?

A. Er waren eigenlijk maar twee heren tegen om een erewoord af te geven. Dat waren generaal *van den Bent* en ik. De anderen waren er vóór of neutraal, als men dat zo noemen kan. De laatsten bleven een beetje op de vlakte.

80107. De heer **Hoogcarspel**: Zij waren er vóór, bedoelt u waarschijnlijk.

A. Niet met zoveel woorden. In zo'n groot gezelschap zijn er altijd een paar, die het woord voeren; de rest neemt een afwachter houding aan. Het eindresultaat was, dat generaal *van den Bent* en ik alleen stonden met onze mening.

80108. De **Voorzitter**: U hebt daar ook een verklaring gegeven over de verhouding tussen een verklaring op erewoord en de eed van trouw aan de Koningin. Er staat in dit stuk:

„Luitenant-Generaal *Best* geeft in antwoord hierop als zijn meening te kennen, dat deze vraag in ontkenningen zin moet worden beantwoord, aangezien de Nederlandsche Regeering, waarvan H.M. de Koningin aan het hoofd staat, zich in volen oorlog acht met Duitschland en de onderhavige verklaring feitelijk het nakomen van den officierseed belet.”

Dat was uw mening, die u nu bevestigt.

A. Die ik in de eerste vergadering als eerste woordvoerder ook dadelijk heb geponeerd.

80109. De **Voorzitter**: Is u daarna de officiële tekst voorgelegd om te tekenen?

A. Ja, maar dat heb ik toen geweigerd.

80110. De **Voorzitter**: Hebt u de indruk, dat officieren bewerkt zijn, ook van de kant van het algemeen hoofdkwartier, om tóch maar te tekenen?

A. Ja, dat geloof ik stellig. Niet alleen van het hoofdkwartier, maar ook van de divisiecommandanten, onder allerlei motieven, die de mijne niet zijn. Die motieven kent u natuurlijk uit de brochure *van Lawick*: Het aanwezig zijn hier tot steun van de bevolking en tot steun van de reserve-officieren, enz., enz.

80111. De **Voorzitter**: U bent dus van oordeel, dat dit allemaal omstandigheden zijn, die van geen belang waren bij de beoordeling van de vraag, of men deze verklaring kon tekenen of niet.

A. Van veel minder belang. Ik voor mij ben er nu nog van overtuigd, dat, wanneer het officierskorps in zijn geheel had geweigerd om de verklaring te tekenen en in krijgsgevangenschap was gevoerd, zulks een geweldige ruggesteun zou zijn geweest voor het verzet in Nederland; dat zou dan veel eerder en veel krachtiger zijn opgelaaid. Aan de andere kant acht ik het nog steeds absoluut verkeerd, dat officieren hun erewoord geven en toch in het verzet gaan werken.

80112. De **Voorzitter**: U bedoelt, dat, wanneer het erewoord eenmaal is gegeven, het ontoelaatbaar moet worden geacht, dat men dat erewoord verbreekt.

A. Behalve onder de twee omstandigheden, die generaal *van Lawick* noemt: dat de vijand contractueel zijn woord breekt, en in de tweede plaats, dat men niet accepteert, dat men zijn erewoord terugneemt.

80113. De **Voorzitter**: U vindt dus onvoldoende reden in het niet houden van het erewoord, omdat de Duitsers volkenrechtelijk verschillende zonden zouden hebben bedreven, of dat zij zich in Nederland slecht hebben gedragen?

A. Als er geen enkele mogelijkheid van tegenactie tegenoverstond, krijgt men natuurlijk een sterk geforceerde toestand. De tegenactie, die men daartegen kon stellen, staat ook in de brochure en is: opzeggen en zich ter beschikking stellen.

80114. De **Voorzitter**: Welke wijze van opzeggen moet naar uw oordeel hiervoor worden gebruikt? Het zich weer presenteren bij de Duitsers of het per post een mededeling verzenden, dat men zijn erewoord intrekt?

A. Neen, dat laatste vind ik niet fair. Wanneer oorspronkelijk men in materiële zin in de macht van de tegenpartij was, kan men niet *buiten* zijn macht blijven en dan zijn erewoord intrekken. Daarin zit voor mij iets unfairst, althans men maakt een ongelijkwaardige uitgangstoestand. Deze toestand moet weer dezelfde zijn, wanneer men het contract opzegt, Er zit natuurlijk ook een gevoels-element in.

80115. De **Voorzitter**: Bent u ook van oordeel, dat de Nederlandse Regering fout heeft gehandeld door de Nederlandse officieren, die hun erewoord hebben verbroken, weer in dienst te nemen?

A. Principieel, ja.

80116. De **Voorzitter**: U weet waarschijnlijk, dat dat inderdaad is gebeurd?

A. Ja, en principieel blijf ik dat onjuist vinden.

80117. De **Voorzitter**: U neemt dus de volledige verbondenheid aan artikel 10 van het Haags Verdrag aan?

A. Ja.

80118. De **Voorzitter**: Was het geven van het erewoord aan de Duitsers door de Nederlandse wetgeving toegestaan?

A. Zoals in die brochure staat, gaf ons Velddienstvoorschrift het met zoveel woorden te kennen.

80119. De **Voorzitter**: Is dat naar uw oordeel een uitwerking van artikel 10 van het Haags Verdrag?

A. Of het een rechtstreekse uitwerking is, weet ik niet. In elk geval sluit het goed bij elkaar aan.

80120. De **Voorzitter**: In dat punt staat:

„Een krijgsgevangene kan niet worden gedwongen zijn vrijheid op erewoord aan te nemen; evenmin heeft hij recht op invrijheidsstelling, indien hij bereid is zijn erewoord te geven. Een erewoord moet onder alle omstandigheden met uiterste nauwgezetheid worden nagekomen.”

A. Ja, daar gaat het om.

80121. De heer **Schmal**: Acht u „onder alle omstandigheden” ook inbegrepen, wanneer de tegenpartij zich niet aan het Haags Verdrag houdt?

A. Ja, want met dat voorbehoud is het erewoord niet gegeven. Ik bedoel, dat het mijns inziens ook niet als stilzwijgende *conditio sine qua non* in die verklaring lag opgesloten.

80122. De heer **Schmal**: Maar uit artikel 10 van het Haags Verdrag vloeit wel de verplichting voort van het zich houden aan het erewoord.

A. Ja, voor het individu. In het Velddienstvoorschrift staat toch het voor het individu bepaalde.

80123. De heer **Schmal**: Moet men zich ook verbonden achten tegenover een vijand vanwege de andere artikelen van het Haags Verdrag?

A. Wat u nu betreft, vind ik een zijterrein. Men moet mijns inziens op het terrein blijven, waarop men begonnen is. Het was een contractuele overeenkomst. Wanneer men zijpaden inslaat, komt men in verwickelingen terecht, waar een gewoon mens niet meer uitkomt.

De heer **Schmal**: Dat is ook gebleken.

A. Ik voel dit allemaal als achteraf redeneren. Op het moment, waarop men voor het feit wordt gesteld, moet men zijn besluit nemen en kan men niet afwachten, wat er misschien later nog gebeuren kan. Dat riekt naar goedpraterij.

De heer **Schmal**: Dat ben ik wel met u eens, maar ik informeer alleen, hoe u daarover denkt.

A. Ik vind het volkomen reëel, dat, wanneer later blijkt, dat *Hitler* en consorten zich niet houden aan de conventies, men de vijand mededeelt, dat men de overeenkomst niet wenst te bestendigen. Wat is daar tegen? Dat is toch volkomen correct.

Er is nog een andere oplossing mogelijk, zoals mij is gebleken, toen ik in krijgsgevangenschap verbleef. Ik ben in een kamp geweest, waar ook een Noorse kolonel was. Hij vertelde mij, dat de Noorse opperbevelhebber, wiens stafchef hij was geweest, aan zijn officieren had gelast -- of gevraagd, dat weet ik niet meer -- de verklaring te tekenen. Hij zelf echter heeft geweigerd de verklaring te tekenen en ging dan ook prompt in krijgsgevangenschap. Bedoalde kolonel ging ook in krijgsgevangenschap, doch uitsluitend, omdat hij door de Duitsers werd verdacht van ondergronds werk. Zij hebben dat echter niet kunnen bewijzen. De Noorse oplossing kon naar mijn smaak echter niet zó krachtig stimulerend inwerken op het verzet als ik mij had voorgesteld.

80124. De heer **Hoogcarspel**: Bent u van mening, dat een officier verplicht is zich als krijgsgevangene te melden na de capitulatie?

A. Het begrip onderduiken, bestond in die tijd nog niet.

80125. De heer **Hoogcarspel**: Er zijn er toch wel ondergedoken.

A. Dat is mij niet bekend.

De heer **Hoogcarspel**: Het was natuurlijk een niet zo algemeen verspreid begrip als dit later is geworden.

A. Generaal *Winkelman* was bij de capitulatie overeengekomen, dat hij zijn volle medewerking zou geven aan de demobilisatie van het leger. In de capitulatievoorwaarden van 15 Mei 1940 was bepaald, dat de officieren de chefs bleven van hun manschappen en dat zij voor de rust en orde van hun troependelen verantwoordelijk werden gesteld. Onder die omstandigheden dacht in feite niemand er aan, zich aan deze verplichting te onttrekken. Wanneer er al militairen zijn geweest, die een voorgevoel hadden, dat het mis zou gaan, en zijn ondergedoken, zullen dat er maar enkelen geweest zijn.

De heer **Hoogcarspel**: Het is ook maar een enkeling geweest.

A. U zult misschien willen weten, waarom ik uiteindelijk in krijgsgevangenschap wel de verklaring heb ondertekend.

De **Voorzitter**: Dat valt eigenlijk een beetje buiten het kader van dit onderzoek, maar wanneer u daarvan mededeling wilt doen.....

A. Dat wil zeggen: wanneer u er prijs op stelt.

De **Voorzitter**: Het kan misschien wel van waarde zijn.

A. Toen ik in krijgsgevangenschap ging, was ik al niet gezond en onder doktersbehandeling. Tenslotte ben ik in de Oost Sudeten terechtgekomen, waar 's winters een erg ruw klimaat is. Ik ben daar zeer ernstig ziek geworden, longontsteking, asthma, enz., en werd meer dood dan levend in een veldlazaret opgenomen, waar ik een paar maanden heb gelegen. De doktoren daar hebben gezegd: „Maak, dat je wegkomt hier vandaan, dit klimaat kun je niet verdragen en tracht naar een milder klimaat te komen". Ik heb in Berlijn laten vragen of ik naar een gevangenenkamp mocht, dat meer westelijk aas gelegen in een milder klimaat, hetgeen echter werd geweigerd. In de Conventie van Genève staat, dat krijgsgevangenen ook bij een neutrale Mogendheid kunnen worden ondergebracht, wanneer die zich daarvoor beschikbaar stelt. Ik meende te weten, dat Zwitserland daartoe wel genegen zou zijn. Daarom heb ik te Berlijn laten vragen of ik naar Zwitserland mocht. Dat is ook geweigerd. Er zijn toen Duitse doktoren bij mij gekomen, die hebben gezegd, dat degenen, die mij hadden behandeld, hadden medegedeeld, dat ik daar vóór de winter weg moest. Anders zou ik het niet halen. Ik was dan ook zeer verzwakt. Noodgedwongen heb ik toen onder protest het stuk getekend.

80126. De **Voorzitter**: De inhoud daarvan was waarschijnlijk anders dan de verklaring, die hier werd bedoeld?

A. Ik weet niet meer precies, hoe die verklaring luidde, maar ik geloof, dat het op hetzelfde neerkwam, namelijk, dat ik mij niet tegen de Duitse staat zou richten.

80127. De **Voorzitter**: Hebt u misschien nog iets op te merken, waarvan u meent, dat het van belang kan zijn voor de commissie?

A. Neen.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen. Ik sluit het verhoor.

P. W. BEST.

ALGERA, voorzitter.

SCHMAL.

HOOGCARSPHEL.

OOSTERHUIS, griffier.

ZITTING VAN WOENSDAG 31 MEI 1950

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Schmal en Hoogcarspel, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

ADRIANCS RUDOLPHUS VAN DEN BENT,

oud 67 jaar, wonende te Amersfoort,
generaal-majoor b.d.

Hij legt de eed af als getuige.

80128. De **Voorzitter**: Ik zou u graag enkele vragen willen stellen over de kwestie van het erewoord, waarmede u te maken hebt gehad. Na de bevrijding bent u benoemd tot lid van de Commissie Verantwoording Krijgsgevangen Beroepsofficieren?

A. Ja.

80129. De **Voorzitter**: Daarbij hebben zich moeilijkheden voorgedaan naar aanleiding van het standpunt, dat de Regering heeft ingenomen ten aanzien van het erewoord.

Kunt u ons daarover een uiteenzetting geven?

A. Daarover zal ik u graag een uiteenzetting geven. Zoals u reeds zei, vormden generaal van *Voorst tot Voorst*, generaal *Koot* en ik de „Commissie Verantwoording Krijgsgevangen Beroepsofficieren". Wij hadden eigenlijk geen instructies. Wij werkten met subcommissies en de voorzitter heeft enige richtlijnen aan die subcommissies gegeven. Op een gegeven moment is aan de Minister van Oorlog een brief gericht, waarin de voorzitter van de commissie, generaal *van Voorst*, zijn standpunt uiteen heeft gezet ten opzichte van degenen, die de erewoordsverklaring hadden getekend, en ten opzichte van hen, die de daarin gedane belofte hadden verbroken. Het is een brief, gedateerd 10 Juli 1945, naar ik meen. Ik heb die brief in afschrift bij mij.

80130. De **Voorzitter**: Mag ik die brief even zien? In die brief wordt verwezen naar een brief van 25 Juni 1945.

A. Die brief is niet in mijn bezit. De brief van 10 Juli geeft het standpunt weer, dat generaal *van Voorst*, die deze aangelegenheid ampel met mij had besproken, en ik te zamen hadden ingenomen.

De **Voorzitter**: Misschien verdient het aanbeveling, dat u die brief even voorleest. Naar aanleiding daarvan zal ik u dan straks nog enige vragen kunnen stellen.

A. „Hetgeen ik naar voren bracht in mijn brief van 25 Juni jl., no. 5 P, persoonlijk" — dat is dus een brief geweest, die de voorzitter heeft gericht aan Minister *de Quay*; er was toen een snelle opeenvolging van Ministers van Oorlog, zoals u zich wel zult herinneren. Wat er precies in die brief staat, kan ik u niet zeggen. Ik geloof echter niet, dat dit aan de duidelijkheid van de brief, die ik voorlees, iets zal afdoen, wat betreft het standpunt, dat de commissie innam tegenover degenen, die de verklaring hadden afgelegd en haar hadden gebroken — „over het in dienst treden van officieren, die hun erewoord hadden gegeven om geen vijandelijke handelingen tegen Duitschland te verrichten, gaf den gang van zaken weer zooals deze zich te Londen, naar ik vernam, had ontwikkeld. Daarbij gaf ik het standpunt aan, hetwelk de toenmalige Regeering op grond van volkenrechtelijke bepalingen innam.

Dit leidde tot een samenvatting nopens dat standpunt als aan het slot van mijn brief was aangegeven.

Voortgezette en rijpere overweging van deze materie, waarvan ik aanvankelijk niet ten volle kennis heb kunnen dragen, en die ik in haar verschillende schakeeringen eerst geleidelijk heb kunnen

onderkennen en beoordeelen, nopen mij het navolgende uiteen te zetten. Ik doe dit ook, teneinde misverstand nopens mijn zienswijze te voorkomen.

Ik stel dan reeds dadelijk op den voorgrond, dat het standpunt, door de toenmalige Regeering ingenomen, door de erbij betrokken officieren niet als een vrijbrief mag worden opgevat om in strijd met hun erewoord te handelen. Wel dient te worden erkend, dat de opvattingen der Regeering — indien zij hiervan kennis droegen — het hun niet gemakkelijk hebben gemaakt.

Nochtans kon de officier zich slechts ontslagen achten van het *erewoord*, dat hij had gegeven, indien van Duitsche zijde de basis, waarop dit was gegeven — nl. het behouden of verkrijgen van de vrijheid — werd aangetast en de officier dus, ondanks zijn gegeven *erewoord*, in krijgsgevangenschap werd gebracht. Feitelijke opzegging van het *erewoord* was alsdan overbodig. Immers de vijand beschouwde zelf, door het ondanks het *erewoord* gevangen nemen, dat dit was vervallen.

Wanneer derhalve een officier uit krijgsgevangenschap ontvluchtte en niet opnieuw zijn *erewoord* gaf, was hij volkomen gerechtigd opnieuw tegen Duitschland zelfs met de wapens op te treden.

Wilde daarentegen een officier, die, na krijgsgevangen te zijn gemaakt, zijn *erewoord* had afgegeven om niets tegen den vijand te ondernemen en op grond daarvan de vrijheid had herkrege, bij nader inzien toch opnieuw aan den strijd deelnemen, dan stond hem slechts één weg open. Deze was zijn woord openlijk in te trekken, daarvan den vijand mededeeling te doen en zich aan te melden voor krijgsgevangenschap.

Daarna zou hij kunnen trachten *daaruit* te ontvluchten.

Het was juist de groote kracht en de onaantastbare houding van den officier, die zijn woord nimmer had willen geven, dat hij tegenover den vijand van zijn land geen enkele verplichting op zich had genomen.

De door de Deutsche Overheid van het beroepskader geëischte schriftelijke verklaring, welke door de Nederlandsche beroepsofficieren als „Ehrenwörtliche Erklärung" moest worden afgelegd, luidde, dat de onderteekenaar „gedurende dezen oorlog, althans zoolang Nederland zich met het Deutsche Rijk in oorlogstoestand bevindt, aan geen enkel front noch direct, noch indirect zal deelnemen aan den strijd tegen Duitschland" en dat hij „geen handeling zal begaan of verzuim plegen, waardoor het Deutsche Rijk schade, van welken aard ook, zou kunnen lijden".

Deze verklaring ontnam den onderteekenaar dus iedere mogelijkheid daadwerkelijk weer in den strijd, die door de Koningin en de Regeering werd voortgezet, in te grijpen. Het — ten einde persoonlijke vrijheid te verkrijgen — onderteekenen zonder dat de voorschriften het bepaalden¹⁾ of zonder dat de Koningin er machtiging toe verleende, was derhalve reeds in beginsel in strijd met de officierseer en den eed als officier. Slechts indien de opperbevelhebber van land- en zeemacht (na de overdracht der Regeeringsbevoegdheden aan hem) zou hebben verklaard — bekrachtigd door zijn handteekening —, dat het teekenen der verklaring niet in strijd was te achten met den officierseer van trouw aan de Koningin, zou men er toe gerechtigd zijn. Alsdan blijft het toch nog voor ieder een kwestie van *persoonlijk* aanvoelen wat de officierseer en de officierseer met zich brengen. Daarbij komt dan nog, dat, evenals van mili-

¹⁾ Punt 635 van het van kracht zijnde Nederlandsche Voorschrift Velddienst van 1936, deel II, luidt:

„635. Een krijgsgevangene kan niet worden gedwongen zijn vrijheid op *erewoord* aan te nemen; evenmin heeft hij recht op invrijheidstelling, indien hij bereid is zijn *erewoord* te geven.

Een gegeven *erewoord* moet onder alle omstandigheden met de uiterste nauwgezetheid worden nagekomen."

Deze bepaling, overgenomen uit de „Conventie nopens de behandeling van krijgsgevangenen", onderteekend te Genève door o.m. de Nederlandsche en de Deutsche regeering, behelst niet, dat de Nederlandsche regeering het geven van het *erewoord* toelaat.

Wel is het uitdrukkelijk gebod van de tweede zinsnede van essentieel belang voor de in dit schrijven behandelde quaestie.

tair standpunt beschouwd, de vijandelijke officier waardeering heeft — en dit toonden de Duitsche officieren den Nederlandschen generaals, die niet onderteekend hadden, herhaaldelijk door hun houding — voor het niet geven van het eerewoord, het door den vijand zou zijn aangevoeld als een uiting van hooge opvatting van den officiersplicht en van een krachtig Nederlandsch nationaal gevoel, indien het officierskorps vrijwel eenstemmig het geven er van had geweigerd.

Op grond van een en ander ben ik van meening, dat in beginsel aan geen enkel officier, die de verklaring onderteekende, ten einde zonder meer de vrijheid te verkrijgen of te behouden, de hoogste graad van betrouwbaarheid kan worden toegekend bij het thans in te stellen onderzoek naar die betrouwbaarheid.

Wel kan tenslotte zijn betrouwbaarheid als „goed” worden beoordeeld, indien mede rekening wordt gehouden met verzachtende omstandigheden, welke hun invloed kunnen hebben gehad bij het onderteekenen der verklaring.

Hiertoe reken ik vooral de mededeeling van het Hoofd der Afdeling Landmacht, Kolonel *M. W. L. van Alphen*, in zijn telexbericht aan alle autoriteiten van 5 Juli 1940 opperbevelhebber van land- en zeemacht, Algemeen Hoofdkwartier, Afdeling Landmacht, sectie: Kabinet, no. 1242, „dat ieder, die bereid is, de aangehaalde verklaring af te leggen, bevoegd is het gegeven woord te allen tijde weder terug te nemen.”

Ook valt daaronder de inhoud van den brief van bovengenoemden Kolonel van 12 Juli 1940, Algemeen Hoofdkwartier Afdeling Landmacht, sectie *Ib* no. 1880 A., dat naar zijn meening: „het aangegeven van de verklaring, die van de beroeps-militairen wordt gevraagd, onder de gegeven omstandigheden in 's lands belang is” (cursivering van mij).

Maar het was in strijd met de eer van den officier, wanneer hij, niet in een der bovenbedoelde gevallen verkeerende, zonder opzegging zijnerzijds, zijn eenmaal gegeven woord, dat hem de vrijheid verzekerde, verbrak en — terwijl hij zich aan de krijgsgevangenschap bleef onttrekken, — handelingen pleegde, welke het gegeven eerewoord aantastten. Een dergelijk officier kan dus in beginsel niet door de Regeering in dienst worden genomen, zelfs al was zij van meening, dat de Duitsche Regeering het recht miste, het geven van het eerewoord te vragen, immers het eerewoord was desondanks door den officier gegeven en werd door het weder in dienst treden door hem geschonden.

De vraag is derhalve aan de orde, wat de Commissie moet adviseeren, nu de Regeering wel van de diensten van enkelen van deze officieren heeft gebruik gemaakt.

Moet de Commissie adviseeren, deze officieren ter zake van eerewoordbreuk niet als officier te handhaven, nadat de Regeering aanvankelijk deze woordbreuk had veronachtzaamd en van de diensten dezer officieren had gebruik gemaakt bij de algeheele bevrijding van ons vaderland?

Het bevestigend antwoord kan aan geen twijfel onderhevig zijn.

Men zou naar voren kunnen brengen, dat het van grove *ondankbaarheid* zou getuigen tegenover degenen, die met gevaar voor hun leven hun persoon opnieuw in den strijd hebben ingezet, dat men ook te hunnen aanzien het verbreken van het eerewoord vraakt.

Nog daargelaten, dat het *onmogelijk* is een grens te trekken, waar binnen de officier dank zij zijn optreden te velde, nader vrij zou gaan, *tas* men aldus bewust het essentiele, de eigenlijke consequentie aan van het eerewoord, door den officier gegeven. En zulks in tweeërlei opzicht, nl. in de eerste plaats omdat het schenden van het eerewoord en dus van de eer van een officier wordt verschoond. In de tweede plaats omdat juist deze schending op grove wijze plaats vond, zijnde immers het eerewoord gegeven in de voornaamste plaats om de uiterste consequentie van het schenden er van te beletten, nl. het opnieuw opnemen van den strijd met de wapenen.

Slechts ten aanzien van hen, die, nadat zij hun eerewoord hebben verbroken, niet de wapens in de hand sneuvelde, zal men kunnen zeggen: „van de dooden niets dan goeds; met hun leven hebben zij ook de smet, welke op hen rustte, uitgewischt.”

Geldt het vorenstaande reeds voor den officier, wien het gegeven woord heilig is, a fortiori moet men verwachten, dat een Commissie van opperofficieren, die juist is ingesteld om betreffende de gedragingen en de betrouwbaarheid van officieren de Regeering van advies te dienen, in deze materie niet tot een andere conclusie kan komen. Zou een dergelijke Commissie deze conclusie niet zijn toegedaan, dan zou zij zich zelf als arbiter in eerezaken den officiersstand betreffende veroordeelen.

Ik wilde uwer Excellentie de kennisname van vorenstaande uiteenzetting ook daarom niet onthouden, omdat het hier betreft een zaak, waarin onze Regeeringen te Londen nauw waren betrokken, zoodat de huidige Regeering te maken heeft met de consequenties van een door vorige Regeeringen aangenomen houding.

De Luitenant-Generaal,
Adjutant in buitengewonen dienst
van Hare Majesteit de Koningin,
J. J. G. van Voorst tot Voorst.”

Deze brief was, voordat hij aan de Minister werd gezonden, geheel met mij besproken en generaal *van Voorst* en ik waren het in deze materie volkomen eens. U hebt mij gevraagd om u een korte uiteenzetting te geven over het verloop van deze zaak. Nadat deze brief aan de Minister van Oorlog is uitgegaan, heeft er een bespreking plaats gehad op het Kabinet van de Minister, waarbij generaal *Winkelman*, generaal *van Voorst* — de briefschrijver — en ik tegenwoordig waren. De Minister heeft toen gezegd, dat Zijne Excellentie had kennis genomen van deze brief, die de avond daarvoor in de Ministerraad was besproken. Van de 16 Ministers waren er 14 het met de Minister e-ns, dat de ideeën, die in de brief werden ontwikkeld, niet de hunne waren, voornamelijk voor wat betreft — en daarom ging het voornamelijk, zoals ik ook heb voorgelezen — degenen, die hun erewoord hadden gebroken en daarna op de een of andere wijze in verzetshandelingen tegen de Duitsers hadden gehandeld. De Minister heeft toen tegen generaal *van Voorst* en mij gezegd — tegen de leden van de commissie dus —, dat wij daarmee rekening zouden moeten houden, en waar de Minister het niet met ons eens was, hoopte hij, dat wij de gedragslijn, door hem aangegeven, in onze commissie zouden willen volgen. De Minister gaf ons 24 uur tijd om daaromtrent een beslissing te nemen en zei, dat het hem zeer zou spijten, dat in de commissie, reeds voordat deze begon te werken, al direct een storing zou komen, maar dat hij na 24 uur ons antwoord wilde weten, hoe wij hierover dachten. Ik heb toen persoonlijk gezegd, dat ik daarover niet hoefde te denken, dat ik had gehoord, wat de Minister had gezegd, en dat het mij erg speet, dat het een onaangename indruk zou maken, wanneer de commissie weer uit elkaar zou gaan, maar dat ik persoonlijk niet bereid was in deze commissie zitting te nemen, wanneer de door de Minister aangegeven gedragslijnen door de commissie zouden worden gevolgd. Ik mag dus in het kort even herhalen: Ik kon billijken, dat officieren op 14 Juli 1940 de erewoordsverklaring hebben afgelegd. Het zal u bekend zijn, dat er toen verschillende meningen dienaangaande bestonden. Ik heb dat kunnen begrijpen. Ik veroordeelde echter de mensen, die in Mei 1942 in krijgsgevangenschap waren gegaan, daaruit grotendeels wegens ziekte waren ontslagen op erewoord en die daarna handelingen hadden gepleegd tegen de vijand. Dat was dus de quintessens.

80131. De Voorzitter: U hebt daarin ook begrepen degenen, die op 14 Juli 1940 het erewoord hebben gegeven, maar die, voordat zij in krijgsgevangenschap zijn gegaan, het erewoord hebben gebroken en naar Engeland zijn uitgeweken?

A. Inderdaad, ik heb daarin begrepen allen, die het erewoord hebben gebroken, dus ook degenen, die door de Regeering zijn geaccepteerd. Ik wil nog even duidelijk uiteenzetten, dat ik hieronder dus niet begreep hen — en dat ik kon billijken de houding van het gros van het officierskorps, waarover men zich, zoals de Minister van Oorlog op de bijeenkomst mededeelde, aanvankelijk ook heeft gevraagd of zij te aanvaarden waren —, die de erewoordsverklaring hebben afgelegd en waarvan de Regeering heeft gezegd, dat zij hen nodig had. De Regeering kon in het nieuwe leger niet buiten hen. Ik heb dus de Minister medegedeeld, dat het mij speet, maar dat ik geen 24 uur nodig had om mij te bedenken. De Ministerraad was een andere mening toegedaan en de Minister van Oorlog eiste, dat wij de door hem thans gegeven richtlijnen zouden volgen. Ik bedankte als lid. De Minister heeft mij gevraagd, of ik, totdat er een opvolger voor mij zou komen, nog deel wilde uitmaken van de commissie, waarop ik heb gezegd, dat ik daartoe bereid was, onder één voorwaarde, nl. dat ik over de officieren, die voor de commissie kwamen, omtrent wie ik dus een andere mening was toegedaan dan de Minister, in een afzonderlijke nota van eigen mening zou kunnen doen blijken, hetgeen ook is geschied. Ik begreep, dat in die gevallen het advies van de commissie anders zou luiden dan het mijne. Generaal *Koot* deelde van de aanvang af de mening van de Minister in dit opzicht en thans zou ook de voorzitter de gegeven

richtlijnen volgen. Mijn afwijkende mening kon in feite geen invloed meer hebben op de beslissing van de Minister en het was mijnerzijds dan ook slechts een welwillende geste nog enige tijd lid van de commissie te blijven, totdat er een opvolger zou zijn benoemd.

In mijn plaats is de gepensioneerde generaal *Sillevis* gekomen. De commissie heeft toen verder gewerkt buiten mijn verdere weten. Voor het verhaal is echter nog wel nodig te vermelden — daarvan zal ik u ook een brief overleggen — wat het gevolg is geweest van de bespreking met de Minister. Tegenover de subcommissies moest een gedragslijn worden aangegeven. Wij hebben gewerkt met drie of vier subcommissies, waarvan oud-beroepsofficieren, die zelf wel getekend hadden in Juli 1940, lid waren. Wanneer die brief ook niet in uw bezit is, zou ik u willen vragen, deze brief ook door mij te laten voorlezen.

80132. De Voorzitter: Van welke datum is die brief?

A. Die brief is van 21 Juli 1945, gericht aan de subcommissies en houdt in de uiteindelijke richtlijnen.

De Voorzitter: Die brief is niet in ons bezit.

A. Dan is het misschien goed, Mijnheer de Voorzitter, daar u mij hebt gevraagd een uiteenzetting te geven van de gang van zaken in de commissie, deze brief aan u over te leggen. Ik zou het erg op prijs stellen, wanneer ik die brief van u later zou mogen terugontvangen.

U zult zien, dat daarin richtlijnen voorkomen, die zeer ernstig afwijken van die, welke als mijn mening worden gegeven in de brief van 10 Juli. Terwijl ik nog in de commissie zitting had, is de brief, die u nu in handen heeft, aan de subcommissies uitgegaan.

80133. De Voorzitter: Deze brief van 21 Juli geeft dus feitelijk de richtlijnen van de Regering aan?

A. Ja. U kunt zien, dat daarin wordt overgegaan tot heel andere ideeën dan die de commissie aanvankelijk had.

80134. De Voorzitter: Op grond van de bespreking met de Minister?

A. Ja.

80135. De heer Schmal: Eigenlijk op grond van de mening van het Kabinet.

A. Ja, het was de mening van de Minister, die, zoals gezegd, onze brief van 10 Juli in de Ministerraad heeft besproken, waarna Zijne Excellentie heeft medegedeeld, dat er van de 16 Ministers 14 het eens waren met het standpunt van de Minister.

80136. De heer Schmal: Dus de grootst mogelijke meerderheid.

A. Ja, de grootst mogelijke meerderheid was het met de ideeën van de Minister eens.

De heer Schmal: Welk Kabinet is dat geweest?

De Voorzitter: Dat was het Kabinet-Schertnerhorn-Drees.

A. Na de bespreking zijn deze richtlijnen dus door de voorzitter geaccepteerd. Ik heb deze brief niet onderschreven. Tijdens de bijeenkomst bij de Minister waren reeds met ons de aan de subcommissies te geven richtlijnen besproken; op mijn voorstel zijn nog enige wijzigingen in de brief aangebracht en daarna is de brief van 21 Juli uitgegaan. Ik had de voorzitter gevraagd, omdat ik niet de hoofdinhoud van die brief onderschreef, duidelijk daarop „Voorzitter” te zetten. Dat is echter intussen niet gebeurd.

80137. De Voorzitter: Er staat niet in deze brief, dat generaal *Koor* het ook eens was met die brief.

A. Generaal *Koot* was het eens met die brief, maar het staat er uiteraard niet afzonderlijk in vermeld, evenmin als er in vermeld staat, dat ik het niet met de inhoud eens was.

80138. De Voorzitter: Was deze zaak hiermede voor u afgedaan?

A. Voor mij wel, want na pl.m. zes weken ben ik verdwenen en is mijn opvolger gekomen.

80139. De Voorzitter: Is u die brief van 25 Juni bekend?

A. Die is mij niet bekend.

De Voorzitter: Ik heb die brief hier in afschrift.

A. Is dat de brief betreffende het betoog van generaal *Boerstra* en generaal *Schuurman*? Zij waren in die tijd zeer ernstig voor deze zaak geïnteresseerd.

80140. De Voorzitter: Ik zal u de brief even voorlezen. Misschien dat u daarin aanleiding vindt er iets over te zeggen.

„In antwoord op Uw kabinetschrijven van 22 dezer, no. 294, moge ik Uwer Excellentie berichten, dat de daarin behandelde aangelegenheid n.m.m. getoetst dient te worden aan het „Reglement betreffende de wetten en gebruiken van den oorlog te land.”

Artikel 10 van dit reglement zegt, dat

A. Deze brief heb ik ook bij mij, Mijnheer de Voorzitter. Ik heb mij dus vergist of slecht uitgedrukt, maar ik meende, dat u doelde op de brief, die hieraan voorafging. Dit is ook weer een antwoord aan de Minister van Oorlog, zoals u ook voorlas. Die brief van 22 Juni, die u noemde, is niet in mijn bezit.

80141. De Voorzitter: Dat is de brief van Minister de *Quay*, die ook in ons bezit is. Deze brief luidt:

„Hedenmorgen ontving ik bezoek van de Generaals b.d. *Schuurman* en *Boerstra*, die o.a. mijn aandacht vestigden op het feit, dat meerdere officieren, die de eerevoordsverklaring onder-teekenden, na de bevrijding van gedeelten van het land wederom als officier in dienst traden en soms zelfs werden bevorderd, ofschoon overeenkomstig de volkenrechtelijke bepalingen, indiennsttreding na het geven van het eerewoord eerst geoorloofd is na een volledige beëindiging van de vijandelijkheden.

Als voorbeeld werd genoemd de Generaal *van Nijnatten*, Hoofd van het Centraal Indeelingsbureau der Koninklijke Landmacht.

Gezien de huidige omstandigheden lijkt mij dit spijkers op laag water zoeken. Aangezien u mede als voorzitter van de Commissie van Onderzoek Uw opvattingen hebt over het „eere-woordprobleem” zou ik het op prijs stellen Uw oordeel te mogen vernemen over deze opmerking van bovengenoemde generaals.

De Minister van Oorlog,
Prof. Dr. J. E. de *Quay*.”

A. Dit geeft mij geen aanleiding hierover nog iets naders te zeggen. Gedurende onze krijgsgevangenschap waren te dien aanzien de meningen van ons vijven generaals dezelfde.

80142. De Voorzitter: Uw mening was dus, dat na de gedeeltelijke bevrijding van ons land de generaals of officieren, die de erevoordsverklaring hadden afgelegd, niet meer in dienst mochten worden genomen?

A. Ja, dat is mijn vaste overtuiging.

De heer Schmal: En de Minister noemt dat: spijkers op laag water zoeken!

A. Ja, ik vind dat toch geen spijkers op laag water zoeken. Verder wil ik mij hierover niet uitlaten. De gedragslijn van de Regering was naar mijn mening positief in strijd met de bestaande volkenrechtelijke bepalingen. De bespreking bij de toenmalige Minister is rustig verlopen, maar er zijn toch wel, zeer zeker mijnerzijds, krachtig meningen uiteengezet, die in ernstige mate van die van de Minister afweken. De Minister haalde o.a. het volgende voorbeeld aan. Hij onderstelde enige akelige gevallen, waarin familieleden van een officier door sluipmoordenaarshand van Duitse zijde zouden zijn gevallen, en vroeg, wat of betrokkene dan zou hebben moeten doen. Daarop heb ik geantwoord, dat ik mij inderdaad toestanden kan indenken, waarin men ingrijpt, en dat men force majeure zijn gegeven erewoord breekt, maar niet zoals door verschillende is gedaan, die, wegens ziekte uit krijgsgevangenschap ontslagen zijnde, wederom een erevoordsverklaring hebben afgelegd om niets tegen de Duitsers te ondernemen, terug zijn gekomen en hier in het verzet zijn gegaan. Ik geloof, dat dit — niet onderstelde, maar werkelijk gebeurde — niet te verantwoorden is. Begrijpt u mij goed, ik heb voor sommigen

hunner, in ander opzicht, veel respect, want er zijn kranige, moedige mensen bij, wier gedragingen in verband met het gegeven erewoord intussen niet te verantwoorden zijn.

80143. De **Voorzitter**: Hebt u nog meer stukken, die betrekking hebben op de erewoordskwestie?

A. Ik heb nog een stuk. Het is indertijd door generaal *Best* en mij opgesteld naar aanleiding van een vergadering, die heeft plaats gehad in begin Juli 1940. Generaal *Best* — hij was toen de oudste opperofficier — heeft de opper- en vlagofficiëren bij elkaar geroepen. De vergadering heeft plaats gevonden, omdat wij het in het algemeen gewaardeerd zouden hebben, daar de opperbevelhebber weg was en generaal *van Voorst* was geïnterneerd in Zwolle, dat er onzerzijds één algemene gedragslijn in zake de erewoordskwestie zou zijn. Er was geen lijn. De een vond, dat men wel moest tekenen, en de ander beredende, dat men het niet *kon* doen. In de vergadering is dat ook naar voren gekomen; ik heb toen gezegd, dat ik alleen bereid was, één lijn te volgen, wanneer die zou zijn: niet tekenen. Vorig jaar heb ik generaal *van Voorst* gesproken, die voor uw commissie was verschenen en mij vertelde, dat hij dat verslag van generaal *Best* en van mij aan u had overgelegd. Hij heeft daarvan waarschijnlijk dus afschrift gehad.

De **Voorzitter**: Dat is in ons bezit.

A. Dan nog iets, Mijnheer de Voorzitter, dat u mij niet hebt gevraagd, maar dat ik toch nog wel even naar voren zou willen brengen, namelijk, dat ik het erg heb betreurd, dat niet alle beroepsofficieren unaniem hebben geweigerd om die verklaring te tekenen, omdat ik er van overtuigd ben, dat, wanneer dat was gebeurd, dit juist in het begin van de oorlog bij de Duitsers indruk zou hebben gemaakt.

80144. De **Voorzitter**: Beschouwt u dat als een verzuim van degenen, die die richtlijnen zouden hebben moeten geven?

A. Ik beschouw het als een verzuim, dat er geen bepaalde verbodsbepaling bestaat in de voorschriften, dat officieren een dergelijke erewoordsverklaring niet mogen afleggen.

80145. De **Voorzitter**: Naar uw mening bestond dat verbod dus niet?

A. Neen, dat verbod bestond niet.

80146. De **Voorzitter**: Lag het dan niet op de weg van de leiding om in dezen een bepaald standpunt kenbaar te maken aan de beroepsofficieren?

A. De leiding, voor zover nog aanwezig, heeft dat gedacht te doen bij de vergadering van opperofficiëren, toen wij voor het geval gesteld werden; de uitslag is echter zodanig geweest, dat wij het niet met elkaar eens waren. Tenslotte hebben van de aanwezigen ter vergadering alleen generaal *Best* en ik niet, de anderen allemaal wel getekend.

80147. De **Voorzitter**: U weet waarschijnlijk niet het standpunt van generaal *Winkelman*?

A. Dat weet ik wel. Achteraf is gebleken, dat, wanneer de generaal had geweten, dat de verklaring zou luiden, zoals deze werd voorgesteld, hij zou hebben gezegd: niet tekenen! Deze verklaring was zodanig, dat men zich absoluut vastlegde. Men was aan handen en voeten gebonden en men kon niets meer doen. Het was, wanneer alle officieren hadden geweigerd, die verklaring te tekenen, een gelegenheid geweest een bewijs van onwankelbare trouw te geven aan H.M. de Koningin, die zich in Engeland bevond, en aan de Regering ingevolge de eed, die wij hadden afgelegd.

80148. De **Voorzitter**: U beschouwt dus de verklaring, die is afgelegd, als te zijn in strijd met de eed van trouw aan de Koningin?

A. Ja, ik verklaar deze als in strijd te zijn met de eed van trouw aan de Koningin.

80119. De **Voorzitter**: Wilt u dat nog even toelichten?

A. Trouw aan de Koningin houdt in, dat, wanneer de Koningin en de Regering, in Engeland zijnde, de strijd tegen de vijand voortzetten, Haar officieren geen verklaring afleggen, dat zij niets meer tegenover Haar vijand en de vijand van het vaderland zullen doen.

80150. De **Voorzitter**: Degene, die het erewoord wel heeft afgegeven, beschouwt u dus als gehandeld hebbend in strijd met de eed van trouw aan de Koningin?

A. Ja, dat beschouw ik zo. In de vergadering van opper- en vlagofficiëren is dit ook ter sprake gekomen. Door de schout-bij-nacht *van der Stad* is de vraag gesteld aan generaal *Best*, die toen voorzitter was, of hij het tekenen in strijd achtte met de eed van trouw aan de Koningin, waarop ook generaal *Best* heeft geantwoord, dat hij dat positief daarmee in strijd achtte.

80151. De **Voorzitter**: Het is merkwaardig, dat er nochtans zoveel officieren zijn geweest, die toch de erewoordsverklaring hebben getekend.

A. Omdat persoonlijk iedereen dat voor zich zelf moest uitleggen. Wanneer er geen positieve voorschriften in dezen zijn, zult u dat altijd hebben.

80152. De heer **Hoogcarspel**: Het is toch wel wonderlijk, dat er dan zoveel officieren niet dezelfde opvatting deelden, die generaal *Best* en u waren toegedaan.

A. Dat is ook zeer wonderlijk.

80153. De heer **Hoogcarspel**: Het is onbegrijpelijk, dat er zo weinig zelfstandig oordeel bleek te zijn.

A. Of wel zelfstandig is geoordeeld! Dat heeft ons ook verwonderd. Als verzachtende omstandigheid neem ik daarvoor aan alle besprekingen, die er tevoren hadden plaats gehad. Dat kunt u ook lezen in het verslag van die vergadering. De opperbevelhebber had zich al uitgelaten: Wanneer dat en dat er nog bijkwam, achtte hij het wel toelaatbaar. Er is gezegd, dat de Duitsers de verklaring hadden gegeven, dat de erewoordsverklaring te allen tijde kon worden teruggenomen. Dat is echter niet waar, zoals u zal zijn gebleken.

80154. De **Voorzitter**: U is althans nooit gebleken, dat de Duitsers dat inderdaad hebben beloofd?

A. Daar is mij nooit de juistheid van gebleken.

80155. De **Voorzitter**: In ieder geval bestaat daarvan naar uw weten geen enkel schriftelijk stuk?

A. Neen.

80156. De heer **Hoogcarspel**: U hebt zoëven gezegd, dat er een telexbericht was van kolonel *van Alphen*, dat dit te allen tijde kon worden teruggenomen.

A. Dat telexbericht van kolonel *van Alphen* heb ik u voorgelezen. Ik weet echter niet, of de toezegging van de Duitsers wel zo is geweest. Bovendien heb ik, in Amersfoort zijnde, mij niets aangetrokken van de berichten van kolonel *van Alphen*, namelijk o.m. dat ik in 's lands belang zou handelen door wel te tekenen. Ik ben in dezen mijn eigen gang gegaan. Op de dag van het telexbericht heb ik nog opgebeld naar het Algemeen Hoofdkwartier vanuit Amersfoort, om te weten te komen hoe de tekst van de verklaring luidde. Het zal u bekend zijn, dat ons van tevoren al de mededeling was gedaan, dat men een verklaring moest tekenen, en wanneer men dit niet deed, zou men in krijgsgevangenschap gaan. Wij wisten dit dus reeds van tevoren, echter niet hoe de verklaring precies zou luiden. Ons was ook al een opgave gevraagd of wij bereid waren om te tekenen of dat wij niet zouden tekenen, waarop ik persoonlijk heb opgegeven, dat ik niet bereid was te tekenen.

80157. De heer **Hoogcarspel**: Ook zonder dat u de inhoud wist?

A. Ja, ook zonder dat ik de inhoud wist. Iedere verklaring, dal ik niets tegen de vijand zou doen, achtte ik voor mij persoonlijk onaanvaardbaar, ook al zou ik die later terug kunnen nemen, zoals er bij werd gezegd.

80158. De heer **Hoogcarspel**: Eén ding is mij niet helemaal duidelijk. Ik heb uw standpunt zoëven niet helemaal begrepen. Als ik u goed heb begrepen, bent u dus van mening, dat degenen, die hun erewoord tegenover de vijand hebben gehouden, wel door de Regering in dienst moesten worden teruggenomen, maar dat degenen, die hun erewoord tegenover de vijand hebben gebroken, niet moesten worden teruggenomen. Dat lijkt mij, gezien uw eerste standpunt,

dat men geen enkele verklaring kan tekenen en dat men zijn erewoord niet aan de vijand kan geven, waarna men — om het op zijn Zwitsers te zeggen — „ausrangiert” wordt, niet goed verenigbaar.

A. Naar mijn idee wel.

80159. De heer **Hoogcarspel**: Ik zal u even zeggen, hoe ik daaraan kom. Degenen, die hun erewoord hebben gegeven en het hebben gehouden, hebben in dit opzicht eigenlijk de gemakkelijkste weg gekozen, vergeleken althans bij degenen, die hun erewoord bij nader inzien, toen de zaken zich verder ontwikkelden en toen zij zagen wat er hier in werkelijkheid gebeurde, niet hebben gehouden, omdat zij zich daartoe genoodzaakt zagen of wel door innerlijke drang. Nu vind ik het niet goed met uw standpunt overeen te brengen, dat u die mensen, die dus tenslotte daadwerkelijk aan de strijd zijn gaan deelnemen, niet wilt terugnemen en degenen, die u toch zelf als niet goede officieren hebt gequalificeerd, wèl terug wilt nemen.

A. Ik heb, naar ik meen, ook gezegd, dat ik voor degenen, die die verklaring ondertekend hadden, zeer veel verzachtende omstandigheden aanneem.

80160. De heer **Hoogcarspel**: Maar u bent toch ook niet van mening, dat het juist is, dat, wanneer zij hier bleven, zij dan zoveel voor het Nederlandse volk en voor het vaderland konden doen.

A. Ik voor mij zelf achtte dit een overweging om eigen geweten te sussen. Het waren veelal persoonlijke welgevalligheden om hier te blijven, die in strijd kwamen met hun plicht, waarbij het eerste het won. Dat was niet goed; dat was een doekje voor het bloeden. Ik noem dat drogredenen. Ik keur het dus in het algemeen af, dat men dit heeft gedaan. Er zijn echter zeer veel verzachtende omstandigheden, vooral omdat er van de zijde van de hogere officieren geen algemene leiding uitging. Daarom kan men zeer zeker de jongeren niet veroordelen. Er is over gesproken. In allerlei plaatsen zijn er vergaderingen geweest, waar generaals hebben gezegd, dat men best kon tekenen! Van het Departement van Defensie kwam reeds vóór 14 Juli een brief van de tegenwoordige generaal *Hasselman*, dat de officieren die verklaring konden tekenen, terwijl men nog niet eens wist, hoe die verklaring luidde.

80161. De Voorzitter: Die raad is gegeven buiten generaal *Winkelman* om. Acht u het een juiste handelwijze, dat een kapitein, die hoofd was van het Afwikkelingsbureau, buiten medeweten van de opperbevelhebber van land- en zeemacht in zo'n belangrijke zaak zelfstandig een raad gaf?

A. Dat is in mijn ogen absoluut onjuist. Hij had moeten voelen, dat hij dat niet kon doen. Hij stond natuurlijk niet onder generaal *Winkelman*, hij was werkzaam geweest onder de Minister van Defensie. Dit was een houding van een beroepsofficier, die ik niet kan goedkeuren. Eerlijk gezegd, heb ik mij daaraan geweldig geërgerd, en niet alleen nu, maar ook op het moment, dat het gebeurde. Ik vond het onbegrijpelijk! Ik heb die brief niet gezien, maar ik weet, dat hij die verklaring heeft gegeven.

80162. De Voorzitter: Acht u het mogelijk, dat hier invloed van Duitse zijde heeft gewerkt?

A. Dat durf ik u niet te zeggen, Mijnheer de Voorzitter. Als ik zou zeggen, dat ik dit mogelijk achtte, dan zou ik daar enige redenen voor moeten hebben, en die heb ik niet. Ik heb idee, dat dit een persoonlijk inzicht van hem is geweest.

80163. De Voorzitter: Acht u het aannemelijk, dat deze functionaris zo iets als een morele verplichting zou hebben gehad om zijn mening kenbaar te maken ten aanzien van diegenen, die daarom hebben gevraagd?

A. Ik geloof, dat hij toen wel van degenen, die waren achtergebleven bij het Departement van Defensie, de oudste is geweest. Misschien zullen zij wel aan hem hebben gevraagd, wat zij moesten doen. U begrijpt, dat heel veel officieren — en vooral dan de jongeren — hebben gezweefd en het gevoel hebben gehad: Wat moet ik doen? Ik kan u zeggen, dat mij van heel velen bekend is, dat zij het naderhand hebben betreurd te hebben getekend. Zij hebben een gewetensconflict gehad over die kwestie.

80164. De heer **Hoogcarspel**: Ik vroeg u dus, of degenen, die hun erewoord hebben gebroken en daadwerkelijk aan de strijd zijn gaan deelnemen, niet meer teruggenomen áienden te worden.

A. Het was de kwestie van de betrouwbaarheid van de officieren, die door de commissie werd beoordeeld. Aan de door u genoemden kon niet de grootste graad van betrouwbaarheid als officier worden toegekend. Die mening ben ik nog toegedaan. Ik heb ook nog steeds het gevoel, dat het geven van een erewoord tegenover deze vijand niet als juist te beredeneren is. Dat is een kwestie, die men voor zich zelf uitmaakt. Men kan niet redeneren, zoals in 1940 reeds verschillenden hebben gedaan: Tegenover deze vijand kan het mij niet schelen een erewoord af te leggen en het te breken. Dat kan ik niet billijken. Men legt zelf die verklaring af en men is dan aan zijn eer verplicht zich aan die verklaring te houden. Wanneer men die gevoelens had, dat men dus stond tegenover een minderwaardige vijand zoals de Duitsers gebleken zijn, dan had men dat erewoord niet moeten geven. Dat was m.i. wel het enige middel om van verzet op dat moment te doen blijken.

80165. De Voorzitter: Hebt u nog iets toe te voegen aan hetgeen u hebt gezegd, waarvan u meent, dat het van nut kan zijn voor de commissie om daarvan kennis te hebben?

A. Ik geloof, dat ik omtrent de mij gestelde vraag wel alles heb gezegd, Mijnheer de Voorzitter.

De Voorzitter: Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

A. R. VAN DEN BENT

ALGERA, voorzitter.

SCHMAL.

HOOGCARSPHEL.

OOSTERHUIS, griffier.

ZITTING VAN WOENSDAG 7 JUNI 1950

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer **Algera**, voorzitter, en de heren van Dis en Schmal, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

Mr. GASTON EDMOND MATHON,
oud 58 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
administrateur Ministerie van Oorlog.

Hij legt de eed af als getuige.

80387. De **Voorzitter**: Wij hebben u niet zo heel veel te vragen, maar wij zouden graag iets van u willen vernemen in verband met een brief, die de Minister van Oorlog, de heer Meynen, op 3 Juli 1945 heeft gericht aan luitenant-generaal Boerstra. U kent waarschijnlijk de kwestie van het erewoord wel. Deze brief luidde:

„Naar aanleiding van uw persoonlijk bezoek bij mijn Ambtsvoorganger van 22 Juni 1945 heb ik mij beraden omtrent Uwe opmerkingen betreffende de weder in dienst stelling van officieren, die de z.g. eerevoordsverklaring ondertekenden.

Naar mijne meening dient deze aangelegenheid te worden getoetst aan het „Reglement betreffende de wetten en gebruiken van den oorlog te land”.

Artikel 10 van het Reglement is op de betrokken officieren echter niet van toepassing, daar zij, die op 15 Juli 1940 de eerevoordsverklaring teekenden, op dat oogenblik — na hun invrijheidsstelling door den Fuhrer van het Deutsche Rijk — geen krijgsgevangenen meer waren.

Door de sindsdien gevolgde onvoorwaardelijke capitulatie van Duitschland en de daaruit voortvloeiende beëindiging van den oorlog tegen dien Staat zijn de ambtshandelingen van evengenoemde groep officieren niet meer als tegen dien staat gericht te beschouwen.

Op grond van het vorenstaande meen ik te mogen aannemen, dat de door U naar voren gebrachte bezwaren als vervallen kunnen worden beschouwd.”

Naar ik meen hebt u een aandeel gehad in de voorbereiding van deze brief. Ik zou daarom graag van u weten, op welke grond men destijds van mening was, dat de beroepsofficieren op 15 Juli 1940 geen krijgsgevangenen meer waren.

A. Dat kan ik u wel vertellen. Het geval-Boerstra kan ik mij niet herinneren; evenmin als een brief aan hem van Minister Meynen.

80388. De **Voorzitter**: U hebt een voorstudie gemaakt en de Minister geadviseerd aangaande deze kwestie, die verwerkt is in een brief aan luitenant-generaal Boerstra.

A. Ik kan mij niet herinneren, dat er iets is geweest in zake Boerstra.

80389. De **Voorzitter**: De kwestie als zodanig kent u natuurlijk wel.

A. Ja.

80390. De **Voorzitter**: Kunt u ons mededelen, op welke grond men tot de conclusie is gekomen, dat de beroepsofficieren toen geen krijgsgevangenen meer waren?

A. Volgens mij was de positie als volgt, Mijnheer de Voorzitter. Toen de oorlog uitbrak, waren de Nederlandse officieren uiteraard

geen krijgsgevangenen, maar combattanten. In de loop van de Meidagen zijn er verschillenden in Duitse handen gevallen, krijgsgevangenen gemaakt te velde. Voor het overgrote deel zijn zij naar Duitsland afgevoerd. Zij zijn krijgsgevangenen gebleven. Op 14 en 15 Mei 1940 is daarop de capitulatie van generaal Winkelman gevolgd en in de capitulatievoorwaarden staat als punt 1: „Die gesamte Wehrmacht der Niederlande gilt als kriegsgefangen”. Daarin staat dus, dat zij als krijgsgevangene geldt, krijgsgevangenen is; niet te velde krijgsgevangenen gemaakt, maar door de capitulatie krijgsgevangenen geworden. Dit is ook in overeenstemming met het gebruik van het „Reglement Oorlog te Land”, waarbij een commandant van een vesting of onderdeel niet alleen zich zelf krijgsgevangenen kan geven, maar de hele vesting, stelling of het hele onderdeel of wat dan ook. De krijgsgevangenenverklaring voor de gezamenlijke Nederlandse weermacht door generaal *Winkelman* tegenover de Duitse Wehrmachtsbefehlshaber — ik weet niet meer precies, wie dat toen was — is dus volkomen geldend. Generaal Winkelman was over het geheel gemachtigd door H.M. de Koningin — hij was dat natuurlijk al als opperbevelhebber —; ik geloof, dat hij voor de krijgsgevangenenverklaring van de Nederlandse weermacht als opperbevelhebber geen bepaalde machtiging van een Minister of van de Koningin behoefde. Elke commandant van elk onderdeel, enz. is daartoe gemachtigd. Vanaf 14 Mei kunnen wij dus met zekerheid zeggen, dat de gehele Nederlandse weermacht, waaronder dus ook de beroepsofficieren, krijgsgevangenen is gemaakt.

Ongeveer 15 Juni volgde daarop — ik heb daarvan geen papieren, maar daarvan bestaat zeer zeker iets — de zogenaamde Runderlass van de Fuhrer, waarbij deze verklaart, dat, gezien de opgedrongen strijd aan Nederland en gezien de moeilijke omstandigheden, waaronder zij waren geplaatst, en de snelle capitulatie, de Fuhrer heeft besloten in zijn zogenaamde Grosszugigkeit tegenover de Nederlanders — een later veel aangehaalde term, die mij altijd is bijgebleven, hoewel mij veel ontgaan is, omdat het nu ruim 10 jaar geleden is gebeurd, zodat ik niet alles meer met zekerheid kan verklaren, maar alles verklaar naar beste weten; deze Runderlass van de Fuhrer herinner ik mij zeer zeker — (andere politieke bedoelingen, die er achter zaten, werden natuurlijk niet genoemd) over te gaan tot invrijheidstelling van alle gezamenlijke Nederlandse krijgsgevangenen. In hoofdzaak sloeg dat natuurlijk materieel op degenen, die reeds waren afgevoerd, ten dele in de richting Danzig, die voor een groot deel zijn ondergebracht in de buurt van Heidelberg, waar kampen waren ingericht, maar in het algemeen sloeg dit op iedereen, ook op degenen, die in feite nooit krijgsgevangenen waren gemaakt en nog niet waren afgevoerd naar Duitsland. Hiermede zijn dus mijns inziens alle beroepsofficieren, reserve-officieren, het gehele verlofskader, onderofficieren, uit de krijgsgevangenschap „entlassen” en waren dus weder als vanouds in de positie van actief officier of reserve-officier, of wat zij voordien waren, teruggekeerd. Toen is door de Duitse Wehrmacht — er was daarvoor een speciale functionaris, een Kommissar für die Demobilmachung, General *Schwabedissen* — verder overgegaan tot demobilisatie van het leger. Op diens last — alles is op Duitse last gebeurd — is het verlofspersoneel langzamerhand ontslagen of, liever gezegd, met groot verlof gezonden. Ik ben persoonlijk als reserve-officier op 29 Mei 1940 met groot verlof gezonden en vele anderen met mij. De manschappen en de troep zijn in hoofdzaak in twee gedeelten ontslagen, behalve dan degenen, die om bepaalde redenen moesten nablijven. De Duitse legerleiding heeft dit bij nader beraad nog niet helemaal voldoende geacht tegenover de beroepsofficieren. Zij maakten altijd een tamelijk groot onderscheid, ook bij krijgsgevangenschap, tussen de beroepsofficieren en -onderofficieren en het zogenaamde verlofspersoneel. De Fuhrer heeft daarvoor persoonlijk een order uitgevaardigd, die daarop neerkwam, dat degenen, die bereid waren een erewoord af te geven, meteen zouden worden „entlassen”, niet meer uit de krijgsgevangenschap, want dat waren zij reeds, maar uit de actieve weermacht, zoals zij dat noemden. Degenen, die geen erewoord wilden afgeven, zouden in krijgsgevangenschap weder worden afgevoerd. Degenen, die voor „Entlassung” in aanmerking kwamen door het afgeven van een „Ehrenwörtliche Erklärung”, konden overgaan naar de vrijwillige „Arbeitseinsatz”, Opbouwdienst, Politie, Grensbewaking en

Rivierpolitie, enz., enz. Voor de beroepsofficieren, waarover het hier, naar ik meen, gaat, Mijnheer de Voorzitter, is naderhand een verklaring gekomen van de Kommissar für die Demobilmachung van 9 Juli 1940. De Wehrmachtsbefehlshaber, die in die tijd is opgetreden, General *Christiansen*, die vervangen werd door de Kommissar für die Demobilmachung General *Schwabedissen*, heeft aan afdelingshoofd luitenant-kolonel *Otzen* opgedragen het volgende uit te vaardigen:

„Alle beroepsofficieren, -onderofficieren en -manschappen van de Nederlandsche weermacht en van het Nederlandsch-Indische leger, moeten op 14 Juli 1940, ongeacht of zij nog verder ter afwikkeling in dienst blijven hetzij naar andere beroepen, den Opbouwdienst enz. overgaan, resp. met pensioen gaan, de verklaring op eerewoord, welke reeds aan het hoofdkwartier is overgezonden, in drievoud opgemaakt, ondertekenen.”

Verder kwam er een aantal uitvoeringsmaatregelen, wat u misschien niet interesseert. Daarin kwam voor, dat het in tegenwoordigheid van een Duits officier moest geschieden, hoe laat men aanwezig moest zijn, enz., enz.

Op het einde, punt 8, staat: „Wehrmachtsangehörige, die die Unterscheidung verweigern, sind von den deutschen Offizieren umgehend als Kriegsgefangene festzunehmen.”

Zij moeten dus wederom als krijgsgevangene worden gearresteerd, vastgezet.

80391. De Voorzitter: Betekent die zinsnede, dat zij daardoor, door dat vastzetten dus, de status van krijgsgevangene verkregen, of dat zij die status al hadden, maar op een bepaalde wijze zouden worden behandeld?

A. Dat wil mijns inziens zeggen, dat zij als krijgsgevangenen werden gearresteerd, vastgezet en daardoor de status van krijgsgevangene zouden krijgen. Over die krijgsgevangenen en het krijgsgevangen maken is zeer veel te doen geweest in het jaar 1940. Het was een zeer markant punt. Ons is daarom als juristen hierover gevraagd; ik was toen nog geen hoofd van de juridische afdeling, maar in Juli 1940 was ik wvd. hoofd van die afdeling; hoofd was toen majoor de *Ruyter van Steveninck*, later burgemeester van Leiden en een van de naaste assistenten van *Mussert*; ik moet echter zeggen, dat hij hierin geenszins heeft geïntermedieerd en nooit heeft gepoogd, de volkenrechtelijke positie van deze officieren iets onjuists aan te doen. Aangezien ik vanouds met het volkenrecht was belast, heeft hij dat grotendeels aan mij overgelaten, de adviezen in ieder geval. Hij is daarmee ook volkomen akkoord gegaan. In opdracht van de heer *Hasselmann*, die toen hoofd van het Departement was, en ook uit eigen hoofde, zoals wij juristen dat plegen te doen, moëten doen, hebben wij daarvan een studie gemaakt. Ik herinner mij daarvan helaas niet meer alle bronnen en alle teksten. Wij hebben het toen zo geconstrueerd, dat het zijn en het worden van krijgsgevangenen afhankelijk is van twee factoren: ten eerste van een feitelijke factor — als ik het wel heb, zijn er ook juristen onder u — manu missio: het vastgrijpen, het zich persoonlijk de facto meester maken van de man; dat is op zich zelf nog niet genoeg, want velen onder ons zijn gearresteerd, niet krijgsgevangen gemaakt, maar hebben in de gevangenis op Scheveningen of in een concentratiekamp gezeten; krijgsgevangene wordt men door de feitelijke macht over de bedoelde persoon, die men krijgsgevangen wil maken, vergezeld van de bedoeling om deze man te brengen in de volkenrechtelijk bekende positie van krijgsgevangene. Zo is het mij later ook overkomen, toen ik in de val ben gelopen. Dat doet hier echter niet ter zake. De Duitsers hebben toen volkomen openlijk en terecht tegen mij gezegd: Wij hebben jullie vast; de deur is achter jullie dicht; doet geen poging tot vluchten. want dan moet er geschoten worden, enz. Ik was dus feitelijk in hun macht. Hauptmann *Klaus* heeft toen verklaard: Von diesem Moment an sind Sie mein Kriegsgefangener und Kriegsgefangener des deutschen Staates. Zo is het ook gegaan met de grote massa, die op 15 Mei 1942 krijgsgevangen is gemaakt. Een paar honderd beroepsofficieren hebben zij naar huis laten gaan. Althans in Breda is er door een van de Duitse functionarissen verklaard, dat die heren krijgsgevangenen waren geworden. Zij zijn in treinen gezet en afgevoerd naar Nürnberg, waar een Duits officier op een tafel is gesprongen en heeft gezegd: Heren, van nu af aan bent u krijgsgevangenen. Zo wordt men dus bepaald aangezegd, dat men is in de rechtspositie van krijgsgevangene, welke van tevoren bekend was uit het Landoorlogreglement. Er moet dus zijn een corporele meestermaking van de man en de bedoeling om hem te brengen in de rechtspositie van krijgsgevangene.

Dat is mijns inziens met deze mensen gebeurd en zulks blijkt niet alleen uit dit punt 8, waarin wordt gezegd, dat de leden van de

Nederlandse weermacht, die die verklaring weigeren te ondertekenen, door de Duitse officieren onmiddellijk als krijgsgevangenen worden vastgezet en op 15 Juli 1940 om 13 uur in den Haag bij de Ortskommandantur worden „ingeleverd” — de vaste term, zoals u weet: krijgsgevangenen moeten daar en daar worden ingeleverd — „Tot dit doel moet in de desbetreffende kazerne een vertrek ter beschikking van den Duitschen officier worden gesteld.”

Dan komt er nog een hele beschouwing over de tijd, waarop ze moeten worden afgeleverd, met welke treinen zij moeten gaan en aan het einde vindt u — ook een zeer belangrijk woordje — „Punt 10: Alle plaatselijke voorbereidende maatregelen met betrekking tot vertrekken voor onderteekening, het onderbrengen van de Duitse militairen in een hotel en voor het verblijf van eventuele krijgsgevangenen, moeten door de Nederlandsche commandanten worden genomen.” Er staat „van eventuele krijgsgevangenen”, dus degenen, die de verklaring weigerden te tekenen, zouden krijgsgevangenen worden. Weigerde er dus niemand, dan waren er geen krijgsgevangenen,

80392. De Voorzitter: Slaat dit „eventueel” op de status van krijgsgevangene dan wel op de aanwezigheid van krijgsgevangeneii?

A. Iedereen moest komen, behalve zieken, waarvoor dan een bepaalde regeling was getroffen. Iedereen moest dit document ondertekenen met de verklaring er bij, dat, wanneer men het weigerde te tekenen, men krijgsgevangene werd en zou worden ingeleverd. Wanneer er eventueel krijgsgevangenen zouden worden gemaakt, dus wanneer er aanwezig zouden zijn, die weigerden te tekenen, dan moesten door de Nederlandse commandanten de nodige maatregelen worden getroffen.

80393. De Voorzitter: Wanneer wij nu even recapitulieren, dan bent u dus van mening, dat na de capitulatie ook de beroepsofficieren krijgsgevangenen waren geworden. Verder bent u van mening, dat de proclamatie van de Führer niet slechts betrekking had op dat deel van de weermacht, dat naar Duitsland was gevoerd. De gangbare opvatting was toen echter, dat die grootmoedigheid van de Führer alleen betrekking had op diegenen, die inderdaad als krijgsgevangenen naar Duitsland waren gevoerd. Die mening onderschrijft u dus niet.

A. Ik geloof niet, dat er in die beroemde „Runderlass” van de Führer enig onderscheid wordt gemaakt. Dat werd bepaaldelijk niet gedaan. Ik citeer nu uit het hoofd. Misschien dat dit nog is na te gaan in het archief van de generale staf. Nu komt dit natuurlijk niet meer aan de orde, maar wij hebben daarop jaren en jaren gewerkt en ik kan mij niet herinneren, dat er in die proclamaties iets van die aard is geweest.

80394. De Voorzitter: Er is een erewoordsverklaring gevraagd en degenen, die hebben geweigerd, die verklaring af te leggen, zijn naar Duitsland gevoerd.

Ten aanzien van diegenen, die de erewoordsverklaring wel hebben gegeven, bleef er, indien ik goed ben ingelicht, evenwel de meldingsplicht bestaan. Hoe verklaart u nu die meldingsplicht? Zij waren immers geen krijgsgevangenen naar uw mening?

A. Voor mij kan krachtens artikel 43 van het Landoorlogreglement — dat heb ik toen als basis aangenomen — de bezetter — want wij spreken van een bezet land, hetgeen natuurlijk iets anders is dan krijgsgevangenen, die men maakt tijdens een strijd in onbezet gebied — alle maatregelen nemen ter handhaving van de openbare orde en ter verzekering van het openbare leven, maar hij is ook verplicht daarbij de verschillende wetten en voorschriften des lands in acht te nemen, behoudens in geval van bijzondere noodzaak.

80395. De Voorzitter: Staat met zoveel woorden vast, dat men ten aanzien van de meldingsplicht gebruik heeft gemaakt van de bevoegdheid, vermeld in artikel 43 van het Landoorlogreglement?

A. Ik geloof niet, dat dat artikel ooit geciteerd is.

80396. De Voorzitter: Staat die meldingsplicht niet in de verklaring, die door de Duitse commissaris voor de demobilisatie van de Nederlandse weermacht is uitgegeven?

A. Ja, inderdaad.

80397. De Voorzitter: Dat slaat dus niet op artikel 43. Zou men daaruit misschien kunnen afleiden, dat de beroepsofficieren wel

krijgsgevangenen waren en dat zij, omdat zij krijgsgevangenen waren — een erewoordsverklaring hebbende gegeven —, zich toch moesten melden?

A. Die oplossing zou ik niet kunnen delen, Mijnheer de Voorzitter.

80398. De **Voorzitter**: Die meldingsplicht moet toch ergens op berusten. Die kan op de status van krijgsgevangene berusten, maar zoals u zegt, is het wellicht mogelijk, dat dit berust op artikel 43 van het Landoorlogreglement. Dat artikel is echter niet genoemd. Het is daarom meer voor de hand liggend, dat men die meldingsplicht op grond van de status van krijgsgevangene heeft opgelegd.

A. Dan zouden de Duitsers met hun eigen voorschriften in strijd komen. In de ene order zouden zij dan hebben gezegd: Zij moeten zich melden als zijnde krijgsgevangenen, en in de order, die later wordt uitgevaardigd, maar toch ongeveer in die zelfde tijd, 15 Juni, wordt iedereen uit de krijgsgevangenschap ontslagen.

80399. De **Voorzitter**: In de constructie, dat de „Runderlass“ alleen gold voor degenen, die in Duitsland zaten op dat ogenblik, was er geen tegenspraak.

A. Neen, inderdaad niet. Het kan heel goed — al is dat artikel niet geciteerd — gebaseerd zijn op artikel 43. Dat is een zeer gebruikelijke constructie, Mijnheer de Voorzitter. Wanneer men de krijgsgeschiedenis vanaf de tijd van *Napoleon* nagaat, dan is het in 1870 en in 1914—1918 en bij ons in 1940 gebeurd. In 1945 is het na de bezetting van Duitsland door de Amerikanen grondig en op ruime schaal toegepast. De Prinses Irene-Brigade was toen te klein in aantal om bij orders voor de krijgsgevangenen enige invloed te hebben, maar door de geallieerden, met name de Engelsen en Amerikanen, is dit grondig en op ruime schaal toegepast. Een van de allereerste maatregelen was het bezetten van de havens, vliegvelden, enz., enz. Ten aanzien van de troepen was een van de allereerste maatregelen het maken van krijgsgevangenen, het afnemen van alle wapens en dergelijke — het zogenaamde uittrekken van de giftanden —, maar daarmee is een bezetter nog niet klaar. Zoals de Duitsers dat hier zeer wel hebben ingezien en zoals de geallieerden dat ook bij ervaring hebben ingezien in 1945: men moet ook het leger ontbinden, want anders blijft, zij het ongewapend en zij het uit de krijgsgevangenschap ontslagen, een groot conglomeraat van mensen bestaan — bij ons waren er dat 300 000 en bij de Duitsers waren er dat misschien wel 3 miljoen —, die nog soldaat of officier zijn en waartussen nog een bevelsbevoegdheid bestaat, waardoor dus theoretisch — en praktisch is het ook weleens voorgekomen — de hoofdofficier dienstbevelen aan mij zou kunnen geven, ik weer aan een luitenant, de luitenant weer aan een soldaat, om nu eens de Nederlandse verhouding te nemen, ook na de overgave van generaal *Winkelman*. Wij waren dan nog allemaal soldaat en hadden nog onze rang en er bestond nog een hiërarchische verhouding. Men zou kunnen commanderen: Ga naar het station en blaas daar die trein op, laat die brug springen, en dergelijke. Ook al heeft men geen wapenen en zelfs al is men krijgsgevangene, men zou toch dienstbevelen kunnen geven aan de lagergestelde. Dit zou aanleiding kunnen geven tot overgrote moeilijkheden. Men kan zeggen: Het is nu voorbij en nu neem ik geen orders meer aan, maar als u die trein op wilt blazen, blaas hem dan zelf maar op. Na de bevrijding van Nederland zou men dan nog een oneindig aantal klachten of moeilijkheden op te lossen hebben gekregen van dienstweigeraars en om dat te voorkomen, pleegt iedere bezetter, en dit is ook in Duitsland zo gebeurd — ik was toen helaas in Duitsland in krijgsgevangenschap in de Amerikaanse zone in Beieren —, alle troepen onmiddellijk bijeen te zamelen en te ontbinden. Er verschenen proclamaties, dat het leger was ontbonden en dat de bevelsbevoegdheden waren verdwenen. De S.S., S.D., militaire en para-militaire organisaties werden op slag ontbonden. Niemand kon meer aan anderen bevelen om de bezetter afbreuk te doen.

80400. De **Voorzitter**: De commissie moet haar standpunt te dezen aanzien natuurlijk nog bepalen, maar is het eigenlijk niet zo, dat u dat beroep op artikel 43 van het Landoorlogreglement nodig hebt om uw instructie sluitend te maken?

A. Neen, dat geloof ik niet bepaald, Mijnheer de Voorzitter. De bezetter heeft het recht dit allemaal te doen en doet dit daai ook. Alle bevelen zijn van de eerste tot de laatste letter nagelopen en bij ons op het Departement van Defensie is er nog wel verzet geweest tegen de mogelijkheid, dat de bezetter van een beroepsmilitair kon verklaren, dat hij burger was. Wij hebben dat artikel zo opgevat, dat men

wel kan zeggen, dat men belasting moest betalen, de vlag moest inhalen, wapenen moest inleveren, koper inleveren of wat dan ook; dat mag de bezetter allemaal doen op grond van dat artikel, maar het enige dat hij niet kan doen — dat hebben wij altijd als redenering aangevoerd; ook tegenover de Duitsers —, is iemands status veranderen. Men kan niet zeggen tegen een gehuwde: van nu af aan ben je ongehuwd, op grond van de openbare orde, en men kan niet zeggen tegen een leek: Nu ben je voortaan geestelijke, of omgekeerd; men kan niet zeggen tegen een militair: Nu ben je plotseling burger, en omgekeerd. Waarvoor wij natuurlijk het meeste vreesden, was het omgekeerde: dat men tegen een burger zou zeggen: Van nu af aan ben je militair en je gaat naar het Oostfront of ergens anders heen. Daartegen hebben wij veel verzet gevoerd en wij hebben de nodige schrijvers aangehaald en tenslotte zijn wij in de leer gegaan bij vooraanstaande mensen, die toentertijd de wijsheid in pacht hadden, om het nu maar eens huiselijk te zeggen, die een gezaghebbende verklaring konden geven van alle teksten van verdragen, of dit nu militaire, burgerlijke of luchtvaartverdragen waren, en dat waren de heren van Buitenlandse Zaken, toertertijd professor *François* en mr. dr. *Beucker Andrae*, die hierover lang hebben zitten puzzelen. Zij hebben natuurlijk ook nu schrijvers geraadpleegd en literatuur nagezocht en de voorgeschiedenis uitgezocht. Zij hebben ons uitdrukkelijk verklaard, dat de macht van de bezetters overeenkomstig artikel 43 van het Landoorlogreglement bepaaldelijk niet ophield bij de figuur van militair tot burger te maken; wel van burger tot militair; dan kwam men in strijd met artikel 52 Landoorlogreglement.

80401. De **Voorzitter**: Naar uw opvatting is het dus zo, dat de kwestie van de erewoordsverklaring niet wordt beheerst door het Haags Verdrag, dat ten aanzien van de erewoordsverklaring alleen betrekking heeft op krijgsgevangenen. In artikel 10 van het Haags Verdrag immers staat: De krijgsgevangenen kunnen op hun eerewoord in vrijheid worden gesteld, indien de wetten van het land zulks veroorloven.

Het gaat hier dus speciaal om krijgsgevangenen. Aangezien echter naar uw oordeel niemand krijgsgevangene was op dat ogenblik, is dus ook artikel 10 van het Haags Verdrag naar uw opvatting niet van toepassing.

Hieruit zou dus verder volgen, dat, indien die officieren hun erewoord later hebben verbroken, dit niet in strijd was met het Haags Verdrag, waarin ook staat:

„In zoodanig geval zijn zij gehouden onder verband van hunne persoonlijke eer, met de meeste nauwgezetheid, zoo tegenover hunne eigen Regeering, als tegenover de Regeering, die hen heeft gevangen genomen, de verplichtingen te vervullen, die zij op zich mochten hebben genomen.“

Hier zou dus voor hen uitsluitend een morele binding kunnen gelden, maar niet een verplichting om iets niet te doen op grond van het Haags reglement.

A. Ja.

80402. De **Voorzitter**: Verder geeft naar uw opvatting de zinsnede: „Hunne eigen Regeering is alsdan gehouden van hen geenerlei dienst te vorderen of aan te nemen, strijdig met het gegeven woord“, geen enkele verplichting aan de Regering?

A. Neen.

80403. De **Voorzitter**: De hele erewoordsverklaring heeft dus naar uw mening niets te maken met het Haags verdrag?

A. Ten minste niet met artikel 10, hoogstens met artikel 43.

80404. De **Voorzitter**: De erewoordsverklaring berust op artikel 10.

A. Ja, los van artikel 10 kan het gebaseerd worden op artikel 43. Artikel 10 is natuurlijk inderdaad voor krijgsgevangenen, zoals er ook verschillenden in de kampen zijn doorgekomen en die wegens ziekte of huiselijke omstandigheden zijn losgelaten. Op die manier zijn er honderden uit krijgsgevangenschap losgelaten.

80405. De **Voorzitter**: Wij hebben heel veel beroepsofficieren over de kwestie van het erewoord gehoord, zowel getuigen als deskundigen. Het is echter voor de eerste maal, dat hier een beroep wordt gedaan op artikel 43 van het Landoorlogreglement. Blijkbaar is uw beschouwing wel van enigszins uitzonderlijke aard.

A. Inderdaad, Mijnheer de Voorzitter. Ik weet ook zeer positief, dat kolonel *van Alphen*, toenmalig hoofd van het Regelingsbureau

voor de afwikkeling van het algemeen hoofdkwartier, en vrijwel alle beroepsofficieren, waaronder ook b.v. generaal *Carstens*, altijd hebben gezegd: Wij zijn nooit anders geweest dan krijgsgevangenen — van generaal *Winkelman* weet ik de mening niet; hij is toen vrij kort daarop gevangengenomen —; die Runderlass van de Fuhrer hebben zij eigenlijk niet erkend; zij meenden, dat die niet op hen van toepassing was.

80406. De **Voorzitter**: Het is in ieder geval een eigen opvatting; bent u van mening, dat u in dit opzicht medestanders hebt?

A. Ik geloof ook, dat deze door het Afwikkelingsbureau van het Departement van Defensie gevolgd is. Ik meen, dat ook tal van beslissingen, na de bevrijding genomen, op mijn opvatting steunen, althans van dezelfde aard zijn. Ik meen zelfs, dat er iemand voor de ambtenarenrechtbank is geweest, een zekere *de Vries*, een Joods reserve-officier. Hij was ondergedoken en heeft na de bevrijding, in 1946 of 1947, aanspraak gemaakt op zijn volledige salaris, aangezien hij nog altijd krijgsgevangen was en ondergedoken. Als ik mij niet vergis, is dit door de ambtenarenrechter verworpen. Hij heeft gezegd: mijnheer, na deze Runderlass waren er geen krijgsgevangenen meer. Wanneer men niet later op een andere manier krijgsgevangene was gemaakt, dan was men geen krijgsgevangene meer.

De **Voorzitter**: Op het ogenblik ben ik hierover voldoende ingelicht. Ik zou u nu nog een vraag willen stellen over een andere kwestie.

80407. De heer **Schmal**: U hebt een opvatting ontwikkeld, waar men als jurist enigszins met respect tegenover kan staan. Men kan het zelfs in twijfel trekken of het een gelukkige methode is om allerlei begrippen uit het Romeinse recht zo maar te introduceren in een heel andere portie van het recht. Daar verdiep ik mij niet in, want daar weet ik niets van. Ik zou u echter graag willen vragen, wat hierin nu eigenlijk het Duitse standpunt was. Ik heb u dat langademige Duitse stuk horen voorlezen, maar staat daar in het begin al niet iets, dat aanleiding geeft om tot zekerheid te komen in betrekking tot de vraag, wat de Duitsers van hun kant onder krijgsgevangenen verstonen? Als ik u goed heb verstaan, heb ik de indruk, dat zij van mening waren, dat men krijgsgevangene was op het ogenblik, dat zij dat als zodanig wensten aan te merken. Dan is er nog niet het element van lichamelijke macht over het slachtoffer. Als dat waar was, dan is er toch een principieel verschil — het doet niets aan de juistheid van uw opvatting af — tussen uw opvatting, die u zo juist uitvoerig hebt toegelicht, en de opvatting, die de Germaanse heren waren toegedaan. Zoudt u het gedeelte uit dat stuk nog eens even willen voorlezen? Als ik mij goed herinner, wat u voorlas, dan komt er in het begin iets, dat men hele rubriek van brave mensen als krijgsgevangene werden aangemerkt, maar die mensen hadden nog niet het genoegen gehad, dat de Duitsers de hand op hen hadden gelegd.

A. „Die gesamten Berufsoffiziere, -unteroffiziere und -mannschaften der niederländischen Wehrmacht und des niederländisch-indischen Heeres haben am 14.7.1940, ganz gleich, ob sie noch weiter zur Abwicklung im Dienst verbleiben oder in andere Berufe, den Aufbaudienst, usw. übertreten, beziehungsweise in den Ruhestand, usw. treten, die bereits dem Hauptquartier übersandte *ehrenwörtliche Erklärung* in dreifacher Ausfertigung zu unterschreiben.“ Dan volgt er een mededeling, waar men zich moet melden. „Wehrmachtangehörige, die die Unterzeichnung verweigern, sind von den deutschen Offizieren umgehend als Kriegsgefangene festzunehmen und bis zum 15.7.40 13.00 Uhr in den Haag Ortskommandantur einzuliefern. Ein Raum ist für diesen Zweck dem deutschen Offizier in der betreffenden Kaserne zur Verfügung zu stellen.“

80408. De heer **Schmal**: Ik meende, dat het woord „krijgsgevangene“ in dit verband nog eerder werd genoemd; ik had de indruk, dat de Duitsers zeiden — daargelaten of hun theorie juist was — ik bestempel u tot krijgsgevangene, punt en daarmee bent u dat, daargelaten of ik uzelf bij uw kraag heb.

A. Wanneer u mij vraagt naar de opvatting van de Duitsers, dan kan ik u dat met één woord uitdrukken: opportunistisch.

80409. De heer **Schmal**: Ik wilde alleen weten, of het ook stond in het stuk, dat u daar voorlas. Geeft dat steun aan de opvatting, dat naar Duits inzicht iemand als krijgsgevangene was aan te merken, die zij puur declaratoir als zodanig hadden aangemerkt, zodat dan in hun gedachte, indien mijn opvatting juist is, naar hun zienswijze

niet nodig was: *manu missio*? Ik meende, dat ik u iets van die aard hoorde voorlezen. Zoudt u dat stuk willen achterlaten, zodat ik zelf nog kan nagaan of ik het nog kan vinden?

A. Ik geloof niet, dat dat hierin is terug te lezen. Ze hebben het wel een andere keer gedaan, namelijk na de krijgsgevangenenverklaring van het hele Nederlandse leger, met uitzondering van de beroepsofficieren, die, zoals u weet, na het eerste proces van de Ordedienst, op 15 Mei 1942 wegens het breken van de verplichtingen en het niet getrouw nakomen van de beloften en het samenspannen in ondergrondse diensten, krijgsgevangenen zijn gemaakt en naar Duitsland afgevoerd, behalve een paar honderd N.S.B.-ers en andere mensen, die zij nodig hadden. Daarop is inderdaad een proclamatie verschenen, dat de Wehrmachtsoffizieren zich genoodzaakt heeft gezien — u kunt dat nog in de pers terugvinden — in het aangezicht van de slechte nakoming van de verplichtingen, enz., enz., waaraan de Nederlandse officieren zich hadden schuldig gemaakt, deze mensen tot krijgsgevangenen te verklaren en in krijgsgevangenschap naar Duitsland af te voeren. Ongeveer een jaar later, namelijk op 29 of 30 April 1943, is de proclamatie verschenen van dezelfde Wehrmachtsoffizieren, waarin hij heeft verklaard, dat reserve-officieren en het verlofspersoneel en de onderofficieren het slechte voorbeeld hadden gevolgd, steeds meer ondergronds waren gaan werken en hun verplichtingen niet waren nagekomen, hoewel wij nooit verplichtingen op ons hadden genomen. Het overgrote deel van de Nederlandse weermacht, behalve het beroepspersoneel, dat was 2000 officieren en 12 000 onderofficieren, dus 14 000 à 15 000, want er kwam ook nog iets van de marine bij, is huiswaarts gezonden zonder iets te behoeven te beloven. Daarom werd de gehele Nederlandse weermacht met uitzondering van degenen, die reeds in krijgsgevangenschap zaten, sinds 15 Mei 1942, thans ook krijgsgevangenen verklaard. Zij moesten zich melden met medebrenging van levensmiddelen, enz. Tal van mensen hebben ons gevraagd of zij daaraan gevolg moesten geven. Wij hebben hun gezegd, dat zij niet moesten zeggen, dat dat van mij afkwam, want dan zouden zij mij zo oppikken voor de krijgsgevangenschap, wat niet zo erg was, maar dan zou ik niemand meer goede raad kunnen geven, maar ik kon hun wel op een briefje geven, dat zij door die proclamatie helemaal nog geen krijgsgevangenen waren. Wanneer militairen werd gesommeerd, dat zij krijgsgevangenen zouden worden, dan konden zij drie dingen doen: Men kon zeggen: ik begeef mij in de krijgsgevangenschap; men kan gaan schieten, want men is nog niet in krijgsgevangenschap en men kan zich dus nog verweren en van zijn wapens gebruik maken en tot de laatste patroon schieten. Men kan er ten derde Ook vandoor gaan; men kan in het struweel duiken en men kan u niet meer vatten. Dat was de positie van het verlofspersoneel van de Nederlandse weermacht, met uitzondering van de beroepsofficieren. De Duitsers hebben gezegd, dat zij moesten komen. Naderhand zijn er zelfs straffen op gesteld. Wanneer men niet kwam. Degenen, die niet zijn gekomen en die zich eenvoudig niet hebben vertoond, zijn voor het overgrote deel nooit krijgsgevangenen geworden. Dat hebben de Duitsers tenslotte ook niet weten vol te houden. Zij hebben met de strengste straffen bedreigd; dat men onderworpen was aan het Duitse oorlogsrecht, enz., enz. Grote categorieën van mensen zijn er toen weer angstig van geworden. Zij hebben zich weer bij ons gevoegd, of zij daar nu geen kwaad mee konden, waarop wij hebben gezegd: Kijkt u eens, kwaad kan men altijd. Wanneer de Duitsers u op een gegeven moment bij uw jasje pakken en u in de duinen fusilleren, dat kan u altijd overkomen. Wanneer u echter bedreigd wordt, dat u voor een Duitse krijgsraad kunt komen, kunt u dat gerust over u heen laten gaan, want geen Duitse krijgsraad kan hierover oordelen, want u bent geen krijgsgevangene.

80410. De **Voorzitter**: Ik zou u nu iets willen vragen over de tweede zinsnede. „Door de sindsdien gevolgde onvoorwaardelijke capitulatie van Duitsland en de daaruit voortvloeiende beëindiging van den oorlog tegen dien Staat zijn de ambtshandelingen van evengenoemde groep officieren niet meer als tegen dien Staat gericht te beschouwen.“ Ik veronderstel, dat dit een antwoord is geweest op een bezwaar, gericht tegen het weder in dienst nemen van officieren door de Nederlandse Regering, die het erewoord hebben gegeven. Ik denk hier aan generaal van *Nijnatten*. In artikel 10 van het Haags Verdrag staat:

„Hunne eigen Regeering is alsdan gehouden van hen geenerlei dienst te vorderen of aan te nemen, strijdig met het gegeven woord.“

Men was toen van opvatting, dat mensen als generaal van *Nijnatten*, die het erewoord hadden gegeven, niet door de Regering in

dienst mochten worden genomen krachtens het Haags Verdrag. Nu veronderstel ik, dat dit hierop een antwoord is.

A. Dat weet ik niet, Mijnheer de Voorzitter.

80411. De **Voorzitter**: U hebt het toch zelf geschreven aan mr. *Knipscheer* en later is dit overgenomen in de brief van Minister *Meynen* aan de heer *Boerstra*. De Minister heeft daarbij uw schriftelijk stuk voor ogen gehad.

A. Dat is niet onmogelijk. „Door de onvoorwaardelijke capitulatie van Duitsland en de daaruit voortvloeiende beëindiging van den oorlog tegen dien Staat

De **Voorzitter**: zijn de ambtshandelingen van evengenoemde groep officieren niet meer als tegen dien Staat gericht te beschouwen." Dat zijn dus de officieren, die hun erewoord hebben gegeven en door de Nederlandse Regering in dienst zijn genomen.

A. Daarin staat: na de capitulatie van Duitsland.

80412. De **Voorzitter**: U schrijft: *Door de onvoorwaardelijke capitulatie van Duitsland* zijn die ambtshandelingen niet meer als tegen die Staat gericht te beschouwen. De diensten echter zijn reeds gevraagd en gegeven vóór de capitulatie. Generaal *van Nijnatten* is al einde 1944 weer in dienst genomen.

A. Ja. Dat is bedenkelijk.

80413. De **Voorzitter**: Ik zal u de tekst van de erewoordsverklaring even voorlezen:

„Hierdoor verzeker ik op eerewoord, dat ik gedurende dezen oorlog althans zoolang Nederland zich met het Duitse Rijk in oorlogstoestand bevindt, aan geen enkel front noch indirect noch indirect zal deelnemen aan den strijd tegen Duitsland. Ik zal geen handeling begaan of verzuim plegen, waardoor het Duitse Rijk, schade van welken aard, ook zou kunnen lijden."

Nadat men die verklaring had gegeven, mocht de Regering krachtens het Haags Verdrag van hen generlei dienst vorderen of aannemen, strijdend met het gegeven woord. De Regering heeft dit wel gedaan.

A. Althans de ontslagen krijgsgevangenen niet, naar mijn opvatting.

80414. De **Voorzitter**: Naar uw opvatting staat de gehele erewoordsverklaring buiten het Haags Verdrag, dus ook, dat de Regering een verplichting zou hebben om hen niet meer in dienst te nemen?

A. Voor de betrokkenen zelf, die de erewoordsverklaring hadden afgegeven en zich daarmee terecht of ten onrechte hadden gebonden, hield die verplichting op na het beëindigen van de oorlogshandelingen tegen Duitsland.

80415. De **Voorzitter**: Dat wil zeggen, na de capitulatie. Waarover ik nu spreek, dat is vóór de capitulatie geschied.

A. Er hadden toen geen vijandelijkheden meer plaats. Er was echter juridisch nog een oorlogstoestand.

80416. De **Voorzitter**: U weet dus niet, of hierbij inderdaad van de zijde der Regering rekening is gehouden met de verplichtingen uit het Haags Verdrag?

A. Neen, dat weet ik niet. Ik denk wel, dat men hierop zal hebben gelet.

80417. De **Voorzitter**: Het paste natuurlijk niet in uw systeem.

A. Naar het Haags Verdrag mogen de Duitsers de Nederlandse krijgsgevangenen uit krijgsgevangenschap ontslaan en daarbij een verklaring van hen eisen, dat zij niets meer zouden doen tegen de Staat, maar ook zonder die verklaring mogen zij aan geen enkel front meer strijden volgens artikel 10 van het Haags Verdrag.

80418. De **Voorzitter**: D.w.z. wanneer zij het erewoord hebben gegeven.

A. Ja, want zij werden vrijgelaten op erewoord, behalve de mensen, die zijn vrijgelaten wegens ernstige ziekte en dergelijke. Vol-

gens mij is dit artikel niet toepasselijk, want dit waren geen vrijgelaten krijgsgevangenen. Dit slaat alleen op de mensen, die uit Brandenburg en dergelijke zijn ontslagen. Dat kan alleen berusten op artikel 43, volgens hetwelk de Duitsers alles kunnen doen, wat nuttig is voor de openbare orde, in hun ogen. wanneer het maar niet in strijd is met de Nederlandse wetten. Daarnaast staat, dat deze mensen, terecht of ten onrechte, zich verbonden hadden.

80419. De **Voorzitter**: Kan men zeggen, dat door de capitulatie ook die ambtshandelingen, die hebben plaats gehad vóór de capitulatie, niet meer als tegen die Staat gericht kunnen worden beschouwd? Ik kan het mij indenken van de handelingen, die na de capitulatie zijn geschied, maar kan men nu de handelingen vóór de capitulatie achteraf gaan beschouwen als niet meer tegen de Staat gericht?

A. Dat is inderdaad zeer dubieus. Daarvoor is weleens een theorie opgeworpen, dat dit berustte op een onvoorwaardelijke capitulatie. Men heeft zich weleens afgevraagd, wat nu eigenlijk een onvoorwaardelijke capitulatie is. De stelling is daarbij weleens verkondigd — ik heb die stelling ook weleens verkondigd, hoewel ik zou aarzelen om dat nu werkelijk als richting voor te schrijven —, dat door deze onvoorwaardelijke capitulatie Duitsland zich niet alleen op genade of ongenade heeft overgegeven, maar ook eigenlijk afstand gedaan van alle rechten van het Haags Verdrag en op grond van het Krijgsgevangenenverdrag, enz., enz., waarop Duitsland aanspraak zou kunnen maken.

80420. De **Voorzitter**: In hoeverre zou dat zelfde kunnen gelden ten aanzien van collaborateurs?

A. Van Nederlandse collaborateurs?

De **Voorzitter**: Ja. Zou men nu kunnen zeggen, dat door die capitulatie alle collaboratiehandelingen zijn vervallen?

A. Dat is een interne verplichting van de Nederlandse burgers tegenover hun eigen Staat. Men heeft de stelling verkondigd en daar zit wel iets waars in, dat de Duitse onvoorwaardelijke capitulatie inhoudt, dat het zich op genade en ongenade overgeeft — een antiek begrip eigenlijk uit de tijd van *Attila* ongeveer — aan de tegenstander, zonder dat het een beroep kan doen of wenst te doen op het Krijgsgevangenenverdrag of het Rode Kruisverdrag, enz. Dit heeft o.a. een grote rol gespeeld toen de Engelsen een groot aantal krijgsgevangenen hadden gemaakt, die die mijnenvelden moesten opruimen. Het lag bezaaid met mijnen en wanneer die niet werden opgeruimd door de Duitse mijnruimers, dan waren er hier duizenden burgers en kinderen gedood en dan kon men vandaag aan de dag nog niet gaan wandelen op de Veluwe en konden de kinderen nog niet spelen in de weiden, enz. Men heeft daarom nolens volens besloten daarvoor krijgsgevangenen te charteren, die dat ook hebben gedaan; zij hebben zich daartoe verbonden door een soort overeenkomst.

80421. De **Voorzitter**: Uw opvatting komt er dan eigenlijk op neer, dat de capitulatie van Duitsland een disculpatiegrond is voor handelingen vóór de capitulatie

A. Dat zou ik niet willen onderschrijven.

De **Voorzitter**: Dat volgt er toch uit.

A. Ik heb toch ook gezegd: voor handelingen na de capitulatie.

80422. De **Voorzitter**: Zoals het hier staat, geldt het ook voor handelingen van vóór de capitulatie. „Door de sindsdien gevolgde onvoorwaardelijke capitulatie van Duitsland en de daaruit voortvloeiende beëindiging van den oorlog tegen dien Staat, zijn de ambtshandelingen van evengenoemde groep officieren niet meer als tegen dien Staat gericht te beschouwen." Tot die evengenoemde groep officieren behoorde o.a. generaal *van Nijnatten*, die handelingen had verricht vóór de capitulatie.

A. Er staat: „niet meer". Daaruit vloeit dus voort, dat het vanaf de capitulatie geldt.

De heer **Schmal**: U bedoelt: ex nunc. De President over het standpunt, dat het ex tunc geldt.

80423. De **Voorzitter**: Men kan het zo opvatten, dat het zowel ex nunc als ex tunc is, omdat men hier bezwaren had gemaakt tegen het feit, dat de Regering gebruik had gemaakt van de diensten van generaal *van Nijnatten*. Als antwoord daarop komt dit. Logischerwijze kan men dus concluderen, dat de bedoeling hiervan was om

verontschuldiging te geven voor de handelingen van degenen, die dat hebben gedaan vóór de capitulatie.

A. Ik kan mij niet voorstellen, dat dit de bedoeling is geweest; uit een onvoorwaardelijke capitulatie van de Duitsers aan de legerleiding van het invasieleger, waarbij wij maar met een klein deel van de Irene-Brigade vertegenwoordigd waren

80424. De Voorzitter: Het is voorts een vraag, in hoeverre deze capitulatie gelijk kan worden gesteld met het einde van de oorlog.

A. Er staat: „althans zoolang Nederland zich met het Deutsche Rijk in oorlogstoestand bevindt“. Stel nu, dat Nederland met Duitsland vrede had of wapenstilstand, en dat Rusland en Polen nog doorvochten. De strijd is hier natuurlijk de gewapende strijd, die op het ogenblik van de capitulatie: totaal was beëindigd.¹⁾

¹⁾ Noot van de getuige, toegevoegd bij de correctie van het stenogram: Ik mag uiteraard geen correcties aanbrengen voor wat de tekst zelf betreft, maar ik meen, dat een aanvulling nog wel geoorloofd en zeer wenselijk is.

Deze aanvulling is dan, dat alles, wat ik omtrent generaal van Nijnatten heb gezegd, met een zeker voorbehoud moet worden beschouwd, omdat ik ten tijde, dat generaal van Nijnatten weder in actieve dienst is genomen (en dat is dus vermoedelijk geweest ongeveer October of November 1944 bij de bevrijding van het zuidelijk deel van Nederland) zelf nog in Duitsland in een krijgsgevangenenkamp vertoefde en daardoor niet precies weet, hoe en onder welke voorwaarden generaal van Nijnatten door de Duitsers uit de krijgsgevangenschap is ontslagen.

Ik kan wel ongeveer zijn rechtspositie benadelen, doch met zekerheid kan ik die niet vaststellen. Tenslotte merk ik nog op, dat men generaal van Nijnatten en alle andere officieren, die bij de bevrijding van de zuidelijke provinciën aldaar vertoefden, vermoedelijk kan beschouwen als „door eigen troepen bevrijde krijgsgevangenen“, indien hij dat nog was.

Dan blijft echter de vraag, of zijn erewoordverklaring hem dan nog niet alsnog bond.

80425. De Voorzitter: Heeft u misschien nog iets op te merken?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter, alleen, dat het een zeer moeilijk strijdpunt is geweest.

De Voorzitter: Voor deze commissie is het dat ook.

A. De heer *Schmal* heeft zo juist gezegd, dat het een strijdpunt van juridisch-specialistische aard was, wat echter ook praktische gevolgen had. Het hoofd van het Afwikkelingsbureau was natuurlijk geen jurist en moest op de adviezen van zijn juristen afgaan. Toendertijd en ook naderhand heb ik die naar beste weten gegeven en ik heb gesteund op de adviezen van Buitenlandse Zaken. Ik zou niet durven beweren, dat in die tijd alles waterdicht was.

De Voorzitter: Zoudt u ons enkele stukken willen overleggen?

A. Zeer zeker.

De Voorzitter: Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

G. E. MATHON.

ALGERA, voorzitter.

VAN DIS.

SCHMAL.

OOSTERHUIS griffier.

ZITTING VAN WOENSDAG 7 JUNI 1950

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Van Dis en Schmal, leden, almede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van.

DIRK ARIE VAN HILTEN,

oud 63 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
generaal-majoor, hoofd van de krijgsgeschiedkundige sectie van de
generale staf.

Hij legt de eed af als deskundige

80426. De Voorzitter: Wij zouden gaarne iets van u horen over de terugtocht van de Nederlandse troepen door België en Frankrijk en eventueel over de overtocht naar Engeland. Ik weet niet, of u voorkeur geeft aan het geven van een exposé, maar dat wil ik graag aan u overlaten.

A. Het lijkt mij het eenvoudigst aan de hand van een paar schetsen, die ik heb meegebracht. Deze aangelegenheid heeft nog niet ten volle op ons werkplan gestaan. Ik heb hier het resultaat van een onderzoek, ter zake gedurende de laatste dagen, na uw oproep, gehouden. Daar is nogal wat werk aan verbonden geweest, aangezien hiervoor een zeer groot aantal gevechtsbrieven en verslagen moest worden nagegaan. Wat ik u kan geven, is zo nauwkeurig mogelijk, maar een kans blijft er toch altijd, dat in de toekomst hier en daar zich nog vraagpunten zullen voordoen, die dan grondig onder de loupe zullen worden genomen.

De Voorzitter: Voor de Enquêtecommissie is het voldoende, wanneer wij een overzicht hebben.

A. Dat overzicht kan ik u in ieder geval geven. Wat ik hier heb, is, zoals reeds gezegd, in beginsel juist, maar zou misschien in de toekomst op enkele datums en detailpunten blijken een kleine wijziging te moeten ondergaan.

Mag ik u deze kaart overhandigen, waarop, zoals u ziet, de verschillende detachementen vanuit Zeeuwsch-Vlaanderen door België en verder zuidwaarts met het gedeelte, gaande naar het Oosten, richting Trier, zijn aangegeven. De hele situatie is, om zo te zien, vrij ingewikkeld. Wij kunnen de detachementen op de voet volgen. Ik heb hier ook nog een toelichting er op.

Wij zien dan eerst een detachement, dat staat aangegeven met een rode lijn. Dat is het detachement van majoor *de Heer*, de bataljonscommandant van het tweede bataljon van 40 R.I. Het is in de nacht van 15 op 16 Mei uit Walcheren op Zuid-Beveland aangekomen. Op de 16de schijnt er reeds een algemeen plan geweest te zijn voor het afvoeren van alle Nederlandse troepen, die daar nog aanwezig waren, naar België. De 17de Mei heeft de commandant een bespreking gehad met Prins *Bernhard* in Sluis, waar de Prins nog even is geweest. Op 18 Mei was overeengekomen, dat deze troepen nog zouden meevechten met de Fransen, maar de 19de kwam het bevel van de Franse generaal *Beaufrière*, dat alle Nederlandse troepen Zeeuwsch-Vlaanderen moesten verlaten, en dit detachement — het was het laatste — kreeg de opdracht om via Brugge naar Ostende te gaan. Als een markant feit is precies aangegeven, dat te 23.30 uur op de 19de blei majoor *de Heer* de laatste was, die het Nederlands grondgebied verliet, waarmee het moment is bepaald, waarop alle weerstand van de Nederlandse georganiseerde strijdmacht op het grondgebied in Europa was geëindigd.

Op 20 Mei waren er ongeveer 1250 Nederlandse soldaten in Ostende bijeen en in een kazerne ondergebracht. Er zijn verschillende regelingen getroffen om enige orde te brengen onder deze troep.

Aanvankelijk was het de bedoeling, dat zij naar Engeland zouden worden overgebracht. Daarvan is echter niets gekomen. Op 27 Mei werd bepaaldelijk nog gewacht op scheepsgelegenheid naar Engeland, maar op 28 Mei kregen zij bericht, dat de Belgische troepen hadden gecapituleerd. Er werden toen bevelen gegeven voor een terugmars naar Zeeuwsch-Vlaanderen. De sterkte was toen ongeveer 1300 man. Op 29 Mei zijn zij weer in Oostburg aangekomen. De volgende dagen werden zij op last van de Duitsers ontbonden en op 1 Juni is het bataljon met groot verlof gezonden.

Het volgende detachement heeft Engeland bereikt. Het was een detachement artilleristen van het 22ste regiment, zonder materiaal, afkomstig uit de Peel; personeel van de z.g. 8 cm staalkanonnen, ongeveer ter sterkte van 300 man. Zij zijn op 13 Mei uit Noordbrabant naar Antwerpen aangekomen — op de kaart zijn zij aangegeven met een zwarte pijl —. Dat was 11-20 R.A. Vanuit Antwerpen zijn zij weer in Zeeuwsch-Vlaanderen terechtgekomen in IJzendijke en daarna in Biervliet; later zijn zij naar het zuiden vertrokken, over Brugge naar La Panne, ten zuiden van Duinkerken.

80427. De Voorzitter: Ik nieende ten oosten van Duinkerken.

A. Ja, ten noordoosten van Duinkerken. Dat detachement is daarna gemarcheerd over Montreux, Abbeville, Caen en verder naar Cherbourg, waar het op 21 Mei is aangekomen. Op 23 Mei is het overgestoken naar Southampton.

80428. De Voorzitter: Weet u er iets van of hiervoor een bevel is gegeven door de Regering in Engeland, of is dit op eiger gezag gegaan?

A. Dat kan ik u niet precies zeggen. De algemene indruk is wel, dat er moest worden getracht zoveel mogelijk onderdelen in Engeland te krijgen, maar in de regel stuitte dit op moeilijkheden voor de overtocht en men ondervond gern medewerking van de Belgen, Fransen en anderen, waarmee men in contact kwam.

80429. De Voorzitter: Is hiertoe een sein van hogerhand gekomen of is dit bij de mensen zelf opgekomen?

A. Bij de mensen zelf bestond er, na alles, wat zij reeds hadden doorgemaakt en in België ondervonden, nu Nederland reeds had gecapituleerd, over het algemeen niet zo heel veel animo meer om door te vechten. De mogelijkheid bestaat, dat er via de radio of op andere wijze ook nog richtlijnen zijn gegeven. Wij beschikken echter niet over bepaalde gegevens.

80430. De Voorzitter: Het enige, dat wij weten, is, dat aan majoor *den Beer Poortugnel* en aan majoor *dr Koch* een telegram is gezonden vanuit Londen, ondertekend door de heer *van Oorschot*, waarin werd gezegd, dat zij naar Engeland moesten gaan.

A. Dat zal waarschijnlijk ook wel het enige zijn, dat hieromtrent in liet land is te vinden. Wij hebben daar verder niets van en in het Londense archief is daaromtrent ook niets te vinden. Ze hebben aanvankelijk allemaal wel min of meer de neiging gehad om er te komen. Er zijn detachementscommandanten geweest, die met Londen hebben getelefoneerd, met Buitenlandse Zaken, en verzocht hebben om transportmiddelen, om b.v. Nederlandse marinevaartuigen te zenden. Dat zou ook het geval zijn geweest bij een van deze detachementen.

80431. De Voorzitter: Weet u ook, welk detachement dat is geweest?

A. Ja, dat kan ik u wel zeggen. Misschien komen wij het tegen in de loop van dit verhaal.

80432. De **Voorzitter**: Er zal ook wel verbinding zijn gezocht met of door de militair attaché in Parijs, de heer *van Voorst Evekink*?

A. Ja; de commandant Zeeland, schout-bij-nacht *van der Stad*, heeft alles in het werk gesteld om Parijs te bereiken juist om deze kwestie te regelen. Onderweg is hij door de Duitsers echter afgesneden en krijgsgevangen gemaakt. Van hem is ook een zeer sterke drang uitgegaan om zoveel mogelijk detachementen naar Engeland te krijgen. Het detachement artillerie, dat ik u zoëven noemde, is dus in zijn geheel in Engeland aangekomen.

Verder was er het detachement onder kapitein *Honig*, een onderdeel van het regiment van majoor *Bruyn*, waarbij ook manschappen, die betrokken waren geweest bij het ongeluk met de „Pavon”.

Het eerste detachement marechaussee, de „blauwenlijn”, met majoor *den Beer Poortigael* en kapitein *van der Kroon*, bestond uit drie afdelingen, die onder bevel stonden van kapitein *Kist*, kapitein *Ellens* en kapitein *Suylen*. Op 11 Mei waren zij verzameld te Hoogerheide (N.-B.) en op 12 Mei zijn zij over België via Antwerpen naar Zeeuwsch-Vlaanderen gegaan. De afdeling onder kapitein *van der Kroon* is in West-Vlaanderen terechtgekomen, de afdeling van kapitein *Kist* in Oost-Vlaanderen. Op 16 Mei is de afdeling van kapitein *Kist* vertrokken naar Duinkerken; hij had de order om zich te begeven in richting Nantes. Op 18 Mei zijn zij gegaan via Sluis, Brugge, Dixmude, Duinkerken, Gravelines en van 19 Mei af hebben zij te Caen gewacht op scheepsgelegenheid. Begin Juni hoorden zij, dat de inscheping voor Engeland te Brest zou geschieden. Op 11 Juni zijn zij in Plymouth aangekomen.

Het detachement bestond toen uit ongeveer 30 man marechaussee, 32 man politietroepen en 77 man militairen van andere wapens.

Het detachement onder dr. *Koch* was een onderdeel van het totale detachement van majoor *den Beer Poortigael* en bestond aanvankelijk uit een geneeskundige afdeling uit Zeeuwsch-Vlaanderen. Dat detachement is van Oostburg in Zeeuwsch-Vlaanderen naar Brugge verplaatst. Op 10 Juni zijn zij van Brest naar Engeland overgestoken.

Het detachement *Langeveld* is vanuit Duinkerken op 20 Mei rechtstreeks naar Engeland overgestoken. Dat waren marine-officieren uit de staf van de commandant Zeeland.

80433. De **Voorzitter**: Weet u ook de sterkte van dat detachement? .

A. Dat zijn in hoofdzaak enkele zee-officieren geweest, die aan de staf waren toegevoegd. De samenstelling van die staf zou ik nog wel kunnen vinden. Zij hebben toestemming gevraagd en gekregen om direct te mogen oversteken. Dat is dan ook reeds in Duinkerken voor elkaar gekomen.

De andere detachementen hebben zwerftochten door België gemaakt, maar zijn niet verder gekomen en hebben tenslotte de terugtocht naar Nederland weer aanvaard, waar zij voor en na later ook zijn terechtgekomen. Het belangrijkste daarvan is het detachement, waarover wij een reeds gereedgemaakt werkstuk hebben, dat handelt over de lotgevallen van die Nederlandse troepen, met de geschiedenis van het bombardement op het Franse vrachtschip de „Pavon”. Dit is een werkstuk van ongeveer 15 vellen getikt en het lijkt mij een beetje veel om dat hier voor te lezen. Ik wil het echter wel tijdelijk afstaan.

De **Voorzitter**: Heel graag. Wij zullen zorgen, dat u het weer terugkrijgt.

A. Daarin staat de hele geschiedenis vermeld van de „Pavon”. Er is een schetsje bij van het schip. Het is gemakkelijk te volgen. Waar de bom terecht is gekomen en waar brand is geweest in de verschillende ruimen. Er zijn ook een paar foto's bij. Het geheel geeft een volledig beeld van wat er is gebeurd.

De route, die dit detachement daarna heeft gehad, staat op de kleine kaart, die ik dezer dagen heb laten maken. Het heeft eigenlijk weinig zin om al die data en namen op te gaan noemen. Men hoeft het slechts op de kaart af te lezen. U kunt zien, dat het eerste gedeelte is terechtgekomen in Maastricht via Trier, wanneer u de rode lijn volgt. De eerste etappen zijn afgelegd met voetmarsen en gedeeltelijk met rijwielen. Van Cambrai af tot Sedan (Charville) is het treinvervoer geweest. Het latere traject tot aan Trier is gedeeltelijk per auto, gedeeltelijk per trein geschied. Ze zijn tijdelijk in een kamp ondergebracht geweest, welke verblijf vier dagen heeft geduurd. Op 7 Juni zijn zij in Maastricht teruggekomen.

80434. De **Voorzitter**: Ik wilde u een vraag stellen, die u waarschijnlijk niet zult kunnen beantwoorden: waarom hebben deze mensen niet getracht naar Engeland te komen, of, indien zij het wel hebben getracht, is dat mislukt?

A. Dat was voor deze mensen toen niet meer mogelijk. Mag ik misschien een enkel blad uit het eerder genoemde werkstuk aanhalen? Er was een opeenhoping gekomen van Nederlandse troepen in Duinkerken, dat toch reeds overbelast was. Op een gegeven moment waren er van Nederlandse zijde ongeveer 1500 man. Op last van schout-bij-nacht *van der Stad* moest deze troep worden geordend, want het waren mensen van alle mogelijke onderdelen. Zij moesten in regimentsverband worden gebracht. Dat kreeg de naam van 50ste regiment. Men heeft daarvan 12 compagnieën gemaakt, ieder van ongeveer 150 man sterk. Zo is men tot een bataljons- en regiments-indeling gekomen. Het hoofd daarvan, regimentscommandant dus, werd reserve-majoor *Bruyn*. De Franse commandant ter plaatse heeft die troepen laten ontwapenen en hen in de kazerne geconsigneerd. Velen van hen hadden rijwielen bij zich, anderen waren met auto's, welke moesten worden ingeleverd. Voorts werd het bevel gegeven, dat zij op 20 Mei te 12 uur zich moesten inschepen op een in de haven liggend vrachtschip, de „Pavon”. Dat Franse schip had ook dienst gedaan bij het brengen van Franse troepen van Duinkerken naar Walcheren en het bevond zich op dat moment in de haven van Duinkerken. In de morgen van 20 Juni is majoor *Bruyn* van de kazerne afgemarcheerd met 1200 man en is men aan het inschepen gegaan; 200 man echter, die nog rijwielen hadden, zijn onder kapitein *Honig* rechtstreeks naar Calais gereden. Dat was het oorspronkelijke detachement van Duinkerken, hetwelk met een groene lijn is aangegeven op de kleine schets. Zij zijn niet aan boord van de „Pavon” geweest. Dat detachement is geleidelijk helemaal uit elkaar gegaan. Men kan het nog volgen tot Cambrai; een gedeelte is vandaar ook rechtstreeks naar Nederland teruggekeerd. Het ging allemaal nogal ongeregeld. Sommigen hebben kans gezien onderweg rijwielen te kopen; misschien ook wel op andere wijze een vervoermiddel te pakken gekregen. Wanneer zo'n clubje van rijwielen was voorzien, nam het de kortste weg naar Nederland. Een ander gedeelte is doorgedaan, heeft van Cambrai af de route gevolgd, die met een rode lijn op de kleine schets is aangegeven, en is in Trier terechtgekomen. Daar was kapitein *Honig* zelf ook bij. Vanuit Trier is de normale route gevolgd naar Maastricht.

80435. De **Voorzitter**: Naar uw oordeel is de omstandigheid, dat zij niet naar Engeland zijn gekomen, te wijten aan het feit, dat zij geen scheepsruimte hebben gekregen?

A. Ja. Dat wil zeggen: zij hebben nooit goed geweten wat de bedoeling was van hun reis. Op de „Pavon” werden er ongeveer 1130 ingescheept, doch hun bestemming en het doel van de reis werden aanvankelijk niet medegedeeld door de Franse commandant ter plaatse. Ze meenden, dat zij naar Brest of naar Cherbourg zouden gaan en daar vandaan misschien naar Engeland. Zelf hadden zij het helemaal niet in de hand. De Fransen wensten alle legeringsruimten in Duinkerken zo gauw mogelijk terug te hebben. Zij wilden al die ongeregelde troepen kwijtraken. Een gedeelte ging dus per rijwiel naar het zuiden en de rest aan boord en ook naar het zuiden. Bij de Fransen lag toen de gedachte nog niet voor om de strijd op te geven, maar wel om hun troepen te reorganiseren en te zien wat er dan verder zou kunnen gebeuren. De gedachte dus om reeds direct naar Engeland over te steken, was bij de Fransen op dat moment zeker nog niet sterk aanwezig.

Vindt u het nodig, dat ik dit stuk over de „Pavon” voorlees?

De **Voorzitter**: Neen, dat lijkt mij niet nodig. Het gaat ons voornamelijk om de troepen, die tenslotte in Engeland zijn aangekomen.

A. Dat zijn er betrekkelijk weinig geweest. Wij hebben indertijd in het begin van de oorlog, voordat wij in krijgsgevangenschap werden afgevoerd, bij wat toen heette het „Krijgsgechiedkundig Instituut” een begin gemaakt met het ordenen van de gegevens voor de krijgsgeschiedenis. Hierbij is ook deze kwestie bestudeerd en zijn er gegevens verzameld via het Rode Kruis en, naar ik meen, ook langs het Internationale Rode Kruis te Genève. Op een gegeven moment hebben wij een volledig overzicht gehad in alfabetische volgorde van al het personeel, dat in Engeland was aangekomen, vermeldende van welk onderdeel afkomstig, welke route er was gevolgd en hoe zij daar zijn gekomen. Helaas is dat boek, want het was een heel boekwerk geworden, verbrand bij de ramp van Maart 1945 in het gebouw, waar toen werd gewerkt, op het Korte Voorhout te 's-Gravenhage.

80436. De **Voorzitter**: U hebt ons ook medegedeeld, dat u gegevens bezat over bevelen en inlichtingen, die werden gegeven in verband met de overtocht naar Engeland.

A. Ik meen, dat ik dat niet zo heb uitgedrukt.

De Voorzitter: U zei, dat wij daar nog aan toe zouden komen.

A. Dat had betrekking op dat éne detachement. Een detachementscommandant heeft vanuit Frankrijk getelefoneerd met de Nederlandse gezant in Londen. Hij heeft met nadruk gevraagd om scheepsgelegenheid over te zenden. Men noemde dat Nederlandse marinevaartuigen, die hen zouden oppikken en overbrengen naar Engeland.

80437. De Voorzitter: Wie heeft dat contact gehad?

A. Ik ben dat vanmorgen nog tegengekomen, maar ik kan het nu niet vinden. Het kan ook best zijn, dat die aantekening hier niet bij is. Ik wil dat nog wel even voor u nagaan.

80438. De Voorzitter: Het is voor ons een nogal belangrijk element, opdat wij kunnen nagaan in hoeverre de Regering in Londen daadwerkelijk heeft meegewerkt en bevelen heeft gegeven tot de overtocht naar Engeland. Wanneer er nu een telefoongesprek heeft plaats gehad met Londen, kan dit nog nadere gegevens opleveren.

A. Ik heb er vanmorgen niet verder bij stilgestaan, maar ik ben het tegengekomen in een van de stukken. In ieder geval bestaat er iets over. Ik zal het voor u nagaan en het u mededelen. Dit kan toch wel per brief gebeuren?

De Voorzitter: Ja, heel graag.

Ik geloof, dat wij ten aanzien van de terugtocht door België en Frankrijk nu voldoende zijn geïnformeerd. Hierin staat dus wel alles, wat er over te zeggen is.

A. Ja, hier staat vrijwel alles in. De hoofdzaken kunt u hierin zeker vinden.

80439. De Voorzitter: In uw oproep stond „eventueel gegevens over opbouw van het Nederlandse leger in 1945". Wanneer u daartegen geen bezwaar hebt, zou ik dat onderwerp willen behandelen. Misschien kunt u ons daarover enige stukken overhandigen?

A. Ik heb daarover een memorie opgesteld. Het is een moeilijk onderwerp, waar wij ook nog lang niet aen toe zijn bij het krijgsgeschiedkundig onderzoek, aangezien het nog buiten ons lopend werkplan valt. De gegevens daarvan moeten onder meer geput worden uit het Londense archief en uit de gegevens van de binnenlandse strijdkrachten en die gegevens spreken elkaar nog weleens tegen. Ik heb een overzicht samengesteld, dat de waarheid zeker 80 pct. nadert. Mag ik die memorie even voorlezen?

De Voorzitter: Ja, ik stel er wel prijs op, dat u die memorie even voorleest.

A. „De Opbouw van de Nederlandse Strijdkrachten van September 1944 af.

Het wederoprichten van de Koninklijke landmacht die, na de capitulatie te Rijsoord op 15 Mei 1940 en de daarop gevolgde maatregelen, genomen door de aangewezen „Duitse commissaris voor de demobilisatie van de Nederlandse Weermacht", tijdelijk was opgeheven, valt in de tweede helft van 1944.

Het eerste begin is echter reeds te vinden in het Koninklijk besluit no. 2 van 19 Juni 1944 (*Staatsblad* no. E 44). Dit Koninklijk besluit, waarbij de instructie voor een nader aan te wijzen bevelhebber der Nederlandse strijdkrachten werd vastgesteld, bepaalt in het eerste lid van artikel 1:

„De Bevelhebber der Nederlandsche Strijdkrachten voert het bevel over de Koninklijke Nederlandsche Brigade „Prinses Irene", alsmede over de onderdeelen, staven, inrichtingen en diensten der Koninklijke Landmacht, welke door Ons of van Onzentwege door Onzen Minister van Oorlog onder zijn bevelen worden gesteld, totdat daaromtrent anders wordt bepaald, indien zulks in verband met hun bijzondere bestemming noodzakelijk blijkt."

Op 3 September 1944 werd bij Koninklijk besluit no. 1 Zijne Koninklijke Hoogheid Prins Bernhard met ingang van die datum tot bevelhebber der Nederlandse strijdkrachten benoemd (B.N.S.).

Bij Koninklijk besluit no. 4 van 5 September 1944 (*Staatsblad* no. E 62) werd onder andere het navolgende bepaald:

„1. Alle vrijwilligers, aangewezen door de, door Onzen Minister van Oorlog erkende, verzetsorganisaties, worden beschouwd als militairen in den zin der wet en te behooren tot de Koninklijke Landmacht.

2. eenheden, gevormd uit de onder 1 bedoelde vrijwilligers zullen worden aangeduid als Binnenlandsche Strijdkrachten en worden hierbij onder de bevelen gesteld van den Bevelhebber der Nederlandsche Strijdkrachten."

Dit betekende de oprichting van de organisatie, bekend als Binnenlandse Strijdkrachten (B.S.).

Ingevolge punt 1 werden door de Minister van Oorlog erkend de verzetsorganisaties: Orde Dienst (O.D.), de Knokploeg (K.P.) en Raad van Verzet (R.v.V.).

Dit blijkt uit een brief van de Minister van Oorlog dd. 18 November 1944 (no. 22685) gericht tot de B.N.S.

Andere organisaties zijn niet in dit verband door de Minister van Oorlog erkend, hoewel het in een later stadium voorgekomen is, dat leden van de vroegere organisatie „De Geuzen" werden aangemerkt als B.S.-ers.

Door deze Koninklijke besluiten was van September 1944 af de eenhoofdige bevelvoering tot stand gekomen over de Nederlandse strijdkrachten, zijnde de Koninklijke Brigade Prinses Irene en de Binnenlandse Strijdkrachten.

Op 15 October 1944 stelde de B.N.S. een memorandum op, betrekking hebbende op reeds bestaande en volgens het daarin ontwikkelde plan nog op te richten Nederlandse troepeneenheden.

Het was een leidende gedachte bij de Nederlandse Regering om de toen bestaande Nederlandse strijdkrachten uit te breiden naar gelang de bevrijding van Nederland vorderde.

De B.N.S. gaf een overzicht van de bestaande onderdelen als ook van die, welke in oprichting waren dan wel voor welke formering voorbereidingen waren getroffen. Dit overzicht gaf aan:

1. De Koninklijke Brigade Prinses Irene, die hier verder onbesproken blijft.

2. De Binnenlandse Strijdkrachten, welker personeel deel uitmaakte van de erkende verzetsorganisaties; het was o.m. bestemd ter indeling bij onderdelen, belast met de handhaving van orde en rust en voor bewakingstaken.

3. 36 Grensbewakingscompagnieën, te vormen uit manschappen van de verzetsorganisaties, vrijwilligers en geschoold militair personeel; 12 Gezagscompagnieën, voor handhaving van orde en rust, waarvan het personeel aan dezelfde bronnen zou worden ontleend.

4. Een aantal Depotstaven; deze moesten worden opgericht voor de vorming van het leger in de toekomst; genoemde staven zouden bestaan uit beroepspersoneel, reservepersoneel en personeel, dat reeds een militaire oefening had genoten.

5. De eerste van de twee of drie Divisies, waaruit de Expeditionnaire Macht zou bestaan, bestemd voor de deelneming aan de strijd in het Verre Oosten; voor de Expeditionnaire Macht zouden nog ongeoeffende recruten worden aangetrokken.

6. 15 Gezagsbataljons voor het Verre Oosten, bestemd voor de handhaving van orde en rust in bevrijde gebieden van Nederlandsch-Indië; daarbij zou worden ingedeeld geoefend personeel van de lichte 1940 c.q. 1939.

7. 24 „Security Battalions", Gezagsbataljons voor diensten in Nederland, „guarding of the Lines of Communication", in algemene zin dus dienst doende achter de frontlijn en tevens bestemd voor handhaving van orde en rust; in een latere periode zou een gedeelte kunnen worden uitgezonden als bezettingstroepen in Duitsland; 9 dezer bataljons zouden worden geformeerd uit geoefende recruten van de lichten 1940 c.q. 1939; 9 bataljons uit jongere lichten en de overblijvende 6 moesten worden gevormd, wanneer de onder 3 genoemde onderdelen hun taak hadden beëindigd.

8. Vier divisies, georganiseerd als de Engelse infanteriedivisie; hiervoor zouden in aanmerking worden gebracht de manschappen van lichten, jonger dan die van 1940.

Het lag in de bedoeling de B.S. eventueel te reorganiseren tot gevechtseenheden voor bijzondere opdrachten of ter versterking van eenheden ter handhaving van orde en rust, dan wel als militaire eenheden voor bewakingsdoeleinden, wanneer geallieerde commandanten dergelijke eenheden van node zouden hebben.

De Nederlandse Regering had het voornemen om zo spoedig mogelijk voorbereidingen te treffen voor de oprichting van:

15 gezagsbataljons voor Nederlandsch-Indië en een Expeditionnaire Macht (E.M.);

in een later stadium voor:

24 gezagsbataljons voor Nederland;

onmiddellijk na de bevrijding voor:

12 gezagsbataljons voor handhaving van orde en rust op het Nederlandse grondgebied en

36 grensbewakingscompagnieën.

Alvorens over te gaan tot de oprichting van de 15 gezagsbataljons voor Nederlandsch-Indië, de E.M. en 24 gezagsbataljons voor Nederland moest men volgens het onderhavige plan een organisatie in het leven roepen, welke elementen leiding zouden kunnen geven aan de oprichting van genoemde onderdelen.

Men achtte de navolgende instellingen daartoe nodig:

Ministerie van Oorlog;

- 4 regionale staven;
- 12 infanteriedepots;
- 3 artilleriedepots;
- 1 depot voor verkenningstroepen;
- 1 depot voor genie en verbindingstroepen;
- 1 depot voor lichte mitrailleurafdelingen;
- 1 depot voor motortransportafdelingen;
- 1 depot voor troepen, bestemd voor bijzondere dienstverrichtingen (z.g. R.A.S.C.);
- 1 depot voor afdelingen van de militaire politie;
- 1 depot voor geneeskundige troepen.

Drie maanden na de bevrijding behoorden daaraan te worden toegevoegd:

- 12 infanteriedepots;
- 2 artilleriedepots.

Zes maanden na de bevrijding gevolgd door:

- 11 artilleriedepots;
- 3 depots voor verkenningstroepen;
- 2 depots voor genie en verbindingstroepen;
- 1 depot voor motortransportafdelingen;
- 2 depots voor anti-tanktroepen;
- 6 depots voor ondersteunende wapens bij de brigades;
- 3 divisiestaven;
- 5 staven voor infanteriebrigades;
- 5 staven voor artilleriebrigades;
- 1 staf voor geniebrigade.

Deze laatstgenoemde eenheden zouden nodig zijn voor de opbouw van het toekomstige Nederlandse leger.

Zolang de staven geen operationele taak zouden hebben kon met een eenvoudige samenstelling worden volstaan.

Voor het Ministerie van Oorlog en de vier regionale staven werd een totale sterkte van 300 man voldoende geacht.

De staf van een infanteriedepot bestond volgens het plan uit 30 officieren, 48 onderofficieren en 72 minderen; het aantal op te leiden recruten per depot werd bepaald op 800 man.

De Nederlandse Regering had tevens besloten de oprichting van de expeditionnaire macht tot deelneming aan de strijd in het Verre Oosten in het bijzonder voor de bevrijding van Nederlandsch-Indië zo spoedig mogelijk na de bevrijding van Nederland te doen plaatsvinden.

In overleg met de Engelse Regering en met de Regering van de Verenigde Staten van Amerika., alsook na het advies te hebben ingewonnen van de commissie der chefs van de staven te Washington, was de sterkte bepaald op die van een legerkorps, bestaande uit twee of drie divisies, waarvan één op korte termijn geformeerd moest worden. Het memorandum besprak in het vervolg slechts deze divisie. De oefening van de divisie zou in Engeland plaatsvinden volgens een ontworpen tijdschema, beginnende op een dag, twee maanden na de bevrijding van Nederland.

Van dit uitgebreide plan zijn slechts enkele gedeelten tot stand gekomen; de gehele verdere organisatie van de Nederlandse strijdkrachten is daarna met grote moeite en zeer langzaam in zijn werk gegaan.

De bezwaren, welke werden ondervonden, waren gelegen in de navolgende omstandigheden:

1. Het proces van de bevrijding verliep geheel anders dan verwacht werd.

De bevrijding van het zuidelijk gedeelte des lands geschiedde in een vrij snel tempo en was op 10 November nagenoeg voltooid. Het Nederlandse grondgebied ten noorden van de grote rivieren bleef nog maandenlang door de vijand bezet. Hoewel het aanvankelijke plan, o.a. neergelegd in het memorandum van 15 October, betrekking had op het gehele Nederlandse gebied, werd men genoodzaakt de uitvoering slechts te beperken tot de zuidelijke provinciën. Voor het noorden konden alleen min of meer voorlopige regelingen worden getroffen.

2. De organisatie van de Nederlandse strijdkrachten was met het oog op de bijdragen, welke Nederland voor de geallieerde oorlogvoering zou leveren, in onderling overleg tussen de Nederlandse Regering en S.H.A.E.F. in loofdzak vastgesteld. Toen evenwel

het gevechtsfront langs de Nederlandse grote rivieren liep en geruime tijd vrijwel ongewijzigd bleef, riepen allerlei geallieerde lagere commandanten voor verschillende diensten de hulp in van Nederlandse B.S.-eenheden uit het operatiegebied; dit geschiedde dan aanvankelijk meermalen zonder dat van tevoren hiervoor toestemming van hogere hand was gevraagd en verkregen. Het kwam er op neer, dat de lagere bevelvoering de Nederlanders meer inschakelde dan de hogere staven nodig en gewenst vonden. Hierdoor kwamen voorgenomen opleidingen en in zeker opzicht ook enigszins de vorming van bataljons in het gedrang.

3. Later waren het de zware eisen voor de Rijksbelangen in de overzeese gebiedsdelen, welke een normale vorming van legeronderdelen onmogelijk maakten. Eerst waren het de plannen tot oprichting van een expeditionnaire macht en het uitzenden van de gezagsbataljons bestemd voor Nederlandsch-Indië; daarna de oprichting en uitzending van de 1ste en 2de divisie en tenslotte de getroffen regeling voor aflassing van de troepen in Indië, waardoor voorzieningen voor Nederland zelf vrijwel geheel in de verdrukking kwamen.

4. Een zeer remmende omstandigheid was gelegen in de moeilijkheden ter verkrijging van de nodige kleding- en uitrustingsstukken, hetgeen o.m. blijkt uit het volgende:

a. voor de 24 gezagsbataljons waren de nodige kledings- en uitrustingsstukken alsmede wapens door de geallieerden ter beschikking gesteld en in Engeland opgeslagen. S.H.A.E.F. weigerde evenwel aanvankelijk om boven de toegezegde voorraad wapens, enz. af te staan voor andere op te richten onderdelen buiten de genoemde 24 bataljons. Men wilde, dat de uitrustingen en bewapening aan de genoemde voorraad zouden worden onttrokken, waardoor evenwel de oprichting van 24 bataljons niet meer mogelijk zou zijn.

b. Toen in November 1944 bij S.H.A.E.F. het voornemen om Nederlandse strijdkrachten in te zetten tot steun van de geallieerde troepen in Duitsland, ook voor wat betref de bezetting van Duitsland na de oorlog, vaster vormen had aangenomen, werd tevens een plan gevormd om voor dit doel 15 000 uniformen voor Nederlanders te bestemmen, van welke er met spoed 5000 door de 21ste legergroep moesten worden geleverd.

De opslagplaatsen van de 21ste legergroep waren te Bayeux.

De levering kon slechts geschieden wanneer de Nederlanders zelf voor het transport konden zorgen, hetgeen niet het geval was.

c. In Januari 1945 werden 2400 stellen kleding en uitrustingsstukken beschikbaar gesteld voor eenheden van de B.S., die frontdiensten verrichtten.

De behoeften bestonden echter voor 6000 man.

d. In Februari kon geen zekerheid worden gegeven over het tijdstip, waarop de werving voor de troepen met bestemming Nederlandsch-Indië zou kunnen beginnen. Ook dit was een gevolg van de omstandigheid, dat men niet wist, wanneer kleding, uitrusting en bewapening uitgereikt konden worden.

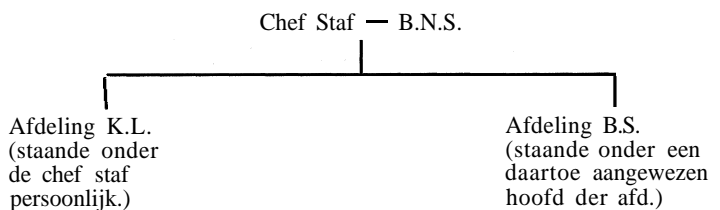
Opgemerkt wordt, dat verschillende bezwaren alleen opgelost konden worden door persoonlijke bemoeiingen van de B.N.S.

In September 1944 werd uit het weinige aan de B.N.S. toegevoegde personeel een kleine staf gevormd.

Als chef staf B.N.S. trad op de toenmalige kolonel van de generale staf P. L. G. *Doorman*. Deze was als zodanig benoemd bij Koninklijk besluit, no. 6, van 22 Augustus 1944, ingaande op een nader te bepalen datum. Bij dit Koninklijk besluit werd hij belast met de tijdelijke waarneming van de functie van B.N.S. in afwachting van de benoeming van de B.N.S. De instructie voor de B.N.S. werd toen voor de waarnemende B.N.S. van toepassing verklaard.

Met ingang van 24 October werd bij de staf B.N.S. een afdeling B.S. opgericht met de opdracht „alle Nederlandsche Binnenlandsche Strijdkrachten te leiden, te controleren, te administreren en te registreren.”

De organisatie van de staf B.N.S. vertoonde daardoor het beeld:

Gedurende geruime tijd lag ten aanzien van de vorming van Nederlandse troepenonderdelen het zwaartepunt bij de afdeling B.S. De hoofdtaak van deze afdeling was het vormen van geregelde

troepenonderdelen uit de manschappen van de B.S.; dergelijke onderdelen moesten na hun organisatie worden overgedragen aan de afdeling K.L., waardoor zij, na autorisatie door S.H.A.E.F. en na oproeping in werkelijke dienst voor kader en manschappen, kwamen te behoren tot de nieuw te organiseren Nederlandse Koninklijke landmacht.

Als eerste — zij het op enigszins andere wijze — kwamen enkele bataljons tot stand in Zeeuwsch-Vlaanderen. Voorbeelden van de toepassing der toenmaals als normaal geldende regel zijn de bataljons stoottroepen der B.S. in Limburg, die op 2 Januari 1945 werden tot stoottroepen der Koninklijke landmacht en op genoemde datum in administratie kwamen bij de afdeling K.L.

In algemene zin konden op het einde van 1944 in het bevrijde Zuiden worden onderscheiden:

- enkele bataljons;
- de stoottroepen der B.S.;
- de bewakingstroepen der B.S.

Op 25 December 1944 besloot de B.N.S. in overeenstemming met de geallieerde legerautoriteiten de eerste Maart 1945 definitief vast te stellen als de datum, waarop de bewakingstroepen der Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten geformeerd zouden moeten zijn tot:

- a. lichte infanterie-bataljons, bestemd tot opnemings in de K.L.;
- b. gezagsbataljons ten dienste staande van het militair gezag.

De taken der B.S. konden worden onderscheiden in:

- aa. het vervullen van opdrachten voor de geallieerden;
- bb. het verrichten van diensten voor het militair gezag;
- cc. het verlenen van bijstand aan de politie-autoriteiten.

Het was de bedoeling, dat de onder aa genoemde opdrachten na 31 Januari zouden worden overgenomen door de dan gevormde L.I.B.'s. De diensten, genoemd onder bb zouden moeten worden vervuld door de gezagscompagnieën. Het genoemde onder cc moest voor de B.S. komen te vervallen.

Op 26 Februari waren wel 2400 man van de bewakingstroepen in Noord-Brabant in compagnieverband ondergebracht, gekleed, bewapend en uitgerust, doch hun vorming tot L.I.B.'s moest nog plaatsvinden.

5 Maart werd een bataljon gevormd uit de bewakingstroepen der B.S. te Maastricht, een L.I.B.

Dit was ook op 15 Maart het geval met eenzelfde bataljon in Heerlen.

Inmiddels waren de stoottroepen der B.S. in Limburg en Noord-Brabant eveneens in bataljonsverband georganiseerd.

De oprichting van Lichte Infanterie-Bataljons had verdere voortgang naar mate de bevrijding vorderde en werd na de Duitse capitulatie met een zekere regelmaat voltooid.

Wat betreft de uitvoering van punt 5 van het plan, neergelegd in het memorandum van 15 October, moet worden opgemerkt, dat de expeditionnaire macht als zodanig niet tot stand is gekomen. Op 15 September 1945 werd de organisatie van de E.M. afgelast.

In de plaats daarvan werden nu twee divisies gevormd. Het kader van de eerste divisie (de 7 December-divisie) genoot vrijwel volledig in Engeland een opleiding. De manschappen van beide divisies kregen een eerste oefening in Nederland, welke in de troepen werd voltooid.

De Lichte Infanterie-Bataljons en de eerste gezagsbataljons, uitgezonden ter versterking en aflossing, kwamen grotendeels voort uit de B.S. De vorming van deze onderdelen berustte op basis van vrijwilligheid (oorlogsvrijwilligers-O.V.W.-ers). Bij de inschakeling van de O.V.W.-ers hadden het Centraal Vrijwilligers Bureau (C.V.B.) en het Centraal Indelingsbureau der Koninklijke landmacht (C.I.K.L.) een administratieve taak. Eerst van 3 Mei 1945 af vond zeer geleidelijk en aanvankelijk alleen voor het bezetten van speciale functies en ter aanvulling van het officierskader de personeelsvoorziening mede plaats door oproepingen op grond van de wet op het reservepersoneel der landmacht en van de dienstplichtwetten.

De Koninklijke landmacht in Nederland werd vrijwel al depot voor de Nederlandse ijdkorps in Nederlandsch-Indië. Eerst met het eindigen van de Nederlandse militaire taak in Indonesië — in 1949—1950 — konden plannen worden opgezet om te komen tot een organisatie van de Koninklijke landmacht en een opleidingssysteem, welke rekening houden met de eisen, voortvloeiende uit de verplichtingen, die de Nederlandse Staat op zich nam door aanvaarding van het lidmaatschap van de Westelijke Unie en het Noord-Atlantic Pact. Inmiddels aankomende wapenzendingen maken het mogelijk, dat de opbouw van de Koninklijke landmacht thans met succes kan worden doorgevoerd."

Omtrent de plannen, die in de lucht hangen, heb ik hierin met opzet niets vermeld.

80440. De **Voorzitter**: Er is weleens geklaagd, dat de troepenuitzending naar Indië niet met bekwame spoed is uitgevoerd. Is dat naar uw oordeel juist of heeft men gedaan wat mogelijk was, of waren er beletselen buiten de Regering om, die dit hebben verhinderd?

A. Zoals het is gelopen, waren er ook veel beletselen buiten de verantwoordelijkheid van de Regering om, die stagnatie hebben veroorzaakt. De vraag is echter of dit niet anders onder het oog had kunnen worden gezien.

80441. De **Voorzitter**: Kunt u daar nog iets nader op ingaan?

A. Het is maar een persoonlijke visie, die eigenlijk naar mijn mening weinig ter zake doet.

De **Voorzitter**: Als deskundige hebt u daar waarschijnlijk wel een mening over.

A. In zoverre, dat tijdens de oorlog door ons hierover vaak is gesproken. Mijn overtuiging was toen, dat de Londense Regering het probleem-Indië en wat er verder met Indië zou moeten gebeuren, wel degelijk onder het oog zou zien en daaromtrent voorbereidingen zou treffen. Wij waren er heilig van overtuigd, dat het van het grootste belang was, dat zo kort mogelijk na het eindigen van de bezettingstijd in Nederland een legerkorps van ongeveer 30000 man onmiddellijk naar Indië zou worden uitgezonden. Wat daarvoor nodig was — zoals wij dat in krijgsgevangenschap hadden gedacht —, was in de eerste plaats de nodige maatregelen te nemen, dat voor een dergelijke uit te zenden troepenmacht wapens, uitrustingen en kleding aanwezig zouden zijn. Wij hebben dit altijd gedacht als een taak van de Nederlandse Regering, welke zij te Londen onder het oog zou hebben gezien, dat gezorgd was, dat men daarover de beschikking had, zodat men een paar divisies in de kortst mogelijke tijd zou kunnen uitzenden. Een probleem was natuurlijk hoe aan het personeel te komen. In onze gedachte lag het voor de hand, dat men zo gauw mogelijk zou overgaan tot het oproepen van lichteningen, zonder het dienstnemen van oorlogsvrijwilligers met hun enthousiasme uit te sluiten. Al was Nederland niet helemaal bevrijd, dan kon men toch alvast in het zuiden de dienstplichtigen oproepen, die men zou kunnen bewapenen met materiaal, dat in onze gedachte aanwezig was. Nu het er echter niet was, had men er nog alles om kunnen zetten om Duits materiaal te krijgen, oorlogsbuit dus.

80442. De **Voorzitter**: Kunnen naar uw oordeel de eisen, die S.H.A.E.F. heeft gesteld, ook een verhindering zijn geweest voor de uitvoering van die taak?

A. Dat kan ik niet overzien.

80443. De **Voorzitter**: S.H.A.E.F. wilde alle nadruk leggen op de oorlogvoering in Europa. Daaruit vloeiden bepaalde eisen voort. Hebben die nu belemmerend gewerkt op de uitzending van troepen naar Indië? Kunt u daarover als deskundige iets zeggen?

A. Het is moeilijk om daar antwoord op te geven. Bezwaren zijn er altijd. Wanneer men met kracht daartegen ingaat, kan men ten slotte toch altijd wel wat bereiken. Bovendien was de oorlog in Europa op 7 Mei 1945 afgelopen. Maar het is een probleem, dat achteraf moeilijk is te beoordelen.

80444. De **Voorzitter**: S.H.A.E.F. heeft bepaalde concrete eisen gesteld. Men kan zich voorstellen, dat men van Nederlandse zijde heeft getracht die eisen zoveel mogelijk in te willigen. Waren die eisen van dusdanige omvang, dat het daardoor niet mogelijk was om datgene aan de uitzending naar Indië te doen als eigenlijk wel gewenst was geweest?

A. Het kan best zijn. Ik kan daar echter geen antwoord op geven, want dat weet ik niet. Men had nu niets toen de oorlog eindigde. Het is een improvisatie geworden door ijverige mensen, welke echter voor een dergelijke taak van legerorganisatie weinig of niet waren voorbereid.

80445. De **Voorzitter**: Na de bevrijding zijn er moeilijkheden geweest met het beschikbaar stellen van scheepsruimte. Naar uw oordeel heeft dit waarschijnlijk ook belemmerend gewerkt?

A. Inderdaad. Hier heeft men aan hetzelfde euvel geleden, namelijk dat men dat van tevoren niet allemaal heeft geregeld of heeft kunnen regelen. De Nederlandse scheepsmacht was in handen van de geallieerden, zij heeft ook dienst gedaan om Amerikaanse troepen zo gauw mogelijk na de oorlog naar huis te brengen. Men zou zich

kunnen afvragen of niet te bereiken zou zijn geweest, daar dat op dat moment toch dringend nodig was, dat wij zelf over enkele schepen hadden kunnen beschikken? Wij spreken hier echter over wat had kunnen zijn en begeven ons daarmee op gevaarlijk terrein!

80446. De **Voorzitter**: Ik bedoel deze zaak te toetsen aan wat objectief voorhanden was. Wanneer S.H.A.E.F. b.v. zou hebben geëist om 100 000 man beschikbaar te stellen voor de strijd in Europa, dan zou er wellicht weinig sprake meer van kunnen zijn om voor andere doeleinden manschappen ter beschikking te hebben.

A. Die eis is niet gesteld.

80447. De **Voorzitter**: Neen, maar wanneer er een eis is gesteld, is er een objectief iets, waaraan men kan toetsen. Dat objectieve is geweest: de eisen, die door S.H.A.E.F. zijn gesteld. Ik laat dan nog buiten beschouwing, of men niet kon afdingen op die eisen. Maar zoals die eis is gesteld, laat deze dan nog voldoende ruimte om ook in voldoende mate aandacht te besteden aan de uitzending van troepen naar Indië? Het zou kunnen zijn, dat u daarover een oordeel had.

A. Met het eindigen van de strijd in Europa kwam de eis van S.H.A.E.F. te vervallen en zouden Nederlandse troepen, indien aanwezig, onmiddellijk beschikbaar kunnen komen voor zuiver Nederlandse belangen. Overigens zou ik zeggen, dat het een kwestie van temperament is. Men legt zich er bij neer of men legt zich er niet bij neer. Men breekt overal doorheen om zijn doel te bereiken of men doet dat niet. Wanneer men zich bewust is van de ernst van zaken, dan moet dit temperament ten volle worden uitgebuit. Wanneer dat echter niet aanwezig is, bereikt men niets.

De **Voorzitter**: Wat u hebt voorgelezen, omvat dus datgene, waarover u een overzicht kunt geven.

A. Ja.

80448. De **Voorzitter**: Kunt u daar nog iets aan toevoegen?

A. Momenteel niet, tenzij u een vraag geeft naar aanleiding daarvan. Gemakshalve heb ik het op papier gezet, zodat ik het u zo kan overhandigen.

80449. De heer **Schmal**: Ik zou u willen vragen in uw eigen belang, of dit stuk door u is getekend. Hebt u het van uw handtekening voorzien?

A. Ja. Ik heb het met opzet getekend. Zoals ik op het ogenblik de zaak kan overzien, ligt dit daarin vast.

De **Voorzitter**: De mogelijkheid bestaat, dat wij na bestudering van dit stuk u nog enige vragen zouden willen stellen. Wanneer u op het ogenblik hieraan niets kunt toevoegen, dank ik u zeer hartelijk voor de werkzaamheden, die hieraan waren verbonden, en voor de inlichtingen, die u ons hebt willen verstrekken. Ik sluit het verhoor.

D. A. VAN HILTEN.

ALGERA, *voorzitter*.

VAN DIS.

SCHMAL.

OOSTERHUIS, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 14 JUNI 1950

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer *Algera*, voorzitter, en de heren van Dis en Fokkema, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p*.

Verhoor van

Ir. JOHAN GOVERS,
oud 60 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
werktuigbouwkundig ingenieur.

Hij legt de eed af als getuige.

80450. De **Voorzitter**: Ik zou u graag enkele inlichtingen willen vragen omtrent de kwestie van het erewoord. U bent daarbij, naar ik meen, betrokken geweest door uw contact met een Duitse overste.

A. Met de Duitse overste *Otzen*, de aangewezen verbindings-officier van Duitse zijde.

80451. De **Voorzitter**: Hebt u ook contact gehad met de heer *Schwabedissen*?

A. Weleens, ja. Ik heb aantekeningen gemaakt gedurende het bekleden van die functie van verbindingsofficier, die echter niet volledig zijn, omdat daar allerlei zaken aan te pas zouden komen, die later tegen mij zouden kunnen pleiten, wanneer zij door de Duitsers zouden worden gevonden.

De **Voorzitter**: U zit hier natuurlijk niet als beklagde!

A. Neen, dat weet ik wel, maar ik vertel u het verhaal volkomen, zoals het is. Er zijn verschillende dingen gebeurd, waarvan ik erg blij ben, dat de Duitsers ze nooit te weten zijn gekomen. Ik was degene, die de berichten overbracht van de opperbevelhebber naar overste *Otzen*. Op die manier ben ik met de zaak van het erewoord in aanraking gekomen.

80452. De **Voorzitter**: Het gaat ons er om, dat wij zoveel mogelijk kennis krijgen van de feiten, zoals deze zich hebben voorgedaan. Misschien kunt u ons er een overzicht van geven, voor zover u er bij betrokken bent geweest en voor zover u het zich herinnert.

A. Toen de weermacht zich overgaf, is kort daarop de mededeling gekomen, dat de officieren hun erewoord zouden kunnen geven, op welk erewoord zij zouden worden vrijgelaten in letterlijke zin. Over dat erewoord is zeer veel te doen geweest, want de verklaring, die de Duitsers vroegen, was in het begin niet erg gepreciseerd. Later is daarin verandering gekomen. Op het hoofdkwartier heerste er enig verschil van mening over het feit, of men dit erewoord al of niet zou kunnen geven.

80453. De **Voorzitter**: Beschikt u ook over de verschillende teksten van de erewoordverklaring?

A. Ik heb wel één tekst bij mij.

80454. De **Voorzitter**: Dat is waarschijnlijk de laatste geweest?

A. Ja.

80455. De **Voorzitter**: Die kennen wij wel. Het gaat ons er ook om eventueel de oorspronkelijke tekst te kennen. Is die nooit aan u voorgelegd?

A. Ja, maar die heb ik doorgegeven. De Duitsers waren niet zo vriendelijk mij een afschrift te geven van alles, wat ik met hen be-

handelde. Ik heb hier de erewoordverklaring, die ik zelf heb afgelegd. Bovendien heb ik een verandering, die er aan te pas kwam. Die kan ik u eventueel wel overhandigen. Deze verandering is mij op 6 Juli gegeven, is ten minste op 6 Juli gedateerd.

„In der geförderten ehrenwörtlichen Erklärung ist unter dem deutschen Wort „Unterlassung“ zu verstehen „absichtliche Unterlassung“. Unter dem entsprechenden holländischen Ausdruck „verzuim plegen“ ist zu verstehen „opzettelijk verzuim plegen“.

80456. De **Voorzitter**: Staat dat in een brief?

A. Dat is een brief, die getekend is door de heer *Otzen*. Een afschrift van die brief heb ik toevallig wel. Mag ik u dit afschrift overhandigen?

De **Voorzitter**: Mogen wij hiervan afschrift nemen?

A. Ja, wanneer u daar de aantekening bij maakt, dat u het van mij hebt ontvangen en dat ik het later terugkrijg.

De **Voorzitter**: Ja, u krijgt het terug.

Is het u bekend of deze brief inderdaad is verzonden naar de adressen, die er op staan vermeld?

A. Ja, want anders zou ik hem niet hebben.

80457. De **Voorzitter**: Er staat op: Aan het Nederlandsche Hoofdkwartier, Departement van Defensie, majoor *Breunese* ...

A. Ik weet dit alleen voor wat betreft het hoofdkwartier. Voor de rest weet ik niets.

80458. De **Voorzitter**: Wie was op 6 Juli de verantwoordelijke persoon op het hoofdkwartier?

A. Dat was kolonel van *Alphen*.

80459. De **Voorzitter**: Hij heeft het dus in ieder geval geweten?

A. Ja.

80460. De **Voorzitter**: Hieruit blijkt dus niet, dat ook admiraal *Heeris* een officieel geschreven stuk hiervan heeft ontvangen.

A. Met de „Marineleitung“ — dit is Duits — was er afzonderlijk contact via een marine-verbindingsofficier. Ik denk, dat de heer *Breunese* het betrokken stuk zal hebben gekregen via de heer *Hasselman*.

80461. De **Voorzitter**: Later is er niet veel meer gebleken van het woord „absichtlich“.

A. Er staat ook niet, dat het er bij moest komen te staan. Er staat alleen, dat dat er onder is te verstaan. „Ist zu verstehen“. Of vergis ik mij daarin?

80462. De **Voorzitter**: Neen, het is juist, wat u daar zegt.

Einde 1941 is er nog eens een rondschrjven geweest van de heer *Hasselman* en de heer *Carstens*.

A. Dat is mogelijk, maar ik weet het niet, want op 23 October, meen ik, ben ik als verbindingsofficier afgetreden.

80463. De **Voorzitter**: In dat rondschrjven staat niets over het woord „opzettelijk“. Daaruit zou men wellicht de conclusie kunnen trekken, dat dat toen althans bij die heren niet bekend was.

A. Dat weet ik niet.

80464. De **Voorzitter**: Daarover kunt u ons dus geen verdere inlichtingen verstrekken?

A. Neen.

De Voorzitter: Misschien wilt u na dit intermezzo uw verhaal voortzetten?

A. De tekst heb ik ontvangen op 24 Juni. Deze mededeling heb ik, naar ik meen, gekregen op 7 Juli, maar dat weet ik niet precies meer. Intussen is dit papier, dat u mij thans ter inzage geeft, niet van mij afkomstig, want dit komt uit de archieven.

Ik heb een bundel samengesteld in tweevoud, omdat ik niet wilde riskeren, dat ik na de oorlog mij niet zou kunnen verantwoorden voor het beleid, dat toen door mij is gevoerd. Aan dit geschrift ontleen ik, voor zover in de bundel vermeld, de gegevens voor mijn antwoorden:

De Voorzitter: Wij kennen die bundel niet, maar misschien wilt u ons die ook tijdelijk afstaan.

A. Ja, u kunt deze krijgen. (Na raadpleging bundel door ir. J. Govers.) Ik heb die mededeling niet op 7, maar op 6 Juli ontvangen. Ik heb hier een resumé van de gebeurtenissen, dat ik in de bundel zal laten liggen.

Op 1 Juli is er sprake geweest van aanwezigheid van Duitse officieren bij de ondertekening.

80465. De Voorzitter: Mag ik nog even naar een iets vroegere datum teruggaan? Op 1 Juli zijn de bevelontvangende officieren van de hogere staven te 's-Gravenhage ontboden en hebben daar van de majoor van de generale staf, Govers — zo lees ik hier —, „in tegenwoordigheid van een Duitschen overste den Duitschen tekst van de verklaring ontvangen, om dezen mede te nemen naar hun commandanten.” Klopt dat?

A. Is dat op 1 Juli gebeurd? Dat lijkt mij onwaarschijnlijk. Ik geloof wel, dat het is gebeurd buiten mijn aanwezigheid. Ik denk, dat hier een vergissing in het spel is; men bedoelt hier waarschijnlijk kolonel van Alphen. Toen generaal Winkelman is opgelicht in Wassenaar ...

80466. De Voorzitter: Dat is op 2 Juli geweest.

A. Ik meende op 1 Juli. Ik heb het hier aangetekend op 1 Juli en 2 Juli. Hier staat: „Punten van Behandeling van 1 en 2 Juli 1940: Geene.” Generaal Winkelman is waarschijnlijk op 2 Juli naar Duitsland gegaan.

80467. De Voorzitter: Op een bepaalde dag is dus wat ik u zoëven voorlas geschied.

A. Neen, dat is waarschijnlijk door kolonel van Alphen geschied. Hij was degene, die de order kreeg om de demobilisatie-afwikkeling verder uit te voeren, nadat generaal Winkelman was opgelicht en ik de mededeling kreeg om achtereenvolgens met generaal van Voorst tot Voorst van het veldleger en daarna met generaal van Voorst tot Voorst, chef van de generale staf, bij de heer Schwabedissen te komen, die hen respectievelijk interneerde in Groningen en Zwolle. Zij zijn ogenblikkelijk vertrokken, waarna ik moest terugkomen met kolonel van Alphen, die op dat moment met de afwikkeling van de demobilisatie werd belast. Hij zal dus waarschijnlijk degene zijn geweest, die de heren bij elkaar heeft geroepen en hun heeft medegedeeld, hoe de tekst was.

80468. De Voorzitter: Hebt u de tekst aan kolonel van Alphen gegeven?

A. Ik heb de tekst, die toen bij het hoofdkwartier, bij de Afdeling Personeel, dus waarschijnlijk bij kolonel Prey was ontvangen, gehad. Dat weet ik echter niet zeker.

80469. De Voorzitter: Welke rol hebt u hierin dan gespeeld?

A. Ik heb eenvoudig dit bericht overgebracht. Ik was eenvoudig boodschapper.

80470. De Voorzitter: Zoals het hier staat, meent u dus, dat het onjuist is?

A. Ja, ik meen, dat dat onjuist is. Ik durf het niet zeker te zeggen, maar ik meen toch wel, dat het onjuist is.

Daarop heb ik een regeling gekregen betreffende de tegenwoordigheid van Duitse officieren bij het ondertekenen van de verklaring, die vóór die tijd reeds was uitgegeven. Toen ik daarop aan het hoofdkwartier kwam, was die verklaring daar reeds ontvangen. Naarmate het contact toch verder liep, gingen de berichten weleens rechtstreeks en niet alleen via mij, voor zover zij dan ten minste voor het

hoofdkwartier van belang waren. Op 10 Juli heb ik om die regeling gevraagd, die dan ook inderdaad was aangekomen. Op 12 Juli heb ik aan de Duitse verbindingsofficier gevraagd, wie er met de regeling van het afleggen van de verklaring door de generaals van Voorst tot Voorst was belast, waarop mij is geantwoord, dat de Duitse autoriteiten dat zouden doen.

Op 13 Juli heeft kolonel van Alphen een brief ter kennis gebracht van de landmacht, aan alle beroepsmilitairen, behorende tot de landmacht van het algemeen hoofdkwartier, welke brief waarschijnlijk wel in uw bezit zal zijn.

„Ik breng te Uwer kennis dat, naar mijne meening, het afleggen van de verklaring, die Zondag 14 Juli a.s. van de beroepsmilitairen wordt gevraagd, onder de gegeven omstandigheden in 's lands belang is.”

Dit is een verklaring, die kolonel van Alphen heeft afgegeven op grond van het feit, dat hem bekend was, dat de opperbevelhebber daar ook zo over dacht, omdat men, toen daarover is gesproken, van mening was, dat het van belang zou zijn, dat iedereen, die hier in het land kon blijven, alleen maar mee kon helpen om de zaak zo weinig snel in de verkeerde richting te laten verlopen als maar enigszins mogelijk was.

80471. De Voorzitter: Hoe is dat eigenlijk mogelijk, want generaal Winkelman is op 2 Juli geïnterneerd en pas daarna is de tekst van het erewoord bekend geworden. Hoe kon generaal Winkelman dan zeggen ...

A. Neen, dit is natuurlijk al van tevoren besproken. Van het moment af, dat deze verklaring van Duitse zijde werd geëist, is er op het hoofdkwartier over gesproken en er waren er verschillende van mening, dat het erewoord geven niet kon, terwijl anderen meenden, dat het wel kon. Men heeft toen o.a. als motief aangevoerd, dat men van mening was, dat, voor zover de officieren hier bleven, zij eventueel ook functies konden krijgen en dat het dus van belang was, dat zij hier bleven. Ik kan hier nog bij vermelden, dat, voor zover ik mij goed meen te herinneren — ik zou mij heel sterk moeten vergissen, als dit niet juist was —, generaal Winkelman een potloodaantekening heeft achtergelaten, die in het bezit was van kolonel van Alphen. Op grond van die potloodaantekening heeft kolonel van Alphen deze brief geschreven.

80472. De Voorzitter: U hebt, naar ik meen, die aantekening ontvangen van de heer van Voorst tot Voorst?

A. Ik? Neen. Ik heb die aantekening niet in handen gehad.

80473. De Voorzitter: Ik heb hier een verklaring van generaal H. F. M. baron van Voorst tot Voorst:

„Toen men niet tot overeenstemming is kunnen komen” — namelijk over de tekst van de erewoordverklaring — „werd ter tafel gebracht het papiertje, dat ik Dinsdagmorgen (2 Juli) na de bespreking met Schwabedissen aan Govers had gegeven en dat ik (nadat generaal Winkelman was gevangen genomen), die zelfde morgen vóór die bespreking in der haast had opgesteld en voorgelezen aan de in het A.H.K. aanwezige Commandant Veldleger, Chef Marinestaf, Commandant Luchtvaartdienst, van Alphen (sous-chef), Directeur Etappen- en Verkeersdienst.”

A. Ik herinner mij hier niets van, terwijl ik toch vrij goed weet wat er op die dag is gebeurd.

80474. De Voorzitter: Verder heeft generaal van Voorst tot Voorst verklaard:

„Govers was er mee belast mij naar huis te brengen om afscheid te nemen. Van dat ogenblik heb ik gebruik gemaakt om even op een papiertje te krabbelen, wat ik 's morgens in het hoofdkwartier aan de heren, die ik zo juist heb genoemd, had medegedeeld. Ik vond het noodzakelijk, dat van Alphen precies op de hoogte was van hetgeen door de opperbevelhebber en mij was besproken.”

A. Ik herinner mij dit niet. Ik weet wel, dat dit papiertje er is geweest.

80475. De Voorzitter: In ieder geval kunt u ons geen mededeling doen over de tekst van de brief?

A. Neen, absoluut niet. Ik heb dat briefje, voor zover mij bekend althans, niet gezien, terwijl het toch vrij belangrijk was; ongetwijfeld zou ik het mij herinneren, wanneer ik het had gezien. Welke generaal van Voorst tot Voorst heeft dit verklaard?

De **Voorzitter**: Generaal H. F. M. van Voorst tot Voorst, de chef van de generale staf, dus niet de commandant veldleger.

A. Ik heb inderdaad de heren thuisgebracht. Ik vermoed echter, dat dit op een misverstand berust. Ik wil het echter niet helemaal tegenspreken: het zou zo geweest kunnen zijn.

80476. De **Voorzitter**: Ik heb hier ook een verklaring van generaal *Winkelman*, waarin hij zegt, dat hij had besloten geen aanwijzing te geven.

„Want het geven van aanwijzingen, die niet worden opgevolgd, werkt schadelijker dan geen aanwijzingen te geven. Wel heb ik gezegd, en dat laatste per brief bevestigd: ik zal mijn zienswijze over deze quaestie aan de heren kenbaar maken, maar dat kon ik pas doen, indien ik de tekst van de voorwaarden van het erewoord wist. Dit hebben de Duitsers mij onmogelijk gemaakt door de tekst pas te publiceren tien of veertien dagen nadat zij mij hadden weggevoerd. Ik heb dus mijn mening aan het leger niet kunnen kenbaar maken. Op 1 Juli is een brief uitgegaan, waarin ik in uitzicht stelde, zodra mij de redactie van het erewoord bekend zou zijn, mijn visie daarop te geven, maar de mogelijkheid daartoe is mij ontnomen, omdat ik in de avond van dezelfde dag ben weggevoerd. De bespreking, die ik met de Duitsers heb gevoerd, zijn mijnerzijds afwijzend geweest. Ik had twee grote bezwaren tegen de ontwerp-redactie.”

Later zegt de generaal nog, dat het erewoord, zoals het in zijn oorspronkelijke versie luidde, voor hem onaanvaardbaar was.

Het is wel zeer merkwaardig, dat kolonel *van Alphen* ...

A. Ik weet, dat hij er een tijdlang tegen gekant was. Van dat briefje herinner ik mij niet het gezien te hebben. Ik wist alleen, dat het in handen van kolonel *van Alphen* was. Het is natuurlijk best mogelijk, dat het in een map heeft gezeten, maar dat zou ik mij beslist niet kunnen herinneren, want ik kan mij niets herinneren van de brieven, die ik toen heb meegenomen.

80477. De **Voorzitter**: Is u iets bekend van een mededeling van Duitse zijde, dat men de erewoordverklaring elk ogenblik kon teruggeven?

A. Ja, dat was inderdaad bekend en dat heb ik ook medegedeeld.

80478. De **Voorzitter**: Hebt u daar een schriftelijk stuk van?

A. Neen, daar heb ik geen schriftelijk stuk van.

De **Voorzitter**: Zou dat er wel zijn geweest?

A. Ik vermoed het. Wij kregen op een goed moment heel rare dingen. De verklaring was nog geen twee dagen getekend, of althans heel kort na de tekening, of er kwamen twee jonge Indische officieren, die zeiden, dat zij hun erewoord weer introkken. De heer *Otzen* had mij gezegd, dat men, wanneer men het erewoord weer terug wilde geven, dat kon doen. Men had dat dan maar mede te delen. Ik moest ze dan maar sturen naar de kazerne op de Waalsdorperweg, waar zij zouden worden opgenomen en te gelegenertijd weggevoerd naar Duitsland. Die gelegenheid bestond dus. Toen echter die Indische officieren zo kort na het geven van de erewoordverklaring kwamen zeggen, dat zij het niet deden, zei de heer *Otzen*: „Ja, maar het is geen kwajongenswerk! Men kan niet de ene dag zeggen: ik geef mijn erewoord, en twee dagen later: ik wens het in te trekken, en dan bij wijze van spreken een paar dagen daarna weer zeggen: ik blijf toch maar liever hier. Ik vraag aan om het weer te mogen geven.” Dat kon niet. Daartegen had de heer *Otzen* bezwaren.

80479. De **Voorzitter**: Kolonel *van Alphen* heeft op 5 Juli een telexbericht uitgegeven, waarin o.a. stond:

„Ik teek hierbij aan, dat ieder, die bereid is deze verklaring af te leggen, bevoegd is het gegeven woord (de afgelegde belofte) ten allen tijde weder terug te nemen.”

A. Inderdaad.

80480. De **Voorzitter**: Blijkbaar had hij dus op de een of andere wijze hiervan bericht ontvangen.

A. Ja, dat heeft hij van mij ontvangen.

80481. De **Voorzitter**: U hebt het dus mondeling doorgegeven.

A. Ja, voor zover mij bekend.

80482. De **Voorzitter**: Het is wel merkwaardig. Ik heb hier een circulaire van de heren *Hasselmann* en *Carstens* van 4 November 1941, waarin ook van deze kwestie niets staat. Zij schrijven:

„Het is ons bekend, dat beroepsofficieren op non-activiteit of op wachtgeld hebben gepoogd zich naar Engeland te begeven, al dan niet met de bedoeling zich bij de daar aanwezige Nederlandsche strijdkrachten te voegen. Wij achten het daarom noodig te herinneren aan den tekst der, destdijs *geheel uit vrijen wil* en — naar wij moeten aannemen — *na rijp beraad* afgelegde verklaring, waarbij de ondertekenaar op *erewoord* verzekert, dat hij gedurende dezen oorlog, althans zoolang Nederland zich met het Deutsche Rijk in oorlogstoestand bevindt, aan geen enkel front noch direct, noch indirect zal deelnemen aan den strijd tegen Duitschland en geen handeling zal begaan of verzuim zal plegen, waardoor het Deutsche Rijk schade, van welken aard ook, zou kunnen lijden.”

Hier staat dus niets bij van „opzettelijk” en ook niets van een eventueel terug kunnen geven van het erewoord. Blijkbaar is dat dus in het vergeetboek geraakt.

A. Ik was toen niet meer op het hoofdkwartier, en al was ik op het hoofdkwartier geweest, dan had ik hiermee waarschijnlijk nog niets te maken gehad.

80483. De **Voorzitter**: Kan men nu de zaak zo stellen, dat de ondertekenaars niet door de Duitsers is medegedeeld, dat zij de bevoegdheid erkennen, het gegeven woord te allen tijde weder terug te nemen? Dat is dus niet door de Duitsers medegedeeld?

A. Het staat niet in de verklaring, dat het is verboden. Wanneer ik mijn erewoord geef, kan ik altijd tegen de betrokken Duitse autoriteit zeggen: Ik wens mijn erewoordverklaring in te trekken.

80484. De **Voorzitter**: Hebt u daarbij ook een bepaalde vorm van terugnemen op het oog? Men kan natuurlijk een briefje in de bus gooien bij een Duitse instantie, waarin men zegt, dat men zijn erewoord weer terugtrekt.

A. Dat was natuurlijk niet de bedoeling. De bedoeling is, naar mijn mening, dat men zich persoonlijk gaat melden en zegt: Ik wens mijn verklaring in te trekken, zoals dat ook naar ik meen door een enkeling is gebeurd, die ook bij mij is geweest om te zeggen, dat hij zijn verklaring wenste in te trekken. Daar heeft o.a. het motief een rol in gespeeld, voor wat betreft de officieren van het Indische leger, die in hun velddienstvoorschrift hadden staan, dat zij zich niet op erewoord mochten verplichten om niets meer te doen tegen het belang van de vijand. Dit was een velddienstvoorschrift voor een oorlog met een inlandse vijand. Het had dus een heel andere strekking.

80485. De **Voorzitter**: Bovendien is door de secretaris-generaal verklaard, dat dit niet op hen van toepassing was.

A. Desondanks was er toch een Indisch generaal, die heeft gezegd, dat het wel zo was. Er zijn er toen ook verschillenden geweest, die hebben gezegd, dat zij ogenblikkelijk gebruik maakten van die bepaling en hun erewoord wensten terug te nemen.

80486. De **Voorzitter**: Hebt u nog iets mede te delen, waarvan u meent, dat de kennis er van voor de commissie van belang kan zijn?

A. Het zou mogelijk kunnen zijn, dat u belang had bij een paar bevelen, die zijn uitgegaan op 10 en 11 Juli door sectie I b, respectievelijk no. 1832, voor wat betreft dat van 10 Juli en voor wat betreft 11 Juli nos. 1872 en 1958. Bij de „Punten van Behandeling van 12 Juli 1940” uit mijn hierboven genoemde bundel „Aanteekeningen” staat: bovengenoemde nummers van bevelen en dan verder: „allen van sectie I b. Voorts opgave van de plaatsen, waar gelegenheid bestaat de verklaring af te leggen”. Ik weet namelijk niet meer, wat de inhoud van die bevelen is. Het is mogelijk, dat zij ook nog betrekking hebben op deze kwestie.

Ik stel u deze bundel gaarne ter beschikking. Ook zal ik u die verklaring overleggen.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de inlichtingen, die u ons hebt verstrekt, en ik sluit het verhoor.

J. GOVERS.

ALGERA, *voorzitter*.

VAN DIS.

FOKKEMA.

OOSTERHUIS, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 15 JUNI 1950

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Van Dis en Fokkema, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

Prof. mr. FREDERIK MARI BARON VAN ASBECK,
oud 61 jaar, hoogleraar, wonende te Leiden.

Hij legt de eed af als deskundige.

80487. De **Voorzitter**: De commissie heeft u een aantal vragen toegezonden, opdat u er mee bekend zou zijn, welke vrager, u zullen worden gesteld. Er is misschien wel een vraag bij, die niet helemaal op uw terrein ligt, maar dit kunt u dan zeggen. Ik wil beginnen met de eerste vraag, nl.: Was het geven van een erewoord aan de Duitsers door de Nederlandse wetgeving toegestaan? In artikel 10 van het Haags Verdrag van 18 October 1907 staat:

„De krijgsgevangenen kunnen op hun eerewoord worden in vrijheid gesteld, indien de wetten van hun land zulks veroorloven.”

In onze regelingen kwam ten aanzien van de Koninklijke landmacht in punt 635 van het Velddienstvoorschrift, deel II, 1936, het volgende voor:

„Een krijgsgevangene kan niet worden gedwongen zijn vrijheid op eerewoord aan te nemen; evenmin heeft hij recht op invrijheidstelling, indien hij bereid is zijn eerewoord te geven. Een eerewoord moet onder alle omstandigheden met de uiterste nauwgezetheid worden nagekomen.”

Mag dit punt 635 worden opgevat als „wet” tot „uitvoering” van artikel 10 van het Haags Verdrag?

A. Formeel juridisch niet. Het is geen wet, het is een dienstvoorschrift, uitgegaan van de Minister van Oorlog. Aangezien dit dienstvoorschrift de bepalingen uit het Landoorlogreglement bijna tekstueel overneemt, mogen wij deze bepalingen beschouwen als een voorschrift voor degenen, wie het aangaat, dus voor de officieren. Het Velddienstvoorschrift kan worden beschouwd niet als een „uitvoering” van artikel 10 van het Landoorlogreglement, maar als een regeling, zoals daar voorzien: „si les lois de leur pays les y autorisent”. Ik zou het dus in ruime zin willen opvatten als een voorschrift, dat voor een officier in dienst voor dit onderwerp dezelfde kracht heeft als een wet zou hebben.

80488. De **Voorzitter**: Zou dit eveneens kunnen worden beschouwd als iets, dat zou gelden, indien de Nederlandse wet een dergelijk erewoord zou toestaan?

A. Het blijkt niet uit het Velddienstvoorschrift. De verklaring, zoals die staat afgedrukt in het Velddienstvoorschrift 1936, is voor de officier volledig. Zij is niet voorwaardelijk gesteld. Het is geen bepaling, die eventueel zou kunnen gelden, als er eens een wet zou komen. Zoals dit punt in het Velddienstvoorschrift luidt, is het voor de officier volledig en afdoend.

80489. De **Voorzitter**: De tweede vraag luidt: Kan men zeggen, dat het geven van een erewoord volgens artikel 10 van het Haags Verdrag was toegestaan, omdat in de Nederlandse wet een verbod ontbrak?

A. Ik zou zeggen van ja.

80490. De **Voorzitter**: Dit is eveneens zo gesteld door een van onze getuigen, baron van Lawick. Deze zegt uitdrukkelijk: „Onze

wetten verbieden een dergelijke verbintenis niet, zij laten die *dus* toe.” Kan men dit aldus stellen, of is dit te strikt geredeneerd?

A. Ik zou het „dus” willen weglaten. Een verbod ontbreekt. Een wet in de volledige zin tot „uitvoering” van artikel 10 ontbreekt eveneens. Er is niets anders dan een punt uit een administratief voorschrift, dat de bepaling van artikel 10 in substantie weergeeft. Wanneer de Minister van Oorlog, de opperbevelhebber van land- en zeemacht of de Koningin meende, dat artikel 10 van het Landoorlogreglement voor de officieren niet zou moeten gelden, dan zou een dergelijke bepaling in het Velddienstvoorschrift onmogelijk kunnen voorkomen. Zoals blijkt uit de volgende vragen, komt deze in het Indische Velddienstvoorschrift niet voor. Voor de officier in dienst, ik ben zelf in dienst geweest, staat in het Velddienstvoorschrift hier pertinent de bepaling, wat kan en wat niet kan. Er zijn riatuurlijk ook andere bepalingen, waarbij niet een strikte aanwijzing werd gegeven, maar waarbij mogelijkheden werden gesteld, zekere instructies gegeven of aanbevelingen, hoe men in bepaalde omstandigheden moet handelen.

De officier kan echter niet worden gedwongen zijn erewoord te geven, hij heeft ook geen *recht* het te geven als hij zulks vraagt, en hij moet het in alle omstandigheden nauwgezet naleven. Dat zijn ook de drie dingen uit het tractaat. Ik zou dus zeggen, dat het Tractaat plus Velddienstvoorschrift duidelijk te kennen geven, dat ons opperbevel het gebruik van artikel 10 van het Landoorlogreglement door onze officieren toelieten.

80491. De **Voorzitter**: Hieruit blijkt een verschil van opvatting tussen u en de toenmalige Nederlandse Regering te Londen. Zij heeft het standpunt ingenomen, zoals dit is geformuleerd in een brief van Minister *Dijxhoorn*:

„Er bestond in Nederland geen wettelijke bepaling, die den officieren toestond hun eerewoord aan den vijand te geven.”

A. Formeel is het juist. Ik ben begonnen met te zeggen, dat er in formele zin geen wet is tot uitvoering van artikel 10. De Minister van Oorlog zelf had dan echter punt 635 moeten schrappen. In het Velddienstvoorschrift, dat de officier heeft toe te passen, wanneer het om 'slands voortbestaan gaat, moet men niet bepalingen opnemen, die naar buiten een indruk wekken, die men niet bedoeld heeft. Als men zegt, dat het geen wet is in de zin van artikel 10 en dus een erewoord niet gegeven mag worden, dan moet men het schrappen, zodat er geen dubbelzinnigheid of vaagheid omtrent dit punt kan bestaan.

80492. De **Voorzitter**: U zou het beter hebben geacht, indien deze zaak inderdaad bij de wet was geregeld in plaats van bij het Velddienstvoorschrift?

A. Dan zou alle twijfel uitgesloten zijn. De officier in dienst, met deze bepaling in zijn Velddienstvoorschrift, is volkomen gerechtigd zijn erewoord te geven.

80493. De **Voorzitter**: Het heeft dan betrekking op een erewoord, maar niet op het erewoord, waar het nu om gaat.

A. Neen, het punt 635 is in het algemeen gesteld.

80494. De **Voorzitter**: Dan zou ik vraag drie willen stellen: Waren de Nederlandse beroepsofficieren na hun „invrijheidstelling door de Fuhrer van het Duitse Rijk” nog krijgsgevangenen?

A. Ik zou zeggen van wel, doch zij waren geen gevangenen, omdat zij in vrijheid waren gesteld. Gevangenschap en invrijheidstelling zijn, dunkt mij, tegenstrijdig.

80495. De **Voorzitter**: Een van de getuigen heeft het aldus gesteld: Na de capitulatie op 14 Mei was de gehele Nederlandse krijgsmacht in krijgsgevangenschap.

A. Dat is zo, het is toen uitdrukkelijk bepaald.

80496. De Voorzitter: Na de grootmoedige daad van de Fuhrer van 15 Juni zou men niet meer krijgsgevangenen zijn. Het is voor mij de vraag of deze daad van de Fuhrer niet uitsluitend betrekking had op degenen, die in krijgsgevangenschap naar Duitsland waren gevoerd, en de positie van degenen, die niet naar Duitsland waren gevoerd, onverlet liet.

A. Ik ben niet precies meer op de hoogte van de verschillende opeenvolgende feiten met de data. Ik meen echter, dat op 14 Juli de krijgsgevangenschap in feitelijke zin is opgehouden, althans voor de beroepsmilitairen. In „Onderdrukking en Verzet" op blz. 289 staat:

„Op 14 Juli 1940 werden de beroepsmilitairen verzameld om hen in de gelegenheid te stellen de erewoordverklaring te tekenen."

80397. De Voorzitter: Ik bedoel de dagorder van *Hitler*, gedagtekend 1 Juni. Zoals u bekend is, is in Mei een deel van het leger naar Duitsland gevoerd en naar aanleiding van een bepaalde order van *Hitler* is het in Juni teruggekomen. Dat is de „grootmoedige" daad van *Hitler*. Had deze nu slechts betrekking op dat deel van het leger, dat naar Duitsland was gevoerd, dan wel op de gehele Nederlandse krijgsmacht?

A. Op blz. 287 van „Onderdrukking en Verzet" staat:

„Korte tijd na de capitulatie maakte *Hitler* bekend, dat de leden der Nederlandse strijdmacht, die gedurende de oorlogsdagen en kort daarna als krijgsgevangenen waren afgevoerd, in vrijheid zouden worden gesteld," enz.

Moeten wij hieruit niet afleiden, dat de bekendmaking van korte tijd na de capitulatie betrekking had op de leden van de Nederlandse strijdmacht, die in Duitsland vertoefden?

De Voorzitter: Dit klopt mijns inziens wel met de inhoud van de dagorder, zoals die in de bladen heeft gestaan en waarin deze zin voorkomt: „Ik heb derhalve ook voor Nederland besloten toestemming tot vrijlating der gevangenen Nederlandsche soldaten te verlenen." Dit zou dus naar mijn oordeel betrekking hebben op degenen, die in werkelijkheid in Duitsland krijgsgevangenen waren, en dus niet op degenen, die in Nederland waren gebleven en dus hun status als krijgsgevangene behielden.

A. Tot de 14de Juli.

80498. De Voorzitter: Ja, maar het gaat er om of de officieren, toen hun het erewoord werd gevraagd, zich in staat van krijgsgevangenschap bevonden of niet. Indien zij zich niet in krijgsgevangenschap bevonden, is het de vraag of het Haags Verdrag op hen van toepassing was. Na de bevrijding heeft de Nederlandse Regering zich op het standpunt gesteld, dat de beroepsofficieren, aan wie het erewoord werd gevraagd, geen krijgsgevangenen meer waren, omdat de grootmoedigheid van de Fuhrer op de gehele krijgsmacht van toepassing was geweest. Anderen echter, en het is verreweg de grote meerderheid, staan op het standpunt, dat de officieren nog wel krijgsgevangenen waren.

A. Hij kan hun niet eenzijdig hun kwaliteit van krijgsgevangene in de juridische zin ontnemen, want daarmede zou hij door een eenzijdige daad hun rechtspositie, die op een akkoord berustte, zeer gemakkelijk minder sterk maken. Als krijgsgevangene staat men in zekere zin onder internationale bescherming. Ik dacht, dat aan strafvervolgving van een krijgsgevangene in dit geval een zekere bescherming van de Zweedse Regering was verbonden. Prof. *Verzijl* wijst in een artikel in „Onderdrukking en Verzet" hier eveneens op. Hij zegt b.v., dat bij vluchtelingen, ook naar Engeland, onze militairen niet anders dan disciplinair mochten worden gestraft en strafvervolgingen tegen hen niet buiten de beschermende Mogendheid Zweden om mochten worden gevoerd, enz. Er zijn zekere waarborgen voor de krijgsgevangene, voortvloeiend uit de verdragen en in dit geval uit de Conventie van Genève van 1929, waardoor het niet in de macht van de overwinnaar is hun deze te ontnemen.

80499. De Voorzitter: U staat dus wel op het standpunt, dat op 14 Juli, de dag, dat men de erewoordverklaring moest afleggen, de beroepsofficieren, van wie deze verklaring werd gevraagd, nog krijgsgevangenen waren?

A. Zij waren juridisch krijgsgevangenen en zij bleven het.

80500. De Voorzitter: Hiermede kan dan vraag vier vervallen. Deze luidt nl.: Indien zij op 14 Juli 1940 geen krijgsgevangene meer waren, was dan artikel 10 van het Haags verdrag in dezen nog wel

van toepassing en hadden de Duitsers dan nog wel het recht om een erewoord te vragen?

A. Inderdaad. Wat vraag drie betreft, zou ik een onderscheid willen maken tussen de juridische krijgsgevangenschap en het feitelijk in gevangenschap verkeren.

80501. De Voorzitter: Feitelijk waren zij niet in krijgsgevangenschap.

A. Men was wel krijgsgevangene, maar niet in gevangenschap.

80502. De Voorzitter: Een van onze getuigen heeft gezegd, dat men krijgsgevangene wordt door de feitelijke macht over de persoon, die men krijgsgevangen wil maken, vergezeld van de bedoeling hem te brengen in de volkenrechtelijk bekende positie van krijgsgevangene.

Indien dit inderdaad juist zou zijn, zouden deze beroepsofficieren geen krijgsgevangenen zijn, omdat zij niet in de feitelijke macht van de overweldiger waren; zij mochten zich vrij bewegen. In het algemeen voelt men echter meer voor uw opvatting, dat zij inderdaad de status hadden van krijgsgevangene, zonder dat zij corporeel in de macht van de overwinnaar waren.

A. De gehele regeling van de krijgsgevangenschap gaat er juist om, de mensen, om wie het gaat, d.w.z. de militairen van een overwonnen Mogendheid, zoveel mogelijk te beschermen en zo goed mogelijk te laten behandelen. Dat is een juridische status, waarin de overwinnaar niet eenzijdig mag ingrijpen volgens mijn opvatting. Alle bepalingen moeten zoveel mogelijk zó worden geïnterpreteerd, dat de positie van de krijgsgevangene zo goed mogelijk is.

80503. De Voorzitter: Wanneer wij nu zouden aannemen, dat de officieren op 14 Juli geen krijgsgevangene waren

A. In gevangenschap verkeerden.

De Voorzitter:dan was artikel 10 van het Haags Verdrag op hen niet van toepassing. Hadden de Duitsers dan nog wel het recht een erewoord te vragen?

A. Zij waren juridisch krijgsgevangene.

80504. De Voorzitter: Ik vraag dit, omdat de Regering zich na de bevrijding op het standpunt heeft gesteld, dat zij juridisch geen krijgsgevangene waren.

A. Is dat gepubliceerd? Ik heb er nooit enige publicatie van gelezen.

De Voorzitter: Het is niet gepubliceerd, maar het is verwerkt in een brief van Minister *Meynen* aan luitenant-generaal *Boerstra*, die met hem een onderhoud over deze zaak had gehad. In deze brief staat:

„Naar mijne meening dient deze aangelegenheid te worden getoetst aan het „Reglement betreffende de wetten en gebruiken van den oorlog te land". Artikel 10 van dit Reglement is op de betrokken officieren echter niet van toepassing, daar zij, die op 15 Juli 1940 de erewoordverklaring teekenden, op dat oogenblik — na hun invrijheidstelling door den Fuhrer van het Deutsche Rijk — geen krijgsgevangenen meer waren."

Dit steunt op de stelling, dat door de grootmoedigheid van de Fuhrer de gehele Nederlandse krijgsmacht niet meer de status van krijgsgevangene had.

Daarom is juist de vraag van belang of de Duitsers dan nog wel het recht hadden een erewoord te vragen, nu zij geen krijgsgevangene waren en de bepalingen van het Haags Verdrag dus niet van toepassing waren.

A. Als de bepalingen van het Haags Verdrag op hen niet van toepassing zijn, dan is artikel 10 evenmin van toepassing.

80505. De Voorzitter: Degene, die in deze kwestie van advies heeft gediend, heeft gesteld, dat naar zijn oordeel het vragen van de erewoordverklaring kon worden gebaseerd op artikel 43 van het Landoorlogreglement, waarin staat, dat de bezetter alle maatregelen neemt, ten einde voor zoveel mogelijk de openbare orde en het openbaar leven te herstellen en te verzekeren.

A. Hij moest dus van deze officieren een verklaring vragen, dat zij zich als gehoorzame leden van het bezette volk zouden gedragen.

80506. De Voorzitter: Ik heb deze getuige gezegd, dat zijn beroep op artikel 43 van het Landoorlogreglement mij eigenlijk toe leek

nodig te zijn om zijn constructie sluitend te maken. Wanneer men de constructie heeft, zoals ik deze zo juist heb weergegeven als het standpunt van Minister *Meynen*, dan moet men natuurlijk om het recht van de Duitsers althans ergens op te laten baseren gebruik maken van een ander artikel dan artikel 10 en daarom heeft men blijkbaar aan artikel 43 gedacht.

Vraag vijf luidt: Indien op grond van het gestelde in vraag vier de Duitsers niet het recht hadden om een erewoordverklaring te vragen, moet dan het tekenen van de erewoordverklaring worden beschouwd als een daad, die tot niets bond: a wettelijk; b moreel?

A. Ik ben eigenlijk niet op deze vraag ingegaan, omdat men altijd iets kan vragen. Wanneer iemand een verklaring afgeeft, waarin een zekere belofte ingesloten zit, dan is hij, althans moreel, tot naleving van die belofte gebonden, anders moet hij ze niet tekenen.

80507. De **Voorzitter**: Indien men aanneemt, dat in Nederland geen wettelijke bepaling bestond, die de officieren toestond om hun erewoord aan de Duitsers te geven, hadden aan de Duitsers, volkenrechtelijk beschouwd, wel het recht om de bedoelde verklaring te vragen? Dit is nl. de basis, waarop de Nederlandse Regering te Londen haar standpunt heeft bepaald. Minister *Dijxhoorn* schrijft:

„Er bestond in Nederland geen wettelijke bepaling, die den officieren toestond hun erewoord aan den vijand te geven. Volkenrechtelijk beschouwd hadden de Deutsche autoriteiten dus niet het recht bedoelde verklaring te vragen, ook niet, wanneer in aanmerking worden genomen het rondschriften van den schout-bij-nacht *Heeris*, dat van den secretaris-generaal van het Departement van Koloniën en dat van den kolonel *van Alphen*. Immers waren de onderscheiden *verantwoordelijke* chefs gevangen gezet of hadden het land verlaten, zoodat de bedoelde autoriteiten niet namens de Regeering of namens verantwoordelijke chefs konden spreken. De Ministerraad is derhalve van oordeel, dat aan de invrijheidstelling op erewoord van Nederlandsche officieren, die de verklaring teekenden, elke volkenrechtelijke basis ontbreekt.”

A. Zij zouden dus geen krijgsgevangenen meer zijn.

80508. De **Voorzitter**: De Regering te Londen stelde zich op het standpunt, dat er geen wettelijke bepaling was, die de officieren toestond een erewoord aan de vijand te geven.

A. Ik tracht de redenering van de Regering te volgen.

80509. De **Voorzitter**: De Regering te Londen stelde vast, dat er geen wettelijke bepaling was, die de officieren toestond hun erewoord aan de vijand te geven, derhalve is zij van oordeel, dat aan de invrijheidstelling op erewoord van Nederlandse officieren, die de verklaring tekenden, elke volkenrechtelijke basis ontbreekt.

A. Er is geen wet en dus zou men kunnen redeneren, dat artikel 10 niet van toepassing is.

80510. De **Voorzitter**: Zoëven hebt u gezegd, dat punt 635 van het Velddienstvoorschrift materieel eigenlijk wel van die betekenis was, dat onze wetgeving het toestond.

A. In een Velddienstvoorschrift, dat tenslotte in een oorlog moet gelden en moet worden toegepast, moet men geen bepalingen opnemen, waarin eigenlijk stiltzwijgend moet worden gelezen: Wanneer er ooit eenmaal een Nederlandse wet zal zijn, die u dit toestaat. Daar komt het op neer. Hetgeen dan in punt 635 staat, wordt dan volkomen conditioneel gemaakt, en dat moet men niet doen in een voorschrift voor officieren te velde.

80511. De **Voorzitter**: U staat dus op het standpunt, dat de Nederlandse Regering te Londen formeel gelijk had, door te zeggen, dat er geen wet was, die het toestond, doch materieel niet.

A. Hierdoor worden de officieren volkomen op een dwaalspoor geleid. Zij kunnen hieruit onmogelijk lezen, dat de Regering het standpunt inneemt, zoals u het juist hebt voorgelezen. Daarmede worden de officieren in een positie gebracht, waarin zij met de wetenschap, die zij niet kunnen bezitten, de portée van dit punt 635 moeten bepalen. Dat is een onmogelijke eis.

80512. De **Voorzitter**: Ik kom hierop nog terug, want de Regering heeft hieraan nog een andere conclusie verbonden, nl. ten aanzien van haar eigen verplichtingen.

Vraag zeven: Voor de K.N.I.L.-officieren bestond een verbod om een erewoordverklaring te tekenen (in het voorschrift „Conventioneel oorlogsrecht" van het K.N.I.L. komt een „Noot van het D. v. O"

voor, waarin de officieren wordt verboden hun erewoord te geven niet meer tegen de vijand te zullen dienen, om aldus krijgsgevangenschap te ontgaan). In Juni 1940 is deze noot door de secretaris-generaal van het Departement van Koloniën niet toepasselijk verklaard op de in het Nederlandse leger dienende Indische officieren. Had de secretaris-generaal daartoe de bevoegdheid?

A. Dit is een vraag, die ik liever niet beantwoord, omdat ik niet precies weet: in de eerste plaats wat de positie was van de Indische officieren in het Nederlandse leger, op welke basis zij in het Nederlandse leger waren opgenomen, en in de tweede plaats weet ik niet, welke precies de bevoegdheden waren van de secretaris-generaal van het Departement van Koloniën. In normale tijden zou een dergelijke schrapping alleen kunnen uitgaan van de opperbevelhebber van land- en zeemacht in Nederlandsch-Indië, de Gouverneur-Generaal. Nu de verbindingen verbroken waren, is het mogelijk — ik weet het echter niet —, dat de secretaris-generaal van het Departement van Koloniën zekere bevoegdheden had gekregen om namens de Gouverneur-Generaal bepaalde dingen te doen. U wilt mij echter wel verontschuldigen, dat ik geen pertinent antwoord geef, want ik weet het niet.

80513. De **Voorzitter**: Vraag acht: Indien men aanneemt, dat het geven van een erewoord door onze wetgeving was toegestaan, mag men dan aannemen, dat die toestemming gold voor elk erewoord, van welke ver gaande strekking ook? Het gegeven erewoord luidde i.c.:

„Hierdoor verzeker ik op erewoord, dat ik gedurende dezen oorlog, althans zoolang Nederland zich met het Deutsche Rijk in oorlogstoestand bevindt, aan geen enkel front noch direct, noch indirect zal deelnemen aan den strijd tegen Deutschland. Ik zal geen handeling begaan of verzuim plegen, waardoor het Deutsche Rijk schade, van welken aard ook, zou kunnen lijden.”

A. Het erewoord van officieren kan geen wijdere inhoud hebben dan samenhangt met het feit, dat zij officier zijn in het overwonnen leger en in krijgsgevangenschap. Er mogen van hen in het erewoord geen dingen worden geëist, die daarbuiten gaan. Het moet dus zijn een omschrijving van verplichtingen, die zij op zich nemen als lid van de overwonnen krijgsmacht tegenover de overwinnaar, zodat zij niet hun kwaliteit van militair uit het overwonnen leger gedurende de oorlogstoestand zullen gebruiken ten nadele van degene, die hen in vrijheid stelt.

80514. De **Voorzitter**: Naar uw oordeel wijkt de inhoud van dit erewoord af van de omschrijving, die u zo juist hebt gegeven?

A. Neen. Het komt in hoofdzaak neer op het niet direct of indirect deelnemen aan de strijd tegen de overwinnaar.

80515. De **Voorzitter**: Hoe beoordeelt u de laatste zin: „Ik zal geen handeling begaan of verzuim plegen, waardoor het Deutsche Rijk schade, van welken aard ook, zou kunnen lijden.”?

A. Deze zin moet worden geïnterpreteerd binnen de grenzen van de kwaliteit van de officier, lid van de overwonnen krijgsmacht, tegenover de overwinnaar. Ik zou dus menen, dat een officier zijn erewoord niet breekt als hij weigert koper in te leveren. Hij zou wel zijn erewoord breken; als hij naar de Engelse radio luisterde en de gegevens, die hij daardoor verkreeg, militair bewerkte en doorgaf. Hij handelt dan met gebruikmaking van kwaliteiten en van gegevens, die hij als officier verwerken kan. Bij de koperinlevering b.v. staat hij volkomen met iedereen gelijk.

80516. De **Voorzitter**: Een van de getuigen, die ook het erewoord heeft afgegeven, heeft het aldus gesteld. Wanneer zijn zoon betrokken zou zijn bij illegale actie en hij zou daarvan kennis dragen, dan zou hij verplicht zijn dit aan de Duitsers te melden, omdat hij anders een verzuim zou plegen.

Naar uw oordeel gaat dit dus te ver.

A. Dit zijn van die dingen, waarover men slechts kan oordelen, als men er zelf voor staat. Als ik zelf onder erewoord in vrijheid was gebleven en mijn zoon begaf zich in illegale actie, dan pas zou ik het kunnen beslissen. Waarschijnlijk zou ik mijn zoon, in mijn positie van officier onder erewoord, met klem verzoeken zich van die zaak te onthouden.

80517. De **Voorzitter**: De interpretatie berust dan bij ieder persoonlijk.

A. Ik vind de koperinlevering een goed voorbeeld. Ik zou mij niet verplicht gevoeld hebben koper in te leveren, zoals al mijn medeburgers, daartoe verplicht, zich aan deze verplichting onttrokken;

hoewel men, exact redenerend, zou kunnen zeggen, dat door het onthouden van het koper het Duitse Rijk schade zou lijden.

Ik zie daarin echter niet, dat een officier onder erewoord, die zijn koper niet inlevert, als officier in zijn verplichting tot naleving van het erewoord te kort schiet.

80518. De Voorzitter: Hij geeft er dan een eigen interpretatie aan, die kan afwijken van de letterlijke tekst.

A. Het gebeurt meer met interpretaties, dat de letterlijke tekst te veel inhoudt en niet op het concrete geval kan worden toegepast. Het is begrijpelijk, dat van Duitse kant deze zin daaraan is toegevoegd, omdat alles daaronder kan worden gebracht en men tegen elke gedraging van een officier, ook door interpretatie van Duitse zijde, hem een verwijt zou kunnen maken, dat hij zijn erewoord schendt.

80519. De Voorzitter: Ligt in de afgelegde eed van trouw aan de Koningin in het algemeen een beperking ten aanzien van de toelaatbaarheid van het afleggen van een erewoord, wat de inhoud van dit erewoord betreft?

A. Men mag nooit tegen de eed van trouw ingaan. Als de Duitsers een erewoord hadden gevorderd, dat de eed van trouw schond, dan hadden de officieren het moeten weigeren. Op 12 Juli 1940 is door het Algemeen Hoofdkwartier een verklaring uitgegeven, dat het afleggen van de eed onder de gegeven omstandigheden in 's lands belang moest worden geacht. Indien het erewoord, zoals het toen bekend was, naar het oordeel van het Algemeen Hoofdkwartier had gestreden met de eed van trouw aan de Koningin, dan had men toch niet de verklaring van 12 Juli afgelegd.

80520. De Voorzitter: Hieruit vloeit waarschijnlijk ook het antwoord voort, dat u zult geven op vraag tien, nl.: Moet de inhoud van het in vraag acht vermelde erewoord in strijd worden geacht met de eed van trouw aan de Koningin, welke luidt: „Ik zweer trouw aan de Koningin, gehoorzaamheid aan de wetten en onderwerping aan de krijgstuicht. Zo waarlijk helpe mij God almachtig.“.

A. In het erewoord, zoals het onder vraag acht wordt gereproduceerd, wordt niets gevraagd, dat de trouw aan de Koningin schendt. Er wordt alleen een zekere gehoorzaamheid aan de bezetter gevraagd, er wordt niets gevraagd, dat leidt tot ongehoorzaamheid aan de wetten. Wanneer dit door de bezetter gevraagd ware op grond van het erewoord, dan zou de officier zijn erewoord hebben moeten teruggeven. In het erewoord, zoals het is omschreven in vraag acht, wordt ook geen inbreuk gemaakt op de krijgstuicht. Tegenover het erewoord staat dan ook de verplichting van het gouvernement van de officier, artikel 10, lid 2, dat gehouden is om geen enkele dienst, strijdig met het gegeven woord, te vragen of te aanvaarden.

80521. De Voorzitter: Wij hebben verschillende officieren gehoord, die van mening zijn, dat de inhoud van het gegeven erewoord wel in strijd was met de eed van trouw aan de Koningin. Een van hen heb ik gevraagd, hoe hij de verhouding zag tussen het erewoord en de eed van trouw aan de Koningin, waarop hij heeft geantwoord, dat de voorwaarden, aan dit erewoord verbonden, er niet mede waren te verenigen.

A. Volgens het erewoord was men gehouden aan geen enkel front, noch direct, noch indirect, aan de strijd tegen Duitsland deel te nemen. De Nederlandse krijgsmacht had gecapituleerd en de leden daarvan waren dus gehouden de strijd te staken. Het gaat dus alleen om de laatste zin van de verklaring. Wanneer men die zo extensief interpreteert, dat de Duitsers alles kunnen vragen, dan zouden zij eventueel iets kunnen vragen, dat in strijd zou komen met de trouw en de loyaliteit tegenover de Koningin, en dan zou de officier zijn erewoord moeten teruggeven.

80522. De Voorzitter: In het kader van uw interpretatie acht u het er dus niet mee in strijd?

A. Neen.

80523. De Voorzitter: Mag men aannemen, dat door de capitulatie van het Nederlandse leger in Mei 1940 de officieren waren ontheven van hun eed van trouw aan de Koningin?

A. Ontslaan van een eed kan alleen degene doen, die hem heeft afgenomen, dus dat zou alleen de Koningin kunnen doen.

80524. De Voorzitter: Artikel 10 van het Haags Verdrag luidt, na het in vraag 1 vermelde gedeelte:

a. „in zoodanig geval zijn zij gehouden onder verband van hunne persoonlijke eer, met de meeste nauwgezetheid zoo tegen-

over hunne eigen Regeering, als tegenover de Regeering, die hen heeft gevangen genomen, de verplichtingen te vervullen, die zij op zich mochten hebben genomen.“

b. „Hunne eigen Regeering is alsdan gehouden van hen geenerlei dienst te vorderen of aan te nemen, strijdig met het gegeven woord.“

Mocht in verband met het onder a gestelde het in Juli 1940 gegeven erewoord door de officieren worden gebroken?

A. Neen.

80525. De Voorzitter: Verschillende officieren zijn daarna naar Engeland uitgeweken.

A. Men staat dan weer voor hetzelfde, zoals ik reeds heb gezegd. Bovendien gaan erewoordverklaringen er van uit, dat men zich over en weer aan zijn verplichtingen houdt en dat de bezetter zich gedraagt, zoals hem dat in artikel 43 e.v. is voorgescreven.

80526. De Voorzitter: Is het niet nakomen door Duitsland van de verplichtingen van het volkenrecht of in het algemeen de wijze, waarop de Duitsers zich in Nederland hebben gedragen, voldoende motief om zich niet meer gebonden te achten aan de erewoordverklaring?

A. Dat is eigenlijk een ethische vraag. Juridisch blijven de officieren gebonden. Van de vroegste tijden af, dat men het erewoord heeft gebruikt, stond het zeer hoog in aanzien en de officier was tot het uiterste gehouden het te honoreren. Of de manier, waarop de bezetter hier te lande na 1941 te werk is gegaan, voor de officieren een bevrijdingsgrond opleverde, is, dunkt mij, een ethische vraag, geen juridische. Het zou er dan op neerkomen, dat tegenover Duitse immoraliteit ook Nederlandse immoraliteit werd gesteld.

80527. De Voorzitter: Er is wel een omstandigheid denkbaar, waardoor men door een daad van Duitse zijde niet meer was gebonden aan het erewoord. Ik denk dan aan het in werkelijkheid in krijgsgevangenschap voeren, waarmede het erewoord zou zijn vervallen.

A. Inderdaad, want het erewoord werd gegeven om uit de feitelijke gevangenschap los te komen.

80528. De Voorzitter: De kwestie van het breken van het erewoord is eveneens ter sprake gekomen in verband met de nieuwe conventies van Genève. In het boek van jhr. H. Beelaerts van Blokland „De nieuwe conventies van Genève“, staat het volgende:

„Bij de behandeling van het artikel, dat thans het nummer 21 draagt, kwamen de gemoederen vooral in beweging naar aanleiding van een Nederlandsch voorstel om aan krijgsgevangenen die, op eerewoord vrijgelaten, later wederom worden gevangen genomen, de wapenen dragend tegen de voormalige gevangenhoudende Mogendheid, de bescherming der Conventie te ontnemen, totdat de wegens breuk van het eerewoord opgelegde straf is ondergaan; zulks conform artikel 12 van het Landoorlogreglement. Vooral de Russen kantten zich hevig tegen dit voorstel, beschouwden de breuk van het eerewoord aan den vijand als eene patriottische daad en betoonden zich ontoegankelijk voor het argument, dat een man van eer zijn gegeven woord ook tegenover den vijand dient te houden. Is hij niet van plan dat te doen, dan onteert hij zich zelf reeds door het te geven. Het maakt den indruk van een treurig symptoom des tijds, dat dit niet algemeen werd gevoeld en erkend. De meerderheid verwierp het Nederlandsche voorstel en wenschte de bescherming door artikel 85 gehandhaafd te zien, ook na de veroordeeling van den krijgsgevangenen wegens breuk van het eerewoord“.

Hieruit blijkt wel, dat de Nederlandse Regering van dit ogenblik op het standpunt staat, dat men het erewoord niet mag breken en dat men daarna de bescherming wilde onthouden. Dit is dus conform uw opvattingen.

A. In artikel 135 van die conventie is bepaald, dat in de betrekkingen tussen de Mogendheden, die gebonden zijn door het Landoorlogreglement, hetzij van 1899, hetzij van 1907, en die ook deelnemen aan deze conventie, deze conventie het tweede hoofdstuk van het Landoorlogreglement zou completeren. Men zou daaruit kunnen afleiden, dat deze conventie indirect toch ook artikel 12 van het Landoorlogreglement betrof voor degenen, die er bij betrokken zijn. Ik heb echter eveneens met verbazing geconstateerd, dat men het Nederlandse voorstel heeft verworpen.

80529. De **Voorzitter**: Mocht de Nederlandse Regering de officieren, die de erewoordverklaring hadden getekend, in verband met het gestelde in vraag 2, onder *b*, wederom in dienst nemen?

Dit is de kwestie, die ik zoëven reeds terloops hrb aangeduid. Zoudra de Ministerraad in Engeland zich op het standpunt had gesteld, dat aan de invrijheidstelling op erewoord van Nederlandse officieren elke volkenrechtelijke basis ontbrak, heeft zij verklaard, dat de Regering daarom ten aanzien van deze officieren geen enkele verplichting, zoals genoemd in de tweede alinea van artikel 10, op zich kon nemen en er uit dien hoofde geen bezwaar bestond de naar Engeland gekomen officieren wederom in dienst te stellen.

De volgende vraag heeft hierop eveneens betrekking: Indien men zanneent, dat aan de invrijheidstelling van Nederlandse officieren elke volkenrechtelijke basis ontbreekt, is dan de conclusie gewettigd, dat de Regering geen enkele verplichting heeft, als genoemd in vraag 12, onder-*b*?

Naar uw oordeel is dit echter wel iets, dat door het Haags verdrag wordt beheerst. zodat dus de vraag naar voren komt of de Nederlandse Regering deze officieren wel-weer in dienst had mogen nemen.

A. Ik heb hiernaar eens gevraagd bij iemand, die in die tijd te Londen was, en deze zei, dat men er verschrikkelijk mee verlegen zat. In het begin wist men er eigenlijk geen raad mee. Het lijkt mij echter, dat de officieren niet weer in dienst hadden mogen worden genomen, juridisch althans. Daarnaast staat echter de ethische vraag, gegeven de omstandigheden in 1943 en 1944.

80530. De **Voorzitter**: In juridische zin wordt de vraag aan uw oordeel onderworpen.

A. Eenmaal aangenomen, dat de officieren geoorloofd hun erewoord hebben afgelegd op 14 Juli 1940 en dat dit gebeurde op grond van de bepalingen van het Landoorlogreglement, volgt daaruit, dat de Regering hen niet weer in dienst had mogen nemen. Dit staat uitdrukkelijk in het tweede lid van artikel 10.

80531. De **Voorzitter**: Vloert uit artikel 10 van het Haags Verdrag voort, dat, zolang de oorlog duurde, dus ook na de bevrijding van een deel van Nederland, geen der officieren, die een erewoordverklaring hadden getekend, in dienst mocht worden genomen?

A. Ja.

80532. De **Voorzitter**: Het mocht dus naar uw oordeel niet

A. Neen, zolang niet tot Duitsland op de knieën lag.

80533. De **Voorzitter**: Vloeit uit het erewoord voort, dat, wanneer het grondgebied van Nederland door de geallieerden geheel of gedeeltelijk werd bevrijd, terwijl Nederland dan nog met Duitsland op voet van oorlog was, onze officieren dan nog gebonden waren aan de inhoud van het erewoord en dus geen krijgsdienst tegen Duitsland mochten verrichten, hetzij in Nederlandse, hetzij in geallieerde dienst? Dit is dus de vraag, beschouwd van de zijde van de officieren.

A. Het is eigenlijk hetzelfde als de vorige vraag.

80534. De **Voorzitter**: De vorige vraag is beschouwd van de kant van de Regering.

A. Tot 5 Mei gold het erewoord voor de Nederlandse officieren, ook wanneer zij zich in bevrijd Nederland bevonden.

80535. De **Voorzitter**: U meent dus, dat het erewoord gold tot 5 Mei en niet tot een eventueel vredesverdrag.

A. In het erewoord staat: „zolang Nederland zich met het Duitse Rijk in oorlogstoestand bevindt.” Juridisch zou deze toestand voortduren, totdat wij in het jaar X een vredesverdrag hebben verkregen. Het zou wel enigszins overspannen worden op het jaar X te wachten, te meer daar Duitsland zich onvoorwaardelijk heeft overgegeven, zodat Duitsland als Mogendheid niet meer bestaat. Degene, tegenover wie het erewoord is afgelegd, bestaat sinds 5 Mei 1945 niet meer, en daarmee komt de verplichting in de lucht te hangen.

80536. De **Voorzitter**: Vloeit uit de onvoorwaardelijke capitulatie van Duitsland in Mei 1945 en de daaruit voortvloeiende beëindiging van de oorlog tegen Duitsland voort, dat de ambtshandelingen van die weer in dienst gestelde officieren, die de erewoordverklaring hadden ondertekend, niet meer als tegen die Staat gericht kunnen worden beschouwd?

Dit is de letterlijke tekst van hetgeen de Regering heeft gesteld in de brief van Minister *Meynen* aan de luitenant-generaal *Boerstra*. Heel erg duidelijk is deze tekst niet.

A. Ik moet u zeggen, dat ik van deze vraag niet veel heb begrepen.

80537. De **Voorzitter**: Wij hebben er eveneens moeite mee gehad. Wij kunnen ons de juistheid er van indenken, wanneer het ambtshandelingen na de capitulatie zou betreffen. Wanneer men deze tekst echter leest, zou men denken, dat het iets is met terugwerkende kracht.

A. Dan zou het gehele oorlogsrecht op losse schroeven staan.

80538. De **Voorzitter**: Het ging juist om gevallen van officieren, die ambtshandelingen hadden verricht vóór de capitulatie. Het antwoord van Minister *Meynen* moest ook op die groep slaan. Men kan daaruit geen andere conclusie trekken dan dat deze zin moet worden verstaan met terugwerkende kracht.

A. Dan moet de terugwerkende kracht eveneens gelden voor onrechtmatige daden van de tegenstander en dan zou daarmee het bombardement van Rotterdam van de kaart verdwijnen en alles, wat er verder vóór 5 Mei 1945 is gebeurd.

80539. De **Voorzitter**: Naar uw oordeel is dus de capitulatie van 5 Mei 1945 hierin het beslissende punt?

A. Ja, dat is het einde van de erewoordverklaring, maar geen terugwerkende kracht.

80540. De **Voorzitter**: De laatste vraag luidt: Betekent het brengen in Duitse krijgsgevangenschap van de Nederlandse officieren in 1942, dat dezen daardoor niet meer waren gebonden aan hun in 1940 ondertekende erewoordverklaring?

A. Zou men de vraag zo mogen lezen: Betekent het terugbrengen in Duitse gevangenschap.....

80541. De **Voorzitter**: Maakt het zakelijk veel verschil?

A. Zoals de vraag nu luidt, zou men er uit kunnen lezen, dat de officieren tussen Juli 1940 en Mei 1942 niet in krijgsgevangenschap waren en dus de bescherming, die uit die status voortvloeit, zouden gederfd hebben.

De **Voorzitter**: Het is wel de bedoeling van de vraag.

A. De verplichting van het erewoord houdt op vanaf het ogenblik, dat men in feitelijke gevangenschap wordt teruggebracht.

80542. De **Voorzitter**: Hebt u misschien nog een opmerking te maken over deze kwestie?

A. Ik zou mij bezwaard gevoelen enigerlei interpretatie toe te passen, welke de bescherming van de krijgsgevangenen zou verminderen; waaruit voortvloeit, dat ik het erewoord van 14 Juli 1940 als geldig beschouw en het dus zijn werking moest hebben. Door het erewoord wordt een ethisch conflict geschapen, maar daarvoor hebben wij allemaal gestaan. Het is niets bijzonders voor de officieren. Juridisch waren wij gehouden de wettige verordeningen van de bezetter na te leven en vanaf midden Juli 1940 hebben wij geweten, dat wij ons tegen vele er van zouden verzetten.

80543. De **Voorzitter**: Stelt u de verplichtingen van de gewone burger en de verplichtingen op grond van het afleggen van het erewoord gelijk?

A. Neen, de verplichtingen voor de officieren zijn veel strikter, omdat daarvoor een uitdrukkelijke individuele verklaring geëist was, een garantie, dat men zou doen wat men beloofde.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

F. M. VAN ASBECK.

ALGERA, *voorzitter*.
VAN DIS.
FOKKEMA.
OOSTERHUIS, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 15 JUNI 1950

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer **Algera**, voorzitter, en de heren **Vonk** en **Fens**, leden, alsmede de heer **Oosterhuis**, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p*.

Verhoor van

Prof. mr. dr. **JAN HENDRIK WILLEM VERZIJL**,

oud 61 jaar, wonende te Utrecht, hoogleraar te Utrecht.

Hij legt de eed af als deskundige.

80544. De **Voorzitter**: Ik zou u willen voorstellen de materie, die wij zullen behandelen, aan de hand van de aan u toegezonden vragen te bezien. Vraag 1 luidt dan: Was het geven van het erewoord aan de Duitsers door de Nederlandse Wetgeving toegestaan? In artikel 10 van het Haags Verdrag van 18 October 1907 staat: De krijgsgevangenen kunnen op hun erewoord worden in vrijheid gesteld, indien de wetten van hun land zulks veroorloven.

In onze regelingen kwam ten aanzien van de Koninklijke landmacht in punt 635 van het Velddienstvoorschrift, deel II 1936, het volgende voor:

„Een krijgsgevangene kan niet worden gedwongen zijn vrijheid op erewoord aan te nemen. Evenmin heeft hij recht op invrijheidstelling, indien hij bereid is zijn erewoord te geven. Een gegeven erewoord moet onder alle omstandigheden met de uiterste nauwgezetheid worden nagekomen.”

Mag dit punt 635 worden opgevat als wet tot „uitvoering” van artikel 10 van het Haags Verdrag?

Misschien wilt u daarover uw beschouwing geven?

A. Misschien mag ik een algemene opmerking maken, voordat op de vragen zelf wordt ingegaan. Ik heb namelijk het gevoel, dat enkele gezichtspunten er buiten zijn gelaten, en dan gezichtspunten, die toch wel van belang zijn om even te worden aangestipt. Wat wordt eigenlijk verstaan onder een vrijlating op erewoord? Ik vraag dat speciaal met het oog op twee mogelijkheden. Het kan zijn, dat een oorlogvoerende Mogendheid de kooi openzet en de gevangengenomen militairen laat uitvliegen, òf het kan zijn, dat een oorlogvoerende Mogendheid de kooi dichtlaat, maar hen alleen een beetje laat rondfladderen in een gedeelte van de kooi. Wat is nu vrijlating? Als deze kwestie was gerezen bij handhaving van de **Grebbe**linie b.v., dan zou deze bepaling natuurlijk ongetwijfeld toepasselijk zijn geweest op militairen, die achter de **Grebbe**linie gevangen genomen, in **Arnhem** b.v., en dan vrijgelaten werden uit de kooi in de **Stelling Holland**. Maar wat hier is gebeurd, is helemaal geen vrijlating. Het is eenvoudig een laten loslopen binnen de kooi geweest. Het is dus de vraag of het hier is geweest „mise en liberté”, de vrijlating, die het Verdrag bedoeld heeft. Dat is één opmerking. Er is hier helemaal geen vrijlating geweest. Er is hier alleen een zekere bewegingsvrijheid toegelaten binnen de onvrijheid. Naar mijn gevoel is het dan ook zeer twijfelachtig of dit geval onder artikel 10 valt.

Dat is dus een kwestie, die eigenlijk de hele materie beheerst. Wanneer wij dus zouden staan voor het geval van mensen, die, in **Gelderland** krijgsgevangen gemaakt, op erewoord zouden zijn vrijgelaten over de linie heen, dan zou ongetwijfeld deze vraag toepasselijk zijn. Zo is het echter niet, en dat maakt de beantwoording veel moeilijker. Dat brengt mij tot een tweede opmerking van algemene aard: Het is naar mijn gevoel bijna niet mogelijk op deze kwesties een enigermate algemeen aanvaard antwoord te geven.

Wanneer u literatuur op dit punt naleest, zult u een ontzaglijke verscheidenheid van meningen zien en ik kan dus op deze vragen, en dan nog met dit algemene gezichtspunt vooropgesteld, eigenlijk alleen maar antwoorden met grote reserves omtrent de juistheid, met mijn

persoonlijke mening, maar helemaal niet als een communis opinio. Ik meende wel nuttig te doen, dit even vooraf te laten gaan.

80545. De **Voorzitter**: Wij hebben u gevraagd als deskundige te willen verschijnen; dat betekent dus, dat wij deze kwestie in dit verhoor op haar juridische mérites willen beoordelen. Er zijn natuurlijk ook ethische kanten aan deze zaak; daar doelt u waarschijnlijk op.

A. Ik doel hier speciaal op juridische.

80546. De **Voorzitter**: Wat de zaak van de krijgsgevangenschap betreft, gaat het er bij de beoordeling van de vraag, in hoeverre het Haags Verdrag van toepassing is, om, of men al of niet de status van krijgsgevangene had. Nu is er een theorie, die zegt, dat na 14 Mei 1940 de gehele Nederlandse krijgsmacht krijgsgevangen was.

A. Dat is meer dan theorie. Dat staat in artikel 1 van de capitulatie.

80547. De **Voorzitter**: Deze mening is hier naar voren gebracht in verbinding met het volgende: Daarna zijn er delen van de krijgsmacht naar Duitsland gevoerd. Midden Juni is daarop gevolgd de bekende grootmoedige daad van de **Fuhrer**, waarbij de krijgsgevangenen werden vrijgelaten.

A. Dat heeft al gestaan in „De Telegraaf” van 2 Juni. Dat dateert dus waarschijnlijk al van einde Mei.

80548. De **Voorzitter**: Nu kan men o.a. twee opvattingen huldigen. In de eerste plaats, dat de grootmoedigheid van de **Fuhrer** betekende, dat nu alle krijgsgevangenen, dus de gehele Nederlandse krijgsmacht vrijkwam. Men kan echter ook van oordeel zijn, dat die grootmoedigheid van de **Fuhrer** uitsluitend betrekking had op dat deel van de krijgsmacht, dat naar Duitsland was gevoerd.

Het is de opvatting geweest van de Nederlandse Regering na de bevrijding, dat dat besluit van de **Fuhrer** toepasselijk was op de gehele Nederlandse krijgsmacht, waardoor er dus op de datum, waarop het erewoord is getekend, geen krijgsgevangenen waren, zodat dus artikel 10 van het Haags Verdrag niet toepasselijk is.

Wanneer men echter de tekst leest van wat de **Fuhrer** heeft besloten, geeft dat wellicht meer aanleiding tot de opvatting, dat deze toestemming tot vrijlating betrekking had op diegenen, die naar Duitsland waren gevoerd.

Dat is natuurlijk een belangrijk punt, want het gaat hier over de toepasselijkheid van artikel 10 van het Haags Verdrag. U hebt zo juist dit punt al min of meer aangeroerd, voordat u met de beantwoording van de vragen wilde beginnen. Misschien is het goed, wanneer u daarover ook even uw opvatting kenbaar maakt.

De vraag is dus, of men bij de erewoordverklaring met krijgsgevangen beroepsofficieren te doen had, dan wel met mensen, die geen krijgsgevangenen waren.

A. De eerste kwestie is dus, of de verklaring van **Hitler** inderdaad alle krijgsgevangenen omvatte of alleen diegenen, die naar Duitsland waren gevoerd. Het is nauwelijks twijfelachtig, dat dit allen omvatte. In de verklaring in „De Telegraaf” (zie het facsimile in „Onderdrukking en Verzet”, deel I, blz. 276) staat: „**Hitler** verleende zijn toestemming voor vrijlating van het Nederlandsche leger. Soldaten stredden met open vizier. Ook gevangenen in **Duitschland** naar huis!” Dat was dus een officiële bekendmaking. Het is, dunkt mij, helemaal niet twijfelachtig, dat men daaronder **allen** heeft begrepen, en dat is ook de praktijk geweest, doch alleen, zoals ik al aangaf: de mensen werden niet werkelijk vrij beschouwd, maar hadden bewegingsvrijheid binnen de kooi.

80549. De **Voorzitter**: Hadden zij toen de status van krijgsgevangene?

A. Daarover heb ik indertijd zelf geschreven. Ik weet niet, of u bekend is met dit boekje: „Bouwstof voor de oplossing van na-

oorlogsche vraagstukken" (Nijhoff, 1946). In de bezettingstijd hebben zeven mensen, die zich voor internationale vraagstukken interesseerden, gezamenlijk een boekje geschreven, waarin zij over allerlei toen aanhangige kwesties hun oordeel gaven. Dat boekje is samengesteld uit verschillende hoofdstukken. Elk van de hoofdstukken heeft in beginsel een bepaalde auteur; sommige hoofdstukken of onderdelen zijn van twee auteurs afkomstig; ook heeft weleens een auteur geen of meer dan één hoofdstuk geschreven. Van deze zeven heren staan er op de omslag drie vermeld, nl. de heren *van Asbeck*, *Tinbergen* en ik zelf; de vier anderen kan ik u nu ook wel noemen, dat is nu geen bezwaar meer: de heren *van Eysinga*, *van Roijen* (ambassadeur in Canada), *C. L. Patijn* en *de Kat Angelino*. Dit zevental heeft zich in dit boekje met allerlei vraagstukken beziggehouden. Daarin is dan ook een hoofdstukje opgenomen omtrent de behandeling van onze krijgsgevangenen militairen (bijlage D op blz. 41). Ik heb dat zelf geschreven, maar al deze hoofdstukken zijn, niet absoluut, maar dan toch in de algemene lijn, door alle andere zes leden telkens aanvaard. Ik mag dus zeggen, dat dit het toenmalige eenstemmige oordeel was van die zeven heren, waarbij ook volkenrechtens betrokken waren, namelijk de heren *van Eysinga*, *van Asbeck*, *van Roijen*, *Patijn* en ik zelf, om van de heren *de Kat Angelino* en *Tinbergen*, die op andere terreinen bezig waren, niet te spreken.

Van ons zevenen was dit dus eigenlijk wel de communis opinio. Nu staat daar een uiteenzetting in, dat er eigenlijk vijf theorieën zijn verkondigd. Ik weet niet, of het de moeite waard is, dat ik dit nog even uiteenzet. Over die krijgsgevangenschap zijn dus vijf theorieën verkondigd, die ik op de volgende wijze heb samengevat:

„1. De bezetter had, als „feitelijk" soeverein, het recht de Nederlandse weermacht te ontbinden en had ook het recht die later weer in het leven te roepen."

M.a.w.: de bezetter had hier de facto de soevereiniteit verkregen en kon hier optreden als wetgever. Die wetgevende bevoegdheid impliceerde de bevoegdheid om het leger te ontbinden en ook om weer een leger op te richten.

De tweede theorie was:

„2. De bezetter had het recht de militairen tot burgers te maken, maar kon hen daarna niet opnieuw tot militairen maken, laat staan hen krijgsgevangen maken."

Hij kon ze dus demobiliseren, maar daarmee uit. Hij kon als bezetter niet meer opnieuw een krijgsmacht van Nederland in het leven roepen. Hij kon ze dus a fortiori niet opnieuw krijgsgevangenen maken buiten elke oorlogsdaad om. Men kan niet een burger plotseling tot krijgsgevangene maken.

De derde theorie was:

„3. De bezetter kon weliswaar niet de militaire kwaliteit van de leden onzer weermacht, maar wel hun krijgsgevangenschap beëindigen; deze onverplichte daad kon hij echter later weer ongedaan maken."

4. De bezetter had het recht aan de krijgsgevangenschap onzer militairen een einde te maken, maar kon hen daarna, bij gebreke van verdere oorlogshandelingen, niet opnieuw krijgsgevangen maken, ook al zijn zij militairen gebleven."

Daarvoor was immers een oorlogsdaad nodig. Is de kwaliteit van krijgsgevangene vervallen, dan kunnen zelfs militairen zonder oorlogsdaad niet opnieuw krijgsgevangenen worden gemaakt. Dat is in strijd met het oorlogsrecht.

„5. De bezetter was niet bij machte onze militairen tot burgers te maken, noch om de krijgsgevangenen van deze kwaliteit te berooven; hij kon hen wel uit de feitelijke internering ontslaan, maar was dan ook bevoegd hen op redelijke gronden opnieuw te interneren."

Deze vijfde theorie is naar mijn gevoel ongetwijfeld de juiste. Dat was ook het algemene gevoel in die tijd in deze kring. Tot burger kon Duitsland onze militairen niet maken. Hij kon hun krijgsgevangenschap rechtens niet ten einde brengen zonder hen werkelijk vrij te laten. Hij kon de krijgsgevangenen wel min of meer in een status van slapende krijgsgevangenschap brengen door hen uit hun internering vrij te laten, maar wanneer er echte gronden waren om hen weer opnieuw te interneren, mocht hij dat doen.

Toen er dus een bevel kwam om zich weer te melden en de geheime pers — ik ben met drie van die persorganen in die tijd in bespreking geweest — mij vroeg, of ik vond, dat dit mocht, of niet, heb ik, omdat ik het nu eenmaal zo inzag, maar naar ik mij herinner tot verontwaardiging van mijn bezoekers, geantwoord, dat ik vond, dat dit in het algemeen wel mocht, omdat zij nog altijd krijgsgevangenen waren; zij waren weliswaar uit de internering ontslagen, maar de bezetter heeft in zo'n geval het recht om hen opnieuw te

interneren, wanneer er deugdelijke gronden voor zijn. Ik heb toen echter betwist de grond, die werd aangevoerd. Dat was een soort van collectieve représaille. De Duitsers hebben gezegd: die en die militairen — dat waren er, naar ik meen, een zeventigtal — hebben zich vergrepen aan hun verplichtingen en nu zullen wij op de gehele krijgsmacht, bij wijze van représaille min of meer de internering toepassen. Dat mocht niet, want représailles tegen krijgsgevangenen zijn niet geoorloofd. De grond, waarop het is gebeurd, was dus mijns inziens onrecht. Daarom was misschien de hele zaak onrecht, maar op zich zelf bestond het recht tot herinternering, omdat de krijgsgevangenschap rechtens was blijven bestaan.

80550. De **Voorzitter**: U bent dus positief van mening, dat op 14 Juli 1940 de Nederlandse beroepsofficieren de status van krijgsgevangene hadden.

A. Ja, daar twijfel ik persoonlijk niet aan.

80551. De **Voorzitter**: Dit wordt echter ontkend door de Regering van na de bevrijding:

„Artikel 10 van dit Reglement" (het Haags Verdrag) „is op de betrokken officieren echter niet van toepassing, daar zij, die op 15 Juli 1940 de eerewoordsverklaring teekenden, op dat oogenblik — na hun invrijheidsstelling door den Fuhrer van het Deutsche Rijk — geen krijgsgevangenen meer waren."

Daar bent u het dus niet mee eens?

A. Neen, dáár ben ik het niet mee eens, maar ik moet er direct bij zeggen, dat toch ook naar mijn gevoel, maar op een *andere* grond, nl. dat het hier een „vrijlating" betrof, die geen echte vrijlating was, artikel 10 niet van toepassing was. Ik vind dus, dat de zaak eigenlijk door dit hele debat over de toepasselijkheid van artikel 10 op dit erewoord op een zijweg is geraakt. Het zou alles goed en wel zijn geweest, wanneer de Fuhrer krijgsgevangenen uit Gelderland had vrijgelaten naar Holland, maar dat is nu eenmaal niet gebeurd. Hij heeft eenvoudig een algemeen erkend, normaal interneringsrecht niet verder op hen toegepast. Want als hun krijgsgevangenschap werkelijk rechtens ten einde was geweest, had hij hen niet opnieuw krijgsgevangen kunnen maken. Dat is onmogelijk. Mensen, die geen krijgsgevangenen meer zijn, dus of weer gewoon burger zijn geworden, of militairen zijn gebleven, maar niet meer in de oorlog meedoen, kan men niet opnieuw krijgsgevangen maken. Het klopt nooit, hoe men het ook construeert. Mij persoonlijk lijkt het, dat hier een zuiver volkenrechtelijke beantwoording van de vraag alleen maar mogelijk is op de basis, dat de krijgsgevangenschap, min of meer slapende, is blijven bestaan. Want neemt men dat niet aan, dan betekent dat, dat een belligerent het recht zou hebben om krijgsgevangenen, die hij binnen zijn machtsbereik houdt, eenzijdig van hun geprivilegieerde toestand volgens de conventie te beroven. Daar komt het op neer. Krijgsgevangenen hebben zekere bijzondere rechten ten opzichte van berechting en dergelijke dingen. Wanneer nu de bezetter het recht zou hebben om krijgsgevangenen van die status van krijgsgevangenschap te beroven en hen toch in zijn klauwen te houden, dan zou dat betekenen, dat hun status werd teruggebracht tot een andere, niet meer door dit gedeelte van het oorlogsrecht geprivilegieerde status. Dat kan een bezetter nooit doen. Evenmin als Duitsland bevoegd zou zijn geweest om op zijn eigen territorium werkelijke krijgsgevangenen, die het in zijn macht had, tot burgers te maken; dat zou evenmin mogelijk zijn. Dat kon Duitsland ook niet in bezet gebied.

Over dit geval is zwaar gedebatteerd. Uit „Onderdrukking en Verzet" kent u waarschijnlijk de artikelen, die aan de krijgsgevangenschap zijn gewijd, o.a. van kolonel *Veldmeyer*. Aan het slot van de artikelen, die daaraan zijn gewijd, wordt (in deel I, op blz. 318) ook over deze kwestie gesproken. Naar mijn gevoel is de krijgsgevangenschap rechtens blijven bestaan.

80552. De **Voorzitter**: Wanneer er in artikel 10 van het Haags Verdrag staat: „De krijgsgevangenen kunnen op hun erewoord worden in vrijheid gesteld, indien de wetten van hun land hun zulks veroorloven", dan is dat dus van toepassing op de beroepsofficieren, die toen de status van krijgsgevangene hadden?

A. Ik zou zeggen, dat het in theorie wel op hen van toepassing was. Zij konden dus op hun erewoord in vrijheid worden gesteld, maar dat is niet gebeurd in dit geval. Dit is geen echte invrijheid stelling geweest, geen „mise en liberté".

80553. De **Voorzitter**: Dat wil zeggen, dat zij in feite zijn gebleven, wat zij waren?

A. Zij zijn eenvoudig uit de internering ontslagen. Zij hebben ondervonden, wat in artikel 9 van de Krijgsgevangenenconventie van 1929 als mogelijkheden vermeld staat:

„Les prisonniers de guerre pourront être internés dans une ville, forteresse ou localité quelconque”, maar dat impliceert, dat „ils pourront aussi ne pas être internés dans une ville, etc.”

Dit artikel 9 regelt principieel iets anders dan artikel 10 van het Landoorlogreglement. Het gaat hier om de modaliteiten van internering en niet om „mise en liberté”, hoogstens om een beperkt „in vrije circulatie laten”. Want wat zegt artikel 9 verder?

„Les prisonniers de guerre pourront être internés dans une ville, forteresse ou localité quelconque, avec l'obligation de ne pas s'en éloigner au delà de certaines limites déterminées.”

Er wordt hierin nergens van een erewoord gesproken; wanneer krijgsgevangenen in een stad worden geïnterneerd, hebben zij automatisch de verplichting zich niet te verwijderen, niet te ontvluchten. Hier is dus geen kwestie van een erewoord. Het is een vanzelfsprekende verplichting, die op de krijgsgevangenen rust, echter niet door een erewoord gesteund.

Wat in artikel 9 als mogelijk wordt verondersteld, dus dat men in een stad of fort wordt geïnterneerd, waaruit dan voortvloeit de verplichting om er te blijven, kan ook op een andere manier worden geregeld. Men kan in geheel het land vrijgelaten worden, ook alweer met „l'obligation etc.”, maar zonder dat de conventie van enig erewoord gewaagt. Het erewoord is iets, dat volgens de conventies alleen bij werkelijke vrijlating speelt, maar niet bij ontslag uit de internering.

80554. De **Voorzitter**: Maar kan nu op de grondslag van artikel 10: „De krijgsgevangenen kunnen op hun erewoord worden in vrijheid gesteld, indien de wetten van hun land hun zulks veroorloven”, wat dus ook toepasselijk was op de beroepsofficieren van het Nederlandse leger, punt 635 van het Velddieastvoorschrift worden opgevat als een wet tot uitvoering van artikel 10 van het Haags Verdrag!

A. Zo gesteld, kan ik de vraag niet erg bewonderen. Dit voorschrift is niet „een wet tot uitvoering van een verdrag”. Het ligt omgekeerd. Het verdrag rekent met het bestaan van zekere nationale wetten, maar het verdrag eist niet een Uitvoeringswet. Integendeel. Er zijn in de verschillende landen bepaalde militaire wetten van kracht en met die feitelijke toestand houdt het verdrag rekening. Het vraagpunt mag dus niet zo geformuleerd worden, als zouden wij hier te maken hebben met een wet tot uitvoering van artikel 10 van het Haags Verdrag, maar het zou behoren geformuleerd te worden: Is punt 635 van het Velddienstvoorschrift een wet, als waarop doelt artikel 10 van het Haags Verdrag? Is dat een nationale regeling, die mede valt onder de internationale regeling van artikel 10? „Uitvoering” klinkt mij hier vreemd in de oren. Artikel 10 eist geen uitvoering, rekent alleen met het bestaan van nationale reglementen en bouwt daarop voort.

80555. De **Voorzitter**: Naar uw oordeel valt punt 635 wel onder de omschrijving: wetten, die zulks veroorloven?

A. Ja, dat zou ik wel zeggen.

80556. De **Voorzitter**: Vraag 2 luidt: Kan men zeggen, dat het geven van een erewoord volgens artikel 10 van het Haags Verdrag, was toegestaan, omdat in de Nederlandse Wet een verbod ontbrak? Deze vraag is ontleend aan een opvatting, die baron van Lawick in zijn boekje „Een brandend eerevraagstuk voor onze Weermacht” heeft gesteld, waarin deze zin voorkomt:

„Onze wetten verbieden een dergelijke verbintenis niet; zij laten die dus toe.”

A. De formulering van de vraag maakt het mij weer onmogelijk, om hierop een precies antwoord te geven. Artikel 10 laat niet — dat moet dus betekenen: *aan vijandelijke militairen* — het geven van een erewoord toe; dat is de zaak van hun eigen reglementen. Artikel 10 laat veeleer alleen *aan een oorlogvoerende Staat* toe, krijgsgevangenen uit de vijandelijke strijdmacht vrij te laten op hun erewoord, wanneer hun nationale wet dat toelaat. Zo niet, dan mag hij dat erewoord niet eisen. Het verdrag op zich zelf laat echter niet aan individuele militairen het geven van een erewoord toe. Dat is zijn strekking niet.

Uw vraag is dus niet geformuleerd, zoals die eigenlijk moet zijn bedoeld, namelijk: Kan men zeggen, dat aan Duitsland het vrijlaten van Nederlandse krijgsgevangenen op erewoord was toegestaan, omdat in de Nederlandse wet een verbod tot het afleggen van een erewoord ontbrak?

80557. De **Voorzitter**: Wat is dan uw antwoord?

A. Zo geformuleerd, zou ik zeggen: ja. Het uit de kooi laten vliegen van Nederlandse officieren was aan Duitsland toegestaan, omdat in de Nederlandse wet een verbod ontbrak. Artikel 10 bouwt voort op nationale regelingen. Is nu in een nationale regeling een verbod voor de officieren opgesloten, dan is de andere belligerent vrij. Of dat nu uitdrukkelijk is toegestaan of niet is verboden, is voor de ratio van artikel 10 precies hetzelfde. Het uit de kooi laten van Nederlandse officieren onder verband van hun erewoord was dus m.i. aan Duitsland veroorloofd, omdat de Nederlandse wet dit niet verbiedt.

80558. De **Voorzitter**: Vraag 4: „Indien zij op 14 Juli 1940 geen krijgsgevangenen meer waren, was dan artikel 10 van het Haags Verdrag in deze nog wel van toepassing?”, zou dus ontkennend moeten worden beantwoord. Zij waren nog wel krijgsgevangenen, maar aannemende, dat zij geen krijgsgevangenen meer waren, hadden de Duitsers dan nog wel het recht om een erewoord te vragen?

De Regering in Londen heeft bij monde van Minister *Dijxhoorn* dezelfde vraag gesteld en die op andere grond ontkennend beantwoord. Minister *Dijxhoorn* schrijft namelijk:

„Er bestond in Nederland geen wettelijke bepaling, die den officieren toestond hun erewoord aan den vijand te geven. Volkenrechtelijk beschouwd, had de vijand een zoodanige verklaring dus ook niet van Nederlandsche officieren mogen vragen.”

Nu is mijn vraag: Aannemende dit uitgangspunt, hadden de Duitse autoriteiten volkenrechtelijk dan niet het recht om een verklaring in deze geest te vragen?

A. Mij dunkt, zij hadden niet het recht die erewoordverklaring te vragen, omdat zij onze militairen niet echt vrijlieten. Menigeen, en ook ik, moest verklaringen tekenen. Ik heb dat gedaan, of niet gedaan, al naar het geval lag. Het was echter gern volkenrechtelijk recht van de Duitsers om dat te eisen. Dit erewoord konden zij ook van onze militairen niet eisen, want het was geen vrijlating in de zin van artikel 10 van het Landoorlogreglement. Ik ben het dus met de Minister eens, zij het ook op heel andere grond. Duitsland kon wel van alles en nog wat op erewoord vragen. Zij konden, als hun dat in het hoofd kwam, van iemand b.v. op straffe van opzending naar een concentratiekamp wel de verklaring vragen, dat hij niet langer Katholiek zou zijn, of weet ik wat voor gekkere dingen ze hadden kunnen vragen. Ze kunnen wel van alles en nog wat op erewoord vragen, maar op erewoord kunnen zij alleen rechtens datgene vragen, wat een conventie toelaat. Anders hebben zij het erewoord er niet bij te betrekken. In dit geval konden zij dat niet doen, omdat zij onze militairen niet in vrijheid stelden. Misschien mag ik op dit punt nog even dit zeggen: De kwestie van partiële of totale vrijlating is een historisch beroemde kwestie. In de Instructions van 1863 van *Lieber* voor de legers te velde van de Verenigde Staten tijdens de burgeroorlog (te vinden o.a. in de verzameling „Les deux conférences de la Paix 1899 et 1907”, Paris, A. *Rousseau*, 1909, blz. 195 e.v.) staat een zeer uitvoerige regeling van wat er allemaal gebeuren mocht met die vrijlating op erewoord. Dat zijn de artikelen 119 e.v. van die Instructions. Daarin staat, dst er verschillende soorten van erewoordverklaringen zijn, namelijk (volgens artikel 120):

„1. Le mot *parole* désigne l'engagement pris de bonne foi et sur l'honneur par un prisonnier de faire ou de ne pas faire certains actes déterminés, quand l'ennemi, à qui il donne sa parole, lui aura rendu une liberté complète ou partielle.”

Daar werd dus bedoeld zowel op het algeheel vrijlaten uit de kooi als op het geven van vrijheid van beweging binnen het rechtsgebied of machtsbezit van de Staat, die de gevangenen in handen had. Daar werden speciaal het ene en het andere geval geregeld, beide nader aangegeven in artikel 122:

„retourner dans leur propre pays, ou jouir d'une plus grande liberté dans le pays et sur le territoire du capteur.”

Als normale inhoud van een erewoordverklaring geeft artikel 130 dit aan:

de ne pas servir contre l'ennemi, tant que dure la guerre pendant laquelle l'engagement a été pris, à moins d'être échangé.”

In 1863 had men dus uitdrukkelijk die twee gevallen onderscheiden. Toen kwam het ontwerp der Brusselse declaratie betreffende het oorlogsrecht van 1874 (tekst o.a. in bovenbedoelde verzameling, blz. 215 e.v.). Daar verdwijnt helemaal die partiële vrijlating. Artikel 31:

„Les prisonniers de guerre peuvent être mis en liberté sur parole si les lois de leur pays les y autorisent et, en pareil cas, ils sont obligés, sous la garantie de leur honneur personnel, de remplir scrupuleusement les engagements qu'ils auraient contractés.”

Nu koinen dus het erewoord en de vrijlating op erewoord alleen te pas bij „mis en liberté”.

Wanneer men kijkt, hoe dit ontwerp van 1874 tenslotte is overgegaan in het Haagse reglement van 1899 en 1907, dan vindt men op enkele heel lichte touches na, die niets te betekenen hebben, precies dezelfde tekst als van 1874 weer terug. Ook in 1899 en 1907 wordt alleen gesproken van „mis en liberté”. Wanneer men de Duitse literatuur raadpleegt, wat onder „mis en liberté” moet worden verstaan, en dan bijvoorbeeld daarop naleest een auteur als *von Liszt*, de bekende internationale auteur, dan zegt deze als vanzelfsprekend: (12de druk, blz. 482): „Kriegsgefangene können in die Heimat entlassen werden”, waarmede kennelijk bedoeld is de vrije „Heimat”. Zij kunnen dus op erewoord vrijgelaten worden, ten einde aldus te geraken buiten de greep van de „État capteur”. Dat is de algemene opvatting geweest, namelijk, dat het hier gold een werkelijke vrijlating.

80559. De **Voorzitter**: Er is in feite inderdaad geen werkelijke vrijlating geweest, want men moest zich melden. Er was nog een meldingsplicht.

A. Ja, dat ook nog. Enfin, ze waren helemaal niet vrij. Het was een „gratuite” afdwining van een niet op verdrag berustend erewoord aan onze militairen, onder bedreiging met wegvoering naar het oosten; een „gratuite” dwang, door de Duitsers op onze rechtens toch krijgsgevangenen blijvende, maar niet meer in internering verblijvende militairen gepleegd. Zo zie ik het en daarom stuit dit Duitse procédé mij zo tegen de borst. Ik erken Duitslands recht om hier een erewoord te vragen in het geheel niet. Ik bekijk dit hele stel vragen dus vanuit een andere gezichtshoek dan de redacteur van deze vragen heeft gedaan. Dit maakt het zo moeilijk, op elke vraag een concreet antwoord te geven.

De **Voorzitter**: De commissie heeft de vragen geformuleerd nasgelang van de verschillende motiveringen, die van de kant van de verschillende Ministers en van getuigen zijn gegeven, dus zonder een standpunt in te nemen, want de commissie moet haar oordeel nog vellen. Zij kan dus geen vragen stellen op grond van haar eigen overtuiging, aangezien zij nog tot een overtuiging moet komen. Juist daarom stellen wij het op prijs om de voorlichting van een deskundige te ontvangen.

A. Ik blijf bij mijn aanvankelijk voorbehoud, dat het uiterst moeilijk is om op dit punt een communis opinio aan te geven en de feiten van 1940 op een algemeen aanvaarde wijze volkenrechtelijk te „construeren”. Wanneer bijvoorbeeld de heren *van Eysinga*, *van Asbeck* en ik dit onafhankelijk van elkaar zouden proberen, zou het mij verwonderen, daaruit een communis opinio te voorschijn te zien komen, vooral omdat artikel 10, L.O.R., op een andere casuspositie ziet dan zich hier heeft voorgedaan.

80560. De **Voorzitter**: In elk geval bent u dus van mening, dat het Haags Verdrag hier niet toepasselijk is.

A. Ja, op deze figuur, zoals het hier is gebeurd, acht ik artikel 10 niet van toepassing. Dit is een afgedwongen erewoord, waarop de conventie niet ziet en dat dus in het verdrag geen rechtsbasis heeft.

80561. De **Voorzitter**: Deze hele kwestie speelt zich naar uw mening dus op een heel ander niveau af.

A. Ja, zo denk ik er persoonlijk over.

80562. De heer **Vonk**: Aangenomen, dat andere deskundigen met u van mening zijn, dat de krijgsgevangenschap niet was opgeheven door de feitelijke omstandigheden, was er dan nog de mogelijkheid van divergentie van oordeel? Dus wanneer uw uitgangspunt ook door de anderen zou worden aanvaard, is er dan met betrekking tot de essentiële inhoud van deze vraag nog verschil van oordeel mogelijk?

A. Aangenomen dus, dat de krijgsgevangenschap nog bestond?

De heer **Vonk**: Ja, op de basis van uw eigen standpunt.

A. Dan hangt het er mijns inziens van af, wat ik zoëven zei, of dit procédé een „mise en liberté” was in de zin van artikel 10 of dat het alleen maar een pseudo-„mise en liberté” was, ter verkrijging waarvan de Duitsers een erewoord hebben trachten af te dwingen onder de bedreiging: „Dat moeten jullie maar doen, want anders.....”

De heer **Vonk**: U begrijpt mij niet goed.

Ik neem aan, dat de anderen met u van mening zijn, dat wij hier werkelijk niet te maken hebben met een ontslag uit de krijgsgevangenschap. Is er dan nog verschil van mening mogelijk op andere punten? Beheerst dit niet tenslotte alles?

A. Ja, dat beheerst althans veel, maar laat toch nog, zelfs binnen dit kader, allerlei dubieuze punten over. Ik kan mij voorstellen, dat een collega van mij zegt: Ze waren inderdaad nog krijgsgevangen, maar die bepaling van artikel 10 ziet ook op het beperkte ontslag uit de krijgsgevangenschap, dus uit de feitelijke internering. Kijk maar naar de geschiedenis van dat artikel.

80563. De **Voorzitter**: Dat standpunt wordt trouwens door de meesten ingenomen.

A. Ja, dat geloof ik ook wel.

80564. De **Voorzitter**: Wat nog niet hoeft te betekenen, dat zij gelijk hebben.

A. Neen. De nieuwe conventie van Genève van 1949 is een heel andere richting uitgegaan. In artikel 21 staat:

„Prisoners of war may be partially or wholly released on parole or promise, in so far as is allowed by the laws of the Power on which they depend.”

Wanneer men nu nagaat, hoe die bepaling er in is gekomen, dan blijkt zij vooral bedoeld te zijn om minder gezonde mensen de gelegenheid te geven, niet ten onder te gaan. Dat staat er zo ook uitdrukkelijk in:

„Such measures shall be taken particularly in cases where this may contribute to the improvement of their state of health.”

Hier heeft men dus inderdaad weer met zoveel woorden ingevoerd een geheel of gedeeltelijke „release on parole”, maar met een speciaal, zeer beperkt doel. Eigenlijk heeft men hier in deze bepaling willen uitsluiten een massaal ontslag op erewoord, zoals de Duitsers dat hier hebben toegepast. Dit is dus blijkbaar een persoonlijke regeling voor bepaalde mensen, die dat nodig hebben. In een vroegere tekst, die ik onder ogen had, staat:

„Les prisonniers de guerre pourront être mis partiellement ou totalement en liberté sur parole ou sous engagement, pourvu que les lois de la Puissance dont ils relèvent le leur permettent; cette mesure sera prise notamment dans les cas où elle peut contribuer à l'amélioration de l'état de santé des prisonniers.”

En de toelichting hierop luidde ongeveer als volgt:

„A raison d'un nouveau caractère que les experts gouvernementaux ont entendu donné à cette institution de mise en liberté sur parole, mesure personnelle et prise, non pas en général, mais pour des raisons de santé, le Comité international de la Croix Rouge n'a pas jugé nécessaire de reprendra dans le reglement l'article 12 de la Convention de La Haye comportant, en cas de violation, des sanctions en rapport avec la liberté sur parole.”

Het is dus, als ik goed zie, in de nieuwe conventie van 1949 geworden een individuele maatregel ten gerieve van mensen, die anders in hun gezondheid zullen geschaad worden, en omdat deze maatregel een zo beperkte betekenis heeft gekregen, heeft men niet eenmaal de sanctie van artikel 12 meer nodig geacht. De enigen, die hiertegen hebben geopponeerd in Genève, schijnen Nederland en Engeland te zijn geweest.

80565. De **Voorzitter**: Het standpunt van Nederland is weergegeven in het boekje van de heer *Beelaerts van Blokland*; u zult dat waarschijnlijk wel kennen. In dit boekje gaat het ook over de kwestie van het breken van het erewoord. Dat is weer een kwestie op zich zelf.

A. Het breken van het erewoord heeft natuurlijk twee kanten.

80566. De Voorzitter: Mag ik daar straks nog even op ingaan? Ik wilde u eerst deze vraag stellen:

Aannemende, dat het vragen van een erewoord door de Duitsers niet kan steunen op artikel 10 van het Haags Verdrag, kan het dan wel steunen op artikel 43? Dus dat de bezettende macht bevoegd is om alle maatregelen te nemen om zoveel mogelijk de openbare orde en het openbare leven te herstellen en te verzekeren en dat men op die grond een erewoord kan vragen?

A. Dat zou ik ontkennen. Men zou dan een erewoord voor alles en nog wat kunnen vragen.

80567. De Voorzitter: Ik vraag het, omdat dit een van de motieven is, waardoor het standpunt van de Regering na de bevrijding is bepaald. U hebt gezegd, dat de bevoegdheid niet steunde op artikel 10 van het Haags Verdrag, maar volgens sommigen geeft artikel 43 aan de bezetter de bevoegdheid om een erewoord te vragen.

A. Dat zou ik ontkennen. Dat zou een zó verstrekkende bevoegdheid zijn, dat...

80568. De Voorzitter: De Regering heeft aangenomen, dat de meldingsplicht daarop ook berustte. Zij stond op het standpunt, dat er op 14 Juli geen krijgsgevangenen meer waren. Nochtans was er wel de meldingsplicht, die de Duitsers zouden hebben gegrond op artikel 43.

A. Dat is een constructie, die ik nog niet eens in dat boekje heb opgenomen. Zij was mij niet bekend, want anders had ik die er ook wel bijgehaald.

80569. De Voorzitter: Wanneer is dat boekje geschreven?

A. Het is tot stand gekomen in 1943/44.

80370. De Voorzitter: Deze opvatting is van na de bevrijding. Die kon u dus niet hebben opgenomen in uw boekje.

h. Ik zou haar zeker hebben verworpen. geloof ik. Een dergelijke regel zou fungeren als een soort annex bij het krijgsgevangenenrecht, ook wanneer men krijgsgevangenen heeft vrijgelaten, zou men hen nog bijzonderlijk aan een touwtje kunnen houden. Van dit gezichtspunt uit heb ik het nooit bekeken. Ik zou nu, oppervlakkig bekeken, zeggen: neen, op artikel 43 kan het ook niet berusten.

De Voorzitter: Het was voor de commissie ook een openbaring. Hier is echter een getuige geweest, die dit als zijn standpunt heeft medegedeeld.

A. Ik zou geneigd zijn om te zeggen: neen. Wanneer men dit ook al op artikel 43 zou laten steunen, was het hek van de dam! Dan zou men erewoorden kunnen vragen voor alles en nog wat. Dan zou men de hele bevolking van het bezette gebied aan alle kanten door een erewoord kunnen ketenen.

80571. De Voorzitter: Valt naar uw oordeel de verklaring, die nu is gevraagd, nog onder het begrip erewoord, zoals men dat verstaat in het internationale recht? Men kan een erewoord beschouwen als een belofte b.v. om niet te ontsnappen. Kan de inhoud van dit erewoord, dat zeer ver ging, nog gebracht worden onder het begrip erewoord? Formeel natuurlijk wel. maar ook materieel?

A. Was dit alleen een erewoordsformule geweest, die was aangepast aan de partiële vrijlating, dus aan het los laten lopen in Nederland, dan had de formule moeten luiden, zoals die te vinden is in de literatuur, die zich baseert op de Instructions van 1863: niet te zullen ontsnappen (verg. bijv. *Fauchille*, *Traité de droit international public*, II, no. 1132). Maar juist omdat Duitsland daar overheen heeft gegrepen en de verbintenis heeft opgelegd om aan geen enkele krijgsoperatie deel te nemen en daar nog allerlei aan heeft toegevoegd, heeft men dus een formule toegepast, die eigenlijk op een algehele vrijlating van toepassing is, maar niet past op een dergelijk soort van partiële vrijlating.

Op zich zelf is de door de Duitsers voorgeschreven formule niet ongebruikelijk, want de formule, die in 1870 aan de Franse krijgsgevangenen is opgelegd, luidde ook: niets te zullen doen, dat in strijd is met de belangen van Duitsland. Die zelfde formule is door de Japanners gebruikt bij de capitulatie van Port Arthur. Daar heeft men ook de officieren in vrijheid gesteld onder de verplichting niet meer de wapens te zullen opnemen en om niets te zullen doen, dat in strijd zou zijn met de belangen van de Japanners. Deze formule, dus om niet meer te zullen vechten en om niets te zullen doen in het nadeel van de Staat, is een formule, die wel wordt toegepast.

Een andere vraag is natuurlijk, of het ondertekenen van een dergelijke ruime formule door de Nederlandse wet aan Nederlandse militairen is toegestaan. Volkenrechtelijk is het voorschrijven er van, dunkt mij, voor een echte invrijheidstelling wel toegelaten; wanneer dus de nationale wet van de krijgsgevangenen het ondertekenen van zo'n ruime belofte toelaat, verzet niets er zich tegen, dat de Duitsers op die basis lieten ondertekenen. Een andere vraag is, of ook *deze* formule gedekt kan geacht worden door de Nederlandse wet.

80572. De Voorzitter: Hebt u daar ook een oordeel over?

A. Ik voor mij zou die verklaring niet hebben afgelegd. Ik sta er dus ietwat afwijzend of afwerend tegenover. Maar of dit nu bepaald door de Nederlandse wet verboden geacht moet worden, dus de belofte om niets te zullen doen, dat de belangen van de bezetter kan schaden, ...ik vind het niet zoals het behoort, dat een officier zo iets verklaart.

80573. De Voorzitter: Het gaat daarbij vooral om de laatste zin: „Ik zal geen handeling begaan of verzuim plegen, waardoor het Duitse Rijk schade, van welken aard ook, zou kunnen lijden.“

A. Dat is een formule, die in de internationale praktijk wel gebruikelijk is, in de Frans—Duitse oorlog en in de Russisch—Japanse oorlog. Zij bevat dus op zich zelf niets nieuws.

80574. De Voorzitter: Dus ook een verklaring van zo ver gaande aard met het woord „verzuim“ er bij?

A. Ik heb de tekst van die oudere verklaringen niet bij mij. Die is te vinden o.m. bij *Fauchille* II, no. 1134. Dat woord „verzuim“ gaat natuurlijk wel ver, maar is tenslotte een kwestie van graadverschil. Of men nu nadeel toebrengt aan het Duitse Rijk door een daad of door een verzuim, vind ik niet wezenlijk.

80575. De Voorzitter: U acht het mogelijk, dat, toen men punt 635 van het Velddienstvoorschrift heeft gemaakt, men niet heeft gedacht aan een erewoord met zó ver gaande strekking als dit?

A. Dat acht ik zeker mogelijk. maar ik kan niet bewijzen, dat het zo is. Dit is eigenlijk ook helemaal geen volkenrechtelijke kwestie. Het is trouwens even de vraag, of het Velddienstvoorschrift niet eigenlijk is bedoeld voor onze houding tegenover krijgsgevangenen van de wederpartij. Is dat misschien een voorschrift aan onze commandanten omtrent wat zij kunnen eisen van militairen van de vijand? Alle bepalingen hebben betrekking op wat wij mogen doen in een oorlog. Het Velddienstvoorschrift is gericht tot de Nederlandse officieren. Nu is het even de vraag, of men hier niet bedoeld heeft te omschrijven, wat men van militairen van de wederpartij mag eisen. Dit voorschrift zal waarschijnlijk echter wel dubbelzijdig bedoeld zijn. Het zal wel bedoelen te zeggen: de Nederlandse officier, die krijgsgevangen wordt gemaakt, mag handelen onder die en die voorwaarden, en die voorwaarden zijn tevens die, welke bepalen, wat van Nederlandse zijde met krijgsgevangenen van de wederpartij mag worden gedaan.

80576. De Voorzitter: In de verhoren is nooit gebleken, dat dit alleen van toepassing was op gebruik door de Nederlandse officieren.

A. Ik denk, dat men onder die aanvaarding van de vrijheid op erewoord toen heeft verstaan een erewoord op de *normale* formule van niet meer te zullen vechten. Ook dit punt is in de literatuur altijd een grote strijdzaak geweest, nl. of de eis van een erewoord ook andere dingen mocht omvatten dan niet meer vechten, b.v. het verbod tot het verrichten van militaire bureaudienst of het dempen van opstanden in het eigen land of werk aan de defensiewerken in het eigen land.

Over het algemeen nam men aan, dat de belofte om niet meer te vechten niet uitsloot, dat de vrijgelatenen barricades opwierpen of tankgrachten groeven en dergelijke dingen meer, of eventueel werden gebruikt voor het dempen van opstanden of zelfs in het gevecht werden geworpen tegen anderen dan de vrijgelaten hebbende vijand of diens bondgenoten. Het is altijd een strijdzaak geweest, wat er eigenlijk onder dit „niet meer aan de operaties deelnemen“ valt. Het is merkwaardig, dat de artikelen 10 en 12 van het Haags Verdrag niet helemaal met elkaar kloppen. Artikel 10 spreekt over verbintenissen in het algemeen. Heeft dus het gegeven woord ingehouden, dat zij ook geen burgerlijke diensten mochten verrichten of niet aan de defensiewerken van het land mochten meewerken, dan moet ook dat zowel door de vrijgelaten militairen als door

hun Regering worden gerespecteerd. Artikel 12 zegt echter wat anders:

„Tout prisonnier de guerre, libéré sur parole et repris *portant les armes contre le gouvernement* envers lequel il s'était engagé d'honneur etc.”

Artikel 12 spreekt dus alleen over „*portant les armes*”, terwijl artikel 10 een veel ruimere redactie heeft. Daaruit zou men dus kunnen afleiden, dat, ook wanneer het erewoord veel ruimer is geweest dan alleen het wapendragen te verbieden, de sanctie toch alleen betrekking heeft op het wapendragen.

80577. De Voorzitter: Ligt in de afgelegde eed van trouw aan de Koningin in het algemeen een beperking ten aanzien van de toelaatbaarheid van het afleggen van een erewoord, wat de inhoud van het erewoord betreft?

A. Ja, dat dunkt mij zeker. Een schending van de eed ligt echter niet reeds in de enkele belofte om niet meer te vechten. Men was bovendien altijd vrij om een gegeven erewoord weer in te trekken. Wanneer een erewoord wordt toegelaten — zij het ook implicite — door de Staat, kan daarin nooit schending van de eed van trouw aan de Koningin liggen, dunkt mij. Wanneer een wet eenmaal toelaat een erewoord te geven voor vrijlating, kan men niet zeggen, dat tegelijkertijd daarin een schending van de eed van trouw aan de Koningin ligt. Dat zou een *contradictio in terminis* zijn.

80578. De Voorzitter: Hoe is het naar uw oordeel met de kwestie van dit erewoord?

A. Ik persoonlijk vind dat erewoord te ver gaan. „Ik zal geen handeling begaan of verzuim plegen, waardoor het Duitse Rijk schade, van welken aard ook, zou kunnen lijden.” Duitsland mocht naar mijn gevoel wel dit erewoord vragen, wanneer de officieren daartoe bereid waren. De officieren hebben dit blijkbaar niet te verstrekkend geacht. Ik persoonlijk zou dit zeker wel te verstrekkend geacht hebben. Maar of dit nu bepaaldelijk en duidelijk met de Nederlandse wet in strijd was, durf ik ook niet te beweren.

80579. De Voorzitter: En met de eed van trouw aan de Koningin?

A. Het is natuurlijk een verschrikkelijk verstrekkende verplichting: „waardoor het Duitse Rijk schade, van welken aard ook, zou kunnen lijden”. Het is een erewoord, waarvan men de portée niet kan overzien. Men kan de portée van dit erewoord niet beseffen, omdat men niet beseffen kan, door welke handelingen men mogelijkerwijze aan het Duitse Rijk schade zou kunnen doen. Iemand, die zo'n erewoord geeft, legt een belofte af, waarvan hij de strekking niet bevroedt, niet bevroeden kan zelfs. Er kunnen allerlei soorten van handelingen zijn, waardoor in theorie het Duitse Rijk schade zal kunnen lijden. Wat is dat nu voor een belofte? Ik vind haar inacceptabel. Daarom geloof ik ook, dat zulk een ruim erewoord nooit bedoeld kan zijn in een Velddienstvoorschrift. Een erewoord van dergelijke vage inhoud zou ik zeker nooit gegeven hebben.

80580. De Voorzitter: Acht u hier geen bepaalde strijd aanwezig met de eed van trouw aan de Koningin?

A. Ja, daar gaat het wel erg op lijken. Ook alweer omdat er zo'n geweldige vaagheid in die formule verborgen zit, kan ik mij voorstellen, dat er situaties ontstaan, waarin het voldoen aan deze belofte om geen handeling te begaan, waardoor het Duitse Rijk schade zou kunnen lijden, in de praktijk zou blijken te botsen met de eed van trouw aan de Koningin. Daarvoor moet men allerlei situaties verzinnen en fantaseren om te zien, of dat wel of niet het geval zou zijn. Omdat die belofte zo vaag is, kan er door de omstandigheden een strijd met de eed aan de Koningin ontstaan. Daarom had dit erewoord in deze wijde vorm ook niet afgelegd behoren te worden.

80581. De Voorzitter: Mocht men, de verklaring eenmaal afgelegd hebbende, het erewoord daarna breken?

A. Eigenlijk niet, zou ik zeggen, maar dit hele erewoord is geen echt volkenrechtelijk erewoord geweest naar mijn gevoel. Het is een erewoord buiten de conventie om, dat min of meer afdgedwongen is aan de betrokkenen in omstandigheden van grote desorganisatie, een erewoord, dat op zich zelf niet direct iets onoirbaars inhoudt. Dit erewoord behoorde als zodanig, en buiten het volkenrecht om, in het algemeen, vooral door een officier, natuurlijk te worden nageleefd, maar daartegenover staat, dat het rechtens eigenlijk niet had behoren te worden geëist en zeker niet in deze vorm door de Duitsers geëist had mogen worden. Dat maakt de beoordeling van de vraag betreffende het breken van dit erewoord zo lastig. In het algemeen moet ik natuurlijk zeggen, dat een erewoord niet gebroken mag worden.

80582. De Voorzitter: Onder de omstandigheden, waaronder het is afgelegd, heeft het toch waarschijnlijk wel een binding voor de officier ten gevolge gehad? Die omstandigheden waren toch niet zo, dat er geen binding ontstond?

A. Binding, in welke zin?

De Voorzitter: Dat men er moreel aan gebonden was.

A. Dat is geen volkenrecht! Ik zou die twee zijden willen onderscheiden. Als ik mij zelf in die situatie indenk en mij voorstel, dat men mij had gevraagd, toen ik uit Buchenwald terugkwam en weer college wou gaan geven: Nu moet je je op erewoord verplichten om de Duitse bezettingsrechtelijke theorie te verkondigen, dan was ik voor het dilemma komen te staan: dat erewoord leg ik af, of: dat vertik ik eenvoudig. Hoogstwaarschijnlijk zou ik het laatste hebben gedaan. Als ik het eerste zou hebben gedaan, zou ik het toch in elk geval met de *reservatio mentalis* hebben gedaan: Jullie zijn zulke grote schurken, jullie zijn Nederland al recht schendend binnengekomen, met valse uniformen; het kan mij niet schelen tegenover jullie zo'n erewoord af te leggen, als ik dan nog enig nut kan blijven doen. Ik zou op mijn colleges niet de Duitse, maar de Nederlandse theorie over de bezetting hebben verkondigd. Ik zou mij niet veel van dat erewoord aangehouden hebben, omdat onze wederpartij zo door en door vals was, door met valse uniformen hier binnen te komen, na de Koningin te hebben beloofd, de Nederlandse neutraliteit in acht te zullen nemen, enz.

83583. De Voorzitter: U acht die handelingen van de Duitsers dus voldoende motief om zich niet gebonden te achten aan het erewoord?

A. Het erewoord is natuurlijk, en vooral voor militairen, iets heel bijzonders. Aan de militairen hebben de Duitsers een erewoord gevraagd en niet simpel een belofte. Moreel maakt het naar mijn gevoel niet heel veel uit, of het nu een formeel erewoord of een belofte was. Maar een erewoord behoort tot een normen-codex van een heel speciaal karakter. Het behoort niet tot het recht en niet tot de gewone moraal, maar behoort tot een bepaalde beroepsmoraal of beroepsgevoeligheid. Ik weet niet precies, hoe ik het moet uitdrukken.

De heer Fens: Beroepsethiek.

A. Ja, iets, dat voor een militair speciaal een heel bijzonder karakter draagt. Ethisch gezien, maakt het mijns inziens niet veel verschil, of men een eenvoudige belofte aflegt om niets te doen tegen de Wederpartij, dan wel zich daartoe op erewoord verbindt. Het morele element zit er in beide gevallen in. Dat wordt echter vooral voor militairen nog weer eens versterkt, doordat dat een heel bijzonder iets is.

80584. De Voorzitter: U bent dus van oordeel, dat de wijze, waarop de Duitsers zich hier in Nederland hebben gedragen, wel een motief kan zijn om zich niet verbonden te achten aan de erewoordverklaring?

A. Ja, vooral na Mei 1942, toen zij de officieren met een belofte en een retourtje naar Amersfoort lokten, om hun daarop de vrijheid te ontnemen.

80585. De Voorzitter: Toen was de verklaring vervallen, door het opnieuw in krijgsgevangenschap gaan.

A. Dat was toch op zich zelf een sterke eerbreek van de Duitsers.

80586. De Voorzitter: Toen kwam die vraag niet meer aan de orde, omdat de erewoordverklaring was vervallen. Van iemand, die zijn erewoord had gegeven en in werkelijke krijgsgevangenschap werd gebracht, was de erewoordverklaring vervallen. Dit gold niet meer. Hij kwam dus toen niet meer voor de vraag te staan of dit een omstandigheid was geweest, waarin men zich niet meer gebonden behoefde te achten.

A. Neen, ik voer het alleen aan als een van de vele manieren, waarop Duitsland eerloos heeft gehandeld.

De Voorzitter: Dat wist men niet, voordat men.....

A. Neen, dit wist men niet, maar men wist wel, dat die uniformenzwandel was gepleegd, men wist ook van de belofte, de Nederlandse neutraliteit te zullen eerbiedigen, enz., enz. De Bijzondere Rechtspleging heeft steeds te maken gehad met het verzet van de Nederlandse bevolking. Door het Landoorlogreglement is dat eigenlijk uitgesloten. Wanneer men nu echter ziet, dat de wederpartij voortdurend het Landoorlogreglement schendt, moet dan toch de andere

partij maar altijd fatsoenlijk blijven? Men kan toch niet zelf binnen het recht blijven, wanneer de wederpartij met alle regelen van het recht spot? Daar komt toch eens een eind aan.

80587. De **Voorzitter**: Kan men in dit opzicht de officieren en burgers over één kam scheren?

A. Neen. Ik vind het erewoord voor militairen wel iets heel bijzonders. Ik zou dus zeggen, dat — even aangenomen, dat dit een erewoord was, dat internationaalrechtelijk gelding had — het ook gehouden had moeten worden, tenzij men durft aannemen, dat, nadat het gegeven was, de Duitsers zelf zoveel eerbreuken hebben gedaan, dat de waarde van het erewoord zelf ook verviel.

80588. De **Voorzitter**: Ten aanzien van de persoon, die de erewoordverklaring heeft afgelegd, of in het algemeen?

A. Ook eigenlijk wel in het algemeen. Moet een officier, die dergelijke dingen ondergaat en ziet, hoe het eigen volk in strijd met alle internationale recht door een eerloze vijand wordt geknecht, zich blijvend gebonden voelen door een eigen erewoord, dat geregeld is in een voor fatsoenlijke wederpartijen geschreven verdragsbepaling?

Dit zijn eigenlijk vragen, die buiten het volkenrecht liggen en waarop ik u nauwelijks anders dan een persoonlijk antwoord kan geven. Mijn fatsoen zegt mij, dat militairen zich naar hun erewoord moeten gedragen. Eigenlijk hadden zij hun erewoord moeten opzeggen; dat was eigenlijk regelmatig geweest. Maar de kans om aan de greep van een zelf eerloze vijand te ontsnappen was dan heel veel geringer geworden.

Er is een beroemd geval van een Franse officier, die in Zwitserland was geïnterneerd. Hij had daar zijn erewoord gegeven. Hij had het echter later opgezegd in een brief aan de Federale Regering; hij had dat dus schriftelijk en officieel gedaan, maar hij is uit Zwitserland ontsnapt, voordat dat antwoord het Politieke Departement had bereikt. Hij is in Frankrijk gekomen, waar de Franse autoriteiten zeiden: Wat heb je nu gedaan? Je hebt toch je erewoord gegeven! Hij antwoordde, dat hij dat had opgezegd. De Franse Regering heeft aan de Zwitserse Regering gevraagd, hoe dat zat. De Zwitserse Regering heeft geantwoord, dat die brief daar inderdaad was aangekomen, maar dat de officier toen al weg was. Toen heeft de Franse Regering hem gezegd, dat hij terug moest gaan naar Zwitserland om zich weer te melden. Hij heeft zich teruggemeld, heeft zijn erewoord opnieuw schriftelijk opgezegd en is een poos later weer ontsnapt. Toen mocht hij in Frankrijk blijven. Dat zijn van die nuances in de erocodices, die ik een weinig gezocht vind. Wanneer men het heel strikt nam, mocht het natuurlijk niet.

80589. De **Voorzitter**: Ik neem aan, dat in verband met uw opvatting over deze zaak u ook niet de verplichting erkent voor de Nederlandse Regering om zich te houden aan artikel 10 van het Haags Reglement, zodat er voor de Regering dus ook geen beletsel was om die officieren, die het erewoord hadden gebroken, weer in dienst te nemen?

A. Neen, en dat geloof ik vooral daarom niet, omdat ik deze erewoordverklaring van Juli 1940 een erewoordverklaring acht, die buiten het kader van artikel 10 valt.

80590. De **Voorzitter**: Dan geldt naar uw opvatting natuurlijk ook, wanneer in vraag 16 wordt gevraagd: „Vloekt uit artikel 10 van het Haags Verdrag voort, dat, zolang de oorlog duurde, dus ook na de bevrijding van een deel van Nederland, geen der officieren, die een erewoordverklaring hadden getekend, in dienst mocht worden genomen”, dat dit wel geoorloofd was, omdat u artikel 10 niet van toepassing acht op de gehele erewoordkwestie.

A. Ja, en dan om twee redenen, als ik dat nog nader mag preciseren. Ten eerste omdat het artikel over de erewoordverklaring voor dit geval eigenlijk niet is geschreven: het door de Duitsers gevolgde procédé was alleen maar van pseudo toepassing van artikel 10. Daarbij komt dan de tweede reden, die ik al aanroerde: de inhoud der belofte was te vaag en in die vage vorm hebben onze voorschriften haar waarschijnlijk niet willen toelaten. Wij stonden hier tenslotte toch voor een geval — afgezien van de kwestie van algehele vrijlating of vrijlating alleen in Nederland — waarin een verklaring was afgelegd in een zodanige vorm, dat hoogstwaarschijnlijk de wetgever haar in die vorm nooit toelaatbaar zou hebben verklaard. Nu kom ik weer op een van de grote strijdvragen. Voor dat geval is n.l. twijfelachtig, wat in zo'n geval van een ontoelaatbare erewoordverklaring de Regering van de betrokken militair moet of mag doen. De vraag is namelijk deze: Wanneer een officier een verklaring

heeft afgelegd, die hij niet, althans niet in die vorm, mocht afleggen, wat is dan het rechtsgevolg? Er zijn hierover twee theorieën.

De ene theorie zegt, dat de eigen Regering zich aan zo'n erewoordbelofte niet behoeft te storen; de eigen Regering mag de ontsnapte vrijgelaten officier opnieuw inlijven, hetgeen deze aan groot risico blootstelt, want de wederpartij mag hem doodschieten, indien zij hem na het breken van zijn erewoord opnieuw in handen mocht krijgen. Dat is echter zijn eigen schuld, want dan had hij die verklaring maar niet moeten afleggen. Dat is dus de eerste theorie; van wie deze is, kan ik mij niet meer zo gauw herinneren. Ik heb het wel aangetekend, maar het doet er voor u ook niet heel veel toe, wie dat heeft verkondigd. O ja, ik zie het: van *Pradier-Fodéré* (VII, no. 2827) o.a.

Maar daartegenover staat de andere theorie, van *Calvo, Bluntschli* e.a., die zegt: Het kan dan waar zijn, dat de man de bevoegdheden heeft overschreden, die hij had krachtens zijn eigen Velddienstvoorschriften; hij heeft dus iets gedaan, dat niet mocht, en kan dus door zijn eigen Regering worden gestraft; maar zijn Regering is niettemin gebonden aan welk erewoord dan ook van de officier. Dat vind ik een onaannemelijk standpunt. Men zou dan een erewoord, wat de inhoud daarvan ook moge zijn, laten prevaleren boven een wettelijke bepaling, die zegt, dat men een dergelijk erewoord niet mag afleggen. Dat kan toch niet! Dat is een „overspanning” van de waarde van het erewoord. Ik neem dus de eerste stelling aan: De eigen Regering mag de militair wel weer in dienst stellen, maar de betrokkene komt natuurlijk in de allermiserabelste gevaren terecht, want de wederpartij zal hem aan zijn erewoord houden en op hem de sanctie toepassen.

80591. De **Voorzitter**: Wanneer eindigde naar uw oordeel de binding van het erewoord? Op de dag van de onvoorwaardelijke capitulatie van Duitsland?

A. Aangenomen, dat het erewoord bindend is geweest en gebleven tijdens de oorlog, zou ik zeggen: ja, want daarmee verviel de wederpartij Duitsland als internationaal rechtssubject. Ik neem zelf het standpunt in, dat Duitsland tijdelijk door *débellatio* als internationaal rechtssubject ten onder is gegaan op 8 Mei 1945, hetgeen is bevestigd door de intergeallieerde Declaratie van Berlijn van 5 Juni 1945. Toen was er dus geen volkenrechtssubject meer, tegenover hetwelk men was gebonden.

80592. De **Voorzitter**: Kan aan eventuele niet-binding gevolg worden verbonden met terugwerkende kracht? Ik zal u zeggen, waarom ik dit vraag. De Minister van Oorlog, de heer *Meynen*, heeft namelijk het volgende standpunt ingenomen bij de vraag of de Regering terecht officieren in dienst had genomen reeds vóór de onvoorwaardelijke overgave van Duitsland, die de erewoordverklaring hadden getekend; in de periode dus van 1944/1945.

„Door de sindsdien gevolgde onvoorwaardelijke capitulatie van Duitsland en de daaruit voortvloeiende beëindiging van den oorlog tegen dien Staat zijn de ambtshandelingen van evenge-noemde groep officieren niet meer als tegen dien Staat gericht te beschouwen.”

De tekst van het standpunt is niet heel duidelijk, maar ik heb daaruit opgemaakt, dat de Regering hierin zegt, dat die ambtshandelingen niet meer tegen die Staat gericht werden beschouwd met terugwerkende kracht, dus dat door de onvoorwaardelijke capitulatie ook de ambtshandelingen, verricht vóór de capitulatie, niet meer als tegen die Staat gericht konden worden beschouwd.

A. Uit de formulering zou ik het niet afleiden, maar het kan zijn, dat dit de bedoeling is geweest. Ik zie dan niet in, hoe men hier een terugwerkende kracht zou kunnen construeren.

80593. De **Voorzitter**: Ik geloof ook niet, dat dat kan; het zal waarschijnlijk onjuist zijn, wat de Regering hier zegt.

A. Ligt hier werkelijk een retroactieve bedoeling in?

De **Voorzitter**: Die conclusie moet wel worden getrokken, want de kwestie betrof o.a. die officieren, die in 1944/1945, dus vóór de algehele capitulatie, weer in dienst werden genomen. Daarop geeft de Regering dit antwoord. Het lijkt mij toch een merkwaardig standpunt.

A. Die theorie zou ik ook nooit kunnen verdedigen.

80594. De **Voorzitter**: Ik ben aan het einde van mijn vragen gekomen. Hebt u zél nog iets op te merken over deze materie?

A. Ik geloof, dat langzamerhand alle vragen zún behandeld.

De **Voorzitter**: Enkele vragen zijn vervallen in verband ook met het standpunt, dat u hebt ingenomen, en enkele hebben wij al behandeld tijdens het gesprek.

A. Ik geloof, dat ik hieraan verder niets heb toe te voegen. Naar mijn gevoel blijven er, hoe men de zaak ook beziet, altijd enkele rechtens onduidelijke punten in de situatie over. Ik zou aan de antwoorden, die ik op de vragen heb gegeven, dit nog willen toevoegen, dat ik u verzoek ze te beschouwen als een persoonlijk gevoelen, waarbij ik op bepaalde punten ook sterk aarzel. Ik aarzel dan vooral sterk bij de vraag, in hoeverre een officier — ik ben geen officier en leef niet in die wereld — achteraf mag zeggen: Ik heb nu wel een erewoord afgelegd, maar ik honoreer het toch niet, want, enz. Zij hadden het erewoord m.i. niet in deze vorm moeten afleggen, maar toen zij het eenmaal hadden afgelegd, was er een sterke binding ontstaan. Vonden zij achteraf, dat zij het niet hadden mogen doen, dan hadden zij eigenlijk naar mijn gevoel aan de Duitsers moeten laten weten: Ik heb mij vergist en ik neem mijn woord terug.

80595. De **Voorzitter**: Om daarna in krijgsgevangenschap te gaan?

A. Neen, liever om onder te duiken. Helemaal niet met het oogmerk om weer in krijgsgevangenschap te gaan, daartoe waren zij zeker niet verplicht.

80596. De **Voorzitter**: U wilde het dus niet zo stellen, dat men zich persoonlijk bij de Duitsers moest gaan melden om te zeggen, dat men het erewoord niet langer wenste te houden. U zou dus b.v. liever een briefje willen schrijven: Ik houd mij er niet aan, waarna u zou onderduiken?

A. Ja, de kennisgeving zou hebben kunnen neerkomen op het volgende: Jullie hebben mij de vrijheid gegeven, hier in de kooi te blijven rondfladderen, op voorwaarde van dat en dat, maar daaraan wens ik mij verder niet te houden. Ik blijf in jullie macht, net als tevoren. Zie maar, dat je me krijgt. Men was tenslotte altijd nog in de greep van de Duitsers. Men ontvluchtte niet; door het opzeggen van het erewoord op zich zelf veranderde er niet veel. Men bleef in de toestand, waarin men verkeerde. Dat was juist het abnormale van deze zogenaamde „vrijlating” op erewoord.

Ik voel, dat het totale antwoord op bepaalde punten weinig bevredigend is, maar ik geloof niet, dat er over de hele linie bevredigende antwoorden op te geven zijn, en ik ben overtuigd, dat men te goeder trouw de rechtspositie op zeer verschillende wijze kan waarden.

De heer **Vonk**: Ik voel mij ook niet helemaal bevredigd.

A. Dat kan ik mij voorstellere.

80597. De heer **Vonk**: En wel daarom niet, omdat, wanneer men uitgaat van het standpunt — zoals u dat hebt gedaan —, dat hier artikel 10 van het Haags Verdrag van 1907 eenvoudig niet van toepassing is, omdat hier van invrijheidstelling in de zin van dat artikel geen sprake is geweest, dan naar mijn oordeel al het andere juridisch vervalt. Is dat juist, dan zijn alle consequenties volkomen duidelijk.

A. Ja, tenzij men zegt, dat een erewoord van zo grote principiële waarde is, dat, ook wanneer het helemaal eigenlijk geen rechtsbasis heeft, het door een officier moet worden gehouden.

80598. De heer **Vonk**: Dan zijn wij dus niet meer op juridisch terrein.

A. Neen.

80599. De heer **Vonk**: Wij zijn nu dus op heel ander terrein gekomen.

A. Zo kan men het misschien wel zeggen, ja.

80600. De heer **Vonk**: Ik kom weer terug op uw interpretatie van artikel 10. Juridisch beheerst het dus de gehele situatie.

A. Voor mij wel, ja.

80601. De heer **Vonk**: Ik kom nu op de vorige vraag, die ik u een half uur geleden stelde, terug. Wanneer dit algemeen zou worden aanvaard, kan men over de rest niet meer twisten.

A. Juridisch niet twisten, bedoelt u?

De heer **Vonk**: Ja, want daar gaat het toch om. Daarvoor zitten wij hier op het ogenblik. Ik kan het niet anders zien. Dan is dit gehele stel vragen volkomen sans raison d'être.

De **Voorzitter**: Dat wil zeggen: in dat kader.

De heer **Vonk**: Ja, natuurlijk in dit juridische kader.

A. Ja, maar men kan er alleen dit nog tegen aanvoeren: Is het erewoord van een militair als zodanig in het internationale recht een zo essentieel element, dat het zelfs dan gehonoreerd moet worden, wanneer er geen rechtsbasis voor aanwezig is? Zo kan men het vraagstuk toch nog stellen.

80602. De **Voorzitter**: Wat is uw gedachte daarop?

A. Ik zou zeggen: neen, maar misschien voel ik niet militair genoeg. Ik kan mij voorstellen, dat een militair zegt: ja, ik heb eenmaal mijn erewoord gegeven en dat moet ik handhaven, hoe onjuist ook ik voel gehandeld te hebben en hoe weinig recht en eergevoel mijn wederpartij ook heeft. Zo sta ik er nu niet tegenover. Zoveel waarde hecht ik niet aan die ietwat.....

80603. De heer **Vonk**: Het ergste geval, dat ik op dit gebied heb meegemaakt, is geweest in 1909, toen iemand naar Zuid-Afrika terugging. Ik bracht hem naar Hoek van Holland en vroeg hem: Wat doe je nu, wanneer je daar de eed op de Union Jack moet afleggen? Hij was toen een ogenblik stil en zei: God vergeve deze meened. Dat was de werkelijkheid van toen. Daar komt het in wezen op neer uit oogpunt van militaire beoordeling. Men moet aannemen, dat men militair zijn erewoord niet behoort te breken.

A. Ja, dat staat voor mij in beginsel ook vast.

80604. De heer **Vonk**: Dat is nu eenmaal die code, die ik helemaal meevoel, maar het neemt niet weg, dat niemand het recht heeft onder bepaalde omstandigheden het breken van de eed te veroordelen.

A. Ja, ik ben ook van dat oordeel. En daar gold het iets nog hogers dan een erewoord, nl. een eed.

80605. De heer **Vonk**: Ja, maar dat neemt niet weg, dat een eed en een erewoord, militair gesproken, ongeveer hetzelfde zijn. Juridisch moet ik dan terugkomen op die interpretatie van artikel 10: wanneer dat juist is, is daarmee alles teruggebracht tot een morele en niet meer juridische beoordeling.

A. Zo kan, geloof ik, de conclusie wel luiden, waartoe ik ook geneigd zou zijn te komen.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor. ¹⁾

J. H. W. VERZIJL.

ALGERA, *voorzitter*.

VONK.

FENS.

OOSTERHUIS, *griffier*.

¹⁾ Noot van de getuige, toegevoegd bij de correctie van het stenogram: Van de vragen is er één „onder tafel gevallen”, nl. of de Secretaris-Generaal van Koloniën de Indische officieren van hun erewoordsverbod mocht onthefven. Dit zou een staatsrechtelijke kwestie kunnen lijken en is het ook ten dele, maar mijns inziens niet in hoofdzaak. Voor zover nodig meen ik daarom ook van deze vraag nog even de typisch volkenrechtelijke kant te moeten belichten.

De Secretaris-Generaal was daartoe zeer zeker niet bevoegd. Nederlandsch-Indië lag buiten de greep des bezetters. Ten aanzien van dit gebied waren de normale gezagsverhoudingen, geconcentreerd in Kroon, Minister van Koloniën en (Luitenant-)Gouverneur-Generaal, ten volle gehandhaafd gebleven. Onthefingen van het verbod hadden alleen door een dezer normale gezagsorganen verleend kunnen worden. De Secretaris-Generaal had er zelfs staatsrechtelijk niet de minste wettelijke bemoienis mee. En dat de bezetter van gebied buiten Nederlandsch-Indië een of andere functionaris in bezet gebied aan deze normaliter niet toekomende bevoegdheden met rechtswijzigende werking ook buiten het bezette gebied zou kunnen verlenen, is een volslagen onaannemelijke stelling. De Secretaris-Generaal ging geheel buiten zijn boekje.

Een bijna nog zonderlinger parallel is te vinden in het besluit van dezelfde functionaris om een ten name van de rechtspersoon Nederlandsch-Indië met de Deense wapenfabriek Madsen gesloten leverantiecontract van vóór Mei 1940 hier in Nederland namens die rechtspersoon, waarvan hij nooit de wettelijke vertegenwoordiger geweest is, na Mei 1940 aan de Duitse Regering te cederen. Merkwaardiger misvatting van de positie van een Secretaris-Generaal van Koloniën heb ik zelden ontmoet. Staatsrechtelijk bezat hij generlei bevoegdheid. Zou hij die na Mei 1940 gekregen hebben, dan zou hij die dus hebben moeten ontfanen aan de Duitsers. En de Duitsers hadden de facto — en dus ook de jure — niets te vertellen buiten bezet Nederland en met betrekking tot buiten Nederland zetelende rechtsbetrekkingen. De cessie was dus rechtens volkomen een slag in de lucht. Evenals een slag in de lucht was het besluit van de Secretaris-Generaal van Handel, Nijverheid en Scheepvaart om bijv. de N.V. Philips Gloeilampenfabrieken, wier zetel naar Curaçao verplaatst was, weer naar Nederland terug te „besluiten”. Volkomen „ultra vires”.

ZITTING VAN DONDERDAG 22 JUNI 1950

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Fens, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

HENDRIK JAN VAN DER STAD,
oud 63 jaar, wonende te Haarlem, schout-bij-nacht b.d.

Hij legt de belofte af als getuige.

80606. De **Voorzitter**: Welke functie hebt u na 14 Mei 1940 bekleed?

A. Ik was commandant in Zeeland. Door de capitulatie van de vesting Holland werd ik opperbevelhebber van de resterende strijdkrachten.

80607. De **Voorzitter**: Bent u dat door een bepaald besluit geworden?

A. Het heeft natuurlijk automatisch voor de hand gelegen. Het is wel even telefonisch door Londen doorgegeven. Ik weet echter niet meer door wie of op welke manier. Het was eigenlijk zo logisch, het sprak vanzelf.

80608. De **Voorzitter**: U hebt hierover in elk geval contact met Londen gehad?

A. Ik persoonlijk niet. Een van mijn officieren -- de naam herinner ik mij niet meer -- verklaarde: „Ze zeiden in Londen, dat u nu opperbevelhebber bent." Ik antwoordde, dat het vanzelf sprak, aangezien ik de enig overgeblevene was.

80609. De **Voorzitter**: Waarvan was u de enig overgeblevene?

A. Van de hogere commandanten.

80610. De **Voorzitter**: U weet dus niet uit welke Londense bron dat bericht afkomstig is?

A. Ik heb mij op het standpunt gesteld, dat ik nu eenmaal de enig overgebleven commandant was. Wat er nog aan troepen was overgebleven, stond vanzelfsprekend onder mijn bevel!

80611. De **Voorzitter**: Kunt u ons een overzicht van zaken geven, hoe alles zich heeft toege dragen na uw benoeming als opperbevelhebber?

A. De juiste data kan ik u niet allemaal precies meer noemen. Ik heb ze wel in mijn rapport staan.

80612. De **Voorzitter**: Wilt u dat rapport aan ons overleggen?

A. Ja, als ik het terugkrijg. U kunt er net zo veel afschriften van maken als u wilt.

De **Voorzitter**: Misschien kunt u het rapport nu eerst gebruiken bij uw uiteenzetting.

A. De 14de Mei was, als ik mij niet vergis, op een Dinsdag. Wij kregen toen de berichten van de capitulatie van de vesting Holland. Er waren verschillende mensen, die zeiden, dat het was afgelopen. Volgens mij was dat niet het geval. Er was geen sprake van capituleren van Zeeland. Het gaf nogal moeilijkheden. Ik vond alles heel logisch. Er waren vele anderen, speciaal van de landmacht, die zich op het stand-

punt stelden, dat alles was afgelopen. Vooral de burgerbevolking in Zeeland zei ook tegen de soldaten: Gooien jullie de geweren maar weg, het is afgelopen. Ik heb ook wel gemerkt -- hetgeen ik later in mijn rapport heb vermeld --, dat er officieren waren, die het doorvechten van Zeeland beschouwden als een soort particuliere aangelegenheid van mij, waar ik eigenlijk helemaal het recht niet toe had.

80613. De **Voorzitter**: Was u precies bekend met de inhoud van de capitulatievoorwaarden?

A. Neen.

80614. De **Voorzitter**: U hebt dus niet op grond van kennis van de capitulatievoorwaarden de strijd voortgezet, maar meer uit een zekere feeling, dat het moest?

A. Ja, ik heb er geen ogenblik over gedacht, ik vond het volkomen vanzelfsprekend.

80615. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Werd dat niet in de rede van generaal *Winkelman* gezegd, dat er, behalve Zeeland, werd gecapituleerd?

A. Ja, maar de rede van generaal *Winkelman* hebben wij in Zeeland niet gehoord.

80616. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Daar hebt u natuurlijk wel gehoor aan gegeven.

A. Neen, daar hebben wij geen gehoor aan gegeven, het is enigszins zonderling gegaan. Ik heb later gehoord, dat generaal *Winkelman* had gezegd, dat hij Zeeland niet meer kon bereiken en er zodoende geen contact meer was, zodat Zeeland niet meer in de capitulatie kon zijn begrepen. Dat is mij later verteld. Ik kan dat niet zelf verklaren. In ieder geval is het niet juist, aangezien wij onmiddellijk na de capitulatie wel degelijk contact met den Haag hebben gehad. Er werd gezegd, dat de vesting Holland capituleerde, maar dat Zeeland zou doorvechten. Ik vond het volkomen logisch.

80617. De **Voorzitter**: Uw houding vond dus bevestiging in het bericht uit Londen, dat u moest optreden als O.L.Z.

A. Ja. Dat is later geweest. Daar hebben wij eigenlijk niet het minste gewicht aan gehecht. Dat vonden wij allemaal volkomen vanzelfsprekend. Verder hebben wij daar niet bij nagedacht, het was immers volkomen natuurlijk. Als er later werd gevraagd, hoe het precies was gebeurd, dan wist men dat natuurlijk niet meer. In die tijd was dat zo voor de hand liggend. Men heeft wel later in den Haag de telextoestellen, die met Zeeland in verbinding stonden, vernietigd. Eerst was ons echter de boodschap gegeven, dat Zeeland niet in de capitulatie was inbegrepen. Men heeft mij toen verteld, dat ze het aan de Duitsers hebben voorgesteld, alsof Zeeland er niet bij was inbegrepen, omdat ze ons niet meer konden bereiken. Dat was niet juist. Ik weet niet, of ze dat misschien aan de Duitsers hebben verteld. Het was het verhaal, dat ik later hoorde.

80618. De **Voorzitter**: Misschien kunt u ons nu even een overzicht geven?

A. In ieder geval konden wij niet capituleren. Wij zaten daar nu al met de Fransen. Het grootste gedeelte van de troepen op Zuid-Beveland en Walcheren bestond uit Fransen. Zij dachten er natuurlijk niet over om te capituleren.

De **Voorzitter**: U kunt een en ander verder wel in korte trekken weergeven, aangezien wij het rapport toch van u ontvangen.

A. Het was na de capitulatie. De 14de Mei 'savonds zijn de Duitsers eigenlijk de aanval op Zeeland begonnen. Ze zijn 's avonds de Bathstelling onder vuur gaan nemen. Wij kregen bericht, dat deze stelling onder zwaar artilleristisch vuur lag en dat ze het niet konden houden, zodat ze waren teruggetrokken. We werden gewoon voor

een fait accompli gezet, doordat ze zeiden, dat ze waren teruggetrokken. Het is later wel gebleken, dat het vermelden van zwaar artilleristisch vuur overdreven was. Er waren practisch geen verliezen geleden. Ik geloof zelfs, dat er helemaal geen verliezen waren geleden. Er is alleen een patrouille op verkenning gestuurd en deze is niet teruggekeerd. Van die patrouille zijn enige mensen gesneuveld. Een uur later werden wij uit Bath opgebeld door een luitenant, die er was blijven zitten. Deze zei, dat er geen Duitser te zien was. Deze luitenant vroeg ons, het bataljon weer terug te sturen. Dat bataljon was in velden en wegen verdwenen. Wij hadden tussen de Bathstelling en de Zanddijkstelling — de eigenlijke hoofdweerstandslinie — nog een tijdelijke reservestelling om de vijand op te houden met de bedoeling, dat de troepen uit de Bathstelling daarop zouden terugtrekken. ¹⁾ Zij zijn allemaal, zo vlug als zij konden, teruggetrokken op de Zanddijkstelling. Het gevolg was, dat de Duitsers de 15de 's morgens voor de Zanddijkstelling stonden. Zij hadden op dat moment blijkbaar geen artillerie bij zich en zijn diensgevolge de stelling gaan bombarderen met vliegtuigen.

Er werd eerst gesproken van een stuk of 12 vliegtuigen, latere berichten spraken echter van 50 à 60 vliegtuigen. Dat lijkt mij ook waarschijnlijker. Zij hebben daar gebombardeerd met kleine bommen. Ik hoorde later van een Frans generaal, dat de Duitsers deze bommen gebruikten om het moreel te schokken. Ze hebben stomweg over die Zanddijkstelling heen en weer gevlogen en daar bommen neergegooid. Er is daar toen een soort paniek ontstaan, en wel speciaal in het noordelijk gedeelte. De majoor, die daar het bevel voerde, heeft ineens zijn troepen teruggetrokken.

De Voorzitter: Dat was niet erg glorieus.

A. Neen, het leek er niet op. Het waren allemaal oude lichten, de mensen waren heel lang niet onder de wapenen geweest. Het kader en de officieren kenden de troep niet. Zoals men dat vroeger bij de landmacht had, kwam de reserve-officieren af en toe wel eens op. Ze zaten dan op schoolbanken en volgden een schriftelijke cursus en maakten dan weer promotie. Die mensen kenden de troep niet. Bij de marine had men natuurlijk altijd het voordeel met en tussen de mensen te zitten. Een schip kon weleens iets onderbemand zijn, maar men hield toch altijd contact met de mensen. Het was uit de aard der zaak natuurlijk vanzelf inniger. Dat kende de landmacht niet. In Breskens bevond zich een bataljonscommandant, waarvan ik ben nagegaan hoe veel keer hij nu werkelijk een compagnie had gecommandeerd. Hij was eerst kapitein, maar hij moest majoor worden. Hij had, geloof ik, in het geheel veertien dagen een compagnie gecommandeerd. Verder had hij al zijn herhalingscursussen theoretisch gehad. De man bracht dan ook van het commanderen van een bataljon geen „spat“ terecht.

80619. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen:** Kwamen de reserve-officieren bij de herhalingsoefeningen niet nader met de troepen in contact? Ik heb dat altijd anders meegemaakt.

A. Ja, maar wat is nu veertien dagen commanderen? Bovendien krijgen ze bij het weer opkomen een andere troep. Een troep moet één geheel zijn. Men moet naar elkander toegroeien. Als men zelf een nieuw commando heeft, voelt men dat ook. De eerste veertien dagen kent men de mensen niet, de mensen kennen de commandant niet. Er moet een band bestaan en deze bestond bij de landmacht practisch gesproken nergens.

80620. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen:** Vanaf de mobilisatie in 1939 waren deze mensen toch al allemaal onder de wapens. Dat verband met de troepen in ongeveer tien maanden was bij sommigen toch wel aardig gegroeid.

A. Ja, dat is natuurlijk wel zo. De hele scholing in die geest ontbrak.

80621. De heer **Fens:** Was u commandant van de stelling Zeeland?

A. Ja. Ik was officieel commandant in Zeeland.

80622. De heer **Fens:** U hebt de bezwaren, die u nu opnoemt, waarschijnlijk reeds geruime tijd geweten. Dit is toch niet alleen in de Meidagen gebleken. Men wist toch, dat de commando-voering niet 100 % was.

A. Toen bleek het eigenlijk pas goed, behalve de keer, dat ik ontdekte, dat het bij Breskens mis was.

¹⁾ *Noot van de getuige, toegevoegd bij de correctie van het stenogram:* De versperringen waren gereedgemaakt, doch moesten nog worden gesloten; zulks is niet geschied. (Overigens heeft een niet verdedigde versperring maar weinig waarde.)

80523. De heer **Fens:** U bent er waarschijnlijk in bijzondere omstandigheden gekomen.

A. Neen, ik zat er al vier jaren.

80624. De heer **Fens:** De landmacht is daar — naar ik meen — in April door buitengewone omstandigheden gekomen.

A. Ja, toen is er een gedeelte gekomen.

80525. De heer **Fens:** Is er toen bij u op het stafkwartier helemaal niet gebleken, dat de verhouding tussen de officieren en de troep niet zo buitengewoon was?

A. Ja, dat is wel gebleken.

80526. De heer **Fens:** Mag ik dan ook weten, welke maatregelen daartegen zijn genomen?

Er moet toch iets aan gedaan zijn. Ik vind wel heel interessant, dat u constateert, dat het in die Meidagen zo was, maar dat is toch niet incidenteel, het bestond.

A. Ja, en of dat bestond.

80627. De heer **Fens:** Welke maatregelen zijn daar nu tegen genomen? Ik kan mij voorstellen, dat u persoonlijk geen maatregelen hebt genomen, want u had — naar ik meen — ook een chef staf Landmacht.

A. Ik had een chef staf Landmacht en ik had natuurlijk ook de marine onder mij staan. Ik heb herhaaldelijk in gezelschap van verschillende officieren inspecties gehouden en herhaaldelijk aangedrongen op verbeteren van de tucht en soms hielp dat ook wel. Het ging wat beter. Ik heb enige keren grote oefeningen laten houden. De grote moeilijkheid was, dat we die stellingen klaar moesten maken, dus dat was allemaal graafwerk. Dat graafwerk is aardig, maar dan komt er van oefenen van de troep niets terecht. Graafwerk is zwaar werk, dus dan waren de mensen doodop. Dan waren er de periodieke verloven. De hele mentaliteit draaide om het naar huis gaan. Alles was goed, als het verlof maar doorging. Dat is niet zo goed voor de geest in een troep. Het is zeer begrijpelijk, vooral van niet-beroepsmensen. Het is voor een militaire troep toch een zeer ongelukkige mentaliteit.

80628. De heer **Fens:** Is dit eigenlijk ook wel naar boven doorgegeven? U ressorteerde toch onder de commandant vesting Holland?

A. Neen, ik stond rechtstreeks onder de opperbevelhebber.

80629. De heer **Fens:** Is het wel naar boven doorgegeven, dat de situatie zo was?

A. Ja, dat heb ik weleens besproken, maar dat was een volkomen gewoon verschijnsel. Dat was bij de hele landmacht zo. Zo gauw als men werkt met niet-beroepspersoneel, is het militair zijn altijd een bijzaak, hetgeen volkomen begrijpelijk is. Als die mensen moeten opkomen, denken ze alleen maar: Wanneer kunnen we weer eens naar huis? Daar draait alles om. Hun hele geestesgesteldheid is het denken, wanneer ze met verlof kunnen gaan.

80530. De heer **Fens:** U hebt er toch geen bezwaar tegen, dat ik bezwaren maak tegen uw generaliseren van de landmacht, daar ben ik het helemaal niet mee eens. Het zal u toch b.v. bekend zijn, dat bij de Afsluitdijk de landmacht zat, evenals bij de Grebbelinie. Het zeer moedige optreden van de verschillende troepen in het centrum van het land en rond den Haag was toch ook allemaal landmacht. Dat waren toch dezelfde mensen.

A. Neen, dat waren niet dezelfde mensen.

80631. De heer **Fens:** Het was toch landmacht. Ik kan mij voorstellen, dat het moeilijk was, aangezien u daar met oude lichten zat. Ik geloof, dat u te ver gaat, als u zegt, dat het bij de hele landmacht zo was.

A. In het algemeen is dat niet juist.

Men vond er natuurlijk heel wat flinke mensen onder. Dat vindt men overal. De band van het geheel deugde echter niet. U zegt Afsluitdijk; dat is één kazemat. In die kazemat zat een buitengewoon flinke kapitein. Als er een kapitein in had gezeten, die niet zo flink was geweest, dan was er niets van terechtgekomen. Aan de Maas hadden ze b.v. ook kazematten. Daar hebben ze zich bijna allemaal heel goed gehouden.

80632. De heer Fens: Wij zijn het dan toch wel met elkaar eens, dat het wel te veel gegeneraliseerd is, wanneer u zegt, dat het bij de hele landmacht zo was.

A. Ja. We praten enigszins langs elkaar heen. Wat ik noem en wat u ook noemt, zijn gevallen, waarin de soldaat individueel optreedt. Ik heb altijd beweerd, dat er geen enkele reden is om een Nederlander een minder soldaat te vinden dan een Duitser of een Engelsman, individueel. Het grotere verband in het leger was niet zo goed. De jongere lichten waren veel beter. Later in Duinkerken was een lichter, die uit Noordbrabant was af komen zakken.¹⁾ Vooral de jongere mensen van een jaar of twintig maakten direct een veel betere en een veel pittiger indruk. De laatste jaren was er bij de landmacht ook wel verbetering in gekomen.

De Voorzitter: Wilt u nu verder doorgaan met uw overzicht?

A. Toen werd dus het noordervak van de Zanddijkstelling teruggetrokken. De hele linie kwam eigenlijk in de lucht te hangen. De Fransen hebben geprobeerd het Kanaal te verdedigen en generaal *Durand* wilde niet over het Kanaal gaan om de Zanddijkstelling zelf te helpen verdedigen. Hij vond het blijkbaar een angstig idee het Kanaal in zijn rug te hebben. Hij dacht, dat het Kanaal een mooie weerstandslinie was. Hij wilde dus aan de westkant van het Kanaal blijven.

80633. De Voorzitter: Hoe was de bevelsverhouding tussen de Franse generaal en u?

A. Er was geen bepaalde verhouding, dat de een onder de ander stond. Ik stelde mij natuurlijk wel op het standpunt, dat ik het voor het zeggen had en hij niets mocht doen, dat ik niet wilde, maar ik kon generaal *Durand* niet commanderen. Dat was natuurlijk een gevolg van onze lange neutraliteitspolitiek.

80634. De Voorzitter: Wat gebeurde er, als u het niet met hem eens was?

A. Hij wilde die troepen niet over het Kanaal sturen. Ik had niet de macht om ze er wél overheen te sturen. Wij moesten trachten zoveel mogelijk tot een vergelijk te komen. Wij hebben van het begin af aan in Vlissingen de Franse schout-bij-nacht *Plafon* gehad. Met hem kon ik buitengewoon goed opschieten. Deze begreep alles en met hem kon men praten.

80635. De Voorzitter: Men werkte eigenlijk enigszins op eigen houtje, de een voor de Fransen en de ander voor de Nederlandse troepen?

A. Hoe bedoelt u dat?

De Voorzitter: Ik bedoel, wat de bevelvoering betreft.

A. We hielden wel geregeld besprekingen. Generaal *Deslaurens*, die in Axel zat, kwam ook geregeld over naar Middelburg om aanlegenheden met mij te bespreken. Ik kon ze niet commanderen. Ik kon niet zeggen, dat ze op een bepaalde manier moesten handelen.

80636. De Voorzitter: Konden zij u commanderen?

A. Neen, zij konden mij ook niet commanderen. Met *Platon* ging dat best, want wij deden alles in gemeenschappelijk overleg. Met generaal *Durand* ging dat helemaal niet. Bovendien was hij telkens weg, want dan verplaatste hij zijn commandopost. Zo ook een andere keer konden wij hem niet vinden, omdat hij zijn commandopost had verplaatst. Hij had helemaal niet gezegd, waar hij naar toe ging. Met zo'n man was het verschrikkelijk lastig samenwerken. Er kwam bovendien bij, dat het onder die Fransen zelf ook niet allemaal koek en ei was. Schout bij Nacht *Plafon* kwam eens uit Duinkerken terug. Hij kwam bij mij op het bureau en vroeg of hij even admiraal *Abrial* op mocht bellen, die in Duinkerken zat. Van tevoren was hij blijkbaar bij *Durand* geweest, want hij begon uit te pakken tegen admiraal *Abrial* over generaal *Durand*. Dat was gewoon niet mooi meer. Ik herinner mij niet precies meer, wat hij allemaal zei, maar o.a., dat *Durand* een defaitist was. Hij wilde, dat generaal *Durand* onmiddellijk zou worden afgelost. Enfin, dat kon dan blijkbaar niet. Er werd wel gezegd, dat generaal *Durand* onder de bevelen van admiraal

¹⁾ Noot van de getuige, toegevoegd bij de correctie van het stenogram: Dit is zo niet duidelijk; mijn bedoeling was, dat er bij de troepen in Duinkerken ook was „een troep van een jongere lichter". Als ik het letterlijk heb gezegd, zoals het hier staat, heb ik mij zeer slecht uitgedrukt.

Platon zou komen. Hij heeft hem toen een order laten geven door zijn chef staf, dat, zolang als hij leefde, er geen Duitser op Walcheren mocht zijn. *Durand* trok er zich toch niet zo veel van aan.

80637. Jonkvrouw **Wttewaall** van Stoetwegen: Was hij er ook, toen de Duitsers er waren?

A. Neen, toen zat hij met zijn koffers aan de overkant. Wel generaal *Deslaurens*, deze is gesneuveld. Hij heeft de terugtocht van de Fransen gedeckt.

80638. De Voorzitter: Wilt u nu doorgaan met uw betoog over de Nederlandse troepen?

A. De troepen zijn toen weggevoerd uit het noordelijk deel van de Zanddijkstelling. Er liep een kanaal noord—zuid en de Zanddijkstelling liep van het zuiden af enigszins in noordoostelijke richting, dus bij Ierseke was er een vrij grote afstand tussen. Het bovenstuk viel weg, waarna die punt voor twee-derde volkomen in de lucht hing. We hebben toen orders gegeven, dat de kop moest worden omgebogen naar het Kanaal toe tot geleidelijk aan terugtrekken. Ze hebben zich verspreid in Zuid-Beveland en de gepensionneerde overste van het Indische leger *Gey van Pittius* heeft het in de eerste plaats mooi opgevangen. De heer *Gey van Pittius* belde mij op en vroeg mij, of ik hem niet met het bevel over die troepen kon belasten. Hij was Rode Kruis-commissaris. Het ging natuurlijk moeilijk hem het commando te geven. We hebben hem order gegeven contact op te nemen met overste *Bruins*, commandant van de troepen op Zuid-Beveland. In overste *Bruins* had ik wel vertrouwen. Van het ontruimen van het noordelijk vlak wist overste *Bruins* ook niets. Hij kwam toen in de commandopost van de commandant van de Zanddijkstelling en vond deze post verlaten. De overste v. d. *Drift* was daar plotseling met zijn mensen verdwenen. Dus overste *Bruins* greep ook helemaal in de lucht. De heer *Gey van Pittius* heeft de troepen verzameld met behulp van militaire politie, die daar aanwezig was. Ze hebben zich verstopt, zodat ze gedekt waren tegen zicht uit de lucht. De Fransen hebben die troepen later naar het zuiden gestuurd. De Fransen waren altijd verschrikkelijk bang, dat ze de Nederlandse troepen voor Duitsers aanzagen, door de vorm van de helmen, door de kleur van de uniformen. Het was wel niet precies hetzelfde, maar toch leek het er in de ogen van de Fransen heel veel op. Bovendien was de gevechtswaarde van die troepen toen niet heel veel meer. Zij zijn toen voor het grootste gedeelte helemaal afgezakt naar het zuiden van Zuid-Beveland en daar hebben ze later gecapituleerd.

De Fransen hebben de dijk bezet, dat is echter zonder resultaat gebleven, aangezien de Duitsers blijkbaar in de nacht op verschillende plaatsen toch over dat kanaal zijn gekomen. Daarna zijn de Fransen ook teruggetrokken. Generaal *Deslaurens* was daar en deze had gezegd, dat het een paniek werd. Generaal *Deslaurens* kwam bij mij en zei, dat hij ten westen van Goes een stelling in zou nemen. Ik weet niet hoe hij zich voorstelde in dat vlakke polderland stellingen in te nemen. De Fransen kenden natuurlijk dat polderland niet. Ze begrepen niet, dat men zich daar niet in kon graven. Na 2 decimeter graven heeft men grondwater.

Geleidelijk aan zijn de Fransen teruggedrongen naar de Sloedam. Wij hebben nog geprobeerd wat Nederlandse troepen bij elkaar te krijgen en deze ook naar de Sloedam te sturen om de Fransen te helpen bij de verdediging. Het gaf echter allemaal niets meer. Op een gegeven moment — naar ik meen de 16de of de 17de Mei — kreeg ik een opdracht uit Londen, dat ik er in ieder geval voor moest zorgen, dat de Duitsers mij niet persoonlijk gevangennamen.

80639. De Voorzitter: Kwam die opdracht van de Minister van Oorlog?

A. Ik weet niet precies van wie die order is gekomen.

Mijn chef staf *Marine, van den Donker*, bracht mij de opdracht over. Ik zei, dat het vanzelf sprak, dat, als de Duitsers door zouden dringen, wij zouden terugtrekken naar de overkant, naar Breskens. De opdracht luidde in ieder geval, dat ik niet gevangengenomen mocht worden.

Gezien hetgeen toen bij het kanaal van Wemeldinge was gebeurd, ben ik die nacht naar Vlissingen gegaan. Ik ben niet in Middelburg gebleven, omdat ook de kans bestond, dat de Duitsers plotseling in Middelburg zouden zitten.

80640. De Voorzitter: Wilt u het gaan naar Vlissingen op als een voldoende aan het bevel uit Londen, dat u zich niet moest laten gevangennemen?

A. Ja. Ik moest zorgen, dat zij mij niet gevangen zouden nemen. Ik heb die zaak toen eerst met *Platon* besproken en mijn beide chefs staf. Ik zei hem, dat ik het een zeer vervelende order vond. Ik zei o.m.: „Als ik uit Middelburg wegga, zeggen zij, dat ik de benen heb genomen.” *Platon* antwoordde: „Het komt er niet op aan, wat u vindt, u heeft eenvoudig uw orders op te volgen. Als het niet goed is, dan komt dat allemaal later wel terecht.”

80641. De Voorzitter: Kan de betekenis van de order zo zijn geweest, dat u zich niet gevangen moest laten nemen, ook zonder dat er nog strijd was gevoerd? Was dit het laatste ogenblik, waarop u die order nog naar behoren kon uitvoeren?

A. Ja, d.w.z.

80642. De Voorzitter: Ik kan mij indenken, dat u nog enige tijd in Middelburg zou zijn gebleven om het verzet te leiden, tot u zag, dat het niet meer mogelijk was, zodat u dan eventueel naar Vlissingen kon gaan.

A. Eigenlijk gezegd, viel er niets meer te leiden, aangezien ik, praktisch gesproken, geen troepen meer had.

80643. De Voorzitter: Waar waren die troepen dan? Zaten zij allemaal op Zuid-Beveland?

A. De troepen zaten, praktisch gesproken, allemaal op Zuid-Beveland. Op Walcheren had ik nog twee kanonnen van de veldartillerie, die waren teruggetrokken. Ik had nog het Marinebataljon, dat overal verspreid lag om de kustbatterijen te verdedigen. Ik had dus eigenlijk geen troepen meer.

80644. De Voorzitter: Heeft tie Marine bepaalde orders gekregen?

A. Ja, een gedeelte van de Marine had ik al weggestuurd naar de overkant. Het waren o.a. enige onderzeeboten. Ik heb ook alles met *Platon* besproken. De heer *Platon* zei: „Ja, als u vannacht in Middelburg blijft, dan heeft u natuurlijk kans morgenochtend verrast te worden”. Ik ben dus 's avonds naar Vlissingen gegaan. Ik heb daar in de commandopost van *Platon* overnacht. We zijn de volgende morgen naar de overkant, naar Breskens, gegaan om de commandopost in orde te brengen. 's Middags ben ik teruggegaan naar Vlissingen, waarna *Platon* zei, dat ik niets meer kon doen. Hij vervolgde „Alles is nu verloren, het enige dat wij nu nog kunnen doen, is te trachten zoveel mogelijk de Franse troepen en de marine naar de overkant te brengen. Generaal *Beaufrère*, die in Breskens zat, was ook naar de overkant gegaan, tegelijk met mij. *Platon* heeft toen aan *Beufrère* gevraagd om de Sloedam onder vuur te nemen om de opmars van de Duitsers te laten vertragen en dan later op de middag het vuur te verleggen naar een lijn tussen Souburg en Middelburg, om op die manier het terugtrekken van de Franse troepen mogelijk te maken. Uit Breskens had ik al laten telefoneren over Terneuzen en Goes naar Middelburg door mijn chef staf, om te zeggen, dat alles, wat nog in Middelburg zat, officieren e.d. zo veel mogelijk terug moesten trekken naar Vlissingen en ook moesten oversteken naar Breskens. Die order is in Middelburg niet doorgegeven.

80645. De Voorzitter: Dus u hebt de troepen in Middelburg achtergelaten?

A. Ja, d.w.z. in Middelburg zaten geen troepen.

80646. De Voorzitter: Ik meen, dat u zei, een order naar Middelburg te hebben doorgegeven.

A. Ja, aan de officieren, die daar zaten. Er zat een troep van ongeveer 100 man, voor bewaking van het gebouw, schildwachten e.d. Het waren geen troepen met eigenlijke gevechtswaarde. Het waren zeemiliciens e.d., veel minder-valide personen. Het was geen eigenlijke vechttroep.

80647. De Voorzitter: En de officieren?

A. Ja. Die had ik ook naar Vlissingen willen sturen. Die order is echter niet doorgegeven.

80648. De Voorzitter: Deze mensen zijn dus gevangengenomen?

A. Ja, zij zijn daar gevangengenomen. Het is mogelijk, dat ze er toch niet allemaal in geslaagd zouden zijn om weg te komen, maar er hadden toch in ieder geval meer mensen uit Middelburg weg kunnen komen, als die order was uitgevoerd. We hebben wel het grootste gedeelte van de marine uit Vlissingen naar de overkant kunnen voeren. Zij zijn toen later van Duinkerken uit naar Engeland overgestoken.

80649. De Voorzitter: Welke marine-onderdelen hebt u naar Engeland gestuurd?

A. O.a. de mensen uit Vlissingen, van de „Noord-Brabant” en al de mensen, die wij daar bij elkaar hebben kunnen krijgen. Dat was een troep van ongeveer 250 man.

80650. De Voorzitter: Had u ook bemoeienis met het zenden naar Engeland van de onderzeeboten, die daar bij Vlissingen lagen?

A. Ja, dat is — naar ik meen — van den Haag uit geregeld. We hebben twee onderzeeboten naar Engeland gestuurd en een jager, die grotendeels klaar was. De „Sumatra” is ook naar Engeland gestuurd. De „Sumatra” stond echter niet onder mijn bevel, deze lag bij het begin van de oorlog in Vlissingen en de „Sumatra” is op order van den Haag naar Engeland overgestoken.

80651. Jonkvrouw **Wttewaall** van Stoetwegen: Lag de „Flores” er ook niet?

A. Ja. Eveneens de „Hydra” en, naar ik meen, de „van Meerlant”. De „Hydra” is door de Duitsers zwaar beschadigd en die hebben ze op Duiveland aan de grond moeten zetten.

80652. De Voorzitter: Is het wegsturen van de onderzeeboten. O 21 en O 22 rechtstreeks een order van den Haag geweest? Is die order niet van u afkomstig geweest?

A. Neen, maar dat was al in het begin. Ik heb ze met een sleepboot gestuurd. Ze waren al vrij verklaard, ze gingen verder op eigen kracht.

80653. De Voorzitter: Waarom bent u vanuit Vlissingen niet rechtstreeks naar Engeland gegaan?

A. Dat kon niet.

80654. De Voorzitter: Waarom niet?

A. Ten eerste had ik daar zelf geen schip voor en ten tweede kon ik de troepen van de landmacht toch niet in de steek laten.

80655. De Voorzitter: U hebt wel marinepersoneel naar Engeland gestuurd?

A. Uit Duinkerken. Wij zijn eerst in Breskens gekomen en 'smiddags kwamen de Franse troepen allemaal over, hei marinepersoneel kwam eveneens over. De Fransen hadden vrij veel gewonden, dus die moesten daar in het hospitaal opgenomen worden. De marine-dokter, die uit Vlissingen kwam, heb ik ook maar naar het hospitaal gestuurd om daar te assisteren. In Breskens hadden wij niets aan de marinetroepen, we hebben hen doorgestuurd naar Ostende. Ik dacht, dat ze daar misschien konden helpen en ze moesten zich daar melden bij de commandant van de kustverdediging. De landmachtstroepen, die wij in Zeeuwsch-Vlaanderen aantroffen, waren eigenlijk allemaal troepen, die uit Brabant waren afgevoerd. Er zat in Zeeuwsch-Vlaanderen nog maar een gedeelte van het bataljon onder commando van majoor *de Heer*. Dat was voor de verdediging van het noordfront.

80656. De Voorzitter: Zijn er geen troepen uit Noord-Brabant teruggetrokken via Beveland en Walcheren?

A. Ja, ook wel, maar dat heb ik vrij gauw gestopt.

80657. De Voorzitter: Hoe bedoelt u dat?

A. Er kwamen ook troepen uit Brabant over de Kreekkraakdam Zuid-Beveland binnen. Ten eerste konden wij die mensen niet bergen en ten tweede was de troep helemaal opgelost. Er was geen kader bij. Er kwamen soms een paar officieren zonder mensen. Er kwamen soms 20 tot 40 man, zonder één man kader er bij. Dan kwamen er weer enige onderofficieren. Er was niet het nunste verband.

80658. De Voorzitter: Wat was de betekenis van dat „stoppen”?

A. Ze van de Kreekkraakdam te dirigeren naar België, naar Zeeuwsch-Vlaanderen. Zij hadden een buitengewoon slechte invloed op het moreel van onze troepen en ze liepen in de weg. Gevechtswaarde hadden zij niet. Sommigen hadden wel wapens, maar er was toch geen sprake van. dat het een geheel vormde. Er waren er bij, die een mitrailleur meebrachten. We namen alles dankbaar in ontvangst.

80659. De **Voorzitter**: Die terugtrekkende troepen stonden dus onder uw bevel?

A. Ja. Hoewel de officieren onder hen het niet zo juist vonden. Een commandant van die troepen, overste *Themann*, had zich bij mij gemeld. Hem heb ik toen naar Oost-Kapelle gestuurd, waar ik ook alle troepen heen stuurde. Ik heb overste *Themann* opdracht gegeven, dat hij die troepen moest registreren en opnieuw indelen en het kader verdelen om er weer enig verband in te brengen. Dat schoot echter niet op. Later had ik enige troepen voor Noord-Beveland nodig. Ik dacht de naar Oost-Kapelle gestuurde mensen daarvoor te kunnen gebruiken. Toen heb ik daarvoor reserve-majoor *Albers* genomen en deze heb ik de mensen laten uitzoeken. Deze man had meer gezag. Majoor *Albers* heeft er vrij gauw iets van gemaakt. Het waren geen troepen van grote gevechtswaarde, maar toch wel voldoende om op Noord-Beveland tegen kleine groepen parachutisten te kunnen optreden. Voor Noord-Beveland hadden wij helemaal niets.

80660. De **Voorzitter**: Welke bevelen hebt u toen in Zeeuwsch-Vlaanderen gegeven?

A. Ik heb order gegeven, dat alle troepen van de landmacht zich in Duinkerken moesten verzamelen, aangezien er met die troepen niets meer te beginnen was. Daarvan wilde ik een Nederlands legioen vormen. Ik dacht: „Als die troepen nu eerst eens op hun verhaal zijn gekomen en zijn uitgerust, dan kunnen wij daar misschien iets van maken. Misschien kunnen wij hen aan het front in Frankrijk of in België laten meevechten.” Zij waren niet in prima conditie. Ten eerste waren zij door al het lopen zeer vermoeid en ook door onvoldoende slaap overmand. De troepen waren grotendeels ontwapend. Er moest dus eerst weer iets behoorlijks van worden gemaakt. Ik wilde ze eerst verzamelen en dan naar het zuiden achter het front sturen. Ik wilde daar proberen een Nederlands legioen te vormen.

80661. De **Voorzitter**: Hebt u alle troepen naar het buitenland gestuurd?

A. De troepen, die in Zeeuwsch-Vlaanderen waren, heb ik allemaal naar Duinkerken gestuurd.

80662. De **Voorzitter**: Wij hebben hier een getuige gehad, de heer *Galle*, die u misschien ook wel hebt meegemaakt. Hij is later bij de Irene-Brigade gekomen. De heer *Galle* heeft hier het volgende verklaard:

„Toen dus de capitulatie van het noorden kwam, zaten wij in Zeeuwsch-Vlaanderen. Op zeker moment kreeg ik — de toestand was toen nogal verward — een zeer merkwaardig bericht. De dokter kwam nl. met de mededeling, dat mijn commandant, overste *Granpré Molière* was verdwenen en dat een infanterie-majoor, majoor *de Heer* in Oostburg mijn onmiddellijke chef was geworden.

Ik heb toen met hem contact opgenomen om te vragen wat er gedaan moest worden, want wij kregen moeilijkheden met ravitaillering, omdat de Fransen alles opkochten. Vóór zijn verdwijning had ik nog telefonisch advies gekregen van mijn eigenlijke commandant, overste *Granpré Molière*, om contact op te nemen met de Belgische generaal *Glory* te Brugge. Op grond van die wenk heb ik een paar officieren naar Brugge gestuurd om met die generaal contact op te nemen, maar majoor *de Heer* verbood mij eerst de grens over te gaan. Ik had echter de idee, dat ik aan de verkeerde kant zat. Het kwam mij voor, dat ergens een verdedigingslijn zou worden gevormd, en ik wilde achter die lijn zien te komen. Het denkbeeld van een vertrek naar Engeland was toen nog niet bij ons opgekomen. Ik kwam dus bij een tweede bezoek aan mijn nieuwe commandant, majoor *de Heer*, met de vraag of hij het goed vond, dat ik met mijn troepen de grens overging. Hij wou echter geen toestemming geven, want het commando-Zeeland had verboden het land te verlaten.”

Hoe zit dit in elkaar? Dit is in strijd met uw gezegde, dat u opdracht had gegeven, dat de troep naar Duinkerken moest gaan. Hier is sprake van een verbod.

A. In Zeeuwsch-Vlaanderen zat overste *Granpré Molière*. Mijn chef staf heeft contact met die overste *Granpré Molière* gehad en hem ook een soortgelijke order gegeven als wij aan overste *Themann* op Walcheren hadden gegeven, nl. om de troepen weer in te delen en ze in behoorlijk verband te brengen en het kader te verdelen, enz.

Overste *Granpré Molière* voelde daar niets voor. Hij stelde zich altijd op het standpunt, dat hij met mij niets had te maken. Kapitein van *Kervel* heeft hem enige malen zeer duidelijk gezegd, dat hij wel degelijk onder mijn bevelen stond. Ik heb de man persoonlijk niet ontmoet, maar hij heeft zich wel zeer zonderling gedragen. Toen wij in Zeeuwsch-Vlaanderen waren, kwam er een luitenant *Ballot* bij mij om over overste *Granpré Molière* te klagen. Luitenant *Ballot* was van de motorafdeling. Hij had van de terugtrekkende troepen en van het materieel, dat overal was blijven liggen, een motorcolonne weten samen te stellen. Luitenant *Ballot* verklaarde: „Ik had een motorcolonne, zo mooi, als ik nog nooit van tevoren had gehad. Toen ik mij bij overste *Granpré Molière* meldde, heeft hij mij twee dagen in een cel opgesloten. Bij mijn terugkomst was mijn troep verdwenen.”

80663. De **Voorzitter**: Dat komt ongeveer overeen met wat de heer *Ballot* hier heeft verklaard. De heer *Ballot* zeide:

„Des avonds reed ik met mijn onderdeel daarheen, maar in Oostburg op het marktplein, waar wij halt hielden om te zien, waar wij heen moesten, stond een officier met getrokken revolver voor mijn wagen. Het was een overste van de artillerie met een Franse naam, die ik mij niet zo goed herinner, ik meen *Granpré Molière*. Hij arresteerde mij wegens landverraad, omdat ik wilde doorvechten tegen de Duitsers.”

A. Ja, dan klopt het dus.

80664. De **Voorzitter**: Is deze weergave juist?

A. Ik vertel alleen, wat *Ballot* later tegen mij zei. Dus dat was, nadat hij uit die cel kwam. Hij heeft mij gezegd, dat hij twee dagen in een cel werd opgesloten en daarna heeft overste *Granpré Molière*, volgens de verhalen, die ik later heb gehoord, de troepen ineens allemaal laten ontwapenen en ze daarna naar België gestuurd.

80665. De **Voorzitter**: Wat is er met die overste gebeurd?

A. Overste *Granpré Molière* is later per ongeluk door de Duitsers doodgeschoten. Hij is toen — naar ik meen — ergens in België plotseling in het vuur terecht gekomen van de infanterie. Zijn chauffeur en hijzelf zijn uit de auto gesprongen, waarna de heer *Granpré Molière* dodelijk is getroffen. In het begin was het natuurlijk niet de bedoeling, dat die troepen meteen naar het zuiden gingen. Toen wij eenmaal aan de overkant zaten, was overste *Granpré Molière* al verdwenen. Het bataljon van *de Heer* wilde ik eigenlijk meer om politieke redenen in Zeeuwsch-Vlaanderen houden, omdat ik het wenselijk vond, dat in het Nederlandse gebied ook nog Nederlandse troepen waren. Generaal *Beaufrière* heeft er bij mij voortdurend op aan gedrongen, dat ik die troepen ook weg zou nemen, omdat er de hele tijd vergissingen waren met zijn troepen. Zij waren nerveus en dachten telkens, dat er Duitsers waren geland. Ik heb mij tenslotte op het standpunt gesteld, dat militaire overwegingen hier de doorslag moesten geven en zwaarder moesten wegen dan de politieke overwegingen, waarna ik majoor *de Heer* opdracht heb gegeven om alles, wat hij nog had, te verzamelen en eerst weg te sturen naar Duinkerken en daarna zelf ook naar Duinkerken te komen.

80666. De **Voorzitter**: Hebt u ook iets te maken gehad met de mensen van het vliegveld Haamstede?

A. Neen, zij stonden niet onder mijn bevel. Het vliegveld lag wel in Zeeland, maar het stond rechtstreeks onder bevel van de commandant luchtmachtstroepen.

80567. De **Voorzitter**: Wij hebben aan de heer *Berdenis van Berlekom*, wiens naam u waarschijnlijk weleens hebt gehoord, gevraagd: „Zijn er ook nog mensen van u meegegaan naar Frankrijk?” De heer *Berdenis van Berlekom* was commandant van het vliegveld Haamstede.

A. Ik dacht de heer *de Ruyter van Steveninck*.

80668. De **Voorzitter**: De heer *Berdenis van Berlekom* heeft hier verklaard, dat hij commandant van het vliegveld Haamstede was.

A. De één was waarschijnlijk commandant van het vliegveld en de ander commandant van de bewakingstroepen.

80669. De **Voorzitter**: Hij heeft op mijn vraag — of er nog mensen van hem naar Frankrijk waren gegaan — geantwoord: „Ja, maar ik was te kwijt, want ik moest naar Middelburg; Ik heb er mijn best voor gedaan bij schout-bij-nacht *van der Stad*, de commandant

in Zeeland, dat wij de vliegschool bij Haamstede weghaalden. Het leek mij een belangrijke factor om er verder in de oorlog nog iets mee te doen, er waren instructeurs en mecaniciens bij, waaraan in iedere oorlog een enorm gebrek is. Men had er echter niet veel oren naar, dus ik had niet veel succes. Ik heb toen eindelijk een marine-officier gevonden, die zo vriendelijk is geweest een van de laatste dagen een schip te zenden, en hij is er in geslaagd de mensen er op te krijgen." Herinnert u zich daar iets van?

A. Ik weet wel, dat wij in het begin een aantal lesvliegtuigen met vliegers naar Frankrijk hebben gestuurd. Zij hadden geen gevechtswaarde en die mensen waren nog niet helemaal opgeleid. Wij vonden het beter, dat zij, voordat zij werkelijk werden gebruikt, ook een voorbeeldige opleiding kregen. Ik dacht, dat er een stuk of zeventien vliegtuigen waren, die naar Frankrijk zijn gestuurd. Later is de heer *Nieuwenhuis* — een oud-zee-officier, later bij de K.L.M. (ik kende hem heel goed) — nog bij mij geweest. De heer *Nieuwenhuis* heeft mijn order opgevolgd en is daarna ook naar Vlissingen gegaan om overgezet te worden.

80670. De **Voorzitter:** Hebt u geen onderhoud gehad met de heer *Berdenis van Berlekom*?

A. Dat zou ik u niet kunnen zeggen. Het is mogelijk van wel. Ik heb ook weleens verhalen gehoord over gesprekken, die ik zou hebben gehad. Dan wist ik mij dat gesprek heel goed te herinneren; het was dan echter niet met mij geweest, maar b.v. met mijn chef staf. De mensen zeiden dan toch, dat zij ~~mij~~ hadden gesproken en dat ik dat en dat had gezegd. Ik kan niet met zekerheid zeggen, of de heer *Berdenis van Berlekom* mij wel heeft gesproken.

80671. De **Voorzitter:** Was er ook contact met de teruggetrokken marechaussée uit Brabant?, b.v. met de heer *den Beer Poortugael*?

A. Ja, deze heb ik in Zeeuwsch-Vlaanderen gesproken.

80672. De **Voorzitter:** Hebt u hem ook een bevel gegeven?

A. Ja, ik heb de heer *den Beer Poortugael* ook bevel gegeven om naar Frankrijk te gaan.

80673. De **Voorzitter:** Ook naar Duinkerken?

De heer *den Beer Poortugael* heeft hier juist verklaard, dat hij opdracht van u had gekregen om zich naar het vliegveld Nantes te begeven, waar een oefenschool was.

A. Dat is wel mogelijk. Hij is bij mij gekomen met een vrij grote groep marechaussée's en zei, dat hij toch niets meer kon doen en of ik het tevens goedkeurde, dat hij zich ergens anders heen begaf. Ik herinner mij, dat hij een of andere opleidingsschool heeft genoemd. De naam schiet mij niet meer te binnen. Wij hebben de heer *den Beer Poortugael* nog aan vrachtauto's kunnen helpen. Zijn hele reis heeft hij met die auto's kunnen maken.

80674. De **Voorzitter:** Bent u met de troep meegegaan?

A. Neen, er was geen vaste troep. Ik ben later heen en weer gereden tussen Duinkerken en Oostburg.

80675. De **Voorzitter:** Stond de hele terugtocht echter wel onder uw leiding?

A. Ja, voor zover er van enig verband sprake was.

80676. De **Voorzitter:** Is er in die tijd nog contact met Londen geweest over de uiteindelijke bestemming van die troepen?

A. Ik heb het geprobeerd, maar het is mij niet gelukt telefonisch contact met Londen te krijgen. Uit Middelburg ging dat altijd heel gemakkelijk. Wij belden Londen op en kregen het meteen aan de lijn. Men had dan dadelijk verbinding met de Hollandse legatie in Londen. Vanuit Oostburg heb ik het nog eens geprobeerd en na heel veel moeite kreeg ik de heer *Teixeira de Mattos* aan de telefoon, die praktisch niet te verstaan was. In Ostende kreeg men helemaal geen verbinding met Engeland en vanuit Duinkerken lukte het ook niet.

80677. De **Voorzitter:** Van welke aard waren de instructies, die u nog in Middelburg vanuit Londen hebt gekregen? Stond in die instructies ook wat er met de troepen moest gebeuren?

A. Neen.

80678. De **Voorzitter:** Dus zij hebben vanuit Londen nooit gezegd: U moet de troepen naar Engeland laten gaan?

A. Neen. Trouwens, dat was in dit stadium ook niet de aangewezen weg.

De **Voorzitter:** Dat is een andere kwestie.

80679. De heer **Fens:** Het lag toch wel in de bedoeling om ze naar Engeland te sturen, waarom had u anders Duinkerken uitgekozen? Kennelijk omdat het een haven was, waar een soort pendeldienst bestond tussen de Engelse kust en het continent.

A. Ja, ik moest natuurlijk een plaats hebben, waar ten eerste een enigszins groter centrum was, waar een behoorlijk Frans commando zat. Bovendien had ik die marinetroepen. Ik ben naar admiraal *Abrial* toe gegaan. Ik heb hem gezegd, dat ik 250 man had, officieren, onderofficieren en kader. Het was een behoorlijke troep. Ik vroeg hem: Heeft u daar werk voor? Hij antwoordde: Neen, ik kan ze niet gebruiken, want die troep is te klein om hier een groot stuk van het front te gaan bezetten. Ik vroeg hem, of hij misschien kleine schepen had, die er mede konden worden bemand. Dat was echter ook niet mogelijk. Hij zei: „Ik kan ze moeilijk indelen tussen mijn eigen mensen, want zij kennen geen Frans of althans geen voldoende Frans. Dus dat geeft altijd maar verwarringen”.

Admiraal *Abrial* stelde dus eigenlijk helemaal geen prijs op onze mensen. Daarna heb ik om een schip gevraagd om de mensen naar Engeland te vervoeren. Een schip kon admiraal *Abrial* mij ook niet afstaan. Toevallig kregen enige van onze mensen contact met een boot, die ze wél naar Engeland wilde meenemen. Ik werd gewaarschuwd, waarna ik ook direct de hele marine heb overgestuurd naar Engeland. Had ik natuurlijk kunnen voorzien, dat het met Frankrijk z6 zou gaan, dan had ik van de landmacht ook zoveel mogelijk naar Engeland gestuurd. Ik had aldoor nog het idee, dat het anders zou lopen; dat had ik ook met die Franse generaals besproken. De troepen zouden naar een punt in Frankrijk worden gebracht. Nantes zou niet zo gek zijn. Zij konden daar behoorlijk geëncadreerd en geschift worden, waarna zij misschien een troep konden vormen. Wij hadden toen altijd nog het idee, dat zij voor de landoorlog gebruikt konden worden. Niemand verwachtte toen, dat wij in Duinkerken ineens afgesneden zouden worden. Ik heb een gedeelte van die troepen op een boot laten zetten om naar Cherbourg te brengen.

80680. De **Voorzitter:** Had u wel de indruk, dat u het geheel onder uw leiding had? Of waren er ook troepenonderdelen, die alles op eigen houtje deden, zonder met u contact te hebben?

A. Ja, die waren er zeker wel. Overal waar ik contact kon krijgen, gaf ik de mensen opdracht naar Duinkerken te gaan. Er waren zwervende troepen, waarvan ik de herkomst niet wist. Zij kwamen soms uit Brabant. Het was allemaal een opgelost geheel. Er waren officieren, die mij niet kenden en die ik niet kende. Als ik er bij was, zeiden deze officieren wel ja, maar in hun hart erkenden zij mijn gezagsbevoegdheid niet. Dus daar moest nog iets van gemaakt worden.

80681. De **Voorzitter:** Hebt u ook de indruk, dat er bepaalde bevelen van u per se niet zijn opgevolgd?

A. Neen, daar zou ik geen voorbeeld van kunnen noemen. Alleen van de „van Meerlant”. Dat is natuurlijk een ander gedeelte. Er is een bepaalde order niet opgevolgd, omdat men dacht, dat het een krijgslist van de Duitsers was. Dat staat natuurlijk buiten dit gedeelte.

Er was b.v. in Duinkerken een kapitein, die met alle geweld naar Engeland toe wilde gaan. Ik zei: „Ben je dwaas, je hoort hier bij de troep”. Zij waren allemaal bij elkaar gebracht in de Jean Bart-kazerne. Het heeft mij zeer veel moeite gekost om de man aan het verstand te brengen, dat hij mijn orders had op te volgen en dat hij bij de troep behoorde te blijven.

80682. De **Voorzitter:** Uw orders waren toen nog bepaald in de geest, dat zij niet naar Engeland moesten gaan?

A. Ja. Ik had toen aldoor nog het idee, een legioen te vormen voor het Franse front.

80683. De **Voorzitter:** Hoe ver bent u meegegaan?

A. Ik ben niet verder geweest dan Duinkerken. Later heb ik geprobeerd Parijs te bereiken en toen ben ik ineens gevangengenomen.

80684. De **Voorzitter**: Waarmede u dus niet voldaan hebt aan de order van Londen om u niet gevangen te laten nemen.

A. Neen, dat was natuurlijk erg jammer. Later heeft Minister *de Booy* tegen mij gezegd, dat ik naar Engeland had moeten oversteken met de marinetroepen. Dat ben ik echter niet met hem eens. Ik blijf tot mijn laatste snik volhouden, dat dat niet juist is. Toen de marinetroepen weggingen, kwamen twee luitenants-ter-zee — jongeren, die ik vrij goed kende, één daarvan had een hele tijd onder mij gediend — bij mij en dezen vroegen: „Schout-bij-nacht, gaat u nu zelf niet mee?" Ik antwoordde hen, dat ik dat toch niet kon doen en dat ik de landmacht niet in de steek kon laten. Ik had het veel liever wel gedaan. Later zei mijn chef staf landmacht tegen mij: „Ik ben blij, dat u het niet hebt gedaan, want dan had ik u nooit meer aangekeken". Dat kan ik mij volkomen indenken.

80685. De **Voorzitter**: Wie was die chef staf landmacht?

A. Dat was kapitein *van Kervel*. Hij is verleden jaar overleden. Achteraf kan men natuurlijk zeggen, dat het heel jammer is, dat ik niet direct in Duinkerken alles zoveel mogelijk naar Engeland heb gestuurd, dan had ik zelf ook mee over kunnen steken. Als ik in ieder geval maar alle officieren had weggestuurd. Niemand had voorzien, dat de Duitsers ineens zouden doorstoten naar Abbéville en dat het front aan de Somme geen twee dagen zou stand houden.

80686. De **Voorzitter**: Wanneer bent u gevangengenomen?

A. De 21ste of de 22ste Mei. Zoals ik reeds zei, wij konden op geen enkele manier contact krijgen met Engeland. Wij hadden nog een heel grote moeilijkheid en dat was het geld. Wij hadden een krijgskas van een goede f 100 000. Daar konden wij niets voor kopen, geen korst droog brood. De Fransen accepteerden het geld eenvoudig niet, omdat de koers niet was vastgesteld. De Belgen hadden direct toen de oorlog was uitgebroken — toen zij er met Frankrijk en Engeland in betrokken waren — de koers van de Belgische franc vastgesteld. Belgisch geld werd dus geaccepteerd. De Belgen hadden tenslotte de ervaring van 1914—1918. Nederland had die ervaring niet en Nederland had maatregelen verzuimd. Ik heb o.a. van Londen geprobeerd gedaan te krijgen, dat zij de geldswaarde van de gulden zouden regelen. Verder wilde ik vertellen, wat ik verder van plan was te doen. Er waren ook officieren, die zeiden: „De Nederlandse Regering in Londen heeft bepaald, dat officieren, die dat willen, naar Engeland kunnen oversteken en daarna naar Indië worden gestuurd". Daar wist ik niets van.

Tenslotte kwam er het volgende bij: Ik wilde die troepen samenvoegen — hetgeen ik al enige keren heb gezegd — op een punt, waar het rustig was; in Duinkerken was het helemaal niet rustig, dat werd herhaaldelijk uit de lucht gebombardeerd. Ik wist dus niet, waar ik de troepen heen zou sturen. De een gaf mij de raad naar Cherbourg te gaan, een ander raadde mij weer aan, naar een andere plaats te gaan. In Duinkerken was het heel goed merkbaar, dat ze ons liever niet dan wel zagen. Het was volkomen begrijpelijk, want tenslotte hadden ze niets aan ons, want we liepen in de weg. Ik kon dus niet weggaan, zolang ik niet wist, waar de troepen heen moesten gaan.

Tenslotte wilde ik met de auto naar Parijs gaan naar de heer *Loudon*. Misschien wist deze een oplossing. De heer *Loudon* kon het dan even bespreken met de Franse Regering, of de Franse opperbevelhebber, zodat de knoop zou worden doorgelicht, waar ik met de troepen heen zou gaan.

80687. De **Voorzitter**: Heeft u ook contact gehad met onze militaire attaché in Parijs, de heer *van Voorst Evekink*?

A. Neen, want ik ben niet in Parijs gekomen.

80688. De **Voorzitter**: Ik dacht, dat u misschien telefonisch contact met hem had gehad.

A. Ik herinner het mij niet. Ik heb wel geprobeerd Parijs op te bellen.

De **Voorzitter**: De heer *van Voorst Evekink* stond in contact met Londen.

A. In ieder geval heb ik geen contact met hem gehad.

80689. De **Voorzitter**: Hebt u het wel geprobeerd?

A. Ik weet wel, dat we hebben geprobeerd met Parijs te telefoneren.

80690. De heer **Fens**: Had de heer *de Booy* nog een bepaalde fundatie voor zijn mening, dat u naar Engeland had moeten oversteken en de troepen verder aan hun lot had moeten overlaten?

A. Ik weet het niet. Hij heeft het mij niet gezegd. In Juni heb ik de heer *de Booy* één keer gesproken. Neen, het is Augustus 1945 geweest. Hij zei toen tegen mij: „Jij had naar Engeland over moeten steken." Ik antwoordde: „Ik wil bij de troepen blijven." Minister *de Booy* zei vervolgens: „Dat moet je dan in je rapporten goed motiveren, want dat ben ik niet met je eens." Later heeft de heer *de Booy* o.a. als een van de bezwaren tegen mij geuit, dat ik niet naar Engeland was overgestoken en dat mijn argument, dat ik de troepen in Duinkerken niet in de steek mocht laten, natuurlijk van nul en gener waarde was, want door naar Parijs te gaan, liet ik ze ook in de steek. Als de wegen leeg waren geweest, had ik in anderhalve dag heen en terug naar Parijs kunnen gaan. Ik wilde even naar Parijs gaan. Wat ik te vragen en te zeggen had, kon in tien minuten gebeuren en daarna had ik meteen weer terug kunnen gaan.

Ik ben het er niet mee eens, dat het de troepen in de steek laten is. Trouwens, de heer *de Booy* heeft mij behandeld op een manier, die in strijd is met de meest elementaire begrippen van rechtvaardigheid, behoorlijkheid en goed fatsoen. Het tart alle beschrijving.

De **Voorzitter**: Kunt u dat nog iets nader uitwerken?

A. Daar heb ik al zoveel over gesproken.

De **Voorzitter**: Dat is vóór November 1945 gebeurd, dus dat valt nog wel onder competentie van de commissie.

80691. De heer **Fens**: Bent u, nadat u uit krijgsgevangenschap bent gekomen, nog in actieve dienst hersteld?

A. Ik ben in actieve dienst geweest tot 1 December 1945.

80692. De heer **Fens**: Hebt u toen weer een commando gekregen?

A. Neen, ik heb geen functie meer gehad.

80693. De heer **Fens**: Is dat het gevolg geweest van het oordeel van Minister *de Booy* over u?

A. Dat wil ik niet direct zeggen. Toen wij uit krijgsgevangenschap terugkwamen, hadden wij langzamerhand meer schouten-bij-nacht dan schepen. Alle functies waren natuurlijk min of meer bezet. Het was heel duidelijk, dat er voor ons niet direct emplot was. Wij hebben ons wel allemaal gemeld, de heer *de Booy* zei echter tegen mij, dat ik een rapport moest indienen. Dat rapport heb ik inderdaad ingediend. Bij dat gesprek had Minister *de Booy* al direct het bezwaar geuit, dat ik niet naar Engeland was overgestoken. Ik moest mijn niet-gaan naar Engeland dus maar goed motiveren. Ik kan er bovendien bij zeggen, dat mijn ranggenoot *Doorman*, de jongste *Doorman*, mij verklaarde: „Je kon natuurlijk iedereen wegsturen, maar je moest zelf blijven." Hij oordeelde er dus hetzelfde over als ik.

Ik heb dat rapport ingediend, waarna ik een brief van de Minister kreeg van de volgende inhoud, nl. dat hij ernstig kritiek had op mijn beleid en dat ik dus niet meer voor een functie in aanmerking kwam en derhalve zou worden voorgedragen voor eervol ontslag wegens langdurige dienst. Ik was woedend; dat vond ik geen manier van doen. Een misdadiger wordt nog gezegd, waarvan bij wordt beschuldigd, en hem wordt nog gelegenheid tot verweer gegeven.

De **Voorzitter**: Een misdadiger krijgt waarschijnlijk oneervol ontslag.

A. Dit was natuurlijk eervol ontslag, maar niet op verzoek en gewoon wegens langdurige dienst. Ik ben nogal trots. Ik was dermate geïndigneerd, dat ik de brief naast mij neerlegde en dacht: „Hij kan het mij doen" — om het netjes te zeggen.

80694. De **Voorzitter**: Bedoelde u dit met de slechte behandeling, die u is overkomen?

A. Ja.

80695. De **Voorzitter**: Of had u nog het oog op iets anders?

A. Neen, na een paar dagen dacht ik echter: „Nu ligt de brief van de Minister natuurlijk in het archief en als ik hier helemaal niet op antwoord, zeggen ze, dat ik het zelf ook wel inzie." Ik moest er dus wel iets op antwoorden.

Ik heb toen teruggeschreven, dat er bij krijgshandelingen van langere duur altijd fouten worden gemaakt en dat ik ook helemaal niet van de veronderstelling uitging, dat ik geen fouten had gemaakt, maar dat ik allerlei dingen wel had gedaan. Ik heb enige aanlegenheden opgenoemd. Tenslotte heb ik gezegd: „Waar u het blijkbaar niet nodig oordeelt, dat ik mij ter zake verdedig, heeft het ook verder geen zin, dat ik er iets over zeg en zal ik mij dus hierbij neerleggen.” Ik vond het beneden mijn waardigheid om hierop in te gaan.

80696. De heer **Fens**: U was waarschijnlijk het meest verantwoordelijk over het combineren er van: de kritiek en het ontslag. De Minister had natuurlijk het recht om op een gegeven ogenblik tegen u te zeggen: „Mijnheer van der Stad u hebt uw pensioen wat betreft dienstjaren, u krijgt eervol ontslag.” Daartegen had u geen enkel bezwaar kunnen maken.

A. Natuurlijk niet. Hij heeft dit echter gekoppeld aan de kritiek, die hij op mij had. Zeer aperte kritiek.

Er waren op dat ogenblik enige vice-admiraals en enige schouten-bij-nacht. Er waren er bij, die belangrijk jonger waren dan ik. Dat *Vreede*, die twee jaren jonger was, en *Doorman*, die echter nog vice-admiraal was geworden, en ik weg moesten, lag volkomen in de gang van zaken. Als er geen oorlog was gekomen, zou ik in 1941 vice-admiraal zijn geworden en in 1943 zijn gepensionneerd. Dat ze mij in 1945 pensionneerden, vond ik helemaal niet gek. Blijkbaar heeft men toen dat antwoord in den Haag toch wel enigszins vreemd gevonden, aangezien de Minister mij daarna een nieuwe brief stuurde. Hij somde in deze brief een aantal punten op, die ik dan verkeerd had gedaan. Ik geef direct toe, dat ik natuurlijk fouten heb gemaakt, want dat doet iedereen, en zeer zeker in zulke omstandigheden. Ik zal nooit zeggen, dat ik helemaal geen fouten heb gemaakt. De punten, die de Minister opnoemde, waren er echter allemaal volkomen naast. Er waren punten bij, die absoluut onwaar waren. Er waren ook punten bij, die volkomen uit hun verband waren gerukt. Men had b.v. eenvoudig een zin genomen en die dan voor mij in de meest ongunstige zin uitgelegd.

80697. De **Voorzitter**: Waren dat zinnen uit uw rapport?

A. Ja, b.v. stukken uit mijn rapport. O.a. stond er in: „U beoepert zich op een order uit Londen, dat u zich niet gevangen mocht laten nemen. U kunt blijkbaar niet nader preciseren, hoe u aan deze order komt.”

Dat is mij nooit gevraagd. Ik kon het wel nader preciseren. Mijn chef staf van den Donker kwam bij mij en zei, dat hij met *Logger* uit Londen had getelefoneerd. Dat stond onomstotelijk vast. *Logger* en van den Donker telefoneerden heel dikwijls, dus er was geen sprake van, dat dit uit een verkeerde koker kwam. Het is toch geen manier van handelen.

Toen heb ik de Minister teruggeschreven, dat ik zijn eerste brief dusdanig had gevonden, dat ik eigenlijk van plan was geweest deze onbeantwoord naast mij neer te leggen, totdat na rijp beraad de overweging, dat het in het archief een rare indruk zou maken, mij heeft doen besluiten er toch op terug te schrijven. Ik heb derhalve geen inlichtingen gevraagd. Ik schreef: „Nu u van mening bent, deze mij toch te moeten geven, wil ik er alleen op wijzen, dat het zeer te betreuren is, dat ik niet ter zake ben gehoord en dat die punten niet met de waarheid overeenkwamen.”

Ik heb het natuurlijk enigszins anders geformuleerd. Men zou verwachten, dat men mij had gevraagd nog eens te komen praten. Ik heb op die brief echter niets gehoord. Later heeft *Helfrich* — een jaargenoot van mij — na zijn terugkomst uit Indië tegen mij gezegd, dat ik het er niet zo bij moest laten. Hij vond dit niet alleen

mijn reputatie, die er aanging, maar ook de reputatie van de marine. Ik heb tegen *Helfrich* gezegd: „Als jij dat vindt, dan moet de marine maar zorgen, dat het weer in orde komt.” *Helfrich* heeft er toen over gesproken met Minister *Schagen van Leeuwen* en deze heeft mij bij zich laten komen en die zaak nog eens besproken. Later kreeg ik een brief van deze Minister, waarin hij zei: Als u een verzoek indient om uw ontslag te wijzigen in ontslag op verzoek, dan kan ik dat aan H.M. de Koningin voordragen. Dat was natuurlijk enigszins vreemd, wanneer men 1½ jaar gepensionneerd is, te vragen om op verzoek te worden ontslagen. Ik dacht wel, dat het de eerste stap in de goede richting was. Ik heb dat toen inderdaad gedaan, maar daarbij is het echter gebleven. Ik kreeg een brief achteraf, dat er, met intrekking van het Koninklijk besluit, een nieuw Koninklijk besluit kwam, waarbij ik dan op verzoek werd ontslagen, en toen kreeg ik daarbij de aan mijn rang gebruikelijke dankbetuiging, die de vorige keer was weggelaten. Die dankbetuiging zegt natuurlijk niets, want dat hangt toevallig van je rang af. De een krijgt de Oranje-Nassau, de ander wordt officier in de Oranje-Nassau, omdat hij in een ander vakje ligt.

80698. De **Voorzitter**: Het ontbreken betekent wsl iets.

A. Het ontbreken van die nietszeggende dankbetuiging is natuurlijk wel wat. Tegen *Helfrich* zei ik: „Moet ik het daar nu mee doen? Ik kan toch moeilijk een advertentie in de krant zetten, dat ik nu weer gerehabiliteerd ben.” *Helfrich* antwoordde, dat het in de *Staatscourant* stond. Niet iedereen leest echter de *Staatscourant*.

Ik ken toevallig de schrijver *Piet Bakker* nogal goed en met hem heb ik er ook over gesproken. *Piet Bakker* vond het als rehabilitatie nogal mager.

Ik zei: „Toen ze *Dreyfus* van het Duivelseiland afhaalden, werd hij in actieve dienst hersteld, tot majoor bevorderd en kreeg het legioen van eer.” Als ze nu alsnog bij de datum van mijn pensionnering mij de rang van vice-admiraal hadden gegeven of zoiets dergelijks, dan zou het naar buiten zijn gebleken. Verschillende officieren van de landmacht zijn gepensionneerd, omdat zij te oud waren. Zij hebben allemaal¹⁾ een hogere rang gekregen. Men had er niets aan, maar naar buiten bleek het tenminste. In het algemeen hecht ik helemaal niet aan dergelijke aangelegenheden. In dit speciale geval had ik het echter wel prettig gevonden.

80699. De **Voorzitter**: Hebt u misschien zelf nog iets op te merken?

A. Neen. Ik zal het hierbij laten. Als u dit rapport leest, zult u misschien punten vinden, die aanleiding tot vragen kunnen zijn.

De **Voorzitter**: In dat geval krijgt u opnieuw een oproep. Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit hierbij het verhoor.

H. J. VAN DER STAD.

ALGERA, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

FENS.

OOSTERHUIS, griffier.

¹⁾ *Noot van de getuige, toegevoegd bij de correctie van het stenogram*: Dit „allemaal” is wel wat sterk; dat kan ik niet weten en dus ook niet verklaren. Bij de berichten in de *courant* is het mij evenwel opgevallen, dat de betrokkenen, die ik min of meer kende, bij pensionnering een hogere rang kregen. Als ik inderdaad heb gezegd „allemaal”, is mij zulks uit onnadenkendheid ontvallen.

ZITTING VAN DONDERDAG 22 JUNI 1950

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaail van Stoetwegen en de heer Fens, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

WILLEM VAN DEN DONKER,

oud 56 jaar, wonende te 's-Gravenhage, kapitein-ter-zee.

Hij legt de eed af als getuige.

80700. De Voorzitter: Welke functie had u na 14 Mei 1940?

A. Op 14 Mei was ik nog chef staf van de zeemacht in Zeeland. Daarna ben ik uitgeweken en in Londen aangekomen. In Londen ben ik twee dagen geweest, waarna ik naar Curaçao ben gestuurd om daar algemeen militair cominandant te worden.

80701. De Voorzitter: Daar komen wij straks nog wel op terug. Ik zou u nu gaarne willen vragen, welk contact u als chef staf van de zeemacht hebt gehad met Londen.

A. Dat is een hele tijd geleden. Ik heb enige malen een telefoongesprek gehad met de toenmalige kapitein-luitenant-ter-zee *Logger*. In een van de telefoongesprekken heeft hij o.a. gezegd: „Moeten er in Zeeland geen Militaire Willemsorden vallen?” Ik begon erg te lachen. Bij het tweede telefoongesprek werd er gezegd: „Denk er om, zeg aan de schout bij nacht — de schout bij nacht was er op dat ogenblik niet — dat het niet de bedoeling is, dat hij zich in handen laat vallen van de Duitsers, want dan krijgen we daarover maar grote opschudding in de krant, nl. dat ze de tweede benoemde opperbevelhebber — want de schout bij nacht was eigenlijk na de val van Holland benoemd tot opperbevelhebber — gevangen hadden genomen.”

80702. De Voorzitter: Hoe is die benoeming eigenlijk tot stand gekomen?

A. Ik denk telegrafisch.

80703. De Voorzitter: Vanuit Londen?

A. Ja.

80704. De Voorzitter: Ik meen, dat de schout bij nacht zo pas heeft verklaard, dat hij het van u had gehoord, dat u telefonisch contact had met Londen en dat u die mededeling uit Londen had gekregen.

A. Ja, dat heeft men voorlopig geregeld, maar ik weet toch vrij zeker, dat het later telegrafisch is bevestigd.

Ik geloof, dat kapitein-luitenant-ter-zee *Logger* mij er ook over opbelde en toen heeft gezegd: „Denk er om, de schout bij nacht wordt nu opperbevelhebber.” Ik weet vrij zeker, dat er later of een officieel telefonisch bericht of een telegram over is gekomen. Er is per se een officieel bericht over gekomen. Ik durf echter niet met zekerheid te zeggen, of dit telefoongesprek het enige was. Het bericht is echter wel over de telefoon doorgegeven.

80705. De Voorzitter: In elk geval is dus die benoeming vanuit Londen geschied?

A. Ja.

80706. De Voorzitter: Kunt u nog meer mededelen over de inhoud van uw telefoongesprekken met Londen?

A. Ja, maar ik geloof, dat de punten, die ik mij nog weet te herinneren, bijzaken behandelen. Ik heb b.v. ook een keer zelf opgebeld, omdat de sous-chef staf *Houwing* via Londen had weten te bereiken, dat hij werd aangewezen voor een speciale functie bij de staf van de Franse admiraal, waar ik het helemaal niet mee eens was. Londen kwam later ook officieel met die aanwijzing voor de dag. Ik ben daarover overste *Logger* gaan opbellen, want ik begreep het niet erg.

80707. De Voorzitter: Welke aanwijzing was dat?

A. Voor hoofd van de vaartuigendienst.

Wij hadden echter een hoofd vaartuigendienst. De heer *Houwing* behoefde daar helemaal niet voor te worden aangewezen. Ze hebben toen ook gezegd, dat ze het verder aan de commandant zeemacht overlieten, toen opperbevelhebber.

80708. De Voorzitter: Zijn er vanuit Londeri ook directieven gegeven voor troepenopdrachten?

A. Neen, voor zover ik weet niet.

Ik was natuurlijk chef staf zeemacht. Aan mij zijn beslist geen directieven in die richting gegeven.

80709. De Voorzitter: Ook later niet, toen u buiten Nederland was?

A. Neen. Buiten Nederland hebben wij eigenlijk helemaal geen contact meer gehad met Londen. Ik weet niet hoe het tot stand is gekomen, maar er is wel een schip gestuurd naar Boulogne, de „Batavier II”. Ik denk, dat het contact door de Fransen tot stand is gekomen. Dat is dus door de Regering gevraagd, want hoe wist de Regering anders, dat het nodig was? De schout bij nacht was intussen weggegaan, vermoedelijk naar Parijs. Ik ben toen naar de Franse admiraal gegaan en heb deze gezegd: „Ik heb geen verdere opdracht voor mij persoonlijk en ik ben chef staf zeemacht, dus ik heb hier in Frankrijk eigenlijk niets meer te doen. Kunt u mij geen orders geven?” Deze admiraal heeft mij toen schriftelijk opdracht gegeven om de troepen, die in Duinkerken waren, op dat ogenblik werden de marinemenen bedoeld, naar Engeland over te brengen. Daarvoor zou dan de „Batavier II” in Boulogne komen. Er stond ook bij, wanneer ik ongeveer uit Boulogne moest vertrekken.

80710. De Voorzitter: Was dat na het in krijgsgevangenschap komen van de schout bij nacht?

A. Neen, want ik wist toen helemaal nog niet, dat hij in krijgsgevangenschap was geraakt.

Maandagmorgen de 20ste waren wij in Duinkerken. De schout bij nacht heb ik daar nog even gezien.

80711. De Voorzitter: De schout bij nacht heeft nl. hier zo juist verklaard, dat zijn bedoeling was om in Frankrijk een Nederlands legioen te vormen en de troepen niet naar Engeland te laten gaan.

A. Die bedoeling was er inderdaad en daar is nooit uit Londen antwoord op gegeven.

80712. De Voorzitter: In ieder geval had de schout bij nacht die bedoeling. Wat u nu zegt, lijkt daar enigszins mee in strijd, niet met de bewering van de schout bij nacht, maar wel met zijn plannen, de troepen naar Engeland te laten gaan.

A. Neen, dat was de marine. U moet de marine en het leger gescheiden houden. Daarom vroeg ik ook orders, want voor het leger was er een eigen chef staf, kapitein *van Kervel*. Daarom ben ik juist naar de admiraal gegaan en zei, dat ik met de troepen niet te maken

had; aangezien ik chef staf zeemacht was, was er voor mij eigenlijk geen taak meer. Ik dacht, dat zij mij misschien voor de Franse marine konden gebruiken. De Franse admiraal zei mij, dat ik maar naar Engeland moest gaan.

Voor de troepen heeft men echter het idee gehad om ze door te voeren naar het zuiden van Frankrijk. Ze stonden op die zelfde Maandagmorgen ook al klaar, voor dezelfde kazerne, waar de marine was gelegerd. Zij zouden dan naar Zuid-Frankrijk gaan om daar gehergroepeerd te worden en dan weer te worden ingezet. Dat was wel degelijk het plan.

80713. De heer Fens: U weet dus niet of de troepen ooit met die auto's zijn vertrokken?

A. Neen. Gedeeltelijk wel, want er bestaan verhalen, dat één van die schepen later ergens is getorpedeerd.

80714. De heer Fens: De schout bij nacht en u zijn op een gegeven ogenblik met die marinetroepen en een gedeelte van de landmacht naar Duinkerken vertrokken. Was het toen al het vooropgestelde idee om de marine naar Engeland te brengen?

A. Ja.

80715. De heer Fens: Is dat schip door tussenkomst van u of de schout bij nacht aangevraagd of hebben de Fransen dat aangeboden?

A. Dat weet ik niet. Dat schip is uit Engeland gekomen, dus dat moet per se bij de Hollandse Regering zijn aangevraagd. Ik kan u niet zeggen of de schout bij nacht dat met de Fransen heeft besproken. Ik heb het in ieder geval niet gedaan. Misschien heeft de Franse admiraal dat op zijn eigen initiatief gevraagd. Daar kan ik u ook niet over inlichten.

Voordat Zeeland viel, ik denk op de dag, dat Holland is gevallen, hebben wij wel een telegram gehad, misschien ook een mededeling, om zoveel mogelijk materieel naar Engeland te doen gaan. Het twistpunt is, of daarbij personeel is bedoeld. Ik heb het er toch wel uit begrepen. De Franse admiraal ook. Dus deze wist wel degelijk, dat het nodig was de mensen gauw over te sturen. De tiende 's avonds, toen het Franse leger als het ware op de vlucht sloeg, heeft de admiraal nog gelegenheid gehad tegen de mensen op het wachtschip en de rest van de marine te zeggen: „Gaan jullie nu gauw over, want anders hebben jullie de kans niet meer.”

Het was al meteen het plan, de marine niet in Frankrijk te gebruiken, doch ze naar Engeland te sturen.

80716. De Voorzitter: Heeft u ook bemoeienis gehad met het zenden naar Engeland van de marine in Vlissingen?

A. Hoe bedoelt u dat?

80717. De Voorzitter: Tijdens de oorlogsdagen. Hebt u bemoeienis gehad met het zenden van onderzeeooten naar Engeland?

A. Ja, maar die orders heb ik natuurlijk allemaal eerst uit den Haag gekregen, waarna ze aan ons werden doorgegeven. Ik geloof, dat er twee jagers op de werf „de Schelde” in aanbouw waren.

80718. De Voorzitter: Zijn die orders dus niet van het commando Zeeland uitgegaan?

A. Neen. De schepen, die wij gedurende de eerste dagen hebben uitgestuurd, waren schepen in aanbouw en de schepen in aanbouw stonden allemaal onder de chef materieel hier in den Haag. Hij moest daar dus ook de orders voor geven.

80719. De Voorzitter: Weet u nog, welke delen van de marine van Frankrijk naar Engeland zijn overgegaan?

A. Voor het grootste gedeelte was dat het wachtschip met de opleiding. Verder enige officieren van de staf, die nog bijtijds uit Middelburg zijn weggekomen. De schout bij nacht, wij zelf en nog een andere officier — naar ik meen luitenant-ter-zee **Bauduin** — zaten op die dag net aan de overkant. Wij zouden eigenlijk het stafkwartier gaan verplaatsen naar Zeeuwsch-Vlaanderen. Er was een havendetachement, dat ressorteerde ook onder het wachtschip. Van dat havendetachement is gegaan, wat wij konden missen. Dat havendetachement had tot opdracht om op het laatste moment de haven te versperren. Dat is echter nooit gelukt, want we hebben de haven tot op het laatste moment zelf moeten gebruiken. Er lag een grote versperping in de mond van de haven, tweemaal vier of tweemaal acht

grondmijnen. Nu was het idee in het laatste ogenblik daar een schip boven te halen. Men hoefde maar op een elektrische knop te drukken en dan gingen die grondmijnen af. Waarschijnlijk zou dat schip dan ter plaatse zinken. Zo ver is het echter nooit gekomen. Daarvoor moesten natuurlijk mensen achterblijven. Dat was dus het gedeelte havendetachement, dat achter is gebleven onder een luitenant-ter-zee van de reserve, die bij de Maatschappij Zeeland was. Hij wilde wel blijven, wanneer het noodzakelijk was, dat er iemand moest blijven. Hij wilde dat, omdat zijn vrouw — naar ik meen — erg ziekelijk was.

De mariniers zaten allemaal bij de verdediging te land, dus daar is niets van overgekomen. Het ging in hoofdzaak om degenen, die vlak bij de haven in Vlissingen zaten. Voor de anderen is er volgens mij helemaal geen tijd geweest. Nauwelijks waren de mariniers overgevoerd en de schepen weer teruggegaan, toen het vluchtende Franse leger de havenemplacementen te Vlissingen binnenstroomde.

80720. De Voorzitter: Hoe is uw oordeel in het algemeen over de verdediging van Zeeland geweest?

A. Bedoelt u het eindresultaat?

De Voorzitter: Dat niet zo zeer, wel de wijze, waarop Zeeland is verdedigd.

A. Dat is een heel moeilijke vraag.

Laat ik u zo zeggen: men heeft er zeer veel kritiek op gehad, maar ik heb altijd gezegd: Als men kritiek uitoefent, moet men ook zeggen, wat er verkeerd is gegaan. Tegen een dergelijke overmachtige vijand hadden, geloof ik, de beste leiding en het beste leger geen stand kunnen houden. Er zijn natuurlijk zwakke punten geweest. Ik zal maar zeggen, waar ik weinig mee te maken had van het leger: b.v. van de Kreekrakstelling, zijn er op een gegeven ogenblik twee buitenkanten weggetrokken, zonder dat daarvan de buurman in kennis is gesteld. Ik geloof, dat in de algemene gang van zaken het in Zeeland niet slechter is gebeurd dan elders in Nederland. Mij persoonlijk, — dat staat hier wel enigszins buiten — is verweten, dat uit Zeeland de marine niet zou zijn geëvacueerd. Dat heb ik ook aan de admiraal geschreven. Het is het enige deel van Nederland, waar een behoorlijk gedeelte van de marine is uitgekomen. Daarom begrijp ik niet, waarom ik dit verwijt heb gekregen. Het grootste gedeelte van de marine in Zeeland is er uitgekomen. Dan gaat men mij verwijten: Je hebt geen leiding gegeven bij het evacueren van de marine.

80721. Jonkvrouw **Wttewaall** van Stoetwegen: Wie heeft u dat verweten?

A. Dat kan ik u straks vertellen.

De Voorzitter: U hebt daar waarschijnlijk in latere jaren wel het een en ander van gemerkt.

A. Heel veel, daar zijn eigenlijk alle troubles uit voortgekomen. Een dergelijk verwijt vergeet iemand niet ogenblikkelijk, dat blijft zitten.

80722. De Voorzitter: Bent u meegegaan naar Engeland via Duinkerken?

A. Ja, wij hadden wel een paar vrachtauto's meegenomen. Zij waren ook op de pont overgekomen. Wij hadden er ook enige in Zeeuwsch-Vlaanderen gevorderd. Wij hadden dus ons eigen vervoer te land. Wij zijn van Duinkerken met die auto's naar Boulogne gereden. Dat kon op één dag. 's Avonds zijn wij in Boulogne gekomen en daar heb ik de mensen verzameld en aan boord van de „Batavier II” gebracht. Ik had een briefje van de Franse admiraal, dat ik verantwoordelijk was voor de overtocht. Ik heb ze allemaal laten embarqueren, behalve — naar ik meen — een stuk of drie mensen, die in een truck waren uitgestuurd om anderen te zoeken, maar niet tijdig meer terugkwamen. Wij moesten weg, aangezien ik bang was voor een luchtaanval 's avonds. Die luchtaanval is later ook inderdaad gekomen. Ik wilde zo ver mogelijk uit de kust zijn, vóórdat de vliegtuigen boven Boulogne kwamen. Ik ben dus ingevolgd die orders om ongeveer zeven uur uitgevaren. Ik heb in overeenstemming met de kapitein van het schip enige maatregelen genomen voor eventuele verdediging, wat niet veel om het lijf had. Men probeert toch iets te organiseren. Wij hadden enige mitrailleurs bij de hand en die hebben wij aan dek zodanig opgesteld, dat wij tenminste — wanneer het nodig was — op vliegtuigen konden schieten. De

kapitein moest natuurlijk zelf zorgen voor de beveiliging tegen onderzeeboten. Het enige, dat hij kon doen, was zig-zag varen. De volgende morgen zijn wij in Engeland aangekomen, naar ik meen op de rede van Portsmouth. Wij hadden oorspronkelijk een andere opdracht, die later is veranderd. De Franse admiraal had mij gezegd, naar Dover te gaan. In Boulogne kreeg ik opdracht niet naar Dover te gaan, maar meer westelijk. Ik denk, dat het Portsmouth was, maar ik weet het niet zeker.

80723. De Voorzitter: Waar hebt u zich gemeld, toen u in Engeland aankwam?

A. In Portsmouth is een Engelse autoriteit aan boord gekomen. Ik weet heus niet meer wie. In ieder geval was het een Engels marine-officier, die tegen de kapitein zei: „Ga hier voorlopig maar ten anker en de orders zullen volgen. Waarschijnlijk moet het schip morgen door in westelijke richting. Ik denk Plymouth.” Ik kreeg dezelfde avond een telegram uit Londen, dat ik van boord af moest komen, en kapitein *Langeveld* moest verder het commando over de marine-eenheden op zich nemen, als het schip eventueel door moest gaan. Ik ben naar de wal gegaan en ik heb die nacht bij de onderzeebootdienst geslapen. De volgende morgen ben ik naar Londen doorgegaan.

80724. De Voorzitter: Kreeg u toen opdracht naar Curaçao te gaan?

A. Ik kreeg die opdracht nog niet dadelijk. De eerste dag, dat ik er kwam, dus Woensdag, zei de admiraal: „Ik denk, dat je naar Curaçao moet gaan, want men heeft in Curaçao een hoofdofficier van de marine gevraagd.” De volgende dag zei hij, dat ik naar Curaçao moest vertrekken.

80725. De Voorzitter: In welke functie?

A. Als algemeen militair commandant.

80726. De Voorzitter: Over welke onderdelen?

A. Er zaten toen nog Franse troepen en Engelse troepen en ook de marine. Er was een soort van V.K.C. opgericht, Vrijwilligers Korps Curaçao. De schutterij zou komen, maar die was er toen nog niet.

80727. De Voorzitter: Hoe lagen de bevelsverhoudingen extern met de Fransen en intern met de Gouverneur?

A. In Curaçao?

De Voorzitter: Ja.

A. De Fransen stonden werkelijk wel allemaal onder mij, dat ging heel goed, tot op de dag, dat Frankrijk was gevallen. Toen kwamen de moeilijkheden. Toen kwam de vraag naar voren, of men aan de kant van de Vichy-regering was of niet.

Deze soldaten kwamen uit Martinique en in Martinique zat het Franse eskader met de „Bearne”, het vliegtuigmoederschip. De Franse admiraal was vóór de Vichy-regering. Martinique zelf eigenlijk — naar ik meen — niet, maar de admiraal lag er met zijn schepen en had de macht in handen. De Franse troepen op Curaçao waren meest anti-Vichy. De commandant van de Fransen zei: „Ik wil wel blijven op Curaçao en voor jullie blijven vechten.” Dat ging moeilijk, want de vraag was onder welke vlag hij wilde vechten. De commandant wilde onder de tricolore vechten. Dat kon natuurlijk niet, want deze vlag was op dat ogenblik de vlag van de Vichy-regering. Wij zeiden tegen de commandant, dat hij niet onder die vlag kon vechten; dat was immers een vriendschappelijke vlag tegenover de Duitsers. Ik zei tegen hem: Als jij hier op Curaçao vecht, wordt dat natuurlijk onder de Hollandse vlag.

Hij wilde toch maar liever weg. Er was ook een marineschip, een soort van hulpkruiser, met vier kanonnen. De bemanning wilde eigenlijk niet weg, ze wilde het hele schip aan Nederland overdragen. Daar kwam weer dezelfde moeilijkheid, dat ze onder de Franse vlag wilden vechten. De commandant van het schip wist trouwens niet precies of al zijn mensen wilden meevechten. Hij zou ze er wel toe dwingen. Dat ging natuurlijk ook niet. Het moeilijkste was, dat ze zouden worden afgelost door Engelsen. Zij hebben gezegd: „Laat geen Engelsman hier in de buurt komen, want daar schieten wij op.”

De enige moeilijkheid was dus, dat wij moesten zorgen, dat ze weg waren voordat de Engelsen kwamen. Het hele Engelse transport was klaar, waarna er weer vertraging kwam. Toen zeiden de Fransen

weer, dat ze niet gingen. Ik ben zelf naar Aruba gegaan. Het was blijkbaar een misverstand. Zoals dat meer bij de Fransen gaat, ging het enigszins langzaam. Ze zouden dan de volgende morgen gaan. Ik heb de Engelsen weer vast moeten houden tot de volgende morgen. De volgende morgen zijn de Fransen nog later weggegaan, maar gelukkig was er nog zoveel tijd, dat de Engelsen er met een grote boog omheen zijn gevaren. Anders waren de Fransen er misschien wel op gaan schieten. Ik heb bij de bevelsverhoudingen van de Fransen en Engelsen nooit moeilijkheden gehad.

80728. De Voorzitter: Stonden de Engelsen ook onder uw bevel?

A. Ja. Alleen zijn er bij de Engelsen weleens moeilijkheden voortgesproten uit de censor. De censor stond nl. niet onder mij. Dat is een heel andere zaak, ik vond dat de staat van oorlog en van beleg niet bepaald schitterend was geregeld. Toen ik kwam, heb ik dat ook dadelijk tegen de Gouverneur gezegd. Op een gegeven dag stond er b.v. een stuk in de krant, dat anti-Engels was. De Engelsen kwamen bij mij en dan moest ik zeggen, dat ik er niets mee te maken had. Overigens zijn de bevelsverhoudingen met de Engelsen zeer correct geweest.

80729. De Voorzitter: Hoe was de verhouding met de gouverneur?

A. Grote, ernstige moeilijkheden heb ik eigenlijk nooit met de Gouverneur gehad. Het waren eigenlijk altijd kleinigheden, dikwijls vervelende kleinigheden.

80730. De Voorzitter: Waar sproten die kleinigheden uit voort?

A. Ten eerste uit het feit, dat — ik zou het haast niet beter kunnen uitduiden dan met hetgeen de Gouverneur zelf heeft gezegd — ik op de stoel van de Gouverneur ging zitten. Ik zei: „Gouverneur, dat is niet waar. Op een erg hoge stoel zit u en daaronder staan ongeveer twintig stoelen van uw raadgevers. U bent echter bang, dat één van die raadgevers op uw stoel zal gaan zitten. Als u wat aan die raadgever vraagt, dan zegt u: Ga op zij; en dan gaat u op zijn stoel zitten. Dan komt die nian later weer terug met zijn raad en duwt u terug naar uw eigen stoel, waarna u zegt: U gaat op mijn stoel zitten.”

Ik heb tegen de Gouverneur gezegd: „Ik ben nooit op uw stoel gaan zitten; ik ben nooit anders bij u gekomen. dan met militaire adviezen.” De hele oorsprong daarvan ligt eigenlijk in de bestelling van geweren bij de Purchasing Commission in New York. Er moest binnen de veertien dagen antwoord worden gestuurd over 200 geweren; dan kon deze opdracht gelijk met die voor het Indische leger worden uitgevoerd. Daarvoor stond geld op de Rijksbegroting, dus de koloniale begroting, zoals dat in die tijd was. Ik heb aan de Gouverneur gevraagd, waarom hij die geweren niet bestelde. Hij antwoordde, dat hij dat eerst aan Londen moest vragen. Ik zei: „Dat behoeft u niet aan Londen te vragen, aangezien het op de begroting staat. U kunt het doen, u krijgt toch per se toestemming, maar het duurt te lang; u krijgt geen antwoord binnen de veertien dagen.” Dat bleek inderdaad zo te zijn. Ik heb op de grens van de veertien dagen op eigen verantwoording — dat is misschien niet zo goed — een telegram aan de Purchasing Commission gestuurd, dat de geweren maar moesten worden besteld. Later is dat door toevallige omstandigheden uitgekomen. Er werd door de Purchasing het bewuste telegram aangehaald. De Gouverneur vroeg mij waarom ik dat had gedaan. Ik antwoordde hem dat nodig te hebben gevonden. Ik vermoed, dat daar het idee van de Gouverneur uit is gekomen, dat ik over hem de baas wilde spelen. Ik moet zeggen, dat ik dat idee nooit heb gehad.

80731. De Voorzitter: De Gouverneur was toch opperbevelhebber?

A. Ja, hij was natuurlijk opperbevelhebber.

Ik kan mij niet herinneren, dat ik zijn aanwijzingen niet zou hebben gevolgd. De Gouverneur heeft weleens tegen mij gezegd: „Mijnheer van den Donker, u ziet dat verkeerd, als er daar aan Westpunt iets gebeurt, dan ga ik voorop.” Ik zei: „Gouverneur, dat is helemaal fout. U moet daar in Westpunt niet sneuvelen. Het is beroerd, maar daar ben ik voor. U moet hier in Willemstad zitten. U moet regeren. U bent net zo opperbevelhebber als de Koningin. De Koningin gaat in Holland toch ook niet mee naar het front. Toch is Zij opperbevelhebber van land- en zeemacht volgens de Grondwet. U bent plaatsvervanger van de Koningin en daarom moet u het mij uit laten voeren.” Daar kwam toen natuurlijk vanzelf de kwestie over de staat van oorlog en de staat van beleg uit voort. Ik heb tegen de Gouverneur gezegd: „Gouverneur, u heeft alle bevoegdheden, die u als zodanig krijgt, aan de procureur-generaal overgedragen. Het is waanzin,

de procureur-generaal moet geen oorlog voeren. Dat moet ik voor u doen. Een van tweeën, of u houdt die bevoegdheden, hetgeen kan, en daar is niet het minste bezwaar tegen, of u gaat die bevoegdheden delegeren en dan delegeert u ze aan mij. Waarom geeft u aan de procureur-generaal het recht om iemand op te roepen en te verhoren? Die bevoegdheid heeft de procureur-generaal al. Dat bewijst al, dat het gek is. Ik heb dat recht echter niet. Waarom moet de procureur-generaal in oorlogstijd het recht hebben om telefoongesprekken stop te zetten? Dat moet ik doen. Als ik op een gegeven ogenblik buiten zit, moet ik u toch aan de telefoon kunnen krijgen. Nu is het mogelijk, dat de tegenpartij de telefoon gaat bezetten door steeds maar op te bellen." Daar zijn toen weleens wrijvingen over ontstaan. Er zijn verder ook persoonlijk onaanvaardigheden, waar ik niet eens op in wil gaan. Dat is allemaal al zo lang geleden. De Gouverneur vond ze misschien belangrijk, misschien vond ik ze toen ook belangrijk. Als de Gouverneur tegen mij zegt: „Mijnheer van den Donker, u moet 's avonds niet in uw auto rijden met een dame naast u, heel alleen, 's nachts of half één" — een dame van 67 jaar —, dan heb ik daar misschien weleens rare antwoorden op gegeven. De zaak begon dan vervelend te worden.

De Gouverneur zei dan: „U zit hier in een kleine plaats en u loopt vreselijk in de gaten." Mijns inziens heb ik echter nooit aanstoot gegeven.

De heer Fens: Overigens was uw Curaçaose ondervinding iets langer dan die van de Gouverneur, naar ik meen.

80732. De Voorzitter: De Gouverneur heeft hier verschillende verklaringen afgelegd en het is toch wel goed, als ik die even voorlees. Dan kunt u het uwe er van zeggen. U was toch in 1936 ook op Curaçao?

A. Ja.

50733. De Voorzitter: Dan zal het volgende verhaal wel over u gaan. De Gouverneur heeft het volgende gezegd:

„Maar er waren er meer, ten aanzien van wie ik mij heb afgevraagd: wat gebeurt er? Wij hebben een aanval gehad van onderzeeboten, die torpedo's lanceerden op schepen. Ik had voorschriften voor verduistering gegeven; alles was duister gemaakt, vooral aan de kust, maar wat moet je van een hoofdofficier denken, als dan in de bungalow van die officier licht aan is!"

Toen heb ik gevraagd: „U was toch opperbevelhebber? Wat hebt u daartegen gedaan?"

Het antwoord is: „Ik heb gezorgd, dat dat niet meer gebeuren kon. Ik heb over die hoofdofficier geschreven en die is ook weggegaan."

Waarom vroeg: „U kon hem ook straf opleggen."

Antwoord: „Ja, maar hij had toe nog toe zijn plicht gedaan. Ik had hem zelfs voorgedragen voor een hogere onderscheiding. Het kon een vergissing zijn. Later heb ik gedacht: is het een vergissing of is het opzet geweest?"

Jonkvrouw *Wttewaall van Stoetwegen* vraagt dan: „Waren die officieren naar uw mening lid van de N.S.B.?"

Antwoord: „Nee; over het algemeen vertrouwde ik ze wel, maar dit was een moeilijk geval. Ik had gevraagd of ze mij die man wilden terugsturen, omdat ik zeer tevreden over hem was geweest. Toen ik op Curaçao kwam in 1936 was hij daar aanwezig en gedurende zijn eerste verblijfsperiode op Curaçao was ik ook heel tevreden over hem. Hij kwam erg nerveus terug, toen hij voor de tweede keer kwam. Toen heb ik hem voor een hogere decoratie voorgedragen. Daarop heb ik een antwoord gekregen, waar ik onmiddellijk op heb aangeslagen. Die mijnheer heeft hier in Nederland bij het uitbreken van de oorlog een functie gehad. Toen hij op Curaçao aankwam, vertelde hij, hoe het in Nederland in 1940 gegaan was. Dat was van dien aard, dat ik heb gezegd: doe mij een genoegen en praat hier niet over die dingen, over het terugtrekken van onze troepen, enz., want dat zou hier de moed er uithalen."

Ik vroeg de heer *Wouters* daarop: „Dat was dus in oorlogstijd."

Antwoord: „Ja, want ik kreeg in die tijd een torpedo-aanval. Hij heeft toen een lezing gehouden van war hier had plaats gehad in de eerste oorlogsdagen en wij hebben op Curaçao met grote ogen en open oren er naar zitten luisteren, dat hier in Nederland stellingen ontruimd waren, vóórdat onze soldaten de vijand hadden gezien, enz., enz. Ik dacht: dat zal mij niet gebeuren; je vecht tot het laatste. Ik heb mij toen ongerust ge-

maakt, maar dacht, dat ik het misschien wat zwart inzag. Ik had bedoelde hoofdofficier voorgedragen voor een hogere onderscheiding, maar toen ik de mededeling kreeg, dat hij zich hier zou moeten verantwoorden, heb ik gezegd: wel allemachtig, sturen jullie mij iemand, die ik als oudst-aanwezend zeeofficier krijg en die zich volgens jullie brief straks nog in Nederland zal moeten verantwoorden of de zaken wel goed gemarkeerd hebben! Neem hem alsjeblieft zo gauw mogelijk terug. Toen is hij niet lang daarna vertrokken en heb ik een ander gekregen, dus ik heb wel wat gedaan. Aan die hoofdbatenaar had ik verder niets. Hij heeft uitdrukkingen gebezigd, dat je zei: ik moet daarmee wat voorzichtig zijn. Men vergeet het vaak in de toestand van het ogenblik."

Ik denk, dat dit wel op u slaat.

A. Dat van die bungalow wist ik niet. Ik zal u precies vertellen hoe de vork aan de steel zit. In de eerste plaats geloof ik, dat dit wel enigszins eenzijdig is. Ik ben op 7 Juni 1940 op Curaçao gekomen. De onderzeebootaanval was half Februari 1942. Ik ben 2 Maart 1942 vertrokken. Daar zit in die tijd wat anders tussen. Inderdaad geef ik toe, dat dergelijke aangelegenheden niet zo gemakkelijk zijn. Ik voelde mij in die periode zeker gebelgd tegenover bepaalde personen in de marineleiding, door die brief aan de Gouverneur, die volgens mij helemaal niet nodig was. Volgens mij ging men de Gouverneur iets suggereren, dat niet juist was. Bovendien ben ik later door inzage van andere stukken achter het bestaan van die brief gekomen. Ik heb de brief echter nooit te zien gekregen. Nu nog niet. Ik weet nog niet wat er instaat. Dat vind ik wel erg. Zonder dat iemand verhaal krijgt, wordt er van alles over hem gezegd bij geheim schrijven. Dat heeft de Gouverneur daarna misschien wel steeds in het hoofd gezeten.

80734. De Voorzitter: Ik heb inzage van een brief gehad van de Minister aan de Gouverneur, maar dat is misschien een andere brief geweest.

A. Dat is een andere brief. Door het lezen van die brief ben ik toevalligerwijze te weten gekomen, dat de andere brief bestond. De Gouverneur ging daarop doorborden. Hij zei in die brief: „dat van deze man, die nog moet bewijzen, dat hij dit en dat ..."

80735. De Voorzitter: Wat zegt u van de concrete dingen, die naar voren worden gebracht?

A. De onderzeebootaanval op Curaçao — ik moet tenminste veronderstellen, dat de Gouverneur het idee heeft gehad op de eerste nacht, verder weet ik het niet — is ongeveer 14 Februari 1942 geweest. Die onderzeebootaanval was allang aan de gang vóórdat de Gouverneur er bij was. Stelt u zich voor, dat ik er niet eerder bij zou zijn dan de Gouverneur. Dat zou heel mooi zijn geweest. Mijn bungalow lag in Piscaderabai.

Ik was al lang op en naar de stad gegaan, toen de Gouverneur kwam. Dus hoe kan op dat ogenblik licht in die bungalow hebben gebrand? Ik zou het niet kunnen zeggen. Daarna is die onderzeebootaanval nog veertien dagen doorgegaan. Al die tijd heb ik op Piscaderabai gezeten. Kolonel *van Asbeck*, die er toen al was en die mij zou komen vervangen, heeft misschien iets gehad. Ik voel mij dood-onschuldige, als zij zeggen: Daar heeft licht in je bungalow gebrand. Ik geloof het echter niet, want als er iemand op lette, dan was ik het. Men had het mij dan toen toch weleens mogen zeggen: „Kolonel, weet je, dat er bij jou vannacht in de bungalow licht is gezien?" Die eerste dag van de onderzeebootaanval kan het niet het geval zijn geweest. Als er iemand wat voor die black-out heeft gedaan, dan zijn het wel de luitenant-ter-zee *Dankmeyer* en ik geweest. De „olie" — moet ik eerlijk zeggen — wilde daar niet gaarne aan. Zij werkten natuurlijk moeilijk bij nacht, met weinig licht. Het was typisch, eerst kon het helemaal niet of, liever gezegd, het kon maar betrekkelijk. De eerste nacht werd de olieraffinaderij in Aruba beschoten. Toen trokken ze natuurlijk alle schakelaars uit en daarna zijn ze vrijwel helemaal in het donker toch door gaan werken. Dus blijktbaar kon het wel iets beter. Dat er in mijn bungalow in die tijden licht zou hebben gebrand, spreek ik per se tegen. In ieder geval heeft de Gouverneur daarover tegen mij nooit aanmerkingen gemaakt. Ik vermoed, dat hij zich hier helemaal vergist. Het kan wel later in het officiershuis zijn geweest — ze hebben later een speciaal officiershuis gehoord aan de Penweg — en daar heeft kolonel *van Asbeck* met enige officieren ingezet. Misschien dat er toen iets is voorgevallen. Ik heb die hele onderzeebootaanval — zoals ik daarnet al zei — veertien dagen meegemaakt. Natuurlijk het ergste er van, want

het was de eerste Map. De eerste klap was ook de eerste nacht. Toen kreeg ik al bericht voordat de onderzeeboten vóór Curaçao zaten. 's Nachts om halféén was Aruba aangevallen. De Duitsers hadden het blijkbaar niet goed afgesproken. Ze hebben natuurlijk opdracht gehad om het tegelijkertijd te doen. Ze zijn tussen de twee eilanden doorgekomen, de een ging naar stuurboord, dus die was zo voor Aruba; de andere boot moest aan bakboord nog dat hele stuk naar Curaçao varen. Wij kregen een telegram, dat Aruba was aangevallen door onderzeeboten en beschoten en dat er tankers in de grond waren geboord. Ik kreeg het eerste bericht van de havenmeester, kolonel *Gauw*, en waarschuwde daarna de Gouverneur. Er waren tien of twaalf tankers vanuit Venezuela onderweg. Dat wisten wij en daarom hebben wij meteen de brug open laten zetten, zodat de tankers ogenblikkelijk naar binnen konden varen. Om ongeveer kwart over twee ben ik opgestaan en ik ben helemaal niet meer naar mijn bungalow teruggegaan. Ik weet zeker, dat de bungalow toen donker was.

80736. De **Voorzitter**: Wat u dan verder zegt over het verslag van wat er in Zeeland was gebeurd, want daar slaat het dan blijkbaar op.....

A. Ik kan eens zien, of ik het verslag misschien nog thuis heb. Ik kan u zeggen, dat ik het met tegenzin heb gedaan. Ik kwam uit Holland en die mensen wisten niets. Ze hadden allerlei verhalen gehoord over parachutisten, enz. Bijvoorbeeld dat de Duitsers allemaal in Hollandse uniformen liepen en de Hollandse vrouwen en kinderen voor op de tanks zetten. Ik sprak verschillende dingen weleens tegen. Ik vertelde, dat in Zeeland geen parachutist was geweest. Ze hebben er ettelijke malen bij mij op aangedrongen, wat te vertellen, aangezien de mensen zo gaarne iets wilden weten. Mij werd gevraagd iets te vertellen van wat ik had meegemaakt. Ik heb ze niets anders verteld dan een korte opsomming van de dingen, die ik meemaakte. Toen de lezing begon, zei de voorzitter: „Dames en heren, hier hebben we nu iemand, die de oorlog in Nederland heeft meegemaakt en die zoveel heeft doorgestaan.” Ik heb daar onmiddellijk tegen geprotesteerd. Ik heb gezegd: „Ik hou niet van een dergelijke inleiding, ik ben geen oorlogsheld, ik ben een gewoon marineman, die zijn plicht doet en deze ook heeft gedaan. Daarmede is de zaak afgelopen. Ik vertel u de zaak klaar en eenvoudig, zoals de zaak ligt.” Ik heb nooit de blaam op iemand geworpen. Ik heb tegen de mensen gezegd: „Wat wil u bereiken met een eiland als Zeeland, met twee regimenten, die nog geen drie maanden eerste oefening hebben gehad en die jaren daarna niet meer op zijn geweest en waar behoorlijke Franse soldaten niet eens tegenop konden. We hadden er een hele divisie Fransen bij. Ik heb gezegd, dat de hoofdzaak was, dat wij gern luchtverdediging en geen vliegtuigen hadden. De vijand had dit wel, dus werden wij uitgebombardeerd. Ik zie niet in, dat het verkeerd is om dat te vertellen. Inderdaad is het sterfs een verschil van mening tussen de Gouverneur en mij geweest, dat ik zei: „Gouverneur u moet de mensen hier geen vredessituatie aan gaan praten, want de mensen geloven er toch al niet in, dat de oorlog ooit hier komt, want het is zo heerlijk ver weg. Volgens mij komt de oorlog hier en dan heeft u de mensen niet voorbereid.” De Gouverneur zei, dat ik de mensen onrustig wilde maken. Ik wilde de mensen helemaal niet onrustig maken, maar ik wilde, dat de mensen wisten, waarvoor ze op een gegeven ogenblik kwamen te staan. Ik heb de plank niet erg ver mis geslagen. Ik heb tegen de Gouverneur gezegd: „Met de regeling van de staat van oorlog en de staat van beleg heb ik vrede, want die oorlog is zo ver weg. Als de oorlog hier naderbij komt — en hij komt dichterbij, want de onderzeeboten zullen altijd de zwakste plek zoeken, dat zie ik al lang — zal ik u daar een brief over schrijven, dat ik het er niet mee eens ben. Op Zondag 7 December is de aanval op Pearl Harbour gekomen. 8 December is mijn brief geschreven, waarin stond: „Gouverneur, nu aanvaard ik deze staat van oorlog en beleg niet.” Ik wist toen echter, dat ik wegging. Dat was iets makkelijker. Ik heb gezegd: „U behoeft er voor mij verder niets meer aan te doen, maar ik weet niet, wat mijn opvolger doet. Ik zou het niet aanvaarden.”

80737. De heer **Fens**: Hoe is de reactie van de Gouverneur bij die duikbootaanval geweest? Toen moet hij toch ook wel tot de ontdekking zijn gekomen, dat het niet zo gek was en dat er toch wel iets kon gebeuren.

A. Ja,

80738. De heer **Fens**: Heeft het toch geen verandering gebracht in die kwestie staat van oorlog en staat van beleg?

A. Neen, want daar heeft hij nog een hele brief naar Engeland over geschreven. Ongeveer tegelijkertijd, dat men de brief in Londen

had ontvangen, arriveerde ik ook in Engeland. Dat was ongeveer twee maanden later, aangezien ik helemaal over Australië was gekomen. Ik moest aanvankelijk naar Indië. Bij mijn aankomst in Engeland vroeg men mij: „Zeg, jij hebt daar een tijd gezeten, laat jij je licht daar ook eens over schijnen.” Ze hebben mij toen die geheime brief gegeven, die ik eigenlijk niet moest zien. In deze brief stond ook iets over kolonel *van den Donker*.

80739. De heer **Fens**: Was die regeling van de staat van oorlog en de staat van beleg een nieuw ontwerp?

Wat had de procureur er eigenlijk mee te maken?

A. Aan de hand van de wet maken ze daar een Gouvernementsbesluit. Dit was al gemaakt voordat ik kwam. Dit Gouvernementsbesluit was natuurlijk gemaakt bij het uitbreken van de oorlog tegen Duitsland, dus al bij de mobilisatie in 1939. Dat was allemaal al klaar voordat hier de inval kwam.

80740. De **Voorzitter**: In het algemeen kon u dus niet zo heel goed opschieten met de Gouverneur?

A. In het begin ging dat niet zo gek. Langzamerhand kwamen er meerdere gevallen, waarover wij wrijving kregen.

80741. De **Voorzitter**: De Gouverneur heeft ook eens een brief geschreven, waarin hij zich beklaagt over de toon in uw brieven. Ik weet niet of u zich dat herinnert. Op 19 Januari 1942 heeft hij u geschreven, dat hij u de toon, welke u in uw bovenaangehaalde brieven een paar maal tegen hem aanslaat, zeer kwalijk neemt. De Gouverneur schrijft: „Zoo kunt u schrijven aan een ondergeschikte, die u uw misnoegen over een of andere kwestie te kennen geeft, maar niet aan een chef, met wien u omtrent een of andere zaak van inzicht verschilt.” Daar blijkt wel een zekere geprikkeldheid uit.

A. Ik weet echter niet meer over welke kwestie dat gaat. Was het 19 Januari 1942?

De **Voorzitter**: Ja.

De heer **Fens**: Dat is naar aanleiding van een brief, die u op 17 Januari hebt geschreven.

A. Naar ik meen, ging het over de staat van oorlog en de staat van beleg. Mijn opvatting was, dat er fouten inzaten. De Gouverneur ging helemaal niet op de fouten in. Aan het eind van de brief heb ik — naar ik meen — gezegd: „Ik kan mij niet voorstellen, dat u daar als oud-militair zonder meer genoegen mee neemt.”

De brief zegt voorts, dat er gern bezwaren zullen rijzen, als er maar overleg is. Juist dit overleg zou bij een actie belemmerend werken op de activiteit. Op een gegeven moment waarschuwden de Engelsen: „Er is een overval op Bullenbaai” — de heer *Fens* weet waar die ligt. Ik geloofde er niets van. Wie zou er moeten gaan overvallen? Ik zei tegen *Dankmeyer*, dat we er maar eens even heen moesten gaan. Ik dacht, dat het een of ander misverstand zou zijn. In ieder geval, toen we daar kwamen, hadden ze alles donker gemaakt. Op een gegeven moment wilde ik even naar de stad bellen, juist om rapport aan de Gouverneur uit te brengen. Ik kon de Gouverneur maar niet te pakken krijgen, aangezien de lijn voortdurend bezet was. Later kreeg ik de telefoondienst te pakken, waartegen ik zei, dat deze alle gesprekken maar stop moest zetten, aangezien ik op dat tijdstip per se de Gouverneur moest spreken. De telefoonjuffrouw zei: Dan moet u eerst de procureur-generaal op gaan bellen, want die kan alleen de gesprekken stop zetten.

Dat zijn toch geen toestanden. Daarom heb ik geschreven, dat overleg niet plaats kon hebben. Bovendien schreef ik: „Zooals de toestand nu is, moet ik echter geen overleg plegen, maar vragen aan de burgerautoriteiten, of ze zoo goed willen zijn zekere maatregelen te nemen, met de kans, dat zij zullen weigeren, omdat ze er de militaire noodzaak niet van inzien.” Verder heb ik in mijn brief nog over de brevencensuur gesproken. Aan het eind heb ik geschreven: „Ik vermeen met het bovenstaande voldoende onder uw aandacht te hebben gebracht, dat de bestaande toestand, onder de gegeven omstandigheden, onhoudbaar is. Mocht dit u geen aanleiding geven om daarin verandering te brengen, dan meen ik in verband met mijn aanstaand vertrek, geheel aan mijn opvolger te moeten overlaten in hoeverre hij de verantwoordelijkheid, die in zijn functie als algemeen militaire commandant op hem komt te rusten, meent te kunnen aanvaarden, indien de daartoe noodige bevoegdheden in handen worden gelegd van een burgerautoriteit, die van de militaire eischen niet op de hoogte is en in dat opzicht ook niet verantwoordelijk kan worden gesteld”.

Misschien ben ik weleens typisch en daardoor krijg ik misschien weleens verwijten naar mijn hoofd. Ik had per se, als ik daar had gezeten als opperbevelhebber en men het toen zo had gelaten, gezegd: „Als u het zo laat, haalt u mij dan maar weg. Als men het militaire gezag en het gezagsapparaat in handen gaat leggen van de procureur-generaal en men verwacht van een militaire autoriteit, dat hij de uitvoering heeft van de hele zaak, dan gaat dat niet." Ik heb tegen de Gouverneur nooit anders gezegd — dat is nl. ook het verschil, dat zal de Gouverneur wel nergens zeggen — „Gouverneur, wanneer u het heft zelf in handen houdt, is daar niet het minste bezwaar tegen, maar niet de andere autoriteiten, waar ik niets mee te maken heb."

De Gouverneur heeft over de staat van oorlog en staat van beleg een brief aan Londen geschreven en daarna zijn verschillende voorschriften in het desbetreffende besluit gewijzigd.

Misschien is het niet voor 100 pct. geworden, zoals ik het hier zeg en zoals ik dit het beste zou vinden, maar er werden toch wel verschillende dingen gewijzigd in het militaire gezagsapparaat. Bovendien was het minder noodzakelijk geworden, want kort nadat ik ben vertrokken, zijn de Amerikanen gekomen en de Amerikanen denken daar heel anders over. Ze hebben het commando overgenomen en zij hadden verder met het hele gezag niets meer te maken. De Amerikanen zeiden: „Zo moet het gebeuren en nu doet de Gouverneur het verder maar."

80742. De Voorzitter: Welke maatregelen hebt u in die tijd ter verdediging van Curaçao genomen?

A. Ten eerste, toen ik uit Engeland wegging en op Curaçao aankwam, lagen daar op dat ogenblik tweemaal drie kanonnen van 19 cm voor een batterij op Curaçao en op Aruba. Men was bezig deze op te stellen, maar vrijwel al het stalen materiaal, dat daarbij nodig was, lag hier bij Wilton Fijenoord. Het was praktisch klaar voor verzending, maar dat is niet meer verzonden. Voordat ik uit Londen wegging, heeft de admiraal tegen mij gezegd: „Als jullie toch die batterij in orde kunnen krijgen op Aruba en Curaçao, voor zover mogelijk met eigen middelen, clan zal dat een aardig stuk werk zijn." We hebben het in orde gekregen, niet dank zij mij alleen, ook dank zij medewerking van allerlei mensen, o.a. luitenant-ter-zee *Dankmeyer*, die er een zeer belangrijk aandeel in heeft gehad, de firma *Nederhorst* en de werkplaatsen van de olie, die voor ons de nodige stalen onderdelen hebben gemaakt. We hebben die batterij ook aan het vuren gekregen. Als u had gezien met wat voor mensen wij moesten werken. Er waren enige mensen van de marine, zelfs burgers van het kadaster, die op de meetposten zaten. Ik moet zeggen, dat die batterij vrij goed functioneerde. Ten tweede hadden we te weinig mensen. We hadden wel Engels- troepen. Later, toen de Fransen weggingen, waren er op Aruba ook Engelsen, in de eerste plaats voor het beschermen van de olie. Wij moesten ook andere objecten beveiligen dan alleen de olie. Daarvoor hadden wij dus andere mensen nodig en diensgevolge werd de schutterij opgericht. Die schutterij was eigenlijk een soort van dienstplicht, aangezien het desbetreffende Gubernementsbesluit vrijwel geheel uit de Dienstplichtwet was overgenomen. Volgens de Staatsregeling voor Curaçao moest het echter schutterij heten. Ik heb de gehele regeling zelf ontworpen en voor een groot gedeelte overgenomen uit de Dienstplichtwet. We hebben de schutters opgeroepen en we zijn begonnen met hen van waoens te voorzien. Natuurlijk moesten die wapens eerst worden aangevraagd. Toen ik kwam, had men helemaal geen begrip van een begroting. Ik ben begonnen met dadelijk tegen de Gouverneur te zeggen: „Gouverneur, zullen we het niet splitsen in een Curaçaose begroting en een Rijksbegroting, want de schutterij behoort eigenlijk Curaçaose begroting te zijn. V.K.C., marine en mariniers behoorden tot de Rijksbegroting. (Dat is toen ook gebeurd en men vroeg elke keer aan Londen een klein gedeelte.) Gouverneur, u moet een begroting hebben. Als u een begroting indient en deze wordt goedgekeurd, dan behoeft u niet telkens een klein gedeelte te vragen."

Die begroting is toen ook door Londen goedgekeurd. Alleen ontstond er telkenmale weer strijd, omdat de Gouverneur het telkens weer aan Londen wilde vragen. Ik zei dan: „Gouverneur, het is niet nodig, het staat op uw goedgekeurde begroting. Bovendien zijn wij nog altijd binnen het bedrag."

De Gouverneur kon wel alles aan Londen gaan vragen, daarvoor zat hij er echter niet.

Voor de onderzeebootbestrijding hadden wij in Curaçao eigenlijk heel weinig schepen, alleen de „van Kinsbergen". Deze was onder Amerikaans commando gesteld. Na veel aandringen hebben wij toen voor Curaçao drie Noorse walvisvaarders gekregen. De Engelse

Regering had deze schepen overgenomen. Deze schepen hebben wij bemand en wij hebben gezorgd, dat daar enige dieptebommen op konden worden geplaatst. We hebben er tevens een kanon op geplaatst en we hebben een regeling getroffen om die Noren in dienst te nemen tegen een zekere betaling. Het leek erg eenvoudig, maar het was niet zo makkelijk. Noren zijn niet makkelijk en zeker geen varende Noren en zeker geen walvisvarende Noren. Ze verdienen veel te veel, als zij op die walvissen jagen. Ze waren wel erg gelukkig, dat zij met die oorlog goed opgeborgen zaten. Toen ze eenmaal goed opgeborgen zaten, kwamen de ponden weer voor hun ogen schemeren, die ze ook wilden hebben. Het waren maar kleine schepen met weinig accommodatie. We hebben daar dus wel enige moeite mee gehad. Later zijn nog de „Klaasje" en de „Dirkje" gestuurd, twee Hollandse trawlers. Daarmede werd zo veel mogelijk buiten Curaçao gepatrouilleerd voor beveiliging en ook, als het eventueel voorkwam, voor onderzeebootbestrijding. Die vaartuigen hadden eigenlijk voor een behoorlijke onderzeebootbestrijding te weinig snelheid. Tot op het ogenblik, dat ik er ben geweest, had ge-n van die boten Asdic. Zolang er geen Asdic is, betekent het eigenlijk niets. Men kan net zo goed een blinde uitsturen om een auto te gaan zoeken uit een autopark.

We hebben zelfs havenbootjes ingeschakeld. Als de onderzeeboot vlak vóór de haven kwamen, dan waren ze soms zo brutaal om boven water te verschijnen. We hebben op de havenbootjes een dieptebom geplaatst. Er zijn altijd wel moedige kerels, die naar zo'n onderzeeboot toe wilden varen om de dieptebom er naast te laten vallen. Dan ging men natuurlijk mee, maar de onderzeeboot ging ook. Dat had in die veertien dagen wel enig succes, want ze gingen toch voor die havenbootjes naar beneden. Een onderzeeboot, die onder water vaart, heeft verder in die tijd heel weinig snelheid. Dan heeft men weer gelegenheid om enige schepen naar buiten te brengen.

Dit waren dus de maatregelen wat de onderzeebootbestrijding betreft. We hadden nog een vliegtuig, naar ik meen de „Snip". We hadden dit vliegtuig overgenomen van de K.L.M.. Daarin hebben wij een luik laten zagen en een inrichting gefabriceerd, waardoor men met een handle een dieptebom naar buiten kon laten vallen. Dat hebben we ook geprobeerd. Dat ging goed, de dieptebom ontplofte prachtig. Het was allemaal enigszins spelgoedachtig, maar we moesten toch iets doen. Het is toch ook in die veertien dagen gebleken, dat een onderzeeboot er wel voor naar beneden ging. Zo hebben we met van alles zitten worstelen. De batterij was vrij goed, de bemanning echter matig. We hebben later nog 20 man van het Indische leger gekregen, waartoor het iets beter werd.

80743. Jonkvrouw **Wttewaall** van Stoetwegen: Hebt u weleens een onderzeeboot kunnen vernietigen met dit materiaal?

A. Neen. De Amerikanen hebben er meerdere opgegeven als vernietigd met hun vliegtuigen. Er waren in die tussentijd vliegtuigen van de Amerikanen gekomen. Ik geloof echter niet, dat ze een onderzeeboot in de veertien dagen hebben vernietigd. Later wel. Ik was toen al weg.

80744. De voorzitter: Is hiermede voldoende medegedeeld, welke maatregelen tot verdediging tegen de onderzeeboten zijn genomen?

A. Ik geloof het wel. We hadden natuurlijk ook routeringsmaatregelen, maar dat was in hoofdzaak in handen van de Engelsen. We hadden natuurlijk heel nauw contact met hen in verband met de routing van de schepen, bij het binnenkomen en wegvaren. In de dagen van die onderzeebootaanvallen was er natuurlijk wel het een en ander te doen.

80745. De Voorzitter: Wat kunt u ons nog overigens mededelen over het werkelijk aanvallen van de vijand?

A. Dit is eigenlijk de enige aanval geweest, die wij hebben gehad. Ik herinner mij nog wel enige kleine illustraties. Op een gegeven ogenblik ontvluchtten er drie gevangenen uit het kamp in Bonaire. Ik had de Gouverneur al eens gezegd, dat ik de bewaking niet zo goed vond. Dat ressorteerde eigenlijk onder de militaire politie en ook onder de procureur-generaal. Toen de gevangenen echter weg waren, moest ik inneens inspringen. Ik heb tegen de Gouverneur gezegd: „U behoeft helemaal niet bang te zijn; als ze in Venezuela komen, worden ze daar toch vastgehouden, aangezien ze daar helemaal niet op Duitsers zijn gesteld. Ik krijg ze misschien wel vóór die tijd voor u te pakken." Wij hebben snel een vliegtuig ingeschakeld en één van de patrouilleschepen. Wij hebben opdracht gegeven, te zorgen niet binnen de territoriale wateren van Venezuela te komen totdat het oorlogsschip er bij is. Enfin, dat is ook gelukt. Dan was de Gouverneur wel even erg dankbaar. Ik heb nog een

geval meegemaakt. Een commandant van een Engels oorlogsschip zat de Gouverneur uit te foeteren, zo, dat de „honden er eigenlijk geen brood van lustten". Ik was er niet bij, aangezien ik naar Aruba was. Bij mijn terugkomst hoorde ik van dit geval en zei ik tegen de Gouverneur, dat dat zo maar niet ging. Ik vroeg, of ik die Engelse commandant eens even de les mocht lezen. De heren waren aangeslagen op een stuk over *Churchill*, dat in de krant had gestaan. De Engelsen kwamen over dat stuk in de „Amigo" bij mij. Ik vertelde hun, dat ze zich daartoe tot de procureur-generaal moesten wenden. Ik ben met ze meegegaan. Het is allemaal weer in orde gekomen. Er zou een beter stuk in de krant worden geschreven en het zou door de radio worden omgeroepen. De consul was er bij aanwezig en heeft er genoeg mee genomen. Drie dagen later kwam het oorlogsschip en toen hebben de heren onder het drinken van whiskey de commandant dat verhaal verteld. Deze kwam eigenlijk bij de Gouverneur zijn beleefdheidsbezoek brengen. Hij ging tegen de Gouverneur te keer, dat het niet mooi meer was. De Gouverneur sprak niet zo heel goed Engels en liet de heer *van der Laan* komen. Dat is de procureur-generaal, een burger, die er dus heel anders over dacht dan ik. Hij was heel blij, dat hij zover was, dat hij die commandant de deur uit kreeg. Als marine-officier zag ik het anders. Het kwam niet te pas, dat de commandant van een schip van een bevriende natie de Gouverneur uitscheldt, tijdens een beleefdheidsbezoek. De commandant van de Engelse troep was ook meegegaan. Ik kende hem heel goed, een beste, brave, aardige man. De consul was toch diplomatiek ambtenaar en ik zei hem: Ik dacht, dat u in deze zaak toch drie dagen geleden volledige voldoening had gekregen en dat u daarmee ook akkoord was gegaan. Hij antwoordde: „Ja." Ik vervolgde: „Dan begrijp ik niet, dat u toelaat, dat de kolonel van dit schip bij de Gouverneur er nog eens opnieuw over begint". Bovendien bij een gelegenheid, waarvoor hij helemaal niet bij de Gouverneur kwam. Hij had aan moeten vragen, of hij daarover de Gouverneur eens mocht spreken. Hij kwam echter een beleefdheidsbezoek brengen. Ik zei: „Voor u staat de zaak slecht, als dit officieel wordt gerapporteerd." Dat zag hij ook wel in. De commandant van de troepen had er helemaal niets mee te maken. Ik was niet meegegaan, omdat ik naar Aruba moest, en het was niet nodig geacht deze reis uit te stellen. Tegen de commiindant van het schip heb ik gezegd: „Ik denk, dat u excuses moet vragen. Dat lijkt mij voor de Engelsen ook het beste, dan wordt er niets gerapporteerd." Dat is inderdaad geschied. Toen was de Gouverneur natuurlijk reuze blij en dan was ik weer een beste kerel. Blijkbaar ben ik dat nu niet meer.

80746. De Voorzitter: Hoe groot was de Nederlandse krijgsmacht op Curaçao?

A. Dat is moeilijk te zeggen, aangezien het een allegaartje was. Naar ik meen, waren er bij mijn aankomst ongeveer 350 man, van alles bij elkaar, mariniers, militieplichtigen, die waren opgeroepen. Dan was er een gedeelte V.K.C., ongeveer 150 man. Later is dat — naar ik meen — 300 manschappen geworden. Ik weet het echter niet zeker. Er waren op Curaçao ongeveer 700 à 750 Engelsen en in Aruba iets minder, 600 à 650 man. Op beide eilanden een bataljon, op Curaçao was het aantal wat groter, omdat daar de staf was gevestigd. De schutterij heeft zich ook uitgebreid. Men begon met ongeveer 200 man, maar de tweede lichte bestond al uit ongeveer 800 man. Dus dat was al 1000 man bij elkaar.

80747. De heer Fens: Hier staat, dat de heer *Wouters* in 1939 het V.K.C. heeft opgericht.

A. Ja, dat bestond al, toen ik kwam.

80748. De heer Fens: Ja, maar het V.K.C. bestond immers al lang.

A. Ja, het bestond al lang. Toen ik kwam, was *Kay Winkel* er nog altijd aan verbonden.

De heer Fens: Het V.K.C. is — naar ik meen — van het jaar 1930 of 1931.

A. Ja, het V.K.C. is echter meteen uitgebreid door meer mensen aan te nemen.

80749. Jonkvrouw **Wttewaall** van Stoetwegen: Heeft u de heer *Kasteel* nog meegemaakt?

A. Neen. Ik ben ettelijke malen bij de Gouverneur geweest, dat hij zei: „Ja kolonel, waar ik 's avonds laat nog licht zie branden, is altijd bij u en bij mij." Ik zat dus blijkbaar zo 's avonds wel te werken.

Het lijkt mij nu of ik niets heb gedaan. Het is in Curaçao niet altijd gemakkelijk, zeker niet, als er ook nog Engelsen bijzitten, die ook met de nodige eisen komen. De Gouverneur heeft daar nooit moeilijkheden mee gehad, die heb ik altijd opgevangen. Als de Engelsen b.v. zeiden, dat zij om een bepaald terrein een hek wilden hebben — we vonden het dan helemaal niet nodig — dan moest ik naar de betrokken instantie gaan en zeggen: „Kijk eens, jullie zijn onder Engelse bescherming gesteld, geef dat hek nu. Dragen jullie nu maar de kosten van f 30 000." Ik kreeg het toch maar voor elkaar. Daar behoefde de Gouverneur helemaal niet aan mee te doen. Het liep.

80750. De Voorzitter: Hebt u de indruk, dat u uit Curaçao bent weggegaan ten gevolge van de moeilijkheden met de Gouverneur?

A. Neen. Er is nog iets, dat niet eerlijk is geweest van de Gouverneur. Toen ik wist, dat Minister *Welter* zou komen, ben ik naar de Gouverneur gegaan en heb gezegd: „Ik geloof niet, dat u het bijzonder prettig vindt, dat ik hier zit, en het is mij hier ook tegengevallen. Bovendien vind ik op dit eiland weinig actie. Misschien komt de oorlog dichterbij, maar dan is het alleen buiten met onderzeeboten. Ik wil gaarne wat meer gaan doen, dus ik wil gaarne naar Engeland of naar Indië. Heeft u er bezwaar tegen? Ik vind het gek om het schriftelijk te gaan vragen, aangezien men dan altijd twee dingen krijgt. Men gaat dan vragen: Wat is er gebeurd, of: bent u bang? Als u het aan Minister *Welter* vraagt, dan vraag ik het ook, of hij in Londen wil verzoeken, of ze mij naar Indië kunnen sturen. Dan is de zaak af. Dan behoeft u niets te vragen en ik behoeft niets te vragen." Zo is het ook gebeurd. Ik heb het ook aan Minister *Welter* gevraagd. Hij had al van de Gouverneur gehoord, dat ik gaarne weg wilde. Ik zei, dat ik heel gaarne naar Indië wilde gaan, als het enigszins mogelijk was. Ik heb kort daarna ook opdracht gekregen om naar Indië te gaan. Ik was veel eerder weg geweest, als het niet zo lang had geduurd voordat kolonel *van Asbeck* kwam. Eind 1941 was het al bekend, dat ik weg zou gaan.

80751. De Voorzitter: Wanneer bent u vertrokken?

A. Uiteindelijk ben ik pas 2 Maart 1942 vertrokken. Toen wisten we in Curaçao eigenlijk nog niet, dat Java was gevallen. Ik ben op weg gegaan en heb in San Francisco nog eens orders gevraagd aan de militair attaché in Washington. Deze gaf mij de raad toch door te gaan. In Honolulu aangekomen, kon ik niet verder. Daar heb ik 13 dagen op een vliegtuig moeten wachten. Daarna heb ik weer orders gevraagd, aangezien ik toen zeker wist, dat Java niets meer was en heel Indië niet. Ik moest toch doorgaan naar Australië, waar ik verdere orders zou krijgen. In Australië aangekomen, moest ik weer terug naar Engeland.

80752. De Voorzitter: Welke functie hebt u in Engeland uitgeoefend?

A. In de eerste maanden had men geen functie voor mij. Ik heb enige keren het bureau platgelopen. Daarna heb ik zelf gesuggereerd, of er niet aan de Engelsen kon worden gevraagd of deze een functie voor mij hadden. De Engelsen hadden opgegeven, dat ze wel twee commodores bij de konvoien konden gebruiken. Daar heb ik mij toen voor opgegeven en ik ben vervolgens voor deze functie aangewezen. Iets meer dan 1½ jaar heb ik deze functie uitgeoefend. Daarna werd ik door admiraal *Termijtelen* opgebeld en deze vroeg mij: „Wil je terugkomen bij de Hollandse marine?" Toen heb ik gezegd: „Ja, dat hangt er vanaf als wat".

Al deze geschiedenissen waren er bij gekomen. Ik wist, dat men iets over Zeeland had geschreven. Ik wist, dat de Gouverneur van Curaçao ook al niet tevreden over mij was. Ik dacht bij mij zelf: „Dat is niet zo erg mooi". Ik wilde eerst weleens weten, wat men eigenlijk van plan was. Anders bleef ik maar liever gewoon als commodore bij de Engelsen varen. Ik vond het bij de Engelsen erg best. Zij waren tevreden over mij. Ik bleef dat werk veel liever door doen. Neen, zei admiraal *Termijtelen*: Je wordt commandant van de „*Heemskerck*". Dat voorstel vond ik niet gek. Er zijn ongelukkige momenten in het leven. Ik kwam bij admiraal *Termijtelen* en zei: „Het is eigenlijk vreemd, nu hoor ik, dat ik voor drie dagen naar de Middellandse zee moet gaan en dat kolonel *Harmsen*, die er op zit, toch nog die paar dagen afgelost moet worden, terwijl het schip hierheen komt en in reparatie gaat. Waarom hebben jullie het niet zo gesteld, dat ik het commando hier in Engeland overneem, terwijl het schip in reparatie komt? Dat is toch veel eenvoudiger."

De heer *Termijtelen* zei: „De admiraal wil het zo". Ik vond het eigenaardig. De heer *Harmsen* moest bij de thuisvaartclub — zoals wij dat noemden — komen. „Stelt u zich voor, dat het thuisvaren is," —

heeft de admiraal gezegd — „dan kan ik met die vent toch niet in Nederland aankomen". Die „vent" zit nu hier. U begrijpt, dat zoiets blijft zitten. Ik ben naar het schip toegegaan en ben er mede in Engeland gekomen. In Engeland kreeg ik niets anders dan tegenwerking. Na al hetgeen gepasseerd was, heb ik de hoogste marineautoriteit verdacht van de volgende redenering: Bij de Engelsen kunnen wij hem zijn nek niet omdraaien, maar we zetten hem op een schip en dan kunnen we hem wel zijn nek omdraaien. Toen heb ik een domme brief geschreven. Ik wilde haring of kuit hebben. Ik heb gevraagd of ik het vertrouwen had. Het vertrouwen had ik wel gehad, maar na het schrijven van die brief was het verloren gegaan.

80753. De **Voorzitter**: Van welke datum is die brief?

A. Dat moet ongeveer Juni. Juli 1944 zijn geweest.

Ik denk niet, dat ik die brief bij mij heb.

Eerst is die andere geschiedenis gekomen. Toen ik in Londen hoorde over de kwestie-Curaçao, heb ik de Minister een brief gestuurd en gevraagd of ik geen afschrift van die brief mocht hebben, die hij naar Curaçao had gestuurd.

80754. De **Voorzitter**: Waarom hebt u dat niet eerder gevraagd.

A. Ik heb dat in 1942 gevraagd, zodra ik van het bestaan van die brief wist.

De **Voorzitter**: U hebt het 14 November 1942 uit Dogmersfieldparc geschreven.

A. Daar heb ik toen 9 December 1942 een antwoord van de Minister over gekregen, dat volgens mij zeer onbevredigend was.

Bovendien moet ik blijkbaar altijd erg voorzichtig zijn met wat ik schrijf en mogen de andere partijen maar net schrijven, wat ze willen. Hier staat o.a.: „Intusschen heeft u thans door uw benoeming tot vice-commandore convoys bij de Britsche marine een goede gelegenheid eventueel na den oorlog opkomende aanmerkingen op het beleid in het commandement-Zeeland tijdens de oorlogsdagen te compenseren". Dus men gaat toch maar weer uit van de geschreven brief, dat ik iets te compenseren heb. Daar wordt dan maar steeds op doorgeborduurd. Toen heb ik een brief op 19 Januari 1943 geschreven.

80755. De **Voorzitter**: Is dat niet 26 Januari?

A. Ik zie hier 19 Januari staan, maar ik weet niet, of ik hem later heb ingestuurd.

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Londen 26 Januari.

A. ik schrijf daarin: „Ik geloof als u goed nagaat, dat u toch moet zeggen, dat de geheime brief, die naar den Gouverneur werd verzonden, niet op werkelijke gegevens is gebaseerd."

Ik stelde voor, die brief te niet te doen en het na de oorlog te onderzoeken. Wat is de aanleiding geweest, dat de Gouverneur mij vroeg voor een Koninklijke onderscheiding? Dit verzoek is naar de Marine gestuurd. Waarom moet Marine daarover een „rare vuile" brief schrijven? Men had net zo goed kunnen zeggen: „Gouverneur, die man vinden wij er nog niet rijp voor". Dan gaat men toch geen verdachtmakingen over die man schrijven.

In ieder geval was het antwoord niet bevredigend. Oorspronkelijk dacht ik: Dat gaat mooi, ik ga naar de „Heemskerck" toe.

Het viel mij tegen, wat ik van admiraal *Termijtelen* hoorde. Ik had eerst een heel goede chef machinekamer, de tegenwoordige schoutbij-nacht *Berk*. Ik wist, dat hij van boord zou gaan. Ik had echter met de chef-personeel besproken, de heer *Berk* niet in eens van boord te halen, want hij zat er heleniaal in en het schip moest in reparatie. Ik vroeg de heer *Berk* te laten blijven tot vlak na de beëindiging van die reparatie. Die reparatie zou oorspronkelijk maar een maand of vier duren. Het is veel langer geworden. Het gebeurde echter niet, de heer *Berk* werd toch in eens weggehaald en men stuurde mij bovendien een andere chef-machinekamer, waarvan ik wist, dat men er aan twijfelde of hij geschikt was voor overste.

Hij had het ook zelf gevoeld. Men had hem gezegd bij zijn informeren naar bevordering: „Je moet eerst chef-machinekamer spelen en daarna kunnen wij zien of je wordt bevorderd."

Daarna ben ik weer naar personele zaken gegaan en heb gezegd: „Het lijkt mij vreemd. Wij hebben hier maar weinig kruisers varen en de „Heemskerck" is een belangrijk schip. maar het zal een lastig schip worden, want jullie zeggen, dat het schip na de bevrijding niet naar Holland zal terugkeren. Het zal hier vandaan misschien even tien dagen de neus laten zien in Holland om de mensen verlof te

geven en dan weer naar Indië. Daarvoor moet ik iemand hebben, die ook het personeel in de machinekamer kan behandelen. Ik moet dus een goede chef-machinekamer hebben. Niet iemand, waarvan jullie nog niet zeker zijn of hij het kan, juist vooral in verband met omgaan met personeel." Men heeft toen de persoon in kwestie zonder meer bevorderd. Dat is erg makkelijk.

Dan kan men niets meer reclameren. Maar men schiet er niets mee op. Ik heb een eerste officier gekregen, waarvan ik wist, dat er een rapport over hem was, waarin stond, dat hij niet met de mensen om kon gaan. Men deed net of men niet wist, dat dat rapport bestond. Ik zei toen, dat ik dat rapport zelf had opgesteld. Dat wisten zij echter niet, aangezien het door een ander was ondertekend. Ik had echter zelf geholpen dit rapport op te stellen. Ik herhaalde dus, dat ik dat rapport weleens gaarne wilde zien. Het rapport kwam dan ook te voorschijn. Daar stond duidelijk in, dat die man had gefaald in zijn optreden als commandant en omgaan met de mensen. Ik voelde er niet veel voor, deze man als eerste officier op mijn schip te krijgen. Ik zei: „Dat wordt een leuk partijtje, bovendien luisteren jullie niet naar mij, als ik iets vraag." De admiraal en de chef personeel hadden gezegd, dat ze er nog even over zouden denken. Ik kwam in Liverpool aan en daar lagen alle papieren klaar, dat de man toch was aangewezen. Ze hadden er helemaal niet over gedacht; dat telegram was al weg. Ik kwam immers dezelfde dag in Liverpool aan.

Daarna heb ik die brief geschreven, dat ik wilde weten waaraan ik toe was. Ik ging liever zo weg, dan dat men zei: „We gaan langzaam maar zeker killen". Daarom leek de brief onverstandiger, dan hij is. Ik heb juist willen zeggen: „Nu moeten ze mij al dan niet vertrouwen". Het is erg goedkoop om te zeggen: „Dat vertrouwen had je vóór die tijd wel", dat ben je nu kwijt.

80756. De **Voorzitter**: Van welke datum was die laatste brief?

A. Van 1944.

80757. De **Voorzitter**: Kunt u die brief overleggen?

A. Ja. Het antwoord er op is van 3 Augustus 1944. In die brief wordt vermeld, dat ik van mijn bevel word ontheven. Men had natuurlijk het vertrouwen in mij verloren. Dat is natuurlijk erg makkelijk. De brief wordt vervolgd: „Het ligt niet in mijn voornemen u daarna voor een andere actieve plaatsing in aanmerking te brengen." Daarmee hebben ze mij dus gebracht onder een besluit tot op non-activiteitstelling, dat volgens mij alleen was ingesteld voor gepensioneerden, d.w.z. voor mensen, die waren afgekeurd. Met deze mensen had men eigenlijk van het begin af aan in de maag gezeten. Voor deze mensen was een besluit gemaakt, dat ze een zekere onderstand konden krijgen. Daarna hebben ze mij dus gepensionneerd en ik kon een onderstand vragen. Dat is ook erg prettig, wanneer men al die jaren heeft gevaren. Ik ging altijd naar Dogmersfieldparc als ik niet varende was, als ik verlof kreeg tussen de konvooiën. Ik wist, dat daar geen beheerder was. Kapitein *Lee*, die daar had gezeten, was weggegaan. Bij het Departement van Oorlog vroeg men mij: „Als jij toch niets te doen hebt, wil jij het dan op je nemen?" Door het Departement zou het mondeling worden gevraagd en ik zelf zou het schriftelijk vragen. Dat heb ik ook gedaan. Het Departement van Oorlog heeft gezegd, dat zij er wel prijs op stelden. als ik beheerder van Dogmersfieldparc werd. Met een beetje kleine wil had men kunnen zeggen: „Nu man, in ieder geval heb jij een baantje, je doet toch niet meer mee tot je in Holland bent, maar ga daar maar zitten, dan krijg je tenminste vol traktement".

Er waren in Londen heus wel mensen, kolonels, die minder deden dan ik daar in Dogmersfieldparc deed. Zij kregen toch hun volle traktement.

Af en toe heb ik met genoeg stukken van uw rapport gelezen, waarin o.a. stond, dat het beheer van Dogmersfieldparc de laatste tijd niet zo gek was geweest. Dat was de tijd, dat ik er zat. Ik heb in ieder geval getracht het zo zuinig mogelijk te doen. Daar gebeurden toen geen gekke dingen meer met dranken, zoals dat tevoren wel gebeurde. Het liep allemaal normaal.

80758. De **Voorzitter**: Heeft u verder geen functie in Engeland bekleed, zolang u in Engeland was?

A. Neen.

80759. De **Voorzitter**: Hoe is het toen in Nederland gegaan?

A. Bij aankomst in Nederland zei men mij het allereerst: Nu je gaat met pensioen, aangezien dat in de bewuste brief stond. Daarna kwam ik weer eens op het Departement. In die tussentijd ben ik in

Engeland wel een keer op audiëntie geweest bij Minister *de Booy*. Dat was eigenlijk om de volgende reden. De heer *de Batz*, een jaargenoot van mij, was hoofdinspecteur Scheepvaart geworden. Die vertelde mij, dat hij een inspecteur Scheepvaart in Antwerpen nodig had. Hij zei mij: „Als je toch niets te doen hebt, zouden ze deze functie dan niet aan jou kunnen geven? Als Marine het toestaat, wil ik je gaarne hebben”. Wij hebben het beiden aan Marine gevraagd. Ze zeiden weer: „neen”. Dat was de admiraal.

80760. De Voorzitter: Was dat admiraal *Furstner*?

A. Ja.

Ik ben bij Minister *de Booy* op audiëntie gegaan, zonder resultaat,

80761. Jonkvrouwe *Wttewaall* van *Staetwegen*: Het is net of ze geen mensen nodig hadden voor verschillende baantjes in Londen. De heer *Furstner* zou eigenlijk hebben gewild, dat u zo'n beetje duimen zat te draaien, in volle oorlogstijd. Het lijkt mij een heel wonderlijke opvatting.

A. Ja, maar hij vond waarschijnlijk, dat ik met mijn duimen in de verkeerde richting zat te draaien. Enfin, het is niet doorgegaan.

80762. De Voorzitter: Ook niet na de audiëntie?

A. Neen. Ik moet wel zeggen, dat ik de indruk had, dat Minister *de Booy* het niet prettig vond, dat het verzoek was geweigerd. Hij wilde het waarschijnlijk niet meer veranderen. Toen ik later bij de chef personeel nog eens kwam vragen, hoe het zat, of ik werd gepensionneerd, zei deze tegen mij: „Ik weet het niet, wilde je dan nog iets doen?”

Ik antwoordde: „Ja, waarom niet, vooral na dit. Ik zit er zo in, ik wil zelf nog weleens verschillende dingen uitzoeken. Als ik de dienst uit ben, gaat dat niet meer”. De chef personeel meende niet, dat de Minister enig bezwaar tegen mij had. Ik haalde de heer *Furstner* even aan, doch hij zei: „Dat heeft geen betekenis meer”. Daarna kreeg ik de uitnodiging om bij de afdeling Personeel te komen. Ik ben eerst op de demobilisatieafdeling gekomen en later heeft men mij gevraagd of ik onderhoofd Personeel wilde worden. Ik moest daarvoor naar den Haag verhuizen, dus ik wilde gaarne de zekerheid hebben, dat ik er nog een paar jaar kon blijven zitten. Mijn vlagofficiersschap was daarmede in ieder geval verkeken.

80763. De Voorzitter: Is er later nog een onderzoek naar die kwestie in Zeeland ingesteld?

A. Neen. Op 14 Maart 1947 heb ik nog eens aan de Minister gevraagd wat men eigenlijk deed. Daar heeft men zich erg makkelijk vanaf gemaakt en ik werd bij de vlagofficier-personeel geroepen. Deze deelde mij mede, dat hij niet wist of het allemaal lukte. Het moest eerst worden onderzocht. Daar had ik geen bezwaar tegen, anders had ik het niet gevraagd. Men vroeg mij of ik de zaak niet liever wilde laten rusten, aangezien ik daar toch goed zat. Zij hebben wel iets gezegd, dat ze niet ontevreden waren, maar een werkelijk uitsluitsel over Zeeland heb ik nooit gekregen. Er is ook nooit een onderzoek geweest,

80764. De Voorzitter: Dus u hebt eigenlijk nooit een genoegdoening ontvangen na de troubles op Curaçao?

A. Neen. Ik heb aan de Minister ook geschreven, dat het toch gek was, dat ik al die jaren was uitgesloten om een onderscheiding te ontvangen. Ik weet zeker, dat de Engelsen mij in Curaçao hebben voorgedragen. aangezien ik de brief, daarover handelend, zelf heb gezien. Dat zegt nog niet altijd wat. In ieder geval konden de Nederlandse autoriteiten nooit zeggen: geef die man maar een onderscheiding. Ik was immers niet geschikt voor een Hollandse onderscheiding. Dan kan men toch geen Engelse laten geven.

Jonkvrouwe *Wttewaall* van *Stoetwegen*: Wat zijn dat voor onderscheidingen, die u aan hebt?

A. Dat zijn gewone Engelse medailles, dat je hebt meegedaan aan de strijd op de Atlantische Oceaan, z.g. *Atlantic Star*, en het Engelse oorlogskruis, d.w.z. zoveel maanden deelneming aan de oorlog en ook op de Atlantische Oceaan. De andere onderscheidingen zijn niet van de oorlog.

De Voorzitter: Heeft u misschien nog iets op te merken?

A. Neen.

De Voorzitter: Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

W. VAN DEN DONKER.

ALGERA, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

FENS.

OOSTERHUIS, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 22 JUNI 1950

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, de heer van Dis en jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

EDUARD ENGLES,

oud 54 jaar, tijdelijk wonende te 's-Gravenhage, generaal-majoor der artillerie K.N.I.L.

Hij legt de eed af als getuige.

80765. De **Voorzitter**: Wij hebben reeds een groot aantal getuigen en deskundigen gehoord over de kwestie van het erewoord. De commissie stelt het op prijs om ook uw inzicht in deze zaak te vernemen. Ik vermoed, dat u wel bereid zult zijn uw gedachten hierover aan de commissie kenbaar te maken

A. Zeer zeker, Mijnheer de Voorzitter. Mag ik beginnen met de commissie er op attent te maken, dat dit op dit moment een pijnlijke aangelegenheid is, daar velen, die een hoge betrekking hebben bij de weermacht, ter sprake moeten worden gebracht. Ik doe dit natuurlijk alleen onder de ogen van de commissie.

De **Voorzitter**: Dat wil zeggen: datgene, wat u hier vertelt, wordt opgenomen en gepubliceerd. U mag echter voor de commissie alles zeggen.

A. Ja zeker, Mijnheer de Voorzitter. Ik heb over deze **erewoordskwestie** onmiddellijk na mijn krijgsgevangenschap in Juli 1945, nadat ik voor de Minister van Oorlog en de Minister van Overzeese Gebiedsdelen rapporten heb opgemaakt en ingediend, een memorandum geschreven aan de Minister-President van het toenmalige Kabinet. In dit memorandum heb ik mijn mening over deze kwestie neergelegd. Dat was toen mijn mening en dat is het op het ogenblik nog. Ik heb dat memorandum samengesteld, omdat ik deze kwestie zo belangrijk vond en nog vind.

De **Voorzitter**: Dat memorandum is in ons bezit.

A. Op verzoek van generaal **Boerstra** heb ik dit in afschrift naar Nederland gestuurd. Vanzelfsprekend heb ik toentertijd ook een afschrift van dit memorandum toegezonden aan de Ministers van Oorlog en van Overzeese Gebiedsdelen. Ik heb daar echter nimmer een antwoord op gekregen. Bij een ontmoeting met de heer **Schermerhorn** op een van de recepties in Batavia heeft de heer **Schermerhorn** mij medegedeeld — vragende, of ik dezelfde kolonel **Engles** was, die dat memorandum had opgemaakt, waarop ik bevestigend heb geantwoord —, dat hij natuurlijk mijn memorandum had gelezen, dat het goed in elkaar zat en dat er geen speld was tussen te krijgen, maar dat men het met het oog op de consequenties niet in behandeling heeft willen nemen. Hij heeft mij toen ook gezegd, dat de toenmalige Minister **Meynen** opdracht had om mij hierover schriftelijk dan wel mondeling van antwoord te dienen.

80766. De **Voorzitter**: Moet de klemtoon op mondeling vallen?

A. Ja, mondeling. Ik heb er echter niets over gehoord, ook niet schriftelijk. Na de capitulatie van Duitsland, voordat ik uit Nederland naar Indonesië was teruggekeerd, heb ik een gesprek gehad met de toenmalige Minister **Meynen**. Dit gesprek was helemaal niet als gevolg van dit memorandum ontstaan, maar wel was het een gevolg van een gesprek, dat ik heb gehad met de toenmalige luitenant-generaal **van Voorst tot Voorst**, die was benoemd tot hoofd van de Zuiverings-

commissie en met wie ik over deze erewoordskwestie een onderhoud heb gehad. Dit gesprek heeft generaal **van Voorst tot Voorst** overtuigd van de juistheid van mijn standpunt en ook van het feit, dat wij geen ander standpunt hadden kunnen innemen. Generaal **van Voorst tot Voorst** is daarop met mij naar de Zuiveringscommissie gegaan, die in plenaire zitting bijeen was, om mij in de gelegenheid te stellen tegenover die commissie mijn mening uiteen te zetten, hetgeen ik heb gedaan. Ik heb van de heren verschillende vragen te beantwoorden gekregen, waarop ik in de geest, zoals in dit memorandum beschreven, heb geantwoord. Daarbij heb ik de stellige indruk gekregen, ja, ik was er van overtuigd, dat de hele commissie het met mij eens was, met uitzondering misschien van de toenmalige kapitein mr. **van Andel**, die mij ten sterkste trachtte te bestrijden. Na dit debat voor de Zuiveringscommissie heeft generaal **van Voorst tot Voorst** mij verzocht, mijn mening ook tegenover de Minister van Oorlog uiteen te zetten. Uiteraard heb ik dat natuurlijk aanvaard en kort daarop werd ik dan ook bij de Minister van Oorlog ontboden. Wij hebben uiteraard een gesprek gevoerd over de erewoordskwestie, waarbij wij diametraal tegenover elkaar stonden. Ik heb daar nooit publiciteit aan gegeven, omdat de Minister van Oorlog mij na dat gesprek, hetwelk, als ik mij goed herinner, goed anderhalf uur heeft geduurd, heeft verzocht die hele kwestie maar vertrouwelijk te houden, waarmee ik heb ingestemd en waaraan ik mij ook heb gehouden. Er hebben zich toen nl. heftige disputen ontsponnen, welke ik heb beëindigd met te zeggen, dat ik het verder niet ter zake dienende vond, aangezien ik de Minister toch niet kon overtuigen, maar dat ik er zeker van was, dat, wanneer ik de mening van de Minister van Oorlog zou publiceren, hij geen 24 uur meer op zijn stoel zou blijven. Voor deze commissie meen ik echter, dat die belofte van vertrouwelijkheid als opgeheven kan worden beschouwd. Ik voel mij wel verplicht hierover te spreken en ik geloof ook, dat het de bedoeling van deze commissie is.

De **Voorzitter**: Ik laat dat in eerste instantie aan u over.

A. Ik heb indertijd Minister **Meynen** beloofd, daar verder niet over te spreken. Ik heb nog geen gelegenheid gehad de heer **Meynen** te vragen deze belofte op te heffen, zodat ik het aan u overlaat, of u mij daar wel of niet over wilt vragen.

80767. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Heeft het iets met deze zaak te maken?

A. Ja, rechtstreeks.

80768. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: U behoeft hier niet te zeggen, wat het standpunt van Minister **Meynen** hierin is geweest, want dat kunnen wij aan de heer **Meynen** rechtstreeks vragen. U kunt uw standpunt mededelen, wanneer wij u daarnaar vragen. Het doet hier niets ter zake of u daarover ruzie met de heer **Meynen** hebt gehad. U moet zelf beoordelen of u aan die belofte bent gebonden ten aanzien van die discussie daarover.

A. Dan moet ik daar niet over spreken. Mijn mening staat hier in dit memorandum. Onder alle omstandigheden heb ik daaraan vastgehouden. Ik hoef daaraan niets toe te voegen.

80769. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Ja, maar het is toch weer iets anders, of u iets in een memorandum zet of dat u het hier onder ede verklaart. Het gesproken woord is altijd weer enigszins anders en het is mogelijk, dat wij daarna aanleiding vinden u nog enige vragen te stellen.

A. Ik wijk niet graag van dat memorandum af en daarom wil ik u dat wel voorlezen, wanneer u het gesproken woord wilt hebben.

80770. De **Voorzitter**: Ik heb u zojuist reeds gezegd, dat dit memorandum in ons bezit is, maar zoals het hier ligt, is het niet onder ede verklaard. Ik zou er wel prijs op stellen, wanneer u dat memorandum voor ons voorlas. U zoudt het kunnen voorlezen en aan de hand van het voorgelezene uw opmerkingen er aan toevoegen.

A. Om te beginnen, Mijnheer de Voorzitter, heb ik mij altijd op het standpunt gesteld, dat wij als beroepsmilitair maar één standpunt kunnen innemen en dat is: in de oorlog trouw aan de Koningin en aan de Regering te zijn en in een oorlog aan het front te staan. Er kunnen zich natuurlijk omstandigheden voordoen, die ons daartoe niet in staat stellen, b.v. wanneer wij gewond zijn en in een hospitaal liggen of wanneer wij ons in krijgsgevangenschap bevinden, enz.

80771. De Voorzitter: U gebruikt daar de uitdrukking: trouw aan de Koningin. Daarbij doelt u waarschijnlijk op de eed van trouw aan de Koningin. Is naar uw mening de erewoordverklaring, zoals deze indertijd is geformuleerd, in strijd met de eed van trouw aan de Koningin?

A. Absoluut.

80772. De Voorzitter: Kunt u ook de grond aangeven, waarop uw mening rust?

A. In krijgsgevangenschap zijnde, heb ik een commissie ingesteld om de kwestie van de erewoordverklaring te bezien en na te gaan, wat er in Nederland is gebeurd. De uitslagen van deze commissie zijn samengevat in een zogenaamd „Verslag Commissie-Mojet”, aangevende o.m. de redenen, waarom wij hebben geweigerd de verklaring op erewoord te tekenen, luidende:

„1. Wij zijn officier, d.w.z. de dragers van het gezag in de weermacht, welke deelen in dienst van de Regeering belast zijn met de verdediging van ons grondgebied tegen een mogelijke binnenlandsche of buitenlandsche bedreiging. Dit geldt niet alleen voor Nederland, doch voor het geheele Rijk. Als zoodanig zijn wij gehouden strikt de bevelen te volgen van de wettige Regeering. Zoolang deze Regeering nog bestaat, staan wij in haar dienst en zijn haar vijanden onze vijanden.

2. Vorenbedoelde trouw aan de Regeering hebben wij bezegeld door onzen officierseed, welke aanvangt met het zweren van trouw aan ons Staatshoofd, de Koningin. Deze officierseed is gelijkloidend voor alle deelen van de weermacht en geldt uiteraard voor alle deelen van het Rijk. Zoolang de Koningin (en dus de wettige Regeering) blijft doorstrijden, moeten wij aan Haar zijde blijven staan; dat eischen zoowel de officierseed als de officierseer: dat is plicht van ieder officier.”

Kort na de capitulatie heeft de Koningin vanuit Engeland per radio bekendgemaakt, dat Zij de oorlog zou voortzetten. Op deze mededeling van de Koningin stond bij ons vast, dat wij als officier niet gewettigd waren om op wat voor verklaring van de Duitsers ook ons op de plaats rust te stellen, terwijl Onze Koningin met de uitgeweken krijgsmachtonderdelen de oorlog voortzette.

80773. De Voorzitter: In het feit van de voorzetting van de oorlog door de Koningin ligt naar uw mening dus de reden voor het in strijd zijn met de eed van trouw aan de Koningin van de erewoordverklaring?

A. Niet alléén daarin, maar het spreekt des te duidelijker daarin. De Koningin heeft gezegd, dat Zij de oorlog zou voortzetten.

„3. Indien de wettige Regeering buiten staat geraakt, haar functie over een deel van het Rijk uit te oefenen, dan zijn de officieren in dat Rijksdeel gehouden de bevelen op te volgen van haar gemachtigde, i.c. den O.L.Z. Is het ook hem niet meer mogelijk zijn invloed te doen gelden, dan is het plicht van den officier te handelen in den geest van hetgeen de wettige Regeering of haar gemachtigde zou hebben gewenscht.

4. De bekende verklaring op erewoord eischte van ons het afzien van alle handelingen, direct of indirect gericht tegen het Deutsche Rijk. Zij ontnam ons hierdoor alle mogelijkheden daadwerkelijk onze Koningin en de Regeering te blijven steunen in den strijd tegen den vijand. Het teekenen van die verklaring zou dus strijdig zijn geweest met den officierseed en dus met de officierseer, tenzij de Koningin zulks van ons verlangd zou hebben.”

Ik weet niet of u bekend bent met wat die Duitse verklaring inhoud.

De Voorzitter: Dat is ons bekend.

A. „5. De Buitengewone omstandigheden, veroorzaakt door het uitwijken van de Koningin met Haar Regeering, de algeheele overdracht van de Regeeringsbevoegdheden aan den O.L.Z. en de daarop gevolgde capitulatie van een deel van de weermacht, noopten ons onze houding geheel te richten naar die van den

O.L.Z. Zou hij, sprekende in naam van de Koningin, verklaard hebben, dat het teekenen van de verklaring niet in strijd zou zijn met den officierseed, dan zou zulks voor ons aanvaardbaar zijn geweest.

6. De O.L.Z. heeft zich over het al dan niet toelaatbare van het teekenen niet officieel uitgesproken, hoewel dit door hem was toegezegd. Bekend is, dat hij zich zoo lang mogelijk heeft verzet tegen de voorstanders van het teekenen. Tenslotte is hem de gelegenheid ontnomen zijn meening officieel kenbaar te maken.”

De O.L.Z. is, zoals u weet, gearresteerd en in krijgsgevangenschap gebracht.

80774. De Voorzitter: Dit zijn dus de conclusies van de commissie-Mojet?

A. Ja. Er zijn er nog meer.

80775. De Voorzitter: Ik wilde nog even terugkomen op mijn vraag, in hoeverre de erewoordverklaring naar uw mening in strijd was met de eed van trouw aan de Koningin. U hebt daarop geantwoord, door enkele gedeelten te citeren uit het rapport-Mojet.

A. Ja. Dat was de mening van onze gehele groep, met mij aan het hoofd.

80776. De Voorzitter: Wilt u nu verder gaan met uw memorandum? Dit was een uitstapje om duidelijk te maken, dat de erewoordverklaring naar uw mening in strijd was met de eed van trouw aan de Koningin.

A. Die erewoordverklaring werd dus door de Duitsers aan het beroepspersoneel gevraagd om het in de gelegenheid te stellen de daadwerkelijke krijgsgevangenschap te ontgaan.

„Hoewel door Zijne Excellentie den O.L.Z. en de betrokken Deutsche militaire instantie geen overeenstemming bereikt kon worden omtrent de formulering van den tekst der verklaring, en de O.L.Z., tegelijk met de beide generaals baronnen van Voorst tot Voorst, in hechtenis werd genomen vóórdat hij zijn meening over de uiteindelijke formulering bekend kon stellen, meende de overgrote meerderheid van de officieren de zoo juist vermelde verklaring wel te kunnen onderteekenen.

Slechts een groep van een 70-tal officieren, waarbij enkele cadetten en een stoker 2e klasse der Koninklijke marine, achtte een dergelijke verklaring onaanvaardbaar en weigerde derhalve haar te onderteekenen, weshalve zij onmiddellijk naar krijgsgevangenenkampen in Duitschland werden weggevoerd.”

Hoe in de geschiedenis een dergelijke erewoordverklaring wordt aangeslagen, kan men vinden in het boek van de toenmalige kapitein Uyterschout: „Beknopt overzicht van de belangrijkste gebeurtenissen uit de Nederlandsche krijgsgeschiedenis van 1568 tot heden.” Daarin staat:

„Na de capitulatie van de Citadel van Antwerpen bood de Fransche generaal Gérard aan generaal Chassé en zijn troepen vrijen aftocht aan op voorwaarde, dat de bezetting op haar woord van eer beloofde, bij het voortduren der vijandelijkheden tegen Frankrijk en België de wapens niet meer te voeren.”

Op blz. 398 van zijn werk zegt kapitein Uyterschout zelf:

„Generaal Chassé wees dit aanbod af en trok liever in Fransche krijgsgevangenschap dan de Nederlandsche krijgsmanseer te bezedelen.”

De Voorzitter: Leest u op het ogenblik uit uw memorandum voor?

A. Neen, ik noem u een voorbeeld, dat ik uit dit boek heb gehaald om u te laten zien, hoe het tekenen van een dergelijke erewoordverklaring in de geschiedenis werd aangeslagen. Ik geef hier een ander voorbeeld van recenter datum, en wel in de door de Regering-Pétain uitgevaardigde wet van 12 December 1941, no. 581. In artikel 2 van die wet staat:

Le 3e alinéa 235 du Code de justice militaire pour l'armée de terre est abrogé et remplacé par les dispositions suivantes.

Est puni d'une peine de 3 à 5 ans d'emprisonnement tout militaire français ou au service de la France, tombé au pouvoir de l'ennemi, qui sous la condition de ne plus porter les armes contre lui, a obtenu sa liberté, en dehors de tout consentement exprès

ou tacite du gouvernement français. Si le coupable est officier, il subira, en outre la destitution. Dans tous les cas la privation des droits civils et de famille sera prononcée."

Dat zijn dus uitspraken over een invrijheidstelling op erewoord.

80777. Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: Heeft generaal Pétain nogal autoriteit na 1941?

A. Dat zeg ik niet. Ik geef geen oordeel over generaal Pétain; ik citeer alleen de Franse wet, die in 1941 is afgekondigd, en waarin uitspraak werd gedaan over vrijlating van krijgsgevangenen op erewoord. Alles, wat omtrent deze erewoordverklaring te doen is geweest, alsmede de gevoelens van mijn groep te dezen aanzien, heb ik als oudste samengevat in een verslag, hetwelk ik heb overgelegd.

„In bewaakte krijgsgevangenschap werd het ons meer en meer duidelijk, dat een militair, en zeker een beroepsofficier, zich door een erewoordverklaring van zoo verre strekking als ons werd voorgelegd, niet uit de verdere oorlogvoering mag laten uitschakelen. Hij behoort aan het front en alleen verwonding of verblijf in krijgsgevangenschap — bewaakt — mag hem daarvoor een beletsel zijn. In het laatste geval rust op hem de plicht om, met gebruikmaking van alle middelen, den soldaat waardig, zoo spoedig mogelijk te ontvluchten en zich bij zijn eigen krijgsmacht te melden voor den dienst aan het front."

In krijgsgevangenschap zijnde, heb ik een organisatie gesticht en mijn medekrijgsgevangenen gelast om bij elke ontvluchting alle hulp te verlenen, die de vluchteling nodig heeft.

„Deze opvattingen werden later ook door vele officieren, die de verklaring wel hadden geteekend, als juist erkend, onder openhartige mededeeling, dat zij verkeerd hadden gehandeld en derhalve ook verwachtten, dat de Regeering hen hiervoor ter verantwoording zou roepen. Vele anderen daarentegen bleven de meening huldigen, dat de erewoordverklaring van Juli 1940 wel aanvaardbaar was, terwijl een groot deel van hen zelfs bereid was om, indien hun wederom een soortgelijke verklaring zou worden voorgelegd, hun handteekering daaronder te stellen.

Aan gezien een duidelijke, vastberaden en vooral consequente leiding op dit gebied ontbrak, ontstond door deze volkomen tegen gestelde meeningen een moreele verwarring, waaraan uiteraard de meest ongewenschte, den geest en de discipline van het officierskorps ondermijnende gevolgen waren verbonden.

Aan deze moreele verwarring is het te wijten, dat een actie van den kapitein van den Generalen Staf van de K.L., *Uyterschout*, om door het wederom teekenen van de erewoordverklaring in de gelegenheid te worden gesteld naar Nederland terug te keeren, en aldaar zelfs loyaal met de Duitse bezettende overheid samen te werken, zulk een goeden voedingsbodem kon vinden."

80778. De Voorzitter: Had die erewoordverklaring dezelfde tekst?

A. Ja.

„Deze misstanden heb ik gemeld aan Zijne Excellentie den Minister van Oorlog in mijn geheim verslag over de gedragingen van medekrijgsgevangenen dd. 29 Juni 1945."

80779. De Voorzitter: Dat verslag is ook in ons bezit. Als Bijlage II is daaraan toegevoegd een lijst van aanhangers. Is die lijst juist?

A. Voor zover ik mij herinner, ja.

Ik heb dat natuurlijk niet aan ieder afzonderlijk gevraagd, maar die lijst is mij door een der officieren ter hand gesteld, die zelf bij die beweging was betrokken.

80780. De Voorzitter: De mogelijkheid bestaat dus, dat u die lijst onjuist is overgebracht.

A. Dat wil ik helemaal niet ontkennen.

80781. De Voorzitter: Het gaat er natuurlijk om, van welke kracht die lijst is. Kan men nu zonder meer aannemen, dat al deze mensen aanhangers waren van de beweging-*Uyterschout*?

A. Die lijst is mij door een der officieren van die beweging zelf overhandigd, met de mededeeling, dat deze mensen daaraan hebben meegeedaan.

De Nederlandse kampeiding heeft wel getracht die beweging te stuiten, toen kapitein Uyterschout moeite deed haar uit te breiden,

maar zij had reeds zoveel beroering gebracht, dat nog vele maanden daarna die beweging is blijven doorwerken, waardoor de gemoederen verhit zijn geworden.

„Deze bestaande onzekerheid over een en ander werd nog vermeerderd door geruchten, dat de toenmalige Regeering te Londen de diensten van officieren, die onder verbreking van hun erewoord uit het bezette gebied waren ontvlucht, had aanvaard, in hun rang hersteld en zelfs had bevorderd, zoodat ook bij de officieren van mijn groep eenige twijfel ontstond over de juistheid van het door hen ingenomen standpunt en de waardeering daaromtrent van de zijde van de Regeering.

Dezen twijfel heb ik indertijd weten te veronzijdigen door te wijzen op artikel 10 van het Reglement betreffende de wetten en gebruiken van den oorlog te land (Haagsch Verdrag van 18 October 1907), waarin vermeld staat, dat de krijgsgevangenen, die op hun erewoord in vrijheid worden gesteld, gehouden zijn „onder verband van hun persoonlijke eer, met de meeste nauwgezetheid, zoo tegenover hun eigen Regeering, als tegenover de Regeering, die hen heeft gevangengenomen, de verplichtingen te vervullen, die zij op zich hebben genomen. Hun eigen Regeering is alsdan gehouden van hen generlei dienst te vorderen of aan te nemen, strijdig met het gegeven woord."

80782. De Voorzitter: Is u de motivering bekend van de Regeering in Londen?

A. Men heeft verschillende motiveringen naar voren gebracht, o.a. dat de krijgsgevangenen, op het moment, waarop de verklaring van hen werd gevraagd, geen krijgsgevangenen meer waren.

80783. De Voorzitter: Dat was de motivering van Minister Meynen van na de bevrijding, maar ik bedoel hier de motivering van de Regeering in Londen.

A. Ja, die motivering is van Londen gekomen; het is de mening van Londense zijde.

80784. De Voorzitter: Ik geloof, dat u zich vergist. Dit was speciaal de mening van Minister Meynen. In een brief van 3 Juli 1945 heeft Minister Meynen aan luitenant-generaal *Boerstra* geschreven, dat artikel 10 van het Haags Verdrag op de betrokken officieren niet van toepassing is, daar zij, die op 15 Juli 1940 de erewoordverklaring tekenden, op dat ogenblik, na hun invrijheidstelling door de Fuhrer van het Duitse Rijk, geen krijgsgevangenen meer waren. Die Erlass van de Fuhrer had volgens deze brief niet alleen betrekking op de officieren, die daadwerkelijk in Duitsland krijgsgevangen waren, maar op de gehele Nederlandse krijgsmacht. Zo is men tot de constructie gekomen, dat artikel 10 van het Haags Verdrag niet van toepassing was, omdat men niet meer met krijgsgevangenen te maken had. Dit is echter speciaal de opvatting geweest van de Minister van Oorlog in 1945.

A. Dat was ook de opvatting in Engeland.

80785. De Voorzitter: De Londense opvatting — en dat was ook het standpunt van de Minister van Defensie, Minister *Dijxhoorn* — was, dat er in Nederland geen wettelijke bepaling bestond, die de officieren toestond hun erewoord aan de vijand te geven. Volkenrechtelijk beschouwd hadden de Duitsers dus niet het recht die verklaring te vragen. De Ministerraad was daarom van oordeel, dat aan de invrijheidstelling op erewoord van Nederlandse officieren, die de verklaring hadden getekend, elke volkenrechtelijke basis ontbrak en dat de Regeering daarom ten aanzien van die officieren geen enkele verplichting, zoals in de tweede alinea van artikel 10 van het Haags Verdrag bedoeld, op zich kon nemen. De volkenrechtelijke basis wordt hier dus ontkend, niet zozeer omdat er verschil van mening bestaat of er nu wel of geen krijgsgevangenen waren, maar omdat de Duitsers niet het recht hadden zo'n verklaring te vragen. Deze motivering is weer heel anders dan die, welke Minister Meynen daaraan heeft gegeven.

A. Ik was zover nog niet gekomen, Mijnheer de Voorzitter, maar die inotivering wist ik ook. Beide motiveringen zijn echter verworpen. De officieren, die hebben getekend, hebben nooit aan die motiveringen gedacht. Zij hebben zich altijd als krijgsgevangenen beschouwd, dat kan ik u wel verzekeren. Het is zelfs niet in hun gedachte opgekomen om te denken, dat artikel 10 niet van toepassing zou zijn. Hoe men in Engeland is kunnen komen tot een dergelijke spitsvondige uitlegging van artikel 10 van het Haags Verdrag, is mij een raadsel.

80786. De Voorzitter: In Engeland ging men uit van de stelling, dat er in Nederland geen enkele wettelijke bepaling was, die de officieren toestond een erewoord aan de vijand te geven.

A. Dat is ook niet verboden. Dat is in geen enkel artikel verboden.

80787. De Voorzitter: In punt 635 van het Velddienstvoorschrift wordt over het erewoord gesproken en dit is toen opgevat als een toelating van het erewoord.

A. Maar het feit, dat een internationaal verdrag als dit door ons werd aanvaard, is toch ern aanwijzing, dat dit erewoord toch wel is toegestaan.

80788. De Voorzitter: Er staat: Indien de wetten van het land zulks veroorloven. Is dat Velddienstvoorschrift naar uw mening een wet?

A. Ik weet niet, of dit wettelijk is vastgesteld. Dat laat ik in het midden. Onze voorschriften zijn toch wel bij Koninklijk besluit vastgesteld.

80789. De Voorzitter: U bent dus in ieder geval van oordeel, dat het wel was toegestaan een erewoord af te geven.

A. Pertinent, Mijnheer de Voorzitter. In het betrokken voorschrift van het Indische leger is in een noot van he: Departement vermeld, dat het de officieren is verboden een erewoord af te geven. Wanneer het niet eerst was toegestaan, kan het later niet verboden worden. Deze voorschriften waren in Nederland ook brkend. De Nederlandse Regering heeft daar nooit aanstoot aan genomen.

80790. De Voorzitter: Dat reglement, dat u nu aanhaalt, gold alleen voor het K.N.I.L., en het Velddienstvoorschrift heeft voor de Koninklijke landmacht gegolden. Dat hoeft nog niet met elkaar te corresponderen. In elk geval was het aan de Indische officieren verboden; later is dit verbod echter door de secretaris-generaal opgeheven, omdat de gedetacheerde K.N.I.L.-officieren practisch in dezelfde positie verkeerden als de officieren van de Koninklijke landmacht.

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter.

80791. De Voorzitter: In zoverre was de situatie voor de K.N.I.L.-officieren misschien iets duidelijker.

A. In ieder geval zó duidelijk, dat.....

80792. De Voorzitter: Er is een verklaring gegeven van de omstandigheid, dat het voor het K.N.I.L. was verboden om een erewoordverklaring af te geven, en wel om een speciale reden, die niet gold voor de Koninklijke landmacht. Een getuige, die hierover heeft gesproken, heeft namelijk gezegd, dat die bepaling speciaal in het leven was geroepen in verband met wat zij „de inlandse vijand" noemden, omdat men niet wenste, dat de Nederlandse officieren zich tegenover de inlandse vijand zouden binden. Is dat de oorsprong van het verbod voor de K.N.I.L.-officieren?

A. Dat kàn het zijn.

80793. De Voorzitter: U weet dat dus niet?

A. Neen, de oorsprong hiervan weet ik niet.

80794. De Voorzitter: U acht dit toch niet onmogelijk?

A. Neen, ik acht dit zeker niet onmogelijk.

80795. De Voorzitter: Daaruit zou verklaard kunnen worden, dat er verschil bestond tussen het K.N.I.L. en de Koninklijke landmacht.

A. Ik weet niet, in hoeverre het erewoord ter sprake is gekomen bij de Japanse bezetting. Ik wil mij daar dan ook helemaal niet over uitspreken. Ik weet wel, dat er in sommige kampen een erewoord is gevraagd. Ik ben in deze kwestie niet volkomen thuis en laat dus in het midden, wat de werkelijke motieven hiervoor waren.

80796. De Voorzitter: Dat houdt trouwens ook geen verband hiermee.

A. Neen. Onze wet verbiedt dus zeer zeker geen vrijstelling van krijgsgévangenschap op erewoord.

80797. De Voorzitter: Is daarmee ook alles gezegd omtrent de eventuele inhoud van het erewoord? Ik kan mij indenken, dat niemand er bezwaar tegen kan maken, dat men een bepaald erewoord afgeeft, zoals u misschien wel hebt afgegeven en generaal *Winkelman* ook, maar wat denkt u van het afgeven van een erewoord van zo ver gaande strekking?

A. Dat gaat natuurlijk niet.

80798. De Voorzitter: Wanneer er in de Nederlandse wetgeving van een erewoord sprake was, zweefde daarbij dan een bepaalde inhoud van erewoord voor de geest? Of gold dit voor elk erewoord, van welke ver gaande strekking dan ook?

A. Daar heeft men zich in de voorschriften niet over uitgelaten.

80799. De Voorzitter: Men zou wellicht uit de geschiedenis van dit voorschrift iets kunnen halen.

A. Ja.

80800. De Voorzitter: Is u niet bekend, of dit het geval is geweest?

A. Ne-n, dat is mij niet bekend. In ieder geval was het in Nederland zo, dat men ons uitschakelde uit de oorlogvoering. Dat heeft ons tegen de borst gestuit.

80801. De Voorzitter: U las zojuist een gedeelte uit uw memorandum voor, dat wees op artikel 10 van het Haags Reglement.

A. Onder verwijzing naar de toespraak van Zijne Excellentie de Minister van Buitenlandse Zaken, mr. *van Kleffens*, heb ik de jongere officieren moreel overeind kunnen houden, al die jaren door, want wij hebben vijf jaar in krijgsgévangenschap gezeten, waarvan twee jaar in een strafkamp. Ik weet niet, of het u iets zegt, een strafkamp: maar ik kan u vertellen, dat de binnenplaats van dat strafkamp in omtrek niet meer dan 120 pas groot was en wij in een kasteel met 600 mensen moesten leven. Dat zal u genoeg zeggen.

De Voorzitter: Ik weet wel zo'n beetje, wat het is, want ik ben in Buchenwald geweest.

A. Ik weet niet, wat de ruimte in Buchenwald was, maar een binnenplaats van 120 pas is in ieder geval niet groot. Ik heb in dat kamp dan ook een erewoord toegestaan voor wandelingen om het moreel en de gezondheid op te houden.

80802. De Voorzitter: Dat was dus waarschijnlijk een erewoord om niet te ontsnappen.

☛ Ja, en zelfs niets te doen, wat een ontsnapping zou kunnen vergemakkelijken, dus bijv. geen verkenningen te doen tijdens een wandeling. Zover was dat doorgetrokken.

Minister *van Kleffens* had dus een rede gehouden, waarin hij verklaarde, dat Nederland de oorlog voortzette, o.m. voor de handhaving en het nakomen van het internationale en nationale woord.

In de loop van de jaren heb ik van verschillende zijden diverse meningen over onze houding gehoord, en ik heb de drie voornaamste in dit memorandum verzameld. Een uitspraak van H.M. de Koningin, die wij in code van de Engelse kameraden in ons strafkamp binnenkregen, luidde: „Dutch Queen thanks her officers for loyal message, seiids best wishes and assurance, that their patience and endurance will be rewarded." Wij zijn door de bevrijding en door de overwinning van de geallieerden ook ruimschoots beloond geworden.

„In 1941 werd door de toenmalige Regeering in Londen getuigd, dat zij het standpunt en het gedrag der naar Duitschland in krijgsgévangenschap gegane officieren ten zeerste loofde en in de hoogste mate waardeerde, welke getuigenis ons via particuliere correspondentie bereikte."

Deze correspondentie bereikte ons via de Engelsen, want wij waren in krijgsgévangenschap o.m. met Engelse officieren samen.

„In een aan mij persoonlijk gericht brief schreef de Commandant van het K.N.I.L., de luitenant-generaal *van Oyen*, o.m. dat de officieren van mijn groep den weg hadden gekozen, dien hij van ons had verwacht.

Door al het bovenstaande was ik dan ook vast overtuigd, dat de Regeering streng aan de richtlijnen, neergelegd in voren genoemd Haagsch Verdrag, zou vasthouden, ter waarborging van de heiligheid van verdragen en van de trouw aan het gegeven woord, van welke overtuiging ik vooral tegenover de jongere

officiëren meermalen heb doen blijken om hun steun te geven bij het voortschrijden op den eenmaal door hen ingeslagen weg.

Na mijn terugkeer uit krijgsgevangenschap in het vaderland vernam ik evenwel, dat de toenmalige Regeering te Londen inderdaad officieren, die met verbreking van het door hen gegeven woord uit het door den vijand bezette gebied ontvluchtten, in dienst heeft genomen, hen in vele gevallen zelfs heeft bevorderd en tot op heden heeft gehandhaafd. Bovendien heeft zij, tegen de voorwaarden van de eerewoordverklaring in, officieren, die zich op eerewoord op vrije voeten bevonden in bevrijde gedeelten van Nederland, vóór de algehele capitulatie van Duitschland weder in dienst genomen en bevorderd. Onder hen bevinden zich zelfs officieren, die in krijgsgevangenschap voor de tweede maal een verklaring op eerewoord hebben geteekend, omdat zij zoo genaamd te ziek waren om de krijgsgevangenschap te doorstaan en waarvan eenigen thans zelfs leidende functies bekleeden."

80803. De Voorzitter: Kunt u daarvan voorbeelden noemen?

A. Generaal van Nijnatten, die uit krijgsgevangenschap naar het vaderland is teruggegaan, omdat hij te zwak was; hij was echter sterk genoeg om in het vaderland zijn woord te breken en illegaal werk te gaan doen. Wat voor illegaal werk hij heeft gedaan, weet ik niet, maar hij zou o.m. de O.D. hebben gecommandeerd. Met generaal van Nijnatten zovele anderen, die het erewoord hebben gebroken. Een erewoord is een erewoord. Het is mij heiliger dan mijn eigen leven. Wanneer men die opvatting niet is toegedaan, en wanneer men alleen maar zoals de Duitsers denkt, dat het doel de middelen heiligt, dan kan ik zo iemand dat niet bijbrengen.

Ik kan u nog meer voorbeelden, geven, maar u weet ze misschien net zo goed als ik.

80804. De Voorzitter: Ik zou nog wel een paar namen van u willen horen.

A. Er zijn er verschillenden, die uit krijgsgevangenschap zijn teruggekeerd onder tekening van een tweede verklaring wegens ziekte, die echter later, vóór de algehele capitulatie van Duitsland, zijn ingezet in verschillende diensten, rechtstreeks gericht tegen het Duitse leger.

80805. De Voorzitter: Weet u ook, welke opvatting de Regering na de bevrijding heeft gehuldigd?

A. Neen.

80805. De Voorzitter: Ik heb zo juist een gedeelte geciteerd uit de brief van Minister Meynen. U weet waarschijnlijk ook wel, wat die brief behelsde ten aanzien van deze officieren?

A. Ja, dat zij goed werk hebben verricht voor de illegaliteit, enzovoort.

80807. De Voorzitter:

„Door de sindsdien gevolgde onvoorwaardelijke capitulatie van Duitschland en de daaruit voortvloeiende beëindiging van den oorlog tegen dien Staat zijn de ambtshandelingen van evengenoemde groep officieren niet meer als tegen dien Staat gericht te beschouwen."

Gezien de geschiedenis van aeze zaak, gold dat ook voor de officieren, die reeds vóór de capitulatie in dienst waren genomen; dit heeft dus gewerkt met terugwerkende kracht.

A. Mag ik u even opmerken, Mijnheer de Voorzitter: Dat u een dergelijke mening onderschrijft.....

De Voorzitter: Ik geloof niet, dat wij nu reeds in een stadium verkeren, waarin de commissie of de voorzitter een uitspraak doet. Wij verzamelen op het oogenblik materiaal; wij horen mensen.

A. Ik vraag geen uitspraak van deze commissie. Ik vraag uw uitspraak als mens!

De Voorzitter: Ik geloof niet, dat men dit onderscheid op het oogenblik mag maken!

A. Ik verwerp deze uiteenzetting.

Een erewoord, dat geldt tot het einde van de vijandelijkheden, kan toch zeker niet teniet worden gedaan vóór de capitulatie.

Ik heb dat ook in mijn memorandum gezet.

Ik kan u nog een voorbeeld noemen van een officier, die moest worden geopereerd, omdat de dokter meende, dat hij kanker had, en aangezien de operatie in het kamp niet kon worden uitgevoerd, zou hij naar Nederland moeten worden getransporteerd, doch hij heeft zulks geweigerd en verkoos zo nodig in het kamp te sterven. Hij heeft evenwel de capitulatie gehaald en is tenslotte naar Nederland teruggekeerd en hier gestorven aan t.b.c. Hiermee tracht ik het verschil van mentaliteit naar voren te brengen tussen één van mijn mensen en één van de andere vorenbedoelden.

80808. Jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen: Hoe groot was die groep?

A. Wij zijn begonnen met een groep van totaal 67 man, waarbij 5 generaals, van wie wij al spoedig werden gescheiden.

80809. Jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen: Die 5 generaals hebben dus de meeste tijd apart gezeten?

A. Ja, zij hebben aanvankelijk in een generaalskamp gezeten.

80810. Jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen: Was u de oudste in het andere kamp?

A. Ja, ik was de oudste van de groep officieren beneden de rang van generaal.

80811. Jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen: Welke rang had u toen?

A. Ik was toen majoor.

80812. Jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen: Waren dat allemaal K.N.I.L.-officiëren of waren er ook Nederlandse officieren bij?

A. Voornamelijk K.N.I.L.-officiëren. Ik had drie Nederlandse officieren en, als ik mij niet vergis, zeven marine-officiëren.

80813. De Voorzitter: U spreekt nu waarschijnlijk van de eerste periode?

A. Ja.

80814. De Voorzitter: Want na 1942 waren er veel meer.

A. Na 1942 is het hele Nederlandse korps beroepsofficiëren in krijgsgevangenschap afgevoerd.

80815. Jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen: Bent u allemaal bij elkaar geplaatst?

A. Er was een Nederlandse matroos bij, een stoker van de marine. Wij zijn bij elkaar gebleven. Die stoker van de marine heb ik tot adelborst bevorderd om hem bij ons te houden. Hij is gedurende de gehele krijgsgevangenschap dan ook bij ons gebleven. Die vrijheid heb ik me maar vergund. Financieel heeft dat geen consequenties met zich meegebracht, althans niet van die aard, dat ik later wat terug heb moeten betalen.

„Het is mij bekend, dat een en ander door leden van de toenmalige Regeering werd vergoelikt door te wijzen op het bedrag, dat de Duitschers stelselmatig pleegden en ook op het belangrijke illegale werk, dat betrokkenen zouden hebben verricht. Dit laatste kan intusschen slechts voor een kleine minderheid gelden. Verreweg de meesten hebben geen werk van beteekenis voor de verzetsbeweging verricht of zijn eerst in de laatste phase met illegale werkzaamheden begonnen.

Bovendien doet zulks niets af aan het feit, dat ook deze officieren zich niet aan hun woord hebben gehouden en dat te hinnen aanzien de Regeering het Verdrag van 1907 niet is nagekomen. De meening werd nog verkondigd, dat, aangezien de wetten van ons land den militairen niet uitdrukkelijk veroorloven een verklaring als hier bedoeld te onderteekenen, de Deutsche autoriteiten haar niet aan de officieren hadden mogen voorleggen. Uit dien hoofde zou de geteekende eerewoordverklaring van nul en geener waarde zijn, hetgeen wij meenen ten sterkste te moeten ontkennen.

Intusschen heeft dit alles er toe geleid, dat de reeds bestaande onzekerheid en moreele verwarring, vooral in het officierskorps, bedenkelijk groeiden.

Vast staat, dat de officieren, die in 1940 de eerewoordverklaring teekenden, zulks deden als krijgsgevangenen."

Er is namelijk geen enkele officier geweest, die een mening had, gelijk aan die van de Regering in Londen.

80816. De **Voorzitter**: Zij zijn toch krijgsgevangenen gebleven, ook na de ondertekening van het erewoord?

A. Toen zij die erewoordverklaring vóór zich kregen, waren zij krijgsgevangenen.

80817. De **Voorzitter**: En zij zijn ook krijgsgevangenen gebleven?

A. Net wat u zegt. Zij zijn door de erewoordverklaring slechts in vrijheid gebleven.

80818. De **Voorzitter**: Waarom moesten zij zich dan nog melden?

A. Zij moesten zich melden, omdat er een zekere meldingsplicht bestond, om te controleren, dat zij in liet land verbleven. Wanneer men zich éénmaal in de week moest melden, was dat een zeer zachte meldingsplicht, maar naargelang van de luim van de Duitsers had men er ook minder goed van af kunnen komen. Men had zich ook driemaal op één dag kunnen moeten melden. De Duitsers hebben op die erewoordverklaring aanvankelijk geen meldingsplicht ingevoerd, hetgeen volkomen duidelijk en begrijpelijk was. Wanneer ik mijn erewoord heb gegeven en men mij een meldingsplicht zou opleggen, zou ik onmiddellijk mijn erewoord weer hebben teruggenomen, omdat die plicht een bewijs zou zijn, dat men mijn erewoord niet vertrouwde.

80819. De **Voorzitter**: U staat dus op het standpunt, dat degenen, die een erewoordverklaring hebben afgelegd, geen krijgsgevangenen meer waren.

A. Zeker wel!

80820. De **Voorzitter**: Waren zij dan naar uw mening weer burger?

A. Neen, zij waren krijgsgevangenen, vrijgelaten op erewoord.

80821. De **Voorzitter**: In het Haags Verdrag staat toch, dat zij in vrijheid worden gesteld op erewoord. De Duitsers hebben hen dus niet in vrijheid gesteld.

A. Neen, zij zijn niet ontslagen van hun status, als krijgsgevangen officieren. Zij zijn krijgsgevangenen in vrijheid.

80822. De **Voorzitter**: Veronderstelt het Haags Verdrag dan niet, dat, wanneer men een erewoord heeft afgegeven, men de status van krijgsgevangene verliest?

A. Neen, bepaald niet, Mijnheer de Voorzitter. In vrijheid wil hier zeggen: buiten bewaking.

Zij tekenden dus geheel uit vrije wil en zonder enige dwang van 's vijands zijde.

„Bij niet teekenen zou slechts een einde worden gemaakt aan hun groote mate van vrijheid. Het al dan niet teekenen stond hun vrij. Zij hadden bij de beslissing, welke zij hadden te nemen, te rade te gaan bij hun eigen geweten.

Doch eenmaal geteekend hebbend, waren zij als mannen van eer en ook door meergenoemd artikel 10 aan hun belofte gebonden en de Regeering had hen er aan te houden, ook dan, wanneer zij van meening mocht zijn, om welke reden dan ook, dat de verklaring ten onrechte was geteekend.”

Ik heb dit neergeschreven in deze vorm, omdat uit Engeland wel eens de opmerking is gemaakt, dat zij onder dwang zouden hebben getekend. Men heeft ons, voordat wij tekenden, wel verhalen verteld, dat wij zouden worden opgesloten in hangars, enz. en dat wij blootgesteld zouden worden aan bombardementen. Als men deze geruchten dwang noemt, dan is er dwang geweest, maar in geen enkel ander opzicht meer.

80823. De **Voorzitter**: Men is wel beïnvloed?

A. Ook niet, Mijnheer de Voorzitter.

80824. De **Voorzitter**: Ja, want er is van het Algemeen Hoofdkwartier een schrijven uitgegaan, waarin stond, dat men werd aangeraden die verklaring op erewoord te tekenen.

A. U bedoelt dus, dat het tekenen is beïnvloed.

Dat is wel gebeurd, ja, maar niet van Duitse kant. Van Nederlandse zijde echter wel.

80825. De **Voorzitter**: Wanneer dat van een kant van een meerdere gebeurt, zou men misschien kunnen zeggen, dat hier geen dwang, maar drang is toegepast. Kan men dan nog zeggen, dat men helemaal vrijstaat?

A. Elke officier heeft het recht en de plicht naar zijn chef te kijken en zich af te vragen, wat zijn chef doet in zo'n geval. Ik bezwaar de jongere officieren niet. Ik kijk echter wel naar de top. Wanneer een chef verkeerd doet, geeft het mij nog niet het recht om ook verkeerd te doen. Dan rust toch op mij de plicht om van dat verkeerde af te wijken. Wanneer u echter bedoelt, dat de jongere en lagere officieren zich kunnen vastgrijpen aan de mening van hun chef, dan zeg ik: ja.

80825. De **Voorzitter**: Daarom heb ik dan ook de uitdrukking *beïnvloeden* gebruikt.

A. Die officieren zijn inderdaad beïnvloed door de hoogste opperen vlagofficieren, die in de verschillende vergaderingen dit vraagstuk hebben besproken en met de conclusies naar voren zijn gekomen, dat die verklaring wel kon worden getekend, waarbij men gebruik heeft gemaakt van een aantekening op een papiertje, dewelke men heeft doen voorkomen als zijnde de mening van de opperbevelhebber. Dat is hier natuurlijk ook bekend. Ik hoef daar dus niet over uit te weiden.

80827. De **Voorzitter**: Ja, dat briefje is ons wel bekend. U weet waarschijnlijk ook wel, dat generaal *Winkelman* een tegenstander is geweest van het tekenen van deze verklaring?

A. Zeker. Dat was toen echter niet helemaal duidelijk.

Bij alle propaganda van het begin van de oorlog af heb ik altijd gehoord, dat men de Duitsers, met *Hitler* aan het hoofd, heeft verweten, dat zij verdragsbreuk pleegden; dat zij zich niet hielden aan de internationale verdragen. Dan stelt het natuurlijk ontzettend teleur, wanneer men ziet, dat de eigen Regering zich ook niet aan verdragen houdt. Daarom grijp ik altijd terug naar het internationale verdrag van 1907.

„Zelfs wanneer de officieren hadden geteekend in strijd met de bepalingen van de Nederlandsche Wet, dan wel wanneer mocht worden betwist, dat zij op het oogenblik van teekenen den status van krijgsgevangenen bezaten — een gedachte, welke bij zichzelf niet is opgekomen — zou dit niets afdoen aan hun verplichting hun woord te houden en aan de verplichting van de Regeering zulks van hen te eischen, afgescheiden nog van artikel 10, waarvan de toepasselijkheid, het zij terloops opgemerkt, nimmer openlijk door Haar is gewraakt.

Het zij mij vergund in dit verband te mogen verwijzen naar het „Manuel Elémentaire de Droit International Public" van *René Foignet*, en wel het gestelde onder „Du Prisonnier sur parole" (Cinquième Partie, blz. 485).

Het is mede opgevallen, dat zij, merkwaardigerwijze, over de houding van de officieren zich nimmer openlijk heeft uitgelaten, zulks terwijl zij b.v. inzake de loyaliteitsverklaring van de studenten — die geen eed van trouw hadden gezworen — zich duidelijk en scherp door de radio heeft uitgesproken.”

De commissie zal zich wel herinneren, wat er om deze loyaliteitsverklaring van de studenten te doen is geweest.

„Ons inziens kunnen de methoden, welke de vijand ten aanzien van land en volk toepast, hoe doortrapt ook, nimmer een rechtvaardiging vormen voor woordbreuk. Dit zou immers insluiten, dat men zich bewust verlaagt tot het peil, waarop de vijand staat, en zodoende de morele basis ondermijnt van den strijd, die ons volk, geleid door de Regeering, heeft gevoerd en nog moet voeren.

De geheele oorlog, die, naar de woorden van den Minister van Buitenlandsche Zaken, gestreden is voor de heiligheid van het internationale en nationale woord, zou dan zinloos zijn geweest en het verwijt aan het adres van het Duitse Rijk van trouweloosheid aan gesloten verdragen, zou eens tegen onszelf gericht kunnen worden. Voorkomen moet worden, dat het vertrouwen in de eigen leiding zou worden geschokt en de idealen van eed en trouw aan het gegeven woord, van de jongeren vooral, zouden worden teniet gedaan. En zonder deze idealen zal het blijken niet mogelijk te zijn, een nieuwe jeugd op te voeden en vooral deze jeugd er toe te brengen zoo noodig persoonlijke offers te aanvaarden voor het welzijn van het vaderland.”

De weinige waarde, die men toen aan het erewoord heeft gegeven, Mijnheer de Voorzitter, merkt men heden ten dage nog. Door de

Regering en door Regeringspersonen zijn toezeggingen gedaan, waar zij zich niet aan hebben gehouden. Daarom vecht ik voor de heiligheid van het woord, tot nu toe. Dat echter ter zijde; hierover heb ik persoonlijk met de Regering te maken. Ik breng dat hier slechts naar voren, omdat ik er nog van te lijden heb.

In mijn memorandum ga ik dan verder met de vraag, waarom de Regering geen duidelijke uitspraak heeft gedaan, waarvan de Premier (de heer *Schermerhorn*) bij de aanvaarding van zijn ambt heeft gezegd, dat de volle aandacht zal worden geschonken aan het herstel en de vernieuwing van de geestelijke waarden. Ik heb mij daarom tot de Regering gewend om duidelijke richtlijnen te mogen ontvangen voor de toekomst en voor de opbouw van de nieuwe weermacht. Men moet weten, waaraan men zich te houden heeft, en welke mening door de Regering zelf wordt gehuldigd.

Nu zou ik graag de mening van de O.L.Z. naar voren willen brengen ten aanzien van het tekenen van deze verklaring.

Kolonel *van Alphen*, die na de arrestatie van de opperbevelhebber en van de beide generaals *van Voorst tot Voorst* met de afwikkeling van de zaken was belast — niettegenstaande er nog andere generaals van vrijheid waren, Mijnheer de Voorzitter, waardoor het helemaal een vreemde geschiedenis was, omdat: men niet de lijnen van onze voorschriften volgde; waarom kolonel *van Alphen* met de afwikkeling van zaken werd belast, was ons niet bekend —, heeft kort vóór de gevangenneming van de O.L.Z. doen weten, dat de verklaring te allen tijde zou kunnen worden herroepen. Het tekenen hiervan zou niet in strijd zijn met de officierseed en met de officierseer. Tevens werd opgemerkt, dat ieder voor zich zou hebben uit te maken, of hij al dan niet zou kunnen tekenen. Deze verklaring berustte vermoedelijk op een aantekening van de chef van de staf van de Koninklijke landmacht, de jonge generaal *van Voorst tot Voorst*, gemaakt tijdens een gesprek met de O.L.Z. en kolonel *Thoden van Velzen*, van de staf van de O.L.Z., welke aantekening na de internering van de chef van de staf werd gevonden.

De **Voorzitter**: Deze kwestie is ons wel bekend.

A. Daar hoeft ik dus niet verder op in te gaan?

80828. De **Voorzitter**: Neen, want daar hebben wij voldoende gegevens over. Ik zou u wel willen vragen, of u nooit antwoord op uw memorandum hebt gekregen?

A. Nooit, Mijnheer de Voorzitter.

80829. De **Voorzitter**: U hebt de heer *Schermerhorn* in Batavia gesproken?

A. Ja.

80830. De **Voorzitter**: U hebt daarvan mededeling gedaan aan generaal *Boerstra*?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter.

80831. De **Voorzitter**: De laatste zin van het citaat, dat ons door generaal *Boerstra* werd toegezonden, luidt:

„De heer *Schermerhorn* heeft mij toen ook gezegd, dat de toenmalige Minister van Oorlog mij er mondeling op had moeten antwoorden. Ik heb wel een stormachtige bespreking met deze oud-Minister gehad, maar met geen woord heeft hij naar dit memorandum verwezen.”

Die stormachtige bespreking hebt u gehad met Minister *Meynen*? Uit het zinsverband, zoals het hier staat, zou men ook kunnen afleiden, dat het met oud-Minister *Schermerhorn* is geweest.

A. Neen, het was wel Minister *Meynen*. Na dit gesprek met deze Minister over datgene, wat ik u zo juist heb uiteengezet, waarbij echter duidelijk bleek, dat wij diametraal tegenover elkaar stonden, voor wat de opvatting van het erewoord betreft, heb ik hiervan mededeling gedaan aan generaal *van Voorst tot Voorst*. Het is mij bekend geworden, dat, voor wat de zuivering betreft, Minister *Meynen* richtlijnen heeft uitgegeven in zijn geest, met de opdracht, dat in die geest moest worden gehandeld, waarop generaal *van den Bent* ontslag heeft gevraagd als lid van de zuiveringscommissie.

80832. De **Voorzitter**: Ja, dat is ons bekend.

Heeft Minister *Schermerhorn* nog nader aangeduid, waaruit die politieke situatie bestond en waarom men die consequenties niet aandurfde?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter. Wij waren op een receptie bij de vlootvoogd.

80833. De **Voorzitter**: Dat was dus een gesprek, dat niet speciaal over deze aangelegenheid ging?

A. Neen. De heer *Schermerhorn* is er ook nooit op teruggekomen

80834. De **Voorzitter**: Hebt u over deze erewoordkwestie ook verschil van mening gehad met kapitein J. D. *Schepers*, of ging dat over een andere kwestie?

A. Ja, dat was in het krijgsgevangenenkamp. Kapitein *Schepers* werd door de Duitsers gearresteerd naar aanleiding van het feit, dat de Duitsers heni verdachten van handelingen, naar ik meen o.m. het wegvoeren van krijgsgevangenen betreffende. Toen kapitein *Schepers* bij ons in het kamp was, heb ik hem gevraagd, of, waar hij zijn erewoord had gegeven en de Duitsers hem toch hadden gearresteerd, het voor hem geen aanleiding was om zijn erewoord terug te geven. Kapitein *Schepers* heeft dat echter niet willen doen, terwijl hij toch in een kamp zat met ongeveer zestig man, die een uitgesproken mening hadden over de erewoordverklaring. Hij heeft anderhalf jaar lang getracht om toch uit krijgsgevangenschap te worden ontslagen, wat tenslotte door de Duitsers is afgewezen. Deze afwijzing heb ik persoonlijk aan de heer *Schepers* moeten mededelen. Om deze reden heb ik verschil van mening gehad met de toenmalige kapitein *Schepers*.

80835. De **Voorzitter**: Is die kwestie nog uitgevochten?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter, wij zijn toch héren!

80836. De **Voorzitter**: Ja, maar ik bedoel, of men tot een conclusie is gekomen?

A. Neen, wij zijn niet tot een conclusie gekomen. Ik weet, dat de heer *Schepers* het er niet mee eens is. Overste *Rooseboom* verkeerde in dezelfde omstandigheid, doch heeft geen poging ondernomen om weer in vrijheid te worden gesteld. Er zijn ook officieren bij ons in het kamp gekomen, die wel hun erewoord hebben teruggegeven, waarna zij door de Duitsers in krijgsgevangenschap zijn afgevoerd.

80837. De **Voorzitter**: Er is, meen ik, een commissie benoemd, die over dit geschil met kapitein *Schepers* moest oordelen.

A. Door mij?

De **Voorzitter**: Neen, door de Minister.

A. Daar weet ik niets van.

80838. De **Voorzitter**: Ik heb hier een brief, gericht aan de majoor van de generale staf, J. D. *Schepers*.

A. Ik heb van de Minister van Oorlog nooit een vraag in die richting gehoord.

80839. De **Voorzitter**: Die brief luidt:

„Naar aanleiding van het door U ingediende beklag dd. 4 Juni 1945 over de behandeling, U in het krijgsgevangenenkamp te Juliusburg aangedaan door den toenmaligen majoor van den Generalen Staf K.N.I.L. *E. Engles*, deel ik U mede, dat ik dit beklag in handen heb gesteld van den Minister van Overzeesche Gebiedsdeelen.

Ter Uwer informatie zend ik U hierbij een afschrift van mijn onder dagteekening van 24 Juli 1945 o.a. aan bovengenoemden Minister gerichten brief, met den inhoud waarvan deze autoriteit zich heeft kunnen vereenigen.

Als opperofficieren, bedoeld in de voorlaatste alinea van mijn vorenbedoelden brief, is door den Minister van Overzeesche Gebiedsdeelen aangewezen de generaal-majoor-titulair van het Koninklijk Nederlandsch Indische Leger Ir. H. J. W. *Verniers van der Loeff*, en door mij de luitenant-generaal W. F. *Sillevis*.

Ik draag U op gevolg te geven aan alle bevelen, die U van of vanwege den Minister van Overzeesche Gebiedsdeelen terzake zullen bereiken.”

Ik zou hieruit de conclusie trekken, dat er een commissie is benoemd, die hierover moest oordelen.

A. Dat zou ik ook zeggen. Ik heb die commissie nooit gezien; ik heb er ook nooit iets van gehoord. U bent de eerste, die mij daarover spreekt.

80840. De **Voorzitter**: Waarschijnlijk is er dan van die behandeling niets gekomen?

A. Die waarschijnlijkheid is wel zekerheid, Mijnheer de Voorzitter, want ik heb nooit iets in die richting gehoord.

80841. De **Voorzitter**: Dat is u dus niet bekend?

A. Neen, helemaal niet, Mijnheer de Voorzitter.

80842. De **Voorzitter**: Over het algemeen zijn wij nu wel ingelicht over de feitelijke gang van zaken. Het lijkt mij dus niet nodig, dat wij hier op het ogenblik nog verder op ingaan.

Is er nog iets betreffende het erewoord, waarvan u meent, dat wij het nog niet weten?

A. Ik neem aan, dat alles voldoende vermeld is in mijn memorandum en in het verslag van de Commissie-Mojet.

80843. De **Voorzitter**: Dat verslag van de Commissie-Mojet is niet van u. Wanneer het van u zelf was, zoudt u het onder ede kunnen bevestigen, maar dat kunt u niet doen met het verslag van een ander.

A. Ik heb zelf die commissie ingesteld en haar opgedragen dat verslag samen te stellen. Het is dus geschied op mijn last, voornamelijk om de mening van onze groep vast te leggen. En om deze niet door de tijd te laten verwateren, heb ik reeds in November 1940 deze opdracht gegeven.

80844. De **Voorzitter**: U kunt dus in ieder geval verklaren, dat u met de inhoud daarvan accoord gaat.

A. Ja, volkomen, en ook mijn gehele groep.

80845. De **Voorzitter**: Dat is voor het ogenblik voor ons voldoende. Ik geloof, dat wij, voor wat de erewoordkwestie betreft, met de behandeling klaar zijn.

A. Mag ik dan nog even iets opmerken, Mijnheer de Voorzitter?

De **Voorzitter**: Natuurlijk.

A. Dat is dan, dat het niet gaat tegen bepaalde officieren in Nederland, ook niet tegen het officierenkorps. Het gaat bij mij om de kwestie van het erewoord — ik heb er na de capitulatie niet veel over gesproken om geen antagonismen te scheppen, wat in die moeilijke tijden verfoeilijk zou zijn geweest —, en wel van het erewoord, zoals dat is vastgelegd in de internationale verdragen, dewelke door ons moeten worden uitgevoerd en door de Regering worden gehandhaafd. De Regering is daarbij naar mijn gevoelen te kort geschoten, ja, zij heeft zelfs naar mijn idee die verdragen geschonden. Ik vraag dus nogmaals uitdrukkelijk richtlijnen voor de toekomst. Het is in geen enkel opzicht mijn bedoeling het officierenkorps er op aan te kijken. Het is volkomen terecht, dat zij zich hebben afgevraagd: „Wal hebben mijn chefs gezegd?” Men kan een chef verplichten het voorbeeld te geven, maar ik zeg nogmaals, dat het zelfs de jongste officier niet ontslaat van de plicht af te wijken, wanneer een chef verkeerd handelt. Een officier moet voldoende onderscheidingsvermogen hebben om het verkeerde te kunnen vaststellen en daarvan te kunnen afwijken. Ik vind het echter volkomen begrijpelijk, dat men heeft gekeken naar wat de generaal deed en dat men dat voorbeeld heeft gevolgd.

80846. De **Voorzitter**: Hebt u er bezwaar tegen, wanneer ik u over een ander onderwerp nog een paar vragen stel?

A. Geenszins, Mijnheer de Voorzitter.

80847. De **Voorzitter**: Wanneer bent u weer in werkelijke dienst gekomen?

A. Ik ben nooit uit werkelijke dienst geweest, Mijnheer de Voorzitter.

80848. De **Voorzitter**: Dat is misschien een theoretische kwestie, maar wanneer hebt u weer een opdracht gekregen?

A. Een opdracht om wat uit te zoeken,.....

De **Voorzitter**: 4 bedoel, wanneer u weer een functie hebt gekregen?

A. Op 10 September ben ik met het eerste hulptransport weer naar Indië gegaan.

80849. De **Voorzitter**: Wanneer bent u in Nederland teruggekomen?

A. Als ik mij niet vergis, ben ik op 1 of 2 Juni weer hier teruggekomen.

80850. De **Voorzitter**: Wat hebt u gedaan in de periode van 1 Juni tot 10 September?

A. Ik heb daarin o.m. drie geschriften opgesteld: een rapport voor de Minister van Overzeese Gebiedsdelen over de Indische officieren en mijn tijd in krijgsgevangenschap en een rapport voor de Minister van Oorlog over het samenzijn met de Nederlandse officieren in krijgsgevangenschap. Daarna heb ik dat memorandum geschreven. Ik had zelfs nog tijd te kort om een verslag te maken over de goede behandeling van het Nederlandse Rode Kruis, hetgeen ik graag zou hebben gedaan, en van het Internationale Rode Kruis. Ik ben er zelfs niet meer aan toe gekomen om de Conventie van Genève te behandelen, hetgeen ik toch eigenlijk had moeten doen na de opgedane ervaringen in krijgsgevangenenkampen. Overigens was ik bezig met de voorbereidingen voor mijn vertrek, want ik moest in September naar Indië, waar ik 4 October ben aangekomen.

80851. De **Voorzitter**: In welke functie bent u op 10 September naar Indië vertrokken?

A. Als luitenant-kolonel van de generale staf.

80852. De **Voorzitter**: Als commandant van een of ander onderdeel?

A. Als commandant van een luchttransport. De eerste ambtenaren, die werden uitgezonden, werden allemaal gemilitairiseerd. Dat waren ongeveer 23 of 24 man, waaronder verschillende functionarissen, waarvan onder andere 3 met de rang van kolonel.

80853. De **Voorzitter**: Welke kolonels waren dat?

A. Dat waren kolonel Bos, een oud-resident, die als waarnemend gouverneur werd uitgezonden; de heer **Fruin**, van de Volkskredietbank, en professor **Baas Becking**. Zij waren gemilitairiseerd en droegen ook onderscheidingstekenen, maar waren in wezen burgers, zodat zij het commando aan mij, als beroepsoverste, hebben overgelaten.

80854. De **Voorzitter**: Welke functie hebt u in Indië gekregen, toen u daar op 4 October aankwam?

A. Ik ben torn ingedeeld bij het algemeen hoofdkwartier, bij generaal *van Oyen*.

80855. De **Voorzitter**: Kunt u ons nog iets mededelen over uw werkzaamheden gedurende de eerste tijd in Indië?

A. De Regering en generaal *van Oyen* waren ongeveer een dag vóór mij in Indië aangekomen. Het was nog een chaos in Batavia. Ik werd toen direct te werk gesteld om het algemeen hoofdkwartier te helpen oprichten, want er was nog niets. Samen met de toenmalige kolonel de Vries ben ik begonnen één der door de Japanners nog bezette grote gebouwen te doen ontruimen en voor het hoofdkwartier te dom inrichten. Successievelijk hebben wij officieren aangetrokken, die de generaal geschikt achtte om in de staf te werken.

80856. De **Voorzitter**: Hoeveel militairen waren er toen ongeveer?

A. Bedoelt u Nederlandse militairen?

De **Voorzitter**: Ja, Nederlandse militairen in Batavia en naaste omgeving.

A. Niet veel, Mijnheer de Voorzitter. Alles zat nog in kampen.

80857. De **Voorzitter**: Waren er toen nog geen contingenten uit Australië aangekomen?

A. Ja zeker, generaal van *Oyen* en zijn staf waren toen reeds uit Australië aangekomen.

80858. De **Voorzitter**: Met hoeveel man?

A. Dat kan ik op een handje tellen. Dat waren er een man of tien.

80859. De **Voorzitter**: Wat is er in die tijd nog meer uit Nederland gekomen?

A. Kort na dat eerste luchttransport zijn meerdere luchttransporten gevolgd. In de eerste plaats zijn er toen officieren gekomen van mijn groep, omdat wij niet meer behoeften te worden gezuiverd, zodat wij het eerst konden worden uitgezonden.

80860. De **Voorzitter**: Er zijn toen nog geen bepaalde contingenten uit Nederland gekomen?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter. Voor zover mij bekend, zijn allereerst de officieren, die geen erewoord hebben gegeven, in 1945 uitgestuurd. Een gedeelte van hen is in de kampen in Engeland te werk gesteld. De andere officieren moesten eerst nog worden gezuiverd en moesten dus eerst de resultaten van deze zuivering afwachten.

80861. De **Voorzitter**: Hebt u misschien nog iets op te merken, waarvan u meent, dat de kennis er van nuttig kan zijn voor de commissie?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen.

Ik sluit het verhoor.

E. ENGLES.

ALGERA, *voorzitter*.

VAN DIS.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

OOSTERHUIS, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 23 JUNI 1950

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren van Dis en Vonk, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

prof. dr. JOOST ADRIAAN VAN HAMEL.
oud 69 jaar, wonende te Baarn, oud-hoogleraar.

Hij legt de eed af als deskundige.

80662. De **Voorzitter**: De commissie heeft u ter voorbereiding van dit verhoor een vragenlijst toegezonden. Het lijkt mij gewenst te ongetwijfeld niet zo gemakkelijke materie van het erewoord aan de hand van deze vragen te behandelen. Tenzij u vooraf nog enkele opmerkingen van algemene aard zou willen maken, zou ik willen beginnen met de behandeling van vraag 1: Was het geven van het erewoord aan de Duitsers door de Nederlandse wetgeving toegestaan? In artikel 10 van het Haags Verdrag van 1907 staat: „De krijgsgevangenen kunnen op hun eerwoord worden in vrijheid gesteld, indien de wetten van hun land hun zulks veroorloven." In onze regeling kwam ten aanzien van de Koninklijke landmacht in punt 635 van het Velddienstvoorschrift, deel II, 1936, het volgende voor: „Een krijgsgevangene kan niet worden gedwongen zijn vrijheid op eerwoord aan te nemen; evenmin heeft hij recht op invrijheidstelling, indien hij bereid is zijn eerwoord te geven. Een eerwoord moet onder alle omstandigheden met uiterste nauwgezetheid worden nagekomen."'

Nu is de vraag, of punt 635 moet worden opgevat als een wet, zoals bedoeld wordt in artikel 10 van het Haags Verdrag.

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter, dat is mijn mening. Naar mijn gevoelen bedoelt de bepaling van artikel 10 van het Haags Verdrag, dat, tenzij er een uitdrukkelijk verbod is gegeven of een bepaling, waaruit dat verbod voortvloeit, normaal het geven van een erewoord niet is verboden voor militairen van het Nederlandse leger. Het artikel in het Velddienstvoorschrift doet toch duidelijk uitkomen, dat krijgsgevangenen niet gedwongen kunnen worden en dat zij niet de plicht hebben om een erewoord af te geven, maar wanneer de vijand hun die voorwaarde stelt, is het hun niet verboden.

80863. De **Voorzitter**: Wanneer punt 635 van het Velddienstvoorschrift niet zou hebben bestaan, zou dan het geven van het erewoord zijn toegestaan?

A. Dat zou ik algemeen bevestigend willen beantwoorden. Ik beschouw het als een normale regel, dat, wanneer er geen verbod is, het geven van een erewoord is toegestaan. Nu is het natuurlijk mogelijk, dat uit de bijzonderheden van de militaire organisatie zou voortvloeien, dat het verbod toch aanwezig moet worden geacht, ook al zou dat punt 635 niet aanwezig zijn. Ik kan mij voorstellen, dat er militaire toestanden zijn, waarin men uit de omstandigheden zou kunnen afleiden, dat het verboden was, maar in het algemeen is het in de latere tijden als regel toegelaten. Dat brengt het vrijlaten op parool in de militaire en volkenrechtelijke traditie mee, naar ik meen.

80864. De **Voorzitter**: Dat is dan ook meteen een antwoord op vraag 2: Kan men zeggen, dat het geven van een erewoord is toegestaan volgens artikel 10 van het Haags Verdrag, omdat in de Nederlandse wet een verbod daartoe ontbrak?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter.

80865. De **Voorzitter**: Vraag 3 luidt: Waren de Nederlandse beroepsofficieren na hun invrijheidstelling door de Fuhrer van het Duitse Rijk nog krijgsgevangenen?

A. Naar aanleiding van die vraag heb ik uw secretaris verzocht of de tekst van de invrijheidstelling kon worden overgelegd. Daarop heeft uw secretaris gezantwoord, dat het decreet van de Fuhrer van 1 Juni 1940 betreffende de invrijheidstelling mij nog niet kon worden gezonden, zodat voorlopig een afschrift werd overgelegd van een publicatie, zoals deze in de dagbladen is verschenen. Zo spoedig mogelijk zou mij een afschrift van het decreet van de Fuhrer worden toegezonden. Ik heb het echter nog niet ontvangen. Ik houd mij dus aan de overgelegde dagorder van Rijkskanselier *Hitler*, zoals deze is medegedeeld in de „Nieuwe Rotterdamse Courant". Het luidt: „Aan een voor den opperbevelhebber van de Deutsche troepen in Nederland bestemde dagorder van den Fuhrer, gedateerd 1 Juni, wordt het volgende ontleend:" Dan volgt er een lange redevoering: De Duitsers hadden ons in bescherming willen nemen, maar wij waren daar niet op ingegaan. Toch had de Nederlandse soldaat met open vizier en eerlijk gestreden. De Fuhrer had derhalve voor Nederland besloten toestemming tot vrijlating der gevangen Nederlandse soldaten te verlenen. „De verordening geeft verder voor deze vrijlating nadere richtlijnen aan." Ik ken die verordening niet, maar ik neem aan, dat daarin dan bijzonderheden omtrent de vrijlating op parool voorkomen.

80866. De **Voorzitter**: Het gaat er eigenlijk speciaal om, of die Erlass van de Fuhrer betrekking had op de gehele Nederlandse krijgsmacht, dan wel op dat deel, dat ook daadwerkelijk in Duitsland gevangen zat. Dat hangt samen met de opvatting van de Nederlandse Regering na de bevrijding, namelijk, dat artikel 10 van het Haags Verdrag niet van toepassing was, omdat de officieren, die op 14 Juli hun erewoord hebben gegeven, geen krijgsgevangenen waren. Dat zij geen krijgsgevangenen waren, vloeide voort uit de Erlass van de Fuhrer, die de gehele Nederlandse krijgsmacht had vrijgelaten. Daarom is deze vraag van zoveel belang. Indien men zou aannemen, dat krachtens de Erlass van de Fuhrer de gehele Nederlandse krijgsmacht zou zijn vrijgelaten, zou de Regering daarin misschien steun vinden voor de gedachte, dat er in Nederland geen krijgsgevangenen meer waren. Ik weet niet, of het woord „gevangen" in de zin: „...toestemming tot vrijlating der gevangen Nederlandse soldaten te verlenen" ei op wijst, dat *Hitler* het oog heeft gehad op die militairen, die op dat ogenblik in Duitsland gevangen waren.

A. Dit geeft mij aanleiding tot een enigszins algemene opmerking. Mijns inziens moet men in deze gehele materie niet te werk gaan, alsof men een administratiefrechtelijk reglement of een notariële acte had te interpreteren. Ik geloof, dat men in een zaak als deze meer een uitleggingsmethode moet volgen naar rechtsbeginselen en niet naar letters en letterlijk uitgeplozen teksten, als wel naar de algemene rechtmatige betekenis van de bepalingen, waar het om gaat. Ik zou daarbij één uitzondering willen maken. In de geschiedenis is namelijk herhaaldelijk gebleken, dat de tekst van het schriftelijk gegeven parool door degene, die die tekst ondertekent, zeer spitsvondig, ik zou haast zeggen: chicaneus, mag worden uitgelegd. Daar hebben militairen gebruik van gemaakt. Ik erken, dat daarbij een zeer spitse vorm van interpretatie mag worden toegepast. In het algemeen gesproken echter — dit geldt zowel voor wat de verordeningen als voor wat de tractaten betreft — ben ik van mening, dat men in dezen het verste komt en dat men tot de juist mogelijke uitlegging komt, wanneer men de algemene strekking van instellingen, waar het om gaat, tot grondslag neemt.

Op uw vraag antwoordende, kom ik dan tot de conclusie, dat het mijns inziens hier om krijgsgevangenen is gegaan. Die officieren waren en bleven inderdaad krijgsgevangenen, naar mijn mening. De tientallen, die ik in die tijd heb gesproken, hebben zich zelf ook nooit anders beschouwd dan als krijgsgevangenen. De capitulatie heeft trouwens ook geluid: „Die gesamte Wehrmacht der Niederlande gilt als Kriegsgefangen." Dit is de eerste term daarvan. De uitvoering van deze regeling wordt dan in de bepalingen van de capitulatie, die hier ter zake niet verder dienende zijn, voor zover ik weet, uiteengezet. Met die ondertekende capitulatie werd de opperbevelhebber met het Nederlandse leger — „die gesamte Wehrmacht der Nieder-

lande" — krijgsgevangen gegeven. Dat is de normale uitdrukking in oorlogstijd, waarmee het leger krijgsgevangen wordt geïnaakt. De vijand, aan wie de overgave heeft plaats gehad, moet dan verder bepalen, wat hij met die krijgsgevangenen doen zal. Met inachtneming van het tractaat dienaangaande betreffende het lot van de krijgsgevangenen moet hij daar zijn bepalingen en regelingen over maken.

80867. De **Voorzitter**: De vraag is dus, in hoeverre zij in Juni krijgsgevangenen zijn gebleven of dat zij allemaal zijn vrijgelaten.

A. Ja, nu komt u op die verordening van de Führer.

„Ik heb derhalve ook voor Nederland besloten toestemming voor vrijlating der gevangen Nederlandsche soldaten te verleenen. De verordening geeft verder voor deze vrijlating nadere richtlijnen aan.”

Die verordening ken ik niet, maar naar ik aanneem wat er praktisch is gebeurd, zijn al die officieren door de Duitse militaire autoriteiten behandeld als krijgsgevangenen. De vraag is hun voorgelegd of zij het parool wilden ondertekenen.

80868. De **Voorzitter**: Dat wil dan dus zeggen, dat, voor zover u het kunt beoordelen, naar uw oordeel die *Erlas*s van de Führer uitsluitend betrekking heeft gehad op de militairen, die in werkelijkheid gevangen waren. Dezen zijn dus weer in hun status teruggebracht.

A. Ja, maar niet alleen degenen, die in Duitsland waren ondergebracht; echter ook degenen, die hier te lande verbleven.

80869. De **Voorzitter**: Dus de gehele Nederlandse krijgsmacht?

A. Generaal *Winkelman* heeft de gehele Nederlandse krijgsmacht gevangen gegeven.

80870. De **Voorzitter**: Heeft *Hitler* dan ook de gehele Nederlandse krijgsmacht weer uit krijgsgevangenschap ontslagen?

A. Dat is juist de kwestie. Er zijn officieren geweest, die kalm zonder meer in krijgsgevangenschap zijn gegaan. Degene, die verder niets deed en dus weigerde zich aan enig andere voorwaarde te onderwerpen, is toen onder Duits geleide naar Duitsland gegaan.

80871. De **Voorzitter**: De quintessens van mijn vraag is eigenlijk, welke status die Nederlandse beroepsofficieren hadden na de *Erlas*s van de Führer. Was dat nu de status van krijgsgevangene, of wseren zij door de *Erlas*s van de Führer op 1 Juni uit krijgsgevangenschap ontslagen? Ik heb de indruk, dat u in ieder geval in 1940 op het standpunt stond, dat zij allemaal krijgsgevangenen waren. In de „Telegraaf” van 16 Augustus 1940 hebt u een artikel geschreven, dat aanvangt met: „Terwijl onze militairen sinds de capitulatie in den toestand van krijgsgevangenschap verkeerden,” waarmee u dus eigenlijk uitspreekt, dat de Nederlandse militairen in de toestand van krijgsgevangenschap verkeerden; dus ook al had de Führer die *Erlas*s gegeven, waren zij nog in krijgsgevangenschap.

A. Die *Erlas*s van de Führer heeft mijns inziens niet de betekenis gehad, dat de status van krijgsgevangene veranderde. Ik heb tot dusverre geen enkele aanwijzing gekregen, dat dat door iemand anders is beschouwd.

De **Voorzitter**: En toch is dat zo. Wij hebben hier

A. Verschillende officieren hebben mij indertijd, nadat ik het artikel had geschreven, er over gesproken, maar dit punt van een veranderde status is m.i. noot opgeworpen en ik heb dit nooit anders ingezien. Als er inderdaad aan die *Erlas*s een uitdrukkelijk argument ontleend kan worden, waaruit een verandering van status is te concluderen, leg ik mij daar bij neer. Ik kan dit echter niet opmaken uit die mededeling uit de dagorder, die in de „Nieuwe Rotterdammer” heeft gestaan, waarin wordt gezegd, dat verder de verordening nadere richtlijnen geeft voor de vrijlating, en bovendien zoals het in de praktijk is gegaan, Ik heb hier een verklaring van de officieren van de chef van de afdeling landmacht, kolonel van *Alphen* van 12 Juli:

„Ik breng te Uwer kennis, dat naar mijne meening, het afleggen van de verklaring, die Zondag 14 Juli a.s. van de beroepsmilitairen wordt gevraagd, onder de gegeven omstandigheden in 's Lands belang is.”

Ik heb daaruit afgeleid, en dat leid ik er nog uit af, dat toen door de Nederlandse Afwikkelingsautoriteiten dit standpunt werd ingenomen. Dit was dan het gewone ouderwetse instituut van liet krijgsgevangen gemaakte leger, zoals dat herhaaldelijk in de geschiedenis is voorgekomen, in 1870, in de Boerenoorlog, enz., waarin grote

legerkorpsen gevangen worden gegeven en waardoor de vijand de krijgsgevangenschap moest regelen.

80872. De **Voorzitter**: Wij hebben tot vóór twee weken ook nooit een andere opvatting gehoord dan de uwe. Er is toen echter een getuige gekomen, die de Minister van Oorlog na de bevrijding heeft geadviseerd en wiens advies ook is opgevolgd. Hij heeft hier o.a. verklaard: Deze Runderlass van de Führer herinner ik mij zeer zeker — (andere politieke bedoelingen, die er achter zaten, werden natuurlijk niet genoemd) over te gaan tot invrijheidstelling van alle gezamenlijke Nederlandse krijgsgevangenen. In hoofdzaak sloeg dat natuurlijk materieel op degenen, die reeds waren afgevoerd, ten dele in de richting Dantzig, die voor een groot deel zijn ondergebracht in de buurt van Heidelberg, waar kampen waren ingericht, maar in het algemeen sloeg dit op iedereen, ook op degenen, die in feite nooit krijgsgevangen waren gemaakt en nog niet waren afgevoerd naar Duitsland. Hiermede zijn dus mijns inziens alle beroepsofficieren, reserve-officieren, het gehele verlofskader, onderofficieren, uit de krijgsgevangenschap „entlassen” en waren dus weder als van ouds in de positie van actief officier of reserve-officier, of wat zij voordien waren, teruggekeerd.

Op die mening heeft de Regering zich gegrond, toen zij uitsprak, dat deze mensen geen krijgsgevangenen meer waren, zodat dus artikel 10 van het Haags Verdrag op die betrokken officieren niet van toepassing was met alle gevolgen van dien.

A. Dat is nu een manier van uitlegging, zoals men notariële acten, een testament, een akte van vennootschappen uitlegt. Ik zie hier echter geen enkel duidelijk blijk in van het feit, dat *Hitler* een keer heeft gezegd: Hoewel er in de capitulatie staat, dat jullie krijgsgevangen bent, zie ik daar nu van af. Ik vind, dat dit ergens zou moeten vaststaan.

80873. De **Voorzitter**: Vermoedelijk heeft iemand in die tijd, dat zo opgevat.

A. Neen, ik heb dat ook nooit van iemand gehoord. Zoals ik u reeds zei, heeft men mij die verklaring van kolonel van *Alphen* overgelegd, waarin werd aangeraden die verklaring wel af te leggen. Dit is echter een feitelijk punt, waarover u mij niet als deskundige wilt vragen. Men zal dit waarschijnlijk met generaal *Winkelman* hebben besproken. Een aantal officieren heeft zich wel in krijgsgevangenschap begeven, omdat zij die verklaring niet wensten af te leggen. Dat is o.a. generaal *Winkelman* zelf geweest en bovendien 5 generaals, een admiraal en 4 generaals, en een aantal jongere officieren. Ik zou dat zeker, wanneer ik ook officier was geweest, ook zo gedaan hebben.

80874. De **Voorzitter**: Ik heb aan die getuige gevraagd, hoe men dan de meldingsplicht moest beschouwen, die was opgelegd aan die officieren, die wel de erewoordverklaring hebben afgelegd. Dat wees er mijns inziens wel op, dat men nog steeds in de status van krijgsgevangene verkeerde. Daarop heeft men dit gevonden, dat dit een verplichting was, die op artikel 43 van het Landoorlogreglement van toepassing was.

A. Ik geloof niet, dat fatsoenlijke legers op zulk een chicaneuze, bijna chicane manier oorlog voeren. Ik kan mij voorstellen, dat men later heeft getracht de moeilijkheden te ondervangen, maar ik geloof, dat daarvoor meer op de algemene rechtsbegrippen gebaseerde argumenten voorhanden zijn dan dit. Men moet toch ook wel rekenen, al willen wij het niet hopen, dat men de mogelijkheid heeft, dat men precedenten schept voor latere gevallen, voor latere oorlogen. Men moet dan toch zorgen, dat men de goede trouw en de juiste waardering van de overeengekomen termen onder de legers in de militaire wereld volhoudt, dat men niet als het ware van Regeeringswege of van autoriteitswege listige interpretaties gaat toepassen. In een latere mogelijkheid — wij zullen allemaal hopen, dat die zich niet zal voordoen — kan dat tot ongelukkige precedenten voeren. Men moet er zich rekenschap van geven, dat men niet alleen tracht uit een ogenblikkelijk gegeven moeilijkheid te komen, maar men moet er rekening mee houden, dat men algemene rechtsinstellingen hanteert.

80875. De **Voorzitter**: Ik kan dus wel concluderen, dat op vraag 3, of de Nederlandse beroepsofficieren na hun invrijheidstelling door de Führer van het Duitse Rijk nog krijgsgevangen waren, door u bevestigend wordt geantwoord.

A. Ja. Mij is geen enkele omstandigheid bekend, waardoor de krijgsgevangenschap, die door de capitulatie is ingesteld, is veranderd.

80876. De Voorzitter: Gesteld, dat de beroepsofficieren op 14 Juli 1940 geen krijgsgevangenen meer waren, was dan artikel 10 van het Haags Verdrag in dezen nog van toepassing? Hadden de Duitsers dan nog wel het recht een erewoord te vragen?

A. Wanneer men dus aanneemt, dat Hitler gewoon had gezegd, dat hij de militairen vrijliet en hen niet meer als krijgsgevangenen beschouwde, waren zij als het ware loslopende verslagen militairen.

80877. De Voorzitter: Hadden de Duitsers dan nog, volkenrechtelijk beschouwd, het recht om een erewoord te vragen? Dit is niet alleen een theoretische vraag, want de Regering in Londen heeft het standpunt ingenomen, dat als volgt is omschreven: Er bestond in Nederland geen wettelijke bepaling, die de officieren toestond een erewoord aan de vijand te geven. Volkenrechtelijk beschouwd, hadden de Duitse autoriteiten dus niet het recht bedoelde verklaring te vragen.

A. Ik heb zo juist al gezegd, dat ik het daar niet mee eens ben. Ik geloof, dat als regel een leger, aan wie zich een ander leger heeft overgegeven, altijd het recht heeft om een parool te vragen. Het kan zijn, dat het binnenslands verboden is om het parool te geven, maar een parool vragen is algemeen krijgsgedrag. Men heeft dit altijd als een grote overwinning op meedogenlozer zeden beschouwd. Vroeger waren de krijgsgevangenen „à la merci" van de vijand. Het vrijlaten op parool is een belangrijke verbetering geweest in het lot van de krijgsgevangenen. In het begin van de 17de eeuw is er een grote oppositie geweest, omdat in die tijden degene, door wie men krijgsgevangen was gemaakt, het recht had op rantsoen, een persoonlijke aflossingssom. De lagere militairen hebben dus een soort kritiek laten horen, toen het instituut van vrijlating op parool werd ingevoerd, want zij zeiden: Daar gaan nu onze kostelijke rantsoengelden, die wij altijd kregen. Ik geloof, dat het volkenrechtelijk vrijlaten op parool een normale instelling is geworden en men kan dus nooit zeggen, dat de Duitsers, zolang zij zich als een fatsoenlijk leger gedroegen, daar niet het recht toe zouden hebben gehad. Iets anders is echter, en dat herhaal ik nog eens, wanneer wij het binnenslands verboden zouden hebben een erewoord af te geven. Wij hebben dit echter nooit gedaan en wij hebben daar ook nooit aan gedacht. Voor het Indische leger was het een ander geval.

80878. De Voorzitter: Dat is dan meteen een antwoord op vraag 6: „Indien men aanneemt, dat in Nederland geen wettelijke bepaling bestond, die de officieren toestond om hun erewoord aan de Duitsers te geven, hadden de Duitsers dan, volkenrechtelijk beschouwd, wel het recht om bedoelde verklaring te vragen?" Op die vraag hebt u nu geantwoord.

Vraag 4: Hadden de Duitsers wel het recht om een erewoord te vragen, indien zij op 14 Juli 1940 geen krijgsgevangenen meer waren...

A. Ik moet nogmaals beginnen met te zeggen, dat ik hen wel als krijgsgevangenen beschouw; ik geloof ook niet, dat een krijgsmacht er toe zou overgaan om te zeggen: Nu zijn jullie allemaal weer vrij!

80879. De Voorzitter: Zó theoretisch is die vraag nu ook weer niet, want de Regering heeft zich na de bevrijding inderdaad op het standpunt gesteld, dat zij geen krijgsgevangenen meer waren.

A. Dat heeft dan waarschijnlijk die adviseur gezegd. Ik ben het daar niet mee eens. Zij waren toch allemaal in de macht van de Duitsers. Duitsland had hun toch niet de vrije uitloop gegeven.

80880. De Voorzitter: Daarin veranderde na de erewoordverklaring niet veel, want zij bleven in dezelfde positie als waarin zij verkeerden.

A. Zij vielen dan niet meer onder die bepaling van de capitulatie. B.v. „Die Truppenteile der Luftwaffe haben auf ihren Flugplätzen zu verbleiben" voor het vliegwapen, enz. Zo zijn er verschillende beschikkingen over de militairen hier te lande gemaakt. „Die niederländischen Offiziere behalten ihre Waffen, bleiben Vorgesetzte ihrer Mannschaften und sind für Ruhe und Ordnung ihrer Truppenteile verantwortlich." Dat was een regeling, die de capitulatie maakte omtrent de Nederlandse troepen, omtrent de wijze, waarop de vijand die de eerste dagen onder zich hield. Voor zover ik het kan zien, heeft de vijand slechts die situatie veranderd door hen vrij te laten onder parool, tenzij u mij een verordening of een bepaling voorlegt, waarin hij heeft gezegd: Kinderen, jullie bent allemaal helemaal vrij hoor!

Wanneer er zoiets zou zijn geweest, dan was er geen sprake meer geweest van vrijlating op parool, maar dan zouden de heren zich er naar mijn mening wel allemaal op hebben beroepen.

80881. De Voorzitter: Wilt u ook uw oordeel geven over vraag 5? „Indien op grond van het gestelde in vraag 4 de Duitsers niet het recht hadden om een erewoordverklaring te vragen, moet dan het tekenen van de erewoordverklaring worden beschouwd als een daad, die tot niets bond: a. wettelijk; b. moreel?"

A. Ik heb mijn antwoord daar al op gegeven, namelijk, dat zij er mijns inziens wel het recht toe hadden, en dat het tekenen van de erewoordverklaring dus wel bond.

80882. De Voorzitter: En indien zij daar niet het recht toe hadden?

A. Dat kan ik niet beantwoorden, want het is een voor mij onbestaanbare veronderstelling.

80883. De Voorzitter: Die veronderstelling is gemaakt en wij hebben die in ons onderzoek moeten betrekken.

A. Waarom zouden zij er niet het recht toe hebben?

De Voorzitter: Omdat er in Nederland geen wettelijke bepaling bestond, die de officieren toestond een erewoord aan de vijand te geven.

A. Dat zou het hun volkenrechtelijk nog niet verboden hebben, tenzij u zegt: Hoe staat het met artikel 10? „De krijgsgevangenen kunnen op hun erewoord worden in vrijheid gesteld, indien de wetten van hun land zulks veroorloven."

80884. De Voorzitter: De Regering in Londen heeft gezegd: Een dergelijke bepaling bestond er niet, dus hadden, volkenrechtelijk beschouwd, de Duitsers niet het recht een erewoordverklaring te vragen.

A. Dan komen wij weer helemaal op het gebied van een methode van interpretatie, waar ik niets voor voelen kan. Ik zou zelf zeggen, dat het beroep op artikel 10 „indien de wetten van het land zulks veroorloven" indertijd van de een of andere Nederlandse autoriteit had moeten uitgaan. De vijand behoeft onze reglementen niet te kennen. Een overwinnende legermacht kan volkenrechtelijk zeggen: Jullie bent mijn krijgsgevangenen en ik laat jullie op parool vrij. Aan de ander staat het dan om te zeggen: Ja, maar dat mogen wij niet doen. Ik geloof echter niet, dat men van een vijand kan verlangen, dat hij de reglementen gaat bestuderen om van zijn kant te zien, of die mensen dat parool wel kunnen afleggen. Wanneer hij er op attent wordt gemaakt, dat de wetten van dat land het niet toelaten, dan zal hij moeten zeggen volgens artikel 10: Dan mag ik het jullie niet vragen. Zolang zijn aandacht daar echter niet op wordt gevestigd, neem ik aan, dat hij het recht heeft om dat parool te verlangen. Zodra zij echter antwoorden, dat zij dat niet mogen doen, kan hij hun daarvoor geen steentje in de weg leggen. Dat is eigenlijk de betekenis van artikel 10.

80885. De Voorzitter: Aangenomen, dat de Duitsers dat recht niet hadden, dan heeft men dus als officier een erewoordverklaring afgelegd, waarvoor de Duitsers niet het recht hadden, die te vragen. Is men dan nochtans gebonden?

A. Men mag inderdaad als individuele officier gaan chicaneren. In de vorige oorlog, toen wij neutraal waren, heeft men het geval gehad, dat er geïnterneerde officieren zijn geweest, die tegenover ons een verklaring in geschrift hadden afgelegd, dat zij niet zouden ontvluchten. Franse officieren hebben toen een verklaring getekend, op een formulier, dat hun was voorgelegd, en een Nederlands officier, die dat moest invullen, had daarin bij omissie een in te vullen woord opeigelaten; ik meen, dat hij het woord „niet" had weggelaten. Ik geloof, dat de ondertekenaar toen dus beloofde, dat hij zich (niet) zou verwijderen. Die Fransman had dat document getekend en is er toen gauw vandoor gegaan. Van onze kant is daarop bij de Franse Regering aanmerking gemaakt, omdat zij die man weer had teruggenomen, waarop hij is aangekomen met dat grapje. Wij hebben dat geaccepteerd. Zoiets is herhaaldelijk voorgekomen. In 1870, in de oorlog tussen de Fransen en de Duitsers, moest een deel van de krijgsgevangenen naar Hamburg worden vervoerd, een deel naar Altona, een plaats bij Hamburg. Er zijn toen ook verwarringen ontstaan met

de plaatsaanduidingen. Een aantal Fransen heeft zich daarop be-roepen, want zij mochten zich strikt aan de letter houden. Nu zeggen echter zij, die menen, dat de Duitsers het recht niet hadden onze officieren op parool vrij te laten, dat dit dan het risico van de Duit-sers was. Ik geloof echter niet, dat men een goed precedent schept, wanneer men dit tracht door te voeren.

80886. De **Voorzitter**: In 1940 heeft niemand getwijfeld aan dat recht.

A. Neen, dat geloof ik niet.

80887. De **Voorzitter**: Voor de K.N.I.L.-officiëren bestond een verbod om een erewoordverklaring te tekenen (in het voorschrift „Conventioneel Oorlogsrecht“ van het K.N.I.L. komt een „noot van het D.v.O.“ voor, waarin de officieren wordt verboden hun erewoord te geven niet meer tegen de vijand te zullen dienen, om aldus krijgs-gevangenschap te ontgaan). In 1940 is deze noot door de secretaris-generaal van het Departement van Koloniën niet toepasselijk ver-klard op de in het Nederlandse leger dienende Indische officieren. Had de secretaris-generaal daartoe de bevoegdheid?

A. Ik heb daarover aan uw secretaris nadere inlichtingen gevraagd over het feit, hoe deze beslissing is uitgevaardigd en ter kennis is ge-bracht. Uw secretaris heeft mij daarop geantwoord:

„De Beslissing van de Secretaris-Generaal van het toenmalige Departement van Koloniën is bij brief van 27 Juni 1940 ter kennis van generaal *Winkelman* gebracht, die voor bekendmaking aan de betrokken officieren heeft zorg gedragen. De beslissing is niet officieel gepubliceerd. Zij vond haar grond daarin, dat de officieren van het K.N.I.L., in Nederland gedetacheerd, onder Nederlands militair regiem stonden en onder de Nederlandse militaire tucht en de Nederlandse wet. Toen bleek, dat het be-palinghoudend verbod om een erewoordsverklaring te tekenen, onzekerheid schiep, heeft de secretaris-generaal besloten, dat voor de officieren hier in Nederland deze bepaling niet zou gelden. waardoor bereikt werd, dat de Nederlandse en Indische officieren aan dezelfde bepalingen waren onderworpen. Op de vraag om-trent de bevoegdheid van de secretaris-generaal moet ik antwoor-den, dat het toen natuurlijk wel een vreemde toestand was ge-worden.“

80888. De **Voorzitter**: Ik vraag het, omdat de Regering te Londen heeft gezegd, dat de Duitsers niet het recht hadden het erewoord te vragen, ook niet wanneer in aanmerking worde genomen het rond-schrijven van de schout-bij-nacht *Heeris*, van de secretaris-generaal van het Departement van Koloniën en dat van kolonel *van Alphen*. Immers, de onderscheidenlijke verantwoordelijke chefs waren ge-vangengezet en hadden het land verlaten, zodat bedoelde autoriteiten niet namens de Regering of namens de verantwoordelijke chefs konden spreken. De Regering in Londen ontkende dus het recht van de secretaris-generaal een dergelijke bepaling te maken.

A. Eerst zou ik er eens even de aandacht op willen vestigen, dat men het hier wel een beetje omkeert. Hier wordt gezegd: Er bestond in Nederland geen wet, die het geven van het erewoord toeliet. Dat is eigenlijk de zaak niet. Er moet een of andere regeling zijn, die het geven van het erewoord verbiedt.

80889. De **Voorzitter**: Dat sloeg natuurlijk op de Koninklijke Landmacht. Wij spreken nu echter over het K.N.I.L.

A. Dan zou ik zeggen, dat men ook in dit opzicht de omstandig-heden in aanmerking moet nemen, zoals die in feite waren. Generaal *Winkelman* beschouwde zich als krijgsgevangen officier. In die dagen heb ik hem nog gesproken over een andere zaak, waarover ik door een andere sub-commissie werd gehoord. Hij zei mij toen, dat hij krijgsgevangen officier was. Iets, dat ik in het algemeen niet heb toe-gejuicht, is geweest, dat de secretaris-generaal toen is opgetreden. Ik vond en vind, dat de secretarissen-generaal in het algemeen volstrekt niet de competente personen voor de hoogste gezagsuitoefening waren. Ik heb dat toen ook in die sub-commissie verklaard. Naar mijn mening had de Raad van State moeten optreden als het hoogste gezag. Tot mijn spijt heeft dit college daar niet aan gewild en men heeft het gezag aan dat college van secretarissen-generaal opgedragen. Men heeft zich daar algemeen bij neergelegd. Vanaf dat ogenblik zijn de secretarissen-generaal de functie van Departementshoofden gaan in-nemen. De secretaris-generaal van Oorlog was toen ook de hoogste autoriteit. Het is weer een weinig gelukkig precedent om nu later te

gaan zeggen: Die man was niet bevoegd. Dan brengt men ook de officieren weer in een moeilijke situatie. Zij hadden behoefte aan een chef, aan iemand, die zekere punten voor hen besliste.

80890. De **Voorzitter**: Generaal *Winkelman* was toch de chef?

A. Hij zei: Ik ben krijgsgevangen officier. Hij oefende geen gezag meer uit. Ik geloof ook, dat de Duitsers hem dat moeilijk hebben gemaakt, en dat hij in het begin nog wel iets heeft gedaan, waarna de Duitsers hem hebben laten weten, dat hij zich daarvan moest ont-houden. Dat kunt u echter van generaal *Winkelman* zelf het beste horen. Er is toen nog een hoofd van de Afwikkeling aangesteld, wat echter min of meer een departementale functie was. Uit het enkele feit, dat de hoogste chefs gevangen waren, vind ik niet, dat men kan opmaken, dat de Indische officieren er nu hopeloos aan toe waren. De secretarissen-generaal werden, menselijkerwijze gesproken, door de vijand als zodanig erkend. Daar moet men ook rekening mee houden. In zulke omstandigheden moet er gehandeld kunnen worden. Daarom moet men later niet zeggen: Hij mocht het niet doen en daarom valt het hele stelsel in duigen. Heb ik hiermee uw vraag beantwoord, Mijnheer de Voorzitter?

80891. De **Voorzitter**: Ik zou u nog willen vragen: Indien het geven van een erewoord door onze wetgeving was toegestaan, wat hier wordt aangenomen, mag men dan aannemen, dat die toestemming gold voor elk erewoord van welke ver gaande strekking dan ook? Ik kan mij indenken, dat, wanneer er in het Velddienstvoorschrift van een erewoord gesproken wordt, men dan een bepaalde inhoud aan het begrip erewoord geeft, b.v. om niet te ontvluchten of iets dergelijks. Kan men dit echter ook toepassen op elk erewoord, ook wanneer het van zulk een ver gaande strekking is als dit, want dit was toch een erewoord, dat een zeer ver gaande strekking had.

A. Toen ik indertijd dat artikel in „De Telegraaf“ schreef, heb ik de tekst van het erewoord in andere gevallen nog eens nauwkeurig nagegaan, in allerlei stukken, die er in de bibliotheek op het Vredes-paleis aanwezig waren. De tekst van het ditmaal vastgestelde ere-woord gaat niet over de schreef.

80892. De **Voorzitter**: U bedoelt, dat die tekst vergelijkenderwijs niet over de schreef gaat?

A. Ja, vergelijkenderwijze. Het erewoord luidde, dat de officieren niets zouden doen.

80893. De **Voorzitter**: Ik zal u even de tekst voorlezen:

„Hierdoor verzeker ik op eerewoord, dat ik gedurende dezen oorlog, althans zoolang Nederland zich met het Deutsche Rijk in oorlogstoestand bevindt, aan geen enkel front noch direct noch indirect zal deelnemen aan den strijd tegen Duitsland.“

Ik zal geen handeling begaan of verzuim plegen, waardoor het Deutsche Rijk schade, van welken aard ook, zou kunnen lijden.“

Daar kan men alles onder brengen. Wij hebben hier een geval gehaci van iemand, die het volgende voorbeeld aanhaalde: „Wanneer het mij bekend is, dat mijn zoon bij een illegale organisatie is, dan moet ik dat bij de Duitsers aangeven, want anders pleeg ik ern verzuim.“ Zo ver kan dat erewoord gaan.

A. Nadat ik indertijd mijn artikel had geschreven, heb ik een van onze generaals bij mij gehad, die mij zei: Ik leg u het geval voor: Ik loop langs het strand in Scheveningen. Ik zie, dat daar een sloep aankomt, met Engelse landingstroepen er in. Moet ik dan naar de Duitsers lopen en hen waarschuwen: De Engelsen proberen hier te landen?

Ik heb het allemaal zeer nauwkeurig en aan de hand van allerlei precedentes nagegaan. Ik heb van verschillende officieren gemerkt, dat zij in moeilijkheden zaten, toen zij eenmaal dat parool hadden afgegeven. Zij vroegen zich af, waar dat toe leidde. In de Boeren-oorlog heeft men het parool gevraagd, dat de strijdkrachten der Re-publiek geen enkele hulp of inlichtingen betreffende de Britse krijgs-macht zouden geven, verder zouden zij rustig thuisblijven tot aan het einde van de oorlog. De Duitsers hebben in 1870 aan de Franse krijgs-gevangenen voorgelegd, dat zij gedurende de oorlog niet de wapens tegen Duitsland zouden voeren en niet op enigerlei wijze iets tegen deszelfs belangen zouden ondernemen.

Deze formule stamt uit oude tijden. Zij is ook later gebruikt, o.a. door Japan in 1905 bij de capitulatie van Port Arthur. Zij heeft be-strijding ondervonden wegens haar' algemeenheid. Vindt u het onge-past, wanneer ik dit even voorlees?

De **Voorzitter**: Geenszins. Wij hebben namelijk een afschrift van dit artikel, waardoor ik het voorgelezen kan volgen. Daarin bent u tot de conclusie gekomen, dat het geven van het parool, zoals het in dezen aan onze militairen is voorgelegd, zonder zelfverwijf of verwijf aan anderen kan worden aanvaard.

Nu vind ik het wel van belang, om in het kader van dit verhoor daar nog uw nadere toelichting over te vernemen.

A. Ik zal dan even verder voorlezen.

Die formule vordert van de krijgsgevangenen,

„dat zij zich van elke activiteit onthouden, die de weerkracht van hun eigen land verhoogt. Zij zouden zelfs de voedselvoorraad niet mogen versterken door graan te verbouwen, geen zaken mogen doen, kortom elke productieve arbeid moeten nalaten. Dergelijk bezwaar zou ook kleven aan de thans door de Duitsers aan onze militairen voorgelegde verklaring; het is echter niet nodig zich te dezen aanzien te begeven in nodeloos gemoedsbezwaar. De verplichting richt zich tegen de gedraging of onthouding, die plaats vindt met het vooropstaande doel, de tegenstander afbreuk te doen. Dit is thans bij de toelichting nog extra te verstaan gegeven. Bedoeld wordt: opzettelijkheid. Verder reikt de strekking en naar ik hoop, de eventuele sanctie niet. Zij raakt niet de vader, die zijn kinderen een opvoeding geeft in Nederlandse zin, gelijk ouders plegen te doen, niet de deelneming aan een werk van privé of algemeen nut, of aan een arbeid van opbouw, niet de normale achteloosheid, waar niets achter zit. Onnodig hier verder uitvoerig en casuïstisch op in te gaan of een gewetenspiegel op te stellen.”

Ik ben dus tot deze conclusie gekomen, dat alleen, wanneer zulke handelingen bepaald met het vooropgezette doel om tegen de vijand te ageren, zouden worden gedaan, zij door die verklaring worden uitgesloten. Bij de toelichting is dit extra te verstaan gegeven, namelijk, dat hier opzettelijkheid bedoeld wordt. Aan de heren officieren is een verklaring verspreid, ook weer door een Nederlandse autoriteit, die heeft gezegd: Uiteraard betekent de inhoud van dit parool alleen, wanneer men opzettelijk doet of nalaaft.

80894. De **Voorzitter**: Wij hebben hier een verklaring van de Duitse militair *Otzen*. In hoeverre deze echter bekend is geworden aan al degenen, die de erewoordsverklaring hebben getekend, is ons nog niet bekend geworden. Het is niet zeker, of die verklaring vermenigvuldigd is. In ieder geval is die verklaring aan bepaalde personen, die een bevelsfunctie hadden, toegezonden. De interpretatie van de Duitsers staat dus in ieder geval, voor wat het document betreft, wel vast.

A. Ik weet, dat Nederlandse officieren, die niet dadelijk bij de bron zaten, dat wisten. Ik heb daar nooit de geringste last over gehoord.

Zo kom ik dus tot de conclusie, dat die formule, zoals die toen luidde, niet te betwisten was.

80895. De **Voorzitter**: Ligt er in de afgelegde eed van trouw aan de Koningin een beperking ten aanzien van de toelaatbaarheid van het afleggen van een erewoord, wat de inhoud van dat erewoord betreft?

A. Daar is mijn antwoord op: neen, Mijnheer de Voorzitter. Ik geloof, dat een officier geenszins zijn eed van trouw aan de Koningin schendt, wanneer hij een parool afgeeft. Ik geloof ook niet, dat dat ooit is beweerd.

80896. De **Voorzitter**: U betreft dat nu op dit erewoord, maar in het algemeen kan men waarschijnlijk wel zeggen, dat in de eed van trouw aan de Koningin toch wel een zekere beperking ligt ten aanzien van de inhoud van „een” erewoordverklaring.

A. Ja, als er b.v. wordt gevraagd te tekenen: Ik beloof, dat ik mij in dienst van de vijand zal stellen — wat in andere oorlogsgevallen ook is voorgekomen, want men heeft de officieren garnizoensdiensten willen laten verrichten voor de vijand, of intendancediensten —, dan zou dat wel in strijd zijn met de eed van trouw aan de Koningin.

80897. De **Voorzitter**: Bent u van oordeel, dat dit niet het geval is met dit erewoord?

A. Neen. Dit is normaal.

80898. De **Voorzitter**: Mag men aannemen, dat door de capitulatie van het Nederlandse leger in Mei 1940 de officieren waren ontslagen van hun eed van trouw aan de Koningin?

A. Neen. Stellig niet. Ik heb het militaire eergevoel wel voorzien, toen ik het bewuste artikel schreef. Ik heb gezegd te willen trachten die verschillende vraagpunten naar beste eer en weten te behandelen. Daarbij wilde ik echter het voorbehoud uitspreken, dat ik uiteraard slechts kon spreken van een algemeen gezichtspunt, als consciëntieus vaderlander, en kon niet treden in persoonlijke roerselen van het krijgsmansgevoel. Ik geloof, dat ik, krijgsman zijnde, zou zeggen, dat ik géén parool aflegde en dat men mij dan maar gevangen moest nemen. Mijn beide zoons waren officier, de een zee-officier, de andere reserve-officier. Dat zou de geest zijn geweest bij ons thuis. Wij zouden van de jongens niet gewenst hebben, dat zij een parool zouden hebben gegeven. Dit vind ik echter een kwestie van krijgsmansridderlijkheid. De eed van trouw bleef natuurlijk.

80899. De **Voorzitter**: Mocht in verband met artikel 10 van het Haags Verdrag het door de officieren in Juli 1940 afgegeven erewoord worden gebroken?

A. Neen, op zich zelf mag een erewoord niet worden gebroken en het is zelfs ook weer een principe, dat men daar in militaire geest aan vasthoudt. In een normale eerlijke oorlogsverhouding tussen twee legers hoort men er aan vast te houden, dat een erewoord niet moet worden gebroken. Het zou een schande zijn voor de eer van een leger, wanneer de militairen van dat leger hun erewoord braken. Vandaar ook, dat de Regering iemand, die zijn erewoord heeft gebroken, terug moet zenden. Dat vind ik een juist beginsel.

80900. De **Voorzitter**: Is het niet nakomen door Duitsland van de verplichtingen van het volkenrecht, of in het algemeen de wijze, waarop de Duitsers zich in Nederland hebben gedragen, voldoende motief om zich niet meer gebonden te achten aan de erewoordverklaring? Dit zijn een paar argumenten, die gebruikt zijn door degenen, die wel hun erewoord hebben gebroken.

A. Dat is voor mij nu ook het doorslaggevende moment. Ik zou zeggen: Dat erewoord is gegeven op een tijdstip, dat men nog stond op de onderlinge basis van een ordelijke en rechtmatige oorlogvoering, met inachtneming van de regelen. Zo werd het ook verondersteld. Ik vind niet, dat een officier toen, in den beginne, zou kunnen zeggen: Die Duitsers zijn ons land binnengevallen tegen de oorlogswetten in; zij hebben bedrieglijk het land overvallen. Aan een schoff ben ik door een erewoord niet gebonden. Ik geloof, dat dit niet eerlijk is geredeneerd. Het Duitse leger gedroeg zich toen nog als een weermacht, die volgens de militaire tradities handelde. Ik zou zeggen, dat onder die omstandigheden het erewoord bond. Ik voeg daar echter aan toe, dat op een zeker ogenblik de Duitse oorlogvoering volslagen van karakter is veranderd. Zij heeft opgehouden te zijn die van een normale weermacht in de traditionele zin van het woord en is geworden een woestelingenoorlog. Dat ogenblik is al aangebroken, nadat Hitler aan Rusland de oorlog verklaarde en hij die bekende decreten heeft uitgevaardigd, dat er geen genade meer zou worden verleend; enfin, toen heeft men meer een woestelingenoorlog gekregen, die niet meer was de ordelijke oorlog, volgens de tractaten en regelingen, die voor een ordelijke oorlog zijn gemaakt.

80901. De **Voorzitter**: Dat was het toch vóór die tijd ook al niet. U hebt toch zelf gezegd, dat de Duitsers op onwettige wijze in ons land zijn binnengevallen. Dat was toch ook al een inbreuk op de tractaten.

A. Dat wist degene, die het parool gaf. Zij wisten, onder welke omstandigheden zij dat parool afgaven, en zij konden dus niet zeggen: ik geef dat parool aan iemand, die zelf zijn woord heeft gebroken, en dus ben ik daaraan niet gebonden. Ik ben ook niet zeker, wat ik zou zeggen, wanneer u mijn mening vroeg over degenen, die hun parool hebben gegeven, *nadat* zij weer waren opgevangen en naar Stanislaus waren gedeporteerd. Zij waren toen op de hoogte van de manier van doen van de Duitsers. Officieren, die in Juli 1940 hun parool hebben gegeven, deden dit aan een fatsoenlijk, volgens de regelen van het oorlogsrecht oorlogvoerend leger. De kwestie van de inval is meer een politieke zaak, dat was Hitler-politiek. Het leger handelde toen nog volgens de oorlogsgebruiken en oorlogswetten. De Duitsers waren daar toen zelfs zeer trots op. Mijn jongste zoon is in het begin van 1941 voor de Duitse Krijgsraad geweest. Voor een heel normale krijgsmansraad is die jongen ter dood veroordeeld en op grond daarvan gefusilleerd. Ik heb dat altijd wreed gevonden natuurlijk: verschrikkelijk, maar ik heb geen ogenblik gevonden, dat daarmee tégen de behoorlijke oorlogsgebruiken werd gehandeld. Hij was door de Duitsers gevangengenomen, toen hij, gearachuteerd om inlichtingen, hier was teruggekomen. Toen zij ontdekten, dat hij zee-

officier was, is hij voor de kriegsraad gebracht. Dat is in 1941 geweest. De oorlogsregelen werden toen gevolgd en daar kon iedereen zich bij neerleggen en onderwerpen, ook de officieren. Maar voor mijn en voor ieders individueel gevoel is dat volkomen veranderd, toen die Duitse oorlog zeer apert een andere zaak is geworden. Ik heb de Duitsers later nogal eens moeten spreken, bij die moeilijke zaak, waarin mijn zoons verkeerden. Zij zeiden dan: „Jetzt ist es Krieg auf Leben und Tod“, en dat betekende eigenlijk: Nu storen wij ons nergens meer aan. Het eigenaardige feit is ook wel, dat, voor zover ik weet, zij onze officieren er toen nooit kwalijk op hebben aangekeken, dat dezen hun erewoord niet meer hielden. Ik bedoel het eerste erewoord. Zij hebben nooit gezegd: Dat zijn mensen, die zich schandelijk hebben gedragen en hun erewoord hebben geschonden. In het militaire leven wordt het als een zeer ernstig feit beschouwd, wanneer men een erewoord breekt. Wij stellen er zelfs de doodstraf op, als ik het goed heb. Toen echter het hek van de dam was, hebben de Duitsers dat niet meer zo gevoeld. Ik zou dus zeggen, dat er toen een verandering in de situatie is gekomen, en ik vind het dan ook te verdedigen, wanneer een officier onder deze omstandigheden zó gedacht heeft: Nu ben ik aan dat erewoord, dat ik in een heel andere positie heb getekend, niet meer gebonden. Dat geldt dus voor die eerste groep.

Ik heb eens nagegaan, wat onze *Hugo* de Groot hierover denkt, die deze dingen allemaal heeft nagevorst en ze heel knap onder ogen heeft gezien. Hij komt in de eerste plaats voor hetzelfde idee op, wat ik daarnet heb gezegd, dat ook tegenover een vijand, zelfs een vijand, die aanvankelijk zelf zijn woord heeft gebroken, het woord moet worden gehouden. Servanda est fides. Men zegt zelfs, dat, wanneer men aan piraten en tyrannen zijn woord geeft, men zijn woord moet houden. Men is daar echter niet aan gebonden, wanneer men zeggen kan, dat men dat beloofd heeft, omdat men dacht, dat de andere partij zich aan de regels en aan de omstandigheden zou houden. Wanneer die andere partij zich daar dan niet aan houdt en dus eigenlijk een heel andere houding aan gaat nemen, dan — zegt *Hugo* de Groot — bindt het erewoord niet meer. (De *Jure Belli de Pacis Lib. III, cap XIX, § 1, 13, 14, cap. XXIII, § 7, 8.*)

80902. De **Voorzitter**: Rebus sic stantibus?

A. Precies. Dat is ook volkenrechtelijk een juist idee. In het gewone leven kan men zeggen — om een juridische term te gebruiken — „Ik ga actie, eventueel in reconventie, instellen tot ontbinding van de overeenkomst, zodra de andere partij zijn contract niet heeft vervuld. Volkenrechtelijk echter kan men dit niet doen, want die procedure bestaat niet. Men mag dan een soort eigen richting toepassen: „De wederpartij schiet te kort, dus hij schept een heel andere toestand dan waarin ik mijn woord heb gegeven, dus ben ik daardoor niet meer gebonden.“ Dat is de gedachtengang van *Hugo* de Groot (De *Jure Belli de Pacis Lib. II, cap. VII, § 2*), die ik juist vind en die, naar mijn idee, met de psychologie overeenkomt. Met de psychologie van onze officieren indertijd en met de psychologie van de Duitsers. Zoals ik u reeds zei, heb ik in die tijd herhaaldelijk Duitsers ontmoet, en ik heb nooit gehoord, dat zij er over vielen, dat onze officieren hun erewoord hadden gebroken.

80903. De **Voorzitter**: Kan men nu zeggen, dat men eerst dan niet meer is gebonden door het erewoord, wanneer de Duitsers zich niet houden aan de verplichtingen, die zij bij de erewoordverklaring hebben opgelegd, door de militairen niet meer in vrijheid te laten? Ik bedoel dus, of de binding tot het erewoord ophoudt, wanneer die concrete verplichting van de Duitsers niet meer wordt nagekomen?

A. Ik zou nog een stap verder willen gaan, menselijkerwijze gesproken. Ik zou willen zeggen, wanneer de oorlogvoering door de vijand niet meer zo wordt gevoerd, zoals het behoort, zoals de regelen aangeven van het Oorlogsreglement. Ik voel wel, wat u bedoelt, maar ik vind, dat men een stap verder kan gaan en zeggen: „Wanneer de vijand zich tegenover mijn volk: niet houdt, zoals hij zich behoort te houden, dus, wanneer hij zich niet houdt aan de regel, dat hij als bezetter het wettelijk gezag alleen maar mag uitoefenen om de orde te handhaven, enz. — we weten b.v. allemaal precies, wat er met de Joden is gebeurd, met de arbeiders in de arbeidsinzet, de beschuldigen, enzovoort, dat er tegenover ons volk een onmogelijke, een volkomen wilde bende van is gemaakt — dan acht ik mij ook niet meer gebonden.“ Dit heb ik ook tegen mijn vriend, generaal *van* den Bent, gezegd, met wie ik hierover nogal eens heb gesproken. U weet, dat generaal van den Bent een zeer principiële houding heeft aangenomen. Ik zag hem veel, doordat wij samen in het Bijzonder Gerechtshof in Amsterdam zaten. Ik heb hem gezegd, dat hij naar mijn

idee te ver ging, dat hij *te* precies werd. Hij is van mening, dat bij de beestenboel, die de Duitsers er van gemaakt hebben, onze officieren nog steeds bleven gebonden aan hun erewoord.

80904. De **Voorzitter**: Vindt u, dat het privé beoordeeld kan worden, wanneer de omstandigheden zodanig zijn, dat Duitsland handelingen verricht, waardoor men niet meer zou zijn gebonden aan het erewoord?

A. Dat meen ik van wel. Ik bedoel, wanneer het helderder is dan de dag! Die officieren waren natuurlijk niet in een gemakkelijke situatie. Het zou niet mogelijk geweest zijn, dat b.v. de Regering in Engeland over de radio zou hebben gezegd: De Regering is van mening, dat het erewoord niet meer bindt. Dit ware een onmogelijkheid geweest. Er zijn uiteraard gevallen, dat de persoonlijke gebondenheid bleef. Ik kan u een ander geval vertellen. U houdt mij ten goede, maar ik heb dit allemaal nogal meegeleefd, zodat ik die voorbeelden beter kan aanhalen. Mijn zoon, die toen in handen van de Duitsers was, kwam voor een onderzoek ter plaatse met één van de mensen van de S.D. naar Haarlem, om op te nemen, waar de parachute was verborgen, waarmee hij was gekomen. Hij heeft toen met die man gedejeuneerd bij *Brinkman* in Haarlem. Die S.D.-er werd aan de telefoon geroepen en hij heeft vooraf gezegd: „Herr Van Hamel, ik word aan de telefoon geroepen. Belooft u mij, dat u hier blijft zitten? Kan ik daarvan op aan?“ Mijn zoon heeft toen geantwoord: „Ja“. In zo'n speciaal geval is de officier aan zijn woord gehouden. Mijn zoon heeft dat ook gedaan, hoewel zijn leven er van afhing. Het algemene parool echter, dat de officieren in groten getale, eigenlijk collectief, hadden gegeven met het idee, dat hier een oorlog zou worden gevoerd in overeenstemming met de Haagse Conventie, die echter van Duitse zijde niets anders is geworden dan een woestelingenstrijd, niet alleen tegen het leger, maar helemaal ons volk trachtte te verkrachten en politiek te overweldigen, zodat wij ophielden tegenover een correcte bezettende macht te staan..... dit werd een ander geval. Ik heb in de latere tijd ook wel advies gegeven aan de burgerij, toen de mensen mij vroegen: Moeten wij doen, wat de Duitsers ons bevelen? Moeten wij kuilen graven, enz.? Het was niet meer de normale, ordelijke bezettende macht, die zekere eisen kon stellen.

80905. De heer **Vonk**: Wanneer men uitgaat van de veronderstelling, dat de oorspronkelijke mala fide methode, waarop Duitsland hier is binnengekomen, slechts een politieke aangelegenheid is geweest en niet een van militaire aard, en men op die grond dus geen woordbreuk mag plegen, dan zou ik u toch wel willen vragen, of datgene, wat later hier in het land is gebeurd, dat uitging van de semi-civiele bezettende macht en juist niet van het leger, naar uw mening een grond was om het wel te mogen doen?

A. Deze scheiding kan ik niet meer maken. Absoluut alles was toen militaire macht.

80906. De heer **Vonk**: Hier in het land, in tegenstelling tot België bij voorbeeld?

A. Ja, dat was een andere organisatie, maar wat hier zat: S.D., S.S., enz., is tenslotte te beschouwen als een deel van de bezettende weermacht. Bij de Bijzondere Hoven heb ik dat altijd aan de Duitse beschuldigen ook gevraagd, maar de S.D., S.S., enz., hebben zich allemaal beschouwd als deel van de weermacht.

80907. De heer **Vonk**: Wat hier binnenviel, was dus ook zonder onderscheid deel van de weermacht?

A. Ja, maar toen was het een gewoon normaal leger.

80908. De heer **Vonk**: Goed, dat kan ik mij indenken, maar dan wilde ik toch wel even constateren, dat dit niet meer een juridische onderscheiding is.

A. Dat ben ik niet met u eens. Wat noemt u „geen juridische onderscheiding“?

De heer **Vonk**: Wanneer men niet hetzelfde kan zeggen van het een (in Mei 1940) zowel als van het andere (na medio 1941), is men dan nog op juridisch terrein: dus ook nog op volkenrechtelijk terrein?

A. Ik kan dat helemaal niet met u eens zijn. Het leger, dat hier binnenviel, handelde als een Staatsinstrument van de Hitler-regering, omdat Hitler gewoonweg had gezegd: Jullie moeten Nederland binnenvallen. Heel veel hunner officieren hebben immers ook steeds

gevraagd, toen zij hier kwamen: Waar zijn de Engelsen? Dat treft de weermacht dus niet. Wat echter na Juli 1941 is gebeurd, treft allemaal de Duitse weermacht tegenover Nederland in haar geheel. Die weermacht in haar geheel omvatte zowel de betrekkelijk geringe bezettende militaire macht als wel al de hulpmachten, zoals S.S., S.D., enz. Dat was allemaal te zamen één Duitse weermacht geworden, die zeer bewust ook anders handelde dan een weermacht behoorde te handelen. Ik heb daarnet de rechtspleging uit het begin aangehaald. In die zaak, die ik heb meegemaakt, waren de Duitsers er wat trots op, dat zij een uitvoerig krijgsraadproces voerden. Zij hebben dat dan ook in de puntjes doorgevoerd. Naderhand hebben zij dat echter volkomen laten lopen. Er is toen vaak niet eens meer een proces gevoerd en werd er maar doodgeschoten, enz. Om terug te komen op de officieren, die hun parool hebben gegeven: Men mocht zich op dat ogenblik voorstellen, dat het Duitse leger een normaal geregeld bezettingsleger zou zijn, dat zich zou houden aan de bepalingen van het Landoorlogreglement, dus Nederland zoveel mogelijk zou vrijlaten en zijn eigen gang laten gaan. Als bezettingsleger gaf Duitsland toen de orders. Daarna komt er echter een andere bezettende macht, die dat geheel anders opzet, het hele land op zijn kop zet, maltraiteert, verkracht. Naar mijn mening kan dan, juist juridisch gezien, die officier zeggen: Nu kan ik ook mijn eigen gang gaan. Ik herhaal nogmaals, dat ik het beste bewijs vind, dat de Duitsers zich nooit druk hebben gemaakt over die zogenaamde woordbreuk onzerzijds. Daar heeft bij hen geen haan naar gekraaid. Nooit is er gezegd: U hebt uw woord gebroken; u hebt u niet correct gedragen. „Jetzt ist es Krieg auf Leben und Tod“, dat was het!

80909. De heer **Vonk**: Indien uw redenering juist is — ik laat in het midden, hoe ik er zelf over denk, dat begrijpt u wel —, dan zal daaruit zelfs de *verplichting* kunnen worden afgeleid om het parool te breken. Dan zou toch kunnen worden gezegd: Nu behoort niemand zich meer aan zijn parool te houden onder deze omstandigheden.

A. Degenen, die er zich in hun eigen belang op zouden blijven beroepen, zou ik inderdaad bijna laffe kerels vinden.

De heer **Vonk**: Van juridisch oogpunt uit gezien, meen ik.

A. Ik kan hier het juridische en het menselijke niet helemaal scheiden. Wanneer een officier in een bepaald geval zou hebben gezegd: Ja, maar neem mij niet kwalijk, ik mag dat niet doen, want ik sta onder parool.....

80910. De heer **Vonk**: Mag ik u even in de rede vallen? Ik zou het willen formuleren, zoals ik er over denk: De rechtsgrond in uw gedachtengang is aan het parool ontleend, in verband met de gedragingen van de bezetter. Dan ligt ook de verplichting tot verbreking van het parool voor de hand, a fortiori ook het recht daartoe. Zo niet, is er dan niet dienstbreuk tegenover het eigen land?

A. Ik zou niet graag willen, dat degenen, die zich indertijd niet aan het parool hebben gehouden, als dienstbreukers zouden worden beschouwd.

80911. De heer **Vonk**: Dat is een tweede zaak. In deze vage onderscheiding van het juridische en het morele vind ik iets gevaarlijks — tenminste zo zuiver constructief beredeneerd, afgescheiden van elke appreciatie daarvan —.

A. Zoals ik u reeds zei, zou ik niet zo ver willen gaan, dat de officieren, die zich toen aan het parool hebben gehouden, hun dienstverhouding aan het eigen land hebben gebroken. Ik vond de houding echter niet juist. Ik vind ter verdediging daarvan geen argument meer. Zo durf ik het wel te zeggen. Ik vind het geen argument om nog te zeggen: Ik doe niets en laat de vijand zijn gang gaan. Dat is toch, naar ik meen, een antwoord op uw vraag?

De heer **Vonk**: Ja, ik dank u zeer.

80912. De **Voorzitter**: Mocht de Nederlandse Regering de officieren, die een erewoordverklaring hadden getekend, wederom in dienst nemen?

A. Daaruit vloeit voort, wat ik reeds heb gezegd. Ik vind niet, dat de Nederlandse Regering dat niet moest doen.

80913. De **Voorzitter**: U bent dus van oordeel, dat de Nederlandse Regering terecht heeft gehandeld door deze officieren weer in dienst te stellen?

A. Ja. Dat heb ik generaal *van den Bent* ook gezegd.

80914. De **Voorzitter**: Indien men aanneemt, dat aan de invrijheidstelling van Nederlandse officieren elke volkenrechtelijke basis ontbreekt — dit is het standpunt, dat de Nederlandse Regering in Loncien heeft ingenomen —, is dan de conclusie gewettigd, dat de Regering geen enkele verplichting heeft, als genoemd in vraag 12(b)?

A. U bedoelt, om die officieren terug te zenden? Ik geloof, dat ik op deze vraag reeds een antwoord heb gegeven.

80915. De **Voorzitter**: U zoudt die kwestie liever uit een ander gezichtspunt beschouwd gezien hebben dan alleen uit dit formele oogpunt?

A. Ja.

80916. De **Voorzitter**: Vloeit uit artikel 10 van het Haags Verdrag voort, dat, zolang de oorlog duurde, ook na de bevrijding van een deel van Nederland dus, geen der officieren, die een erewoordverklaring hadden getekend, in dienst mocht worden genomen?

A. Neen, dat zou ik niet zeggen.

80917. De **Voorzitter**: Vloeit dat voort uit artikel 10 van het Haags Verdrag? U kunt het misschien gronden op andere overwegingen.

A. Ik vind niet, dat het daaruit voortvloeit.

80918. De **Voorzitter**: Vloeit uit het erewoord voort, dat, wanneer het grondgebied van Nederland door de geallieerden geheel of gedeeltelijk werd bevrijd, terwijl Nederland dan nog met Duitsland op voet van oorlog was, onze officieren dan nog gebonden waren aan de inhoud van het erewoord en dus geen krijgsdienst tegen Duitsland mochten verrichten, hetzij in Nederlandse, hetzij in geallieerde dienst? Dat is de zaak, bekeken dus van de zijde van de officieren.

A. Voor zover dat niet betreft de officieren, die in het begin van de oorlog hun erewoord hadden gegeven, vind ik, dat zij, in het algemeen gesproken, reeds daarvan bevrijd waren.

80919. De **Voorzitter**: Zij waren ook bevrijd, doordat zij weer in krijgsgevangenschap waren gevoerd, en daarmee was het erewoord vervallen. Ik bedoel voor de eerste groep. Op het moment van de gedeeltelijke bevrijding van Nederland gold voor hen het erewoord überhaupt niet meer.

A. Ja, zij waren volkomen heer en meester van hun eigen positie. Een aparte groep vormt natuurlijk het aantal officieren, die in Stanislaus waren opgenomen en vandaar uit weer zijn losgelaten onder erewoord. Is dat een aantal van enige betekenis?

De **Voorzitter**: Naar ik meen, is dat een kleine minderheid geweest.

A. Voor die kleine minderheid vind ik, dat dat erewoord een andere betekenis had, want zij hebben het erewoord afgelegd onder omstandigheden, die zij reeds kenden, dus onder de verwilderde oorlogstoestand. Wanneer men toen zijn erewoord heeft gegeven, dan vind ik, dat het naar eer en geweten niet aanging zijn erewoord te breken.

80920. De **Voorzitter**: Vloeit uit de onvoorwaardelijke capitulatie van Duitsland van Mei 1945 en de daaruit voortvloeiende beëindiging van de oorlog tegen Duitsland voort, dat de ambtshandelingen van die weer in dienst gestelde officieren, die de erewoordverklaring hadden ondertekend, niet meer als tegen die Staat gericht zijn te beschouwen?

Dit lijkt een eigenaardige formulering, maar deze is letterlijk ontleend aan het standpunt van de Regering na de bevrijding. Minister *Meynen* heeft toen geschreven:

„Door de sindsdien gevolgde onvoorwaardelijke capitulatie van Duitsland en de daaruit voortvloeiende beëindiging van den oorlog tegen dien Staat, zijn de ambtshandelingen van evengenoemde groep officieren niet meer als tegen dien Staat gericht te beschouwen.“

Ik kan mij dat indenken ten opzichte van de tijd, die volgde op de onvoorwaardelijke capitulatie van Duitsland, want toen was Duitsland uitgeschakeld. In dit geval ging het echter ook om die officieren, die, nadat zij hun erewoord hadden gegeven, vóór de capitulatie reeds weer in dienst zijn genomen door de Nederlandse Regering. Kan men nu zeggen, dat door de onvoorwaardelijke capitulatie van Duitsland in Mei 1945 de ambtshandelingen van vóór de capitulatie niet meer golden als tegen die Staat gericht?

A. Naar mijn mening kan de capitulatie geen invloed hebben op hetgeen zich vóór de capitulatie had voltrokken.

80921. De **Voorzitter:** Ik kan mij moeilijk voorstellen, welke zin deze mededeling heeft, omdat het hier juist ging over mensen als generaal van *Nijnatten*, die ook op erewoord waren vrijgelaten. Hij is echter toch vóór de capitulatie weer in dienst gesteld, en wel in een vooraanstaande functie. Men heeft daar dit antwoord op gekregen. Naar uw oordeel lijkt u dit dus niet erg juist?

A. Neen.

80922. De **Voorzitter:** Geldt dit, wanneer de vorige vraag bevestigend wordt beantwoord, mutatis mutandis ook ten aanzien van handelingen, ten voordele van Duitsland gedaan (collaborateurs)? Dat is een opmerking, die in die tijd is gemaakt.

A. Ik heb dit niet helemaal begrepen.

De **Voorzitter:** Wanneer dat voor handelingen, gepleegd ten nadele van Duitsland, zou gelden — dat die ambtshandelingen niet meer als tegen die Staat gericht werden beschouwd —, zou men daaruit de conclusie kunnen trekken, dat hetzelfde gold ten aanzien van collaborateurs voor handelingen, ten voordele van Duitsland gepleegd?

A. Dat is op zich zelf al een argument tegen de vorige vraag.

80923. De **Voorzitter:** Betekent het terugbrengen van de Nederlandse officieren in 1942 in Duitse krijgsgevangenschap, dat dezen niet meer waren gebonden aan hun in 1940 ondertekende erewoordverklaring?

A. Daar hebben wij reeds uitvoerig over gesproken.

De **Voorzitter:** Uw oordeel is dus, dat zij daar niet meer aan waren gebonden?

A. Ja, zij waren daaraan, naar mijn mening, niet meer gebonden. Uit de wijze, waarop de Duitsers hen in 1942 weer in krijgsgevangenschap hebben gevoerd, bleek toch duidelijk, dat die daarmee accoord gingen, want anders hadden zij onze officieren direct voor de krijgsraad moeten brengen. Dan waren het allemaal mensen geweest, die hun strafwetboek hadden overtreden.

Mag ik nog even een opmerking maken naar aanleiding van de algemeene breuk van het oorlogsrecht door de Duitse macht? (Vraag 13.) Ik geloof, dat de door mij zoëven uitgesproken mening ook als algemeen precedent de beste opvatting is. Men moet bij deze dingen altijd denken: Hoe werkt het eventueel in andere gevallen door? En dan is het goed, dat onder oorlogvoerende Mogendheden dit vaststaat: Militairen houden zich aan het parool; zij beschouwen zich daaraan verplicht, tenzij evenwel de vijand zich op een dusdznig afwijkende wijze van het oorlogsrecht ontoelaatbaar gedraagt. Ik geloof, dat dit een goede algemene volkenrechtelijke wijze van zien is. Men vervalt dan ook niet in formalistische verklaring van teksten, enz. Men komt op voor volkenrechtelijke beginselen.

80924. De heer **Vonk:** Juist in verband met die volkenrechtelijke beginselen wilde ik u toch nog wel een enkele vraag stellen naar aanleiding van een bepaalde juridische opvatting van artikel 10 van het Haags Verdrag. Deze opvatting is ook wel naar voren gebracht en luidt aldus ongeveer: De krijgsgevangenen, die op hun erewoord in vrijheid kunnen worden gesteld, indien de wetten van hun land zulks veroorloven, hebben recht op vrijheid in deze zin, dat zij zich ook overal heen mogen begeven, want anders zijn zij toch krijgsgevangenen gebleven. Wanneer dus Hitler de Nederlandse militairen op vrije voeten stelde, bleven zij niettemin krijgsgevangenen, omdat heel Nederland een gevangenenkamp was geworden. Zij waren nog niet op erewoord vrijgelaten, want of zij nu in een gevangenis zaten, in een kampement of binnen de volkomen hermetisch afgesloten Nederlandse grenzen verbleven, dat bleef hetzelfde.

Dat erewoord had dan — zo is deze theorie — in volkenrechtelijk opzicht niet de betekenis van artikel 10.

Deze opvatting geeft u misschien een verlengstuk van uw eigen gedachtengang, tot op zekere hoogte en in zekere zin. Het is niet noodwendig met elkaar in strijd, bedoel ik er mee.

A. Ik geloof toch wel, dat het met de natuurlijke lezing in strijd is. Onze officieren waren krijgsgevangenen, voelden zich als krijgsgevangenen en werden door tie Duitsers als krijgsgevangenen beschouwd.

80925. De heer **Vonk:** En zij zijn het ook inderdaad gebleven?

A. Ja.

80926. De heer **Vonk:** Dan had die Entlassung geen enkele betekenis.

A. Neen, dat was een typisch Hitler-praatje.

80927. De heer **Vonk:** Wanneer het dan geen erewoord is in de zin van artikel 10, waarom zou men het juridisch dan niet mogen overtreden?

A. Zij waren feitelijk krijgsgevangenen. Daar kan men geen spitsvondige qualificaties aan verbinden. Zij waren typisch krijgsgevangenen.

De heer **Vonk:** Ja, in beginsel.

A. Dat moet men wel volhouden, want als men dat niet doet, aan de hoedanigheid van krijgsgevangenen vasthouden, brengt men de protectieregeling, ten voordele van krijgsgevangenen vastgesteld, zeer in gevaar.

80928. De heer **Vonk:** Wij denken nu niet verschillend. Maar nu de consequentie daarvan.

A. Wanneer men dan zijn erewoord geeft, is dat zijn erewoord

80929. De heer **Vonk:** Juridisch? Privé?

A. Juridisch en privé.

80930. De heer **Vonk:** Wanneer het geen erewoord is in de zin van artikel 10, is het niet hetzelfde.

A. Waarom is het geen erewoord in de zin van artikel 10?

De heer **Vonk:** Omdat zij niet in vrijheid zijn gesteld. Zij moesten binnen bepaalde grenzen blijven.

A. Zij werden toch in zekere zin in vrijheid gesteld. In het begin hebben zij allemaal in kazernes gezeten. In de Alexanderkazerne heb ik nog verschillende officieren bezocht. Er is vervolgens wel geen absolute, maar toch een betrekkelijke vrijheid verleend.

80931. De **Voorzitter:** Dóór die erewoordverklaring?

A. Gecombineerd met de erewoordverklaring. Wanneer hebben zij die getekend?

De **Voorzitter:** Op 14 Juli 1940.

A. Toen zijn zij eigenlijk pas losgelaten. De Duitser kon hen natuurlijk altijd weer krijgen.

80932. De heer **Vonk:** Omdat de grenzen gesloten waren.

A. Ja.

80933. De heer **Vonk:** In normale oorspronkelijke opvattingen was het zo, dat, wanneer men een leger had verlaten, men de hele vrije wereld voor zich had. Dan kon men overal weer heengaan.

A. Neemt u nu het geval van die generaal, die in de Frans-Duitse oorlog bij de Zwitserse grens gevangen is genomen. Men zit als legergroep altijd min of meer vast.

De **Voorzitter:** De heer Vonk bedoelt, dat het in vrijheid stellen, zoals dat hier is gegaan, niet de invrijheidstelling van artikel 10 geweest is.

A. Duitsland kon niet meer doen dan hij deed. Hij liet hen in het land volkomen vrij.

80934. De **Voorzitter:** Hij had hen naar Engeland kunnen sturen!!

De heer **Vonk:** Ja, hij had hen naar Engeland moeten sturen op parool!

A. Ja, dat had hij kunnen doen, maar het overvaren van de Noordzee was nu niet zo gemakkelijk! Ik vind, dat hij wel de vrijheid heeft gegeven, die hij kon geven. Op grond van artikel 10 hadden zij dus eigenlijk, zo meen ik u te begrijpen, tegen *Hitler* moeten kunnen zeggen: „Ik wil een ticket nemen naar New York en wanneer je dat niet toelaat, geef je mij geen vrijheid“. Dat lijkt mij echter een miskenning van de feitelijke omstandigheden.

80935. De heer Vonk: Wanneer wij nu het standpunt innemen — langs diverse wegen kan men tot die conclusie komen —, dat het krijgsgevangenen waren en krijgsgevangenen zijn gebleven, dan blijft over de betekenis van dat erewoord. Wanneer dat vaststaat, dat men zijn krijgsgevangenschap ondanks het geven van een parool, in elk opzicht is kwijtgeraakt.

A. Men raakt zijn krijgsgevangenschap niet kwijt.

80936. De heer Vonk: Die grenzen waren gesloten. Dat is een feitelijk begrip; het juridieke begrip wordt in deze opvatting beheerst door de feitelijke situatie.

A. Ja.

80437. De heer Vonk: Dan kan men uit de aard van de zaak weer als verdere consequentie de vraag stellen, of er dan sprake kan zijn van een verbreken van een erewoord, wanneer dat erewoord in de zin van artikel 10 niet bestaanbaar was.

A. Als ik het zeggen mag, vind ik dit sophistisch.

Wanneer u zich nu eens indenkt op de stoel van de Duitse overwinnaar. Wat moet hij doen? Hij heeft het land overweldigd. Het land heeft zich overgegeven. Hij wil nu het leger op parool in vrijheid stellen. Het is, tussen twee haakjes in zijn eigen belang, dat hij dat doet. U moet dat helemaal niet als een gunst beschouwen. Ik zou in het vervolg onze mensen altijd raden: Neemt geen enkele concessie en géén parool van de vijand aan. Wanneer al onze mensen te zamen hadden gezegd: Dank u, wij blijven gevangenen, dan hadden zij het de Duitser veel moeilijker gemaakt dan men het nu heeft gemaakt. Die Duitse officieren zeiden dat zelf. Zij zouden nooit de troepen en de organisatie hebben gehad om zo'n heel leger te blijven bedillen. Voor hen was het een hele oplossing, dat die mensen nu weer vrij bleven. Hij kon toen natuurlijk niets anders zeggen dan dat hij die mensen hier vrijliet, dat zij in het land vrijuit rond konden lopen en precies doen, wat zij wilden. Er zijn er geweest, die voor tandarts zijn gaan studeren, enz. Zij stonden weer helemaal in het vrije leven. Ik kan dus niet anders zeggen dan dat artikel 10 naar de zin werd opgevolgd.

80938. De heer Vonk: Wanneer deze mensen niet in krijgsgevangenschap bleven... Je kunt toch niet blazen en zuigen tegelijk! Je bent óf vrijgelaten óf krijgsgevangen!

A. Je kunt ook vrijgelaten krijgsgevangenezijn!
Hij kon het parool altijd weer intrekken.

80939. De heer Vonk: Is men dan alleen krijgsgevangene, wanneer men in een bepaalde ruimte is opgesloten?

A. Neen, men is krijgsgevangene, wanneer men, in een capitulerend leger zijnde, tot krijgsgevangene wordt verklaard.

80940. De heer Vonk: Mijn bedoeling is natuurlijk niet om te idetwisten.

Als slotsom zou ik u nog deze vraag willen stellen. Stel, dat er een strafbepaling zou zijn, waarbij door het eigen land voor eigen officieren het verbreken van het erewoord tegenover de vijand strafbaar werd gesteld. Zou er dan een rechter te vinden zijn, die op de gronden, die zijn aangevoerd (de interpretatie van artikel 10), dit strafbare feit onder deze omstandigheden toepasselijk zou hebben geacht?

A. Mijns inziens ja, tot op het ogenblik, waarop Hitler zijn Krieg auf Leben und Tod begon.

De heer Vonk: Ik bedoel dan nog steeds het verbreken van het erewoord in de zin van artikel 10.

A. Ja, ik sla dat erewoord zeer hoog aan. Men moet zich daaraan houden. Als er dus een strafbepaling was voor een officier, die in die eerste periode zijn erewoord brak, dan zou hij wel degelijk onder die bepaling vallen.

80941. De Voorzitter: Ja, maar in verband met het vrijlaten op erewoord...

A. Ja, ik meen niet, dat een rechter dat zou hebben geslikt.

80942. De Voorzitter: Wanneer die man in werkelijkheid in vrijheid was gesteld. Daar gaat het om.

A. Hij is in vrijheid gesteld in deze zin van artikel 10. Wat had hij dan moeten doen?

80943. De heer Vonk: Dan had hij in vorenbedoelde theorie de hele wereld door moeten kunnen trekken en niet gebonden zijn aan een bepaalde plaats.

A. Dat was niet ten gevolge van zijn krijgsgevangenschap; dat was een gevolg van de tijdelijke toestand, van de feitelijke oorlogstoestand. Wij konden toch géén van allen een reis om de wereld maken. Het was dus niet in zijn kwaliteit van krijgsgevangene, dat hij het land niet uit mocht en in zijn vrijheid werd beperkt, maar in zijn kwaliteit van inwoner van Nederland.

De heer Vonk: Ik ben u erkentelijk voor dit antwoord.

80944. De heer van Dis: U hebt zoëven gezegd, dat dat parool naar uw mening niet in strijd was met de eed van trouw aan de Koningin. Wij hebben hier weleens getuigen gehoord, die daar anders over dachten en zeiden, dat dat wel in strijd was met de eed van trouw aan de Koningin; zij grondden dat onder meer op het feit, dat, toen de Koningin in Engeland verbleef, Zij heeft verklaard, dat Zij de strijd voort zou zetten. Wat zoudt u daar tegenover stellen, wanneer dat werd opgemerkt?

A. Mijn antwoord daarop is dit. Wanneer men zijn parool afgeeft, gedraagt men zich daarmede op militaire wijze ten nadele van zijn vaderland? Daarop is het antwoord: Neen, want de vijand heeft de krijgsgevangenen volkomen in zijn hand. De vijand kan hem zonder parool naar een van zijn vestingen laten vervoeren en daar opsluiten, zodat hij helemaal niets meer kan doen. Degene, die het parool geeft en daarop de vrijheid krijgt, berooft zijn vaderland niet van zijn werkkraft en vrije vermogens. Daar was het vaderland reeds van beroofd door het feit, dat men in krijgsgevangenschap van de vijand was geraakt.

80945. De Voorzitter: Hij bevoordeelt toch de vijand. In uw eigen redenering, dat het veel nuttiger was geweest, wanneer iedereen wel krijgsgevangen was gebleven, ligt dit toch ook.

A. Inderdaad. Men pest de vijand meer — om het zo maar eens te zeggen — (ik hoop, dat de heren dat niet in deze zin in het stenogram zullen opnemen!) door werkelijk in krijgsgevangenschap te blijven.

80946. De heer van Dis: Door het parool verbonden zij zich toch ook om niet te vluchten en om geen dienst te nemen in het Nederlandse leger b.v

A. Degenen, die zich opsluiten lieten in de Duitse vestingen — en dat heeft zeker een aantal, ook jongere, officieren gedaan —, hebben alles gedaan en konden alles doen om zo gauw mogelijk weer te vluchten. Ik zou, gelijk gezegd, in zo'n geval in gevangenschap gaan, waardoor ik immers de mogelijkheid had om te ontvluchten en mijn land, bij succes, weer vrij te dienen. Ik geloof echter niet, dat het geven van het parool met de eed van trouw in strijd was, want dit is als militair instituut erkend. Het geven van het parool past facultatief in de militaire dienst. Het valt niet buiten de rechten en plichten van de militair, tenzij het hem bepaald verboden is. Het begrip „Trouw aan de Koningin" betekent eigenlijk: Wat moeten de militairen voor het vaderland doen? Zoals ik in het begin reeds heb gezegd, laat de traditie het parool toe. Hij komt dus niet te kort aan zijn trouw. Ik kan mij wel goed voorstellen, dat een ander zegt: „Ik beschouw mij echter zó door ridderlijke gevoelens beheerst ten aanzien van de Koningin, dat ik aan de vijand geen enkele concessie wil doen, geen enkele tegemoetkoming wil bewijzen." Dat vind ik veel ridderlijker natuurlijk. Ik wil en mag echter niet zeggen, dat het ontrouw aan de Koningin zou zijn, dat het een schending is van de eed van trouw op het aanbod van vrijlating onder parool onder de gegeven omstandigheden in te gaan.

Zijn er nog andere vragen, Mijnheer de Voorzitter?

80947. De Voorzitter: Hebt u misschien zelf nog iets op te merken?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter.

De Voorzitter: Mag ik u dan zeer bedanken voor de verstrekte gegevens? Ik sluit het verhoor.

J. A. VAN HAMEL.

ALGERA, voorzitter.

VAN DIS.

VONK.

OOSTERHUIS, griffier.

ZITTING VAN VRIJDAG 23 JUNI 1950

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren van Dis en Vonk, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

JOHAN HERMAN DE HAAS,
oud 39 jaar, wonende te Eindhoven, koopman.

Hij legt de eed af als getuige.

80951. De **Voorzitter**: De commissie heeft van de heer *Schipper* een brief ontvangen, waarin de aandacht op u wordt gevestigd. Dat zal u wel bekend zijn, want u hebt waarschijnlijk met de heer *Schipper* gesproken.

A. Ja.

80952. De **Voorzitter**: In die brief staat:

„Wat betreft het uitzenden van troepen naar Indonesië en de mededelingen dienaangaande van kolonel *de Blicck*, kan ik u mededelen, dat de reserve-niajaar J. H. de Haas van verschillende details dezer zaak op de hoogte is. Hij heeft namelijk in Londen verschillende malen met kolonel *de Blicck* gesproken en hiervan notities gemaakt.”

Is het juist, wat hier staat?”

A. Ja.

80953. De **Voorzitter**: Welke functie had u toen in Londen?

A. Ik had geen functie in Londen; ik had een functie in Nederland. De heer *Schipper* was commandant van het Centraal Vrijwilligerskamp. Einde Juni ben ik daar eerst luitenant-adjutant en later kapitein-adjutant geworden. Ik had daar een dubbele functie. Ik was ten eerste kapitein-adjutant en ten tweede verbindingsofficier met een Engelse instantie.

80954. De **Voorzitter**: Misschien wilt u ons een uiteenzetting geven van wat u te dezen aanzien bekend is? Ten aanzien dus van de uitzending van troepen naar Indonesië, of zoudt u dit anders willen omschrijven?

A. Als ik kritiek op uw vraag mag uitoefenen, vind ik uw vraag een beetje gedetailleerd. Dit is niet alleen een kwestie geweest van uitzending van troepen naar Indonesië, maar van het algemeen beleid, dat te Londen is gevoerd.

De **Voorzitter**: Ik heb die term gebruikt, omdat deze zo staat in de brief van de heer *Schipper*.

A. U weet misschien, dat kolonel *de Blicck* verantwoordelijk was voor de Inlichtingendienst namens het Ministerie van Overzeese Gebiedsdelen te Londen. Hij had als zodanig zijn bureau daar, terwijl hij een hoofdofficier had toegevoegd, de heer *van Bommel*.

Omdat ik onder ede sta, moet ik u uitdrukkelijk zeggen, dat ik alles, wat ik u verder ga mededelen, alleen weet van horen zeggen, anders niet. Ik kan u dus alleen mededelen, dat het waar is, dat ik dit heb horen zeggen, maar ik weet niet, of de mededelingen van de heer *de Blicck* waar zijn.

De **Voorzitter**: In het algemeen is het natuurlijk wel van belang, dat wij mededelingen krijgen uit eigen wetenschap.

A. Ik kan u deze mededelingen alleen geven, voor zover de heer *de Blicck* ze mij heeft gegeven, omdat ik daar persoonlijk niet getuige

van ben geweest. Ik kan u dus alleen verklaren, wat de heer *de Blicck* mij heeft gezegd. Daarvan heb ik, voor zover mij dat mogelijk was, notities gemaakt. Misschien mag ik hieraan toevoegen, dat deze notities later op verzoek van degene, die ze mij heeft medegedeeld, zijn vernietigd.

De **Voorzitter**: Ik geef u hierbij gelegenheid om mede te delen, welke notities u hebt gemaakt.

De heer **Vonk**: Misschien zouden wij het zo kunnen stellen, dat deze getuige mededeling doet omtrent hetgeen hij weet uit eigen wetenschap over de mededelingen van de heer *de Blicck*.

80955. De **Voorzitter**: Hebt u de mededelingen, die u zult doen, mondeling van de heer *de Blicck* vernomen en deze later op schrift gesteld?

A. Wanneer het mogelijk was, heb ik tegelijkertijd aantekeningen gemaakt en later heb ik getracht mij zo goed mogelijk te herinneren, wat de heer *de Blicck* mij heeft gezegd en het daarna op schrift gesteld. Deze mededelingen zijn dus over het algemeen persoonlijk gedaan en meestal waren daarbij andere mensen aanwezig. De heer *de Blicck* heeft mij op 25, 26 en 27 October 1945 te Londen het volgende medegedeeld:

1. De heer *van Mook* heeft begin Maart 1945 een reis naar de U.S.A. gemaakt naar aanleiding van een gesprek, dat kolonel *de Blicck* heeft gehad met een te Londen gedetacheerde Amerikaanse officier, die op dit bezoek heeft aangedrongen met de mededeling, dat men zeer vlug zou moeten komen; men moest daarmee niet te lang wachten, anders zou het weleens te laat kunnen zijn.

Van deze Amerikaanse officier, waarvan mij de naam niet bekend is, kwam ook een verslag van een geheime zitting van het Amerikaanse Congres, dat door kolonel *de Blicck* aan de heer *van Mook* is overhandigd, waarop volgens zeggen van kolonel *de Blicck* echter nooit meer enig commentaar door hem is ontvangen. De heer *van Mook* zou volgens mededelingen van kolonel *de Blicck* te Washington hebben gezegd, dat wij de Amerikaanse assistentie in Nederlandsch-Indië niet nodig hadden, omdat wij de zaak met de Indiërs in Indië zelf wel zouden opknappen. De Amerikanen hebben volgens de mededeling van de heer *de Blicck* na deze mededeling van de heer *van Mook* de steun, die zij eventueel hadden willen toezeggen, teruggetrokken.

80956. De **Voorzitter**: Steun in welke vorm?

A. Ik weet dat niet zeker. Ik heb echter de indruk, dat dit in de vorm van ten eerste het geven van legergoederen zou zijn geschied en verder misschien zelfs door het geven van troepen. Dit is echter alleen een gissing van mij.

80957. De **Voorzitter**: Op welke datum ongeveer zou het zijn geweest, dat Amerika zich terugtrok?

A. Dit heeft zich afgespeeld in Maart 1945.

Bovendien heeft kolonel *de Blicck* mij medegedeeld, dat de heer *van Mook* als vertegenwoordiger van Indonesië op een congres een communist had benoemd, wiens naam *Doerhanoeidin* was. Intussen was de klacht van kolonel *de Blicck*, dat geen uniformen, geen andere intendancegoederen en geen wapens voor het Nederlandse leger *zijn* aangekocht; verder, dat hij in Zuid-Nederland 25000 oorlogsvrijwilligers had aangeworven voor de recrutering, waarvoor officieel was aangewezen generaal *van Straten*, die volgens mededeling van kolonel *de Blicck* aan deze opdracht praktisch niets heeft gedaan, dat wil zeggen: hij heeft de oorlogsvrijwilligers, die zich meldden, niet aangenomen. De heer *de Blicck* had voor het transport van deze oorlogsvrijwilligers naar Engeland, waar zij zouden worden opgeleid in door de Engelsen ter beschikking gestelde trainingskampen, een aantal Dakota's ter beschikking gekregen, die pendeldiensten op Nederland zouden kunnen doen. Van dit aanbod van Dakota's is echter geen gebruik gemaakt.

80958. De **Voorzitter**: Door wie niet?

A. Ik weet niet, of het Nederlandse Ministerie van Oorlog of generaal *van Straten* persoonlijk deze aangeboden dienst niet heeft geaccepteerd. Dat zou ik u niet kunnen zeggen. Generaal *Verniers van der Loeff* heeft de kampen, die voor de training van oorlogsvrijwilligers in Engeland waren gecharterd, niet gebruikt, volgens de mededeling van de heer *de Blicck*. De heer *van Mook* zou in het neinen van deze maatregelen zijn gedekt door Minister *Logemann*.

80959. De **Voorzitter**: Zoudt u dit even willen preciseren, want u hebt zoëven gesproken over iets, dat in Maart was gebeurd, maar toen was de heer *Logemann* nog geen Minister. Waarover u nu spreekt, moet dan in ieder geval spelen na het optreden van Minister *Logemann*.

A. Ik doel nu op het niet gebruik maken van trainingskampen, die door de Engelse Regering ter beschikking van de Nederlandse Regering waren gesteld en die door generaal *Verniers van der Loeff* niet in gebruik zijn genomen. Dit is in ieder geval in 1944 gebeurd, volgens de mededelingen, die ik hier heb, want Noord-Nederland was nog niet bevrijd.

80960. De **Voorzitter**: Toen was de heer *Logemann* er nog niet.

A. Ik heb de mededeling van kolonel *de Blicck* gekregen, dat de heer *van Mook* in de maatregelen, die hij heeft genomen, is gedekt door de heer *Logemann*.

80961. De **Voorzitter**: Welke maatregelen bedoelt u hier?

A. De heer *de Blicck* heeft te Londen officiële instructies van de heer *Logemann* aan de heren *van Mook* en *van Straten* laten zien.

80962. De **Voorzitter**: Dat kan niet in 1944 zijn geweest.

A. Hij heeft die instructies pas in 1945 laten zien, want in 1945 ben ik pas in Londen geweest. Wanneer het precies is geoeurd, weet ik niet.

80963. De **Voorzitter**: Die instructies kunnen ook niet eerder zijn gegeven dan in 1945. Het Kabinet-Drees-Schermerhorn is pas einde Juni 1945 opgetreden.

A. Ik meen, dat dit klopt met mijn beweringen, want alles, wat ik u nu heb gezegd, heeft plaats gehad na de reis van de heer *van Mook* naar Amerika in Maart 1945.

80964. De **Voorzitter**: U sprak zoëven van 1944.

A. Dan heb ik mij vergist. Ik heb dan ook gezegd, dat ik het niet zeker wist. Ik ben voor het eerst in Londen geweest in Augustus 1945. In October heeft kolonel *de Blicck* mij medegedeeld, dat de heer *van Mook* zijn instructies ontving van de heer *Logemann*, en voor zover ik mij kan herinneren, heeft hij de officiële instructies van Minister *Logemann* aan de heer *van Mook* en aan de heer *van Straten* laten zien. Ik heb dat ook zo genoteerd. Hoe die instructies luiden, heb ik niet genoteerd en ik weet mij dat ook niet meer te herinneren.

80965. De heer **Vonk**: Wanneer zou ongeveer het gesprek hebben plaats gehad van die Amerikaanse officier met de heer *van Mook*, zoals de heer *de Blicck* u later heeft medegedeeld?

A. Dat weet ik niet; in ieder geval moet het kort vóór of in Maart 1945 zijn geweest. Meer kan ik u niet zeggen. Een verdere datum heb ik hier niet.

80966. De heer **Vonk**: Het heeft dus plaats gehad vóór het einde van de oorlog?

A. Ja, want het einde van de oorlog was, naar ik meen, op 27 Augustus 1945, met de capitulatie van Japan.

De heer **Vonk**: Ik bedoel hier de oorlog in Europa. Die is geëindigd 5 Mei 1945. Toen waren de contacten er hier in Europa.

A. Hier staat, dat de heer *van Mook* in Maart 1945 zijn reis naar Amerika heeft gemaakt. Die reis heeft hij gemaakt naar aanleiding van dat gesprek.

De heer **Vonk**: Dan is hier geen misverstand mogelijk.

A. Volgens mij niet.

Een uitlating, die ik persoonlijk geheel op rekening van kolonel *de Blicck* wil stellen, is, dat de heer *Logemann* de heer *Schermerhorn*

volledig schijnt te hebben ingepalmd. Hoe dit verder wordt geargumenteed, staat er niet bij. Ik zeg u dit echter volledigheidshalve, omdat mijn notities zodanig luiden. Wat interessant kan zijn — ik weet alle details niet meer en het is mogelijk, dat u hier beter over gedocumenteerd bent —, is namelijk een telegram aan *van Mook* betreffende de samenwerking met *Soekarno*, vijf dagen vóór de officiële zitting van de hlinisterraad reeds door Minister *Logemann* verstuurd. Ik herinner mij, dat er een vrij uitgebreide correspondentie in de Nederlandse yers over is geweest. Daar dit echter reeds vijf jaar geleden is en ik dit niet heb bijgehouden, omdat ik zelf was gemobiliseerd, weet ik alle details niet meer. Ik heb dit als zeer belangrijke mededeling van de heer *de Blicck* genoteerd.

80967. De **Voorzitter**: Kunt u hierbij ook een datum noemen?

A. Neen, dat kan ik niet, want dat heb ik niet genoteerd.

80968. De heer **Vonk**: Is dit misschien op deze wijze te preciseren, dat ook dit heeft plaats gehad nadat het Kabinet-Schermerhorn-Drees in Nederland opgetreden is?

A. Dat weet ik niet, maar het is mogelijk.

80969. De heer **Vonk**: U kunt dus niet met zekerheid zeggen, dat dit na die datum heeft plaats gevonden?

A. Neen, dat kan ik u niet met zekerheid zeggen. Dat weet ik niet. Dit zijn eigenlijk enkele losse notities, die ik u heb voorgelezen.

De Regeringsverklaring van H.M. de Koningin van 7 December 1942 zou door de heer *van Mook* zijn opgemaakt. De algemene grief van kolonel *de Blicck* was, dat de beslissingen door de Regering zijn genomen in de periode van October 1945 zonder dat de Volksvertegenwoordiging hierin was gekend.

Kolonel *de Blicck* heeft de suggestie naar voren gebracht, of het misschien mogelijk was om in Nederland het Nederlandse volk te gaan voorlichten of liever propaganda te maken voor het Nederlandse volk om de ware situatie in Nederlandsch-Indië in het algemeen bekend te maken.

80970. De **Voorzitter**: Bij wie is die suggestie gedaan en wanneer?

A. Die suggestie is gedaan aan overste *Schipper* en aan mij persoonlijk. Ik was in die tijd reclameman van mijn beroep en als zodanig heeft kolonel *de Blicck* mij hier ook in gekend. Het ging namelijk over de technische uitvoering van een reclamecampagne in de tijd, dat er zeer weinig papier in Nederland te verkrijgen was en de Nederlandse pers ook zeer slecht was georganiseerd.

80971. De **Voorzitter**: Wanneer was dit precies?

A. Dat is geweest in October 1945.

80972. De **Voorzitter**: Wat hebt u met die suggestie gedaan?

A. Uit deze suggestie is langzamerhand het Comité Rijkseenheid ontstaan, waarvan ik bij de eerste zitting tegenwoordig ben geweest, maar waaruit ik mij later om bepaalde redenen heb teruggetrokken. Ik heb alleen de eerste zitting bijgewoond. De suggesties, te Londen gedaan, luidden om het Nederlandse volk ongeveer als volgt voor te lichten:

80973. De **Voorzitter**: Was dat een privé-gedachte van de heer *de Blicck*?

A. Van de heer *de Blicck* aan overste *Schipper*.....

80974. De **Voorzitter**: Aan overste *Schipper*?

A. Ook aan de in Londen toen nog aanwezig zijnde majoor *van Bemmel*. In het algemeen waren de hoofdpunten van deze voorlichting als volgt:

1. Om het Nederlandse volk er op attent te maken, wat er in Nederlandsch-Indië in het verleden door het Nederlandse volk is gepresteerd; daarbij werd er aan gedacht boeken zoals „Er werd iets groots tot stand gebracht in Indië”, „Zo leefden wij in Indië”, enz., op grote schaal en in grote uitgave ter beschikking te stellen.

2. Welk belang voor het Nederlandse volk, in het bijzonder voor de arbeider, is er in Nederlandsch-Indië, opdat het Nederlandse gezag daar, zij het dan op verbeterde basis, zou worden hersteld?

3. Wenste men de vraag in het algemeen gepubliceerd te hebben, waarom het Ministerie van Koloniën niet tijdig heeft gezorgd voor uitzending van troepen. Men was namelijk van mening, dat er tijdens de periode, waarin de Nederlandse Regering te Londen was gevestigd, er voor uitrusting van deze troepen had moeten worden gezorgd.

4. Het was de vraag, of toezeggingen bij het vertrek van de heer *van Mook* uit Engeland van de Engelse Regering aanwezig waren en op welke wijze van deze toezeggingen is gebruik gemaakt.

5. Op dat moment was ook zeer belangrijk, dat een groot gedeelte van de Expeditionnaire Macht niet naar Nederlandsch-Indië werd gezonden. Verder interesseerde het ons militairen ten zeerste, waarom geen enkele Nederlandsch-Indische officier in de Nederlandse generale staf was benoemd.

80975. De Voorzitter: Verstaat u onder „ons“ kolonel *de Blicck* en u zelf?

A. Dit was de mening van vele Nederlandse officieren, die men graag ter algemene kennis van het Nederlandse volk had willen brengen. Uit vele contacten, die langzamerhand in Nederland zijn ontstaan, heeft o.a. de heer *Schipper* de propaganda overwogen en daarna in de praktijk uitgevoerd met mensen, die de nodige gelden ter beschikking zouden kunnen stellen om deze campagne, waarvan ik u de hoofdpunten heb opgenoemd, in de praktijk uit te voeren. Dit is in zoverre in detail uitgevoerd, dat zelfs de contacten met reclamebureaux zijn opgenomen en dat er zelfs ontwerpen van affiches zijn gemaakt, die in Nederland op grote schaal zouden kunnen worden opgehangen en waarvan de slogan zou zijn: „Beter één Rijk dan twee ruïnes“, welke slogari lange tijd in de pers is geweest en die dank zij bepaalde tegenmanoeuvres niet is uitgevoerd.

80976. De Voorzitter: Welke waren die bepaalde tegenmanoeuvres?

A. Omdat ik de details niet weet, kan ik mij hierover niet in alle precisie uitlaten. Ik weet wel, dat deze affiches, waarvoor de ontwerpen bij de bureaux van één van de Ministeries — ik weet niet meer welk, ik weet niet of dit misschien Overzeese Gebiedsdelen was — moesten worden goedgekeurd, maar wij hebben die ontwerpen nooit meer terugontvangen. Wij hebben ze ingeleverd op voorwaarde, dat wij ze zouden terugontvangen. Aan deze ontwerpen was door goede artisten veel tijd en door diverse Nederlanders privé veel geld besteed. Hierna is ontstaan het Comité Rijkseenheid.

80977. De Voorzitter: Nu zijn wij reeds aangeland in een periode, waarin deze commissie geen bemoeienis meer heeft, want ons onderzoek gaat tot 20 November 1945.

Wat hebt u gehoord over de uitzending van Nederlandse troepen naar Indonesië? Dat is eigenlijk toch meer het onderwerp, dat door deze sub-commissie wordt behandeld: het militaire beleid.

A. U vraagt dit erg moeilijk.

80978. De Voorzitter: Ik vraag u dit alleen, omdat het ons zo is geschreven.

A. Ik vind uw vraag daarom moeilijk, omdat ik mij hiermede lange tijd niet meer bezig heb gehouden. Ik zou u dan een volledig overzicht moeten geven van wat er in deze tijd is gebeurd. De oorlogsvrijwilligers zijn in staat gesteld om in Nederland te worden gekeurd, vervolgens om naar Engeland te worden vervoerd, zoals dat in het begin ging, om daar te worden getraind. In Engeland werden deze troepen, door bemiddeling van het Bureau Expeditionnaire Macht vervoerd naar Indië.

80979. De Voorzitter: Ik meende, dat de bedoeling van deze brief van de heer *Schipper* was, dat u bepaalde mededelingen van kolonel *de Blicck* over het uitzenden van troepen naar Indonesië zoudt kunnen doen.

A. Ik heb u die mededelingen gedaan. Ik heb mededelingen gedaan over het niet gebruik maken van aangeboden diensten van Engeland, over het niet gebruik maken van aangeboden vervoer en over het niet voldoende actief recruterende in de tijd, dat Zuid-Nederland was bevrijd....

80980. De Voorzitter: Bent u van mening, dat dit beter had gekund?

A. Mijn mening is persoonlijk, dat dit zeer zeker beter had gekund.

80981. De Voorzitter: Op welke wijze, en welke zijn de fouten geweest, die hierbij begaan zijn naar uw mening?

A. De mededeling, die ik van kolonel *de Blicck* heb gekregen, is, dat generaal *van Straten*, die met deze recrutering was belast, deze recrutering niet naar behoren heeft uitgevoerd. Ik heb dat zelf niet meegemaakt, omdat ik pas in Juni 1945 weer ben gemobiliseerd. Ik kan u hier dus persoonlijk geen getuigenis van geven.

80982. De heer Vonk: Weet u ook de reden van het niet uitvoeren van die orders betreffende de troepenrecrutering? Of misschien de vermoedelijke reden? Welke betekenis moet hieraan worden gehecht?

A. De tendenz van de mededelingen van kolonel *de Blicck* was, dat de heer *van Mook* deze maatregelen niet noodzakelijk gevonden zou hebben. Dat is alles, wat ik u hierop kan antwoorden. Ik ben dus heel voorzichtig. Ik weet niet, of dit waar is.

80983. De Voorzitter: U weet dus verder uit eigen wetenschap ten aanzien van de uitzending van de troepen naar Indonesië niet meer?

A. Mijn taak als militair was, voor deze uitzending te zorgen.

80984. De Voorzitter: Heeft u hier nog andere schriftelijke stukken over? Hebben die stukken, waaruit u nu hebt voorgelezen, ook betrekking op deze zaak?

A. Ik heb hieruit de aantekeningen voorgelezen, waarvan ik meende, dat deze voor u van belang waren.

Ik heb hier mededelingen omtrent de in Batavia aangelande Engelse troepen en het optreden daarvan, maar dit gaat waarschijnlijk buiten deze zaak.

80985. De Voorzitter: Hoe formuleert u dit precies?

A. Ik heb hier aantekeningen van de heer *van Mook* betreffende het optreden van Engelse troepen, die in Nederlandsch-Indië waren geland.

80986. De Voorzitter: Van welke datum is dat?

A. Het is een telegram van 30 September 1945.

80987. De Voorzitter: Wilt u dat telegram aan de commissie overleggen?

A. Ja.

80988. De Voorzitter: Hebt u misschien nog andere gegevens voor ons?

A. Ja. Ik heb hier een telegram van de heer *van Mook* van 31 Juli 1945, waarin hij seint, dat er een ontevreden stemming onder de Nederlandse troepen heerste, onder de eerste oorlogsvrijwilligers dus, in verband met gedane beloften over plaatsing, opleiding en betaling. Dat laatste geldt dan vooral ten aanzien van kostwinnersvergoeding, welke reeds geruime tijd niet scheen te zijn uitbetaald, waardoor de gezinnen van de betrokken militairen brieven schrijven over een aan gebrek grenzend bestaan. Een en ander wordt bevestigd door officieren-rencensoren, die herhaaldelijk in brieven van militairen adviezen aan familie en kennissen aantreffen, die inhielden niet meer te tekenen voor Nederlandsch-Indië. Verder was de regeling van bewapening en uitrusting zodanig — ik spreek hier over de gezagsbataljons, dus niet over de Expeditionnaire Macht.

De Voorzitter: Wilt u dat telegram ook aan ons overleggen?

A. Ja. Ik zou het gaarne terugontvangen.

In November 1945 heeft majoor *van Bommel*, die in die tijd reeds in Den Haag was, zich in een persoonlijke brief gewend tot de ambassadeur der Verenigde Staten in Nederland, waarvan ik hier een kopie heb, waarin hij persoonlijk interventie heeft gevraagd over de zaak van Nederlandsch-Indië, die toen misschien nog voor Nederland te redden zou zijn geweest. Ik zal u die brief ook overleggen.

80989. De Voorzitter: Dat stelt de commissie zeer op prijs. Hebt u verder nog iets op te merken, waarvan u meent, dat het voor de commissie van belang kan zijn?

A. Ik heb hier telegrammen, die buiten het chapter gaan, waarvoor u mij hebt willen horen, namelijk over het overgeven van de bevelsbevoegdheid van de Amerikaanse legerinstanties aan Engelse legerinstanties.

De Voorzitter: Misschien kunnen wij straks nog even uitzoeken wat voor ons van belang is. Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

J. H. DE HAAS.

ALGERA, voorzitter.

VAN DIS.

VONK.

OOSTERHUIS, griffier.

ZITTING VAN WOENSDAG 27 SEPTEMBER 1950

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Fokkema, Stufkens en Fens, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

ADRIAAN QUIRINUS HENDRIK DIJXHOORN,

oud 61 jaar, wonende te 's-Gravenhage, luitenant-generaal,
oud-Minister van Defensie.

86826. De Voorzitter: U is over punt p van het Enquêtebesluit reeds op 16 December 1948 gehoord. U hebt toentertijd de belofte als getuige afgelegd. Uw antwoorden thans worden geacht te zijn gegeven onder het verband van de door u destijds gegeven belofte.

Ik wilde u eerst gaarne iets vragen over het contact, dat er tussen Londen — in het algemeen — en onze door België en door Frankrijk terugtrekkende troepen heeft bestaan. Heeft de Regering te Londen en speciaal de Minister van Defensie daarmede enige positieve bemoeiing gehad, b.v. door het geven van richtlijnen?

A. Niet rechtstreeks, Mijnheer de Voorzitter!

Ik herinner mij, dat ik kort na aankomst in Londen met de Minister van Buitenlandse Zaken en met de Minister van — toenmaals — Koloniën naar Parijs ben gegaan. Ik heb toen een gesprek gehad met de militair attaché in Parijs, generaal-majoor *van Voorst Evekink*, en deze heb ik opgedragen om alles te doen, wat in zijn macht was om die troepen te verzamelen en naar Engeland over te krijgen. Een rechtstreekse verbinding van die troepen met generaal *van Voorst Evekink* of met de Regering in Londen bestond niet. Men wist niet, wat er terugtrok, waar men terugtrok en waarheen men terugtrok, zodat het geven van richtlijnen uiterst moeilijk werd, speciaal voor de Regering in Londen, die aan de overzijde zat. Mij bleef als Minister van Defensie niets anders over dan een beroep te doen op de militair attaché te Parijs, die het dichtst bij zat, om alles in het werk te stellen, wat er uit Brabant naar het zuiden trok, op te vangen en zoveel mogelijk naar Londen te dirigeren.

86527. De Voorzitter: Er zijn ons drie gevallen bekend van een rechtstreeks contact tussen Londen en het onbezette gebied in Europa, voordat de Duitsers ook Frankrijk en België en de rest van Nederland hadden bezet. Dat is in de eerste plaats de benoeming van de schout-bij-nacht *van der Stad* tot O.L.Z., nadat generaal *Winkelman* was uitgevallen. Opperbevelhebber is een functie, waar een Minister van Defensie nog wel het een en ander mee te doen heeft. Weet u hoe die benoeming tot stand is gekomen?

A. Daar herinner ik mij niets van.

86828. De Voorzitter: Ik heb hier een mededeling, die is afgelegd door de heer *van der Stad*. De heer *van der Stad* zegt:

„Ik was commandant in Zeeland. Door de capitulatie van de vesting Holland werd ik opperbevelhebber van de resterende strijdkrachten.”

De Voorzitter: „Bent u dat door een bepaald besluit geworden?”

A. „Het heeft natuurlijk automatisch voor de hand gelegen. Het is wel even telefonisch door Londen doorgegeven. Ik weet echter niet meer door wie of op welke manier. Het was eigenlijk zo logisch, het sprak vanzelf.”

De Voorzitter: „U hebt hierover in elk geval contact met Londen gehad?”

A. „Ik persoonlijk niet. Een van mijn officieren — de naam herinner ik mij niet meer — verklaarde: „Ze zeiden in Londen, dat u nu opperbevelhebber bent.” Ik antwoordde, dat het vanzelf sprak, aangezien ik de eenige overgeblevene was.”

Er is dus blijkbaar een telefonisch contact geweest met Londen, waarbij hij dan als O.L.Z. werd aangewezen.

A. Ik wil het bovenstaande natuurlijk niet tegenspreken, Mijnheer de Voorzitter, maar ik herinner mij niet, dat er contact met mij of langs mij is gegaan. Ik ben bovendien, zoals ik reeds zeide, terstond na aankomst in Londen (dat was, meen ik, op Dinsdag) naar Parijs gegaan, waar ik tot Vrijdag, als ik mij goed herinner, ben gebleven.

86829. De Voorzitter: De heer *van den Donker*, die chef staf in Zeeland was, heeft verklaard:

„Ik geloof, dat kapitein-luitenant-ter-zee *Logger* mij er ook over opbelde en toen heeft gezegd: Denk er om, de schout-bij-nacht wordt nu opperbevelhebber.”

A. Ja, maar dat is buiten Londen om.

86830. De Voorzitter: De heer *Logger* zat toen in Londen, naar ik meen.

A. Dat is mogelijk, maar de heer *Logger* was geen Minister van Defensie, dus wanneer de heer *Logger* zegt, dat de heer *van der Stad* opperbevelhebber is, heeft de Regering of de Minister van Defensie dat nog niet gezegd. In ieder geval herinner ik er mij niets van, dat het door mijn tussenkomst is gebeurd.

86831. De Voorzitter: Het was echter mogelijk geweest, dat u opdracht had gegeven aan de heer *Logger* om die mededeling te doen.

A. Dat is niet door mij geschied.

86832. De Voorzitter: Het is dus waarschijnlijk een initiatief van de marinestaf geweest?

De heer Fens: Zonder uw toestemming.

A. Inderdaad; blijkbaar heeft men dus getelefoneerd met de marinestaf, die er mij toen niet verder in heeft gekend.

86833. De Voorzitter: Die was echter aan u ondergeschikt.

A. Ja. De marinestaf heeft dan echter nagelaten mij er in te kennen.

86834. De Voorzitter: Het is dus blijkbaar een administratieve maatregel geweest, zonder dat u er in bent gekend.

A. Ja, inderdaad.

86835. De heer Fens: Hebt u later ook niet gehoord, dat dit is gebeurd?

A. Later heb ik — maar dat is in mijn herinnering veel later — wel gehoord, dat, toen generaal *Winkelman* was gevangengenomen — want daar ging het, naar ik meen, om — de bevelhebber in Zeeland hem opvolgde. Dat heb ik wel gehoord, maar dat leek mij, ook zonder nader bevel, logisch, als zijnde deze bevelhebber de enige, die nog vocht. Dat was zonder bevel van de Regering dus logisch; dat kon niet anders. Het was zijn plicht om dan het bevel te aanvaarden. Hij was de hoogste in rang, die in het onbezette gebied overbleef.

86836. De Voorzitter: Het tweede contact, dat ons bekend is, is de order, die de O.L.Z. heeft gekregen, namelijk dat hij zich niet persoonlijk gevangen mocht laten nemen. Hij moest er dus voor zorgen, dat hij niet door de Duitsers gevangen werd genomen.

De heer *van den Donker* heeft daarover het volgende verklaard:

„Bij het tweede telefoongesprek werd er gezegd: „Denk er om, zeg aan de schout-bil-nacht — de schout-bij-nacht was er op dat ogenblik niet — dat het niet de bedoeling is, dat hij zich in handen laat vallen van de Duitsers, want dan krijgen wij daarover maar grote opschudding in de krant, namelijk dat ze de tweede benoemde opperbevelhebber — want de schout-bij-nacht was eigenlijk na de val van Holland benoemd tot opperbevelhebber — gevangen hadden genomen.”

A. Ik wil niet ontkennen, dat het is gebeurd, Mijnheer de Voorzitter, maar buiten mij om. Wat u mij nu voorleest, hoor ik voor het eerst.

86837. De Voorzitter: Acht u het logisch om een dergelijke order te geven?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter. Het zich niet gevangen laten nemen in een oorlog prevaleert niet. Men moet zijn troepen aanvoeren, zo goed en zo lang als dat kan. Men moet dan het risico nemen, dat, als het op een gegeven moment mislukt, men dan wordt gevangengenomen.

86838. De Voorzitter: Kan het gevolg van zo'n order ook zijn, dat men dan sneller terugtrekt dan anders het geval zou zijn geweest, alleen maar om aan die order gevolg te kunnen geven?

A. Het zou inderdaad mogelijk kunnen zijn, dat men dan zegt: „Ik laat die order, om mij niet gevangen te laten nemen, prevaleren, dus ik, voor mijn persoon, poets de plaat maar vast”. Iets anders is, wanneer men zo'n order geeft, omdat men van de betrokkene in een latere fase van de oorlog nog partij wil trekken. Als een markant voorbeeld kan ik u de order noemen, die *MacArthur* kreeg om zich op *Corrigedor* niet gevangen te laten nemen, omdat men voor de verdere oorlogvoering een man als *MacArthur* nodig had. Dat is echter heel iets anders.

86839. De Voorzitter: De reden, waarom men die order gaf, is er hier bij gezegd, namelijk dat het maar opschudding zou geven, wanneer de tweede O.L.Z. gevangen werd genomen.

A. Dat is een reden, die ik niet kan waardenen.

86840. De Voorzitter: Maar in ieder geval is over geen van deze aangelegenheden met u overlegd of van u enig initiatief uitgegaan?

A. Neen. Doch het spreekt als een boek, dat — ook zonder nader bevel — de hoogste „vrije” commandant het bevel overneemt. Dat staat in de desbetreffende voorschriften.

86841. De Voorzitter: Het derde contact is een telegram, dat vanuit Londen is gestuurd aan de heren *den Beer Poortugael* en *Koch*, die toen in *Délivrande*, in Frankrijk, zaten. Dat telegram hield in, dat men zich onmiddellijk naar *Brest* moest begeven, waar een schip zou liggen om hen naar Engeland over te brengen. Het telegram is ondertekend: De Minister van Defensie, *van Oorschot*.

A. Het is mogelijk, dat, toen op een gegeven moment een aantal troepen verzameld was, de militair attaché, dan wel de commandant van die troepen, rechtstreeks contact met Londen heeft gezocht om te vragen: „Hoe komen wij over?” Misschien heeft men toen inlichtingen van Engelse zijde gekregen, dat men een schip ter beschikking kreeg om over te varen. Generaal *van Oorschot*, die chef van de militaire missie was, heeft toen misschien geseind of getelefoneerd: Ga naar *Brest*, daar ligt een schip.

86842. De Voorzitter: Hebt u zelf nog bemoeienis gehad met het beschikbaar stellen van schepen voor terugtrekkende troepen?

A. Daar kon ik persoonlijk geen bemoeienis mee hebben.

86843. De Voorzitter: U kon echter bij de Engelse instantie vragen: Organiseer het zenden van schepen naar de kust van Frankrijk om onze troepen over te halen.

A. Dat heb ik niet gedaan.

86844. De Voorzitter: Is er toen niet zo aan die mogelijkheid gedacht? Of werd dit door een ander geregeld?

A. De Engelsen zaten zelf met hun scheepsruimte verschrikkelijk omhoog, zodat het vragen van schepen zonder bepaalde bestemming

naar mijn smaak niet op zijn plaats was. Ik kon niet vragen: Zend dan en dan een schip daar en daar heen. Ik wist niet, waar die troepen aan de Kanaalkust zouden verzamelen en op welk tijdstip. Het zou dan een aanvraag zijn geweest in het wilde weg. Daar mocht ik natuurlijk de Engelsen niet mee belasten. Die hele terugtocht moest eigenlijk incidenteel geïmproviseerd worden. Ik heb er mij wel voor gehoeud om aanvragen voor schepen te gaan doen in het wilde weg, zonder dat ik nauwkeurig kon aangeven, wanneer ik die schepen nodig had en waar en voor hoeveel personen. Zover is het niet gekomen. De Engelsen zouden mij op zo'n losse aanvraag de schepen ook nooit hebben gegeven. Het geval, waarom het hier gaat, was dus zo, dat op een gegeven moment een zeker aantal troepen aan de kust in de buurt van *Brest* belandde en dat men toen heeft gezegd: Nu moeten wij zien over te komen en dat men toen aan het improviseren is gegaan om een schip te krijgen en over te varen.

86845. De Voorzitter: Dit telegram is echter van Londen afkomstig en gericht aan deze beide heren in *Délivrande*. Men moet toen in Londen hebben geweten, dat die club in *Délivrande* zat.

A. Dat is zeer goed mogelijk. Het is nu tien jaar geleden. Het is mogelijk, dat de militair attaché generaal-majoor *van Voorst Evekink* contact heeft opgenomen met de militaire missie, met generaal *van Oorschot*, en toen heeft gezegd: Daar zijn zoveel troepen, hoe krijgen we die over?

86846. De Voorzitter: In ieder geval is dit niet op ministerieel niveau behandeld.

A. Neen, doch men bedenke, dat een Minister niet alles persoonlijk kan doen. Het hoofd van de militaire missie was in dit geval zeer zeker gerechtigd om namens de Minister een bevel te geven. Het ging alles zo snel en incidenteel. Bovendien was het niet denkbaar, dat onder de gegeven omstandigheden de Minister anders zou hebben gehandeld.

86847. De Voorzitter: Dit is pas een telegram van 8 Juni. Dat is al een enigszins laat stadium.

A. Ja, maar bovendien is het best mogelijk, vandaar de ondertekening door generaal *van Oorschot*, dat ik op dat moment ergens anders in Engeland was, bij troepen of bij de vloot. Misschien was ik op dat moment niet eens in Londen aanwezig. Ik zou niet meer na kunnen kijken of dat op 8 Juni werkelijk het geval is geweest.

86848. De Voorzitter: U kunt hierover dus geen verdere inlichtingen verstrekken?

A. Neen.

86849. De Voorzitter: Uw bemoeiingen zijn dus praktisch begonnen toen de troepen in Engeland aankwamen?

A. Ja, met inachtneming van mijn opdracht aan generaal *van Voorst Evekink*.

86850. De Voorzitter: We spraken zoëven over de militaire missie. Op een gegeven moment is generaal *van Oorschot* als hoofd van de militaire missie ontslagen en dat heeft een onderwerp van bespreking uitgemaakt in een verhoor, dat wij de heer *van 't Sant* hebben afgenomen, aangezien u in uw vorig verhoor dit in verband had gebracht met de heer *van 't Sant*. Ik heb het volgende gevraagd:

„Wij hebben hier gisteren de heer *Schoonenberg* gehoord en deze heeft ons medegedeeld, dat in Augustus 1941 generaal *van Oorschot* is verdwenen als hoofd van de Militaire Missie, waarna de heer *Schoonenberg* is opgetreden als waarnemend hoofd, terwijl Prins *Bernhard* hoofd werd. Generaal *Dijxhoorn* is hierover ook ondervraagd, doch toen ging het over de vraag of men de Militaire Missie zou opheffen of reorganiseren.” Ik heb toen gevraagd: „Wilde Minister *Gerbrandy* de Militaire Missie opheffen of reorganiseren? Wat waren zijn motieven daarvoor?”

A. De heer *Gerbrandy* wilde de missie opheffen — dat is een antwoord van U —; hij vond haar overbodig; dit was zijn enige motief. Een ander motief heeft hij tegenover mij niet gebruikt. De achtergrond was, dat men op *Chester Square* graag generaal *van Oorschot* kwijt wilde, omdat hij zeer slecht in de pas stond bij de bekende heer *van 't Sant*.

Antwoord van de heer *van 't Sant*: „De bekende heer *van 't Sant* weet hiervan niets.”

De **Voorzitter**: „Ik moet hieruit concluderen, dat generaal *Dijxhoorn* hier een leugen heeft verteld?”

A. „Ten tweeden male.”

Ik heb toen de kwestie wat scherp gesteld, maar dat is het antwoord. dat de heer *van 't Sant* heeft gegeven. Daaruit zou dus volgen, dat hij met een en ander niets en niets te maken heeft en is uw vermoeden, dat de heer *van 't Sant* achter deze hele zaak zat, onjuist.

A. Mijnheer de Voorzitter: Ik heb in dat verhoor als mijn vermoeden uitgesproken, dat de heer *van 't Sant* daar achter zat. Als dat niet zo is en de heer *van 't Sant* verklaart, dat hij er niet achter heeft gezeten, wil ik dat gaarne aannemen. Van wat echter betreft het opheffen van de militaire missie en dat zulks in de bedoeling van de heer *Gerbrandy* heeft gelegen, neem ik geen woord terug. Dat is de zuivere waarheid en niets dan de waarheid.

86851. De **Voorzitter**: Dus dat handhaaft u.

A. Geheel; maar als de heer *van 't Sant* zegt, dat hij er niet achter heeft gezeten, wil ik dat gaarne op zijn gezag aannemen, alhoewel hij mij niet heeft overtuigd door deze blote bewering.

86852. De **Voorzitter**: Ik geloof, dat we nu van deze kwestie kunnen afstappen. Dan zou ik gaarne iets van u willen horen over het Bureau voor Bijzondere Aangelegenheden, dat door u in begin 1941 is opgericht en waaraan de heren *van der Vijver* en *van Voorst Evekink* waren verbonden. Wat was uw bedoeling met dat Bureau Bijzondere Aangelegenheden?

A. Er waren in die tijd tal van onderwerpen, die betrekkelijk buiten het departementale werk stonden. Die onderwerpen kon men niet uit hoofde van hun natuur toebedelen aan een bepaalde afdeling. In het bijzonder noem ik hierbij studieonderwerpen, zoals b.v. de terugkeer naar Nederland. Zo waren er meer onderwerpen. Toen heb ik het nuttig geoordeeld om twee hooggeplaatste officieren, die ik liever niet wilde inschakelen voor het routinewerk van een Departement, te belasten met een afzonderlijk bureau om deze uitzonderlijk moeilijke onderwerpen te bestuderen. Ik had daarvoor zeer bekwame allround stafofficieren, luitenant-generaal *van der Vijver* en toenmaals nog kolonel *van Voorst Evekink*. Toen heb ik dat Bureau voor Bijzondere Aangelegenheden opgericht om al dergelijke onderwerpen — die ik zoëven noemde — bij dat bureau te kunnen laten behandelen.

86853. De **Voorzitter**: Wat is daarvan terechtgekomen?

A. Dat bureau heeft aanvankelijk veel studiewerk gedaan en ik herinner mij, dat dat bureau zich o.a. bemoeide met alle berichten, die uit Nederland kwamen. Het bureau belastte zich met het lezen van alle kranten, die uit Nederland naar Londen overkwamen, om daaruit een studie te maken, hoe de eigenlijke situatie in die tijd in Nederland was. Dat is Cén. In de tweede plaats herinner ik mij, dat ik dat bureau heb opgedragen om een studie te maken van de wijze, waarop de terugkeer naar Nederland zou kunnen plaats vinden, daarbij — als ik mij goed herinner — onderscheid makende in een vrijkomen in eens door collaps van Duitsland en een successievelijke vrijkoming van Nederland. Ik herinner mij ook, dat de nota, die ik destijds ontwierp en waarin ik mijn gedachten neerlegde over de terugkeer naar Nederland en die was gericht tot H.M. de Koningin, is voorbereid door het Bureau voor Bijzondere Aangelegenheden.

86854. De **Voorzitter**: Ik heb hier een memorandum, dat in 1942 aan de Minister van Oorlog is gezonden, betreffende de reorganisatie van de militaire terugkeer naar Nederland. Dat is een memorandum van een aantal hoofdofficieren en daarin wordt deze kwestie ook behandeld. Daarin staat o.a.:

Minister *Dijxhoorn* vereenigde zich met de suggestie van generaal *van der Vijver* om den arbeid van het Bureau Bijzondere Aangelegenheden aan te vangen met het ontwerpen van *fundamentele richtlijnen*, welke den basis voor de verdere studie en voorbereiding van de onderwerpelijke materie zouden kunnen vormen. Het Bureau Bijzondere Aangelegenheden bood dienovereenkomstig korten tijd later den Minister een desbetreffend concept aan over de bedoelde *fundamentele richtlijnen*, zoomede een zeer voorloopig schema van wat de voorbereiding ten bureele B.A. zou moeten behelzen. Dit concept heeft vervolgens gediend tot grondslag voor den door Minister *Dijxhoorn* onder dagteekening van 21 Maart 1941 Bureau B.A. no. 72 P Geheim aan H.M. de Koningin gericht brief, waarvan het slot luidde: „Teneinde

de mogelijkheid te scheppen om den te dezer zake aangevangen arbeid met de vereischte voortvarendheid te kunnen voortzetten, veroorloof ik mij tot Uwe Majesteit het eerbiedig verzoek te richten mij te willen doen kennen of Zij aan de in deze nota uiteengezette algemeene beginselen Hoogsterzelve voorloopige goedkeuring zou kunnen hechten.” Volledigheidshalve, meer in het bijzonder ook tot betere belichting van het teleurstellend verloop, dat deze gewichtige aangelegenheid nader stond te wachten, zij hier vermeld, dat Minister *Dijxhoorn* nopens de redactie van den zooëven genoemden brief aan de Koningin, te voren mondeling overleg pleegde met enkele zijner ambgenooten. Door de afwezigheid van generaal *Dijxhoorn* moet voor het oogeblik te dezer zake op herinnering worden afgegaan; zeker is, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken, Zijne Excellentie *van Boeyen*, is geraadpleegd, terwijl met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid kan worden gezegd, dat hetzelfde het geval was met den Minister-President, toen tevens Minister van Justitie, professor *Gerbrandy*. Als resultaat van bedoeld ministerieel overleg heeft Minister *Dijxhoorn* in zijn aanvankelijken brief nog verschillende wijzigingen aangebracht.”

Nu hebben wij hierover ook de heer *van Voorst Evekink* gehoord. Ik heb aan de heer *van Voorst Evekink* gevraagd:

„U hebt richtlijnen gemaakt; die zijn niet uitgevoerd. Nu zou het mogelijk zijn, dat u de inhoud van de richtlijnen nog kende om daarmede aannemelijk te maken, aat er zodanige omstandigheden kunnen zijn geweest, dat men er op grond van de inhoud mogelijkerwijze geen uitvoering aan heeft willen geven.”

De heer *van Voorst Evekink* antwoordt: Ik weet het niet, zoals ik ook niet weet en niet begrijp, waarom Minister *Dijxhoorn* deze brief tot de Koningin richtte. Ik ben zelf twaalf jaren werkzaam geweest bij het Departement van Oorlog in den Haag, maar ik heb zoiets nooit medegemaakt. Het was een kwestie van ministerieel beleid. Ik geloof, dat de Minister van Defensie volkomen bevoegd was dit zelf te doen. Gegeven de oorlogsomstandigheden verdiende het misschien aanbeveling de aangelegenheid in de Ministerraad ter sprake te brengen.”

Nu is mijn vraag, waarom dit niet op ministerieel niveau is behandeld, maar waarom met die fundamentele richtlijnen de genoemde weg is gevolgd.

A. Ik had dat, zoals de heer *van Voorst Evekink* schetst, wel willen doen en ik ben ook in die richting werkzaam geweest. Het is inderdaad juist, dat ik zowel met Minister *Gerbrandy* als met mijn ambtgenoot *van Boeyen* een onderhoud heb gehad. Toen is mij door de heer *Gerbrandy* op een gegeven dag gezegd: „De terugkeer naar Nederland is een zaak van H.M. de Koningin persoonlijk.” Toen bleek mij dus, dat ik, wetende, welk standpunt werd gehuldigd en bemerkende, dat de heer *Gerbrandy* zich met dat standpunt verenigde, op ministerieel niveau vastliep. Ik besloot daarom een nota te richten tot H.M. de Koningin met als slot, wat u zoëven voorlas, namelijk dat ik het zeer op prijs zou stellen de mening van H.M. in dezen dan te mogen horen.

86855. De **Voorzitter**: Het lijkt mij geen juiste constructie, dat dit een zaak van de Koningin persoonlijk zou zijn.

A. Ik heb daarom getracht om de heer *Gerbrandy* tot andere gedachten te brengen. Ik herinner mij nog het mopje, dat ik bij dat onderhoud heb gemaakt, want de heer *Gerbrandy* zei op een gegeven moment spontaan: „Bij een terugkeer naar Nederland gaat H.M. de Koningin op het eerste schip.” Daarop heb ik gevraagd: „Staat H.M. de Koningin soms voorop of achterop?” Ik kon niet verder werken met de terugkeer, omdat ik mijn ambtgenoten daarbij nodig had en mijn ambtgenoten wensten niet meer mee te werken, omdat zij tegen mij zeiden: „Het is een zaak van H.M. de Koningin.” Daarmede was ik het niet eens. Dat heb ik duidelijk in het onderhoud met de heer *Gerbrandy* en de heer *van Boeyen* gezegd. Ik wenste echter voort te werken. Ik kon dus niet anders dan op een gegeven moment aan de Koningin een nota indienen. Was op die nota geen antwoord ontvangen, dan was ik met mijn ministerieele verantwoordelijkheid op eigen gelegenheid doorggegaan. U moet goed beseffen in wat voor omstandigheden de Minister van Defensie door deze weigering van de heer *Gerbrandy* was gekomen. Deze stond met die voorbereiding van de terugkeer naar Nederland met zijn rug tegen de muur. Hij had zijn ambtgenoten daarbij nodig. Dezen deden het niet. Toen mij dus bleek, waar de schoen hem wrong, dacht ik, dat misschien de oplossing was te krijgen door de weg te volgen, die ik heb bewandeld.

86856. De heer **Fens**: En die min of meer was gesuggereerd door de Minister-President.

A. Ja.

86857. De heer **Fens**: De hlinister-President had u dus gezegd: „Dit is de zaak van Hare Majesteit.”

A. Ja. Ik kon niet anders. Nu u er toch op doorgaat, wil ik u wel zeggen, dat ik herhaaldelijk heb gevraagd, of de Minister-President zo vriendelijk wilde zijn, bij Hare Majesteit op antwoord op die nota aan te dringen, omdat ik verder wilde.

86858. De **Voorzitter**: U hebt ook geprobeerd om deze aangelegenheid in de Ministerraad te behandelen, toen dit antwoord uitbleef.

A. Inderdaad, nu u dat zegt, herinner ik mij dat ook. Toen werd er gezegd: Dit is geen aangelegenheid voor de Ministerraad. Dat is het antwoord geweest, als ik mij niet vergis.

86859. De **Voorzitter**: De heer *Gerbrandy* heeft volgens dit stuk gezegd, zonder een seconde te aarzelen, dat hij tegen de door Minister *Dijxhoorn* voorgestelde behandeling inderdaad bezwaar had, d.w.z. tegen een behandeling in de Ministerraad. Dan vervolgt dit stuk:

„Daarmede was voor generaal *van der Vijver* en kolonel *van Voorst Evekink* de bespreking ten einde. De door Minister *Dijxhoorn* sedert begin Februari 1941 met voortvarendheid ter hand genomen militaire voorbereiding van den terugkeer naar Nederland bevond zich nu definitief op dood spoor.”

Is dat juist?

A. Inderdaad.

Toen heb ik dus geprobeerd met Hare Majesteit een gesprek te mogen hebben. Dat is niet gelukt.

86860. De **Voorzitter**: U weet, dat het bureau met ingang van 1 September is opgeheven.

A. Na mijn aftreden.

86851. De **Voorzitter**: Ik wilde u nog deze vraag stellen. Op welke wijze hebt u geprobeerd deze kwestie in de Ministerraad ter sprake te brengen?

A. Dat heb ik gedaan door een nota van 5 Mei 1941, luidende:

„Zoosal U bekend is ben ik doende met de bestudeering en voorbereiding van de militaire maatregelen met betrekking tot den terugkeer van den Regeering naar Nederland.

Hoe de oorlog zich zal ontwikkelen kan niemand voorspellen, en zoo tast ook ik in het duister ten aanzien van de omstandigheden, welke in Nederland zullen heerschen in een tijdperk, onmiddellijk voorafgaande aan den terugkeer der Regeering. Er zijn echter twee *uitersten* te onderkennen:

a. er gaat een grootscheepsche aanval van geallieerde troepen op Nederland aan den terugkeer vooraf;

b. het Nazi-regiem stort in elkaar en het gaat er om orde en rust in Nederland te herstellen en op te treden tegen vijandige elementen (N.S.B.ers, achtergebleven Nazi's, e.d.) alvorens de Regeering kan terugkeren.

In beide gevallen kan dus van een veiligen terugkeer van de Regeering eerst sprake zijn als de militaire overheid in Nederland de situatie beheerscht.

Voortgezette overweging van wat de militaire overheid te doen staat, heeft een drietal punten van fundamenteele aard naar voren doen komen, die de basis voor de verdere studie en voorbereiding van deze materie vormen en waaromtrent het voor mij noodzakelijk is — teneinde te kunnen voortwerken — dat ik het oordeel van het kabinet weet.

Deze punten zijn:

1e. Aanwijzing van een toekomstigen Opperbevelhebber van land- en zeemacht, omdat deze autoriteit in de voorbereiding een werkzaam aandeel zal moeten nemen en zich vooraf geheel moet inwerken.

2e. Zoodra het oogenblik daartoe naar het oordeel van de Regeering zal zijn gekomen, zal de O.L.Z. met de in Engeland beschikbare Nederlandsche strijdkrachten — het geval dienende wellicht met Ritsche strijdkrachten versterkt — naar Engeland vertrekken.

3e. De Regeering zoude m.i. voorloopig in Engeland moeten blijven (uiteraard zoo kort mogelijk) totdat orde in Nederland heerscht. Het juiste tijdstip van terugkeer naar Nederland wordt door de Regeering bepaald, rekening houdende met de berichten, welke van den O.L.Z. binnenkomen.

Ik zal het bijzonder op prijs stellen indien ik omtrent deze punten het oordeel van het Kabinet zou kunnen vernemen en moge derhalve verzoeken deze aangelegenheid wel in de eerstvolgende vergadering van den Raad van Ministers ter sprake te willen brengen.

Afschrift van deze nota deed ik — met Uw instemming — aan onze ambtgenooten toekomen.”

De **Voorzitter**: Wanneer u deze stukken aan ons overlegt, dan zullen wij aan de hand daarvan beoordelen in hoeverre het wenselijk is, dat wij u over deze zaak nog nader horen.

85862. De heer **Fens**: Mag ik hier misschien nog een vraag over stellen? U bent de 10de daarop afgetreden.

A. Ja, 10 Juni. Deze nota is van 5 Mei.

85863. De heer **Fens**: Ik had een moment in gedachte, dat het misschien mogelijk was, dat de tijd daartussen zo kort was, dat men niet meer aan die Kabinetsraad toe is gekomen.

A. Herhaaldelijk heb ik er op aangedrongen om deze zaak te behandelen. Men wenste het echter niet in het Kabinet te brengen.

86864. De **Voorzitter**: Is er in Londen een streven geweest om bij de voorbereiding van de terugkeer naar Nederland de generale staf op de achtergrond te houden?

Wilde men in het algemeen van de vorming van een generale staf in Londen niet veel weten?

A. Er was aanvankelijk geen behoefte aan een bepaalde generale staf. Later is die behoefte wel gebleken en er is toen ook in 1943 weer een waarnemend chef van de generale staf benoemd.

86865. De **Voorzitter**: Dat bedoel ik eigenlijk niet. Generaal *van der Vijver* heeft eens een notitie geplaatst, dat de mening had post gevat, dat de generale staf niet deskundig zou zijn, in verband waarmede de ongelukkige afloop van de oorlog van 10 tot 15 Mei 1940 op ons grondgebied deels aan tekortkomingen van die staf te wijten zou zijn. Hij zegt dan verder:

„Een gevolg van deze geruchten is wellicht, dat het streven bestaat om bij de voorbereiding van den terugkeer naar Nederland dit dienstvak, dat het aangewezen orgaan is om daarbij de leiding te geven, op den achtergrond te houden.”

Was dat een mening, die zelfstandig in Londen had post gevat?, is mijn vraag daarna. Daarop antwoordt de heer *van Voorst Evekink*:

„Ja. De mening, dat men de generale staf niet meer wilde hebben, was bij deze stafofficieren op goede gronden gevormd. Het is moeilijk daarvan meer te zeggen. De heer *Dijxhoorn* kan u dat precies vertellen. Als ik het goed heb begrepen, is dat ook één van de redenen geweest, die tot zijn aftreden hebben geleid.”

A. Inderdaad, wat u mij voorleest, is in de kern juist, maar ik zie het meer zo, dat het niet bepaald ging tegen het instituut generale staf, het ging tegen de in Londen aanwezige stafofficieren.

86866. De **Voorzitter**: Had men bezwaar tegen deze officieren?

A. Men wenste de oorlog eigenlijk zelf te voeren. Men vond, dat de officieren, met name de stafofficieren, blijk hadden gegeven, dat zij het vak niet kenden, gezien de ongelukkige afloop van de oorlog in Nederland. Daardoor werden de stafofficieren meermalen — en dat is volkomen juist, zoals de heer *van Voorst Evekink* dat schetst — opzij geschoven.

De heer **Fens**: Wie was „men”?

De **Voorzitter**: Dat was waarschijnlijk de verantwoordelijke Minister.

A. Dat is te zeggen, zolang als ik Minister was, heb ik alle staf-officieren ingeschakeld gelaten. U zult zich herinneren uit mijn verhaal omtrent mijn aftreden, dat — en nu weet ik geen ander

woord — men van mij eiste, dat de heer *Kruls* en de heren *van Voorst Evekink*, *van de Plassche* e.d. van mijn Departement verdwenen, waaraan ik nooit als verantwoordelijk Minister heb voldaan. Ook de Minister-President... .

86867.. De **Voorzitter**: Heeft Minister *van Boeyen* de heer *van de Plassche* niet op nonactiviteit gesteld?

A. De heer *van Boeyen* heeft de heer *van de Plassche* na mijn aftreden — dat is één van zijn eerste Regeringsdaden geweest — op nonactiviteit gesteld. Ik moet hier met nadruk vastleggen, Mijnheer de Voorzitter, dat men tijdens mijn Ministerschap geen kans heeft gekregen om de stafofficieren op zij te schuiven. Dat is later wel gebeurd. De heer *van Voorst Evekink* schetst dit volkomen juist, dat dit ook één van de redenen is geweest van mijn aftreden, omdat ik het niet deed. Ik weigerde.

86868. De **Voorzitter**: Ik geloof, dat wij nu tot een ander hoofdstuk kunnen overgaan, nl. hetgeen is geschied tijdens uw aanwezigheid in Amerika als Regeringsvertegenwoordiger bij de Combined Chiefs of Staff. Er hebben zich in die tijd verschillende problemen voorgedaan; het is mijn bedoeling u vragen te stellen over de voorbereiding van de uitzending van troepen naar Indië. Daar heeft de Regering verschillende plannen voor gehad, o.a. het legerkorpsplan, gezagstroepen, mariniersbrigade, enz. Nu bent u nogal nauw betrokken geweest vooral bij de kwestie van het legerkorpsplan. Misschien kunt u daarvan een overzicht geven. Dan zou het wel goed zijn om bij het begin te beginnen, hoe nl. de gedachte aan het legerkorps in de wereld is gekomen.

Is naar uw oordeel het rapport van de stafcommissie het begin. Of ligt het begin nog vroeger?

A. Begin October 1943 ben ik naar Londen ontboden, ten einde van raad te dienen bij de vorming van eenheden voor gezagshandhaving in Nederland en in Nederlandsch-Indië, alsmede van eenheden ter voortzetting van de oorlog tegen Japan.

86869. De **Voorzitter**: Welke datum noemde u?

A. Begin October 1943.

86870. De **Voorzitter**: Dat is, naar ik meen, niet het begin.

A. Toen speelde al het oprichten van de mariniersbrigade.

86871. De **Voorzitter**: Ook het legerkorps. want volgens mijn gegevens is er op 30 Augustus reeds een brief uitgegaan van u en de heer *Stöve* aan de Combined Chiefs of Staff, die over het legerkorps ging. Dat was dus vóórdát u naar Londen bent gegaan.

h Ja, wij wisten, dat het in de bedoeling lag.

86872. De **Voorzitter**: Die brief van 30 Augustus kunnen wij dus beschouwen als de eerste actie, die door u in dit verband is gevoerd?

A. Ja.

86873. De **Voorzitter**: Daarvóór hebt u nergens bemoeienis mee gehad, tenminste wat dit plan betrof?

A. Neen.

86874. De **Voorzitter**: Vermoedelijk zal dit uit het rapport van de stafcommissie zijn voortgevloeid.

A. Bedoelt u de werkzaamheden van de stafcommissie in Londen?

De **Voorzitter**: Ja.

A. Daar weet ik niets van. Daar ben ik altijd buiten gehouden. Daar heb ik nooit iets van gehoord.

86875. De heer **Fens**: Toen u in Washington zat, was er toch wel een nauwe samenwerking tussen deze stafcommissie en u beiden — dus de admiraal en u — erg nodig? Daar werden tenslotte toch plannen gemaakt, die u in de Combined Chiefs of Staff moest voorbereiden. Tenminste, dat is zo de indruk, die ik er van heb.

A. Het lijkt mij wel, maar ik heb er niet van gehoord.

86876. De heer **Fens**: U bent toch wel met mij eens, dat dit zeer nuttig zou zijn geweest?

A. Alle contact met de geallieerden had moeten worden gevoerd door middel van de Regeringsvertegenwoordigers bij de Combined

Chiefs of Staff, zijnde dit de aangewezen vertegenwoordigers van de Regering om zulke zaken met het geallieerde opperbevel op te nemen.

86877. De heer **Fens**: U had dus geen contact met de stafcommissie?

A. Geen enkel.

86878. De **Voorzitter**: U had alleen een contact zodra de Regering u een bepaalde opdracht gaf?

A. Inderdaad.

86879. De **Voorzitter**: Heeft de Regering u ook de opdracht gegeven om die brief van 30 Augustus aan de combined Chiefs of Staff te zenden, of is dat niet geschied?

A. De Regering heeft ons in die richting gezegd een nota te richten aan de Combined Chiefs of Staff.

De **Voorzitter**: Dat is dus het eerste geweest?

A. Ik durf niet meer te zeggen op wiens initiatief.

86880. De **Voorzitter**: Die brief handelde bovendien over een marinebrigade. Dus heel in het algemeen hebt u aan de Combined Chiefs of Staff laten weten, dat er plannen waren van Nederlandse kant en dat men de Combined Chiefs of Staff verzocht om daar dan te zijner tijd goede nota van te nemen? Daar is 11 September een antwoord op gekomen. Misschien kunt u daarvan de korte inhoud nog even mededelen?

A. Op 11 September is een antwoord van de Combined Chiefs of Staff gekomen, dat zij met genoegen van het plan kennis hadden genomen en dat zij hun medewerking zouden verlenen naarmate de oorlog zou voortschrijden. Dit was dus het begin van, ik zou haast zeggen, onze hulpactie bij het voeren van de oorlog in de Pacific en daarna is men in Londen blijkbaar over het een of ander verder gaan nadenken — wat of er te gebeuren stond en heeft men mij dus — zoals ik zoeven opmerkte — begin October naar Londen ontboden om daarover te komen praten.

86881. De **Voorzitter**: De heer *van Kleffens* heeft hier verklaard: „Op 22 December 1943 telegrafeerde de Minister van Oorlog aan generaal *Dijxhoorn* (toen één van onze twee vertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff te Washington), dat in verband met de plannen tot voorbereiding van de opleiding van nieuwe legereenheden in de Verenigde Staten zijn spoedige overkomst naar Londen gewenst was.”

Dus op 22 September heeft u blijkbaar dat telegram ontvangen.

A. De datum herinner ik mij. Ik ben 6 October in Londen aangekomen.

De **Voorzitter**: Misschien kunt u nu uw uiteenzetting vervolgen?

A. Na 6 October — als ik mij die datum goed herinner — te Londen te zijn aangekomen en van de Regering te hebben gehoord wat de bedoeling was, heb ik 13 October een memorandum ingediend aan de Regering, waarin ik heb uiteengezet, wat er ter voldoening aan de wensen van de Regering mijns inziens zou moeten gebeuren.

86882. De **Voorzitter**: Was dat een zelfstandig door u opgemaakt stuk of was dat naar aanleiding van een plan, dat door de stafcommissie was gemaakt?

A. Ik zat vast aan vijftien bataljons voor herstel van handhaving van de inwendige orde in Nederlandsch-Indië.

86883. De **Voorzitter**: Dat waren dus de gezagsbataljons.

A. Vier en twintig bataljons voor gezagshandhaving in Nederland en een legerkorps à drie divisies ter voortzetting van de oorlog tegen Japan en mogelijk troepen voor deelneming aan de bezetting van Duitsland.

86884. De **Voorzitter**: Dat was dus een plan, dat door de stafcommissie was gemaakt.

A. Ik durf niet te zeggen door wie het is gemaakt. Dit was mijn opdracht, die ik bij aankomst in Londen kreeg.

86885. De **Voorzitter**: Werd die opdracht strikt geformuleerd?

A. Voor zover ik mij herinner, is mij dit mondeling medegedeeld.

86886. De **Voorzitter**: Moest uw advies gaan over het gehele plan of alleen over het legerkorps?

A. Mijn advies moest over het gehele plan gaan.

86887. De heer **Fens**: Toen u eerst die besprekingen had met de Combined Chiefs of Staff, had u — als ik het goed begrijp — nog geen idee van wat men eigenlijk wilde, in Nederland.

Toen u in Engeland kwam, heeft men u pas gezegd, wat de bedoeling was. Dus dit was een blote aanduiding: Nu zijn we iets van plan en willen jullie ons daarbij helpen?

De **Voorzitter**: Misschien wilt u even ter beantwoording van die vraag iets overnemen uit het schrijven, dat u hebt gericht aan de Combined Chiefs of Staff?

A. De zaak was zo, dat de wens van de Nederlandse Regering was om met een legerafdeling deel te nemen aan de voortzetting van de oorlog tegen Japen, zodra Holland zou zijn bevrijd en wij de beschikking kregen over manschappen. De Regeringsvertegenwoordigers hebben toen nodig gevonden om dit plan van de Nederlandse Regering reeds bij voorbaat, zonder dat het was uitgewerkt, aan de Combined Chiefs of Staff mede te delen om blijk te geven van de vastbesloten wil van de Regering, om, zodra wij maar enigszins zouden kunnen, mee te doen in het Oosten. Dat is de reden geweest, dat de Regeringsvertegenwoordigers in Washington op 30 Augustus 1943 een nota hebben geschreven aan de Combined Chiefs of Staff om het hun duidelijk te maken.

86888. De heer **Fens**: Zonder concrete gegevens, d.w.z.: de Regering is van plan dat en dat te doen. Dat kon natuurlijk ook niet, want u had die gegevens niet.

A. Wel hebben wij er bij gezet, ook naar aanleiding van wat wij uit Londen van de Regering wisten, dat het aan te nemen was, dat deze Nederlandse troepen zouden vechten onder Amerikaans commando, hetgeen logisch was, omdat heel Nederlandsch-Indië, behalve Sumatra, viel in de Amerikaanse sector. Dus dat hebben de Regeringsvertegenwoordigers er al direct bij gezegd. Daarom was het dus ook wenselijk, dat deze troepen zouden worden georganiseerd en opgeleid op dezelfde manier als de Amerikaanse strijdkrachten. Daardoor zou het dan bijzonder op prijs worden gesteld, wanneer de Amerikaanse Regering ons bij het uitwerken van deze plannen zou willen helpen. Voorts wisten wij al, dat men zou gaan beginnen een marinierslandingskorps van ongeveer 5500 man te organiseren. Daarom hebben we toen in dezelfde nota aan de Combined Chiefs of Staff ook tot uiting gebracht, dat het in de bedoeling van de Regering lag om dat in de eerste plaats te doen. Naar aanleiding van die nota werd op 11 September het antwoord ontvangen, waarover wij zoëven spraken, nl. dat de Amerikaanse Regering ons gaarne met het uitwerken van die plannen zou steunen.

86889. De **Voorzitter**: Ik zou hier gaarne even een vraag tussen willen lassen. Op 7 October 1943, dus dat is vóórdat u uw advies in uw memorandum hebt uitgebracht, heeft Minister *Gerbrandy* aan de heer *Stöve* een telegram gestuurd, die toen alleen in Washington zat. In dat telegram staat:

„*Dijxhoorn* keert terug zoodra Regeeringsplan voldoende is uitgewerkt om bij C.O.S.C. dan wel bij Amerikaansche Joint Chiefs of Staff in te dienen. Aangezien hij aan uitwerking bezig is, kan vertrek nog niet worden vastgesteld. Opmerk, dat het door *Termijtelen* aan *Stöve-Dijxhoorn* overhandigde plan achterhaald is voor wat betreft uitrusting en opleiding legerkorps.”

Dus er is blijkbaar eerst nog een ander plan geweest.

A. Op het moment, dat ik in Londen zat, was de vice-admiraal *Termijtelen* in Amerika, om welke redenen herinner ik mij niet meer. Ik herinner mij wel — en ik kan u die stukken en die telegrammen nog laten zien, want die heb ik thuis in een aparte map —, dat er een telegram kwam, dat het wenselijk was, dat *Dijxhoorn* zo spoedig mogelijk naar Amerika terugkeerde. Nota bene, ik was, naar ik meen, nog geen vier en twintig uur in Londen en toen moest ik al terugkomen. Ik moest nog beginnen met mijn taak.

86890. De **Voorzitter**: Wie wilde u in Washington terug hebben?

A. *Termijtelen* en *Stöve*. Waarom is mij nog niet duidelijk, maar men wilde mij terug hebben. Toen heeft *Gerbrandy* blijkbaar teruggeleid, dat ik niet klaar was met mijn werk en dat ik dus in Londen

bleef. Dit was natuurlijk volkomen logisch. Als je de zesde October in Londen aankomt en de zevende een verzoek krijgt om als een haas terug te komen, terwijl je nog met je werk moest beginnen, dan is zo'n verzoek nogal vreemd.

86891. De **Voorzitter**: Blijkbaar is het dan zo, dat u in Augustus dat plan hebt gekregen, dat door de heer *Termijtelen* aan u is uitgereikt en dat u op grond van dat plan reeds de voorlopige mededelingen hebt gedaan aan de Combined Chiefs of Staff; maar dat in Londen is gebleken, dat het plan werd achterhaald door nieuwe gedachten over de uitrusting en de opleiding van het leger.

A. Dat is mogelijk, Mijnheer de Voorzitter, dat herinner ik mij niet. Wij zijn in Washington constant aan het studeren geweest om, wanneer er iets was, een plan klaar te hebben. Dat is nu eenmaal de taak van stafofficieren om vooruit te werken. Er is dus misschien wel eens een plannetje geweest. Toen we definitief wisten, waar men heen wilde, is er misschien gezegd: „Werk maar niet verder door aan het plan, dat we daar al hadden, want het is achterhaald.” Dat is zeer goed mogelijk. Dat was dan een onderons-plannetje. De toestand was dus zo, dat ik na mijn aankomst in Londen terstond aan het werk ben gegaan en ik heb een nota voor de Regering geschreven om deze troepen — waarover ik zoëven sprak — te kunnen oprichten.

86892. De **Voorzitter**: Wat is met uw memorandum gebeurd?

A. Na aanvankelijk van de heer *Gerbrandy* mondeling te hebben vernomen, dat de Ministeriële Commissie Oorlogvoering zich op 18 October met mijn voorstel accoord verklaarde, besprak ik passage om naar Washington terug te gaan. Kort vóór mijn vertrek kreeg ik echter een brief van de heer *Gerbrandy*, gedateerd 13 November 1933 K. 151, waarbij hij mij schreef:

„Ik heb de eer U mede te deelen, dat U aan de hand van Uw memorandum d.d. 13 October 1943 inzake de organisatie van een Nederlandsch Legerkorps, gemachtigd zijt deze aangelegenheid in het C.O.S.C. aanhangig te maken.

Ik teeken hierbij aan:

a. dat de personeelsvoorziening, op de laatste pagina van Uw rapport, komt te vervallen en dat daaromtrent t.z.t. door den Minister van Oorlog nadere instructies zullen worden gegeven;

b. dat de beschouwingen in Uw rapport betreffende andere legereenheden dan het bovenbedoelde Legerkorps, geen onderwerp van bespreking in het C.O.S.C. behooren uit te maken.

Ik verzoek U zoo spoedig mogelijk na Uw aankomst in Amerika telegrafisch te doen weten of door het C.O.S.C. met het voorgestelde plan wordt ingestemd, in welk geval tot benoeming van den voor de voorbereiding benodigden Staf kan worden overgegaan.

Ik moge Uw aandacht erop vestigen, dat bij geruchte vernomen wordt, dat wellicht van Britsche zijde erop zou worden aangedrongen, dat de opleiding niet in Amerika, doch in Engeland zal plaatsvinden. De keuze daaromtrent dient aan het C.O.S.C. te worden overgelaten, aangezien uit politieke overwegingen het niet gewenscht voorkomt, dat onzerzijds van bepaalde voorkeur zou blijken. en wij ons tenslotte zullen te voegen hebben naar de inzichten van de betrokken bondgenooten.”

Dit laatste, Mijnheer de Voorzitter, was nodig om mij dat te Leggen, omdat ik uitdrukkelijk in mijn voorstel aan de Regering in punt 5 had gezegd: „Ten aanzien van de vorming van een legerkorps van drie divisies is de eenige oplossing deze troepen te doen kleeden, bewapenen, uitrusten en oefenen in de V.S. van Noord-Amerika, daarbij zich baseerende op de Amerikaansche organisatie en met gebruikmaking van Amerikaansche hulpbronnen en instructeurs.”

86893. De **Voorzitter**: Ik concludeer hier dus in de eerste plaats uit, dat de Regering uw bemoeiingen bij de Combined Chiefs of Staff op dat ogenblik alleen beperkt heeft tot de kwestie van het legerkorps en dat die andere aangelegenheden voorlopig zijn uitgesteld.

A. Ja.

86894. De **Voorzitter**: Die zijn later wel aan de orde gekomen, maar voorlopig bleef men dus bij het legerkorps.

A. Ja.

80895. De **Voorzitter**: In de tweede plaats was er verschil van inzicht over de vraag of de opleiding in Amerika moest plaats hebben of in Engeland. Nu heb ik begrepen, dat u zeer positief op het standpunt stond, dat die opleiding in Amerika moest plaats hebben.

A. Ja.

86896. De **Voorzitter**: En dat de Regering van een ietwat gevarieerde opvatting was. Hebt u er bezwaar tegen gemaakt om de beslissing hierover aan de Combined Chiefs of Staff over te laten?

Was uw gedachte, dat men aan de Combined Chiefs of Staff een voorstel moest doen, waarbij was ingesloten, dat de opleiding in Amerika moest plaats hebben, terwijl de Regering die beslissing aan de Combined Chiefs of Staff wilde overlaten?

A. Er was naar mijn mening maar één mogelijke oplossing om het goed te doen, nl. Amerikaans. Dat heb ik ook in mijn voorstel aan de Regering medegedeeld. Daar was de Ministeriële Commissie Oorlogvoering aanvankelijk mede accoord gegaan. Met die wetenschap bereidde ik mij ook voor om naar Amerika terug te gaan, totdat die brief van 13 November kwam, waarbij bleek, dat men overstag was gegaan en dat men van geen voorkeur wilde doen blijken. Ik ben toen terstond naar de heren *Gerbrandy* en *van Lidth de Jeude* gegaan en heb hun onder vrij krachtige bewoordingen medegedeeld, dat het bepaald fout was om de keuze over te laten aan de Combined Chiefs of Staff. Ik heb de redenen er uitvoerig bij gezegd. Die redenen, waarom het niet in Engeland kon, waren zeer duidelijk. Engeland zou na een invasie van het continent een springplank worden voor alle troepen, die op het vasteland moesten vechten. Dat was Engeland in die tijd al gedeeltelijk. Alles werd er opgehoopt. Engeland, als tussenstation voor de oorlogvoering op het vasteland, zat tjokvol. Het kon zich onmogelijk nog belasten met het opleiden van een wildvreemd Nederlands legerkorps. Doch dit was nog niet het enige; er waren niet voldoende oefencentra. Er waren geen wapenen, er was geen uitrusting, er was geen kleding en er was geen voedsel. Tenslotte, en dat was nog meer doorslaggevend dan die drie vorige punten, lag Nederlandsch-Indië, behalve Sumatra, in de Amerikaanse zone en het was dus te verwachten, dat we met Amerikaanse troepen en onder Amerikaans bevel zouden moeten gaan vechten. Mijn protest was echter vergeefs en men zei: U heeft zich te houden aan de instructie, die u op 13 November heeft gekregen, en u mag in uw nota aan de Combined Chiefs of Staff van geen voorkeur doen blijken.

86897. De **Voorzitter**: Had u van tevoren in besprekingen met Amerikanen al blijkt gegeven van uw persoonlijk inzicht, dat dan contra het standpunt van de Regering was?

A. Op dat moment nog niet.

86898. De **Voorzitter**: Had u van tevoren niet zodanig contact gehad met Amerikanen, dat gebaseerd was op uw zienswijze, dat de opleiding in Amerika moest plaats hebben?

A. Neen, op dat moment nog niet. Wel in die nota van 30 Augustus. Daarin hadden wij het wel gezegd. Daar kom ik straks op terug, want daar heb ik de Regering in een van mijn telegrammen ook nog eens op gewezen. Ik zei: U kunt dat nu wel zeggen, „van geen voorkeur te doen blijken”, maar we hebben het al in uw opdracht op 30 Augustus aan de Combined Chiefs of Staff gezegd.

86899. De **Voorzitter**: Ik heb hier een verklaring van Minister *van Kleffens*, waarin te uwen aanzien staat: „Niettemin had hij niet nagelaten om in besprekingen met Amerikanen blijkt te geven van zijn persoonlijk inzicht, dat op zuiver militaire gronden training in de Verenigde Staten het beste ware.”

A. Dat is later; na mijn terugkeer in Amerika. Toen heb ik terstond na gesprekken met autoriteiten genotuleerd hetgeen was besproken. Inderdaad heb ik toen op zuiver militaire gronden betoogd, dat het het beste was om het in Amerika te doen. Toen is er nogal eens van Engelse zijde en van Amerikaanse zijde gezegd: „Weet u, dat u eigenlijk in strijd handelt met uw instructie? U heeft in de nota, die u aan de Combined Chiefs of Staff namens de Nederlandse Regering hebt gericht, gezegd, dat de Nederlandse Regering geen voorkeur had.” Dat is later het gekibbel geworden tussen Londen en mij in Washington, omdat ik de Regering heb gezegd: „Ik kan niet aandringen op een Amerikaanse bewapening, enz., ook al heelt men die nog zo graag — ik voelde namelijk, dat men die tenslotte wel wilde —, omdat u mij heeft laten zeggen, dat de Nederlandse Regering geen voorkeur heeft.”

Die telegrammen zal ik u straks overleggen — wanneer u er prijs op stelt — of voorlezen. Hoe het zij, op 8 December 1943 schreef ik dus een nota aan de Combined Chiefs of Staff. Ik moet eerlijk zeggen, dat ik daarin even onze ambassadeur dr. *Loudon* gekend heb.

86900. De **Voorzitter**: Deze stond, naar ik meen, op uw standpunt.

A. Volkomen. Ik deed dit om een juiste politieke redactie te krijgen en had daarom gaarne de raad van dr. *Loudon*.

De redactie van punt IV, 1, is dus niet helemaal van mij. Deze is in overleg met de heer *Loudon* vastgesteld. Ik moge u dan thans voorlezen, wat ik ten aanzien van de vorming van het legerkorps in punt 4 van mijn nota van 8 December 1943 aan de Combined Chiefs of Staff heb gezegd. Ten eerste: „dat in het memorandum aan de Combined Chiefs of Staff van 30 Augustus 1943, paragraaf 2, is vermeld:

„Since these forces will most likely fight under American operational command, it is highly desirable that this training, indoctrination and armament be similar to that of the United States Forces. Consequently, the assistance of the United States will be essential in the execution of this plan with regard to the training and the supply of equipment and weapons.”,

om dan te vervolgen, en daar gaat het dus nu om:

„However, in case — through changed circumstances and in view of future operational plans — the C.C.S. should opine that British training and armament would be preferable, the Netherlands Government will make no objections.””

Zachter kon ik het niet uitdrukken om tenslotte toch nog de mogelijkheid te laten, dat men naar het Amerikaanse plan zou overhellen.

86901. De **Voorzitter**: Het was dus iets suggestief uitgedrukt, zoals u het hebt voorgelegd aan de Combined Chiefs of Staff.

A. Ja, dat wil zeggen. .

86902. De **Voorzitter**: Men kreeg de opdracht van de Regering, maar u hebt er ietwat een vingerwijzing in gelegd in de richting van uw eigen opinie.

A. Ja.

86903. De heer **Fens**: U hebt dus niet teruggetrokken, wat u in uw eerste nota hebt gezegd?

A. Neen, dat heb ik niet teruggetrokken. Ik moest natuurlijk als goed militair gehoorzaam zijn aan mijn Regering, die dit nu eenmaal niet wenste, maar ik hoopte in het belang van ons land, dat ik op deze manier toch het beste plan uit de bus kon krijgen, waartegen de Nederlandse Regering helemaal geen bezwaar had. De Regering wilde van geen voorkeur doen blijken, omdat zij anders bang was politiek — bij wijze van spreken — narigheid te maken met Engeland. Dat is althans mijn mening.

86904. De heer **Fens**: Had dat nu een bepaalde achtergrond, want ik meen, dat in de brief van de heer *Gerbrandy* stond, dat er geruchten liepen, dat de Engelsen er ook wel voor zouden willen zorgen. Tenminste, zo iets heb ik er van begrepen. U hebt zoveel redenen aangehaald, waarom of de Engelsen het niet konden doen, dat ik mij eigenlijk zo moeilijk kan voorstellen, dat de Engelsen hier inderdaad nog enige belangstelling voor hadden. Zij wisten toch ook, dat zij geen trainingscentra hadden; zij wisten, dat zij voor ons geen wapens hadden en geen kleding en geen voeding, enz.

De **Voorzitter**: Ik zou u gaarne in aansluiting daarop ook nog een vraag willen stellen over hetzelfde onderwerp, namelijk over deze uitlating uit een verhoor van mr. *van Kleffens*:

„Op 1 Februari 1944 vernam generaal *Dijxhoorn* te Washington, dat de Britse vertegenwoordigers in de Combined Chiefs of Staff het plan voor een Nederlands legerkorps aan hun Regering hadden voorgelegd en daarop instructie hadden ontvangen om opleiding in Engeland voor te staan. Daartegenover waren de Amerikanen van mening, dat opleiding in Amerika voorkeur verdiende uit militair oogpunt. Aangezien ook politieke overwegingen een rol speelden, konden de Amerikaanse militairen geen eendoordeel uitspreken.”

Blijkbaar hadden de Britse vertegenwoordigers in de Combined Chiefs of Staff een instructie van hun Regering gekregen om aan te dringen op opleiding in Engeland. Wilt u nu die beide opmerkingen van ons beantwoorden?

A. Dan zal ik u zeggen, hoe het hele geval verder is gelopen. Nadat ik de nota van 8 December bij de Combined Chiefs of Staff had ingediend, heb ik 17 December een onderhoud gehad met kolonel *Bidwell* van het Amerikaanse leger en kolonel *Pfeifer* van het Amerikaanse marinierskorps, die behoorden tot de Amerikaanse Planning-Division. Hierbij was ook mijn chef van de staf, majoor *Carp*,

tegenwoordig. Dit gesprek is een zuiver militair gesprek geworden, met de bedoeling om tot een conclusie te komen, wat de beste oplossing zou zijn om het legerkorps op te richten. Het bleek mij tijdens dat gesprek wel, dat de Amerikanen — althans deze officieren — er nu niet zo verschrikkelijk „happy” op waren om het te krijgen. Zij maakten ook enige bezwaren, waarvan ik u b.v. de kwestie, om de mensen vanuit Nederland naar Amerika te verschepen, noem. Er werden nog andere bezwaren te berde gebracht. Tenslotte werden deze bezwaren door mij ontzenuwd. Nu is het merkwaardige, dat zonder tot een conclusie te zijn gekomen bij dat onderhoud, kolonel Pfeifer mij de volgende dag opbelde — of kolonel Bidwell, dat herinner ik mij niet precies meer — en zei: „Wij zijn tot de conclusie gekomen, dat uw opvatting omtrent de vorming van dat legerkorps tenslotte de beste is.” Op Donderdag 23 December ben ik er eens op uitgetrokken om te polsen, met name bij luitenant-generaal Pope, de vertegenwoordiger van Canada bij de Combined Chiefs of Staff, en bij brigadier Redman, die de Britse secretaris was in de Combined Chiefs of Staff. Generaal Pope zei, dat hij het een uitstekend memorandum vond, zeer duidelijk gesteld, tactvol en ook politiek zeer juist. Hij gebruikte o.a. deze woorden: „You did a fine job on behalf of your country.” Hij had het memorandum van de Engelsen gekregen, die er blijkbaar prijs op stelden de hoofden van missies hunner dominions ter zake op de hoogte te houden. Ik viste even, welke weg mijn memorandum in de Britse missie zou volgen. Hij kon mij daarop geen antwoord geven, maar dacht wel, dat het nog enige dagen studie zou vereisen alvorens het in de Combined Chiefs of Staff zou worden behandeld. Brigadier Redman zei, dat hij wel grote bezwaren zag in een opleiding in Engeland. Hij zag de situatie zó, dat, hoewel hij niet uitschakelde, dat de omstandigheden van dien aard zouden kunnen zijn, dat trainen in Engeland verkieslijk is, hij in algemene zin van mening was, dat opleiding in Amerika de voorkeur verdiende. Op mijn vraag aan brigadier Redman, of binnenkort het memorandum in de Combined Chiefs of Staff zou worden behandeld, antwoordde hij ontkennend. Dat kon zeker nog wel veertien dagen duren. Hieruit trok ik de conclusie, dat het hoofd van de Britse missie de zaak in Londen aanhangig had gemaakt en dat men bij de Britse missie een principiële beslissing uit Londen afwachtte.

Op Donderdag 6 Januari 1944 heb ik een onderhoud gehad met de Engelse vertegenwoordiger in de Combined Chiefs of Staff, Field Marshal Sir John Dill. De neerslag van dit gesprek was: dat ik eigenlijk Sir John Dill heb willen overtuigen, dat het de voorkeur verdiende om dit legerkorps in Amerika op te leiden om de eenvoudige reden, dat Amerika daarvoor het meest geëigende land was. Ik heb getracht hem duidelijk te maken, welke bezwaren er bestonden om de opleiding in Engeland te doen plaats vinden. Waarop Sir John Dill mij antwoordde: „Ja, maar wij zouden het uit politieke overwegingen graag willen.” Ik zei: „Ja, dat is heel aardig en ik kan mij indenken, dat Engeland naderhand een aandeel zou willen hebben in de opbouw van het Nederlandse leger, maar daar gaat het nu niet om. Zou u uw politieke overwegingen niet kunnen laten vallen als b.v. een toezegging zou worden gedaan, dat Engeland zal worden ingeschakeld bij de opbouw van het Nederlandse leger na afloop van de oorlog en dat we thans dit eerste legerkorps uit wractische overwegingen en met het oog op eisen, door de oorlog gesteld, Amerikaans opleiden? Dan kunnen we naderhand, na afloop van de oorlog, andere plannen maken.” Daar gaf hij niet veel antwoord op. Het bleek mij, dat de Engelsen dit geval niet zuiver militair bekeken, maar eigenlijk meer door een politieke bril. Ik heb toen op 7 Januari het volgende telegram onder nummer 21 verzonden aan de Minister van Algemene Oorlogvoering, mede bestemd voor de Minister van Oorlog:

„Verslagen van besprekingen, welke ik reeds voerde met betrekking Legerkorps zond ik per koerier stop 6 Januari had ik onderhoud met sir John Dill stop. Vermoedelijk komt zaak 14 dezer in behandeling stop. Kreeg indruk dat Dill de zaak in Londen had voorgelegd hetgeen mijns inziens verwachtingbaar en hij thans antwoord had stop. Hij achtte de beste oplossing alles Britsch stop. Waar voorts uit bespreking met Amerikanen duidelijk bleek deze niet veel voor opleiding in Vereenigde Staten gevoelen, acht ik grootste waarschijnlijkheid dat beslist zal worden overeenkomstig Dill.”

Daarna heb ik op 17 Januari onder nummer 22 geseind aan de Minister van Algemene Oorlogvoering:

„Referte mijn vorig telegram nummer 21 stop. Bij onderhandsche informatie bleek dat in verband met veelzijdigheid voorstel waarbij verschillende instanties betrokken beslissing zich nog wel eenigen tijd zal laten wachten.”

Middelerwijl was de Minister van Koloniën, de heer van Mook, in Washington aangekomen en deze zond op 24 Januari 1944 een zeer uitvoerig telegram aan Gerbrandy, van Kleffens en van Lidth de Jeude. Stelt u er prijs op, dat ik het helemaal voorlees?

86905. De Voorzitter: Ja, daar stel ik zeker prijs op, omdat de vraag zich voordoet, in hoeverre hier een zekere doorkruising plaats heeft gehad van de onderhandelingen door de heer van Mook.

A. De heer van Mook seinde dan onder nummer 29:

„In gesprek hetwelk ik heden met generaal Marshall had kwam ter sprake vorming Nederlandsche gevechtseenheden voor strijd in Pacific. Marshall achtte onze deelneming natuurlijk en noodig doch wees op vereischte van spoed. Zijns inziens snelste methode vorming van z.g. combatgroups ter grootte van een brigade (een regiment infanterie met in hoofdzaak lichte artillerie en bijbehorende genie en signaleenheden). Dit gebruikelijke eenheid in strijd Pacific waar tot dusver slechts zelden divisies als geheel ageeren. Bovendien later altijd mogelijk divisies te vormen door samenvoeging van drie combatgroups. Aldus eveneens mogelijk te beginnen zoodra vijfduizend man bijeen. Voor oefening achtte hij U.S.A. aangewezen voor basistraining en fysieke rehabilitatie daar hier onder alle omstandigheden oefenkampen beschikbaar en scheepsruimte voor vervoer in richting U.S.A. gedurende eersten tijd van bevrijding Europa nog overvloedig. Daarna acclimatiseering en oefening voor amphibious en junglewarfare in Hawaii alwaar thans groote en goed uitgeruste instelling voor dat doel in volle exploitatie en omstandigheden ideaal. Marshall schatte duur van vertrek uit Nederland tot gevechtsgereedheid in Verre Oosten op twaalf maanden. Verneem intusschen van Dijkhoorn deze zaak klaarblijkelijk niet enkel op zakelijke en militaire merites beoordeeld doch dat daarin mogelijk politieke overwegingen aan Britsche en U.S.A. zijde meespelen. Zou betreuren wanneer wij niet eigen standpunt zouden innemen gegrond op snelste en beste methode van deelneming, hetgeen voor onze positie van doorslaggevend belang. Daar naar oordeel Dijkhoorn faciliteiten voor snelle en grondige oefening voor ons doel in U.S.A. veel ruimer en doeltreffender dan in Engeland en door Marshall aangegeven methode juist lijkt, vraag ik mij af of wij lijdelijk uitslag discussie tusschen Britten en Amerikanen over deze zaak moeten afwachten, dan wel Dijkhoorn na kennisneming van oefeningsmogelijkheden aan beide zijden op zakelijke militaire gronden kan aandringen op aanvaarding Amerikaansche denkbeeld door Combined Chiefs of Staff, indien dit doelmatiger blijkt. Zoodoende zou tevens door Loudon beoogd politiek voordeel kunnen gerealiseerd zonder herhaald benaderen President, hetgeen na aanvankelijk aangenomen neutraal politieke houding onmogelijk.”

86906. De Voorzitter: Mag ik even interrumpere, moet ik hieruit aannemen, dat er in de boezem van de Regering tweërlei mening naar buiten werd gedragen? In de eerste plaats, dat de keuze aan de Combined Chiefs of Staff werd overgelaten, de keuze van oefenplaats en in de tweede plaats de mening van de heer van Mook, dat wij ons moeten uitlaten ten gunste van een bepaald denkbeeld?

A. Dat is zo. Men had — zoals u zal blijken, heb ik later daarop aangedrongen en zulks was blijkbaar ook de bedoeling van de heer van Mook — in een tweede nota aan de Combined Chiefs of Staff royaal kunnen zeggen, dat men na verdere bestudering van dit geval het neutrale standpunt losliet en men er de voorkeur aan gaf opleiding, enz. in Amerika te doen plaats vinden. Als u het goedvindt, kom ik daar straks op terug. Daar heb ik ook een telegram over gezonden.

Nu ga ik door met het telegram van de heer van Mook:

„Loudon heenstappend over bezwaren in zijn 27 en Dijkhoorn hiermede accoord, mits vooraf uwerzijds bij Britten aannemelijk worde gemaakt dat ons als belanghebbenden vrijheid toekomst zaak op militaire merites mede beoordeelen zonder daarbij van politieke voorkeur sprake. Verband stadium behandeling is beslissing in eerstkomende zitting M.C.O. gewenscht.”

In dit telegram wordt verwezen naar een telegram, dat de heer Loudon blijkbaar aan de Minister van Buitenlandse Zaken had verzonden. Dit telegram van de heer Loudon, waarvan ik de datum niet kan reconstrueren, maar dat ik 4 Februari kreeg, luidt als volgt:

„Het volgende bestemd voor den Minister ¹⁾ persoonlijk. Door Dijkhoorn wordt mij gemeld: Quote. Uiterst vertrouwelijk deelde

¹⁾ Deze minister is de Minister van Buitenlandse Zaken

de kolonel P., genoemd in verslag vergadering met planning-officieren op 17 December, welke in bezit van *Gerbrandy*, mij volgende medede: Door Engelschen werd plan legerkorps aan hun Regeering voorgelegd en ingevolge door hen ontvangen instructies staan zij opleiding in Engeland voor. Volgens P. zijn de Amerikanen uiteindelijk tot de conclusie gekomen, dat opleiding in Amerika in militair opzicht de beste oplossing is. Daar politieke overwegingen mede een rol spelen, werd het plan aan den President gezonden bij wien het thans nog ligt. Indien de Nederlandsche Regeering de voorkeur mocht wenschen te geven aan een opleiding in Amerika, dan raadde P. aan hiervan te doen blijken tijdens een bezoek van den ambassadeur aan *Roosevelt*. Unquote. Ik teeken hierbij aan, dat ik dit bezoek aan slot telegram 29 van Minister van Koloniën¹⁾ en ik audiëntie eerst kan aanvragen na van u ontvangen instructie, waarbij u gelieve te overwegen of u een dergelijk verzoek ad hoc gewenscht acht daar ik thans niets anders heb om te bespreken met den President. Generaal *Dijxhoorn* verzoekt mij u te willen verzoeken het gequoteerde deel van dit telegram aan den Minister-President ter kennis te willen brengen."

Dit laatste verzoek werd gedaan, omdat wij anders twee keer hetzelfde moesten telegraferen.

86907. De **Voorzitter**: Kunt u even aangeven hoe die twee initiatieven zich tot elkaar verhouden? Dat van de Regeering en van de heer *van Mook*, want Minister *van Kleffens* heeft hier gezegd: „Ik vermeld ook deze episode, omdat u dan ziet, dat hier een zekere doorkruising plaats vindt, doordat de heer *van Mook* met de heer *Marshall* ging spreken over de algemene lijn”.

A. Dat moet u zo zien, Mijnheer de Voorzitter. Wanneer Ministers in Washington kwamen, spraken zij natuurlijk met de Regeeringsvertegenwoordigers. Zo is deze zaak ook met de heer *van Mook* besproken. Ik geef toe, dat het voor de Regeeringsvertegenwoordigers niet prettig was, dat er weleens Ministers waren, die rechtstreeks met de leden van de Combined Chiefs of Staff gingen spreken. Zij hadden dan altijd één der Regeeringsvertegenwoordigers mee moeten nemen, omdat deze Regeeringsvertegenwoordigers duidelijk op de hoogte moesten blijven hoe de kaarten precies lagen. Zij moesten dan ook, naar mijn oordeel, geen afspraakjes met de leden van de Combined Chiefs of Staff maken buiten die Regeeringsvertegenwoordigers om. Maar dat is nu eenmaal gebeurd. Nu was het in het geval van de heer *van Mook* niet zo erg, omdat hij het geciteerde telegram aan de Regeering met mijn medeweten verzond. Wat hij daarin omtrent zijn onderhoud met generaal *Marshall* vertelde, was voor mij helemaal geen nieuws, aangezien ik meermalen een onderhoud met generaal *Marshall* had gehad. Ik heb — dat herinner ik mij nog zeer goed — eens aan een lunch, naast generaal *Marshall* zittende, uitvoerig met hem over die combatgroups gesproken. De heer *van Mook* seinde in dit telegram dus niets naar Londen, dat ik niet wist. U kunt dus spreken van een doorkruising. Dat is inderdaad een doorkruising, maar aangezien het niet in strijd was met de mening van de ambassadeur of van de Regeeringsvertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff, zou ik dit eigenlijk willen zien als een poging van de heer *van Mook* om nog eens een duwtje in de goede richting te gevan van zijn zijde.

86908. De **Voorzitter**: En naar uw zijde, maar niet naar de zijde van de Regeering.

A. De heer *van Mook* trachtte de Regeering tot andere gedachten te brengen.

86909. De **Voorzitter**: Was het nu juist, terwijl het Regeeringsstandpunt vaststond, aan de Combined Chiefs of Staff te vragen, waar de opleiding zou plaats hebben? Nu kwani dit initiatief er tussen in.

A. Het was niet mooi, maar het heeft niet geschaad en — wat helaas erger is — niet geholpen. U moet zich voorstellen, dat men daar in Washington zit te praten met een Minister, *van Kleffens* of *van Mook* enerzijds en *Dijxhoorn* anderzijds. Dan zegt de Minister. „Ik zal *Gerbrandy* telegraferen.” Als ik dan maar wist, wat hij telegrafeerde. *Van Mook* is ook weleens begonnen met de aanhef: Van *van Mook* en *Dijxhoorn* aan *Gerbrandy*, opdat laatstgenoemde direct zou kunnen zien, dat het van beiden kwam. Dat was wel praktisch, want u moet niet vergeten, dat die telegrammen allemaal gecodeerd moesten worden. Dat is een tijdrovend werk. En het is onnodig geld uitgeven, als we allemaal hetzelfde zouden gaan telegraferen.

¹⁾ Deze zin is enigszins verminkt.

86910. De heer **Fens**: Nu blijft nog voor mij de volgende vraag open: De Regeering had een standpunt, de heer *van Mook* was lid van de Regeering en moest normaal gecenseerd worden dit standpunt ook aan te hangen. Toen hij met de heer *Marshall* is gaan praten, heeft hij dat eigener beweging gedaan of heeft hij van tevoren met u deze hele zaak besproken? Misschien is hij zo onder de indruk van uw argumenten geraakt, dat hij heeft gezegd: Goed, hier sta ik achter, ik zal hierover met *Marshall* gaan spreken. Of was dit tenslotte voor u een verrassing, dat u zei: „Hebt u er met *Marshall* over gesproken? Goed, we zijn het toch met elkaar eens, dus zo erg is het nu niet.” Het andere zou tenslotte ook mogelijk kunnen zijn.

A. Het laatste wat u zegt, is juist. Hij is naar *Marshall* gegaan en ik wist van tevoren niet, wat hij met *Marshall* zou bespreken. Dus toen hij terugkwam met het verhaal, dat *Marshall* met hem had gesproken over die combatgroups en dat de Amerikaanse oplossing de beste is, verwonderde mij dat niets. Maar hij had ook aan mij kunnen vragen: Hoe denkt *Marshall* er over? Blijkbaar vond hij het echter beter om met *Marshall* zelf te spreken.

86911. De heer **Fens**: Misschien mag ik zeggen, dat de situatie zo was, namelijk dat de bekering van *van Mook* heeft plaats gevonden gedurende het gesprek met de heer *Marshall*, want vóór die tijd hing hij toch waarschijnlijk het standpunt van de Regeering aan?

A. Inderdaad, maar hij kreeg bij de Regeering geen voet aan de grond. Daarop is 31 Januari 1944 het volgende telegram „*van Kleffens* no. 125” verzonden door de heer *Gerbrandy* aan de ambassadeur, de Minister van Koloniën — die toen in Washington zat — en generaal *Dijxhoorn*, luidende:

„Telegram no. 29 van den Minister van Koloniën (wat ik u zoëven heb voorgelezen) werd besproken in ministerieele commissie. Het is ons standpunt, dat wij buiten de politieke geschilpunten tusschen de Amerikanen en de Engelschen wenschen te blijven. Wij zullen in Londen geen stappen doen als in voorlaatsten zin aanbevolen, daar wij van nature als belanghebbende de vrijheid hebben de kwestie op militaire mérites mede te beoordeelen en dit bovendien in de Combined Chiefs of Staff is toegestaan aan ons bij betreffend accoord van *van Kleffens* en *Roosevelt*, waarbij werd overeengekomen, dat wij mogen „participate” als onze belangen ter sprake komen. Op grond hiervan moet *Dijxhoorn* zorg dragen bij bespreking dezer kwestie in de Combined Chiefs of Staff aanwezig te zijn en op zuiver militaire gronden mede te beslissen. Ter informatie *Dijxhoorn*, diene het volgende: In vergadering werd nog de suggestie gedaan, gedeelte der troepen in Amerika en gedeelte in Engeland opleiden. Dit in verband met het feit, dat een deel van Indië tot South-West Pacific area en het andere deel tot South-East-Asia-Area behoorde. *Gerbrandy*.”

86412. De **Voorzitter**: U hebt dus opdracht gekregen om aanwezig te zijn bij de besprekingen over deze kwestie in de Combined Chiefs of Staff?

A. Ja.

86913. De **Voorzitter**: Bent u er ook bij geweest?

A. Neen, maar ik zal u straks verklaren, waarom niet. Maar ik had vóór de bewuste vergadering met *Marshall* en sir *John Dill* gesproken. Naar aanleiding van dit telegram „*van Kleffens* no. 125” van *Gerbrandy* heb ik toen aan de Minister van Algemene Oorlogvoering — mede bestemd voor de Ministers van Buitenlandse Zaken en van Koloniën — het volgende persoonlijke telegram nummer 28 teruggezonden.

„Referte *van Kleffens* 125 en *Loudon* 97. Tijdens mijn verblijf in Londen opdracht ontvangen hebbende een plan te ontwerpen voor oprichting legerkorps diende ik bij memorandum van 13 October een voorstel in bij ministerieele commissie. Dit voorstel werd in die commissie behouden eenige kleine toevoegingen aanziens transport en taak Indische bataljons goedgekeurd in vergadering dier commissie van 18 October. Dit plan kende uitsluitend opleiding enz. in Amerika. Daarna ontving ik brief van voorzitter Raad van Ministers van 13 November no. 300-43 met opdracht beslissing aanziens opleiding in Engeland of Amerika aan Combined Chiefs of Staff over te laten. Ik ben hierop terstond naar *Gerbrandy* en *van Lidth de Jeude* gegaan en vond vrijheid hun als mijn meening mede te

deelen deze gewijzigde opdracht niet juist te achten en waar- schuwde voor gevolgen. Niettemin werd opdracht gehandhaafd. Terugkomende in Amerika voldeed ik terstond aan mijn nieuwe opdracht en diende 8 December memorandum bij Combined Chiefs of Staff in, waarin vermeld onder punt 4 „quote in case through changed circumstances and in view of future operational plans the Combined Chiefs of Staff should opine that British training and armament would be preferable, the Netherlands Government will make no objections unquote.”

Hoewel ik niet heb nagelaten om in besprekingen met Ame- rikanen te doen blijken, dat volgens mijn persoonlijk herhaal persoonlijk oordeel en op zuiver militaire gronden, de Ame- rikaansche oplossing de beste is, kon ik zulks tegenover de Britten, met name *Dill*, waarmede ik op 6 Januari een onderhoud had, moeilijk doen, omdat ik bezwaarlijk? indien de Britten zich in staat achten een Nederlandsch legerkorps in Engeland te be- wapenen en te trainen, tegenover hem kan betoogen, dat de Amerikanen het naar mijn inzicht beter kunnen. Daar komt het op neer. Afgescheiden nog van het feit indien ik zulks deed de Britten oogenblikkelijk zouden opmerken dat ik in strijd han- delde met namens Nederlandsche Regeering gedane mededeeling dat er geen objections zouden worden gemaakt indien beslissing Combined Chiefs of Staff ten voordeele Engelsche opleiding uitviel en dat mijn persoonlijke meening in Combined Chiefs of Staff niet wordt gevraagd. Opdracht aan mij in slot *van Kleffens* 125 is derhalve door mij alleen uitvoerbaar indien ik steun op een gewijzigde opdracht van de Regeering en aan de Combined Chiefs of Staff kan worden medegedeeld dat zij standpunt neergelegd in mijn memorandum van 8 December heeft verlaten en thans voorkeur geeft aan Amerikaansch leger- korps. Beantwoording vraag of het tegenover Engelschen poli- tiek verstandig is om thans deze ommezwaai te nemen is niet aan mij. Verzoeken omgaand instructies.

Ik heb in dit telegram de zaak dus nogmaals helemaal opnieuw de revue laten passeren en ik heb om nieuwe instructies gevraagd. Daarop heb ik op 3 Februari het volgende telegram no. 2 van de heer *van Lidth de Jeude* gekregen:

„Uw telegram 28. (dat is het telegram, dat ik net voorlas) De Regeering is op het standpunt gebleven, dat zij niet wil doen blijken van eenige voorkeur. Zij droeg u op uit zuiver militaire overwegingen omtrent beslissing mede te spreken. Zij kan immers niet bevoegd geacht worden daarover deskundige meening te geven. Als Regeering zijn vertegenwoordiger mach- tigt het naar zijn meening beste plan op militaire gronden in de Combined Chiefs of Staff te verdedigen, dan ligt daarin op- gesloten, dat de Regeering achter hem staat, zoodat geen reden kan worden gezien die zijn optreden bemoeilijkt.”

Toen heb ik op 7 Februari daarop het volgende antwoord ge- concipieerd, hetgeen al bij de codekamer was, toen de beslissing van de Combined Chiefs of Staff binnenkwam. Ik heb dat telegram daarom niet meer verzonden langs electricische weg, maar verzond het per koerier op 8 Februari.

Ik zou het toch wel zeer op prijs stellen, wanneer u mij in de gelegenheid stelt om het antwoord, wat ik toen heb geconcipieerd, even voor te lezen:

„Referte van *Lidth* no. 2. Als antwoord op mijn tot u gericht no. 28. Mededeeling, dat Nederlandsche Regeering op stand- punt is gebleven zij niet wil doen blijken van eenige voorkeur, dat wil dus zeggen noch van politieke noch van militaire voor- keur, stemt niet overeen met de daarop volgende aan mij ver- strekte opdracht om als *regeeringsvertegenwoordiger* uit zuiver militaire overwegingen omtrent beslissing mede te spreken. Ik kan bezwaarlijk in beslissing mede spreken zonder van voor- keur te doen blijken en de Regeering wensch van geen voorkeur te doen blijken. Daarenboven kan ik in de Combined Chiefs of Staff bezwaarlijk in een bepaalde richting mede beslissen omreden de Regeering schriftelijk heeft medegedeeld, dat zij geen voorkeur heeft. Ik zou dan lijnrecht tegen mijn eigen Regeering optreden. Van Amerikaansche zijde werd mij in dezen geest bereids een opmerking gemaakt. Aanzien toelichting waarom Regeering vermeent ik omtrent beslissing kan mede- praten n.l. omdat zij niet bevoegd kan worden geacht over de onderhavige zaak deskundige meening te geven, opmerk dat de Regeering niet deskundig behoeft te zijn. doch alvorens her- haal alvorens haar standpunt te bepalen zich laat voorlichten door militaire deskundigen. In het onderhavige geval is zulks ook inderdaad geschied en heeft zij mij uit de United States

laten overkomen, waarna zij na ingewonnen militair advies haar standpunt heeft bepaald. Aanvankelijk was dit overeen- komstig mijn raad opleiding in de Vereenigde Staten hetgeen later tegen mijn advies in werd veranderd in geen voorkeur. Het is mijns inziens niet vol te houden, dat de Regeering een standpunt zou hebben bepaald zonder overweging der militaire factoren en tevens verlangt, dat haar vertegenwoordiger een tegenovergesteld standpunt verdedigt. Dit is voor de Combined Chiefs of Staff volkomen onbegrijpelijk tenzij ik verklaar dat de Regeering militair wel voorkeur heeft. Bovendien opmerk dat ik geen oogenblik getwijfeld heb Regeering niet achter mij zou staan. In mijn 28 heb ik alleen trachten aan te toonen dat de Regeering mij moet machtigen in de Combined Chiefs of Staff mede te deelen dat zij haar oorspronkelijke neutrale hou- ding heeft verlaten. Nu Regeering dat niet wensch geef ik vanzelfsprekend de verzekering dat ik zal voortgaan alles te doen om overeenkomstig haar wensch opleiding in Amerika te krijgen. Ik zal echter daarbij moeten vermijden ontstemming bij de Britten op te wekken. Overeenkomstig opdracht in *van Kleffens* 125 heb ik reeds op 2 Februari vroeger bekendgemaak- ten wensch om bij behandeling in Combined Chiefs of Staff aanwezig te zijn herhaald. Uit vorige telegrammen zal u bekend zijn, dat de zaak thans politiek wordt bekeken en het is open vraag of politiek tenslotte niet den doorslag zal geven.”

Mijn volgende daad is toen geneest het antwoord van de Com- bined Chiefs of Staff van 4 Februari 1944, dat op de 7de Februari binnenkwam, aan de Regering te seinen

86914. De Voorzitter: Vóórdat wij over die brief van 4 Februari beginnen, wilde ik nog even een andere opmerking maken. Die be- slissing van 4 Februari is dus in elk geval buiten uw tegenwoordig- heid om gevallen.

A. Ja, daar kreeg ik op een gegeven moment een standje voor, maar ik kan u wel verklaren, en dat heb ik destijds ook aan de Re- gering geseind, waarom men mij bij het nemen van de eindbeslissing niet aanwezig wilde hebben.

86915. De Voorzitter: Als ik goed heb geluisterd, hebt u op 2 Februari nog gevraagd om toegelaten te worden.

A. Ik heb bij elkaar misschien wel vier of vijf keer gevraagd: „Denk er om, ik wil bij die vergadering tegenwoordig zijn.” Dat ik er tenslotte niet bij tegenwoordig ben geweest, gaf generaal *Marshall* aanleiding mij te zeggen: „Dat was ook niet nodig, want de Britten hebben het op het politieke terrein gebracht en wij hadden opdracht van President *Roosevelt*, dat, zodra de Britten het op het politieke ter- rein brachten, wij er afstand van moesten doen.” Ik heb generaal *Marshall* ook gezegd, dat ik het hoog opnam.

Ik heb een en ander ook nog met *Redman* besproken, dat was de Britse secretaris van de Combined Chiefs of Staff, die mij zei: „Ik heb voortdurend gereedgezeten om u te waarschuwen, dat het ter sprake kwam. Er is echter in de Combined Chiefs of Staff geen woord meer verder over gesproken. De zaak was helemaal schrifte- lijk voorbereid. Men wist uw standpunt, u had met de planning- officier gesproken. Generaal *Marshall* wist uw standpunt ook. Het was echter op het politieke terrein gebracht en toen werd er aange- nomen, dat het Brits zou worden. „Hoewel ik gereedstond”, zo vervolgde de heer *Redman*, „om u te roepen, ten einde nog uw mening te horen, werd dat niet nodig geoordeeld, want men wist uw mening en alles was schriftelijk behandeld, dus niemand heeft er verder over gedacht om u nog te roepen, omdat er verder over het hele onderwerp niet is gediscussieerd.”

86916. De Voorzitter: Werd met uw mening uw persoonlijke mening bedoeld of de mening van de Regering?

A. Beide. Ze wisten de mening van de Regering uit het Memo- randum van 8 December en ze wisten mijn persoonlijke mening door het onderhoud met planning-officieren, bovendien — zoals ik u vanmorgen mocht zeggen — uit de diverse onderhouden, die ik er met generaal *Marshall* en met Field marshall Sir *John Dill* over heb gehad, waarbij eerstgenoemde mij nog verschillende advie- zen heeft gegeven, zoals hij ook aan Minister *van Mook* had gedaan over die combatgroups.

86917. De Voorzitter: Officieel kon u natuurlijk niet een ander standpunt verdedigen dan dat van de Regering?

A. Ja, dat was juist het dwaze, omdat men tenslotte met mijn persoonlijke mening niet te maken had. Vandaar die lange tele-

grammen. De Regering wilde tenslotte bewapening, opleiding, enz. wel gaarne Amerikaans hebben. Men wilde dat echter niet officieel erkennen. Zij lieten mij toen maar modderen — om het zo uit te drukken — door mij mijn persoonlijke mening naar voren te laten schuiven. Ik kreeg aanmerkingen van de Amerikanen. Zij zeiden: „U mag dat eigenlijk niet doen, want u hebt pas geschreven, dat uw Regering neutraal is.”

86918. De **Voorzitter**: Dat is echter allemaal intern.

Zolang die brief van 8 December niet was ingetrokken, bleef tegenover de Combined Chiefs of Staff gelden, wat in die brief stond, ook al had u intern andere afspraken.

A. Inderdaad. Ik voelde mij echter ook niet gerechtigd om tegen de Regering te zeggen, dat ik mij zuiver zou houden aan de inhoud van die brief van *Gerbrandy* van de 13de November, waarin mij werd opgedragen van geen voorkeur te doen blijken; m.a.w. ik voelde mij niet gerechtigd te zeggen: nu doe ik er verder niet meer aan. Ik had dit misschien formeel kunnen doen: dat zou reuze eenvoudig zijn geweest. Dan moesten zij het bij de Combined Chiefs of Staff maar uitzoeken. Dat was de consequentie. Ik wist echter, naar aanleiding van de telegrammen, die ik had ontvangen, dat de Regering het toch wel prettig zou vinden, als het Amerikaans werd. Toen heb ik als getrouw dienaar mijner Regering gemeend, dat ik wel de vrijheid had om mijn persoonlijk standpunt naar voren te brengen, hoe moeilijk dat ook voor mij was. Te meer waar van *Lidth de Jeude* mij zelf op een gegeven moment seinde: „Je hebt volkomen de vrijheid om je standpunt in de Combined Chiefs of Staff naar voren te brengen.

86919. De **Voorzitter**: Dat volgt natuurlijk niet rechtstreeks uit de oorspronkelijke opdracht.

A. Neen, het was er zelfs volkomen mede in strijd.

86920. De **Voorzitter**: Dan is er eigenlijk drieërlei standpunt, nl. dat van die brief, dat van de heer van *Lidth de Jeude* en dat van de heer van *Mook*.

A. Ja en toen ik de laatste opdracht van de heer van *Lidth de Jeude* kreeg nl. „De Regeering droeg u op uit zuiver militaire overwegingen omtrent beslissing mede te spreken. Zij kan immers niet bevoegd geacht worden deskundige meening te geven”, toen dacht ik — mede gelet op het telegram van *van Kleffens* no. 125 — als zij mij dat opdragen, dan ben ik dus volkomen gerechtigd om mijn persoonlijk standpunt naar voren te brengen. Kome wat er van komen mocht. Dat moest ik dus doen als mijn „persoonlijke mening”, dat was het gekke. Ik moest dus niet het standpunt van de Regering, maar mijn persoonlijk standpunt naar voren brengen, zo werd er gezegd in de telegrammen, die ik u zoëven voorlas. Daar heb ik mij strikt aan gehouden. Ik heb ook niet nagelaten om mijn persoonlijke mening in vrij sterke bewoordingen aan de Amerikanen en de Engelsen kenbaar te maken. Zoals ik u al zei, tenslotte is het Amerikaanse plan niet doorgegaan, omdat de Britten — wat ik van tevoren ook naar Londen had geseind — het op het politieke terrein brachten, hetgeen generaal *Marshall* mij persoonlijk heeft gezegd in deze bewoordingen: „Ik had van de President opdracht, zodra de Britten er een politieke zaak van zouden maken, het te laten vallen. Wij willen over dit geval geen geharrewar met de Britten.” Daarom hadden zij mij bij die eindbesprekingen niet nodig, want het was natuurlijk idioot als Amerika en Engeland over deze politieke zaak niet gelijkloënd dachten, daar dan een Nederlander bij te halen. Het standje, dat ik daarop pan de heer *Gerbrandy* kreeg, wat ik u straks voor zal lezen, heeft mij dan ook zeer hoog gezeten. Ik zal straks ook voorlezen, wat ik daarop weer heb geantwoord.

86921. De heer **Fens**: U kon toch bovendien alleen maar in die Combined Chiefs of Staff op uitnodiging verschijnen. U kon er wel op aandringen om te komen, maar wij hebben indertijd uit de verhooren van admiraal *Stöve* begrepen — ik meen, dat het admiraal *Stöve* is geweest — dat u alleen op uitnodiging daar mocht verschijnen. U kon er op aandringen, maar als ze neen zeiden, dan had u nog niets te reclameren, want dan kwam u niet.

A. Het is volkomen juist, wat u opmerkt.

86922. De **Voorzitter**: D.w.z. met dien verstande, dat in het onderhoud, dat er is geweest tussen de President en de heer *van Kleffens*, mondeling is overeengekomen, dat wij aan militaire besprekingen betreffende het Oosten zouden mogen deelnemen, wanneer onze belangen ter sprake mochten komen. Er lag dus een toezegging in, dat u daarbij aanwezig zou zijn. Daaruit vloeide voort, dat u een uitnodiging kreeg.

A. Daar hebt u nu weer zo iets. Dat is een bespreking geweest tussen de President en Minister *van Kleffens*, die niet schriftelijk wordt vastgelegd; wat de heer *van Kleffens* wel tegen mij zegt, maar waarvan de andere leden van de Combined Chiefs of Staff vermoedelijk niets wisten.

86923. De **Voorzitter**: Deze bespreking is in Februari 1942 gehouden. Toen was er waarschijnlijk nog geen vertegenwoordiger bij de Combined Chiefs of Staff.

A. Wij zijn eind Januari aangekomen en wij zijn direct in de Public Health Building neergezet, om onze werkzaamheden te beginnen. Toen kwam *van Kleffens* — die even na mij uit Londen was weggereisd — en deze heeft mij toen gezegd, dat hij deze overeenkomst met de President had gesloten, want hij was min of meer losvast naar Amerika toegestuurd in de hoop, dat het zover zou komen, en het is inderdaad ook zover gekomen. Die afspraak tussen de President en *van Kleffens* is natuurlijk nooit zwart op wit vastgelegd. Ik heb haar tenminste nooit gezien.

De **Voorzitter**: Daar is een aannemelijke reden voor en die zult u later wel kunnen lezen in de verslagen.

86924. De heer **Fens**: Mag ik nog even op die vorige aangelegenheid terugkomen, Mijnheer de Voorzitter? Ik weet niet of ik het nu goed zie, maar ik geloof, dat de situatie eigenlijk zo was, dat de Regering met haar standpunt overstag is gegaan, maar die brief heeft willen laten erkennen tegenover de Combined Chiefs of Staff. Daar draait het nu eigenlijk op uit. Is het niet?

A. Ja.

86925. De heer **Fens**: Dat is dus eigenlijk de situatie, waarin de generaal kwam te verkeren.

A. Tenslotte zag men, dat mijn militair betoog — waarom opleiding, enz. in de Verenigde Staten moest geschieden — juist was, maar men heeft het verdraaid om mij dit ruitelijk in de Combined Chiefs of Staff te laten verklaren. Toen hebben ze mij voor de moeilijke positie geplaatst, namelijk deze: „Die nota ligt daar en blijft voor de Combined Chiefs of Staff het officiële stuk. Daar trek jij je niets van aan, maar nu ga jij op militaire mérites het plan „Amerika” propageren.” Dat was voor mij natuurlijk een volkomen onmogelijke positie. Toch heb ik met alle kracht, die in mij was, geprobeerd het te doen en ik ben daarin aardig geslaagd. Ik zou ook inderdaad het pleit hebben gewonnen, als niet de Britten het op het politieke terrein hadden geworpen. Ik heb onze ambassadeur, de heer *Loudon*, daarvoor gewaarschuwd. Ik las u vanochtend het betreffelijke telegram omtrent de mededeling van kolonel P. voor. Hierin verzocht dr. *Loudon* een démarche te mogen doen bij President *Roosevelt* zelf. Ik had er namelijk met de heer *Loudon* over gesproken of het mogelijk was de President te bewegen ook een standpunt op het politieke terrein in te nemen. *Loudon* heeft het echter niet mogen doen. Dat is hem geweigerd. Hij mocht niet voor dit geval naar de President gaan, zodat de President als beslissing nam: Als de Britten „politiek” praten, dan trekken wij ons terug. Wij willen daar geen gezeur met de Britten over hebben. Van Amerikaans standpunt bekeken misschien logisch. Toen mij werd verklaard en door *Marshall* en door *Redman*, waarom zij mij niet hadden gevraagd bij die vergadering van de Combined Chiefs of Staff, heb ik daar genoeg mee moeten nemen. Het was van Britse en Amerikaanse zijde alleszins te begrijpen. Bij een dergelijk geschil tussen de Amerikanen en de Britten over een politiek vraagstuk zouden ze dan ook wel gek zijn geweest, als ze daar de Nederlander hadden bijgehaald; niet om de politiek naar links of naar rechts een dwetje te geven, maar zuiver om met een militair standpunt te voorschijn te komen. Ik vond het wel jammer, maar tenslotte vond ik het erg begrijpelijk, dat ze mij niet hadden gevraagd. Over de militaire mérites is ook in die vergadering helemaal niet gesproken.

86926. De **Voorzitter**: We zijn nu — naar ik meen — aan de beslissing van 4 Februari. Wilt u die even voorlezen?

A. Dat antwoord luidt:

„4th of February 1944 secret Major-General A. Q. H. *Dijxhoorn*, Combined Chiefs of Staff Building, Washington.

My dear General *Dijxhoorn*.

The Combined Chiefs of Staff have given carefull consideration to your memorandum, dated 8 September 1943, and wish to

express appreciation to the Netherlands Government of their intention to form an Army to participate in the war against Japan. The view that it would be desirable that training, indoctrination and armament of a Dutch Army Corps should be similar to that of the United States Forces, has been noted. It appears desirable to follow the same procedure in the formation of an Army Corps as decided upon for the formation of the 39 batallions mentioned in your letter. The equipment would probably be provided from surpluses and captured equipment existing in Europe after the close of hostilities there. This factor and the shippingsituation at that time lead to the conclusion that the formation and training of a Dutch corps could best be undertaken in Europe. The Combined Chiefs of Staff are, therefore, of the opinion that the responsibility for the formation and provision of equipment should rest with British authorities. It appears premature to fix at this time the exact organization and equipment of a Dutch corps since the nature of the operations to be undertaken and type of equipment available will affect these determinations. Details as to the size, organization, equipment and activation of this corps and liaison with the appropriate British authorities, should be discussed direct between the Netherlands authorities and the British Chiefs of Staff."

Volgt de ondertekening.

Daaruit volgt, dat het hele geval verder in Londen moest worden besproken door „the Netherlands authorities and the British Chiefs of Staff" en dat men moest werken met op de Duitsers veroverd materieel.

Ik heb, omdat deze beslissing te gek was om van te praten, openblikkelijk geprotesteerd tegen het hele geval, hetgeen u zal blijken uit het volgende telegram van 8 Februari 1944, No. 30, luidende:

„van *Dijxhoorn* voor Minister van Algemeene Oorlogvoering. Ontving volgenden brief van Combined Chiefs of Staff d.d. 4 Februari."

Dan volgt de hele inhoud van dat fraaie document en dan ga ik door:

„In vergadering waarin beslissing werd genomen ben ik niet tegenwoordig geweest niettegenstaande ik daartoe bij herhaling en laatstelijk 2 Februari den wensch te kennen had gegeven. Ik heb den Amerikaanschen en Engelschen secretaris ieder afzonderlijk hedenmorgen mondeling medegedeeld, dat ik tot mijn „surprise and regret" had ervaren, dat beslissing buiten mij om is genomen en dat zulks in strijd was met instelling van het Instituut van Regeeringsvertegenwoordigers. Mij werd door Amerikaansche secretaris geantwoord, dat hij voorbereiding had getroffen mij te doen oproepen indien er discussie zou zijn geweest. Beiden deelden mede, dat zaak echter schriftelijk was voorbereid en in de vergadering geen discussie was geweest. Beiden verklaarden of the record, dat de geheele zaak op politiek terrein terecht was gekomen en dat daar de uiteindelijke beslissing heeft gelegen. Men zag geen redenen om mij ter vergadering te laten komen. Tenslotte kan ik u de verzekering geven, dat ik in bespreking met *Dill* en Amerikaansche plannings-officieren alles heb geprobeerd opleiding in Vereenigde Staten te krijgen. In gesprek met *Marshall* bouwde ik zelfs voort op u bekende gesprek tusschen hem en *van Mook*. Tenslotte besprak ik met Engelsche secretaris militair-technische inhoud van antwoord van de Combined Chiefs of Staff. Ik bracht onder zijn aandacht dat het trekken van een parallel tussen de 39 bataljons en het legercorps in den grond fout is vanwege verschillende doelstellingen en besprak groot aantal kwesties die bij opleiding door Britten in het oog gehouden moeten worden niet in de laatste plaats het nadeel van werken met veroverd materieel. Hij verzocht mij om deze punten op te schrijven dan zou hij gaarne Sir *John Dill* verzoeken bespreking met mij te houden waarna deze punten naar Britten in Engeland overgeseind zouden kunnen worden aangezien aldaar uit erking der plannen ligt. Kreeg indruk Engelschen hier plan in militair opzicht slechts oppervlakkig bekeken. Verzoeken dit telegram te lezen in verband met dat van *Loudon* over dezelfde aangelegenheid."

Dr. *Loudon* schijnt namelijk ook over deze zaak te hebben getelegrafeerd.

Nij kwam daarop het volgende ongenummerde telegram terug voor generaal *Dijxhoorn* van *Gerbrandy*:

„Het is hier niet geheel duidelijk waarom u over deze zaak, welke u op 4 Februari bekend was, pas 9 Februari hebt geprotesteerd en „most immediate" naar hier geseind. Tot onze

grootte verbazing vernomen, dat gij niet tegenwoordig zijt geweest bij bespreking van voor ons zoo gewichtige zaak, hoewel wij mochten verwachten dat u op grond van accordo van *Kleffens-Roosevelt* waarbij onze vertegenwoordiging in de Combined Chiefs of Staff geregeld werd, aanwezig zoudt zijn. Aangezien uitwerking plannen verder plaats heeft in Engeland komt een nadere bespreking met *Dill* onnoodig voor."

Toen heb ik maar weer een telegram (no. 31) teruggestuurd:

„Referte uw telegram ongenummerd 12 Februari inzake legercorps mededeel, dat antwoord Combined Chiefs of Staff gedateerd was 4 Februari, doch eerst in middag van 7 Februari door mij werd ontvangen. Betreur dat vermoedelijk als gevolg van tweemaal paraphraseeren bij u indruk is gewekt alsof antwoord reeds 4 Februari in mijn bezit zou zijn geweest. Ik heb nog op 7 Februari binnen een uur na ontvangst met *van Mook* en *Loudon* bespreking gehad en toen op verzoek van *van Mook* de verzending van het telegram uitgesteld tot den volgenden dag halfzes omdat hij dien dag 8 Februari een lunch had bij *Dill* en mogelijk iets naders zou kunnen worden geseind.¹⁾ Aangezien ik niet noodig achtte nog in den avond van den ontvangstdag zijnde 7 Februari na bureautijd te protesteeren heb ik zulks den volgenden morgen halfelf gedaan. Dat was acht en niet negen Februari zooals in uw telegram vermeld. Ik protesteerde uiteraard omdat ik evenals u had mogen verwachten, dat ik in de Combined Chiefs of Staff aanwezig zou zijn geweest en zulks te meer omdat ik bij herhaling den wensch daartoe te kennen had gegeven. In mijn protest heb ik niet nagelaten uitdrukkelijk naar voren te brengen dat mijn niet-aanwezigheid in strijd was met de instelling van het Instituut van Regeeringsvertegenwoordigers. Zooals in mijn 30 vermeld ben ik niet ter vergadering opgeroepen onder meer omdat er geen mondelinge behandeling heeft plaats gehad aangezien de Britten en de Amerikanen het bereids onder elkaar hadden uitgemaakt. Ik acht het echter niet uitgesloten dat ook een rol heeft gespeeld de verklaring en opdracht van voorzitter Ministerraad dd. 13 November no. 300-43 namens Regeering gegeven in mijn memorandum aan Combined Chiefs of Staff van 8 December hierop neerkomende dat Regeering geen bepaalde voorkeur had en" (ik dacht, dat duw ik toch nog even onder hun neus) „derhalve in het oog der Britten en Amerikanen mijn aanwezigheid ter vergadering geen nut kon hebben. Ik kom tot deze veronderstelling omdat ik, een pleidooi houdende voor opleiding in Amerika, al reeds eenmaal van Amerikaansche zijde de opmerking had gekregen dat ik tegen de opvatting van mijn Regeering sprak. Ik rapporteerde u dit per koerier bij brief van 8 Februari no. 2322 in antwoord op *van Lidth* no. 2. Met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid kan ik verklaren, dat de opleiding aan de Britten is gegeven omdat de Amerikanen, hoewel deze overtuigd waren dat opleiding in de Vereenigde Staten het beste is, daarover geen geschilpunt met de Britten wenschten te maken. Mogelijk dat menwetende hoe ik persoonlijk over de zaak dacht, ook daarom mij niet in de vergadering wilde hebben. Verwijs in verband Amerikaansche militaire standpunt naar hetgeen *van Mook* seinde in zijn 29 omtrent zijn onderhoud met *Marshall* en na mijn onderhoud met hem vermeld in mijn 30."

Torn deze beslissing eigenlijk zo ongelukkig voor Nederland was uitgevallen — in mijn ogen althans ongelukkig — en vrezende, dat er nu door al die ondeskundigheid, die men ten toon had gespreid bij onze Regeering, ongelukken zouden kunnen gebeuren, ben ik zo vrij geweest om — hoewel ik daarvoor geen opdracht had — naar de brigadier *Redman* te gaan, zijnde de Engelse secretaris van de Combined Chiefs of Staff. Ik heb hem in een memorandum van vijf bladzijden enige punten gegeven, waaraan de Engelsen naar mijn smaak moesten denken bij de opleiding van de troepen, ten einde ongelukken te voorkomen. Het zal niet de moeite zijn om het helemaal voor te lezen, het is allemaal van technische aard. Daarbij heb ik niet nagelaten om er op te wijzen, dat dat plan van het equipment natuurlijk te dol was om er over te praten. Ik weet niet wat er met dit memorandum verder is gebeurd. Hiermede ben ik — wat de oprichting van het legercorps betreft en mijn bemoeienissen daartomtrent in Amerika — aan het einde gekomen, omdat, zoals u hebt gehoord, de zaak van het legercorps verder zou worden behandeld in Londen.

¹⁾ *Noot van de getuige, toegevoegd bij de correctie van het stenogram:* Uit een aantekening op de minute van het telegram blijkt, dat ik het op 7 Februari aan de Codiedienst ter verzending had aangeboden. Het is toen op mijn last vastgehouden en op 8 Februari verzonden.

86927. De **Voorzitter**: U bent dus van mening, dat de beslissing van de Combined Chiefs of Staff op politieke gronden heeft berust.

A. Volkomen.

86928. De **Voorzitter**: Dan moet ik u eens even het volgende voorlezen: Op 31 Maart schreef de heer *Anthony Eden* naar aanleiding van het door hem gedane onderzoek aan *van Kleffens*, dat hij een onderzoek had ingesteld naar het vraagstuk van de training van een Nederlands legerkorps voor de dienst in het Verre Oosten en dat de beslissing der Combined Chiefs of Staff op militaire gronden berustte, en wel deze: ten eerste, het korps zal waarschijnlijk optreden in de buurt van British controlled troupes; ten tweede, de Amerikanen hadden reeds zware verplichtingen op zich genomen tegenover de Fransen en de Chinezen; ten derde, de uitrusting zou naar alle waarschijnlijkheid uit Europa moeten komen; ten vierde, gebrek aan scheepsruimte.

A. Wie zegt dat?

De **Voorzitter**: Minister *Eden* schrijft dat aan *van Kleffens*.

A. Daar is nagenoeg geen enkel punt steekhoudend van!

86929. De **Voorzitter**: Het is mogelijk; dat het niet steekhoudend is, maar hier staat, dat de beslissing van de Combined Chiefs of Staff op militaire gronden berust — dan kan men over de waarde van die militaire gronden verschillen —, maar het blijkt uit wat hier wordt gezegd, dat het geen politieke zaak is geweest, maar een militaire aangelegenheid.

A. Mij is in Washington verzekerd — en die indruk heb ik helemaal en die wordt door de feiten bevestigd —, dat het helemaal op politiek terrein lag. Sir *John Dill*, de Britse vertegenwoordiger in de Combined Chiefs of Staff, heeft het zelf tegen mij erkend. Hij heeft met zoveel woorden tegen mij gezegd: „Wij willen het om politieke redenen hebben.”

86930. De heer **Fens**: Ik neem aan, dat het om politieke redenen is geweest, maar denkt u, dat de heer *Eden* dit ooit zou hebben erkend tegenover onze Minister van Buitenlandse Zaken, Mijnheer de Voorzitter?

De **Voorzitter**: Ik lees alleen maar voor, zoals het hier staat.

A. Ik geloof, dat de zaak inderdaad anders ligt en dat het op zuiver politieke gronden is geweest. Het bewijs vindt u in hetgeen ik hier heb mogen voordragen.

86931. De **Voorzitter**: U hebt verder met het legerkorps geen bemoeienis gehad, nadat deze beslissing is gevallen?

A. Neen.

86932. De **Voorzitter**: Het tweede geval is van de mariniersbrigade. Daarover hebt u natuurlijk ook wel iets meegemaakt.

A. Heel weinig, want dat is zuiver door vice-admiraal *Stöve* behandeld. Met de oprichting van de marinebrigade heb ik verder geen enkele bemoeienis gehad.

86933. De **Voorzitter**: Met de kwestie van de gezagsbataljons hebt u waarschijnlijk wel iets te maken gehad?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter, omdat de heer *Gerbrandy* op 13 November 1944 mij schreef, dat „een beschouwing in uw rapport betreffende andere legereenheden dan het bovenbedoelde legerkorps geen onderwerp van bespreking in de Combined Chiefs of Staff behoort uit te maken”.

86934. De **Voorzitter**: Dus er is verder niet meer over gesproken?

A. Verder (dat herinner ik mij wel en is naderhand mede één van de redenen van mijn overkoinst naar Londen in 1914 geweest) zou men al die bataljons in Londen oprichten in samenwerking met de Engelsen en daardoor viel het buiten mijn werkingssfeer in Washington. Ze zouden immers door Engelsen getraind en bewaard worden.

86935. De **Voorzitter**: Heeft u iets meegemaakt omtrent de kwestie van de olierehabilitatie?

A. Ik herinner mij, dat het van belang was, naarmate de oorlog in de South-Pacific vorderde, dat de aanvoer van olieproducten voor de Amerikaanse vloot zich niet meer behoefde te baseren op voor-

raden, die in Amerika waren opgeslagen. Dat kostte enorm veel scheepsruimte en in het bijzonder tankers. Het plan rijpte om zodra in het oosten oliegebieden vrijkwamen, deze zo spoedig mogelijk in exploitatie te nemen, zodat men daaruit zou kunnen putten. Het oog viel daarbij natuurlijk ook op terreinonderdelen, die onder Nederlandse souvereiniteit stonden; ik noem daarvan bijv. Nieuw-Guinea. Het was van belang, dat er maatregelen werden getroffen om, wanneer er een of ander gebied vrijkwam, het zo gauw mogelijk in exploitatie te kunnen nemen. De vraag was echter: hoe? Toen is, in overleg met de voornaamste oliemaatschappijen, besloten personeel in Amerika samen te brengen. Het zou worden getraind — niet alleen militair, omdat het een militair onderdeel moest zijn — in het zo spoedig mogelijk in exploitatie nemen van dergelijke terreinen. Dat was ook een onderdeel van de taak van de Regeringsvertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff. Zo is in de staf van die Regeringsvertegenwoordigers een z.g. olierehabilitatiebureau opgericht; als chef werd aangewezen de toenmalige luitenant-kolonel *de Laive*, die tevens optrad als commandant van het z.g. „oliebataljon”. Dat was natuurlijk een „olietak”, waar ik als militair verder buiten stond. Ik had alleen te zorgen, dat, wanneer er om zou worden gevraagd, dat z.g. oliebatljon zou kunnen worden ingezet. Niettemin heb ik mij natuurlijk geregeld op de hoogte gehouden hoe de stand van zaken was. Ik herinner mij, dat uit alle delen van de wereld — van de vrije wereld — olie-experts in Amerika zijn aangekomen en door een oliebril — zo zou ik het haast willen noemen — door de heer *de Laive* zijn bekeken en ingedeeld. Tal van ingenieurs kwamen ook in Amerika aan, die zich allemaal gereed hielden om op een gegeven moment daarheen te worden gezonden, waar het nodig was om olie aan te boren en bronnen in exploitatie te nemen. Toen ik in 1944 wegging, was de toestand ongeveer zoals ik u nu schets en was er — als ik mij goed herinner — nog geen beroep gedaan op het oliebatljon.

86936. De **Voorzitter**: Waren er niet bepaalde meningsverschillen, waar het oliebatljon zou worden ingezet, hetzij op Nieuw-Guinea, hetzij op Sumatra?

A. Van wanneer zouden die geschillen dateren?

De **Voorzitter**: Wij hebben gemerkt, dat men eigenlijk van Amerikaanse kant het oog op Nieuw-Guinea had en dat de heer *van Mook* er een voorstander van was, dat men op Sumatra aan het werk zou gaan. Nu heeft admiraal *Stöve* gezegd, dat eigenlijk ten gevolge van die meningsverschillen van de hele zaak niets terecht kwam.

A. Zo erg heb ik het niet beschouwd, Mijnheer de Voorzitter, want tenslotte is de heer *de Laive* als overste aan ons verbonden geweest en heeft hij al het mogelijke gedaan om het oliebatljon zo goed mogelijk uit te rusten. Ik ben ook weleens naar die cursussen toe geweest, naar het kamp Fort Belvoir, waar de mensen zich zelfs traiden in het gebruik van bulldozers e.d. om grond te verzetten. Ik heb niet de indruk gekregen, dat er daarom van de hele zaak niets terecht is gekomen.

86937. De heer **Fens**: Ressorteerden die voorbereidingen, waarmee de heer *de Laive* uiteindelijk was belast, onder u beiden?

A. Ja, u moet het zo zien: er waren twee Regeringsvertegenwoordigers, waarvan de oudste — dat was *Stöve* — de baas was. Nu hadden wij de werkzaamheden zo verdeeld: hij bemoeide zich met marine-aangelegenheden en ik met de landmachaangelegenheden en sommige dingen deden wij in gemeenschappelijk overleg.

86938. De heer **Fens**: Was het oliebatljon een marine- of een landmachtbatljon?

A. Het was als onderdeel van de landmacht georganiseerd. Het personeel droeg landmachtuniformen.

86939. De heer **Fens**: Is de heer *Stöve* na u weggegaan?

A. Vóór mij.

86940. De **Voorzitter**: Ik wil u nog even een tussenvraag stellen. In December 1942 is dr. *van Mook* in Washington geweest en heeft daar bij die gelegenheid met u overleg gepleegd over de kwestie van de personeelsvoorziening bij een gedeeltelijke herbezetting van Nederlandsch-Indië. Herinnert u zich daar iets van?

Op dat ogenblik is men reeds begonnen met de eventuele mogelijkheden om ten opzichte van Indië het een en ander te doen.

A. Daar herinner ik mij iets van, Mijnheer de Voorzitter. Om nauwkeurig te zijn, zou ik een of ander archief moeten raadplegen,

maar op mijn geheugen afgaande, herinner ik mij wel, dat ik toen opdracht heb gegeven om mensen, die Indisch georiënteerd waren, hetzij door geboorte of anderzins, en die als dienstplichtige werden opgeroepen, ter beschikking te stellen van de heer van Mook, van het Departement van Koloniën, om in Indië te kunnen worden gebruikt. Zo herinner ik mij, dat wij bemoeienis hebben gehad om mee te werken aan het leveren van personeel.

86941. De Voorzitter: Wilt u ook nog iets zeggen over de beroemde kwestie-*Weijerman*?

A. Neen.

86942. De Voorzitter: Acht u het niet nodig?

A. Dat is beneden mijn waardigheid.

86943. De Voorzitter: U hebt waarschijnlijk ook geen bemoeiing gehad met het z.g. vlootplan? Dat zal wel door vice-admiraal Stöve zijn behandeld.

A. Daar weet ik niets van, Mijnheer de Voorzitter.

86944. De Voorzitter: In September 1944 zijn dr. van Mook en admiraal Helfrich in Washington geweest en hebben daar besprekingen gehouden met de Combined Chiefs of Staff. Daarover kunt u waarschijnlijk wel het een en ander mededelen?

A. Ja. Mijnheer de Voorzitter, dat herinner ik mij.

86945. De Voorzitter: Zij wsren toen van plan naar de Quebec-conferentie te gaan, maar kwamen te laat.

A. Ja, op een gegeven moment wist ik, dat de heer van Mook, de Minister van Koloniën, en admiraal *Helfrich* onderweg waren naar Quebec voor het afleggen van een statement. Die heren schijnen te laat in Quebec te zijn aangekomen. In ieder geval is het afleggen van het statement in Quebec niet doorgestaan. Zo verschenen ze dus — dat zal in September 1944 zijn geweest — in Washington. Op een gegeven moment werd ik bij de heer van Mook ontboden, die mij vertelde, met welk doel hij in Washington was gekomen (voor het afleggen van een statement) en dat het statement, naar ik ineen, de volgende dag in de Combined Chiefs of Staff zou worden afgelegd. Hij vertelde mij ook, dat hij te laat gekomen was voor Quebec, en dat hij toen opdracht had gekregen om het statement maar in de Combined Chiefs of Staff af te leggen. Toen heet hij mij gezegd: „Daar hoef je morgen niet bij te zijn.” Waarop ik heb grantwoord: „Ik geloof niet, dat het aan u is om dat te bepalen. Als de Combined Chiefs of Staff het nodig oordelen om de normale Regeringsvertegenwoordigers in een vergadering te hebben, dan zullen ze die Regeringsvertegenwoordigers wel oproepen.”

De heer van Mook zei: „Ja, maar het is niet nodig, dat u er bij bent.” Ik antwoordde: „U houdt mij ten goede, ik zal afwachten wat de Combined Chiefs of Staff doen.” Daarna ben ik weggegaan. Op mijn bureau teruggekomen zijnde, vond ik 'smiddags inderdaad een oproep van de Combined Chiefs of Staff voor een vergadering op de volgende dag. Ik ben tegen het uur, waarop die vergadering zou beginnen, gewoon naar de vergaderzaal toe gegaan en ontmoette in de antichambre de heer van Mook, die mij toen toevoegde: „Ik heb u toch gezegd, dat u er niet bij hoefde te zijn.” Waarop ik toen weer heb geantwoord: „Ja, maar u houdt mij ten goede? ik heb een oproeping van de Combined Chiefs of Staff gekregen om deze vergadering bij te wonen, dus zal ik bij deze vergadering verschijnen.” Kort daarop werden de deuren van de vergaderzaal geopend en traden wij naar binnen. Ik wilde de heer van Mook, zijnde Minister, vóór laten gaan, maar deze vond beter, dat de Regeringsvertegenwoordigers vóór gingen en hij duwde mij toen naar voren en zei: „Gaat uw gang.” Hij deed nogal onwennig. Daarna heeft hij het statement afgelegd.

86946. De Voorzitter: Ik heb ook de heer van Mook hiernaar gevraagd, omdat door u een klacht is ingediend bij de Regering in Londen over de omstandigheid, dat hij u niet bij die vergadering van de Combined Chiefs of Staff wilde hebben. Ik heb hem het volgende gedeelte uit de door u en de heer Stöve ondertekende brief voorgelezen:

„Dat geen marine- of militair attaché dergelijke besprekingen behoeven of behooren bij te wonen ligt in het wezen van de Combined Chiefs of Staff. Door echter de normaal geaccrediteerde vertegenwoordiging te trachten uit te sluiten wordt het aanzien dezer vertegenwoordiging allerminst gediend. Gelukkig

hadden de buitenlanders een andere — en o.i. — juistere opvatting van de taak der bij hen geaccrediteerde Regeeringsvertegenwoordiging.”

Hierop heeft de heer van Mook geantwoord:

A. „Ik moet u eerlijk zeggen, ik weet wel, dat in bepaalde gevallen op een dergelijke wijze is gehandeld, maar ik herinner mij van dit geval niets, of niet veel meer. Ik herinner mij alleen, dat Helfrich en ik er toen geweest zijn. Ik herinner mij wel, dat in bepaalde gevallen de militair attaché's met mij mee wilden naar *Marshall* of naar King en dat ik dat geweigerd heb, omdat ik wist, dat *Marshall* en King dan niets zeiden.”

De Voorzitter: „Maar nu waren dit geen militair attaché's.”

A. „Deze zaak herinner ik mij niet, maar ik kan mij haast niet voorstellen, dat wij gezegd zouden hebben: „Je mag niet mee”; maar dat wij eenvoudig tegen de Chiefs of Staff hebben gezegd, dat zij uit moesten maken, wie er aanwezig zouden moeten zijn. Want het kon zijn, dat dit dieper ging dan een groot gezelschap verdragen kan. Wij wilden tenslotte trachten op dat moment — meen ik — gedaan te krijgen, dat er alsnog aan de bevrijding van Nederlandsch-Indië iets gedaan zou worden.

„Dan neem ik aan, zoals de kaarten daar lagen, dat wij De-paald niet *Dijxhoorn* en van der Kun hebben willen uitsluiten, maar dat wij het aan de Chiefs of Staff hebben overgelaten, hoe groot zij het gezelschap wilden hebben.”

Dat is hetgeen de heer van Mook hierover heeft verklaard.

A. Het is gedaan, zoals ik het u heb geschilderd. Ik herinner mij niet meer, dat het zo hoog is gelopen, dat het zelfs naar Londen is geschreven. Daar blijkt dus uit, dat het juist is, zoals ik het heb geschilderd. Het is het initiatief van de heer van Mook geweest om ons er niet bij te willen hebben.

86947. De Voorzitter: Ik heb er nog in ander verband ook iets over gevraagd, waarop de heer van Mook zegt:

„Als ik daar eens was, kon ik praten met deze of gene admiraal of een enkele keer met President *Roosevelt*, maar daar was ik altijd maar doortrekkend en daar was tenslotte een vertegenwoordiging van ons bij de Chiefs of Staff, die naar mijn gevoel niet die instructies had en ook misschien niet de fut had om door te dringen tot de beslissingen of althans tot kennisneming van de voornemens, die voor ons van belang waren.”

Wat is uw antwoord daarop?

A. Een belachelijke instructie; typerend van Mook. Wij konden — dat heb ik u in de loop van het gesprek al doen uitkomen — wanneer wij wilden bij alle autoriteiten binnenkomen. Wanneer wij dat vroegen, is het nooit één keer geweigerd. Ik ben herhaaldelijk bij Eisenhower, *Marshall*, King, enz. geweest. Als ik wat te vragen had, ben ik daar heengelopen. De laatste maal nog in 1944, toen ik ten eerste geschokt was door de oorlogshandelingen na de slag bij Arnhem. Ik ben toen terstond naar generaal *Marshall* en naar Field Marshall sir John *Dill* gegaan om mijn bezwaren tegen de oorlogvoering, zoals deze daar plaats had, kenbaar te maken, met als gevolg, dat deze beide heren mij hebben aangeraden om direct naar Londen te gaan om met mijn Regering overleg te plegen. Het bewijs, dat ik plein pouvoir had voor entrée bij de heren.

86948. De Voorzitter: Dan wil ik nog gaarne iets vragen over de voorgeschiedenis van de overgang van het opperbevel over — laat ik zeggen — Java van S.W.P.A. naar S.E.A.C. Heb u iets gemerkt van de voorbereidingen van de overgang, die tenslotte in Augustus 1945 is voltooid, namelijk dat Java naar het Britse opperbevel is overgegaan?

A. Mijnheer de Voorzitter, het was als volgt: Toen de oprichting van dat legerkorps in mijn ogen een verloren zaak was geworden, omdat het nu eenmaal Brits getraind zou worden, was er nog één ding, waarop ik al mijn hoop vestigde en waardoor veel nog ten goede zou kunnen keren. Dat was, dat, wanneer wij dan met een Engels uitgerust legerkorps in Indië kwamen, wij tenminste onder Amerikaans bevel zouden komen. Ik realiseerde mij, dat het wel een hele tijd zou duren vóórdat die troepen daar waren, doch de Amerikanen hadden daar troepen bij de hand. Ik dacht bij mij zelf: Ais die scheidingslijn nu maar rustig blijft liggen, zullen de Amerikanen zich zeker gaan bemoeien met het schoonmaken van Nederlandsch-Indië en in het bijzonder van Java. Het was mijn enige hoop, dat het zo zou blijven. Ik hoorde echter in de loop van 1944

— van wie 'weet ik niet meer —, dat men aan die scheidingslijn zat te tornen. Toen ik in October 1944 weer naar Londen zou gaan en dus weer een tijd uit Washington afwezig zou zijn, heb ik vóór mijn vertrek dit nog eens tegen *van der Kun* gezegd. Ik zei: „Denk er om, dat men niet buiten ons om die scheidingslijn verlegt, want dan zijn wij helemaal verkouden. Wij komen dan in de Britse zone en de Britten hebben er niets, althans nagenoeg niets. Wij moeten zorgen, dat wij met Java, met het grootste gedeelte van Nederlandsch-Indië, in de Amerikaanse zone blijven liggen. Ik ben vanochtend nog even bij *Redman* geweest” — dat was de Engelse secretaris van de Combined Chiefs of Staff — „en heb hem gevraagd, of het juist was, dat die 'scheidingslijn zou worden verlegd. *Redman* heeft mij verzekerd, dat er geen sprake van was. Over die scheidingslijn werd zelfs niet gesproken”, zeide *Redman* mij. „Maar”, zo vervolgde ik tegen *van der Kun*, „wees attent. Als die scheidingslijn wordt verlegd, zijn we natuurlijk helemaal opgelaten.”

Toen is inderdaad, zoals ik later heb gehoord — maar toen zat ik al in Engeland — toch de scheidingslijn verlegd, waarbij natuurlijk de zaak, wat de bevrijding van Nederlandsch-Indië betreft, helemaal wanhopig werd. Ik heb mij zelfs laten vertellen — wat de bevrijding van Nederlandsch-Indië betreft, maar dat zou u kunnen opchecken, misschien bij generaal *Giebel*, die dat weet —, dat *MacArthur* dat helemaal niet zo prettig vond, dat de scheidingslijn werd verlegd en dat de liberation van Java nu aan de Engelsen kwam, te meer — als ik goed ben ingelicht, ik zeg dit niet uit eigen onderzanding, maar uit inlichtingen, die ik heb ontvangen —, omdat *MacArthur* wel bereid was om met enige divisies die zaak in Java voor elkaar te brengen. Als ik mij niet vergis, kan generaal *Giebel* u daar misschien iets verder van vertellen, omdat hij op dat moment in Hawaii was bij generaal *MacArthur*.

86949. De Voorzitter: Dus u hebt in de tijd, dat u vertegenwoordiger was bij de Combined Chiefs of Staff, wel van plannen op dit gebied gehoord? Heeft u daarvan ook kennis aan de Regering in Londen gegeven?

A. Betreffende die scheidingslijn?

De Voorzitter: Ja, betreffende het verleggen van de grenzen.

A. Ik heb deze aangelegenheden zeer zeker in Londen besproken? want dit was mijn zorg, toen ik uit Washington ging. Bij mijn vertrek uit Washington was er echter niets aan de hand. Ik heb alleen degene, die achterbleef, gewaarschuwd: Denk er om, dat — ik hoor het als een gerucht — u attent bent, ofschoon *Redman* mij heeft verzekerd, dat er nog niets van waar is. Voor mij was er dus geen aanleiding om dit als een vaststaand feit aan de Regering te gaan vertellen, want er was niets aan de hand. Ik heb zeker, in het algemeen sprekend over de toestand in Amerika, hier en daar wat losgelaten. Het was echter niet aan mij om iets te doen; toen ik nog in Washington was niet, aangezien er niets was gebeurd? en toen ik in Londen was niet, omdat ik deze zaak, die in Amerika speelde, niet kon volgen. Vóór mijn vertrek uit Washington heb ik dus alleen gezegd, attent te blijven, dat men inderdaad niets gaat doen.

86950. De Voorzitter: U wilde, naar ik meen, nog iets zeggen over die Quebec-conferentie.

A. Ja, die Quebec-conferentie is toen gehouden en de heren *van Mook* en *Helfrich* zijn daar geweest. De heer *van Mook* heeft het statement voorgelezen.

86951. De Voorzitter: Bij de behandeling van het statement in de Combined Chiefs of Staff bent u tegenwoordig geweest?

A. Ja.

86952. De Voorzitter: Is daar het statement voorgelezen?

A. Ja; de heer *van Mook* las het voor. Beide heren hebben er daarna een toelichting op gegeven. De heer *van Mook* droeg deze uit het hoofd voor. Door de voorzitter, admiraal *Leahy*, werd daarna gevraagd of één der leden het woord verlangde. Sir *John Dill* merkte op, dat voor de actie, als door de Nederlandse Regering in het statement gevraagd, de Nederlanders de troepen zouden kunnen gebruiken, die zij in Indië wensten in te zetten. Verder had niemand een opmerking, waarna *van Mook* en *Helfrich* werden bedankt voor de verstrekte inlichtingen.

Ik, van mijn kant, wil wel zeggen, dat ik het statement, zoals het luidde, heb betreurd. Het was mijns inziens fout, dat dit statement

niet in overleg met de Regeringsvertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff was opgesteld. Wij toch wisten hoe in de Combined Chiefs of Staff werd gedacht over de wijze, waarop de oorlog tegen Japan moest worden voortgezet. Bedoeld statement strookte niet helemaal met die plannen. Bovendien was het jammer, dat de Regering niet aan de Regeringsvertegenwoordigers heeft opgedragen een statement in de Combined Chiefs of Staff af te leggen. Immers, de wens van de Nederlandse Regering raakte militair-strategische diep geheime plannen, waarover de Combined Chiefs of Staff uiteraard beter konden praten met militair-strategisch geschoolde Regeringsvertegenwoordigers dan met een op dit gebied niet geschoolde outsider. Waarbij ik dan nog maar in het midden laat of de Combined Chiefs of Staff bereid zouden zijn gevonden deze geheime plannen met outsiders te bespreken. Hoe het zij, de zaak ging uit als een nachtkars.

86953. De heer Fens: Was dit het statement, dat ze oorspronkelijk in Quebec hadden willen voorlezen?

A. Ja. Een instructie, hoe wij ons als Regeringsvertegenwoordigers na dit statement in de Combined Chiefs of Staff moesten gedragen, hebben wij nooit ontvangen. Althans herinner ik mij die niet.

86954. De Voorzitter: Dan meen ik, dat er wat betreft uw vertegenwoordiging bij de Combined Chiefs of Staff de zaak wel is behandeld. Of hebt u over dat onderdeel nog iets mede te delen?

A. Neen.

86955. De Voorzitter: Misschien wilt u ons dan iets vertellen over de periode, waarin u waarnemend chef van de generale staf was?

A. Mijnheer de Voorzitter! Eind 1944 ben ik van Washington naar Londen gevlogen, omdat ik iets op mijn hart had voor de Nederlandse Regering omtrent de wijze, waarop op ons grondgebied de oorlogshandelingen werden voortgezet. Daarover mocht ik al een uiteenzetting geven voor de Parlementaire Enquêtecommissie in één van de voorgaande verhoren. Ik ben in Europa gebleven om hier en daar en overal, net zoals het te pas kwam, mede te werken; veelal op het Departement ten behoeve van de Minister van Oorlog. De juiste datum herinner ik mij niet meer, maar in die tijd is ook weer een nieuwe Minister van Oorlog opgetreden, de heer de *Quay*. Deze heeft mij op een gegeven moment gevraagd een memorandum te maken van wat er nu eigenlijk allemaal gaande was. Dat memorandum heb ik toen voor hem opgesteld en daarin is ook betoogd — als ik mij niet bedrieg —, dat het wenselijk was om weer tot oprichting van een generale staf over te gaan, omdat zich nu op organisatorisch gebied zoveel problemen voordeden, die niet allemaal konden worden verwerkt door het Departement van Oorlog, waaraan tenslotte weinig geroutineerde — op dat ogenblik althans — officieren waren verbonden, laat staan stafofficieren. Aan de hand van deze opmerking is toen bij beschikking van 25 April 1945, afdeling I no. 27, ingesteld de functie van waarnemend chef van de generale staf. Ik werd als zodanig benoemd. De instructie is hier. Ik weet niet of u die instructie heeft. De instructie was zeer beperkt, die bestaat hierin: De waarnemend chef van de generale staf bestudeert de verschillende vraagstukken, welke tot het terrein van de generale staf behoren. Hij adviseert de Minister van Oorlog en, voor zover hem dit door deze Minister is opgedragen, belast hij zich met de voorbereiding en de uitvoering. Hij stelt zich bij die voorbereidende arbeid op het standpunt, dat Nederland in voorkomend geval van oorlog militair nauw moet kunnen samenwerken met de Westerse geallieerden. Hij houdt bij zijn voorbereidingen rekening met algemene dienst- en oefenplicht. Hij kan in verband met het heersende tekort aan personeel voor het verrichten van zijn werkzaamheden voorlopig beschikken over personeel, behorend tot het Departement van Oorlog en het Bureau Expeditionnaire Macht, een en ander na en in overleg met de secretaris-generaal van het Departement van Oorlog, onderscheidenlijk het hoofd van het Bureau Expeditionnaire Macht.

86956. De heer Fens: Waarom was er de beperkende bepaling van waarnemend chef van de generale staf?

A. Dit is op mijn eigen verzoek gebeurd. Toen de Minister mij mededeelde, dat het in zijn voornemen lag om weer een chef van de generale staf in te voeren en mij voor die functie te bestemmen, is op mijn verzoek dit veranderd in „waarnemend”, omdat ik niet wilde fungeren als oorlogsprofiteur. Er waren in gevangenschap wellicht officieren, die meer aanspraak zouden kunnen maken op de

functie van chef van de generale staf. Ook wat ouderdom betreft, was ik op lange na niet de oudste officier en ik wilde niet in het bevrijde vaderland terugkomen als chef van de generale staf. Ik vond het beter, dat de Minister, die dan aan het bewind was, vrij was in het doen van zijn keuze en ik heb de heer *de Quay* gevraagd om mij te benoemen als „waarnemend“. Dan kon hij naderhand na de bevrijding vrij in zijn keuze zijn. Ik was nu eigenlijk de enige, die daarvoor in aanmerking kwam in Engeland.

86957. De Voorzitter: Kwam er ook verandering in de positie van de chef van de generale staf? Kreeg hij nu bevelsbevoegdheid in tegenstelling tot vroeger?

A. Op dat moment nog niet, Mijnheer de Voorzitter. Nu was de moeilijkheid voor mij, dat ik niets had te commanderen. Ik was zuiver een studie-apparaat.

Dat is een hele tijd gebleven, ook na de bevrijding, omdat tenslotte de bevelhebber der Nederlandse troepen de commandant was. Hij bevelde en hij had daartoe een staf. Hij organiseerde eveneens, zodat de chef van de staf daar tenslotte enigszins achteraanliep. Ik kon in feite niets anders doen dan studeren, totdat eind zomer 1945 — na bevrijding van Nederland — de heer *Meynen* optrad als Minister van Oorlog. De heer *de Quay* was middelerwijl weggegaan. De heer *Meynen* wenste toen te functie van chef van de generale staf, commandant van de Nederlandse troepen in te stellen, waarbij dus alles, zowel het studiecentrum als het commandocentrum, in één hand zou worden verenigd.

Als waarnemend chef van de generale staf heb ik mij direct, nadat ik als zodanig was benoemd en nadat ik uit Reims was teruggekomen en de oorlog was beëindigd, aan het bestuderen gezet van een toekomstige legerorganisatie, die ik onder datum van 8 Augustus 1945 aan de toenmalige Minister van Oorlog heb ingediend. Ik weet niet of u er prijs op stelt, maar ik van mijn kant heb er geen enkel bezwaar tegen, dat u het rapport van deze studie in de stukken van de Enquêtecommissie opneemt.

86958. De Voorzitter: Hebt u daarbij ook nog gebruik gemaakt van de rapporten van O.G.S.?

A. Ik had er in Washington reeds mijn gedachten over laten gaan hoe in de toekomst een Nederlands leger zou moeten worden geformeerd. Toen ik inderdaad de opdracht van de heer *de Quay* kreeg, kon ik zo starten. Ik had gezien hoe de oorlog verliep en hoe de bevrijding had plaats gevonden. Ik kon dus al het oude gerust loslaten en was met mijn studie dan ook van meet af aan begonnen. Aan allerlei oude plannen had ik niets. Ik moest van voren af aan beginnen. In de eerste plaats moest ik dus overwegen: wat wil ik bereiken? Daarna moest ik een schema maken voor het oproepen van lichten, voor het opleiden van kader, enz. Dat heb ik toen terstond ter hand genomen en op 8 Augustus heb ik het al aan Minister *Meynen* aangeboden, opdat deze een leidraad zou hebben; een vaste lijn.

Er is niets moeilijkers dan het ontwerpen van een legerorganisatie. Als men daarbij ten prooi is van invloeden van links en van rechts en men volgt niet een bepaalde lijn, dan komt men er bij een legerorganisatie nooit uit. Een legerorganisatie is niet iets, waarvan men kan zeggen: Dat zal ik binnen drie of vier maanden eens even maken. Een legerorganisatie is tenslotte iets, waarvan men de resultaten over acht jaar, althans eerst over enige jaren ziet. Het maken van een leger uit niets in oorlogstijd is natuurlijk geheel iets anders. Alsdan volgt men geheel andere methoden dan in vreedstijd. Vele konden buiten beschouwing worden gelaten. Ik wil dus maar zeggen, dat wat men in vreedstijd begint met jaarlichten eerst over tal van jaren een leger kan opleveren. Bij een legerorganisatie moet men ver vooruitzien. Dat moet in een schema worden vastgelegd en de hoofdlijn moet worden vastgehouden. Als men dat niet doet, wordt men naar links of rechts getrokken. En als men door de omstandigheden genoodzaakt wordt wijzigingen aan te brengen, dan moet men de grote lijn vasthouden. Ik heb gemeend er de heer *Meynen*, die toen pas betrekkelijk kort als Minister van Oorlog was opgetreden, mee van dienst te zijn, door hem mijn studie te geven.

86959. De Voorzitter: Wat is er met dat memorandum gebeurd?

A. Ik ben in October 1945 afgetreden als waarnemend chef van de generale staf. Ik wist, dat Minister *Meynen* mij zou voordragen voor een benoeming tot chef van de generale staf. Dat had hij mij verteld. Toen ik bemerkte, dat deze benoeming niet afkwam, ben ik naar Minister *Meynen* toe gegaan en ik heb hem gezegd: „Uw

voordracht, houdende mijn benoeming tot chef van de generale staf, stuit op weerstand“, waarop de heer *Meynen* antwoordde: „Hoe weet u dat?“ Toen heb ik hem geantwoord: „Ik heb lang genoeg meegelopen, om te begrijpen, dat, als een voordracht na drie weken nog niet is getekend, er dan op weerstand wordt gestuit.“ De heer *Meynen* beaamde dit. Ik heb hem daarop gezegd, dat ik om mijn persoon geen strijd wenste. Daar was het land niet mede gediend en hij als Minister van Oorlog ook niet. Ik had dus de eer Zijne Excellentie mede te delen, dat ik voor een benoeming tot chef van de generale staf niet meer in aanmerking wenste te komen. De poging van de heer *Meynen* om mij tot andere gedachten te brengen, inislukte; ik heb steeds mijn land zonder aanzien des persoons naar mijn beste weten gediend en daarom wenste ik geen geforceerde benoeming te aanvaarden en heb voor chef van de generale staf bedankt.

86960. De Voorzitter: Is u ook medegedeeld, waarin die weerstand bestond?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter.

86931. De Voorzitter: Is naar uw oordeel hiermede voldoende besproken de periode, waarin u waarnemend chef van de generale staf bent geweest?

A. Ik ben nog bezig geweest om de staf van de bevelhebber van de Nederlandse troepen, die in Arnhem was gelegerd, over te brengen naar 's-Gravenhage. Ik vergis mij, hij was gevestigd in Apeldoorn, op Het Loo.

Ik ben met Minister *Meynen* overeengekomen, dat het hoofdkwartier van de generale staf gevestigd zou worden in de Julianakazerne te 's-Gravenhage, waar het thans nog is gevestigd, aan de Wassenaarseweg. Dat was een moeilijke taak, omdat eensdeels de bevelhebber der Nederlandse strijdkrachten nog met die staf moest werken, maar het was eis, dat, wanneer ik op 1 November inderdaad chef van de generale staf zou worden en commandant van alle Nederlandse troepen — want de toenmalige fungerende bevelhebber zou aftreden —, ik onmiddellijk over die staf zou kunnen beschikken. Geleidelijk aan is dat toen al begonnen, een gedeelte is naar 's-Gravenhage overgeplaatst. Ik zat in die tijd zelf nog in het gebouw Plein no. 4, waar ook voorbereidingen werden getroffen om naar de Julianakazerne over te gaan. Midden in dat werk werd het mij duidelijk, dat ik meende goed te doen, voor de functie van chef van de generale staf te bedanken. Ik heb dat werk tot 1 November voortgezet, tot mijn opvolger kwam. Omdat ik de indeling van de Julianakazerne aan mijn opvolger wilde overlaten, ben ik tot dien datum met mijn personeel op het Plein blijven zitten.

86962. De Voorzitter: Was het uw bedoeling om de staf van de B.N.S. zonder meer te maken tot generale staf?

A. Neen. Mijnheer de Voorzitter, ik had al ingedeeld en werkzaam gesteld op Plein no. 3 een zeker aantal secties van liet hoofdkwartier van de generale staf, die zeer pover bezet waren. Nu was het mijn bedoeling om de gelijknamige of soortgelijke secties, die in Apeldoorn op Het Loo fungeerden, geleidelijk over te hevelen naar de secties hier in 's-Gravenhage, zodat deze, aangevuld met nieuwe krachten, terstond al het werk zouden kunnen voortzetten. Zo had ik mij dat voorgesteld. Dat was een heel lastige manoeuvre. Ik mocht de B.N.S. natuurlijk niet al zijn officieren wegnemen. Telkens werden er dus enkele officieren overgeheveld naar 's-Gravenhage, maar de grote overheveling kon eerst na 1 November komen. Het was dus een kwestie van organisatie. Mijn opvolger heeft het misschien wel hoofdbreken, maar hopelijk geen nachtmerries gekost.

86963. De Voorzitter: Heeft u misschien nog iets op te merken, waarvan u meent, dat het van belang kan zijn voor de commissie?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter.

De Voorzitter: Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

A. Q. H. DIJXHOORN.

ALGERA, voorzitter.

FOKKEMA.

STUFKENS.

FENS.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN WOENSDAG 4 OCTOBER 1950

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Korthals en Fens, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

WILLEM VAN DEN DONKER,

oud 57 jaar, wonende te 's-Gravenhage, kapitein-ter-zee.

87089. De **Voorzitter**: U bent over punt p van het Enquêtebesluit gehoord op 22 Juni 1950. U hebt toen als getuige de eed afgelegd. Uw antwoorden worden ditmaal geacht te zijn gegeven onder het verband van de destijds afgelegde eed.

U hebt dd. 26 Juni een brief aan de commissie gezonden, waarin u schreef, dat u het op prijs zou stellen, nogmaals voor de commissie te verschijnen voor het afleggen van enige aanvullende verklaringen. Ik wil u daartoe gaarne de gelegenheid geven.

A. Om te beginnen heb ik het manuscript van mijn lezing gevonden, waarvan de Gouverneur zegt, dat zij defaitistisch is. Ik zoi het zeer op prijs stellen, dat u naar het volgende luistert. De lezing was eigenlijk beter dan ik verwachtte, nu ik ze nog eens heb doorgelezen.

Ik dacht, dat het niet zo gek was, tenslotte had een man dit uit zijn memorie geschreven en zo voor de vuist weg. De enige alinea, die ik nu niet meer helemaal voor mijn rekening zou durven nemen staat op blz. 3 bovenaan: „parachutisten verkleed als boeren of in Nederlandsche uniform, dekking nemend achter burgerbevolking, heb ik later in de geschiedenis nooit gehoord, zijn geen labels, maar gruwzame werkelijkheid, uitgevoerd met een perfide volmaaktheid, zooals helaas slechts een menselijk brein kan uitdenken". Deze alinea, Mijnheer de Voorzitter, zou ik op het ogenblik niet helemaal durven onderschrijven. Ik geloof niet, dat de lezing defaitistisch was. Ik denk, dat de Gouverneur ook nog over iets anders is gevallen. Ik heb ook uit de verklaringen van de Gouverneur gezien, dat ik in mijn lezing heb gezegd, dat de troepen op de loop gingen. Mijnheer de Voorzitter! Een dergelijk iets heb ik angstvallig verzwegen. De Kreekrakstelling zal men hier b.v. niet in vinden. Dus ik begrijp niet, hoe de Gouverneur daaraan komt. Als mij dat allemaal in de schoenen wordt geschoven . . . Ik heb juist die lezing gehouden om de mensen enigszins rustig te houden. Ik zal u even het slot voorlezen, dan begrijpt u waarom het gaat:

„Tenslotte wil ik u nog eenige zaken mededeelen, die mij in die paar dagen zijn gebleken. In de eerste plaats de vijfde colonne. Het eigenaardige is, dat ik daar nergens zooveel over heb hooren praten als hier, waar een eenigszins belangrijke vijfde colonne onmogelijk kan worden geacht. Ook over Nederland gaan de wildste geruchten. Zeker, er is in Nederland verraad geweest en ook op een wijze, zooals een fatsoenlijk mensch zich dat niet kan voorstellen, maar het is dan toch in hoofdzaak uitgegaan van vreemdelingen en genaturaliseerde vreemdelingen. Het kon trouwens moeilijk anders, want de gevaarlijke Nederlanders waren voor het grootste gedeelte opgesloten. In Zeeland weet ik b.v. maar één geval van verraad, wat mogelijk niet eens met opzet werd gepleegd. Daartegenover is mij geen enkel geval bekend van menschen, die door verraad het in hen gestelde vertrouwen misbruikten. Nederland is dan ook naar mijn meening niet gevallen door verraad, maar door een overmachtigen veel beter uitgerusten vijand, die strijdmethoden gebruikte, die een verrassing vormden, eensdeels door hun techniek en anderdeels doordat zij spotten met elk begrip van fatsoen en menselijkheid. Nu wil ik niet zeggen, dat wij met die vijfde colonne in het geheel geen rekening moeten houden, maar wel wil ik er op wijzen, dat die vijfde colonne niet bestreden wordt met angst of zenuwachtigheid en nog veel min-

der met het overbrengen van allerlei wilde en niet te controleren geruchten. Hiermede toch wordt een gevoel van onzekerheid en agitatie geschapen, terwijl het hoofddoel van de vijfde colonne juist is om op deze wijze te imponeren en te intimideeren. De burgerbevolking kan in deze de militairen grooten steun verleen door zich rustig te houden, niet mede te werken aan het rondstrooien van allerlei sensationeele verhalen, doch met groote objectiviteit ooren en oogen open te houden en de militaire overheid te waarschuwen zoodra ze werkelijk verdachte zaken of personen opmerkt. Over bombardementen kan ik u mededeelen, dat zij, tenzij zij uitgevoerd worden met een groot aantal zware bommen minder te beteekenen hebben dan wel wordt gedacht. Ze werken demoraliseerend, maar brengen weinig trefkans. Mocht er hier dus ooit een bomaanval komen, wat ik voorloopig weinig waarschijnlijk acht, houdt u dan rustig en kalm, begeef u niet noodeloos op straat, maar indien u daar noodig bent doe dan rustig uw werk en zoek dekking zoodra uit mitrailleurs gevuld wordt. Een ander punt is de oorlogsberichtgeving. In Zeeland kwamen in 7 dagen plm. 200 meldingen van parachutisten binnen, allemaal te goeder trouw gegeven, terwijl er slechts één landing van plus minus 20 parachutisten op Noord-Beveland plaatsvond. Elke melding bracht de noodige overvaltroepen in beweging, met de kans, dat juist op het oogenblik, dat zij noodig zijn, geen overvaltroepen meer beschikbaar kunnen worden gesteld."

Dat is dan het geheel, Mijnheer de Voorzitter, ik kan er geen woord in vinden, waarvan men zegt: „Wat is die kolonel daar gaan vertellen." U ziet, dat ik het in het begin met tegenzin heb gedaan, dat geef ik volkomen toe. U kunt alles nazien. Ik zou zeggen, laat de Gouverneur het eens nalezen. Laat deze het eens zeggen, wat hij daar nu eigenlijk in heeft gevonden, wat niet door de beugel kan.

De **Voorzitter**: Kunnen wij dit stuk houden?

A. Ja, tenzij ik het later nog eens nodig mocht hebben en ik het dan altijd bij u terug mag vragen.

Dan waren er enige punten, Mijnheer de Voorzitter, waar ik juist gaarne op terug wilde komen.

Ik geloof, dat ik een beetje te gemakkelijk ben heengelopen over de verwijten, die de Gouverneur mij maakt, en ik weet natuurlijk niet, hoe u dat in uw rapport hebt verwerkt, en het is de vraag of er een rapport over komt. Aangezien ik dit niet weet, wil ik over die verschillende aangelegenheden nog wel iets zeggen, want anders zegt men: Die kolonel heeft er maar weinig tegen ingebracht. De Gouverneur heeft blijkbaar willen aantonen, dat ik als algemeen militair commandant op Curaçao niet zou hebben voldaan. Hij meende dit in hoofdzaak te moeten baseren op drie feiten, ten eerste zou ik een defaitistische lezing hebben gehouden — dat stuk heeft u daar —; ten tweede zou ik tijdens de verduistering het licht in mijn bungalow hebben laten branden en ten derde zou ik de baas hebben willen spelen.

Wat het eerste punt betreft, geloof ik, dat u tevreden kunt zijn met het manuscript, dat ik u overlegde. Er staan in het manuscript nog een paar potloodaantekeningen. Die aantekeningen stonden er in Curaçao al op. Het zijn kleine veranderingen. Aan de kantlijn staat een woord, waarvan ik nu zelf zeg, dat ik niet precies weet, waarom ik het er bij heb gezet. Dat heeft men bij een lezing weleens meer, dan valt iets op, terwijl men het doorleest en dan zet men het er even bij.

Nu omtrent het laten branden van het licht in mijn bungalow. Daar ben ik nog eens over gaan piekeren, Mijnheer de Voorzitter. Een nachtelijke aanval van onderzeeboten op Curaçao heb ik alleen die eerste nacht met die onderzeeboten meegemaakt. Verder is er toen 's nachts niet meer aangevallen, wel overdag. Toen kan ik het licht nooit in mijn bungalow hebben laten branden, want de Gouverneur zegt, dat die verduistering zo goed in orde was. Die was op dat ogenblik helemaal niet in orde. Ik ben uit mijn bed gegaan, wetende, dat ik dit ogenblik toch zeker geen licht aan moest steken,

aangezien ik wist, dat er tankers langs kwamen. Ik heb mij aangekleed bij een flashlight op de grond in de hoek van de kamer. Over de flashlight had ik nog een doek gedaan. Daar kan nooit licht naar buiten hebben geschinen. Ik heb het eigenlijke licht niet aan gehad. Ik begrijp helemaal niet, wat de Gouverneur daarmee bedoelt.

87090. De **Voorzitter**: Herinnert u zich nog de tekst van wat de Gouverneur heeft gezegd? Hij zei nl. het volgende: „Wij hebben een aanval gehad van onderzeeboten, die torpedo's lanceerden op schepen. Ik had voorschriften voor verduistering gegeven; alles was duister gemaakt, vooral aan de kust, maar wat moet je van een hoofd-officier denken, als dan in de bungalow van die officier licht aan is!”

A. Wat betreft die verduistering, dat is niet waar, Mijnheer de Voorzitter. Waarschijnlijk hebt u in de praktijk ook gezien, zoals het hier gaat, maar vooral in de tropen zijn die oefeningen allemaal voor twee of drie uur. Dus iedereen zegt: Ik ga buiten zitten en doe het licht niet aan. Dat is makkelijk, maar voorzieningen werden niet getroffen, tenminste niet voldoende. Toen ik b.v. op Curaçao wegging, moest er in de eetzaal van Piscaderabaai altijd vóór zes uur worden gegeten, aangezien er niet voldoende verduisterd kon worden. Dus om zes uur was het eten afgelopen. Men kon nog buiten zitten, maar men kon niet meer in de eetzaal terecht.

Met auto's verduisteren zijn we toen pas begonnen. Voor die tijd — dat moet ik eerlijk zeggen — drong dat ook niet zo op Curaçao. Daarna is b.v. de „van Kinsbergen” gekomen, dat was twee of drie dagen na die aanval. Wij hadden alle schepen vastgehouden en wij wilden 's nachts die schepen naar buiten brengen. Toen hebben wij gezegd: „Nu moeten wij het eiland werkelijk helemaal donker hebben, want als er een lichtje brandt en die onderzeeboot ziet de schepen voorbij varen, is het mis.” Anders konden de onderzeeboten het niet zien, aangezien Curaçao een vrij hoog en donker eiland is. De „van Kinsbergen” is de nacht tevoren nog eens uitgevaren en heeft nog op verschillende plaatsen licht geconstateerd. Wij hebben dat precies uitgezocht en daarna was de hele kust donker. Bovendien voeren die eerste avond — dat weet de Gouverneur allemaal niet — de tankers, die op weg naar Curaçao waren, met de lichten aan. Ik klaagde er over, toen ik uit mijn bungalow kwam, dat de mensen veel te vroeg hun lichten aanstaken. Dat moesten ze echter doen om signaal te geven, dat de brug open moest gaan. Die lichten moesten ze eigenlijk pas aansteken, wanneer ze vlak voor de haven waren. Ik denk, dat Piscaderabaai anderhalve mijl van de haven af ligt, en ik kon zien, dat ze de volle lichten aan hadden. Ze moesten gedempte lichten hebben, maar het waren om zo te zien, volle lichten, rood, groen en wit licht. Dit is ook de man geweest, die vlak voor de haven is getorpedeerd. Ik vind echter iets anders ernstiger in dit bericht en daar wilde ik gaarne op terugkomen. Ik heb opgemerkt — hetgeen mij de vorige keer niet is opgevallen — dat het wel een vergissing is geweest.

87091. De **Voorzitter**: „Later heb ik gedacht: is het een vergissing of oozet geweest?”

A. Moet ik mij een dergelijke verdachtmaking zo maar aan laten leunen? Ik vind dat heel erg. Of de Gouverneur in zijn hoofd heeft, dat het licht is blijven branden, moet hij weten. Volgens mij heeft dat niets met het militaire beleid te maken. Dat kan iemand overkomen. Het zou heel ongelukkig zijn, als dat de algemene militaire commandant overkomt, maar als de Gouverneur zegt, dat het opzet is geweest, wil ik toch gaarne punten weten, waaruit men dat concludeert. Heeft hij niet gezegd: „Later heb ik gedacht, is het wellicht opzet geweest?”

Dan zou ik zeggen: „Mijnheer de Gouverneur, wat heeft u aanleiding gegeven om later te gaan denken, dat het misschien wel opzet was”. Ik ben vlak daarna uit Curaçao vertrokken. De Gouverneur moet toch een reden opgeven. Daarom is eigenlijk mijn vraag, Mijnheer de Voorzitter: Kan ik er iets aan doen? Kan ik u vragen, tenminste in dat rapport te laten uitkomen, dat het een nogal laag-bij-de-grondse verdachtmaking is?

Ik zeg ook, voor mij en misschien ook voor u tekent dat de man voldoende. Als men het leest zoals het in die verklaringen staat, dan raakt iedereen de kluts kwijt, want daarna is bovendien nog de vraag gesteld door één van de leden van uw commissie: „Waren die officieren naar uw mening lid van de N.S.B.?” Dus daar maakt men het nog eens wat duidelijker. Als dat in het rapport komt, is het voor kolonel van den Donker niet zo heel fraai.

De **Voorzitter**: U mag hier ter verdediging aanvoeren zoveel u wilt.

A. Tegen verdachtmakingen kan men zich zo moeilijk verdedigen. Ik heb het volste vertrouwen, dat u wel weet, dat ik in die tijd niet

verkeerd was, dat weet practisch iedereen. Er zal niemand bij de marine zijn, die zegt: Die kolonel van den Donker moest men in die tijd in de gaten houden.

In Curaçao heeft men dat mij nooit verweten. We hebben dikwijls woordenwisseling gehad, maar hij heeft mij dit nooit verweten. Daar komt hij nu ineens mee. Hij mag daar toch minstens wel enige bewijzen voor aanvoeren. Mijnheer de Voorzitter, ik mag dat naar ik hoop aan u overlaten. U heeft mijn moeilijkheden hiermede gevoeld.

De **Voorzitter**: Ik geloof, dat u met enig vertrouwen aan de commissie kunt overlaten, welke conclusie de commissie zal maken.

A. Daarom wilde ik het gaarne even naar voren brengen. Dan zegt de Gouverneur, dat hij na dit voorval mijn overplaatsing heeft gevraagd. Dat is volgens mij ook weer geheel in strijd met de waarheid. Ongeveer half Februari is die aanval van die onderzeeboten losgekomen, in die tijd zat mijn aflosser al lang op de boot. Hij kwam ongeveer een week later aan. Bovendien heb ik u al gezegd, dat de Gouverneur volgens mij nooit een aflosser heeft gevraagd, maar dat is ondershands gegaan met Minister Welter. Als de Gouverneur het heeft gevraagd, moet hij daar toch brieven of telegrammen van kunnen overleggen. Ik heb juist, toen ik voelde, dat de situatie zo was, dat persoonlijke conflicten niet uit konden blijven, tegen de Gouverneur gezegd, dat ik liever wegging. Daarmee ging hij volkomen akkoord. Minister Welter zou binnen een paar weken op Curaçao komen, dat was bekend. Naar ik meen, is deze in December 1941 geweest. Dan zou ik Minister Welter vragen — daar had de Gouverneur geen bezwaar tegen — of hij aan admiraal Furstner, de Minister van Marine, wilde overbrengen, dat ik wel gaarne naar Indië wilde gaan. Dat is ook gebeurd, niet dat ik het alleen met Minister Welter heb besproken, maar de Gouverneur zat er bij. De Gouverneur heeft zelf het gesprek bij de Minister aanhangig gemaakt. Hij zei: De heer van den Donker heeft u nog iets te vragen, hij wil hier — naar ik meen — liever weg.

Zo is het overgebracht. Ik heb er nooit enig telegram of enige brief over gezien. Alleen toen het eenmaal zo ver was, dat er een aflosser was benoemd, kreeg ik een telegram, dat kolonel van Asbeck mij zou komen aflossen en ik zou zijn bestemd om naar Java te gaan. Ik begrijp dus helemaal niet, hoe de Gouverneur daaraan komt. Ik zou zeggen, dat het allemaal dingen zijn, waarvoor hij bewijzen moet overleggen.

Dan het idee, dat ik de baas zou hebben willen spelen, Mijnheer de Voorzitter, daar wil ik toch ook wel even op terugkomen, want naar mijn mening is dat in hoofdzaak ontstaan door verschil in opvattingen omtrent het opperbevelhebberschap. M.i. is de Gouverneur opperbevelhebber, maar hij dient zich te onthouden van militaire details, omdat hij geen militair is en ook geen militaire orders kan geven. Als voorbeeld mag ik u het volgende relaas geven. Er zou een fancy-fair door het Rode Kruis worden gegeven op de plantage Groot Kwartier. Deze fancy-fair zou twee dagen duren. Ongeveer twee maanden van tevoren waarschuwde de Gouverneur mij om die avonden geen extra vrij te geven aan militairen, aangezien zo'n avond juist geschikt was voor een overval. Ik heb de Gouverneur toen geantwoord, dat ik het idee van een overval wel heel ver gezocht vond, maar dat er geen sprake was van extra vrij, omdat alle Nederlandse militairen reeds wacht op, wacht af liepen; dat is om de andere dag. Op een fancy-fair zou een marinier, die harmonica kon spelen, als straatzanger liedjes verkopen. Langs allerlei wegen heeft het Rode Kruis toen getracht deze marinier ook vrij te krijgen op de dag, dat hij de wacht had. Ik heb het bestuur er steeds op attent gemaakt, dat ik mij niet ging bemoeien met de wacht van een marinier en dat dit tot de bevoegdheden van de commanderende officier behoorde en dat ik het overigens geheel eens was met diens maatregelen. Op Zaterdag zou de fancy-fair beginnen — op de morgen van die dag was ik voor een bespreking in het Engelse kamp — en belde de Gouverneur op en deelde mijn chef van de staf mede, dat hij aan mij de order over moest brengen, dat deze marinier-liedjeszanger die dag vrij van wacht moest zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Toen ik terugkwam — dat houdt u mij wel ten goede — ben ik kwaad geworden. Ik heb toen de brutaliteit gehad om de Gouverneur op te bellen. Ik heb tegen de Gouverneur gezegd: „Ik heb die order ontvangen, Excellentie, maar weet u wel, dat u zelf de order heeft gegeven, dat ik geen extra vrij mocht geven? U bent de eerste, die daarvan afwijkt. dat begrijp ik niet.” De Gouverneur antwoordde: „Wilt u mij de les lezen door de telefoon?” Ik zei: „Dat is zoals u het opvat, maar ik wil even weten, of de order door moet gaan of niet, omdat u misschien die eerste order was vergeten.” In ieder geval kreeg de man vrij van wacht.

Dat zijn toch geen zaken, waarmede een Gouverneur zich moet gaan bemoeien, terwijl ik steeds aan iedereen had gezegd: Ik bemoei mij niet met de wacht van een marinier, dat moet kolonel *Langeveld* doen, dat was de commandant van de mariniers. Daar gaat de Gouverneur het zelf doen. Mijnheer de Voorzitter, er zijn ook verdachtmakingen. Ik wil ze u wel vertellen, maar schrijft u ze alstublieft niet op. Dan zeg ik, dat de dochter van de Gouverneur daar achter zat. Met dergelijke dingen kom ik niet. Dat zijn kinderachtigheden, waar men niets mee opschiet. Dat heeft ook met de zaak niets te maken, want zelfs al zit dit er achter, dan moet de Gouverneur mij die opdracht niet geven.

Dergelijke voorvallen verbeterden zeker niet de verhouding met de Gouverneur. Mijnheer de Voorzitter, ik ben het er volkomen mee eens: dat ik in dergelijke gevallen ook niet makkelijk ben. Ik ben een Hollander en wij laten ons niet zo erg gauw op ons kop zitten, wat dat betreft. Dus dan kwam ik nogal eens los. Zo zijn er twee andere gevallen geweest, die ook zeker de verhouding minder aangenaam maakten, nl. het eerste geval betrof de heer *Sardeman*; de heer *Sardeman* was van 1933 tot 1937 ook op Curaçao; ik was dus bevriend met hem geworden tijdens mijn vorige verblijf. De heer *Sardeman* werd overgeplaatst naar Indië. Op de morgen van zijn vertrek wilde ik op Hato afscheid van hem gaan nemen en toen was ik plotseling verhinderd. De heer *Sardeman* verdween dus, zonder dat ik hem verder had gezien. De volgende dag kom ik echter bij de Gouverneur en die heeft blijkbaar een lijstje voor zich en hij zegt: „Mijnheer van den Donker, het doet mij genoegen uw naam niet te zien op het lijstje van de mensen, die gisteren bij het vertrek van de heer *Sardeman* waren om van deze afscheid te nemen.” Ik antwoordde: „Excellentie, dat is mij niet duidelijk, want laat ik u om te beginnen zeggen, dat ik er eigenlijk wel had moeten zijn, maar dat ik toevallig was verhinderd.” De Gouverneur antwoordde: „Ja, maar er is gedemonstreerd.” Ik zeide: „Met een demonstratie heb ik niets te maken gehad.” De Gouverneur had het mij hoogst kwalijk genomen, als ik bij het afscheid van de heer *Sardeman* aanwezig was geweest. Ik antwoordde: „Excellentie, dat accepteer ik niet, een dusdanige beperking of beknotten van mijn persoonlijke vrijheid. Ik weet dus niet, of ik er mij de volgende keer aan zal houden, wanneer u weer zult zeggen, dat ik niet naar het vliegveld Hato mag gaan om een bepaalde mijnheer goedendag te zeggen.”

87092. De **Voorzitter**: Waaruit bestond die demonstratie?

A. Dat weet ik niet. De Gouverneur zei alleen, dat er gedemonstreerd was. Ik vermoed, dat er een of ander gejuich is geweest op een ogenblik. Volgens mij was er echter zeker geen opzet, geen georganiseerde zaak.

87093. De **Voorzitter**: Tegen wie zou die demonstratie dan zijn geweest?

A. Tegen de Gouverneur. De heer *Sardeman* had wel veel wrijving gehad met de Gouverneur. Hij was hier en daar wat de censor betreft een beetje dom geweest. Ik heb hem er zelf ook weleens over onderhouden. Hij is b.v. de man geweest, die een brief over het Curaçaose Gouvernement meegaf aan de machinist van de koopvaardij. Daar is hij bij gesnapt, dat is uitgekomen. Ik heb ook tegen hem gezegd: „*Sardeman*, dat is eeuwig dom. Je weet inderdaad, dat de censor je brieven leest en misschien aan de Gouverneur geeft, maar dat is nog geen reden om je vingers te branden en buiten de censor om te werken. Als de Gouverneur wil, heeft hij je absoluut te pakken.” Ik bedoel niet, dat de heer *Sardeman* bepaald verkeerd kilde, dat was helemaal niet het geval. Hij was op dat gebied enigszins onvoorzichtig. Hij wilde nu eens per se naar Londen schrijven, hoe of hij over het Gouvernement van Curaçao dacht. Dat heeft de Gouverneur hem — naar ik meen — erg kwalijk genomen. Een ander geval is er nog, dat eigenlijk op hetzelfde slaat, nl. het geval met de heer *Schonegevel*. Ik weet niet of u daar al iets van heeft gehoord. Hij is de heer *Fens* waarschijnlijk wel bekend. Hij was directeur van de olie. Men heeft blijkbaar in het begin, toen ik nog niet op Curaçao was, wel enigszins een flater geslagen door hem in arrest te stellen, omdat men hem verdacht van N.S.B.'er te zijn, terwijl dat bleek een neef van hem te zijn, die dezelfde voorletters had, maar een beetje anders gerangschikt. Men is het toch gaan doorvoeren en men heeft gezegd: Deze mijnheer *Schonegevel* is toch een ongewenst sujet op Curaçao.

De heer **Fens**: Hij was toen geen directeur van de olie meer.

A. Hij was net afgetreden, hij logeerde nog bij *Noordduyn*. Hij is daarna naar Amerika vertrokken en vroeg op een gegeven moment of hij voor twee dagen op Curaçao mocht komen.

Op dat verzoek is blijkbaar geantwoord, dat hij ongewenste vreemdeling was en dat hij dus niet kon komen.

i-lij moest in ieder geval naar Venezuela en kwam dus met een mailboot — een Amerikaanse mailboot —, die dan één dag, van 's morgens acht tot 's avonds zeven, Curaçao aanded. Hij vroeg dus, of hij de ene dag, dat hij in Curaçao kwam, aan wal mocht. Daarop heeft hij blijkbaar ook een ontkenend antwoord gekregen. Daar had ik natuurlijk van de onderdirecteur van de olie en van prof. *Oppenheim*, die bij mij in het hotel zat, wel het nodige vernomen, dus ik was wel enigszins op de hoogte. De heer *Schonegevel* is een oud-collega van mij en in 1933—1937 is hij voor mij en mijn gezin altijd buitengewoon gastvrij geweest. Ik wilde hem dus toch wel even opzoeken aan boord, al mocht hij dan niet van boord. Omdat ik al die troubles had, ben ik nog zo netjes geweest om aan de Gouverneur te gaan vragen: „U hebt er zeker geen bezwaar tegen, dat ik de heer *Schonegevel* even ga zoeken”. De Gouverneur zei: „Ik heb er ernstig bezwaar tegen, als iemand van het Gouvernement, en daar behoort u ook bij, contact krijgt met de heer *Schonegevel*. Ik verbied u om voet aan boord van dat schip te zetten met het doel om de heer *Schonegevel* te spreken of de hand te schudden”. Ik heb ook gezegd: „Wel, Gouverneur, dan zal ik de heer *Schonegevel* wel een briefje schrijven, maar toch protesteer ik weer tegen deze beperkingen van persoonlijke vrijheden. Volgens mij hebt u daar niet het minste recht toe.” U begrijpt, dat ik dan de deur uit werd gestuurd, maar dat verbeterde natuurlijk de verhouding niet. Dan was er nog een punt, nl. de Gouverneur zegt, dat hij mij meerdere malen heeft moeten wijzen op de ongepaste toon van brieven. Mijnheer de Voorzitter, ik herinner mij één geval, nl. de brief, die ik — naar ik meen — aan u heb overgelegd over de staat van oorlog en de staat van beleg. Anders heb ik nooit van de Gouverneur opmerkingen gekregen, dat ik in mijn brieven onhebbelijk was. Dit is de enige keer geweest en daar heb ik volgens mij een heel fatsoenlijke brief geschreven en toen heb ik daarop — tenminste volgens mijn opinie — een vrij onbenullige brief teruggekregen, wat betreft de staat van oorlog en de staat van beleg, waarop ik heb gedacht, het nu maar eens goed te moeten zeggen. Misschien heb ik het enigszins gek gezegd. Ik zie zelf in die brief niet zo veel, alleen het ene, waar ik zeg: „U, als militair”. Ja, dat vindt de Gouverneur blijkbaar erg. Ik ben inderdaad van mening, dat hij als militair wel degelijk op de hoogte had mogen zijn van de staat van oorlog en de staat van beleg. Als u de brief ziet, waarin de Gouverneur b.v. zegt: „U moet dan maar wat meer inschikkelijk zijn en wat meer overleg plegen met de burgerautoriteiten.” Mijnheer de Voorzitter, dat bewijst, dat hij er niets van begrijpt. Ik moet niet vragen om op een gegeven ogenblik een bepaalde plaats aan de burgerij te verbieden, maar ik moet dat op een ogenblik kunnen doen. Op een gegeven ogenblik zit men ergens dazr buiten voor de oorlogvoering en men hokt samen in bepaalde localiteiten, dan zeg ik, dat het mis gaat. Dan moet ik als militair commandant op dat ogenblik kunnen zeggen: „Er uit, deze plaats verbied ik voor jullie.” Dat is een kwestie, die begrepen moet worden.

87094. De heer **Fens**: Waren de regelingen voor de staat van oorlog en de staat van beleg nieuw ontworpen?

A. Ja.

87095. De heer **Fens**: Dus het waren niet dezelfde, die indertijd — daar hebt u ook nog aan meegedaan — onder Gouverneur van *Slobbe* werden gemaakt?

A. Neen, dit waren nieuwe regelingen. Ze zijn later, toen de Gouverneur deze brief naar Londen had geschreven, ook weer gewijzigd in verschillende opzichten.

In ieder geval kan ik mij maar één geval herinneren, waarin de Gouverneur over één van mijn brieven valt. Anders moeten daar toch ook brieven van zijn. Dus één geval, maar dat was niet aan de Gouverneur. Ik geloof niet, dat het onhebbelijk was, dat heeft de Gouverneur mij ook nooit gezegd. Toen had ik iets met de administrateur van Financiën, zuiver zakelijk. Dat werd enigszins scherp en toen zei de Gouverneur: „Ik geloof, dat er zich hier een ruzie aan het uitspelen is boven mijn hoofd”. Ik zei: „Gouverneur, dat is heel makkelijk, dan moet u even uw hand uitsteken en u stopt het, want de hele kwestie is, dat u de brieven steeds doorstuurt naar de administrateur van Financiën en naar mij zonder enige opmerking, maar met verzoek oin inlichtingen. Dan blijf je aan de-gang. Als dan de directeur van Financiën zegt: „Ik begrijp niet hoe de kolonel de moet heeft om dit te bestellen”, dan ga ik zeggen: „Ik begrijp niet, dat de administrateur van Financiën de moed heeft zich te bemoeien met militaire zaken. Dit geld staat er voor op mijn begroting en dan

beslis ik hoe het besteed wordt, niet de administrateur van Financiën, maar u, Gouverneur, kunt dat beslissen en u heeft mij gezegd, dat ik het zo en zo mocht doen, dan heeft de administrateur van Financiën daar niet tussen te komen." In ieder geval, dat liep een paar keer heen en weer. De Gouverneur heeft alleen gezegd, die correspondentie te doen stoppen.

Daarna was de zaak weer afgelopen. In die brief was geen kwestie van onhebbelijkheden en dat ging zeker niet tegen de Gouverneur. Dat is het enige geval, dat ik weet. De Gouverneur heeft mij daarna nooit gezegd, dat ik ongepast was in mijn correspondentie. Dit zijn, naar ik meen, wel de voornaamste punten, Mijnheer de Voorzitter, die ik naar voren wilde brengen. Ik weet niet of u mij misschien naar aanleiding daarvan nog iets wilt zeggen.

87096. De heer **Fens**: Ik wil ;gaarne nog één ding vragen, kolonel, en dat is eigenlijk het volgende. Ik geloof, dat Gouverneur **Wouters** inderdaad wel enige patronages nodig had, maar zou zijn bezwaar tegen u eigenlijk niet zijn geweest, door uw nogal stoer optreden, dat u hem dat eigenlijk te veel hebt laten merken?

A. Ja, later misschien wel. Dat moet ik volkomen toegeven. Er is toch nog een punt, dat ik wil zeggen, Mijnheer de Voorzitter, nl. het volgende: De Gouverneur zegt: „Het beleid. Waar zit het beleid in van de militaire commandant'?" Van het begin af, Mijnheer de Voorzitter, toen ik op Curaçao kwam, heb ik gedacht: Wat is nummer één? Dat is olie, dat moet doorgaan. Wij maakten — Curaçao en Aruba — in 1941 bijna 80 à 85 procent van de totale voorraad aviation spirit, die ze nodig hadden bij de geallieerden. Van het begin af heb ik dus juist gezorgd de scheepvaart te steunen. Natuurlijk waren er aangelegenheden, waar ik niet allemaal de Gouverneur bijhaalde en hem niet ging vertellen. In het begin ben ik zelfs in de gevangenis geweest voor lui, die niet wilden varen. Om ze in een hotel te laten zitten, was te duur en anders wilden ze nooit gaan varen. Daarom sloot men ze op in de gevangenis. De directeur van de gevangenis vroeg, wat ik kwam doen. Ik wilde een stuk of zeventien mensen eens bij elkaar hebben. De directeur zei: „U moet het zelf weten, maar ik zou mij maar niet zo

in dat partijtje begeven!" Ik zei, dat ik er zelf bij was, en dat de directeur gerust de deur open kon doen, en ik wilde weleens met ze spreken. Ik liet dus al die mensen om mij heen verzamelen. Er was wat gemompel. Ik heb eerst gezegd: „Kijk eens mensen, wie er van jellie bang is, heeft het mij maar te zeggen en die behoeft niet te varen." Ze zeiden allemaal: „Bang zijn we niet." Ik zei alles voor ze te zullen regelen. Later was het zodanig, dat een schip van de K.N.S.M. weigerde te varen. Ze wilden wel opkomen naar Curaçao, als kolonel *van den Donker* maar besliste, wat er met ze zou gebeuren. Hij moest zrbiter zijn; dat hebben die mensen aanvaard, dus zij hadden niet-tegenstaande dat, toch wel vertrouwen. De K.N.S.M. heeft het aanvaard. Toen die onderzeebootaanval kwam, is er een staking bij de olie gekomen. Die tankers zeiden: „Kijk eens, wij varen zo niet. Er zijn veel te weinig beveiligingsmiddelen aan boord. Wij moeten allemaal radio hebben, e.d." Er werd gevraagd, wie er heenging. Ik zei, dat ik er heen zou gaan. De directeur van de olie kwam er bij, de mensen van de bond waren er bij, enz. We hebben het zaakje toch weer aan de gang kunnen krijgen. Ze gingen weer varen. Daar heeft de Gouverneur het niet over. Als hij zei, dat ik daarin te kort was geschoten, was het een andere kwestie. Dan zou ik zeggen: Prachtig. Nu moet ik eerlijk zeggen, dat vooral in de shipping en de scheepvaart de Gouverneur heel weinig is gekend. Dat was maar gelukkig. Hij vroeg er nooit naar. Ik dacht: „Als ik het hem ga vertellen, gaat hij er zich mee bemoeien. Dus laat het maar lopen zo." Hij heeft mij er ook nooit een verwijt van gemaakt, dat hij er zo weinig van hoorde. Hij nam aan, dat het wel liep.

De Voorzitter: De Commissie heeft u gaarne de gelegenheid willen geven nog erikele aanvullende mededelingen te doen.

Dan sluit ik nu het verhoor.

W. VAN DEN DONKER.

ALGERA, *voorzitter.*

KORTHALS.

FENS.

DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN DONDERDAG 5 OCTOBER 1950

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer **Algera**, voorzitter, en de heren **Korthals** en **Fens**, leden, alsmede de heer **Oosterhuis**, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

NICO LEONARD WILLEM VAN STRATEN,
oud 53 jaar, wonende te Arnhem,
Commandant Bronbeek,
gepensionneerd generaal-majoor van het K.N.I.L.

Hij legt de eed af als getuige.

87097. De **Voorzitter**: U bent u, toen u naar den Haag ging, waarschijnlijk niet bewust geweest van het gewicht van dit verhoor voor de Enquêtecommissie. Het verhoor, dat wij u nu gaan afnemen, is het duizendste. Dat is wel waard om even herdacht te worden en u valt dus de eer te beurt om in het duizendste verhoor te getuigen.

A. Dat is merkwaardig.

De **Voorzitter**: Mag ik van u een opgave horen van de verschillende functies, die u hebt bekleed na de capitulatie van Java?

A. Bij de capitulatie was ik commandant van de geallieerde troepen in Portugees Timor. Daarna ben ik naar Australië opgeroepen, waar ik waarnemend legercommandant ben geweest.

87098. De **Voorzitter**: Kunt u ook enkele data noemen?

A. Einde Mei 1942 ben ik naar Australië gegaan en ongeveer half Juli ben ik waarnemend legercommandant geworden.

Ik ben dat gebleven tot Augustus 1943, toen mijn functie werd overgenomen door generaal van *Oyen*. Ik ben toen chef van de Generale Staf geworden. wat ik ben gebleven tot September 1945, toen ik hoofd van de Amacab werd op Java-Madoera.

87099. De **Voorzitter**: Het is niet de bedoeling vandaag te spreken over de periode, die u in Indië hebt doorgebracht. Dat zal het onderwerp worden van een ander verhoor. Nu zullen wij spreken over de periode daarna en de voorbereiding van de troepen zendingen naar Indië. In de periode, waarin u chef staf was, bent u waarschijnlijk in Australië gestationneerd geweest, maar u bent toch ook in Europa geweest.

A. Ja, eenmaal, van November 1944 tot April 1945.

87100. De **Voorzitter**: Hebt u in uw functie ook te maken gehad met de mariniersbrigade?

A. Neen.

87101. De **Voorzitter**: En met het legerkorps?

A. Neen.

87102. De **Voorzitter**: Waarschijnlijk dus alleen met de gezagstroepen?

A. Ja, met de gezagstroepen en nog enkele andere troepen. Ik heb met de troepen, die u zoëven noemde, alleen te maken gehad, voor zover ze afdeden aan hetgeen wij er nog uit konden krijgen. Ik ben wel geconfronteerd met bepaalde afspraken, die voor de mariniersbrigade in Amerika werden gemaakt, waarvan de sterkte dus, omdat

alles al in kannen en kruiken was, in mindering kwam van wat wij in Zuid-Nederland zouden kunnen werven. Rechtstreekse bemoeienis heb ik er echter niet mee gehad.

87103. De **Voorzitter**: Weet u, hoe de gang van zaken is geweest met de gezagsbataljons?

U kent waarschijnlijk wel het rapport, dat door de Stafcommissie in 1943 is uitgebracht?

A. Neen, dat ken ik niet.

87104. De **Voorzitter**: Wanneer hebt u voor het eerst te maken gehad met de voorbereidingen van de legering in Australië, enz.?

A. Dat is einde 1943 of begin 1944 begonnen.

87105. De **Voorzitter**: Kunt u mededelen, wat u vanaf die periode daarmee te maken hebt gehad?

A. Wij hebben een verzoek ingediend tot de Australische legerleiding om ons te helpen bij de opleiding van troepen, die wij verwachtten in Australië, voor wat betreft legering, voorziening van kleding en uitrusting, hulp bij de instructie en bewapening. Daarover is maandenlang onderhandeld, hoewel van de aanvang af is toegezegd, dat wij die steun zouden krijgen in de vorm van een complex kampen in West-Australië, in de omgeving van Perth.

87106. De **Voorzitter**: Met wie zijn precies die onderhandelingen gevoerd?

A. Namen weet ik niet meer, Mijnheer de Voorzitter.

Het is hoofdzakelijk gebeurd met de sous-chef van de staf van het Australische leger.

87107. De **Voorzitter**: Wie hebben er van Nederlandse zijde aac die onderhandelingen deelgenomen?

A. Van Nederlandse zijde is daaraan door mij zelf en door de tegenwoordig gepensioneerde kolonel H. J. de Vries deelgenomen en een enkele keer was generaal van *Oyen* er zelf ook bij. Dat ia echter maar één of twee keer het geval geweest.

87108. De **Voorzitter**: Kunt u dit ook iets omlijnen, wat de data betreft?

A. Dat is erg moeilijk. Ik ben in November 1944 naar Europa gegaan. Ik was toen al twee keer naar West-Australië geweest om de accommodatie te inspecteren. Ik schat, dat die onderhandelingen een klein jaar hebben geduurd, misschien iets korter. De zaak is dan ongeveer begin 1944 begonnen en was alleen nog maar in hoofdlijnen klaar, toen ik werd uitgezonden naar Engeland. Later is deze zaak door kolonel de *Vries* verder behandeld.

87109. De **Voorzitter**: U weet dus niet, of dit aan Australische kant ook op Regeringsniveau is gebracht?

A. Dat heb ik zelf niet meegemaakt, maar ik heb wel van de sous-chef van de Australische generale staf gehoord, dat de z.g. Military Board, zoals zij die kenden, de uiteindelijke beslissing zou hebben. Ik kreeg ook wel de indruk, dat zij ruggespraak hielden met die Board, voordat zij op voorstellen van ons ingingen of voorstellen aan ons indienden. Onderhandelingen op dat hogere niveau zelf heb ik nooit meegemaakt.

87110. De **Voorzitter**: Wat was de inhoud van de besprekingen, die gevoerd zijn met de sous-chef?

A. De inhoud van die besprekingen was ten eerste, dat wij onze wensen kenbaar maakten, gebaseerd op het aantal troepen en

het aantal formaties, dat wij dachten te kunnen opleiden in Australië, en van hun kant het afwijzen van die organisatie en het propageren van een betere militaire organisatie.

87111. De **Voorzitter**: Hoe groot waren die aantallen?

A. De opdracht, die wij van Minister van Mook hadden, was om te komen tot een opleiding van 15 gezagsbataljons, waarvan op aandringen van onze legerleiding de taakomschrijving werd uitgebreid tot „kleinere operaties tegen de vijand“, doch waar de heer van Mook de artillerie grotendeels uit schrapte: en waar hij geen overkapping boven wilde hebben. Dat laatste was het hoofdbezwaar van de Australiërs, die zeiden, dat dat niet kon, wat wij in ons hart natuurlijk met hen eens waren, want dat kon ook niet, maar wij zaten vast aan de opdracht, die wij hadden. Zo heeft dat eerste stadium van de onderhandelingen, tot wij eindelijk kwamen tot een voor beide zijden aanvaardbaar geheel, toch wel vrij lang geduurd.

87112. De **Voorzitter**: Is u bekend, waarom die opdracht dan zo luidde?

A. Die opdracht, Mijnheer de Voorzitter, was voortgekomen uit de idee van de heer van Mook — met welke idee wij al verschillende keren overhoop hadden gelegen —, dat hij alleen troepen nodig zou hebben voor de handhaving van het gezag en voor bestuursfuncties en dat hij daaraan niet de idee wilde geven van vechtroepen tegen de Japanners. Wij hebben op verschillende gronden, o.a. de indruk, die dit zou maken tegenover de buitenlandse publieke opinie, bestreden, maar de heer van Mook was daar niet van af te brengen. Tenslotte zijn wij tot een compromis met de Australiërs gekomen, waarbij een overkapping werd aangenomen, gelijkende op een divisiecommando met regimentscommando's daaronder. Dit konden wij bij de heer van Mook verdedigen als bepaald nodig voor het beheer van de troepen, terwijl wij bij de Australiërs een gezicht trokken of dit een echte divisie was. Wij hebben daar steeds maar tussendoor moeten zeilen. Dit is één van de redenen geweest, waarom generaal van Oyen zelf weinig aan de besprekingen heeft deelgenomen, omdat wij hem eigenlijk wilden besparen, dat hij, op zijn niveau, iets zou moeten inslikken, wat hij met de Australiërs reeds overeengekomen was. Het was over het algemeen een zeer precaire behandeling.

87113. De heer **Korthals**: Wanneer ik u goed heb verstaan, hebt u zoeven gezegd, dat u er nogal eens overhoop over had gelegen met de heer van Mook. In welke vorm heeft zich dat geuit?

A. Dat heeft zich, zolang ik legercommandant was, geuit via de vertegenwoordigers van de heer van Mook — die toen in Amerika was — zoals de heer van *der Plas* en de heer van *Hoogstraten*, in verschillende besprekingen en protesten van mijn kant.

87114. De heer **Korthals**: Zijn daar geen stukken van?

A. Neen, daar zijn geen stukken van. Toen generaal van Oyen het legercommando overnam, konden wij natuurlijk niet verder gaan met het zelf met de heer van Mook te bespreken. Er zijn toen, voor zover ik persoonlijk weet, door mij wat concepten opgemaakt, maar of die ooit zijn doorgestuurd, weet ik niet. De hele controverse echter was, dat de heer van Mook en degenen, die hem vervingen als de voorlopige Indische Regering in Australië, zich zeer gekant toonden tegen alles, wat leek op opbouw van het K.N.I.L.; zij wilden zuiver de medewerking aan de oorlogvoering beperken tot hun bestuursgebied. Dat is dan ook de reden geweest, dat onze oorspronkelijke plannen, waarbij ook artillerie zou zijn en een overkapping, door de heer van Mook zijn teruggebracht tot vijftien losse bataljons zonder zwaardere artillerie, waardoor wij toen weer op militaire gronden in conflict kwamen met de opinie van de Australiërs.

87115. De **Voorzitter**: Ik begrijp, dat men het van Australische zijde met uw opvatting eens was, dat die troepen dus ook zouden moeten worden gebruikt voor de oorlog?

A. Ja, dat was trouwens ook de officiële naam. De heer van Mook had eerst de naam „Battalions for internal security“ vastgesteld en wij hebben daar toen met veel moeite achter gekregen „and for minor operations against the enemy“. U begrijpt wel, dat dat een veel te lange naam is en dat men b.v. voor schriftelijke stukken, enz., niet die lange naam gebruikte, zodat het toch de indruk vestigde, dat het „Security Battalions“ alleen waren.

87116. De **Voorzitter**: Is u ook bekend, welke redenen er voor waren, die taak van de gezagsbataillons te beperken?

A. De heer van Mook was van opvatting, dat wij niet alles konden doen door gebrek aan personeel, zelfs als Nederland bevrijd zou zijn. Hij achtte het van meer belang, dat wij de geallieerden zouden kunnen ontlasten van orde en rustbewaring na de operaties dan dat wij aan die operaties zelf zouden meedoen. Hij bestemde dus alles voor overname van het bestuur, handhaving van orde en rust in het overgenomen gebied en stelde voor de rest geen manschappen ter beschikking.

87117. De **Voorzitter**: Is het juist, dat, wanneer de gezagstroepen voor dat doel werden aangewend, er militairen van de geallieerden voor de oorlogvoering vrijkwamen?

A. Dat was althans wel te verwachten, maar het is anders gelopen.

87118. De **Voorzitter**: Hoe zijn de onderhandelingen met de Australische sous-chef toen verder verlopen?

A. Toen wij eenmaal tot een overeenkomst waren gekomen omtrent de formatie van de troepen, die wij zouden leveren, was de volgende stap het inspecteren en nagaan wat zij ons zouden kunnen leveren aan materiaal, waarbij zich echter de moeilijkheid voordeed, dat zij een bepaalde termijn stelden, waarop wij het beheer van de kampen moesten overnemen, wanneer wij begonnen met de opleiding. De volledige bezetting van die kampen kon hun minder schelen, maar zij hadden daarin 2000 à 2500 Australiërs, die zij los wilden maken en waarvoor zij zo gauw mogelijk Nederlanders in de plaats wilden hebben. Dit is één van de punten geweest, die het gehele plan in gevaar hebben gebracht, omdat wij die mensen niet konden leveren, om de eenvoudige reden, dat wij ze niet uit Nederland konden krijgen.

87119. De **Voorzitter**: Hoe had u zich de opleiding van die troepen voorgesteld?

A. Wij hebben zoveel mogelijk getracht om alles, wat wij aan militairen hadden, op te leiden tot instructeurs op moderne wijze, waarbij wij de volledige medewerking van de Australiërs genoten; wij kregen toegang tot al hun opleidingsscholen en zo hadden wij, door een soort doorstralingssysteem, de ongeoeefde troepen uit Nederland en wat er vrijkwam aan bevrijde krijgsgevangenen willen opleiden, waarbij de Australiërs hebben toegezegd instructeurs te zullen leveren om een soort supervisie te voeren bij die opleiding. Er moest dus voor worden gezorgd, dat die lagere instructeurs Engels verstonden, zodat zij onder de Australische supervisie zouden kunnen komen, wanneer wij gebrek zouden hebben aan hogere leiding.

87120. De **Voorzitter**: Zou het personeel van het K.N.I.L. niet voor de opleiding worden gebruikt?

A. Ja zeker, voor zover wij het hadden en voor zover daar geen beslag op werd gelegd door de heer van Mook, die hen voor andere doeleinden wilde gebruiken.

87121. De heer **Fens**: Welke doeleinden waren dat?

A. Dat was o.a. de N.I.C.A.; verder mensen, die nog moesten worden opgeleid — dit is niet een rechtstreeks antwoord op uw vraag —, mensen, die waren bevrijd uit handen van de Japanners in Australisch Nieuw-Guinea en die allemaal in dienst wilden om wraak te nemen op de Japanners. Zij moesten echter naar het kamp Columbia om daar bediendendiensten te doen. Verder moesten wij nog een gedeelte afstaan, dat al in dienst was, doch toevallig een opleiding had gehad — hoofdzakelijk reservepersoneel —, die meer in bestuursrichting lag en die daarom naar de N.I.C.A. moesten om zich op bestuurstaken voor te bereiden.

87122. De **Voorzitter**: Bent u er van uitgegaan, dat de gezagstroepen zouden bestaan uit ongeoeefde troepen?

A. Dat wil zeggen, Mijnheer de Voorzitter, zeer zeker niet uit modern opgeleide troepen. Wij hebben natuurlijk de mogelijkheid gezien, dat wij uit Nederland troepen zouden krijgen, die vóór de oorlog en in de Meidagen hadden gediend, maar wat wij van de moderne opleiding in Australië hadden gezien, gaf ons toch wel de overtuiging, dat hun opleiding misschien wel iets zou kunnen worden verkort, maar toch zeer zeker opnieuw nodig was.

87123. De Voorzitter: Men kan hier namelijk denken aan een zekere controverse: de heer *van Mook* stond op het standpunt, dat er ongeoeffende recruten naar Australië moesten worden gezonden, terwijl kleding, uitrusting en opleiding in Australië zouden plaats hebben. Volgens het rapport van de Stafcommissie echter, dat ook door de Ministeriële Commissie Oorlogvoering is aanvaard, wilde men gedeeltelijk reeds geoeffende dienstplichtigen oproepen, hen van uitrusting en bewapening voorzien en hen vanuit Engeland naar Australië overbrengen.

A. Ja, dat heb ik in Engeland ook gehoord, maar dat was niet de opzet in het stadium van de onderhandelingen in Australië.

87124. De Voorzitter: Was u er zich van bewust, dat die opvatting in strijd was met die van de Regering?

A. Neen, daar was niets van bekend. Dat hebben wij achteraf pas gehoord, toen ik de heer *van Mook* moest vervangen in de M.C.O.

87125. De Voorzitter: Hebt u misschien ook gemerkt, of dit de heer *van Mook* wel bekend was?

A. Neen, daar heb ik nooit iets van gemerkt.

87126. De Voorzitter: U hebt bij de onderhandelingen dus uitsluitend volgens de instructies van de heer *van Mook* gehandeld?

A. Ja.

87127. De Voorzitter: Behalve dan het verschil in opvatting wat de taak betreft.

A. Ja, doch wij hebben een kleine wijziging op de instructies kunnen krijgen, in overleg met de heer *van Mook*.

87128. De Voorzitter: De heer *van Mook* is er dus mee akkoord gegaan?

A. Ja, met die overkapping, die, zoals ik u reeds heb gezegd, wij ons ietwat anders voorstelden dan de Australiërs, wat de taak er van betreft. Het is echter binnen het kader van de opdracht gebleven.

87129. De Voorzitter: Zijn die onderhandelingen in dat stadium gebleven totdat u naar Europa bent gegaan, of hebben zich in die tussentijd nog bepaalde wijzigingen voorgedaan?

A. Neen, die onderhandelingen zijn verder door kolonel *de Vries* op dezelfde leest doorgevoerd en wij kregen de indruk, dat het wel geheel in orde zou zijn, hoewel de toestemming van Military Board er nog niet was.

87130. De Voorzitter: Is die later afgekomen?

A. Dat is mij niet helemaal bekend, omdat dat moet zijn gebeurd in de tijd, dat ik in Europa was. Een officiële schriftelijke toestemming is er nooit geweest, want die zou ik zeker hebben gezien.

87131. De Voorzitter: Ik kom straks nog wel even op dat punt terug. Op welke datum bent u naar Europa vertrokken?

A. Ik ben uit Australië vertrokken op 9 November 1944.

87132. De Voorzitter: Op 25 September 1944 is er een schrijven ontvangen van de zijde van de Australische autoriteiten, waarin men verzocht om nader te preciseren, wat men wilde, vooral ook financieel. De nadere onderhandelingen zouden moeten geschieden door de Nederlandse commandant-in-chieff en de Australische militaire autoriteiten. Na die onderhandelingen zouden de Australiërs weer nader berichten. Weet u daar iets van?

A. Ik weet wel, dat tegen de tijd, dat ik wegging, de financiële aspecten naar voren zijn gekomen en dat daar inderdaad een brief over is **ingekomen**.

87133. De Voorzitter: Hebt u daaraan verder zelf niet deelgenomen?

A. Neen, ik heb na deze datum alleen reizen naar West-Australië gemaakt voor een materieelinspectie. De financiële zaken heb ik niet afgehandeld. Dat is vermoedelijk gebeurd door generaal *Mourer*.

87134. De Voorzitter: Met welke opdracht bent u naar Europa vertrokken?

A. Ik ben naar Europa vertrokken met de opdracht, om de heer *van Mook*, die als Minister van Koloniën zitting had in de Ministeriële Commissie Oorlogvoering, te vervangen voor de militaire zaken, hoofdzakelijk voor de werving van de troepen voor Australië.

87135. De Voorzitter: Zoudt u mij nu een overzicht willen geven van wat u in die functie hebt verricht?

A. Ik ben begonnen met een memorandum samen te stellen, Mijnheer de Voorzitter, voor de leden van de M.C.O., welke ik heb ingediend aan de leden van de M.C.O. op 6 December 1944. Ik had bij verschillende besprekingen gemerkt, dat wij niet het gehele plan ineens zouden kunnen doorvoeren, omdat op de beschikbare mankracht in het zuiden van Nederland al op verschillende manieren beslag was gelegd, o.a. door de geallieerden en door onze eigen marine en luchtmacht. Ik heb toen dat memorandum samengesteld, waarin ik hoofdzakelijk op aanwijzing van de heer *van Mook* heb getracht de Nederlandse Regering te overtuigen van de noodzakelijkheid. Ik kreeg namelijk van de heer *van Mook* de indruk, dat de Nederlandse Regering de voornaamste hinderpaal zou zijn om die troepen naar Australië te krijgen, van welke indruk ik eigenlijk geen bevestiging heb gevonden. Ik heb dus de Nederlandse Regering getracht te overtuigen van de noodzakelijkheid in dat memorandum. Dat memorandum is niet meer in mijn bezit, maar het ligt waarschijnlijk wel op het Ministerie van Oorlog.

87136. De Voorzitter: Het memorandum is ook in ons bezit. Op welke gronden hebt u die noodzakelijkheid bepleit?

A. Ik heb die betoogd in de eerste plaats met het oog op de pijnlijke opinie in het buitenland en in Indonesië. Ten eerste zouden wij de kans lopen, dat wij grote groepen van de Indonesische bevolking langer onder de Japanse druk zouden moeten laten uit gebrek aan troepen, en wel in verband met de tactiek, die de geallieerden toepasten om het land sprongsgewijze te heroveren en de aldus afgesneden vijandelijke troepen hun gang te laten gaan. Als het hun eigen gebied niet was, ruimden zij afgesneden vijandelijke afdelingen niet op. In hun eigen gebied deden zij het wel; b.v. op de Philipijnen. Wij zouden dat dus op ons gebied zelf moeten doen. Wanneer wij dat niet konden doen uit gebrek aan troepen, die wij wel in Europa zouden laten om de eigen bevolking mede te bevrijden, zou dat koren op de molen zijn van de Indonesische leiders, die tegen het behoud van het Rijksverband waren. Op de tweede plaats heb ik mijn betoog gebaseerd op de publieke opinie, vooral in Amerika, waar ik op doortocht ook het een en ander te weten kon komen. Tenslotte op enkele zeer eenvoudige militaire gronden, zoals het bezetten van enkele eilanden, die niet of niet meer bezet waren door de Japanners en waar de Amerikanen niet dachten heen te gaan. Dat zijn, als ik mij goed herinner, de hoofdpunten, die ik in het memorandum naar voren heb gebracht, terwijl ik daarin tenslotte een voorstel heb gedaan, dat het best bereikbare leek naar aanleiding van wat ik had gehoord over het verdisconteren van de beschikbaar gekomen troepen.

87137. De Voorzitter: Uw opvatting was dus, dat er ongeoeffende troepen naar Australië zouden worden gevoerd, terwijl de Regering meer op het standpunt stond, reeds geheel of gedeeltelijk geoeffende troepen te zenden.

Pleit niet tegen uw opvatting, dat aan ongeoeffende troepen een zeer lage prioriteit zou worden toegekend bij de verscheping naar Australië, waardoor de kans dus geringer werd ze naar Australië te kunnen vervoeren?

A. Zeer zeker, Mijnheer de Voorzitter. Daar heb ik toen ook niet meer op aangedrongen. Ik heb in het memorandum niet meer over geoeffende of ongeoeffende troepen gesproken. Alles, wat er uitkwam, zou welkom zijn; wanneer er dus mensen zich meldden, die al een militaire oefening achter de rug hadden, dan was daar op zijn minst genomen zeer zeker geen bezwaar tegen.

87138. De Voorzitter: Is dit aspect ook in ogenschouw genomen bij de oorspronkelijke beoordeling van de zaak, dat men ongeoeffende troepen naar Australië zou moeten zenden? Is toen ook aan de kwestie van de prioriteit gedacht? Of heeft men dat zuiver technisch bekeken?

A. Men heeft eigenlijk de kwestie van de prioriteit niet zo zwaar opgenomen als die later bleek te zijn. Ik geloof wel, dat dit de

meest juiste uitdrukking is. Wij wisten wel, dat die kwestie bestond, want wij waren gewend, dat wij elke prioriteit voor vervoer naar Australië moesten aanvragen, en wisten dus, dat wij de vervoersmogelijkheid niet in eigen hand hadden.

87139. De **Voorzitter**: Bent u dus later van oordeel geworden, dat, gezien de situatie op dit gebied, het toch aanbeveling verdiende om troepen te versturen, waarvoor een behoorlijke prioriteit gold, dus meer geofende troepen?

A. Neen, dat heb ik helemaal in het midden gelaten, Mijnheer de Voorzitter.

87140. De **Voorzitter**: Wat was uw persoonlijke gedachte hieromtrent?

A. Ik heb inderdaad wel ingezien, dat geofende troepen meer prioriteit zouden krijgen, maar dat is op de achtergrond geraakt, omdat bij de onderhandelingen van de zijde van de geallieerden de kwestie van de overvoer nooit ter sprake is gebracht, tenminste niet bij de onderhandelingen, waarmee ik te maken heb gehad.

87131. De **Voorzitter**: U hebt dus begin December een memorandum ingediend, met een plan voor de opleiding van 7000 man in Australië.

A. Ja.

87142. De **Voorzitter**: Ik heb hier een overzicht, waarin het volgende voorkomt.

„De generaal ging uit van de gedachte, dat uit Nederland mankracht zou worden aangetrokken en geen formaties.”

Is dat juist geformuleerd en wat is de betekenis daarvan?

A. De betekenis daarvan, Mijnheer de Voorzitter, is, dat wij eigenlijk gezegd, zoals ik de situatie in Londen vond, al blij mochten zijn, als wij enige duizenden mensen zouden kunnen krijgen en zeker geen bataljons van de Koninklijke landmacht, zoals die in 1940 hadden bestaan.

87143. De **Voorzitter**: Het overzicht gaat dan verder:

„In West-Australië (dus in een sub-tropisch woestijngebied, dat geen enkele overeenkomst vertoont, noch in klimaat, noch in terreingesteldheid, met Nederlandsch-Indië) was een groot kamp beschikbaar gesteld voor opleiding der troepen en voorgesteld werd nu te beginnen met de uitzending van 4000 oorlogsvrijwilligers van de Koninklijke Landmacht en 3000 vrijwilligers voor het K.N.I.L. Alle uitrusting zou in Australië worden verstrekt. Dit voorstel stoorde zich dus in het geheel niet aan de bekende beslissingen van de Combined Chiefs of Staff en van de Britsche Chiefs of Staff.”

Bent u zich er van bewust geweest, dat dat voorstel zich daar niet aan stoorde?

A. Neen, daar was ons geen enkele beslissing van bekend, toen wij in Australië begonnen.

87144. De **Voorzitter**: U hebt dat dus gedaan los van die beslissingen, maar zoals u naar uw inzicht meende, dat het moest zijn.

A. Ja.

87145. De heer **Fens**: Hebt u, toen u dit concipieerde, geen contact gehad met de stafcommissie in Engeland? Ik vermoed, dat, toen u dit memorandum samenstelde, de stafcommissie toch wel op de hoogte zal zijn geweest van de wensen van de Combined Chiefs of Staff?

A. Ik heb daar alleen contact mee gehad bij een enkele bespreking vooraf; ik heb toen een paar keer een onderhoud gehad met de heer van *Voorst Evekink*, die mij het een en ander heeft verteld.

87146. De heer **Fens**: Het komt er dus op neer, dat u van deze richtlijnen nooit iets hebt gehoord. Die zijn u dus niet medegedeeld?

A. Neen.

87147. De **Voorzitter**: Uw nota is, naar ik meen, besproken in de vergadering van de M.C.O. van 22 December.

A. De datum weet ik niet meer, maar het gebeurde in de eerstvolgende vergadering na de indiening.

87148. De **Voorzitter**: Zijn uw richtlijnen toen aanvaard?

A. Ja, die zijn aanvaard

87149. De **Voorzitter**: Was u ook in die vergadering tegenwoordig?

A. Ja.

87150. De **Voorzitter**: Hebt u daarin toen een uiteenzetting gegeven?

A. Ja. Men was het er in het algemeen wel over eens, dat het gebeuren moest. Er is toen een berekening gemaakt of men de troepen, die ik vroeg, wel kon missen, omdat men toen al over gegevens beschikte van de S.H.A.E.F., hoeveel mensen die in Nederland zelf wilde gebruiken voor de handhaving van orde en rust in het bevrijde gebied van Nederland. Voorts moest gerekend worden op hetgeen was overeengekomen met de Amerikanen voor de marienersopleiding. Er was tevens behoefte aan luchtstrijdkrachten en marine. Ik weet niet alles meer precies uit mijn hoofd, maar zekerheid omtrent deze 7000 man bestond niet. Toch is na enige discussie het plan zo aanvaard, omdat het er vermoedelijk net uit kon.

87151. De **Voorzitter**: Is het juist uitgedrukt, wanneer ik zeg, dat er een beslissing is genomen, dat men onverwijld zou aanvangen met de werving van 4000 man gezagstroepen voor Australië, dus 4 bataljons, en dat men die 3000 nog even in het midden heeft gelaten?

A. Voor zover ik mij herinner, Mijnheer de Voorzitter, heb ik een maandschema gemaakt voor de eerste vier of vijf maanden, waarin de hele 7000 man waren verwerkt, en dat is als zodanig op die vergadering aangenomen.

87152. De **Voorzitter**: Dat kon waarschijnlijk niet zonder meer worden uitgevoerd zonder dat men toestemming had van de geallieerde autoriteiten?

A. De uitdrukking, die u zoëven voorlas, is in zoverre niet juist, dat men niet overging tot de werving, maar dat men besloot, om daarop bij de geallieerden sterk aan te dringen, zoals ook staat in de conclusie van mijn memorandum. Dat is dan ook gebeurd. Zelf werven konden wij niet. Ik meen, dat ik in mijn conclusie heb gesproken over: aandrang bij de geallieerden.

87153. De **Voorzitter**: Is dat vragen van die toestemming, naar u weet, nogal vlot verlopen?

A. Dat is helemaal niet vlot verlopen. Dat vragen is direct gebeurd, maar de medewerking van de geallieerden was op dit punt zeer miniem. Het plan was om de troepen, die wij uit Nederland zouden krijgen, voorlopig in Engeland te legeren. Men wilde hen daar zolang verzamelen, tot dat men een voldoende hoeveelheid troepen had om daarvoor een schip in te zetten, zonder dat men toen nog wist, of men schepen zou krijgen, maar dat was tegelijkertijd afhankelijk gemaakt. De reden daarvoor was, dat er in Nederland eenvoudig geen plaatsruimte beschikbaar was, want er was geen enkel gebouw, waarin wij de mannen konden onderbrengen, aangezien alles in beslag was genomen door de geallieerde autoriteiten. Dat zou dus in Engeland moeten gebeuren. Verder zouden wij in Engeland een zeer summiere transportkleding willen ontvangen, omdat de mensen waarschijnlijk zodanig gekleed zouden worden bevrijd, dat zij niet zo naar Australië konden. Dat is eerst besproken met het Engelse War Office. Met wie ik heb gesproken, weet ik niet meer; ik weet wel, dat men alles moest voorbrengen bij generaal *Ismay*, die ik zelf nooit heb ontmoet. De bemoeiingen van het War Office konden niet verder gaan dan het onderbrengen van de troepen in Engeland, het eventueel voorzien van transportkleding en het inschepen, want het vasteland stond helemaal onder beheer van S.H.A.E.F., het geallieerde oppercommando hier, dat met ons onderhandelde via de S.H.A.E.F. Mission to the Netherlands in Brussel.

Het tweede yunt, namelijk het verzamelen van de vrijwilligers en dergelijke in bepaalde plaatsen in Nederland en het overbrengen daarvan naar de verschillende kampen in Engeland, zoals met het War Office was overeengekomen, is daarom met de S.H.A.E.F. Mission besproken.

87154. De Voorzitter: Dat is, naar ik meen, gas in Februari gebeurd?

A. Ja, dat wil zeggen: de bespreking met het War Office is al eerder aangevallen, maar het eerste bezoek aan S.H.A.E.F. Mission in Brussel is geweest in Februari 1945.

87155. De Voorzitter: Heeft het War Office u naar S.H.A.E.F. Mission verwezen?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter, of eigenlijk in zekere zin wel, want het War Office heeft de hulp, die wij vroegen, toegezegd, althans de onderbrenging in de kampen, en het gereedmaken voor de verscheping, echter op voorwaarde, dat wij een schema konden overleggen van de aantallen en de tijdstippen, waarop de S.H.A.E.F. de aanstaande militairen uit het vasteland naar Engeland zou brengen. Op die wijze zou men dus kunnen zeggen, dat zij ons naar S.H.A.E.F. Mission heeft verwezen. Zij wilden dat schema als basis hebben voor hun plannen.

87156. De Voorzitter: Ik heb hier een brief van 15 Januari, die door u is getekend en welke is gericht aan de Minister van Buitenlandse Zaken. Wilt u even kijken, waar dit precies op slaat?

A. Dit aide-mémoire herinner ik mij niet.

87157. De Voorzitter: U weet dus niet, waar deze brief op slaat? Waren er misschien bepaalde moeilijkheden?

A. Dat herinner ik mij niet meer. Het is in ieder geval niet van erg veel belang geweest, want ik heb de rest van de zaak inderdaad niet de heer *van Lidth de Jeude* afgemaakt en niet meer in de M.C.O.

87158. De Voorzitter: U schrijft hierin: „Het komt mij dan ook voor, dat een verdere behandeling van de uitrusting der voor het Verre Oosten bestemde gezagsbataljons in de M.C.O. niet meer noodig is." Men zou daaruit kunnen opmaken, dat er wrijving over was of het al of niet in de M.C.O. moest worden behandeld.

A. Inderdaad, maar in ieder geval is die wrijving niet van die aard geweest, dat ik mij er iets van herinner, en het is ook niet meer in de M.C.O. behandeld.

87159. De Voorzitter: Blijkbaar werd er aan getwijfeld?

A. Ja.

87160. De Voorzitter: Daarover kunt u ons dus niet verder inlichten?

A. Neen,

87161. De Voorzitter: Kunt u ons ook iets mededelen over het onderhoud, dat er is geweest met de S.H.A.E.F. Mission? Door wie werd dat gevoerd?

A. Dat werd oorspronkelijk door mij gevoerd met het hoofd van de missie, een Engels officier, en daarna is het nog één of twee keer gevoerd in aanwezigheid van Minister *van Mook*, één keer met het Engelse hoofd en één keer met het Amerikaanse onderhoofd. S.H.A.E.F. Mission stelde een eis, die precies het spiegelbeeld was van die van het Engelse War Office, nl. dat zij zouden helpen met troepen uit Nederland naar Engeland te brengen, wanneer zij een schema hadden van het War Office, aangevende wanneer dit die troepen naar Australië zou verschepen en in welke hoeveelheden. De S.H.A.E.F. Mission wenste zich bij de overbrenging van de troepen naar Engeland te richten naar het schema van het War Office, terwijl het War Office zich wenste te richten naar het schema van S.H.A.E.F. Mission, en zolang ik er ben geweest, is dat de remblok gebleven.

87162. De Voorzitter: Ik heb hier een verslagje van dat onderhoud met S.H.A.E.F. Mission, waaruit ik u iets zal voorlezen. Wilt u dan even nagaan, of dat juist is?

„Brigadier *Howell* deelde mede, dat de uiteindelijke vaststelling van de behoefte van S.H.A.E.F. aan Nederlandsche mankracht was vastgesteld op 19 500 man voor het thans bevrijde gebied, waar men in totaal veronderstelde 35 000 man te kunnen werven. De indeeling van de overblijvende 15 500 man zou een zaak zijn van de Nederlandsche Regeering; dit werd nog eens nadrukkelijk bevestigd, terwijl op de vraag of de Nederlandsche Regeering zelf

standig kon bepalen of zij al dan niet bv. de Brigade Irene daaruit zou willen uitbreiden, eveneens bevestigend werd beantwoord.

Onopgelost bleef de zonderlinge rangschikking van cijfers voor deze groep, die S.H.A.E.F. Mission van S.H.A.E.F. Main had ontvangen en waarin voorzien werd in 6000 man voor de marine, 2000 voor de mariniers, 2500 voor de Brigade Irene, 2500 voor de gezagstroepen en 2500 voor de grenscompagnieën. De oorsprong van deze lijst, die geheel in strijd is met onze eigen indeeling, bleef onopgehelderd."

Wat waren dat voor moeilijkheden?

A. Ik heb u zoëven reeds verteld, Mijnheer de Voorzitter, dat wij in Londen bij de eerste vergadering uit waren gegaan van een hoeveelheid van, als ik mij goed herinner, 35 000 man, die beschikbaar zouden zijn. Daar ging dan het een en ander af, o.a. voor de mariniers. Tenslotte bleef daar ongeveer 7000 man voor ons van over. Voor Australië dus. Het lijstje, dat wij bij deze berekening als basis hadden gebruikt, klopte helemaal niet met de lijst, die u zoëven voorlas en door S.H.A.E.F. Main aan S.H.A.E.F. Mission was gestuurd.

87163. De Voorzitter: U weet dus niet, van welke instantie dat lijstje afkomstig is?

A. Voor zover wij toen hebben kunnen nagaan, niet van een Nederlandse instantie; het is althans ook niet met een Nederlandse instantie besproken.

87164. De Voorzitter: Het betreft hier toch een verdeling van Nederlandse troepen. Dan is het toch wel merkwaardig, dat dit niet van een Nederlandse instantie afkomstig is.

A. Dat wil zeggen: het was een verdeling van Nederlandse troepen, met het door S.H.A.E.F. nodig geachte als basis: de grensbataljons en de troepen voor de handhaving van het gezag in het bevrijde gebied werden door S.H.A.E.F. vastgesteld. Dat heb ik in Londen al horen opnoemen als punten, waar absoluut niet aan te tornen viel, omdat S.H.A.E.F. het zo wilde hebben. Er kunnen dus op die manier besluiten van S.H.A.E.F. op dit lijstje terecht zijn gekomen.

87165. De Voorzitter:

„Op de vraag, of met de aanwijzing en uitzending van de 15 500 man een begin zou kunnen worden gemaakt, voordat de volle 19 500 man voor de behoefte van S.H.A.E.F. zouden zijn in dienst genomen, werd aanvankelijk aarzelend, doch later bevestigend geantwoord."

Is dat later ook zo uitgevoerd?

A. Neen, dat is helemaal niet uitgevoerd, omdat men een soort kaatsebal ging spelen: het War Office wilde eerst gegevens van S.H.A.E.F. Mission hebben en S.H.A.E.F. Mission eerst die van het War Office.

87166. De Voorzitter: Is die verdraging dus niet aan Nederlandse zijde te wijten?

A. In dit stadium niet.

87167. De Voorzitter: In welk stadium dan wel?

A. Dat is een heel andere zaak. Ik heb de indruk gekregen, dat er tussen de Nederlandse Regering in Londen en de militaire geallieerde autoriteiten wel plannen zijn gemaakt en er wel vooruit is gewerkt, maar dat de Indische zaak daarbij een klein beetje is vergeten. Wanneer men iets vergeet e3 dat dan plotseling te berde brengt, loopt men de kans, dat de andere onderhandelaar daar niet zo vlot op ingaat.

87168. De Voorzitter: Waarop berust die indruk?

A. Die indruk berust op verschillende ervaringen, die ik heb gehad met mijn contact met de M.C.O. in Londen. In de eerste plaats had de heer *van Mook* mij de indruk gegeven, dat ik bij de Nederlandse Regering tegenstand zou ontmoeten bij het uittrekken van troepen voor Australië en voor Indië. Dat bleek echter helemaal niet juist. Men had er eenvoudig niet aan gedacht. Dan was er nog eer, aantal kleinigheden, die toch eer: persoonlijke indruk kunnen vestigen. Ik kan u daar als voorbeeld een van noemen. Ik was als chef van de generale staf naar de M.C.O. gestuurd, zeer waarschijnlijk of liever zeker schriftelijk aangekondigd, want ik heb daar correspondentie van gezien. Generaal *van Oyen* was in Augustus 1943 door de Regering benoemd tot legercommandant in Australië.

Dat was dus ruim een jaar tevoren. Hij was al die tijd als legercommandant in functie geweest, had correspondentie getekend, enz. Toen ik in Londen aankwam, wist de Minister voor Algemene Oorvoering echter niet, of ik legercommandant was of chef van de generale staf. Dat is natuurlijk een kleinigheid, kan men zeggen, maar het gaf mij toch de indruk, dat men zich van de zaken in Australië en zeker van de legerzaken daar weinig aantrok.

87169. De heer **Fens**: U zei, dal, toen u daar aankwam, u de indruk hebt gekregen, dat men aan Indië helemaal niet had gedacht, dat wil zeggen aan de troepen, die daar eventueel nodig zouden zijn, terwijl de heer *van Mook* bij u de indruk wilde wekken, dat men er niets voor voelde, dat u hierover tegenstand zou ontmoeten.

A. Ik mag niet beweren, dat de heer *van Mook* die indruk wilde wekken. Hij deed het in ieder geval en ik kreeg dus de indruk, dat ik de tegenstand van de M.C.O. te overwinnen zou krijgen.

87170. De heer **Fens**: Hebt u in die commissie, toen u deze vraagstukken ter sprake bracht, de indruk gekregen, dat hier door de heer *van Mook* ook niet over gesproken was? U zegt, dat u de indruk kreeg, dat men indië had vergeten.

A. Ik begrijp, wat u bedoelt. Daar zou dus uit moeten volgen, dat de heer *van Mook*, toen hij nog zelf in Londen was, dit ook niet ter sprake had gebracht. Daarvan is mij niets gebleken. Alleen is mij gebleken, dat nien eerst de troepenverdeling had opgemaakt, zonder aan de Indische troepen te denken. Toen echter eenmaal deze zaak ter sprake kwam en er bleek, dat er nog wel 7000 man uit te halen waren, heb ik ook de medewerking van de gehele commissie gehad.

87171. De heer **Fens**: Het is dus eigenlijk pas gaan spelen in de M.C.O. toen u deze zaak geëntameerd had.

A. Ja.

87172. De **Voorzitter**: Tenminste, dat is uw indruk, want de stukken wijzen wel iets anders uit.

Uw verslag gaat als volgt verder:

„Zoolang de Nederlandsche Regeering er borg voor staat, dat in die 19 500 man ten volle zal worden voorzien, kan de werving met uit te zenden eenheden daaraan parallel gaan. Ware dit niet zoo, dan zou die werving tot ongeveer Juli moeten worden uitgesteld. S.H.A.E.F. Mission acht het uitgesloten, dat de uit te zenden manschappen in Nederland of elders op het vasteland een uniform zouden kunnen krijgen. Zij moeten wel daar worden onderzocht voor security en medisch worden gekeurd, doch zullen ook na hun inlijving nog in burger naar Engeland moeten worden vervoerd. Tegen toelating van dergelijke niet-geuniformeerde troepen schijnt in Engeland geen bezwaar te bestaan; dit dient echter behoorlijk te worden vastgesteld.”

Daar is dus over gesproken.

A. Ja.

87173. De **Voorzitter**:

„S.H.A.E.F. is verantwoordelijk voor het verlenen van hulp bij het transport van deze manschappen naar Engeland en bij de verzorging van hun onderdak tijdens de verzamelperiode in een transit camp. Van de zijde van S.H.A.E.F. Mission werd alle medewerking toegezegd.”

Zij hebben zich dus daar uitdrukkelijk zelf verantwoordelijk voor gesteld.

A. Ja.

87174. De **Voorzitter**: Betekent dit, dat de Nederlandse Regeering daarmee werd ontlast van de verantwoordelijkheid?

A. Wel van het transport.

87175. De **Voorzitter**:

„S.H.A.E.F. Mission was bezig een brief op te stellen over deze zaak aan de Nederlandsche Regeering. Onzerzijds werd verzocht daarin duidelijk op te nemen, dat de verdeling van de boven de behoefte van S.H.A.E.F. beschikbare manschappen uitsluitend een zaak der Nederlandsche Regeering is, mits zij daarvan aan S.H.A.E.F. kennis geeft; dat de aanwerving van de uit te zenden

manschappen parallel kan gaan aan die van de door S.H.A.E.F. benooidigde mankracht; en dat S.H.A.E.F. alle medewerking zal verlenen bij het verzamelen en transporteren van de uit te zenden troepen. De onderbrenging in Engeland, de uitrusting aldaar en het transport naar elders vallen buiten de bemoeienis van S.H.A.E.F.”

Is dat juist?

A. Ja, dat is juist.

87176. De **Voorzitter**: Welke bevoegdheid had S.H.A.E.F. Mission eigenlijk?

A. Bevoegdheid over het bevrijde Nederlandse gebied had men in zekere mate, maar verder was er eigenlijk alleen een communicatie tussen S.H.A.E.F. enerzijds en de geallieerden anderzijds. Alle geallieerden hadden zo'n Mission: België had er een, wij hadden er een, enz.

87177. De **Voorzitter**: Wij hebben hier een getuige verhoord, die het volgende heeft verklaard:

„Ik kan u nog wel een bijzonderheid mededelen, dat in de loop van eind 1944, ik meen in December 1944, Luitenant-Gouverneur-Generaal *van Mook* in Tilburg is geweest met generaal *van Straten*, met een opdracht — die ik heb gelezen — om 25 000 man met spoed te recruterem.”

Is dat een juiste weergave van de werkelijkheid?

A. De datum klopt, als ik hem goed heb gehoord, in ieder geval niet. Dat getal 25 000 trouwens ook niet. Wij zijn inderdaad in Tilburg geweest in Februari 1945.

87178. De **Voorzitter**: Dus niet in December?

A. Neen.

87179. De **Voorzitter**: Waarvoor was u toen in Tilburg?

A. Om de verschillende mogelijkheden te onderzoeken, in de eerste plaats voor onderbrenging. Wij hadden toen nog geen definitieve toezegging van S.H.A.E.F. omtrent de plaatsen, waar de mensen zouden kunnen worden gekeurd. Verder om te zien wat er aan oorlogsvrijwilligers beschikbaar was. Zij werden plaatselijk verzameld en geregistreerd. In sommige plaatsen waren zij soms al wat geoefend en hadden zij Maleise lessen gehad. De route van die reis was eerlijk gezegd vastgesteld op civiele gronden. Ik ben daar maar één keer van afgeweken door alleen naar Nijmegen te gaan. Voor de rest heb ik de gehele reis met de heer *van Mook* meegemaakt door Zuid-Nederland.

87180. De **Voorzitter**: Had u een bepaalde opdracht?

A. Als onderdeel van mijn totale opdracht ben ik daar gaan onderzoeken, wat wij aan oorlogsvrijwilligers zouden kunnen krijgen, hoe zij zouden kunnen worden getraind, gekeurd en hoe zij zouden worden vervoerd, om dan de plannen te kunnen voorleggen aan S.H.A.E.F. Mission. Een bepaalde gedetailleerde opdracht voor dat bezoek heb ik niet gehad. Het was een onderdeel van mijn algemene opdracht. Het getal 25 000 is daarbij nooit ter sprake gekomen.

87181. De **Voorzitter**: Ik heb aan die getuige de vraag gesteld, of hij zelf de opdracht van generaal *van Straten* had gelezen. Hij antwoordde daarop: „Ja, die heb ik in de mess te Tilburg gelezen.” De heer **Fens** heeft hem daarop gevraagd: „Stond er ook bij, waarvoor die 25 000 man bestemd waren?” Antwoord: „Neen, dat weet ik niet meer.” Hij antwoordt verder, dat er wel bijgezegd was, dat het voor de Indische dienst was. Die zelfde getuige verklaart echter, dat hij later niet meer heeft gehoord van die uitvoering, waarop ik hem heb gevraagd: „Het heeft u blijkbaar achteraf verwonderd, dat u er niets meer van hebt gehoord?” Antwoord: „Ja.” De **Voorzitter**: „Er is dus naar uw oordeel een bepaalde reden geweest, bv. een ingrijpen van iemand, dat het niet is doorgegaan?” Antwoord: „Ja.”

A. Ik heb nooit een schriftelijke opdracht gehad; hij kan die dus nooit hebben gezien.

87182. De **Voorzitter**: Er is dus ook geen moment geweest, waarop er een contra-order is gekomen of iets dergelijke, waardoor er van die werving niets meer is gekomen?

A. Neen.

87183. De **Voorzitter**: Een andere getuige heeft hier gezegd: „Intussen was de klacht van kolonel *de Blicck*, dat geen uniformen, geen andere intendance-goederen en geen wapens voor het Nederlandse leger zijn aangekocht; verder, dat hij in Zuid-Nederland 25 000 oorlogsvrijwilligers had aangeworven, voor de recrutering, waarvoor officieel was aangewezen generaal *van Straten*, die volgens mededeling van kolonel *de Blicck* aan deze opdracht praktisch niets heeft gedaan, d.w.z. hij heeft áe oorlogsvrijwilligers, die zich meldden, niet aangenomen.”

Wat is er waar van die voorstelling?

A. Daar is heel weinig van waar, Mijnheer de Voorzitter.

87184. De **Voorzitter**: Dus wel iets?

A. Ik heb er weinig aan gedaan, omdat dat door de houding van de geallieerden vrijwel onmogelijk werd gemaakt.

87185. De **Voorzitter**: Hoe kunt u die houding omschrijven?

A. Zoals ik zoëven al heb gezegd: Hoofdzakelijk doordat het begin van de zaak volgens het War Office moest zijn een schema van S.H.A.E.F. Mission en volgens S.H.A.E.F. Mission een schema van het War Office; beide instanties verwachtten de eerste stap van de andere kant en waren daar niet van af te brengen.

87186. De **Voorzitter**: Is er nog weleens een aanbod van Dakota's geweest?

A. Voor zover ik weet, niet.

87187. De **Voorzitter**: De heer *van Mook* heeft hier verklaard, dat, toen hij in Februari 1945 in het zuiden was, hij in die paar weken misschien meer bij het hoofdkwartier van S.H.A.E.F. had zitten opspelen over het uitzenden van de troepen dan de Minister van Oorlog had gedaan in de voorafgaande periode. Hebt u daar iets van gemerkt?

A. Bij S.H.A.E.F. Mission wel. Niet bij S.H.A.E.F., maar daar is hij ook nooit geweest, voor zover ik weet.

87188. De heer **Fens**: Bij S.H.A.E.F. Mission haalde dit waarschijnlijk niet zo bar veel uit, want die konden hoogstens deze mensen overbrengen en er zelf verder niets aan doen.

A. Dat wil zeggen. Uitgaande van deze 7000 man, was het helemaal een kwestie van S.H.A.E.F. Mission. Wanneer S.H.A.E.F. Mission ons transport had geleverd en de mensen naar Engeland had gebracht. d.w.z. nadat het War Office uit de bus zou zijn gekomen met het door S.H.A.E.F. Mission geëiste schema, dan zou S.H.A.E.F. Mission daar verder geen autorisatie voor nodig hebben gehad. Inderdaad heeft de heer *van Mook* bij S.H.A.E.F. Mission ook wel wat gedaan gekregen, maar toch heeft het niet zo erg veel om het lijf gehad.

87189. De **Voorzitter**: Wij hebben hier verder nog een getuigenverklaring, waarin staat:

„Ik had in November 1944” — dit is gezegd door de heer *van Kooten*, van de stoottroepen — „op het stafkwartier van de Prins al een programma ingediend om reeds voorbereidingen te treffen voor het organiseren van kerngroepen voor Java. Ik had namelijk enige oude reserve-officieren, die een grote dienstperiode achter de rug hadden en als pioniers hadden gevochten voor de B.P.M. in de binnenlanden van Sumatra, Java en Borneo en die het klappen van de zweep heel goed kenden. Ik heb van de Amerikanen medewerking gekregen, ik kon trainers en tropenuitrusting krijgen. Dat is in November, December 1944 volledig afgetekst, nadat onder andere de heer *van Mook* op het stafkwartier was geweest. Dat was nog in St. Anna in Brussel. Deze zaak mocht niet doorgaan, omdat ik eerst deze taak in Nederland af moest maken.”

Is u van dit geval iets bekend?

A. Neen. Wanneer was dit precies?

De **Voorzitter**: November/December 1944.

A. Toen was ik al reeds in Engeland en de heer *van Mook* was er toen zeker niet. Hij is pas later gekomen.

87190. De **Voorzitter**: Hebt u ook in contact gestaan met generaal *Bongers* in die tijd?

A. Ja.

87191. De **Voorzitter**: Hebt u hem een opdracht gegeven? Besprekingen met hem gevoerd?

A. Ik heb besprekingen gevoerd met de heer *Bongers*. Hij was reeds bezig met de voorbereidingen om vrijwilligers bij elkaar te krijgen. Hij gaf hun Maleise lessen, als ik mij goed herinner. Hij had verschillende groepjes gevormd. Door de heer *van Mook* is hij echter min of meer ter zijde geschoven, als ik het zo zeggen mag.

87192. De **Voorzitter**: Waarom?

A. Het beviel hem, geloof ik, niet. In ieder geval is de heer *Bongers* niet ingeschakeld op de wijze, waarop hij misschien het nuttigst had kunnen zijn. Die indruk kreeg ik tenminste. Hij heeft naar mij nooit met zoveel woorden gezegd. Ik heb sterk de indruk gekregen, dat de heer *Bongers* een beetje op een zijspoor gerangeerd werd.

87193. De **Voorzitter**: Ik heb hier een telegram van de heer *van Mook*, van het Ministerie van Koloniën te Londen, aan de Ministeriële Commissie Oorlogvoering, waarin staat: „Werving van Nederlandsche Gezagstroepen K.N.I.L. komt op tweede plan, doordat naar ik van *Straten* vernam, S.H.A.E.F. voor aanwending in Europa 50 000 man verlangt.” Dat zijn andere getallen dan die wij zoëven hebben gehoord. Wat hebt u daaromtrent aan de heer *van Mook* medegedeeld?

A. Ik mag aannemen, dat ik hem de juiste cijfers heb medegedeeld.

87194. De **Voorzitter**: Dit is geweest in December 1944.

A. Dat zou dan zijn geweest na de eerste vergadering.

87195. De **Voorzitter**: Het is 19 December geweest, dus nog vóór de vergadering van de M.C.O. Blijkbaar heeft de heer *van Mook* dit telegram naar de M.C.O. gestuurd in verband met de vergadering, die op komst was, en in dit telegram deelt hij mede, dat hij van u had gehoord, dat S.H.A.E.F. voor aanwending in Europa 50000 man verlangde.

A. Ik heb inderdaad, zoals ik al vertelde, mijn oorspronkelijke wensen gematigd tot 7000 man, omdat er zoveel andere beroepen op die aanwezige 35 000 man werden gedaan. Nu is het mogelijk, dat ik oorspronkelijk een paar getallen heb gehoord, die ik heb doorgegeven aan de heer *van Mook*, maar dat weet ik niet meer.

87196. De **Voorzitter**: Hebt u, nadat die conferentie had plaats gehad, een rapport uitgebracht aan de Regering over dat onderhoud?

A. Welke conferentie bedoelt u?

87197. De **Voorzitter**: In Februari met S.H.A.E.F. Mission. U bent daar toch met de heer *van Mook* geweest en hebt daar rapport over uitgebracht aan de Regering, of de heer *van Mook* heeft dat gedaan.

A. Ja.

87198. De **Voorzitter**: Welke bemoeienis hebt u daarna gehad voor de zaak?

A. Die bemoeienis heeft zich beperkt met weer naar het War Office in Londen te gaan en te proberen of zij zich niet wilden aanpassen bij het plan van S.H.A.E.F. en dat is niet gelukt. Men bleef bij het War Office op de eisen staan, dat eerst S.H.A.E.F. moest komen met het schema van het verscheppen naar Engeland en dat dan pas liet War Office een schema zou maken voor de verschepping naar Australië.

87199. De **Voorzitter**: U hebt ook besprekingen gevoerd over deze kwestie met de heer *Silbiger*?

A. Ja. Ik meen, dat de heer *Silbiger* hier optrad namens de Minister van Oorlog.

87200. De **Voorzitter**: Wat was de inhoud van die besprekingen?

A. Ik zou niet meer precies durven zeggen, wat ik met de heer *Silbiger* heb behandeld. Het moet zijn geweest over de praktijk van het overbrengen van die 7000 man.

87201. De **Voorzitter**: Hebt u ook contact gehad met de Regeeringsvertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff?

A. Neen.

87202. De **Voorzitter**: Ik heb hier namelijk een telegram van 13 Maart 1945 door de heer *Gerbrandy* gestuurd aan de Regeeringsvertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff. Het gaat over 3926 man gezagsbataljons, 1000 man Airforce, en 600 man Civil Affairs en dat telegram eindigt met: „Begin recruiteeringschema wacht op regeling verschepping. Verzoeken voor verdere inlichting contact opnemen met generaal *van Straten*, die met plan op de hoogte." Dat contact is er dus niet gelegd?

A. Dat is dan vermoedelijk begin 1945 geweest?

De **Voorzitter**: Ja, dat is 13 Maart 1945 geweest.

A. Ik was toen op weg terug naar Amerika.

87203. De **Voorzitter**: Bent u naar Amerika gegaan?

A. Ik ben beide keren over Amerika gegaan, van Australië naar Engeland en van Engeland terug naar Australië.

87204. De **Voorzitter**: Hebt u in Amerika besprekingen gevoerd met b.v. de heer *van der Kun*?

A. Ik heb de heer *van der Kun* gesproken en in algemene trekken dit gehele drama verteld. Ik heb hem gevraagd of hij de scheepsgelegenheid wilde bepleiten. Dat is eigenlijk alles wat ik mij hiervan herinner. Ik heb inderdaad een paar maal over deze zaak gesproken.

87205. De **Voorzitter**: Hebt u met de kwestie van de gezagstroepen verder nog enige bemoeienis gehad?

A. Na mijn vertrek uit Engeland?

De **Voorzitter**: Ja.

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter, dat wil zeggen: ik heb alleen in Australië nog de aankomst van een kleine 600 man uit Zuid-Nederland meegemaakt, allemaal oorlogsvrijwilligers. Ik heb met de indeling nog bemoeienis gehad, maar met de uitzending verder niet, omdat ik in Maart 1945 opdracht heb gekregen om met de heer *van Mook* terug te gaan naar Australië en de heer *Verniers van der Loeff* de verdere werkzaamheden over te geven. Dat heb ik toen nog in Londen gedaan en ben daarna met de heer *van Mook* teruggegaan.

87206. De **Voorzitter**: Waren die 600 man, die u zoëven noemde, uitgestuurd in het kader van de gezagstroepen?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter, dat was een soort samenraapsel, dat, naar ik rneen, vóór onze komst in Europa door de heer *de Blicck* was aangenomen. Ik weet dit echter niet meer zeker, maar dit herinner ik mij zo.

87707. De **Voorzitter**: Wanneer zijn zij uitgezonden?

A. Ik weet wel, wanneer zij zijn aangekomen in Australië, nl. 24 Juli 1945, maar niet precies wanneer zij zijn uitgezonden.

87208. De **Voorzitter**: Weet u het getal ook nog, want ik heb hier een notitie, waarin staat, dat er op 26 Juni 1939 man naar Australië waren verscheept.

A. Dit was een verschepping van 539 man. Dit was echter niet het eerste, dat werd verscheept. Er was al eerder iets gegaan.

87209. De **Voorzitter**: Wat is er met deze mensen gebeurd?

A. Zij zijn gedeeltelijk voor civiele dienst opgeleid, gedeeltelijk hebben wij hen gekregen tot opleiding voor instructeur voor eventueel later aankomenden en gedeeltelijk zijn ze in opleiding genomen om de kampen in West-Australië over te nemen.

87210. De **Voorzitter**: Op welk moment zijn zij voor het laatste doeleinde bestemd?

A. U bedoelt voor die kampen? Ik herinner mij niet meer, of dat is gebeurd toen zij ons werden gemeld. Wij kregen de opgave nl. per luchtpost zodra zij waren verscheept. Het is echter ook mogelijk, dat dit pas zo bestemd is bij hun aankomst in Australië.

87211. De **Voorzitter**: Is er verder nog iets gekomen van de opleiding van de gezagstroepen in de kampen in Australië?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter, daar is verder niets meer van gekomen.

87212. De **Voorzitter**: Waarom niet?

A. Omdat er eigenlijk gezegd nog niemand was toen Japan capituleerde, hoewel ik niet wil zeggen, dat overigens de zaak helemaal in kannen en kruiken was, want men was nog steeds aan het bespreken, maar die besprekingen werden niet meer door mij gevoerd, omdat ik er te lang uit was geweest.

87213. De **Voorzitter**: Is u niets bekend van een weigering van de Australische Regering om die troepen nog op te nemen in Australië in de Australische kampen?

A. Officieel niet. Wij hebben dat later pas gehoord.

87214. De **Voorzitter**: U hebt daar in uw functie dus nooit bericht van gehad?

A. Neen, daar heb ik nooit enig bericht van gekregen.

87215. De **Voorzitter**: Omstreeks 1 Augustus is er een telexbericht binnengekomen, afkomstig uit Canberra, waarin staat: „De leider der oppositie *Menzies* heet in het Australische Huis van Afgevaardigden verklaard, dat de overeenkomst, die het vorig jaar tusschen de Australische Regeering en de Nederlandsche autoriteiten was aangegaan, waarbij de eerstgenoemde Regeering op haar kosten een dertigduizend Nederlandsche soldaten op Australische bodem zou huisvesten, opleiden en huisvesten, geannuleerd is. In verband daarmee verzocht hij nadere inlichtingen te mogen ontvangen. De Minister-President *Chifley* antwoordde, dat er over deze kwestie geen documenten bestonden. Wel waren het vorig jaar voorstellen gedaan, dat Nederland waarschijnlijk een bepaald aantal strijdkrachten naar Australië zou zenden, waarvan een gedeelte in West-Australië zou worden gelegerd. Deze voorstellen hadden echter geen concreten vorm aangenomen. De Australische Regeering had nu deze aangelegenheid bestudeerd en zich uitsluitend daarbij door de factor laten leiden, in welke mate Australië in staat was aan het gevraagde te voldoen. Er is, aldus *Chifley*, een bepaald punt, waartoe men kan gaan en dat men niet overschrijden kan."

Opmerkelijk is hierin de zin: „Deze voorstellen hadden echter geen concreten vorm aangenomen." Wij hebben zo pas gehoord, dat u wel degelijk heel wat onderhandelingen hebt gevoerd in concrete vorm. Is deze mededeling, dat die voorstellen van Nederlandse kant dan geen concrete vorm hadden aangenomen, juist?

A. Neen, die is onjuist. Trouwens, deze gehele zaak is een beetje louche, zou ik haast zeggen. Er is in Australië ook heel wat te doen geweest tussen de Australische en Nederlandse autoriteiten. Die weigering is er officieel inderdaad nooit geweest. Ik heb die, voor zover ik weet, zelf nooit gezien. Er zijn echter besluiten geweest, ten minste, dat heeft men mij later verteld, van de Military Board, die de zaak min of meer op de lange baan schoven, en die zijn zeer vermoedelijk aan de leider van de oppositie doorgegeven, hoewel een en ander in een zeer geheim dossier verwerkt was. Dat is eigenlijk de quintessens van de zaak: men beschuldigde ons, gegevens uit die onderhandelingen te hebben gegeven aan de heer *Menzies*. Wij hadden wel enig idee, wie het gedaan zou kunnen hebben, maar geen enkel bewijs. Dat is eigenlijk het enige, dat ik hiervan weet. Over de bekendmaking van die stukken zijn nogal wat onaangenaamheden geweest, maar wat er precies in die stukken heeft gestaan en wanneer ze aan ons zijn gestuurd, weet ik niet. Ik heb die stukken nooit gezien.

87216. De **Voorzitter**: Vermoedt u, dat men van Nederlandse zijde de leider van de oppositie heeft ingelicht?

A. Ja en neen, Mijnheer de Voorzitter. Men dacht dat, maar men heeft er niet het minste bewijs voor.

87217. De **Voorzitter**: U weet dit dus enkel maar van horen zeggen?

A. Ja. Zo kan men het uitdrukken.

87218. De **Voorzitter**: Kunt u dus op de vraag, of het van Nederlandse zijde is gebeurd, niet antwoorden?

A. In ieder geval niet door een Nederlander.

87219. De **Voorzitter**: Uit dit antwoord zou men kunnen opmak-er., dat u er meer van weet dan wat er alleen in dit antwoord ligt.

A. Ik zou u natuurlijk kunnen zeggen, wie hiervan verdacht werd, maar omdat ik daar helemaal geen bewijs van heb, is dat natuurlijk een beetje moeilijk. Op uw vraag, of het van Nederlandse zijde is gedaan, kan ik u wel antwoorden, dat er geen Nederlander van werd verdacht.

87220. De **Voorzitter**: Wil dat zeggen, dat het niet van Nederlandse zijde is gebeurd?

A. Men verdacht een Australiër, die een Nederlandse functie bekleedde en die tegelijkertijd politiek gelieerd was aan de heer *Menzies*. Ik geloof, dat ik nu wel duidelijk genoeg ben.

87221. De heer **Fens**: U hebt zojuist gezegd, dat u de indruk had gekregen, dat generaal *Bongers* eigenlijk een beetje op een zijspoor was gerangeerd door de heer *van Mook*. Wanneer wij hier zien, dat generaal *Bongers* voor opdrachten heeft gekregen van de heer *van Mook*, dan was dat toch wel iets van hogen huize, om die uitdrukking hier te gebruiken. Hij heeft een aaneenschakeling van opdrachten gehad; hij moest voor de N.I.C.A. werven; hij moest voor lagere ambtenaren zorgen; hij moest alle Indonesiërs, die aanwezig waren in bevrijd Nederland, zo spoedig mogelijk terugzenden; zijn derde opdracht was, om zo spoedig mogelijk uit krijgsgevangenschap terug te verwachten cadetten en officieren naar Australië te zenden; ten vierde moest hij militairen werven in samenwerking met generaal *van Nijnatten*; verder heeft de heer *van Mook* gezegd: — ik zal het u woordelijk zeggen — „Zolang de Regering in Engeland is (ik ga aitrede) ben jij hier vertegenwoordiger van het Departement van Koloniën in bevrijd Nederland." Bovendien heeft hij nog een krediet gekregen van de heer *van Mook*: „Dr. *van Mook* heeft voor mij een krediet geopend van drie miljoen gulden, waarvan een half miljoen werd gestort bij de Incassobank in Eindhoven.”

Ik vind dit nogal een belangrijke functie.

A. Ik heb mij ook in zoverre misschien verkeerd uitgedrukt, dat hij van het militaire werk werd afgedrongen. Ik wist, dat hij civiele opdrachten had gekregen.

87222. De heer **Fens**: Hij had toch ook opdrachten om aan die werving te werken met generaal *van Nijnatten*.

A. Ja. Ik zelf heb de naam van generaal *van Nijnatten* in dat verband nooit horen noemen.

87223. De heer **Fens**: U bedoelt dan waarschijnlijk te zeggen, dat hij eigenlijk uit de militaire sector verdween.

A. Ja. Hij was daarmee hoofdzakelijk bezig toen wij aankwamen. De heer *van Mook* heeft toen gezegd, dat dit in één hand moest blijven.

87224. De **Voorzitter**: Aan wie heeft hij dat gegeven?

A. Hij had dat in mijn hand willen laten. Later is dat bij de heer *Verniers van der Loeff* gekomen.

87225. De heer **Fens**: Die Indische generaal?

A. Ja.

87226. De **Voorzitter**: U hebt zoëven gezegd, dat een deel van die troepen in Australië was aangekomen en naar West-Australië werden gestuurd, waar die kampen waren.

A. Of zij er nog heen zijn gegaan, durf ik niet te zeggen, Mijnheer de Voorzitter, maar zij zijn er wel voor ingedeeld.

87227. De **Voorzitter**: Had u daar geen bemoeienis meer mee?

A. Neen. Ik heb het toezicht op West-Australië overgegeven aan kolonel *de Vries*, toen ik naar Engeland ging. Toen ik terugkwam, is dat in zijn handen gebleven.

87228. De **Voorzitter**: In welke functie bleef u daar?

A. Als chef staf.

87229. De **Voorzitter**: Hebt u over de tijd, nadat u weer terug was in Australië, nog iets mede te delen?

A. Niets, dat veel van belang is, Mijnheer de Voorzitter. Wij hebben toen op last van de Indische Regering lijsten moeten opmaken van alles, wat wij in militaire dienst hadden en wat geschikt was voor burgerfuncties bij de bevrijding. Die zouden dan uit het leger worden gelicht en in de burgerfuncties worden geplaatst. Dat was kort vóór de capitulatie van Japan. Bij de capitulatie hebben wij weer alles, wat aan militairen aanwezig was, moeten gaan indelen in compagnieën, die mee moesten met de bezettende macht. Wij hebben toen 12 compagnieën kunnen vormen door alles, wat er, o.a. aan kantoorpersoneel, geoefend of niet geoefend was bij elkaar te schrapen. Dat is eigenlijk alles, wat er op militair gebied in die tijd nog is gebeurd, behalve dan de werkelijke actie tegen Tarakan en Balikpapan, waaraan wij hebben meegedaan.

87230. De **Voorzitter**: U hebt gezegd, dat zij moesten gaan met de bezettende macht. Wat verstaat u onder bezettende macht?

A. De Britten in het Westen van de Archipel en de Australiërs in het Oosten.

87231. De **Voorzitter**: Werd er dan een deel ingedeeld bij de Britten en een deel bij de Australiërs?

A. Ja.

87232. De **Voorzitter**: Was dat voor burgerdiensten?

A. Neen, dat werden echt troepen genoemd, hoewel er maar drie geoefende compagnieën bij waren.

87233. De **Voorzitter**: Zijn er ook troepen naar Batavia gebracht?

A. Ja.

87234. De **Voorzitter**: Wanneer is dat geweest?

A. Dat is geweest in September 1945.

87235. De **Voorzitter**: Wat voor troepen waren dat?

A. Dat waren gedeeltelijk inheemse troepen, bij elkaar geschraapt van wat er nog in Australië aanwezig was. Dat is eigenlijk alles, wat ik er van zeggen kan.

87236. De **Voorzitter**: Hoe groot was de omvang?

A. Ik meen, dat er drie compagnieën waren. De opzet was twee compagnieën voor Batavia, of drie. In ieder geval heb ik er op eigen verantwoording nog een bij laten halen, toen de toestand in Batavia bleek te zijn zoals deze was.

87237. De **Voorzitter**: Nam u daar alleen het initiatief toe of kreeg u daartoe opdracht?

A. Neen, dat heb ik alleen gedaan. Ik was toen eigenlijk alleen op Java. De heer *van der Plas* was er ook wel, maar hij bemoeide zich niet met militaire aangelegenheden. De heer *Christison*, die later is gekomen, was er nog niet. Zijn functie werd waargenomen door schout-bij-nacht *Patterson*.

87238. De **Voorzitter**: U was toen dus wel in Batavia?

A. Ik ben dadelijk na de overgave van de Japanners op Morotai, die ik namens de Indische Regering moest bijwonen, vandaar naar Batavia doorgestuurd. Ik ben toen per vliegtuig daar vandaan doorgegaan naar Batavia, waar ik 15 September zou moeten aankomen, doch kreeg in Singapore bericht, dat de heer *van der Plas*, met de

waarnemend commandant van de geallieerde troepen in Indië op weg was van Singapore naar Batavia met de Cumberland. Ik ben toen daarop overgestapt, ten einde de militaire zaken te kunnen bespreken. Ik ben toen op dezelfde datum met dat schip in Batavia aangekomen.

87239. De Voorzitter: Door wie werd u naar Java gestuurd?

A. Door de Indische Regering, als hoofd van de A.M.A.C.A.B.

87240. De Voorzitter: U stond toch rechtstreeks onder de heer *Helfrich*?

A. Niet rechtstreeks. Ik stond rechtstreeks onder generaal *van Oyen*.

87241. De Voorzitter: U hebt die opdracht dus niet rechtstreeks van generaal *van Oyen* gehad?

A. Ik kreeg wel een telegram van generaal *van Oyen*, maar dat luidde, dat de Indische Regering mij had aangewezen als hoofd van de A.M.A.C.A.B. op Java en Madoera.

87242. De Voorzitter: Kunt u ons vertellen, wat de troepen hebben gedaan in Batavia?

A. De troepen hebben het vliegveld bezet en een strook daaromheen. Verder niets.

87243. De Voorzitter: Verder mochten ze niets?

A. Neen.

87244. De Voorzitter: Op last van wie mochten ze verder niets doen?

A. Op last van de Engelse commandant.

87245. De Voorzitter: Waren zij daaraan ondergeschikt?

A. Ja, wij waren alleinaal daaraan ondergeschikt.

87246. De Voorzitter: Hebt u zelf nog iets mede te delen, waarvan u meent, dat het voor de commissie van belang kan zijn?

A. Neen.

De Voorzitter: Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

N. L. W. VAN STRATEN.

ALGERA, *voorzitter*.

KORTHALS.

FENS.

OOSTERHUIS, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 10 OCTOBER 1950

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Posthumus en Fens, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

FRANÇOIS CORNELIS baron VAN AERSSSEN BEYEREN
VAN VOSHOL,

oud 67 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
gepensionneerd ambtenaar van de Buitenlandse Dienst 1ste klasse,
voormalig Ambassadeur in China.

Hij legt de eed af als getuige.

87247. De *Voorzitter*: Het onderwerp, dat deze sub-commissie behandelt, kan worden gekenschetst als het militaire beleid. Daaruit volgt, dat het politieke gedeelte, dat aan het onderwerp van uw oproeping is verbonden, niet door de commissie wordt onderzocht. Zoals ik in uw nota heb gezien, hebt u dat wel begrepen door het aanstrepen van de belangrijkste passages op militair gebied. De commissie zou graag van u een overzicht willen horen van uw bemoeiingen bij de Australische autoriteiten in verband met de gezags-troepen.

A. Het is misschien nuttig, dat ik eerst een korte uiteenzetting geef van de gezagsverhoudingen tussen de legatie en de ambtenaren van de Nederlandsch-Indische Regering in Australië. Ik heb dat ook uiteengezet in de begeleidende brief bij die nota. Toen ik in Australië kwam als Nederlandse gezant, trof ik daar de z.g. Nederlandsch-Indische Commissie voor Australië en Nieuw-Zeeland aan. Deze commissie was door de toenmalige Gouverneur-Generaal, de heer *Tjarda van Starkenborgh Stachouwer*, naar Australië gestuurd om daar de Indische belangen te behartigen.

Toen ik in Australië aankwam, was de verhouding tussen de Nederlandsch-Indische instantie en Nederland zelf nog niet geregeld. Dat is te verklaren, doordat de toestanden geheel ongewoon waren. Ik was de eerste gezant in Australië; vóór mij was er nog geen gezantschap. Ik moest dat daar inrichten. In onderling overleg hebben wij de zaak zo geregeld, dat ik de Nederlandsch-Indische autoriteiten — die commissie stond toen onder leiding van de heer *van Hoogstraten* — vrij zou laten in de behartiging van de Nederlandsch-Indische belangen en ik mij daar niet méér mee zou bemoeien dan hoognodig was. Later is er een instructie uitgevaardigd, ik meen ongeveer in September 1942 — ik ben namelijk in April 1942 in Australië aangekomen —, waarin was voorzien, dat de commissie werkte onder toezicht van de gezant. In een later stadium is de Luitenant-Gouverneur-Generaal, destijds tegelijkertijd Minister van Overzeese Gebiedsdelen, de heer *van Mook*, in Australië aangekomen, waar hij een soort van Nederlandsch-Indisch Regeringsapparaat, iets dergelijks als de Nederlandse Regering in Londen, heeft gevestigd, en van dat moment af lagen de verhoudingen enigszins anders. De Nederlandsch-Indische Regering kon moeilijk onder toezicht van de Nederlandse gezant werken. Er moest dus een nieuwe verhouding in het leven worden geroepen. In onderling overleg is toen de oplossing gevonden — in overleg dus met de heer *van Mook* en mij zelf —, dat ik zou worden uitgenodigd om de voornaamste zittingen van de Raad van Departementshoofden bij te wonen en daardoor in contact zou blijven met de belangrijkste beraadslagingen over het Nederlandsch-Indische beleid. Ik was dus in voortdurend contact met de Nederlandsch-Indische autoriteiten, ook met de militaire autoriteiten. Op een gegeven moment, in 1944, heb ik een instructie gekregen van de Nederlandse Regering in Londen om aan de Australische Regering te vragen haar medewerking voor de uitzending van de z.g. gezags-troepen te willen verlenen. Dit moet ik nog even toelichten. Toen de heer *van Mook* in Australië kwam; ben ik samen met hem naar de Minister-President gegaan, de heer *Curtin*, die wij mededeling hebben

gedaan van het feit, dat er een soort Nederlandsch-Indische Regering in Australië kwam, en wij hebben zijn medewerking verzocht om het werk van de Nederlandsch-Indische Regering daar mogelijk te maken en daaraan hulp te verlenen. Wij hebben dus geen vergunning gevraagd om de Nederlandsch-Indische Regering daar te vestigen. Wij hebben hem mededeling gedaan van het feit, omdat wij meenden, dat wij ons konden baseren op de soortgelijke toestand in Londen. Wij hebben dus gezegd: Er is hier een Nederlandsch-Indische Regering. Wilt u zo vriendelijk zijn om die Regering gastvrijheid te verlenen, enz. Toen heeft de Prime Minister, de heer *Curtin*, dat zeer welwillend behandeld. Hij heeft dadelijk gezegd, dat zij de volle medewerking zouden verlenen, maar hij wilde graag één punt weten, nl. met wie hij, als Chef van de Regering, had te maken. Het was nogal eens voorgekomen, speciaal van Amerikaanse zijde, dat er bijzondere afgezanten naar Australië kwamen, persoonlijke afgezanten van *Roosevelt* of andere deskundigen of commissies, die allerlei Regeringszaken daar kwamen behandelen, en dan wist hij niet, of hij eigenlijk met die heren had te maken, of die heren besluiten kunnen nemen, of dat hij met diplomatieke vertegenwoordigers had te maken. Wij hebben daarop als volgt geantwoord: De Nederlandsch-Indische Regering, de heer *van Mook* met zijn medewerkers, zal in heel veel zaken zelfstandig optreden en eigen overleg plegen met de Australische autoriteiten, maar in aangelegenheden, waarin de Australische Regering gemengd moet worden, zal ik optreden namens de Nederlandsch-Indische Regering. Wij zullen een zo groot mogelijke mate van decentralisatie bevorderen, zodat de Nederlandsch-Indische autoriteiten zoveel mogelijk op eigen gezag kunnen onderhandelen e.d., zodat zij niet voor allerlei interne Nederlandsch-Indische zaken de medewerking van het gezantschap nodig hebben.

Toen is dus die instructie gekomen uit Londen om voorbereidingen te treffen voor de gezagstroepen. Nu moet ik er dadelijk bijzeggen, Mijnheer de Voorzitter, dat, wat ik nu ga vertellen, gedeeltelijk heb geput uit de nota, die u daar voor u hebt, en gedeeltelijk uit anders aantekeningen, die ik heb teruggevonden, en uit uittreksels. Ik zou u, alleen afgaande op mijn geheugen, niet meer al deze bijzonderheden kunnen vertellen. Wanneer er dus een kleine onjuistheid mocht blijken, dan is deze met goed geweten begaan. Ik steun op aantekeningen, die ik he5 gevonden.

Ik heb mij per brief tot de Australische Regering gewend — dat was een brief van 16 Augustus 1944 —, waarin ik aan de Australische Regering heb medegedeeld, dat de Nederlandse Regering besloten had om na de bevrijding van het Nederlandse grondgebied in Europa over te gaan tot het organiseren van ongeveer 30 000 man Nederlandse troepen.

87248. De *Voorzitter*: Is daaraan b.v. geen contact met de legerautoriteiten voorafgegaan?

Ik heb hier namelijk een afschrift van een telegram van 6 Maart 1944, waarin staat:

„Het volgende *van Mook* en *Aerssen* mede voor Ministers van AOK, Buitenz. Zaken en Oorlog. In vervolge mijn desbetreffende telegrammen uit USA. Bij voorlooptige besprekingen met Australische legerautoriteiten alhier bleek mij dat hunnerzijds bepaald geestdrift bestaat voor opleiding gezagstroepen in Australië. Het is derhalve van groot belang dat spoedigst wordt nagegaan of van de zijde van Chiefs of Staff geen bezwaar bestaat dat met voorbereiding wordt begonnen. Ook van Australische zijde wordt aangedrongen op spoedig begin in verband met productieprogramma en voorbereiding inrichting oefenkampen. Gaarne spoedig bericht terzake opdat uitvoering kan worden gegeven aan opdracht in desbetreffenden brief *Kleffens* van 22 December. Ondertekend *Bogorcom* 29.”

A. Dat is heel goed mogelijk. De ondertekening: *van Mook*/*van Aerssen* hebben wij meestal toegepast, wanneer het ging om zaken, waarbij de Nederlandsch-Indische Regering was betrokken. Wij ondertekenden dan te zamen de telegrammen aan Londen. Mij blijkt hier in de eerste plaats uit, dat hier onderhandelingen hadden plaats gehad tussen de wederzijdse legerautoriteiten. Daarin hadden de

Nederlandsch-Indische een grote mate van vrijheid om zonder tussenkomst van het gezantschap onderhandelingen te voeren. Ik vermoed dus, dat dit besprekingen zijn geweest, die buiten mijn rechtstreekse bemoeiingen hebben plaats gehad, maar waarvan ik toentertijd wel heb geweten, vandaar dat ik ook dat telegram mede-ondertekend heb. Ik kan mij op het ogenblik niet herinneren, dat ik al zo lang van tevoren hierover van de Regering instructies heb ontvangen. Het is niet onmogelijk, maar ik kan het mij niet meer herinneren. Het komt mij niet heel waarschijnlijk voor, omdat, zoals ik reeds zei, deze brief, waarbij ik de Australische Regering formeel benaderd heb, is van Augustus 1944. Ik denk niet, dat ik vóór die tijd rechtstreekse bemoeienis, althans niet bij de Australische Regering, heb gehad. Het wijst er wel op, dat er dus besprekingen hebben plaats gehad tussen de Australische en Nederlandse, resp. Nederlandsch-Indische legerautoriteiten. Ik heb dus in die brief medegedeeld, dat de Nederlandse Regering had besloten om na de bevrijding van het grondgebied in Europa over te gaan tot het organiseren van ongeveer 30 000 man troepen, die eerst nog moesten worden opgeleid en daarna zouden worden gebruikt bij de bevrijding van Nederlandsch-Indië, meer in het bijzonder voor de gezagsovername, vandaar de naam gezagstroepen. (Die naam gezagstroepen is in het Nederlands gebruikelijk geworden. Er is geen Engelse vertaling aan gegeven. Wij hebben altijd gesproken van „troepen”. Ik was zelf de naam „gezagstroepen” alweer vergeten. U zult misschien hebben opgemerkt, dat die in mijn memorie niet eens voorkomt. Ik heb toen gesproken van „werkstroepen”, omdat, toen ik eind 1945 dit stuk heb gemaakt — ik was toen al in China —, die naam „gezagstroepen” mij alweer was ont-schoten.) Ik heb toen in die brief verder medegedeeld, dat de Nederlandse Regering het op prijs zou stellen, als de opleiding van die troepen zou kunnen plaats vinden in Australië, en ik verzocht daarom de Australische Regering mij te laten weten, of men in beginsel bereid was, deze Nederlandse troepen — ik had een getal van ongeveer 30 000 genoemd — in Australië tot te laten, te huisvesten, uit te rusten, te oefenen en te onderhouden. Ik heb toen verder medegedeeld, dat de details van deze zaak zouden kunnen worden geregeld tussen de Australische legerautoriteiten en de Nederlandse opperbevelhebber, generaal van Oyen. Het antwoord van de Australische Regering was gedateerd 26 September 1944 en luidde, dat men in beginsel accoord was met mijn voorstel, dat men bereid was zulke faciliteiten te verlenen en ook hulp, als zulks praktisch mogelijk zou zijn, waarbij men rekening moest houden met reeds aangegeven of nog aan te gane verplichtingen. Men ging ook accoord met de suggestie om de regeling van de details over te laten aan het overleg tussen de betrokken militaire autoriteiten, welk overleg, zoals in die brief er nog aan toegevoegd was, desgewenst ook nog door andere Australische zou kunnen worden gevoerd. Wanneer als gevolg van zulk een overleg de Australische Regering over nadere gegevens zou beschikken, zou zij mij opnieuw benaderen. Dat is van belang, Mijnheer de Voorzitter, omdat, zoals u straks zult zien, ik niet meer ben benaderd door de Australische Regering, behalve op het moment, waarop zij mij mededeelde, dat deze hele zaak niet doorging, terwijl in die brief wel degelijk is gezegd, dat zij mij, wanneer er iets nieuws te melden was over het verloop van de onderhandelingen, op de hoogte zou houden. Tenslotte gaf de Australische Regering nog te kennen, dat zij van de veronderstelling uitging, dat de voorgenomen troepen-zending de goedkeuring had van de Combined Chiefs of Staff en dat de troepen deel uit zouden maken van de onder bevel van generaal MacArthur in South West Pacific opererende legers. Daarop zijn toen die onderhandelingen tussen de bevoegde instanties gevolgd. Er hebben toen zeer intensieve besprekingen en onderhandelingen plaats gevonden tussen onze legerautoriteiten en de Australische, ook op het hoogste niveau, dat wil zeggen: tussen generaal van Oyen enerzijds en de Australische opperbevelhebber, Sir Thomas Blamey, verder de Australische kwartiermeester-generaal luitenant-generaal Cannan en anderen, anderzijds.

Er werd toen een plan uitgewerkt, waarbij men er van uitging, dat de onderbrenging en de oefening van die troepen zouden plaats vinden in West-Australië. Dat werd daarvoor uitgekozen, omdat men dat bijzonder geschikt gebied vond. West-Australië had een goed klimaat en in West-Australië was een aantal z.g. army-huts — legerhutten — beschikbaar. De onderhandelingen verliepen bijzonder vlot en van de zijde van de Australische legerautoriteiten hebben onze mensen niet anders dan medewerking en grote hulp ondervonden. Zelf heb ik met de onderhandelingen geen bemoeienis gehad, maar ik was in voortdurend contact met de militaire autoriteiten, die mij rapporteerden, dat zij over het verloop van de besprekingen bijzonder tevreden waren. Wij dachten dus niet anders dan dat deze zaak haar beslag zou krijgen en dat alles was voorbereid voor de ontvangst van die troepen. Van de Australische Regering heb ik niets meer vernomen, totdat de

waarnemend Minister van Buitenlandse Zaken, de heer Makin, mij op 11 Juli 1945 schreef, dat de Australische Regering wegens tekort aan manpower haar werkprogramma had moeten wijzigen en dat zij zich onder de bestaande omstandigheden genoopt zag, haar besluit in zake de Nederlandse gezagstroepen te wijzigen, te herzira. Van het gehele plan moest worden afgezien. Ik maak u er op attent, dat ik hier werr citeer uit stukken, die ik heb gevonden in oude persberichten en dergelijke, en dat ik niet kan instaan voor de woordelijke juistheid van deze mededelingen, wèl van de strekking er van.

87249. De heer Fens: Is u nooit ter ore gekomen, dat vóór die tijd deze ontwikkeling, deze gang van zaken, wel bekend was aan de militaire onderhandelaars van het K.N.I.L.?

A. Voor zover ik mij kan herinneren, was dat niet het geval. Er waren dikwijls moeilijkheden met de Australische Regering. Het zal u bekend zijn, dat de toenmalige Australische Labour-Regering niet in alle opzichten erg veel medewerking heeft verleend. Ik heb zelf ook nogal moeilijkheden met die heren gehad en er was in ieder geval dikwijls een soort wrijving tussen de Regering en de Australische militaire autoriteiten. Van de hoogste legerautoriteiten kan men zeggen, dat zij meermalen in de oppositie waren tegen de strekking van verscheidene maatregelen van de Labour-Regering. Het is dus mogelijk, dat onder de Australische legerautoriteiten ook een twijfel heeft bestaan aan de totstandkoming van dit arrangement, maar daarvan kan ik mij toch geen bepaalde feiten herinneren.

87250. De heer Fens: Is u ook nooit bij wijze van informatie door de heren van het K.N.I.L., die deze onderhandelingen voerden op technisch en materieel gebied, gezegd: Het zal misschien weleens missen gaan?

A. Ik geloof van niet. Ik kan mij dat op het ogenblik niet herinneren. Ik wist, tot het moment, waarop die brief kwam, niet anders dan dat de zaak in kannen en kruiken was en dat onze legerautoriteiten vol vertrouwen waren, dat de zaak goed zou verlopen. Ik weet in ieder geval zeker, dat, toen dit bericht kwam, de Australische hogere legerautoriteiten daarover buitengewoon onthutst waren. Zij hadden al die onderhandelingen met onze mensen gevoerd. Uit de aard van de zaak was het voor hen een grote teleurstelling, dat het zo is gelopen. Wel hebben zij enige malen te kennen gegeven, dat de hoogste beslissing helemaal bij de Regering lag. Dat is in die tijd weleens gezegd. Wij vertrouwdert er echter op, dat de zaak tenslotte zou gelukken.

87251. De Voorzitter: Was het bericht, dat u op 11 Juli kreeg, schriftelijk?

A. Ja. Dat is een brief geweest van 11 Juli.

87252. De Voorzitter: Weet u nog de juiste inhoud daarvan?

A. Neen, die kan ik u niet mededelen. Ik mag misschien nog even toelichten, dat deze brieven natuurlijk allemaal in het archief van Buitenlandse Zaken te vinden moeten zijn. Ik heb zeker de inhoud van die brieven gerapporteerd aan de Regering in Londen.

87253. De Voorzitter: U hebt zoëven gezegd, dat de Australische Regering niet bereid was tot medewerking. Dat is dus stellig en zonder beperking.

A. Ik geloof, dat wij elkaar verkeerd begrijpen, Mijnheer de Voorzitter. Ik geloof niet gezegd te hebben of althans niet bedoeld heb te zeggen, dat de Australische Regering niet bereid was tot medewerking. Met de Labour-Regering hebben wij weleens moeilijkheden ondervonden. In deze zaak is mij echter geen enkel feit bekend, dat de Australische Regering geen medewerking verleend zou hebben. Die brief is als een volkomen verrassing gekomen.

87254. De Voorzitter: Ik bedoel juist de inhoud van die brief. Stond daar eigenlijk zonder beperking in, dat men aan dit plan niet kon medewerken?

A. Voor zover ik mij herinner, heeft dat er wei in die vorm in gestaan. Ik zou het echter niet met zekerheid meer kunnen zeggen.

87255. De heer Fens: Heeft het er in gestaan op de manier van: Wij doen het niet?

A. Neen; meer van: Het spijt ons erg. Het heeft er beslist gestaan in een vorm, dat ik aannam, dat het hun zeer speet. Ik ben toen dadelijk naar de Australische Regering gegaan. Dit kan zeker niet worden beschouwd als een agressieve daad van de Australische Regering, hoezeer hun standpunt ook te betreuren valt. Zoals ik zoëven al zei, was de Australische legerleiding hierover zerr onthutst, maar

heeft ons gezegd, dat zij er verder niets aan kon doen. De beslissing in dezen berustte bij de Regering. „Tracht u verder bij de Regering nog iets gedaan te krijgen." Dat hebben de legerautoriteiten gezegd aan generaal van Oyen of aan zijn medewerkers en zij zijn toen bij mij gekomen. Daarna heb ik overleg gepleegd met waarschijnlijk de heer van Mook, althans met de Nederlandsch-Indische autoriteiten. Op 2 Augustus 1945 ben ik naar de Minister-President gegaan, de heer Chifley in Canberra, speciaal met de bedoeling deze zaak te bespreken. Ik heb hem er toen op gewezen, dat hierbij niet alleen een Nederlands, maar zeer zeker ook een geallieerd belang was betrokken in de opleiding van geallieerde troepen in Australië, die deel uitmaakte van een groot programma, en dat door die weigering een geallieerd belang zou worden geschaad. Ik heb hem er bovendien op gewezen, dat dit in Nederland een allerslechtste indruk zou maken. Ik heb hem ook op de praktische gevolgen gewezen, dat er tal van afspraken en regelingen, die er waren getroffen tussen onze Regering en hetzij de Combined Chiefs of Staff, hetzij andere geallieerde instanties, als gevolg van deze gewijzigde houding, nu ook veranderd moesten worden. Dit heeft echter allemaal niet mogen baten. De heer Chifley heeft mij gezegd, dat het Australische Gemeenebest ten gevolge van het tekort aan manpower ook andere verplichtingen had moeten terugnemen, waaronder ook verplichtingen tegenover het moederland, en dat ik dus wel moest begrijpen, dat de verplichtingen tegenover de geallieerden daarbij niet konden voortgaan en dat zij dus ook moesten lijden.

Dat onderhoud vond plaats in een zeer behoorlijke atmosfeer. Ik heb dit heel uitvoerig met de heer Chifley besproken en hoewel ik later met hem grote onenigheid heb gehad bij een incident over de Nederlandse destroyer „Piet Hein", een jaar later, moet ik zeggen, dat in de tijd, waarover wij nu spreken, hij altijd zeer correct optrad. Daarbij is er nog iets heel bijzonder gebeurd. De dag, voordat ik die bespreking had met de heer Chifley, dus op 1 Augustus, is deze zaak in het Australische Parlement ter sprake gekomen. Bij die gelegenheid zijn er vragen aan de Regering gesteld door de heer Menzies, in die tijd hoofd van de oppositie. De heer Chifley heeft toen geantwoord, dat er geen bepaalde verplichtingen tegenover Nederland waren aangegaan in deze zaak, dat het meer een kwestie van suggesties was, die aan hem waren gedaan, en dat er geen briefwisseling over deze zaak bestond.

Die zelfde dag heeft één van de Melbourne-dagbladen, de „Herald", één van de belangrijkste oppositiebladen, de gehele briefwisseling tussen mij en de Australische Regering in extenso gepubliceerd. Dat was natuurlijk voor de heer Chifley uiterst pijnlijk, omdat hij had gezegd, dat er geen briefwisseling bestond. Ik geloof, dat hij dat te goeder trouw heeft gezegd. Het is mij nooit duidelijk geworden, waaraan die briefwisselingpublicatie te wijten is geweest. Ik heb onmiddellijk een onderzoek ingesteld bij mijn eigen mensen, en 't onderzoek heeft aan het licht gebracht, dat de schuld zeker niet lag bij leden van de legatie en bij het personeel van de legatie. Die publicatie was gebeurd de dag, voordat ik bij de heer Chifley kwam, en ik was daarvan op de hoogte. Toen ik bij hem binnenkwam, heb ik hem gezegd: Kijkt u eens, mijnheer Chifley, voordat wij over deze zaak beginnen, stel ik er prijs op u te verklaren, dat ik geen bemoeienis hoegenaamd met deze publicatie heb gehad en 't geen van mijn medewerkers daarvan beticht kan worden.

Dat hebben de heer Chifley en enige tijd daarna de heer Evatt, Minister van Buitenlandse Zaken, die ik hierover ook heb gesproken, beiden volkomen geaccepteerd. Ze hebben wel gevraagd, van wie dat dan wel kon komen. Ik heb daarop geantwoord, dat er in ieder geval bij deze onderhandelingen, evenals bij deze briefwisseling, twee partijen waren geweest, dus ik zie niet in, waarom de indiscretie niet evengoed van Australische zijde als van Hollandse zijde kan zijn gekomen. De heer Chifley heeft dat geaccepteerd, maar heeft toch een jaar daarna, toen ik die moeilijkheden met hem had, over de weigering de Nederlandse destroyer „Piet Hein" te repareren, in de Kamer dit incident nog eens naar voren gehaald, wat een beeld gaf van zijn verhouding tot mij, en hij heeft gezegd: „Ja, toen ik verleden jaar met de heer van Aerssen een bespreking had over een briefwisseling, werd die zelfde dag die gehele briefwisseling gepubliceerd. Ik heb toentertijd zijn verklaring aangenomen, dat die publicatie niet van hem afkomstig was, maar het was toch wel heel vreemd." Daar is het bij gebleven.

Ik wil er nog als toelichting bijzeggen, dat dit blad, zoals de meeste grote dagbladen in Australië, in oppositie tegen de Regering was. De Regering had weleens de neiging om te denken, dat Nederlandse instanties meer contact hadden met leden van de oppositie, dus misschien ook wel met de oppositiepers, dan met de Regering. Uit die mededeling van Chifley in het Parlement blijkt die verdenking enigszins.

87256. De Voorzitter: Is het u ook bekend, hoe de heer Menzies aan die gegevens kwam?

A. Hij heeft bij die zelfde gelegenheid ook verklaard, en wel zeer nadrukkelijk, dat de krant die mededeling niet van hem had gekregen. Wij hebben hier dus twee verklaringen, één van de heer Menzies, dat hij het niet heeft gedaan, en één van mij, dat ik het ook niet heb gedaan. Er zijn natuurlijk heel veel instanties daar tussenin, die met die onderhandelingen te maken hebben gehad. Wanneer u eens rekest, welke militaire instanties daarmee wel te maken hebben gehad, voornamelijk ook van Australische zijde, en wanneer u dan onder het oog houdt, dat onder de militaire autoriteiten er meerdere waren, die niet akkoord gingen met de politiek van de Labour-Regering, dan ligt de veronderstelling enigszins voor de hand, dat er misschien wel uit die koker indiscreties zijn gepleegd, toen juist die plannen, die de militairen volledig hadden uitgewerkt in samenwerking met ons, in duigen vielen. U begrijpt wel, dat het voor mij heel moeilijk was om aan de Australische Minister-President de suggestie te doen, dat een van zijn hogere militaire autoriteiten deze indiscretie had begaan. Ik heb mij daar dan ook van onthouden.

87257. De Voorzitter: Wat was nu eigenlijk de ondergrond van de beslissing van de Australische Regering?

A. Dat is heel moeilijk te zeggen. Wanneer die ondergrond werkelijk is geweest wat zij als redr hebben opgegeven, dan is die, van Australisch standpunt uit bekeken, vrij aannemelijk. Het was een tijdperk, waarin blijkbaar aan Australische hulp en Australische manpower heel zware eisen werden gesteld; de heer Chifley is toen tot de overtuiging gekomen, dat hij als het ware te grote verplichtingen had aangegaan, en hij heeft toen gezegd, dat die buitenlandse verplichtingen dan maar in de eerste plaats gecancelld moesten worden.

87258. De Voorzitter: Dat wil zeggen: Hij ontkent eigenlijk die buitenlandse toezeggingen als verplichtingen.

A. Hij heeft het zelf suggesties genoemd, maar vond, dat het hier niet bepaald verplichtingen gold.

Wanneer u de tekst van zijn brief leest, dan moet men inderdaad zeggen, dat het juridisch geen verplichting was, die hij op zich heeft genomen. Hij heeft een zeker voorbehoud gemaakt. Hij heeft gezegd, dat hij in beginsel bereid was om alle hulp te verlenen, rekening houdende met de elders aangegane verplichtingen. Hij heeft daardoor wel wat overgehouden om dit voorwendsel te kunnen gebruiken.

87259. De Voorzitter: Hij heeft ook gezegd, dat er geen briefwisseling bestond.

A. Daar heeft hij zich, op zijn zachtst uitgedrukt, in vergist. Hij heeft natuurlijk, toen die briefwisseling werd gepubliceerd, moeilijk kunnen ontkennen, dat die briefwisseling bestond. Vermoedelijk is dat ook aangenomen als een kleine lapsus in zijn betoog. Hij heeft nooit de echtheid van die briefwisseling bestreden. Van het verdere verloop zou ik misschien nog het volgende kunnen zeggen. Men zou misschien de vraag kunnen stellen, of er tenslotte nog Nederlandse troepen zijn aangekomen in Australië. Wat ik mij er van herinner, is, dat die eigenlijke gezagstroepen inderdaad nooit zijn gekomen. Er zijn echter toch twee keer troepenveranderingen door Australië gekomen. Ik herinner mij dat speciaal ook daardoor, omdat beide keren er demonstraties bij hebben plaats gevonden. Eerst is er een schip geweest, genaamd „Moreton Bay", met een aantal Nederlandse militairen aan boord, bestemd voor Nederlandsch-Indië. Zij zijn niet in Australië afgezet, maar zijn door Australië gekomen. Enige tijd later is er nog een groter contingent van, naar ik mij meen te herinneren, 600 man — het is echter ook mogelijk, dat het er 1600 waren — met de „Stirling Castle" door Australië gekomen. Dat viel midden in de periode van boycot van Nederlandse schepen. Toen zijn er in de haven van Sydney anti-Nederlandse demonstraties geweest. De Nederlandse militairen aan boord mochten niet aan wal; dat was op zich zelf al een grote teleurstelling voor die mensen. Zij hadden een lange zee-reis achter de rug en in het eerste geallieerde land in het Verre Oosten werden zij min of meer vijandig ontvangen, mochten niet aan wal, omdat de autoriteiten in Australië bang waren voor relletjes en demonstraties. Toen zijn er grote optochten op de steiger geweest met beledigende uitroepen tegen de Nederlanders, in conflict met de Indonesiërs, en bij die gelegenheid heeft de politie absoluut niet ingegrepen. Daar bleek dus een zeer weinig vriendschappelijke houding tegenover de geallieerden uit. Dit zijn dus twee schepen, waarmee Nederlandse militairen niet in Australië zijn aangekomen, maar wel door Australië op weg naar Nederlandsch-Indië zijn gepasseerd. Of dit mensen waren, behorende tot de gezagstroepen, zou ik niet met zekerheid kunnen zeggen.

87260. De Voorzitter: Is er, voordat u dat bericht kreeg op 11 Juli, geen enkele omstandigheid geweest, die bij u twijfel heeft doen rijzen of de Australische Regering zich inderdaad zou houden aan wat zij in principe had toegezegd, of hebt u weleens klanken of uitlatingen vernomen, die wel tot enige twijfel aanleiding hebben kunnen geven?

A. Ik kan mij op het ogenblik niet herinneren, dat ik in die tijd heb getwijfeld aan de totstandkoming van de uitvoering van die regelingen. Het komt mij ook niet waarschijnlijk voor, Mijnheer de Voorzitter, want ik herinner mij ook heel goed, dat toen die afwijzende beschikking kwam, dat werkelijk op ons zowel als op de Australische legerautoriteiten een zeer verbijsterende indruk heeft gemaakt, waar wij hierop bepaald niet voorbereid waren.

87261. De Voorzitter: C hebt die brief natuurlijk onmiddellijk doorgezonden aan de Minister van Buitenlandse Zaken?

A. Ja.

87262. De Voorzitter: Heeft hij u toen opdracht gegeven om u te verstaan met de Australische Regering?

A. Dat zou ik u niet met zekerheid kunnen zeggen, maar ik vermoed van wel. Het is ook daarom enigszins moeilijk voor me, mij dit te herinneren, want ik heb in die tijd zo dikwijls démarches bij de Australische Regering op eigen initiatief ondernomen, dat ik mij niet met zekerheid kan herinneren, of juist deze démarche van 2 Augustus heeft plaats gevonden op instructie vanuit Londen of wel op eigen initiatief is geschied, bijvoorbeeld via overleg met de heer *van Mook*. Het is heel dikwijls voorgekomen, dat ik de aanwijzingen uit Londen niet heb afgewacht, maar aan de hand van de gegevens, waarover wij beschikten, maar vast op eigen initiatief ben begonnen. Ik heb daarna dan aan Londen mededeling gedaan, die en die stap te hebben ondernomen, en meestal zijn die dan ook door Londen gesanctioneerd. Ik zou u dus niet met zekerheid kunnen zeggen, of deze démarche heeft plaats gehad op een voorafgaande instructie van Londen of op eigen initiatief.

87263. De Voorzitter: Mag ik u dan nog iets vragen naar aanleiding van de aantekeningen, die u hebt ingezonden?

A. Ja.

87264. De Voorzitter: Op blz. 1 komt het volgende voor:

„In de periode tussen de Japanse capitulatie en de aankomst der Britten is aan onze belangen onnoemelijke schade toegebracht. Sommigen menen, dat de Supreme Commander, Lord *Louis Mountbatten*, ons „in de steek heeft gelaten" uit anti-Nederlandse gevoelens of uit dépit, omdat de bezetting van Java, aanvankelijk aan generaal *MacArthur* toegewezen, te elfder ure aan S.E.A.C. (South East Asia Command) werd opgedragen. Het feit, dat de eerste detachementen door *Mountbatten* niet aanstonds op Java werden toegelaten, doch eerst in kampen op Malakka werden ondergebracht, zou die opvatting over de gevoelens van Lord *Louis Mountbatten* bevestigen. Ik geloof, dat ook die opvatting onjuist is. De houding van de Supreme Commander moge niet geheel duidelijk zijn geweest en de vertraagde aankomst der Britse bezettingstroepen op Java moge ons veel nadeel hebben berokkend, men mag er niet uit concluderen, dat hier opzettelijk werd gehandeld met de bedoeling Nederlandse belangen te schaden. Wat de niet-toelating der mariniers betreft heeft *Mountbatten* verklaard — en hij heeft het enige maanden daarna bij gelegenheid van zijn bezoek aan Australië met grote nadruk tegen mij herhaald — dat dit Nederlandse contingent *onvoldoende geoefend* was voor de bijzondere taak, die het op Java wachtte. Aanvullende training, speciaal in tropische war-fare was volgens hem een gebiedende eis."

Hebt u daar nog iets aan toe te voegen?

A. Lord *Louis Mountbatten* heeft mij dat verteld aan een maaltijd op Government House in Canberra. Na afloop heb ik een tamelijk lang gesprek met hem gehad en hij is toen zelf vrij gauw over die kwestie van de mariniers begonnen. Hij wist, klaarblijkelijk, dat men aan Nederlandse zijde daarover nogal wat kritiek had. Bij die gelegenheid heeft hij mij gezegd: Heus, die mensen waren ongevoelend. Het zou onverantwoordelijk zijn geweest, zoals ze daar aankwamen, hen in de strijd te werpen. Zij moesten een grondige training doormaken en dat heb ik gedaan. Die training is nu afgelopen en nu zijn ze ook aan de strijdkrachten toegevoegd.

87265. De Voorzitter: Weet u ook, wat het standpunt van de Nederlandse Regering is geweest ten aanzien van het terugzenden van die troepen? Was zij het met de opvatting van *Mountbatten* eens?

A. Er is geen kwestie van terugzending van de troepen geweest, alleen van aanhouden van die troepen, tijdelijk in kampen in Malakka, om ze daar verder te oefenen. Na die oefentijd zijn zij, voor zover mij bekend, ook naar Java gestuurd. Het betreft hier dus alleen een aanhouding van de troepen. Welk standpunt de Nederlandsch-Indische Regering daarin heeft ingenomen, kan ik u niet zeggen.

87266. De Voorzitter: Hebt u ook iets gemerkt van de voorgenomen wijziging van de theatergrenzen?

A. Ik heb in die nota, die u voor u heeft, over de wijziging van die theatergrenzen wel het een en ander medegedeeld, wat mij daarvan bekend was, in hoofdzaak datgene, waarvan ik zijdelings getuige ben geweest, omdat ik de zittingen van de Departementshoofden bijwoonde en voortdurend in contact was met de heer *van Mook*. Ik mag misschien mijn eigen exemplaar van die nota er bij nemen om een goede handleiding te hebben. Zoals ik hierin heb verklaard, is begin April 1945 bij ons bekend geworden — bij de Nederlandsch-Indische Regering en bij mij — dat er een wijziging was gekomen in de indeling van het gezag, en wel, dat door de Combined Chiefs of Staff besloten was, dat generaal *MacArthur* niet meer zijn oude opdracht mocht uitvoeren, maar dat hij zich slechts moest bezighouden met de veldtocht tegen Japan. Dat was dus in April 1945. De voorbereiding daarvan heb ik uit de aard van de zaak niet meegemaakt. Toen dat bericht bekend was — ik heb dit in de nota ook beschreven, dat het als een donderslag bij heldere hemel kwam — waren wij daar niet op voorbereid en wij hebben van het begin af aan het gevoel gehad, dat dit voor ons een heel zware slag betekende, hoofdzakelijk omdat wij uit eigen ervaring wisten in Australië, dat de Amerikanen bijzonder goed voorbereid waren en bijzonder goed uitgerust voor dergelijke ondernemingen. Wij hadden met de Amerikanen samengewerkt, ook al was ons aandeel in die samenwerking maar heel gering. Dat aandeel bestond hoofdzakelijk uit levering van de N.I.C.A.-detachementen. In ieder geval hadden wij gelegenheid gehad om met de Amerikanen samen te werken en wij hebben ons er van kunnen overtuigen, dat de militaire actie onder Amerikaanse leiding bijzonder goed slaagde, en wij waren ook met de Amerikanen bezig om voor de naaste toekomst een serie ondernemingen te regelen, die betrekking hadden op de bezetting van verschillende plaatsen in Nederlandsch-Indië, eindigende met Soerabaja. Ik heb dat in de nota ook beschreven in de volgorde Tarakan—Balik Papan—Bandjermasin en Soerabaja. Nadat de bezetting van Tarakan met Amerikaanse troepen was geslaagd en terwijl men bezig was met de actie tegen Balik Papan te regelen en voor te bereiden, kwam ineens dat bericht, waardoor al die volgende acties ineens op lossere grond kwamen te staan, want de Amerikanen mochten dat niet meer doen.

87267. De Voorzitter: Van wie kreeg u dat bericht?

A. Als ik mij goed herinner, heeft de heer *van Mook* dat gekregen of wel van de Nederlandse Regering of wel van de Chiefs of Staff, maar dat weet ik niet precies. Wij waren zeer ingenomen met het optreden van de heer *MacArthur*, en toen dat deel van zijn taak moest worden overgedragen aan *Mountbatten*, wisten wij nog helemaal niet of de samenwerking met hem even goed zou gaan als met *MacArthur* en wij twijfelden er ook zeer aan of *Mountbatten* wel over die uitstekende middelen beschikte, die *MacArthur* had. Daar komt nog bij, dat *Mountbatten* op dat ogenblik voor de grote taak stond om de herovering van Malakka voor te bereiden. Hij had alleen opdracht om Sumatra voor zijn rekening te nemen. De scheidingslijn lag als ik mij goed herinner door Straat Soenda. Hij had dus alleen de taak om Malakka te bezetten en het spreekt vanzelf, dat Malakka daarbij grote voorrang had, vooral omdat er aan vastzat, de verovering van Singapore na alles, wat daar was gebeurd. Toen dus *Mountbatten* de opdracht kreeg om heel Nederlandsch-Indië voor zijn rekening te nemen, vreesden wij al — en ik geloof, dat dit ook wel waarheid is — dat aan de herovering van Nederlandsch-Indië niet die grote aandacht geschonken zou worden als het geval zou zijn geweest, wanneer *MacArthur* deze taak had gehad.

87268. De Voorzitter: Ik dacht, dat pas in Augustus 1945 in Potsdam was besloten tot de overgang van Java naar S.E.A.C.

A. Ik geloof het niet, Mijnheer de Voorzitter. Dat lijkt mij zelfs onmogelijk. In Augustus 1945 heeft pas de officiële bevestiging plaats gehad aan de heer *van Mook* van die overdracht. Ik denk, dat de verwarring daardoor is ontstaan. Juist in die periode van April tot

Augustus heeft de heer van Mook de grootste moeite gehad om de nodige voorbereidingen te treffen met de instanties van *Mountbatten*, want, zoals ik zoëven al zei, was ons aandeel in die acties hoofdzakelijk de levering van de N.I.C.A.-detachementen, een onderdeel van Civil Affairs Agreement, dat destijds was gesloten door *MacArthur* en de heer van Mook, en dat moest nu als gevolg van de gewijzigde indeling opnieuw worden gesloten met de Engelsen, en het was zeer de vraag, of de Engelsen akkoord zouden gaan met dezelfde bewoordingen en dezelfde vorm van agreement, en dit werkte allemaal vertragend. Bovendien hebben wij in al die tijd niet de formele bevestiging kunnen krijgen van Engelse zijde, dat die opdracht inderdaad aan Lord Louis Mountbatten was gegeven, althans, dat is de herinnering, die ik daarvan heb. Ik heb in die tijd hierover dikwijls met de heer van Mook gesproken en hij zat bij wijze van spreken te popelen van ongeduld. De hele zaak was met de Amerikanen goed geregeld geweest en hij kon nu maar niet opschieten. Hij werd er ongeduldig onder. Hij moest met Mountbatten de gehele Civil Affairs Agreement sluiten en hij kwam geen steek verder. Zij hadden nog niet eens de officiële bevestiging, dat deze nieuwe opdracht aan hen was toegewezen. Pas in Augustus van hetzelfde jaar, Mijnheer de Voorzitter, hebben wij — enkele dagen vóór de overgave van Japan — de bevestiging in Australië gekregen, dat inderdaad die zaak helemaal geregeld was, en toen heeft de heer van Mook pas kunnen beginnen met de Engelsen de zaak te regelen.

87269. De **Voorzitter**: De heer van Mook heeft hier verklaard:

„De vertegenwoordiging bij *MacArthur* was de eerste, die er achterkwam en mij waarschuwde. De vertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff in Washington of bij het Britse Opperbevel in Londen hadden er eerder van moeten horen; daar werden de beslissingen in eerste instantie genomen.”

Daaruit blijkt, dat noch onze vertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff, noch de Regering te Londen er van op de hoogte was, zodat u het blijkbaar eerder wist dan de Regering in Londen. Hebt u toen de Regering in Londen van een en ander in kennis gesteld?

A. Wij hebben dit gehoord in April. Het lijkt mij vanzelfsprekend, dat wij deze belangrijke beslissing, hetzij de heer van Mook, hetzij ik, hebben doorgegeven, want, zoals ik reeds zei, heeft de heer van Mook van dat moment af zitten popelen van ongeduld om de zaken verder te regelen met Mountbatten. De bevestiging daarvan kan, dunkt mij, gemakkelijk worden gevonden in de rapporten, die bij Buitenlandse Zaken moeten liggen.

87270. De **Voorzitter**: U hebt er dus niets van gemerkt, dat er van de kant van de Nederlandse Regering, althans niet via u of de heer van Mook, pogingen zijn aangewend om tot een wijziging van het genomen besluit te komen?

A. Neen.

87271. De **Voorzitter**: U neemt dus aan, dat de Regering het wel wist na April?

A. Ja, ik neem aan, dat de Regering in Londen het zeker heeft geweten, zodra het besluit van de Combined Chiefs of Staff in April was genomen.

87272. De **Voorzitter**: Had dat besluit toen al rechtskracht? Het moest waarschijnlijk een besluit van de Regering zijn. Een besluit van de Combined Chiefs of Staff zal waarschijnlijk een etappe in de voorbereiding zijn geweest.

A. In de praktijk is het in ieder geval zo geweest, dat *MacArthur* bezig was met de actie tegen *Balik Papan*, en ik geloof, dat hij die ook uitgevoerd heeft, hoewel hij dat feitelijk niet meer doen mocht.

87273. De heer **Fens**: U hebt toch de indruk, dat het verleggen van die grens eigenlijk een gevolg is geweest van strategische en tactische overwegingen en niet van politieke overwegingen?

A. Dat zal ik u zeggen. Ik heb daar nu nog niet over gesproken. Ik geloof, dat daar achterzat een binnenlandse politiek in Amerika, die bezwaar maakte tegen de grote verliezen, die de Amerikanen leden in de campagne in het Verre Oosten, en die het niet verantwoord heeft gevonden om nog meer Amerikaans bloed te laten vloeien dan hoognodig was, niet meer dan voor de herovering van Japan nodig was. Omdat toen in Amerika al een zekere neiging bestond om zich niet voor koloniale belangen te interesseren, is daaruit misschien ontstaan het besluit: wij kunnen geen Amerikaanse levens meer missen buiten, ons eigen oorlogsdoel zijnde, de bezetting van Japan en zeker niet voor buitenlandse koloniale doeleinden. Met andere woor-

den: laat Engeland, laat Nederland, laat Frankrijk ieder zijn eigen koloniale problemen maar oplossen. Ik geloof zeker, dat dit een grote rol heeft gespeeld in de bewerking van de publieke opinie in deze zin. Ik geloof zeer zeker, dat de verandering in de opdracht niet te wijten is aan enige aandrang van *MacArthur* zelf, integendeel. Ik heb de indruk, dat hij zelf daarover zeer teleurgesteld was. Ik heb in die nota ook geschreven, dat ik de indruk had, dat *MacArthur* er zijn eer in had gesteld om Nederlandsch-Indië te herbezetten en aan Koningin *Wilhelmina* over te dragen. Dat heeft hij persoonlijk ook tegen mij gezegd, niet op dat moment, maar in een vroeger stadium. Ik geloof zeker, dat *MacArthur* dat ook had gewild. Het feit, dat hem een gedeelte van deze opdracht is afgenomen, is zeker niet met zijn instemming gegaan, laat staan, dat hij in die richting invloed zou hebben geoeffend.

87274. De **Voorzitter**: Dan rest mij nog een vraag, die een klein beetje buiten dit verband valt, maar waarover u enkele opmerkingen hest gemaakt in uw nota. U hebt daarin gezegd, dat de houding van het Nederlandsch-Indische leger bij de Japanse landing niet van die aard is geweest als men van dat leger mocht verwachten. Kunt u dat ook nog toelichten?

A. Ik heb in die nota zelf nog enige toelichting daarop gegeven. Het spreekt vanzelf, dat dit een tamelijk pijnlijk onderwerp is. Ik ben van mening, dat de Nederlandse marine en de Nederlandse luchtmacht zich op een schitterende wijze hebben gedragen bij die gehele campagne, wat niet kan worden gezegd van het Nederlandsch-Indische leger. De verwachtingen, die men aan dat leger had gesteld, zijn over het algemeen gesproken niet bewaarheid. Er is door het leger bij de bezetting van Java geen krachtige tegenstand geboden.

87275. De **Voorzitter**: Hebt u daar nog bepaalde gegevens voor of is dit uw algemene indruk geweest?

A. Het is eigenlijk een negatief iets, dat ik u hier vertel: Er is geen tegenstand geboden. Als ik bepaalde gegevens had, zouden die misschien betrekking kunnen hebben op plaatsen, waar wel tegenstand was geboden. Die zijn er echter niet. Ik heb nooit gehoord, dat er op Java op een bepaalde plaats hard gevochten is of dat er grote verliezen zijn geleden. Dat is bepaald niet het geval geweest. Dat is zeer te betreuren en ik heb in die nota aangegeven, dat er wel enige verklaringen voor zijn. „De eerlijkheid” — aldus de nota — „gebiedt, hieraan toe te voegen, dat de Japanse luchtaanvallen in hoge mate demoraliserend werkten en dat aan onze zijde geen mogelijkheid bestond tegenaanvallen te doen, daar onze luchtmacht in een vroeger stadium bij de gevechten om Malakka, voor de geallieerde zaak was opgeofferd. Ook was het ingrijpen van het geallieerde Opperbevel, dat onder andere een deel van onze troepen naar Sumatra dirigeerde, verre van gelukkig.” Dat zijn dus wel verzachtende omstandigheden. Dat neemt echter niet weg, dat er bij de verdediging van Java toch niet één wapenfeit is geweest, waarbij men achteraf kan zeggen: Kijk eens, daar heeft het leger op zeer opvallende wijze standgehouden; daar is een heftig gevecht geleverd.

87276. De **Voorzitter**: U maakte een tegenstelling met de luchtmacht en de marine. Zijn er bijzondere omstandigheden, die oorzaak zijn, dat het bij het leger minder goed is gegaan?

A. Neen, ik heb hier alleen een feit geconstateerd. Ik heb er bijgezegd, dat dit feit zeer te betreuren is, maar ik geloof, dat niemand zou kunnen ontkennen, dat de marine een schitterend figuur heeft geslagen in de slag in de Javazee en dat de luchtmacht zich tot het laatste vliegtuig heeft opgeofferd en een geweldig aandeel heeft gehad in de strijd, en al deze dingen kan men van het leger helaas niet zeggen.

87277. De **Voorzitter**: Lag dat naar uw oordeel aan de leiding?

A. Dat weet ik niet.

87278. De **Voorzitter**: Zoudt u misschien nog een opmerking willen maken?

A. Ik geloof het niet, Mijnheer de Voorzitter.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

F. C. VAN AERSSSEN BEYEREN VAN VOSHOL.

ALGERA, voorzitter.

POSTHUMUS.

FENS.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DINSDAG 10 OCTOBER 1950

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer *Algera*, voorzitter, en de heren *Posthumus* en *Fens*, leden, alsmede de heer *Duisterwinkel*, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p*.

Verhoor van

Ir. **PIETER ANNE DE BLIECK**,
oud 59 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
hoofddirecteur van de
N.V. Nederlandse Technische Handelmaatschappij
E.N.T.E.H.A.

Hij legt de eed af als getuige.

87279. De Voorzitter: Kunt u mij even opgeven welke functies u gedurende de oorlog hebt bekleed?

A. Ik heb December 1930 Indië verlaten en ben gedetacheerd bij het Departement van Koloniën. Ik kwam daar 7 Januari 1931.

De Voorzitter: U kunt wel bij 1939 beginnen.

A. Dat is alleen om mijn geheugen op te frissen, want het is allemaal zoveel jaar geleden. Ik ben 8 Mei 1940 met een Regeringsopdracht naar Parijs vertrokken, waar ik 9 Mei 's avonds om halfzes aankwam.

87280. De Voorzitter: In welke kwaliteit kwam u daar aan?

A. Als luitenant-kolonel van de artillerie van het K.N.I.L., gedetacheerd bij het Departement van Koloniën, afdeling G. De lode Mei werd ik door de ambassade opgebeld, met de mededeling, dat de Duitsers in Nederland waren binnengevallen. Ik ben toen gebleven, totdat ik een goede gelegenheid vond naar Engeland over te steken. De datum precies kan ik u niet meer zeggen. Het is in Juni geweest van het jaar 1940. Daarna ben ik dus naar Engeland overgestoken en weer in mijn functie bij de afdeling G van het Departement van Koloniën terechtgekomen, alwaar ik heb gewerkt tot 1 Januari 1946. In die tussentijd was het natuurlijk het Bureau Londen Overzeese Gebiedsdelen geworden. Dat was in Augustus toen de Nederlandse Regering overging.

87281. De Voorzitter: Dit is voldoende. Was u hoofd van een afdeling?

A. Neen. Ik werkte bij de afdeling G, maar was door de Minister aangesteld als hoofd van de Inlichtingendienst voor het Verre Oosten.

87282. De Voorzitter: U hebt gezien op uw oproep, dat wij gaarne een uiteenzetting zouden willen hebben van hetgeen u bekend is omtrent de voorbereiding van de troepen zendingen naar Indië.

Misschien wilt u ons daarvan een uiteenzetting geven?

A. Ik wil u daar gaarne een uiteenzetting van geven, maar de kwestie is deze, dat ik er niets mee te maken had. Ik was hoofd van de inlichtingendienst en had alleen te maken met de inlichtingendienst. Van die functie ben ik Januari 1946 ontheven.

87283. De heer *Fens*: Is er misschien een naamgenoot van u geweest, kolonel *de Blicck*?

A. Neen. Er is wel een sergeant *de Blicck* geweest, die is naar Indië gegaan.

87284. De heer *Fens*: Als wij de papieren nakijken en de getuigenverhoren, dan wordt juist uw naam in dit verband veel genoemd, zodat wij dachten, als wij mijnheer *de Blicck* laten komen, zullen wij wel het een en ander vernemen.

A. Ik had niets met troepenuitzendingen te maken. Ik heb wel wat met de N.I.C.A. te maken gehad.

87285. De Voorzitter: En met de gezagsbataljons?

A. Neen, dat herinner ik mij helemaal niet.

87286. De Voorzitter: Ik heb hier een telegram uit Londen, afgezonden 2 November 1944, bestemd voor de Minister van Koloniën, en daar staat o.a. het volgende in:

„In verband mogelijkheid successievelijk beschikbaar komen van personeel uit Nederland zal de kwestie van transport naar Australië door Nederlandsche Regeering worden aangeboden bij Britsche Regeering. Uw inzichten omtrent opleiding Australië acoörd. *De Blicck* zal eerstdaags bespreking hebben met War-office en vragen: a. kleeding beschikbaar te stellen in Nederland voor 15 gezagsbataljons en ongeveer 5000 vrijwilligers; b. idem met beschikbaarstelling in Australië voor ongeveer 7 bataljons te recruteeren in Indisch bevrijd gebied plus voor eenige hulpdiensten; c. bewapening, uitrusting en verder materieel voor alle troepen afzenden naar Australië te uwer beschikking. *De Blicck* zal er naar streven te bereiken, dat met afleveren bewapening, enz. zoo spoedig mogelijk zal worden begonnen, uiterlijk aanvangende in Januari 1945”, enz.

Voorts staat er:

„Uitslag besprekingen *de Blicck* sein ik spoedigst.”.

A. Van welke datum was dat, als ik vragen mag?

De Voorzitter: Van 2 November 1944.

A. Het telegram herinner ik mij helemaal niet, primo. Secundo, in November 1944 ben ik met een commissie, bestaande uit, laat ik met mij zelf beginnen: kolonel *de Blicck*, kapitein *Jiskoot*, major *Bird* van de Engelsen en major *Borst* van de Amerikanen, vertrokken. Major *Borst* is niet op tijd aangekomen. Deze kwam pas in Januari aan, toen wij terug waren. Wij gingen alleen voor de werving van mensen voor de intelligence service, voor de Anglo-Dutch Section, als ik mij goed herinner.

87287. De heer *Fens*: Waar is die missie naar toe gegaan?

A. Wij zijn eind November uit Londen vertrokken. We kwamen in Parijs aan en zijn doorgeslagen naar Brussel, Eindhoven, Maastricht. In Maastricht zijn we begonnen en daarna zijn wij gegaan naar Eindhoven, Breda — als ik een foutje maak, moet u het mij niet kwalijk nemen, dat is een kwestie van geheugen — Tilburg, Nijmegen en daar zijn wij alleen naar toe gegaan voor de werving van mensen voor de Anglo-Dutch Section, omdat zij op dat ogenblik mensen nodig hadden.

87288. De heer *Fens*: Was dat intelligence of field-security?

A. Dat was alleen intelligence.

87289. De Voorzitter: Dus u ontkent, dat u iets met de voorbereiding, uitrusting, enz. van gezagsbataljons te maken hebt gehad?

A. Zover ik mij herinner niet. Voor zover ik mij herinner heb ik met uitzending van troepen, dus legeruitzendingen, niets te maken gehad.

87290. De Voorzitter: Men noemde dat gezagsbataljons, men noemde ze ook wel gezagstroepen. Ik heb hier een rapport, waaronder de naam P. A. *de Blicck* staat, kolonel der artillerie K.N.I.L. Dat bent u toch?

A. Ja.

87291. De **Voorzitter**: Bespreking met het War Office op 6 November 1944 in zake de bewapening gezagsbataljons Nederlandsch-Indië; aanwezig brigadier *Sixsmith*, luitenant-kolonel *Carlisle*, kolonel *de Blicck*, luitenant-kolonel *Coppens*. Daarna volgt het verslag van wat er is besproken.

A. Excuseert u mij, maar daar laat mijn geheugen mij volkomen in de steek. Ik herinner mij er dan ook geen syllabe van. U moet één ding niet vergeten, namelijk, dat ik na de terugkomst tot een andere professie ben overgegaan, die mij voor 100 pct. in beslag neemt. Ik herinner mij zelfs niets van die bespreking op 6 November.

87292. De **Voorzitter**: De heer *Sixsmith* is begonnen met een mededeling, dat:

„deze bespreking onofficieel was en geen enkele definitieve verdere toezegging zou kunnen worden gedaan. Het was door de Engelsche autoriteiten reeds aangenomen, dat de bewapening en uitrusting door Engeland zou worden geleverd. Kolonel *de Blicck* deelde mede, dat behalve de 15 gezagsbataljons eveneens 5000 vrijwilligers zouden worden uitgezonden, terwijl daarenboven nog rekening gehouden moest worden met ongeveer 7 bataljons te vormen uit menschen van bevrijde deelen van Nederlandsch-Indië. Hierbij was als volgt gedacht:

1°. de kleeding voor de 15 gezagsbataljons ware op te zenden naar Nederland en ter beschikking van het Departement van Oorlog te stellen;

2°. indien mogelijk eveneens voor de 5000 vrijwilligers;

3°. een tropenkleeding voor de 7 overige bataljons;

4°. de bewapening, enz. ware op te zenden naar Australië, waarmede zoo spoedig mogelijk zou kunnen worden aangevallen, daar het in de bedoeling ligt reeds nu met de vorming der 15 bataljons aan te vangen en dus uitzending in gedeelten zou plaatsvinden.“, enz.

De ondertekening luidt: P. A. *de Blicck*.

A. Wanneer is dat geweest?

De **Voorzitter**: Op 8 November 1944.

A. Ik herinner er mij werkelijk niets meer van.

87293. De heer **Posthumus**: Komen de namen u ook niet bekend voor?

A. Ja, *Sixsmith* natuurlijk en *Coppens* diende bij mijn afdeling. In 1944 toen ik ging, was het hoofd van afdeling G ziek.

87294. De **Voorzitter**: Wie was dat?

A. Dat was generaal *Verniers van der Loeff*. We kregen juist de voorbereidingen en de opdracht van de Commissie Oorlogvoering om naar het zuiden van Holland te gaan, voor het werven van die paar mensen.

87295. De heer **Posthumus**: Komen de namen van die Engelse officieren u bekend voor?

A. Ja, *Sixsmith*, daar had ik echter practisch gesproken nooit iets mee te maken. Met *Coppens* natuurlijk wel. Wie was de andere Engelse officier?

De **Voorzitter**: *Carlisle*.

A. Ja, die komt mij meer bekend voor. Ik ken hem wel van naam, ik kan hem mij echter niet voor de geest halen.

87296. De heer **Posthumus**: Ziet u deze mensen niet in het beeld, waarover nu wordt gesproken?

A. Neen, dat herinner ik mij totaal niet.

Even rustig aan. Ik heb eens een bespreking gehad, maar ik weet niet meer of het met die officieren was op hun kantoor of op ons kantoor. U moet niet vergeten, dat ik zeer veel besprekingen heb gehad. Als ik het heb ondertekend, zal het wel zo zijn.

87297. De heer **Posthumus**: Herinnert u zich iets over de bespreking, waar u aan denkt?

A. Practisch gesproken niets. Er schemert mij iets van, maar ik kan u er verder niets over in details zeggen. In die tijd was de Minister op reis. De secretaris-generaal *Hardeman* verving de Minister. Dat is dan toch in de Ministeriële Commissie Oorlogvoering besproken, dat kan niet anders.

87298. De **Voorzitter**: Dat is mogelijk, maar men had u ook nog een vrij actieve rol toegedacht, want er staat hier in een rapportje: „Kolonel *de Blicck* zal het daarheen leiden, dat indien de Britten aan een en ander willen voldoen, met het afleveren der bewapening enz. naar Australië zoo spoedig mogelijk zal worden begonnen“. U hebt dus in dit geheel een actieve rol moeten spelen.

A. Ik vermoed als waarnemend hoofd van de afdeling G.

87299. De **Voorzitter**: Er blijkt niet uit, als hoedanig. Met de heer *Coppens* er bij hebt u in ieder geval een bepaalde opdracht gehad.

A. Toen is in November — de exacte datum zou ik niet kunnen zeggen — uit Australië generaal *van Straten* overgekomen. Deze was belast met de werving en de verdere zaken. Dus dit zal alleen een voorbereiding zijn geweest, maar nadat generaal *van Straten* is aangekomen, had ik er niets meer mee te maken. Deze zal begin November zijn aangekomen. Een dag of veertien hadden ze nodig om van Australië per vliegtuig hierheen te komen. Op 8 November heeft Minister *van Mook* mij het volgende briefje geschreven: „Beste *de Blicck*. Ingesloten vind je mijn uiteindelijk oordeel over de wervingsvoorwaarden voor het K.N.I.L. Een afschrift van een brief van mij aan den Minister van Oorlog krijg je wel van *Hnrderman*, aan wien ik hem gelijktijdig toezend.“ Die bijlagen heb ik niet bij mij.

De **Voorzitter**: Kunt u even voorlezen wat daarin staat?

A. Ik heb die bijlagen niet.

87300. De **Voorzitter**: De inhoud van die brief. Waar gaat de brief over?

A. Dat ging weer over de werving van intelligence service.

„Het spijt mij, dat ik niet met het voorstel tot werving voor de O.S.S. enz. kon meegaan, maar het leek mij wel zeer onbekookt. Er zijn misschien bij elkaar 2500 à 3000 valide mannen in Nederland, die Indonesische talen spreken, daarvan 1/5 tot 1/6 afstaan en nog wel met de hoogste prioriteit aan vreemde inlichtingendiensten, die het in hoofdzaak om onderlingen wedijver is te doen, waarvan de Amerikaansche, de O.S.S., hier zorgvuldig buiten de Amerikaansche area wordt gehouden, gaat bepaald veel te ver.

Bovendien leert ons de ervaring, dat u hier met veel minder menschen voor het oosten van den Archipel gemakkelijk alles bereikt wat wij aan gegevens en contacten noodig hebben, nu eenmaal op enkele plaatsen vaste voet in Indië is verkregen.

Dit alles wil niet zeggen, dat wij geen menschen beschikbaar willen stellen. Integendeel, iedere Sumatraan, dien wij vinden, wordt in principe voor Kandy bestemd; dat het er nog zoo weinig zijn, komt omdat er tot dusver niet meer beschikbaar kwamen. Maar wij willen zelf kunnen beoordeelen voor welk doel de menschen het best geschikt en het meest noodig zijn. Als je eenig denkbeeld had van het bittere beetje menschen, waarmede hier het onmogelijke werd gedaan, zou je dat zonder meer begrijpen. Ook de opschudding over *van Straten* ontsnapt mij. Ik had inderdaad misschien beter de achtste afdeling er buiten gelaten" (een kleine fout van mij, dat was niet meer de afdeling G., maar daar in Londen was het de achtste afdeling, „maar dacht, dat hij anders wellicht niet in de M.C.O. kon komen.

Je moet mij niet kwalijk nemen, dat ik hem daarvoor beter geschikt acht; de organisatie van K.N.I.L. en gezagsbataljons is nu eenmaal zijn werk. En het valt mij tegen, dat zooveel consequenties moesten worden vastgeknoopt aan een tijdelijke bevordering, die ik voor deze taakopdracht noodig acht.“

(Dit moet niet worden opgenomen, dit gaat even terzijde.)

Dit was de kwestie: hij was kolonel en zes jaren jonger dan ik en werd uitgezonden voor dit alleen als generaal. Toen wilden ze mij ook generaal maken. Daar zijn telegrammen over gestuurd.)

„Vergeet niet, dat verreweg het omvangrijkste werk op dit gebied hier gedaan wordt en moet worden, omdat wij uit

Nederland alleen mensen in hun eerste uniform nodig hebben. Zij worden hier gehuisvest, gekleed, bewapend, geoeïend, verpleegd en tenslotte in het veld gebracht. *Van Straten* heeft daartoe alle voorbereidingen meegemaakt, weshalve ik hem deze opdracht geef. Ik hoop, dat dit de gemoederen wat bedaren kan. De situatie in Holland is ellendig genoeg — en in Indië ook — om onze tijd niet met ruzie en najver te verspillen. Houd je taai, beste groeten, H. van Mook."

87301. De **Voorzitter**: U hebt zo pas medegedeeld, dat u naar het vasteland was gestuurd in verband met de wervingen. Wat hebt u aan die werving gedaan?

A. Dat was dus voor de O.S.S. Dat is een klein verhaaltje. De Amerikanen — ik zal niet helemaal tot in details gaan — wilden mensen voor hun O.S.S. in Nederland gaan werven. Ik was toen ziek. De heren kwamen ½ middags, een Amerikaanse kolonel met een Amerikaanse majoor, die Hollands sprak — als ik mij nog goed herinner, is de naam van de kolonel *Carl Bouman* — en ik heb over deze aangelegenheid verschillende telegrammen naar Amerika gestuurd. Uiteindelijk heb ik van de Ministeriële Commissie Oorlogvoering de opdracht gekregen om mensen te gaan werven voor de Anglo-Dutch Section.

87302. De heer **Fens**: Was dat in wezen voor de O.S.S.?

A. Neen, de Anglo-Dutch Section was feitelijk een eenheid, waar ook Engelse en Nederlandse mensen in zaten. De Amerikanen hadden op dat punt ook een inlichtingendienst willen vestigen. Daarom is de commissie gezonden, bestaande uit de heren *de Blicck*, *Jiskoot*, major *Bird* en major *Borst*. Major *Borst* is — zoals ik u al zei — pas in Januari aangekomen, toen het al afgelopen was. Wij zijn via Parijs, Brussel, enz. naar Holland getrokken en ik heb daar wat jongens gevonden, die voor die intelligence in aanmerking kwamen. Ik heb toen ook altijd in de jaren, dat ik daar heb gezeten, geworven voor de Nica (Netherlands Indies Civil Affairs). Dat is nl. als volgt gegaan. Alle Engelandvaarders, die aankwamen, gingen naar andere Ministeries, terwijl wij natuurlijk met de weinige mensen, die de gelegenheid hadden gehad om uit Indië te vluchten, in Australië moesten werken. Zo is die Netherlands Indies Civil Affairs opgezet. Ik heb in overleg met de toenmalige kapitein *Kruls* gedaan gekregen — en natuurlijk na bespreking met Excellentie *van Mook*, dat deze mensen — mannen en vrouwen — zowel het Ministerie van Oorlog, het Ministerie van Marine, als het Ministerie van Koloniën passeerden. Ik kon dan op hun staat invullen voor welke rang en functie zij in aanmerking kwamen. Zo heb ik voor de Nica dan het genoegen en de gelegenheid gehad vele mensen te kunnen uitzenden.

87303. De heer **Fens**: Dat was dus in Engeland?

A. Ja.

87304. De heer **Pens**: Daarna berit u dus hier naar toe gekomen voor de Anglo-Dutch Section. Hebt u van die gelegenheid ook gebruik gemaakt om Nica-mensen te werven?

A. Ja. Ik heb toen o.a. in Tilburg of Eindhoven nog een ambulance geworven. Er waren drie doktoren, een masseur en tien verpleegsters, als ik het mij goed herinner. Ik wist, dat wij gebrek hadden aan geneeskundig personeel. Deze mensen zijn uitgezonden en ik geloof wel, dat zij allemaal weer terug zijn.

87305. De heer **Fens**: Van de Nica?

A. Ja, zuiver Nica.

87306. De **Voorzitter**: Had u niets met het K.N.I.L. te maken? Ik heb hier een notitie: „generaal-majoor *J. C. J. Bongers*, zitting houdend in een nader mede te deelen kantoor in Eindhoven en namens den Minister van Koloniën, ministerieele beschikking ongenummerd van den Minister van Koloniën dd. 18 Januari 1945, benoemd om te vormen het toekomstige K.N.I.L." Dan staat er tussen haakjes achter: „kolonel *de Blicck* en overste *Coppens*."

A. Wat de naam van de overste *Coppens* daarin doet, kan ik u op het ogenblik niet zeggen. Wat mijn naam daarin doet, kan ik dusdanig toelichten; toen ik durf, in November 1944 naar het zuiden van Nederland ging, was er sprake van een afdeling, op te richten voor het Departement van Koloniën — er zou natuurlijk verder

alles daar ophouden, want wij hadden geen Engelandvaarders meer —, die alle mensen voor de Nica, enz. zou werven. Ik heb daar in Maastricht persoonlijk over gesproken met generaal *Bongers* en ben 24 December 1944 in Londen teruggekeerd. Op 27 December hebben wij daarover een bespreking gehad met de heer *Hardeman*, waarbij aanwezig de heer *Delgorge* en generaal *van Straten*. Ik kon nl. dat lichaam niet oprichten, aangezien ik een telegram had ontvangen uit Londen, dat na overleg — als ik hier een paar woorden weglaat, moet u mij dat niet kwalijk nemen — met Minister *van Mook* generaal *van Straten* zich ter plaatse zou oriënteren, en dan zouden er verder beslissingen worden genomen. Toen mij dan ook werd gevraagd, waarom ik dat bureau niet had opgericht, heb ik gezegd, dat het telegram zo en zo luidde. Naderhand is dat bureau inderdaad opgericht, maar toen zat ik alweer in Londen; dus op de datum, die daar door u wordt genoemd, 16 Januari, was ik reeds in Londen. Ik zat weer bij het Ministerie. De heer *Baars* heeft er toen bij gezeten en generaal *Bongers*. Zij hebben daar boven op Koloniën gezeten, op het Binnenhof.

87307. De **Voorzitter**: Dus verder herinnert u zich hier niets van? Is het u bekend, dat de heren *van Mook* en *van Straten* in Februari 1945 naar het vasteland zijn geweest en besprekingen met S.H.A.E.F. mission hebben gehad?

A. Ja, ze zijn wel even naar Holland gegaan, maar de juiste datum herinner ik mij niet. Het kan zijn, dat het Februari is geweest.

87308. De **Voorzitter**: Zijn ze er met een bepaalde opdracht heen gegaan?

A. Ik ken de opdrachten van de Minister niet. Minister *van Mook* is toen gegaan met generaal *van Straten*. Wat ze daar echter hebben gedaan, weet ik niet.

87309. De **Voorzitter**: Is het u ook bekend, of men het plan heeft gehad om 25 000 man voor Indië te werven?

A. Hoe bedoelt u plan? Voor zover mij bekend, kan ik hier niet neen en ja op zeggen.

87310. De **Voorzitter**: Een van onze getuigen heeft gezegd: Ik kan u nog wel een bijzonderheid mededelen, dat in de loop van eind 1944, ik meen in December 1944, Luitenant-Gouverneur-Generaal *van Mook* in Tilburg geweest is met generaal *van Straten* met een opdracht — die ik heb gelezen — om 25 000 man met spoed te recrutereren.

A. Dat kan mogelijk zijn. Ik herinner het mij niet. Het kan ook best zijn, dat ik het heb gelezen, maar ik herinner het mij niet.

87311. De **Voorzitter**: Deze getuige kon er ook niet meer inlichtingen over verschaffen en ik heb toen gevraagd: Kunt u ons namen opgeven van diegenen, die hierover wel inlichtingen zouden kunnen verschaffen?

Antwoord: Ja, kolonel *de Blicck*.

A. U zegt December.

De **Voorzitter**: Dat kan misschien een fout zijn geweest.

A. Ik zal u even inlichten. Op 27 December kwam ik in Londen terug en 3 Januari 1945 kwam Minister *van Mook* van een reis Amerika—Australië—Colombo terug naar Londen.

De **Voorzitter**: Ik geloof, dat deze getuige zich vergist en dat het Februari moet zijn.

A. Ik weet, dat ze met z'n tweeën naar Holland zijn geweest, maar ik weet niet met welk doel. Het kan best zijn, dat ze eens rond hebben gekeken, wat voor mensen daar nog waren. Dat weet ik niet. *Van Mook* is pas 1 Maart 1945 afgetreden als Minister van Koloniën. Hij is toen vervangen door Minister *Schmutzer*.

87312. De **Voorzitter**: De commissie heeft een brief ontvangen, waarin stond: Wat betreft het uitzenden van troepen naar Indonesië en de mededelingen dienaangaande van kolonel *de Blicck*, kan ik u mededelen, dat de reserve-majoor *J. H. de Haas* van verschillende details dezer zaak op de hoogte is. Hij heeft nl. in Londen verschillende malen met kolonel *de Blicck* gesproken en hiervan notities gemaakt. Kent u reserve-majoor *J. H. de Haas*?

A. De naam is natuurlijk niet onbekend. Wanneer zou ik hem gesproken hebben?

87313. De **Voorzitter**: Dat zal ik u zeggen. Ik heb die getuige *J. H. de Haas* gevraagd:

„Hebt u de mededelingen, die u zult doen, mondeling van de heer *de Blicck* vernomen en deze later op schrift gesteld?”

Antwoord: „Wanneer het mogelijk was, heb ik tegelijkertijd aantekeningen gemaakt en later heb ik getracht mij zo goed mogelijk te herinneren, wat de heer *de Blicck* mij heeft gezegd en het daarna op schrift gesteld. Deze mededelingen zijn dus over het algemeen persoonlijk gedaan en meestal waren daarbij andere mensen aanwezig. De heer *de Blicck* heeft mij op 25, 26 en 27 October 1945 te Londen het volgende medegedeeld:

I. De heer *van Mook* heeft begin Maart 1945 een reis naar de U.S.A. gemaakt naar aanleiding van een gesprek, dat kolonel *de Blicck* heeft gehad met een te Londen gedetacheerde Amerikaanse officier, die op dit bezoek heeft aangedrongen met de mededeling, dat men zeer vlug zou moeten komen; men moest daarmee niet te lang wachten, anders zou het weleens te laat kunnen zijn.

Van deze Amerikaanse officier, waarvan mij de naam niet bekend is, kwam ook een verslag van een geheime zitting van het Amerikaanse Congres, dat door kolonel *de Blicck* aan de heer *van Mook* is overhandigd, waarop volgens zeggen van kolonel *de Blicck* echter nooit meer enig commentaar door hem is ontvangen. De heer *van Mook* zou volgens mededelingen van kolonel *de Blicck* te Washington hebben gezegd, dat wij de Amerikaanse assistentie in Nederlandsch-Indië niet nodig hadden, omdat wij de zaak met de Indonesiërs in Indië zelf wel zouden opknappen. De Amerikanen hebben volgens de mededeling van de heer *de Blicck* na deze mededeling van de heer *van Mook* de steun, die zij eventueel hadden willen toezeggen, teruggetrokken.”

A. U zegt Tilburg 1945. Dus toen was alles daar achter de rug. Het klopt niet helemaal.

87314. De **Voorzitter**: In hoeverre klopt het wel?

K. Als u het nog even wilt voorlezen, mag ik u dan even in de rede vallen?

87315. De **Voorzitter**:

„De heer *van Mook* heeft begin Maart 1945 een reis naar de U.S.A. gemaakt naar aanleiding van een gesprek, dat kolonel *de Blicck* heeft gehad met een te Londen gedetacheerde Amerikaanse officier, die op dit bezoek heeft aangedrongen met de mededeling, dat men zeer vlug zou moeten komen; men moest daarmee niet te lang wachten, anders zou het weleens te laat kunnen zijn.”

A. Dat is niet helemaal, zoals het geweest is. Op 1 Maart is Minister *van Mook* vervangen door Minister *Schmutzer* en ging de heer *van Mook* via Amerika naar Australië, maar niet door dat briefje.

87316. De **Voorzitter**: U heeft volgens deze gegevens een gesprek gehad met een te Londen gedetacheerde Amerikaanse officier.

A. Die was helemaal niet in Londen gedetacheerd.

87317. De **Voorzitter**: Deze heeft u blijkbaar mededelingen van ernstige aard gedaan, waarin u aanleiding heeft gevonden de heer *van Mook* aan te porren om naar Amerika te gaan.

A. Dat is weer een heel verhaal op zich zelf.

De **Voorzitter**: Vertelt u dat maar.

A. Dat heeft er volgens mij practisch gesproken geen steek mee te maken.

De **Voorzitter**: Dat moet u maar aan ons overlaten.

A. Excuseert u mij.

Zoals ik u daarnet vertelde, kwam 3 Januari 1945 Minister *van Mook* terug van de reis, die September, October 1944 is begonnen.

De **Voorzitter**: Het woord is aan u.

A. Ja, maar ik roep precies even de gorde volgorde in mijn geheugen terug. Toen ik dan terugkwam met mijn commissie in December 1944, was — zoals ik u daarnet al heb gezegd — het

Amerikaanse lid, zijnde major *Borst*, nog niet overgekomen. Major *Borst* is in Januari in Londen aangekomen. Nu moet ik zeer trouwelijke dingen vertellen, die desnoods major *Borst* in moeilijkheden zouden kunnen brengen, omdat deze mij het papiertje heeft gegeven waarover u sprak.

De **Voorzitter**: U kunt het gerust vertellen.

A. Major *Borst* was een zeer sympathiek mens, wie het ook speet, dat hij niet tijdig aanwezig had kunnen zijn om met ons de reis te maken.

87318. De **Voorzitter**: Wat heeft die Amerikaan u verteld?

A. Deze Amerikaan heeft mij practisch gesproken niet veel verteld. Ik zie hem op het ogenblik nog precies voor mij, zoals hij de eerste keer zijn opwachting kwam maken, toen ik op het bureau in Berkeleysreet zat.

De **Voorzitter**: Dat is voor mij niet van belang.

A. Pardon, dat is voor mijn geheugen. Toen heb ik hem ook gevraagd, waarom hij niet geweest was. Dat heeft er niets mee te maken. Ik heb een papier van hem gekregen, zijnde, als ik mij goed herinner, een verslag van een geheime zitting van the House of Commons, waarin inderdaad ons de hulp van Amerika werd toegezegd.

87319. De **Voorzitter**: Hoe zegt u? Dat wij op hulp van Amerika konden rekenen?

A. Ja, dat wij op hulp van Amerika konden rekenen.

87320. De heer **Fens**: In verband met de bevrijding van Indië? De Amerikanen waren allang bezig met ons te helpen.

A. Ja. Ik heb dat papier — wat ik natuurlijk niet onder mijn berusting kon houden en mocht houden — aan Minister *van Mook* afgegeven. Ik had een paar dagen daarna een cocktailparty en daarop sprak ik de ambassadeur van Nederland, de naam herinner ik mij niet meer.

87321. De **Voorzitter**: De ambassadeur in Londen?

A. Neen, de Amerikaanse ambassadeur van Nederland.

We stonden zo te praten over verschillende dingen en toen gaf hij mij een advies. Dat advies luidde: „If you could send a Dutch commission to Washington to discuss the question of the Netherlands East Indies, I am absolutely convinced that we will help you in every way.” Ook dit heb ik overgebracht aan de Minister.

87322. De **Voorzitter**: Was het dan twijfelachtig of Amerika zou helpen?

A. Neen, twijfelachtig niet, maar het is prettiger om zekerheid te hebben, dan om helemaal niets te weten. Er gebeurde op dat moment niets.

87323. De **Voorzitter**: Op zich zelf is het toch niets bijzonders, wanneer men een mededeling doet, dat het van belang is, dat Amerika ons helpt. Dat weet Jan en Alleman wel bij wijze van spreken. Waar in zat nu het bijzondere van die mededeling?

A. Omdat het hier over een Nederlands grondgebied ging.

87324. De **Voorzitter**: Dat weet iedereen wel, dat het ten aanzien van het Nederlandse grondgebied van belang was, dat Amerika hielp. Waar zat hier nu het bijzondere van die mededeling in?

87325. De heer **Fens**: Was er reden om er aan te twijfelen, dat het zou gebeuren?

A. Volgens mij helemaal niet.

87326. De heer **Fens**: Kunt u ongeveer in uw herinnering terugbrengen wat eigenlijk de vergadering van the House of Commons inhield?

A. Dat is er zo maar gewoon bij gekomen.

87327. De heer **Fens**: Dat was, naar ik meen, eigenlijk de aanleiding tot uw gesprek. U hebt dat verslag gekregen.

A. Dit was op een cocktailparty, zo in het algemeen.

87328. De heer **Fens**: U hebt dus ook niet met die ambassadeur gesproken over het verhaal van de vergadering in the House of Commons?

A. Neen, dat was veel te geheim. Dat kan ik aan niemand vertellen.

87329. De heer **Fens**: Dus dit was ook helemaal een gesprek, dat er los van stond?

A. Ja, gewoon, zoals men op een cocktailparty eens wat zegt. We spraken over Indië. Ik weet niet precies meer, hoe dat gesprek is verlopen. Ik zeg u alleen de conclusie, die daaruit voortkwam. Hij zei: Als er een commissie gaat praten, dan kunt u er verzekerd van zijn, dat ze u zullen helpen.

87330. De **Voorzitter**: U hebt dus van die ambassadeur de mededeling gekregen, dat het van belang was, dat Amerika ons help. En dat hebt u aan de heer *van Mook* gezegd?

A. Ja.

87331. De **Voorzitter**: Vond de heer *van Mook* dat een merkwaardige mededeling of vond hij dat vrij gewoon?

A. Ik moet even denken. Ik heb toen bij de heer *van Mook* aangedrongen, dat er mensen naar toe gingen. Als ik het goed heb, was het toen al enigszins in de pen, dat Minister *van Mook* die reis zou maken en naar Australië zou gaan.

87332. De **Voorzitter**: Bedoelt u, dat er mensen naar Amerika zouden gaan?

A. Ja, dat was dan mijn voorstel. Dat is ook niet gebeurd. Ten minste niet voor zover ik weet.

Minister *van Mook* is 1 Maart weggegaan. Daarna is hij naar Amerika gegaan. Toen is hij — naar ik meen — benoemd tot waarnemend Gouverneur-Generaal.

87333. De **Voorzitter**: Heeft de heer *van Mook* u toen gezegd, dat wij de Amerikaanse assistentie in Nederlandsch-Indië niet nodig hadden?

A. Neen. Als ik mij goed herinner, heeft de heer *van Mook* toen alleen tegen mij gezegd: De pap wordt niet zo heet gegeten, als zij opgediend wordt.

87334. De **Voorzitter**: Hoe past u die uitdrukking toe op dit geval?

A. Ik stelde voor een commissie in het leven te roepen, enz., zoals ik dan ben, of liever gezegd, was.

De heer *van Mook* zei: Nu ja, de pap wordt niet zo heet gegeten, als zij opgediend wordt.

87335. De **Voorzitter**: Ik begrijp dat niet, want er is gezegd, dat Amerika ons moest helpen, en Amerika zou ons helpen, dat stond toch duidelijk vast. Was hij dan bang, dat wij hulp van Amerika zouden krijgen? Wilde hij dat verhinderen, anders begrijp ik deze uitdrukking niet.

A. Neen, ik ook niet. Als men met een Minister zit te praten en de Minister zegt wat, dan heeft men niet het recht om tegen de Minister te zeggen: Wilt u nu uw woorden eens toelichten? Vooral niet als militair.

87336. De **Voorzitter**: Dus de opmerking, die hier wordt gemaakt, als zou Minister *van Mook* hebben gezegd, dat wij een Amerikaanse assistentie in Nederlandsch-Indië niet nodig hebben, omdat wij de zaak met de Indonesiërs in Indië zelf wel zouden opknappen, is naar uw oordeel dus niet waar?

Het is hier onder ede verklaard, dat u dat hebt gezegd.

A. Dat kan. Ik zou u hierover alleen kunnen verwijzen naar het verslag van de vergaderingen, die zijn gehouden in San Francisco.

87337. De **Voorzitter**: Daar gaat het niet om. Een getuige heeft hier onder ede verklaard, dat volgens uw mededelingen de heer *van Mook* zou hebben gezegd, dat wij de Amerikaanse assistentie in Nederlandsch-Indië niet nodig hadden, omdat wij de zaak met de Indonesiërs zelf wel zouden opknappen. Heeft u dat tegen de heer *de Haas* gezegd?

A. Als u dan met wat ik nu zeg? Alleen de heer *de Haas* haalt de zaak enigszins door elkaar.

De **Voorzitter**: Dat is mogelijk.

A. Hij hoort als goed kameraad iets van mij en hij haalt het een klein beetje door elkaar; dat is helemaal niet zo vreselijk. Deze uitdrukking zou zijn gebezigd — als ik het mij goed herinner — op die vergadering in San Francisco.

87338. De **Voorzitter**: Welke vergadering was dat?

A. Ja, wat was dat in San Francisco voor een vergadering, waar wij naar toe moesten gaan?

87339. De heer **Fens**: Is dat op de heenreis van de heer *van Mook* naar Australië geweest?

A. Ja.

87340. De heer **Fens**: Toen is hij in San Francisco geweest en heeft men blijkbaar over dit onderwerp gesproken en daar zou de heer *van Mook* dus tegen de Amerikanen hebben gezegd, dat wij dit zelf wel zouden doen. Dat is dus eigenlijk het practische resultaat.

A. Ja. Dat is het hem juist, ik heb het natuurlijk van horen zeggeil. Die papieren heb ik nooit onder mijn ogen gehad.

87341. De heer **Fens**: De heer *de Haas* zegt, dat u hem persoonlijk hebt gezegd, dat de heer *van Mook* u dat heeft gezegd.

A. Dat kan niet.

Wat daar op die vergadering is gezegd — ik hoop niet, dat ik een vergissing maak —

De **Voorzitter**: Het staat hier zo letterlijk.

A. Voor zover ik het mij zelf nog allemaal kan herinneren.

87342. De **Voorzitter**: Letterlijk heeft deze getuige gezegd: „De heer *van Mook* zou volgens mededeling van kolonel *de Blicck* te Washington hebben gezegd, dat wij de Amerikaanse assistentie in Nederlandsch-Indië niet nodig hadden, omdat wij de zaak met de Indonesiërs in Indië zelf wel zouden opknappen.“. Blijkens uw verklaring is dit een mededeling, die u ook van horen zeggen hebt en waarvoor u ook geen bewijs hebt.

A. Een bewijs heb ik niet. Dan zou dat op de vergadering in San Francisco zijn geweest.

87343. De **Voorzitter**: Of in een particulier gesprek?

A. Neen. Dat is officieel in een vergadering in Amerika — en wie er verder nog bij waren, kan ik niet zeggen — geweest. Als ik mij nog maar herinnerde wat ik toen ook gehoord zou hebben; ik zou daar al mijn kennissen voor moeten aflopen, zodat zij mijn geheugen eens even konden opfrissen.

87344. De **Voorzitter**: Wilt u dat wel voor de commissie doen?

A. Ja, natuurlijk.

De **Voorzitter**: Gaarne.

Dan volgt er een zin: „De Amerikanen hebben volgens de mededeling van de heer *de Blicck* na deze mededeling van de heer *van Mook* de steun, die zij eventueel hadden willen toezeggen, teruggetrokken.“ Dat is dus ook iets, dat u van horen zeggen hebt?

A. Op die vergadering zou zijn gezegd, ik herhaal: zou zijn gezegd: „The Dutch do not need the Allies. The Dutch and the Indonesian will arrange everything themselves after the war.“ Daar knoopt men — let u wel op het „men“ (dus niet *de Blicck*) — aan vast de verplaatsing van de Amerikaanse zone, die liep door de meridiaan van Sumatra naar Nieuw-Guinea en zou overgegeven zijn aan Engeland. Dat is wat ik heb gehoord.

87345. De **Voorzitter**: In deze gedachtengang zou het verloop dus zó zijn geweest: Men heeft op die conferentie gesproken over de herovering van Indië. De heer *van Mook* heeft toen gezegd,

dat wij de zaak in Indië zelf wel zouden kunnen opknappen. Daarop hebben de Amerikanen dus gezegd: Dan trekken wij de steun in en wijzigen wij de grenzen.

A. Het is wat ik allemaal heb gehoord. Die verplaatsing van de grenzen weten wij allemaal. Als dat de reden is, dan zou u de officiële stukken van die vergadering moeten hebben. Ik kan ze u niet bezorgen, want ik heb ze niet. Ik heb geen enkel archiefstuk.

De Voorzitter: U weet dus niet welke vergadering dat is geweest?

87346. De heer **Fens:** Hebt u enig idee, hoelang de heer *van Mook* er is gebleven, voordat hij doorging naar Australië — want dat moet natuurlijk in een kort tijdsbestek zijn geweest. Dat kunnen wij misschien nog wel nagaan.

A. Neen, dat zou ik u niet kunnen zeggen.

87347. **De Voorzitter:** U hebt verder aan de heer *de Haas* verklaard, die u zich nu waarschijnlijk wel herinnert,

A. Is dat de mijnheer, die bij Philips zit?

De Voorzitter: Waarschijnlijk wel, dat weet ik niet.

De heer Fens: Hij is in ieder geval wel bij Philips geweest.

De Voorzitter: In ieder geval heeft de heer *de Haas* verder verklaard:

„Intussen was de klacht van kolonel *de Blicck*, dat geen uniformen, geen andere intendancegoederen en geen wapens voor het Nederlandse leger zijn aangekocht; verder dat hij in Zuid-Nederland 25 000 oorlogsvrijwilligers had aangeworven voor de recrutering, waarvoor officieel was aangewezen generaal *van Straten*, die volgens mededeling van kolonel *de Blicck* aan deze opdracht practisch niets heeft gedaan, d.w.z. hij heeft de oorlogsvrijwilligers, die zich meldden, niet aangenomen.”

Aldus deze getuige.

A. Mijnheer de Voorzitter! Ik wil gaarne tot zelfs in de details afdalen. Alleen heb ik daarbij één kleine clausule, nl. dat het niet voor publicatie in aanmerking mag komen.

De Voorzitter: Dat laat u wel aan de commissie over.

A. Dan zou u mij voor de moeilijkheid stellen, Mijnheer de Voorzitter, dat ik mijn gesprekken, die ik met Minister *van Mook* heb gehad, niet zou mogen herhalen, vertrouwelijke gesprekken, die in dit verband, ten einde u een volkomen inzicht te geven, wel voor u zouden kunnen worden herhaald om u en de aanwezige heren een persoonlijke indruk te geven, maar niet voor de buitenwereld. Ik hoop, dat u mij begrijpt.

De Voorzitter: Ik vraag toch of u die uiteenzetting wilt geven.

A. Dan heb ik het vertrouwen in u en in de commissie.

De Voorzitter: De commissie zal er over beslissen.

A. Toen wij dan in November 1944 naar Holland gingen, naar het zuiden, om daar mensen te werven voor de intelligence service en ik dus niet met deze commissie aangewezen was voor de werving voor het K.N.I.L., kwamen wij in de verschillende plaatsen, die ik zo straks al heb genoemd, o.a. Eindhoven, waar vele jongens zaten, die gaarne wat wilden doen. Waar ik niet mocht werven, heb ik daarvoor een telegram gestuurd naar Londen. Wij gingen verder en kwamen in Nijmegen bij de koloniale reserve. Ook de jongens daar waren enthousiast om mede te werken. Ik heb een telegram gezonden: „Verzoeken dringend herhaald dringend overkomst generaal *van Straten* aangezien hier zoveel jongens zitten.” Het laatste weet ik niet precies meer. Wij gingen door en laat ik misschien alles bij elkaar een paar honderd mensen — misschien nog niet eens zoveel — hebben aangenomen voor intelligence en Nica. Toen ik terugkwam in Londen, werd mij de vraag gesteld, die ik daarstraks al even naar voren heb gebracht, waarom ik dat bureau Indische Zaken niet in Holland had opgericht. Deze

vraag werd mij door de heer *Hardeman* gesteld. Daarop heb ik ten antwoord gegeven: „Jouw telegram luidde zo en zo, misschien weet je dat niet meer, maar waarom is die generaal niet gekomen?” Het antwoord luidde: „De generaal kon niet komen, aangezien hij in de Ministeriële Commissie Oorlogvoering moest zijn.” Mijn antwoord luidde: „Mijn telegrammen dateren van zoveel en zoveel December — dat was in het begin — en de eerste zitting van de Ministeriële Commissie Oorlogvoering is 21 December geweest.” Daarmede was dit onderhoud beëindigd. Toen 3 Januari Minister *van Mook* terugkwam, kwam hij mij niet goedendag zeggen. Ik ging de volgende dag naar zijn kantoor om hem te verwelkomen. Terwijl ik ging zitten, kreeg ik van Zijne Excellentie een pakket foto's, waarop Zijne Excellentie stond voor een vliegtuig, enz. Ik vroeg aan Zijne Excellentie: „Wat betekent dat op uw schouder?” Daarop antwoordde Zijne Excellentie mij: „Dat is Binnenslands Bestuur”. Hierop kwam even een oponthoud van een telefoon, waar ik niet naar geluisterd heb. Daarna zei Zijne Excellentie tegen mij, dat hij van mijn illegale gedoe niets moest hebben. Het ging om die werving voor de intelligence service, die ik zo juist al heb uiteengezet, en waar de Amerikanen wilden gaan werven bij ons, Nederlanders. Mijn antwoord aan deze kolonel was: „Als er geworven moet worden, doe ik het, maar niet jullie.” De telegrammen, die daarover zijn gewisseld met Minister *van Mook*, gaven aan, dat de Minister, zoals ook daarnet uit dit schrijven is gebleken, die werving niet wenste. Maar waar dan de Amerikanen het gedaan zouden hebben, heb ik, alstoen zitting hebbende voor het hoofd van de achtste afdeling, generaal *Verniers van der Loeff*, in de Ministeriële Commissie Oorlogvoering dit naar voren gebracht, waarbij ik de volledige steun had van Minister *van Kleffens*, en het uiteindelijk besluit was van de voorzitter, Minister *Gerbrandy*, dat ik iemand naar Holland zou sturen om te kijken of er liefhebberij was. Ik heb hierop overste *Coppens* naar Holland gezonden, die terugkwam met het bericht, dat er veel animo voor was. Daarop heeft de Ministeriële Commissie Oorlogvoering mij uitgezonden met deze heren om te werven. Dit was mijn verklaring. En, zei ik tegen Zijne Excellentie, toen ik wegging, zei ik tegen de Amerikanen: „Als ik er nu eens 5000 kan krijgen?” Zij zeiden: „Ga je gang, *de Blicck*.” Toen kwam ik in Parijs en had daar nog enige besprekingen. De namen van de mensen, die daaraan deelnamen, herinner ik mij niet meer. Ik zei daar: „Als ik er eens 10 000 kan krijgen?” Het antwoord was: „Ga je gang”. Daarna heb ik in Eindhoven een bespreking gehad met S.H.A.E.F.-general *Edwards*. Daar zei ik: „Als ik er eens 15 000 kan krijgen, general?” Hij zei: „Colonel *de Blicck*, if you have the transport, you can take them.” Ik mocht echter niet werven. De Amerikanen hadden echter gezegd: Er zijn een Amerikaans kamp en 10 Dakota's ter beschikking om ze over te brengen. Wij kleden ze Amerikaans, wij bewapenen ze Amerikaans en wij zullen ze met Amerikaanse schepen naar Australië overbrengen, waar zij ter beschikking worden gesteld van het K.N.I.L. „Ik wil ze niet hebben.”

87348. **De Voorzitter:** Wie zei dat?

A. Niet ik. Degene, die er praatte.

87349. **De Voorzitter:** Noemt u de naam maar.

A. Minister *van Mook*.

Het was, heren, of ik een klap op mijn kop kreeg. Dat zag Minister *van Mook*, waarop Minister *van Mook* opstond, de tranen hem over zijn wangen biggelden en zei: „*Blicckie*, ik dank je voor wat jij voor Nederlandsch-Indië en mij gedaan hebt.” Dat was het einde van het onderhoud.

Ik ben jarenlang de vertrouwde man van Minister *van Mook* geweest voor de intelligence service. Hij kreeg zijn inlichtingen — en dat is niet om mij zelf in de hoogte te steken — Ik kan toch niet vertellen, waar ik mijn inlichtingen vandaan kreeg.

Toen heb ik mij dus niet meer met deze aangelegenheid kunnen, mogen — wel willen — bemoeien en werd dit overgenomen door de Minister met generaal *van Straten*, waar ik verder niets van af weet. Zoals u zegt, is toen de Minister ook nog naar Holland geweest met generaal *van Straten*. Ik weet verder niet, wat daar is besproken. Op 1 Maart 1945 is Minister *van Mook* vervangen door Minister *Schmutzer* en op 17 Mei 1945 ben ik naar Holland gegaan, dank zij de voorzienigheid. Dit heeft natuurlijk met het hele geval niets te maken, maar men zou gaan; voor mij was er echter geen plaats in de plane. Waarop mijn opmerking is geweest: „Als ik dan zelf eens een plane kon krijgen?” Zij zeiden: „Ga je gang.”

87350. De heer **Posthumus**: Wie zei dat? Ik vind het onplezierig, als ik het niet weet.

A. Generaal *Verniers van der Loeff*, Generaal *Verniers van der Loeff*, de heer *Hardeman*, de heer *Pekema* — als ik mij goed herinner ook nog de heer *Delgorge* — zouden naar Holland gaan, zoodat er voor mij geen plaats was. Om u aan te tonen, hoe ik dus met de O.S.S. op goede voet stond, wil ik dit verhaaltje even vervolgen. Het was Dinsdagmiddag om 3 uur op mijn kantoor. „Nu ben ik vijf jaar weg”, dacht ik, „ik zou mijn vrouw en kinderen weleens willen zien”. Want drie weken nadat ik Holland heb verlaten, heb ik nog een zoon gekregen, die ik nog nooit heb gezien. Ik belde de heer *Carl Bournan* op, kolonel van de O.S.S., en zei: „Say, Carl, should you like to have a drink with me?” Antwoord: „Peter, I will be delighted”. Ik zei: „Fine, meet you at six o'clock in the Claridge”. *Bournan* antwoordde: „Allright”. Om zes uur kwam ik in de Claridge en daar was *Carl Bournan*. Ik zei tegen hem: „What do you like, a dry?” Hij antwoordde: „Fine, Peter”. Ik zei: „Two double”. In een kwartier hadden we vier dubbele dry-Martini's op. Dit is ook niet voor publicatie vatbaar. *Carl Bournan* zei daarop tegen mij: „You do not give me four double dries in a quarter of an hour if you do not need me.” Ik zei: „I beg your pardon Carl, I like to go to Holland”. Antwoord: „Nothing easier than that Peter. Have you luggage?” Ik antwoordde: „Yes”. Ik had 12 kisten met levensmiddelen opgezameld en mijn bagage. Hij vroeg mij of alles gepakt stond. Dat was het geval.

Hij zei: „Morgenmiddag om halfeen is er een vrachtwagen om je bagage te halen. Donderdagmorgen om half zeven is er een auto om je te halen en naar Croydon te brengen. Meteen stond hij op en zei: „I go home, bye bye”. Ik kan u zeggen, dat ik haast geen adem meer kon halen. De volgende dag werd al mijn bagage gehaald en ik had om half zeven een auto voor mijn deur. Bij aankomst zei Carl: „Do not you mind to take your lunch in Brussels?” Ik zei: „O, by Jove. I retard to see my wife and children again”. De heren praatten met elkaar. We zijn over Brussel gevlogen en we zijn in Eindhoven geland. Daar werden we door de O.S.S. ontvangen.

Toen ik Woensdagmorgen op mijn kantoor kwam met de mededeling, dat ik een plane had, en wel een viermotorige bommenwerper, dacht ik: Als zij mij maar laten gaan. Op mijn tafel lag een telegram met de mededeling, dat ik mensen moest gaan werven voor de Anglo-Dutch-Section. Ik riep mijn secretaresse en zei: „Tik mijn movement-order”. Ik ben naar Minister *Schmutzer* gegaan en zei: „Excellentie, kent u dit telegram?” Hij zei: „Kolonel *de Blicke*, het is zaak, dat u zo gauw mogelijk naar Holland gaat”. Ik antwoordde: „Excellentie, dat heb ik ook al gemeend. Hier heb ik mijn movement-order, misschien wilt u die even tekenen”. Waarop de *Schmutzer* de movementorder tekende.

Ik ging naar beneden en zei: „Haha, ik ga naar Holland”. Men vroeg mij: „Hoe heb je hem dat geleverd?” Ik zei: „Ik moet gaan werven”. Er werd gezegd: „Dat moet via mij gebeuren”. Ik zei: „Nee, daarvoor sta ik onder de Minister rechtstreeks.”

87351. De **Voorzitter**: Wie zei dat tegen u?

A. Degene, die ik net heb genoemd.

Ik zei: „Als je nu rustig bent, mag je met mij mee”. Toen heb ik er een paar meegenomen en ook die. We kwamen in Eindhoven, alwaar wij eerst een lunch hebben gehad, en toen stond er een vrachtwagen met mijn bagage en een jeep. Ik heb de heren thuis afgezet en ik ben verder doorgereden.

Dat doet toch niet een lichaam, als men er niet op goede voet mee staat. Ik ben toen nog wat gaan werven. Ik kwam om kwart over acht in Leiden, want ze waren verhuisd. Ze woonden vroeger in Voorburg. Er was niemand thuis, maar ik schoof de ramen open, ging naar binnen en deed de deur open. De chauffeurs hebben al mijn kisten naar binnen gebracht. Daarna kwamen mijn vrouw en de kinderen. Om halfnegen stonden er al mensen voor mijn huis om hun diensten aan te bieden. Ik heb toen heel veel te maken gehad met de Perhimpoeaan Indonesia; de naam van de voorzitter wil mij op het ogenblik niet te binnen schieten, hij begint met een S.

87352. De heer **Posthumus**: *Setyadjit*?

A. Ik geloof, dat het een kortere naam was. Die naam kan ik nog weleens opzoeken, als het nodig is.

Deze mensen wensten naar Java te worden uitgezonden en als droppingtroups op Java te worden neergelaten.

Ik heb hen dat schriftelijk aan mij door laten geven, want ik zat elke avond tot 4 uur met ze te praten. Ik heb in Amsterdam een

vergadering gehad. Daar is een mijnheer nog door de voorzitter uit de vergadering gewezen. Ik heb dat doorgezonden naar Australië. Ik heb er nooit iets op gehoord.

87353. De **Voorzitter**: Naar wie in Australië!

A. Naar de waarnemend Gouverneur-Generaal. Dat is de toelichting op die z.g. 25000.

87354. De heer **Posthumus**: Ik zou graag willen weten of u het zo heeft bedoeld, dat u duidelijk heeft laten merken, dat de moeilijkheden, die er ten aanzien van het krijgen van soldaten waren, niet met instemming van de heer *van Mook* waren.

A. Dat leest u er uit, maar dat kan ik niet.

87355. De heer **Posthumus**: Het is natuurlijk een belangrijke vraag. Het afscheid, dat u toen met hem hebt gehad, en het emotionele oogenblik, waarin u afscheid van hem nam en hij u de hand gaf. Hij dankte u voor wat u allemaal gedaan had.

A. Dat was 3 Januari, 4 Januari. Dat was geen afscheid.

87356. De heer **Posthumus**: Uit de hand, die u toen hebt gegeven, en de manier waarop, zou kunnen blijken, dat hij sympathiseerde met uw standpunt op dit gebied.

A. Ja.

87357. De heer **Fens**: Bent u er nooit achtergekomen, waarom hij toen botweg zei: „Ik wil ze niet hebben.”?

De heer **Posthumus**: Dat is natuurlijk de volgende vraag.

A. Van horen zeggen. Ik kan het niet uertellen.

De **Voorzitter**: Vertelt u het maar.

A. Van horen zeggen, zou toen de heer *van Mook* met generaal *van Straten* zijn gegaan naar general *Edwards* en zouden zoveel duizend jongens van ons in Duitsland worden geplaatst om daar te helpen. Dus bleef er voor ons niets over.

87358. De heer **Posthumus**: U begrijpt, dat dit een belangrijke vraag voor ons is, omdat hier de verantwoordelijkheden voor de Regering.....

A. Wij mochten niets doen zonder toestemming van de Regering. Wij deden nooit een daad — laat ik bij mij zelf blijven —, waar ik niet de volkomen toestemming had of van de Commissie Oorlogvoering of wel van de Minister zelf.

Mag ik u nog even iets vertellen, dat heel aardig is?

87359. De heer **Posthumus**: Mag ik u dan vragen om het nog iets meer te preciseren? Naar uw mening hebben hier krachten buiten Nederland min of meer tot deze gang van zaken gedwongen?

A. Dat is iets, waarop ik u geen antwoord kan geven, daar sta ik volkomen buiten. Ik heb er ook geen inzicht in.

Ik kan niet zeggen, dat er krachten van buiten en krachten van binnen zijn geweest. Wat dat betreft, staat iedereen, en ook ik, voor een volkomen raadsel.

Om u nog een kleine toelichting te geven, zal ik u chronologisch het volgende zeggen — ik kan het niet bewijzen, maar het is mij verteld — Ik kreeg met iemand, die ik goed kende, woorden over de politiek in San Francisco, waarop mij ten antwoord werd gegeven: „Ik begrijp jou niet, jij, die jarenlang de vertrouwensman en de beste vriend bent geweest, dat jij het daar niet mee eens bent.” De verhalen luiden, dat men de volgende dag in een vliegtuig is gestapt en dit in Holland aan de Minister — toenmaals Minister *Logemann* — heeft medegedeeld.

87360. De heer **Fens**: Dat u het niet eens was met de politiek van San Francisco?

A. Ik ben in Juni ontboden bij Minister *Schermerhorn*.

87361. De **Voorzitter**: Weet u de datum ook nog?

A. Ik geloof niet, dat ik die movement-orders in mijn zak heb gestoken. Ik zal het even nakijken. Dit is mijn aanstelling. Dit is een

privé-brief van *Abdul Kadir*. Dit is de afrekening van die commissie. Neen, ik heb die brief niet bij mij. Die datum kan ik echter thuis nog vinden. Die movement-orders heb ik bewaard. Nu vertel ik alles.

De Voorzitter: Gaat uw gang.

A. Ik heb met de heer *Schermerhorn* een heel gesprek gehad en daar heb ik mijn mening uiteen willen zetten, zonder dat ik daar verder een zichtbaar resultaat op heb gehad. Ik ben daarna ontboden bij H.M. onze Koningin. Om halfvier, toen zij in Anneville bij Breda zat, ben ik daar geweest. H.M. heeft mij verschillende dingen gevraagd. De laatste vraag.....

De Voorzitter: U moet niet over de Koningin beginnen. Vertelt u alleen maar over wat u met de verantwoordelijke Minister hebt besproken.

A. Ik moet dit even aanhalen, om u te laten zien, waarvoor ik ook ontboden werd. „En kolonel *de Blicck*, wat wilt u dan feitelijk?” Ik antwoordde: „Majesteit, ik heb maar één ideaal, dat is het geluk en de welvaart van het Nederlandse volk, waarmede ten nauwste samenhangt de terugkeer van Nederlandsch-Indië onder Nederlands gezag.” Mijn vrouw was in November overgekomen naar Londen.

87362. **De Voorzitter:** Welk jaar?

A. In 1945. Ik had een van de heren in Londen ontmoet, die mij had gezegd, dat de intelligence service en het bureau Londen opgeheven zouden worden en dat ik naar Indië zou worden gezonden. Ik heb om vijf minuten vóór vijf des Vrijdags — terwijl ik om vijf uur van kantoor zou gaan om naar Holland te gaan — de brief daarover gekregen. Ik ben naar Holland gegaan en heb een gesprek aangevraagd met de Minister, op 1 December 1945. Ik had eerst twee aangelegenheden van de intelligence service te bespreken, die hier volkomen buiten staan, en daarna kwamen wij op mijn uitzending naar Indië, waarop ik heb gezegd: „Excellentie, u kent mijn privé-omstandigheden. U weet, dat ik over drie maanden een baby verwacht, en het zou dus weer zo zijn, dat de baby kwam, zonder dat ik aanwezig zou zijn.” Het antwoord komt er niet op aan, dat hij zei, dat ik dan maar geen kinderen meer moest krijgen en dat ik het zelf maar moest weten.

Ik heb toen gezegd, dat ik er verder over zou spreken, en ben daarna naar generaal *Verniers van der Loeff* gegaan, die mij heeft gezegd, dat het het beste was, dat ik dan ontslag vroeg. Dat hoefde ik niet te doen met ingang van 1 Januari, maar dat kon ik doen met ingang van 1 Maart. Ik wilde voor de gekheid zeggen: Niet 1 April!

Daarop is mij geantwoord, dat men daarover met de Minister zou spreken, en ik kon nu naar huis gaan en als ik des middag om 3 uur kwam, zou het request er liggen; het zou getekend worden en dan was de zaak voor elkaar.

87363. **De heer Fens:** U was toch geen beroepsofficier?

A. Ja zeker. Vanaf 1913.

87364. **De heer Fens:** Ja, maar toen u in 1931 uit Indië terugkwam?

A. Als officier gedetacheerd bij Koloniën. Ik kwam als kapitein aan en ben majoor en overste geworden. In Londen heeft Minister *van Mook* mij kolonel gemaakt.

87365. **De heer Fens:** Zit het zo? Ik dacht, dat u als particulier was teruggekomen.

K Ik heb 38 dienstjaren, met volledig pensioen.

87366. **De heer Fens:** U kon dus zo het request tekenen.

A. Ik ging naar huis en kwam des middag om 3 uur terug; niemand was op het kantoor aanwezig, maar er lag een opgesteld request op een tafel, waarin stond, dat „kolonel *de Blicck* zijn ontslag aanvraagt uit Hr. Ms. dienst, ingaande op 31 Mei.” Ik heb dat getekend. Minister *van Mook* heeft dat veranderd in 31 Maart.

87367. **De Voorzitter:** Minister *van Mook*?

A. De Luitenant-Gouverneur-Generaal gaat over de ontslagen. Generaals worden ontslagen door de Koningin, beneden de rang

van generaal door de Gouverneur-Generaal. Ik ben op 31 Maart 1946 uit Hr. Ms. dienst getreden. Aan het einde van 1945 was de heer *van Mook* in Nederland voor verschillende besprekingen. Ik heb hem toen een brief geschreven, dat ik gaarne een ontmoeting met hem zou hebben vóór zijn terugkeer naar Nederlandsch-Indië. Om kwart over negen 31 Januari 1945 werd er gebeld en werd mij door een ordonnans een papier overhandigd: Telegram naar Voorburg: 31-12-45 1 Januari 5 uur Vieux Doelen *van Mook*. Aan *de Blicck*, 205 Oosteinde Voorburg”. De paraaf van de heer *van Mook* stond er onder. Ik ben daar naar toe gegaan, de heer *van Mook* was om 5 uur nog niet aanwezig. Ik heb de paar minuten daar zitten praten met zijn secretaresse — de naam herinner ik mij niet meer —. De heer *van Mook* kwam door de draaideur binnen en zei: „Dag *Blicckie*, dag burger.” Daarop zijn wij aan tafel gaan zitten en wij zouden ons gesprek gaan beginnen. Dit gesprek heeft niet langer dan een paar minuten geduurd, want toen kwam er een mijnheer voorbij met twee kleine kinderen, die de trap opliep. De heer *van Mook* zei verschillende keren tegen deze kinderen: „Dag, dag, dag”. De mijnheer maakte rechtsomkeert en kwam naar beneden. Hij werd aan mij voorgesteld als de heer *Elink Schuurman*. Er werd hem verzocht bij ons plaats te nemen. Verder hebben wij dus niet meer gepraat. Toen ik wegging, heeft de heer *van Mook* mij ook gezegd, dat hij mij eerst nog in Indië nodig had, maar ik had mijn ontslag ingediend en hij zou dan wel verder zien. Ik heb toen mijn ontslag gekregen met ingang van 31 Maart 1946. Ik was gepensionneerd door toevallige omstandigheden. Door de dood van mijn schoonvader — waar ik niets voor deze betrekking voelde, aangezien ik niet commercieel ben aangelegd en alleen technisch — kreeg ik de vertegenwoordiging o.a. van de Fabric National en Etablissement Edgar Brand, in Parijs. Ongeveer eind 1946, begin 1947, kreeg ik plotseling bezoek van twee heren uit Amsterdam, waarvan ik dacht, dat ze om een pistooltje kwamen. Zij legitimeerden zich als inspecteur van de politieke recherche en nog iets. Daarop zei ik: „Ik heb geen legitimatiepapieren”. Zij vroegen mij: „Ja, maar u bent toch kolonel?” Ik zei: „Neen, dat was ik”. Daarop begonnen de heren te vragen en nog eens te vragen. Ze zeiden mij plotseling: „Kent u dit artikel?” Als ik mij goed herinner, was het „Trouw”, waarin een artikel stond: „De Doopceel van *Soekarno* gelicht door *van Mook*”. Ik had het artikel nooit gezien en las het door. Ik zei: „Neen, heren, het spijt mij vreselijk, maar ik heb het nog nooit gezien”.

Ze vroegen mij: „Waarom hebt u dat dan opgezonden aan de Minister?” Ik zei er niets van af te weten. Zij zeiden: „Ja, daar was een brief bij, getekend door uw secretaresse. Hoe heette die? Ik zei: „Dat was mrs. *Brooking Clark*”. Zij vroegen mij of ik daar een handschrift van had. Ik heb even gekeken, maar ik kon geen handschrift meer vinden. Dit kwam mij enigszins raar voor. Ik zei: „Heren, zou het niet aardig zijn, als wij morgen naar het Departement gingen en het geheime archief van de intelligence service, dat ik heb meegebracht uit Londen, eens helemaal doorkeken om te zoeken waar die brief ligt?” De heren kwamen mij de volgende dag afhalen en wij gingen naar het Departement, alwaar wij werden ontvangen door — als ik mij niet vergis — de heer *Westerouen van Meeteren*. Ik was met de twee inspecteurs en een mijnheer, die daar tegen de deur aan stond. De brief werd mij getoond en ik zei, dat het inderdaad de handtekening van mijn secretaresse was. Ik zei: „Mijnheer *Westerouen*, u loopt misschien nog langer mee dan ik, u weet wel, dat als u een brief aan de Minister schrijft, u deze brief niet door uw secretaresse laat tekenen. Dat gaat niet en dan komt er nog bij, dat deze is gedateerd op 21 September en toen zat ik in Holland. Wie dat dus heeft gedaan, weet ik niet.” Ik zei echter: „Heren, laten wij naar boven gaan”. Wij kwamen boven op een kamer, waar een houten kast stond, waar de deuren zo van opengingen. Een van de inspecteurs kwam naar mij toe en zei „Mijnheer, hier is een fortuin te verdienen”. Ik zei: „Was te verdienen”. Alles is nagekeken, maar er werd niets gevonden. De heren hebben mij hun dank betuigd, dat zij inzage van de stukken hadden gehad.

De Voorzitter: Het is mogelijk, dat wij u nog weleens een keer zullen vragen te komen. Voorlopig dank ik u voor uw inlichtingen en ik sluit het verhoor.

P. A. DE BLIECK.

ALGERA, voorzitter.

POSTHUMUS.

FENS.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DONDERDAG 2 NOVEMBER 1950

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Fokkema en Fens, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

MATTHEUS REINDERT DE BRUYNE,
oud 55 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
generaal-majoor der Mariniers.

87384. De Voorzitter: Dit verhoor is een voortzetting van uw vorige verhoor, zodat het niet nodig is, dat u opnieuw de eed aflegt. Uw verklaringen worden geacht te zijn gegeven onder het vrband van de afgelegde eed.

In de oproep staat vermeld, dat wij u enige vragen zouden stellen over de mariniersbrigade. U hebt daarover in het vorige verhoor al een en ander gezegd, maar dat is een beetje vluchtig gebeurd, omdat dat onderwerp niet speciaal aan de orde was. Ik zal er prijs op stellen nu iets uitvoeriger op die zaak in te gaan.

Misschien kunt u beginnen met ons mede te delen, hoeveel mariniers beschikbaar waren na de capitulatie van Java.

A. Na de capitulatie van Java zullen er ongeveer 300 à 350 mariniers in het vrije gebied zijn geweest.

87385. De Voorzitter: Waar zijn zij toen heengegaan?

A. Zij werden verspreid over de gehele wereld. Het grootste contingent zat op dat moment op de Antillen. Een ander gedeelte was van de Antillen overgebracht met een contingent, dat nog uit de Oost was gekomen, op het allerlaatste moment met een transport N.S.B.-ers naar Suriname. Dal was het grootste contingent dat er bij elkaar zat. De rest was verspreid op schepen; in Engeland was een klein contingent.

87386. De Voorzitter: Had men in 1942 reeds een duidelijke gedachte over de taak, die men die mariniers wilde toebedelen?

A. De kwestie was, dat het contingent mariniers, dat op de Antillen zat, tot taak had de beveiliging van de Antillen. Wat in Suriname terecht was gekomen, was meer een kwestie, dat men daar een Nederlands contingent wilde hebben als tegenwicht tegen de Amerikanen, die daar steeds in grote hoeveelheden binnenkwamen. De mariniers, aan boord van de schepen, waren de normale detachementen aan boord van schepen, die altijd op de marineschepen zaten vóór de oorlog. Zij hadden hun taak dus als detachement aan boord van een oorlogsschip. Het contingent, dat in Engeland zat, was een aantal mariniers, dat op het laatste ogenblik nog uit Nederland was weggekomen. Zij werden daar gebruikt voor allerlei doeleinden aan boord van een paar schepen, die wij daar nog hadden, bijvoorbeeld op wachtschepen in „Holyhead”. Later zijn zij in opleiding gekomen bij de commandotroepen van de Britse mariniers. Er was geen korpscommandant meer; ik was de oudste van de mariniersofficieren. Toen ik in Augustus 1941 de opdracht kreeg om naar Londen te komen, dacht ik, dat het de bedoeling was, dat ik zou worden belast met de leiding van het gehele verspreide restantje, dat er over de wereld rondzwierf. Achteraf is dat niet juist gebleken.

87387. De Voorzitter: Hebt u in 1942 een rapport uitgebracht aan de Minister? Ik bedoel niet het rapport in 1943, maar in 1942, omtrent de toekomstige taak van de mariniers?

A. Dat durf ik u, eerlijk gezegd, niet te zeggen. Het is best mogelijk. Ik heb met admiraal *Furstner*, die toen Minister van Ma-

rine was, veel over de leidingloosheid van het korps in die tijd gesproken, maar hij achtte het contingent te klein om mij daar apart aan de top te zetten. Hij had bovendien een andere functie voor mij weggelegd.

87388. De Voorzitter: In 1943 hebt u wel uw wensen daarover kenbaar gemaakt bij de Minister van Marine. Ik heb hier een stuk, gedateerd 4 Maart 1943, waarin u schrijft, dat in verband met de mededeling van Zijne Excellentie de Minister van Oorlog al het nog in Nederland aanwezige personeel van het korps mariniers en de marinetroepen onmiddellijk na terugkeer in Nederland te zijner beschikking zullen worden gesteld voor militaire gezagshandhaving. U ontwikkelt daarin dan verder een plan ten opzichte van de mariniers. Herinnert u zich dit?

A. Neen. Het zal wel juist zijn natuurlijk, want als mijn handtekening er onder staat, heb ik het natuurlijk geschreven. Ik heb in die tijd verschillende plannen ingediend, maar in 1943 ressorteerde ik al een hele tijd onder de Minister van Oorlog. Ik vermoed, dat dit meer verband houdt met de kwestie van de handhaving van orde en rust onmiddellijk na de bevrijding.

87389. De Voorzitter: Dit betrof de mariniers, die in Nederland aanwezig zouden zijn op het moment van de bevrijding.

A. Ja, ik herinner mij dat voorstel. Het kwam uit mijn handen als oudste officier van de mariniers.

87390. De heer Fens: Meer vanwege het Bureau Terugkeer?

A. Ja. Het kan ook wel onder een B.V.T.- of M.V.T.-nummer zijn ingediend. Maar dat was eigenlijk een landmacht-, een legerbureau, waar ik toevalligerwijze aan het hoofd stond.

87391. De Voorzitter: Er staat onder: kolonel der mariniers, *M. R. de Bruyne*.

A. Er zal ook wel bijstaan: hoofd M.V.T., of zo iets.

87392. De Voorzitter: Er staat boven: 117 Park Street.

A. Dat is zeker van mij geweest. Ik dacht, dat u mij vroeg, of ik een voorstel had ingediend ten aanzien van de eventuele doelstelling van het korps mariniers voor na de oorlog. Dat ligt natuurlijk op heel ander terrein.

De Voorzitter: Daarover zou ik u straks willen vragen.

A. Dit was een kwestie, dat ik de mogelijkheden had te bezien voor het scheppen van gezagsmiddelen direct na de bevrijding. In die tijd werd er nog een vacuumperiode gevreesd. Ik ben toen waarschijnlijk met dat voorstel uit de bus gekomen.

87393. De Voorzitter: Hebt u ook kennis gehad van de rapporten van de z.g. Stafcommissie, die in 1943 een rapport heeft uitgebracht?

A. Ik ben zelf lid van de Stafcommissie geweest.

87394. De Voorzitter: U weet dan dus ook wel, wat er in de conclusies is voorgesteld ten aanzien van de mariniers?

A. Ik heb het indertijd heel goed geweten, maar ik heb mij hierop niet geprepareerd. Ik zou daar eerst eens in moeten duiken om te zien, wat daar allemaal in staat. Er zijn heel veel rapporten over ingediend, Mijnheer de Voorzitter.

87395. De Voorzitter: In ieder geval was het de bedoeling van die Stafcommissie, dat men moest nagaan, welke mogelijkheden er

waren ten opzichte van de herovering van Indië en de deelneming aan de strijd tegen Japan en welke onderdelen daarvoor beschikbaar moesten worden gesteld.

A. Nu wordt het mij weer duidelijk. Wij waren toen al bezig met het vormen van een mariniersbrigade, die primair bestemd zou zijn voor het voortzetten van de oorlog tegen Japan, o.a. met behulp van de Nederlandse mariniers.

87396. De **Voorzitter:** Dat plan stond dus eigenlijk los van dat van de stafcommissie of was het er een uitvloeisel van?

A. In de stafcommissie waren, zoals u zult weten, vertegenwoordigd: vertegenwoordigers van het leger; in die tijd de toenmalige majors *Kruls*, *Doorman*, *Sas*; van het Indische leger generaal van *Oyen*, met nog een overste, van wie ik de naam kwijt ben; verder zaten er in drie marine-officieren, admiraal *Termijtelen*, de toenmalige overste *Nuhoer* en ik. Er is een periode geweest, dat van de zijde van de leden van het Indische leger eigenlijk sterk gepropageerd werd, dat alles, wat marinier was, te hunner beschikking zou worden gesteld voor het veiligstellen van Indië, direct nadat Japan de wapens zou hebben gestrekt. Daarover zijn hele vergaderingen geweest, maar de eindconclusie was, dat het plan zou doorgaan voor wat betreft de vorming van een mariniersbrigade in Amerika met als primaire taak de oorlogvoering tegen Japan, omdat dat de enige basis was, waarop de Amerikanen bereid waren hulp te verlenen.

87397. De **Voorzitter:** De doelstelling was dus eigenlijk een afgeleid iets om de gelegenheid te krijgen, dat de mariniers in Amerika zouden worden geoefend?

A. Neen, zo was het niet. In die oorlogstijd waren er echter nagenoeg geen middelen beschikbaar, althans heel weinig, en alles werd als het ware een beetje geïmproviseerd. Die 350 mariniers, die rondzweerven, werden voor alles en nog wat gebruikt. Aan boord van een schip waren zij soms kok, of elders vliegtuigmitrailleursschutter, enz. Die mensen werden gebruikt voor taken, waarvoor zij oorspronkelijk zeker niet bestemd waren geweest. Zo werd ik in 1942, als ik mij goed herinner, bij admiraal *Furstner* ontboden — dat heb ik, naar ik meen, vroeger ook al eens verklaard — en werd mij opgedragen na te gaan, of wij direct na de beëindiging van de oorlog in Nederland niet een behoorlijk marinierscontingent zouden kunnen formeren voor de taak: deelneming aan de oorlog in de Pacific.

De **Voorzitter:** Misschien kunt u ons daarover iets mededelen, want ik meen mij te herinneren, dat ik ergens heb gelezen, dat admiraal *Furstner* uw rapport beschouwde als te weelderig of te modern.

87398. De heer **Fens:** Kreeg u de opdracht los van het M.V.T.?

A. De toestand was toen zo, dat ik oorspronkelijk hoofd B.V.T. was, onder admiraal *Furstner* als Minister van Marine. Zes maanden later echter ben ik overgegaan naar Oorlog onder de toenmalige Minister van *Boeyen* en ik werd toen hoofd M.V.T., nadat er een naamsverandering nad plaats gehad. Sinds die tijd ben ik de gehele periode in Londen onder de Minister van Oorlog blijven ressorteren.

De Minister van Marine had een claim op mij. Wanneer hij probleem had omtrent de mariniers, werd ik bij hem geroepen. Bijv. wanneer er ernstige klachten waren of wanneer er conflicten waren geweest en hij het het beste vond, dat de kolonel der mariniers dat oploste, werd ik uit mijn werk gehaald onder de Minister van Oorlog en moest dat dan eerst opknappen. Zo had hij hier een bepaalde gedachte betreffende het vormen van een marinierseenheid voor de oorlog in de Pacific? waarbij hij heeft gedacht aan een marinierseenheid; later is dat geworden een oorlogsvrijwilligerseenheid. Ik werd dus bij admiraal *Furstner* ontboden om na te gaan, of dat mogelijk was en in welke vorm dat zou kunnen geschieden.

87399. De heer **Fens:** Was dat in de periode, dat u rechtstreeks onder zijn bevelen stond, of in de periode, dat de admiraal een claim op u had?

A. Wij kennen het tactische bevel en het administratieve bevel. Administratief bleef ik altijd onder de Minister van Marine ressorteren.

De heer **Fens:** Dat begrijp ik.

A. Verder, als u het heel formeel zoudt willen beschouwen, zou ik misschien hebben kunnen zeggen: Admiraal, ik heb weinig met u te maken, maar dat zou immers dwaasheid zijn geweest. Ook de admiraal moest kunnen beschikken over de weinige mensen, die hij had.

87400. De heer **Fens:** Ik wilde alleen een inzicht hebben in hoeverre u werd gestoord in uw functie B.V.T.-M.V.T.

A. Gestoord is hier niet het juiste woord. Ik stond er altijd voor klaar. Ik had een zware taak onder de Minister van Oorlog en dit kreeg ik er bij. Er was echter niemand anders om het te doen.

87401. De **Voorzitter:** Nu komen wij dus op uw rapport.

A. Ik had die opdracht gekregen en ik had voor mij zelf uitgestippeld wat voor kern wij na de beëindiging van de oorlog met Duitsland, althans na de beëindiging van de bezetting van Nederland, nog ongeveer over zouden houden. Dat was een schatting. Ik moest dus een schatting maken van het aantal, dat nog in leven zou zijn in Nederland, wat er uit krijgsgevangenschap terug zou keren. Dat was voor mij de kern, waaromheen ik de rest van de militia en reserve hoopte te kunnen groeperen, en ik kwam voor mij zelf tot de conclusie, dat ik tot een troep zou kunnen komen van ongeveer 10000 man. Om tot de juiste, meest moderne formatie te komen, heb ik mij eerst gewend tot de toenmalige generaal *Bourne*, die ik heel goed kende. Hij was de commandant van de Royal Marines in Engeland. Ik heb met hem over dit probleem gesproken en mij verdiept in zijn organisaties. De Engelse mariniers waren de oorlog met een divisie begonnen en op dat moment waren zij al beland tot een bataljon. Zij hebben dezelfde lijdensgeschiedenis gehad, die wij altijd kennen.

Zij werkten toen al veel met commando's, zoals mijn eigen mariniers in Engeland ook oefenden. Generaal *Bourne* gaf mij het juiste beeld: Zo zou je het kunnen doen.

Tegelijkertijd had ik mijn toenmalige adjudant, kapitein *Lewe van Aduurd*, gestuurd naar een Amerikaanse majoor, die kort tevoren in Londen was gearriveerd. De Amerikanen kwamen toen in die tijd net Engeland binnen. Die adjudant kwam bij mij terug met prachtige T.O.'s (tables of organization) voor formaties, die zij in de Pacific gebruikten. Daardoor was ik in staat om zo een organisatie aan de admiraal voor te leggen van 3000 man, een organisatie van 5000 man en een organisatie van 7500 man. Hij kon dus kiezen. Die organisatie was op zeer moderne leest geschoeid en helemaal ingesteld op een moderne oorlogvoering. Dat verschilde nogal wat met hetgeen wij vóór de oorlog kenden. De admiraal schrok daarvan. Ik kreeg het toen terug met de mededeling, dat hij er niet aan dacht tot een dergelijke luxueuze organisatie over te gaan. Later werd ik bij hem geroepen en hij zei, dat ik het op veel eenvoudiger leest moest doen, zo'n beetje conform vroeger. Toen heb ik gezegd, dat dat niet meer ging in deze tijd en dat ik niet de verantwoording wenste te nemen om mariniers met dergelijke hulpmiddelen tegen een vijand als de Jap was in het veld te sturen.

87402. De **Voorzitter:** Waren in uw schema ook de 300 mariniers opgenomen, die al beschikbaar waren?

A. Ongetwijfeld. Dat gehele plan en die opzet waren zodanig, dat ik heb gevraagd het grootste contingent van die 300 mariniers, die nog in de vrije wereld waren, in Amerika samen te brengen als een kernkadergroep, zodat ik van iedere tak van dienst een kleine kern had, waaromheen de rest kon worden gegroepeerd om door die kern te worden geïnstrueerd.

87403. De **Voorzitter:** Wij kunnen deze fase waarschijnlijk als afgedaan beschouwen nadat admiraal *Furstner* zijn oordeel had kenbaar gemaakt en datgene, wat later is gebeurd ten opzichte van de mariniers na het rapport van de stafcommissie, als nieuwe fase beschouwen?

A. Ja, het was eigenlijk helemaal afgelopen. De admiraal deed er ook niets meer aan. Het was van de baan. Toen heeft zich het wonderbaarlijke voorgedaan — langzamerhand begin ik daar wel zo'n beetje achter te komen, maar het heeft mij altijd verwonderd — dat plotseling telegrammen uit Washington kwamen van de heer *Loudon* en een van admiraal *Helfrich*, ik meen uit Calcutta, dat de Amerikanen toch wel heel graag zouden zien, dat wij dat deden, dus met de marinierseenheid deelnemen aan de oorlogvoering in de Pacific. Zo kwam de pressie ineens van de andere kant van de wereld. Ik begreep, dat daar iets ondergronds aan de hand was geweest, maar wat dat was, heb ik nooit geweten en weet ik nog niet.

87404. De **Voorzitter:** Ik heb hier een telegram van ongeveer Mei 1943, dat daar ook op wijst. Er staat *Zimmerman* boven.

A. Ja, *Zimmerman* van de Netherlands Purchasing Commission.

87405. De Voorzitter: Daarin staat:

„Verzoeken aanvraag wapens en uitrusting voor door Marine-minister op te richten Marine Task Force van 5000 man, te gebruiken in oorlog Japan. Organisatie conform American Marine Corps zoodat equipment volledig gelijk. Dezerzijds voorbereidingen getroffen en wordt aangenomen, dat indien Amerikaansch equipment is gegarandeerd de Task Force zes maanden na vrijwording Nederland tegen Japan kan worden ingezet. Aanwezig mariniërs vormen kerngroep.”

h Ja, maar dit is al in een verder stadium, bijna in het stadium van uitvoering.

87406. De Voorzitter: Maakt dit dan geen onderdeel meer uit van wat u noemde de ondergrondse actie?

A. Dat is daaraan voorafgegaan. Wij kregen op een gegeven moment van de ambassadeur een telegram — dat herinner ik mij nog heel goed — waarvan ik niet meer precies weet of het nu uit Amerika of Calcutta kwam, en waaruit bleek, dat de Amerikanen er erg op gesteld waren. Toen veranderde Minister *Furstner* ineens van standpunt en zei: Het gaat door. Het moet toch worden uitgevoerd. Ik heb toen gevraagd mijn adjudant, die er heel goed in zat — hij had het met mij in details helemaal uitgewerkt — naar Amerika te sturen om de praktische uitvoeringsmogelijkheden te bekijken, want wij zaten daar maar op een afstand te fantaseren en wisten nog niet of dat wel praktisch uitvoerbaar zou zijn. Hij is toen naar Amerika gegaan, waar hij op een buitengewoon kundige en energieke wijze de zaak heeft bekeken.

87407. De Voorzitter: Wanneer speelt dat ongeveer?

A. Begin 1943. Ik kan het niet precies zeggen, maar het is natuurlijk allemaal na te gaan in de correspondentie, die er hierover is geweest.

87408. De Voorzitter: U hebt daar natuurlijk ook weer rapport over uitgebracht?

A. Het lag voor mij vast, Mijnheer de Voorzitter. Een Amerikaanse organisatie is zowel qua personeel als qua materieel als een blok zo vast. Daar hoeft je verder niet over te praten. De Amerikanen — althans zeker in oorlogstijd, misschien is het in vredetijd anders — hoeft je niet te zeggen: ik zou graag zus een beetje anders en zo een heel klein beetje anders, waar de Nederlanders wel eens neiging toe hebben, maar daar denken de Amerikanen niet aan. Dit was een volkomen afgeronde zaak en men neemt het of men neemt het niet.

87409. De Voorzitter: U hebt op 11 Mei 1943 een brief gericht aan de Minister van Marine, waarbij u een vervolgbespreking aanbiedt betreffende het op te richten Marineregiment, bestemd om als Marine Task Force deel te nemen aan de strijd ter herovering van Nederlandsch-Indië; daar was ook een organisatieschema bij over de marinetroepen, juist naar aanleiding van het telegram, dat ik u zo even heb voorgelezen. U verzoekt daarbij het bovenbedoelde materiaal terstond bij de Amerikaanse Regering te willen aanvragen. Dat is dus aanleiding geweest om ook inderdaad over te gaan tot de voorziening in Amerika.

A. De beslissing was toen al genomen. Het gaat natuurlijk om de principiële beslissing. De beslissing was door de Minister al genomen en het kon gebeuren.

87410. De heer Fens: Hebt u nooit de indruk gekregen, dat de Minister zelf via onze mensen in Washinton als een soort samenwerking van het rapport, dat u hem hebt gegeven over die organisaties, daarop zelf heeft aangedrongen en gezegd: Ziet eens, of jullie dat gedaan kunnen krijgen? Of is uw indruk, dat het bepaald van de andere kant is gekomen?

A. Neen, ik heb er een indruk over en omdat het maar een indruk is, laat ik mij er liever niet over uit.

87411. De Voorzitter: In dit verband is, naar ik meen, ook admiraal *Termijtelen* naar Curaçao en Suriname gegaan, om na te gaan of de mariniërs beschikbaar konden worden gesteld?

A. Dat heeft hij ongetwijfeld gedaan. Het was niet zijn hoofdtak, als ik mij goed herinner, maar hij heeft het er onder andere tegelijkertijd bij gedaan. Hij is naar Amerika geweest en naar de Antillen gegaan, omdat het heel moeilijk was om daar mariniërs los te krijgen voor de kernkadregroep.

87412. De Voorzitter: In het rapport van de stafcommissie wordt natuurlijk ook een oordeel gegeven over de taak van de mariniërs.

A. Ja.

87413. De Voorzitter: Men kan dus eigenlijk datgene, wat later is gebeurd, niet alleen beschouwen als een uitvloeisel van het rapport van die stafcommissie, maar als iets, dat daarnaast reeds in werking was gesteld?

A. Dat was al aan de gang. Een gedeelte echter van de stafcommissie bepleitte er mee door te gaan, maar ze te gebruiken voor een ander doel. De officieren van het K.N.I.L. zeiden: Geef die kerels aan ons, dan trekken wij ze samen in Australië om te gebruiken in Nederlandsch-Indië totdat de Jap capituleert.

87414. De heer Fens: Om ze te gebruiken dus als een soort gezagstroepen? Aan de eigenlijke oorlogvoering zouden zij toch eigenlijk niet meer deel kunnen nemen?

A. Dat was het juist. De opzet was tegen Japan en om die opzet waren de Amerikanen zo willig geweest om ons te helpen. Ik ben er van overtuigd — en die ervaring heb ik verschillende malen opgedaan — dat, wanneer wij hulp hadden gevraagd op andere gronden dan de Amerikanen in het achterhoofd hadden, dit niet goed zou zijn bevallen.

87415. De Voorzitter: Op welke wijze is men toen begonnen met de organisatie van dit geval in Amerika?

A. De zaak lag vast op papier. Wij hebben toen, waar wij maar geschikte mensen konden vinden, dezen bij elkaar geveegd en naar Amerika gestuurd en hen aan vele opleidingen laten deelnemen om zo te komen tot een kernkadregroep. Een aantal officieren ging naar de Staff and Command School, een soort oorlogskrijgsschool, een soort stafcursus. Een groot aantal jongelui hebben wij in opleiding gebracht voor reserve-officer, in Quantico. De reserve-officiersopleiding duurde maar heel kort; het was oorlogstijd. Die opleiding was echter zeer goed. Zo gingen de onderofficieren en de mariniërs, die bestemd waren voor de mortieren, naar een mortieropleiding; anderen gingen naar een mitrailleuropleiding; weer anderen gingen naar de 15 cm Hw.; anderen gingen naar de tanks, amphibies, naar de verbindingdiensten of naar een ander wapen. Naar alle wapens en diensten, die ook in de brigade voorkwamen, werden mensen gestuurd om kerngroepen te vormen, met de bedoeling, dat zij straks instructeur konden zijn voor de jongens, die uit Nederland zouden komen na de bevrijding.

87416. De Voorzitter: U bent waarschijnlijk minder goed op de hoogte met de voorzieningen, die in dit opzicht zijn getroffen door Ministers en onze vertegenwoordigers in de Combined Chiefs of Staff? U hebt daarvan waarschijnlijk niets van nabij meegemaakt?

A. Neen, ik heb dat niet van nabij meegemaakt, maar ik kende de Representatives in de Combined Chiefs of Staff heel goed en daardoor wist ik wel iets hieromtrent. Ik heb veel contact gehad met die vertegenwoordigers.

87417. De heer Fens: Ik ben er nog niet achter, wat nu eigenlijk uw taak was in deze zaak. De heer *Lewe van Aduard* is naar Amerika gegaan. Had u toen nog verder bemoeienis met deze aangelegenheid?

A. Hij moest rapporteren, hoe de zaak in Amerika lag, welke mogelijkheden daar bestonden. Ik moet zeggen, dat hij veelvuldig rapporteerde en zeer uitgebreid en nauwkeurig. Op een gegeven ogenblik, ongeveer tegen het einde van 1943, heb ik de heer *van Aduard* gezegd: Houd mij nu alleen maar op de hoogte verder, maar je moet mij nu niet meer komen met vragen, want alles, wat hij mij rapporteerde, maakte het nodig, dat ik in Londen naar Marine moest gaan om die zaken te regelen. Die zaken waren helemaal niet eenvoudig en de Marineleiding zat ook met grote moeilijkheden. Ik had b.v. een officier nodig voor de verbindingdienst. Dat klinkt nu zo eenvoudig, maar Marine kon ze ook niet zo produceren. Daar moest om gevochten worden om zo'n man te krijgen. Op een gegeven ogenblik heb ik daarom de heer *Lewe van Aduard* gezegd, dat hij deze aangelegenheid rechtstreeks verder moest behandelen met schout-bij-nacht *Stève*. De B.D.Z. was toen toevallig ook Minister. Ik was wel voorbestemd om het commando over die troepen op mij te nemen.

87418. De heer Fens: Dat zat er dus toch wel in?

A. Ja, dat was mij gezegd.

87419. De Voorzitter: De toestemming om die kernkadergroep in Amerika op te leiden, is dus zonder veel moeite door de Amerikanen geaccepteerd?

A. Ik zou nog na kunnen kijken in de stukken, hoeveel moeite dat heeft gekost. Ik geloof echter, dat dit zeer vlot is gegaan, Mijnheer de Voorzitter!

87420. De Voorzitter: Het betrof in eerste instantie dus maar een zeer gering aantal.

A. Ongeveer 250 à 300 man.

Het zou wat groter zijn geworden, of liever wat groter hebben moeten worden, want wij trokken niet alleen mariniers aan. Het was een improvisatie. Er kwamen ook zee-officieren bij voor de artillerie en de verbindingdienst, officieren M.S.D. voor de genie, technische dienst, onderofficieren voor de torpedodienst, amphibie-tractoren en dergelijke, allemaal nieuwe wapens, die wij kregen; wij haalden uit de marine wat wij halen konden voor de technische wapens, waarvoor deze mensen het meest geschikt waren. Wij hadden dus in Amerika voor het overgrote deel mariniers, maar ook een aantal zee-officieren, specialisten voor de verbindingdiensten, specialisten voor de artillerie, enz. Verder hadden wij er een paar mannen van het leger bij die in de West zwierven; een paar flinke, energieke mensen, die ook graag mee wilden doen. Zij hadden een verzoek ingediend en met toestemming van de Minister van Oorlog werden zij er ook bij geplaatst. Het was dus een allegaartje.

87421. De Voorzitter: Het was dus de bedoeling, dat die kernkadergroep later zou optreden als instructeur voor het grote contingent.

A. Ja.

87422. De Voorzitter: Er hebben waarschijnlijk ook wel enkele aanvullingen plaats gehad vóór de bevrijding van Nederland?

A. Dat ging altijd maar druppelsgewijze door, doch naar de wensen en verlangens van de instanties in Amerika veel te langzaam. De marineleiding gaf wat zij meende te kunnen geven.

87423. De Voorzitter: U hebt, naar ik meen, in Januari 1944 een dienstreis naar Amerika gemaakt. Was het op bevel van de Regering in Londen, dat u daar een onderzoek moest instellen?

A. Er waren bij de Minister van Marine berichten binnengekomen, dat de Amerikanen zeer ontevreden waren over de vorderingen, die op dit gebied werden gemaakt. Men begon daar te twijfelen aan de goodwill van de Nederlanders. Zij twijfelden er aan of wij van plan waren dat ooit in ernst door te voeren. Zo ongeveer luidde het rapport, dat uit Amerika kwam. Admiraal *Furstner* stond er op, dat ik naar Amerika kwam om contact op te nemen met de Amerikaanse autoriteiten, om eens poolshoogte te nemen. Dat heeft zeer veel moeite gekost, want ik kon toen werkelijk niet weg.

87424. De Voorzitter: Was er reden voor die klacht van Amerikaanse zijde?

A. Ongetwijfeld, men was niet erg tevreden, maar dat kwam hoofdzakelijk daardoor, dat men eigenlijk niet voldoende op de hoogte was van de grote moeilijkheden, waarmee de Nederlandse Regering, en dan hier speciaal de Nederlandse marineleiding, te kampen had. De Amerikanen zijn zo gewend om te zeggen: Dit moeten wij hebben, en dan krijgen zij het ook. Dat is bij ons altijd heel anders, vooral in oorlogstijd, als men toch al zo slecht in de middelen zit. Ik heb dat duidelijk gemaakt en toen was het ook zo afgelopen.

87425. De Voorzitter: Ik heb de indruk uit de stukken, dat de Minister van Marine meer op had met uw bezoek in Amerika dan de Minister van Oorlog.

A. Ik weet, dat er een conflict is geweest tussen hem en de heer Gerbrandy en ook met de Minister van Oorlog. Ik kon eigenlijk niet weg uit Londen en vond het heel erg, dat ik toch moest gaan, maar het conflict was van die aard, dat ik toch moest gaan.

87426. De Voorzitter: Waarom was uw aanwezigheid in Londen zo noodzakelijk? Met het oog op de toekomstige invasie?

A. Ongetwijfeld. Ik werkte in de staf van *Montgomery* in die tijd. Ik was voorbestemd om mee te gaan in het Montgomery-leger bij de invasie, als wat toen zou hebben geheten de bevelhebber der Nederlandse strijdkrachten. Ik zat tot over mijn hals in het werk en toen moest ik er plotseling tussen uit, in totaal voor tien of veertien dagen, want ik ben heen en terug gevlogen.

87427. De Voorzitter: Volgens uw rapport was de tijd eigenlijk te kort om de zaak goed waar te nemen?

A. Er was ook een zekere mate van ontevredenheid bij de mannen zelf, want er mankeerde nogal wat op het gebied van de financiële regeling, en toen ik er toch eenmaal was, was het wel goed, dat ik de mannen even zag. Die kleine contingenten van de kernkadergroep zaten verspreid over geheel Amerika. Het belangrijkste gedeelte zat in Camp Le Jeune, een ander belangrijk gedeelte zat in Quantico, een geaëelte in Pendleton, in de State of New York, enz. Zij zaten in geheel Amerika. Ik weet niet, of u weleens Amerika bevlogen hebt, maar de afstanden zijn ontzettend groot. Ik heb drie, vier kampen kunnen bezoeken, waarvan ik dacht, dat het het hardste nodig was. De rest heb ik moeten afdoen in conferenties met de Amerikaanse autoriteiten.

87428. De Voorzitter: Hoe was de verhouding met het Amerikaanse Marine Corps?

A. Uitmuntend. Deze mensen zijn ons buitengewoon ter wille geweest.

87429. De Voorzitter: Allebei de leiders, ook de heer *Holcomb*?

A. *Holcomb* heb ik niet meer meegemaakt in de periode, dat hij actief was. Hij was vervangen door Vandegrift, Generaal *Holcomb* heeft de heer Lewe van Aduard nog heel even gekend. Ik heb hem dus alleen als gepensioneerde gekend. Hij is later naar Zuid-Afrika gegaan als gezant. Ik heb altijd te maken gehad met Vandegrift. Over de gehele lijn door hebben wij altijd veel hulp van hen gehad.

87430. De Voorzitter: Hebt u in Amerika ook een bespreking gehad met de heer *Weijerman*?

A. Niet bepaald een bespreking.

87431. De Voorzitter: Er is toch wel iets geweest.

A. Ja.

87432. De Voorzitter: Wat is dat precies geweest?

A. Eigenlijk een futiliteit.

87433. De Voorzitter: Ik dacht, dat in de bespreking tot uitdrukking was gekomen, dat de heer van Mook een bepaald standpunt had ingenomen tijdens een onderhand met *Marshall* en *King*.

A. Ik heb de heer *Weijerman* gesproken op een party bij Loudon. Hij liet zich toen aan mij ontvallen, dat de heer van Mook bij *King* en *Marshall* naar voren had gebracht, dat deze mariniersbrigade toch zou worden bestemd voor herstel van orde en rust in Indië in plaats van in de Pacific. Dit ontstelde mij heel erg, want op dit gebied waren de Amerikanen buitengewoon „touchy”. Zij waren indertijd over de streep gekomen om ons te helpen met het doel: oorlogvoering in de Pacific tegen de Japanners, en verschillende malen hadden zij al gevraagd: Hebben jullie misschien iets anders achter de elleboog? Niet dat zij ons wantrouwden, maar zij hoorden weleens geruchten in die geest. Dat heb ik toen gerapporteerd aan de marine-attaché in Washington, de heer Meyer *Ranneft*, die mij zei: Ja, dat komt er van; ik ben buiten de deur gelaten, toen de heer van Mook naar binnen ging. Ik weet dus niet precies, wat daar is verhandeld, maar rapporteer dit direct, als je in Londen komt. Daar is toen een heel vervelende correspondentie en telegrammenwisseling over geweest. Ik heb gerapporteerd zoals de heer *Weijerman* mij dat heeft gezegd; later ontkende hij echter, dat hij dit had gezegd.

87434. De Voorzitter: Dat wilde ik juist zeggen. De heer van Mook heeft geantwoord, dat bij onderzoek was gebleken, dat de heer *Weijerman* het niet had gezegd en eveneens dat de heer van Mook

zelf een dergelijke opmerking niet had gemaakt, integendeel, dat hij het eens was met de opvatting van de Regering. De heer *Weijerman* heelt het dus wel gezegd?

A. Ja. Ik heb het ook onmiddellijk gerapporteerd aan de M.A.D. Toen ik in Londen was, heb ik het gerapporteerd aan admiraal *Furstner*.

87435. De **Voorzitter**: Dit is niet zo'n kleine futiliteit.

A. In het grote geheel kan ik niet inzien, dat dit van belang is.

87436. De **Voorzitter**: Dat belang kan hierin liggen, dat he? licht geeft over de opvattingen, die de heer *van Mook* heeft gehad ten aanzien van het militaire beleid ten opzichte van Nederlandsch-Indië.

A. Ja. Naar mijn mening is dit allemaal van zeer weinig belang. Mijnheer de Voorzitter. Ik heb dit van zeer nabij allemaal meegeemaakt. Het is alleen erg vervelend. U zult de correspondentie wel hebben, die hierover met de heer *Weijerman* is gevoerd.

De **Voorzitter**: Neen, die heb ik niet. Hebt u die wel?

A. Misschien nog wel, maar dan zit die toch in koffers; ik heb nog een hoop onuitgepakte koffers.

Het was in ieder geval onaangenaam, toen hij ontkende dat te hebben gezegd. *Weijerman* was een jaargenoot van mij; hij was tegelijk met mij opgeleid aan de academie en ik had hem in Indië ook veel meegeemaakt. Ik vond dit dus heel erg.

87437. De **Voorzitter**: Dan blijft natuurlijk de mogelijkheid nog over, dat hij verkeerd heeft overgebracht, wat de heer *van Mook* heeft gezegd.

A. Dat heb ik zelfs ook nog gesuggereerd. Het was in ieder geval zo, dat ik er direct dermate op aansloeg, dat hij niet een moment kan hebben gedacht, dat ik hem verkeerd begreep. Dit was zo'n belangrijk punt.

87438. De **Voorzitter**: U meende natuurlijk, dat dit van invloed kon zijn op de houding en de hulp van Amerika.

A. Ja precies. Ik heb het altijd vervelend gevonden, dat dit zo'n nasleep heeft gehad. Ik rapporteerde dit aan de heer *Meyer Ranneft*, die mij opdroeg — hij was schout-bij-nacht en ik kolonel — om dit onmiddellijk te rapporteren aan admiraal *Furstner*, als ik in Londen terug was. Ik was een 24 uur later in Londen terug met het vliegtuig en ik heb dit dus gerapporteerd. Al deze nasleep is daaruit voortgekomen.

87439. De **Voorzitter**: U hebt ook nog getracht om een aantal mariniers bij de Irene-Brigade geplaatst te krijgen?

A. Ja, dat deed ik meer in mijn functie van inspecteur van de Nederlandse troepen in Engeland.

87440. De **Voorzitter**: Ja, maar dat initiatief ging toch van u uit om

A. De kwestie was, Mijnheer de Voorzitter, dat ik dus in Januari 1944 in Amerika was geweest, waar ik die zaak had bekeken. Er was een bepaald contingent van de mariniers klaar voor het werk als instructeur in de kernkadergroep. Nu kan men natuurlijk vragen: Wanneer is iemand klaar. Je kunt van een mens verlangen, dat hij onderwijzer is of dat hij professor moet zijn. Deze mensen waren ongetwijfeld klaar voor hun werk. In Londen, waar ik in de staf van *Montgomery* werkte, had ik de grote moeilijkheid, dat de Prinses Irene-Brigade was georganiseerd, gereorganiseerd en geheerorganiseerd. Ik had er zelf de laatste hand aan gelegd op de toezegging, dat ik ongeveer 800 man zou krijgen uit het Vreemdelingenlegioen. Daar zou een groot aantal Nederlandse jongens in hebben gezeten, die gevlucht waren uit Nederland, en van de zijde van de Inlichtingendienst was er gerapporteerd, dat er 800 in het Vreemdelingenlegioen zaten, die naar Engeland zouden komen. De Irene-Brigade, zoals ik hem kreeg in 1943, was uitgesproken veel „te oud“, in die zin, dat er te veel oudere mensen in waren, en daarom heb ik de brigade behoorlijk uitgekamd, waarna er een gat in was gekomen van 100 man. Ik had er zeker op gerekend, dat dat gat zou kunnen worden aangevuld met die jongens, die uit Noord-

Afrika kwamen. Achteraf bleken die berichten of onjuist te zijn of iets anders, maar in elk geval zijn die jongens niet gekomen. Er bleef dus een gat. Er was een luitenant-generaal, een Engelsman, die altijd de liaison vormde tusschen *Montgomery* en Nederland-België-Frankrijk; zijn naam ben ik vergeten maar u zult die naam wel zijn tegengekomen. Die luitenant-generaal kwam mij toen zeggen, dat, wanneer dat gat niet werd aangevuld, de Prinses Irene-Brigade niet mee zou mogen gaan naar het vasteland. Nu waren de Engelsen niet zo dol op de Prinses Irene-Brigade en dat was wel begrijpelijk, want per slot van rekening was het maar een kleine eenheid en de Engelsen waren bang, dat zij er meer last dan plezier van zouden hebben, want het moest worden opgenomen in een leger, dat straks waarschijnlijk het eigen grondgebied zou gaan heroveren. Ik begreep dat volkomen, maar aan de andere kant begrepen zij ook wel, dat het moest. Daarvoor was die brigade nu eenmaal in stand gehouden. Op het allerlaatste moment zou men het nu nog hebben kunnen torpederen, doordat er dat gat was van 100 man. Toen ik uit Amerika terugkwam, heb ik gezegd, dat er dan maar die mariniers bij moesten, die klaar waren. Toen kregen wij weer de strubbelingen over die mariniers. Uit Amerika kwam er bericht van de instanties, die daar zaten, dat de Amerikanen dit zeker niet erg graag zouden zien, want de kans bestond, dat er misschien 50 pct. niet van terugkeerde als instructeur. Dat heb ik nooit geloofd, want zo zijn de Amerikanen niet. Die zien liever 50 pct. geoefend man als instructeur terug dan 100, die de oorlog niet hebben gekend en toch instructeur zijn. De admiraal nam toen dat bezwaar uit Amerika over. Wij zaten met de moeilijkheid, dat wij die 100 mariniers niet kregen. Ik heb dat voorstel ingediend via de Minister van Oorlog, want daar ressorteerde ik onder. Dat is toen ook alweer een „belangrijke“ zaak geworden. De Regering heeft zich er toen mee bemoeid, althans de Minister-President, en zij hebben toch moeten komen. Die 100 mariniers zijn dus uiteindelijk toch gearriveerd. Zij zijn helemaal meegegaan met de Prinses Irene-Brigade en op een gegeven moment zijn zij er weer uitgelicht, toen zij aldaar konden worden gemist. Daarna zijn zij weer direct naar Amerika gestuurd.

87441. De **Voorzitter**: Later hebt u zelf de leiding van die brigade op u genomen?

A. In September 1944 kreeg ik de opdracht om de daadwerkelijke leiding op mij te nemen.

87442. De **Voorzitter**: Toen was het toch nog alleen de kernkadergroep?

A. Ja, alleen de kernkadergroep. In Engeland was toen al wat wij noemden de recruiteringsgroep gearriveerd. In Amerika was toen al geprepareerd de manier, waarop wij aan de mensen zouden komen, en dat wij tot het systeem van oorlogsvrijwilligers zouden overgaan. Luitenant-ter-zee *van Asbeck*, die hier op het Departement van Marine zit, in die tijd hoofd van de recruitering in Nederland, kan u daarover precies inlichten. Hij zat al in Engeland, toen ik vertrok.

87443. De **Voorzitter**: Wanneer bent u precies vertrokken?

A. Een van de eerste dagen van September 1944.

87444. De heer **Fens**: Toen het zover was, dat u naar Amerika ging, werd toen het korps als zodanig weer erkend en werd u toen korpscominandant?

A. Neen. Ik ben alleen coinmandant van de mariniers in U.S.A. geworden, de functie, die voor mij was waargenomen door admiraal *Stöve* en later door schout-bij-nacht *van der Kun*. Ik nam het dus van *van der Kun* over.

87445. De **Voorzitter**: Wat was uw taak verder bij de mariniersbrigade en hoe hebt u die uitgevoerd? Hoe kwamen de versterkingen binnen?

A. Schout-bij-nacht *van der Kun* had in een van de mariniersgebouwen in Washington zijn bureau en dat nam ik over. Van daaruit nam ik de organisatie en de voorbereiding voor de ontvangst van de recruten en de verdere voortzetting van de oefening van de recruten ter hand en ik begon die af te werken. Ik moest op zoek naar de Lampen, waar zij ondergebracht zouden worden. Er was natuurlijk een hoop te regelen. Wij rekenden er op, dat wij binnen betrekkelijk korte tijd wel ongeveer 8500 man zouden krijgen.

87446. De **Voorzitter**: De aankomst van de recruten is erg langzaam gegaan?

A. Ja, heel langzaam. De recruitering in het zuiden van Nederland ging ongelooflijk vlot en wij hadden er wel drie brigades uit kunnen maken, maar de Regering had er bezwaar tegen, dat ik alleen maar de mannen uit het zuiden had, en ik moest wachten tot het noorden ook bevrijd zou zijn.

87447. De **Voorzitter**: Was dat een reëel bezwaar?

A. Naar mijn mening zeker niet, Mijnheer de Voorzitter, maar het bezwaar was er en daardoor kregen wij maar een klein contingent.

87448. De heer **Fens**: Was er ook niet de angst bij, dat het korps meer tot de verbeelding van de zuidelijke jeugd sprak dan landmacht en andere diensten, waarvoor er tenslotte toch ook mensen nodig waren, en dat u dan tenslotte de grote stroom meenam en de landmacht er bij in zou schieten?

A. Dat geloof ik niet. De recruitering van de andere diensten is uitermate slecht en langzaam gegaan, niet doordat er geen liefhebberij was, want die was groot genoeg. Ik heb echter dikwijls gehoord en ook zelf gemerkt, dat die mensen in Brussel voor gesloten deuren kwamen, in plaats van dat zij met open armen werden ontvangen. Er was liefhebberij te over.

87449. De heer **Fens**: Het was de Regering natuurlijk ook bekend, dat het bij die andere dienstec zo slecht ging. De marinegroep werkte uitstekend en heel vlot. Toen op een gegeven ogenblik de mannen bij de landmacht voor gesloten deuren kwamen en zeiden, dat zij dan maar naar de mariniers togingen, geloof ik, dat u dan vrijwel heel Zuid-Nederland had gekregen, en dat er dan voor de landmacht niets meer over was.

A. Ik moet u zeggen, dat die 8000 man van ons een peuleschilletje waren uit het ongelooflijk grote aantal liefhebbers, dat er was. Ik heb het nooit kunnen begrijpen; het is erg jammer geweest. Verder waren er natuurlijk de transportmoeilijkheden; het gebruik van de scheepsruimte was niet eenvoudig direct na de bevrijding van her zuiden. Er waren moeilijkheden bij de havens in Antwerpen. Ze werden daarom afgevoerd over Ostende, maar wat er in het zuiden is aangenomen, is vrijwel allemaal afgevoerd.

87450. De **Voorzitter**: Op welke tijdstippen ongeveer kreeg u de mensen in Amerika?

A. Ik denk, dat de eersten zijn binnengekomen in het laatste deel van 1944.

87451. De **Voorzitter**: Dat was dus vrij vroeg.

A. Ja. Wij moesten daar een eigen kamp gaan runnen, exploiteren, drijven. Ons was toen een kamp aangewezen, Camp Davis. Zij eisten daarbij, dat wij dan ook de eigen overhead zouden leveren, de personeelsgroep, die alle handelingen in het kamp doet om het kamp te laten „lopen“. Commandant dus, administratieve leiding, geneeskundige afdeling, enz. Daar hadden wij 1500 man voor nodig, de normale bezetting van het kamp aan overhead. Daarna kwamen pas de kerels, die moesten worden geoefend en die bestemd waren om geplaatst te worden in de brigade. Eerst werden dus de mensen uitgestuurd voor de overhead. Er was b.v. een prima restaurateur bij, een magnifieke kerel, die toen officier is gemaakt. Hij is mess-officer geworden. Die man zou platvoeten gehad kunnen hebben tot-en-met, maar dat was geen bezwaar voor het Camp Davis. Die overhead ging toch niet mee naar Japan. Zij waren alleen bestemd voor overhead. De eerste 1500 mensen, die wij kregen, waren dus vrijwel allemaal overhead. Daarna kwamen pas de mensen, die geoefend moesten worden tot marinier of tot welke rang dan ook.

87452. De **Voorzitter**: Ik meen, dat de Regering eerste prioriteit had toegekend aan de uitzending van mariniers?

A. Ja, dat had zij, maar daar heeft zij zich niet aan gehouden.

87453. De **Voorzitter**: Was daar een reden voor?

A. Wij waren kant en klaar om het zaakje op poten te zetten. Onze recruiteringsgroep was werkelijk tot in de perfectie georganiseerd. Wij hadden er ook de tijd voor gehad. Wij hadden alle hulp

gehad. Wij hebben alle hulpmiddelen gekregen van de Amerikanen en dat waren prima hulpmiddelen. Wij waren zo klaar om de mensen op te vangen en te beginnen. Er was geen enkele andere instantie, die alles zo voor elkaar had als wij, want zij hadden geen middelen, om hetzelfde te doen. Op grond daarvan — men dacht, dat die mariniers in tijd van een paar maanden klaar zouden zijn geweest — heeft de Regering bepaald, dat prioriteit zou worden verleend aan de mariniers. In de praktijk is daar echter niet veel van terechtgekomen.

87454. De **Voorzitter**: Ik meen, dat u aan de Regering bericht hebt, dat het U.S.M.C. meende, dat er van onze kant onvoldoende activiteit heerste in het beschikbaar stellen van het personeel.

A. Dat is verschillende malen gezegd.

87455. De **Voorzitter**: Heeft dat helemaal niets gegeven?

A. Ik geloof, dat de Regering wel wilde, maar niet kon. Ik weet het niet, ik ben er niet bij geweest.

87456. De **Voorzitter**: Dat staat misschien in verband met de eisen van S.H.A.E.F.?

A. Ja. De kwestie was, dat men in Londen wel kon willen, maar in België en bevrijd Zuid-Nederland heerste een andere chef, die het eigenlijk voor het zeggen had. Het was daar eigenlijk nog een beetje oorlogsgebied. De bevelvoerende generaal had het voor het zeggen. Ik geloof, dat de Regering er weinig aan kon doen.

87457. De heer **Fens**: Hoeveel tijd heeft het gekost, dat u de mensen moest afwachten, die uit het noorden kwamen? In totaal, met het inzetten van de brigade?

A. Wanneer wij de brigade hadden mogen formeren uit de mensen uit liet zuiden, waren wij halverwege 1945 in de Pacific geweest.

87458. De heer **Fens**: Wanneer is het nu geworden?

A. Wij zijn begin November 1945 vertrokken, waarna wij de gehele lijdensweg hebben gevolgd via Malakka.

87359. De **Voorzitter**: Daar komen wij strachts nog op terug. Waarom stond eigenlijk aan het hoofd van de mariniers een kolonel en geen generaal?

A. U bedoelt waarschijnlijk: brigadier-generaal. Dat zal waarschijnlijk wel daarin hebben gelegen, dat admiraal *Furstner* nogal erg conservatief was en op liet standpunt stond, dat bij de mariniers geen generaal hoorde, omdat wij dat nooit hadden gekend; in de laatste 40 jaar in ieder geval. Zo stond hij op het standpunt, dat de commandant van een brigade, wat eigenlijk behoort te zijn een brigadier-generaal, bij ons niet bekend is. Wij kennen wel een commodore. Dat was een kwestie van instelling.

87460. De **Voorzitter**: Was het niet beter geweest met het oog op contact met gelijkwaardige Amerikaanse autoriteiten?

A. Dat is een argument, dat u heel veel zult horen, Mijnheer de Voorzitter, en het is ongetwijfeld juist. Ik vertelde u reeds, dat ik in 1943 in de staf van *Montgomery* werkte. Er werd daar dikwijls een grapje gemaakt, als ik in de mess at. Ik was dan de enige man met de rang van kolonel, de rest was op zijn minst luifenant-generaal. Het heeft mij niet gehinderd, maar het is ongetwijfeld een element, dat meetelt. Men heeft iets te overwinnen, voordat men op de voet van gelijkheid staat met de Amerikanen en met hen kan praten. Het mag heel vreemd klinken voor deze democratische landen, maar een Amerikaans generaal praat niet met een kolonel; hij onderhandelt met een generaal.

87461. De **Voorzitter**: U hebt daar dan misschien ook last mee gehad?

A. Ik heb het nooit gemerkt, ik heb er persoonlijk nooit erg veel last van gehad. Het is echter een feit. Men merkt het met representatieve dingen heel sterk.

87462. De **Voorzitter**: De verscheping vanuit Nederland ging via kampen in Engeland naar Amerika. Kunt u daar iets over mededelen?

A. Wij hadden in Engeland een verzamelcentrum aan de Clyde, op de westkust van Schotland. Dat kamp hadden wij in bruikleen van

de Engelsen. Daar werden de Nederlandse jongens allereerst heengebracht, gekleed en van alles voorzien, en van daar werden zij met een transportschip overgebracht naar Amerika.

87463. De **Voorzitter**: Was er geen gebrek aan schepen?

A. Het was niet eenvoudig, of liever het was moeilijk met de shipping. Dat is toch echter geen reden geweest voor grote vertraging.

87464. De **Voorzitter**: Die reden was dus meer: langzaam rekruteren?

A. Wij kregen niet genoeg kerels uit Nederland.

Een andere kwestie is natuurlijk, dat in 1945, na de bevrijding van Noord-Nederland, wij de grootste moeilijkheden hebben gehad met de shipping. Er stonden toen grote contingenten klaar in Tilburg, in Antwerpen en Ostende om te worden overgevoerd en toen kregen wij geen scheepsruimte meer. Die knapen zijn toen zelfs teruggestuurd naar Nederland. Daarna zijn ze zelfs weer naar huis gestuurd, omdat wij geen ruimte hadden om ze onderdak te brengen. Dat was ongetwijfeld, doordat er geen scheepsruimte was, al kwam er ook wel bij, dat de goede wil er niet meer zo was aan de kant van de geallieerden om deze troepen over te voeren, zeker niet toen bekend werd, dat Japan had gecapituleerd.

87465. De **Voorzitter**: Men kan in dit opzicht dus geen verwijten maken aan de Nederlandse Regering en de trage gang is meer te wijten aan moeilijkheden van de geallieerde kant?

A. Neen, hier kon de Nederlandse Regering helemaal niets aan doen, ten minste voor zover ik dat kan overzien.

87466. De **Voorzitter**: Wanneer was u ongeveer op volle sterkte?

A. Ik ben nooit op volle sterkte geweest, Mijnheer de Voorzitter.

87467. De **Voorzitter**: Wat is dan uw maximumaantal geweest?

A. In November 1945 ben ik uit Norfolk vertrokken met 4500 man. Dat was alles, wat ik uit Amerika meekreeg aan combattante mensen, mensen, geschikt voor de dienst. De rest is mij nagezonden vanuit Nederland. Ik heb het volledige aantal van 7500 man nooit bereikt. Ik denk, dat het grootste aantal 6500 is geweest.

87468. De **Voorzitter**: Hoe is die tocht naar Indië verlopen?

A. Wij zijn met twee schepen gegaan, de „Noorddam” en de „Bloemfontein”. Toen wij Trincomalee verlieten op Ceylon, kregen wij de opdracht rechtstreeks naar Priok te gaan door de Straat Soenda. Wij waren een dag onderweg toen wij bericht kregen om te gaan naar de Straat Malakka naar Port Swetterham op de westkust van Malakka.

87469. De **Voorzitter**: Van wie kreeg u dat bericht?

A. Van Batavia.

87470. De **Voorzitter**: Van welke instantie?

A. Ik kreeg dat bericht niet. Het ging alleen over de kapitein, die het mij liet zien. Ik begreep toen al, hoe laat het was, want wij hadden al gehoord van een paar bataljons die eerder waren gegaan, dat zij ook al niet aan de wal werden toegelaten op Java en dat zij naar Malakka werden afgescheept. Dat was toen dus ook ons voorland.

87471. De **Voorzitter**: Was er ook een ondertekening bij dat telegram of herinnert u zich dat niet meer?

A. U zou dat misschien beter aan admiraal *Helfrich* kunnen vragen, die toen Bevelhebber Strijdkrachten Oost was en in Batavia zat. Ik weet niet, of het van hem afkomstig was of van een geallieerde instantie. Dat durf ik niet meer precies te zeggen.

87472. De **Voorzitter**: Hoelang bent u daar gebleven?

A. Wij kregen daar plotseling heel druk bezoek aan boord van Engelse officieren en een paar Nederlandse van het K.N.I.L. Men had toen heel veel belangstelling voor mijn organisatie en wapens, enz. Ik dacht, dat ik hun gepaste nieuwsgierigheid bevredigde, maar het bleek, dat het de bedoeling was om te debarkeren. Dat werd mij toen gezegd door een Engelse overste, en dat men alleen nog zoekende

was naar kampementen. Daar voelde ik natuurlijk niets voor. Niet alleen, omdat ik dat debarkeren ongelofelijk vervelend vond, want daar was ik niet voor gekomen, maar ik was zo bang voor mijn materiaal. Ik had materiaal van onschatbare waarde in de schepen, niet alleen in dat schip, waar ik op zat, maar ook in de vijf, die nog volgden. In die dagen vooral werd er gestolen als de raven. Ik heb toen de order gekregen van de Engelse generaal om te debarkeren, waarop ik heb gezegd, dat ik dat niet deed, omdat ik onder bevel stond van admiraal *Helfrich* in Batavia. Ik ben toen weggestuurd met de schepen naar Pinang, waar wij de Kerstdagen hebben doorgebracht. Pinang is een eilandje, dat iets meer om de Noord ligt.

Ik heb daar van admiraal *Helfrich* bericht gekregen, dat hij er mee akkoord ging wat ik had gedaan en dat ik moest opstomen naar Priok. Wij zijn dus naar Priok gegaan. Ik kwam daar aan op 30 December. In de haven van Priok kregen wij de order om te debarkeren. Ik had toen het eerste bataljon net in de landingsvaartuigen. Toen kwam het bericht dat het een vergissing was, die weer ongedaan moest worden gemaakt. Het eerste bataljon is toen toch de wal opgestuurd en is daar ook gebleven. Eén bataljon is daar dus direct gebleven. Dat was dus op 30 December aan de wal. Nadat ik met admiraal *Helfrich* had gesproken, heb ik zelf mijn stafje gevormd en ben in Batavia blijven zitten.

87473. De **Voorzitter**: Hebt u een indruk, van welke kant die beslissingen kwamen?

A. Dat is heel moeilijk te zeggen, Mijnheer de Voorzitter, omdat ik daar de meest wonderbaarlijke ervaring op dit gebied heb meemaakt. Ik stapte daar voor het eerst in Batavia aan de wal, waar ik een huis heb genomen — er waren daar allerlei huizen disponibel, die allemaal waren leeggeroofd —, en heb daar mijn stafje ingezet. Ik zat daar een paar dagen, toen er op een Zaterdag een Engels officier bij mij kwam, die mij uitnodigde de volgende dag te komen lunchen bij de bekende generaal *Christison*, toen de Engelse opperbevelhebber. Hij maakte mij er op attent, dat ik ondergronds aan de wal was gekomen en dat ik dit niet had mogen doen zonder toestemming van de Engelse opperbevelhebber. In elk geval heb ik hun lof toegezwaaid voor hun Intelligence, dat zij er zo gauw achter gekomen waren. Ik heb daar dus geluncht en hij vertrouwde mij bij die gelegenheid toe, dat ik die Woensdag met de gehele brigade zou doortrekken naar Soerabaja, wat voor mij een ongelofelijk prettig bericht was, zó prettig dat ik die zelfde middag nog naar admiraal *Helfrich* ben gegaan om hem dat nieuws mede te delen, maar hij was heleniaal niet zo optimistisch over die zeer positieve mededeling. De schepen zijn een paar dagen later toch naar Singapore gezonden om daar te ontladen, omdat de troep naar Centraal Malakka moest gaan. U voelt wel, dat het moeilijk is om te zeggen, hoe dit in elkaar zit.

87474. De **Voorzitter**: Als ik een en ander met elkaar in verband breng, is blijkbaar de wens van generaal *Christison* niet opgevolgd en moet er een andere instantie zijn geweest, die generaal *Christison* weer een contra-order heeft gegeven. Nu is het de vraag welke instantie dat is geweest.

A. Er was altijd nog een hogere bevelhebber op Malakka of in Singapore. Het was een zeer ingewikkelde zaak.

De **Voorzitter**: Daardoor is die zaak voor ons zo van groot belang.

A. Admiraal *Helfrich* zal u daar meer van kunnen vertellen dan ik, want ik ben er zo nu en dan maar mee in contact geweest gelukkig.

87475. De **Voorzitter**: Het is maar de vraag: Weet u er iets van?

A. Ik vertel u een van de vele verhalen, die ik u zou kunnen doen op dit gebied. Wat word je daar wijzer uit?

87476. De **Voorzitter**: Mijn vraag is alleen, of u iets kunt vertellen, waardoor wij op de hoogte komen hoe deze zaak zich heeft toegedragen. Ik meen mij te herinneren, dat een vnn de getuigen heeft gezegd, dat hij een onderhoud met *Mountbatten* heeft gehad. Was deze de opperste chef?

A. Ja, dat kan.

87477. De **Voorzitter**: En dat *Mountbatten* had gezegd, dat het terugzenden uitsluitend was geschied in verband met een te geringe training van de troepen. Is dat juist of is dat niet juist?

A. Dat is schandelijk! Het is wel typisch: ik heb heel veel verhalen hierover gehoord, Mijnheer de Voorzitter, maar het is de eerste keer, dat ik dit argument hoor.

87478. De **Voorzitter**: De heer van Aerssen heeft het volgende gezegd:

„Het feit, dat de eerste detachementen Nederlandse mariniers door *Moubatten* niet aanstonds op Java werden toegelaten, doch eerst in kampen op Malakka werden ondergebracht, zou die opvatting over de gevoelens van Lord *Louis* bevestigen. Ik geloof, dat ook die opvatting onjuist is. De houding van de Supreme Commander moge niet geheel duidelijk zijn geweest en de vertraagde aankomst der Britse bezettingstroepen op Java moge ons veel nadeel hebben berokkend, men mag er niet uit concluderen, dat hier opzettelijk werd gehandeld met de bedoeling Nederlandse belangen te schaden. Wat de niet-toelating der mariniers betreft, heeft *Moubatten* verklaard — en hij heeft het enige maanden daarna bij gelegenheid van zijn bezoek aan Australië met grote nadruk tegen mij herhaald — dat dit Nederlandse contingent onvoldoende geoefend was voor de bijzondere taak, die het op Java wachtte. Aanvullende training, speciaal in tropische war-fare, was volgens hem een gebiedende eis.”

Mag ik uw oordeel daarover weten?

A. De training in jungle-warfare was ongetwijfeld een eenvoudige geweest, maar ruim voldoende voor de taak, die hun op Java wachtte. Dat is trouwens later in de praktijk volkomen gebleken. Het eerste bataljon is direct aan de wal gezet, is onmiddellijk in het gevecht gebracht; de jongens waren uit de aard van de zaak in een volkomen vreemd klimaat en onder vreemde omstandigheden en daar moesten zij aan wennen. Wanneer men een Nederlandse jongen neerzet in een Indisch terrein, staat hij tegenover iets vreemds. Voor deze werkelijk magnifieke kerels was het een peuleschilletje. De training was meer dan voldoende voor de taak, waarvoor zij werden gesteld. Dit is dus volkomen onjuist. Daar komt nog bij, dat zij de oefening in het Camp Le Jeune in North Carolina, een betrekkelijk zuidelijk deel van de Verenigde Staten, hadden meegemaakt in omstandigheden, die veel met tropische omstandigheden overeenkwamen. Ik moet u zeggen, dat ik niet begrijp, hoe lord *Louis Moubatten* tot een dergelijk oordeel is kunnen komen, en dit is bovendien door de feiten gelogenstraft.

87479. De **Voorzitter**: Op het moment, dat de beslissing door *Moubatten* is genomen, had hij dus kunnen weten, dat dat verhaal onjuist was.

A. Ik begrijp bovendien niet, hoe een autoriteit tot deze mening is kunnen komen wat betreft de geoefendheid van de mariniers, die uit Amerika kwamen.

87480. De **Voorzitter**: Hij moet dan zijn voorgelicht.

A. Ik zou dan graag willen weten door wie en van wie.

De **Voorzitter**: Ja, dat willen wij ook gaarne weten.

A. Ik heb vanmorgen, omdat ik nog even mijn geheugen wilde opruimen, nog eens in een rapport zitten kijken, dat indertijd is opgemaakt door majoor *Lewe van Aduard* toen hij zijn taak in Amerika beëindigde. Er is een kleine — een van de vele kleine — strubbelingen geweest in 1945. In Juni 1945 ongeveer was ik even naar Nederland overgevoegen vanuit Engeland, omdat ik toestemming had gevraagd om 50 reserve-officieren van het leger te mogen overnemen — dat heb ik naar ik meen in een vorig verhoor ook al eens verklaard —, die ik nodig had voor het bezetten van posten, waarvoor men oudere, meer ervaren mensen nodig had. Jonge reserve-officieren maakt men zo uit jongens van 20 of 21 jaar, maar ik had ze nodig van 25 à 30 of ook wel 40. De toenmalige Minister van Oorlog, de heer *de Quay*, had toestemming verleend, dat er 50 officieren, vrijwilligers, zouden worden overgenomen van het leger. Ik ben toen naar den Haag gekomen om die te recruterem. Ik heb hier 14 dagen gezeten en had toen mijn keuze gedaan. Ik heb die 50 officieren gekregen. Ik was klaar en stond op het punt te vertrekken, toen ik van de Minister van Marine, de heer *de Booy*, de mededeling kreeg, dat ik nog even naar mijn gezin mocht gaan in Engeland om daar een paar dagen door te brengen. Op dat moment kwam het bericht binnen van de capitulatie van Japan, waarop ik weer bij de Minister werd geroepen en de mededeling kreeg, dat ik direct door moest gaan naar Amerika, want er was een telegram uit Amerika gekomen, dat men bezig was de mari-

niers daar bij elkaar te vegen om ze direct naar Indië uit te sturen met de meest primitieve en eenvoudige middelen en met de geoefendheid, die zij op dat moment hadden. Ik heb toen gezegd, dat de geoefendheid van het grootste contingent juist van de jongens, die pas waren overgegaan, totaal onvoldoende was. Dat kon zo niet. Ik ben niet meer naar Engeland geweest, dan alleen om in het andere vliegtuig over te stappen en ben doorgevlogen naar Amerika, waar bleek, dat men daar bezig was met een soort troepen te maken van de meest eenvoudige allure, aangeklede burgerjongens. Ik heb mij daar toen met medeweten en toestemming van Minister *de Booy* tegen verzet en ik heb gedaan gekregen dat zij nog 6 à 8 weken langer werden geoefend. Deze tijd is ten volle benut.

87481. De **Voorzitter**: Van wie ging die eerste order uit om ze direct naar Indië te verschepen?

A. Dat ging naar mijn mening onder pressie van de Amerikaanse instanties. De toestand was wel zo, dat wij alle buitengewone hulp en medewerking in de oorlogsjaren hebben mogen ontvangen, maar nauwelijks was de capitulatie van Japan een feit, of van politieke zijde — niet van U.S.M.C.-zijde, want die hadden ons wel willen helpen, zelfs nog jaren daarna, ook op de dag van vandaag — voelde men nog maar weinig voor opleiding van die Nederlandse mariniers in Amerika.

87482. De **Voorzitter**: Men wilde ze dus liever in Amerika kwijt dan dat men ze in Indië wilde zien?

A. Ja, dat wil zeggen: dat werd door de heer *Lewe van Aduard*, die toen in Washington zat, opgevangen en hij meende: Laten wij er nu maar zo gauw mogelijk iets van maken; geef hun een geweer en stuur ze naar Indië.

87483. De **Voorzitter**: Van Amerikaanse zijde was het dus meer de begeerte om ze kwijt te zijn dan om de mariniers in Indië te hebben?

A. Zeker spraken zij niet over de mariniers naar Indië te laten gaan. Dat is helemaal uit Nederlandse boezem gekomen.

87484. De **Voorzitter**: U kunt dus wel verklaren, dat op het moment, dat u bijna in Indië was, de mariniers voor de taak, die hun was toebedeeld, voldoende geoefend waren?

A. Ongetwijfeld en de praktijk heeft dat bewezen.

87485. De **Voorzitter**: Ik heb hier nog een verklaring, die door Minister *van Kleffens* is afgelegd, waaruit blijkt, dat de troepen vrijwel nog ongetraind waren en aan alles behoefte hadden.

„Een Brits generaal heeft er meermalen met mijn collega *Michiels van Verduynen* te Londen over gesproken. Hij zei, dat de troepen, hoewel het uitstekend mensenmateriaal was, niets wisten van „jungle-warfare” en de nodige uitrusting, zoals veld-telefoons, misten om als brigade-onderdeel te kunnen optreden. Dat is ook de reden waarom een groot aantal is getraind voor „jungle-warfare” op Malakka.”

Ik heb toen gevraagd:

„Men moet dus aannemen, dat het vasthouden van de Nederlandse troepen in Malakka uitsluitend een gevolg is geweest van de omstandigheid, dat zij nog een „jungle-training” moesten ondergaan.”

Dan is het antwoord van de heer *van Kleffens*:

„Niet uitsluitend, want er is een bijzonderheid bij geweest in verband met de mariniers. Omdat ik wel dacht, dat u hierover zou spreken, heb ik de heer *Michiels* er naar gevraagd, omdat ik mijn geheugen wilde toetsen aan het zijne. Hij heeft mij 12 Juli van dit jaar een brief geschreven, waarin hij zegt, na de dossiers te hebben geraadpleegd, dat de mariniers in drie schepen in Batavia aankwamen met hun uitrusting om te worden ontladen. Twee er van werden weer naar Singapore, naar wij toen aannamen door de Britten, teruggestuurd. Hij is toen zeer hoog te paard naar het Foreign Office gegaan om te protesteren en kreeg daar de verbazingwekkende mededeling te horen, dat dit op verzoek van de Nederlandse instanties was geschied, die hen in Soerabaja wilden hebben en niet in Batavia.”

A. Dat is ongetwijfeld waar. De heer *Helfrich* wilde ons dirigeren op Soerabaja. Dat is dus juist, maar dat is dan ook het enige wat er juist in is. Het heeft met dat geval eigenlijk niets te maken. Als ze ons in Batavia aan de wal hadden gezet, dan was het ook prachtig

geweest, al prefereerde ik in het bijzonder Oost-Java, omdat ik daar elf jaar heb gezeten en ik daar het terrein door en door kende. Ik was brigadecommandant en daar werkte ik liever dan elders. Admiraal *Helfrich* wilde de brigade daar hebben, omdat hij Soerabaja als marinehaven terug wilde hebben.

87486. De **Voorzitter**: De Engelsen hebben die twee schepen teruggestuurd, niet naar Soerabaja, maar naar Singapore. Dat aas dus heel iets anders.

A. Ik moet u even dit zeggen, Mijnheer de Voorzitter: Wanneer er wordt gesproken over onvoldoende uitrusting, enz., dan kan dat hebben geslagen op de eerste bataljons van het leger, die zijn uitgezonden. Ze hadden een speciale naam.

87487. De heer **Fens**: Light Infantry Battalions.

A. Ja, die waren zeer pover uitgerust en die heb ik later uit de aard van de zaak nog in Soerabaja bij mij gekregen. Ik heb toen bij voorbeeld uit de voorraad onderkieren van mijn mariniers aan hen moeten verstreken. Omdat zij die per se onvoldoende hadden. Ze leden zelfs aan ringworm, omdat zij zich niet op tijd konden verschonen. Wat dat betreft, zaten zij er pover in. Zij zaten ook pover in hun strijdmiddelen, maar dat sliegt zeker niet op mijn troepen, want toen ik aan de wal kwam, stond de generaal, die toen commandant van Oost-Java en nu commandant van Hongkong is, daarbij met al zijn brigadiers en zij hadden nog nooit een dergelijke uitrusting gezien. Dit was een uitrusting, die tienmaal moderner was dan zij ooit in de hele Birma Campaign hadden gekend. Dit is dus niet om over te praten.

87488. De **Voorzitter**: Men zou dus tot de conclusie moeten komen, dat er een bepaalde instantie is geweest, die *Moubatten* onjuist heeft ingelicht, al of niet gewild.

A. Je kunt er een verklaring voor geven, maar je kunt ook alleen maar fantaseren. Ik zal u zeggen, dat ik geen verklaring nodig heb. Ik heb er echter geen bewijs voor, zoals ik ook geen bewijs kan aanvoeren voor mijn positieve mening hoe het mogelijk was, dat generaal *Christison* mij op Zondag meedeelt, dat ik enkele dagen later met mijn brigade in Soerabaja zou zijn, en toch enige uren later de order uitgaat, die de schepen naar Malakka stuurt. Admiraal *Helfrich* geloofde die mededeling direct al niet.

De **Voorzitter**: Een gedachte van u kan ons eventueel op het spoor brengen.

A. Wat voor een verklaring moet ik er voor geven? Ik heb veel vormen van onwaarheid spreken meegemaakt in mijn leven, Mijnheer de Voorzitter: maar dit had ik toch nog niet meegemaakt. Toen de admiraal tegen mij zei: Dat is niet waar, heb ik gezegd: Dat kan niet. Ik word door hem uitgenodigd en hij neemt mij apart om mij die mededeling te doen.....

87469. De **Voorzitter**: U wilt dus eigenlijk beweren, dat generaal *Christison* wel heeft geweten, dat u zou worden teruggezonden, maar dat hij iets anders tegen u heeft gezegd.

A. De order was vermoedelijk op dat moment al uit.

87490. De **Voorzitter**: U betreft in uw beschouwing dus niet de mogelijkheid; dat, nadat *Christison* dat heeft gezegd, van Nederlandse zijde pressie zou zijn uitgeoefend op *Christison* of een andere autoriteit, om de schepen toch terug te sturen?

A. Dat kan ik onmogelijk beweren, Mijnheer de Voorzitter. Ik zal u zeggen, dat ik in Batavia ben blijven zitten als een schaduw achter admiraal *Helfrich* aan, omdat ik ieder moment wachtte op de kans, dat ik mijn mannen de wal op kon halen. Daarom ben ik in Batavia aan de wal gaan zitten. De admiraal was er ook wanhopig onder. Dat zult u van hem toch ook wel hebben gehoord.

Di **Voorzitter**: Admiraal *Helfrich* zal hierover nog worden gehoord.

A. Ik vond hem toen zo wanhopig, dat ik aan de wal bleef zitten en als een terrier steeds maar afwachtte of ik geen gaatje zag. Het is natuurlijk mogelijk, dat het van politieke zijde is gebeurd, maar dat weet ik niet. Ik had in die tijd nog riagenoeg geen contact met de heer van *Mook*. Dat is echter niet aan te nemen. Dan neem ik heel wat anders aan.

87491. De **Voorzitter**: En dat is!

A. Men heeft ons er niet in willen hebben.

87492. De **Voorzitter**: Van Engelse kant?

A. Waarschijnlijk. De mariniersbrigade was in staat geweest om alleen al de helft van Java tot rust te brengen. Wij zijn toch anderhalf jaar lang steeds maar vastgehouden, binnen de demarcatielijnen gedrongen, terwijl het een peuleschilletje was geweest, als wij er maar uit hadden mogen komen. Later is het veel moeilijker geworden, toen de kerels zelf begonnen te begrijpen hoe zwak zij waren, toen werd overgegaan tot guerilla en dergelijke methoden.

87493. De **Voorzitter**: U neemt dus aan, dat, wanneer uw contingent mariniers zou zijn geland in Batavia, u dan wel in de gelegenheid was geweest om de orde en rust in wijde omtrek te handhaven?

A. Ja, en zelfs ook nog een jaar later, Mijnheer de Voorzitter.

57494. De heer **Fokkema**: U sprak zoëven over het kostbare materiaal, dat u bij u had, en dat u niet in Malakka aan land wilde gaan, omdat u bang was, dat er zou worden gestolen. Is dat materiaal allemaal in Batavia gelost of hebben de troepen, die naar Singapore zijn gemoeten, ook een deel daarvan medegenomen?

A. Neen, dat hebben wij moeten lossen in Singapore. Er is gestolen, maar gelukkig niet zo erg, dat wij kunnen zeggen, dat het veel was, want wij hebben grote bewakingstroepen achtergelaten. De troepen zelf zijn doorgezonden van Singapore naar de z.g. Dunlop Estate. ergens midden in Malakka. Daar hebben wij nooit een Engelsman gezien, die zich er voor interesseerde of wij daar nu oefenden of kermisvierden. Er was daar natuurlijk geen kermis te vieren, want het was allemaal jungle. Als zij nu toch zo geïnteresseerd waren in de geoefendheid, dan was er toch weleens iemand komen kijken, en als geallieerden hadden zij hulp kunnen verlenen, wat zij hebben gedaan met het bataljon van de X-brigade. Zij hebben daar een instructeur bijgezet van Engelse kant, maar naar ons hebben zij niet omgekeken, wat trouwens ook niet nodig was. Zij wisten het.

87495. De **Voorzitter**: U hebt gezegd, dat de practijk wel had bewezen, dat het helemaal niet waar was, dat de troepen ongeoeffend waren, en dat het niet nodig was, dat zij nog jungle-warfare opleiding kregen op Malakka. Kunt u daar nog iets over mededelen?

A. Toen wij toch op de Dunlop Estate in Malakka zaten, hebben wij dankbaar gebruik gemaakt van het overigens naargeestige verblijf daar om de geoefendheid in jungle-warfare met de dag op te voeren. Ik had bovendien het geluk, dat ik een paar officieren van het oude K.N.I.L., van het oude marechaussee-korps, bij mij had. o.a. kolonel *Eenhoorn*, die nog in het land is. Hij vertrekt over twee dagen per vliegtuig weer naar Java. Hij was toen gepensionneerd overste van het K.N.I.L., een oud-Atjeh-officier. Hij was toen 61 jaar, maar dagelijks rukte hij mee uit om de kerels op allerlei kleinigheden en finesses te wijzen in de jungle-warfare, de oude tactiek in de rimboe. Wij hebben er dus plezier van gehad, maar het eerste bataljon, dat op 30 December aan wal is gezet op Priok en onmiddellijk in het gevecht is gebracht, heeft daar getoond wat zij er van kenden en wat zij er niet van kenden, maar wat zij er van kenden, was meer dan voldoende voor de taak, waarvoor zij werden gesteld. Zij waren nooit op Malakka geweest. Bovendien beschikten zij over prima middelen, een zo belangrijk element, en verder waren het ongelofelijk flinke kerels. Ik moet u zeggen, dat ik dit argument nooit eerder had gehoord.

87396. De **Voorzitter**: Hebt u misschien nog iets mede te delen in het kader van dit verhoor, waarvan u meent, dat het voor de commissie van belang kan zijn?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

M. R. DE BRUYNE.

ALGERA, voorzitter.

FOKKEMA.

FENS.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN WOENSDAG 8 NOVEMBER 1950

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Korthals en Fens, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

LUDOLPH HENDRIK VAN OYEN,

oud 61 jaar, wonende te 's-Gravenhage, gepensionneerd luitenant-generaal van het K.N.I.L., commandant van het Rode Kruis-korps.

Hij legt de eed af als getuige.

87397. De Voorzitter: Wij zouden u gaarne enige vragen willen stellen over het militaire beleid in Nederlandsch-Indië in de jaren 1942—1945. Dit betekent, dat wij vanmorgen niet zullen spreken over de oorlogshandelingen in Indië gedurende de tijd van de oorlog met Japan, maar zullen uitgaan van het ogenblik, waarop de capitulatie van Java een feit was geworden. Welke functie had u op dat ogenblik?

A. Op dat ogenblik was ik commandant van de militaire luchtvaart. Dat ben ik voorlopig ook gebleven. Ik ben namelijk door de Gouverneur-Generaal, de heer *Tjarda van Starckenborgh Stachouwer*, aangewezen om met de partij van de heer *van Mook* in de nacht vóór de overgave, 7 Maart, met een paar transportvliegtuigen, die ik als commandant van de militaire luchtvaart ter beschikking had, uit te wijken naar Australië. Wij zijn 's nachts om ± 12 uur — de volgende dag had de overgave plaats — van een vliegveld, een emergency-strip — een weg — opgestegen en wij zijn gevlogen naar de noordkust van Australië.

87498. De Voorzitter: Welke taak hebt u daar gekregen?

A. Ik was commandant van de militaire luchtvaart en dat bleef ik.

87499. De Voorzitter: Wat had u onder uw commando?

A. Ik had ongeveer een maand of 6 weken tevoren, omstreeks 1 Februari 1942, de leerlingen van de vliegschool van het K.N.I.L. met een schip naar Australië gezonden om daar verder te worden opgeleid. De marine had hetzelfde gedaan. Toen ik in het begin van Maart in Australië aankwam, trof ik daar dus aan leerling-vliegers van het leger en van de marine en verder ook instructeurs met hun gezinnen, die ook met het schip waren meegegaan. De leerling-vliegers waren zonder gezinnen gezonden, omdat wij toen nog in de onderstelling leefden, dat wellicht de oorlog zo lang zou duren, dat de leerling-vliegers in Australië zouden kunnen worden opgeleid en daarna in Indië nog aan de strijd zouden kunnen deelnemen. Al spoedig bleek dit niet het geval te zijn.

87500. De Voorzitter: Waarom niet?

A. Omdat de dreiging van Japan tegenover Australië in die dagen zo groot was, dat men er helemaal niet zeker van was, dat Japan Australië niet zou aanvallen.

87501. De Voorzitter: Bevond zich die „men” aan de Australische of aan de Nederlandse kant?

A. Dat is een moeilijke vraag. Ik heb persoonlijk namelijk nooit gedacht, dat de Japanners zo stom zouden zijn om nog verder te grijpen, maar in Australië was men er wel beducht voor. Er zijn ook enkele kleine aanvallen op Australië uitgevoerd door Japanse duikboten. Ik heb het nooit gedacht, maar iedereen in Australië

dacht het wel; de Amerikanen waren er ook niet zeker van; in dezelfde tijd, dat wij in Australië kwamen, arriveerde *MacArthur* er ook vanuit de Philippijnen; dat was maar een paar dagen later.

87502. De Voorzitter: Er is dus op een bepaald ogenblik een beslissing geweest, dat de opleiding niet in Australië zou plaats hebben. Wie heeft die beslissing genomen?

A. Daar was een samenstel van redenen voor. De dreiging voor Australië was groot en de gehele inspanning van Australië, ook op luchtvaartgebied, was nodig om aan die dreiging of vermeende dreiging het hoofd te bieden. Men wilde ons daar toen liever niet hebben. Wij wisten, dat wij toen in Australië niet erg goed opgeleid konden worden. Er was niet voldoende oefengelegenheid en er waren ook te weinig lesvliegtuigen. Die hadden de Australiërs zelf nodig. Toen is overleg gepleegd tussen Amerika, Londen en *van Mook* en ons natuurlijk en is besloten, de luchtvaart over te plaatsen naar Jackson.

87503. De Voorzitter: De beslissing is dus genomen aan Nederlandse kant en het was dus niet zo, dat Australië zeide: ge moet maar zien ergens anders die opleiding ter hand te nemen?

A. Ik geloof niet, dat dit bepaald door Australië is gezegd: ge moet hier weg, maar wij wilden zelf wel weg, omdat wij zagen, dat de opleiding in Amerika veel beter kon geschieden dan in Australië wegens gebrek aan middelen.

87504. De Voorzitter: De beslissing is dus genomen louter op technische gronden?

A. Niet louter. Wij hadden ook de overtuiging, dat wij in Australië niet — welkom is hier niet het goede woord — zozeer op onze plaats waren; wij konden er niet goed opleiden; de mogelijkheden ontbraken er; de Amerikanen wensten de mogelijkheden daar ook te benutten voor hun vliegvelden, workshops, enz. en te gebruiken voor de rechtstreekse strijd.

87505. De Voorzitter: Men mag dus wel concluderen, dat de technische omstandigheden de doorslag hebben gegeven?

A. Ongetwijfeld.

87506. De Voorzitter: Kunt u ook getallen noemen van wat in Australië aanwezig was op het ogenblik van de capitulatie op luchtvaartgebied? Hoe groot was die school?

A. Alles bij elkaar, leger en marine samen, leerlingen en instructeurs, een zeshonderd man, waarvan 100 instructeurs en 500 leerlingen.

87507. De Voorzitter: Zijn er in de eerste maanden na de capitulatie niet nog enkele vliegtuigen bijgekomen, die aan de strijd hebben deelgenomen?

A. Neen, er is niets meer bijgekomen, d.w.z. wel van de marine, maar niet van het leger. Tegelijk met ons, met die twee vliegtuigen, enkele transportvliegtuigen en een Glenn Martin, die op het laatste ogenblik een beetje opgeflikt was. Deze zijn met een paar Hollandse piloten in Australië aangekomen. Verder nog één z.g. vernield Amerikaans transportvliegtuig. Dat zijn, voor zover ik mij herinner, de enige vliegtuigen, die na ons in Australië zijn aangekomen.

87508. De Voorzitter: Practisch bestond de luchtmacht dus uit leerlingen en instructeurs?

A. Ja.

87509. De Voorzitter: Hoe was het geheel van de militaire bevelsverhoudingen?

A. Wij hadden op dat moment in Australië practisch gesproken niets anders dan luchtvaart.

87510. De **Voorzitter**: En K.N.I.L.?

A. Practisch gesproken niet.

87511. De **Voorzitter**: Over welk moment spreekt u nu?

A. Ik spreek over Maart/April 1942. Toen waren er geen grondtroepen van het K.N.I.L., alleen de luchtvaart van het K.N.I.L. Ik was meegekomen als de commandant van de militaire luchtvaart en ik bleef dat. Ik had een paar mensen in die twee vliegtuigen meegenomen. Er was wat leidinggevend personeel vooruitgegaan. In Australië hebben we toen een soort van staf geformeerd met de bedoeling om verder instructie te geven. Begin April werd definitief beslist, dat wij naar Jackson zouden gaan.

87512. De **Voorzitter**: Wie stond er boven u?

A. De heer *van Mook*, de Luitenant-Gouverneur-Generaal.

87513. De **Voorzitter**: Maar dan in zijn kwaliteit van opperbevelhebber?

A. Dat was hij ongetwijfeld.

87514. De **Voorzitter**: Was er geen schakel meer tussen?

A. Op dat moment niet, wel later. Het was *Heifrich*, die er tussen stond. *Heifrich* was er toen echter niet: die zat toen op Colombo.

87515. De **Voorzitter**: Maar hij kon toch een functie hebben gehad boven u in het geheel van de opbouw!

A. Dat was de eerste tijd bepaald niet het geval.

87516. De **Voorzitter**: Maar daarna?

A. Daarna ben ik naar Jackson gegaan.

87517. De **Voorzitter**: Wanneer bent u naar Jackson gegaan?

A. Ik ben er begin Mei 1942 aangekomen. Ik ben dus ruim een maand in Australië gebleven.

87518. De **Voorzitter**: Is er in die tijd een bepaalde kritiek geleverd op Pearl Harbour?

A. Bepaald niet. Ik weet precies, waarop u doelt. Ik was tijdens de aanval op Pearl Harbour in Pearl Harbour. In Indië terugkomende, werd ik natuurlijk bestormd door de pers. Tegenover de pers heb ik mij buitengewoon voorzichtig uitgelaten. Ik heb gezegd, dat zij verstandig deed zich voor publicatie te houden aan de gegevens, die toen al door de Amerikanen vrijgegeven waren, gegevens in deze zin: „er zijn twee slagschepen beschadigd”, hoewel ik natuurlijk het tegendeel wist. Maar er is iets over te doen geweest. Men wilde mij om de een of andere reden liever niet in Amerika hebben, om een reden, die ik precies kan zeggen. Generaal *Dijxhoorn* was er inmiddels aangekomen en die vond blijkbaar één Nederlandse generaal in Amerika genoeg.

Op zeer losse gronden heeft toen de ambassadeur *Loudon* in Washington geconcludeerd, dat ik in Amerika persona non grata was. Daarop doelde u natuurlijk.

87519. De heer **Korthals**: Heeft de heer *Loudon* dat geconcludeerd naar aanleiding van gegevens, die hij uit Amerikaanse bron zou hebben?

A. Neen, dat heeft hij geconcludeerd uit een losse mededeling van generaal *Dijxhoorn*, die naar het Ministerie van Buitenlandse Zaken in Amerika was geweest en daar de een of andere commies of kapitein heeft gesproken, die hem blijkbaar heeft gezegd: Die generaal *van Oyen* heeft allerlei lelijke dingen gezegd over Pearl Harbour, het is beter, als hij hier niet komt. Generaal *Dijxhoorn* is daarmede naar de heer *Loudon* gegaan en deze heeft toen een telegrammetje gestuurd aan de heer *van Mook*, waarin stond, dat het beter was, dat ik niet kwam. Gelukkig is het toch wel doorgegaan, gelukkig in zoverre, dat ik toen de gelegenheid had om die zaak in Washington uit te zoeken. Dat heb ik ook gedaan en in tegenwoordigheid van de heer *van Mook* moest de heer *Loudon* toen wel concluderen, dat zijn oordeel wel enigszins voorbarig was geweest en dat er geen sprake van was, dat ik in Amerika persona non grata zou zijn.

87520. De **Voorzitter**: Is u bekend of de heer *Loudon* nog meer redenen had om te wensen, dat u daar niet kwam?

A. Daar zat generaal *Dijxhoorn* achter. Hij vond één generaal in Amerika genoeg.

87521. De **Voorzitter**: In de stukken wordt nog gesproken van een klacht van een zekere *Eubank*. Wat was dat voor een kwestie?

A. Dat was het volgende geval. De Amerikanen hadden zo in de laatste weken van de oorlog op Java daar nog wat vliegtuigen overgehouden. Die waren gestationneerd in Djocja. Toen de oude veldmaarschalk *Wavell* — die toen zijn hoofdkwartier had in Indië — vlak vóórdat de Japanners kwamen Java verliet, heeft hij de luchtmacht, ook de Engelse en de Amerikaanse, onder mijn commando gesteld. Op een gegeven ogenblik was colonel *Eubank*, die over zijn zenuwen heen was...

87522. De **Voorzitter**: Wie was *Eubank*?

A. De commandant van de Amerikaanse luchtmacht. Hij was hem — om het populair te zeggen — met zijn vliegtuigen van Djocja gesmeerd zonder mijn toestemming, hetgeen natuurlijk helemaal niet te pas kwam.

87523. De heer **Korthals**: Hebt u hem daarover onderhouden?

A. Ik heb rapport daarover opgemaakt. Ik heb hem later in Amerika nogeens ontmoet. Daarna heb ik hem niet meer gezien. Toen hij eenmaal in Australië zat, was er niets meer aan te doen. Toen was hij eenmaal weg.

87524. De heer **Korthals**: Is hij rechtstreeks van Djocja naar Australië gegaan?

A. Ja. Van ruzie is er eigenlijk geen sprake geweest. Ik vond alleen, dat het niet te pas kwam, dat hij wegging. Ik trachtte alles, wat maar enigszins er toe kon bijdragen om een rechtstreekse aanval van de Jappen op Java af te slaan, bij elkaar te houden.

87525. De heer **Korthals**: Hoeveel vliegtuigen betrof het?

A. Een stuk of tien bommenwerpers.

87526. De heer **Korthals**: Hebt u de indruk, dat hij dat op eigen houtje heeft gedaan?

A. Ja, helemaal op eigen houtje.

87527. De heer **Fens**: U hebt volstaan met een officieel rapport uit te brengen?

A. Ja.

87528. De heer **Fens**: Bij wie hebt u dat ingediend?

A. Bij de Gouverneur-Generaal.

87529. De **Voorzitter**: Hoe konden zij dat in Washington weten?

A. Dat weet ik niet; dat is pas veel later ter sprake gekomen.

87530. De **Voorzitter**: Maar op 19 Maart 1942 was het in Washington bekend.

A. Ik kan het u niet zeggen. Het kan zijn, dat de Gouverneur-Generaal of de Luitenant-Gouverneur-Generaal dat rapport van mij doorgegeven heeft naar Amerika; ik weet niet, hoe het daar terechtgekomen is.

87531. De **Voorzitter**: Heeft men in Australië getracht een nieuwe georganiseerde luchtmacht te vormen?

A. Daar was men mee bezig, toen ik in Australië kwam: de instructeurs en de leerlingen waren daar en de instructie was begonnen.

87532. De **Voorzitter**: Is dat nog doorgezet?

A. Neen, in die tijd nam de dreiging nog meer toe en had men niet veel zin en gelegenheid meer om de Nederlandsch-Indische vliegers op te leiden. Van verdere opleiding is afgezien, toen eenmaal beslist was, dat wij naar Amerika zouden gaan.

87533. De Voorzitter: Wat bleef er achter, toen u naar Amerika ging?

A. Een stel geoefende vliegers met hun commandant.

87534. De Voorzitter: Wie was die commandant?

A. Ik meen overste *Fiedeldy*.

87535. De Voorzitter: Bleef deze onder uw commando?

A. Neen, ik heb vanaf April 1942 tot mijn terugkeer in Australië op 1 November 1943 met Australië niets te maken gehad. Toen was kolonel *van Straten*, die nu op Bronbeek zit als commandant, commandant van de Nederlandse strijdkrachten in Australië.

87536. De Voorzitter: Had men zich in Jackson een bepaald doel gesteld, waarvoor de oefening zou dienen?

A. Zeker. De bedoeling was mensen daar op te leiden en ze na de opleiding terug te brengen naar Australië om vandaar uit mede te werken aan de herovering van Indië. Later zijn er groepen uit gehaald, die een andere bestemming hebben gekregen, b.v. om opgeleid te worden voor de vliegdekschepen in Engeland. Later zijn er nog jachtswadrons weggehaald en naar Engeland overgebracht. Het is eerlijk verdeeld tussen Australië en Engeland.

87537. De Voorzitter: Door wie zijn die beslissingen genomen?

A. Door admiraal *Furstner*.

87538. De heer Korthals: Uw gedachte was dus de troepen te reserveren voor Indië en admiraal *Furstner* heeft de beslissing genomen, dat een deel zou worden bestemd om te worden ingezet in het Westen?

A. Ja.

87539. De heer Fens: Wat had admiraal *Furstner* daarmee te maken; over de mensen van het K.N.I.L. had *Furstner* toch niets te vertellen?

A. Jawel; hij was opperbevelhebber van land- en zeemacht; daar viel Jackson ook onder.

87540. De heer Fens: Hij was toch bevelhebber van de zeestrijdkrachten en Minister van Marine, maar hij had toch niets niet uw vliegers te maken. Ik kan mij voorstellen, dat, voor zover u voor de M.O.B. opleidde, *Furstner* daar zeggenschap over had, maar ik zie geen verband tussen *Furstner* en uw K.N.I.L.-mensen.

A. Er was in Londen bepaald, dat Jackson zou staan onder de bevelhebber der zeestrijdkrachten, en later is er de onderbevelhebber der zeestrijdkrachten, *Helfrich*, tussengekomen. Dat had natuurlijk zin toen we in Australië zaten.

87541. De heer Fens: Natuurlijk, toen was *Helfrich* bevelhebber Oosten. Maar ik zie het verband niet.

A. Er zit geen tactisch-strategisch verband in. Het was ook niet nodig, want het was een vliegschool. De Regering in Londen had bepaald, dat wij voor het K.N.I.L.-personeel een school hadden. Ik stond onder admiraal *Furstner*. Ik ben ook wel bij admiraal *Furstner* in Londen geweest.

87542. De Voorzitter: Stond u rechtstreeks onder admiraal *Furstner*?

A. Ja.

87543. De Voorzitter: Alleen admiraal *Furstner*?

A. Ja.

87544. De heer Korthals: Is de beslissing van *Furstner*, dat een aantal mensen niet voor de herovering van Nederlandsch-Indië gereserveerd zou blijven, voorafgegaan door een bepaalde gedachtenwisseling met u?

A. Neen, het is een bevel van de Regering geweest.

87545. De Voorzitter: Hoe groot was de opleiding in Jackson?

A. De juiste getallen ben ik kwijt. Er zijn nog enige jongelui uit Canada, Amerika en Londen bijgekomen. Het aantal was alles bij elkaar ongeveer 500.

87546. De Voorzitter: U is waarschijnlijk niet steeds in Jackson geweest. U hebt weleens een uitstapje gemaakt?

A. Ja, ik ben o.a. in 1943 drie maanden in Londen geweest.

87547. De Voorzitter: Wie had het commando tijdens uw afwezigheid?

A. De heer Giebel. Hij was mijn oudste officier.

87548. De Voorzitter: Welke werkzaamheden hebt u in Londen gehad? Ik meen, dat u lid van de stafcommissie was.

A. Ik was geen lid van de stafcommissie, omdat ik daar maar een tijdelijke gast was, maar ik ben vrij lang in Londen geweest, omdat ik toen de vergaderingen van de stafcommissie bijwoonde.

87549. De Voorzitter: Waarom was u aan de stafcommissie toegevoegd?

A. Ik geloof zuiver toevallig. Er waren verschillende punten, die admiraal *Furstner* met mij bespreken moest en die per brief minder goed konden worden behandeld, zodat op een gegeven moment de Regering in Londen en admiraal *Furstner* het nodig vonden, dat ik naar Londen kwam om de zaak te bespreken.

87550. De Voorzitter: Mijn vraag was om welke reden u aan de stafcommissie was toegevoegd.

A. Ik kan mij dat niet meer zo goed herinneren. Ik herinner mij wel, dat wij felle besprekingen hebben gehad.

87551. De Voorzitter: Het interesseert ons te vernemen om welke redenen die besprekingen fel zijn geweest.

A. Omdat het standpunt van de legerofficieren in die dagen nogal eens afweek van dat der marine-officieren. Daarom was het nogal eens fel. De besprekingen gingen, naar ik meen — dit punt is enigszins uit mijn herinnering verdwenen —, over het oefenen van eenheden en de sterkte van eenheden, die, wanneer Nederland heroverd zou zijn, zouden deelnemen aan de strijd ter herovering van Indië.

87552. De Voorzitter: Bedoelt u gezagstroepen of het legerkorps?

A. Het legerkorps.

87553. De heer Korthals: Ging het over de herovering van Indië?

A. Ja. Dat was ook de reden, waarom ik die besprekingen bijwoonde.

87554. De heer Korthals: De kwestie van Jackson zal toen ook wel ter sprake zijn gekomen, omdat er zoveel mensen uit Jackson weggehaald werden.

A. Neen. Hoewel ik zeer geporteerd was voor het hebben van sterke luchtvaarteenheden ter herovering van Indië, kon ik het anderszits billijken, dat ook een gedeelte naar Engeland ging. Ik heb mij daarbij volkomen neergelegd.

87555. De Voorzitter: Waarin bestond de controverse ten aanzien van het legerkorps?

A. Het was niet bepaald een controverse.

De Voorzitter: Wanneer u zegt „felle besprekingen”, mag toch worden verondersteld, dat er enig verschil van mening was.

87556. De heer Korthals: Ik heb begrepen, dat er verschil van mening was met de marine.

A. Inderdaad, met de marine. De stafcommissie stond nl. onder voorzitterschap van de heer *Termijtelen*. Ik was er bij om legeradviezen te geven. Ik herinner mij niet goed meer, waarom het toen precies ging en waarom de besprekingen nogal fel waren. De marine was het over het algemeen op vele punten niet met ons eens. De heer *Kruls* zat er ook bij. Hij was overste. Verder was er de toenmalige majoor *Doorman*,

87557. De heer **Korthals**: U trok met laatstgenoemde heren één lijn?

A. Wij trokken vrijwel één lijn. Er was ook nog een overste van de generale staf van het Indische leger, wiens naam ik op het ogenblik niet meer weet. Wij stelden een schema op van de samenstelling, maar dat doet er, geloof ik, niet veel toe. ...

87558. De heer **Korthals**: Het kan natuurlijk van belang zijn in verband met het verdere verloop in de latere jaren.

A. Er is niets van gekomen.

87559. De heer **Korthals**: Dat op zich zelf is misschien al een zaak geweest, waarvoor u zich hebt ingezet. U zou kunnen hebben gezegd: Er moet iets van komen, als er niets van komt, is dat een zeer onaangename stand van zaken.

A. Er is door de omstandigheden niets van gekomen. Op een gegeven ogenblik is wel vastgesteld, hoe de eenheden, welke zouden deelnemen aan de strijd tegen de Japanners in Indië, er uit zouden moeten zien, maar er is geen uitvoering aan dat schema gegeven, omdat Japan korte tijd na de bevrijding van Nederland viel. Daarom zijn de Nederlandse troepen er niet heengegaan.

87560. De **Voorzitter**: In die stafcommissie zijn dus besprekingen gevoerd over het legerkorps. Waarschijnlijk ook over de gezagstroepen.

A. Ja, ook.

87561. De **Voorzitter**: Was men het eens over die gezagstroepen? Daarbij speelde een rol de controverse omtrent de plaats, waar de opleiding moest geschieden, hetzij in Europa, hetzij in Australië.

A. Gedacht was aan West-Australië.

87562. De **Voorzitter**: Weet u niet: dat daarover een controverse heeft bestaan?

A. Ik wist wel, dat er verschil van mening over bestond, maar uiteindelijk is beslist, dat die troepen in Perth, in West-Australië, zouden worden opgeleid.

87563. De **Voorzitter**: Achte u dat juister dan een opleiding in Engeland?

A. Zeker.

87564. De **Voorzitter**: Om welke reden?

A. De klimatologische omstandigheden en de oefenmogelijkheden achtte ik in West-Australië gunstiger dan in Engeland. Daar komt bij, dat de troep eigenlijk nooit geheel is opgeleid; je kunt daar feitelijk wel eeuwig mee doorgaan; men leert voortdurend meer, maar ik was van mening, dat b.v. een troep Hollanders, die 6 maanden was opgeleid, uitstekend geschikt was voor die soort strijd in Indië. Bovendien was Perth betrekkelijk dicht bij Indië; wanneer men voldoende scheepsruimte gehad had — die er overigens niet was —, dan zou men de troepen in een paar dagen in Indië hebben.

87565. De **Voorzitter**: Wanneer u ongeoeffende mensen naar Australië vervoerde in plaats van troepen, die in Engeland een opleiding hadden gehad, dan zouden de eerstgenoemden een lagere prioriteit hebben gehad t.a.v. de verscheping dan de geoefenden. Heelt dat ook een rol gespeeld?

A. Dat geloof ik niet.

87566. De **Voorzitter**: Maar u acht die kwestie van die prioriteit wel een reëel punt?

A. Neen, een volledig ongeoeffende troep was in Indië niet bruikbaar, maar men kon zeggen, dat, wanneer de soldaten konden schieten en gedisciplineerd waren, zij voor de dienst in Indië bruikbaar waren.

87567. De **Voorzitter**: Heeft de kwestie, dat de geallieerden eerder aan de in Engeland opgeleide troepen prioriteit zouden geven dan aan de ongeoeffenden, niet een onderwerp van bespreking uitgemaakt?

87568. De heer **Fens**: Wij hebben het gehad over een legerkorps en over gezagstroepen. Daarover heeft ook verschil van mening bestaan, nl. over wat men zou doen: een legerkorps formeren, dat aan de strijd zou deelnemen, of gezagstroepen formeren, die achter de bevrijdende geallieerden zouden aankomen om rust en orde in het bevrijde gebied te handhaven. Dat is toch ook een onderwerp van dispuut geweest?

A. Zeker.

87569. De heer **Fens**: Wat was uw standpunt in dezen? Waaraan gaf u de voorkeur: aan strijdende troepen of aan bewakingstroepen?

A. Aan gezagstroepen.

87570. De heer **Fens**: Waarom?

A. Omdat het opzetten van een legerkorps jaren duurt en het formeren van gezagstroepen, losse bataljons met lichte wapenen, in 6 maanden kan geschieden. Wanneer wij in de tweede helft van 1945 betere en meer gezagstroepen hadden gehad, zou de zaak anders zijn gelopen.

87571. De **Voorzitter**: Was het ook de bedoeling aan die gezagstroepen, althans aan een gedeelte daarvan, een militaire taak te geven?

A. Natuurlijk, een zuiver militaire taak.

87572. De heer **Korthals**: U had het dus mogelijk geacht, dat er meer gezagstroepen zouden geweest zijn in de tweede helft van 1945?

A. Ze waren er wel, maar zijn niet naar Indië overgebracht.

87573. De heer **Fens**: Welke partij in de stafcommissie was er voor een legerkorps?

A. De marine.

87574. De **Voorzitter**: Om welke reden?

A. Dat weet ik niet. Ik vond, dat zij er helemaal geen oordeel over konden hebben, maar zij hadden het wel.

87575. De **Voorzitter**: Heeft u de rapporten van de stafcommissie nog in uw bezit?

A. Neen.

87476. De **Voorzitter**: Maar u hebt ze destijds wel gehad?

A. Ik vermoed van wel.

87577. De **Voorzitter**: Ik heb hier een brief, die door u is geschreven op 10 Juni 1943 aan de Minister van Koloniën. Daarin lees ik:

„Omtrent de opleiding, welke aan die 15 000 man moet worden gegeven, en dientengevolge omtrent de taken, waarmee die troepen kunnen worden belast, bestaat in de commissie nog verschil van mening.”

Welk verschil van mening was dat ten aanzien van de taken?

A. Ik weet die details niet meer.

87578. De **Voorzitter**: Kan het niet zijn het verschil van mening over de taak, waarover wij zo juist spraken? De gezagstroepen waren toch eigenlijk bestemd om orde en rust te handhaven in het bevrijde gebied, maar even later zei u, dat het de bedoeling was, dat deze mensen zouden meevechten, dus dat zij militair zouden optreden.

A. Ongetwijfeld.

87579. De heer **Fens**: Dan is het toch geen taak van de gezagstroepen meer. Dan worden het operationele eenheden. Is het misschien de bedoeling, dat zij ge-n andere opdracht zouden krijgen dan het handhaven van orde en rust en dat u daartegenover stelt: ik wil die troepen gebruiken als operationele eenheden? Ik zoek eigenlijk naar een oplossing voor deze kwestie. Als u het karakter van gezagstroepen wilt handhaven, dan is er eigenlijk maar één taak.

A. Maar het kan toch een zuiver militaire taak zijn. Wij hadden in en om Batavia in de tweede helft van 1945 gezagstroepen. Die gezagstroepen werden vrijwel dagelijks aangevallen. Zij schoten rustig met mitrailleurs terug. Hun taak als gezagstroepen was om Batavia vrij te houden.

87580. De **Voorzitter**: De vraag is: voor welke taak zijn ze voorbestemd geweest?

A. Voor dit soort taken; voor handhaving van het gezag of ook om deel te nemen aan de militaire taak.

87581. De **Voorzitter**: Was het de bedoeling om hun een zuiver militaire taak te geven?

A. Ik vind het een zuiver militaire taak. Het is het handhaven van rust en orde.

87582. De heer **Fens**: Uit hun taak sproot voort, dat zij in het gevecht kwamen. Dat was hun taak als gevechtstroepen. Maar is er nooit deze gedachte geweest: die troep is nog zo gek niet, ik zou deze troepen ook tegen de Japanners kunnen gebruiken?

A. Dat is niet de overweging geweest.

87583. De **Voorzitter**: Is er geen verschil van mening geweest over de vraag of ze ook konden worden gebruikt voor „mopping-up operations“?

A. Daar is inderdaad uitvoerig over gesproken. De gezagstroepen konden daarvoor wel worden gebruikt. Het zijn eigenlijk kleine militaire operaties om kampen of plaatsen, die bezet zijn door 500 of 1000 lieden, in te nemen. Dat noem ik mopping-up.

87584. De **Voorzitter**: Waren er ook, die dat niet wilden?

A. Dat herinner ik mij niet meer

87585. De **Voorzitter**: Maakte de taak, welke de gezagstroepen kregen, verschil ten aanzien van degene, onder wiens bevel zij ten slotte zouden worden gesteld? Was het zo, dat, wanneer de gezagstroepen de taak van handhaving van het gezag en de bewaking kregen, zij onder de heer *van Mook* kwamen, terwijl, wanneer zij een militaire taak zouden krijgen, zij zouden ressorteren onder admiraal *Helfrich*?

A. Dat is zo. Of er in Regeringskringen over gesproken is en verschil van mening is ontstaan, kan ik niet zeggen, maar een van de redenen, waarom *van Mook* vóór de gezagstroepen was, was inderdaad, dat hij daarover alles te zeggen zou hebben.

87586. De **Voorzitter**: De opvatting, dat de gezagstroepen uitsluitend zouden worden gebruikt voor gezagshandhaving, enz., sproot dus voort uit de omstandigheid, dat de heer *van Mook* ze liever onder zich wilde hebben en niet onder admiraal *Helfrich*?

A. Daarop kan ik niet „ja“ en niet „neen“ antwoorden. Dat weet ik niet.

87587. De **Voorzitter**: Het zou mogelijk zijn, dat dit in bepaalde gesprekken tot uiting is gekomen.

A. Er is inderdaad wel over gesproken. Of dat openlijk naar buiten is gekomen, weet ik niet. Het was mij bekend, dat *van Mook* meer gevoelde voor gezagstroepen. Of hij dat argument heeft uitgespeeld tegenover andere leden van de Regering in Londen, dan wel tegenover admiraal *Furstner* of admiraal *Helfrich*, weet ik natuurlijk niet.

87588. De **Voorzitter**: Waar bent u nog meer geweest in die tijd van Jackson? Ik meen in Suriname of Curaçao.

A. In Suriname en Curaçao.

87589. De **Voorzitter**: Met welke opdracht of taak?

A. Om de Regering voor te lichten. Maar daarover ben ik reeds gehoord.

87590. De **Voorzitter**: D.w.z. u bent gehoord over het financiële deel, over de aankoop van legerbenodigdheden, enz., maar ik stel er prijs op, in het kader van dit verhoor nog eens te vernemen, welke taak of opdracht u had.

A. Ik ben met de toenmalige overste *Weijerman*, die militair attaché in Washington is geweest, in Suriname en Curaçao geweest om de Regering in Londen voor te lichten omtrent de stand van de defensie in beide gebiedsdelen en om ter zake eventueel voorstellen in te dienen. Wij hebben daarover een rapport opgemaakt, dat naar Londen is gegaan.

87591. De **Voorzitter**: Ging het uitsluitend over de defensie van die gebiedsdelen? Was het niet de bedoeling te trachten bepaalde troepen uit die gebiedsdelen beschikbaar te krijgen om deze in het Oosten in te zetten?

A. Ook.

87592. De **Voorzitter**: Wat was uw opvatting? Was die mogelijkheid naar uw mening aanwezig?

A. Ja. En die mogelijkheid is ook gebleken. Later zijn troepen van West-Indië — achteraf gezien tot ons groot verdriet — in Australië aangekomen.

87593. De **Voorzitter**: Waarom zegt u: „tot ons groot verdriet“?

A. Wij hebben er meer last dan plezier van gehad.

87594. De **Voorzitter**: Welke troepen waren dat?

A. Gekleurde troepen uit Curaçao.

87595. De heer **Fens**: Vergist u zich niet? Waren het niet Surinamers?

A. Zij kwamen, geloof ik, zowel uit Curaçao als uit Suriname. Er zijn een paar compagnieën naar Australië gekomen. Die mensen waren zodanig uit hun milieu en uit hun gezinnen gehaald en hebben zoveel moeilijkheden veroorzaakt...

87596. De **Voorzitter**: Bij welk onderdeel waren zij?

A. Lij kwamen bij de grondstrijdkrachten in Australië en zij zijn later ook naar de eilanden gegaan.

87597. De heer **Fens**: Zij waren dus bij de gezagstroepen?

A. Ja. U moet het goed begrijpen. Wij hadden in Australië niets anders dan een paar compagnieën, nagenoeg geheel bestaande uit Indonesiërs. Wij hebben toen wat troepen uit West-Indië er bij gekregen.

87598. De heer **Fens**: Wie waren bestemd voor dat clubje, dat in Australië zat? Dat waren toch gezagstroepen?

A. Dat waren mensen, die gedeeltelijk ingezet zijn bij verschillende landingen van *MacArthur*. Er zijn compagnieën naar Tarakan en Balikpapan gegaan en uiteindelijk zijn er ook enige compagnieën naar Batavia gegaan.

87599. De **Voorzitter**: Kunt u uit de periode van Jackson nog mededelingen doen, die voor ons van belang zijn?

A. Ik kan alleen zeggen, dat wij bij die opleiding in Jackson buitengewoon veel medewerking hebben gehad van de Amerikaanse legerautoriteiten en dat die opleiding daardoor in korte tijd tot in de finesses kon worden uitgevoerd. Letterlijk alles, wat wij vroegen, konden wij krijgen, ook de meest moderne hulpmiddelen. Wij maakten gebruik van de specialistenschool daar in de buurt. Ik geloof, dat het een geslaagde opleiding is geweest.

87600. De **Voorzitter**: Tot hoelang heeft die opleiding geduurd?

A. Ik ben weggegaan om het legercommando in Australië op mij te nemen eind October 1943. Toen waren er nog verschillende dingen af te wikkelen. De toenmalige kolonel *Giebel* is nog een paar maanden achtergebleven; daarna is het opgeheven.

87601. De **Voorzitter**: Zijn de leerlingen toen successievelijk naar Australië gegaan?

A. Ja. Wij namen de vliegtuigen mee en vlogen deze van Amerika naar Australië. Het personeel is toen naar Australië overgebracht en sommigen naar Engeland.

87602. De **Voorzitter**: Bent u naar Australië teruggegaan als legercommandant?

A. Als waarnemend legercommandant, omdat generaal *ter Poorten* officieel legercommandant was.

87603. De **Voorzitter**: Deze was toch in krijgsgevangenschap?

A. Ja. Misschien is dit administratief nodig geweest.

87604. De **Voorzitter**: Kunt u ons ook mededelen, hoe de bevels-verhoudingen waren naar boven en naar beneden?

A. Het was zo, dat admiraal *Furstner* de hoogste militaire commandant was over alles, maar dat in Australië admiraal *Heljrich* de bevelhebber was en ik de onderbevelhebber.

87605. De **Voorzitter**: O.B.S.O.? Waren dat gelijkwaardige titels: O.B.S.O. en legercommandant in Australië?

A. Neen.

87606. De **Voorzitter**: Wat is het verschil?

A. Als O.B.S.O. stond ik onder *Heljrich* en *Furstner* en als legercommandant onder *van Mook*.

87607. De **Voorzitter**: En hoe was het naar beneden? Welke ondercommandanten en welke troepen had u onder u?

A. Ik trof kolonel *van Straten* daar aan als oudste legerofficier in Australië; deze diende in het vervolg onder mij als chef staf. Overigens was legercommandant een zeer weidse titel voor wat wij in Australië hadden. Het bestond feitelijk alleen uit luchtvaarttroepen, enige squadrons, de rest van de mensen, di.: gebruikt waren in 1942, aangevuld met wat uit Jackson gekomen was. Er waren enige compagnieën, die vnl. gevormd waren uit vroeger K.P.M.-personeel, inlanders dus, die aan boord van schepen hadden gediend. De schepen waren gestrand (in figuurlijke zin!), de mensen waren er af gehaald en wij hebben getracht er soldaten van te maken.

87608. De **Voorzitter**: Hoe was de opbouw onder u geregeld?

A. Onder mij was de heer *van Straten*, als chef staf. Er was een commandant van de luchtvaart en er was een commandant van de grondtroepen.

87609. De **Voorzitter**: Wie waren die commandanten?

A. De commandant van de luchtvaart indertijd was overste *Zomer*; de commandant van de grondtroepen was de heer *Meijer*.

87610. De **Voorzitter**: Wat deden die toen met u in Australië?

A. Oefenen en vliegen. De luchtvaart zat in Port Darwin, bewaakte de Timorzee, de Kei- en Aroe-eilanden. Alles, wat er te doen viel, probeerde men vanuit Port Darwin.

87611. De **Voorzitter**: Onder uw operationeel commando?

A. Het was niet onder mijn operationeel commando, want het ressorteerde onder het operationeel commando van Australië, maar het maakte niet veel verschil uit. Ik was er hrrhaaldelijk en het ging er vrij gemoedelijk. Behalve de luchtvaart was er niet veel te commanderen. Wij hadden nog een squadron in Canberra liggen. Dat bestond meer uit transportvliegtuigen en vliegers, die uit het Noorden terugkwamen. Die oefenden in Canberra, maar deden niet mee aan de strijd gedurende die tijd. Als ze daar enige tijd hadden gezeten, gingen ze weer naar het Noorderi.

87612. De **Voorzitter**: Werd er speciale aandacht geschonken aan mogelijke taken in verband met de herovering van Indië?

A. Wat de luchtvaart deed, hield alléén verband met de mogelijkheid van terugkeer naar Indië.

87613. De **Voorzitter**: Is hei; gehele onderdeel gelijk in kracht gebleven tot aan 1945?

A. Ja, er waren wel verliezen, maar er waren ook aanvullingen. Wij kregen ook nieuw materiaal.

87614. De **Voorzitter**: Waar kreeg u dat vandaan?

A. Uit Amerika, o.a. B 25-liegtuigen.

87615. De **Voorzitter**: Wanneer kon u optreden in verband met de gewijzigde toestand in het Verre Oosten?

A. Ik ben eind September 1945 naar Batavia teruggekeerd.

87616. De **Voorzitter**: Maar was er in de tijd daarvóór iets van belang in verband met de gewijzigde situatie?

A. Neen.

87617. De **Voorzitter**: U hebt waarschijnlijk wel iets gemerkt van de mogelijkheid van grenswijziging tussen de z.g. theaters. Wat kan u daarover mededelen?

A. Ik ben daarin helemaal niet gekend. Wat ik weet, heb ik van horen zeggen, en dat is dit, dat de Regering in Londen met de Engelsen afgesproken heeft, dat het beter zou zijn, dat Nederlandsch-Indië werd overgedragen aan de Engelsen en niet aan de Amerikanen, zoals tot dusver altijd was gedacht. Oorspronkelijk was de grens getrokken door Straat Soenda. Die grens is later meer naar het Oosten verlegd, zodat heel Indië onder de Engelsen viel. Ik weet zeker, dat *MacArthur* persoonlijk daar sterk tegen was. Hij had bijzonder graag Nederlandsch-Indië heroverd. Hij heeft er echter helemaal geen zeggenschap in gehad. Er was een militaire staf en een politieke staf in Washington, waar Amerikanen, Engelsen en alle andere belanghebbenden dergelijke zaken bespraken. Daar is op een gegeven ogenblik, in de eerste maanden van 1945, uitgemaakt, dat Nederlandsch-Indië zou vallen onder de Engelsen.

87618. De **Voorzitter**: U zegt: de eerste maanden van 1945. De beslissing is toch eigenlijk in Potsdam gevallen?

A. Dat is waar.

87619. De **Voorzitter**: Wat betekent dan uw mededeling, dat de beslissing in de eerste maanden van 1945 is gevallen?

A. Wanneer was Potsdam?

De **Voorzitter**: In Juli—Augustus 1945.

A. Dan is de beslissing toch bepaald veel eerder gevallen. Ik zou mij al zeer moeten vergissen. Ik ging in September naar Indië terug. U zegt: Potsdam was in Augustus 1945. Maar toen ik in September naar Indië terugging, moet ik al vele maanden hebben geweten, dat Nederlandsch-Indië onder de Engelsen ressorteerde.

87620. De **Voorzitter**: Hoe is u aan die kennis gekomen?

A. Ik was lid van de Nederlandsch-Indische Regering onder *van Mook* en dergelijke zaken werden ons medegedeeld.

87621. De **Voorzitter**: Dus de Nederlandsch-Indische Regering wist het in het begin van 1945?

A. Of een paar maanden later.

87622. De **Voorzitter**: Maar in ieder geval ver vóór Potsdam?

A. Ja.

87623. De **Voorzitter**: Wat heeft de Nederlandsch-Indische Regering met die wetenschap gedaan?

A. Niets. Ik geloof, dat *van Mook* er erg blij mee was.

87624. De **Voorzitter**: Weet u dat zeker?

A. Neen. Daarom zeg ik: Ik geloof. Voor zover mij bekend, is er niets aan gedaan. Als lid van de Nederlandsch-Indische Regering is mij er althans niets van bekend, dat er tegen geprotesteerd is, dat Nederlandsch-Indië was overgedragen aan de Engelsen.

87625. De **Voorzitter**: Is er ook mededeling van gedaan aan de Regering in Londen?

A. Door wie?

De **Voorzitter**: Door de Nederlandsch-Indische Regering.

A. Wij hebben het zelf gehoord van de Regering in Londen!

87626. De **Voorzitter**: U kreeg de mededeling van Londen?

A. Ik kan niet anders aannemen dan dat de Nederlandsch-Indische Regering onder leiding van *van Mook* dat bericht heeft gekregen van Londen.

87627. De **Voorzitter**: Het zou ook mogelijk zijn, dat men het bij de staf van *MacArthur* had gehoord.

A. Neen, *MacArthur* heeft dat zeer contre coeur gehoord.

87628. De **Voorzitter**: Heeft hierover niet een telegrammenwisseling plaats gehad tussen admiraal *Helfrich* en u?

A. Als u het daar zo hebt staan, zal het wel zo zijn, maar ik herinner het mij niet meer.

87629. De **Voorzitter**: Ik heb hier een drukproef voor mij van het boek, dat admiraal *Helfrich* heeft geschreven. Daarin staat net volgende:

„De grenswijziging kwam ook ter sprake in een telegrammenwisseling met generaal *van Oyen*, de O.B.S.O., tevens legercommandant in Australië. In April waren nl. Australische en Nederlandse troepen op Tarakan geland, dat op 1 Mei in onze handen was.”, enz.

U moet het blijkbaar zo hebben gereleveerd.

A. Dat klopt met wat ik zeide, namelijk dat ik het in April al wist.

87630. De **Voorzitter**: Wat was de tendenz van dat telegram, alleen een blote mededeling, of: „Hieraan moet iets gedaan worden“?

A. Ik herinner mij die telegrammenwisseling niet meer. Het is mij bekend geworden als een mededeling van de Nederlandsch-Indische Regering, van *van Mook*, en ik weet, dat ik er erg het land over had.

87631. De heer **Korthals**: U herinnert zich niet, afgezien van dat telegram, dat van uw kant actie is gevoerd om daarin wijziging te brengen?

A. Dat lag niet op mijn weg; dat was politiek en met politiek had ik niets te maken.

87632. De **Voorzitter**: De heer *van Mook* heeft verklaard:

„Zoals u weet, is die overgang van het opperbevel van *Mac Arthur* op *Mountbatten* op dat moment voor ons bepaald fataal geweest. Ook dat lag b.v. zo, daar hebt u een verschijnsel, dat dan tenslotte misschien niet bewijst, wat ik daar straks zei, maar toch een aanwijzing is, dat wij van deze overgang weken en weken eerder op de hoogte waren dan men in Londen of Washington er van op de hoogte was.”

De **Voorzitter**: „Maar heeft u dan de Regering in Londen niet onmiddellijk geseind?“

De heer **van Mook** antwoordde: „Wij hoorden dit van *Mac Arthur*.”

A. Dat zal wel zo zijn; op welke wijze ik het gehoord heb, weet ik niet; niet van *MacArthur*; ik denk: van *van Mook*: deze had het van de Regering in Londen, meen ik. In ieder geval is het in Londen bekosttoofd.

87633. De **Voorzitter**: Ik heb hier nog een mededeling van *Helfrich*:

„Ik beschikte slechts over de telegrammen van generaal *van Oyen*, welke over vermoedens spraken. En nog op 7 Augustus seinde hij mij, dat er nog geen officiële mededeling omtrent de grenswijziging was ontvangen, „vermoedelijk, omdat de goedkeuring van U.K. (United Kingdom) en van het Nederlandse Gouvernement nog moeten worden verkregen”.”

U wist dus op 7 Augustus nog niet, dat er iets veranderd was?

A. Dat weet ik niet. *Helfrich* beschikt blijkbaar over officiële archieven of afschriften daarvan en hij heeft vermoedelijk rekening gehouden met de mogelijkheid, dat hij een boek zou schrijven, wat ik niet heb gedaan.

87634. De **Voorzitter**: Hier faalt dus uw herinneringsvermogen?

A. Inderdaad.

87635. De **Voorzitter**: In September bent u naar Java gegaan; hoe vond u daar de toestand?

A. Allerbedroevendst. In de eerste plaats was er de grote perceptie, dat de Engelsen daar met hun „one brigade” slechts landden en dat zij niet méér beschikbaar hadden, althans dat zeiden zij.

Ik heb dan ook direct contact opgenomen met generaal *Christison* en ik heb gezegd: „Als u rustig op Batavia blijft zitten” — zoals hij van plan was, want het was zijn plan om de gehele zaak van Batavia uit te pacificeren en de Indonesiërs zouden dan worden belast met het innemen van de bewapening van de Japanners — „, dan Komt er niers van terecht”. Hij vond het niet prettig, maar het heeft weinig moeite gekost hem te overtuigen, dat, als hij Java zou willen pacificeren, hij naar Semarang en Soerabaja moest gaan. Hij heeft toen met Londen overleg gepleegd, maar aanvankelijk kwam hij bepaald met de opdracht om niet verder dan Batavia te gaan. Korté tijd daarna, toen er meer troepen waren, zijn ze naar Semarang en Soerabaja gegaan. Ze hadden eerst ongeveer niets. Ze hadden slechts 1500 man en daarvan bleven er nog zoveel aan de strijktok hangen, dat strijdende troepen practisch niet ter beschikking stonden. Wat dat betreft, waren wij dus gedesillusionneerd.

87636. De **Voorzitter**: Wat kon u doen?

A. Een van de eerste dingen, die ik heb gedaan, was de paar compagnieën, die ik had, met vliegtuigen aanvoeren via *Balik Papan* naar Batavia. Het waren geen eerste klas troepen, maar het was wat en in vergelijking met wat de Engelsen hadden, wat het geen quantité négligeable.

87637. De **Voorzitter**: Wat is uw oordeel over de volgende zin:

„In het Columbia-kamp te Brisbane had spoedig na 15 Augustus een bespreking plaats gehad, onder leiding van de Luitenant-Gouverneur-Generaal, waarop besloten werd de compagnieën te verdelen over verschillende gebieden (eilanden). Dit ging buiten B.S.O. om, en dit was niet in overeenstemming met de laatste instructie, welke mij immers het bevel gaf over alle troepen, ook over de gezagstroepen, behalve de N.I.C.A.-detachmenten. Ik hoorde er van in een telegram van O.B.S.O. en betreude de beslissing.”

Waar slaat dit op?

A. In het Columbia-kamp in Brisbane heeft een bespreking plaats gehad, waarbij besloten werd de compagnieën, die wij ter beschikking hadden — het waren er drie — niet bijeen te houden, maar in verschillende plaatsen te legeren. B.S.O. protesteert hier dus, dat het buiten hem om is geschied, terwijl hij zegt er zeggenschap over te hebben.

87638. De **Voorzitter**: Waarom betreurt u de beslissing?

A. Ik betreurt de beslissing niet, maar B.S.O. Hij hoorde er van in een telegram van mij.

87639. De **Voorzitter**: Hoe lag de controverse dan?

A. *Helfrich* had er in gekend willen worden.

87640. De **Voorzitter**: Maar hij kon toch de beslissing wel juist achten?

A. Ja, hier staat, dat de compagnieën dus niet bijeengehouden zouden worden, maar verdeeld over verschillende plaatsen. B.S.O. had ze bijeen willen houden.

87641. De **Voorzitter**: Vond u, dat het beter was het niet te doen?

A. Dat betekent het. Het maakt weinig verschil, want het was practisch gesproken niets.

87642. De **Voorzitter**: Wat kon u in feite in Batavia doen? Wat was uw taak?

A. Ik was niet operationeel ingeschakeld. Ik was in Indië legercommandant en geen troepencommandant. Mijn taak was van het eerste ogenblik af te kijken wat er van het vroegere K.N.I.L. over was en die troepen te reorganiseren. Het waren voornamelijk Amboezen en Madoerezen. Dezen moesten worden geformeerd tot nieuwe eenheden om daarmee de Engelsen te helpen in het handhaven van orde en rust. Tijdens de reorganisatie stonden zij niet onder *Christison*, zij stonden onder *van Mook*. Ik stelde alleen complete afdelingen ter beschikking van generaal *Christison*. Zo had ik in Batavia een divisiecommandant, generaal *Schilling*, die hoe langer hoe meer troepen onder zich kreeg, troepen, die wij bij elkaar konden

halen en Batavia beschermden. Zij hadden in het oosten van Batavia een bepaalde stelling betrokken van wisselende diepte. Generaal *Schilling* stond onder *Christison*. Ik was eigenlijk de administratieve commandant en commandant van de troepen, die in opleiding of heropleiding waren.

87643. De **Voorzitter**: Waren er veel troepen in opleiding?

A. Neen. Wij hadden geen armslag. Wij zaten alleen maar in Batavia. Wij hadden wat Ambonezen, wat Menadonezen en enkele Javanen, oud-K.N.I.L.-soldaten. Wij konden Batavia niet uit.

87544. De **Voorzitter**: Hoeveel troepen hebt u ter beschikking van generaal *Christison* gesteld?

A. Ik heb het commando gehad tot Januari 1946 en ik denk, dat het in die tijd een 1000 man zal zijn geweest.

87645. De **Voorzitter**: Kunt u zeggen: waar die troepen precies vandaan kwamen?

A. Het waren ex-K.N.I.L.-soldaten, die tijdens de Japanse overheersing op vrije voeten waren gebleven en zich kwamen melden toen wij terugkwamen.

87646. De **Voorzitter**: Is dat uw enige werkzaamheid geweest tot eind 1945?

A. Wij hadden daar ook weer een Departement van Oorlog gevormd en ik ben direct begonnen met te trachten het leger opnieuw op poten te zetten. Van de vroegere administratie van het Departement van Oorlog in Bandoeng was weinig of niets meer over en bovendien hadden wij in liet begin geen verbinding met Bandoeng. Wij zijn direct begonnen met het opzetten van een nieuwe administratie en wij hebben getracht zoveel mogelijk nieuwe mensen te krijgen, omdat wij in de onderstelling leefden, dat wij spoedig ook Nederlandse troepen zouden krijgen. Wij moesten dus voorbereidingen treffen ten aanzien van de legering, de indeling en het inzetten van die troepen. Er was in dat opzicht veel te doen.

87647. De **Voorzitter**: Moesten de troepen, welke u beschikbaar stelde, ook medehelpen om op last van generaal *Christison* bepaalde operaties uit te voeren?

A. Neen. Zij stonden onder Nederlands bevel en generaal *Christison* had hun de taak gegeven, in een kring om Batavia heen de stad te beveiligen.

87648. De **Voorzitter**: Had u ook bemoeienis met Soerabaja?

A. Neen, in die tijd niet. Ik ben van September 1945 tot ik wegging, in Januari 1946, zelfs helemaal niet in Soerabaja geweest.

87649. De **Voorzitter**: Welke Nederlandse troepen zijn aangekomen in uw periode in Batavia?

A. Uit Engeland?

87650. De **Voorzitter**: Of uit Nederland. Er zijn toch wel kleine groepen aangekomen?

A. Ja, enig N.I.C.A.-personeel.

87651. De **Voorzitter**: Is generaal *van Langen* er niet gekomen?

A. Hij is in krijgsgevangenschap geweest en voor zover ik mij herinner, was hij bij mijn vertrek uit Indië nog niet op Java terug. Hij behoorde tot de bataljons krijgsgevangenen, die in October, November en December geformeerd waren. Deze bleven ook op Malakka en ik heb hen ook niet gezien

87652. De **Voorzitter**: Is er u iets van bekend, hoe het volgende in zijn werk is gegaan? Ik heb hier namelijk staan:

„Is het juist, dat op verzoek van dr. *van Mook* aan den Engelsen generaal *Dempsey* de gezagstroepen, die op Malakka waren geland niet op Java zijn toegelaten?”

Als getuige, die hierover kan worden gehoord, wordt ook genoemd luitenant-generaal *van Oyen*.

A. Dat is niet juist. Juist is, dat er met Kerstmis 1945 besprekingen hebben plaats gehad met generaal *Mountbatten* in Singapore. Daarbij was dr. *van Mook* aanwezig. Rechts van hem zat *Helfrich* en links van hem zat ik. *Mountbatten* stelde verschillende ondercommandanten in de gelegenheid om de toestand van het ogenblik te belichten. Toen zeide generaal *Dempsey*, die aan de andere kant zat, op een gegeven ogenblik: Ik vind het beter, dat wij geen troepen van buiten naar Java brengen, omdat dat ongetwijfeld de tegenstand van de Indonesiërs tegen ons en tegen de Nederlanders zou doen toenemen, hetgeen ook aanleiding zal geven tot meer bloedvergieten, althans iets in die zin. Toen zeide generaal *Dempsey* tegen dr. *van Mook*: That always has been your idea, is not it? U begrijpt, dat wij daar zeer van schrokken. Wij hadden *van Mook* moreel verplicht, en wij hadden hem het vuur zo na aan de schenen gelegd, dat hij beloofd had, dat hij zou trachten van de Engelsen gedaan te krijgen, dat de troepen zo spoedig mogelijk van Malakka en andere plaatsen naar Java zouden worden gezonden. Dat had hij blijkbaar gelogen, gezien het feit, dat *Dempsey* dat zeide. Toen moest *van Mook* bekenen, dat hij er vóór was geweest om die bataljons — het waren er minstens vijf — van Java weg te houden.

Toen zeide *Helfrich* tot *van Mook*: dat is toch zeker niet waar? Hij schrok er erg van. *Van Mook* had het ons beloofd en hij had blijkbaar achter onze rug tegen *Mountbatten* en *Dempsey* gezegd: Het is beter, dat u die bataljons voorlopig dáár laat, waar zij zijn. Ik heb hem toen het vuur na aan de schenen gelegd en ik had in November reeds zwart op wit verklaard: Als u niet al het mogelijke in het werk stelt om die troepen naar Java te halen, verzoek ik u, telegrafisch mijn ontslag aan te vragen. Ik heb daarop geen antwoord gekregen van de heer *van Mook*. Maar kort daarna heeft hij nog gezegd: Ik zal mijn best doen, die troepen naar Java te krijgen. Een maand later bleek echter uit de mededeling van generaal *Dempsey*, dat de troepen op Malakka werden gehouden, met instemming van *van Mook*. Dat is precies wat u weten wilt.

De heer *Helfrich* is dus ook getuige van dit feit geweest.

87653. De **Voorzitter**: U hebt er waarschijnlijk later nog wel met de heer *Helfrich* over gepraat?

A. Ja, erg veel.

87654. De **Voorzitter**: Dit werkte waarschijnlijk voor u als een bom?

A. Wij vonden het, om het precies te zeggen, een vuile streek.

87655. De **Voorzitter**: Men moet dus hieruit de conclusie trekken, dat de heer *van Mook* tegenover u een ander gezicht toonde dan tegenover de Engelsen?

A. Ja, precies het tegenovergestelde gezicht.

87656. De heer **Fens**: Heeft de heer *van Mook* nog moeite gedaan om die houding tegenover u te expliceren?

A. Hij heeft mij kort daarna er uitgezet. Op *Helfrich* had hij geen vat. Hij voelde natuurlijk, dat hij een zeer slecht figuur had geslagen. Op de eerste ontslagaanvraag van mij is hij niet ingegaan. Kort daarna, in December, is hij naar Londen gegaan en toen heeft hij mij een telegram gestuurd, waarin stond, dat men in Londen vond, dat ik niet met de Engelsen kon opschieten. Nu kon er niemand met *Christison* opschieten, dus ik kon dit nog een soort van compliment vinden, maar hij zocht een argument om mij kwijt te raken. Het was erg raar in die tijd. *Christison* begreep de situatie niet erg goed. Hij wist niet goed wat ik was. Hij begreep niet goed, dat hij *Schilling* met zijn troepen onder zich had, maar mij niet, want ik stond onder *van Mook*. Op een gegeven ogenblik is er een schietpartij geweest en toen wilde hij mij dit kwalijk nemen. Hij zei, dat het mijn schuld was, terwijl ik er niets mee te maken had, want ik was niet belast met het handhaven van orde en rust in Batavia; dat was het werk van *Schilling*, dus hij (*Christison*) zelf of *Schilling* was verantwoordelijk. Ik heb dit aan *Christison* uitgelegd. *Van Mook* is er ook tussengekomen. Toen heeft *Christison* zijn verontschuldiging aangeboden. Hij heeft gezegd, dat hij het verkeerd had begrepen en dat het hem nu duidelijk was. Maar die vermeende grief van *Christison* tegenover mij, die volkomen herroepen was, heeft *van Mook* later gebruikt om mij te seinen, dat ik niet goed met de Engelsen kon opschieten.

87657. De Voorzitter: U hebt waarschijnlijk generaal *de Bruyne* nog in Batavia ontmoet?

A. Ja.

87658. De Voorzitter: Weet u iets over de gedeeltelijke niet-toelating van de mariniers in Batavia?

A. Die wilden ze in Batavia niet hebben. Zij zijn naar Soerabaja gegaan.

87659. De Voorzitter: Maar eerst toch naar Malakka terug?

A. Ja. Daar zaten *van Mook* en de Engelsen achter. Zij kwamen met allerlei smoesjes: Er was niet voldoende scheepsruimte, de mensen waren niet voldoende geoefend, enz. Dat was niet mijn opvatting. Zij waren zeer goed geoefend, althans voor de strijd tegen de Indonesische rebellen, die helemaal niet geoefend waren. Als je daar mensen had, die 6 maanden waren geoefend, kon je alles met hen doen.

87660. De Voorzitter: Wie kwamen met die smoesjes?

A. De Engelsen.

87661. De Voorzitter: Dus generaal *Christison*?

A. Ja.

87662. De Voorzitter: Hoe kwam hij aan de wetenschap, dat zij niet voldoende geoefend waren?

A. Dat heeft *van Mook* hem natuurlijk gezegd.

87663. De Voorzitter: Hebt u zelf nog iets toe te voegen aan hetgeen u ons heeft medegedeeld?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter!

De Voorzitter: Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

L. H. VAN OYEN.

ALGERA, voorzitter.

KORTHALS.

FENS.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN WOENSDAG 8 NOVEMBER 1950

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer **Algera**, voorzitter, en de heren **Korthals** en **Fens**, leden, alsmede de heer **Duisterwinkel**, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

CAREL ERWIN BARON VAN ASBECK,

oud 37 jaar, wonende te 's-Gravenhage, luitenant-ter-zee 1ste klasse.

Hij legt de eed af als getuige.

87664. De Voorzitter: Wij zouden gaarne enkele mededelingen van u willen hebben over de recrutering van de mariniers. Van wie hebt u die opdracht ontvangen?

A. Van de commandant van de groep Holland van het detachement mariniers in de V.S.

87665. De Voorzitter: Wie was dat?

A. Dat was de voormalige officier van de Marine-Stoomvaart dienst, *Hillenius*.

87666. De Voorzitter: Welke functie had deze precies t.o.v. generaal *de Bruyne*?

A. Hij had, voor zover mij bekend, geen functie t.o.v. generaal *de Bruyne*. Deze was op dat moment nog geen commandant van dat onderdeel.

87667. De Voorzitter: Misschien kunt u ons uitleggen, hoe de 'cevelsverhoudingen bij de mariniers lagen'?

A. Generaal *de Bruyne* stond toen buiten deze aangelegenheid; hij had een andere functie in Londen.

87665. De heer **Korthals**: Over welke tijd spreekt u nu?

A. Over het tijdstip, dat ik werd aangewezen voor de recrutering, eind October 1944. Toen zijn wij met de gehele groep Holland uit Amerika naar Engeland gestuurd met de bedoeling, dat wij in Nederland zouden gaan recrutereren.

87669. De Voorzitter: U bent dus ook in Amerika geweest?

A. Ja, een jaar.

87670. De Voorzitter: Hoe groot was die groep?

A. Ik schat, dat het alles bij elkaar een 75 man is geweest, maar precies weet ik het niet. Ik heb nooit een stuk bewaard en ik had met het vervoer van die troep rechtstreeks niets te maken. Ik voer als passagier mee op dat schip.

87671. De Voorzitter: Wie heeft de beslissing genomen, dat deze groep uit Amerika naar hier zou gaan?

A. Dat was een oproep uit Londen van het Ministerie van Marine. Toen wij in Engeland kwamen — en daaruit zult u begrijpen, dat ik dat alles niet precies weet —, zijn wij één dag bij elkaar geweest. Ik kon direct een paar dagen met verlof gaan, omdat ik toentertijd in Engeland woonde. Op de tweede dag van mijn verlof kwam er echter reeds een oproep, dat ik terug moest komen en mij melden in Londen, omdat de gehele recrutering anders zou gaan lopen. Bij de plannen, die gemaakt waren, was er rekening mede gehouden, dat Nederland

in zijn geheel zou worden bevrijd en de recrutering van Nederland uit zou plaats vinden. Toen eerst alleen het zuiden werd bevrijd, liep het heel anders; het zuiden van het land bleef frontgebied met zeer beperkte mogelijkheden. Toen is een gedeelte van de groep Holland in Engeland gebleven. Zij kregen van de Engelsen of Amerikanen een kamp toegewezen in Schotland. Ik ben zelf met een paar officieren en een paar schepelingen naar Nederland gestuurd om de recrutering te beginnen. Het was een geheel andere opzet dan projecteerd was. Wij dachten aan een opzet in Nederland. In Amerika u-as er zelfs op gerekend, dat een prefabricated kamp moest worden gestuurd om de mensen onder te brengen. Er is nooit iets van terecht gekomen. Wij gingen met 11 of 12 man naar Nederland om te recrutereren. De heer *Hillenius* bleef in Londen als liaison-officier met het Ministerie van Marine. De rest van het personeel werd naar Schotland gestuurd. De zaak is dus meteen helemaal uit elkaar getrokken. De groep, waarmee wij uit de V.S. vertrokken, heb ik ook nooit meer bij elkaar gezien.

87672. De Voorzitter: Misschien kunt u een overzicht geven van hetgeen u hebt gedaan voor de recrutering van de mariniers in Nederland?

A. Ik ging naar Nederland met de opdracht mariniers te recrutereren. Ik heb een en ander op schrift gesteld en ik ben gaarne bereid u hiervan een exemplaar ter beschikking te stellen. Tijdens de oorlog werd kapitein *Lewe van Aduard* naar Amerika gestuurd. Deze heeft de gehele organisatie opgezet. Er was oorspronkelijk op gerekend, dat de brigade een omvang van 4000 man zou hebben, maar in Amerika dacht men aan een groter aantal. Toen de plannen duidelijker werden en wij precies konden bekijken, wat het alles omvatte, kwamen wij op 6000 man. Het bleek alras, dat er 1000 man aanvullingstroepen moesten zijn en nog eens 1500 man kamppersonneel, waaruit dan later een tweede aanvullingseenheid van circa 700 à 800 man samengesteld kon worden. Het resultaat was, dat ik 8500 man in Nederland moest recrutereren.

87673. De Voorzitter: Dat was dus uw opdracht voordat u in Nederland aankwam.

A. Ja. Dit betekende voor de mariniers een reusachtige krachtsinspanning, want daarop waren zij niet berekend. Het korps mariniers had vóór de oorlog een eenvoudige organisatie. Nu kregen zij echter te maken met mortieren, artillerie, genie, verbindingdienst, motortransporttanks en amphibische voertuigen. Daarvoor was een aantal mensen naar Amerika gestuurd. Ik moet alle aantallen onder voorbehoud noemen, maar ik geloof, dat het 150 of 200 man is geweest. Voor de marine als geheel, die uiteraard tijdens de oorlog vele andere taken moest vervullen, had de mariniers-brigade, die pas na de bevrijding kon worden samengesteld, een relatief lage prioriteit. Er werden f 50 man gestuurd en een aantal officieren, onder wie ik zelf. Wij waren aangewezen om bepaalde functies in die mariniersbrigade te vervullen.

Ik zelf b.v. ben bij de marine gespecialiseerd in de verbindingdienst. Ik werd daarom aangewezen om verbindingsofficier te zijn van die brigade, hetgeen echter iets geheel anders is dan verbindingsofficier op een schip. Maar goed, de nood was aan de man en voor de problemen moest een oplossing worden gevonden. Met alle marine-officieren was dit het geval; wij moesten ons maar bekwamen voor onze nieuwe taak. Daarvoor kregen wij de tijd in Amerika. Ik ben een jaar in Amerika geweest. Ik had daar ook een aantal mariniers onder mij. Alles bij elkaar waren wij met ongeveer 250 man en hiermede moesten wij alles doen: recrutereren in Nederland, keuren en indelen in Schotland en ook nog opleiden in Amerika. Dat aantal was dus niet groot, maar bovendien ging er nog 150 man af. Deze afdeling — ik geloof niet, dat het een compagnie is geweest — is onder het commando van majoor *Arends* der mariniers toegevoegd geweest aan de Prinses Irene Brigade. Veldmaarschalk *Montgomery* had de eis gesteld, dat die brigade een bepaalde sterkte moest hebben. De landmacht had onvoldoende personeel daarvoor beschikbaar en

dus moest de marine voor de aanvulling zorgen. Dat gaf weer enige wrijving tussen de Nederlandse leiding in Amerika en Engeland. Wat er precies heen en weer getelegrafeerd en besproken is, weet ik niet, maar het resultaat is in elk geval geweest, dat 150 mariniers bij ons weggingen en pas in April 1945 weer beschikbaar kwamen.

Verder had men nagegaan, hoeveel mariniers er in Nederland waren om de kern kadergroep uit te breiden. Men rekende op 500 à 600 beroepsmariniers, die na een korte herscholing en rehabilitatie geschikt zouden zijn voor een leidende functie bij de infanterie van de brigade. Maar ook dat ging niet erg vlot. Nederland werd aanvankelijk maar half bevrijd. Velen van die mariniers zaten ten noorden van de rivieren. Een groot aantal was bovendien in gevangenschap geweest en moest eerst met verlof.

Wij zijn na lang wachten tenslotte begin December 1944 naar Nederland gegaan met: 12 man, voorzien van drie grote vrachtauto's. De bedoeling was om naarmate er wat gerecrueteerd werd dit aantal te laten oplopen en zodoende de recruiteringsafdeling uit te breiden. Wij zaten eerst in Brussel. Daar was reeds de wervingsafdeling van de vloot en wij werden daarbij ingeschakeld. Een bepaalde bevels-verhouding bestond er niet. Het hoofd van de marinewerving was jonger dan ik. Men vond het moeilijk om hem boven mij te plaatsen; wij moesten de zaken in goede coördinatie oplossen. Dat was geen bezwaar. Hij was een heel goed vriend van mij, die ik vanaf mijn 15de jaar kende. Er is dan ook nooit een probleem geweest. De samenwerking was zelfs zeer goed.

Meer dan 12 man en 3 vrachtauto's waren niet beschikbaar. De inarinewervingsgroep heeft ons geholpen met wat kleine auto's, en zo zijn wij gestart. Die recruiteringsgroep van de mariniers heeft zich uitgebreid. In Maart of April had ik ongeveer 40 man. In die tijd zijn ook de Amerikaanse auto's losgekomen. Die konden de Amerikanen eerst niet leveren in verband met het Ardennenoffensief. De Amerikanen hadden uiteraard toen belangrijker zaken aan hun hoofd. In Juli heeft er nog weer enige uitbreiding plaats gehad. Wij kregen er auto's en personeel bij en het vereiste tempo kon worden bereikt.

87674. De **Voorzitter**: Stond u, wat dit betreft, op u zelf? Kon u op eigen initiatief recrutereren of zat u in een groot verband?

A. Wij waren samen met de marinewerving; luitenant-ter-zee *de Jonge van Ellemeet* was het hoofd en vertegenwoordigde de gehele groep naar buiten. Dat deed hij graag voor mij, omdat ik het veel drukker had en veel moest reizen om allerlei mensen te vinden.

87675. De **Voorzitter**: Welke instantie bedoelt u mei „naar buiten“?

A. S.H.A.E.F., Flagofficer Holland, de commandant-zeemacht, die in Brussel zijn tenten had opgeslagen, en alle instanties, waarmee wij civiel en militair te maken hadden.

87676. De **voorzitter**: Ook generaal van *Nijnatten*?

A. Pas later; de generaal was toen in Eindhoven bij het Centraal Vrijwilligersbureau. Dat werkte ons niet vlug genoeg. Wij moesten een hoger tempo halen en hebben dat ook gedaan.

87677. De **Voorzitter**: In ieder geval hebt u die actie op eigen initiatief uitgevoerd, zonder voorschriften van hogerhand?

A. Er werd ons zeer grote vrijheid gelaten in Nederland; om het contact niet te verliezen, ging ik eenmaal in de twee maanden naar Engeland.

87678. De **Voorzitter**: Door wie werd u die vrijheid gelaten?

A. Door Londen, de Minister en de commandant groep-Holland, omdat niemand de omstandigheden in Nederland beter kon beoordelen.

87679. De **Voorzitter**: Is u iets bekend over het contact met S.H.A.E.F.? Heeft deze bepaalde eisen gesteld?

A. Wij hadden alleen met de Security-eisen te maken.

87680. De **Voorzitter**: Dus S.H.A.E.F. zeide niet: die troepen moeten wij hebben voor de strijd in Europa?

A. Ik voel, welke kant u uit denkt. Het was het privilege van de marine, dat wij daar geen last van hadden. Admiraal *Dickens*, die vóór de oorlog marine-attaché was geweest, stelde er een eer in om de marine weer op de been te helpen. Wanneer wij moeilijkheden

hadden of lont roken, gingen wij naar hem toe en dan zorgde hij, dat alles weer vlot verliep. Of het hierbij hoog is gelopen? Ik heb er nooit iets van gemerkt. Wij waren een marine-commitment en de Engelsen hadden een vlagofficier, die moest zorgen, dat de recruitering goed zou verlopen. Dat heeft hij altijd gedaan. Wij hadden wel vergaderingen, waar de landmachtvertegenwoordigers aanwezig waren; daar hoorden wij wel van moeilijkheden, dat de troepen er niet uit konden, maar wij hebben er geen last mee gehad.

87681. De **Voorzitter**: Op welke wijze werd er gerecrueteerd?

A. Wij moesten diverse categorieën recrutereren. Om te beginnen de mariniers derde klasse O.V.W. Dat was de grote groep, waaruit de brigade moest groeien. Daarnaast waren er andere groepen, specialisten uit burgerbedrijven, reserve-officieren van de Koninklijke landmacht, die wij mochten overnemen, officieren van gezondheid en ziekenverplegers, enz. De algemene recruitering ging aldus in haar werk: wij keurden voorlopig zowel medisch als politiek, dat in het tempo, waarin wij wilden werken, uiteraard oppervlakkig was. Aan het hoofd van iedere ploeg stond een officier. Iedereen, die in dienst wilde komen, kon met deze officier spreken, en gedachten wisselen en vragen, wat er te doen en te koop was. In iedere groep hebben wij al gauw een oudere onderofficier aangesteld, die een korte uiteenzetting aan deze mensen gaf. Onze ervaring was nl., dat de reactie van bijna alle O.V.W.-ers was, dat zij maar half luisterden; zij wilden de wereld in en er uit. Ze begrepen de ernst van de zaak helemaal niet. Ik heb daarover vaak mijn hart vastgehouden. Zij zaten dikwijls al met de penhouder klaar om te tekenen, terwijl zij nog moesten luisteren. Zij wilden graag tekenen zonder dat er iets gezegd werd. Er was een zekere luchthartigheid bij het overgrote deel, een uitzondering niet te na gesproken. De meest directe behoefte hadden wij aan burger-specialisten, want zij waren de mensen, die het kamp moesten „runnen“. Wij hadden doktoren en personeel voor de voeding nodig; wij hadden mensen nodig, die eten konden koken en die voor de kleding konden zorgen. Er waren vele leidinggevende figuren nodig. Die hadden wij niet; ze moesten in Nederland uit de bedrijven worden gerecrueteerd. Ik ben toen ook bij Philips geweest. De heer *Orten* was tijdens de oorlog in Amerika en was altijd enthousiast over de mariniers, maar toen ik hem om de namen van 15 leidende figuren vroeg — ik had gezegd, dat ik die mensen niet van hem nodig had, maar dat ik introducties nodig had, omdat ik dit gedeelte van Nederland slecht kende en dus niet wist met wie ik moest gaan onderhandelen —, zei hij, dat hij 14 dagen nodig had. Na afloop van deze 2 weken kon Philips mij geen naam opgeven. Dit was zeer teleurstellend. Ik had ondertussen ook contact opgenomen met de staf van Prins *Bernhard*. Ik was in contact gekomen met de heer *Meynen*, de latere Minister van Oorlog. Hij heeft mij prachtig geholpen. Ik heb hem een schema van onze opzet gegeven en ik heb hem gezegd wat wij wilden. Hij voelde er voor om zijn hemdsmouwen hiervoor eens op te rollen en ons bedrijf op gang te helpen. Door zijn bemiddeling ben ik in de mijnstreek terecht gekomen bij de heer *Willemsen* van de Staatsmijnen en bij verschillende grote bedrijven in Tilburg. Half Februari kreeg ik de specialisten. De marine kon het overnemen van de specialisten niet helemaal aan mij overlaten. Het Ministerie wilde daarin zeggenschap hebben. Ik nam hen voorlopig aan. Ze gingen met bepaalde toezeggingen en beloften naar Engeland, waar ze definitief werden overgenomen en in bepaalde rang na een korte scholing naar Amerika gingen. Toen dat was gebeurd, kon ik pas met de recruitering van de grotere groepen beginnen, de mariniers 3de klasse O.V.W. Inmiddels waren er ook beroepsmariniers vrijgekomen. Dikwijls zaten zij bij de marechaussee en bij de politie, die hen slechts node wilden en konden missen. Alles ging nu soepeler lopen. Uit Engeland was een officier van gezondheid overgekomen, die doktoren en ziekenverplegers recruteerde. Ik haalde dit personeel op en liet hen politiek onderzoeken, maar het uitzoeken en aanwijzen van doktoren en ziekenverplegers werd door die dokter zelf gedaan. Hetzelfde is ook van toepassing op de geestelijke verzorgers. Dat werd door de vlootpredikanten en de vlootalmoezeniers gedaan. Daarmede had ik alleen in zoverre bemoeienis, dat ze bij mij kwamen om iemand over te voeren, als hij aangewezen was. Van de reserve-officieren van de landmacht mochten wij een 50-tal overnemen. Het waren officieren tussen de 25 en 40 jaar. Dit was een speciale regeling met het Ministerie van Oorlog. Zij zijn in de maanden Juli of Augustus in den Haag overgenomen door een commissie o.l.v. generaal *de Bruyne*. Ik was tweede commissielid en de adjudant van de generaal was secretaris.

Op bldz. 4 van mijn uiteenzetting heb ik een overzicht gegeven, waaruit blijkt hoe de recruitering in elkaar zat. In Januari 1945 hadden wij één recruiteringsploeg. In Maart kwam er een tweede bij en

in Juni een derde. Dat waren mobiele eenheden, die volledig over eigen transport beschikten. Zij hadden tie illustere naam: reizend circus. Zij trokken overall heen. De mensen, die gerecruteerd waren, werden afgehaald, gingen naar Brussel, kregen daar te eten, gingen via Ostende naar Schotland en vervolgens naar Amerika. Toen Schotland was uitgevallen.....

87682. De Voorzitter: Wanneer is dat uitgevallen?

A. In Juni of Juli, toen de Engelsen dat kamp nodig hadden voor amphibische training om over te schakelen op de Pacific-oorlog. Het kamp is toen overgebracht naar Tilburg. Na de bevrijding van het noorden ging de recrutering naar den Haag. Omdat wij dichter wilden komen bij de plaatsen, vvaar wij de mensen vandaan moesten halen, waren deze verplaatsingen noodzakelijk.

Op de laatste bladzijde van mijn uiteenzetting heb ik aangegeven, hoe de recrutering in haar werk ging.

87683. De heer Fens: Waar bent u in Tilburg terecht gekomen?

A. Wij hebben daar de Willem 11-kazerne van de landmacht afgesnoept. Dit was o.a. het werk van de Flagofficer Holland, die bij S.H.A.E.F. gedaan heeft weten te krijgen, tegen de zin van onze collega's van de landmacht in, dat wij die kazerne kregen. Wij hebben er eerst met de marinewerving gezamenlijk in gezeten, ongeveer anderhalve maand, maar half Juli is de gehele Engelse afdeling van de groep Holland (Schotland en Londen) opgeheven en naar Tilburg overgebracht.

Het recruterende van de eerste mensen, de specialisten, ging als volgt. Ik zocht contact en ging met de mensen spreken. Het was altijd een zeer langdurig bedrijf om geschikte mensen te vinden en hun een voldoende indruk te geven van hetgeen zij zouden moeten doen. Zij wilden natuurlijk bepaalde garanties hebben. Wanneer je de leiding hebt van de restauratie van Vroom en Dreesmann in Maastricht — zo iemand had ik er bij — laat je je niet als marinier 3de klasse zonder meer naar Amerika sturen. Dat was altijd een kwestie van onderhandelen, waarbij het er om ging de mensen niet meer garanties te geven dan ik mocht en kon geven en hun toch het vertrouwen te geven, dat zij zouden komen in een positie, welke overeenkwam met hun kennis en ervaring. Dat is over het algemeen vrij goed gelukt en toen die zaak bekeken was, konden wij niet de mariniers 3de klasse O.V.W. pas goed beginnen. Toen zijn de ploegen gaan draaien. Ik zelf deed het werk in Brussel en de verkenning. Ik ging dan naar een aanmeldingsbureau en zei: Ik moet mariniers van u hebben. Het antwoord was dan: Gaarne. Vervolgens zei ik dan: Over drie weken kom ik terug; intussen moet u 70 man per dag hebben aangenomen, die voorgekeurd zijn en politiek onderzocht zijn, terwijl ik alle gegevens over hen moet hebben. Dan schrokken zij. Daarop hadden zij niet gerekend. Ik zei dan: „Kan het niet? Als het niet kan, ga ik ergens anders”. Dat kwam huri eer te na. Dan werd alles op alles gezet en dan kwamen zij aan het quotum toe. Sommige bureaux kwamen zelfs met meer. In deze eerste ronde werd er gemiddeld 30 pct. afgewezen en afgekeurd. Dan kwam de taak van de groep, die wij „het reizende circus” noemden. Men ging naar een bepaalde plaats en nestelde zich daar. Men liet de mensen de revue passeren; ze werden bekeken, zo goed en zo kwaad als het ging. Dat ging zo met zeventig man per dag. Er bleven er zo ongeveer een 40, 50 over, die tekenden? nadat zij dat verhaal hadden aangehoord en vernomen hadden, waarmede zij rekening hadden te houden. Ze gingen dan weer naar huis en 10 dagen later kwamen wij hen halen; bij het vertrek waren zij dan in de beste stemming. Zij hadden hun doel bereikt en zij gingen er op uit.

Men moet zich goed realiseren, wat voor een transportprobleem dit was. Eerst waren het transportcolonnes van 3, 4 of 5 trucks, maar later met 20 auto's met chauffeurs, die net hun militaire pakje aan hadden getrokken.

Men ging op een zekere dag vanuit Tilburg op weg, b.v. naar de Achterhoek of naar het noorden of waarheen ook. De rivieren over met ponten; bruggen waren er nog niet. De daaropvolgende dag was het inladen; het was werkelijk een troep landverhuizers gelijk. Er zaten 6 man van mij bij om controle uit te oefenen; dezen werden met het transport, van variërend 80 tot 250 man, meegestuurd. De troep werd dan in Ostende door de Engelsen, bij wie ook al de haren te berge rezen, opgevangen. Zo armetierig zagen die mensen er uit. Zij werden dan de derde dag per schip naai. Engeland overgevoerd en opgevangen door een nieuwe geleidegroep, die hen per extra-trein naar Schotland bracht, waar de mannen in het kamp werden ondergebracht. Twee weken later liepen zij keurig in uniform en waren ze reeds gedrield. Ze waren klaar om naar Amerika te worden gebracht.

87684. De Voorzitter: Hebt u nooit last met de shipping gehad?

A. Nooit. Dat kwam door onze relatie met de Flagofficer Holland. Als wij moeilijkheden hadden, gingen wij naar hem toe. Ik herinner mij, dat wij misschien één- of tweemaal vertraging hebben gehad. Met het transport van Engeland naar Amerika hebben wij wel moeilijkheden gehad, omdat dat natuurlijk op veel grotere schaal gebeurde. Voor de ferry-dienst over het Kanaal draaide de marine haar hand niet om. De Flagofficer Holland kreeg dit zonder moeite gedaan van het Britse leger.

87685. De Voorzitter: Wie regelde het transport naar Amerika; deed dat dezelfde instantie?

A. Daar kan ik alleen naar gissen. Dat gebeurde in Engeland en daarmee hadden wij niets te maken. Wij wisten alleen, dat Amerika aan de mariniers zat te trekken. De Amerikanen vroegen: waar zijn de specialisten; waar zijn de officieren. Ik moest zelf in Amerika 500 man verbindingstroepen opleiden en moest bovendien in Nederland recruterende. Ik was de enige ervaren verbindingsofficier. Er waren wel een paar jonge officieren van 20 of 21 jaar, die een korte cursus hadden gevolgd, maar aan hen kon je de opleiding van 500 man niet toevertrouwen. Terwijl dus de mariniers in Amerika moesten worden opgeleid, zat ik in Nederland mariniers te recruterende en begrijpelijk vroegen de Amerikanen om mij en tegelijk om de mensen, die ik moest aanwerven.

87686. De Voorzitter: U schrijft in uw verslag: „Ultimo Augustus waren er 5000 weg en 3000 wachtten er in Nederland. Dit aantal groeide in September tot 4000”. Zijn toen de moeilijkheden begonnen?

A. Ja, het waren politieke moeilijkheden, waarover generaal de Bruyne u misschien iets heeft verteld. Het wachten van die mensen had geen betrekking op scheepsmoeilijkheden, maar vloeide voort uit de opvattingen in Amerika. In Washington werd er uitgemaakt. wie er uit West-Europa verscheept mochten worden, niet alleen van ons, maar over de gehele linie, en na de val van Japan hadden zij geen mariniers meer nodig.

87687. De Voorzitter: Dus het gebeurde, toen er al 5000 weg waren?

A. Ja. Het is half Augustus begonnen na het in elkaar storten van Japan. Toen wijzigden de Amerikanen hun houding. Het is vrij koog gelopen. In den Haag was een Amerikaanse marine-attaché en bovendien was er een kapitein van het U.S.M.C. Hij had niets met mij te maken, maar hij kwam om de drie dagen bij mij kijken. Hij vroeg allerlei inlichtingen. Ook zij hebben alle mogelijke moeite gedaan om de mariniers weg te krijgen en met pijn en moeite hebben wij toen wat specialisten, waar Amerika om riep, weten weg te krijgen. Het was een kleine groep van 30 man.

Natuurlijk waren wij er niet op berekend de mensen, die wij aannamen, thuis te moeten laten. Behalve dat wij het moesten betalen, terwijl zij thuiszaten, werkte het ook demoraliserend. Onze attractie voor de gehele Nederlandse jongelingschap was ongetwijfeld, dat wij hen 10 dagen na aanneming reeds konden overvoeren. Dit raakte bekend en daarom snoepten wij vele andere diensten de mensen voor hun neus weg.

87688. De Voorzitter: Kreeg u er mededeling van, dat er moeilijkheden met Amerika waren?

A. In Tilburg, waar de keuring en indeling geschieden, stond men plotseling voor het feit, dat de mensen niet meer naar Antwerpen mochten worden afgevoerd. Ik kreeg toen in den Haag bericht, dat ze maar thuis moesten blijven. We moesten 24 uur wachten. Dit werd van de ene dag op de andere dag geschoven. Wij begrepen direct, dat Amerika geen toestemming meer wilde geven. Toen zijn wij naar de marine-attaché in den Haag en naar de captain van het U.S.M.C. gegaan. We zijn bij S.H.A.E.F. geweest. Wij hebben half West-Europa opgebeld om de mariniers weg te krijgen.

87689. De Voorzitter: Is het niet gebeurd?

A. Neen.

87690. De heer Fens: Wat hebt u met de mensen gedaan?

A. Ik heb toen niets meer aan deze mensen gedaan, want op hetzelfde ogenblik zat ik aan mijn getal, dat ik moest recruterende, nl.

9000. Ik moest toen weg. Mijn opdracht was afgelopen. Ik wist een officier van de mariniers, die afgekeurd was voor de troep en die ik van vroeger kende. Ik heb toen aan generaal *von Freytag Drabbe* gevraagd of hij bij de recruitersafdeling geplaatst kon worden, zodat hij het klappen van de zweep kon leren. Het was een ontzettend vloeiend bedrijf. Met 1 secretaresse, 1 korporaal en 2 schrijvers moest ik een kaartsysteem voor 9000 man bijhouden, alle brieven afdoen en de post regelen, wat allerlei censuurmoeilijkheden gaf. Wanneer een moeder mij schreef: „Mijn zoon is aangenomen bij de mariniers, hij is toen en toen weggegaan, maar ik heb nog geen bericht van hem” — hij zat dan in Schotland of al in Amerika — moest ik weten, waar de man precies zat en moest ik de moeder geruststellen. Dat was een kwestie van publiciteit. Voor de zaak van de mariniers moest ik dat wel doen. Wanneer het gerucht de ronde zou gaan doen, dat de post niet liep, zodat de ouders er voor terug zouden schrikken hun kinderen te sturen, zou de zaak voor ons verkeken zijn. Ik zou het zelf ook geëist hebben, als het mijn kind betrof. Het was zeer begrijpelijk. Dit bracht administratie met zich, maar ik heb de omvang daarvan zo gering mogelijk gehouden, omdat ik alleen te maken had met de doorvoer. Ik nam de mensen aan en stuurde hen door. Kon ik hen niet doorsturen, dan moesten zij thuisblijven.

87691. De **Voorzitter**: Hebben die 4000 mensen, die moesten wachten, mededeling ontvangen, dat zij verder niet in aanmerking kwamen?

A. In dat opzicht was er een probleem. Ik heb daaromtrent geen gegevens, anders zou ik het u kunnen laten lezen. Dat betrof de kwestie van het dienstverband. Het dienstverband was in Engeland zo geredigeerd, als ik mij goed herinner, dat de oorlogsvrijwilligers in dienst waren voor de tijd, dat de dienstplichtigen der zeemacht of een gedeelte daarvan buitengewoon in werkelijke dienst waren. Ik vond dat een prachtige term. maar het zei mij verder niets. Ik wist van de dienstplichtwet niets af. Het stond op een gedrukt formulier; die formulieren kreeg ik mee. Nadat Japan uitgeschakeld was, kwamen het gevaar, dat de dienstplichtigen niet meer buitengewoon in werkelijke dienst zouden zijn. Men wilde de troep toch bij elkaar houden, om hem, ook al was er geen oorlog, toch een bewakingstaak op te dragen, wat later ook gebeurd is. Er bestond een grote angst op het Ministerie, dat wij de oorlogsvrijwilligers allemaal naar huis zouden moeten sturen. Er moest iets gebeuren. De 4000 man, die achtergebleven was, kon toen voor 3 jaar tekenen. Zij, die dit wilden, hebben een nieuwe dienstverbintenis aangegaan.

87692. De **Voorzitter**: Voor welke dienst hebben zij moeten tekenen? Voor de dienst in Indië?

A. De oorlogsvrijwilligers der K.M. tekenden voor dienst waar ook ter wereld. Het ging alleen om het dienstverband, niet over de vraag „waar”. Een groot aantal oorlogsvrijwilligers heeft getekend en een groot aantal niet. Half September ging ik naar Amerika, wat er verder in Nederland gebeurd is, weet ik niet.

87693. De **Voorzitter**: Toen was er dus 5000 man in Amerika?

A. Ja. Misschien ben ik 200 of 300 mis, maar dat was ongeveer het aantal.

87694. De **Voorzitter**: Toen was Engeland dus ook leeg?

A. Inderdaad, in Engeland waren er geen mariniers meer.

Wij mochten in Amerika niet blijven na ± 15 October 1945. Er is nog kwestie geweest over de vraag, of wij nog een maandje langer konden blijven, en dat is gelukt.

In November is de reis naar de Oost begonnen. Toen is men in Nederland weer gaan oproepen. Alle oorlogsvrijwilligers had men naar huis gestuurd, naar ik meen. Dit oproepen geschiedde aan de hand van onze opgaven omtrent hetgeen wij nog misten en nog moesten hebben. Die mensen, die anders hun opleiding zouden hebben gekregen in Amerika, zijn toen in Nederland opgeleid. Dat is geweest in Doorn en in de Willem II kazerne in Tilburg.

Eind December zijn wij in de Oost aangekomen en in Maart naar Soerabaja gegaan. In April, Mei zijn de eerste aanvullingen gekomen; naarmate de aanvullingen uit Nederland vertrokken, werden er nieuwe troepen geformeerd.

87695. De **Voorzitter**: Bent u op Malakka gebleven of bent u met generaal *de Bruyne* naar Batavia gegaan?

A. Ja. Ik was één van de weinigen, die met hem megingen als verbindingsofficier. Ik heb een paar maanden in Batavia gezeten.

87696. De **Voorzitter**: Dus u hebt er wel iets van gehoord, waarom de mariniersbrigade gedeeltelijk is teruggestuurd? Is u daarvan iets bekend uit eigen wetenschap?

A. Ik weet dat maar oppervlakkig; dat speelde zich af in de hoogste regionen en het is een onderwerp, waarover ik niet gaarne spreek, want ik heb er weinig van gehoord. Ik weet alleen, dat men ons op een bepaald ogenblik in Malakka wilde laten ontschepen.

87697. De **Voorzitter**: Wie was die „men”?

A. De Engelsen. Kolonel *de Bruyne* zeide toen, dat hij niet wenste te ontschepen. „Ik heb maar één baas, die is in Batavia, en van hem moet ik orders krijgen.” Als hij er af was, zou hij nooit meer op het schip teruggekomen zijn, en hij wilde naar Java. Dat vonden de Engelsen vreemd en ze waren kwaad ook, maar wij zijn niet van boord gegaan. Toen moesten we naar Singapore. Daarna gingen wij naar Batavia en toen waren de mensen niet meer te houden; zij dachten, dat wij het gewonnen hadden. In Batavia werden besprekingen gehouden en het resultaat was, dat één bataljon, het Eerste Mariniersbataljon, van boord ging.

87698. De **Voorzitter**: Wanneer was dat?

A. Oudejaar hebben wij nog aan boord gevierd; het moet kort daarna zijn geweest. Vanaf 22 November, toen wij uit Amerika vertrokken, zaten wij al aan boord en 14 dagen hebben we zitten koekhakken voor de kust van Malakka. Het was helemaal een rare zaak. Nu eens was het: er af, dan weer: niet er af. Eindelijk kwamen wij dan voor Batavia, waar een bataljon aan wal ging. De rest zou er ook afgaan en naar kampen gaan buiten de verdedigingslinie, maar dat weet ik niet precies meer. Er zijn allerlei besprekingen geweest, maar het resultaat was, dat zij niet van boord gingen.

87699. De **Voorzitter**: Dus uit eigen wetenschap weet u hiervan niets?

A. Neen, ik ben nooit bij enige bespreking geweest; ik weet, dat het een vrij opgewonden gedoe was, ieder ogenblik werd er weer wat anders bepaald.

87700. De **Voorzitter**: Heeft u verder nog iets mede te delen, waarvan u meent, dat het voor de commissie van belang zou kunnen zijn?

A. Neen; over de recrutering heb ik alles verteld.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u voor de verstrekte inlichtingen en sluit ik het verhoor.

C. E. VAN ASBECK.

ALGERA, *voorzitter*.

KORTHALS.

FENS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 21 NOVEMBER 1950

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer **Algera**, voorzitter, en de heren van Dis en Fens, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

Dr. ALEXANDER LOUDON,
oud 58 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
lid van de Raad van State.

Hij legt de eed af als getuige.

87701. De Voorzitter: Op de oproep staan twee onderwerpen vermeld, nl. de voorbereiding van de troepen-zendingen naar Indië en de recruterij in Amerika. In uw kwaliteit van ambassadeur te Washington hebt u een en ander van die voorbereidingen meege-maakt. Nu wilde ik graag met de voorbereidingen voor de troepen-zendingen beginnen, tenzij u er de voorkeur aan geeft eerst over het andere punt te spreken.

A. Neen.

87702. De Voorzitter: Dat omvatte o.a. de mariniersbrigade, het legerkorps, enz. U had, naar ik meen, zitting in de Pacific War Council in Washington?

A. Ja.

87703. De Voorzitter: Hadden wij veel invloed in dat lichaam?

A. Dat lichaam was door President *Roosevelt* samengesteld en bijeengeroepen binnen een maand na de aanval op Pearl Harbour. De bedoeling was, dat dit een tegenhanger zou zijn van een dergelijke council in Londen. In het begm is die Pacific War Council in Washington geregeld bij elkaar gekomen, meestal eens in de week, later werd dat geleidelijk, met het voortschrijden van de oorlog, veel minder, tot er op het einde van de oorlog helemaal geen bijeenkomsten meer waren. De council in Londen is veel minder bij elkaar gekomen, naar ik meen.

De President deed in die bijeenkomsten mededeling van ontvangen berichten en telegrammen en besprak de toestand. Men kon de visie van zijn Regering daar tot uiting brengen. Die bijeenkomsten duurden gewoonlijk een uur of twee, ook weleens wat langer. Ik heb er geen mening over, of deze council invloed heeft gehad. Ik zou zeggen, dat in een oorlogvoering de invloed in het algemeen ligt bij de generale staven, bij de militaire autoriteiten, enz. Natuurlijk kwamen b.v. weleens ter sprake de noodzaak en urgentie om te voldoen aan de Russische aanvragen voor bewapening. Al die problemen kwamen nogal summier ter sprake. Deze verslagen zijn allemaal te vinden, want ik heb na elke zitting een telegram gezonden aan Buitenlandse Zaken in Londen over hetgeen er in die betrokken zitting was behandeld; die moeten dus te vinden zijn in de dossiers. U kunt daaruit zelf een opinie vormen van de invloed, die de Pacific War Council heeft gehad, en van het belang van de onderwerpen, die daar werden besproken.

87704. De Voorzitter: Ging dat meer in politieke richting?

A. Er werden weleens militaire mededelingen gedaan, maar die hadden meestal betrekking op het reeds gebeurde. Ook werden weleens de moeilijkheden besproken, die er b.v. waren bij het verzenden van oorlogsmateriaal naar Rusland om Noorwegen heen; de gevaren, die er waren, en de verliezen, die er werden geleden. Ook werd er besproken de bedreiging, die de onderzeebootoorlog voor de geallieerde bevoorrading opleverde, en er kwam dan ter sprake, hoeveel

schepen er bij één konvooi werden getorpedeerd. Die schepen waren al getorpedeerd en daar werd dus alleen maar gezegd, hoe moeilijk het toch wel was.

87705. De Voorzitter: Zijn daar ook vraagstukken ter sprake gekomen, die betrekking hadden op de herovering van Nederlandsch-Indië?

A. Neen, niet in deze vorm. Wel is er eens ter sprake gekomen, wat er nu eigenlijk moest gebeuren met onze overzeese bezittingen na de oorlog; dat werd besproken in zeer algemene vorm. Door de President werden dan een paar opmerkingen gemaakt, die noch voor de Britse vertegenwoordiger, noch voor mij erg aangenaam waren.

87706. De heer Fens: Waren die nogal afwijzend?

A. Neen, niet dat ze afwijzend waren, maar er werd gezegd, dat het toch niet kon doorgaan, zoals het vroeger was. Er moest een wijziging in die toestand komen.

87707. De heer Fens: Bepaald dus een verandering in de koloniale status?

A. Ja, in de band, die er bestond. Deze band is verschillende malen ter sprake gekomen. Dat is ook in die stukken te vinden. Ik zou graag even willen opmerken, dat ik geen stukken of documenten heb. Ik ben uit Washington vandaan gegaan zonder enig document mee te nemen. Ik spreek uit mijn hoofd uit het verleden en kan mij dus niet beroepen op documenten.

87708. De Voorzitter: U hebt wel bemoeiing gehad met de wijze, waarop er voorbereidingen zouden worden getroffen voor de herovering van Indië, b.v. de opleiding van de mariniersbrigade?

A. Met de mariniersbrigade heb ik weinig bemoeienis gehad, omdat deze, als ik mij niet vergis, direct is geregeld op last van de Minister van Marine door de heer *Meyer Ranneft* met general *Holcomb* van de U.S. Marines in Washington. In mijn civiele capaciteit heb ik met de uitwerking van deze plannen, voor zover ik mij herinner, niets te maken gehad.

87709. De Voorzitter: Wel in een andere capaciteit?

A. Wanneer er eens moeilijkheden waren, die minder in het militair-technische veld lagen dan in het politieke, dan kan het weleens zijn, dat ik instructies heb gekregen of mij een verzoek is gedaan van die missie, die dit eigenlijk heeft uitgevoerd. De heer *Lewe van Aduard* is, naar ik meen, daarmee begonnen. Hij was kapitein van de mariniers. Daarna is kolonel *de Bruyne* er ook geweest. Zij hebben dit eigenlijk allemaal geregeld en zij kwamen mij mededelen wat zij deden, voor zover dat mogelijk was. Er was in Washington wel een zeer groot verlangen, dat de civielen niet op de hoogte zouden zijn met hetgeen er in de Combined Chiefs of Staff op militair gebied gebeurde. Vandaar ook, dat dadelijk bij het uitbreken van de oorlog, wat Amerika betreft, er onmiddellijk door President *Roosevelt* persoonlijk is gevraagd om vertegenwoordigers in de Combined Chiefs of Staff, juist omdat men dit niet wilde doen door de militaire en marine-attachés, aan de diplomatieke vertegenwoordigingen verbonden. Deze konden wel contact houden met War en Navy Department, maar men had liever niet, dat zij wegens haar directe band met een hoofd van een missie aan de besprekingen van de Combined Chiefs of Staff zouden deelnemen. Men wenste dit gescheiden te houden. Voor de geheimhouding achtte men dat beter. Een civiel kan dikwijls niet precies alle militaire implicaties doorgronden van hetgeen hij hoort en als hij dan eens een opmerking maakt, kan dat militaire gevaren en gevolgen hebben. Militairen kunnen dit beter beoordelen. Daarom werd dit in zuiver militaire handen gehouden. Alles, wat een militair kantje had, heb ik dan ook maar zoveel mogelijk overgelaten aan militaire autoriteiten, met wie ik in verbinding stond of met wie ik samenwerkte.

87710. De heer **Fens**: Wat was dan uiteindelijk de taak van de marine-attaché en van de militair-attaché, dus van de schout-bij-nacht *Meyer Rnnneft* en de heer *Weijerman*? Die hielden toch altijd contact met het Navy Department en het War Office?

A. Ja. Zij onderhielden contacten. De vertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff en de attachés kwamen ook geregeld samen. De laatsten waren ook weer toegevoegd aan de vertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff, met wie zij samenwerkten. Inlichtingen konden zij steeds krijgen op het Navy Department en War Department, maar de Combined Chiefs of Staff waren hun terrein niet.

87711. De **Voorzitter**: De samenwerking met de heer *Weijerman* was, geloof ik, niet zo geweldig goed?

A. De heer *Weijerman* is een zeer eigenaardige figuur. Ik heb betrekkelijk weinig met hem te doen gehad. Toen hij vertrokken is, is gebleken, dat hij het grootste gedeelte, zo niet alles, van zijn zrcchieven heeft verbrand. Ik ben dadelijk in de moeilijkheden gekomen, omdat ik na Pearl Harbour naar voorbeeld van de Engelsen hem heb verzocht uniform te dragen, wat hij heeft geweigerd. Er is een speciale order van de heer *van Mook* moeten komen, dat hij het wél moest doen. Zo heb ik verschillende malen moeilijkheden met hem gehad. Het is een van de zeer weinige mensen in mijn diplomatieke carrière, waarvan ik heb gevraagd, of het niet mogelijk was hem te vervangen.

87712. De **Voorzitter**: Waren dat controversen van persoonlijke aard of zat er een bepaalde visie achter bij bepaalde vraagstukken?

A. Ik zou willen zeggen, dat hij ten opzichte van de terugkeer van Nederland naar Nederlandsch-Indië niet optimistisch was. Verder heb ik zo betrekkelijk weinig met hem te doen gehad — hij had zijn eigen werk op het gezantschap en was weinig mededeelzaam —. Het was in het algemeen geen gemakkelijk mens om mee om te gaan.

87713. De **Voorzitter**: Ik vroeg u zo juist naar uw bemoeiingen met de mariniersbrigade. Die vraag berustte op mededelingen, die de heer *van Kleffens* in zijn verhoor heeft gedaan. Hij heeft o.a. het volgende gezegd:

„Amerika leeft echter snel en vergeet snel. Gedurig was aan dr. *Loudon* en zijn medewerkers gebleken, dat de gedachte, dat Indonesië met Nederland verbonden zou blijven, bij de Amerikanen geenszins gemeengoed was; eerder was het omgekeerde het geval. Hij gaf daarvan tal van voorbeelden. De Amerikanen zouden geen onmogelijke zaken van ons verwachten. Zij wisten, dat wij door de bezetting van Nederland in Indië over zeer weinig man-power konden beschikken. Dr. *Loudon* had een gesprek gehad met een vooraanstaand Amerikaans dagbladeigenaar, in de loop waarvan het denkbeeld ter sprake kwam van de vorming van een Nederlands expeditieleger van mariniers. Dit vond zijn oorzaak in de zeer goede reputatie, die de mariniers, naast de marine en onze vliegers, in Amerika hadden. Van de Amerikanen mocht dus verwacht worden, vrouwen te hebben in een Nederlands aanbod tot oprichting van een expeditiemacht van mariniers, vooral ook waar ze zelf voor hun „amphibian forces” in de eerste plaats hun eigen mariniers gebruikten.

Als de operaties ter herovering van Indië in de South-West Pacific Area werden ingezet en dus onder bevel stonden van general *MacArthur* zou het van voordeel zijn, dat daarbij ingedeelde Nederlandse troepen een Amerikaanse uitrusting hadden.

De ambassadeur (de heer *Loudon*) vroeg nu of het mogelijk ware, zeer kort na de bevrijding van Nederland, b.v. 2 à 3 weken na onze bevrijding, een expeditieleger van mariniers, of met althans in hoofdzaak mariniers, naar Amerika te zenden, en onze plannen daartoe reeds terstond bloot te leggen aan de Amerikaanse militaire en politieke leiding. Het expeditieleger zou zo spoedig mogelijk uit Nederland moeten worden uitgezonden en dan in Amerika in opleiding moeten worden genomen.”

Ik krijg hieruit de indruk, dat u een bepaald initiatief hebt genomen.

A. Ik geloof, dat de heer *van Kleffens* twee dingen door elkaar haalt, het legerkorps en de mariniers. Zijn mededeling is mij niet helemaal duidelijk. Hij refereert aan een gesprek, dat ik heb gehad met een vooraanstaand dagbladeigenaar; ik spreek nu uit mijn hoofd en hij zal waarschijnlijk de stukken hebben gehad, waaruit dat

blijkt. Ik heb verschillende courantenmensen gesproken, te veel, dat ik ze op het ogenblik een voor een zou kunnen opsommen of mij precies zou kunnen herinneren, wie dat is geweest. Ik kan mij er wel één herinneren, maar dat was zelfs vóór de oorlog, ook vóór 10 Mei 1940; ik denk. dat het begin 1940 is geweest. Ik ben toen geweest in Chicago, waar ik heb gesproken met de eigenaar van de „Chicago Daily News”, *Frank Knox*. Deze is daarna in 1939 of 1940 secretary of the navy geworden; hij is ook als zodanig gestorven. Ik heb hem nogal vrij veel bezocht. Toen deze man nog editor was van de „Chicago Daily News”, heeft hij mij de vraag gesteld: Wat gaan jullie doen? Dat moet dus na het begin van de oorlog zijn geweest. Als Japan tot een oorlog overgaat, wat gaan jullie dan doen? Zullen jullie met ons meevechten of niet? Wij hebben daarover een hele tijd zitten praten. Wij waren toen, als ik mij niet vergis, nog niet in oorlog. Het is mij bijgebleven, omdat daaruit een zeker wantrouwen, een zekere twijfel, bleek over de houding, die Nederland in geval van een gewapend conflict in Azië zou innemen. Dat is mij die keer heel duidelijk uit dat gesprek gebleken. Wat de heer *van Kleffens* heeft gezegd, zal ongetwijfeld juist zijn, als hij dit op grond van documenten zegt; ik kan niet meer nagaan, met wie ik heb gesproken. Iets anders is, dat men niet de mariniersbrigade en wat daar wordt genoemd het legerkorps door elkaar moet halen. Men moet dan de zaak veel ruimer stellen en de zaak anders gaan reconstrueren dan in deze beperkte vraag. Zover als ik het kon zien, was Nederland in Amerika nooit een probleem. Het probleem, waarmee ik te kampen heb gehad, was het probleem-Nederlandsch-Indië. Al vrij gauw kon men zich de vraag stellen: Hoe wordt er over Nederlandsch-Indië gedacht en wat gebeurt er met Nederlandsch-Indië als de oorlog uitbreekt?, waaruit voortvloeit, dat mijn eigen taakomlijning was om te waken, zoveel in mijn vermogen lag, voor het bijeenhouden van wat toen bekend was als het Koninkrijk der Nederlanden.

Voor Pearl Harbour en ook nog daarna is mij wel gelegenheid gegeven en heb ik ook gelegenheid genomen om de rol van Nederland in Nederlandsch-Indië in Azië duidelijk te maken. In de toespraken, die ik heb moeten houden, heb ik nooit verzuimd daaraan een Indische paragraaf te verbinden.

Nu komt die aanval op Pearl Harbour en Nederland verklaart de oorlog. Het gaat met Brits Malakka niet goed. In die donkere dagen hebben pers en publiek in Amerika grote waardering voor admiraal *Helfrich*, voor de Nederlandse vloot en wat deze heeft verricht. Men kan in die tijd, van ongeveer Maart 1942, artikelen vinden, die uitermate vleiend voor Nederland waren.

Reeds vóór de oorlog in zekere mate en na de val van Bandoeng in grotere, steeds toenemende mate, wordt de vraag gesteld: Wij zijn in oorlog; Nederlandsch-Indië is bezet; Singapore, Malakka, China, zijn bezet. Wat gebeurt er straks met deze gebieden? Amerikanen vragen: Beperken wij ons tot de onze? Gaan wij Amerikaanse soldaten gebriiiken om Nederlandsch-Indië weer te heroveren om het zo weer terug te geven aan de Koningin der Nederlanden? Daaruit is te distilleren, dat het volgende probleem zou zijn, de band tussen Nederland en Nederlandsch-Indië te herzien. In welke vorm? Dat weet ik niet. In mijn berichtgeving aan de Regering heb ik sinds de val van Bandoeng in toenemende mate voortdurend de aandacht daarop gevestigd. Als ik nu chronologisch nadenk, dan meen ik mij te herinneren, dat de heer *van Kleffens* met de Koningin in Juli 1942 naar de Verenigde Staten is gekomen, daar bij President *Roosevelt* heeft gelogeed. Aan Hare Majesteit werd gevraagd in het Congres een rede uit te spreken. Deze rede moet hier bekend zijn; ik heb haar niet meer in het hoofd en kan dus niet er uit citeren. Er werd gewag gemaakt van de noodzakelijkheid, dat er iets gebeuren moest; dat er zekere beginselen zouden worden toegepast na de oorlog, ten gevolge waarvan de verhouding tussen Nederland en Nederlandsch-Indië zou worden gemoderniseerd. Dat was ongeveer in Augustus 1942. Een precieze datum kan ik niet vaststellen. Nadien heb ik er voortdurend op aangedrongen, dat men zich politiek-propagandistisch niet moest stellen op het standpunt, dat men alleen deze zeer vage grondbeginselen van die Congresrede zou aannemen, maar dat het politiek-propagandistisch nodig was, dat er een plan werd opgesteld. Ik zelf ben nooit in Indië geweest en het lag dus niet op mijn weg om plannen te maken, maar ik moest toch voortdurend aandringen op het ontwerpen van een plan. Ik heb in de daaropvolgende maanden herhaaldelijk — hoeveel maal weet ik niet — verschillende suggesties naar voren gebracht over de richting, waarin men zou kunnen gaan, gebaseerd op gesprekken, die ik voerde met Regeringsautoriteiten, schrijvers, juristen, journalisten en de leden van Supreme Court. Misschien hebben rapporten, mededelingen en brieven daarover bijgedragen tot de befaamde Pearl Harbour-rede van H.M. de Koningin in Londen op 7 December 1942. Met de inhoud daarvan had ik

natuurlijk geen bemoeienis. Het is een Kabinetstuk geweest, dat in Londen werd opgesteld. Ik had trouwens ongevraagd geen bemoeienis met wat een lid van het Kabinet in Amerika zegt. Want deze Pearl Harbour-rede is uitgesproken op 7 December, maar van tevoren is daarop een toelichting gegeven door Minister van Mook op een persdiner te mijnen huize de avond tevoren, ik meen op een Zaterdag, waarbij deze rede, zoals gebruikelijk is in Amerika, bij voorbaat aan de pers werd gegeven om deze gelegenheid te geven uit eigen bron die rede dadelijk in de Amerikaanse pers te krijgen, zodat zij niet als een overgezonden bericht uit Londen in verkorte vorm werd opgenomen, om daardoor het volle licht er op te kunnen laten schijnen, hetgeen politiek-propagandistisch zeer wenselijk was. Als ik mij deze tijd weer voor de geest haal, geloof ik, dat over deze toelichting, ook omtrent de plannen, enige interne moeilijkheden zijn gerezen. De interpretatie was niet van mij afkomstig. Ik had haar gezien, maar wanneer een lid van de Regering uitlatingen of mededelingen doet, draagt hij daarvoor de verantwoordelijkheid en niet het hoofd van missie. Hoogstens kan deze zijn mening hebben en geven over de reactie op de Regering, waarbij hij geaccrediteerd is, of op de publieke opinie. Er stonden trouwens ook veel dingen in, waarmee ik het bepaaldelijk eens was. Ik geloof, dat de heer van Mook toen is doorgeslagen naar Australië. In dat voorjaar komt de zaak zo te liggen, dat deze stemming in Amerika eigenlijk voortdurend onaangenaam wordt, wanneer men praat over de koloniale gebieden.

87714. De heer **Fens**: Hoe werd de 7 December-rede ontvangen in Amerika?

A. Bij die journalisten: prima. Ik geloof, dat er maar heel weinig zijn geweest, die hebben gezegd: We zullen zien, dat er weer niets van komt, dus iets kleinerends. Er waren er ook zeer gunstig over gestemd en het is mij bekend, dat de President deze Pearl Harbour-rede van de Koningin een daad van wijs Staatsmansbeleid heeft genoemd. De President kende ook de inhoud. Ik herinner mij, dat in de maanden vóór de Pearl Harbour-rede, en ik geloof ook daarna, de President mij meer dan eens over Nederlandsch-Indië heeft gesproken. Wij moesten natuurlijk meer autonomie aan Java geven. Het moest eigenlijk zo'n soort dominion worden en er waren ook enkele gebieden, die meer zelfbestuur moesten krijgen. Ik weet niet meer precies, in welke woorden hij het heeft gezegd. Tenslotte zeide hij, waren er ook gebieden, die helemaal nog niet voor onafhankelijkheid in aanmerking zouden komen, en die moesten dan ontwikkeld worden, want die gebieden moesten zo gauw mogelijk naar de onafhankelijkheid toe. Dat was ongeveer de gedachte. Het zou mij niets verwonderen, wanneer deze gedachten van de President ook in gesprekken van de President met andere Nederlandse autoriteiten tot uiting zijn gekomen. Wij hebben dus die Pearl Harbour-rede gehad. De algemene indruk, die men steeds weer uit de pers kreeg, was, dat het met Indië er toch niet zo heel goed voorstond, vooral niet voor de terugkeer van de Nederlanders. Ik geloof, dat in het voorjaar van 1943 die mariniersbrigade is gekomen van 8000 man. Ik ben toen voor mij zelf, ook in verband met gesprekken, die ik heb gehad — ik zou u niet precies kunnen zeggen met wie — tot de vraag gekomen, of die 8000 man wel voldoende zouden zijn.

87715. De **Voorzitter**: Dat wil zeggen, dat het plan was om tot 5000 man te komen.

A. Dat wil zeggen voor de mariniersbrigade. Daarvoor was het plan, dat men tot 5000 of 8000 man zou komen.

De **Voorzitter**: Op de duur dan.

A. De vraag was dus, of die 8000 man wel voldoende zouden zijn, om een claim te kunnen stellen voor terugkeer van een Nederlands bewind of een gemoderniseerd Nederlands bewind in Nederlandsch-Indië. De grootste moeite, die ik heb gehad, is geweest met het behoud van Nederlandsch-Indië voor het Koninkrijk. Ik heb dus de vraag gesteld: Hebben wij niet meer nodig? Ik spreek hier dus over 1943, en op dat moment liet het zich wel aanzien, dat de oorlog tegen Duitsland wel eerder zou aflopen dan de oorlog tegen Japan, maar van een atoombom wist men nog helemaal niets. Niemand heeft van die atoombom iets geweten totdat deze op een gegeven moment is ontploft, alleen de Combined Chiefs of Staff — voordeel van de scheiding van de Combined Chiefs of Staff en de civiele autoriteiten —, maar niemand van de civiele autoriteiten mocht er iets van weten, want anders was het uitgelekt. Ik heb dus ook nooit kunnen denken in de vorm van een atoombom. Ik voorzag alleen, dat Nederland eerder zou worden bevrijd dan Azië. Dat was ook het algemene plan van General *Marshall*, waarmee de Combined Chiefs of Staff en de Presi-

dent het helemaal eens waren, niettegenstaande een zekere binnenlandse politieke drang in Amerika naar het tegendeel, maar die heeft nooit iets kunnen bereiken. Men kon dus rekenen, dat Nederland eerder zou zijn bevrijd en dan kon men zich de vraag stellen: Wat nu? Is het nu niet gewenst, dat wij met meer dan 8000 man gaan deelnemen aan de oorlog tegen Japan? Ik geloof, dat, wanneer deze vraag wordt gesteld, er maar één antwoord op te geven is. Deze vraag is dus bij mij gerezen en ik ben er mee naar Londen gegaan in Juni 1943. Ik heb toen in de Ministeriële Commissie Oorlogvoering dit plan ontwikkeld. Ik weet nog alleen de maand en de dag: het was weer op een Zaterdag.

De **Voorzitter**: Hier staat: 30 Juni.

A. Dat is mogelijk. Ik heb dat plan dus ontwikkeld. Ik heb daarbij voornamelijk de aandacht gevestigd op, wat voor mij hoofdzaak was, het politiek-propagandistische punt. Voor mij waren dit onverbrekelijke punten: het hebben van een plan en het deelnemen aan de oorlog tegen Japan. Ik heb het plan dan ontwikkeld voor een expeditiemacht, meer in de vorm van een legerkorps, dat men zou laten oefenen en opleiden en bewapenen in de U.S. of elders, waar men de militaire kampementen had, een grote oorlogsindustrie en waar men kleding had en waar alle klimaten waren, die men nodig had. Dit kon bovendien politiek-propagandistisch zijn waarde hebben. De M.C.O. heeft dit goedgevonden en ik kreeg de opdracht dit plan te gaan voorleggen aan President *Roosevelt*.

87716. De heer **Fens**: Toen u dit plan ter sprake bracht in de M.C.O., had u toen de indruk, dat u deze commissie iets heil nieuws vertelde of dat men daar toch ook weleens aan had gedacht?

A. Ik zou zeggen, dat de politiek-propagandistische hork, die nu werd gegeven, misschien nieuw was. Of het eerder al militair was bekeken en uitgekend, weet ik niet.

87717. De **Voorzitter**: In elk geval was er toen een Stafcommissie gevormd, die rapporten had uitgebracht, en u bent in Londen geweest voor het uitbrengen van het tweede rapport. Militair was er dus wel een en ander in de molen; wanneer we een splitsing maken tussen het politieke en militaire deel, zal misschien het politieke gezichtspunt zoals u zegt, nieuw zijn geweest, maar het militaire was reeds in behandeling.

A. Dat kan zijn. Ik maak voornamelijk ook de splitsing van de mariniers, wat een afgesloten hoofdstuk was, dat zich zelf ontwikkelde, dat door de marineautoriteiten was gedaan in overleg met Londen met het Amerikaanse korps mariniers; daarnaast had men het legerkorps.

87718. De heer **Fens**: Het was niet bepaald een strikvraag, die ik u stelde, maar ik voelde, dat de politieke kant mij inderdaad iets nieuws leek, ik bedoel de politieke propagandazijde, die er achter zat, dus dat men in die Militaire Commissie daaraan technisch wel het een en ander had gedaan, maar men had het van politiek-propagandistische zijde waarschijnlijk nog niet bekeken.

A. Dat is mij volkomen onbekend. Ik heb een Zaterdagmorgen twee uur met de M.C.O. vergaderd en dat plan is goedgekeurd. Volledigheidshalve is bij het opstaan van ae heren, toen men al bezig was om weg te gaan, door de heer van Mook naar voren gebracht: Ja, wacht nu even; we geven aan *Loudon* wel de opdracht om naar de President te gaan, maar dan moeten wij toch wel even aan *Churchill* laten weten, dat wij *Loudon* met het plan naar *Roosevelt* sturen. Een paar dagen later ben ik weer naar Washington teruggevoerd en bij aankomst in Washington heb ik een memorandum gevonden, uit Londen afkomstig, met de opdracht dit aan de President te geven. De volgende dag ben ik dan ook inderdaad naar Het Witte Huis gegaan, toevallig in gezelschap van de heer van den Broek, Minister van Financiën, die voor andere zaken ook bij de President moest zijn. Wij hebben toen dat bezoek samen afgelegd en ik herinner mij nog zeer goed, dat, toen ik het Memorandum gaf, de heer van den Broek mij na afloop zei: Dat ging er goed in; de President vond het heel goed. De President heeft mij bij die gelegenheid gezegd: This is a fine plan, very interesting. I'll send it on at once to the Combined Chiefs of Staff.

Dit heb ik aan de heer *Dijxhoorn* verteld, die vertegenwoordiger was, en ik geloof ook, dat de President heeft gezegd — maar dit durf ik niet meer met zekerheid te zeggen —: Vraagt u de heer *Dijxhoorn* dit plan ook alvast aanhangig te maken bij de Combined Chiefs of Staff, dan komt het van twee kanten.

87719. De **Voorzitter**: Dat hebt u ook gedaan.

A. Ja, ik herinner mij dit vaag, maar daarmee was de zaak feitelijk uit mijn handen. Ik had het idee politiek geopperd. De President zegt: Mooi plan; naar de Combined Chiefs of Staff er mee. Ik geef het over aan *Dijxhoorn* en het gaat dus over in handen van *Dijxhoorn*. Hoe het verloop hiervan verder precies is geweest, zou ik niet meer goed kunnen zeggen. Ik heb enige dingen opgeschreven, terwijl ik nadacht over de gang van zaken. Dit zijn dus geen notulen, die ik hier heb.

De heer *Dijxhoorn* brengt het plan dus aan bij de Combined Chiefs of Staff en, als ik mij goed herinner, verzoeken de Combined Chiefs of Staff de heer *Dijxhoorn* om een mobilisatieplan op te stellen, hetgeen de heer *Dijxhoorn* dan ook prompt doet. Dit mobilisatieplan moest, alvorens dit kon worden ingediend als plan van de Regering, de goedkeuring hebben van de Regering; in September of October 1943 is daarom de heer *Dijxhoorn* naar Londen gevlogen om dit plan aan de Regering voor te leggen en om de goedkeuring van de Regering hierop te krijgen. Hij zou terugkeren, maar zijn vliegtuig kon niet vertrekken wegens de weersomstandigheden en hij moert daardoor één of twee dagen langer blijven, en naar hij mij heeft verteld, heeft hij in die tijd de boodschap gekregen, dat hij bij de heer *Gerbrandy* moest komen. De heer *Gerbrandy* heeft toen, naar generaal *Dijxhoorn* mij dadelijk na zijn terugkeer uit Londen mededeelde, aan deze gezegd, dat hij — generaal *Dijxhoorn* — bij de indiening van het mobilisatieplan geen voorkeur mocht doen blijken t.a.v. het gebied, waar de opleiding der troepen zou geschieden, nl. Amerikaans of Brits gebied. Toen de heer *Dijxhoorn* mij dit vertelde, merkte ik ontsteld op, dat dan de grondgedachte van een in Amerika geoefend en bewapend expeditiekorps voor deelneming aan de oorlog tegen Japan dreigde te mislukken. Ik vroeg de generaal dan ook of er nog iets aan te doen zou zijn. Ik dacht hierbij aan het Departement van Buitenlandse Zaken. Het antwoord van de heer *Dijxhoorn* luidde, dat hij iets dergelijks al te berde had gebracht, doch ten antwoord had gekregen, dat het medegedeelde een Regeringsbesluit was. Wij zaten dus met het van geen voorkeur mogen doen blijken.

87720. De **Voorzitter**: Dat wil dan zeggen: met de klemtoon op het woord blijken, want de Regering had waarschijnlijk wel voorkeur.

A. Ja, maar ik heb er geen opinie over, of de Regering al dan geen voorkeur had. Voor mij is het: geen voorkeur.

De **Voorzitter**: Generaal *Dijxhoorn* had ook een bepaalde voorkeur.

A. Voor mij valt de klemtoon op: geen voorkeur. Ik heb reeds verteld, wat er was gebeurd aan het einde van die zitting, namelijk dat het plan ook naar *Churchill* moest gaan. Trouwens, als ik de klemtoon moet leggen op: blijken.....

De **Voorzitter**: Van het standpunt van de Regering.....

A., dan vraagt men zich onwillekeurig af: wat zit er achter die instructie? Zij kan toch moeilijk tot de veronderstelling leiden, dat in de Combined Chiefs of Staff van Britse zijde een voorstel tot opleiding in Amerika ondersteund zou worden Wie van geen voorkeur doet blijken, in het nadruk op blijken, verliest zijn zeggingsrecht bij de besprekingen. Op de uitvoering van deze belangrijke politieke Regeringsinstructie kwam het dus aan.

87721. De **Voorzitter**: Dat was voor de heer *Dijxhoorn* waarschijnlijk ook een grote moeilijkheid.

A. Ik heb de heer *Dijxhoorn* gezegd: Bij geen voorkeur mislukt het plan.

87722. De **Voorzitter**: U bedoelt, dat het dan zou mislukken om de politieke betekenis.

A. Ja.

87723. De **Voorzitter**: Ook militair-technisch?

A. Met de technische voorziening heb ik mij nooit beziggehouden.

In ernstige zaken als deze moet men zich er rekenschap van geven waar de grootste tegenstander zit. Het is een stelling, dat men altijd beter doet om van wie men de grootste tegenstand verwacht aan zich te verplichten dan die uit te schakelen en mede te gaan met hem, waar-

mede de paralleliteit voor iedereen in het oog springt. Op grond van de publieke opinie kon ik weten, dat het hele koloniale probleem op de helling stond en het grootste gevaar ons dreigde in Amerika. Zo vond ik ook, dat men t.a.v. het Amerikaanse publiek er voor zorgen moest, te allen tijde te kunnen zeggen, dat niet alleen Amerikaans bloed was gevloeid voor Nederlandsch-Indië; dat waren de argumenten, die tegen ons werden aangevoerd in de eerste jaren: Moet Amerikaans bloed dat gebied gaan heroveren, om dat terug te geven aan de Koningin der Nederlanden? Dan moet men in staat zijn te zeggen: Neen, het is niet alleen Amerikaans bloed; daar heeft Nederlands bloed met ons aan meegewerkt. Dus moest ik die voorkeur hebben! Ik heb toen de heer *Dijxhoorn* gevraagd: Wat is dit? Kan ik hier nog tussenkomen of kan ik hier niet tussenkomen? Weet de heer *van Kleffens* dit? Generaal *Dijxhoorn* heeft toen gezegd, dat hij dit aan de heer *Gerbrandy* had gevraagd, maar hij had de heer *Dijxhoorn* gezegd, dat dit een besluit was van de Regering, en hij kon dus aannemen, dat de heer *van Kleffens* het hiermee eens was, dat hij hiervan op de hoogte was. Hij had het uitdrukkelijk aan de heer *Gerbrandy* gevraagd. Ik heb toen de heer *Dijxhoorn* gezegd, dat er dan niets anders te doen viel dan dit in te sturen met een zo zwak mogelijke formulering. Er is toen een formulering opgesteld, in de trant, dat wij eigenlijk de opleiding in Amerika prefererden, maar dat, indien de Combined Chiefs of Staff in verband met de omstandigheden en de heersende toestanden zou besluiten dat de opleiding ergens anders moest gebeuren, de Nederlandse Regering daartegen geen bezwaar zou maken.

87724. De **Voorzitter**: Was die formulering van u?

A. Ja, die formulering was van mij. De militair-technische formulering, dat de opleiding in Amerika moest plaats vinden, was van de heer *Dijxhoorn*, de andere om dat af te zwakken, was van mij. Verder zult u hierover beter aan de heer *Dijxhoorn* kunnen vragen, want die weet dat beter en ik ben niet bij de Combined Chiefs of Staff geweest. Dat stuk werd ingediend aan het einde van 1943 bij de Combined Chiefs of Staff en voor zover ik mij herinner uit gesprekken met generaal *Dijxhoorn* is dadelijk bij de indiening door sir *John Dill* gezegd: Dan willen wij dat hebben.

Ik ben er toen verder buiten gebleven. Deze aangelegenheid ging nog verder door. Generaal *Dijxhoorn* gaf het niet op. Hij heeft voortdurend gesprekken hieromtrent gevoerd op de Combined Chiefs of Staff, waarvan hij mij wel veel heeft verteld, maar waarmee ik niets te maken had, tenminste niet met de militair-technische kant er van. Ik geloof ook, dat hij het zover heeft gekregen, dat hij de Amerikanen er van heeft overtuigd, dat een opleiding in Amerika ook militair-technisch werkelijk de enig uitvoerbare was, zodat generaal *Dijxhoorn* op een dag bij mij kwam en zei: Die zaak ligt niet goed. Zij ligt politiek niet goed. Toen kwam ik er weer aan te pas. Ik ben naar een hoge ambtenaar van State Department gegaan, wie ik heb gezegd: Dit en dit zijn de plannen; wij willen een legerkorps maken zo gauw Nederland is bevrijd. Wij willen die mensen hier oefenen, bewapenen en deel laten nemen onder Amerikaans commando aan de oorlog in Azië tegen Japan. Ik zei, dat ik had gehoord, dat daarbij moeilijkheden waren gerezen „on political level“, waarop deze hoge ambtenaar mij zei, dat hij van het gehele plan niets afwist. Het was hem helemaal onbekend, maar als er op politieke gronden hun advies zou worden gevraagd, zou het van hen uit gunstig luiden.

U zult deze tendens ook vinden in het boek van *Welles*: „Where are we heading?“, op blz. 329.

De tekst van die passage luidt als volgt:

„The bitter struggle of the Nationalists of Indonesia against returning to Dutch control has dragged on in its tragic way during the months that have elapsed since the defeat of Japan. It is not generally known that long before the end of the war the Dutch Government asked the Government of the United States for assistance in re-establishing its authority over the Netherlands East Indies, and that a tentative commitment had been made that the American forces under the command of General *MacArthur* should undertake that responsibility. Had that agreement been carried out, there is every likelihood that the protracted uprisings in Indonesia might have been prevented, and that a peaceful and orderly transition to local autonomy could have been arranged. Unfortunately, however, the British government insisted, upon learning of this tentative arrangement, that its prestige in the Far East would be jeopardized should American forces under General *MacArthur* undertake the task of liberation, since Indonesia lay within the British operational sphere allotted to the armies under the command of Lord *Louis Mountbatten*.“

U vindt daar een uitspraak van *Welles*, waarin hij zegt: Wij hadden het commitment genomen om Nederlandsch-Indië te bevrijden. Ik wist daar echter niets van en ik heb daarom de heer *Welles* daar weleens naar gevraagd. Ik heb hem gevraagd: Hoe heb je dat kunnen drukken, want ik heb nooit een commitment kunnen krijgen. Hij zei: Neen, dat kan ook niet; State Department kan tegenover een buitenlandse macht geen commitment nemen zonder voorkennis van de Senaat, maar inwendig was deze: genomen. Die kaart lag dus niet slecht. Ik had alleen te vechten tegen dat: geen voorkeur.

Ik deelde dit mede aan de heer *Dijxhoorn*, die bleef hameren, dat dit lag op hoog politiek niveau. Ik heb verschillende bezoeken van *van Mook* gehad, die, zich beroepende op zijn goed recht, buiten mijn aanwezigheid gesprekken heeft gevoerd met General *Marshall* en Admiral *King*, en daarover mij kwam vertellen. Ik heb uit zijn omstandige meaeuelingen over die gesprekken echter wel de indruk behouden, dat General *Marshall* althans veel voor dit plan voelde. Zelfs in die mate, dat hij bij een bepaald bezoek van *van Mook* heeft gezegd: Wij gaan dit zo doen. Als deze mensen hier komen, zullen wij ze eerst sturen naar South Caroline en dan naar de West Coast, waarna zij naar Hawaii worden gezonden om te worden geoefend in jungle fighting. Onze kampementen zijn dan vrij, want de meeste Amerikaanse troepen waren dan al door. Wij zouden een missie sturen naar Hawaii, zodat dat alvast eens bekeken zou kunnen worden. Die missie is inderdaad gegaan en was samengesteld uit de heren *Carp* en *Weijerman*; of er nog een derde bij was, durf ik niet meer te zeggen. Ik weet wel, dat er twee rapporten over zijn verschenen, want dat heb ik van de heer *Carp* gehoord. De een liet wel het rapport aan de ander kijken, maar de ander niet aan de een!

87725. De **Voorzitter**: Dan was de ander zeker *Weijerman*!

A. Conclusies mag ik niet trekken! Ook bij General *Marshall* lag die zaak dus gunstig. Onderwijl blijft generaal *Dijxhoorn* steeds maar vertellen, dat het politiek niet goed zat.

87726. De **Voorzitter**: Beschouwt u de interventie van de heer *van Mook* bij *Marshall* als een doorkruising van het Regeringsbeleid?

A. Neen, ik heb geen enkele reden om dat te veronderstellen op grond van zijn uitlatingen tegenover mij, voor zoveel betreft het Regeringsbeleid. Er kan zijn geweest een verschil van opvatting over het gebruik van de troepen, waarvan de heer *van Mook* meer dacht in de vorm van gezagsbataljons en de Regering meer in de vorm van gevechtseenheden, althans voor zoveel ik begrepen had. Ik geloof, dat deze twee standpunten tenslotte in het *plan-Dijxhoorn* toch wel heel aardig naar elkaar waren toegegroeid.

87727. De **Voorzitter**: Zou er een bepaalde grond voor zijn geweest om verschil te maken tussen gezagsbataljons en gevechtstroepen?

A. Ja, de gezagstroepen zouden het toezicht dus overnemen nadat de gevechtstroepen er waren geweest. Dit zou dus de achterhoede zijn nadat de Amerikanen de zaak hadden bezet. De gezagstroepen zouden dus achter de Amerikanen aankomen om de administratie te voeren en het gezag verder over te nemen.

87728. De **Voorzitter**: Ja, dat is duidelijk, maar ik heb ergens gelezen, dat de heer *van Mook* vóór gezagstroepen was, omdat deze dan onder hem zouden ressorteren, terwijl gevechtstroepen onder admiraal *Helfrich* zouden komen.

A. Dat is heel goed mogelijk, maar ik kan mij op dit punt niet uitlaten en ik heb er ook geen mening over, omdat ik hierbij verder niet betrokken ben geweest.

87729. De **Voorzitter**: De heer van *Kleffens* heeft hier een bepaalde episode medegedeeld, die speelt in Januari 1944. Hij zegt:

„Ik vermeld ook deze episode, omdat u dan ziet, dat hier een zekere doorkruising plaats vindt, doordat de heer *van Mook* met de heer *Marshall* ging spreken over de algemene lijn.”

A. Aangezien ik daar niet bij ben geweest en ik hierover niet met de heer *Marshall* heb gesproken, staat het niet aan mij om enige veronderstelling te hebben en ik zal mij er dan ook zeker van onthouden om enige veronderstelling zelfs te formuleren, aangezien ik daar niet de minste aanleiding voor heb. De zaak lag dus bij de heer *Marshall* gunstig; de zaak lag aanvankelijk ook bij de President gunstig, toen ik deze aan de President heb voorgelegd; ik hoor bij

State Department dat men daar deze zaak zal verdedigen, maar generaal *Dijxhoorn* blijft zeggen: Dit ligt op een heel hoog niveau en dit loopt fout. Er is een gat in mijn geheugen, zodat ik niet precies weet, hoe de zaak in elkaar zit, maar op een gegeven ogenblik is de heer *van Mook* er en dan moet er worden getelegrafeerd naar Londen, over een stap, die ik zou ondernemen bij de President.

87730. De **Voorzitter**: U bedoelt hier misschien het volgende. Ik heb een notitie, waarin staat: „Hierop vroeg de Minister van Buitenlandse Zaken op 12 Januari 1944 aan Hr. Ms. Ambassadeur in Washington, of deze de zienswijze van generaal *Dijxhoorn* cieelde en wellicht aanleiding vond de President te raadplegen.”

A. Dat kan zijn. Ik dank u, dat u mij dit zegt, want ik heb geen stukken, zoals ik u reeds zei. Ik weet wel, dat ik op een gegeven ogenblik een telegram heb gestuurd, samen met de heer *van Mook* en, naar ik meen, ook nog één alleen. In dat telegram werd, naar ik meen, iets gezegd, dat het mij toch niet erg mogelijk was om naar de President te gaan onder de bestaande toestand, omdat het een beslissing van de Regering was, dat wij van geen voorkeur zouden laten doen blijken, zodat ik onmogelijk naar de President kan gaan om te vragen, of de opleiding toch alsjeblijft maar wel in Amerika mocht gebeuren, vóórdat de Regering duidelijk had gezegd, dat zij het in Amerika wilde hebben en dus deze niet neutrale houding, deze geen voorkeurohouding, had opgegeven. Pas als dat was gebeurd, zou ik met genoeg naar de President zijn gegaan, want anders zou men op State Department of waar ik dan ook kwam, zeggen: „Mijnheer, waar komt u over praten? U hebt zelf gezegd, dat u van geen voorkeur laat blijken. Dat hebben wij hier zwart op wit.”

87731. De **Voorzitter**: Maar hoe verklaart u dan het volgende?

„De Minister van Buitenlandse Zaken vroeg, of u wellicht aanleiding vond de President te raadplegen.”

A. Ik heb deze telegrammen niet en ik weet ook niet naar aanleiding waarvan de Minister dit heeft gevraagd. Mijn antwoord daarop is toch duidelijk,

87732. De **Voorzitter**: Dezelfde overweging, die voor u gold, namelijk het Regeringsstandpunt, gold ook voor de Minister van Buitenlandse Zaken. Volgens onze gegevens vroeg hij u dus of u wellicht aanleiding vond hierover de President te raadplegen.

A. Ik heb toen ook gezegd, dat ik onder deze omstandigheden niet met de President kon gaan praten. Daar was geen aanleiding voor.

87733. De heer **Fens**: Is het niet mogelijk geweest, dat generaal *Dijxhoorn* op de een of andere manier in Londen heeft doen weten, dat de zaken niet zo gunstig lagen voor de opleiding in Amerika?

A. Ja, waarschijnlijk wel en de heer *van Mook* ook. Daarom zal waarschijnlijk die reactie zijn gekomen: Kun jij nu niet eens met de President gaan praten? Ik heb toen gezegd — ik zeg het nu heel eenvoudig —: Zolang als ik op het standpunt moet blijven staan van geen voorkeeri, kan ik onmogelijk met de President gaan praten.

87734. De **Voorzitter**: Die vraag van de Minister veronderstelt eigenlijk een wijziging in het Regeringsstandpunt?

A. Neen, want van een wijziging werd op generlei wijze gerept. Ik weet niet, wat er precies in dat telegram heeft gestaan. Wat de hoofdzaak is, is de samenvatting, maar niet de argumentering om tot deze vraag te komen.

87735. De **Voorzitter**: Deze samenvatting heeft de heer *van Kleffens* ontleend aan de gegevens, die hij in het archief van de ambassade heeft gevonden. Ik neem aan, dat deze samenvatting zo juist is.

A. Ik weet het werkelijk niet, Mijnheer de Voorzitter, en kan u hierop dus niet antwoorden.

Ik weet alleen wel, dat deze zaak gezamenlijk is besproken, als er iets is gedaan, met de heer *van Mook* en zeker met de heer *Dijxhoorn*. De Regering bleef staan op: geen voorkeur. Dat is niet ingetrokken. „Gaat u maar eens praten met de President, want dit loopt fout.” Ja, wat loopt er fout?

De **Voorzitter**: U hebt volkomen gelijk.....

A. De Engelsen wilden het doen. Wat loopt er dan fout? Wat moet ik aan de President gaan vragen, als ik van geen voorkeur mag laten blijken?

De **Voorzitter**: U hebt volkomen gelijk, alleen past dit niet volkomen in het kader van de vraag van de Minister.

A. Neen. Ik kon dat niet doen. Ik ging dus niet naar de President. Op dat moment was wel de heer *van Mook* aanwezig. Wanneer dat precies was, weet ik niet meer. Dat moet naar aanleiding van dat telegram zijn geweest, waarin ik heb gezegd, dat ik niet kon gaan praten en dat er maar één oplossing mogelijk was: namelijk, dat de Engelsen zich terugtrokken. Het leek mij toen het beste, dat ik naar lord *Halifax* ging. Ik heb dit van tevoren met de heer *van Mook* besproken en ik ben met zijn voorkennis naar lord *Halifax* toegestapt, bij wie ik geruime tijd heb gezeten. Wat ik hem heb gezegd, komt hierop neer: „Jullie hebben gevraagd, van geen voorkeur te doen blijken; jullie beloven ons materieel, dat op de Duitsers moet worden heroverd. Politiek vind ik dit ongelukkig, want jullie gooien alle koloniale eieren in één mandje; jullie bent zelf koloniaal, je hebt de Fransen, de Belgen, de Nederlanders en met de Portugezen zijn jullie verbonden met een verdrag voor zeven eeuwen lang. Jullie begrijpt toch met het oog op Singapore, dat wij altijd goeie maatjes met jullie zullen blijven in het Oosten, maar laat ons in 's hemelsnaam onze eigen erwtjes doppen met de U.S. en trekken jullie je terug.“ Dit heeft lord *Halifax* naar Londen geseind en ik heb naar *van Kleffens* geseind, waarop ik een heftig standje heb gekregen, dat ik dergelijke gesprekken — ik weet niet meer door wie getekend: of wel door *Gerbrandy* of wel door *van Kleffens* — zonder de voorkennis van *van Kleffens* of van de Regering niet meer mocht houden. De heer *van Kleffens* heeft mij van tevoren een telegram gestuurd, als ik mij tenminste goed herinner, waarin stond: Ik ben bij *Eden* geweest; heb de inhoud van dit telegram besproken; *Eden* toonde dadelijk veel begrip hiervoor, maar kon het telegram niet vinden. Een paar dagen later heeft hij geseind, dat dat telegram inderdaad was gevonden en dat deze zaak verder in studie werd genomen. Daar gaan een paar weken overheen en van Buitenlandse Zaken krijg ik toegestuurd een excerpt van een brief van *Eden* aan *Michiels*, waarin — ik citeer uit mijn hoofd — stond: Met betrekking tot het Nederlandse Expeditiekorps „the objections raised overseas can be disregarded“. Toen was de zaak afgelopen. We hebben daarna nog een brief gekregen, waarin de Engelsen ons zekere toezeggingen hebben gedaan op grond van het herstel van liet Nederlandse gezag in Nederlandsch-Indië. Ik moet eerlijk zeggen, dat ik deze toezegging van de Amerikanen nooit heb kunnen krijgen. Daar heb ik zoëven al op gezinspeeld. Ik kan mij voorstellen, dat de Regering onder de gegeven omstandigheden het bij de Engelsen is gaan zoeken. Na het gesprek met *Halifax* en het daarop gevolgde standje komt *Dijxhoorn* mij melden, dat hij met iemand van de Combined Chiefs of Staff, een kolonel, een onderhoud heeft gehad, waarin deze kolonel hem vertelt, dat hij eigenlijk helemaal is gewonnen voor het Nederlandse standpunt van *Dijxhoorn*, dat deze oefening het beste kon geschieden in Amerika, dat dat militair-technisch ook het meest verantwoord zou zijn; ik geloof zelfs, dat hij heeft gezegd, dat de Amerikanen, indien zij het zouden doen, in geval van bevrijding van Nederland in staat zouden zijn om voor de nodige verschepping naar Amerika te zorgen, dat hij — hij was het dus helemaal eens met *Dijxhoorn* — overtuigd was, dat het het beste was, dat het in Amerika gebeurde, maar dat hij stuitte op zeer hoog niveau. Op State Department, waar ik ben geweest, wist men hier niets van. Ik ben nog eens geweest, maar toen wisten zij nog niets. Het was dus duidelijk, dat die zaak ergens anders lag en dat die zaak moest liggen bij de President. Toen ik zag, dat militair-technisch die zaak voor elkaar te boksen was en ik wist, dat *Marshall* daar ook voet was, heb ik gevraagd om goedkeuring om naar de President te mogen gaan. Toen had ik wel iets nieuws. Ik had toen de Amerikanen achter mij, die zeiden, dat het militair-technisch het beste was, en dat ik dus het beste de President kon vragen, mij te helpen om de Engelsen te doen overwegen, dat het in Amerika gebeurde. Ik had dus iets in mijn hand. Ik heb het gevraagd, maar het is mij geweigerd. Ik ben dus niet naar *Roosevelt* gegaan.

87736. De **Voorzitter**: Is dat dus geweigerd van Nederlandse zijde?

A. Ja, vanuit Londen. Ik ben dus niet naar *Roosevelt* gegaan.

87737. De heer **Fens**: Bleef op dit moment nog niet altijd de instructie bestaan van de Nederlandse Regering, dat zij geen voorkeur had?

A. Toen het zover was, dat ik wist, dat hoge Amerikanen bij de Combined Chiefs of Staff, met *Marshall* aan het hoofd, er voor waren, zou ik over dat: geen voorkeur, zijn heengestapt. Aangezien ik die

zekerheid niet had in een vroeger stadium, kon ik niet riskeren, dat mij die voorkeur voor de voeten zou worden geworpen. Dan was de zaak voor de toekomst geprejudicieerd. Dat is mij dus geweigerd. Ik ben dus niet naar *Roosevelt* kunnen gaan. Als ik mij goed herinner, heb ik daaraan toegevoegd, dat men wel moest begrijpen, dat ik niets anders met *Roosevelt* te bespreken had en dat ik alleen voor dat doel naar *Roosevelt* zou gaan. Ik geloof, dat er geen termen aanwezig waren geacht, dat ik dat bezoek zou brengen. Dat bezoek van mij zou er dan een zijn geweest op politiek level en niet op militair-technisch level, want daar bemoeide ik mij niet mee. Dat was in orde. Ik herinner mij nog wel, dat mijn teleurstelling over dit verloop groot was en dat ik een vrij hard telegram heb gestuurd naar Londen, dat begon met: Wat wil de Nederlandse Regering? Een expeditiekorps, geoeftend in Amerika, of niet? Dat telegram moet ook ergens te vinden zijn. Ik weet alleen de eerste zin van dat telegram nog uit mijn hoofd: Wat wil de Nederlandse Regering? Ik heb toen een antwoord teruggekregen, waaraan ik niets had om nog een of andere stap te kunnen ondernemen. Duidelijk is voor mij, dat het op zeer hoog politiek level is beslist, tussen *Churchill* en *Roosevelt*. De gevolgen van dit verloop blijken wel hieruit, dat de belangstelling bij de Amerikanen voor Nederlandsch-Indië, voor de Nederlanders in Nederlandsch-Indië, daalt. Admiraal *Stöve* kan dit beter vertellen dan ik; langdurige onderhandelingen voor de wederopbouw van het marine-etablissement in Soerabaja is volkomen van de baan geraakt; daar is niet de minste belangstelling van de Amerikanen voor geweest. Van andere marine-eenheden, die op marinegebied zouden worden gegeven, is ook niets gekomen. In het algemeen, als ik sprak over Azië: I wasted my breath.

Nadat dit dus beslist was en de Engelsen dit zouden houden, komt — en daaruit blijkt m.i. juist de wijziging van Amerika in de appreciatie van de Nederlanders in Azië — de overdracht van het commando. Het commando liep door de Straat Soenda. Die lijn is verlegd.

Dan kom ik op de conferentie van Hawaii, waar ik niet al te veel van weet.

87738. De **Voorzitter**: Ik zou nu eerst graag de wijziging van de theatergrenzen met u behandelen. Misschien kunt u ons mededelen, in hoeverre u hiermede te maken hebt gehad en wat u weet van de plannen om die theatergrenzen te wijzigen.

A. Ik heb die wijziging van de theatergrenzen meermalen horen verluiden. Voor zover ik bij State Department heb kunnen ervaren, waren deze wijzigingen tot het laatste toe nog geen feit. Ik weet mij nog goed te herinneren, dat deze grenswijzigingen pas een feit zijn geworden in de loop van de tweede helft van 1945.

De **Voorzitter**: In Augustus 1945, in Potsdam.

A. Daar zijn de wijzigingen ter sprake gekomen. Verder heb ik met die wijzigingen niets te maken gehad. Deze hebben op militair gebied gelegen. Ik herinner mij niet, dat ik instructies heb gekregen, om daarover speciale stappen bij de President of bij State Department te ondernemen. Wel is er steeds bij mij op aangedrongen om het oorlogsbeleid zo te voeren, dat Nederlandsch-Indië eerder bevrijd zou worden. Door de Combined Chiefs of Staff was vastgesteld, dat het beleid uitsluitend zou worden gevoerd met de gehele hoofdmacht direct op Japan af, met terzijdestelling van Nederlandsch-Indië. Dat punt heb ik uittentreuren op State Department ter sprake gebracht in 1945. Ik ben daar echter steeds tegen dezelfde muur opgelopen. Dat is het enige, dat ik weet omtrent de wijziging van die theateergrenzen, maar wat ik te vertellen heb, staat eigenlijk in verband met het daaraan voorafgaande; dat is mij veel later gebleken; deze theatergrenzenwijziging is ook ter sprake gekomen op de conferentie van Hawaii, die, als ik mij niet vergis, is geweest in Augustus 1944.

87739. De **Voorzitter**: Bedoelt u daarmee de conferentie van Honolulu?

A. Ja.

87740. De **Voorzitter**: Ik heb hier staan, dat die conferentie in Juni 1944 is geweest.

A. Ik weet wel, dat *Roosevelt* daarheen is gegaan als een soort vervolg op een reis naar het Westen, waar een politieke verkiezings-toer werd gemaakt. Hij heeft daar toen van geprofitteerd om naar Hawaii te gaan en daar *MacArthur* te ontmoeten. Ik herinner mij, dat het ongeveer in Juli of Augustus was. Door de persberichten heb ik die militaire conferentie van Hawaii gevolgd. Maar op dat ogenblik was de heer *van der Plas* of op Hawaii aanwezig of hij

heeft daarna in Australië daarover gehoord. In ieder geval heeft hij een onderhoud gehad met de chef van de staf van *MacArthur*. Dat onderhoud heeft hij in een rapport vastgelegd, waarvan een doorslag naar Washington is gestuurd. Ik heb dit verslag pas heel laat gelezen. Het moet zijn aangekomen in het najaar van 1944. Ik heb hiervan — daar het in een verzegelde enveloppe aankwam en ik ongesteld was, toen deze aankwam — pas kennis genomen in begin 1946, misschien ook einde 1945, althans na de overgave van Japan. Wat ik mij herinner van dit rapport, is, dat er een discussie had plaats gevonden tussen *MacArthur* en *Roosevelt*, waarbij de President hem de mededeling heeft gedaan, dat de grens zal worden verlegd naar het Oosten vanaf de Straat Soenda. *MacArthur* heeft hem toen de vraag gesteld, of hij er zich rekenschap van gaf, dat dan de Engelsen in Nederlandsch-Indië zouden binnentrekken en dat ze er nooit meer uit weg zouden gaan en of dat de bedoeling was van de President, waarop *Roosevelt* heeft gezegd, dat dit helemaal zijn bedoeling niet was, maar hij stond onder zodanige druk van *Churchill*, dat hij hieraan toe moest geven, omdat hij geen breuk met *Churchill* kon en mocht riskeren. Bovendien was hem niet erg duidelijk, wat de Nederlanders nu eigenlijk wilden. Hij had daar indertijd weleens over gesproken, namelijk wat de toekomst zou zijn van Nederlandsch-Indië, maar daar had hij nooit een definitief antwoord op gekregen in de vorm van een omlind plan of dergelijke. Ik citeer nu niet woordelijk, maar ik herinner mij, dat dit zo ongeveer in dat rapport heeft gestaan. Er komt nog een tweede gedeelte bij, aan het einde van het rapport, waar *MacArthur* daar nog eens op terugkomt. *Roosevelt* heeft toen gezegd, dat het hem speet, maar hij kon er niets aan doen; hij kon geen breuk met *Churchill* riskeren. De plannen van de Nederlanders waren hem onbekend.

In verband met die grenswijziging moet ook iets vermeld worden, dat ik niet kan bewijzen, want dat is mij alleen maar verteld, nl. dat de Amerikanen voldoende troepen hadden, althans drie divisies; *MacArthur* had die troepen gereserveerd om naar Nederlandsch-Indië te sturen. Door de verlegging van de theatergrenzen kon hij dit niet doen en die drie divisies bleven toen vrijwel ongebruikt achter. Ik stel dit op één lijn met wat ik zoeven heb gezegd, dat na het mislukken van het expeditie-torps en het zakken van de belangstelling van Amerika voor de Nederlanders in Nederlandsch-Indië, dit ongebruikt laten van die drie divisies, er een bewijs van is, dat die gehele stemming langzamerhand te onzen nadele is verlopen.

87741. De Voorzitter: Kent u dit stuk misschien? Het is afkomstig van de heer *van der Plas*.

A. Ja, het is een kopie van het stuk, waarvan ik zei, dat ik het later pas heb gevonden.

87742. De Voorzitter: U hebt dus over deze zaak nooit een instructie van de Regering ontvangen, om op de een of andere wijze te interveniëren, b.v. in de richting: Tracht te voorkomen, dat de grenzen worden verlegd?

A. Ik zou u hierop niet onder ede durven antwoorden: Ja of neen. Ik kan op het ogenblik alleen zeggen, dat ik mij daarvan niets herinner.

Wanneer deze vraag aan de heer *van Kleffens* is gesteld, zou hij in staat zijn te zeggen, of hij mij die instructie heeft gegeven, want hij beschikt over dossiers, die ik niet heb. Ik herinner mij niets van een dergelijke instructie, maar het is mogelijk, dat mijn geheugen mij hier in de steek laat.

87743. De Voorzitter: Het is dus niet zo diep in uw herinnering gebleven, dat u van die instructie nog weet.

A. Het is wel in mijn herinnering gebleven, dat ik voortdurend, en niet altijd aangename, gesprekken heb gehad over de richting, de strategische lijn, dus direct op Japan. Ik geloof, dat de Combined Chiefs of Staff vonden, dat dit een zuiver militair-technische vraag was, waarin ik als politiek agent nooit werd gekend.

87744. De Voorzitter: Herinnert u zich ook, dat de heren *van Mook* en *Helfrich* in de laatste helft van 1944 in Amerika zijn geweest voor de conferentie van Quebec?

A. Dat is mogelijk. *Helfrich* heeft in die tijd bij mij gelogeerd en ik meen, dat de heer *van Mook* in die tijd ook in Amerika was, in Washington. Ik heb er echter verder geen bemoeienis mee gehad. Zij zijn, geloof ik, bij de Combined Chiefs of Staff geweest, maar of dit nu is geweest in 1942, 1943 of 1944 durf ik zelfs niet meer bij benadering te zeggen.

87745. De Voorzitter: Hebt u nog mededelingen te doen over deze periode?

A. Welke periode bedoelt u?

De Voorzitter: De laatste periode na 1942.

A. Voordat besloten is tot verlegging van de theatergrenzen is wel voortdurend ter sprake gekomen de scheepsruimte, waarvoor *van Mook* zich zeer sterk inzette en die diende om wat toen uitsluitend gezagsbataljons waren geworden van Nederland uit naar Australië over te brengen.

Die scheepsruimte was niet te krijgen. Ik kan hierover niet veel meer zeggen, alleen, dat de heer *van Mook* zich voor het verkrijgen van die scheepsruimte zeer veel moeite heeft gegeven.

Dat zeg ik daarom, omdat weleens een tegengestelde mening wordt uitgesproken. Ik weet, dat in de laatste dagen van Mei 1945 de heer *van Mook* in mijn huis in Washington een zeer zwaar onderhoud heeft gehad met de beide vertegenwoordigers van Engeland in de Combined Chiefs of Staff en hij heeft toen weer gevraagd om scheepsruimte en hij heeft daarbij gezegd: Ale jullie hiervoor niet zorgen, dan betekent dat het einde van Nederland in Azië, maar de heer *van Mook* kreeg volkomen nul op het rekest. Dit onderhoud heeft de heer *van Mook* bevestigd in een brief aan admiraal *Somerville*. Dat gevecht heeft de heer *van Mook* meesterlijk en met de grootste energie gevoerd.

87746. De Voorzitter: Dit was dus een démarche bij de Engelse vertegenwoordigers?

A. Ja.

87747. De Voorzitter: Hoe is het met de Amerikaanse gegaan?

A. De Amerikanen hebben gezegd: Jullie zijn bij de Engelsen. Behalve met de mariniers zijn jullie met alles, wat je hebt, naar de Engelsen gegaan. Volgens mij alweer een gevolg van „geen voorkeur”.

Weliswaar was toen het officiële besluit van Potsdam niet gevallen, maar in het licht van Hawaii kunt u toch wel zeggen, dat het tactisch toch wel was besloten, dat *Mountbatten* het zou krijgen. De Amerikanen vonden toen, dat zij er niets meer mee hadden te maken. De Engelsen moesten nu maar zorgen, dat er scheepsruimte kwam.

87748. De Voorzitter: Daaruit zou dus volgen, dat men de houding van de Nederlandse Regering, wat betreft geen voorkeur, zou interpreteren als pro-Engeland?

A. Neen. Engeland heeft dit willen hebben en de Nederlandse Regering heeft zich daarbij neergelegd.

87749. De Voorzitter: U hebt zoëven gezegd, dat de Amerikanen vonden, dat wij naar Engeland waren overgegaan, en daaruit zou men dus de conclusie kunnen trekken, dat het van ons was uitgegaan om naar Engeland over te gaan.

A. Juridisch hebt u gelijk; het zou anders geformuleerd moeten worden. De Amerikanen hadden met ons geen bedoening meer.

87750. De Voorzitter: Aan de andere kant was het zo, dat onze eigen schepen in de geallieerde pool zaten en de Amerikanen hadden daar ook iets in te zeggen. Wanneer wij dus schepen uit de geallieerde pool wilden hebben, hadden wij dus ook met Amerika te maken.

A. Wat er verder door de heer *van Mook* met de Amerikanen is afgesproken, weet ik niet. De Amerikanen hebben, naar ik veronderstel, gezegd, dat wij dit maar met de Engelsen in orde moesten maken. Die manpower moest uit Europa komen. Dat lag helemaal in het Engelse theater. De hoofdzaak van Nederland lag in het Engelse theater.

87751. De Voorzitter: Bent u ook bij de conferentie van San Francisco geweest?

A. Ja.

87752. De Voorzitter: Hebt u daar de heer *van Mook* mee-gemaakt in zijn besprekingen met de Amerikaanse of Engelse autoriteiten?

A. Ik ben lid geweest van de delegatie. Ik ben niet lang in San Francisco kunnen blijven, omdat die conferentie in April begon en op 5 Mei de bevrijding van Nederland plaats vond. Ik heb in de trein op 4, 5 of 6 Mei tussen San Francisco en Chicago gehoord, dat Duitsland zich had overgegeven. Ik meende, dat het mijn plicht was onmiddellijk naar Washington te gaan en daar enige tijd te blijven en ook naar New York te gaan om contact op te nemen met de Nederlandse kolonie. De heer *van Kleffens* is om dezelfde reden later naar Londen gegaan. Begin Juni ben ik weer teruggegaan naar San Francisco om de leiding van de delegatie over te nemen. De heer *van Mook* was toen alweer weg.

87753. De Voorzitter: Hebt u daar nog besprekingen meegemaakt, die de heer *van Mook* heeft gehouden?

A. Ik heb de heer *van Mook* een jaar keer meegemaakt tijdens delegatievergaderingen. Tijdens de behandelingen van de hoofdzak was ik weg en terwijl de heer *van Mook* vóór mijn terugkeer weer was vertrokken. Hij was 30 Mei bij mij thuis in Washington; vandaar uit is hij, naar ik meen, naar Nederland gegaan en toen naar Australië. Hij vloog zo dikwijls heen en weer en ik weet niet precies waar hij ieder oogenblik zat. Toen ik in San Francisco terugkwam, had ik voor Nederlandsch-Indië hoofdzakelijk te maken met de heer *van der Plas*.

87754. De Voorzitter: Ik geloof, dat wij nu klaar zijn met de periode van na 1942 of hebt u daarover misschien nog iets mede te delen?

A. Neen. Militair zeker niet.

87755. De Voorzitter: Dan zou ik nu willen overgaan tot de recrutering in Amerika. U hebt daarover waarschijnlijk wel iets mede te delen.

A. Ik heb daarmee eigenlijk alleen maar indirect te maken gehad. Het was een militair-technisch probleem en alleen wanneer er moeilijkheden waren met State Department werd het gezantschap in Washington er in gekend.

87756. De Voorzitter: Een van de getuigen heeft hier verklaard, dat zij altijd een uitstekende medewerking hebben gehad van de ambassade.

A. Wanneer die medewerking nodig was, hebben wij die verleend.

87757. De Voorzitter: Waaruit bestond die medewerking?

A. Er zijn besprekingen gevoerd over wat er nodig was, wat er gedaan moest worden om de recrutering te doen slagen. Toen wij zijn begonnen, heel in het begin, in Juni of Juli 1940, met de recrutering was Amerika nog neutraal. Amerika stelde zich op het standpunt, dat er geen kampen zouden komen in Amerika. Verder, dat er geen recrutering mogelijk was in een neutraal land. Wanneer wij dus Nederlanders wilden oproepen, konden wij dus zeker nooit de hulp van de Amerikanen inroepen. De Amerikanen staan, naar ik geloof, heel sterk op het standpunt, dat iedereen, die er binnenkomt, onder hun bescherming valt en niet daaronder mag worden weggehaald. Die recrutering is in het begin erg moeilijk geweest, voor zover ik mij herinneren kan, ook in de Nederlandse kring zelf. Tegen de recrutering is er een zekere stemming gemaakt onder de Nederlanders. Er zijn officieren geweest, die zich aan de recrutering hebben onttrokken. Ik zal geen namen noemen, want dat heeft hier geen nut.

De Voorzitter: Ik heb hier wel enkele namen.

A. Wanneer u die besproken wilt hebben, kan dat gebeuren. Het heeft echter geen nut het nu nog naar voren te brengen. Het meeste werk in eerste opzet is daar gedaan door de toenmalige overste Sas. Na zijn aflossing is de heer *Carp* gekomen. De heer *Dijxhoorn* heeft het overgenomen na Pearl Harbour, toen hij met de militaire missie naar de Verenigde Staten is gegaan. Het recruitersbureau is dus tenslotte terechtgekomen onder generaal *Dijxhoorn*, die instructies gaf aan de verschillende heren. Dat waren de heren *de Kuyper*, *van den Bergh*, *Kerkhoven* en de civiele heren *van Schreven* en *Schotte*, geloof ik.

87758. De Voorzitter: U herinnert u waarschijnlijk wel de kwestie van de „first papers“.

A. Die kwestie heeft zich, geloof ik, niet dadelijk, maar pas later voorgedaan. Maar de Amerikanen hebben wel heel spoedig gezegd, dat wij wel konden oproepen, maar geen first papers.

87759. De Voorzitter: Dat is, geloof ik, later veranderd?

A. Neen, niet naar mij bekend is. Ik herinner mij dat niet, want na Pearl Harbour en ook al daarvoor, toen de Selective Service in Amerika tot stand kwam, werden de first papers ook opgeroepen om in het Amerikaanse leger te dienen. Ik geloof niet, dat de Amerikanen geredelijk first papers zouden hebben afgestaan aan vreemde legers.

87760. De Voorzitter: Dat was een enorme handicap.

A. Ja, het was een enorme handicap, dat wij deze mensen niet konden oproepen. De civiele autoriteiten, die hiermede te maken hadden en die inlichtingen moesten geven aan de militairen, hadden geen lijsten van de Nederlanders, aangezien het nooit zover is gekomen, dat door de Nederlandse consulaten de registratieplicht zou kunnen worden opgelegd aan de Nederlanders. Zij wisten dus niet, waar die Nederlanders woonden. Ons zijn wel verschillende gevallen bekend van mensen, die zijn opgeroepen en niet zijn opgekomen. Wij konden die mensen dan niet inrekenen. Of wel ze hadden first papers of, als ze ze niet hadden, dan namen zij ze. Verschillende mensen zijn daarbij tegen de lamp gelopen, doordat ze dachten, dat zij niet naar Canada hoefden, omdat zij first papers hadden, maar via de Selective Service werden ze door de Amerikanen opgeroepen. Een voorbeeld hiervan is een reserve-officier, een eerste-luitenant bij de cavalerie. Hij is toen van soldaat af in een Amerikaans kamp moeten beginnen. Ik heb toen aan de Regering de vraag gesteld, of het mogelijk was om Nederlanders, die niet opkwamen voor de militaire dienst, hun paspoort in te trekken of niet te verlengen, wanneer dat geval zich voordeed, waarop werd geantwoord, dat het bezit van een paspoort het recht was van iedere Nederlander en dat anders dan bij wettelijke maatregelen daarvan niet kon worden afgeweken. Die paspoorten konden dus niet worden ingehouden.

87761. De Voorzitter: Veranderde de houding van Amerika niet, toen Amerika zelf in de oorlog werd betrokken?

A. Neen, want toen wilden zij over zoveel mogelijk inpower kunnen beschikken. De meeste Nederlanders waren ook in Amerika geboren; ze waren voor ons wel Nederlanders, maar voor de Amerikaanse wet Amerikaan. Ze werden toen eenvoudig door de Amerikanen opgeroepen. Zelf heb ik ook een vrijstelling voor militaire dienst moeten hebben. Ik heb daar een aantal jaren mee in mijn zak rondgelopen. Wanneer iemand mij vroeg: „Waarom dient u niet“, kon ik zeggen, dat ik was vrijgesteld.

87762. De Voorzitter: Die recrutering is dus geen succes geworden?

A. Ik zou de eer en vaderlandsliefde te na komen van hen, die zich vrijwillig wel hebben opgegeven voor militaire dienst. Dat zijn er tenslotte niet zo heel weinig geweest, o.a. de heer *de Kuyper*, die ik zoëven heb genoemd. Hij woonde, naar ik meen, in Ottawa. Op eigen initiatief — hij was reserve-officier — heeft hij zich ter beschikking gesteld. Zo zijn er ook verschillende anderen geweest. De moeilijkheid was, dat wij eigenlijk nooit een lijst van Nederlanders hebben gehad. Toen is er een Amerikaans bureau ingesteld, waarvan wij hadden gehoopt, dat wij daar die namen konden krijgen. Ook dat bureau echter gaf die namen niet, onder het argument, dat wanneer zij de namen van Nederlanders gaven — waar zij geen bezwaar tegen hadden — zij dan ook de namen van de andere nationaliteiten zouden moeten geven, waartegen ze wel bezwaar hadden. Welke die andere landen waren, waartegen bezwaar bestond, weet ik nog niet. Dat was in ieder geval het argument. Zij voelden er beslist niet voor, ook niet na Pearl Harbour, dat er onafhankelijke buitenlandse trainingscentra zouden komen in de Verenigde Staten, noch dat er zich buitenlandse gevechtseenheden op Amerikaans gebied zouden bevinden.

87763. De Voorzitter: Daar is later van afgeweken voor de mariniersbrigade.

A. Ja, daarvan is afgeweken voor geïmporteerd personeel als de mariniersbrigade en ook voor de vliegeropleiding, maar onafhanke-

lijke centra waren dat niet, hoewel de interne dienst in hoge mate autonoom was. Maar om uit de bevolking dienstplichtigen te halen, daarvoor gevoelden zij niets. De Polen hebben een van de grootste koloniën daar en zij hebben ook getracht dit zelfde gedaan te krijgen, maar het is hun nooit gelukt.

Niettegenstaande dat hebben wij toch niet te klagen over de medewerking, die werd gevraagd en die zo enigszins mogelijk gegeven kon worden door de *Draft Boards*. Er is een hardwerkende adviescommissie ingesteld voor vrijstellingen en voor kostwinnersvergoedingen. Daarmee had ik echter niets te maken. Dat was volkomen het gebied van generaal Dijkhoorn. Wij moesten ons alleen bezighouden met besprekingen, die moesten worden gevoerd met de Amerikaanse Regering. Daar diende het gezantschap voor.

87764. De Voorzitter: Maar hebt u niet de indruk, dat de Amerikanen zoveel mogelijk de medewerking hiertoe hebben verleend?

A. Zij wilden zoveel mogelijk medewerken, maar waren tegelijkertijd voorzichtig, dat anderen hieraan geen rechten zouden kunnen ontfangen. Het ging dus niet in de vorm van een notawisseling, maar het was meer samenwerking dan iets anders.

87765. De Voorzitter: Er werden misschien vormen gezocht om te kunnen medewerken.

A. Ja, zonder hun principe op te geven. Het principe was immers geen recruiterscentra in de Verenigde Staten en geen first papers, geen oproepen van burgers van de Verenigde Staten. Dan deed zich ook een ander punt voor. Toen Amerika in oorlog was gekomen, werd vastgesteld, dat iedere dienstplichtige het recht had van een vrije keuze. Het was dus wel mogelijk, dat een Nederlander, die opgeroepen was door ons, in dienst kon gaan bij de Amerikanen of bij de Nederlanders. Op deze basis zijn er niet zo heel veel in dienst gegaan in Canada, voorover ik weet. Deze mogelijkheid bestond alleen, wanneer men geen first papers had.

87766. De Voorzitter: Ik heb hier een notitie, waarin staat — wanneer het precies is geweest, weet ik niet —, dat dienstplichtigen met first papers werden beschouwd als non-declarant alien, indien hij in het Nederlandse leger dienst nam. Daardoor werd hij niet oproepbaar voor het Amerikaanse leger. Dat is blijkbaar een vorm geweest, waarin men het toen wel heeft toegestaan.

A. U hebt gelijk, dat was ik vergeten. Dan werden die first papers misschien uitgesteld.

De Voorzitter: Dat is mogelijk.

A. Ik weet, dat er een paar gevallen zijn geweest, die first papers hadden; ook zijn er anderen geweest, die gewacht hebben met opkomen totdat zij Amerikaans burger waren.

87767. De Voorzitter: Hoe stond u tegenover die vooraanstaande Nederlanders, die deze zaak tegenwerkten of saboteerden?

A. U stelt mij daar een moeilijke vraag. Mij is zwaar verzet, dat ik eens, toen die recruitering weinig gaf en door Nederlanders daartegen stemming werd gemaakt, op een spreekbeurt, die ik moest vervullen in 1940, gezegd heb, dat degenen, die aan deze oproep niet voldeden, klaplopers waren op het bloed van anderen. Dat inocht ik niet zeggen, zeker niet in een kerk.

87768. De Voorzitter: Volgens wie mocht u dat niet zeggen?

A. Volgens leden van de kolonie.

87769. De Voorzitter: Degenen, die hiermede rechtstreeks hadden te maken?

A. Ja. Ik weet, dat er een paar zich de volgende dag hebben opgegeven. Ze zijn tenslotte toch gegaan, omdat ze vonden, dat ik wel gelijk had. In mijn appreciatie heb ik wel een verschil moeten maken of het ging om mensen, die voor de eerste oefening werden opgeroepen, of lieden, die als reserve-officier de eed van trouw hadden afgelegd. Degenen, die als reserve-officier de eed van trouw hebben afgelegd en zich dan aan de dienstplicht onttrokken of niet opkwamen, of alle mogelijke excuses gebruikten om zich aan de dienst te onttrekken, daarmee heb ik geen geduld gehad.

87770. De Voorzitter: Wat zegt u nu van de houding van een vooraanstaand Nederlands ambtenaar, zoals de consul-generaal *Gastman*?

A. Met hem heb ik op een Zaterdagmiddag getelefoneerd, dat, indien zijn zoon Maandag daarop niet aanwezig was in Canada, ik de consul-generaal *Gastman* voor ontslag zou voordragen. Indien ik mij goed herinner, zat de zaak zo. De zoon van de heer *Gastman* was inderdaad ziek of hij had een kwaal. Hij was onderzocht door twee doktoren, éénmaal door een Nederlandse dokter van Canada en één keer door zijn eigen huisdokter. De huisdokter keurde hem af en de dokter uit Canada keurde hem goed. *Gastman* zei toen, dat hij zijn zoon niet liet gaan, omdat zijn huisdokter hem had afgekeurd. De militaire autoriteiten hebben toen gezegd: Eerst die jongen naar Canada sturen, zodat hij kan worden herkeurd, en dan goed- of afgekeurd zou worden, maar die jongen móést eerst opkomen. Hij deed het echter niet, want hij had een attest van zijn huisdokter. Ik geloof, dat het ongeveer zo lag.

87771. De Voorzitter: U kon deze man met een bepaalde maatregel treffen, maar er waren toch ook verschillende anderen, waarbij dat niet het geval was.

A. Ja. Ik heb dan ook getracht de paspoorten in te houden, maar dat was niet mogelijk, omdat daarvoor geen wettelijke bepaling bestond.

87772. De Voorzitter: Wat zegt u van gevallen zoals baronesse Gevers en *Birnbaum*?

A. *Birnbaum* heeft inderdaad een actie gevoerd. Ik heb een lang gesprek gehad met *Birnbaum*; hij heet nu *Bingham*. Hij beriep zich op zekere toestanden in die kampen en dat het daarom voor de ouders niet aangemelijk was, dat hun jongens naar Canada zouden gaan. Ik heb een lang gesprek met hem gehad. Hij heeft toen eigenlijk die bezwaren zo'n beetje laten vallen en hij heeft mij althans toegezegd, dat hij van toen af zijn actie zou staken.

87773. De Voorzitter: Was dat een actie in algemene zin?

A. Ja. Ik meen, dat, als de mensen bij hem kwamen, hij hen aanraadde, niet te gaan, omdat men geen recht had die mensen op te roepen. Waarom zouden zij het doen? enz. Hij heeft zich daarna, geloof ik, wel aan onze afspraak gehouden.

87774. De Voorzitter: Wat voor reden had hij voor die actie? Dat toonde toch een sterke anti-Nederlandse instelling.

A. Ik heb hem verder niet gevraagd, welke reden hij daarvoor had. Ik wist alleen, dat het zo was.

Wat die andere naam betreft, ik zou mij liever verder van enig commentaar onthouden.

87775. De heer Fens: U hebt gezegd, dat die jonge man tenslotte als gewoon soldaat.....

A. Ik heb geen naam genoemd. Ik heb gezegd: een reserve-officier.

De heer Fens: Ik had tussen die twee verband gelegd.

A. Het is natuurlijk een pijnlijk geval. Het is een zoon van een gewezen Nederlands gezant; zo is er nog een geval. Het heeft eigenlijk geen zin om daarover na te kaarten. Het eerste geval was erger dan het tweede: dat betrof geen reserve-officier. Toch was het ook pijnlijk, want er werd gebruik gemaakt van beroep op onmisbaarheid om niet te dienen. Toen daaraan een eind werd gemaakt, werd ook niet opgekomen met het excuus: Ik ben Amerikaan geworden. Ik heb daarover natuurlijk mijn eigen appreciatie. Het teleurstellende was het slechte voorbeeld, dat zij gaven. Maar het heeft weinig zin om nu nog na te kaarten. Deze mensen zijn Amerikaan geworden en hebben als zodanig hun plicht gedaan voor de geallieerde zaak. Ik weet niet, hoe het geval-Gevers is opgelost. Men heeft hem wel in de tijd, dat hij Amerikaan was en in het Amerikaanse leger diende, eervol ontslag gegeven, waartegen ik mij heb verzet. Men heeft toen een formule gevonden, dat in verband met het treden in het Amerikaanse leger de band met het Nederlandse leger was verbroken. Daarna heb ik echter gezien, dat in het Cavaleriebladje in 1948 de vermelding stond, dat hij eervol was ontslagen. Dat is dus waarschijnlijk toch weer ongedaan gemaakt. Er zijn zo ook andere namen. Ik heb er vandaag nog een gehoord, waarvan dossiers geseponeerd zijn. Behalve

jongelieden, die zich hebben onttrokken aan de dienst, zijn er ook gevallen van hen, die gewoon desertie hebben gepleegd, doordat zij met verlof in Amerika waren en niet terug zijn gekomen. Die gevallen hebben wij ook gehad.

8776. De Voorzitter: Hebt u over deze periode nog iets mede te delen?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter. Ik heb vermeld, dat geen verplichte registratie een van de grote moeilijkheden was. Wij wisten nooit, waar wij de mensen konden vinden. Dat wij er tenslotte toch veel hebben gevonden, is te danken aan de activiteit van de Nederlandse consuls, die zich bij de Amerikanen heel veel moeite hebben gegeven voor deze zaak. De heren, die met de recrutering bezig waren, hebben zich werkelijk zeer veel moeite gegeven om er van te maken wat er van te maken was.

8777. De Voorzitter: Herinnert u zich iets van de aanwezigheid van Nederlandse krijgsgevangenen in Amerika in 1945?

A. Neen.

8778. De Voorzitter: Dat waren mensen, die in Frankrijk werkten en door de Amerikanen daar krijgsgevangen zijn gemaakt en naar Amerika zijn gevoerd, waer zij in een kamp zijn ondergebracht.

A. Daar gaat mij een licht op. De grote moeilijkheid is geweest om die mensen weer vrij te krijgen, omdat deze mensen onder verdenking stonden, dat zij allemaal Nazi's waren. Daarom was het zo moeilijk om die mensen vrij te krijgen. Ik zit te denken, wie die zaak heeft behandeld. Ik persoonlijk heb die zaak in ieder geval niet behandeld. Misschien heeft dat wel de militair attaché gedaan. De beslissing daarvan lag weer bij War Department, via de militair attaché en niet via State Department. Door de militairen zelf werden deze zaken sneller behandeld.

8779. De Voorzitter: Ik heb u op dit ogenblik niets meer te vragen; wenst u zelf nog iets op te merken?

A. Aangezien deze commissie militaire aangelegenheden behandelt, neen.

De Voorzitter: Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

A. LOUDON.

ALGERA, voorzitter.

VAN DIS.

FENS.

OOSTERHUIS, griffier.

ZITTING VAN WOENSDAG 29 NOVEMBER 1950

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer **Algera**, voorzitter, jonkvrouwe **Wttewaall** van **Stoetwegen** en de heer **Fens**, leden, alsmede de heer **Duisterwinkel**, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

HENDRIK HOUWINK,

oud 54 jaar, wonende te 's-Gravenhage, directeur van de Bond van Materialenkennis, secretaris van het Instituut „Steun Wettig Gezag”.

Hij legt de eed af als getuige,

87780. De **Voorzitter**: Welke functies hebt u in oorlogstijd bekleed?

A. Ik was reserve-1ste-luitenant van de infanterie. Na het vrijkomen van de kampen op Java in Augustus 1945 — ik zat toen in **Bandoeng** — was er een groot tekort aan officieren. Ik heb mij daarom gemeld om dienst te nemen en ben ingedeeld als verbindingsofficier bij het Engelse leger.

87781. De **Voorzitter**: Wanneer was dat precies?

A. Van 20 December 1945 tot 5 Mei 1946. Ik ben eerst ingedeeld geweest bij het hoofdkwartier van „Fifth Parachute Brigade” en kort daarna overgeplaatst naar een van de geuechtsbataljons, 13th Battalion, waarbij het mijn taak was de verbinding tot stand te brengen, zowel naar inheemse als naar Europese zijde.

87782. De **Voorzitter**: Had u ook een functie, voordat u verbindingsofficier werd?

A. Neen. Ik ben op 27 Augustus 1945 uit krijgsgevangenschap gekomen, na van het ene naar het andere kamp te zijn overgeplaatst. Ik was in **Bandoeng**, waar het helemaal niet veilig was; er was bescherming nodig en omdat er geen eigen troepen waren, was die bescherming opgedragen aan de Japanners.

Toen ik op 27 Augustus vrijlrwam, heb ik mij eerst een tijd goed moeten voeden, want wij waren uitgehongerd. Toen er in November een oproep kwam voor officieren om te helpen, heb ik mij daarvoor beschikbaar gesteld. Ik ben naar Batavia gegaan en 20 December werd ik ingedeeld als verbindingsofficier bij het Engelse leger.

87783. De **Voorzitter**: Het onderzoek van de Enquêtecommissie gaat tot 20 November 1945. Wij kunnen er weleens even overheen gaan, wanneer dat dient tot afsluiting van wat daarvóór is gebeurd. Wel is in ons onderzoek betrokken de militaire macht, die er van Nederlandse zijde in Indië is geweest aan het einde van 1945. Van de omvang daarvan en eveneens van de weigering om bepaalde troepen op Java aan land te laten gaan, hebt u waarschijnlijk wel enige kennis.

A. Ja, dat heb ik allemaal meegemaakt.

De **Voorzitter**: Misschien wilt u daarvan het een en ander vertellen.

A. Het Engelse leger wordt nogal veel in de schoenen geschoven. Ik heb het optreden meegemaakt van een goed onderdeel van het Engelse leger (**All White Troops**), een zuiver Engels troepenonderdeel. De 5de Parachutistenbrigade, 2500 man sterk, heeft de taak, die zij had, op zeer goede wijze vervuld. Deze taak was: herstel van orde en rust, eerst in Batavia, later in Semarang.

87784. De **Voorzitter**: Was die 5de Parachutistenbrigade een Engels onderdeel?

87785. De **Voorzitter**: Wanneer is die brigade gekomen?

A. Ongeveer half December 1945 is deze brigade op Java gekomen. Zij stond onder general **Christison**, de opperbevelhebber. In die tijd is voor ons de verhouding van de Nederlandse Regering tot de Republiek zeer merkwaardig geweest. Op 28 September 1945 heeft **Mountbatten** de republiek ontbonden, omdat die republiek niet aanvaardbaar was. Ik heb al die data genoteerd en ik heb wat kranten uit die tijd bewaard, zodat ik u al deze gegevens kan noemen. Kort daarop, op 30 September, zijn de eerste troepen onder general **Christison** op Java geland. Nu komt er iets, dat ik bij informatie weet, namelijk dat de heer **Lawson**, lid van het Engelse Kabinet, uit Engeland is gekomen en aan de heer **Mountbatten** heeft gezegd, dat de oorspronkelijke order, om de republiek te ontbinden, moest worden herroepen. Dat was voor ons al gauw duidelijk en u kunt u misschien onze verbazing, onze verwondering en onze ergernis indenken, als u u voorstelt, dat, toen hier Nederland werd bevrijd, de Canadese generaal, die toen de macht hier in handen had, zich in verbinding had gesteld met **Mussert**. Dat lag bij ons precies hetzelfde.

Tijdens onze krijgsgevangentijd, namelijk toen radio en dergelijke waren verboden, droeg Japan ons zo nu en dan op te luisteren naar publieke uitzendingen. Dat waren altijd toespraken van **Soekarno** tot het Indonesische volk. Ik zal over wat hij zei maar niet al te zeer uitweiden, maar hij eindigde altijd met de woorden — ik zal het eerst in het Maleis zeggen en dan in het Nederlands —: „Amerika di strika dan Ingrir di linggir”, dat wil zeggen: Amerika moet worden platgestreken en Engeland moet worden gebroken.

U kunt begrijpen, dat er dan ergernis en verbazing over ons kwam. Stelt u voor, dat de Canadese generaal hier met **Mussert** was gaan praten zoals de Engelsen daar plotseling met **Soekarno** gingen praten. Op 30 December 1945 kreeg ik daarvan het bewijs, toen wij een politiekazerne moesten gaan overvallen; ik moest daar altijd bij zijn, want ik moest tolken en vertalen. Ik had dus een eerste rangsplaatsje. Wij hebben dat gedaan. Wij hebben die kerels allemaal in een hok gestopt. De commanderende Engelse commandant deelde mij na afloop mede, dat **Soekarno** geheel met deze overval accoord was gegaan. U kunt begrijpen, dat het mij toen duizelde. Ik begreep van dat hele geval niets. Toen wij die zaak eens doorpraatten, heb ik gevraagd, hoe zij hiertoe kwamen. Mij werd daarop geantwoord, dat dit in Londen was uitgemaakt.

Wij gingen naar Semarang in begin Januari 1946. Ik heb hierover een rapport, dat ik heb ingediend aan kolonel **van Veen**, die commandant was van de verbindingsofficieren. waarin het volgende voorkomt:

„Voorts worden pogingen in het werk gesteld door den op 7 dezer door **Sjahir** benoemden burgemeester van Semarang, mr. **Iskan** en zijn rechterhand mr. **Abdul Latif**, om een politiemacht te organiseren, ten einde rust en veiligheid gedurende den nacht te doen wederkeeren. De heer **Iskan** beschikt thans over een politiemacht van 100 met stokken bewapende politiemannen en doet pogingen zijn corps met nog 50 man uit te breiden. Zulks geschiedt in overleg met den Engelsen commandant den brigadier **Poet**.”

Ik heb de heren **Iskan** en **Abdul Latif** gesproken. Hoewel de heer **Iskan** in Leiden heeft gestudeerd, zat hij slecht in zijn Engels. Ik heb ook een groot papier gezien, waarbij de heer **Iskan** werd aangesteld door de republiek als burgemeester van Semarang. Dat stuk was, naar ik meen, getekend door **Soekarno** of door **Sjahir**. **Iskan** werd daar ontvangen door de Engelsen. Hij werd in een groot huis gezet en de politiemacht verscheen in de eerste dagen van Januari 1946.

De **Voorzitter**: Kunt u die stukken straks aan ons overleggen?

A. Met genoegen, Mijnheer de Voorzitter.

U begrijpt wel, dat er iets niet klopte naar mijn gevoel. De 5de Parachutistenbrigade was een zeer goed onderdeel, zeer goed geoefend en zeer goed gekleed. De orde en rust is door deze brigade op uitstekende wijze hersteld. Ik begreep echter niet, dat zij op deze wijze met die heren in zee gingen; daar zat iets ergs in naar mijn gevoel.

Ik was er erg nieuwsgierig naar hoe dit zat, want het ene merkwaardige ding gebeurde na het andere. Op 28 September zegt **admiral Mountbatten**, dat de republiek moet worden ontbonden. Op 30 September komen de eerste troepen van **general Christison**. Ik heb indertijd gehoord, dat de heer **Lawson** daar was geweest en andere instructies had gegeven aan de Engelse commandant, aan **Mountbatten**. We kregen toen een bezoek van de heren **Schermerhorn** en **Logemann** aan Londen tussen 30 September en 7 November. Dat heb ik in de krant gelezen en ik heb die tot mijn spijt niet meer kunnen traceren.

Op 7 November wil de Nederlandse Regering, die de tegemoetkoming van de heren **van der Plas** en **van Mook** jegens **Soekarno** verloochent, Indonesië erkennen als deel van het Koninkrijk, waarin nationaal zelfrespect en deelneming van de bevolking zijn gegarandeerd. Dit wordt door **Soekarno** afgeslagen.

Wanneer wij dan zien op welke manier het Engelse leger optrad, dan vraag ik mij af hoe zij aan die instructies kwam, om zo ver mee te gaan met deze republiek. U kunt wel begrijpen, dat dit een heel vreemde en merkwaardige geschiedenis was.

Op 27 December volgt dan de bespreking tussen **Attlee**, **Bevin**, **Schermerhorn**, **Logemann** en **van Mook**, waarbij is besloten de heer **Clark Kerr** naar Indië te sturen. Hij is daar in de loop van 1946 aangekomen. Hij heeft getracht te bemiddelen in het geschil tussen de republiek en Nederland.

De Voorzitter: U spreekt hier op het ogenblik over de politieke aspecten van deze zaak, hetgeen het onderwerp is van een andere subcommissie. Deze subcommissie behandelt de militaire aspecten van deze zaak en het zal daarom wenselijk zijn u daartoe te beperken. U kunt dan eventueel, wanneer die andere subcommissie het nodig oordeelt, door die commissie worden gehoord. Het militaire en politieke ligt soms wel eens dooreengevlochten en het is moeilijk om het precies uit elkaar te halen. Ik zou het op prijs stellen, wanneer u zich beperkt tot hetgeen op het militaire terrein ligt.

A. Ik kan u dan vertellen, dat de opdracht, die het Engelse leger had, een driedelige taak was. Dat was dan ten eerste het beschermen van de blanke bevolking tegen aanvallen van inheemse zijde, die door de Japanners was bewapend. In de tweede plaats, zoals ze zelf zeiden: to respect the republic, om het voorzichtig uit te drukken. In de derde plaats om de Japanners er uit te halen.

Ze hadden een te zwakke macht om al deze taken uit te voeren. Toen wij in Semarang aankwamen, moesten wij alles zeer haastig overnemen in begin Januari, omdat er werd samengezworen met de inlanders door de Brits-Indische troepen, die wij aflossen. Wij moesten de brigade, die daar zat, spoedig aflossen, want de zaak liep daar mis. Daar zaten ongeveer 2500 Europeanen. Toen wij daar met onze brigade kwamen, bleek, dat wij ten enenmale niet in staat waren om Semarang maar enigszins voldoende te beveiligen. Daarom werd er een Japans bataljon ingeschakeld, de „Kido-Battalion”. Een bataljon is normaal 750 man sterk, maar dit was ongeveer 1500 man sterk. Ik ben herhaaldelijk bij dat bataljon geweest, als tolk. Ik heb met **Kido** gesproken. Hij wilde de oostgrens van Semarang beschermen. Dat was een afstand in rechte lijn van ongeveer 9 km, dwars door het landschap van Indië, zoals dat was geworden na vier jaar zonder onderhoud; het gras stond daar op manshoogte. De Engelsen deden steeds hun best om zo goed mogelijke vrienden met de Japanners te blijven, want ze wisten nooit aan welke kant die zouden staan als er gevochten zou moeten worden.

87786. **De Voorzitter:** Waarom hebben de Engelsen destijds geen Nederlandse troepen in Indië binnengelaten?

A. Ik heb, zittende aan Engelse zijde, dat alleen maar logisch en verklaarbaar gevonden. Men vreesde altijd van republikeinse zijde wat men noemde „the all out attack on Semarang”. Dat was niet alleen toen het geval, maar ook later, toen ik ook nog in Indië zat en het Nederlandse leger daar was, was daar nog gevaar voor, toen er nog onvoldoende troepen waren. U begrijpt wel, dat wanneer men zo'n gebied heeft, zoals daar, dat niet alleen begroeid, maar ook zeer moeilijk te verdedigen was, en men krijgt bedreigingen van Indonesische zijde: wanneer er Hollanders worden binnengelaten, denk er om, dan springen wij er op, dan overweegt men nog weleens wat men doen moet. De tegenpartij was echter slecht bewapend. Toen op een gegeven moment de vraag kwam, of het gewenst was om Hollandse troepen binnen te laten, had ik voor mij zelf al gezegd: Dat moeten ze niet doen, want men weet niet waar dat heen voert. De Engelsen waren al zwak en dan waren er nog ongeveer 2500 Hollandse burgers te beschermen, die vrijwel niet weg te krijgen waren, daar zij op een afstand van ongeveer

7 km van de kust zaten en vervoer moeilijk zou zijn. Er was geen mogelijkheid om die 2500 vrouwen en kinderen met schepen af te halen, want het transport alleen al ontbrak. Dat zou dus de grootst mogelijke onheilen hebben kunnen aanrichten. De Engelsen hebben dus altijd zeer terecht gezegd: Het eerste, waarom het gaat, is de blanke bevolking.

Zodoende heb ik het besluit van de Engelse commandant, om geen Nederlandse troepen binnen te laten, zeer verstandig gevonden.

87787. **De Voorzitter:** Wie verstaat u hier onder Engelse commandant?

A. General **Christison**.

87788. **De Voorzitter:** U zat niet zo dicht bij general **Christison** om uit te kunnen maken of hij daarbij beïnvloed is geworden?

A. Hij heeft hier advies over gekregen van de brigade- en bataljonscommandanten.

87789. **De Voorzitter:** Wie waren dat op dat moment?

A. De bataljonscommandant was de overste **J. P. Luard**.

De Voorzitter: Ik bedoel van Nederlandse zijde.

A. Dit was geen Nederlandse troep.

De Voorzitter: Ik bedoel, of **Christison** van Nederlandse zijde beïnvloed is geworden bij het nemen van deze beslissing.

A. Daar zat ik te laag voor, dat weet ik niet. Ik was verbindings-officier in een van de gevechtsbataljons, waarbij men het eerste weet wat de vijand kan doen; dat kan men tenminste aanvoelen. Ik heb dat persoonlijk altijd zo aangevoeld.....

87790. Jonkvrouw **Wtewaall van Stoetwegen:** Het heeft hier natuurlijk een heel moeilijke indruk gegeven, wanneer de eigen troepen in Nederlandsch-Indië niet kunnen landen.

A. Ja, dat zal wel een heel slechte indruk hebben gemaakt.

87791. Jonkvrouw **Wtewaall van Stoetwegen:** Uw visie daarop is wel begrijpelijk, maar het was hier natuurlijk wel heel onbegrijpelijk.

Men heeft daar natuurlijk ook een heel andere uitleg aan gegeven dan u nu geeft. Het lijkt mij ook zo'n tijdelijke verschuiving, want men kan natuurlijk wel zeggen, dat de Engelse troepen nu zelf het gevaar hebben gelopen, maar de een of andere tijd moesten de Nederlandse troepen toch komen. Was het gevaar er toen niet meer?

A. Dat gevaar was er enige maanden later niet meer, toen een Nederlandse troepenmacht voldoende sterk was om het geheel in Semarang over te nemen.

87792. **De Voorzitter:** Ons onderzoek gaat voornamelijk om vast te stellen de verantwoordelijkheid van de Nederlandse autoriteiten. Wanneer u daar inlichtingen over zou kunnen geven, zou ik dat op prijs stellen. U hebt echter zo juist gezegd, dat u daar te laag voor zat, en u zult ons daar dan waarschijnlijk niets over kunnen mededelen.

A. Neen, daar kan ik geen uitspraak over doen. Ik heb daar wel mijn conclusies over, maar ik zat er te laag voor.

87793. **De Voorzitter:** Is u iets bekend omtrent de weigering om de mariniersbrigade en de gezagstroepen op Java toe te laten?

A. De mariniersbrigade is aan wal gekomen in December, volgens dit krantenbericht.

87794. **De Voorzitter:** Dat wil zeggen: een klein gedeelte. De rest is teruggestuurd naar Malakka.

A. Ja, juist in verband met die bedreiging van inheemse zijde.

De Voorzitter: Dit is de zoveelste verklaring, die wij over dit geval horen.

87795. De heer **Fens:** Weet u positief, dat men aan de lagere commandanten ook advies gevraagd, dus laten wij zeggen aan bataljonscommandanten, regimentscommandanten en dergelijken?

A. Overste **Luard** vroeg aan mij: Hoe denk jij er over? Als u mij vraagt of ik dit positief weet, dan moet ik zeggen, dat hij mij

niet heeft verteld, dat hij dat aan de brigadecommandant moest rapporteren. Dat heeft hij mij nooit verteld. Wij hebben dit echter besproken, waarop hij mij vroeg: What do you think about it? Voor mij staat het vrijwel vast, dat de commandant dat heeft gevraagd. maar ik kan het niet bewijzen.

87796. De Voorzitter: Hoe groot was de sterkte van de Nederlandse troepen omstreeks 20 November 1945 op Java?

A. Zeer zwak; ten enenmale onvoldoende

87797. De Voorzitter: Heeft u hier een concreet gegeven over?

A. Bedoelt u de Engelse troepen?

De Voorzitter: Neen, de Nederlandse troepen.

A. Die waren er niet.

87798. De Voorzitter: Maar in Batavia dan?

A. Een beetje, wat er in de kampen had gezeten en wat aangespoeld was, maar dat kan men geen troepen noemen.

87799. De Voorzitter: En wat uit Australië is gekomen!

A. Ja, dat was ook wel wat. Ik zat in Batavia in die tijd, in November, December. Wij hadden wel een wacht om ons huis heen, maar dat kon men toch geen troepen noemen, tenminste als men later zag wat die Engelsen presteerden.

87800. Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: Uw mening is dus wel, dat men niet met wat er uit die kampen was gekomen en met nog wat andere mensen een legertje had kunnen organiseren; dat wordt weleens gezegd. Er zijn mensen, die zeggen: Als men ons maar had gebruikt, toen wij uit de kampen kwamen en wij e-n beetje bijgegeten waren, dan hadden wij het wel aangekund. Die lezing wordt weleens gegeven. Bent u het daar niet mee eens?

A. Zo ben ik het er wel mee eens, maar dat had moeten gebeuren op 20 Augustus, maar dat was in October al te laat, toen de in-

landers begonnen te schieten. Ik zat toen zelf in Bandoeng. Op een gegeven moment reed er een vrachtauto met een mitrailleur er op rond. U moet eens kijken wat er gebeurt in zo'n stad. Alles, wat inlander is, wordt dan moedig, wordt door de Japanners opgestoot en de één haalt een speer, de tweede wat anders en dan heb je een leger! Zo moet u het zien.

De Voorzitter: Het is jammer, dat de periode, waarin u verbindingsofficier bent geweest, valt na de periode, die door de Enquête-commissie moet worden onderzocht. Het is dus moeilijk hierover verder te spreken.

A. Ja, dat begrijp ik.

De Voorzitter: Hebt u wel gegevens, die u ons kunt verstrekken en waaruit wij wellicht nog iets kunnen halen?

A. Ja.

De Voorzitter: Ik zou het wel op prijs stellen, wanneer u die zoudt willen overleggen.

Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: Zijn die rapporten door u opgemaakt?

A. Ja. Ik heb ze opgestuurd aan kolonel van *Veen*, die hoofd was van de verbindingsofficieren.

De Voorzitter: Ik geloof, dat wij hiermede dit verhoor kunnen beëindigen. Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

H. HOUWINK.

ALGERA, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

FENS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 1 DECEMBER 1950

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer *Algera*, voorzitter, en de heren van Dis en Fens, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

Dr. JAN EDUARD DE QUAY,
oud 49 jaar, wonende te 's-Hertogenbosch,
Commissaris der Koningin in de provincie Noordbrabant,
oud-Minister van Oorlog.

Hij legt de eed af als getuige.

87801. De **Voorzitter**: U hebt destijds bij de commissie een overzicht van uw werkzaamheden ingediend. Dat overzicht behelst zowel het politieke als het militaire gedeelte. Deze commissie is alleen belast met het onderzoek van het militaire beleid. Het lijkt mij gewenst enkele vragen te stellen aan de hand van dit overzicht en wellicht nog enkele betreffende aangelegenheden, die hierin niet staan vermeld.

Kunt u zich nog herinneren, hoe u de toestand aantrof, toen u Minister werd, zowel op het Ministerie als wat betreft de opbouw van de Nederlandse weermacht?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter. Ik zal dan maar met enige amplificatie aansluiten bij hetgeen ik destijds in een schriftelijke nota heb neergelegd. Het was een vrij zwak bezet Ministerie; zwak, wat het aantal betreft en betrekkelijk zwak, wat de kwaliteit betreft; voor beide was een zeer normale verklaring te geven. Wat de kwantiteit betreft, er waren uiteraard weinig mensen in Engeland en in Londen, die voor het bezetten van deze departementale functies in aanmerking kwamen. Bij alle Departementen was er in zekere zin een tekort, ook een tekort aan deskundigen. Men had dus, juist voor dit militaire Departement getracht om ook uit de burgermaatschappij personen aan te trekken, die daar geleidelijk aan waren ingegroeid. Verder had men ook geprobeerd om militaire deskundigen, voor zover aanwezig, nog daarvoor aan te stellen; ik denk b.v. aan de secretaris-generaal, de vóór de oorlog reeds pensioneerde generaal *van der Vijver*, die, toen ik daar aankwam, al gedurende geruime tijd de functie van secreffaris-generaal waarnam. Dat was dus een oud-opperofficier, maar een persoon, die door zijn leeftijd en vooral door zijn fysieke toestand nauwelijks meer in staat was om dit ambt op normale wijze te vervullen. Ik denk daarbij aan zijn hardhorigheid; hij had geleidelijk aan een zeer hoge mate van hardhorigheid gekregen en kon dus een gesprek met meerdere personen eigenlijk niet meemaken, niet volgen. De bevrijding van het zuiden, die in September 1944 was begonnen en die met het vastlopen van het offensief geleidelijk aan in de zuidelijke provinciën was geconsolideerd met het bruggenhoofd bij Nijmegen, bracht met zich mee, dat de mogelijkheid langzamerhand kwam om ook mensen uit het bevrijde stukje van Nederland aan te trekken. Toen ik in Londen kwam, was het Departement dus betrekkelijk zwak bezet. Er waren nog wel enkele mensen, die zeer fit waren en die uit de militaire regionen kwamen, ik denk b.v. aan de oud-Minister *Dijxhoorn*, inmiddels generaal geworden, die op dat moment een zeer belangrijke functie had, Nederlands gedelegeerde in Washington bij de Combined Chiefs of Staff. Hij was daar wel niet regelmatig werkzaam, maar hij ging er zo nu en dan heen om overleg te plegen met de Combined Chiefs of Staff, waar eigenlijk alle grote maatregelen op militair en administratief gebied werden besproken en bepaald. Toen ik daar aankwam, was hij zo nu en dan in Washington, maar hij was het grootste deel van de tijd in Londen. Hij had op het Departement toen geen bepaalde functie.

87802. De **Voorzitter**: Waarom is generaal *Dijxhoorn* vervangen als vertegenwoordiger in de Combined Chiefs of Staff?

A. Hij is niet geheel en al vervangen. Mijnheer de Voorzitter, voor zover mij bekend tenminste. Hij heeft die missie namelijk, als dat nodig was, nog wel vervuld. Het is wel mogelijk, dat er ook nog andere heren heen zijn gegaan, maar hij is naar ik weet niet officieel vervangen.

87803. De **Voorzitter**: Ik meende, dat hij was vervangen door de heer *van Tricht*. Het is echter mogelijk, dat dit na uw ambtsperiode is geweest.

A. Dat is ook mogelijk, maar ik dacht, dat het in die tijd nog samenviel, dus dat er wel andere heren heengingen, maar dat hij toch wel het contact met de Combined Chiefs of Staff onderhield.

87804. De **Voorzitter**: Er waren twee vertegenwoordigers, één voor Oorlog en één voor Marine. Voor Marine was er de heer *van der Kun*, maar voor Oorlog is er de heer *Dijxhoorn* geweest, maar daarna: in de zomer van 1945, is de heer *van Tricht* voor hem in de plaats gekomen.

A. Dat is dan inderdaad waarschijnlijk na mij geweest.

87805. De **Voorzitter**: U hebt de heer *Dijxhoorn* aangesteld als chef van de generale staf?

A. Ja.

87806. De **Voorzitter**: Waren die beide functies verenigbaar?

A. Ja. Ik durf daarmee dus niet met zekerheid te zeggen, dat hij die functie toen nog officieel vervulde, maar hij is in ieder geval in die periode nog op stap geweest. Hij heeft b.v. ook een missie vervuld naar het hoofdkwartier van generaal *Eisenhower*; hij is daar twee keer heen geweest in die periode.

87807. De **Voorzitter**: U hebt hier geschreven, dat de heer *Dijxhoorn* chef van de generale staf is geworden, maar de heer *Dijxhoorn* vestigt er altijd de aandacht op, dat hij is geweest: waarnemend chef van de generale staf.

Kent u die onderscheiding?

A. Dat zal wel juist zijn. Er was geen chef van de generale staf, toen ik daar aankwam, en mijn eerste gedachte is dus geweest, dat er iemand moest komen, die weer geleidelijk aan een normale opbouw van het leger kon voorbereiden; daarvoor moesten wij dus niet iemand hebben, die behoort tot de groep van de aangetrokken, min of meer amateuristisch ingestelde mensen, maar hier moest inderdaad een vakman voor komen. Er waren er daarvan weinig. Daarom heb ik aan generaal *Dijxhoorn* gevraagd, of hij zich met deze functie wilde belasten. Het is wel mogelijk, dat het „waarnemend“ is geweest.

87808. De **Voorzitter**: De heer *Dijxhoorn* stelde het zo voor, dat hij opzettelijk waarnemend chef van de generale staf heeft willen zijn om het mogelijk maken, dat een generaal, die nog in krijgsgedangenschap was, eventueel die functie zou kunnen gaan vervullen; hij zou die niet in de weg willen staan. Hij zegt dat met een zodanige nadruk, dat men daaruit moet opmaken, dat dit speciaal is besproken.

A. Het is mogelijk, maar ik zou het mij niet meer kunnen herinneren.

Voor mij is hij inderdaad chef van de generale staf geweest, maar, zoals eigenlijk alles op dat moment was, in overgangstijd.

87809. De **Voorzitter**: U hebt hem, naar ik meen, opdracht gegeven om een rapport te maken voor een nieuwe legerorganisatie.

A. Ja. Ik ben ongeveer begin April in functie getreden en 5 Mei was het einde van de oorlog. Alles was dus in beweging. Het hoofd-idee, dat ik heb gehad, is daarom geweest: er moet nu een deskundige komen, die zijn gedachten gaat concentreren op een opbouw van een nieuw leger.

87810. De **Voorzitter**: Herinnert u zich nog, of hij dat rapport heeft uitgebracht onder uw Ministerschap?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter, dat heeft hij toen niet uitgebracht.

87811. De **Voorzitter**: U hebt in uw nota gesproken over de tegenstelling tussen oud en nieuw. Heeft dat nog bepaalde moeilijkheden gegeven en, zo ja, van welke aard waren die?

A. De moeilijkheden waren niet zo, dat ik nog bepaalde groepen of partijen heb meegemaakt, die elkaar bekampten of elkaar direct in de haren zaten. Er was naar mijn mening een zekere mentale tegenstelling: enerzijds dus de groep van de oud-officieren, die deskundig waren en meenden na de bevrijding weer de enige of althans de meest aangewezen personen te zijn om het leger weer opnieuw op te bouwen. Anderen echter zeiden: Deze mensen hebben de oorlog niet meegemaakt; zij zijn te oud geworden; zij zijn er fysiek voor een gedeelte niet meer toe in staat; zij hebben de hele omzwaai in de oorlog ook van de moderne strijdmethoden, de nieuwe technische middelen, die er zijn gekomen, niet kunnen volgen. Het is daarin nodig, dat er een heel nieuw, een heel verjongd leger voor in de plaats komt. Deze mensen vond men vrij sterk vertegenwoordigd bij de illegale groepen en de Binnenlandse Strijdkrachten.

87812. De **Voorzitter**: Die hadden toch ook niet die ontwikkeling meegemaakt.

A. Een gedeelte wel, Mijnheer de Voorzitter, zoals de mensen, die als Engelandvaarder naar Engeland waren gekomen; daaronder waren wel enkele beroepsofficieren en reserve-officieren. In het bevrijde zuiden hadden zich daar enkele mensen bijgevoegd en deze mentaliteit steunden zij.

87813. De **Voorzitter**: Die tegenstelling heeft zich niet alleen direct na de gedeeltelijke bevrijding van Nederland voorgedaan, maar blijkbaar heeft deze zich ook voortgezet onder uw periode.

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter.

87814. De **Voorzitter**: Was dat toen niet hinderlijk?

A. Neen, men hoorde uitlatingen van beide kanten; ik heb tegen het einde ook meegemaakt, dat de krijgsgevangenen terugkwamen, die in eerste instantie van mening waren, dat zij de leiding direct moesten overnemen, maar anderen zeiden, dat dat niet kon, omdat dat onmogelijk was, omdat alles zodanig was veranderd. Van andere zijde, in kleinere kring, werden er weleens uitlatingen gedaan, onvriendelijke uitlatingen, aan het adres van zo'n groep, die daartoe niet meer in staat zou zijn, die verouderd zou zijn; alles zou beter en anders moeten worden. Feitelijke moeilijkheden of conflicten heeft uit echter, voor zover mij bekend en voor zover ik heb meegemaakt, niet opgeleverd. Mijn streven is geweest om met erkenning van het goede, dat er aan beide kanten zat, deze twee groepen in elkaar te laten schuiven. Wat er van de oude beroepsofficieren, van het leger en van de bezetting van het Departement over was, heb ik getracht na een bepaalde selectie weer op te nemen, en dat aan te vullen met de groepen, die uit Engeland en Amerika waren opgeleid en in verband met de Binnenlandse Strijdkrachten ook haar betekenis en verbanden hadden bewezen.

87815. De **Voorzitter**: We hebben na de bevrijding de gang van zaken gezien, dat de N.B.S. langzamerhand kleiner werd en overging naar de Nederlandse strijdkrachten. Die ontwikkeling heeft zich gedurende uw ambtsperiode natuurlijk voortgezet?

A. Ja.

87816. De **Voorzitter**: Heeft u er nog herinnering van, in welke vorm de Nederlandse strijdkrachten zijn georganiseerd?

A. Het enige, dat ik mij hiervan herinner, is, dat de Nederlandse strijdkrachten geleidelijk aan wat normalere onderdelen hebben gevormd, die iets meer in het gewone militaire verband kwamen, maar het was toch niet te vergelijken met de militaire organisaties, zoals deze er waren in het geallieerde kader, dus niet te vergelijken met datgene, wat de Prinses Irene-Brigade in dat verband betekende. Het waren vrij losse groepen, die wel door de geallieerden werden gebruikt, wel bepaalde opdrachten kregen, wel op bepaalde plaatsen

werden gezet, maar die niet bij een hoofdstrijdmacht werden gevoegd en die eigenlijk bepaalde wapendiensten deden. Zij hebben zelf zeer veel moeite gehad om kledij, schoeisel, voeding en wapenen te krijgen.

87817. De **Voorzitter**: Hebt u nog bepaalde maatregelen genomen ter voorbereiding van de liquidatie van de Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter.

87818. De **Voorzitter**: Dat is trouwens ook pas na uw ambtsperiode een voldongen feit geworden, maar het was mogelijk, dat u daar enige voorbereidende maatregelen voor had genomen.

A. Neen, het enige, dat ik in dit opzicht heb gedaan, is te overwegen en te bespreken hier en daar, of het commando van de Nederlandse strijdkrachten na de oorlog in handen kon worden gelegd van iemand anders dan de Prins.

De Prins was de bevelhebber van de Binnenlandse Strijdkrachten en van de Nederlandse strijdkrachten.

87819. De heer **Fens**: De onderdelen, die u zojuist noemde, bedoelt u daarmee de Mijnenopruimingsdienst, de lichte bataljons, enz.?

A. Ja, dat zijn de groepen, die ik daarmee bedoel.

87820. De **Voorzitter**: U bent naar Nederland gegaan en u spreekt hier over het contact met het Ministerie van Oorlog. Daarvoor was aangewezen generaal van Voorst *Evekink*, omdat de werkzaamheden van de militaire attaché, generaal *Phaff*, weinig effect sorteerden.

A. Dat is de Expeditionnaire Macht, in de Londense tijd dus.

87821. De **Voorzitter**: Hoe kwam het, dat de heer *Phaff* zo weinig resultaat had van zijn werkzaamheden?

A. Zijn entrée bij de verschillende Engelse instanties, dat hij had kunnen leggen in de loop van de jaren, doordat hij er vrij lang had gezeten, was redelijk goed, voor zover ik heb kunnen nagaan, maar er kwam heel weinig uit. In die tijden was het bijzonder moeilijk, vooral voor iemand, die van buiten kwam, om zo maar eens naar het Ministerie toe te gaan om een gesprek te hebben. Dat heeft mij persoonlijk veel tijd gekost. Ik had er ongeveer een maand gezeten, voor ik er voor de eerste maal in kon slagen persoonlijk contact te krijgen met de Minister van Oorlog in Engeland. Men was in dat opzicht buitengewoon terughoudend en men stond op het standpunt, hetgeen ik zou kunnen billijken, dat de oorlog, die zij hadden te voeren en alles, wat daaraan vastzat, belangrijker was dan die mijnheer te ontmoeten, die maar voor een paar maanden kwam en die voor de geallieerde oorlogvoering betrekkelijk weinig betekenis had. Wij moesten dus werken met de kanalen, die daar bestonden. Dat waren dus generaal *Phaff*, die officieel de functie had van militair attaché en generaal van Voorst *Evekink*, die als hoofd van de Expeditionnaire Macht uiteraard heel veel contacten onderhield. Het bleek al spoedig, en dat was ook wel algemeen bekend, dat generaal *Phaff* heel weinig kon bereiken, met de relaties, die hij bezat, en generaal van Voorst *Evekink* veel meer, waarschijnlijk ook wel, omdat hij die contacten juist op het praktische gebied had liggen, als hoofd van de Expeditionnaire Macht. De resultaten, die er kwamen, waren dus zo gering: neem nu maar het contact, dat ik zelf zocht en dat ik langs zijn weg onmogelijk kon krijgen, waarom ik contact heb opgenomen met generaal van Voorst *Evekink*. Zo waren er meerdere gevallen, waaruit bleek, dat het voor een goede verbinding noodzakelijk was, dat dit in de toekomst door een ander werd gedaan.

87822. De **Voorzitter**: Om nog even in het kader van het Departement te blijven: u hebt de overste van de Plassche belast met de leiding van het Afwikkelingsbureau in Londen. Wat had dat bureau eigenlijk af te wikkelen?

A. Er is nog een soort detachement overgebleven, toen het grootste gedeelte van het Ministerie naar den Haag was teruggegaan. Ten dele voor het opruimen van bureaus en het inpakken van de laatste resten, maar daarnaast toch ook wel voor het afwikkelen van bepaalde afspraken, personeelsaangelegenheden van mensen, die daar nog zaten, b.v. als Expeditionnaire Macht, die daar in opleidingskampen zaten, waardoor het wel nodig was, daar nog een detachement te hebben, dat zich echter moest oplossen om zo spoedig mogelijk weer alle relaties via het Ministerie te laten komen. Daarvoor is hij dus met een paar administratieve krachten nog enige tijd achtergebleven.

87823. De **Voorzitter**: U hebt nog een aantal benoemingen gedaan: generaal *van de Roemer*, tot inspecteur van de Geneeskundige Dienst; generaal *Wilson* tot inspecteur der Genie; de heer *Rietveld* als secretaris-generaal; overste *Calmeyer*, op de tweede afdeling. Was dit in het kader van een bepaalde organisatie, zoals u die zich had gedacht?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter. Dit was dus zo door mij gedacht: Het Departement, dat in Londen zat, en de daarbij aanwezige ambtenaren waren in aantal te klein, terwijl, zoals ik daar straks al zei, de kwaliteit vaak minder goed was dan de geroutineerde ambtenaren van vroeger. Toen wij dus hier kwamen met een handjevol mensen, vernam ik na enige tijd, het zal einde Mei zijn geweest, dat de heer *Rietveld* hier zijn schaapjes bijeen had gehouden en nog beschikte over een korps van naar ik meen 400 mensen. In het overleg, dat ik toen met de heer *Rietveld* heb gehad, zijn wij overeengekomen, dat de Londense ambtenaren toch de gang van zaken moesten blijven waarnemen, want zij waren nu eenmaal van alle feiten op de hoogte. Wij hebben gezegd: Laten wij nu dit gedeelte geleidelijk aan laten inzakken in dat korps van 300 à 400 mensen, die zich weer hebben aangemeld, en laten wij zorgen, dat die zo gauw mogelijk weer op de hoogte komen en weer als een normaal Departement gaan meedraaien. Tevens wilde ik bereiken, dat er een zekere vermenging kwam van oud en nieuw en dat er van de oude beroepsofficieren, die zich aanmeldden, de meest geschikte en deskundige krachten weer zo gauw mogelijk werden ingeschakeld. De Geneeskundige Dienst was wel in handen van bekwame mensen, maar ik meende, dat er toch als inspecteur iemand anders voor moest komen, en dus heb ik aan generaal *van de Roemer* gevraagd om die taak op zich te nemen. Hetzelfde voor wat de genie betreft: de heer *Wilson* is toen weer naar voren gekomen; hij bleek nog fit en zeer geïnteresseerd in het werk en hij is dus weer begonnen met die taak.

Dat is dus de gedachte geweest van het weer aanstellen van deze personen: Laten wij deze mensen, die hiervoor bekwam en geschikt zijn, ook weer in functie laten treden.

87824. De heer **Fens**: U sprak zoëven over de officieren, die zich weer aanmeldden. Nu is het niet mijn bedoeling om dit woord te vervangen, maar dit is toch wel van belang, omdat, toen de beroepsofficieren uit krijgsgevangenschap terugkwamen, zij de opdracht hebben gekregen om twee maanden met verlof te gaan. Toen is er min of meer een bepaalde beweging ontstaan van mensen, die zich aan deze order niet hebben gehouden, maar zich zijn gaan aanbieden, zodat, toen deze twee maanden om waren, de mensen, die zich wel aan de order hadden gehouden, er naast stonden, want toen waren alle stoeltjes op het Departement bezet. Is u daar iets van bekend?

A. Neen, dat is mij niet bekend.

Wat mij wel bekend is, is, dat ik verschillende personen heb ontmoet en bij mij gehad, die hebben gezegd: Ik ben weer ter beschikking. Ik zou u niet durven zeggen, ook al, omdat mij dit niet bekend was, wie dat waren. Ik ben ook weleens personen op straat tegengekomen, die ik van vroeger kende en waarmee ik een praatje heb gemaakt en die zeiden: Ik ben er weer. Het is dus denkbaar, dat de heer *Wilson* uit het ene of uit het andere hoekje is gekomen.

87825. De heer **Fens**: Het gaat mij hier niet om personen, maar dit was wel een beetje wonderlijke figuur. Alle officieren kregen van generaal *van Nijnatten* een brief, dat zij met twee maanden verlof gingen, dat het geen zin had om zich aan te melden, want na die twee maanden zouden de heren worden opgeroepen en worden ingedeeld. Tot verbazing van vele officieren verschenen links en rechts de mannen van de toekomst op de stoelen. Dit heeft natuurlijk wel een heel wonderlijke indruk gemaakt. Ik meende, dat u hier wel iets meer van wist.

87826. De **Voorzitter**: Het is juist de vraag, in hoeverre die officieren hebben gehandeld in strijd met de order, dat zij moesten afwachten.

A. Ik kan wel zeggen, dat generaal *van de Roemer* zich in ieder geval niet bij mij heeft gemeld. Hij is niet in krijgsgevangenschap geweest.

De heer **Fens**: Die valt hier ook buiten. Maar omdat hier nu toch namen worden genoemd.....

A. Ja, b.v. de heren *Wilson* en *Calmeyer*, dat zou ik u niet kunnen zeggen..... Ik kan mij dat niet meer herinneren..... Ik weet niet, hoe wij daaraan gekomen zijn.

87827. De **Voorzitter**: Toen u Minister werd, vond u een bepaalde organisatie, waarvan het C.I.K.L. en C.V.B. deel uitmaakten. U hebt te dien aanzien ook wel bepaalde maatregelen genomen waar-schijnlijk?

A. Ja. Wat betreft het Centraal Indelings Bureau, stond dat onder generaal *van Nijnatten*?

De **Voorzitter**: Ja, en de heer *Thal Larsen* was hoofd van het C.V.B.

A. Ik herinner mij hier nog van, dat ik verschillende malen contact heb gehad met generaal *van Nijnatten*, en ik heb met hem ook enige malen besproken de wijze, waarop de indeling het beste kon geschieden, en bovendien de registratie van de personen. Hij had een bureau uit de grond gestampt in Eindhoven voor aanmeldingen en indelingen. Wat ik mij nog herinner, is, dat hij bij de indeling nogal veel moeite had om de mensen op de juiste plaats te krijgen en om dus te weten, in welke onderdelen van de op te richten divisies hij de mensen zou kunnen indelen. Wat het bureau van de heer *Thal Larsen* betreft, herinner ik mij nog, dat hij ook veel moeite en veel klachten had, omdat hij eigenlijk niet in staat was om het materiaal te verzamelen, dat hij nodig had voor het op behoorlijke wijze onderbrengen van de mensen en voor het transport.

De heer *Thal Larsen* is ook twee of drie maal bij mij geweest om mij steun en medewerking daarvoor te vragen, maar ik kon hem die niet geven, ten minste niet alles, wat hij wenste.

87828. De **Voorzitter**: U hebt natuurlijk ook met S.H.A.E.F. te maken gehad. Welk contact hebt u daarmee gehad?

A. Persoonlijk heb ik er weinig contact mee gehad. Ik heb er eigenlijk het meeste contact mee gehad in de daaraan voorafgaande periode, toen ik in Noordbrabant zat als voorzitter van de Algemene Coömissarissen van Landbouw, Handel en Nijverheid. Dit was een soort van vooruitgeschoven post van het Ministerie van Economische Zaken en er was een bepaald contact met de sectie 7 van het Militair Gezag. In dat verband hebben wij voor de voorzieningen, die altijd over de militaire lijnen liepen, en de voorbereidingen van het B2-plan met S.H.A.E.F. nog al contact gehad.

87829. De **Voorzitter**: Volgens onze gegevens is er een agreement geweest.

A. Ja, dat was met generaal *Clark*.

87830.- De **Voorzitter**: U hebt ook een conferentie gehad met generaal *Clark*?

A. Ja.

87831. De **Voorzitter**: Dat was in April of Mei, als ik mij niet vergis.

A. Ik vermoed, dat het in April geweest moet zijn, maar zeker durf ik het niet te zeggen.

Ik heb in Brussel contact gehad met generaal *Clark*.

87832. De **Voorzitter**: Op 13 April hebt u een onderhoud met generaal *Clark* gehad over het manpower agreement. Kunt u over de betekenis daarvan nog iets mededelen?

A. Dit was een agreement, dat bij een bepaalde toepassing naar mijn mening wel moeilijk en gevaarlijk kon zijn, aangezien daarin stond, dat personen, die werden aangetrokken voor de strijdmacht, ter beschikking kwamen, of liever gezegd, dat hun bestemming bepaald kon worden, zonder dat daar van Nederlandse zijde enige zeggenschap in was. Daarom heb ik, toen ik hiervan hoorde en hierover was ingelicht in de Ministerraad, contact opgenomen met de Engelsen, met name met generaal *Clark*. Ik heb een conferentie met hem gehad in Brussel; hij heeft toen toegegeven, dat dit voor ons moeilijk aanvaardbaar was. Hij zei, dat wij ons hierover niet al te bezorgd moesten maken. Tenslotte heeft hij er in toegestemd, dat dat agreement gewijzigd zou worden en dat er in zou komen te staan, naar ik meen, dat de bestemming alleen zou worden gegeven na overleg met de Nederlandse Regering.

87833. De **Voorzitter**: Er werd hier dus strijd gevoerd over de zeggenschap over de Nederlandse militairen, en daarbij speelde een

rol, of alles beschikbaar moest worden gesteld voor de S.H.A.E.F.-requirements of voor andere doeleinden. Misschien kunt u hierover in dit verband nog iets zeggen?

A. Ja, in zoverre, dat wij van mening waren, dat het wenselijk was die expeditionnaire macht op te bouwen en de eerste divisie van de expeditionnaire macht werd op dat moment reeds gevormd en de tweede divisie was in voorbereiding. Onze gedachte was althans, dat er binnen afzienbare tijd die tweede divisie ook zou worden opgeleid om mede te kunnen doen aan de strijd, die in het Verre Oosten werd verwacht.

87834. De **Voorzitter:** Ik zou mijn vraag als volgt kunnen stellen: In hoeverre heeft S.H.A.E.F. de pogingen van de Nederlandse Regering bemoeilijkt om troepen naar Indië uit te sturen?

A. Vrijwel elke poging om Nederlanders op dat moment, dus April en Mei 1945, tot aan het einde van de oorlog, en ook nog daarna, aan te trekken en over te brengen, om kampen ter beschikking te stellen, om kader ter beschikking te stellen, om tot een behoorlijke vorming en training te komen van meerdere divisies, is praktisch gesproken altijd vastgelopen. Ofschoon wij altijd vriendelijk behandeld zijn, werd dit altijd verdedigd met de redenering, die ik overigens wel zou kunnen onderschrijven, dat op dat ogenblik alles, wat er was met de bestaande, goed geoefende militaire eenheden, gebruikt moest worden. De oorlog in Europa liep op zijn eindje en het zou dwaas zijn om nu hier en daar mensen bij elkaar te halen, scheepsruimte ter beschikking te stellen (waarin zij zo krap zaten en die zij zo efficiënt mogelijk moesten gebruiken) en kader te reserveren om onze troepen op te leiden, die misschien over 1½ jaar zouden kunnen worden ingezet; men waardeerde ten zeerste onze goede bedoelingen, maar dit was fout en zij konden dit niet doen. Daarom hebben wij dus met de pogingen, om toch nog één of twee divisies klaar te krijgen, altijd moeilijkheden gehad. Wanneer er mensen moesten worden overgevoerd, als de troepen zich hadden aangemeld in Eindhoven of omgeving, en in de kampen waren, was het buitengewoon moeilijk om die troepen over te krijgen. Na heel veel moeite, praten en schrijven ging er zo nu en dan eens een klein troepje over.

87835. De **Voorzitter:** Nu moeten wij even onderscheid maken tussen de S.H.A.E.F.-requirements als zodanig en de moeilijkheden, wat de shipping betreft. Hebben de S.H.A.E.F.-requirements dus ook in betekende mate er toe medegewerkt, dat men minder personeel beschikbaar kon stellen voor de diensten overzee?

S.H.A.E.F.-requirements hadden van S.H.A.E.F. een bepaalde taak gekregen op het vasteland van Europa. Er zijn er heel veel in de kampen moeten blijven zitten, die niet vielen onder de S.H.A.E.F.-requirements, omdat zij niet in bepaald verband werden gebracht. Men zat met een overcomplete van mensen, die waren gerecrueteerd en niet weg konden.

A. In mijn herinnering hangt nog alleen, Mijnheer de Voorzitter, dat wij nooit, van geen enkele instantie, echte medewerking hebben gekregen in deze zaak.

De **Voorzitter:** U bedoelt dus zowel.....

A. De heer *Thal Larsen* moest de kampen in elkaar zetten; hij kon daarbij niet aan barakken komen, niet aan materiaal, hij kon niets gedaan krijgen.

87836. De **Voorzitter:** Wat die shipping betreft, is er even een periode geweest, dat er wel scheepsruimte beschikbaar werd gesteld, namelijk tussen 13 April, toen de beslissing van de Combined Chiefs of Staff afkwam, en het einde van de oorlog in Europa; dus een week of drie, vier, is dat het geval geweest. Daarna moest de shipping weer worden gebruikt voor het terugbrengen van de troepen naar Engeland en Amerika. Herinnert u zich uit die periode, dat dit wel mogelijk is geweest?

A. Neen.

87837. De **Voorzitter:** Herinnert u zich misschien, dat de recruiting van de mariniers wel iets vlotter ging dan die van de anderen?

A. De recruiting van de mariniers ging inderdaad wat vlotter. Zij zijn, als ik mij niet vergis, naar Amerika gegaan. Zij zijn daar opgeleid.

87838. De **Voorzitter:** Op Regeringsniveau werd er waarschijnlijk wel telkens op aangedrongen om shipping te krijgen?

A. Ja, voortdurend. Ik geloof, dat dit alleen door Economische Zaken en Marine is geschied. In ieder geval is er verschillende malen over gesproken; er is gezegd: wij moeten zorgen, dat wij shipping krijgen.

87839. De **Voorzitter:** Welke bemoeiingen hebt u gehad met de terugkeer van de krijgsgevangenen?

A. Daarvoor was aangesteld, toen ik kwam, generaal *van Andel*. Toen wij hoorden, dat zij terugkwamen — en generaal *van Andel* was natuurlijk steeds bezig om te trachten ze zo gauw mogelijk terug te krijgen en na te gaan, waar ze waren — is generaal *van Andel* allereerst naar Parijs gegaan, waar was medegedeeld, dat de opperofficieren als eerste groep zouden aankomen. Zij zijn toen nog wat later gekomen dan was verwacht. Zij hebben daar toen passage naar Nederland gekregen. Daarna zijn ook de andere groepen gekomen, vrij slordig dooreen, meen ik, dan kwamen er eens enige officieren, dan weer wat onderofficieren, dan uit het ene kamp en dan uit het andere. Generaal *van Andel* had opdracht gekregen om de ontvangst van deze personen zo goed mogelijk te verzorgen. Die opdracht had hij af, voordat ik kwam. Hij had al een regeling gemaakt, een organisatietje opgebouwd. Verdere bemoeienissen heb ik daarmee dus in die tijd niet gehad.

87840. De heer **Fens:** Hebt u ook wel eens gehoord, hoe generaal *van Andel* zich van deze taak heeft gekweten? Hebt u nooit klachten gehoord over deze zaak?

A. Neen, die heb ik nooit gehoord.

87841. De **Voorzitter:** U hebt ook nog verschillende commissies ingesteld om de geschiktheid van de officieren te beoordelen?

A. Ja, dat wil zeggen: zuiveringscommissies.

Ik heb twee commissies ingesteld, één onder generaal *G. van Voorst tot Voorst*, en een andere onder generaal *Koot*. De ene speciaal voor de beroepsofficieren en de andere voor de anderen. Dat is geweest, toen het hele land al was bevrijd en het Ministerie al in den Haag was. Ik veronderstel, dat dit is geweest ongeveer half of eind Mei.

87842. De **Voorzitter:** Herinnert u zich nog de kwestie, die er is geweest met de Nederlandse commando's naar aanleiding van een rapport van de heer *Linzell*, die in enigerlei vorm die commando's wilde laten voortbestaan en een battle-school wilde oprichten?

A. Neen, daar weet ik niets meer van.

87843. De **Voorzitter:** U hebt op 9 Juni 1945 een briefje aan hem geschreven, dat als volgt luidt:

„Met veel belangstelling heb ik kennis genomen van uw voorstel, dd. 31 Mei 1945, in zake Nederlandsche commando's. Ik behoef u nauwelijks te zeggen, dat ook ik ten volle overtuigd ben van het nut van „Commando troepen“. Evenwel moet onder de huidige omstandigheden bij den opbouw van de Nederlandsche Weermacht vóór alles het oog gevestigd blijven op datgene, waaraan in de eerste plaats behoefte bestaat. Naar mijn oordeel behoort daartoe niet het oprichten van „Commando troepen“. Daarom moet ik — hoezeer tot mijn leedwezen — u mededeelen, dat ik tot het oprichten van een school, om daartoe te geraken, voor het tegenwoordige niet kan overgaan.“

Herinnert u zich hier nu iets van?

A. Het spijt mij, dat ik het zeggen moet, maar ik weet er niets meer van.

87844. De **Voorzitter:** Dit waren de commandotroepen, die in Engeland waren gevormd en later naar Brits-Indië zijn gegaan, waar zij verschillende werkzaamheden hebben gedaan en daarna weer zijn teruggekomen. Men wilde nu blijkbaar een battle-school hebben voor de opleiding van commandotroepen.

Uw naam staat hier wel onder, maar het is al lang geleden. Het betreft hier flinke jongelieden, waarvan men kon zeggen, dat men er wat aan had, en op zich zelf is dit een zeer lofwaardig initiatief.

A. Was die brief van 31 Mei?

De **Voorzitter**: De brief van u was van 9 Juni en die van *Linzel* van 31 Mei.

A. Dit is toch wel geweest in de periode, dat men zich aan het beraden was over de wijze, waarop onder de toen bestaande omstandigheden het leger moest worden opgebouwd. Dat was dus ook al in den Haag op het Ministerie.

Ik denk nu aan de heren *Calmeyer*, die bij de generale staf was gekomen, aan generaal *Dijxhoorn*, die waarnemend chef van de staf was; hij had toen al zijn bureautje en had al contact gehad met verschillende andere mensen en men was al bezig om te beoordelen, op welke manier dat leger moest worden opgebouwd. Van deze brief en van dit geval herinner ik mij niets meer.

87845. De **Voorzitter**: U hebt hierover ook nog een briefje geschreven aan de bevelhebber der Nederlandse strijdkrachten te Apeldoorn:

„Het is naar mijn oordeel van belang het personeel, dat momenteel nog deel uitmaakt van „commando's" en „parachutetroepen", zoo spoedig mogelijk uit geallieerd verband los te maken en ter beschikking te stellen van den N.B.S. voor het encadreeren van onder diens bevelen staande onderdeelen."

U had daar dus blijkbaar een andere bestemming voor.

A. Dat herinner ik mij niet.

87846. De **Voorzitter**: Kunt u in het algemeen ook mededelen, wat er in uw periode is gedaan, behalve dan de shipping, voor de vorming van de troepen voor Indië? Men had toen drie categorieën: de gezagstroepen, de Expeditionnaire Macht en de mariniersbrigade. Dat zijn de drie vormen geweest.

A. De gezagstroepen waren de troepen, die in Australië waren, als ik mij niet vergis.

De **Voorzitter**: Dat wil zeggen: zij waren bestemd om naar Australië toe te gaan.

A. En die voor een deel al in Australië waren.

Toen ik daar kwam, heb ik mij eigenlijk voornamelijk geconcentreerd op de Expeditionnaire Macht. Ik meende, dat alle aandacht moest worden geconcentreerd op het maken van een goede en gevechtssklare divisie, en da! dit belangrijker was dan het maken en formeren van kleinere onderdelen. De motieven, die daartoe leidden, waren, dat wij wel overtuigd waren, dat een Nederlandse divisie zou moeten worden gebruikt voor de strijd in het Verre Oosten en dat men daar alleen maar kon werken met volledige en goed geoutilleerde eenheden. Vandaar, dat wij toen hebben gemeend, in overleg met de heer van *Voorst Eyekink* en de andere deskundige personen, dat daarop moest worden geconcentreerd. Wat de mariniers betreft, die vielen onder Marine, onder de heer de *Booy* dus.

87847. De **Voorzitter**: Daarmee hebt u dus rechtstreeks geen bemoeienis gehad?

A. Neen.

87848. De **Voorzitter**: U hebt, geloof ik, wel iets te maken gehad met de gezagsbataljons?

A. Ja.

87849. De **Voorzitter**: Dat zijn de troepen, die naar Australië gegaan zijn om de orde en rust te verzekeren in het heroverde gebied. Ik heb hier een nota van een bespreking, die ten departemente is gehouden op 4 Juni 1945 onder uw leiding. Daar staat over de gezagsbataljons in:

„Zijne Excellentie geeft een kort overzicht van de moeilijkheden, welke zich voorgedaan hebben bij de oprichting en uitzending naar Australië der gezagsbataljons-Indië. Luitenant kolonel *Silbiger* doet mededeeling van hetgeen in de jongste vergadering der Commissie Oorlogvoering ter zake is besloten, in verband met een plan om de uitzending dezer troepen met Nederlandsche schepen in eigen beheer binnen een tijdsbestek van zes maanden te doen plaats hebben."

Onze schepen zaten, zoals u weet, in de geallieerde pool. Nu interesseert het mij wel te vernemen over het plan, om met eigen Nederlandse schepen die overtocht te doen plaats hebben. Herinnert u zich daar nog iets van?

A. Nu u het voorleest, herinner ik mij wel, dat er een bespreking over is geweest, maar hoe dat precies zat met de Nederlandse schepen. weet ik niet.

87850. De **Voorzitter**: Dit verslag vervolgt:

„Generaal-majoor *Dijxhoorn* deelt mede, deze aangelegenheid tevens met S.H.A.E.F.-Mission Netherlands (*General Clark*) te hebben opgenomen en de mogelijkheid te hebben besproken om 18 000 oorlogsvrijwilligers in burgerkleding van een haven van uit het continent rechtstreeks naar Australië te zenden en daarenboven nog 4000 man light infantry battallions, die in November a.s. beschikbaar zouden kunnen komen. *General Clark* zal deze zaak opnemen met S.H.A.E.F.-Main, terwijl de Minister van Oorlog de noodige stappen zou moeten doen bij zijn Britsche collega."

Is daar nog iets van gekomen?

A. Daar is, wat mij betreft, in ieder geval niets van gekomen. Dit is een van de pogingen, waarop ik straks doelde, dat men bij het overplaatsen van mensen en troepen bijna altijd op weerstand stuitte. Wat u daar voorleest, om die Nederlandse schepen uit de pool te halen.....

87851. De **Voorzitter**: Ik zei niet: uit de pool halen, want het is ook mogelijk, dat er op een andere manier Nederlandse schepen beschikbaar waren, die niet in de pool zaten. Ik weet niet precies, hoe dit vraagstuk ligt.

A. Ik meen, dat alle schepen automatisch in de pool zaten. Misschien, dat de schepen, die men in Nederland vond, er buiten vielen.

87852. De **Voorzitter**: In elk geval is er het plan geweest om met de Nederlandse schepen in eigen beheer het vervoer te doen plaats vinden.

A. Ik veronderstel, dat hier bedoeld is een poging aan te wenden om Nederlandse schepen uit de pool te krijgen. Ik zou niet weten, of er hier nog schepen zijn geweest. Alle andere schepen vielen er mijns inziens automatisch in.

87853. De **Voorzitter**: U weet dus niet, hoe deze zaak is afgelopen?

A. Neen.

87854. De **Voorzitter**: Ik heb hier nog een mededeling over het oprichten van een divisie in Nederland op Canadees voorstel:

„Er is ter zake een nieuw gezichtspunt ontstaan door een voorstel van Canadeesche zijde om de volledige uitrusting van twee Canadeesche divisies aan de Nederlandsche Regeering over te dragen en tevens personeel beschikbaar te stellen voor opleiding van Nederlandsche troepen. De verdere consequenties hiervan zullen eerst overzien kunnen worden na een nadere bespreking, welke generaal-majoor *Dijxhoorn* op 5 Juni 1945 met de Canadeezen zal houden. Generaal-majoor *Dijxhoorn* vraagt, of de Britten in deze aangelegenheid gekend dienen te worden. Zijne Excellentie is van meening, dat aan de Britten zeker geen toestemming gevraagd dient te worden en te zijner tijd met een bloote mededeeling volstaan kan worden, aangezien gewoon doorgaan wordt met de Expeditionnaire Macht in Engeland en geheel los daarvan de divisies in Nederland opgericht zullen worden."

Herinnert u zich daar nog iets van?

A. Ja, dat is inderdaad juist. Ik heb het eerste contact hierover al in Londen gehad met de ambassadeur. Dat was het begin. Hij kwam toen met het voorstel om ter geleger tijd materiaal van een Canadese divisie, waarvan het terugvoeren toch niet de moeite waard was, hier te laten, te selecteren en dit door Nederland te doen overnemen om aldus in de gelegenheid te zijn om hier een eigen divisie of meerdere divisies op te leiden. Bij het eerste contact in Londen heb ik mij op het standpunt gesteld, dat wij niet met de opleiding van divisies moesten beginnen in Nederland zelf, alvorens het land geheel bevrijd zou zijn. Dit, omdat wij de moeilijkheden reeds hadden ondervonden, waarover ik u daarstraks al sprak, en op de tweede plaats, omdat in liet heel smalle strookje, wat bevrijd was, een regelmatige opleiding in Nederland ondenkbaar was. Dat was ten slotte maar een grondgebied van 20 à 30 km diep.

Toen wij in Nederland terugkwamen, is dat contact opnieuw opgenomen en heeft de ambassadeur toegezegd de Canadese militaire attaché te vragen deze zaak nader uit te werken. Ik zou dat dan laten doen van Nederlandse kant.

Zo zijn generaal *Dijxhoorn* en van Canadese kant, meen ik, Colonel *Herbert* samengekomen om de plannen uit te werken — dat was dus het begin — voor het opleiden van een paar divisies met behulp van de Canadese officieren, het Canadese kader en met Canadees materiaal, wat later zou kunnen worden overgenomen. Dat zal ook wel tegen het einde van mijn periode geweest zijn, want de uitwerking daarvan heb ik niet meer meegemaakt. Ik herinner mij goed de besprekingen, die wij daarover hebben gehad met de ambassadeur, de heer *Dupuy*, en daarna met generaal *Dijxhoorn* en Colonel *Herbert*. Dat is ook het laatste geweest, wat ik hiervan heb meegemaakt. Later zijn door mijn opvolger de onderhandelingen over de overnam: van het Canadese materiaal verder gevoerd.

87855. De **Voorzitter**: Herinnert u zich de moeilijkheden, die er zijn geweest met de verbandactes? Misschien kunt u ons daarover iets mededelen?

A. Ik herinner mij, dat er allerlei vormen van verbandactes waren, dat er vele mensen, waaronder ik mij ook reken, niet meer wisten, wat het ene betekende en wat het andere inhield. Ik herinner mij verder, dat die verschillende vormen van verbandactes in zoverre te begrijpen en te verklaren waren, omdat zich telkens nieuwe categorieën aanmeldde en omdat er telkens gewijzigde vraag naar was. Verder: omdat er heel veel los van elkaar stonden, zoals bij een pas bevrijd land meer zal voorkomen. Er ontstonden overal plaatselijke en zeer gewaardeerde initiatieven. Men loste de zaken op: à la guerre comme à la guerre. Wanneer men daar een enigszins geordende toestand in wil brengen, waarbij de verbandactes te snel en te weinig doeltreffend zijn gemaakt, waarbij de condities dikwijls ook zeer verschillend zijn, is dat een grote moeilijkheid. Ik heb toen gezegd, dat wij moesten proberen daar een zekere orde in te brengen. Ik meen, maar toen waren wij al een eind op streek, dat de heer *Rietveld* zich later speciaal met deze taak heeft belast.

87856. De **Voorzitter**: Hebt u misschien zelf nog iets mede te delen uit deze periode, waarvari u meent, dat het van belang kan zijn voor de commissie? Het is maar een heel korte periode geweest.

A. Ik geloof het niet, Mijnheer de Voorzitter. Ik heb de hoofdpunten in dat memorandum neergelegd. Het enige, wat ik zou kunnen zeggen, is, dat het een vrij moeilijke zaak was in die losse organisatie, waarin overal groeiende en over het algemeen zeer prijzenswaardige initiatieven, een zekere orde te brengen. De verbindingen waren slecht. Daarmee ging er veel tijd verloren. Er kwamen natuurlijk allemaal detailkwesties voor de dag. Over het algemeen gesproken, was de geest van alle mensen, die men ontmoette, er op gericht zich in te zetten voor de goede zaak, een geest dus van grote dienstbaarheid, zowel bij het administratieve personeel als bij het militaire uit de verschillende kringen.

87857. De **Voorzitter**: Men hoort weleens zeggen, dat de Regering te weinig heeft gedaan om de mogelijkheid te realiseren tot het uitzenden van troepen naar Indië. Wij hebben nu een en ander gehoord van de moeilijkheden, die er op dit terrein waren, maar misschien kunt u met een enkel woord nog even samenvatten, hoe dit precies ligt. Heeft de Regering voldoende activiteit aan de dag gelegd om alles te doen wat mogelijk was om de troepen naar Indië te krijgen?

A. De mate van moeite en activiteit is niet zo heel gemakkelijk aan te geven. Ik kan wel zeggen, dat het een vraagstuk is, dat meerdere malen in de Ministerraad is besproken en men heeft ook meerdere malen gemerkt, dat het nuttig effect van de *démarches* zeer gering is geweest, tot onze grote ontstemming ook vaak. Dat kan natuurlijk wel liggen aan de wijze, waarop wij deze zaak hebben aangepakt, of de kwaliteit en het formaat van de mensen, die deze zaken moesten aanpakken. Tenslotte was Engeland en waren alle geallieerde landen in de hoogste fase van de oorlog en alle aandacht van de daar aanwezige mensen was dus geconcentreerd op de oorlogvoering. Het was wel begrijpelijk, dat het bijzonder moeilijk was, om op het hoogste niveau een introductie te krijgen bij de personen, die tenslotte aan de touwtjes trokken, en die het tenslotte uitmaakten. Een stuk

van de bestaande relaties sprak hier ongetwijfeld een woordje mee. Met andere woorden, het contact, dat vroeger de heer *Gerbrandy* heeft gehad over deze zaken met *Churchill*, was een uniek contact in deze zin, dat, als daar iemand anders dat contact moest overnemen, dan was dat naar mijn overtuiging onmogelijk geweest. Iemand als generaal *Dijxhoorn*, die relaties had, kon tenslotte binnenkomen op de staf, kon zich aanmelden en kreeg personen als general *Bedell Smith* te spreken en misschien zelfs general *Eisenhower*, maar — ik herhaal — alles was geconcentreerd op de oorlogvoering in Europa en daarna op de oorlogvoering in het Verre Oosten. Ik geloof, dat u in dit licht ook wel dit falen moet zien, dus dat er geen resultaten werden bereikt, doordat men overal wel vriendelijk werd ontvangen, maar dat men tenslotte deze zaak niet op gang kon krijgen. Een tweede element, dat naar mijn mening ook van invloed is geweest, misschien wel een beetje a posteriori geredeneerd, is, dat men de wijze, waarop de oorlog in het Verre Oosten is verlopen, 't plotselinge einde en het omzetten van de commando's zelfs nog op het laatste moment (waarbij ik dan denk aan de overschakeling van de Amerikanen op de Engelsen wat betreft Indonesië), niet had voorzien. Dit heeft er m.i. mede toe geleid, dat die vragen van de Nederlanders om schepen te krijgen voor een paar divisies, zijn weggedrukt.

87858. De **Voorzitter**: Kunt u zeggen, dat de Nederlandse Regering heeft gedaan wat zij kon om de troepen te verschepen?

A. Dat durf ik met een volmondig ja te beantwoorden.

87859. De **Voorzitter**: U bracht zoëven de grenswijziging van de theaters ter sprake. Wat heeft de Nederlandse Regering geweten van de voornemens van die wijziging?

A. Ik niets.

87860. De **Voorzitter**: De Nederlandse Regering moet hier toch wel iets van bekend zijn geweest? Wie wist dat dan?

A. Dat weet ik niet.

87861. De **Voorzitter**: U hebt er in uw ambtsperiode dus nooit iets van gehoord?

A. Neen.

87862. De **Voorzitter**: De Nederlandse Regering heeft dus waarschijnlijk geen waarschuwing bereikt van de instanties in het Verre Oosten of van de Regeringsvertegenwoordigers uit de Combined Chiefs of Staff? Althans niet zo, dat zij tot u is doorgedrongen?

A. Neen, en althans niet zo, dat zij zodanig tot mij zijn doorgedrongen, dat ik het mij op het ogenblik herinner.

87863. De **Voorzitter**: U herinnert zich dus ook geen besprekingen in de Ministerraad, aan dit punt gewijd?

A. Neen.

87864. De **Voorzitter**: Evenmin dan waarschijnlijk van instructies, die zijn gegeven aan de Regeringsvertegenwoordigers?

A. Neen.

De **Voorzitter**: Dan heb ik op het ogenblik niets meer te vragen en dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen; ik sluit het verhoor.

J. E. DE QUAY.

ALGERA, *voorzitter*.

VAN DIS.

FENS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 23 JANUARI 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer **Algera**, voorzitter, en de heren **Korthals** en **Fens**, leden, alsmede de heer **Duisterwinkel**, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

ALPHONS LODEWIJK ANTON COPPENS,
oud 49 jaar, wonende te 's-Gravenhage, kolonel b.d.

Hij legt de eed af als getuige.

87865. De Voorzitter: Kunt u mij even de functies opgeven, die u hebt bekleed van 1939 tot einde 1945?

A. Einde 1939 was ik kapitein der infanterie in **Magelang** bij het 13de bataljon. In de loop van 1940 was ik leraar aan de Koninklijke Militaire Academie in **Bandoeng** en leraar aan de Hogere Krijgsschool te **Bandoeng**. Einde 1941, bij het uitbreken van de oorlog, bekleedde ik nog de functie van leraar aan de Hogere Krijgsschool in **Bandoeng**, maar bij de mobilisatie werd ik ingedeeld bij de staf van het Detachement **Soerabaja**, tweede divisie. Daar ben ik gebleven tot begin Januari 1942, toen ik werd overgeplaatst naar het hoofdkwartier in **Bandoeng**. Tot 8 Maart — ik kan mij ook een dag vergissen — ben ik daar gebleven. Vier en twintig uur vóór de capitulatie ben ik met enkele anderen naar **Australië** gegaan, waar ik tot Juni of Juli 1942 werkzaam ben geweest op het hoofdkwartier van generaal **MacArthur**, nog altijd als kapitein van de generale staf. Daarna werd ik naar het Ministerie van Koloniën in Londen overgeplaatst. Ik ben daar via **Amerika** heengegaan. Ik kwam daar in de laatste dagen van Augustus 1942 en ben daar stafofficier geweest. Mijn directe chef was generaal **Verniers van der Loeff** op de afdeling Militaire Zaken in Londen. Ik ben daar gebleven tot de Regering naar **Nederland** vertrok, als ik mij niet vergis op 4 Augustus 1945. Ik ben in die tussentijd majoor en overste geworden. Op het Ministerie op het Plein ben ik werkzaam geweest tot medio September 1945, anderhalve maand dus maar. Daarna ben ik weer naar **Nederlandsch-Indië** gegaan, waar ik 14 October 1945 aankwam en waar ik werd geplaatst op het hoofdkwartier van de generale staf.

87866. De Voorzitter: Welk werk hebt u gedaan bij het hoofdkwartier van generaal **MacArthur**?

A. Daar was ik aanvankelijk ter beschikking van de toenmalige overste **Sandberg**, die later in **Australië** is overleden. Daarna ben ik gedurende ongeveer twee maanden werkzaam geweest op het kantoor Operatiën. Ik kwam toen dus los te staan van mijn eigen mensen en kwam meer bij de gecombineerde staf, bij de Amerikanen.

87867. De Voorzitter: Hadden de Nederlanders daar een zelfstandige taak of stonden zij onder Amerikaans commando?

A. Zij stonden onder Amerikaans, d.w.z. onder geallieerd commando. Onze Nederlandse commandant was de schout-bij-nacht **Coster**. Hij was onze Nederlandse commandant in **Australië**, waaronder ook die enkele mensen van het Indische leger geplaatst werden. Als ik het wel heb, is dit zo gebleven tot het einde toe.

87868. De Voorzitter: Moest u toen medewerken aan het voorbereiden van de operatiën voor het Amerikaanse leger?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter! Als zodanig stond ik rechtstreeks onder de Amerikaanse commandant en mocht ik ook geen orders van mijn eigen chefs aannemen. Ik was dus uitgeleend aan generaal **MacArthur**.

87869. De Voorzitter: Kwamen daar ook specifieke Nederlandse belangen bij te pas?

A. In zoverre, dat de toekomstige operaties over verschillende lijnen konden lopen, en één van die lijnen was dan door het Nederlandse deel. Betreffende operaties, die men eventueel zou ondernemen langs die lijn, kon ik inlichtingen verschaffen en adviezen geven.

87870. De Voorzitter: Wat was uw werkzaamheid op het Ministerie van Koloniën in Londen?

A. In Londen bestond de afdeling Militaire Zaken. Aan het hoofd daarvan stond kolonel, later generaal, **Verniers van der Loeff**, die tot taak had de Minister te adviseren over allerlei vraagstukken. Men beschikte niet over een Indisch stafofficier in Londen. Daarom heeft de Minister mij in Juni of Juli 1942 naar Londen laten komen. Ik werd toen toegevoegd aan kolonel **Verniers van der Loeff**.

87871. De Voorzitter: Wat hebt u in die functie te maken gehad met de voorbereiding van de troepen zendingen naar Indië, dus met de organisatie van de toekomstige herovering van Nederlandsch-Indië?

A. Aanvankelijk was er van een terugkeer naar Nederlandsch-Indië nog geen sprake en ook niet van het vormen van troepen. Omdat wij er eenmaal buiten stonden en zowel **Nederland** als **Nederlandsch-Indië** waren bezet. Later, toen er meer beweging kwam in het Amerikaanse tegenoffensief, is men er zich mee gaan bemoeien en is men, toen het zuiden van **Nederland** vrijkwam, aan de voorbereiding begonnen. Dat was dus ongeveer de tweede helft van 1944.

87872. De Voorzitter: Men is veel vroeger begonnen met plannen te maken.

A. Ja, plannen, heel erg papieren plannen — plannen zijn natuurlijk altijd wel van papier — zijn er daarvóór wel geweest, maar dat heeft toch, voor zover ik weet, vrij lang in de lucht gehangen, omdat men geen inzicht had in de hoeveelheid krachten, die men zou kunnen krijgen in **Nederland** of **Indonesië**, en de middelen, die men zou kunnen krijgen.

87873. De Voorzitter: U bent, naar ik meen, lid geweest van de z.g. Stafcommissie.

A. Ja, er zijn, naar ik meen, twee of drie van dergelijke commissies geweest: dat weet ik niet zeker meer. Ik ben daar lid van geweest. De ene ging over een eventuele vorming van, laten we zeggen, een Nederlandse Royal Air Force, iets, dat dus eigenlijk buiten de directe oorlogvoering stond; het was een organisatorische kwestie, die hier buiten staat, naar ik meen.

Er is ook een commissie geweest over de vorming van troepen, die mee zouden werken aan de oorlogvoering in het Oosten. Ik meen, dat dat de laatste commissie is geweest, die dan ook vrij laat is gevormd. Misschien pas einde 1943. Toen is van gedachten gewisseld over wat er nu eigenlijk moest gebeuren en ik meen, dat het resultaat onder andere is geweest, dat toen is begonnen met de opzet op papier van wat later is geworden de 7-December-divisie.

87874. De Voorzitter: De opdracht van de Stafcommissie luidde: „Onderzoeken op welke wijze het in de verschillende gebiedsdeelen van het Koninkrijk en in het buitenland aanwezige personeel der weermacht op de meest doeltreffende wijze aan de „war-effort“ kan deelnemen en ter zake voorstellen te doen. Hierbij ware tevens in beschouwing te nemen de voorbereiding van een expeditionnaire macht, welke zal moeten deelnemen aan den strijd om en de herbezetting van **Nederlandsch-Indië**.“

A. Dit zijn bekende klanken voor mij, Mijnheer de Voorzitter.

87875. De **Voorzitter**: Wat kunt u ons vertellen van het werk van de Stafcommissie?

A. Ik meen, dat er bij die Stafcommissie een minderheidsnota van mij is gekomen.

De **Voorzitter**: Ja, er is een minderheidsnota van de kapitein K.N.I.L. A. L. A. Coppens.

A. Ja, juist, nu begin ik er weer wat in thuis te geraken, Mijnheer de Voorzitter.

87876. De **Voorzitter**: Die minderheidsnota was heel wat lijviger dan de meerderheidsnota.

A. Ik was nog jong, Mijnheer de Voorzitter, en ik had waarschijnlijk de tijd om te schrijven. Bovendien ging het in mijn ogen hierbij om een zeer belangrijke zaak. Als men jong is, is men vaak een beetje erg enthousiast. Wij waren trouwens allemaal in die tijd in die omgeving overtuigd van het belang van hetgeen er op het spel stond. Zoals u waarschijnlijk hebt gezien, gingen de meeste heren in de richting van een expeditionnaire macht, van een divisie en dergelijke, terwijl ik meer mijn hart had verpand aan kleinere eenheden, die wij naar mijn persoonlijke mening sneller klaar zouden hebben en die wij ook harder nodig zouden hebben. Men was zeer te goeder trouw natuurlijk. In Londen heb ik in eigen, militaire kring een naïef vertrouwen in de bondgenoten ontmoet, dat, wanneer wij nu maar braaf ons best deden en zoveel mogelijk meewerkten aan die oorlogvoering, alles daarna wel in orde zou komen. Ik noem dit naïef, naar mijn mening is dit naïef, met uitschakeling van de mogelijkheid, dat bij het einde van de oorlog allerlei nationale belangen weleens tegen de onze zouden kunnen indruisen. Met dat voor ogen propageerde ik — ik meen, dat ik dit in die minderheidsnota naar voren heb gebracht — kleine onderdelen snel op te richten, na de bevrijding van Nederland naar Nederlandsch-Indië te voeren om te trachten daar de belangrijke punten te bezetten, want — nu druk ik het even populair uit — als wij er eenmaal zouden zitten, zou het een mooie jongen zijn, die ons er weer uit kreeg. Aan de andere kant: wanneer wij met één divisie zouden werken in Japan, zou dat niet zoveel zoden aan de dijk zetten, zodat ik liever twee bataljons in Indië had dan één divisie in Japan. Maar, Mijnheer de Voorzitter, zeer te goeder trouw hadden veel van onzer mensen — en dat pleit eigenlijk voor hun mentaliteit —, een groot vertrouwen in de fairheid van de bondgenoten. Daarop was eigenlijk hun hoop gebaseerd.

87877. De **Voorzitter**: Er was dus een stroming, die meer steun wilde verlenen bij de oorlogvoering tegen Japan, en een andere, die zich liever alleen met Indië bezig wilde houden.

A. Ja, dat gaat ook in de richting van hetgeen ik heb getracht uit te leggen. De Japanse richting was dan de richting „te goeder trouw“: laten we meehelpen aan de oorlogvoering; wij werken dan mee aan de vernietiging van Japan en dan komt Nederlandsch-Indië vanzelf bij wijze van spreken als rijpe appel weer in onze schoot. Daarmee was ik het persoonlijk niet eens. Ik herhaal, dat iedereen te goeder trouw handelde.

87878. De **Voorzitter**: U was waarschijnlijk alleen de minderheid?

A. Ja, in die commissie wel. Bij de Luchtvaartcommissie had ik een meeloper in de toenmalige kolonel Roos, meen ik.

Ik meen, dat in die ene commissie de later overleden generaal Sas ook een rol heeft gespeeld.

87879. De **Voorzitter**: Hij was inderdaad lid van de Stafcommissie. Het is u waarschijnlijk wel bekend, dat er twee rapporten zijn geweest, een eerste en tweede rapport.

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter. Aan dat tweede rapport was toch, naar ik meen, een nieuwe opdracht verbonden.

87880. De **Voorzitter**: Ja. Herinnert u zich nog, welk standpunt u bij die tweede opdracht hebt ingenomen?

A. Wanneer ik die tweede opdracht nog eens kan horen, Mijnheer de Voorzitter, kan ik u dat misschien wel vertellen.

87881. De **Voorzitter**: Die opdracht is te splitsen in de volgende onderdelen:

„A. De sterkte aan te geven der troepen, benodigd voor:

1. Curaçao en Suriname;
2. den inlichtingendienst in de verschillende gebiedsdeelen;

3. de orde- en rusthandhaving in vrij Nederlandsch-Indisch gebied, in afwachting van het ter beschikking komen uit bevrijd Nederland.

B. De vorming van een troepenmacht van 15 000 man van eenvoudige samenstelling.

C. De vorming van zooveel mogelijk groote eenheden.

D. De uitrusting, bewapening en overvoer der troepen.

E. De bevelvoering over de troepen.”

A. Dat eerste rapport had dan waarschijnlijk al een conclusie gewekt bij de Regering. Dit is dus het besluit van de Regering geweest.

87882. De **Voorzitter**: Dit was de opdracht van de Regering.

A. De Regering ging in de richting van de grote eenheden.

87883. De heer **Fens**: Dit is waarschijnlijk het gevolg van de eerste opdracht.

A. Ja. Mijn minderheidsnota is dan waarschijnlijk bij dit stuk gevoegd.

De **Voorzitter**: Die hoort bij het eerste rapport.

A. Daarin had ik mijn mening al uiteengezet. Ik had zo'n idee, dat ik in deze commissie niet veel had te vertellen. Men ging in de richting van een grote divisie en van een mariniersbrigade, waartegen ik mij al danig had verzet.

87884. De **Voorzitter**: U herinnert zich dit dus niet meer?

A. Neen.

87885. De **Voorzitter**: Waren dat verschillen, die men als zakelijk kon kwalificeren, of zat er ook een bepaalde beschouwing achter ten opzichte van de te voeren Indische politiek?

A. Ik weet niet, of ik uw vraag goed begrijp, Mijnheer de Voorzitter.

Misschien is dit een aanwijzing voor een antwoord.

Iedere militair — militair beschouwd in de ruimste zin van het woord — bekijkt de situatie door zijn eigen beperkte bril. De luchtvaartman, de marineman en de legerman bekijken de situatie altijd door een gekleurd brillette, de een sterker dan de ander. Men is dan ook in het algemeen geneigd voor zijn eigen portie op te komen. Die geest heerste daar ook. Dat is echter niets nieuws, want het is altijd zo geweest en zal altijd wel zo blijven, ook bij onze militaire Departementen.

87886. De **Voorzitter**: Was het dus uitsluitend deze kwestie: tot welk onderdeel van de weermacht men behoorde; de daarbij behorende beschouwing hield men er op na?

A. Wanneer u bedoelt „uitsluitend“, dan zou ik zeggen, dat dat wat sterk is uitgedrukt, Mijnheer de Voorzitter! Ik bedoel, dat wellicht enkelen zich — het zich misschien niet realiserend — lieten beïnvloeden door de eigen portie, het eigen onderdeel van de weermacht.

87887. De heer **Fens**: Bij de totstandkoming van het tweede rapport waren de verschillende onderdelen toch wel tot overeenstemming gekomen, want de landmacht slikte toen toch de divisie, terwijl de mariniers helemaal niets kregen.

A. Ze kregen elk wat. U voelt wel, dat het voor een militair in hart en nieren, zoals wij, beroepsmensen, in het algemeen zijn, heel wat aantrekkelijker is om als marineman een groot slagschip te commanderen dan een torpedojager en om als landmachtman een moderne divisie te hebben, die wij noch in Nederland, noch in Indië ooit bij elkaar hadden gezien, met al dat mooie materiaal. Dat was veel aantrekkelijker dan 10 of 15 eenvoudige bataljons.

87888. De **Voorzitter**: Was er hierbij ook een tegenstelling tussen het K.N.I.L. en de Koninklijke Landmacht en de Koninklijke Marine?

A. Tegenstellingen, wrijvingspunten zijn er altijd, Mijnheer de Voorzitter. Het was weer het oude liedje, dat wij vóór de oorlog ook al kenden, over het gebruik van de vliegtuigen, waarbij de marine zei: geen vliegtuigen, want de marine dacht: Dan gaan mijn schepen er aan, enz. Een nieuw gezichtspunt kan ik daaromtrent niet openen,

wat Londen betreft. Men is in die opvatting vastgegroeid en die houdt men voor een deel. Over de legerstelling was er, voor wat mij persoonlijk betreft, groot verschil van mening. Verder was er echter toch een goede kameraadschap onder elkaar.

87889. De heer Fens: Stond u bij de behandeling van de tweede opdracht nog alleen in uw mening of is in deze tijd generaal *van Straten* langzamerhand op het toneel gekomen!

A. Generaal *van Straten* is in Londen geweest in de maanden December en Januari 1944/45. Het zuiden van Nederland was toen al vrij.

87890. De Voorzitter: Het tweede rapport is ongeveer in Augustus 1943 uitgebracht. Er was toen sprake van, dat de leden van de Koninklijke Marine en van de landmacht kolonel *Kruls* en luitenant-kolonel *Doorman* bepaalde argumenten aanvoerden tegen de voorstellen van de leden van het K.N.I.L. Daaruit zou men dus kunnen opmaken, dat er enig verschil van mening was tussen het K.N.I.L. enerzijds en de marine en het leger anderzijds. Misschien zeggen de namen *Kruls* en *Doorman* u iets.

A. Ja, en van onze zijde was daarbij generaal *Verniers van der Loeff* betrokken.

87891. De Voorzitter: Ook waarschijnlijk de heren *de Bruyne* en *de Blicck*?

A. De heer *de Bruyne* is bij een enkele bijeenkomst tegenwoordig geweest. Mijn geleerden zijn toen niet versterkt geworden. We waren natuurlijk wel zwak in Londen.....

87892. De heer Fens: Wanneer ik de gang van zaken bekijk, zoals dat te doen gebruikelijk is, was u de enige kapitein daar.

A. Ja. Generaal *Kruls* was toen nog maar majoor! Maar tussen majoor en kapitein is natuurlijk nogal verschil. Die rang deed natuurlijk ook af aan de waarde van de mening.

87893. De heer Fens: Overigens was generaal *Kruls* toen kolonel.

A. Ja, hij is toen in één dag kolonel geworden! De verhouding was, ik kan wel zeggen: goed; er waren natuurlijk wel de nodige wrijvingspunten. Wanneer iemand een mening had, die niet met de mijne strookte — ik dacht natuurlijk, dat ik het bij het rechte eind had —, vond ik dat reuze vervelend.

87894. De Voorzitter: Herinnert u zich nu de bijzonderheden niet meer?

A. Van die minderheidsnota uit die eerste commissie weet ik nog enkele dingen, maar van de tweede kan ik mij zo niets meer herinneren. Toen die commissie aan de gang was, werden er natuurlijk over en weer nota's gewisseld. Het is dan mogelijk, dat men er naar verwijst, zonder de nota er bij te doen. Ik was ook een tegenstander van al die voorspiegelingen op strategisch gebied. Die troepenmacht van 15 000 man zou in Australië worden opgeleid. Wij zouden proberen uit bevrijd Nederland mensen naar Australië te krijgen. De bepaling van het tijdstip, waarop de 7-December-divisie klaar zou zijn, was wel grappig, als het niet zo ernstig was geweest: de tijdstippen van een vorming, die men voorspelde, liepen nogal uiteen; de een zei zes maanden, de ander tien, terwijl de Amerikanen in hun land, met hun mogelijkheden, veertien maanden nodig hadden; wij hadden er dus zeker anderhalf jaar voor nodig gehad. Ik begrijp volkomen het enthousiasme van deze mensen om hun land te bevrijden, om de vijand te verslaan.

Het belangrijkste op mijn gebied van deze aangelegenheid is, dat die troepenmacht van 15 000 man in Australië zou worden opgeleid. Op mijn gebied is dit het belangrijkste geweest, nl. dat er naast de 7-December-divisie nog een mariniersbrigade zou komen.

87895. De Voorzitter: Hebt u met de mariniersbrigade nog rechtstreeks bemoëienis gehad?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter.

87896. De Voorzitter: Wel met de gezagstroepen?

A. Ja, wel met die 15 000 man van de gezagstroepen. Die aangelegenheid lag direct op mijn gebied.

87897. De Voorzitter: Aan welke concrete maatregelen hebt u meegewerkt voor die 15 000 man?

A. In Australië was men bezig met een plan voor kleine divisies, kleine luchtwapens. Ik heb mij daar altijd tegen verzet. Men had dus in Australië een heel uitgewerkt plan samengesteld, in samenwerking met de Australische Regering, over de ontvangst van 15 000 man. Ik geloof, dat dit aantal later groter is geworden of zou worden. Deze mensen zouden in Australië de opleiding ontvangen. Het heeft eerst nog in Londen een punt van overweging uitgemaakt om deze mensen in Amerika op te leiden of ook misschien in Brits-Indië. Toen is Australië uit de bus gekomen. Toen het zuiden van Nederland vrijkwam, moest men mensen hebben. Daar werden echter de stoottroepen opgericht. De mariniers waren aan het werven voor de mariniersbrigade in Amerika. Voor de Koninklijke Landmacht moest personeel aangeworven worden. Wij hadden echter geen orgaan om mensen te werven. Bovendien was het transport van deze mensen naar Australië een grote moeilijkheid. Daar heeft, als ik mij niet vergis, de heer *van Mook* zich persoonlijk nog achter gezet en ook Minister *van Kleffens*, die op dat ogenblik in Amerika was, maar daar ben ik op het ogenblik niet meer zo zeker van. In ieder geval is er met man en macht naar gestreefd om bij de geallieerden scheepsruimte vrij te krijgen om die 15 000 man van Nederland naar Australië te vervoeren. Dat is echter praktisch geweigerd onder het motief, dat alle scheepsruimte nodig was om reeds afgerichte troepen naar de gevechtsterreinen te verplaatsen. Men zou desnoods een aantal manschappen op een paar schepen daar tussendoor kunnen meenemen. Het nauwkeurige weet ik daar niet meer van, maar het slot van het liedje was wel, dat er zeker geen scheepsruimte was om die vele duizenden naar Australië te voeren. Die scheepsruimte kregen wij niet. Wel was er scheepsruimte voor de mariniers, die naar Amerika zouden worden gezonden ter opleiding.

87898. De Voorzitter: Hield u zelf de besprekingen over het vervoer?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter. Die besprekingen werden, naar ik meen, gevoerd in Amerika bij de Chiefs of Staff door de heer *van Mook* zelf. Of nu deze transportkwestie door de heer *van Mook* persoonlijk is besproken, weet ik niet, maar ik meen mij wel een telegram te herinneren, waarin stond, dat „een” Minister, maar ik weet niet meer precies wie, die zaak had voorgebracht in Washington, op diplomatiek niveau. Men heeft van de zijde van Koloniën al het mogelijke gedaan om schepen te verkrijgen voor het vervoer van troepen naar Australië.

Daar wij echter al onze Nederlandse transportschepen in een pool hadden gedaan en geen voorwaarde hadden gesteld — ik heb dit van horen zeggen —, konden wij geen eisen stellen.

87899. De Voorzitter: U bent in November 1944 in Zuid-Nederland geweest. Welke taak had u daar?

A. Ik ben twee keer hier geweest, Mijnheer de Voorzitter, eerst voor een week en later, in Januari, ben ik een maand of zes weken geweest. Wij waren toen in Eindhoven.

87900. De Voorzitter: Wie zijn „wij”?

A. Ik heb mij misschien vergist.

87901. De heer Fens: Het is best mogelijk, dat u met meer mensen daar bent geweest. Als ik mij niet heel erg vergis, zat generaal *Bongers* daar ook. Hij had een opdracht van de heer *van Mook* — u hebt gezegd: „Wij hadden geen orgaan om te werven” — o.a. om mensen te werven voor de gezagsbataljons.

A. Als ik mij niet vergis, was dat in een latere periode.

87902. De Voorzitter: Dat is ongeveer in Januari 1945 geweest. Ik heb hier een notitie, waarin staat: „generaal-majoor J. C. J. *Bongers*, zitting houdend in een nader mede te deelen kantoor in Eindhoven en namens den Minister van Koloniën (ministerieele beschikking ongenummerd van den Minister van Koloniën dd. 18 januari 1945) benoemd om te vormen het toekomstige K.N.I.L.". Verder staat er tussen haakjes achter: „kolonel *de Blicck* en overste *Cop-pens*". U hebt daar dus blijkbaar ook iets mee te maken gehad.

A. Ja, ik heb daar gezeten, in dat fabriekje. Ik ben daar begonnen.

87903. De Voorzitter: Waarmee bent u daar begonnen?

A. Ik ben in dat fabriekje begonnen, maar dat is een andere kwestie dan de werving of de vorming van bataljons. Kolonel *de Blicck* is hier eerst geweest.

87904. De **Voorzitter**: U hebt een rapport uitgebracht over: „De bereidwilligheid om in bevrijd Nederland dienst te nemen in het Koninklijk Nederlandsch-Indische Leger“. Dat rapport is van November 1944.

A. Dan is dat de opdracht geweest om na te gaan, wat de kansen waren om hier te gaan werken. Dan is dat de eerste reis geweest.

87905. De **Voorzitter**: Waarvoor is men niet direct begonnen met de werving? Waarom moest eerst worden nagegaan of daarvoor kansen bestonden?

De heer **Fens**: Zijn u nu niet eigenlijk de beste kansen afgesnoept door de Koninklijke Landmacht en door de marine?

Toen u de tweede keer in Brabant en Limburg kwam, was de werving voor de twee andere onderdelen in volle gang. U hebt gezegd, dat er voor het K.N.I.L. geen apparaat in werking was, wel voor de marine en de Koninklijke Landmacht. Waarom had u dat apparaat niet?

A. Omdat het Ministerie van Oorlog en het Ministerie van Marine militaire Departementen waren, die hun contacten in Engeland hadden zitten.

87906. De **Voorzitter**: Wat deden die aan de werving?

A. Zij hadden hun contacten met de Engelsen, met de geallieerden. Wij waren een burgerdepartement. Wij hadden geen direct contact met de Engelse oorlogstlepartementen.

87907. De heer **Fens**: Neen, maar houdt u mij ten goede: de heer *Verniers* van *der Loeff* zat daar als hoofd van de militaire afdeling op het Departement van Koloniën en hij wist, dat er formaties moesten worden gevormd voor de bevrijding van Nederlandsch-Indië of voor deelname aan de oorlog tegen Japan. Het wil mij dan toch voorkomen, dat een van de eerste verplichtingen van deze generaal is te proberen aan mensen te komen. Dan had hij toch naar mijn mening die verbinding moeten maken met de Engelsen of Amerikanen. Ik kan moeilijk als excuus voelen, dat de landmacht en de marine, omdat zij militaire Departementen waren, dit wel konden doen, maar Koloniën niet, omdat dat een burgerdepartement was. In dit burgerdepartement zat uitgesproken één militaire afdeling onder commando van een generaal. Die generaal moest heel goed weten, wat er op het spel stond.

A. Het zit hem niet in die naam burger- of militair Departement.

De heer **Fens**: Neen.

A. De militaire Departementen Marine en Oorlog hadden eigen militair personeel. Marine stond er wat dit betreft nog beter voor dan Oorlog. Wij hadden, naar ik meen, in Engeland drie officieren zitten.

87908. De heer **Fens**: Ik oefen geen kritiek uit, maar ik begrijp dit niet. Het gaat er bij wijze van spreken om, dat, al had u daar moederziel alleen gezeten, de instelling van die ene eenvoudige mijnheer, die op het Departement van Koloniën zat, tienvoudig groter had moeten zijn dan die hele club van Marine en van Oorlog, die het natuurlijk wel gemakkelijker hadden. In ieder geval had men tot iets moeten komen. Ik wil maar zeggen, dat: „Wij hadden niet zo'n instituut“, mij eigenlijk niets zegt.

A. Het ging voornamelijk om transport.

87909. De heer **Fens**: Neen, het ging om mensen!

A. Ja, maar wanneer men in 1945 de mensen in Eindhoven had, moest men ze nog weg zien te krijgen ook en men moest ook proberen ze in het leven te houden.

87910. De **Voorzitter**: Men moet toch eerst de mensen zien te krijgen. Men moet eerst werven. U hebt gerapporteerd, of de kans bestond, dat er geworven kon worden. Waarom bent u niet begonnen rechtstreeks te werven?

De heer **Fens**: Toen de Koninklijke Landmacht begon te werven — over de marine wil ik nu niet praten, want die heeft waarschijnlijk wel iets achter de hand gehad, zodat ze wel schepen hadden om die mannen over te brengen — had de Koninklijke Landmacht bepaald geen toezegging voor vervoer, terwijl die mensen toch moesten wor-

den vervoerd naar Engeland. Die zijn begonnen te werven en zeiden toen tegen de geallieerden: Wij hebben nu zoveel kerels en geef ons nu maar schepen, want hier heb je ze.

A. Ja, maar de Koninklijke Landmacht kon bij de geallieerden aankomen met een plan, dat was goedgekeurd door de Engelsen, namelijk het opleiden, het oprichten van een divisie in Engeland. Dat was helemaal door de Engelse en Hollandse staf geregeld. Zij konden dus zeggen: Jullie willen straks die divisie hebben om aan de oorlogvoering deel te nemen, nu moeten jullie ons maar bijstaan met transportmiddelen en allerlei dingen om die mensen hierheen te krijgen. De Koninklijke Landmacht is daarmee in de loop van 1945 begonnen. Of ze nu al bezig waren in Januari, betwijfel ik. Wel zijn er toen al de plaatselijke kantoren opgericht en er werden allemaal namen en adressen van jongelui genoteerd, maar verder niets.

87911. De heer **Fens**: Maar de organisatie was toch al aanwezig.

A. Dat wil zeggen: de kantoren om de namen van de mensen op te schrijven.

87912. De heer **Fens**: Dat is natuurlijk al heel belangrijk. U zegt: Zij hadden de verbinding met de Britse Regering. U hebt ons verteld, dat de opleiding van de troepen, die u zou moeten gaan werven, in Australië zou plaats hebben, zoals u was overeengekomen met de Australische Regering. Dit was in ieder geval dus op Commonwealth-niveau ook besproken. Ik wil maar zeggen: wanneer dit op dat niveau besproken is, dan had u naar mijn smaak dezelfde kans als de Koninklijke Landmacht om schepen te krijgen.

Ik zeg u dit niet om u in het nauw te brengen, maar ik wil dit weleens uit de doeken hebben.

A. In de eerste plaats vroegen de bureaux, die toen werden opgericht in verschillende plaatsen in Zuid-Nederland, aan de jongelui of ze in Nederland wilden blijven of naar Indië wilden gaan. Als ze naar Indië wilden gaan: of ze wilden gaan als K.L. of K.N.I.L. Als ik mij niet heel sterk vergis, waren dat onder andere de vragen. Van de lieden, die naar Indië wilden gaan en bij het K.N.I.L. zouden komen, konden wij de adressen krijgen. Daar was het ons echter niet om te doen. Wij wilden die lieden gekleed, gewapend en ter plaatse krijgen. Kolonel *de Blicke* had een paar honderd jongelui geworven voor een geheime dienst. Het fijne wist ik er niet eens van. De kolonel deed er vreselijk geheimzinnig mee en ik dacht: Ik heb genoeg aan mijn hoofd!, dus ik liet hem zijn gang gaan. Die paar honderd man waren dus in Zuid-Nederland en moesten naar Engeland. Dat lukte niet. De kolonel moest weer terug naar Londen. Ik ben toen naar Eindhoven gekomen. Dat is de tweede keer geweest, in begin Januari, als ik mij niet vergis. Ik kreeg toen een paar honderd adressen van jongelui, die tussen Nijmegen en Bergen op Zoom woonden. In die tijd, begin 1945, moest worden gezorgd, dat die jongelui, in Eindhoven aankomende, hun broodje kregen. Dit is in deze tijd heel erg eenvoudig, maar in die tijd — de heren weten dat waarschijnlijk even goed als ik — zat daar veel aan vast. Om een voorbeeld te noemen: In Eindhoven, dat vrij uitgestrekt is, moest men alles lopende afdoen. Het was juist een winter, dat de sneeuw zo dik lag. Men sjouwde van de burgemeester naar de secretaris, naar het koloniebureau, naar het inkwartieringsgebouw, naar de Engelse commandant en naar een missie, weet ik wat al meer. Ze zouden dan eindelijk ingekwartierd worden bij mensen, zouden een bedrag krijgen. Dan moesten die mensen nog worden afgevoerd. De afvoer van deze mensen — het ging dus om een paar honderd man — heeft heel wat voeten in de aarde gehad, eer ik van de Engelsen gedaan kreeg, dat zij met een trein over Brussel, enz. enz. naar Londen gingen. Een gedeelte heb ik, min of meer clandestien, door te praten met Engelse vliegtuigcommandanten, weggekregen; ik heb er een twintigtal in een vliegtuig kunnen stoppen; ik heb er eens 15 op een vrachtauto gezet, die de trein naar Brussel hebben ingehaald; zo ging dat met horten en stoten. Het werkelijke aanwijzen van de lieden en het naar Engeland zenden is later begonnen. Wij konden de mensen óók krijgen, want iedereen, die zich op gaf voor Indië, konden wij krijgen.

87913. De **Voorzitter**: U begint op het moment, dat de lieden reeds geworven zijn. Blijkbaar was er een andere instantie, die mensen heeft geworven. waarmee u niets te maken had, terwijl uw werkzaamheden begonnen op het moment, dat de mensen reeds geworven waren. Is het dus zo, dat u met de werving niets had te maken en dat u alleen kon putten uit het reservoir, dat er reeds was?

A. De praktijk was, dat de wervingsbureaux iedereen aannamen. Ik weet niet of de marine hiervan ook profiteerde.

87914. De heer **Fens**: Neen. Nu een concrete vraag, die misschien erg populair is; wij krijgen er dan een inzicht in: Had u ook affiches, waarop stond: Wees een flinke kerel en teken voor het K.N.I.L., of zoiets? Werd er propaganda gemaakt door een orgaan, waardoor de mensen, die door uw propaganda waren bewerkt, werden opgevangen?

A. In Londen heb ik een aanplakbiljet laten maken.

87915. De heer **Fens**: Ja, maar hier in Nederland.....

A. Of die er toen was, weet ik niet. Ik heb ook een boekje samengesteld over het Indische leger, waarbij generaal *Bongers* mij nog heeft geholpen, maar dat was al in Augustus 1945. Ik had dat in Londen in klad samengesteld. Dat waren allerlei rapporten, die ik een beetje had bijgeschaafd. In Nederland is dat toen uitgegeven met behulp van generaal *Bongers*, die daarvoor zijn contacten had. In Londen zijn ook van die platen gemaakt, waarop men een K.N.I.L.-man zag staan met getrokken klewang. Er zijn twee platen gemaakt. Dat is allemaal geweest in de tijd, dat wij naar Nederland zouden komen, maar nog niet in de tijd van Januari 1945.

87916. De heer **Fens**: Nu zal ik u een andere vraag stellen: Kon een jongen, die in December 1944, Januari 1945, in bevrijd Nederland op de een of andere manier te weten komen, of er voor hem gelegenheid zou zijn om dienst te nemen bij het K.N.I.L. en welke bestemming hij dan zou krijgen?

A. Dat zou op die bureaux afgevraagd worden.

87917. De heer **Fens**: Die gelegenheid bestond dus.

A. Ja, hij kon zich opgeven.

87918. De heer **Fens**: Wanneer hij zich dus had opgegeven op dat wervingsbureau, waar hem werd gezegd, dat hij kon kiezen tussen Koninklijke Landmacht, marine en K.N.I.L., kon hij zeggen: Ik wil naar het K.N.I.L. Wat gebeurde er dan verder met zo'n man? Dus in December 1944.

A. Zoals met iedere jongen, waarvoor hij zich dan ook had opgegeven, werd hij naar huis gestuurd. Er werd dus voor kennisgeving aangenomen, dat hij zich had gemeld. Misschien, dat er hier en daar een werd gekeurd me: gebrekkige hulpmiddelen, maar verder gebeurde er van onze kant niets voor de uitzending in die eerste tijd, omdat men in Londen niet over kleding beschikte.

87919. De **Voorzitter**: Zou de kleding dan niet in Australië worden verschaft?

De heer **Fens**: Ja, want dat heeft, meen ik, generaal *van Straten* hier verteld.

A. Wij verwachtten, dat de mensen geen behoorlijke kleding meer hadden, zoals ondergoed enz., dus moest er kleding voor de jongelui komen. Die mensen kon men toch zo niet naar Australië sturen. Het is mogelijk, dat het de bedoeling was, de mannen als burger naar Australië te laten gaan, maar dan moest er toch burgerkleding komen. Verder moesten er schepen zijn om hen over te brengen.

87920. De **Voorzitter**: Wat is er gedaan om kleding en bewapening te krijgen?

A. De bewapening zou in Australië beschikbaar worden gesteld. In Londen hebben wij een kamp gekregen, waar wij kleding hebben ontvangen.

87921. De **Voorzitter**: Dat is in een latere periode geweest.

A. Ja, dat was later. Op dat moment, dus laten wij zeggen, toen het offensief in Frankrijk zo snel doorzette, en de winter daarop, kregen wij in Londen geen voet aan de grond.

87922. De **Voorzitter**: Welke contacten had u hierover met het War Office?

A. Ik voor mij persoonlijk heb hierover nooit enig contact met het War Office gehad. Ik ben weleens in zo'n magazijn geweest.

87923. De **Voorzitter**: Herinnert u zich niets van een bespreking van *Sixsmith*, *Carlisle*, *de Blicck* en u?

A. Ja, ik ben er weleens met de heer *de Blicck* geweest, maar of dit nu over kleding ging, weet ik niet. Wij zijn er in ieder geval eens met z'n tweeën geweest.

87924. De **Voorzitter**: Bent u toen op het War Office geweest?

A. Ja. Het is mogelijk, dat dit in de periode is geweest, dat wij moesten trachten wapens te krijgen.

87925. De **Voorzitter**: Het is 6 November 1944 geweest.

A. Ik herinner mij nu goed, dat ik er geweest ben, maar van het onderwerp van het gesprek, of dit nu over transport ging of over een operationele kwestie, weet ik niets meer.

87926. De heer **Korthals**: Er was dus geen veelvuldig contact met het War Office?

A. Tussen mij en het War Office helemaal niet.

87927. De heer **Korthals**: Was dat ook niet nodig?

A. Daar was ik een te klein manneke voor. Als kapitein heb je daar niet eens toegang, tenzij je onder geleide komt van een oom.

87928. De **Voorzitter**: U was toen luitenant-kolonel.

A. Ja, maar ik heb nooit de gelegenheid gehad om die contacten te leggen, omdat ik begonnen ben als kapitein. Kolonel *de Blicck* had wel contacten, op welk gebied precies is mij niet bekend; ik meen, dat die meer lagen op het gebied van geheime diensten enz.

87929. De heer **Fens**: De diensten van de heer *de Blicck* en die van u liepen wel een beetje uit elkaar. U had dus niets met elkaar te maken. U had toch een bepaalde omschreven taak, waarvoor u moest zorgen, neem ik aan. Heeft niemand eens tegen u gezegd: Ga eens mee, dan gaan wij samen eens naar het War Office, of hebt u zelf deze noodzakelijkheid nooit gevoeld? Men zal toch begrepen hebben, dat u moeilijkheden zou krijgen om die contacten te leggen.

A. Ik weet niet of de commissie een duidelijk beeld heeft van mijn functie. Ik was een toegevoegd officier, niet een afdelingshoofd of een onderafdelingshoofd. Ik had dus geen functie, waarbij men een bepaald gedeelte heeft, waarvoor men verantwoordelijk is. Ik was adviseur van het hoofd van de afdeling van generaal *Verniers van der Loeff*. Hij is echter geruime tijd ziek geweest, in welke tijd kolonel *de Blicck* hem heeft vervangen gedurende enkele maanden. Ik was dus adviseur en kon dus niet verder komen dan mijn chef. Ik kon ook niet naar de Minister lopen, of naar weet ik wie. Ik was daar de toegevoegde officier.

87930. De heer **Fens**: Verondersteld, dat wij u nu op een te hoog plan hebben gezet, dan is het toch misschien mogelijk, dat u aan degene, aan wie u moest adviseren, waardevolle adviezen hebt verstrekt op dit gebied.

A. Dat was mijn taak en dat is ook gebeurd.

87931. De heer **Fens**: Ik zou wel graag weten in welke richting uw adviezen tenslotte zijn gegaan, ook wat betreft de werving en dergelijke. Ik neem aan, dat u dit dus niet mocht uitvoeren en dat u geen actie kon voeren. U diende van advies. Nu is dus de vraag, welke adviezen u hebt gegeven. Hebt u bepaalde adviezen gegeven van: Wij moeten aan het werven?

A. De werving, het uitpikken van de namen, was al geregeld; dat gebeurde reeds in Nederland, of dat zou gebeuren in die tijd. Onze grootste zorg was dus: die mensen van kleding te voorzien en het verkrijgen van transport van Nederland via Engeland of hoe dan ook naar Australië. Dat is een kwestie, die op het hoogste niveau behandeld is. Het transport is zeker door één of meer Ministers persoonlijk behandeld op het hoogste niveau in Washington er, dat mislukte. Doordat dat transport mislukte, viel de hele zaak in duigen, want wij konden nu wel in Eindhoven 2000 man bij elkaar trommelen, maar dan stonden wij daar, want generaal *Eisenhower* trok zich er niets van aan en generaal *Montgomery* evenmin. Doordat het grote transport naar Australië uitviel, kon men ook niet gaan werven. Later heeft men eens 1000 man gekregen en ik geloof twee keer 300 man, maar dat was ongeveer al in Mei of Juni; in de tijd echter, waarover wij nu spreken, dus toen Noord-Nederland nog niet bevrijd was, hadden wij niets te commanderen, omdat wij geen transport hadden.

87932. De heer **Korthals**: Als ik nu van de werkzaamheden aftrek wat niet is gelukt, nl. het transport, wat resteert er dan van de werkzaamheden, die u daar hebt verricht?

A. Bedoelt u in deze periode?

De heer **Korthals**: Ja.

A. Ik ben eerst een week of vier, vijf, zes zoet gehouden in Eindhoven om voor het transport van die paar honderd N.I.C.A.-mensen te zorgen. Daarna, in Februari, Maart, April kregen wij het doorzetten van het offensief; Duitsland werd bezet; wij kregen onze krijgsgevangenen uit Duitsland terug. Wij hebben in die tijd ook wat voorbereidingen getroffen om onze krijgsgevangenen officieren, die in Duitsland zaten, hier te krijgen en wij hebben plannen gemaakt om hen zo vlug mogelijk weg te krijgen. Ik zou u niet precies kunnen opgeven, wat er in die periode nog is gebeurd. Wij hebben in ieder geval niet veel uit Nederland gekregen; dat staat als een paal boven water.

87933. De heer **Fens**: De resultaten waren heel matig,

A. Ja. Pas na de bevrijding van geheel Nederland, toen wij onze Indische officieren uit Duitsland kregen, viel er weer wat meer werk te doen. De N.I.C.A.-mensen, het burgerpersoneel dus, moesten worden gekleed en uitgezonden.

87934. De **Voorzitter**: U hebt zo juist gezegd, dat u geen kleding kon krijgen.

A. Ja, dat was een van de moeilijkheden.

87935. De **Voorzitter**: U hebt met de heer de **Blieck** die bespreking gevoerd op het War Office. Als gevolg daarvan is het volgende telegram gestuurd door de heer de **Blieck**:

„Vervolg mijn 14 besprekingen War Office uitwijzen aan Engelschen volle medewerking kleeding en bewapening en uitrusting. 15 gezagsbataljons ten spoedigste volledige opgave benodigde hoeveelheden bewapening, munitie, enz. moet worden ingediend waarom ik verzoek vervat voorlaatste alinea van mijn 14 kleeding en bewapening en uitrusting 5000 vrijwilligers en 7 bataljons moet afzonderlijk vorgebracht bij War Office en zal hierover nader worden beslist.

Bij Engelschen nadrukkelijk op gewezen 15 gezagsbataljons dringend benodigd en dus doorrenden na kleeding en voorloopig africhten in Holland van grootste belang.”

Daaruit blijkt dus, dat de Engelschen volle medewerking hebben toegezegd bij de kleeding, bewapening en uitrusting.

A. Het kan zijn, dat de Engelschen op het War Office dat hebben toegezegd.

De **Voorzitter**: U was toch zelf bij die bespreking.

A. Ik weet, dat er een bespreking is geweest, maar wat er precies is besproken, weet ik niet meer. De praktijk was dan toch, dat wij hier in Nederland niets kregen. Bovendien kon het War Office hierin ook niet gemakkelijk ingrijpen, omdat hier general **Eisenhower** de commandant was; dat was toen S.H.A.E.F., en het Engelse War Office had als zodanig niet veel te commanderen.

87936. De **Voorzitter**: Waarom sprak u dan met het War Office?

A. Ik weet het niet; dat is onder leiding van kolonel de **Blieck** gebeurd.

87937. De heer **Fens**: U hebt dat dus niet geadviseerd?

A. Neen, ik ben daarheen meegesleept

87938. De **Voorzitter**: De zaak is dus, dat er wel de mensen beschikbaar waren, maar dat door andere moeilijkheden de zaak geen voortgang kon hebben?

A. Ja. De toeloop was, als ik mij goed herinner, vrij groot in het zuiden van het land. Hoe de verhouding was tot het aantal, dat in Nederland wilde blijven, weet ik niet meer. Er was in ieder geval een aardige toeloop. Alleen, de voornaamste factoren waarom er van die 15 000 man gezagstroepen niets is gekomen, zijn dan geweest: (omstreeks einde 1944/begin 1945) gebrek aan transport en in een latere periode: (meer in Augustus 1945) de weigering van de Australiërs. Toen wij dan eindelijk transport zouden gaan krijgen, wilde Australië niet meer.

87939. De **Voorzitter**: Hebt u daarmee later in 1945 nog bemoeienis gehad?

A. U bedoelt toch op het Departement?

De **Voorzitter**: Ja, in 1945 op het Departement.

A. Ja. Toen moest worden begonnen met het vervoer van personeel naar Indië, ook veel burgerpersoneel, N.I.C.A.-mensen. Dat is de periode geweest, waarin generaal **Bongers** druk in de weer was. Toen kwam echter ook van Australië af, dat men die 15 000 man niet meer wilde vormen. Op militair gebied viel Australië dus uit.

87940. De **Voorzitter**: U bent dus wel van oordeel, dat alles een zeer teleurstellend verloop heeft gehad?

A. Ja zeker, Mijnheer de Voorzitter.

87941. De **Voorzitter**: Bent u ook van mening, dat inderdaad alles is gedaan, wat men had kunnen doen?

A. Ja, van Nederlandse zijde wel. Door de omstandigheden en door de geallieerden, die een eigen bepaald doel hadden — het doel van de geallieerde militaire leiding was een heel ander dan ons doel: ik wil niet zeggen, dat wij gedwarsboemd werden — hebben wij ons doel niet bereikt. Dat doel was, Nederlandsch-Indië terug te krijgen en daar weer terecht te komen, maar dat sprak helemaal niet bij de geallieerde leiding. Vandaar ook dat gebrek aan transport. Men moest woekeren met het transport en de geallieerde legerleiding bestemde die ten volle voor de operationele troepen of voor de marienersbrigade, maar die zou na enige tijd operationeel worden.

87942. De **Voorzitter**: Is het u bekend, wat generaal van **Straten** hier heeft gedaan omstreeks de jaarwisseling van 1944/45?

A. De generaal kwam hier aan met een plan voor de opbouw van die gezagstroepen, als ik mij goed herinner; wij hadden besprekingen gevoerd met de Australiërs, meen ik. De kampen waren daar al aangewezen. Hij kwam toen met een organisatie. Met welke moeilijkheden de generaal hier kwam, weet ik niet precies meer. Ik weet niet of die misschien op het gebied van de bewapening lagen.

87943. De **Voorzitter**: Hebt u nog iets mede te delen, waarvan u meent, dat het voor de commissie nuttig kan zijn het te weten?

A. Ik geloof van niet, Mijnheer de Voorzitter.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

A. L. A. COPPENS.

ALGERA, voorzitter.

KORTHALS.

FENS.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DINSDAG 30 JANUARI 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer *Algera*, voorzitter, jonkvrouwe *Wttewaall* van *Stoetwegen* en de heer *Korthals*, leden, alsmede de heer *Duisterwinkel*, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

WYBRANDUS SCHILLING,

oud 61 jaar, wonende te Voorburg, luitenant-generaal b.d.

Hij legt de eed af als getuige.

87944. De **Voorzitter**: Wilt u mij opgeven, welke functies u hebt bekleed na de capitulatie van Java?

A. Bedoelt u de capitulatie van de Japanners?

De **Voorzitter**: Vanaf 1942.

A. Ik ben toen in gevangenschap gekomen en heb geen functies meer bekleed.

87945. De **Voorzitter**: U hebt na uw gevangenschap wel weer een functie gekregen?

A. Ja. Ik ben in 1945 teruggekomen en kwam toen weer onmiddellijk in actieve dienst. Op 15 Augustus zat ik in Moekden. Ongeveer 10 dagen later zijn wij over China naar Colombo verplaatst, waar de groep generaals onder de bevelen kwam van de opperbevelhebber, admiraal *Helfrich*.

87946. De **Voorzitter**: Waar bent u daarna heengegaan?

A. Aanvankelijk was ik opgeroepen om chef van de staf van generaal *van Oyen* te worden in Australië.

87947. De **Voorzitter**: Wie was er op dat ogenblik chef van de staf?

A. Er was op dat ogenblik geen stafchef, d.w.z. generaal *van Straten* was chef staf geweest, maar hij was begin Augustus, naar ik meen, als hoofd N.I.C.A. naar Singapore gegaan om met de Engelsen op Java te komen na de val van de Japanners. Na mijn aankomst te Colombo op 2 of 3 September was, naar ik mij herinner, generaal *van Straten* reeds met de heer *van der Plas* aan boord van de Engelse kruiser „*Norfolk*” in Tandjong-Priok.

87948. De **Voorzitter**: Het was dus de bedoeling, dat u als chef staf van generaal *van Oyen* naar Australië zoudt gaan.

A. Ja, om generaal *van Straten* op te volgen als chef van de staf. Dit is echter doorkruist door een noodverzoek van admiraal *Mountbatten* in verband met de verslechtering van de toestand op Java, waardoor er een versnelde operatie moest plaats hebben voor de bezetting, die — naar wat ik mij herinner van de stafbesprekingen — aanvankelijk naar Malakka zou gaan, terwijl Java pas einde October aan de beurt zou komen. Nadat de Engelsen de volledige bezetting van Malakka tot stand zouden hebben gebracht en na de voorlopige herbezetting van Saigon, waren er voor de bezetting van Java en Sumatra door de Engelsen, eerst omstreeks einde October schepen en troepen beschikbaar. De toestand op Java verslechterde dus en op 15 September kwam er dan een noodverzoek van admiraal *Mountbatten* binnen om een officier ter beschikking te stellen van het hoofdkwartier van *Mountbatten* op het eiland Ceylon, bij de planning hiervan. Admiraal *Helfrich* heeft mij daarvoor bestemd, zodat ik op 21 September naar Ceylon ben gegaan.

87949. De **Voorzitter**: Wat hebt u in die kwaliteit gedaan?

A. Ik ben bij een tweetal stafbesprekingen tegenwoordig geweest, waarin hoofdzakelijk technische aangelegenheden werden behandeld. De grote moeilijkheid echter was, dat er geen scheepsruimte beschikbaar was. De troepen, die voor Java waren bestemd, heeft men gedeeltelijk moeten putten uit de mannen, die voor Malakka en voor elders, zoals Birma, waren bestemd. Men is er in geslaagd het schema te vervroegen en in stede van de voorgenomen landing omstreeks einde October is men gekomen tot de eerste landing op 29 September van het bataljon *Seaforth Highlanders* op Tandjong-Priok.

87950. De **Voorzitter**: Eigenlijk was er dus geen troepenmacht klaar om Java te bevrijden.

A. Neen, de ineenstorting van de Japanners is veel vroeger gekomen dan algemeen bij de geallieerde staven werd aangenomen.

De **Voorzitter**: De wijziging van de theatergrenzen is ongeveer midden Augustus geweest.

A. Ja, ik meen 14 Augustus. Op dat ogenblik waren de Engelsen alleen klaar voor een operatie tegen Malakka. Men moest zich dus op 15 Augustus — ik heb dat niet meegemaakt, want ik zat als gevangene in Moekden, maar ik heb dit later gehoord — plotseling geheel omschakelen. Daarbij kwam nog, zowel bij de Amerikanen als bij de Engelsen, de drang naar voren om de eigen troepen naar huis te krijgen. Die drang is één van de oorzaken geweest van de débâcle, die er toen in Nederlandsch-Indië is gevolgd.

87951. De heer **Korthals**: Was hiervan nu de oorzaak het feit, dat men niet vlug genoeg kon omschakelen, of het feit, dat men naar huis wilde?

A. Het is een combinatie van die twee feiten geweest, maar de belangrijkste factor was naar mijn idee wel, dat men de schepen, waaronder onze schepen die „gepooled” waren, wilde gebruiken voor de terugvoer, voor wat de Engelsen betreft bijzonder voor de terugvoer van de Brits-Indische krijgsgevangenen. U weet, dat de toestand in India op dat ogenblik zeer gespannen was; de Engelsen hebben er dan ook alles op gezet om de Brits-Indische krijgsgevangenen zo snel mogelijk naar India terug te brengen. Wanneer ik u zeg, dat dit vóór onze belangen is gegaan, geef ik u mijn indruk; ik vertel dan niet iets, wat mij qualitate qua bekend is; niemand heeft mij dit gezegd.

87952. De **Voorzitter**: Met welke troepen heeft Engeland toen die landing gedaan?

A. Op 29 September was alleen het bataljon *Seaforth Highlanders* van naar ik meen 800 man gevechtssterkte beschikbaar.

87953. De **Voorzitter**: Waren er verder helemaal geen troepen in S.E.A.C.?

A. Er waren wel troepen. Dit wil zeggen: S.E.A.C. was het hoofdkwartier op Ceylon; daar waren geen troepen, maar het gebied, waaruit S.E.A.C. putte, was de gehele wereld, want de Engelse troepen waren over de gehele wereld verspreid. De troepen, die bestemd waren voor de grote operatie in het najaar van 1945, voorjaar 1946 om Malakka te hernemen, moesten in de maanden daarvóór uit alle delen van de wereld worden vergaard. Dat waren voor een deel rustende divisies in Brits-Indië, voor een deel troepen, die uit het Midden Oosten konden worden gemist en misschien voor een deel troepen, die nog bezig waren aan de actie op Borneo; deze laatste waren Australische troepen.

87954. De **Voorzitter**: U hebt dus wel de reactie meegemaakt, die de berichten uit Java bij de Engelsen opwekten?

A. In het hoofdkwartier van admiraal *Helfrich*, waar ik in de periode van 2 September tot 21 September dagelijks kennis kon

nemen van de berichten, die van de Rapwi-teams kwamen, heb ik de indruk gekregen, dat aanvankelijk de toestand gunstig was, dat de Nederlanders in de kampen op Java en Sumatra zich vrij konden bewegen in die eerste weken na de Japanse overgave en dat geleidelijk onder invloed van de op 17 Augustus door *Soekarno* verrichte Staatsgreep en de samenspanning met de Japanners — dat deel van de Japanners, dat in de politiek was betrokken, dus niet het troepen-gedeelte, maar de Japanse officieren, die in de verschillende staven de politieke aangelegenheden behandelden — de toestand is verslechterd. De Rapwi-teams waren de teams, die onmiddellijk na de Japanse overgave zijn neergelaten of geland om hulp te brengen in de kampen; dat waren ten dele teams, die vroeger commando's waren en dus reeds in het gevechtsgeoeid aanwezig waren en omhoog konden komen na contact met hun radiotoestellen en die zich toen op bevel van het hoofdkwartier naar de verschillende kampen hebben begeven.

De indrukken, die ik in die veertien dagen, die ik aan het hoofdkwartier van admiraal *Helfrich* heb doorgebracht, heb opgedaan, waren dus, dat gaandeweg de aanvankelijk gunstige toestand is verslechterd; er hadden aanslagen plaats op de Europeanen die zich in het binnenland van Java hadden gewaagd; er hadden molestaties in de kampen plaats; allerlei opschrieten verschenen er, hoofdzakelijk van nationalistische, maar ook van communistische aard. Ik heb hiervan geen details en geef u dus alleen indrukken weer, zoals deze zich aan mij hebben voorgedaan; ik heb hierin geen actieve rol gespeeld en hiervan geen aantekeningen gemaakt.

87955. De **Voorzitter:** Hebt u de planning gemaakt in het hoofdkwartier van admiraal *Mountbatten*?

A. Ik heb daarbij geassisteerd. Het is geen Engelse gewoonte om een buitenlands officier verder dan als adviseur te gebruiken.

De **Voorzitter:** Die assistentie kan wel van zo grote betekenis zijn, dat deze praktisch gelijkstaat met zelf doen.

A. Het idee was van *Mountbatten*. Sommige berichten waren zo verontrustend, dat men overwoog, parachutetroepen in te zetten in geval van aanvallen op een van de kampen op Java's of Sumatra's oostkust, waar de toestand ook minder gunstig was, evenals rond Batavia. Op een gegeven ogenblik liet het zich uit de rapporten van admiraal *Patterson*, die in Priok lag, zo ongunstig aanzien, dat inderdaad door *Mountbatten*, of zijn chef staf generaal *Slim*, is overwogen parachutetroepen in te zetten. Het eigenlijke hoofddoel van mijn missie was om daarbij te assisteren, namelijk bij de keuze van de plaatsen, waar die parachutetroepen moesten worden ingezet, bij het samenstellen van de instructies voor hun opmars, enz. Daarmee ben ik ook begonnen, maar van het plan kon niets komen, omdat de dag na mijn aankomst in Candy bleek, dat alle parachutes waren gebruikt voor het neerlaten van Rode Kruis-voorraden voor de kampen. De Engelsen hadden dus wel de parachutetroepen, maar niet de parachutes.

87956. De **Voorzitter:** Kan men bij die planning en bij het voor-nemen om een landing op Java te doen ook spreken van een be-paalde Nederlandse invloed, die daartoe aanleiding heeft gegeven, of is dit uitsluitend Engels initiatief geweest?

A. Ik begrijp de bedoeling van uw vraag niet.

87957. De **Voorzitter:** Wanrieer admiraal *Helfrich* berichten had-den bereikt over de toestand op Java, had hij kunnen interveniëren bij de Engelse commandant, bij *Mountbatten*, en had hij kunnen vragen om troepenlandingen op Java. Is dat zo gebeurd of is dit alleen op Engels initiatief geschied?

A. Neen, de toestand is zo. De opperbevelhebber was in de staf van *Mountbatten* permanent vertegenwoordigd door kapitein-ter-zee *Perks*. De Nederlandse strijdkrachten, toen ressorterend onder *Mountbatten*, dus onder S.E.A.C., waren: enige com~nandotroepen, gelegerd op Colombo; ehige luchstrijdkrachten, ook gelegerd op vliegvelden in Brits-Indië, en verder de marine-strijdkrachten van admiraal *Helfrich*. Als permanent vertegenwoordiger van de Neder-landse strijdkrachten in de staf van *Mountbatten* had men dus de heer *Perks* en men vroeg alleen assistentie in verband met de voorge-nomen parachutelandingen op Java van een met Java en Sumatra bekend officier.

87958. De **Voorzitter:** Ik zou mij kunnen indenken, dat er dan van Nederlandse zijde een verzoek bij de Engelsen was ingediend om op Java in te grijpen. Het is u dus niet bekend, of dit is geoeurd?

A. Ik meen, dat de grote beslissingen in Londen werden genomen en dat zowel admiraal *Helfrich* als *Mountbatten* werkten op aan-wijzingen uit Europa, met name uit Londen. Ik weet niet, of de Nederlandse Regering in begin September 1945 al naar Nederland was overgegaan; ik meen, dat die toen nog in Londen functioneerde.

De **Voorzitter:** De Nederlandse Regering was toen al in Neder-land.

A. De militaire staf was dan waarschijnlijk nog in Londen.

87959. De **Voorzitter:** Ik meen, dat die ook al in Nederland was.

A. Was er dan niet nog een superorgaan in Washington?

De **Voorzitter:** U bedoelt waarschijnlijk de Combined Chiefs of Staff?

A. Ik bedoel het orgaan, dat de beslissingen omtrent het al dan niet bezetten, de voorrang van de bezetting van de verschillende gebieden, die door de Japanners moesten worden geretourneerd, heeft genomen.

87950. De **Voorzitter:** Die beslissingen zullen daar wel gevallen zijn, maar is het nu mogelijk, dat een beslissing is genomen op aan-drang van een Nederlandse instantie?

A. Ik ben niet getuige geweest van de gesprekken van admiraal *Helfrich* en *Perks*, maar ik kan mij wel voorstellen, dat admiraal *Helfrich* bij *Perks* herhaaldelijk heeft aangedrongen op versnelling van de voorgenomen actie. Ik heb daar echter buiten gestaan.

87961. De **Voorzitter:** U bent dus meegegaan naar Java.

A. Ik ben naar Candy geweest; nadat ik daar een week was, vielen de beslissingen, die door de Engelsen zijn genomen op een staf-conferentie in Singapore op 28 September. Op 25 September hoorde ik in Candy reeds de naam van generaal *Christison* noemen als de vermoedelijke commandant Geallieerde Strijdkrachten in Neder-landsch-Indië. De goedkeuring daarop was echter nog niet verkregen. Dit was een voorlopig plan, opgemaakt in de lagere regionen van de staf van *Mountbatten*, waarmee ik contact had en die nogal terug-houdend waren ten opzichte van haar mededelingen aan ons. We moesten er alles uittrekken, maar dat was begrijpelijk. Zo nu en dan vingen wij er iets op; zo ging het ook met ae naam van generaal *Christison* en met die van generaal *Hawthorn*. Dat was echter nog slechts voorlopig en de beslissingen zouden de week daarop in Singa-pore worden genomen. Ik had op 24 September een persoonlijk onder-houd met *Mountbatten*, waarbij hij mij mededeelde, dat ik aan de Britse opperbevelhebber voor Java als liaison zou worden toegevoegd. Daarom was het het beste, wanneer ik de dag er na naar Singapore zou vertrekken. Mij is toen een vliegtuig ter beschikking gesteld, waar-mee ik op 25 September naar Singapore ben vervoerd. Ik heb daar contact opgenomen met de plaatselijke militaire Britse commandant om op de hoogte te komen van wat er nu verder ging gebeuren. Op 27 September had in het gouverneurskantoor in Singapore een ver-gadering plaats, waar naar ik meen alle grote beslissingen zijn ge-vallen.

87962. De **Voorzitter:** Ik meen, dat u zo juist de datum 28 Sep-tember noemde.

A. Het is ook mogelijk, dat het de 28ste September is geweest. Op 29 September ben ik naar Batavia gegaan met generaal *Christison*. Het is dan in ieder geval 27 of 28 September geweest.

Op die vergadering in het gouverneurskantoor was een groot aantal Engelse generaals aanwezig, evenals Minister *Lawson* als vertegen-wordiger van de Engelse Regering. Ik ben niet bij die vergadering tegenwoordig geweest; ik heb geantichambreerd. *Mountbatten* verliet met beminnelijke glimlach de vergaering en toen hij mij in de voor-galerij zag, kwam hij op mij toe en zei: „Ik heb een goede tijding voor u, general, we'll invite the Prince Bernhard to come as soon as possible to Batavia!" Het is natuurlijk verdacht, als men met een dergelijk smoesje uit een vergadering komt. Het maakte op mij ten minste de indruk van een doekje voor het bloeden; het bloeden zullen wij straks wel zien! Ik neem aan, dat generaal *Christison* op deze vergadering als bevelhebber van Nederlandsch-Indië is aangewezen en dat *Lawson* deze en andere benoemingen namens de Engelse Regering heeft bevestigd. Op die vergadering is er een scheiding gemaakt tussen een Australisch gebied en een Engis, beide wel vallende onder S.E.A.C., maar het Australische gebied niet vallende onder *Christison*; op die vergaering is er ook een opperbevelhebber voor Saigon aan-gewezen en het bevel in Malakka geregeld. De rest van de dag en de

volgende dag werd er feestgevierd als overwinnaars, want tenslotte was dit de come-back van de Engelsen op Singapore!

Het is mij niet gelukt contact te krijgen met generaal *Christison* of generaal *Hawthorn* persoonlijk om enige adviezen te kunnen geven, die heel belangrijk waren in verband met hetgeen ik persoonlijk in Moekden heb meegemaakt. Misschien interesseert het u, Mijnheer de Voorzitter, te horen, hoe het in Moekden is gegaan. Het gebeurde in Moekden bevatte namelijk een ernstige les. Een Russische voorhoede is op 18/19 Augustus door de lucht op het vliegveld gekomen. De Russen moeten de Japanse opperbevelhebber hebben ontboden en hem hebben aangezegd, dat alle Japanse troepen onmiddellijk in kampementen moesten worden teruggetrokken. Toen werd de M.C.B. meester van Moekden. Een week lang is er in Moekden geplunderd en vermoord. Wij waren geconsigneerd aan onze gevangenis; van binnen de poorten van de gevangenis konden wij aan het lawaai en aan de vlammen zien, dat er in Moekden hard werd gevochten, gebrand, geplunderd en vermoord. Ik meen, dat dit de opzet van de Russen is geweest. De meeste slachtoffers waren welgestelde Wit-Russen en ook Chinezen, beiden collaborateurs van de Japanners in de afgelopen periode. Enige dagen later kwam de Russische hoofdmacht, die de orde en rust heeft hersteld. Dat is vrij gauw gelukt, maar het kwaad was al gedaan. Het was voor mij een belangrijke les, dat er maar één oplossing voor Nederlandsch-Indië was: zolang er geen troepen genoeg waren om direct de verantwoordelijkheid voor de orde en rust in zijn geheel over te nemen, was het verstandiger om de Japanners de verantwoordelijkheid te laten, hoe zuur dat ook moge zijn voor de mensen in de kampen.

Ik heb dus mijn best gedaan om op 28 en 29 September contact te krijgen met de generaals *Christison* en *Hawthorn* om hun dit verhaal te doen en hun te adviseren om bij aankomst op Java vooral de Japanners belast te doen blijven met de handhaving van orde en rust, totdat de Engelsen over de nodige troepen beschikken en de ordehandhaving in zijn geheel op zich konden nemen.

De fout van de Russen is geweest — als het ten minste niet bewust is gebeurd —, dat zij niet voldoende troepen hadden om de handhaving van de orde en rust in haar volle omvang over te nemen, zodat M.O.B. meester werd van de toestand. Ik wilde dit onder de aandacht brengen van *Christison* en *Hawthorn*: „Houdt de organisatie op Java intact totdat er twee volle divisies op Java en Sumatra zijn!” Het is mij niet gelukt om *Christison* te pakken te krijgen om hem over te halen de Japanners voorlopig belast te doen blijven met de handhaving van orde en rust; generaal *Hawthorn* zat torn in Pineng en arriveerde op 29 September vijf minuten vóór het vertrek van het vliegtuig, waarmee wij naar Batavia vertrokken. Dat was een oorlogsvliegtuig B-29, waarvan de schroeven een oorverdovend lawaai veroorzaakten. Het was onmogelijk om een conversatie te plegen. Bij aankomst op het vliegveld bij Batavia stond er één auto, waarin zijn weggereden: generaal *Christison*, generaal *Hawthorn* en de chef van de staf, brigadier *MacLeod*, die straks nog enige keren ter sprake zal komen. Deze heren zijn toen naar het stafkwartier gereden, ik meen Koningsplein Zuid no. 13, waar admiraal *Patterson* het voorlopige stafkwartier had ingericht. Men liet mij op het vliegveld staan. Ik heb mij daarom in verbinding gesteld met de Nederlandse autoriteiten en vond in het Hotel des Indes kapitein *Sluyter*, mijn oude adjudant, tegenwoordig kolonel *Sluyter*, die mij onmiddellijk heeft laten halen en mij naar Batavia heeft laten vervoeren. Ik heb 's middags nog getracht één van die belangrijke officieren te pakken te krijgen, wat echter weer niet is gelukt. De heren waren in stafbespreking en dus niet te bereiken. 's Avonds hoorde ik, dat aan de Japanners was aangezegd: Alle troepen naar de kampementen terug en de bewaking van enige punten werd overgedragen aan de Seaforth Highlanders. Op dat ogenblik waren er 800 man Engelse troepen, die, naar ik meen, waren verdeeld in: de helft op Tandjong-Priok, om te assisteren bij de uitlading van hun uitrusting, en twee compagnieën in Batavia (Waterlooplein en Koningsplein). De reacties van de Engelse landing op de reeds geladen atmosfeer in Batavia werden onmiddellijk merkbaar. De Japanse troepen trokken zich onmiddellijk terug in de kampementen en ofschoon er in de komende weken niet zo op grote schaal is vermoord, gebrand, geplunderd en gevochten, zoals dat in Moekden is gebeurd, is het toch wel op kleinere schaal en geleidelijk aan gebeurd.

87963. De heer **Korthals**: Is er in die dagen nog contact opgenomen door de Engelsen met de Indonesiërs om mede te helpen de orde te handhaven?

A. Ik geloof, dat *Christison* onmiddellijk werd geconfronteerd met het grote probleem: hetzij van *Soekarno* persoonlijk of door bemiddeling van tussenpersonen is hem onmiddellijk de vraag gesteld: Wat kom je doen? Komen de Hollanders terug, ja of neen? Het

antwoord kennen wij alleen uit de officiële bescheiden. Het is ern ontwijkend antwoord geweest: „De Engelse troepen zijn gekomen om hulp te brengen aan alle slachtoffers van de Japanners, in de eerste plaats om de mensen, die in de kampen zitten, te bevrijden, ongeacht hun landaard, en in de tweede plaats om de Japanse troepen te ontwapenen en terug te zenden naar Japan.”

87964. De **Voorzitter**: Wat is daarna uw functie geworden?

A. Mag ik dit misschien even afmaken om volledig te zijn? De Engelsen waren dus niet gekomen om het Nederlands gezag te herstellen. Deze verklaring heeft van het begin af aan die verhouding tussen de Engelsen en de Nederlanders zo verbitterd, omdat er van Nederlandse zijde een duidelijke verklaring werd verwacht, dat Nederland weer in het bezit zou worden gesteld van het gezag, Nederland, dat tijdelijk geen troepen had om de eerste bezetting zelf ter hand te nemen en deze dus noodgedwongen aan de geallieerden moest overlaten ingevolge de beslissingen van de Joint Chiefs of Staff. De Nederlanders hebben gewacht op een duidelijke uitspraak, dat het Nederlandse gezag zou worden hersteld, en die uitspraak is achterwege gebleven. Die verklaring had dus moeten komen of van generaal *Christison*, de opperbevelhebber, of van generaal *Hawthorn*, Java-bevelhebber van de Engelsen. Ik meen, dat *Christison* op de dag van zijn aankomst onmiddellijk is geconfronteerd met dit probleem en dat een antwoord is ontweken. Ik weet zeker, dat in de komende weken dit het grote vraagpunt van de Hollanders was: Komt Nederland nu terug of niet?

Nu zal ik eerst uw vraag beantwoorden. Ik was dus in het gezelschap van *Christison* als liaison officer, maar trof ook bij aankomst generaal *van Straten*, hoofd N.I.C.A. te Batavia. Ik heb mij met hem in verbinding gesteld op die avond van aankomst. De berichten, die wij van alle kanten kregen van voorgenomen aanslagen op kampen, op de overgang van de Japanse wapens naar de opstandelingen, die op dat ogenblik ongewapend waren, gaven blijk van groot gevaar voor de Nederlanders, vooral omdat er op dat ogenblik niets anders was dan een bataljon Schotse Hooglanders. Die opstandelingen waren de verschillende troepenonderdelen, die gedurende de afgelopen 3½ jaar door de Japanners waren opgeleid in werden aangeduid onder de Peloppers, ook onder de technische naam: Hai Ho's. Ik zou er even over moeten nadenken om die andere technische namen ook te vinden. Die opstandelingen waren op dat ogenblik ongewapend en van Javaanse, Soendaneze en Madoerese landaard.

Ik heb dus die avond van aankomst een bespreking gevoerd met generaal *van Straten* om te komen tot een taakverdeling. Als hoofd N.I.C.A. was hij de man, die als eerste de Nederlandsch-Indische Regering vertegenwoordigde. Hij was dus de aangewezen persoon voor alle politieke en administratieve maatregelen. Om hem nu te ontlasten van de veiligheid van Batavia, heb ik hem onmiddellijk voorgesteld: Laat mij optreden als troepencommandant; ik ben wel ouder dan jij, maar jij bent hier officieel en ik sta dan voorlopig onder jouw commando tot onze legercommandant aankomt. Generaal *van Oyen* zat op dat ogenblik in Australië en werd enige dagen later verwacht. Het is misschien goed hier iets te zeggen, dat direct verhelderend zal werken over alle verhoudingen. Ik weet zeker, dat admiraal *Helfrich*, die onder de orders van *Mountbatten* stond, heeft getracht, van *Mountbatten* vergunning te krijgen om Ceylon te verlaten om zich naar Priok te begeven. Die vergunning is hem echter niet verleend. Tenslotte heeft hij op eigen gezag besloten met het K.P.M.-schip, waarop zijn staf zich bevond, Ceylon te verlaten om zich naar Tandjong-Priok te begeven. Naar analogie van mij dit met zekerheid bekende feit moet ik aannemen, dat tal van verzoeken, enerzijds van *van Mook*, Luitenant-Gouverneur-Generaal, anderzijds van *van Oyen*, om zich naar Java te mogen begeven, eenvoudig onbeantwoord zijn gebleven. Ik weet dit niet zeker, maar ik zeg: naar analogie van de niet verleende vergunning aan admiraal *Helfrich*.

87965. De **Voorzitter**: Weet u dat zeker?

A. Ja, ik weet dit zeker. Ik weet zeker, dat de admiraal ongehoorzaam is geweest; dit is de algemene representatie van dit geval. Het is van mond tot mond gegaan; de admiraal kreeg geen toestemming en is toen maar op eigen houtje gegaan. Ik heb dit gehoord in Candy, van *Perks*; ik heb dit opnieuw gehoord — dergelijke berichten gaan, zoals u weet, met de wind mee langs allerlei kanalen — in Batavia, waar dit het praatje van de dag was: Admiraal *Helfrich* mocht niet komen, maar hij is toch gekomen. Dit is allemaal nog vóór die tijd. Wij zijn nu pas op 29 September, 's avonds, waarop ik dus tot een taakverdeling kom met generaal *van Straten*, die op dat

ogenblik de officiële vertegenwoordiger is van de Nederlandsch-Indische Regering en het Netierlandsch-Indische legerbestuur. Hij heeft mij geen bijzonderheden verstrekt over zijn opdracht. Er was te veel werk. Ik moest onmiddellijk aan de gang met organiseren. Dadelijk heb ik een staf gevormd — de hoofdpersoon was mijn oude adjudant, tegenwoordig kolonel *Sluyter*, commandant van het depot in Schoonhoven — om te komen tot allerlei maatregelen, die in die uiterst gespannen toestand noodzakelijk waren. In de eerste plaats was mij bekend, dat er in de komende dagen enige compagnieën zouden worden ingevlogen uit Australië, Nederlandse compagnieën. Ik geloof, dat daarover geen volledige overeenstemming is geweest met de Engelse autoriteiten en dat dit min of meer gebeurd is tegen de zin, tegen de bedoeling van de Engelsen, maar waarover de Engelsen ten slotte geen moeilijkheden hebben gemaakt, omdat zij wel voelden, dat zij met dat ene bataljon Schotse Hooglanders zich in een uiterst moeilijke en riskante positie bevonden. Het bestaan van generaal *Christison* en zijn staf en dat van het bataljon Schotse Hooglanders heeft wekenlang aan een zijden draadje gehangen. Het is goed voor de beoordeling van generaal *Christison*, dit voor ogen te houden. Het ontwijken van het antwoord op die positieve vraag: „Komen jullie hier om het Nederlandse gezag weer terug te brengen?“, was volkomen verklaarbaar. Het was een eis van zelfbehoud. Het antwoord: ja, zou de dood hebben betekend van ontelbaren, de Engelsen inclusief.

87966. Jonkvrouw *Wttewaall* van *Stoetwegen*: Geloof u niet, dat generaal *Christison* opdracht heeft ontvangen om te antwoorden in ontwijkende zin? Hij kon toch niet op zich zelf handelen, want dat werd toch in Londen uitgemaakt. Ik heb altijd begrepen, dat *Christison* een antwoord ontweek, misschien om zelfbehoud, maar dat hij toch wel instructies had in die richting. Hebt u daar nooit iets over gehoord?

A. Neen, de tijd, die nu volgt, nam mij militair-technisch zo in beslag — ik heb daar maandenlang onder uiterst moeilijke omstandigheden het commando gevoerd over een handjevol troepen —, dat ik van de politieke ontwikkeling alleen maar zo nu en dan kon kennis nemen in een vrij ogenblik. Zoals u weet, is het in Soerabaja een débâcle geworden; in Semarang is het vrijwel ook een débâcle geworden; in Batavia heeft het maandenlang gespannen.

87967. De Voorzitter: De politieke ontwikkeling maakt een punt van bespreking uit voor een andere subcommissie; deze commissie behandelend het militaire beleid.

A. Ja, maar die twee hangen zo nauw aan elkaar, dat men vaak het ene punt niet kan behandelen zonder het andere in te sluiten.

87968. Jonkvrouw *Wttewaall* van *Stoetwegen*: Het zou natuurlijk mogelijk zijn geweest, dat u wist, dat hij opdracht had om het een of ander te zeggen, en dat u dat later nog met hem hebt besproken.

A. Dat onderhoud met generaal *Christison* — ik meen op 27 September, toen hij juist op Singapore kwam ingevlogen — met *Lawson*, *Mountbatten* en al die generaals, heeft op zijn hoogst een uur geduurd, misschien ook maar een half uur, maar in ieder geval erg kort. Het gehele toneel, waarvoor de Engelsen verantwoordelijk waren, is in vogelvlucht de revue gepasseerd. De ene generaal werd opperbevelhebber van The Netherlands East Indies; die andere van Java, die van Sumatra, weer een andere naar Saigon, die naar Birma, enz. Het kunnen niet anders dan hoofdlijnen zijn geweest. Het is naar mijn mening uitgesloten, dat aan *Christison* zijn taak in details is uitgelegd. Hij kan misschien een politieke instructie hebben gehad, die hij daarna heeft bestudeerd. De algemene indruk, die niet alleen over mij kwam, maar die vele anderen hadden, was de ontstellende onwetendheid van de verantwoordelijke Engelse bevelhebbers over de gehele toestand, wat overigens begrijpelijk is, want als men mij zou aanwijzen om in 24 uur tijd naar Patagonië te gaan om daar het bevel te gaan voeren over troepen in een land, dat in opstand is of komt, wat weet ik dan van Patagonië: net zoveel als *Christison* van Nederlandsch-Indië: niets. Wat is ten slotte de gedetailleerde kennis van een Nederlands officier over Malakka? Dat wordt vaal; uit het oog verloren.

87969. De Voorzitter: U werd daar dus opperbevelhebber van de Nederlandse troepen?

A. Ja, ik maakte mij zelf, in overleg met generaal *van Straten*, tot de aankomst van generaal *van Oyen*, bevelhebber van de plaatselijke troepen.

87970. De Voorzitter: Waarschijnlijk waren er toen maar weinig troepen?

A. Er waren nog geen troepen; op initiatief van majoor *Jiskoot* was men in de kampen bezig. *Jiskoot* was een reserve-officier van de genie, die zich tijdens de kamptijd bijzonder flink gedragen schijnt te hebben en die onmiddellijk het initiatief heeft genomen om, nadat de Japanse overgave een feit was geworden, de kampen op Batavia te organiseren en uit de kampen vechteenheden te vormen, waarvoor men dus eerst moest gaan verkennen, hoe wij aan wapens zouden kunnen komen, waarvoor dus de wapenopslagplaatsen van de Japanners moesten worden nagegaan. Dat kon pas gebeuren na aankomst van de Engelse troepen, maar dit was reeds voorbereid door informaties. Men had namelijk een hele inlichtingendienst georganiseerd in het kampement van het 10de bataljon — ik weet niet of u daar reeds van hebt gehoord; het was het bekende Rijwiellkampement —; op papier was reeds in de afgelopen maanden een organisatie uitgewerkt om zo gauw mogelijk met eigen soldaten het gezag in Batavia in handen te nemen en men had ook al inlichtingen, waar men voormalige Indische wapens zou kunnen krijgen, evenals munitie. Ik meen, dat toen ik op de avond van 29 September in Batavia arriveerde, mij werd medegedeeld: Morgen of overmorgen hebben wij waarschijnlijk één of twee compagnieën. Daarbij zouden zich dan achtereenvolgens voegen: 9 compagnieën, die zouden worden ingevlogen dan wel geland uit Australië. Deze zijn toen door mij ingedeeld in drie bataljons: een bataljon *Mollinger*, een bataljon *Breemouer* en een bataljon *Doorman*, te zamen een regiment onder overste *van den Berge*; wij noemden ze bataljons, maar het waren geen volledige bataljons; het waren compagnieën, in Australië georganiseerd, die, meestal niet op volledige sterkte, door de lucht werden aangevoerd; voorlopig was het kokspersoneel en schrijverspersoneel in Australië achtergebleven, zodat alleen het strijdend gedeelte overkwam, met wat voorraden, enz. Zo is er dus in de eerste week een Nederlands troepencommando gevormd onder mijn bevel.

87971. De Voorzitter: Wat was de taak van die troepen?

A. Op 4 October kwam de legercommandant, generaal *van Oyen*, die hier dus aantrof een in statu nascendi zijnde Hollands legertje, waarvan hij zelf de Australische compagnieën door de lucht had doen vervoeren en waarbij de herbewapende voormalige krijgsgevangenen gevoegd werden. Met ingang van 15 October werd ik officieel benoemd tot troepencommandant van West-Java. Wij hadden verder nog niets van Java dan alleen Batavia zelf, maar voorlopig, ter vereenvoudiging van de bevelsverhoudingen, werden de verhoudingen op wat groter schaal gegeven. Generaal *van Straten* bleef voorshands belast met de taak van de N.I.C.A., de administratieve aanrakingen dus.

In deze weken begonnen de grote moeilijkheden omtrent de Luitenant-Gouverneur-Generaal, de heer van *Mook*. Hij is een dag eerder of later gearriveerd; dat zou ik nog precies kunnen nagaan in een notitieboekje, dat ik hierover nog bezit.

Hij kwam dus aan op 3, 4 of 5 October. Ik wil u nog een detail noemen, dat kenmerkend is voor de verhouding tussen *Christison* en *van Mook*. Op 2 October — ik ben niet zeker van deze datum, maar meen toch, dat het op die dag was — vroeg *Christison* mij, hem te vergezellen op een rit door Batavia voor de keuze van zijn stafkwartier. Hij zei: „Mijn stafkwartier komt in de komende weken uit Singapore en zal ongeveer 1000 man bedragen: jij kent Batavia zo goed; laten wij er eens rondrijden om een van de grote gebouwen te kiezen.“ Wij zijn op het Koningsplein rondgereden, waar zich de meeste grote gebouwen bevinden. Achtereenvolgens namen wij in beschouwing het gebouw van de Oliemaatschappij, Koningsplein Zuid, een groot scholencomplex, Koningsplein Oost, het gebouw van de Volkscredietbank, op de hoek van Oost en Noord, en het K.P.M.-gebouw, dat daar in de buurt staat; vervolgens kwamen wij aan het paleis van de gouverneur-generaal. Ik zei: „This is the Palace of the Governor-General“, waarop *Christison* mij vroeg: „Nu moet je me toch eens uitleggen: Hoe komt er hier een dr. van *Mook*? Dat doen wij niet. Er is toch op het ogenblik een militair bestuur en totdat het militaire bestuur de zaken helemaal heeft geregeld en opgezet, hebben wij met civilians niet te maken.“ Dit is toch wel typerend voor het volkomen gemis van enig inzicht van de zijde van de Engelse opperbevelhebber ten aanzien van de gehele toestand. Het is hem niet kwalijk te nemen: ik heb enorm respect voor generaal *Christison* als vechtgeneraal; hij is de bekende generaal, die het corps commandeerde, dat de débâcle in 1942 heeft gestuit. De Japanners zegevierden overal en drongen langs de zuidkust van Midden-Azië in de richting *Calcutta*, en het is de heldhaftige verdediging van *Christison* geweest, die hen heeft belet *Calcutta* te nemen; het is generaal *Christison* geweest, die de hele „come-back“ heeft geleid, de operatie tot de herovering van *Rangoon* heeft geleid; het is een van de bekendste vechtgeneraals van de Indian Army. Wanneer ik generaal *Christison* typeer als volslagen onbekend met de politieke verhoudingen, doet dat niet af aan mijn

waardering voor hem als generaal door het vele goede dat ik over hem heb gehoord via zijn onderhebbende officieren en dat ik zelf heb kunnen waarnemen.

Ik heb hem toen een kleine uiteenzetting gegeven over de staatkundige toestand van Nederlandsch-Indië; hoe Nederlandsch-Indië dus een eigen gouvernement had met een gouverneur-generaal; dat het paleis van de gouverneur-generaal moest worden beschouwd als het huis van de vertegenwoordiger van Hare Majesteit. Hij had mij nog een hint gegeven: Waarom ga ik daar niet in met mijn staf? Waarop ik hem heb gezegd, dat hij dan als vertegenwoordiger zou worden aangezien van de Nederlandse Koningin. Daar heeft hij niets meer op gezegd. Wij zijn doorgerezen en hebben nog een paar andere gebouwen bekeken: de Rechtshogeschool, Koningsplein West. Ten slotte heeft hij de keuze voor zijn hoofdkwartier laten vallen op het K.P.M.-gebouw. Dit voorval typeert wel het gebrek aan politiek inzicht van de Engelse commandanten.

87972. De **Voorzitter**: Zijn er nog bijzonderheden mede te delen over uw verdere arbeid op Java als troepencommandant?

A. De algemene ontwikkeling zal u bekend zijn: het niet optreden van de Engelsen; de steeds verder gaande vorming van Indonesische strijdkrachten; een toenemende infiltratie van ons Nederlanders vijandige elementen in Batavia, vooral uit Bantam, uit het Buitenzorgse. Op dat ogenblik stond eigenlijk alleen Batavia onder onze invloed, dat in een groot kamp veranderde. *Soekarno* regelde inmiddels de vorming van Indonesische strijdkrachten, waarvzn in de komende weken doorlopend infiltratie in Batavia plaats vond, vanuit Djokja, Batavia, Buitenzorg, Bantam en Garoet. Het waren allemaal Indonesiërs, die volkomen nieuw stonden ten opzichte van het krijgsbedrijf, de operatiën. Zij waren allemaal erg onhandig, wat zich openbaarde tijdens de eerste aanrakingen met onze troepen.

87973. De **Voorzitter**: U had als Nederlands commandant waarschijnlijk geen enkele zelfstandige bevoegdheid?

A. Ik heb in mijn gehele periode geen enkele zelfstandige bevoegdheid gehad, wel een afgebakend gebied, waarvoor ik verantwoordelijk was. Ik heb steeds gestaan onder het rechtstreekse militaire gezag van generaal *Hawthorn*, die gaandeweg meer en meer voelde voor het sparen van de Engelse troepen en die tenslotte op ons steunde. De Engelse troepen bestonden tot begin December uit: het bataljon Seaforth Highlanders, Schotten dus, maar voor de rest uit inheemse troepen, die door Engelse officieren werden aangevoerd, waarvan de niet Mohammedaanse troepen, de Gurkha's, betrouwbaar zijn, maar waarvan de Mohammedaanse troepen, de Mahratta's en een stuk of wat andere Britsch-Indische landaarden, kort na hun aankomst op Java eigenlijk, wat hun sympathie betref, aan de kant van *Soekarno* stonden. Er trad nu dus een periode in, waarin voor de Engelsen een groot gevaar bestond voor muiterij onder hun eigen troepen en het zich aansluiten bij de verzetspartij, waarbij de Engelsen, als het er op aankwam, alleen maar ten volle konden rekenen op een bataljon Gurkha's en een bataljon Schotse Hooglanders, terwijl de troepen, die ik onder mijn commando had, wat de betrouwbaarheid betreft, 100 pct. waren, behalve wat Javaanse troepen, waarover ik later zal spreken, die in hun totale getalsterkte al spoedig de betrouwbare Engelse troepen overtroffen, zodat ik qua prestige een meer en meer belangrijke rol begon te spelen, zonder natuurlijk ooit vrijheid van handelen te krijgen. Door dat toenemende prestige was ik echter wel in de gelegenheid om zo nu en dan iets zelf te ondernemen, wat eigenlijk niet mocht, zonder daarvoor reprimande te krijgen.

Het verhoor wordt de volgende week voortgezet.

W. SCHILLING.

ALGERA, voorzitter,

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DINSDAG 30 JANUARI 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer *Algera*, voorzitter, jonkvrouwe *Wttewaall* van *Stoetwegen* en de heer *Korthals*, leden, alsmede de heer *Duisterwinkel*, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

PIETER KOENRAAD,
oud 60 jaar, wonende te Aerdenhout,
vice-admiraal b.d.

Hij legt de eed af als getuige.

87974. De **Voorzitter:** Kunt u mij even opgeven welke functies u hebt bekleed na Maart 1942?

A. In Maart 1942 was ik commandant marine te Soerabaja. Daarna ben ik uitgeweken naar Australië, waar ik heel kort ben gebleven, want ik ben naar Engeland gegaan. Daar had men echter geen bepaalde functie voor mij. Ik ben weleens op reis geweest om te spreken met marine-officieren in de verschillende plaatsen, waar onze schepen lagen, en ik was ook lid van de Commissie Militaire Onderscheidingen. Gedurende 9 maanden ben ik in Engeland geweest en in Februari 1943 ben ik via Amerika weer naar Australië gegaan, waar ik marinecommandant Australië ben geworden. Eigenlijk was ik eerst O.B.S.O. (Onder Bevelhebber Strijdkrachten Oosten), tot generaal *van Oyen* kwam.

87975. De **Voorzitter:** Hebt u die twee functies tegelijkertijd bekleed?

A. Ja. Ik werd in Mei 1943 marinecommandant Australië en O.B.S.O.

87976. De **Voorzitter:** Tot hoelang bent u dat geweest?

A. Ik ben dat, naar ik meen, tot October 1943 geweest. Daarna was ik nog alleen M.C.A. Bovendien werd ik toen belast met de dienst van scheepvaart voor Indië. Ik stond dus met één been in de marine en met één been in de Indische Regering.

87977. De **Voorzitter:** Hoelang bent u M.C.A. geweest?

A. Tot October 1945.

87978. De **Voorzitter:** Misschien kunt u ons even mededelen, hoe de bevelsverhoudingen lagen. De M.C.A. was waarschijnlijk de hoogste marine-autoriteit in het Oosten?

A. Ja, ik stond onder admiraal *Helfrich*.

87979. De **Voorzitter:** Als O.B.S.O. stond u waarschijnlijk ook onder admiraal *Helfrich*?

A. Ja.

87980. De **Voorzitter:** Stond u als zodanig boven andere weer-machtsdelen?

A. Als O.B.S.O. had ik alle: strijdkrachten onder mij, luchtmacht, leger en marine.

87981. De **Voorzitter:** Wie is u hierin opgevolgd?

A. Generaal *van Oyen*.

87982. De **Voorzitter:** Naar ik meen, bent u hierin voorafgegaan door de heer *Coster*?

A. Ja. Ik heb de heer *Coster* afgelost als O.B.S.O. en M.C.A.

87983. De **Voorzitter:** Kunt u ons een overzicht geven van de strijdkrachten, die u in 1943 onder uw bevel had, zowel als M.C.A. als O.B.S.O.?

A. Als M.C.A. hadden wij een hoofdkwartier in Melbourne met marinepersoneel, aangevuld met Australiërs. Wij hadden daar een hotel, dat eigenlijk een depot, een doorgangshuis was voor de mensen, die naar de schepen of ergens anders heengingen. In Melbourne lag de „*Crijnsen*”, een mijnenveger, die was ontsnapt uit Soerabaja. Onze schepen waren te Fremantle, daar was o.a. de „*Tromp*”, de „*Heemskerck*”, enige oude onderzeeboten, die uit Indië waren ontsnapt, en bovendien kwamen er twee of drie nieuwe boten. Hoelang die boten daar precies zijn geweest, kan ik u niet meer zeggen. Ook zijn er een tijdlang twee jagers geweest.

87984. De **Voorzitter:** U had daar geen operationeel bevel over?

A. Neen, wij hadden geen operationeel bevel. Dat kwam af van de Amerikanen. van generaal *MacArthur*. In Fremantle stonden onze boten onder admiraal *Christie*.

87985. De **Voorzitter:** Uw taak was dus louter van administratieve aard?

A. Ja, maar ik sprak wel met die Amerikaanse admiraal; wanneer zij een stunt uit wilden halen, waarmee ik mij niet kon verenigen, hielden zij daar wel rekening mee.

87986. De **Voorzitter:** U kon dus wel invloed uitoefenen met betrekking tot het operationele?

A. Ja, als ik dat wilde, kon ik dat. Ik kon heel goed met de Amerikanen overweg.

87987. De **Voorzitter:** Wat had u onder u als O.B.S.O.?

A. Als O.B.S.O. had ik het 18de squadron onder mij. Dat squadron was dicht bij Port Darwin gelegen (*Batchelor*). Dat groeide telkens aan. Geregeld kwam er een aantal uit Amerika overgevlogen. Hoeveel het er echter precies waren, kan ik u niet meer vertellen. Ik ben er weleens geweest. Verder had ik een klein legertje van enige honderden mensen, die in Melbourne in een kamp zaten, maar dat legertje betekende niet veel.

87988. De **Voorzitter:** Wat deden die mensen daar?

A. Zij werden geoefend om te helpen bij de terugkeer van ons gezag in Nederlandsch-Indië. In de tijd, waarin ik O.B.S.O. was, waren er enige honderden in dat kamp, die niet veel deden, niet veel konden doen. Zij zaten daar maar in dat kamp en hielden schiet-oefeningen en dergelijke dingen.

87989. De **Voorzitter:** Eigenlijk was het daar dus, om het populair uit te drukken, een dooie boel?

A. Ja, voor dat leger wel. Onze schepen te Fremantle konvooerden in de Indische Oceaan.

87990. De **Voorzitter:** Is er op enigerlei wijze getracht om de Nederlandse strijdkrachten daar te versterken?

A. Ja, dat is later door generaal *van Oyen* zeer zeker gedaan.

87991. De **Voorzitter**: Ook in uw tijd?

A. In mijn tijd was er eigenlijk nog geen sprake van versterkingen. Toen de opleiding in Jackson in Amerika vrijkwam, kwamen er veel meer vliegtuigen naar Australië. Ook zijn er later meer soldaten gekomen, uit het Westen, uit Curaçao.

87992. De **Voorzitter**: Herinnert u zich het rapport van jhr. *Sandberg*?

A. Neen; ik ken *Sandberg* heel goed, maar van een rapport weet ik niets.

87993. De **Voorzitter**: Ik heb hier een brief van 2 September 1943, ondertekend: *P. Koenraad*. Deze brief is gericht aan de B.S.O. Daarin staat:

„Hierbij heb ik de eer Uwer Excellentie aan te bieden een schrijven ddo. 25 Augustus 1943, ongenummerd, van den luitenant-kolonel Jhr. J. M. R. *Sandberg*, naar den inhoud waarvan ik korthedshalve moge verwijzen.”

Dat was een rapport, handelende over de versterking van de Nederlandse strijdkrachten in Australië. Jhr. *Sandberg* wilde een commissie benoemen, die een rondreis zou doen, o.a. in Amerika. Hij heeft ook gesproken over Nieuw-Caledonië. Herinnert u zich hier iets van?

A. Ja, daar waren Javanen, Indonesiërs, die werkten in de tinmijnen in Nieuw-Caledonië onder Frans beheer. Wij hadden gehoopt, dat wij daar wat mensen vandaan zouden kunnen krijgen. Overal probeerden wij mensen bij elkaar te schrapen.

87994. De **Voorzitter**: Is dat niet gelukt?

A. Neen, dat is niet gelukt. Later is er ook nog moeite voor gedaan. Ik geloof zelfs, dat de heer *van der Plas* er nog eens heen-gereisd is.

87995. De **Voorzitter**: Jhr. *Sandberg* schreef dus, dat hij een commissie wilde, maar u schrijft, dat u daar niets voor voelt.

A. Ik kan u op dit ogenblik werkelijk niet meer zeggen hoe dit in elkaar heeft gezeten.

87996. De **Voorzitter**: Dit was een vrij belangrijke aangelegenheid, namelijk de uitbreiding van de troepenmacht in Australië. Jhr. *Sandberg* wilde een commissie benoemen, die overal zou heengaan, naar West-Indië, naar Nieuw-Caledonië, Amerika, Canada, Engeland, enz., maar u hebt geadviseerd om het niet te doen.

A. Aan di B.S.O.?

De **Voorzitter**: Ja.

„Voor wat betreft het vermelde in de punten 5 t/m 8 zij medegedeeld, dat ik weinig voel voor een commissie als in punt 5 voorgesteld, welke mijns inziens ook niet noodig is, daar een en ander door ter plaatse aanwezige krachten kan worden gezien en beoordeeld.”

A. Ik zou u niet precies kunnen zeggen, waarop dit is gebaseerd. In het begin was het in Australië een moeilijke tijd, omdat wij daar nog niet zo ingeburgerd waren. Ik heb deze aangelegenheid met de heer *van der Plas* besproken; hij heeft gezegd, dat wij die Indonesiërs in Nieuw-Caledonië toch niet loskregen. Ik heb hierover eveneens gesproken met de heer *Pennings*, consul-generaal.

87997. De **Voorzitter**: Zag u er niets in om troepen uit Amerika, Canada, enz. te krijgen? U wilde wel een officier uitzenden naar Nieuw-Caledonië?

A. Ja, om een onderzoek in te stellen.

87998. De **Voorzitter**: Dat was het enige waar u vóór was.

A. Het was erg moeilijk. Wij hebben het later inderdaad geprobeerd met de commissie voor Australië en Nieuw-Zeeland, door de heer *van der Plas*, maar dat is niet gelukt, omdat het contractarbeiders waren. De Fransen wilden hen niet loslaten. Zij konden die arbeiders niet missen in de tinmijnen. Ik weet niet meer of het nu tin- of kopermijnen waren.

87999. De **Voorzitter**: Ik dacht, dat u er vóór zou zijn om alles te doen, wat kon strekken tot uitbreiding van de legermacht, in verband met een eventuele herovering van Nederlandsch-Indië.

A. Daar is inderdaad naar gestreefd.

88000. De heer **Korthals**: Ik zie hier staan, dat u van mening was, dat er geen commissie nodig was, omdat dat wel kon gebeuren door ter plaatse aanwezige krachten. Hebt u enig idee, wie er met die krachten werden bedoeld?

A. Daarmee werd de consul bedoeld, voor wat Nieuw-Caledonië betreft.

88001. De **Voorzitter**: Dat slaat waarschijnlijk ook op Amerika en Canada?

A. Ja, wij hadden consuls in Amerika en ook militairen.

88002. De **Voorzitter**: U herinnert u blijkbaar niet veel meer over deze aangelegenheid?

A. Ik was in die functie gestopt. Ik was commandant leger en commandant luchtmacht geworden en moest mij eerst een beetje oriënteren. Ik zag wel, dat het leger helemaal niets was in Australië. Het einde van de oorlog was nog lang niet in zicht. Ik heb er echter altijd naar gestreefd zoveel mogelijk mensen bij elkaar te schrapen.

88003. De **Voorzitter**: Ik heb hier ook nog een overzicht van wat er aan squadrons in Australië aanwezig was. U hebt zo juist het 18de squadron genoemd, maar hier is ook sprake van het 119de, het 120ste en het Pool-squadron.

A. Dat was in Canberra.

88004. De **Voorzitter**: Misschien kunt u hier enige inlichting-n over geven. Wat betekent die nul daarvoor?

A. Welke nul bedoelt u?

De **Voorzitter**: Bij het 119de squadron staat er 0 B 25 airplanes.

A. Ik denk, dat de bedoeling daarvan is, dat er geen B 25 is.

88005. De **Voorzitter**: Als die er niet waren, was er ook geen squadron, zou ik zeggen.

A. Neen. Nu moet ik u ook eerlijk zeggen — ik zie, dat ik dit wel heb getekend —, dat deze dingen door kolonel *van Straten* in behandeling werden genomen. Voor het leger was het natuurlijk niet zo plezierig onder een marinecommandant te staan. Er is altijd een controverse geweest tussen marine en leger, niet alleen bij ons, maar over de gehele wereld.

88006. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Wanneer men echter in de narigheid zit, hoeft dat niet zo'n rol te spelen.

A. Neen, maar wij waren dan ook beste vrienden. Wij konden goed met elkaar opschieten. Ik heb wel gedacht, beter zoveel mogelijk aan kolonel *van Straten* over te laten. Ik meende: Laat ik mij maar niet te veel met dat partijtje bemoeien!

88007. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: U was toch wel de commandant van alles?

A. Voor belangrijke dingen kwam hij bij mij. Ik heb dit stuk ook getekend, zie ik. Ik had een groot vertrouwen in kolonel *van Straten*. Verdere belangrijke beslissingen waren er nooit te nemen. Dit stuk laat zien, hoe ellendig wij er eigenlijk bij zaten.

88008. De **Voorzitter**: Bij het 120ste squadron staat: 0 airplanes, 0 crews.

A. Ik weet hier werkelijk niet veel meer van. Dat komt, omdat men op een goed ogenblik dingen overlaat, omdat men er niet helemaal inzit.

88009. De **Voorzitter**: Hebt u ook bemoeienis gehad met de herovering van Hollandia?

A. Neen, dat heb ik tot mijn spijt niet, maar ik heb er wel moeite voor gedaan, dat daar schepen van ons bij waren.

88010. De **Voorzitter**: Dat is waarschijnlijk niet gelukt.

A. Neen. *MacArthur* was daar erg op gesteld.

88011. De **Voorzitter**: Ik heb hier een telegram, dat wel van u afkomstig zal zijn, aan admiraal *Helfrich*, van ongeveer Mei 1944, dat luidde:

„Als eenig Nederlandsch officier maakte *Quéré* den aanval op Hollandia mede in een torpedojager van Cover Force. Vooral, waar de Australiërs veel reclame over deelneming met twee Australische kruisers en jagers maken, indruk afwezigheid Nederlandsche strijdkrachten te betreuren. Bij een volgenden aanval kan een Nederlandsche kruiser of torpedojager reeds een groot verschil maken.”

Herinnert u zich dit telegram?

A. In Juni 1943 zei *MacArthur* mij: Als wij Indië gaan heroveren, wil ik alle schepen onder mijn bevel hebben. Hij had vernomen, dat de „Soemba” en de „Flores” zulke goede diensten deden aan de Siciliaanse kust. Deze schepen hebben daar medegeholpen aan de bombardementen. *MacArthur* vorid, dat, alleen wanneer er een invasie aan de Nederlandse kust zou zijn, die schepen naar Nederland konden gaan, maar zolang dat niet zo was, wilde hij de schepen daar hebben. Ik heb daar toen direct over geschreven.

88012. De **Voorzitter**: Hebt u een persoonlijk gesprek met *MacArthur* gehad?

A. Ik heb hem nogal eens gesproken, omdat ik vaak naar Brisbane ging.

88013. De **Voorzitter**: Hebt u er bij de Amerikanen op aangedrongen om Nederlandse schepen te doen deelnemen aan de acties?

A. Ik heb gezegd, dat ik het er volkomen mee eens was, dat er zoveel mogelijk Nederlandse schepen aanwezig moesten zijn bij de herovering van Nederlandsch-Indië.

88014. De **Voorzitter**: Had *MacArthur* daar iets over te zeggen?

A. Onze schepen stonden eigenlijk onder Brits commando. Zij waren toegevoegd aan de Engelse vloot in Colombo, later Mombassa. Zij waren echter aan *MacArthur* uitgeleend. Onze schepen werden toen gebruikt voor het konvoieren in de Indische Oceaan vanuit Fremantle. Vandaar gingen er dus schepen uit, die door onze schepen werden gekonvoeerd, omdat er Japanse onderzeeboten in de Indische Oceaan waren. Dat konvoieren was een vrij geestdodend werk. Ik weet, dat admiraal *Helfrich* er bij *MacArthur* sterk op heeft aangedrongen, onze schepen ook eens deel te laten nemen aan de acties. *MacArthur* wilde dat niet. Hij zei: „I don't like to make it more complicated.” Hij had al genoeg te maken met Amerikaanse en Australische schepen en om die Hollandse schepen er nog eens bij te nemen, vond hij een beetje te gecompliceerd. Hij wilde ze toen niet hebben in de gevechten met de Japanse vloot bij de eilanden in de Pacific.

88015. De **Voorzitter**: De dislocatie van onze schepen werd toch uitgemaakt door de hoogste legerleiding en niet door *MacArthur*?

A. Hij had natuurlijk wel veel invloed. De schepen waren aan hem geleend. De schepen in Fremantle stonden dus onder *MacArthur*, eigenlijk onder de Amerikaanse: admiraal in Brisbane op het hoofdkwartier van *MacArthur*, maar die stond uiteindelijk weer onder *MacArthur*. Hij had dus wel deigelijk iets over die schepen te zeggen.

88016. De **Voorzitter**: U bent, naar ik meen, bij *MacArthur* geweest om hem de Nederlandse vlag te overhandigen, na Hollandia. Herinnert u zich dat gesprek nog?

A. Ja, hij was erg nijdig. Hij behandelde je altijd zo'n beetje als lucht. Hij ging altijd een heel eind weg zitten en had een groot plakaat op met *MacArthur* er op, dus je kon altijd weten, dat je met *MacArthur* te doen had.

88017. Jonkvrouw **Wtewaall van Stoetwegen**: Stond dat op zijn badge?

A. Ja, dus je hoefde je nooit af te vragen: Wie is dat nu eigenlijk? Hij mocht ons wel, maar hij zat altijd zo'n eind van je vandaan en nooit kon je ook eens wat in het midden brengen. Op een goed oogenblik wilde de heer *van Mook* hem de Nederlandse vlag aan-

bieden, samen met *van der Plas*. Toevallig was ik ook in Brisbane en ik heb hiertegen geprotesteerd, omdat ik vond, dat de marine hier ook bij moes: zijn. Ik ben dan ook meegegaan en de heer *Blom* was er ook bij.

88018. De **Voorzitter**: Ja, en de heer *van Oyen* ook.

A. Ja. De heer *Blom* had dat nog nooit meegemaakt bij *MacArthur* en hij wilde op een goed oogenblik ook weleens wat zeggen, maar *MacArthur* had een diepe verachting voor burgers, in die tijd ten minste. Als je geen uniform aan had, betekende je niets. Dus op een goed oogenblik begon de heer *Blom* ook te praten, maar dat werd volkomen genegeerd. *MacArthur* keek een beetje vreemd en toen was dat ook afgelopen. Hij keek ineens naar mij; ik zat op de linker-vleugel en hij viel tegen mij uit: Admiral, it is a very unpleasant feeling for me, dat de „Tromp” of iets dergelijks had deelgenomen in een actie tegen Soerabaja met de Engelse vloot „in his theatre”. Van de Zuidkust af hadden zij Soerabaja gebombardeerd en *MacArthur* was hier erg nijdig over. Ik weet niet meer precies, wat hij heeft gezegd en ik kon er eigenlijk ook weinig van zeggen, hoewel ik in zijn schuitje voer, want ik vond ook, dat die schepen bij hen, moesten zijn. Ik heb hem toen gezegd, dat ik dat aan mijn chef zou rapporteren, wat ik ook heb gedaan. Ik vond het echter zeer vervelend, dat hij mij had aangevallen in tegenwoordigheid van de heer *Blom*, de heer *van der Plas* en de legercommandant, over het beleid van de marine en dan op die manier.

88019. De **Voorzitter**: U kon daar toch niets aan doen?

A. Neen. Ik heb toen een brief geschreven aan admiraal *Helfrich*. dat ik daarmee helemaal niet accoord ging, dat ik zo was behandeld door deze opperbevelhebber. Ik heb gezegd, dat ik dat zelf wel klaar zou maken en niet naar *MacArthur* zou gaan, want dan mislukte het helemaal. Dat was ook niet goed, omdat wij toch een beetje in de pas moesten staan van deze man. Ik ben toen naar admiraal *Kinkaid* gegaan. Ik heb het hem verteld. Ik kende hem zeer goed; hij was een beetje diplomaat. Ik logeerde met hem in het hotel te Brisbane. Hij hoorde mij aan en zei op het laatst: „Oh Admiral, always the Army and the Navy!” Ik heb hem gevraagd: Mocht u soms eens iets voor mij kunnen doen, dat dit niet meer gebeurt, want dit neem ik niet. Hij zou weleens voor mij kijken. Wat hij heeft gedaan, weet ik niet. Ik heb hierover nog een persoonlijke brief geschreven aan admiraal *Helfrich*, die nog in mijn bezit is en die ik u wel kan overleggen. Het hinderde mij zo, dat er geen schepen van ons waren bij de herovering van Hollandia.

88020. De **Voorzitter**: Hebt u nog documenten, die u aan ons zoudt kunnen overleggen?

A. Ik heb nog een persoonlijke correspondentie met admiraal *Helfrich*, ook nog wel persoonlijke aantekeningen. Dat is echter niet veel, maar uit de brief, waarover ik zoëven sprak, krijgt u toch wel een indruk hoe het is verlopen.

88021. De **Voorzitter**: Stond *MacArthur* op het standpunt, dat de Nederlandse schepen niet in de Middellandse Zee moesten worden gebruikt?

A. Die schepen moesten bij hem komen, want hij had toen nog een tekort.

88022. De **Voorzitter**: Klaagde hij ook over de geringe actie in Trincomalee?

A. Ja, de Engelsen waren nog niet klaar. Ik heb daarover meerdere malen aan admiraal *Helfrich* geschreven en hem gevraagd of hij in Londen naar voren wilde brengen, dat die schepen terug moesten komen. Die schepen waren in Australië, maar juist even voordat Hollandia werd aangevallen, zijn ze teruggehaald. Dat heeft admiraal *Helfrich* gedaan, omdat *MacArthur* onze schepen niet wilde gebruiken voor acties bij de eilanden.

88023. De **Voorzitter**: Strijdt dat nu niet met elkaar? Eerst wilde *MacArthur* onze schepen wel hebben en nu vertelde u zoëven, dat hij ze niet wilde hebben, omdat het dan zo ingewikkeld werd.

A. Dat was zo in het begin, toen die gevechten bij de eilanden plaats hadden. Hij heeft altijd gezegd: Wanneer ik Nederlands gebied aanval, moeten er Nederlandse schepen bij zijn. Hij voelde wel veel voor deze dingen; wanneer de Hollandse kust werd aangevallen, konden de schepen op de Noordzee zijn, maar anders moesten ze bij

hem zijn. Dit hinderde mij zo. Er was toen geen schip en ik heb daarom aan *Kinkaid* gevraagd of ik met een kruiser mee mocht. Ik meende, dat nu het enige, dat ik doen kon, was, zelf mee te gaan. Ik kon alleen wel niet veel doen, maar ja, dan was ik er toch. Dit plan is echter mislukt, want ik heb door allerlei omstandigheden die kruiser gemist. Alleen mijn stafofficier is nog meegegaan als enige Hollander. Hij heeft die gehele operatie gezien en er bij mij verslag over uitgebracht. Hij heeft mij verteld hoe kolossaal het was.

88024. De **Voorzitter**: Hebben onze schepen later ook nog meegeholpen?

A. In Balik Papan is de „Tromp“ er bij geweest.

88025. De **Voorzitter**: Onder uw commando?

A. Neen, toen ging hij van Colombo uit.

88026. De **Voorzitter**: Hebben er onder uw commando nog schepen aan de strijd deelgenomen?

A. Ja, o.a. een van de nieuwe boten, de „Zwaardvis“, die net uit Londen was aangekomen in Fremantle. De „Zwaardvis“ is toen naar Indië gestuurd. In deze trip heeft hij drie koopvaardijsschepen in de grond geboord, een Duitse onderzeeboot en twee grote Japanse mijnenleggers. Toen hij terugkwam, ben ik naar Fremantle gegaan om de commandant geluk te wensen. Admiraal *Christie* stond ook op de kaai en *Goosse* kwam van boord af. Admiraal *Christie* zei hem toen: „Wat wil je hebben? Je kunt alles krijgen. De auto van de chef van de staf?“ Zijn gezicht betrok al. Neen, dat wilde hij niet hebben. *Christie* vroeg hem toen, wat hij dan wèl wilde hebben, waarop *Goosse* antwoordde, dat hij wel een radar zou willen hebben. *Christie* zou eens voor hem kijken of hij dat gedaan kon krijgen. Ik heb die commandant voorgedragen voor de Militaire Willems Orde, die hij ook heeft gekregen. Ik heb haar in Perth uitgereikt.

88027. De **Voorzitter**: Wat hebben onze schepen in 1945 gedaan voor de herovering van Indië?

A. De „Tromp“ is er eigenlijk alleen geweest.

De **Voorzitter**: Ja, vanuit S.E.A.C.

A. Hij was toen in Colombo.

88028. De **Voorzitter**: U was toen toch in Australië?

A. Ja, ik was in Australië, dus die schepen waren aan mijn commando onttrokken.

88029. De **Voorzitter**: Wat hebben de schepen gedaan, die onder uw commando stonden?

A. Gekonvoeerd.

88030. De **Voorzitter**: Ze hebben dus niet echt aan de krijgsvrichtingen deelgenomen?

A. Neen. De onderzeeboten alleen hebben gewerkt bij de Nefis, bij de Intelligence Service dus. Zij brachten partjes in Indië binnen.

88031. De **Voorzitter**: Had u ook bemoeienis met de Nefis?

A. Daar was ik commandant van, d.w.z. in het begin, toen ik O.B.S.O. was.

88032. De **Voorzitter**: Kunt u ons iets mededelen over de Nefis?

A. De Nefis stond toen onder overste *Salm* en later onder overste *Spoor*. De Nefis heeft eigenlijk, wat dit betreft, niet veel succes gehad, want men moet deze dingen eigenlijk niet doen, wanneer men daarvoor niet speciaal is getraind. Dat is onze ervaring geweest. Het is een ontzettend moeilijk werk, dat inbrengen van de partjes, enz. Voor zover ik weet — later kreeg generaal *van Oyen* het commando —, hebben wij er niet veel aan gehad. In het begin — onder de heer *Coster* — hebben ze partjes gestuurd met Europeanen.

88033. De **Voorzitter**: Naar welk eiland?

A. O.a. in de buurt van Ambon.

88034. De **Voorzitter**: Hadden die partjes een speciale taak, b.v. spionage?

A. Ze moesten daar blijven en na een tijd werden ze weer afgehaald, maar dat mislukte bijna altijd. In het begin werden hiervoor Europeanen gebruikt, wat natuurlijk helemaal fout was.

88035. De **Voorzitter**: Onder wiens verantwoordelijkheid werden die fouten gemaakt?

A. Dat is onder de O.B.S.O. gebeurd, maar er is gauw vanaf gestapt. Het is nog vóór mijn tijd geweest. Een zoon van de heer *Paul Nygh* is toen nog gepakt en door de Japanners onthoofd. Men moest daar toch geen Europeanen voor nemen.

88036. De **Voorzitter**: Tot hoelang bent u M.C.A. geweest?

A. Tot October 1945. Ik ben toen naar Batavia gevlogen, waar ik waarnemend commandant zeemacht ben geworden, welke functie ik heb overgegeven in Januari 1946.

88037. De **Voorzitter**: Hebt u, toen u waarnemend commandant zeemacht was, nog bepaalde dingen gedaan?

A. Het was toen ge-n werken in Batavia. Wij konden niets gedaan krijgen; het was zo'n enorme verwarring. De schepen lagen in de haven en voeren wel, maar in die eerste tijd was het daar e-n vreselijke toestand. Er werd ook helemaal niets gedaan tegen de Engelsen.

88038. De **Voorzitter**: Kon u daar dan niets aan doen? U was toch commandant zeemacht en u kon toch interveniëren bij de Engelsen?

A. Neen, daar stonden wij buiten. Wij werden daar buiten gehouden.

88039. De **Voorzitter**: Wat was dan uw bevoegdheid?

A. Ik had alleen 's morgens om halfnegen een vergadering met admiraal *Helfrich*, legercommandant, overste *Spoor* van de Nefis, enz. in de Volkskredietbank, waar de militaire vergaderingen werden gehouden. De militairen werden daar helemaal buiten gehouden door Luitenant-Gouverneur-Generaal *van Mook*.

88040. De **Voorzitter**: Waar hield hij u buiten?

A. Buiten de politieke toestand, buiten het contact met de Engelsen; dat deed admiraal *Helfrich* ook nog.

88041. De **Voorzitter**: Het contact met de Engelsen werd onderhouden door de heren *van Mook* en *Helfrich*?

A. Ja, ook door de heer *Helfrich*.

88042. De **Voorzitter**: Was dat niet voldoende?

A. Neen, dat was niet voldoende. Wij werden er volkomen buiten gehouden. Wij hebben dikwijls vergaderd.

88043. De **Voorzitter**: Waar bent u nu eigenlijk buiten gehouden?

A. Buiten wat er door *Soekarno* en die kerels en de Engelsen gebeurde.

88044. De **Voorzitter**: U hebt daar dus practisch niets gedaan?

A. Ja, wij hebben de marine weer laten lopen en de Departementen en al die dingen. De schepen zijn toen al gauw weggegaan.

88045. De **Voorzitter**: Hoe bedoelt u „weggegaan“?

A. De onderzeeboten en b.v. de „Tromp“ zijn naar Holland gegaan. Ik kwam daar 5 of 6 October aan. Dan moet u zich eens voorstellen: Men landt daar op een vliegveld. Eindelijk kom ik een officier tegen en ik vroeg hem waar admiraal *Helfrich* was. Ja, die zat op de „Plancius“, „Kan ik hem opbellen?“ „Neen, er is geen telefoon.“ „Kan ik een boot krijgen?“ „Neen, er is niets.“ Met grote moeite ben ik met een roeiboortje van het vliegveld in de eerste binnenhaven gekomen en op de „Plancius“ terechtgekomen, waar ik admiraal *Helfrich* aantrof. De volgende dag ben ik naar de kampen gegaan. Ik heb gezien hoe de mensen daar zaten. Op 15 Augustus was de bevrijding geweest; toen was het 6 of 7 October. Ik begreep totaal niet, hoe onze mensen er nog zo bij zaten.

88046. De **Voorzitter**: U had dus gemeend, daar een heel andere toestand aan te treffen?

A. Ja. De volgende morgen heb ik dat dan ook op de „Plancius” in een bespreking met admiraal *Helfrich* naar voren gebracht. Ik heb gezegd: Kijkt u eens, het eerste, dat wij moeten doen, is onze mensen uit die kampen halen. Dat is zo geen toestand, dat onze landgenoten daar op deze manier zijn ondergebracht. Admiraal *Helfrich* vroeg, hoe ik dat dan wilde doen. Ik heb hem daarop geantwoord, dat het mij niet kon schelen hoe dat gebeurde. Wij hadden daar twee kruisers en onderzeeboten en een torpedojager. Wij zouden onze mensen daarop kunnen zetten en ze naar Fremantle sturen. Zij zouden dan in zes dagen van de hel in de hemel zijn. Aan boord van die schepen zouden ze het dan nog niet plezierig hebben, maar na zes dagen konden zij het weer goed krijgen. In Fremantle konden deze mensen worden ondergebracht en ook in Melbourne. Admiraal *Helfrich* zei toen: Jij met je wilde gedachten! Ik zei, dat het toch moest gebeuren, want dat kon zo niet langer. De mensen moesten hier uit. De volgende dag kwam de „Oranjefontein” op de ree. Admiraal *Helfrich* ging naar Singapore, ik meen naar *Mountbatten*. Op het „Plancius”-dek ontmoette ik de gezagvoerder van de „Oranjefontein”, *Arie Romijn*, een Zeeuw, die in de oorlog ontzettend veel had meegemaakt. Bij Tobroek was zijn schip getorpedeerd en in brand gevlogen. Zwaar gewond is hij aan de wal gebracht. De volgende dag, toen *Rommel* Tobroek nam, is hij in een vrachtauto van Tobroek naar Alexandrië gebracht, waar hij in het hospitaal is geweest, vanwaar hij naar Engeland is overgevoerd. In Londen maakte ik kennis met hem. Ik heb hem toen gezegd: *Arie*, je moet bij ons komen! Ik wist wat die man voor oorlogsverrichtingen achter zich had. Eerst wilde hij niet, maar later is hij toch gekomen. Wij zijn erg grote vrienden geworden. Die morgen zag ik hem dus en ik vroeg hem wat hij ging doen. Hij moest naar Australië. Ik heb hem gevraagd of hij évacué's mee

kon nemen naar Australië. „Ja zeker kan ik dat”, antwoordde hij. Hij had landbouwwerktuigen aan boord en ruimte genoeg over. Ik heb hem toen gezegd, dat hij niet weg moest gaan; hij moest maar op de ree blijven liggen met dat schip. Ik kon hierover niet met admiraal *Helfrich* spreken, want die was naar Singapore gevlogen, maar 's middags zou ik naar *van Mook* gaan in het Paleis om te bespreken, dat deze mensen zo spoedig mogelijk met de „Oranjefontein” weg konden gaan. Ik heb een officier naar het Paleis gestuurd en toen bleek, dat de heer *van Mook* ook naar Singapore was vertrokken. Ik heb daarom de „Oranjefontein” zolang aangehouden, totdat admiraal *Helfrich* terug was, en inderdaad zijn toen de eerste mensen naar Australië vervoerd, ik geloof 300 man. In het begin kreeg ik de indruk, dat die hele Indische Regering die mensen, die daar maar zo ellendig in dat kamp zaten, maar bijzaak vond. Misschien is die indruk fout, maar ik heb die vergaderingen ook meegemaakt als vertegenwoordiger voor de scheepvaart.

88047. De **Voorzitter**: Hebt u nog iets mede te delen, waarvan u meent, dat het voor de commissie van belang kan zijn?

A. Neen, ik geloof van niet.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

P. KOENRAAD.

ALGERA, *voorzitter*.

WTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 6 FEBRUARI 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren van Dis en Korthals, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

Prof. Dr. JOHAN HEINRICH ADOLF LOGEMANN,
oud 59 jaar, wonende te 's-Gravenhage, hoogleraar,
oud-Minister van Overzeese Gebiedsdelen.

Hij legt de eed af als getuige.

88048. De Voorzitter: Het onderwerp, dat op uw convocatie staat, betreft het militaire beleid met betrekking tot Indië in 1945. Als Minister van Overzeese Gebiedsdelen hebt u daarmee ook te maken gehad; ik wil beginnen met een zeer populaire vraag te stellen, nl. of het Kabinet-Schermerhorn—Drees voldoende heeft gedaan om militairen naar Indië te sturen en voorts of de Regering voldoende heeft gedaan om van de geallieerden scheepsruimte voor de vertocht te verkrijgen.

A. Ik zou daarop willen antwoorden ja. Wij hebben alles gedaan, wat wij konden verzinnen.

88049. De Voorzitter: Kunt u dit nader toelichten?

A. Tot op zekere hoogte kan ik dat wel. Ik moet echter beginnen met u er op attent te maken, dat deze aangelegenheid voor de directe verantwoordelijkheid was van mijn collega's van Oorlog en van Marine, zodat ik, wanneer ik hierover een verklaring afleg, min of meer ga vrijbuiten op hun terrein.

88050. De Voorzitter: U draagt mede de verantwoordelijkheid, want dit betreft het Regeringsbeleid en bovendien is u daarvan ook getuige geweest.

A. Wat mijn verantwoordelijkheid betreft, kan ik slechts herhalen wat ik reeds vroeger in de Kamer heb gezegd, nl. dat ik er voortdurend op heb aangedrongen, dat met de meeste spoed alle beschikbare middelen naar Indonesië zouden worden gedirigeerd. Ook heb ik toen gezegd, dat, voor zover ik het als niet-deskundige kon beoordelen, mijn collega's inderdaad alles hebben gedaan, wat zij konden. Om nu te zeggen wat zij hebben gedaan, begeef ik mij op een terrein, waarvan ik, zoals u zegt, getuige ben geweest en waarvan ik de technische mérites volstrekt niet beoordelen kan. Men moet begrijpen, dat de Regering-Schermerhorn-Drees optrad met een erfenis van de voorafgaande Regering, die een geheel andere situatie voor ogen had dan die, welke zich vanaf midden Augustus 1945 ontwikkelde. De situatie had ons Kabinet op dat ogenblik ook niet voor ogen en kon zij niet vóór ogen hebben, want de algemene verwachting was, dat de oorlog met Japan nog zeer lang zou duren en dat de Japanners met militair geweld uit Indonesië zouden moeten worden geslagen. U weet, dat het Londense Kabinet er op gericht is geweest aan die oorlogvoering tegen Japan deel te nemen met een nog te bouwen vlooteskader — het is mij onbekend hoe men zich gedacht heeft aan de schepen te komen — en verder met een expeditionnaire macht, die uiteindelijk drie divisies zou omvatten, van ieder ongeveer vijftien duizend man. In de derde plaats stelde men zich voor, dat men een twintig duizend man z.g. gezagstroepen zou opleiden, lichte infanteriebataljons normen de Engelsen deze, dus zonder zware bewapening en oorlogstraining, om daar, waar het leger gepasseerd was, te zorgen voor de gezagshandhaving. Dit was een programma, zoals het Kabinet-Schermerhorn het vond, en op dat moment — ik kende de situatie op dat ogenblik ook niet; ik kwam niet uit Londen, maar

ik kwam uit Apeldoorn en daar was men niet bepaald op de hoogte — had het Kabinet geen enkele reden in dit schema wijzigingen te brengen. Men moet bedenken, dat van al deze plannen er eigenlijk nog niets noemenswaard had kunnen worden gerealiseerd. Van de expeditionnaire macht was wat kader en voornamelijk officierskader ter opleiding in Engeland, mannen ontbraken echter, die moesten uit bevrijd Nederland komen. Voor de twintig duizend man troepen voor de gezagsbataljons gold hetzelfde. Alleen in het zuiden had men kunnen recruteren, maar daar had men niet alleen voor deze mensen te zorgen, doch men had zich ook verplicht een aandeel in troepen aan S.H.A.E.F. te leveren. In de eerste maanden van het optreden van het Kabinet-Schermerhorn kwamen er vier bataljons beschikbaar.

Zo was de situatie toen, nogal zeer verrassend, midden Augustus Japan capituleerde. Het Kabinet heeft onmiddellijk beseft, dat de situatie totaal anders werd, dat men de bakens had te verzetten en dat men eenvoudig bijeen te brengen had wat mogelijk was, geheel of half geoeffend, om dat zo spoedig mogelijk naar Indonesië te dirigeren.

Ten aanzien van de vloot was de situatie aldus, dat onder het vorige Kabinet de vloot in kleine eenheden verspreid over de gehele wereld meedeed met de geallieerden, en ik geloof — ik zeg echter nog eens, dat ik hier marodeer op het terrein van mijn collega —, dat Minister de Booy als eerste heeft gezorgd voor concentratie. In zo snel mogelijk tempo heeft hij de Nederlandse oorlogsschepen losgemaakt uit het geallieerde verband, waarin zij voeren, en in de Archipel geconcentreerd. Voor zover mij bekend, zijn er over het optreden van de vloot ook nooit opmerkingen van belang gemaakt. Datgene, wat er van de vloot was en wat wij konden krijgen, is zo snel mogelijk naar Indonesië gedirigeerd. Het Departement van Oorlog stond er natuurlijk anders voor. In de eerste plaats had het te recruteren en vervolgens te kleden, te wapenen, te oefenen en vervolgens te verzenden.

Tijdens het vorige Kabinet had men met het oog op de oorlogspanning, die men zich toen voorstelde, om scheepsruimte gevraagd, in het bijzonder voor het vervoer van die twintig duizend man. Volgens de toenmalige plannen zouden dezen niet in Nederland worden opgeleid, maar in Australië. De Combined Chiefs of Staff hebben dit plan heel lang aangehouden en per slot van rekening afgewimpeld. Dit is een zaak geweest, die ook het Kabinet-Schermerhorn—Drees in de eerste maanden zeer heeft beklemd, maar eigenlijk zijn gewicht heeft verloren op het moment, dat het hele probleem wegviel. Er zouden geen mensen in Australië worden opgeleid.

Bij de verscheping van de mensen, die wij in de loop van 1945 gereed hebben kunnen krijgen, hebben wij geen ernstige moeilijkheden ondervonden, behalve in het allereerste begin. Ik meen, dat de eerste troepen in de tweede helft van Augustus zouden worden verscheept, maar dat is tenslotte begin October geworden. Van die tijd af heeft de zaak echter behoorlijk geregeld gelopen. Zonder verdere toezeggingen van de Combined Chiefs of Staff hebben wij altijd de schepen gekregen die wij nodig hadden.

De moeilijkheid was de opleiding; wij hadden geen wapenen of kleding en moesten dit krijgen van de Engelsen of de Canadezen. Wij hadden te weinig kazernes en te weinig oefenruimte en ook te weinig kader om de mensen te leren met de nieuwe wapens om te gaan. Als ik het goed heb, is daarvoor het kader van de expeditionnaire macht uit Engeland teruggehaald, terwijl aanvankelijk ook een aantal troepen in Engeland is opgeleid en getraind. Daarna gingen de troepen zeer matig opgeleid naar Indonesië. Eerst waren het vier bataljons. Mijn collega van Oorlog heeft later nadere schattingen kunnen doen en tenslotte is het geworden, dat wij zeven en twintig bataljons zouden uitzenden, die ook inderdaad zijn gegaan tot en met de eerste maanden van 1946. Later in 1946 is de eerste militiedivisie gegaan; de zeven en twintig bataljons zijn de z.g. oorlogsvrijwilligers geweest.

In de Ministerraad hebben wij het er heel vaak over gehad of deze zaak kon worden versneld. In de schema's zijn inderdaad versnelingen aangebracht, ten koste van de oefening weliswaar, maar de

Engelsen vroegen vooral troepen voor garrison duties. Zij begrepen wel, dat wij geen getrainde troepen konden zenden. Het opleidings-schema is dus enigermate versneld. Men heeft inderdaad allerlei mogelijkheden en schema's onderzocht, o.a. de vraag, die ook in de Kamer is gesteld, waarom men geen oude lichten van vóór 1940 heeft opgeroepen. Wij hebben ons echter laten overtuigen, dat dit geen zoden aan de dijk zou zetten en dat het technisch niet beter zou lopen dan de weg, die men ingeslagen heeft.

De rol van de Minister van Overzeese Gebiedsdelen in die Kabinetszittingen is geweest het mee-oordelen over deze kwesties, voor zover men daarover oordelen kan, en verder een doorlopende pressie, maar die bestond vrijwel uit het intrappen van een open deur, want ik heb nooit te klagen gehad, dat de collega's niet bereid waren het uiterste te doen.

88051. De Voorzitter: Is het u bekend tot wanneer men is doorgegaan met het oproepen van oorlogsvrijwilligers voor de gezagstroepen? Ik heb hier een brief van u van 3 September 1945, waarin staat:

„Intusschen moge ik in overweging geven het oproepen van Oorlogsvrijwilligers Gezagstroepen Indië stop te doen zetten.”

Het is mogelijk, dat hier meer de nadruk moet worden gelegd op oorlogsvrijwilligers dan op gezagstroepen.

A. Is die brief van mij?

De Voorzitter: De brief luidt als volgt:

„Ik heb de eer de aandacht van Uwe Excellentie” — de Minister van Oorlog — „te verzoeken voor de volgende mededeeling, welke ik 30 Augustus j.l. zond aan den Commandant van het Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger.

„In het Nederlandsche kamp in Engeland zijn aanwezig 1200 man gezagstroepen Indië, gedeeltelijk bestaande uit basispersoneel, en welke troepen op het punt staan naar Australië te vertrekken. Verder zijn in Nederland reeds opgeroepen en aldaar in kampen verzameld rond 1000 man gezagstroepen Indië. Ik verzoek u mij zoo spoedig mogelijk te melden of deze laatste groep ook kan worden uitgezonden. Ik wijs er op, dat vertraagde uitzending ernstige moeilijkheden zou veroorzaken. Daarna zal zonder aanwijzingen uwerzijds de indienstneming van gezagstroepen Indië, behorende tot het oorspronkelijk plan van 4000 man, worden stopgezet.”

Ik zal te zijner tijd Uwe Excellentie inlichten omtrent het van den Legercommandant ontvangen antwoord.

Intusschen moge ik in overweging geven het oproepen van Oorlogsvrijwilligers Gezagstroepen Indië stop te doen zetten.”, enz.

A. Ik kan u op het ogenblik werkelijk niet inlichtingen wat dit is. Ik neem gaarne aan, dat ik die brief heb getekend. Ik denk, dat het een technische kwestie is, want die zeven en twintig bataljons zijn uitgegaan.

88052. De Voorzitter: Misschien ligt de nadruk op het woord „oorlogsvrijwilligers”.

A. Dat zou mij nog veroazen, want die zeven en twintig duizend man zijn allen oorlogsvrijwilligers geweest. Ik denk, dat het gaat om die vier duizend man, die afzonderlijk geworven zijn. U zult vermoedelijk betere inlichtingen kunnen krijgen van het toenmalig hoofd van de militaire afdeling, generaal Verniers van der Loeff, dan van mij. De brief is ook van de afdeling Militaire Zaken.

Ik denk, dat het een technische kwestie is. Het is natuurlijk gissen, maar het is mogelijk, dat de klemtoon moet vallen op het woord „gezagstroepen”. Deze mensen zijn voor bepaalde taken en inet bepaalde vooruitzichten geworven en ik vermoed, dat daarnaast een anders geconstrueerde werving van oorlogsvrijwilligers is geweest. Er is geen sprake van geweest, dat wij ooit gevraagd hebben iets stop te zetten. Ik vermoed, dat een technische toelichting u en mij uit de brand zou helpen.

88053. De Voorzitter: Overigens heeft men wel pech gehad met de gezagstroepen, want Australië heeft geweigerd ze op te leiden.

A. Dat was ook een kwestie die wegviel. Indien wij met het oude schema waren doorgeslagen, was het natuurlijk vastgelopen op de late weigering van Australië.

88054. De Voorzitter: Die weigering is geweest van vóór 15 Augustus, toen Japan nog niet had gecapituleerd.

A. In die periode hebben wij de zaak ook met de Australiërs opgenomen en ik geloof, dat wij, achteraf bezien, de Australiërs niet helemaal terecht hebben beschuldigd van kwade trouw.

. Het eerste bericht: dat de Australische Regering van dit plan afzag, is op 11 Juli 1945 aan de gezant van Aerssen medegedeeld. Dit was een mededeling van Buitenlandse Zaken, maar het merkwaardige was, dat de gezant en de Luitenant-Gouverneur-Generaal van militaire zijde hints kregen, dat de zaak nog lang niet was beslist en er zelfs vrij aardig voor stond. Pas op 4 Augustus rapporteerden zij gezamenlijk aan het Kabinet, dat de zaak mis was en dat zij daarover hun ongenoegen te kennen hadden gegeven.

Toen heeft zich ook de kwestie voorgedaan van krantenpublicaties in Australië, die de Australiërs ons weer kwalijk hebben genomen. Raadpleging van de stukken duidt inderdaad wel uit, dat de Australiërs zich niet vol verbonden hadden. Wij hebben echter getwijfeld aan de serieuzeheid van de door hen opgegeven omstandigheden, waardoor zij er vanaf moesten zien. Die twijfel is versterkt door het feit, dat blijkbaar de Australische militaire zegliden hierover optimistischer spraken dan de andere zijde, zodat ook de Nederlandse autoriteiten in Australië een tijdlang in het onzekere hebben verkeerd en hebben gehoopt, dat de zaak terecht zou komen. Deze is tenslotte niet terechtgekomen. Bovendien zouden wij ook de schepen niet gehad hebben. De hele Londense opzet is vastgelopen, maar onder de nieuwe omstandigheden hadden wij geen troepen meer ter opleiding naar Australië te zenden, men deed dit reeds in Nederland en Engeland en daarna konden ze meteen naar Indonesië. Aanvankelijk zijn de troepen nog via Australië naar Indië gegaan, omdat wij nog ge-n bases daar hadden. Later zijn de troepen naar Indonesië gegaan en wij hebben de Australische hulp verder niet nodig gehad. Onderdelen van de luchtmacht zijn daar nog vrij lang gebleven, tot zij ook eindelijk weg konden.

Dit plan, dat inderdaad schromelijk in duigen is gevallen, heeft in de practijk eigenlijk geen rol gespeeld.

88055. De Voorzitter: Er is weleens gezegd en ik heb het dezer dagen ook nog gelezen, dat de heer van Mook zich te weinig had vergewist van de zekerheid, dat de opleiding in Australië zou plaats hebben. Er waren wel militaire overeenkomsten, maar men zou zich er te weinig rekenschap van hebben gegeven of er een bepaalde overeenkomst met de Regering was.

A. Dit betreft natuurlijk weer niet onze bewindsperiode. Over deze zaak zijn brieven van 1944. Er is een brief, waarin wij vragen dertig duizend man in Australië te mogen laten opleiden en er is een antwoord van de Australische Regering, waarin zij zegt dit in beginsel gaarne te willen doen en wanneer de technische kant is bekeken, zal men antwoorden.

Vanuit Australië heeft de heer van Mook dit plan naar Londen geseind, en daar is men er op ingegaan. Vervolgens is de zaak op ambtelijk niveau gekomen en is men militair met militair gaan praten. Waarom dit zo lang heeft geduurd, weet ik niet, maar één ding is wel duidelijk, men praatte over manschappen, die wij niet hadden, want Nederland was nog bezet. Deze zaak is natuurlijk lang gerekt geweest.

Van militair Australische zijde hebben wij nooit — althans heb ik vernomen — enige waarschuwing gehad, dat de zaak misliep. De zaak is ook niet militair, maar politiek misgelopen. Het is vrij onverhoeds uit de bus gekomen.

Ik wil er buiten blijven, wat men in een vorig stadium de heer van Mook heeft verweten, maar op deze zaak heeft het geen invloed kunnen hebben. In 1944 werd eenvoudig gezegd, dat er verder overleg moest worden gepleegd op technisch niveau en het technisch niveau was midden 1945 nog niet gereed.

88056. De Voorzitter: De heer van Aerssen heeft hierover ook een verklaring afgelegd. Op een vraag van de heer Fens antwoordt hij het volgende:

„De heer Fens: Is u ook nooit bij wijze van informatie door de heren van het K.N.I.L., die deze onderhandelingen voerden op technisch en materieel gebied, gezegd: Het zal misschien wel eens mis kunnen gaan?”

A. Ik geloof van niet. Ik kan mij dat op het ogenblik niet herinneren. Ik wist, tot het moment, waarop die brief kwam, niet anders dan dat de zaak in kannen en kruiken was en dat onze legerautoriteiten vol vertrouwen waren, dat de zaak goed

zou verlopen. Ik weet in ieder geval zeker, dat, toen dit bericht kwam, de Australische hogere legerautoriteiten daarover buitengewoon onthutst waren. Zij hadden al die onderhandelingen met onze mensen gevoerd. Uit de aard van de zaak was het voor hen een grote teleurstelling, dat het zo is gelopen."

A. Dit is beter gezegd dan ik het u kan verklaren.

88057. De **Voorzitter**: Hieruit zou men kunnen opmaken, dat de militairen wel tot overeenstemming waren gekomen, maar dat de Regering er een streep door heeft gezet.

A. Die overtuiging hebben wij ook wel gehad. Deze verklaring is gedetailleerder dan wij op dat moment wisten. Ik moet u in dat verband in herinnering brengen, dat de verbinding van zo geringe capaciteit was, dat wij niet anders dan de hoofdzaken ontvingen, met de vrij grote zekerheid, dat de Engelsen deze ook konden lezen. De berichten kwamen over Engelse lijnen en een code blijft niet lang geheim, wanneer deze dagelijks is te volgen.

88058. De **Voorzitter**: Hierover is in het Australische Parlement nog een hele kwestie geweest. De heer *Chifley* had gezegd, dat er geen bepaalde verplichtingen tegenover Nederland in deze zaak waren aangegaan, dat het meer een kwestie van suggesties was, die aan hem waren gedaan, en dat er geen briefwisseling over deze zaak bestond.

A. Er zijn twee brieven over.

88059. De **Voorzitter**: Dat heeft hij later ook moeten erkennen, want die zijn gepubliceerd. Blijkbaar was de heer *Chifley* zelf ook niet goed op de hoogte.

A. In deze briefwisseling had de Australische Regering zich inderdaad niet definitief verbonden. Formeel stonden wij zwak, maar materieel hadden wij het gevoel, dat het daar helemaal niet om ging.

88060. De **Voorzitter**: Het is in die tijd waarschijnlijk wel een teleurstelling geweest?

A. Ja, want op dat moment konden wij nog niet voorzien, dat de situatie totaal zou veranderen, en op dat moment is ook alles in het werk gesteld om deze zaak ongedaan gemaakt te krijgen. Deze heeft zich zelf eigenlijk opgeheven. Bovendien werd de politieke verhouding tussen Australië en ons later sterk beïnvloed door het optreden van de havenarbeiders, zodat men wel begreep, dat deze zaak toch reddeloos verloren was.

88061. De **Voorzitter**: Later is er ook een kwestie geweest met de gezagstroepen en ook met de mariniers over de niet-toelating op Java. Misschien kunt u mededelen, waaraan dit te wijten is geweest.

A. Voor zover wij werden ingelicht — ik heb nooit reden gehad daaraan te twijfelen, maar de inlichtingen waren sober om de reden, die ik zoëven noemde — hebben de Engelsen inderdaad deze zaak getraineed, daar zij gewapende botsingen wilden voorkomen en het hun streven was daar buiten te blijven. Daarnaast hadden zij argumenten, die hun misschien — ik moet hier echter met grote voorzichtigheid spreken, omdat ik niet weet, wat Engeland in het hoofd had — welkom waren, maar die ongetwijfeld zakelijk waren. De troepen, die wij uit Nederland uitzonden en die waren opgeleid voor garrison duties, waren volstrekt onvoldoende getraind voor de diensten, waarvoor zij in de toenmalige politieke situatie misschien wel eens zouden moeten worden gebruikt.

88062. De **Voorzitter**: Dat gold niet voor de mariniers.

A. Inderdaad, en wij hebben dan ook zeer krachtig geprotesteerd tegen de niet-toelating van de mariniers.

Ik meen echter, dat dit valt buiten de periode van uw mandaat. Ik vind dit geen bezwaar, maar ik waarschuw u slechts. De mariniers waren er 20 November 1945 nog niet.

De **Voorzitter**: Wij nemen er een zekere termijn bij ter afsluiting van de periode.

A. Op dit punt heb ik echter de stukken niet meer geraadpleegd, ook niet in mijn nota.

88063. De **Voorzitter**: Ik heb niet de indruk gekregen, dat men van Nederlandse zijde op het standpunt stond, dat de troepen niet mochten worden toegelaten.

A. Er is de krachtigste druk uitgeoefend om ze wel toe te laten.

88064. De **Voorzitter**: Ik zal u enige passages voorlezen, die misschien een ander licht op deze zaak werpen. De heer *van Kleffens* is gehoord en ik heb hem gevraagd:

„De **Voorzitter**: Men moet dus aannemen, dat het vasthouden van de Nederlandse troepen in Malakka uitsluitend een gevolg is geweest van de omstandigheid, dat zij nog een jungle-training moesten ondergaan?

A. Niet uitsluitend, want er is een bijzonderheid bij geweest in verband met de mariniers. Omdat ik wel dacht, dat u hierover zou spreken, heb ik de heer *Michiels* er naar gevraagd, omdat ik inijn geheugen wilde toetsen aan het zijne. Hij heeft mij 12 Juli van dit jaar een brief geschreven, waarin hij zegt, na de dossiers te hebben geraadpleegd, dat de mariniers in drie schepen te Batavia aankwamen met hun uitrusting om te worden ontladen. Twee er van werden weer naar Singapore, naar wij toen aannamen door de Britten, teruggestuurd. Hij is toen zeer hoog te paard naar het Foreign Office gegaan om te protesteren en kreeg daar de verbazingwekkende mededeling te horen, dat dit op verzoek van de Nederlandse instanties was geschied, die hen in Soerabaja wilden hebben en niet in Batavia.

Dit is een zaak, waarover ik u niet meer kan mededelen, maar toen de heer *Michiels* mij dit schreef, herinnerde ik mij zeer goed, dat ik hem toen, ik was toen alweer in den Haag, had opgedragen naar het Foreign Office te gaan. Waarom de troepen toen naar Singapore zijn gestuurd, kan ik u niet zeggen. Het is een interessant punt, maar ik weet het niet."

A. Ik moet hierbij louter op mijn geheugen afaan, want de stukken betreffende deze periode heb ik niet meer geraadpleegd. De zaak heeft echter zo gezeten. De man, die in deze zaak de doorslag heeft gegeven, is, als ik het mij goed herinner, admiraal *Heifrich* geweest, en wel om deze reden. De Engelsen wilden een deel van de mariniers in Batavia doen landen en een deel in Soerabaja. Admiraal *Helfrich*, of misschien de legercommandant, of samen, heeft aldus geredeneerd, dat deze brigade haar nut ontleende aan het feit, dat zij in brigadeverband kon optreden. Het waren eigenlijk de enige oorlogstroepen, die wij hadden. Wanneer de Engelsen deze brigade uit elkaar zouden laten spatten, had zij niet zoveel waarde meer. Men heeft er toen de voorkeur aan gegeven de troepen dan naar Singapore terug te zenden, maar ze in ieder geval bij elkaar te houden. Ik zeg echter nog eens, dat het — als mijn geheugen mij niet bedriegt — zo in elkaar zat. Dit is dus niet gebeurd om politieke redenen, maar om zuiver militaire redenen.

88065. De **Voorzitter**: De heer *van Aerssen* heeft hierover het volgende verklaard:

„Wat de niet-toelating der mariniers betreft, heeft *Mountbatten* verklaard — en hij heeft het enige maanden daarna bij gelegenheid van zijn bezoek aan Australië met grote nadruk tegen mij herhaald — dat dit Nederlandse contingent *onvoldoende geoefend* was voor de bijzondere taak, die het op Java wachtte."

A. Dat is toch te gek.

De **Voorzitter**: Aanvullende training, speciaal in tropische warfare, was, volgens *Mountbatten*, een gebiedende eis.

Ook de heer *de Bruyne*, destijds kolonel bij de mariniers, heb ik deze vraag gesteld en hij vond het verschrompelijk, dat dit was gezegd, aangezien de troepen best geoefend waren.

A. Dat is ook zo, ik heb er nooit iets over gehoord.

Als ik het mij goed herinner, is het als volgt gegaan. De Engelsen wilden dus niet, dat deze troepen werden geland, en wij hebben er op aangedrongen, dat dit wel zou gebeuren. Daarop hebben de Engelsen gezegd, dat een deel van de troepen naar Soerabaja kon gaan, maar de rest niet, en wij hebben toen gezegd, de troepen liever bij elkaar te houden. Zoals u weet, zijn de troepen tenslotte toch allen in Soerabaja terechtgekomen, ik weet echter niet precies meer in welke periode.

88066. De **Voorzitter**: Kunt u zich herinneren, hoe het met de gezagstroepen is verlopen?

A. Uit de telegrammen, welke ik wel heb geraadpleegd, blijkt, dat de heer *van Mook* heeft geseind, dat de Engelsen de troepen liever niet aan wal wilden zetten, omdat zij bang waren, dat de landing van de Nederlandse troepen de situatie zou verscherpen en zij zich niet bij machte voelden de situatie in de hand te houden. De

Engelsen hebben natuurlijk getracht de zaak voor ons plezieriger te maken en daarbij hebben zij een argument aangevoerd, waarvan ik zoëven reeds heb gezegd, dat het juist was. Deze troepen waren inderdaad onvoldoende getraind. Ik heb zelf mensen gesproken, die het verschil hebben waargenomen tussen de verliezen van de troepen, die in Malakka enige maanden een jungle-training hebben gehad en hebben geleerd, hoe zij zich in een tropisch land ook hygiënisch moesten beschermen, en de latere militie-divisies, die deze training niet hebben gehad. Het is waar, dat de troepen, welke wij hals over kop hebben uitgezonden, slechts geschikt waren voor garrison duties en voor al het meerdere niet.

De jongens zelf zijn dankbaar geweest, dat zij die voorbereiding hebben gehad en wat later zijn gekomen.

88067. De *Voorzitter*: U rieemt dus aan, dat het de Engelse invloed is geweest.

A. Ja, want wij hebben er voortdurend op aangedrongen, dat de troepen zo snel mogelijk te Batavia zouden landen.

88068. De *Voorzitter*: Het gaat er om, om uit te maken, wat er precies is gebeurd, want ook hierover zijn tegenstrijdige verklaringen afgelegd. Naar aanleiding van een brief, welke de Enquêtecommissie heeft ontvangen, met de vraag deze aartgelegenheid te onderzoeken, is generaal *van Oyen* de volgende vraag gesteld:

„Is het juist, dat op verzoek van dr. *van Mook* aan den Engelschen generaal *Dempsey* de gezagstroepen, die op Malakka waren geland niet op Java zijn toegelaten?”

De heer *van Oyen* heeft het volgende verklaard:

„Dat is niet juist. Juist is, dat er met Kerstmis 1945 besprekingen hebben plaats gehad met generaal *Mountbatten* in Singapore. Daarbij was dr. *van Mook* aanwezig. Rechts van hem zat *Helfrich* en links van hem zat ik. *Mountbatten* stelde verschillende ondercommandanten in de gelegenheid om de toestand van het ogenblik te belichten. Toen zeide generaal *Dempsey*, die aan de andere kant zat, op een gegeven ogenblik: Ik vind het beter, dat wij geen troepen van buiten naar Java brengen, omdat dat ongetwijfeld de tegenstand van de Indonesiërs tegen ons en tegen de Nederlanders zou doen toenemen, hetgeen ook aanleiding zal geven tot meer bloedvergieten, althans iets in die zin. Toen zeide generaal *Dempsey* tegen dr. *van Mook*: That always has been your idea, is not it? U begrijpt, dat wij daar zeer van schrokken. Wij hadden van *Mook* moreel verplicht en wij hadden hem het vuur zo na aan de schenen gelegd, dat hij beloofd had, dat hij zou trachten van de Engelsen gedaan te krijgen, dat de troepen zo spoedig mogelijk van Malakka en andere plaatsen naar Java zouden worden gezonden. Dat had hij blijkbaar gelogen, gezien het feit, dat hij er vóór was geweest om die bataljons — het waren er minstens vijf — van Java weg te houden.”

A. Ik hoor dit voor het eerst. U begrijpt wel, dat, als dit verhaal waar is, de Nederlandse Regering het torn niet heeft geweten.

De *Voorzitter*: Wij weten ook niet, in hoeverre dit juist is, en daarom vragen wij er naar.

A. Ik weet er niets van. Wij hebben er in de telegrammen wel op aangedrongen. Ik kan het verder ook niet beoordelen en ik wens er ook buiten te blijven.

88059. De *Voorzitter*: De besprekingen hebben enkele dagen vóór Kerstmis plaats gevonden.

A. Ja. Op grond van die besprekingen is de heer *van Mook* naar Nederland gekomen, waarna men naar Londen is gegaan. Tenslotte is daar de Februari-verklaring uit voortgekomen en een zeker optreden van de Engelsen om ons vaste voet te geven.

Ik acht het helemaal niet uitgesloten, dat dr. *van Mook* op een bepaald politiek moment heeft gezegd, de troepen liever niet te doen landen. Ik betwijfel het echter zeer, of dit ook zou gelden voor de eerste bataljons, die half November zijn aangekomen en in Malakka zijn opgehouden. De toestand was toen nog heel anders. Dit zijn echter gebeurtenissen, die zich volkomen aan mijn waarneming hebben onttrokken.

88070. De *Voorzitter*: Generaal *Dempsey* zegt, indien dit juist is, althans: „That always has been your idea”.

A. Hoelang was *Dempsey* daar? Hij is er niet van het begin af aan geweest. Wij zijn begonnen in *Christison* als locale bevelhebber

en ik geloof niet met *Dempsey* als eerste, maar *Slim*. Ik weet het niet zeker meer, maar u zoudt het kunnen nagaan. Hoelang was *Dempsey* er? Dat scheelt natuurlijk belangrijk.

De conclusie van generaal *van Ogen*, dat het zeggen van *Dempsey* het op dat moment dus bewees, gaat mij rijkelijk ver. Het is er voor mij nog niet mee bewezen.

Ik kan mij indenken, dat er inderdaad momenten zijn geweest, dat *van Mook* heeft gezegd: Stuur ze vandaag alsjeblief; niet. Dat is heel iets anders. U zoudt het in die richting moeten zoeken, maar niet bij de Nederlandse Regering, want zij heeft van dit tussenspel, en ook van generaal *van Oyen*, nooit iets gehoord.

88071. De *Voorzitter*: De mogelijkheid bestond, dat de Regering het wel heeft geweten, en daarom vraag ik er naar.

A. Neen.

88072. De *Voorzitter*: Het niet landen van de troepen destijds is een epineus punt geweest, zodat het wel van belang is te onderzoeken, wat er in werkelijkheid is gebeurd.

Ik heb hier een brief van generaal *van Oyen*, gedateerd 16 November 1945 en gericht aan de Luitenant-Gouverneur-Generaal. Deze brief luidt als volgt:

- 1 Ik heb de eer Ur.E. eerbiedig het navolgende te berichten.
2. Op heden zouden circa 15 Ned. en N.I. bataljons meer op Java beschikbaar kunnen zijn dan thans het geval is, nl.:
 - 4 bataljons ex Alcantara (thans in Malakka aan land gezet)
 - 4 bataljons ex Nieuw Amsterdam (welk schip hier heden had kunnen aankomen)
 - 2 bataljons ex Singapore
 - 3 bataljons ex Bangkok
 - 2-3 bataljons ex Manilla.

Deze circa vijfvoudige versterking van de Ned. gevechtskracht in N.I. is ons onthouden om redenen van politiek aard.

3. Het geven toestemming om Ned. troepen in N.I. te landen werd om verschillende redenen eenige malen vertraagd, laatstelijk circa een week geleden omdat de zgn. president van de niet bestaande republiek Indonesia naar een communistisch jeugdcongres in Djocja moest en hij derhalve voorgaf niet voor den Engelschen commandant en de N.I. Regeering te kunnen verschijnen.

4. U.E. deelde mij gisteren morgen persoonlijk mede, dat door de Engelsen was bepaald, dat de Ned. troepen thans in N.I. aan land mochten komen en dat zulks in een gisteren avond te houden meeting met de zgn. ministers van het juist nieuw gevormde indonesische kabinet zou worden medegedeeld.

5. Gezien de argumenten, waarop reeds eerder het verbod tot het aantrekken van Ned. troepen in N.I. werd gebaseerd, ben ik niet geheel zeker, dat het uitstel van de in lid 4 bedoelde meeting niet andermaal leidt tot vertraging in het aantrekken van hoogerbedoelde 15 bataljons.

6. Ook ben ik er niet zeker van, dat het te Baiavia en omgeving niet eveneens tot een bloedbad onder weerloze vrouwen en kinderen zal komen zoals te Soerabaja het geval was. Integendeel acht ik zulks zooland niet waarschijnlijk, dan toch zeker zeer wel mogelijk.

7. Ik acht om die reden elk verder uitstel in het aantrekken van Ned. troepen als Legercommandant onaanvaardbaar en moet de mede verantwoordelijkheid voor het handhaven van orde en rust verder van mij afwijzen, terwijl ik niet vermag in te zien hoe de N.I. Regeering als eenige wettelijke regeering van dit land die mede verantwoordelijkheid wel langer kan aanvaarden.

8. Op grond van vorenstaande overwegingen moge ik Ur.E. in overweging geven nog heden van Genl. *Christison* nadrukkelijk te eischen, dat zijnerzijds op vandaag telegrafisch bevelen uitgaan, strekkende tot het zoo spoedig mogelijk doen opkomen van de hierboven bedoelde 15 bataljons en alle eventueel nog verder beschikbare Ned. en N.I. troepen.

9. Voor mij als legercommandant is thans geen enkel uitstel in het aantrekken dier troepen aanvaardbaar.

10. Mocht Genl. *Christison* onverhoopt niet bereid worden gevonden om bedoelde telegrafische bevelen onverwijld te doen uitgaan, dan moge ik Ur. Ex. eerbiedig in overweging geven mij nog heden telegrafisch voor eervol ontslag uit H.M.'s dienst te willen voordragen.”

Hieruit blijkt ook alweer een zekere aarzeling om de troepen aan land te doen komen.

A. Het was midden November, het waren dus de eerste troepen en de Engelsen hebben het toen inderdaad eenvoudig niet gedaan.

Overigens is generaal *van Oyen* niet afgetreden. Generaal *Christison* had ook riet de macht dit te doen, wat hem werd gevraagd. Hij was slechts een lokale commandant.

88073. De **Voorzitter**: Deze brief was gericht aan de heer *van Mook*.

A. Generaal *van Oyen* nodigt *van Mook* uit *Christison* te bewegen een telegram uit te zenden. Ik geloof niet, dat *Christison* daartoe de macht had, de troepen stonden ten dele niet onder zijn bevel. Het zijn *Mountbatten* en zijn staf geweest, die deze politiek hebben gewild, niet *Christison* persoonlijk. Niet, dat *Christison* anders had gewild, maar dit was een beslissing van hoger niveau. Dat is ook duidelijk gebleken bij de besprekingen, die later zijn gevolgd. Dit zijn echter dingen, die nu te voorschijn komen, maar waarvan wij, met ons magere telegrammenstroompje, niets hebben geweten.

88074. De heer **Korthals**: U zei zoëven, dat het een beslissing was van hoger niveau. Bedoelde u daarmee hoger militair niveau of hoger burgerlijk niveau?

A. Ik bedoel *Mountbatten* boven *Christison*. U weet, dat hij ook politieke adviseurs in zijn staf had.

88075. De **Voorzitter**: U hebt zoëven gezegd, dat generaal *van Oyen* niet is afgetreden. Op dat moment inderdaad niet, doch er hebben zich wel moeilijkheden met hem voorgedaan. Waarschijnlijk is u dat wel bekend.

A. Dat is later geweest.

De **Voorzitter**: Niet veel later.

A. Er zijn inderdaad moeilijkheden geweest. Uit deze periode weet ik nog — maar ik geloof niet, dat het de kant is, waar u heen wilt —, dat er een discussie is geweest over de vraag, die door de heer *van Mook* aan het Kabinet is voorgelegd, welke politiek wij moesten volgen: alles concentreren op Java of de benaderbare buitengewesten bezetten. Daarover bestond tussen de heer *van Mook* en de militaire bevelhebbers, de heren *van Oyen* en *Helfrich*, een zeker meningsverschil. Uit die periode is dat het enige, wat ik van een conflict weet.

88076. De **Voorzitter**: Er heeft zich een ongeregelde met de troepen voorgedaan, waarvoor generaal *Christison* generaal *van Oyen* verantwoordelijk had gesteld, hoewel hij geen troepencommandant was. Ik geloof, dat de heer *Schilling* dit was.

A. Was het de ongeregelde van het tiende bataljon?

De **Voorzitter**: Dat weet ik niet precies.

A. Ik weet wel, dat de persoonlijke verhouding met de Engelsen dikwijls uiterst moeilijk was.

88077. De **Voorzitter**: Het waren de incidenten van 18 November 1945, waarover de heer *van Mook* aan u heeft gerapporteerd. Naderhand heeft hij dit weer ingetrokken, toen bleek, dat het niet de verantwoordelijkheid van de heer *van Oyen* was.

A. Ik durf er niets over te zeggen; ik heb er de laatste tijd geen stukken over nagekeken. Het staat mij heel zwak voor de geest.

88078. De **Voorzitter**: In uw nota, die u destijds aan de Enquête-commissie hebt gezonden, staat o.a.:

„Reeds zeer kort na zijn optreden bleek aan het Kabinet, dat de samenwerking op de bestaande voet tussen Brisbane en Colombo de beide gezagsdragers, dr. *van Mook* en vice-admiraal *Helfrich*, onbevredigd liet.”

Waarschijnlijk zat er een militaire kant aan deze zaak?

A. Ja, ook wel, maar in het bijzonder betrof het in die tijd de kwestie van de dislocatie van de schepen. Dr. *van Mook* had toen reeds een grotere concentratie gewild. Verder betrof het ook de besteding van het personeel. Onze militaire macht was zo onbetekenend, dat, wanneer Indonesië veroverd moest worden — aanvankelijk vóór 15 Augustus, maar ook daarna heeft dit nog een rol gespeeld —, onze hulp van nul en gener waarde was. *MacArthur* liet duidelijk

merken, dat hij bijzonder prijs stelde op de civiele hulp van de N.I.C.A.-teams. De gehele administratie, de burgerlijke zowel als de militaire, was volkomen ontworcht, zodat dr. *van Mook* meende, dat alleen een uiterste concentratie van geschikte krachten op toonbare wijze de invallende bevrijder kon bijstaan. Hij heeft er altijd naar gestreefd en heeft dit ook al naar het vorige Kabinet geseind, bij leger en vloot alle mensen los te maken, die op andere plaatsen beter te gebruiken waren. Een van zijn grote grieven was o.a. het marine-etablissement in Durban, dat daar niets te doen had. Dolgraag had *van Mook* deze staf van technici ter beschikking gehad om deze voor allerlei doeleinden in te zetten in N.I.C.A.-verband. De heer *Helfrich* had van zijn kant blijkbaar goede redenen dit niet los te laten. Dergelijke wijzigingen waren er vele. Voorts was de heer *van Mook* in Brisbane en *Helfrich* in Colombo bij *Mountbatten*, toen deze nog niet weg was. Vanaf 15 Augustus werd *Mountbatten* de man, met wie men ook politiek moest praten, terwijl *MacArthur*, waar *van Mook* eerst vlak bij was geweest, zo langzamerhand in noordelijke richting buiten bereik was gekomen. Afgezien van bepaalde verschillen van mening, was dit inderdaad een toestand, die practisch niet werkbaar was.

Oorspronkelijk liep het geschil ook over een kwestie, die eveneens op 15 Augustus haar belang zou verliezen. De B.S.O. stelde zich voor, dat er een herovering van Nederlandsch-Indië zou plaats vinden, waarbij onze troepen een belangrijke rol zouden spelen. Er zou een periode komen, waarin het militair gezag zou worden uitgeoefend, en dit militaire gezag zou bij de B.S.O. liggen.

De heer *van Mook* bezag deze zaak minder optimistisch en hij was van mening, dat het er voornamelijk op aan zou komen het kapotgeslagen Indische burgerlijke Overheidsapparaat weer te herstellen. Het ging nu om de vraag, hoe op de basis van het nooit in werking getreden *Staatsblad* D 66 de verhouding gedacht was van de B.S.O. aan de ene kant en de Luitenant-Gouverneur-Generaal aan de andere kant. Reeds zeer kort na mijn optreden ben ik door admiraal *Helfrich* hierover benaderd. Hij heeft een lang gesprek met mij gehad en hij heeft mij een nota gegeven, welke ik helaas in de stukken niet meer heb kunnen terugvinden. Het resultaat van het gesprek is geweest, dat de heer *Helfrich* de zaak bij de heer *de Booy* heeft voorgebracht. Bij de stukken is wel te vinden een nota van de heer *Helfrich* samen met de heer *Furstner* en nog enige nota's van andere zijden, alle betreffende het opperbevelhebberschap. Ik heb hierover mijn collega de *Booy* geraadpleegd en wij zijn het samen over een oplossing eens geworden, welke ons redelijk leek. Deze oplossing is 16 Augustus tot stand gekomen. Het was een algemene maatregel van bestuur, welke aan H.M. moest worden voorgedragen, maar de Minister van Marine verklaarde zich er mee content, dat in de practijf de nieuwe verhouding reeds dadelijk zou worden ingevoerd. De heer *Helfrich* is hiertegen opgekomen met een reeks van argumenten en er is een wisseling van een reeks van stukken geweest. Er is ook nog een lang advies van mij op het schrijven van de heer *Helfrich*. Intussen was de situatie volmaakt veranderd. Wij hadden nu het moment, dat Nederlandsch-Indië openviel; practisch gesproken, hadden wij geen troepen en slechts weinig schepen, waarover de B.S.O. zeker geen zelfstandig militair bevel kon voeren, hij had niets anders te doen dan ze te beschikking te stellen van de Engelsen. Voorts stond het vraagstuk van de burgerlijke administratie levensgroot voor ons. Toen is men ook een geheel andere weg opgegaan. Door mij is voorgesteld, en door het Kabinet overgenomen, dat de B.S.O. voortaan weer zou staan onder de Gouverneur-Generaal, zodat als het ware de twee militaire Departementen, waarover Nederlandsch-Indië vóór de oorlog had beschikt, onder één gezamenlijke leiding werden verzekerd. Daarop volgde de Gouverneur-Generaal en daarop het Kabinet. Dit zou de leiding worden, waarmee eigenlijk ook weer het ingewikkelde debat van vóór 16 Augustus plotseling in een heel ander licht kwam en zijn betekenis verloor. Bovendien kwam daarbij, dat toen Batavia het verenigingspunt van de beide heren is geworden. De persoonlijke verhouding was ook niet slecht, hoewel beiden karakters zijn. Het ging vroeger meer om de afstand, doch deze werd nu ook opgeheven, zodat zij beiden eind September te Batavia waren.

88079. De **Voorzitter**: Uit de stukken heb ik weleens de indruk gekregen, dat de heer *Helfrich* van oordeel was, dat er door de heer *van Mook* beslissingen waren genomen, waarin hij eigenlijk gekend had moeten worden.

A. Ja, en de heer *van Mook* had precies dezelfde klacht van zijn kant. Ik denk, dat zij allebei gelijk hebben gehad. Daarom was de toestand ook onhoudbaar.

Toen ik naar Brisbane ging, verzochten wij de heer *Helfrich* ook daar te komen. Deze seinde echter, dat hij het zo druk had, dat hij

verhinderd was. Men moest er zich bij neerleggen. Hij seinde er nog bij, dat de Minister toch langs Colombo terugreisde en dat de Gouverneur-Generaal dan mee kon komen, en dsn kon men elkaar daar ontmoeten.

88080. De Voorzitter: Ik meen, dat de heer *Helfrich* ziek was, toen u op de heenreis was.

A. Hij was eerst ziek, maar het stond er zo, dat hij, als hij beter was, toch niet kon. Dit heb ik nl. wel in de stukken kunnen terugvinden. Toen ik twee jaar geleden het rapport opmaakte, heb ik verzocht alle stukken bijeen te houden; dit heeft men anderhalf jaar gedaan en toen heeft men, zonder mij te raadplegen, de zaak uit elkaar gegooid.

88081. De Voorzitter: In het reisverhaal hebt u geschreven:

„Een ontmoeting tijdens het twee-urig verblijf op 8 September te Colombo, met den Bevelhebber Strijdkrachten Oosten, Luitenant-Admiraal *Helfrich*, mislukte door ziekte van de Admiraal.”

A. Inderdaad. Op de terugweg heb ik hem wel gesproken. Zo was de verhouding, maar het is te begrijpen, wanneer men een halve wereld van elkaar zit. Bovendien zat de legercommandant te Melbourne en deze was zijn eerste ondergeschikte. De toestand moest op de een of andere manier tot klaarheid komen en dat is eenvoudig gebeurd door de feiten, die de heren gedrieën te Batavia hebben samengebracht.

88082. De Voorzitter: Op 26 September hebt u de heer *Helfrich* te Colombo gesproken. even vóór diens vertrek met zijn gehele hoofdkwartier per „*Plantius*” naar Batavia.

Zijn bij die gelegenheid de controversen reeds ter sprake gekomen?

A. Ja. De toon, waarop die controverse ter sprake kwam, was over het algemeen niet onaangenaam.

88083. De Voorzitter: Is deze misschien later wat verscherpt?

A. Dat weet ik niet eens. De heer *Helfrich* had principieel van liet B.S.O.-schap een opvatting — ook naar mijn inzicht —, die hem maakte tot hetgeen *Mountbatten* in Birma was geweest en waarnaar hij placht te verwijzen, nl. de Gouverneur-Generaal. Ook wat betreft het militair gezag, had de heer *Helfrich* een opvatting van het militair gezag, zoals het vóór de oorlog was, en dat dan het burgerlijk gezag vervangt in tijden van spanning, terwijl het militair gezag in Nederland toenmaals, en ook in Nederlandsch-Indië, de militaire organisatie was van het burgerlijk gezag. Vandaar ook zijn claim, dat hij ook de N.I.C.A. onder zich moest hebben en alle consequenties van dien, dit alles was iri de gedachtengang van een militaire verovering nog te plaatsen, hoewel men er nog over kon twisten. Toen deze echter wegviel, viel ook het gehele probleem weg.

88084. De Voorzitter: Nu wilde ik nog één puni gaarne met u bespreken. Het is een aangelegenheid, welke ook grote invloed heeft uitgeoefend op de militaire gang van zaken, nl. de grenswijziging van de theaters. Misschien kunt u mededelen, waarom de Regering niet heeft geprotesteerd tegen die overgang. Ik geloof, dat de Regering er zich bij heeft neergelegd.

A. Ja. De onzekerheid is pas in een zeer laat stadium opgeheven. De informaties van de Regering waren van die aard, dat men begreep, dat de Amerikanen er af wilden en de Engelsen het wilden hebben, wanneer wij daartegen zouden protesteren, bereikten wij *a* niets en *b*, als wij niets bereikten, was het een nodeloze verwarring en uitstel. Als derde punt kaam daarbij, dat de praktische moeilijkheden ten gevolge van die verandering inderdaad zeer groot waren, en in het bijzonder had de heer *van Mook* daarmee te maken, nl. de supply-kwestie. Politiek gesproken, meende het toenmalige Kabinet, dat het nog niet zo ongunstig was, dat wij de Engelsen in plaats van de Amerikanen kregen, omdat de Engelsen eveneens een koloniale Mogendheid waren en onze problemen begrepen, terwijl de Amerikanen vrij duidelijk hadden laten merken, dat zij van onze problematiek niets begrepen. Bij meerdere gelegenheden is dit wel naar voren gekomen en ook, dat zij daar moeilijk van af te brengen waren. Afgezien van de politieke inzichten, was o.a. op Nieuw-Guinea wel gebleken, welk een ontzaglijke indruk de enorme rijkdom van het optreden van de Amerikanen tweewegbracht. De Engelsen zouden, wat dat betreft, niet zo imponerend zijn als de Amerikanen en dat zijn zij ook inderdaad niet geweest. Men had tegenover Amerika

geen bepaalde klachten, maar men had toch het gevoel, dat zij de oorlog met Japan uitvochten, maar van onze koloniale problemen begrepen zij niets. Wij moesten dus blij zijn, dat zij het niet wilden.

Hieraan was echter voorafgegaan, en dit was ons bekend, dat *MacArthur*, toen de Philippijnen waren veroverd, de bedoeling had gehad, daar hij nog enige maanden de tijd had vóór Japan werd aangevallen, in die tijd Nederlandsch-Indië te heroveren. Hij heeft inderdaad gewild, dat er een diversie naar het Zuiden zou plaats hebben. De Combined Chiefs of Staff hebben dit afgewimpeld en ik heb de indruk gekregen, dat dit was, omdat de Amerikanen binnenslands de oorlog tegen Japan als hun oorlog beschouwden en de rest als een zaak, waarmee een ander te maken had, maar dat zij ook binnenslands bepaald niet gecompromitteerd wilden worden met een te diepe „entanglement” in koloniale claims. Zij hebben er zich dus strikt buitengehouden en gezegd, dat men het achter hun rug maar moest opknappen. Ik vat hier dus zeer vrijelijk samen de indrukken, die wij toen hadden en welke ons er van overtuigden toen eindelijk de beslissing viel — vóór die tijd heeft men ons niet willen inlichten —, dat het eenvoudig tijd vermorsen was en onzekerheid voor de Luitenant-Gouverneur-Generaal scheppen om nog veranderingen te gaan aanbrengen. Wij waren het daarover eens. U weet, dat de Luitenant-Gouverneur-Generaal heeft geadviseerd met kracht aan te dringen op het behoud van het gezagsveld van *MacArthur*.

88085. De Voorzitter: Het is wel van belang dit te behandelen, omdat slotte het Regeringsstandpunt was contra de adviezen, die omtrent dit punt zijn gegeven.

A. U moet goed begrijpen, dat die adviezen lopen over ongeveer een maand. Wij hoorden het eerst geruchten, dat er iets aan de hand was, en wij hebben informaties trachten in te winnen, maar men was uiterst geheimzinnig. In die tijd is er ook een plan geweest om naar Potsdam te reizen en de heren daar te spreken, maar dit werd geweigerd. Toen *Mountbatten* in Engeland was, is zelfs de Prins bij hem geweest om hem te interviewen, en vlak vóór de 15de Augustus zegt *Mountbatten* nog: ik weet van niets. *Mountbatten* heeft althans gespeeld, alsof hij verrast was. Inderdaad is ook volkomen bewezen, dat hij verrast was. *MacArthur* heeft op een gegeven moment bij zijn supply-behandeling gezegd, dat 15 Augustus de zaak toch overging, zodat hij dat deel niet meer in behandeling nam, terwijl er op dat moment pertinent nog geen beslissing was en de Engelsen het van hun kant ook nog niet in behandeling konden nemen. Blijkbaar heeft men op de een of andere manier, die ons nooit duidelijk is geworden, over deze kwestie zitten touwtrekken.

De Voorzitter: Dat blijkt ook wel uit de stukken. Dit is een kwestie, die reeds geruime tijd in voorbereiding was.

A. Het is ons nooit duidelijk geworden. Ik geloof, dat *Mountbatten* begerig genoeg was om zijn commando zo ver uit te breiden. De Amerikanen wilden er best af en *Mountbatten* had zeker geen bezwaar om dit gebied er bij te krijgen, maar ik vermoed, dat de Engelse Regering een zwaar hoofd heeft gehad in de oorlogspanning, die het, naar men toen kon voorzien, nog zou moeten kosten.

88086. De Voorzitter: Uit de stukken hebben wij inderdaad de indruk gekregen, dat *MacArthur* er niets voor voelde om de grenzen te wijzigen.

A. Ik heb u reeds gezegd, dat hij heeft voorgesteld nog een expeditie naar Nederlandsch-Indië te zenden, maar dit is toen door de Combined Chiefs of Staff afgewimpeld. Ik meen mij toch te herinneren, dat onze indruk was, dat dit uiteindelijk toch door de Amerikanen is afgezegd. Het is door *MacArthur's* superieuren om Amerikaans-interne redenen afgewimpeld.

88087. De Voorzitter: Of was het om redenen, ontleend aan de verhouding Amerika—Engeland?

A. Dat weet ik niet, het is mogelijk. U zult misschien over meer gegevens beschikken dan ik.

88088. De Voorzitter: Inderdaad wijzen enkele gegevens in die richting. Aan Nederlandse zijde, althans bij de heer *van Mook*, was reeds in April, Maart, bekend, dat er iets aan de hand was. Dit was echter vóór uw tijd. Op 21 Juni heeft de heer *van Mook* hierover aan de Regering gerapporteerd. Zijn telegram luidt als volgt:

„Uit diverse informaties trek ik conclusie, dat in zeer geavanceerden staat verkeerden plannen tot verleggen grenzen van

S.E.A.C. en S.W.P.A. Indië zou dientengevolge totaal of voor grootste gedeelte vallen binnen de grenzen van *Moubatten's* operatiegebied. Dit zou, voor zover dit onzerzijds te overzien is, en als gegeven nemende het stadium van voorbereiding, de verhoudingen der krachten, alsook de mogelijkheid van eerste concentratie op Achter-Indië en Singapore, de vrijwording der voornaamste eilanden naar een belangrijk later tijdstip kunnen verschuiven, hetgeen een langeren lijdensweg en meer slachtoffers onder onze landgenooten als gevolg zou hebben.

De mogelijkheid bestaat bovendien, dat de *moeizame* arbeid, verricht onder S.W.P.A., teneinde rehabilitatie aanschaffingen en uitrustingen (zoals o.a. voor N.I.C.A.), voor het grootste deel te niet gedaan zou zijn en wederom een aanvang met Engelsche autoriteiten zou moeten worden gemaakt. Dat in Engelsche sfeer de levering van goederen langzamer en meer beperkt is, heeft ondervinding met Australiërs al getoond. Tevens verwachten wij van Civil Affairs aan Engelsche zijde een meer formalistische en dientengevolge stroeve behandeling. Dat zulke drastische wijzigingen, met betrekking tot ons eigen gebied, volkomen zonder dat wij daarin zijn gekend en zonder onze instemming zich zouden voltrekken, komt als moeilijk aanvaardbaar voor ten opzichte van het Nederlandsche volk en is slecht te verantwoorden.

Met onze instemming is het commando S.W.P.A. tot stand gekomen. Door energiek optreden zou onzerzijds mogelijk nog invloed ten goede uitgeoefend kunnen worden, wanneer er meeningsverschil betreffende dezen stap aanwezig is in de C.C.O.S. of tusschen Amerikanen en Engelschen."

Hierop is ook nog een persoonlijke brief van u aan de heer *van Mook* gevolgd, waarin dezelfde zaak wordt behandeld.

A. U moet goed begrijpen, dat wij op zijn vroegst 25 Juni dit te horen hebben gekregen; anderhalve maand scheidde ons van de fatale datum. In die tijd hebben wij — naar ik mij herinner — geen zekerheid kunnen krijgen of dit nu doorging, ja dan neen.

88089. De **Voorzitter:** Het stond natuurlijk wel vast, dat er, militair gezien, van de Engelsen veel minder te verwachten was dan van de Amerikanen.

A. Inderdaad. Wij hebben echter de indruk gekregen, dat dit vechten was tegen de bierkaai; het was in het laatste stadium.

88090. De **Voorzitter:** U had ook de positieve overweging, dat er met Engeland meer te bereiken zou zijn?

A. Laat ik dit in zoverre corrigeren, dat wij zeiden: het is onbereikbaar en per slot van rekening moesten wij misschien nog blij zijn. Ik geloof echter niet, dat dit de stappen beïnvloed heeft. Deze stappen zijn overal tegen een muur van geheimzinnigheid gestuit.

88091. De **Voorzitter:** Hebt u wel stappen ondernomen?

A. Ik persoonlijk niet, dat heeft Buitenlandse Zaken gedaan.

88092. De **Voorzitter:** En de Regering?

A. Wij hebben voortdurend geprobeerd inlichtingen te krijgen

88093. De **Voorzitter:** Nadat de beslissing was gevallen, hebt u geen stappen meer gedaan?

A. Neen, omdat wij vreesden, dat de Engelsen zouden zeggen, dat zij dan nog niets zouden doen, en de Amerikanen toch niet zouden zeggen, dat zij het dan wel zouden doen. De stappen, die gedaan zijn, hebben tweërlei karakter gehad. Wij hebben bij de Amerikanen bepleit alles niet ineens te laten ophouden, maar af te werken, wat er nog lag, en de ingediende aanvragen als via de Engelsen te zijn ingediend te beschouwen. Langs die weg hebben wij getracht de overgang te vergemakkelijken.

88094. De **Voorzitter:** Bij de Combined Chiefs of Staff?

A. Ten dele, voor zover men daarbij moest zijn. Ik heb alles niet precies uit mijn hoofd. Er waren b.v. aanvragen in zee en van *Mook*

heeft toen *MacArthur* gevraagd deze door te sturen en goed te keuren en hij heeft de Engelsen gevraagd deze aanvragen te beschouwen alsof zij via hen waren ingediend.

88095. De **Voorzitter:** Hadden de pogingen inlichtingen te verkrijgen als ondergrond de handhaving van de bestaande situatie?

A. Aanvankelijk wel, want de nadelen hebben wij duidelijk genoeg gezien. Toen het echter een feit was geworden, hebben wij er niet meer aan getoond.

88096. De **Voorzitter:** Blijkbaar hebben de overwegingen van de heer *van Mook* niet een zodanige kracht gehad, dat men op grond daarvan toch nog heeft willen trachten de zaak ongedaan te krijgen.

A. Neen, bepaald niet. Over het laatste stadium durf ik met volkomen stelligheid te spreken. Van het beginstadium heb ik op het ogenblik geen heldere voorstelling, wij zijn daar toen zo ingekomen.

Wij begrepen heel goed: alles, wat de heer *van Mook* zei, was waar, maar als wij het zouden proberen, met de stellige overtuiging, dat het toch niet zou lukken, dan zouden wij de zaak slechts verslechteren.

88097. De **Voorzitter:** U hebt een brief geschreven, waarin er op werd aangedrongen zo spoedig mogelijk Batavia te bezetten.

A. Reeds eerder was er een bericht geweest, dat het commando van *Moubatten* Sumatra—Singapore zou omvatten. Het was nu de vraag, of hij daar zou beginnen en of Batavia daarbij allereerst aan de beurt zou komen.

88098. De **Voorzitter:** Waarschijnlijk was het de Nederlandse Regering niet bekend, dat de militaire kracht van de Engelsen zwak was.

A. Neen. Het enige, dat wij wisten, was, dat *Moubatten* bezig was een inval in Malakka voor te bereiden, en wij dachten, dat hij dan wel aardig wat troepen en schepen zou hebben. Hij had deze ook wel, maar die moesten nu ineens over het hele gebied worden verspreid.

88099. De **Voorzitter:** Men zou dus haast kunnen zeggen, dat het eigenlijk onverantwoordelijk was van de Engelse Regering dit commitment over te nemen.

A. Als men daarover mag oordelen. Ik heb nooit helemaal begrepen, waarom dit zo geheimzinnig is geweest. Het is heel goed mogelijk, dat de Engelse Regering inderdaad ernstige bezwaren heeft gemaakt. Mij is althans nooit ontsluit, wat hier achter heeft gezeten. Het was ons duidelijk, dat de Amerikanen niet wilden, zij moesten buiten de koloniale Zuid-Oost-Aziatische wereld blijven. Voor Japan liep het Amerikaanse volk warm, daarvoor niet.

88100. De **Voorzitter:** Beruste het inzicht omtrent hetgeen Amerika wilde op concrete gegevens, of niet? Was het misschien meer feeling?

A. Het was een feeling, gegrond op inlichtingen, die wij uit Amerika kregen van onze organen.

88101. De **Voorzitter:** Hebt u zelf nog iets op te merken, waarvan u meent, dat het voor de commissie van nut kan zijn?

A. Neen, ik geloof het niet.

De **Voorzitter:** Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

J. H. A. LOGEMANN.

ALGERA, voorzitter.

VAN DIS.

KORTHALS.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DINSDAG 6 FEBRUARI 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren van Dis en Korthals, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

CHRISTIAAN JAN WILLEM VAN WANING,

oud 49 jaar, wonende te Bilthoven, kapitein ter zee op non-activiteit, Regeringscontactcommissaris bij de Ned. Part. Rijnvaartcentrale.

Hij legt de eed af als getuige.

88102. De Voorzitter: Welke functies hebt u bekleed in de jaren 1940—1945?

A. In Juni 1939, kort vóór de mobilisatie, ben ik naar Indië gegaan en daar ben ik geplaatst als eerste staf-officier, sous-chef staf van de commandant der marine te Soerabaja. Dat ben ik gebleven tot de evacuatie. Daarna ben ik met schout-bij-nacht P. *Koenraad* en een deel van zijn staf in de avond van de 6de Maart uit Soerabaja vertrokken met de laatste onderzeeboot Hr. Ms. „K 12”. Op 20 Maart zijn wij in Australië aangekomen. Daar ben ik gebleven tot 16 April en toen ben ik met een transport marineschepelingen met het stoomschip „City of Paris” via Colombo naar Bombay vertrokken, waar Hr. Ms. „Sumatra” moest worden bemand. Op Hr. Ms. „Sumatra” ben ik gebleven tot 18 Februari 1943. Daarna ben ik in Londen gekomen en ik ben geplaatst op het hoofdkwartier. Ik was belast met de functie van Dutch Naval Liaison officer bij de Director of Naval Intelligence. Gelijktijdig was ik belast met de organisatie en planning i.v.m. de terugkeer naar Nederland. Ik ben lid geweest van verschillende Britse committees en ik ben betrokken geweest bij het maken van plannen voor het geval Holland zou „droogvallen”, zoals het toen heette. Vóórdat *Eisenhower* kwam, was ik reeds bij deze voorbereidende planning. Toen de supreme commandant werd benoemd en er ook een flag-officer Holland werd aangewezen, ben ik de Nederlandse staf-officier van de flap-officer Holland, Admiral Sir *Gerald Dickens*, geworden. Als zodanig ben ik meegegaan naar Brussel in December 1944 en 10 Mei 1945 ben ik met admiral *Dickens* in den Haag gekomen. In Juni 1945 ben ik hier belast met de functie van „deputy control-commander” en daarna met die van control-commander Holland. De flag-officer Holland had twee staven, een gewone commandostaf en de zgn. „control-staff”. De „control-staff” was er om de goede uitvoering van de „terms of surrender” te controleren, voor wat betreft het marinegedeelte, zoals schepen, scheepsbouwmaterialen, het terugvoeren van schepen, de contróle op de kustverdediging, die tevoren door de Duitse marine was aangelegd, e.d. Dit ben ik gebleven tot Maart 1946 en daarna ben ik weer naar Indië gegaan als „Maritiem commandant te Soerabaja” en dat ben ik gebleven tot Februari 1949.

88103. De Voorzitter: Eind Maart 1942 bent u in Australië aangekomen. Hebt u daar nog iets meegemaakt van de vorming van bepaalde eenheden?

A. Wat er van de bemanningen van gezonken schepen en geëvacueerden over was, is verzameld in een kamp; daar zijn de mensen weer gekleed en gevoed en is het moreel, dat in die omstandigheden niet al te hoog was, weer op peil gebracht.

De marinecommandant in Australië was de schout-bij-nacht F. W. *Coster*. Ik ben bij zijn staf geweest en het was mijn taak na te gaan wat met de geëvacueerde oudere onderzeeboten nog kon worden gedaan. De bemanningen moesten worden aangevuld en verschillende reparaties verricht en er moest worden bezien of het nog de moeite waard was deze boten opnieuw in de strijd te brengen of dat

men moest trachten nieuw materiaal te krijgen. Met schout-bij-nacht P. *Koenraad* ben ik nog bij de heer *var. Mook* geweest om te pleiten voor nieuwe onderzeeboten, omdat het onderzeebootmateriaal, dat wij in Australië hadden, eigenlijk niet meer gevechtswaardig was.

Door admiraal *Helfrich*, die in Colombo was, ben ik opgeroepen om te worden geplaatst op Hr. Ms. kruiser „Sumatra”. Mijn verblijf in Australië heeft dus maar geduurd tot 16 April 1942.

88104. De Voorzitter: De indrukken, die u daar hebt opgedaan, hebben u aanleiding gegeven tot het schrijven van een nota.

A. Bedoelt u de nota aan admiraal *Helfrich*?

De Voorzitter: Ja. U had bepaalde inzichten, welke u kenbaar wilde maken.

A. Ik meende toen — ik was in Australië geweest en admiraal *Helfrich* was in Colombo — met het inzicht, dat ik toen had, dat hei beter was het hoofdkwartier van de marine ook naar Australië te verplaatsen. Zelf heb ik deze nota niet meer.

De Voorzitter: De commissie wel. Het is een nota van 14 Mei 1942.

A. Ik herinner het mij wel en ik weet ook, dat de admiraal er met mij over heeft gesproken en dat hij het niet helemaal met mij eens was. Hij achtte de kwestie echter van voldoende belang om mijn nota naar Londen te sturen. Ik meen, dat hij het met commentaar naar Londen heeft gezonden. Dit commentaar heb ik ook gelezen. Ik kan even mijn dagboek raadplegen.

Hier staat, dat ik 4 Mei met de „City of Paris” te Colombo ben aangekomen, en 12 Mei ben ik met Hr. Ms. „Colombia” naar Bombay vertrokken. Op die reis was admiraal *Helfrich*, toen de B.S.O., ook aan boord. Op 16 Mei kwam Hr. Ms. „Colombia” te Bombay aan en heb ik mij gemeld aan boord van Hr. Ms. „Sumatra”. Op de 15de Mei 'smorgens had ik een gesprek met admiraal *Helfrich*, de B.S.O., aan de hand van ingediende rapporten over Soerabaja, evacuatie, vernielingen, verplaatsing B.S.O.-staf naar Melbourne in plaats van Colombo e.d. Dat bedoelt u?

88105. De Voorzitter: In uw rapport hebt u geschreven, dat het van veel belang is, dat de Koninklijke Marine en het K.N.I.L. goed zouden zijn vertegenwoordigd bij de geallieerde staven. Op het moment van uw vertrek was dit niet het geval. U wilde actief medewerkende stafofficieren hebben, die permanent bij de staven van de commanderende admiraal (S.W. Pacific) en general *Brett* werden geplaatst. U schrijft:

„Thans hebben wij den zonderlingen toestand, dat van de Nederlandsche weermacht, die toch voornamelijk nog uit Marine bestaat, in feite alleen het K.N.I.L. een actieve rol speelt in de geallieerde staven in den South West Pacific. Zowel luitenant-kolonel *Sandberg* als majoor *Spoor* zijn ongetwijfeld bekwame staf-officieren. De Amerikanen zijn zakelijk genoeg om van hun persoonlijke capaciteiten een goed gebruik te maken, ongeacht hun nationaliteit. Het blijven echter legerofficieren, opgevoed in een bepaald systeem, dat Nederland niet veel goeds gebracht heeft.”

Welk systeem bedoelt u daarmee?

A. Ik bedoel het continentale systeem, een eilandenrijk in hoofdzaak verdedigen met een leger, wat ik als marine-officier altijd een fundamentele fout heb gevonden. Ik geloof in dat opzicht de geschiedenis wel achter mij te hebben.

88106. De Voorzitter: U had destijds ook bepaalde ideeën ten opzichte van de staf.

A. Bedoelt u de staf van de commandant van de marine in Australië? Ik moet u eerlijk zeggen, dat ik niet meer precies de inhoud van dat rapport weet, het is zo lang geleden.

88107. De **Voorzitter**: U wilde een Nederlandse weermachtsstaf hebben, niet afzonderlijk een marine- en een legerstaf.

A. Mijn persoonlijke verhouding tot de toenmalige majoor *Spoor* en de kolonel *Sandberg* was bijzonder goed. *Sandberg* was een vriend van mij en voor de heer *Spoor* heb ik altijd een grote achting gehad. U moet hierin dus niet een persoonlijke tegenstelling zien. Men kan het over verschillende dingen zakelijk wel niet eens zijn. Een goede verstandhouding met het leger heeft te Soerabaja bestaan en heeft verder altijd bestaan in de staven, waar ik met beide weermachtsdelen te maken heb gehad. Daarom was ik ook van oordeel, dat het niet goed was ons te verspreiden over een Amerikaanse legerstaf en een Britse marinestaf, waarvan ik wist, dat men het onderling ook lang niet eens was. Dit was nog in het begin van de ontwikkeling van het „Supreme Command“, en alle wrijvingen van een oorlog uitten zich ook bij die verschillende staven. Ik was bang, dat men, wanneer de ene Nederlandse officier bij een generaal en de ander bij een admiraal kwam, men hen tegen elkaar zou uitspelen. Dat gevaar heb ik later in Londen ook dikwijls gezien. Als ik mij wel herinner, was dit het motief; net is echter reeds jaren geleden, zodat ik het mij niet meer precies herinner.

88108. De **Voorzitter**: Blijkbaar was de situatie in Australië niet zo, dat zij u bevredigde.

A. Neen. In de korte tijd, dat wij er toen geweest zijn, was dat ook niet mogelijk. Het is best mogelijk, dat ik er toen vrij fel over ben geweest.

88109. De heer **Korthals**: Omdat u in zo korte tijd tot zo vèr gaande conclusies was gekomen, zou men kunnen denken, dat de toestand wel heel fataal was.

A. Voor zover ik het mij herinner, niet. U moet niet vergeten, dat wij na die fatale slag in de Javazee in Australië kwamen. Er was slechts één ding, dat ons allen bezielde, zowel de heren van het leger als van de marine, en dat was ons uiterste best doen om weer zo gauw mogelijk aan de slag te komen en iets positiefs te doen en er niet bij te hangen. U moet zich voorstellen, dat Australië ook op het punt stond een invasie te ondergaan, althans men meende dat. Er kwam een stelletje Hollanders aan en men had daarmee niet zoveel geduld; er was niemand, die er aan dacht de volgende dag Java te gaan herover-11.

Wij zaten toen bij elkaar in een hotel en *Spoor*, *Buurman van Vreeden* en *Sandberg* waren nu ook geen mensen om bij de pakken te gaan neerzitten en wij waren vol ideeën. Ik was toen ook jonger dan nu en wat was er dan meer logisch dan dat ik de admiraal van die stemming liet blijken. Achteraf kan ik mij niet meer herinneren, dat ik het toen een grote bende vond, zoals u suggereert. Het was er ook de tijd nog niet voor; wat kan men in een maand doen, wanneer men met een stel schipbreukelingen op de kust van Australië aanspoelt. Ik geloof niet, dat ik toen in die nota heb laten uitkomen, dat er in die maand, dat ik in Australië was, meer kon zijn opgebouwd dan in die maand bereikt werd. Ik heb toen wel gesteld, dat wij dit oorlogsterrein niet moesten verwaarlozen en dat wij daar behoorlijk vertegenwoordigd moesten zijn. Natuurlijk was ik toen ook niet alwetend, maar ik meende, dat wij daar van meer nut konden zijn dan op dat moment in Colombo. Het kunnen mij onbekende strategisch-politieke redenen zijn geweest, die de admiraal *Helfrich* deden besluiten in Colombo te blijven.

88110. De heer **Korthals**: Hebt u achteraf geen reden gehad uw standpunt te herzien?

A. Bedoelt u ten aanzien van de vraag of het centrum van de marine in Colombo of in Australië moest worden gevestigd? Ik heb reeds gezegd, dat ik nauwelijks in de positie ben geweest, dit later te beoordelen. Later zat ik op de „Sumatra“ in de B-Force van de Eastern Fleet en wij hebben gekonvooid, zo goed als de oude kruiser het nog kon en wanneer men dan luitenant-ter-zee 1ste klas op een kruiser is, is men niet op een niveau om dit te kunnen beoordelen.

88111. De heer **Korthals**: Was dit wel zo, toen u in Australië was? Had u toen een functie, waarin u dit beoordelen kon?

A. In die ene maand zat ik op het hoogste niveau, dat er daar van de marine was. Er was op dit gebied toen niets anders dan het stafje van de schout-bij-nacht *Coster* en daarmee heb ik toen gesproken, en zo waren de ideeën van ons. Wij zaten samen met leger-officieren in een hotel en wij vroegen ons af, wat admiraal *Helfrich* in Colombo deed. Zo was onze indruk en die heb ik toen neergelegd.

88112. De **Voorzitter**: Waarheen bent u later met de „Sumatra“ gegaan?

A. Het schip lag in reparatie in Soerabaja en toen Soerabaja werd gebombardeerd en daarmee ook het Marine Etablissement, kon men niet veel aan het schip doen. Men had reeds de handen vol werk met reparaties aan schepen, die nog actief waren in het eskader, en bovendien moest men nu werken voor een vloot, die tweemaal zo sterk was als onze eigen vloot, omdat de Amerikanen en Britten ook een beroep op het etablissement deden. De admiraal oordeelde toen, dat het beter was het schip weg te sturen. Er is toen een bemanning bij elkaar geraapt en de kapitein-luitenant-ter-zee *Willinge* is aangewezen als commandant. Met dit schip, dat slechts een paar mijl kon lopen, is hij met veel geluk en wijsheid in Trincomalee aangekomen. Aldaar heeft hij het bombardement meegemaakt, waarbij verschillende Britse schepen zijn verloren gegaan en de „Sumatra“, het oudste schip, niet is getroffen. Toen is het schip in Bombay gelegd. De Britten hadden natuurlijk ook niet zoveel geduld met dit oude schip, maar het is in ieder geval in een dockyard gelegd en met eigen krachten is men zover gekomen, dat de turbines weer in orde waren. Ik meen, dat wij er half Augustus mee zijn gaan varen.

88113. De **Voorzitter**: Met welk doel?

A. Wij zijn ingedeeld bij de z.g. B-Force van de Eastern Fleet. De A-Force bestaat uit schepen met positieve gevechtswaarde, waarmee men eventueel een zeeslag met de Japanners zou kunnen aangaan. De B-Force bestond uit schepen, die werden gebruikt voor het beschermen van konvooiën, en dit was ook de bestemming van de „Sumatra“. Het ongeluk van het schip was, dat het een te kleine actieradius had, zodat het bepaalde trajecten niet kon afleggen. Bovendien was het schip nog niet helemaal in orde en tenslotte zijn wij in Simonstown aangekomen, waar wij ook nog enige weken hebben gerepareerd. Daarna zijn wij langs de westkust van Afrika gevaren, eerst zonder konvooi. Toen kwam er ineens een massa-aanval van Duitse onderzetterboten in de South Atlantic, waarop alle koopvaardij-schepen zijn binnengeroepen in verschillende havens. Toen hebben wij enige snelle troepschepen naar Gibraltar meegekregen. Ook zijn wij nog met een konvooi naar Engeland gegaan. De „Sumatra“ was te oud, zij kon niet meer mee; het schip had geen vuurleiding en een te kleine actieradius voor oceanwerk. Misschien had het schip dienst kunnen doen, bijv. later bij kustbombardementen bij landingsoperaties op Sicilië en op de Italiaanse kust. Ik heb echter de indruk gekregen, dat men in die fase van de oorlog niet veel meer met het schip kon doen. De toenmalige kapitein-ter-zee *Willinge* heeft nog het uiterste gedaan om het schip zodanig te verbouwen, dat het een behoorlijke actieradius had; hij was ook aan het schip gehecht. De Britten wilden er het voor een verbouwing vereiste aantal man-uren niet meer insteken. Het is geen kwestie van geld, maar in hoofdzaak van man-uren in de oorlog. Vlak vóór Kerstmis 1942 is het schip toen in Portsmouth opgelegd en ik ben in Februari 1943 op het hoofdkwartier in Londen geplaatst.

88114. De **Voorzitter**: Had u een zelfstandige taak op het hoofdkwartier?

A. Het hoofdkwartier was een orgaan, bestemd voor de administratieve verzorging van onze marine. Operationeel behoorde onze vloot praktisch tot de Britse. Het hoofdkwartier had te zorgen voor het personeel en de specifiek materiële belangen. Ik had hiermee niets te maken. Het bureau, waarbij ik behoorde, stond daarbuiten. Het had tot taak de organisatie en plannen voor de „terugkeer“ en stond onder leiding van de kapitein-ter-zee *F. S. W. de Ronde*.

88115. De **Voorzitter**: Welk taak had u daarbij?

A. Vóórdat ik er kwam, had er blijkbaar een gesprek plaats gevonden tussen admiraal *Furstner* en de Director of Naval Intelligence, waarbij was overeengekomen, dat er een officier zou worden aangewezen om gegevens uit te wisselen, welke van belang zouden kunnen zijn voor het verdere verloop van de krijgsverrichtingen. Niemand wist toen, waar de invasie in West-Europa zou plaats vinden. Ik mocht hiervoor geen eigen bronnen hebben, zodat ik voor inlichtingen moest terugvallen op het Bureau Militaire Inlichtingen, dat toen nog stond onder de majoor der mariniers *Lieftinck* en later op het Bureau Inlichtingen van overste *Somer*. Ik moest daar gegevens vandaan halen, maar ik mocht ze niet rechtstreeks uit Holland vragen, waartoe ik mij ook allerminst geroepen voelde.

Bij de Britse admiraliteit was een bepaalde sectie, die Holland en België behandelde. In het begin had men echter bijzonder weinig vragen te stellen. Later, in 1944 onder nieuwe leiding, is dit veel verbeterd en groeide een zeer geregeld en zeer nuttig wederzijds contact.

88116. De Voorzitter: U had dus geen volledige taak.

A. Ik heb dit beschouwd als een neventaak.

88117. De Voorzitter: Wat was dan uw hoofdtaak?

A. De hoofdtaak was „organisatie en plannen voor de terugkeer”.

88118. De Voorzitter: U had dus de zorg voor de voorbereiding tot de terugkeer naar Nederland. Was dit nu uw zelfstandige taak?

A. Mijn chef was destijds de kapitein-ter-zee F. S. W. de Rondt, die daarnaast nog de zorg had voor de documentatie van Intelligence-berichten. Omdat er aan Britse zijde nog zo weinig te doen was, omdat de invasie nog niet op komst was, heb ik mij o.m. beziggehouden met te zien hoe de Britse organisatie werkte. Ik ben ook vaak op de admiraliteit geweest, omdat het ook van belang was daar de verschillende officieren te kennen en de organisatie en werkwijze van dit orgaan te bestuderen.

88119. De heer Korthals: Was dat ook met het oog op de terugkeer? Het is mij niet helemaal duidelijk.

A. Wij beschikten over niet veel mensen en zij, die er waren, moesten zo nuttig mogelijk worden aangewend. Ik bedoel ook nuttig uit een nationaal oogpunt, zodat niet onze mensen zouden worden gebruikt voor een haven in Frankrijk op het moment, dat Vlissingen vrijkwam. Het idee van admiraal *Furstner* was, en zeer terecht, dat hij de havens in Nederland zo spoedig mogelijk zelf wilde runnen.

88120. De heer Korthals: Hadden wij de bevoegdheid dit te bepalen?

A. Zeker geen bevoegdheid, maar men kan daarom wel zijn wensen met de nodige kleur te kennen geven. Nu had ik, en eigenlijk niemand van het hoofdkwartier, toen nog geen flauw idee hoe alles in zijn werk zou gaan bij een invasie. Het was toen 1943. Ik wilde b.v. weten hoe eventueel een geallieerde macht naar de overkant zou gaan en als zij daar was, hoe de beach zou zijn georganiseerd. Als er een haven zou worden veroverd, hoeveel mensen van het leger en hoeveel van de marine daarvoor zouden worden gebruikt. Om daarover gegevens te vragen, moest ik zijn bij de Britse admiraliteit en het Ministry of War Transport, maar ook bij de Director of Movements van het War Office. Met allerlei mensen, die ik door het aanknopen van persoonlijke connecties leerde kennen, ben ik eens gaan praten en vragen hoe zij zich alles voorstelden. Het was dus een informeren bij de eigen partij om te zien hoe de kaarten liggen. Als voorbereidende organisatorische maatregel werd door de Britten een „Port Organization Committee” benoemd, samengesteld uit officieren van leger, marine, luchtmacht en deskundigen van het „Ministry of War Transport”. Dit „Port Organization Committee” had te onderzoeken hoe in principe de geallieerde organisatie zou moeten zijn in een „liberated port” in West-Europa.

88121. De heer Korthals: Het was dus een Engelse organisatie. Kwam u daar qualitate qua in?

A. Ja, daarvoor ben ik aangewezen. Het ging dus eerst om de principes, daarna om de uitwerking hiervan in bepaalde gevallen. In die tijd had ik mij genoeg geïnformeerd, zodat ik misschien beter wist dan iemand anders aan Nederlandse zijde hoe men in het algemeen werkte, waar de scheiding van de leger- en de marine- en „War Transport”-taak was en waar de luchtmacht er bij kwam. Anderzijds had ik mij geïnformeerd hoe een Nederlandse haven werkte, omdat dit eigenlijk mijn vak niet was. Wij hebben daarbij het geluk gehad, dat de heer G. J. *Bensink*, de directeur van Muller en Co., oud-zee-officier, uit Nederland was overgekomen. Deze werd toen als kapitein-ter-zee K.M.R. eveneens tot lid van dit geallieerde „Planning Committee” benoemd.

88122. De Voorzitter: Bent u in die kwaliteit ook in aanraking gekomen met de heer *Stöve*?

A. Ja zeker. Schout-bij-nacht *Stöve* werd begin 1944 mijn Nederlandse chef. Medio 1944 is er een conferentie geweest en toen is eigenlijk de marine in tweeën gehakt. Schout-bij-nacht *Stöve*, kapi-

teins-ter-zee *de Ronde*, *Reijnierse* en *Bensink*, kapitein-luitenant-ter-zee K.M.R. J. H. *Hoogendijk* en nog enige andere officieren, waaronder ik, moesten alles regelen voor de voorbereiding van het runnen van de Nederlandse havens en het zo spoedig mogelijk overnemen van de andere geallieerde marinetaken. Zij heette in de wandeling de „terugkeer marine”. De andere organisatie, de z.g. „wederopbouw marine”, moest zien zo spoedig mogelijk personeel te krijgen en alles voor te bereiden voor de wederopbouw van de vloot.

88123. De Voorzitter: Wie had daarvan de leiding?

A. De chef van de marinestaf, vice-admiraal *Termijtelen*.

88124. De heer Korthals: Zijn de besprekingen, die over de terugkeer zijn gevoerd, in concrete plannen geresulteerd?

A. Ja. Er werden voortdurend plannen gemaakt. Men vroeg zich af, welke havens, wanneer er een invasie zou plaats hebben, het eerst zouden kunnen vrijkomen, Brest, later Antwerpen, Vlissingen, Rotterdam. Het was ook mogelijk, dat de Duitser plotseling uit Holland zou wegtrekken, als hij het soms benauwd kreeg. Er werd dan b.v. een plan gemaakt, voor het geval de Duitsers Holland zouden loslaten. Het was dan zaak er zo vlug mogelijk bij te zijn, de havens te bezetten en te trachten de aanvoer te regelen.

Volgens mij waren deze plannen vaak „brain waves” en men vroeg zich soms af hoe men op het idee kwam. Er waren „detailed planning committees”, waar al deze plannen in detail werden uitgewerkt en daarna goedgekeurd. Daarna werd het plan z.g. ge-„pigeonholed”, d.w.z. dan ging het in een vakje. Wanneer het geval zich voordeed, kon het te voorschijn worden gehaald.

88125. De Voorzitter: Heeft het zich wel voorgedaan, dat één of meer van deze plannen inderdaad werden gerealiseerd?

A. Ja.

88126. De Voorzitter: Men heeft dus veel gehad aan de plannen, die zijn gemaakt?

A. Ja, d.w.z. niet van de plannen, die toevallig in een vakje zijn gekomen, waar ze niet meer zijn uitgehaald, omdat het geval zich niet voordeed. Wij hebben er helemaal niet voor niets gezeten. Ik weet, dat de regelingen, die voor de havens zijn gemaakt, en de indelingen van het personeel in grote lijnen zijn uitgevoerd. Men kan het niet altijd zo krijgen als men het graag wil hebben, men krijgt b.v. weleens mensen te weinig. Ik zou niet weten hoe men het had willen doen, zonder dat dit kleine bureau bestond.

88127. De Voorzitter: Zou de toestand dan minder goed zijn verlopen?

A. Naar mijn overtuiging wel.

88128. De Voorzitter: Dit gebeurde dus onder leiding van schout-bij-nacht *Stöve*?

A. Ja, deze is begin 1944 uit Washington gekomen en werd de aangewezen Commandant Zeemacht Nederland. Langzamerhand gingen wij mensen aantrekken, die werden aangewezen voor bepaalde functies. De heer *Bensink* werd b.v. aangetrokken voor de functie van districtshavencommissaris van Rotterdam. Hij is een Rotterdammer, die de haven door en door kent en die geacht kon worden een zodanig overwicht te hebben, dat hij zijn mede-Rotterdamers uit het havenbedrijf kon overtuigen, dat het niet meer een kwestie was van zo spoedig mogelijk de eigen zaak runnen, maar in de eerste plaats het Nederlandse en geallieerde belang dienen. In kapitein-luitenant-ter-zee K.M.R. J. H. *Hoogendijk* hadden wij een overeenkomstige deskundige van de haven van Amsterdam.

88129. De Voorzitter: Was dit ook uw werk als stafofficier van admiraal *Dickens*?

A. De fase van plannen maken was toen in September 1944 voorbij en terwijl ik stafofficier was van admiraal *Dickens*, waren de operaties van de A.E.F. in volle gang. Eerst kwam Terneuzen vrij, direct daarna Vlissingen. Wij begrepen toen, vooral ook omdat Gent als geallieerde haven een rol ging spelen, dat er dus een port party naar Terneuzen moest. Wij moesten op Zeeuwsch-Vlaanderen letten. Het was een Nederlands belang, dat, als Zeeuwsch-Vlaanderen werd bezet, er Nederlanders heen zouden gaan en geen Belgen.

88130. De heer **Korthals**: Hierin was toch voorzien in de plannen?

A. Wist u, dat Terneuzen het eerst zou vrijkomen?

De heer **Korthals**: Dat zeg ik niet, maar het plan daarvoor lag toch waarschijnlijk wel in het laatste.

A. Ja, maar wij beschikten niet over zoveel Nederlanders.

88131. De heer **Korthals**: Dat wist men toch ook, toen men de plannen opstelde?

A. Met de beperkte middelen, waarover wij beschikten, was gerekend op een Vlissingen port party, maar niet was voorzien, dat Terneuzen als haven van zoveel belang zou worden, dat er een port party heen moest. Dit is een direct gevolg geweest van het verloop der operatie tegen Antwerpen. Het gehele verloop der operaties in die periode is door ons niet lang tevoren voorzien, niet door *Montgomery* en ook niet door *Eisenhower*.

88132. De heer **Korthals**: Ik begrijp het niet helemaal. U had een laatste met verschillende plannen voor de bevrijding en u zult dan ook een laatste hebben gehad met verschillende port parties. Bij de ene situatie zou een party hierheen gaan en bij een andere daarheen.

A. Ik heb deze port parties inderdaad altijd gezien als iets mobiels, zoals u bedoelt, en dat heb ik ook naar voren gebracht. Ik herinner mij, dat ik in een gesprek met de admiraal weleens heb gezegd, dat het heel goed mogelijk zou zijn, dat Terneuzen eerst aan de beurt zou zijn. Ik geloofde, dat het niet verstandig was ons aan bepaalde personen te vast te binden, zodanig, dat de een vast voor Vlissingen was bestemd en de ander voor Delfzijl. Het was heel goed mogelijk, dat de man van Delfzijl eerst naar Terneuzen moest en daarna naar Amsterdam. Dit is inderdaad ook wel op deze wijze gebeurd, maar omdat men geen personeel genoeg had voor elke secundaire haven, was er wel een marinecommandant aangewezen voor Vlissingen en aanvankelijk geen voor Terneuzen. Dit zijn echter de improvisaties van de oorlog. Het spreekt vanzelf, dat de man van Delfzijl, wanneer hij daar nog niet nodig is, eerst b.v. naar Terneuzen kon worden gezonden.

88133. De heer **Korthals**: Dan begrijp ik het nog niet helemaal. U hebt gezegd, dat Terneuzen de eerste haven was, die vrijkwam. Bij wijze van spreken moeten dus alle laatste met port parties nog vol hebben gezeten. U hebt gezegd, dat het zo moeilijk was de heer *Furstner* er van te overtuigen, dat er direct een Nederlander heen moest. U hebt zoëven gesproken over de belangen, die wij daar hebben.

A. Wanneer men er met zijn neus bovenop zit, is het gemakkelijker dit te zien dan wanneer men in Londen is. Toen admiraal *Furstner* eenmaal dit belang inzag, vond hij het zelfs noodzakelijk er een tweede vlagofficier te plaatsen, schout-bij-nacht L. A. C. M. *Doorman*. In elk geval was schout-bij-nacht *Doorman* nog tijdig ter plaatse. Het was geen ideale oplossing, maar misschien had de admiraal waarschuwingen langs andere kanalen gekregen, die deze maatregel wettigden. Het is te billijken, dat admiraal *Furstner* het politieke belang van Terneuzen in Londen niet onmiddellijk heeft kunnen overzien. Daarvoor heeft hij zijn mensen aan het front om hem te waarschuwen en te adviseren tot bepaalde politiek-strategische maatregelen.

88134. De **Voorzitter**: U hebt deze ontwikkeling dus meegemaakt tot Mei 1945 en toen bent u naar den Haag gegaan?

A. Ja, samen met admiraal *Dickens*. Deze is hier gebleven tot December.

88135. De **Voorzitter**: Bent u al die tijd bij hem gebleven!

A. Ja, met dien verstande, dat, toen wij eenmaal in Holland waren, de staf van admiraal *Dickens* en de heer *Stöve* in één gebouw zijn gekomen. De heer *Stöve* was meegekomen om admiraal *Dickens* op te volgen, dit was reeds te Londen besproken. In Londen en Brussel, waar de staf van beide admiraals niet bij elkaar zaten en elk een eigen taak had, had een Nederlands marine-officier zitting in de staf van admiraal *Dickens*. Maar toen wij echter in den Haag in één gebouw waren ondergebracht en er direct dagelijks contact was, had dit naar mijn mening geen zin meer en heb ik om een andere job gevraagd. Ik had gehoord, dat er een Naval Disarmament control-staff zou komen, en ik geloofde, dat ik daarbij meer zou kunnen doen dan in enig andere functie. De control-staff had, naast de commandostaf van de „flag-officer Holland” een speciale taak, die bestond uit het controleren van de goede naleving van de „terms of surrender” door de Duitsers. De uitvoering van deze taak betekende, dat alles, wat tevoren door de Duitse marine was behandeld, nu onder beheer van de Naval Disarmament control-staff kwam. Aanvankelijk bestond deze control-staff slechts uit een Britse control-commander en een Britse lieutenant en mij. Later werden geleidelijk andere Nederlandse marine-officiëren, veelal ex-krijgsgevangenen, aangetrokken. Oorspronkelijk was het niet de bedoeling geweest zo'n organisatie in Holland op te richten, maar later bleek het toch noodzakelijk. In Augustus ben ik de Britse control-commander, wiens „deputy” ik aanvankelijk was, opgevolgd.

Volgens de beginselen, die *Eisenhower* in zijn „rulings” had gesteld, kwam alles, wat in Duits marinebeheer was geweest, onder het beheer van de Naval Disarmament control-staff en — tot onze grote ontzetting mag ik wel zeggen — hier bleek volgens deze opvatting van S.H.A.E.F. de gehele kustverdediging onder te vallen. Wat in normale tijden bij ons een legerzaak was, werd aldus een marinezaak. Dit betekende, dat de bewaking van de duinen, met die duizenden tonnen munitievoorraden en materialen van waarde, naarmate de Canadezen daaruit terugtrokken, moest worden overgenomen door de control-staff, die over geen mens beschikte, terwijl er ook geen Hollands marine- of legerpersoneel beschikbaar was. Mij stond derhalve niets anders te doen dan de B.S. te vragen, of deze mij kon helpen. Om de legervorming niet dwars te zitten, werd tevoren overeengekomen, dat ik alleen aspirant-oorlogsvrijwilligers voor de marine zou nemen. Op deze wijze heb ik 1200 B.S.-ers gekregen en dezen hebben zo goed en zo kwaad als het ging de duinen bewaakt. Om brokken te voorkomen, hebben zij de munitie en wat daar verder aan oorlogsbuit lag bij elkaar gehaald. Dit alles werd behandeld door de sectie-kustverdediging van de control-staff.

Flag-officer Holland was tevens de „deputy” van general *Clark*, als hoofd van de S.H.A.E.F.-mission to the Netherlands, de militaire missie van S.H.A.E.F. bij de Nederlandse Regering. Het feit, dat ik in deze missie de enige Nederlander was en bovendien als Nederlander een geallieerde functie bekleedde, maakte het mij gemakkelijker bepaalde resultaten te bereiken. Zo kon ik o.m. bereiken, dat het gestolen materiaal van scheepswerven tijdig werd achterhaald door deskundigen van die werven. Op deze wijze heb ik ook als control-commander meegewerkt om 600 vissersschepen en 300 coasters terug te halen uit Duitsland.

De **Voorzitter**: Hiermede zijn wij gekomen aan het einde van de periode, die door ons wordt behandeld. Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

CHR. J. W. VAN WANING.

ALGERA, voorzitter.

VAN DIS.

KORTHALS.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DINSDAG 6 FEBRUARI 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren van Dis en Korthals, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

HENDRIK JOHANNES DE VRIES,
oud 50 jaar, wonende te Amsterdam, kolonel b.d.

Hij legt de eed af als getuige.

88136. De **Voorzitter**: Mag ik beginnen met u te vragen, welke functies u hebt bekleed tussen 1939 en einde 1945?

A. In 1939 was ik kapitein van de generale staf; aanvankelijk was ik belast met het kantoor Organisatie van de generale staf van het K.N.I.L.; daarna heb ik het Itantoor Luchtverdediging, Luchtbescherming en Algemene Luchtvaartzaken van de generale staf gekregen en tevens de Staatsmobilisatie-aangelegenheden, voor zover deze later niet zijn overgeheveld naar de zogenaamde Staatsmobilisatieraad. Bij het uitbreken van de Japanse oorlog werd ik, zoals trouwens alle stafofficieren bij het hoofdkantoor van de generale staf, ingedeeld bij het zogenaamd operatief gedeelte van de generale staf. De nacht vóór de capitulatie ben ik naar Australië vertrokken, waar ik aanvankelijk belast ben geweest met luchtvaartzaken en waar ik werd toegevoegd aan de Amerikaanse generaal *Brett*. Later werd ik tevens belast met legeraangelegenheden als toegevoegd stafofficier aan de schout-bij-nacht *Coster*, die toen was belast met het algemeen Nederlands commando in Australië. Ik ben dit vrij lang gebleven. Later, bij terugkeer van generaal *van Oyen*, die inmiddels in verband met de vliegeropleiding naar Amerika was vertrokken, ben ik adjudant van Zijne Excellentie geworden, met behoud van mijn staf-functie. Daarna ben ik sous-chef van de generale staf geworden, vervolgens waarnemend chef van de generale staf.

88137. De **Voorzitter**: U was waarschijnlijk sous-chef onder van *Straten*?

A. Ja. Ik ben waarnemend chef van de generale staf geworden, omdat generaal *van Straten* naar Londen was vertrokken en de eigenlijke opvolger, wijlen de toenmalige kolonel *Sandberg*, ernstig ziek was. Ik heb toen voor hem waargenomen. Van 1944 tot 1943 ben ik belast geweest met de voorbereidingen, welke verband hielden met de opleiding, organisatie en wat daarmee annex was, ten behoeve van de 28 000 man Nederlandse troepen, die wij uit de zuidelijke provincies van Nederland verwachtten.

88138. De **Voorzitter**: U bedoelt de gezagstroepen?

A. Ja, in die vorm was dat nog wel niet gezegd, maar het betrof hier in ieder geval de bijdrage, welke geleverd zou worden, welke troepen zouden worden opgeleid in West-Australië om met generaal *MacArthur* en de Amerikanen, nadat de Philippijnen waren bevrijd, terug te slaan in zuidelijke richting ter herovering en bevrijding van Nederlandsch-Indië. Ik heb die voorbereidingen gedurende een jaar gedaan, totdat het gehele plan werd gecancelled.

De **Voorzitter**: Wij komen hier straks nog wel even op terug.

A. Daarna ben ik dus als sous-chef van de generale staf op 1 October 1945 met generaal *van Oyen* en een kleine staf teruggekeerd naar Java. Inmiddels was generaal *Uhl*, met nog enige generaals bevrijd in Japan. aangezocht chef van de generale staf te worden, maar aangezien hij door zijn jaren van krijgsgevangenschap van vele zaken

niets wist en niet volledig op de hoogte was, ben ik als sous-chef meegegaan naar Java.

Het is allemaal vrij lang geleden, dus ik zou u willen verzoeken enige clementie te willen hebben.

88139. De **Voorzitter**: Dat is bij alle getuigen het geval.

Misschien wilt u dan beginnen met ons een uiteenzetting te geven over de luchtvaart-aangelegenheden en wat daarmee annex was, direct na de capitulatie.

A. Dat is dus in Australië.

De **Voorzitter**: Na begin Maart 1942.

A. De luchtvaartzaken, die ik in Australië behandelde, betroffen hoofdzakelijk in de eerste plaats de opbouw van een squadron. Ik weet niet, of u reeds andere personen hebt gehoord en u dus volkomen op de hoogte bent van de gang van zaken, alsmede de bedoeling van deze opleiding.

De **Voorzitter**: Ik zou liet wel op prijs stellen, indien u dit ons wilde vertellen.

A. De bedoeling was de luchtstrijdkrachten in Nederlandsch-Indië uit te breiden. Door het snelle verloop van de gehele Japanse actie was het echter niet meer mogelijk. Ook de beloofde uitzending van moderne bommenwerpers, de North Americans, was vertraagd als gevolg van de omstandigheid, zoals wij later hebben gehoord — of het juist is, weet ik niet —, dat deze vliegtuigen met voorrang aan Rusland zijn geleverd. De voor Nederlandsch-Indië bestemde vliegtuigen waren echter reeds besteld en betaald.

88140. De heer **Korthals**: Hoe groot was dat aantal?

A. Wij hadden, naar ik meen, ongeveer 192 bommenwerpers gekocht, waarvan wij een aantal met zeer veel moeite in Australië ook gekregen hebben.

Regering en legerleiding in Nederlandsch-Indië kwamen dus voor het feit te staan, dat de opleiding van het personeel op dit moderne materieel in Nederlandsch-Indië uiteraard niet meer mogelijk was, met het oog op Japanse luchtaanvallen. Overwogen werd de mogelijkheid om de opleiding elders te doen plaats vinden. Met goedvinden van de Australische Regering is toen besloten om een aantal instructeurs en vliegers, alsmede een tweehonderdtal aspirant-vliegers, die reeds waren gekeurd, naar Australië te sturen, alwaar zij in opleiding zouden komen.

88141. De **Voorzitter**: Dat was dus nog tijdens de oorlog?

A. Ja, ik meen, dat deze mensen medio Februari zijn vertrokken. Daarna verliep de zaak nog sneller en toen wij in Australië kwamen, bleek reeds spoedig, dat aldaar helemaal niets was. Naar aanleiding van het drama van Duinkerken was vrijwel alle wapening, enz. naar Engeland gestuurd. Er was daar practisch maar één bataljon. Er waren wel veel dienstplichtigen, maar bewapening was er niet. Alles was verder wel in voorbereiding. Direct is toen overwogen, of onder deze omstandigheden — vermoedelijk zou de eerstvolgende Japanse aanval wel op Australië zijn gericht — de opleiding niet beter in Amerika kon plaats hebben.

88142. De **Voorzitter**: Wie was de commandant van de luchtvaarttroepen, die tijdens de oorlog naar Australië zijn gegaan?

A. Generaal *van Oyen* was commandant van de militaire luchtvaart.

88143. De **Voorzitter**: Wie was het hoofd van dat gedeelte, dat is weggegaan?

A. Ik geloof, dat het overste *Zomer* is geweest, maar dat durf ik niet meer precies te zeggen. Er zijn toen zoveel officieren weggegaan.

Het is ook mogelijk, dat het majoor *van Hazelen* is geweest, want die is ook meegegaan. Daarna is echter generaal *MacArthur* met enige stafofficieren uit Corrigador (Philippijnen) in Australië aangekomen en is men begonnen met de vorming en uitrusting der strijdmiddelen, ten einde aan een Japanse aanval op Australië het hoofd te bieden.

Generaal *Brett*, die wij kenden van Java, voelde niets voor een opleiding in Amerika. Later is gebleken — wel niet positief, maar er waren toch wel sterke aanwijzingen in die richting —, dat hij liever onze ervaren vliegers in Australië had. Hij heeft zich eigenlijk min of meer verzet tegen een opleiding in Amerika.

88144. De **Voorzitter**: Weet u waarom men toen die opleiding in Amerika wilde hebben en niet in Australië?

A. Omdat de opleiding ook in Australië in verband met de algemene tactische en strategische situatie niet goed mogelijk werd geoordeeld, Mijnheer de Voorzitter; de Japanners konden immers elk ogenblik ook in Australië binnenkomen. Bovendien waren de faciliteiten en de mogelijkheden in Australië zeer beperkt. Dat is ook de reden geweest voor het feit, dat de Amerikanen later al hun supply, alles, wat zij nodig hadden, van het kleinste tot het grootste, rechtstreeks uit Amerika lieten komen. Men is in dit opzicht ook zeer teleurgesteld geweest omtrent hetgeen Australië zelf kon bieden.

88145. De heer **Korthals**: Mag ik misschien even interrumpen over een aangelegenheid, niet direct samenhangende met dit onderwerp? Hoe is de keuze geschied van de mensen, die naar Australië gingen?

A. Daar kan ik u eigenlijk geen juist antwoord op geven, want ik ben vrijwillig naar Australië gegaan. De groep voor de vliegeropleiding was uitgemaakt. De mensen, die later zijn gegaan en waarvan een gedeelte niet is aangekomen, ik bedoel de mensen, die zijn aangewezen om Java te verlaten met de „Poeloe Bras”, een schip, dat later is getorpedeerd of gebombardeerd, zijn zeer incidenteel door de legercommandant of door de heer *van Mook* aangewezen om weg te gaan. Ik kan op uw vraag geen antwoord geven, want dat weet ik niet.

88146. De heer **Korthals**: Bent u op eigen gelegenheid vertrokken of hebt u daartoe een bepaalde order gekregen?

A. Ik zat, zoals ik u zoëven reeds zei, in de operaties, dus ik weet hoe dit geval verder zou lopen. Het was voor ons een uitgemaakte zaak, dat de volgende dag de capitulatie zou plaats hebben. Nadat de Japanners de laatste verdedigingslijn van Lembang hadden doorbroken, was het voor ons een uitgemaakte zaak, dat de volgende dag de capitulatie een feit zou zijn. Daarom is toen ook die beslissing gevallen, waarbij zou worden gecapituleerd in het gebied, gelegen tussen de twee lijnen, resp. oost en west van Bandoeng, waardoor Bandoeng niet verder zou worden verdedigd; voortzetting der gevechten zou een bloedbad zijn geworden voor de burgerbevolking.

88147. De heer **Korthals**: Hoe is daarna de keuze bepaald?

A. Van die keuze weet ik niets. Ik weet alleen, dat die beslissing is genomen. Ik ben met wijlen de toenmalige overste *Sandberg* 's middags om ongeveer halfdrie naar generaal *ter Poorten* gegaan en heb Zijne Excellentie gevraagd, of hij mij bij de capitulatie of daarna nog van node had, zo niet, of ik dan toestemming kon krijgen om te trachten op de een of andere manier Java te verlaten, omdat ik meende, met overste *Sandberg*, mij misschien ergens meer verdienen te kunnen maken dan in een krijgsgevangenenkamp. Generaal *ter Poorten* heeft ons zijn toestemming verleend, echter met dien verstande, als ook onze rechtstreekse chef, de chef van de generale staf, generaal-majoor *R. Bakkers*, geen bezwaar had, hetgeen deze ook niet had. Generaal *ter Poorten* zag alleen weinig kans voor ons om weg te komen.

88148. De heer **Korthals**: Hoe bent u weggekomen?

A. Ik heb eerst contact opgenomen met de toenmalige kapitein *Coppens*, die niet bereid was, aangezien hij een poging om weg te komen gelijkstelde met zelfmoord, daar de Japanners met hun onderzeeërs voor de kust lagen. Ik zou daar niet doorheen komen. Hij vroeg mij, met welke boot ik van plan was om weg te gaan. Ik zei, dat vermoedelijk de „Poeloe Bras” er nog lag, en anders was er nog wel een andere boot te vinden. Hij voelde er niets voor. Ik heb toen de ex-legercommandant generaal *Buurman van Vreeden*, toen kapi-

tein, opgezocht, die wel bereid was, en wij zijn met zijn drieën per auto vertrokken om te trachten de Wijnkoopsbaai te bereiken, maar onze auto is in een ravijn gestort, waarbij de chauffeur werd gedood en de tegenwoordige generaal *Buurman van Vreeden* vrij zwaar gewond. Ik zelf ben, na enige tijd buiten bewustzijn geweest te zijn, bijgekomen. Wij zijn er uit gekrabbeld en opgepikt door enige marine-officieren, die ook getracht hadden de zuidkust van Java te bereiken, maar onverrichter zake terugkeerden, daar zij niet door de Japanse linies konden komen.

88149. De heer **Korthals**: De bedoeling van mijn vraag is, of dit geheel volgens een plan is gegaan.

A. Het is volkomen niet volgens een plan gegaan.

88150. De heer **Korthals**: Iedereen dus, die de kans zag om weg te komen, zorgde dat hij wegwam?

A. Neen, dat was niet de bedoeling. Men heeft echter ook nooit een plan gehad, voor het geval de strijd ongunstig zou verlopen, bepaalde mensen, die niet meer nodig waren, tijdig weg te zenden.

88151. De heer **Karthals**: Dan komt het er dus op neer, dat iedereen, die weg kon komen, zag, dat hij wegwam. Er is dus van bovenaf helemaal niets georganiseerd.

A. Neen, er is geen voorbereiding van die aard geweest.

88152. De heer **Korthals**: Is daar nooit over gesproken?

A. Neen, nooit.

88153. De heer **Korthals**: Had men niet voorzien, dat het zo snel en zo verdrietig zou aflopen?

A. Niet zo snel.

88154. De **Voorzitter**: U hebt zoëven gezegd, dat de vliegeropleiding in Amerika zou plaats hebben. Er bleef toch, naar ik meen, nog wel iets over in Australië aan luchtmacht'?

A. Ja, men heeft toen eigenlijk min of meer pressie uitgeoefend of het niet mogelijk was om in Australië met een deel der ervaren vliegers, die wij hadden — want men stelde zich op het standpunt, dat er in Amerika voldoende instructeurs waren —, een operatief onderdeel te vormen. Aan deze pressie is toen gevolg gegeven en een aantal vliegers is achtergebleven in Australië. De algemene opzet was om in Canberra een opleiding op het nieuwe type bommenwerper en met toevoeging van Australisch en Indonesisch grondpersoneel een Nederlands squadron te vormen. Dat is ook gebeurd. Dat was het 18de squadron.

88155. De **Voorzitter**: Hebt u iets meegemaakt van de verschillende troubles, die er zijn geweest met het 18de squadron?

A. Hoe bedoelt u dat?

88156. De **Voorzitter**: Dat liep niet allemaal even gesmeerd, meen ik. Er zijn klachten over geweest, vooral over het gedrag van het personeel.

A. De moeilijkheid was in de eerste plaats de materieelvoorziening. Wij kregen vrij snel drie vliegtuigen en de rest werd eigenlijk — en mijns inziens ook zeer terecht, omdat generaal *MacArthur* zich op het standpunt stelde: ik heb toch al weinig vliegtuigen en ik heb ze nodig; daarom kan ik ze beter operatief gebruiken dan deze Hollanders of wie het ook zijn daarop te leren vliegen — op de lange baan geschoven. Alles, wat wij aan vliegtuigen toegezegd kregen, werd of niet uitgevoerd of weer afgenomen en uit de aard van de zaak door de Amerikanen operatief ingezet. Daardoor heeft de gehele opleiding in Canberra veel langer geduurd dan nodig was. Wij hadden ervaren vliegers, die echter, zoals gezegd, alleen moesten leren vliegen op het nieuw type vliegtuig, waarvan wij maandenlang slechts 3 stuks hadden en welke soms weken niet vliegklaar waren, omdat de reparaties niet steeds tijdig en snel konden worden uitgevoerd.

88157. De **Voorzitter**: Had u dagelijks bemoeiing met die troep?

A. Neen.

88158. De **Voorzitter**: Welke stappen zijn er ondernomen om te pogen verbetering aan te brengen? Was dat mogelijk in die tijd?

A. Het is enige malen geprobeerd door de toenmalige onderbevelhebber Strijdkrachten Oosten, schout-bij-nacht *Coster*. Het is echter steeds door de Amerikanen afgewimpeld, onder motief: Operatief gebruik gaat voor. Men heeft ook nog weleens getracht om onze ervaren piloten te gebruiken voor de z.g. A 20, een duikbommenwerper, maar daartegen hadden wij ernstig bezwaar, omdat aard, kwaliteit en te verwachten tactisch gebruik dezer vliegtuigen redenen maren onze vliegers daaraan niet te willen wagen.

88159. De **Voorzitter**: Werd er nogal erg veel met auto's gereden en was het gedrag niet zodanig, dat dat tot opspraak aanleiding gaf in Australië?

A. Neen.

88160. De **Voorzitter**: Hebt u daar nooit van gehoord?

A. Neen. De moeilijkheid was, dat wij maar weinig mensen hadden; behalve een aantal piloten hadden wij vrijwel geen technisch personeel. Ik geloof, dat wij einde Maart 1942 zijn begonnen op de Nederlanders; die in Australië waren, de dienstplicht toe te passen. Het merendeel hiervan was natuurlijk ongeïnteresseerd en toch hadden wij deze lieden voor een groot deel nodig voor verschillende grondbaantjes, om dat zo maar eens te noemen. Wij waren wat betreft de supply afhankelijk van de goodwill van de Australiërs en Amerikanen en die hadden in 1942 zelf ook niets. Daar wij slechts enkele motorvoertuigen hadden, kon er dus van erg veel met auto's rijden geen sprake zijn.

88161. De **Voorzitter**: Hebt u weleens iets gehoord van de desertie-poging, die er is gedaan door een aantal vliegers?

A. Er is een geval geweest van een paar jongelui, die dat plan hebben gehad. Later zijn zij ook veroordeeld. Dat waren een paar jonge, zeer goede vliegers, zeer gedesillusioneerde. Zij hebben toen blijkbaar in hun jeugdige onbezonnenheid het plan gekoesterd, dat later is uitgelekt.

88162. De **Voorzitter**: Hoe was uw verhouding tot het 18de squadron? Was dat het enige squadron daar?

A. Ja, het heeft ongeveer een jaar geduurd vóórdat het klaar was en vóórdat het operatief werd ingezet.

88163. De **Voorzitter**: Was u toen chef van de heer *Fiedeldy*?

A. Feitelijk wel. Ik was door generaal *van Oyen* achtergelaten voor de regeling van de werkzaamheden voor wat betreft legeraangelegenheden.

88164. De **Voorzitter**: Hoe lang hebt u te maken gehad met de luchtvaartzaken?

A. Ongeveer een jaar.

88165. De **Voorzitter**: Was u tegelijkertijd toegevoegd aan de staf van generaal *Brett*?

A. Alleen in het begin, omdat later de staf van generaal *Muc Arthur* werd verplaatst naar Brisbane. Australië had betrekkelijk weinig, kon weinig leveren en dan nog veelal met zeer veel moeilijkheden gepaard gaande. Er waren alle mogelijke strubbelingen; men sprak en wipte veel hiervan aan „Red-tape“. Als gevolg van generaal *MacArthur's* besluit om het hoofdkwartier van Melbourne naar Brisbane over te brengen, ging ook generaal *Brett* mee. Van Nederlandse zijde heeft de schout-bij-nacht *Coster* toen aan admiraal *Helfrich* in Colombo gevraagd om mij aan te houden in Melbourne, omdat hij anders niemand had. Zo ben ik dus achtergebleven en is in mijn plaats kapitein *Boot* naar Brisbane gegaan.

88166. De **Voorzitter**: Wat was eigenlijk uw werk bij generaal *Brett*?

A. Volkomen adviserend -- men wist vooral van Java, en overigens van geheel Nederlandsch-Indië, maar weinig -- in verband met kaarten, topografische en geografische gegevens, alsmede gegevens betreffende de vele vliegvelden of mogelijkheden daartoe in de Archipel.

88167. De **Voorzitter**: U moest dus adviseren in zaken, die verband hielden met Nederlandse belangen?

A. Ja.

88168. De **Voorzitter**: In algemene zin?

A. Ja.

88169. De **Voorzitter**: Hebt u ook gemerkt, of daar gebruik van is gemaakt, of was men nog niet in dat stadium?

A. Men was toen zeker nog niet in dat stadium.

88170. De **Voorzitter**: U bent toen dus toegevoegd officier van schout-bij-nacht *Coster* geworden. Wat had hij eigenlijk onder zich in Australië, behalve de luchtmacht? Hij was, naar ik meen, ook O.B.S.O.

A. Heel weinig. Er waren een paar onderzeeërs, die waren weggekomen. Later heeft hij, naar ik meen, ook de „Tromp“ gekregen. Er was in ieder geval heel weinig. Het enige voordeel was, dat men wel iets had op verbindingsgebied. Verder was er daar de marine-attaché, de toenmalige kapitein-luitenant-ter-zee *Salm*. Men is direct begonnen met een radioverbindingstation op te richten.

88171. De **Voorzitter**: Van de marine was er dus ook niet veel?

A. Neen.

88172. De **Voorzitter**: Wat was er van het K.N.I.L.?

A. Van het K.N.I.L. was er ook al niet veel. Als legerofficier werd ik naast mijn werkzaamheden ten behoeve van de staf van generaal *Brett* direct belast met het reorganiseren van de Nederlandse troepeneenheden, die in Australië aanwezig waren. We hadden daar een infanteriedetachment, afkomstig van Babo (Nieuw-Guinea!), dat na de evacuatie van deze plaats naar Australië was afgevoerd. Voorts een dekkingsdetachment, dat voor een groot deel bestond uit landstormplichtigen en militieplichtigen, die de geïnterneerde Japanners van Java naar Australië hadden overgevoerd. We hebben ook nog mensen uit Ambon en andere delen der Zuid-Molukken gekregen. Ik werd belast met uit deze mengelmoes van troepenonderdelen en militairen nieuwe eenheden te formeren met nieuwe bewapening en uitrusting, die wij zeer vlot van de Amerikanen hebben gekregen, en overigens uit de voorraden in de Nederlandse schepen, die volgeladen in Australische havens lagen.

88173. De **Voorzitter**: Met welk doel deed men dat? Was er een bepaald plan?

A. Ja. In de eerste plaats was Merauke nog volkomen onbezet. Men wilde dat gaan bezetten en mijn advies daarover als stafofficier was gevraagd. Ik heb er alles op gezet. Van Nederlandse marinezijde werd aangedrongen op de bezetting van de eilanderigroepen: de Kei-eilanden, Saumlakki en Toeal.

88174. De heer **Korthals**: U hebt zojuist met nadruk gezegd: Van marinezijde wilde men dat. Was dat naar uw mening dan niet juist?

A. Neen. Ik heb me daar zeer tegen verzet. Het is tenslotte een zeer heftig dispuut geworden. Ik heb mij er tenslotte uiteraard bij moeten neerleggen, maar heb gevraagd, te willen aantekenen, dat ik mij er als legerman bepaaldelijk tegen had verzet.

88175. De heer **Korthals**: Ging dat uit van schout-bij-nacht *Coster*?

A. Ja. Ik heb ook gezegd, waarom ik er tegen was, namelijk omdat de genoemde drie punten, welke nog niet door de Japanners waren bezet, ook blijkbaar voor de Japs geen belang of waarde hadden en ook onvoldoende voor ons van belang waren om deze nu te bezetten. Bovendien zou een bezetting met 24 man, 30 man en nog eens 30 man op deze plaatsen slechts voor de Japanners aanleiding kunnen zijn er onmiddellijk een torpedojager op af te sturen; hetgeen ook zeer kort daarop is gebeurd.

88176. De **Voorzitter**: Merauke is wel door ons bezet.

A. Mijn opzet was om alles, wat wij nog hadden, naar Merauke te sturen. Ik was tegen versnippering.

88177. De Voorzitter: Er is dus wel een tijd geweest, dat Merauke niet bezet was?

A. Ja. Ik zou kunnen zeggen: In Maart was Merauke niet bezet. Het is pas vanuit Australië geschied.

88178. De Voorzitter: Gebeurde dat vrij spoedig na de capitulatie?

A. Ja, vrij spoedig.

88179. De Voorzitter: Is dat direct gebeurd onder de heer *van den Berge*?

A. Die is pas later gekomen. Het is gebeurd onder de toenmalige kapitein *Molenbrugge*. Het andere detachement, dat ik toen te formeren kreeg, kwam onder commando van kapitein *Edwards van Muyen* en werd over de drie evengenoemde plaatsen verdeeld.

88180. De Voorzitter: Dat is dus inderdaad doorgegaan?

A. Ja.

88181. De Voorzitter: Er bleef dus niet veel over in Australië?

A. Neen, behalve het 18de squadron, later nog een 2 à 300 man waarvan het merendeel ex-Timor, in September 1942 daaruit geëvacueerd, doch voorlopig niet bruikbaar. Aan vechttroepen was dit het enige, dat er was.

88182. De Voorzitter: Hebt u nog getracht om Indonesiërs te recruterende, die toevallig in de buurt waren?

A. Ja, dat is geprobeerd, maar deze mensen waren er niet toe bereid. Er waren o.a. grote contingenten personeel van de K.P.M.-schepen, die in Australische havens lagen, volgeladen met oorlogsmateriaal uit Amerika. De schepen lagen in Sydney en in Melbourne. Deze mensen waren echter nergens toe bereid en ze zijn later in kampen ondergebracht. Veel later is van dit inheemse personeel nog wel iets terechtgekomen in de vorm van Labourbattalion.

Toen generaal *van Oyen* kwam, die een dik jaar weg is geweest, hadden wij intussen de militieplichtigen gekregen en de troepen uit Timor, ongeveer 300 man; verder was toen het 18de squadron volledig operatief ingezet, ter sterkte van ongeveer 800 man, met toevoeging van Australisch personeel. Toen waren er dus als O.B.S.O. schout-bij-nacht *Coster*, overste *van Straten* als commandant van alle legerafdelingen, inclusief (administratief) het 18de squadron, en ik. Operatief hadden wij niets in te brengen, want wij stonden operatief onder *MacArthur*. De enkele andere officieren, die er waren, o.a. de toenmalige majoor *Spoor*, waren toegevoegd aan generaal *MacArthur*. Als liaison-officer zat in Brisbane overste *Sandberg*, ook onder generaal *MacArthur*.

88183. De Voorzitter: Er was dus het 18de squadron; er waren luchtvaarttroepen uit Amerika terug. Verder waren er de militieplichtigen. Hoeveel was dat ongeveer met elkaar?

A. Dat zal aan Hollands personeel ongeveer 1200 man zijn geweest, zowel legereenheden dus als luchtvaarteenheden.

88184. De Voorzitter: U hebt zojuist gezegd, dat u voorbereidingen moest treffen in verband met de opleiding van die 28 000 man. Daarmee bedoelt u dan waarschijnlijk de gezagstroepen. U hebt met generaal *van Straten* de onderhandelingen hierover gevoerd met de Australische militairen. Ik zou daar gaarne een overzicht van hebben, in hoeverre deze onderhandelingen resultaat hebben gehad en wat het onderwerp van die onderhandelingen precies is geweest. Generaal *van Straten* is in die tijd naar Europa gegaan en toen hebt u waarschijnlijk veel alleen gedaan. Heeft de Australische Regering de opleiding in West-Australië in principe aanvaard, maar tegelijkertijd verwezen naar onderhandelingen, die er door de militaire instanties zouden moeten worden gevoerd? Daarvan hebt u de leiding gehad. Het interesseert ons zeer, daarvan iets naders te vernemen.

A. De militaire besprekingen en relaties waren allemaal goed. Men heeft van Regeringszijde ook onmiddellijk in beginsel toestemming gegeven, dat die troepen daar konden worden opgeleid. Ik ben toen aangewezen en aangezocht om uit te zoeken waar dat het beste kon geschieden. Ik ben enige tijd in West-Australië geweest om dit helemaal uit te werken. Men is accoord gegaan de opleiding van deze troepen in West-Australië te doen plaats vinden.

Er was echter een moeilijkheid bij, namelijk van Labourzijde, en wel de „man-power“-kwestie. Alles was in Australië ingezet, zowel vrouwelijk als mannelijk personeel. Om deze Nederlandse troepen te verplegen en te verzorgen, hadden wij dus personeel nodig, niet alleen veel technisch personeel, maar ook om de magazijndiensten te verrichten, mensen met kennis van de Engelse taal en van alle en de kleinste details van de uitrusting in het Engels. Wij moesten daarvoor een beroep doen op de Australiërs. Zeker in de eerste tijd zou een groot aantal van deze mensen nodig zijn om de verzorging van onze troepen op zich te nemen en Nederlands personeel in te werken. Dat gaf moeilijkheden.

88185. De Voorzitter: De zaak is deze. Generaal *van Straten* heeft hier verklaard: „Ik ben in November 1944 naar Europa gegaan. Ik was toen al twee keer naar West-Australië geweest om de accommodatie te inspecteren. Ik schat, dat die onderhandelingen een klein jaar hebben geduurd, misschien iets korter. De zaak is ongeveer begin 1944 begonnen en was alleen nog maar in hoofdlijnen klaar, toen ik werd uitgezonden naar Engeland. Later is deze zaak door kolonel de *Vries* verder behandeld.“

Mijn vraag is nu, wat er door u verder is behandeld en waar het nu precies om ging en tot welke resultaten men is gekomen.

A. Wij waren volkomen klaar. De troepen zijn echter niet gekomen.

88186. De Voorzitter: U begint nu bij het eindpunt, maar waarin hebben die onderhandelingen nu bestaan? Er is ongeveer een jaar lang onderhandeld. Er zijn dus blijkbaar moeilijkheden geweest, anders had het niet een jaar behoeven te duren. Waarin heeft het geheel nu bestaan?

A. In de eerste plaats waren er hier in Nederland of in Londen wrijvingen...

De Voorzitter: Neen, ik bedoel wat de onderhandelingen met de militairen daar betreft.

A. Dat was dan in de eerste plaats, zoals ik u reeds zei, het vrijmaken van grote contingenten Australiërs om ons behulpzaam te zijn bij de opzet, bij het onderhoud en de instandhouding van deze kampen.

88187. De heer **Korthals**: Over hoeveel mensen ging dat ongeveer?

A. Dat weet ik na zoveel jaren niet meer precies uit mijn hoofd. Het liep wel in enige honderden. Het was dikwijls juist de moeilijkheid, dat men voor bepaalde functies een technisch geschoold iemand moest hebben. Die kon men dan natuurlijk niet direct missen, omdat de Australiërs zelf ook een groot tekort hadden aan alle mogelijke gespecialiseerden.

88188. De heer **Korthals**: Het waren dus eigenlijk technische besprekingen?

A. Ja.

88189. De heer **Korthals**: Er was dus wel een accoord over het beginsel?

A. Ja.

88190. De heer **Korthals**: U had dus de vraag van de technische uitwerking met die militairen te bespreken.

A. Ja. Met de militaire autoriteiten hebben wij nooit moeilijkheden gehad. Dat wil zeggen, in de aanvang.

88191. De Voorzitter: Later wel?

A. Ja.

88192. De Voorzitter: Met de militairen?

A. Neen, niet met de militairen.

De Voorzitter: Ik beperk mij nu alleen even tot de militairen. De rest bespreken wij aanstonds nog wel.

A. Ik heb, met deze voorbereiding belast zijnde, nooit enige moeilijkheid gehad met de Australische legerautoriteiten, voor wat betreft mijn aanvraag ten behoeve van deze voorbereiding, organisatie en dergelijke, noch op kampgebied, noch op materieelgebied.

88193. De **Voorzitter**: Zij verleenden dus alle medewerking?

A. Ja, alle medewerking.

88194. De **Voorzitter**: Is dat ook neergelegd in een of ander schriftelijk stuk?

A. Er zijn verschillende papieren van deze besprekingen. Die zullen in het archief liggen. Een van de grote medewerkers van Australische legerzijde is brigadier-generaal *Elliott* geweest. Ik weet niet of u die naam weleens hebt gehoord?

88195. De heer **Korthals**: Mij is nog één ding niet duidelijk. Die besprekingen gingen over de technische uitvoering. U bent waarschijnlijk op een goed ogenblik gekomen met een plan: Ik heb zoveel mensen nodig daarvoor, zoveel daarvoor, zoveel daarvoor. U kwam daarbij in totaal tot enige honderden. Waarin zat het nu, dat het een jaar duurde, voordat het voor elkaar was?

A. In de eerste plaats had het geen zin om deze mensen aldaar te plaatsen, zolang er geen troepen waren.

88196. De heer **Korthals**: Ik begrijp uit wat de Voorzitter zoëven voorlas, dat het een jaar heeft geduurd, vóórdat de onderhandelingen klaar waren. Nu stel ik mij voor, wanneer men tot onderhandelingen overgaat, vooral in verband met zo'n technische aangelegenheid, dat u op schrift hebt gesteld: b.v. ik heb 100 verplegers nodig; 100 mannen, die de zaak schoonhouden, 50 kerels voor de magazijnen, enz. Zo'n lijst legde u dan over aan de militairen, die alle medewerking gaven. Waarin zit het nu, dat het een jaar heeft geduurd?

A. Deze dingen hebben geen jaar geduurd. Ik ben begin September 1944 voor verkenningen in West-Australië geweest. Daarna zijn er besprekingen gevoerd, of wij die kampen konden krijgen, of men instructeurs, enz. vrij kon maken. Dat alles bij elkaar heeft misschien 4 à 5 maanden geduurd. Toen is de zaak gecancelld. Wij waren toen in het begin en er kwamen al berichten door uit Holland of Londen, dat het misschien niet door zou gaan.

88197. De **Voorzitter**: Uit Londen? Wanneer is dat dan geweest?

A. Ik meen begin 1945.

De **Voorzitter**: Dat lijkt mij heel merkwaardig toe.

A. Het moet uit Londen zijn geweest. Ik zou anders mij sterk moeten vergissen.

88198. De **Voorzitter**: Generaal *van Stratén* heeft hier gezegd:

„Die onderhandelingen zijn verder door kolonel *de Vries* op dezelfde leest doorgevoerd en wij kregen de indruk, dat her wel geheel in orde zou zijn, hoewel de toestemming van Military Board er nog niet was.”

Blijkbaar is er dus geen formele toestemming gekomen?

A. Neen, die is er niet geweest.

88199. De **Voorzitter**: Ook niet van militaire zijde?

A. Neen. Dat kon niet, want deze moest afkomen van de Australische Regering.

88200. De **Voorzitter**: Neen, maar binnen het kader van het militaire zou men kunnen zeggen, dat men tot overeenstemming was gekomen, los van de toestemming van de Regering. Hebt u nooit een schriftelijk stuk gezien, dat hierop wees?

A. Neen.

88201. De heer **Korthals**: Wat betekende dan de toezegging van de militairen?

A. Men gaf mij op papier wat ik vroeg.

88202. De heer **Korthals**: Ween, dat gaf men niet! U had die mensen nodig en achteraf bleek, dat die mensen er niet waren. Men heeft natuurlijk overal getracht die mensen te halen.

A. Ik had die mensen op dat ogenblik ook nog niet nodig. Ik zou ze pas nodig hebben, wanneer de troepen aankwamen.

88203. De heer **Korthals**: De zaak was dus zo, dat de militairen alleen hebben gezegd: Daar en daar zijn ze te halen, wanneer die zaak in werking gaat.

A. Mij is de verzekering gegeven: Als u maar zegt, wanneer die troepen komen, zullen wij zorgen, dat die mensen tijdig in Perth en dergelijke zijn.

88204. De heer **Korthals**: Dat konden ze toch niet zeggen, want daar moesten toch blijkbaar anderen over beslissen.

A. Ja, maar ik sprak natuurlijk op het militaire level, en zij met mij ook. Wanneer de Regering later zegt: Jullie kunnen dat nu wel allemaal beloofd en voorbereid hebben, maar dat gaat niet door, dan staan wij daar buiten. Ik kan u daarvan een voorbeeld noemen. Op een gegeven moment heeft men van Regeringszijde gezegd: Alles staat stop. Mijn verhouding of de verhouding tussen de militairen was zo goed, dat ze zeiden: Hier staat, dat wij niets meer mogen geven aan uitrusting en wapening, maar u hebt die eigenlijk al, daar het gereed staat. Laat het dus maar gauw in ontvangst nemen en dan zullen wij Maandag wel antwoorden, dat wij dat bericht te laat hebben ontvangen. Ik bedoel dus, dat in militaire kringen de zaak reeds geheel was gelijk gestreken; wij begrepen elkaars moeilijkheden en alles was volkomen in overeenstemming: een onderling accord.

88205. De heer **Korthals**: Jawel, maar nu moet u even goed bedenken, wat wij nu bedoelen. De militairen zeiden: U kunt die mensen krijgen, die bepaalde mensen, behorende tot een zekere groep, want die kunnen daar en daar weggeplukt worden. Dat was dus zuiver militair gezien. Maar zij moesten dan toch hebben geweten, of zij die mensen van de betrokken instanties, die daarover gingen, los konden krijgen.

A. Dat konden zij uitmaken. Dat was zuiver militair personeel.

88206. De **Voorzitter**: Ongeveer 1 Augustus 1945 is de mededeling gekomen van de zijde van de Australische Regering, dat die opleiding niet doorging.

A. Ja.

88207. De **Voorzitter**: U zei echter, dat u uit Londen hoorde, dat die opleiding waarschijnlijk niet doorging. Dat zou in begin 1945 zijn geweest. Het eerste bericht, dat de opleiding niet doorging, is van de Australiërs zelf afgekomen, ongeveer 1 Augustus. In Nederland was men zeer verbaasd over die mededeling van *Chifley*.

A. Het is mogelijk, dat het zo is gegaan. Het is ook al zo lang geleden.

Ik weet mij nu nog wel te herinneren, dat er op een gegeven moment een zeer scherp afwijzende houding merkbaar was in de toenmalige nieuwe Australische Regering, nadat *Curtin* was overleden en *Chifley* aan het bewind kwam.

88208. De **Voorzitter**: Dat dateert dan van midden 1945.

A. Dat moet dan ongeveer Juni of Juli 1945 zijn geweest.

De **Voorzitter**: Iets later.

A. Dat is ook best mogelijk.

88209. De **Voorzitter**: Hebt u iets gemerkt van de reactie in Australische militaire kringen?

A. Ja.

88210. De **Voorzitter**: Hoe was die dan?

A. Men betreurde dit ten eerste.

88211. De **Voorzitter**: Gaf men er ook een uitleg aan?

A. Neen, ik heb die tenminste nooit gekregen.

88212. De **Voorzitter**: Ik bedoel, of die militairen ooit tegen u hebben gezegd: Dat en dat zit er achter.

A. Neen. Ik weet wel, dat destijds in de pers hierover vrij veel is geschreven. Ik heb daar nog enige uitknipsels van.

88213. De **Voorzitter**: De oppositie heeft toen publicaties ver-
richt?

A. Ja, of het nu wel waar was, dat de Regering dit had afge-
wezen. Dat is weer tegengesproken, enfin, er zijn vrij veel artikelen
over verschenen. Er is ook nog een briefwisseling geweest van onze
gezant, de heer *van Aerssen*, met Prime-Minister *Chifley*. Daarvan
moeten in het archief nog kopieën te vinden zijn. De tegenwoordige
premier, *Menzies*, van de oppositie, heeft destijds daarover nogal vrij
veel gezegd.

88214. De **Voorzitter**: We kunnen dus constateren, dat er geen
schriittelijk accoord was met de militairen, maar dat men op aan-
vragen van u, laat ik zeggen van incidentele aard, gunstig heeft
beschikt, dat de sfeer onder de militairen in dit opzicht zeer goed
was te noemen.

A. Ja, buitengewoon.

88215. De **Voorzitter**: De voorbereidingen, die u hebt getroffen
voor de opleiding van die 28 000 man zijn dus praktisch in het water
gevallen?

A. Ja. Die zijn volkomen voor niets geweest.

88216. De **Voorzitter**: Zijn er later nog enkele troepen gekomen?

A. Er is een schip geweest. Dat waren echter geen troepen; dat
waren meer N.I.C.A.-mensen, een mengelmoes. doktoren, admini-
stratief personeel, enz.

88217. De **Voorzitter**: Dus geen militairen?

A. Keen.

88218. De **Voorzitter**: U bent daar in Australië dus eigenlijk
alleen blijven staan voor wat dit betreft?

A. Ja.

88219. De **Voorzitter**: Wat hebt u verder gedaan, nadat de mede-
deling was gekomen, dat de opleiding niet doorging?

A. Dat was eigenlijk kort vóór de capitulatie van Japan. Daarna
is dus begonnen in de eerste plaats met de voorbereidingen, die er
nodig waren, en de maatregelen, die op korte termijn moesten worden
genomen, om al de ex-krijgsgevangenen van het nodige te voorzien
en hen voor te lichten en in te lichten. Ik ben er toen mee belast
geweest om, waar mogelijk, zoveel mogelijk personeel aan te trekken
om teams te vormen; daar stonden de Amerikanen op.

Die teams werden met Amerikaanse vliegtuigen vervoerd naar
delen, waar kampen waren; o.a. naar Manilla zijn enige teams ge-
gaan. De Amerikanen hebben, naar ik meen, destijds kort na de
capitulatie opdracht gegeven aan de Japanners om alle geallieerde
krijgsgevangenen op 9 plaatsen te concentreren en van die 9 plaatsen
zouden zij met Amerikaanse vliegtuigen worden overgebracht naar
Manilla, waar in 12 dagen tijd een groot kamp, naar ik meen voor
60 000 man, was opgericht.

88230. De **Voorzitter**: U bent in October naar Java gegaan als
sous-chef van de generale staf. Wat hebt u daar praktisch verricht?
Hoe trof u de toestand op Java aan?

A. Die toestand was vrij verward. De grote moeilijkheid van de
aanvang: af was, dat wij daar niets meer te zeggen hadden. De af-
wijzende houding van Engelse zijde was ook niet bevorderlijk voor
de goede gang van zaken.

88221. De **Voorzitter**: Stond u onder generaal *Schilling*?

A. Neen.

88222. De **Voorzitter**: Onder wie dan?

A. Ik stond rechtstreeks onder generaal *Uhl* en onder generaal
van Oyen. Generaal *Schilling* werd als troepencommandant belast
met het commando over de troepen, die wij naar Batavia hadden
gebracht.

De **Voorzitter**: Wat hebt u daar gedaan?

A. In de eerste plaats — het is erg moeilijk om dit met enkele
woorden te zeggen —

De **Voorzitter**: Dan gebruikt u maar een paar woorden méér!

A. Het is erg moeilijk om te zeggen wat er in het begin allemaal
nodig was. Wij hadden in de eerste plaats de contacten met Neder-
land en de contacten later met Malakka en de Engelsen voor wat
betreft de uitzending van de gezagsbataljons, die wel zouden komen,
niet zouden komen, kwamen, voor Batavia lagen en uiteindelijk in
Malakka moesten debarkeren, aldaar heruitgerust, heropgeleid, enz.

88223. De **Voorzitter**: Waarom moest dat eigenlijk?

A. De Engelsen wilden onze troepen niet in Nederlandsch-Indië
binnen hebben.

88274. De **Voorzitter**: Hebben de Engelsen dat geweigerd?

A. Ja, zij hebben dat bepaald geweigerd.

88225. De heer **Korthals**: Hebt u enig idee, waarom zij dat
hebben gedaan?

A. Neen.

88226. De heer **Korthals**: Hebben zij zich daarover misschien
uitgelaten?

A. Neen.

88227. De heer **Korthals**: Helemaal niet?

A. Neen.

88228. De heer **Korthals**: Is daarnaar ook niet geïnformeerd van
Nederlandse zijde?

A. Ja, maar dat lag eigenlijk weer meer op Regeringsniveau, meer
op het niveau van *van Mook*.

88229. De heer **Korthals**: U hebt in Australië die gezagsbataljons
voorbereid. U vertelde zoëven van de slechte indruk, die het bij de
militairen maakte, dat dit niet doorging. Ik kan mij dan voorstellen,
dat u als militair sprak. Ik zou mij kunnen indenken, dat u in Batavia
tot de Engelse militairen had gesproken.

A. Natuurlijk. Ik heb ook met generaal *Christison* en anderen
gesproken.

88230. De heer **Korthals**: Dat was toch wel iemand, die iets be-
greep van de hele zaak.

A. Het was kennelijk een Regeringsopdracht, wij hebben dat altijd
zo begrepen tenminste. *Christison* had dus kennelijk de opdracht van
de Engelse Regering.

88231. De heer **Korthals**: Hebt u geen idee, hoe zijn reactie daar
persoonlijk op was?

A. De figuur van generaal *Christison* was, als ik het zo mag
zeggen, nu niet bepaald krachtig. Hij zat ook al met alle mogelijke
moeilijkheden en had ons er maar liever buiten, omdat daaruit
misschien nieuwe verwickelingen waren te verwachten.

88232. De heer **Korthals**: De politieke lijn dus om Nederland er
zo'n beetje buiten te houden, werd door de militairen bewust door-
getrokken?

A. Ja.

88233. De **Voorzitter**: Hebt u zelf nog iets mede te delen, waarvan
u meent, dat het voor de commissie van nut kan zijn het te weten?

A. Ik geloof het niet, Mijnheer de Voorzitter.

De **Voorzitter**: C hebt nu de gelegenheid om nog iets naar voren
te brengen.

A. Het is voor mij altijd gemakkelijker om op een vraag te ant-
woorden dan iets naar voren te brengen. Er is natuurlijk in die
periode zoveel gebeurd, wat wel aan critiek onderhevig is.

De **Voorzitter**: Noemt u daar dan eens iets van.

A. Ik bedoel de traagheid in de verschillende regelingen en voor-
bereidingen, de militaire verhoudingen.....

88234. De heer Korthals: Waar doelt u op?

A. In Australië.

88235. De Voorzitter: Hoe lagen de militaire verhoudingen in Australië?

A. In Australië was er een onderbevelhebber, admiraal *Helfrich*, enige honderden, zo niet duizenden mijlen verder in Colombo; de B.D.Z., die eigenlijk boven alles stond, in Londen; alles moest langs deze lijn. Vele legerzaken werden uit de aard van de zaak, omdat deze posten bezet waren door marinemensen, door marinebril beken.

88236. De Voorzitter: U bedoelt waarschijnlijk, dat er door deze omstandigheden vertraging ontstond en bovendien dat het zwaartepunt te veel op de marine lag en te weinig op het leger. Waaruit bleek dat in de praktijk?

A. Het leger werd buiten verschillende dingen gehouden.

88237. De heer Korthals: Hebt u daar aanwijsbare nadelen van gezien.

A. Ja, bepaald.

88238. De Voorzitter: Welke waren dat bijvoorbeeld?

A. Ik heb u het geval genoemd, dat het uit militair-technisch en tactisch oogpunt niet juist was om die drie eilanden te bezetten. Het afstaan van personeel uit het weinige personeel, dat wij hadden; de behoefte, die wij hadden aan meer personeel, dat weliswaar elders beschikbaar was, maar niet beschikbaar werd gesteld. Ik noem u een zeer belangrijk contingent, dat praktisch twee jaar niets heeft gedaan, in Zuid-Afrika, namelijk het personeel van het marine-etablisement in Soerabaja. Er was grote behoefte aan personeel in Australië en het personeel, dat ik zo juist heb genoemd, heeft praktisch niets gedaan en werd maar bewaard.

88239. De heer Korthals: Over hoeveel man ging dit ongeveer?

A. Het is toch zeker een paar honderd man geweest.

88240. De heer Korthals: Kon u dat niet ter beschikking krijgen?

A. Neen, dat konden wij niet krijgen.

88241. De Voorzitter: Dat was marinepersoneel.

A. Dat had echter ingeschakeld kunnen worden. De marine had ook niets, buiten die paai' schepen.

88242. De Voorzitter: Dat was dan een nadeel voor de marine, in uw gedachtengang. Ik meende, dat u wilde aantonen, dat de marine werd bevoorrecht.

A. Neen, maar dat personeel van de marine had natuurlijk in niet-marinediensten kunnen worden ingezet. Dan had men er in ieder geval meer profijt van kunnen trekken dan door die mensen al die tijd niets te laten doen in Zuid-Afrika!

Wij hebben bijvoorbeeld ook het scherpe verschil gehad tussen militaire en civiele visie. De heer van *Mook* wilde alles liever op politiek-civiel terrein brengen, terwijl wij altijd zeiden: Wij moeten, al is het dan ook maar op beperkte schaal, maar dan toch in ieder geval zoveel als wij kunnen, bijtrogen aan de bevrijding van Nederlandsch-Indië. Het moest niet zo zijn, dat wij straks zouden zeggen: Goed, jullie hebben Nederlandsch-Indië bevrijd ten koste van zoveel verliezen en wij gaan nu weer direct al die bestuursfuncties bezetten; daar hebben wij de mensen voor klaarstaan!

Dat maakte wel een buitengewoon slechte indruk en was onder andere een zeer scherpe controverse.

88243. De heer *Korthals*: Waar werd die uitgemaakt?

A. In Australië. Wij hebben van militaire zijde steeds getracht om van de ex-krijgsgevangenen van de Salomons- en andere eilanden zoveel mogelijk nieuwe gevechtseenheden te formeren om deze later mee te sturen als combat-teams met de Amerikanen, altijd nog in de gedachtengang, dat de Amerikanen Nederlandsch-Indië zouden bevrijden. Later is gebleken, dat op hoger bevel was besloten, dat het door de Engelsen zou geschieden. In ieder geval heeft van legerzijde steeds de bedoeling voorgestaan zoveel mogelijk legereenheden mee te sturen, om mee te vechten bij de bevrijding van Nederlandsch-Indië.

Derhalve niet alleen met administratief en bestuurspersoneel aan te komen en te zeggen: Jullie hebben Nederlandsch-Indië nu bevrijd en nu gaan wij — om het maar eens een beetje populair uit te drukken — al die stoelen eens bezetten.

Ziehier een grote controverse tussen *van Mook* en de legerleiding. Wij hebben in het begin een vrij groot contingent belangrijke en goede vliegers gehad van de K.N.I.L.M., die ook maanden en maanden niets hebben gedaan, omdat Londen zei: Neen, deze mensen mag je niet gebruiken. Die hebben wij hard nodig, als Nederlandsch-Indië bevrijd is en de oorlog voorbij is, om dan dadelijk de K.L.M. en de K.N.I.L.M. te laten functionneren. Wij stelden ons op het standpunt eerst te helpen de oorlog te winnen. Wanneer dat ten koste zou zijn van enige K.L.M.-vliegers, dan is dat uiteraard zeer jammer, maar het werd onverantwoord geacht om deze ervaren vliegers als lievenheersbeestjes te bewaren, in de hoop, wanneer straks eindelijk de bevrijding daar zou zijn, hen te kunnen inzetten als verkeersvlieger. Er waren meer punten, waarover ik nog veel zou kunnen zeggen.

88244. De Voorzitter: Wij zijn zeer belangstellend om die punten te horen.

Uw grief is dus eigenlijk, dat het leger daar bewust zwak is gehouden.

A. Ja, ik bedoel: in vechteenheden. Men legde het zwaartepunt op politie, administratief personeel, bestuurspersoneel, enz. om zo snel mogelijk, b.v. wanneer Java was bevrijd, onmiddellijk het bestuur te kunnen overnemen.

88245. De Voorzitter: Naar uw opvatting had men dus meer vechteenheden moeten maken om dan zelf een behoorlijk aandeel te hebben in de bevrijding.

A. Ja. Dat is altijd mijn persoonlijk streven geweest en dit heeft dikwijls aanleiding gegeven tot moeilijkheden. Er zijn dikwijls pijnlijke disputen over geweest. Dat was ook het standpunt van de tegenwoordige generaal van *Straten*.

88246. De Voorzitter: Hebt u de indruk, dat uit een en ander bepaalde nadelen zijn voortgevloeid na de capitulatie van Japan?

A. Ja. Ook. Wij hebben daardoor dus niet — ik spreek niet over divisies of duizenden mensen — het maximum rendement kunnen halen uit wat men aan mensen had. Wij hebben slechts enkele compagnieën kunnen vormen en deze, zij het ook met zeer veel strijd, gelukkig kunnen behouden. Dat heeft later ook zijn nut afgeworpen, o.a. bij de bezetting van het vliegveld Kemajoran. Het waren weliswaar kleine eenheden, maar in ieder geval konden we aan de Engelsen zeggen: Wij hebben wat. Wij doen het zelf. Later, bij het schoonvegen van het zuidelijk deel van Batavia, is dat ook gebeurd door onze eigen troepen. Wanneer wij meer troepen hadden gehad, zou het veel vlotter zijn gegaan. Ik voor mij persoonlijk ben overtuigd, dat dan verschillende zaken heel anders zouden zijn gelopen, zeker in de aanvang, dan nu het geval is geweest. Wij waren te zeer, zo niet volkomen, afhankelijk van de Engelsen; daar kwam het in het begin zeer zeker op neer.

88247. De Voorzitter: Het is natuurlijk de vraag in hoeverre een dergelijke politiek bewust is gevoerd in het licht van wat er later is geschied.

A. Neen, wij wisten dat toen natuurlijk ook niet. Wij hebben alleen het standpunt ingenomen, dat wij — militair gesproken — rekening moesten houden met de omstandigheid voor een toestand te kunnen komen staan, welke heel anders was dan toen wij Nederlandsch-Indië meer dan drie jaar geleden verlieten als gevolg van de funeste invloed van de Japanners op de Indonesische bevolking en communistische invloeden. Als gevolg van de jaren van ellende waren bepaalde bevolkingsgroepen vrij snel rijp en vatbaar voor rampok en om van de bestaande chaos gebruik te maken. Erkend moet worden — het is erg pijnlijk om dit te zeggen —, dat vooral van Japanse zijde de sterke hand is gevoerd om dit te onderdrukken en niet van Engelse zijde. Daar zijn voorbeelden te over van.

88248. De heer Korthals: Uw oordeel is dus, dat wij meer troepen hadden kunnen hebben om een taak te vervullen, die naar uw mening de Engelsen niet op de goede wijze hebben vervuld, waaruit de latere moeilijkheden zouden zijn voortgekomen?

A. Ik weet niet, of ik mij duidelijk genoeg heb uitgedrukt. Omdat wij reeds alle mogelijke voorbereidingen hadden getroffen, zij het

dan ook, dat wij afhankelijk waren van de goodwill van de geallieerden, de Engelsman dus, om ons aan kleding en bewapening te helpen, zou het mogelijk zijn geweest belangrijke aantallen fit zijnde krijsgesvangenen snel aan te trekken en aan te wenden.

88249. De Voorzitter: Hoeveel man zou ons dat hebben gescheeld, wanneer uw methode zou zijn gevolgd?

A. Enige honderden, Mijnheer de Voorzitter. Nu hadden wij 12 compagnieën van 150 man en dan hadden wij er misschien 20 gehad of 24, het dubbele. Vooral in de aanvang spreekt dat veel. Men had toen niet veel nodig gehad. Er waren vele punten, waarvan wij er nu maar een klein aantal konden bezetten. Ik blijf er altijd nog van overtuigd, dat, wanneer wij dat in het begin hadden gedaan, er niet zulke excessen zouden zijn geweest.

88250. De heer **Korthals**: Is uw indruk, dat de Engelsen niet met bijzonder grote voortvarendheid zijn opgetreden?

A. Bepaald voortvarend zeker niet.

88251. De Voorzitter: Welke instantie is het geweest, die een dergelijke politiek om die mensen niet in te schakelen, bewust heeft gevoerd?

A. Men heeft dit min of meer bewust gedaan, omdat men er een andere visie op had.

88252. De Voorzitter: Wie is die men? Wie had die andere visie?

A. De luitenant-gouverneur-generaal *van Mook*.

88253. De Voorzitter: Had hij de gedachte om zo weinig mogelijk mensen naar Indië te sturen?

A. Wij, als militair, hadden sterk de indruk, dat *van Mook* van alles, wat militair was, persoonlijk of in principe niets moest hebben.

88254. De Voorzitter: Wat wilde hij dan?

A. Bestuursmensen, politie.....

88255. De Voorzitter: Door wie zou dan de bevrijding moeten zijn geschied? Bij voorkeur niet door Nederlanders?

A. Neen, dat deden de Amerikanen of Engelsen immers wel. Wij moesten zo snel mogelijk het bestuur overnemen.

88256. De Voorzitter: Wilde hij het Nederlandse aandeel in de strijd verkleinen?

A. Dat kan ik niet zeggen. Ik mag niet zeggen of hij het daarom heeft gedaan. Zijn visie was echter volkomen anders dan de onze. Hij zag het meer in de vorm van: eenmaal bevrijd, wij zo snel mogelijk het beheer!

88257. De Voorzitter: Los van de wijze, waarop het land werd bevrijd?

A. Ja. Daarom was het voor ons zo jammer, dat wij nooit van Londen uit een militair deskundige met autoriteit hebben gezien. Admiraal *Furstner* was tenslotte toch de opperbevelhebber van alles. Wij kregen in Australië dikwijls moeilijke telegrammen, die veelal in strijd waren met het inzicht van generaal *van Oyen* of van admiraal *Helfrich*. Er waren altijd wel moeilijkheden in deze verhoudingen. Van Regeringszijde is er ook nooit iemand uit Londen geweest.

88258. De heer **Korthals**: Wat was uw mening over het feit, dat de Engelsen maar met zo weinig militairen in Batavia waren gekomen? De capitulatie van Japan was, meen ik, 15 Augustus. *Christison* verscheen toen 29 of 30 September met 6 à 800 man. Bij mijn weten hadden de Engelsen daar in die zuid-oosthoek van Azië toch wel wat mensen zitten, want zij hadden nogal grootse plannen. Dat aantal van 800 was niet heel erg groot, om daar in Nederlandsch-Indië iets mee te doen. Hebt u daar enige verklaring voor?

A. Ik zou er wel een verklaring voor kunnen vinden, daar wij altijd hebben gevoeld, dat de Engelsen in de eerste plaats hun eigen grote moeilijkheden hadden en dat ook de enorm snelle loop van alles een zeer belangrijke rol heeft gespeeld. Ik kan alleen zeggen, dat het voor ons in Australië als een klap uit heldere hemel kwam, dat de bevrijding niet door de Amerikanen zou geschieden, maar deze zou gebeuren van Engelse zijde. Wij hebben ons toen direct afgevraagd: Ja, maar waarmee? Van ons militair-politiek gezichtspunt uit bekeken, waren wij van oordeel, dat Nederlandsch-Indië bij de bevrijding behoefte had aan het zien van wat wij populair zeiden: de blanke huid, na die Japanse bezetting. Dat op zich zelf zou reeds van eminent belang zijn. Toen wij wisten, dat de Engelsen het dus zouden doen, is onmiddellijk gevraagd met wat voor troepen? Wij mochten toen kiezen tussen negers en Brits-Indiërs.

88259. De heer **Korthals**: Is ons die keuze voorgelegd?

A. Ja zeker. Onder andere is de toenmalige liaison-officier van ons, die in Candy zat, de kolonel *Weijsman* — nu ergens in Amerika verblijvend —, daarvoor speciaal overgekomen naar Australië. Hij deelde mede, dat de Engelsen vrijwel geen blanke troepen hadden, behalve natuurlijk de encadrering; pur sang Europese troepen had men echter heel weinig in het South East Asia Command. Wij hebben toen te kennen gegeven liever Brits-Indiërs te hebben dan negers. Zo zijn dan de Brits-Indische troepen gekomen, in kleine contingenten, terwijl het vrij lang heeft geduurd.

De Voorzitter: Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

H. J. DE VRIES.

ALGERA, voorzitter.

VAN DIS.

KORTHALS.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DINSDAG 6 FEBRUARI 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren van Dis en Korthals, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

WYBRANDUS SCHILLING,

oud 61 jaar, wonende te Voorburg, luitenant-generaal b.d.

De getuige heeft de eed reeds in het vorige verhoor afgelegd.

88260. De Voorzitter: U weet misschien nog, waar u de vorige keer bent gebleven? De laatste zinnen waren:

„Er trad nu dus een periode in, waarin voor de Engelsen een groot gevaar bestond voor miterij onder hun eigen troepen en het zich aansluiten bij de verzetspartij, waarbij de Engelsen, als het er op aankwam, alleen maar ten volle konden rekenen op een bataljon Gurka's en een bataljon Schotse Hooglanders, terwijl de troepen, die ik onder mijn commando had, wat de betrouwbaarheid betreft, 100 % waren, behalve wat Javaanse troepen, waarover ik later zal spreken!, die in hun totale getalsterkte al spoedig de betrouwbare Engelse troepen overtroffen, zodat ik qua prestige een meer en meer belangrijke rol begon te spelen, zonder natuurlijk ooit vrijheid van handelen te krijgen. Door dat toenemende prestige was ik echter wel in de gelegenheid om zo nu en dan iet; zelf te ondernemen, wat eigenlijk niet mocht, zonder daarvoor reprimande te krijgen.”

Dat was de laatste zin. Mag ik u dan nu het woord geven?

A. Ik wilde eigenlijk eerst even terpgrijpen, omdat ik hier al ben gekomen een aantal weken na onze terugkomst op Java, terwijl ik de vorige keer min of meer verrast was door die vraag, omdat ik niet was ingesteld op deze periode.

Ik wilde dan beginnen met de omstandigheden te beschrijven, waaronder wij ons bevonden na onze terugkomst in Batavia.

Ik had in de loop van de weken, die ik in Ceylon en Singapore heb doorgebracht, min of meer verwarde geruchten gehoord over de uitroeping van de republiek., nadat *Soekarno* en enige anderen bij *Terauchi* op Saigon waren geweest, en vage berichten, dat dit ongedaan was gemaakt door stappen, ondernomen door *Mountbatten* bij *Terauchi*. *Mountbatten* eiste handhaving van de status quo op het tijdstip van de overgave van de Japanners en stelde de Japanners ten volle verantwoordelijk voor de handhaving van orde en rust tot het tijdstip, dat de Engelse aan te wijzen opperbevelhebber dit zou overnemen. Zo ongeveer luiden deze berichten.

Op 29 September ben ik persoonlijk, in gezelschap van de generaals *Christison* en *Hawthorn*, in Batavia aangekomen. Wij troffen in Batavia een uiterst verwarde toestand aan. Niemand wist nu eigenlijk precies, hoe de vork in de steel zat. In de komende dagen bleek echter al spoedig, dat de facto de republiek Indonesia met zijn president *Soekarno* de inwendige toestand op Java in handen had, in die zin, dat alle openbare nutsbedrijven zich in zijn handen bevonden: gas, licht, waterleiding en transport.

Tot goed begrip van de belangrijkheid hiervan is het noodzakelijk, even uit te weiden over enkele van die nutsbedrijven. Batavia krijgt zijn water van bronnen nabij Huitenzorg. Worden die bronnen afgesneden, dan zit Batavia zonder water. en de gevolgen in een tropisch land zijn zeer gevaarlijk. De lichtbronnen bevinden zich ten dele bij Krattjak, ten dele bij andere plaatsen, eveneens in de omgeving van Huitenzorg.

Hoe precies de gassituatie is, kan ik u niet zeggen.

De openbare vervoermiddelen, trams en treinen, werden geheel bediend door Indonesisch personeel, waarschijnlijk ook nog met

behulp van enig Indo-Europees personeel er, misschien niet behulp van Japanners. Het verlammen van deze openbare nutsbedrijven zou voor de stad Batavia rampzalige gevolgen hebben. De vrees daarvoor heeft, naar mijn indruk, het optreden van de Engelse autoriteiten in die eerste maanden ten zeerste beïnvloed. Het was voor mij niet mogelijk, in die eerste dagen na mijn komst op Batavia een inzicht te krijgen in wat zich achter de schermen afspeelde. Er hadden onderhandelingen plaats tussen de Engelse opperbevelhebber of zijn staf — of het persoonlijk door generaal *Christison* is geweest, weet ik niet — met *Soekarno* of zijn Kabinet. Ik geloof, dat de machtspositie, waarin het Kabinet zich bevond, generaal *Christison* daarbij in een uiterst zwakke positie plaatste. Niet alleen beschikte *Soekarno* over de openbare nutsbedrijven, maar ook over militaire organisaties, die waren opgericht tijdens de Japanse bezetting, meer in het bijzonder in de laatste maanden, toen de Japanners zagen aankomen, dat zij de strijd gingen verliezen, en die waren gewapend in de periode tussen het bezoek van *Soekarno* aan *Terauchi* en de komst van de Engelsen op Java. Over de sterkte dier organisaties lopen de schattingen uiteen, maar het getal 80 000 op Java zal wel ongeveer de waarheid nabijkomen. Ik heb de vorige keer al gezegd, dat generaal *Christison* zich dus in een uiterst zwakke positie bevond in de onderhandelingen met hen, die de facto het gezag in Batavia uitoefenden en het lot in handen hadden van de duizenden en duizenden Europeanen, die in verschillende plaatsen op Java min of meer aan de genade van de Indonesiërs waren overgeleverd, nog wel beschermd door Japanners, maar dan van Japanners, wier houding in ieder geval onbetrouwbaar mocht worden genoemd.

Wat ik hierover weet, berust eigenlijk alleen op informele inlichtingen van allerlei kanten. Een officiële inlichting heeft mij niet bereikt vóór 7 October.

Op 4 of 5 October is generaal *van Oyen*, mijn directe chef, uit Australië op Batavia aangekomen, min of meer gelijktijdig met de Luitenant-Gouverneur-Generaal. Ik heb hen bij aankomst op het vliegveld Kebajoran officieel ontmoet. Bij dergelijke officiële ontmoetingen wordt niet over de toestand gesproken. Ik heb hen tussen 5 en 7 October nog enige malen ontmoet: zonder dat er over de toestand werd gesproken, omdat dat geschiedde op de enige plek, die toen voor ons beschikbaar was, het Hotel Des Indes. Dat was een overvol hotel, grotendeels gevuld met de zwaarste zieken uit de kampen, waarvoor een organisatie, ik meen onder de heer *van Karnebeek*, was gevestigd. Het was een onderdeel van een grote Rapwi-organisatie.

Op 7 October hield de legercommandant, generaal *van Oyen*, een stafbespreking, die kennelijk was voortgevloeid uit een bespreking op hoger niveau en die er op neerkwam, dat de houding, die door ons en onze binnenkomende troepen moest worden aangenomen, een van „niet provoceren" moest zijn; men moest trachten zonder bloedvergieten tot een vergelijk te komen. De legercommandant is bij deze stafbespreking niet ingegaan op geschillen, dispuutpunten, moeilijkheden, die zich voordeden. Die moeilijkheden ondervonden wij overigens aan den lijve, omdat de onveiligheid in Batavia hand over hand toenam.

Inmiddels kwamen er in die eerste week van October, gedeeltelijk per schip, gedeeltelijk door de lucht, een aantal compagnieën aan, ten dele gevormd en geoefend in Australië, ten dele gevormd uit de bevrijde krijgsgevangenen op Borneo.

Dat waren de 1ste, 2de, 5de, 6de, 8ste, 9de en 11de compagnie. Zeven compagnieën dus, die in overleg met de staf van generaal *van Oyen* werden gevormd tot 2 bataljons, het 1ste en 2de bataljon.

Ik heb hier de kaart van Batavia, die noodzakelijk is om u de ontwikkeling van de toestand uiteen te zetten.

Conform dat beginsel mochten de Nederlandse troepen niet in de stad Batavia komen. Zij werden dus uitgeladen in Priok, althans degenen, die per schip aankwamen, en de twee of drie compagnieën, die door de lucht zijn overgebracht, in Kebajoran. Zij werden voorlopig in de ontvangstkampen door de Engelse kwartierofficiëren vastgehouden conform het beginsel „niet provoceren, bloedvergieten vermijden". De Engelsen waren niettemin blij, dat zij waren aangekomen,

want hun ene bataljon, de Seaforth Highlanders, kon bij het uitbreken van een openlijk verzet niet veel uitrichten.

Dat er toen geen verschil van mening is geweest over het al of niet toelaten van Nederlandse troepen, is begrijpelijk; het was ook voor de Engelsen een eis van zelfbehoud, dat die troepen werden toegelaten en beschikbaar waren. De besprekingen daarover heb ik persoonlijk niet gevoerd. Zij zijn gevoerd op hoger niveau, dus of door de Luitenant-Gouverneur-Generaal of door de legercommandant of in een vergadering van Engelse officieren met Departementshoofden. In ieder geval kreeg ik tussen 7 en 10 October opdracht om de troepen, die waren aangekomen in Priok en Kebajoran en onder mijn commando kwamen, naar deze gebieden te verplaatsen.

88261. De **Voorzitter**: Kunt u nader omschrijven, wat u met „deze gebieden“ bedoelt, omdat het anders niet duidelijk is in her verslag.

A. In hoofdzaak moesten zij worden verplaatst naar de Tjililitan Area. Dat is het oude civiele en later militaire vliegerrein ten zuidoosten van Batavia. Het was noodzakelijk om de luchtmacht, die nu gaandeweg werd gevormd uit Engelse en Nederlandse luchtmacht, in de buurt van Batavia ter beschikking te hebben. Kebajoran alleen was te klein en de Engelsen hadden geen troepen genoeg om ook Tjililitan te beveiligen, hetgeen leidde tot de opdracht aan mij, om de Nederlandse troepen onder te brengen in de Tjililitan Area.

88262. De heer **Korthals**: Is toen bij u misschien de gedachte opgekomen, dat het wel aangenaam zou zijn geweest, wanneer er meer militairen zouden zijn geweest dan u nu ter beschikking werden gesteld?

A. Ik wist, dat er niet méér waren.

88263. De heer **Korthals**: U zoudt gezegd kunnen hebben: Wanneer ik er meer had gehad, wanneer men er in Australië meer had opgeleid, dan was ik sterker geweest, dan had ik misschien wat kunnen doen.

A. In die vorm is die gedachte niet opgekomen.

88264. De heer **Korthals**: Ik denk nu bijvoorbeeld aan die nutsbedrijven. Was daar niets aan te doen?

A. Voor die nutsbedrijven rekent men al gauw enige tienduizenden, behalve wanneer men alleen de leiding op zich neemt en dus niet Indonesiërs doorwerkt. Er zijn bij die nutsbedrijven tienduizenden werkers betrokken.

88265. De **Voorzitter**: Op zich zelf zou het toch wel een aantrekkelijke gedachte zijn geweest om meer troepen ter beschikking te hebben gehad.

A. Ja, maar de militaire opleiding is een reële opleiding. Na in die eerste maand na mijn krijgsgevangenschap een indruk te hebben gekregen van de algemene toestand, wist ik, dat slechts die troepen beschikbaar waren en niet meer.

88266. De **Voorzitter**: Neen, maar op zich zelf zou het waarschijnlijk toch wel van belang zijn geweest, wanneer er meer troepen beschikbaar waren geweest.

A. Dat kan ik nooit tegenspreken. Dat is, als ik het mag zeggen, een waarheid als een koe!

De Voorzitter: Dat was toch eigenlijk de strekking van die vraag.

88267. De heer **Korthals**: Daaraan zou ik het volgende willen verbinden: Was het naar aanleiding van de inlichtingen, die u hebt gekregen, niet mogelijk geweest, dat er meer troepen waren opgeleid?

A. Dit slaat op een periode, gedurende welke ik in Moekden zat.

88268. De heer **Korthals**: Ik vroeg ook of u daarover inlichtingen had ontvangen.

A. Daar weet ik niets van.

88269. De heer **Korthals**: U hebt u er dus mee tevreden gesteld, dat dat kleine beetje er was.....

De Voorzitter: of u daarmee tevreden moeten stellen!

A. Ik herhaal, dat wij reëel zijn.

88270. De heer **Korthals**: Men hoeft niet irreeël te zijn om te zeggen: Ik wilde, dat ik er duizend méér had!

A. Die gedachte is natuurlijk wel opgekomen: Ik wilde, dat ik meer mensen had, maar die werd onmiddellijk onderdrukt, als zijnde speculatief! Een soldaat moet niet speculatief zijn, maar werken met nuchtere feiten. Ik heb mij het hoofd daar dus niet over gebroken in die periode.

88271. De **Voorzitter**: Hebt u dus ook niet getracht om meer te krijgen?

A. Ja. Wij hebben alles gedaan om meer mensen te krijgen, waaronder ook iets, wat nog nooit was gebeurd. Wij hebben bijvoorbeeld onmiddellijk Chinezen in opleiding genomen. Wij hebben binnen de grenzen van het mogelijke in Batavia na onze komst alles in het werk gesteld om uit de ex-krijgsgevangenen of uit goedwillende elementen zoveel mogelijk troepen te vormen.

88272. De heer **Korthals**: U hebt die gedachte dus wel gehad!

A. Ja. Uw vraag had echter betrekking op van buiten komende troepen.

De heer Korthals: Of zij nu van buiten of van binnen kwamen.

A. Zij waren dus gelimiteerd tot de troepen, die ik u zoëven noemde. Er waren nog wel meer compagnieën beschikbaar. Ik heb daarvan de volledige lijst bij mij, als u daar belang in stelt, zoals de toestand zich voordeed in de loop van September, dus vóórdat ik naar Batavia kwam. Er moesten echter ook troepen naar Borneo en Celebes, later ook naar Bali, er moesten troepen naar Sumatra. Bij die verdeling ben ik niet betrokken geweest.

88273. De **Voorzitter**: Wie heeft die gemaakt?

A. Die is door de legercommandant, generaal van Oyen, in Australië gemaakt.

88274. De **Voorzitter**: Was het naar uw inzien niet beter geweest om alles te concentreren bij Batavia?

A. Die vraag is natuurlijk enige malen onder de ogen gezien en met name in Colombo; zij is in bevestigende zin beantwoord, zodat er ook meer troepen naar Java zijn gegaan dan volgens de oorspronkelijke plannen van midden September het geval zou zijn geweest.

88275. De **Voorzitter**: Dat is dus een gemitigeerd systeem geweest.

A. Dat wordt het altijd. De toestand verandert practisch met de dag en dan moet men zich aanpassen. Mitigeren is militair, zoals u dat thans in Korea kunt zien.

88276. De **Voorzitter**: Dan zou men de vraag kunnen stellen: Was het niet beter geweest om alle troepen desondanks toch nog naar Batavia te sturen en geen troepen naar Borneo, Sumatra en Bali, gezien de situatie van dat ogenblik?

A. Na 1 October was men niet vrij meer. Vóór 1 October was het misschien mogelijk geweest van de Engelsen gedaan te krijgen, verandering in de voorgenomen dislocatie te brengen. Na 1 October waren echter de Engelsen volledig de baas en hebben zij na het binnenkomen van deze eerste twee echelons stelselmatig elk verder binnenkomen van troepen belet op overwegingen van politieke aard, die ik straks zal behandelen.

Er zijn echter in de loop van September beslissingen genomen door de B.S.O., admiraal Helfrich, in overleg met de O.B.S.O., generaal van Oyen, en de Luitenant-Gouverneur-Generaal, om meer eenheden naar Java te brengen dan aanvankelijk de bedoeling was, zulks ook in verband met de geruchten, die onder andere aanleiding zijn geweest voor de voorgenomen parachute-inzet, waarvoor ik tenslotte naar Candy ben gezonden. Om u op deze vraag een volledig inzicht te geven, moeten wij teruggaan tot begin September, toen de toestand rustig was en — daar ben ik niet bij geweest — er in de staf van *Mountbatten* een algemene indeling is opgemaakt, met adviezen van kapitein Perks, die zelf zijn instructies kreeg uit Australië, en van admiraal *Helfrich* in Colombo. Daar heb ik ook nog een stuk van.

De Voorzitter: Dat wil ik wel graag hebben.

A. Dat is namelijk een stuk over de eerste vergadering, die ik zelf heb meegemaakt.

Ik geloof niet, dat ik dat stuk bij me heb, omdat het betrekking heeft op een periode, die achter ons lag, wat de bespreking betreft. Ik zal het een volgende keer meebrengen.

De Voorzitter: Indien u niet meer komt — ik weet niet, hoe lang dit verhoor duurt —, kunt u het ons misschien wel zenden.

A. Ik zal het stuk inzenden.

Op 11 en 12 October had de bezetting plaats van een lijn, die loopt van Tjililitan naar Kebajoran; Kebajoran is een belangrijk kampongcomplex en spoorwegstation, ^{zuidwestelijk} van Batavia. Met deze streek ben ik door mijn langdurige carrière volledig bekend. Dit is de weg naar Buitenzorg, dit is de weg naar Serpong, dat is de weg naar Tangerang en dat is de weg naar het oosten, Tjikampek. De Engelsen sloten de twee laatstgenoemde wegen af met hun troepen. Het was van het grootste belang om de twee eerstgenoemde wegen ook af te sluiten in verband met de ons reeds bekende plannen van Indonesische troepen om naar Batavia op te rukken. Ik heb met generaal *Hnwithorn* het bezetten van Kebajoran besproken, maar niet zijn goedkeuring daarop gekregen. Ik heb het echter toch gedaan, omdat ik nu eenmaal het grote belang van Kebajoran kende, en ofschoon dat natuurlijk niet te bewijzen is, ik durf te zeggen, dat Batavia min of meer ontsnapt is aan het lot van Soerabaja en Semarang door het tijdig bezetten van Kebajoran. Er zijn dan ook in de komende weken in de omgeving van Kebajoran ernstige gevechten geleverd door troepen, die uit Bantam, via Serpong, naar Batavia oprukten. De Engelsen hadden echter kennelijk tot motief: aan *Soekarno* c.s. te kunnen zeggen: Wij willen het vliegveld Tjililitan beschermen tegen extremisten; we hebben daarvoor geen Engelse troepen en daarvoor laten wij de Hollandse troepen binnen. Ik herhaal: ik weet dit niet; het is een afleiding van mij zelf. Ik kreeg in ieder geval geen vergunning Kebajoran te bezetten. Overigens is deze bezetting de eerste dag niet gelukt; onze aanval op Kebajoran werd op 11 October afgeslagen, doch op 12 October hebben wij een nieuwe poging in het werk gesteld, die wel is gelukt. Nu volgen van 12 tot 25 October 14 dagen van voortdurende gevechten tegen grote overmachten nabij: a) Pondok Gedeh, een kampongcomplex zuidoostelijk van het vliegveld Tjililitan, de toegangsweg tot het vliegveld, b) in de omgeving van het vliegveld zelf, c) langs de Buitenzorgse weg, de oude Buitenzorgse weg en de Serpongsweg. Deze gevechten waren mede van belang, omdat zij mij een inzicht gaven in de strijdwijze van de tegenpartij. Ik heb mijn hele leven lang met Javaanse soldaten gewerkt. Wij zijn er echter nooit in geslaagd van de Javaan te maken, wat de Japanner er van heeft gemaakt. Het is formidabel, wat de Japanner met methoden, die ik voor u het best kan beschrijven als Hitleriaans, van de zachtvaardige Javaan heeft kunnen maken, daarbij gebruik makende van haat, religieus sentiment, bijgeloof — de formule van onkwetsbaarheid —, drie dingen, die wij in onze opleiding natuurlijk altijd verwerpen. Wij zijn geen haatkwakers; wij zijn geen amulet-mensen. Dergelijke methoden hebben wij bij onze opleiding niet toegepast. Wij zijn er dus ook nooit in geslaagd van de Javanen een optima forma vechtsoldaat te maken, die bereid is te doen, wat ik het beste kan vergelijken met wat nu de Noord-Koreanen en de Chinezen doen: „Ongeacht het vuur de opdracht te volvoeren”. Welnu, dat is in die periode door tienduizenden gedaan tegen onze linie: Tjililitan—Kebajoran. In die veertien dagen hebben tienduizenden tegen onze troepen stormgelopen; onze troepen zaten evenwel behoorlijk in kleine versterkingen.

88277. De heer Korthals: Hoeveel troepen waren dat?

A. Zeven compagnieën, ongeveer duizend man, in de voorste lijn, maar merendeels in door prikkeldraad omsloten kleine versterkingen, goed voorzien van automatische wapens. Daartegen zijn herhaaldelijk troepenmachten van honderd tot vijfhonderd man op komen stormen in die veertien dagen, ongeacht het sneuvelen van velen hunner, waarbij nog kwam, dat niet eens allen met vuurwapens gewapend waren; velen waren zelfs niet eens met slagwapens gewapend. Wanneer er een gewapende viel en er bleef een ongewapende ongedeerd, nam die laatste vuurwapen of slagwapen over en zette de aanval voort, precies zoals het in Korea gaat op het ogenblik. Dat is de kracht van een totalitair regime; dat berust vermoedelijk op het echelonsgewijze „wie de orders niet volgt, wordt afgemaakt”. Wanneer de kapitein niet attaqueert, schiet de majoor hem neer en wanneer de majoor niet attaqueert, schiet de overste hem neer, enz., enz.

88278. De heer Korthals: Hebt u nog moeilijkheden met de Engelsen gekregen, doordat u dat had gedaan op eigen initiatief?

A. Moeilijkheden alleen in negatieve zin, omdat ik in de komende weken slechts met grote moeite de verbinding met Kebajoran hand-

haven kon. Die liep namelijk langs een weg, die zeer bedekt is. Deze weg werd gedurende de periode van 12 tot 22/23 October door de extremisten beheerst. zodat ik langs andere wegen de aanvulling van munitie en levensmiddelen naar Kebajoran moest krijgen. Wanneer ik met mijn moeilijkheden daarover naar de Engelsen ging, zeiden ze: Je moet ook niet in Kebajoran zitten! Ontruimen!

Ontruimen van Kebajoran zou echter betekend hebben, dat Batavia bloot kwam te liggen voor de verschillende aanvallen, die uit Bantam zijn ondernomen, in de periode van half October tot half Januari, sommige per trein, andere per vrachtauto, en die nu alle op onze bezetting Kebajoran gestrand zijn.

88279. De heer Korthals: Hadden de Engelsen daar totaal geen kijk op?

A. Neen, zij hadden daar in het algemeen geen kijk op. Sommigen wel; ik geloof bijvoorbeeld, dat generaal *Hawthorn* in zijn hart achter mij stond, maar sinds de Engelsen besloten hadden tot een neutraliteitspolitiek afwijzend moest staan tegenover voorstellen mijnerzijds met betrekking tot het gebruik der Nederlandse troepen. Ik kan u dat met tientallen kleine voorvallen illustreren. Er waren dus geen troepen van mij ten noorden van het bandjirkanaal, behalve enkele onderdelen, die sleutelpunten in de stad Batavia vasthielden, waar ik ze de eerste vier, vijf dagen min of meer tersluiks had gebracht. De hoofdverbinding tussen mijn kwartier, dat bij het Waterlooplein lag, en de troepen in het zuiden, liep langs de Buitenzorgse weg. Over die weg had ik binnen de stad geen zeggenschap. Mijn konvooien over die weg door de Engelse rayons werden doorlopend beschoten. Wanneer konvooiccommandanten of ik zelf ons tot de Engelsen richtten, was het antwoord stereotiep: „We are supposed to be neutral”.

Op een gegeven ogenblik, nadat in de stad Batavia half October enige slachtoffers onder mijn troepen waren gevallen en ik een militaire begrafenis organiseerde, waartoe wij gebruik maakten van de reeds bestaande militaire begrafenisplaats op Tjililitan, werd de lijkstoet in het Engelse gebied beschoten.

88280. De Voorzitter: Wat moesten die Engelsen daar dan eigenlijk doen?

A. De Engelsen waren belast met de handhaving van orde en rust in de kommen van Batavia en Meester Cornelis.

88281. De Voorzitter: Ja, maar dat deden ze niet!

A. Neen, ze deden het niet.

88282. De Voorzitter: Wat moesten ze dan wel doen?

A. Dat is juist de algemene kritiek van de Nederlanders: Wat doen die Engelsen hier? De verbittering steeg met de dag, want nu volgen — in October en November — moorden, kidnappen, waarbij ook belangrijke personen verdwijnen, vrouwen en kinderen verkracht worden, waarvan de lijken in de kanalen komen te drijven. Dat gebeurde allemaal binnen Batavia en werd dan toegeschreven aan de extremisten! Wanneer de Engelse bevelhebber zich richtte tot het Indonesische Kabinet, zeiden ze daar: Dat zijn de extremisten! Dat zijn niet de goedwillende Indonesische troepen onder onze bevelen!

88283. De Voorzitter: Was dat juist?

A. Dat was niet juist, want gaandeweg leverden wij de bewijzen, dat de Indonesische officiële politie hieraan meedeed. Dit leidde in de loop van November tot onderzoekingen door de Engelsen van de Indonesische politieposthuizen. De sympathie van bepaalde Engelse officieren was echter niet aan onze kant, zodat bij ons de indruk ontstond, dat dat onderzoek zodanig geschiedde, dat er gelegenheid werd gegeven te ontsnappen.

Er is aldus in de maanden October, November, December een zeer heftige anti-Britse stemming ontstaan.

88284. De Voorzitter: Gebeurde daar niets tegen?

A. Ja. Als u de moeite wilt nemen om de verslagen van het algemeen hoofdkwartier door te nemen, dan vindt u doorlopend stappen van admiraal *Helfrich*, de legercommandant, bij generaal *Christison*.

Dit algemeen hoofdkwartier is een orgaan, dat op 17 October is ingesteld. Het hield vanaf 17 October dagelijks vergaderingen. Ik heb de notulen dier vergaderingen hier bij mij tot 31 December.

U kunt daarin de militaire en politieke ontwikkeling volgen, zoals ik die heb gevolgd. In mijn functie van troepencommandant nam ik geen deel aan politieke besprekingen. Politieke besprekingen zijn die besprekingen, die plaats vonden op het hoogste niveau, dus de Departementshoofden onder leiding van de Luitenant-Gouverneur-Generaal, en waaraan ook werd deelgenomen door de B.S.O., admiraal *Helfrich* en de O.B.S.O. generaal *van Oyen*. Daar stond ik dus buiten, omdat ik commandant was van de troepen in Batavia en als zodanig tactisch was geplaatst onder de Engelse bevelhebber. In de vergadering van het Algemeen Hoofdkwartier echter werd regelmatig met enkele woorden de ontwikkeling van de politieke toestand gegeven.

88285. De Voorzitter: U stond dus tactisch niet onder generaal *van Oyen*?

A. Neen, tactisch niet, wel hiërarchiek. Ik bleef deel uitmaken van het Ned. Indische leger en was te allen tijde verantwoording verschuldigd aan de legercommandant. Voor wat betreft de uitoefening van mijn taak in het Zuiden stond ik echter onder de Engelse generaal.

88286. De Voorzitter: Ik vraag het hierom — maar daar komt u straks waarschijnlijk nog wel op —, omdat dat een rol heeft gespeeld in de verhouding tussen *van Mook* en *van Oyen*. Er zijn opstootjes geweest, waarvan de schuld werd gegeven aan generaal *van Oyen*, en deswege is er tegen hem opgetreden.

A. Dal is mij niet bekend.

88287. De Voorzitter: Ik kom daar straks nog wel even op terug.

A. De opstootjes waar het om gaat, zijn mij wèl bekend, maar tot welke repercussies die in de hoogste leiding, op het hoogste niveau, aanleiding hebben gegeven, weet ik niet. Met andere woorden: wat zich heeft afgespeeld tussen de Luitenant-Gouverneur-Generaal en admiraal *Helfrich* en de legercommandant met betrekking tot dergelijke relletjes staat buiten mij. Daarin ben ik niet gekend en ik ben daar nooit van op de hoogte gesteld.

De toestand wordt dus in de loop van October en November gaandeweg slechter, met dien verstande, dat wij een pauze hebben na 25 October. Het is wel interessant om even kennis te nemen van mijn analyse van de militaire toestand tot 25 October. Ik heb hiervan twee afschriften bij mij, voor het geval u samen wilt lezen. Het gaat dan om de slotanalyse.

De Voorzitter: Misschien wilt u die slotanalyse even voorlezen?

A.

„Punt 6. Wanneer wij thans een aantal mobiele eenheden hadden kunnen inzetten, zou het verzet in geheel West-Java in enkele weken zijn gebroken. Nu wij door gebrek aan troepen gedwongen zijn tot een passieve houding, zal 's vijands moreel in de komende weken weer stijgen. Nieuwe aanvallen op onze vooruitgeschoven linie Kebajoran—Pondok Gedeh zijn dan ook waarschijnlijk.”

88288. De Voorzitter: Hieruit resulteert, dat, wanneer u de daadwerkelijke hulp had gehad van de Engelse troepen, u ook het verzet had kunnen breken.

A. Dat wil zeggen: de Engelse troepen dan, want ik ben maar een ondergeschikte van de Engelsen geweest. Wanneer zij actief waren opgetreden! Daar staat tegenover — om het standpunt van de Engelsen het volle recht te doen wedervaren —, dat op dit tijdstip nog altijd gas, waterleiding, electriciteit en vervoer in handen van het Kabinet waren. De bronnen daarvan waren nog steeds niet in ons bereik en de afsnijding daarvan zou rampzalige gevolgen hebben voor Batavia, een factor, die wij tot medio 1946 nimmer uit het oog mogen verliezen bij de beslissingen.

88289. De Voorzitter: Wanneer het verzet in geheel West-Java in enkele weken zou zijn gebroken, dan zouden waarschijnlijk ook die bronnen zijn gevallen.

A. Ja, dat wil zeggen: wanneer die actie lukte en men 14 dagen watergebrek, duisternis en andere ellende daarvoor over had. Men moet ook bedenken, hoeveel doden dat zou kosten onder de reeds door verhogering uitgeputte kampbevolking. Ik schat de prijs niet, die dat zou gekost hebben, maar ontveins mij niet, dat dit een hoge prijs zou zijn geweest, een prijs, waarvoor de verantwoordelijke bevelhebber altijd terugschrikt. In mijn analyse over de militaire toestand schreef ik hier reeds over.

88290. De heer Korthals: U hebt toen, zoals ik hier zie, wel een wens geuit om meer troepen?

A. Ja. Als slot der analyse was dat ook wel op zijn plaats. De analyse van 25 October is in het bijzonder daarom merkwaardig, omdat ik precies een maand later tot een geheel andere conclusie kwam, en ik zal u ook die conclusie geven, waardoor u u eventueel niet zult kunnen onttrekken aan de gevolgtrekking, dat ik voor het verdere beleid van de Luitenant-Gouverneur-Generaal mede verantwoordelijk kan worden geacht. Het is goed om reeds nu te weten, dat ik dit dus niet van mij afwerp. Een maand later heb ik opnieuw een analyse van de militaire toestand gegeven, nadat inmiddels de Engelse operaties in Soerabaja en Semarang de kracht van de organisatie van de Indonesische vijand scherper hadden doen leren kennen. Het is echter beter, dat ik hiermede nog even wacht.

Het is voor mij vrij moeilijk om na te gaan in welke details u belangstelt. De komst van 1200 communisten uit Australië, b.v. uitgezonden door de Australische Regering. Is dat u bekend?

88291. De Voorzitter: Neen, maar ligt dat niet op politiek gebied?

A. Ja, maar een maand later zitten wij met de gebakken peren. Er zaten pl.m. 1200 communisten in Australië en dezen worden uitgezonden Dat zijn de communisten, grotendeels afkomstig van onze interneringen op Nieuw-Guinea vóór de oorlog. Zij zijn destijds naar Australië gebracht, toen de landing der Japanners aanstaande was; in Australië wordt de stemming na de oorlog anti-Nederlands, speciaal onder de vakverenigingen. De Australische Regering voelt zich genoodzaakt te bukken voor die vakverenigingen en zendt de 1200 Indonesische communisten met een schip van Australië naar Java, waartegen onzerzijds bezwaren zijn ingebracht.

88292. De heer Korthals: Wanneer is dit gebeurd?

A. Het eerste bericht hierover kregen wij 20 October. Ik meen, dat zij een maand later zijn gedebarreerd.

88293. De heer Korthals: Waar?

A. Zij zijn tenslotte in Batavia gedebarreerd.

88294. De heer Korthals: Tenslotte in Batavia? Zouden ze dan eerst elders worden afgezet?

A. Ja; U vindt de details hiervan in die notulen terug.

88295. De Voorzitter: Welke betekenis had dit in militair opzicht?

A. Wij komen nu op een zeer ingewikkeld onderwerp, namelijk: wat is de communistische invloed in het gebeuren na de Japanse ineenstorting?

Na de Japanse ineenstorting krijgen de oude communistische cellen plotseling weer een kans. Zij steken het hoofd op. Zij spelen hun rol in wat nu *Soekarno* noemt in al zijn besprekingen met de Britten: de extremisten! Het politieke spel, dat nu wordt gespeeld door *Soekarno*, is een spel, waarbij hij zich voortdurend beroept op de extremisten. Die extremisten worden medio November met 1200 man versterkt, die bovendien in Australië misschien nog wat extra-training zullen hebben gehad van de communistische partij aldaar.

De heer Korthals: Ik begrijp wel, dat het niet mogelijk was om die 1200 communisten op te vangen.

A. Dit is een onderwerp, waarmede ik eigenlijk niet te maken had, want ik ben alleen verantwoordelijk voor het gebied, dat u op de kaart omlind vindt. Dat eiste mijn hoofdaandacht op en — populair gezegd: — dat hebben wij op ons tandvlees kunnen halen! Het lieft door al die maanden heen herhaaldelijk zo-zo gestaan, of wij niet op een gegeven ogenblik door uitputting van de troepen tot ontruiming van enkele posten zouden zijn gedwongen, of wel dat die troepen zouden zijn verslagen.

Ik weet niet precies, waarom de Engelsen die communisten hebben toegelaten. De Australiërs wilden hen echter kwijt. Er was geen andere plek op de aardbol, die hen wilde ontvangen. Het waren Indonesiërs. Zij moesten ergens heen.

88296. De Voorzitter: Het is dus een bewuste verzwakking van de Engelse positie door de Engelsen zelf?

A. Door de Australiërs.

88297. De **Voorzitter**: Neen, door de Engelsen zelf, want zij hebben hen toegelaten.

A. Ja. Inderdaad.

De heer **Korthals**: Door het toelaten en niet opvangen.

A. Welke rol deze communisten hebben gespeeld in de vele verliezen aan officieren en minderen, die de Engelsen in de loop van 1946 hebben geleden, durf ik niet te zeggen. Het zijn er waarschijnlijk zeer vele. U weet, dat de Engelsen in de periode van hun bezetting op Java een dure prijs hebben betaald.

Naar ik mij herinner, is er door de Nederlandse instanties met kracht bij de Engelsen op aangedrongen om de communisten niet toe te laten, en zeker van militaire zijde. U vindt het onderwerp terug in de notulen; het is echter een aangelegenheid, die men daarin niet anders dan als feit aantreft, dat niet de bijzondere aandacht ter vergadering heeft gehad. Ik ben zelf niet rechtstreeks bij deze zaak betrokken geweest en heb ook niet rechtstreeks invloed daarvan bij de acties ondervonden.

88298. De **Voorzitter**: Het kan u toch als Nederlands troepencommandant niet onverschillig zijn geweest of deze communisten al dan niet werden toegelaten.

A. Ik had hen natuurlijk liever niet gehad. Wanneer zij echter bij mijn buurman in Semarang of bij mijn buurman in Soerabaja terecht waren gekomen, was het effect hetzelfde gebleven.

88299. De **Voorzitter**: Niet voor u.

A. Neen, niet voor mij, maar dat is niet kameraadschappelijk.

88300. De **Voorzitter**: Wij spraken nu over uw rol in deze zaak.

A. Mijn oordeel is niet gevraagd en ik heb er ook geen stem in gehad. Deze zaak is buiten mij om gegaan. De zaak is mij allen bekend, omdat ik aanwezig was bij de dagelijkse stafbesprekingen. Ik vermeldde dit onder de dingen, die ik bij het opnieuw doorlezen gedurende de laatste dagen heb opgetekend als vermeldenswaardige feiten, die invloed hebben gehad op de verslechtering van de toestand.

88301. De **Voorzitter**: Viel dit binnen het kader der neutraliteit?

A. Bedoelt u, of de Engelse neutraliteit verenigbaar was met het toelaten van 1200 communisten uit Australië? Het waren 1200 Indonesiërs.

88302. De **Voorzitter**: Ja, ik stel mij voor, dat men neutraal was tussen Indonesiërs en Nederlanders.

A. Generaal *Christison* kon hen nergens ter wereld heen gestuurd krijgen. De Australische Regering stuurt hen naar Indonesië.

88303. De heer **Korthals**: Konden zij niet in kampen worden opgesloten? Desnoods in de buurt van Batavia?

A. In de tijd, waarin dit gebeurde, dus wanneer dit partijtje uit Australië aan kwam zeilen, zaten wij in Batavia zelf met de moeilijkheid, waar wij de Nederlandse bataljons moesten onderbrengen, die op dat ogenblik onderweg waren van Engeland naar Java en die door de verwickeling van de politieke toestand ten slotte niet zijn gekomen, ten minste niet op Java, en naar Malakka zijn gedirigeerd. Een van de opdrachten, die ik had, was voor te bereiden de onderbrenging van het zevental bataljons. Dat heeft mij heel wat hoofdbrekens gekost. Het onderbrengen in een kamp van 1200 communisten zou de moeilijkheden nog hebben doen toenemen voor de Nederlandse bataljons. Was dat dus aan de orde gekomen, dan had ik er bepaaldelijk tegen geadviseerd.

88304. De **Voorzitter**: Er waren toch wel kampen, waar Nederlanders inzaten. Wanneer men die had laten doorstromen,.....?

A. Die Nederlanders konden niet meer weg, omdat de politieke toestand op geheel Java zo was verslechterd vanwege de gevechten, die inmiddels begonnen waren op Semarang en Soerabaja. Er was geen plekje, waar zij heen zouden gekund hebben. Enkele kampen in Batavia, die overvol waren en waar de hygiënische toestandon verschrikkelijk waren, zijn onder zware Engelse bewaking in deze periode nog gedeeltelijk per trein afgevoerd naar Tjimahi. Er kwamen Japanse troepen naar Batavia of waren reeds naar Batavia gekomen

sinds 14 Augustus; er kwamen Engelse troepen en er kwamen Nederlandse troepen. Dat allemaal in dat overvolle Batavia, zodat de Rapwi er in October alles op heeft gezet om een deel van de overbevolking van Batavia af te voeren naar Tjimahi en Bandong, waarmee is doorgedaan, totdat de gevechten een zodanige vorm aannamen, dat er alleen nog maar konvooiën doorkwamen met vliegtuig- en tankbescherming. Het hoogtepunt van deze moeilijkheden is geweest in November, van ongeveer 24 tot 30 November, toen de verbinding met Bandoeng zo goed als verbroken werd. Toen heeft alleen een zeer sterk bewapend en bewaakt konvooi met levensmiddelen en munitie, met zes vliegtuigen voortdurend in de lucht er boven, nog van Buitenzorg naar Bandoeng kunnen komen.

Dr toestand in de loop van November over geheel Java was zeer en zeer slecht.

De **Voorzitter**: Wij waren, naar ik meen, bij 25 October gebleven.

A. Uit de besprekingen van het Algemeen Hoofdkwartier heb ik als eerstvolgende mededeling op politiek terrein de datum 24 October aangetekend. Op die dag had de bespreking plaats van de Engelse adviseur in politieke zaken *Dening* met *Soekarno*. Uit de vergadering van het Algemeen Hoofdkwartier van de volgende dag blijkt, dat *Dening* daarop blijkbaar op het standpunt heeft gestaan, dat het Nederlandse gezag moet worden erkend en dat daar door de Indonesiërs fel tegen is geopponeerd. Dit is de eerste dag, waarop er tevens melding van wordt gemaakt, dat de Nederlandse troepen niet zullen worden toegelaten. Er ligt dus verband tussen deze eerste bespreking van *Dening* met *Soekarno* c.s. en de reactie van *Soekarno* en de zijnen op de mededeling, dat de Nederlandse troepen zouden worden toegelaten als erkenning van het Nederlandse gezag.

Omstreeks die zelfde tijd kwam er een zeer onaangename mededeling voor ons los over de houding van Amerika in het conflict. Amerika weigert de levering van 30 000 karabijnen, die reeds besteld en, naar ik meen, ook reeds voldaan waren, uit te voeren. Wij hadden die karabijnen nodig voor de herbewapening van onze voormalige krijgsgevangenen. Deze weigering werd door de legercommandant medegedeeld in de bespreking van het Algemeen Hoofdkwartier van 24 October.

88305. De **Voorzitter**: Weet u ook, door wie die waren besteld?

A. Door het Nederlandsch-Indische legerbestuur, toen dat nog in Australië was, vermoedelijk in de tijd, kort voorafgaande of eventueel volgende op de Japanse overgave.

Toen dit vraagstuk aan de orde kwam — ons leger was vóór de oorlog ongeveer 30 000 man sterk —, stelde de legercommandant in Australië zich vermoedelijk op het standpunt, dat hij voor de herbewapening van de voormalige leden van de Nederlandsch-Indische krijgsmacht ongeveer 30 000 karabijnen nodig had.

88305. De **Voorzitter**: Was die bestelling eerst door Amerika aanvaard?

A. Kennelijk wel. Dat wil zeggen: een dergelijke bestelling wordt geplaatst bij een particuliere leverancier, een wapenfabriek of bij een exporteur. Wanneer op een goed ogenblik de partij moet worden uitgevoerd, moet het State Department daarvoor zijn toestemming verlenen. Nu verleende het State Department zijn toestemming niet.

88307. De **Voorzitter**: Die karabijnen waren er dus wel?

A. Ja. Er was een geweldige overproductie in Amerika van handvuurwapens. Deze weigering was echter niet het enige feit, dat ons houvast gaf omtrent de houding van Amerika. Op 28 October weigert de Amerikaanse Regering om onze 8000 krijgsgevangenen, die uit Japan en China waren verzameld in Manilla en omgeving, te bewapenen. Zij waren wel van kleding en uitrusting voorzien, maar het verzoek van het Nederlandsch-Indische legerbestuur om hen te wapenen uit de vele surplusvoorraden, die men had op de Philippijnen, werd geweigerd.

88308. De **Voorzitter**: Is daar ook een reden voor opgegeven?

A. Politiek! De Amerikaanse Regering wenste zich niet te mengen — dat werd althans gezegd; ik weet niet of dit door de Amerikaanse Regering zo aan de Nederlandse Regering is medegedeeld, maar zo luidde het in de volksmond en ook in de vergadering van het Algemeen Hoofdkwartier — in het conflict tussen Nederland en de reeds gevormde Staat Indonesia. Amerika wenste een standpunt van strikte neutraliteit in te nemen. Amerika had dus met andere woorden partij gekozen tegen ons!

Dit waren dus twee zeer ernstige feiten voor onze kansen om hier nog iets van te maken. De Engelse houding tot dat ogenblik was: „We zijn neutraal”. De Amerikaanse houding was eveneens: „We zijn neutraal”, maar door die neutraliteit was Amerika in feite anti-Nederlands.

Op 30 October komen de eerste berichten van Batavia van de aanval van de Indonesiërs op de pas gelande troepen in Soerabaja. U vindt in de notulen van de vergaderingen van het algemeen hoofdkwartier een uiting van generaal Christison, die zegt, naar ik meen aan de Luitenant-Gouverneur-Generaal of aan admiraal Helfrich: „Dit kon best eens een ommekeer brengen in de Engelse politiek”. Dat was dus de eerste reactie van generaal Christison op de gevechten rond Soerabaja. Deze uiting is ook een bewijs, hoe ergerlijk generaal Christison zelf het gehele verloop vindt. Bij vele Engelse officieren, met wie ik geregeld in aanraking kwam, heb ik dezelfde stemming aangetroffen. Het ging hun allemaal verschrikkelijk aan het hart, dat zij ons zo in de steek lieten. Van hogerhand gegeven bevelen of instructies lieten blijkbaar echter geen andere houding toe.

88309. De **Voorzitter**: Welke troepen waren dat, die in Soerabaja zijn geland?

A. In Soerabaja is de 25ste Engelse divisie geland. De gebeurtenissen in Soerabaja hebben tenslotte geleid tot de dood van de divisiecommandant, die op een brug ten zuiden van Soerabaja bij een bespreking is doodgeschoten. Tijdens de operaties zijn de Engelsen enige malen teruggeslagen. Telkens hebben zij nieuwe troepen ingezet en zij zijn slechts ten koste van zware verliezen de toestand in Soerabaja meester geworden.

Dit heeft natuurlijk aanleiding gegeven tot nieuwe besprekingen in een nieuw licht tussen de Engelse legerleiding, generaal Christison dus met zijn politieke adviseur *Dening*, met Soekarno en de zijnen, en kennelijk vrij snel, want reeds op 30 October heeft de eerste conferentie plaats tussen van Mook en Soekarno, een conferentie, waarvan de geruchten doordrongen in de Nederlandse samenleving in Batavia en die, evengoed als dat in Nederland het geval is geweest, zeer veel kritiek heeft uitgelokt, omdat men nu dus toch met Soekarno, die algemeen als verrader en collaborateur werd beschouwd, in zee ging. Er begint zich thans een stemming te tekenen van: „geen onderhandelingen met *Soekarno*, geen onderhandelingen met de Indonesiërs, eerst orde en rust herstellen. Niet eerder praten!” Dat is althans de stemming, die zich te Batavia onder de Nederlandse samenleving en onder de hogere Nederlandse militaire leiding gaat openbaren, gepaard gaande met een toenemende anti-van Mook- en een anti-van der Plas-stemming onder de burgerij. Inmiddels begint onder de invloed van de gebeurtenissen in Semarang en Soerabaja, waar gebleken is, dat Indonesische troepen succes kunnen hebben tegen de geallieerde troepen, de toestand in Batavia weer slechter te worden, na de ongeveer 10-daagse pauze van 25 October tot begin November. De extremisten richten zich nu op de verblijfplaats van hoge autoriteiten, zowel militaire als niet militaire autoriteiten, Hotel Des Indes. Op 4 en 5 November hebben er hevige gevechten plaats rondom het hotel, waarbij voor het eerst de Ambonezen op de voorgrond treden. Het hotel was toen voor de helft bewoond door Nederlandse autoriteiten, die gaandeweg in Batavia waren aangekomen, en voor de helft nog ingericht als kamp voor zieke vrouwen. De Amerikaanse consul woonde daar ook, evenals enige andere buitenlanders. We werken, nu zo langzamerhand naar de beruchte Ambonezenkwesatie. In het kampement Petodjo, dat daar in de buurt ligt, lagen namelijk voornamelijk Ambonezen. Het was een depot, waar ex-krijgsgevangenen werden bewapend en in nieuw organiek verband werden geoefend, om gaandeweg aan mijn troepen te worden toegevoegd. In deze periode komen er bij de 7 compagnieën, die ik reeds had, drie bij, de 16de, 17de en 18de compagnie, voor het grootste gedeelte, of beter gezegd: geheel, gevormd uit voormalige krijgsgevangenen, waarbij vele Ambonezen.

88310. De **Voorzitter**: Waar kwamen die vandaan?

A. Uit de kampen rond Batavia en ook uit de kampen van Balikpapan, Rangoon e.a. De officieren kwamen voornamelijk uit Rangoon, Bangkok en Manilla. Zij waren door de Japanners gedurende de bezetting afgevoerd, hetzij naar Japan, hetzij naar Birma en Thailand, en waren na de oorlog door de geallieerden geconcentreerd. Die van Japan en China waren na het vrijkomen geconcentreerd op Manilla en die van Birma en Thailand in Rangoon en Bangkok.

Uit de staf van generaal van *Oyen* zijn er officieren heengegaan en dezen hebben de fysiek nog in redelijke toestand verkerende officieren er uit gekozen; dezen zijn in groepjes met vliegtuigen naar Batavia gekomen om daar de staven en de commando's te vormen van nieuwe troepenonderdelen.

88311. De **Voorzitter**: Ging dat met of zonder toestemming van de Engelsen?

A. Ik denk, dat dit, daar het binnenkomen onopvallend geschiedde en dus niet provocerend werkte, met toestemming van de Engelsen is gebeurd. Het kon ook niet zonder medewerking van de Engelsen geschieden, omdat de Engelsen het gehele transport- en berichtenverkeer in handen hadden. Het was zelfs niet mogelijk om met die kampen telegrammen te wisselen buiten de Engelse verbindingdienst om. Gaandeweg waren het onze eigen vliegtuigen, die de transporten verrichtten, en ontstond er als verdubbeling van het Engelse verbindingssysteem een Nederlands verbindingssysteem. Ik maak mij sterk, dat er dan ook wel vele gevallen zijn, waarin de Engelsen niet is gevraagd: Mag die en die binnenkomen?

Ik herinner mij, dat er andere gevallen zijn geweest, waarin wij de Engelsen wel hebben gevraagd: „Mag er een aantal officieren en manschappen daar en daar vandaan vervoerd worden?”

Vermoedelijk hing dat samen met de al of niet mogelijkheid van ons eigen transport. Zodra wij onze eigen transportmiddelen hadden en wij kans zagen om iets te doen zonder het vooraf aan de Engelsen te vragen, gebeurde dat ook. Waren wij echter aangewezen op Engels transport, dan moesten wij natuurlijk wel Engelse toestemming hebben.

Op 6 November, een dag dus na de gebeurtenissen rond het Hotel Des Indes, werden alle posten, die ik in het zuiden had, door vrij sterke groepen extremisten aangevallen, die echter werden afgeslagen, zoals alle verdere in de maanden November en December. Er kwamen telkens weer nieuwe berichten van voorgenomen algemene aanvallen op Batavia, berichten over opmarsen uit Bantam, van grote getallen pelopors, die wisselden van 5000 tot 30000. Ook uit het oosten werden voorbereidingen gemeld. Er was dus een zeer geladen atmosfeer in de periode, die nu aanbrak. Die atmosfeer vond tenslotte zijn ontspanning op 18 November. Op die dag kwam er een groep van mijn troepen uit het zuiden, uit Tjililitan, met verlof.

Ik had nl. een regeling getroffen, dat de troepen in het algemeen niet langer dan veertien dagen onafgebroken in het actiegebied zouden blijven; ze moesten dan zoveel mogelijk even een paar dagen kunnen rusten, weg uit de atmosfeer van voortdurend vechten; en ofschoon er in Batavia practisch geen rustige plaatsen waren, was het er toch uit een oogpunt van verpleging en comfort prettiger dan in de primitieve omstandigheden van het patrouillegebied.

Een paar vrachtauto's met militairen, die met verlof gingen, reden dan op 18 November langs de weg van Meester Cornelis naar Batavia en werden dicht bij de viersprong Parapatan beschoten uit een politiepостhuis van de Indonesische politie, die al die tijd gehandhaafd was gebleven en onder bevel stond van de Engelse Area Commander, de Engelse plaatselijke commandant dus. Er was door de Nederlandse autoriteiten al herhaaldelijk gewezen op de infiltratie van slechte elementen, extremisten, onder de Bataviase politie. Dat had reeds geleid tot onderzoeken, maar die onderzoeken lieten alles te wensen over. U moet hierbij ook in aanmerking nemen, dat vele jongere Britse officieren er werkelijk genoeg van hadden. Zij hadden al een paar jaar gevochten en kregen nu dit verlengstukje voor een ander op te knappen, waarbij zware verliezen werden geleden, vooral in Semarang en Soerabaja. Zij hadden er dus niet veel plezier in. De rapporten over de wijze, waarop doorzoekingen van volkswijken, politiekantoren en andere plaatsen, waar onze inlichtingendienst er de lucht van had gekregen, dat zij als wapenvoerders en dergelijke dienden, wezen dit duidelijk uit. De wijze, waarop dit gebeurde, liet alles te wensen over. De Engelsen hadden er geen zin in.

Dat konvooi verlofgangers werd dus beschoten uit een politiepост, midden in een druk bevolkte buurt. De troepen sprongen uit de vrachtauto; ze hadden wapens bij zich. Een aantal burger Ambonezen, die in de omgeving woonden, sloot zich bij hen aan. Zij moorden in de middag van de 18de November het gehele politiepersoneel van die post uit. Deze gebeurtenis deed de spanning en de verbittering aan beide zijden ten top stijgen. Wij konden evenwel niet ontkennen, dat dit een eigenmachtig optreden is geweest van de kant van onze Ambonese militairen en de Ambonese burgers, die zich bij hen hadden gevoegd.

De **Voorzitter**: En een eigenmachtig optreden van die politie!

A. Ik heb, naar ik meen, ook in de vergadering van het Algemeen Hoofdkwartier gezegd, dat ik het mijn troepen kwalijk zou hebben genomen, wanneer zij het niet hadden gedaan! Dat was mijn standpunt en dat heb ik ook aan de Engelsen medegedeeld, voor zover ik met de Engelsen hierover rechtstreeks in gesprek ben geweest. Men kon van onze troepen niet verwachten, dat zij zich door Indonesische politie zouden laten afslachten.

Het gevolg was, dat in geheel Batavia gedurende enkele dagen overal werd geschoten, in alle wijken, in het bijzonder rond diverse nutsbedrijven, waarin pelopors waren geïnfiltrerd. Of dit een algemeen vooropgezette aanval is geweest, overeenkomende met die van Semarang en Soerabaja, laat ik in het midden, maar in ieder geval is er van 17 tot 20 November in alle delen van Batavia, en ook in het zuiden, doorlopend geschermtseld.

De fout werd door de Indonesiërs steeds geweten aan het eigenmachtig optreden van onze soldaten. In enkele gevallen konden wij echter overtuigend bewijzen, dat de provocatie van de Indonesische kant was uitgegaan. Als dit dan door *Christison* of de officieren van zijn staf met de Indonesische autoriteiten besproken werd, dan was het antwoord: Dat zijn de extremisten! Dat zijn niet de goedwilligen! Onzerzijds werd echter met kracht betoogd, dat er zich bij de onderdelen van het Indonesische leger en speciaal onder de politie veel onbetrouwbare elementen en extremisten bevonden. — Er zaten belangrijke Indonesische troepen delen ia uniform in Batavia, in het Engelse gebied. — Tenslotte is na overleg tussen *Christison* en *Soekarno* op 20 November door de Indonesische Regering besloten de Indonesische troepen van Batavia naar Tjikampek te verplaatsen. In de serie incidenten, die zich in deze periode hebben voorgedaan, heeft o.m. een Brits vliegtuig ten oosten van Batavia een noodlanding gedaan. De bemanning en inzittenden, ik meen 11 in totaal, zijn door de bevolking afgemaakt. Dat gaf onder de Britten tijdelijk weer een stemming, die fel anti-Indonesisch was en leidde tot een aantal zuiveringsacties, enkele in complexen binnen de stad Batavia en enkele in oostelijke richting, o.a. Bekasi.

Intussen heeft dan, na eerst vele malen te zijn uitgesteld, eindelijk een politieke vergadering plaats. Die vergadering, uitgeschreven onder auspiciën van generaal *Christison*, zou-plaats hebben tussen luitenant-Gouverneur-Generaal van Mook en het Kabinet. Bij die vergadering, die tenslotte op 17 November plaats vond, is *Soekarno* echter niet verschenen, maar wel enige gematigden, waaronder *Rum*. Er toont zich thans een splitsing in de Indonesische Regering tussen gematigden en linksen. Tot de gematigden moeten worden gerekend *Rum* en *Sharir* — voor zover ik mij herinner — en van de fellen ben ik de namen kwijt, maar die zult u zonder moeite uit andere stukken kunnen vinden. Dit feit is daarom van belang, omdat de stemming, waarop ik zoëven heb gewezen, dat wij eerst volledig moesten afrekenen, onder de Nederlanders groeiende was. Er mocht geen sprake zijn van een politieke overeenkomst tussen de Nederlandse — d.w.z. de Nederlandsch-Indische Regering — en zelfs een gematigd Indonesisch Kabinet. Voor alles moesten rust en orde worden hersteld. Ik meen, dat op 18 November een soort van ultimatum werd gesteld door Luitenant-Gouverneur-Generaal van Mook aan de gematigden in het Kabinet. Ik heb dat weer teruggevonden in deze verslagen, die mijn enige bronnen zijn. Ik heb zelf niet deelgenomen aan politieke besprekingen. Ik ben er ook niet in gekend, d.w.z. ik was in de vergaderingen van het Algemeen Hoofdkwartier wel in de gelegenheid om eventueel mijn mening te kennen te geven, maar die duurden vrij lang en ik had voortdurend de militaire verantwoordelijkheid voor mijn gebied. We hebben in de maanden October en November eigenlijk voortdurend aan een zijden draadje gehangen. Ik heb mij dus telkens slechts zo kort mogelijk uit mijn commando verwijderd om de besprekingen van het Algemeen Hoofdkwartier bij te wonen en ik heb er alles toe bijgedragen om die besprekingen niet langer te doen duren dan strikt nodig was. Overigens voelde ik mij ook zeker niet geroepen om mijn mening te kennen te geven over de politieke kant van het geval, omdat ik mij als militair nooit met politiek heb bemoeid.

De personen, waarom het ging, *Sharir*, *Soekarno*, kende ik persoonlijk ook niet. Ik kom niet verder dan deze namen, omdat ik mij ook verder niet met de politieke kant van de zaak ophield. Ik begon mij in deze kritieke periode toch echter wel stellig af te vragen, wat voor politieke oplossing er moest worden gekozen. We hadden na de gevechten in Semarang, Soerabaja en rond Batavia en dank zij de vele berichten van de *Nefis* een goed inzicht in de organisatie, getalsterkte en bewapening van onze vijand, wij hadden ervaring van hun geestdrift, hun moed, hun doodsvrechting, van hun methoden betreffende amuletten, onkwetsbaarmaking, enz., alle dingen, waarmee ik vanaf mijn jongste jaren vertrouwd ben geweest. Als jong luitenant ben ik in 1913 op Atjeh gekomen. Ik heb toen 6 jaar gediend onder de oude Atjeh-officieren. Er was niet veel actie meer, net voldoende om de training van de Atjeh-troepen in de jaren van 1913/19 volledig te doen beantwoorden aan de eisen van de hoogste actie. Ik ben in 1926 teruggekomen op Atjeh, nadat daar, zoals u weet: onlusten waren uitgebroken, volgende op die in Java, in Bantam en Garoet, en in Sumatra's westkust. Ik heb van 1926 tot 1929 opnieuw drie jaar op Atjeh gediend, thans in de rang van kapitein, en heb wederom deelge-

nomen aan de actie ter bestrijding van guerilla. In de totaal bijna 10 jaren, die ik op Atjeh heb doorgebracht, mag ik mij zelf tot de deskundigen op dat gebied rekenen. Er was in de legerleiding niemand anders uit die periode. Zoals u weet, is de deskundige bij uitstek, kolonel *Gosenson*, in 1944 door de Japanners vermoord. Behalve hem was ik eigenlijk de enige oudere officier met vroege Atjeh-ervaring. Ik voelde mij dan ook expert op het gebied van de beoordeling van de krachtsinspanning en de tijd voor het breken van het verzet, zoals dat zich thans in Indonesië openbaarde. Ik ben toen aan het rekenen gegaan, omstreeks 20/21 November, toen ik de verslagen had van de gevechten van de Engelsen in Semarang en Soerabaja, aan de hand van de zeer gedetailleerde verslagen van de operatiën in mijn eigen gebied, die bij het punt, dat ik nu ga bespreken, van het grootste gewicht zijn. Ik heb hier bij mij de z.g. korte verslagen, die zowel het politieke als het militaire terrein betreffen, waarbij ik er op wijs, dat het politieke gedeelte is samengesteld in mijn staf, niet door mij zelf, terwijl het militaire gedeelte in hoofdzaak door mij zelf is samengesteld.

Voor zover u in deze verslagen over October, November en December 1945 de ontwikkeling van de politieke toestand ziet behandeld, zowel in het gebied in en om Batavia als in Java en geheel Indonesië, is dat het werk van mijn politieke bureau. Ik vestig hierop de aandacht, omdat er anders tegenspraak zou zijn tussen het gebrek aan mijn kennis van politiek, zoals ik u dat 5 minuten geleden demonstreerde, en de inhoud van deze verslagen. Deze verslagen zijn dus wel van mij afkomstig als troepencommandant en ik heb destijds de volle inhoud geweten, maar het politieke gedeelte heeft nooit zo zeer mijn aandacht gehad als het militaire, dus waar ik mij van het militaire alles goed herinner, is het politieke gedeelte een beetje vervaagd.

De **Voorzitter**: Mag ik even attenderen op de datum van 20 November, want dat is de einddatum van het onderzoek van de Enquête-commissie. Wij kunnen natuurlijk wel de zaken zodanig bespreken, dat zij een afsluitend karakter vertonen.

A. Waar ik over spreek, is het besluit, waartoe ik zelf ben gekomen op 24 November; het is gerijpt na 25 October, toen ik nog een tegenovergesteld standpunt had. Zoals u hebt gezien in mijn analyse, was op die datum mijn idee, dat, indien wij toen een aantal mobiele eenheden hadden gehad, wij in 14 dagen meester van West-Java waren geweest. Het optimistische militaire inzicht van 25 October heeft echter op 25 November plaats gemaakt voor een meer nuchter inzicht, dat ik u straks zal ontvouwen. Het is gerijpt in de tussenliggende weken en berust geheel op de periode, die wel binnen uw bevoegdheid valt. Daarom lijkt het mij, dat u onvolledig zou zijn, wanneer u hiervan geen kennis nam.

De **Voorzitter**: Wij willen dat ook graag horen, mits het een afsluitend karakter draagt.

A. Het zal een afsluitend karakter dragen.

Ik kwam dan op grond van mijn berekeningen tot het inzicht, dat het weder volledig onder Nederlands gezag brengen van geheel Nederlandsch-Indië boven de krachten ging van het Nederlandse volk. Dat is bond gesproken, maar niet voor iemand, die de geschiedenis van de Atjeh-oorlog kent. Tot goed begrip van wat deze gedachte bij mij deed rijpen, moet men eigenlijk de geschiedenis van de Atjeh-oorlog van 1873 tot de van *Heutsz*-periode kennen, toen men de Atjeh-oorlog de „kanker aan ons volksbestaan" noemde. Ik ga niet terug naar nog vroegere tijden, b.v. wat de Prins van Oranje voor moeite heeft gehad om het Nederlandse volk tot strijd lust te prikkelen in de tachtigjarige oorlog. Zover kan ik niet teruggaan, omdat het volk dan te verschillend is, maar van het Nederlandse volk van 1870 tot 1900 kan men niet zeggen, dat het qua instelling, ontwikkeling, enz. geheel van het Nederlandse volk van heden verschilt; qua ervaring uiteraard wel. Bovendien was het Nederlandse volk gedurende de Duitse bezetting sterk verarmd.

Ik zag dus op tegen een krachtadige oplossing, waarvan ik voorvoelde, dat zij moest leiden tot een langdurige ellende. — Als ik zeg langdurige, dan bedoel ik langer dan vijf jaar, zeker tien, twintig jaar. — Ik kan nu achteraf, maar dat kon ik natuurlijk toen niet, verwijzen naar de ellende van de Engelsen op Malakka en de Fransen in Indo-China. Eigenlijk gaat Malakka boven de kracht van de Engelsen en dat Indo-China boven de kracht van de Fransen gaaf, staat als een paal boven water. Ik meen, dat de opstandelingen van Indo-China 80 % van het Franse grondgebied beheersen. Van Malakka kan ik geen percentage noemen, maar ik mag toch wel zeggen, dat het grootste gedeelte van Malakka z.g. „vuil gebied" is.

Mijn berekeningen voor de krachtsinspanning, nodig in Nederlandsch-Indië, kwamen dicht bij de 200 000 man Nederlandse troepen, te houden gedurende een periode van minstens 5 à 10 jaar. Voor het

zo verzwakte Nederland heb ik gemeend, dat wij daar niet aan konden beginnen. In mijn gedachtengang moesten wij komen tot een politieke oplossing, die een zo groot mogelijk gedeelte van het goedwillende Indonesische volk aan onze kant bracht, wat mij alleen mogelijk scheen door met het gematigde deel der republieken verder te onderhandelen.

Mijn persoonlijke opvatting ging dus in tegen die andere opvatting: die alle onderhandelingen wilde stopzetten en „er op slaan“, hetgeen ik als een groot gevaar beschouwde, en wat bovendien bepaald niet mogelijk was geweest, omdat de Engelsen dat niet wilden.

Wij krijgen als uiting van dit laatste thans ook het conflict over het niet toelaten van de Nederlandse troepen. De Engelse houding hierin is zeer duidelijk: „Wij zagen ons niet in een openlijke oorlog tegen de de facto republiek“. Hoe de instructies van Londen aan generaal *Christison* hebben geluid, kan ik niet zeggen, maar ook in deze tweede maand wilde *Christison* zich niet wagen aan maatregelen, die hem in openlijk conflict zouden brengen met de Indonesische Regering.

Deze gedachtengang, zoals ik die nu aan u heb verteld, heb ik neergelegd in een gesprek met de heer *van Mook* zelf op 24 November. Dit gesprek, hoewel vallende na 20 November, vormt een element: dat u mijns inziens moet weten in verband met uw opdracht, mede omdat dit vermoedelijk wel een van de weinige stemmen zal zijn, die zullen spreken ten gunste van *van Mook* en bovendien een stem van een van de weinige commandanten, die volledig met de militaire omstandigheden bekend waren. Ik mocht toch geacht worden in staat te zijn eer. militaire analyse op de juiste wijze te kunnen maken en derhalve bij *van Mook* een zekere mening over de militaire kant van het vraagstuk te kunnen doen postvatten. Ik heb mij overigens met de politiek niet bemoeid, maar ik ontveins mij niet, dat mijn gesprek van 24 November invloed kan hebben gehad op de verdere houding van *van Mook* ten aanzien van de politieke aspecten. De heer *van Mook* vroeg mij mijn inzichten op schrift te stellen.

88312. De Voorzitter: Hebt u dat rapport ingezonden bij *van Mook* door bemiddeling van uw superieuren?

A. De afwezigheid van de legercommandant, generaal *van Oyen*, juist in deze periode, maakte dit moeilijk. Ik zou het gesprek zeker niet zonder voorkennis van de generaal hebben gevoerd, maar deze was afwezig, toen door de heer *van Mook* het ultimatum werd gesteld aan de Indonesische Regering. Generaal *van Oyen* was toen op dienstreis door de gehele Archipel.

Ik stond administratief rechtstreeks onder de legercommandant, tactisch onder de Engelse bevelhebber. De aangelegenheid, waarom het nu ging, was geen tactische en zelfs geen zuiver militaire aangelegenheid. Men zou het een wetenschappelijke aangelegenheid kunnen noemen. Of ik inderdaad verplicht was om, alvorens het onderwerpelijke onderhoud met de heer *van Mook* te hebben, dit met de legercommandant te bespreken, daarover is nog verschil van inzicht mogelijk, maar ik geloof niet, dat dat aan de orde is; het was potentieel onmogelijk door zijn afwezigheid. Ik zou stellig naar generaal *van Oyen* zijn gegaan om dit vooraf met hem te bespreken, maar, ongeacht zijn al of niet goedkeuring, zou ik mij als Nederlander verplicht hebben gevoeld mijn inzichten ter kennis van *van Mook* te brengen. Dit geschil is echter niet aan de orde gekomen, want generaal *van Oyen* was afwezig en zou vele dagen afwezig blijven. Ik heb nog op het Algemeen Hoofdkwartier geïnformeerd, wanneer generaal *van Oyen* werd terugverwacht, maar dat was niet vóór het einde van de maand. Maar juist nu moesten ernstige politieke beslissingen worden genomen!

88313. De Voorzitter: Hoe was uw verhouding tot admiraal *Helfrich*? Was daar een bevelsverhouding tussen?

A. Boven de legercommandant stond weer de admiraal als B.S.O.

88314. De Voorzitter: Hij zat dus ook nog in die hiërarchische lijn?

A. U bedoelt in de hiërarchische lijn naar de heer *van Mook* als militair?

Nu komen wij op de staat van oorlog en beleg. Gold deze staat van beleg, want daarin komt boven de legercommandant onmiddellijk de Gouverneur-Generaal? De B.S.O. is onbekend in de staat van oorlog en beleg, die blijkbaar tijdens de operatiën 1942—1945 niet meer gold.

De Luitenant-Gouverneur-Generaal was toen in de militaire hiërarchie uitgeschakeld. Volgens de staat van oorlog en beleg geldt de toestaad: ondergeschikt officier, hiërarchie omhoog tot de legercommandant; de legercommandant rechtstreeks onder de Gouverneur-Generaal, die opperbevelhebber is. Maar door de overgave van Nederlandsch-Indië viel de Gouverneur-Generaal als opperbevelhebber uit: hij is trouwens afgetreden, zoals u weet, op bevel van de Nederlandse Regering in Londen op 7 Maart 1942. Tijdens de oorlog is de B.S.O. ingesteld, maar dat is een instelling, die niet overeenkomt met enige Indische Staatsregeling en die u dus moet zien in het raam van het Koninkrijk, terwijl uw vraag thans uiteraard betrekking heeft op een ondergeschikte van de weder gevormde Nederlandsch-Indische Regering. Dan is de B.S.O. een figuur, die staatsrechtelijk nergens vastligt. Mijn antwoord tenslotte op uw vraag is staatsrechtelijk: neen.

U vindt in de verslagen van de vergaderingen van het Algemeen Hoofdkwartier vermoedelijk mededelingen over de aanvankelijk min of meer huishoudelijke indeling in Batavia, ten tijde van de Engelse militaire bezetting, een Luitenant-Gouverneur-Generaal, raad van Departementshoofden en een dagelijkse vergadering van het Algemeen Hoofdkwartier onder de B.S.O., een naam, die eigenlijk zijn betekenis had verloren, de O.B.S.O., die gaandeweg legercommandant is genoemd, en tevens weder optrad als hoofd van het Departement van Oorlog, zodat die oude verhoudingen weer terugkwamen. Ik heb deze bespreking, die ik op verzoek van de heer *van Mook* daarna in een schriftelijk rapport heb vastgelegd, dus niet ingediend aan de B.S.O., wel aan de legercommandant na diens terugkeer.

88315. De Voorzitter: U weet waarschijnlijk niet, of hij er opmerkingen bij heeft geplaatst?

A. Dat is mij niet bekend. De behandeling van dat rapport is verder buiten mij om gegaan.

88316. De Voorzitter: Wij moeten nu nog even de kwestie behandelen van het niet toelaten van de gezagstroepen en de mariniers. U hebt zo pas gezegd, dat einde October die zaak voor het eerst in een bespreking aan de orde is geweest en dat die een eerste symposium was.

A. Het niet toelaten van de Nederlandse troepen komt voor het eerst aan de orde op de dag na de bespreking van 24 October tussen *Dening* en *Soekarno*. Volgens de mededelingen, gedaan in de vergadering van het Algemeen Hoofdkwartier, hebben de Indonesiërs geopperd tegen aanvaarding van het Nederlandse gezag, en nu wordt in dat verband voor het eerst melding gemaakt van de mededeling, dat de Nederlandse troepen niet kunnen binnenkomen.

88317. De Voorzitter: Werden daarmee de gezagstroepen en de mariniers bedoeld?

A. Ja, de gezagsbataljons en de mariniers, die zich beide op dat ogenblik zeilende bevonden, respectievelijk tussen Engeland en Amerika en Nederlandsch-Indië.

88318. De Voorzitter: Waarom zijn zij niet toegelaten?

A. Zij zijn dus in de periode van November niet toegelaten, omdat generaal *Christison* blijkbaar nog steeds hoopte, dat er een oplossing zou worden gevonden tussen de Luitenant-Gouverneur-Generaal en het gematigde gedeelte van de Indonesische Regering. Ik meen, dat de Indonesische Regering het eerste er op heeft aangedrongen om met de beslissingen te wachten tot na het congres in Djokja. In afwachting van de resultaten van dat congres is toen dus gezegd: „Dan komen de Nederlandse troepen voorlopig niet binnen, want dat zou de stemming bederven“. Na dat congres te Djokja zouden de besprekingen dus weer worden hervat.

88319. De Voorzitter: *Christison* heeft dus geweigerd om de Nederlandse troepen toe te laten, in afwachting van de uitslag van de onderhandelingen tussen de Nederlandse en Indonesische autoriteiten?

A. Het simplificeren van die dingen is altijd erg moeilijk. U vindt de geschiedenis, zoals die mij bekend is, geheel terug in de rapporten van het Algemeen Hoofdkwartier. Ik heb hierover namelijk nooit persoonlijk een bespreking meegemaakt. Ik heb uitsluitend toegehoord naar mededelingen, die in verkorte vorm in de notulen zijn verschenen.

88320. De Voorzitter: Weet u dus ook niet, hoe de heer *van Mook* hier tegenover stond?

A. Neen. Ik weet niet welke stappen er door de heer van **Mook** zijn gedaan of nagelaten met betrekking tot de toelating van de Nederlandse troepen.

88321. De heer Korthals: Mag ik dan nu nog even een vraag stellen in verband met de Engelse troepen? Er is ons medegedeeld, dat wij op een zeker ogenblik de keuze zouden hebben gehad, wat voor Engelse troepen wij het liefste in Indië zouden willen hebben. De keuze zou toen beperkt zijn tot negers en Brits-Indiërs. Is dat juist?

A. Ik heb daar nooit van gehoord.

De Voorzitter: Dat is hier zo juist onder ede verklaard!

A. Ik heb van negers hierbij nooit gehoord.

De heer Korthals: Ik heb er ook nooit van gehoord, maar het is ons hier onder ede verklaard en daarom vraag ik, of u er misschien ook iets van weet.

A. Ik wist niet eens, dat de Engelsen negertroepen hadden.

De Voorzitter: Dat is ons zo juist medegedeeld.

A. De Amerikanen hebben **negertroepen** en het is mogelijk, dat de Zuid-Afrikaanse troepen dit hebben, maar ik heb

ze nooit gezien, nooit er van gehoord, nooit van hun optreden gehoord, nooit namen van eenheden gehoord.

88322. De Voorzitter: Wanneer het over een keuze was gegaan, had u er toch zeker kennis van moeten hebben gehad.

A. Op 17 September 1945 ben ik voor het eerst met de staf in aanraking gekomen, dus met de Engelse staf in Colombo. In die tijd is die vraag nooit aan de orde geweest. Dat stuk, dat ik u heb toegezegd, is eigenlijk de eerste discussie geweest, die ik heb meegemaakt.

De Voorzitter: U hebt ons heel wat belangrijke mededelingen gedaan. Mag ik u daarvoor ten zeerste danken?

A. Het is mijn plicht om dat te doen, Mijnheer de Voorzitter.

De Voorzitter: Ik sluit hierbij het verhoor.

W. SCHILLING.

ALGERA, voorzitter.

VAN DIS.

KORTHALS.

DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN DINSDAG 13 FEBRUARI 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Korthals en Fens, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

JOHANNES JACOBUS LUCAS WILLINGE,
oud 52 jaar, wonende te Den Helder, vice-admiraal.

Hij legt de eed af als getuige.

88323. De **Voorzitter**: Welke functies hebt u bekleed van 1940 tot 1945?

A. Van begin 1940 tot omstreeks 1 Mei was ik verbonden aan het Departement van Marine te Batavia als stafofficier operaties. Ik ben niet meer zeker van de data. Tot ongeveer 1 Februari 1941 was ik hoofd afdeling handelsbescherming. Van 1 Februari 1941 tot 27 Januari 1942 was ik chef van de staf van het eskader in Nederlandsch-Indië. Van 27 Januari 1942 tot 17 Februari 1943 was ik commandant van Hr. Ms. „Sumatra“. Daarna ben ik naar West-Indië gegaan en van April tot ongeveer Augustus ben ik commandant van Hr. Ms. „van Kinsbergen“ geweest. Ik ben toen naar Colombo gegaan en als ik mij goed herinner, ben ik daar omstreeks 1 November aangekomen, in de functie van chef staf van de B.S.O. Dit ben ik gebleven tot wij naar Batavia zijn gegaan.

88324. De **Voorzitter**: De eerste periode tot ongeveer 8 Maart 1942 zal de commissie nu niet behandelen, deze zal later nog worden besproken. Op 8 Maart 1942 was u commandant van Hr. Ms. „Sumatra“. Bent u na de capitulatie van Java met Hr. Ms. „Sumatra“ uit de Indische wateren vertrokken?

A. Sedert de terugkomst in Nederlandsch-Indië, nadat de „Sumatra“ naar Nederland was gegaan en daarna de Prinsessen naar Canada had gebracht, was het schip in reparatie opgenomen. Deze reparatie duurde vrij lang, omdat uiteraard het marine-etablisement het druk had en het steeds drukker kreeg en het werk aan het schip hoe langer hoe meer werd uitgesteld. Toen de oorlog met Japan uitbrak, was er nog veel aan te doen. Op het laatste moment is het schip weggestuurd. Er was een bemanning bij elkaar geraapt, die ongeveer de helft van een normale bemanning bedroeg, en daarmee kreeg ik als commandant opdracht weg te gaan, eerst naar Australië, doch later is het Ceylon geworden.

88325. De **Voorzitter**: Is het schip toen nog verder gerestaureerd?

A. Het schip is toen bemand met mensen, die inmiddels uit Indië waren gekomen en op alle mogelijke manieren in Ceylon arriveerden. Met dit schip, dat door ons en ook met Britse hulp weer min of meer in bedrijf was gebracht en op de duur zelfs vrij behoorlijk, zijn wij naar Engeland gegaan.

88326. De **Voorzitter**: Heeft die completering in Australië plaats gevonden?

A. Ceylon, Bombay en Kaapstad.

88327. De heer **Fens**: Al varende hebt u de bemanning dus eigenlijk weer compleet gekregen?

A. Tot 15 April hebben wij in Trincomalee gelegen. Ik meen, dat wij 15 Februari daar zijn aangekomen.

88328. De heer **Fens**: Ik dacht, dat u zei, dat u ook in Kaapstad de bemanning hebt gecompleteerd.

A. Neen, de reparaties. Toen wij uit Ceylon vertrokken, was de bemanning compleet.

88329. De **Voorzitter**: U bent dus van Trincomalee via Kaapstad naar Engeland gegaan?

A. Ja.

88330. De **Voorzitter**: Had u een bepaalde opdracht!

A. Wij hadden de opdracht het schip over te brengen en wij hebben onderweg nog enige konvooidiensten gedaan, maar niet veel.

88331. De **Voorzitter**: Tussen Trincomalee en Kaapstad of in de Atlantische Oceaan?

A. In de Zuid-Atlantische Oceaan, maar dit is zonder incidenten verlopen.

88332. De **Voorzitter**: Was het de bedoeling, dat de „Sumatra“ zou dienst doen in de Europese wateren?

A. Vermoedelijk wel; het is wel de opzet geweest, maar om diverse redenen is er tenslotte niets van gekomen. De bemanning was nodig, er was een groot personeelsgebrek. Dat was eigenlijk de voornaamste reden, dat men bij aankomst in Engeland het schip buiten dienst heeft willen stellen. Geleidelijk aan is de bemanning verminderd en is het schip buiten dienst gesteld. Zoals u misschien weet, is de „Sumatra“ later voor de kust van Frankrijk gezonken.

88333. De **Voorzitter**: Behalve het konvoieren, zijn er dus geen feitelijke oorlogsdaden door dit schip gedaan?

A. Neen.

88334. De **Voorzitter**: U bent toen commandant van Hr. Ms. „van Kinsbergen“ geworden?

A. Ik ben naar West-Indië gegaan en daar ben ik commandant van de „van Kinsbergen“ geworden.

88335. De **Voorzitter**: Wat was de taak van de „van Kinsbergen“?

A. Het schip moest konvoieren in de Caraïbische Zee, onder Amerikaans commando. In de tijd, dat ik daar heb gevaren, was het gebied tussen Cuba en Trinidad ons gebied. Daar voeren de z.g. G.A.T.- en T.A.G.-konvoien.

88336. De **Voorzitter**: Kunt u iets naders mededelen over deze taak en de wijze, waarop de „van Kinsbergen“ haar heeft vervuld?

A. De Amerikanen hadden, nadat in de Caraïbische Zee en op de oostkust van Amerika duikbootaanvallen waren geweest, de schepen verenigd in konvoien. Op bepaalde punten, waar alle schepen moesten passeren, werd het escorte verwisseld, zodat dit van de ene basis naar de andere liep. Langs de oostkust van de U.S. en in de Caraïbische Zee waren verschillende knooppunten, waar bases voor klein materieel waren, en van daar af nam dus een escortegroep het escorte over van een konvooi. Ging er b.v. een schip van het Panamakanaal naar New York, dan viel het eerst in de route van Panama naar Guantanamo (Cuba), daar verwisselde het van escorte, dat meeging tot Key West, en van daar naar New York was er weer een ander escorte. Aan schepen, die van bepaalde punten kwamen, werd altijd een zodanige route aangewezen, dat zij escorte vonden. Dit geheel werkte volgens vaste tijdschema's. Om de vijf of zes dagen ging er b.v. een konvooi van Trinidad in de richting van Guantanamo. Er

waren vijf escortegroepen, ieder bestaande uit 3 à 5 schepen. De „van Kinsbergen" was bij één van deze vijf groepen ingedeeld, de „van Brakel" bij een andere groep en de „Queen Wilhelmina" weer bij een andere groep, of soms ook bij ons, dat hing er van af. Hr. Ms. „van Kinsbergen" was altijd het schip van de escortecommandant, omdat hij de oudste was. Meestal voeren wij met 3 of in de betere tijden met 5 escorteurs en dan maakten wij een tocht van 6 dagen heen en 5 dagen terug en in de tussentijd lagen wij dan een dag of 3 à 4 in de basis.

88337. De **Voorzitter**: Zijn er nog aanvallen gedaan op konvooien?

A. Er zijn dikwijls aanvallen geweest, maar in de tijd, dat ik er was, niet veel. Ik herinner mij, dat mijn escortegroep maar éénmaal is aangevallen, en daarbij was mijn schip niet betrokken. Geregeld werden er onderzeeboten gemeld en wanneer dit gebeurde, werd de hele zaak gederouteerd, zodat men ze niet te zien kreeg. Wij vonden het weleens niet prettig, maar het was de bedoeling de schepen veilig over te brengen.

88338. De **Voorzitter**: Zijn er in die tijd in de Caraïbische Zee nog bepaalde gebeurtenissen voorgevallen, die de vermelding waard zijn?

A. Neen.

88339. De **Voorzitter**: De periode, dat u daar bent geweest, is dus rustig verlopen?

A. Inderdaad. Ik meen, dat kort na mijn tijd de Amerikanen Martinique hebben ingenomen.

88340. De **Voorzitter**: Had u iets te maken met de troepen aan wal in Curaçao?

A. Niets.

88341. De **Voorzitter**: Hoe lagen de bevelsverhoudingen? Stond u rechtstreeks onder de B.D.Z.?

A. Nominaal stond ik onder schout-bij-nacht van *Asbeck* in Curaçao, maar operatief had hij niets met het schip te maken. Het operatieve deel was in geallieerde handen. Practisch stond ik onder de B.D.Z., hoewel er toch ook een zekere verhouding tot de commandant in Curaçao bestond. Overplaatsingen van het personeel e.d. liepen via Curaçao, daar was de centrale personeelsbron.

88342. De heer **Fens**: Operatief stond u onder de geallieerden en waarschijnlijk kreeg u uw bevelen van de Amerikaanse admiraal op Porto Rico?

A. Hij was de opperste chef.

88343. De heer **Fens**: Wat had de B.D.Z. hier dan nog mee te maken?

A. Hij had er geen rechtstreekse bemoeienis mee. Wij hebben het altijd zo opgevat, dat, wanneer een schip onder vreemd bevel werd ingedeeld en er dus eigenlijk geen Nederlandse baas meer boven stond, de B.D.Z. voor ons de man was, die uiteindelijk een bevel had kunnen geven.

88344. De heer **Fens**: In overleg met de geallieerden dan natuurlijk.

A. Ja. Het schip zou b.v. een andere opdracht kunnen krijgen, maar het zou altijd via geallieerde kanalen moeten gaan, omdat een andere mogelijkheid niet bestond.

88345. De **Voorzitter**: U bent niet lang commandant van Hr. Ms. „van Kinsbergen" geweest. Waarom bent u toen vervangen?

A. Ik kreeg bericht, dat ik bestemd was voor een belangrijke opdracht in het Oosten, en daarom ben ik afgelost. Ik ben toen chef staf geworden bij admiraal *Helfrich*.

88346. De **Voorzitter**: Hoe was de organisatie onder de B.S.O.?

A. De B.S.O. had het bevel over de strijdkrachten in het Oosten, zoals de naam aangeeft. Dit was geen operatief bevel, want de schepen

waren ingedeeld bij de Engelsen. Het bevel bestond dus eigenlijk meer uit het op peil houden van het personeel en uit het geven van directie bij de reparaties. Het hoofdkwartier bestond uit een afdeling staf, een afdeling materieel, een afdeling personeel en ook een administratieve afdeling. Ook behoorde er toe een afdeling inlichtingen en daarmee in verband stond het korps Insulinde. Dit korps stond dus rechtstreeks onder het hoofdkwartier van admiraal *Helfrich*.

88347. De heer **Fens**: Het was dus eigenlijk het enige korps, waarover de admiraal de commandobevoegdheid had. Operatieve bevoegdheid over de vloot had hij niet, die was in handen van de geallieerden.

A. Inderdaad.

88348. De **Voorzitter**: Had de heer *Helfrich* wel bevoegdheid over het korps Insulinde, of stond dit rechtstreeks onder de B.D.Z.?

A. Neen, het stond zeker niet onder de B.D.Z. Het was nogal ingewikkeld.

88349. De **Voorzitter**: Ik meen, dat tussen Londen en admiraal *Helfrich* weleens kwestie is geweest over bevoegdheden ten opzichte van het korps Insulinde.

A. Ik meen, dat het niet daarover ging. Uit de aard der zaak zijn er natuurlijk diverse kwesties geweest. Aanvankelijk is het Indisch detachement van de Irene-Brigade in Ceylon geweest: daarvan is een aantal mensen achtergebleven, die het korps Insulinde hebben gevormd. Daarbij zijn ook nog enige marinemensen gekomen en ook nog enige mensen, die uit Engeland kwamen. Ik denk, dat er in die tijd weleens verschil van mening zal zijn geweest over de oprichting, maar daar ben ik niet bij geweest. Dit korps stond onder een eigenaardig tweehoofdig directoraat, van een zekere *Mackenzie* en admiraal *Helfrich*. *Mackenzie* was een vertegenwoordiger van de „Force 136", dit was een schuilnaam voor de organisatie, welke onder het Ministry of Economical Warfare viel. Ik weet niet of ik dit alles nog wel goed zeg, omdat het zo lang geleden is, en ik heb niet veel tijd gehad alles nog eens na te kijken. Misschien zal een ander u zeggen, dat het korps Insulinde niet hetzelfde was als de Special Operations.

88350. De **Voorzitter**: Is het in uw gedachten wel hetzelfde?

A. Het korps Insulinde was eigenlijk meer het militaire verband en als zodanig zou ik zeggen, dat het korps dus wel onder admiraal *Helfrich* stond. De opdrachten, dus Special Operations en Special Intelligence, vielen onder M.E.W.

88351. De **Voorzitter**: Hebt u iets meegemaakt van die Special Operations? Hebt u er kennis van, wat er als zodanig is verricht?

A. Ik weet er niet veel van, omdat in de tijd, dat ik er ben geweest, er juist niet zoveel gebeurde. Er waren wel special operations op de kust van Sumatra, maar dit werd meest door Engelse groepen gedaan. Na die ene groep van *Wijnmalen* is er niet veel meer gebeurd. Men heeft toen zeer druk geoefend en getraind en er geschikte mensen voor gezocht. Men heeft er toen Chinezen van de Birmaweg voor gekregen; dat waren mensen, die aan de Birmaweg hadden gewerkt en ook in Indië bekend waren, het waren Indo-Chinezen. Het kostte veel tijd deze mensen te oefenen en wanneer dit gebeurd was, dan waren er dikwijls weer geen onderzeeboten beschikbaar. Van deze zaak is eigenlijk niet zoveel terechtgekomen en tegen het einde van de oorlog heeft men het systeem veranderd en er parachute-groepen van gemaakt. Deze zijn ingebracht vlak vóór het einde van de oorlog. Men heeft dit gedaan, omdat men de kust zo zwaar bewaakt achtte, dat infiltratie via daar niet mogelijk was. Het neerlaten per parachute is wel gelukt.

88352. De **Voorzitter**: Dat zijn die groepen, waarbij ook de heer *Sisselaar* was, die in Sumatra is neergelaten in 1945?

A. Ja, op Java zijn er ook nog enige neergelaten, maar dat was na de overgave. Op Sumatra waren o.a. *Brondgeest*, *Lefrandt* en ook nog een paar Engelsen.

88353. De **Voorzitter**: Had u iets te maken met het Dutch squadron aan China Bay?

A. Dat stond ook onder bevel van de admiraal.

88354. De **Voorzitter**: Hoe groot was de marinemacht, waarover de B.S.O. beschikte?

A. Het aantal schepen wisselde voortdurend. De „Tromp“, de „van Galen“ en de „Tjerk Hiddes“ zijn altijd onder het commando geweest. Van de onderzeeboten waren er de K 14, K 15, de O 21, O 24, O 23. De „Zwaardvis“ en later de „Tijgerhaai“, maar deze zijn er nooit alle tegelijk geweest. Een stuk of drie, vier, vijf tegelijk was wel het maximum. Later zijn ze alle naar Fremantle gegaan. Ik moet hierbij zeggen, dat Australië uit de aard der zaak onder de B.S.O. viel.

88355. De **Voorzitter**: Had u bemoeienis met de troepen in Australië?

A. Australië behoorde tot het gebied van de B.S.O., maar de marine daar werd gecombineerd door de marine-commandant Australië (M.C.A.), schout-bij-nacht *Koenraad*. Hij stond rechtstreeks onder admiraal *Helfrich*. Als chef staf van admiraal *Helfrich* had ik hiermee natuurlijk ook wel te maken, maar niet rechtstreeks. De orders van de admiraal gingen via mij naar Australië, voor het geval, dat de admiraal in Colombo was, wat dikwijls niet het geval was. Was de admiraal daar niet, dan ging het commando over op de onder-B.S.O. (O.B.S.O.) en deze was in Australië. De algemene directie van het personeel bleef uit Colombo lopen.

88356. De **Voorzitter**: U was dus geen chef staf van de O.B.S.O.?

A. Neen. De afstanden waren enorm groot; een direct bevel was niet mogelijk. Er was wel een directe radioverbinding, maar wanneer er 3600 mijl tussen zit, kan men de omstandigheden moeilijk beoordelen.

88357. De **Voorzitter**: Hebt u een indruk, wat er in het gebied van de B.S.O. is gedaan tot de voorbereiding van de herovering van Nederlandsch-Indië?

A. Op marinegebied of ook op ander gebied?

De **Voorzitter**: Wanneer u over het andere gebied ook iets kunt mededelen, graag.

A. De Nederlandsch-Indische Regering was in Australië en van daaruit heeft zij de terugkeer voorbereid, inkopen gedaan en allerlei regelingen vastgesteld. Op militair gebied hebben wij uit de aard der zaak in Colombo eigenlijk niet veel kunnen doen, omdat er gern materiaal was. Op radiogebied is er veel in Australië aangeschaft. Van de voorbereiding van de marine op Colombo is nooit veel sorake geweest. Daarvoor moest men materiaal hebben en dit kon slechts uit Engeland of Australië komen, maar niet uit Voor-Indië of Ceylon.

88358. De **Voorzitter**: Er is dus op marinegebied niet een bepaald plan gemaakt iets te doen, wanneer de bevrijding van Indië komende was?

A. De marine was ingedeeld bij de geallieerde bevelhebbers.

88359. De **Voorzitter**: Er kan natuurlijk overleg zijn gepleegd met de geallieerde marineleiding.

A. Daar waren wij eigenlijk nog niet aan toe.

88350. De **Voorzitter**: Ik zou mij kunnen voorstellen, dat van Nederlandse zijde aan de geallieerde marineleiding is gezegd, dat men er, wanneer Indië aan de beurt kwam, ook iets mee te maken wilde hebben en de Nederlandse schepen daarvoor wilde gebruiken.

A. Het zou zeker wel gebeurd zijn, wanneer de operaties zover waren, dat men aan Indië toe was; zover is men echter nooit gekomen.

88361. De **Voorzitter**: Hollandia is wel bevrijd en welke rol heeft de Nederlandse marine daarbij gespeeld?

A. Dat was de Australische kant.

88362. De **Voorzitter**: Ja, maar het stond toch onder de B.S.O.

A. Ik meen, dat de marine hierbij niet betrokken is geweest, wel bij Balikpapan.

88363. De **Voorzitter**: Zou het niet van belang zijn geweest, als de Nederlandse marine daarbij een aandeel had gehad?

A. Het zou van enorm belang zijn geweest, maar de marine was maar klein; zij kon niet overal tegelijk zijn.

88364. De **Voorzitter**: Is er een reden geweest, waarom de Nederlandse marine er niet aan heeft deelgenomen?

A. Ik geloof niet, dat er in die tijd in Australië een schip beschikbaar was, dat geschikt was om daarbij te komen.

88365. De **Voorzitter**: Was Hr. Ms. „Tromp“ daar niet?

A. Die was toen vermoedelijk bij de Eastern Fleet.

88366. De **Voorzitter**: Men had natuurlijk een schip uit de Easterri Fleet kunnen halen om te laten deelnemen aan dergelijke krijgsvorrichtingen.

A. Ik kan u wel zeggen, dat de admiraal er altijd bijzonder hard voor heeft gewerkt Nederlandse schepen te betrekken bij operaties, welke op Yecierlands gebied plaats vonden. Uit de aard der zaak waren de grote plannen hem ook niet bekend, men kon er wel naar gissen, maar meer ook niet. Men leest tegenwoordig veel verhalen van mensen, die allen geweten hebben hor het gebeuren zou, maar ik moet u zeggen, dat ik daar zeer sceptisch tegenover sta, want een goede bevelhebber laat niets los omtrent zijn plannen. Om b.v. een schip tijdig hij een operatie te hebben, moet men maanden vooruit werken. Dat was voor ons nooit mogelijk. Het is gebeurd met de „Tromp“, toen Balikpapan werd bevrijd. Inderdaad is het schip er bij geweest en wij zijn blij, dat het is gebeurd, maar het heeft maanden gekost, gedurende welke het schip was onttrokken aan operaties in het Westen, hetgeen men van Engelse zijde helemaal niet prettig vond. Men moet op een schip kunnen rekenen. Het wordt ingedeeld bij een bepaald eskader voor een bepaalde tijd en wanneer men dan plannen gaat maken, dan moet niet plotseling, wanneer men deze gaat uitvoeren, het schip worden weggehaald. Dit krijgt men, wanneer men probeert overal bij te zijn, hoewel men niet van tevoren van de plannen op de hoogte is.

88367. De **Voorzitter**: Zou het in het algemeen niet beter zijn geweest, wanneer de Nederlandse schepen waren ingedeeld bij S.W.P.A. in plaats van bij de Eastern Fleet?

A. Dat geloof ik zeker niet. Zolang ik in Colombo ben geweest, is het belang van Australië en Ceylon, dus de twee kanten van het theater, altijd tegen elkaar afgewogen. Er zijn vele dossiers over, iedereen heeft er over zitten gissen, maar niemand heeft het ooit geweten. Ook bij ons zelf, ik denk aan admiraal *Helfrich* en aan mij zelf, hebben de inzichten nogal eens gewisseld. Het ene ogenblik dachten wij, dat het hoofdkwartier verkeerd was en dat wij eigenlijk allen in Australië hadden moeten zijn, en het volgende ogenblik dachten wij, dat wij veel beter alien in Ceylon zouden kunnen zijn. Ook schteraf kan men nog niet zeggen, welke kant beter zou zijn geweest.

88368. De **Voorzitter**: Kan men niet zeggen, dat de Amerikanen over veel meer troepen beschikten dan er in het S.E.A.C.-gebied waren, zodat het aannemelijk was, dat, wanneer er een actie zou plaa's vinden, deze van het Zuiden zou komen in plaats vanuit het S.E.A.C.-gebied?

A. De Amerikanen hadden wel veel troepen, maar die gingen niet naar Nederlandsch-Indië, die waren voor Japan bestemd.

88369. De **Voorzitter**: In ieder geval zijn de Amerikanen in Hollandia geweest en later in Biak en Morotai.

A. Deze plaatsen lagen op de opmarsweg naar Japan, maar niet naar Indië.

88370. De **Voorzitter**: Het was toch een deel van ons gebied.

A. Inderdaad, maar geen belangrijk deel.

88371. De **Voorzitter**: Het was toch bekend, dat het S.E.A.C. over weinig machtsmiddelen beschikte, zodat toch verwacht kon worden, dat in dit gebied niet zoveel zou gebeuren?

A. Het S.E.A.C. had niet zo weinig machtsmiddelen. Vlak na de conferentie van Quebec ben ik naar Colombo gegaan. Op die conferentie is besloten, dat men vanuit het Westen een grote aanval op Japan zou beginnen. Later is dit niet doorgedaan om alle mogelijke redenen. Ik geloof, dat men daarbij met de opzet in Colombo rekening heeft gehouden. U weet, dat admiraal *Mountbatten* toen Supreme Conimander is geworden. Dit was met een doel, omdat men van die kant een groot offensief wilde uitvoeren.

88372. De **Voorzitter**: U zou dus niet zonder meer kunnen zeggen, dat men de voorkeur had moeten geven aan hetzij Colombo, hetzij Australië als zetel van de B.S.O.?

A. Wij hebben er steeds tussen getwijfeld, doch dit was tenslotte de beslissing van de Regering te Londen. Vermoedelijk, omdat wij te Londen meer aan de Engelsen waren gebonden, heeft zij de voorkeur gegeven aan het indelen van het grootste deel van de vloot bij het S.E.A.C. Inderdaad lag het Engelse belang dichter bij ons dan het Amerikaanse. De Engelsen nieesten in ieder geval naar Singapore en dan was men ook midden in onze Archipel, terwijl de Amerikanen niet verder zijn gekomen dan Nieuw-Guinea, Halmheira en het noordpuntje van Borneo.

88373. De **Voorzitter**: Dat is achteraf bezien, maar dat wist men in die tijd niet. *MacArthur* heeft wel de begeerte gehad Nederlandsch-Indië weer te heroveren.

A. Dat hebben wij allen gehad, maar ik weet niet of *MacArthur* er dichter aan toe is geweest dan een ander.

88374. De **Voorzitter**: U zegt nu, dat Amerika niet in Indië is geweest, behalve op die enkele punten. Toen wist men dit niet en het lag toen meer in de lijn, dat van die kant de bevrijding was gekomen. Dan zou het vaai belang zijn geweest, dat de marine daar was geweest, of ging dit alles buiten de B.S.O. om?

A. Uiteraard ging het helemaal buiten de B.S.O. om. De B.S.O. zelf is, zoals ik u reeds zei, een tijd lang voorstander geweest van Australië. Ik weet niet, of hij dat op den duur nog was, ik geloof van niet. Zeker is, dat tegen het einde van de oorlog ook in het S.E.A.C.-gebied belangrijk meer gebeurde. Toen de maritieme bedreiging in Europa ophield, kwam er veel materieel vrij voor het Oosten. Tegenover Hollandia kan men b.v. de raid op Sabang plaatsen.

88375. De **Voorzitter**: Er was toch niet veel landmacht.

A. Het was meer een maritieme kwestie. Er was wel veel landmacht. Het is hier niet zo bekend, maar het Birma-front is een geweldige operatie geweest.

88376. De **Voorzitter**: Er was toch niet zoveel, dat men in September 1945 een behoorlijk aantal troepen voor Batavia kon beschikbaar stellen.

A. September 1945 was ook veel vroeger dan iemand ooit had kunnen vermoeden.

88377. De **Voorzitter**: Meent u, dat er wel voldoende troepen waren om ook in Batavia te kunnen landen?

A. Neen, zeker niet, maar toen had er een grote landing op Malakka plaats en daarbij zijn wel veel troepen gebruikt. Toen in September 1945 voor ons de troepen nodig waren, heeft men de operatie tegen Malakka uitgevoerd alsof het nog een volle oorlogsoperatie was, waarbij zeer veel troepen zijn ingezet.

88378. De **Voorzitter**: Is u iets bekend van de pogingen gezagstroepen op te leiden in Australië?

A. Ik heb er wel de telegrammen van gezien; ik heb er wel iets van gehoord, maar het is buiten mij om gegaan. Merkwaardigerwijze is dit nl. niet via de B.S.O. gegaan.

88379. De **Voorzitter**: Waarom niet?

A. Dat is mij volkomen een raadsel, want het was zuiver zijn zaak geweest.

88380. De **Voorzitter**: U acht het dus een fout, dat dit niet via de B.S.O. is geregeld?

A. Ja, een zeer grote fout.

88381. De **Voorzitter**: Waar berust de verantwoordelijkheid voor die fout?

A. Dat zal de Regering zijn.

88382. De **Voorzitter**: Waarom acht u het een fout?

A. De B.S.O. was de bevelhebber van de strijdkrachten in het Oosten en als er troepen worden beschikbaar gesteld, dan behoort de bevelhebber dat te weten en ze op te leiden en niet iemand anders.

88383. De **Voorzitter**: De onderhandelingen over de opleiding zijn, meen ik, gevoerd door generaal *van Oyen* en kolonel *de Vries*. Deze stonden toch onder de B.S.O. en in zoverre kan men zeggen, dat de B.S.O. er wel mee had te maken, en hij heeft er ook iets aan gedaan, of is dit niet juist?

A. Deze officieren stonden inderdaad onder de B.S.O., maar, voor zover ik weet, was het idee van de gezagstroepen niet van hem, en het gebruik ook niet.

88384. De **Voorzitter**: Hing dit niet samen met de taak, die men de gezagstroepen had toegedacht? Wanneer de gezagstroepen een militaire taak zouden hebben, kan men dan zeggen, dat zij onder de B.S.O. behoorden, maar wanneer zij slechts een taak hadden tot handhaving van de orde, zou men dan kunnen zeggen, dat zij onder de heer *van Mook* behoorden?

A. Ik kan mij moeilijk voorstellen, dat in oorlogstijd troepen anders dan onder een militaire bevelhebber staan en dat zij anders dan voor de oorlog gebruikt worden. Ook de gezagshandhaving hoort daartoe, het zijn niet twee gescheiden zaken, maar het is een geheel.

88385. De **Voorzitter**: Is hierover een controverse geweest, die aldus werd geformuleerd?

A. Die is er inderdaad geweest.

88386. De **Voorzitter**: Wat was er de achtergrond van?

A. Het is een moeilijke vraag. Ik denk, dat in zekere zin de achtergrond is geweest, dat de Luitenant-Gouverneur-Generaal, die, wanneer de Gouverneur-Generaal er niet was, in normale tijden de opperbevelhebber van de strijdkrachten zou zijn geweest, zich er moeilijk bij kon neerleggen, dat hij dat in oorlogstijd blijkbaar niet was.

88387. De **Voorzitter**: Het zou dus een competentiekwestie zijn geweest?

A. Inderdaad.

88388. De heer **Fens**: Weet u of de B.S.O. er van op de hoogte is geweest, dat generaal *van Straten* op een gegeven ogenblik in Engeland is geweest om daar besprekingen te voeren over de gezagstroepen? De B.S.O. moet hiervan toch wel iets geweten hebben. Heeft hij dan niet geprotesteerd en gezegd, dat dit zaken waren, die hem betroffen? Ik kan mij niet voorstellen, dat er, indien er zoiets belangrijks als dit in zijn gezagsgebied gebeurde, waardoor ook naar mijn mening de gezagsverhouding ernstig wordt aangetast, van de zijde van de B.S.O. niet is geprotesteerd.

A. Protest is er zeker wel geweest. Het is een controverse geweest, zoals er in die tijd wel meer dingen waren, waarover de heren het niet eens waren.

88389. De **Voorzitter**: Kunt u er daar enkele van noemen?

A. Ik moet er over denken. B.v. de kwestie betreffende het militair gezag over dit gebied, maar het hangt eigenlijk allemaal met deze zaak samen. De controverse betrof voornamelijk de gezagskwestie.

88390. De heer **Fens**: Is er door de B.S.O. een actie ondernomen om deze zaak naar zijn mening recht te zetten en deze troepen onder zijn bevoegdheid te brengen?

A. Als ik mij niet vergis, was de B.S.O. in die tijd in Londen. Dit alles heeft zich afgespeeld tegen Augustus 1945. Nadat Zuid-Nederland bevrijd was, zijn er troepen beschikbaar gekomen en is men pas over deze dingen gaan praten.

88391. De **Voorzitter**: De kwestie van de gezagstroepen dateert reeds van 1944. Toen was men reeds met de onderhandelingen met de Australische militairen en de Regering begonnen.

A. In September 1944 werd het zuiden van Nederland bevrijd.

88392. De **Voorzitter**: Wat betreft de recrutering leverde dit aanvankelijk niet veel op.

A. Niet dadelijk, maar toch geleidelijk aan heeft de marine er ook personeel bij gekregen. Ik denk, dat men toen in Australië is begonnen met de voorbereidingen om de troepen onder dak te brengen.

88393. De **Voorzitter**: Hoe lang bent u op Colombo gebleven?

A. Tot einde September 1945. Toen zijn wij naar Batavia gegaan.

88394. De **Voorzitter**: Is het u bekend of de B.S.O. bij *Mountbatten* heeft geïntervenieerd om zo spoedig mogelijk troepen naar Indië te zenden? Er kwamen ongunstige berichten van Java en er zal van Nederlandse zijde allicht iets zijn gebeurd om de Engelsen aan te porren daar zo spoedig mogelijk landingen te doen plaats vinden.

A. Er is voortdurend over gesproken. Wij hadden bij het S.E.A.C. een stafsectie, waarbij de heer *Perks* waren, *generaal Buurman van Vreeden* en de heer *Meester*, waarmee voortdurend contact is onderhouden. Admiraal *Helfrich* is in die tijd ook nog in Kandy geweest en ongetwijfeld zal hij er met admiraal *Mountbatten* over hebben gesproken. Ik kan het chronologisch niet helemaal voor de geest halen. In die tijd viel de overgave van de Japanners, eerst in Tokio en daarna in Singapore en daartussen is de admiraal nog ziek geweest, dus hoe en wanneer hij dit gedaan heeft, zou ik niet kunnen zeggen.

88395. De **Voorzitter**: Is de heer *Perks* in Nederland?

A. Hij is overleden, helaas. Ik herinner mij nog wel, dat de heer *Perks* mij nog eens telefonisch of telegrafisch heeft gevraagd of de troepen, die beschikbaar waren, naar Sumatra of Java zouden gaan. Er waren echter weinig troepen; men kon hoog of laag springen, ze waren er niet. Op dat moment waren de troepen op Malakka volgens het schema. Daarvan kon niet worden afgeweken en het moest worden afgewerkt. Wij hebben de keus gehad tussen neger-troepen, Brits-Indische troepen en Europese troepen. Tenslotte zijn de Brits-Indiërs gekomen. De negertroepen waren in Afrika gerecrueteerd.

88396. De **Voorzitter**: Het is merkwaardig, dat er twee getuigen zijn geweest, die over een keuze hebben gesproken, terwijl een derde het volstrekt verwierp. Het ging om Brits-Indiërs of negers.

A. Er is een keuze geweest. Ik weet niet meer wanneer en of het inderdaad een belangrijke keuze is geweest en ook niet hoeveel troepen er waren. Ik herinner mij echter, dat ik er met admiraal *Helfrich* over heb gesproken en dat deze zei, dat wij daar geen negers moesten hebben, maar Europeanen. Ik geloof, dat dezen toen niet beschikbaar waren, en daarom zijn er toen Brits-Indiërs gestuurd.

88397. De **Voorzitter**: Deze keuze is dus door admiraal *Helfrich* gedaan?

A. Als ik het mij goed herinner wel. Ik weet echter niet meer of het om een bataljon of om een regiment ging.

88398. De **Voorzitter**: Op welke wijze bent u naar Java teruggekeerd?

A. Met de B.S.O. op de „*Plancius*”.

88399. De **Voorzitter**: Hoe vond u de toestand daar?

A. Wij vonden de haven practisch vernield, de wegen kapot, de bevolking onrustig en de Nederlanders waren nog in de kampen.

88400. De **Voorzitter**: Hoe was de bevelsverhouding, onder wie stond de marine?

A. De schepen, die waren ingedeeld bij de Eastern Fleet, bleven daar aanvankelijk bij. Het gedeelte, dat aan de wal zat, kwam onder de Britse bevelhebber, die belast was met het commando op Java, generaal *Christison*.

88401. De **Voorzitter**: Was de heer *Helfrich* ondergeschikt aan een Engelse functionaris?

A. Neen. Bedoelt u de toestand, zoals die werd of zoals die was bij aankomst?

De **Voorzitter**: Ik bedoel de toestand bij aankomst.

A. Bij aankomst was er eigenlijk nog niets veranderd. De B.S.O. had nog dezelfde functie, zoals hij deze in Colombo had; het Engelse commando was nog intact, evenals het Australische. Dit alles kwam bij elkaar in Batavia en toen daarbij nog het civiele Gouvernement kwam, was het niet anders te noemen dan een schromelijke verwarring.

88402. De **Voorzitter**: Admiraal *Helfrich* had in ieder geval geen operationeel commando?

A. Neen, evenmin als hij dat in Colombo had. Aanvankelijk was admiraal *Patterson* van het vijfde kruiserskader, dat in Batavia kwam, de baas. Daarna is het commando overgegaan op de landmacht en reeds vrij gauw, ik geloof in September of October, is het commando overgegaan op generaal *Christison*, de commandant van het 15th Corps, dat was belast met de bezetting van Java.

88403. De **Voorzitter**: Welke taak had u de eerste maanden?

A. De admiraal heeft dadelijk zijn hoofdkwartier opgericht, dat leger en marine omvatte. Ik had de functie van chef van de marine-staf. Dit was dus wat betreft het organiserende werk op Java en voor de vloot. Daarenboven was nog het commando over de schepen.

88404. De **Voorzitter**: Wat hebben de schepen in die tijd gedaan?

A. Die konden niet veel doen. Als ik mij niet vergis, waren in die tijd de jagers weg, zodat aanvankelijk er alleen de „*Tromp*” was. De „*Tromp*” is met de K 14 of 15 en de „*Tijgerhaai*” in Priok gekomen en dat was in het begin eigenlijk alles. Later zijn er de „*Heemskerck*” en „*van Galen*” bijgekomen. De vloot was op dat moient niet groot, omdat de schepen zoveel mogelijk naar Nederland waren teruggestuurd om de bemanningen gelegenheid te geven hun familie te zien, ander personeel aan boord te nemen, enz., waarna zij zo spoedig mogelijk moesten terugkomen. Dit was alles gebeurd in een tijd, dat men niet wist, dat Indië zo spoedig vrij zou komen. Toen wij dus naar Batavia gingen, was de „*Tromp*” het enige grote schip, dat beschikbaar was. De „*Tromp*” heeft, ik meen in October of November, *Billiton* genomen; dat is eigenlijk het voornaamste dat het schip toen heeft gedaan. De „*van der Zaan*” is in Pontianak opgetreden.

88405. De **Voorzitter**: U kunt zich waarschijnlijk wel herinneren, hoe de militaire situatie in Batavia was, omdat u de vergaderingen van het hoofdkwartier zult hebben bijgewoond.

A. Inderdaad. Mag ik nog even iets opmerken over de schepen, omdat dit misschien vergeten zou worden. Toen wij eenmaal op eigen gebied waren, hebben de Engelsen de „*Tromp*” vrij spoedig uit hun kruiserskader losgelaten; ik weet niet of het er formeel nog toe behoorde of niet. In ieder geval konden wij over de schepen beschikken. ogenschijnlijk, want in werkelijkheid was dit niet het geval, omdat wij geen olie hadden. Dit is een punt, dat wel van belang is even duidelijk te noteren. De olievoorraad was van de Engelsen en deze kwam in tankers van de admiralty. Als wij een schip iets wilden laten doen, moesten wij olie hebben en als de Engelsen er geen zitt in hadden, kregen wij geen olie.

88406. De **Voorzitter**: Gebeurde dat weleens?

A. Op deze wijze hebben de Engelsen het heel gemakkelijk in de hand kunnen houden, dat wij geen schip naar de Molukken stuurden.

88407. De **Voorzitter**: Hebben zij het ook in de hand gehouden?

A. Zeer zeker wel,

88408. De **Voorzitter**: De Engelsen hebben dus daadwerkelijk verhinderd, dat onze schepen een bepaalde taak uitvoerden?

A. Laten wij zeggen, dat zij de taken, die wij aan de schepen wilden geven, zelf in de hand hebben gehouden.

88409. De **Voorzitter**: Wanneer dit hiermee overeenkwam, dat de taken, welke wij de schepen wilden geven, toevallig ook taken waren, waarmee de Engelsen instemden, dan was er geen controversie. Zijn wij daadwerkelijk belemmerd bij de uitvoering van de taken, welke wij de schepen wilden geven, doordat de Engelsen geen olie beschikbaar stelden?

A. Ik zou u niet positief kunnen zeggen, of het zich in die scherpe vorm heeft voorgedaan. Er waren natuurlijk belemmeringen; het Engelse gebied omvatte niet de Molukken. Hun olievoorraad was ook niet groot en zij waren zeker niet bereid hun kleine voorraad af te staan voor een operatie in een gebied, waar zij niets te maken hadden.

88410. De **Voorzitter**: Heeft dit zich voorgedaan in een bepaalde vorm van weigering?

A. Ik geloof niet, dat wij het op een weigering hebben laten aankomen.

88411. De **Voorzitter**: Het is dan waarschijnlijk zo geweest, dat men van Nederlandse zijde heeft gezegd, dat men de olie toch niet zou krijgen, zodat men er ook niet om heeft gevraagd?

A. Ik wil dit niet positief met ja of neen beantwoorden. Ik herinner het mij niet, misschien kan ik het nakijken.

88412. De **Voorzitter**: Dit punt is niet onbelangrijk en wij zouden het op prijs stellen hierover bepaalde concrete inlichtingen te ontvangen.

A. In ieder geval is het zo, dat wij ons bewust zijn geweest, dat wij niet konden doen, wat wij wilden. Ik kan alleen niet met zekerheid zeggen, of wij zover zijn gegaan positief medewerking te vragen voor een bepaalde opdracht.

88413. De **Voorzitter**: Men kan natuurlijk een houding aannemen van: wij krijgen toch niets, dus wij doen maar niets, of dat men zegt: wij zullen proberen, wat wij kunnen, om toch onze taak te volvoeren. U kunt zich dus niet herinneren, of het in die vorm is gebeurd?

A. Die herinnering heb ik niet.

88414. De **Voorzitter**: U denkt dus, dat het zo is geweest, dat men bij voorbaat heeft gezegd, dat er toch niets van zou komen, zodat men ook maar niets deed?

A. De afstanden zijn groot. Als ik b.v. een schip naar de Molukken had willen sturen, naar Ambon, wat in die tijd toch wel belangrijk was, dan had ik voor de heen- en terugreis op bunkerolie moeten rekenen, terwijl het schip daar ten minste enige tijd moest blijven en ook nog iets doen. Wanneer ik dan niet over andere olie kan beschikken dan die, welke in Priok is, en wanneer mij dan wordt gezegd, dat er per maand een bepaalde hoeveelheid beschikbaar is, dan behoeft ik het al niet meer te vragen, want dan kan het niet.

88415. De **Voorzitter**: U gaat er daarbij reeds van uit, dat er geen olie beschikbaar is.

A. Het was een rantsoen per maand en dit kon natuurlijk gemakkelijk uitgerekend worden, omdat er een bepaald aantal tankers was.

88416. De **Voorzitter**: Dan zou de figuur zo zijn, dat wij werden gerantsoeneerd en door die rantsoenering niets konden doen.

A. Inderdaad. Ik zal zien, of ik hierover misschien nog aantekeningen heb.

88417. De **Voorzitter**: Hoe was de verhouding tussen de Engelse en Nederlandse militairen te Batavia? U hebt natuurlijk de vergaderingen meegemaakt.

A. De vergaderingen van het hoofdkwartier heb ik meegemaakt. Daar zijn notulen van geweest, maar misschien zijn deze verbrand, dat weet ik niet.

88418. De **Voorzitter**: Is u iets bekend over het niet toelaten van de gezagstroepen en de mariniersbrigade?

A. Dat heb ik natuurlijk wel meegemaakt, op die vergaderingen.

88419. De **Voorzitter**: Wat is er eigenlijk de oorzaak van geweest?

A. Naar mijn mening de Engelse Regering.

88420. De heer **Korthals**: Is er van Nederlandse zijde geen aandrang uitgeoefend om ze wel toe te laten?

A. Het is een heel ingewikkeld geval. Destijds vond ik het al zo ingewikkeld en dat wordt het nog veel meer, als ik er nu achteraf over moet denken. Wij hebben het niet helemaal begrepen. Ik herinner mij, dat op een gegeven ogenblik een van de eerste transportschepen aankwam en dat men in Batavia eenvoudig niet wist, waar de troepen waren. Kolonel Spoor, toen directeur van de Nefis, zou naar de troepen gaan om ze moed in te spreken; hij is toen naar Singapore gegaan, waar het schip niet was, en hij is van het kastje naar de muur gestuurd en eindelijk heeft hij het schip gevonden op een plaats, waarvan men in Singapore ook niet wist, dat het schip was. Wij hebben ons altijd afgevraagd, wie nu de man was, die hierover de bevelen uitdeelde, maar dat is niet duidelijk geworden.

88421. De heer **Korthals**: In ieder geval zult u wel weten, dat van uw kant naar alle waarschijnlijkheid zeer veel aandrang is uitgeoefend om de troepen wel toe te laten.

A. Uit de aard van de zaak.

88422. De heer **Korthals**: Is die aandrang rechtstreeks op de Engelse autoriteiten uitgeoefend of is dit gebeurd via de Luitenant-Gouverneur-Generaal, de heer van Mook?

A. Van onze kant is de aandrang rechtstreeks uitgeoefend. De Engelse autoriteiten te Batavia waren waarschijnlijk niet bevoegd dit te doen; deze hebben met al deze dingen altijd heel gemakkelijk spel gespeeld, omdat zij haar opdracht van boven kregen, nl. van A.L.F.S.E.A. (Allied Land Forces South East Asia) te Singapore.

88423. De heer **Korthals**: Is de aandrang alleen uitgeoefend door de militaire autoriteiten of ook door de civiele?

A. Voor zover ik weet, door beide.

88424. De heer **Korthals**: De civiele en militaire autoriteiten dachten in dit opzicht dus hetzelfde?

A. Ik kan alleen voor de militaire zijde spreken, want de civiele zijde was niet vertegenwoordigd in de besprekingen op het hoofdkwartier. Wat die dus heeft gedaan, weten wij slechts zijdelings.

88425. De **Voorzitter**: Het is dus wel zo, dat er op het hoofdkwartier volstreekte eenstemmigheid was over de vraag, of de troepen al of niet moesten worden toegelaten?

A. Ja. Wij hebben er nog hoge woorden over gehad, omdat ook de marinetroepen werden geweigerd.

88426. De **Voorzitter**: Toch niet onder elkaar?

A. Neen, met de Engelse autoriteiten namens het hoofdkwartier. Het is zelfs zo ver gegaan, dat een landingsdivisie van de „Tromp” niet mocht worden afgelost door een landingsdivisie van de „van Galen”, omdat dit op de rood-witten de indruk zou maken, dat dit een versterking van de troepen zou zijn, en men had uitdrukkelijk beloofd, dat ze niet zouden worden versterkt. Zo ver is men van Engelse zijde gegaan en dat was wel een beetje heel ver.

88427. De heer **Korthals**: U bent dus niet van mening, dat de gedachte, om niet tot een landing over te gaan om de Indonesiërs te prikkelen, ook bij de Nederlanders een rol heeft gespeeld?

A. Ik zou het mij moeilijk kunnen voorstellen. De situatie was dermate onveilig, dat niemand ooit het idee zou hebben gehad er geen extra-troepen bij te halen.

88428. De heer **Korthals**: U althans is daarvan niets bekend.

A. Neen, zeker niet.

88429. De **Voorzitter**: Kunt u ons verder nog iets mededelen over hetgeen toen in Batavia is gebeurd?

A. Het is moeilijk, zonder een concreet onderwerp te noemen.

88430. De **Voorzitter**: Zijn wij bij het uitvoeren van onze militaire taak belemmerd?

A. Ja, aan alle kanten.

88431. De **Voorzitter**: Is het mogelijk daarover enkele bijzonderheden op te geven? Op het Algemeen Hoofdkwartier zult u daarvan wel het een en ander hebben gehoord.

A. Er mocht b.v. op geen enkele manier offensief opgetreden worden. Wanneer b.v. een huis werd beschoten van de overkant van de straat, dan mocht men wel terugschieten, maar men mocht niet de straat oversteken om de kerels, die daar schoten, in te pikken.

88432. De heer **Fens**: Dit was dus op last van de Engelsen.

A. Het was een uitdrukkelijke Engelse order. Ik zei u reeds, dat er geen enkele versterking mocht worden aangevoerd. Men mocht ook niet heen- en weerreizen, alles moest blijven zoals het was. Dit zijn de dingen, waarin wij positief gehinderd zijn geworden. Op de haven en de vliegvelden was Engelse contrôle. Dit was met de opzet de Nederlandse troepen, die er waren, niet te versterken, zodat daarvoor onderhandelingen mogelijk zouden zijn.

88433. De **Voorzitter**: Wat was uw specifieke marinetaak daar?

A. Ik zou zeggen het op gang brengen van alles, wat moest lopen om een geregeld bedrijf voor de marine mogelijk te maken. Dit omvat dus eigenlijk alles, havens, kaderruimte, versperringen, mijnenvegen, reparatiemogelijkheden, landingen bij Soerabaja om daar alles weer in orde te maken en de werf op gang te brengen.

88434. De **Voorzitter**: Kon u dit vrij doen of werd u daarin ook belemmerd?

A. Dit kon alleen maar, voor zover het gebied was, dat door ons was bezet. Met name in Soerabaja is het helemaal niet gebeurd.

88435. De **Voorzitter**: Was u in het gebied, dat door ons was bezet, vrij?

A. Het gebied was zo klein. De haven van Priok was uit de aard der zaak onder Engelse contrôle, daar werden hun troepen aangevoerd.

88436. De **Voorzitter**: Hebt u iets met de landingen te Soerabaja te maken gehad?

A. Eigenlijk helemaal niet. Admiraal **Helfrich** heeft er destijds sterk achterheen gezeten, dat daarbij een schip van ons zou zijn, maar dit is zeer nadrukkelijk geweigerd.

88437. De **Voorzitter**: Was de heer **Huijter** daarbij niet betrokken?

A. Deze is gegaan in opdracht van admiraal **Patterson** en niet in opdracht van ons. Hij had een uitdrukkelijke volmacht van geallieerde zijde. *)

88438. De **Voorzitter**: Hebt u misschien nog iets te zeggen, waarvan u meent, dat het voor de commissie nuttig kan zijn het te weten?

A. Neen, ik geloof het niet.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

J. J. L. WILLINGE.

ALGERA, *voorzitter*.

KORTHALS.

FENS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

*) *Noot van de getuige, toegevoegd bij de correctie van het stenogram*: Dit is niet juist geformuleerd. De oorspronkelijke opdracht was van **B.S.O.** de order en de volmacht waren van **Patterson**.

ZITTING VAN DINSDAG 13 FEBRUARI 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer **Algera**, voorzitter, en de heren **Korthals** en **Fens**, leden, alsmede de heer **Duistenvinkel**, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

FREDRIK STAM,

oud 52 jaar, wonende te 's-Gravenhage, schout-bij-nacht.

Hij legt de eed af als getuige.

88439. De Voorzitter: Kunt u mij opgeven, welke functies u hebt bekleed van begin 1940 tot einde 1945?

A. In 1940 was ik officier bij de afdeling Materieel van het Departement der Marine te Batavia. Ongeveer 20 December 1931 ben ik overgeplaatst naar het hoofdkwartier te Bandoeng voor materieelsaangelegenheden, speciaal betreffende de artillerie. Op 2 of 3 Maart ben ik per vliegtuig uit Tjilatjap door admiraal *Helfrich* in zijn staf naar Colombo meegenomen. Vanaf de aankomst te Colombo ben ik chef Materieel voor het Verre Oosten geweest. September 1943 ben ik naar Australië vertrokken en 8 October 1943 heb ik het commando van Hr. Ms. „Tromp” op mij genomen, dat ik tot 1945 heb gehad.

88440. De Voorzitter: De eerste periode tot aan de val van Java zal op het ogenblik niet worden behandeld. Deze periode wordt het onderwerp van een later onderzoek. Ik zou dus willen beginnen met uw komst te Colombo, waar u de functie van chef Materieel hebt gekregen. Waarin bestond deze functie?

A. Deze functie hield in het verzorgen van alle materiële noden van de schepen, het plaatsen van de daarvoor benodigde bestellingen, het regelen van het dokken, het onderhoud, de bevoorrading en alles, wat er verder voor het materieelsbedrijf van de Koninklijke marine moet gebeuren. Bij tijden war deze taak zeer veelomvattend, vooral wat betreft het verzorgen van de onderzeeboten, die op patrouille gingen. Dikwijls was het zeer ingewikkeld door de schaarste aan materialen de diverse reparaties behoorlijk uitgevoerd te krijgen. De schepen waren in de oorlogsperiode in Indië behoorlijk opgevaren; zij hadden zeer zware dienst moeten doen. Van diverse schepen moesten de ketelpijpen of de condensorpijpen worden vernieuwd: deze dingen waren nergens te krijgen en zeker niet in Zuid-Oost-Azie in de speciale maten en kwaliteiten, die wij nodig hadden. Er is heel wat werk voor nodig geweest, ook in overleg met het Britse hoofdkwartier te Colombo, om al de benodigde materialen, gereedschappen en onderdelen zo vlug mogelijk geleverd te krijgen.

88441. De Voorzitter: Geschiedden deze reparaties in samenwerking met de Engelsen of betrof het hier een specifiek Nederlandse taak?

A. Zij gebeurden voor een groot deel in samenwerking met de Engelsen. Zodra de reparaties niet meer aan boord door het eigen personeel konden worden uitgevoerd, moesten wij altijd terugvallen op de Engelse en Brits-Indische werven.

Een tweede taak, die ik toen o.a. heb gehad, was het opsporen van marine-voorraden in Brits-Indië. Een groot aantal schepen, dat Nederlandsch-Indië niet meer had kunnen bereiken, had de ladingen gedumpt in diverse havens in Brits-Indië. Admiraal *Helfrich* heeft toen een Catalina te mijner beschikking gesteld en daarmee ben ik de diverse havens afgegaan tot aan Karachi toe om na te gaan welke ladingen daar lagen van de Nederlandse marine. In overleg met de toen reeds ingestelde Nederlandse commissie voor Brits-Indië en Ceylon moest ik

de diverse voorraden requireren. Van de Brits-Indische Regering hebben wij zeer veel medewerking gehad, want de artikelen, waarvan wij konden aantonen, dat zij voor de Nederlandse marine in Indië bestemd waren, konden wij voetstoots loskrijgen. Voor het grootste deel zijn deze verscheept naar Colombo en daar hebben wij een schip van de K.P.M. ingericht tot voorraadschip, nl. de *Plancius*. Dit schip werd ingericht tot magazijnschip voor alle specifiek Nederlandse artikelen, die wij van de Engelsen niet konden betrekken, omdat wij dikwijls met andere stelsels en maten werkten. De voorraden zijn in de loop der tijden, door de aanvoer van deze artikelen, vrij aardig opgelopen.

88442. De Voorzitter: Werden deze voorraden uitsluitend voor Nederlandse schepen gebruikt?

A. Wanneer de nood aan de man kwam en de Engelsen op een gegeven moment gebrek aan een bepaald artikel hadden, dan leverden wij ook aan de Engelsen.

88443. De Voorzitter: Zijn er veel reparaties van grote omvang geweest?

A. In het begin zijn er o.a. vrij grote reparaties geweest aan Hr. Ms. K 13 en Hr. Ms. K 14, die nogal wat schade hadden opgelopen en ook op hun reis om te worden gerepareerd nog meer schade kregen door zeer zwaar weer, waarin zij terecht waren gekomen. Er was toen grote schade toegebracht aan de bovenbouw en dit is toen in Bombay gerepareerd.

88444. De Voorzitter: Hebt u Hr. Ms. „Sumatra” ook nog onder handen gehad?

A. Hr. Ms. „Sumatra” heeft in Colombo en Trincomal niet veel gerepareerd. De voornaamste reparatie was het inzetten van nieuwe ketelpijpen in de ketels en deze pijpen waren te Colombo niet voorhanden. Wij hebben toen nog wel maatregelen genomen de ketelpijpen verscheept te krijgen vanuit Engeland naar Kaapstad, en ik meen ook, dat er daar nog het een en ander aan het schip is gebeurd. Het schip stond toen echter rechtstreeks onder Londen en viel buiten de bevelsfeer van admiraal *Helfrich*, zodat ik er geen bemoeienis mee had.

88445. De Voorzitter: De samenwerking met de Engelsen was dus goed?

A. De samenwerking met de Engelsen was goed; niet overdreven goed, maar goed.

88446. De heer Fens: Hebt u bij de reparaties weleens moeilijkheden gehad, zodanig dat b.v. bij grote reparaties de Engelsen eerst de eigen reparaties de voorrang gaven en dat daarna pas de Nederlanders aan de beurt kwamen?

A. Neen, gedickeerd niet. Dit werd geregeld volgens prioriteit, niet van de Engelsen, maar volgens de operationele opdracht, die de schepen hadden. Wanneer een onderzeeboot een operationele opdracht kreeg voor een patrouille in de Golf van Bengalen, zoals voorhaalde malen voorkwam, of naar de ingang van Straat Soenda, en er waren reparaties, dan repareerden de Engelsen zeker niet eerst er dan de Nederlandse boten. Dit ging volgens de operationele opdracht. Wanneer een Nederlands schip een prioriteitsopdracht kreeg, dan kreeg de reparatie ook prioriteit.

88447. De Voorzitter: De vervulling van uw taak heeft u dus weinig moeilijkheden opgeleverd.

A. Het heeft niet veel moeilijkheden opgeleverd. De Engelsen zaten in Ceylon, waar zij niet zo erg gezien waren, ook zelf met moeilijkheden en ook ruimteproblemen.

88448. De **Voorzitter**: Ruimteproblemen in welk opzicht?

A. Voor hun hoofdkwartier, kantoren en alles, wat daaraan annex was. Voor de kantoren liet de huisvesting nogal wat te wensen over.

88449. De **Voorzitter**: Had u daar ook last van?

A. Geen last, maar het was niet altijd even plezierig. Wij hebben tenslotte het hoofdkwartier gevestigd op de zolder van de Hongkong and Shanghai Bank en dit was nu niet direct een admiraalshoofdkwartier.

88450. De **Voorzitter**: Hebt u iets te maken gehad met de bemanningen en ook met de troepen, die in Brits-Indië aan wal waren, zoals het Korps Insulinde?

A. Weinig. Ik heb materiaal geleverd voor de landmachtstroepen even bezuiden Colombo, die werden getraind voor commandotroepen en speciale opdrachten naar Sumatra. Ik heb een paar oefeningen met hen meegemaakt, maar rechtstreekse bemoeienis had ik er niet mee, want het waren vrijwel alle landmachtstroepen. Er was een enkele marineman bij, maar het aantal was zeer gering.

88451. De **Voorzitter**: U bent ook voorzitter geweest van een commissie, die bepaalde moeilijkheden moest onderzoeken. Kunt u ons daarover iets mededelen?

A. Dit is geweest naar aanleiding van het optreden van een der hogere officieren van de landmacht, hetgeen niet de instemming had van de toenmalige bevelhebber van de strijdkrachten en speciaal niet van de chef van zijn staf. Er is een onderzoek ingesteld, dat enige resultaten heeft opgeleverd. Persoonlijk vond ik de resultaten niet zo bijster en ik vond het geheel ook niet zo verschrikkelijk belangrijk. Naar wat ik er zelf van heb bemerkt, was het meer een overdreven energie en een opzweepen tot een zekere samenhang voor het uitvoeren van zeer speciale en zeer riskante opdrachten, waartuit misschien wat te ver gaande conclusies zijn getrokken, maar waarvan ik zelf niet geloof, dat er ooit iets van verkeerde opzet bij was. Hetgeen is gebeurd, was niet juist, het had beter in een andere vorm gegoten kunnen worden.

88452. De **Voorzitter**: Wat is er dan gebeurd?

A. Een van de hoofdofficieren heeft een zekere hoeveelheid troepen, die hij onder zich had, een beetje te sterk aan zich zelf willen binden, in plaats van het volgens de normale vredeslijnen te organiseren. Ik geloof niet, dat er veel kwaad opzet bij zat. De betrokken officier heeft zelf ook herhaalde malen zijn leven in de waagschaal gesteld en hij wenste in de troep een m.i. wel te verklaren zeer nauwe samenhang tussen de mensen en de officieren te hebben, omdat zij voor uitermate riskante opdrachten werden gebruikt en zij inderdaad in leven en dood op elkaar moesten vertrouwen. Misschien is de officier daarin een beetje te ver gegaan en er is aanstoot aan genomen. Ik persoonlijk heb niet de overtuiging, dat dit is gebeurd met kwade wil of om dingen tot stand te brengen, die niet ten bate van de oorlogvoering of het Koninkrijk waren.

88453. De **Voorzitter**: Bestond er niet een bepaalde controverse tussen de heren *Mollinger* en *Pel*?

A. Inderdaad. *Mollinger* was over het algemeen meer een Draufgänger en *Pel* was iets meer bedachtzaam. *Mollinger* ging veel verder in het opzweepen van de mensen dan *Pel* deed en dit is in het beeld, dat de commissie hiervan geeft, ook wel tot uiting gekomen. Het was een controverse tussen deze twee officieren, die reeds van oudsher bestond. Ik heb uit dit onderzoek niet de overtuiging gekregen, dat het zo mis was als misschien door hogerhand weleens werd gedacht.

88454. De **Voorzitter**: Hoe was in die tijd het moreel van de troepen?

A. Dat kan ik u niet zeggen, want ik heb nooit met die mensen gewerkt. Ik heb ze wel zien werken en over het algemeen werd dit enthousiast gedaan. Een- of tweemaal heb ik oefeningen bijgewoond, maar ik heb de mensen nooit onder mij gehad. Wij hebben ook nooit iets gemerkt van moeilijkheden of dat mensen, die voor de opdrachten werden uitgezocht, er zich aan trachtten te onttrekken. Ik weet niet of dit bij anderen wel is gebleken. Het enige, dat ik kan zeggen, is, dat het niet een zuiver militair bedrijf was, zoals men dat gewend was.

88455. De **Voorzitter**: U acht de genoemde kwestie dus niet erg belangrijk?

A. Neen. Het was iets, wat beter ongedaan moest worden gemaakt en waarvan notitie moest worden genomen, maar ik vond, dat het niet iets was, waarvan gezegd kon worden, dat het een zeer belangrijke aangelegenheid was en dat er onmiddellijk moest worden ingegrepen.

De **Voorzitter**: Het rapport is wel zeer omvangrijk.

A. Om een indruk hiervan te krijgen, hebben wij vrijwel iedere officier gehoord.

88456. De **Voorzitter**: Is de heer *Mollinger* in verband met deze zaak overgeplaatst?

A. Voor zover mij bekend, is hetgeen uit het rapport is gelezen een reden geweest hem over te plaatsen.

88457. De **Voorzitter**: De heer *Pel* is toen zijn opvolger geworden. Is het u bekend, hoe de zaak toen verder is verlopen?

A. De heer *Pel* is ook enige malen naar Sumatra geweest en heeft o.a. in Atjeh nog contact opgenomen met oud-kamponghoofden, die hij kende.

Ik was juist gekozen tot voorzitter van deze commissie, omdat ik hier helemaal buiten stond. Ik behandelde zuiver de materiële aangelegenheden en niet de tactische of intelligence-aangelegenheden en dit is voor admiraal *Helfrich* reden geweest, toen er alle mogelijke controverse ontstonden, mij als buitenstaander in die commissie te plaatsen en deze zaak uit te zoeken. De conclusies uit dit rapport hebben admiraal *Helfrich* en zijn chef van de staf zelf getrokken, daar ben ik verder niet mee gemoeid geweest. Ik heb alleen de zaak uitgezocht en zwart op wit gezet.

88458. De **Voorzitter**: Dan kunnen wij nu weer overgaan tot uw eigen aangelegenheden. Met materiaalgebrek hebt u dus niet te kampen gehad?

A. Niet zodanig, dat het van nadelige invloed was op de operationele gereedheid van de weinige schepen, die wij hadden.

88459. De **Voorzitter**: Volgde u de operaties geregeld?

A. Ja, maar ik ging niet mee, dat mocht ik niet.

88460. De **Voorzitter**: Misschien kunt u er iets over mededelen?

A. Er is veel en goed werk gedaan door Hr. Ms. „Willem van der Zaan” met het konvooieren van de koopvaardij schepen in de Indische Oceaan. Hr. Ms. „van der Zaan” heeft alle mogelijke schepen gekonvooierd. Dan waren er de onderzeeboten, die regelmatig op patrouille gingen, voor zover zij er waren, in de Golf van Bengalen en naar de Straat Malakka en zij maakten tochten naar Sumatra. Ik meen zelfs, dat zij ook naar Java zijn geweest, maar het is ook mogelijk, dat dit is gedaan door onderzeeboten vanuit Fremantle, die tenslotte ook onder ons ressorteerden. Hr. Ms. „Tromp” opereerde vanuit Fremantle. Eén van de kanonneerboten, Hr. Ms. „Soemba”, was in de Perzische Golf voor patrouillering tegen Duitse onderzeeboten, die daar waren gesignaleerd, en dan was er nog wat kleiner materiaal. Hr. Ms. „Sumatra” is op doorreis enige dagen in Colombo geweest en ook in Trincomalee en is daarna doorgegaan naar Kaapstad. Hr. Ms. „Heemskerck” heeft een tijdlang onder het commando gestaan, en die werkte voornamelijk op de oostkust van Afrika, onder de toenmalige overste van *Holthe*. Deze schepen hadden alle diverse bases, waar zij repareerden. In het begin werkte Hr. Ms. „Tromp” voornamelijk onder het commando van de Amerikanen vanuit Fremantle, en de kleine reparaties werden in Fremantle gedaan en voor de grote ging het schip naar Sydney of Melbourne. De reparatiemogelijkheden op Ceylon zelf waren minimaal; later is dit iets toegenomen, doordat een dok en een aantal werkschepen naar Trincomalee zijn uitgestuurd en daar gebaseerd.

88461. De **Voorzitter**: Had u zelf een organisatie voor de reparaties?

* A. Als er belangrijke reparaties waren, die op Engelse werven werden uitgevoerd, nam de reserve-officier, ir. *Goedkoop*, van het marine-etablisement deze onder zijn persoonlijk toezicht. De kleinere reparaties konden door de staf van het schip zelf worden gedaan.

88462. De Voorzitter: Er hebben zich bij de reparaties dus geen bepaalde bijzonderheden voorgedaan?

A. Neen, daar zijn geen grote bijzonderheden bij geweest. Wij zijn alleen wel tot de ontdekking gekomen, dat wij een beetje minder gestandaardiseerd waren dan de Engelsen. Eén van de moeilijkheden waren o.a. de ketelpijpen van de schepen, die regelmatig moesten worden vernieuwd. Ik geloof niet, dat er twee schepen waren met dezelfde maat ketelpijp; het was niet altijd even eenvoudig.

88463. De Voorzitter: Waarom bent u afgetreden als chef materieel?

A. Ik had gevraagd een varende plaats te mogen hebben om aan de oorlog te kunnen deelnemen; het zitten op een stoel was niet altijd even leuk. Toen kapitein-ter-zee *de Meester* naar Londen werd geroepen, heeft admiraal *Helfrich* mij uitgekozen voor Hr. Ms. „Tromp“.

88464. De Voorzitter: Kunt u ons het een en ander mededelen van de verrichtingen van Hr. Ms. „Tromp“ ten tijde, dat u commandant was?

A. Ik heb het commando van Hr. Ms. „Tromp“ op mij genomen op 8 October 1943. Torn is het schip eerst naar Melbourne gegaan voor zijn dokkingen, die regelmatig moeten gebeuren, omdat anders de vaart te veel verloren gaat. Toen wij daarvan terugkwamen, kreeg ik bericht, dat Hr. Ms. „Tromp“ was overgeplaatst van de Amerikaanse bevelvoering naar de Britse. Op 1 Januari ben ik vertrokken naar Trincomalee en daar is Hr. Ms. „Tromp“ in de Britse Eastern Fleet gevoegd. Die toen een beetje op het keerpunt kwam door versterkingen uit de Middellandse Zee. Admiraal *Somerville* was in 1942 met de gehele Eastern Fleet teruggetrokken uit de Indische Oceaan naar de kust van Afrika. Dit was gebeurd naar aanleiding van de aanvallen, die de Japanners met Pasen 1942 op Ceylon hebben gedaan, waarbij een aircraft carrier, twee kruisers en een groot aantal kleine schepen zijn vernietigd. Deze aanvallen gebeurden met ongeveer 110 à 120 vliegtuigen en admiraal *Somerville* is toen teruggetrokken, omdat hij zijn kracht niet groot genoeg achtte om zich daar te handhaven. Toen hij begin 1943 meer steun kreeg uit de Middellandse Zee, waar schepen konden worden vrijgemaakt, is hij teruggekomen en toen is ook Hr. Ms. „Tromp“ er bij gevoegd. Ongeveer Januari begon zich de Eastern Fleet te formeren in de baai van Trincomalee; daarbij werd Hr. Ms. „Tromp“ ingedeeld bij het vierde kruisereskader onder admiraal *Reed*. Eerst begon men met het oefenen en indoctrineren en al spoedig volgden offensieve sweeps in de Baai van Bengalen.

88465. De Voorzitter: Was Hr. Ms. „Tromp“ oorspronkelijk ook bij de Eastern Fleet ingedeeld?

A. Toen ik het bevel overnam, stond het schip onder bevel van de Amerikanen. Nadat Indië was gevallen en Hr. Ms. „Tromp“ zwaar was beschadigd in de slag bij Badoeng, is het schip naar Australië gegaan om te repareren. Dit heeft geruime tijd geduurd, want het schip had elf voltreffers opgelopen. Daarna is Hr. Ms. „Tromp“ toegevoegd aan de 7th fleet van de Amerikanen.

88466. De Voorzitter: Wie besliste hierover?

A. Daar werd over beslist door de Nederlandse Regering te Londen.

88467. De Voorzitter: Was het dus geen geallieerde instantie, die besliste over de dislocatie van de schepen?

A. Toen nog niet. Voor zover mij bekend, is ook de overplaatsing van Hr. Ms. „Tromp“ van de 7th fleet naar de Eastern Fleet door de Nederlandse Regering aangevraagd en dit verzoek is ingewilligd door de Combined Chiefs of Staff te Washington, die hierover de algemene leiding hadden. Het initiatief hiervoor is uitgegaan van de Nederlandse Regering.

88468. De Voorzitter: U kunt waarschijnlijk niet zeggen, welke reden men er voor had om het schip aan *MacArthur* te onttrekken en naar de Eastern Fleet over te plaatsen?

A. Dat zou ik u niet durven zeggen. Ik had toen nog niet een functie bereikt, die mij dit inzicht zou kunnen verschaffen.

88469. De Voorzitter: U was zoëven begonnen met uw verslag over de verrichtingen van Hr. Ms. „Tromp“.

A. De hele vloot bestond toen uit 4 slagschepen, ongeveer 6 carriers, 6 kruisers en ongeveer 24 torpedobootjagers. Wij hebben eerst een aanval gedaan op Sabang, ik meen, dat dit 19 April is geweest. Dit was voornamelijk een luchtaanval, waarbij de vloot optrad als bescherming voor de carriers. Daarna zijn er nog enige offensieve sweeps geweest, voornamelijk tegen onderzeeboten. Ik heb mijn papieren niet bij mij, zodat ik de verschillende data niet juist meer uit mijn hoofd weet. Ik meen echter, dat wij daarna een sweep hebben gemaakt tegen Padang, om daar de enige cementfabrieken van Zuid-Oost-Azië te bombarderen. Ook is er een actie tegen Soerabaja geweest.

88470. De Voorzitter: Door wie werd deze actie gevoerd?

A. Deze actie is gevoerd door de gehele Eastern Fleet, waarvoor de vloot eerst van Colombo naar Exmouth Gulf, een weinig in kaart gebrachte baai op de Noord-Westkust van Australië, is gestoomd. Tevoren waren er tankers heen gezonden om de vloot van brandstof te kunnen voorzien. Vanuit Exmouth Gulf is een oversteek gemaakt naar de zuidkust van Java; daar zijn de vliegtuigen gestart, die een aanval op Soerabaja hebben gedaan, speciaal op het havenetablisement. De vliegtuigen zijn weer aan boord genomen en via Exmouth Gulf zijn wij weer naar Trincomalee teruggegaan.

De volgende actie is de tweede actie tegen Sabang geweest, waar Hr. Ms. „Tromp“ met drie Engelse jagers de baai van Sabang is binnengestoomd om daar de walinstallaties van binnenuit te beschieten, gelijktijdig met een beschieting door de slagschepen van buitenuit. Deze beschieting werd onderbroken, gedurende de tijd, dat Hr. Ms. „Tromp“ en de jagers binnen waren.

88471. De Voorzitter: Misschien kunt u hierover iets meer mededelen. In het boek van admiraal *Helfrich* staat, dat Hr. Ms. „Tromp“ zich bij de aanval op Sabang op 25 Juli 1944 heeft onderscheiden. Ik denk niet, dat u er bezwaar tegen zult hebben hierover iets meer te vertellen.

A. Bezwaar niet, maar ik geloof niet, dat het op de weg van de commandant ligt hiervan veel ophef te maken.

De Voorzitter: U hoeft er ook geen ophef van te maken, maar als u het niet zegt, wie zou het ons dan moeten vertellen?

A. Admiraal *Somerville* had het idee, Sabang iets zwaarder aan te pakken, aangezien Sabang werd gebruikt als vlootbasis voor de Japanse onderzeeboten, die ageerden in de Bay of Bengal en in de Indische Oceaan. De eerste aanval met vliegtuigen had wel aangetoond, dat de verdediging van Sabang niet zo heel zwaar was en daarom durfde admiraal *Somerville* het wel riskeren, Hr. Ms. „Tromp“ en enige jagers de baai in te sturen om met pin point vuur de installaties onder vuur te nemen, die van speciaal belang waren voor de maintenance van de onderzeeboten. Dit plan is uitgewerkt. Er is berekend hoeveel tijd wij er voor nodig hadden, hoeveel vaart wij moesten lopen om lang genoeg binnen te kunnen blijven en welke koers moest worden gestoomd om zo daadwerkelijk mogelijk vuur af te geven. Dit plan is voor honderd procent uitgevoerd. Wij zijn 's morgens om zeven uur de baai ingestoomd met ongeveer 16 mijls vaart, in de baai is deze vaart gereduceerd tot ongeveer 13 mijl. Wij hebben eerst een zuidelijke koers gestoomd langs de zuidkant van de baai, toen zijn we overgestoomd en zijn langs de noordkant gegaan, langs de etablissementen tot ongeveer op een 1800 à 2000 meter. Wij hebben toen nogal vuur gekregen van de antiluchtdoelbatterijen, die bekend waren. Wij wisten: waar deze stonden, door luchtfoto's, gemaakt bij de eerste luchtaanval, en wij hebben ze voortdurend onder vuur gehouden. Toen stond er nog één batterij van 13 cm, die niet ontdekt was, omdat het een batterij was, die alleen horizontaal vuurde en bij de vliegtuigen niet tot uiting was gekomen. Toen wij bij een landhoek vrijkwamen, opende deze batterij ineens het vuur op de jagers en de kruisers. Een van de Engelse jagers is toen nogal in de verdrukking gekomen; er sloeg een granaat op de brug, die ongeveer 11 of 13 mensen heeft gedood. Toen hebben wij ons vuur verlegd van de waletablisementen op die batterij en deze hebben wij tot zwijgen gebracht. Toen wij terugkwamen en Sabang konden bezichtigen, bleek, dat wij de batterij niet vernietigd hadden; blijkbaar waren de heren aan de haal gegaan, ze hebben althans niet meer geschoten. Deze batterij heeft ons een treffer gegeven, waarvan wij geen schade hebben opgelopen. Wij hebben nog een paar andere treffers gekregen.

Van de vijf voltreffers, die wij kregen, is er geen geëxplodeerd. De granaten waren van niet zo erg goede kwaliteit. Een is er terechtgekomen in de ooploop van de schoorsteen, waarin pantserroosters liggen. Deze granaat was niet ontploft en lag daar heen en weer te rollen in een temperatuur van, ik schat, een graad of 60—70. Een majoor-machinist, *Steenart*, heeft zijn kleren uitgegoid en natte gonjezakken omgeslagen en hij is er ingedoken en heeft de granaat er uitgehaald en over boord gezet. Mijn eerste officier, die chef van de herstellingsdienst was, ik was zelf op de brug, heeft hem bijgelicht met een flashlight, en om de minuut moest hij van hand verwisselen, omdat hij zijn hand niet in de opening kon houden, doordat zijn huid schroeide. De majoor-machinist heeft de granaat er uitgehaald, en zo'n ding weegt al gauw een dertig kilo.

88472. De **Voorzitter**: Heeft hij daarvoor een onderscheiding gekregen?

A. Hij heeft de Bronzen Leeuw gekregen. Hij was trouwens een onderofficier, die huizenhoog boven de anderen uitstak. Gedurende de oorlogsjaren is hij eerst buitengewoon bevorderd tot majoor, daarna heeft hij de Bronzen Leeuw gekregen, toen de gouden eremedaalje van Oranje-Nassau; toen is hij buitengewoon bevorderd tot onderofficier en op het ogenblik is hij luitenant-ter-zee van vakdiensten.

De vijf treffers, die wij hebben gehad, hebben wel enige schade aangericht. De onaangenaamste schade werd veroorzaakt door een treffer in de kombuis, waarvan het resultaat was, dat wij geen warm eten meer konden krijgen, en bij de matrozen is dit altijd een heel kwaad geval. Er kon nog wel gekookt worden, maar braden en bakken was afgelegen. Een van de granaten is teruggevonden in de rijstvergië. De granaat had enige schotten doorboord en was tot stilstand gekomen in de kombuis. Toen de koks terugkwamen om het eten te bereiden, lag in de rijstvergië een granaat van 7½ cm. Deze aanval op Sabang is wel een succes geweest. Na de aanval op Sabang is de activiteit van de Japanse onderzeeboten in de Baai van Bengalen belangrijk verminderd. Het is niet met zekerheid te zeggen, of dit nu een gevolg was van deze actie of een combinatie van diverse oorzaken, omdat de Japanners langzamerhand van verschillende plaatsen terugtrokken.

De aanval op Soerabaja was door de Eastern Fleet opgezet in overleg met het hoofdkwartier van generaal *MacArthur*, want deze heeft plaats gevonden één dag voor de aanval van *MacArthur* op Hollandia. De bedoeling is geweest, met deze luchtaanval zoveel mogelijk vliegtuigen voor de verdediging van Java te binden, zodat de Japanners niet de volgende dag, wanneer zij bericht kregen van de aanval op Hollandia, alle vliegtuigen van Java daarheen konden sturen om de landing te helpen keren. Even tevoren kregen zij de aanwijzing, dat de aanvallen van de andere kant uit de lucht zouden komen.

88473. De **Voorzitter**: Men kan dus wel zeggen, dat Hr. Ms. „Tromp” indirect heeft meegedaan aan de herovering van Hollandia.

A. Ik zou zeggen, indirect de Eastern Fleet, maar het is wel heel erg Indirect.

88474. De **Voorzitter**: Er wordt weleens gezegd, dat het verkeer was, dat de Nederlandse marine niet heeft deelgenomen aan de herovering van Hollandia. Hier is dan iets, waaruit blijkt, dat toch Hr. Ms. „Tromp” nog een rol heeft gespeeld bij de herovering van Hollandia.

A. Het is echter een heel klein rolletje. Het ging voornamelijk om de vliegtuigaanval; de carriers gingen er dus heen en de Eastern Fleet ging ook mee en toevallig behoorde Hr. Ms. „Tromp” daar ook bij. De rol is dus niet zo prominent geweest.

88475. De **Voorzitter**: Er is toch verband te leggen.

A. Inderdaad. Na die aanvallen op Padang, Sabang, Soerabaja en nog eens Sabang is er een rustiger periode geweest. Daarna zijn de acties tegen Rangoon losgekomen. Ik ben nog naar Sydney geweest voor onderhoud en wijzigingen aan de brug. In die tijd is er door de Eastern Fleet eigenlijk niet veel gebeurd. Er waren wel patrouilles in de Baai van Bengalen, maar geen rechtstreekse acties. Toen de acties weer losbarstten, waren wij gelukkig net weer terug.

De eerste actie gebeurde tegen Rangoon in Maart en April 1945. De troepen rukten toen door Burma op naar de Zuid en vanuit Brits-Indië heeft toen een landing op de zuidkust van Burma plaats gevonden, even bewesten Rangoon. De Eastern Fleet was daarbij

ingedeeld als bescherming van de landingsvloot, voor de landingen, die zouden plaats vinden. Een klein gedeelte was bestemd voor de onmiddellijke bescherming en een groter deel voor bescherming op afstand, omdat wij niet wisten of eventuele schepen uit Straat Soenda zouden komen om de zaak in de rug te komen. Hr. Ms. „Tromp” heeft toen nog een aparte opdracht gehad; deze heeft twee Britse aircraft carriers onder zijn bevel gekregen om daarmee een afzonderlijke actie te voeren tegen de Andamanen en Nicobaren om de daar aanwezige vliegvelden onder bombardement te houden en daardoor te beletten, dat de landingen bij Rangoon werden verstoord door luchtaanvallen vanuit de Nicobaren of de Andamanen. Dit is gelukt. Achteraf is de landing niet noodzakelijk geweest, want toen de gelande troepen oprukten, bleek er in Rangoon geen Japanner meer aanwezig te zijn.

88476. De **Voorzitter**: U hebt toen dus Engelse schepen onder uw commando gehad?

A. Ja.

88477. De **Voorzitter**: Ik meen, dat dit niet zo heel veel voor kwam.

A. Het is in Engeland ook wel gebeurd met de torpedomotorboten. *Larive* heeft ook Engelse boten onder zijn bevel gehad.

Daarna is er nog een poging geweest van een Japanse zware kruiser om uit Straat Soenda uit te breken. Met de hele Eastern Fleet is er een scherm omheen gelegd en tenslotte is het schip te pakken genomen door een divisie Engelse torpedobootjagers, 's nachts om twaalf uur dwars van Pinang. Er is een torpedoaanval op gedaan en het schip is tot zinken gebracht. Het is een mooie aanval geweest, want de torpedo's zijn gelanceerd op een afstand van 1100 meter. De commandant van die divisie kreeg een onderscheiding en tegelijkertijd een uitbrander. Admiraal *Power* liet hem bij zich komen en maakte hem duidelijk, dat de standaard Engelse nachtaanval geschiedde op een afstand van 1000 meter en niet op 1100 meter. Ik vond het grapje om met 8 torpedobootjagers binnen 1100 meter afstand van een zware Japanse kruiser te komen al een kras staaltje. De jagers zijn er allemaal heelhuids afgekomen. Hr. Ms. „Tromp” heeft wel aan deze actie meegedaan, hij was opgenomen in het scherm, maar hij heeft de vijand zelf niet gezien, jammer genoeg. Geen van de kruisers heeft het schip trouwens gezien. Daarna is, voor zover mij bekend weer op verzoek van de Nederlandse Regering, Hr. Ms. „Tromp” overgezet weer naar de 7th Fleet, want toen kwamen de aanvallen om de Noord op de Nederlandsch-Indische Archipel los, eerst op Tarakan en daarna Balikpapan. Om daarbij de Nederlandse vloot vertegenwoordigd te hebben, is Hr. Ms. „Tromp” overgeplaatst van de Eastern Fleet naar de 7th Fleet en toegevoegd aan de amphibious forces onder admiraal *Noble*, die toen Tarakan reeds had genomen en bezig was met Balikpapan. Balikpapan was tactisch een heel lastige opgave.

88478. De **Voorzitter**: Had u daarvoor niet iets om de Admirali-teitseilanden te doen gehad?

A. Ik ben wel in Manus aangelopen om daar orders te halen, codeboeken, enz., maar ik heb er geen actie uitgevoerd. Ik ben daar een dag of drie geweest om er codemateriaal, codemachines en dergelijke aan boord te nemen, ook een code-officier. Zowel van de Engelsen als van de Amerikanen had ik een code-officier aan boord, omdat dezen gewend waren met hun codes om te gaan en het vlugger konden dan wij. In de codeerruimte zat een Hollands officier met twee matrozen, een Amerikaan met twee Amerikaanse matrozen en een Engelsman met twee Engelse matrozen. Aan boord heette het dan ook het Foreign Office. Wij hebben verder geen acties gehad. Na Manus ben ik ingedeeld bij die amphibious forces door de Amerikanen. Eerst zijn wij naar Halmahera gegaan en van daaruit naar Balikpapan. Balikpapan was een lastig geheel, want daar lagen Japanse, Nederlandse, Engelse, Australische en Amerikaanse mijnen, zowel van het contacttype, het magnetische type als het acoustische type. Alles lag door elkaar en men wist niet precies meer waar. Wij wisten nog wel waar onze mijnen waren gelegd, maar van de anderen was het niet bekend. Voor een groot deel waren het uit een vliegtuig afgeworpen mijnen en daarvan is de plaats nooit zo precies bekend. Er is daar een geweldige mijnenveegactie ontketend en de mijnenveegers werden herhaalde malen vanuit de kust beschoten. Hr. Ms. „Tromp” was het enige schip met 15 cm geschut en een geringe diepgang, zodat deze voortdurend werd gebruikt om onder de kust te kruipen en de mijnenveegers te beschermen. Het was erg

interessant, maar een beetje unheimisch. Men wist nooit of de zaak nu geveegd was ja dan neen, het schieten was niet zo erg. De Amerikanen hebben er 12 mijnenvegers verspeeld van de 27, die er waren. Alles is goed afgelopen, zelf hebben wij geen schade opgelopen. Op 1 Juli zijn daar de landingen verricht. Wij zijn er toen nog een dag of vijf, zes, gebleven om de troepen, die naar het binnenland oprukten, vanuit zee vuursteun te geven en de diverse in het binnenland opgestelde batterijen te vernietigen. Eenmaal is dit heel mooi gelukt. Er was een batterij, die wij niet konden zien en geleid door een Amerikaans vliegtuig, dat er boven was gaan hangen, hebben wij op 12000 meter afstand één voor één alle drie kanonnen getroffen en buiten gevecht gesteld. Dat was een aardig succes. Ik mag ook wel zeggen, dat ik een uitnemende officier van artillerie aan boord had, namelijk luitenant-ter-zee 1ste-klasse *Koppen*.

Na de actie in Balikpapan zijn al vrij spoedig de berichten gekomen over de overgave van Japan en hebben wij pogingen aangewend om naar Java te komen, maar dat mocht niet gelukken. Onder het motto, dat men niet wist hoe de toestand op Java was, werd ik naar Australië teruggestuurd om eerst mijn munitie aan te vullen.

88479. De **Voorzitter**: Door wie werd u teruggestuurd?

A. Door de Amerikanen. Ik geloof wel, dat dit is gebeurd in overleg met de Engelsen.

88480. De **Voorzitter**: Wat was de bedoeling hiervan?

A. Ik geloof niet, dat het in de bedoeling van de Engelsen lag, dat er op Java een Nederlands schip aanwezig zou zijn, vóórdat zij zelf gereed waren om er heen te gaan. Mijn reisprogramma is door de Engelse en Amerikaanse autoriteiten ook zodanig geregeld, dat ik er op dezelfde dag aankwam als de Engelsen.

88481. De **Voorzitter**: Later hebt u dus wel verlof gekregen om er heen te gaan?

A. Ja, maar niet vóórdat de Engelsen arriveerden.

88482. De **Voorzitter**: U bent er dus niet uit eigen beweging heengegaan?

A. Ik heb admiraal *Helfrich* gezegd, dat ik pogingen in het werk stelde zo spoedig mogelijk naar Java te gaan. Tenslotte waren van de opvarenden van Hr. Ms. „Tromp” alle gezinnen op Java. Toen de oorlog was afgelopen, heb ik dus pogingen gedaan zo snel mogelijk naar Java te komen.

88483. De **Voorzitter**: Hebt u deze pogingen gedaan bij de Amerikaanse leiding?

A. Ja. Ik ben toen ook in contact geweest met de Engelsen, want dezen waren ook vrij sterk vertegenwoordigd met de British Pacific Fleet en in Manus lag ook een Engels admiraal. Deze heeft er zich ook mee bemoeid, vermoedelijk, omdat hij orders had van Singapore. Als ik terugging naar Java, zou ik weer onder Engels commando komen in plaats van onder Amerikaans. Ik heb wel sterk de indruk, dat het vertrek van Hr. Ms. „Tromp” naar Java zodanig is vertraagd, dat ik er niet zou zijn, vóórdat de Engelse autoriteiten aanwezig waren.

88484. De **Voorzitter**: Wanneer kwam u er precies?

A. Ik ben er 15 September aangekomen.

88485. De **Voorzitter**: De Engelsen zijn toch pas de 28ste of 29ste September gekomen?

A. Op 14 September is er een Engelse kruiser binnengelopen.

88486. De **Voorzitter**: Er waren toch geen landingstroepen?

A. Neen, maar die had ik ook niet.

88487. De **Voorzitter**: U moest dus wachten tot er een Engelse kruiser kwam.

A. Ja, met een Engelse admiraal, die de leiding op zich zou nemen.

88488. De **Voorzitter**: Wie was dat?

A. Sir *Wilfred Patterson*.

88489. De **Voorzitter**: Wat kon u daar doen?

A. Toen kon ik er niet veel doen, want de leiding was in handen van de Engelse admiraal en niet van mij. Wij hebben wel iets gedaan, niet op politiek gebied, maar op humanitair gebied. Ik had — en daarbij heb ik veel medewerking van de Amerikanen gehad — het hele schip, zover de ruimte het enigszins toeliet, volgestopt met geconcentreerde voedingsmiddelen. Ik had zo iets van zeven miljoen vitaminetabletten aan boord, eindeloze aantallen kisten met melkpoeder, eierpoeder, vruchten op water, enz. Voor ieder van de bemanning had ik een voedselpakket laten maken en ieder, die kon aantonen, toen hij op Java terug was, dat hij zijn familie had gevonden, kreeg een voedselpakket mee.

88190. De **Voorzitter**: De bemanning mocht dus wel aan land?

A. Ja, de bemanning mocht aan land gaan, maar als passagier, ongewapend en niet in verband.

88491. De heer **Fens**: Had u een landingsdivisie aan boord?

A. Ja, maar die mocht ik niet aan wal zetten. De bewaking van de plaats was ook onmiddellijk in handen genomen door Engelse contingenten van de kruiser. Er lag een contingent van ongeveer een man of 60—70 in de sociëteit „De Harmonie”.

88492. De **Voorzitter**: Het was dus een order van *Patterson*, dat u niet aan wal mocht?

A. Ja, maar hij kreeg al zijn orders van Singapore.

88493. De **Voorzitter**: Hoe dacht u hierover?

A. Ik vond het natuurlijk niet zo erg plezierig. Tegelijk met admiraal *Patterson* was de heer *van der Plas* uit Singapore meegekomen. Het militaire deel werd geregeld door *Patterson*, in overleg met *van der Plas*, die voor het civiele gedeelte zorgde. Ik geloof echter, dat de heer *van der Plas* ook onder de orders van admiraal *Patterson* stond.

88494. De **Voorzitter**: Zoals u het zegt, zou men de conclusie kunnen trekken, dat de aanwezigheid van de heer *van der Plas* tot gevolg had, dat u niet mocht binnenkomen. Waarschijnlijk zal dit wel niet het geval zijn geweest en hij zal wel geijverd hebben, dat u wel mocht binnenkomen?

A. Er is mij niets van bekend, dat hij er naar heeft gestreefd, dat ik er zou komen. Het is zuiver een vermoeden.

88495. De **Voorzitter**: Hebt u persoonlijk contact met de heer *van der Plas* gehad?

A. Ik heb enige malen contact met hem gehad. Er zijn enige malen besprekingen geweest met *Patterson*, *van der Plas* en mij en generaal *van Straten*. Deze besprekingen betroffen de algemene toestand in Batavia en ook van heel Java; de mensen, die uit de kampen kwamen, zouden de leiding weer in handen willen nemen. Na enige dagen trad er een belangrijke verslechtering in de toestand op, doordat de Engelsen alles over hun kant lieten gaan en eigenlijk het handhaven van het gezag onmogelijk maakten. De eerste dag, dat ik in Batavia kwam, was er van rood-witte vlaggen practisch niets te zien. Toen bleek, dat *Soekarno* daar was en op vrije voeten bleef en er niet door de Engelsen werd ingegrepen, breidde het zich als een olievlek uit.

88496. De **Voorzitter**: U vond het zeker een zeer onbehaaglijke situatie?

A. Inderdaad. Van diverse mensen hoorde ik, dat er in de kampen alle mogelijke regelingen waren gemaakt om na de overgave de zaak zoveel mogelijk weer draaiende te krijgen, maar daarvan is niet in het minst gebruik gemaakt. Over diverse dingen werd toen nogal geklaagd. In de kampen bevonden zich veel oudere en vroeger in Indië prominente mensen, die nu eigenlijk werden uitgeschakeld. In die tijd was ik kolonel en zowel de heer *van der Plas*, generaal *van*

Straten en admiraal *Patterson* waren allen belangrijk hoger en erg veel zeggenschap had ik hier natuurlijk niet in. Ik kon wel het een en ander in het midden brengen, maar dit woog natuurlijk niet zo heel erg zwaar.

De Voorzitter: U zegt „natuurlijk”.

A. Wanneer welk argument ook a priori gedoemd is verzwolgen te worden in politieke gestes, heeft het weinig invloed.

Ik weet b.v., dat de heer *Spit*, oud-vice-president van de Raad van Indië, daarover zeer in zijn wiek was geschoten, en hij heeft mij dit ook enige malen gezegd. Hij was opgesloten geweest en bevrijd en beschouwde zich zelf weer als vice-president van de Raad van Indië, want van die functie was hij nooit ontheven. Deze man is eenvoudig niet gehoord, maar kreeg order in het kamp te blijven, en daarover was hij vreselijk gebelgd.

88497. De Voorzitter: Van wie kreeg hij die order?

A. Dat was een algemene order, door de Engelsen uitgevaardigd. De vrouwen en kinderen moesten in de kampen blijven, aangezien de veiligheid daarbuiten niet kon worden gegarandeerd.

88498. De Voorzitter: Hoelang bent u in Batavia gebleven?

A. Ik ben er een dag of veertien, drie weken gebleven. Toen ben ik naar Semarang gegaan om te trachten daar een beetje orde te scheppen en op te nemen, welke mensen in de kampen waren en wie. Ik ben er drie dagen geweest en toen ben ik overgestuurd naar Billiton. Daar heb ik de Japanse bezetting ontheven van haar werkzaamheden en opgeborgen. Ik had het bestuur en de directie van de Billiton Maatschappij bij mij om te trachten het bedrijf weer zo spoedig mogelijk aan het werk te krijgen. Dit is aardig gelukt. Er was veel vernietigd, maar veel was ook nog in bruikbare staat en men is ook vrij spoedig begonnen met het produceren van tin. Toen ik daar een dag was, kwam er een Engels vliegtuig van Sumatra met twee kapiteins van de Engelse luchtmacht, die beleefd kwamen informeren wat ik kwam doen, omdat ik er niets had te maken.

88499. De Voorzitter: Dat was kras. U had toch een opdracht gekregen. Van wie had u die opdracht?

A. Van admiraal *Helfrich* en deze had de opdracht besproken met de commanderende generaal te Batavia. De laatste had echter verzet, deze mensen te waarschuwen. Ik heb ze dus vriendelijk verzocht, maar weer te vertrekken en dezelfde dag zijn ze weer in het vliegtuig gestapt en weggevloden.

Wij hebben daar dus het Nederlandse gezag hersteld; wij hadden enige civiele ambtenaren bij ons. Alles bij elkaar zijn wij er vijf dagen geweest en toen zijn wij weer vertrokken en het bestuur is achtergebleven, evenals de directie van de Billiton Maatschappij. Verder is er niets bijzonders gebeurd. Wij hebben alleen de Japanners ontwapend en opgesloten.

88500. De Voorzitter: Waar bent u toen heengegaan?

A. Ik ben teruggegaan naar Batavia en vandaar ben ik gegaan naar Singapore om te dokken. Toen ben ik aangewezen om krijsgesvangenen terug te voeren naar Nederland. Met een kwart van mijn bemanning ben ik van Batavia naar Bangkok gegaan om daar zoveel mogelijk marinemensen uit de kampen te halen en daarmee de bemanning op peil te brengen. Dit zelfde gebeurde in Singapore en Makassar. Met deze mensen zijn wij naar Australië gegaan om hen eerst aan te kleden, want het was Januari. In Indië hadden wij geen warm goed voorradig, maar er was wel een kledingmagazijn in Australië. Daar zijn de mensen aangekleed; wij zijn er een maand gebleven om alles in orde te maken. Januari 1946 ben ik uit Indië vertrokken.

88501. De Voorzitter: Hebt u zelf nog iets op te merken, waarvan u meent, dat het van belang kan zijn voor de commissie?

A. Ik geloof van niet.

De Voorzitter: Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

F. STAM.

ALGERA, voorzitter.

KORTHALS.

FENS.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DINSDAG 13 FEBRUARI 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer **Algera**, voorzitter, en de heren **Korthals** en **Fens**, leden, alsmede de heer **Duistenvinkel**, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p*.

Verhoor van

FRJTS MOLLINGER,

oud 52 jaar, wonende te Rijswijk, generaal-majoor b.d.
van het K.N.I.L.

Hij legt de eed af als getuige.

88503. De Voorzitter: Wilt u mij opgeven, welke functies u hebt bekleed van 1940 tot einde 1945?

A. In 1940 was ik kapitein van de infanterie, toen ik bericht kreeg, dat ik naar Engeland zou worden uitgezonden. Deze uitzending gebeurde 21 Juli 1941. Met vijf andere collega's van het K.N.I.L. ben ik naar Engeland gezonden voor de reorganisatie en het opzetten van de Koninklijke Brigade Prinses Irene. Ik ben daar bij de brigade ingedeeld geweest als compagniescommandant. Toen de oorlog in Indië uitbrak, heb ik op verzoek van admiraal *Furstner* enige cursussen gevolgd voor special operations. Inmiddels was ik tot majoor bevorderd in November 1941. Op 19 Mei 1942 ben ik van Engeland naar Brits-Indië vertrokken. Daar heb ik een korps voor special operations opgericht. Ik ben toen commandant geworden van het z.g. Korps Insulinde. Via Amerika ben ik daarna overgeplaatst naar Australië naar het troepecommando. Daarna werd ik ingedeeld bij de Nefis en was ik belast met de opleiding van agenten en personeel voor special operations. In 1945 ben ik naar Merauke op Zuid Nieuw-Guinea overgeplaatst. Van Merauke ben ik via Brisbane weer naar Nederlandsch-Indië vertrokken toen de oorlog daar was afgelopen.

88504. De Voorzitter: In 1941 bent u met vijf andere K.N.I.L.-officieren naar Engeland gegaan. Om welke reden zijn deze officieren bij de Prinses Irene-Brigade geplaatst?

A. Ik heb het nooit op papier zien staan, maar ik meen, dat de reden was, dat er onvoldoende geoefende troepenofficieren in Engeland aanwezig waren om deze brigade oorlogsgereed te maken.

88505. De Voorzitter: Is het mogelijk, dat de discipline bij de Prinses Irene-Brigade zodanig te wensen overliet, dat men meende, dat K.N.I.L.-officieren hierin verbetering moesten brengen?

A. Dit is ons wel gezegd.

88506. De Voorzitter: Was het inderdaad ook zo?

A. Ja.

88507. De Voorzitter: Weet u ook wat hiervan de oorzaak is geweest?

A. De oorzaak hiervan was zeer moeilijk. Het is niet met drie woorden gezegd. In de eerste plaats waren er te weinig troepenofficieren met kennis van zaken en in de tweede plaats waren er verschillende officieren, waarvan de soldaten zeiden, dat zij zich in oorlogstijd in Holland slecht hadden gedragen. Daardoor was de discipline, zeker onder die officieren, al zeer gering, en dit had ook een terugslag op de hele verhouding van de troep tot de officieren in het algemeen.

88508. De Voorzitter: Hebt u de indruk, dat hierin wel verbetering is gekomen nadat de K.N.I.L.-officieren zijn opgetreden?

A. Ja, dat weet ik wel zeker. Wij hebben maar drie maanden kunnen optreden en eigenlijk niet in de functies, waarvoor wij waren uitgezonden.

88509. De Voorzitter: Waarvoor was u uitgezonden?

A. Wij kregen de indruk, dat onze oudste officier, de tegenwoordige generaal *Meyer*, commandant van de Prinses Irene-Brigade zou worden en dat de andere officieren navenante functies zouden bekleden, in die mate, dat wij de hele zaak naar onze hand hadden kunnen zetten. Ik heb er indertijd enkele aantekeningen over gemaakt. De situatie was bij aankomst heel anders dan ten tijde, dat men ons verzocht te gaan. Toen men ons verzocht er heen te gaan, was de toenmalige kolonel *Phaff* commandant van de Prinses Irene-Brigade. De toenmalige kolonel *Dijxhoorn* was toen Minister van Defensie. Toen wij aankwamen, was kolonel *Phaff* vervangen door de met spoed bevorderde luitenant-kolonel *van Voorst Evekink*, terwijl kolonel *Dijxhoorn* werd vervangen door Minister *van Boeyen*. Er was dus een heel andere figuur ontstaan, een, die ons liever zag gaan dan komen. Deze indruk kregen wij althans direct bij aankomst. Wij waren z.g. de mensen, die alles meteen in orde wilden hebben. Wij waren te wilde jongelui, en het was helemaal niet nodig, men kon het zelf wel allemaal beredderen. Het gevolg was, dat wij alle zes functies kreger, waarin men er heel weinig aan kon doen de brigade in zo kort mogelijke tijd op poten te zetten. Overste *Meyer* werd kampcommandant en hij had dus eigenlijk meer een politionele dan een organiserende en opleidende taak. De tweede oudste, overste *van den Berge*, werd commandant van het tweede depotbataljon gemaakt. Zij waren troepenofficieren, waarvan toch minstens verwacht werd, dat zij het vechtende gedeelte, althans datgene, wat daarvoor was bestemd, zouden commanderen. Dit was echter helemaal niet het geval. Toen wij aankwamen was majoor *de Ruyter van Steveninck* commandant van het z.g. vechtbataljon. Hij was een officier, die, als ik mij niet vergis, vijftien jaar in commissies van proefneming van artillerie zitting had gehad, en naar onze mening was hij niet de man om een vechtbataljon te commanderen. Zodoende kregen wij helemaal geen voet aan de grond. Wat wij hebben gedaan, was meer op begrensd niveau in eigen omgeving. In de organisatie an sich was er voor ons heel weinig te doen op deze manier.

88510. De Voorzitter: Welke functie kreeg u?

A. Ik kreeg de functie van compagniescommandant bij het vechtbataljon.

88511. De Voorzitter: U werd dus wel bij de troep ingeschakeld?

A. Ja, doch ik kon slechts in beperkt klein milieu invloed uitoefenen, hetgeen wel degelijk ook heeft plaats gehad.

Later toen de oorlog in Nederlandsch-Indië uitbrak en er een detachement vrijwilligers, die toch min of meer geprest waren, naar India vertrok, is kolonel *van Voorst Evekink* meegegaan.

88512. De Voorzitter: U zegt, dat deze mensen min of meer geprest werden. Is het dan niet vrijwillig gegaan?

A. Ik zou het misschien anders kunnen uitdrukken. Men zei, dat het vrijwillig was, maar hoe deze figuur precies is geweest, weet ik niet meer in finesse. Voor de mensen, die fysiek fit waren en waren aangezocht, was er weinig kans dit te weigeren.

88513. De Voorzitter: Is er dus geen spontane aanmelding geweest?

A. Ten dele wel, maar ook ten dele niet. Er waren talloze jonge reserve-officieren, die het zeer zeker spontaan hebben gedaan, maar de troep voelde, in het algemeen gesproken, maar heel weinig voor

de oorlogvoering. Er waren natuurlijk zeer goede elementen bij, maar het merendeel was van een mentaliteit zoals wij die niet gaarne zagen bij het K.N.I.L.

88514. De **Voorzitter**: Bestonden hiervoor bepaalde redenen?

A. De algemene concepties heb ik zoëven reeds genoemd. Hoe het precies in details was, kan ik niet meer zeggen. Het is nu al weer tien jaar geleden. Achteraf beschouwd, was het te wijten aan een gering aantal met kennis van zaken bevoegde officieren bij het korps en in de tweede plaats waren er officieren, waarvan iedereen zei, dat zij zich tijdens de oorlog hadden misdragen.

88515. De **Voorzitter**: Een gebrek aan goede leiding bij de Prinses Irene-Brigade was naar uw mening dus één van de oorzaken.

A. Naar mijn mening zeker.

88516. De **Voorzitter**: Is dit niet veranderd toen de heer *van Voorst Evekink* als commandant optrad?

A. Ik geloof niet, dat het veel verschil uitmaakte. Hij was wel flinker tegenover de heren van de Regering, die naar onze mening als militair nogal slap waren. Ik geloof echter niet, dat het een directe verbetering op kolonel *Phaff* heeft uitgemaakt.

88517. De **Voorzitter**: Waren de werkzaamheden van de Prinses Irene-Brigade, zoals u die hebt meegemaakt, ook op een bepaald doel gericht?

A. Men deed wel wat, men stuurde de mensen naar cursussen en er werd ook wel wat opgeleid. Toen wij aankwamen, was er b.v. geen alarmregeling of brandregeling en er was niet in voorzien wat er zou moeten gebeuren, als er eens een bombardement zou zijn. Voor het vechtbataljon, dat zou moeten optreden als er eens parachutisten zouden neerkomen, was geen enkele regeling gemaakt. Er was gebrek aan inzicht en er was geen daadkracht. Er was geen fut, zoals wij dat als beroepsmilitair zijn gewend.

88518. De **Voorzitter**: U bent niet met het eerste detachement meegegaan. Was daarvoor een bepaalde reden?

A. Van ons, beroepsofficieren, zijn er enigen aangewezen; de heren *Scheepens*, *van den Berge* en *Wijnmalen* zijn uitgezonden. Met de rest van de officieren heeft admiraal *Furstner* toen een bespreking gehad. Onze taak voor het Hollandse leger was enigszins voorbij en wat zouden wij kunnen doen voor het Indische leger. Toen wij vertrokken, was Indië niet in oorlog en Nederland wel en nu was ook Indië in oorlog.

88519. De **Voorzitter**: Ik heb hier een notitie, waarin o.a. staat:

„Waarschijnlijk vond men ook, dat het weinig zin had alle K.N.I.L.-officieren met dit kleine troepje van plm. 170 man, als ik mij niet vergis, mede te zenden en dacht ze meer efficiënt te kunnen gebruiken. Ook lag het waarschijnlijk in de bedoeling later meer personeel over te zenden; immers het was niet direct duidelijk, dat men in Indië slechts zoo kort zou stand houden.

Van de 1400 aanwezige Nederlanders waren er 600 fysiek ongeschikt voor den dienst te velde, die er toe meewerkten, dat er in het kamp te Wolverhampton een funeste geest heerschte.”

A. Het aantal van 600 kunt u gerust stellen op 800. Het merendeel was fysiek ongeschikt voor de dienst te velde, dan wel minder geschikt, dan wel, zei men, dat zij fysiek ongeschikt waren. Op die 1500 man was er één muziekkorps van misschien een 100 man. Wij hebben ons met verwondering afgevraagd hoe er bij de mensen, die uit Holland waren overgekomen, nog een muziekkorps van zo'n sterkte was. Deze lieden hadden een bevoorrechte positie; zij reisden door heel Engeland en voor alle garnizoenen gaven zij eens een show weg.

88520. De heer **Fens**: Deze mensen hadden natuurlijk ook geen zin om naar Indië te gaan.

A. Inderdaad.

88521. De **Voorzitter**: Werd de leiding van het Indisch detachement aangewezen of geschiedde dit ingevolge vrijwillige opgave?

A. Dat zou ik niet zeker kunnen zeggen, maar ik meen, dat de leiding is aangewezen. Overste *van den Berge* is als leider meegegaan, maar kolonel *van Voorst Evekink* is ook meegegaan, doch in los

verband. Hij wilde weleens zien wat er gebeurde. Inderdaad had kolonel *van Voorst Evekink* wel initiatief, maar wij vonden, dat hij geen man was om van deze mensen, die niets waren, een troep te maken. Hij was meer een stafofficier dan een troepenofficier, die men in dat verband juist hard nodig had.

88522. De **Voorzitter**: Was het de bedoeling, dat de overige officieren bij de Prinses Irene-Brigade bleven, of kreeg u een aparte taak?

A. De bedoeling was niet, dat wij bij de Prinses Irene-Brigade zouden blijven. Admiraal *Furstner*, die een rol speelde in het militaire leven in Londen, heeft ons met ons drieën bij zich geroepen om te vragen wat wij dachten van hetgeen nog gedaan zou kunnen worden voor het Indische leger en de strijd in het Oosten. Na ampele besprekingen met de admiraal hebben wij gedeceideerd, dat special operations, dus in klein verband, speciaal met de bedoeling inlichtingen uit het land te krijgen, de meest aangewezen weg was, omdat wij niet in groter verband konden optreden. Wij konden niet „voorrijden”, als ik het zo mag zeggen, met onze troepen. Er zat dus niets anders op dan het in klein verband te doen en ons op die wijze toch nuttig te maken met kennis van land en volk, die wij bezaten. Deze special operations waren dus meer gericht op het verkrijgen van informaties uit een bezet land dan op iets anders.

88523. De **Voorzitter**: In welke kwaliteit voerde admiraal *Furstner* deze besprekingen?

A. Dit is een vraag, die ik niet zeker kan beantwoorden. Hij had wel een leidende rol bij deze affaire. Minister *van Boeyen* was vanzelfsprekend als burger op dit militair gebied helemaal niet thuis; bovendien ziekelijk, wellicht toen reeds vervangen.

88524. De **Voorzitter**: De heer *Furstner* is een tijdlang Minister van Oorlog ad interim geweest.

A. Ik geloof, dat de heer *van Boeyen* toen ziek was. Ik weet niet precies meer hoe het is gegaan, maar wij kregen een oproep van admiraal *Furstner*. Vanuit Wolverhampton zijn wij toen naar Londen gegaan en daar hebben wij enige dagen geconfereerd. Het resultaat is geweest, dat de toenmalige overste *Meyer*, de tegenwoordige gepensioneerde generaal, naar West-Indië is gegaan. Ik ben naar die cursus gezonden en de derde man, de toenmalige kapitein *Pel*, is direct naar Brits-Indië gezonden, met de bedoeling als tweede officier aan de special operations deel te nemen, met mij samen.

88525. De **Voorzitter**: Wanneer bent u naar Brits-Indië gegaan?

A. Op 19 Mei 1942 ben ik uit Engeland vertrokken. Toen ik aankwam, zat het detachement van de Prinses Irene-Brigade op Saugor, midden in Centraal Brits-Indië. Daar was een militair karno en onder leiding van de Indische officieren werden daar dienste; verricht. Aldaar heb ik vrijwilligers gevraagd voor de special operations. Die heb ik ook gekregen, zij het met heel veel moeite, want men had geen vertrouwen meer in enigerlei leiding. Ik kreeg toch een goed aantal vrijwilligers, ik meen een man of tachtig. Deze mensen heb ik opgeleid en ook door middel van de Engelse special operations-branch, die daar was, hebben zij een cursus gekregen in dit vak, in het bijzonder in het werken met explosieven. Daarna heb ik deze tachtig man meegenomen naar Colombo, omdat voor deze speciale operaties nodig was ervaring in het landen en het teruggaan van de landingsplaats naar het vaartuig of vliegtuig, waarmee men is gekomen.

88526. De **Voorzitter**: Hebt u dit commando gekregen op grond van uw opleiding voor special operations in Engeland?

A. Ten dele wel en ten dele had admiraal *Furstner* mij aangegeven om dit op te richten en op te leiden.

88527. De **Voorzitter**: Er is weleens opgemerkt, dat het enigszins merkwaardig was, dat de heer *van den Berge* dit commando niet kreeg, want hij was in Atjeh bekend en u niet.

A. De heer *van den Berge* is inderdaad in Atjeh meer bekend dan ik; ik ben er in mijn diensttijd nooit geweest. De admiraal had mij echter uitgezocht om deze zaak te organiseren en dat heb ik gedaan. Overste *van den Berge* was commandant van het detachement overzee, waaruit ik tachtig man heb gehaald en opgeleid.

88528. De **Voorzitter**: Overste *van den Berge* is toen naar Australië gegaan?

A. Inderdaad, maar een tijd daarna.

88529. De Voorzitter: Volgens onze gegevens heeft de heer *van den Berge* zich dit toen nogal aangetrokken.

A. Dat is mij bekend.

88530. De Voorzitter: Naar uw oordeel was dit dus zonder reden?

A. Zonder enige reden. Het was helemaal niet de bedoeling hem te passeren en men heeft dit ook tot uiting gebracht met zijn overplaatsing naar Australië. Er is ook correspondentie over van kolonel *van Voorst Evekink* met admiraal *Furstner*. Ik herinner mij, dat ik er indertijd iets van heb gezien.

88531. De Voorzitter: In ieder geval is het niet uw initiatief geweest en berust de verantwoordelijkheid bij admiraal *Furstner*.

A. Degene, die dit heeft georganiseerd, is er geheel verantwoordelijk voor. Ik heb er niets mee te maken gehad.

88532. De Voorzitter: Misschien kunt u ons een overzicht geven van het werk, dat u als commandant van dit korps hebt gedaan.

A. Het is helaas niet langdurig geweest, ik ben er geweest tot begin Maart 1943. In die tijd is de troep opgeleid geworden en in December 1942 heeft deze zijn eerste landing gedaan op Sumatra's Westkust. De volgende landing, waarover toen nogal veel deining is geweest met de toenmalige kolonel *van der Kun*, is later gebeurd. Wij konden geen onderzeeboten krijgen. Ik geloof, dat ongeveer Februari 1943 de tweede landing heeft plaats gehad.

88533. De Voorzitter: Hebben deze landingen succes gehad?

A. Zij hebben wel wat succes opgeleverd, doch daverend is het niet geweest. De grootste handicap was, dat de Indonesiërs het spelletje niet erg goed meespeelden. Direct na de landing hebben zij de Japanners gewaarschuwd, die dan spoedig kwamen. Zij waren dus niet te vertrouwen. Voor het geallieerde commando zijn toch wel belangrijke gegevens verzameld over de wijze van bezetten van de kust, de sterkte en de staat van zaken, op het eiland Sumatra.

88534. De Voorzitter: U bent dus wel van mening, dat het werk volledig aan zijn doel heeft beantwoord?

A. Ja, honderd procent. Bij dergelijke ondernemingen moet men niet verwachten direct een eclatant succes te hebben. Bij het intelligence-werk gaat het geleidelijk aan, de gegevens worden gecompileerd tot men een exact beeld van de toestand heeft. Na twee of drie landingen kan men nog heel weinig exacts mededelen.

88535. De Voorzitter: Er is toen een zekere ruzie geweest.

A. Ik had met de kolonel *van der Kun* veel moeilijkheden. De admiraal *Helfrich* was altijd op reis en kolonel *van der Kun* was zijn chef staf. Wij stonden direct onder de Marine. De commandant van de marinestrijdkrachten was tevens B.S.O. Van alles, wat ik deed, moest ik rekening en verantwoording afleggen aan het marinecommando. Dit is altijd goed gegaan zolang admiraal *Helfrich* aanwezig was, maar van kolonel *van der Kun* kon ik geen duikboot loskrijgen. Mijn troep wilde graag op operatie gaan, maar wij konden geen onderzeeboten krijgen en kolonel *van der Kun* wilde ze ook niet aan de Engelsen vragen. Persoonlijk vond ik dit werk belangrijker dan het werk van de duikboten, die zes maanden in de Straat Malakka hadden gepatrouilleerd en in die periode slechts één heel klein Japans scheepje in de grond hadden geboord van een twee à drie duizend ton. Wanneer de verovering van Malakka kwaadschiks zou moeten gebeuren, was de bezetting van de noordpunt van Sumatra noodzakelijk om een overwicht in de lucht te kunnen verkrijgen op Malakka. Alle andere plaatsen, waarvan men met vliegtuigen de actie boven Malakka zou moeten steunen, waren dusdanig ver weg, dat de tijd, waarop de vliegtuigen boven Malakka zouden kunnen blijven gedurende een actie, veel te kort was om efficiënt te zijn. Daarom was het naar mijn mening juist zo belangrijk, dat wij van Sumatra alle nodige gegevens verzamelden. Naar mijn mening was het noodzakelijk, dat Sumatra eerst werd bezet om Malakka terug te kunnen veroveren. Sumatra was slechts zwak bezet in vergelijking met Malakka en om een springplank te formeren voor de bezetting van Malakka inclusief Singapore was naar mijn mening de noordhelft van Sumatra noodzakelijk. Daarom vond ik dit werk belangrijk en kolonel *van der Kun* vond het niet belangrijk. Dit is toen nogal hoog gelopen en kolonel *van der Kun* heeft gerapporteerd, dat hij met mij niet kon werken, en toen ben ik overgeplaatst naar West-Indië en daar ben ik een maand of drie, vier geweest.

88536. De Voorzitter: Zijn er nog klachten geweest over de houding van de heer *Pel* bij de December-tocht?

A. Van de troep?

De Voorzitter: Van degenen, die aan de tocht hebben deelgenomen.

A. Ja, maar ik geloof niet, dat dit erg serieus moet worden genomen.

88537. De heer **Fens**: Was de heer *Pel* ouder in promotie?

A. Hij was jonger in promotie dan ik, in leeftijd was hij misschien ouder, dat weet ik niet.

88538. De Voorzitter: Was uw verhouding met de heer *Pel* goed?

A. Uitstekend. Op het laatst is het minder geworden. Het leek er op, alsof hij het met kolonel *van der Kun* eens was. Bij het scheiden van de markt is dit eigenlijk pas tot uiting gekomen, nooit eerder, want de verhouding was altijd best.

88539. De Voorzitter: U hebt eens geschreven:

„Gezien het hierboven uiteengezette strategische belang van het korps Insulinde, moge ik Uwe Excellentie onder de aandacht brengen, dat het mij van een groote zorg zou ontlasten, indien het Korps kon worden voorzien van een officieelen waarnemend commandant, die, wanneer mij iets zou overkomen, het commando terstond en zonder schade voor het Korps zou kunnen overnemen. Onder de mij ter beschikking staande officieren bevindt zich er geen, die hiervoor ook maar in aanmerking zou kunnen komen. Zelfs wanneer majoor *Pel* wederom beschikbaar zou komen door intrekking zijner overplaatsing naar Curaçao, acht ik hem toch niet de juiste persoon voor deze bijzondere taak. De eenige, die naar mijn meening zich hiervoor leent, zelfs bij uitstek geschikt en wellicht het gemakkelijkst aan zijn huidige functie zou kunnen worden onttrokken, is de majoor van den Generalen Staf D. C. *Buurman van Vreedem*.”

A. Inderdaad. Bij het officierskorps was de majoor *Pel* niet erg gezien; dit lag eigenlijk meer aan de wijze waarop hij met de mensen omging als aan iets anders.

U vroeg zoëven naar die operatie op de Westkust van Sumatra. Ik geloof niet, dat er reëel iets van kan worden gezegd dan dat men niet tevreden was over zijn houding.

88540. De Voorzitter: Er is weleens gezegd, dat u poogde de heer *Pel* te doen verdwijnen van het Korps Insulinde.

A. Hij was bij de troep niet gezien. Het was een heel moeilijk troepje mensen; het was dat deel van de Prinses Irene-Brigade, dat daadkracht had en daarvan overvloedige. Het was niet een troep, die iedereen kon behandelen. Ik zou haast zeggen, dat er niet veel zijn, die met zo'n heterogeen stel als dit was en een dergelijke individualiteit als deze mensen hadden overweg konden. Ik vond ook niet, dat de heer *Pel* de juiste hand had om deze troep aan te kunnen. De tegenwoordige generaal *Buurman van Vreedem* vond ik daar wel een goed type voor. In militaire dienst is het zo, dat men het kan of het niet kan, men kan het niet leren.

88541. De Voorzitter: Wat is uw indruk van de actie van verschillende officieren, die meenden, dat zij zich aan u persoonlijk hadden verbonden? Hiernaar is een onderzoek ingesteld door een commissie onder voorzitterschap van de heer *Stam*.

A. Dat is een nare affaire geweest. Speciaal de officieren hebben zich tot spokesmen van de troep gemaakt. Deze troep van de Prinses Irene-Brigade had de ene teleurstelling na de andere meegemaakt. Dit is de voorgeschiedenis; ik kan het niet goed uitleggen, zonder dat ik dit vertel. Er waren tal van beloften gedaan en deze waren praktisch nooit nagekomen en de troep had geen fiducia meer in zijn officieren en in de Regering helemaal niet. Deze mensen dienden dus echt de persoon. Zij dienden de zaak zelfs niet, laat staan het leger in het algemeen gesproken of de Regering. Ik had deze mensen ook nooit gekregen als zij mij, als ik zo mag zeggen, niet zouden lusten. Niemand geloofde, dat er nog iets zou gebeuren, en niemand had er ook enige zin in om iets te doen. Waardoor het kwam, weet ik niet, maar men lustte mij op dat ogenblik wel en toen ik vrijwilligers vroeg, heeft men zich opgegeven, omdat ik deze affaire leidde. Dit is de ondergrond geweest van de ontevredenheid van tal van deze

jongelui, toen ik werd overgeplaatst. Majoor Pel zou waarschijnlijk commandant worden en hij was iemand, waarvoor zij niet konden werken. Hij trad anders op dan zij gewend waren en de hele troep verzette zich daar min of meer tegen. Dit was de redenering. Ik ben er het helemaal niet mee eens, want of men nu militieplichtig of beroepsmilitair was, men heeft de orders maar op te volgen. Ik ben het dan ook helemaal niet met deze actie eens geweest, maar men wilde het ook niet van mij aannemen het in te trekken. Toen dit was gebeurd, heb ik gezegd het ongedaan te maken, omdat het geen vertoning was, en bovendien kon het mij in mijn carrière niet anders dan schaden. Men zegt dan, dat er ongetwijfeld een luchtje aan is geweest, als er zoiets is gebeurd; de leiding is dan zodanig geweest, dat zij fout is. Als een ander het niet zo zonder meer kan overnemen, is er iets mis met de leiding. Het was hier echter een heel bijzondere toestand. Juist in verband met de algemene ontevredenheid over de gang van zaken waren de mensen per se niet meegegaan, als er niet iemand was, die zij graag mochten. Niemand zou zich hebben opgegeven als vrijwilliger, misschien een doodenkele.

88542. De Voorzitter: De officieren kwamen dus in verzet toen bleek, dat u zou worden overgeplaatst?

A. Ik geloof, dat het dat is.

88543. De Voorzitter: De heer Pel was dus uw onder-commandant.

A. Inderdaad.

88544. De Voorzitter: Zoals de heer van der Kun het heeft getekend, rijst de vraag of de verhouding niet iets te scherp was. Hij zegt:

„Overste Pel was de vervanger van majoor Mollinger. Toen hij Mollinger zou vervangen, bleek het, dat Pel helemaal niet op de hoogte was. Mollinger had Pel immer en stelselmatig buiten alles gehouden, behalve de zuiver huishoudelijke zaken. Hij wist niets van geheime archieven en ook niets van de inlichtingen en de aanrakingen, die Mollinger met bepaalde instanties had. Hij wist ook niets van de samenwerking, die er met de Engelse instanties op dat gebied bestond. Daar heb ik nog weleens een ander bewijs van gehoord. Mollinger beklagde zich over mij en dat is verder in Londen behandeld.”

Indien dit juist is, dan is de verhouding tussen u en de heer Pel wellicht iets te scherp geweest.

A. Het is totaal niet juist. De heer Pel was volledig van alles op de hoogte, ik heb hem juist een bijzonder grote zelfstandigheid gegeven. Wij hadden voortdurend contact met elkaar, hij sliep bij mij op de kamer.¹⁾

88545. De Voorzitter: Hebt u vanuit Brits-Indië gevraagd naar Australië te mogen gaan?

A. Neen. Ik had mij met hart en ziel aan deze zaak verpand en ik vond het prachtig deze zaak te starten.

88546. De Voorzitter: Hebt u het gevoel, dat u eigenlijk uit Brits-Indië bent weggewerkt?

A. Ja, naar mijn gevoel wel. De verhouding met kolonel van der Kun was niet goed, maar met de Engelse autoriteiten kon ik bijzonder goed overweg. =)

88547. De Voorzitter: Hetgeen staat in het rapport, dat door de Commissie-Stam is uitgebracht, is hiermee in tegenspraak. Hierin wordt o.a. gezegd:

„dat door den toenmaligen kapitein Pel van den aanvang af met de Britsche autoriteiten en den M.E.W.-liaison officer op een vruchtbare en goede wijze werd samengewerkt; dat zulks prompt ophield en ontaardde in haken en oogen met dien liaison-officer, toen majoor Mollinger was opgetreden.”

A. Ik begrijp het niet, want de heer Pel heeft mij opgevolgd en ik hem niet.

88548. De Voorzitter: Hij kan wel het contact met de Britse autoriteiten hebben gehad en met de liaison-officer.

¹⁾ Noot van de getuige, toegevoegd bij de correctie van het stenogram: Dit is niet juist gezegd; wij hadden een gemeenschappelijke zitkamer en zaten dus dagelijks en vaak bij elkaar. Pel en de luitenant-adjudant Ritter waren beiden van alles op de hoogte, naar ik meen.

²⁾ Ter illustratie moge dienen, dat ik van de Engelse admiraliteit wel een onderzeeboot kreeg voor een operatie, waarvoor kolonel v. d. Kun mij dat schip weigerde, en dit was voor kolonel v. d. K. de klap op de vuurpijl.

A. Ik heb hem eerder naar Ceylon gezonden om kwartier te maken en te zien hoe de zaak verliep.

88549. De Voorzitter: Dit slaat waarschijnlijk op die periode.

A. Het is een periode van een dag of vijf, zes geweest.

88550. De Voorzitter: U kunt dit dus niet onderschrijven?

A. Neen. Ik heb een zeer plezierige verhouding met de Engelsen gehad. Het enige is, dat de heren ons wilden dwingen mee te gaan in het schuitje van de Engelsen en daarin wilde ik niet altijd meegaan. Ik ben niet direct de persoon, die precies doet wat de ander wil. Men wilde ons ondergeschikt maken aan de Engelse organisatie, terwijl mijn opzet was met mijn organisatie wel hun spel mee te spelen, maar niet van a tot z ondergeschikt te zijn. Dit was een typische zaak, die wij als Nederlands orgaan konden uitvoeren, zonder op te gaan in de massa van de Engelsen.

88551. De Voorzitter: U voelde er waarschijnlijk niet veel voor om naar West-Indië te gaan?

A. Ik voelde er niets voor, zeker niet uit hoofde van 's lands belang.

88552. De Voorzitter: Welke taak hebt u daar gekregen?

A. Ik wist van tevoren niet welke taak ik zou krijgen, maar toen ik aankwam, heeft de tegenwoordige generaal Meyer mij zijn chef staf gemaakt.

88553. De Voorzitter: Hoe was de situatie in West-Indië?

A. Die was wel heel gek. Ik geloof, dat ongeveer '5500 man van de Surinaamse bevolking onder de wapens waren; dezen waren gemotoriseerd en geheel modern bewapend. Wij wilden graag met deze mensen naar Australië om ook Nederlandse war-effort te kunnen tonen en de Surinamers wilden ook wel. De Staten zouden hiervoor vergunning moeten geven, want de Grondwet liet niet toe, dat deze mensen buiten hun eigen grondgebied zouden vechten. De Staten wilden hiertoe ook wel vergunning geven, maar men wilde dit niet doen zolang de Gouverneur daar was, de heer Kielstra. Gouverneur Kielstra was daar, geloof ik, reeds elf jaar en men had zo verschrikkelijk de pee aan hem, dat de Staten nimmer toestemming zouden geven. Er was daar dus 5500 man beschikbaar voor de oorlog, maar dezen kon men er niet uitkrijgen, omdat de Staten het vertikten.

88554. De Voorzitter: Vertikten de Staten het, omdat Kielstra daar was?

A. Precies. Hoe deze onderhandelingen zijn verlopen, weet ik niet. Eén deel is vóór mijn tijd gebeurd en één deel is buiten mij omgegaan. De heer van Mook wilde geen andere Gouverneur aanstellen. Met dank voor de bewezen diensten had deze man kunnen worden overgeplaatst, waardoor het mogelijk was geweest, dat 5500 man in Australië een aandeel in de strijd hadden kunnen hebben.

88555. De Voorzitter: Welk bezwaar bestond tegen de Gouverneur?

A. In de eerste plaats vond men hem Duitsgeïnterd. Precies weet ik het niet. Men zei, dat hij de opbloei van Suriname tegenhield. U zult weleens iets over Suriname hebben gehoord, men kon er niet met voor honderd procent exacte dingen naar voren komen. Het was een feit, dat men niet wilde, zolang de Gouverneur de baas was.¹⁾

De Voorzitter: Wanneer men meende, dat hij Duitsgezind was, zou het juist in overeenstemming zijn met de wensen van de Gouverneur, wanneer de troepen niet werden uitgezonden. De Staten zouden dan, dunkt mij, een andere houding moeten hebben aangenomen, waardoor het mogelijk was ze wel te gebruiken.

A. Ik kan alleen vertellen, wat ik heb opgevangen, hoe ongerijmd het ook moge zijn.

88556. De Voorzitter: Deze 5500 man waren dus van de landmacht. Welke troepen waren er nog meer in Suriname in die tijd?

¹⁾ Noot van de getuige, toegevoegd bij de correctie van het stenogram: Ik wil er hier nogmaals op wijzen, dat het hier zaken betreft, die 8 jaar geleden zijn gebeurd en ik géén schriftelijke gegevens hiervan heb aangehouden. Ik ben er niet meer zeker van, doch er staat mij iets voor de geest, dat zowel de heer Kielstra als de heer v. Oosten kans hadden gezien één of meer gezinsleden uit bezet Nederland naar onbezet gebied te krijgen.

A. Er was wat marine, maar het was heel weinig. Er waren wat torpedomotorboten, die nog in mijn periode uit Amerika zijn aangekomen. De marine had een bewakingstaak van een deel van de kust van de Caraïbische Zee. In die periode waren er vrij veel duikboten in de buurt, die ook schepen in de grond boorden.

88557. De Voorzitter: Hoe waren de troepen in Suriname samengesteld?

A. Er waren drie bataljons infanterie in opleiding en ik meen twee eskadrons tanks. Deze tanks waren indertijd door het Indische leger in Amerika besteld, maar de uitvoering van deze bestelling had niet kunnen plaats hebben, doordat Indië zo spoedig was gevallen. Door onze aanschafcommissie in Amerika zijn deze tanks kunnen worden bemachtigd en naar Suriname gezonden.

88558. De Voorzitter: Vormden deze delen samen 5500 man?

A. Alles bij elkaar was het ongeveer 5500 man, indien ik mij althans niet vergis.

88559. De Voorzitter: Hoe was het commando daar ingedeeld? U was chef staf van generaal Meyer.

A. Generaal Meyer was troepencommandant, tevens brigadecommandant. Voorts was er een stafje in opbouw. Een troep formeren, opleiden, enz. presteert men niet in een handomdraai, maar alles was toch in vrij gevorderde staat. Er werd al geschoten met alle mogelijke soorten van wapens.

88560. De Voorzitter: Welke functie had de heer van Oosten?

A. Ik meen, dat hij plaatselijk commandant was of garnizoenscommandant.

88561. De Voorzitter: Welke rang had hij?

A. De heer van Oosten was majoor of overste, hij stond dus onder generaal Meyer.

88562. De Voorzitter: Er is een kwestie geweest, waarbij generaal Meyer was betrokken en ds. *Mietes*, en die aanleiding is geweest tot uw overplaatsing naar Australië.

A. Hoe het precies is gegaan, weet ik niet. In het algemeen gesproken, kan ik wel de lijn aangeven. Generaal Meyer kan de juiste inlichtingen geven.

88563. De Voorzitter: Ik heb hier een telegram van de heer *Kielstra*, vermoedelijk gericht aan de Regering, waarin o.a. het volgende staat:

„Voorgesteld wordt door van Oosten majoor *Mollinger* buiten Suriname over te plaatsen omdat

1e Hij tegenwoordig bij besprekingen met *Mietes*.

2e Nadat alles reeds aan den dag gekomen was nog met Meyer een bezoek bracht bij Amerikaanschen Naval Observer die 'bij het vernemen der zaak haar ernstig had afgekeurd en hem trachtte te overtuigen, dat Meyer inzake die reis niet anders had kunnen handelen.

3e *Mollinger* ook na vertrek Meyer nog trachtte anderen die van zaak op de hoogte waren gekomen te overtuigen mogelijkheden Meyer voor reis *Mietes*.

Ik vereenig mij met argumenten van Oosten en geef in overweging telegrafisch overplaatsing en vervanging gelasten."

Misschien geeft dit enig licht.

A. Inderdaad. De heer Meyer, niet wetende hoe hij deze 5500 man moest weg krijgen en in algemene zin van de heer van Mook geen kans krijgende dit voor elkaar te spelen, heeft waarschijnlijk gedacht, toen deze dominee naar Amerika zou gaan, hem een boodschap mee te geven. In ieder geval is deze man naar Amerika gegaan en hij heeft Hare Majesteit willen uitleggen — of dit in opdracht van generaal Meyer is geweest, kan ik niet voor honderd procent zeker zeggen — hoe of de situatie daar was en hij heeft naar mogelijkheden gezocht hierin verandering te brengen, omdat het toch van zo groot belang was, dat wij met deze troepen in Australië zouden kunnen optreden.

88564. De Voorzitter: Waarom was er bezwaar tegen, dat die dominee dit deed?

A. Het is niet de parlementaire methode. Bovendien heeft Hare Majesteit in deze affaire — en dit heb ik ook nooit onder stoelen of banken gestoken — niets in de melk te brokkelen. Het was dus een missie, waarbij elke zakelijke basis mankeerde.

88565. De Voorzitter: Welke rol speelde die Amerikaan daar bij, ik meen dat hij *Singer* heette?

A. Dat was de commandant van de Amerikaanse troepen; hij speelde er geen rol bij.

88566. De Voorzitter: In welk opzicht bent u hierbij betrokken geweest?

A. Ik heb veel dingen rechtstreeks en zijdelings meegemaakt als chef-staf. Ik wist van de moeilijkheden van de heer Meyer over dit onderwerp met de gouverneur *Kielstra*; precies het fijne weet ik er ook niet meer van. Honderd procent ben ik ook niet ingelicht, maar doordat ik deze functie had, wist ik er wel vrij veel van.

88567. De Voorzitter: Ik heb ergens gelezen, dat u zelfs geheimhouding was opgelegd door generaal Meyer.

A. Toen ik in Australië aankwam, heeft generaal van Oyen mij een schriftelijke 'berisping gegeven en mij een soort geheimhouding opgelegd. Ik mocht niet over deze affaire praten.

88568. De Voorzitter: Hier staat nog:

„Vanle kant van den kolonel zijn slechts de majoor *Mollinger* en de luit. adj. *Visser* ingelicht, ook met de opdracht tot geheimhouding. Dat de geheimhouding ernstig bedoeld was kan blijken uit het feit, dat een officier die de 12e ds. *Mietes* trachtte te bereiken en zijn adres wilde weten omdat iets van O. en O. bij zijn afdeeling in de war dreigde te loopen op het territoriaal commando werd geroepen en door den majoor *Mollinger* hem werd verboden verder eenige poging te doen om te weten te komen, waar de dominee was."

A. Ik weet er niets van.

88569. De heer Fens: Welke bezwaren had men dan tegen u, als u er zo weinig van af wist.

A. Men verwachtte, dat ik veel wist en men verwachtte, dat ik helemaal ingelicht was, maar dat was ik niet voor honderd procent.

88570. De Voorzitter: In het telegram staat:

„*Mollinger* ook na vertrek Meyer nog trachtte anderen die van zaak op de hoogte waren gekomen te overtuigen mogelijkheden Meyer voor reis *Mietes*."

U hebt dus blijkbaar nog ergens propaganda voor gemaakt.

A. Propaganda heb ik niet gemaakt. Persoonlijk was ik het er volkomen mee eens, dat Gouverneur *Kielstra* weg moest.

88571. De Voorzitter: Waarom was u er van overtuigd?

A. Omdat deze man zijn tijd voorbij was.

88572. De Voorzitter: Was het dus uitsluitend om formele redenen, dat zijn ambtstermijn was afgelopen?

A. Niet om formele redenen, dat zijn ambtstermijn was afgelopen, maar bij het publiek was hij totaal niet gewild.

88573. De Voorzitter: Hiervoor kon een goede reden aanwezig zijn, maar u hebt uw oordeel toch niet alleen gegrond op de mening van het publiek?

A. Mijn oordeel ging alleen maar om het belang van het land en wij moesten die 5500 man mee hebben en deze heer *Kielstra* stond daarbij in de weg.

88574. De Voorzitter: De Staten stonden in de weg, kan men ook zeggen.

A. De Staten stonden niet in de weg, als de heer *Kielstra* uit de weg was. De kwestie was, dat deze man dermate onbemind was in het hele land, dat het ook geen wonder was. De reactie van de bevolking daar is heel anders dan de reactie in Holland.

88575. De Voorzitter: Daarom kan de reactie op zich zelf nog wel onjuist zijn. Was zij volgens u wel juist?

A. Ja. Hij was een verschrikkelijk oude man.

88576. De Voorzitter: *Clémenceau* was ook oud.

A. *Clémenceau* was een tijger en deze man was niet direct een tijger.

88577. De Voorzitter: Ik vind de redenen, die van uw kant worden aangevoerd, niet zo sterk.

A. Misschien niet, maar ik kan geen andere redenen aanvoeren.

88578. De heer Fens: Ik weet niet of de voorzitter Suriname kent, maar ik kan mij dit wel indenken. Al had er misschien helemaal niets aan gemankeerd, dan was deze zaak toch volkomen onhoudbaar geworden.

A. Precies, zo is men daar. Als de man wordt gehaat, dan is dit ook zo sterk, dat, wat men ook redeneert, de mensen niet mee gaan.

88579. De Voorzitter: De zaak is dus, dat u geen persoonlijke grief had tegen de heer *Kielstra*?

A. Neen. Mijn belang was alleen het landsbelang, wij moesten die 5500 man mee hebben. De rest interesseerde mij totaal niet.

88580. De Voorzitter: Ik heb hier een telegram van de heer *van Mook* aan de Gouverneur van Paramaribo, waarin het volgende staat:

„Majoor *Mollinger* mits dezen overgeplaatst naar Australië en zal Suriname spoedigst verlaten, overigens reizen per boot en zich melden bij L.C.A. te Melbourne. Uwerzijds ware hem mede te deelen, dat zijn gedragingen vermeld uw 247 aanleiding zijn geweest tot voorstel zijner overplaatsting. Hem moet worden gelast over de oorzaak van zijn vertrek noch in Suriname noch daarbuiten met iemand te spreken uitgezonderd zijn superieuren tot wie hij in dienstverhouding staat en dat ongehoorzaamheid op dit punt onmiddellijk zal worden gestraft. Over zijn vervanging pleeg ik overleg met L.C.A. doch kan geen toezegging doen”.

A. Mij is door generaal *van Oyen* ook gezegd, dat ik er niet over mocht spreken, maar er is niet bij gezegd, dat ik er met mijn superieuren wél over mocht spreken.

88581. De Voorzitter: Het is u dus geclausuleerd overgebracht.

A. Ja.

88582. De Voorzitter: Ook is er nog een telegram van 17 December 1943, luidende als volgt:

„Onder huidige omstandigheden berechting krijgsraad praktisch onmogelijk en ook uit politieke hoofde ongewenscht. Aanzien *Meyer* en *Mollinger* zullen in Australië maatregelen genomen omdat Amerika daarvoor niet gunstig”.

Zijn er nog bepaalde maatregelen genomen?

A. Mijn promotie is mij een tijdlang ingehouden. In Australië sprongen jongere collega's mij voorbij, zij werden overste, terwijl ik majoor bleef. Wel is mij een soort ontevredenheidsbetuiging door generaal *van Oyen* bezorgd.

88583. De Voorzitter: Zoudt u de redenen kunnen aangeven, waarom u uit Suriname moest gaan?

A. Het kunnen slechts gezochte redenen zijn. Ik kon daar even goed mijn werk doen als ergens anders.

88584. De Voorzitter: U formuleert het dus zo, dat u om gezochte redenen uit Suriname werd verwijderd.

A. Ja, met deze affaire had ik niets te maken. Dit is zuiver een zaak, welke de Regering (en wel de heer *van Mook* alleen), de heer *Kielstra* en generaal *Meyer* aangingen, en niet mij met mijn ondergeschikte positie. Toen ik er van hoorde, heb ik generaal *Meyer* het nog tegen geadviseerd, en gezegd, dat hij ds. *Mietes* niet naar H.M. moest laten gaan of iets dergelijks.

88585. De Voorzitter: U meent dus, dat u onrechtvaardig bent behandeld? U vond het natuurlijk niet onprettig naar Australië te gaan, maar de maatregel op zich zelf was niet gewettigd?

A. Ik was het honderd procent met hen eens. Ik kan mij voorstellen, dat *van Mook* en *Kielstra Mollinger*, die het in wezen met generaal *Meyer* eens was, daar liever niet wilden hebben. Alleen mankeerde elke zakelijke, causale basis voor dit wegzenden, hetgeen ook moge worden geïllustreerd daaruit, dat men mij *terzake* niet meer heeft gehoord.

88586. De Voorzitter: Waarover was u het met generaal *Meyer* eens? Over de uitzending van ds. *Mietes*?

A. Neen. Ik was het met generaal *Meyer* eens, dat Gouverneur *Kielstra* weg moest, en ik was het met hem eens, dat wij die 5500 man in Australië moesten hebben; dat was een landsbelang.

88587. De Voorzitter: Was de heer *Kielstra* daartegen?

A. Dat weet ik niet, maar hij stond in de weg.

88588. De Voorzitter: De heer *Kielstra* kan het ook wel eens zijn geweest met de uitzending van die 5500 man.

A. Alleen zijn aanwezigheid in Suriname was al genoeg om dit niet gedaan te krijgen.

88589. De Voorzitter: Hoe stond de heer *van Oosten* hier tegenover?

A. Ik meen wel, dat hij de partij-*Kielstra* koos. Daar kwam bij, dat het tussen *van Oosten* en *Meyer* niet zo best ging.

88590. De Voorzitter: U hebt er dus nooit iets van gemerkt, dat de Amerikanen zich hiermee hebben bemoeid?

A. Dat geloof ik niet. De Amerikanen waren zeer voorzichtig.

88591. De Voorzitter: Wat werd uw taak in Australië?

A. Ik werd in Australië aanvankelijk belast met het commando van de grondstrijdkrachten.

88592. De Voorzitter: Waren dat er veel?

A. Neen, dat was zeker niet veel. Er waren wat troepen in opleiding vlak bij Melbourne. Er was wat onwillig K.P.M.-personeel en dergelijke mensen en deze werden opgeleid; voorts waren er nog wat Surinamers. Ook waren er wat troepen uit Timor overgekomen en deze bracht men in een verband. De troepen waren zo gering, dat er weinig mee was aan te vangen.

88593. De Voorzitter: Het was dus een commando, dat niet in overeenstemming was met uw rang?

A. Wanneer men een staffunctie heeft en commandant is van alles, wat niet bij de luchtmacht of de marine is, lijkt het aardig wat, maar als troepencorcommando was het niets. Het was ook geen troepencorcommando van mij; ik had op de staf het kantoor van de grondstrijdkrachten, maar het had niet veel om het lijf.

88594. De Voorzitter: Wie was uw chef?

A. Mijn chef was generaal *van Oyen*, de chef-staf was de latere generaal *van Straten*.

88595. De Voorzitter: Hoelang hebt u deze functie bekleed?

A. Ik meen maar drie maanden. Toen ik in Australië aankwam, vroeg men mij, wat ik daar kwam doen. Ik zei, dat ik met de meeste spoed naar Australië was gezonden en dat ik het vreemd vond, dat men vroeg, wat ik er kwam doen. Generaal *van Oyen* heeft mij toen gezegd, dat hij het nog eens met mij wilde proferen, dat ik veel goed te maken had, en hij heeft mij het commando van de grondstrijdkrachten gegeven. Toen ik dit drie maanden had gedaan, zei hij, dat hij erg tevreden was over de manier, waarop ik dit had gedaan. Wederom, dus ten tweeden male, zeide hij, dat ik echter nog veel goed te maken had, en hij vroeg mij, of ik bereid was, het commando op mij te nemen van de opleidingsschool voor special operations in Cairns (Queensland). Ik had er geen bezwaar tegen en toen ben ik naar Cairns gegaan, waar ik een jaar lang de opleidingsschool heb gecommandeerd.

Beide keren heb ik gezegd het er niet mee eens te zijn, dat ik veel goed te maken had. Toegelicht moge worden, dat ik bij de onder-

havige enquête voor de eerste maal werd gehoord ter zake van Suriname. hetgeen niet pleit voor de sterkte van de stellingen van de heren *van Mook* en *Kielstra*. Aangetekend zij, dat ik meen, dat generaal *Meyer* wel is gehoord geworden door generaal *van Oyen*, toen generaal *Meyer* in Amerika was, vóór of tijdens het volgen van een cursus in „Military Government“.

88596. De **Voorzitter**: Zijn er nog bepaalde operaties uitgevoerd?

A. Die operaties leidde ik niet zelf; deze werden gerund door het kantoor Nefis te Brisbane. Ik leidde de mensen slechts op.

88597. De **Voorzitter**: Wat voor soort mensen waren dat?

A. Ambonezen, Timorezen, ook waren er enkele Europeanen.

88598. De **Voorzitter**: Hoe groot was het aantal?

A. Dat wisselde geregeld, maar de sterkte, inclusief het personeel, dat nodig was, was nooit meer dan een man of zeventig, tachtig.

88599. De **Voorzitter**: Ik heb weleens gehoord, dat deze uitzendingen niet zoveel resultaat hebben opgeleverd.

A. Dat weet ik eigenlijk niet, uit hoofde van een ter zake leidinggevende functie. Persoonlijk ben ik van mening, dat ze veel resultaat hebben opgeleverd, vooral onder kolonel *Fresco*. U zou hiernaar kunnen vragen bij degenen, die deze mensen uitzonden. De tegenwoordige kolonel *Fresco* van de marine is een tijdlang commandant van deze afdeling geweest en daarvóór was het generaal *Spoor*.

88600. De **Voorzitter**: Bent u daarna naar Nieuw-Guinea gegaan?

A. Neen, toen heb ik mijn galblaas er uit laten nemen, waarvan ik reeds jaren last had. Ik heb enige maanden in het hospitaal gelegen; ik had eigenlijk schoon genoeg van het geval en ik vond het een magnifieke gelegenheid, het ding er uit te laten nemen. Een paar maanden nadat ik uit het hospitaal kwam, ben ik naar Merauke gezonden.

88501. De **Voorzitter**: Was de heer *van den Berge* daar niet?

A. Hij is daar geweest; als ik mij niet vergis, heb ik het van hem overgenomen.

88602. De **Voorzitter**: Wat was uw taak daar?

A. Van de Australiërs het commando van Zuid-Nieuw-Guinea overnemen.

88503. De **Voorzitter**: Was u daar de hoogste Nederlandse militaire autoriteit?

A. Ja.

88504. De **Voorzitter**: Stond u onder geallieerd bevel?

A. Ja. Er was ook een Australisch kolonel; deze is later weggegaan en toen was ik de hoogste autoriteit. Het is echter van korte duur geweest. In Australië had ik geen troepen gezien en ik moest daarna ineens het 1ste bataljon gaan commanderen. Via Balikpapan ben ik naar Batavia gevlogen en de volgende dag kwam het bataljon aan en daarmee ben ik direct aan de slag gegaan.

88605. De **Voorzitter**: Stond u toen onder generaal *Schilling*?

A. Ja.

88606. De heer **Fens**: Was dit een bataljon, dat uit Nederland was gekomen?

A. Neen, het bestond uit mensen, die in Australië bij elkaar waren geraapt.

88607. De **Voorzitter**: Bevonden zich bij uw troepen ook mensen, die uit de gevangenkampen waren gekomen?

A. Er zijn er geleidelijk wat bij gekomen, maar *deze* troep was in Australië gevormd.

88608. De **Voorzitter**: Ik bedoel bij de troepen, die onder generaal *Schilling* stonden.

A. Bij de verschillende bataljons waren inderdaad mensen, die uit de kampen waren gekomen.

88609. De **Voorzitter**: Was er niet speciaal iemand, die de organisatie van degenen, die uit de kampen waren gekomen, leidde?

A. Ik kan het niet zeggen.

88610. De **Voorzitter**: Hoe was de situatie ten zuiden van Batavia?

A. Ik werd naar het vliegveld Tjilitan, ten zuiden van Batavia, gezonden, waar ik het commando moest overnemen van de Japanners; dat heb ik gedaan. Ik heb de Japanners uit het kampement gezet en ik ben er ingetrokken en ik heb onmiddellijk in de omtrek laten patrouilleren. Dit is gebeurd tussen October en December 1945.

88611. De **Voorzitter**: Hoe was de verhouding met de Engelsen?

A. Bij mij uitstekend; ik heb altijd goed met hen overweg gekund. Bedoelt u misschien in het algemeen? Het hangt ook af van het niveau. Persoonlijk heb ik zeer plezierig met hen overweg gekund. De manier, waarop zij optraden, kan men niet verpersoonlijken met het Engelse leger. Deze mensen hebben helemaal volgens orders van boven gewerkt en men kan het de betrokken personen niet kwalijk nemen, dat zij optraden op de manier, waarop zij opgetreden zijn. Wanneer wij, militairen, van boven een order krijgen, dat men zich bij het optreden aan bepaalde richtlijnen heeft te houden, dan gebeurt dat ook en zo is het bij de Engelsen precies zo geweest. Ik had zelf verschillende goede kennissen bij het Engelse leger, die het zelf verschrikkelijk vonden, dat zij zo moesten optreden. Er was bij hen echter een veel beter teamgeest dan bij ons; zij spelen allen het spelletje mee, zoals dat door de captain wordt gelast.

88612. De **Voorzitter**: Het bataljon, dat u commandeerde, was in zijn geheel uit Australië gekomen. Uit wat voor soort troepen bestond het?

A. Het bestond zeker wel uit een twintig landaarden: Ambonezen, Menadonezen, Surinaamse negers, Surinaamse Chinezen, Surinaamse Brits-Indiërs, enz. Het was een ratjetoe.

88613. De **Voorzitter**: Wilt u misschien in het kader van dit verhoor nog iets opmerken?

A. Neen. Ik heb hier enige stukken, o.a. een verslag, zoals wij de Prinses Irene-Brigade aantroffen, hetwelk ik nog moet bestuderen, heb ik ten rechte gezegd.

De **Voorzitter**: Kunt u ze de commissie overleggen?

A. Ik zal ze even nakijken en dan kunt u ze krijgen.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

F. MOLLINGER.

ALGERA, *voorzitter*.

KORTHALS.

FENS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 14 FEBRUARI 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Korthals en Fens, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

Jhr. EDZARD JACOB VAN HOLTHE,
oud 55 jaar, wonende te 's-Gravenhage, vice-admiraal.

Hij legt de eed af als getuige.

88753. De Voorzitter: Welke functies hebt u bekleed van 1940 tot einde 1945?

A. In het najaar van 1939 was ik adjudant van H.M. de Koningin; in October 1939 werd ik door H.M. tevens ter beschikking van de marineleiding gesteld en belast met het toezicht op de afbouw van Hr. Ms. „Jacob van Heemskerck”, die toen in Amsterdam werd afgebouwd. In Mei 1940 was het de bedoeling, dat ik met Hr. Ms. „Heemskerck” naar Engeland zou gaan. Door de omsingeling van den Haag door Duitse troepen was ik daarvoor te laat. Ik ben dus niet met het schip overgegaan. Intussen waren maatregelen getroffen, dat Hr. Ms. „Heemskerck” ook zonder mij kon weggaan, en dat is ook gebeurd. Koningin *Wilhelmina* heeft mij toen aangewezen om Prinses *Juliana*, Prins *Bernhard* en de beide prinsesjes naar Engeland te vergezellen. Drie dagen later heeft die overtocht plaats gehad per Engelse jager. Na aankomst in Engeland heb ik mij belast met het bevel. Vanaf Mei 1940 tot Mei 1943 ben ik belast geweest met het bevel over Hr. Ms. „Heemskerck”. In Mei 1943 heb ik dit bevel aan mijn opvolger overgegeven, het schip lag toen in Australië. Op order van de Minister van Marine ben ik via Amerika teruggekeerd naar Londen, waar ik met een tweetal functies werd belast. In de eerste plaats, die van Nederlands liaison-officier bij de admiraliteit en in de tweede plaats sous-chef van de marinestaf onder vice-admiraal *Termijtelen*, die toen chef van de marinestaf was. Deze functies heb ik bekleed tot het einde van de oorlog.

88754. De Voorzitter: Tot einde 1945?

A. Neen, het heeft geduurd tot Augustus 1945. Na de terugkeer van de Nederlandse Regering in Nederland ben ik belast met het commando over de Nederlandse marine in Engeland. Er bleef toen nog een vrij groot gedeelte achter, voornamelijk voor de opleiding, en ook werden er schepen klaargemaakt voor Indonesië. Dit gebeurde onder mijn toezicht en ik ben toen bevorderd tot schout-bij-nacht. Dit commando heb ik tot Augustus 1946 gevoerd.

88755. De Voorzitter: Kunt u ons een overzicht geven van de verrichtingen van Hr. Ms. „Jacob van Heemskerck” ten tijde, dat u commandant was?

A. Toen het schip in Engeland aankwam, was het nog lang niet gereed als gevechtseenheid, er ontbrak o.a. de vuurleiding voor de hoofdbatterij. Niettemin werd het schip toch belast met het escorteren van Hr. Ms. „Sumatra”, die Prinses *Juliana* met haar beide kinderen naar Canada moest brengen. Dit gebeurde in Juni 1940. Na aankomst in Halifax kregen wij order weer terug te gaan naar Engeland, waar het schip toen werd omgebouwd tot luchtverdedigingskruiser. Wij kregen een andere batterij aan boord van 10 cm, aangezien het niet mogelijk bleek een Engelse vuurleiding te gebruiken bij de Nederlandse kanonnen van 15 cm. Dit gebeurde op de marinewerf te Portsmouth en het heeft ongeveer zeven maanden in beslag genomen, dus van Juli 1940 tot Februari 1941. In Februari 1941 is het

schip uit Portsmouth weggekomen. Het werd ook hoog tijd, want Portsmouth werd voortdurend door de Duitsers gebombardeerd. Wij hebben echter veel geluk gehad, doordat wij niet al te erg zijn geraakt, alleen door een paar brandbommen.

Toen zijn wij naar het noorden gezonden, naar Scapa Flow, de grote basis van de Britse marine, waar wij gedurende een week of vijf hebben geoefend om ons gereed te maken voor de daaropvolgende taak, die hoofdzakelijk bestond uit het escorteren van konvooien en het beschermen van die konvooien tegen Duitse luchtaanvallen. Deze taak hebben wij verricht in de periode van Maart 1941 tot Januari 1942, hoofdzakelijk in de Ierse Zee; ook zijn er enkele reizen gemaakt op de Atlantische Oceaan en naar IJsland.

88756. De Voorzitter: Hebben zich hierbij nog bijzonderheden voorgedaan?

A. In die periode hebben wij een tiental aanvallen van Duitse vliegtuigen gehad, die de moeite waard waren en waarbij enige schade is toegebracht aan de schepen van het konvooi. Omgekeerd hebben wij op de aanvallende vliegtuigen geschoten, maar aangezien deze aanvallen altijd in de nacht, in de avond- of de ochtendschemering gebeurden, hebben wij onmiddellijke goed zichtbare resultaten nimmer kunnen zien. Ik geloof wel, dat wij weleens succes hebben gehad. Een vliegtuig kan worden geraakt en nog een eind doorvliegen en vijftig of honderd mijl verder in zee vallen.

88757. De Voorzitter: Is Hr. Ms. „Heemskerck” zelf nooit getroffen?

A. In die tijd niet. De aanvallen waren eigenlijk ook altijd gericht op de koopvaardijsschepen. Er is een tanker in brand geschoten en door de zich snel op het water verspreidende benzine moesten wij naar alle kanten een goed heenkomen zoeken en later moesten wij ons weer verzamelen. Wij escorteerden steeds gezamenlijk met Engelse oorlogsschepen en al spoedig werd Hr. Ms. „Heemskerck” als het grootste schip met het commando over het escorte belast. Deze aanvallen kwamen vrij veelvuldig voor, vooral in de Ierse Zee. In die tijd zijn er ook geen slachtoffers aan boord van Hr. Ms. „Heemskerck” gevallen.

Nadat wij order hadden gekregen ons gereed te maken voor vertrek naar Java, zijn wij ongeveer 10 Januari 1942 vertrokken, rond Kaap de Goede Hoop. Wij waren ingedeeld bij een groot militair konvooi, waardoor wij in het begin onze snelheid daarnaar moesten richten. Na aankomst in Freetown mochten wij alleen verder. aangezien het de bedoeling was een spoedreis naar Java te maken om de marine in Indië te versterken. Wij hebben in Kaapstad nog enig oponthoud gehad voor herstelling van enige dekbalken, die bij zwaar stormweer scheurtjes hadden vertoond, en aangezien het beter werd geoordeeld dit te doen vóór aankomst op Java, waar hiertoe weinig gelegenheid zou zijn, hebben wij dit in Kaapstad gedaan. Dit heeft een dag of vier, vijf geduurd en toen zijn wij met een gemiddelde snelheid van ongeveer twee en twintig mijl doorgevaren via Straat Mozambique en de Seychellen naar Colombo, waar ik mij moest melden bij de daar bevelvoerende Britse admiraal, van wie ik verdere orders zou krijgen om door te varen.

88758. De Voorzitter: Had u het Indische detachement aan boord?

A. Het Indische detachement was aan boord van een der schepen van het konvooi, dat tegelijk met ons uit Engeland vertrok. In Freetown is de commandant van het detachement, de toenmalige kolonel van *Voorst Evekink*, aan boord van Hr. Ms. „Heemskerck” gekomen.

88759. De Voorzitter: Waarom is hij overgestapt?

A. De eigenlijke commandant van het detachement was overste van *den Berge*; deze kon verder voor de overtocht zorg dragen en kolonel van *Voorst Evekink* zou met mijn schip belangrijk eerder op Java zijn, waardoor hij de aankomst van het detachement goed

kon voorbereiden. Dat was zijn motief. Omstreeks 1 Februari zouden wij op Java zijn en het liet zich aanzien, dat de andere schepen, die veel langzamer gingen, later zouden komen. Hij heeft dus verder de reis met mij meegemaakt. Java hebben wij helaas niet bereikt.

88760. De Voorzitter: Wanneer kreeg u bericht, dat u daar niet heen kon?

A. Van Colombo zijn wij via Trincomalee, waar wij munitie aan boord moesten nemen voor Britse jagers, die in de Java Zee ageerden, met zeer hoge vaart naar Java gegaan. Toen ik bezuiden Java was, op een halve dag stomen van mijn bestemmingshaven Tjilatjap, kreeg ik orders van admiraal *Helfrich*, die toen in Indië het marinebevel voerde, om terug te keren in verband met het feit, dat de slag in de Java Zee juist had plaats gehad en de Japanners reeds op Java waren geland. De admiraal achtte het nutteloos hieraan nog meer schepen te wagen. In de avond van 1 Maart zijn wij teruggekeerd. Er deed zich nog een moeilijkheid voor, aangezien de brandstof, die wij hadden, nauwelijks toereikend was om Colombo te halen. Bovendien kregen wij de volgende morgen, toen wij ongeveer honderd mijl zuid van Straat Soenda waren, een zware bomaanval van Japanse bommenwerpers. Dit was niet zo aardig, omdat het hele dek van Hr. Ms. „Heemskerck” overdekt lag met de munitie, die ik zoëven reeds noemde. Ook hierbij hebben wij geluk gehad. Er zijn zes en dertig lichte bommen afgegooid, maar door manoeuvreren en schieten, waardoor wij de formatie bommenwerpers uit elkaar hebben geschoten, heeft geen enkele bom ons getroffen. Als het wel het geval was geweest, had ik hier nu vermoedelijk niet gezeten. Ondanks het brandstoftekort hebben wij Colombo kunnen halen, zij het dan ook met 3 pct. restant olie, hetgeen, daar men in de oorlog niet onder de 50 pct. mag komen, wel een beetje heel weinig is. Hiermee was deze periode afgelopen.

88751. De Voorzitter: U hebt zoëven gezegd, dat u zich te Colombo bij de Engelse admiraal moest melden. Waarschijnlijk was dit, omdat Hr. Ms. „Heemskerck” operationeel onder Engels bevel stond?

A. Vanaf het begin van de oorlog stonden wij operationeel onder Brits commando.

88762. De Voorzitter: Daarna bent u waarschijnlijk onder admiraal *Helfrich* gekomen?

A. Slechts administratief, want deze stond operatief onder Brits commando. Admiraal *Helfrich* heeft zijn schepen, waaronder Hr. Ms. „Heemskerck”, ter beschikking gesteld van de Britse operationele commandant. Eind Maart 1942 zijn wij ingedeeld bij de Eastern Fleet onder commando van admiraal *Somerville*, waaronder wij het verdere jaar hebben geageerd.

Wij werden bij zijn vloot ingedeeld, die af en toe in onderdelen werd gesplitst. De voornaamste taak van Hr. Mr. „Heemskerck” als luchtverdedigingskruiser was in de buurt te blijven van de Britse aircraft carriers om de artilleriebatterij van deze schepen te versterken bij een luchtaanval. In de tijd, dat wij er bij waren, heeft een luchtaanval op die carriers echter nimmer plaats gehad.

88763. De Voorzitter: Waar opereerden deze schepen?

A. In de Indische Oceaan. Af en toe hebben wij een sweep gemaakt in de Golf van Bengalen. In het begin baseerden wij in Colombo, maar toen de Japanners langzamerhand naar het westen oprukten, achtte admiraal *Somerville* het daar onvoldoende veilig en heeft hij zijn basis verlegd naar Kilindini bij Mombasa op de Oostkust van Afrika. Voordien hebben wij onder admiraal *Somerville* nog getracht een actie uit te lokken in de tijd, dat de Japanners een luchtaanval op Colombo hadden uitgevoerd. Met de gehele vloot lagen wij in het z.g. Addu-atol, een geheime schuilplaats, ongeveer vijfhonderd mijl van Colombo verwijderd. Toen wij er de lucht van kregen, dat de Japanners kwamen, zijn wij zo gauw mogelijk uitgegeloopen, maar wij zijn te laat gekomen om slag te leveren. Wij waren zeer teleurgesteld, maar achteraf is het goed gebleken, want de Japanners waren veel sterker dan wij. Ik geloof wel, dat dit de hoofdoorzaak is geweest voor admiraal *Somerville* om zijn basis te verleggen, en daarna hebben wij steeds vanuit Kilindini moeten ageren. Het was wel een heel eind weg, een operatie vanuit Kilindini naar de Golf van Bengalen was een kwestie van een drie of vier weken. Later is de basis weer naar Colombo verlegd, maar in die tijd achtte de admiraal dit niet verantwoord.

In die tijd hebben ook nog de geallieerde aanvallen op Madagaskar plaats gehad. Dit is in twee fasen gebeurd. Aan de eerste aanval op Diego Suarez in het noorden hadden wij moeten meedoen, maar toen demonstreerde zich een roerdefect, vermoedelijk een gevolg van nearmisses bij de aanval bij Straat Soenda. Daarvoor werden wij naar een dok gedirigeerd; de bedoeling was, dat wij naar Durban zouden gaan, maar daar was het dok bezet en toen moesten wij naar Kaapstad. Het waren alle zeer grote afstanden en dientengevolge vergde het nogal wat tijd. Ongeveer Juni en Juli 1942 zijn wij dus in Kaapstad geweest en daarna heb ik mij weer bij de vloot in Mombasa gevoegd. Van daaruit hebben wij nog verschillende operaties meegemaakt. Dit heeft geduurd tot October van dat jaar, waarna wij naar Australië werden gedirigeerd.

88764. De Voorzitter: Ik meen, dat midden 1942 zich de muiterij aan boord van Hr. Ms. „Heemskerck” heeft voorgedaan. Kunt u daarvan iets mededelen?

A. In Kaapstad was in die tijd een anti-geallieerde stroming. De bevolking, met name de anti-Engelsgezinden, stond nogal onder invloed van de Duitsers, die zich hadden genesteld in Lorenzo Marques. Dit was Portugees gebied, waar zij vrij rondliepen, en zij hadden hun vertakkingen in Zuid-Afrika. Het was de tijd van de Ossewâ Brandwag, een periodiek, dat daar geregeld verscheen. Ik was gewaarschuwd door de gezant, de heer van *Lennepe*, en de consul-generaal, de heer van *Swinderen*, dat ik moest trachten zoveel mogelijk mijn bemanning van die invloed vrij te houden. Dit is natuurlijk gemakkelijker gezegd dan gedaan, wanneer de mensen aan de wal zijn. Tenslotte is een aantal van mijn mensen, niettegenstaande de geest aan boord heel goed was, toch onder invloed daarvan gekomen. Bovendien was Zuid-Afrika een soort luilekkerland, als men uit Engeland kwam. Men had het er heel goed en er werden beloften gedaan en dientengevolge is het aantal deserties vrij aanzienlijk opgelopen. Toen wij moesten vertrekken, ik meen, dat het 1 of 2 Juli 1942 was, kreeg ik een order eerder uit te gaan dan oorspronkelijk het plan was. Dientengevolge zag ik mij genoodzaakt de bemanning de laatste avond niet meer te laten passagieren. Ik hoopte het schip in de loop van de nacht stoomklaar te kunnen maken en dan uit te kunnen varen. Dit heeft een groot aantal van de mensen zeer onaangenaam getroffen en als gevolg daarvan hebben zij gedemonstreerd, in deze geest, dat zij zich 's middags na vieren, toen het werk was afgelopen, toch in passagierstenuue hebben gestoken, niettegenstaande zij pertinente orders hadden aan boord te blijven. Ik had geen sterk contingent wachtsvolk aan boord, omdat ik twee patrouilles de wal op had gestuurd om de politie te helpen bij het pakken van de deserteurs, hetgeen overigens geen succes heeft gehad. Ik heb mij toen gedwongen gezien assistentie te vragen van een Britse patrouille. Voordat die Britse patrouille echter aankwam, heeft men zich aan boord onder leiding van een paar belhamels verzameld aan de valreep en toen het een beetje donker begon te worden, heeft men getracht, tegen de orders in, het schip te verlaten. Helaas lagen wij langs de kade. Inmiddels had ik van het wachtsvolk enkele gewapenden op de kant gezet onder leiding van een officier. Op het moment, dat enkele mensen van boord gingen, heeft deze officier één of twee schoten gelost, die overigens geen doel hebben getroffen, en daarvan zijn de belhamels een beetje geschrokken. Toen het gejoel op de valreep ontstond, was ik in mijn kajuit met mijn eerste-officier en het hoofd van de machinekamer. Wij zijn er met ons drieën uitgelopen en onder invloed van het feit, dat wij alle drie reusachtig nijdig waren, hebben wij ons daarin gemengd en onder het roepen van: „Wat is dat hier, ga terug naar je verblijven”, was het meteen uit. Het verzet, voor zover men daarvan kan spreken, was meteen neergeslagen; de mensen moesten zelfs gewaarschuwd worden voorzichtig te zijn, want zij liepen elkaar onder de voet. Wij hebben niet bedreigd met pistolen; met uitzondering van die ene officier, zijn zij niet gebruikt. Toen de mensen eenmaal goed en wel in hun verblijven waren, heb ik door de chef d'équipage laten zeggen, dat ik bij hen zou komen. Zij hadden mij nl. enige malen tevoren gevraagd of ik hen wilde toespreken, ten einde de motieven kenbaar te maken, waarom er die avond niet kon worden gepassagierd. Dit had ik geweigerd. Ik had een heel goede verhouding aan boord en ik wist, dat de mensen mij ook wel mochten. Ik heb gezegd, dat ik in oorlogstijd nimmer motieven zou geven, men moest het aanvaarden en men heeft het ook altijd aanvaard. Na dit geval had ik hun echter wèl wat te zeggen. Toen ik kwam, was het cloodstil. Op het commando van de chef d'équipe: „Geef acht”, stond iedereen op. Ik heb ze weer laten zitten en ik heb gezegd, dat mij dit gedrag van hen buitengewoon was tegengevallen. Ik moet zeggen, dat ik daarna van de equipage geen moment last meer heb gehad. Ik heb nog een klein jaar het commando gevoerd en het is altijd volkomen goed gegaan.

88765. De **Voorzitter**: Is er ook nog niet getracht een takel van een motorsloep stuk te maken?

A. Dat is een incident, dat zich daarbij ook heeft voorgedaan. Later op zee hebben wij dit ontdekt. Het is een bekend grapje en het is altijd moeilijk te ontdekken, wie de dader is. Het is een uiting van ongenoegen, die vroeger ook wel voorkwam. Het is dom, aangezien de mensen de sloepen zelf nodig hebben, ingeval het schip wordt getorpedeerd of op een mijn loopt. In de tijd van de „Zeven Provinciën“ is dit ook wel voorgekomen.

88766. De **Voorzitter**: Hebt u niet voorgesteld bepaalde maatregelen te nemen ter vervanging van een deel der bemanning?

A. Ik herinner het mij niet. De moeilijkheid was natuurlijk, dat, toen wij tenslotte uit Kaapstad weggingen, er eei twintig deserteurs waren. Op een bemanning van totaal driehonderd tachtig scheelt dit nogal wat. Toen een aantal van die belhamels na enige maanden voor de krijgsraad is gedaagd, heb ik aanvulling gekregen. Ik geloof echter niet, dat het op mijn voorstel is gebeurd.

88767. De **Voorzitter**: Het is natuurlijk moeilijk zich dit na zoveel jaren te herinneren. Ik heb hier een uitlating, van u afkomstig:

„Ik acht evenwel verdere incidenten als het bovenstaande in de toekomst niet uitgesloten. Ter vermindering van de kans daarop, komt het mij wenschelijk voor te zijner tijd een klein deel der bemanning te vervangen.“

A. Het is mogelijk, dat ik dit heb geschreven.

88768. De **Voorzitter**: Is het ook gebeurd?

A. Dat durf ik niet met zekerheid te verklaren. Ik heb een dagboek bij mij en daar staat het niet in.

88769. De **Voorzitter**: Is het ook mogelijk, dat een en ander het gevolg is geweest van een te ver afstaan van de officieren tot de bemanning?

A. Ik heb die indruk in geen dele. Voor zover ik er over kan oordelen, was de verhouding aan boord van Hr. Ms. „Heemskerck“ tussen officieren en bemanning bijzonder goed. Ik leg de nadruk op het woord officieren, want de verhouding met de onderofficieren heeft weleens wat te wensen overgelaten.

88770. De **Voorzitter**: Bedoelt u de verhouding tussen officieren en onderofficieren of tussen onderofficieren en bemanning?

A. De officieren hadden te weinig steun van de onderofficieren.

88771. De **Voorzitter**: Was daar een bepaalde reden voor?

A. Ik geloof het niet. Het algemeen gehalte van de onderofficieren aan boord van Hr. Ms. „Heemskerck“ was niet zoals ik dat gewenst zou hebben. Bij die relletjes heb ik ook heel weinig steun van mijn onderofficieren gehad. Dezen hebben zich verzameld in hun eigen verblijf. Degenen, die bij de wachtdivisie dienst hadden en aanwezig moesten zijn bij de valreep en langs het schip, waren er, maar uit zich zelf is niemand gekomen, terwijl alle officieren uit zich zelf op het achterdek klaarstonden om eventueel te assisteren, hetgeen overigens niet nodig is geweest. Ik heb het de onderofficieren later ook verweten en een van hen heeft mij gezegd, dat, als ik hen geroepen had, zij allen waren gekomen. Ik heb geantwoord, dat het er nog bij had moeten komen, dat zij, als ik hen riep, niet eens zouden komen. Ik verwacht van een goed onderofficier dat deze ook ongeroepen komt, als er iets gaande is.

Ik kan allerminst zeggen, dat de verhouding aan boord van Hr. Ms. „Heemskerck“ tussen officieren en équipage slecht was, integendeel. Het feit, dat wij zo lang samen hebben gevaren, dezelfde gevaren en ook dezelfde genoegens hadden meegemaakt, maakte, dat wij elkaar veel beter kenden dan in vredetijd het geval is. Ik kom nu herhaaldelijk marinepersoneel tegen, waarbij ik opeens een grijns op een gezicht zie en de vraag: kent u mij nog? Ik ben de naam dan wel vergeten, maar ik weet nog heel goed wie het is.

88772. De **Voorzitter**: Zijn degenen, die zich toen schuldig hebben gemaakt, nog gestraft?

A. Die zijn gestraft door de krijgsraad in Colombo. Sommige mensen hebben zeer zware straffen gekregen. Ik meen, dat de zwaarste straf zeven jaar is geweest. Ik weet het echter niet zeker,

want ik had met de krijgsraad verder niets te maken. De schuldige werd van Hr. Ms. „Heemskerck“ naar Colombo overgeplaatst en dan verloor ik hem uit het zicht.

88773. De **Voorzitter**: Ik meen, dat er bij de bemanning enige ongerustheid bestond ten aanzien van de vraag hoe zij na de oorlog zouden worden gerepatriëerd.

A. Bedoelt u speciaal na deze ongeregeligheden?

De **Voorzitter**: Neen, in het algemeen.

A. Ja, maar wij leefden allen in een zeer onzekere toekomst en vooral nadat wij uit Engeland weg waren, kregen wij uiterst sporadisch berichten uit Nederland. Wat dat betreft, zaten wij dus letterlijk allen in hetzelfde schuitje, zowel de officieren als de équipage, en ook dat heeft, naar mijn mening, de band wel versterkt.

88774. De **Voorzitter**: U hebt eens een brief geschreven aan de commandant der marine in Australië, handelende over de repatriëring na beëindiging van de oorlog. Deze brief is van December 1942.

A. Het is een halfjaar na deze onregelmatigheden. Ik herinner het mij en ik geloof, dat de brief hierop was gebaseerd, dat het personeel, dat ik aan boord had, in het algemeen zijn familie en gezinnen in Nederland had achtergelaten, in tegenstelling met enkele andere schepen, bijvoorbeeld Hr. Mr. „Tromp“, waarvan het personeel voor een groot deel zijn gezinnen op Java had. Deze mensen waren meer geneigd in dat deel van de wereld te vechten en zich in te zetten dan wij, die meer voelden in het Europese deel te vechten, ten einde dicht bij de hand te zijn voor het geval Nederland zou worden bevrijd. Ik heb van mijn bemanning ook meermalen verzoeken gekregen of het niet mogelijk was Hr. Ms. „Heemskerck“ weer in te zetten in de Europese wateren. Daarop heb ik geantwoord, dat wij werden gebruikt waar de algemene leiding ons nodig oordeelde, en of wij nu hier vochten of het in Europa deden, het maakte betrekkelijk weinig uit, want wij vochten voor dezelfde zaak. Bovendien heb ik hen toen gewezen op de taak, die ons vermoedelijk in Europa zou wachten, en dat waren de z.g. Moermansk-konvooiën, waar heel veel luchtaanvallen op plaats hadden en waarbij practisch al het Britse materieel op luchtverdedigingsgebied werd ingezet. Ik heb toen gewezen op de betrekkelijk gemakkelijke omstandigheden, waaronder wij in de Indische Oceaan ageerden in vergelijking met de koude streken in de buurt van Moermansk en Noord-Noorwegen, en ik heb gevraagd of men dit dan zoveel liever wilde, en het bleek, dat het aantal liefhebbers toen aanzienlijk zakte.

88775. De **Voorzitter**: Uw brief was ook gericht op een voorziening na de bevrijding.

A. Na de bevrijding wilden wij graag zo dicht mogelijk bij Holland zijn.

88776. De **Voorzitter**: U hebt in de brief deze zin staan:

„Daar tegenover staat, hetgeen ik U Hoog Edelgestrenge in October j.l., na aankomst in Australië, mondeling reeds mededeelde, — ook den B.S.O. lichtte ik in Augustus j.l. terzake mondeling in — n.l. dat ik de algemeene stemming van het personeel geenszins bijzonder gunstig acht, al moet worden geconstateerd, dat deze voor het oogenblik, dank zij voornamelijk de uiterst gastvrije ontvangst, die ons van de zijde der Australische bevolking ten deel is gevallen, zeer goed kan worden genoemd.“

A. Deze brief is geschreven onder de indruk van het feit, dat wij in Australië waren geplaatst. Dit speelt in een volgende fase. Wij hadden nl. verwacht ingedeeld te worden bij een onderdeel van de vloot, dat zou worden ingezet bij de acties tegen Nederlandsch-Indië. Men was toen in de buurt bij Nieuw-Guinea bezig. Dit is geenszins het geval geweest. Wij zijn ingedeeld aan de zuidwestkust van Australië voor het escorteren van schepen, die door de Indische Oceaan voeren, en eerlijk gezegd, was dit een erg tamme dienst, zo tam, dat er dikwijls dagen en soms wel weken voorbijgingen, zonder dat er veel gebeurde. Aangezien ledigheid des duivels oorkussen is, vonden wij, officieren, dit maar heel matig. Verschillende uitlatingen in mijn dagboek wijzen hier nog op. Hoewel men oorspronkelijk niets van Australië af wist, was het een openbaring voor de meesten, dat het zo'n prettig land was. Wij kwamen in October aan, een uiterst gunstig jaargetijde, want wij gingen de zomer tegemoet. Iedereen vond het, wat dat betreft, bijzonder plezierig, maar het was zeer weinig voldoening gevend wat het werk betreft.

88777. De **Voorzitter**: U zei zoëven, dat men graag wilde worden ingezet bij een taak voor Nederlandsch-Indië. Werd deze wens ook kenbaar gemaakt bij de autoriteiten?

A. Ongetwijfeld, ik heb hierover particuliere correspondentie gevoerd met mijn voormalige operationele bevelhebber, admiraal *Somerville*, die ons graag bij de Eastern Fleet wilde terughebben, zoals hij mij schreef. Ik heb dit bij admiraal *Helfrich* enige malen naar voren gebracht, die het hiermee volkomen eens was, en ook bij de ondercommandant van de marine in Australië, schout-bij-nacht *Coster*, maar het heeft niet mogen baten.

88778. De **Voorzitter**: Op een bepaald moment bent u dus uit de Eastern Fleet gegaan?

A. Ja, dit is in October 1942 gebeurd. Met de beide andere Nederlandse schepen, Hr. Ms. „van Galen” en Hr. Ms. „Tjerk Hiddes”, zijn wij van Mombasa naar Fremantle gezonden. Het was een reis van veertien dagen, dwars de Indische Oceaan over.

88779. De **Voorzitter**: Dit werd natuurlijk op geallieerd niveau uitgemakkt.

A. Ja. Later heb ik van admiraal *Helfrich* gehoord, dat de beslissing in Washington is genomen.

88780. De **Voorzitter**: Wat was dan de bedoeling, wanneer u uit de Eastern Fleet werd genomen, als u toch geen behoorlijke taak had?

A. Ik was toen een ondergeschikt commandant, zodat ik in dergelijke beleidszaken niet werd gekend. Later heb ik wel gehoord, dat de Eastern Fleet tijdelijk van een aantal strijdkrachten werd beroofd. De Britse strijdkrachten gingen voor een groot deel naar de Middellandse Zee, waar verschillende acties aan de gang waren en waar men nodig versterking nodig had. Men heeft toen gezegd het in de Indische Oceaan een beetje kalm aan te doen en de Nederlandse schepen zijn toen naar Australië gezonden. Men had ons tenslotte ook naar de Middellandse Zee kunnen zenden. De reden, waarom wij toen speciaal naar Australië zijn gestuurd, is mij niet bekend.

88781. De **Voorzitter**: Lijn er van de periode voor uw aftreden als commandant van Hr. Ms. „Heemskerck” nog bijzonderheden te melden?

A. Van de tijd in Australië kan ik alleen nog vermelden, dat wij bij een van de konvooireizen een ontmoeting hebben gehad met een Duitse blokkadebreker, die zich zelf, toen hij zag, dat hij niet meer kon ontkomen, heeft laten zinken. Wij hebben het schip wel beschoten, maar het was te laat. Het tot zinken brengen, speelde zich af in tien minuten. Het was een heel onbloedig gevecht, want het schip schoot niet terug, maar dat wisten wij van tevoren ook niet, achteraf gezien, was het niet bewapend. Wij voeren samen met een heel oude en langzame Australische kruiser, die pas later op het toneel kwam, en die heeft de overlevenden opgepikt. Wij zijn teruggegaan met hoge vaart naar oris eigen konvooi, dat inmiddels onbeschermd was. Dit is de enige actie, die wij in Australië hebben meegemaakt; het is geweest in November 1942.

88782. De **Voorzitter**: Hebt u er om verzocht een andere functie te krijgen?

A. Het feit, dat ik drie jaar als commandant heb gevaren, is uitzonderlijk lang voor de marine, en de inarineleiding oordeelde het beter een nieuwe figuur aan het hoofd te zetten. Ik geloof niet, dat het is geweest, omdat ik het ongenoegeri heb opgewekt; het is mij niet bekend.

88783. De **Voorzitter**: Is het misschien ook als een promotie te beschouwen?

A. Een promotie was het niet, maar het is toch wel gebruikelijk en zeker bij onze marine, om officieren slechts één à anderhalf jaar een commando te geven en ik had liet commando nu drie jaar gevoerd.

88784. De **Voorzitter**: Welke functie kreeg u in Londen en in wiens plaats bent u gekomen?

A. Ik werd sous-chef staf en liaison-officier. Deze laatste functie werd tevoren vervuld door de toenmalige luitenant-ter-zee 1ste klasse *A. de Booy*. Deze kreeg een varend commando en ik werd in zijn plaats belast met de liaison bij de Britse admiraliteit en ik werd tevens sous-chef staf.

88785. De **Voorzitter**: Welk karakter had deze liaison-dienst?

A. Wij hadden een bureau in de Britse admiraliteit. Als regel was ik daar de morgenuren en de middaguren was ik op de marinestaf. Alle zaken, waarvoor verbinding met de Britse admiraliteit nodig was, voornamelijk op operationeel gebied, gingen via de liaison-officier. Bij de verschillende hoofden van de afdelingen, hoofdzakelijk van de Britse marinestaf, moest ik de zaken bespreken.

88786. De **Voorzitter**: Konden wij nog invloed uitoefenen?

A. Neen.

88787. De **Voorzitter**: Konden wij wel onze wensen kenbaar maken?

A. Ongetwijfeld, en dat hebben wij ook meermalen gedaan.

88788. De **Voorzitter**: Werd er inderdaad gevolg aan deze wensen gegeven?

A. Er werd altijd zoveel mogelijk rekening mee gehouden. Herhaaldelijk heb ik b.v. gewezen op de belangen van Nederlands marinepersoneel, dat op een bepaalde plaats werd gebruikt, en men had er een open oor voor. Ik kan niet anders zeggen dan dat de medewerking, die wij ondervonden, boven alle lof verheven is.

88789. De **Voorzitter**: Als sous-chef van de marinestaf kunt u wel een indruk hebben van hetgeen er is verricht.

A. Ik was er van op de hoogte, maar ik moet hierbij zeggen, dat de invloed van de Nederlandse marineleiding op de algemene marineoorlogvoering uiteraard zeer gering was. Wij speelden daarin een zeer bescheiden rol.

88790. De **Voorzitter**: Vraagstukken met betrekking tot onze eigen marine speelden daarbij natuurlijk wel een rol. Kunt u ons daarover iets mededelen?

A. Uit deze periode, eind 1943—1944, heb ik zelf geen speciale indrukken. U kiint misschien concrete vragen hierover stellen.

88791. De **Voorzitter**: Er zullen waarschijnlijk wel plannen zijn ontworpen ten aanzien van de marine met betrekking tot de herovering van Nederlandsch-Indië?

A. Voor zover mij bekend, niet.

88792. De **Voorzitter**: Indien dergelijke plannen waren gemaakt, zou het toch daar moeten zijn gebeurd?

A. Ja, maar ik geloof, dat de marineleiding er toch heel weinig invloed op kon uitoefenen. Er was slechts een klein deel van de Nederlandse marine overgebleven en dat werd gebruikt zowel in de Europese wateren als in de Indische Oceaan.

88793. De **Voorzitter**: Misschien kan het volgende uw herinnering helpen. Ik heb hier een memorandum betreffende de plannen der Koninklijke Nederlandse Marine voor deelneming aan de geallieerde oorlogvoering tegen Japan na de bevrijding van Nederland. Het is afkomstig van de chef van de marinestaf en er is hier medegedeeld, dat het diende om aan de Combined Chiefs of Staff te Washington voor te leggen. Dit memorandum staat op naam van de chef van de marinestaf, maar de mogelijkheid bestaat, dat u er ook wel kennis van zult hebben.

A. Ik vermoed, dat dit is ontworpen door admiraal *Termijtelen*, want ik herinner het mij niet.

De **Voorzitter**: U kunt het wel even inzien, misschien dat u het zich dan herinnert.

A. Ik ken dit stuk niet, hoewel het is opgesteld in de tijd, dat ik daar als sous-chef aanwezig was.

88794. De **Voorzitter**: Het zal dus een zuiver persoonlijke daad van admiraal *Termijtelen* zijn geweest?

A. En admiraal *Furstner*, te zamen denk ik.

88795. De **Voorzitter**: Er staat, dat het door de chef van de marinestaf is opgemaakt.

A. Het is een persoonlijke daad van admiraal *Termijtelen* geweest, ik herinner het mij niet.

88796. De **Voorzitter**: Was het normaal, dat het niet via de staf ging?

A. Er waren wel meer dingen op het gebied van hoog marinebeleid, die niet met ondergeschikte officieren werden besproken. Ik kan het niet abnormaal noemen.

88797. De **Voorzitter**: Ik kan mij indenken, dat een chef van de staf het wel met de sous-chef bespreekt.

A. Het lijkt wel gebruikelijk. Ik doe het hier in den Haag op het ogenblik wel.

88798. De **Voorzitter**: Kan hieraan een bepaalde opvatting over de onderlinge verhouding ten grondslag hebben gelegen?

A. Dat zou wel kunnen. Ik zou niet zeggen, dat onder alle omstandigheden de verhoudingen altijd even goed waren, hoewel ik hieraan onmiddellijk wil toevoegen, dat ik daarvan nimmer enige last heb gehad.

88799. De **Voorzitter**: Anderen wel?

A. Anderen weleens.

88800. De **Voorzitter**: Hebt u daarbij wel speciale gevallen op het oog?

A. Ik heb daarbij geen speciale gevallen op het oog, maar het is mij wel bekend, dat er op het marine-hoofdkwartier nogal eens kritiek was op de algemene leiding, die er van de zijde van admiraal *Furstner* en admiraal *Termijtelen* uitging.

88801. De **Voorzitter**: Was het een volstrekt samengevoegd beleid van de heren *Furstner* en *Termijtelen*?

A. Die indruk heb ik wel.

88802. De **Voorzitter**: Uit enige verhoren is wel ontstemming gebleken ten opzichte van dit beleid. Ik weet niet of u de geschiedenis kent van jonkheer *Boreel*?

A. Ja.

88803. De **Voorzitter**: Kunt u ons mededelen, hoe dit in zijn werk is gegaan?

A. De gevallen, waarop mijn collega *Boreel* doelde, hebben zich grotendeels afgespeeld vóór mijn tijd bij de marinestaf. Hij heeft in het begin n.l. lange tijd zelf de functie van sous-chef bekleed.

88804. De **Voorzitter**: Deze ontstemming is u dus wel bekend?

A. Ja, dat kan ik niet ontkennen.

88805. De **Voorzitter**: Er heeft zich ook iets voorgedaan met de heer *van den Donker*.

A. Ja. Doelt u op de plaatsing van de heer *van den Donker* aan boord van Hr. Ms. „Heemskerck”?

De **Voorzitter**: Ja.

A. Dat heeft zich afgespeeld in de periode, toen ik sous-chef was. De heer *van den Donker* heeft toen enige uitlatingen gedaan, die de goedkeuring van admiraal *Termijtelen* niet konden wegdragen, en dientengevolge is hij toen na zeer korte tijd ontheven van het commando van het schip, dat toen in reparatie lag.

88806. De **Voorzitter**: Toen hij eerst mededeling kreeg, dat hij commandant van Hr. Ms. „Heemskerck” zou worden, leek het hem iets geweldigs, maar toen bleek, dat het een stilliggend schip was, vond hij het zeer onaangenaam.

A. Een stilliggend schip gaat wel weer varen t.z.t.

88807. De **Voorzitter**: De heer *van den Donker* was van mening, dat hierin speciaal iets tegen hem zat.

A. Als ik het mij wel herinner, had de heer *van den Donker* toen bezwaren tegen een bepaald officier, die hem zou worden toegevoegd als eerste officier. Deze bezwaren heeft hij op de normale wijze naar voren gebracht, daar was ook niets tegen. Tenslotte werd hem bevolen toch met deze officier te werken en men heeft dit dan als militair op te volgen en dit heeft hij moeilijk kunnen doen. De heer *van den Donker* is toen een weinig onmilitair uitgevallen, waardoor hij het misnoegen van admiraal *Termijtelen* heeft opgewekt, en toen is hij van het commando ontheven.

88508. De **Voorzitter**: Uit het verhoor heb ik de indruk gekregen, dat de heer *van den Donker* het beschouwde als tegen hem persoonlijk gericht, dat hij commandant werd van een stilliggend schip. Hij kreeg een functie, maar niet een volwaardige.

A. Het is mogelijk, maar ik heb zelf die indruk nooit gekregen. Ik heb in die dagen *van den Donker* zelf hierover ook gesproken.

88809. De **Voorzitter**: De heer *van den Donker* heeft het volgende verklaard:

„In de eerste maanden had men geen functie voor mij. Ik heb enige keren het bureau platgelopen. Daarna heb ik zelf gesuggerend of er niet aan de Engelsen kon worden gevraagd of deze een functie voor mij hadden. De Engelsen hadden opgegeven, dat ze wel twee commodores bij de konvooien konden gebruiken. Daar heb ik mij toen voor opgegeven en ik ben vervolgens voor deze functie aangewezen. Iets meer dan 1½ jaar heb ik deze functie uitgeoefend. Daarna werd ik door admiraal *Termijtelen* opgebeld en deze vroeg mij: „Wil je terugkomen bij de Hollandse marine?” Toen heb ik gezegd: „Ja, dat hangt er van af als wat.”

Al deze geschiedenissen waren er bij gekomen. Ik wist, dat men iets over Zeeland had geschreven. Ik wist, dat de Gouverneur van Curaçao ook al niet tevreden over mij was. Ik dacht bij mij zelf: „Dat is niet zo erg mooi”. Ik wilde eerst weleens weten, wat men eigenlijk van plan was. Anders bleef ik maar liever gewoon als commodore bij de Engelsen varen. Ik vond het bij de Engelsen erg best. Zij waren tevreden over mij. Ik bleef dat werk veel liever door doen. Neen, zei admiraal *Termijtelen*: Je wordt commandant van de „Heemskerck”. Dat voorstel vond ik niet gek. Er zijn ongelukkige momenten in het leven. Ik kwam bij admiraal *Termijtelen* en zei: „Het is eigenlijk vreemd, nu hoor ik, dat ik voor drie dagen naar de Middellandse Zee moet gaan en dat kolonel *Harmsen*, die er op zit, toch nog die paar dagen afgelost moet worden, terwijl het schip hierheen komt en in reparatie gaat. Waarom hebben jullie het niet zo gesteld, dat ik het commando hier in Engeland overneem, terwijl het schip in reparatie komt? Dat is toch veel eenvoudiger.” De heer *Termijtelen* zei: „De admiraal wil het zo”. Ik vond het eigenaardig. De heer *Harmsen* moest bij de thuisvaartclub — zoals wij dat noemden — komen. „Stelt u zich voor, dat het thuisvaren is” — heeft de admiraal gezegd — „dan kan ik met die vent toch niet in Nederland aankomen”. Die „vent” zit nu hier. U begrijpt, dat zo iets blijft zitten. Ik ben naar het schip toegegaan en ben er mede in Engeland gekomen. In Engeland kreeg ik niets anders dan tegenwerking. Na al hetgeen gepasseerd was, heb ik de hoogste marine-autoriteit verdacht van de volgende redenering: Bij de Engelsen kunnen wij hem zijn nek niet omdraaien, maar we zetten hem op een schip en dan kunnen we heir, wel zijn nek omdraaien. Toen heb ik een domme brief geschreven. Ik wilde haring of kuit hebben. Ik heb gevraagd of ik het vertrouwen had. Het vertrouwen had ik wel gehad, maar na het schrijven van die brief was het verloren gegaan.”

A. Voor zover ik het mij herinner, is het wel iets dergelijks geweest. Ik herinner het mij inderdaad, dat het de bedoeling van admiraal *Furstner* is geweest de heer *van den Donker* op Hr. Ms. „Heemskerck” te plaatsen, toen het schip nog in de Middellandse Zee was, maar kort daarna in Engeland zou komen voor reparatie. Inderdaad is het dan zeer ongebruikelijk voor een paar weken vlak voor zo'n reparatie een nieuwe commandant op het schip te zetten. Het is wel gebeurd. Daarna heeft de heer *van den Donker* die reparatietijd meegemaakt met de bedoeling, dat hij na afloop commandant zou blijven. Ik heb nooit begrepen, dat het alleen maar was om stilliggend commandant te zijn.

88810. De **Voorzitter**: In ieder geval is hij vrij spoedig vervangen, n.l. in September 1934.

A. Ja, dat kwam door die domme brief.

88811. De **Voorzitter**: Wij hebben weleens de indruk gekregen, dat er een zekere verwijdering bestond tussen de heren *Furstner* en *Termijtelen* enerzijds en enkele anderen anderzijds.

A. Die was er ongetwijfeld.

88812. De **Voorzitter**: Berustte die op een zakelijke tegenstelling of was het meer van persoonlijke aard?

A. Ik geloof, dat het meer van persoonlijke aard was. Het lag o.a. in de wijze, waarop alles gebeurde. Admiraal *Furstner* en admiraal *Termijtelen* woonden samen, na de werktijd waren zij dus samen;

zo gauw als zij 's morgens op het bureau kwamen — zij hadden ieder hun eigen bureau — dan was het moeilijk een van de heren afzonderlijk te spreken, want dan gingen zij de zaak weer eens gezamenlijk bespreken. Zij waren wel heel sterk een twee-eenheid.

88813. De Voorzitter: Misschien soms ten detrimente van anderen?

A. Het is mogelijk, ik heb er persoonlijk nimmer enige last van ondervonden. Integendeel, ik moet zeggen, dat beide heren tegenover mij altijd volkomen correct hebben gehandeld, en ik heb zelf gastvrijheid van hen ondervonden. Toen ik was uitgebombed uit een flat, waarin ik in Londen woonde, heb ik een week bij hen gelogeerd.

88814. De Voorzitter: Hebt u in uw functie nog bijzondere bemoeienissen gehad met de voorbereidingen voor de terugkeer naar Nederland?

A. Daar heb ik niets mee te maken gehad. Reeds tevoren was vastgesteld, dat, indien admiraal *Furstner* en admiraal *Termijtelen* naar Nederland zouden teruggaan, ik de man zou zijn, die bleef als hoofd van de missie, zoals men het zich toen had voorgesteld. Later is de titel daarvan veranderd in commandant van de Nederlandse marine in Engeland.

88815. De Voorzitter: Was dit nog veel in de na-oorlogse dagen?

A. Ja, dat was heel veel. Na de bevrijding van Zuid-Nederland hadden wij vrij veel personeel in dienst gekregen. Deze mensen konden ander personeel vervangen, dat voortgezette opleidingen in Engeland kon krijgen. Over heel Engeland en Schotland verdeeld hadden wij een twaalftal opleidingen, waar de mensen op dezelfde wijze als voor de Britse marine werden opgeleid. Dit alles stond onder éénhoofdig Nederlands bevel in Londen en daarmee ben ik toen belast. Daarbij waren nog alle schepen, die in Engeland waren gestationeerd, omdat in Nederland de zaak kapot was, onder mijn bevel gesteld. Ik meen, dat de sterkte van het personeel in 1945 nog iets van een twee à drieduizend man was.

88816. De Voorzitter: Had u ook bemoeiing met de schepen, die naar Indië werden gezonden?

A. Ja zeker. Wij moesten de schepen zo gauw mogelijk gereedmaken, voor zover dit niet in Nederland kon gebeuren. Allerlei voorraden moesten nog in Engeland worden aangevuld. Het was mijn taak te zorgen, dat de schepen zo snel mogelijk naar Indië vertrokken.

88817. De Voorzitter: Kunt u iets mededelen onttrent de recrutering van marinepersoneel in Zuid-Nederland?

A. Neen.

88818. De Voorzitter: Kreeg u voldoende personeel?

A. Voor mijn taken ongetwijfeld. De opleidingen waren voldoende bezet en de schepen, die in het najaar van 1945 werden uitgezonden, waren alle volbemand.

88819. De Voorzitter: Hebt u bemoeiing gehad met de overtocht van de gerecruteerden van Nederland naar Engeland?

A. Neen. Als de mensen aankwamen, moest ik ze ontvangen en verder dirigeren naar de plaatsen, waar ze heen moesten. De opleidingen waren immers over het land verspreid.

88820. De Voorzitter: Hebt u weleens iets vernomen van moeilijkheden van het vervoer van Nederland naar Engeland?

A. Geen bijzondere moeilijkheden.

88821. De Voorzitter: Ten aanzien van de marine misschien niet, maar ten aanzien van de landmacht wel.

A. Het is mogelijk, maar ik herinner het mij niet.

88822. De Voorzitter: U hebt dus voor een deel de uitzending van schepen naar Nederlandsch-Indië georganiseerd.

A. Ja, voor zover dit niet rechtstreeks vanuit Nederland is gebeurd. Ik meen, dat één of twee schepen rechtstreeks uit Nederland zijn vertrokken, maar de meeste schepen kwamen — soms nadat zij een kort bezoek aan Nederland hadden gebracht, voornamelijk voor de bemanningen om de familieleden weer te zien — op weg naar Indië via de Britse havens om de voorraden aan te vullen, omdat dit in Nederland toen nog niet kon worden gedaan.

88823. De Voorzitter: Is dit in een zo snel mogelijk tempo gebeurd?

A. Inderdaad. Wij hebben er zoveel mogelijk haast achter gezet en de schepen zijn alle met spoed vertrokken. Ik weet o.a., dat Hr. Ms. „Heemskerck” en Hr. Ms. „van Galen” de twee eerste waren, en deze hebben een recordreis naar Indië gemaakt.

88824. De Voorzitter: Kreeg u hiervoor aanwijzingen uit Nederland of gebeurde dit op eigen initiatief?

G. Dat weet ik niet meer, maar het lag eigenlijk wel voor de hand. Wij begrepen, dat het in Indië broodnodig was versterking te krijgen. Niemand had de bevrijding zo snel verwacht.

88825. De Voorzitter: Stonden die schepen toen weer onder Nederlands bevel?

A. De schepen stonden onder Nederlands bevel, maar werden gerouteerd door de Engelsen. Dit was nodig, omdat deze schepen hun brandstof en andere voorraden onderweg aanvulden uit de Britse voorraden. Zij deden dus b.v. Gibraltar of Malta aan en werden daar verder geholpen en ook voorzien van inlichtingen omtrent mijnen-gevaarlijke gebieden. Wij konden dit niet zonder meer zelf doen. De schepen kregen van ons wel de opdracht, maar wij stelden de Britse admiraliteit er van in kennis. Bij het reisplan, zoals wij ons dit voorstelden, vroegen wij welke havens daarvoor in aanmerking kwamen en in onderling overleg werd dan de reis uitgestippeld.

88826. De Voorzitter: De regeling van de uitzending berustte dus volkomen in Nederlandse handen en daarop hebben de Engelsen ook geen invloed uitgeoefend?

A. Welke schepen b.v. werden aangewezen, was een Nederlandse zaak.

88827. De Voorzitter: En ook of ze werden aangewezen?

A. Ja.

88828. De Voorzitter: De schepen kwamen onder geallieerd commando zo gauw als ze in Indië waren?

A. Dat is mij eigenlijk niet bekend. Na de aankomst van admiraal *Helfrich* op Java beschikte deze over de eigen schepen. Deze zelfde schepen kwamen dus onder zijn bevel.

88829. De Voorzitter: Ja, maar admiraal *Helfrich* stond toen nog onder de Engelse bevelhebber.

A. Inderdaad.

88830. De Voorzitter: Stonden de schepen tijdens de overtocht van Engeland naar Indië onder Nederlands bevel, behalve dat zij hulp kregen van de Engelsen, of werd het commando direct door de Engelsen overgenomen?

A. Dat durf ik niet meer met zekerheid te zeggen. Ik geloof, dat de regeling was, dat de schepen tijdens de uitreis operatief stonden onder de Britse commandant-in-chief van de area, waarin zij zich gedurende die periode bevonden. Waren zij in de Middellandse Zee, dan stonden ze operatief onder de commandant-in-chief Mediterraan, daarna, in de Rode Zee, kwamen zij onder de volgende.

88831. De Voorzitter: U hebt dus nooit bemerkt, dat de Engelsen zich bemoeiden met de uitzending?

A. Er is nimmer sprake van geweest, dat een schip onderweg belangrijk is opgehouden of gederouteerd.

88832. De Voorzitter: Hebt u zelf nog iets op te merken, waarvan u meent, dat het voor de commissie van belang is het te weten?

A. Ik geloof, dat ik u een zo goed mogelijk overzicht heb gegeven. Er zijn natuurlijk onderwerpen, waarbij men meer in details kan treden, maar ik geloof niet, dat dit de bedoeling is. Ik ben te allen tijde gaarne bereid het relaas nog aan te vullen.

De Voorzitter: Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

E. J. VAN HOLTHE.

ALGERA, voorzitter.

KORTHALS.

FENS.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN WOENSDAG 14 FEBRUARI 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Korthals en Fens, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

JAN BALTHASAR DE MEESTER,

oud 58 jaar, wonende te Hilversum, schout-bij-nacht b.d.

Hij legt de belofte af als getuige.

88833. De **Voorzitter**: Wilt u mij mededelen, welke functies u hebt bekleed van 1939 tot einde 1945?

A. Op 19 Augustus 1939 ben ik als eerste officier aan boord van Hr. Ms. „Tromp” vanuit Den Helder vertrokken naar Indië. Tot Maart 1940 ben ik eerste officier aan boord van Hr. Ms. „Tromp” gebleven en toen ben ik eerste officier geworden aan boord van Hr. Ms. „Java”. Dit ben ik gebleven tot 19 Juli 1941. Op die datum heb ik het commando van Hr. Ms. „Tromp” overgenomen van de toenmalige kapitein-ter-zee *Termijtelen*. Dit commando heb ik gevoerd tot 8 October 1943. Hr. Ms. „Tromp” lag toen in Melbourne en via Amerika ben ik naar Engeland gegaan. Er was voor mij een detachering aan boord van een Engels slagschip aangevraagd, hetgeen door de Engelse admiraliteit was toegezegd. Dit is echter steeds uitgesteld en uiteindelijk ben ik terechtgekomen aan boord van de Engelse kruiser „Glasgow”, waar ik twee maanden gedetacheerd ben geweest. De bedoeling van die plaatsing was, mij op de hoogte te stellen van het Engelse systeem aan boord van een groot schip, voor het geval wij ook nog eens een schip van een groter formaat zouden krijgen. Misschien was het de bedoeling, mij daarvan commandant te maken. Liefst had de Nederlandse admiraliteit gewild, dat ik aan boord van een slagschip werd geplaatst, maar uiteindelijk is het een kruiser geworden. Deze detachering heeft geduurd van 4 April tot 22 Mei 1944. Daarna ben ik weer enige tijd aan de wal geweest en ik heb een rapport over deze detachering opgemaakt. Toen is mij opgedragen, voorbereidingen te treffen voor het oprichten van een marine-vrouwenafdeling. Het was de bedoeling, na afloop van de oorlog, wanneer Holland bevrijd zou zijn, bij de Koninklijke marine een vrouwenafdeling op te richten en er moesten voorbereidingen worden gemaakt, dat er dan meteen kon worden gerecrueteerd. Toen dit was afgelopen en de zaak min of meer marceerde en er ook een hoofd voor de vrouwenafdeling was aangewezen, mejuffrouw *Schokking*, ben ik belast met de functie van marine-attaché. Dit heeft geduurd van September 1945 tot 1 Augustus 1947.

88834. De **Voorzitter**: Hebt u niet een functie vergeten?

A. Ik geloof het niet.

88835. De **Voorzitter**: U bent toch ook bij de M.L.D. geweest?

A. Dat is een fout, die al dikwijls is gemaakt. Dat is een mijnheer *Meester* en ik heet *de Meester*. Deze namen hebben niets met elkaar te maken.

88836. De **Voorzitter**: Het onderwerp, dat op het ogenblik wordt behandeld, heeft niet betrekking op de strijd in Indië. Wij beginnen bij Maart 1942 na de capitulatie van Java, dus op het moment, dat u commandant was van Hr. Ms. „Tromp”.

Graag zou ik van u een overzicht krijgen van de verrichtingen van Hr. Ms. „Tromp” vanaf Maart 1942 tot aan uw aftreden als commandant.

A. Ik kan mij niet alles meer in details herinneren.

58837. De **Voorzitter**: Waar bent u begin Maart heengegaan?

A. Ik bevond mij toen in de Zuid-Chinese Zee.

88838. De **Voorzitter**: Was dat bij de capitulatie van Java?

A. Neen, ik vergis mij. In de nacht van 19 op 20 Februari heb ik het nachtgevecht in Straat Badoeng meegemaakt. Gedurende dat nachtgevecht is Hr. Ms. „Tromp” ernstig beschadigd geworden; het schip had elf treffers gekregen en er waren 10 doden en ongeveer 30 gewonden. Ik ben toen naar Soerabaja gegaan, maar omdat Soerabaja iedere dag door Japanse vliegtuigen werd aangevallen, achtte men het niet gewenst Hr. Ms. „Tromp” op het marine-etablisement te laten liggen. Vrijdag kwam ik in Soerabaja en Zondagochtend kreeg ik opdracht, zo spoedig mogelijk te vertrekken naar Australië om daar te repareren. Op het marine-etablisement zijn toen enkele beschadigingen — ik had er o.a. een onder de waterlijn en enige vlak boven de waterlijn — provisorisch gerepareerd. Maandag 23 Februari was ik 's middags gereed om naar Australië te vertrekken. Ik ben verrokken op een zodanig uur, dat ik na ondergang van de maan Straat Bali zou passeren, en zo ben ik naar Fremantle gegaan. Daar heb ik olie bijgeladen en toen ben ik doorgedaan naar Sydney om te repareren. Deze reparatie heeft tot ongeveer Mei geduurd en toen ben ik belast geworden met het konvoieren van verschillende schepen om de Noord. Vanuit Sydney kreeg ik zo meer kleinere, niet zo belangrijke konvoioopdrachten om de Noord. Ik herinner mij, dat ik o.a. een Australische mijnlegger heb moeten escorteren naar Nieuw-Caledonië.

Na deze opdracht ben ik gedirigeerd naar Fremantle, waar ik verder het grootste deel van de tijd heb doorgebracht en van waaruit ik verschillende konvooiën moest escorteren.

In de tussentijd ben ik nog een keer teruggeweest naar Sydney en van daaruit heb ik de „Mauretania” naar Nieuw-Zeeland moeten escorteren. Daarna ben ik weer naar Fremantle teruggegaan, waar ik verder verschillende escorte-opdrachten heb gekregen.

88839. De **Voorzitter**: Onder welk commando stond u?

A. Onder Amerikaans commando. Hr. Ms. „Tromp” was ingedeeld bij een z.g. task force, eerst onder bevel van de rear-admiral *Lockwood*, die is opgevolgd door de rear-admiral *Christie*.

88840. De **Voorzitter**: Had u ook bemoeienis met admiraal *Helfrich*?

A. Neen. Rechtstreekse bemoeienis had ik helemaal niet met hem. De admiraal heeft weleens een bezoek gebracht in Fremantle. Hr. Ms. „Heemskerck” lag toen ook in Fremantle, evenals twee jagers, en toen hebben wij een oefentocht buiten Fremantle gemaakt. Rechtstreekse bemoeienis of dienstbrieven had ik niet met hem. Wanneer er iets was, zou ik misschien te maken hebben gehad met de marine-commandant Australië, eerst was dat de schout-bij-nacht *Coster* en daarna de schout-bij-nacht *Koenraad*. Heel veel contact was er niet. Ik ben weleens in Melbourne geweest om enkele dingen te bespreken, personeelsaangelegenheden, enz., maar tenslotte stonden wij onder Amerikaans bevel en hadden wij de orders van de Amerikanen op te volgen. Wij waren tenslotte uitgeleend aan die task force.

88841. De **Voorzitter**: U bent in die tijd dus ook niet in Colombo geweest?

A. Neen.

88842. De **Voorzitter**: Hoe was de stemming onder het personeel?

A. De stemming aan boord was over het algemeen buitengewoon goed. Vlak nadat wij uit Indië waren gekomen, zijn wij een tijd in Sydney geweest voor reparatie en toen was het minder goed. Hel

schip moest helemaal worden verlaten, het was niet bewoonbaar door alle reparaties, die moesten gebeuren. De onderofficiersverblijven waren b.v. in elkaar geïschoten, elektrische leidingen waren kapot, enz. In Indië was het bet gebruik, dat in repasatietijd het schip aan de kruiskade werd gemeerd, en dan was aan de kade een z.g. kruiskazerne, waarin de gehele bemanning werd overgeplaatst. Overdag werd er aan boord gewerkt en in die tijd werd de mensen gelegenheid gegeven met verlof te gaan, enz. In Sydney was dit heel anders. Daar was geen kazerne voor ons beschikbaar en toch moesten de mensen van boord. Het gevolg daarvan was, dat al het personeel was verspreid. De officieren gingen op kamers wonen. Ik heb o.a. met de officier van artillerie mijn intrek genomen in de Royal Automobile Club. De onderofficiers gingen op kamers wonen en de andere mensen werden ondergebracht in het Royal Naval House. De Indonesiërs zijn ondergebracht aan boord van een K.P.M.-schip, dat daar lag. Aan boord was wel een groep mensen, die wacht hadden. Doordat de bemanning verspreid was, begon de discipline er ander te lijden. Wanneer de mensen in een kazerne zijn, is er de gewone marinedienst, maar dat was hier niet het geval. De mensen waren te veel verspreid, dat er behoorlijk toezicht op kon worden gehouden. Het zijn sterke benen, die de weelde dragen kunnen, en ook hier werd dit door de mensen uitgebuit. Ze liepen er bij, dat het mij dikwijls ergerde, en toen na afloop van de reparatie de mensen weer aan boord konden komen, vond ik het nodig, de teugels aan te halen. Ik heb gezegd, dat het afgelopen was met de vrijbuiterie en dat er nu weer orde moest zijn en op de tenues moest worden gelet, enz. Dit beviel de heren niet. Over het algemeen had ik over de bemanning nooit te klagen gehad, integendeel, het was een buitengewoon prettige bemanning. Ik had bovendien een behoorlijk stel onderofficiers en zeer goede officieren. Het beviel de heren echter niet, toen de teugels weer werden aangehaald. Vermoedelijk hebben zij onder invloed gestaan van een stelletje raddraaiers, door wie ze zijn opgezweept. De mensen kwamen met allerlei klachten, zelfs over traktementen, hoewel zij daarover niets hadden te zeggen. Op een gegeven ogenblik kreeg ik op een ochtend een verzoek van, ik geloof, honderd-zeventien mensen om overplaatsing. Het was natuurlijk waanzin, de mensen begrepen heel goed, dat zij in Sydney niet konden worden overgeplaatst. Waarheen moesten zij worden overgeplaatst? Het was kennelijk een demonstratie. Ik heb toen de mensen toegesproken en er op gewezen, dat het kolder war, en ik heb hen hun gang laten gaan. Dit speelde zich in een paar dagen af. Daarna hoorde ik, dat er nog iets broeide en dat de mensen nog iets in de zin hadden, wat wist ik niet. Ik wilde hun voor zijn. Ik heb de mensen bij elkaar laten roepen en ik heb hen toegesproken. Ik heb hen er op gewezen, dat zij ontzettend blij moesten zijn, dat wij nog vrij waren en nog konden vechten, en dat zij eens goed moesten denken aan onze collega's, die in krijgsgevangenschap waren, en aan onze gezinnen, die onder het Duitse of Japanse juk waren. Zij moesten beseffen, dat het ons aan niets ontbrak en dat onze familie en vrienden zouden verwachten, dat wij ons best zouden doen om een steentje bij te dragen om hen weer vrij te maken. Ik heb gezegd, dat het dus wel heel erg was eisen te stellen, die zelfs in vreedstijd krankzinnig genoemd zouden worden. In die geest heb ik hen toegesproken en het resultaat was, dat het volkomen afgelopen was. Ik heb verder geen last meer van de mensen gehad. Van die toespraak heb ik de mensen daarna een afschrift gegeven. Er zouden enkelen zijn, die het misschien onzin zouden vinden, maar over het algemeen was de bemanning niet slecht. Ook zouden er enkelen zijn, die het misschien nog eens ernstig zouden doorlezen en het daarna zouden verscheuren, en misschien zouden er ook enigen zijn, die het zouden bewaren. Voor zover ik het heb bemerkt, is het resultaat gunstig geweest. Ik heb niet meer de minste last met de mensen gehad en ik heb een buitengewoon prettige en toegewijde bemanning gehad.

Er waren wel enige mensen gedeserteerd, voor zover ik kon nagaan waren het ook juist de raddraaiers, maar die zijn later weer opgepakt en ik weet niet wat er mee is gebeurd.

Dat is de enige keer in de hele periode geweest, dat ik last met de mensen heb gehad.¹⁾

¹⁾ Uit een brief van getuige, dd. 24 Maart 1951:

„Zoals ik Uw Voorzitter na het verhoor reeds mocht mededelen, schoot mij later te binnen, dat de moeilijkheden met de Ierlandse schepelingen gebaseerd waren op het feit dat zij verlangden naar Java te worden teruggezonden.

Waar deze eis op dat moment absurd was, hetgeen zij zelf heel goed konden inzien, kon dit moeilijk anders worden uitgelegd dan als een soort van demonstratie.

Aan het verzoek zelf werd door mij toentertijd dan ook geen aandacht geschonken, hetgeen wellicht verklaart waarom ik tijdens het verhoor mij niet zo snel meer herinnerde welk motief zij destijds voor hun obstructie gebruikten, te meer waar het geheel geen ernstig karakter droeg en geheel van voorbijgaande aard was.

88843. De **Voorzitter**: Welke bedoeling hadden de raddraaiers; wilden zij onrust verwekken of hadden zij werkelijk bepaalde verlangens?

A. Ik kan u werkelijk niet zeggen, wat er precies achter heeft gezeten.

88844. De **Voorzitter**: Kwam men niet met concrete vragen bij u?

A. De eerste keer, dat ik er iets van bemerkte, was, toen ik het massale verzoek om overplaatsing kreeg.

88845. De **Voorzitter**: Waarheen?

A. Dat zeiden ze niet, ze wilden weg. Het was een vrijgevochten bende geworden en ik heb u juist verteld hoe dat was ontstaan.

88846. De **Voorzitter**: Welke indruk heeft dit op de Australische bevolking gemaakt?

A. Ik geloof niet, dat er veel van naar buiten is uitgelekt. Aan de wal heb ik van de politie nooit klachten gehad over misdragingen van de mensen. Er werd niet behoorlijk op tenues gelet. Als de mensen in de kazerne waren, dan moesten zij, vóórdat zij gingen passagieren, aantreden voor inspectie. Hier was de hele zaak verspreid, zodat het niet mogelijk was, en dit werd uitgebuit. Toen de mensen weer onder tucht kwamen, viel hun dit tegen. Er waren een paar ongunstige elementen bij, die dit vuurtje hebben aangewakkerd en de mensen hebben opgezet.

88847. De **Voorzitter**: Met welk doel?

A. Dat hebben zij mij niet verteld.

88848. De **Voorzitter**: Hebben zij u nooit om een onderhoud verzocht?

A. Neen.

88849. De **Voorzitter**: Hebben de officieren er ook nooit iets van bemerkt?

A. Neen. Ook mijn eerste officier heeft mij nooit gezegd, dat er een ongunstige stemming heerste. Ik heb het bemerkt, toen in eens dat verzoek om overplaatsing kwam.

88850. De heer **Fens**: Deed de inlandse bemanning daaraan ook mee?

A. Neen. Ik herinner mij nu wel, dat er moeilijkheden mee zijn geweest toen wij in Sydney lagen. Wij hebben toen bezoek gehad van de heren *van der Plas* en *Soejono* en ik meen, dat de heer *Soejono* de mensen heeft toegesproken. Daarna heb ik niet veel last meer van de mensen gehad. Zij hebben getracht een soort van relatie te maken, maar dat is op niets uitgedraaid.

88851. De **Voorzitter**: De heer *Soejono* heeft de zaak dus gesust.

A. Die indruk heb ik wel.

88852. De **Voorzitter**: Wat was de oorzaak van die ontevredenheid?

A. Het was in de tijd, dat de mensen niet aan boord van Hr. Ms. „Tromp“ waren. Zij waren ondergebracht aan boord van een van de opgelegde K.P.M.-schepen.

88853. De **Voorzitter**: Hoe was de verhouding tussen officieren en bemanning? Uit hetgeen u zegt, maak ik op, dat er weinig contact is geweest tussen deze groepen.

A. In de tijd, dat Hr. Ms. „Tromp“ in reparatie lag en wij allen verspreid waren, was er niet veel contact, behalve wanneer de mensen aan boord waren.

88854. De **Voorzitter**: Hadden de mensen aan wal niets te doen?

A. Overdag hadden zij hun werkzaamheden aan boord.

88855. De Voorzitter: Er bestond dus wel de mogelijkheid van contact?

A. Het normale contact. Als de mensen zich niet speciaal uiten, horen wij het ook niet. Ik denk, dat het iets is geweest, dat de mensen onder elkaar met die raddraaiers hebben bepraat, maar de officieren werden er buiten gelaten.

88856. De Voorzitter: Deze dingen zijn dus niet voorgedragen via een persoonlijk onderhoud?

A. Neen.

88857. De Voorzitter: Was het de gewoonte, dat men alleen schriftelijk vragen stelde?

A. Dat is in het algemeen wel het gebruik. Wanneer de mensen een verzoek hebben, dan wordt dat schriftelijk ingediend, via de divisiechef.

88858. De Voorzitter: Bestaat niet de mogelijkheid mondeling dergelijke dingen te bespreken?

A. Die mogelijkheid bestaat natuurlijk. Er wordt dan b.v. een verzoek ingediend om de divisiechef te spreken en dit gebeurt schriftelijk.

88859. De Voorzitter: Blijkbaar is dit niet gebeurd.

A. Neen.

88860. De heer Fens: Lag de oorzaak van de onaangenaamheden misschien hierin, dat de inlandse schepelingen een discriminatie voelden in de wijze van legering? De blanke schepelingen werden ingekwartierd in de stad en zij op een K.P.M.-schip?

A. Dat geloof ik niet. Er was ook een heel logische reden voor, want aan boord van het K.P.M.-schip kon beter voor de inlandse voeding worden gezorgd dan aan de wal. Daar wist men niet wat de mensen gewend waren en op een K.P.M.-schip wist men dat wel. Zij werden dus niet achteruitgesteld.

88861. De heer Fens: Misschien hebben zij het zo gevoeld; het is slechts een veronderstelling, omdat ik niet begrijp, waarom er op een bepaald ogenblik onaangenaamheden met de Inlanders zijn geweest.

A. Voor mij was er geen enkele aanleiding voor. Het was echter een abnormale toestand en doordat de mensen door deze omstandigheden enigszins uit het gareel waren, konden deze dingen ontstaan. Zij hadden ook betrekkelijk weinig te doen. Zodra aan boord de zaak goed liep en er wat te doen was, dan had men niet de minste last met de mensen. Ook vóór die tijd had ik over de mensen nooit enige klachten gehad. Toen heeft dit zich voorgedaan en nadat ik de mensen had toegesproken, was het afgelopen. Het lag aan een paar raddraaiers, daarvan ben ik overtuigd. Het grootste deel van de mensen heeft het wel zo aan gevoeld, en dat bleek ook uit hun gedrag, het was daarna helemaal afgelopen.

De mensen hadden het natuurlijk moeilijk; zij piekerden over hun gezinnen en als zij dan niets te doen hebben, is er maar weinig nodig om vat op deze mensen te krijgen.

88862. De Voorzitter: Dit alles is dus niet van invloed geweest op de wijze, waarop Hr. Ms. „Tromp” zijn taak heeft vervuld?

A. Absoluut niet.

88863. De Voorzitter: Nam Hr. Ms. „Tromp” ook deel aan onderzeebootbestrijding?

A. Ja zeker. Het escorteren van de schepen was om deze te beschermen tegen onderzeebootaanvallen. Er is eens een onderzeeboot gerapporteerd en toen ben ik samen met een Australische torpedobootjager uitgezonden om die boot te zoeken, wat tenslotte geen resultaat heeft opgeleverd. Het is mogelijk, dat het een loos alarm is geweest. Niet lang daarna zijn echter in de haven van Sydney twee Midget submarines binnengedrongen. Zij hebben een torpedo gelanceerd, die een van onze oude onderzeeboten heeft beschadigd. Die boten zijn allebei ingepikt en er zijn ook nog krijgsgevangenen gemaakt. Vermoedelijk zijn deze boten vanaf een grotere onderzeeboot, die buiten lag, losgelaten. Van tijd tot tijd vertoonde zich weleens iets. Ik weet dus niet of het, toen wij er op uit zijn gestuurd, loos

alarm is geweest, maar in ieder geval hebben wij bij die gelegenheid geen onderzeeboot ontdekt. Bij deze opdracht werden wij dus speciaal uitgezonden om een onderzeeboot op te sporen, maar het konvooieren van de konvooien was dus preventief. Als er onderzeeboten waren, moesten wij ze tijdig verdrijven. Ook moesten wij letten op eventuele raiders, die zich zouden vertonen. De „Ondina” is o.a. in die wateren door Japanse raiders aangevallen, maar dit kwam heel weinig voor. In vergelijking met de Atlantische Oceaan was dit gebied zeer rustig.

88864. De Voorzitter: Zijn er nog slachtoffers gevallen?

A. Neen.

88865. De Voorzitter: Wanneer is Hr. Ms. „Tromp” weer naar de Eastern Fleet gegaan?

A. Dat is na mijn tijd geweest. Ik heb het commando overgegeven in October 1943.

88866. De Voorzitter: Hebt u met hetgeen u hebt gezegd een voldoende beeld gegeven van de uitoefening van de taak van Hr. Ms. „Tromp” in die periode?

A. Ja.

88867. De Voorzitter: Waarom bent u vervangen als commandant?

A. Omdat het mijn tijd was. Ik was meer dan twee jaar commandant geweest en men vond het goed, dat een andere officier ook eens het bevel zou voeren over een kruiser in oorlogstijd. Ik kan gerust zeggen, dat ik met een bloedend hart van boord ben gegaan. Aan de andere kant had ik er in zoverre vrede mee, dat ik dichter bij Holland zou zijn, wanneer dat werd bevrijd. De oorlogsomstandigheden waren van dien aard, dat het zich liet aanzien, dat Holland binnen afzienbare tijd zou worden bevrijd. Ik had daar twee kinderen en ook mijn vader leefde nog en dit was dus mijn enige troost, toen ik naar Engeland moest gaan.

88868. De Voorzitter: Hoelang hebt u moeten wachten, vóórdat u aan boord van de „Glasgow” werd geplaatst? Bent u een tijd op nonactief geweest?

A. Men heeft mij met verlof gezonden.

88869. De Voorzitter: In oorlogstijd?

A. Men had geen functie voor mij. Ik had de rang van kapitein-ter-zee en dan is het dikwijls moeilijk, als de plaatsen bezet zijn, daarvoor in eens een ander in de plaats te zetten. Aangezien de Britse admiraliteit in principe had goedgevonden, dat een Nederlands kapitein-ter-zee aan boord van een van hun schepen zou worden gedetacheerd, heeft de marine dit afgewacht en ik verwachtte het ieder moment. Dit liet veel langer op zich wachten dan men had voorzien. Het kon ieder ogenblik afkomen en het werd op dat moment niet gewenst geacht mij een plaatsing te geven, waarbij ik de kans liep binnen twee of drie maanden weer weg te gaan. Het was heel logisch, maar het heeft langer geduurd dan ik zelf had gewenst. Ik ben eind December 1943 in Engeland gekomen en pas 4 April d.a.v. ben ik aan boord van die kruiser gekomen. De marine kon het echter niet helpen. Het was aangevraagd en toegezegd door de admiraliteit, zodat men dacht, dat het iedere dag kon afkomen. Er is steeds gevraagd en aangedrongen, maar het werd enigszins aan het lijntje gehouden. Er was plaatsing aan boord van een slagschip aangevraagd, maar dit was niet mogelijk, omdat daar een admiraal met zijn staf was en er geen plaats was voor een kolonel. Uiteindelijk, misschien door het aandringen van het Departement van Marine, is besloten mij op een kruiser te plaatsen. Er kwam toen een einde aan het afwachten, maar het Departement van Marine kon dit niet helpen en ik evenmin, het waren toevallige omstandigheden.

88870. De Voorzitter: Aanvankelijk was uw opdracht een studie te maken van een slagschip, maar dit is later dus gewijzigd?

A. Ja. Toen de admiraliteit, waarvan wij afhankelijk waren, zei, dat ik onmogelijk aan boord van een slagschip kon worden geplaatst, omdat er onvoldoende accommodatie was, maar wel aan boord van de „Glasgow”, heeft de marine dit geaccepteerd.

88871. De **Voorzitter**: Welk doel had de plaatsing aan boord van de „Glasgow“?

A. In ieder geval kon ik mij op de hoogte stellen van de gang van zaken aan boord van een schip, groter dan wij het gewend waren. Ik noem o.a. de strafbevoegdheid van de commandant. Bij ons, waar de schepen een bemanning hebben van misschien maximum 350 of 400 man, bemoeit de commandant zich persoonlijk met iedere kleine overtreding, terwijl dit bij de Engelse marine heel anders is. Daar hebben de divisie-chefs zelfs strafbevoegdheid voor zeer lichte gevallen met een lichte straf. Iets hoger komt dan de eerste officier, die de ernstiger gevallen behandelt, en de belangrijke gevallen komen bij de commandant. Bij ons is het zo, dat, wanneer iemand te laat terug is van passagieren, hij dan bij de commandant komt. Wanneer men dit moet doen bij een equipage van b.v. duizend man, dan heeft de commandant daaraan op zich zelf reeds een dagtaak. Dit is b.v. één van de dingen, die ik daar aan boord eens precies kon bekijken en inlichtingen inwinnen.

88872. De **Voorzitter**: Beschouwde u dit als een in oorlogsomstandigheden urgente opdracht?

A. In verband met de plannen, die toen bij de marine bestonden om in de naaste toekomst misschien ook een groter schip te krijgen, vond ik het heel begrijpelijk, dat men een kapitein-ter-zee, die misschien was voorbestemd met zo'n commando belast te worden, in de gelegenheid stelde zich op de hoogte te stellen van de gang van zaken aan boord van zo'n Engels schip, waar men veel ervaring had.

88873. De **Voorzitter**: Bestonden er plannen op dit gebied? Kunt u daarover iets mededelen?

A. O.a. in het vlootplan-de Booy is dit tot uiting gekomen. De plannen werden echter ieder ogenblik veranderd. Op een gegeven ogenblik heeft men drie task forces willen samenstellen, bestaande uit een vliegkampschip, twee kruisers en vier jagers. Alles was echter enigszins vaag op dat moment, een beslissing daarin kon niet genomen worden. In die tijd had de marine natuurlijk wel de gedachte wat er na de oorlog moest worden gedaan om zo spoedig mogelijk de marine weer op peil te brengen en aan te passen aan de omstandigheden.

88874. De **Voorzitter**: Van welke datum is het vlootplan-de Booy? Ik dacht, dat het van latere datum was dan uw detachering?

A. Inderdaad, maar ik kan mij voorstellen, dat er vóór die tijd reeds een gedachtenwisseling over is geweest.

88875. De **Voorzitter**: Hebt u kennis van een memorandum van admiraal *Termijtelen* betreffende de plannen van de Koninklijke Nederlandse Marine voor deelneming aan de geallieerde oorlogvoering tegen Japan na de bevrijding van Nederland?

A. Dat is niet onder mijn ogen geweest.

88876. De **Voorzitter**: U hebt wel kennis van een plan?

A. Wij hoopten, dat wij t.z.t. ook grotere schepen zouden krijgen, en in verband daarmee achtte men het nodig mij aan boord van een van de grotere schepen te plaatsen.

88877. De heer **Korthals**: Die grotere schepen waren een bij de marine bestaande wens?

A. Men zag er de noodzaak: van in. Misschien was het ook een vrome wens.

88878. De **Voorzitter**: Wanneer het een vrome wens was, zou men daarin niet direct aanleiding zien u op een schip te detacheren.

A. Achteraf gezien, was het misschien enigszins prematuur, maar het was niet aan mij dit te beoordelen.

88879. De **Voorzitter**: Hebt u een rapport opgemaakt over uw bevindingen aan boord van de „Glasgow“?

A. Ja.

88880. De **Voorzitter**: Hebt u er misschien een afschrift van? Zou ik het mogen inzien?

A. Zeker.

88881. De **Voorzitter**: Wanneer bent u begonnen met de oprichting van die Marine-vrouwenafdeling?

A. Na die detachering ben ik weer met verlof gezonden, misschien is het een kwestie geweest van één of twee maanden. Ik weet niet precies wanneer ik die opdracht heb gekregen. Oorspronkelijk was dit in handen gesteld van de kapitein-ter-zee *Hellingman* en deze had er al een begin mee gemaakt. Hij is van de opdracht ontheven en toen ben ik er mee belast geworden.

88882. De **Voorzitter**: Bent u er in geslaagd?

A. Ik hoop van wel.

88883. De **Voorzitter**: Was was de bedoeling?

A. De Engelsen hadden de W.R.E.N.S. bij de marine en zo was er een vrouwenkorps bij het leger en de luchtmacht. Er werd toen aangenomen, dat de Hollandse vrouwen ook hun steentje zouden moeten bijdragen. Wij wisten niet wanneer Holland zou worden bevrijd of wanneer de oorlog met Japan afgelopen zou zijn, en aangezien er een personeelstekort was, was het de bedoeling, dat allerlei functies die even goed, soms misschien nog beter, door vrouwen konden worden vervuld, zoals wij dat bij de Engelse en Amerikaanse marine zagen, ook bij ons door vrouwen zouden worden vervuld. Veel Hollandse vrouwen voelden hier ook voor. De Engelse vrouwen stonden klaar om haar land te dienen en zij wilden ook die gelegenheid hebben.

88884. De **Voorzitter**: Is er veel terecht gekomen van de uitvoering?

A. Er was ontzettende animo voor. Na de bevrijding ben ik over geweest om te recruteren. Ik ben vergeten hoe groot het aantal was, maar er was een enorme toeloop. Er was natuurlijk een bepaald percentage van de meisjes, dat op avontuur belust was en het fijn vond naar het buitenland te gaan, het was niet honderd procent vaderlandsliefde, maar er waren er ook velen bij, die het wél uit vaderlandsliefde deden.

88885. De **Voorzitter**: Hebt u zelfstandig gerecruiteerd of gebeurde dit door bemiddeling van bestaande bureaux?

A. Er zijn bureaux opgericht. Wij zijn er mee begonnen in Zuid-Nederland, vóórdat heel Nederland werd bevrijd. In het begin hebben wij veel moeilijkheden gehad met de geestelijkheid. Men vond het onjuist, dat meisjes bij de marine dienden, en men dacht, dat zij aan alle mogelijke gevaren zouden blootstaan. Men vergat, dat de meisjes hier even goed in fabrieken en op kantoren werken en dat er juist in een militaire maatschappij op de meisjes veel meer toezicht is, ook zelfs in de vrije tijd, dan dit in de burgermaatschappij het geval is. De gevaren waren dus wel verschrikkelijk overdreven. Wij hadden er echter rekening mee te houden. Ik heb besprekingen gevoerd met de bisschop van Breda en de bisschop van Den Bosch en daar heb ik de zaak uiteengezet. Wij hebben wel verschillende concessies moeten doen, o.a. dat meisjes beneden de een en twintig jaar niet naar Indië mochten worden gezonden en dat zij b.v. niet op een vrachtauto mochten zitten. Die beloften hebben wij ook gestand gedaan.

Bij de Engelsen bedienden de meisjes zware vrachtauto's, motorsloepen waren zelfs bemand door W.R.E.N.S.. Daarover hebben wij zelfs nooit gedacht. Bij ons hebben zij uitsluitend betrekkingen gekregen op bureaux, bij de huishoudelijke dienst e.d. Dit laatste betrof meer het Marva-huis, waar de meisjes waren ondergebracht. Daar moest bediening zijn, kokspersoneel e.d. en dit bleef in vrouwenhanden. De meisjes kregen bij ons hoofdzakelijk administratief werk.

88886. De **Voorzitter**: Door bemiddeling van welke bureaux werd er gerecruiteerd?

A. Als ik het mij goed herinner, ging het over het algemeen zo, dat wij een bekendmaking in de bladen plaatsten, waarin werd medegedeeld, dat wij een bureau hadden in een ons ter beschikking gestelde localiteit.

88887. De **Voorzitter**: Het was dus geen algemeen bureau, dat ook recruteerde voor andere doeleinden?

A. Neen, alleen hiervoor. Er waren natuurlijk meer recruteringsbureaux. Er werd natuurlijk ook gerecruiteerd voor het Vrouwen Hulp Korps.

88888. De heer **Fens**: Is het niet zo gegaan, dat u recruteerde tegelijk met de Koninklijke landmacht en dat het gebeurde met behulp van een commissie uit verschillende vrouwenbonden?

A. Die hebben wel geassisteerd.

88889. De heer **Fens**: De meisjes werden door hen getest.

A. Ik herinner mij nu, dat wij een commissie hebben samengesteld van dames. Wij gingen dan b.v. naar de burgemeester en vroegen, welke dames geschikt waren om de meisjes te testen en haar van advies te dienen. Oorspronkelijk was het de bedoeling in de verschillende plaatsen, waar wij zouden recruter, damescomité's samen te stellen uit dames, die ter plaatse woonden. In de praktijk is dit bezwaarlijk gebleken en tenslotte hebben wij een eigen recruteringscommissie, bestaande uit dames, samengesteld. Deze commissie ging de verschillende plaatsen langs en dit werd dan van te voren aangekondigd. De meisjes kwamen dan voor deze commissie en op advies daarvan werden de meisjes wel of niet aangenomen.

88890. De **Voorzitter**: Later bent u marine-attaché geworden. Hebt u in die functie ook iets te maken gehad met de uitzending van onze schepen naar Indië?

A. Daar had ik toen niets mee te maken. Het was voor mij toen een vrij vervelende situatie, omdat er ook een marine-commandant was.

88891. De **Voorzitter**: Wie was de marine-commandant?

A. Schout-bij-nacht van *Holthe*.

88892. De **Voorzitter**: Waarom was deze situatie moeilijk?

A. Het was heel moeilijk uit te maken wat behoorde tot het terrein van de marine-attaché en wat behoorde tot het terrein van de marine-commandant. Bij veel dingen stond ik er naast — ik heb er ook met de ambassadeur over gesproken. — en was mijn functie eigenlijk zeer onbelangrijk. Veel werd mij uit de handen genomen door het Departement van Marine te Londen, terwijl anders de marine-attaché dit had gedaan. Ik heb hierover zeer veel bezwaren naar voren gebracht, want dikwijls zat ik daar min of meer voor spek en bonen. In die tijd had ik meer een representatieve functie dan dat ik belangrijk werk heb kunnen doen. Alles ging via het Departement van Marine.

88893. De **Voorzitter**: Hebt u deze mening ook kenbaar gemaakt aan de Minister van Marine?

A. Dat heb ik, en ik heb er ook met de ambassadeur over gesproken, maar deze kon er ook heel weinig aan doen.

88894. De **Voorzitter**: Hebt u er met de commandant van de marine zelf over gesproken? U had wellicht onderling ook een verdeling van de werkzaamheden kunnen maken.

A. Ik heb het ook weleens met hem besproken, maar het heeft niet geholpen. In die tijd is de verstandhouding ook even niet zo aangenaam geweest als ik zelf gewent zou hebben. Bovendien is schout-bij-nacht van *Holthe* een zwager van mij.

88895. De **Voorzitter**: Maakte dit verschil uit?

A. Ik weet het niet. Men zou kunnen zeggen, dat het dan misschien gemakkelijker zou zijn om, wanneer er zich moeilijkheden zouden voordoen, tot een akkoord te komen.

88896. De **Voorzitter**: Het heeft er dus geen invloed op uitgeoefend?

A. Neen. Het was misschien ook zuiverder. Aan de andere kant was het de zaak misschien ook ten goede gekomen. Wat dit betreft echter, was ik zelf van mening, dat het geen succes is geweest.

88897. De **Voorzitter**: Hebt u misschien nog iets op te merken, waarvan u meent, dat het voor de commissie nuttig kan zijn het te weten?

A. Neen.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u zeer voor de inlichtingen en ik sluit het verhoor.

J. B. DE MEESTER.

ALGERA, *voorzitter*.

KORTHALS.

FENS.

DTJISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 20 FEBRUARI 1951

Sub-Commissie E

Tegenwoordig de heer **Algera**, voorzitter, jonkvrouw **Wttewaall** van **Stoetwegen** en de heer **Korthals**, leden., alsmede de heer **Duisterwinkel**, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p*.

Verhoor van

SIES DOBBENGA,

oud 49 jaar, wonende te Hilversum, kapitein ter zee.

Hij legt de eed af als getuige.

89108. De **Voorzitter**: Welke functies hebt u bekleed van 1940 tot einde 1945?

A. Van 1940 tot eind 1942 was ik eerste officier aan boord van Hr. Ms. „Soemba”. Van December 1942 tot Maart 1945 was ik commandant van het marine-depotschip „Plancius” te Colombo. Van Maart 1945 tot Maart 1946 was ik commandant aan boord van Hr. Ms. „Abraham Crijnsen”; in de periode van Maart 1945 tot Mei 1945 viel dit commando samen met het commanderen van de marine kazerne Queen's Mansions te Melbourne.

89109. De **Voorzitter**: Kunt u in het kort de verrichtingen van Hr. Ms. „Soemba” weergeven in de periode, dat u eerste officier was?

A. Hr. Ms. „Soemba” was op 10 Mei 1940 in de wateren rondom de Riouw Archipel en was belast met de handhaving van de neutraliteit; tevens moest het schip er voor zorgen, dat de Japanse vissers niet binnen de drie mijl territoriale zee grens visten. Nadien werd Hr. Ms. „Soemba” aangetrokken voor het opleiden van kanonniërs te Soerabaja, omdat daarvoor geen torpedojagers beschikbaar waren. De jagers hadden andere operationele taken en de „Soemba” met haar batterij werd geschikt geacht om te fungeren als opleidings-schip voor de kanonniërs. Er is zeer goed werk gedaan en er zijn vier opleidingen afgewerkt. Door het wegvallen van Holland was het ter hand nemen van een kanonniërsopleiding in Indië zeer noodzakelijk. Door het uitvallen van Hr. Ms. „Krakatau” op een zeker moment, die toen in de Riouw-Archipel was belast met het patrouilleren in deze wateren, is Hr. Ms. „Soemba” daar weer voor een korte periode ingevallen om de bewakingsdiensten op zich te nemen.

89110. De **Voorzitter**: Hr. Ms. „Soemba” heeft dus tot begin 1942 gepatrouilleerd?

A. Ja, en zo nu en dan is zij voor de opleiding van de kanonniërs ingevallen.

89111. De **Voorzitter**: Ik wilde nu verder gaan met de verrichtingen van Hr. Ms. „Soemba” vanaf de capitulatie van Java.

A. Op 7 December 1941 werd Hr. Ms. „Soemba” ingezet voor de verdediging van Soerabaja, omdat Hr. Ms. „Soerabaja” op weg was naar Timor, om Timor Dilly te bezetten. Hr. Ms. „Soerabaja” was aangewezen voor de verdediging van het Wester vaarwater bij Soerabaja en Hr. Ms. „Soemba” heeft dit toen overgenomen tot Kerstmis 1941. Hr. Ms. „Soemba” werd daarna onmiddellijk uitgezonden naar de Riouw Archipel. De opmars van de Japanners ging zo snel, dat men het nodig oordeelde daar onmiddellijk een Nederlands oorlogsschip heen te zenden.

89112. De **Voorzitter**: Bent u na de capitulatie van Java met Hr. Ms. „Soemba” ontkomen?

A. Door bijzonder fortuinlijke omstandigheden zijn wij ontkomen.

89113. De **Voorzitter**: Waar bent u heengegaan?

A. Wij hadden de keus tussen Australië en Colombo. Uit onze gegevens bleek, dat zich een sterk Japans eskader ophield ten zuiden van Java, en wij hebben daarom Colombo gekozen. Er waren bovendien meer redenen om naar Colombo te gaan. In de Veeckenibaai lag een marinetanker, waar de schepen konden bijbunkeren, wanneer zij de kans kregen te ontsnappen. Hr. Ms. „Soemba” heeft daar ook gebruik van gemaakt en daardoor was het ook mogelijk de tocht naar Colombo te volbrengen.

89114. De **Voorzitter**: U bent toen nog een tijd op Hr. Ms. „Soemba” gebleven. Heeft Hr. Ms. „Soemba” in die tijd nog bepaalde werkzaamheden verricht?

A. Dit schip heeft zeer nuttige werkzaamheden verricht. Toen Hr. Ms. „Soemba” te Colombo kwam, was het schip min of meer beschadigd door een zware bomaanval ter hoogte van Merak. De dokfaciliteiten waren zeer gering en de flag officer Ceylon achtte het beter Hr. Ms. „Soemba” door te zenden naar Bombay. In het voorjaar van 1942 is het schip daar gerepareerd en uitgerust voor de Perzische Golf, nl. voor de drempelbewaking van deze binnenzee om te beletten, dat Japanse en ook Duitse onderzeeboten dit gebied zouden infiltreren. De Engelsen hebben hieraan bijzonder veel aandacht besteed. Hr. Ms. „Soemba” was een van de eerste Nederlandse schepen, die was uitgerust met onderzeebootbestrijdingsmiddelen, nl. asdic. Daardoor had de flag officer Ceylon in samenwerking met de Commodore Senior Officer Persian Gulf Hr. Ms. „Soemba” bestemd voor de bewaking van de Perzische Golf en meteen moest het schip als bevelhebber fungeren, want het was het grootste schip. Er waren nog twee Engelse en Brits-Indische korvetten en deze stonden eveneens onder bevel van de Nederlandse zee-officier voor de bewaking van de drie drempels, nl. een binnendrempel, een middendrempel en een buitendrempel. In het algemeen werd de Perzische Golf de poort van de hel genoemd; het was er zeer slecht. Een schip van het vorige seizoen had daar 23 slachtoffers gemaakt. De commandant kwam bij ons, hij gaf ons hengels om te vissen, wenste ons veel succes en hoopte, dat wij minder slachtoffers zouden krijgen dan hij. Het gevolg was, dat onze dokter, de reserve-officier van gezondheid van Oyen, onmiddellijk naar New Delhi is vertrokken en alle mogelijke dingen heeft onderzocht om aan de ellende van deze hitte te ontkomen. Hij adviseerde de commandant de ziekenboeg air conditioned te maken en extra-ijskasten te laten bijzetten; hij deed een onderzoek naar verschillende huidinfecties en dergelijke dingen meer. Deze dokter is het geweest, die beroemd werd in de Perzische Golf voor het cureren van al deze hittekwalen en dergelijke. Toen wij daar lagen kwam er een Engelse kruiser binnenvaren, die binnen de vierentwintig uur over de honderd slachtoffers had aan „heat stroke”, waardoor het schip moest uitvallen.

89115. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Bedoelt u met slachtoffers, dat de mensen stierven?

A. Neen, de mensen waren buiten gevecht gesteld, waardoor de machinekamer niet meer behoorlijk kon worden bediend. De commandant Perzische Golf gaf het schip opdracht naar het Noorden te gaan, waardoor het voordeel kon trekken van de koude landwind des nachts. Het schip heeft daar lange tijd ten anker gelegen tot de équipage weer in orde was. Onze dokter werd in de adviescommissie geplaatst om te adviseren wat er moest gebeuren. Het schip is daarna weer onmiddellijk uit de Perzische Golf vertrokken, want het achtte de situatie daar niet houdbaar.

Er waren bijzonder hoge temperaturen, die opliepen tot 50 graden Celsius, en de hitte was zodanig, dat men soms wit beslagen was door het zout, dat neersloeg op de huid. Dagelijks moest men een hoeveelheid zout innemen en 's avonds was er dan natuurlijk een grote vochtigheidsgraad. Het was benauwd en er was geen afkoeling, des nachts was er een temperatuurverschil van één of twee graden. De mensen leefden daar niet, maar vegeteerden. Het was noodzakelijk

om 's morgens om halfnegen reeds „vast werken" te houden, dat is een tijdstip, dat men eigenlijk moet beginnen. Wanneer men het later deed en de mensen werkten buiten boord op de stellingen, dan vielen zij flauw, zo groot was de hitte. Het was een zorglijke tijd. De dokter hield de mensen in de gaten; wanneer er b.v. een oudere onderofficier van stuurboord naar bakboord liep lucht te happen, dan werd hij afgevoerd. Toen er een schip van Abadan af kwam, zetten wij een sein op en dan werd de man aan boord van het schip, dat om de Zuid ging, gezet. Zo hebben wij ongeveer zestien à zeventien mensen afgevoerd, die anders ten dode waren opgeschreven. Door een tijdelijk niet functioneren van de ijsmachine, doordat de kritische temperaturen waren bereikt en het niet mogelijk was de ijsgenerator ijs te laten fabriceren, hebben wij een man verloren, nl. de chef d'équipage. De dokter was niet behoorlijk in staat hem af te koelen. Hij had een methode, wanneer er iemand was flauw gevallen, deze met staven ijs weer af te koelen en verder was de ziekenboeg enigszins draaglijk door de air conditioning. Het heeft ons niet mogen gelukken deze man te behouden; terwijl hij werd afgevoerd, is hij onderweg overleden. Na een verblijf in de volle zomer van 7 à 8 maanden hebben wij toch maar één slachtoffer gehad. Doordat de dokter die 16 of 17 man heeft weggezonden, heeft hij ons er doorgehaald.

89116. De Voorzitter: Heeft Hr. Ms. „Soemba" nog deelgenomen aan bepaalde krijgsverrichtingen?

A. De krijgsverrichtingen hebben zich bepaald tot luchtafweer in de Riouw-Archipel in 1941/1942, waarbij een vliegtuig werd aangeschoten. Toen wij begonnen te schieten op deze vliegtuigen, deden de Japanners hun tegenaanval op een klein Engels vrachtschip, dat niet zoals wij was gecamoufleerd. Wij hadden alle dekken groen geschilderd in de kleur van het water, waardoor zij ons misten en hun bommenlast verkeerd neergooiden.

89117. De Voorzitter: Ik bedoel gedurende de periode in de Perzische Golf.

A. Daar zijn wel veel aanvallen gedaan op de z.g. echo's van onderzeeboten, maar wij kunnen niet met zekerheid zeggen of er ooit enig resultaat is bereikt.

89118. De Voorzitter: U bent toen commandant geworden van het depotschip „Plancius" te Colombo. Welke zijn uw werkzaamheden op dit schip geweest?

A. Toen een deel van de marinebemanning in Colombo kwam, waar de huisvesting zeer slecht was en het aantal schepen, dat wist weg te komen, meeviel en er magazijnen en kantoren moesten worden ingericht, wilde admiraal *Helfrich* hiervoor de „Plancius" hebben. Dit schip was voor troepenvervoer gebruikt door de geallieerden, o.m. naar Singapore. Toen het schip van Singapore terugkeerde, werd het, toen de zaak op Java misliep, op Bombay vastgehouden. Admiraal *Helfrich* heeft er voor gezorgd, dat dit schip in z.g. bare-boat-charter is toegevoerd aan de Koninklijke Marine, waarbij alle kosten aan de Koninklijke Marine kwamen en de kapitein aan boord van het schip werd gehandhaafd. Daarnaast fungeerde ik als commandant van de marine-afdeling aan boord van de „Plancius". De „Plancius" werd een depotschip, dus een magazijn, en er konden bemanningen worden ondergebracht, die nog moesten worden geplaatst. Al spoedig werden er ook arrestanten opgeborgen en er werd ook krijgsraad gehouden onder Nederlandse vlag. Toen de „Colombia" zo noodlottig verongelukte op de zuidkust van Afrika, is de „Plancius" ook bevorderd tot onderzeeboot moederschip. Het schip heeft niet alleen voor onze marine een bijzondere taak gehad, maar doordat de Engelsen er groot gebrek aan hadden en ook een onderzeeboot moederschip in de Middellandse Zee hadden verloren, heeft de „Plancius" als zodanig ook drie jaar lang voor de Engelsen dienst gedaan. Men heeft altijd zeer goed samen kunnen werken en de Engelsen waren buitengewoon tevreden over het onderdak, dat hun daar werd verschaft. Om alles nog ingewikkelder te maken, zijn de Italianen later ook nog te gast gekomen. Nadat de Italianen zich hadden overgegeven en ook belangrijke maritieme eenheden hadden overgegeven en Engeland een groot tekort had aan onderzeeboten, die voor oefening konden worden bestemd, heeft men enkele Italiaanse onderzeeboten naar het Verre Oosten gezonden, die moesten dienen om de bemanning voor de onderzeebootbestrijding af te oefenen. Hierdoor kwamen de Italianen ook bij ons aan boord. In het begin veroorzaakte het enige wrijving, maar later is het goed gegaan en zo hebben wij twee jaar lang met deze drie nationaliteiten opgetrokken. Ik weet zeker, dat zowel de flag officer Ceylon als de captain submarines van Ceylon buitengewoon waren ingenomen met de beschikbaarstelling van dit schip.

89119. De Voorzitter: Zijn er in de kwaliteit van onderzeebootmoederschip nog bijzonderheden van de „Plancius" te vermelden?

A. Het was natuurlijk niet mogelijk op de „Plancius" grote reparaties uit te voeren. Het was in hoofdzaak zo, dat men door gebruik te maken van de ruimen van de „Plancius" er de inventaris gedeeltelijk in kon bergen, en verder verschaftte het schip logies aan de Hollandse en Engelse bemanningen. Het was ook mogelijk, de schepen langszij te meren en ze van stroom te voorzien, waardoor zij, wanneer het niet nodig was, dat ze op de werf repareerden, met eigen bemanningen alle kleine reparaties uitvoerden en de schepen voor een nieuwe operatie konden uitrusten. Dit had een voordeel, omdat de operaties van de onderzeeboten zeer geheim waren, ik bedoel hier de landingen op Sumatra en Malakka. Het was goed, dat dit alles op een schip kon gebeuren en niet op bureaux aan de wal; daardoor was het enigszins geïsoleerd. Het aantal onderzeeboten, zowel Engelse als Nederlandse, dat vanaf de „Plancius" op patrouille is gegaan voor een duur van ongeveer drie weken, is zeer groot geweest.

89120. De Voorzitter: Er zijn ook verschillende Nederlandse operaties uitgevoerd?

A. Ja, vooral luitenant-ter-zee van *Dulm* trad daarbij op de voorgrond door zijn stoutmoedige aanvallen in Straat Malakka. Een zeer ondernemend commandant was ook luitenant-ter-zee *de Vries*; deze heeft meermalen de special operations behartigd en hij stond bijzonder goed bekend bij de Engelsen. Hij had een goed aanpassingsvermogen en wist tactvol met hen om te gaan. Het was voor de onderzeebootbemanningen weleens moeilijk, want wanneer men op een speciale operatietoetocht was, moest men andere objecten laten schieten. Men mocht zich niet prijs geven en het doel van de andere operaties voor ogen houden en dat was weleens moeilijk. De Engelsen wilden, dat men in oorlogstijd het uiterste gaf, en wij waren er op bedacht de schepen in orde te houden. De tijdsduren van de operaties waren wel zeer op het uiterste. De *Vries* is weleens binnengekomen na een reis van tegen de vijf weken, waarmee hij minstens veertien dagen zijn prestaties overtrof. De bemanning keerde dan ook volkomen uitgeput terug, maar met een buitengewoon élan en zonder dat zij ook maar iets van hun ambitie inboetten. Wanneer zij een nacht hadden uitgeslapen, klommen zij de volgende dag weer op het schip om het gereed te maken voor de volgende taak.

89121. De Voorzitter: In Maart 1945 bent u commandant geworden van de „Abraham Crijnsen"?

A. Inderdaad, en, zoals ik reeds zei, in het begin met de combinatie Queen's Mansions. Het succes van *MacArthur's* operaties maakte in de verschillende gebieden Indonesiërs vrij; daarbij waren Batakkers, Sumatranen, Javanen van Oost-Java, Alfoeren, mensen uit de Molukken, enz. Deze mensen werden naar Australië gezonden. In Melbourne werd toen een marine-opleiding opgericht.

89122. De Voorzitter: Waar werden deze mensen vrijgemaakt?

A. Deze mensen waren b.v. door de Japanners naar de havens van Noord-Nieuw-Guinea gezonden en werden daar dan bevrijd of wisten zich zelf te bevrijden. Wanneer zij in aanraking kwamen met de intelligence van de Amerikanen, werden ze weer aan ons overgegeven. Wij zonden de mensen door naar Melbourne, waar ze bij de marine-opleiding werden geplaatst. De „Crijnsen" was uitgezocht als varend opleidingsschip. Hier kwam een eind aan in het voorjaar van 1945. De *Nefis* had geregeld parties uitgezet in het zuidoostelijke deel van onze Archipel; dit gebeurde met onderzeeboten en ook met vliegtuigen. Men achtte in 1945 het bovenwatergevaar van de Japanners zo miniem, dat het mogelijk was met bovenwaterschepen de parties in te zetten. Hiervoor had men de „Crijnsen" nodig en nog twee voor dit doel gewijzigde torpedomotorboten. De „Crijnsen" is vervolgens losgemaakt van Melbourne om in Darwin aan deze operaties te kunnen deelnemen. Bij het verlaten van Melbourne kreeg ik de opdracht, na te gaan, of het mogelijk was in Darwin de marine-opleiding voort te zetten. Zuid-Australië was niet direct een geschikt oord voor deze betrekkelijk onontwikkelde Indonesiërs, die van links en rechts waren samengeraapt en enigszins onder de invloed kwamen van de vakbewegingen. De vestiging van de opleiding te Darwin zou ook zeer zeker zijn geschied, wanneer wij niet door de atoombom waren achterhaald.

89123. De Voorzitter: Hoe groot waren de aantallen Indoesiërs, die werden opleid?

A. Wij hadden twee opleidingen, een jongste en een oudste opleiding en ik schat het totaal op ongeveer honderd twintig man. De mensen werden opgeleid voor matroos, stoker, telegrafist en enkele anaere diensten. Doordat ik de opdracht kreeg in Darwin de opleiding voort te zetten, had de „Crijnsen”, toen ze vertrok, de oudste opleiding meegenomen, waardoor ik aan boord van de „Crijnsen” een équipage kreeg van drie en tachtig man. terwijl de normale bemanning bestaat uit een kleine veertig man. Deze bemanning, die een gehele staalkaart van Indonesië vormde, heeft mij op de terugtocht vergezeld en ik heb er zeer prettige ervaringen mee gehad; zij waren allen even fanatiek.

89124. De Voorzitter: U hebt zoëven gezegd, dat de Nefis ook de „Crijnsen” gebruikte.

A. Zij heeft het schip willen gebruiken. Er is echter een spaak in het wiel gestoken, doordat de Amerikanen in die gebieden geen bovenwaterschepen wensten. Men wilde geen risico lopen. De Amerikaanse en Australische vliegers wilden niet twijfelen, omdat er misschien één Hollands bovenwaterschip voer in dat door Japan bezette gebied. De kans bestond, dat zij de „Crijnsen” met bommen zouden bestoken. Toen wij in Darwin waren, heeft men de moeite genomen het schip van voren en achteren en aan stuurboord en bakboord te photographeren, opdat men het zou kunnen herkennen.

89125. De Voorzitter: Heeft de „Crijnsen” nog dienst gedaan?

A. Wij hebben nog een dump gemaakt bezuiden Timor, speciaal van benzine voor torpedomotorboten, en verder heeft de „Crijnsen” alleen de Nefis-parties weggehaald.

89126. De Voorzitter: Welke ervaringen hebt u daarbij opgedaan? Wij hebben weleens vernomen, dat de parties niet altijd slaagden.

A. De parties, die werden uitgezet in de Molukken, b.v. op Damar, Nila en Seroei, zijn meestal wel gelukt, maar bij de parties meer in het westen was het risico veel groter. Er zijn zelfs door een onderzeeboot mensen afgezet in Straat Madoera, maar zij zijn niet teruggekomen. Of zij zijn geliquideerd, is mij niet bekend. Het was de bedoeling de „Crijnsen” zover te laten gaan als Djampea, bezuiden Celebes, om daar de parties op te halen. Door het vallen van de atoombom is er echter niets van gekomen.

89127. De Voorzitter: Hebt u de indruk, dat het uitzenden van die parties tot enig resultaat heeft geleid?

A. In de Molukken had het weinig invloed; de Japanners hadden geen bezetting op die eilanden, anders hadden zij de Hollanders er wel afgegooid. Interinsulair verkeer met de parties was ook niet mogelijk, het was een statisch geheel. Men zat daar en men keek uit en men had verbinding met Australië, maar ik zelf zie niet in welk nut het verder heeft gehad. Het was de bedoeling te trachten zoveel mogelijk inlichtingen te verkrijgen en wanneer er parties op Java waren afgezet, zou men van de situatie een goede indruk hebben kunnen krijgen, wanneer ze werden teruggehaald. Voor Celebes gold hetzelfde. Op het eiland Seroei b.v., het meest noordoostelijke van de boog, die loopt van Banda naar de Kleine Soenda Eilanden, zou men door het inrichten van een kustwachtpost en het telegraferen naar Australië een idee krijgen van de Japanse scheepvaartbewegingen. De Japanners hadden grote garnizoenen op de Tanimbar- en de Kei-eilanden, ook op Timor, en wanneer er dus een frequent verkeer was geweest, had men dit kunnen rapporteren. Sinds medio 1944 waren de Japanners daar echter practisch verdwenen.

89128. De Voorzitter: Wat ons in het bijzonder interesseert, is de taak, welke de „Crijnsen” heeft verricht na de overgave van Japan.

A. Ik heb u reeds gezegd, dat ik in Darwin was terechtgekomen. Daar kregen wij de tijding van het vallen van de atoombom en wij prepareerden ons dus op de bevrijding van Nederlandsch-Indië. De eerste tijd gebeurde er niets. De overgave van Rabaul werd georganiseerd en men vroeg zich af, wat er daarna van de Japanners zou worden overgenomen. Men wist ook niet hoe de gedragslijn van de Japanners zou zijn. Uit Europa had men gehoord, dat de Duitsers in sommige plaatsen lang hadden stand gehouden en daar moeilijk waren uit te jagen, en men dacht, dat de Japanners wel tot het laatste zouden vechten. Er werden dus wel enige voorbereidingen gemaakt.

Het was zeer merkwaardig, dat, toen ik in Darwin lag, mij helemaal geen orders werden gegeven. Mijn eerste reactie na het vallen

van de atoombom was het zenden van een telegram naar de marinecommandant te Melbourne, waarin ik voorstelde naar Soerabaja op te stomen of naar Ambon. Ik kreeg bericht, dat dit nog niet in de bedoeling lag en dat alles volgens tijdschema zou gebeuren. Ik bleef onder orders van de naval officer in charge te Darwin.

89129. De Voorzitter: U hebt dit telegram dus aan de heer *Koendraad* gericht?

A. Ja. Op een avond aan de wal in een Australische mess, onder een borreltje, vertelde een Australisch officier van de landmacht, dat men naar Timor zou gaan. Eerst zouden ze naar Portugees Timor gaan, maar men had bericht uit Londen gekregen, dat dit niet kon en men eerst het overgave-ceremonieel van Nederlands Timor moest regelen. Over ongeveer een week zou men vertrekken.

Wij wisten er niets van. Ik ben aan boord gegaan en ik heb dit bericht becijferd en doorgezonden naar, ik meen, admiraal *Koendraad*. Het was een knuppel in het hoenderhok, men wist in het hoofdkwartier te Melbourne hier niets vanaf. Canberra werd ingeschakeld, maar men wist nergens iets van, maar het was wel waar. De volgende ochtend werd ik bij de naval officer in charge ontboden — de telegrammen waren inmiddels gaan stromen —, die mij vroeg hoe ik er aan kwam. Ik heb hem gezegd, dat ik het wist, maar dat ik niet kon zeggen van wie. Als hij naar Timor zou gaan, dan ging ik mee, ook al deelde hij mij niet in. Deze man, kapitein *Tauzer*, was heel geschikt en hij zeide, dat hij zou zien wat hij voor mij kon doen. Inmiddels was Brisbane gealarmeerd en toen de zaak openbaar werd, moesten de Hollanders wel worden ingeschakeld. Er werd een Nica party aangewezen en er werden soldaten ingedeeld. Ik werd weer bij kapitein *Tauzer* geroepen, die mij zeide, dat ik toch zou me-gaan, en ik kreeg de functie de baai te „sweepen” op mijnen, ik moest dus voorop.

89130. De Voorzitter: U had dus de overtuiging, dat het de bedoeling van de Australiërs is geweest de Nederlanders er niet bij te betrekken?

A. Inderdaad. Door de loslippigheid van die Australische officier werden wij gealarmeerd en zo is de zaak aan het rollen geraakt. Toen was men nog in staat een party samen te stellen, zodat wij, Nederlanders, ook bij de overgave aanwezig zouden zijn.

89131. De Voorzitter: Hebt u er enig idee van, waarom men er ons buiten wilde laten?

A. Het is moeilijk te zeggen, het moet wel op politiek niveau hebben gelegen. Ik heb weleens meer gehoord, dat de Australiërs zeer tuk waren op Timor. Zij hebben ons er buiten willen houden. Wij zijn meegegaan en wij hebben bescheiden onze rol kunnen spelen. Er was natuurlijk nog meer aan verbonden. Operationeel hadden wij niet veel te vertellen en de leiding in Australië was meer administratief. De overgave was in handen van *MacArthur* en deze had die weer gedelegeerd aan de Australiërs en wij kwamen er niet aan te pas.

Er was een vrij groot smaldeel naar Timor gezonden, omdat men verwachtte, dat de Japanners wel wat zouden doen. Zij bleken echter zeer goede verliezers te zijn; zij deden niets en bogen naar de grond. Wij werden ook uitgenodigd aanwezig te zijn bij de overgave-ceremonie aan boord van het Australische vlaggeschip. Het trof ons al direct, dat er voor ons allerlei verbodsbepalingen waren. Wij mochten niet aan de wal, enz.

Aan boord van het vlaggeschip werd ik ontvangen. Over een tafel was de white ensign uitgespreid en de Australische vlag, maar van een Nederlandse vlag was niets te zien. Men ging zitten om te tekenen. Aan iemand van de Nica vroeg ik, of hij moest tekenen, maar hij antwoordde ontkennend. Er stonden Australische journalisten om ons heen en ik heb gezegd, dat zij moesten noteren, dat ik protesteerde; ik wilde tekenen, maar ik mocht niet. Het is een reuze regel worden. 's Avonds stond in Australië in de kranten, dat de Hollanders hadden geprotesteerd, omdat zij niet mochten tekenen. Generaal-brigadier *Dyke* had gelijk, wij moesten niet meetekenen, omdat wij geen militair bevel hadden. Ik stond militair onder de marinecommandant van Darwin en was slechts uitvoerder. Het prikt je wel enigszins, wanneer je in de oude Nederlandse gewesten komt en je mag niets doen.

Mij was verboden aan de wal te gaan. Ik was echter nogal thuis op Timor en toen ik aan boord kwam en zag, dat de anderen bezig waren naar de wal te gaan, hebben wij ook vlug een sloep gestreken. Wij hebben een vlag meegenomen en wij zijn vlug naar een ander baaitje gevaren en toen ging het er om wie het eerst de vlag op had.

Het ging gelijktijdig. Zij hadden de officiële mast en wij een paal van het lichtbedrijf. De Australiërs namen het ons niet kwalijk. Zij hadden een „search-party” aan de wal om de zaak over te nemen en wij hadden een kleine party. Wij zijn toen een andere kant uitgegaan en wij kwamen terecht bij de Kempei Tai. Daar stonden twee Australische paarden, gezadeld en wel. De Japanners veroorzaakten niet de minste moeite en inmiddels had een grote menigte Timorezen zich om ons heen verzameld. Bij mij was de kapitein van de „Kamphuys” van de K.P.M.; dit schip was als transportschip ingedeeld. De kapitein en ik hesen ons op een paard en omstuwd door al die Timorezen en onder luid hoera-geroep reden wij — waarbij je je hart vasthield, dat je er niet zou afvallen — naar de Australiërs. Het werd sportief opgevat. 's Avonds was het groot menarie (dansfeest). De Australiërs waren volkomen van de kaart, de Timorezen konden alleen met de Hollanders praten. Het was een groot vreugdebetoon en het zal mij ook nog lang bijblijven.

De volgende dag kwamen ook de radjah's uit het binnenland hun hulen betuigen. Wij konden ook niet achterblijven en wij hebben een party uitgezonden. Wij reden dwars door het grote Japanse kamp van zes à zeven duizend man en het was volkomen rustig. Met de andere radjah hebben wij ook weer feest gevierd. Alles ging uitstekend. Toen moesten wij weer terug. Er bleven natuurlijk wat Hollanders achter.

De „Crijnssen” kreeg echter geen orders. Ik wilde naar Ambon gaan, maar dat mocht niet, ik moest terug naar Port Darwin. Ik kwam op Port Darwin en ik vroeg elke dag om orders, maar ik kreeg ze niet. Naar Ambon mocht ik niet gaan, omdat daar, zoals mij werd gezegd, geen olie was. Het leek mij gek, want de Australiërs hadden daar wel olie. Ik mocht niet naar Makassar, want daar was ook geen olie, ik mocht nergens heen. Op een gegeven moment ben ik naar de captain gestapt en ik heb gezegd, dat ik vertrok, orders of geen orders. Hij vroeg mij waarheen ik wilde gaan en ik zei, dat ik naar Makassar wilde. De captain heeft toen gezegd, dat hij niets meer wilde weten en dat ik mijn gang maar moest gaan. Hij heeft meegewerkt en zo zijn wij met die twee torpedomotorboten naar Makassar vertrokken. De captain had nog gezegd, dat het voor mijn eigen verantwoording was, als ik daar geen olie kon krijgen, maar ik heb geantwoord, dat ik liever zonder olie in Makassar lag, in Nederlands gebied, dan vol olie in Darwin. Zo zijn wij naar Makassar vertrokken. Er passeerden ons toen twee schepen met bestuursambtenaren, die juist uit de kampen waren gekomen en onmiddellijk naar hun posten vertrokken. Het waren controleurs, assistent-residenten, enz., zij hadden hun vrouwen nauwelijks teruggezien, maar ieder ging weer naar zijn post in het noorden of zuiden van Celebes. Dit is een zeer merkwaardig punt, omdat het door de Australiërs werd aangemoedigd. Het was een verlichting van hun taak en zij vonden het onmiddellijk goed, dat deze mensen weer naar hun posten vertrokken. Ik heb de indruk, dat Brisbane dit eigenlijk niet zo schitterend vond.

89132. De **Voorzitter**: Wie verstaat u onder Brisbane?

A. In onze gedachtengang was dat destijds de Regering van Nederlandsch-Indië.

Men had naar Makassar een jong controleur gezonden, die was opgevoed in de nieuwe zienswijze; deze moest daar een zeer voortvarend resident vervangen, die alvast op die stoel was gaan zitten. Het ging echter goed.

Wij kwamen in Makassar als eerste Nederlands oorlogsschip met de vlag in top. Het is een groot feest geweest. De mensen waren blij, dat wij weer terug waren. Zij hadden veel geleden.

Wij hadden het schip volgeladen met allerlei levensmiddelen en wij waren in staat witbrood te bakken. Ik had een stuk van de kade met touw laten afzetten, anders was het gedrang te groot, en iedereen kon drie dagen lang van alles halen. Wij waren ook nog in staat een welkomsteftest te organiseren; alles werkte mee. Men bewzerde wel eens, dat er een groep was, die een beetje schuin keek, maar toch ging alles zeer prettig en ordelijk toe. In Makassar kreeg ik echter ook weer geen orders. Men scheen iets tegen Nederlandse oorlogsschepen te hebben. Een van de torpedomotorboten raakte zonder brandstof. Ik heb toen gevraagd naar Balikpapan te mogen gaan. Dat mocht en met de twee boten ben ik naar Balikpapan gegaan en daar hebben wij benzine geladen. Orders kreeg ik echter niet. Ik besloot toen naar Bandjermasin te gaan. Als eerste Nederlands schip kwam ik de rivier op. Er was geen verlichting of betoning, maar met een echolood en aan stuur- en bakboord lodende zijn wij de rivier opgekomen. Het was weer een meesterlijke ontvangst; de mensen liepen te hoop en onmiddellijk werd er een mast opgericht om de vlag te hijsen. De Engelsen leverden muziek; het was mooi.

In Bandjermasin hoorden wij de eerste nare berichten van Java. Hatta en Soekarno hadden Nederland de oorlog verklaard.

De bevolking te Bandjermasin was ons zeer goed gezind en vroeg allerlei inlichtingen. Daar heb ik ook iets eigenaardigs meegemaakt. Er was daar zeer veel goud- en zilvergeld in omloop, maar iedereen wilde het nieuwe Nica-papiergeld hebben — dat later zo onpopulair is geworden —, zoveel vrouwen had men in het nieuwe gouvernement. Het andere geld was ook in Japanse handen geweest en zij wilden nu het nieuwe bankpapier.

Wij begrepen dit niet erg, maar wij hadden er geen bezwaar tegen en wij hebben Nica-papier geplaatst tegen guldens en rijksdaalders. De waarde was hetzelfde en de bevolking wilde het graag. Toen dus Soekarno en Hatta de oorlog hadden verklaard, wilde ik eens naar Bawean gaan. Wij zijn dus van Bandjermasin vertrokken en daarheen gegaan. Alles was daar rood-wit. De landingsdivisie werd klaarge- maakt en zou de wal opgaan.

89133. De heer **Korthals**: Wanneer gebeurde dat?

A. Ongeveer October 1945.

Ik had de commandant orders gegeven de bevelhebber in te pikken: als hij niet wilde, kon er wel een beetje geweld worden gebruikt. Na verloop van tijd kwam hij weer aan boord met de hele partij. Ik zei, dat ik het eiland weer in bezit nam en dat het dus weer onder de Nederlandsch-Indische Regering stond. Ik liet hun het bewijs zien en ik liet het hen tekenen. Voorts heb ik gezegd, dat ik maar met een klein schip was gekomen en geen mensen kon achterlaten, maar dat ik later zou terugkomen. De Hollandse vlag werd weer gehesen en er werd gejuicht. Wij zijn weer vertrokken met de overtuiging, dat er wel infiltratie zou komen, maar toch was het eiland weer min of meer onder ons gezag teruggebracht. Het was tenslotte een kwestie van intimidatie; als ik er een man of veertig, vijftig had kunnen achterlaten, had het misschien langer standgehouden.

Daarna zijn wij gevaren naar het Wester Vaarwater bij Soerabaja. Er was geen loods, er was niets en omdat er veel mijnen waren, besloot ik de motorsloep te strijken en daarmee de buurt eens te verkennen. Het was echter een vrij hachelijke situatie. Het was October 1945, de Engelsen waren nog niet gekomen en de revolutie was in volle gang. Toen de motorsloep onder de kant voer, kwam er een Hollands sprekende Indonesiër te voorschijn, die zei: Meneer, u moet weggaan, het volk mag u niet meer. Tegelijkertijd kwam er een sleepboot naar buiten — één van onze eigen boten — die een zwaar vuur op ons opende. Wij hadden echter twee en twintig man met brenguns aan boord, die vuur teruggaven. De sleepboot wist niet, hoe vlug weer naar binnen te varen, want daar was niet op gerekend. Dit was het sein voor een reusachtig vuurwerk en wij vonden het toen verstandiger om terug te gaan. De nacht begon te vallen en het lag daar ook vol met wrakken. Langs de noordkust van Madoera zijn wij toen gevaren, ook daar was alles rood-wit, en tenslotte kwamen wij bij Bali. Eind October 1945 lagen wij op de rede van Singardja; het was in de volle bersiap-tijd. Op de rede lagen drie of vier oud-Japanse schepen met de rood-witte vlag in top en de rood-witte vlag woei aan het waterfront aan de oude vlaggemast van het Gouvernement.

De situatie leek zeer bedenkelijk. Ik had eigenlijk geen opdracht, maar dit mochten wij toch niet tolereren. Honderd vijftig meter uit de kust liet ik het anker vallen en ik liet de sloep strijken. Ik bracht eerst die vier ex-Japanse schepen onder Nederlandse vlag en toen gingen wij de wal op. Daar verwisselde ik het rood-wit ook voor het rood, wit en blauw. Ik charterde twee autobussen, die ook rood-wit vlaggetjes hadden, en wij rukten ineens op naar het residentshuis in Singardja. Wij misten de rood-witte resident, want die was nel de bergen ingetrokken. Wij hielden even zitting en al gauw kwamen de Chinese hoofden en de radjah's. De Japanse bevelhebber was er nog met vier of vijf duizend man. Dezen waren neutraal en keken eigenlijk de kat uit de boom. Het was een gevaarlijke situatie. Wij waren maar met een klein schip gekomen, met een bemanning van tachtig man en ongeveer dertig of veertig man van de landingsdivisie. Toch hadden wij de zaak in handen en wij waren in staat zaken te doen. Er was echter een radiostation verdeckt opgesteld, waarmee de opstandelingen verbinding met Java hadden. Zij vroegen de Japanse commandant op Java de Japanse commandant op Bali te bewegen zijn wapens af te staan aan de opstandelingen om ons daarmee te lijf te gaan. Ik heb onmiddellijk de Japanse commandant aan boord laten komen en ik zei hem, dat ik dit eiland kwam innemen namens H.M. de Koningin. Het was wel' niet helemaal waar, maar ik had geen orders van *Mountbatten* en ik deed alles namens H.M. De Japanner was ook niet gek en hij had ook weleens van *Mountbatten* gehoord en hij zei, dat hij met mij niets had te maken en zijn orders van Java kreeg. Ik had een verklaring opgesteld met behulp van een tolk, waarin stond, dat hij onder geen omstandigheden één wapen

zou overhandigen aan de opstandelingen. Ik wilde op zijn Japanse krijgsmanser werken en wanneer hij dit ondertekende, zou het ook niet gebeuren. Hij wilde het echter niet. Ik liet hem achter op het voordek en hij hem zette ik drie pellaalrijtjers, die juist uit het kamp bij Makassar waren gekomen, en enige Nederlanders, die bont en blauw waren geslagen, en ik zei hem, dat wij zouden terugkomen, wanneer hij bereid was te tekenen. De Japanner bleef achter in het gezelschap van deze Nederlanders, die het nu niet zo best hadden gehad, en na enige tijd kreeg ik bericht, dat hij zich had bedacht en zou tekenen. Hij tekende ook en hij eindigde nog met: Leve de Koningin. Ik zei hem toen, dat wij de wapens nu ook wilden controleren en dat hij mij een konvooi moest meegeven. De volgende morgen zijn wij met hem meegegaan en, zoals ik het altijd met de Japanners heb meegemaakt, tot op de spijker en de schoen was alles er. Hij had mooie dingen, ook nog van ons. Wij zagen daar een paar mooie kijkers, die wij wilden meenemen. Dat kon, maar wij moesten er voor tekenen, zo klopte zijn boekhouding. Wij hebben ook nog wat wapens meegenomen. Op Bali is het niet gebeurd, dat er ook maar één wapen naar de inlanders is verdwenen. Het was een grote slachtpartij geworden, wanneer de Japanse wapens in handen waren gekomen van de Balinezen en de geïnfiltreerde Javanen. Ik was hun echter vooruit. *Mountbatten* had bepaald, dat Bali in Maart 1946 zou worden bevrijd, en wij waren er October 1945. Opnieuw was de knuppel in het hoenderhok gegooid. Men vroeg zich af wat de „Crijnsen” voor een schip was en het bleek, dat wij onder de Australiërs thuishoorden. Bali viel in het bevelsgebied van de Engelsen en ik had geen orders gekregen. Admiraal *Helfrich* hoorde hiervan en vroeg zich af wat hij moest doen.

Na korte tijd kwam er een Engels fregat, dat vlak bij mij zijn anker liet vallen. Er kwam een Engelsman aan boord, die mij vroeg mijn orders van *Mountbatten* te laten zien. Die had ik niet en ik zei hem, dat ik hier bleef, want dit waren Nederlandse wateren. Hij zei toen, dat hij orders had mij weg te sturen, waarop ik hem antwoordde, dat ik niet ging en dat hij naar moest gaan. Hij is ook gegaan en hij ging aan de andere kant van het eiland liggen. Kort daarna kwam de „Heemskerck” zich op de hoogte stellen. Men had de indruk, dat ik niet helemaal wist hoe de zaak lag en men zou mij dit even vertellen.

De commandant kwam en ik zei hem, dat er nog zes of zeven Ambonezen in de boei zaten en dat beloofd was, hen te bevrijden. Ik mocht dit niet doen van de commandant, maar ik had het beloofd en ik heb het gedaan. Het was een kleine operatie.

Wij mochten daarna echter niets meer doen en wij moesten weg. De Japanse schepen, die ik onder Nederlandse vlag had gebracht, mochten niet worden meegenomen; dat was Engelse oorlogsbuit. Ik was het hier echter niet mee eens, want ik wilde de schepen meenemen naar Makassar, waar ze zeer goed konden worden gebruikt voor vervoer. Ik heb de schepen meegenomen en de „Heemskerck” achtergelaten en zo was mijn Bali-episode afgelopen.

89134. De **Voorzitter**: Wie was de conimandant van de „Heemskerck”?

A. Kapitein-luitenant-ter-zee van de *Poll*. Deze had zijn orders gekregen van admiraal *Helfrich*, die ze weer had ontvangen van admiraal *Patterson*.

89135. De **Voorzitter**: U vond dit waarschijnlijk niet zo prettig?

A. Ik vond het onplezierig, dat ik weg moest. In mijn telegrammen had ik gevraagd om versterking — misschien was het naïef — maar het paste niet in de picture. Volgens het schema van *Mountbatten* had Bali April 1946 moeten worden bevrijd en ik was er reeds in October 1945. Het heeft mij altijd verwonderd. Later is men er pas heengegaan en men heeft geen moeilijkheden ondervonden. De wapens zijn nooit in handen van de Balinezen geraakt; alles is er vrij rustig verlopen.

Ik heb daar op een goede dag nog een aanval moeten afslaan. Op een gegeven moment kwamen de Balinezen uit de bergen. Wij lagen dicht onder de wal. Aan de kant had ik een kleine bezetting, die ik 's avonds terugnam, en dan lagen alleen de Japanners daar. Ongeveer één of twee duizend Balinezen overrompelden de Japanners en ontwapenden ze en toen wilden zij ons met prauwen te lijf gaan. Ik had de zaak in de gaten en ik heb er even de wapens opgezet en toen waren ze wel heel gauw weg. Meteen heb ik de landingsdivisie de wal opgezonden, die de straat heeft schoongeveegd, anders zouden de Balinezen misschien terugkomen, en daarna hadden wij het heft weer in handen.

Het was een kwestie van even intimideren. Op Java was de toestand heel anders, maar op de buitenbezittingen ging het heel gemakkelijk.

Met de „Crijnsen” ben ik daarna weer naar Makassar teruggegaan. Ik kreeg echter weer geen opdracht en men was ook enigszins kwaad op mij.

In Makassar waren twee missies, de Gereformeerde zending en de Rooms-Katholieke Missie. Deze mensen mochten niet weg. De missionarissen konden niet naar Flores en de zendelingen niet naar Soemba. Zij kwamen ook bij mij en zeiden, dat ze terug wilden, maar het niet mochten. Ik heb toen gezegd, dat ik hen wel zou brengen. Ik heb de hele zending dus ingescheept, tachtig paters en zestig zusters op dat kleine scheepje, en ik heb ze naar Flores gebracht. Het was wel goed, dat ze daar kwamen, want er was een gezagsvacuum op dat moment. De bevolking was uiterst enthousiast. De zusters waren allen nog in haar gewaad, maar de paters droegen korte broekjes en hemdjes. Wij lagen vlak onder de wal en de bevolking zag de zusters. De hele parochie sprong te water om haar te begroeten. Zo heb ik ook de zending teruggebracht naar Soemba. Het spreekt vanzelf, dat dit een zeer goede invloed heeft gehad op die eilanden.

Toen ben ik ook weer in aanraking gekomen met mijn vriend *Dyke*, de Australische brigadier van Timor. Ik kwam op Timor en de „Crijnsen” moest meedoen aan de herbezetting van Soembawa. Weer onder zo'n borreltje heb ik er de brigadier een verwijt van gemaakt, dat overall, waar wij kwamen, de Australiërs hun vlaggen aan onze vlaggemasten hesen en voor ons was nergens ruimte. Toen op Timor het bevel moest worden overgenomen, kwamen de Australiërs met ongeveer twee duizend man en er was maar een handjevol Nederlanders. Nu zouden we naar Soembawa gaan met allemaal Nederlandisch-Indische soldaten en slechts een administratieve Australische groep om aan het overgave-ceremonieel te kunnen voldoen. Ik zei, dat ik er prijs op zou stellen, dat niet de Australische vlag zou worden gehesen. De Nederlandse vlag zou moeten worden gehesen en de vlag van de sultan. Brigadier *Dyke* ging er mee accoord. Hij was zeer sportief en ik moet zeggen, dat de Australische militairen altijd meewerkten.

Wij zijn dus op Soembawa gekomen en wij hebben het overgenomen van de Japanners. Er was een vlagenceremonie en de Nederlandse vlag en de vlag van de sultan gingen in de mast. Dit was een mooie ervaring en ik heb dit zeer gewaardeerd in brigadier *Dyke*.

De **Voorzitter**: Ik denk, dat wij nu wel langzamerhand bij 20 November 1945 zijn aangeland.

A. Ja. Dit is zelfs in December gebeurd.

89136. De **Voorzitter**: U hebt dus wel de indruk, dat de terugkomst van de Nederlanders zeer werd gewaardeerd?

A. Ja. In Augustus 1945 moest ik partjes terughalen van de Damar- en Nila-groep. Wij voeren langs de kust en overall kwam het rood, wit en blauw te voorschijn; de prauwen trokken ons tegemoet om contact met ons te krijgen.

Toen wij bij Damar kwamen, was er een ontzaglijke ontvangst. Men kwam aan boord en mij werd een kroon aangeboden, gemaakt van bladeren en bloemen. De bevolking gaf hiermede uiting aan haar gevoelens; zij kroonde de commandant van het schip, want de soevereiniteit was weer terug. Ook was er weer een groot feest.

Ongeveer November zijn wij ook op Boeton geweest. Boeton is een afgelegen eiland, bekend om zijn asfaltproductie. Daar waren Japanners geïsoleerd geraakt; zij hadden geen orders meer gekregen van Kendari op Celebes. Op een gegeven moment, na een paar maanden, zijn zij weggegaan. Het merkwaardige is dit. Ik had een opdracht om naar Kendari te gaan om daar wat torpedomateriaal te halen. Onderweg ben ik langs Boeton gegaan om te zien hoe de situatie daar was. Ik kwam op dezelfde dag op Boeton, dat de Japanners waren weggegaan. De bevolking zag dus de Jappen vertrekken en de Nederlanders terugkomen.

Wij zagen de bevolking naar het strand vloeien, maar ik was op mijn hoede, want wij hadden dat ook op Bali meegemaakt. Ik heb de motorsloep gestreken en de bemanning goed gewapend en ze zo naar de wal gestuurd. De bevolking was enorm enthousiast en de mensen werden uit de boot getild. De sultan schreed mij tegemoet en wij gingen naar zijn kraton. De vlag werd gehesen en het Wilhelmus werd er bij gezongen. Er waren Japanse straatnamen, die onmiddellijk werden veranderd, en de kinderen kregen vrij van school. De Japanners waren 's morgens weggegaan en 's middags waren de Nederlanders er. Ik heb onmiddellijk weer om versterking gevraagd, omdat ik daar geen vacuum wilde hebben. Ik had een andere opdracht. De Australische bevelhebber op Ambon moest bepalen, wanneer Boeton zou worden bezet. Boeton was een gevaarlijk punt, omdat het eigen-

lijk aanleunt tegen de lijn van de Mohammedaanse en Javaanse vrijheidsbeweging. De Mohammedaanse sultan was toen honderd procent vóór ons.

Op de Kendari-reis heb ik nog een ontmoeting gehad. U krijgt daardoor een beeld van de toestand destijds. Toen ik op Kendari kwam, waren de Australiërs er een week tevoren geweest. Zij hadden het bevel van de Japanners overgenomen en er was toen niets anders dan een Nederlandse zendeling, een Nederlandse controleur en enige ex-Nederlandse krijgsgevangenen. Toen wij in de haven ten anker kwamen, woei er een levensgrote Australische vlag, boven een bescheiden Hollands vlaggetje, terwijl er geen enkele Australische soldaat was om die vlag te beschermen. Ik ben de wal opgegaan en ik heb de Nederlandse controleur gevraagd, wat die vlag betekende. Hij vertelde mij, dat die de vorige week was gehesen bij het overgave-ceremonieel. Toen ik hem vroeg, waar die Australische soldaten waren om de vlag te beschermen, antwoordde hij, dat die er niet waren, maar dat hij order had de vlag te laten hangen. Wij hebben met veel ceremonieel de Australische vlag naar beneden gehaald en ik heb de Australische bevelhebber op Ambon een telegram gestuurd, waarin ik zei een Australische oorlogsvlag onbeschermd te hebben aangetroffen en dat ik de vrijheid nam deze terug te sturen. Ik heb er verder niets van gehoord. Zo ging het daar. Uiteindelijk was het de Australische officier kwalijk te nemen, dat hij die vlag daar zo maar onbeschermd liet hangen

89137. De **Voorzitter**: Hebt u misschien nog iets op te merken? U hebt deze periode wel grondig behandeld.

A. Ik heb wel gevoeld, dat de Nederlanders bijzonder welkom waren. Ik ben door de achterdeur binnengekomen en ik had een kist met Nederlandse vlaggen, ongeveer zes en dertig, die ik op al die eilanden ben kwijtgeraakt, waar ze met groot enthousiasme werden gehesen. Op die eilanden was de situatie tenslotte gemakkelijker. De mensen waren trouw. Toen wij bij Nila het anker wierpen, kwamen meteen vier prauwen op ons af. Voorop kwamen de bestuurders van het Gouvernement met hun wandelstokken en een plaat met het Nederlandse wapen. In de volgende prauw was een fluitorkest, zoals dat in de Molukken is, en de mensen speelden het Wilhelmus, dat tegen de scheepsboorden opklonk. Dat was prachtig.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

S. DOBBENGA.

ALGERA, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN

KORTHALS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 20 FEBRUARI 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Korthals, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p*.

Verhoor van

AARON ABRAHAM FRESCO,

oud 48 jaar, wonende te Harlingen, kapitein-ter-zee.

Hij legt de eed af als getuige.

89138. De **Voorzitter**: Welke functies hebt u bekleed tussen 1940 en einde 1945?

A. In 1940 was ik *équipage-meester* bij het marine-etablissement. Tot de evacuatie van Java ben ik dat gebleven. Daarna ben ik eerst naar Australië gegaan, waarna ik direct werd doorgestuurd naar Kaapstad, waar ik werd belast met de bewapening van Nederlandse koopvaardij schepen. Daarna werd ik weer naar Australië overgeplaatst. Ik werd daar belast met de functie van hoofd sectie III van de Nefis. Daarna werd ik geplaatst bij de staf van de Amerikaanse 7th Fleet, waar ik ben gebleven tot September 1945. Ik ben toen weer naar Melbourne teruggegaan, waar ik door de marine-commandant Australië werd aangewezen als waarnemend directeur van het marine-etablissement Soerabaja.

89139. De **Voorzitter**: Die functie hebt u waarschijnlijk vervuld tot het einde van 1945?

A. Ik ben nooit in Soerabaja gekomen, want in die tijd kwam de echte directeur, de heer *Heringa* uit Amerika over. Hij heeft toen de zaak van mij overgenomen. In Februari 1946 ben ik naar Singapore gegaan.

89140. De **Voorzitter**: Kunt u ons vertellen, waaruit uw werkzaamheden bestonden als hoofd van de sectie III van de Nefis?

A. Ik was toen belast met de operationele intelligence, dat wil zeggen: het inbrengen van agenten, de zogenaamde *parties*, in bezet gebied. De resultaten daarvan werden gerapporteerd aan het hoofd van de Nefis, die ze verder verwerkte in rapporten.

89141. De **Voorzitter**: Kunt u ons eeri overzicht geven van wat er is gebeurd in die periode?

A. In Januari 1944 ben ik daarbij gekomen. Toen bestond deze sectie reeds. Die sectie was niet alleen een sectie van de Nefis, maar tevens een onderdeel van het zogenaamde Allied Intelligence Bureau, dat rechtstreeks werkte onder de staf van *MacArthur*. Ik kreeg dus mijn opdrachten van de staf van *MacArthur* via het Allied Intelligence Bureau, van welke gebieden men dus inlichtingen wenste.

89142. De **Voorzitter**: Kon u niet zelfstandig optreden?

A. Neen. Ik werkte uitsluitend in opdracht van de staf van *MacArthur*. Wij konden wel bepaalde voorstellen doen, maar die voorstellen gingen dan naar de A.I.B., waar zij al of niet werden goedgekeurd.

89143. De **Voorzitter**: Wie was toen hoofd van de Nefis?

A. Kolonel *Spoor*, de latere generaal.

89144. De **Voorzitter**: Kunt u ons iets vertellen over het uitzenden van de *parties*; in welke omvang dit is gebeurd, waarheen zij gestuurd zijn; welke resultaten zij hebben gehad?

A. De eerste van de *parties*, die ik persoonlijk heb uitgestuurd, waren gericht op Hollandia, om daarvan berichten te krijgen. Die *parties* waren ingebracht in Nieuw-Guinea. Zij hadden de opdracht om naar Hollandia te lopen. Alles, wat zij voor bijzonders zagen onderweg, moesten zij rapporteren. Deze *parties* werden eigenlijk overvallen door de plotselinge inname van Hollandia door de Amerikanen. Zij kwamen toen terecht midden tussen de terugtrekkende Jappen. Zij zijn ook uit elkaar geslagen, hebben daar berichten over gestuurd en zijn tenslotte zonder enig verlies in Hollandia aangekomen. Van daar uit zijn zij geëvacueerd naar Australië.

89145. De **Voorzitter**: Welke mensen gebruikte u daarvoor? Nederlanders, Indonesiërs?

A. Het waren gemengde *parties*. De leider van deze twee *parties* waren twee Europese officieren. In de *parties* zelf zaten Europese onderofficieren en Indonesische onderofficieren en manschappen.

De volgende party werd uitgebracht door een onderzeeboot in de buurt van Sorong en stond onder leiding van een Europese sergeant, een Indo-Europeaan; de telegrafist was ook een Indo-Europeaan; de andere drie of vier mensen waren Indonesiërs. Deze party had de opdracht, Japanse bewegingen te verkennen en te rapporteren, Japanse verplaatsingen; Japanse vliegtuigen, in welke richting die vlogen; verder moesten zij geregeld de weerberichten doorgeven met het oog op de vliegtuigen. Deze party is vier maanden onderweg geweest en daarna geëvacueerd. Ik heb hier een overzicht van de *parties*, zoals ze zijn geweest van Nefis III. Het is opgesteld na de oorlog ten behoeve van de Amerikanen door een van de luitenants, die bij Nefis III heeft gewerkt. Hierin zijn dus alle *parties* genoemd, ook van vóór mijn tijd.

89146. De **Voorzitter**: Had u ook te maken met de opleiding van deze mensen?

A. Aan deze sectie was verbonden de opleidingsschool in Cairns. De mensen werden daar opgeleid door bepaalde instructeurs.

89147. De **Voorzitter**: Werden de Nederlandse onderzeeërs hierbij ook gebruikt?

A. Voor het uitzenden van die *parties*?

De **Voorzitter**: Ja.

A. Gedeeltelijk. De *parties* werden uitgebracht door onderzeeboten of met behulp van Catalina's. Sommige zijn ook gearacheerd met behulp van Engelse of Amerikaanse vliegtuigen.

89148. De **Voorzitter**: Hoe zat de Nefis in elkaar? U was hoofd van sectie III. Hoe waren die andere secties?

A. De Nefis bestond eigenlijk uit 6 secties. De andere vijf waren min of meer administratieve secties. Sectie I was de onder-vragingssectie. Sectie 2 was een volkomen administratieve sectie, die alle mogelijke administratieve zaken, personeelszaken, financiële zaken behartigde. Sectie 3 was dan de operationele sectie. Door sectie 4 werden alle rapporten verzameld en alles in kaart gebracht, hoe de toestanden waren, enz. Sectie 5 was, naar ik meen, een fotografische sectie, maar dat weet ik niet precies. Later is er nog een zesde sectie bij gekomen. In Indië, na terugkeer in Soerabaja, zijn er nog 2 secties bijgekomen.

89149. De **Voorzitter**: Hebt u de indruk, dat de resultaten van de uitzendingen behoorlijk voldoende waren? Hebt u daar werkelijk iets aan gehad?

A. Ik had de indruk van wel.

89150. De **Voorzitter**: Waar moesten de partijen speciaal op letten?

A. Zij moesten letten op Japanse bewegingen, rapporteren over vliegtuigen, de houding van de bevolking; een party is ook uitgebracht om weerberichten door te geven met het oog op de vliegtuigen.

89151. De **Voorzitter**: Hoelang duurde zo'n opleiding voor dergelijke partijen?

A. Alle agenten kwamen op die school en kregen een generale opleiding. Wanneer een bepaalde party was aangewezen, werden de mensen afgezonderd. Het hing van de party af, maar sommigen gingen dan twee maanden het bos in, in de buurt van de school, op een min of meer geheime plaats, waar ze gern contact meer hadden met de anderen. Zij kregen dan opdracht om alles na te bootsen, zoals zij in de toekomst het terrein zouden vinden. Zij moesten van rations leven en verder alle mogelijke zaken behandelen, seinen, coderen en dergelijke dingen meer.

89152. De **Voorzitter**: Was het operatiegebied geheel Nederlandsch-Indië of alleen gebieden, waar de Amerikanen van plan waren hun opmars te nemen?

A. Het operatiegebied van de Nefis omvatte geheel Nederlandsch-Indië, behalve Sumatra. Zoals ik u zojuist reeds zei, werden de partijen ingebracht in gebieden, waarover de Amerikanen inlichtingen wilden hebben.

89153. De **Voorzitter**: U kon daar dus geen bepaalde lijn uit opmaken, die de Amerikanen volgden?

A. Dat kon ik zeer zeker.

89154. De **Voorzitter**: Kunt u dit nader toelichten?

A. Toen wij op Sorong zaten, kregen wij de opdracht om op een gegeven moment een aantal partijen uit te zenden op Halmaheira. Daaruit konden wij concluderen, dat de volgende stap wel in de buurt van Halmaheira zou zijn. Dat klopte, want de volgende plaats was Morotai, ten noorden van Halmaheira.

Op een gegeven ogenblik kreeg ik de opdracht om inlichtingen in te winnen over Tarakan. Ik wist dus, dat Tarakan een van de doelen was van de Amerikanen.

89155. De **Voorzitter**: Er zijn dus ook opdrachten gegeven voor Java?

A. Ja, er zijn opdrachten gegeven voor Java.

89156. De **Voorzitter**: Daar zijn echter geen Amerikaanse operaties op gevolgd.

A. Neen. Dat lag echter wel in de bedoeling in die tijd, maar later is dat overgegeven aan Mountbatten.

89157. De **Voorzitter**: U hebt dus wel de indruk gekregen, dat de Amerikanen van plan waren om geheel Nederlandsch-Indië, behalve Sumatra, dat in het Engelse gebied lag, te heroveren.

A. Zeer zeker.

89158. De **Voorzitter**: Wanneer is die doelstelling dan eigenlijk gewijzigd?

A. Dat moet zijn geweest, toen ik naar de Amerikanen ging in Maart 1945, toen ik uit Melbourne ben vertrokken om stafofficier bij de 7th Fleet te worden. Mij werd toen al verteld, dat de Amerikanen waarschijnlijk niet naar Java zouden gaan, maar dat dat niet zeker was.

89159. De **Voorzitter**: Dit is de kwestie van de grenswijziging van de theaters?

A. Ja.

89160. De **Voorzitter**: Wat hebt u daar eigenlijk van gehoord?

A. Ik heb er verder niets van gehoord, alleen toen ik bij de Amerikanen zat, hoorde ik op een gegeven moment, dat de Amerikaanse operatie tegen Java niet zou doorgaan.

89161. De **Voorzitter**: Hebt u dat ook gerapporteerd?

A. Ja, dat heb ik gerapporteerd.

89162. De **Voorzitter**: Aan wie?

A. Aan de commandant marine Australië.

89163. De **Voorzitter**: Aan admiraal *Koenraad* dus?

A. Ja.

89164. De **Voorzitter**: Had u toen de indruk, dat er zich een wijziging bezig was te voltrekken in de operatiegebieden?

A. Ja. Ik heb er naar geïnformeerd, waarom het niet doorging. Mij werd toen gezegd, dat de Japanse vloot zodanig was uitgeschaald, dat er een rechtstreekse aanval op Japan zou worden gedaan. De rest zou dan vanzelf vallen.

89165. De **Voorzitter**: Had men van Nederlandse zijde enig begrip van de betekenis daarvan? Ten opzichte van de herovering van Indië?

A. Dat kan ik niet zeggen.

89166. De **Voorzitter**: Laten we dan zeggen: van uw kant? U bent ook Nederlander. Zag u, dat dit heel ernstige consequenties mee zou kunnen brengen?

A. Daar kon ik geen oordeel over hebben, want ik wist niet, hoe de toestand bij Mountbatten was, hoe de zaak daar lag. Ik ben nooit met de andere kant in contact geweest.

89167. De **Voorzitter**: U hebt dit dus niet opgevat als iets, dat ernstige gevolgen zou kunnen hebben. U hebt dat dus als „een^w gegeven aanvaard?

A. Ja.

89168. De **Voorzitter**: In welke vorm hebt u daarover gerapporteerd aan schout-bij-nacht *Koenraad*? Is dat in vrij nadrukkelijke vorm gebeurd?

A. Ik heb het telegrafisch gerapporteerd.

89169. De **Voorzitter**: Merkte u er langzamerhand meer van of niet?

A. Neen.

89170. De **Voorzitter**: Hebt u er naderhand geen geruchten meer over gehoord? Geruchten over de wijziging, die zich zou gaan voltrekken?

A. Neen, ik heb er verder niets meer van gehoord. Ik wist alleen, dat de operaties op Makassar en Java niet doorgingen.

89171. De **Voorzitter**: Impliceerde de omstandigheid, dat de operatie niet doorging, voor uw gevoel, dat er een wijziging in de theatergrenzen kwam? Dat is natuurlijk niet hetzelfde.

A. Hoe bedoelt u dat?

89172. De **Voorzitter**: Wanneer een dergelijke operatie niet doorging, had de grens van de theaters wel gelijk kunnen blijven, ook al was die operatie niet doorgegaan.

A. Er was wel bijgezegd, dat de rest van Nieuw-Guinea onder Mountbatten kwam.

89173. De **Voorzitter**: De rest van Indië?

A. Ja, de rest van Indië.

89174. De **Voorzitter**: Is dat er bij gezegd?

A. Ja.

89175. De **Voorzitter**: Wij kunnen dus constateren, dat in Maart 1945 de Nederlandse marineleiding in Australië op de hoogte was van een toekomstige wijziging van de theatergrenzen.

A. Ja, of iets later. Ik ben in Maart weggegaan en toen werd er al gezegd, dat de zaak misschien niet door zou gaan. Ik zal het dan misschien in April of Mei hebben gerapporteerd.

89176. De **Voorzitter**: U gebruikt het woordje „misschien" er tussen. Ik heb zo juist van u begrepen, dat het wel zeker was, dat die operatie niet doorging.

A. Ja, het was ook zeker, toen ik het heb gerapporteerd. Voordat ik naar de staf van de 7th Fleet ging, was er in Australië al het gerucht, was het reeds min of meer bekend, maar nog niet beslist en het was dus hangende, dat de zaak misschien zou worden overgedragen aan *Mountbatten*. Het was dus nog niet beslist.

89177. De **Voorzitter**: Hebt u het als feitelijkheid gerapporteerd en niet bij voorbeeld vergezeld van een waarschuwing: Denk er om, hier gaat iets gebeuren?

A. Ik heb het feit gerapporteerd.

89178. De **Voorzitter**: U had dus niet de gedachte, dat u speciaal waarschuwend moest optreden?

A. Neen. Ik kon de zaak aan de andere kant niet beoordelen. Ik heb nooit contact gehad met de staf van *Mountbatten*.

89179. De **Voorzitter**: Had u geen reden om te veronderstellen, dat het zich bevinden van Nederlandsch-Indië in een Engels operatiegebied iets zou meebrengen, dat niet het geval zou zijn onder Amerikaans commando?

A. Op dat moment heb ik daar helemaal niet aan gedacht. Zoals ik u al zei, kon ik de zaak aan de andere kant helemaal niet beoordelen. Het lag ook niet op mijn weg. Ik was stafofficier en had alleen maar te rapporteren, wat de beslissingen waren van de Amerikaanse Staf.

89180. De **Voorzitter**: Ja, maar wanneer u de gedachte had gehad: Hier gaat iets ernstigs gebeuren, lag het toch wel op uw weg om een dergelijke mening ter kennis van de M.C.A. te brengen.

A. Wanneer ik op de hoogte was geweest van de toestand aan de andere kant, ja. Dat was ik echter niet.

89181. De **Voorzitter**: Wat waren uw werkzaamheden als verbindingsofficier in de staf van admiral *Kinkaid*?

A. Ik was daar onder andere belast met de materiële voorziening van het marinematerieel, dat onder de 7th Fleet zou komen, en verder werden alle materieelaanvragen van de Nederlandse marine aan de Amerikaanse marine via mij geleid.

89182. De **Voorzitter**: Hoe was de splitsing van de Nederlandse marine, voor zover deze was onder de Amerikanen en onder de Australiërs?

A. Ik begrijp uw vraag niet.

89183. De **Voorzitter**: Er waren marine-eenheden onder Australisch oppercommando.

A. Dat waren meer locale strijdkrachten.

89184. De **Voorzitter**: De „Crijnsen" stond bij voorbeeld onder Australische leiding. Niet alle marine-onderdelen stonden dus blijkbaar onder Amerikaans opperbevel.

A. Neen. De „Tromp" werd op een gegeven moment overgeheveld van de vloot van *Mountbatten*, van Colombo dus, naar de Amerikanen.

89185. De **Voorzitter**: Dat was dan het gebied van S.E.A.C. Er is blijkbaar ook een splitsing geweest tussen het Amerikaanse en het Australische commando.

A. Dat is mij niet bekend.

89186. De **Voorzitter**: Bent u tot September bij de staf van admiral *Kinkaid* gebleven?

A. Ja.

89187. De **Voorzitter**: Naar ik meen, bent u ook tegenwoordig geweest bij de overgave van Japan.

A. Ja, daar ben ik bij geweest.

89188. De **Voorzitter**: Kunt u ons daar iets over mededelen?'

A. In Manilla ben ik op een troepenschip gestapt en naar Yokohama gereisd. Toen wij daar aankwamen, was juist admiraal *Helfrich* gearriveerd uit Colombo. Ik heb toen mijn opwachting bij de admiraal gemaakt en de volgende morgen zijn wij met een torpedobootjager naar de „Missouri" gegaan, waar zich de plechtigheid heeft afgespeeld.

89189. De **Voorzitter**: In die tijd was het, naar ik meen, wel bekend, dat Indië was overgegaan naar Engels gebied.

A. Ja, dat was in die tijd wel bekend.

39190. De **Voorzitter**: Is daar nog over gesproken bij die gelegenheid?

A. Neen.

89191. De **Voorzitter**: Uw laatste functie in uw periode was dan, dat u werd aangewezen als waarnemend directeur van het marine-etablisement. In die functie hebt u waarschijnlijk geen werkzaamheden gedaan?

A. Neen. Ik ben weggegaan uit Australië gelijk met de schout-bij-nacht *Koenraad* in hetzelfde vliegtuig. De dag tevoren was er een andere ploeg officieren vertrokken, die aan mij waren toegevoegd. Zij hadden opdracht om, zodra zij in Batavia aankwamen, direct door te vliegen naar Soerabaja om daar de zaak vast over te nemen. Ik zou dan komen navliegen. Toen ik een dag later dan die eerste ploeg in Batavia kwam, stond die ploeg daar nog. Zij stonden mij min of meer te ontvangen. Ik vroeg wat zij daar nog deden. Zij vertelden, dat zij de dag tevoren naar Soerabaja waren gegaan, waar zij echter waren weggeschoten. Zij waren met een watervliegtuig gegaan en toen dat landde, zijn zij bestookt met mitrailleurs en geweren van sleepboten van de Indonesiërs. Ze moesten weer starten en teruggaan, want anders waren er ongelukken gebeurd. Een vlieger is toen gewond geraakt en hij is doorgevlogen. Later, in November, hebben wij nog eens een poging gedaan om naar Soerabaja te gaan, maar die is ook mislukt. Wij zijn toen ook beschoten door de Indonesiërs. Het was een Amphiby-vliegtuig en het vliegveld Perak was kennelijk in handen van de Indonesiërs. Wij hadden ongeveer twaalf schoten in het vliegtuig zitten en konden niet op het water landen, anders zouden wij zinken. We zijn toen teruggevlogen naar Batavia. Een paar dagen later was de directeur van het marine-etablisement uit Amerika overgekomen, die mijn functie heeft overgenomen.

89192. De **Voorzitter**: Welke functie kreeg u toen?

A. Ik ben toen naar Singapore gegaan, waar ik voorzitter werd van de commissie onderzoek gedragingen in Singapore, voor het marinepersoneel.

89193. De **Voorzitter**: Daar is, naar ik meen, een rapport over verschenen?

A. Ja, daar zijn rapporten over. Dat ben ik ook maar even geweest, want door familie-omstandigheden moest ik plotseling ophouden. Dat is in Maart geweest.

89194. De **Voorzitter**: Hebt u misschien zelf nog iets op te merken, waarvan u meent, dat het voor de commissie van belang kan zijn het te weten?

A. Neen, ik geloof van niet.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

A. A. FRESCO.

ALGERA, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 20 FEBRUARI 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer *Algera*, voorzitter, jonkvrouwe *Wttewaall* van Stoetwegen en de heer *Korthals*, leden, alsmede de heer *Duisterwinkel*, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

DIRK CORNELIS BUURMAN VAN VREEDEN,
oud 48 jaar, wonende te 's-Gravenhage, luitenant-generaal.

Hij legt de eed af als getuige.

89195. De Voorzitter: Zoudt u mij willen mededelen welke functies u hebt bekleed na de capitulatie van Java tot het einde van 1945?

A. Eerst ben ik Nederlands militair liaison-officier geweest bij het Britse hoofdkwartier in New Delhi, in Brits-Indië dus. Dat was van ongeveer Mei 1942 tot Juni 1943. Daarna ben ik benoemd tot militair attaché bij Hr. Ms. ambassade in Tsjoengking; tot Augustus 1944 heb ik die functie bekleed. In November 1943 ben ik eveneens benoemd tot Nederlands stafofficier bij het hoofdkwartier van de Supreme Allied Commander South East Asia, eerst in New Delhi, later in Candy. Ik had toen dus twee functies tegelijk. Die tweede functie heb ik doorgezet tot einde 1945.

Ik ben dus tot Augustus 1944 militair attaché in Tsjoengking gebleven.

89196. De Voorzitter: Wat kunt u ons vertellen over de periode, waarin u liaison-officer was bij het Britse hoofdkwartier in New Delhi? Waren daarbij destijds bijzondere aangelegenheden aan de orde?

A. Mijn taak bestond in hoofdzaak in het optreden als verbindingsofficier tussen het hoofdkwartier van de bevelhebber der strijdkrachten in het Oosten, de toenmalige admiraal *Helfrich*, en de opperbevelhebber van de Britse strijdkrachten, generaal *Wavell* in die periode.

Mijn werk bestond in hoofdzaak uit het verzamelen van gegevens en het doorgeven daarvan aan het hoofdkwartier in Colombo en omgekeerd: intelligence gegevens, die ik doorkreeg uit Colombo, door te geven aan de Engelsen. Met de Amerikanen, die ook een hoofdkwartier hadden in New Delhi, het hoofdkwartier van de zogenaamde C.B.I., United States Army Forces China Burma India, had ik praktisch geen contact.

Mijn taak was dus zuiver beperkt tot het contact met de Britse instanties, die in een heel ander gebouw zaten. In hoofdzaak bestond mijn werk dus uit intelligence werk. Ik heb eenmaal een rapport geschreven, over wat ik dacht, dat zou moeten gebeuren op het gebied van defensie ter herovering van het toenmalige Nederlandsch-Indië, op grond van gegevens, die ik had geput uit de verschillende rapporten, die ik van de Britten kreeg. Daar kwam het dus in hoofdzaak op neer.

89197. De Voorzitter: Kunt u in het kort uw zienswijze nog even toelichten?

A. Het ging er in hoofdzaak om, dat ik van oordeel was, dat de herovering van Nederlandsch-Indië moest gebeuren door een operatie overzee, omdat er toen een zekere tendenz bestond in geallieerde kringen om zich zoveel mogelijk in te stellen op Birma, en ik beweerde, dat een herovering van Nederlandsch-Indië, en tevens van Singapore, moest gebeuren door een overzeese expeditie. Daar komt het in grote trekken op neer.

89198. De Voorzitter: Vanuit Brits-Indië?

A. Ja.

89199. De Voorzitter: U hebt zo juist gezegd, dat u contact-officier was tussen het Britse hoofdkwartier en admiraal *Helfrich*. Admiraal *Helfrich* had geen operationeel commando, alleen administratief. Kunnen wij nu zeggen, dat uw functie zich beperkte binnen administratieve grenzen?

A. Niet alleen administratief. Het was in hoofdzaak intelligence-werk, dat ik deed.

89200. De Voorzitter: Was het ook zo, dat Nederlandse autoriteiten bepaalde verlangens konden voorbrengen bij de Britten, en werd daar dan rekening mee gehouden?

A. In mijn tijd is dat niet voorgekomen. In de periode in New Delhi was dat zeker niet het geval. Naar mijn idee kon het natuurlijk wel.

89201. De Voorzitter: In die tijd was er waarschijnlijk ook nog niet zoveel bijzonders aan de orde?

A. Neen. In die tijd, dat ik daar was, en zeker in 1942, was er van een of andere vorm van offensief in oostelijke richting helemaal geen sprake, ook al op grond van de mij bekende gegevens voor wat betreft de troepensterkte en de sterkte aan vliegtuigen en dergelijke, die toen in Brits-Indië zelf beschikbaar waren.

Daaruit — een van de onderdelen van het rapport, waarover ik zo juist sprak — kwam ik tot de conclusie, dat er geen sprake kon zijn van enig offensief op grote schaal in de richting oost.

89202. De Voorzitter: Had u tijdens die periode een overzicht, van wat er aan strijdkrachten in het gehele S.E.A.C.-gebied was?

A. Ik ben nog niet aan het S.E.A.C.-gebied toe. Dit was nog het gebied van het India-commando. Het S.E.A.C.-commando is pas later opgericht. Nu spreek ik dus over het India-commando, dus vóórdat *Mountbatten* werd benoemd. Ik had toen toegang tot de zogenaamde operations room, war-room, waar alle kaarten stonden met opstellingen van troepen en vliegtuigen; de schepen niet; daar kregen wij geen toegang. De Britse marine was in dat opzicht bepaald niet willig om daarover aan ons gegevens te verschaffen. Dat was voor mij ook niet zozeer van belang, omdat wij in Colombo zelf een officier hadden van de Nederlandse marine, ik meen de luitenant-ter-zee *Fortuijn*, die toen was belast met een liaison-functie bij de Britse admiraal, die daar zat, de Commander in Chief Eastern Fleet.

De Voorzitter: Bent u nog in het bezit van dat rapport, waarover u zo juist sprak?

A. Dat zou ik na moeten gaan. Toen ik wegging, heb ik de archieven allemaal ingeleverd, maar ik zou kunnen nagaan, of dat rapport misschien nog te achterhalen is.

89203. De Voorzitter: Daarna bent u dus naar Tsjoengking gegaan. Uit die periode valt er waarschijnlijk niet zoveel belangrijks te vertellen?

A. Ik deed daar dus zuiver militair-attaché werk en op grond van contacten, die wij hadden met Chinese instanties, hoofdzakelijk dus weer op intelligence-gebied, heb ik ook daar een rapport geschreven, in het Engels gesteld, over de wijze, waarop ik dacht, dat de gebieden moesten worden ingedeeld, de commandoverhoudingen moesten worden vastgelegd, en ik kwam weer op het onderwerp terug, dat ik meende, dat, in tegenstelling met de Amerikaanse opvatting, die over land wilde ageren, de zaak overzee moest gebeuren. Dit rapport is ingediend bij admiraal *Helfrich* en moet dus in een van de archieven liggen.

89204. De Voorzitter: Wie was de gezant in Tsoengking in die tijd?

A. Dat was indertijd de heer *Lovink*.

89205. De Voorzitter: Hebt u de heer *van Temmen* daar ook meegeemaakt?

A. Neen. Hij was allang weg. Hij is, als ik mij niet vergis, in de loop van 1942 vertrokken. Ik ben pas aangesteld in 1943. Men heeft het daar ongeveer een jaar gedaan met een adjunct, een kapitein. Ik ben dus aangesteld kort nadat de nieuwe ambassadeur, *Lovink*, daar optrad.

89206. De Voorzitter: Weet u dus niets van de eventuele moeilijkheden, die er zijn geweest?

A. Ik weet wel, dat er moeilijkheden zijn geweest.

89207. De Voorzitter: Weet u ook, waaruit die bestonden?

A. Het waren moeilijkheden tussen de gezant en de militair-attaché, maar waarover het ging, is mij niet bekend.

89208. De Voorzitter: U hebt ook te maken gehad met de special operations?

A. Ik heb in zoverre daarmede te maken gehad, dat ik tijdens mijn verblijf, mijn indeling orider het hoofdkwartier van *Mountbatten* — South East Asia — de contact-officier was van admiraal *Helfrich* met de zogenaamde P-division, een onderdeel van het hoofdkwartier van South East Asia, voor contact in verband met deze special operations. Wanneer die special operations contact wilden hebben met de hoogste instantie in South East Asia, dan kon men via mij in Candy in contact treden met de zogenaamde P-division, een onderdeel van het hoofdkwartier van *Mountbatten*.

89209. De Voorzitter: Had u er dus geen rechtstreekse bemoeienis mee?

A. Neen, rechtstreekse bemoeienis, dus bevelsverhouding, had ik daarmede dus niet. Wij stonden onder de B.S.O., het Nederlandse hoofdkwartier dus in Colombo.

89210. De Voorzitter: Belangrijker zal waarschijnlijk zijn de periode van 1945, toen u bij het hoofdkwartier van S.E.A.C. was.

A. Daarvan is de eerste en belangrijkste indruk eigenlijk, dat wij in het begin vrijwel niet werden ingeschakeld bij de uitwerking van operaties; dat was iets, dat de Amerikanen en Engelsen volkomen aan zich hielden. Zoals u waarschijnlijk wel bekend zal zijn, was er ook een Franse sectie in verband met het feit, dat Indo-China ook bij het gebied van *Mountbatten* behoorde. De Fransen en wij werden er eigenlijk maar zo'n beetje buiten gelaten. Wij werden alleen en uitsluitend ingeschakeld, wanneer er op operatief gebied iets moest gebeuren, waarbij Nederlands grondgebied was betrokken. Met alle andere operaties dus, Birma en dergelijke, waren wij niet op de hoogte. Wij hoorden daar alleen de uitslag van en dan in het algemeen nog het algemene rapport, uit de krant, radioberichten, maar met de algemene planning als zodanig hadden wij niets te maken. Zodra er dus sprake was van Nederlands grondgebied, werden wij pas ingeschakeld. In het gebied van *Mountbatten* was, zoals u bekend zal zijn, alleen het eiland Sumatra, de rest hoorde onder *MacArthur*.

89211. De Voorzitter: Wat was men van plan te doen met Sumatra?

A. Er zijn verschillende plannen over geweest. Het is heel moeilijk om dat zo uit mijn hoofd allemaal te vertellen.

89212. De Voorzitter: Geeft u uw visie maar in het algemeen.

A. In algemene zin ging het hierom. Toen wij aankwamen, werden wij ontvangen door *Mountbatten*. Dat waren dus kapitein-ter-zee *Perks*, die inmiddels is overleden, en ik zelf. De officier-vlieger *Meester* was er ook bij. *Mountbatten* heeft ons toen medegedeeld, dat als eerste object Sumatra op het programma stond.

89213. De Voorzitter: Wanneer was dat?

A. Dat is geweest in November of December 1943, toen het commando juist was ingesteld. Ik herinner mij heel goed, dat hij zei, dat de Prime Minister hem had opgedragen, zijn plannen in te richten op een herovering van Sumatra en via Sumatra naar Singapore, omdat Sumatra binnen zijn gebied lag. De rest van Nederlandsch-Indië lag in het gebied van *MacArthur* in de South West Pacific. Later is daar eigenlijk betrekkelijk weinig van terechtgekomen.

89214. De Voorzitter: Bent u bij dit plan ingeschakeld?

A. Bij dit plan zijn wij in zoverre ingeschakeld, dat er veel later plannen zijn gemaakt om tot een come-back — dus een operatie tegen Singapore — met tussenpunten in Sumatra te komen, dus onder andere Sabang en de noordelijke hoek Atjeh. Daarover zijn rapporten geschreven en ik heb er persoonlijk ook uitgebreide geschriften over gepleegd. Ook deze zijn opgelegd in de archieven, die toen zijn ingeleverd. Waar die archieven zijn, weet ik niet precies. Dat zal vermoedelijk zijn — ik ben weggegaan in Februari 1946, toen kapitein-ter-zee *Perks* daar nog zat, die die archieven heeft ingeleverd — bij de toenmalige B.S.O. Wij hebben daarin onze visie dus zeer nauwkeurig schriftelijk ter kennis gebracht van de Britse autoriteiten en van de geallieerde autoriteiten. Ik herinner mij, dat wij nog eenmaal een brief hebben gehad, een bedankbrief, ondertekend door de Deputy Chief of Staff, generaal *Wedernyer*, die bekend is uit China, waarbij hij ons zonder commentaar bedankte voor de heldere uiteenzetting.

89215. De Voorzitter: Had u ook een indruk van het tijdstip, waarop die operatie tegen Sumatra zou gebeuren?

A. Dat zou ik op het ogenblik niet meer weten. Men was toen dus aan het plannen tegen Singapore.

89216. De Voorzitter: Had u de indruk, dat daar voldoende troepen voor waren?

A. Op dat ogenblik wel, in het stadium, dat ik hiervan heb meegeemaakt. Het ging toen dus nog om het bepalen van de troepensterkte, die wij dachten nodig te hebben. Of die troepen later ook als zodanig zijn ingezet, zou ik niet durven zeggen.

89217. De Voorzitter: Wat hebt u in het hoofdkwartier van *Mountbatten* gemerkt van de toekomstige wijziging van de theatergrenzen?

A. Niets.

89218. De Voorzitter: Is daar nooit over gesproken?

A. Met mij niet. Ik heb wel in het rapport, dat ik in Tsoengking heb gemaakt, gesproken over de wijziging van de theatergrenzen. Dat is ingediend bij Nederlandse autoriteiten. Ik weet niet of dat ooit bij het hoofdkwartier van *Mountbatten* is terechtgekomen. Dat rapport moet waarschijnlijk liggen in de archieven van de stafsectie en in de archieven van Tsoengking.

89219. De Voorzitter: In Augustus 1945 zijn die grenzen gewijzigd.

A. Ja.

89220. De voorzitter: Nu is het mijn vraag, of u in het hoofdkwartier van *Mountbatten* gemerkt hebt, dat dat op til was. Wij kunnen hierover de heer *Perks* niet meer vragen. Hij heeft er misschien meer van geweten of misschien ook niet.

A. Vermoedelijk niet.

89221. De Voorzitter: U wist natuurlijk ook wat de heer *Perks* wist.

A. Ja.

89222. De Voorzitter: Wij kunnen dus wel de conclusie trekken, dat er in het hoofdkwartier van *Mountbatten* over deze kwestie nooit is gesproken met de Nederlandse vertegenwoordigers.

A. Met ons tenminste niet.

87223. De Voorzitter: Van de andere kant, bij het hoofdkwartier van de Amerikanen, wist men in Maart 1945 wel, dat er iets op til was. Het is voor u dus als een donderslag uit heldere hemel gekomen?

A. Ja. Ik voor mij heb op een gegeven moment gemerkt, dat die grenzen gewijzigd waren. Ik had dus zelf persoonlijk eerst voorgesteld aan de Nederlandse autoriteiten: grenswijziging.

89224. De Voorzitter: Hoe had u die grenswijziging gedacht?

A. Die grenswijziging liep — dat weet ik nog wel precies — over de 113de breedtegraad, noord-zuid dwars door Borneo heen. Het westelijk deel van Borneo zou worden South East Asia. Verder langs de grens van Serawak, Brits-Noord-Borneo en Broenei tot aan de noordpunt en dan overstekend naar de kust van Indo-China. Voorts in zuidelijke richting, met inbegrip van de eilanden Bali en Lombok (ten oosten van die eilanden) — Java viel dus ook onder het westelijke — en de rest (Oost-Indonesië min Bali en Lombok) bij S.W.P.A.

89225. De Voorzitter: Waarom dacht u, dat een dergelijke verdeling beter zou zijn?

A. Op grond van de bevelsverhoudingen, die ik nodig achtte voor de operaties, waarover ik zo juist sprak, waar wij dus niet over gegevens beschikten; het was zuiver theorie.

89226. De Voorzitter: Om militair-technische redenen dus?

A. Ja.

89227. De Voorzitter: U hebt daarbij dus niet de eventuele sterkte van de Amerikanen in overweging genomen en de sterkte van het S.E.A.C.-gebied?

A. Neen, want zeker van de Amerikanen was mij daarover niets bekend.

89228. De Voorzitter: Was u er van Engelse zijde ook niet mee op de hoogte?

A. Ik wist er iets van, maar toch ook niet precies. Dit was dus zuiver op theoretische grondslagen gebaseerd, op militair-technische overwegingen.

Ik stelde mij daarbij op het standpunt, dat de Amerikanen in opmars waren naar de Philippijnen en dat naar mijn idee van de andere kant ook iets moest gebeuren in de richting van de Philippijnen; men moest daar de zaak bij elkaar brengen. Ik kwam dan tot de verdeling, gebaseerd ook op het gebied, op de grenzen, die vóór die tijd ook al waren getrokken geweest, nog tijdens de oorlog, van 1940 tot 1942. Om verschillende militair-technische redenen dus ben ik tot die grensverdeling gekomen.

89229. De Voorzitter: Wat is er van Nederlandse kant gebeurd, nadat bekend was, dat de grenzen waren gewijzigd?

A. Dat zou ik u niet kunnen zeggen.

89230. De Voorzitter: Is de heer van Mook toen niet in het hoofdkwartier van *Mountbatten* geweest?

A. Hij is er geweest, maar ik had toen helemaal geen contact met van Mook.

89231. De Voorzitter: Is dat volkomen buiten u om gedaan?

A. Ja, volkomen buiten mij om.

89232. De Voorzitter: Admiraal *Helfrich* schrijft in zijn boek:

„Ik begreep niet goed, wat de luitenant-gouverneur-generaal in zijn telegram van de 24ste gemeend had met het slechts in uiterste noodzaak gebruiken van bewapende krijgsgevangenen, en seinde er nog eens over. Ik achtte iedere bruikbare Nederlander nu nodig om te helpen. Iedere krijgsgevangene, iedere geïnterneerde, hetzij in of buiten Indië, was er één. Zij zaten ook in Singapore, in Bangkok, in Manilla. Wij hadden vele hogere officieren in Colombo zien terugkeren uit Moekden. Over het algemeen waren zij in redelijk goede conditie. Zij kenden Indië en er waren ook op Java bruikbare aanvoerders. Scheepsruimte,

in de eerste plaats Nederlandse, moest nu in ons belang beschikbaar gesteld worden. Ik gaf opdracht aan mijn staf in Candy dit dadelijk met S.E.A.C. op te nemen. Het heeft niets gegeven.”

U zat toch in Candy?

A. In welke tijd moet dat geweest zijn?

De Voorzitter: Direct na de grenswijziging.

A. Wat was die datum?

De Voorzitter: Dat is 24 Augustus, vermoed ik. Het staat er niet bij, maar het zal wel Augustus zijn, omdat toen de mensen uit Moekden terugkwamen.

A. Ja. Dat moet naar mijn idee echter later zijn geweest. Ik ben op een gegeven moment aangewezen om naar Singapore te gaan, voor de officiële overgave van het Zuid-Oost-Azië-Commando.

De Voorzitter: Dat is waarschijnlijk einde September geweest.

A. Ongeveer half September. Ik ben daar aangekomen op 10 September en de officiële overgave van de vervanger van veldmaarschalk graaf *Terauchi* heeft plaats gehad, als ik mij niet vergis, op 12 September. Daarna ben ik nog een tijdje in Singapore geweest voor allerlei kwesties van evacuatie van Japanse krijgsgevangenen — dat waren zij toen eigenlijk niet, Japanse militairen dus — vanuit Malakka naar de Riouw-eilanden. Daar ben ik een poos voor in Singapore geweest en van Singapore ben ik weer naar Ceylon teruggegaan. Dat moet dus zijn geweest de tweede helft van September, tegen het einde van die maand.

89233. De Voorzitter: Is u er iets van bekend, dat admiraal *Helfrich* aan de staf in Candy opdracht heeft gegeven om dit met S.E.A.C. op te nemen?

A. Hij heeft dat waarschijnlijk aan *Perks* gedaan, die was achtergebleven in Candy.

89234. De Voorzitter: Weet u daar niets van?

A. Neen.

89235. De Voorzitter: U bent later toch weer in Candy teruggekomen?

A. Ja, in de tweede helft van September 1945. In November d.a.v. ben ik met het tweede gedeelte van de staf overgeplaatst naar Singapore. *Perks* is vooruitgegaan en ik ben met het tweede gedeelte vertrokken.

89236. De Voorzitter: Admiraal *Helfrich* zegt verder:

„Inderdaad beschikte admiraal *Mountbatten* over inlichtingen welke hem ernstig verontrust hadden. Men had hem gesproken over een goed bewapend en goed geoefend Indonesisch leger. Ik heb mijn best gedaan te weten te komen wie hem dat op de mouw heeft gespeld.”

Weet u daar iets van?

A. Ik weet alleen, dat in elk geval tijdens mijn verblijf in Singapore of na mijn terugkeer uit Singapore *Perks* mij heeft verteld, dat hij een nogal stormachtig gesprek had gehad met *Mountbatten* en de Britse Minister van Oorlog, *Lawson*, die toen daar op bezoek was, waarbij dit geval ter sprake werd gebracht. *Perks* heeft mij verzekerd, dat hij toen heeft gezegd, dat het beslist niet waar was; dat die berichten, die hij hierover had gehad, nonsens waren. Hij heeft dat dus wel degelijk op die vergadering gezegd. Ik ben er zelf niet bij geweest.

89237. De Voorzitter: Nu is het dus de vraag, om in de taal van admiraal *Helfrich* te spreken, wie dit *Mountbatten* op de mouw heeft gespeld.

A. Misschien is het wel de mijnheer geweest, die wij later ook gekend hebben in het hoofdkwartier van de Engelsen, een Engelsman met een Nederlandse naam; hij is ook krijgsgevangene geweest: *van der Post*, kent u die? Hebt u die naam weleens gehoord?

89238. De Voorzitter: Neen, maar was hij dan in Indië?

A. Hij is krijgsgevangene geweest bij de Japanners.

89239. De **Voorzitter**: Waar?

A. Op Java. Hij is onmiddellijk na de bevrijding — dit is mij bekend — uit zijn kamp gekomen en een reis door Java gaan maken, die nogal stof heeft doen opwaaien, want hij is enkele keren aangehouden en is geslagen, omdat hij blank was. Vermoedelijk is hij degene geweest — maar dat is alleen een persoonlijk vermoeden van mij, want bewijzen kan ik het niet —, die dit bericht heeft overgebracht.

89240. De **Voorzitter**: Ik meen mij te herinneren, dat de heer van Mook in zijn boek schrijft, dat hij van gedachte is, dat het welens de Rapwi-parties konden zijn geweest.

A. Dat kan ook wel.

89241. De **Voorzitter**: Dat acht u dus niet uitgesloten?

A. Neen, dat acht ik niet uitgesloten, want het was inderdaad in die tijd een ongelofelijke bende en men zag overal gewapende kerels. Ik was toen nog helemaal niet op Java terug geweest, maar ik hoorde dergelijke verhalen. *Van der Post* was bij het Britse opperbevel op Java de G.S.O. (Staff-officer), Intelligence. Daar heb ik hem later leren kennen. Het was dus een intelligence-man, Hij heette G.S.O., tussen haakjes P. (Political). Hij had inderdaad contact met de Indonesiërs.

89242. De heer **Korthals**: Hij is ook nog een poosje in Batavia geweest?

A. Ja, een hele tijd.

89243. De heer **Korthals**: Hij heeft in die tijd geopereerd in de hogere regionen?

A. Ja.

89244. De heer **Korthals**: Weet u er verder niets van?

A. Ik weet alleen, dat wij hem in de gaten hielden en erg voorzichtig waren met deze mijnheer. Hij sprak verder redelijk Hollands. Verder was er natuurlijk niets tegen hem. Hij had een redelijk contact. Mij reisde naar Djokja. Dat vonden wij toen in die tijd een vrij onaangename bezigheid van deze mijnheer.

89245. De **Voorzitter**: *Mountbatten* heeft dit dus niet met de officieren van de staf besproken?

A. Ik kom tot de conclusie, dat hij het in die vergadering wel met *Perks* heeft besproken en dat *Perks* heeft gezegd: Dat kan niet, dat is bepaald uitgesloten, dat hier een geweldig Indonesisch leger is geformeerd in zo korte tijd. Waar halen zij de wapens en de munitie vandaan en waar de oefening en de training en dergelijke? Hoe kan dat nu?

Hij heeft dus tegenover *Mountbatten* aangenomen, dat hij het uitgesloten achtte, dat er een sterk Indonesisch leger zou zijn. Dat weet ik zeker. Hij heeft mij dat verteld, nadat ik uit Singapore terugkwam.

89246. De **Voorzitter**: Welk gevolg heeft *Mountbatten* gegeven aan het kennis krijgen van het verhaal van dat sterke leger?

A. De gevolgen zijn gebleken. Ik weet natuurlijk niet of dit enige invloed heeft gehad op zijn beslissing, maar ik vermoed van niet, want het is begonnen met het druppelsgewijze inzetten van een oorlogsschip met mariniers, een bataljon infanterie, geloof ik, en geleidelijk aan is dat pas uitgebreid. Wat daarbij de overwegingen zijn geweest, weet ik niet. Ik vermoed, dat zij op dat ogenblik niet voldoende mensen, enz. hadden om direct een grote troepenmacht in te zetten. U herinnert u waarschijnlijk de bekende Engelse vijfde divisie, die in September nog in Singapore was gelegerd onder de commandant generaal *Mansergh*?

Dat is de divisie, die later in Soerabaja terecht is gekomen. Deze is eerst uit Malakka losgemaakt moeten worden. Vóór die tijd had deze in Burma gezeten voor zover mij bekend, is dus van Burma naar Malakka gebracht en van Malakka losgemaakt voor de bezetting van Soerabaja.

89247. De heer **Korthals**: Er is hier weleens door getuigen verteld, dat er een keuze aan de Nederlanders zou zijn gelaten door de Engelsen of wij Brits-Indiërs wilden hebben of negers.

A. Daar weet ik niets van. Dat is mij totaal onbekend.

De heer **Korthals**: Dat is ons deze week tot twee keer toe verteld.

A. Dat is merkwaardig.

89248. De **Voorzitter**: Admiraal *Helfrich* zegt naar aanleiding van het verhaal van het sterke Indonesische leger-ook nog: „Talloze telegrammen gingen heen en weer. Van Candy en Singapore naar Londen vice versa. Van mij aan de opperbevelhebber en aan mijn staf in het Britse hoofdkwartier, en terug." Daar hebt u waarschijnlijk geen kennis van genomen?

A. Neen, dat herinner ik mij niet. Dit moet dus invloed hebben gehad op de beslissing van *Mounbatten*.

89249. De **Voorzitter**: Om in versneld tempo troepen te sturen?

A. Neen. Ik herinner mij een uitdrukking, die *Perks* tegen mij gebruikte. Zoets van: Dit wordt een major war op Java. Wanneer wij daar dus ingaan met troepen, dan wordt dat een major war. Wij wilden dat niet. De Minister van Oorlog, *Lawson*, was daar ook bij en ik herinner mij heel goed, dat *Perks* zei: We don't want to get involved! Dat is een uitdrukking, die mij is bijgebleven uit het gesprek, dat ik had met *Perks*, na mijn terugkeer uit Singapore.

89250. De **Voorzitter**: Had u de indruk, dat er in het hele S.E.A.C.-gebied toch wel heel wat troepen waren?

A. Dat zou ik niet durven zeggen.

89251. De **Voorzitter**: Er waren toch troepen gereserveerd voor Malakka?

A. Ja, die zijn, voor zover mij bekend, ook naar Malakka gebracht.

89252. De **Voorzitter**: U hebt dan waarschijnlijk ook geen oordeel over de vraag of het mogelijk zou zijn geweest om meer Britse troepen naar Batavia te zenden?

A. Daar heb ik bepaald geen oordeel over. Ik heb de indruk, dat zij op dat ogenblik zeker niet voldoende troepen hadden om direct met grote hoeveelheden mannen naar Java te gaan en dat daarbij waarschijnlijk ook een grote rol heeft gespeeld de major war, die zij niet wensten, en: we don't want to get involved. Naderhand is wel gebleken, dat er van dat geweldige Indonesische leger niet veel waar was, dat dat niet erg juist was gezien!

89253. De **Voorzitter**: Hier staat dan verder, dat het Britse opperbevel rekening moest houden met het bestaan van de republiek.

„Op 26 September en volgende dagen gaf ik mijn staf te Candy opdracht bij de opperbevelhebber te protesteren, hem mede te delen dat hier, naar mijn inzicht, geen sprake kon zijn van interne maar van voortgezette Japanse politiek . . .”. „Ik beval dringend aan, alle Nederlandse ex-krijgsgevangenen te bewapenen en gaf opdracht om alle marine-landingsdetachementen ter beschikking te stellen, naarmate de schepen binnenkwamen." (*Helfrich*, II, 246).

A. Dat moet net zo ongeveer zijn geweest in de tijd, dat ik terugkwam, maar ik weet dat niet meer.

89254. De **Voorzitter**: Op 26 September en volgende dagen? Hebt u daar geen kennis van genomen?

A. Ik herinner mij dit niet, Ik weet wel, dat er verschillende telegrammen zijn verzonden uit verhalen daarna. Inderdaad heeft admiraal *Helfrich* toen alle mogelijke voorstellen gedaan, juist om die krijgsgevangenen zo snel mogelijk te bewapenen. Het is mij bekend, dat dat gebeurd is. Wat dat nu precies inhield, kan ik mij op het ogenblik toch niet meer voor de geest halen.

89255. De **Voorzitter**: Hier wordt ook nog gezegd, dat de staf op 30 September aan admiraal *Helfrich* seinde, dat in een te Singapore gehouden conferentie de heren *Dening* en *Lawson* tegenwoordig waren geweest en dat er ten aanzien van Indië was gesproken over een dreigende burgeroorlog.

„Het is mij bekend, dat mijn stafofficieren toen, en nog enige malen daarna, stellig hebben ontkend dat er sprake zou kunnen zijn van een burgeroorlog, dat de voornaamste weerstand zou ineensorten na snel en krachtig optreden, zoals de historie herhaaldelijk had aangetoond, en dat het enige doel kon zijn de haard van het verzet: Djokja. Merkwaardig is een mededeling aan mij van kapitein-ter-zee *Perks*, dat de Secretary of State *Lawson* verklaarde dit te begrijpen, doch dat, met de Britse

politiek voor ogen en mede in verband met de wereldbeschouwing der Britse Regering, inmenging thans uitgesloten was." (*Helfrich*, 11, 248).

Herinnert u zich dat?

A. Ja, dat verhaal van *Perks*.....

89256. De **Voorzitter**: Heeft de heer *Perks* u dit ook zo medegedeeld? In verband met de wereldbeschouwing, enz.?

A. Dat weet ik niet precies meer, maar het komt op hetzelfde neer. Het is wel juist, wat daar staat.

89257. De **Voorzitter**: U hebt waarschijnlijk als lid van de staf ook wel enige bemoeienis met deze kwestie gehad?

A. Met deze kwestie op zich zelf niet zoveel. Ik had als landmachtsofficier persoonlijk wel bemoeienis met de kwestie van de bewapening, bewapening van troepen dus.

89258. De **Voorzitter**: Kunt u ons daar iets over mededelen?

A. Generaal *Ilgen* is toen aangewezen voor liaison officer bij het lagere hoofdkwartier van A.L.F.S.E.A., de Allied Land Forces, in Candy, later in Singapore. Hij heeft een staf van experts om zich heen gevormd. Dat waren eigenlijk de uitvoerders voor wat betreft de kwestie van bewapening van ex-krijgsgevangenen. Daar ging het in hoofdzaak om, over het formeren van de bataljons in Siam, enz. Wij hebben toen, zoals u waarschijnlijk weet, bataljons geformeerd, o.a. voor Soembawa en twee bataljons, die naar Bali zijn gegaan. Daar ging het dus eigenlijk in hoofdzaak om en verder natuurlijk ook om de ex-krijgsgevangenen, die in Singapore zaten. Wij hadden toen nog een hoop ex-krijgsgevangenen in Singapore en daar zijn troepen van geformeerd voor de herbezetting van Riouw — niet voor Banka en Billiton — en er is een detachement voor Singapore zelf achtergebleven voor de bewaking van de voorraden en er is een bataljon naar Java gestuurd. Dat was ook een bataljon ex-krijgsgevangenen, het latere vierde bataljon infanterie.

Verder hebben wij in Siam geformeerd twee bataljons van de zogenaamde Bali-Lombok-brigade, die dus op Bali en Lombok zijn geweest, plus nog een zwakker bataljon, dat bestemd is geworden voor de bezetting van Soembawa. De uitvoering was dus helemaal overgelaten aan het hoofdkwartier van de Allied Land Forces. Wanneer er moeilijkheden zouden komen op dit gebied en er dus in hoogste instantie moest worden beslist, kwam dat via mij bij het hoofdkwartier van *Mountbatten* terecht.

89259. De **Voorzitter**: Hebt u wel de indruk, dat men meer krijgsgevangenen had kunnen sturen?

A. Dat wil zeggen: of het op korte termijn had gekund, zou ik u niet durven zeggen; dat wij daarbij echter door de Engelsen zijn geholpen, staat voor mij als een paal boven water.

89260. De **Voorzitter**: Ik heb hier een brief van de legercommandant van *Oyen* van 16 November 1945, uit Batavia. Hij schrijft aan de Luitenant-Goeverneur-Generaal:

„Op heden zouden circa 15 Nederlandsche en Nederlandsch-Indische bataljons meer op Java beschikbaar kunnen zijn dan thans het geval is, namelijk 4 bataljons ex-Alcantra (thans in Malakka aan land gezet), 4 bataljons ex-Nieuw-Amsterdam (welk schip hier heden had kunnen aankomen), 2 bataljons ex-Singapore, 3 bataljons ex-Bangkok, en 2-3 bataljons ex-Manilla. Deze circa vijfvoudige versterking van de Nederlandsche gevechtskracht in Nederlandsch-Indië is ons onthouden om redenen van politieke aard.”

Die laatste bataljons slaan dan waarschijnlijk op die ex-krijgsgevangenen.

A. Ja.

89261. De **Voorzitter**: Blijkbaar oordeelde generaal van *Oyen* het toen wel mogelijk. Is dat uw oordeel ook?

A. Ik geloof het niet, althans niet in zo korte tijd. Wel op langere duur.

89262. De **Voorzitter**: Was dat een gevolg van gebrek aan bewapening?

A. Ja, van bewapening, die nog moest worden aangevoerd, naar ik mij herinner.

89263. De **Voorzitter**: Hadden de Engelsen daar dan ook geen bewapening?

A. Niet zo bar veel.

89264. De **Voorzitter**: Men kan dus eigenlijk zeggen, dat de Engelsen volkomen door de zaak zijn overvallen, dat zij niet klaar waren met de voorbereiding?

A. Neen, naar mijn idee niet. Het zit hem vermoedelijk ook in het feit, dat er betrekkelijk weinig contact bestond tussen South East Asia en South West Pacific. Dat is een belangrijk punt naar mijn idee.

Tussen die twee commando's was er bijna geen contact. Wij hebben daar tenminste nooit iets van gemerkt. Ik herinner mij, dat ik door admiraal *Helfrich* naar Australië ben gezonden. Dat was Februari 1945, dus betrekkelijk kort vóór de capitulatie van Japan. Ik moest daar zien wat er gebeurde op het gebied van het K.N.I.L. o.a. en wat er voor plannen bestonden, want wij wisten van niets. Men begon langzamerhand in South East Asia in die tijd, dus Februari, Maart 1945, vragen te stellen: wat gebeurt er, wat doen jullie, wat voor troepen kunnen jullie beschikbaar stellen?

Juist in die tijd kwam dus vermoedelijk die kwestie van de grenswijziging min of meer aan de orde. Ik had daar een rapport over geschreven, een uitgebreid rapport.

De **Voorzitter**: Ik zou dat rapport wel graag willen hebben.

A. Ik geloof, dat ik dat nog wel kan vinden.

89265. De **Voorzitter**: Was de kwestie van de formering van het K.N.I.L. ook afhankelijk van de theaters? De B.S.O. was toch zonder meer chef van het K.N.I.L.?

A. Ja.

89266. De **Voorzitter**: Onafhankelijk van het theater.

A. Ja, maar het Nederlandse legerhoofdkwartier als zodanig zat eigenlijk in Australië.

89267. De **Voorzitter**: Maar toch onder de B.S.O.?

A. Ja, onder de B.S.O.

De B.S.O. was echter dan weer in Londen, dan weer elders. Er was ook trouwens practisch geen K.N.I.L. Ik weet wel, dat wij misschien alles bij elkaar twee of drie compagnieën hadden; het waren er twee, die toen in Biak hebben gezeten. Men had toen het plan om 15 zogenaamde gezagsbataljons te formeren. Die zouden in de zuidelijke Nederlanden worden gerecrueteerd.

89268. De **Voorzitter**: Welk aandeel hebt u gehad in de voorbereiding van die gezagsbataljons?

A. Helemaal niets. Ik zat in het westen en dit gebeurde helemaal in Australië.

89269. De **Voorzitter**: U hebt er misschien wel mede te maken gehad in de tijd, dat u in Australië was?

A. Ik heb mij toen op de hoogte gesteld van wat de plannen waren en daarover heb ik gerapporteerd aan mijn chef. Dat rapport heb ik nog wel.

89270. De **Voorzitter**: Was uw indruk, dat de zaak met de gezagsbataljons in Australië wel voor elkaar was? Dat de opleiding dus in Australië zou plaats hebben?

A. Op dat ogenblik zeer zeker. Het is echter later helemaal misgegaan, zoals u weet.

89271. De **Voorzitter**: Dat was ongeveer Augustus. Er leefde dus bij onze andere mensen ook wel de zekerheid, dat de zaak met de Australische Regering wel voor elkaar was?

A. Ja. Alles zou worden geformeerd en geoefend in West-Australië. Wij hadden eigenlijk al kampen ter beschikking gekregen in West-Australië. Dat is toen eigenlijk geketst, toen het misliep met de geschiedenis in Indonesië.

89272. De **Voorzitter**: Op 1 Augustus heeft Australië gezegd, dat zij die opleiding daar niet wilden hebben.

89273. De Voorzitter: Dat was dus vóór de capitulatie van Japan! Ik geloof dus niet, dat het juist is wat u daar zegt.

A. Neen, daar hebt u wel gelijk in. Daarna heb ik in verschillende kranten gelezen, dat men begon te fulmineren tegen Nederland in het algemeen. Ik herinner mij o.a., dat er in de kranten openlijk werd geschreven, dat het toch ook niet bepaald noodzakelijk was om nu bewapening en geschut, enz. te leveren voor die 15 bataljons.

89274. De Voorzitter: Hebt u in die maanden na September nog iets meegemaakt ten aanzien van de herovering van Indië?

A. Neen, alleen de kwestie van de bataljons, die werden binnengebracht uit Nederland, u weet wel, de oorlogsvrijwilligers, die op Malakka zijn ontscheept. Wij hebben toen de mariniers gekregen, waarvan er later een batajori naar Java is overgebracht en in Batavia is terechtgekomen. Tenslotte met de gehele brigade in Soerabaja. . .

89275. De Voorzitter: Weet u waaroni die troepen niet zijn toegelaten?

A. Volgens sommigen waren deze troepen niet voldoende geoefend en daar is een hoop voor te zeggen.

89276. De Voorzitter: Dat gold toch niet voor de mariniers?

A. Neen.

89277. De Voorzitter: Waarom zijn die dan niet toegelaten?

A. Omdat men naar mijn idee geen Nederlandse troepen op Java wilde hebben uit politieke overwegingen.

89278. De Voorzitter: Bedoelt u met „men“ de Engelsen?

A. Ja

89279. De Voorzitter: Is u bekend, of hierbij nog Nederlandse invloeden hebben gewerkt, namelijk om die troepen niet toe te laten?

A. Dat is mij niet bekend.

89280. De heer Korthals: Is het omgekeerde u bekend?

A. Neen, het omgekeerde is mij ook niet bekend.

89281. De Voorzitter: U hebt er dus in het hoofdkwartier van *Mountbatten* nooit iets van gemerkt?

A. Neen.

89282. De heer Korthals: Hebt u er ook niet op behoeven aan te dringen?

A. Neen, bepaald niet.

89283. De heer Korthals: Ik bedoel of u er niet op hebt behoeven aan te dringen, dat zij wel zouden komen?

A. Ja, dat wel.

89284. De Voorzitter: Van wie hebt u die opdracht ontvangen?

A. Van Java af, van de B.S.O. Die gaf zijn opdrachten door aan ons en Perks, het hoofd van de sectie, voerde ze normaal uit.

89285. De Voorzitter: U hebt waarschijnlijk die dingen wel besproken?

A. Ja, dat is uitgebreid met elkaar besproken.

89286. De Voorzitter: Er is dus inderdaad bij *Mountbatten* een *démarche* van Nederlandse kant geweest om die troepen wel te krijgen?

A. Ja, natuurlijk. Tenslotte is er ook een bataljon mariniers naar Java gekomen.

89287. De Voorzitter: Dat was er, naar ik meen, al zo half en half.

A. Ja, het was er al voor een gedeelte: en zij konden het dus niet meer *tegenhouden*.

Er is toch een periode geweest, dat Nederlandse officieren, die buiten zaten en naar Java moesten, alleen maar mochten worden toegelaten in burger!

89288. De heer Korthals: Wat was de redenering van *Mountbatten*, wanneer er van Nederlandse zijde daarop aangedrongen werd?

A. De Londense Regering had daar bezwaren tegen en dus gebeurde het niet. Het was dus zuiver gebaseerd op instructies van hoger hand, naar mijn idee tenminste.

89289. De Voorzitter: Naar uw gevoel is hij in dit opzicht passief geweest?

A. Ja.

89290. De Voorzitter: Is u inderdaad bekend de uitlating, dat het alleen vanwege de onge oefendheid was, dat zij niet werden toegelaten?

A. Niet alleen vanwege de onge oefendheid, maar dat was een van de redenen, die daarbij naar voren kwamen.

89291. De heer Korthals: Hebt u ook weleens gehoord, dat in dit opzicht de inzichten van de militairen op Java volledig strookten met de inzichten van de daar aanwezige civiele autoriteiten?

A. Neen, ik zat toen zelf in Singapore in die tijd.

89392. De heer Korthals: U hebt dus geen reden om aan te nemen, dat de civiele autoriteiten er anders over dachten en er ook anders over gesproken zouden hebben?

A. Daar heb ik geen reden voor. In ieder geval weet ik hier niets van. Daarmee ben ik helemaal niet bekend.

89293. De Voorzitter: Bent u na 20 November 1945 op Java gekomen?

A. Neen, ik ben in Februari 1946 voorgoed naar Java gekomen. In November ben ik er een keer met een opdracht geweest, een heel korte opdracht. Ik ben er toen een paar dagen geweest en weer teruggegaan.

89294. De Voorzitter: Wat was dat voor een opdracht?

A. Het Korps Insulinde moest administratief worden afgewikkeld. Dat had echter niets met deze zaak uitstaande.

Daar ik echter was belast met de intelligence aangelegenheden, moest ik van de staf van de B.S.O., waaronder dit korps stond — zij waren toen al op Java —, deze zaken bespreken. Ik ben toen vanuit Singapore daarvoor opgeroepen, om deze zaak te bespreken met de chef staf, en een paar dagen later ben ik weer teruggegaan.

89295. De Voorzitter: Hebt u er dus in het algemeen geen kennis van, wat zich daar heeft voorgedaan?

A. Van die eerste tijd niet.

89296. De Voorzitter: Wat er later mee gebeurd is, valt buiten ons onderzoek. Hebt u misschien zelf nog iets op te merken ter aanvulling eventueel, waarvan u meent, dat het voor de commissie van belang kan zijn?

A. Ik zou wel nog even de aandacht willen vestigen op het feit, dat wij van Singapore uit — dat kwam nogal eens voor, want het was nogal een traffic heen en weer — speciale toestemming moesten hebben van het hoofdkwartier in Batavia, en in dat geval was het ons zelfs verboden om in uniform te reizen. Ik herinner mij, dat ik mij daar zelf buitengemeen aan heb geërgerd. Het is mij toevallig niet meer overkomen, want toen was die order alweer ingetrokken, maar er is een tijd geweest, dat de Engelsen zo bang waren om zich in de vingers te snijden, dat zelfs individuele personen niet naar Java mochten komen, althans militaire personen, of zij moesten in burger gekleed zijn om toch vooral te voorkomen — dat idee hadden wij tenminste —, dat men de Engelsen er van zou kunnen beschuldigen, dat zij ons hielpen tegen de Indonesiërs.

19297. De Voorzitter: Die probleenstelling is natuurlijk niet helemaal juist van Engelse zijde, tegen de Indonesiërs. Het ging er om ons gezag daar te herstellen.

A. Ik geloof, dat dat gezagsherstel voor de Engelsen op dat ogenblik niet zo erg belangrijk was!

De Voorzitter: U kunt eventueel uw opmerking aanvullen, wanneer u meent, dat dit van belang kan zijn.

A. Neen, ik heb hier niets meer aan toe te voegen.

De Voorzitter: Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

D. C. BUURMAN VAN VREEDEN.

ALGERA, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DONDERDAG 22 FEBRUARI 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer *Algera*, voorzitter, en de heren *Korthals* en *Fens*, leden, alsmede de heer *Duisterwinkel*, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

Prof. dr. ir. *WILLEM SCHERMERHORN*,
oud 56 jaar, wonende te *Bilthoven*, oud-Minister-president.

89453. De Voorzitter: Aangezien u reeds eerder over punt p bent gehoord en toen de eed als getuige hebt afgelegd, worden uw verklaringen in dit verhoor geacht eveneens te vallen onder het verband van die eed. Vanmiddag wilde ik spreken over het militaire beleid ten aanzien van Indië, waarmee u als Minister van Algemene Oorlogvoering te maken hebt gehad. Hierbij komen verschillende punten aan de orde, zoals de kwestie van de gezagstroepen, de weigering van Australië, dat de gezagstroepen daar werden opgeleid, de scheepsruimte voor het vervoer van de troepen, de grenswijziging van S.W.P.A. naar S.E.A.C. en nog enige andere punten.

Ik zou willen beginnen met u te vragen of u zich herinnert, dat u met de heer *Gerbrandy* hebt getracht een onderhoud te hebben met *Truman*, *Churchill* en *Attlee* in Juli 1945. Deze poging is toen niet gelukt.

A. Inderdaad.

89454. De Voorzitter: Kunt u zich nog herinneren wat de bedoeling was van dit onderhoud?

A. Dit punt verlaat echter het militaire terrein.

89455. De Voorzitter: Ik zie hier staan, dat men wilde aandringen op een spoedige bevrijding van Java en voorts wilde men de kwestie van de scheepsruimte bespreken.

A. Dan vatten wij het woord „politiek” in dit verband verschillend op. Vrij spoedig na ons optreden kregen wij de eerste berichten van dr. *van Mook* over een mogelijke verschuiving van de grens tussen South East Asia Command en South West Pacific Area. Het waren toen nog maar geruchten, die via kanalen in de Far East dr. *van Mook* hadden bereikt. Deze geruchten hadden, gezien de nauwe relatie tussen *MacArthur* en dr. *van Mook*, een grote mate van waarschijnlijkheid. Aan de kant van *van Mook* bestond een zekere verontusting over deze verschuiving, omdat hij persoonlijk van de Engelsen militair niets en van de Amerikanen vrij veel verwachtte.

Bij de Nederlandse Regering bestonden ook andere gedachten. Men had het gevoel, dat de Engelsen de verhouding tussen een Aziatisch land en een Westeuropees land beter begrepen dan de Amerikanen. Reeds tijdens de oorlogsjaren had men moeilijkheden met Amerikaanse stemmen gehad, waarop de bekende rede van de Koningin een antwoord poogde te geven. Dezulken waren in dit verband belangrijker minder op de Amerikanen gesteld dan dit met dr. *van Mook* het geval was.

De directe aanleiding tot de verlangde conferentie was echter, dat van onze kant op het hoogste punt druk uitgeoefend zou moeten worden om een ontwikkelingslijn te doen volgen, die wel door *MacArthur* werd voorgesteld aan, maar niet door de Combined Chiefs of Staff te Washington werd aanvaard. Dit was nl. het voeren van militaire activiteit, waarin Nederlandsch-Indië zelf zou worden betrokken. Ik herinner mij niet precies meer de details, maar ik meen, dat er een bepaald programma in discussie was, waarbij eerst Noord-Sumatra aan de beurt zou zijn en daarna Java.

89456. De Voorzitter: Sumatra lag reeds in het S.E.A.C.-gebied en de bevrijding daarvan zou dus in elk geval van de Engelsen moeten uitgaan.

A. Hoe dat precies zit, weet ik niet meer, want het is vijf en een half jaar geleden, maar de hoofdlijnen weet ik nog vrij goed, omdat ze indertijd grote indruk op mij hebben gemaakt. In die maanden was reeds de werking van de opvatting zichtbaar, welke later duidelijk zou worden, nl. dat aan Amerikaanse zijde het plan bestond Japan regelrecht op de knieën te brengen door middel van de atoombom, zoals later ook is gebeurd. In een dergelijk programma paste een gevecht om Nederlandsch-Indië bepaald niet, omdat men uitging van de veronderstelling, dat, als Japan in elkaar zakte, de rest van zelf zou volgen. Over die controversie ging het ons echter in de allereerste plaats, omdat wij toen wel inzagen, dat de weg, die men in Washington voorstond, voor ons niet zonder gevaren was. Vooral de heer *van Mook* heeft daar zeer sterk de nadruk op gevestigd. Daarom hebben toen plannen bestaan om te trachten op het hoogste niveau er achter te komen wat er van waar was en of er een mogelijkheid zou bestaan de plannen, die wij *MacArthur* toedichtten, tot werkelijkheid te maken. Het zal u wel duidelijk zijn, dat ook wij in volkomen onwetendheid verkeerden ten aanzien van hetgeen er op til was. Gesteld, dat deze conferentie zou hebben plaats gevonden, dan zou er mijns inziens geen kans zijn geweest, dat de heren in Washington voor onze verlangens door de knieën zouden zijn gegaan. Dit is de beschouwing, die ik hier na 15 Augustus 1945 altijd aan heb vastgeknoopt, gezien het verloop van de oorlog en het plan van de Combined Chiefs of Staff om langs deze weg de oorlog met Japan tot een einde te brengen.

De hele geschiedenis ten aanzien van Indië is in belangrijke mate te onzen nadele gewijzigd door het feit, dat de oorlog in Europa een half jaar langer en in de Far East een half jaar korter heeft geduurd dan men had geraamd. Zo liggen de feiten.

89457. De Voorzitter: Het is mogelijk, dat u twee momenten door elkaar haalt. In een van uw laatste zinnen hebt u gezegd, dat de Regering van mening was, dat interventie bij Amerika niets meer zou helpen. Deze opvatting is aanleiding geweest voor de Regering zich op 17 Augustus 1945 met een brief tot de geallieerde instanties te wenden. In deze brief wordt over die kwestie niet meer gesproken, wel over het belang van een spoedige bezetting van Batavia. Op dat ogenblik had het Kabinet dus het standpunt ingenomen, dat u zo juist hebt weergegeven.

A. Omdat toen de bom reeds was gevallen.

89458. De Voorzitter: In Juli hebt u getracht een onderhoud met *Churchill* en *Truman* te krijgen en u had dus toen de gedachte, dat dit nog wel iets zou kunnen helpen. Ik geloof, dat u deze twee momenten verwisselt.

A. Neen, die verwissel ik niet. Wanneer u zegt, dat ik deze twee momenten verwissel, dan gaat u uit van de veronderstelling, dat wij in Juli iets in ons hoofd hadden, dat nog voor realisering vatbaar was. Wij meenden inderdaad op dat moment nog te goeder trouw, dat er nog een kans bestond, die, achteraf gezien, gelet op wat er later is gebeurd, op dat moment al niet meer bestond. Toen men de atoombom bij wijze van spreken in zijn achterzak droeg, was er geen sprake van, dat men op dat ogenblik, met een krijgsplan, zo volkomen geconcentreerd op Japan, bereid zou zijn geweest Amerikaanse mensenslevens te offeren in Nederlandsch-Indië om der wille van een zaak, waarvan men van tevoren wist, dat die automatisch zou worden opgelost, omdat de Japanners immers toch ook daar zouden capituleren. Toen de Japanners op 15 Augustus capituleerden, had voor ons deze zelfde actie, als bedoeld in Juli, niet de minste betekenis meer in die zin. Wij hebben dus gezegd, dat, wanneer wij ons daarna tot de geallieerden zouden wenden, dit alleen kon zijn om alsnog gedaan te krijgen datgene, wat wij aanvankelijk de geallieerden graag hadden laten doen, nl. bezetting van Batavia en Java.

89459. De **Voorzitter**: Ik geloof, dat ik uw zienswijze juist weergeef, wanneer ik zeg, dat u in Jiili hebt getracht contact met de beide genoemde Staatslieden te krijgen in de hoop, dat er nog iets aan was te doen, en dat dit is mislukt, omdat het onderhoud is geweigerd.

A. Neen, beslist niet. Het is niet mislukt, omdat liet onderhoud is geweigerd. Het is mislukt, omdat de Combined Chiefs of Staff, d.w.z. *Truman* en *Churchill*, wisten, dat over zoveel weken atoombommen op Japan zouden worden gegoord, zodat men er niet over dacht van tevoren Sumatra nog te bezetten.

89460. De **Voorzitter**: Het ging meer om Java dan om Sumatra.

A. Dat is hetzelfde. Als ik mij goed herinner was de volgorde Sumatra en Java. Dit is niet het essentiële punt in het spel. Ik weet niet of ik het wel zeggen mag, maar het is voor mij de vraag of zelfs *MacArthur* heeft geweten wat er ging gebeuren. Als hij het geweten heeft, is er ruimte voor de veronderstelling, dat hij *van Mook* op een dwaalspoor heeft gebracht met een voorstelling van zaken alsof de weg naar Japan zou kunnen leiden over Nederlandsch-Indië.

89461. De **Voorzitter**: In een telegram van 20 Juli 1945 staat het volgende:

„De poging van generaal *Clark* om een bijeenkomst van onzen Minister-President met *Truman* en *Churchill* te Berlijn te arrangeren, heeft schipbreuk geleden. Het antwoord luidt: Het is helaas niet mogelijk. De gewone diplomatieke wegen moeten worden bewandeld.”

Blijkbaar hebben de heren dus geweigerd en dit kan dus kloppen met uw redenering, dat dit is gebeurd, omdat men toen reeds wist, dat de atoombom zou vallen.

A. Inderdaad, want zij hadden een heel ander krijgsplan in het hoofd. Gezien het feit, dat er van Nederlandse zijde langs de gewone kanalen al meer dan eens geprobeerd was dit plan van *MacArthur*, dat dr. *van Mook* steunde, uitgevoerd te krijgen, konden zij van tevoren uitrekenen, dat het verloren tijd en moeite was. Dit is een constructie. Die ik na 15 Augustus 1945 voor mij zelf heb gemaakt en die mij vrij logisch lijkt.

89462. De **Voorzitter**: Hierbij doen zich nog twee punten voor, die ik even wil behandelen. Ik heb hier een telegram van oud-Minister *van Kleffens* van 21 Juli 1945, dat luidt als volgt:

„Aangezien beide hoofdpersonen thans met alle militaire adviseurs bijeen, heeft *Schermerhorn* voor hem en *Gerbrandy* belet gevraagd via *Shaef* missie en *Montgomery* ten einde te Potsdam te bespreken *primo* noodzaak spoedige bevrijding Java, gezien meer dan treurigen toestand inwoners *secundo* ons levensbelang bij spoedigsten overvoer militair en burger personeel Indië. *Shaef* verzond boodschap Woensdagochtend, waarop Vrijdagmiddag werd geantwoord zaak langs diplomatieken weg moest worden aangebracht. In Den Haag waar dit antwoord werd ontvangen is gebruik gemaakt van aanwezigheid *Hornbeck* om te vragen verzoek onverwijld aan State Department doorgeven, waaraan hij voldeed. Gelief dit verzoek steunen en uiteenzetten het hier levensbelangen van het Koninkrijk betreft, die in overeenstemming moeten worden gebracht met die der algemeene oorlogvoering, welke gewicht wij ten volle erkennen. Ik aantekenen, dat niet ontvangen van eersten Minister en vorigen Minister-President schandaal zou veroorzaken en niet verborgen zal worden gehouden, terwijl wij ons in dat geval hetwelk wij ernstig hopen zich niet zal voordoen, vrijheid van handelen moeten voorbehouden. Foreign Office zou verzoek naar Britsche delegatie Potsdam doorgeven. Gelieve uw indrukken seinen.”

A. Aan wie is dit telegram gezonden?

De **Voorzitter**: Het blijkt er niet duidelijk uit, maar ik veronderstel, dat het is gezonden aan onze ambassadeur in Amerika. Er staat nog bij: Afschrift aan prof. *Schermerhorn*.

A. Het zal waarschijnlijk wel naar de heer *Loudon* zijn gezonden. Zo'n telegram past volkomen in de gedachtegang, die ik ontwikkelde, en in de sfeer, waarin wij op dat moment leefden.

89463. De **Voorzitter**: Het was een sfeer, die door *van Kleffens* blijkbaar nog niet als zodanig werd erkend.

A. Natuurlijk niet, *van Kleffens* wist dat ook niet. Het was toen 22 Juli.

89464. De heer **Fens**: U kende die toestand toen ook niet.

A. Wij wisten er niets van, dat werd pas op 15 Augustus duidelijk. Wij wisten wel, dat er discussie was over de vraag of men recht op het hart van Japan aan zou gaan of niet. Wij meenden, dat dit een gewone militaire discussie was, zoals die er wel meer zijn. Zo lag de zaak achteraf echter niet. De heren hadden iets in hun achterzak, dat in ons denkschema geen plaats had. Ik geloof echter, dat er maar weinig mensen waren, die het wél wisten, en bij ons bepaald niemand. Onze redenering was dus goed bedoeld, maar ondoeltreffend in de geldende omstandigheden.

Daarnaast staat natuurlijk nog het andere punt, dat in het telegram van 17 Augustus naar voren is gekomen, nl. dat betreffende de verzending van troepen.

Vóór dit verhoor heb ik nog een uurtje gebruikt om op het Kabinet van de Minister-President enige stukken na te lezen, die u, geloof ik, niet te zien krijgt. Het verhoor zou immers anders wat al te onevenwichtig zijn: u met een dossier voor u en ik geheel ongedocumenteerd. Het besluit, dat de notulen van de Ministerraad buiten beschouwing moeten blijven, bemoeilijkt de techniek van de Parlementaire Enquêtecommissie in belangrijke mate.

Ik heb er daarom een uur aan besteed de notulen van de vergaderingen van de Raad A.O.K., gehouden van September tot 20 November, nog eens door te lezen. Daarin staat een schat van gegevens, waarnaar u, Mijnheer de Voorzitter, met de grootste moeite uit allerlei verspreide stukken moet vissen.

De **Voorzitter**: Volgens het besluit van de Kamer mag de Enquêtecommissie u niet vragen naar de besprekingen van de hlinisterraad, maar u mag er vrijwillig wél mededelingen over doen. U hebt volkomen de vrijheid de gegevens, welke u vanmiddag hebt gevonden, hier voor te dragen.

A. Bij het doorlezen van deze stukken heb ik nog eens de indruk bevestigd gekregen, die ik in de afgelopen jaren bij meer dan één gelegenheid heb uitgesproken, ook wel in het publiek, nl. welk een afgrijselijk geworstel het is geweest om er in het militaire vlak nog iets van terecht te brengen, dat ergens op leek. In de vergadering van 15 Augustus werd van militaire zijde een opsomming gegeven van hetgeen eventueel mogelijk zou zijn. Wanneer ik deze data noem, moet u zich goed realiseren wat er in die tussentijd is gebeurd. U dient zich te bedenken, dat reeds op 17 Augustus de Republiek Indonesia was uitgeroepen, terwijl wij begin September misschien vijf bataljons zouden kunnen sturen, als er scheepsruimte zou zijn. Dat waren vijf bataljons van 800 man. In October zouden dan weer 5 bataljons van 800 man volgen, dan in November 7 van 1000 man, in Januari nog eens 5 van 800 man en in Februari nog eens 5 van 1000 man. Een expeditionnaire macht zou pas in Juni 1946 gaan.

Ongeveer twee weken later was er weer vergadering van de Raad A.O.K. Toen bleken de eerste vijf bataljons te zijn ingekrompen tot vier, de volgende vijf tot twee, de daarop volgende zeven ook tot vier en over de rest werd niet gesproken. Dit waren geen mededelingen, die uit de politieke hoek kwamen; het waren technische mededelingen, die van militaire zijde werden gedaan.

In de vergadering van 12 November is tenslotte het vrijwel definitief uitgevoerde plan in enigszins andere woorden ter tafel gebracht. Generaal *Kruls* heeft daarover een uiteenzetting gegeven. Dit was naar aanleiding van het feit, dat dr. *van Mook* op dat moment dringend verzocht om 75 000 man, daarbij motiverend, waarvoor hij deze nodig achtte, zulks in overeenstemming met de legercommandant, toen generaal *van Oyen*. (Deze stond naast de B.S.O.; deze verhouding B.S.O. tot C.G.L. is ook nog een punt apart. Wanneer men nog eens over dat gekrakeel leest, vraagt men achteraf, of de heren daar niets beters hadden te doen dan over hun bevoegdheden en prestige te kibbelen).

89465. De heer **Fens**: Was generaal *Kruls* toen al chef van de generale staf?

A. Op 12 November was generaal *Kruls* in die vergadering aanwezig als chef van de generale staf. Toen is voor het eerst een betrekkelijk volledig plan op tafel gekomen, in antwoord dus op de vraag van dr. *van Mook* en van generaal *van Oyen*. Aan hun vraag kon echter niet worden voldaan. Op die vergadering werden verschillende mededelingen gedaan door Minister *Meynen* en generaal *Kruls*. Men heeft er nog aan gedacht troepen op te roepen van de lichte '38/'39, die dus al geoefend waren. Van Engelse zijde is hiertegen gewaarschuwd, omdat men hiermede hoogstens één à anderhalve maand in

het tempo van uitzending zou winnen. Bovendien zei Minister *Meynen* toen, dat er toch pas tegen 1 Mei 1946 kazernering voor deze mensen beschikbaar zou zijn. Zo was de situatie dus half November.

89466. De heer Fens: U hebt zoëven gezegd, dat op 12 November *Meynen* en *Kruls* hebben gezegd, dat men op geen enkele manier aan de vraag om 75 000 man kon voldoen. Sinds Juni waren echter die lichte infanteriebataljons in training.

A. Hoeveel man was dat?

De heer **Fens**: Ik zeg niet, dat men die 75 000 man kon leveren.

A. Daar ging het juist om. Het ging er niet om, dat men niets stuurde, maar men kon op geen enkele wijze voldoen aan de eis van dr. *van Mook* hem direct 75 000 man te sturen.

89467. De heer Fens: Ik begreep eigenlijk, dat men zei, dat er helemaal niets was.

A. Neen. Het einde van de rekensom was toen, dat er October 1946 30 000 man aanwezig zouden zijn.

89468. De heer Fens: Dat is nog veel.

A. Ja, maar achteraf bleek het toch te weinig. Dit was dus het probleem, waarmee wij op 12 November 1945 min of meer onthutst naar huis werden gestuurd.

89469. De Voorzitter: U hebt hierbij de mariniersbrigade niet genoemd.

A. Inderdaad. Ik durf niet te zeggen, of die er bij was. Ik meen, dat het 3700 man was.

89470. De Voorzitter: Ik geloof wel iets meer.

A. Later meer, maar toen niet, als ik het mij goed herinner. Ik meen dat getal vanmiddag ook nog ergens te hebben gelezen, anders zou ik het nu niet meer hebben geweten.

89471. De Voorzitter: Uitgaande van de gedachte, dat er niets of heel weinig was op dat moment, moet men de mariniersbrigade er wel bij optellen. Ook moeten wij er bij optellen de ex-krijgsgevangenen.

A. Die zijn bij deze 30 000 man inbegrepen. Het ging natuurlijk ook niet alleen maar over het aantal, maar ook over de uitrusting. U moet nooit vergeten, dat wij alles van de eerste broekknop tot de laatste kogel van de Engelsen moesten krijgen.

89472. De Voorzitter: Hoe is de houding van de geallieerden geweest, wat betreft het verlenen van scheepsruimte?

A. Dat is een doodeenvoudige zaak. De geallieerden hadden mrt de vorige Nederlandse Regering een overeenkomst gesloten, dat zij tot zes maanden na de capitulatie van Japan de beschikking zouden behouden over de Nederlandse scheepsruimte. Die hebben zij dan ook voor een belangrijk deel gebruikt voor demobilisatie van Amerikaanse soldaten.

89473. De Voorzitter: Heeft de Nederlandse Regering zich daarbij neergelegd of heeft zij pogingen in het werk gesteld Nederlandse of andere schepen los te krijgen uit de pool?

A. Wij hebben het geprobeerd met die kracht, waarover de Nederlandse diplomatieke dienst beschikt, plus een vrij scherpe discussie daarover met de Engelsen. Het laatste heeft, als ik het mij goed herinner, een enkel schip opgeleverd, maar niet voldoende om het beleid volstrekt te veranderen. Het lag ook niet alleen maar aan de scheepsruimte. Dat was wel een bedenkelijk punt, maar het lag vooral aan de algemene gang van zaken. Wij kennen allen het drama van Malakka.

Het ging dus niet alleen om de schepen; het was een combinatie van drie feiten, die ik straks nog eens wil opsommen. Als ik ook hier het probleem stel, zoals ik dit ook meermalen publiekelijk heb gedaan, dan heb ik van het Indonesische probleem maar twee oplossingen gezien, nl. ten eerste: de weg van het herstel van het Nederlandse gezag op de punt van de bajonet en ten tweede: in de wetenschap, dat die weg om velerlei redenen onbegaanbaar zou zijn, de poging tot het scheppen van een relatie tussen Indonesië en Nederland, die misschien vergelijkbaar zou zijn met hetgeen nu is bereikt, minus de gevolgen van de onvriendelijkheden, die er na 1946 zijn bijgekomen.

Ik stel voorop, dat wij begonnen na te gaan in hoeverre de eerste weg begaanbaar was, en ik moet vaststellen, dat wij dit inderdaad met zorg hebben gedaan. Ik houd dit ook staande tegenover huidige Indonesische vrienden. Ik heb hun eerder weleens ronduit gezegd, dat wij, zeker tot December, de zwaarte, van wat er aan de hand was, onvoldoende kenden en juist daarom de militaire weg nog niet onbegaanbaar achtten en er inderdaad alles op hebben gezet deze militaire weg te gaan. In totaal zijn het de drie bovenbedoelde elementen, die in feite deze weg onbegaanbaar hebben gemaakt. Dat is in de eerste plaats het Civil Affairs Agreement met de geallieerden, dat de Nederlandse autoriteit in die gebieden met betrekking tot de gezagsuitoefening tot nul reduceerde. Dit zijn overeenkomsten, waarvan, naar ik mij meen te herinneren, de Amerikaanse is gesloten en getekend vóór onze bevrijding en de Engelse voorbereid vóór en getekend na de bevrijding. Principeel lag ook dat in Mei 1945 echter al helemaal vast.

Dat is punt één geweest en het gevolg was, dat wij tot 30 November 1946 op Java en Sumatra praktisch geen gezag konden uitoefenen, zeker geen militair gezag.

De tweede omstandigheid was het feit, dat wij tot Februari 1946 niet over onze vloot beschikten.

De derde omstandigheid was, dat wij een volstrekt uitgekleeft en geplunderd land waren.

Ik meen te weten, dat in de winter van 1944 op 1945 de Nederlandse vrijwilligers in halve uniformen en op klompen aan de Maas stonden en dat de Prins er aan te pas is gekomen en in het hoofdkwartier van S.H.A.E.F. bij wijze van spreken met de vuist op tafel heeft geslagen om voor deze mensen de dingen los te krijgen, die voor hen nodig waren. Wanneer men dan nog even denkt aan het feit, dat de oorlog in het westen een halfjaar langer heeft geduurd, dan men had verwacht, dan kan men ongeveer nagaan, hoe het met de uitrustingsmogelijkheid voor een Nederlands leger op het ogenblik van de bevrijding stond.

Ik mag hier ook nog bij zeggen, dat wij in Juni 1945 ook ongeveer wisten hoeveel wapens er in Nederland in verkeerde handen waren, zodat wij ons in die tijd niet helemaal ongelukkig achtten, dat wij een niet onaanzienlijke troepenmacht in Nederland zelf achter de hand hadden. Dit wordt ook weleens vergeten. Pas later is met het oog hierop het korps marechaussee opgetuigd en vrij zwaar bewapend.

Wanneer men deze drie factoren bekijkt, dan is het mij altijd een raadsel, hoe er in ons land nog altijd mensen zijn, die een gezicht trekken, alsof alles best anders had gekund en of het een soort kwaadsappigheid is geweest van dr. *van Mook* en een stel Stuw-lieden, dat Nederland niet meer militaire macht naar Indonesië heeft gestuurd. Het is dr. *van Mook* geweest, die in November vroeg om 75 000 man en het is niet dr. *van Mook*, die de overeenkomsten heeft gesloten met de geallieerden, die ons beletten daarna inderdaad de militaire weg te bewandelen, maar het is mijn hooggeachte ambtsvoorganger, de heer *Gerbrandy*. Ik neem het hem echter volstrekt niet kwalijk, want, indien ik op zijn stoel had gezeten, had ik als vertegenwoordiger van een land, dat de bevrijding van de geallieerden had te verwachten, precies hetzelfde gedaan. Wat ik wél bedenkelijk vind, is, dat hij later wat al te vaak een gezicht heeft getrokken, alsof deze feiten voor de gang van de historie in de verhouding tussen Nederland en Nederlands-Indië geen gevolgen zouden hebben gehad. Het tegendeel is immers waar: zij hebben uiterst bittere gevolgen gehad.

Het eerste Kabinet na de bevrijding heeft zoveel pogingen gedaan om een militaire macht te organiseren, dat ik ook nu weer bij het doorlezen van de stukken, bevestigd werd in de overtuiging, dat het goed zou zijn, indien die ambtelijke stukken eens zonder commentaar zouden worden gepubliceerd. Dan zouden velen niet meer zo ongeremd raak redeneren kunnen. Aan de andere kant denk ik dan weleens welk gezicht een deel van de Indonesische vrienden zou trekken, tegenover allerlei personen, waarop zij later weliswaar geen huizen, maar toch wel iets gebouwd hebben.

Wat u nu in de Enquêtecommissie doet door uw vragen, is eigenlijk niet veel meer dan in aanraking proberen te komen met de buitenkant van, laat ik zeggen, de mentaliteit, het inzicht en de houding, die op dat ogenblik in de Regering bestonden. Immers, het wezen van de zaak als historisch gebeuren, stond volstrekt vast. Een geweldige hoeveelheid verdachtmakingen, die daarna in ons land is ontstaan, zou het eigenlijk wel nuttig maken nog veel groter publiciteit aan deze dingen te geven. Het is inderdaad wel goed, in de stukken van de Enquêtecommissie allerlei details te publiceren, maar ik wilde bovenal, dat u daarin die notulen kon publiceren. Dan neem ik ook nu nog het risico der beoordeling van datgene, wat ik in het eerste halfjaar en daarna heb geprobeerd. In mijn eigen partij heb ik meer dan eens tegenover diegenen, die het militaire geweld in Indonesië niet aanvaardden, gezegd, dat wij niet uitsluitend voor het

herstel van het Nederlandse gezag hebben gestreefd naar het uitzenden van de troepen, maar vooral ook ter bescherming van mensenlevens. Wie zich enigermate realiseert, welke gruwelen er na 15 Augustus in de eerste bersiap-periode zijn gebeurd, moet begrijpen, dat ik van mijn standpunt uit, ook in het aangezicht van wat er daarna is gebeurd, nog altijd volledig verantwoord, wat de Regering toen militair heeft geprobeerd. Ik hoop, dat u op het wezenlijke van deze zaak, overal waar het pas geeft, zo diep mogelijk zult ingaan.

De Voorzitter: Wij doen ons werk in opdracht van de Kamer en binnen de grenzen, door de Kamer getrokken. Wanneer u stukken hebt, die kunnen bijdragen tot het kenbaar maken van uw standpunt en het standpunt van de Regering, dan hebt u alle gelegenheid deze over te leggen. Wij behandelen deze zaak zo objectief mogelijk en bij het produceren van de stukken leggen wij u geen enkele hinderpaal in de weg. In het wezen van de zaak, zoals u dat bedoelt, zit een groot politiek element, dat bij subcommissie I of de plenaire commissie aan de orde komt. Wij behandelen hier alleen het militaire deel.

A. Ik heb u zoëven reeds gezegd, dat deze problemen ten nauwste verweven zijn. Wanneer ik b.v. spreek over de vragen van dr. van Mook, dan is dat een vraag, waarop hij een militair antwoord heeft gekregen, dat echter een zeer belangrijke politieke repercurssie heeft gehad.

89474. De Voorzitter: Uit uw redenering heb ik de indruk gekregen, dat de militaire maatregelen, genomen door het Kabinet-*Gerbrandy* en door uw Kabinet, althans in de eerste maanden, in elkaars verlengde liggen.

A. Zij liggen niet helemaal in elkaars verlengde; dat kon ook niet. Immers, de doelstelling was een volstrekt andere,

Ik ben voorzitter geweest van de Indonesische commissie uit de illegale pers. Er is in de winter 1944—1945 een verklaring opgesteld betreffende de werving van vrijwilligers en wij konden toen nog alle hoofden van „Trouw” tot „De Waarheid” in één zak krijgen. Het heeft wel wat moeite gekost een zodanige verklaring te formuleren, maar het is toch gelukt. Het ging daarbij echter alleen om de bevrijding van Indonesië van de Japanners. Wanneer u de enquête nog eens naleest, die toentertijd is gehouden door het illegale blad „Ons Volk”, waarover later de heer *Wanrooy* een brochure heeft geschreven, dan vindt u daarin alle motiveringen. die de mensen er op nahielden, zowel de morele rechtvaardiging voor het vrijwillig in dienst treden als voor het invoeren van de dienstplicht voor het uitzenden van een leger naar Indonesië. Van dat standpunt uit ageerde de Regering-*Gerbrandy* in 1945. toen zij de illegaliteit aanspoorde een propaganda op touw te zetten voor het scheppen van een leger, dat naar Indonesië zou gaan met de doelstelling de Japanners er uit te drijven.

Wij hebben daarvoor in het allereerste begin de z.g. Expeditionnaire Macht opgezet. Dat was het begin van een leger, dat zou worden uitgezonden via Engeland, waar het zou worden opgeleid en tegen Japan ingezet. Dit alles is georganiseerd in de grootste spoed in de allereerste weken tussen de bevrijding van Nederland en de capitulatie van Japan. In deze materie raken de activiteiten van de twee Kabinetten elkaar. Als ik mij goed herinner, was de aanzet daarvoor bezig te ontstaan tijdens ons optreden, hoewel ik meen, dat wij nog de generaal hebben opgezocht, die er het hoofd van zou worden. Dit was dus de aanraking. Toen echter de capitulatie van Japan kwam, ontstond er een discontinuïteit. De doelstelling was nu een andere. De mensen, die zich als vrijwilliger hadden verbonden, kon men niet meer precies hetzelfde doel voor ogen stellen. Men kon niet meer zeggen: tot de bevrijding van Nederlandsch-Indië van de Japanners en dan is het uit en gaat gij naar huis. Men wist toen niet wat er ging gebeuren.

89475. De Voorzitter: Ik kan mij indenken, dat er aan negatieve zijde verschil in doelstelling was, hetzij strijd tegen de Japanners, hetzij tegen anderen. Positief was het in beide gevallen herstel van het Nederlandse gezag?

A. Ja, maar, wat mij betreft inet dit bezwaar, dat er daarvóór bitter weinig gebeurd was. Ook dat begrijp ik wel, want zolang als hier het gevecht in Europa gaande was, ging de strijd primair tegen de Duitsers.

89476. De Voorzitter: S.H.A.E.F. had ook zijn eisen. Mag men het zo stellen, dat de maatregelen, door de beide Kabinetten genomen,

een zelfde doelstelling hadden, wat betreft het herstel van het Nederlandse gezag, maar dat tot 15 Augustus er bovendien de strijd tegen de Japanners bij was?

A. Ja. Eigenlijk gezegd, hoe wij ook dachten over de reconstructie van het Koninkrijk, welke verschillen van inzichten er ook bestonden of weike nuance verschillen, wij stonden toch allen op het standpunt van het vierdelig Koninkrijk. Dat betekende op de een of andere wijze beginnen bij het herstel van het gezag. Daar was toen helemaal nog geen discussie over.

89477. De Voorzitter: Er is weleens gevraagd of de Nederlandse Regering niet de marine had kunnen inschakelen voor het vervoer van de troepen, einde 1945.

A. Ik weet niet hoeveel man op een oorlogsschip gaan. Ik denk, dat het weinig hout snijdt. In de periode van mijn Ministerschap ben ik weleens aan boord van een oorlogsschip geweest en als ik dan zag hoeveel ruimte er voor de eigen bemanning nodig was en naging hoeveel er nog bij kon, dan had men er mijns inziens misschien een stuk of wat kunnen transporteren. Misschien zijn er ook weleens wat meegenomen. Bij de capitulatie van Japan was de marine bovendien nogal verspreid over de wereld. Vanmiddag heb ik ook nog een stuk gelezen van Minister *de Booy*, waarin hij een uiteenzetting gaf van de wijze waarop hij de vlootenheden distribueerde over de verschillende deler, van de Archipel en hoe hij deze, oneerbiedig gezegd, bezig was bij elkaar te harken. Het lijkt me echter een fabeltje, dat het een middel van transport voor een leger zou zijn geweest.

89478. De Voorzitter: In hoeverre heeft de Nederlandse Regering er bij het Engelse opperbevel van het S.E.A.C. op aangedrongen, dat zij meer troepen naar Java zouden zenden? Ik vraag dit, omdat de commissie van de heren *Meyer Ranneft* en *Feuilletau de Bruyn* een verzoek heeft ontvangen dit punt onder ogen te zien. Lij vragen:

b. „Wat de redenen zijn geweest waarom dr. van Mook in zijn advies aan Lord *Mountbatten* met geen enkel woord rept omtrent de aanvraag van troepen voor het handhaven van rust en orde op Java, hoewel hem uit de opgevangen radio-uitzendingen bekend was hoe ernstig de situatie op Java was. De bundel radio-uitzendingen uit dien tijd bevinden zich in het archief van het Departement van Overzeesche Gebiedsdeelen, terwijl Lord *Mountbatten* zelve heeft verklaard, dat hij begin September 1945 de beschikking had over 250 000 man.

c. Of de Bevelhebber Strijdkrachten Oosten, de luitenant-admiraal *Helfrich* terzake van het advies aan Lord *Mountbatten* om voorlichting en raad is gevraagd.

Moet het aan beleidsfouten van dr. van Mook worden toegeschreven, dat eerst zes weken na de capitulatie de Engelschen met een veel te geringe macht in den Indischen Archipel aankwamen en dat mede daardoor de terreur in de Republiek *Indonesië* met groote snelheid om zich heeft gegrepen. Daardoor zijn honderden mannen, vrouwen en kinderen in en buiten de kampen om het leven gekomen.

Wij verzoeken de Parlementaire Commissie naar het bovenstaande een onderzoek in te willen stellen en tevens te willen onderzoeken in hoeverre Minister *Schermerhorn* of een van de verantwoordelijke Ministers uit het Kabinet van dit alles op de hoogte is geweest en eventueel daaraan hun goedkeuring hebben gehecht en daartoe hebben medegewerkt”.

A. Dit is een vraag in opdracht. Ik wil dit nog weleens precies nagaan, maar zou dan de stukken nog eens moeten bekijken. Het is natuurlijk uitermate lichtzinnig om met één brief in de vingers te veronderstellen, dat er verder in het ambtelijk verkeer tussen de Engelse en Nederlandse Regering, over dit zo pijnlijke punt van discussie nooit van een andere gelegenheid zou zijn gebruik gemaakt om iets te vragen, zodat deze brief dus het enige zou zijn. Dit is de enige brief, die in de openbaarheid is gekomen; dat is het enige, dat men kan zeggen. Ik kan mij echter herinneren, dat wij hebben aangedrongen op bezetting van veel meer plaatsen op Java, dan de Engelschen aanvankelijk van plan waren. Oorspronkelijk was men van plan alleen te bezetten Batavia, Soerabaja en *Medan* en kleine stukken rond deze steden, maar niet Semarang, Palembang en Padang. Wij hebben toen direct gevraagd meer te bezetten. Er is door de Engelschen een plan opgemaakt, dat bekend is er. waarschijnlijk ook wel bij deze heren bekend is, dat later bij de eerste militaire actie practisch is uitgevoerd. Dat was het bekende plan A tot bezetting van een deel van West-Java. De Nederlandse Regering heeft

er bij de Engelsen al veel eerder op aangedrongen, dat zij dit zouden doen, maar zij hebben het eenvoudig van de hand gewezen. Ik zal hier de woorden niet herhalen, die Minister *Logeinann* in een zeer heftige discussie met de Engelse opperbevelhebber. Sir *Alan Brooke* heeft geuit, over het niet-nakomen van datgene, waarvan wij te goeder trouw veronderstelden, dat het ons was beloofd. Dat is de waarheid.

89479. De **Voorzitter**: Hebt u hiermede, naar uw mening, voldoende op deze vraag geantwoord?

A. Ik zou het nog eens voor mij moeten zien, want het is een lang verhaal. Wat is de pointe van de vraag eigenlijk? Die is geloof ik alleen

De **Voorzitter**: *b* en *c*. Ik kan u het stuk even geven.

A. Wat vraag *b* betreft, zal ik het nader moeten bekijken. Het is voor mij de grote vraag, of dr. *van Mook* op dat moment reeds wist, hoe weinig de geallieerden van plan waren en of hij het niet als een vanzelfsprekende zaak beschouwde, dat zij met meer zouden komen. Ik herinner mij nog heel goed, dat ook wij aanvankelijk in die veronderstelling hebben verkeerd. De brief van *van Mook* aan Lord *Mountbatten* is gedateerd 3 September 1945, terwijl hij zelf pas in October in Batavia is gearriveerd, terwijl de bezetting door de Engelsen pas de 29ste September tot stand is gekomen. Deze brief is dus geschreven lang voordat de Engelsen daar iets deden. Dit was ook vóór het moment, dat wij wisten, wat de Engelsen van plan waren.

Dus om nu de conclusie te trekken, dat dr. *van Mook* in deze brief van 3 September zou hebben bedoeld zich neer te leggen bij dit beperkte plan van de Engelsen, lijkt mij buitengewoon weinig aannemelijk, bovenal gezien het feit, dat deze zelfde luitenant-gouverneur-generaal enige weken later aan de Nederlandse Regering om 75 000 man vraagt. Ik mag er nog even bijvoegen, dat een conclusie uit de negatieve beschouwing van 12 November in de Raad A.O.K. is geweest, dat wij dan dus in de noodzaak verkeerden de Engelsen te vragen minstens één divisie op Java te laten, wat ook is gebeurd. Dit feit is dus óók niet in overeenstemming met de suggestie, die in deze vragen wordt gedaan, nl. dat dr. *van Mook* met weinig soldaten wel tevreden was of dacht, dat het zo wel zou gaan.

Verder lees ik hier: „Of de bevelhebber Strijdkrachten Oosten, de luitenant-admiraal *Helfrich*, ter zake van het advies aan Lord *Mountbatten* om voorlichting en raad is gevraagd”.

Ik weet niet, of op dat ogenblik aan admiraal *Helfrich* om raad is gevraagd. Ik weet niet, waar hij zich bevond, toen *van Mook* op 3 September waarschijnlijk uit Brisbane, deze brief schreef.

89480. De **Voorzitter**: Als ik mij niet vergis, is hij bij *Mountbatten* geweest.

A. In Kandy. Nu dat kan wel. In ieder geval heb ik nooit ontdekt, dat admiraal *Helfrich* in die tijd zo uitermate beducht was om zijn afwijkende meningen kenbaar te maken.

De andere vraag is: „Moet het aan beleidsfouten van dr. *van Mook* worden toegeschreven, dat eerst zes weken na de capitulatie de Engelsen met een veel te geringe macht in den Indischen Archipel aankwamen en dat mede daardoor enz.”.

Het is natuurlijk mogelijk, dat in die eerste tijd verschillende mensen zich hebben verkeken op de ernst van de toestand. Dat is niet onmogelijk. Ik geloof, dat, indien wij dat aannemen, dr. *van Mook* en ook ondergetekende zich dan bepaald wel in het gezelschap kunnen achten van allerlei lieden, die thans luide kritiek laten horen, want het was een algemeen verschijnsel. Ik heb echter vanmiddag nog telegrammen gelezen van dr. *van Mook* van September, waarin hij met sterke nadruk wijst op de snel achteruitgaande toestand en aandringt op maatregelen. Of het aan dr. *van Mook* is toe te schrijven, dat *Mountbatten* dit beleid heeft gevoerd: wel, het lijkt mij uitermate onwaarschijnlijk, dat bovendien de Engelse Regering het goed zou vinden, dat dr. *van Mook* een zodanige grote invloed zou uitoefenen op het beleid van de Engelse Regering.

Wat er aan Engelse zijde precies is gebeurd, weet ik niet, daar ben ik nooit achter gekomen. Als de Parlementaire Enquêtecommissie dat kon uitvinden, zou dat velen welkom zijn.

89481. De **Voorzitter**: U bedoelt, wat er bij *Mountbatten* is gebeurd?

A. Ja, wat er aan Engelse kant precies heeft gespeeld.

De **Voorzitter**: Het is jammer, wij mogen de Engelsen niet als getuigen oproepen.

A. Misschien doet een vriendelijk woord ook wel wat. Waar is het, dat ik altijd de indruk gekregen heb, dat het Engelse beleid, in die periode, in Augustus, maar het kan misschien ook September zijn, bij wijze van spreken van de ene dag op de andere is omgegaan: dat er een zekere duidelijkheid in is gekomen, die niet afkomstig is van dr. *van Mook*: dat staat voor mij als een paal boven water. Het is b.v. volstrekt uitgesloten te achten, en daar komt het immers op neer, dat dr. *van Mook* de Engelsen zou hebben gesuggereerd de houding aan te nemen van erkenning van het de facto gezag van de Republiek Indonesia. Op dat ogenblik was er nog niet de minste sprake van een poging de Nederlanders met de Indonesische heren tot samenwerking te brengen. In dat stadium was men toen nog volstrekt niet.

89482. De **Voorzitter**: Nu kom ik met een andere vraag, nl. de kwestie betreffende de weigering van de toelating van de gezagstroepen en van de mariniersbrigade, althans van een groot deel daarvan, op Java. Is het u bekend, ten gevolge waarvan deze weigering is uitgesproken?

A. Niet met zekerheid. Ik geloof echter, dat hier wel aangenomen kan worden, dat de Engelse militaire autoriteiten op Java te goeder trouw zijn geweest bij het innemen van het standpunt, dat deze troepen niet zonder meer geschikt waren om losgelaten te worden. Zij waren ongeïfend en niet geacclimatiseerd. Ik ben niet bereid om te geloven, dat het uitsluitend kwaadsappigheid is geweest.

89483. De **Voorzitter**: De mariniers waren zeker geïfend. De heer *van Aerssen Beijeren van Voshol*, destijds gezant in Australië, heeft gezegd, dat hij daarover een gesprek met *Mountbatten* heeft gehad, waarbij deze verklaarde, dat het uitsluitend een gevolg was van de ongeïfendheid van de troepen, dat zij werden teruggestuurd.

Deze vraag is ook voorgelegd aan generaal de *Bruyne*, de commandant van de mariniers. Deze heeft daarbij het woord „schande” gebruikt, omdat de mariniers goed geïfend waren.

A. Het is dan blijkbaar niet gelukt aan de Engelsen duidelijk te maken, dat het zo was. De mariniers waren slechts een deel van de troepen.

89484. De **Voorzitter**: *Mountbatten* moet natuurlijk zijn oordeel hebben ontleend aan gegevens, die hem zijn verstrekt, en nu is de vraag: wie hem die gegevens hebben verstrekt.

A. Wij niet, want wij hebben moeite genoeg gedaan er een eind aan te krijgen.

89485. De **Voorzitter**: Is het mogelijk, dat van Nederlandse zijde, b.v. van de kant van de heer *van Mook*, invloed is aangewend om de troepen niet op Java toe te laten?

A. Dan moet u nog eens even denken aan zijn vraag om 75 000 man.

89486. De **Voorzitter**: De zoëven genoemde heren hebben hierover ook een vraag gesteld, nl.:

„Is het juist, dat op verzoek van dr. *van Mook* aan den Engelschen generaal *Dempsey* de gezagstroepen, die op Malakka waren geland niet op Java zijn toegelaten?”

Als getuige wordt o.a. generaal *van Oyen* genoemd. Wij hebben deze vraag ook aan hem gesteld, waarop hij het volgende antwoord heeft gegeven:

„De **Voorzitter**: Is er u iets van bekend, hoe het volgende in zijn werk is gegaan? Ik heb hier namelijk staan:

„Is het juist, dat op verzoek van dr. *van Mook* aan den Engelschen generaal *Dempsey* de gezagstroepen, die op Malakka waren geland niet op Java zijn toegelaten?”

Als getuige, die hierover kan worden gehoord, wordt ook genoemd luitenant-generaal *van Oyen*.”

A. Dat is niet juist. Juist is, dat er met Kerstmis 1945 —

Generaal *van Oyen* vergist zich hier echter, want op die datum was de heer *van Mook* in Nederland, die conferentie had eerder plaats —

„besprekingen hebben plaats gehad met generaal *Mountbatten* in Singapore. Daarbij was dr. *van Mook* aanwezig. Rechts van hem zat *Helfrich* en links van hem zat ik. *Mountbatten* stelde

verschillende ondercommandanten in de gelegenheid om de toestand van het ogenblik te belichten. Toen zeide generaal *Dempsey*, die aan de andere kant zat, op een gegeven ogenblik: Ik vind het beter, dat wij geen troepen van buiten naar Java brengen, omdat dat ongetwijfeld de tegenstand van de Indonesiërs tegen ons en tegen de Nederlanders zou doen toenemen, hetgeen ook aanleiding zal geven tot meer bloedvergieten. althans iets in die zin. Toen zeide generaal *Dempsey* tegen dr. *van Mook*: That always has been your idea, is not it? U begrijpt, dat wij daar zeer van schrokken. Wij hadden *van Mook* moreel verplicht en wij hadden hem het vuur zo na aan de schenen gelegd, dat hij beloofd had, dat hij zou trachten van de Engelsen gedaan te krijgen, dat de troepen zo spoedig mogelijk van Malakka en andere plaatsen naar Java zouden worden gezonden. Dat had hij blijkbaar gelogen, gezien het feit, dat *Dempsey* dat zeide. Toen moest *van Mook* bekennen, dat hij er vóór was geweest om die bataljons — het waren er minstens vijf — van Java weg te houden.

Toen zeide *Helfrich* tot *van Mook*: dat is toch zeker niet waar? Hij schrok er erg van. *Van Mook* had het ons beloofd en hij had blijkbaar achter onze rug tegen *Mounthatfen* en *Dempsey* gezegd: Het is beter, dat u die bataljons voorlopig dáár laat, waar zij zijn. Ik heb hem toen het vuur na aan de schenen gelegd en ik had in November reeds zwart op wit verklaard: Als u niet al het mogelijke in het werk stelt om die troepen naar Java te halen, verzoek ik u, telegrafisch mijn ontslag aan te vragen. Ik heb daarop geen antwoord gekregen van de heer *van Mook*. Maar kort daarna heeft hij nog gezegd: Ik zal mijn best doen, die troepen naar Java te krijgen. Een maand later bleek echter uit de mededeling van generaal *Dempsey*, dat de troepen op Malakka werden gehouden, met instemming van *van Mook*.

Is u hiervan iets bekend?

A. Helemaal niets.

89487. De **Voorzitter**: U kunt dus ook niet zeggen, of u dit waarschijnlijk acht.

A. Ik laat dit volstrekt voor rekening van de heer *van Oyen*. De Nederlandse Regering op dat niement, voor zover ik het mij thans herinner, weet daar niets van. Ik acht dit echter in flagrante strijd met de teneur, die van het begin af aan bij *van Mook* heeft bestaan. Hij heeft zich bijv. hevig verzet tegen de overgang naar de Engelse zône, op grond van het feit, dat de Engelsen niets hadden en de Amerikanen met troepen konden komen. Dat is punt één. Punt twee is, dat hij niets anders heeft gedaan dan om meer soldaten vragen dan de militaire autoriteiten konden leveren.

Het is natuurlijk mogelijk, dat hij het op een gegeven ogenblik bij een bepaalde situatie beter achtte, de troepen eerst dan toe te laten, wanneer er voldoende waren. Militair gezien, lijkt het mij helemaal niet onaanvaardbaar, dat men zegt: duizend man gaan er hier aan, maar met meer kan het. Ik denk, dat hetgeen toen in Soerabaja was gebeurd, net achter de rug was, en dat was ook niet voor de poes. De gevechten in Soerabaja moet u in dit verband nooit vergeten, die hebben een zeer grote indruk gemaakt op de Engelse kant, zowel als op de Nederlandse. Ik ben er van overtuigd, dat deze ook in belangrijke mate de Engelse houding later hebben versterkt, want er zijn toen aan hun zijde vele doden gevallen. Het zou aanbeveling verdienen, indien de heer *van Mook* in deze serieuze zaak zijn standpunt kenbaar kon maken.

De **Voorzitter**: Hij zit helaas in Amerika.

A. Ik vind het niet verantwoord tegenover de heer *van Mook* dit te laten drukken, zonder dat hij er een antwoord tegenover kan plaatsen.

89488. De **Voorzitter**: Dat spreekt vanzelf, hij moet hierin worden gekend. Wij hebben hier te maken met een beëdigde verklaring en daar behoort een andere beëdigde verklaring tegenover.

Dan wil ik u nog één vraag stellen. Hoe stond de Regering tegenover de weigering van Australië om de gezagstroepen daar op te leiden?

A. Daar is geen goed woord voor. Ik zal maar niet zeggen, wat ik van de Australiërs vind, dat is beter voor de goede verhouding tussen deze twee landen!

89489. De **Voorzitter**: Heeft de Regering er op bepaalde wijze van kennis gegeven?

A. Ik weet niet in welke termen de heer *van Aerssen* het heeft overgebracht, maar waarschijnlijk niet in de termen, welke wij in de Ministerraad hebben gebruikt, want dan was hij het raam uitgewerkt!

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

W. SCHERMERHORN.

ALGERA, *voorzitter*.

KORTHALS.

FENS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 22 FEBRUARI 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer **Algera**, voorzitter, en de heren van Dis en Fens, leden, alsmede de heer Duistenvinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

JOHAN HENDRIK UHL,

oud 61 jaar, wonende te 's-Gravenhage, generaal-majoor K.N.I.L. b.d.

Hij legt de eed af als getuige.

89490. De Voorzitter: Welke functies hebt u bekleed na 8 Maart 1942?

A. Ik ben in krijgsgevangenschap geweest bij de Japanners. Na terugkomst in Indië op 1 October 1945 ben ik chef van de generale staf geworden.

89491. De heer Fens: Wat was uw functie, toen u krijgsgevangen werd gemaakt?

A. Toen was ik inspecteur van de infanterie.

89492. De heer Fens: Was u toen reeds generaal-majoor?

A. Ja.

89493. De **Voorzitter**: Wanneer bent u uit krijgsgevangenschap vrijgekomen?

A. In Augustus 1945 in Mandsjoerije.

89494. De Voorzitter: Waarheen hebt u zich toen begeven?

A. Met een aantal collega's ben ik via twee vliegbases van de Amerikanen in China naar Colombo gegaan. Van Colombo zijn wij per schip naar Australië, Melbourne, gegaan en van daar ben ik na drie dagen met de legercommandant, generaal *van Oyen*, naar Java vertrokken, waar ik 1 October ben aangekomen.

89495. De Voorzitter: Hoe is men toen met de formatie begonnen?

A. Van Nederlandse zijde werd slechts beschikt over een zeer klein aantal compagnieën, die alle in Batavia en ten zuiden daarvan werden gelegerd. In de eerste tijd zijn deze compagnieën daar ook opgetreden.

89496. De heer Fens: Bestonden deze compagnieën uit ex-krijgsgevangenen?

A. Ja.

89497. De Voorzitter: Hoe waren de bevelsverhoudingen?

A. Admiraal *Helfrich* was opperbevelhebber van de Nederlandse strijdkrachten. Zowel admiraal *Helfrich* als generaal *van Oyen*, die toen optrad als legercommandant, waren ondergeschikt aan generaal *Christison*, de Engelse opperbevelhebber op Java. Verder was er een troepencommandant Batavia, generaal-majoor *Schilling*, en bij de troepen in en ten zuiden van Batavia waren de nodige beschikbare Nederlandse officieren ingedeeld.

89498. De Voorzitter: Welke taak had u?

A. Mijn taak was in beginsel die van chef staf van de legercommandant, eigenlijk van de weermacht, maar vanzelfsprekend is dat in de **praktijk** teruggebracht tot chef staf van de troepen te land,

omdat de zeemacht een eigen chef staf had. Ik bemoeide mij zo min mogelijk met de zeemacht en omgekeerd bemoeide de marine zich zo min mogelijk met het leger. De taak was datgene voor te bereiden, wat verwacht kon worden in verband met binnenkomende berichten en het bezetten van een klein gedeelte van het terrein ten zuiden van Batavia. Daar kon toen niet veel gebeuren in verband met de zeer geringe troepenmacht, waarover werd beschikt. In de voormalige garnizoenen waren geen Nederlandse troepen, er waren wel ex-krijgsgevangenen, maar er bestonden toen nog geen middelen van vervoer en zeker geen betrouwbare middelen van vervoer, zodat het aantrekken van troepen van elders toen niet mogelijk was. Dan was er een groot aantal ex-krijgsgevangenen in Siam en ook te Manilla. De gewezen generaal *Bakker*, die ook uit Mandsjoerije was teruggekomen, is naar Siam gegaan om de ex-krijgsgevangenen op de hoogte te stellen van de toestand, die op Java door ons was aangetroffen. Uit correspondentie en ook van de verschillende mensen, die vandaar terugkwamen, bleek ons, dat men daar een volkomen verkeerd idee had van de toestand op Java. Dit zelfde gold voor Manilla. Als ik mij niet vergis, bevonden zich in de omgeving van Manilla vier à vijf duizend ex-krijgsgevangenen, zowel beroeps- als reserve-personeel van het Indische leger. Deze mensen zaten te springen om naar Java te komen. De legercommandant heeft mij opgedragen naar Manilla te gaan — dat is in October 1945 gebeurd — om daar hetzelfde te doen als generaal *Bakker* in Siam had gedaan, nl. vorengenoemd militair personeel op de hoogte stellen van de toestand, zoals die door ons was aangetroffen, en van de mogelijkheden van hun terugkeer naar Java.

89499. De Voorzitter: Welke waren die mogelijkheden?

A. Die mogelijkheden leken in het begin nogal gunstig, omdat ik zelf van generaal *Christison* en van zijn chef van de staf mededeling had gekregen, dat er enige schepen beschikbaar zouden worden gesteld voor het overbrengen van ex-krijgsgevangenen naar Java. In het begin heeft het plan bestaan hen in Manilla in eenheden in te delen, hen een Amerikaanse oefenbewapening te geven en hen aldus te oefenen voor de taak, die naar onze mening voor hen op Java was weggelegd. Die oefenwapens zijn niet verstrekt, omdat op dezelfde dag, dat ik 's avonds per vliegtuig te Manilla aankwam, er 's middags een telegram uit Amerika was binnengekomen, met de mededeling, dat onder geen voorwaarde wapens (ook geen oefenwapens) mochten worden verstrekt aan de Nederlandse ex-krijgsgevangenen.

89500. De Voorzitter: Werd er een motivering voor gegeven?

A. Er was geen motivering bij. Van generaal *van Oyen* was mij bekend, dat er een groot aantal wapens lag opgeslagen op een basis op Nieuw-Guinea, maar ook die wapens konden niet worden aangehouden, omdat alle schepen in de geallieerde scheepvaartpool zaten en er dus geen enkel schip ter beschikking van de Indische autoriteiten was. Al hadden wij dus het personeel beschikbaar gekregen, dan waren er toch nog niet direct wapens voor. Oefenen, zij het ook zonder wapens, mocht evenmin te Manilla gebeuren en zo is er dus niets van het plan terechtgekomen.

89501. De Voorzitter: Van wie mocht het niet?

A. Het mocht niet van de Amerikanen. Er was een Amerikaanse commandant te Manilla, die dit bericht heeft doorgegeven.

89502. De Voorzitter: Wat was er op tegen, dat de troepen daar werden geoefend?

A. Voor zover ons bekend was, hield het verband met een politiek inzicht van de Amerikaanse Regering ten aanzien van onze plannen wat betreft Java en de andere eilanden.

89503. De heer Korthals: Een soort van vrees voor het herstel van het koloniale stelsel?

A. Inderdaad. Als zodanig is het door ons ook uitgelegd.

89504. De Voorzitter: Hier hebben **dus** naast de Engelsen de Amerikanen een zelfde tactiek gevolgd.

A. Een min of meer zelfde tactiek. Wat de Amerikanen betreft, van hen hebben wij later weinig gemerkt, hoewel er te Batavia wel een Amerikaanse missie was, waarmee wij contact hadden, maar die eigenlijk niets deed dan waarnemen en vermoedelijk ook berichten doorgeven naar Washington. De Engelse tactiek was anders — trouwens, de hele positie van de Engelsen was anders —, omdat zij de beschikking hadden over per schip aangevoerde troepen, die in Batavia of Soerabaja werden of waren geland ter bezetting van de stad. In het begin werd alleen Batavia bezet en daar was ook de Engelse opperbevelhebber, generaal *Christison*. Langzamerhand kwamen er meer troepen, die naar Semarang en Soerabaja werden gezonden, en dit was ook het uiteindelijke doel van de Engelsen.

89505. De Voorzitter: Kunt u ook zeggen, welke Amerikaanse instantie dat telegram naar Manilla heeft gezonden? Waren het de Combined Chiefs of Staff?

A. Voor zover ik weet, is het rechtstreeks van het State Department gekomen, althans, dit is mij medegedeeld.

89506. De heer Korthals: Het was dus meer een politieke dan een militaire kwestie?

A. Absoluut. Het betrof zeer nauw de Amerikaanse zienswijze betreffende het optreden van de Nederlanders tegenover de Indonesiërs.

89507. De Voorzitter: Wilt u nu weer met uw uiteenzetting doorgaan?

A. Toen wij met twee vliegtuigen uit Australië waren overgevoerd en op 1 October te Batavia aankwamen, hebben wij dezelfde dag nog met generaal *Christison* kennis gemaakt. Naar aanleiding van een gesprek, dat de volgende ochtend plaats vond, verzocht generaal *Christison* ons 'smiddags op zijn hoofdkwartier te komen. De legercommandant en ik hebben toen een onderhoud met hem gehad over de opdracht, die hij had gekregen van Lord *Louis Mounbatten*. Deze was toen nog op Ceylon en later op Malakka. Deze opdracht heeft hij ons niet uitvoerig medegedeeld, slechts met enkele woorden. Onze vraag is toen onmiddellijk geweest, of generaal *Christison* de opdracht puntsgewijs kon vermelden omdat het ons interesseerde welke doelstellingen hij op Java had en welke plaatsen men voornemens was te bezetten in het belang van het herstel van orde en rust. Hij heeft ons toen een verhaal gedaan over de keypoints, die zouden worden bezet, dat waren Batavia, Semarang en Soerabaja; daarbuiten mochten geen troepen komen. In verband met deze uiteenzetting heeft de legercommandant toen gevraagd of hij deze instructie mocht inzien en, voor zover dat mogelijk was in die korte tijd, bestuderen. Generaal *Christison* heeft eerst dit verzoek menen te moeten weigeren, omdat het een persoonlijke instructie was, maar toen wij er op doorgingen en de Engelsen een nagenoeg volkomen onbekendheid toonden met de ligging van de verschillende plaatsen op Java en van taal, volk en gewoonten (men wist daar eigenlijk heel weinig van), vond hij het toch wel nuttig de instructie maar te laten inzien. Er werden ieder ogenblik plaatsnamen in genoemd; wij wisten uiteraard waar die plaatsen lagen, zodat niet steeds naar de kaart behoefde te worden gegaan. Zodoende heb ik die instructie in handen gekregen. Op verzoek van de legercommandant ben ik toen even apart gaan zitten om de instructie door te nemen. Daaruit bleek, dat de Engelsen de opdracht hadden onder geen voorwaarde zonder nadere goedkeuring van *Mounbatten* zich buiten deze drie genoemde plaatsen te begeven, dus Batavia, Semarang en Soerabaja. Op Java bevonden vele mensen, ook vrouwen en kinderen, zich in de concentratiekampen, die toen eigenlijk zonder behoorlijke bewaking waren. De Japanners hadden wel de opdracht de kampen te bewaken, maar er bestond geen vertrouwen bij ons, dat dit ook op afdoende wijze zou geschieden. Met machtiging van generaal *van Oyen* en op verzoek van generaal *Christison* heb ik mijn mening uiteengezet over de wijze, waarop de Engelse troepen, zodra die volledig op Java zouden zijn aangekomen, zouden moeten worden gelegerd en welke plaatsen door die troepen zouden moeten worden bezet. Als plaatsen werden door mij genoemd Soekaboemi, Bandoeng, Cheribon, Djokja, Solo en Malang. Ik heb toen generaal *Christison* trachten uit te leggen, dat, wanneer deze steden op afdoende wijze in handen van de Engelse troepen waren, de toestand op Java heel anders zou worden dan wij verwachtten, dat die zou zijn na enige weken zonder troepen. Vooral wat dit punt betrof — er waren nog wel enkele andere punten, maar

dit was militair de hoofdzaak van zijn instructie —, heeft hij een zeer bedenkelijk gezicht getrokken en gezegd, dat hij dit niet mocht doen, omdat hij zonder bijzondere machtiging niet van zijn instructie mocht afwijken. Bovendien was hem nog medegedeeld — en dit stond ook in een van de punten van de instructie —, dat eerst wanneer gevaren dreigden voor bepaalde groepen van personen of voor die kampen — naar aanleiding van welke acties ook — hij zou mogen uitrukken met een door hem te bepalen sterkte om dat gebied of die plaats weer veilig te stellen. De toestand was toen zo, dat men zich m.i. op het standpunt moest stellen, dat, wanneer men moest wachten op berichten, dat de zaken scheefgingen in of bij de kampen, terwijl dan nog machtiging moest worden gevraagd tot actie over te gaan, men altijd te laat zou komen en dat er een bloedbad zou plaats hebben, zonder dat er iemand zou zijn, die daar tijdig zou kunnen ingrijpen. Generaal *Christison* voelde hier wel wat voor. Hij had geen begrip van de enorme afstanden, die er mee gemoeid waren, er waren onvoldoende vervoermiddelen om snel naar de bedreigde plaats te kunnen gaan. In ieder geval moest deze toestand o.i. worden voorkomen en moest men niet achteraf pas kunnen ingrijpen. Generaal *Christison* heeft mij toen gevraagd deze zaak nog eens te overdenken en de volgende morgen terug te komen om deze aangelegenheid nog eens rustig te bespreken. Er waren toen nog enkele andere zaken te bespreken met de heer *van Oyen*, die toen legercommandant was, en de heer *van der Plas*, die ook bij vorenomschreven onderhoud aanwezig was. De volgende morgen zijn wij wederom naar *Christison's* hoofdkwartier gegaan. Hij heeft toen nog eens gevraagd precies op te geven welke plaatsen naar ons idee zouden moeten worden bezet en welke maatregelen zouden moeten worden genomen. Dat heb ik toen gedaan, zoals ik dat de vorige middag ook reeds had gedaan. Hoewel generaal *Christison* in het begin van dit tweede gesprek zei, dat hij hieraan toch niets kon doen, verzekerde hij ons na afloop van dit gesprek, dat hij een zeer uitvoerig telegram, met de mening, zoals die was gegeven, zou zenden aan *Mounbatten* en die zou verzoeken om op dit bepaalde punt zijn instructie te wijzigen, zodat hij dus de volledige vrijheid kreeg om, wanneer daar aanleiding toe was, ook andere steden te bezetten dan Batavia, Semarang en Soerabaja. Of dit telegram verzonden is, weet ik niet, hij heeft er nooit enige mededeling van gedaan. In ieder geval is de eerste tijd in geen enkel opzicht aan deze zienswijze uitvoering gegeven. Eerst later zijn de Engelsen overgegaan tot bezetting van Soekaboemi en nog later van Bandoeng.

89508. De Voorzitter: Acht u het ook mogelijk, dat het telegram wel is verzonden, maar dat er een afwijzend antwoord is gekomen?

A. Ik geloof het niet. Naar mijn ondervinding is de algemene houding van de Engelsen volkomen terughoudend geweest. Men was huiverig voor de toestand in Brits-Indië — dit is ook door verschillende stafofficieren verklaard, niet in officiële stukken, maar wel in gesprekken —. In 1946 zou daar de grote verandering plaats hebben en men was zeer huiverig voor meningsverschillen met de regering in Brits-Indië en bovendien voor het feit, dat, wanneer men troepen naar bepaalde plaatsen zou zenden — bij die troepen waren vele *Mohammedanen* —, van een optreden tegen de Javaanse bevolking geen sprake zou zijn. Daar waren wel redenen voor, omdat al heel gauw eigenaardige gebeurtenissen voorvielen. *Mohammedaanse* Brits-Indische soldaten liepen b.v. over naar de Javanen, zij gaven hun wapens en munitie over, ten einde daarvoor in de plaats een vrouw te krijgen.

89509. De Voorzitter: Waarom geeft u meer de voorkeur aan uw mening, dat *Christison* dit telegram niet heeft verzonden, dan aan die, dat hij het wel heeft verzonden, maar een weigerend antwoord heeft ontvangen?

A. Dat maakte ik op uit de terughoudende houding van de Engelsen. Ik kan mij niet voorstellen en in geen enkel opzicht is het ook ooit gebleken, dat *Christison* in zake de onderwerpelijke aangelegenheid verbinding heeft gezocht met *Mounbatten*. De hele houding van de Engelsen wees daarop. Ik heb er geen bewijzen voor, ik heb alleen mijn eigen overtuiging.

89510. De Voorzitter: Dat zou dan in strijd zijn geweest met de houding, welke *Christison* tegenover u aannam?

A. Het was er volkomen mee in strijd. *Christison* was echter een man — dit staat echter buiten het militaire vraagstuk —, die een zeer eigenaardige houding aannam ten opzichte van alle Nederlanders in Indië. Hij beschouwde dezen — en hij heeft daarover een circulaire uitgegeven — als mensen, die zich zelf ontzettend benadeeld achtten

door deze oorlog. Zij verkeerden wel in een beroerde toestand, omdat hun alles was afgenomen. Hun huizen waren geplunderd; degenen, die in hun huis waren terug geweest, hadden er praktisch niets teruggevonden. Deze circulaire is eerst alleen gezonden aan de Britse hoofdofficieren; daarna is zij door het hele leger verspreid. Daarin werden wij, Nederlanders, voorgesteld als mensen, waarmee men niet ten volle rekening kon houden, omdat onze geestvermogens niet normaal waren. Wij moesten met een beetje medelijden worden behandeld; bovendien waren in Indië nu andere troepen dan de onze, enz. Wij moesten dus niet helemaal au sérieux worden genomen.

89511. De Voorzitter: U was het daar zeker niet mee eens?

A. Zeker niet. Er waren ook hooggeplaatste Engelse officieren, dis er heel anders over dachten, en dat is ook meermalen gebleken. Op Oudejaarsavond 1945/1946 was er een grote groep Nederlandse, Britse en Amerikaanse officieren van de missie bijeen en toen ontstond er een gesprek over wat Indië was geweest en wat het zou worden, wanneer er niet anders zou worden opgetreden. Een van de oudere Britse kolonels vroeg mij, hoe ik het mij had gedacht. Ik gaf mijn antwoord daarop en hij vroeg mij toen hoe ik dat wilde verwachten van mensen, die Indië niet kenden, die Indië nooit eerder hadden gezien, niets wisten van de verhoudingen onderling bij de Javanen en die geen begrip hadden nòch van het volk, nòch van de taal. Dit was het antwoord van een Brit en dat gaf zeer juist de toestand weer.

89512. De Voorzitter: U was lid van het hoofdkwartier, meen ik.

A. Ja.

89513. De Voorzitter: Kunt u ons iets mededelen van de vraagstukken, die daar zijn besproken?

A. Onder leiding van admiraal *Helfrich* was er iedere morgen een bijeenkomst, waarbij aanwezig waren in de eerste plaats de admiraal, de legercommandant, ik als chef van de staf, de chef staf van de zee-macht, de troepencommandant Batavia, de adjudant-generaal (generaal-majoor *Mourer*) en de toenmalige kolonel *Spoor*, hoofd van de Nefis. Deze bespreking had dan plaats naar aanleiding van binnengekomen berichten, plannen, die werden gemaakt, al was het in klein verband, maar ook om bepaalde feiten die zelfde dag of op een ander tijdstip ter kennis te brengen van de Luitenant-Gouverneur-Generaal, of wel werden besprekingen met generaal *Christison* ontworpen naar aanleiding van plannen, welke hij had bekendgemaakt. Militaire plannen konden toen door ons nog weinig worden gemaakt, omdat wij niet de beschikking hadden over de daarvoor benodigde troepen. Ik durf geen datum meer te noemen, maar er waren op zekere dag berichten, dat er zeventien bataljons uit Nederland zouden komen. Van ex-krijgsgevangenen en officieren, die op Malakka waren, kregen wij berichten over het oprichten van kampeementen in verschillende plaatsen op o.a. de westkust van Malakka. Al heel gauw kwam het gerucht door, dat die zeventien bataljons niet naar Java zouden mogen komen — zo werd het later ook inderdaad geregeld door de Engelsen —, maar voor onbepaalde tijd op Malakka zouden blijven.

89514. De Voorzitter: De mariniersbrigade was, geloof ik, dicht bij Batavia op zee?

A. De mariniersbrigade was vlak voor Priok en werd toen naar Soerabaja gedirigeerd.

89515. De Voorzitter: Weet u, wie dit heeft beslist?

A. Voor zover ik weet, *Mountbatten*. Het kan ook rechtstreeks van Londen zijn gekomen, maar daarvan is ons geen mededeling gedaan.

89516. De heer Fens: Het is dus ook geen idee van de heer *Christison* geweest? Hij kreeg orders, dat hij de troepen niet mocht toelaten?

A. Zeer waarschijnlijk kreeg hij orders.

89517. De heer Fens: U bent er dus niet zeker van?

A. Ik ben er niet zeker van,

89518. De Voorzitter: Is het mogelijk, dat hierbij ook nog Nederlandse invloeden een rol hebben gespeeld?

A. Voor zover mij bekend niet. Ik heb er nooit iets van gehoord.

89519. De Voorzitter: Waarschijnlijk zou het dan ook wel besproken zijn geworden in het algemeen hoofdkwartier?

A. Dat zou het zeker.

89520. De heer Fens: Mag ik u een onbescheiden vraag stellen? Was u op vertrouwelijke voet met generaal *van Oyen*?

A. Ja.

89521. De Voorzitter: Ik wil u dan een verklaring voorlezen, welke generaal *van Oyen* hier heeft afgelegd. Ik heb generaal *van Oyen* nl. het volgende gevraagd: Is u er iets van bekend hoe het volgende in zijn werk is gegaan? Ik heb hier namelijk staan:

„Is het juist, dat op verzoek van dr. *van Mook* aan den Engelschen generaal *Dempsey* de gezagstroepen, die op Malakka waren geland niet op Java zijn toegelaten?”

Hij heeft daarop geantwoord:

„Dat is niet juist. Juist is, dat er met Kerstmis 1945 besprekingen hebben plaats gehad met generaal *Mountbatten* in Singapore.”

De heer Fens: Mag ik even interrumpen? De datum Kerstmis is niet juist, het is waarschijnlijk iets vroeger geweest.

De Voorzitter: De heer *van Mook* was toen in Nederland.

A. Ik meen, dat het wel in December is geweest.

De Voorzitter: Ja.

„Daarbij was dr. *van Mook* aanwezig. Rechts van hem zat *Helfrich* en links van hem zat ik. *Mountbatten* stelde verschillende ondercommandanten in de gelegenheid om de toestand van het ogenblik te belichten. Toen zeide generaal *Dempsey*, die aan de andere kant zat, op een gegeven ogenblik: Ik vind het beter, dat wij geen troepen van buiten naar Java brengen, omdat dat ongetwijfeld de tegenstand van de Indonesiërs tegen ons en tegen de Nederlanders zou doen toenemen, hetgeen ook aanleiding zal geven tot meer bloedvergieten, althans iets in die zin. Toen zeide generaal *Dempsey* tegen dr. *van Mook*: That always has been your idea, is not it? U begrijpt, dat wij daar zeer van schrokken. Wij hadden *van Mook* moreel verplicht en wij hadden hem het vuur zo na aan de schenen gelegd, dat hij beloofd had, dat hij zou trachten van de Engelsen gedaan te krijgen, dat de troepen zo spoedig mogelijk van Malakka en andere plaatsen naar Java zouden worden gezonden. Dat had hij blijkbaar gelogen, gezien het feit, dat *Dempsey* dat zeide. Toen moest *van Mook* bekennen, dat hij er vóór was geweest om die bataljons — het waren er minstens vijf — van Java weg te houden.”

Is u hier iets van bekend?

A. Er is mij wel iets van bekend. Ik heb dit zelf niet meegemaakt, maar ik heb wel gehoord, dat *van Mook* is meegegaan met de mening van de Engelsen. Of er van tevoren van Nederlandse zijde, dus van de zijde van *van Mook*, invloed zou zijn uitgeoefend op de mening van de Engelsen omtrent dit vraagstuk, kan ik niet verklaren.

89522. De heer Fens: Met mijn eerste vraag bedoelde ik eigenlijk, dat generaal *van Oyen* dit niet in deze extensie aan u heeft verteld.

A. Neen, dat kan ik mij niet herinneren.

89523. De Voorzitter: Het zou wel in de lijn hebben gelegen, gezien de voet, waarop u met hem omging?

A. Zeker.

89524. De Voorzitter: U acht het op zich zelf dus een merkwaardige omstandigheid, dat u er in de zin, zoals het hier staat, niet van hebt gehoord?

A. Ja, ik acht het wel gek. Het is natuurlijk wel heel lang geleden en er is ontzettend veel gebeurd in die tussentijd, maar daar staat

tegenover, dat dit zo'n belangrijk punt is, dat ik het mij wel zou moeten herinneren, wanneer het in deze woorden tegen mij zou zijn gezegd.

Gedurende de tijd, dat ik chef van de generale staf ben geweest — en dat wil ik met nadruk verklaren —, was er een zeker wantrouwen tegen de heer *van Mook*, omdat de heer *van Mook* de gewoonte had bijna dagelijks conferenties te houden met generaal *Christison*, en daar was nooit iemand van weermachtszijde bij. Nu betroffen de onderwerpen, die werden besproken, niet altijd militaire zaken, maar naderhand is gebleken, dat er wel degelijk militaire zaken zijn behandeld, waar de legercommandant volkomen buiten is gehouden.

89525. De Voorzitter: Kwam de heer *van Mook* weleens in de vergaderingen van het hoofdkwartier?

A. Nooit.

89526. De Voorzitter: Hoe werd dan in de regel het contact onderhouden tussen het hoofdkwartier en de heer *van Mook*?

A. Door de legercommandant zelf. Deze belde op of ging naar hem toe om aangelegenheden te bespreken en dat was eigenlijk het enige contact, dat er bestond.

89527. De heer Fens: Het ging dus ook niet langs hiërarchische weg, zodat de legercommandant eerst naar admiraal *Helfrich* ging en deze weer het verhaal bij de heer *van Mook* deed?

A. Zij gingen dikwijls samen en het kwam ook wel voor, dat admiraal *Helfrich* er was en dat de heer *van Oyen* er dan ook heen ging.

89528. De heer Fens: Er was dus ook rechtstreeks contact tussen de heer *van Mook* en de heer *van Oyen*?

A. Zeker. U moet het zo zien. Wij hebben in vreedstijd in Indië nooit een militaire opperbevelhebber gehad; de zeemacht is altijd volkomen gescheiden gebleven — wat de strijdkrachten betreft — van de landmacht. De zeemacht stond onder bevel van Nederland en de landmacht stond tenslotte onder bevel van de Gouverneur-Generaal. De organisatie, die wij in 1945 gekend hebben (mijns inziens de ideale organisatie, want alles ging veel beter en sneller dan het in vreedstijd ooit gedaan was), vond altijd zijn top in de opperbevelhebber van de strijdkrachten, admiraal *Helfrich* en als hij er niet was, was de legercommandant opperbevelhebber. Het waren nieuwe verhoudingen, waaraan iedereen even moest wennen, maar het was zo, dat in bepaalde omstandigheden, wanneer de admiraal weg was, de legercommandant geheel zelfstandig optrad. Het was een zeer prettige en zeer goede verhouding. Niettemin kwam het ook wel voor, dat naderhand bleek, dat er door de admiraal aangelegenheden waren besproken met dr. *van Mook*, waarvan wij niet op de hoogte waren. Wat dat betreft, is er een vervelende geschiedenis geweest. Naar aanleiding van het optreden van de Ambonezen in Batavia en ten zuiden daarvan eisten de Engelsen alle Ambonezen van Java te laten weghalen. Dat is toen een brandend vraagstuk geweest; tegen de Engelse eis hebben wij ons met hand en tand verzet en tenslotte is een ander ook niet doorgeslagen. Mijn indruk van de ochtendbesprekingen toen was, dat admiraal *Helfrich* er wel oren naar heeft gehad, maar door beïnvloeding van alle op dat tijdstip daarmede bemoeienis hebbende officieren van legerzijde heeft hij zich tenslotte tegen de Engelse eis verzet.

89529. De heer Fens: Het was dus de bedoeling de Ambonezen terug te sturen naar Ambon?

A. Zij zouden ergens heen gaan, Makassar b.v., maar zij moesten in ieder geval buiten Java worden gebracht. Deze mensen zijn nogal heethoofdig en namen zo nu en dan het recht in eigen hand, waardoor weleens zeer onoverzichtelijke dingen ontstonden. Om die te voorkomen, heeft *Christison* op een gegeven ogenblik gezegd, dat ze allemaal van Java weg moesten.

Wat betreft die ochtendbesprekingen, wil ik nog mededelen, dat de notulen daarvan dag na dag zijn bijgehouden en aan het begin van de volgende vergadering steeds officieel zijn goedgekeurd. Volgens mij moeten deze thans in Nederland ter raadpleging liggen. Daarin kunt u zeer veel vinden omtrent het militaire beleid.

89530. De Voorzitter: In het boek van admiraal *Helfrich* zegt deze ook nog iets over het toelaten van Nederlandse troepen, nl.:

„Uit een vraag van generaal *Dempsey* bleek mij, dat ook dr. *van Mook* tijdens een gesprek met de generaal te Batavia, ver-

moedelijk op 24 November, toegegeven had, dat de binnenkomst van onze troepen op dat moment onrust zou verwekken en een eventuele voortzetting der onderhandelingen ongunstig zou beïnvloeden. Naar mijn mening een betreuwenswaardige uitlating, welke het Nederlandse belang niet kon dienen.”

Ik weet niet, of dit op dezelfde zaak betrekking heeft, maar het geeft steun aan uw gedachte, dat het van de Engelsen is uitgegaan, maar achteraf door *van Mook* is goedgekeurd.

A. Ja.

89531. De Voorzitter: Men kan het zich natuurlijk ook andersom denken, nl. dat de aanleiding bij *van Mook* lag, maar dat acht u niet waarschijnlijk?

A. Neen, en toen zeker niet.

89532. De heer Fens: Hebt u weleens een persoonlijke indruk gekregen aangaande de mening van de heer *van Mook* betreffende het zo gauw mogelijk aanwezig zijn van Nederlandse troepen in Indië?

A. Neen.

89533. De Voorzitter: Is u er iets van bekend, dat de heer *van Mook* om 75 000 man heeft gevraagd?

A. Er waren enige officieren van Nederland naar het hoofdkwartier te Batavia gekomen. De latere generaal *Calmeyer* is toen begonnen met het opstellen van een begroting van alles, wat er nodig zou zijn, wanneer de Nederlandse troepen zouden zijn gekomen. De Engelsen hadden daarover ook al gesproken in verband met de mogelijkheid van een bezetting door Nederlandse troepen van bepaalde plaatsen, b.v. van Palembang. Maar de Engelsen, die een oorlog in Europa achter de rug hadden, eisten daarvoor een leger, zoals zij dat zelf hadden georganiseerd, en hielden geen rekening met de zeer bijzondere omstandigheden, die in Indië golden.

Zij vroegen b.v. om spoorwegtroepen, die wij niet kenden, zij vroegen om haventropen, die wij evenmin kenden. Naderhand is hun standpunt ter zake ook duidelijk gebleken bij de bezetting van Bali.

Er is een expeditie naar Bali gegaan onder commando van overste *Termeulen*, maar wat men daarvoor aan voorbereiding eiste, was zo uitgebreid, dat daarmede bij wijze van spreken maanden zouden zijn gemoeid geweest en het dus even zo vele maanden zou hebben geduurd voor de expeditie zou kunnen vertrekken. Wat dit aangaat, heeft *van Mook* aangedrongen het plan zo spoedig mogelijk te do-n uitvoeren. Toen is ook op het hoofdkwartier een plan opgemaakt om een troepenmacht op bepaalde wijze naar Bali over te brengen, daar te landen en het eiland te laten bezetten.

89534. De heer Fens: U had toen dus troepen in Indië, waarmee u kon opereren en die u naar Bali kon zenden?

A. Die troepen (ex-krijgsgevangenen) moesten uit Siam komen.

89535. De heer Fens: In een van de verhoren is gezegd, dat de heer *van Mook* in November 1945 aan Nederland om 75 000 man heeft gevraagd, omdat hij ze hard nodig had in Indië.

A. Admiraal *Helfrich* heeft mij opgedragen een begroting te maken van het aantal troepen, dat uit Nederland zou moeten komen om orde en rust in Indië te herstellen. Dit stond in verband met liet aanstaande vertrek van de Engelsen.

89536. De heer Fens: Was dit het gevolg van een brain wave van de heer *van Mook*, of was dit op de generale staf uitgemaakt,?

A. Dit idee is vermoedelijk ontstaan uit het feit, dat de Engelsen te kennen gaven, dat zij kort na Januari 1946 Indië zouden moeten verlaten. Dat stond weer in verband met de toestand in Brits-Indië. Toen is zowel door de legercommandant als door mij een project gemaakt van het aantal eenheden, dat uit Nederland zou moeten komen, met de diensten, die daarbij hoorden, enz. Wij hebben deze projecten afzonderlijk opgesteld en zijn beiden gekomen tot een aantal van 80 à 90 000.

89537. De Voorzitter: Acht u het juist, dat het niet toelaten van de Nederlandse troepen op Java een gevolg was van de ongevoelendheid van die troepen?

A. Dat is wel als motief gebruikt.

89538. De Voorzitter: Ook ten aanzien van de mariniers?

A. Ten aanzien van de mariniers kon men dit niet zeggen, omdat die in Amerika gedurende voldoende tijd waren opgeleid. Het is dus absoluut onmogelijk, dat dit door een deskundige zou zijn gezegd.

89539. De Voorzitter: Het zou door *Mountbatten* zijn gezegd, blijkens de verhoren.

A. Ik acht het ook zeer waarschijnlijk.

89540. De Voorzitter: Hoe zou hij dan tot die gedachte zijn gekomen?

A. Deze gedachte is naar mijn idee geboren uit de tegenzin van de Engelsen om Nederlandse troepen naar Java te zenden en daarvoor werden alle mogelijke motieven aangegrepen.

Ik heb u zoëven verteld, dat er schepen naar Manilla zouden gaan om de ex-krijgsgevangenen daar te halen. De schepen zijn eenvoudig niet gekomen. Ik ben daar, zoals ik reeds mededeelde, heengegaan en heb de mensen verteld, wanneer de schepen zouden komen en wanneer deze van Manilla naar Java zouden vertrekken. Ik had de data van de Engelsen persoonlijk op schrift gekregen. Men is er eenvoudig niet op teruggekomen. Toen wij informeerden waarom het oorspronkelijke plan niet werd uitgevoerd, bleek het eerst te zijn uitgesteld en daarna helemaal ter zijde te zijn gelegd. Toen zijn de ex-krijgsgevangenen van Manilla naar Balikpapan gevoerd.

89541. De Voorzitter: Was het van het hoofdkwartier uitgegaan, dat de ex-krijgsgevangenen naar Java zouden worden gebracht?

A. Inderdaad.

89542. De heer Fens: De Engelsen wisten dus wel, wat de bedoeling was.

A. Zij begrepen het zeer goed.

89543. De Voorzitter: Hebt u misschien zelf nog iets op te merken?

A. Ja, maar misschien staat het hier buiten. Een van de eerste dagen van October 1945 is de heer *van Mook* uit Australië te **Batavia**

aangekomen. Dezelfde avond, dat hij was aangekomen, hebben wij onder zijn leiding een bespreking gehad in het Paleis. Daarbij was o.a. ook de heer *Abdoel Kadir*. Er zijn toen verschillende vragen gesteld en er zijn uiteenzettingen gegeven. Ik zelf heb aan het slot de vraag gedaan of de heer *van Mook* kon uiteenzetten, welke de bedoeling was van de Nederlandse Regering, omdat daarmee het militair optreden in het algemeen ten nauwste verband moest houden. De heer *van Mook* heeft daar volkomen ontkennend op geantwoord.

89544. De Voorzitter: Hij wist het dus niet.

A. Neen, hij wist het in geen enkel opzicht.

89545. De heer Fens: Achte u dit waarschijnlijk?

A. De wijze, waarop de heer *van Mook* mij antwoordde, was eigenlijk een sneer aan het adres van de Nederlandse Regering. Hij heeft toen ongeveer — ik durf ze echter niet meer letterlijk te herhalen — de woorden gebruikt: De Nederlandse Regering zal zich wel bedenken, voordat zij een positief antwoord geeft op een dergelijke vraag.

89546. De Voorzitter: Bedoelde hij daarmee te zeggen: Dat zal ik wel uitmaken?

A. Vermoedelijk wel. Het is mogelijk, en dat heb ik mij ook altijd voorgehouden, dat hij heeft gedacht: Dat wil men niet alleen, maar dat moet men zelfs aan mij overlaten.

Ik heb nog bij mij de proclamatie, die reeds in Australië was opgesteld, o.a. bevattende de plannen t.a.v. Nederlandsch-Indië. Als het mogelijk is, wil ik deze t.z.t. gaarne terug hebben.

De Voorzitter: Ik dank u voor de inlichtingen en ik sluit het verhoor.

J. H. UHL.

ALGERA, voorzitter.

VAN DIS.

FENS.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DONDERDAG 22 FEBRUARI 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer **Algera**, voorzitter, en de heren van Dis en Pens, leden, alsmede de heren Duisterwinkel en Huigens, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

WOBKE JOHAN DE VRIES,

oud 40 jaar,

wonende te Amsterdam, luitenant-ter-zee 1ste kl.

Hij legt de eed af als getuige.

89547. De Voorzitter: Welke functies hebt u bekleed van 1940 tot einde 1945?

A. Als opvarende van Hr. Ms. „Medusa^a ben ik naar Engeland overgestoken en ik ben aangekomen in Fort Blockhouse, de onderzee-dienstkazerne in Portsmouth. Vervolgens ben ik belast geweest met het commando van Hr. Ms. „Mok I”, waarmee ik de evacuatie van Duinkerken heb meegemaakt. Daarna was ik oudste officier aan boord van Hr. Ms. O 21 en vervolgens commandant van Hr. Ms. O 24. Daarna ben ik chef geweest van de selectie-afdeling van de Koninklijke Marine en vervolgens eerste officier in Hr. Ms. „Glandower”, het marine-opleidingskanip.

89548. De Voorzitter: Misschien kunt u iets vertellen van hetgeen u hebt meegemaakt als commandant van de „Mok I”.

A. Op order van de Britse admiraliteit zijn wij uit Blockhouse opgeroepen voor de evacuatie van Duinkerken. Wij zijn naar Dover gezonden en vandaar uit heb ik geopereerd. Gedurende de eerste dagen van de evacuatie heb ik bij daglicht geopereerd, maar toen de toestand gedurende de daguren onhoudbaar werd, zijn wij alleen nachtelijke tochten gaan maken. Bij die gelegenheid werd het schip overgeplaatst naar Margate, zodat ik dus niet meer de doorsteek binnen de Downs behoefde te maken. Nog twee nachten heb ik aan de evacuatie deelgenomen en de laatste nacht is het schip verloren-gegaan in de haven van Duinkerken. Met een Engelse trawler, het laatste schip, dat uit Duinkerken vertrok, ben ik toen weer overgestoken en in Ramsgate geland.

89549. De heer Fens: Wat was de „Mok I” voor een schip?

A. Oorspronkelijk was het een communicatieschip tussen Den Helder en de Mok. Het was een nieuw schip, kort vóór de oorlog was het gereedgekomen. Het was uitsluitend een communicatieschip, maar er stond toch nog bewapening op. Voor het evacuatiewerk was het zeer geschikt, want er kon een man of vierhonderd op.

89550. De Voorzitter: Bent u daarna naar de onderzeedienst gegaan?

A. Ik was reeds bij de onderzeedienst geplaatst, dat was ook de bedoeling van mijn plaatsing bij Blockhouse. Vóór de oorlog ben ik altijd voor de onderzeedienst getraind geweest. Aanvankelijk ben ik als tweede officier meegegaan; dat was alleen voor een oversteekreis van het zuiden naar Dundee. Voor de duur van één of twee patrouilles ben ik in Dundee geweest om de administratieve dienst te doen, omdat er geen officier van administratie was. Daarna ben ik geplaatst als oudste officier aan boord van de O 21. Wij hebben eerst geopereerd op de Noorse kust en vervolgens zijn wij naar de Middellandse Zee gegaan.

89551. De Voorzitter: De commandant van de O 21 was, meen ik, de heer van *Dulm*?

A. Ja, die is op het ogenblik in Parijs bij de staf van generaal *Eisenhower*.

89552. De Voorzitter: Ik zou nu willen verder gaan vanaf de datum, dat u commandant bent geworden van de O 24, ik meen 3 Maart 1942.

A. Ik weet het niet precies meer. Ik ben toen rechtstreeks van de O 21 overgegaan naar de O 24, waar ik het commando heb overgenomen van de tegenwoordige kolonel *de Booy*.

89553. De Voorzitter: Wij zouden het op prijs stellen iets te horen over de verrichtingen van de O 24. Bent u naar de Far East gegaan, of hebt u eerst nog in de Europese wateren geopereerd?

A. Wij zijn toen naar het Oosten gegaan. In verband met de ongunstige toestand in de Middellandse Zee — de aanval van *Rommel* in de richting van Caïro was in een dergelijk stadium, dat men vreesde, dat het Suez-kanaal verloren zou gaan — zijn wij rond de Kaap gezonden en via Mauritius zijn wij naar Indië gegaan. In Mauritius hebben wij nog een kort oponthoud gehad, want daar was juist een onderzeebootloop neergelegd en wij zijn er een dag of drie gebleven om er proeven mee te nemen. Vervolgens ben ik in Colombo aangekomen en daar is eigenlijk mijn operationele taak begonnen. Eerst ben ik uitgezonden op een tweetal normale patrouilles, waarbij het dus de bedoeling was zoveel mogelijk afbreuk te doen aan de vijandelijke scheepvaart.

89554. De Voorzitter: Stond u direct onder een Engelse commandant?

A. Ik stond onder captain *Gambier*. Op de derde patrouille ben ik voor het eerst uitgezonden voor een speciale opdracht.

89555. De Voorzitter: Kunt u nog iets vertellen van de eerste twee patrouilles of hebben die niets bijzonders opgeleverd?

A. Op de allereerste patrouille was er ongelukkige samenloop van omstandigheden. Bij de aanloopkoers van Pinang ben ik een vrij groot Japans schip tegengekomen, dat volgens mijn identificatie een Japanse hulpvliegtuigdrager, d.w.z. een schip, waarmee vliegtuigen vervoerd, is geweest. Bij de aanval op dat schip zijn mijn beide torpedo's misgegaan, de ene is volledig uitgesprongen en de ander liep een kromme koers.

89556. De heer Fens: Wat betekent „uitgesprongen”?

A. Dat wil zeggen, dat de torpedo zich onmiddellijk na het schot niet herstelt en onder de oppervlakte blijft, maar in zijn volle lengte uit het water opspringt. De afstand, waarop ik die aanval deed, had bijna honderd procent zekere trefkans, omdat ik er vrij dicht op zat. Het schip was het ideaal van iedere onderzeebootcommandant. Ik zag het al lang van tevoren aankomen en er was geen escorte bij; het was wat wij noemen een „sitting duck”. Door het uitschieten van de eerste torpedo werden wij gezien en toen is het schip op volle kracht achteruitgeslagen en afgedraaid. Op die patrouille ben ik in de nacht nog een schip tegengekomen, waarop ik heb aangevallen, maar toen was de afstand zeer groot, zodat ik vreesde, dat deze torpedo's ook niet goed hebben gelopen. Het schip is in ieder geval ontkomen.

89557. De Voorzitter: Was u alleen op patrouille?

A. In die tijd was het met de onderzeeboofflottielje op Colombo bijzonder slecht gesteld. Het was een gecombineerd **Nederlands-Engelse** flottielje. Op dat ogenblik was de **O 23** in reparatie, de **O 21** stoomde op en heeft door machineschade maandenlang in Kaapstad liggen repareren en verder waren er nog twee Engelse boten. **Eén** van de Engelse boten is kort na aankomst door een koopvaardijship aangevaren, waardoor die ook uitviel, en toen waren er nog maar twee boten over. De **O 24**, die gedurende de hele periode maar **een** korte uitvaltijd heeft gehad, omdat zij machineschade heeft gehad, en de „*Truant*”, die later naar Engeland is teruggekeerd. Ik heb dus een hele tijd alleen geopereerd. De toestand van de onderzeeboten op dat moment was zeer ongunstig door de grote verliezen, die in 1942 waren geleden.

Na die eerste patrouille ben ik in Colombo teruggekeerd en ik heb gerapporteerd, dat de torpedo's slecht liepen. Het waren nog torpedo's, die uit Nederland waren meegenomen en door Hr. Ms. „Colombia“ naar Colombo waren gebracht.

89558. De Voorzitter: Was er een bepaalde oorzaak voor die storing?

A. De oorzaak is later gevonden. Torpedo's zijn zeer gevoelige instrumenten met hun gyroscopische tollers; deze waren „gestelafeld“, zoals wij dat noemen, d.w.z., dat de torpedokoers wordt bepaald door die gyroscopische tol. Deze tollers ondervinden een bepaalde afwijking op een bepaalde breedte in verband met de omwenteling van de aarde. Ze waren gestelafeld voor 52° N.Br. en wij opereerden practisch op de equator en men veronderstelde dus, dat deze stelafeling niet goed was. De torpedo's zijn toen alle overgestelafeld in Colombo met eenvoudige hulpmiddelen. De toenmalige luitenant-ter-zee van de stoomvaartdienst *Welter* is daarmee belast geweest. Later hebben wij geen last meer gehad van het uitspringen van de torpedo's en toen wij onze versterking hadden opgeschoten, want het waren er niet zoveel meer, zijn wij overgegaan op Engelse torpedo's.

89559. De heer Fens: Moest er op de schepen nog iets worden omgebouwd of was het Engelse kaliber hetzelfde?

A. Het kaliber was in ieder geval hetzelfde. Er waren enige hele kleine veranderingen, de trekkers pasten niet en toen hebben wij verlengstukken op onze trekkers gekregen. Het zijn echter zeer kleine details geweest.

In het begin van de oorlog hebben wij er last van gehad, dat de torpedo's van een zeer oud type waren. Vooral de O 21 heeft er in de Middellandse Zee veel last van gehad. De torpedo's toonden een bellenbaan en aanvankelijk bemerkten wij, dat de pistolen er uit draaiden. Het was een constructiefout, maar die is hersteld. De majoor-torpedomaker *Blokker* heeft er veel aan gedaan, hij had vrij gauw door waar de fout zat en de eerste boot, waaraan het is hersteld, is de O 21 geweest.

Bij de tweede patrouille ben ik tot de aanval gekomen op een vrachtschip, in de buurt van Sabang.

89560. De Voorzitter: Wanneer was dat ongeveer?

A. Het vervelende is, dat wij er geen archief van mochten bijhouden. De Nederlandse patrouillerapporten werden naar Engeland gezonden en het was ons ten strengste verboden in welke vorm ook notities bij te houden. De tweede patrouille moet ongeveer geweest zijn juist vóór Kerstmis 1942.

Wij waren tot de aanval gekomen op een schip op de hoek van de kop van Sumatra, maar ook daar hebben de torpedo's gemist. Ik heb er achter langs geschoten. Het schip genoot bescherming. Op die patrouille heeft zich verder niets bijzonder meer voorgedaan. Ik ben toen in Colombo teruggekeerd en toen heb ik de eerste speciale opdracht gekregen.

89561. De Voorzitter: Bedoelt u in het kader van de special operations?

A. Ja. De eerste twee patrouilles is er niet veel gebeurd, er was ook weinig afweer. Er was wel veel onderzeebootbescherming, maar wanneer men toch niet tot de aanval komt, weet men ook niet, dat je er bent, en dan kom je er ook wel langs.

Daarna ben ik ingezet voor de eerste voorbereiding van de operaties op de Andamanen en Nicobaren, speciaal op de Andamanen. Ik heb daar toen een tweetal agenten afgezet.

89562. De Voorzitter: Waar ging het toen om?

A. Er werden toen voorbereidingen gemaakt voor een eventuele landing op de Andamanen, waardoor men de randgebieden van Achter-Indië te pakken kon krijgen. Men was van plan daarvoor vliegvelden en havenwerken, die door de Japanners waren aangelegd, geheel te vernietigen. Er was in Colombo een M.E.W.L.O.-groep, dat waren mensen van het Ministry of Economic Warfare Liaison Office. Deze mensen deden zeer uitgebreid ondergronds werk. De Engelsen hadden daarvoor mensen aangetrokken en de eerste, die ik heb weggebracht, was majoor *Maccarty*. Met een groep Brits-Indiërs is hij naar de Andamanen overgestoken. Vroeger was hij inspecteur van politie op de Andamanen geweest, zodat hij het gebied goed

kende. In het zuidelijk deel van Great Andaman had hij als inspecteur van politie gewerkt en hij wist dus vrij goed hoe de paadjes in de jungle liepen. Op zijn aanraden zijn wij toen naar de destijds geheel niet door de marine gecartografeerde westkant van die eilanden gegaan. Aan de oostkant waren haventjes. Op een punt, waarvan majoor *Maccarty* meende, dat we een strandje zouden vinden, zijn de mensen aan de wal gezet. Het bleek er nogal gevaarlijk te zijn, er waren vrij veel riffen. De eerste keer is het vrij goed gegaan; wij hebben de riffen aangelood met ons echolodinstoestel. Op bepaalde plaatsen zijn wij over de riffen heengekomen, wat later bleek een heel nauw gangetje te zijn. Op een afstand van ongeveer 400 yards uit de wal hebben wij de hele nacht gelegen om *Maccarty* met zijn mensen en materiaal aan de wal te zetten. Het materiaal bestond in de eerste plaats uit wapens en munitie en in de tweede plaats uit radiotoestellen om contact met New Delhi te krijgen.

De eerste operatie is bijzonder goed verlopen. De groep, die wij aan de wal hebben gezet, bestond uit *Maccarty* zelf, een Brits-Indisch officier, een viertal Gurka's en een korporaal-telegrafist van het Engelse leger. Wij hebben afspraken gemaakt op welke datum wij zouden terugkeren om hen weer van het eiland te halen, aannemende, dat zij in de tussentijd geen oproep om hulp zouden doen.

Deze opdracht was op het eerste gezicht betrekkelijk eenvoudig en de eerste nacht heeft voor ons ook hoegenaamd geen moeilijkheden opgeleverd. Wij hadden een aantal opvouwbaar kano's bij ons en een stalen schuitje, waarin het materiaal zou worden vervoerd. Het is aan de wal gekomen, weliswaar met veel steun van onze zijde. Ik had de strikte opdracht vooral niemand van de bemanning van boord te laten gaan om bij deze operatie te helpen, maar omdat de mensen maar één nacht hadden om aan de wal te komen en ik bemerkte, dat het helemaal niet ging, heb ik het maar wel gedaan, want ik wilde onder geen beding, dat deze operatie zou mislukken. Het risico was natuurlijk, dat, wanneer de mensen aan de wal zouden worden vastgehouden, mijn bemanning zou worden verkleind. Wij hebben het risico genomen, wat bleek geen risico te zijn, en dezelfde nacht zijn wij naar Colombo teruggegaan.

Een patrouille of drie, vier later ontvingen wij berichten, dat de zaak daar zeer ongunstig verliep. De objecten waren wel bereikt en men had een honderd procent volkomen zuivere kaart van het vliegveld en wat er aan materiaal was, maar op een tocht van *Maccarty* en de Brits-Indische officier is de officier verongelukt. Hij is gevallen met een sten-gun; hij viel over een steen en heeft zich zelf in de kin geschoten. *Maccarty* heeft het lijk in een kano meegenomen, en na een dag en nacht lopen is hij tenslotte aan de westkant van het eiland terechtgekomen. Door deze geweldige inspanning en door de ontbering, die hij gedurende die periode had meegemaakt, was hij een klein beetje malende geworden. Zijn journaal houdt dan ook op leesbaar te zijn. Ik heb hem toen afgehaald. Alles bij elkaar is dit een zeer ongelukkige patrouille geworden. Op een van de riffen heb ik mijn asdic-toestel er afgevaaren; in Colombo bleek, dat daar de onderdelen niet waren te krijgen om het te repareren en het laatste deel van mijn periode in Colombo heb ik dus steeds zonder asdic gevaren.

In opdracht van de Engelse Regering heb ik *Maccarty* dus teruggehaald; hij was zeer ziek en de dokter, die ik had meegenomen, was ook ziek geworden. Wij hebben dus de mensen afgehaald en de kaarten meegenomen, maar het doel van de tocht, nl. om meer munitie en wapenen te brengen om de bevolking te helpen, is bij de Andamanen niet zo geslaagd. Wij hadden wel alle gegevens voor een eventuele landing daar en ook om eventueel de dag vóór een landing parachutisten neer te laten om de vliegvelden en havenwerken onbruikbaar te maken. Het is helaas nooit zover gekomen, want men heeft van Lord *Louis Mountbatten* al het materiaal weer teruggenomen. Het materiaal, dat reeds was verzameld, is toen van Colombo weer naar de Middellandse Zee teruggestuurd.

Intussen had ik een aantal andere patrouilles gemaakt, die zeer gunstig zijn verlopen. Wij hebben toen een ondergrondse beweging geopend in Achter-Indië. Dit stond onder leiding van twee Engelsen, *Davis* en *Broom*.

89563. De Voorzitter: Kunt u zich nog herinneren, wanneer dit is gebeurd?

A. Ik zal er niet ver vanaf zijn, wanneer ik zeg April of Maart 1943.

89564. De Voorzitter: Hebt u in die tussentijd ook nog niet een koopvaarder tot zinken gebracht?

A. Dat is in hetzelfde jaar geweest.

89565. De **Voorzitter**: Ik heb narnelijk gelezen, dat op 21 Februari de O 24 in Straat Malakka een 3500 tons koopvaarder tot zinken heeft gebracht Dat is toch in 1943 gebeurd.

A. Ja, want ik ben in 1942 pas naar Indië gegaan.

De **Voorzitter**: Met uw verhattl was u reeds in April, Mei 1943.

A. Door de combinatie van die twee tochten, die eigenlijk vier patrouilles uit elkaar lagen, was ik zover gekomen. Daartussen is nog een operatie geweest, waarbij wij geprobeerd hebben een aantal mensen van het Korps Insulinde aan de wal te zetten in Sumatra. De toenmalige overste *Mollinger* had de leiding van het Korps Insulinde en hij heeft toen een groep jongelui, onder leiding van majoor *Pel*, met ons meegestuurd. Daarbij waren ook *Sisselaar*, *de Bruin*, kapitein *Scheepens*, en nog enige anderen, waarvan ik mij de namen niet meer kan herinneren. Wij zijn toen gestuurd naar een gebied even ten zuiden van Meulaboh; daar ligt een vrij gunstige baai met een klein eilandje. Het was de bedoeling, dat wij de schijn zouden wekken alsof die mensen per vliegtuig of op een andere manier op dat eilandje waren terechtgekomen en vandaar naar Atjeh zouden gaan. Wij hebben dus nooit gezegd, op welke wijze de mensen er zijn gekomen. Zij zijn in Meulaboh aan wal gegaan en hebben getracht contact op te nemen met de Tjeukoe; hij was een Nederlands gezagsdrager van Meulaboh geweest en drager van Oranje-Nassau. Toen de mensen aan wal kwamen, bleek het, dat deze man tegenover de Japanners nimmer zijn genegenheid tegenover de Nederlanders had opgegeven en dientengevolge was hij vermoord. Men was juist aan wal gegaan om deze man te pakken te krijgen, hetgeen jammer genoeg niet lukte. De eerste nacht werden de mensen gunstig ontvangen in de kampong en zij hebben ook vrij veel gegevens mee teruggebracht. Deze operatie als zodanig was voor ons heel eenvoudig, ofschoon ook deze poging om aan wal te komen veel langer duurde dan oorspronkelijk op papier was gezet. Men kan wel na twee en een halfuur, zoals was voorgeschreven, zeggen, dat men weggaat, maar dan zitten de mensen aan de wal en die krijgt men nooit meer terug.

Voor een volgende patrouille hebben wij dan ook afgesproken, dat men niet zolang zou wegblijven, maar de mensen willen contact maken en zij moeten ook contact maken.

Nadat ik deze mensen weer aan boord had teruggekregen, heb ik een verkenningspatrouille naar Sabang gemaakt, waarover nogal wat deining is geweest. Admiraal *Helfrich* wilde, dat wij zoveel mogelijk gegevens over het voormalige Nederlandsch-Indische gebied bijeen kregen. Ik had de opdracht gekregen, zoveel als ik maar enigszins kans zag, gegevens te verzamelen over Sabang. In een poging om te zien, wat er in de haven zelf was, ben ik de baai binnengevaren. Er stonden wat kanonnen, dat was van buitenaf niet te zien, maar van binnen wel. Daarna ben ik om het eiland heen gevaren, om de startbanen van het vliegveld te zien. Het was nogal gunstig, want het was bijzonder mooi weer die dag, waardoor er een grote helderheid was en ook vanuit de lucht was het zeer goed zichtbaar. Wat ik echter helemaal niet wist — want dit was buiten mijn opdracht, maar ik had drie dagen over? zodat L het mooi even kon doen — was, dat de nacht, daarop (ik was er 's middags geweest), Nederlandse vliegtuigen van de R.A.F. een aanval op Sabang hebben gedaan. Later is mij verweeten, dat, wanneer ik in de baai zou zijn geweest of nabij en de vliegtuigen mij zouden hebben gezien, zij mij onherroepelijk zouden hebben vernietigd.

Admiraal *Helfrich* heeft toen, bij monde van de toenmalige kolonel *van der Kun*, omdat hij zelf niet aanwezig was, gezegd, dat het de bedoeling was, zoveel mogelijk gegevens te verzamelen over het voormalige Nederlandsch-Indische gebied. De aanvankelijke wrevel van captain submarines, omdat ik buiten mijn orders was gegaan, is toen wel gezakt. De orders zijn toen ietwat verscherpt, zodat men niets kon doen, dat niet tevoren op papier was gezet. Het was echter toch niet mogelijk, want de combinatie van speciale operaties en een captain submarines, die daar niets van af wist, was niet uitvoerbaar. Dit probleem heb ik nog weleens meer gehad bij de patrouilles.

Dit is eigenlijk de enige keer geweest, dat de wensen van admiraal *Helfrich* in conflict zijn gekomen met die van de admiraliteit. Later heeft men inderdaad toegegeven, dat de gegevens en de kaarten, die wij hadden verkregen, zeer goed waren.

89566. De **Voorzitter**: Had u een zelfstandige opdracht van admiraal *Helfrich* gekregen?

A. Het was een mondelinge opdracht.

89567. De **Voorzitter**: Dus niet via de Engelsen?

A. Neen. De toestand was nl. zo, dat ik van de Britse admiraliteit bij monde van captain G. patrouille-orders kreeg. Wanneer de patrouille-orders in mijn bezit waren, ging ik meestal vóór ik uitging mijn opwachting maken bij admiraal *Helfrich* en dan bespraken wij het. Weliswaar stond ik onder Engels commando, maar er was mij generlei geheimhouding opgelegd en het leek mij 'toch correct mijn eigen admiraal in Colombo op de hoogte te houden van hetgeen ik ging doen. Ik heb dit niet kunnen en mogen doen met de speciale operaties en ik begreep dit ook wel, want er zat te veel geheim werk achter. Wanneer ik daarvoor de orders kreeg, had ik reeds de orders van captain submarines gekregen. Ik werd dan uitgenodigd voor een borrel bij kolonel *Hudson* in zijn bungalow en dan werd binnenskamers mij precies verteld, wat ik had te doen en ik kreeg dan een verzegelde enveloppe mee, die ik op zee nog eens moest nalezen. Daarin stond dan de opdracht van de special operations, die mij meestal op het terrein zelf een vrij grote vrijheid van handelen gaf en waarvoor uit de patrouille een hap van vier of vijf dagen werd genomen. De opdracht van de patrouille was dikwijls lijnrecht tegen de opdracht van de special operation in en wanneer de special operation eenmaal bezig was, mocht ik niet meer tot de aanval komen. Dat is heel jammer geweest. Bij de Sembilangans heb ik eens middenin een konvooi gezeten met schepen links en rechts om mij heen. Het was een prachtkans om torpedo's af te schieten, maar ik moest wachten, omdat ik anderhalf uur tevoren al contact had gemaakt met een agent, die zich in een prauw vlakbij bevond. Hij was in een Chinese jonk en als afgesproken teken zou hij met een rode deken zwaaien. Ik had mijn periscoop opgestoken, wat hij had gezien en hij had vrolijk met een deken gezwaaid. Even later kwam het konvooi, maar ik kon niets doen, want als hier iets gebeurde en ik een schip in de grond had geschoten en men had meteen de prauwen doorzocht, dan was deze agent onherroepelijk er aan gegaan.

Bij een volgende gelegenheid heb ik een schip bij Yunk Ceylon ontmoet. Het was op dezelfde patrouille, dat ik het konvooi ontmoette.

89568. De **Voorzitter**: Ais datum wordt 21 Februari genoemd.

A. Het zal wel juist zijn, want dat is natuurlijk uit mijn patrouille-rapporten gehaald.

Ik had dus eerst agenten weggebracht, *Broom* en *Davis*. Tijdens deze operatie is het konvooi voorbijgevaren en gedurende de nacht heb ik geprobeerd het in te halen. Blijkbaar is het konvooi Pinang binnengelopen, want ik heb het niet meer gezien. Toen heb ik getracht hun vooruit te komen in de richting van Rangoon, zodat ik, wanneer zij eventueel die richting uitgingen, hen de volgende dag of de nacht daarop toch nog zou tegenkomen. Ik heb de schepen niet gezien, maar wel voer 's middags uit het haventje van Yunk Ceylon een schip naar buiten. Ik wilde het toen opwachten om het een torpedo te geven. Het schip voer door een geveegd kanaal in een mijnenveldje en ik dacht, dat het om de Zuid zou gaan, maar toen het het mijnenveldje uit was, veranderde het schip ineens bijna 180° van koers en ging om de Noord. Het ging mij toen zo langzamerhand danig irriteren, want iedere keer als ik een schip zag, liepen of mijn torpedo's niet goed of ik kreeg de kans niet, omdat ik met een speciale operatie bezig was. Ik heb toen mijn officier van de artillerie, de luitenant-ter-zee *Thomas*, gevraagd of hij het aandurfde op die afstand met het kanon te schieten. Het was een afstand van ongeveer 12 000 yard.

89569. De heer **Fens**: Wat voor kanon had u aan boord?

A. 8,8 no. 3. Een torpedo zou die afstand niet meer gelopen hebben en toen hebben wij het er op gewaagd. Wij zijn er dus bij daglicht uitgekomen en wij hebben op het schip geschoten. Bij het derde schot was het raak. Het schip draaide toen bij om ook terug te schieten, maar het schot dat raak was, was terechtgekomen op de bak, waar het kanon stond en het schip lag dus wel naar ons gedraaid om het eigen kanon te gebruiken, maar dat behoefde niet meer. Het werkte niet meer goed, de eerste twee schoten waren nergens. Wij schoten zo snel als wij konden zoveel mogelijk granaten in zijn richting. Het was wel een enigszins sterk verbruik van granaten, maar aan de andere kant was het onze enige kans om het schip te krijgen. Het vijfde of zesde schot raakte weer het kanon en meteen werd de munitiekist in brand geschoten. Het voorschip begon te branden als een fakkelt en even daarna volgde een explosie in de machinekamer, waarschijnlijk als gevolg van een treffer, die een ketel heeft geraakt. Het schip heeft nog geprobeerd de wal te halen, maar dat is mislukt; het voorschip brak af en het schip is vlak onder de wal gezonken.

Het was klaarlichte dag, dus ik ben er maar niet heengegaan om te zien, welk schip het was, en of er nog mensen af te halen waren. Het was 10 mijl buiten Puket Harbour. Ik ben dus afgezwaaid en ik heb mijn patrouille vervolgd. Er zijn nog vliegtuigen gekomen en er kwam een escorteur naar buiten, maar het was daar zo open en breed, dat het verder geen enkel risico met zich bracht.

89570. De heer **van Dis**: Was het een Duits schip?

A. Neen, het was, denk ik, een scheepje, zoals die in de Straits voeren. Ik geloof, dat het schepen waren, die aanvankelijk van een Engelse maatschappij zijn geweest, een zustermaatschappij van de Blue Funnel, de East China Coast Line, door Chinezen gerund, waarvan veel schepen in Singapore waren ingepikt.

89571. De Voorzitter: De taxatie van het schip van 3500 ton is waarschijnlijk van u afkomstig?

A. Ja, later is die bestreden als te hoog te zijn, maar ik heb nooit bevestigd gezien, hoe groot het schip dan eigenlijk wél was. Ik heb de taxatie van 3500 ton gedaan, omdat het schip qua type en model het meest overeenkwam met de Wu Chang, een depotschip, dat wij daar hadden liggen. Het was een ondiep scheepje en vrij lang, oorspronkelijk waren het Chinese boten, die de rivier opgingen, en omdat dat schip ook 3500 ton was, heb ik dat getal genoemd. Voor de operaties van Broom en *Davis* hebben wij ettelijke patrouilles moeten maken. Het was een onverzadigbare groep. Even benoorden Port Swettenham hebben wij zes man aan de wal gezet. Wij hadden een aantal rendez-vous en nood-rendez-vous afgesproken, die regelmatig zijn gebruikt. Deze mensen hebben daar veel succes gehad. Zij zijn met hun vieren begonnen. *Davis* heb ik pas heel laat nog eens teruggezien? ongeveer op de laatste patrouille, want ik kreeg hem nooit van de wal af. Hij zat daar zo volkomen op zijn gemak en had het zo druk om een organisatie te maken, dat wij hem bijna niet weg konden krijgen. Deze vier mensen hebben kans gezien — zij hebben nog Engelsen uit de jungle gehaald, die zich daar verscholen hadden gehouden — een groep op te werken tot ongeveer 1000 man, bewapend met karabijnen en mitrailleurs. Dat alles moest er worden gebracht. Er waren nachten, dat wij met open luiken met een tiental kano's in rubber dingy's om ons heen voor de kust lagen. Deze kleine bootjes gingen steeds op en neer naar de wal om munitie en wapens zo gauw mogelijk over te brengen. Het was natuurlijk een riskante zaak; als wij op dat moment ontdekt waren geworden, was het hopeloos geweest, want wij konden niet duiken. Op het moment zelf heb ik het risico echter nooit gezien, het was altijd bladstil. Wij hebben deze operaties een keer of vijf moeten herhalen. Daar tussendoor heb ik *Mccarty* van de Andamenen moeten terughalen.

Toen is er een patrouille geweest, dat ik tegen die trooper ben opgelopen bij Pinang. Dat is ook gunstig verlopen. Het schip kwam aan met één escorteur en de bedoeling was, dat het Pinang zou binnenlopen. Zij zijn niet de noordelijke ingang ingevaren, waar ik op rekende. Vlak onder de oppervlakte had ik zo dicht mogelijk onder de wal geprobeerd bij de noordelijke ingang te komen. Het schip voer toen echter door en derhalve zat ik tussen het eiland en de trooper in. De escorteur bevond zich aanvankelijk aan de buitenkant en toen deze bij de zuidelijke ingang kwam en hij blijkbaar dacht, dat alles verder veilig was, stoomde hij met een 25 mijls vaart binnen, voor dat de trooper het gat ingedraaid was. Toen de trooper mij voorbij kwam, was de escorteur mij al 23 à 3 mijl voorbij. De trooper voer weliswaar op een vrij grote afstand, maar met een vaste koers. Ik heb er toen mijn torpedo's op afgeschoten, die raak waren, en het schip verdween in no time. Ofschoon de escorteur helemaal niet wist waar ik was en wat ik zou doen, begon hij maar vast bij voorbaat te schieten. De escorteur dacht natuurlijk, dat ik van de zeezijde had aangevallen en wij stoomden onder water heel rustig in de richting van de noordelijke uitgang en toen in de richting van de oceaan. Intussen was de escorteur bezig dieptebommen te gooien op de plaats, waar hij meende, dat ik was. Hoe meer lawaai hij maakte, hoe minder kans ik had te worden opgemerkt. Wanneer eenmaal met dieptebomaanvallen wordt begonnen, wordt het water zo in beroering gebracht, dat een geruispeiler niet gunstig meer werkt op het geruis van een onderzeeboot.

89572. De Voorzitter: Is dit op 3 Augustus 1943 gebeurd?

A. Ja.

89573. De Voorzitter: Was het een 5000-tons schip?

A. Ja. Later is gebleken, dat het een schip was, geladen met afgeloste troepen uit Rangoon en paarden. De mensen zijn er nog gedeeltelijk afgehaald, maar de paarden zijn verdronken.

89574. De Voorzitter: Admiraal **Helfrich** zegt het volgende in zijn boek:

Hoewel in Augustus de O 24 er in slaagde nog een 5000-tons schip naar de kelder te jagen, waren de resultaten niet zo, als wij wel gewenst hadden. In de eerste plaats verminderde in deze tijd het scheepvaartverkeer in Straat Malakka, en in de tweede plaats waren aanvalsacties moeilijk te combineren met speciale opdrachten, zoals ik reeds eerder vermeldde. Anderzijds zijn er toch in de praktijk weinig gevallen voorgekomen, waarbij de commandanten bepaaldelijk van een aanval op een belangrijk doel moesten afzien om hun andere opdrachten niet in gevaar te brengen."

A. Ja, dat is toen o.a. het geval geweest met dat konvooi. Het zit mij nu nog altijd dwars, dat ik toen niets heb kunnen doen. Op mijn voorlaatste patrouille heb ik nog een zeer ongelukkige samenloop van omstandigheden gehad. Ik ben nog eens een kruiser van de Kuma-klasse van de Japanners tegengekomen.

89575. De Voorzitter: Wanneer is dat geweest?

A. Het moet November zijn geweest, vlak vóór mijn vertrek uit Colombo. De Kuma is een kruiser van ongeveer dezelfde klasse als onze Java en Sumatra, maar iets ouder in leeftijd. Deze kruiser voer geëscorteerd door vier jagers om de Zuid naar Ibadem bank. Ik had daar gelegen in de hoop, dat ik nog eens een konvooitje van die kleine oliescheepjes zou tegenkomen. Deze scheepjes waren ongeveer 1500 ton en niet geschikt om torpedo's op te schieten, want daarvoor waren ze te ondiep. Deze schepen voeren altijd in een groep bij elkaar en daarbij waren dan decoy ships, die je trachten te verleiden er uit te komen en hen met je kanonnen te lijf te gaan. Zij hadden een batterij van twee of drie 15 cm op het schip staan met een vuurleiding er bij, zodat het eenvoudig een onbegonnen werk was. Een Engelse collega van mij is eens tegen zo'n schip opgelopen. Hij kwam wel boven en kreeg meteen de volle lading. Nog net bijtijds is hij weer onder water kunnen komen. Op deze patrouille was ik dus bij het gat, toen die Kuma er aankwam, die een zwaar zigzagschema voer. Een minuut of vijf, zes, voordat het schip in een positie lag, waarop ik torpedo's had kunnen vuren, veranderde het ineens 45° van koers en voer toen om mij heen.

89576. De heer **van Dis**: Was u ontdekt?

A. Op dat moment had het schip mij niet ontdekt. Het was toevallig, dat die arm van de zigzag — hetgeen juist de beveiliging er van is — buiten mij om leidde. Een moment heb ik nog geprobeerd volle kracht te lopen, maar het is ook de gulden regel van de Engelsen: „Never a sudden burst of speed", want je loopt even erg hard en maakt veel lawaai, maar de winst is misschien 200 yard. Ik heb er dus van afgezien. Ik heb nog geprobeerd in een enigszins gunstige positie te komen, maar toen de kruiser terugdraaide uit die zigzag, was hij helaas op een afstand van ongeveer 10 000 of 11 000 yard van mij vandaan en dat was de maximale afstand, die de torpedo's liepen. Ik heb maar gehoopt, dat zij het zouden halen en ik heb alle vier torpedo's afgeschoten in een zo wijd mogelijke spreiding. Het nadeel er van was, dat de torpedo's tegen het einde meestal langzamer gaan lopen, want dan zijn de patronen uitgebrand. Er vormt zich dan een witte bellenbaan. Deze heeft de kruiser gezien en is afgedraaid en met hoge snelheid achter de kim verdwenen. De escorteurs zijn achtergebleven om mijn plaats te spotten. Het is een vrij vervelende geschiedenis geworden, want zij hebben de hele Straat Malakka afgesloten in drie groepen. 's Nachts ben ik tegen een escorteur opgelopen, die te laat zag, dat ik in de buurt was. Met hoge vaart is het schip op mij toegekomen, maar ik had het geluk, dat er juist een Sumatraantje kwam, een zware regenbui, die op de oostkust van Sumatra veel voorkomt, en daardoor ben ik weggeslipt. Op de plaats, waar ik was omgedraaid en waar het schroefwater aan het kolken was, hebben zij dieptebommen gegooid. Overdag ben ik langs twee van die schepen heen gekomen bij de Sembilangans. Ik had griezelige verhalen gehoord, dat de Japanse asdic zo goed was, maar blijkbaar was het zo niet. Deze schepen lagen kennelijk te luisteren en één moment dacht ik, dat ze mij te pakken hadden. Gelukkig was het niet zo en ik ben er rustig langs geslipt. Later bemerkte ik, dat er bij Belawan Deli een tweede groep voer tot aan Pinang. Ik zat toen dus tussen die twee groepen in en ik heb er anderhalve dag mee verknoid, voordat ik weg kon. Colombo heeft toen gedacht, dat ik verdwenen was, omdat ik door dit alles was verlaat. Het heeft mij ook opklaaduren gekost, doordat ik 's nachts op een gegeven moment dicht onder een eiland heb geprobeerd mijn batterij vol te krijgen. Op de terugweg heb ik langzaam moeten varen, wat mij dagen kostte, in verband met de geringe hoeveelheid olie, die ik nog had.

Het was een gelukkige omstandigheid, dat het juist het regenseizoen was, van iedere bui profiteerde ik om meer om de noord te komen. De derde nacht, nadat ik de Kuma had aangevallen, bevond ik mij benoorden Sumatra en toen was het dus bekeken. Wanneer men eenmaal Sabang voorbij was, was het een betrekkelijk eenvoudige zaak. Er was daar nog wel vliegverkenning van de Japanners en misschien zouden zij ook wel graag een aanval doen, maar ik heb er daar nooit een meegemaakt.

Toen zat mijn oorlogsperiode er eigenlijk op. Kort daarna ben ik naar Amerika vertrokken voor reparaties in Philadelphia. In Amerika heb ik nog een aardige tijd gehad. Het Netherlands Publishing Committee heeft mij gevraagd een tocht door de Middle-West te maken en eens het een en ander te vertellen over onze ervaringen in oorlogstijd om de Amerikanen te laten voelen, dat zij niet de enigen waren, die oorlog voerden, en dat er ook nog anderen waren, die in dit geval meededen.

89577. De heer Fens: Mag ik u een vraag stellen, die misschien dom is? U hebt steeds gesproken over captain S. Wie was dat?

A. De captain submarines.

89578. De Voorzitter: Wat behelsde de functie van chef van de selectie-afdeling voor de Marine?

A. Na bevrijding van het Zuiden is een flink aantal jongelui via België naar Engeland overgebracht.

89579. De Voorzitter: Was dat de recrutering van de heer *de Jonge van Ellemeet*?

A. Juist. Toen ik einde 1944 in Engeland kwam, vond men mijn periode als onderzeebootcommandant zo langzamerhand lang genoeg — ik had vanaf 1940 aan boord gezeten — en toen werd ik bij de selectie-afdeling geplaatst. Na de lichamelijke keuring werden daar de jongelui, volgens de Engelse en Amerikaanse systemen, selectieproeven afgenomen. Als deze selectieproeven waren afgelegd, kwamen de jongelui bij een selectie-officier, die op grond van deze proeven en de lichamelijke keuring hun vroeg, wat zij wilden worden. Gezien de resultaten werd dan getracht de gunstigste plaats bij de marine te vinden. Op dat moment ging het er om van de mensen, die uit Nederland kwamen, zo spoedig mogelijk fighting units te maken. In oorlogstijd ging er alleen maar personeel af; wij konden wel schepen krijgen, maar geen mensen.

89580. De Voorzitter: Hebt u een indruk van de aantallen mensen, die in die periode in Engeland zijn aangekomen?

A. Ik geloof, dat in de periode, totdat wij van de „Oranje-Nassau” weggingen, het aantal jongelui 2200 bedroeg en dat, nadat wij Skegness hebben gesloten, het aantal 5 à 6000 beliep.

89581. De heer Fens: Waren dat mariniers en schepelingen?

A. Ik ging alleen over de schepelingen.

89582. De heer Fens: Werden de mariniers in Amerika getest?

A. Neen, dat gebeurde ook in Engeland. Omdat zij direct, nadat zij werden gekeurd, werden afgevoerd naar Amerika, werden zij in Glasgow getest. Ik heb dus alleen schepelingen getest.

89583. De heer Fens: Deze mensen kwamen toch nog hoofdzakelijk uit het zuiden?

A. Ja. De recrutering ging in het begin ontzaglijk snel. Twee à driemaal per week kregen wij honderd man uit Nederland over en van een ongelooflijk goed gehalte. Het merendeel bestond uit h.b.s.-ers en m.u.l.o.-scholieren en dezen konden meteen worden geplaatst bij een of andere voortgezette opleiding voor radarplotter of onderzeebootverkenner. Aanvankelijk dachten wij, dat de mensen een lange periode voor lichamenlijk herstel nodig zouden hebben, maar dat was in adembenemend korte tijd in orde.

89584. De Voorzitter: Waren er geen moeilijkheden met de scheepsruimte voor de overtocht?

A. Neen, want daarvoor werden schepen gebruikt, die over het algemeen personeel en materieel overbrachten voor *Montgomery's*

leger. De schepen waren dan leeg in Antwerpen en dan konden zij worden volgeladen met mensen, die voor de marine geschikt werden geacht en hun eerste security test hadden gehad. De mensen kwamen dan naar Londen en werden verder in „Oranje-Nassau” behandeld. Daarna gingen ze naar het opleidingskamp in Glendower.

89585. De Voorzitter: Ging dit alles via de Engelse marine. contacten?

A. Ja.

89586. De Voorzitter: Lichamen zoals de Combined Chiefs of Staff kwamen er dus niet aan te pas?

A. Neen. De Combined Chiefs of Staff waren aanvankelijk in Washington en daar heb ik kolonel *van der Kun* later nog weer ontmoet. Diens taak was eigenlijk meer de coördinatie van de voorbereiding voor de invasievloot en alles, wat daarbij nodig was. Het tweede deel, dus toen de invasie tot stand was gekomen, was de taak van de Royal Navy en S.H.A.E.F.

89587. De Voorzitter: Hoelang bent u bij de selectie-afdeling geweest?

A. Eerst ben ik drie maanden in Londen geweest en toen nog twee en een halve maand in Skegness. In Juni 1945 ben ik daarvan weggegaan en toen ben ik naar Glendower gezonden. De bedoeling van mijn plaatsing daar was korte tijd een grote bemanning te hanteren en dan eventueel op de „Karel Doorman” als eerste officier te worden aangesteld. Daarna is de bevrijding van Indië gekomen en werd de „Karel Doorman” een minder spoedobject dan oorspronkelijk het plan was.

89588. De Voorzitter: Hebt u nog iets te maken gehad met het varen van schepen naar Indië?

A. Na de oorlog ben ik zelf met troepen naar Indië gegaan en ik heb daar twee en een halfjaar op het departement gezeten voor het personeel.

89589. De Voorzitter: Wanneer bent u er heen gegaan?

A. In 1947.

89590. De Voorzitter: Wanneer bent u commandant van de M.O.K. geworden?

A. Dat is eigenlijk de voortzetting van Glendower geweest, want ik heb het in zijn geheel naar Nederland overgebracht. Toen wij in Nederland kwamen, was hier al een opzet onder de toenmalige overste *van Vreeswijk*. Nadat overste *Goslings* was weggegaan, hij is 1ste officier geworden op de „Karel Doorman”, heb ik het commando overgenomen van het kamp, totdat wij in Nederland waren.

89591. De Voorzitter: Nadat u de mensen geselecteerd had, werden zij dus op de verschillende schepen geplaatst?

A. Eerst werden ze nog naar, het opleidingskamp Glendower gezonden. In dat kamp werd precies hetzelfde gedaan als Hilversum nu doet. In een stoomcursus worden de mensen klaargemaakt om aan boord te worden gebruikt.

89592. De Voorzitter: U hebt er dus werkelijk geen last van gehad, dat de geallieerden onvoldoende scheepsruimte beschikbaar stelden?

A. In die periode niet.

89593. De Voorzitter: Later wel?

A. Ik weet natuurlijk wel, dat het evacueren van de mensen uit Indië en het er heen brengen van de troepen grote moeilijkheden heeft opgeleverd.

Eén van de dingen, die ik nog even naar voren wilde brengen, is het volgende. In de naoorlogse periode heb ik altijd zeer veel kritiek gehoord op het beleid van lord *Louis Mountbatten* in verband met de voorbereiding tot de terugkeer naar Indië. Uit hetgeen ik uit de geheime opdrachten van zeer nabij heb gezien en ook op papier heb zien staan, bleek, dat aanvankelijk de opzet was, dat *Mountbatten* uitsluitend het gebied van Malakka en Sumatra zou krijgen, de

scheidingslijn liep over Straat Soenda. Java, en wat er verder om de Oost lag, was Amerikaans gebied en o.a. de O 21 heeft daar geopereerd voor speciale opdrachten.

Kort nadat ik ben vertrokken, is eerst zijn materiaal teruggehaald naar de Middellandse Zee en toen is ineens de lijn gewijzigd, waardoor wij een gebied kregen, waar men eenvoudig nooit had geopereerd en het ook niet had kunnen doen, omdat het Amerikaans gebied was. Wij hebben nimmer enige intelligence-rapporten, in welke vorm dan ook, van Java en Sumatra kunnen halen. Het principieel doel van al deze operaties was vooraf intelligence te verkrijgen, zodat men zou weten, als men in het gebied zou komen, hoe de bevolking zich zou gedragen. Van de beide operaties-Pel wisten wij zo langzamerhand wel, dat wij van Atjeh niets te verwachten hadden. Wij werden wel vriendelijk onthaald in de eerste nacht, maar even zo vrolijk werd je de volgende nacht verraden. De tweede operatie is daardoor een totale mislukking geworden. Onmiddellijk, nadat de mensen aan de wal kwamen, werden ze met licht geschut beschoten en zij hebben nog op het laatste moment het vege lijf weten te redden. Wij wisten dus, dat wij daar geen voet aan de grond kregen. De agenten, die onder van Boetzelaer bij Padang aan de wal zijn gezet, kregen ook geen voet aan de grond.

In Malakka wisten wij wel hoe de toestand was.

89594. De Voorzitter: Hoe formuleert u de kritiek op *Mountbatten*, die u nu bestrijdt?

A. In de tweede helft van de operaties in het Verre Oosten is lord Louis Mountbatten een taak in handen geschoven, die ver buiten zijn voorbereidende intelligence lag, en dientengevolge werd hij voor een taak gesteld, waarvan ik met mijn eigen ervaring meen te mogen zeggen, dat hij die met de eenvoudige middelen, die hij bezat, maar moest zien klaar te spelen.

89595. De Voorzitter: Uw kritiek richt zich dus op het verleggen van de grenzen?

A. Ja, dat gebeurde op een zeer laat tijdstip, terwijl van het oostelijk gedeelte van Indië nog niets bekend was.

89596. De Voorzitter: Was er in uw tijd iets van bekend, dat die grenswijziging zou plaats vinden?

A. Wij hebben het nooit geweten. Ik was aan deze groep toegevoegd en het is onze taak geweest te proberen, tot iedere prijs zoveel mogelijk gegevens te verkrijgen over het gebied, waar wij opereerden. Dat waren dus Sumatra en het schiereiland Malakka. Wij zijn er ook in geslaagd deze gegevens te verkrijgen.

89597. De Voorzitter: Hebt u zelf nog iets op te merken?

A. Neen.

De Voorzitter: Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

W. J. DE VRIES.

ALGERA, voorzitter.

VAN DIS.

FENS.

DUISTERWINKEL, griffier.

HUIGENS, griffier.

ZITTING VAN VRIJDAG 23 FEBRUARI 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer *Algera*, voorzitter, en de heren van Dis en Schmal, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

Ir. CAROLUS ALPHONSUS MARIA BRONDGEEST,
oud 64 jaar, wonende te Amsterdam, werktuigbouwkundig ingenieur.

Hij legt de eed af als getuige.

89600. De **Voorzitter**: Welke functies hebt u bekleed in de periode 1942 tot 1945?

A. Op 16 December 1942 ben ik als oorlogsvrijwilliger in dienst getreden bij de marine, in de rang van luitenant-ter-zee 2de klasse. Ik kwam uit China en heb mijn diensten aangeboden in Chungking. Vandaar ben ik naar Colombo gevlogen, waar het Nederlandse hoofdkwartier van admiraal *Helfrich* was. Ik werd daar te werk gesteld bij de Inlichtingendienst, waarbij ik ongeveer 8 maanden werkzaam ben geweest. Daarna werd ik gedetacheerd bij het korps Insulinde, als instructeur van de Chinese en Indonesische agenten, die in Sumatra zouden worden binnengebracht. Een jaar later, op 16 December 1943, ben ik bevorderd tot luitenant-ter-zee 1ste klasse, wat ik ben gebleven tot de demobilisatie op 30 September 1950.

89601. De **Voorzitter**: Welke functie bekleedde u in China, vóórdat u oorlogsvrijwilliger werd?

A. Ik was al ruim 20 jaar onder contract werkzaam bij een Engelse maatschappij te Peking in China, als technisch bedrijfsleider van het elektriciteitswerk.

89602. De **Voorzitter**: Ik heb gelezen in het boek van admiraal *Helfrich*, dat u van Peking naar Brits-Indië bent gewandeld!

A. Ja. Toen de oorlog uitbrak, werd ik door de Jappen geconsigneerd in mijn woning, maar ik moest blijven doorgaan met mijn werk voor die Engelse maatschappij. Na 7 weken, op 31 Januari 1942, ben ik uit Peking gevlucht en heb mij aangesloten bij het Chinese Rode Leger, omdat dat de enige mogelijkheid was om op geallieerd grondgebied te komen. Met het Chinese Rode Leger ging ik naar Jenan, waar het hoofdkwartier was van *Mao Tse Tung*. Van daaruit ben ik verder gegaan naar Chungking, waar ik 1 October ben aangekomen.

89603. De **Voorzitter**: In legerverband dus van *Mao Tse Tung*?

A. Ja. Ik ben dus niet in Engels Indië aangekomen, zoals in het boek van admiraal *Helfrich* staat, maar in Chungking.

89604. De **Voorzitter**: Welk werk kreeg u allereerst, toen u in Colombo kwam?

A. Ik werd inlichtingenofficier bij het hoofdkwartier.

89605. De **Voorzitter**: Kunt u ons vertellen, waaruit uw werkzaamheden bestonden?

A. Ja. Het was toen eigenlijk pas het beginstadium, waarin weinig is gebeurd. Er was nog één officier, luitenant-ter-zee 1ste klasse *Wingender*. Hij was het hoofd van de Inlichtingendienst en was dat in Java ook reeds geweest. We hebben ons toen voornamelijk bepaald tot het verzamelen van gegevens en het registreren daarvan, zodat dat een blik gaf op de toestanden. Dat is aangegroeid tot een belangrijk

uitgebreide dienst. In het begin waren wij met twee officieren en een typiste, maar wat later zaten er al dertig mensen. Er is zeer goed werk gedaan en de Engelsen hebben dit bijzonder geapprecieerd. Eigenlijk was het slechts een verzameling van gegevens, die wij uit alle mogelijke bronnen kregen, maar later bleek die van zeer groot nut te zijn bij de operaties, die werden uitgevoerd.

89606. De **Voorzitter**: Op welk gebied hadden die gegevens betrekking?

A. Hoofdzakelijk op de vijand.

89607. De **Voorzitter**: Waren dat gegevens uit een bepaald afge-
bond gebied?

A. Hoofdzakelijk wel. Wij waren belast met het verzamelen van inlichtingen over South East Asia: Sumatra, Burma, Siam en Malakka. Dat was het gebied, waarop wij ageerden. Het overige gebied, Java, enz. werd bewerkt vanuit het hoofdkwartier van *MacArthur* in Australië.

89608. De **Voorzitter**: Betekende uw taak bij het korps Insulinde een wijziging in wat u tot dan toe had gedaan?

A. Ik ben overgegaan tot het operationele commando van het korps Insulinde, aangesloten bij het Engelse korps Force 136. De bedoeling daarvan was tweeledig: commandowerk, landingen maken op de gebieden, die ik u zojuist noemde. Wij waren speciaal aangewezen voor Sumatra en heetten: A.D.C.S. (Anglo-Dutch Country Section). Wij deden dus commando-raids en brachten agents in. Het inbrengen van agenten was onze tweede taak. Ik was belast met de tweede taak: het opleiden van agenten voor subversieve actie. Eerst ben ik naar Calcutta gezonden, waar ik twee cursussen heb bijgewoond op de S.E.I., een camouflagenam voor: School Eastern Interpreters. Dat waren cursussen voor ondergrondse actie. Omdat ik Chinees spreek, was ik belast met de opleiding van Chinese agenten, die in Sumatra zouden worden binnengebracht.

89609. De **Voorzitter**: Waren die agenten in Engelse dienst?

A. Neen, zij waren in Nederlandse dienst. Zij waren in China gemonsterd; het waren voornamelijk kerels, die vroeger al in Indië waren geweest en die de Maleise taal, enz. kenden. Zij waren in Chungking geselecteerd en werden dan opgezonden naar Colombo, waar ik hen nog eens selecteerde in twee groepen: een groep van hen, die naar mijn idee geschikt waren voor agentenwerk, en een groep, die minder intelligent bleek te zijn. Deze laatste groep stuurden wij door naar Australië, waar zij bij het gewone Nederlandse leger kwamen. Zij waren echter in Nederlandse dienst. Het korps Insulinde was dus, zoals ik reeds zei, een onderdeel van Force 136, werkte samen met de Engelsen en had speciaal als taak om Sumatra te bewerken.

89610. De **Voorzitter**: Het korps Insulinde was afkomstig uit de Prinses Irene-brigade?

A. Ja. Zij waren oorspronkelijk omstreeks Maart, dus vóór mijn tijd, uit Engeland gekomen, zijn eerst naar Poena en Saugor gegaan voor de wapentraining en daarna zijn zij in Colombo teruggekeerd. Het grootste gedeelte is naar Australië gegaan en daar bij het Nederlandse leger geplaatst, en een klein gedeelte is operationeel ingedeeld bij het bekende Force 136.

89611. De **Voorzitter**: Kunt u een kort overzicht geven van de special operations, waaraan de Nederlanders hebben deelgenomen?

A. Ik heb daarover een uitvoerig rapport samengesteld. Daarvan is helaas nog maar één kopie in mijn bezit. Wanneer u er prijs op stelt, kan ik u daarvan wel een afschrift zenden. Een gedeelte er van heb ik bij mij; u kunt dat nu van mij krijgen. Dit behandelt hoofd-

zakelijk de operaties, die ik heb uitgevoerd. Ik ben commandant geworden van alle A.D.C.S.-groepen in Sumatra. Het volledige rapport kan ik u nog opsturen.

De **Voorzitter**: Heel graag.

A. Ik heb dit rapport reeds ingediend bij Marine, enige tijd geleden, maar daar heeft men hetzelfde rapport reeds in zijn bezit.

89612. De **Voorzitter**: Kunt u ons nu dan een overzicht geven van datgene, waarbij u zelf direct betrokken bent geweest?

A. Ik heb deelgenomen aan de operaties op Sumatra, d.w.z. niet aan afdeling A: commandogroepen, die daar raids maakten op onderzeeboten, kerels er uit pikten, kampongmensen ondervroegen, enz. Ik was, zoals ik reeds zei, speciaal belast met de training van Chinese agenten, die moesten worden ingebracht. Zover is het praktisch niet gekomen tot het einde van de oorlog. Wij moesten toen nogmaals naar Engels-Indië om een parachutetraining te ondergaan, omdat het natuurlijk beter was om de mensen per parachute in te brengen dan per onderzeeboot. Wij hadden al ondervonden, dat het zeer moeilijk was om dat met een onderzeeboot te doen.

De **Voorzitter**: Dat was op uw leeftijd voor u nog een hele onderneming!

A. Ja, maar ik ben er voor goedgekeurd. Al die Chinezen, evenals enige officieren, zijn met mij naar Colombo gegaan, waar wij de parachutetraining hebben meegemaakt. Zij zijn toen in Sumatra gedropt.

89613. De **Voorzitter**: Hoe groot was die groep?

A. Elke groep bestond uit vijf man. In het geheel zijn er vier groepen binnengebracht: drie groepen per parachute en één groep per onderzeeboot. De eerste groep werd onder luitenant *Sisselaar* binnengebracht bij Pakan Baroe; de tweede groep in Atjeh door de toenmalige sergeant, tegenwoordig luitenant-ter-zee 2de klasse *Lefrandt*, de derde groep werd per onderzeeboot binnengebracht door de Engelse captain *Lodge* bij Bakan Si Api Api; de vierde groep is onder mij binnengebracht per parachute bij Pangkalan Brandang. De twee eerste groepen zijn eveneens per parachute binnengebracht. Deze groepen hadden allemaal dezelfde opdracht: als de oorlog door zou gaan, het verzamelen van gegevens over de Japanners, over de toestanden in het algemeen, in de kampen, enz. Deze gegevens moesten worden doorgeseind naar het hoofdkwartier in Colombo. Elke groep bestond uit 5 man met een radioset, waarmee men heel goede verbindingen kon onderhouden. Drie keer per dag moesten ze op bepaalde tijden in de lucht komen; deze tijden wisselden af, maar de instructies daartoe hadden zij bij zich. In de lucht gaven wij onze berichten door en kregen wij onze instructies van de andere kant. Dat is helemaal goed gegaan. Helaas konden wij onderling geen verbinding met elkaar krijgen. Om technische redenen was dat niet mogelijk op korte afstand met deze toestellen. Wanneer ik b.v. eens met *Sisselaar* wilde praten, moest ik dat via Colombo doen, 4000 km van mij vandaan. Die groepen hebben uitstekend werk gedaan. We hebben ons in het bos verschuilt, tot wij op 30 Augustus het O.K.-signaal kregen, dat wij met Colombo hadden afgesproken. Op een gegeven moment zouden wij een O.K. (all safe) signaal krijgen, waarna wij ons openlijk konden vertonen. Op 30 Augustus, ik geloof 's morgens om 7 uur, kregen wij een telegram, dat alles in orde was. Ik ben toen met vijf man naar de Bisetang-rivier afgezakt. Wij hebben ons in Pangkalan Brandang gemeld bij de Japanse Kempetai. De Japanners waren blijkbaar pas heel slecht op de hoogte met de toestand. Ze hebben ons wel een paar onaangename uren bezorgd, maar na een lang telefoongesprek van de Jap met Medan hebben ze ons doorgezonden naar Medan. We kwamen daar in de nacht van 30 op 31 Augustus om twee uur aan. We werden daar onmiddellijk naar de Kempetai gebracht, waar wij een uur hebben vertoefd. Er kwamen toen een paar stafofficieren van het hoofdkwartier van generaal *Nakashima*, de Japanse opperbevelhebber, die ons naar Hotel de Boer hebben laten gaan. Daar heb ik mijn hoofdkwartier ingericht. We gingen onmiddellijk in de lucht, dat alles safe was en dat alles zonder ongelukken was afgelopen. Het was natuurlijk wel een zeer verwarde en gevaarlijke toestand. De Jap ging niet accoord met het verdrag van Rangoon. Men dacht, dat er althans in Sumatra doorgevochten zou worden. De Jappen waren daar zeer zeker wel toe in staat en blijkbaar waren ze er ook wel op geprepareerd, want langs de hele weg van Pangkalan Brandang naar Medan zag ik, dat zij nieuwe versperingen hadden aangelegd, tanktraps, enz. Men kon dus be-

merken, dat zij van plan waren om door te vechten. Dat is echter niet gebeurd. Ik zat dus in het Hoofdkwartier met mijn groep. *Sisselaar* is naar Pakan Baroe gegaan. Later zijn captain *Lodge* en *Lefrandt* naar resp. Singapore en Medan gegaan.

89614. De **Voorzitter**: Was *Westerling* ook bij die operatie betrokken?

A. Ja, hij is later bij de versterkingsgroep in Medan meegekomen. 12 September 1945.

De **Voorzitter**: Daar kunnen wij straks nog wel even op terugkomen.

A. Mijn groep bestond uit mij zelf, vaandrig *Claessens*, korporaal-telegrafist van de marine *Duynsters*, een Chinese agent en een Indonesische agent. Alle groepen bestonden uit vijf man: commandant, telegrafist, drie agenten.

89615. De **Voorzitter**: Was het doel in die tussentijd ook gewijzigd?

A. Hoe bedoelt u dat?

De **Voorzitter**: Moest u nu optreden om het Nederlandse gezag te herstellen na de capitulatie van Japan?

A. Neen. Ik had de uitdrukkelijke opdracht, en dat is mij ook nog telegrafisch bevestigd van de zijde van *Mountbatten*, dat ik mij niet met politieke aangelegenheden mocht bemoeien. Ik kreeg op 4 September een telegram, dat letterlijk luidde: You're not, repeat not, accept the Japanese surrender or start negotiations.

89616. De **Voorzitter**: Hebt u dat telegram van *Mountbatten* ontvangen?

A. Ja, op 4 September. Van tevoren was mij reeds gezegd, dat, wanneer de oorlog zou zijn afgelopen, ik mij alleen en uitsluitend zou mogen bemoeien met de verzorging van de mensen in de kampen. Ik had een lijst meegekregen, waarin stond genoteerd waar de mensen zaten en hoeveel vrouwen, mannen en kinderen er waren, maar daar klopte niets van.

89617. De **Voorzitter**: Had u oorspronkelijk geen opdracht gekregen om, wanneer de capitulatie van Japan een feit was geworden, bepaalde dingen te doen tot herstel van het Nederlandse gezag? Is dat nooit de bedoeling geweest?

A. Het is mij nog niet helemaal duidelijk, wat u bedoelt.

89618. De **Voorzitter**: U hebt dus van *Mountbatten* een telegram gekregen, dat u u niet met politieke aangelegenheden mocht bemoeien. Wat stond er nu eigenlijk in de oorspronkelijke opdracht, die u eerst hebt gekregen?

A. Daarin stond — alles in het Engels; wij werden ook in het Engels gedirigeerd — „Should war continue you are to send intelligence information about Japanese and local situations”. De tweede opdracht was: "Should war cease, you must immediately do your best what you can do for the interne's and P.O.W.'s (Prisoners of War)". Die officiële opdracht heb ik niet bij mij, maar deze is nog in mijn bezit, precies zoals ik hem heb ontvangen. Mij is dus gezegd: Bemoei je niet met de Jap, want die is verantwoordelijk voor de handhaving van orde en rust; daar heb je dus niets mee te maken.

89619. De **Voorzitter**: U werd dus eigenlijk omgevormd in een RAPWI-party?

A. Ja. Toen ik daar zat, heb ik verschillende besprekingen gevoerd met generaal *Nakashima* en major *Imamura*, die vrij goed Engels sprak, ook Maleis. Hij was de liaison tussen mij en de generaal. De Japanners hadden de opdracht gekregen om zich te verzamelen in Siantar, wat ook is gebeurd. Toen ik die nacht naar Medan ging, liepen ze al met duizenden op de weg, kanonnen en alles bij zich. De vroegere generaal *Nakashima* liet mij, zodra ik was aangekomen, weten, via *Imamura*, wat de instructies waren, wat hij moest doen. Ik had feitelijk geen macht. Ik wilde dat de Jap niet direct zeggen, dat ik eigenlijk bepaalde dingen wel en bepaalde dingen niet mocht doen, dat ik mij niet mocht bemoeien met ontwapening, enz. Ik heb toen gezegd, dat zij allemaal terug moesten trekken en zich verzamelen in Siantar. Dat is gebeurd. Intussen was de toestand in Medan rustig, alleen hadden wij veel last van rampokkers.

89620. De Voorzitter: Mag ik even verifiëren: Dat telegram was dus van 4 September?

A. Ja. U krijgt die telegrammen van mij.

De Voorzitter: Graag, want die datum is in dit verband voor ons niet geheel van belang ontbloeit.

A. „You are not repeat not empowered accept surrender or make formal negotiations. Give no promises or guarantees at all to Japs.” Dat is een telegram van 30 Augustus, van Colombo, telegram no. 2.

Dan heb ik nog iets, dat hierop slaat. U krijgt de complete telegrammenwisseling tussen mij en Colombo.

89621. De Voorzitter: U sprak zo juist over een telegram van *Mountbatten* van 4 September.

A. Dit is van *Mountbatten*, van S.E.A.C.

89622. De Voorzitter: Is die datum nu door u gewijzigd van 4 September in 30 Augustus?

A. Neen, die datum is absoluut juist.

89623. De Voorzitter: Welke datum is er nu juist: 30 Augustus of 4 September?

A. 30 Augustus. Er zijn nog andere telegrammen over, maar dit is het uitdrukkelijk bevel, dat ik kreeg, terwijl ik in Pangkalan Brandang zat. Het was mij trouwens ook al mondeling medegedeeld op het hoofdkwartier van *Mountbatten*, voordat ik wegging, dus dat ik de Jap met rust moest laten en dat die verantwoordelijk was voor de handhaving van de orde en rust, zodat ik mij daarmee niet had te bemoeien. Ik had trouwens maar 5 man bij me en kon dus weinig doen. Hoofdzaak was dus, dat er voor onze interne's werd gezorgd, wat dan ook zo gauw mogelijk is gebeurd. Ik had van Colombo een lijst meegekregen van onze interne's, maar daar klopte niets van. Toen ik aankwam, ben ik met de Jap direct naar de interneringskampen gegaan. Die Jappen zeiden mij toen, dat die mensen een heel eind daar vandaan zaten, maar ik antwoordde, dat dat niet klopte, want dat ik een lijstje had met de namen. Het bleek echter volkomen juist te zijn. Ze zaten allemaal in Rantau Parapat, waarin de Jappen die interne's hadden verzameld. Ze hadden inderdaad gezeten op de plaatsen, die op die lijst waren aangegeven, maar een jaar geleden waren ze overgebracht. De enige interne's, die ik in Medan aantrof, waren 600 Engels-Indische troepen. Daarmee was ik echter niet belast, maar een zekere major *Jacobs*, een Zuid-Afrikaner, die zeer goed Hollands sprak. Hij was er speciaal om voor de Engelsen te zorgen. Hij zou een dag na mij in het bos worden gedropt en ik heb alles voor hem voorbereid om hem te ontvangen, maar hij kwam niet. Er werd toen gemeld, dat het niet mogelijk was vanwege het slechte weer om hem van Colombo uit te vliegen, maar later is hij dan toch aangekomen op het vliegveld in Medan. De interne's zaten dus allemaal in Rantau Parapat en de P.O.W.'s zaten in Pakan Baroe en Padang. Ik zag wel, dat de Jappen niet bepaald agressief of vijandig waren. Ze waren echter zeer zeker niet medewerkend en ze waren stug. Ze bleken zeer slecht op de hoogte te zijn van de laatste ontwikkelingen van de oorlog. Van de atoombom wist niemand iets af, zelfs generaal *Nakashima* wist daar niets van. Ze begrepen er natuurlijk niets van, dat een leger, volkomen paraat, van naar schatting 60 à 70 000 man, de beste troepen, die zij bezaten, zich maar zonder slag of stoot moest overgeven en dat, terwijl ze de vijand niet eens konden zien en zonder dat er een schot werd gelost.

89624. De heer **Schmal**: Was u wel op de hoogte met de atoombom?

A. Ja, ik wist het van Coloinbo, vóórdat ik terugging. We wisten daar althans, dat er een einde aan kwam. Het verdrag van Rangoon is echter veel later getekend dan de onderhandelingen in Japan. De Jappen zeiden, dat ze er om humanitaire redenen mee ophielden! Ik heb daar maar niet verder over gepraat, maar in ieder geval was de oorlog voorbij en wij de baas. Volgens mijn instructies mocht ik echter niet veel de baas spelen. Ik voelde mij eigenlijk een beetje in een onaangename positie. Men zag ons daar rondlopen en iedereen kwam naar ons toe, want niemand snapte er iets van. Men zag ons met een grote Australische hoed met rood, wit en blauw er op, tot de tanden bewapend met tommy-guns en handgranaten. Iedereen stormde naar het hotel en wilde nu eens precies weten wat er aan de hand was. Ze

begrepen er geen bliksem van. Ik heb geconfereneerd met verschillende sultans, de sultan van Deli, de sultan van Langkat, en ook met ambtenaren om een inzicht te krijgen in wat er nu waar was van die zogenaamde revolutionaire beweging. Op Sumatra was het rustig. We hadden wel last van een bepaalde groep mensen, rampokkers en sluipmoordenaars, die profiteerden van het feit, dat de Jap zich nergens meer iets van aantrok. Er werd geregeld geschoten en de Jap deed er niets tegen. Het waren gern georganiseerde groepen, die dit deden. Om dit tegen te gaan, vatte ik het plan op om een eigen politiekorps te organiseren. Ik had de beschikking over een aantal mensen uit de kampen. De mensen stroomden naar mij toe, mensen, die buiten de kampen waren gebleven, Ambonezen, Menadonezen, Indische jongens, enz. Daarvan heb ik zo gauw mogelijk een politiekorpsje georganiseerd. De bedoeling was, dat de Jappen dan naar helemaal zouden verdwijnen, waarna ik de macht zou overnemen met behulp van de mensen, die nog in de kampen zaten en bleken bruikbaar te zijn. Met vijf man kon ik natuurlijk niet veel uitrichten. Er was alleen al zoveel werk met het uitzenden van telegrammen en het ontvangen er van, drie keer per dag, die in dubbele code moesten worden opgesteld. Colombo was natuurlijk erg nieuwsgierig en moest alles weten. We waren dus werkelijk overstroomd met werk. We hebben een zeer vermoedende en zware tijd gehad. Ik vroeg aan Colombo of men versterking wilde sturen, omdat ik met vijf man die zaak niet aan kon. Ik verzamelde intussen mensen uit de kampen om een politiekorps te vormen. Ik had echter geen wapens behalve onze eigen wapens. Die van de Jappen mocht ik niet nemen. Ik verzocht dus ook aan Colombo om wapens te sturen. Op 12 September is *Westerling* gedropt, „de Turk”, met nog drie Nederlandse sergeanten, *de Leeuw*, *Quinten* en een Ambonees, *Sariwatting*. Tegelijkertijd is ook een Engelse captain *Turkud* gedropt, 12 September op het vliegveld in Medan. Ik heb hen daar ontvangen. De captain *Turkud* was evenals *Jacobs* bestemd om voor de Engelse interne's te zorgen. Ik heb *Westerling* speciaal belast met het organiseren van deze politietroepen, liever gezegd: hulppolitietroepen. Ik kreeg van Colombo uit 180 revolvers gestuurd. Daar had ik erg weinig aan. Het waren van die kleine zakrevolvertjes. Ik had gevraagd om karabijnen, granaten en tommy-guns, maar we zouden later meer krijgen, wat nooit is gebeurd. Enfin, zo goed en zo kwaad als het ging, hebben wij toch een aardig politiekorpsje bij elkaar gekregen. We hebben hier en daar in huizen klewang opgeduikeld; iedereen had wel een wapentje verstopt. We hebben mensen uit de kampen gehaald, voornamelijk politiebeambten, die vroeger bij de politie in Medan waren geweest. Ondertussen werd de toestand niet bepaald zéér slecht, maar toch met de dag erger.

89625. De Voorzitter: Ten gevolge waarvan?

A. Ten gevolge van de rampokkers, enz. De Jappen deden daar niets aan. Op een gegeven moment hebben wij zelfs ook een aanval van de Jappen gekregen. Een bataljon Jappen, dat in een kamp zat, was opstandig geworden en was opgerukt naar Medan. Ze hadden gezegd, dat zij die Hollanders daar weleens zouden uitmoorden. Op een gegeven moment kwam majoor *Imamura* naar mij toe en vroeg mij, of mijn groep die nacht niet de stad in zou gaan, maar zich zou bepalen tot de verdediging van ons hoofdkwartier, omdat er bericht was gekomen, dat dat bataljon Japanse troepen opstandig was geworden en ons zou aanvallen. *Imamura* zei, dat hij voldoende troepen had om ons te versterken en te beschermen. Hij heeft toen een cordon voor Hotel de Boer gegooid om ons tot steun te zijn. Ik had intussen ook verbinding met S.E.A.C. in Singapore en heb een S.O.S.-signaal in de lucht gegooid naar Singapore, dat ik waarschijnlijk een aanval van de Jap zou krijgen en of zij mij wilden helpen. Ze moesten in ieder geval maar parachutisten klaarhouden om, wanneer zij het CRACK-signaal zouden krijgen, zoals dat was afgesproken, vóórdat wij weggingen, mij troepen te kunnen sturen. Dat zou dan een bewijs zijn, dat ik het niet meer aan kon. Gelukkig was het niet nodig. Het CRACK-signaal heb ik nooit in de lucht gegooid. De troepen hebben ons inderdaad aangevallen. Ze hebben vrij ernstig geschoten, Jap op Jap! Dat was dus wel aardig. Het heeft een paar uur geduurd, waarna die kerels zijn afgetrokken en weer terug zijn gegaan naar het kamp.

89626. De Voorzitter: Moesten de Japanners niet worden ontwapend?

A. Neen, dat is veel later pas gebeurd, in September ongeveer.

89627. De Voorzitter: Had die Engelse commandant ook geen orders om de Jappen te ontwapenen?

A. De Engelsen zijn pas 12 October gekomen.

89628. De **Voorzitter**: Maar die Engelse kapitein dan, die is geparachuteerd?

A. Die kon ook weinig doen.

89629. De **Voorzitter**: Bestond er op dat ogenblik dus geen order om de Jappen te ontwapenen?

A. Neen, die order was er niet. Ik had dat telegram, wat ik u heb voorgelezen, gekregen en mocht mij dus niet bemoeien met het ontwapenen van de Jappen en geen onderhandelingen beginnen met de Jap. Mijn positie was dus wel moeilijk. Ik was commandant van de groepen, die er waren. Dat was niet veel. Natuurlijk moest er voor de orde en rust worden gezorgd en als de Jap dat niet deed, moest iemand anders het wel doen. Het werd steeds erger en ik was van plan om het zo gauw mogelijk de kop in te drukken. Dat hebben wij ook zo goed en zo kwaad als het ging gedaan. Later kreeg ik daarvoor versterking van *Westerling*. Ik heb *Lefrandt* bij mij laten komen. Hij stond voor hetzelfde probleem als ik. Hij moest zorgen voor de interné's, maar daar waren ook helemaal geen interné's. Ik heb toen aan Colombo gevraagd *Lefrandt* naar mij te sturen, want ik kon hem best gebruiken. Dat is ook gebeurd. Hij heeft zich toen bij mij aangesloten, bij de groep van *Westerling*, de mensen, die ik uit de kampen heb gehaald, politiebeambten hoofdzakelijk, ex-K.N.I.L.-mensen, Ambonezen, Menadonezen. Ik had toen een aardig stelletje bij elkaar.

89630. De **Voorzitter**: Hebt u die groep georganiseerd?

A. Ja, die heb ik georganiseerd en zo goed als het ging bewapend. Een gedeelte er van heb ik naar *Sisselaar* gestuurd om de bewaking van de kampen over te nemen. De bewaking stond toen nog steeds onder de Jap. Niettegenstaande de orders, die ik had, heb ik dat gestopt. Ik vond dat zó vernederend, dat, nadat wij de oorlog hadden gewonnen, de Jap nog steeds met een geweer op post stond. Ik heb toen gezegd: Dat is afgelopen! Ik zag er geen enkele noodzaak voor en heb wat ik had daar als bewaking opgesteld, dus in Rantau Parapat onder *Sisselaar*. Ik heb daar dus de Jappen onmiddellijk weggehaald. Zij mochten zich daar niet verder mee bemoeien. Het was voor die mensen zeer krenkend na de behandeling, die zij van die Jap hadden ondergaan. Verder heb ik de politie in Medan ook van de Jap overgenomen. Dat zou ik wel doen. Ik heb een paar kleine pantserwagens van de Jap genomen, waar ik patrouille mee liet rijden. Het stelde natuurlijk niet zo heel veel voor, want dat kon moeilijk met dat troepje, wat ik bij elkaar had gescharreld. Het ging echter vrij aardig. Die toestand is zo ongeveer gebleven tot de Engelsen kwamen op 12 October. De Engelse Expeditionary Force kwam toen in Medan aan. Ik kreeg instructies om mij daar te melden 's morgens om acht uur aan boord van een kruiser, die buiten lag, om daar een bespreking te houden met brigadier *Kelly*, die het commando had over de landingstroepen in Medan. Het algemeen commando stond onder generaal *Chambers*, die die zelfde dag in Padang was geland. *Kelly* had niet meer dan een goede duizend man bij zich. Nauwelijks meer dan de helft daarvan waren vechtroepen. Dat was dus niet veel. Vóór die tijd was de vice-consul van Zwitserland, *Fritzle*, met het eerste vliegtuig, dat in Medan landde, naar Colombo vertrokken. De vliegvelden waren in een zeer slechte toestand. Ik heb toen een aantal mensen aan het werk gesteld om die vliegvelden in orde te maken, zodat de vliegtuigen zo gauw mogelijk naar beneden konden komen. Toen dat was gebeurd, is *Fritzle* naar Ceylon gevlogen. Ik heb hem een uitvoerig schriftelijk rapport meegegeven over de toestand; mijn telegrammen gingen allemaal via het Engelse hoofdkwartier, in het Engels. Onze admiraal kreeg ze dus allemaal second hand. Er waren bepaalde dingen, die ik eigenlijk liever niet in een telegram stelde. Van die gelegenheid heb ik dus gebruik gemaakt om een uitvoerig rapport naar Colombo te zenden, met *Fritzle* mee, die onze belangen behartigde. Mijns inziens was het helemaal niet noodzakelijk, dat de Engelsen troepen stuurden. Ik was de toestand wel meester, ook zonder de hulp van de Engelse troepen. In ieder geval zou het zeker wel gaan, totdat er Nederlandse troepen uit Holland zouden komen. Wanneer mij vrijheid van handelen werd gegeven, kon ik dat troepje rampokkers en sluipmoordenaars ook wel de baas. Ik vroeg of ik Japanse wapens mocht overnemen, zodat mij geen andere wapens behoeftend te worden gestuurd. De Jappen hadden honderdduizenden geweren en tommy-guns, de beste wapens, die er bestonden. Het leek mij belachelijk, dat ik die niet zou mogen hebben. Ze hadden ze toch niet meer nodig. Ze mochten ze niet gebruiken, maar mijn verzoek werd niet ingewilligd. *Fritzle* kwam terug met de boodschap, dat mijn idee, om daar een politiemacht te organiseren, in Colombo schitterend werd gevonden. Ik moest dit met alle

macht doorzetten, voor zoveel mogelijk, uitbreiden over een zo groot mogelijk gebied. Doordat ik echter geen wapens kreeg, was dat niet mogelijk. De admiraal was er zeer enthousiast over. Hij had *Fritzle* op de terugweg naar Singapore gesproken en hij had gezegd, dat hij het een *prachtidee* vond. Ik moest dat maar met alle kracht doen op die manier. Later is dit blijkbaar door de Engelsen gesaboteerd. Zij waren er op tegen. Ik heb gezegd: wanneer er dan toch Engelse troepen moeten komen, laat het dan een gecombineerde strijdmacht zijn. Het zou een zeer slechte indruk op de bevolking daar maken, wanneer er uitsluitend Engelse troepen zouden komen. Van alle kanten werd er door sultans en dergelijken de vraag gesteld: Waarom komen er geen Nederlandse troepen? Waar blijven ze? Hoe komt het, dat de Jappen hier nog gewapend rondlopen? Waarom staan die nog als wachten bij de kampen? De toestand was nog precies dezelfde als vroeger, terwijl ze toch de oorlog verloren hadden. Ze begrepen dat allemaal niet. Het waren voor mij zeer moeilijke vragen om te beantwoorden, wetende, dat het waarschijnlijk nog maandenlang zou duren, vóórdat er Nederlandse troepen zouden komen. Ik heb dus naar Colombo geschreven (brief aan *Fritzle* meegegeven): Wanneer er dus per se Engelse troepen moeten zijn, laat er dan in ieder geval voor een gedeelte Nederlandse troepen bij zijn. Dan kan men zeggen, dat het een International Expeditionary Force is. Helaas kwamen er geen Nederlandse troepen. Dat zal u wel bekend zijn. Men wilde hen niet weghalen uit Siam. Er zijn dus uitsluitend Engelse troepen geland.

89631. De **Voorzitter**: Er waren dus in Siam wel voldoende troepen beschikbaar?

A. Ze waren beschikbaar in de kampen. Men had die volgens mij ook wel kunnen sturen. Ik heb er ook een stel uit de kampen gehaald en nadat ze een paar weken goed gevoed waren, waren zij heel bruikbaar om een wapen te dragen, te patrouilleren, politiediensten te doen, enz.

89632. De **Voorzitter**: Hebt u er bericht van gekregen, dat het niet mocht?

A. Jazeker. Ik kreeg eerst bericht, dat het wel mocht. Later kreeg ik een ander bericht. Dat is allemaal in die telegrammen verwerkt.

89633. De **Voorzitter**: Kreeg u dat bericht van het Engelse Hoofdkwartier?

A. Ja. Zoals ik u reeds zei, waren deze telegrammen in het Engels gesteld en gingen altijd via de Engelsen. Later vooral, toen de Engelsen er waren, was het voor mij praktisch onmogelijk om te zeggen wat ik wilde. Daar gingen de Engelsen niet mee accoord.

89634. De **Voorzitter**: Stond u onder zekere censuur wat de berichtgeving betrof?

A. Niet wat het verzenden betreft. De telegrammen gingen naar het Engelse hoofdkwartier in Colombo. De Engelsen kregen ze dus eerst in handen. Bovendien waren wij gedetacheerd bij een Engels commando. Ik kreeg wel telegrammen; ik zal ze hier laten, dan kunt u het zien, dat ze er enthousiast over waren. Ze zouden wapens en uitrusting geven. Behalve die revolvretjes heb ik nooit iets gekregen. Ik heb via *Fritzle* gevraagd of ik de Japanse stukken over mocht nemen, maar dat mocht ik niet doen; daar moest ik niet aan beginnen. Wat dat betreft, stond ik daar dus machteloos. Toen ik versterking had gekregen — de Jap concentreerde zich steeds meer in Pematang Siantar —, heb ik daar een groep neergezet om de Jap in de gaten te houden. Mijn ondercommandant *Claessens* heb ik daar commandant gemaakt met vier man om te zien wat de Jappen daar uitspookten. Op een gegeven moment zaten er daar 40 à 50000. Tegelijkertijd gaf ik hem de opdracht om voor zoveel mogelijk de inventaris op te stellen van de wapens, die zij bezaten, om ze te geleger tijd over te kunnen nemen. Hij rapporteerde echter al spoedig, dat de Jappen bij bosjes deserteerden met hun wapens. Ik heb de indruk gekregen, dat ze dat van hogerhand bevalen. Ze verdwenen bij bosjes in de jungle. Later, toen de revolutionaire beweging ernstig werd, bleek, dat verschillende Japanse officieren, voornamelijk de hoofden, dat zaakje organiseerden en directeerden. Die groep in Pematang Siantar is later aangevallen en uitgemoord. De commandant *Claessens* was die dag naar Medan gekomen om mijn instructies te vragen, omdat de toestand steeds ernstiger werd en de Jap er niets tegen deed. Per slot van rekening had hij maar 5 man en nog een paar, die zich daar hadden verzameld, in het Pematang Siantar Hotel.

De eigenaar daarvan was een Zwitser en woonde daar met vrouw en twee dochters. *Claessens* kwam mij dus vragen, wat hij moest doen. De toestand werd daar zo langzamerhand onhoudbaar. Hij had met de Jappen gesproken; die hadden gezegd, dat ze wel zouden uitkijken, dat het niet meer gebeurde, maar ze deden practisch niets. Ik droeg dus *Claessens* op, om wanneer het te erg werd, zich terug te trekken op *Sisselaar* of op mij. Terwijl ik met *Claessens* in het hotel zat te praten, kwam *Imamura* binnen, de Japanse stafofficier, en deze vertelde, áat de post in Siantar was aangevallen en dat er van onze zijde waarschijnlijk doden waren gevallen. De Engelsen waren er toen al. Zij zijn echter van het begin af aan zeer lusteloos geweest en nonchalant en onverschillig opgetreden. Ze deden practisch niets.

89635. De Voorzitter: Hebben zij daar onze groep ook niet geholpen?

A. De Engelsen waren daar niet. Ze zaten in Medan. *Kelly* heeft direct de stad afgesloten; zijn patrouille en zijn militair optreden bepaalden zich uitsluitend tot de stad Medari en dan de verbinding met de zee. Van de rest trok hij zich niets aan. Ongeveer midden September heb ik een inspectie gemaakt over geheel Oost- en Midden-Sumatra met twee man en een Japans liaison officier voor de verbinding met de Jappen. Ik had van niemand enige last. Ik werd zeer enthousiast overal ontvangen; er werden feestjes georganiseerd. Het was overal even rustig.

89636. De Voorzitter: Had u de indruk, dat overal het Nederlandse gezag weer werd aanvaard?

A. Ja. De Nederlandse vlaggen hingen overal weer uit. Het portret van de Koningin hing weer op zijn plaatsje bij de kamponghoofden; ik kreeg aan alle kanten de indruk, dat alles in orde was. Overal echter werd dezelfde vraag gesteld: Wanneer komen de Nederlandse troepen? Wanneer gaan die rotjappen weg? Ik wist, dat de Nederlandse troepen voorlopig niet kwamen en dat de Jappen voorlopig zouden blijven. Ik wilde hun niet de waarheid zeggen, maar per slot van rekening moest ik er toch ook op antwoorden. Alle moffen waren verzameld in Brastagi. Een zekere dr. *Heinemann* zat al 30 jaar in Sumatra. Ik heb hem hoofd gemaakt van de moffen en heb de instructie gegeven, dat geen enkele mof of vijandig onderdaan de stad Brastagi mocht verlaten. Dr. *Heinemann*, die een zeer goede indruk maakte en onder de Nederlanders zeer goed bekendstond, heb ik verantwoordelijk gesteld, dat deze order goed werd uitgevoerd. Dat is ook gebeurd. Ze zijn er gebleven. Ik heb de kampen bezocht, waar *Sisselaar* zat. De toestanden in de kampen hoef ik u waarschijnlijk niet te beschrijven. Dat is allemaal al zeer bekend. Het was in één woord beestachtig. Ik dacht, dat ik in een gekkenhuis terecht kwam. Vrouwen zaten met naakt lijf openlijk haar behoefte te doen zonder enige beschutting; er was stinkend vies brak water. De mensen waren zeer vermagerd. Ze werden, als ze stierven, zonder kist en kleren als een hond in een gat begraven. Enfin, die toestanden zullen u wel bekend zijn. Ik heb de Japanse commandant van Rantau Parapat bij mij laten komen. Ik heb hem mijn mening gezegd en gecommandeerd, dat hij daar onmiddellijk verandering in moest brengen. Daar had trouwens *Sisselaar* al veel aan gedaan. De kolonel stond op, saluerde, maakte rechtsomkeert, ging naar zijn hut en sneed zich de buik open. Hij pleegde harakiri, omdat hij zich beledigd voelde, dat ik hem had uitgescholden. Dat gebeurde wel meer. Er zijn Japanse officieren bij bosjes geweest, die harakiri hebben gepleegd. Wat mij onaangenaam aantroef in de kampen, was het feit, dat de vroegere B.B.-ambtenaren, niet allen, maar sommigen, zich niet bepaald hadden weten aan te passen aan de toestand; ze probeerden nog altijd de baas te spelen, zelfs in de kampen. Nauwelijks was de oorlog afgelopen of ze gingen het kamp uit, gingen in een aardige woning zitten, namen ordonnansen en bedienden en probeerden weer hetzelfde feest van vroeger. Daarover waren de internés natuurlijk zeer gebelgd. Zij hadden zich in de kampen zeer onsympathiek gedragen tegenover de andere internés. Dr. *Beck* kwam op 2 of 3 September, 3 dagen nadat ik in Medan was gearriveerd, in Hotel de Boer in Medan. Ik zag daar toen ineens drie Europeanen, waarvan één dr. *Beck* bleek te zijn. De tweede was een Engelsman, de derde de Zwitserse consul, die naar de kampen in Rantau Parapat was gegaan en daar het nieuws had medegedeeld, dat de oorlog voorbij was, enz. Dr. *Beck* had besloten als hoofd van B.B. naar Medan terug te gaan met die Engelsman als vertegenwoordiger van de Engelsen. Ik trof hen daar dus in Hotel de Boer. Zij wisten niet, dat ik daar was en ik niet, dat zij er waren. Ik vroeg toen aan dr. *Beck*, wat hij kwam doen. Ik kreeg ten antwoord, dat de oorlog nu was afgelopen en dat hij met de Japanners kwam onderhandelen. Ik heb hem daarop gezegd, dat er niets met die mensen

te onderhandelen viel, en als er wat te onderhandelen zou zijn, zou ik dat wel doen. Ik heb gezegd wat de instructies waren, dat niemand de kampen mocht verlaten en ik zat nauwelijks met dr. *Beck* te praten, toen er een stelletje Japanse officieren binnenkwam, dat zeer gebelgd was. Ik heb toen een vrij hooglopend gesprek gehad met de Jappen. Zij stonden er op, dat die twee mensen, niet de Consul natuurlijk, onmiddellijk naar de kampen teruggingen. Ik heb gezegd, dat dat in ieder geval toen niet gebeurde. Ze moesten wel naar de kampen natuurlijk — daarin hadden zij wel gelijk —, maar die nacht zouden zij bij mij blijven, omdat ik eerst eens wilde informeren. Ik was ook pas kort geleden aangekomen en wist nog niets van de plannen af. Ik vond dit meteen een prachtige gelegenheid om een en ander te weten te komen. De Jappen hebben mij een en ander medegedeeld, wat ik heb doorgeseind naar Colombo. De volgende dag heb ik dr. *Beck* naar het kamp bij *Sisselaar* teruggestuurd. Later, na een dag of tien, heb ik zelf de kampen bezocht en daarbij heb ik ontdekt, dat verschillende B.R.-ambtenaren uit de kampen waren gelopen en meteen maar weer waren begonnen met de lakens uit de delen. Zij gedroegen zich in het algemeen niet erg sympathiek. Ik heb de vroegere resident *Bruggeman* ook gezegd, dat hij in het kamp moest blijven, net zoals de andere mensen. Het was maar een kwestie van korte tijd. Zij zouden binnenkort allemaal worden vrijgelaten; zo dacht ik toen. Het heeft in feite echter maanden geduurd, vóórdat het zover was, maar dat kon ik toen niet overzien.

89637. De Voorzitter: U hebt dus wat de handhaving van orde en rust betreft geen bepaalde moeilijkheden gehad in die eerste tijd, wat de bevolking betreft?

A. Neen, daar heb ik geen last mee gehad. Ik had wel last van rampokkers. De Jappen trokken uit Medan weg. De huizen stonden leeg. Meubilair en alles roofden zij mee. Alles wat er los en vast in die huizen was, sleepten zij er uit. Wij liepen patrouille. In het begin konden wij helemaal niets doen. Toen ik later echter versterking had gekregen, hebben wij geregeld patrouille gelopen. Een klein Japans pantserwagentje reed de stad rond om er zoveel mogelijk paal en perk aan te stellen. Verder konden wij niet veel doen. Medan is een uitgebreide stad. Het gebeurde echter niet alleen in Medan, maar ook daarbuiten. Wat de revolutionaire beweging aangaat, waren er bepaalde leiders gealarmeerd, *Siregar*, *Amir*, dr. *Perngadi*, enz., waarmee ik contact heb opgenomen. Zij waren direct door de bevolking gesignaleerd en men gaf mij de namen van die kopstukken, waarvan ik de meeste tegenwerking kon verwachten. Ik heb hen allemaal bezocht of bij mij laten komen en hun onder de ogen gebracht, dat de proclamatie van H.M. de Koningin zeer zeker geen ijdele woorden waren en beslist zouden worden uitgevoerd, maar dat er voorlopig orde en rust moesten heersen, en als zij daartoe niet wilden medewerken, zou ik niet aarzelen om strenge maatregelen te nemen, zodat zij het voor zich zelf zouden bederven; zij bereikten hier niets mee. Zij beloofden mij hulp en medewerking, maar in feite bleven zij agiteren. Ik had hen het liefst willen arresteren, tenminste sommigen van hen, zoals *Siregar*, maar dat mocht ik niet. De grootste heethoofden zaten in Medan.

89638. De Voorzitter: In algemene zin kunnen wij dus wel zeggen, dat u de toestand meester was?

A. Ja.

89639. De Voorzitter: En dat zou u zeker gebleven zijn, wanneer u meer troepen had gehad?

A. Ongetwijfeld.

89640. De Voorzitter: Hoe verliep de situatie verder? Ons onderzoek gaat tot 20 November 1945.

A. De Engelsen zijn op 12 October gekomen. Ze dachten, dat er gevochten moest worden. Zij hadden landingsboten bij zich, waarop zij machinegeweren hadden opgesteld. Ik heb hun gezegd, dat het op die rampokkers na rustig was. Wij zaten er ook maar met een paar man en die rampokkers waren niet van zoveel betekenis, anders hadden ze ons allang uitgemoord. De schepen lagen tien mijl buiten de haven van Belawan in zee, wegens mijnengevaar. Wij hebben toen eerst mijnen moeten zwieperen, wat het aan land gaan van de Engelsen 24 uur heeft vertraagd. Op de morgen, dat ik de Engelsen aan boord ontmoette, zijn twee Japanezen, waaronder *Imamura*, als vertegenwoordigers van de Japanse opperbevelhebber van Sumatra, die in Padang zat, mee aan boord gegaan, zoals was afgesproken in een

telegram. De proclamatie van Rangoon werd voorgelezen en er zijn enkele ceremoniën gehouden op die Engelse kruiser. Daarna zijn wij weer aan land gegaan. De Jappen hebben er niets van begrepen. Een Amerikaanse marinier was belast met de vertolking in het Japans, maar de Jappen zeiden, dat zij het Japans, dat die vent praatte, niet verstonden! Sommigen van hen zullen toch wel de Engelse tekst hebben begrepen. Er stond in, dat zij de oorlog hadden verloren en dat zij nu verantwoordelijk waren gesteld voor de handhaving van orde en rust. De Engelsen zijn toen dus geland. Die troepen hebben een defilé door de stad gemaakt met 800 man gevechtstroepen, de 26ste Indische Divisie. Ze hebben daarna verschillende punten in de stad bezet, die ik ook al had bezet: de electriciteitswerken, de watertoren, enz. De Engelsen hebben de bewaking daarvan van ons overgenomen. De mensen zaten nog steeds in de kampen. We hadden reeds een begin gemaakt met het verzamelen van de mensen in Medan, waar op het vliegveld een groot kamp was, waar zij allemaal zouden worden ondergebracht. Bij beetjes is dat ook gebeurd. Alle mensen zaten toen binnen. Ik had ook nog een ander kamp. Mijn hoofdkwartier had ik verplaatst van Hotel de Boer naar de Delimaatschappij, een groot gebouw, waar de hoofdadministrateur woonde. Het was een heel groot huis met verschillende kleinere bijgebouwen, waarin ik de mensen onder dak had gebracht, voornamelijk vrouwen en kinderen, die niet in de kampen hadden gezeten en zich hadden schuilgehouden. Ze kwamen toen vragen om geholpen te worden; ze zagen er verschrikkelijk uit; ze liepen rond in goenizakken en waren uitgemergeld. Ze moesten dus goed gevoed worden. Dat is zeer goed gegaan door de organisatie van levensmiddelen en medicijnen, die werden gedropt. Dat was werkelijk een prachtig stukje werk, vooral als u bedenkt, dat alles van Colombo uit — 10 uur vliegen — moest worden overgevlogen, in het begin althans; later geschiedde het vanuit Singapore. En dan moesten die vliegtuigen ook maar zien, dat ze weer terugkwamen. Ze konden niet landen onderweg.

89641. De Voorzitter: Welke gebieden zijn er op Sumatra door de Engelsen bezet?

A. Ze zijn op drie plaatsen gelijk geland: Medan, Palembang en Padang. Generaal *Chambers*, de commandant van het geheel, stond boven 1500 man ongeveer.

89642. De Voorzitter: Zijn er nog bepaalde moeilijkheden geweest in de onderlinge verhouding tussen de Engelse en Nederlandse militaire autoriteiten?

A. Toen ik landde, ging alles heel aardig. Met de brigadier *Kelly*, commandant van Medan, deed ik alle zaken af. Hij zei echter spoedig tegen mij: Kijk eens, nu heb ik het commando overgenomen, zodat jullie wel kunnen verdwijnen. Er is voor jullie verder geen werk. Hij wilde ons dus uit de weg hebben. Ik heb, vooral toen de post in Siantar werd uitgemoord, een minder plezierig gesprek gehad met de generaal, omdat hij weigerde mij naar buiten te laten gaan om de mensen te helpen, toen dit gebeurde. Toen ik telefonisch doorkreeg, dat die post was aangevallen, heb ik gevraagd of hij daar een sectie troepen heen wilde sturen; het was per slot van rekening maar 100 km uit de buurt en men moest toch trachten om wat er nog leefde binnen te brengen. Hij weigerde dat. Hij zei, dat niemand de stad uit mocht. Ik heb toen gevraagd: Als zij niet mogen gaan, mag ik dan gaan? Met mijn Ambonezen, met mijn eigen mensen. Ik kreeg toen toegesnuwd: You Dutch are too damned aggressive! Ik heb mij toen kwaad gemaakt, mijn zelfbeheersing verloren en hem geantwoord: „May be we are aggressive, but not cowards”. Dat was geen mooie opmerking, maar het waren mijn mensen, waar het om ging, die ik naar binnen wilde brengen, maar dat mocht ik niet. Ik heb hen binnengekregen met behulp van de Jap. Intussen had commandant *Claessens*, zoals ik u reeds zei, zijn post verlaten, wat hij natuurlijk nooit had mogen doen. Bij die gelegenheid zijn gesneuveld: de Ambonees *Boeratan*, een van mijn groep, sergeant *Gunther*, die ik uit de kampen had gehaald, dr. *Boers* en zijn vrouw — de Hollanders, die buiten de kampen waren gebleven, hadden zich allemaal verzameld in dat hotel —, en nog een paar, waarvan mij de namen op het ogenblik zijn ontschoten. Verder de Zwitserse eigenaar van het hotel met zijn vrouw. Wat er verder aan Nederlanders was, is door de Jap naar binnen gebracht.

89643. De Voorzitter: Hebt u van die opvatting, die de Engelsen hadden, ook kennis gegeven aan uw superieuren?

A. Ja. Kijkt u eens. Toen de Engelsen kwamen, mocht ik geen telegrammen meer sturen. Ik moest mijn telegrammen laten censureren. Het laatste signaal, dat ik in de lucht heb gestuurd, is geweest,

dat het nu helemaal een rotzooi was en áat, praktisch gesproken, Medan was geïsoleerd. Vóór de Engelsen kwamen, gingen wij geregeld naar buiten. Er zijn verschillende malen inspectietochten gehouden en er is weleens een beetje geschoten, maar dat was niet van veel betekenis; toen de Engelsen kwamen, stond het huis helemaal in brand.

89544. De Voorzitter: Was het dus praktisch zo, dat u geïnterneerd werd?

A. Ja. Ongeveer. We werden 's avonds beschoten in de kampen. In de Delimaatschappij werden brandbommen naar binnen gegooid. Dat was aan de orde van de dag, nadat de Engelsen kwamen. Ik had Ambonezen, Menadonezen en Indische jongens, en wat ik uit de kampen had, op post gezet. Ze patrouilleerden verschillende punten van de stad: watertoren, ziekenhuizen enz. De voornaamste punten heb ik dus bewaakt; meer kon ik niet doen. Ik had geen mensen en geen wapens: tenminste geen voldoende geschikte wapens. De Engelsen namen die bewaking allemaal over. Op een gegeven moment zei *Kelly* tegen mij, dat hij mij een erge lastpost vond, want ik stak mijn neus in dingen, waarmee ik volgens hem niets te maken had. Het werd nog erger, toen die B.B.-ambtenaren er bij te pas kwamen. Zij liepen rond in uniformen van generaal en kolonel en disciplinair stond ik dus onder hen. Ik was dus eigenlijk helemaal geen autoriteit voor die Engelsen en voor de B.B.-ambtenaren. Later, toen ik in Batavia aankwam, heb ik dit besproken met *van Mook*, die zei, dat dit onvermijdelijk was, omdat de Engelsen niet goed vonden, dat er burgers waren; dat moest allemaal militair geschieden, want anders was het te moeilijk om contact met de Engelsen te bewaren.

89645. De Voorzitter: Wanneer bent u in Batavia geweest?

A. In December 1945. Op een gegeven moment kreeg ik van *Kelly* de opdracht, naar Medan te gaan. Hij zei mij, dat generaal *Chambers* mij persoonlijk wilde ontmoeten, consulteren!

Er waren nog Japanse vliegtuigen, die steeds heen en weer vlogen. Ik ben toen met een Japanse bommenwerper met Japanse bemanning naar Padang gevlogen, waar ik vier dagen heb rondgelopen, voordat de generaal tijd kon vinden om mij te ontvangen.

89646. De Voorzitter: Hoe vond u dat?

A. Dat vond ik vreemd! Later begreep ik waarom het zo was gegaan. Na vier dagen ontving hij mij dan. Hij begon mij te vertellen, dat ik mooi werk had gedaan. Hij zat een beetje complimentjes uit te delen, maar dat werd onmiddellijk gevolgd door een scheldpartijtje, omdat wij agressief in ons optreden waren. Ik had naar Colombo geseind, dat de stad nu geïsoleerd was en dat de toestand met de dag verergerde, en *Sisselaar* had naar Colombo geseind, dat hij met tien man 7000 mensen moest verdedigen, omdat de Engelsen het verdomden om hem steun te geven. Dat vond hij allemaal heel onprettig. Tenslotte was hij de commandant en had dit via hem moeten gebeuren. Ik heb gezegd, dat ik alleen maar had gerapporteerd wat waar was en dat dit volkomen juist was. Hij zei, dat hij nu in ieder geval de baas was en dat ik geen telegrammen meer mocht sturen of ze moesten gezien zijn door brigadier *Kelly*. Ik moest voortaan dus mijn telegrammen laten censureren. Dat betekende praktisch voor mij, dat ik helemaal geen telegrammen meer heb gestuurd. Hij zei verder, dat de mensen, de Menadonezen en Ambonezen, die ik daar gewapend op post had staan, ontwapend zouden worden. Hij nam die van mij over. Ik heb getracht hem te bewegen, dat niet te doen. Onze interne's waren toch landgenoten en werden natuurlijk liever beschermd door eigen mensen. Wij kenden tenslotte beter het volk en de taal, enz. Het had dus alle mogelijke voordelen, wanneer wij zelf voor de bewaking zorgden. Hij stemde er dan eindelijk in toe, dat die bewaking door onze eigen mensen zou geschieden en onder mijn commando bleef, maar telegrammen mocht ik niet meer sturen. Dat moest via *Kelly* gaan. Ik ben teruggevlogen met een Japans Zerojagertje en toen ik in Medan aankwam, was het eerste, dat ik hoorde, dat de Ambonezen en Menadonezen waren ontwapend en er waren Jappen voor in de plaats gekomen. Geen Engelsen, maar Jappen! Dat was helemaal een klap in mijn gezicht. Ik ging direct naar *Kelly* en zei, dat *Chambers* mij de dag tevoren nog had gezegd, dat ik met mijn eigen mensen de kampen mocht bewaken en nu had hij hen toch geremplaceerd. Niet alleen waren zij vervangen, maar zij zaten nu weer achter prikkeldraad, terwijl de Jap er voor in de plaats gekomen was. Hij zei, dat er niets aan te doen was. Hij had die instructies gekregen van *Chambers*. Ik zei, dat ik dat zeer vreemd vond, omdat ik *Chambers* persoonlijk had gesproken en hij had gezegd, dat het niet zou gebeuren. Hij wilde

er in ieder geval geen verandering in brengen. Mijn mensen werden dus praktisch afgedankt. De Jap liep in de stad gewapend rond, Chinese hulptroepen werden gewapend en onze mensen werden de wapens afgenomen. Ik heb een seintje naar Colombo de lucht ingestuurd, niettegenstaande het verbod van *Chambers*, dat ik onder deze omstandigheden niet in staat was enig nuttig werk te doen en dat ik verzocht om te worden teruggeroepen. Ik kreeg toen eerst een telegram, dat ik op mijn post moest blijven, en een paar dagen later kreeg ik weer een telegram: dat ik naar Colombo terug moest komen en dat de groepen zouden worden teruggezonden naar Batavia, waarheen inmiddels het hoofdkwartier was verplaatst. Einde November 1945 zou ik naar Colombo vliegen, maar het weer was slecht en daarom ben ik per schip gegaan. Daar trof ik alleen nog maar de commandant van het korps aan. De Engelse commandant, major *Hudson*, was intussen weggegaan, ik geloof naar Engeland terug. De commandant van het Nederlandse onderdeel, luitenant-ter-zee *Wingender* was er nog om de zaak af te wikkelen. Daar was eigenlijk voor mij ook niets te doen en daarom ben ik naar Batavia gegaan, op verzoek van *Helfrich*. De „Kortenaar” lag toevallig in Colombo en daarmee ben ik naar Batavia gegaan, waar ik begin December ben aangekomen. De groepen zijn teruggeroepen; één is er achtergebleven: *Westerling*. Hij heeft, zoals u misschien weet, vroeger in het Engelse leger gediend als onderofficier. Hij is na de bevrijding van Nederland in Engeland geweest en hij beweert, dat Prins *Bernhard* hem toen officier heeft gemaakt.

89647. De Voorzitter: Hij is, naar ik meen, bij de Stoottroepen in Limburg geweest?

A. Ja. Daar heeft hij meegedaan. Hij was toen nog in Engelse dienst. Volgens zijn beweren zou men toen hebben gezegd: Je bent tenslotte Nederlander. Kom bij ons. Dat heeft hij gedaan. Ze hebben hem toen 2de-luitenant gemaakt. Hij heeft toen inderdaad een tijdje in Limburg gezeten en hij is uitgezonden bij ons bij het korps. Dat was einde December 1944 of Januari 1945, met nog ongeveer 40 andere parachutisten: zij zouden ons helpen bij de acties, die werden uitgevoerd op Sumatra en Java. Dat is zo ook gebeurd. *Westerling* is bij mij gekomen en de rest is allemaal naar Java gegaan.

89648. De Voorzitter: Bleven er dus, nadat u naar Batavia was gegaan, geen Nederlandse troepen meer over op Sumatra?

A. Er waren geen Nederlandse troepen, alleen de Force 136 groep.

89649. De Voorzitter: Laten we dan zeggen: Groepen, waar Nederlanders bij waren?

A. Neen. Helemaal niet. Niemand. Generaal *Scholten* kwam eerst later. De enige, die achterbleef, is *Westerling* geweest. Op een gegeven moment kwam hij bij mij, voordat ik wegging, en toen liep hij in Engels uniform, van 1ste-luitenant. De Engelsen hebben hem gevraagd, omdat hij vroeger in Engelse dienst was geweest. Hij had blijkbaar aangeboden om weer bij hen te komen. Alles is teruggezonden naar Java. Ik ben toen dus naar Colombo gegaan per schip, daarna naar Batavia. Ik heb toen een onderhoud gehad met admiraal *Helfrich* en *van Mook*. Ik heb de toestand beschreven, de manier van optreden van de Engelsen. Ik heb een economische maatregel toegepast. De bevolking was erg arm. Er was alleen Japans geld. Ik

verwachte, dat het Japans geld zou worden geconfisqueerd, zoals ook in Malakka is gebeurd. Dat is echter niet doorgegaan. De N.I.C.A.-mensen kwamen met de Engelse Expeditionary Force mee en zouden geld meebrengen, maar wat ze meebrachten was maar een zeer onbelangrijke som, lang niet voldoende voor de gehele bevolking. Het Japans geld bleef dus in circulatie. De bevolking was erg verarmd. Het enige ruilmiddel, dat zij, sommigen althans, bezaten, was rubber. Dat bleek in grote hoeveelheden aanwezig te zijn. De Jappen hadden wel niet getapt en de bevolking was hier en daar, vooral de Chinezen, door blijven tappen. Ze hadden dus een vrij grote hoeveelheid rubber. Per proclamatie in de krant heb ik laten weten, dat iedereen die rubber had, die bij mij moest registreren. Ik stond verbaasd over de grote hoeveelheid rubber, dat bleken honderdduizenden tonnen rubber te zijn. Ik kreeg honderden brieven. De ene had 1 ton, de ander 50, enz. Ik maakte die mensen duidelijk, dat er hier geen sprake was van confiscatie, maar dat de Nederlandse Regering zich het eerste recht voorbehield van aankoop tegen marktprijzen.

89650. De Voorzitter: Ik geloof, dat wij nu, wat de militaire kant van de zaak betreft, deze aan gelegenheid volledig hebben behandeld?

A. Ik geloof, dat wij er ongeveer mee klaar zijn.

89651. De Voorzitter: Misschien kunt u nog even antwoorden op de vraag of er opstand is uitgebroken in Deli, waarbij alle gezagsgetrouwe hoofden en sultans zijn afgemaakt?

A. Niet allen, maar sommigen.

89652. De Voorzitter: Hebben wij daar nog iets mee te maken gehad van de Nederlandse troepen?

A. Neen. Beslist niet. Ik ben teruggegaan naar Medan. Ik heb met *van Mook* geconfereerd en hij stond er op, dat ik terugging. Ik ging toen niet terug als commandant van Force 136, want dat was opgelost, bestond niet meer; de jongens waren weg, maar ik ben gegaan als inlichtingenofficier met de opdracht om deze keer intelligence te verzamelen over de Engelsen in plaats van over de Jappen. Ik kreeg een paar brieven mee van dr. *van Mook* aan diverse sultans, die ik persoonlijk moest afgeven en waarin hij bepaalde beloften aflegde voor het toekomstige Regeringsbeleid in Indië.

89653. De Voorzitter: Hebt u hieraan misschien nog iets toe te voegen?

A. Neen. Er is zeer veel over te vertellen, dat begrijpt u wel.

De Voorzitter: Het gaat hier voornamelijk over de militaire kant van de zaak.

Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

C. A. M. BRONDGEEST.

ALGERA, voorzitter.

VAN DIS.

SCHMAL.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN VRIJDAG 23 FEBRUARI 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren van Dis en Korthals, leden, alsmede de heren Duisterwinkel en Huigens, griffiers.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

PETRUS JOHANNES GERRIT HUIJER,
oud 52 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
gepensionneerd kapitein ter zee.

Hij legt de eed af als getuige.

89654. De Voorzitter: Wilt u mij opgeven welke functies u hebt bekleed van 1940 tot einde 1945?

A. Toen in Nederland de oorlog uitbrak — dat was dus Mei 1940 —, was ik eerste officier onderzeedienst in Indië. In Mei 1940 brak hier toch de oorlog uit?

De Voorzitter: Ja.

A. Ja, ik was toen eerste officier onderzeedienst in Soerabaja.

89655. De Voorzitter: Geeft u maar even een korte opsomming.

A. In Januari 1941 ben ik commandant van de „Soemba” geworden. In Mei 1940 uitbreking van de oorlog; eerste officier onderzeedienst Soerabaja. Januari 1941: commandant „Soemba”.

December 1941 is de oorlog in Indië uitgebroken; ik bleef commandant „Soemba”.
1942: Perzische Golf.

Juni of Juli 1943 ben ik chef Personeel geworden in de staf van admiraal *Helfrich* te Colombo. Ik heb daar gezeten tot 1944.

In Januari 1945 ben ik naar Australië gegaan, waar ik Naval Officer in Charge te Darwin werd.

Eind Augustus of begin September ben ik per vliegtuig naar Colombo gegaan. Ik werd toen belast met het bevel Soerabaja. In September 1945 ben ik per plane naar Indië gegaan, waar ik ben gebleven tot October 1945. Daarna ben ik een maand met verlof naar Australië gegaan en heb niets gedaan.

De Voorzitter: Zo is het voldoende. Dit verhoor heeft betrekking op de periode, beginnende met uw werkzaamheden als commandant van de „Soemba”, vanaf 8 Maart 1942 tot 20 November 1945.

A. Op 8 Maart 1942 was de capitulatie van Java; ik bevond mij toen ten zuiden van Java op de „Soemba”.

89656. De Voorzitter: Ik zou graag een overzicht willen hebben van wat u als commandant van de „Soemba” hebt verricht.

A. Ik was 8 Maart 1942 belast met het opvangen van onderzeeboten en de bewaking van een tanker in de Veeckensbaai. Ik heb op 12 of 9 Maart het bevel gekregen om op te stomen naar Colombo, welk bevel ik heb uitgevoerd. Ik heb, naar ik meen, drie weken op Colombo gelegen. Voor reparatie ben ik naar Bombay gegaan, waar ik werd belast met het bevel over de Hormuz-patrol in de Perzische Golf, tevens met het bevel over de Naval Basis van Bahrein in de Engelse Navy, de British Royal Navy dus. Wij hebben daar tot December 1942 gezeten.

89657. De Voorzitter: U kunt ons waarschijnlijk wel iets vertellen over uw belevenissen in de Perzische Golf.

A. Ja. Wat wilde u er van weten: climatologisch?

De Voorzitter: Wij hebben al gehoord, dat het daar ontzaglijk warm was in die tijd.

A. Ja, daar hebben wij wel enige ondervinding van gehad.

De Voorzitter: Het gaat hier vooral om het militaire gedeelte van de zaak.

A. Toen ik daar kwam, heb ik als enige order van de Admiralty gekregen — van de admiraal dus — „You're responsible for the virginity of the Persian Gulf”. Het belang van de Perzische Golf was de olietoevoer van Brits-Indië. Men was, speciaal van Engelse zijde, als de dood, dat men zo'n olieschip in de mond van de Sjaj-el-Arab zou torpederen. Dat was een modderveld. Wanneer zo'n schip daarin zou komen te zitten, was de olietoevoer naar Brits-Indië pertinent afgesneden. De Perzische Golf was slecht in kaart gebracht. Behalve de scheepvaartroutes was het daar één pak riffen en stenen, en een onderzeeboot, die daar binnenslipte, was mijns inziens praktisch onvangbaar geweest. Toen ik er kwam, waren er twee kleine scheepjes, een jacht van de oud-gouverneur van Singapore en nog een hulpvrachtscheepje, geloof ik, met Britse bemanning. Daar moesten wij het mee bolzwemmen, met asdic schepen allemaal. Het waren specifiek asdic schepen, die daar werden gezet. Toen ik daar wegging, had ik er 12 bij me. Wij hebben er niemand door gehad. Ze hebben enige malen geprobeerd om er 's nachts door te komen, maar daar is nooit kans op geweest, want wij hadden daar een dusdanige patrouille, dat een onderzeeboot er zelfs theoretisch niet door kon komen. Verder hebben wij daar slaven gejaagd; dat was een bijopdracht. De moeilijkheid was, dat dat mij altijd een paar ton water kostte, en dat had ik niet. Ik kon die mensen toch niet laten zeilen zonder water. Ik had zeer veel last met mijn eigen water-supply. De mannen hadden vier liter per dag voor gebruik en daar moest de kok ook nog af. U vindt het misschien veel, vier liter, maar voor een schip met koken en bewassing, is dat niet te doen in deze temperatuur. De gezondheidstoestand aan boord was bijzonder gunstig.

89658. De Voorzitter: Was het personeel niet ontevreden?

A. Neen, ik heb met mijn personeel niet één enkele moeilijkheid gehad. Ik heb in die gehele periode in de Perzische Golf misschien 2 of 3 straffen op hoeven te leggen. Er was een beste sfeer aan boord; daar kan ik u borg voor staan.

89659. De Voorzitter: U had ook een heel goede eerste-officier aan boord, geloof ik.

A. Ja, *Dobbenga* was een zeer prettige eerste-officier; dat was zeer geslaagd.

89660. De Voorzitter: U bent daar dus tot December gebleven?

A. Ja. Ik moest toen repareren in Bombay. Wij kregen toen de beroerdigheid, dat ik geen Europese kleding had.

89661. De Voorzitter: Mag ik u eerst nog even iets vragen over de Perzische Golf. Admiraal *Helfrich* zegt, dat u daar zelfs de oudste commandant van een gemengde geallieerde patrouilledienst was. U had daar dus blijkbaar ook Engelsen onder uw commando.

A. Ik zat op mijn eigen schip, maar verder had ik niets dan Engelsen onder mijn commando.

89662. De Voorzitter: Dat was, geloof ik, een enigszins uitzonderlijke positie in die tijd?

A. Ja. Ik zal u een telegrammenbundel laten zien, die ik latër kreeg, dat de Senior Officer of the Persian Gulf in Basra seinde naar Bombay, dat ik geen Engelse tolk nodig had, aangezien er met de „Soemba” geen taalmoeilijkheden waren. Ik moest het hele commando in het Engels voeren. De patrouilledienst heb ik ook zelf in elkaar gedraaid om dat gat dicht te houden daar. Dat wekte wel even de

ergernis van Sir *Alexander Somerville*. Hij stuurde onmiddellijk een stafofficier op mijn dak, maar volkomen verslagen verdween deze weer. Ik heb toen een ontwerp voor de sluiting van de Straat van Gibraltar theoretisch moeten opstellen. Op dezelfde wijze!

89663. De **Voorzitter**: Het heeft dus voor de Engelsen geen overwegende moeilijkheden gegeven.

A. Neen. Ik kan niet anders zeggen dan dat ik in de Britse Navy op de meest aangename wijze heb gediend. Ik heb er drie jaar in gezeten, maar ik heb nooit één enkele moeilijkheid met één Britse vent gehad, ja, alleen met de captain van de konvooidienst in de kop van de Perzische Golf heb ik eens moeilijkheden gehad, en dat heeft hem zijn commando gekost. Hij is daarop overgeplaatst. U behoeft ook niet te denken, dat een Hollander daar slecht stond aangeschreven bij de Engelsen, wat dat aanging. Daar was helemaal geen sprake van. Ik had van die Engelse reservelieutenanten bij me en daar waren heel vreemde rekels bij. Ik was ook belast met het toezicht, dat niemand het terrein zou verlaten wegens materiële schade. Dat werd aan boord nagekeken en anders werden we beetgenomen.

De **Voorzitter**: Maar u liet u niet beetnemen.

A. Ik zou u daarvan iets kunnen vertellen, maar u hebt misschien geen tijd?

De **Voorzitter**: Vertelt u het maar.

A. Een van die schepen had een elektrische stuurinrichting, een Ward Leonard, een zeer gecompliceerd systeem.

Onze onderzeeboten — ik heb 20 jaar in de onderzeedienst gezeten — hebben drie van die systemen; op het voorroer, achterroer en het verticale roer. Hij had er maar één; op het verticale roer. Hij moest naar Bombay, want het lag helemaal in elkaar. Ik had een hulpmonteur van de onderzeediens bij mij zitten. Wij zijn eens gaan kijken en twee uur later was het zaakje weer heel. Dat vonden die Assamplanters — het waren allemaal heren van bij de vijftig, die er op zaten onder het commando van een jeugdig Engels luitenant-ter-zee (beroepts) — niet zo best. Zij hadden er op gerekend, dat wij dat systeem van hen niet zouden kennen.

89664. De **Voorzitter**: Wat is er zo al gebeurd in de periode na December?

A. Ik heb toen eerst een konvooitje gebracht rond Brits-Indië, rond Ceylon heen naar Trincomalee, toen weer van Tranko naar Bombay terug. Ik moest toen repareren en verbouwen voor de Middellandse Zee. Daar hebben wij verder verbouwd. Daarna ben ik vijf dagen vóór mijn vertrek door geelzucht tot rusten gedwongen. Dat heeft mij helaas de „Soemba” gekost. Ik heb ook nog een of ander dysenterietje gekregen; of het cholera was, wisten ze niet zeker, maar ik was in ieder geval goed buiten kijf. Toen ik in Juni 1943 in Colombo kwam, werd ik belast met de functie van chef personeel van de staf van admiraal *Helfrich*.

89665. De **Voorzitter**: Had die functie veel om handen, wat het personeel betreft, want er was toch niet zoveel personeel?

A. Ik zou zeggen — ja, ik zit hier onder ede, dus als ik mij vergis, zit ik vast —, dat ik ben begonnen met een dikke drie en een half duizend man. Ik begon om negen uur en werkte tot één uur en van halfdrie tot vijf uur; verder was ik verplicht avondwerk te doen in mijn hotel. Ik woonde in het hotel met mijn eigen vrouw.

89666. De **Voorzitter**: Wat hield die functie eigenlijk in?

A. Ik was chef personeel.

89667. De **Voorzitter**: Had u te maken met overplaatsingen en dergelijke dingen?

A. Alles: overplaatsingen, bemanningen, alle soorten verzoeken van de bemanningen; bovendien liet Londen alle zaken van Indoniesisch personeel aan mij over. Ik moest het Indonesische personeel tevredenstellen, zorgen, dat zij deden, wat wij wilden. Dat ging uitstekend.

89668. De **Voorzitter**: Stond u rechtstreeks onder admiraal *Helfrich*?

A. Ja, rechtstreeks onder de admiraal, niet onder de chef staf. Ik stond zonder meer onder admiraal *Helfrich*, ook al was hij in Londen.

89669. De **Voorzitter**: Hoe ging het over het algemeen met het personeel? Waren er moeilijkheden of was er ontevredenheid of iets dergelijks?

A. Neen. Personeelsmoeilijkheden zijn er in die periode zeer zeker niet geweest. Wij hebben eigenlijk hoegenaamd geen moeilijkheden gehad met het personeel, dat onder ons bevel stond.

89670. De **Voorzitter**: Vóór uw periode is er wel eens wat geweest.

A. Ja. *Van Holthe* heeft met de „Heemskerck” weleens een en ander gehad. Dat is niet nodig. Ik laat het aan de heren zelf over om te oordelen, hoe men dat krijgt. Die bemanning van ons in oorlogstijd, daar kon je mee lezen en schrijven.

89671. De **Voorzitter**: U zegt, dat het niet nodig was moeilijkheden te krijgen met het personeel. Hoe toont u dat aan?

A. Ik spreek, als het niet nodig is, niet gaarne mijn oordeel uit over het bevel, dat een andere officier in dezelfde tijd voerde.

89672. De **Voorzitter**: U zegt zelf, dat dat niet nodig was. Wanneer dat woord er eenmaal uit is, heeft dat enig bewijs nodig.

A. Ik kan u eenvoudig zeggen, dat men de bemanningen met een natte vinger mee kon krijgen, overal waarheen men maar wilde. Mijn collega, *Klaas Harmsen*, die later commandant van de „Heemskerck” was, heeft nooit een spat moeite gehad met zijn bemanning. Wanneer een schip moeilijkheden heeft, dan ligt dat mijns inziens eenvoudig aan de commandant. Dat is een generale opmerking.

89673. De heer **Korthals**: Ik meen, dat de „Heemskerck” een tijd in Zuid-Afrika heeft gelegen voor het doen verrichten van werkzaamheden en dat er in Zuid-Afrika bij bepaalde bevolkingsgroepen een tendenz was, die niet was gericht op vriendschap met de geallieerden, en dat er in die periode een nogal vrij sterke actie tegen de geallieerden werd gevoerd.

A. Dat was niet van invloed, per se niet zelfs.

89674. De heer **Korthals**: Hoe dacht u zelfs per se niet?

A. Men heeft de zaak niet tegen de commandant opgezet. Het is een kwestie van passagieren geweest.

89675. De **Voorzitter**: Ja, op de vooravond, dat zij een opdracht moesten uitvoeren.

A. Ik heb ook mijn bemanning weleens aan boord moeten houden en weg moeten gaan, maar dat kostte mij geen spaan moeite. Ik heb bij voorbeeld het volgende meegemaakt met mijn equipage. Ik kwam in Bombay om te repareren. De bemanning zou van boord gaan. We lagen langs de steiger. 's Morgens had ik een man of vijf, de kok en de bottelier, enz. naar het kamp gestuurd om te kijken; die kwamen terug en maakten een ontzettende deining, dat zij in een varkensstal terecht kwamen. Ik zat in mijn hut en hoorde hen praten. Het begon er iets vervelend aan toe te gaan en ik ging er eens even heen. Ik stond midden tussen de club en zei: „Wat mot dat hier?” „Ja, commandant, moet u eens horen, dit en dat.” Ik zei: „Nou jongens, dat is eenvoudig. Van wie eten jullie hier?” „Van de Engelsen.” „Nou, hebben die het een spat beter? Wou je hebben, dat je hier te gast was? Verdorie, je mag God danken, dat je geen honger hebt en dat je hier nog komen kan en dat je eten kan krijgen. Wou je het beter hebben dan de Engelsen? Wil je gauw maken, dat je wegkoint!” Met een luid hoeraatje ging de hele club weg, zonder moeite. Ik had even goed kunnen zeggen: Ik gelast jullie, enz., van de hoge toren af. Maar ik heb hun in hun eigen taal toegesproken. Ik heb het nu een beetje minder grof gezegd dan ik het hun heb gezegd bij die gelegenheid, maar dan deden ze het.

89676. De **Voorzitter**: Hoe lag precies de verantwoordelijkheid? Stond de heer van *Holthe* rechtstreeks onder admiraal *Helfrich* of ging dat via u?

A. Neen. Dit viel niet in mijn periode. Toen dit gebeurde, was ik geen chef personeel in Colombo. De commandanten van de schepen stonden rechtstreeks onder de admiraal, niet onder de chef staf en ook niet onder de hoofden van afdelingen. De afdelingshoofden stonden niet onder de chef staf in Colombo.

89677. De Voorzitter: Had u ook te maken met het personeel van de K.P.M.?

A. Ja, in zoverre, dat ik de zaak van de „Plancius” altijd heb helpen sussen, wanneer men daar lastig werd. Als de kapitein van de „Plancius” bij mij kwam, hielp ik hem weer uit de moeilijkheden. Direct toen ik in Bombay (April 1942 dus) kwam, heb ik een nieuwe traktementsregeling voor K.P.M.-mensen buiten Indië gemaakt.

89678. De Voorzitter: Zijn er niet gevallen van desertie geweest van K.P.M.-mensen?

A. Ja, wacht u eens even: Er is een gevalletje geweest van drie mensen, die er vandoor wilden gaan en die wij hebben opgepikt. Zij zijn toen gemilitariseerd. Daar staat mij wel iets van bij. Als u mij daarover echter bijzonderheden zou vragen, kan ik mij er toch onvoldoende van herinneren om u inlichtingen te geven.

89679. De heer Korthals: Nu er over desertie wordt gesproken, schiet mij een opmerking van u te binnen. Ik heb gesteld, dat er in Zuid-Afrika bepaalde stromingen waren, die niet bijzonder vriendelijk waren jegens de geallieerden. U hebt zoëven gezegd, dat u ook een bepaalde moeilijkheid hebt gehad, die u zo en zo had opgelost. Natuurlijk is niet ieder geval hetzelfde. Toen ik die opmerking over die stromingen maakte en toen ik informeerde, of dat niet zijn invloed kon hebben gehad, hebt u geantwoord: Neen. Per se niet. Nu is mij de betekenis daarvan niet helemaal duidelijk kunnen worden.

A. Kijkt u eens. Ik ben zelfstandig commandant geweest, van 1927 af. Het is mij nooit overkomen, waar ik ook ben geweest, dat men probeerde mijn equipage tegen mij op te zetten. Wanneer men als commandant zijn equipage in handen heeft, dan zet niemand die equipage tegen u op. Laat ik het nu maar scherp stellen: Wanneer van *Holthe* uit zijn hut was gekomen en had gezegd: „Ben je bedonderd! Maak dat jullie weggelopen! Gèààuw!! Schei uit met dat gedoe! Wat mot dat!”, dan was die equipage weggegaan, zonder enige moeite.

89680. De heer Korthals: Ik geloof, dat er ook iets heeft plaats gehad.

A. Ik weet het niet. Ik heb toen wel het rapport gelezen.

89681. De heer Korthals: Ja, ik meen, dat er iets dergelijks heeft plaats gehad, maar dit is natuurlijk de oplossing van het geschil; de mogelijkheid is echter aanwezig, dat er zo'n geschil ontstaat door stromingen, die er zijn, die de mensen opjutten.

A. Als commandant van een schip — laten we het maar eenvoudig zeggen — weet men wel anders. Ik weet, wanneer ik commandant van een schip ben, alles, wat er op dat schip rondgaat. In oorlogstijd nam ik mijn pet onder mijn arm; dan kon ik overal rondlopen zonder eerbewijzen en iedereen gaat door met zijn werk. Dan sta je eens te praten met de mensen; je hoort van iedereen alles, van de kok, van de bottelier, van de scheerder, enz., en van de majoor machinist, die een luchtje staat te scheppen. Die staat graag eens te praten en dan zegt hij: „Commandant, we hebben moeilijkheden met dit of dat! Het is erg moeilijk.” Ik heb b.v. in de Perzische Golf tussen een paar miliciens, die ik de laatste dag aan boord kreeg, een vent ontdekt, die leraar in de Engelse taal was. Hij heeft ai die maanden daar van 's morgens 8 tot 's middags 4 of 5 uur Engelse les gegeven aan de hele equipage, zodat de hele club Engels sprak. tot de Javaanse jongens toe, classicaal met clubjes van tien ging dat de hele dag door. Ook de onderofficieren, of ze wilden of niet, allemaal waren ze er bij.

De Voorzitter: Inmiddels keren wij terug tot die drie K.P.M.-mensen, die deserteerden.

A. Ja, in het archief van de B.S.O. moeten hiervan nog rapporten zijn te vinden. Mag ik daarnaar verwijzen, want als u het mij uit mijn hoofd vraagt

89682. De Voorzitter: Weet u het op dit ogenblik niet?

A. Ik herinner mij, dat *Kramers* moeilijkheden had met een paar man. Ik meen, dat dat is opgelost. Ik meen, dat we ze opgeroepen en gemilitariseerd hebben. Ik durf u echter niet meer precies te zeggen, wat we met die mensen hebben gedaan.

89683. De Voorzitter: Bent u ook niet op de hoogte van het vraagstuk van de overschakeling van het K.P.M.-personeel naar de marine?

A. Ik ben daar niet van op de hoogte, maar ik weet wel, dat daar sprake van is geweest, niet in Colombo, maar in Londen.

89684. De Voorzitter: Hoe lag die zaak?

A. Ik zeg u al, dat ik er niet veel meer van weet. Ik heb gehoord, dat men er over dacht. Ik geloof, dat het hier niet alleen ging over de K.P.M., maar ook over ander zeevarend personeel, dat buiten was.

89685. De Voorzitter: In uw functie van chef personeel had u daar toch mee te maken?

A. Dit zijn aangelegenheden van de Minister, van de staf in Londen.

De Voorzitter: De beslissingen, ja.

A. Neen, geen doorgegeven voorstellen van ons! Ik zou echter eerst eens met de mensen, die er bij betrokken zijn geweest, moeten praten om er achter te komen, hoe dit is gegaan. Het is in ieder geval iets geweest, dat in al die maanden urgent was.

89686. De Voorzitter: Heeft de personeelsvoorziening nog moeilijkheden opgeleverd?

A. Ja, we zaten eigenlijk altijd met tekort, speciaal aan vakmensen, telegrafisten, monteurs, enz. Het was niet eenvoudig om die te krijgen. Op een gegeven ogenblik begonnen wij in Australië dusdanig bemanningen van vliegtuigen te verliezen, dat een zwaar operationeel optreden niet mogelijk was. Wanneer men een plane verloor, kwam er direct een nieuwe. Anders, wanneer men een lid van het personeel verloor, kreeg men daar bij wijze van spreken de volgende dag een nieuwe kracht voor. Dat was toen echter uitgesloten. De personeel-toevoer was op, er was niet meer! Trincomalee had op het einde, als ik alles van de wal afhaalde, misschien één reserve-bemanning voor één toestel over, en verder niet meer.

89687. De Voorzitter: Herinnert u zich, dat het grote interneringen zijn geweest in Bombay van K.P.M.-personeel?

A. Ja, in Bombay hebben die mensen dienst geweigerd. Zij zijn toen naar een kamp in Noord-Brits-Indië gegaan. Met dat kamp had ik zelf niets uit te staan. Er zijn diverse klanten uit Bombay heen-gegaan, speciaal Javanen.

89688. De Voorzitter: Maar is dat personeel van de K.P.M. niet vrijgemaakt en overgegaan naar Labour Units?

A. We zaten toen zelf heel erg kort aan personeel. Ik meen zelfs, dat *Abdul Kadir* daar toen heen is gegaan om te kijken en hij heeft gezegd, dat hij er wel mensen uit kon halen, die werkwilleg waren om bij ons te komen. Nu geloof ik, dat ik er twee contingenten van 25 man, 50 man in totaal, uit heb gehaald en als Labour Units naar Trincomalee heb gebracht. Daar hebben we altijd plezier en nimmer displezier van hen gehad. Het ging uitstekend bij ons. Ze waren er als Labour Unit, stonden, naar ik meen, wel onder militaire discipline, maar ik geloof, dat zij niet gemilitariseerd waren. In het archief van de B.S.O. zult u hierover meer kunnen vinden. Ik heb zelf het ontwerp voor hen gemaakt, maar ik weet niet precies meer hoe dit was gesteld. Naar ik meen, waren zij niet gemilitariseerd, maar heb ik hen wel onder militaire discipline gesteld. Wij hebben er echter nooit de minste moeite mee gehad. We hebben een moskeetje voor hen gebouwd, ze kregen goed eten en werden als mensen behandeld. Zij werkten hard.

89689. De Voorzitter: Waarom heeft die internering eigenlijk plaats gehad?

A. Omdat die kerels het volkomen vertikten nog iets te doen.

89690. De Voorzitter: Wat was de achtergrond van die weigering?

A. Ik denk, dat de grond van deze zaak een kwestie van dubbeltjes is geweest. Hoe het K.P.M.-personeel in Bombay in elkaar zat, kan ik u niet vertellen.

89691. De Voorzitter: Hebt u verder nog bijzonderheden mede te delen uit de periode, waarin u chef personeel was?

A. Ik geloof van niet; de commissie heeft een zeer algemeen doel. Is de commissie ingegaan op de details van de slag in de Javazee? Kent u de laatste telegrammen van admiraal *Doorman*?

De **Voorzitter**: Dat is weer een ander punt van ons onderzoek. Dat wordt nog behandeld. Wij behandelen nu de periode van 8 Maart 1942 tot 20 November 1945. Wanneer u hiervan echter meer weet, wordt dat nu wel vastgelegd in het verslag en zullen wij u daarover te zijner tijd kunnen horen.

A. Wordt alles gepubliceerd, wat ik hier zeg?

De **Voorzitter**: Ja.

A. Ook ieder woord, dat ik zo los zeg?

De **Voorzitter**: Daar moet u wel op rekenen.

A. Dan zeg ik het dus niet. Ik had u een waarschuwing willen geven. Er kunnen weleens belangen zijn, die bepaalde schrifturen van deze aard niet gaarne zien gepubliceerd in een boek.

De **Voorzitter**: Wat zegt u?

A. Er kunnen weleens mensen zijn, die er niet op gesteld zijn, bepaalde dingen, telegrammen, enz.

De **Voorzitter**: Dat maakt voor ons geen verschil.

A. Als dit nog komen moet, kon het weleens zijn, dat die telegrammen misschien niet meer te vinden waren.

De heer **Korthals**: Dat maakt voor ons de zaak juist buitengewoon interessant.

De **Voorzitter**: Daaruit blijkt, dat het zeer noodzakelijk is, dat uw woorden wel worden gepubliceerd.

A. Er zijn zeven telegrammenregisters van de „Soemba” in het stafarchief. Ik heb van de „Soemba” de uitlijntelegrammen van het eskader, van de thuislijn van het eskader en van de uit- en thuislijn van de admiraal naar de niet-eskaderschepen van het begin van de oorlog af laten opnemen en nacht en dag laten decoderen. Zij zijn allemaal te boek gesteld. Deze registers berusten in het archief. Ik heb ze in Colombo in dat archief geschoven, want ik had ze zelf, omdat ik ze bewaard wilde zien. Daar zit onder andere het laatste telegram in van admiraal *Doorman* vóór de slag in de Javazee.

Dat telegram kan ik u aanbevelen.

89692. De **Voorzitter**: Wat is de inhoud daarvan?

A. Dat de vloot ongeschikt was om te vechten! Zij was daartoe niet in staat. Dat telegram was gestuurd na een bespreking op het Departement aan admiraal *Helfrich*.

89693. De **Voorzitter**: Dan gaan wij nu over tot de periode na Januari 1945. U bent toen naar Australië gegaan als Naval officer. Wat behelsde die functie?

A. Ik zat toen in het noorden, in Darwin, met een paar onderzeeboten en wat torpedomotorboten en een paar Catalina's. Wij hadden een depotschip; ik zat rustig op dat depotschip en wij maakten eens een slagje tegen Nederlandsch-Indië.

89694. De **Voorzitter**: Wat verstaat u onder „slagje”?

A. Een onaangenaamheid tegen de Japanners. De onderzeeboten gingen er van zelf uit en maakten raids.

89695. De **Voorzitter**: Raids waarop?

A. Door de Javazee en wij schoten naar beneden op wat wij krijgen konden van de Japanse scheepvaart.

89696. De heer **Korthals**: Zijn daar resultaten mee geboekt, waarover u iets kunt zeggen?

A. Neen, niet te veel. Die twee torpedomotorboten, die wij uit Curaçao hebben laten komen, hebben wij uitsluitend gestuurd, omdat *Koenraad* nu eenmaal buiten admiraal *Helfrich* om aan *MacArthur* had gezegd, dat dat zo noodzakelijk was, en toen ik aankwam in Colombo, hebben wij daar grote ruzie over gehad. *Willinge* wilde ze niet sturen. Hij was chef staf. Ik heb torn tegen de admiraal gezegd: Laten wij die twee dan maar geven; die dingen hadden echter een actieradius van 400 mijl, totaal onvoldoende dus om er iets mee te beginnen in het noorden. *Van Foreest* had er twaalf van die torpedo-

boten uit Curaçao heen willen slepen. Dat was ten eerste een vlek olie geworden. Het personeel, dat men voor een dergelijke zaak nodig had, was ongeveer 350 man. Dat ging al zo niet. We hebben toen twee boten gegeven in de hoop, dat er iets mee kon gebeuren, maar dat is een volledige failure geweest; die dingen hebben nergens voor kunnen dienen, ook later niet in Indië.

89697. De heer **Korthals**: Wie heeft die twee boten ter beschikking gesteld?

A. Dat is tenslotte admiraal *Helfrich* geweest. Hij heeft het aan Londen gevraagd en Londen heeft het toegestaan. Dat is echter onder druk gebeurd, omdat de schout-bij-nacht *Koenraad* in Australië het aan *MacArthur* had gevraagd. *Van Foreest* had het uitgevonden. Wij kregen toen plotseling een telegram of hij die krijgen kon uit Curaçao

89698. De heer **Korthals**: Kwam dat telegram van *MacArthur*?

A. Neen, het telegram kwam van *Koenraad* met de mededeling, dat *MacArthur* zijn verzoek bereids had ingewilligd.

89699. De heer **Korthals**: Ik begrijp het niet precies. Kon *MacArthur* hierin bewilligen?

A. Ja, hij had hierover de beslissing.

89700. De heer **Korthals**: Dan lag de verantwoordelijkheid voor het zenden van die twee boten bij *MacArthur*.

A. Neen, neen, neen, niets er van.

De heer **Korthals**: Dan begrijp ik het blijkbaar nog niet goed.

A. *Koenraad* wilde ze hebben. Wij wilden ze per se niet geven. Wij dachten er niet aan.

89701. De heer **Korthals**: Die „wij” was dus u met

A. Admiraal *Helfrich* en *Willinge*. *Willinge* was chef staf. Ik was chef personeel. Wij dachten er niet over. De admiraal wilde er ook niet aan, tot wij een telegram kregen van *Koenraad*, die het bij de hoogste staf van *MacArthur* had aangeboden, dat ze die twee schepen nodig hadden en of wij er geen bezwaren tegen hadden; *MacArthur* gaf zijn bewilliging. Wij zaten toen dus een beetje geschoren, want als wij ze niet hadden gestuurd, hadden wij *Koenraad* een figuur als modder laten slaan bij *MacArthur*, omdat hij het op eigen houtje was gaan vragen.

89702. De heer **Korthals**: Ik begrijp nu dus, dat het geen bevel is geweest van *MacArthur*. Het is een dringend verzoek aan *MacArthur* geweest

A. Ja, van *Koenraad*.

89703. De heer **Korthals**: De admiraal en u hebben toen de verantwoordelijkheid voor de zending van die twee boten genomen.

A. Ja. Wij hebben gezegd: het kan geen kwaad. In Curaçao staan die boten toch maar aan de wal. Om *Koenraad* nu niet te veel te desillusioneren, zullen we ze maar sturen. *Willinge* zei: Neen, geen enkele geven zelfs. Laat ik u zeggen, dat *Koenraad* wel in een vrij vreemd licht was gebracht bij *MacArthur*. Politiek gesproken waren wij met de rug tegen de muur gezet. Wij waren uitgekaart. We hadden wel ruw kunnen zijn, maar in dit geval was het beter het zo te regelen; maar hij kreeg zijn 35 man, die hiervoor nodig waren, en meer niet.

89704. De **Voorzitter**: Was dat alleen, omdat de heer *Koenraad* zich rechtstreeks tot *MacArthur* had gewend?

A. Neen.

89705. De **Voorzitter**: Hoe lag dit geval dan?

A. Hij had *MacArthur* toevallig te pakken gekregen blijkbaar.

89706. De heer **Korthals**: Weet u of de heer *Koenraad* nog de mededeling heeft gekregen, dat het vrij vreemd is om zich buiten de boven hem gestelde autoriteiten tot *MacArthur* te wenden?

A. Ik kan het u niet uit mijn herinnering zeggen, maar ik durf u wel te garanderen, dat hij zeer zeker een lelijk telegram hierover heeft gehad, dat in verre van goede bewoordingen gesteld zal zijn geweest. Het telegram, waarin zijn verzoek werd bewilligd, was niet best!!

89707. De Voorzitter: Weet u dat uit eigen wetenschap?

A. Ja, dat heb ik zelf opgemaakt. Dat was niet vriendelijk.

89708. De Voorzitter: Herinnert u zich dit positief?

A. Ja.

89709. De Voorzitter: Dit was waarschijnlijk een incident, dat maar een enkele keer voorkwam?

A. Ja.

89710. De Voorzitter: Stond u in Australië rechtstreeks onder de heer *Koenraad*?

A. Ja, maar dat is maar gedurende een heel korte periode van drie maanden het geval geweest.

89711. De Voorzitter: Hebt u weleens gehoord over het afzetten van intelligence-mensen met onderzeeboten op de zuidkust van Java'?

A. U bent nu niet aan de eindperiode bezig. Dit was de beginperiode.

89712. De Voorzitter: Hebt u hier weleens van gehoord?

A. Ja.

De Voorzitter: Vertelt u er dan eens iets van.

A. Ik heb mij hiertegen buitengewoon verzet, maar het gebeurde door de Nefis. In Australië was daarmee in die tijd *Quéré* belast. Hij was luitenant-ter-zee 1ste klasse en adjudant van *Koenraad*. Iedere patrouille, die hij uitstuurde, kwam nooit meer terug.

89713. De Voorzitter: In welke kwaliteit hebt u zich daartegen verzet?

A. Op de dag, waarop ik chef personeel werd, ben ik er des duivels over geworden. Ik kreeg die verliestelegrammen telkens binnen. Die vermoord en die vermoord.

89714. De Voorzitter: Hield het daardoor op, dat u des duivels werd?

A. Welneen. Dat ging niet via mij, dat stond rechtstreeks onder de Nefis en de Nefis in Australië stond onder admiraal *Helfrich*. Ik herinner mij, dat die jonge *Staverman* toen is vermoord. Ik ben daarop naar *Helfrich* gegaan en heb hem gevraagd: Hoe kunnen ze nu een blonde jongen zo daarheen brengen? De admiraal heeft toen direct naar Australië geseind, dat hij moest weten hoe dat was gebeurd. We kregen toen een telegram terug, dat dat een geheim van de Nefis was. Wij kregen die gegevens niet. Er is toen een bevel uitgegaan, dat wij ze toch kregen. Ons is toen schriftelijk bericht, wat er aan de hand was geweest. *Quéré* was toen ook gelijk van het toneel. Dit was in het begin, toen ik aankwam.

89715. De heer **Korthals**: Kreeg u ook de resultaten te zien?

A. Neen.

89716. De heer **Korthals**: U kon dus niet de verliezen aan mensen afwegen tegen de resultaten?

A. Neen, maar van die eerste periode weet ik zeer precies, dat er geen resultaten mee zijn behaald. Dat was de afzetting van die mensen op Nieuw-Guinea en de grote Oost.

89717. De Voorzitter: Wij spraken over Java. U spreekt nu over Nieuw-Guinea. Dat is weer iets anders.

A. Neen, ik was net bezig Er was een adjudant van het Indische leger, waarvan men kans heeft gezien hem er in te krijgen; hij is over Java weer teruggekomen. Hij heeft boodschappen kunnen sturen, maar ik kan niet zeggen, dat die van enig overwegend belang zijn geweest.

89718. De Voorzitter: Geschiedde dit in opdracht van de Engelsen?

A. Ja en neen. Mag ik u een goed adres geven, waar u hierover vele informaties kunt krijgen? Ik weet iemand, die hierover meer weet dan ik. Dat is de heer *S. D. van Deinse*, oud-directeur van de K.P.M., oud-secretaris van Staat van Scheepvaart in Indië. Hij was in die tijd in Colombo belast met de spionagedienst.

89719. De Voorzitter: Hebt u enig idee hoeveel van die raids er zijn geweest?

A. U moet dit geen raids noemen. Dit was het inbrengen van parties ter orientatie. Ik denk, dat het er een stuk of zeven, acht zijn geweest, waar niets van is teruggekomen.

89720. De Voorzitter: In hoeverre ontlast het de verantwoordelijkheid van de Nederlandse commandanten, dat men dit eigenlijk deed in Engelse dienst? Het was toch een Engels operationeel commando?

A. Ik had liever, dat u deze vraag aan de heer *van Deinse* stelde. Dan krijgt u hierop een uitvoerig antwoord, dat is gefundeerd op de gehele in- en uitbreng vanaf Colombo naar Sumatra en dergelijke.

89721. De Voorzitter: Dat betreft de feitelijkheden, maar dit is een theoretische vraag: In hoeverre dit de verantwoordelijkheid van de Nederlandse autoriteiten onder Engels commando ontlastte.

A. Naar mijn mening hebben de geallieerden daartoe geen bevelen gegeven in die tijd. Die bevelen zijn althans hoogstens uitgelokt van Nieuw-Guinea-kant.

89722. De heer **Korthals**: Waarop steunt deze gedachte van U?

A. De Nefis deed dit uit zich zelf.

89723. De Voorzitter: Kreeg de Nefis dan niet de opdracht, inlichtingen te verschaffen in bepaalde gebieden?

A. De Engelsen brachten ook parties uit.

89724. De Voorzitter: Op Malakka en Sumatra heeft men het ook gedaan onder Brits commando. Zij hebben daar ook inlichtingen verzameld voor de komende operatiegebieden. Zo is het ook mogelijk, dat het van Amerikaanse kant in dit opzicht is bevolen.

A. Ik kan u niet zeggen, of daarvoor van Amerikaanse zijde orders zijn gekomen.

89725. De heer **Korthals**: Weet u ook niet, of dit is uitgelokt van Nederlandse zijde?

A. Ik kan u daar geen bewijs van geven, maar ik heb er wel een idee van.

89726. De heer **Korthals**: Dat is dus een vermoeden.

A. Ja, maar daar had ik mijn redenen wel voor als chef personeel.

89727. De heer **Korthals**: Het is voor ons, nu wij dit aan het uitzoeken zijn, wel prettig om te horen, waarop dit vermoeden steunt.

A. Het was dwazenwerk; het was niet behoorlijk voorbereid.

89728. De heer **Korthals**: Het gaat nu over het uitlokken van Nederlandse zijde, waarop de Amerikanen de orders zouden hebben gegeven.

A. Ik zal u zeggen: er was een soort concurrentiestrijd tussen de Nefis en de Australisch-Brits-Amerikaanse party. Iedereen wilde wat en iedereen wilde het grootste deel te pakken nemen en meespelen. Dat was mijns inziens de grootste fout hier. Het inbrengen van parties is niet een eenvoudig werkje. Ik heb dat meegemaakt bij de Engelsen. Er kwam een eenvoudig Flightcommander aan in Colombo, een lange magere knul, overste van de luchtvaart. Hij zei: I'm going to Sumatra! Ze zullen mij daar neerlaten en dan kom ik weer terug. We hebbeii hem gezegd, dat hij zijn dood tegemoet ging. Hij was per plane overgebracht en sindsdien hebben ze nooit meer iets van hem gehoord. Hij kende geen woord van enige Indische taal, alleen Engels. Hij werd dan uitgegooid boven Sumatra! Zo iets had Londen goedgevonden. Dus ging hij. Wat ons heeft opgeleverd van die parties was, dat de onderzeeboten het bevel hebben gekregen om ten zuiden van Java en Sumatra alles, wat zij van prauwen konden afpikken, aan boord te nemen en mee naar Colombo te brengen en daar uit te horen. Dat was zeer belangrijk nieuws zelfs en daaruit zijn ook enkele goede operaties gevolgd, die ik qualitate qua niet weet, want het waren Engelse operaties, maar waarover ik van vriendjes wel hoorde natuurlijk. Daarover kan de heer *van Deinse* u alles vertellen. Hij was de Nederlandse vertegenwoordiger in deze zaak.

89729. De **Voorzitter:** Herinnert u zich nog, hoe groot de omvang van de marine in Port Darwin was?

A. Dat was dan een klein K.P.M.-ertje, met niet zo heel veel personeel van de Navy aan boord. De onderzeeboten, die er lagen, waren doorkomende onderzeeboten, want de onderzeeboten lagen daar niet in station. Die gingen allemaal naar Fremantle toe, waar het station van de onderzeedienst was. Dat waren dus doorreisboten. Er was een kamp van de Nefis aan the Beach. Die hadden ongeveer 60, 70, 80 man en een onbepaald aantal inboorlingen, die zij daar uit de buurt in dienst hadden. Verder was er niets.

89730. De **Voorzitter:** Had de heer *Koenraads* de leiding over die onderzeebootacties?

A. Neen, wacht u eens even. Onderzeebootacties, operatiebevelen voor de schepen werden allemaal uitgegeven door de Britse admiraliteit. Admiraal *Helfrich* had geen operationele bevoegdheid. Dat was de Britse staf van de South East Asia Fleet. Die had de operationele bevelen.

In Australië gaf de Britse staf ook de bevelen. Die werden aan de Hollandse staf gegeven, misschien om door te geven, maar niets opereren op eigen gelegenheid. Dat was er daar niet bij. De verantwoordelijkheid voor de operaties lag eenvoudig bij de geallieerde commandant. Admiraal *Helfrich* bij voorbeeld had in Colombo geen enkel operationeel bevel over een van de schepen. Dat lag bij de Area Commander. Hij kon bij voorbeeld vragen-of een bepaald stuk van hem konvooidienst kon verrichten om bepaalde redenen, maar daar bleef het bij. Van het operationele bevel van Trincomalee wist de admiraal maar heel weinig. Hij wist van tevoren nooit wat er ging gebeuren. Na afloop hoorde hij misschien weleens wat.

89731. De **Voorzitter:** Zo was het waarschijnlijk ook met schout-bij-nacht *Koerraad*?

A. Nog in veel hogere mate! Hij wist er nog veel minder van.

89732. De **Voorzitter:** Hoe bedoelt u dat?

A. Hij kreeg nog veel minder inlichtingen dan admiraal *Helfrich*. Hij kreeg nog veel minder in zijn vingers. Admiraal *Helfrich* kon het met de verschillende autoriteiten, zoals met Sir *Alexander Somerville* en met de admiraal in Ceylon bijzonder goed vinden. Ze zaten allemaal in een hotel bij elkaar. Daar werd natuurlijk wel wat afgepraat en zodoende hoorde hij weleens wat, maar dat was ook het enige.

89733. De **Voorzitter:** Hebt u in Australië ook contact gehad met de heer *Koenraad*?

A. Ja. Ik zou u adviseren aan admiraal *Helfrich* zijn oordeel over *Koenraad* te vragen. Dat oordeel is juist en zeer goed. Daar verenig ik mij blindelings mee.

89734. De **Voorzitter:** Hebt u uit die periode nog iets mede te delen, dus uit de tijd, dat u Naval Officer was in Darwin? Of was dat een vrij dood baantje?

A. Ja, dat was niet veel.

89735. De **Voorzitter:** Was het niet beter, dat het hoofdkwartier in Australië was dan in Colombo?

A. Ik zou u willen antwoorden met een wedervraag? Was het niet beter geweest, wanneer de Nederlandse Regering in plaats van in Londen in Washington had gezeten?

De **Voorzitter:** Mijn vraag blijft, zoals die was gesteld.

A. Het area-commando van Nederlaridsch-Indië heeft tot 10 of 12 Juli

89736. De **Voorzitter:**... U bedoelt Augustus 1945.

A. Neen, ik bedoel het verdrag, dat toen is aangegaan tussen de Engelsen en Amerikanen.

89737. De **Voorzitter:** Ja, u bedoelt de wijziging der theater-grenzen.

A. Ja. Nederlandsch-Indië behoorde toen nog tot de Amerikaanse sector.

89738. De **Voorzitter:** Behalve Sumatra.

A. Ja, behalve Sumatra. Het was natuurlijk beter geweest, wanneer wij toen met het hele hoofdkwartier in Australië hadden gezeten, maar na het moment, dat de Britse sector terugviel

89739. De **Voorzitter:** Dat wist u niet van tevoren.

A. Neen, maar toen was het beter, dat wij in Colombo zaten. Colombo was toen echter al een heleboel kwijt.

89740. De **Voorzitter:** Men kon zich niet baseren op een volkomen onbekende toekomst, op wat er in Augustus 1945 zou gebeuren.

A. Daar waren politiek moeilijkheden aan verbonden. De Nederlandse Regering zat in Londen. De Engelsen wensten per se het Hollandse Navalcommando bij hen. onder zich, te houden. Dat was zeer zeker een zeer ernstig Engels drijven, Wij zijn voortdurend bezig geweest om overplaatsing te verkrijgen van het hoofdkwartier van Colombo naar Australië. Daar begonnen de Engelsen echter niet aan. Dat deden ze niet. De Amerikanen wilden het graag. Ik geloof ook, dat het zeker aanvankelijk, in het begin, veel nuttiger was geweest, wanneer wij die kant heen gezeten hadden.

89741. De **Voorzitter:** Wat betekende, dat u belast werd met het bevel Soerabaja?

A. Ik heb de kopieën van mijn instructie nog wel.

De **Voorzitter:** Zegt u ons nu maar wat het betekende.

A. Ik werd naar Indië gestuurd met de mededeling van admiraal *Helfrich*, dat, hoe ik het ook deed, of ik gedropt werd of niet, ik de eerste was, die in Soerabaja binnenkwam. Ik had bezit van de basis te nemen en zo gauw mogelijk de hele zaak voor te bereiden, zodat zo gauw mogelijk de hele Navy daar kon worden ontvangen.

89742. De **Voorzitter:** Hoe hebt u dat uitgevoerd?

A. Heel eenvoudig. Ik kwam in Singapore, waar ik een Hollandse plane (Catalina), die daar voor mij klaarlag, heb genomen. Daarna ben ik doorgevlogen naar Batavia, waar ik bij de Engelse admiraal aan boord ben gekomen.

89743. De **Voorzitter:** Wanneer was dat?

A. Ik geloof September

89744. De **Voorzitter:** Was het niet October?

A. Ik weet het niet precies meer, maar ik heb daarover een zeer uitvoerig rapport in mijn bezit.

De **Voorzitter:** Mag ik daar een afschrift van hebben of wel het stuk zelf, dat u dan later terugkrijgt?

A. Ik geef u dan liever de stukken zelf, want dan kan ik mij dit besparen. In dat rapport staat alles zeer uitvoerig beschreven.

89745. De **Voorzitter:** Ik wilde daarvan in dit verhoor toch ook wel een overzicht hebben. Er is dan de gelegenheid om daarover vragen te stellen.

A. Ik ben naar Soerabaja gegaan. Ik moest daar neuzen en kijken hoe het er mee was. Ik werd door de Japanners natuurlijk op de meest fatsoenlijke wijze ontvangen. Ik was alleen.

89746. De **Voorzitter:** Dat wil zeggen: U bent naar Soerabaja gestuurd waarschijnlijk.

A. Hoe bedoelt u dat? Ik had van admiraal *Helfrich* het bevel om er heen te gaan.

89747. De **Voorzitter:** Met een andere officier of alleen?

A. Nog niet. Alleen. Ik ging toen alleen naar Nederlandsch-Indië met de mededeling, dat ik volmacht had om uit de krijgsgevangenen officieren in Singapore mij er zoveel aan te meten als ik nodig had. Ik heb toen onder andere luitenant-kolonel *Roelofsen* meegenomen van de mariniers, omdat hij nog goed gaaf was om als chef staf mee te pikken naar Indië, en nog een paar.

89748. De **Voorzitter**: Waar zat *Roelofsen*?

A. Hij was geïnterneerd in Singapore. Ik heb hem er uit gehaald. Ook o.a. *Hulsev *, een tolk, die ook voor gouverneur-generaal *Starckenborgh* heeft getolkt bij de overgave van de Japanners. Zij zijn allemaal aangehouden door de Engelse admiraal in Batavia. Hij wenste er geen enkele door te laten.

89749. De **Voorzitter**: Admiraal *Helfrich* schrijft in zijn boek:

„Ik kreeg evenmin toestemming oorlogsschepen naar onze marinebasis te Soerabaja te dirigeren. Eerst moesten daar Britse bezettingstroepen gearriveerd zijn. Ik had er begin October reeds enige officieren heen gezonden, onder leiding van kapitein-luitenant-ter-zee *Huijer* om de toestand van het M.E., de havens en het marinevliegkamp op te nemen." (*Helfrich*, II, 265).

Daar staat dus: enige officieren.

U bent er dus waarschijnlijk met enige officieren heen gegaan?

A. Neen, ik ben er all en heengestuurd.

89750. De **Voorzitter**: Dit is dus niet helemaal juist?

A. Ik heb mij zelf een staf aangemeten, die ik meende nodig te hebben. Die staf is echter door de Engelse admiral tegengehouden.

89751. De **Voorzitter**: Wie was die admiral?

A. Drie letters..... Ik heb 5 dagen met hem aan boord gezeten. Het was de admiral, die het commando South East Area had onder de admiral in Singapore.

89752. De **Voorzitter**: Hoe is dat verlopen?

A. Nu weet ik het weer. Het was de admiral *Patterson*.

De **Voorzitter**: Dat zijn drie lettergr pen.

A. Ja, maar ik noemde hem altijd *Pat*.

Ik heb dat zaakje daar dus bekeken en het zag er helemaal zo slecht niet uit. Ik ben teruggevlogen naar Batavia, heb de Engelse admiral rapport uitgebracht en kreeg toen van de admiraal een volle opdracht om de basis Soerabaja in bezit te nemen en volledig voorbereidingen te treffen voor de overplaatsing naar Soerabaja, zowel van het Engelse leger als van de vloot. Hij was de opperbevelhebber in die tijd, want *Christison* was nog niet in Batavia; die Engelse admiral in Batavia was dus de opperbevelhebber van de gehele area.

89753. De **Voorzitter**: Dat is dus in September geweest.

A. Ja, dat was einde September, begin October.

89754. De **Voorzitter**: Neen, dat moet v or 29 September zijn geweest.

A. Ja, want *Patterson* was toen de baas en twee of drie dagen nadat ik kwam, zijn de eerste duizend man, ik geloof 600 Engelsen en 400 Hollanders in Batavia aan de wal gezet. Toen kwam er pas de Engelse opperbevelhebber achteraan, die aanvankelijk nog volkomen onder admiral *Patterson* stond en daarna naast elkaar, want de Engelse Navy stond nimmer onder commando van de vloot. De tweede keer in Soerabaja is er mee ge indigd, dat ik met mijn hele partijtje in de doos verdwenen ben.

89755. De **Voorzitter**: Wij zullen het op prijs stellen om van het verloop van zaken een overzicht te krijgen.

A. Dat staat in die stukken.....

De **Voorzitter**: Ik wil het hier graag in het verhoor opnemen.

A. Ik wil u dat met genoeg geven, maar dat is een uitgebreid ding, als ik dat uitgebreid moet gaan vertellen. Dan houd ik u wel drie kwartier aan de gang.

89756. De **Voorzitter**: Begint u ons maar in grote trekken te vertellen, wat er gebeurd is in die tijd.

A. Toen ik terugkwam met die vijf knapen, die ik bij mij had, landde op het vliegveld en naar de stad reed, wist ik al, dat het mis was.

89757. De heer **Korthals**: Dat was in Soerabaja?

A. Dat was in Soerabaja, de tweede keer, dat ik daar kwam. Op de dag, dat ik terugkwam, nadat ik bij admiral *Patterson* rapport had uitgebracht, kreeg ik van admiral *Patterson* mijn opdracht. Die op-

dracht is aanwezig in de stukken, afgetekend door de Japanse generaal. De generaals hebben hem allemaal afgetekend en gelezen, dat ik hun heer en baas was geworden. Toen is het eigenlijk van dag tot dag erger geworden, totdat de Indonesiers, de Javanen, de Japanners gingen aanvallen. Toen kregen we de stoot pas goed. Zij kwamen eenvoudig in grote drommen, georganiseerd of niet georganiseerd, op de Japanse kampementen af. Ze lieten alleen heel: de Marinestaf, de legerstaf en het vliegveld; daar had en zij niet aan kunnen komen. Dat dorsten zij niet te pakken. Wij kregen 's morgens te horen van een van deze jongelui, dat zij dat 's avonds wel zouden opruimen. Dat moest ik helemaal niet hebben, want het vliegveld van Soerabaja moest in mijn handen blijven en de Japanners stonden onder mij. Ik moest dat dus helemaal niet hebben. Ik was op dat moment geen *Hollanders* vertegenwoordiger; ik had wel een bevelsopdracht van admiraal *Helfrich*, maar ik had een Engelse bevelsopdracht, dat ik Allied Commanding-Officer was. Ik stond dus rechtstreeks onder de Engelse admiral en niet onder admiraal *Helfrich*. Ik had opdracht om te zorgen, dat ik alles in mijn handen hield en rust en orde kon houden.

89758. De heer **Korthals**: Had u toen enige mensen onder u?

A. Neen, ik had alleen die vijf officieren bij me. Op een Woensdagmiddag gapt de Javanen mijn auto. Ik had een Japanse wacht van 50 man, die mij bewaakte. Eerst was die wacht ontwapend en daarna verdwenen ze geruisloos. Toen kwam er een Indonesische wacht, die ook alle eerbewijzen deed; dat begon al een beetje af te zakken. Ik heb toen nog getracht de Japanse staf over te nemen onder het Allied-Command, want zij (de Indonesi rs) wilden samenwerken met het Allied Command.

Zij hebben op een gegeven ogenblik dat samenwerken met het Allied Command opgegeven en daar heb ik nog een eigenhandig geschreven brief over van de zogenaamde resident van Soerabaja, waarop hij dat moest opzeggen tegenover de bevolking. Hij zag wel in, dat ik daar was als een Allied Commanding Officer, maar de bevolking geloofde dat niet. Dus moest hij zijn medewerking opzeggen, tot hij er te zijner tijd orders voor zou hebben gekregen.

89759. De **Voorzitter**: Wie was die resident?

A. Dat was *Soedirman*; hij trad toen op als resident van Soerabaja. Het slot van het liedje is geweest, dat wij ons in de gevangenis beland zagen.

89760. De **Voorzitter**: Door wie bent u in de gevangenis gestopt?

A. Door de T.N.I.

Als ik u dat kon vertellen, was ik knapper dan nu, want de regeerders van Soerabaja — daar ben ik wel achtergekomen — wisten van elkaar niet wie iets deed of wat iemand deed.

Ik werd toen geïnterneerd met de Indische officieren van mijn staf en nog officieren, die met vluchtelingen waren afgedwaald, in het huis van de ex-Britse consul-generaal op Kajoeng. Dat huis zouden zij aanvallen. Dat heb ik later gehoord. — Denk er om, dat heb ik later gehoord. — Blijkbaar hebben toen de lui, waarmee wij onderhandeld hadden, ons 'smorgens om halfvijf er uit laten pikken en in de gevangenis laten stoppen. Dat was vermoedelijk veiliger dan blijven zitten waar wij zaten. Ik heb ook het idee, dat ik het er daarvoor levend heb afgebracht.

89761. De **Voorzitter**: Kunt u ons nu een geordend verhaal geven over de opvolgende gebeurtenissen?

A. Ja, maar laat u mij dat liever doen met mijn rapport, dan hebt u het precies met de data er bij.

De **Voorzitter**: U kunt het wel enigszins globaal doen.

A. Het komt op datums aan en die weet ik niet

De **Voorzitter**: U spreekt nogal eens van „ze" en „men", waardoor het verhaal niet duidelijker wordt.

A. Degene, die mij vermoedelijk heeft laten interneren, is de regeerder van de republiek geweest, die op dat ogenblik in Soerabaja het bewind in handen had. Hij was de hoogste leider. Hij heeft vermoedelijk het bevel gegeven om ons in de gevangenis te stoppen, want hij moest er vermoedelijk niets van hebben, dat er daar zo'n Allied Commander vermoord zou worden. Dat is mij, na twee dagen in de gevangenis gezeten te hebben, gebleken, want wij zijn toen uit de cellen gehaald, waarin wij eerst hadden gezeten en toen zijn wij

gestopt in de zogenaamde afdeling, waarin degenen, die — zoals ik bij voorbeeld — iemand tegen geld zou laten interneren, waren gestopt. Ik was toen geen hoekiman meer — een hoekiman is een gevangene —, maar toen was ik gijzelaar geworden. Ik ben toen in de gijzelaarsafdeling terechtgekomen. Toen zijn zij ons niet veel meer lastig gevallen.

89762. De heer **Korthals**: Hoe was tie arrestatie in haar werk gegaan?

A. Eenvoudig instappen in de auto, de... komt wel! Binnen tien minuten zaten wij allemaal op vrachtauto's geladen met kerels met geweren er bij.

89763. De heer **Korthals**: Kwamen zij bij u in uw kantoor?

A. Ik was niet op kantoor, maar ik sliep op een veldbed in een kamer van dat huis. Zo werd ik geïnterneerd. Er stond een wacht om heen. Er stonden twee vrachtauto's voor de deur, waarin wij allemaal werden ingeladen 's morgens om halfvijf. Dat ging in volle vaart naar de gevangenis. Daar was het bekende spitsroeden lopen. Er stonden allerlei kerels met allerlei soorten slagwapens en die schreeuwden van: Saja poenja makanari (ons ontbijt).

Ons ontbijt! Kom binnen. Onder de meest mogelijke dreigementen en met enige klappen zijn wij toen in de cel verdwenen. Uit onze zakken werd wat los en vast zat eventjes weggepikt; o.a. mijn vulpen, wat zij konden gappen, dat gaptten zij. Tot wij achter de stalen deur zaten, want toen was dat uit en hebben zij ons niet veel kwaad meer gedaan.

89764. De **Voorzitter**: Dat was nog vóórdát de Engelsen er kwamen waarschijnlijk?

A. Ja, dit is gebeurd voordat de Engelsen er waren.

89765. De **Voorzitter**: U sprak zoëven over Kajoen.

A. Kajoen is in de bovenstad van Soerabaja, een straat langs de rivier.

89766. De **Voorzitter**: Hoever is dat verwijderd van het vliegveld?

A. Dat kan ik u precies zeggen: 11 kilometer. De gevangenis is in de benedenstad gelegen. Dat was ongeveer 5 km ver. Dat was de grote gevangenis van Soerabaja. Daar zat de gehele zaak in. Alle Europeanen werden daarin verzameld. De oud-gezant uit Rome zagen wij vrolijk op een ochtend met een grote baard door de tralies in het gelid lopen met een hoop anderen. Alle vrienden, die wij van vroeger kenden, zaten daar allemaal. Zij waren daar geïnterneerd.

89767.. De **Voorzitter**: Hoelang bent u daar geweest?

A. Ik denk een dag of veertien, drie weken. 's Avonds om halfelf, toen wij al slapen, werden wij er uit getrokken, want toen was er de kapitein van de Gurka's. Hij haalde mij uit de gevangenis. Ik heb toen *Maassen* meegenomen. Ik heb hem laten halen, want hij was ergens anders geïnterneerd. Hij was bij mij als tolk. Hij was de oud-resident van Soerabaja. Ik heb hem 's nachts laten halen uit een ander kamp, waarin hij inmiddels zat. Wij hebben toen de zaak besproken. De volgende dag hebben wij direct 's morgens met de Engelse generaal een onderhoud gehad.

89768. De **Voorzitter**: Waren de Engelsen inmiddels aangekomen?

A. Ja, want anders was ik er niet uit gekomen. De Gurka's haalden mij er uit. Wij hebben toen een onderhoud gehad en even in de stad gekeken. Soerabaja stond toen op springen. Er was maar even iets nodig en dan ging de hele boel er aan. Hij liet op zijn commandopost zien, dat hij overal kleine afdelingen had gezet. Ik heb hem toen nog geraden: het kost je het leven van al die mensen, als er wat gebeurt.

Om halftwaalf liet generaal *Christison* uit Batavia vanuit een vliegtuig pamfletten gooien, dat iedereen, die op straat gewapend liep, rechtstreeks zou worden doodgeschoten. Dat stond er in het Maleis op. Daar wist de brigadier in Soerabaja weer niets van. Toen was het mis. Ik heb onmiddellijk kans gezien — er ging een Engelse torpedojager naar Singapore — om alles, wat ik aan officieren bij mij had en wat in de gevangenis zat — ik had twee vrachtauto's gekregen niet een club van 25 Gurka's — weg te halen. 's Middags om een uur of 1, 2 ben ik naar de gevangenis gereden en heb de hele boel in minder dan 50 seconden er uit gepikt. Aantreden! Laat liggen je boel! In de auto. Naar Perak (dat is de haven) gereden en daar heb

ik ze op de torpedojager gezet. Alle Hollandse officieren. Er zaten ook nog een paar meisjes van het Indische leger in de gevangenis en die heb ik er ook nog uitgepecterd. Ik heb nog een dame, die in de stad liep en er ook bij had gehoord en ergens anders terecht was gekomen, laten halen. Zij zijn allemaal met een torpedojager naar Singapore gegaan en weg! Ik ben zelf achtergebleven met *Wackwitz* en *Maassen*. Wij zouden de volgende dag met een vliegtuig naar Batavia zijn gegaan. Singapore was ons te lang. De volgende dag zou er een plane komen, die ons naar Batavia bracht. 's Middags zijn wij bij de Field Intelligence Service vlak bij Goeboeng onder dak gebracht. Om halfvijf begon het geschiet.

89769. De heer **Korthals**: Hoeveel Engelse troepen waren er op dat ogenblik?

A. Dat waren drie compagnieën van de Maratta's, de Gurka's, ik denk, dat er 1200 man waren, 1200 tot 1500 man. In een school lagen drie compagnieën van het bataljon Maratta's, die voor Malang bestemd waren. Die waren daar juist dezelfde middag gekomen, maar die zaten short in hun munitie, omdat zij hun trein nog niet bij zich hadden. Toen er om halfvijf werd begonnen met schieten, zijn wij er 's avonds om halfacht doorgebroken met de jongens van de Intelligence Service en zijn wij in de H.B.S. te Soerabaja terechtgekomen. Daar hebben wij drie dagen gelegerd gezeten met de 3 compagnieën Maratta's. De brigadier was intussen vermoord. Hij had gepoogd om de mensen op straat toe te spreken en daar z'n dood bij gevonden en toen hebben de Engelsen het op een accoordje met hen gegooid, dat zij alle troepen zouden afvoeren. Zij zochten ons overal. Zij wilden mij erg graag spreken van Indonesische zijde. Zij hadden enige bezwaren tegen mij blijkbaar.

89770. De **Voorzitter**: De Engelsen ook?

A. Neen, de Engelsen niet, waar ik mee gevochten heb. Dat waren beste jongens. mijn vriendjes ook. Toen bleek, dat general *Christison* over de moeilijkheden in Soerabaja had gehoord, eenvoudig had gezegd, dat ik de Japanners had ontwapend en de wapens van de Japanners aan de Javanen had gegeven, zodat zij die konden gebruiken.

89771. De **Voorzitter**: Hoe kwam hij er bij om dat te zeggen?

A. Ik was dood. Denk er om: er was driemaal gerapporteerd, dat ik dood zou zijn. Wat was eenvoudiger om het maar op mij te schuiven.

89772. De **Voorzitter**: Dat is dus fantasie geweest?

A. Een volledige fantasie. Alleen admiraal *Helfrich* — dat kunt u hem ook vragen — heeft mij toen verboden om general *Christison* in Singapore aan te klagen. Dat is mij verboden door de Regering.

89773. De **Voorzitter**: Is u dat verboden door de Regering hier in den Haag?

A. In Batavia.

89774. De **Voorzitter**: Wilt u even formuleren, wat u precies is verboden?

A. Mij is verboden een aanklacht wegens „libel" in te dienen tegen general *Christison* in Singapore.

89775. De **Voorzitter**: Ik heb hier een notitie, waarin het volgende staat en waarover ik graag uw oordeel zou willen horen:

„Te Soerabaja ontstonden omstreeks dien tijd bloedige slachtingen onder de Europeanen. Hieromtrent werd indertijd te Batavia in het toen verschijnende nieuwskrantje bericht, dat van Engelsche zijde ernstig werd gegist naar het beleid van den kapitein-ter-zee *Huijer*, die aldaar het commando voerde. De kolonel *Huijer* zou te Soerabaja tegenover den daar gevestigden Japansche commandant geld te weigeren om zijn troepen uit te betalen, waardoor deze Japansche commandant zich genoodzaakt zag zijn troepen het bevel te geven zich in de nabijheid van de stad te interneren, zoodat, toen de extreme elementen hun aanval begonnen, geen enkel machtsapparaat aanwezig was."

Wat is daarover uw oordeel?

A. Dit is wel de mooiste leugen, die ik ooit heb gehoord. U hebt me hier iets nieuws verteld, dat ik nog niet wist.

89776. De Voorzitter: Waarin bestaat dat nieuws en waarin bestaat die leugen?

A. Dat ik die Japanse commandant geld geweigerd zou hebben om uit te betalen, want dat geld had hij en niet ik! Ik had helemaal niets! Eenvoudig niets! Die Japanse generaal heeft, inderdaad op mijn verzoek, zijn troepen klaargemaakt om, als wij kwamen, een prima interneringskamp te hebben boven Malang. Daar waren zij met frigidaires en alles heen getogen. Dat was daar kant en klaar voor de heren. Zij hadden daar zoveel mogelijk heengebracht, want daar zouden zij gaan zitten, totdat zij zouden worden overgebracht naar Japan. Hij had daar echter veel te veel troepen zitten. Ik heb toen van de generaal geëist, toen ik vanuit Soerabaja daar Zaterdagmiddags heenging, dat hij troepen terug zou laten komen. Hij heeft troepen terug laten komen, die op die buitenwegen het nodige hebben gepatrouilleerd. Daarna is deze mijnheer op eigen gelegenheid — voor lijfsbehoud vermoedelijk — gaan onderhandelen met de Javanen, om te kijken, wat zij konden bereiken, want hij dacht, dat er toch wel geen Engelse troepen genoeg waren om Java te pikken. Hij heeft toen eieren voor zijn geld gekozen. Bovendien — wij zitten hier over een Maandag, Dinsdag en Woensdag te spreken — is de Dinsdag vóór de Woensdag, waarop die boel is uitgebarsten, door de Japanse schout-bij-nacht, die het bevel had in Batavia, bevel gegeven aan de Japanners om alles over te geven en neer te leggen. Dat bevel kwam dus uit Batavia, van de Japanse schout-bij-nacht in Batavia. Hij was de man, die het hele commando had over het hele Japanse leger.

Dit houdt niet de minste steek: dat er gelden zouden zijn geweigerd. Waar moesten wij het geld vandaan halen? Wij hadden daar zelf geen rooie cent bij ons. Ik heb onlangs een Engels boek in mijn handen gekregen, dat mij uit Londen werd gestuurd. Daarin is een hoofdstuk aan mij zelf gewijd.

89777. De Voorzitter: In welke zin?

A. Over dit hele gebeuren.

89778. De Voorzitter: In goede zin?

A. In zeer goede zin. In zeer gunstige zin.

89779. De Voorzitter: Dat was dan waarschijnlijk als rehabilitatie bedoeld.

A. Ja. Maar rehabilitatie heb ik ook op andere wijze gekregen. Toen general *Christison* weg was werd ik niet alleen maritiem commandant Grote Oost¹ maar ook commanding officer over de strijdkrachten van de Britse vloot, die Oost van 115° O.L. in Indië opereerde. Op een gegeven moment had ik twee kruisers en vier jagers bij me, die ik volkomen kon dirigeren waarheen ik wilde.

89780. De Voorzitter: Was dat bedoeld als rehabilitatie of ging dit buiten die zaak om?

A. Admiral *Patterson* kwam in Soerabaja aan wal net toen ik uit de internering terugkwam. Toen kwam admiral *Patterson* bij mij binnen en zei: Captain, sit down! Tell me! Toen moest ik hem het hele verhaal doen. Hij zei daarna: Shake hands! Set you on board; you're my guest for the next five days! Toen begon hij me te vertellen, drie kwartier lang, wat *Christison* had gedaan. *Christison* is toen weggegaan (wegbevorderd naar Engeland) en dezelfde dag, waarop hij op het schip stapte, kreeg ik het commando over de Grote Oost. Ik heb (in deze zaak) daarbij ook elke steun gehad van de Regering van Indië, van de Gouverneur-Generaal en van de admiraal, elke steun!

89781. De Voorzitter: De admiraal beschreef deze periode in Singapore ook, dat de Engelse brigadier daar is vermoord, enz. Hij schrijft dan:

„Ik hoopte, dat het Britse bevel hier een les geleerd had, nl., dat er geen sprake was van een geregeld en gedisciplineerd republikeins leger doch slechts van een misdadige, gewapende bende, welke leden beheerst werden door de laagste hartstochten, en over wie de republikeinse leiders niets te zeggen hadden. Maar neen: generaal *Christison* was weliswaar woedend en stelde de republikeinse leiding voor het gebeurde aansprakelijk, doch daar bleef het bij. Integendeel, overste *Huijjer* kreeg de schuld. Hij zou de overgave van de Japanse bevelhebber geaccepteerd hebben en de wapens hebben doen inleveren. Zodoende zou deze van zijn plicht, de orde te handhaven, automatisch zijn ontheven!” (*Helfrich*, II, 266).

Hebt u zo iets gedaan?

A. Neen, ik heb alleen, vlak voor het moment, dat de Japanse staf werd aangevallen, getracht de Japanse staf over te nemen met een bevel van vechten, niet een béetje, maar een zeer scherp bevel van vechten, namens de admiraal, namens de commander South East Area, dat alles aan troepen moest worden aangetrokken en dat alles moest vechten; maar ik wil u wel een ander ding zeggen, waar heel weinig aan gedacht is. De Japanners hebben hun munitie naar *Madura* gebracht. Dat is op bevel van Lord *Louis Mountbatten* gebeurd, bij de overgave van Japan. Iedere Japanner, die op schildwacht stond, mocht 5 patronen hebben. Daarom zaten ze short. Dit was bepaald, niet alleen voor Nederlandsch-Indië, maar voor de hele area: Alle munitie bij elkaar en de handwapens.....

89782. De Voorzitter: Dan was men gauw door de voorraad heen.

A. Ja, de Japanners waren dan ook heel snel verdwenen. De Japanse officieren, die in Soerabaja in huizen woonden, hebben zich allemaal doodgevochten. En niet een beetje.

89783. De Voorzitter: Dan vervolgt admiraal *Helfrich*:

„Aangezien *Huijjer* geen eigen macht achter zich had, zouden de Indonesiërs zich van de Japanse wapens meester hebben gemaakt.”

Dat waren waarschijnlijk de wapens, die u had laten inleveren.

A. Die waren al lang uitgedeeld, voordat er iets aan de hand was. 's Maandags was er nog van niets sprake en toen werden ze met wagenladingen naar de Indonesiërs gebracht. Dat bleek ons later. Bij vrachtauto's vol werden ze eenvoudig uitgedeeld.

89784. De Voorzitter: Admiraal *Helfrich* vervolgt:

„Zonder een onderzoek af te wachten en mij er in te kennen, had de Britse generaal daarop een persbericht doen publiceren waarin het gedrag van de Nederlandse hoofdofficier ten eerste werd gelaakt. Na een grondig onderzoek door mij persoonlijk bleef er van die beschuldiging echter niets over. Integendeel, ik kon de Nederlandse officieren in het algemeen, en overste *Huijjer* in het bijzonder, complimenteren met hun tactvolle houding onder zeer moeilijke omstandigheden. Na overste *Huijjer*¹) en mij gehoord te hebben stemde de generaal met mijn conclusies in en hij beloofde, op mijn aandringen, de zaak in een perscommuniqué recht te zetten. Het is nooit geschied.” (*Helfrich*, II, 266).

A. Ik kan u nog wel anders vertellen. De Engelse journalisten in Batavia kwamen iedere morgen bij mij. Dan kwamen zij mij vriendelijk op de staf vertellen, dat ze net van *Christison* vandaan kwamen. Iedere keer zeiden ze: General, any news about Captain *Huijjer*? Hij zei dan: No! Zo is drie weken lang door Engelse journalisten iedere dag op persvergaderingen rechtstreeks aan *Christison* gevraagd. Die zaten daar dan een rapport tegen hem te maken. Dat slikte hij. Hij heeft daar zijn nek op gebroken, *Christison*.

89785. De Voorzitter: Is hij daarom teruggeroepen?

A. Dat heb ik later van *Patterson* gehoord. Hij is dezelfde beschuldiging tegen Lord *Louis* gaan afsteken bij de Allied Conference in Singapore.

89786. De Voorzitter: Welke conferentie is dat geweest, want er zijn er meerdere gehouden in Singapore?

A. Dat was een van de besprekingen, waarbij lord *Louis Mountbatten* tegenwoordig was, evenals admiraal *Helfrich* en *Patterson*, *Christison* en de opperbevelhebber van Northern Area, de opperbevelhebber van Singapore enz. Hij wilde daar toen ook over die aangelegenheid beginnen, en hij is toen onmiddellijk aangevallen rechtstreeks door *Patterson* en door admiraal *Helfrich*. Maar *Patterson* kwam er onmiddellijk bovenop. Dat nam hij niet.

89787. De Voorzitter: Was u daarbij?

A. Neen, maar *Helfrich* vertelde mij, dat *Patterson* het had gedaan, en *Patterson* vertelde, dat *Helfrich* het te berde had gebracht tegen lord *Louis*. Hierover is een zeer uitvoerig rapport.

¹) Noot van de getuige, toegevoegd bij de correctie van het stenogram: *Christison* heeft mij ondanks alle klem van admiraal *Helfrich* nimmer ontvangen.

De **Voorzitter**: U hebt beloofd om dat ons te geven.

A. Ik wilde het u graag geven, maar ik zou het ook weer terug willen hebben. Ik zal u het origineel geven, de origineel door *Patterson* getekende papieren, opdrachten met de Japanse handtekeningen er op.

89788. De **Voorzitter**: Hebt u misschien nog iets op te merken over de onderwerpen, die hier vanmiddag zijn besproken?

A. Neen, maar ik voor mij zelf zou het bijzonder aangenaam vinden, als de heren hun neus zo diep mogelijk staken — dit is wel een beetje erg zeemansachtig uitgedrukt — in wat u mij hebt gevraagd over die inbreng van mensen naar Nederlandsch-Indië.

89789. De **Voorzitter**: Bedoelt u de Nefis?

A. Ja, het inbrengen van mensen in Nederlandsch-Indië door de Nefis, vooral van het eerste jaar.

89790. De **Voorzitter**: Wie moeten daarover worden gehoord? Zoudt u ons een lijstje kunnen geven?

A. Dat is dan allereerst de heer *S. D. van Deinse*, oud-secretaris van Staat van Scheepvaart van Nederlandsch-Indië. Hij woont in de Kruisbeklaan hier in den Haag. Hij staat in het telefoonboek. Verder schout-bij-nacht *Salm*.

De **Voorzitter**: Die woont ergens in het buitenland.

A. Hij zat in Genève, daar is hij bedankt of hij heeft zich zelf bedankt. Als ik mij niet vergis, zit hij nu Spaans te leren in Malaga. Dat zal echter wel net zolang duren tot zijn deviezen op zijn; hij is dus gauw genoeg weer hier!

De **Voorzitter**: En verder: *Quéré*?

A. Die zit in Amerika. Hij is tijdig weggegaan uit de Nederlandse Navy. *Quéré!* Belachelijk!

De luitenant-ter-zee 1ste klasse *Brunsting*. Schout-bij-nacht titulair jhr. *van Forrest*, die nu in Washington zit.

U zult zeggen, dat ik allemaal buitenlanders opnoem, maar dat is mijn schuld niet. Verder zijn er de archieven van generaal *Spoor*, de man, die dit stelletje later heeft ingezet.....

Luitenant-ter-zee 1ste klasse *Douw van der Krap*. Hij woont in Scheveningen.

Karel van Boetzelaer weet hier niet veel van. Hij zal zeker van de Nefis-beweging niet veel weten. *Karel* was onderzeebootcommandant. Hij heeft die mensen wel weggebracht. Het gaat hier echter voornamelijk om de voorbereiding van die partijen. Ik denk, dat *Douw van der Krap* hier meer van weet. U moet dan wel dikke *Douw van der Krap* hebben; er is ook nog een magere namelijk. *Sikkie* werd hij genoemd. Ik weet zijn voorletters niet uit mijn hoofd, maar hij zit hier in den Haag. U kon hem het beste met *Quéré* samen horen, dan konden ze samen het buisje schoonvegen.

89791. De **Voorzitter**: Hebt u verder niets op te merken?

A. Neen, alleen, wat ik daar straks zei, dat ik graag ook zag, dat de commissie uit het journaal van de „Soemba” dat laatste telegram van schout-bij-nacht *Doorman* lichtte.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

P. J. G. HUIJER.

ALGERA, *voorzitter*.

VAN DIS.

KORTHALS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

HUIGENS, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 28 FEBRUARI 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Fens, leden, alsmede de heer Huigens, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

ANTHONIE VAN MIERT,

oud 43 jaar, wonende te Den Helder, kapitein-luitenant-ter-zee.

Hij legt de eed af als getuige.

89792. De **Voorzitter**: Wilt u mij opgeven, welke functies u hebt bekleed van 1939 tot einde 1945?

A. In 1939 was ik oudste officier aan boord van Hr. Ms. „Willem van der Zaan”. Ik ben dat geweest tot October 1941. Toen ben ik commandant van de „Crijnsen” geworden; tot Augustus 1942 ben ik dat gebleven. Ik zat toen in Australië, van waaruit ik met een hulpkruiser naar Brits-Indië ben gegaan, waar ik eerste officier van Hr. Ms. „Soemba” ben geworden. Ik ben dat geweest tot ongeveer April 1944. Drie maanden ben ik op het hoofdkwartier in Londen werkzaam geweest. In September of October van 1944 ben ik commandant van de „Soemba” geworden, ook enige weken commandant van de „Flores”, die in reparatie lagen in die tijd. Einde December 1944 of begin Januari 1945 werd ik commandant van de „Willem van der Zaan”. Ik ben dat gebleven tot Mei of April 1946. Dit is allemaal plusminus, want ik weet niet precies meer de data.

89793. De **Voorzitter**: Bent u ook commandant van de „Willem van der Zaan” geweest van 30 Januari 1941 tot 28 Maart 1941?

A. Ja, dat komt uit. Ik ben toen tijdelijk commandant geweest.

89794. De **Voorzitter**: Ik heb hier staan, dat de heer S. L. de Jong commandant van de „Soemba” is geweest van 25 September 1944 tot 6 Augustus 1945.

A. In April 1944 ben ik afgelost als eerste officier van de „Soemba”. Ik ben toen geplaatst op het hoofdkwartier in Londen, bureau Personeel. Dat heeft enige maanden geduurd, 2½, 3 à 4 maanden. Daarna ben ik commandant van de „Flores” of de „Soemba” geworden, die in reparatie waren.

89795. De **Voorzitter**: Als commandant van de „Flores” staat u hier vermeld van 22 November 1944 tot 16 Januari 1945.

A. Dan ben ik misschien in de war. Het is zo ontzaglijk lang geleden. Het kan wel uitkomen.

89796. De heer **Fens**: Dat waren dus geen varende schepen?

A. Neen, zij lagen in reparatie.

89797. De **Voorzitter**: Hebt u de oorlogstijd in Indië tot Maart 1942 doorgemaakt?

A. Ik ben in Indië aangekomen met de „van der Zaan” in Januari 1941. In Maart 1942 ben ik uit Indië weggegaan.

89798. De **Voorzitter**: Wij behandelen die periode nu niet. Wij beginnen dan bij Maart 1942. U was toen dus commandant van de „Crijnsen”. Kunt u ons mededelen, waarheen u na de capitulatie van Java is gegaan? Welke taak had de „Crijnsen”?

A. Bedoelt u vanaf de evacuatie?

De **Voorzitter**: Vanaf Maart 1942.

A. Ik ben 6 Maart 1942 met de „Crijnsen” naar Australië gegaan, waar ik een dag of 10, 12 later ben aangekomen. Ik heb een reisrapport van de „Crijnsen” bij mij. Ik ben 6 Maart 1942 uit Soerabaja vertrokken, 's avonds om halftien, en ik ben op Zondag 15 Maart in Geraldton in West-Australië aangekomen. Daar ben ik een paar dagen gebleven, waarna ik ben doorgestoomd naar Fremantle. Ik heb daar ongeveer een maand of zes weken gelegen om reparatie aan het schip te verrichten. Samen met de K 8 en K 9 ben ik daarna naar Sydney gegaan. De „Crijnsen” is daar gerepareerd, wat enige maanden heeft geduurd. Begin Augustus ben ik met de „Crijnsen” weer naar Melbourne teruggevoerd, waar het schip is opgelegd geworden. Ik ben toen met een Australische hulpkruiser naar Brits-Indië gegaan, eerst naar Colombo, later naar Bombay en toen door de Perzische golf naar Soemba.

89799. De heer **Fens**: De reis, die u hebt gemaakt van Soerabaja naar Australië is blijkbaar niet zo erg eenvoudig geweest, te oordelen naar het feit, dat dat schip moest worden gerepareerd. Ik maak daaruit op, dat er iets is gebeurd onderweg.

A. Er is inderdaad iets gebeurd onderweg. Ik ben namelijk met dat schip, dat gecamoufleerd was met takkenbossen om niet op te vallen, naar Australië gevaren. De eerste dag de beste, op 7 Maart, heb ik aan de grond gezeten. Ik heb alleen 's nachts gevaren; overdag heb ik voor anker gelegen bij eilandjes, enz. De eerste morgen, waarop ik met het schip in de Straat Madoera bij Gili Kenteng aankwam, heb ik even met de schroeven tegen de keien getikt, omdat ik dicht onder de wal moest ankeren. Ik wilde voor anker liggen, voordat het licht werd. Ik heb dat dus een beetje te kwiek gedaan. Dat was echter niet de grootste reparatie. Het was eigenlijk maar een kleinigheid; even de schroeven een beetje aantikken. De reparatie was meer een kwestie van periodieke reparatie; bovendien is er in Sydney een asdic-installatie ingebouwd. Toen dat schip in Australië aankwam, had het die asdic-installatie nog niet en dat inbouwen heeft enige tijd geduurd.

89800. De **Voorzitter**: Zolang u commandant van de „Crijnsen” bent geweest, nl. tot Augustus 1942, heeft de „Crijnsen” dus niet aan krijgsverrichtingen deelgenomen?

A. Neen.

89801. De heer **Fens**: Hebt u onderweg ook geen last van de vijand gehad?

A. Neen, gelukkig niet, want als dat wel was gebeurd, was ik er waarschijnlijk niet meer geweest. Er was dan geen schijn van kans geweest om er iets tegen te doen met dat kleine scheepje.

89802. De **Voorzitter**: Daarna bent u dus naar Brits-Indië gegaan en bent u eerste officier van de „Soemba” geworden. Bent u tot April 1944 eerste officier gebleven?

A. Ja, plusminus April.

89803. De **Voorzitter**: Wat heeft de „Soemba” in die tijd gedaan?

A. Toen ik aan boord kwam, was de „Soemba” in de Perzische Golf om te voorkomen, dat onderzeeboten de Perzische Golf zouden binnenkomen. Dat is, meen ik, zo gebleven tot December 1942. We hebben toen een konvoireis gemaakt.

89804. De **Voorzitter**: Wat moest u doen in de Perzische Golf?

A. Wij moesten voorkomen, dat onderzeeboten in de Perzische Golf zouden binnenkomen. Samen met een enkele kruiser en nog wat andere scheepjes, die allemaal waren uitgerust met asdic, een toestel om onderzeeboten te kunnen verkennen en ze daarna met diepte-

bommen eventueel te vernietigen, hebben wij daar gepatrouilleerd voor de ingang van de Perzische Golf. Als ik mij goed herinner, heeft dit zo geduurd tot einde November, begin December 1942. Daarna is het schip terug naar Bombay gegaan, het heeft nog een konvooireis gemaakt via Colombo naar de oostkust van Brits-Indië en daarna heeft het schip gerepareerd in Bombay van half Januari of begin Februari tot begin Mei 1943. Wij zijn, als ik mij goed herinner, op 1 Mei vanuit Bombay vertrokken naar de Middellandse Zee.

89805. De Voorzitter: Hebt u daar aan de oorlog deelgenomen?

A. We hebben eerst die konvooireis gehad; we hebben oefeningen gedaan met de Engelsen en Amerikanen in de Golf van Suez en de Middellandse Zee. We hebben konvooireizen gemaakt tussen Port Said en Gibraltar en terug en we zijn geweest bij de eerste landing op Sicilië.

89806. De Voorzitter: Is er iets gebeurd met de commandant van de „Soemba”?

A. Ja. Overste *Sterkenburg*, commandant van de „Soemba”, is gesneuveld.

89807. De Voorzitter: Kunt u ons mededelen hoe dit is gegaan?

A. Ik heb daar ook papieren over bij mij. Ik heb hier ook een rapport met de data en de tijden erbij.

89808. De Voorzitter: Kunt u ons een overzicht geven van wat er in die tijd met de „Soemba” is gebeurd?

A. Er is niets bijzonders gebeurd. We hebben meegedaan met konvooireizen en met de landing op Sicilië, met bombardementen op Sicilië en op de zuidwest punt van de voet van Italië. Als ik mij goed herinner, zijn wij in Maart 1944 naar Engeland teruggevaan.

89809. De heer Fens: Vanuit Brits-Indië bent u dus naar de Middellandse zee aangetrokken?

A. Ja.

89810. De Voorzitter: U bent dus uit het verband van de Eastern Fleet weggehaald en gebracht onder de strijdkrachten in de Middellandse zee tegen Italië? Er is nogal wisseling van commandanten geweest, *Huijer*, *Sterkenburg*, de *Boer*, *Pröpfer*, *Brunsting*, enz. Was daar reden voor?

A. We waren begonnen met overste *Huijer* als commandant in de Perzische Golf. Vlak voordat het schip naar de Middellandse Zee moest gaan, is hij ziek geworden; hij had, naar ik meen, geclzucht of wat andere vrij ernstige dingen; toen is plotseling overste *Sterkenburg* aan boord geplaatst, ik geloof zelfs maar vier of vijf dagen voordat het schip zou vertrekken. Overste *Sterkenburg* is gesneuveld, ik meen op 6 Augustus bij Syracuse.

De Voorzitter: Op 5 Augustus.

A. Toen is luitenant-ter-zee le klasse *P. A. de Boer* gekomen. Hij is na heel korte tijd afgelost door de toenmalige luitenant-ter-zee *Pröpfer*. Met die commandant is het schip later naar Engeland teruggevaan. Ik ben er toen eerder afgegaan, dan *Pröpfer* wegging.

89811. De Voorzitter: Welke werkzaamheden had u op het hoofdkwartier in Londen?

A. Ik was belast met de zorg voor het personeel. Ik ben voor enige weken naar een opleidingskamp van de Engelse marine in Wales gegaan. De naam van het kamp ben ik vergeten. Ik moest daar een rapport over samenstellen om later, als Nederland bevrijd was, de opleiding op te kunnen zetten. Ik heb daar maar drie maanden gezeten, dank zij mijn eigen activiteit om daar zo gauw mogelijk weg te komen, omdat ik namelijk mijn leven lang heb gevaren. Ik wilde liever op een schip zitten, begrijpt u. Ik ben daar dus drie maanden geweest. Eerst heb ik, naar ik meen, de „Flores” gekregen.

89812. De Voorzitter: Achtte u die opdracht nodig?

A. Ja, die was zeker hard nodig om tie zaak althans modern op te zetten

89813. De Voorzitter: Van wie kreeg u die opdracht?

A. Van iemand van het hoofdkwartier in Londen. De naam ben ik op het ogenblik kwijt.

89814. De heer Fens: Is die opdracht dus van de staf afgekomen?

A. Ja, van Londen.

89815. De Voorzitter: U bent dus speciaal om deze reden van boord gegaan?

A. Ja, dat hoop ik. Ik had geen reden om iets anders te verwachten.

89816. De Voorzitter: U weet dus in ieder geval niets af van andere omstandigheden, die aanleiding zouden hebben kunnen geven om u van boord te nemen en u daar te plaatsen?

A. Ik had al vrij lang aan boord gezeten, van October 1942 tot April 1944. Ik dacht, dat het zo langzamerhand mijn tijd was. Ik heb wel getracht om het tegen te houden, want ik wilde graag blijven, maar het is mij niet gelukt.

89817. De heer Fens: Heeft men later nog van uw diensten gebruik gemaakt? U bent naar die opleiding geweest in Wales. Daar zult u waarschijnlijk wel een rapport over hebben samengesteld.

A. Ja, ik heb daar een rapport van gemaakt. Ik weet niet of men daar ook gebruik van heeft gemaakt, want dit is later van mij overgenomen door overste *Goslings*. Hij zit momenteel op Nieuw-Guinea, naar ik meen. Daar is hij kortgeleden heengegaan. Ik voelde niet veel voor dat Departementswerk, eerlijk gezegd, en heb dus getracht om zo gauw mogelijk naar een schip terug te komen.

89818. De Voorzitter: Ik meen, dat u hebt gezegd, dat de „Flores” in reparatie was.

A. Dat was mijn eerste stap naar een schip. Ik voel niet zo erg veel voor de sfeer van een Departement.

89819. De Voorzitter: Maar u zat daar toch in een Engels kamp?

A. Ja, daar ben ik veertien dagen geweest. Heel kort maar.

89820. De heer Fens: En moest u daar toen in Londen op gaan werken?

A. Ja.

89821. De Voorzitter: Wat moest u daaraan werken?

A. Ik moest een programma opstellen voor de eerste militaire vorming, als Nederland zou zijn bevrijd. Ik ben echter geen opleidingsman. Ik voelde daar dus erg weinig voor. Ik wilde naar een schip terug! Dat is mij gelukt. Ik ben weggekommen.

89822. De Voorzitter: U vond die keuze dus niet erg gelukkig?

A. Voor zulke dingen kunnen ze beter mensen nemen, die daarvoor voelen, niet iemand, die meer plezier heeft in varen.

89823. De Voorzitter: U bent dus van de „Flores” naar de „Willem van der Zaan” gegaan?

A. Ja.

89824. De Voorzitter: Dat was waarschijnlijk wel naar uw zin?

A. Ja.

89825. De Voorzitter: Wat hebt u in die functie gedaan?

A. Wij hebben vrij veel mijnen gelegd; ik meen van Februari tot het einde van de oorlog in Europa zoiets van 1600 à 1800 mijnen. Ik weet het niet meer precies.

89826. De heer Fens: In het Kanaal?

A. Ja.

89827. De Voorzitter: Op last van de Engelsen?

A. Ja, en steeds samen met de Engelse marine. Het was vrij druk werk, dat moet ik zeggen, maar het beviel ons allemaal erg goed.

89828. De Voorzitter: Later bent u naar Indië gegaan?

A. Ja. Ik ben eerst naar Nederland gevaren met de „van der Zaan”. Dat is in de tweede helft van Mei 1945 geweest. Ik heb daar, naar ik

meen, gelegen van eind Mei tot begin Augustus. De bedoeling was toen, dat de „van der Zaan" visserij-inspectie op de Noordzee zou doen. Ik ben toen naar Engeland gegaan om te virtualiëren om daarna terug te komen om ter visserij-inspectie te gaan. Toen ik in Engeland was, werd er gezegd: Je moet over 14 dagen naar Indië. Dat is gebeurd.

89829. De **Voorzitter**: Nu zouden wij van u graag een verhaal willen horen, wat u daar precies hebt gedaan.

A. Ik ben dus met spoed naar Indië gestuurd om er zo gauw mogelijk aan te komen. Als ik mij goed herinner, ben ik daar begin October 1945 gearriveerd. Daarna ben ik naar West-Borneo gestuurd. De bedoeling was, dat ik daar Task Force Commander zou worden en tegelijkertijd **O.A.Z.**

89830. De **Voorzitter**: Door wie is dit beslist?

A. Door admiraal *Helfrich*.

89831. De **Voorzitter**: Had hij daartoe zelfstandig bevoegdheid?

A. Hij was commandant Zeemacht.

89832. De **Voorzitter**: U stond toen waarschijnlijk toch onder een Engelse admiraal?

A. Dat weet ik niet. Ik werd bij admiraal *Helfrich* geroepen met als chef staf de tegenwoordige admiraal *Willinge*. Zij hebben mij opgedragen naar West-Borneo te gaan.

89833. De **Voorzitter**: Met welk doel?

A. Om de functie van **O.A.Z.**, oudstaanwezend zee-officier, op mij te nenien in dat gebied.

89834. De **Voorzitter**: Welk gebied was dat precies?

A. Dat was West-Borneo, de Riouw-Archipel. De opzet was namelijk, en dat was mij beloofd, dat ik tijdelijk overste zou worden, wanneer ik daar op tijd was, wanneer ik er namelijk was, vóórdat de Australiërs er zaten. Toen ik er kwam, waren ze er net een dag van tevoren aangetreden. Ik ben toen geen Task Force Commander geworden, maar stond min of meer onder de bevelen van de Australiërs.

89835. De **Voorzitter**: Waar waren die Australiërs aangekomen?

A. Bij Pontianak. Er waren nogal wat moeilijkheden aan de wal. Het **N.I.C.A.**-personeel moest aan de wal worden gezet.

89836. De **Voorzitter**: Had u dat bij u?

A. Ja.

89837. De **Voorzitter**: De Australiërs waren er dus vóór het **N.I.C.A.**-personeel?

A. Ja, net een dag, voordat wij er kwamen.

89838. De **Voorzitter**: Wat moesten de Australiërs daar?

A. Zij moesten daar blijkbaar de orde handhaven, de vrede bewaren. Er waren nogal moeilijkheden met de opstandelingen daar, de rebellen, tegen het gezag van de **N.I.C.A.**

89839. De **Voorzitter**: Dat klopt niet helemaal, want de **N.I.C.A.** was er nog niet, toen de Australiërs kwamen.

A. Daar heeft u gelijk aan! Het is allemaal al zo ontzaglijk lang geleden!

Ik heb hier een heel verslag van de opdracht van deze zaak, hoe het allemaal is gelopen, enz.

89840. De **Voorzitter**: Wilt u ons dat afstaan? Ik zou het echter wel op prijs stellen, wanneer u er hier in dit verhoor iets van mededeelt.

A. Er lag daar blijkbaar een Australisch schip, de „*Barcoo*". De commandant van dat schip wist blijkbaar niets af van de komst van de „*Willem van der Zaan*". Australische troepen en **Nederlandsch-Indische** troepen zijn Maandag 16 October en Dinsdag 17 October geland.

89841. De heer **Fens**: Weet u of dat gezamenlijk is gebeurd?

A. Neen, want dat is geweest, vóórdat ik aankwam. Ik ben er 18 October gekomen. Deze troepen zijn dus eerder geland.

89842. De **Voorzitter**: Welke troepen?

A. Australische en **Nederlandsch-Indische** troepen, **K.N.I.L.**-troepen blijkbaar. Toen wij er aankwamen, was blijkbaar al de **C.O.N.I.C.A.** aanwezig, majoor *van den Brink* en kapitein *de Goede*, commandant van de **Nederlandsch-Indische** troepen. Daarna ben ik geweest bij de commanderend officier van de Australische troepen, kolonel *Cotton*, die ook al zei, dat hij niets wist van de komst van de „van der Zaan".

89843. De **Voorzitter**: Was dat een verwijt?

A. Blijkbaar wel. Hij wist blijkbaar niet, dat de **Hollanders** zouden komen, in ieder geval geen **Hollands** schip dan. Hij vond het nogal vreemd, dat er niet van tevoren was gewaarschuwd, dat er een schip van de **Nederlandse** marine zou komen. Dat maak ik hieruit ten minste op. De zaak zelf ben ik ietwat vergeten. Ik heb dit hier in mijn papieren staan. Het is ook al zo'n lange tijd geleden.

89844. De **Voorzitter**: Dit is toch wel een belangrijke gebeurtenis in uw leren geweest!

A. Niet zo erg belangrijk. Ik heb rapporten moeten samenstellen over deze zaak, maar ik ben daar maar zeer ondergeschikt opgetreden. Het kwam er op neer, dat ik er niets te vertellen had. De **Australiërs** hadden deze zaak verder in handen. Pas toen de **Australiërs** zijn weggegaan, is dit helemaal overgegaan naar de **Hollanders**.

89345. De **Voorzitter**: Admiraal *Helfrich* schrijft in zijn boek, dat u behulpzaam bent geweest bij het gezagsherstel te Pontianak.

A. Nou ja! Ik zal daar waarschijnlijk nog wel iets van terug kunnen vinden, denk ik! Ik heb inderdaad troepen aan de wal gezet.

89846. De heer **Fens**: Dat herstel van orde en rust heeft dan toch niet zo'n diepe indruk op u gemaakt!

A. Neen, daar heb ik practisch niets aan gedaan.

89847. De **Voorzitter**: Hebt u u zonder meer gesteld onder het commando van de **Australische** gezagsdrager?

A. Ja. Er staat mij iets van bij, dat ik nog iets heb gedaan, toen die **Australiërs** weg waren.

89848. De **Voorzitter**: Zijn die dan niet lang gebleven?

A. Neen, zij zijn later vertrokken.

89849. De **Voorzitter**: U hebt daarbij dus in ieder geval geen leidende rol gespeeld?

A. Neen, bij Pontianak ten minste niet.

89850. De **Voorzitter**: Ook niet willen spelen?

A. Neen. Ik had te weinig te vertellen. Ik werd gehouden aan mijn orders.

89851. De **Voorzitter**: Waren die orders om u te plaatsen onder het **Australisch** gezag?

A. Dat kon niet, want die **Australiërs** waren landmacht. De **Australische** commandant van het schip „*Barcoo*" was toen blijkbaar — ik kan het mij echt niet goed herinneren — **Task Force Commander** van **West-Borneo**. Daar stond ik toen rechtstreeks onder.

89852. De **Voorzitter**: Die had dus hetzelfde te vertellen als admiraal *Helfrich*? Die stond ook onder geallieerd opperbevel.

A. Ja, dat moet haast wel, dat kan haast niet anders. Ik heb inderdaad alleen maar zaken gedaan met admiraal *Helfrich*, in **Batavia** dan en ik heb mij dus gehouden aan de verzoeken, aan de regels, die de **Australiërs** daar hadden gemaakt. Van actief optreden van de „*Willem van der Zaan*" in **Pontianak** zelf is inderdaad heel weinig gekomen.

89853. De **Voorzitter**: Wij kunnen dus wel zeggen, dat u niet behulpzaam bent geweest bij het gezagsherstel?

A. Ik heb ze laten patrouilleren daar, ik heb ze een mars laten maken of iets dergelijks.

89854. De **Voorzitter**: Een mars?

A. Ja, het was een landingsdivisie. Ik heb ze ook een keer gestuurd naar een plaatsje, dat niet zover van Pontianak af lag.

89855. De **Voorzitter**: Om daar de orde te herstellen?

A. Ja. Ik heb nog troepen gehaald uit Singapore om die troepen van het K.N.I.L. te versterken. De Australische troepen zijn vertrokken op 23 October, nadat de vrede tussen het N.I.C.A.-personeel en de bevolking was hersteld.

89856. De **Voorzitter**: Ik dacht, dat er ook K.N.I.L.-mensen zaten.

A. Ja, er zat K.N.I.L. en N.I.C.A. Het N.I.C.A.-personeel was meer burgerlijke ambtenaren; het K.N.I.L. was natuurlijk echt militair.

89857. De **Voorzitter**: Bent u zelf ook aan de wal geweest?

A. Ik was vrijwel dagelijks aan de wal.

89858. De **Voorzitter**: Welke vlag woei daar?

A. De Nederlandse vlag.

89859. De **Voorzitter**: Niet de Australische dus?

A. Ik heb de Nederlandse vlag zien waaien, waarschijnlijk op het huis van de C.O.N.I.C.A, majoor *van den Brink*. Ik denk, eerlijk gezegd, dat er geen Australische vlag woei. Misschien wel in het kampement.

89860. De **Voorzitter**: Indien de Australische vlag daar zou hebben gewaaid, zou dat dan niet een bepaalde indruk op u hebben gemaakt?

A. Dat geloof ik niet.

89861. De **Voorzitter**: Het was toch Nederlands grondgebied?

A. Het was een Australisch kampement. Wanneer er hier Engelsen zouden zitten in een kampje, mogen ze toch de Engelse vlag laten waaien.

89862. De **Voorzitter**: En in de stad?

A. Dat denk ik niet. Pontranak kan men eigenlijk geen stad noemen. Het is eigenlijk een grote kampong. Wanneer er dus hier en daar in een Australisch kampementje de Australische vlag hangt, valt dat niet op. Ik zou er geen eed op durven doen, maar ik heb natuurlijk de Nederlandse vlag zien waaien. Ik zou niet met zekerheid durven beweren, dat ik de Australische vlag heb gezien.

89863. De **Voorzitter**: Practisch hebt u dus niet bewust deelgenomen aan bepaalde handelingen tot herstel van orde en gezag?

A. Niet in Pontianak zelf.

89864. De **Voorzitter**: Waar dan wel?

A. Vlak bij Pontianak, te Sainbas, waar namelijk moorden werden gepleegd, was een bestuursambtenaar vermoord. In Pontianak had toen een oploop plaats van plusminus 500 man, die niet uit elkaar wilden gaan. Kapitein *de Goede*, aan het hoofd van zijn troep, het K.N.I.L. dus, heeft eerst zonder resultaat de samenscholing toegesproken en daarna geschoten, waarna een van de samenscholenden werd neergelegd. Kolonel *van der Zwaal* verzocht mij, indien enigszins mogelijk, de landingsdivisie van de „*Willem van der Zaan*” aan wal te zetten om hetzij in Pontianak, hetzij in Sambas, orde en rust te handhaven. Ik heb hen toen gestuurd naar de douanepost bij Sambas. Zelf ben ik naar Singapore gevaren om versterking te halen voor het detachement in Pontianak.

89865. De **Voorzitter**: Wat stond daaromtrent in uw instructie?

A. Dat is waarschijnlijk in telegrammen gebeurd. Ik had een algemene instructie, die niet meer in mijn bezit is.

89866. De **Voorzitter**: Stond daar niets in van herstel van orde en gezag?

A. Dat zal er wel in gestaan hebben.

89867. De **Voorzitter**: U had toch wel een bepaalde taak daar?

A. Wanneer men is aangewezen voor bezetting van een bepaald gebied, moet je zo mogelijk zorgen voor handhaving van orde en rust. Ik zou alleen commandant van deze zaak zijn geworden, als de Australiërs er niet waren geweest.

89868. De heer **Fens**: En men vermoedde dus, dat die zouden komen?

A. Ja, dat wist men; dat vermoedde men wel. Men wist alleen niet, wanneer ze zouden komen.

89869. De heer **Fens**: Het was dus eigenlijk een voorwaarde voor het O.A.Z.-schap: Als je heel hard voer, was je er eerder!

A. Ja, ik heb mijn best gedaan, maar het is mij niet gelukt. Het is waarschijnlijk allemaal gebeurd op bevel van de wal, van de commandant zeemacht. Misschien kan ik het nog wel ergens vinden.

89870. De **Voorzitter**: Hoelang bent u in Pontianak geweest?

A. Dit rapport gaat van 18 October tot 3 November.

89871. De **Voorzitter**: Wie was de hoogste Nederlandse autoriteit daar, toen u wegging?

A. Ik meen kolonel *van der Zwaal*, een gemilitariseerde resident, als ik mij niet vergis.

89872. De **Voorzitter**: Waar bent u toen heengegaan?

A. Ik ben naar Brits-Borneo gestuurd, naar Laboean, om o.a. personeel weg te halen.

89873. De **Voorzitter**: Bent u ook naar Banka geweest?

A. Ja.

89874. De **Voorzitter**: Wat moest u daar doen?

A. Daar was ook een stelletje opstandelingen, die mensen hadden ingepikt. Er waren daar ook troepen van het K.N.I.L., die de zaak niet aan konden. Ik moest toen troepen halen van een ander eilandje in de buurt, waarvan ik de naam ben vergeten; dat waren o.a. Ambonezen, die ik moest landen op Banka om de opstandelingen daar te lijf te gaan. Er zijn toen een paar gijzelaars bevrijd. Ik heb daar toen die mensen aan de wal gezet.

89875. De **Voorzitter**: Dit is dan waarschijnlijk wel alles, wat u hiervan kunt vertellen?

A. Ja. Ik kan u dit verslag geven, waarin allerlei dingen staan vermeld over Pontianak, met de telegrammen er bij genoemd. Het is een vrij uitgebreid verhaal.

De **Voorzitter**: Wij zullen het u terugsturen.

A. Ja, want ik wilde het graag bewaren namelijk. Verder heb ik nog wat mensen weggehaald uit Brits Borneo, uit Laboean, vrouwen en kinderen, nonnen en paters, legermensen en burgers. Dat zijn een paar honderd mensen bij elkaar geweest, die ik heb gebracht van Laboean naar Pontianak.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

A. VAN MIERT.

ALGERA, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

FENS.

HUIGENS, griffier.

ZITTING VAN WOENSDAG 28 FEBRUARI 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Fens, leden, alsmede de heer Huigens, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

Jhr. WILLEM CORNELIS MARY DE JONGE VAN ELLEMEET,
oud 36 jaar, luitenant-ter-zee 1ste klasse, wonende te Wassenaar.

Hij legt de eed af als getuige.

89876. De **Voorzitter**: Wilt u mij opgeven, welke functies u in oorlogstijd hebt bekleed?

A. Ik heb bij de onderzeedienst gediend en ik ben belast geweest met de werving.

89877. De **Voorzitter**: Kunt u ook opgeven in welke functies u bij de onderzeedienst hebt gediend?

A. Ik heb als oudste officier gediend op de O 10, de „Dolfijn“, en ik ben 6 weken commandant geweest van de O 15.

89878. De **Voorzitter**: Kunt u hierbij ook data noemen?

A. Op 10 Mei 1940 was ik oudste officier op de O 10; ik ben dat gebleven tot medio 1942. Ik ben toen geplaatst bij de afbouw van de „Dolfijn“.

89879. De **Voorzitter**: U hebt dus onder commando gestaan van de luitenants-ter-zee Quint, *Geys* en baron *Mackay*?

A. Ja.

De **Voorzitter**: U bent dus naar de „Dolfijn“ gegaan voor de afbouw.

A. Ja.

89880. De heer **Fens**: Waar was dat?

A. Dat was in Barrow in Furness op de westkust van Engeland.

89881. De **Voorzitter**: Wat hebt u gedaan, toen dat klaar was?

A. Ik ben er toen oudste officier op geworden. Ik heb verder op die boot gevaren.

89882. De **Voorzitter**: Is er in de tijd, waarin u commandant was van de O 15, nog iets gebeurd?

A. Toen ik belast werd met het commando, waren er enige mankementen. Ik heb gevaren voor de opleiding van de bovenwaterschepen als doelschip.

89883. De heer **Fens**: Waar gebeurde dat?

A. Op de westkust van Schotland, Campbelltown en Londonderry.

89884. De **Voorzitter**: Bepaalde bijzonderheden hebben zich daarbij niet voorgedaan?

A. Neen.

89885. De **Voorzitter**: Bent u van dat schip weggegaan, omdat u met de recrutering werd belast?

A. Ik werd belast met de werving in Nederland.

89886. De **Voorzitter**: Kunt u ons iets mededelen over de organisatie daarvan? Ik meen, dat u was aangewezen voor de marine en de heer *van Asheck* voor de mariniers en dat u chef was van dat groepje van twee. Is dat juist?

A. Ja, dat is juist.

89887. De **Voorzitter**: Hoe zat verder die zaak in elkaar? Kunt u ons daarvan een overzicht geven?

A. Het kwam hierop neer, dat de marine behoefte had aan nieuw personeel; in verband met de bevrijding van Nederland bestond er dus de mogelijkheid om Nederlanders aan te trekken en in dienst te nemen. Ik ben dus voor de werving naar Zuid-Nederland gestuurd.

89888. De **Voorzitter**: Door wie bent u daarmee belast?

A. Door de commandant marine Londen.

89889. De **Voorzitter**: Wie was dat toen?

A. Ik denk, dat dat admiraal *Termijtelen* was. Wij zijn dus in Zuid-Nederland begonnen met de werving.

89890. De **Voorzitter**: Waar bent u daarmee begonnen? Hebt u een bureau ingericht?

A. In begin November of eind October zijn wij met een officier van de staf van Londen zelf, van het bureau Personeel, van Londen vertrokken; wij zijn in Brussel aangekomen. Wij hebben ons eerst wat georiënteerd hoe eigenlijk de zaak lag, of er liefhebberij voor was, wat de mogelijkheden waren, of er bureaux waren in Zuid-Nederland, die centraal, of plaatselijk, de mensen verzamelden, enz. De officier, die uit Londen was meegekomen, was er eigenlijk, omdat er dan iemand uit Londen zelf zou zijn, die zich een indruk kon vormen van de moeilijkheden en de wijze van recruterende, om standigheden op het vasteland, enz. Hij is weer teruggegaan.

89891. De heer **Fens**: Met wie hebt u contact opgenomen in Brussel?

A. Wij hebben ons gemeld bij de chef van het Militair Gezag. Hij was belast om ons te helpen met voorziening, voeding en onderdak, enz. Hij heeft dat ook gedaan.

89892. De **Voorzitter**: Hoe hebt u zich daar vergewist van de mogelijkheden?

A. We hebben eerst in Brussel zelf bij het Militair Gezag geïnformeerd, of er mensen waren, die zich wilden melden.

89893. De **Voorzitter**: Wat zei men u daar?

A. Men zei daar, dat de mensen links en rechts kwamen vragen of er mogelijkheid bestond om o.a. bij de marine te komen. Wij zijn toen eerst gegaan naar de verschillende plaatsen in Zuid-Nederland, die reeds bevrijd waren, Eindhoven, Nijmegen, Maastricht, Tilburg, Breda. Wij hebben ons daar op de hoogte gesteld van de omstandigheden. Het werkte daar al, d.w.z. er was al een bureau en de mensen werden geregistreerd.

89894. De **Voorzitter**: In alle steden, waar u bent geweest?

A. Ja.

89895. De **Voorzitter**: Welke bureaux waren dat'?

A. De Oorlogsvrijwilligersbureaux.

89896. De Voorzitter: Kreeg u daar bepaalde inlichtingen?

A. Ik kreeg dus een indruk, of er mensen waren, ja of neen. De volgende fase was, welke formaliteiten er vervuld moesten worden om de mensen over te krijgen naar Engeland.

89897. De Voorzitter: Het was dus zo, dat u kon putten uit het reservoir van degenen, die zich reeds hadden aangemeld? U hebt dus geen aparte recrutering op touw gezet?

A. Wij gebruikten de mogelijkheden, die die bureaux gaven. Daarnaast was er in Brussel zelf eigenlijk geen wervingsbureau. De mensen, die in Brussel zelf aankwamen, toen dus eenmaal die zaak draaide, werden daar opgevangen.

89898. De Voorzitter: Ik bedoel, of u in de plaatsen van Zuid-Nederland, waar u bent geweest, tegen de chef van het bureau hebt gezegd: Geef mij een lijst van alle mensen, die u hebt. Dan neem ik daar een aantal uit

A. Neen. Ik heb eerst oriënterende besprekingen gehad van hoeveel mensen er ongeveer waren, wat voor soort mensen, enz. Wij zijn toen teruggegaan en toen was de kwestie, hoe die mensen over te krijgen naar Engeland.

89899. De Voorzitter: Welke mensen?

A. De mensen, die wij straks zouden gaan aannemen!

89900. De Voorzitter: Had u er een voorstelling van, welke mensen dat zouden zijn? Of moest u daarvoor nog putten uit het reservoir, dat er was?

A. Ja, wij moesten via die vrijwilligersbureaux de mensen krijgen.

89901. De Voorzitter: U hebt dus niet eerst de mensen uitgezocht, maar u bent eerst begonnen met u te oriënteren over de overtochtmogelijkheden, zonder dat u mensen had aangenomen?

A. Ja.

89902. De Voorzitter: Hoe zou dat gaan met die overtocht?

A. Er moest worden voldaan aan bepaalde formaliteiten. De Engelsen eisten, dat de mensen, die wij aannamen, voldeden aan een bepaalde graad van betrouwbaarheid. Daarvoor was ingeschakeld het bureau van de heer *Derkserna* van het Militair Gezag. Met de Engelsen was afgesproken, dat, wanneer luitenant-ter-zee *Wolters* van dat bureau onder de lijst van de mensen verklaarde, dat die mensen betrouwbaar waren, deze lijst werd gecontrasigneerd door iemand van S.H.A.E.F. Op deze lijsten konden zij dus Engeland binnenkomen. Het volgende punt was, hoe deze mensen uit Zuid-Nederland naar Engeland zouden komen. Zij moesten gehaald en gebracht worden van de havens. Zij zouden vertrekken van een haven aan de Belgische kust, ik meen Ostende. Hoe kwamen zij van Ostende naar Engeland en bij aankomst in Engeland naar de plaats van bestemming? Het transport van de oorlogsvrijwilligersbureaux naar de havenplaats is geschied met onze eigen vrachtauto's.

89903. De Voorzitter: Hoe werden de mensen aangewezen, die voor de marine bestemd waren? Geschiedde dat op hun verzoek of ook wanneer zij zich in het algemeen hadden gemeld?

A. Dat was de volgende fase. Het belangrijkste was, dat wij niet met mensen zouden komen te zitten, die wij niet weg konden krijgen. Toen dat eenmaal goed liep en in principe de Engelsen en S.H.A.E.F. en de Flag Officer Holland bereid waren en de Britse marine had gezegd: Zo en zo is de regeling, waarschuw die mensen, stuur hen naar Ostende, dan gaan ze over, zijn wij begonnen met te gaan werven. Voordat wij gingen werven — dat eiste de Nederlandse marine — moesten die mensen een voorlopige keuring ondergaan. We hebben toen een dokter gekregen en ook een ziekenverpleger. Voor de security was het nodig dat die mensen op betrouwbaarheid werden onderzocht. Daarvoor hadden wij marechausees van het bureau van de heer *Derksema*. Die gingen dus ook mee en verder de wervingsofficieren zelf. Dit gezelschap reisde dus naar zo'n oorlogsvrijwilligersbureau, dat van tevoren was gewaarschuwd, dat dit gezelschap zou komen om personeel voor de marine te zoeken, bij voorkeur mensen, die een bepaalde opleiding hadden, een vak kenden,

ambachtslui of een bepaalde schoolopleiding hadden gehad in verband met functies bij de marine. Dat gaven zij globaal op. Wij kwamen daar en dar. kwamen de mensen voor, die zich opgegeven hadden als liefhebber. Ze werden gekeurd en op hun betrouwbaarheid onderzocht. Wanneer alles goed was en wij hen konden gebruiken, tekenden zij een voorlopige verbintenis. Dan werd afgesproken, dat tussen de 10 en 14 dagen, nadat was getekend, de betrokkene werd opgehaald en overgevoerd naar Engeland.

89904. De Voorzitter: Was daar altijd shipping voor beschikbaar?

A. Ja.

89905. De Voorzitter: Hoe had u die shipping gekregen?

A. Dagelijks was er een uitgebreide dienst tussen Engeland en het vasteland, van geallieerde troepen van Engeland naar het vasteland, en troepen, die terug moesten naar Engeland, gingen met die schepen terug. Daar konden onze mensen gemakkelijk bij.

89906. De Voorzitter: Wat gebeurde er met deze troepen in Engeland? Werden zij daar gedistribueerd over de schepen?

A. Er ging een officier mee, die die mensen bij elkaar hield en zorgde, dat alles goed ging. Zij kwamen in Engeland aan, werden in de trein gestopt, gingen naar Londen. Daar gingen zij eerst naar de Oranje-Nassau, waarmee ik verder weinig te maken had. Dat was het opkomstdepot, ontvangstcentrum. Zij werden daar gekeurd, gekleed, gewassen, enz. Van daaruit werden zij gedistribueerd over de verschillende opleidingen.

89907. De Voorzitter: Had u in uw opdracht ook een bepaald getal staan, dat u moest recrutereren?

A. Mijn opdracht was 50 per week.

89908. De Voorzitter: Hoeveel weken hebt u dat gedaan?

A. Ik ben in Maart 1946 afgelost en naar Indonesië gestuurd. Ik meen mij te herinneren, dat ik ongeveer 3600 mensen heb gerecruteerd.

89909. De Voorzitter: Hoe verklaart u nu het feit, dat men voor de troepen, die voor andere doeleinden werden gerecruteerd, zoveel moeite had met de overtocht?

A. Dat kan ik moeilijk beoordelen. Ik kan alleen maar zeggen, dat, wat door de hogere marineleiding geregeld, beslist en afgesproken is, mij niet bekend is. Ik kan alleen zeggen, dat het góed is afgesproken en góed is geregeld.

89910. De Voorzitter: Daaruit zou kunnen volgen, dat het bij de andere instanties niet goed was geregeld!

A. Daar wil ik mij buiten houden. Dat was mijn zaak niet.

89911. De Voorzitter: Vindt u dan niet, dat dit logisch voortvloeit uit de wijze, waarop u dit zegt?

A. Blijkbaar is het dus niet zo goed geregeld geweest als bij Marine.

89912. De Voorzitter: Het is u toch wel bekend, dat men voor de troepen zendingen naar Indië met ontzaglijke shippingmoeilijkheden heeft gesukkeld. Dat zal u waarschijnlijk toch ook wel zijn opgevallen.

A. Ik weet wel, dat dat met grote moeilijkheden gepaard ging.

89913. De Voorzitter: U hebt dus helemaal geen moeilijkheden gehad op dit gebied?

A. Neen.

89914. De Voorzitter: U meent dus, dat dit te danken is geweest aan het feit, dat het bij de marinestaf goed is afgesproken met de Engelsen.

A. Het ging dus van marine tot marine en voor zover ik het kon beoordelen, werkte het goed.

89915. De Voorzitter: Op welke wijze hebt u samengewerkt met de heer *van Asbeck*?

A. Hoewel *van Asbeck* eigenlijk een jaar ouder was en hij dus commandant en ik ondergeschikte had moeten worden, zat ik al in Zuid-Nederland. Ik was dus bekend als het hoofd van de marine-werving. Omdat men naar buiten eigenlijk met één chef te maken moet hebben, ben ik dat dus gebleven en dit heeft verder niet de minste moeilijkheden gegeven.

89916. De heer Fens: Werkte u samen voor die dienst?

A. De mariniers wierven voor de mariniers en ik wierf voor de vloot en Marine-Luchtvaartdienst.

89917. Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: De heer *van Asbeck* heeft toch voor de mariniers geworven?

A. Ja.

89918. De Voorzitter: De overtocht van de mariniers werd waarschijnlijk ook door de marinestaf geregeld?

A. De overtocht tussen het vasteland en Engeland ging op dezelfde manier.

89919. De Voorzitter: U kunt er dus geen verklaring voor geven, waarom de andere diensten zo met moeilijkheden te kampen hebben gehad?

A. Neen.

89920. De Voorzitter: Is het u bekend, hoe het verder ging met de gerecruteerden in Engeland? Werden zij gedistribueerd over de vlooteenheden?

A. Zij moesten eerst allemaal worden opgeleid. Zij werden gekleed, enz. en geselecteerd en in verschillende dienstvakken ingedeeld. Dan gingen zij naar de Engelse opleiding.

89921. De Voorzitter: Was de bestemming van een deel van de gerecruteerden, dat zij naar Indië zouden gaan?

A. Iedereen wist, dat men overal heengestuurd kon worden, en dat de kans, dat men naar Indië ging, groot was.

89922. De Voorzitter: Er is dus geen speciale werving voor Indië geweest?

A. Neen.

89923. De Voorzitter: Bent u zelf ook naar Indië gegaan?

A. Ja, in 1946.

89924. De Voorzitter: Hebt u nog iets op te merken over deze periode of mededelingen te doen, waarvan u meent, dat zij van belang kunnen zijn voor de commissie?

A. Neen, ik geloof van niet. Ik zou nog even willen opmerken, dat bij de werving was toegevoegd een officier van de koopvaardij, die voor de koopvaardij recruteerde. Daarmee had ik dus formeel niets te maken, maar wij hebben toch wel geholpen bij het betrouwbaarheidsonderzoek, transport, enz. Die mensen gingen allemaal op dezelfde manier mee als onze mensen.

89925. Jonkvrouwe Wttewaall van **Stoetwegen**: Zijn er nooit moeilijkheden geweest bij het betrouwbaarheidsonderzoek?

A. Dat er weleens een verkeerde is doorgeslipt. Dat zal ongetwijfeld weleens gebeurd zijn, maar dat weet ik niet.

89926. Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: U hebt daarbij dus geen geval voor ogen?

A. Neen.

De Voorzitter: Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

W. C. M. DE JONGE VAN ELLEMEET.

ALGERA, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

FENS.

HUIGENS, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 28 FEBRUARI 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer **Algera**, voorzitter, jonkvrouwe **Wttewaall** van **Stoetwegen** en de heer **Fens**, leden, alsmede de heer **Huigens**, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p*.

Verhoor van

GUSTAAF ADOLF ILGEN,
oud 63 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
generaal-majoor K.N.I.L. b.d.

Hij legt de eed af als getuige.

89927. De Voorzitter: U bent waarschijnlijk in de jaren 1941 en 1942 in Indië geweest?

A. Ja.

89928. De Voorzitter: Welke functies hebt u bekleed na Maart 1942?

A. Ik ben toen in krijgsgevangenschap geweest. Na de bevrijding door de Amerikanen ben ik benoemd tot hoofd van de liaison missie bij A.L.F.S.E.A. (Allied Land Forces South East Asia).

89929. De Voorzitter: In welk kamp hebt u gezeten?

A. Ik heb eerst in **Malang** gezeten, toen in **Batavia**, bij het 10de Bataljon. Daarna zijn wij overgebracht naar **Singapore**, de tussenhaven voor de reis naar **Japan**, waar ik heb gezeten in het kamp **Changi**. Van daar uit zijn wij gebracht naar **Formosa**. Het eerste kamp, waarin wij daar hebben gezeten, was **Kwarenko**; wij zijn toen overgebracht naar een ander kamp, waarvan ik mij de naam niet meer kan herinneren. Tenslotte zijn wij ook weer op **Formosa** in een derde kamp gebracht, **Sherikawa**. In **October 1944** zijn wij overgebracht naar **Mandsjoerije**. Deze dingen moet ik u allemaal uit mijn herinnering vertellen. Ik kan mij misschien vergissen. In **Mandsjoerije** zijn wij in een kamp gekomen, dat, naar ik meen, **Sreng Kia Toeng** heette en dichtbij de **Gobi-woestijn** lag. Wij hebben tjaar de gehele winter door-gemaakt en wij zijn, naar ik meen in **April 1945**, overgebracht naar **Moekden**. Daar zijn wij weer in een kamp gekomen, van waaruit wij tenslotte in **Augustus** zijn bevrijd.

89930. De Voorzitter: Bent u van **Moekden** naar **Brits-Indië** gegaan?

A. Ja, wij zijn door de Amerikaanse luchtmacht overgebracht. Op de verjaardag van **H.M. de Koningin**, op **31 Augustus**, waren wij onderweg.

89931. De Voorzitter: Bij wie hebt u zich daar gemeld?

A. Ik heb mij gemeld bij de consul in **Calcutta**, die ons verder heeft geholpen. Hij heeft voor onderdak gezorgd. Hij had geen volledige gegevens, wat hij met ons moest doen, maar het leek hem het beste passage voor ons te bespreken naar het hoofdkwartier in **Ceylon**. Daar zijn wij toen heengebracht. Het moet ongeveer begin **September** zijn geweest, dat wij op **Ceylon** zijn aangekomen. Wij hebben ons toen gemeld bij de opperbevelhebber, die ter verwelkoming op het vliegveld was en zijn in een hotel ondergebracht. Toen wij hoorden, dat de Britse troepen naar **Java** zouden gaan, heb ik het voorstel gedaan om de divisiecommandanten, die er bij waren — dat waren er drie — mee te sturen.

89932. De Voorzitter: Aan wie hebt u dat voorstel gedaan?

A. Aan de opperbevelhebber.

89933. De Voorzitter: *Mountbatten*?

A. Neen. Ik had toen nog met *Mountbatten* niets te maken. Ik bedoel admiraal *Helfrich*. Wij zijn toen voor de keuze gesteld of wij naar **Indië** terug wilden of eventueel naar **Australië** of naar **Holland**. Ik heb toen dit voorstel gedaan en *Helfrich* heeft dit blijkbaar voorgesteld aan *Mountbatten*. Kort daarop vernam ik — naar ik meen van de chef van de staf van admiraal *Helfrich* —, dat er een goede kans bestond, dat ik zou worden ingedeeld bij de Britse troepen, die bestemd waren voor **Oost-Java**. Generaal *Schilling* zou medegaan met de troepen, bestemd voor **West-Java**. Een paar dagen later kreeg ik opdracht om deel te nemen aan een conferentie van *Mountbatten* met Commandant **A.L.F.S.E.A.**, welk commando speciaal **Nederlandsch-Indië** bestreek. Mij werd toen gezegd, dat ik een liaison-missie zou oprichten met de opperbevelhebber van onze strijdkrachten.

89934. De Voorzitter: Kwam dat zakelijk neer op de verwezenlijking van uw voorstel?

A. Neen. Ik wilde met de troepen mee naar **Soerabaja**, zodat daar dadelijk een Nederlander aanwezig zou zijn. Die troepen zijn toen zonder mij als adviseur gegaan. Later is er, naar ik meen, wel een marine-officier heengestuurd.

89935. De Voorzitter: Was het de bedoeling, dat die liaison-groep daar zou blijven?

A. Die groep zou uiteraard verbonden blijven aan het hoofdkwartier van **A.L.F.S.E.A.**, dat toen gevestigd was op **Kandy (Ceylon)**.

89936. De Voorzitter: Hebt u enig vermoeden, waarom dat zo is gebeurd?

A. Ik kan mij voorstellen, dat zij een liaison nodig hadden. Er was voordien helemaal geen liaison. Zij begonnen eigenlijk pas met de actie in **Indië**. De **B.S.O.** zou naar **Batavia** gaan. De Nederlandse troepen werden daar langzamerhand geformeerd. Op dat moment was daar nog geen sprake van; de troepen zijn daar druppelsgewijze gekomen; de eerste compagnieën kwamen — naar ik meen — uit **Nieuw-Guinea**.

89937. De Voorzitter: Tussen welke instanties moest u als liaison fungeren?

A. Tussen de Nederlandse bevelhebber, de heer *Helfrich*, en de commanderende generaal van **A.L.F.S.E.A.** Ik was er eerst alleen. Het Britse commando gaf mij de beschikking over een korporaal-tikker (typist). Verder kreeg ik op het hoofdkwartier een lokaal als bureau. Ik heb toen vergunning gekregen om Nederlandse officieren uit krijgsgevangenschap te laten komen. Zij zijn telegrafisch opgeroepen. Langzamerhand heb ik toen een kleine staf gevormd. Dat heeft voor mij zo geduurd tot **Maart 1946**. Ik ben toen met pensioen naar **Nederland** vertrokken.

89938. De Voorzitter: Waaruit bestonden nu precies de werkzaamheden van die groep?

A. Het is moeilijk om dat als principe te stellen. Als principe gesteld, is het de liaison-vorming. De Engelsen, de sous-chef van de staf, besprak met mij de plannen, die zij hadden en vroeg daarover mijn oordeel.

89939. De Voorzitter: Dat was dus in **Kandy**?

A. Ja. Later is het hoofdkwartier overgegaan naar **Singapore**. Ik meldde, wat ik te weten kwam aan de **B.S.O.** en aan diens staf. Mijn telegrammen aan de **B.S.O.** werden door de Engelsen overgeseind, liefst in het Engels; in het **Hollands** gestelde telegrammen namen zij ook aan, maar dan was de kans groot, dat zij verminkt overkwamen. Meestal gingen zij dus in het Engels. Men heeft mij veel laten zien en laten lezen.

89940. De Voorzitter: Welke plannen hadden zij? En welke u?

A. Ik had geen plannen. Ik moest de bevelen opvolgen van de opperbevelhebber.

89941. De Voorzitter: Ja, maar u kon toch waarschijnlijk wel suggesties doen.

A. Zeker, die betroffen o.a. de uitrusting en bewapening en de organisatie van onze krijgsgevangenen. Die waren verdeeld over verschillende kampen in Malakka en Siam en ook in Burma. Die bewapening zouden deze te vormen troepen van de Britten ontvangen. Daar was ik de tussenman van. Ik kreeg van hen de opgave van de wapens, die wij zouden krijgen. Zo bleek mij onder andere, dat op een gegeven ogenblik uit gebrek aan bewapening zij ons te weinig automatische wapens wilden geven, namelijk stenguns. Daarover heb ik toen geprotesteerd en tenslotte hebben wij die ook gekregen. Van Batavia hoorde ik weinig. Alles ging uit van mij als mededelingen, die de Engelsen mij hadden gedaan.

89942. De Voorzitter: Verstaat u onder Batavia de heer *Helfrich*?

A. Ja, de heer *Helfrich* met zijn staf.

89943. De Voorzitter: Het betrof hier dus twee aangelegenheden: de plannen werden u voorgelegd

A. Niet allemaal. Alleen plannen, waarvoor zij mij bepaald nodig hadden. Ik zal eens een voorbeeld noemen: — Ik weet natuurlijk niet meer alle opdrachten. — Een dislocatie van de troepen over Indië in de wat verafgelegen toekomst. Daarover moesten zij van tevoren weten, waar onze troepen zouden worden gelegerd, wanneer die uit Nederland zouden komen.

89944. De Voorzitter: Er werd dus wel verondersteld, dat onze troepen zouden worden toegelaten in Indië?

A. Ja, uiteindelijk wel. Er waren al bataljons, die einde 1945 zijn gekomen.

89945. De Voorzitter: De mariniers en de gezagstroepen zijn niet toegelaten.

A. Neen, die hebben ze aanvankelijk op Malakka vastgehouden.

89946. De Voorzitter: Weet u ook waarom zij dat hebben gedaan?

A. Ja, dat weet ik.

89947. De Voorzitter: Wilt u ons dat dan even mededelen?

K. Zij hadden dit standpunt ingenomen. D.w.z. dit werd mij verteld door de sous-chef, de man, waarmee ik vriendschappelijk kon praten, brigadier *Scott*. Het is misschien duidelijker, wanneer ik bij het begin begin. Aanvankelijk wisten wij niet, dat er bepaald ernstige tegenstand zou worden geboden door de Indonesiërs.

89948. De Voorzitter: Van welk tijdstip spreekt u nu?

A. Ik spreek nu van de tijd, dat ik nog in Kandy was, November 1945.

89949. De Voorzitter: Ik dacht, dat *Mountbatten* in September al had gehoord, dat er grote tegenstand te vrezen was.

A. Dan wist hij het blijkbaar nog niet zoals later, toen wij de rapporten kregen van een Australiër, die heel Java was doorgereisd. Ik zou mij sterk moeten vergissen, maar ik geloof, dat wij dat in Kandy hebben gehoord.

89950. De Voorzitter: Hoe heette die man?

A. Dat weet ik niet meer.

89951. Jonkvrouw Wittewaall *van* Stoetwegen: *Van der Post*?

A. Neen, dat weet ik niet meer.

De Voorzitter: Die naam is hier genoemd.

A. Ik durf het niet meer te zeggen. *Scott* vertelde mij op een gegeven ogenblik, dat wij een volslagen verkeerd idee hadden van de te verwachten tegenstand.

89952. De Voorzitter: Het komt hier wel erg op de datering aan. Begin September wist *Mountbatten* al, dat er tegenstand te verwachten was.

A. Dat weet ik niet. Ik herinner mij een gesprek van mij in Kandy, toen wij die eerste gegevens hebben gekregen. Dat kan in September zijn geweest. Wij hebben dat toen fel tegengesproken.

89953. De Voorzitter: Weet u niet, van wie die gegevens kwamen?

A. Men vertelde mij van een Australiër, die heel Java had afgereisd. Hij had verteld, dat zij een grote hoeveelheid wapens hadden, die de Japanners hun zouden hebben verstrekt. Toen begon ook die kwestie over praten met *Soekarno* of niet praten met *Soekarno*. Het is niet vast te stellen op welke datum dat is begonnen. Het is eigenlijk een aaneenschakeling van feiten.

De Voorzitter: Vertelt u dan maar hoe u de zaak hebt meegeemaakt.

A. Ons werd toen dus verteld, dat wij een verkeerd idee hadden, want, dat de bewapening van de Indonesiërs veel omvangrijker was dan wij dachten. Dat was in de maand September. Begin September kwamen wij aan in Ceylon. In het hotel daar hebben wij er al van gehoord. Ik had toen nog geen functie. In Kandy heb ik toen van die brigadier, chef van de staf, wat meer gehoord. Ons, of liever mijn standpunt — dat, gezien het karakter van de Javaan, met betrekkelijk weinig, maar doortastend aangevoerde troepen de rust wel zou kunnen worden hersteld — werd door hem niet gedeeld! De Javanen waren zeer goed bewapend en blijkbaar vast besloten om voor hun vrijheid te vechten.

Wij hadden een algemeen idee over de bevolking, over de Javaan. Dat zij ons niet aanbadden, begreep ik wel, maar dat er op eens zo'n haat zou zijn ontstaan, zoals later is gebleken, was voor mij inderdaad een grote verrassing. Ik dacht, dat het niet zo erg zou zijn.

De Engelsen zeiden: Die mensen houden niet van jullie. Ze houden niet van ons, maar van jullie moeten zij helemaal niets hebben. Het Britse standpunt, dat in gesprekken nog al eens naar voren kwam, was, dat toelating van Nederlandse troepen in dit stadium van verhitte gemoederen, het verzet slechts zou doen toenemen, waardoor voor hen de voltooiing van de taak, waarvoor zij door de Chiefs of Staff waren gesteld, slechts kon worden bemoeilijkt. Die taak was feitelijk niet anders dan het ontwapenen van de Japanse troepen, de internering daarvan en de afvoer. Dat werd naar hun idee bemoeilijkt door toelating van troepen, die daar niet gewild waren.

89954. De Voorzitter: Is u bekend, of hiervoor richtlijnen uit Londen zijn gekomen, dan wel of dat originair in de staf van *Mountbatten* naar voren is gekomen?

A. Ik geef hier weer indrukken, die ik bij mijn contact met de officier in de staf van A.L.F.S.E.A. opdeed. Inderdaad heb ik inzag gehad van officiële telegrammen, o.a. met de Britse Regering. Deze waren echter van strikt geheime aard.

89955. De Voorzitter: Op welk onderwerp hadden die telegrammen dan betrekking?

A. Ik heb geen bezwaar te vertellen, dat die telegrammen o.a. betrekking hadden op de houding van de Australische Regering tegenover de Indonesiërs, die uit Australië zouden worden teruggestuurd naar Indië.

89956. De Voorzitter: Bedoelt u de communisten?

A. Ja.

89957. De Voorzitter: Dat ligt grotendeels in het politieke vlak. Daar kunnen wij wel van afstappen.

Hebt u in het hoofdkwartier iets gemerkt in verband met de weigering van de troepen op Java?

A. Ik neem aan, dat u bedoelt de toelating van Nederlandse troepen op Java. Hierboven gaf ik reeds aan welke indrukken ik te dien aanzien heb opgedaan in gesprekken, o.a. met brigadier *Scott*. Ik nam dat aan als zijn mening.

89958. De Voorzitter: Hij heeft er dus verder niet over uitgeweid?

A. Neen. Deze dingen hoorde ik meestal onder de borrel.

89959. De Voorzitter: U weet dus ook niet, of er in dit verband invloed van Nederlandse kant was uitgeoefend?

A. Om ze te zenden?

De **Voorzitter**: Om hen te weigeren.

A. Neen, daar is mij niets van bekend. Integendeel, er is van Nederlandse zijde altijd aangedrongen op zenden.

89960. De heer **Fens**: Van de plaats, waar u zat?

A. Van de plaatsen, waar onze troepen waren gelegerd, Singapore en Malakka.

89961. De **Voorzitter**: Wanriecer bent u naar Singapore gegaan?

A. In December.

89962. De heer **Fens**: U zat toen toch nog op Kandy?

A. Ja, dat was het allereerste. Er waren toen nog geen troepen. De eerste vrijwilligersbataljons zijn gekomen, toen ik nog in Kandy zat, want ik heb hen nog verwelkomd, naar ik meen op de „Nieuw-Amsterdam". Dat was in December. Zij werden toen dadelijk op Malakka gedirigeerd. Toen is langzamerhand ter sprake gekomen waarom zij niet naar Java gingen. In die tijd hoorde ik, dat *Scott* zei, dat men ons daar niet moest hebben.

89963. De heer **Fens**: Zijn er bij de staf, waarbij u zat als liaison-officier, Nederlandse berichten of meldingen binnengekomen, dat men er op aandrang, die troepen wel in Indië toe te laten?

A. Er is voortdurend op aangedrongen door *Helfrich*. Hij wilde die troepen daar hebben.

89964. De **Voorzitter**: Wat hebt u meegemaakt bij de zending van de eerste Britse troepen naar Java? Dat waren er maar weinig.

A. Dat waren maar twee brigades, naar ik meen.

89965. De **Voorzitter**: Wat hebt u daarvan meegemaakt?

A. Niets. Ik hoorde, dat zij zouden gaan. Ik was nog niet in functie. Mijn voorstel om bij die troepen de ex-Indische divisiecommandanten in te delen, heb ik toen voorgebracht. Ik wist alleen, dat de troepen zouden gaan.

89966. De **Voorzitter**: Is er van Nederlandse kant gezegd, dat er te weinig waren?

A. Dat weet ik niet. Dat zoudt U aan admiraal *Helfrich* moeten vragen.

89967. De **Voorzitter**: Wanneer bent u in functie gekomen?

A. Ik denk half September 1945.

89968. De **Voorzitter**: Die troepen zijn 29 September in Batavia aangekomen. U was toen dus al in functie.

A. Welke troepen?

De **Voorzitter**: Die Britse troepen.

A. Ja.

89969. De heer **Fens**: De beslissing was waarschijnlijk al genomen, toen u in functie kwam?

A. Ja. Voordat ik in functie kwani, toen ik in het hotel in Colombo zat, hoorde ik al, dat die brigades zouden gaan. Admiraal *Patterson* zou onmiddellijk gaan en de eerste Brits-Indische brigades zouden worden klaargemaakt in Brits-Indië en later volgen. Ik heb toen mijn voorstel gedaan. Ik was nog niet in dienst. Mij werd gezegd, dat hier waarschijnlijk wel wat zou kunnen komen. *Schilling*, ex-divisiecommandant van West-Java, en ik, ex-divisiecommandant van Oost-Java zouden wachten, tot de troepen zouden vertrekken. *Schilling* is toen vertrokken met de eerste brigade, bestemd voor West-Java. Die eerste brigade ging naar Batavia, waar *Schilling* thuis hoorde als commandant van de 1ste divisie. De troepen voor Oost-Java zouden later gaan. We hebben toen al gehoord, dat er voorlopig geen troepen naar Midden-Java zouden gaan. *Cox*, ex-divisiecommandant van Midden-Java, kreeg toestemming naar Holland te gaan. Hij zei: Voor mij is er hier toch niets te doen. Dat is dus allemaal al in Ceylon geweest.

89970. De **Voorzitter**: Hebt u ook bemoeienis gehad met het organiseren van de ex-krijgsgevangenen?

A. Bedoelt u de bewapening daarvan en de vorming van eenheden?

De **Voorzitter**: Ja. Kunt u ons daarvan nog iets naders meedelen? Hebt u daarbij de volledige medewerking van de Engelsen gehad?

A. Ja, alleen kwam het eenmaal voor, dat zij ons voor een bepaald onderdeel te weinig automatische wapens wilden geven.

89971. De **Voorzitter**: Is er sprake van geweest om die ex-krijgsgevangenen naar Java te sturen?

A. Jazeker, maar nog niet direct. Alles wachtte op het gereedkomen van de vorming van de eenheden, de bewapening en de uitrusting daarvan en tenslotte moesten de Engelsen zorgen voor de verscheping.

89972. De **Voorzitter**: Was er al iets vastgesteld over de verscheping?

A. In mijn tijd is er een afdeling verscheept. Slechts met vreselijk veel moeite kon men schepen krijgen; die waren er blijkbaar te weinig. Er is een afdeling gegaan naar een van die kleine Soenda-eilanden.

89973. De **Voorzitter**: Waar wachtte men nu eigenlijk op, totdat deze troepen verscheept werden?

A. Zie mijn antwoord op de voorgaande vraag. Het zenden van de troepen vereiste de toestemming van de Engelsen.

89974. De **Voorzitter**: Waarom gaven de Engelsen die toestemming dan nog niet?

A. Vermoedelijk omdat ze bang waren, dat het verzet zou op-laaen, naarmate er Nederlandse troepen zouden komen op Java.

89975. De **Voorzitter**: Dat gold dus zowel voor de Gezagstroepen als voor de mariniersbrigade?

A. Bij de gezagstroepen was er nog wat anders. Die waren bepaald onvoldoende geoefend en vooral onvoldoende geëncadreerd.

89976. De **Voorzitter**: Dat gold toch niet voor de mariniers.

A. Neen, maar die zijn dan ook vrij gauw doorgedaan naar Java. Zij hebben maar kort op Malakka gezeten.

89977. De **Voorzitter**: Oorspronkelijk zijn zij toch geweigerd.

A. Hoelang zullen ze daar hebben gezeten? Daar zult u wel gegevens over hebben. Ik heb hen zien aankomen en vertrekken in Singapore. Dat kan dus niet zo lang zijn geweest.

In mijn herinnering zou ik zeggen, dat zij daar zijn misschien een maand zijn geweest. Kan dat?

Voor de ex-krijgsgevangenen gold nog een ander motief, dan die ik hiervoor noemde (tijd, benodigd voor organisatie, bewapening enz.). Over het algemeen gold bij de Engelsen de mening — ook wat hun eigen mensen betreft —, dat de ex-krijgsgevangenen als geheel voorlopig ongeschikt waren om direct in dienst te worden gesteld. De slechte en onvoldoende voeding in de kampen had het fysiek van deze mensen te veel aangegrepen. Een strenge medische selectie is dan ook algemeen toegepast.

89978. De **Voorzitter**: Boven al die overwegingen stond dan de overweging, dat het beter was voor de orde en rust, dat zij niet op Java zouden landen?

A. Ja.

89979. De **Voorzitter**: Die andere waren dus additionele argumenten?

A. Ik weet niet of we hier kunnen spreken van „additionele argumenten". Tenslotte kwam die ongevoelendheid van de gezagstroepen niet voor hun verantwoording maar voor de onze. Dat er tijd nodig was voor de organisatie in tactische verbanden van de ex-krijgsgevangenen is begrijpelijk. Naar mijn mening kunnen we alleen voor het niet onmiddellijk doorzenden van de mariniersbrigade als motief het feit zien, dat men van het zenden van Nederlandse troepen moeilijkheden verwachtte.

89980. De **Voorzitter**: Er werden dus wel enkele plannen aan u voorgelegd?

A. Ja, o.a. de plannen voor het zenden van Je eerste troepen naar Midden-Java en naar de Riouw Archipel. Ook herinner ik mij de uitwerking van een uitgebreid plan voor een herdislocatie van de troepen in de Archipel. Hieraan werd een grote bespreking gewijd te Batavia, naar ik meen eind December of begin Januari 1946. Na een paar dagen hoorde ik, dat dit plan alweer van de baan was.

89981. De **Voorzitter**: Hebt u van uw functie de indruk overgehouden, dat u iets hebt kunnen presteren voor de bevrijding van Indië?

A. Met enige wrijving is dat wel gegaan. Ik geloof overigens wel, dat ik nuttig werk heb verricht.

89982. De **Voorzitter**: Hebt u zelf nog iets op te merken, over het militaire beleid dus, ten opzichte van Indië in de laatste maanden van 1945, waarvan u meent, dat de kennis daarvan voor de commissie van nut kan zijn?

A. Misschien is dit van belang. Zoals ik u zei, was aanvankelijk de tendenz van de Engelsen, de Nederlandse troepen niet te gauw te zenden. Daar is opeens een ommekeer in gekomen, die ik langzamerhand constateerde. Dat was het omgekeerde: Wij (de Engelsen) zo gauw mogelijk weg. Ik kan niet precies het moment aangeven, waarop dit is gebeurd. Op een gegeven ogenblik kreeg ik de indruk, dat zij gewilliger werden ten aanzien van het zenden van Nederlandse troepen naar Java, waardoor zij weer troepen konden vrijmaken om hen zo gauw mogelijk naar huis te sturen. Uit gesprekken kreeg ik de indruk, dat de toestand onder hun troepen moeilijk werd.

89983. De **Voorzitter**: Had u ook nog contact met onze officieren bij de staf van *Mountbatten*, zoals de heren *Perks* en *Buurman van Vreeden*?

A. Ja.

89984. De **Voorzitter**: Werkte u met hen samen?

A. Neen, niet bepaald, hoewel wij onderling wel gegevens uitwisselden. Zij waren bij de staf van *Mountbatten* en ik bij die van A.L.F.S.E.A. Laat ik het zo zeggen: Zij waren bij de staf van de opperbevelhebber en ik bij die van een onderafdeling Indië. De staf van *Mountbatten* werkte over geheel Oost-Azië.

De taak van *Perks* en *Buurman van Vreeden* was het vormen van de liaison van de staf van *Mountbatten* met de B.S.O. Ik had uitsluitend met Indië te maken. Hoe die afwikkeling verder is geweest, weet ik niet, want daar ben ik niet meer bij geweest. Ik ben in April weggegaan.

De **Voorzitter**: De Commissie behandelt alleen de periode tot 20 November 1945 met een afsluiting, van wat daarvóór is gebeurd.

A. We zijn nu al veel verder.

De heer **Fens**: Uw verhaal is wel verder gegaan, maar dit hoorde er toch enigszins bij.

89985. De **Voorzitter**: Bent u hiermede aan het einde van uw mededelingen?

A. Ja.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

G. A. ILGEN.

ALGERA, *voorzitter*.

WITTEWAALL VAN STOETWEGEN.

FENS.

HUIGENS, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 1 MAART 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Korthals en Fens, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

CONRAD EMIL LAMBERT HELFRICH,

oud 64 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
luitenant-admiraal b.d.

89995. De **Voorzitter**: In uw oproep hebt u gezien, dat wij u het een en ander willen vragen over het militaire beleid in Indië in 1945. Dit is enigszins een afwijking van de historische gang, die tot nu toe in uw verhoren is gevolgd. De vorige keer waren wij zo ongeveer gekomen lot en met de slag in de Java-Zee. Wij zijn nu bezig met het militaire beleid ten opzichte van Indië van ongeveer 15 Augustus 1945 tot ongeveer 20 November 1945. Dit is een belangrijke periode geweest, waarin u een groot aandeel hebt gehad in de gang van zaken.

Als eerste punt zou ik willen bespreken de weigering van de toelating van de gezagstroepen en de mariniersbrigade op Java. Ik zou graag van u willen horen wat u van die kwestie weet.

A. Ik heb niet alles bij mij, wat misschien ter beschikking zou zijn in de archieven, omdat ik niet heb gerekend op de sprong naar 1945. De oproep is misschien wat laat gekomen; ik heb wel moeite gedaan, maar ik heb niet alles kunnen krijgen. De papieren, waarover ik zelf beschik, heb ik voor een groot deel bij mij. Mag ik aannemen, dat hetgeen ik hierover in mijn mémoires, deel II, schrijf, bekend is?

89996. De **Voorzitter**: Ik stel het op prijs, dat u dit wel in het verhoor verwerkt, omdat er dan een verklaring onder ede is. U hebt trouwens over deze kwestie niet heel veel in uw boek geschreven. Ik heb er op blz. 278 iets over gevonden, maar misschien is het onvolledig.

A. Daarover staat vóór die bladzijde ook nog wel iets, maar het is zeker niet volledig, omdat ik zelf ook geen volledige gegevens hierover bezit.

Het gaat hier om twee dingen. Het ene is de opleiding van troepen uit bevrijd Nederland en de uitzending daarvan naar Indië, waar ik buiten ben gebleven, en het tweede is de opleiding van de z.g. gezagstroepen in Australië, waarover ik wel wat in mijn Mémoires schrijf.

89997. De **Voorzitter**: In de loop van het verhoor wilde ik daarover ook nog enige vragen stellen, maar ik wil mij nu beperken tot de weigering van de toelating van de gezagstroepen en de mariniers. Het gaat er dus om waarom de gezagstroepen en de mariniers, toen zij voor de poort lagen, niet zijn toegelaten.

A. Dat is nu juist datgene, wat ik zelf zo graag zou willen weten. Wij hebben gehoord, dat de troepen niet werden toegelaten, en ik schrijf hierover op blz. 275 van deel II:

„23 November: de troepen aan boord van de Nieuw-Amsterdam zijn te Penang gedebarkerd. Wij hebben nu in en bij Batavia het bataljon-Doorman, gevormd door ex-krijgsgevangenen van Singapore (K.N.I.L., Europees) en 10 compagnieën (K.N.I.L., half Europees, half Indonesisch).”

Da: waren de compagnieën uit Balikpapan en Tarakan.

„Generaal Sir Miles Dempsey, de Britse bevelhebber der landstrijdkrachten in Zuid-Oost-Azië, verscheen gisteren. Ik was niet gewaarschuwd ofschoon de Luitenant-Gouverneur-Generaal er

van wist. Hedenavond was er een conferentie op het Paleis, waar ik de generaal voor het eerst zag. Hij achtte de Nederlandse troepen onvoldoende geoefend. Zij kregen nu op Malakka een goede tropen (jungle)-training.”

Ik meen, dat ik daarvóór ergens heb geschreven, dat het bericht van de ontschepping op Malakka voor mij een verrassing was, een onaangename verrassing. Het was een bericht, dat ik bij wijze van spreken uit de courant las. Ik ben er niet achter kunnen komen, of er besprekingen zijn gevoerd met de Indische Regering of de Nederlandse over de ontschepping van de troepen op Malakka, of dat dit een geheel zelfstandige maatregel van de Engelse bevelhebber is geweest.

89998. De **Voorzitter**: Geldt dit ook voor de mariniersbrigade?

A. Ja.

89999. De **Voorzitter**: Wij hebben een schrijven ontvangen van de heren *Feuilletau* de Bruyn en Meyer *Ranneft*, die de Enquête-commissie hebben verzocht, de navolgende vragen in haar onderzoek te betrekken:

„Is het juist, dat op verzoek van dr. van Mook aan den Engelschen generaal *Dempsey* de gezagstroepen, die op Malakka waren geland niet op Java zijn toegelaten?

In den loop van de maand November 1945 is dit verzoek aan den generaal *Dempsey* gedaan door den Luitenant-Gouverneur-Generaal. Als getuigen ter staving van dit feit kunnen worden gehoord: de Luitenant-Admiraal C. E. L. Helfrich, de Luitenant-Generaal L. H. van Oyen.”

Generaal van Oyen hebben wij hierover reeds gehoord. De vraag, welke ik zoëven heb voorgelezen, heb ik ook hem gesteld en hij heeft het volgende verklaard:

„Dat is niet juist. Juist is, dat er met Kerstmis 1945 besprekingen hebben plaats gehad met generaal *Mountbatten* in Singapore.”

De datum Kerstmis is niet goed, het is begin December geweest.

„Daarbij was dr. van Mook aanwezig. Rechts van hem zat Helfrich en links van hem zat ik. *Mountbatten* stelde verschillende ondercommandanten in de gelegenheid om de toestand van het ogenblik te belichten. Toen zeide generaal *Dempsey*, die aan de andere kant zat, op een gegeven ogenblik: Ik vind het beter, dat wij geen troepen van buiten naar Java brengen, omdat dat ongetwijfeld de tegenstand van de Indonesiërs tegen ons en tegrn de Nederlanders zou doen toenemen, hetgeen ook aanleiding zal geven tot meer bloedvergieten, althans iets in die zin. Toen zeide generaal *Dempsey* tegen dr. van Mook: That always has been your idea, is not it? U begrijpt, dat wij daar zeer van schrokken. Wij hadden van Mook moreel verplicht en wij hadden hem het vuur zo na aan de schenen gelegd, dat hij beloofd had, dat hij zou trachten van de Engelsen gedaan te krijgen, dat de troepen zo spoedig mogelijk van Malakka en andere plaatsen naar Java zouden gezonden worden. Dat had hij blijkbaar gelogen, gezien het feit, dat *Dempsey* dat zeide. Toen moest van Mook bekennen, dat hij er vóór was geweest om die bataljons — het waren er minstens vijf — van Java weg te houden.

Toen zeide Helfrich tot van Mook: dat is toch zeker niet waar? Hij schrok er erg van. Van Mook had het ons beloofd en hij had blijkbaar achter onze rug tegen *Mountbatten* en *Dempsey* gezegd: Het is beter, dat u die bataljons voorlopig dáár laat waar zij zijn. Ik heb hem toen het vuur na aan de schenen gelegd en ik had in November reeds zwart op wit verklaard: Als u niet al het mogelijke in het werk stelt om die troepen naar Java te halen, verzoek ik u telegrafisch mijn ontslag aan te vragen. Ik heb daarop geen antwoord gekregen van de heer van Mook. Maar kort daarna heeft hij nog gezegd: Ik zal mijn best doen, die troepen naar Java te krijgen. Een maand later bleek echter uit de mededeling van generaal *Dempsey*, dat de troepen op Malakka

werden gehouden, met instemming van *van Mook*. Dat is precies wat u weten wilt.

De heer *Helfrich* is dus ook getuige van dit feit geweest".

A. Het is zo, Mijnheer de Voorzitter. Dit heeft plaats gehad op 6 December tijdens de tweede conferentie in Singapore. U vroeg mij zoëven naar de situatie tot 20 November.

90000. De **Voorzitter:** Ja, maar met een afronding van de feiten, waarvan het begin reeds vóór die datum lag.

A. Dan moet ik dit woord voor woord toegeven. Als ik 'nu even mag doorgaan op die aantekening van 23 November, dan zult u zien, hoe dit met elkaar in verband staat. Generaal *Dempsey* was toen dus van mening, dat de soldaten op Malakka een goede tropen-(jungle) training kregen:

„Ik stelde daar tegenover, dat wij hier geen afgeoeffende soldaten voor een „echt“ leger nodig hadden, doch „manpower“. Iedere Nederlander met een geweer was er één. Bovendien kon het argument der ongeoeffendheid niet gelden voor de soldaten van het K.N.I.L., die jarenlang juist voor deze soort van strijd getraind waren en wie de toegang toch óók geweigerd werd. De generaal gaf de voorkeur aan een Britse concentratie in West-Java, gepaard met evacuatie van Soerabaja.”

Bij deze bespreking is door *van Mook* niet geprotesteerd tegen het vasthouden van de troepen op Malakka, noch heeft hij ons tegenover generaal *Dempsey* enige steun gegeven om de troepen op Java te brengen. Ik weet niet, of generaal *van Oyen* bij deze bespreking aanwezig was.

Pas op de conferentie van 6 December te Singapore kreeg ik een sterk vermoeden, dat tijdens het laatste bezoek van generaal *Dempsey* op 22, 23 en 24 November te Batavia deze met de heer *van Mook* had gesproken over de toelating van troepen. Generaal *Dempsey* heeft toen in dezelfde geest gesproken als hij op de avondconferentie van 23 November tegenover mij deed. En in die gesprekken buiten de conferentie moet *van Mook* hebben toegegeven, dat het beter was, de troepen niet op Java te laten komen. Op blz. 277 e.v. van mijn Mémoires behandel ik de conferentie van 6 December. Ik heb daar mijn standpunt uiteengezet en ik heb herhaald, wat ik generaal *Dempsey* op 23 November had gezegd, nl. dat wij manpower nodig hadden en geen leger in West-Europese trant. De Britse generaals zeiden het daarmee niet eens te zijn. Generaal *Christison* achtte 6 divisies nodig om op Java en Sumatra de orde te kunnen herstellen. Ik heb daar ook voorgesteld, de Indonesische leiders een ultimatum te stellen, maar ook dit is niet doorgegaan. Daarbij heb ik ook van de Luitenant-Gouverneur-Generaal geen steun gekregen, want deze was toen reeds zeer geporteerd voor besprekingen. Op blz. 278 zeg ik hierover nog het volgende:

„Uit een vraag van generaal *Dempsey* bleek mij, dat ook dr. *van Mook* tijdens een gesprek met de generaal te Batavia, vermoedelijk op 24 November toegegeven had, dat de binnenkomst van onze troepen op dat moment onrust zou verwekken en een eventuele voortzetting der onderhandelingen ongunstig zou beïnvloeden.”

Dat is het en daar slaat de verklaring van generaal *van Oyen* op.

90001. De **Voorzitter:** U erkent dus, dat hetgeen de heer *van Oyen* heeft gezegd woord voor woord juist is?

A. Het is woordelijk juist. Uit de vraag van generaal *Dempsey*, waarmee *van Mook* instemde, althans hij sprak het niet tegen, maakte ik op, dat dit gesprek had plaats gehad. Toen ben ik inderdaad geschrokken en toen heb ik *van Mook* in het Hollands gezegd — overigens werd er Engels gesproken — „Dat is toch niet waar?“ en dat heeft generaal *van Oyen*, die aan de andere kant van *van Mook* zat, gehoord.

90002. De heer **Fens:** Heeft de heer *van Mook* u daarop ook een antwoord gegeven?

A. Nooit.

90003. De heer **Fens:** Op dat moment ook niet?

A. Neen. Na afloop van de conferentie is de vraag herhaald en hij heeft er geen antwoord op gegeven.

90004. De **Voorzitter:** U had er wel enigszins verdacht op kunnen zijn, omdat bij de conferentie van 23 November de heer *van Mook* ook niet op de zending van de troepen had aangedrongen. U wist zijn mening dus wel ongeveer.

A. In het gesprek tussen generaal *Dempsey* en mij op 23 November heeft hij zich niet gemoeid. Toen ik op 6 December deze uitlating van generaal *Dempsey* hoorde, heb ik dadelijk verband gebracht tussen diverse zaken.

90005. De **Voorzitter:** Het lijkt mij, dat er enig nuance-verschil is tussen hetgeen generaal *Dempsey* zegt en hetgeen u in uw boek er van zegt. U zegt in uw boek, dat de heer *van Mook* iets had toegegeven, terwijl men uit de woorden van generaal *Dempsey*, dat „dit ook altijd het idee van dr. *van Mook* was geweest“, de conclusie kan trekken, dat de heer *van Mook* hier in enig opzicht actief werkzaam is geweest. Hebt u opzettelijk de woorden in deze vorm gegoten? Met de kennis van hetgeen op de conferentie in Singapore is voorgevallen, lijkt mij dit een enigszins zwakkere weergave.

A. Dit is een zwakke weergave van hetgeen ik vermoedde. Juist omdat ik het vermoedde en nooit zekerheid kreeg, ook niet uit de mond van de heer *van Mook*, heb ik het op deze wijze opgeschreven. Generaal *Dempsey* zei dit in de vorm van een vraag. Vertaald in Nederlands, zei hij zo iets als: De heer *van Mook* heeft mij toch in Batavia moeten toegeven, dat de binnenkomst van Nederlandse troepen op Java op het ogenblik ongewenst is.

90006. De heer **Fens:** Er is dus min of meer genuanceerd verschil met hetgeen generaal *van Oyen* zegt. Volgens deze zei generaal *Dempsey:* Dit toch altijd uw idee ook geweest?

Dit klinkt wel enigszins anders dan de vraag van generaal *Dempsey*, die u zojuist noemde.

A. Welk idee bedoelt u?

De heer **Fens:** Het idee van *van Mook* om geen troepen binnen te laten. Op een gegeven ogenblik zegt generaal *Dempsey*, nadat hij heeft gezegd, dat er allerlei bezwaren waren tegen het toelaten van de troepen, volgens generaal *van Oyen* tegen dr. *van Mook:* Dit is uw idee toch ook altijd geweest?

A. Heeft generaal *van Oyen* verklaard, dat *Dempsey* dit op 6 December heeft gezegd?

De **Voorzitter:** De heer *van Oyen* heeft gezegd, dat dit omstreeks Kerstmis plaats vond, maar dit is fout, want toen bevond de heer *van Mook* zich in Nederland.

A. Voor zover ik mij kan herinneren, heeft generaal *van Oyen* op 6 December niet het woord gevoerd, althans niet in dit opzicht. Generaal *van Oyen* sprak weleens met de heer *van Mook*, zonder dat ik er bij was. Generaal *van Oyen* en ik waren het er volkomen over eens, dat de troepen zo gauw mogelijk moesten worden binnengebracht op Java.

90007. De **Voorzitter:** Ik heb u zoëven voorgelezen, wat de heer *van Oyen* hier heeft verklaard. In die verklaring zegt hij, dat generaal *Dempsey* zei: „That always has been your idea, is not it?“ U hebt nu verklaard, dat dit woordelijk juist is.

A. Dat is de in het Engels gestelde vraag, die ik ook bedoel op blz. 278 van mijn boek.

90008. De **Voorzitter:** Naar uw oordeel is er dus identiteit tussen de vraag van *Dempsey* en hetgeen u op blz. 278 van uw boek schrijft?

A. Ja, het is hetzelfde. Ik weet natuurlijk niet of in een apart gesprek op Java tussen *van Mook* en *van Oyen* hetzelfde nog eens ter sprake is geweest.

90009. De heer **Fens:** Generaal *van Oyen* zegt, dat het in Singapore is gebeurd.

A. Hetgeen de generaal zegt, slaat op deze alinea.

90010. De **Voorzitter:** Hebt u met *van Mook* weleens over deze dingen gesproken?

A. Ik heb *van Mook* herhaaldelijk gezegd, dat de troepen zo gauw mogelijk binnen moesten komen, en tot 6 December had ik de indruk, dat hij het er mee eens was. Bij de conferentie van 23 November heb ik mij er wel over verwonderd, dat de Luitenant-Gouverneur-Generaal mij niet dadelijk bijviel.

90011. De **Voorzitter:** De kwestie van de niet-toelating van de troepen lag toch wel op een zodanig niveau, dat de Luitenant-

Gouverneur-Generaal daarover met u als opperbevelhebber had moeten spreken?

A. Ongetwijfeld.

De **Voorzitter**: Dat heeft hij dus niet gedaan.

90012. De heer **Fens**: Het is misschien wel interessant om te weten of de kerens, dat er over gesproken is, het initiatief van u is uitgegaan of dat de heer *van Mook* uit zich zelf er weleens over heeft gesproken.

A. Over het niet toelaten van de troepen?

De heer **Fens**: Ja.

A. Ik heb op eigen initiatief (dadelijk nadat mij bekend werd, dat de troepen op Malakka waren ontscheept, en geheel buiten mij cm) daartegen geprotesteerd. Ik heb hetzelfde gezegd, wat ik ook tegen de Engelse generaal zei, nl. dat de troepen dadelijk moesten binnenkomen. Wij hadden „manpower” nodig en geen „leger”. Herhaaldelijk heb ik dit tegen *van Mook* gezegd en de heer *van Mook* heeft mij nooit gezegd, dat hij het in verband met de onderhandelingen ongewenst achtte, dat tie troepen binnenkwamen. Hij heeft mij altijd laten vermoeden of mij gezegd, dat dit behoorde bij de Britse politiek. Er mochten geen troepen komen, voordat de onderhandelingen tot een goed einde waren gekomen.

Ik zou zelf zo graag willen weten op wiens bevel de eerste troepen op Malakka zijn ontscheept. Ik heb hier nooit een behoorlijk antwoord op gekregen, van wie ook.

90013. De **Voorzitter**: Hebt u het ook aan *Mountbatten* gevraagd?

A. Ja. *Mountbatten* heeft mij gezegd, dat de aankomst van de troepen ongunstig zou werken op het verloop van de onderhandelingen. De Britten waren verantwoordelijk en de Britse politiek achtte op dat ogenblik de binnenkomst van de Nederlandse troepen niet juist.

90014. De **Voorzitter**: Volgt daaruit niet, dat het op Engels bevel is gebeurd?

A. Het gaat er bij mij om, of dit alleen op Engels bevel of na overleg is geschied, dus uitsluitend op Britse verantwoordelijkheid of na overleg met de Nederlandse Regering! Ik herinner mij wel, dat hierover later in de Kamer is gesproken. Ik heb de Handelingen daarvan niet nageslagen, maar ik herinner mij, dat aan de toenmalige Minister, de heer *Logemann*, de vraag is gesteld, waarom de troepen op Malakka waren ontscheept. De heer *Logemann* heeft toen hetzelfde antwoord gegeven als generaal *Dempsey*, nl. dat het nodig was voor een tropentraining. De troepen waren nog te ongevoerd om op Java op te treden. Als ik mij niet vergis, is het in 1945 in de Kamer behandeld.

90015. De **Voorzitter**: In het verhoor van de heer *Logemann* heb ik het volgende gevraagd:

„Later is er ook een kwestie geweest met de gezagstroepen en ook met de mariniers over de niet-toelating op Java. Misschien kunt u mededelen, waaraan dit te wijten is geweest”.

De heer *Logemann* heeft daarop het volgende geantwoord:

„Voor zover wij werden ingelicht — ik heb nooit reden gehad daaraan te twijfelen, maar de inlichtingen waren sober om de reden, die ik zoëven noemde —, hebben de Engelsen inderdaad deze zaak getraineed, daar zij gewapende botsingen wilden voorkomen en het hun streven was daarbuiten te blijven. Daarnaast hadden zij argumenten, die hun misschien — ik moet hier echter met grote voorzichtigheid spreken, omdat ik niet weet, wat Engeland in het hoofd had — welkom waren, maar die ongetwijfeld zakelijk waren. De troepen, die wij uit Nederland uitzonden en die waren opgeleid voor garrison duties, waren volstrekt onvoldoende getraineed voor de diensten, waarvoor zij in de toenmalige politieke situatie misschien wel eens zouden moeten worden gebruikt.

De **Voorzitter**: Dat gold niet voor de mariniers.

A. Inderdaad en wij hebben dan ook zeer krachtig geprotesteerd tegen de niet-toelating van de mariniers.”

Ten aanzien van de mariniers heeft de Nederlandse Regering krachtig geprotesteerd; het debarquement is niet met instemming van de Regering geschied.

A. Het antwoord van Minister *Logeninn* komt overeen met hetgeen ik zoëven zei, nl. dat hij van mening was, dat de troepen eerst nog een jungle-training moesten hebben. De Nederlandse militaire bevelhebber was het hier niet mee eens. In de eerste plaats hadden wij deze troepen zelf ook wel een jungle-training kunnen geven. De adviezen, die ik hierover heb ingewonnen bij generaal *van Oyen*, stemden overeen met mijn mening, nl. dat de troepen zo spoedig mogelijk moesten binnenkomen. Er waren nog krijgsgevangenen van het Indische leger en het zou heel mooi zijn geweest, indien de troepen uit Nederland de garnizoensdiensten hadden kunnen overnemen, zodat het K.N.I.L., dat wèl direct voor de jungle getraind was, te velde had kunnen worden gebruikt. Dat is ook altijd mijn idee geweest. Ik heb indertijd ook tegen generaal *Christison* gezegd de krijgsgevangenen van het Indische leger te gebruiken, omdat die hierop getraind waren en de methodes kenden, terwijl de Engelse troepen in afwachting van de Nederlandse troepen de garnizoens- en bewakingsdiensten konden verrichten in de grote steden. De ex-krijgsgevangenen zouden daardoor vrijkomen voor het werk buiten.

90016. De **Voorzitter**: Hierover is ook nog een verklaring afgelegd door Minister *van Kleffens*. Ik heb gevraagd:

„Men moet dus aannemen, dat het vasthouden van de Nederlandse troepen in Malakka uitsluitend een gevolg is geweest van de omstandigheid, dat zij nog een jungle-training moesten ondergaan?”,

waarop de heer *van Kleffens* heeft geantwoord:

„Niet uitsluitend, want er is een bijzonderheid bij geweest in verband met de mariniers. Omdat ik wel dacht, dat u hierover zou spreken, heb ik de heer *Michiels* er naar gevraagd, omdat ik mijn geheugen wilde toetsen aan het zijne. Hij heeft mij 12 Juli van dit jaar een brief geschreven, waarin hij zegt, na de dossiers te hebben geraadpleegd, dat de mariniers in drie schepen te Batavia aankwamen met hun uitrusting om te worden ontladen. Twee er van werden weer naar Singapore, naar wij toen aannamen door de Britten, teruggestuurd. Hij is toen zeer hoog re paard naar het Foreign Office gegaan om te protesteren en kreeg daar de verbazingwekkende mededeling te horen, dat dit op verzoek van de Nederlandse instanties was geschied, die hen in Soerabaja wilden hebben en niet in Batavia.”.

Ik heb de heer *Logemann* ook hiernaar gevraagd en deze antwoordt:

„Ik moet hierbij louter op mijn geheugen afgaan, want de stukken betreffende deze periode heb ik niet meer geraadpleegd. De zaak heeft echter zo gezeten. De man, die in deze zaak de doorslag heeft gegeven, is, als ik het mij goed herinner, admiraal *Helfrich* geweest en wel om deze reden. De Engelsen wilden een deel van de mariniers in Batavia doen landen en een deel in Soerabaja. Admiraal *Helfrich*, of misschien de legercommandant, of samen, heeft aldus geredeneerd, dat deze brigade haar nut ontleende aan het feit, dat zij in brigadeverband kon optreden. Het waren eigenlijk de enige oorlogstroepen, die wij hadden. Wanneer de Engelsen deze brigade uit elkaar zouden laten spatten, had zij niet zoveel waarde meer. Men heeft er toen de voorkeur aan gegeven de troepen dan naar Singapore terug te zenden, maar ze in ieder geval bij elkaar te houden.”.

Zo wordt uw rol hierin beschreven.

A. Het is een groot verschil of de mariniersbrigade naar Singapore werd teruggezonden of dat zij in Soerabaja werd ontscheept.

90017. De **Voorzitter**: Welke rol hebt u hierbij gespeeld?

A. Ik heb mijn best gedaan de mariniersbrigade in haar geheel in Soerabaja te ontschepen en haar bij elkaar te houden. Daar was nog heel weinig. Bovendien heeft *Mountbatten* eerst het plan gehad Soerabaja te evacueren en daar heb ik mij dadelijk tegen verzet. Om kracht bij te zetten, was het nodig, dat daar een Nederlands garnizoen kwam en wat was dan beter dan de mariniersbrigade in Soerabaja in de marinebasis te hebben, waar ook het marine-etablisement was? Voorts vond ik iedere goede Nederlandse troep in Soerabaja beter dan in Batavia onder de directe oogopslag van generaal *Christison*. Ik heb dus er op aangedrongen, dat de brigade in haar geheel naar Soerabaja zou worden gebracht, maar ik heb natuurlijk nooit gesproken over terugzenden naar Singapore, want dat was verschrikkelijk. Generaal *Christison* heeft toen toegestaan in Batavia een bataljon te ontschepen en dat is er ook gebleven.

Op blz. 287 van het tweede deel van mijn boek schrijf ik in een aantekening van 12 December nog het volgende:

„alle Nederlandse troepen kunnen binnenkomen, afhankelijk van scheepsruimte en prioriteit. Zij zijn bestemd voor Palembang, West-Java, Soerabaja, Bali en Lombok. De mariniers zullen in Soerabaja debarkeren; het eerste contingent van 2000 man wordt op 17 December met de Noordam verwacht.”

Dit was dus afgesproken met generaal *Christison*.

„17 December: waar is de Noordam?

20 December: de Noordam ligt voor Port Swettenham (Malakka). De mariniers zijn nog aan boord.

30 December: de Noordam is in Priok gearriveerd met 800 mariniers en 1500 man administratief personeel. De Johan van Oldenbarnevelt heeft te Penang twee bataljons van de K.L. gedebarkeerd en komt met een derde bataljon door naar Priok. Ik doe alle moeite om de mariniers te debarkeren.”

Ik dacht toen: hebben is hebben, wanneer ik de mariniers nu niet debarqueer, komt er niets meer van.

„31 December: de Britse commandant van de 5de divisie te Soerabaja wenst de complete brigade mariniers, of niets!”

Daardoor werd de hele zaak uit elkaar gehaald. De Britse commandant te Soerabaja wenste dus de complete brigade of niets.

90018. De heer **Fens**: Hij was het dus met u eens.

A. Dat wil zeggen: wat betreft het „niets”, was ik het niet met hem eens. *Christison* heeft toen gezegd, dat hij de troepen ook niet in Batavia wilde hebben, en hij heeft order gegeven, dat ze niet mochten debarkeren. Intussen had ik één bataljon, 800 man, reeds in Priok laten debarkeren en dat hebben wij gelukkig daar gehouden. *Christison* had deze troepen weer willen inschepen, maar daar heb ik hem vanaf gebracht. Het was voor de mensen al zo'n enorme teleurstelling, dat zij, terwijl zij voor Priok lagen, weer terug moesten naar Singapore, maar wanneer nu het gedebarkeerde bataljon weer was ingescheept, zou het helemaal verschrikkelijk worden. Dit bataljon is dus in Batavia gebleven, maar daardoor lag de zaak volkomen uit elkaar. Ik had juist de brigade bij elkaar willen houden en de enige kans om deze bij elkaar te houden, zag ik in Soerabaja.

90019. De **Voorzitter**: Ik geloof, dat dit punt nu voldoende is besproken. Dan wil ik nu overgaan tot een ander onderwerp. Wat is u bekend van de overgang van een deel van Nederlandsch-Indië naar het S.E.A.C.-gebied? Dit is het voorspel geweest van de periode na 15 Augustus 1945.

A. Ik heb dit vrij uitvoerig beschreven in mijn boek. Misschien kan ik er hier en daar nog een toelichting op geven. Op blz. 198 staat het volgende:

„In Juni '45 bereikten mij uit Australië berichten over een voorgenomen grenswijziging tussen de beide bevelsgebieden S.W.P.A. en S.E.A.C.”

90020. De **Voorzitter**: Had u er vóór die datum nooit iets van gehoord?

A. Vóór deze tijd in het geheel niets.

„Geheel Nederlandsch-Indië zou onder S.E.A.C. komen te staan, in plaats van enkel Sumatra, zoals in April 1942 was vastgesteld bij de indeling der bevelsgebieden. Wij vonden het niet prettig.”

Dit bericht heb ik gekregen in een telegram van de O.B.S.O. in Australië, generaal *van Oyen*, gedateerd 21 Juni 1945. Ik heb er een afschrift van en het telegram luidde als volgt:

„Uit diverse informaties trek ik conclusie, dat in zeer geavanceerden staat verkeerden plannen tot verleggen grenzen van S.E.A.C. en S.W.P.A. Indië zou dientengevolge totaal of voor grootste gedeelte vallen binnen de grenzen van *Mountbatten's* operatiegebied. Dit zou, voor zoover dit onzerzijds te overzien is, en als gegeven nemende het stadium van voorbereiding, de verhoudingen der krachten, als ook de mogelijkheid van eerste concentratie op Achter-Indië en Singapore, de vrijwording der voornaamste eilanden naar een belangrijk later tijdstip kunnen verschuiven, hetgeen een langeren lijdensweg en meer slachtoffers onder onze landgenooten als gevolg zou hebben.”

Wij moeten er goed aan denken, dat de oorlog met Japan nog aan de gang was en niemand nog iets vermoedde van een plotselinge vrede. Uit dit telegram blijkt, dat generaal *van Oyen* van mening

was, dat een verandering van bevel, namelijk in handen van *Mountbatten*, een langduriger bevrijdingsoperatie ten gevolge zou hebben dan wanneer dit in handen van *MacArthur* werd gesteld. Dit was ook logisch, want *MacArthur* had ons laten hopen, dat hij met enige divisies vanuit de Philippijnen Java zou bevrijden.

Het telegram gaat dan verder:

„De mogelijkheid bestaat bovendien, dat de moeizame arbeid verricht onder S.W.P.A. ten einde rehabilitatie-aanschaffingen en uitrustingen (zoals o.a. voor N.I.C.A.), voor het grootste deel tenietgedaan zou zijn en wederom een aanvang met Engelsche autoriteiten zou moeten gemaakt worden. Dat in Engelsche sfeer de levering van goederen langzamer en meer beperkt is, heeft ondervinding met Australiërs al getoond. Tevens verwachten wij van Civil Affairs aan Engelsche zijde een meer formalistische en dientengevolge stroeve behandeling. Dat zulke drastische wijzigingen met betrekking tot ons eigen gebied, volkomen zonder dat wij daarin zijn gekend en zonder onze instemming, zich zouden voltrekken, komt mij als moeilijk aanvaardbaar voor ten opzichte van het Nederlandsche volk en is slecht te verantwoorden.

Met onze instemming is het commando S.W.P.A. tot stand gekomen. Door energiek optreden zou onzerzijds mogelijk nog invloed ten goede uitgeoefend kunnen worden, wanneer er meningsverschil betreffende dezen stap aanwezig is in de C.C.O.S. of tusschen Amerikanen en Engelschen.

Naar ik verder hoor moeten wij ook bij ongunstigen uitslag staan op zoo krachtig mogelijke actie in de S.E.A.C. tot Indië's bevrijding en maximale medewerking tot organisatie en versterking onzer eigen strijdkrachten. Mij afvraag of niet met Amerikanen en Engelschen deze kwesties op hoogste niveau moeten worden besproken. Zou telegrafische mededeeling op prijs stellen inzake decisie bereikt aanzien mijn telegram uit Washington betreffende troepenvervoer als ook met betrekking tot bovenstaand telegram.”

Ik zie net, dat dit geen telegram is van *van Oyen*, maar van *van Mook* aan de Regering. Generaal *van Oyen* heeft mij een soortgelijk telegram geseind. Het oorspronkelijke telegram van *van Oyen* heb ik niet bij mij, maar ik kan het u de volgende keer wel geven.

90021. De **Voorzitter**: Wat hebt u gedaan, nadat u het telegram van generaal *van Oyen* had ontvangen?

A. Ik heb getracht mijn licht op te steken bij het Ministerie van Marine, maar daar wist men ook geen bijzonderheden. Later heb ik admiraal *Mountbatten* persoonlijk er op geattendeerd. Op blz. 202 van mijn boek zeg ik nog het volgende er over:

„Ik trachtte hierover in Londen iets naders te weten te komen, doch niemand kon mij iets positiefs mededelen. Ook niet admiraal *Mountbatten* zelf, die voor de conferentie te Potsdam was opgeroepen en enige dagen in Londen vertoefde. Hij zeide mij op 27 Juli, dat de grenswijziging inderdaad ter sprake was gebracht, doch dat er nog geen beslissing was genomen.”

Admiraal *Mountbatten* was tijdelijk in Europa voor de conferentie van Potsdam. Ik was zelf ambuland tussen Londen en Nederland. Het positieve bericht, dat de grens werkelijk gewijzigd was, ontving ik eerst na terugkomst in Colombo op 22 Augustus, dus nadat Japan zich had overgegeven.

90022. De **Voorzitter**: Wat was uw standpunt ten aanzien van de verlegging van de grenzen?

A. Ik vond het jammer, want ik wist, dat generaal *MacArthur* er beter voor stond dan admiraal *Mountbatten*, ofschoon er toch reeds twijfel bestond of *MacArthur* wel naar Java zou gaan. Ik vreesde, dat Engeland, dat ook in dat gebied was geïnteresseerd, zijn troepen in de eerste plaats zou gebruiken voor Malakka en Brits-Borneo. Ik heb echter nooit ook maar enigszins vermoed, dat ze uitsluitend daarvoor zouden worden gebruikt en dat met de troepen, die voor Nederlandsch-Indië beschikbaar waren, niet het Nederlandse gezag zou worden hersteld. Dit is een zeer onaangename en pijnlijke verrassing geweest. Anderzijds wisten wij natuurlijk, dat Amerika niet „koloniaal georiënteerd” was zoals Engeland. In geen enkel gesprek met generaal *MacArthur* had ik iets bemerkt van een streven om het Nederlandse gezag niét te herstellen na afloop van de oorlog.

90023. De **Voorzitter**: Hebt u in een bepaalde zin bij *Mountbatten* geïntervenieerd of hebt u zich bepaald tot het vragen van inlichtingen?

A. Ik heb alleen gevraagd of de grenswijziging inderdaad in het voornemen lag en of het reeds beslist was. *Mountbatten* heeft mij in Londen alleen gezegd, dat dit inderdaad ter sprake was gekomen, doch dat er nog geen beslissing was genomen. Dit heb ik later betwijfeld op grond van gegevens, welke ik na de oorlog onder ogen kreeg en welke ik ook in mijn boek heb genoemd. In het boek van de Amerikaanse schrijver *Ray Murphy* „Last Viceroy”, staat, dat admiraal *Mountbatten* reeds in Juni 1945 naar Manilla was gegaan om generaal *MacArthur* te oritmoeten, vermoedelijk mede in verband met diens aanstelling als algemeen opperbevelhebber in die regionen. Als wij deze Amerikaanse schrijver mogen geloven, dan zou de admiraal van dit ogenblik af hebben geweten, dat hij de verantwoordelijkheid voor geheel Nederlandach-Indië moest overnemen onder nadere goedkeuring van de Potsdam-Mogendheden. Toen ik op 27 Juni aan admiraal *Mountbatten* om inlichtingen vroeg, wist ik dit nog niet en hij heeft mij ook niet verteld, dat hij in Juni in Manilla was geweest. Wat betreft het boek van *Ray Murphy* houd ik een slag om de arm, omdat deze welerns meer onjuistheden zegt, althans zeker ten aanzien van Nederlandsch-Indië. Hij zegt hierover, vertaald in het Nederlands:

„Toen *Mountbatten* drie dagen later uit Manilla naar Kandy terugkeerde (Juni) had hij ingestemd, behoudens de goedkeuring van de conferentie der Grote Drie, welke binnenkort te Potsdam zou worden gehouden, met de overneming der verantwoordelijkheid voor de gebieden, welke *MacArthur* voorbij was gegaan.”.

Dit is mij niet verteld.

90024. De **Voorzitter**: Het was dus een grote verrassing voor u toen het bericht bekend werd, dat de grenzen inderdaad waren verlegd?

A. Na de telegrammen, welke slechts vermoedens uitspraken, was het voor mij, toen ik in Colombo terugkwam, een verrassing, dat de beslissing inmiddels gevallen was. Het was te meer een onaangename verrassing, omdat intussen de atoombom gevallen was en Japan had ingestemd met een onvoorwaardelijke overgave.

90025. De **Voorzitter**: U schrijft in uw boek op blz. 206:

„Tevens blijkt hieruit wederom, hoe gebrekkig onze organisatie was. Niet alleen werkten de kanalen Luitenant-Gouverneur-Generaal—Minister van Koloniën en O.B.S.O.—B.S.O. naast elkaar, maar nu zat de Luitenant-Gouverneur-Generaal bovendien met zijn gehele apparaat in Australië, het S.W.P.A., terwijl de leiding in S.E.A.C. zat. Indien dr. *van Mook* reeds in Juni wist, dat het bevel naar S.E.A.C. zou worden overgeheveld, zou het, geloof ik, beter zijn geweest het accent van zijn bemoeienissen op Ceylon te leggen. B.S.O. had daar zijn Hoofdkwartier en de Luitenant-Gouverneur-Generaal had bovendien in Kandy zijn eigen staf. Zelf kwam hij echter eerst eind Augustus op Ceylon, toen ik naar Tokio vertrokken was, en hij keerde naar Australië terug, één dag vóór mijn terugkomst. Hij zou niet vóór October in Nederlandsch-Indië arriveren.”.

Hier klinkt enig verwijt uit. Zou het naar uw oordeel beter zijn geweest, dat de heer *van Mook*, nadat hij dit bericht had ontvangen, onmiddellijk zijn hoofdkwartier bij u had opgeslagen, of bedoelde u er iets anders mee?

A. Het hele hoofdkwartier was niet nodig, dat was misschien ook lastig geweest. In het kamp Columbia waren reeds alle departementen. Hoewel deze klein in omvang waren, waren het de kernen van departementen van algemeen bestuur, zoals wij die in Batavia gekend hadden. Naar mijn mening had de heer *van Mook* beter gedaan in Juni, althans toen de vrede met Japan kwam en de grenswijziging positief was, naar Ceylon te komen en bij *Mountbatten* te blijven en niet in Brisbane.

90026. De **Voorzitter**: De heer *van Mook* is bij *Mountbatten* geweest.

A. Ja, maar hij is teruggekeerd. Wat in Kandy is besproken, weet ik niet.

90027. De **Voorzitter**: Heeft de heer *van Mook* dit niet met u besproken?

A. De heer *van Mook* is gekomen, nadat ik naar Yokohama was vertrokken; één dag voor mijn terugkomst is hij naar Australië teruggevoegen.

90028. De **Voorzitter**: Er is dus geen overleg met u gepleegd ten aanzien van het advies, dat de heer *van Mook* aan *Mountbatten* zou geven?

A. Neen.

90029. De **Voorzitter**: Hebt u later niet gehoord, of er over militaire aangelegenheden is gesproken?

A. Bij mijn terugkomst uit Yokohama vond ik een privébrief van de heer *van Mook* met gelukwensen voor mijn bevordering — ik was juist bevorderd — en de mededeling, dat hij „civil affairs” met *Mountbatten* had besproken. De enige militaire clausule in die brief — helaas ik heb hem niet meer, maar het was een getypte brief, dus de heer *van Mook* zal er nog wel een afschrift van hebben — hield in, dat hij had besloten het hele militaire gezag aan zich te trekken.

90030. De **Voorzitter**: Kon hij dat eenzijdig doen?

A. Ik heb deze bevelsverhouding ook nogal uitgebreid in mijn boek behandeld. De moeilijkheid was, dat de heer *van Mook* inderdaad uit mijn instructie kon lezen, dat hij daarover te zeggen had. Wanneer u het mij als een fout wilt aanrekenen, dat ik mij nooit tegen deze instructie heb verzet, dan hebt u daarin gelijk. Ik reken het mij zelf achteraf aan als een fout. In punt 5 van mijn instructie staat:

„Wat betreft het militaire gezag in deelen van Nederlandsch-Indië welke daadwerkelijk door onze strijdkrachten zijn bezet, worden bij beschikking van den Minister van Koloniën nadere regelingen getroffen, doch te Uwer informatie diene, dat het in de bedoeling ligt het militair gezag aldaar zoo spoedig mogelijk door civiele gezagsdragers te doen uitoefenen.”.

Het laatste is natuurlijk een „slip of the pen” geweest. Men kan het „militair gezag” niet door civiele gezagsdragers doen uitoefenen. Het is natuurlijk de bedoeling geweest het militair gezag zo spoedig mogelijk op te heffen en het civiele bestuur weer in te stellen. Ik heb het toen aldus opgevat en er verder niet over gepraat. Achteraf heb ik er spijt van gehad, dat ik niet heb aangeslagen op het zinnetje „worden bij beschikking van den Minister van Koloniën nadere regelingen getroffen”, want de Bevelhebber Strijdkrachten Oosten (B.S.O.) had, wat betreft de krijgsverrichtingen althans en alles, wat daarmee verband hield, geen bemoeienis met de Minister van Koloniën. De enige, die mij naar mijn mening het militair gezag kon ontnemen, was de Minister-President.

90031. De **Voorzitter**: Hebt u zich, nadat u in Colombo was teruggekomen, onmiddellijk in verbinding gesteld met admiraal *Mountbatten*? Hebt u contact opgenomen over militaire vraagstukken?

A. Ik heb *Mountbatten* gevraagd welke troepen beschikbaar waren voor Nederlandsch-Indië.

90032. De **Voorzitter**: Hebt u toen van *Mountbatten* de indruk gekregen, dat hij de toestand op Java en Sumatra donker inzag?

A. Helemaal niet.

90033. De **Voorzitter**: Uit verschillende verhoren is ons namelijk gebleken, dat *Mountbatten* mededelingen hebben bereikt, waardoor hij moest geloven, dat er een zeer sterke Indonesische troepenmacht op Java en Sumatra was. Is u daarvan iets bekend?

A. Toen ik de eerste keer op Colombo terugkwam, ben ik er niet lang geweest. Ik heb admiraal *Mountbatten* kort gesproken vóór mijn vertrek naar Tokio. Toen waren er, behalve de 100 000 man, die, zoals hij mij zei, op Malakka zouden landen om Singapore te bevrijden, nog geen militaire maatregelen gereed voor Nederlandsch-Indië. Hij heeft mij toen ook gezegd, dat de grenswijziging voor hem een complete verrassing was, zodat hij geen nadere militaire maatregelen had kunnen treffen en geen wijziging had kunnen brengen in zijn militaire dislocatie. Toen ik van Tokio terugkwam, hoorde ik, dat hij zo spoedig mogelijk na Malakka naar Indië zou gaan, doch hij vreesde, dat hij daarvoor niet veel Britse troepen beschikbaar zou hebben. Ik geloof, dat ik het ook zo in mijn boek heb gezegd.

90034. De **Voorzitter**: Is het u ook bekend, dat *Mountbatten* uit bepaalde bronnen berichten heeft ontvangen, waardoor hij de toestand zeer donker inzag?

A. Inderdaad. Ik heb dit ook ergens in mijn boek staan. Waar deze berichten vandaan kwamen, weet ik ook niet zeker. Ik heb mijn best gedaan, er nauwkeurige inlichtingen over te krijgen, maar ik ben er niet precies achtergekomen.

90035. De Voorzitter: In zijn boek „Indië, Nederland en de wereld” zegt de heer van Mook, dat hij meent, dat het Rapwi-parties zijn geweest, welke deze mededelingen hebben verstrekt.

A. De Rapwi-parties in Sumatra kunnen dit niet gezegd hebben; deze hebben juist gunstig gerapporteerd. Dit is later ook bevestigd geworden naar aanleiding van de onaangenaamheden, die ontstonden tussen de Nederlandse en Engelse Rapwi-parties op Sumatra.

In mijn boek staat op blz. 246 nog het volgende:

„Inderdaad beschikte admiraal Mountbatten over inlichtingen, welke hem ernstig verontrust hadden. Men had hem gesproken ...”.

Ik weet niet zeker, wie die „men” zijn, maar dit zijn berichten van mijn staf in Kandy. Dat waren wijlen kapitein-ter-zee Perks en de tegenwoordige luitenant-generaal *Buurman van Vreeden*, die hier ongetwijfeld meer over kan vertellen.

90036. De Voorzitter: Er is ons gezegd, dat een zekere van der Post er mee te maken had.

A. Juist. Hier staat nog:

„Men had hem gesproken over een goed bewapend en goed geoefend Indonesisch leger. Ik heb mijn best gedaan te weten te komen wie hem dat op de mouw heeft gespeld. Want het was geheel onjuist! Er waren jeugdige strijdgroepen, maar deze hadden geen militaire waarde.”.

De eerste berichten, waarover hij beschikte, waren onjuist, te oordelen naar onze latere inlichtingen. Toen ik later in Batavia moeite deed te weten te komen, wie dit zouden hebben gezegd, heb ik twee namen gehoord en één daarvan was van der Post. De andere naam ben ik kwijt. Ik weet niet of u over volledige inlichtingen betreffende van der Post beschikt. Ik heb er nog wat thuis, maar ik kan ze niet controleren. Opzettelijk heb ik ze daarom ook niet in mijn boek vermeld, want het is iets, dat ik niet zeker weet. Van der Post is een Hollands sprekende Engelsman. Hij is iemand, die nogal veel over de wereld heeft gezworven. Bij de capitulatie van Java is hij nog bij een guerrillateam geweest, daarna is hij krijgsgevangen geweest in de kampen. Toen de bevrijding kwam, is hij bij de Engelse intelligence-dienst gekomen, althans, hij heeft zich als zodanig ingedrongen, door (zoals het gerucht wilde) berichten te zenden vanuit Java, dat de toestand daar somber was. Of dit met hulp van de Japanners is gebeurd of niet, weet ik niet. Dat zijn de inlichtingen, die Mountbatten o.m. heeft ontvangen. De berichten spraken van 100 000 man goed gewapende Indonesische troepen. Het is mogelijk, dat van der Post deze berichten schriftelijk heeft gezonden, ofschoon ik dan niet weet hoe de communicatie is geweest en welke de kanalen waren, maar het is ook mogelijk, dat hij hierover heeft gesproken met Lady Mountbatten. Lady Mountbatten was hoofd van een of andere Rode Kruis-organisatie en zij is door Mountbatten ook naar Sumatra en Java gezonden. Op Sumatra heeft zij verschillende kampen bezocht en op Java is zij in ieder geval in Batavia geweest. Zij kan dus in aanraking zijn geweest met de heer van der Post en andere Engelsen en bij terugkeer kan zij dit aan haar echtgenoot hebben verteld. Dit waren geruchten en praatjes, zoals zij rondgingen; de waarde daarvan heb ik niet kunnen controleren.

90037. De Voorzitter: Tot welke conclusie heeft dit Mountbatten geleid?

A. Mountbatten hechtte waarde aan deze inlichtingen. Op 10 October heeft een conferentie te Singapore plaats gehad, waar hij mij zeide, dat wij niet tegen het Indonesische leger op konden en dat wij voorzichtig moesten zijn. De Britse Regering wilde zich niet beoefenen met de interne politiek en wilde er geen „tweede Griekenland” van maken. De protesten, welke wij daar tegenin hebben gebracht, werden door Mountbatten niet aangenomen. Wij hebben dadelijk gezegd, dat onze indrukken heel anders waren. Bij aankomst op Java werd ons dadelijk bevestigd, dat het zeker géén goed bewapend en uitgerust Indonesisch leger van die sterkte was eh dat spoedig optreden wonderen zou verrichten, vooral een opmars naar Djokja. Er moest zo spoedig mogelijk materieel en personeel komen om het militair gezag te herstellen.

90038. De Voorzitter: Ik bedoel met mijn vraag tot welke conclusie deze berichten Mountbatten hebben geleid, wat betreft de zending van troepen. Hij zou daaruit de conclusie hebben kunnen trekken, dat hij veel meer troepen moest zenden, omdat hij tegenover een groter gevaar stond.

A. Dat houdt mede verband met de opinie van generaal *Christison*, die over dezelfde inlichtingen beschikte. Door de inlichtingen van die 100 000 man Indonesische troepen werd het aantal benodigde troepen, om daar orde te brengen en het gezag te hernemen, overschat. In het kort gezegd, heeft hij de conclusie getrokken, dat hij militair onmachtig was om er tegen op te treden. Zelfs op de conferentie van 6 December achtte de Engelse generaal nog 6 divisies nodig.

90039. De Voorzitter: Men zou daaruit de conclusie kunnen trekken, dat de Engelsen zoveel mogelijk troepen op Java hadden moeten toelaten, en dat is niet gebeurd.

A. Inderdaad; integendeel. Waarom heeft hij dan ook niet zo spoedig mogelijk Nederlandse troepen gezonden in plaats van deze op Malakka te debarqueren?

90040. De Voorzitter: U hebt zoëven gezegd, dat u naar Yokohama bent geweest, waar u de overgave hebt meegemaakt.

A. Ja.

90041. De Voorzitter: Aan wie is de overgave gebeurd?

A. De overgave heeft plaats gehad aan de vier groten.

90042. De Voorzitter: Heeft dat een bijzondere betekenis?

A. Politiek wel, maar dit hebben wij te laat onderkend.

90043. De Voorzitter: Bedoelt u met „wij” de Nederlandse Regering?

A. Ja. Ik weet niet of het overgavedocument is ontworpen in overleg met de Nederlandse Regering. Toen ik het zag, dacht ik van wel, want Canada, Australië, Nieuw-Zeeland en Frankrijk verkeerden in precies dezelfde positie. De overgave heeft uit naam van de keizer plaats gehad aan *MacArthur*, die handelde namens Engeland, Amerika, Rusland en China. Er staat een zinnetje bij, dat mij op het ogenblik, dat ik het zag (toen was het te laat om er nog iets aan te veranderen), er enigszins mee verzoende, en dat was, dat *MacArthur* deze overgave moest accepteren „mede in het belang van de andere naties, in oorlog met Japan”. Vandaar dat ik mijn best heb gedaan om de woorden „the Netherlands” te veranderen in „the Kingdom of the Netherlands”, hetgeen ook is gelukt. Indien er was blijven staan: „the Netherlands”, dan hadden de woorden: „in het belang van de naties, in strijd met Japan”, een veel beperkter betekenis gehad dan de woorden „the Kingdom of the Netherlands”. Ik mocht aannemen, dat het surrender-document in overleg met de Regeringen was opgesteld. Later heb ik hiernaar gevraagd, maar ik geloof niet, dat de Regeringen hierin gekend zijn. Frankrijk werd evenmin tot de „groten” gerekend. Het „Instrument of Surrender” behandel ik op blz. 375 van mijn boek en in een bijlage. Er staat: „which four Powers are hereafter referred to as the Allied Powers”.

De woorden: „Allied Powers”, slaan dus enkel op de vier groten. In aansluiting daarop werd in de algemene order no. 1 beschreven aan wie de Japanse commandanten zich moeten overgeven. Dit waren slechts bevelhebbers van deze vier groten. De Japanse commandanten waren dus zelfs niet bevoegd zich aan mij over te geven en ik had ook geen bevoegdheid het van hen te eisen zonder machtiging van Mountbatten. Die machtiging had ik zeker gevraagd, indien ik toen enig vermoeden had gehad van de Britse politiek.

90044. De Voorzitter: De heer van Mook schrijft in zijn boek:

„Door het nieuwe afstandsprobleem, dat de veranderde in-deling meebracht, was het mij niet mogelijk vóór 22 Augustus Kandy te bereiken, daar de vliegverbinding van Perth naar Colombo weinig frequent was. In Kandy bleek, dat het bezettingsprogramma tal van vertragingen bevatte.”.

Hieruit blijkt dus, dat de heer van Mook wel over militaire zaken heeft gesproken, want anders zou hij niets over het bezettingsprogramma hebben geweten.

A. Hij heeft mij het bezettingsprogramma niet medegedeeld. Het enige, dat ik van Mountbatten wist, was, dat hij Malakka zou be-

zetten en zo spoedig mogelijk de nodige troepen naar Java zou zenden. In verband met de geringe macht, waarover hij beschikte, vreesde hij echter, dat vóór 1 September geen enkele Britse soldaat beschikbaar zou zijn.

90045. De Voorzitter: Op blz. 78 van het boek van de heer *van Mook* schrijft hij hierover:

„Bovendien stond — uiteraard — bij S.E.A.C. als eerste punt op het programma de bezetting van Malaya, die overigens door de voorgenomen invasie van dat gebied in September ook vrij volledig was voorbereid. Daarna kwam eerst nog aan de beurt Saigon, waar het Japanse opperbevel van Zuid-Oost-Azië was gevestigd en pas als laatste nummer Batavia. Het schema voorzag toen, dat de landing te Batavia niet vóór 4 October zou kunnen worden uitgevoerd.”.

A. Wat betreft Saigon, wist ik het ook. Zoals het in het boek van de heer *van Mook* staat, zou men kunnen denken, dat het om een volledige bezetting ging. Ik heb gehoord, dat het echter alleen het hoofdkwartier van de Japanse opperbevelhebber in dat gebied, maarschalk *Terauchi*, gold.

90046. De Voorzitter: Zou het mogelijk zijn geweest in de eerste weken na 15 Augustus een snelle en dus zeer riskante bezetting met kleine eenheden uit te voeren, die blijvend succes zou hebben gehad?

A. Naar mijn mening ongetwijfeld. *Mountbatten* heeft mij gezegd, dat hij over 100 000 man beschikte. Daarbij kunnen natuurlijk alle mogelijke administratieve eenheden zijn geweest, dus welke eigenlijke gevechtstroepen hij voor Malakka beschikbaar had, weet ik niet. Ik heb mij echter nooit kunnen voorstellen, dat er niet een 5000 man beschikbaar zou zijn geweest om zo spoedig mogelijk naar Batavia te sturen. Zelfs bij de landing op Malakka had hij mijn inziens een paar duizend man in Belawan of Medan kunnen landen.

Een kleine groep van een driehonderd ex-krijgsgevangenen, die slechts gedeeltelijk waren bewapend, was te Medan de zaak volkomen baas. Direct na 15 Augustus zijn er mensen gearachuteerd — dit in aansluiting op de Rapwi-parties en de infiltraties gedurende de oorlog — onder leiding van luitenant-ter-zee *Brondgeest*. Deze heeft na 15 Augustus dadelijk contact opgenomen met de Japanse commandant, die zeer welwillend was en alle mogelijke steun toezegde. *Brondgeest* heeft toen gevraagd waar hij krijgsgevangenen kon vinden en in een minimum van tijd had hij driehonderd man bij elkaar, die heel Medan en omgeving volkomen in bedwang hadden.

90047. De Voorzitter: Van wie ging de uitzending van de Rapwi-teams uit?

A. De eigenlijke Rapwi-teams stonden onder Brits bevel, het ging van de Britten uit. De uitzending daarvoor van die Hollands-Engelse contingenten, die bestemd waren om te infiltreren in bezet gebied, stond onder gemengd Engels-Nederlands commando. Met de Engelsen had ik daarover persoonlijk te zeggen.

90048. De Voorzitter: Vallen de acties, die door de heer *Sisselaar* zijn gevoerd, daar ook onder?

A. De groep van *Sisselaar* stond onder Engels bevel en heeft ook opdracht gekregen om naar Batavia te gaan. Mijn inlichtingendienst, die er mee te maken had, werd er van op de hoogte gehouden, maar het bevel werd door de Engelsen gegeven. Direct na 15 Augustus kunt u spreken van Rapwi-parties, die door de Engelsen waren gezonden. *Brondgeest* is dus bij Medan gearachuteerd en hij heeft die krijgsgevangenen verzameld. Hij heeft daar enige wapens gevonden en ook nog om een honderd geweren gevraagd, die vanuit Colombo zijn gezonden en per parachute neergelaten. Een klein korps van driehonderd man heeft daar de rust volledig gehandhaafd, totdat de Engelsen kwamen. Wat ik daarvan heb gehoord, is heel erg. Begin October is er een brigade Engelsen geland in Medan en ook in Padang. De brigadier in Medari heeft deze Nederlandsch-Indische politiemacht, die voornamelijk bestond uit Indonesiërs (Ambonezen en marechaussees), allen ex-krijgsgevangenen, ontwapend en geïnterneerd en zelf liet betel overgenomen, omdat hij ook weer ongeregelde vreesde, welke er helemaal niet waren, vóórdat de Engelsen kwamen. Het gevolg was ook, dat de volgende dag de rood-witte vlag woei. Deze mensen werden niet alleen ontwapend en geïnterneerd, maar ook bewaakt door de Japanners. Ik kan u zeer aanbevelen hierover luitenant-ter-zee *Brondgeest* zelf

te horen. Ik heb *Brondgeest* tijdens de oorlog aangenomen. Hij kwam uit China lopen en meldde zich in Colombo; hij was in China zeer goed bekend. Hij werd reserve-officier en ingedeeld bij de z.g. Anglo-Dutch-Section. *Brondgeest* heeft mij over zijn bevindingen in Medan mondeling gerapporteerd. Voorts heeft hij het medegedeeld aan de Nederlandse directe chef van de Anglo-Dutch-Section, kapitein-luitenant-ter-zee *Wingender*, die pas is gepensionneerd.

90049. De Voorzitter: Er is tussen *Brondgeest* en Colombo haardelukkig radiografisch contact geweest. Had hij contact met de Engelsen of met u?

A. Het zal ook met mij zijn geweest, maar ik kan het niet met zekerheid zeggen. Wij hebben die berichten wel ontvangen, want ik herinner mij heel goed het verzoek om die honderd geweren te parachuteren. De berichten werden gewoonlijk naar de Engelsen zowel als de Nederlanders gezonden.

90050. De Voorzitter: Waren de instructies van de heer *Brondgeest* van u afkomstig?

A. Neen. Ik kan mij niet herinneren, of ik daarin geraadpleegd ben. De heer *Wingender* kan u precies vertellen hoe de gang van zaken was.

90051. De Voorzitter: Had het contact tussen *Mountbatten* en u plaats via uw staf of bestond er ook rechtstreeks contact?

A. Ik had rechtstreeks contact, maar dan alleen in Kandy zelf en helaas is dit slechts gering geweest. Wij hebben contact gehad op de avond vóór mijn vertrek naar Yokohama; toen hebben wij elkaar in zijn huis gezien. Ik ben van Kandy naar Japan gegaan in zijn privé-vliegtuig. Daarna heb ik hem even ontmoet, toen ik terugkwam (dat was 6 September), en daarna is *Mountbatten* ambulante geweest. Tot ongeveer half September heb ik mijn kamer moeten houden. Vóór de eerstvolgende conferentie op 10 October in Singapore heb ik hem niet meer gesproken.

90052. De Voorzitter: Hebt u in de gesprekken met *Mountbatten* ook militaire aanbevelingen gedaan?

A. Ik heb gezegd, dat ik aannam, dat hij zo gauw mogelijk met Britse troepen op Java kwam. Later pas heb ik van hem gehoord, dat hij over onvoldoende troepen voor Java beschikte. De mededeling, dat hij geen troepen zou hebben vóór 1 October, is mij door mijn staf verstrekt.

90053. De Voorzitter: Door middel van uw staf hebt u ook geprotesteerd in verband met het niet bewapenen van de ex-krijgsgevangenen. Hoe lag die zaak eigenlijk? Waarom zijn de Nederlandse ex-krijgsgevangenen niet onmiddellijk georganiseerd? Op blz. 246 van uw boek staat:

„Ik beval dringend aan, alle Nederlandse ex-krijgsgevangenen te bewapenen, en gaf opdracht om alle marine-landingsdetachementen ter beschikking te stellen, naarmate de schepen binnen kwamen.”.

Wat hebt u aanbevolen ten aanzien van de Nederlandse ex-krijgsgevangenen in het S.E.A.C.-gebied?

A. Door tussenkomst van mijn staf heb ik aanbevolen alle krijgsgevangenen zo spoedig mogelijk te bewapenen en naar Java te brengen. Ten aanzien van één detachement was dit ook de bedoeling. Als ik het mij goed herinner, waren er enige bataljons in Siam (later in Saigon) geoefend en Engels uitgerust en bewapend door een Engels brigadier-generaal, die daar was.

90054. De Voorzitter: Heeft men ook aan uw verlangen voldaan?

A. Neen. Deze mensen zijn daar veel te lang gehouden, zogenaamd wegens gebrek aan scheepsruimte.

Van de krijgsgevangenen, die zich in Bandoeng bevonden, heb ik niet veel begrepen. De heer *van Mook* wilde deze krijgsgevangenen niet bewapenen en het is ook niet gebeurd door de Engelsen. De eerste Engelsman, die op Java kwam, was admiraal *Patterson* op de kruiser „Cumberland”, die tijdelijk het bevel zou voeren totdat de Engelse generaal zou landen. Vanaf 15 September had hij het bevel in Nederlandsch-Indië en hij heeft opdracht gehad, geen enkele krijgsgevangene te bewapenen. Zijn instructies heb ik niet gezien. Er mocht echter geen krijgsgevangene worden bewapend en er mocht ook niet gewapend worden opgetreden.

90055. De *Voorzitter*: Hebt u de indruk, dat de Engelsen opzettelijk geen volledige medewerking hebben gegeven, opdat de Nederlandse krijgsgevangenen in het S.E.A.C.-gebied niet naar Java konden worden vervoerd?

A. Ik heb zeer zeker die indruk. Dit paste ook geheel in het systeem van de ontschepping van de Nederlandse troepen op Malakka en het niet toelaten van de Nederlandse soldaten.

90056. De *Voorzitter*: In die tijd is Minister *Logemann* in de buurt geweest. U hebt hem toen niet ontmoet?

A. Minister *Logemann* heb ik niet ontmoet, toen hij op weg was naar Brisbane. Ik meen, dat hij 8 September is gepasseerd. Ik heb toen mijn adjudant gezonden om hem te begroeten en hem mede te delen, dat ik niet meekon, zoals in Nederland was afgesproken. De afspraak in Nederland was gemaakt, vóórdat er nog van vrede met Japan sprake was, en thans was het drie weken daarna. De heer *Logenzann* had een afspraak gemaakt de heer *van Mook* in Brisbane te ontmoeten. Ik heb dus mijn adjudant gestuurd om te zeggen, dat ik niet meekon en ik was er niet rouwig om. Veel liever had ik het omgekeerde gezien, nl. dat de Minister en de heer *van Mook* naar Ceylon waren gekomen, nu het bevel in andere handen lag. Wat de heer *Logemann* toen bijna drie weken in Brisbane heeft gedaan, is mij onbekend. Toen hij terugkwam, was intussen de toestand vergerd. Een dag, voordat ik wegging, of dezelfde dag, heb ik nog getracht een bespreking met *Mountbatten* en Minister *Logemann* te arrangeren. Dit is de enige dag geweest, dat ik hem heb gesproken, ik ineen, dat het 24 September is geweest.

90057. De *Voorzitter*: U hebt hem dus gesproken

A. Inderdaad. Hij kwam toen met het vliegtuig uit Brisbane terug en ik heb hem van het vliegveld gehaald. Hij vond de toestand slecht en ik zelf had toen juist het alarmerende telegram van *van Mook* ontvangen, dat vermoedelijk met zijn voorkennis is opgemaakt. Ik heb toen sterk aanbevolen naar *Mountbatten* te gaan en de Minister stemde er mee in, maar helaas was *Mountbatten* toen in Singapore. De Minister is toen naar Nederland teruggereisd, wat ik heel jammer vond.

90058. De *Voorzitter*: De heer *Logemann* heeft hierover nog het volgende gezegd:

„Toen ik naar Brisbane ging, verzochten wij de heer *Helfrich* ook daar te komen. Deze seinde echter, dat hij het zo druk had, dat hij verhinderd was.”

A. Neen, ik heb duidelijk geseind, dat ik niet kon komen, overeenkomstig de boodschap, die hij kreeg van mijn adjudant, op het vliegveld van Colombo, toen hij op weg was naar Brisbane.

90059. De *Voorzitter*: Waar was u toen?

A. Ik was in Colombo. Ik mocht mijn kamer niet verlaten, ik had het in mijn ingewanden. Ik deed wel dienst, maar ik mocht geen verre reizen maken.

90060. De *Voorzitter*: U had dus verwacht, dat de Minister wel bij u was gekomen?

A. Dat niet, want daarvoor had hij geen tijd, het vliegtuig ging vrij spoedig door. Ik vond het jammer, dat de heer *Logenzann*, nu de vrede met Japan er was, niet op Colombo bleef en de heer *van Mook* had gevraagd daar te komen.

90061. De *Voorzitter*: Ik heb de heer *Logemann* nog gevraagd:

„Ik meen, dat de heer *Helfrich* ziek was, toen u op de heenreis was.”

waarop de heer *Logemann* antwoordde:

„Hij was eerst ziek, maar het stond er zo, dat hij, als hij beter was, toch niet kon.”

A. Ik zeg in mijn boek, dat ik blij was, dat ik niet meekon, omdat ik van mening was, dat het zwaartepunt nu in Ceylon lag en niet in Brisbane.

90062. De *Voorzitter*: Was het, gezien de beslissing van de hoogste chef om naar Brisbane te gaan, voor u geen zaak geweest om dan maar mee te gaan?

A. Als ik beter was geweest, had ik wel mee moeten gaan. Het was mij echter niet onaangenaam, dat ik niet mee kon.

90063. De *Voorzitter*: Op zich zelf zou het wel aanbeveling hebben verdiend, dat u toen met de Minister had gesproken?

A. Ja. Wij hadden echter nog geen vermoeden van de Britse politiek.

90064. De *Voorzitter*: U hebt in September dus nog niet veel kunnen doen ter verbetering van de toestand?

A. De vrede was onverwachts gekomen. In September stonden wij voor het probleem onze gehele organisatie van Colombo los te maken, de „*Plancius*” gereed te maken en terug te gaan naar Batavia. Ik was in die tijd niet graag naar Brisbane gegaan, nog afgezien van de Britse politiek.

90065. De *Voorzitter*: Hoe is uw terugkeer naar Java verlopen?

A. De 25ste September, met het commandoschip de „*Plancius*”, zijn wij teruggekeerd. Aan boord was plaats voor de gehele staf.

90966. De *Voorzitter*: Moest u toestemming van *Mountbatten* hebben om daarheen te kunnen gaan?

A. Ja. *Mountbatten* heeft mij gezegd, dat hij het niet prettig zou vinden, indien ik zou aankomen vóór de komst van de Britse troepen.

90067. De *Voorzitter*: Heeft hij daarvoor ook een reden opgegeven? Was het de zorg voor uw veiligheid?

A. Hij achtte de situatie zodanig, dat er met enige macht moest worden gedebarqueerd. Aangezien ik die macht niet achter mij had en hij verantwoordelijk was als bevelhebber, achtte hij het niet juist, dat ik vóór de landing van de Britse troepen te Batavia aankwam.

90068. De *Voorzitter*: Is uw reis daardoor vertraagd?

A. Dat kan ik niet positief zeggen. Wanneer ik eerder een vermoeden had gehad van de latere Britse politiek, dan geloof ik wel, dat ik op eigen verantwoording per vliegtuig naar Java was gegaan. Ik was niet naar Java gegaan, vóórdat de capitulatie van dat gebied, als onderdeel van dat hele gebied, in Singapore had plaats gehad. Dat was 12 September. Vastgesteld was nl., dat na de algemene overgave van Japan de locale overgave van ieder gebied zou volgen; voor Zuid-Azië was deze vastgesteld op 12 September. Als ik het toen had vermoed, dan had ik zeker pogingen gedaan met een vliegtuig naar Batavia te komen, ofschoon ik, nuchter bezien, niet goed geweten zou hebben, wat ik daar zonder macht moest doen. Natuurlijk had ik persoonlijk iets kunnen ondernemen of althans iets kunnen proberen.

90069. De *Voorzitter*: Er is hier een getuige geweest — ik moet echter uit mijn geheugen citeren, want het verhoor is nog niet gedrukt —, die heeft verklaard, dat *Mountbatten* u had verboden naar Java te gaan, maar dat u ongehoorzaam was geweest en het toch had gedaan. Is dat een juiste voorstelling van zaken?

A. Bedoelt u, wanneer ik het gekund had?

De *Voorzitter*: Neen, het kwam er op neer, dat u tegen de zin van *Mountbatten* naar Java bent gegaan.

A. Dat kan niet juist zijn. Het vertrek van de „*Plancius*” is vastgesteld, zodra ik wist, wanneer de eerste Britse troepen op Java zouden landen, zodanig, dat ik één, hoogstens twee dagen later in Batavia zou debarqueren.

90070. De *Voorzitter*: Men kan dus wel zeggen, dat uw komst op Java in overeenstemming is geweest met de wens van *Mountbatten*, nl. enkele dagen na de landing van de Engelsen.

A. Zo spoedig mogelijk na de landing. Mijn vliegtuigen waren óók onder Brits operationeel bevel. Indien ik het bevel niet had opgevolgd, dan kan ik onmogelijk zeggen, wat er was gebeurd. Ik had mij bij voorbeeld als verstekeling in een van mijn eigen vliegtuigen kunnen verstoppen! Ik durf hier wel zeggen — het is echter achteraf gepraat —, dat mij de gedachte thans nog niet loslaat, dat ik het maar had moeten doen. Achteraf bezien, kan men natuurlijk niet zeggen, of het zou zijn gelukt. Nuchter bezien en zakelijk geredeneerd, had ik niets kunnen bereiken. Ik zou een groot échec hebben geleden, wanneer de Japanse commandant had gezegd: „Wat doet u hier, iif

behoef u niet te gehoorzamen. Hebt u een machtiging van *Mountbatten*?" Ik had dan ontkennd moeteri antwoorden en dan zou hij zich niets van mij hebben aangetrokken. Ik zou letterlijk in mijn hemd hebben gestaan, zonder één soldaat achter mij.

90071. De heer **Fens**: Mag ik misschien een vraag stellen? U overweegt toch niet, dat u opzettelijk de orders van *Mountbatten* zou hebben overtreden?

A. Toen ik het telegram ontving, dat *Mountbatten* zich niet met de interne politiek zou bemoeien — dit slaat op blz. 241 van mijn boek —, noemde ik dit een donderslag. Van mijn staf kreeg ik het bericht, dat admiraal *Mountbatten's* standpunt was, dat hij zich niet wilde mengen in de interne politiek. Toen ik dit had verwerkt, heb ik wel degelijk bij mij zelf gedacht: „Was ik nu maar eerder gegaan” (en dus ongehoorzaam geweest).

90072. De **Voorzitter**: U beantwoordt deze vraag dus bevestigend?

A. Ja. Of het wat had uitgehaald, kan niemand zeggen. Later was het voor mij vermoedelijk heel onaangenaam geweest. Of het voor het land iets uitgehaald had, weet ik niet. Toch laat je deze gedachte niet los. Toen was ik graag ongehoorzaam geweest.

90073. De **Voorzitter**: Zou het formeel ook juist zijn geweest?

A. Natuurlijk niet.

90074. De heer **Fens**: Principieel geloof ik ook niet.

A. Toch is het een gedachte, die mij niet loslaat. Stelt u eens, dat het mij gelukt was de Japanners te overbluffen (want zij waren heel klein) en dat de commandant de algemene order nog niet had gelezen, het heel natuurlijk had gevonden, dat ik kwam en dat hij zich moest overgeven. Dat hij mijn bevel, om voor orde en rust te zorgen, had opgevolgd. Ik had dan alle Nederlandse krijgsgevangenen kunnen doen bevrijden en bewapenen; ik had de zaak geleidelijk kunnen overnemen, zo lang dit niet mogelijk was, zou de Japanner de zaak in handen houden. Wanneer dit alles was gelukt en men mij mijn gang had laten gaan, zodat ik op een gegeven ogenblik had kunnen rapporteren, dat de orde en rust waren hersteld. Wat zou er dan zijn gebeurd? Dat kan niemand zeggen.

De heer **Fens**: Daar hebt u gelijk in, naar

A. Ik had echter in alle opzichten ongehoorzaam moeten zijn. Ik heb in mijn boek ook ergens vermeld, dat de mensen in de kampen moesten blijven. Ik zou tegen die order in alle civiele gezagdragers, in de eerste plaats B.B.-ambtenaren en politie, uit de kampen hebben moeten halen en naar hun posten moeten zenden. Van die order was ik echter ook niet op de hoogte. Wannéér die werd uitgebreid, is mij niet bekend. Ik vermoed in Kanclj, tijdens het bezoek van dr. van Mook aan *Mountbatten*. Wie het initiatief hiertoe heeft genomen, weet ik niet. Ik hoorde hiervan voor het eerst, toen ik te Batavia de heer *Spit* ontmoette.

Wanneer men echter later de zaak in elkaar ziet vallen, dan denkt men wel eens: „had het maar gedaan!”

De heer **Fens**: Het is een achterafredentie uit dépit.

A. Er was één procent kans, dat het goed zou zijn gelopen, en dan heb je toch altijd spijt, dat die éne procent kans niet is genomen.

De **Voorzitter**: Het is echter niet gebeurd, dus de commissie heeft dit ook niet te beoordelen.

A. Als ik het had gedaan, dan was ik in alle opzichten ongehoorzaam geweest, afgezien nog van de vraag, of ik het had gehaald.

90075. De **Voorzitter**: Hoe vond u de toestand, toen u in Batavia aankwam?

A. Heel erg. Wij hadden reeds enige telegrammen ontvangen van generaal van *Straten* en de heer van *der Plas*, die daar reeds op 15 September waren als vertegenwoordigers van de Luitenant-Gouverneur-Generaal. Overall zag men rood-witte vlaggen, de stad was vuil en verwaarloosd. Er liepen brutale mensen rond, ofschoon wij daar niet heel veel last van hebben gehad maar wij hadden de voorzorg genomen niet ongewapend uit te gaan. Alle openbare diensten en gebouwen waren in handen van de Republiek, die langer dan een maand vrij spel had gehad en bovendien op een voetstuk was gezet door de laatste uitspraak van generaal *Christison*.

90076. De **Voorzitter**: Hoe waren precies de militaire bevelsverhoudingen?

A. De militaire bevelsverhoudingen waren deze. *Mountbatten* was opperbevelhebber van het S.E.A.C.-gebied, dat was praktisch geheel Zuid-Oost-Azië. Nederlandsch-Indië stond onder bevel van de Britse generaal *Christison*.

90077. De **Voorzitter**: Heel Nederlandsch-Indië?

A. Ja. De overgave van het oostelijk deel, waaronder ook Borneo, was gebeurd aan de Australische commandant volgens de algemene order no. 1, die daarna eigenlijk de verantwoordelijkheid over dat oostelijk deel had. Generaal *Christison* heette opperbevelhebber van Nederlandsch-Indië. Het oostelijke deel werd echter aan de Australiërs overgelaten. Ik heb ook wel gezien, dat generaal *Christison* persoonlijk eigenlijk alleen in Java en Sumatra was geïnteresseerd, de rest kon hem niet zo heel veel schelen. Om welke redenen hij zo dacht, weet ik niet, maar het was zo. Generaal *Christison* was dus bevelhebber over alle geallieerde strijdkrachten in dat gebied, plus het civiel bestuur. Hij liet de „civil affairs” behandelen door een afdeling in zijn hoofdkwartier. Vanaf het ogenblik, dat de Luitenant-Gouverneur-Generaal er was, gebeurde dit in of na overleg met hem. Generaal *Christison* was echter verantwoordelijk voor alles, dus ook voor het civiele bestuur. Onder hem stonden Britse en Nederlandse troepen. De luchtmacht bestond uit de Royal Air Force en mijn luchtmacht. De zeemacht stond onder een Britse bevelhebber, de commandant van het Britse vijfde kruisereskader, admiraal *Puterson*, die dus eigenlijk alle zee-strijdkrachten operatief onder zijn bevel had. Operatief had ik nog niets te zeggen.

90078. De **Voorzitter**: U kon wel wensen kenbaar maken.

A. Ja, en dit heb ik ook herhaaldelijk gedaan. Behalve op het binnenbrengen van de krijgsgevangenen en het bewapenen er van heb ik dadelijk de aandacht gevestigd op het behouden van de drie hoofdsteden aan de kust en bovendien Bandoeng. Een opmars naar Djokja was niet meer mogelijk. Dit was reeds eerder ter sprake gebracht, maar van de hand gewezen. Ik heb echter genoemd Malang, Magelang, Bandoeng en de overeenkomstige kustplaatsen Soerabaja, Semarang en Batavia. Overall was het antwoord echter op, dat daarvoor geen troepen beschikbaar waren. De Engelsen waren blij, dat ze in Batavia waren. Later zou de vijfde divisie naar Soerabaja worden gezonden en dan zou men wel zien, wat er nog voor Semarang overbleef.

90079. De **Voorzitter**: Kan men zeggen, dat u administratief rechtstreeks onder generaal *Christison* stond, maar operationeel geen functie had?

A. Operationeel had ik geen functie. Administratief stond het beheer van de marine onder mij en het beheer van het leger was, voor zover het Indisch leger was, onder de Luitenant-Gouverneur-Generaal. Dat was dezelfde moeilijkheid, welke ik daarvoor ook reeds had ondervonden.

90080. De **Voorzitter**: Hoe was de verhouding tussen de heer van *Mook* en u?

A. Wat het beheer betreft, hadden wij geen meningsverschil. Vóór die tijd heb ik mij, dit accepterende, ook niet met het beheer bemoeid. Het enige meningsverschil, wat dit betreft, is geweest de z.g. „gezagstroepen”, die ik niet had willen opleiden als gezagstroepen, maar als gevechtstroepen.

90081. De **Voorzitter**: Stond in de hiërarchische verhouding de heer van *Mook* boven u of naast u?

A. De heer van *Mook* had geen militaire functie. Ik stond dus naast de heer van *Mook*. Na de evacuatie van Java was ook het opperbevel van de Gouverneur-Generaal als zodanig vervallen.

90082. De **Voorzitter**: De heer van *Mook* had toch het beheer over het K.N.I.L.?

A. In het *Staatsblad* van 6 Mei 1942 staat — hoewel mijn naam niet wordt vermeld —, dat er een opperbevelhebber zou worden benoemd voor de krijgsverrichtingen tegen Japan, dus voor zover het betrof het gebruik van alle Nederlandse en Nederlandsch-Indische strijdkrachten in de strijd tegen Japan. Onze oorspronkelijke bedoeling was ook het kleine contingent van het leger, dat naar Australië

was uitgeweken, uit te breiden door opleiding van gevechtstroepen voor de strijd tegen Japan. Daarna is door de heer *van Mook* uitgemaakt, dat het „gezagstroepen” zouden worden, die niets hadden te maken met de strijd tegen Japan, maar alleen met de rehabilitatie van Nederlandsch-Indië.

90083. De **Voorzitter**: Hoe heeft de verhouding tussen de heer *van Mook* en u zich in die tijd ontwikkeld? Ik meen, dat er zich een wijziging in heeft voorgedaan in de tijd, dat de heer *van Mook* op Java was.

A. Toen kwam plotseling de vrede met Japan en toen was er geen sprake meer van krijgsverrichtingen tegen Japan. De heer *van Mook* is wel geen opperbevelhebber van zee- en landmacht geworden, maar ik moest mij richten naar de aanwijzingen van de Luitenant-Gouverneur-Generaal.

90084. De **Voorzitter**: Ik heb de heer *Logemann* hierover gevraagd en ik heb toen gezegd:

„Uit de stukken heb ik weleens de indruk gekregen, dat de heer *Helfrich* van oordeel was, dat er door de heer *van Mook* beslissingen waren genomen, waarin hij eigenlijk gekend had moeten worden”.

„Het antwoord van de heer *Logemann* luidde:

„Ja, en de heer *van Mook* had precies dezelfde klacht van zijn kant. Ik denk, dat zij allebei gelijk hebben gehad. Daarom was de toestand ook onhoudbaar.”.

A. Op welke periode slaat dit?

De **Voorzitter**: Op de periode, waarover wij nu spreken, dus ongeveer October 1945.

A. Ik heb alleen onenigheid gehad over de kwestie, dat er werd onderhandeld met de, zoals ik noemde, „rebellens” en ik tegen onderhandelen was, vóórdat de orde en rust en het Nederlandse gezag waren hersteld. Natuurlijk moest ik mij richten naar de Luitenant-Gouverneur-Generaal en ik heb misschien tot vervelens toe mijn bezwaren ingebracht, maar tenslotte moest ik doen wat hij besliste. Ik geloof niet, dat ik ooit iets heb gedaan tegen zijn beslissing in.

90085. De **Voorzitter**: Het ging er hier om, dat u van mening was, dat u niet werd gekend in zaken, waarvan u meende, dat er wel overleg met u had moeten plaats vinden, en volgens de heer *Logemann* had u ook zaken, waarin u de heer *van Mook* had moeten kennen.

A. Het laatste ontken ik ten stelligste. Ik heb de heer *van Mook* van alles op de hoogte gebracht. Ik zou hiervan wel graag concrete voorbeelden willen horen. Ik heb hem volledig op de hoogte gebracht van ons standpunt, waar onze troepen waren en wat deze deden. Omgekeerd werd ik niet op de hoogte gebracht van de resultaten van zijn besprekingen met generaal *Christison*, daar mocht ik niet bij zijn.

90086. De **Voorzitter**: Ik meen, dat er een algemeen hoofdkwartier was, waarvan u voorzitter was?

A. Er was een Nederlands algemeen militair hoofdkwartier, waarvan ik het hoofd was. In een kamer naast mij zat generaal *van Oyen* en verder waren er de verschillende staven. Ik had de staven gecombineerd onder een generaal van het K.N.I.L. en naarmate de troepen van de Koninklijke landmacht aankwamen (die administratief onder de Minister van Oorlog bleven, hetgeen het er ook al niet eenvoudiger op maakte), moest ik uiteraard ook het administratieve beheer van de Koninklijke landmacht organiseren, waarvoor ik ook de nodige officieren uit Holland heb gevraagd.

De operaties ten behoeve van orde en rust waren in mij gecombineerd, operatief werd de hele zaak dus door één man bekeken.

90087. De heer **Fens**: Had u op dat gebied niets met de Engelsen te maken?

A. Niets mocht gebeuren zonder toestemming van de Engelsen en bovendien gaven de Engelsen op eigen initiatief opdrachten, die wij moesten uitvoeren. Aan de overkant van het Koningsplein was het Britse hoofdkwartier in het gebouw van de K.P.M.

90088. De **Voorzitter**: Kwam de heer *van Mook* weleens in het algemeen hoofdkwartier om aan de besprekingen deel te nemen?

A. De heer *van Mook* is naar mijn weten nooit bij mij op de kamer geweest.

90089. De **Voorzitter**: U bent waarschijnlijk wel bij hem geweest?

A. Ja. Ik meen te kunnen zeggen, dat ik hem alles heb gerapporteerd. De toestand is niet onhoudbaar geworden door deze verhouding. Naar mijn mening is de toestand onhoudbaar geworden, doordat er twee mensen betrekkelijk naast elkaar onder één geallieerde vreemde militaire bevelhebber stonden, en het was verkeerd de civiele vertegenwoordiger van H.M. de Koningin in Indië te plaatsen onder bevel van een geallieerde militaire bevelhebber. Dat kan nooit.

90090. De heer **Pens**: Was dat inderdaad de ware status of was het zo gemaakt?

A. De opperbevelhebber van S.E.A.C. — dat is de gehele oorlog zo geweest en dat was ook het geval met *MacArthur* — had zowel over het militaire als het civiele gedeelte in heroverd gebied te zeggen en hij was daar verantwoordelijk voor. Deze personen hadden ook in hun hoofdkwartier een afdeling *Civil Affairs*, althans dat was zo bij *Mountbatten*. Formeel had *MacArthur* geen afdeling *Civil Affairs*, maar hij was wel degelijk verantwoordelijk voor alles, wat op bestuursgebied in de civiele sector geschiedde. Ik geloof, dat dit ongeveer dezelfde verhouding is, zoals die zich hier met generaal *Eisenhower* heeft voorgedaan. Hij bemoeit zich wel niet met alles, maar heeft toch tenslotte de verantwoordelijkheid zolang het civiele bestuur niet compleet is hersteld.

Dit hebben wij daar niet gehad. *Mountbatten* had dus in Nederlandsch-Indië de volle verantwoordelijkheid op militair en civiel gebied en aangezien de Luitenant-Gouverneur-Generaal over het civiele gedeelte ging, stond hij formeel onder admiraal *Mountbatten* of diens vertegenwoordiger, dus in Indië onder generaal *Christison*. Dit heb ik nooit juist gevonden.

90091. De **Voorzitter**: Werd het contact tussen het algemeen hoofdkwartier en de heer *van Mook* door u onderhouden?

A. Door mij en door generaal *van Oyen*. Deze ging bijna altijd mee, hij is er ook weleens alleen geweest, zodra het ging om zaken betreffende het beheer van het Indisch leger, waarvoor de Luitenant-Gouverneur-Generaal verantwoordelijk was.

90092. De **Voorzitter**: De besprekingen met generaal *Christison* werden dus altijd alleen door de heer *van Mook* gevoerd?

A. In het begin niet, maar vanaf eind October is het wel zo geweest. Ik ben enige malen met de heer *van Mook* mee geweest en er werd dan gesproken over het optreden van onze troepen, tot ik niet meer werd meegevraagd. Toen ik bemerkte, dat de heer *van Mook* vrijwel iedere morgen naar generaal *Christison* ging, heb ik gevraagd daarbij te mogen zijn. De heer *van Mook* achtte dit echter principieel onjuist, omdat er alleen politieke en civiele zaken werden besproken. Ik heb toen gezegd, dat ik er dan toch wel graag bij wilde zijn, omdat ik als militair bevelhebber moest weten wat de politieke en civiele conclusies waren, daar ik anders misschien verkeerde dingen deed. Dit bezwaar werd echter niet geaccepteerd. Niet-tegenstaande herhaald aandringen is mij geweigerd deze conferenties bij te wonen.

90093. De **Voorzitter**: U bent er dus weleens bij geweest. In de bestaande praktijk is dus verandering gebracht?

A. Ja. In het begin was ook het gehele apparaat van de Luitenant-Gouverneur-Generaal niet dadelijk aanwezig. De heer *van der Plas* was er, maar gaandeweg zijn de anderen pas uit Brisbane komen binnendruppelen. De eerste conferenties op het paleis van de Gouverneur-Generaal hadden voornamelijk met de heer *van der Plas* plaats. Later zijn er bij gekomen de heren *Blom* en *Warners*. Voorts waren er de heer *van Oyen* en ik, wij gingen bijna altijd samen. Toen zijn er ook besprekingen geweest op het hoofdkwartier van generaal *Christison* met de heren *van Mook* en *van der Plas*. Dat was dus ook, vóórdat het apparaat er in zijn geheel was en plotseling, eind October, is deze praktijk verlaten.

90094. De **Voorzitter**: Gebeurde dit op grond van een controversie tussen u en de heer *van Mook* of waren er naar uw oordeel zakelijke overwegingen voor?

A. Ik heb de heer *van Mook* herhaaldelijk gezegd, dat naar mijn mening de besprekingen met de Indonesische leiders niets zouden opleveren voordat de orde en rust en het Nederlandse gezag zouden zijn hersteld, maar hij was van een andere mening. Hij was van mening, dat dit te ver was gegaan om het te negeren. De Britten

waren onmachtig en wilden het niet doen en wij waren onmachtig het te doen, dus er moest wel gepraat worden. Misschien heb ik hier wel wat veel op aangedrongen, maar ik vond het niet anders dan mijn plicht.

90095. De Voorzitter: Betroffen de besprekingen, welke u hebt meegemaakt, ook militaire aangelegenheden?

A. Bij de besprekingen, die ik bij generaal *Christison* heb meegemaakt, is voornamelijk gesproken over het gebruik van de Nederlandse troepen, het binnenlaten van zoveel mogelijk Nederlandse troepen, het vrijmaken van de krijgsgevangenen, het bezetten van niet alleen de steden maar ook het binnenland. Het kwam altijd neer op zo spoedig mogelijk herstel van orde en rust.

90096. De Voorzitter: Werd u door de veranderde praktijk de mogelijkheid ontnomen deze zaken met generaal *Christison* te bespreken?

A. Neen, en ik heb dit gedaan. Ik ben dus ook zelf bij generaal *Christison* geweest om hierop doorlopend de aandacht te vestigen. De heer *van Mook* nam mij 's morgens echter niet mee en dat had ik wel graag gezien.

De Voorzitter: Ik zou nu even willen pauzeren en ik schors het verhoor.

(Het verhoor wordt geschorst en daarna hervat.)

90097. De Voorzitter: U hebt medegedeeld, dat u graag nog een verklaring wilde afleggen over hetgeen in het begin van het verhoor betreffende generaal *Dempsey* is gezegd.

A. Ja. Ik betwijfel of ik mij wel juist heb uitgedrukt, toen mij werd gevraagd, of ik de verklaring van generaal *van Oyen* onderschreef. In mijn boek staat, dat mij uit een vraag, welke generaal *Dempsey* stelde, bleek, dat de heer *van Mook* het eens was met de generaal, dat het ongewenst was de Nederlandse troepen te laten binnenkomen. Wat door generaal *van Oyen* is gezegd, is juist en hieruit kan niet anders opgemaakt worden dan dat er te Batavia een gesprek had plaats gehad tussen de heer *van Mook* en generaal *Dempsey*, waarbij de heer *van Mook* heeft gezegd, het ook juist te vinden, dat de troepen niet binnenkwamen.

90098. De Voorzitter: Hebt u er een reden voor gehad u in uw boek wat zachter uit te drukken?

A. Ik moet in herinnering brengen, dat dr. *van Mook* het nooit zelf heeft toegegeven. In een boek, dat misschien ook in het buitenland wordt gelezen, is het niet gewenst direct de scherpste taal te bezigen. Ook heb ik mij moeten beperken; ik had ook wel tien delen kunnen schrijven in plaats van twee.

90099. De Voorzitter: Misschien kunt u ons een overzicht geven van hetgeen er in de eerste maanden na Augustus 1945 door de marine is verricht.

A. De acties van Hr. Ms. „Tromp” — eigenlijk het enige bovenwaterschip, dat toen beschikbaar was — in Balikpapan zijn wel bekend. De „Tromp” is het eerste schip geweest, dat is binnengekomen tegelijkertijd met de Engelse kruiser „Cumberland”, onder commando van schout-bij-nacht *Patterson*, die vanaf 15 September admiraal *Mountbatten* vertegenwoordigde als bevelhebber over Nederlandsch-Indië. Vrij spoedig daarna is de „Tromp” door mij naar Billiton gedirigeerd met toestemming van generaal *Christison*, met de bedoeling het Nederlandse gezag te herstellen en de tinbedrijven zo spoedig mogelijk op orde te brengen. Twee heren van de Billiton Maatschappij hadden om een vliegtuig gevraagd om even op Billiton een kijkje te kunnen nemen. Dit is gebeurd; de heren zijn teruggekomen met de mededeling, dat het nogal rustig leek, en zij vroegen of het niet mogelijk zou zijn daar weer te beginnen. Dat hebben wij gedaan. De „Tromp” lag binnen en dezelfde avond is het schip uitgestuurd met het nodige personeel, doktoren en verpleegsters en Nica-personeel. De volgende dag kreeg ik bericht van de commandant, dat de rood-witte vlag op Billiton was neergehaald en de Nederlandse was gehesen. Dat was heel eenvoudig gegaan.

90100. De Voorzitter: Was dit ook met generaal *Christison* besproken?

A. Ik heb generaal *Christison* gevraagd of ik de „Tromp” naar Billiton mocht sturen en toen hij hoorde, dat Billiton niet lag op

Java of Sumatra, ging hij er mee accoord. Drie dagen later vroeg hij mij wel, waarom ik hem niet had gewaarschuwd, dat Billiton een belangrijk teneiland was. Ik heb toen geantwoord, dat ik veronderstelde, dat hij dat wist. Met Banka is het niet zo gemakkelijk verlopen. Blijkbaar was de generaal geactiveerd door het geval met Billiton. Wij hebben getracht een bataljon van Malakka op Banka te krijgen, maar dat heeft lang geduurd. Daar zijn ook dingen gebeurd, die niet door de beugel kunnen. Bij mijn eerste verzoek om Banka te nemen, heeft generaal *Christison* gezegd, dat hij daarvoor geen troepen had, en ik heb toen gewezen op een bataljon in Malakka. Ik heb toen eveneens gezegd, dat, wanneer het zou gebeuren, het zeer geheim moest gebeuren, omdat er nog een Japans garnizoen op Malakka was en ik bang was, dat, indien men het ontijdig zou weten, men de zaak zou vernielen of althans maatregelen zou nemen, welke de inbezitting niet zo gemakkelijk zouden maken. Eindelijk is het gelukt een bataljon te krijgen, maar ons is toen gebleken, dat vier en twintig uur tevoren de Japanse commandant op Banka wist, dat wij zouden komen. Dat kan hij niet anders hebben geweten dan van de Engelse bevelhebber op Sumatra, waar Banka onder viel. Er is echter niets gebeurd. Billiton is ongeveer begin October genomen en Banka een maand of twee, drie later. Het was gevaarlijk, want van Sumatra uit werd op Banka geïnfiltrerd en vandaar weer op Billiton, dus het was zaak Banka zo spoedig mogelijk te nemen. Natuurlijk moest men wachten op materialen, maar de Billitonbedrijven konden weer vrij spoedig beginnen. De inbezitting heeft plaats gehad met een vijf en twintig matrozen, al weer een bewijs, hoe gemakkelijk het ging. Er is geen schot gelost.

90101. De Voorzitter: Is er geen verzet geweest?

A. Neen. De Indonesische bestuurder van Billiton was een vroegere klerk van de Billiton Maatschappij. Er was wat politie, maar die heeft niets gedaan.

Ik kreeg gaandeweg de „Heemskerck”, de „Willem van der Zaan” en de „van Kinsbergen”. Even later kwamen de torpedojager „Kortenaar”, de „van Galen” en de „Piet Hein”, terwijl gaandeweg de onderzeeboten uit Australië binnenkwamen. Er waren er nog zes. Het was jammer, dat ik de schepen niet eerder had, maar of ik er onder deze omstandigheden veel mee had kunnen doen, is zeer te betwijfelen. De schepen hebben doorlopend gevaren voor vlagvertoon. Ze hebben vrijwel alle eilanden van de Molukken bezocht, zij zijn in Celebes geweest en hebben de bewakingsdienst van Sabang overgenomen. Er was een bewakingsdienst in Straat Soenda nodig voor de infiltratie in Sumatra en tussen Billiton en Banka is geregeld gepatrouilleerd. Er zijn mensen gebracht naar Pontianak en naar Ambon en Makassar. Het was echter niet mogelijk met deze schepen de krijgsgevangenen te halen. De schepen mochten slechts in de Indische Archipel worden gebruikt. Ik heb het eenmaal gedaan gekregen, dat de „Tromp” wat krijgsgevangenen uit Saigon mocht halen. De schepen waren er echter ook niet geschikt voor om grote troepenmassa's te vervoeren.

90102. De Voorzitter: Waren de schepen door u opgecommandeerd of kreeg u deze uit Australië of Engeland op bevel van de Regering?

A. Ik had alleen de „Tromp” en de onderzeeboten, maar deze waren natuurlijk ook weer onder één geallieerd bevel. Toen mijn chef staf hoorde, dat de oorlog voorbij was, heeft hij dadelijk getracht de „Tromp” vrij te maken. Deze stond onder bevel van de zevende Amerikaanse vloot. Dit is gelukt, maar helaas lag de „Tromp” in het noord-oosten bij Manus, benoorden Nieuw-Guinea, zodat het een tijdje heeft geduurd, voordat het schip kon komen. De opkomst van de schepen is ook vertraagd, doordat wij absoluut niets wisten van de mijnevelden, die door de Japanners waren gelegd. Wij moesten wachten op gegevens van de mijnversperringen, dus welke waren opgeruimd en welke er bij waren gelegd, met andere woorden welke havens en routes veilig waren.

90103. De Voorzitter: Wie regelde de bewegingen van de schepen?

A. De bewegingen van de schepen werden geregeld door de geallieerde bevelhebbers. Ik heb gevraagd de „Tromp” zo spoedig mogelijk naar Priok te zenden en dit is toegestaan. Van de geallieerde bevelhebber heeft de commandant toen de desbetreffende bevelen gekregen. Ook heb ik gevraagd mijn onderzeeboten naar Priok te laten opkomen en dat is eveneens toegestaan door de Amerikaanse bevelhebber. In dat opzicht heeft men dus wel meegewerkt, trouwens de oorlog was voorbij.

90104. De **Voorzitter**: Hoe ging dit voor zover het schepen betrof, die uit Europa kwamen?

A. De schepen uit Europa werden operationeel onder verantwoordelijkheid gesteld van de Engelse admiraal.

90105. De **Voorzitter**: Wie heeft de schepen naar Indië gedirigeerd? Is dit op uw verzoek gebeurd, of heeft de Nederlandse Regering dat zelfstandig gedaan?

A. Dat heeft de Regering zelfstandig gedaan. Toen ik in Nederland was en plotseling de vrede met Japan kwam, heb ik, voordat ik naar Colombo ging, gevraagd mij zo spoedig mogelijk de schepen te geven en dat is toen ook gebeurd. Het is echter jammer, dat ik er niet eerder de beschikking over heb gehad. Toen Nederland werd bevrijd, heeft men schepen naar Engeland laten komen — ik had slechts de „Tromp” en de onderzeeboten over —, in de eerste plaats om instructiepersoneel te leveren voor de nieuwe opbouw en in de tweede plaats de mensen in de gelegenheid te stellen een bezoek aan Nederland te brengen. De vrede met Japan is in dat opzicht wel ongelukkig plotseling gekomen. Het klinkt vreemd, maar technisch was het niet zo mooi.

90106. De **Voorzitter**: Naar uw oordeel zijn er dus wel aanvaardbare redenen, dat de komst van de schepen enigszins is vertraagd?

A. Ja, ongetwijfeld.

90107. De **Voorzitter**: Met inachtneming van die redenen kan men dus wel zeggen, dat de vloot zo spoedig mogelijk naar Indië is gegaan?

A. Het is gebeurd op order van de toenmalige bevelhebber der zeestrijdkrachten. De schepen hadden er alleen vlugger kunnen zijn, wanneer zij in het Oosten waren geweest.

Ik heb ook de hulpmijnenevigers uit Australië gekregen, maar dat is van ondergeschikt belang. De mijnnevigers en de „Jan van Brakel” kwamen in Januari. Het heeft misschien een beetje lang geduurd, maar anderzijds had ik ze daarvoor nooit gehad, zodat het een versterking was, die nooit in het Oosten was geweest.

90108. De **Voorzitter**: Was er verschil in behandeling naarmate een schip behoorde tot de Eastern Fleet of onder Australisch commando stond?

A. Neen, er was geen verschil in behandeling.

90109. De **Voorzitter**: Ook niet ten aanzien van de beschikbaarstelling van de schepen voor uw doeleinden?

A. Ik heb de schepen ter beschikking gekregen na de vrede, dus na 15 Augustus. Vóór die tijd was er geen sprake van.

90110. De **Voorzitter**: Hebt u zich daarvoor tot zowel de Engelse als de Australische opperbevelhebber gewend?

A. Tot de Engelse en de Amerikaanse opperbevelhebber. De Australiërs stonden onder *MacArthur*.

90111. De **Voorzitter**: Ik dacht, dat de commandant van de „Crijnssen” onder een Australisch bevelhebber stond.

A. Dat was na 15 Augustus.

De **Voorzitter**: Dat bedoel ik ook.

A. De „Crijnssen” is toen via Timor naar Makassar gegaan en is toen in Australisch gebied gekomen. Hoe *Mountbatten* dit met de Australiërs heeft geregeld, is mij niet bekend, maar de praktijk was, dat *Mountbatten* zich niet bemoeide met het Australische commando in het oosten van de Archipel. Dit stond onder de Australiërs, die daar ook de overgave van de Japanse bevelhebber hebben geaccepteerd.

90112. De **Voorzitter**: Met mijn vraag bedoelde ik juist of er verschil was tussen de wijze, waarop de Engelse bevelhebber van de Eastern Fleet handelde, en de Australische bevelhebber ten aanzien van de Nederlandse schepen.

A. Van de Australische bevelhebber heb ik het altijd vreemd gevonden, dat hij de „Crijnssen” niet meer aan banden legde. De „Crijnssen” is geweest in Makassar, Boeton, Bawean, Bandjermasin en deed eigenlijk, wat zij wilde.

90113. De **Voorzitter**: Het is de vraag of de Australische bevelhebber de „Crijnssen” inderdaad niet aan banden heeft willen leggen. De heer *Dobbenga* heeft verklaard, dat de Australische bevelhebber had gezegd, dat hij niet moest weggaan, omdat hij in Makassar toch geen olie kon krijgen, en dat de heer *Dobbenga* heeft gezegd, dat hij liever zonder olie in Makassar lag dan met olie in Fremantle.

A. Hij lag in het zuiden.

90114. De **Voorzitter**: Hij is er in ieder geval tussenuit gegaan, waarschijnlijk niet met toestemming van de Australiërs.

A. Deze verklaring is mij niet bekend.

De **Voorzitter**: Ik moet uit mijn hoofd citeren, omdat het verhoor nog niet is gedrukt.

A. Het is mij niet bekend. Ik heb in mijn boek, geloof ik, alleen gezegd, dat de „Crijnssen” uit Australië kwam.

90115. De **Voorzitter**: U hebt er wel iets meer over gezegd.

A. Inderdaad, dat het schip bij Bawean ageerde en dat ik hem politiek moest oriënteren, toen hij op Bali kwam. Ik weet niet, welke instructies de commandant van de „Crijnssen” van de Australische commandant heeft gekregen. Ik vond het echter heel prettig wat hij deed. Het viel echter buiten de sfeer, waarvoor generaal *Christison* zich interesseerde, want nauwelijks trad hij op bij Boeleleng, dat wel binnen de sfeer van *Christison* lag, of er kwamen bezwaren los.

90116. De **Voorzitter**: Over de periode toen de „Crijnssen” in Boeleleng was, schrijft u:

„Ik heb toen Hr. Ms. kruiser Heemskerck, die begin October te Priok was aangekomen, naar Boeleleng moeten zenden om de commandant van de Crijnssen politiek te oriënteren.”

Vond u het op uw weg liggen, dit te doen?

A. Die opdracht heb ik gekregen van generaal *Christison*.

90117. De **Voorzitter**: Het woord „moeten” moeten wij dus verstaan in de zin, dat u een opdracht hebt gekregen en dat u het niet uit u zelf hebt gedaan.

A. Ja. Ik heb opdracht gekregen de „Crijnssen” politiek te oriënteren. Generaal *Christison* was van mening, dat de „Crijnssen” te veel op eigen gezag handelde. Het enige, dat ik de commandant heb laten zeggen, was, dat hij er om moest denken, dat hij niet onder Nederlands bevel stond, maar dat hij in Boeleleng stond onder het bevel van de Engelse generaal op Java, die niet wilde, dat men gewapend optrad.

90118. De **Voorzitter**: Het was dus niet uw bedoeling de commandant van de „Crijnssen” verder enige beperking op te leggen?

A. Zeker niet. Als ik het voor het zeggen had gehad, dan was hij doorgeslagen. Ik heb hem ook verder geen beperking opgelegd. Ik heb hem gezegd naar Makassar terug te gaan; dat heeft hij gedaan. Ik heb hem juist zoveel mogelijk losgelaten.

90119. De heer **Fens**: Wij hebben de indruk gekregen, dat de heer *Dobbenga* zich onledig heeft gehouden met het strijken van Australische en het hijsen van Nederlandse vlaggen. Hebt u daarom geen moeilijkheden gekregen?

A. In het geheel niet. Doelt u op Borneo?

De heer **Fens**: Als hij ergens kwam, waar de Australische vlag hing, dan ging die naar beneden en werd de Nederlandse vlag gehesen.

A. Het is mogelijk, dat het op Boeton en Timor is gebeurd. Ik heb van Timor gehoord, dat iemand de Australische vlag hees en dat de heer *Dobbenga* heeft gezegd, dat de Nederlandse moest worden gehesen. Dat is met een sissert afgelopen. Van andere plaatsen heb ik

het niet gehoord. Ik heb wel gehoord, dat hij overal de rood-witte vlag heeft neergehaald en dat het met groot gemak ging.

De bemanning van de „Crijnsen” bestond bovendien in hoofdzaak uit Indonesiërs. Dit alles gebeurde buiten Java, in het gebied, dat later onnodig zelfstandig is gemaakt. De hele staat Oost-Indonesië is een grote fout geweest naar mijn mening.

90120. De **Voorzitter:** Bali en Lombok behoorden nog tot het gebied van generaal *Christison*, meen ik.

A. Ja.

90121. De **Voorzitter:** De heer *Dobbenga* was dus even over de grens gegaan.

A. Ja. Bij Bawean eigenlijk ook. Het is wel een eiland in de Java-Zee, maar het wordt toch gewoonlijk bij Java gerekend.

90122. De **Voorzitter:** Er hebben zich moeilijkheden voorgedaan met een van uw ondergeschikten, de heer *Huijer*, te Soerabaja. Wat heeft zich daar eigenlijk afgespeeld?

A. Begin October, misschien zelfs wel eerder, waren enige officieren — *Huijer* kan echter zelf het best vertellen, wanneer hij uit Colombo is vertrokken en wanneer hij in Soerabaja is aangekomen — kapitein-luitenant-ter-zee *Huijer* en enige anderen, naar Soerabaja gegaan om daar zo spoedig mogelijk het marine-etablissement over te nemen. Het ging er om daar enige mensen te hebben, die zich op de hoogte konden stellen van het marine-etablissement en het marinevliegkamp. Daarover heb ik een rapport ontvangen, waaruit bleek, dat de toestand zeer goed was. De Japanners ontvingen *Huijer* zeer beleefd. Alle materialen en voorraden waren volledig geregistreerd, op Morokrempangan stonden de vliegtuigen keurig opgesteld, alles was gereed voor de overgave. *Huijer* had echter geen opdracht de overgave te accepteren. Hij was daar, heeft besprekingen gevoerd en zich op de hoogte gesteld van de toestand. Hij was ook geep chef; hij heeft gezegd, dat men op de Engelsen wachtte. Toen er echter geen Engelsen kwamen en achter *Huijer* ook geen Nederlanders stonden, hebben de republikeinen in Soerabaja, onder invloed van de ongestoorde republikeinse propaganda, moed gekregen en op 26 October hebben zij een brigade van de vijfde Brits-Indische divisie aangevallen.

90123. De **Voorzitter:** De heer *Huijer* had toch een geallieerde opdracht?

A. Ik heb in Colombo aan *Huijer* de opdracht gegeven in Soerabaja te gaan kijken hoe de toestand was en mij dit te rapporteren. Ik geloof, maar ik heb het rapport niet bij mij, dat hij ook van admiraal *Patterson* een opdracht had.

90124. De **Voorzitter:** Was het dan niet logisch er troepen achteraan te sturen?

A. Zeker. De Engelsen hebben het echter niet gedaan. Een brigade van de vijfde divisie kwam pas op 26 October.

90125. De **Voorzitter:** Er is in October ook nog een of andere onregelmatigheid geweest, waarvan de heer *Huijer* de schuld heeft gekregen.

A. Aan *Huijer* is verweten, dat hij de overgave van de Japanse bevelhebber zou hebben geaccepteerd en de wapens hebben doen inleveren, zodat de Japanse bevelhebber aannam, dat hij niet meer verantwoordelijk was voor de orde en rust. *Huijer* heeft dit ontkend. Hij heeft gezegd — u kunt het hem echter beter zelf vragen —: De Indonesiërs worden recalcitrant, laten wij net doen of wij het gezag reeds hebben overgenomen.

90126. De **Voorzitter:** U schrijft hierover in uw boek:

„Na een grondig onderzoek door mij persoonlijk bleef er van die beschuldiging echter niets over.”

Daaruit leid ik af, dat u hiervan wel iets weet.

A. Ik weet, dat bij het onderzoek van de beschuldigingen niets is ovtorgebleven. De conclusie van het onderzoek weet ik nog, maar ik kan mij niet precies meer herinneren, wat er zich heeft voorgedaan. Wat *Huijer* er mij mondeling van rapporteerde, bleek juist. Ik tracht mij te herinneren welke officieren hierbij nog meer zijn geweest, o.a. luitenant-ter-zee 1ste klasse *de Back* en een officier

van de mariniers. De Engelsen verweten de heer *Huijer*, dat hij het gezag had overgenomen zonder over de mensen te beschikken om het gezag te hanteren, zodat de Japanners de wapens hadden overgedragen aan de Indonesiërs. Dat was echter niet het geval geweest. De Indonesiërs hadden met de Japanners gekonkeld om de wapens in handen te krijgen. Vermoedelijk heeft *Huijer* ook nog de gedachte gehad, dat het niet tegen het Nederlandse gezag ging. Ik durf dit alles echter niet met zekerheid te zeggen.

90127. De **Voorzitter:** Hebt u deze zaak nog met generaal *Christison* besproken?

A. Ja. Generaal *Christison* heeft na dit incident te Soerabaja een persconferentie gehouden, waarbij hij de schuld op de heer *Huijer* wierp. *Christison* liet mij bij zich komen en ik heb gezegd, dat ik de zaak zou onderzoeken. Na het onderzoek heb ik een rapport geschreven, waarvan ik hem een afschrift heb gezonden. Bovendien ben ik zelf naar hem toegegaan en het resultaat was, dat hij mij na lezing van het rapport meedeelde, dat de situatie anders was geweest dan hij had gedacht en dat *Huijer* niet schuldig was. Ik heb toen gevraagd of hij dan het ongunstige oordeel, dat hij op de persconferentie had gegeven, wilde herroepen en dat heeft hij beloofd, maar het is nooit gebeurd.

90128. De **Voorzitter:** Hebt u nog andere opdrachten voor gezagsherstel gegeven? Gisteravond hebben wij de heer *van Miert* gehoord, die naar Pontianak is geweest. Was dat een opdracht van u?

A. Het was geen opdracht van mij, dat wil zeggen wel een afgeleide opdracht. De opdracht was besproken met de Luitenant-Gouverneur-Generaal. Het ging om het herstel van het gezag op West-Borneo onder de latere Sultan *Abdoel Hamid*. Dit is gebeurd en op dat ogenblik ging het ook heel eenvoudig. De „van der Zaan” is er heen geweest en heeft er de sultan gebracht en bevestigd. De latere generaal *Spoor*, toenmaals directeur van de Nefis, is er ook nog geweest in opdracht van de Luitenant-Gouverneur-Generaal. en met mijn instemming, om het daar te klaren.

90129. De heer **Fens:** Ik heb een enigszins andere indruk van het geval gekregen. Uit hetgeen de heer *van Miert* ons vertelde, hebben wij begrepen, dat het u bekend was, dat de Australiërs met een schip naar Pontianak zouden gaan. U zou de heer *van Miert* hebben gezegd, dat, als hij hard voer, hij de eerste zou zijn en commandant zou worden. Toen wij de heer *van Miert* vroegen hoe het met het gezagsherstel stond, was dit volgens hem bijzaak. Over Sultan *Hamid* heeft hij niet gesproken. Hij heeft gezegd, dat hij wel eens aan de wal is geweest en ook een landingsdivisie heeft gestuurd naar een dorpje in de buurt van Pontianak, maar het was niet zo bijzonder belangrijk.

A. Het is heel goed mogelijk, dat ik dat tegen *van Miert* heb gezegd. Oost-Borneo stond onder Australisch bevel en West-Borneo hing enigszins in de lucht. Ik had inderdaad gehoord, dat de Australiërs troepen wilden sturen van Balikpapan naar Pontianak. Wij hadden gehoord, dat de Australiërs in Balikpapan niet zo erg pro-Nederlands waren; er waren ook communisten bij, die communistische propaganda maakten. Om dat te voorkomen, moesten wij zo gauw mogelijk iets in Pontianak hebben en dat is de „van der Zaan” geweest. Het verhaal van *van Miert* is dus niet onwaarschijnlijk, ofschoon ik het mij niet precies herinner. Ik kan zoëven de indruk hebben gevestigd, dat de Sultan met de „van der Zaan” is meegegaan, maar dat is niet waar. Het is naast elkaar gebeurd, maar ongeveer dezelfde tijd, dat de „van der Zaan” er was, is de Sultan met een vliegtuig naar Pontianak gegaan en hij is daar in zijn sultanaat hersteld. Dat is zonder incidenten verlopen. Ik meen, dat de Australiërs daar ook niet meer zijn geweest.

90130. De heer **Fens:** De heer *van Miert* zei, dat hij erg hard had gevaren, maar toen hij er kwam, waren de Australiërs er al.

A. Mogelijk, maar die zijn toch vrij gauw weggegaan.

90131. De heer **Fens:** Als toen op last van de Luitenant-Gouverneur-Generaal het sultanaat is hersteld, dan zullen de Australiërs er waarschijnlijk wel buiten zijn gebleven.

h. Het is dan naast elkaar gebeurd. De Australiërs zijn er niet lang geweest, maar hoe lang, dat herinner ik mij niet meer.

90132. De heer **Fens**: Ik kreeg toch sterk de indruk, dat de heer *van Miert* dit volkomen heeft opgevat als een normale zeemansopdracht. Politiek georiënteerd was hij helemaal niet en ik heb mij zelf afgevraagd, of het niet goed zou zijn geweest, als deze commandant behoorlijk was ingelicht over de situatie, die hij misschien zou aantreffen, en waarom het eigenlijk ging. Die indruk hebben wij van de heer *van Miert* helemaal niet gekregen. Hij is een prettige zeeman, die zegt: ik heb orders en ik ga varen. Van de achtergrond had hij bepaald geen idee.

A. De commandanten, die uit Nederland kwamen, zijn allen bij aankomst in Priok door mij persoonlijk of door mijn chef staf op de hoogte gesteld van de toestand en welke bezwaren wij daartegen hadden. Hun is daarbij echter verteld, dat dit voornamelijk Java en Sumatra betrof, dat weet ik zeker. Ik geloof niet, dat ik persoonlijk *van Miert* heb geïnstrueerd. Hebt u de tegenwoordige admiraal *Willinge* reeds gehoord? Hij was mijn chef staf. Heeft hij *van Miert* niet geïnstrueerd, of hebt u hem dat niet gevraagd?

De **Voorzitter**: Dat is in het verhoor niet gebleken.

A. *Willinge* zou hiervan vermoedelijk wat meer weten. Ik kan mij niet goed voorstellen, dat *van Miert* niet politiek georiënteerd was geweest. Het is in ieder geval best mogelijk, dat ik hem heb gezegd er gauw heen te gaan, vóórdat de Australiërs er zouden zijn.

90133. De heer **Fens**: Het laatste heeft ongetwijfeld tot hem gesproken, hij heeft het als een sportieve daad opgevat. Ik geloof niet, dat hij zich de politieke entourage heeft gerealiseerd, die indruk hebben wij bepaald niet gekregen.

A. Wat kan hij dan gedacht hebben?

90134. De heer **Fens**: Ik kan u een voorbeeld geven. Wij hebben hem gezegd, dat u in uw boek schrijft, dat hij daarheen ging om orde en rust te herstellen. Daarop zei hij: Ja, maar zo erg belangrijk was dat nu niet.

A. Hij heeft daar ook niet gevochten. Op blz. 295 staat, dat hij o.m. behulpzaam was bij het gezagsherstel te Pontianak. Dat is zeer algemeen uitgedrukt, ik ben er verder niet op doorgegaan.

90135. De heer **Fens**: Het was toch wel uw bedoeling?

A. Ja. De „van der Zaan" was het enige schip, dat de rivier op kon. Het gezagsherstel lag wel degelijk in de bedoeling van de Luitenant-Gouverneur-Generaal, want hij stuurde de Sultan er heen en later zijn er ook troepen heengegaan,

90136. De heer **Fens**: De heer *van Miert* heeft ook gezegd, dat er Nederlandse troepen waren.

A. Heeft de heer *van Miert* nog een andere reden genoemd, waarom hij speciaal naar Pontianak ging? Misschien om mensen op te halen? Ik meen, dat dit schip is gegaan vóórdat de troepen er heen gingen.

90137. De heer **Fens**: Dat is ons niet duidelijk geworden. De heer *van Miert* heeft wel verteld, dat er op een gegeven ogenblik ongeregelheden zijn geweest, waarbij een K.N.I.L.-compagnie is opgetreden onder kapitein de *Goede*. De Nederlandse troepen waren er dus. Ik heb toen de indruk gekregen, dat het uw bedoeling is geweest er een schip heen te sturen om te voorkomen, dat de Australiërs er eerder zouden zijn dan wij.

A. Ik herinner mij het wel en het kan heel goed juist zijn, maar ik zou het niet met honderd procent zekerheid kunnen zeggen. Dit is natuurlijk wel na te gaan in de rapporten over de verrichtingen van de „van der Zaan". Als u het wenst, kan ik het nagaan.

90138. De **Voorzitter**: Graag. Zijn er in deze periode, dus tot ongeveer einde November, nog dingen geschied, waarvan u meent, dat het voor de commissie van belang is ze te weten?

A. Er is nog één ding, dat mij buitengewoon heeft gehinderd, en dat is het volgende. Toen de Engelse generaal besloot naar *Bandoeng* te gaan, is het mij niet gelukt twee compagnieën van de twaalf of veertien, die in Batavia waren, mee te zenden. Ik heb dadelijk gedacht, dat deze troepen mee moesten, anders werd het een Engels-Japans zaakje, waar de Nederlanders buiten bleven. Voor ons prestige en

ons toekomstig gezagsherstel was het beter, dat men dadelijk de Nederlandse vlag zag en Nederlandse strijdkrachten. Dit is geweigerd. Ik heb er nog enige malen op aangedrongen, maar ik mocht geen mensen meesturen met de Engelsen, die naar *Bandoeng* gingen. Ik vond dit bepaald onvriendelijk. Wat mij hierbij ook heeft gehinderd, was, dat ik in dit opzicht geen enkele steun van de heer *van Mook* heb gehad.

90139. De **Voorzitter**: Hebt u het wel met hem besproken?

A. Ja.

90140. De **Voorzitter**: Herinnert u zich, dat wij in Amerika een bestelling van wapens hadden geplaatst en dat het State Department deze heeft afgelast?

A. Ja, maar het ware weet ik er niet van. Deze bestellingen zijn buiten mij om gegaan.

90141. De **Voorzitter**: U was in het Verre Oosten B.S.O., d.w.z. Bevelhebber Strijdkrachten in het Oosten. Hoe lang heeft die functie die benaming gehad?

A. Totdat ik op 28 Januari 1946 het bevel neerlegde.

90142. De **Voorzitter**: Blijf de feitelijke inhoud van de functie tot zo lang ook dezelfde?

A. Neen. In de eerste plaats waren na 15 Augustus de krijgsverrichtingen tegen Japan afgelopen en in de tweede plaats had ik in September een telegram ontvangen van Minister *Schermerhorn*, dat ik voor militaire zaken rechtstreeks onder hem bleef staan, maar dat ik in Indië de aanwijzingen van de Luitenant-Gouverneur-Generaal moest volgen.

90143. De **Voorzitter**: Hield u onder de Luitenant-Gouverneur-Generaal zowel de zeggenschap over de landmacht als de zeemacht?

A. Ja.

90144. De **Voorzitter**: Ik heb zoëven begrepen, dat u wel de marine onder u had en de luchtmacht, maar dat de landmacht stond onder generaal *van Oyen* of onder de heer *van Mook*.

A. Dat is het verschil tussen het „gebruik" en het „beheer". Voor het gebruik werden de troepen geopereerd door de Britse bevelhebber, maar altijd via mij of een aan mij ondergeschikte Nederlandse bevelhebber.

90145. De **Voorzitter**: Administratief bleef de landmacht dus onder u?

A. Neen. Het administratieve beheer van het Indische leger stond onder generaal *van Oyen* en de Luitenant-Gouverneur-Generaal. Dat was mijns inziens ook een moeilijkheid in de opzet. Met het beheer van het Indisch leger had ik dus niets te maken.

90146. De **Voorzitter**: In Australië had u toch wèl te maken met het K.N.I.L.?

A. In Australië had ik alleen met het K.N.I.L. te maken wat betreft het gebruik. In de praktijk beheerde generaal *van Oyen* geheel zelfstandig het K.N.I.L., onder verantwoordelijkheid van de Minister van Koloniën. Ik werd op de hoogte gehouden en ik kon over de mensen van het K.N.I.L. beschikken, voor zover ik ze nodig had voor de uitoefening van militaire functies, waarover ik te zeggen had. Ik kan mij voorstellen, dat dit tot honderd en één vragen aanleiding kan geven, want het waren zeer ingewikkelde verhoudingen.

De **Voorzitter**: Dan kunnen wij nu het verhoor wel schorsen. Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen.

C. E. L. HELFRICH.

ALGERA, voorzitter.

KORTHALS.

FENS.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DINSDAG 6 MAART 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer **Algera**, voorzitter, en de heren Vonk en Fens, leden, alsmede de heer **Duisterwinkel**, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit. p.

Verhoor van

BERNARD SAMUEL VAN DEINSE,

oud 52 jaar, wonende te 's-Gravenhage, zonder beroep.

Hij legt de eed af als getuige.

90259. De Voorzitter: Mag ik even van u horen, welke functies u hebt bekleed van 1942 tot 1945?

A. In 1942 was ik chef van dienst bij de K.P.M. te Singapore. Daarna ben ik door de K.P.M. ter beschikking gesteld van de Nederlandsch-Indische Regering. Ik heb toen als ambtenaar of in een dergelijke functie — die titel was toentertijd nog niet zo gangbaar — in kort verband werkzaamheden voor de Indische Regering verricht.

90260. De Voorzitter: Waar was uw standplaats?

A. Oorspronkelijk zat ik in dezelfde plaats als waarin de Nederlandsch-Indische Commissie zat, namelijk Melbourne. Daarna ben ik, in verband met mijn werkzaamheden, meer ambuland geworden. Mijn werkzaamheden waren namelijk om de Nederlandse schepen, die in de havens van Australië werkeloos lagen, naar zee te krijgen. Die schepen waren naar Australische havens gedirigeerd, welke geblokkeerd waren en waarvan de lading niet kon worden afgevoerd. Ik heb die schepen dus doen ontladen en getracht ze weer naar zee te krijgen.

90261. De Voorzitter: Uw naam is hier genoemd als van iemand, die bekend zou zijn met de Nefis en met de partijen, die werden uitgezonden.

A. Ja, maar dat is het volgende verhaal. U vroeg, wat mijn werkzaamheden waren. Dit was dus deel I van mijn taak, die is afgelopen, toen de schepen allemaal naar zee waren. Ik ben daarna door de Minister van Koloniën ingebracht in een Engels-Hollandse organisatie, een afdeling van een speciale dienst van de Engelse Regering.

90262. De Voorzitter: Welk werk verrichtte deze dienst?

A. De dienst had als oorspronkelijke taak — nu moet u niet lachen; wij hebben ook pas achteraf gelachen, toen wij de onmogelijkheid zagen — om te trachten, rubber uit vijandelijk bezet gebied te extraheren. Eerst later hebberij wij ingezien, dat dit onmogelijk was; toen wij de Japanse antispijionage-maatregelen kenden, hebben wij ons gerealiseerd, dat dit nooit tot succes had kunnen leiden.

Geleidelijk aan is men bij de onderzoeken, die plaats moesten vinden om te zien hoe wij die rubber er uit zouden krijgen, wel in zoverre overstap gegaan, dat men algemeen *intelligence* zocht om te beginnen en later is meer het accent komen te liggen op het verkrijgen van inlichtingen uit vijandelijk bezet gebied dan op die rubber, die wat op de achtergrond is geraakt, vooral ook: toen de synthetische rubber uit Amerika zoveel groter omvang kreeg en de rubbertoestand niet meer zo desperaat was als deze in 1942 en voorjaar 1943 is geweest.

90263. De Voorzitter: Ons onderzoek gaat speciaal over het militaire beleid; daar past de Nefis in. Daarom vroeg ik u zo juist, wat u van de Nefis wist, en van het inbrengen van de partijen.

A. Niets, omdat ik met de Nefis bijna niet in aanraking ben geweest. Ik was toen namelijk bescheiden in India, het toenmalige

Brits-Indië. Mijn cover was vice-president van de Nederlandsch-Indische Handelscommissie. Ik heb daar ook wel actief aan medegewerkt, maar het was toch eigenlijk meer schijn, om te bedekken, wat ik in India wel uitvoerde. Dat was dan de affaire, die ik u zo juist vertelde. De Nefis zat bij mijn weten niet in India, alleen in Australië. Wel heb ik één- of tweemaal, toen ik voor de organisatie, die ik u zo juist noemde, naar Australië ging om daar kennis te nemen van de methoden, die de Britse organisatie in Australië toepaste om hun agenten te trainen en de methoden, waarop zij trachtten die mensen binnen te brengen in bezet gebied, uiteraard uit hoofde van mijn aanverwante werk, gesprekken gehad met mensen van de Nefis. Ik kende er velen, maar ik heb nooit geparticipeerd aan het werk van de Nefis. Ik heb er ook nooit uitvoerige gelegenheid voor gehad om kennis te nemen van dingen, die zij deden.

90264. De Voorzitter: U hebt uit die gesprekken waarschijnlijk wel iets vernomen van de faits et gestes van de Nefis en van de eventuele kritiek, die er op is geleverd?

A. Uiteraard, dat is te zeggen: in het bijzonder van de kritiek. U weet, dat dergelijk soort van diensten altijd nogal aan kritiek blootstaat, en vaak ten rechte, achteraf vooral ten rechte, omdat men met het grote duister vóór zich uiteraard vaak dwaalt in de methodes, die men denkt te volgen. Pas door vallen en opstaan en helaas ook vaak door het verlies van mensenlevens wordt men wijzer.

90265. De Voorzitter: Kunt u ons er iets van mededelen, waaruit die kritiek bestond?

A. Ik heb het, om de waarheid te zeggen, meestal als borreltaal gehoord.

90266. De Voorzitter: Kent u de heer *Staverman*, die is uitgezonden naar Nieuw-Guinea?

A. U spreekt nu waarschijnlijk over de Nefis? Ik heb wel een *Staverman* gekend, die echter bij mijn weten niet bij de Nefis was. Was hij niet bij de Nigeo?

90267. De Voorzitter: Ik zie hier staan, dat een van de *Nieuw-Guinea-parties* werd geleid door de heer *Staverman*.

A. Dat moet haast dezelfde *Staverman* zijn, want ik dacht niet, dat er meer dan één in Australië was. Hij is, geloof ik, oorspronkelijk als kapitein begonnen. Later is hij nog majoor geworden.

De Voorzitter: Eén van de getuigen heeft juist uw naam in dit verband genoemd. U zoudt volgens hem hiermede bekend zijn. Dat blijkt dan echter op een misverstand te berusten.

A. Ik kan het mij op het ogenblik niet te binnen brengen. Misschien, als u iets verder kunt gaan, dat er iets bij mij terugkomt. Ik geloof niet, dat ik van die party ooit heb gehoord. Was dat een party, waarbij men mensen in vijandelijk bezet gebied heeft binnengebracht?

De Voorzitter: Ja, in Nieuw-Guinea, toen de Japanners dat hadden bezet.

A. Misschien vanuit Merauke?

De Voorzitter: Dit is in 1944 geweest, vanuit Port Moresby.

A. Neen. In 1944 zat ik trouwens in India, later in Engeland.

90268. De Voorzitter: U weet dus van de partijen in het algemeen verder niets dan wat u nu hebt medegedeeld?

A. Ja, laat ik zeggen, aan de borreltafel in de Hollandse Club hoort men „wel 'ns" wat. Dat noem ik niet „weten van".

90269. De **Voorzitter**: Neen, ik bedoel. of u daarvan iets bekend is uit eigen wetenschap.

A. Niets.

90270. De **Voorzitter**: Hebt u daar ook werkzaamheden verricht, die meer direct met het militaire beleid verband hielden?

A. Neen, tenzij u — maar dat is er toch van vrij veraf bijgehaald — van oordeel bent, dat het volgende daaronder valt: In India en op Ceylon had ik uiteraard wel vrij veel contact met admiraal Helfrich; over sommige dingen, die ter tafel kwamen, vroeg hij mijn opinie weleens, maar het was niet zo, dat ik deelnam aan een of andere militaire operatie of wat dan ook.

90271. De **Voorzitter**: Had u ook te maken met de verzorging van het personeel en dergelijke?

A. Neen.

De **Voorzitter**: Die getuige is dus blijkbaar niet geheel op de hoogte geweest van uw werk.

A. Als u hebt gesteld, dat ik van deze party iets af wist. . .

90272. De **Voorzitter**: Die getuige heeft in het algemeen gezegd, dat u heel wat wist van en heel wat kritiek had op het inbrengen van de parties.

A. De parties!

De **Voorzitter**: Ja, op de parties dus in het algemeen.

A. Ik heb weleens kritiek gehad, maar niet na kennisneming van de gehele werkmethode en van de voorbereidingen en alles. Ik heb weleens deze kritiek uitgeoefend en ik heb er niet het minste bezwaar tegen oin die hier te herhalen, dat wij in India onze mensen heel wat voorzichtiger wegwerkten en wij het mensenleven zeer zwaar lieten wegen; het was voor ons geen padvinderij, begrijpt u? Ik gebruik dit woord niet om de andere zijde denigrerend te belichten, maar bij ons werd alles uitermate gewikt en gewogen en wij waren serieus, vóór een party uitging. Wij moesten de overtuiging hebben, dat wij redelijke resultaten hadden, dat de risico's daarbij aanvaardbaar waren. Ik bedoel, dat, wanneer men in dit bedrijf zit, men altijd de risico's van mensenlevens moet kunnen aanvaarden op een gegeven moment, hoewel dat vaak een zware beslissing is en vooral als men de mensen individueel kent, is het heel beroerd en moet men zich daar doorheen kunnen duwen. Ik heb weleens in Australië — vooral in de aanvangsperiode, later zeker niet meer — als mijn indruk gegeven, dat men eigenlijk aan de Australische kant gemakkelijker een party wegzond dan wij het deden aan de andere zijde.

90273. De **Voorzitter**: Bedoelt u daarmee de parties, die op de kust van Sumatra ageerden?

A. De parties, die wij wegstuurden, waren bestemd, voor zover het het Nederlandse deel van de organisatie in Ceylon betrof, voor Sumatra en, voor zover ik voor de Engelsen als adviseur optrad, voor Malaya en een aantal andere gebieden. Ieder land had zijn eigen branche daar.

Ik heb er altijd zeer zorgvuldig op toegezien, dat ik niet zwichtte voor druk, die van buiten ongetwijfeld vaak werd uitgeoefend om een party maar weg te sturen. Wanneer mijn indruk was, dat die druk kwam uit een soort, laten wij zeggen, sportieve grappenmakerij, „als wij maar parties wegsturen, hebben wij ons existentierecht“, „die er is weer voor een maand of wat“, heb ik gezegd: neen.

90274. De **Voorzitter**: Hebt u in India het Korps Insulinde meegeemaakt en de special operations?

A. Ja, kamp D. In dat kamp werd ook een deel van de mensen opgeleid, die voor ons bestemd waren. Een ander deel werd onder Britse leiding in India zelf getraind. Zij hebben bij Poena gezeten en later in Calcutta.

90275. De **Voorzitter**: U hebt dus ook de heren Mollinger en Pel meegeemaakt?

A. Mollinger ging ongeveer weg, toen ik daar aankwam. Ik ben in October 1942 uit Australië vertrokken en in November daaraanvolgend aangekomen. Ik heb eerst nog een poosje in India zelf gezeten, vóórdat ik eigenlijk mijn hoofdkwartier op Ceylon te Colombo

vestigde en van daaruit naar India ging, wanneer dat nodig was. Ik zal Mollinger net nog hebben meegeemaakt, toen ik kwam; daarna kwam de heer Pel.

90276. De **Voorzitter**: U hebt dus die kwestie, die er rondom de vervanging van de heer *Mollinger* is geweest, niet meegeemaakt?

A. Keen.

90277. De **Voorzitter**: Was de heer Pel de Nederlandse leider van de special operations?

A. Neen, de heer Pel was commandant van het kamp D.

90278. De **Voorzitter**: Hij heeft waarschijnlijk ook meegedaan aan de raids op Sumatra?

A. Hij is, naar ik meen, een keer meegeweest. Kapitein *Scheepens* heeft later verscheidene raids meegeemaakt.

90279. De **Voorzitter**: Er is hier weleens kritiek geleverd op de heer Pel. Hebt u daar ooit iets van gehoord?

A. Die kritiek, die er geleverd is, heb ik uiteraard niet gehoord. Natuurlijk zal er weleens kritiek zijn geleverd! Ik heb op mij zelf ook nooit kritiek gehoord, maar ik veronderstel, dat zij ook wel bestaat. Men kan dit soort bedrijf nooit entameren zonder open te liggen voor kritiek. De vraag is alleen, in hoeverre deze gemotiveerd is.

90280. De **Voorzitter**: U hebt in ieder geval wel de gelegenheid gehad om een vergelijking te maken tussen de parties, die in Brits-Indië werden uitgestuurd en die vanuit Australië werden uitgestuurd.

A. Ja. Dan vond ik van de aanvangsparties, die er uit Australië weggingen — ik zeg dit niet op grond van alle feitenkennis, maar naar wat ik er van te horen heb gekregen, is dit mijn indruk —, dat wij in India voorzichtiger waren.

90281. De **Voorzitter**: Onder welke leiding stond de Nefis daar toen in Australië?

A. Er zijn er verscheidene geweest: eerst een luitenant-ter-zee Quéré. Toen hebben we luitenant-ter-zee Brouwer gekregen. Hebt u die naam weleens meer gehoord? Klopt dit?

De **Voorzitter**: Ja.

A. Namen onthouden is mijn fort niet en mijn geheugen heeft sinds de oorlog nogal geleden. Ik weet niet of er nog anderen geweest zijn. Tenslotte was het dan de heer Spoor, eerst overste, later kolonel.

90282. De **Voorzitter**: Hebt u de heer Salm ook nog meegeemaakt?

A. Ja, die vergat ik.

90283. De **Voorzitter**: Welke periode was het, waarover u hebt gezegd, dat men een klein beetje erg vrijmoedig met de parties omsprong. . .

A. Dat heb ik niet gezegd: minder voorzichtig. Dat was de periode-Quéré.

90284. De **Voorzitter**: U kunt hierover waarschijnlijk niet meer vertellen dan u tot nog toe hebt gedaan?

A. Er zijn tenminste geen saillante punten, die op het ogenblik in mijn gedachten komen. Wanneer u echter een paar vragen wilt stellen, kan ik mijn geheugen uitschrapen, want er is na die tijd nog zoveel gebeurd, dat ik niet meer zo in die periode leef als u op het ogenblik, met alle gegevens, die u dagelijks ter ore komen.

90285. De **Voorzitter**: Ons is medegedeeld, dat, wanneer wij meer van die parties wilden weten, de heer van *Deinse* daar heel veel van kon vertellen.

A. Van de parties vanuit Ceylon naar Sumatra kan ik u als het ware alles vertellen.

De **Voorzitter**: Doet u dat dan maar.

A. Ik kreeg op een gegeven moment de indruk, dat uw belangstelling meer uitging naar de parties vanuit Australië naar verschillende eilanden.

90286. De **Voorzitter**: Dat was ook zo. De mededeling van de bedoelde getuige blijkt dus niet helemaal juist te zijn.

Wilt u ons dan iets mededelen over de parties op Sumatïa?

A. Het was natuurlijk een grote moeilijkheid mensen te vinden, die bereid en geschikt waren. Daarvoor ben ik toen naar Djeddah geweest en heb ik in Mekka — waar ik zelf niet komen mocht — een aantal jongelui laten opvissen. Dezen hebben wij zo goed en zo kwaad als het ging in Djeddah beoordeeld. Van een bepaald aantal werd direct afgezien en de anderen zijn toen medegenomen. Het waren allen Indonesiërs. De moeilijkheid was, dat Arabië, trouwens de hele Middle East, zo lek als een zeef was, wat de intelligence betref. Ik vermoed, dat op de dag van mijn aankomst men zeker te Rome al wist, dat er weer een meneer was binnengekomen. Egypte was op dat punt het summum van onbetrouwbaarheid en Arabië was een goede tweede. Ik kon hierdoor mijn jongelui niet vertellen waarvoor ik hen strikte.

90287. De heer **Fens**: Die Indonesiërs, die in Mekka zaten, waren dat bedevaartgangers?

A. Dat waren bedevaartgangers? die waren blijven hangen. Dat schijnt daar gebruikelijk te zijn. Ik weet niet veel van de Islamietische gebruiken af, maar het schijnt gewoonte te zijn, dat velen meerdere seizoenen overblijven. Dat schijnt hen in het hiernamaals nog meer goed te doen dan één bedevaart. Zo zijn er dan onder hen, die een handwerk of bedrijf ter hand hebben genomen en daar jarenlang blijven.

90288. De **Voorzitter**: En u bracht deze jongelui naar Brits-Indië?

A. Juist, en toen heb ik een aantal mensen tegen een zeer goede beloning uitgenodigd, alleen met de boodschap, dat het werk, dat zij zouden moeten doen, belangrijke risico's met zich kon medebrengen. Naar ik schat, ben ik toen begonnen met 20 à 25 jongelui. Egypte wilde niet medewerken in zake de doortocht naar Brits-Indië. Zodoende ben ik door een Engelse plane op een Engels vliegveld in Egypte afgezet en dus nooit officieel met die heren in Egypte geweest, tot zij uit mijn vingers glipten, toen wij op scheepsgelegenheid moesten wachten. Ik heb ze toen met de nodige verwickelingen van links en rechts door heel Cairo en Suez moeten opvissen. De laatste verwikkeling was scheepsruimte te krijgen, hetwelk de Britten mij niet konden geven. Tenslotte heb ik door een zeer hooggeplaatst persoon druk laten uitoefenen en ben ik met de jongelui weggekomen. Wij kwamen in Bombay aan en daarna zijn we naar het kamp te Poena gegaan. Daar zijn wij met de opleiding begonnen en kwam al de eerste teleurstelling. Wij kwamen namelijk tot de ontdekking, dat er van de 20 à 25 jongelui misschien 3 zouden zijn, die men na een behoorlijke training onder een Japanse bezetting zou durven loslaten en de zekerheid hebben, dat zij niet binnen een week de zaak uit dommigheid zouden weggeven of voldoende onbetrouwbaar waren door naar hun familie te gaan en de boel de boel te laten. Die inheemse spionnen is dan ook niets gevraagd. Wij hebben er 1 of 2 gehad, die wij zover gebracht hebben, dat zij redelijk waren toegerust, zowel wat betreft de psychische als lichamelijke training, zoals ge-ruisloos lopen en huizen met valse sleutels openen, enz. Dit was een vrij veel omvattende training. Eén van de twee zei een uur vóór zijn vertrek: „Ik durf niet.“, en het was een vaste gewoonte, dat wie de moed ontzong niet zou gaan, want die is niet alleen een gevaar voor zich zelf, maar ook voor anderen, die eventueel vóór of na hem zouden gaan. Het hele gezelschap, hetwelk uit Mekka is gekomen, heeft tot een grote teleurstelling geleid en wij waren tenslotte blij, toen wij ze kwijt waren. Omdat wij toch eigenlijk niet alleen konden blijven zitten uitleggen hoe moeilijk het was en verder niets doen, zijn er toen parties van vrijwillige Europeanen uitgestuurd, doch op een heel andere basis. Niet op een basis van zich blijvend daar vestigen, maar op een basis van tegen het donker er in en vóór het licht weer weg. Ik mag wel even mijn verhaal onderbreken om te zeggen, dat in het bijzonder onze Nederlandse duikbootcommandanten op dat gebied excellent werk deden. Het gebeurde — wel, dat Engelse parties, welke naar Malaya moesten, strubbelden en eigenlijk niet wilden gaan, indien zij niet speciaal door een Hollandse duikbootcommandant werden weggebracht. Zo'n party kwam dan aan ae wal en griste daar wat mensen bij elkaar en trachtte mensen op te zoeken, die zij nog kende. *Pel* b.v. was lang in Atjeh geweest en dacht er nog veel mensen te kennen. De meesten van hen bleken later echter allang vermoord en een grote kennissenkring had hij dan ook niet over. Wat men op die maoier aan wetenschap mee terugbracht, was op de duur bepaald onbevredigend. Het bleek, dat de inheemse bevolking, die op willekeurige punten woonde, welke

wij hadden uitgekozen, omdat het daar gemakkelijk landen was, enz., niets af wisten van hetgeen zich afspeelde, behalve dat zij een heilig ontzag voor de Japanner hadden. Dat was evident bij elke aanraking, welke plaats vond. Daarna zijn wij overgegaan naar een volgend systeem tijdens die hit and run raid: mensen van hun bed te lichten en meenemen, omdat wij dan veel meer tijd hadden die intelligence er uit te krijgen, welke zij misschien bij zich droegen. Het moeilijke van vragen is vaak, dat de ondervraagde niet weet wat van belang is en ogenschijnlijk niet zeer belangrijke dingen, welke de moeite van het verhalen niet waard schijnen, blijken soms juist vondsten te zijn. Ook dat systeem gaf ons tenslotte de indruk, dat de moeite en risico's, verlies van mensenlevens, enz. veel groter waren dan de wetenschap? welke wij er voor in de plaats kregen, zodat er geen evenwicht was. Wij zijn toen dan ook een tijdlang weer teruggekomen op het sturen van die parties en hebben de Engelse Admiralty weten te overreden om op zee de bemanning van de kleine vaartuigen af te lichten en naar Ceylon of India te brengen. Dat bleek een goede greep te zijn, want dit heeft meer resultaten opgeleverd dan wij van Sumatra in totaal hebben gehad. De parties zijn doodgelopen tot de tijd kwam, dat Noord-Sumatra binnen Amerikaans vliegbereik lag. De inheemse bevolking zat aan de ene kant volkomen knel tegen een zeer ruwe en wreede Jap en onze mensen konden slechts woorden spreken, woorden, maar niets anders. In deze omstandigheden leert men gauw de geringe waarde van woorden alleen kennen. Dit gaf dus weinig. Toen Noord-Sumatra binnen het vliegbereik lag en wij dus konden zeggen: nu vertel je dit of dat en je zorgt voor dit of dat of anders vallen er bommen, zei men: „Oh, wacht even, dit is een andere geschiedenis, hier moet ik even over piekeren“, en dan bleek men ook weleens iets meer te weten en meer te risikeran dan vroeger. In het aanvangsstadium was namelijk de eerste reactie van de bevolking hard weg te lopen naar de Jap en te zeggen: „Daar“. Het is nooit onomstotelijk gebleken, maar we hebben wel de indruk, dat er slachtoffers zijn gevallen onder diegenen, die contact hebben gehad met onze mensen. In 1944 werd mijn aandacht van deze zaak meer afgeleid, omdat ik toen aan Engelse zijde in China heel andere projecten kreeg, welke wel moeilijker waren, maar meer kans op succes boden en ook inderdaad meer succes hebben gehad. Toch heb ik nog wel gehoord, dat, naar ik meen, eind 1944, een party naar Medan is gestuurd. Deze is daar afgeworpen en heeft zich ook staande kunnen houden. In het algemeen samengevat zou ik willen zeggen, dat onze parties zeker niet datgene hebben opgeleverd wat wij gaarne hadden gezien en wat wij zeker hadden gehoopt.

90289. De **Voorzitter**: Bedoelt u met onze parties de zuiver Nederlandse parties of ook de parties vanuit India?

A. Ik bedoel de parties vanuit India in tegenstelling tot die vanuit Australië.

90290. De **Voorzitter**: U kunt zeker niet veel vertellen over de resultaten van de parties vanuit Australië?

A. Ik weet alleen, dat ook die resultaten gering zijn geweest.

90291. De heer **Pens**: Wat was eigenlijk de concrete opdracht, in het algemeen gesproken?

A. De opdracht was eigenlijk ongelimiteerd. Men wilde uiteraard gaarne de militaire sterkte van de Japanner weten; de verdeling van zijn troepen, het soort wapens waarover de Japanner de beschikking had, de toestand van de inheemse en de achtergebleven Nederlandse bevolking. Men wilde gaarne weten of zij fit of niet fit zouden zijn om na de herbezetting onzerzijds dadelijk weer daadwerkelijk aan beheer, bestuur en ontwikkeling deel te nemen. Wij hadden al iets van kampen vernomen. Zodra het vliegbereik groter werd, naarmate er meer toestellen in de lucht kwamen, was het ook interessant en zelfs van veel belang te weten, waar die kampen waren in verband met het daar niet gooien van bommen. Verder de toestand van de havens en de mogelijke diepgang van die havens in verband met eventuele plannen tot landingen. Ook was van belang of de havens versperd waren, of de apparatuur van de havens, spoorwegen nog wat was, of geheel weg waren. Kortom, al datgene, wat men moet weten, als men 3 jaar lang niets meer heeft gehoord. Wat men allemaal wil weten, is van de eenvoudigste vraag af, of er nog trams rijden, tot de grootste vraag naar de militaire bezetting, de vliegvelden, wapenning, het moreel, enz. toe.

90292. De heer **Fens**: Wat was nu het verschil tussen de zorgvuldigheid, welke te Ceylon wel werd toegepast en de mindere zorgvuldigheid van Australië?

A. Wij waren in Ceylon voorzichtiger in die zin, dat wij voornemens waren pas *parties* in het land achter te laten, wanneer wij door hit and run raids de wetenschap hadden verkregen, dat deze *parties* een kans zouden hebben zich staande te houden. Wij zijn daarom nooit in het stadium gekomen van binnenblijvende *parties* tot aan het laatst van 1944, begin 1945, toen ik niet aanwezig was.

90293. De **Voorzitter**: Waar gingen die berichten heen, wie kreeg ze tenslotte in handen?

A. Die berichten gingen naar al diegenen, die ze nodig hadden. Ik heb eens een grote ontdekking gedaan en dit uit een ogenschijnlijk onbelangrijk man gehaald, namelijk een overscheephaveii in het Japanse verbindingssysteem tussen Penang en Rangoon. De Japanner kon met 'zijn schepen Rangoon niet meer ongehinderd bereiken. Er werd daar te veel van tussenuit gepikt. De Japanners hebben toen halverwege een geheime overscheephaven gemaakt en hebben van daaruit door middel van kleine bootjes — ongeveer 200 stuks — de boel naar Rangoon overgebracht. Dit heb ik toen uit iemand kunnen peuren, die al een week lang had gezegd, dat hij niets wist, tot ik er achter kwam, dat hij ook bij de K.P.M. was geweest. Eerst heb ik dagenlang met hem zitten praten of hij nog wel wist van die dikke kapitein en die rare boot en toen wilde hij praten en is er van alles

uitgekomen, met het gevolg, dat de Britse en Amerikaanse luchtmacht 3 dagen lang bombardeerden en een aantal oorlogsschepen volkomen hebben verpoeierd. Dit ene ding, waar ik twee jaar op heb gewacht, heeft voor mij vergoed, dat ik 2 jaar lang naar mijn smaak heb zitten prutsen. Dit afgemeten naar de door mij verkregen resultaten. Ik heb gehoord, maar ik heb nooit alle stukken bestudeerd, dat men in Australië is begonnen *parties* uit te zenden met het duistere op hoop van zegen! Dit is het grote verschil, maar daarmee wil ik nog niet zeggen, dat deze heren dit fout hebben ingepikt. We kunnen het misschien ook zó stellen, dat wij (in India) veel te weinig risico's hebben durven aanvaarden.

De **Voorzitter**: Zo u niets meer hebt op te merken, dank ik u voor de door u verstrekte inlichtingen en sluit ik hiermede het verhoor.

B. S. VAN DEINSE.

ALGERA, *voorzitter*.

VONK.

FENS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 6 MAART 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer **Algera**, voorzitter, en de heren **Vonk** en **Fens**, leden. alsmede de heer **Duisterwinkel**, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

PETRUS MOURER,

oud 59 jaar, wonende te Baarn, generaal-majoor
administratie K.N.I.L. b.d.

Hij legt de eed af als getuige.

90294. De Voorzitter: Welke functies hebt u bekleed van 1940 tot 1945?

A. Vóórdat Indië in oorlog kwam, was ik oudste hoofdofficier bij de Vde afdeling van het Departement van Oorlog. Op 3 November 1941 ben ik in Engeland gekomen, waar ik hoofd van de administratie en intendance ben geworden.

90295. De Voorzitter: Van welke administratie werd u het hoofd?

A. De administratie van het Departement van Oorlog, waaronder ressorteerde o.m. de Prinses Irene-Brigade.

90296. De heer Fens: Waarom kreeg u als hoofdofficier van het K.N.I.L. deze functie?

A. In Londen beschikte men kennelijk niet over een ouder hoofdofficier, die voldoende bekwaam was om de administratie met rekeningen in het buitenland, zoals Canada en Amerika, te voeren.

90297. De Voorzitter: Bent u tegelijk met de andere officieren van het K.N.I.L., zoals de heer *Mollinger*, gekomen?

A. Neen, ik ben drie maanden later gekomen.

90298. De Voorzitter: Hoe lang bent u in Engeland geweest?

A. Ongeveer twee jaar. Ik denk, dat ik September, October 1943 ben weggegaan. Toen ben ik naar Australië gegaan als onderhoofd van het daar op te richten Nederlandsch-Indische Departement van Oorlog.

90299. De Voorzitter: Hoe lang hebt u deze functie vervuld?

A. Tot ik met pensioen ging, dat is 1946.

90300. De Voorzitter: Misschien kunt u ons iets vertellen van de organisatie van het leger in Engeland?

A. Daar had ik helemaal niets mee te maken. De Irene-Brigade stond administratief onder mij, d.w.z. geldelijk en materieel. De organisatie berustte bij de heer *Kruls*.

90301. De Voorzitter: Had u alleen de zorg voor de Prinses Irene-Brigade of was er nog meer?

A. Er waren nog wat groepen marechaussees en dergelijke lieden. De voornaamste afrekeningen waren niet Zuid-Afrika en Canada, waar wij ook mensen in opleiding hadden.

90302. De heer Fens: U was dus eigenlijk zoets als algemeen comptabele.

A. Inderdaad. Ik was belast met de geldelijke en materiële voorzieningen.

90303. De Voorzitter: Hebt u nog moeite gehad met de materiële voorzieningen of liep dat wel?

A. Wij waren aangewezen op de Engelsen. Zelf hadden wij geen organen en bevoegdheden. De goederen, welke wij nodig hadden, vroegen wij volgens formatiestaten bij de Engelsen aan en dat ging natuurlijk heel moeilijk, want zij hadden toen zelf niet veel.

90304. De Voorzitter: Hielden de verrekningen met Canada en Zuid-Afrika verband met de recrutering daar?

A. Ja. Een speciale officier, dr. *Koch*, is naar Zuid-Afrika gegaan om daar de recrutering te regelen en in Canada was een detachement, eerst onder overste *Sas* en later onder majoor *Carp*. Voor administratie en supply zorgde in Canada *van den Bergh*, die generaal-majoor is geworden.

90305. De Voorzitter: Veel bijzonderheden zullen er over deze periode wel niet te melden zijn. U voerde er de administratie en verder gebeurde er niets.

A. Met de organisatie had ik niets te maken, dat werd voornamelijk door *Kruls* gedaan en later ook, naar ik meen, door *van Voorst Evekink*.

90306. De Voorzitter: Waarom bent u naar Australië gegaan?

A. In die tijd moesten in Australië voorbereidingen worden getroffen voor het oprichten van een Departement van Oorlog. In Indië was ik hoofd van de 1ste afdeling geweest, nl. algemene zaken en het secretariaat en ik was onderhoofd van de Vde afdeling. Buiten Indië was ik dus de aangewezen man om mee te helpen aan die oprichting. Toen generaal *van Oyen* dan ook bij mij kwam om te zeggen, dat ik naar Australië moest, ben ik direct gegaan.

90307. De Voorzitter: Waaruit bestonden uw werkzaamheden precies?

A. Ik had financiën en de gehele supply onder mij en bovendien had ik administratief de bevoegdheden over alles, behalve de generale staf.

90308. De Voorzitter: Hebt u ook een indruk hoeveel de recrutering in de verschillende landen heeft gekost?

A. Ik zou het u niet kunnen zeggen. Het was duur, dat is het enige, dat ik weet.

90309. De Voorzitter: Was het naar uw oordeel te duur in verhouding tot de resultaten, die het heeft opgeleverd?

A. Dat konden wij vanuit Engeland niet beoordelen. Ik kreeg weleens de indruk, dat het te duur was. Men zat zover van Canada en Zuid-Afrika af en men kende de omstandigheden daar niet. De resultaten vond ik matig, terwijl bovendien de mensen, die kwamen, altijd ontevreden waren.

90310. De Voorzitter: Waarom waren zij ontevreden?

A. Zij werden naar hun mening nooit zo behandeld als zij dachten behandeld te moeten worden. Ten aanzien van hun gezinnen waren er altijd toezeggingen gedaan, waaraan men zich z.g. niet hield. Ik weet b.v., dat in Zuid-Afrika de stemming bepaald anti-Nederlands werd op een gegeven ogenblik.

90311. De Voorzitter: Ten gevolge van de toezeggingen, die niet werden gehonoreerd?

A. Ja. Hetzelfde hebben wij in Indië meegemaakt. Na de val van Nederland zijn ook mensen uit Zuid-Afrika naar Indië gekomen en daar kreeg men hetzelfde. Of dit nu was, omdat de toestanden in Zuid-Afrika ten opzichte van de verzorging van de gezinnen anders waren dan bij ons of dat het werkelijk berustte op verkeerde toezeggingen van de personen, die daar waren, kan ik niet zeggen.

90312. De **Voorzitter**: Hoe stond de Regering daar tegenover? Heeft zij de verlangens ingewilligd?

A. Ik ben weggegaan uit Engeland, vóórdat er iets van ingewilligd is. In Australië heb ik er later nog weleens iets van gehoord, maar van ter zijde, want toen had ik er niets meer mee te maken. Ik kan het dus niet zeggen.

90313. De **Voorzitter**: Hebt u in Australië iets te maken gehad met de gezagstroepen? Ik bedoel de organisatie er van en het contact met de Australische Regering er over.

A. Ten aanzien van de troepen niet, maar wel ten aanzien van de supply, de betaling, enz. U bedoelt toch die 28 000 man, die nabij Perth zouden worden opgeleid?

90314. De **Voorzitter**: Ja. Wat kunt u ons daarover mededelen?

A. Wat wilt u daarvan weten?

De **Voorzitter**: Zoveel mogelijk.

A. Het is een zeer geheimzinnige zaak geweest. Ik moet beginnen met te zeggen, dat wij dachten, dat de capitulatie van Japan veel later na de bevrijding van Nederland zou komen dan het achteraf is gebleken te zijn. Er werd besloten bataljons uit Nederland te laten komen om in Australië geoefend te worden. Er is eerst nogal verschil van mening geweest omtrent de organisatie. Ik weet, dat van Mook alleen bataljons wilde hebben, maar de Australiërs wilden daar niets van weten en zeer terecht, want men kan niet met bataljons vechten, als deze niet in hoger verband gegroepeerd zijn. Het zouden dus brigades worden of regimenten. Als opleidingsplaats werden kampen nabij Perth in West-Australië aangewezen. Ik ben er zelf niet geweest; zover is het nooit gekomen. Op het Australische hoofdkwartier was een brigadier-generaal van het Australische leger, die al deze zaken met ons behandelde. Kolonel de Vries is in Perth geweest en de generaals van Straten en van Oyen ook. Zelf ben ik er nooit geweest, maar ik kreeg natuurlijk wel alle stukken. Ik had er in zoverre mee te maken, dat de zaak gefinancierd en gesupplieerd moest worden.

Op een gegeven ogenblik bleek, dat met de Australische Regering nooit een officiële overeenkomst over deze opleiding was gesloten.

90315. De **Voorzitter**: Is er wel met de militaire instanties een bepaalde overeenkomst gesloten?

A. Dat durf ik niet zeggen. Wij spraken met de mensen, alsof het een voldongen feit was. Later hebben wij er dikwijls over gesproken, toen de Australische Regering plotseling zei, dat het niet kon doorgaan. Van een bepaalde overeenkomst weet ik echter niets. Wij kwamen regelmatig op de Australische headquarters. De Vries was van onze kant aangewezen als liaison-officer en van de andere kant een brigadier-generaal, wiens naam ik ben vergeten. Er werd over gesproken, alsof het een voldongen feit was en op een gegeven ogenblik bleek, dat het geen voldongen feit was. Menzies, de tegenwoordige Minister, heeft in het Parlement vragen gesteld en verzocht de betreffende bundel („file“) aan de Kamer over te leggen, doch toen beweerde Chifley, dat er geen „file“ van was. De volgende dag verschenen uittreksels uit die file in de Australische kranten!

90316. De **Voorzitter**: Hoe was de reactie van de Australische officieren op die mededeling?

A. Dat is heel moeilijk te zeggen. In Australië waren de Liberal Party, de Country Party en de Labour Party. Labour was aan het bewind en die had het te vertellen. De mensen, die wij spraken, waren vrijwel stuk voor stuk Liberal en anti-Labour.

90317. De **Voorzitter**: De mogelijkheid bestaat, dat deze mensen hebben gezegd, dat er wel een overeenkomst was en dat er goede afspraken waren gemaakt, of iets dergelijks.

A. Dat zou een Hollander misschien hebben gezegd, maar een Engelsman of een Australiër zou het nooit zeggen, al zou het zo zijn.

90318. De **Voorzitter**: Zij hebben er zich dus niet over uitgelaten?

A. Dat konden en mochten zij niet en dat zouden zij ook niet doen. Wij kregen wel de indruk, dat zij behoorlijk tegen die lieden te keer zijn gegaan, maar dat is maar een vermoeden.

90319. De heer **Fens**: Tegenover de buitenlanders lieten zij er zich niet over uit?

A. Dat mochten zij niet en dat konden zij niet. Misschien zullen zij tegen iemand, met wie zij vertrouwelijk waren, na de zoveelste cocktail weleens wat gezegd hebben, maar daarvan kunnen wij hier toch geen gebruik maken. Officieel lieten zij er zich niet over uit.

90320. De **Voorzitter**: Zijn voor de voorbereidingen voor de komst van die troepen veel uitgaven gedaan?

A. Door ons praktisch niet. Door de Australiërs wel. Major-general Robertson, territoriaal commandant in West-Australië, ging ook dikwijls met onze mensen mee. Het staat voor mij ook buiten enige twijfel vast, dat Chifley en zijn Ministers hiervan wisten. Australië kan men, wat het kleinsteedse betreft, vergelijken met een provincie. Iedereen weet daar veel meer van elkaar dan hier in Nederland. Het is dus niet mogelijk, dat zij het niet geweten hebben. Zij hebben het natuurlijk geweten. Er zijn dus redenen geweest, waarom zij zich hebben teruggetrokken, maar naar die redenen konden wij alleen maar gissen, wat wij toen natuurlijk ook zeer uitvoerig deden.

90321. De **Voorzitter**: Het is dus zo, dat de Australische Regering voor dit doel uitgaven heeft gedaan ten behoeve van de Nederlanders?

A. Ongetwijfeld. Wij hebben allerlei papieren, plattegronden, opzetten en organisatietabellen gekregen. Er was ook een speciale liaison-officier aangewezen, die niets anders deed dan onze mensen ontvangen om de zaken te bespreken en met hen naar West-Australië te gaan. De naam van die liaison-officier zou u wel genoemd kunnen worden door de gepensioneerde kolonel de Vries, die er veel mee te maken had.

90322. De **Voorzitter**: Hebt u enig idee, waarom de zaak tenslotte niet is doorgedaan?

A. Neen. Wij gisten natuurlijk wel. In zo'n tijd is men natuurlijk achterdochtig en misschien dachten wij kwadere dingen dan werkelijk waar was. Niemand in Australië heeft er zich ooit over uitgelaten.

90323. De **Voorzitter**: En van Nederlandse kant?

A. Wij gisten natuurlijk. Het hele hoofdkwartier was in rep en roer; wij geloofden het eenvoudig niet.

90324. De heer **Vonk**: Wanneer gebeurde dit?

A. Het viel ongeveer samen met de overdracht van Indië aan de Engelsen. Wij brachten deze dingen natuurlijk met elkaar in verband, maar of er enig verband is geweest, kan ik niet zeggen.

90325. De **Voorzitter**: Hoe lang bent u nog in Australië gebleven?

A. Ik geloof, dat ik in October 1945 naar Java ben gegaan.

90326. De **Voorzitter**: Hoe was de organisatie van de Nederlandse strijdkrachten in Australië? Door uw administratie zult u daarvan wel op de hoogte zijn geweest.

A. Wij hadden een bombersquadron in Port Darwin.

90327. De **Voorzitter**: Wanneer was dit?

A. Dat is er in mijn tijd altijd geweest.

90328. De **Voorzitter**: Hoe groot was het ongeveer?

A. Het was een B-26 squadron met Mitchell-bombers. Ik zou het u nu niet meer precies kunnen zeggen. Ik geloof, dat het 18 toestellen waren met 6 reserve en dan de manschappen daarvan. Verder was er ook een squadron verouderde fighters in Merauke. Het opleidingssquadron was in Canberra, de z.g. „pool“. De mensen, die uit Merauke en Port Darwin kwamen, werden afgelost en dan naar Canberra gezonden. Verder was er in Casino, op de grens van Queensland en Nieuw-Zuid-Wales, een opleiding van technische bataljons, gedeeltelijk voor de olie.

90329. De **Voorzitter**: Wat was er aan K.N.I.L.-troepen?

A. Behalve met het detachement van Straten, uit Timor, was het met de rest van de K.N.I.L.-troepen in Australië eigenlijk een heel

wonderlijke zaak. Vóórdat ik in Australië kwam, was een groot deel van de Indonesiërs, die naar Australië waren afgedreven, in kampen ondergebracht. De Australiërs hadden hen geïnterneerd, gedeeltelijk samen met de Japanners. Toen de Commissie voor Australië en Nieuw-Zeeland dit ontdekte, heeft zij de mensen er uitgehaald en dezen zijn toen als een soort werkbataljon gezonden naar een overlaadplaats van de spoorwegen tussen Queensland en Nieuw-Zuid-Wales. Later hebben wij die mensen daar weggehaald en zijn zij gemilitariseerd. Er waren lieden bij, die meer pro-Japans dan pro-Nederlands waren; misschien waren zij ook wel communist, voor zover men dat ooit van een Javaan kan zeggen. In ieder geval waren zij niet zo enthousiast over die militarisatie, maar in ieder geval werden zij half militair gemaakt. Als beroepsmilitair vond ik het een volkomen belachelijke vertoning. Men moest deze mensen op een of andere manier kleden en voeden en in oorlogstijd was dit alleen mogelijk, wanneer men ze militariseerde. Er werd dus een militaire organisatie geschapen van mensen, die geen militair waren. Ik kreeg wel de indruk, dat men het beste maakte van een moeilijke zaak. Het was natuurlijk erg lastig. Van deze mensen werd o.a. een deel opgeleid voor het technisch olie-bataljon. De heer *Stehman* was het hoofd van deze olie-rehabilitatie. Voor zover ik het heb gezien — ik kwam nogal eens in Casino —, ging het vrij redelijk. De mensen hebben veel geleerd en op hun manier werkten zij ook wel met vreugde.

90330. De Voorzitter: Zijn de mensen later ook nog gebruikt voor het doel, waarvoor zij zijn opgeleid?

A. Dat was moeilijk. Toen generaal *van Oyen* reeds in Indië was, zijn plotseling de stakingen uitgebroken. Wij werden in Melbourne gewaarschuwd, dat de wacht van het hoofdkwartier was gedeseert. Wij waren in een vreemd land en konden weinig beginnen. Australische communisten waren te hoop gelopen voor Roemah Indonesia, waar die lieden zich hadden verscholen. Gelukkig beschikten wij over wat West-Indiërs, die de Javanen haatten, en met behulp van de Australische politie hebben zij op mijn last die kerels in Roemah Indonesia gearresteerd, terwijl er enige honderden Australische communisten voor stonden, die riepen: „Down with the Dutch”. Het is verder goed afgelopen. Dit verspreidde zich echter als een olievlek en drie dagen later staakten de mensen in Casino.

90331. De Voorzitter: Wanneer gebeurde dit precies?

A. Na de capitulatie van Japan, ik denk ongeveer September 1945.

90332. De Voorzitter: Hoeveel troepen zijn er vanuit Nederland in 1945 in Australië aangekomen? Waarschijnlijk zijn het er niet veel geweest.

A. Er zijn geen troepen aarigekomen. Er zijn losse groepen mensen gekomen, groepen van twintig of veertig man. Deze mensen werden in overleg met de heren *van Mook* en *Blom* verdeeld. Er werd gevraagd wat de mensen wilden en zoveel mogelijk werd aan hun wensen tegemoet gekomen. Als er b.v. honderd mensen naar de genie wilden, terwijl er maar twintig nodig waren, dan ging het natuurlijk niet. Sommigen gingen naar de opleidingsschool voor het B.B., anderen weer naar andere civiele diensten. Wij hebben b.v. vijftig mensen gekregen voor de opleiding voor reserve-officier. Troepen zijn er in Australië echter nooit aangekomen.

90333. De Voorzitter: Hebt u met de Nefis te maken gehad?

A. Neen. De Nefis stond vanouds onder de marine voor de financiële afrekening. *Spoor* is enige malen bij mij geweest, omdat hij dit wel wilde veranderen. Het was echter een oude regeling en wat de marine eenmaal heeft, geeft zij nooit af.

Wij hadden wel met de Nefis te maken in verband met de personeelsvoorziening en mocht men eens met de supply vastlopen, dan hielpen wij ook wel. De controle op de financiële afrekening van de Nefis berustte bij de officier van administratie van de marine.

90334. De Voorzitter: Wie stonden er in Australië aan de top?

A. De legercommandant, tevens hoofd Departement van Oorlog, de heer *van Oyen*, chef staf was *van Straten* en aan de andere kant stond ik als hoofd van het Departement. Onder de chef staf stonden ook alle troepen, wat anders is dan in vredetijd, want dan is er een troepeninspecteur. Onder mij stonden de supply, de administratie, de geneeskundige dienst, de krijgswaarden, kortom, alles, wat niet generale staf en troepen was.

90335. De Voorzitter: U bent, naar u zegt, in October 1945 naar Batavia gegaan. Welke functie kreeg u daar?

A. Dezelfde functie, onderhoofd van het Departement van Oorlog.

90336. De Voorzitter: Was u lid van het algemeen hoofdkwartier?

A. Ja.

90337. De Voorzitter: Maakte u de vergaderingen ook mee?

A. Ja.

90338. De Voorzitter: Waarover handelden die vergaderingen?

A. Over alles en nog wat, b.v. de berichten, die waren binnengekomen bij de Nefis, werden besproken. *Spoor* was er altijd bij en ook de chef marine-staf.

90339. De Voorzitter: Hebt u een overzicht van de Nederlandse troepen in de buurt van Batavia?

A. Er was practisch niets; wat hadden wij daar?

90340. De Voorzitter: Onder generaal *Schilling* waren toch troepen?

A. Dat waren er niet veel. Ik heb de getallen wel geweten, maar ik zou ze u niet meer kunnen zeggen.

90341. De Voorzitter: Wat is u bekend van de weigering om de gezagstroepen en de mariniers op Java toe te laten?

A. Van de mariniersbrigade weet ik niets. Van de gezagstroepen weet ik, dat zij onderweg waren en dat wij tot onze grote ontsteltenis plotseling hoorden, dat zij niet naar Batavia kwamen, maar naar Malakka gingen. Volgens de mededeling, die wij kregen, was dit voorname, omdat de troepen onvoldoende geëncadreerd en geoefend waren. Zij konden wel exerceren en schieten, maar verder niets. Er zijn toen wat officieren heengegaan. Wij geloofden deze verhalen niet, wij namen het niet aan. De troepen waren natuurlijk ongevoefd, dat was te begrijpen. Door iedereen, die er een beetje verstand van had, waren ze opgeleid. Zo is mij bekend, dat een gedeelte werd opgeleid door iemand, die als tweede-luitenant van de Academie was gekomen, maar wegens een overcompleet aan officieren dadelijk voor iets anders is gaan studeren en verder nooit in het leger heeft gediend, zodat men moeilijk van hem kon verwachten, dat hij van iets moderns op dat gebied op de hoogte was. Ik neem dus wel aan, dat de troepen inderdaad niet zo goed geoefend waren. Men was hier in Holland wel erg enthousiast en misschien was daarbij wel de wens de vader van de gedachte. Niettemin kregen wij toch de indruk, dat dit niet de enige reden was en dat men van Engelse kant, sommigen beweerden ook van de zijde van *van Mook*, de troepen weg wilde houden, omdat dit politiek beter was.

90342. De Voorzitter: U hebt dus de indruk, dat de heer *van Mook* dit ook wilde?

A. Wij hadden wel de indruk, dat de mindere geoefendheid van de troepen niet de enige reden was, maar dat van de zijde van de Engelsen en wellicht ook van de zijde van *van Mook* daarbij de overweging gold, dat de aankomst van die troepen politiek de zaak moeilijker zou maken.

90343. De Voorzitter: Hebt u daarover weleens met de heer *van Mook* gesproken?

A. Neen. Nadat ik ben weggegaan, heb ik de heer *van Mook* éénmaal gesproken en wel in de trein van Baarn naar Hilversum, dat is precies zes minuten.

90344. De heer Vonk: In die tijd was er toch wel enige reden voor een dergelijk vermoeden, anders kan zo'n vermoeden toch niet geboren worden.

A. Als ik u nu vraag, waarom er vijf jaar geleden bepaalde dingen zijn gebeurd, dan kunt u dat toch ook niet meer zeggen. Wij spraken er toen over.

90345. De **Voorzitter**: Wie waren „wij“? Het algemeen hoofdkwartier?

A. Practisch alle hogere militairen.

90346. De **Voorzitter**: Hebt u er weleens met de heer *van Oyen* over gesproken?

A. Natuurlijk, ik was dagelijks bij hem.

90347. De **Voorzitter**: Is er weleens ter sprake gekomen, wat er zich heeft afgespeeld op de conferentie te Singapore?

A. Bedoelt u met *Dempsey*? Deze zei ook, dat de troepen onvoldoende waren geoefend en geëncadreerd.

90348. De **Voorzitter**: Heeft de heer *van Oyen* of admiraal *Helfrich* weleens gezegd, dat generaal *Dempsey* had gezegd, dat de niet-toelating van de troepen op Java ook de idee was van de heer *van Mook*?

A. Dat verhaal ken ik. Ik heb gehoord, dat op een gegeven ogenblik op de conferentie van de zijde van de Engelsen is gezegd, dat het ook de idee van de heer *van Mook* was.

Ik heb wel zeer sterk de indruk gekregen, dat de troepen bepaald onvoldoende geoefend waren, maar aan de andere kant waren zij zeker wel geschikt om tegen de T.N.I. op te treden.

90349. De **Voorzitter**: Heeft de heer *van Oyen* u het verhaal van de conferentie van Singapore verteld?

A. Dat durf ik niet zeggen. Ik sprak *van Oyen* elke dag, maar ik sprak zoveel mensen.

90350. De **Voorzitter**: Men kan natuurlijk nagaan wie op de conferentie zijn geweest, zodat de bron te vinden moet zijn.

A. Het is heel goed mogelijk, dat *van Oyen* het *Uhl*, toen chef staf, heeft verteld en dat deze het mij weer heeft gezegd.

90351. De **Voorzitter**: U was elke dag bij *van Oyen*, zodat het wel aan te nemen is, dat hij het u heeft gezegd.

A. Wij kwamen elke ochtend allemaal bij elkaar, ik zou dus geen namen durven noemen. Het verhaal is echter wel degelijk afkomstig van *van Oyen* en ik meen ook van *Helfrich*.

90352. De heer **Vonk**: Het komt er dus op neer, dat het in die dagen eenvoudig reu was, dat het zo was gegaan.

A. Ja, d.w.z. bij ons, in die kleine militaire kring.

90353. De heer **Vonk**: In die militaire kring had men uit de aard van de zaak voor die indruk wel gronden, anders leeft zo iets niet.

A. Het gebeurt toch tientallen malen, dat een of ander verhaaltje door allerlei zeer betrouwbare mensen wordt rondverteld. Het was toen een emotionele tijd.

90354. De **Voorzitter**: Het gaat er om of u kunt verklaren, dat die verhalen destijds de ronde deden.

A. Die deden de ronde in de topkringen van de militairen.

90355. De heer **Vonk**: Zijn er in die dagen reacties van de heer *van Mook* geweest op dat gebeurde?

A. Niet dat ik weet.

90356. De **Voorzitter**: Hebt u zelf nog iets op te merken, waarvan u meent, dat het voor de commissie van belang is het te weten?

A. Het enige, dat ik kan zeggen, is, dat wij allen zeer sterk de indruk kregen, dat de Engelsen bepaald trachtten de troepen weg te houden en ook het contact met onze militaire leiders zoveel mogelijk vermeden. Zij vonden ons lastig. De Engelsen wilden b.v. ook de Ambonezen weg hebben en dat wilden wij niet. Dezen vormden een groot element van veiligheid in verband met de vrouwen en kinderen. Twee of drie keer hebben de Engelsen het plan gehad de Ambonezen, die in het 10de bataljon lagen, van Java weg te sturen. Herhaaldelijk hebben wij daar met verschillende Engelsen over gesproken. De Ambonezen waren inderdaad lastige lieden; zij hebben weleens links en rechts geschoten en misschien daarbij ook weleens onschuldigen dood geschoten, maar wij wilden hen niet uit Batavia en Meester Cornelis weg hebben. De Engelsen wilden kennelijk liefst al onze troepen uit de buurt hebben en daarom ook de troepen van Singapore niet naar Java laten komen. Die indruk kregen wij, hoewel men het ons nooit rechtstreeks zei.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

P. MOURER.

ALGERA, voorzitter.

VONK.

FENS.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DINSDAG 6 MAART 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer **Algera**, voorzitter en de heren Posthumus en Fens, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

JOHANNES MARIUS LOGGER,

oud 45 jaar, wonende te Bilthoven, secretaris Materieelraad.

Hij legt de eed af als getuige.

90357. De Voorzitter: Wilt u mij even opgeven, welke functies u hebt bekleed tussen 1940 en 1945?

A. In 1940 was ik luitenant-ter-zee 1ste klasse, commandant van Hr. Ms. „Medusa”. In Engeland ben ik eerste-officier van het depotschip „Stuyvesant” geworden.

90358. De Voorzitter: Kunt u er de data ook bij noemen?

A. In Augustus 1939, bij de mobilisatie, ben ik commandant van de „Medusa” geworden. In Juli 1940 werd ik eerste-officier van het depotschip „Stuyvesant”; dat ben ik gebleven tot April 1941, toen ik naar Indië werd gezonden. In Augustus ben ik daar aangekomen. Ik ben eerst geplaatst aan boord van Hr. Ms. „Soerabaja”, waarop ik later eerste-officier ben geworden. In Maart 1942 ben ik door de Jap gevangengenomen. Ik heb in een kamp gezeten tot het einde van de oorlog.

90359. De Voorzitter: Waar bent u aan het einde van de oorlog heengegaan?

A. In October 1945 heb ik eerst even gewerkt op het Departement van Marine in Batavia. In Januari 1946 ben ik naar Nederland teruggekomen.

90360. De Voorzitter: Hoe bent u in Mei 1940 naar Engeland gekomen?

A. Met de Hr. Ms. „Medusa”.

90361. De Voorzitter: Van waar naar waar?

A. Vanuit Den Helder.

90362. De Voorzitter: Op welke dag?

A. Op Dinsdag 14 Mei.

90363. De Voorzitter: Waar bent u in Engeland aangekomen?

A. Ik ben eerst in Downs aangekomen, vandaar ben ik doorgeslagen naar Portsmouth en verder naar Falmouth.

90364. De Voorzitter: Wat hebt u in Falmouth gedaan?

A. De „Medusa” is toen uit dienst gesteld. Na enige dagen heb ik mij naar Southampton moeten begeven om daar de „Stuyvesant” in te richten voor depotschip.

90365. De Voorzitter: Welke rang had u toen?

A. Luitenant-ter-zee 1ste klasse.

90366. De Voorzitter: Ik heb hier een stuk, waarin sprake is van een kapitein-luitenant-ter-zee *Logger*.

A. Dat is een broer van mij.

90367. De Voorzitter: Kunt u ons vertellen, wat er met de „Medusa” verder is gebeurd tot Juli 1940?

A. Van wanneer af bedoelt u?

De Voorzitter: Nadat u in Engeland aankwam.

A. In Falmouth is de „Medusa” uit dienst gesteld. De bemanning is, voor zover ik mij herinner, op een ander schip overgeplaatst. De „Medusa” werd niet meer bruikbaar geoordeeld. Een reden daarvan was onder andere, dat de Engelse mijnen niet pasten in de mijndeuren, zodat het schip een verbouwing moest ondergaan. Het is echter blijven liggen en later met een heel kleine bemanning opge-

stoomd naar Holyhead, waar het schip, naar ik meen, verder de gehele oorlog heeft gelegen.

90368. De Voorzitter: U bent toen dus overgegaan naar het depotschip „Stuyvesant”. Wie was de commandant van dat schip?

A. Kapitein-ter-zee van *Leeuwen*, tegenwoordig havenmeester in Rotterdam.

90369. De Voorzitter: Wat was de taak van de „Stuyvesant” als depotschip?

A. Iedereen, die ergens over was, werd daar heengestuurd.

90370. De Voorzitter: Het was dus een soort reservoird?

A. Ja. Er zijn een paar opleidingen op geplaatst, ook een aantal mariniers uit de West. Er werd krijgsraad op gehouden; er zaten gevangenen op, die door de Krijgsraad waren veroordeeld, evenals voorlopige arrestanten, die voor de Krijgsraad moesten komen. Later zijn de gevangenen echter overgevoerd naar een Engelse gevangenis.

90371. De Voorzitter: De „Stuyvesant” heeft daar dus eigenlijk gelegen zolang u eerste-officier was?

A. Ja.

90372. De Voorzitter: Waarom bent u daar weggegaan?

A. Ik werd naar Indië gestuurd. Als ik het goed heb begrepen, waren er te veel luitenant-ter-zee in Engeland.

90373. De Voorzitter: Verder interesseert ons bijzonder de periode van October 1945. Hoe was toen de situatie op het Departement van Marine? Hoe bent u uit krijgsgevangenschap teruggekomen?

A. Ik zat het laatst in Bandoeng. Wij kregen toen een telegram uit Batavia, dat wij naar Batavia moesten komen. Wij werden met een vliegboot overgebracht van Bandoeng naar Batavia. Toen ik in Batavia kwam, was het eerste, wat zij mij zeiden: Jij moet naar Holland.

90374. De Voorzitter: Wie zei dat?

A. De chef personeel.

90375. De Voorzitter: Wie was dat?

A. Luitenant-ter-zee 1ste klasse of overste *Cox*. Mijn vrouw was in Holland gebleven; zij vonden het toen beter, dat ik zo gauw mogelijk naar Holland ging. Ik heb toen gewerkt bij de Commissie Onderzoek Gedragingen, onder leiding van schout-bij-nacht *Coster*. Ik heb mij toen beziggehouden met het nagaan van de gedragingen van verschillende mensen van het burgerpersoneel van het Departement van Marine gedurende de oorlog, of zij connecties met de Jappen hadden aangeknoopt, enz.

90376. De Voorzitter: Heeft dat nog wat opgeleverd?

A. Weinig. Er was erg moeilijk achter te komen.

90377. De Voorzitter: Hebt u daar ook iets meegemaakt van de organisatie van het Departement van Marine in Batavia? Of zat u meer in los verband?

A. Ik zat in betrekkelijk los verband. Ik had alleen met die commissie te maken. Verder weet ik mij geen bijzonderheden van de organisatie te herinneren.

90378. De Voorzitter: Hebt u zelf ook niets meer mede te delen, waarvan u meent, dat het voor de commissie van belang kan zijn?

A. Neen.

De Voorzitter: Dan dank ik u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

J. M. LOGGER.

ALGERA, voorzitter.

POSTHUMUS.

FENS.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DINSDAG 6 MAART 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer *Algera*, voorzitter, en de heren *Posthumus* en *Fens*, leden, alsmede de heer *Duisterwinkel*, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

CONRAD GIEBEL,

oud 50 jaar, wonende te Wassenaar, luitenant-generaal b.d., tijdelijk ambtenaar, in dienst bij het Ministerie van Oorlog.

Hij legt de eed af als getuige.

90379. De **Voorzitter**: Wilt u mij opgeven, welke functies u hebt bekleed van Mei 1940 tot einde 1945?

A. In Mei 1940 was ik verbonden aan de staf van het vierde legerkorps in Bilthoven. Op 14 Juli ben ik in krijgsgevangenschap gegaan, waaruit ik 21 September 1941 ben ontsnapt. Ik ben in Zwitserland aangekomen en vandaar ben ik op weg gegaan naar Nederlandsch-Indië, waar ik 28 of 29 Januari 1942 ben aangekomen. Ik heb mij gemeld bij de legercommandant en toen ben ik ingedeeld bij de staf van de militaire luchtvaart. Daarbij ben ik werkzaam geweest tot 4 Maart 1942 en toen ben ik met een transportvliegtuig naar Australië gevlogen. Tot ongeveer eind Maart 1942 ben ik daar gebleven en toen ben ik in gezelschap van dr. *van Mook*, generaal *van Oyen*, de heer *van der Plas* en anderen naar San Francisco gevlogen. In Amerika ben ik verbonden geweest aan de Nederlandse vliegschool in Jackson, Mississippi, die in Mei 1942 werd opgericht. Ik ben daar gebleven tot de vliegschool werd geliquideerd op 8 Februari 1944. In Maart 1944 ben ik naar Melbourne in Australië gegaan. Daar ben ik een paar weken geweest en toen ben ik benoemd tot stafofficier voor de N.I.C.A. in Nieuw-Guinea bij de staf van het zesde U.S.-leger. Ik heb deze functie bekleed tot eind Juli en toen ben ik geplaatst bij het hoofdkwartier van generaal *MacArthur* van de South West Pacific Area. Dat was begin Augustus 1944. Ik ben daarbij geweest eerst in Brisbane, toen in Hollandia, daarna in Leyte en later in Manilla, tot 2 September 1945. Toen ben ik toegevoegd als vertegenwoordiger van de legercommandant bij het Australische hoofdkwartier op Morotai, waar ik 9 September 1945 arriveerde. Daar ben ik gebleven tot het einde van 1945.

90380. De **Voorzitter**: U zult waarschijnlijk, toen u in Maart 1942 in Australië aankwam, niet veel gelegenheid hebben gehad het overgebleven deel van de Nederlandse luchtmacht te organiseren.

A. Daar ben ik niet bij betrokken geweest.

90381. De **Voorzitter**: Waarschijnlijk was er ook niet veel.

A. Er waren 11 transportvliegtuigen overgevoegen, waarvoor de Amerikanen grote belangstelling hadden, want er waren wel vliegers in Australië, maar geen vliegtuigen. Deze transportvliegtuigen zijn overgedaan aan de Amerikanen.

90382. De **Voorzitter**: Er waren ook nog mensen in opleiding?

A. In de tijd, dat ik op Java was, zijn alle vliegopleidingen van Java naar Australië verplaatst. Deze zijn omstreeks half Februari met verschillende schepen vertrokken van Java. Toen ik half Maart 1942 in Australië aankwam, waren enige van die opleidingen al aan de gang. De Australiërs hadden echter geen gelegenheid onze mensen een volledige opleiding te geven. De weinige gelegenheid, die er was, werd in de eerste plaats bestemd voor de opleiding van Australiërs. Generaal *van Oyen* heeft toen getracht gedaan te krijgen, dat de

opleiding plaats kon hebben in de Verenigde Staten. Eind Maart 1942 is daarvoor de toestemming afgekomen en toen zijn wij met een vliegtuig naar de Verenigde Staten vertrokken. Bij aankomst bleek, dat de Amerikaanse Regering bij Jackson een vliegveld had aangevozen, waar de Nederlandse vliegschool zou worden gevestigd.

90383. De **Voorzitter**: Is de geringe opleidingsgelegenheid in Australië de enige reden geweest, dat de opleiding in Amerika heeft plaats gevonden?

A. Ja.

90384. De **Voorzitter**: Er is dus geen verband met een eventueel gevaar, dat Australië liep om door Japan te worden veroverd?

A. Ik geloof niet, dat dit een motief is geweest. Er werd in die tijd natuurlijk wel gesproken over het gevaar, dat Australië bedreigde, maar het motief is geweest, dat de Australiërs geen gelegenheid hadden de Nederlandse vliegers ook in opleiding te nemen naast hun eigen vliegers.

90385. De **Voorzitter**: Hoeveel vliegers waren er bij het begin van de opleiding in Jackson?

A. Om en nabij de 500.

90386. De **Voorzitter**: Werd deze groep geregeld aangevuld? Kwamen er recruten bij?

A. De Nederlanders, die in de Verenigde Staten woonachtig waren of op het Amerikaanse continent en die in militaire dienst kwamen, meldden zich in New-York, waar een kantoor was en vandaar werden velen overgeheveld naar Jackson. Er zijn ook wel mensen gekomen van de opleiding in Guelph, Canada. Later kwamen er ook velen uit Europa. Dezen waren b.v. uit Nederland ontsnapt en via Spanje in Curaçao gekomen en dan gingen zij verder naar Jackson. Het grootste aantal leerlingen, dat wij op een gegeven ogenblik bij elkaar hebben gehad, was omstreeks 700.

90387. De **Voorzitter**: Zijn dezen allen tegelijk naar Australië teruggegaan of bij gedeelten?

A. De mensen waren in verschillende stadia van opleiding en van degenen, die het eerst klaar waren, zijn er begin 1943 enigen naar Engeland gegaan. Later zijn er ook nog naar Engeland gegaan en ook naar Australië. De grootste helft van de opleiding is tenslotte naar Australië gegaan.

90388. De **Voorzitter**: Vormden de vliegers in Engeland een aparte eenheid of werden zij in de Royal Air Force opgenomen?

A. Dat wist ik toen niet. Zij werden toen ter beschikking gesteld van het Ministerie van Oorlog te Londen. Later hoorden wij wel, dat zij bij het 320ste squadron waren geplaatst of bij de Navy Air Service op aircraft carriers. Er zijn één of twee aircraft carriers geweest, die waren bemand met Nederlandse vliegers.

90389. De **Voorzitter**: In Maart 1944 bent u weer naar Australië gegaan?

A. Ja. Op 8 Februari was de school officieel afgelopen. Er is nog een plechtigheid verbonden geweest aan de opheffing en zelf ben ik in Maart weggegaan.

90390. De **Voorzitter**: Hebt u verder nog een functie gehad bij de vliegopleiding?

A. Met de luchtvaartopleiding was het toen afgelopen en toen werd ik bij de N.I.C.A. geplaatst.

90391. De Voorzitter: Welke werkzaamheden moest u in die functie verrichten?

A. Toen ik eind Maart 1944 in Melbourne aankwam, was er sprake van, dat de Amerikanen zouden landen in Hollandia. Dit was voor het eerst: dat Nederlands gebied zou worden bevrijd en daarbij was nodig een Nederlands detachement voor civil administration. Eind Maart is dit in Melbourne opgericht en er zijn mensen voor aangewezen. De operatie tegen Hollandia zou worden uitgevoerd onder auspiciën van het VIdē leger en ik was aangewezen als staf-officier van de N.I.C.A. bij de staf van het VIdē leger. Het N.I.C.A.-detachement zou worden toegevoegd aan de taskforce, die Hollandia zou binnentrekken. De landing in Hollandia heeft plaats gehad 20 April 1944, als ik mij niet vergis.

90392. De Voorzitter: Hebt u de N.I.C.A. in Hollandia georganiseerd of lag dit niet op uw weg?

A. Het detachement was georganiseerd. Na de landing in Hollandia volgden landingen op Sarni en Biak, waar ook weer N.I.C.A.-detachementen heen moesten worden gezonden, en zo breidde de N.I.C.A. zich geleidelijk aan uit over de plaatsen, die door de Amerikanen op Nieuw-Guinea werden bevrijd, en later ook op Morotai.

90393. De Voorzitter: Werden door de Amerikanen uw adviezen ook gevraagd of had u geen raadgevende functie?

A. Er bestond aan Amerikaanse zijde een instructie voor het civiel bestuur. Bij de bevrijding van het Australische deel van Nieuw-Guinea had de commandant van het VIdē leger ook Australische h^r.I.C.A.-detachementen, waarvoor hij een instructie had, en hij wilde graag, dat deze instructie ook werd toegepast bij de Nederlandse N.I.C.A. Hij heeft mij toen gevraagd een instructie voor hem op te maken. Verder werd alles, wat de N.I.C.A. betrof, eigenlijk aan mij overgelaten.

90394. De Voorzitter: Was uw functie bij het hoofdkwartier van *MacArthur* een belangrijke functie?

A. De eerste twee maanden werd ik geplaatst bij een nieuw opgerichte sectie van het hoofdkwartier, nl. GV, voor de psychologische oorlogvoering. Toen ben ik overgeplaatst naar de planning section van de afdeling operaties. Ik stelde er mij veel van voor en in het begin was het ook wel interessant de toekomstige operaties naar Nederlandsch-Indië voor te bereiden, maar toen dat eenmaal gebeurd was, heb ik er verder weinig te doen gehad. Het werk, dat ik daarna nog had te doen, kreeg een einde, toen in April bekend werd, dat de Combined Chiefs of Staff operaties voor de bevrijding van Nederlandsch-Indië niet wilden goedkeuren, omdat men alle krachten wenste in te zetten voor een rechtstreekse aanval op Japan.

90395. De Voorzitter: U hebt dus de overgang van verschil in doelstelling meegemaakt, nl. dat men rechtstreeks naar Japan wilde gaan en niet via Nederlandsch-Indië. *MacArthur* heeft toch eerst het plan gehad ook Kederlandsch-Indië te bevrijden?

A. Ik weet niet of in het voorjaar van 1945 al vaststond, dat men rechtstreeks naar Japan zou gaan, maar ook al was dat het geval geweest, dan was *MacArthur* toch van plan om na overmeestering van de Philippijnen met enige divisies ook Nederlandsch-Indië te bevrijden.

90396. De Voorzitter: Werd u ingeschakeld bij de plannen daarvoor?

A. Aan dat plan heb ik meegewerkt. Voor alle operaties werd telkenmale een planning committee aangewezen, bestaande uit twee of drie kolonels, en als de operaties Nederlandsch-Indië betroffen, was ik altijd één van de drie. Ik heb meegewerkt aan een plan voor Nederlandsch-Indië en daarna aan een plan voor Tarakan en Balikpapan, Randjermasin, enz.

90397. De Voorzitter: Wat hebt u in het hoofdkwartier van *MacArthur* gemerkt van de overgang van Nederlandsch-Indië van S.W.P.A. naar het S.E.A.C.-gebied? Hebt u al spoedig gemerkt, dat men dit van plan was?

A. Ik wist wel, dat er sprake van was; dat moet geweest zijn Mei, Juni 1945. In Mei ben ik nog in Brisbane geweest en ik meen, dat ik er bij die gelegenheid over heb horen spreken, dat de mogelijkheid bestond, dat Nederlandsch-Indië zou overgaan naar Engels commando.

90398. De Voorzitter: Is het niet iets vroeger geweest?

A. Het kan vroeger geweest zijn, maar ik zou het mij niet direct kunnen herinneren.

90399. De Voorzitter: Enkele getuigen hebben gezegd, dat reeds in Maart 1945 het gerucht liep, dat er een wijziging zou komen.

A. Wet is heel goed mogelijk, maar ik heb er in Manilla niets van gehoord. Eind Mei ben ik in Australië geweest en ik meen mij te herinneren, dat er toen over is gesproken. In Juli en Augustus.....

90400. De Voorzitter: Was in de tijd, vóórdat het een voldongen feit was, hierover iets bekend in het hoofdkwartier van *MacArthur* en wist u, dat er een wijziging in het vooruitzicht lag?

A. Ik had er over horen praten, niet door de Amerikanen, maar door de Nederlanders.

90401. De Voorzitter: Dus niet in het hoofdkwartier van *MacArthur* zelf?

h. Neen, in Mei ben ik naar Brisbane en Melbourne gegaan en bij die gelegenheid heb ik er over horen spreken. Het schiet mij nu te binnen, dat in Maart of April 1945 generaal *van Oyen*, de heer *van der Plas* en ook de heer *van Mook* op bezoek in de Philippijnen zijn geweest en dat ik ook bij die bezoeken er al over heb horen spreken. Er werd meer over gesproken, toen ik in Juni in Manilla terugkwam, want toen hadden de Amerikanen opdracht gekregen plannen te maken voor een eventuele capitulatie van Japan, waarbij ik ook betrokken ben geweest. Ik moest het plan maken voor Nederlandsch-Indië, als dat geval zich zou voordoen. Bij die gelegenheid werd er over gesproken, dat Nederlandsch-Indië misschien naar de Engelsen zou worden overgeheveld, althans, dat het in overweging was. Het vreemde was, dat later in Juli, door een gesprek met de Amerikanen, de indruk werd gewekt, dat dit niet het geval zou zijn.

90402. De Voorzitter: Dus dat Amerika Nederlandsch-Indië in zijn area zou houden?

A. Ja. Het plan voor de bezetting van Nederlandsch-Indië door troepen uit de Amerikaanse area is ook afgemaakt. Althans was het concept gereed.

90403. De Voorzitter: Was het zodanig, dat met kans op succes binnen afzienbare tijd Nederlandsch-Indië zou kunnen worden heroverd?

A. Er zou wel enige tijd overheen gaan. Men wilde daarvoor de Australische troepen bestemmen, die zich op dat ogenblik bevonden in Morotai, Tarakan en Balikpapan. De schepen om deze troepen over te voeren had men echter niet direct beschikbaar, want alle schepen werden eerst gebruikt om de Amerikanen naar Japan te voeren. Men had uitgerekend, dat de Australiërs eerst eind September, begin October op Java konden zijn.

90404. De Voorzitter: Was dit ook bij uw planning inbegrepen?

A. Ik had er geen zeggenschap over. Men ging naar de afdeling, die dit alles berekende, en daar werd gezegd, dat wij pas eind September, begin October schepen konden krijgen.

90405. De Voorzitter: Het veldtochtplan lag in ieder geval helemaal klaar?

A. Ja. In samenwerking met een Australische staf-officier had ik het gemaakt.

90406. De Voorzitter: Lag het ook op uw weg de geruchten omtrent de theaterwijziging te rapporteren aan de heer *van Oyen* of de heer *van Mook*?

A. Neen. Ik was er van overtuigd, dat zij er beter van op de hoogte waren dan ik.

90407. De Voorzitter: U was toch de Nederlandse vertegenwoordiger bij het hoofdkwartier van *MacArthur*?

A. Neen, dat was ik niet; dat was luitenant-ter-zee *den Hollander*. Ik was staf-officier bij de planning sectie van *MacArthur*. Ik kan wel zeggen, dat de kwestie of Nederlandsch-Indië zou worden over-

geheveld naar *Mountbatten* of dat het onder *MacArthur* zou blijven nog twijfelachtig was in begin Augustus. Er is aan alle twijfel een einde gekomen, toen er na de capitulatie van Japan, ik meen 15 of 16 Augustus, een telegram was aan *MacArthur*, afkomstig van de Combined Chiefs of Staff, waarin werd medegedeeld, dat de Combined Chiefs of Staff hadden besloten Nederlandsch-Indië over te geven aan *Mountbatten* en dat de Britse vertegenwoordiger in de Combined Chiefs of Staff was uitgenodigd daarvoor de goedkeuring van de Nederlandse Regering te verkrijgen.

90408. De **Voorzitter**: Stond in het telegram, dat, alvorens het plan werd verwezenlijkt, men eerst de toestemming wilde hebben van de Nederlandse Regering?

A. Ik weet zeker, dat dit in het telegram stond.

90409. De **Voorzitter**: Het telegram was dus niet afkomstig van de Regeringen van de Verenigde Staten en Engeland, maar van de Combined Chiefs of Staff?

A. Ja. Het was een belangrijk telegram, dus ik heb het goed gelezen en ik zou mij zeer moeten bedriegen, wanneer er niet vrijwel letterlijk in stond, dat de Combined Chiefs of Staff hadden besloten Nederlandsch-Indië in te delen bij de South East Asia Area onder *Mountbatten* en de Britse vertegenwoordiger van de Combined Chiefs of Staff was uitgenodigd daarvoor de goedkeuring te verkrijgen van de Nederlandsche Regering.

90410. De heer **Fens**: Vond u dit geen wonderlijke redactie? De Combined Chiefs of Staff hadden besloten het te doen, maar ondanks dat besluit werd er toch gezegd, dat de Britse vertegenwoordiger de goedkeuring van de Nederlandse Regering moest verkrijgen.

A. Ik wil niet bepaald staan op het woord „besloten“.

90411. De heer **Fens**: Het is wel belangrijk. Wanneer het er niet heeft gestaan, dan zou het tenslotte moeten terugvallen op de Nederlandse Regering. Als de Combined Chiefs of Staff hebben gezegd, dat het slechts een formule was, men had het zo besloten en het was zo, dan wordt de zaak weer anders. Weet u dat misschien niet zeker?

A. Ik heb het zo opgevat, dat men in een vergadering van de Combined Chiefs of Staff tot de conclusie was gekomen, om welke reden dan ook, dat het beter zou zijn, dat Nederlandsch-Indië viel onder het South East Asia Command en dat de Britse vertegenwoordiger werd uitgenodigd daarvoor de goedkeuring te verkrijgen van de Nederlandse Regering.

90412. De **Voorzitter**: Bij ons onderzoek hebben wij er niets van gemerkt, dat ooit die goedkeuring is gevraagd.

A. Dit was een telegram, afkomstig van de Combined Chiefs of Staff, voor *MacArthur*.

90413. De **Voorzitter**: In Regeringskringen is niets bekend van een verzoek tot goedkeuring. Integendeel, men heeft nog getracht met degenen, die hierin de beslissing hadden, in contact te komen, hetgeen niet is gelukt. Hebt u nog iets gemerkt van enige reactie op dat telegram?

A. Een paar maanden tevoren werd reeds aangenomen, dat het die richting uit zou gaan. Later, omstreeks Juli, misschien begin Augustus, toen de eerste berichten over de capitulatie binnenkwamen, leek het alsof Nederlandsch-Indië toch nog bij de Amerikanen zou blijven.

90414. De **Voorzitter**: Hebt u enig idee van de overwegingen, die hiertoe hebben geleid?

A. Op dat ogenblik had ik dat niet. Later heb ik er weleens over horen spreken.

De **Voorzitter**: Het werd dus eigenlijk gewoon voor kennisgeving aangenomen?

90415. De heer **Fens**: Hebt u iets gemerkt van een zeker dépit bij de Amerikanen, toen het positief was, dat zij Nederlandsch-Indië zouden kwijtraken?

A. Ik kan mij voorstellen, dat het voor generaal *MacArthur* zelf een teleurstelling was. Hij heeft meermalen in telegrammen, welke ik

ook heb gezien, gezegd, dat hij er zeer op gesteld was, dat de Amerikanen naar Nederlandsch-Indië zouden gaan, en hij beschouwde het ook als het verbreken van een belofte, als het niet gebeurde. Toen de Combined Chiefs of Staff hadden beslist, dat de operatie tegen Nederlandsch-Indië niet zou doorgaan, omdat men een rechtstreekse aanval op het hart van de vijand wilde doen, waren er nog altijd die twee Australische divisies in Morotai, die op dat moment niets deden. *MacArthur* heeft toen gezegd, dat deze twee divisies, die toch niet megingen naar de Philippijnen of Japan, dan konden worden gebruikt voor Nederlandsch-Indië. Als ze niet gebruikt werden, zou de Australische Regering het volste recht hebben gehad deze troepen terug te nemen naar Australië. Toen is goedgekeurd, dat die twee divisies zouden worden gebruikt voor het overmeesteren van Tarakan en Balikpapan, wat Nederlandsch-Indië betrof en ook voor Brits-Borneo.

90416. De **Voorzitter**: *MacArthur* heeft daarvoor dus bevel aan de Australiërs gegeven?

A. Toen zijn er dus weer plannen voor gemaakt.

90417. De **Voorzitter**: Die waren toch gereed.

A. De plannen waren intussen verouderd en moesten weer helemaal opnieuw worden gemaakt.

90418. De **Voorzitter**: Bent u in verband met deze zaak overgeplaatst naar het Australische hoofdkwartier, of was daarvoor een andere reden?

A. Toen was het afgelopen, want de Amerikanen gingen naar Tokio.

90419. De **Voorzitter**: U had ook een andere opdracht kunnen krijgen, maar u bent om speciale redenen bij het Australische hoofdkwartier geplaatst?

A. Op 2 September 1945 heb ik pas gehoord, waar ik heen zou gaan. Ik ben toen in Yokohama geweest, waar ik admiraal *Helfrich* en generaal *van Oyen* heb vergezeld voor de surrender-ceremonie aan boord van de „Missouri“. Generaal *van Oyen* heeft mij toen medegedeeld, dat hij besloten had mij te plaatsen bij het Australische hoofdkwartier in Morotai.

90420. De heer **Fens**: U had tenslotte geen enkele job meer bij het Amerikaanse hoofdkwartier?

A. Vóór die tijd had ik ook al weinig te doen.

90421. De heer **Fens**: Toen had het nog enige zin, omdat men altijd nog het idee had, dat de Amerikanen naar Nederlandsch-Indië zouden gaan.

A. Ik heb een drukke tijd gehad, toen voorbereidingen moesten worden getroffen voor de capitulatie van Japan.

90422. De **Voorzitter**: Hoe was de situatie in het Australische hoofdkwartier? Kreeg u daar iets te doen met het oog op de krijgsverrichtingen van de Australiërs tegen Tarakan, enz.?

A. Dat had al plaats gevonden. Eind Mei, begin Juni 1945 was Tarakan bevrijd en Balikpapan is 1 Juli 1945 genomen. De Australiërs zaten met één brigade in Tarakan en met één divisie in Balikpapan, verder was er een divisie op Morotai. Ik kwam als vertegenwoordiger van de Nederlandsch-Indische legercommandant bij het hoofdkwartier van de Australiërs. De Australische bevelhebber was opperbevelhebber van Borneo en de Grote Oost, terwijl Java en Sumatra met Bali en Lombok tot het gebied van *Mountbatten* zouden behoren.

90423. De **Voorzitter**: De Australische opperbevelhebber had dus ook de zeggenschap over de Nederlandse marine-eenheden in Australië?

A. Neen. Ik meen, dat de Nederlandse marinecommandant in Australië daarover de zeggenschap had.

90424. De **Voorzitter**: Er zijn hier getuigen geweest, die hebben verklaard, dat zij ondergeschikt waren aan de Australische bevelhebber.

A. Het is mogelijk, daar ben ik niet van op de hoogte geweest.

90425. De **Voorzitter**: Misschien hebt u weleens gehoord van de tocht van de „Abraham Crijnsen”. De commandant, de heer *Dob-benga*, heeft verklaard, dat hij onder bevel stond van de Australische opperbevelhebber.

A. Hij was dus van Melbourne naar de Grote Oost gezonden. Alle eenheden, die zich in dit gebied bevonden, stonden inderdaad onder de Australische opperbevelhebber. K.N.I.L.-krijgsgevangenen, voor het grootste deel Indonesiërs, werden o.a. in dat gebied bevrijd. Daaruit zijn nieuwe K.N.I.L.-onderdelen gemaakt. De Australische opperbevelhebber was hier zeer op gesteld, mits zij onder zijn bevelen kwamen. De Nederlandse commandant van die onderdelen moest in ieder geval onder hem staan, zodat er geen sprake van kon zijn, dat twee verschillende legers elk op eigen gelegenheid in de Grote Oost ageerden.

90426. De **Voorzitter**: Heeft hij de Nederlandse troepen ook een bepaalde opdracht gegeven?

A. De Australiërs bleken alleen opdracht te hebben de Japanners te ontwapenen en zich overigeris niet te bemoeien met conflicten tussen Nederlanders en Indonesiërs. De Australiërs moesten neutraal blijven. De Australiërs stuurden dus detachementen uit, die naar alle plaatsen gingen, waar zich Japanners bevonden. De Japanners kregen opdracht zich te concentreren en zich ergens op te bergen. De Australiërs vroegen mij steeds in welk gebied de Japanners moesten worden opgeborgen. De Japanners werden zoveel mogelijk naar onbewoonde gebieden gezonden, waar zij niemand hinderden. De voorraden, waarover zij beschikten, mochten zij behouden en daarna kregen zij opdracht zelf voor het nodige voedsel te zorgen door tuintjes aan te leggen en hun eigen groente te gaan verbouwen. Zo zijn b.v. de Japanners van het gebied van de Kleine Soenda-eilanden verzameld op Soembawa ten getale van 30000. De Japanners uit het gebied van Ambon, Ceram, Banda en de Tanimbareilanden zijn verzameld in het westen van het eiland Ceram, daar waren er ook een 30000. De Japanners van Menado werden verzameld in de zuidoosthoek van de Minahassa. Daar was het minst bewoonde gebied van de Minahassa en daar gingen de Japanners met een 8000 man heen. In Zuid-Celebes werden de Japanners opgeborgen in Pinrang, iets ten oosten van Pare-Pare. Van Zuid-Borneo werden ze gebracht naar Balikpapan, waar kampen waren. Zo waren in de hele archipel de Japanners in groepen bij elkaar ten getale van 10, 20 à 30000 man. Dit was dus wat de Australiërs deden, maar niet andere dingen bemoeiden zij zich niet.

90427. De **Voorzitter**: Werd deze taak alleen door de Australiërs uitgevoerd zonder hulp van de Nederlandse eenheden?

A. Er was weleens een Nederlandse vertegenwoordiger bij. De Japanners moesten b.v. weleens gebruik maken van klappertuinen, waardoor zij in aanraking kwamen met de bevolking en dan ging er een Nederlandse vertegenwoordiger mee om dit te regelen. Deze taak werd dus door de Australiërs uitgevoerd.

De Nederlandse taak was weer het bestuur te herstellen in het gebied, waar de Japanners tot dusverre het bestuur hadden uitgeoefend. Op 9 September was de Japanners opgedragen overal, waar zij het bestuur uitoefenden, dit voort te zetten, totdat geallieerde troepen kwamen en de geallieerde commandanten dit bestuur van hen konden overnemen. In die tussentijd waren de Japanners verantwoordelijk voor de orde en rust. Dat heeft heel goed gewerkt.

90428. De **Voorzitter**: Behoorden wij ook tot die geallieerden?

A. Ja, Nederlanders en Australiërs.

90429. De **Voorzitter**: Hebben de Nederlanders ook het bestuur overgenomen of bleef het in Australische handen?

A. Eerst is er een Australisch bataljon naar Bandjermasin gegaan om de Japanners, die daar waren, naar Banjermasin te evacueren. Toen dat was gebeurd, zijn de Australiërs weer teruggekeerd. Daarna gingen de Australiërs naar Ambon, waar zij de Japanners naar Ceram hebben overgebracht. Een andere Australische brigade is naar Makassar gegaan. Er is een klein detachement naar Menado gegaan. Zo zijn verschillende punten, waar zich Japanners bevonden, door de Australiërs bezet en zij bleven er dan ook. In het geval van Bandjermasin keerden zij weer terug, zodra de Japanners waren afgevoerd; naar andere streken gingen de Australiërs niet en daar werden de Nederlanders heen gezonden. Ik heb er zeer op aangedrongen — en tenslotte is mij dat gelukt — dat ik commandant

werd van al die bevrijde soldaten. Van deze soldaten hebben wij compagnieën gevormd en zodra er een compagnie klaar was en er ook een beetje kader bij was, kreeg de compagnie wapens, die wij kochten van de Australiërs. De compagnie werd dan aan boord van een Australisch schip gebracht en dan werd de compagnie ergens aan land gezet; daar werd de Nederlandse vlag dan gehesen en dan werd het Nederlands gezag hersteld. Zo is het doorgegaan tot in Maart 1946. Toen was overal in heel Borneo en de Grote Oost het Nederlandse gezag hersteld. In West-Borneo waren bij de capitulatie Japanse troepen, die te voet naar Brits Borneo zijn afgevoerd, zodat er een volkomen vacuum in West-Borneo was ontstaan. Er is eens een schip heengegaan uit Brits-Borneo met enkele missionarissen aan boord om te zien wat er in Pontianak gebeurde. Wij kregen bericht, dat er een grote chaos was en een strijd om de macht tussen de Soekarnisten en de Chinezen. De Maleiers waren voor *Soekarno* en de Chinezen voor de Hollanders. In die tijd had ik juist in Balikpapan een compagnie klaar, maar het waren alleen soldaten, er was geen enkele officier bij. De officieren en bestuursambtenaren, die vóór de oorlog in Pontianak hadden gezeten, waren in het krijgsgevangenkamp in Laboean in Noord-Borneo. Met een vliegtuig heb ik enigen daar vandaan gehaald en ik heb ze naar Balikpapan gebracht. Ik heb daarvan 15 officieren, onderofficieren en bestuursambtenaren bij die compagnie ingedeeld en met een Australisch schip zijn zij naar Pontianak gegaan. Omstreeks 15 à 20 October zijn zij in Pontianak aangekomen en aan land gegaan. Bij die expeditie heeft zich een schip uit Batavia gevoegd, namelijk de „Willem van der Zaan”. Ik had Batavia inogelicht, dat wij dit zouden doen. Het Australisch schip uit Balikpapan zou er 5 dagen over varen, en toen is van Batavia de „Willem van der Zaan” met kolonel *Spoor* aan boord ook naar Pontianak gegaan.

90430. De **Voorzitter**: Was het op uw bevel, dat het schip daar heen werd gezonden?

A. Het sture ik, heb het Australische schip gebeurde door de Australische generaal voorgesteld.

De **Voorzitter**: De „Willem van der Zaan” had de opdracht zo snel mogelijk naar Pontianak te gaan om er eerder te zijn dan de Australiërs, hetgeen niet is gelukt. Het was dus een zekere wedloop.

90431. De heer **Fens**: Het is een wonderlijke onderlinge concurrentie geweest. Zoals de heer *Giebel* deze geschiedenis vertelt, vind ik het volkomen logisch, terwijl wij uit andere verhalen de indruk hebben gekregen, dat de Australiërs er eerder wilden zijn dan wij en dat wij toen gauw een schip hebben gestuurd om er toch eerder te zijn.

A. Dat is bepaald onjuist. De Australiërs hadden er niet het minste belang bij om naar Pontianak te gaan, zij deden het liever niet. Ik heb er echter zeer sterk op aangedrongen en toen het bericht van de chaos daar kwam, heb ik er bij de Australische staf op aangedrongen, dat het tijd was er heen te gaan. Generaal *Milford* voelde er wel voor en ik heb gezegd, dat, als wij er met één compagnie heen konden gaan, wij het dan wel zouden kunnen klaren.

90432. De heer **Fens**: Mag ik u nog even vragen of dat de compagnie was onder kapitein de *Goede*?

A. Ja. De generaal heeft gezegd, dat, als ik één compagnie had, hij dan een schip zou aanwijzen, waarmee deze compagnie naar Pontianak kon gaan. Hij heeft er bij gezegd, dat het helemaal voor mijn risico was en dat hij, als het mis liep in Pontianak, niet verplicht zou zijn enige assistentie te verlenen, ook niet wat betreft het onderhoud van de compagnie. Ik heb mij daarmee accoord verklaard.

90433. De **Voorzitter**: Is de expeditie goed geslaagd?

A. Ja. Op een gegeven ogenblik was het even pijnlijk. Wij hadden afgesproken, dat de Australische commandant, een overste, de troepen aan land zou zetten en tevens zou zorgen voor radiocontact. Als er een radioverbinding was tussen Pontianak en Balikpapan, zou hij weer vertrekken. Bij aankomst in Pontianak is er eerst gedelibereerd of men aan land zou gaan, ja of neen, want het zag er nogal onheilspellend uit. Een paar dagen heeft men hierover gewikt en gewogen en toen is men aan land gegaan. Het Australische schip is toen vertrokken, maar men was de radioverbinding vergeten. Het heeft tien dagen geduurd, vóórdat wij in Morotai uit Pontianak iets te horen kregen en dat was zeer penibel. In het Australische hoofd-

kwartier redeneerde men aldus: Kolonel *Giebel* heeft wel gezegd, dit te doen, maar als het mis gaat, is hij de schuldige. Tien dagen later kwam er echter een bericht uit Batavia, dat alles goed was. Toen bevond de compagnie zich al een 50 km ten noorden van Pontianak, 50 km ten oosten en 50 km ten zuiden er van.

90434. De **Voorzitter**: U mocht uw troepen waarschijnlijk niet gebruiken buiten de grenzen van het Australische gebied?

A. Neen, alleen in het Australische gebied. Ik heb de grootste medewerking van de Australische staf ondervonden, terwijl deze het helemaal niet behoefde te doen. Volgens hun instructies was het de Australiërs misschien niet eens geoorloofd dit te doen, wij moesten het zelf maar zien te klaren, maar zij hebben ons zeer goed geholpen. Het enige, waar zij op gesteld waren, als troepen van het K.N.I.L. een gebied gingen bezetten, was dat een Australisch officier deze aan land zette. Wij hadden het liever zelf gedaan, maar ik heb hier niet op gestaan.

90435. De heer **Fens**: Mag ik eens vragen, of de „Willem van der Zaan” door uw toedoen of door toedoen van de Australiërs is besteld?

A. Niet door mij, noch door de Australiërs.

90436. De heer **Fens**: Het is dus een kwestie geweest, die door Batavia is geregeld?

A. Ja. Ik had Batavia geseind, dat wij eerstdaags naar Pontianak zouden gaan, zodra er een schip zou zijn, en ik had geseind, wanneer ik verwachtte, dat het schip in Pontianak zou aankomen. Generaal *van Oyen* wilde toen vanuit Batavia er ook iemand heen zenden en toen is de „Willem van der Zaan” vanuit Batavia gekomen. Dat is ook zeer nuttig geweest, want kolonel *Spoor* heeft toen weten door te drukken, dat de troepen ook inderdaad aan land gingen. De Australische commandant voelde er niet veel voor, hij vond het te gevaarlijk en wilde het niet op zijn verantwoording nemen. Het schip heeft een dag of drie in Pontianak gelegen en toen heeft men de Australische commandant gezegd, dat men aan wal ging. Zoals Pontianak is bezet, zijn ook successievelijk bezet de zuidkust van Borneo, geheel Celebes, Timor, Flores, Soemba, Soembawa, Nieuw-Guinea, overal. In Maart 1945 was overal in de Grote Oost en Borneo het Nederlandsch-Indische bestuur weer gevestigd.

90437. De **Voorzitter**: Was u op de hoogte van de bewegingen van de Nederlandse vlooteenheden in de Grote Oost?

A. Aanvankelijk zijn er geen vlooteenheden geweest.

90438. De **Voorzitter**: De „Crijnssen” is er geweest.

A. De „Crijnssen” opereerde min of meer onafhankelijk van mij. Later is er een maritieme commandant voor de Grote Oost gekomen, nl. kolonel *Huijser*. Deze is pas in 1946 in Makassar gekomen.

90439. De **Voorzitter**: Hebt u zelf nog iets op te merken, waarvan u meent, dat het voor de commissie van belang is het te weten?

A. Ik stel er veel prijs op bij deze gelegenheid een opmerking te maken. Ik heb in Borneo en de Grote Oost direct gebruik gemaakt van alle Nederlanders, die daar werden bevrijd. In hoofdzaak waren zij afkomstig uit kampen nabij Makassar. Al deze Nederlanders hebben wij, zodra zij vrij waren, onmiddellijk ingezet op alle mogelijke afgelegen plaatsen en gaten, waar zij in Maart 1942 vandaan waren gekomen. Tijdens de oorlog ben ik in het buitenland geweest en ik moet bekennen, dat mij weleens de gedachte is beslopen, dat de buitenlanders verschillende dingen toch wel erg goed deden. Ik heb echter nog nooit zo iets subliems gezien als het werk, dat door de Nederlanders is verricht, nadat zij uit de kampen kwamen. Deze mensen waren ziek, zij hadden niets meer dan lompen, hadden nauwelijks tanden in hun mond en zagen er dikwijls uit als landlopers. Zij hebben echter werk verricht, waarvoor ik vol bewondering heb gestaan.

90440. De **Voorzitter**: Waaruit bestond dat werk?

A. Bestuurswerk en militair werk.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

C. GIEBEL.

ALGERA, *voorzitter*.
POSTHUMUS.
FENS.
DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 7 MAART 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren van Dis en Fens, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

CONRAD EMIL LAMBERT HELFRICH,

oud 64 jaar, wonende te 's-Gravenhage, luitenant-admiraal b.d.

90441. De **Voorzitter**: Ik wilde nu beginnen met uw vertrek van Java in begin Maart 1942.

A. Mag ik nog even terugkomen op enige punten van het vorige verhoor? Ik heb u de vorige maal beloofd nog te zoeken naar gegevens omtrent *van der Post*. Later in mijn functie van B.D.Z. kwam de rol van *van der Post* weer naar voren en toen heb ik door de inlichtingendienst van de marinestaf de gegevens daarover laten verzamelen. Deze gegevens zijn neergelegd in een nota van 3 December 1946, die ik bij de Minister van Marine heb ingediend. Stelt u daar prijs op?

De **Voorzitter**: Zoudt u deze nota willen voorlezen, dan wordt deze als beëdigde verklaring in het verhoor opgenomen.

A. Dit is mij dus gerapporteerd en het zijn gern gegevens van mij zelf. Degene, die hiervan meer in details op de hoogte is, is de luitenant-ter-zee 1ste klasse J. *Nieuwenhuizen*. Deze had voeling met de Nefis, het intelligence-bureau onder de toenmalige kolonel *Spoor*. Deze nota luidt als volgt:

„Uit betrouwbare bron vernam ik, dat de te Batavia verblijf houdende Britsche luitenant colonel *van der Post* hoofd der political intelligence van het AFNI" (het hoofdkwartier van generaal *Christison*) „het land niet zal verlaten. In verband met de vele ongunstige berichten, die mij over dezen officier bereikten, voorzie ik ongewenschte gevolgen, indien deze officier langer aanblijft. Ik doe hier eenige gegevens volgen, die mij van diverse zijden gerapporteerd werden.

Luitenant colonel *van der Post* arriveerde in Java om en nabij het moment van overgave in 1942. Zijn doel zou zijn geweest in Bantam guerilla te voeren, hetgeen mislukte als gevolg van ziekte onder den troep. Hij werd gevangen genomen en verbleef o.a. in het interneeringskamp. Tjikoedahpateuh te Bandoeng en later van December 1943 tot Januari 1944 in het 10e Bat. Infanterie te Batavia, daarna te Bandoeng. In het kamp hield hij vele malen lezingen en beschouwingen voor groepen krijgsgevangen officieren.

Van der Post is van Nederlandsche afkomst, hetgeen hij gaarne rondvertelt, ook al gaat deze Nederlandsche afkomst reeds enige generaties terug. Hoe het zij, deze Nederlandsche afkomst verschaft hem in Nederlandsche kringen een goede introductie, doch wordt hem door zijn Engelsche collega's in het algemeen niet ten gunste gerekend, omdat hij als persoon zich meer als Nederlander dan als Engelschman gedroeg, hetgeen tot uiting kwam in zijn omgangsvormen en gedragingen gedurende interneeringstijd. Hij stak in ontwikkeling en algemeene belangstelling ver uit boven bijna alle Engelsche officieren, spreekt Nederlandsch, en Zuid-Afrikaansch en beheerscht matig de Duitsche en Maleische taal. Hij was een innemende persoonlijkheid, om steeds zeker overwicht te doen gelden op zijn omgeving, zonder dat dit als zoodanig onmiddellijk werd aangevoeld.

Vele informanten rapporteerden, dat *van der Post* reeds zeer langen tijd in dienst was bij de Britsche Intelligence Service. Volgens een algemeen onder zijn Engelsche collega's verspreide opvatting, is zijn status bij de Intelligence Service de rang van

generaal-majoor of kolonel. Anderen rapporteerden, dat hij een status had bij het Foreign Office, hooger dan die van den Britschen consul te Batavia. De huidige rang van luitenant colonel zou slechts worden voorgewend. Opvallend was, dat in de krijgsgevangenkampen waar *van der Post* verbleef, hij steeds stilzittend als oudst aanwezend officier werd aanvaard en behandeld door de Britsche groep. In ieder kamp werd steeds de oudste of een der oudste officieren aangewezen als kampcommandant, afzonderlijk voor de Nederlandsche en voor de Britsch-Amerikaansche groep. Een dergelijke functie heeft van *der Post* nimmer bekleed. Toch werd in alle belangrijke zaken zijn beslissing gevraagd, die dan voor zijn groep den doorslag gaf en veelal dan ook voor het geheele kampement werd doorgedreven. *Van der Post* woonde meestal in bij den Britschen kampcommandant en genoot dan ook alle voorrechten van dezen functionaris.

Feiten, die uit het verleden werden gerapporteerd: Hij zou vroeger in Japan geweest zijn. Omstreeks 1934 had hij een bijzondere opdracht uit te voeren in Egypte. Omstreeks 1940 kreeg hij te Londen opdracht om het verzet der Abessyniërs tegen de Italiaansche machthebbers voor te bereiden en te organiseren, te bewapenen en te coördineeren, welke opdracht hij met succes zou hebben uitgevoerd. Zoo heeft hij o.a. een wapen- en munitie-transport met drieduizend kameelen en eenige honderden paarden vrijwel zonder gewapend geleide ettelijke dagreizen in het hartje van Abessynië gevoerd. Zijn centrale functie in het Abessynische verzet droeg hij na aankomst van groote Britsche eenheden aldaar over aan een aer commandeerende opprofficierr.

Merkwaardig wordt in dit verband zijn oorlogsbestemming op Java, die hem werd aangewezen na bijna vier jaar interneering, n.l. hoofd der political intelligence, terwijl alle andere geïnterneerden onmiddellijk naar Engeland gingen. Ik vernam tevens, dat *van der Post* vroeger op Java werkzaam is geweest bij de B.A.T.C. te Semarang" (dit is de British American Tobacco Company) „en dat hij na de capitulatie samenwoonde met den heer *Abdoel Kadir* van de Nica, hetgeen zeer on-Engelsch is.

Gedurende zijn krijgsgevangenschap heeft *van der Post* zich veel moeite gegeven om lezingen te organiseren voor Nederlandsche officieren over de inrichting en doelstelling van het Britsche wereldrijk, over het Britsche leger en de Britsche overzeesche gebiedsdeelen. Meerdere Nederlandsche officieren, die *van der Post* spraken, waren verwonderd over het feit, dat bij hem zelfs de schijn van eenige belangstelling ten aanzien van dergelijke onderwerpen het Nederlandsche rijksverband betreffende, ontbrak.

Een kapitein infanterie van het K.N.I.L., leerling van de Hoogere Krijgsschool, tijdens den Japanschen oorlog vóór de capitulatie werkzaam bij de Sectie Inlichtingen van den Generalen Staf, genaamd *Agazi*, deelde aan een informant mede, dat *van der Post* er naar streefde, Nederlandsche officieren te winnen voor militaire en politieke aansluiting van het Nederlandsche rijk bij het Vereenigde Koninkrijk. Dit was gedurende interneeringstijd. Het hoofd der Marine Intelligence te Batavia trachtte plus minus April 1944 *van der Post* uit zijn tent te lokken om uit te maken of hij nog voor dit plan voelde. Hij toonde toer? echter niet de minste belangstelling.

Per radio werden in de dagen en weken volgende op de capitulatie van Japan herhaaldelijk orders van admiraal *Mountbatten* omgeroepen, inhoudende het verbod voor alle krijgsgevangenen zich buiten de kampen te begeven. Eind Augustus echter verdween *van der Post* naar Batavia en nam zijn intrek in Hotel des Indes, welk hotel toen uitsluitend door Japansche opper- en hoofdofficieren was bezet, die dit geleidelijk aan ontruimden. Toen hij daar verbleef, is hij vele malen gezien in gezelschap van Indonesiërs en vertrok na verblijf in Batavia na enkele dagen met onbekende bestemming. Dit gerucht zegt, dat hij, in gezelschap van 29 Republikeinsche autoriteiten, naar Djokja was vertrokken. Omstreeks October 1945 verscheen *van der Post* wederom te Batavia in gezelschap van voormannen der

Republiek. Vanaf dit tijdstip heeft hij deze en andere voor-
mannen der revolutie steeds vergezeld en hen begeleid o.a. toen
zij in een Britsch militair vliegtuig van Java naar Sumatra en
vice versa werden vervoerd. Tot de personen, die hij vervoerde,
behoorde o.a. dr. *Amir*, toen deze nog gouverneur van Noord-
Sumatra was en *Soewandi*, die als bevelhebber der T.K.R. op-
trad."

De T.K.R. was het leger der Republiek, dat na vele tussentijdse
naamsveranderingen uiteindelijk de T.N.I. is geworden.

„In de maanden November 1945 tot Maart 1946 trachtte het
hoofd der Marine Intelligence herhaaldelijk hulp van Britsche
zijde te krijgen om het Nederlandsch gezag te herstellen in Batavia
of hulp te doen verlenen tegen terreur van extremisten in ons
bevriende kampongs. Steeds stuitte dit af door inneming van
lieutenant colonel *van der Post*, waardoor deze officier (hoofd
van de Marine Intelligence) niet anders kon concluderen, dan
dat hij er op uit was de chaos te doen voortbestaan. Officiëren
van de Britsche politieke intelligence, die blijk gaven daadwerke-
lijk het gezag te willen herstellen, werden verwijderd en noem-
den steeds *van der Post* als de man, die dit bewerkstelligde.

Ook zeer vreemd was zijn nauwe relatie met het hoofd der
Britsche Military Police, colonel *Harding*, wiens activiteiten ook
steeds anti-Nederlandsch en pro-Republikeinsch waren. Verder
het protegeeren van Nederlandsche en Australische collaborateurs.
De Nefis zou hier een overstelpende hoeveelheid rapporten
kunnen overleggen.

In Augustus 1946 verdween *van der Post* plotseling van Head-
quarters om zijn intrek te nemen te Batavia op het kantoor van
den Britschen consul, hetgeen wederom aantoonde dat hij niet
bepaald een militair doel nastreeft.

In het voorgaande gaf ik een opsomming der belangrijke
feiten en meen dan tot de conclusie te moeten komen, dat wij
hier te doen hebben met een gevaarlijken intrigant, die schadelijk
kan zijn en mogelijk reeds geweest is voor de Nederlandsche
belangen. In Nederlandsch-Indië wordt *van der Post* dan ook
reeds-lang aangeduid met den naam de „Lawrence van Java”,
hetgeen typeert hoe men deze figuur ziet."

90442. De *Voorzitter*: In dit stuk staat eigenlijk geen recht-
streekse aanwijzing of *van der Post* in verbinding met *Mountbatten*
heeft gestaan ten aanzien van de vraag hoe sterk het verzet op Java
zou zijn.

A. Neen.

90443. De *Voorzitter*: Het gaat juist om de vraag, van wie
Mountbatten zijn inlichtingen heeft ontvangen. Dit wordt hierdoor
ook niet uitgesloten.

A. Het is zeer waarschijnlijk, maar een bewijs heb ik er ook niet
van. Ik heb niet alles gezien, maar misschien heeft men in die tijd
hierover nog meer gegevens gehad. Ik beveel u dan ook aan de heer
Nieuwenhuyzen hierover eens te horen. Het is jammer, dat generaal
Spoor er zelf niet meer is. Ik weet niet, of de dossiers van de Nefis
te uwer beschikking staan, maar daarin is toch geen weg te vinden
zonder deskundige hulp. De heer *van der Plas* kent *van der Post* ook
goed.

90444. De *Voorzitter*: Bij welk Departement liggen de dossiers
van de Nefis, bij M.U.O.R.?

A. Ja, ik heb vernomen, dat ze daarheen zijn gebracht. Van de
Nefis kregen wij ook in Nederland inlichtingen, welke wij compie-
leerden in het z.g. „Rapport Verre Oosten”, dat wekelijks werd opge-
maakt. Vóór de soevereiniteitsoverdracht heb ik Overzeese Gebieds-
delen opgebeld om te vragen wat er eigenlijk met het archief van de
Nefis te Batavia zou gebeuren; mij werd verzekerd, dat dit zou over-
komen en reeds gedeeltelijk was overgebracht.

U hebt mij de vorige maal ook gevraagd, wat de „Van der Zaan”
precies in Pontianak deed. Ik heb de rapporten „Verrichtingen” geraad-
pleegd: er wordt verwezen naar een zeer geheim rapport, dat over het
eerste bezoek aan Pontianak handelt. Ik heb dit aan het archief opge-
vraagd, maar nog niet ontvangen.

90445. De *Voorzitter*: Ik meen, dat u de „Van der Zaan” opdracht
had gegeven naar Pontianak te gaan en te trachten daar aanwezig te
zijn, voordat de Australiërs er waren.

A. Dat weet ik nog zeer goed, maar wat de „Van der Zaan” daar
precies heeft aangetroffen, kan ik mij niet meer herinneren.

90446. De *Voorzitter*: De commandant heeft geconstateerd, dat
de Australiërs er reeds ern dag waren en dat hij dus te laat was. Nu is
mijn vraag, waarom de „Van der Zaan” er moest zijn vóórdat de
Australiërs kwamen.

A. Daar wil ik u wel op antwoorden. Ik wantrouwe de Austrai-
liërs in hoge mate en ik was bevreesd, dat daar ook weer anti-Neder-
landse activiteit zou komen.

90447. De *Voorzitter*: U had bericht ontvangen, dat de Australiërs
zouden komen?

A. Ik had bericht gekregen, dat, naar ik meen, uit Balikpapan
enige Australische compagnieën naar West-Borneo zouden worden
overgevoerd. Uit Balikpapan hadden wij bericht gekregen, dat de
Australiërs anti-Nederlandse activiteit voerden en dat er zelfs commu-
nistische propaganda werd gemaakt.

90448. De *Voorzitter*: Was het u bekend op wiens instigatie de
Australische troepen naar Pontianak werden gevoerd?

A. Als ik mij goed herinner, was Borneo ook gesteld onder mili-
tair gezag van de Australische commandant, generaal *Moreshead*,
die zijn hoofdkwartier had in Morotai. Eerst is Oost-Borneo bezet en
toen zou men naar West-Borneo gaan. Ik geloof, dat ik dit ook met
de Luitenant-Gouverneur-Generaal heb gesproken, en er was ons veel
aan gelegen de Australische bevelhebber te kunnen zeggen het maar
aan ons over te laten, te meer omdat generaal *Christison* weinig be-
langstelling had voor alles, wat buiten Java en Sumatra viel.

90449. De *Voorzitter*: Gisteren is hier een getuige geweest, destijds
toegevoegd aan het Australische hoofdkwartier, nl. de heer *Giebel*.
Deze heeft verklaard, dat het op zijn verzoek was, dat de Nederlandse
troepen naar Pontianak gingen. Daarom lijkt het ietwat vreemd, dat
de „Van der Zaan” de opdracht kreeg te trachten voor die troepen
in Pontianak te zijn.

A. Dat kan niet. Het is mogelijk, dat *Giebel* het verzoek heeft ge-
daan de Nederlandse troepen naar Pontianak te sturen, omdat hij
wist, dat het de bedoeling was, dat de Australiërs zouden komen. Is
dat niet zo?

De heer *Fens*: De heer *Giebel* heeft ons juist medegedeeld, dat de
Australiërs er helemaal geen belangstelling voor hadden en zeiden,
dat, als er orde en rust moesten worden hersteld, de Nederlanders het
maar zelf moesten doen. Hij heeft toen de krijgsgevangenen compa-
nieën bij elkaar gehaald, heeft een schip van de Australiërs gekregen
en de Australiërs hebben de Nederlandse troepen naar Pontianak ge-
bracht. Intussen heeft generaal *Giebel* Batavia gewaarschuwd en ge-
zegd, dat er Nederlandse troepen onderweg waren en dat het wel
nuttig zou zijn, als er ook een Nederlands schip zou komen. Als ge-
volg daarvan is de „Van der Zaan” gezonden. De heer *Giebel*
wist dit verhaal dus zeer aannemelijk te maken. Er was echter geen
sprake van Australische troepen.

De *Voorzitter*: Wij beschikken nog niet over de juiste tekst van deze
verklaring; die moet nog worden uitgewerkt, maar hierop komt het
neer.

90450. De heer *Fens*: Het is natuurlijk ook mogelijk, dat men te
Batavia de indruk heeft gekregen, dat het Australiërs waren, die zou-
den komen.

A. Die indruk had ik zeker. Ik weet, dat er Nederlandse troepen
voor aangewezen waren. Ik had echter de indruk, dat de Australiërs
er toch heen zouden gaan, misschien op een andere instigatie. Ik was
in die tijd zeer wantrouwend. *Giebel* was de liaison-officier in het
hoofdkwartier van *Moreshead*. Ik heb niet alle correspondentie gezien
en het is ook mogelijk, dat *Moreshead* met de Luitenant-Gouverneur-
Generaal hierover heeft gecorrespondeerd. Ik kan mij niet precies her-
inneren, wat de „Van der Zaan” in Pontianak heeft gedaan en
aangetroffen. Het was gewenst es een schip heen te sturen, ook voor
machtsvertoon. Uit het rapport „Verrichtingen” kan ik wel zien, dat
het in de tweede helft van October is geweest.

Een ander punt is het volgende. Bij de bespreking van de grens-
wijziging hebt u gevraagd naar, een telegram van generaal *van*
Oyen aan mij. Blijkbaar had ik om inlichtingen gevraagd. Ik heb hier
een telegram van *van Oyen* van 7 Augustus 1945 aan mij, ik was toen
in Londen.

„Referte uw o713” (13 Juli 1945).

Blijkbaar had ik dus 13 Juli geseind naar aanleiding van het telegram van de heer van Mook van 21 Juni, dat ik de vorige maal heb voorgelezen. Het telegram van van Oyen luidt als volgt:

„Nog geen officieele mededeeling omtrent theatre wijziging, vermoedelijk omdat goedkeuring United Kingdom en Nederlandsch Gouvernement nog moet verkregen worden. Naar verluidt komt alles Oost van Celebes, inclusief Timor onder Australisch oppercommando. Onder *Mountbatten* West-Nederlandsch-Indië, hetgeen onze commando verhoudingen zoo mogelijk nog ingewikkelder maakt. Voor duration wordt Hollandia uitmiddenpuntig(?) door Amerikanen niet geheel ontruimd, aangezien wegens beperkte shipping zoo spoedig groote hoeveelheden voorraden niet vervoerbaar zijn. Hollandia is voor Nederlandsch-Indië waardevol als supply base daar veel logies gelegenheid achterblijft alsmede stores. Keuze kan door ons gedaan uit door Amerikanen achter te laten voorraden”.

90451. De **Voorzitter**: Is u er iets van bekend, dat ooit de goedkeuring van de Nederlandse Regering is gevraagd?

A. Neen.

90452. De **Voorzitter**: U is dus ook niet om advies over deze zaak gevraagd?

A. Neen. Ik heb gerapporteerd, wat ik hoorde en wist, maar advies is er nooit gevraagd.

90453. De **Voorzitter**: Hebt u dit doorgegeven aan de Regering?

A. Het is zeker doorgegeven. Aan het telegram kan ik het niet zien, maar ik was toen zelf in het Ministerie van Marine, dus het is aorgegeven. Mijn advies hieromtrent is echter nooit gevraagd. Ik herinner mij, dat generaal *Buurman van Vreedon*, die in de staf van *Mountbatten* zat (samen met wijlen kapitein-ter-zee *Perks*), indertijd een strategische studie heeft opgemaakt, waarin hij pleitte voor een grensverlegging naar Straat Makassar. Ik ben daar echter niet op ingegaan en ik heb dit voorstel niet overgenomen. Ik heb altijd als grens gesteld Straat Soenda en West-Borneo. Ik geloof niet, dat iemand hierop is ingegaan, doch het kan slapende honden wakker gemaakt hebben, ofschoon ik niet geloof, dat er iemand nodig is om *Churchill* wakker te maken.

90454. De **Voorzitter**: Waarschijnlijk lag de zaak op hoger niveau dan het rapport van de heer *Buurman van Vreedon*.

A. Zeker.

90455. De heer **Fens**: U was er van op de hoogte, dat dit zou gebeuren want dit telegram is een antwoord op de vraag, die u stelde. Had u enig idee, dat het misschien mogelijk zou zijn, dat nog de toestemming van de Nederlandse Regering zou worden gevraagd?

A. Ik had verwacht, dat het niet anders zou kunnen gebeuren dan met toestemming van de Nederlandse Regering, dat vond ik vanzelfsprekend. Indien men de aanvankelijke instructie bekijkt voor de bevelsgebieden, welke mij na de evacuatie van Java op Colombo bekend werden — deze zijn ook op een kaartje in mijn boek opgenomen —, dan staat hierover in paragraaf 1:

„By agreement among the Governments of Australia, New Zealand, United Kingdom, Netherlands and United States the Pacific Ocean Area comprising North, Central and South Pacific Areas has been constituted with boundaries as later defined herein”.

Ik zie nu, dat dit stuk is van 5 April 1942, ik heb het echter later gekregen.

Dus zelfs de grenzen van de gehele Pacific Area en verder (zoals staat in punt 10) de „boundaries between Indian Theatre and Pacific Theatre” zijn vastgesteld „by agreement” tussen de verschillende Gouvernemenen, waaronder ook Nederland.

90456. De **Voorzitter**: U zoudt hel dus wel een heel vreemde geschiedenis vinden, wanneer de grenzen verlegd waren zonder toestemming van de Nederlandse Regering of zonder de Regering daarin gekend te hebben?

A. Ja. Ik heb geen ogenblik gedacht, dat het mogelijk zou zijn. Ik geloof, dat dit alles is, wat de vorige maal nog onduidelijk was.

90457. De **Voorzitter**: Dan kunnen wij nu beginnen vanaf uw aankomst in Colombo.

A. Bij aankomst te Colombo heb ik mij dus onder de bevelen gesteld van de Engelse admiraal.

90458. De **Voorzitter**: Waarom bent u naar Colombo gegaan?

A. Tegen het einde van de oorlog — het kan zijn eind Januari of Februari 1942 — werd er een telegram ontvangen van de B.D.Z., admiraal *Furstner* te Londen, dat inhield, dat de Britse Admiraliteit bij een eventuele evacuatie van de schepen uit de Nederlandsch-Indische wateren, prijs stelde op de toevoeging van de resterende marine bij de Eastern Fleet, basis Ceylon. Dit is besproken met de Gouverneur-Generaal en deze ging hiermede akkoord. Toen is dus beslist, dat wij naar Colombo zouden evacueren. Daarop zijn alle maatregelen gebaseerd, ook de orders voor de schepen. Ik moest niettemin de schepen enige vrijheid laten; de hoofdzaak was, dat ze er uit kwamen en dat ze een plaats bereikten, afhankelijk van omstandigheden en eigen actieradius. Het gevolg is geweest, dat verschillende schepen naar Australië zijn gegaan. De meeste zijn echter naar Colombo uitgeweken.

Ik heb mij gemeld bij de Commander in Chief Eastern Fleet, admiraal *Layton*, die met alles zeer behulpzaam was. Van hem hebben wij als hoofdkwartier gekregen de derde verdieping van de Hongkong-Shanghai Bank. Toen moest ons nieuwe hoofdkwartier worden opgezet. De volgende dagen kwam de rest van de staf, die met *Catalina*'s uit Tjilatjap was geëvacueerd.

90459. De **Voorzitter**: Wie waren er in uw staf?

A. Er waren verschillende officieren aangewezen, die met mij of zo spoedig mogelijk daarna zouden evacueren. De voornaamste daarvan waren: kapitein-ter-zee *van der Kun*, die in Colombo is benoemd tot chef-staf, kapitein-luitenant-ter-zee *van Foreest*, chef personeel, kapitein-luitenant-ter-zee *Stam*, chef materieel, officier van administratie 1ste klasse. (later hoofd-officier) *Dekker*, chef administratie en intendance. Mijn persoonlijke staf bestond uit luitenant-ter-zee 1ste klasse *van Freytag Drabbe* (adjutant) en een secretaresse, mejuffrouw *Hes*. Dan moet ik noemen de hoofd-officier van de Marine Stoomvaartdienst *Poldermans*, die de Marine Stoomvaartdienst onder zich kreeg. Tot commandant van de uitgeweken vliegboten, dat waren er toen 4, officier-vlieger 1ste klasse, later hoofd-officier-vlieger, *van Prooijen*. Het ging niet alleen om de opzet van het hoofdkwartier zelf, maar ook om de verzorging van de gaandeweg binnenkomende schepen, de accommodatie van het personeel, de aanvulling van de uitrusting, enz., zodat zij zo spoedig mogelijk voor operationele doeleinden konden worden gebruikt.

90460. De **Voorzitter**: Zijn ook de schepen, die naar Australië waren uitgeweken, bij de Eastern Fleet ingedeeld?

A. De schepen, die naar Australië waren uitgeweken, werden ingedeeld onder het commando van *MacArthur*, overeenkomstig de bevelsverdeling.

90461. De **Voorzitter**: Dit was dus eigenlijk in strijd met de oorspronkelijke opzet?

A. Oorspronkelijk zou alles bij de Eastern Fleet komen.

90462. De **Voorzitter**: Deze verdeling heeft dus min of meer een toevallig karakter gedragen?

A. Inderdaad. Er waren slechts weinig schepen in Australië, hoofdzakelijk enige onderzeeboten. De „Tromp” was al vóór die tijd naar Australië gegaan om gerepareerd te worden na de actie in Straat Badoeng. De „Sumatra” was reeds tevoren naar Colombo gezonden. De „Heemskerck” en „Isaac Sweers”, die uit Engeland kwamen, waren te laat en kwamen eveneens in Colombo. Van de onderzeeboten kwamen de K 11, K 14, K 15 en O 19, terwijl de K 8, K 9 en K 12 naar Australië gingen. Dan waren er de kanonneerboot „Soemba”, de mijnenlegger „Van der Zaan”, de tanker „Petronella” en het voorraadschip „Zuiderkruis”. Naar Australië zijn dus alleen gegaan de „Tromp”, drie onderzeeboten, nl. de K 8, K 9 en K 12, een voorraadschip, dat uit Tjilatjap was vertrokken, de „Janssen”, een mijnenveger de „Abraham Crijnsen” en drie hulpmijnenvegers, de „Rindjam”, „Merbaboe” en „Smeroe”.

De schepen moesten dus worden opgevangen, gesuppleerd en voor de verdere operaties gereed gemaakt.

90463. De **Voorzitter**: Wanneer bent u B.S.O. geworden?

A. Maart 1942, de datum precies weet ik niet meer.

90464. De Voorzitter: U werd daardoor bevelhebber van alle strijdkrachten in het Oosten?

A. Ja.

90465. De Voorzitter: Hoe hebt u toen de organisatie weer opgebouwd?

A. In Australië werd eerst een marinecommando ingesteld. Schout-bij-nacht *Coster*, die eigenlijk reeds gepensionneerd was, is door Londen tot ondercommandant van de marine in Australië benoemd.

90466. De Voorzitter: U legt de nadruk op het woord Londen. Heeft dit enige betekenis?

A. Ik had daarvoor aanvankelijk schout-bij-nacht *Koenraad* bestemd, die in Soerabaja was geweest en met de K 12 naar Australië was geëvacueerd. Schout-bij-nacht *Coster* was gepensionneerd als kapitein-ter-zee; hij had een nieuwe werkring gevonden bij een olie-maatschappij met standplaats Batavia. Bij de mobilisatie werd hij echter weer in dienst hersteld als schout-bij-nacht als voorzitter van een defensiecommissie, die naar Australië zou worden uitgezonden voor de aankoop van defensiematerieel. Deze commissie is daar wel tijdig aangekomen, maar heeft vóór de capitulatie niet veel meer kunnen doen. Schout-bij-nacht *Coster* was dus reeds in Australië. Vanuit Londen kwam toen het bericht, dat hij ondercommandant in Australië moest worden.

90467. De Voorzitter: Was het gewoonte, dat benoemingen buiten u om geschieden?

A. Ween, tenminste niet, voor zover zij mij als commandant zee-macht aangingen. Dit was echter een bijzonder geval. Na de capitulatie en de evacuatie was ik formeel niet meer „commandant-zee-macht in Indië”. Bovendien is *Koenraad* het jaar daarop toch teruggekomen.

90468. De Voorzitter: Waarom is de heer *Coster* toen vervangen?

A. De verhoudingen tussen schout-bij-nacht *Coster* en de heer *van Hoogstraten* lieten te wensen over. Er was nogal eens wrijving. De toenmalige gezant, de heer *van Aerssen* aas ook geporteerd voor vervanging van de heer *Coster*. Ik van mijn kant hoorde, dat schout-bij-nacht *Koenraad* in Londen overcompleteet was. Om deze redenen heb ik daarna voorgesteld hem te laten terugkomen.

90469. De Voorzitter: Waren er alleen persoonlijke gevoeligheden of lagen er ook redenen betreffende het militaire beleid aan ten grondslag?

A. Ik geloof wel, dat men die er ook achter moet zoeken. In dat opzicht heb ik achter *Coster* gestaan. In die periode deden zich veel algemene moeilijkheden voor, welke speciaal lagen in de bevels-verhoudingen tussen civiel en militair gezag. Het ging daarbij eigenlijk om de vraag, welke van de twee prioriteit moest hebben. Ik kan u hiervan een typisch voorbeeld geven. Nadat ik hoorde, dat er ook vliegboten naar Australië waren geëvacueerd, heb ik *Coster* een telegram gestuurd met de opdracht deze vliegboten klaar te maken en naar Ceylon te laten overvliegen, omdat ik ze op Ceylon wilde concentreren. De heer *Coster* seinde mij toen, dat de heer *van Hoogstraten* had voorges'eld deze Catalina's aan te houden in Australië voor een regelmatig ferry-verkeer met de onbezette gebiedsdelen in Nederlandsch-Indië en Amerika. Dit heb ik niet goed gevonden. Ik noem hier de heer *van Hoogstraten*, maar ik bedoel de Indische commissie voor Australië en Nieuw Ze-land, die in die tijd is opgezet en waarvan ik meen, dat *van Hoogstraten*, na het vertrek van *van Mook* naar Londen, het hoofd was.

Ik wist, dat men op Ceylon zeer veel prijs stelde op concentratie van vliegboten voor operationele doeleinden in het belang van de oorlogvoering. Ik wilde derhalve, dat deze Catalina's naar Ceylon kwamen. Ik kreeg de indruk, dat dit bericht in Australië niet welkom was. Van *Coster* ontving ik kort daarop de mededeling, dat *van Hoogstraten* rechtstreeks aan Minister *Gerbrandy* had geseind, met het verzoek de Catalina's te mogen houden voor het bovenomschreven doel. Dit heeft mij ontstemd. Zodra mijn telegram om de Catalina's te laten overvliegen in Australië was ontvangen, kwam een protest van dr. *van Mook*. De Catalina's waren nodig voor ferry-diensten op de U.S.A., hetgeen een groot nationaal belang was. In antwoord op mijn uitdrukkelijk bevel, dat de Catalina's moesten worden overgevlogen en dat er één of twee naar Honolulu konden gaan, kwam een telegram, waarin het overvliegen naar Ceylon ten sterkste werd ontraden.

Ik had mij reeds afgevraagd, waarom het antwoord zo lang uitbleef. Hierna kwam het telegram, betreffende het rechtstreekse sein van van *Hoogstraten* aan Minister *Gerbrandy*.

90470. De Voorzitter: Staat dit in rechtstreeks verband met de vervanging van de heer *Coster*?

A. Neen. Ik geef dit alleen als voorbeeld van de wrijving, welke er bestond tussen het civiele en het militaire apparaat.

De heer *Coster* had tot taak aan de heren mede te delen, wat mijn orders waren en dat gaf ter plaatse wrijving. Die wrijving kwam gaandeweg ook op ander gebied naar voren. Toen ik zelf in Januari 1943 naar Australië ging, was mij o.a. door de gezant gezegd, dat het hoog tijd werd, dat ik er zelf eens kwam om al deze kleine ruzies op te lossen.

90471. De Voorzitter: Wij hebben de heer *Coster* hiernaar ook gevraagd en deze zegt hierover het volgende:

„De Voorzitter: Waarom is u vervangen in Mei 1943?

A. Op order van de bevelhebber der zeestrijdkrachten. Er was een overschot van hogere officieren. Men vond het niet nodig, om iemand, die al gepensionneerd was, langer in dienst te houden.

De Voorzitter: Ik dacht, dat men blij was met iedere man, die men had?

A. Dat had ik ook gedacht, maar het bleek niet zo.

De Voorzitter: U achtte dit ook een foutieve opvatting waarschijnlijk?

A. Ik vond het verkeerd, maar ik heb mij er bij neer moeten leggen”.

Door de heer *Coster* wordt dus de indruk gevestigd, dat hij is vervangen, omdat er een overcompleteet van hoger marinepersoneel was. Hij spreekt in het geheel niet over de kwesties, welke u hebt behandeld, maar alleen over de formele reden. Bent u in deze vervanging gekend?

A. Die heb ik zelf voorgesteld.

90472. De Voorzitter: U stond toch achter de heer *Coster*, zoals u hebt gezegd?

A. Voor zover het zijn wrijving met de civiele autoriteiten betrof. Toen ik echter de gezant over deze kwestie gesproken had, achtte ik vervanging gewenst; de heer *Coster* was eigenlijk reeds gepensionneerd, terwijl er bovendien een actief vlag-officier! die ik nog uit Soerabaja kende, voor deze functie beschikbaar was.

90473. De Voorzitter: U had dus eigenlijk nog meer redenen om de vervanging te wensen?

A. Alles bij elkaar vond ik het nodig hem te vervangen.

90474. De Voorzitter: U achtte dus in het algemeen zijn beleid niet van dien aard, dat de heer *Coster* moest aanblijven?

A. Wat bekwaamheid als commandant betreft, had hij best kunnen aanblijven. Ik vond het echter niet goed, dat er in die tijd steeds wrijving was tussen de civiele en militaire autoriteiten.

90475. De Voorzitter: Betekende dit, dat automatisch de militaire autoriteit moest wijken?

A. Neen. Ik heb dit voornamelijk gedaan, omdat ik de indruk kreeg, dat *Coster* ook weleens wat stroef was. Bovendien was de heer *van Aerssen* hier ook voor geporteerd en deze stond er neutraal en objectief tegenover.

90476. De Voorzitter: Ons uitgangspunt zoëven was de organisatie van de overgebleven strijdkrachten.

A. De organisatie is bemoeilijkt, omdat ik pas later vernam, dat er ook mensen naar Australië waren geëvacueerd op last van de Gouverneur-Generaal. Het was beter geweest — het is echter achteraf gepraat —, indien deze zaak op Java was besproken. Nu zaten wij verdeeld tussen Australië en Ceylon. Van de mensen, die in Australië zijn gekomen, wist ik, toen ik van Java vertrok, niet, dat het de bedoeling was hen te evacueren. Het is mogelijk, dat dit besluit pas is genomen tussen 2 Maart, de datum van mijn vertrek, en 8 Maart,

de datum van de capitulatie. Eerst toen ik in Colombo was, hoorde ik, dat de heer van Mook en anderen, o.a. de generaal van Oyen met enige stafofficieren, waaronder *Buurman van Vreedon* en *Spoor*, naar Australië waren geëvacueerd.

90477. De **Voorzitter**: Dat stond ook niet in verband met de afspraak, dat de Marine onder de Eastern Fleet zou komen? Het was dus iets aparts?

A. Het was blijkbaar iets aparts. Dit maakte de zaak moeilijk. Ik heb getracht, dadelijk een verbinding met Australië te organiseren, maar na de capitulatie van Indië was dit heel moeilijk.

Het was dus zaak de juiste weg te vinden en goede verbindingen te scheppen. Er bestond met Australië telegrafische communicatie per zee-kabel en radio via de Cocos-eilanden. Er was ook wel een scheepsverbinding, maar deze eiste vele dagen. Dadelijk is de mogelijkheid van een vliegverbinding onderzocht. Zij werd door de Britten niet mogelijk geacht zonder een tussenlanding op de Cocos-eilanden, hoewel Exmouth Gulf op de westkust van Australië theoretisch juist kon worden gehaald. Veel accommodatie en gelegenheid tot aanvulling van de brandstof was daar ook nog niet. De Engelsen waren niet geporteerd voor de Cocos-eilanden als tussenlandingsstation, omdat zij blijkens gegevens werden bedreigd door de Japanners. Het enige, dat echter ten aanzien van de Cocos-eilanden is gebeurd, is de beschieting door een kruiser, maar er zijn nooit Japanners aan land geweest. Men heeft wel de radio gestopt, omdat de seinen de Japanners aanwijzing zouden kunnen geven, dat daar nog wat zat, hetgeen aanleiding had kunnen geven tot verdere operaties. Zij zijn echter nooit bezet geweest. Met het oog op de aanvulling van de benzinevoorraad was het nodig de Cocos-eilanden regelmatig van benzine te voorzien, en dat wilden de Engelsen niet. Later hebben wij andere middelen gevonden. Door het inbouwen van extra-tanks in de *Catalina's* is het gelukt een rechtstreekse verbinding te bewerkstelligen, welke in de regel over Exmouth Gulf liep. Op mijn terugreis in 1943 van Australië naar Ceylon, hebben wij echter de sprong ineens gewaagd. Dat was met de Y 57, onder bevel van *Rijnders*. De afstand was niet gering, 5700 km, maar het kon en het weerbericht was goed, dus wij hebben het gedaan. Later is het nog weleens herhaald, maar in de regel vloog men via Exmouth Gulf.

90478. De **Voorzitter**: Hoe hebt u de organisatie opgezet als B.S.O.?

A. Ik heb mij op het standpunt gesteld, dat ik het bevel voerde over alle drie delen van de weermacht. De eerste complicatie kwam, doordat ik niet het operatief bevel kon hebben over die weermachtsdelen, omdat ze onder geallieerde bevelhebbers werden geplaatst. Wat het beheer betreft, stond ik voor de combinatie, dat de delen van het leger en van de legerluchtniacht, die uit Indië waren geëvacueerd, tot het K.N.I.L. behoorden, en het beheer daarvan berustte bij de voornalige legercommandant, die weer stond onder de Gouverneur-Generaal en onder de Minister van Koloniën. Deze zaak werd verduidelijkt, maar niet opgelost door het *Staatsblad* van 6 Mei 1942 C 39, dat ook als bijlage in mijn boek is opgenomen. Ik werd dus bevelhebber van alle strijdkrachten in het Oosten, de juiste verhouding tot andere gezaghebbenden werd eerst voor een deel vermeld in het *Staatsblad* van 6 Mei 1942, C 39. Vóór die tijd had ik mij reeds afgevraagd, wat mijn verhouding was tot de Luitenant-Gouverneur-Generaal en de Indische Commissie in Australië.

Uit dit *Staatsblad* bleek in hoofdzaak, dat de waarnemend Gouverneur-Generaal, die later tevens Minister van Koloniën werd, naast mij stond. Dit was natuurlijk een enigszins vreemde figuur. Ingevolge artikel 3 van het *Staatsblad* waren de artikelen 31 en 32 van de Indische Staatsregeling praktisch buiten werking gesteld. Deze regelden het opperbevel in Nederlandsch-Indië en de verhouding tot de autoriteiten van zee- en luchtmacht. In artikel 3 stond:

„Met afwijking van het bepaalde in de artikelen 31 en 32 van de Indische Staatsregeling, berust het opperbevel over de in Nederlandsch-Indië aanwezige zee- en landmacht bij den gezaghebbende, door Ons daartoe aangewezen”.

Nu wil ik niet eens vallen over de uitdrukking „de in Nederlandsch-Indië aanwezige zee- en landmacht”, want die was niet meer in Nederlandsch-Indië aanwezig. Men bedoelde natuurlijk het gedeelte, dat geëvacueerd was. Dit blijkt ook uit punt 2. In artikel 3, punt 3, staat:

„Het opperbevel, bedoeld in dit artikel, omvat uitsluitend de beschikking over de schepen, vaartuigen en luchtvaartuigen, benevens de eenheden en manschappen van zee- en landmacht in verband met de krijgsverrichtingen”.

Ik had niet de beschikking over die strijdmacht, want de beschikking omvat het gebruik en dit gebruik was operationeel onder geallieerde bevelhebbers gesteld. Het kwam dus neer op het beheer. Het beheer voor de marine was duidelijk, maar ten aanzien van de landmacht, die altijd door een zuiver Indische instantie was beheerd, bracht dit moeilijkheden mee. Administratief bleef het beheer onder het Ministerie van Koloniën. Het kon ook niet anders, het was een Indisch leger. Bij het lezen van dit *Staatsblad* heb ik mij deze dingen ook wel afgevraagd, maar ik vond het beter de praktijk af te wachten, voordat ik hierover rapporteerde.

Ik heb niet begrepen, waarom er een bijzondere regeling voor het bestuur in Nederlandsch-Indië nodig was, want het had gecapituleerd en het enige gebied, dat over was, was Merauke met omgeving. Dr. van Mook werd op 26 Mei 1942 Minister van Koloniën. Volgens het *Staatsblad* was hij belast met het algemeen bestuur in Nederlandsch-Indië en ik vroeg mij af wat dit in de praktijk te betekenen had. Het *Staatsblad* vermeldde niet, bij wie het opperbevel in Nederlandsch-Indië berustte. Er stond „door Ons daartoe aangewezen”. Ik verwachtte dus bij Koninklijk besluit te worden benoemd, maar dat Koninklijk besluit heb ik nooit ontvangen.

In het tweede lid van artikel 3, sub 3, stond wel welke delen der tevoren in Nederlandsch-Indië aanwezige landmacht dit omvatte, maar er werd niet omschreven, wat precies de betekenis was van de slotzin:

„behoudens de ter zake bestaande verhoudingen tot andere gezaghebbenden”

Met de „ter zake bestaande verhoudingen tot andere gezaghebbenden”, kon, wat het leger betreft, niet anders worden bedoeld, dan dat de bestaande verhoudingen van het K.N.I.L. tot de Gouverneur-Generaal, c.q. de Minister van Koloniën bleven bestaan. Het beheer daarvan werd dus aan mij onttrokken. Verder waren er andere gezaghebbenden, zoals de Minister van Scheepvaart ten aanzien van de koopvaardij, maar ik zal hierop niet verder ingaan. Het werd echter wel ingewikkelder, toen een deel van de Prinses Irene-Brigade aankwam onder bevel van wijlen kolonel van Voorst *Eveking*, welke brigade werd beheerd door het Ministerie van Oorlog. Dat was „Koninklijke landmacht”.

Ik wil niet zeggen, dat dit alles in details omschreven had moeten worden — dit hebben wij wel zelf geregeld —, maar het resultaat was, dat ik eigenlijk over het K.N.I.L. bitter weinig te zeggen had. De praktijk is ook geweest — het was ook voornamelijk in Australië —, dat er zoveel mogelijk overleg werd gepleegd ten aanzien van onderwerpen, welke beide delen van de krijgsmacht raakten, en dat ik bepaalde delen van de krijgsmacht ter beschikking stelde van het geallieerde operationele bevel, of dat ik bepaalde vragen deed op dat gebied, b.v. ten aanzien van het behouden van de beschikking over personeel, troepenonderdelen en schepen. Ik zal een voorbeeld noemen.

Wij hebben later de „Abraham Crijnsen” in Australië ingericht als opleidingsschip voor Indonesische schepelingen, die gaandeweg uit de bevrijde gebieden naar Australië werden gezonden. Dit is gevraagd en welwillend toegestaan.

Uit troepen, die van een paar eilanden uit de Molukken en Timor naar Australië evacueerden, hebben wij, met toestemming van de autoriteiten, een compagnie gevormd als garnizoen te Merauke. Dit gebeurde dóór of namens mij. Verder was er echter van een bevel over het K.N.I.L. weinig sprake en de bevelvoering over de marine was deernlijk verzwakt, doordat het operationele bevel praktisch was vervallen.

90479. De **Voorzitter**: De heer van Mook heeft in een verhoor ook een beschouwing over deze kwestie gegeven. Het zal u wel interesseren deze te horen en dan kunt u hierover eventueel opmerkingen maken.

„De bemoeienis, die ik met het militaire beleid had, berustte formeel in de eerste plaats natuurlijk op het feit, dat ik lid was van de Regering, in de tweede plaats op het feit, dat, zoals u weet, de Minister van Koloniën tegelijk was belast met het algemeen bestuur, voor zover daar geen gedeelte van aan anderen werd opgedragen. Eén van die overdrachten betrof het zgn. opperbevel over de strijdkrachten. Dat was voor het Verre Oosten overgedragen aan een Bevelhebber Strijdkrachten Oosten (B.S.O.), waartoe de toenmalige vice-admiraal *Helfrich* is benoemd, die weer stond onder de bevelen van de bevelhebber der zeestrijdkrachten, admiraal *Furstner*, tevens Minister van Marine en die als algemeen bevelhebber werd gekenschetst, zonder dat daar verder eigenlijk enig formeel besluit over bestond, voor zover ik weet. De instelling van de functie van B.S.O. had de bedoeling, als ik het wel begrepen heb, om de strijdkrachten

in het Verre Oosten, voor zover die nog aanwezig waren (de verschillende wapens), bij elkaar te brengen onder één leiding. Daarbij waren derhalve delen van de Marine, delen van de Koninklijke Landmacht en delen van het Koninklijk Nederlandsch-Indische Leger, die ontkomen waren uit Indië of die daar nog in het niet bezette deel, dat alleen uit hlerauke bestond, aanwezig waren en die men onder één algemeen bevel heeft willen brengen. Op zich zelf leek de gedachte niet onlogisch? alleen de uitvoering heeft toch wel tot zeer grote moeilijkheden geleid. In de eerste plaats, ik zal maar eerst even over dit bevel spreken, bleef bestaan — en dat was noodzakelijk — het administratief verband tussen de Minister van Koloniën in zijn functie van uitvoefenaar van het algemeen bestuur en het Koninklijk Nederlandsch-Indische Leger. Het was daarom noodzakelijk, omdat tenslotte het Koninklijk Nederlandsch-Indische Leger een afzonderlijke organisatie was, die onder de Indische Regering stond en die ook werd betaald uit de Indische middelen. De samenwerking tussen die Minister van Koloniën in zijn functie van, zoals ik zei, uitvoefenaar van het algemeen bestuur en de B.S.O., liep eigenlijk over een heleboel schakels, over de B.D.Z., tevens Minister van Marine, de ministeriële Commissie voor Oorlogvoering, de Minister van Koloniën en dan weer terug naar de B.S.O. Het spreekt vanzelf, dat een dergelijke organisatie niet eenvoudig was, maar die was tot op zekere hoogte mede het gevolg van het feit, dat de Regering in Londen besloten had om de functie van — laat ik zeggen — waarnemend Landvoogd als zodanig niet te continueren en om te smelten in de functie van Minister van Koloniën. Een verdere grote moeilijkheid was, dat de opstelling zeer verspreid raakte. De B.S.O. kwam in Colombo terecht; de meeste delen van het Koninklijk Nederlandsch-Indische Leger plus een niet onbelangrijk deel van de marine plus de hele Indische militaire luchtvaart waren of kwamen bijeen in Australië. Er waren detachementen en gedetacheerde militairen van het Indische leger in Suriname en Curaçao, waarvan eigenlijk niemand wist onder wie ze stonden. Die stonden in de eerste plaats rechtstreeks onder de Gouverneurs daar, die krachtens de Staatsregeling opperbevelhebber waren, en deze hele versnippering, deze hele verspreiding maakte het buitengewoon moeilijk om tot organisatorische besluiten en tot een regelmatige samenwerking te geraken. Ik heb getracht — zodra deze vraagstukken aan de orde kwamen, het was pas eigenlijk ongeveer begin 1943 — om daarin althans enige verbetering te brengen".

A. In algemene zin kan ik mij hiermee verenigen, maar wat is de conclusie? Hoe had hij het dan willen hebben? Ik weet precies, hoe ik het had willen hebben.

90480. De Voorzitter: Hoe had u zich de oplossing dan gedacht?

A. Er was geen enkele aanleiding om na de capitulatie van Nederlandsch-Indië nog iemand te benoemen voor de uitoefening van het algemeen bestuur in Nederlandsch-Indië. Nederlandsch-Indië was bezet. De geallieerden voerden toch ook geen algemeen bestuur over hun door de Japanners bezette gebieden, zoals Hongkong en Singapore, Burma en Malakka? De Amerikanen hebben er niet over gedacht bijzondere maatregelen te treffen voor het algemeen bestuur in de Philippijnen. Ik moest wel aannemen, dat de Nederlandse Regering om politieke redenen de Indische Staatsregeling als zodanig wenste te handhaven. Er waren echter enige wijzigingen nodig, omdat de omstandigheden anders waren. Inderdaad is dit, naar mijn mening, de oorzaak, dat deze versnippering is ontstaan. De heer van Mook zegt, dat het ook in de West haast niet mogelijk was met de gouverneurs. Daar blijf ik buiten, want die gebieden waren niet bezet. In bezet gebied echter bestond geen algemeen bestuur. Het was heel eenvoudig geweest om b.v. hlerauke, dat niet bezet was, onder militair gezag te laten, want de staat van beleg was in Nederlandsch-Indië ingesteld en is nooit opgeheven. Die bestond dus nog in Merauke, en zelfs nog bij de terugkeer. Er is echter nooit rekening mee gehouden. Ik ben zelf geen groot bewonderaar van de staat van beleg en het militair gezag, maar mij dunkt, dat men moet overwegen, welke belangen prioriteit hebben, en daarvan hangt het af, of er een militair gezag moet zijn, ja of neen. Ik kom hier later op terug. Ik geloof, dat deze versnippering in de bevelvoering had kunnen worden opgeheven, als men de restanten van het Koninkrijk had samengevoegd onder één centrale Regering, die zich reeds in Londen bevond. De belangen van Nederlandsch-Indië, voor zover die nog te behartigen waren, hadden automatisch kunnen worden behartigd door het Ministerie van Koloniën, dat in die Regering een plaats had. Men had dan de restanten van het Koninkrijk onder één Regering kunnen brengen met tijdelijke buitenwerkingstelling van de

Indische Staatsregeling en men had de restanten van de krijgsmacht in één hand moeten brengen onder een Ministerie van Defensie. Wanneer anderen zeggen, dat het liever onder een Ministerie van Marine had moeten komen, dan is mij dat hetzelfde; er was voornamelijk marine. Dit doet er echter in beginsel niet veel toe. Er waren restanten en die moesten zo efficiënt mogelijk gerund worden. Daarvoor was één Minister en één bevelhebber voldoende geweest; deze had in geallieerde gebieden, waar Nederlandse strijdkrachten aanwezig waren, zijn onderbevelhebbers moeten hebben. Dus de B.S.O. in het Verre Oosten. Aangezien er alleen een militaire bijdrage kon worden geleverd, was het heel logisch, dat al die strijdkrachten onder één chef werden gebracht, die te maken had met de geallieerde bevelhebber, die ook militair was. Deze geallieerde bevelhebbers hebben ook bij terugkeer in door de Japanners bezet gebied nooit anders gekend dan het enige en uitsluitende militaire gezag. Zij hadden, om dit militaire gezag behoorlijk te kunnen uitoefenen, in hun hoofdkwartier de beschikking over een afdeling „Civil Affairs" waarin alle aangelegenheden aangaande het civiele bestuur behandeld werden. Al deze mensen waren echter eveneens „militair", stonden onder de krijgstuicht en waren ondergeschikt aan deze bevelhebber. Deze militaire bevelhebber was dan ook de hoogste verantwoordelijke persoon. Indien men dit voorbeeld ook in onze organisatie had gevolgd, dan had ik in mijn hoofdkwartier gekregen een Nederlandse afdeling Civil Affairs. Door tussenkomst van die afdeling had het hoofdkwartier het nodige contact kunnen houden met het Ministerie van Koloniën te Londen in de centrale Koninklijke Regering. Niet de Nederlandse Regering, ook niet de Nederlandsch-Indische Regering, maar de Koninklijke Regering. Al deze versnippering en al deze wrijving waren er dan, naar mijn overtuiging, niet geweest. Nu kan men mij tegenwerpen, dat dit een grotere organisatie was geworden, maar dat geloof ik niet. Ik geloof, dat er, wanneer men deze zaak zo had opgezet, geen sprake was geweest van een uitbreiding van personeel, maar integendeel van een inkrumping. Er zijn in die tijd vele instanties geweest, die zowel het civiele als het militaire deel behandelden en die elkaar overlaptten. Dit had veel eenvoudiger gekund. Om de centralisatie te bewerkstelligen, had men misschien het Indische apparaat, dat geëvacueerd was van Java, kunnen militariseren en dr. van Mook opperbevelhebber maken van alles, wat er was. Het was echter een kwestie van personen. Ik heb bij wijze van grapje weleens in Australië de Indische heren gevraagd, waarom men dr. van Mook geen veldmaarschalk maakte. Ik geloof wel, dat bovenstaande zeer in het kort de quintessens van de zaak is.

90481. De Voorzitter: Hebt u uw opvatting weleens kenbaar gemaakt aan de Regering?

A. Ik heb mijn opvatting niet in een officiële brief kenbaar gemaakt aan de Regering, maar ik heb er wel over gesproken tijdens mijn verblijf in Londen. Uit latere voorvallen en besprekingen in de ministeriële Commissie voor de Oorlogvoering is voldoende gebleken, dat deze bezwaren bestonden en dat deze alle te wijten waren aan het feit, dat er twee kapiteins op één schip waren. Dat is geweest, toen er in 1943 pogingen zijn gedaan het bevel van de B.S.O. op te heffen, en het is gebleken in 1944, toen er een bespreking werd gehouden over de eenhoofdige verantwoordelijkheid over al die verschillende organisaties, zoals Secret Intelligence, Special Operations, die zowel in Australië als in Ceylon aanleiding gaven tot wrijving en onnodige complicaties. Men is in Londen wel degelijk op de hoogte geweest van de gaandeweg blijvende bezwaren. De ideeën, welke ik zoëven tot uiting bracht, heb ik ook niet dadelijk gekregen, zij zijn gaandeweg in de praktijk gevormd op grond van de moeilijkheden, welke ik ondervond. In 1943 ben ik in de gelegenheid geweest het hoofdkwartier van MacArthur te bestuderen. Deze had geen eigenlijke afdeling Civil Affairs, maar wel degelijk was hij de verantwoordelijke man voor alles, en wel degelijk had hij het militair gezag in heroverd gebied, met uitsluiting van ieder ander. Toen het South East Asia Command eind 1943 werd ingesteld onder admiraal Mountbatten — vóór die tijd was er ook geen eenhoofdige commando —, ben ik een week in New Delhi bij hem geweest. Ik heb het hoofdkwartier bestudeerd, dat in beginsel precies hetzelfde was als het hoofdkwartier van MacArthur. In het hoofdkwartier van Mountbatten was echter wel een speciale afdeling Civil Affairs, welke alles deed op bestuursgebied, zoals de Indische Commissie in Australië dit deed. Mountbatten bleef echter de verantwoordelijke man. Later, bij de herovering, heeft men kunnen zien, in Nieuw-Guinea en in de Philippijnen onder MacArthur en in Birma, Malakka en Hongkong onder de Britten, dat er eerst een militaire verantwoordelijke opperbevelhebber was, die eerst na herstel van geregelde toestanden de zaak overdroeg aan het civiele bestuur. Ik geloof, dat, als wij dit ook hadden gedaan, de zaak soepeler had gelopen.

90482. De **Voorzitter**: Kan men zeggen, dat er veel schade is teweeggebracht, doordat de zaak zo geregeld was, of heeft alles alleen wat langzamer gelopen?

A. Ik geloof, dat er schade door is toegebracht, want de geallieerde bevelhebbers en ook zij, die in de top zaten, kregen bezoek van de Luitenant-Gouverneur-Generaal of van de Minister van Koloniën en van mij en zij konden er niet uit wijs worden. Uit gesprekken is het mij herhaaldelijk gebleken, dat men het wonderlijk vond, dat er steeds twee mensen kwamen praten, een civiele top en een militaire top, die naast elkaar stonden. Bovendien kon men niet begrijpen, waarom er nog een civiele Regering bestond over een bezet gebied.

Dan zijn er bezwaren geweest over de vraag, wat prioriteit moest hebben. Dit hing in beginsel niet helemaal af van de organisatie, maar van de personen en hun instelling. De heer *van Mook* dacht voornamelijk aan de civiele rehabilitatie van Nederlandsch-Indië en mijn principe was, dat de militaire bijdrage van het Koninkrijk aan de oorlog prioriteit moest hebben. Deze dingen kwamen scherp naar voren, omdat er twee mensen waren, die hierover een oordeel hadden. Wanneer er één man was geweest en deze had teveel aan Nederlandsch-Indië gedacht en te weinig aan de militaire bijdrage aan de geallieerde oorlogvoering, dan had men hetzelfde bezwaar gehad. Dit is een van de voornaamste dingen geweest, waarop wij steeds stuitten. Ik geloof, dat wij gemist hebben één verantwoordelijke man en eigenlijk ook één verantwoordelijke man in Londen. Hoe was de toestand

daar? Er bleef een Minister van Marine bestaan, evenals een Minister van Oorlog zonder leger, behalve de Prinses Irene-Brigade, (indien men deze een leger wil noemen), een Minister van Koloniën, die tevens was waarnemend Gouverneur-Generaal en er bleef bestaan een complete Ministerraad met een voorzitter van de Ministerraad. Al heette deze duizendmaal Minister-President, hij was niet anders dan voorzitter van de Ministerraad en hij had geen, wat men in die tijd haast zou wensen, dictatoriale bevoegdheden.

90483. De **Voorzitter**: Hij was ook Minister voor Algemene Oorlogvoering.

A. Inderdaad, maar hij had het niet uitsluitend voor het zeggen. Dit is in hoofdzaak, wat ik hierover wil zeggen.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de inlichtingen en ik schors het verhoor.

C. E. L. HELFRICH.

ALGERA, *voorzitter*.

VAN DIS.

FENS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 15 MAART 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, jonkvrouwe Wtewaall van Stoetwegen en de heren Posthumus en Fens, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

CONRAD EMIL LAMBERT HELFRICH,
oud 64 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
luitenant-admiraal b.d.

90484. De Voorzitter: Vandaag wilde ik beginnen met u nog iets te vragen over het rapport van de heer *van der Plas*. De heer *Loudon* heeft hiervan het volgende gezegd:

„Ik herinner mij, dat het ongeveer Juli of Augustus was. Door de persberichten heb ik die militaire conferentie van Hawaï gevolgd. Maar op dat ogenblik was de heer *van der Plas* G op Hawaï aanwezig G hij heeft daarna in Australië daarover gehoord. In ieder geval heeft hij een onderhoud gehad met de chef van de staf van *MacArthur*. Dat onderhoud heeft hij in een rapport vastgelegd, waarvan een doorslag naar Washington is gestuurd. Ik heb dit verslag pas heel laat gelezen. Het moet zijn aangekomen in het najaar van 1944. Ik heb hiervan — daar het in een verzegelde enveloppe aankwam en ik ongesteld was, toen deze aankwam — pas kennis genomen in begin 1946, misschien ook einde 1945, althans na de overgave van Japan. Wat ik mij herinner van dit rapport is, dat er een discussie had plaats gevonden tussen *MacArthur* en *Roosevelt*, waarbij de President hem de mededeling heeft gedaan, dat de grens zal worden verlegd naar het Oosten vanaf de Straat Soenda. *MacArthur* heeft hem toen de vraag gesteld, of hij er zich rekenschap van gaf, dat dan de Engelsen in Nederlandsch-Indië zouden binnentrekken en dat ze er nooit meer uit weg zouden gaan en of dat de bedoeling was van de President, waarop *Roosevelt* heeft gezegd, dat dit helemaal zijn bedoeling niet was, maar hij stond onder zodanige druk van *Churchill*, dat hij hieraan toe moest geven, omdat hij geen breuk met *Churchill* kon en mocht riskeren. Bovendien was hem niet erg duidelijk, wat de Nederlanders nu eigenlijk wilden. Hij had daar indertijd weleens over gesproken, namelijk wat de toekomst zou zijn van Nederlandsch-Indië, maar daar had hij nooit een definitief antwoord op gekregen in de vorm van een omljnd plan of dergelijke. Ik citeer nu niet woordelijk, maar ik herinner mij, dat dit zo ongeveer in dat rapport heeft gestaan. Er komt nog een tweede gedeelte bij, aan het einde van het rapport, waar *MacArthur* daar nog eens op terugkomt. *Roosevelt* heeft toen gezegd, dat het hem speet, maar hij kon er niets aan doen; hij kon geen breuk met *Churchill* riskeren. De plannen van de Nederlanders waren hem onbekend”.

Het betreft hier de grensverlegging van de operatiegebieden South West Pacific Area en South East Asia Command. Waarschijnlijk kent u dit rapport.

A. Ik herinner er mij niets van. Ik heb alleen datgene gehoord, wat ik ook in mijn boek schrijf:

„In Juni '45 bereikten mij uit Australië berichten over een voorgenomen grenswijziging tussen de beide bevelsgebieden S.W.P.A. en S.E.A.C. Geheel Nederlandsch-Indië zou onder S.E.A.C. komen te staan, in plaats van enkel Sumatra, zoals in April 1942 was vastgesteld bij de indeling der bevelsgebieden, vermeld in hoofdstuk II. Wij vonden het niet prettig. Wij wisten, dat general *MacArthur* militair gereed was om Java te bevrijden,

afgezien dan van de vraag of hij het zou mogen doen. Anderzijds was, voor zover wij wisten, admiraal *Mountbatten* er niet voor klaar. Ik tastte in het duister, en eerst de na-oorlogse literatuur zou hierin enige klaarheid brengen. Ik had vroeger, in Australië, eens bij geruchte gehoord, dat een nieuwe indeling in bevelsgebieden ter sprake zou zijn gekomen op een conferentie te Honolulu tussen 27 en 28 Juli 1944, waar enz.”

Dat klopt precies met hetgeen de heer *Loudon* zegt. Als ik het mij goed herinner, heeft de heer *van der Plas* mij dit eens medegedeeld, zonder het echter schriftelijk te bevestigen. Voor zover ik het mij kan herinneren, is dit rapport niet onder mijn ogen geweest, anders zou ik het wel hebben geweten en ik zou niet zo verbaasd zijn geweest, toen het gebeurde.

90485. De Voorzitter: Kunt u zich nog herinneren, wanneer de heer *van der Plas* het u heeft medegedeeld?

A. Ik moet even denken, waar ik toen was. Op 27 en 28 Juli 1944 was ik niet in Australië. Ik moet het dus hebben gehoord, toen ik daar de eerstvolgende keer kwam of toen ik de heer *van der Plas* eens ergens anders zag, maar ik geloof niet, dat dit is gebeurd. Laten wij zeggen, dat het begin 1945 is geweest. In ieder geval heb ik nooit gehoord, wat er precies in Honolulu is gebeurd. In mijn boek heb ik het werk van admiraal *Leahy* „I was there” aangehaald. Hij spreekt daarin over de conferentie van Honolulu in Juli 1944 en hij schrijft o.a., dat uit rapporten bleek, dat er elementen in *Churchill's* Regering waren, die pleitten voor een „controlling interest” in Nederlandsch-Indië, zodra het was heroverd. Generaal *MacArthur* zou zich daartegen hebben verzet. Hij rapporteerde dit aan admiraal *King* en gaf als zijn mening te kennen, dat, hoewel de ware Britse bedoelingen onbekend waren, de ervaring had geleerd, dat het, indien de Britten gezag zouden krijgen over Nederlands gebied, moeilijk zou zijn „to pry them loose”. Dat is een zeer openhartige verklaring. Wie waren die elementen in *Churchill's* Regering en hoe stond de Prime-Minister er persoonlijk tegenover? Wist *Mountbatten* er van? Zo ja, waarom was hij dan zo verrast over de grenswijziging? Toen ik in Augustus 1945 terugkwam in Colombo, deelde hij mij nl. mee, dat de beslissing voor hem een verrassing was.

Naar aanleiding van hetgeen ik van generaal *van Oyen* in Australië hoorde betreffende de grenswijziging, heb ik dadelijk getracht daarvan meer te weten te komen in Londen. Ik heb toen admiraal *Mountbatten* zelf gesproken, die was opgeroepen voor de conferentie van Potsdam. Ik schrijf hierover in mijn boek, blz. 202, deel II:

„Ik trachtte hierover in Londen iets naders te weten te komen, doch niemand kon mij iets positiefs mededelen. Ook niet admiraal *Mountbatten* zelf, die voor de conferentie te Potsdam was opgeroepen en enige dagen in Londen vertoefde. Hij zeide mij op 27 Juli, dat de grenswijziging inderdaad ter sprake was gebracht, doch dat er nog geen beslissing was genomen.”.

Even verder zeg ik:

„Hoe het ook zij, het positieve bericht, dat de grens werkelijk gewijzigd was, kreeg ik eerst na terugkomst in Colombo, op 22 Augustus. Hierbij werd mij tevens medegedeeld, dat het een verrassing was, en dat men niet op deze grote uitbreiding der Britse verantwoordelijkheid was voorbereid, zodat er niet dadelijk Britse troepen voor Sumatra en Java beschikbaar waren.”.

Ik haal de Amerikaanse schrijver *Ray Murphy* aan, die in zijn boek „Last Viceroy” op blz. 206 schrijft, dat admiraal *Mountbatten* reeds in Juni 1945 geweten zou hebben, dat hem dit boven het hoofd hing.

90486. De Voorzitter: Had u het rapport van de heer *van der Plas* niet behoren te kennen?

A. Ik vind van wel. De bevelsverhoudingen waren zo gecompliceerd, dat men zich niet moet verbazen, dat hij rapporten, welke A moest hebben, niet kreeg, en dat B rapporten, welke hij niet moest hebben, wel kreeg.

90487. De **Voorzitter**: Is het feit, dat u dit rapport niet kreeg een gevolg van de ingewikkelde bevelsverhoudingen, of wijst het op een gebrek aan samenwerking in het algemeen?

A. In beginsel wordt het veroorzaakt door de bevelsverhoudingen en verder was er inderdaad gebrek aan samenwerking. Ik heb telkens de indruk gehad, dat de Indische Commissie in Australië mij niet volledig op de hoogte hield van hetgeen er gebeurde.

90488. De **Voorzitter**: Hebt u de indruk, dat, wanneer dit rapport u wel bekend was geweest, de zaak anders was gelopen of dat u andere plannen zou hebben gemaakt?

A. Staat er in het rapport, dat de grenswijziging daar was beslist? Ik zou er in ieder geval werk van hebben gemaakt. Als ik dit geweten had, zou ik nooit werk hebben behoeven te maken, zoals ik later heb gedaan, van het verplaatsen van de strijdkrachten van de S.E.A.C. naar de S.W.P.A. Het heeft dus een zeer grote invloed gehad. Er is een hele correspondentie geweest met Londen, met generaal *MacArthur*, met admiraal *Mountbatten* en met de admirals van de Eastern Fleet, dat ik zo graag, omdat ik steeds in de mening verkeerde, dat *MacArthur* Nederlandsch-Indië zou bevrijden vanuit de Philippijnen, zoveel mogelijk Nederlandse strijdkrachten naar het andere bevelsgebied wilde overhevelen.

90489. De **Voorzitter**: U bedoelt dus, dat, wanneer u kennis van dit stuk had gehad, uw militaire politiek er op gericht zou zijn geweest zoveel mogelijk Nederlandse strijdkrachten in het S.E.A.C.-gebied te concentreren?

A. Inderdaad. Het is nu precies andersom gebeurd. Op het laatst had ik niet veel meer, zoals ik reeds eerder heb gezegd, alleen de „Tromp” en de onderzeeboten, waarvan alleen de „Tromp” snel verplaatsbaar was. Ik heb doorlopend pogingen gedaan de schepen uit Nederland terug te krijgen en naar de S.W.P.A. te zenden en ook om alles, wat in het S.E.A.C. was, over te hevelen.

90490. De **Voorzitter**: Zou het tenslotte veel verschil hebben gemaakt? Het oppercommando werd tenslotte door de geallieerden gevoerd.

A. Alles, wat ik kan zeggen, is, dat ik er op zou hebben gewezen, maar hoe de beslissing zou zijn gevallen, kon ik niet voorzien.

90491. De heer **Fens**: Was het de normale gang van zaken, dat u buiten dit soort dingen werd gehouden?

A. Neen, dat kan ik niet zeggen. De normale gang van zaken was in beginsel, dat ik van alles op de hoogte werd gebracht. Ik kan niet zeggen, dat er opzet achter zat om mij deze inlichtingen te onthouden, maar het is een feit, dat ik niet alle inlichtingen heb ontvangen. Zo is het telkens gegaan, zo ook met de besprekingen, welke de Luitenant-Gouverneur-Generaal hield met generaal *MacArthur* zelf. Daarover heeft hij mij slechts sporadisch verteld, en wanneer ik vroeg, wat er was besproken, omdat ik wist, dat hij er was geweest, dan was het antwoord „civil affairs”. Bij de besprekingen van de Luitenant-Gouverneur-Generaal met zijn latere Departementshoofden ben ik ook alleen geroepen, wanneer het ging om personeel voor de N.I.C.A. Ik was niet altijd in Australië en dit kan ook een reden zijn geweest, dat ik niet alles wist, maar men had mij dan op andere wijze kunnen inlichten. Ik geloof wel, dat generaal *van Oyen* en schout-bij-nacht *Koenraad* er meer zijn geweest, zij hadden er trouwens ook meer mee te maken. Generaal *van Oyen* als legercommandant van het Indisch leger, stond als zodanig administratief onder de Luitenant-Gouverneur-Generaal, en schout-bij-nacht *Koenraad* had er voornamelijk mee te maken in verband met scheepvaartkwesties.

De **Voorzitter**: Zij hadden u dan toch moeten inlichten?

90492. De heer **Fens**: Schout-bij-nacht *Koenraad* was toch uw plaatsvervanger in Australië?

A. Generaal *van Oyen* was de O.B.S.O., Onderbevelhebber Strijdkrachten Oosten. Hij was de oudste van land- en zeemacht.

90493. De heer **Fens**: Deze had u dan toch eigenlijk moeten inlichten.

A. Ja. Hij heeft mij ook ingelicht, o.a. over de gezagstroepen. Hij had het niet behoeven te doen, want de gezagstroepen stonden niet onder de B.S.O.

90494. De **Voorzitter**: Deze kwestie wilde ik straks nog behandelen. Ik meen, dat u nog iets wilde mededelen over de kwestie *Huijjer*.

A. Ik heb twee verklaringen bij mij, nl. de kwestie *Huijjer* en de kwestie „Van der Zaan”. Er is een heel dossier van de kwestie *Huijjer*, waar ik enige stukken heb uitgehaald.

Kapitein-ter-zee *Huijjer* is door mij aangewezen met toestemming van de geallieerde bevelhebber om, zodra het mogelijk was, zich naar Soerabaja te begeven, ten einde daar de toestand in algemene zin op te nemen. Dit interesseerde mij bijzonder. Het ging voornamelijk om het marine-etablisement, het marinevliegkamp, de verschillende marine-installaties en de bévaarbaarheid van het wester Vaarwater. Kolonel *Huijjer* heeft met admiraal *Patterson*, die op 15 September met de „Cumberland” in Tandjong Priok kwam, gesproken. Op 22 September heeft admiraal *Patterson Huijjer* bevel gegeven naar Soerabaja te gaan, ten einde een inspectie te houden van de havenwerken en alle marine-installaties in Tandjong Perak. Op 28 September, toen kolonel *Huijjer* rapport had uitgebracht van zijn eerste bezoek, heeft hij opdracht gekregen van admiraal *Patterson*, de herbezetting van Soerabaja voor te bereiden. Hij zou daarbij vergezeld worden door de luitenant-kolonel der mariniers *Roelofsen*, een tolk, de resident *Maasen*, de officier van gezondheid der marine *Timmers* en dr. *van der Gooi*. Deze officieren kunnen hierover worden gehoord. Dan was er nog luitenant-ter-zee *de Back*, en nog iemand.

De conclusie van deze bescheiden is, dat van de beschuldiging, dat kolonel *Huijjer* de overgave van de Japanse commandant had aangenomen, niets is overgebleven; het is heel anders gegaan. Kolonel *Huijjer* is met égard ontvangen. Bij een inspectie van drie dagen heeft hij het marine-etablisement en het marinevliegkamp in zeer goede orde aangetroffen. Ofschoon het niet bewezen kan worden, is het, dunkt mij, uit het rapport duidelijk, dat de Japanse commandant en de Indonesische republikeinse machthebber uit Batavia orders hebben gekregen een z.g. opstand van de Indonesiërs tegen de Japanners te verwekken. Daarbij is gezegd, dat men niet bang behoefde te zijn gemolesteerd te worden, omdat de Japanse commandant te Batavia had gezegd, dat, zo gauw als men werd aangevallen, men zich moest overgeven en de wapens aan de Indonesiërs moest overleveren. Zo is het ook gegaan. Een tweede voornaam punt, en dat heeft vermoedelijk het praatje in de wereld gebracht, is, dat de Indonesische civiele gezagsdrager *Soedirman* (een andere dan de latere republikeinse legercommandant) tegen *Huijjer* heeft gezegd, dat het laatste res'ant van de Japanse macht, nl. de hoofdkwartieren, de komende nacht zouden worden aangevallen. *Huijjer* is toen geschrokken en heeft gedacht, dat dan ook het marine-etablisement en alle vliegtuigen van het marinevliegkamp er aan zouden gaan, en ook zou hij geen orders meer kunnen geven aan de mijnenvegers, die bezig waren de mijnen in het Wester Vaarwater op te ruimen. Dat moest hij voorkomen. Hij heeft zich toen in verbinding gesteld met de Japanse admiraal en de Japanse generaal en heeft hun gesuggereerd, een schijnovergave te bewerkstelligen aan hem, opdat hij tegen *Soedirman* kon zeggen, dat de aanval niet meer behoefde plaats te hebben, omdat de Japanners zich reeds hadden overgegeven. Het resultaat is dan ook geweest, dat de hoofdkwartieren bezet zijn gebleven en dat de gewone werkzaamheden zijn kunnen blijven voortgaan. In mijn beoordeling later heb ik dit een goed initiatief genoemd.

Wat betreft de „Van der Zaan” in Pontianak nog het volgende.

In tegenstelling met hetgeen generaal *Giebel* zegt, die er trouwens niet zelf bij was, waren er Nederlandsch-Indische en Australische troepen in Pontianak. Het commando was in Australische handen. Ik heb hier ook de instructie, welke ik de commandant van de „Van der Zaan” heb gegeven. Het komt er op neer, dat de „Van der Zaan” is gestuurd voor het overbrengen van N.I.C.A.-personeel, voor het versterken met de landingsdivisie zo nodig, van het garnizoen van Pontianak, als hij dat mocht aantreffen en, indien er geen Australiërs waren, op te treden als commandant. Bovendien was het schip, zoals met ieder oorlogsschip het geval was, een bedrijfszeker radiostation, dus een verzekerde communicatie.

90495. De **Voorzitter**: Ik zou nu willen voortgaan met het punt, waar wij de vorige maal zijn gestopt. U hebt toen gezegd, dat er verschil van visie was bij de Nederlandse Regering ten opzichte van de militaire taak, nl. of het zwaartepunt moest liggen bij de Indische belangen dan wel bij de deelneming aan de oorlogvoering in het algemeen. Ik denk, dat u op die tegenstelling hebt gedoeld.

A. Inderdaad. Die tegenstelling was ook alweer het gevolg van de gecompliceerde bevelsverhouding, want eigenlijk stonden de

Luitenant-Gouverneur-Generaal en ik naast elkaar. Er was geen oppergezag in het Verre Oosten.

90496. De Voorzitter: De heer *van Mook* als Minister had blijkbaar een andere visie dan het andere deel van de Regering in Londen, zodat daarbij de kwestie van de bevelsverhoudingen niet speelde, omdat dit nog een niveau hoger lag. U hebt in uw boek wel iets gezegd over die tegenstelling en de heer *van Mook* heeft er in zijn verhoor eveneens over gesproken. Ik zal u even voorlezen wat de heer *van Mook* er van heeft gezegd.

A. Ik heb er inderdaad over geschreven.

90497. De Voorzitter: U hebt geschreven, dat het een gevolg is geweest van de bevelsverhoudingen, maar dit verschil van inzicht speelde zich reeds op het Londense niveau af. Bedoelt u misschien iets anders? De heer *van Mook* zegt het volgende:

„Het tweede punt, waarover verschil van mening bestond en waarop een compromis is bereikt, was de samenstelling van de strijdkrachten, die bij de bevrijding van Nederland uit Nederland zouden worden geworven en georganiseerd.”

A. Dat is in een later stadium.

90498. De Voorzitter: Doelt u op een andere tegenstelling?

A. Ja. Die tegenstelling sproot voort uit het feit, dat ik op het Koninkrijk was georiënteerd en de heer *van Mook* op Indonesië. Voor mij betekende het, dat de strijd om het Koninkrijk gevoerd moest worden met zoveel mogelijk militaire middelen ten bate van het hele Koninkrijk. Wij hadden allen een personeelstekort, ook de heer *van Mook* voor zijn civiele instanties. Hij wilde zoveel mogelijk reservepersoneel van de marine losmaken om zijn tekort aan te vullen. Daar heb ik mij tegen verzet, omdat dit de militaire bijdrage verzwakte.

90499. De Voorzitter: Wanneer heeft deze controverse zich afgespeeld?

A. Deze controverse is begonnen in 1944, voornamelijk toen de N.I.C.A. (Netherlands Indies Civil Affairs) werd opgericht. Ik heb tenslotte wel mensen afgestaan, maar naar mijn mening was er een grens en die grens lag zo, dat ik er geen schip of vliegtuig voor uit dienst wilde stellen.

90500. De Voorzitter: Ik zal u even voorlezen wat de heer *van Mook* heeft verklaard, want dat speelde ook in 1944.

„Het tweede punt, waarover verschil van mening bestond en waarop een compromis is bereikt, was de samenstelling van de strijdkrachten, die bij de bevrijding van Nederland uit Nederland zouden worden geworven en georganiseerd. Iedereen was het er over eens, laat ik dat vooropstellen, dat men alles in het werk moest stellen om na de bevrijding van Nederland een zo krachtig mogelijke deelneming aan de oorlog in de Pacific te bevorderen. Het verschil van mening zat ook meer in de verwachting omtrent de tijdsduur, die verlopen zou tussen de bevrijding van Nederland en de nederlaag van Japan of — laten wij zeggen — de nederlaag van Duitsland en de nederlaag van Japan, en over de vraag of wij bij de deelneming van de oorlog in de Pacific ons moesten concentreren op Nederlandsch-Indië of, alweer in die zelfde gedachtengang van daarstraks, moesten meedoen aan alles, tot en met de intocht in Tokio. Ik heb altijd bepleit, dat, hoewel het natuurlijk niet uitgesloten was, dat er tussen de nederlaag van Duitsland en de nederlaag van Japan een grote tijd zou verlopen, de gegevens er mijns inziens op wezen, dat men daar niet op mocht rekenen, dat die tijd weleens veel korter zou kunnen zijn dan men dacht (dan men in Londen dacht), omdat men daar in het algemeen naar mijn gevoel te optimistisch was ten aanzien van Duitsland en te pessimistisch ten aanzien van Japan. Ik ben in de gelegenheid geweest door mijn reis naar het Verre Oosten in 1944 te verifiëren wat ik uit de rapporten en andere gegevens meende te moeten opmaken en ben toen versterkt in het denkbeeld, dat inderdaad die tijdsruimte betrekkelijk kort zou zijn, al is zij tenslotte misschien nog korter, ja, zeker nog korter geweest dan ik toen dacht. Dit bracht met zich mede, dat men over de samenstelling van die strijdkrachten een verschil van mening had. Naar mijn gevoel moest men trachten, met de kortst mogelijke opleiding en zonder zich te verdiepen in allerlei grote organisaties van legerkorpsen of divisies en in allerlei

zwaar materiaal en hoog ontwikkelde technische onderdelen, zo spoedig mogelijk een zo groot mogelijk aantal behoorlijk getrainde, maar niet overmatig technisch getrainde beweeglijke en bruikbare legergroepen te hebben. Ik grondde dat alweer op de overweging, dat naar mijn gevoel de geallieerden eigenlijk bepaaldelijk geen prijs stelden op deelneming van onze kant aan de strijd tegen Japan zelf. Ik heb zelf gezien, welke moeilijkheden het in de Pacific al gaf, wanneer bepaalde inmengingen plaats vonden, wanneer Australische divisies in het Amerikaanse leger werden ingedeeld of een Britse vloot bij een Amerikaanse vloot. Ik bedoel, er waren altijd zekere moeilijkheden te overwinnen; men had elkaars seinsystemen niet, men had verschillende denkbeelden over bepaalde militaire tactische onderdelen. In het algemeen wekte dat al een zekere mate van wrevel, maar die wrevel werd natuurlijk gecompenseerd door het feit, dat men vooral in het begin de Australische troepen dringend nodig had; dat de Britse Pacific vloot, die later gevormd is, tenslotte een belangrijke bijdrage leverde tot het geheel. Maar wat wij hadden kunnen opbrengen, was toch altijd zo beperkt geweest, en zo ongevoerd, d.w.z. ongeschoold in de werkelijke krijg, dat ik er van overtuigd ben en dat ook weleens heb menen te voelen doorschemeren in mededelingen van bepaalde hoge geallieerde militairen, dat men er eigenlijk helemaal niet op rekende en er ook eigenlijk helemaal niet veel prijs op stelde. Dat men daarentegen wel meende, dat wij een zo groot mogelijke bijdrage zouden moeten leveren aan hetgeen moest gebeuren ten opzichte van en in Nederlandsch-Indië. Daar zat dus een verschil, een verschil, dat tenslotte tot een compromis geleid heeft, waarbij men enerzijds besloot in het schema, dat men opstelde, tot de vorming van één of twee divisies, die dan geheel compleet en modern zouden worden geschoold en uitgerust, en dat men daarnaast de vorming accepteerde van wat wij noemden gezagsbataljons, die op veel eenvoudiger wijze zouden worden uitgerust en getraind en die aanvankelijk op 15 bataljons bij elkaar werden gesteld.”

Hier ligt de controverse op hoger niveau, misschien is er later een controverse op lager niveau bijgekomen. Dit verschil van opinie hebt u natuurlijk ook wel meegemaakt.

A. Ik heb dit verschil van opinie ook meegemaakt. Ik heb echter een heel andere visie gekregen.

90501. De Voorzitter: Hebt u met het verschil van mening kennis gemaakt in de vorm, zoals ik het heb voorgelezen?

A. Uit de gesprekken, welke ik met geallieerde bevelhebbers heb gehad, heb ik een heel andere indruk gekregen. Ook in Australië zelf heb ik de indruk gekregen, dat men helemaal niet geïnteresseerd was in gezagstroepen, die uitsluitend waren bestemd voor herstel van orde en rust in Nederlandsch-Indië, maar dat men van Nederland een militaire bijdrage verlangde in de strijd tegen Japan. Men kon het niet appreciëren, dat gezagstroepen werden opgeleid om later in Indië op te treden op de minst gevaarlijke plaatsen en dat men de Australiërs en Amerikanen tijdens de oorlog de kastanjes uit het vuur liet halen. Deze indruk heb ik heel sterk gekregen en deze moest per se weggenomen worden. Vandaar ook mijn streven om de schepen en vliegtuigen zoveel mogelijk in de frontlijn te krijgen, en daarom heb ik mij verzet tegen het gebruik van onze schepen in Fremantle in 1943 en 1944 alleen voor het konvooieren in de Indische Oceaan op de westkust van Australië. Herhaaldelijk heb ik generaal *MacArthur* gevraagd, waarom hij de schepen niet in het Oosten bij Nieuw-Guinea gebruikte, waar zij in de frontlijn waren. Zo was het met alle strijdkrachten.

90502. De Voorzitter: Hoe was het mogelijk, dat de beide hoogste Nederlandse gezagsdragers in het Verre Oosten, u en de heer *van Mook*, van de wensen van de geallieerden een indruk hebben gekregen, die diametraal tegenover elkaar stond?

A. Dat kan ik u niet zeggen. Wanneer wij hierover eens hadden gesproken of wanneer wij eens samen een bezoek hadden gebracht aan de geallieerde commandant, zou het veel beter zijn geweest.

90503. De heer Fens: Dat is namelijk mijn vraag. Heeft de heer *van Mook* weleens met u over zijn visie gesproken?

A. Nooit.

90504. De heer Fens: Dat is wel heel belangrijk. U zult dit wellicht hebben vermoed of er eens iets van hebben gehoord, maar u hebt er dus nooit met hem over gesproken.

A. Neen. Ik heb een gesprek gehad over de opleiding van de gezagstroepen, nadat ik van generaal *van Oyen* had gehoord, dat men bezig was te trachten een nieuw Indisch leger op te bouwen in Australië. Deze, zowel als generaal *van Straten*, die ik zeer aanbeveel hierover te horen, hebben mij gezegd, dat hun plan was „gevechtstroepen” te leveren, dus met een zekere opleiding, terwijl de heer *van Mook* het plan had „gezagstroepen” te leveren. Voorts stelden de Australische militaire bevelhebbers veel meer prijs op gevechtstroepen dan op gezagstroepen. Zij waren ook bereid al hun steun te geven aan de opleiding en accommodatie van gevechtstroepen; de belangstelling zakte echter aanmerkelijk, toen men hoorde, dat het gezagstroepen zouden worden. De heer *van Mook* heeft mij over de sterkte en samenstelling van deze gezagstroepen nooit oin advies gevraagd. Omdat deze troepen niet bestemd waren voor „de krijgsverrichtingen tegen Japan”, stond B.S.O. er formeel buiten.

90505. De Voorzitter: U verltlaart dus, dat u van de geallieerde bevelhebbers nooit een andere indruk hebt gekregen dan dat men prijs stelde op onze deelneming aan de oorlog in het Verre Oosten in zijn geheel?

A. Ongetwijfeld.

90506. De Voorzitter: Kunt u dit ook nog nader aantonen, b.v. door gesprekken daarover te releveren?

A. Reeds dadelijk na de evacuatie van Java zijn al onze schepen en vliegtuigen onmiddellijk operationeel ingedeeld in de bestaande vloten en luchtmachten, die opereerden.

90507. De Voorzitter: Ik geloof, dat de heer *van Mook* meer het oog heeft op de operaties in 1944 en 1945 en misschien van nog latere datum. Het is juist, wat u zegt, dat men onmiddellijk onze strijdkrachten operatief wilde inzetten, maar zou men dit ook hebben gewenst ten aanzien van de uiteindelijke tocht naar Japan?

A. Ik heb nooit anders dan die indruk gekregen.

90508. De heer Fens: U hebt zoëven gezegd, dat de geallieerde bevelhebbers het bepaald niet apprecieerden, dat wij achteraan zouden komen met onze gezagstroepen om orde en rust te handhaven, als zij het vuiltje hadden opgeknapt. Kunt u zich misschien herinneren, dat iemand u dit op deze manier heeft gezegd of dat u dit in een gesprek is duidelijk geworden?

A. In verschillende gesprekken is mij duidelijk geworden, ik zou geen data meer kunnen noemen en ik heb ook zoveel mensen gesproken, o.a. generaal *Blamey* en de reserve-colonel *Wright*, Nederlands honorair consul in Melbourne, dat er in Australië nogal om werd gelachen, dat er zo weinig Hollanders in de frontlinie stonden. Men begreep niets van de organisatie van de Nederlandsch-Indische Regering, die later werd ondergebracht in het kamp Columbia, compleet met Departementen. Men vond het overdadig en men was bepaald niet te spreken over het aantal mensen, dat daar achter de frontlijn rondliep.

90509. De heer Fens: Hebt u ook van de zijde van de Amerikanen hierover weleens iets gehoord?

A. Generaal *MacArthur* was zeer correct. Hij heeft mij nooit een opmerking gemaakt over het karnp Columbia, maar hij heeft mij wel gezegd, dat wij met zoveel mogelijk mensen tegen Japan moesten vechten. Wanneer ik hierover sprak met andere Amerikaanse autoriteiten, dan stemden zij daar ten volle mee in. Natuurlijk wordt het steeds moeilijker met meer nationaliteiten, vooral zonder goede voorbereiding. Dat was ook de reden, dat men de Hollandse schepen gebruikte op de Westkust van Australië voor het konvooieren in de Indische Oceaan. Indien daarvoor Australische of Amerikaanse schepen waren aangewezen, dan had men op de oostkust van Australië een Amerikaans-Australisch-Nederlandse combinatie gekregen, terwijl er nu slechts een Australisch-Amerikaanse combinatie nodig was, waaraan men de voorkeur gaf. Later is het toch nog gebeurd, toen is de „Tromp” bij de zevende vloot gekomen.

90510. De Voorzitter: Kan men deze controverse aldus stellen: In de ene gedachtegang wilde men alle krachten inzetten voor deelneming aan geallieerde oorlogvoering in het Oosten in het algemeen, terwijl men volgens de andere opvatting alle krachten moest concentreren voor de herovering van Nederlandsch-Indië?

A. Zo is het eigenlijk wel. Ik heb gedacht, dat wij alles moesten concentreren in geallieerd verband om de oorlog tegen Japan te

winnen en dan zouden wij vanzelf Indië terugkrijgen en de heer *van Mook* heeft voornamelijk de vrijmaking van Indonesië in zijn hoofd gehad.

90511. De Voorzitter: Hebt u achteraf nog dezelfde mening, nu u hebt gezien, dat de bondgenoten ons niet zo hebben behandeld, als wij hadden verwacht?

A. Ik geloof, dat dit de enige manier was geweest. Ik geloof, dat de pogingen om te concentreren op het vrijmaken van Indonesië, wat in dit geval betekende het herstel van het Nederlands gezag in Indonesië, niet zo erg geapprecieerd werden. Dit kon alleen gebeuren, vooral die opleiding van de gezagstroepen, door mensen aan de eigenlijke oorlog tegen Japan te onttrekken. Dat werd niet geapprecieerd.

90512. De Voorzitter: U bent dus wel van mening, dat de opvatting van de Nederlandse Regering in Londen beter bij de geallieerden in de smaak viel, dan de opvatting van de heer *van Mook*?

A. Ik geloof althans te kunnen zeggen, dat admiraal *Furstner* dezelfde opinie had. Ik kreeg in Londen wel sympathie voor die opvatting.

90513. De Voorzitter: Admiraal *Furstner* heeft hierover het volgende gezegd:

„Mijn persoonlijke mening is, dat de heer *van Mook* onder geen voorwaarde weer Nederlandse invloed in Nederlandsch-Indië naar boven wilde brengen; herhaaldelijk heeft hij ook gezegd, in mijn bijzijn, dat hij onder geen voorwaarde terug wilde naar de periode van vóór 10 Mei 1940. De tijd van 10 Mei 1940 tot 7 December 1941 is het hoogtepunt geweest van de Indische bestuursambtenaren, die alles konden doen en bovendien geen begroting behoeften te maken, waardoor het wel gemakkelijker werd een heleboel te doen. Ze hebben echter ontzaglijk veel tot stand gebracht, waarvoor hun lof toekomt. Maar altijd heeft dr. *van Mook* de overtuiging gekoesterd, dat de band, die er was met Nederland, door de Minister van Koloniën in het Parlement, een rem op hun projecten was. Daarom wilde hij Indië bevrijden met K.N.I.L.-troepen, maar niet met de Nederlandse landmacht of de Nederlandse marine, want dan zou vanzelf de invloed van de Nederlandse Regering en het Parlement weer bovenkomen. Naar mijn gevoel is dit bij dr. *van Mook* een soort idee fixe geweest, dat door de hele periode heen heeft gespeeld. In 1944 heeft hij nog twee kampen in Australië weten te krijgen — hij was heel bijdehand, maar helaas vaak in de verkeerde richting — voor een plannetje, waarbij Nederlandse jongens uit Brabant en Limburg voor het Indische leger zouden kunnen worden opgeleid door K.N.I.L.-instructeurs, waarvan hij er natuurlijk veel te weinig had. Voor in Engeland opgeleide soldaten zouden wij wel scheepsruimte gekregen hebben, omdat die troepen naderhand in Japan zouden kunnen worden gebruikt. Maar voor het vervoer van landverhuizers, die in Australië misschien zouden kunnen worden opgeleid en die dus als burgers hier op de boot gingen, voelde het Chiefs of Staff Committee niets. Ik probeer hier aan te geven, dat men soms de moeilijkheden niet dadelijk onderkende, dr. *van Mook* althans niet. Er heerste in de hoogste militaire kringen in Washington een soort van wantrouwen, dat genoeg was om allerlei tegenkrachten op te roepen.”

Wat denkt u van deze redenering?

A. In hoofdzaak is deze juist en zij dekt mijn visie op deze zaak. Of het waar is, dat de heer *van Mook* geen Nederlands gezag terug wilde in Indië, dat kan ik niet beoordelen, dat is wat sterk gezegd, maar dat de heer *van Mook*, als behorende tot de oude Stuw-groep, deze ideeën had omtrent de staatkundige verhouding, staat als een paal boven water. Dat is ook algemeen bekend.

90514. De Voorzitter: Het gaat nu speciaal om het militaire aspect van de zaak en wel, dat volgens de genoemde redenering de heer *van Mook* Indië wilde bevrijden met K.N.I.L.-troepen en niet met de Nederlandse landmacht of de Nederlandse marine.

A. Dat klopt precies. Het is een gevolg van zijn instelling. Waarom heeft dr. *van Mook* mij doorlopend aangezet tot afstaan van zoveel mogelijk personeel aan de N.I.C.A.? Dat had een dubbel doel. In de eerste plaats zou het Indische civiele personeel onder zijn bevel uitgebreid worden en in de tweede plaats zou het maritieme element; waarmee ik later in Indië zou terugkomen, verzwakken.

90515. De **Voorzitter:** In welk opzicht is onze militaire kracht verzwakt door de inwilliging van de eisen van dr. *van Mook*?

A. Er is geen enkel schip en geen enkel vliegtuig buiten dienst gesteld. Wij hebben hier en daar uitgekamd. Er is totaal een 130 man reserve-personeel afgestaan.

90516. De heer **Fens:** U hebt dus niets buiten dienst behoeven te stellen?

A. Niets.

90517. De **Voorzitter:** Is er van het aanwezige niet marine-personeel ook overgegaan naar de N.I.C.A., ik bedoel dus personeel, dat anders dienst had kunnen doen bij de landmacht?

A. Inderdaad. Hoeveel, dat zou ik u niet kunnen zeggen. Generaal *van Oyen* of generaal *van Straten* zou dat beter kunnen weten.

90518. De heer **Fens:** U hebt gezegd, dat u niets buiten dienst hebt behoeven te stellen. Het is misschien een enigszins kwaadaardige vraag, maar hebt u het gevoel gehad, dat u zo geplukt had moeten worden, dat u wel wat buiten dienst had moeten stellen?

A. Er heeft een gesprek plaats gevonden tussen de Luitenant-Gouverneur-Generaal met de Britse afdelingschef Civil Affairs op Kandy. Daar is gesproken over 400 bestuursambtenaren voor Sumatra, die klaar moesten zijn. Wanneer men 400 bestuursambtenaren had willen hebben, dus intellectuelen, dan had men dezen moeten halen uit de officieren en de hoogste onderofficieren van de vloot.

90519. De **Voorzitter:** Wanneer wilde hij die hebben, na de bevrijding van Nederland of reeds daarvoor, dat maakt natuurlijk wel verschil.

A. Gedeeltelijk zo laat mogelijk, maar er moesten ook mensen opgeleid worden.

90520. De **Voorzitter:** Komt die opvatting hierop neer, dat de geallieerde militaire krachten Nederlandsch-Indië zouden moeten heroveren en dat de Nederlanders daarna onmiddellijk de bestuursfuncties zouden bezetten?

A. Ja, dat kon niet anders.

90521. De **Voorzitter:** Ik vraag dit, omdat de heer *Furstner* zegt, dat Indië moest worden bevrijd met K.N.I.L.-troepen. Dat is iets anders dan geallieerde troepen.

A. Hij bedoelt, dat de gezagstroepen in de eerste plaats onttrokken moesten worden aan het bevel van de B.S.O., dus zij moesten niet worden opgeleid voor de strijd tegen Japan, en in de tweede plaats moesten zij komen bij het K.N.I.L., waarover de Luitenant-Gouverneur-Generaal alles had te zeggen en daarmee zou hij Indië binnentrekken.

90522. De **Voorzitter:** Het gaat hier nu om het K.N.I.L. of de geallieerden. Was het zijn opvatting, dat de geallieerden Indië moesten veroveren of het K.N.I.L.?

A. Hij zag wel in, dat hij met het K.N.I.L. alleen Indië niet kon heroveren. Het was dus per se een taak van de geallieerde troepen. De Luitenant-Gouverneur-Generaal wilde daar achteraan zo gauw mogelijk een sterk civiel bestuur, dat berustte op goede militaire politiek. in elk geval op gezagsmiddelen, sturen.

Ik heb echter herhaaldelijk gemerkt, dat men het niet zo prettig vond, dat de geallieerden in de frontlijn zouden zijn met alle kans op sneuvelen, terwijl daarachter de troepen van het K.N.I.L. met *van Mook* heelhuids de vruchten zouden plukken. Naar mijn mening, is dit een volkomen verkeerde instelling geweest.

90523. De heer **Fens:** Uit de opmerking van admiraal *Furstner* maak ik ook nog op, afgescheiden van het feit, dat de heer *van Mook* de verovering aan de geallieerden zou overlaten en dat hij er zo spoedig mogelijk achteraan zou gaan om de bezetting uit te voeren, dat de heer *van Mook* los van Nederland wilde, zodat het hem niet eens zoveel kon schelen of het nu gevechtstroepen waren dan wel gezagstroepen, die meegingen, als het maar geen Nederlandse troepen waren.

A. Dat ligt er inderdaad in en dat ben ik met de heer *Furstner* eens. Het is echter precies hetzelfde als het onttrekken van de troepen aan het bevel van de B.S.O. De B.S.O. was, als ik het zo mag zeggen, een instantie van het Koninkrijk.

90524. De **Voorzitter:** Deze visie heeft dus ook een rol gespeeld bij de wijze, waarop de gezagstroepen zouden worden opgeleid? In het ene geval zouden zij onder bevel van de heer *van Mook* worden geplaatst en in het andere geval onder uw bevel?

A. De heer *van Mook* heeft gelijk, wanneer hij zegt, dat de gezagstroepen een kortere opleidingstijd nodig hadden. Ik heb het altijd gevoeld en ik heb er ook wel eens met hem over gesproken, dat de naam „gezagstroepen” was gekozen om ze onder het bevel van de B.S.O. uit te halen. Wat de opleidingstijd betreft, niemand wist, wanneer wij die troepen zouden krijgen en wanneer Japan zou capituleren. Dat optimisme van de heer *van Mook* verwondert mij. In verschillende gesprekken, vóórdat de atoombom viel, bleek, dat de vrede met Japan niet te verwachten was vóór midden 1946. Dat was de Britse opvatting en ook de opvatting van *MacArthur* zelf. Afgezien van het lot van onze mensen op Java, zou ik bijna zeggen, was het maar in 1946 gebeurd, dan hadden wij ten minste troepen gehad.

Op 25 April 1945 is een brief geschreven aan de Minister van Marine, te Londen, ondertekend door de Minister van Buitenlandse Zaken, *van Kleffens*, die toen in San Francisco was voor de U.N.O., de Luitenant-Gouverneur-Generaal en de Bevelhebber Strijdkrachten Oosten. In deze brief staat:

„In de eerste plaats is het weliswaar niet waarschijnlijk, doch evenmin uitgesloten, dat het oorspronkelijk plan van generaal *MacArthur* alsnog, zij het met zekere vertraging, wordt uitgevoerd. Dit zou betekenen, dat omtrent Juli of Augustus alle beschikbare middelen gereed zouden moeten zijn voor onze deelneming aan de bezetting en het herstel van bestuur op Java.”

Dit is niet gebeurd. *MacArthur* heeft die toestemming niet gekregen. Hij heeft wel steeds deze mogelijkheid besproken en ook voorgebracht in Washington, maar hij heeft toch de order gekregen alles op Japan te concentreren.

90525. De **Voorzitter:** Hier wordt gesproken over hetgeen *MacArthur* zou moeten doen en ik bedoel op het ogenblik de deelneming van de Nederlanders.

A. De heer *van Mook* sluit bij deze brief een bijlage in, vermeldende een verslag van een gesprek van hem met generaal *MacArthur* op 20 April 1945 te Manilla. Deze brief is echter strikt persoonlijk, ik weet niet of er van gebruik gemaakt kan worden. Er staat o.a. in:

„*MacArthur* verklaarde verder, dat hij zijn nieuwe bevel had aanvaard.”

Dat bevel noem ik in mijn boek een coördinerend bevel,

„maar dat hij overtuigd was, dat van een werkelijk groote legeractie tegen Japan geen sprake zou kunnen zijn vóór het begin van de lente 1946”.

Dit zou een aanwijzing kunnen zijn en het klopt met hetgeen ik ook altijd van de heren heb gehoord. Het zou midden 1946 zijn en dan mocht men heel tevreden zijn.

„Hij grondde dit oordeel in de eerste plaats op den noodzakelijken tijdsduur van een volledig doorgevoerde blokkade en bombardeerding van Japan zelf en voorts op het feit, dat zijn troepen in het bijzonder geoefend waren voor den strijd in de tropen en derhalve voor een wintercampagne in Japan slecht waren uitgerust.”

90526. De heer **Fens:** U wilt hiermee betogen, dat, wanneer men troepen had willen opleiden en de atoombom er niet tussen was gekomen, men er inderdaad wel de tijd voor zou hebben gehad?

A. Ik wil hiermee aantonen, dat uit dit verslag van het gesprek van de heer *van Mook* met generaal *MacArthur* op 20 April 1945 niet zou blijken, dat de overgave van Japan vlak voor de deur stond. Dit is in tegenstelling met hetgeen de heer *van Mook* in zijn verhoor zegt. Het verwondert mij ook, want men was niet optimist.

90527. De heer **Fens:** Het is dus een redenering a posteriori van de heer *van Mook*?

A. Dat zou men wel zeggen.

90528. De **Voorzitter:** Het kan een redenering zijn, die rust op het persoonlijk inzicht van de heer *van Mook*, doch die niet werd gedeeld door het geallieerde opperbevel.

A. Deze brief heb ik mee ondertekend, hetgeen niet betekende, dat ik mij verenigde met de opleiding van de gezagstroepen. Het was nu eenmaal besteld en ik moest mijn best doen er zo spoedig mogelijk mensen te krijgen. De vraag gezagstroepen of gevechtstroepen was voorbij.

90529. De Voorzitter: Wat verstaat u onder gevechtstroepen: de opleiding van de expeditionnaire macht? Er zou een zwaar geoefende divisie komen en aan de andere kant zouden er licht getrainde troepen komen, nl. de gezagstroepen. Stond u op het standpunt, dat alles zwaar getraind had moeten worden?

A. Er was toen nog geen sprake van troepen in het algemeen, want Nederland was nog niet bevrijd. Dit zou pas een rol spelen als Nederland werd bevrijd. Wij hoopten, dat Nederland niet lang na Juni 1944 zou worden bevrijd, en generaal *van Oyen* — en ik stemde daarmee in — wilde dan zoveel mogelijk gevechtstroepen in Australië opleiden. Daarover zijn de besprekingen reeds dadelijk geopend, ik meen reeds meteen in 1942, toen de heren in Australië kwamen. De Australische Regering werkte ook mee aan dat plan, maar toen ging het om gevechtstroepen. Daarna heeft de heer *van Mook* er gezagstroepen van gemaakt. Het waren echter allemaal K.L.-troepen, en het zouden dus ook Nederlanuse troepen worden, opgeleid in Australië en in mijn geest opgeleid tot gevechtstroepen onder het bevel van de B.S.O., gedetacheerd bij het K.N.I.L., zoals dat vroeger ook te doen gebruikelijk was met detacheringen. Een voorbeeld was er trouwens van. De troepen van de gemengde Engels-Nederlandse organisatie in Colombo waren ook gemengd. Het waren merendeels troepen van het Nederlandse leger, gedetacheerd bij het K.N.I.L.

90530. De Voorzitter: Over het K.N.I.L. had u dus eigenlijk niets te zeggen?

A. Over het K.N.I.L., dat heb ik ook vorige keer gezegd, had ik niets te zeggen. Ik heb er destijds veel over nagedacht en het kwam er op neer, dat generaal *van Oyen* mij raadpleegde over kwesties, die betrekking hadden op de ongelijkheid in het administratieve beheer tussen marine en Indisch leger en dat hij mij ook raadpleegde over belangrijke plaatsingen. Zo is b.v. de aanstelling van de toenmalige overste *Spoor* tot hoofd van de Nefis van mij uitgegaan, omdat de Nefis rechtstreeks onder mij stond. Administratief had ik er niet veel over te zeggen.

90531. De Voorzitter: Meent u, dat deze controverse van uw kant voldoende is belicht?

A. Er zou nog heel veel over te zeggen zijn, maar dan geloof ik, dat wij te ver gaan. Ik wil hier echter nog aan toevoegen, dat het nooit is overbrugd. Er is wel degelijk over gepraat, maar tenslotte was alles toch weer terug te voeren tot dat ene bevel. De vorige maal hebt u mij een verklaring van de heer *van Mook* over de bevelsverhoudingen voorgelezen. De quintessens er van is, dat er een éénhoofdig gezag mankeerde. Ik heb toen gezegd, dat ik in hoofdzaak met deze verklaring kon instemmen. Wat is dan het alternatief, wat is de conclusie? De conclusie van de heer *van Mook* is geweest, dat hij alles te zeggen had moeten hebben, hetgeen naar mijn mening onmogelijk was in geallieerd militair verband. Mijn mening is, dat in oorlogstijd, waarin alles onder één geallieerde militaire bevelhebber stond, dit ook: voor ons had moeten gelden. Daaruit is alles voortgevloeid. Wat zegt u b.v. van de oprichting van een N.I.C.A.-staf in Kandy bij het hoofdkwartier van *Mountbatten*, welke staf een huisje betreft op 50 meter afstand van het huisje, waarin mijn staf-officieren zitten en die, behalve persoonlijk, zeer weinig zakelijk contact had. De Engelsen zelf lachten er om. Het heeft zo'n verwarring gegeven, dat admiraal *Mountbatten* later (in 1945) zijn verwondering uitte over het feit, dat deze heren niet onder mijn bevel stonden.

90532. De heer Fens: Hebt u dan een idee, dat het anders had gekund? Ik zie in de N.I.C.A. eigenlijk het Militair Gezag.

A. Het Militair Gezag berustte naar mijn mening bij de B.S.O. Volgens de regeling van de staat van oorlog en beleg in Indië berustte het Militair Gezag formeel bij de legercommandant. De legercommandant stond nu onder een hogere militaire chef, de B.S.O. Daarmee was naar mijn mening het Militair Gezag overgeheveld op de B.S.O., maar deze heeft het nooit daadwerkelijk uitgeoefend of kunnen uitoefenen.

90533. De heer Fens: Heeft generaal *van Oyen* het uitgeoefend?

A. Ook niet.

90534. De heer Fens: Er is dan inderdaad zeer sterk van de figuur afgeweken. Het Militair Gezag is dus niet onder een militair geplaatst maar onder de administratieve opperbevelhebber van land- en zee-macht, zijnde de Luitenant-Gouverneur-Generaal.

A. Ja. Er was niet veel sprake van Militair Gezag, want waarover voerden wij het Militair Gezag, eigenlijk alleen Merauke.

90535. De heer Fens: De instelling was toch de bedoeling. De N.I.C.A. was dus het Militair Gezag?

A. De N.I.C.A. was het civiele bestuur.

90536. De heer Fens: Maar gemilitariseerd.

A. Totaal gemilitariseerd, iedereen droeg een uniform, behalve het hoofd van de N.I.C.A. Er werd gesproken over gouverneur-generaal-majoor, resuienten-kolonel, enz. Dezen haaien het Militair Gezag en hadden dus ook de gezagstroepen onder hun bevel, maar als N.I.C.A. stonden zij uitsluitend onder de Gouverneur-Generaal. Wie moest dus eigenlijk de troepen commanderen? Het Militair Gezag heet de heer *van Mook* zelf aan zich getrokken. Hij heeft wel degelijk gezien, dat dit een gevaar was, dat een nadere oplossing noaig maakte en hij heeft deze oplossing gemaakt door zich een-vouaig het Militair Gezag toe te eigenen als civiel hoofd en dat was onjuist. Wanneer het hoofd van civiel bestuur zich zelf het Militair Gezag geeft, dan introduceert men de reinste dictatuur, dan is er geen controle meer, en ook geen oppergezag.

90537. Jonkvrouwe Wttewaai van Stoetwegen: Ontleende de heer *van Mook* dit gezag niet aan *Staatsblad* D 65 (661).

A. Daarin wordt niet over het Militair Gezag gesproken. Er is eigenlijk nooit officieel over het Militair Gezag gesproken. Er is wel correspondentie over geweest. Ik ben altijd van mening geweest, dat met de positie van de N.I.C.A. meer dan ooit de noodzaak naar voren kwam deze N.I.C.A. ook onder de B.S.O. te plaatsen, dus met anãere woorden, dat de oorspronkelijke opzet, welke ik mij had gewenst, inderdaad moest worden ingevoerd en zeker in 1944. Dit opzet was, dat in het hoofdkwartier van de B.S.O. een afdeling civil affairs had moeten worden opgericht, zoals dat ook was bij *Mountbatten* en zoals dat ook was, hoewel in andere vorm, bij *MacArthur* en dat alle draden dus bij B.S.O. samenkwamen, die natuurlijk de civiele zaken zoveel mogelijk aan die afdeling had kunnen overlaten.

90538. De heer Fens: Het had dus een sectie van uw staf moeten zijn.

A. Ja, met hetzelfde personeel en dan was ik heus niet eigenwijs geweest. Toen ik uit Tokio in Colombo terugkwam, heeft de heer *van Mook* mij medegedeeld, dat hij het Militair Gezag aan zich trok. Dit is een persoonlijke brief geweest, die ik echter niet meer heb. Ik heb er wel tegen geprotesteerd in een telegram. Hier is een telegram, dat ik aan de heer *van Mook* heb gezonden, die in Australië terug was, waarin ik protesteer tegen dat Militair Gezag en waaruit kan blijken, dat dit werd behandeld in die brief.

90539. De Voorzitter: Kunt u dat telegram even voorlezen?

A. Het is voor de Luitenant-Gouverneur-Generaal privé.

„Dank uw brief 4 September en gelukwensen.”

Dat was de brief, die ik bij terugkomst in Colombo vond en de gelukwensen waren voor mijn bevordering tot luitenant-admiraal.

„Miste helaas minister O.G. op vliegveld wegens ziekte. Ik heb volgende opmerkingen. Ik kan niet inzien, dat in vrijheidstelling Gouverneur-Generaal uw positie ten aanzien van Supreme Commander wijzigt. Zolang Gouverneur-Generaal bestuur niet daadwerkelijk heeft hervat om welke reden dan ook, is Lt.-Gouverneur-Generaal waarnemend Gouverneur-Generaal en vertegenwoordiger van de Kroon, en kan niet verantwoordelijk zijn aan buitenlandschen militairen bevelhebber”.

Dit laatste is ook een punt, dat ik zou willen onderstrepen, want het is zeer belangrijk. Het is ook altijd in dit conflict ter sprake gekomen. Hieruit is te zien, dat de Gouverneur-Generaal wel in vrijheid was gesteld, doch zijn taak nog niet had hervat, en dat dus zijn bezwaren ten aanzien van de verhouding van dr. *van Mook* als vertegenwoordiger van de Kroon tot de militaire opperbevelhebber daarmee niet waren vervallen.

„Verzoeken nadere toelichting”

Het is ook zo gebleven, want de Gouverneur-Generaal is nooit teruggekomen.

Het tweede punt is ook belangrijk, omdat het nooit is gebeurd.

„Gebruik compagnieën infanterie met legercommandant besproken, waarbij conclusie, dat deze in aanvang alle op Java, behalve één op Tarakan en één op Balikpapan, waarna naargelang toestand noodige dislocatie volgt. *Mountbatten* ging in beginsel accoord, doch zou dit nog met zijn planning-staff opnemen.

Ik zal verdeeling bataljons met legercommandant opnemen, waarbij ik aanneem, dat hem uw inzichten bekend."

Het was mij nl. bij admiraal *Mountbatten* gebleken, dat de Luitenant-Gouverneur-Generaal uit Australië zijn inzichten hierover aan *Mountbatten* had kenbaar gemaakt.

„Verdeeling bataljons: administratieve onderdeelen voor de Nederlandsche strijdkrachten en de dislocatie van de Nederlandsche strijdkrachten in Nederlandsch-Indië."

De heer *van Mook* had daarover rechtstreeks aan *Mountbatten* geseind, buiten mij om en ik kreeg er ook geen afschrift van. Toen ik daarna admiraal *Mountbatten* sprak, gaf deze mij een afschrift en sprak daarbij zijn verbazing uit, dat hij dit telegram niet van mij had ontvangen.

Ik had dus wel heel wat anders kunnen seinen dan:

„Ik zal verdeeling bataljons met legercommandant opnemen, waarbij ik aanneem, dat hem uw inzichten bekend"

Verder seinde ik nog:

„Wegens groote drukte betwijfel ik of overkomst naar Brisbane mogelijk is. Ik hoop minister O.G. op terugreis hier te spreken. Kunt gij dan meekomen?"

4. Ik heb bezwaren tegen trekken uitoefening herhaal uitoefening militair gezag aan gouverneur-generaal omdat primo dit eezae militair in wezen is secundo B.S.O. verantwoordelijk orde en rust met alle onder zijn bevel gestelde strijdkrachten. Delegatie aan bepaalde autoriteiten kan door B.S.O. geschieden op aanwijzing van en in overleg met gouverneur-generaal."

In de brief van 4 September, welke ik niet meer heb, had de heer *van Mook* geschreven, dat hij dit militair gezag aantrok en dit blijkt ook uit dit antwoord.

„Met de bestaande bevelsverhoudingen en de door u voorgestane regelingen blijft er weinig voor B.S.O. over. Primo Nederlandsche strijdkrachten opereeren onder geallieerd bevel secundo administratief blijven onderdeelen onder eigen bevel van die onderdeelen tertio B.S.O. heeft met Nica niets te maken ofschoon territoriaal militair commando daarbij is 'betrokken. Quarto B.S.O. oefent geen militair gezag uit.

Conclusie is dat B.S.O. practisch slechts administratief bevelhebber is van de Marine. Dit is naar gij moet toegeven zeer onbevredigend en uit een militair oogpunt voor een bevelhebber bijkans onaanvaardbaar. Privébrief volgt."

Ik zie geen vrijheid deze privébrief over te leggen. Het is ook een brief, waarop ik nooit iets heb gehoord.

90540. De heer **Fens**: Hebt u geen enkele reactie op dit telegram gekregen?

A. Geen enkele. Ik heb op het telegram aangetekend: „Nooit beantwoord."

90541. De **Voorzitter**: Ik kom nog even terug op de kwestie van het beschikbaar stellen van marinepersoneel aan de Minister van Koloniën. Ik heb hier een brief van de Minister van Marine, de heer *Furstner*, aan de Minister voor Algemene Oorlogvoering, gedateerd 25 October 1943, die handelt over het afstaan van personeel ten behoeve van de Minister van Koloniën. De heer *Furstner* schrijft:

„Ik vestig er de aandacht op, dat reeds meermalen personeel, dat voor den Marinedienst werd aangenomen of opgeroepen, ter beschikking van den Minister van Koloniën is gesteld, tezamen ruim honderd man van een intellectuele ontwikkeling boven het gemiddelde.

Ik heb verder onoverkomelijk bezwaar, dat de opinie van den Minister van Buitenlandsche Zaken zou prévaleeren, dat zelfs als de marine daardoor zou worden gedesorganiseerd, toch marine-personeel zou moeten worden afgestaan. Mr. *van Kleffens* drukte dit denkbeeld ongeveer aldus uit: varen en vechten is heel goed, maar we doen dat om Indië terug te krijgen. Mr. *van Kleffens* meent, dat het politieke doel, de terugverkijsing

van Nederlandsch-Indië eerder bereikt wordt door het terugtrekken van personeel uit de operationeele oorlogvoering en beschikbaarstelling van dit personeel voor de bestuursopleiding. Ik kan het tot mijn spijt niet eens zijn met de aanvaarding van dit gezichtspunt als grondbeginsel voor de verdeeling van onze mankracht."

Aan het einde van de brief schrijft de heer *Furstner*:

„Resumeerende kom ik tot de conclusie, dat ik na de ontvangst der telegrafisch gevraagde meening van den admiraal *Helfrich* eventueel slechts dan aan het afstaan van marinepersoneel, dat nu en dan later, door dr. *van Mook* gevraagd moet worden, kan medewerken, indien vast zou staan, dat:

1°. er van een vast te stellen prioriteit van bestuurseischen boven marine-eischen ten eenenmale wordt afgezien;

2°. van de geallieerde instanties een verklaring wordt verkregen, dat met het door dr. *van Mook* aangegeven personeel werkelijk de leiding en uitoefening van het civiele bestuur in bevrijd gebied kan worden verkregen;

3°. de aanvragen om marine-personeel worden beperkt tot het volledig maken van een corps bestuurs-ambtenaren voor Noord- (dus niet geheel) Sumatra, Timor en Nieuw-Guinea;

4°. de aanvragen om marine-personeel zich, zoolang Nederland niet bevrijd is, beperken tot het volledig maken van een corps bestuurs-ambtenaren voor die gebieden, dus niet van daarbij wenschelijk wordend herstel van andere diensten en bedrijven;

5°. de aanvulling van het corps beschikbaar te houden bestuurs-ambtenaren en beambten zooveel mogelijk geschiedt uit het Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger en andere, onder Koloniën ressorteerende, diensten op zoodanige wijze, dat die personeelsbronnen werkelijk redelijkerwijze uitgeput kunnen worden geacht."

U bent dus telegrafisch om uw mening gevraagd. Kunt u zich dat herinneren en hebt u er ook op geantwoord?

A. Er werd nogal enige pressie uit Londen op mij uitgeoefend om zoveel mogelijk aan de verzoeken van de heer *van Mook* te voldoen. Wij hebben toen in Colombo de hoofden bij elkaar gestoken en wij zijn tot de conclusie gekomen, dat wij niet heel veel konden doen zonder de zaak te desorganiseren. Daarover is een correspondentie ontstaan, waarbij ik heb geprotesteerd. De brief, die u mij hebt voorgelezen, is nieuw voor mij. De opinie van de heer *van Kleffens* is voor mij ook nieuw. Ik begriip niet, hoe iemand dat kan denken: A vecht en B loopt met het mooiste weg. Ik heb hier een heel mooi telegram in verband met het gesprek, dat wij nu hebben.

90542. De **Voorzitter**: Heeft het betrekking op deze brief?

A. Wel op het onderwerp personeel afstaan voor civil affairs.

90543. De **Voorzitter**: Herinnert u zich nog of u op deze telegrafisch gevraagde mening een antwoord hebt gegeven?

A. Er is een telegram, maar ik heb het niet bij mij, waarin de B.D.Z. mij antwoordt op een telegram, dat ik hem heb gezonden; ik meen, dat het in de aanvang van zijn telegram ook wordt genoemd, het kan althans hetzelfde zijn. Hij zegt daarin: afstaan van personeel moet nooit aanleiding zijn tot het uit dienst stellen van schepen. „Ik bedoel met afstaan van personeel uitsluitend dan wanneer gij versterkingen ontvangt, die buiten uw bevelsgebied dienen dat vacuum op te vangen."

90544. De **Voorzitter**: Uw telegram is van 21 Februari. Er liggen dus vijf maanden tussen en het zal wel niet hetzelfde zijn als hierin wordt genoemd. De heer *Furstner* heeft u blijkbaar uw mening gevraagd over die vijf punten, welke ik zoëven heb voorgelezen.

A. Er is een hele correspondentie over geweest. Ik heb echter niet alles bij mij.

90545. De **Voorzitter**: Kunt u zich nog herinneren, welk antwoord u hebt gegeven?

A. Mijn advies is niet tot in deze details gegaan. Ik heb in het algemeen geprotesteerd personeel af te staan, als daardoor de gevechtskracht van de marine ondermijnd zou worden.

Ik heb hier een telegram van 12 Februari 1944 van de heer *Furstner* aan *Helfrich*, waarin het volgende staat:

„Heden was *Gerbrandy* bij opperste oorlogsleiding en besprak o.a. civil affairs. Hem werd medegedeeld, dat verwacht wordt wij bepaald geen herhaal geen personeel voor opleiding voor diensten civil affairs zullen wegnemen van vitale diensten en schepen. Indien ondanks deze duidelijke uitspraak van Mook toch nog over afstaan personeel komt te spreken, kunt gij er rekening mede houden, dat de woorden quote zonder vervanging unquote in mijn 01101530 waren bedoeld als quote zonder aanvulling uit niet onder uw bevel staande gebiedsdeelen unquote. Voor zeer bijzondere gevallen waarbij een uitwisseling van personeel uwes inziens in Oost-Azië en elders in Rijksbelang zou kunnen zijn, kunt gij vanzelfsprekend met mij overleg plegen.”

Hieruit blijkt wel, dat de Minister-President de zaak principieel heeft besproken met de opperst: oorlogsleiding in Londen. Hij heeft tot antwoord gekregen, dat er geen personeel moest worden weggenomen van vitale diensten en schepen. Dit klopt volkomen in hetgeen ik zei, dat ik nooit anders de indruk had gehad, dan dat de militaire bevelhebbers prijs stelden op zo grootst mogelijke deelname van onze strijdkrachten in de strijd tegen Japan.

90546. De **Voorzitter**: Ik geloof, dat wij dit punt nu wel vrij uitvoerig hebben behandeld.

Dan wil ik u nog het een en ander over enkele andere punten vragen. Acht u het juist, dat u, nadat u in Colombo was gekomen, elk operationeel commando is ontnomen? Zou het niet mogelijk zijn geweest, dat er ook een Nederlands operationeel commando in stand was gebleven?

A. Wanneer men het soepel opvat, ja. Men had natuurlijk kunnen zeggen, dat de B.S.O. de Nederlandse schepen mocht opereren. Hij zou er desnoods een smaldeel van hebben kunnen maken, bestaande uit kruisers, jagers en onderzeeboten. Dat zou mogelijk zijn geweest, maar ik zou toch geregeld schepen hebben moeten afstaan, omdat dit geen vechtheidszaak was, die sterk genoeg was om de Japanners op eigen gelegenheid tegemoet te treden. Zij zou toch ingedeeld moeten worden bij een andere vloot, desnoods als Nederlandse eenheid.

90547. De **Voorzitter**: Zoals de toestand toen was, waren wij eigenlijk overgeleverd aan de bevelvoering in operationeel opzicht van de geallieerden.

A. Inderdaad. Zo was ook de praktijk in Engeland sinds Mei 1940.

90548. De **Voorzitter**: Zou er niet een vorm mogelijk zijn geweest, waarin wij zelf operationeel iets hadden kunnen doen? Was het werkelijk noodzakelijk, zoals men het heeft gedaan?

A. Neen, noodzakelijk was het niet. Wij hadden het wel zo kunnen organiseren, dat ik zelf operaties had ondernomen, maar dan toch in overleg met de vreemde commandant.

90549. De **Voorzitter**: Al zou het maar zo zijn geweest, dat u een commando had gehad onmiddellijk onder het opperbevel, zodat u toch een zekere operationele bevoegdheid had gehad.

A. Ik zou het dan alleen over de Nederlandse schepen hebben gehad, terwijl ik het ook graag over de andere schepen had willen hebben. Waarom niet een Nederlands admiraal en waarom wel een Engels of Amerikaans admiraal over Nederlandse schepen?

90550. De **Voorzitter**: Was dit ietwat te goedig van onze kant?

A. Ik vond het wel „goedig”, in elk geval vond ik het niet „prettig”. Otegenzeggelijk was het aantal Nederlandse schepen te klein om een krachtig smaldeel te vormen voor afzonderlijke operaties. Ik had echter wel degelijk een raid op Sabang of Padang kunnen doen met de „Tromp”, de „Heemskerck” en een jager, om een voorbeeld te noemen.

90551. De **Voorzitter**: Vóór de capitulatie had u in Indië toch ook geallieerden onder u? Een dergelijke figuur zou hier ook mogelijk zijn geweest, zij het met daarboven een oppercommando?

A. Het was otegenzeggelijk mogelijk geweest, maar om er een behoorlijk smaldeel van te maken, had ik er geallieerde schepen bij moeten hebben.

90552. De heer **Fens**: Hebben wij ons dit niet onmogelijk gemaakt, door reeds direct in 1940 in Engeland deze vorm in te voeren?

A. Inderdaad was dit de routine sinds 1940. Of het in het begin anders had gekund, er was niet veel, dat kan ik niet beoordelen. Otegenzeggelijk is het juist.

Wanneer men b.v. ziet, dat in Fremantle de hele konvooiering in de Indische Oceaan op Nederlandse schepen berustte, dan had het toch evengoed met een Nederlands admiraal gekund. Later hebben wij in 1944—1945 daar zelfs een onderzeebootstation met 8 boten gehad.

90553. De **Voorzitter**: Kan men dit opvatten als een bewijs van onbeperkt vertrouwen, dat wij in de geallieerden hebben gehad?

A. Ik denk, dat dit in heel hoge regionen in Londen is uitgemaakt. U moet dit aan professor *Gerbrandy* of admiraal *Furstner* vragen. Er was geen enkele reden tot wantrouwen, laat ik dat er bij zeggen. Ik heb er wel over geklaagd, ik heb er ook over geklaagd bij de bevrijding. Ook tevoren heb ik er over geklaagd. Tenslotte opereerde ik in Indië wèl een vloot, hoewel onder vreemde verantwoordelijkheid. Ik kan echter niet zeggen, dat wij aanleiding tot wantrouwen hadden. Zodra ik evacueerde, heb ik opdracht gekregen, dat de schepen kwamen onder operatief bevel van de Eastern Fleet, zoals te doen gebruikelijk. Het is later ook in mijn instructie opgenomen.

90554. De **Voorzitter**: Kent u het memorandum betreffende het algemeen oorlogsbeleid, dat in 1942 is samengesteld door de chef van de marinestaf, de heer *Termijtelen*?

A. Het is mogelijk, dat ik bij mijn eerste bezoek aan Londen er inzage van heb gehad, maar ik kan het mij niet herinneren.

90555. De **Voorzitter**: In het memorandum staat o.a., dat men in het Oosten in alle daarvoor beschikbare middelen wilde deelnemen aan de voorbereiding van een offensief tegen Japan en steun verlenen bij de strategisch defensieve acties in de S.W.P.A. en het Indian Theatre.

A. Van welke datum is dit memorandum?

De **Voorzitter**: Van 6 October 1942.

A. Ik herinner mij dit stuk niet.

De **Voorzitter**: U kunt het stuk wel even zien.

A. Het stuk herinner ik mij niet, maar er is in hoofdzaak naar gehandeld, alleen niet om het Nederlandse gezag in de heroverde gebieden te herstellen, maar om mee te vechten in de strijd tegen Japan. Is dit memorandum goedgekeurd door onze oorlogsleiding?

90556. De **Voorzitter**: U bent in ieder geval niet in de voorbereiding gekeild?

A. Neen. Wij hebben ons gehouden aan een onderdeel er van, nl. in het Oosten deelnemen aan de voorbereiding van een offensief tegen Japan. Dat is gebeurd, doordat wij zoveel mogelijk in de geallieerde staven Nederlandse officieren hebben geplaatst, die van Nederlandse zijde de zaak konden belichten. Helaas kregen die Nederlandse officieren instructie niets te vertellen; alles, wat in die staven gebeurde, was geheim. Ik hoorde wel wat, maar bij het maken van de plannen werd ik niet gehoord. Zelfs de operatie tegen Sabang in 1944, waarbij de „Tromp” was betrokken, was voor mij een verrassing.

90557. De **Voorzitter**: U hebt dit stuk dus ook niet gezien bij uw bezoek aan Londen einde 1942?

A. Ik kan het mij niet herinneren. Ik zie, dat er een verzendlijst bij het stuk is gevoegd, waarop het commando Colombo de B.S.O. wordt genoemd.

90558. De **Voorzitter**: Het heeft blijkbaar niet veel indruk op u gemaakt?

A. Het is voor mij helemaal nieuw: het is mogelijk, dat het niet naar Colombo is verzonden. Wij hebben er ons in elk geval niet veel van aangetrokken. Wat o.a. in punt 23 staat, vind ik zwak uitgedrukt, nl.:

„In het bijzonder omdat de troepen zoo uiterst gering in aantal zijn, ligt het voor de hand, dat wij er zeer spaarzaam mee

moeten omgaan. Elke actie, hoe beperkt ook, kan menschen kosten en de kans, dat een aanzienlijk deel verloren zal zijn gegaan, voordat de werkelijke herovering van Nederlandsch-Indië plaats vindt, lijkt groot. Om dit te voorkomen, zullen onze menschen niet ingezet behooren te worden, indien het oorlogshandelingen buiten Nederlandsch-Indië betreft."

Dit is lijnrecht in strijd met hetgeen ik zoëven heb betoogd.

„De B.S.O. en de O.B.S.O. zullen op dit punt moeten worden geïnstrueerd."

Ik heb de indruk, dat dit meer slaat op de troepen „omdat deze zoo uiterst gering in aantal zijn", want de schepen hebben altijd buiten Nederlandsch-Indië geageerd, evenals de vliegtuigen.

In de tweede alinea van punt 23 staat nog:

„Intusschen zou het onjuist zijn uit zuinigheid het K.N.I.L.-personeel in het huidige strategische defensieve stadium niet te laten deelnemen aan door generaal *MacArthur* noodig geoordeelde ondernemingen in den Indischen Archipel. Daarom zal nog op verliezen moeten worden gerekend."

Ik vind dit een zwak standpunt voor een geallieerde oorlogvoering. Wanneer men dergelijke instructies later in de Westeuropese Staten geeft, dan zal er van een gemeenschappelijke oorlogvoering tegen Rusland niet veel terecht komen.

Waarom het gaat, is, dat ik mij dit stuk niet kan herinneren. Ik heb mij er ook niet aan gehouden. Voor de troepen gold dit eigenlijk automatisch, want er waren er slechts weinig. Er zijn troepen geweest op Timor, waarvan zij zijn teruggetrokken, er waren er in Merauke. Zij waren ook ingedeeld als gids en tolk bij de troepen van *MacArthur*, dus zij waren ook in Hollandia, op Nederlandsch-Indisch gebied. Er zijn wat troepen ingezet in de Molukken, eveneens Nederlandsch-Indisch gebied. In de praktijk is het dus, wat troepen betreft, niet voorgekomen. Wat betreft schepen en vliegtuigen, is het elke dag voorgekomen. Misschien is dit stuk in Colombo aangekomen, toen ik weg was.

90559. De heer Fens: Zou uw chef staf het dan niet bij uw terugkeer hebben voorgelegd?

A. Natuurlijk.

90560. De heer Fens: Het is mogelijk, dat dit een particulier stuk is geweest, dat toevallig te voorschijn is gekomen.

A. Het stuk is afkomstig van het Departement van Oorlog. Dossier 1942 II.

90561. De Voorzitter: Dit stuk is wel verzonden, want het is van Marine naar het Departement van Oorlog gegaan.

A. Dit stuk moet in het archief B.S.O. te vinden zijn en dan moet mijn paraaf er op staan of die van iemand anders. De chef van de staf was *van der Kun*, ik ben erg benieuwd of hij het zich herinnert.

90562. De Voorzitter: Ik kan mij moeilijk indenken, dat dit buiten u om zou zijn gegaan.

A. De ene mogelijkheid is, dat ik het stuk wel heb gehad, maar dat het weinig indruk op mij heeft gemaakt; de andere mogelijkheid is, dat de chef staf heeft vergeten het mij voor te leggen, omdat ik op reis was. Het lijkt mij echter onwaarschijnlijk.

90563. De heer Fens: Heeft een memorandum bevelskracht?

A. Zeker niet. Dit memorandum lijkt mij een persoonlijke mening van de chef van de marinestaf.

De heer Fens: Dat lijkt mij ook.

A. Ik las de namen onder aan het stuk en ik dacht, dat het een verzendlijst was, maar dat is niet zo. Kijkt u maar.

90564. De heer Fens: Inderdaad. Er staat: „Hier volgt een opgave van onze vertegenwoordigers". U zult het stuk dan wel niet hebben gehad.

A. Het is ook geen officieel stuk, waarbij de chef van de marinestaf namens de Minister of namens de bevelhebber tekent. Het is een persoonlijk memorandum. U hebt er dan ook weinig aan, Mijnheer de Voorzitter, en dan had ik mij ook niet ongunstig over die alinea behoeven uit te laten.

90565. De Voorzitter: Ik wilde nu de verrichtingen en de organisatie van de onderzeeërs behandelen.

A. Van de onderzeeboten zijn na de oorlog uit Indië naar buiten gekomen de K 11, de K 14, K 15, O 19 en K S, K 9 en K 12. De drie laatste zijn naar Australië gegaan, de andere naar Colombo.

90566. De Voorzitter: Is deze verdeling met een zekere opzet aangebracht?

A. Neen. De algemene order was Colombo en wanneer dit niet mogelijk was. een andere plaats, Australië. De K 8, K 9 en K 12 waren oudere boten, welke alle naar Fremantle zijn gegaan. In verband met hun actieradius en ouderdom achtte men dit veiliger en daarmee kon ik mij verenigen.

90567. De Voorzitter: Was het in Fremantle veiliger dan in Colombo?

A. Niet Fremantle, maar de Aiistralische westkust in het algemeen. Daar was meer gelegenheid een baai op te zoeken dan op de zeeroute naar Colombo. Alleen de K 11, die even oud was, ageerde bezuiden Java en was dus eigenlijk al een heel eind op weg naar Colombo, in vergelijking met de andere, die uit het oostelijk deel van de Javazee kwamen. De K 11 is naar Colombo gegaan. De K 8 is aan de Australische marine afgestaan als asdic oefenboot, en zij heeft als zodanig nog met een gemengd Nederlands-Australische bemanning gevaren. Later is de boot wegens een batterij-explosie uit dienst gesteld moeten worden.

90568. De Voorzitter: Ik heb hier een notitie, waarin staat, dat de K 8 op 11 April 1942 uit de dienst is gesteld.

A. Dat is dan vermoedelijk na de batterij-explosie. Het schip is dan nog een maand als asdic oefenboot in dienst geweest. De K 9 is in de haven van Sydney beschadigd door een aanval van een Japanse Midget submarine en toen uit dienst gesteld. De K 12 heeft nog tot Januari 1944 gevaren en was daarna wegens ouderdomsgebreken op. De K 11, K 14, K 15 en O 19 hebben tot het einde van de oorlog dienst gedaan, versterkt door enige nieuwere boten uit Engeland.

90569. De Voorzitter: Werden deze ook nog bij de Eastern Fleet ingedeeld?

A. De onderzeeboten, trouwens alle schepen, zijn ingedeeld bij de Eastern Fleet.

90570. De Voorzitter: Onafhankelijk van de plaats, waar zij manoeuvreerden?

A. Onafhankelijk daarvan! Het hele gebied was van de Eastern Fleet.

90571. De Voorzitter: Behoorden daartoe ook de schepen in Fremantle?

A. Neen. De boten in Australië stonden onder opperbevel van *MacArthur* maar werden in Fremantle — behalve dan de boot, die voor de Australiërs was — gesteld onder operationeel bevel van de Amerikaanse admiraal, onder *MacArthur*.

90572. De Voorzitter: Ik heb zoëven gevraagd wat het criterium was voor de verdeling van de schepen, waarop u hebt geantwoord, dat het o.a. de ouderdom was. Ik dacht, dat dit alleen betrekking had op de schepen, die om deze reden direct na de capitulatie naar de westkust van Australië zijn gegaan. Berustte de definitieve indeling van de schepen ook op een bepaald criterium?

A. De definitieve indeling is geheel afhankelijk gemaakt van de plaats, waar de schepen zich bevonden. Ik vond het onverantwoord de oude boten naar Ceylon terug te halen en ik heb dus van deze concentratie afgezien. De K 11 is vrij kort na aankomst op Colombo afgestaan op verzoek aan de Royal Indian Navy voor oefening, o.a. asdic oefeningen en het schip heeft ook gefungeerd als doelschip voor de Indian Navy. Als zodanig heeft het schip vrij lang dienst gedaan. Deze boot bleek van de oudere boten nog het best in orde te zijn en is later ook nog naar Australië gegaan.

De andere boten zijn ingedeeld bij de Eastern Fleet en hebben voornamelijk in de eerste tijd tochten naar Straat Malakka gemaakt om daar de Japanse scheepvaart aan te vallen. Langzamerhand werden deze boten ook ingeschakeld voor het overbrengen van personeel, behorende tot een Engelse organisatie, om te infiltreren in door de vijand bezet gebied. Als zodanig hebben verschillende boten enige

tochten gemaakt. De schepen waren gebaseerd op Colombo en Bombay, bij een Brits of een Nederlands moederschip. Vrij spoedig na aankomst te Colombo kreeg ik de beschikking over de „Colombia”, een tot onderzeebootmoeder- en reparatieschip omgebouwd koopvaardij-schip, dat zeer goede diensten heeft gedaan. Helaas is het later onder de kust van Afrika getorpedeerd en verloren gegaan. Het is heel jammer, want dit was een schip waaraan wij later bij terugkeer heel veel zouden hebben gehad.

90573. De Voorzitter: In uw boek hebt u met betrekking tot de „Colombia” geschreven, dat u zich hebt verzet tegen een bepaald gebruik van dit schip, wegens de gevoeligheid voor treffers.

A. De „Colombia” was een schip met weinig waterdichte compartimenten. De compartimenten op zichzelf waren groot en daardoor was het schip kwetsbaar. Een torpedotreffer had dadelijk een grote invloed, wanneer zo'n compartiment vol water liep. Ik was dan ook met de commandant, kapitein-ter-zee *Hoeko*, overeengekomen, dat het schip zo min mogelijk aan torpedo-aanvallen zou worden blootgesteld. Voor een onderzeebootmoederschip was dit ook niet nodig. Het moest ergens liggen en hoogstens zijn basis kunnen verleggen. Toen de Eastern Fleet na de Japanse luchtaanval in April 1942 haars basis terugtrok naar Mombassa op de oostkust van Afrika, heeft admiraal *Somerville* vrij gauw de behoefte gevoeld aan een moederschip in Mombassa. Gebruik makende van zijn operationele bevoegdheden, heeft hij de „Colombia”, die toen in Bombay lag, naar Mombassa gedirigeerd. Ik heb daartegen profest aangetekend, maar het heeft niet geholpen.

90574. De Voorzitter: Hebt u mondeling geprotesteerd?

A. Gewoonlijk werd een protest mondeling medegedeeld en schriftelijk bevestigd. Ik kan mij echter niet herinneren of er in dit geval een brief over is uitgegaan. Het is wel naar Londen gerapporteerd. Al deze dingen stonden regelmatig in de rapporten „Verrichtingen”.

90575. De Voorzitter: U vond het zeker niet aangenaam, dat uw advies niet werd opgevolgd?

A. Admiraal *Somerville* heeft mij gezegd, dat hij wegens gebrek aan Britse onderzeebootmoederschepen dit schip gaarne in Kilindini, de haven van Mombassa, wilde hebben. Hij heeft gebruik gemaakt van zijn operatieve bevoegdheid. In het algemeen waren wij natuurlijk geneigd de Engelsen zo goed mogelijk te helpen in het belang van de algemene oorlogvoering. Niettemin was er ook hier een grens. Ik was zó verheugd, dat ik een Nederlands moederschip had voor de Nederlandse onderzeeboten, dat het mij liever was geweest, als de „Colombia” in Nederlandse handen was gebleven.

90576. De Voorzitter: Was het in het algemeen mogelijk, wanneer er verschil van mening was over de verschillende wensen, dit op Regeeringsniveau uit te vechten, of is het nooit zover gekomen?

A. Naar ik weet, is dit niet op Regeeringsniveau uitgemaakt.

90577. De Voorzitter: Hoe ging het in het algemeen?

A. Toen *Mountbatten* het eenhoofdige bevel had overgenomen, kon ik bij *Mountbatten* protesteren, maar vóór die tijd en daarna trouwens ook kon ik altijd profesteren bij de B.D.Z., admiraal *Furstner* in Londen. Naar ik mij meen te herinneren, is dat ook gebeurd. Deze moest het dan weer opnemen met de Britse admiraliteit in Londen. Of dat is gebeurd, is mij niet bekend.

De onderzeeboten, die in Straat Malakka zijn geweest, hebben verschillende successen behaald. De onderzeeboten, die waren gedetacheerd bij de Britse organisatie om mensen in te brengen, heb ik zuiver uit goodwill ingeschakeld; het was een bewijs, dat wij in alle opzichten krachtig wilden steunen. Als ik het niet had gedaan, waren ze er misschien toch voor aangewezen. Ik weet wel, dat de Britse onderzeeboten voor die ondernemingen weinig voelden en dat men daarom bij ons kwam aankloppen.

90578. De voorzitter: Bedoelt u daarmee, dat de Nederlandse boten werden blootgesteld aan gevaren, welke de Engelsen zelf niet wilden lopen?

A. Ik bedoel dit. De opdracht om in Straat Malakka te opereren tegen de Japanse scheepvaart en anderzijds de opdracht om geheime agenten in te brengen, waren in beginsel met elkaar in strijd. Voor eerstgenoemde operaties moest men zich niet aan verkenning vanaf de kust blootstellen, terwijl men juist wél dicht onder de kust moest komen om geheime agenten in te brengen. Verder namen de agenten

aan boord veel plaats in en zij moesten op een bepaalde tijd ergens worden afgezet. De boot zelf was dus in haar bewegingsvrijheid beperkt. De Engelsen voelden meer voor werkelijk operatief optreden en daarom stonden zij hun boten in de regel niet af. Wij hebben het wel gedaan. Als het mogelijk was hebben wij het weleens gecombineerd, de commandanten hadden daarin een grote vrijheid van initiatief. Zij wisten wat er van hen verlangd werd en wat de eisen waren. Indien zij op weg naar een rendez-vous zonder tijdverlies een aanval konden doen op de Japanse scheenvaart, dan moest dat worden gedaan, ongeacht het risico van verloren gaan, dus ook het mislukken van de geheime opdracht.

De eerste operatie van die aard werd uitgevoerd in Mei 1942 door de K 14. Deze boot heeft een officier van het K.N.I.L. bij Padang ingebracht met de afspraak, dat deze na een bepaalde tijd weer zou worden teruggehaald. Op die bepaalde tijd is de boot er ook geweest, heeft twee nachten vergeefs gewacht en is toen teruggegaan. Wij moesten aannemen, dat deze officier, *Wijmalen*, er in was gelopen. Later is dit ook bevestigd.

Bij de Japanse luchtaanval in April 1942 waren gelukkig de onderzeeboten, liet waren er vier, tijdig weggestuurd met de „Colombia”. De schepen zijn om de West in zee gestuurd en de Japanners zijn er niet boven geweest, zodat ze er goed af zijn gekomen.

90579. De Voorzitter: Was het een operationele daad, deze schepen weg te zenden?

A. Het was een algemene order. Hoe, dat weet ik niet, maar de Britse admiraal had bericht gekregen, dat een Japans vliegtuig-schepeskader was vertrokken van Kendari op de oostkust van Celebes. Terwijl men rekening hield met de vaart, die het eskader ongeveer kon lopen, werden tegen de tijd, dat het verwacht kon worden — oorspronkelijk wist men ook niet de bestemming van het eskader —, de meeste schepen, ook koopvaardij-schepen, in zee gestuurd.

90580. De Voorzitter: In uw boek staat, dat u de schepen had weggezonden. Daarom vroeg ik of dat een operationele daad was.

A. Ik had van hogerhand bevel gekregen de schepen weg te sturen en dat hebben wij toen gedaan. Dergelijke orders voor schepen, die in de haven lagen, gingen gewoonlijk via ons. Wanneer de schepen operationeel op zee waren, dan gingen de orders niet over de Nederlandse schijf, die aan de wal verbleef.

90581. De Voorzitter: De onderzeeboten stonden dus niet onder een gemeenschappelijke Nederlandse functionaris?

A. Neen; er was geen z.g. „divisie commandant onderzeeboten”. Zij stonden geheel onder de Eastern Fleet en dus ook onder de Britse onderzeebootcommandant, die ook de Britse onderzeeboten opereerde. Op 9 Mei is de eerste versterking gekomen in de vorm van de O 23 onder luitenant-ter-zee 1ste klasse *Valkenburg*. Deze boot heeft op 2 Augustus in Straat Malakka uit een konvooi van vier schepen twee tot zinken gebracht en in October nog één uit een ander konvooi, samen 16 500 ton. Bij het konvooi van 2 Augustus waren ook nog enige kruisers, waarop op grote afstand een salvo van vier torpedo's werd gelanceerd, zonder de schepen echter te treffen. De afstand was blijkbaar te groot en de kruiser bleef niet zijn oorspronkelijke koers houden.

De tweede versterking kwam in de vorm van de O 24 onder de luitenant-ter-zee 1ste klasse *de Vries* en de derde versterking was de O 21 onder de luitenant-ter-zee 1ste klasse *van Dulm*. Deze kwam pas in Februari 1943. Intussen hadden echter de K 14 en K 15 groot onderhoud nodig, dat niet in Colombo of omgeving kon gebeuren. Voor dat groot onderhoud waren zij aangewezen op Engeland of Amerika (Australië had geen onderzeebootvloot). Op order van Londen werden de K 14 en K 15 naar Philadelphia gezonden. Ik denk, dat deze verdeling werd gemaakt door de centrale oorlogsleiding om het reparatiewerk over de beschikbare geallieerde werven te verdelen. De O 19 werd aan de operaties onttrokken in die tijd om in Kilindini beschikbaar gesteld te worden voor asdic oefeningen. Daar heb ik ook iets van gezegd, maar het heeft evenmin geholpen. Aan het eind van het jaar moest zij trouwens naar Engeland voor groot onderhoud.

90582. De Voorzitter: Wat hebt u er van gezegd?

A. Ik heb gezegd, dat ik de O 19 een te nieuwe boot vond om deze te gebruiken voor asdic oefeningen en dat ik de boot liever gebruikte voor operationele doeleinden. Het heeft echter niet mogen baten.

In de jaren tot en met 1944 zijn er vijf geheime opdrachten uitgevoerd, waarover ik zoëven reeds sprak, uitsluitend met onderzeeboten. Deze opdrachten hebben weinig opgeleverd, wat voor de verdere operaties van belang was. De Engelsen hadden dit beter voorbereid dan wij. Zij hadden op Malakka vóór de evacuatie — althans werd dat gezegd — een soort „guerilla” georganiseerd, vooral van Chinezen. De geheime agenten werden aan de wal gezet, ten einde inlichtingen in te winnen over de toestand en ook wapens te brengen. Ik schrijf hierover in mijn boek:

„Of deze na de oorlog ten gunste van de blanke westerling gebruikt zijn, vertelt de geschiedenis niet.”

Ik geloof ook niet, dat al deze opdrachten veel opgeleverd hebben.

90583. De Voorzitter: Zijn de onderzeeboten, welke bij de Eastern Fleet waren ingedeeld, alle behouden gebleven?

A. Behalve de oude boten, de K 8 en K 9, is er geen een verloren gegaan. In 1945 is de O 19 in de Zuid-Chinese Zee op een rif gelopen en verloren gegaan, maar dit gebeurde niet tijdens operaties. In de eerste drie jaren zijn er geen ongelukken gebeurd. De O 21 heeft in Maart 1943 een schip van 4000 ton en in April een schip van 7500 ton tot zinken gebracht. De O 21 is het voorbeeld van een schip, dat, ofschoon het was ingedeeld bij de „Special Operations”, tijdens een dergelijke opdracht deze schepen tot zinken bracht.

Op 21 Februari had de O 24 in Straat Malakka een 3500 tons koopvaarder tot zinken gebracht. In Augustus slaagde dezelfde boot er in nog een 5000 tons schip te laten zinken. Ofschoon deze successen niet onbelangrijk waren, was het toch heel moeilijk in Straat Malakka. Toen er wel scheepvaart was, was deze zwaar beschermd en hadden de onderzeeboten herhaaldelijk last van aanvallen met dieptebommen door de escorteurs. In 1943 en 1944 verminderde het scheepvaartverkeer in Straat Malakka zodanig, dat ik blij was, dat de boten later naar Fremantle konden gaan om van daaruit in de Indische wateren te ageren.

90584. De Voorzitter: Zijn al de onderzeeboten van de Eastern Fleet overgegaan naar Fremantle?

A. Practisch alle onderzeeboten zijn overgegaan, alleen de K 11 is gebleven. De O 21 was al eerder gegaan. Deze moest naar Exmouth Gulf, ten einde een geheime opdracht te vervullen in het Indische zeegebied. De rest is later gegaan.

Het was in de eerste tijd zo, dat de onderzeeboten vanuit Colombo ageerden en de bovenwaterschepen vanuit Fremantle. Later is het omgekeerde geschied; de onderzeeboten gingen naar Fremantle en de andere schepen werden ingedeeld bij de Eastern Fleet. Deze dislocatie werd geheel van bovenaf geregeld en ik had er heel weinig over te zeggen. Wat betreft de onderzeeboten had ik geen bezwaar, dat deze van Colombo na een jaar of twee naar Fremantle gingen, maar van de bovenwaterschepen vond ik het jammer. Ik heb daarover bij admiraal *Somerville* geprotesteerd, maar het gaf niet veel. Hij was heel vriendelijk, maar het hielp niet. Mijn hoofdbezwaar was, dat de schepen in Fremantle werden gebruikt voor het konvoieren van de scheepvaart in de Indische Oceaan en op de zuidkust van Australië, hetgeen wel nodig was, maar anderzijds ook een vrij „dooie beweging” was, zoals wij bij de marine zeggen. Ik had veel liever gezien, dat deze schepen op de oostkust van Australië waren ingedeeld bij de Amerikaanse zevende vloot of bij het Australische eskader voor de oorlogvoering in de wateren van Nieuw-Guinea, later in de Pacific. Bij de eerste ontmoeting met admiraal *King* in Washington heb ik dit ook naar voren gebracht. Deze antwoordde, dat hij de schepen daar niet wilde hebben, omdat ze principieel tot de Eastern Fleet behoorden en zodra mogelijk van Fremantle naar Colombo zouden terugkeren. Hij vond het verkeerd de schepen dan nog verder weg op de oostkust van Australië te gebruiken.

90585. De Voorzitter: Was er een Nederlandse commandant in Fremantle?

A. Toen de onderzeeboten daar waren ondergebracht, heb ik als walcommandant onderzeeboten benoemd de luitenant-ter-zee *Bach Kolling*. Deze werkte weer samen met een plaatselijke marinecommandant, die de verzorging en accommodatie van het marinepersoneel tot taak had. Dat was de kapitein-luitenant-ter-zee jhr. *Berg*. Alles stond echter onder Amerikaans commando, terwijl de basiscommandant in Fremantle een Australisch officier was. Het was nogal ingewikkeld, maar het is daar uitstekend gegaan, er zijn nooit kwesties geweest.

90586. De Voorzitter: Had de heer *Koenraad* ook nog bemoeiing met de onderzeeboten?

h. De heer *Koenraad* was namens mij in Australië beheerder van alle schepen, die in Australië waren, dus ook van de onderzeeboten. De commandant van de onderzeedienst in Fremantle stond dus in de eerste plaats voor het beheer van de onderzeeboten onder schout-bij-nacht *Koenraad*. Wat betreft de bemoeiingen met de plaatselijke commandant, had hij te maken met de Australische basiscommandant. Operatief kreeg hij zijn orders rechtstreeks van de Amerikanen.

Begin October 1943 ging de O 23 voor groot onderhoud naar Engeland. Daarna kwamen de onderzeeboten langzamerhand naar Australië. De O 24 heb ik nog een tijd in Colombo overgehouden. Vanuit Fremantle zijn later nog enige belangrijke successen behaald.

In Februari 1944 kwam de K 15 te Fremantle aan uit groot onderhoud (in Amerika). De commandant van de K 15, luitenant-ter-zee 1ste klasse *Boetzelaer*, heeft de hele oorlogstijd op dit schip gevaren.

90587. De Voorzitter: Was het geen gewoonte, dat zo nu en dan van commandant werd gewisseld?

A. Dat was zeker de gewoonte. Ik kan echter geen reden opgeven, waarom *van Boetzelaer* niet verwisseld is. Er was blijkbaar geen aanleiding voor; hij was op de K 15 en hij deed het goed. Hij heeft ook geen last gehad van oververmoeidheid.

In April kwam de K 14 uit Amerika uit groot onderhoud onder commando van de luitenant-ter-zee 1ste klasse *Drijfhout van Hooff*. Deze boten werden beiden bestemd voor Nefis-opdrachten, dus opdrachten van de intelligence service in Australië. Als bewijs, dat deze boten lang weg konden blijven, kan als voorbeeld de K 15 genoemd worden, die eens 82 dagen uitbleef. Dat is enorm lang voor een betrekkelijk oude boot.

De K 14 heeft op haar uitreis bij Emmahaven enige olietanks in brand geschoten.

De O 24, die in December 1943 uit Colombo naar Amerika was vertrokken, kwam eind April 1944 ook te Fremantle aan onder bevel van luitenant-ter-zee 1ste klasse *de Jong* en werd ook voor bijzondere opdrachten bestemd. Gelukkig hebben de boten, waar mogelijk, ook geopereerd.

In 1944/1945 was in Fremantle een vrijwel complete Nederlandse onderzeedienst met 8 boten, nl. de K 14 en 15, O 24, O 19, O 21, O 23, „Tijgerhaai” en „Zwaardvis”. Men had daar ook een eigen kazerne, maar wat de verzorging betreft, was de „Colombia” onbetaalbaar geweest. De Amerikaanse en Engelse boten, die daar met een eigen moederschip lagen, kregen nog weleens, wat dokken betreft, prioriteit. De „Zwaardvis” maakte in October 1944 een tocht naar de Javazee, waar 6 schepen tot zinken werden gebracht, nl. een Japanse tanker van 500 ton, een Duitse onderzeeboot van 1600 ton, een kustvaarder van 500 ton, 2 mijnenleggers van 2000 ton en een koopvaardijship van 2000 ton. Dat was onder commando van de luitenant-ter-zee 1ste klasse *Goossens*.

De Duitse duikboot werd op 6 October boven water varende in de Javazee verrast. De vijand rekende er blijkbaar in het geheel niet op, dat daar nog enige actie mogelijk was. Met één torpedotreffer is zij naar de bodem geholpen. De „Zwaardvis” kwam toen boven water en pikte 27 schipbreukelingen op, maar omdat deze onmogelijk allen mee naar Australië konden worden genomen, zijn er 22 afgegeven aan een prauw met de opdracht ze naar de wal te brengen. De andere 5, waaronder de commandant, zijn naar Australië vervoerd. In 1944 werd de „Zwaardvis” in Straat Lombok door een aanval van dieptebommen ernstig beschadigd. Zij moest repareren, maar heeft daarna nog een operatie uitgevoerd, waarbij een vermoedelijke treffer op een koopvaarder van + 5000 ton is behaald. De K 14 had enige maanden tevoren op een tocht voor een bijzondere opdracht van de Nefis in Straat Sagewin ten noordwesten van Nieuw-Guinea bij de Vogelkop een Japanse mijnenlegger van 4400 ton met een torpedotreffer beschadigd; het schip is niet gezonken. Onder bevel van de luitenant-ter-zee 1ste klasse *Smit* heeft zij later nog 2 patrouilletochten vanuit Port Darwin gemaakt.

De O 19, die ook uit herstelling kwam, heeft onder luitenant-ter-zee van *Karnebeek* een kustvaartuig bij Straat Soenda tot zinken gebracht. In Januari 1945, nadat het bevel door luitenant-ter-zee *Drijfhout van Hooff* was overgenomen, werd een koopvaardijship van 2000 ton haar slachtoffer in de *Bantam* Baai en zij legde voor die baai een mijneveld. De O 19 was tevens mijnenlegger. Er werd ook weer een aanval met dieptebommen gedaan, maar zij kwam behouden terug. Na gereedheid werd in April 1945 een mijneveld gelegd in Straat *Banka*, een 500 ton kustvaarder in de grond geschoten

en een torpedotreffer geboekt op een zware kruiser, type Nati, hetzelfde type, dat bij de slag in de Javazee is geweest. Helaas liep de O 19 in Juli 1945 op een rif in de Zuid-Chinese Zee en ging verloren. De bemanning is door een Amerikaanse onderzeeboot gered.

Voor zover ons op het ogenblik bekend — ik weet niet of de cijfers nog moeten worden aangevuld of geheel juist zijn — is het resultaat geweest, dat vanuit Colombo in totaal 7 schepen met ± 36 500 ton tot zinken zijn gebracht, terwijl er 10 tochten werden gemaakt met speciale opdrachten.

Van Australië uit zijn 11 schepen met ± 12 000 ton, waarvan 4 oorlogsschepen, tot zinken gebracht en 3 schepen met ± 21 500 ton, waarvan 2 oorlogsschepen, getroffen of vermoedelijk getroffen. Van daaruit zijn 15 tochten met speciale opdrachten gemaakt.

90588. De **Voorzitter**: Ik meen, dat u zoëven hebt gezegd, dat er 5 tochten met special operations waren gemaakt, terwijl u nu het getal 10 noemt.

A. Ik heb inderdaad het getal 5 genoemd, misschien in een bepaald tijdvak. Ik zou het even moeten nakijken.

In mijn boek staat op blz. 75 van deel II:

„In totaal zijn er van Nederlandse zijde in de jaren t/m 1944 pl.m. 5 van dergelijke tochten uitgevoerd, uitsluitend met onderzeeboten.”.

Vermoedelijk slaat dit, ik zoiï het echter nog moeten nakijken, op de tochten speciaal naar Atjeh. De eerste expeditie naar Atjeh is uitgevoerd door de K 14. Het duurde wat lang, voordat de tweede expeditie naar Atjeh kon gaan, blijkbaar was er iets uitgelekt. Men had gestookt. Toen na een aanvankelijk vriendelijke ontvangst de houding van de bevolking tijdens een belegde conferentie veranderde, vond men het geraden snel naar de wachtende onderzeeboot terug te gaan. Daarbij bleek, dat er ook nog een hinderlaag was gelegd, waaruit op onze mensen werd gevuurd, zonder dat gelukkig iemand getroffen werd. In totaal zijn er van Nederlandse zijde in de jaren ± 5 van dergelijke operaties uitgevoerd. Het is mogelijk, dat dit op Atjeh slaat, maar ik zal het nog eens nakijken.

Het getal 10, dat voorkomt op blz. 77 is, naar ik meen, afkomstig uit het jubileumboek van de onderzeedienst. Ik geloof wel, dat dit de hoofdzaak is van hetgeen de onderzeeboten hebben gedaan. Ik heb nog moeite gedaan de orderzeeboten uit Fremantle door de Engelse admiraal *Fraser*, Comrnander in Chief British Pacific Fleet, te laten meenemen naar het noorden, dus eerst naar Manilla en later om te ageren in de Japanse wateren. Hij heeft dit echter niet gedaan, d.w.z. ik heb hierop nooit antwoord gekregen. Dit was natuurlijk ook weer volkomen passend in alle pogingen om onze schepen te laten meedoen. Het resultaat is geweest, dat, toen Indië werd bevrijd, de onderzeeboten uit Fremantle alle rechtstreeks naar Java zijn gegaan. Dat is eigenlijk het einde geweest van hun oorlogstaak.

90589. De **Voorzitter**: Hebt u ook bemoeiing gehad met de beslissing, dat de opleiding van de Nederlandse vliegers in Amerika zou plaats hebben?

A. Daar het voornaamste deel van de vloot was ingedeeld bij de Eastern Fleet en het merendeel van de vliegtuigen was ingedeeld bij de Royal Air Force, met basis Ceylon, heb ik gedacht, en ik heb ter plaatse navraag gedaan of het mogelijk was, om deze opleiding

te laten plaats hebben in India, ten einde de hele zaak te concentreren. Ik heb dit ook gerapporteerd, maar de opleiding in Amerika is in Londen beslist.

90590. De **Voorzitter**: U hebt in uw boek geschreven, dat dit is geschied na uitgebreide correspondentie. Waren er dan bepaalde moeilijkheden?

A. Als ik het mij goed herinner, bestond in Australië de wens de opleiding in Amerika te do-n plaats vinden; men vond dit beter dan een opleiding in India, afgezien van de vraag of het daar wel helemaal kon. Bij de opleiding waren ook vliegers van de militaire luchtvaart van het Indisch leger, die onder de toenmalige kolonel *Giebel* stonden en generaal *van Oyen*, waardoor het Ministerie van Koloniën er ook weer tussenzat. Dat maakte het enigszins ingewikkeld, vandaar de betrekkelijk uitgebreide correspondentie. Ik heb er over gecorrespondeerd met de toenmalige marine-commandant in Australië *Coster*, en ik heb er over gecorrespondeerd met de B.D.Z. te Londen, terwijl er ook Engelse brieven zijn uitgegaan naar de Royal Air Force en vermoedelijk ook van Londen naar Amerika.

90591. De **Voorzitter**: Kon de opleiding niet in Australië gebeuren?

A. Neen. Men had toen in Australië nog geen beginopleiding, die voldoende was en die zoveel mensen tegelijkertijd er bij kon nemen. Ook was het materieel voor de opleiding veel beter in Amerika.

90592. De **Voorzitter**: De luchtmacht in Australië stond toch wel onder uw commando?

A. Ja, ik had haar onder mijn bevel, d.w.z. niet wat de operaties betreft. Ik kon in Australië wel wat meer gedaan krijgen dan in Ceylon. Men heeft mij b.v. in Australië altijd toegestaan één of twee vliegboten te houden voor de communicatie met Nieuw-Guinea, o.a. met de Wisselmeren, waar *de Bruyn* zat, die bekende controleur, en met Merauke. Voornamelijk was dit voor transportdoeleinden. Het diende ook weleens operatieve belangen.

In Colombo had ik één amphibievliegtuig vrij aardig doen ombouwen tot transportvliegtuig voor mij zelf. Het was een Catalina, die wegens opgelopen averij niet meer voor operatieve doeleinden geschikt was. Zij werd echter „geopereerd” door de commandant van de Royal Air Force op Ceylon, die er dol op was. Hij heeft er o.m. een reis mee gemaakt naar Zuid-Afrika. Wat hij daar te maken had, weet ik niet. Hij is naar Mombasa gevlogen en vandaar dwars over Afrika, over het gereserveerde dierengebied — blijkbaar had hij daar ook operationele belangen — naar Kaapstad.

De **Voorzitter**: Ik zou nu het verhoor willen sluiten. Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen.

C. E. L. HELFRICH.

ALGERA, voorzitter.

WITTEWAALL VAN STOETWEGEN.
POSTHUMUS.

FENS.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DINSDAG 20 MAART 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren van Dis en Fens, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

JACOBUS JOHANNES LOGGER,
oud 56 jaar, wonende te Rotterdam,
werkzaam in de scheepvaart.

Hij legt de eed af als getuige.

90593. De **Voorzitter**: Wilt u mij even opgeven, welke functies u in oorlogstijd hebt bekleed?

A. In Mei 1940 ben ik in Engeland aangekomen, waar ik tot het einde van de oorlog commandant van de mijnneveegdienst ben geweest.

90594. De **Voorzitter**: Wanneer bent 'u naar Engeland overgestoken?

A. Op 13 Mei ben ik met H.M. de Koningin mee overgestoken.

90595. De **Voorzitter**: Was u toen geen commandant van een schip?

A. Neen, ik was in de oorlogsdagen en daarvóór gedurende de mobilisatie chef van de staf van de positie Hoek van Holland.

90596. De **Voorzitter**: Hebt u toen de opdracht gekregen om mee te varen op de boot, waarop H.M. de Koningin naar Engeland voer?

A. Ja. Hare Majesteit is te Hoek van Holland aan boord gegaan van een Engelse torpedojager. De oorspronkelijke bedoeling was naar Breskens te gaan. De commandant van die Engelse jager wilde een Nederlands zee-officier mee hebben, die meer wist over de route in verband met de mijnenvelden. Ik heb mij toen verstaan met den Haag en telefonische inlichtingen verkregen. Daarna ben ik aan boord van de jager gegaan en mee naar buiten gevaren.

90597. De **Voorzitter**: Wanneer bent u in Engeland aangekomen?

A. Onderweg is door H.M. de Koningin besloten om niet naar Breskens, maar naar Engeland te gaan. Er heeft toen een conferentie plaats gehad, waarbij ik ook werd geroepen en waarbij o.a. tegenwoordig was de vice-voorzitter van de Raad van State. Toen is besproken wat beter zou zijn: naar Breskens of naar Engeland te gaan. De Koningin heeft toen besloten om naar Engeland te gaan. Zij heeft daartoe de torpedojagercommandant opdracht gegeven. Dat is toen Harwich geworden. Wij zijn 's morgens om ongeveer 11 uur uit Hoek van Holland vertrokken en 's avonds om ongeveer vijf uur in Harwich aangekomen.

Daarmee was dus mijn opdracht afgelopen. Ik was niet anders van plan dan terug te gaan naar Nederland. Ik wist er nog niets van, dat de gehele zaak in Nederland binnen een paar dagen zou aflopen. Ik heb dus direct aan de commandant van die jager gevraagd of ik met hem terug kon varen, maar hij ging niet terug naar Holland. De enige oplossing was toen om met dezelfde trein als waarmee H.M. de Koningin naar Londen ging mee te gaan naar Londen. Toen ik in Londen aankwam, heb ik aan de gezant gevraagd, of ik terug kon gaan. Hij heeft mij verwezen naar de marine-attaché. We hebben nog geïnformeerd bij de admiraliteit in Londen, of er nog gelegenheid was om terug te gaan. Langzamerhand zakte toen al de boel in elkaar

en er was geen kwestie meer van teruggaan. De marine-attaché, de heer *de Booy*. heeft toen gevraagd, of ik hem kwam helpen op de legatie, waar hij overstelpt was met werk. Ik heb daar de eerste week doorgebracht. De heer *de Booy* ging toen veelal met de admiraliteit praten, hierheen en daarheen, en ik bleef op de legatie. Ik telefoneerde o.a. met Middelburg. Langzamerhand kwamen berichten binnen van de verschillende marineschepen, die uit Nederland waren vertrokken. Er kwamen toen alle mogelijke zee-officieren binnen.

90598. De **Voorzitter**: Welke positie bekleedde u eigenlijk, toen u telefoneerde met Middelburg?

A. Laten we zeggen: ondergeschikte van de marine-attaché. Helper van de marine-attaché.

90599. De **Voorzitter**: Herinnert u zich nog, met wie u die telefoongesprekken hebt gevoerd?

A. Met verschillende officieren, o.a. met de chef van de staf in Middelburg, met een luitenant-ter zee *von Mühlen*, luitenant-ter-zee *Houwing*.

90600. De **Voorzitter**: Hebt u ook gesproken met de heer *van der Stad*?

A. Neen.

90601. De **Voorzitter**: Met de heer *van den Donker*?

A. Ja.

90602. De **Voorzitter**: Van wie kreeg u de opdrachten om te telefoneren?

A. Ik kan u op dit ogenblik niet precies zeggen, Mijnheer de Voorzitter, van wie ik die opdrachten speciaal kreeg. Dan kwam de een met een opdracht, dan de ander. Dan vroeg de een inlichtingen en dan de ander.

90603. De **Voorzitter**: Wie zijn ongeveer die een en die ander?

A. Daar zal de gezant er o.a. een van geweest zijn.

90604. De **Voorzitter**: Negatief kunnen wij dan misschien zeggen: Niet de Minister van Marine?

A. Neen, want met de Minister van Marine heb ik geen enkel contact gehad.

90505. De **Voorzitter**: De Minister van Marine is 14 Mei aangekomen?

A. Hij is dezelfde dag aangekomen als de Koningin, op 13 Mei 's middags. De Regering is op dezelfde dag uit Hoek van Holland vertrokken, in de middag, toen ik al weg was.

90505. De **Voorzitter**: Wij kunnen dus vaststellen, dat u in ieder geval geen opdrachten hebt gehad van de Minister van Marine?

A. Met de Minister van Marine heb ik geen enkel contact gehad.

90607. De **Voorzitter**: Hebt u die telefoongesprekken gevoerd op eigen gezag of niet op eigen gezag?

A. Op eigen gezag.

90608. De **Voorzitter**: De heer *van den Donker* heeft hier verklaard:

„Ik heb enige malen een telefoongesprek gehad met de toenmalige kapitein-luitenant-ter-zee *Logger*. In een van die telefoongesprekken heeft hij o.a. gezegd: „Moeten er in Zeeland geen Militaire Willemsorden vallen?”

A. Ik vroeg Middelburg aan, d.w.z. via een speciale lijn van de admiraliteit, maar de meeste keren werd ik door Middelburg opgebeld. Dat van die kwestie van die Militaire Willemsorden heb ik zeker niet zelf verzonnen. Dat is waarschijnlijk afkomstig geweest van de gezant of van Prins *Bernhard*, die daar dikwijls is binnengelopen. Eén van die personen moet dat zijn geweest. Dat heb ik zeker niet zelf uitgevonden.

90609. De Voorzitter: U hebt dat dus ook niet van de Minister van Defensie?

A. Neen.

90610. De Voorzitter: En ook niet op eigen initiatief?

A. Neen.

90611. De Voorzitter: De heer *van den Donker* zegt verder:

„Bij he? tweede telefoongesprek werd er gezegd: Denk er om, zeg aan de schout-bij-nacht — de schout-bij-nacht was er op dat ogenblik niet —, dat het niet de bedoeling is, dat hij zich in handen laat vallen van de Duitsers, want dan krijgen wij daarover maar grote opschudding in de krant, nl. dat ze de tweede benoemde opperbevelhebber — want de schout-bij-nacht was eigenlijk na de val van Holland benoemd tot opperbevelhebber — gevangen hadden genomen.”

Dat is dus een instructie geweest aan de heer *van der Stad* om zich niet door de Duitsers gevangen te laten nemen, door u gegeven, volgens deze verklaring. Is dat juist?

A. Dat kan ik mij niet meer herinneren.

90412. De Voorzitter: Dat is merkwaardig, want dit is op zich zelf natuurlijk een heel belangrijke opdracht. De schout-bij-nacht heeft zich hierop juist beroepen om bepaalde dingen al of niet te doen, om uit te wijken bijvoorbeeld uit Zeeland, vóórdat zij hem te pakken hadden.

A. Het is zeer goed mogelijk, dat ik hierover een telefoonbericht heb gehad van b.v. generaal *de Jonge van Ellemeet*, die bij de Koningin was.

90613. De Voorzitter: De heer *van der Stad* heeft hier verklaard:

„Op een gegeven moment — naar ik meen de 16de of 17de Mei — kreeg ik een opdracht uit Londen, dat ik er in ieder geval voor moest zorgen, dat de Duitsers mij niet persoonlijk gevangennamen.”

Ik heb toen gevraagd: „Kwam die opdracht van de Minister van Oorlog?“, waarop het antwoord was:

„Ik weet niet precies van wie die order is gekomen. Mijn chef staf Marine, *van den Donker*, bracht mij de opdracht over. Ik zei, dat het vanzelf sprak, dat, als de Duitsers door zouden dringen, wij zouden terugtrekken naar de overkant, naar Breskens. De opdracht luidde in ieder geval, dat ik niet gevangengenomen mocht worden. Gezien hetgeen toen bij het kanaal van Wemeldinge was gebeurd, ben ik die nacht naar Vlissingen gegaan. Ik ben niet in Middelburg gebleven, omdat ook de kans bestond, dat de Duitsers plotseling in Middelburg zouden zitten.”

De omstandigheid dus, dat hij de opdracht had gekregen om zich niet gevangen te laten nemen door de Duitsers, was oorzaak, dat hij in plaats van naar Middelburg naar Vlissingen ging. Zo iets heeft zich nog eens voorgedaan. Wij zouden dus wel graag willen weten, hoe deze zaak nu eigenlijk in elkaar zit. De heer *van den Donker* zegt, dat u dit hebt doorgegeven.

A. Dat kan zeer zeker uitkomen, omdat ik geloof, dat er niemand anders met Middelburg heeft getelefoneerd in die dagen. Dat ging vanuit de legatie en ik wist hoe men dat moest aanvragen. Dat ging namelijk over de admiraliteit en over de Continental Inquiries en uiteindelijk met een lijn naar Middelburg. Alles, wat er naar Middelburg is gegaan, heb ik dus besproken. Wanneer men mij vraagt, of ik dit precies heb gezegd, kan ik mij dat op het ogenblik niet herinneren en ik kan mij zeker niet herinneren, wie mij daartoe opdracht heeft gegeven. Daar wil ik echter direct aan toevoegen, dat ik dat zeker zelf niet heb verzonnen.

90614. De Voorzitter: Wanneer u zich dat wel zoudt herinneren, zou de volgende vraag zijn geweest: Wat is de bedoeling van die opdracht eigenlijk geweest?

A. Zoals het er ongeveer staat: Dat men niet wilde, dat de tweede opperbevelhebber ook in handen van de vijand zou vallen.

90515. De Voorzitter: Acht u dat een voldoende reden? U herinnert u er niets van?

A. Het dringt flauwtjes tot mij door, dat er wel zo iets is gezegd, maar ik kan op het ogenblik niet zeggen, van wie ik een dergelijke opdracht heb gekregen. Het moet natuurlijk van een heel hoge persoon zijn geweest; niet van de Minister.

90616. De Voorzitter: Dat weet u dus positief?

A. Ja, want ik heb met de Minister helemaal niets besproken in die dagen.

90617. De Voorzitter: Zat admiraal *Furstner* toen ook in Londen?

A. Spreekt u nu over de 16de en de 17de?

De Voorzitter: Ja, over 17 Mei.

A. Toen was hij er al. Ik heb ook geen opdracht gehad van admiraal *Furstner* in die tijd.

90618. De Voorzitter: Het lag toch niet op de weg van de ambassadeur om dergelijke dingen uit te denken.

A. Neen, maar het is heel goed mogelijk, dat het van Koninklijke zijde is gekomen. Ik kreeg daar toen verschillende berichten van en het zou mij niets verwonderen, wanneer het van die zijde is gekomen.

90619. De Voorzitter: Is er ook een middel, waardoor u er nog achter komt, van wie dit afkomstig is geweest?

A. Ik zou het niet weten.

90620. De heer Fens: Het telefoonboek van de uitgegane en ingekomen berichten hebt u zeker niet meer?

A. Neen. Het ging de hele dag door en het was daar een verwarde boel op die ambassade, een zenuwachtige boel. Er liepen daar voortdurend mensen in en uit. Er werd de hele dag getelefoneerd, dan met Je een en dan met de ander. Daar werd helemaal niets van bijgehouden.

90521. De Voorzitter: Herinnert u zich ook nog, dat u hebt getelefoneerd: Denk erom, de schout-bij-nacht wordt nu opperbevelhebber? De heer *van den Donker* zegt hiervan:

„Ik weet vrij zeker, dat er later of een officieel telefonisch bericht of een telegram over is gekomen. Er is per se een officieel bericht over gekomen.”

Dat be'reft dus de benoeming van de heer *van der Stad* als opperbevelhebber. Dat zou dan door u zijn doorgegeven.

A. De mogelijkheid is er, dat de Minister heeft getelefoneerd met de ambassadeur — of met de gezant toen nog — en dat de gezant mij die opdracht heeft gegeven. Dat is heel goed mogelijk. Ik ben echter niet rechtstreeks in aanraking geweest met de Minister.

90622. De Voorzitter: Herinnert u zich niet meer, met wie u speciaal over deze aangelegenheden wel contacten hebt gehad?

A. Neen.

90623. De heer Fens: Hoe moet ik mij dit eigenlijk voorstellen? U zat aan de telefoon en daar kwam de gaande en komende man.

A. Ja.

90624. De heer Fens: Men vroeg u dan: Zeg dit eens of vraag dat eens?

A. Neen. Onder de gaande en komende man moet u meer verstaan degenen, die uit Holland aankwamen en zich kwamen melden op het gezantschap. Wanneer het marinemensen waren, kwamen zij bij ons om zich te melden. Wij stuurden hen van daaruit naar een hotel, met de boodschap, dat zij maar moesten wachten tot de admiraal er zou zijn. Onder de gaande en komende man versta ik dus meer dié mensen dan alle mogelijke autoriteiten, die daar binnenkwamen. Ik weet wel, dat de Prins er weleens binnenkwam, de gezant, mensen van de ambassade.

90625. De heer Fens: Zijn er ook militaire chefs binnen geweest; mensen dus, die — op wat voor niveau dan ook — commandobe-

voegdheden hadden? Mensen, die tegen u hebben gezegd, daartoe in staat zijn geweest om te zeggen: Zeg, dat de schout-bij-nacht op het ogenblik opperbevelhebber is?

A. Er was helemaal geen militaire chef, in heel Engeland niet.

90526. De heer Fens: Dat is nu juist wat ik graag wilde weten. U hebt daar dus geen militaire chefs gezien?

A. Neen, geen sterveling. Ik heb er natuurlijk wel mensen gezien met hogere rang dan overste, maar er was geen militaire chef.

90527. De Voorzitter: U had zelf ook geen militaire commandant waarschijnlijk?

A. Neen.

90628. De Voorzitter: Dan is de conclusie, dat deze berichten dus door een onbevoegde zijn gegeven.

A. Neen, die berichten kunnen door de Prins en door de gezant zijn gegeven.

90629. De heer Fens: Dan is het natuurlijk de grote vraag, of deze heren daartoe bevoegd waren.

De Voorzitter: Wanneer er geen militaire commandant in Engeland was, is het toch door een onbevoegde gebeurd, want dat bericht kwam toch uit Engeland.

A. Volgens de normale gang van zaken zegt de Minister natuurlijk: die en die mijnheer wordt opperbevelhebber. Dat is volkomen logisch. Het is ook mogelijk, dat een militaire chef dat zegt. U moet echter bedenken, dat het toen nog een volkomen ongeregelde zaak was. Er was nog niets geregeld.

90630. De heer Fens: U kunt zich waarschijnlijk wel voorstellen, dat er binnenskamers enige lieden bij elkaar hebben gezeten — zonder afbreuk te doen aan eerbied. daar kunnen dus bij elkaar zijn geweest de Prins, de gezant en noemt u nog maar een mijnheer op, een of andere overste, kolonel, schout-bij-nacht of generaal — die hebben kunnen zeggen: Wij zullen mijnheer *Logger* laten opbellen, dat mijnheer *van der Stad* opperbevelhebber wordt. Dat het zo is gegaan, kan ik mij voorstellen.

A. Als u mij nu vraagt, wie of mij dat heeft gezegd, zou ik u dat niet meer kunnen vertellen. Ik heb het nooit uit mijzelf uitgevonden.

90531. De heer Fens: Ik kan mij deze chaos best voorstellen. Wij hebben dus kunnen constateren, dat er niemand rondliep met de bevoegdheid om deze dingen te doen, althans niet voor zover u dat hebt kunnen beoordelen.

A. Neen. Het hlinisterie was er natuurlijk.

90632. De Voorzitter: Admiraal *Furstner* was er ook?

A. Die is toch vrij veel later gekomen. Hij heeft er een paar dagen over gedaan.

90633. De Voorzitter: Dit heeft betrekking op 16 en 17 Mei.

A. Dan was hij er maar nèt, denk ik. Wij wisten, dat de admiraal op weg was op de een of andere manier. Ik weet nog, dat wij tegen elkaar hebben gezegd: Waar blijft de admiraal nu? Hij is toch immers met dat bottertje gegaan vanaf Scheveningen naar de Franse of Belgische kust, vanwaar hij met een jager is overgestoken, waarmee hij in Londen is aangekomen. Het heeft vrij lang geduurd, vóórdat de admiraal er was. Verschillende van de marineschepen waren toen al in Engeland, vóórdat de admiraal er was.

90634. De Voorzitter: U herinnert u er dus verder niets van?

A. Neen, wie die opdracht heeft gegeven, kan ik u onmogelijk zeggen. Of die nu van het Paleis, Buckingham Palace, zijn gekomen...? Ik zeg u nogmaals: er was geen organisatie.

90635. De Voorzitter: Dan heb ik hier nog een ander telefoongesprek, dat van de heer *van den Donker* is uitgegaan. Hij zegt: „Ik heb b.v. ook een keer zelf opgebeld, omdat de sous-chef staf *Houwing* via Londen had weten te bereiken, dat hij werd

aangewezen voor een speciale functie bij de staf van de Franse admiraal — waar ik het helemaal niet mee eens was. Londen kwam later ook officieel met die aanwijzing voor de dag. Ik ben daarover overste *Logger* gaan opbellen, want ik begreep het niet erg.”

Ik heb toen gevraagd, welke aanwijzing dat was, waarop de heer *van den Donker* heeft geantwoord:

„Voor hoofd van de vaartuigendienst. Wij hadden echter een hoofd vaartuigendienst. De heer *Houwing* behoefde daar helemaal niet voor te worden aangewezen. Ze hebben toen ook gezegd, dat ze het verder aan de commandant zeemacht overlieten, toen opperbevelhebber.”

Blijkbaar hebt u hierover dus ook getelefoneerd.

A. Ik kan me daarvan niet precies de feiten herinneren. Het is best mogelijk, dat ik daarover heb getelefoneerd.

90636. De heer Fens: U zei zo juist, dat u zich herinnerde, dat u met de heer *Houwing* had gebeld.

A. Het is heel goed mogelijk, dat het daarover is geweest, dus over toevoeging aan een Franse admiraal. Er was, geloof ik, een Franse admiraal gekomen

90537. De Voorzitter: Blijkbaar was dit op verzoek van de heer *Houwing* gebeurd, want hij had, zoals hier staat, *weten te bereiken*, dat hij werd aangewezen voor die speciale functie. De heer *Houwing* heeft toen blijkbaar aan Londen gevraagd: Mag ik dat worden? waarop Londen hem officieel heeft benoemd.

A. Het is mogelijk, dat *Houwing* daarover heeft gebeld en dat ik toen heb gezegd: Nou vooruit, doe dat dan maar, of zoiets. Ik kan mij beslist niet meer herinneren? hoe die feiten lagen. Er is een feit, waarvan ik mij herinner, dat ik daarbij zelf een conclusie heb genomen. Er zat een aantal leerlingvliegers op Schouwen, die niet weg wilden. Ik werd toen opgebeld vanuit Middelburg: Die vliegers willen niet weg. Er is een vaartuigje bij om hen af te halen, maar ze willen niet naar Engeland toe komen. Ik heb toen gezegd: Het is de persoonlijke wens van Hare Majesteit dat die vliegers onmiddellijk naar Engeland komen. Zij zijn ook gekomen. Ik herinner mij dit als het enige feit, waarin ik zelf een beslissing heb genomen, waarin ik dus zelf maar wat heb gedaan. Verder heb ik informatie ingewonnen en berichten overgebracht, maar ik heb zelf geen conclusies genomen.

90638. De Voorzitter: Erkent u wel de mogelijkheid, dat het juist is, wat ik u zoëven heb voorgelezen?

A. Bedoelt u van *Houwing*?

90639. De Voorzitter: Alles, dat andere ook?

A. Dat ik heb getelefoneerd? Ja, dat is heel goed mogelijk, maar als u mij vraagt, van wie dat allemaal afkwam, kan ik u dat niet zeggen, vanwege de grote warboel, die daar heerste.

90640. De Voorzitter: Zijn er door u directieven vanuit Londen gegeven, voor wat betreft de bewegingen van de troepen, dus van Nederlandse troepen of van de Nederlandse marine?

A. In geen enkel opzicht.

90641. De Voorzitter: U hebt u dus helemaal niet bemoeid met de komst naar Engeland van onze schepen?

A. Neen, helemaal niet.

90642. De Voorzitter: Is u bekend, of er in Londen een instantie was, die zich hiermede heeft bemoeid? Of is dit initiatief van het vaderland uitgegaan?

A. Uit de gang van zaken opmakende, zou ik zeggen, dat het van de kant van Zeeland is uitgegaan, niet van Engeland. Dit speelt allemaal in die eerste week. Er was toen organisatorisch nog niets in Londen. Er was nog geen marine-organisatie. Ik hoor u zo juist zeggen, dat de admiraal de 16de aankwam. Hij had geen bureau; hij had helemaal niets. Men heeft toen de heer *Grootenhuis* opgedragen om een kantoor te huren en een Departement op te zetten. De eerste week was daar absoluut niets georganiseerd. Dat er dus in die eerste week door de admiraal berichten zouden zijn uitgegeven van schepen dit of schepen dat, kan ik mij eigenlijk niet goed voorstellen.

90643. De **Voorzitter**: Er was blijkbaar toch een instantie, ten behoeve waarvan u hebt getelefoneerd.

A. Ja, die moet er zijn geweest, maar dat is zeker geen marine-organisatie geweest.

90644. De **Voorzitter**: Herinnert u zich nog andere telefoon-gesprekken dan die, welke ik tot nu toe heb genoemd?

A. Ik herinner mij nog een lang telefoongesprek met Middelburg, waarin ik heb gevraagd hoe de situatie was, hoeveel Franse troepen er waren gekomen. Ik heb daar nog een rapport van gemaakt op verzoek van, naar ik meen, de gezant, en dat rapport is naar de Koningin gegaan om Haar in te lichten over de toestand.

90645. De **Voorzitter**: Bracht u ook aan iemand rapport uit over uw telefoongesprekken in het algemeen?

A. Neen.

90636. De **Voorzitter**: Had u ook contact met generaal van Oorschot?

A. Ja, hij is verschillende keren daar op het bureau geweest.

90647. De **Voorzitter**: Kan het ook zijn, dat hij de instantie is geweest, die u deze orders heeft gegeven?

A. Het is mogelijk.

90548. De **Voorzitter**: Wij beschikken namelijk wel over een telegram van generaal van Oorschot -- die toen hoofd van de militaire missie was -- aan de heer *den Beer Poortugael* en dr. *Koch* om, toen zij al in Frankrijk zaten, over te steken naar Engeland. Dat is iets later geweest.

A. Het is mogelijk, dat het van hem is afgekomen. Ik weet, dat generaal van Oorschot heel veel in die kamer zat, waar ik was. Ik weet b.v. nog een voorval. U weet, dat de Prins in die dagen nog naar Zeeland is gegaan. Ik herinner mij, dat midden in de nacht één van de mensen van het gezantschap in die kamer is gekomen en heeft gezegd: de Prins gaat naar Zeeland. Bestel maar een auto en breng hem maar naar de haven. Ik heb toen gevraagd of er in die haven een schip beschikbaar was om de Prins over te brengen naar de overkant. Dat wist hij niet, maar anders zou de Prins wel met een vliegtuig gaan. Ik heb direct gezegd, dat ik het onverantwoordelijk vond om in deze omstandigheden de Prins met een vliegtuig naar Zeeland te laten gaan. Een schip zou wat anders zijn. Daarbij was ook generaal van Oorschot aanwezig. Die mijnheer van het gezantschap zei, dat de Prins in het gebouw was op dat ogenblik, en hij zou dit de Prins even gaan vertellen. Hij is naar beneden gegaan en enige minuten later werd generaal van Oorschot bij de Prins ontboden. Een kwartiertje later kwam hij terug en zei, dat hij advies had gegeven aan de Prins om niet per vliegtuig, maar per schip te gaan. De Prins is toen ook met een Franse torpedojager overgestoken naar de Belgische of Franse kust. Hij is naar Zeeuwsch-Vlaanderen geweest. Ik bedoel hiermede te zeggen, dat generaal van Oorschot daar veel kwam. Dit voorval speelde zich 's nachts om ongeveer één uur af. Ik had niet zo gauw aan generaal van Oorschot gedacht, maar het is inderdaad mogelijk, dat hij op de een of andere manier deze orders heeft gegeven. Of hij ze weer kreeg van een ander, weet ik niet, maar het is mogelijk, dat ik ze van hem heb gekregen.

90649. De **Voorzitter**: Generaal van Oorschot was daartoe waarschijnlijk wel bevoegd?

A. Ja, hij was hoofd van de Nederlandse militaire missie.

90650. De **Voorzitter**: Hij was daartoe misschien gemachtigd door de Minister?

A. Misschien.

90651. De **Voorzitter**: U hebt verder dus geen bemoeienis gehad met de aftocht naar Engeland?

A. Neen.

90652. De **Voorzitter**: Ook niet met de aankomst van de schepen daar?

A. Neen. Ik heb alleen een dag of vijf, nadat ik daar was aangekomen, van H.M. de Koningin de opdracht gekregen om een bezoek te Portsmouth voor te bereiden, waar Zij de schepen wilde bezoeken. Ik ben toen naar Portsmouth gegaan en heb daar de zaak geregeld. De volgende dag ben ik met de Koningin en een paar adjudanten naar Portsmouth gegaan, waar wij de schepen hebben bezocht. Ik ben daar dus ook bij geweest en dit is het enige, dat ik van de schepen heb gemerkt, die er waren.

90653. De **Voorzitter**: Wanneer bent u commandant van de mijnenveedienst geworden?

A. Na enige dagen kwam *de Booy* terug met het bericht van de admiraliteit, dat er een groot aantal Nederlandse visserstrawlers in Engeland was aangekomen in verschillende havens. De Engelsen wilden daarvan mijnnevagers maken. Ik heb toen gezegd: Kunnen wij dat zelf niet doen? Ik moest daar dan maar eens over gaan praten op de admiraliteit. Ik heb dat gedaan. Ik heb toen gezegd: Kijk eens eventjes, die visserstrawlers kunnen wij waarschijnlijk zelf ook wel bemannen en er zelf mijnen mee gaan vegen. Men vond dat daar een goed idee. Langzamerhand was de zaak organisatorisch iets beter geworden op de ambassade. Ik ben naar Falmouth toegegaan, waar verschillende van die trawlers waren en waar langzamerhand een soort van Nederlands marinecentrum was gevormd. Dit was ongeveer een dag of acht, nadat ik was aangekomen. Ik ben daar begonnen met die visserstrawlers in mijnnevagers te organiseren. Wij hebben toen de trawlers gekeurd, sommige er van, die niet zo goed waren, hebben wij laten vissen en andere zijn omgebouwd tot mijnnevagers. Dat is eigenlijk het begin geweest en langzamerhand ben ik eerst chef van de mijnnevagedienst en later commandant daarvan geworden. Ik ben dat de gehele oorlog door gebleven.

90654. De **Voorzitter**: U kunt waarschijnlijk wel iets over de werkzaamheden van de mijnnevagedienst mededelen.

A. Wij hebben 20 of 22 van die visserstrawlers bemand. Wij hebben daarvoor het personeel, dat er op was, genomen, die mensen gemilitariseerd, wat daarin bestond, dat zij een militair uniform aankregen, maar dat was in den beginne het enige. Ik heb er wat officieren en reserve-officieren bijgekregen, waarmee wij die trawlers verder hebben bemand. Door de Engelsen zijn zij uitgerust met mijnnevegtugten. Eerst zijn wij er mee gaan oefenen in de buurt van Falmouth, dus nog niet daadwerkelijk gaan vegen. Toen wij ongeveer een week of zes in Falmouth waren, ging de vijand daar bombarderen. Wij zijn toen weggegaan naar Wales. Op een werf in Wales is de rest van de trawlers ook omgebouwd en uitgerust met mijnnevegtugten. In Holyhead ben ik twee jaar geweest; wij hadden daar 20 trawlers, die waren uitgerust voor het vegen van gewone verankerde mijnen, ouderwetse mijnen nog, tot men bij de Engelse marine houten mijnnevagers kreeg, speciaal geschikt voor het vegen van magnetische en acoustische mijnen. Ik heb toen aan de admiraal in Londen het voorstel gedaan om enkele van die mijnnevagers over te nemen. Wij hebben er eerst vier van gekregen. Wij hebben trawlers uit dienst gesteld en deze zijn naar de Engelsen overgegaan. Langzamerhand hebben wij 16 houten mijnnevagers overgenomen van de Engelsen, waarmee wij twee volledige divisies hadden, die zijn gestationneerd in Harwich en Great Yarmouth. De trawlers werden aan de Engelse marine overgedragen. De laatste twee jaar van de oorlog ben ik zelf in Harwich geplaatst geweest. Later hebben wij er vier motorlounjes bijgekregen, die ook voor mijnnevegen waren ingericht. Op de oostkust van Engeland hebben wij met de Engelse mijnnevagers samen de vaarroutes langs de kust voortdurend van mijnen vrijgehouden. Tot goed begrip diene, dat ik en ook de andere marine-mensen nooit operationeel werkzaam zijn geweest. Ons marinebestuur was eigenlijk alleen een administratief bestuur. Ten eerste waren wij in alles afhankelijk van de Engelsen en bovendien kon er maar één operationeel optreden en niet twee. Ik was in Engeland dus commandant van die 20 mijnnevagers, ging over het personeel, het materieel, maar de operaties, wáár ze veeften dus, werden bepaald door een Engelse captain.

90655. De heer **Fens**: Administratief ressorteerde u dus onder de Nederlandse Minister van Marine?

A. Ja, zuiver gesproken, onder de bevelhebber der zeestrijdkrachten.

90656. De Voorzitter: Hebt u ook een administratieve functie gehad aan het Departement van Marine?

A. Ik ben nooit aan het Departement van Marine geweest. Be-doelt u in oorlogstijd?

De Voorzitter: Ja, in oorlogstijd.

A. Neen, ik ben altijd buiten Londen geplaatst geweest. Ik ben commandant geweest van de mijnneveegdienst en ik ging wel ver-scheidene malen voor besprekingen naar Londen maar ik heb nooit mijn standplaats in Londen gehad. Na de oorlog, in Januari 1945, werd ik afgelost uit deze positie en naar Brussel gezonden, waar ik werd toegevoegd aan de staf van de Engelse admiraal *Dickens*, die hier Flagofficer Holland is geweest. Wij hebben daar gewacht tot de bevrijding hier een feit was. Vanaf Mei 1945 tot Januari 1947 ben ik hier operationeel chef geweest bij het mijnevegen op de Hollandse kust. Ik was toen geen commandant meer van de mijne-veegdienst; dat was een ander, maar ik gaf bevelen uit, waar en hoe geveegd moest worden.

90657. De Voorzitter: Deed u dat namens de Engelsen?

A. In het begin namens admiraal *Dickens*. Hij is in October 1945 weggegaan. Toen stond deze dienst onder de commandant zeemacht Nederland.

90658. De Voorzitter: Hebben wij nog verliezen geleden bij de mijnneveegdienst?

A. Er is één trawler verloren gegaan, op een mijn gelopen, en met man en muis vergaan; ongeveer 15 à 16 man waren er op. Een houten mijnneveger in Harwich is ook op een mijn gelopen, waar ongeveer 18 man op aan boord waren. Daar is één man van gered.

90659. De Voorzitter: Zijn die verliezen, wat het materieel be-treft, aangevuld?

A. Die trawler niet, maar die houten mijnneveger is door de Engelsen direct geremplaceerd. De Engelsen hadden ongeveer 200 van hetzelfde type en wij hebben er 8 van genomen. Er zijn er meer dan 100 van een iets groter type gebouwd en daar hebben wij er weer 8 uit gekregen.

90660. De Voorzitter: Hoe was de verhouding met de Engelsen?

A. Best.

90661. De Voorzitter: Onder wie stond u rechtstreeks?

A. In het begin was admiraal *Furstner* commandant van het geheel. Later is de toenmalige schout-bij-nacht *Termijtelen* in Londen gekomen en toen stond ik onder hem.

90662. De heer Fens: Was hij chef marinestaf?

A. Hij was commandant marine Engeland.

90663. De Voorzitter: Hij was toch chef van de staf?

A. Hij was chef van de marinestaf, maar ik weet zeker, dat hij tevens commandant van de schepen in Engeland was, niet van de schepen in de Oost.

90664. De heer Fens: Hij was dus commandant van de schepen in Engeland, toen admiraal *Furstner* Minister werd?

A. Ja, ongeveer.

90665. De heer Fens: Het was dus eigenlijk een soort regionaal bevel. Admiraal *Furstner* bleef bevelhebber zeestrijdkrachten als Minister. Hij had ook de B.S.O. onder zich.

A. Ja.

90666. De Voorzitter: Hebt u misschien nog iets op te merken, waarvan u meent, dat het voor de commissie van belang kan zijn het te weten?

A. Neen. Ik zou hier alleen nog aan toe willen voegen, dat ik in uw oproep heb gezien, dat u mij wilde vragen over het marine-

beleid 1940—1945. Ik weet niet in hoeverre of dit hier betrekking op heeft, maar te oordelen naar wat ik er altijd van heb gezien, vind ik, dat het uitstekend heeft gewerkt. Niet zozeer, als men in Holland weleens heeft gedacht, dat wij daar op de een of andere manier een grote invloed op de oorlog hebben gehad of operationeel grote dingen hebben gedaan, maar administratief, zoals de zaak dus was ingericht en zoals wij hebben samengewerkt met de Engelsen, is het altijd uitstekend geweest.

90667. De Voorzitter: Hebt u uit de formulering van uw uit-nodiging misschien opgemaakt, dat er twijfel bestond of het marine-beleid wel juist was geweest?

A. Neen, maar ik dacht, dat de Enquêtecommissie ook onderzocht waar het beleid goed of niet goed was geweest.

De Voorzitter: Natuurlijk. Ik waardeer het ook zeer, wanneer u dit zegt, maar het had kunnen zijn, dat u meende, dat er een zekere twijfel uit sprak. U kunt hier nog gerust iets aan toevoegen, wanneer u meent, dat dat voor de commissie van belang kan zijn om over de marine een goed oordeel te krijgen en u kunt natuurlijk ook alles ten voordele daarvan mededelen.

A. Wanneer ik hier even op door mag gaan: Ik geloof, dat er in het marinebeleid in Engeland zeer veel is uitgegaan van de afzonder-lijke commandanten van de schepen en organisaties. Ik laat de mijne-veegdienst hier expres helemaal buiten, omdat dit op mijzelf zou slaan, maar van de onderzeedienst, de motortorpedoboten en de vliegdiens, enz. is er dikwijls heel veel uitgegaan, zijn er vaak voor-stellen gedaan van ondergeschikte commandanten, waardoor het initiatief nogal erns uitging van ondergeschikten, waarmede het Departement dan uiteindelijk akkoord ging.

90668. De heer Fens: In strijd met uw bescheidenheid neem ik nu toch liever een concreet geval. U hebt waarschijnlijk zelf ook wel voorstellen gedaan?

A. Ja.

90669. De heer Fens: Aan wie deed u die voorstellen? Aan uw operationele chef, aan de Engelse captain of aan uw eigen chef?

A. Aan mijn eigen chef. Dit ging b.v. over nieuwe mijnnevegers.

90570. De heer Fens: U deed dus geen voorstellen op operationeel gebied?

A. Neen, daar heb ik mij angstvallig buitengehouden. Het enige, dat ik op dit gebied wel gedaan heb, is een voorstel geweest, toen wij in Wales met de trawlers waren en langzamerhand overgingen op de houten mijnnevegers. In Wales was er op het gebied van mijne-vegen langzamerhand niets meer te beleven. In den beginne, toen wij er met de trawlers waren, zijn er heel veel mijnen uit vliegtuigen geworpen. Wij hebben er daar heel wat van geveegd. Langzamerhand, doordat de Engelse luchtmacht sterker werd, kwamen er geen Duitse vliegtuigen meer in de buurt van die Westhoek van Engeland. Het was daar toen een saai boel geworden. Toen wij die houten mijnne-vegers kregen, heb ik aan de admiraliteit gezegd: Waar wilt u ons stationneren, wanneer wij die vier schepen krijgen? Ze hebben toen gevraagd, waarheen ik wilde. Wij konden naar Dover of Harwich. Ik heb toen gevraagd om ze in Harwich te stationneren. Daar konden wij dan meer actief werkzaam zijn. Verder was de zaak in Harwich volkomen in handen van de captain mine-sweeping, zoals die officier heette.

90671. De heer Fens: U kon dus wel voorstellen doen aan onze eigen admiraliteit, aan ons eigen Departement over het materieel?

A. Ja. Ik herinner mij, dat ik die houten mijnnevegers op een gegeven moment ergens heb ontdekt bij de Engelsen. Ik ben te Liverpool toen eerst bij de mijnnevegers gaan kijken wat dat nu voor scheepjes waren. De schout-bij-nacht *Termijtelen* is op een ge-geven ogenblik voor inspectie in Holyhead gekomen. Ik heb toen tegen hem gezegd, dat de Engelse marine die nieuwe mijnnevegers had en dat wij altijd met die oude trawlers zaten. Tenslotte bleken in deze oorlog meer en meer de magnetische mijnen en acoustische mijnen het belangrijke punt te worden. In verband ook met de even-tuele terugkeer naar de Hollandse kust, waar wij ook zouden moeten vegen te zijntijd, leek het mij beter die oude trawlers van de hand te doen en nieuwe mijnnevegers aan te schaffen. *Termijtelen* vond dat een uitstekend idee. Hij had er nog geld voor op de begroting. Ik

kon mijn gang gaan. Door middel van de marine attaché werd dat aangevraagd op de admiraliteit, zoals wij alles moesten aanvragen bij de Engelsen. Zelf hadden wij helemaal niets.

90672. De **Voorzitter**: Ik heb uit uw woorden opgemaakt, dat u van oordeel was, dat er iets te weinig positieve leiding uitging van de centrale marine-instantie. Is dat juist?

A. Ja, dat moet ik toegeven. Daar ging te weinig positieve leiding van uit. Ik zal niet zeggen, dat dit op zuiver administratief gebied het geval was, op kleding- en voedingsgebied, ook op gebied van de betaling, want dat was allemaal goed geregeld.

90673. De **Voorzitter**: Bedoelt u wat de activiteit betreft?

A. Ja, wat de activiteit van de staf betreft; het was natuurlijk ook wel heel moeilijk, omdat er bij een staf ook het operationele gedeelte hoort, en deze staf was niet operationeel. Dan blijft er ook weinig stafwerk over.

90674. De heer **Fens**: Hebt u er iets van gemerkt, ten nadele of ten voordele, dat op een gegeven moment de bevelhebber zeestrijdkrachten tevens Minister van Marine was?

A. Neen, dat kan ik u niet zeggen, want dan komen wij op het gehele Londense beleid. Daar ben ik altijd buiten gebleven.

De heer **Fens**: Daar gaat het juist om.

A. Daar hoorde ik weleens iets van vrienden en kennissen van, maar om daar nu een positief antwoord op te geven of dat nu beter of slechter ging, neen, dat kan ik u niet vertellen.

90675. De heer **Fens**: Heeft dit weerslag op de vloot gehad?

A. Althans niet op het gedeelte, waarbij ik werkzaam ben geweest.

90676. De **Voorzitter**: U hebt zo juist een andere categorie genoemd: de motortorpedoboten. Was er ook een Nederlandse commandant over die motortorpedoboten, zoals u commandant was van de mijnneveegdienst?

A. Ja.

90677. De **Voorzitter**: Wie is dat geweest?

A. Dat was luitenant-ter-zee tweede klasse *Larive*.

De **Voorzitter**: Wanneer u nog iets wilt mededelen, kunt u daarvan nu nog gebruik maken.

A. Ik weet u niets bijzonders meer te vertellen.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

J. J. LOGGER.

ALGERA, voorzitter.

VAN DIS.

FENS.

OOSTERHUIS, griffier.

ZITTING VAN DONDERDAG 29 MAART 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Korthals en Fens, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

PIETER ATZO DE BOER,

oud 51 jaar, wonende te Scheveningen, adjunct-inspecteur der visserijen.

Hij legt de eed af als getuige.

90678. De **Voorzitter**: Welke functie hebt u bekleed in de Meidagen 1940?

A. Ik was luitenant-ter-zee 1ste-klasse, commandant aan boord van Hr. Ms. Z 8.

90679. De **Voorzitter**: Kunt u ons mededelen, op welke wijze u als commandant van de Z 8 met uw boot naar Engeland bent gegaan?

A. Ik was gestationneerd op Terschelling. Op 3 Mei 1940 ben ik daar aangekomen en ik werd daar voor veertien dagen gedetacheerd. In mobilisatietijd was het zo geregeld, dat wij iedere veertien dagen wisselden van station. Op 10 Mei is de oorlog uitgebroken. Ik werd toen belast met de patrouille op de Vliestroom om te zorgen, dat de Duitsers niet over de Waddenzee naar Terschelling kwamen. De tweede dag, 11 Mei, zijn de Duitsers met tien vliegtuigen overgekomen, die dwars over de Vliestroom veertien magnetische mijnen hebben uitgegooid. waardoor zij de Vliestroom helemaal barricadeerden. Ik stoomde toen juist op naar het Blauwe Sleng, waar, naar ik meen, de „Douwe Aukes" en de „Friso" lagen, om deze vanuit Terschelling een boodschap over te brengen. Vlak vóór het schip werden de mijnen gegooid, waardoor ik moest omdraaien. Ik was tweehonderd meter van de versperring af en ik dacht, dat ik er nog wel tussendoor kon stomen, omdat ik nog een gat zag. De laatste mijn viel echter precies in dat gat, zodat het niet meer mogelijk was er door te gaan. Ik heb toen roer aan boord gegooid en in de draai heb ik het vuur geopend op de vliegtuigen, die over mij vlogen. Wij hebben daarbij geconstateerd, dat er twee met brandende vleugels zijn neergekomen bij Vlieland. Dit hoorden wij later op Terschelling, want voor mij zijn zij eigenlijk onder de kim verdwenen. Ik zag wel, dat er twee afschoren van de formatie. Wilt u precies weten, was er is gebeurd?

90680. De **Voorzitter**: Ik zou in het bijzonder graag willen weten of u op eigen initiatief naar Engeland bent overgestoken dan wel of u daartoe opdracht hebt ontvangen.

A. Dan kan ik u beter even de situatie uitleggen. Vlak vóór 10 Mei — ik denk, dat het 8 of 9 Mei is geweest — is de Nederlandse versperring aan de buitenkant van het Stormmelk gesloten door de „Willem van der Zaan". Ik heb het schip om halfzeven 's avonds zien uitstomen, toen het vrij donker werd. De „Willem van der Zaan" had de opdracht de sluitversperring te leggen.

Ik was daar toen met de M.O.K. I, het communicatievaartuig van Texel met Den Helder en ik heb toen op middelen gezonnen om tussen die versperringen uit te komen. De „Willem van der Zaan", die meer diepgang had dan wij, was in het donker de koerslijn gevolgd in het geheime merk van het Zuider Stormmelk. Waarschijnlijk kon ik daar met mijn boot vlak onder de wal op het handlood wel voorbijkomen en wegkomen.

Ik ben toen naar het positiebureau van Terschelling gegaan, waar ik kolonel van Aller, die daar was als commandant maritieme middelen, heb gevraagd informaties in te winnen omtrent de positie van de mijnversperringen buiten. Deze heeft daarop enige aanwijzingen

ontvangen, welke achteraf niet volkomen juist waren, maar toch wel voldoende aanwijzing waren, dat wij er veilig uit konden komen. Ruiten lagen er neutraliteitstonnen, rood-wit-blauw geschilderde tonnen, op de driemijlsgrens. Vanaf een ton, die ongeveer op de hoogte van de noordpunt van het eiland Vlieland lag, en een op de hoogte van de zuidpunt, waren mijnen gegooid. Daartussen was een opening, waar nog wel door was te komen. Eerst had ik gehoord, dat de mijnen loodrecht op de kust waren gelegd, maar zij bleken evenwijdig aan de kust te liggen, wat het natuurlijk enigszins gevaarlijker maakte.

Ik zag dus een mogelijkheid er tussenuit te komen. De 14de Mei 's morgens om halfacht ben ik naar het positiebureau gegaan en ik heb kolonel van Aller gevraagd of ik toestemming kon krijgen de Noordzee op te gaan. Ik voelde mij, waar ik was, volkomen doeleloos en ik zag wel kans weg te komen. Kolonel van Aller heeft opgebeld en hij kreeg aan de telefoon de chef staf te Den Helder, kolonel van den Berg. Deze vond het goed, dat ik wegging, maar hij wilde het nog even aan schout-bij-nacht Jolles vragen, die juist binnenkwam. De laatste vond het niet goed en ik moest wachten. In ieder geval wisten zij, dat ik weg kon, en dat was ook mijn bedoeling. Iedereen zag wel het einde naderen en men wist nu, dat ik kon wegkomen, zodat men mij niet kon laten liggen onder de leuze, dat ik er toch niet uit kon komen.

Om halfvijf 's avonds was ik toevallig weer op het positiebureau, toen kolonel van Aller weer uit Den Helder werd opgebeld. Hij kreeg de mededeling, dat de Z 8 en eventueel andere vaartuigen onmiddellijk moesten oversteken naar Engeland. Ik ben onmiddellijk naar boord gegaan; het schip lag praktisch stoomklaar, zodat wij direct uit konden varen. Ik heb nog een bespreking gehad met luitenant-ter-zee 2de-klasse S. L. de Jong van de M.O.K. I. Aan boord van zijn schip bevonden zich nog een officier en twee gewonde onderofficieren van een neergekomen Duits vliegtuig. Ik heb toen gezegd, dat de M.O.K. I mij moest volgen, zo dicht mogelijk onder de wal. Kolonel van Asbeck is bij mij aan boord gekomen. Deze was uit Den Helder gezonden, om kolonel van Aller te vervangen, omdat deze ziek was geworden. Meer mensen mocht ik niet meenemen, helaas, want ik had het hele garnizoen en de bezetting van de marine kunnen meenemen, zowel van Terschelling als van Vlieland.

90681. De **Voorzitter**: Was het een uitdrukkelijk bevel, dat u de mensen niet mocht meenemen?

A. De zaak is zo gegaan. Ik heb kolonel van Aller gevraagd, of ik nog mensen kon meenemen. Ik ben er bij geweest, dat hij telefoneerde. Hij zei toen, dat hij zeker niet mee kon, waarop werd geantwoord, dat hij niet mee mocht, maar wel kolonel van Asbeck. Verder is er over de telefoon niet over gesproken, maar kolonel van Aller heeft helemaal geen order gegeven om mrnsen mee te nemen en ik had niet het gezag, er verder op aan te dringen. Het resultaat is geweest, dat kolonel van Asbeck bij mij aan boord is gekomen en dat met de „M.O.K. I" luitenant-ter-zee de Jong en een luitenant-ter-zee 3de-klasse, waarvan ik de naam ben vergeten, en die Duitsers zijn meegegaan.

Om vijf uur ben ik de haven uitgegaan en met de twee schepen heb ik op de Vliestroom rondgevaren tot het zeven uur was om stil water af te wachten. Als ik er meteen was uitgegaan, had ik ebstroom achter mij en wanneer men dan vlak onder de wal moet varen en even stoot op ondiep water, zit men zo vast en dat leek mij te gevaarlijk. Ik heb dus gewacht op stil water en ik ben er op een veilige manier uitgekomen. 's Avonds om negen uur was ik op zee. Toen ik om zeven uur benoorden Vlieland was, hoorde ik nog achter en vóór mij een vliegtuig, maar gelukkig was er laaghangende mis?, zodat men ons niet heeft gezien. Het zou onaangenaam zijn geweest, als wij daar waren aangevallen, want het schip kon daar niet cirkelen.

Ik ben daarna een eind de Noordzee op gestoomd, eigenlijk om uit de stroom van overkomende Duitse bommenwerpers weg te komen en het was ook beter zo ver mogelijk van de Nederlandse

kust te komen. Tot een uur of twee 's nachts heb ik ongeveer west-zuidwest gestoomd en toen ben ik om de Zuid gegaan op de Thorntonbank aan 's Morgens om zes uur kreeg een Duitse bommenwerper ons in het oog. Wij zijn gaan cirkelen om steeds de brede zijde te tonen. Na ongeveer tien minuten had ik daar genoeg van en toen zijn wij koers gaan sturen om hem daardoor te dwingen een aanval te doen, wat ook lukte. Ik had order gegeven om verscherpend te varen, d.w.z. dat de „M.O.K. I” en ik naast elkaar voeren met een behoorlijke afstand er tussen. De bommenwerper kwam ook onmiddellijk achter mij in de duik en zodra hij dat deed, heb ik roer aan boord gegooid en hem onder vuur genomen. De bommenwerper is toen dusdanig geraakt, dat hij halverwege zijn duikvlucht afzwenkte en onmiddellijk naar de Nederlandse kust vloog. Wij zijn toen bij de Thorntonbank aangekomen en om vier uur 's middags kwamen wij in de Downs. Ik heb daar een wachtschip gepraaid om te vragen hoe wij door de Downs moesten komen en deze antwoordde ons, ten anker te gaan en te wachten, tot er een loots zou komen, omdat de Downs vol met magnetische mijnen lagen. Ik ben toen door de Downs geloodst naar de Small Downs, waar ik de rest van de Nederlandse vloot vond, zoals de „van Brakel”, de mijnenleggers en andere; de „Nautilus” en de G 16 waren er ook. De volgende dag zijn we met zeven schepen naar Portsmouth gegaan. Daar hebben wij een dag of zeventien op de boeien gelegen. vóórdat wij verder konden.

90682. De **Voorzitter**: Wat is er verder gebeurd met de Z 8?

A. Na die zeventien dagen liggen, ben ik eerst in reparatie gegaan. Ik had de hele mobilisatietijd gevaren zonder reparatie. Ik heb dus gedokt en gerepareerd en dat heeft ongeveer drie weken geduurd.

90683. De **Voorzitter**: Is er in die zeventien dagen niets gebeurd? Hebt u daar liggen wachten?

A. De Koningin is aan boord geweest. Verder moesten wij wachten op nader order. Admiraal *Furstner* is ook nog aan boord geweest.

90684. De **Voorzitter**: Waar bent u heengegaan na de reparatie?

A. Toen ben ik naar Dundee gegaan en daar kwam ik onder de bevelen van de commandant van de onderzeedienst, de heer *Hellingman*. In hoofdzaak werden wij gebruikt voor het escorteren van onderzeeboten. Deze mochten niet alleen boven water varen, want dan werden zij direct aangevallen, zelfs door eigen vliegtuigen. Wij hebben ettelijke keren onderzeeboten van Dundee naar Scapa Flow gebracht en teruggehaald en ook zijn wij vele malen rond Schotland gevaren naar de westkust van Schotland.

90685. De **Voorzitter**: Welke Nederlandse onderzeeërs waren toen in Dundee?

A. Al die nieuwe boten, de O 21, 22, 23 en 24. De O 22 is gauw verloren gegaan en vóórdat wij er kwamen was de O 13 al weggebleven. Dan waren er nog de O 9 en O 11.

90686. De **Voorzitter**: Kreeg u uw opdrachten van de Nederlandse commandant?

A. Neen. De Nederlandse commandant stond ook weer gedeeltelijk onder de bevelen van de Engelse commandant van de onderzeebootbasis. Wij kregen onze bevelen van de Engelsen; alle vaarorders werden door de Engelsen uitgegeven.

90687. De **Voorzitter**: Hoe lang heeft die escortdienst geduurd?

A. Ik ben een maand of drie in Dundee geweest en ik meen, dat ik in October naar Rothesay ben gegaan, daar lag de „Cyclops”, een onderzeebootmoederschip van de Engelsen. Daar heb ik oefeningen met de onderzeeboten gehouden en onderzeeboten geëscorteerd.

90688. De **Voorzitter**: Zijn er in de tijd, dat u in Dundee bent geweest, nog bepaalde krijgsverrichtingen geweest, waaraan u hebt deelgenomen?

A. Neen, alles is normaal verlopen. Ik heb onderzeeboten moeten begeleiden van en naar Scapa Flow en ik heb oefeningen moeten houden. Tot Mei 1941 heb ik gefungeerd als doelschip voor onderzeeboten. Bijzondere krijgsverrichtingen zijn er niet geweest. Van Rothesay ben ik nog weer naar Dundee verhuisd en daar ben ik met de hele bemanning overgestapt op de Z 5.

90689. De **Voorzitter**: Waarom moest u van de Z 8 af?

A. Het was de bedoeling de Z 8 met enige zware kanonnen uit te rusten en deze dan later weer op een of andere manier te gebruiken. Later is het echter niet doorgegaan. Ik ben toen op de Z 5 overgestapt en wij zijn toen van Dundee naar Rothesay teruggegaan en daar hebben we de gewone dienst voortgezet. In Mei ben ik afgelost door *Steensma*.

Ik ben toen eerste officier geworden aan boord van het depotschip de „Stuyvesant” in Holyhead. Daar ben ik twee maanden op geweest en toen werd het schip vervangen door de „Oranje Nassau”, waar ik twee maanden op ben geweest.

90690. De **Voorzitter**: Was op dat schip de opleiding gehuisvest?

A. De gevangenis was daar ook en de krijgsraad. Er was in die tijd nog niet veel opleiding. In hoofdzaak was het een doorgangsschip. Mensen, die wachtten op overplaatsing, en met wie men geen raad wist, werden daar ondergebracht.

90691. De **Voorzitter**: Deze functie had dus eigenlijk meer een administratief karakter?

A. Ja.

90692. De **Voorzitter**: Wanneer bent u daar weggegaan?

A. Ik geloof, dat ik in September naar de „Heemskerck” ben gegaan als eerste officier. De „Heemskerck” lag toen in Belfast.

90693. De **Voorzitter**: Kunt u iets mededelen van de verrichtingen van de „Heemskerck” in de tijd, dat u eerste officier aan boord was?

A. Vóór ik verder ga, zou ik willen weten, wat eigenlijk uw bedoeling is. Moet ik een historisch overzicht geven, of moet ik bepaalde gebeurtenissen vermelden?

De **Voorzitter**: Het is wel van belang, een historisch overzicht te krijgen van de verrichtingen van de marine, maar wanneer er dingen zijn gebeurd, waarbij rechtstreeks een beleidskwestie is betrokken, stellen wij er zeer prijs op, deze te vernemen.

A. De beleidskwestie staat juist in verband met de „Heemskerck”.

90694. De **Voorzitter**: Bedoelt u de munterij aan boord?

A. Ja. Ik zou dan even moeten teruggrijpen naar de tijd van de indienststelling van de „Heemskerck”. Daar ben ik zelf niet bij geweest, want de „Heemskerck” is in Februari 1941 in dienst gekomen. Het enige, dat mij van overlevering bekend is, is, dat de „Heemskerck” in Februari 1941 in dienst is gekomen met een bemanning van in totaal 375 koppen. Deze bemanning was enigszins samengeraapt; zij bestond uit vissers, die waren overgekomen en bij de marine ingelijfd, burgers, die waren ingelijfd, een deel vaste bemanning en miliciens.

90595. De **Voorzitter**: Waren het allen Nederlanders?

A. Ja. Het was geen 70 procent vaste bemanning en 30 procent miliciens, zoals een normaal schip vóór de oorlog was bemand.

90696. De heer **Fens**: Waren er ook nog West-Indiërs of Indiërs bij?

A. Het waren allen Nederlanders. Er waren wel wat Indische jongens, maar geen Indonesiërs. Het schip is toen zes weken in Scapa Flow geweest voor „working up”, oefeningen, vóórdat werkelijk het schip in actie moet komen, en dat is, ook mijns inziens, een reusachtig saaie tijd voor de mensen geweest. Ik ben zelf ook een paar keer op Scapa Flow geweest, daar is niets te beleven, de mensen kunnen er ook niet passagieren. De mensen hebben zes weken aan boord moeten zijn en elkaar kunnen aankijken en dat werkt vreselijk deprimerend. Dit heeft tot gevolg gehad, dat, toen het schip daarna in Greehock aankwam, er mensen zijn gedeserteerd.

90697. De **Voorzitter**: Wie was toen commandant?

A. De tegenwoordige admiraal *van Holthe*. Zijn eerste officier was jhr. *H. A. van Forrest*, luitenant-ter-zee 1ste-klasse. Voor zover ik weet, is toen bepaald, dat de deserteurs zouden worden overgeplaatst op andere schepen en niet voor de krijgsraad behoeften te komen,

onder voorwaarde dat, als er nog iets zou gebeuren, dit feit in aanmerking zou komen voor een volgende zaak voor de krijgsraad.

Toen ik aan boord kwam en de dienst overnam van luitenant-ter-zee van *Foreest*, heb ik direct gevraagd hoe de stemming op dat ogenblik was. Ik kreeg ten antwoord, dat ik het een beetje in het oog moest houden, maar het ging vrij goed. Achteraf hoorde ik ook, dat luitenant-ter-zee van *Foreest* er alles aan had gedaan om het aan boord zo prettig mogelijk te maken en dat de mensen tevreden waren. Om met een schip te kunnen varen en vechten, moeten de mensen onderling het goed kunnen vinden en moet ook de verhouding van de meerderen tot de minderen prettig zijn.

90698. De **Voorzitter**: Acht u het een voldoende motief, wanneer men deserteert, als de dienst wat vervelend is?

A. Zeker niet, integendeel.

90599. De **Voorzitter**: Wanneer het slechts een kwestie van verveling is, dan kan men de zaak anders beoordelen.

A. Het is mijn ervaring, dat, als het een kwestie van verveling is, de mensen onderling aan boord gaan kankeren en dat zij elkaar gaan opzetten en dat het van kwaad tot erger wordt.

90700. De **Voorzitter**: Is het dan een logisch gevolg, dat men deserteert?

A. Neen.

90701. De **Voorzitter**: De desertie als zodanig is dus een kwestie, die men op zich zelf kan beschouwen?

A. Als gevolg van de stemming, die er aan boord heerste, zijn er mensen geweest, die er de brui aan gaven en weglieden.

90702. De heer **Fens**: Men moet hierbij ook in aanmerking nemen, dat er een stelletje lieden aan boord was, dat nauwelijks wist, wat krijgstuucht was. Dat is wel zeer belangrijk in deze zaak. Als het normale, gedisciplineerde marinemensen waren geweest, zou dit bepaald niet gebeurd zijn, geloof ik.

A. Het feit was er. Wat er precies gebeurd is, weet ik niet, ik ben er zelf niet bij geweest. Ik kan er geen oordeel over vellen. Ik weet wel, dat, als er een taai dienst is, de mensen onder elkaar gaan kankeren en in alles wat vinden en dat ze b.v. om het minste of geringste met voedingskiachten komen. Als de mensen b.v. een keer een stukje vlees krijgen, dat kleiner is dan gewoonlijk, dan staan ze onmiddellijk met hun beklag klaar, dat ze niet genoeg krijgen. Als hun dan wordt gevraagd, of zij thuis elke dag vlees krijgen, dan is het antwoord: eenmaal per week. Ik vraag mij af of de mensen tegenwoordig elke dag vlees krijgen.

Zo zochten de mensen op alles wat aan te merken, zonder enige reden en dat kan de stemming volkomen bederven.

Toen ik kwam, was het in ieder geval wel zo, dat de stemming aan boord in het oog moest worden gehouden. Ik heb gehoord, dat luitenant-ter-zee van *Foreest* wegging als eerste officier, omdat overste van *Holthe* enige onenigheid met hem had gehad. Het ging over het personeel. De eerste officier had gezegd, dat het hem beter leek, het op een bepaalde manier te doen om niet de kans te lopen, weer de stemming aan boord te bederven. Daarover zijn enige woorden gevallen en overste van *Holthe* heeft toen gezegd, dat hij, vóórdat hij verder ruzie met van *Foreest* zou krijgen, maar liever had, dat deze vertrok. Overste van *Holthe* heeft dus om een andere eerste officier gevraagd en toen ben ik als aflosser van van *Foreest* gekomen. Ik heb toen een systeem ingevoerd van vertrouwermensen aanstellen. Ik heb mensen van vooruit gevraagd mij op de hoogte te willen houden van de dingen, waarover werd gesproken, waarover werd gekankerd, enz. Zelfs al zou ik zelf contact houden met vooruit door met de mensen te gaan praten, dan zou ik toch niet horen, wat zij onder elkaar zeiden. Ik heb mijn voelhorens dus uitgestoken en ik ben er achter gekomen, dat er aan boord vijf opstokers waren, defaïtisten, die zeer schadelijk werkten. Ik heb vier van deze knapen er uit gehaald en ik heb gezegd, dat ik had gehoord, dat zij allerlei praatjes rondstrooiden, enz. Ik heb gezegd, dat, als ik nog eenmaal bemerkte, dat zij iets uitvoerden, zij meteen voor de krijgsraad kwamen. Ik heb de mensen behoorlijk in de gaten gehouden, en zolang ik aan boord ben geweest, hebben zij daartoe geen kans meer gekregen. De vijfde man was een adjudant-onderofficier en hij was er bij, toen ik de onderofficieren in hun verblijf over deze zaak heb gesproken.

90703. De heer **Fens**: Was hij een vakman?

A. Ja, hij was oppertelegrafist. Hij was tijdens deze bespreking vrij agressief, waarop ik hem in het bijzijn van de andere onderofficieren behoorlijk heb gezegd, waarop het stond. Ik vond het nodig, de onderofficieren van de hele toestand op de hoogte te brengen, en ik wilde hen zeggen, dat zij, als er iets mis zou zijn, er tegen zouden optreden en het direct zouden rapporteren.

In October ben ik al begonnen met voorbereidingen voor een St. Nicolaasfeest. Dat is een heel aardig feest aan de wal in Belfast geweest en ik kan wel zeggen, dat de stemming aan boord zeer goed was. Er is geen wanklank gehoord.

Kort daarop kregen wij de order met een spoedreis naar Indië te gaan.

90704. De **Voorzitter**: Was het Indisch detachement aan boord?

A. Neen, alleen kolonel van *Voorst Evekink*. Ik geloof, dat wij 10 Januari 1942 uit Belfast zijn vertrokken. Met een z.g. snel konvooi troepensnepen zijn wij naar Freetown gegaan. Daar is het konvooi losgelaten en wij zijn alleen verder gegaan met een 22 mijlsvaart naar Kaapstad. Daar hebben wij een dag of zes gerepareerd en toen zijn wij weer verder gegaan met dezelfde vaart om zo spoedig mogelijk Indië te bereiken. In Durban hebben wij olie geladen en daarna zijn wij naar Colombo gegaan. In Trincomalee hebben wij munitie geladen voor de Britse jagers, die zich in de Javazee bevonden en toen zijn wij gaan varen met bestemming Tjilatjap. Op 1 Maart, 's avonds om zeven uur, kregen wij het sein: Return immediately to Colombo. Wij bevonden ons toen ongeveer 80 mijl bezuiden Tjilatjap, de volgende dag zouden wij aankomen. Wij zijn omgekeerd en de volgende dag om een uur of negen zijn wij ontdekt door een Japanse verkenner, die steeds om ons heen cirkelde. Wij hebben er op geschoten, zonder succes. De Japanse verkenner bleef cirkelen, tot er om een uur of één negen Japanse bommenwerpers kwamen, die een aanval op ons hebben gedaan, hetgeen u waarschijnlijk wel bekend zal zijn. Wij zijn verder doorgegaan naar Colombo, waar wij zijn ingedeeld bij de Eastern Fleet. Ongeveer in die zelfde tijd is er een luchtaanval vanaf Japanse vliegdekschepen geweest. Daarbij zijn twee Engelse kruisers gezonken, die op weg naar ons waren. Met de Eastern Fleet hebben wij een ontwijkmanoeuvre gemaakt. Wij waren niet sterk genoeg om de vliegkampschepen te lijf te gaan, wij hadden bovendien ook niet genoeg vliegtuigen. Admiraal *Somerville* heeft torn gezegd terug te trekken op Bombay. Dat is ook gebeurd. Evenals mijn voorganger heb ik toen enige woorden gehad met overste van *Holthe*, omdat ik het niet eens was met enige maatregelen, die waren getroffen door hem, waardoor de stemming onder de bemanning omhoog zou gaan.

90705. De **Voorzitter**: Welke maatregelen waren dat?

A. Ik kan het mij niet precies meer herinneren, maar één ding weet ik nog wel. Het is gebruik bij de Nederlandse schepen, dat bij aankomst in een haven de mensen, wanneer op een gegeven ogenblik wordt „front“ geblazen, de houding aannemen nasr bakboord of stuurboord. Wij moesten op de rede van Bombay zijn en wij kwamen dus niet een haven binnen, zodat alleen de mensen, die belast waren met het meren en dergelijke, in behoorlijke tenue waren gekleed. De stokers en dergelijken waren in blauwe overall. Overste van *Holthe* zag, dat op een kruiser, die vóór ons naar binnen voer, de mensen allen in dezelfde tenue waren gekleed, nl. een short met een bloot bovenlichaam en een witte muts. en netjes langs de verschansing stonden opgesteld. Hij zei mij toen, naar beneden te gaan en te zorgen, dat al onze mensen ook zo netjes stonden en dat al de stokers zich behoorlijk moesten gaan kleden. Ik heb toen geantwoord, dat, als hij dat wilde, iedereen zou weglopen en alleen degenen, die voor en achter op post stonden, zouden blijven staan. Ik ben naar beneden gegaan en ik heb orders daarvoor gegeven en het gebeurde precies, zoals ik had gezegd. De mensen liepen allen weg. In de eerste plaats was het niet gebruikelijk en in de tweede plaats was er een zekere voorbereiding voor nodig. Men moet de mensen in de orders van de dag mededelen, dat er iets wordt geëist, en dan moeten zij de tijd hebben, dat het langzaam tot hen kan doordringen, in plaats van dat er à bout portant een order wordt gegeven, die moet worden uitgevoerd. Het liep dus helemaal mis.

Toen de overste mij er over onderhield, heb ik hem gezegd hoe de zaak zat. Zo zijn er in die zelfde week nog enige kleine voorvallen geweest.

90706. De heer **Fens**: Wat is er met de mensen, die weglieden, gebeurd, zijn zij gestraft?

A. De mensen stonden in hun werkpak aan dek en toen werd gezegd, dat iedereen, die naar de aankomst wilde kijken, in behoorlijk tenue aan dek moest verschijnen.

90707. De heer **Fens:** Toen kwamen ze natuurlijk niet kijken.

A. Inderdaad. De mensen bleven toen vooruit en keken wel door een patrijspoort.

Nadat wij een paar dagen in Bombay hadden gelegen, zijn wij naar Colombo gegaan. De commandant is toen aan de wal gegaan en toen hij 's middags terugkwam, zei hij, dat hij om mijn aflossing had gevraagd. Ik zou commandant worden van het depotschip „Plancius”. Uit deze zaak zijn nog enkele particuliere dingen voortgevloeid, die hier niet veel ter zake doen.

90708. De **Voorzitter:** Wanneer het in verband staat met uw dienst, ligt de zaak iets anders.

A. Het heeft wel betrekking op de dienst, maar het staat ook in verband met mij zelf. Ik praat er liever niet meer over, want het is al zolang geleden, dat er toch niets meer aan is te doen.

De **Voorzitter:** Dat is geen voldoende reden om het niet te zeggen.

A. Ik ben nog niet klaar met de „Heemskerck”, al ben ik er toen afgestapt. De overste van *Holthe* had mij gezegd, dat hij om mijn aflossing had gevraagd, omdat wij de laatste weken wat woorden hadden gehad en hij niet van ruzie hield. Hij moest een inlichtingsrapport over mij indienen, maar dit zou geen invloed hebben op mijn bevordering. Hij wilde, dat wij als vrienden zouden scheiden. Ik vond het goed en op die manier ben ik vertrokken. Ik ben naar de „Plancius” gegaan en ik ben er niet op achteruitgegaan. Ik zou als eerste officier van de „Heemskerck” worden afgelost door wijlen overste *Perks*. een jaargenoot van mij. Het was de bedoeling, dat *Perks* mij zou aflösen. Hij zat echter op de „Sumatra” en het zou dus gebeuren, zodra de „Sumatra” en de „Heemskerck” elkaar ontmoetten. Tot die tijd zou tijdelijk eerste-officier worden de tegenwoordige kolonel *Pröpper*, toen luitenant-ter-zee 1ste-klasse en officier van artillerie aan boord van de „Heemskerck”. Ik heb *Pröpper* meegemaakt en ik ken hem vrij goed, maar hij is niet iemand, die direct contact met de bemanning op de juiste wijze kan onderhouden. Men moet de mensen goed kunnen aanvoelen, wat niet voor een ieder is weggelegd. Ik heb toen gezegd, dat, gezien de toestand van dat ogenblik en wanneer de mensen niet onder de duim werden gehouden, zoals ik ze onder de duim hield — *Pröpper* kende de mensen en wist waar het oni ging —, het heel goed mogelijk zou zijn, dat het binnenkort aan boord mis zou gaan. Ik heb dit toen medegedeeld aan de chef personeel, de tegenwoordige kolonel *H. A. van Foreest*. Drie maanden na mijn overplaatsing gebeurde de munitie op de „Heemskerck”.

90709. De heer **Fens:** Was de heer *Perks* toen al aan boord?

A. Neen. *Pröpper* was nog aan boord als eerste-officier. Er was een militair oproer en 25 deserteurs. Aan boord van de „Plancius” kregen wij de mensen voor de krijgsraad. Als commandant van de „Plancius” moest ik de mensen opbergen en er werd ook aan boord krijgsraad gehouden. Ik had geen zitting in de krijgsraad. Ik heb toen de gelegenheid waargenomen om enigen van deze deserteurs voor de krijgsraad te verdedigen. Het bleek toen, dat er aan boord werd gestookt en toen het schip in Kaapstad in het dok stond, werd gedreigd, dat de stutten onder het schip uit zouden worden geslagen en dat er een bommetje onder zou worden gelegd, enz., zodat sommigen in hun radeloosheid op stap zijn gegaan en het land in zijn gelopen. Verschillenden van de deserteurs heb ik dus verdedigd en ik heb toen gehoord hoe deze geschiedenis is verlopen, hetgeen mij helemaal niet heeft verwonderd. Voor zover ik weet, heeft de heer van *Holthe* een rapport ingediend, dat dergelijke dingen met een dergelijke bemanning waren te verwachten. Blijkbaar heeft men daarmee genoeg genomen en verder geen onderzoek meer ingesteld. Kolonel van *Holthe* had gezegd, dat hij een inlichtingsrapport over mij zou indienen, dat geen invloed op mijn bevordering zou hebben. Hij heeft dit niet ingediend, tot zes maanden later admiraal *Helfrich* aan de heer van *Holthe* heeft verzocht een rapport over mij in te dienen. Dat is blijkbaar voor hem een reden geweest zich hierin vrij te pleiten, door in het rapport o.a. te zeggen, dat ik een funeste invloed had op velen.

Hoewel er een vlootorder is geweest, dat gedurende oorlogstijd de conduite-rapporten waren afgeschaft en inlichtingsrapporten werden

ingesteld en dat deze rapporten geen invloed zouden hebben op de bevordering, maar dat er ook geen beklag op mogelijk was en de commandanten er speciaal op zijn geweest, dat zij met het oog daarop de rapporten naar alle recht en eerlijkheid moesten indienen, heeft overste van *Holthe* een inlichtingsrapport over mij ingediend, waar o.a. het bovengenoemde in stond. Mijns inziens was dit om er kracht achter te zetten, dat ik degene was geweest, die de stemming aan boord had verpest, waardoor hij zich kon vrijpleiten van deze zaak. Blijkbaar is dit door admiraal *Furstner* geaccepteerd, zonder daarvoor enige commissie of wat dan ook te benoemen.

90710. De heer **Korthals:** Kent u het rapport?

A. Ik heb het rapport nooit gezien.

De heer **Korthals:** Ik vraag dit, omdat u deze mededelingen daarover doet.

A. Ik heb gehoord, dat de heer van *Holthe* een rapport aan admiraal *Furstner* heeft ingediend en dat er verder nooit meer iets over is gehoord.

90711. De heer **Korthals:** U noemde zoëven enige minder prettige dingen, die in het inlichtingsrapport over u zouden staan. Hoe weet u dat?

A. De heer van *Holthe* heeft na zes maanden het inlichtingsrapport ingediend en toen is mij een afschrift van de minder prettige dingen opgezonden door admiraal *Furstner*; daardoor wist ik het. O.a. stond daarin, dat ik een funeste invloed had op velen.

90712. De heer **Korthals:** Hebt u de gelegenheid gehad, opmerkingen daarover te maken?

A. Ik ben naar admiraal *Helfrich* gegaan en ik heb hem gevraagd, wat ik er aan moest doen. Ik heb hem gezegd, dat, toen ik aan boord was, de stemming goed was en dat ik de mensen onder de duim had. Drie maanden later gebeurde het militair oproer, hetgeen men mij in de schoenen wilde schuiven. Bovendien stond in de vlootorder, dat een inlichtingsrapport geen invloed mocht hebben op een bevordering. De admiraal vroeg mij toen of ik, wanneer ik inlichtingen over iemand zou krijgen, dat deze op enigerlei gebiee funeste invloed had, deze voor bevordering zou voordragen. Dat was toch niet mogelijk. Ik antwoordde, dat hij daarin volkomen gelijk had. Kort daarop is admiraal *Helfrich* naar Londen gevlogen en hij heeft mij gezegd, dat hij er met admiraal *Furstner* over zou spreken. Toen hij terugkwam, zei de admiraal, dat het enige, dat men kon doen, was, mij over te plaatsen naar de „Soemba”, waar dan opnieuw een inlichtingsrapport over mij kon worden uitgebracht.

Ik ben toen naar de „Soemba” gegaan, waar ik in de plaats kwam van overste *Sterkenburg*, die tien dagen, vóórdat ik aantrad, was gesneuveld bij Sicilië. Ik ben naar Alexandrië gegaan, waar ik twaalf dagen heb moeten wachten tot een jager mij overbracht naar Malta. Vandaar ben ik naar Augusta gegaan om aan boord te komen. Toen ik aan boord kwam, werd ik direct door de eerste-officier gewaarschuwd, dat het weer naar de wintertijd liep, er waren geen warme kleren aan boord, noch kachels. Het schip was niet goed handelbaar in een hevige storm wegens het Flettner-roer: het schip kwam dan willekeurig in zee te liggen. Hij vroeg mij of wij er niet iets aan moesten doen, waarop ik hem zei, dat er zeker iets aan moest worden gedaan. Bovendien had ik reeds in Colombo gehoord, dat de „Soemba” in October zou teruggaan naar Colombo, dat was de bedoeling. Ik wist niet, of deze bedoeling reeds was doorgedrongen tot de Engelse autoriteiten, waar wij onder stonden, en ik heb daarover een brief geschreven. Ik ben misschien stom geweest, maar in ieder geval correct door een afschrift van deze brief te sturen aan admiraal *Furstner* en aan admiraal *Helfrich*. Ik stond met de „Soemba” onder admiraal *Helfrich* en admiraal *Furstner* was de opperste chef in Londen.

90713. De **Voorzitter:** Was het vreemd, dat u rechtstreeks met de Engelsen correspondeerde?

A. Wij stonden rechtstreeks onder de Engelsen.

90714. De heer **Fens:** U stond operatief onder de Engelsen.

A. Ja. Ik heb de brief bij mij, als het u interesseert. Het is het enige stuk, dat ik nog heb.

De Voorzitter: Misschien kunt u de brief even voorlezen.

A. De brief luidt dan als volgt:

„From: Commanding Officer H. Neth. M.S. „Soemba”
To: Coininander in Chief Mediterranean Station
Copies to: C. in C. Levant
Commander in Chief, Netherlands Naval Forces, London
Commander in Chief, Netherlands Forces in the East.

Colombo.

Date: 31st August 1943 Ref. No. 2/G/1/13

Subject: Operational area of H. Neth. M.S. „Soemba”
Winter 1943/4.

Submitted:

That H. Neth. M.S. „Soemba” be transferred to tropical waters by the end of October for the following reasons:

(a) H. Neth. M.S. „Soemba” was built especially for the tropics and has no heating at all. Thirty procent of her crew are natives of the Netherlands East Indies and have never previously served outside that area. These men would be unable to carry out their duties efficiently in Mediterranean winter weather.

(b) H. Neth. M.S. „Soemba” is fitted with a Flettner rudder. In anything approaching bad weather the ship becomes unmanageable as with heavy seas it is necessary to slow the ship down quickly and this type of rudder works only efficiently at a speed of six knots or over.

A translation of signal from previous Commanding Officer supporting this statement is enclosed.

(2) Para 1(a) is not applicable to H. Neth. M.S. „Flores” as central heating is fitted and an European crew is carried.

(3) Attention is also drawn to the fact that both „Soemba” and „Flores” are due for maintenance repairs at the end of October and dry docking at an earlier date, if possible, is also desirable.

(w.g.) P. A. de Boer,
Lt Commander R. Neth. N.
Commanding Officer
H. Neth. M.S. „Soemba”.

In punt 3 had ik gezegd: „translation of signal from previous Commanding Officer supporting this statement is enclosed”. Dat was een signal van de voormalige commandant van de „Soemba”, de heer *Sterkenburg*, aan de B.S.O., terwijl *Huijjer* vóór *Sterkenburg* commandant was, en het luidt als volgt:

„In addition to signal from COMRIN, respectfully wish to point out that with regard to Mediterranean destination, according to *Huijjer*, ship becomes unmanoeuvrable in wind strenght 7 or 8 with short high seas through rudder lifting above water, swinging and returning into sea in any position thereby causing ship to swing off in trough of sea and remains unmanageable.

Huijjer did not report this as destination was not definitely known to him.

Huijjer agrees with contents of signal.”

Blijkbaar heeft men in deze brief een reden gevonden — ik moet er bij zeggen, dat de toenmalige kolonel *van Holthe* in Londen was als chef staf van admiraal *Furstner* — mij onmiddellijk te laten aflossen door *Pröpper*. Twee en een halve maand later ben ik dus afgelost en naar Londen gegaan.

Ik heb admiraal *Furstner* te spreken gevraagd en ik heb hem verzocht mij mede te delen om welke redenen ik was afgelost. Deze gaf als reden op, dat de Engelsen niet tevreden over mij waren. Ik vroeg hem toen wat dit dan betekende en ik gaf hem een briefje, dat ik ook maar even zal voorlezen. Het is afkomstig van de bombardment officer, een captain Royal Artillery, die aan boord van de „Soemba” was en toen was overgeplaatst naar de „King George V”. Hij heeft mijn brief met mij gecorrigeerd en was hiervan dus op de hoogte. Ik had hem ook gevraagd of hij, wanneer hij toch in Algiers kwam, eens wilde informeren wat de bestemming van mijn schip zou worden, en of de zaak attentie had. Hij schreef mij het volgende:

„Dear Commander *de Boer*,

I heard last night on the radio that „Flores” had just been in action. This surprised me, following my interview at Headquarters, Algiers, and I thought that I should let you know the

pertinent points of my interview with the Senior Staff Officer, C. In C., Mediterranean (Commander Adrian).

I first of all fully explained to him my position and he gave me a categorical statement that the „Soemba” would not be required for any further operations at all, and he confirmed that she was proceeding forthwith to the East, and added that the Dutch Government had requested her immediately release and return to them. I showed him your letter and he confirmed the action as correct. I still think very often of the „Soemba”,” enz.

Ik toonde deze brief dus aan admiraal *Furstner* en deze vroeg mij of dit de wijze was, waarop, ik met alle ondergeschikten de zaken besprak. Ik zei hem toen, dat deze man de brief met mij had vertaald en toen hij naar Headquarters ging, had ik hem gevraagd eens te informeren, wat de bewegingen waren. Er bleek echter niet uit, dat de Engelsen iets op mij tegen hadden. De admiraal is er toen verder overheen gegaan en hij heeft er niets van gezegd. Vóórdat ik naar admiraal *Furstner* ging, had ik kolonel *van Holthe* nog gevraagd, waarom hij mij eerst had gezegd, dat hij een inlichtingsrapport zou indienen, dat geen invloed op mijn bevordering zou hebben, terwijl hij later had gezegd, dat ik funest was. De heer *van Holthe* heeft tegenover mij volkomen ontkend, dat hij dat ooit had gezegd. Hij zei, dat het nooit in hem zou zijn opgekomen zo iets te zeggen.

90715. De Voorzitter: Wat zou hij hebben ontkend?

A. Dat hij een inlichtingsrapport over mij zou opstellen, dat geen invloed zou hebben op mijn bevordering.

90716. De heer Fens: Hij ontkende dus niet de inhoud van het rapport.

A. Neen. Ik heb hem toen gezegd, dat hij in het rapport had gezegd, dat ik een funeste invloed had op velen. Zolang dat er stond, zou ik nooit meer een kans hebben. Hij zei toen, dat „funest” misschien enigszins sterk was uitgedrukt.

Toen ik naar admiraal *Furstner* ging, heb ik gezegd, dat de heer *van Holthe* het voorlaatste tegen mij had gezegd, hetgeen hij tegenover de admiraal zou ontkennen. Ik zei toen, dat de admiraal natuurlijk een kolonel eerder zou geloven dan een luitenant-ter-zee 1ste klas, waarop hij zei: ja, dat doe ik. Ik heb toen gezegd, dat ik genoeg wist. Admiraal *Furstner* zei, dat, zolang hij admiraal was, ik niet zou worden bevorderd; wat zijn opvolger zou doen, moest deze weten. Ik heb toen gezegd, dat dit alles was, wat ik wilde weten.

90917. De heer Fens: Bent u later nog bevorderd of bent u er uitgegaan als luitenant-ter-zee 1ste klas?

A. Ik ben er uitgegaan als luitenant-ter-zee 1ste klas.

90718. De Voorzitter: U bent daarna toch nog commandant van de „Gruno” geweest?

A. Dat was een klein baantje om de reparatie te bespoedigen en daarna het schip over te brengen naar Harwich.

90719. De Voorzitter: Welke functies hebt u verder gehad tot het einde van de oorlog?

A. Ik ben ingedeeld bij de afdeling „Voorbereiding Terugkeer Nederland”. Als chef staf ben ik overgegaan naar het contingent Terneuzen: Navalparty 3004. De commandant was *Lindner* en daarna was *Küller* commandant; later ben ik zelf commandant geworden en ik heb de zaken daar afgewikkeld. In Februari 1946 ben ik overgegaan naar het Ministerie van Marine.

90720. De Voorzitter: Dan zijn wij voorbij de datum van ons onderzoek, namelijk 20 November 1945. Hebt u zelf nog iets op te merken?

A. Er is zoveel gebeurd.

De Voorzitter: U zult het belangrijkste wel hebben gezegd. Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

P. A. DE BOER.

ALGERA, voorzitter.
KORTHALS.
FENS.
OOSTERHUIS, griffier.

ZITTING VAN DONDERDAG 29 MAART 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Korthals en Fens, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

WILLEM VAN LIER,

oud 51 jaar, wonende te Santpoort,
hoofd Bescherming Burgerbevolking in Velsen en Beverwijk.

Hij legt de eed af als getuige.

90721. De Voorzitter: Welke functie bekleedde u in de Meidagen van 1940?

A. Ik was toen commandant van Hr. Ms. Z 5.

90722. De Voorzitter: Kunt u ons mededelen, op welke wijze u naar Engeland bent overgestoken; hebt u dat op eigen initiatief gedaan of hebt u daartoe een order van hogerhand ontvangen?

A. Neen, er waren routes en kaarten verstrekt om eventueel, wanneer de order daartoe afkwam, naar Engeland uit te wijken.

90723. De Voorzitter: Waar verbleef u in Mei 1940?

A. Ik had als patrouillegebied IJmuiden—Hoek van Holland. Die laatste weken was ik in Hoek van Holland gestationneerd. Dinsdags moest ik met een opdracht naar Den Helder; daar vernam ik, dat ik een geheime opdracht in Scheveningen zou krijgen. Uiteindelijk is gebleken, dat die opdracht inhield om admiraal Furstner met zijn staf in Scheveningen op te pikken. Hij zou zijn vertrokken met de Scheveningse reddingboot, maar in plaats daarvan is hij met een schokkertje weggegaan. Ik heb een onduidelijk sein daarover van de kustwachtpost in Scheveningen gekregen, die daar op de vuurtoren zat, maar daar werd gevochten en dat sein was toen niet erg duidelijk.

90724. De Voorzitter: U sprak zo juist over een route-aanduiding. Gold dat alleen voor de Z 5 of algemeen?

A. Neen, voor alle schepen in het algemeen. Andere schepen hebben ook allemaal order gekregen. Ik heb die opdracht uitgevoerd, omdat ik van een Engelse jager de aanwijzing kreeg, dat die opdracht inderdaad juist was. Ik had daaraan getwijfeld, omdat ik niet wist of de kustwachtpost in onze handen was of niet.

90725. De Voorzitter: Moet ik dus aannemen, dat er een algemeen evacuatieplan is geweest om de vloot naar Engeland te doen uitwijken?

A. Ja, in zoverre, dat er gedurende de oorlogsdagen aanwijzingen toe zijn gegeven. Wanneer er eventueel de order kwam om naar Engeland uit te wijken, moest men die routes volgen.

90726. De Voorzitter: Het is dus een kwestie van de oorlogsdagen geweest en het is dus niet van tevoren klaargemaakt?

A. Dat is mij niet bekend.

90727. De Voorzitter: Welke commandant in Den Helder heeft u die order gegeven?

A. Deze is waarschijnlijk van de marinestaf in den Haag afgekomen, maar ik heb die order gekregen van het stafbureau in Den

Helder. toen ik daar was; niet de order: wat ik moest doen. Ik moest alleen een geheime opdracht halen in Scheveningen. Later bleek dat de opdracht te zijn om admiraal *Furstner* en zijn staf op te pikken. Ik heb die opdracht dus uitgevoerd en ben gaan zoeken naar die Scheveningse reddingboot. Ik heb die niet kunnen vinden, wat uiteraard uitkwam. Ik ben doorgegaan. Inmiddels ving ik niet voor mij bestemde seinen aan andere schepen op om volgens de aangegeven route naar Engeland uit te wijken. Omdat die route voor een deel samenviel met de route, die ik had opgekregen als die, waar de staf onderweg heen zou zijn, ben ik die afgevaren.

90728. De Voorzitter: Hebt u dat gedaan zonder een opdracht van hogerhand?

A. Ik heb zelf nooit de opdracht gekregen om naar Engeland uit te wijken. Toen ik echter concludeerde, dat uitvoering was gegeven aan die algemene order, was ik volgens die route varende buitengaats; 's avonds kwam toen het capitulatiebericht.

90729. De Voorzitter: U wist dus niet, wat er met die reddingboot annex was, waarom u daarop moest wachten?

A. Dat wil zeggen: ik kreeg wel de aanwijzing, dat ik daar enige belangrijke personen moest halen. Een Engelse jager, die langszij kwam, vroeg, of de admiraal aan boord was. Toen concludeerde ik, dat dat gezelschap de chef staf zou zijn met een deel van zijn staf. Ik heb hen inderdaad niet gevonden. Want in plaats van dat zij met die reddingboot zijn overgegaan, zijn zij met een schokkertje overgestoken; later, naar ik meen, zijn zij door een jager opgepikt.

90730. De Voorzitter: Hoe is die tocht verder verlopen?

A. Ik was vrij zwaar beschadigd. Daarom kon ik niet veel meer doen. De kompassen waren allemaal in de war. Uiteindelijk heb ik, toen ik tussen de Engelse mijnevelden kwam, een Engelse torpedojager, die die zelfde route voer, gevraagd, of ik hem kon volgen. Hij heeft toen vaart geminderd om mij binnen te loodsen.

90731. De heer Fens: Waardoor was u zwaar beschadigd?

A. Wij hebben in Rotterdam nogal enige schade opgelopen. Wij hebben te lijden gehad van bomaanvallen. Het oude beestje had vrij veel te lijden gehad en had een zeer ernstige reparatie nodig. Hij kon toen nog een mijl of 7, 8 lopen, terwijl hij eigenlijk 20 had moeten lopen.

90732. De Voorzitter: Bent u met die andere schepen naar Portsmouth gegaan?

A. Ja, later wel. Eerst zijn wij op de ree van Deal gekomen en van daaruit de volgende dag in konvoeien naar Portsmouth gegaan.

90733. De Voorzitter: Bent u daar gebleven?

A. Daar ben ik blijven liggen gedurende ongeveer 6 weken in verband met die reparatie. Hr. Ms. Z 5 is toen in Dundee gedetacheerd bij 9th Submarines Division. Daar waren ook meerdere Nederlandse onderzeeboten ingedeeld.

90734. De Voorzitter: Wat voor werkzaamheden kreeg u daar?

A. Het patrouilleren en naar buiten brengen door de mijnevelden van de eigen onderzeeboten.

90735. De Voorzitter: Hoelang hebt u dat gedaan?

A. Tot November 1940 ongeveer.

90736. De Voorzitter: Kreeg u toen een nieuwe functie!

A. Ja, ik heb toen het commando gekregen van het 320ste squadron van de Marine-Luchtvaartdienst.

90737. De **Voorzitter**: Kunt u ons mededelen, hoe dit in zijn werk is gegaan?

A. Ik heb enige jaren bij de Marine-Luchtvaartdienst gediend. Er zijn enige marinevliegtuigen in verband overgekomen. Zij zijn ingedeeld bij de patrouillering van het zuidelijk deel van de Ierse Zee. Dat hoorde onder Coastal command. De vliegtuigen, die wij hadden, waren, evenals het andere materiaal, dat wij hadden, niet meer geschikt om daarmee oorlog te voeren. De Naval Air Force, van de Engelse marine dus, had zelf ook niet zoveel materiaal, dat zij ons nieuw materiaal beschikbaar kon stellen. Toen is dan de enigszins vreemde figuur geschapen, dat een Nederlands marine-squadron is ingedeeld bij de Royal Air Force, die enige Avro-Ansons ter beschikking kon stellen. Daarvoor was natuurlijk nodig het personeel helemaal te trainen op moderne landvliegtuigen. Uiteindelijk hebben wij eerst de Hudson gekregen. Nadat het squadron een tijdlang had gepatrouilleerd en opdrachten gevlogen, kregen wij moderne toestellen van verschillende typen. Omdat de Marine-Luchtvaartdienst een vrij behoorlijk aantal mensen had, is dat een zelfstandig squadron geworden in de Royal Air Force. De opleiding heeft plaats gehad in Zuid-Wales. Daarna is het overgegaan naar Schotland.

90738. De **Voorzitter**: Hoe groot was dat squadron?

A. Ik meen, dat wij bij formatie van het squadron 18 vliegtuigen hadden. Er is ook een deel landmacht officieren bij ingedeeld van de landmachtvliegdiens; er is ook nieuw personeel opgeleid. De totale sterkte kan ik u niet opgeven.

90739. De **Voorzitter**: Operationeel stond u onder de Royal Air Force?

A. Ja, maar dat was hier een dubbele figuur. De Royal Air Force had, zoals u waarschijnlijk weet, verschillende commands, Fighter command, Coastal command en Bomber command. Het Coastal command stond operatief eigenlijk onder de admiralty, omdat de bewaking van de kusten en zeegebieden eigenlijk meer een marinezaak was. Er is nogal eens wat wrijving geweest over die aangelegenheden, vooral in Engeland, of dat al of niet een zelfstandige tak van dienst moest zijn. De marine heeft nooit toegegeven, heeft er nooit een zelfstandige tak van dienst van gemaakt. Naast zijn eigen boordvliegtuigen, die bij de Naval Air Force zijn gebleven, heeft zij geëist — vrij kort na het begin van de oorlog — operatief daar ook commando over te houden, niet alleen om het feit, dat er anders eigenlijk geen behoorlijke leiding op zeegebied kon uitgaan, maar er werden ook te veel vergissingen gemaakt, als aanvallen op eigen onderzeeboten, fouten in het verkennen van schepen, enz. Die kans was hierop uiteraard zeer groot, omdat de Royal Air Force daar onvoldoende routine in had.

90740. De **Voorzitter**: Heeft dat squadron onder uw commando weleens deelgenomen aan de krijgsverrichtingen?

A. Ja, maar dat is slechts heel kort geweest. Ik heb het commando toen op moeten geven, omdat ik een zeer zware reumatiek-aanval kreeg. Blijkbaar was die body van mij daar niet tegen bestand!

90741. De heer **Fens**: U vloog dus zelf mee?

A. Dat wil zeggen: ik heb ook wel meegevlogen, doch ben zelf niet op operaties mede geweest; ik ben zelf ook 14 jaar vlieger geweest, maar ik had bij de Marine-Luchtvaartdienst walfuncties gedurende de laatste tijd gehad. Ik was in 1939 uit Indië teruggekomen, vóórdat de mobilisatie begon. Ik was eerste officier op het marinevliegveld Moro Kembangan geweest. Ik vloog toen ook al heel weinig.

90742. De **Voorzitter**: Het was, naar ik meen, gewoonte bij de Engelsen, dat zij zelf meevlogen?

A. Ja. Later heeft men ook jongere commandanten genomen, die zelf meevlogen.

90743. De **Voorzitter**: Ik meen, dat dit vaak tot moeilijkheden aanleiding heeft gegeven bij een van uw opvolgers, de heer Meester? Weet u daar iets van?

A. Ik moet u eerlijk zeggen, dat ik dit eigenlijk niet meer zo heb gevolgd, want ik heb enige tijd in het hospitaal gelegen en niet volledig fit nog ben ik op het hoofdkwartier in Londen gekomen.

90744. De **Voorzitter**: Kunt u over de krijgsverrichtingen nog iets mededelen?

A. In de tijd, dat ik er was, waren het voornamelijk verkenningsvluchten over de Noordzee. De „strikes“ op de Norse kust was men toen nog niet begonnen. Later zijn die Hudsons daarvoor ingezet en dat is eigenlijk een moeilijke tijd voor het squadron geweest, want deze Hudsons waren daar eigenlijk ook niet tegen bestand. Het heeft dan ook vrij grote offers gevraagd, omdat zij tegen de Duitse jagers, die daar vanuit de kust konden opereren, onvoldoende beschermd waren.

90745. De **Voorzitter**: Wie is uw opvolger geweest?

A. Ik heb tijdelijk het commando overgegeven aan de eerste officier, **van Olm**. Wie nu later commandant is geworden, weet ik niet. Ik meen, dat van **Olm** daarna commandant is geworden, maar dat weet ik niet precies meer.

90746. De heer **Fens**: Hoever gingen die operaties vanuit de Engelse kust?

A. Tot de Noorse kust.

90747. De **Voorzitter**: Welke functie hebt u aan het hoofdkwartier gekregen?

A. Ik ben toen ingedeeld bij de staf van het hoofdkwartier in Londen.

90748. De **Voorzitter**: Hebt u daar een bepaalde functie bekleed?

A. Ja, ik heb eerst de handelsbescherming gehad, die toen nog in een zeer jeugdig stadium verkeerde. Deze was operatief onder de Engelse handelsbescherming, daarnaast het contact met de Nederlandse koopvaardij (de verbinding marine-koopvaardij, die langzamerhand wat hechter moest worden). De koopvaardij werd toen ook onder Engelse D.E.M.'s bewapend.

90749. De **Voorzitter**: Hebt u verder deze functie bekleed tot het einde van de oorlog?

A. Ik heb die functie gehad tot ongeveer 1943. Daarna ben ik sous-chef staf geworden van de commandant marine.

90750. De **Voorzitter**: Onder wie stond u toen rechtstreeks?

A. Ik stond toen rechtstreeks onder overste, later kolonel **van Holthe**, de tegenwoordige chef marinestaf.

90751. De **Voorzitter**: Hebt u weleens iets gemerkt van plannen, die op de marinestaf zijn gemaakt, vlootplannen, in verband met de herovering van Indië?

A. Ik weet wel, welke schepen er voor beschikbaar waren, maar u bedoelt waarschijnlijk de operationele plannen. Dat waren echter allemaal gecombineerde, geallieerde plannen. Voor zover ik weet, is daarin nooit een zelfstandige rol aan Nederlandse eenheden of eenheden in groter verband gegeven.

90752. De **Voorzitter**: In 1942 is er een memorandum verschenen van de heer **Termijtelen**. Er zijn een paar papieren plannen geweest.

A. Dat memorandum ken ik niet.

90753. De **Voorzitter**: In 1944 is er weer een z.g. vlootplan gemaakt.

A. Daar weet ik wel van, maar de details er van kan ik u niet vertellen.

90754. De **Voorzitter**: Dat plan is dus niet opgesteld in samenwerking met de andere leden van de staf?

A. Er zijn wel onderdelen van behandeld, maar het plan als zodanig, in zijn geheel, ken ik niet. Ik heb er waarschijnlijk wel inzage van gehad, maar ik kan het mij niet meer herinneren.

90755. De **Voorzitter**: Hebt u daar nog bepaalde afgeronde taken gehad?

A. Er was daar geen taakverdeling. De staf was eigenlijk niet operatief. De operatieve staf was de British Admiralty, waarbij wij verbindingsofficieren hadden zitten.

90756. De **Voorzitter**: U had daar dus louter administratief werk?

A. Ja.

90757. De **Voorzitter**: Bent u ook niet ingeschakeld bij de voorbereiding terugkeer naar Nederland?

A. Neen, dat was weer een aparte afdeling. Van het begin af aan is daarmee vice-admiraal *Stöve* belast geweest. Dat is toen een apart bureau geworden.

90758. De **Voorzitter**: Wanneer bent u naar Nederland teruggekeerd?

A. Zelf ben ik pas in 1946 naar Nederland teruggekeerd, want na de terugkeer naar Nederland van het grootste gedeelte van de vloot is er nog een tijdlang een maritiem commando in het Verenigd Koninkrijk van ons gebleven; de tegenwoordige admiraal *van Holthe* bleef toen als commandant van de Nederlandse marine in Engeland; ik was toen chef staf bij hem. Dat betrof voornamelijk de afwikkeling van de verschillende opleidingen, die toen in Engeland zijn gebleven.

90759. De **Voorzitter**: Welke opleidingen waren dat?

A. Verschillende opleidingen waren er nog; er was een opleiding voor ziekenverplegers, technische opleidingen, enz.

90760. De **Voorzitter**: Bent u daarbij ook nog ingeschakeld voor de uitzending van schepen naar Indië?

A. Wij hebben in 1945 een tijdlang het operatief commando over de schepen gehad, die toen vrijgegeven waren uit het geallieerde verband. Zij zijn door ons een tijdlang gedirigeerd en gerouteerd. Dat is eigenlijk maar een zeer korte periode, misschien van enige weken, geweest, totdat het commando in den Haag gesettled was.

90761. De **Voorzitter**: Had u daarmee toen niets meer te maken?

A. Niet meer met dat deel, dat onder commandant zeemacht Nederland ressorteerde, alleen lokaal. Wanneer Nederlandse schepen naar Engeland werden gedirigeerd, kwamen zij binnen ons bevelsgebied; wanneer zij weer naar elders werden gedirigeerd, gaven wij daartoe de order; het was dus lokaal dirigeren, dus niet meer in groot verband.

90762. De **Voorzitter**: Hebt u misschien zelf nog iets op te merken, waarvan u meent, dat de kennis van nut kan zijn voor de commissie?

A. Neen

De **Voorzitter**: Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

W. VAN LIER.

ALGERA, *voorzitter.*

KORTHALS.

FENS.

OOSTERHUIS, *griffier.*

ZITTING VAN DONDERDAG 29 MAART 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Korthals en Fens, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

COENRAAD HENDRIK BROUWER,

oud 60 jaar, wonende te 's-Gravenhage, schout-bij-nacht.

Hij legt de eed af als getuige.

90762. De *Voorzitter*: Welke functie bekleedde u gedurende de oorlogsdagen van Mei 1940?

A. Ik was commandant van Hr. Ms. kruiser „Sumatra“.

90763. De *Voorzitter*: Waar bevond de „Sumatra“ zich toen?

A. De „Sumatra“ patrouilleerde op de Nederlandse kust om de territoriale wateren te beschermen en was in de nacht vóór 10 Mei op de rede van Vlissingen, met de opdracht de rede te bewaken en te verdedigen en de koopvaardij te beveiligen.

90764. De *Voorzitter*: Op welke wijze bent u naar Engeland overgestoken? Is dit op eigen initiatief gebeurd of hebt u daarvoor een opdracht ontvangen?

A. Mijn opdracht was die, welke ik u zoëven heb medegedeeld. Wij lagen dus op de rede en 's morgens bemerkten wij, dat de oorlog was begonnen, doordat wij een magnetische mijn aan een parachute zagen neerdalen. Tevoren hadden wij reeds door de radio de meldingen gehoord, van de vliegtuigen, die over Nederland kwamen, waardoor wij wel begrepen, dat er iets aan de hand was. Toen wij die parachute met de mijn zagen dalen, begrepen wij, dat er door de Duitsers een oorlogshandeling tegen Nederland werd verricht en dat wij daardoor aan de geallieerde zijde kwamen.

Op de rede van Vlissingen werden voortdurend aanvallen door Duitse vliegtuigen gedaan, die, voor zover wij dat optisch konden waarnemen, de Maatschappij de Schelde, de dokken en andere objecten in de buurt van Vlissingen bestookten. Wij zagen de vliegtuigen ook over Zeeuwsch-Vlaanderen vliegen en zij deden ook aanvallen op mijn schip. Omgekeerd deden wij natuurlijk aanvallen op de vliegtuigen. De „Sumatra“ voer op de rede van Vlissingen en heeft de hele dag strijd met de vliegtuigen geleverd. In de tussentijd waren er troepen overgebracht van Breskens naar Vlissingen en uit de telegrammen bemerkten wij, dat het lichte Franse infanterie was, die ons kwam steunen en naar Brabant moest doorstoten. Verder kwamen twee Britse jagers de rede opstomen, de een voer door naar Antwerpen, de ander bleef op de rede. De dag verstreek met aanvallen van de Duitsers, die 's nachts werden voortgezet. Er werden bommen gegooid en magnetische mijnen op de rede van de Schelde, zodat het gebied 's nachts zeer moeilijk en beperkt bevaarbaar was. Uit rapporten, die rechtstreeks door de commandant Maritieme Middelen in Vlissingen werden geseind, bleek, dat de Duitsers de Wielingen trachtten te sluiten, maar dat er een opening was onder de Zeeuwsch-Vlaamse wal. Ik heb die dag nog een opdracht ontvangen, die ik niet begreep. Van de commandant marine Vlissingen, die deze opdracht vermoedelijk van de marinestaf had ontvangen, kreeg ik de opdracht mij gereed te houden om de Schelde op te varen en in Antwerpen met artillerievuur de bruggen te vernielen, die de verbinding met Nederland vormden, voor het geval de Belgen de omstreken niet konden behouden. Ik vond dit een enigszins moeilijke opdracht, omdat er, voor zover ik wist, geen bruggen waren. Ik heb een verduidelijking gevraagd aan de havencommandant van Vlis-

singen, een luitenant-ter-zee *Bron*, van de Koninklijke Marine Reserve. Ik wist, dat hij de streek goed kende en ik heb om inlichtingen en eventueel kaarten gevraagd. Na donker is zijn chauffeur gekomen, die mij heeft ingelicht over de wegen naar Antwerpen, en hij zei mij, dat er geen bruggen waren. Ik had deze inlichtingen gevraagd, omdat de opdracht voor een kruiser van, volgeladen, circa 8000 ton om de Schelde op te varen en daar een artillerie-duel te leveren, heel eigenaardig is, zoiets als een olifant, die in een gang moet vechten. Ik weet niet, waar deze opdracht vandaan kwam, en ik heb haar ook niet behoeven uit te voeren, want ik geloof, dat het ook niet veel had kunnen opleveren. Ik ben op de rede van Vlissingen gebleven en in de loop van de nacht kwam luitenant-ter-zee Bauduin aan boord, die mij een gesloten enveloppe bracht met de opdracht van de commandant Maritieme Middelen Vlissingen, die deze waarschijnlijk van de Marinestaf in den Haag had ontvangen, 's ochtends vroeg de Schelde te verlaten en naar Engeland te gaan, met name naar de rivier de Humber.

90765. De *Voorzitter*: Welke ochtend was dat?

A. De ochtend van de 11de Mei.

90766. De heer *Korthals*: Dat was toch in strijd met uw opdracht om naar Antwerpen te gaan?

A. Daarvoor is nooit meer een nadere opdracht gekomen. Ik moest mij gereed houden om op het eerste bevel de Schelde op te varen.

90767. De heer *Korthals*: Kan het niet een misleidende manoeuvre van de vijand zijn geweest?

A. Neen.

90768. De heer *Korthals*: Het komt mij zo onwaarschijnlijk voor, dat van Nederlandse zijde de opdracht werd gegeven naar Antwerpen te gaan en daar de zaak te beschieten.

A. Het is de opdracht geweest, dat ik mij er gereed voor moest houden, dat is alles, wat ik weet. Deze opdracht is niet nader bevestigd en ook niet uitgevoerd. Daarna heb ik opdracht ontvangen naar de overkant te gaan. De motieven, die daartoe hebben geleid, weet ik niet. Ik zou mij kunnen voorstellen, dat het was om deze waardevolle eenheid, die door de Duitsers op de rede van Vlissingen was verkend en daar was opgebotteld, weg te krijgen om ergens anders beter dienst te doen. In ieder geval is het mij niet medegedeeld, maar dit dacht ik er van. Die dag zijn de koopvaardij-schepen in groten getale de Schelde afgekomen, zij hebben de rede verlaten en hebben zee gekozen. De volgende dag ben ik er met de „Sumatra“ uitgekomen, vlak langs de dijk en de hoofden van de Zeeuwsch-Vlaamse wal en toen zijn wij naar Engeland overgestoken, waar wij veilig zijn aangekomen. Ik zeg veilig, omdat wij niet op de hoogte waren van de mijnevelden, behalve de algemeen bekende. Ik ben naar Yarmouth gegaan en vandaar wilde ik doorstomen naar de Humber. Ik werd echter aangehouden door een kleine Engelse speedboot van de R.A.F., die mij seinde, dat ik onveilig in een mijnenveld koerste. Toen ik stopte, wilde de commandant van het scheepje niet eens bij mij op de brug blijven, omdat hij het zo onveilig vond. Hij is mij met zijn motorbootje voorgestoomd en heeft mij teruggebracht naar Yarmouth, waar ik ben binnengelopen.

90769. De *Voorzitter*: Stond in uw opdracht, dat u speciaal naar die plaats moest gaan?

A. Neen, dat stond er niet in. In Engeland was een netwerk van posten langs de kust, die vielen onder naval control. Deze gaven van post tot post een zgn. routing-instruction, wat wij noemen een zeilaanwijzing, naar de volgende plaats. Zo werd ik aangetrokken naar Yarmouth om daar de laatste berichten en aanwijzingen te

ontvangen. Ik heb mij gemeld bij de vlagofficier, die deze basis commandeerde, en deze gaf mij instructies om de volgende dag naar de Humber te gaan. Deze instructies heb ik de volgende dag opgevolgd en zo ben ik de volgende dag op de rivier de Humber aangekomen. Deze rivier ben ik opgestoomd en daar lag een eskader kruisers en torpedojagers onder de Engelse admiraal *Latton*, die later bevelhebber was in Singapore. Men heeft mij op een bepaalde plaats verankerd en wij zijn zeer gastvrij ontvangen. Er ontstond een levendig contact tussen Engelsen en Hollanders van alle rangen. Tot eind Mei heb ik daar gelegen en in die tussentijd heb ik een degaussing-set aan boord gekregen, dat zijn kabels, die dienen, wanneer men er stroom door laat lopen, om een magnetisch veld op te wekken, ten einde de magnetische mijnen, die zich eventueel onder het schip bevinden, niet te doen springen. De „Sumatra” had dit niet en is daarvan op de Humber voorzien. Dat was de eerste periode. Daarna kreeg ik opdracht de Humber te verlaten en bevoorden Schotland om Engeland heen te gaan en aan te lopen in Falmouth op de zuidkust.

90770. De Voorzitter: Ontving u deze opdracht van de Engelsen?

A. Deze opdracht was van admiraal *Furstner* en zij werd mij meegedeeld door zijn chef-staf, de kapitein-ter-zee *Boreel*. Ik kreeg deze opdracht telefonisch en vroeg toen, of ik soms een gezelschap aan boord zou krijgen, waarop aan de andere kant even werd gekucht, waardoor ik begreep waarom het ging. Ik ben dus om de Noord gegaan, weer van station tot station. Ter hoogte van Edinburg ben ik opgevangen op een naval control station, waar ik de laatste routegegevens ontving, en daarmee ben ik om Schotland gegaan. Bij Noord-Schotland ben ik door de passage bij Scapa-Flow om de West gegaan en toen ben ik in de mist geraakt. Deze tocht werd helemaal aan mij overgelaten. Het was een typisch Engelse constructie; men gaf mij geen bevelen, maar liet mij zeggen, wat ik wilde, nl. of ik buiten of binnen zicht van Ierland wilde varen. Ik heb toen dadelijk gezegd, dat ik buiten zicht wilde gaan, omdat Ierland neutraal was en bovendien verdacht. Ik ben dus op reis gegaan; wij hebben steeds slecht weer gehad en halverwege kreeg ik bericht, dat mijn aanloopplaats was verlegd en dat het werd Milford Haven, de zuidwestpunt van Wales. Ik ben er heen gegaan en ik ben er ook weer in de mist aangekomen. Dank zij de scherpe navigatie van het gegiste bestek van de navigatie-officier kwam ik op een meter nauwkeurig voor het mistsignaal en de vuurtoren terecht.

90771. De Voorzitter: Wie was die officier?

A. De kapitein-luitenant-ter-zee der Koninklijke Marine Reserve mr. A. *Boosman*. Hij is tegenwoordig secretaris van de Raad voor de Scheepvaart in Amsterdam. Zondagmorgen, ik meen 2 Juni 1940, ben ik daar aangekomen. Ik weet niet meer zeker, of ik toen al radiografisch een opdracht had ontvangen de Prinses over te brengen: ik was er wel van op de hoogte, dat ik iets zou moeten doen. Ik weet echter wel, dat, terwijl ik de haven naderde om Ierland heen, uit de radiomeldingen werd opgevarigen, dat een Duitse onderzeeboot ageerde op de Noordkust van Bretagne. Daarop aansluitend, was er een melding, dat deze onderzeeboot een schip torpedeerde, ik meen 25 mijl bezuiden Falmouth. Uit een volgend bericht bleek, dat de onderzeeboot om de hoek van Engeland heen bewesten het Bristol Channel, zijn actiegebied verplaatste in de richting van Wales of de Ierse Zee. Ik kreeg dit bericht, toen ik in de baai lag, terwijl ik mij verkleedde om mij te melden bij de Engelse commanderende officier. Met een sloep van de Engelsen ben ik naar de wal gegaan om mij te melden bij de Engelse vlagofficier, ik meende, dat hij vice-admiraal was. Deze overhandigde mij een enveloppe met een opdracht van mijn chef, admiraal *Furstner*, welke inhield, dat de Prinses met klein gevolg naar Canada moest worden gebracht. Ik heb de opdracht gelezen en ik heb de Engelse officier toen het laatste telegram over de bewegingen van de Duitse onderzeeboot laten lezen. Dit bericht had hem nog niet bereikt. Vóórdat ik uitliep, hebben de Engelsen 's middag een luchtverkenning ingezet over het gebied, waar ik doorheen moest. Deze luchtverkenning had plaats gehad, maar naar male het later werd, verloor zij haar waarde. De tijd, welke verstreek tussen de melding en het ogenblik, dat men door het gebied voer, was natuurlijk in het nadeel van de veiligheid. Men wilde mij liefst zo vroeg mogelijk weg hebben. Ik heb in de baai brandstof geladen en ik heb gewacht op de komst van de kruiser „Heemskerck”, die ook aan mij werd toegevoegd. Voor deze onderneming werd een zg. Atlantisch smaldeel ingesteld, bestaande uit twee kruisers, de „Sumatra” onder mijn bevel en de „Heemskerck” onder bevel van kapitein-ter-zee *van Nolthe*, op het ogenblik chef van de marinestaf.

Zo hebben wij ons gereedgemaakt. De Prinses is aan boord gekomen met de twee kleine Prinsesjes, begeleid door de chef van de marinestaf, kapitein-ter-zee *Boreel*. Deze opdracht was voor de bemanning geheim gehouden; er waren maar een paar mensen ingewijd, mijn eerste-officier, de chef machinekamer en mijn eigen hofmeester. Ik was bang, dat deze zenuwachtig zou zijn, doch hij heeft het uitermate goed gedaan.

De Prins was mee aan boord gekomen met de Prinses en de kinderen. Kapitein-ter-zee *Boreel* had het z.g. operatiebevel bij zich. Dit was een imperatief militair bevel, afkomstig van de bevelhebber, inhoudende enige technische militaire aanwijzingen en de opdracht tot overbrenging van de Prinses. Van de „Heemskerck”, die inmiddels was binnengekomen, kwam kapitein-ter-zee *van Holthe* aan boord. Met hem en met kapitein-ter-zee *Boreel* heb ik mij toen teruggetrokken om dit bevel te bespreken. Nadat ik het operatiebevel had gelezen, kwam ik tot de overtuiging, dat ik in zake de vaart anders moest handelen dan daarin was vermeld. Dit heb ik ook medegedeeld aan kapitein *Boreel* en deze heeft dit, naar ik aanneem, later overgebracht. Als ik volgens de oorspronkelijke aanwijzingen handelde, zou ik in moeilijkheden zijn geraakt met de brandstofvoorziening van de „Sumatra” en zou ik kans hebben gelopen, dat tussen de Azoren en Canada mijn tanks leeg waren. Indien ik volgens mijn eigen plannen zou varen, bestond dit gevaar niet meer. Lang vóórdat wij dit bespraken, had ik in de voorafgaande circa 14 vaarmaanden van mijn bevel systematisch volledige brandstofverbruik- en vaartgegevens van Hr. Ms. „Sumatra” in de praktijk verzameld en door medewerking van grafieken vastgelegd. Daardoor kon ik dadelijk zo precies zeggen, wat er moest gebeuren. De nieuwe „Heemskerck” leverde op dit gebied geen moeilijkheden op.

Intussen was mijn eerste-officier met de Prins en de Prinses de accommodatie gaan bespreken. Tevoren had ik wel enige maatregelen getroffen, zonder overigens de geheimhouding prijs te geven. Ik had namelijk daags tevoren aan de officieren verteld, dat ik een vlagofficier met belangrijk gevolg aan boord verwachtte. Dat was ook zo, alleen was het andersom. Zodoende had ik bepaalde officiershutten kunnen laten ontruimen, waardoor de Prinses de gelegenheid kreeg te kiezen. Zij heeft beneden in de gang de eerste-officiershut gekozen, die zij deelde met Prinses *Irene*. Freule *Feith* delde daarnaast de hut met Prinses *Beatrix*. Ik heb de Prinses, twee dekken hoger, mijn eigen hut met aangebouwde badkamer, naast de kajuit, aangeboden, maar zij heeft deze alleen overdag gebruikt.

Nadat de Prins en de anderen van boord waren gegaan, zijn wij uitgevaren. Tot de volgende dag hebben wij met hoge vaart, ongeveer 20 à 24 mijl, gelopen. Wij hadden het geluk circa tweemaal vierentwintig uur in de mist te varen, zodat wij daarna reeds uit het Kanaal waren en geen last meer konden hebben van de onderzeeboot, die was gesignaleerd. Zoals de situatie toen was, liepen wij trouwens weinig kans tegenstanders te ontmoeten. Gedurende negen dagen hebben de „Sumatra” en de „Heemskerck” gevaren. Toen wij de 11de Juni met gering brandstofrestant van de „Sumatra” in Halifax aankwamen, stond daar een trein gereed, welke de Prinses door de Canadese Regering ter beschikking was gesteld. De Prinses wilde echter nog een dag op de schepen blijven, die haar hadden overgebracht. Zij is toen ook op de „Heemskerck” geweest, waar zij alles heeft bezichtigd. De 12de is de Prinses van boord gegaan. Vrijwel de gehele bemanning is, toen zij wegreed, de kade opgerend naar de trein en heeft haar hartelijk ten afscheid toegezwaaid en „goede reis!” toegeroepen. De Prinses was daardoor diep bewogen.

De 13de heb ik mij gesteld onder de orders van de Engelse vice-admiraal, die toen commandant was van de Engelse vloot in de North Atlantic, Sir *Charles Kennedy Purvis*. Onder zijn commando heb ik bij de Antillen en in de Caraïbische Zee gekruist en 14 dagen in Curaçao gelegen om mijn ketels, die 100 pct. meer uren hadden gebrand dan was toegestaan volgens de veiligheidsvoorschriften, grondig te laten schoonmaken. Daarna kreeg ik van de chef marinestaf opdracht mij te verplaatsen naar West-Afrika. Eerst moest ik echter nog enkele maatregelen treffen om de geheimhouding van de scheepsbewegingen, welke verloren was gegaan, te herstellen.

Toen ik namelijk de laatste maal in Jamaica was, hoorde ik namelijk van een neger, die bananen, en een andere, die schoenen verkocht, dat wij naar Trinidad zouden gaan. Zoveel was dus al bekend en daarom moesten er tegenmaatregelen worden getroffen. Ik heb toen de voor Trinidad c.q. verderop bestemde zakken met brievenmail naar Jamaica laten adresseren en aldus openlijk doen inladen. Toen wij tenslotte uit Curaçao vertrokken, heb ik overeenkomstig de met de militaire commandant van Curaçao (kapitein-ter-zee *van den Donker*) gemaakte afspraak eerst 's nachts een paar secties mariniers aan de wal gezet om de waakzaamheid van de

Curaçaose kustwachtposten te controleren. Dezen namelijk bewaakten de toegangswegen tot het kamp der Engelse garnizoenstroepen, de olieraffinaderij, de olievoorraden e.a. hoofdobjecten. De mariniers hebben de door mij uitgekozen K.W.-post, en daarmee de toegang tot het hart van het eiland, snel bij verrassing veroverd. Na hen weer aan boord te hebben genomen, ben ik naar zee verdwenen en na eerst over stuurboord te hebben gevaren, hebben wij later buiten zicht van de kust koers gezet naar Trinidad en langs Trinidad varende zijn wij tenslotte naar Freetown gegaan. Daar heb ik mij gemeld bij de Engelse districtscommandant, van wie ik de opdracht kreeg een schip met évacués naar Kaapstad te escorteren. Destijds heb ik trouwens nog een opdracht gehad en uitgevoerd voor het vanaf Halifax escorteren van een transport lichte infanterie, dat was bestemd om de troepen in Jamaica aan te vullen.

In Kaapstad kreeg ik opdracht om te dokken. De heer van *Kretschmar van Yeen*, de directeur van de Hollandse Aannemingmaatschappij, was toen bezig een nieuwe haven in Kaapstad te bouwen en die is er bijgehaald om te zorgen voor een passend dok voor het Nederlandse schip. Het schip heeft toen gedokt en is schoongemaakt, wat bijna veertien dagen heeft geduurd. In die periode was de Regering-Smuts bezig tegen de oppositie in de bijzondere oorlogsbevoegdheden van de Regering er door te krijgen. Het Kabinet en het Parlement waren dus beiden in Kaapstad; anders is de een in Kaapstad en de ander in Pretoria. Ook de diplomatieke vertegenwoordiging was in groten getale aanwezig. Wij kwamen op een goed ogenblik toen men met deze kwestie bezig was. Wij kwamen om getuigenis af te leggen als een firm-ally, ook speciaal tegenover de Hollandse Zuid-Afrikaanders, die erg in de oppositie waren. Ik ben door de gemeenteraad ontvangen met een lunch, waarbij 100 à 150 mensen aanwezig waren. De volgende dag ben ik zeer vriendelijk ontvangen door generaal *Smuts*, met wie ik een iang gesprek heb gehad. Wij hebben in die tijd veel contact gehad met de Engelsen en Afrikaners, die heel aardig waren.

Ik had aan boord de adelborsten van het Koninklijk Instituut van de Marine, die naar Engeland waren overgekomen en met de „Heemskerck” naar Halifax waren doorgezonden, waar zij aan boord van de „Sumatra” waren gekomen. Ik heb deze jongens laten kennis maken met de studenten van de universiteit in Stellenbosch, waar een brandpunt was van de oppositie. Onder leiding van een van mijn officieren en met nog enige andere officieren zijn de adelborsten er heen gegaan. 's Middags om zes uur zou er een feest zijn, maar tegen kwart voor zes heeft de helft van de gastheren- en gastvrouwenstudenten zich verontschuldigd en kwam niet. Dit had een scherp politiek aspect.

90772. De Voorzitter: Het was dus een anti-Nederlandse houding?

A. Neen, anti-geallieerd. Men wilde daar de bijzondere rechten voor Smuts om handelingen in samenwerking met de geallieerden te verrichten er door krijgen. De oppositie uitte zich bij de jeugd in deze geest.

Wij zijn toen nog een dag of wat — totaal 14 — in Kaapstad geweest en toen kreeg ik opdracht naar Indië te gaan en onderweg te kruisen in de Indische Oceaan voor het toezicht op de handel. Tevoren had ik dat ook reeds gedaan. Voordat ik Kaapstad naderde, heb ik nog verschillende koopvaardijsschepen aangehouden om deze te controleren. Wij zijn dus uit Kaapstad vertrokken en naar Madagaskar gegaan en hebben in Mauritius vol brandstof geladen. Verschillende malen hebben wij nog schepen gecontroleerd, maar wij hebben niets gevangen. Toen zijn wij naar Straat Soenda gevaren en daar heb ik het eskader in Nederlandsch-Indië onder *Doorman* gevonden. Het zag er mooi uit, men kon zien, dat er gang in zat. De schepen glommen aan alle kanten en wij waren het lelijke eendje, want met de oorlog hadden wij alles, wat kon glimmen, dof gemaakt en het mooie witte dek was verknoid met verf en ik weet al niet wat, om te zorgen, dat wij 's nachts niet door vliegtuigen werden gezien. Het schip was lelijk gemaakt. In Indië vonden wij de vredessituatie, die nog niet was vervangen door de oorlogssituatie. Ik ben dus in het eskader opgenomen en zo zijn wij Straat Soenda doorgevaren en de volgende ochtend zijn wij Priok binnengevaren. Ik ben achter in de haven gelegd, alles werd nogal geheimzinnig gedaan en er is verder ook geen richtbaarheid aan gegeven. De volgende dagen ben ik nog in Batavia geweest en toen ben ik naar Soerabaja doorgezonden. De „Sumatra” was een oud schip en de vuurleiding en andere systemen aan boord hadden dringend vernieuwing nodig. In de vuurleiding moesten nieuwe elektrische kabels, ik had er nog wel enkele bruikbare aan boord, maar het was toch niet meer bedrijfszeker. De reparatie had eigenlijk in Holland moeten geschieden; ik had opdracht gekregen, dat ik 15 Mei 1940 de „Sumatra” in dok zou brengen voor

reparatie. De oorlog heeft dit achterhaald, maar de ingrediënten voor de reparatie zijn nog met een vrachtschip naar Indië gezonden en toen ik daar kwam, lag alles daar klaar. Ik ben dus naar Soerabaja gevaren, waar ik het schip heb afgegeven aan de directeur van het Marine Etablissement. Deze had zijn plannen al enigszins uitgestippeld en hij heeft het schip nog eens bekeken. Het bleek toen, dat het schip minstens een jaar moest repareren. De kruiser ontviel dus als eenheid. Het was niet nodig, dat ik aan boord bleef en ik ben toen geplaatst in de staf van admiraal *Helfrich* voor de nieuwe functie van Hoofd van Handelsbescherming. Dit is wat de Engelsen naval control noemen en wat bij hen een grote vlucht heeft genomen. Dit systeem is met enige wijzigingen door de Amerikanen overgenomen, en het is ook in Indië uitgebouwd.

90773. De Voorzitter: Hoe lang bent u hoofd van de handelsbescherming geweest?

A. Ik kreeg mijn aanstelling een van de laatste dagen van Februari 1941, nadat ik mijn schip in Soerabaja had overgedragen en ik ben het in Nederlandsch-Indië gebleven tot de val van Indië. Toen ben ik met admiraal *Helfrich* weggegaan. Daarna ben ik in Colombo geweest en Bombay, weer Colombo en via Melbourne—Sydney—Brisbane ben ik naar San Francisco en New York gegaan, waar ik een tijd ben geweest als hoofd van de handelsbescherming. Ik wil niet zeggen, dat deze titel dáár veel om het lijf had, want er waren handelsbeschermingsofficieren in New York, San Francisco, Colon, New Orleans en Halifax; maar ik was tevens Senior Netherlands Naval officer te New York en ik was lid van de missie op financieel en scheepvaartgebied van de heer *Steenberghe*.

De handelsbescherming-Indië is een groot onderwerp. Ik heb er een artikel over geschreven in het marineblad.

De Voorzitter: Dat valt enigszins buiten het gezichtsveld van deze sub-commissie.

A. In de oproep stond, dat eventuele stukken welkom waren. De archieven zijn verloren gegaan, zodat ik dus alles uit mijn geheugen moet doen.

Toen ik 1 Maart 1942 van admiraal *Helfrich* opdracht kreeg van Bandoeng naar Tjilatjap te gaan en vandaar zo spoedig mogelijk naar Colombo, heb ik kris kras van mijn schrijftafel de gegevens van die dag meegenomen in een klein koffertje. Al die jaren heb ik het meegenomen als „secret luggage” en „diplomatic documents” en na de oorlog heb ik het in den Haag gebracht. In Januari 1948 ben ik nog eens opgeroepen voor een claim in New York voor verloren-gegane ladingen. Ik heb het koffertje weer meegenomen en dank zij deze papieren hebben wij in het voorjaar van 1948 nog anderhalf miljoen dollar gewonnen voor het Nederlandsch-Indisch Gouvernement.

90774. De Voorzitter: Bent u gedurende het verdere verloop van de oorlog hoofd van de handelsbescherming gebleven?

A. Ja. De handelsbescherming is een zuiver militaire taak, het is een onderdeel van de oorlogshandelingen, hoewel het doel er van is het recht van de koopvaardijsschepen, die een vredelievend karakter behouden ook in oorlogstijd volgens de algemene internationale opvattingen, te handhaven. Het is dus een zuiver militaire taak, welke wordt uitgeoefend door de maritieme bevelhebbers. In het najaar van 1942 ben ik in New York gekomen en ik ben er gebleven tot eind Mei 1943. Ik ben weggegaan, omdat de bevelhebber der zeestrijdkrachten, de Minister van Marine te Londen, had besloten — niet op mijn advies, want ik heb hem nooit advies in die richting gegeven en het overviel mij dus — de handelsbescherming over te dragen aan de Minister van Buitenlandse Zaken, de heer van *Kleffens*. Ik bemerkte dit, doordat ik grote dossiers kreeg toegezonden, waarin alle veranderingen in het stencil waren getikt en waarin ook de opdrachten voor onze diplomatieke en consulaire ambtenaren in den vreemde kant en klaar waren opgenomen. Naar mijn gevoel was dit volkomen in strijd met het karakter van de handelsbescherming en het zou bepaald nadelig zijn voor onze zaak, wanneer het handwerk van de krijgsman werd vermengd met de immuniteit van de diplomatieke ambtenaren; men zou op heel glad ijs komen. Bovendien zou het naar mijn inzicht geheel verkeerd gebeuren. Er hadden enkele dingen plaats gevonden, die naar mijn kritische beschouwing als zee-officier niet in orde waren, en deze hadden mij de mening gegeven, dat er goed moest worden opgelet en vooral door burgers. Ik heb nu het oog op het zuiver militaire en maritieme e - deelde er van. Hier was nu een aanduiding, dat het gevaarlijk die

kant uit zou gaan. Welke motieven er verder waren, wist ik niet, niaar ik heb in ieder geval geprotesteerd, evenals onze marine-attaché, schout-bij-nacht *Meyer Ranneft*. Deze heeft mij medegedeeld, dat onze ambassadeur, de heer *Loudon*, het er ook niet mee eens was. Wij hebben hierover een betoog naar Londen gezonden en het gevolg is geweest, dat ik naar Londen ben gegaan. Ik heb daar een pleidooi gehouden om deze zaak bij de marine te behouden. Ik ben bij Buitenlandse Zaken geweest en zoals te doen gebruikelijk, was er enige wrijving, maar tenslotte is de zaak ingetrokken, ook dank zij het feit, dat admiraal *Helfrich* juist uit Colombo over was en het laatste stootje gaf. Admiraal *Helfrich* had doorslaande opvattingen op dat gebied en had er ervaring van, terwijl men dit naar mijn gevoel in Londen niet had, omdat wij in 1940 onze gehele koopvaardij op een heel andere basis hebben omgeordend in de geallieerde war-effort dan wij dit in Nederlandsch-Indië deden op grond van de staatsrechtelijke positie van Nederlandsch-Indië, dat toen zelfstandig was en een zelfstandig hoofd had.

Ik ben in Londen gebleven tot het einde van de oorlog en ik heb steeds dezelfde functie gehad. Daarbij is het zwaartepunt komen te liggen op de organen, die reeds in Engeland waren, speciaal de **D.E.M.S.-dienst** (Defense Equipment Merchant Ships) voor het bewapenen van de koopvaardij-schepen met verdedigingsmiddelen tegen de vijand. Een koopvaardij-schip is internationaal rechtelijk altijd bevoegd zich met geweld te verdedigen tegen een aanval. Deze dienst hadden wij op kleine schaal in Engeland en daarbij waren training centres, waar de kanonniers van de koopvaardij werden opgeleid. Eerst deden de Engelsen dit alles zelf, maar voor de Nederlandse marine hebben zij dit aan onze eigen organen overgedragen en daarvoor hadden wij enkele door Nederlandse officieren geleide kleine trainings centres in de hoofdhavens van Engeland. Dit kwam dus onder mij. Een latere maatregel was, dat Nederlandse koopvaardij-officieren, die gemist konden worden op de koopvaardijvloot en goede krachten waren — daarover is veel overleg met de Nederlandse reders geweest — ter beschikking werden gesteld en werden opgeleid als naval control officer, dus handelsbeschermingsofficier, en als sea-transport officer, dat zijn officieren, die speciaal de beladingen in oorlogstijd verzorgen. Deze opleiding is aangevuld met dienst doen op de Engelse bureaux op de verschillende steunpunten. Bij de bevrijding van Nederland zijn deze officieren daar in de marine-commandementen en havens te werk gesteld. Dat was mijn hoofdtaak. Wat betreft de eigenlijke handelsbescherming in de zin van naval control bleef er voor mij niet veel over. De oorlog was toen al drie

jaar oud en dit werd gedaan door de Engelse naval control van de admiraliteit. Ik had er wel contact mee, maar het liep toch over onze liaison-officier; ik zat er niet als een organisch onderdeel in. Later heb ik in samenwerking met de geallieerden de organisatie voorbereid, die met het oog op de mijne velden in Europa voor de scheepvaart is ingesteld en welke ook thans nog absoluut nodig is.

90775. De **Voorzitter**: Wanneer bent u weer naar Nederland teruggekeerd?

A. In de zomer van 1945 ben ik naar Holland vertrokken.

90776. De **Voorzitter**: Kreeg u toen een bepaalde taak?

A. Ik ben weer hoofd van de handelsbescherming geworden in Holland. De laatste jaren had ik de handelsbescherming uitgevoerd met het gevoel, dat ik een soort achterhoedegevecht leverde. Ik had de bedoeling de handelsbescherming zo gaaf en zo goed mogelijk na de oorlog te behouden om een uitgangspunt te vormen voor een vredesvoorbereiding van de handelsbescherming. Ik was bang, dat, wanneer de draad in oorlogstijd zou worden afgesneden, het moeilijk zou zijn het in vredetijd op te bouwen. In Nederland ben ik bij het Departement van Marine gebleven, waar ik de basisresolutie in elkaar heb gezet, welke de Minister van Marine met de andere Ministers heeft besproken en welke tenslotte is vastgelegd en waarop thans de uitbouw van de handelsbescherming, waaraan men bezig is, steunt. Dit is het afgeronde geheel.

90777. De **Voorzitter**: Hebt u in het kader van dit verhoor nog iets op te merken?

A. Neen.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

C. H. BROUWER.

ALGERA, *voorzitter*.

KORTHALS.

FENS.

OOSTERHUIS, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 29 MAART 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer **Algera**, voorzitter, en de heren Schmal en Koersen, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

WILLEM PIETER VAN VEEN,

oud 53 jaar, wonende te 's-Gravenhage, kolonel b.d. van het K.N.I.L.

Hij legt de eed af als getuige.

90778. De **Voorzitter**: Welke functies hebt u bekleed na 15 Augustus 1945?

A. In October 1945 ben ik uit krijgsgevangenschap in Indië teruggekeerd. Ik ben in Formosa en Mandsjoerije geweest. Van Moekden ben ik naar Manilla afgevoerd en daar heb ik opdracht gekregen mij in Kandy te melden bij het South East Asia Command. Daar kreeg ik opdracht, per vliegtuig door te gaan naar Batavia, waar ik liaison-officier ben geworden van de Britse bevelhebber op Java. Dit bevelhebberschap betrof in de eerste maand geheel Java en kort daarop West- en Midden-Java, omdat er een andere Engelse commandant in Soerabaja kwam, en daarna hield het alleen West-Java in.

90779. De **Voorzitter**: Bij welke Engelse bevelhebber was u liaison-officier?

A. Bij generaal *Hawthorn*. Generaal *Christison* was de commandant in chief over de acties, welke in geheel Nederlandsch-Indië werden gevoerd. Generaal *Hawthorn* was commandant op Java; hij was commandant van de 23ste Indische divisie.

90780. De **Voorzitter**: Wat hebt u in die kwaliteit meegemaakt van de militaire gang van zaken?

A. Als liaison-officier had ik tot taak gegevens uit te wisselen, zowel aan de Engelse als de Nederlandse commandant, die de actie in West-Java voerde, nl. generaal *Schilling*. Deze stond rechtstreeks onder de Nederlandse legercommandant, generaal *van Oyen*. Ik was dus de schakel tussen de Engelsen en generaal *Schilling* en tevens vormde ik de verbinding met het hoofdkwartier van generaal *van Oyen*. In de eerste plaats hield dit in het uitwisselen van gegevens van organisatorische aard, voorts moest ik inlichtingen verschaffen voor eventuele acties, die werden gepland om te worden uitgevoerd door Hollandse of Britse troepen. De ervaring was, dat men mij zo nu en dan wel om raad vroeg, maar ik had de indruk, dat het over het algemeen een beleefdheidsvorm was, omdat ik als liaison-officier aan de generaal was toegevoegd. Men wilde mijn mening wel weten, maar in het algemeen loste men de problemen toch op, zoals men het zelf goeddacht.

90781. De **Voorzitter**: Het kwam er dus praktisch op neer, dat wij geen of heel weinig invloed konden uitoefenen?

A. Wij konden heel weinig invloed uitoefenen.

90782. De **Voorzitter**: Is het wel getracht?

A. Ja.

90783. De **Voorzitter**: Kunt u daarvan ook enkele voorbeelden noemen?

A. Het is moeilijk voorbeelden te noemen. Generaal *Schilling* vestigde er geregeld de aandacht op, dat wij ons gezag rond Batavia moesten uitbreiden. In die tijd waren wij in Batavia opgesloten. Meester Cornelis is tegen Batavia aangebouwd, maar dat was zelfs een gebied, waar men niet ongewapend kon komen, omdat het volkomen onveilig was. Generaal *Schilling* drong er steeds op aan het gebied langzamerhand uit te breiden in de richting van Buitenzorg. De Engelsen verzetten zich hier sterk tegen, zij wensten dit niet.

Volgens mij was het voornamelijk, omdat men geen verliezen wilde lijden.

90784. De **Voorzitter**: Hebt u als liaison-officier deze mening ook bevestigd gehoord door de Engelse generaal?

A. Ik heb het zeker gehoord. Ik moet het de Engelsen ter ere nageven, dat zij precies werkten zoals hun Regering, de Labour-regering, het hun opdroeg, en men week er geen centimeter van af. Als men als liaison-officier is toegevoegd, spreekt men de mensen niet alleen in diensttijd, maar ook buiten de dienst en het bleek dan, dat de Engelse officieren het er dikwijls helemaal niet mee eens waren en graag veel krachtiger zouden willen optreden, hetgeen hun echter verboden was.

90785. De **Voorzitter**: Weet u iets van de kwestie van de weigering van de toelating van de gezagstroepen en de mariniers op Java?

A. Ja.

90786. De **Voorzitter**: Kunt u ons mededelen hoe dit is verlopen?

A. Deze historie heeft op mij een vreemde indruk gemaakt. Men vroeg mij, hoe de nieuwe Nederlandse troepen, die binnenkort zouden komen, zouden kunnen worden ingezet. Ik heb dat met de Britse divisiestaf besproken; kort daarop vernam ik echter, dat de komst van Nederlandse troepen niet doorging. De Nederlandse troepen, die op Malakka waren aangekomen, moesten daar blijven en de gezagstroepen, welke uit Saigon zouden komen, kwamen ook niet. Hetzelfde is gebeurd met de mariniersbrigade. Deze had opdracht zich te ontschepen in Soerabaja. Er is een klein gedeelte ontscheept, welk deel, weet ik niet precies, maar het kwam er op neer, dat het niet het werkelijke „vecht”gedeelte was. Men meende, dat de gehele brigade aan wal zou gaan, maar op een gegeven ogenblik is het halverwege gestopt.

90787. De **Voorzitter**: Van wie is dit weigeringsbevel uitgegaan?

A. Het zal van generaal *Christison* zijn uitgegaan.

90788. De **Voorzitter**: Is het u ook bekend, in hoeverre Nederlandse invloeden hierbij een rol hebben gespeeld?

A. Dat is mij niet bekend.

90789. De heer **Koersen**: Heeft men het van Engelse zijde ook enigszins getnotiveerd?

A. Wat de mariniersbrigade betreft, zou ik er werkelijk de motieven niet voor weten. Wat betreft onze eigen mensen, en ik bedoel hier speciaal de troepen, die uit krijgsgevangenschap terugkwamen, kan ik wel zeggen, dat de algemene mening bij de Engelsen was, dat met deze mensen niet was te werken. Wij waren een categorie, die blij mocht zijn, het leven te hebben. Verder hadden wij zoveel in krijgsgevangenschap geleden, dat kon worden aangenomen, dat wij mentally sick waren, op enkele uitzonderingen na. In dit verband heb ik een brief meegebracht, die generaal *Christison* in December 1945 heeft uitgegeven aan de senior officers onder zijn commando. Uit deze brief spreekt heel duidelijk de mentaliteit van de Engelsman uit die tijd; het geeft weer de wijze hoe men de Nederlanders beschouwde. Daaruit is ook te verklaren, dat de Engelsen onze troepen niet wilden laten komen, omdat zij het niet vertrouwd vonden.

De **Voorzitter**: Zoudt u de brief even willen voorlezen?

A. Deze brief was bedoeld om de officieren van de Engelse troepen in Indië een indruk te geven van de wijze, waarop zij de Nederlanders moesten beschouwen. Zij moesten niet te scherpe kritiek op ons uitoefenen, omdat wij mensen waren, aie zwaar hadden geleden. Men moest consideratie met ons hebben.

De brief luidt als volgt:

„I am writing to you personally on the important subject of mutual understanding and co-operation with our allies the

Dutch. It has come to my notice from various sources both British and Dutch that there has been a serious increase in the volume of British criticism of our ally.

This situation is unfortunate and is to be deplored. It is in the first place „unBritish” and in the second place shows a complete lack of gratitude for the noble part played by the Dutch during the war. The Dutch navy, her merchant navy, and her Air Force have worked side by side with our sailors and air men and done a magnificent job. The Dutch army was unprepared both at home and abroad and through no fault of their own never had a chance. It must be remembered however that Holland declared war upon Japan before the latter knowing full well that with the available military resources in the N.E.I. she stood little chance of success. We British being sentimental are inclined to support the Under Dog without getting a clear picture in our minds as to the true state of affairs and thus the Dutch case is apt to be overlooked.

Our allies have lost almost everything, houses, cars, money and even clothes and are still living in appalling conditions, they see Indonesians occupying their rightful homes and in some cases actually using their cars, whilst they have to walk. They are very naturally intensely worried about their womenfolk and children. Even since the arrival of the British troops the Dutch see or hear of hundreds of cases of Dutch men and women being kidnapped and butchered to death and as we all know there are scattered camps of Dutch nationals all over the N.E.I. whose fate has not yet been determined. The Dutch in Batavia and other cities are boycotted from the markets, loyal servants are intimidated and have to leave. They feel the humiliating circumstances in which the Dutch and loyal native troops are placed. They read of shipments of Dutch troops from Holland but never see them arriving. Is it any wonder that their discipline and general morale is not what it should be?

Quite obviously all sympathy and understanding must be shown by us. The whole question is not a question of politics but of human understanding.

We must ask ourselves why in certain cases we British have criticised the Dutch.

They are, we think sloverly in appearance and badly dressed. This is no fault of them. We are genuinely worried about their apparent lack of discipline in certain units; they have been in quite a few cases „trigger happy”. All these men we see here have suffered in Jap hands for 3½ years, they are ex-P.W. and they have seen or heard of the killing of their women. It is perhaps not realised that during the last four weeks in Batavia alone there have been over 500 crises of kidnapping but in fairness to both sides a small percentage of the kidnappings have been carried out by the Dutch. We are inclined to enlarge on the Dutch misdeeds and slur over the acts on the other side. We think the Dutch suffer from lack of manners and were amazed to find their lack of gratitude. I must remind you that whilst the majority of the Dutch speak English they are a foreign people and they do not think as we do. If their manners appear bad I would like to think it is only because they do not understand us. We resent their criticism of us. We think it hard that after six years of war we are still fighting. We have suffered over 1200 casualties in rescuing Dutch men, women and children and as far as the men in the street is concerned we have received no thanks. Our casualties in certain units and formations even exceed those suffered by them in the War in Burma. Our officers release is deferred, young British men are still being conscripted to come out and assist us in our task. We must continually keep reminding ourselves that the majority of these unfortunate Dutch people are temporarily mentally sick. A complete lack of war news during the period of confinement has done much to lower their morale. Many thousands do not realise that but for Britain the war for democracy would have been lost. The Jap propaganda was such as to belittle the British people and to place us and our capabilities and achievements on the lowest rung of the ladder. We give our P.W. months of rehabilitation, the Dutch cannot afford to do so.

We consider the Dutch inefficient, unbusinesslike and lacking in discipline and we often consider them lazy and unwilling to work in the common cause, but the reasons are not far to seek; their morale, their health and in some cases their spirit has been broken under the Japs. We Britishers seem to have what most of the Dutch lack — a sense of humour. This may or may not be true, but we must all admit that at the moment they have very little to laugh about.

We have dealt mainly with the criticism of the civilian population; we must now turn to the armed forces of the Netherlands. The great majority have been prisoners of war or even used by the Japanese for forced labour far from their homes. They have suffered from bad quarters, bad and insufficient food, and the greater part of them have not seen their families for years. Now four months after the collapse of the Japs, the majority of them are still in the same appalling circumstances.

We British criticise the Dutch, and rightly so, for want on attacks on Indonesians, but men in an unstable state of mind thirsting for revenge cannot or will not discriminate between moderates and terrorists.

They see the British in the better accommodation in the town. They see the British have their cars and most of the amenities. How would we feel if the same happened in Britain and Americans were the occupying force. And lastly there is a continual criticism of Dutch males by British of all ranks to their Dutch girl friends. At first this was treated by the latter as joke, but now I have it on good authority they inwardly bitterly resent these criticisms against their own kith and kin. This is a significant factor that must not be overlooked. I wonder if you remember how we felt when the Americans and Canadians flooded our country.

To summarize, we have the following duties to perform if we intend to uphold the highest tradition of the British Empire and Commonwealth of Nations.

We must:

(a) Be more tolerant and show more sympathy and understanding.

(b) Do all in our power to assist them in raising their morale, helping them in their welfare and set them a good example.

We are handing out and will continue to hand out British propaganda both by films, reading matters and lectures. I look to you and I know you will not fail me, to place before your troops, without fear or favour, the case of the Dutch as I have described.”

Dit was dus een brief van generaal *Christison* aan de senior officers.

90790. De Voorzitter: Deze brief is natuurlijk ook bekend geworden bij de Nederlandse officieren. Hoe hebben deze hierop gereageerd?

A. Deze brief is alleen onder de Engelse officieren verspreid. Oorspronkelijk had ik hem ook niet gekregen. Ik meen, dat het de „Nieuwsgier”, een blaadje, dat in Batavia uitkwam, was, die dit in handen heeft gekregen en er een stuk heeft uitgelicht, o.a. het deel dat wij „mentally sick” waren. Ik moet eerlijk zeggen, dat het wel enigszins uit zijn verband was gerukt, men moet de brief als geheel lezen. Dit gepubliceerde gedeelte was echter door het Nederlandse hoofdkwartier gelezen en men vond het wel heel erg. Ik heb toen generaal *Hawthorn* gevraagd of het in de courant gepubliceerde juist was. Deze antwoordde mij, dat dit inderdaad het geval was, maar dat het volkomen uit het verband was gerukt. Hij gaf mij toen de brief, opdat ik de inhoud zou kunnen beoordelen en het Nederlandse hoofdkwartier dienovereenkomstig zou kunnen inlichten.

Zelf vind ik, dat hieruit heel duidelijk de mentaliteit van de Engelsman blijkt ten opzichte van de Nederlanders in die tijd.

90791. De heer **Koersen**: Wat is uw mening over de bezwaren, welke generaal *Christison* in zijn brief opnoemt. Onderschrijft u deze?

A. Zeker, onder de burgerbevolking was het zo, dat men in de Engelsman iemand zag, die zijn eigen voordeel hier wilde zoeken. De Engelsman was helemaal niet gezien, om het zeer zacht uit te drukken, ook niet onder onze troepen. De Engelsen beschouwden ons inderdaad en bagatelle.

90792. De Voorzitter: Hebt u zelf nog iets op te merken?

A. Neen.

De Voorzitter: Dan dank ik u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

Vv. P. VAN VEEN.

ALGERA, voorzitter.

SCHMAL.

KOERSEN.

OOSTERHUIS, griffier.

ZITTING VAN DONDERDAG 29 MAART 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer **Algera**, voorzitter, en de heren **Schmal** en **Koersen**, leden, alsmede de heer **Oosterhuis**, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

JACOB NIEUWENHUYSEN,
oud 46 jaar, wonende te Oegstgeest,
luitenant-ter-zee 1ste klasse speciale diensten.

Hij legt de eed af als getuige.

90793. De **Voorzitter**: Welke functie hebt u in Indië bekleed na 15 Augustus 1945?

A. Ik was hoofd van de Inlichtingendienst van de **B.S.O.** en na het opheffen van de functie van **B.S.O.** was ik hoofd van de Inlichtingendienst van de Marine.

90794. De **Voorzitter**: Waaruit bestonden uw werkzaamheden?

A. Gedurende de oorlog was ik belast met het inlichtingenwerk, zowel op politiek als militair gebied. Toen wij op Java aankwamen, zou daar ook de **Nefis** komen, die in Australië was geweest en zich speciaal met Java had beziggehouden.

90795. De **Voorzitter**: Waar bevond u zich gedurende de oorlog?

A. Ik was in Colombo.

90796. De **Voorzitter**: Dan kunnen wij misschien beter even beginnen bij het tijdstip, dat u in Colombo bent aangekomen. Ik dacht, dat u in krijgsgevangenschap was geweest. Welke functie had u in Colombo?

A. Ik ben met de „Sumatra“ in Bombay aangekomen en vandaar ben ik naar Colombo gegaan, waar ik eerste officier werd aan boord van de „**Plancius**“. De data weet ik niet precies meer, maar daarna ben ik naar de Inlichtingendienst overgegaan, waar ik eerst de tweede man werd, en het laatste jaar ben ik hoofd van de Inlichtingendienst geweest.

90797. De **Voorzitter**: De Inlichtingendienst was dus reeds georganiseerd toen u er hoofd van werd?

A. Ja, dit was gebeurd onder leiding van luitenant-ter-zee 1ste klasse **C. J. Wingender**. Deze ben ik opgevolgd.

90798. De **Voorzitter**: Waaruit bestond het werk?

A. Voornamelijk uit het ondervragen van krijgsgevangenen. Van deze ondervragingen moesten rapporten worden samengesteld, welke het mogelijk maakten agenten binnen te voeren in Sumatra. Verder bevatten de rapporten gegevens voor de psychologische oorlogvoering, economische gegevens en gegevens voor het samenstellen van target maps voor de air force voor eventuele bombardementen, gegevens over de scheepvaart. Alles, wat wij te weten wilden komen, werd uit de krijgsgevangenen getrokken.

90799. De **Voorzitter**: Hebt u samengewerkt met de heer *van Deinse*?

A. De heer *van Deinse* was in de zogenaamde **P-division** in Kandy en hij kwam geregeld bij mij op kantoor om inzage te krijgen van Se gegevens, welke wij hadden verzameld.

90800. De **Voorzitter**: Over welk gebied strekte uw Inlichtingendienst zich uit? Over Sumatra en Malakka?

A. Eigenlijk over alles. Als wij een krijgsgevangene tegenkwamen, die b.v. kort tevoren in Celebes was geweest, dan verhoorden wij hem daarover natuurlijk ook. De meeste mensen, die wij kregen, kwamen van Sumatra en het westelijk deel van Java. In het begin zijn er parties ingebracht op Sumatra; het was eigenlijk meer een „hit and run“-aanval om te trachten contact te krijgen, maar het leverde weinig op. Het bleek toen, dat de tactiek om mensen op te halen veel meer opleverde, terwijl men minder risico liep.

90801. De **Voorzitter**: U haalde dus mensen op van Sumatra en andere delen van Java?

A. Dat was gescheiden. Ik had de Inlichtingendienst en daarnaast stond een operational section, de „**Anglo Dutch Country Section**“ de special operations, onder force 136. Dit stond onder leiding van kolonel *Pel* en later onder kapitein-luitenant-ter-zee *Wingender*. In het begin leverde dit ontzettend weinig op, maar later, toen wij meer gegevens kregen, kon dit gebeuren zonder abnormale risico's. Tegen het einde van de oorlog waren er een stuk of vijf parties binnen.

90802. De **Voorzitter**: Werden die uit de lucht neergelaten?

A. Ja, en ook aangebracht met onderzeeboten. Mijn taak was er voornamelijk op gericht gegevens te verzamelen voor deze parties. Wanneer ik b.v. iemand kreeg uit Oost-Sumatra, dan vroeg ik deze hoe de landingsmogelijkheden waren, hoe de bewaking was, welk geld in omloop was, of hij betrouwbare lieden in de omgeving wist, enz. Het waren dus gegevens, die het mogelijk maakten parties binnen te brengen en ook om na te gaan of het de moeite loonde daar een party binnen te brengen. Ik zelf wist niet, waar de parties binnengingen. Ik maakte een verhaal op, dat zij konden gebruiken, en zij konden bij force 136 een keuze doen, waar zij eventueel een party binnen wilden laten gaan. Dit was een van mijn hoofdtaken en verder had ik veel contact met force 222, de bomber group, die aanvallen en verkenningen op Sumatra uitvoerde. Ik stelde target maps samen o.a. van *Sigli*, *Olehleh*, *plaatsen*, die binnen bereik waren en waar veel Japanse activiteit was. Door deze kaarten was het mogelijk militaire objecten te raken, zonder de burgerbevolking schade te doen.

90803. De **Voorzitter**: Was o.a. de heer *Brondgeest* een van de leiders van de parties, welke u zoëven noemde?

A. Ja, *Brondgeest* zat in de buurt van *Medan*.

90804. De **Voorzitter**: U hebt deze parties dus van gegevens voorzien?

A. Ja, ik weet echter niet in hoeverre zij er gebruik van maakten. Van alle mogelijke fronten kwamen gegevens binnen, welke gegevens uiteindelijk alle in Kandy terechtkwamen. De **P-division** had daar veel te vertellen en deze had contact met de leider van force 136, kolonel *Hudson*, van de **Anglo Dutch Country Section**. In samenwerking met het hoofd van de **Anglo Dutch Country Section** werd uitgezocht waar er een mogelijkheid was.

90805. De **Voorzitter**: Zoëven hebt u gezegd, dat uw werkzaamheden niet alleen op Sumatra betrekking hadden. Zij vielen dus ook buiten het **S.E.A.C.**-gebied?

A. Wanneer wij iemand kregen van Java, van Nieuw-Guinea, Malakka of China en deze daarover iets wist te vertellen, dan werd hij door ons ondervraagd. Deze gegevens werden samengesteld in een wekelijks rapport en dat werd praktisch over de gehele wereld verspreid. In de eerste plaats ging het naar **S.E.A.C.**, naar Londen, naar Amerika, naar Australië, overal heen. Iedereen kon daarmee zijn gegevens aanvullen en een idee krijgen van de picture van het gehele oorlogsgebied.

90806. De Voorzitter: Werkte u ook op een of andere wijze samen met de Nefis?

A. De N.E.F.I.S. was een nevenorganisatie; het was een veel grotere organisatie dan de onze op Colombo. De rapporten van de Nefis werden aan de B.S.O. gezonden en daardoor kreeg ik ook inzage van de rapporten. Er werden ook gegevens uitgewisseld. De Nefis werd voorzien van mijn rapporten en omgekeerd kreeg ik vele rapporten van de Nefis, niet alle, want het was een overstelpende hoeveelheid materiaal. Verder stelden wij ook nog topografische gegevens samen, o.a. over de waterwegen, steden en spoorwegen van Sumatra, kortom over alles, wat nodig is voor militaire acties.

90807. De Voorzitter: Hebt u de indruk, dat dit tenslotte voor de praktijk belangrijk is geweest?

A. Welk werk bedoelt u speciaal?

De Voorzitter: In het algemeen.

A. Wat de inlichtingen betreft, zeker wel. Van de parties, die op Sumatra zijn ingebracht, hebben wij er geen een verloren, en ik moet dit ook wel toeschrijven aan het feit, dat zij in behoorlijke mate tevoren waren ingelicht over de mogelijkheden, die er waren. Verder zijn er veel dingen, welke ik moeilijk kan beoordelen. Van de gegevens, die binnenkwamen over de sterkte van de Japanse troepen, de opleiding van vrijwilligers — onder de Bataks was dit vrij erg en verder langs de kust — moesten wij geen gebruik maken of conclusies trekken. Bij de terugkomst van een party waren b.v. de gegevens over de kleding, de gezondheidstoestand e.d., bestemd voor civil affairs. Ik kan moeilijk beoordelen in hoeverre men daarvan gebruik heeft kunnen maken. Dan zijn er zeker gegevens geweest, welke voor de algemene oorlogvoering van belang waren. Ik kan mij herinneren, dat wij door ondervraging een aanvoerhaven van de Japanners in Burma ontdekten, waar munitie en benzine voor het Burma-front werden verzameld. Er is een aanval op gedaan en er is een ontzettende brand geweest. Wat een dergelijk gegeven echter waard is voor de algemene oorlogvoering, is moeilijk te beoordelen.

90808. De Voorzitter: Was u de sterkte bekend van het Indonésische leger op Java na de capitulatie?

A. Ik zou de getallen niet kunnen noemen, omdat het een vrij ruwe raming was. Java werd voornamelijk behandeld door de Nefis. Ik heb de cijfers toen ook gehoord en ik vond deze vrij juist.

90809. De Voorzitter: Het zal u bekend zijn, dat *Mountbatten* in September 1945 berichten heeft ontvangen van Java en waarschijnlijk ook van Sumatra, waarin werd gezegd, dat er een vrij sterk leger was. Op grond daarvan heeft *Mountbatten* bepaalde maatregelen genomen in overleg met Londen. Is het u bekend van wie die berichten afkomstig zijn geweest?

A. Niet helemaal, maar ik weet wel, dat er zeer merkwaardige dingen plaats vonden, speciaal op Java. Vlak na de capitulatie is er een party over Java uitgezwermd, ik meen onder leiding van een zekere *Pitt Hardacker*. Ik meen, dat de naam van de operatie was „twilight”. Deze party heeft een tocht over Java gemaakt.

90810. De Voorzitter: Was het een Nederlandse party?

A. Ik meen, dat *Pitt Hardacker* een Engelsman was, ingedeeld bij de Nefis. Ik meen, dat hij was van de British Naval Liaison.

90811. De Voorzitter: Door welke organisatie was die party ingebracht?

A. Eigenlijk door *Pitt Hardacker* zelf.

90812. De Voorzitter: Waar kwam hij vandaan?

A. Voor zover ik weet van Australië. Al deze feiten kan ik u echter niet meer precies vertellen. Ik weet, dat deze party over Java is gegaan en dat zij een rapport heeft opgesteld, waaruit zou blijken, dat de revolutie massaal was en dat het nationalisme niet te stoppen was. Dit rapport is buiten voorkennis van de Nederlandse autoriteiten naar Engeland gezonden, ik weet echter niet aan wie.

90813. De heer Koersen: Weet u nog, wanneer het ongeveer is gebeurd?

A. Die party is, geloof ik, in October 1945 op Java geweest.

90814. De Voorzitter: *Mountbatten* heeft reeds in September bepaalde berichten ontvangen.

A. Ja, maar waar hij deze vandaan heeft gekregen, weet ik niet.

90815. De Voorzitter: De heer *van Mook* schrijft hierover in zijn boek „Indonesië, Nederland en de wereld”, het volgende:

„Klaarblijkelijk op grond van berichten, die hij van *Rapwimensen* op Java en Sumatra had ontvangen, ging *Admiraal Mounbatten* de toestand zeer ernstig inzien en kwam hij, na overleg met en op instructie van Londen, tot de overtuiging, dat de uitvoering van de geallieerde taak sterk moest worden beperkt en dat van het begin af aan rekening zou moeten worden gehouden met het bestaan van de republiek.”.

Dit speelt zich reeds in een vrij vroeg stadium af.

A. Dat is mogelijk en ik weet er ook wel iets van. Het eerste schip, dat na de capitulatie van Japan in Indië aankwam, was de „*Cumberland*” van *admiraal Patterson*. Ik weet, dat wij in het begin telegrammen hebben ontvangen — de letterlijke tekst weet ik niet meer — waarin iets stond van: The natives are more interested in filling their bellies than in politics. Dat was dus zeer zeker in strijd met hetgeen in het boek van de Luitenant-Gouverneur-Generaal wordt geschreven. Later is dit veranderd. Er doken toen alle mogelijke lieden op, die volgens mij een geheel verkeerd beeld gaven van hetgeen op Java voorviel. Onder anderen was dat kolonel *van der Post*.

90816. De Voorzitter: Weet u iets omtrent de figuur *van der Post*?

A. In het begin heb ik vrij nauw contact met hem gehad. Ik kan moeilijk gegevens uit mijn mouw schudden, waarvan ik kan zeggen, dat zij pertinent juist zijn; alles is zo lang geleden. Wij ontvingen veel gegevens, welke een vrij lage evaluatie hadden, andere waren weer volkomen betrouwbaar. Op het laatst houdt men een indruk over, maar men weet niet meer precies welke feiten volkomen juist waren. Er is een heel dossier over deze man.

90817. De Voorzitter: Wij beschikken ook over een rapport, uitgebracht door de Inlichtingendienst over *van der Post*, maar het is van latere datum. Een getuige heeft verklaard, het mogelijk te achten, dat *van der Post* de man is geweest, die de inlichtingen aan *Mounbatten* heeft verstrekt. *Van der Post* zou een Engelsman zijn, die Nederlands sprak en tijdens de bezetting in Java in een kamp had gezeten.

A. *Van der Post* was Zuid-Afrikaan van geboorte. Hij sprak vloeiend Nederlands en ook Duits en Maleis. Vroeger is hij in Abesinië geweest. Ik meen, dat hij aan het Foreign Office was verbonden voor de special intelligence. Deze dingen zijn natuurlijk moeilijk te bewijzen, ik heb er natuurlijk veel verhalen over gehoord. Juist naar aanleiding van mijn eigen ervaringen heb ik overal eens rond gevraagd wie *van der Post* kende en wie met hem in het kamy was geweest. Zo heb ik diverse rapporten gekregen. Het bleek, dat *van der Post* tegen de capitulatie in 1942 een guerilla oorlog wilde gaan voeren. Hij zou dat doen in het Bantamse en hij is op stap gegaan met een Zwitser, een zekere *Vogt* of *Voogt*, en een stelletje Australiërs. Er is echter niets van terechtgekomen. De mensen kregen dysenterie, ze werden aangevallen door Bantamse rampokkers, er was verraad en op het laatst hebben zij zich moeten overgeven; anderen zijn vermoord geworden. *Van der Post* is merkwaardigerwijze de dans ontsprongen. Enkelen van de overlevenden, zoals *Voogt*, kregen 12 of 20 jaar gevangenisstraf. *Van der Post* kwam gewoon in krijgsgevangenschap in Bandoeng. Ik heb diverse mensen gesproken, die hem vrij goed kenden. Merkwaardig was ook, dat hij in zijn rang niet werd afgevoerd: hij bleef op Java. In het kamp viel hij niet bijzonder op, zo nu en dan hield hij lezingen. Toen de oorlog was afgelopen, verdween hij plotseling uit het kamp en hij werd gesignaleerd in Batavia met de kopstukken van de revolutie. *Van Batavia* is hij doorgereisd naar Djokja, daarna is hij weer in Batavia teruggekomen. Ik weet geen data meer en ik kan mij ook niet meer precies herinneren me: wie. Ik weet wel, dat hierover rapporten zijn.

90818. De **Voorzitter**: Is u iets positiefs over *van der Post* bekend?

A. Toen ik op Java kwam, begon de revolutie pas goed door te zetten. Er werden ontzettend veel mensen vermoord en ik heb toen gedaan wat ik kon om zoveel mogelijk mensen te redden, niet alleen Europeanen, maar ook Indonesiërs. In kampongs van b.v. drie of vier duizend man waren een stuk of tien lieden, die wapens of handgranaten in hun bezit hadden en de hele zaak terroriseerden. Ik was in aanraking gekomen met een Britse major van de intelligence — zijn naam ben ik kwijt, maar ik weet, dat hij een planter in het Medanse is geweest —, en deze werkte onder *van der Post*; hij had speciaal de buitendienst. Ik heb deze major meegenomen naar enkele kampongs en hem getoond, dat deze mensen om ondersteuning vroegen, en ik vroeg hem hen te helpen. Wij moesten diegenen, die wapens hadden, uit de kampongs halen, verlichting aanbrengen en een post in de buurt vormen, zodat wij een kern midden in Batavia zouden vormen, waardoor de mensen vertrouwen in het gezag zouden krijgen. Het was zelfs zover: dat wij diverse Islamietische leiders meekregen, ik meen zelfs de hoofd pengoeloh van Batavia, en diverse omliggende kampongs. Wanneer zou blijken, dat zij steun kregen, toentertijd van het Britse gezag. Alles was in kannen en kruiken, doch zo gauw er over werd gesproken met kolonel *van der Post* ging het het niet door. Zelfs van Engelse zijde werd mij gezegd, dat het hen heel erg speet, men zag in, dat het redelijk was hier iets aan te doen. Het strandde altijd bij *van der Post*. Er was ook altijd een ontzettend verraad. Waar het zat, kon ik niet ontdekken, maar altijd weer kwam *van der Post* naar voren. Bewijzen heb ik echter niet.

90819. De **Voorzitter**: Wat bedoelt u er mee, wanneer u zegt, dat er steeds verraad was?

A. Ik zal u een voorbeeld noemen. Ik kan mij herinneren, dat de Britten een doorstoot naar Tjikampek zouden maken. Tevoren was de hele zaak al verraden en was bekend, dat zij er heen zouden gaan.

Een ander geval was het volgende. Wij kregen berichten, dat in Kramat in een onafgebouwde bioscoop elke dag mensen werden vermoord. Er was een fortificatie van gemaakt, waar elke dag mensen voor diverse benedhoofden werden gebracht. Deze mensen werden daar berecht en afgeslacht; de volgende dag zag men ze in de kali drijven. Wanneer wij deze berichten hoorden en ze langs de gewone weg doorgaven en men greep in, dan bleek er nooit iets te vinden te zijn.

Op een gegeven ogenblik hoorde ik, dat er ontzettend veel extremisten aanwezig waren. Ik wist het precies, omdat ik er een mannetje in T.N.I.-uniform had zitten. Ik ben toen naar admiraal *Helfrich* gegaan en ik heb gezegd, dat alles, wat wij deden, werd verraden. Ik heb toen gevraagd, of hij persoonlijk contact wilde opnemen met brigadier *Windgrove*, die ik altijd erg redelijk vond, om te trachten, met passering van diverse lieden van de intelligence en vooral van hen, die zich bemoeiden met de political intelligence, de Engelsen te interesseren om de mensen te redden, die daar wrdden afgemaakt. Uiteindelijk is ook dat niet gelukt. Zo waren er veel van die gevallen. Om nu te zeggen, dat het de schuld was van die of die, dat kan ik niet. Wel kwam altijd weer de naam naar voren van *van der Post*. Bewijzen heb ik niet.

90820. De **Voorzitter**: Er is dus ook niets bekend van een rechtstreeks contact van *van der Post* met *Mountbatten*?

A. Neen. Het hele seinverkeer is altijd angstvallig buiten onze handen gehouden. Na 15 Augustus werd alles afgesneden. Van de telegrammen, die ons werden gezonden door de parties, die zich op Sumatra bevonden en die handelden over de ontwikkeling van de revolutie en hun bevindingen, werd ons slechts toegedeeld, wat de Engelsen noodzakelijk achtten en kwijt wensten te zijn.

90821. De heer **Koersen**: Is er van Nederlandse zijde nooit getracht hierop invloed te krijgen?

A. Zeer zeker. Admiraal *Helfrich* heeft altijd al het mogelijke gedaan om de Nederlandse belangen zoveel mogelijk naar voren te brengen, maar het is hem nooit mogen gelukken, althans niet in die mate als hij het wenste.

90822. De heer **Koersen**: Men moest dus maar afwachten, wat men van de Engelsen kreeg?

A. Ja. In Medan deed zich ook een zeer treffend geval voor. *Bronggeest* was in Medan en had in zeer korte tijd diverse lieden

bewapend en kon de orde herstellen. Hij kreeg ook alle mogelijke medewerking. Hij had b.v. opdracht gegeven, dat ondernemingsrubbervoorraden moesten worden aangehouden, er mocht geen handel worden gedreven, hetgeen willig werd opgevolgd. Toen hij op een gegeven moment om meer wapens vroeg, kwam het bericht, dat moest worden ontwapend, wat bewapend was. Toen was het hek van de dam. Zo waren er vele van die gevallen.

90823. De heer **Koersen**: Werd dit ook op enigerlei wijze gemotiveerd?

A. Het motief was, voor zover ik mij kan herinneren, meestal, dat er niet mocht worden geprovoceerd. Volgens mij werd het ontzettend overdreven.

90824. De **Voorzitter**: Was u rechtstreeks op de hoogte van de militaire situatie?

A. Ja.

90825. De **Voorzitter**: Is u iets bekend van de weigering van de toelating van de mariniersbrigade en de gezagstroepen?

A. Ik las toen praktisch alle rapporten, die er over kwamen. Er waren enkele dingen, die op top level werden besproken tussen admiraal *Helfrich* en de heer *van Mook*. Deze werden mij niet verteld, omdat admiraal *Helfrich* van mening was, dat het niet bestemd was voor mijn oren. Dit neemt niet weg, dat ik van de meeste dezer dingeri op een of andere wijze toch wel kennis nam. Ik ging vrij veel om met de directeur Nefis, destijds kolonel *Spoor*, die ontzettend veel wist. Het motief was altijd: „The Dutch troops are trigger happy”, wij moeten niet provoceren, enz. Het was altijd een aaneenschakeling van bezwaren, die volgens mij niet bestonden.

90826. De **Voorzitter**: Hoe ligt de kwestie van de weigering nu feitelijk?

A. Het is moeilijk te zeggen.

90827. De **Voorzitter**: Is het u ook niet bekend of het van Engelse of Nederlandse kant kwam?

A. In de eerste plaats van Engelse kant, althans dat was mijn indruk. Ik had echter ook de indruk, dat van Nederlandse zijde ontzettend weinig stem hiertegen werd vernomen.

90828. De **Voorzitter**: Wat verstaat u onder Nederlandse zijde?

A. In de eerste plaats zoek ik het bij de Luitenant-Gouverneur-Generaal en *van der Plas*. De telegrammen, die hierover indertijd zijn gewisseld tussen admiraal *Helfrich* en de Regering, spreken hierover duidelijke taal.

90829. De **Voorzitter**: Kent u deze telegrammen?

A. Diverse. Er passeerden veel dingen terwijl er een Bevelhebber der Strijdkrachten in het Oosten was, waarover deze niet geheel werd ingelicht door de Luitenant-Gouverneur-Generaal. Ik heb dit diverse malen gehoord.

90830. De **Voorzitter**: Uit eigen wetenschap is u hiervan dus niets bekend?

A. Ik weet er van. Het begon eigenlijk al in Colombo. Toen admiraal *Helfrich* naar Tokio was, is of de heer *van Mook* of de heer *van der Plas* bij S.E.A.C. geweest.

90831. De **Voorzitter**: De heer *van Mook* is bij *Mountbatten* geweest.

A. Ik kan mij herinneren, dat, terwijl admiraal *Helfrich* afwezig was, er iets is besproken, waarmee hij het helemaal niet eens was. Aan boord van de „*Plancius*” kreeg hij ook voortdurend telegrammen, waarin hij werd gesteld voor diverse feiten, waarmee hij het totaal niet eens was. Er zijn ook telegrammen over naar Holland gegaan.

90832. De **Voorzitter**: Dit zijn natuurlijk dingen, die u van admiraal *Helfrich* of iemand anders hebt gehoord. Hebt u uit eigen wetenschap ook kennis van deze zaken?

A. De meeste dingen hoorde men. Zelf had ik geen contact met de Luitenant-Gouverneur-Generaal, in zoverre kan ik het dus onmogelijk uit de eerste hand hebben. De heer *van der Plas* heb ik wel ontmoet, maar ik deed er geen zaken mee.

90833. De Voorzitter: Wie zou nog inlichtingen kunnen geven over de vraag wie *Mountbatten* zou hebben ingelicht?

A. Ik neem aan, dat generaal *Buurman van Vreeden* dit zal kunnen zeggen. De adjudant van admiraal *Helfrich, von Freytag Drabbe*, heeft veel dingen persoonlijk meegemaakt en de correspondentie gevolgd.

90834. De Voorzitter: U kunt over deze zaken dus niet meer zeggen dan u reeds hebt medegedeeld?

A. Neen.

90835. De Voorzitter: Hebt u misschien zelf nog iets op te merken, waarvan u meent, dat het voor de commissie van belang kan zijn het te weten?

A. Wanneer u iets meer wilt weten van *van der Post*, zal de heer *Rookmaaker* u hiervan meer kunnen vertellen. De heer *Rookmaaker*

zat in de mess met *van der Post* en *Abdoel Kadir*. Hij heeft *van der Post* dus meegemaakt in zijn naaste omgeving.

90836. De Voorzitter: Het interesseert ons hoe en van wie *Mountbatten* berichten heeft ontvangen over wat er op Java gebeurde.

A. Mogelijk kunt u hiernaar vragen bij overste *Wingender*. Er waren diverse parties naar Sumatra uitgezonden en er waren er ook op Java gedropt. Daar waren Nederlanders en Britten bij. Zelf hadden wij geen radiocontact, maar de parties hadden radioverbinding. Ik kan moeilijk nagaan wat deze lieden hebben geseind, maar de heer *Wingender* kan hier mogelijk meer van weten. Het is ook mogelijk, dat kolonel *Huijjer*, die een van de eersten op Java was, hier van weet.

De Voorzitter: Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

J. NIEUWENHUYSEN.

ALGERA, voorzitter.

SCHMAL.

KOERSEN.

OOSTERHUIS, griffier.

ZITTING VAN DONDERDAG 29 MAART 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer **Algera**, voorzitter, en de heren Schmal en Koersen, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

JACOBUS JOHANNES HOGENDOORN,
oud 47 jaar, wonende te Hilversum, kapitein-ter-zee.

Hij legt de eed af als getuige.

90837. De Voorzitter: Welke functie bekleedde u gedurende de Meidagen van 1940?

A. Tot kort vóór het uitbreken van de oorlog was ik **eerste-officier** van het vliegekamp de Mok op Texel. Een dag of drie vóór de oorlog uitbrak moest ik invallen voor de commandant van de „Jan van Brakel”. Ik ben als commandant van de „Jan van Brakel” aan boord gebleven en ook zo naar Engeland overgestoken.

90838. De Voorzitter: Bent u op eigen initiatief naar Engeland uitgeweken, of hebt u daarvoor opdracht gekregen?

A. Ik heb een telegram ontvangen, maar ik zou niet meer kunnen zeggen van wie het afkomstig was. Wij werden voor allerlei dingen ingezet, wij hebben o.a. mijnen moeten leggen en wij hebben een paar kleine escorte-tochtjes gemaakt van Den Helder naar Oudeschild. Op een gegeven ogenblik is het bericht gekomen — ik meen per lamp, maar het kan ook een telegram zijn geweest — om naar Engeland over te steken.

90839. De Voorzitter: Is u daarbij ook een route opgegeven?

A. De route was in een enveloppe aan boord.

90840. De Voorzitter: Sedert wanneer was die enveloppe aan boord?

A. Toen ik aan boord kwam, was de enveloppe er al. Ik heb geen contact meer met de wal gehad.

90841. De **Voorzitter**: Is de enveloppe tijdens de oorlogsdagen gekomen?

A. Neen, vóór die tijd.

90842. De Voorzitter: Hebt u enig idee hoeveel tijd vóór de oorlog?

A. Dat weet ik niet; ik ben zelf drie dagen vóórdat de oorlog begon aan boord gestapt zonder iets bij me en met de opdracht een half uur later uit te varen.

90843. De Voorzitter: Waar bent u in Engeland aangekomen?

A. Eerst zijn wij de Downs langs gegaan en daarna zijn wij naar Portsmouth opgestoomd. Ik meen, dat wij daar twee dagen hebben gelegen en vandaar zijn wij naar Falmouth gegaan om een **degaussing**-installatie aan boord te krijgen. Daarna ben ik met een konvooi naar Newcastle gegaan, waar ik werd gestationneerd.

90844. De Voorzitter: Waaruit hebben de werkzaamheden van de „Jan van Brakel” bestaan?

A. In mijn tijd was de „Jan van Brakel” met mijnen aan boord gestationneerd in Newcastle, waar het schip eigenlijk lag te wachten tot er eens een gelegenheid zou zijn het te gebruiken. In de tussentijd zijn we een paar keer uit geweest voor een oefentochtje in de omgeving van Newcastle. Verder werd ik nog weleens een enkele maal ingezet voor een escorte van de haven van North Shields uit naar de grote konvoiroute. Ook bleveri wij weleens een tijd buiten, wanneer er schepen b.v. een nacht op een konvooi moesten wachten; wij bleven er dan omheen cirkelen.

90845. De Voorzitter: Maakte de „Jan van Brakel” deel uit van een bepaalde Nederlandse organisatie, zij het in Engels verband?

A. Neen. Wij waren rechtstreeks gesteld onder de C.- in C. Newcastle.

90846. De Voorzitter: Er was dus ook geen combinatie van gelijkwaardige Nederlandse schepen?

A. Neen, wij waren het enige Nederlandse schip.

90847. De Voorzitter: Hoelang heeft deze taak geduurd?

A. Het heeft ongeveer een jaar geduurd en toen ben ik overgeplaatst. De „Jan van Brakel” is omgebouwd en de bewapening werd veranderd en onder commando van de toenmalige kapitein-luitenant-ter-zee **van Asbeck** is het schip toen naar de West gegaan. Ik werd overgeplaatst naar de „Gruno”.

90848. De Voorzitter: Waaruit bestonden de werkzaamheden van de „Gruno”?

A. De „Gruno” was ingelast in het Thames local defense flottilla. Het was een flotielje van 16 schepen, waarbij de „Flores” en de „Gruno” als enige Nederlandse schepen waren ingedeeld. De rest was Engels. Later is de „van Meerlant” nog gekomen, maar deze was toen al onder Engels commando en had een Engelse bemanning. Deze taak hield in, dat wij iedere nacht naar buiten gingen. De Thames estuary was verdeeld in bepaalde vakken en elk schip kreeg een vak aangewezen. Iedere nacht veranderde dit. 's Nachts gingen wij daar voor anker met de opdracht uit te kijken naar eventuele indringers in de estuary en naar vliegtuigen, die mijnen lieten vallen, enz. Af en toe moesten wij met een konvooi mee om schepen buiten de estuary te brengen in aansluiting op konvooiën, die langs de Engelse oostkust liepen.

90849. De Voorzitter: Zijn er daarbij nog verliezen geleden?

A. Neen.

90850. De Voorzitter: Hoe was de stemming van de bemanning in het algemeen? Was deze tevreden?

A. Er heerste een buitengewoon goede stemming aan boord. Op de schepen, die ik heb meegemaakt, was altijd een goede stemming.

90851. De Voorzitter: Hoelang bent u bij deze dienst gebleven?

A. Ik ben er twee jaar gebleven. Daarna ben ik hoofd van de D.E.M.S. (Defense Equipped Merchant Ships) in Liverpool geworden. Deze organisatie was belast met de bewapening van koopvaardij-schepen en de opleiding van het koopvaardijpersoneel in heel Engeland.

90852. De Voorzitter: Had u in die kwaliteit ook te maken met de heer Brouwer?

A. Ja, deze was eigenlijk mijn directe chef, Hij was hoofd handelsbescherming in Londen.

90853. De **Voorzitter**: Waar kwam het personeel vandaan, dat moest worden opgeleid?

A. Dat gebeurde op vrijwillige basis.

90854. De **Voorzitter**: Kreeg u daarvoor mensen uit de Irene-Brigade?

A. Neen, het waren mensen van de koopvaardij, matrozen en stuurlieden, die, wanneer de schepen binnenlagen, door de kapitein werden aangewezen om de cursus te volgen. Een paar maal zijn er enige lieden uit de West van het Surinaamse leger gekomen.

90855. De **Voorzitter**: Was er in het algemeen geen gebrek aan personeel?

A. Neen, althans niet aan instructiepersoneel.

90856. De **Voorzitter**: Hoe lang hebt u deze functie bekleed?

A. Heel kort, maar een maand of zes. Toen ben ik commandant geworden van de „Hydrograaf“, het opleidingsvaartuig. Nadat Zeeuws-Vlaanderen en Walcheren waren bevrijd, ben ik met de „Hydrograaf“ naar Terneuzen gegaan. Wij hadden de opdracht nieuwe kaarten van de Schelde te maken.

90857. De **Voorzitter**: Gebeurde dat voor de voorbereiding van de terugkeer naar Nederland?

A. Ja en hoofdzakelijk om de haven van Antwerpen weer bevaarbaar te maken. Wij werkten toen ook nauw samen met het loodswezen in Zeeland, om de betonning opnieuw te leggen, want die was volkomen verdwenen.

90858. De **Voorzitter**: Onder wiens commando stond u?

A. Het was enigszins ingewikkeld. Hydrografisch stond ik onder commando van de chef hydrografie, de overste van *Asbeck*. Verder had ik enigszins te maken met het commando Zeeland, dus met de schout-bij-nacht *Doorman*.

90859. De **Voorzitter**: Is er later nog gebruik gemaakt van het werk, dat u hebt gedaan?

A. Ja. De kaarten werden ook direct uitgegeven. Toen ik kort daarna in Vlissingen kwam, heb ik het commando van de „Hydrograaf“ overgegeven aan de luitmant-ter-zee van *Geen* en ben ik zelf als chef hydrografie in Zeeland aan de wal te werk gesteld.

90860. De **Voorzitter**: Hebt u dit werk tot na de bevrijding gedaan?

A. Ik moet zeggen, dat er in die tijd heel veel nuttig werk is gedaan, niet alleen door ons, maar ook door het loodswezen. In zeer korte tijd was de Schelde weer betond en goed bevaarbaar. Ook de haven van Vlissingen hebben wij in die tijd in kaart gebracht.

90861. De **Voorzitter**: Is er door de geallieerden nog gebruik van gemaakt?

A. Toen ik kwam, was Walcheren al in handen van de Hollanders.

90862. De **Voorzitter**: Hebt u na de bevrijding nog een andere functie gehad?

A. Ongeveer twee dagen nadat Nederland was bevrijd, ben ik per auto naar den Haag getrokken om daar weer de afdeling hydrografie op poten te zetten en om de mensen, die vóór de oorlog bij de afdeling hadden gewerkt, zoals de tekenaars, de cartografen, de burger-ambtenaren, enz., overal vandaan te halen en opnieuw te beginnen met de hydrografische werkzaamheden in Nederland. Dit heb ik kort gedaan en toen ben ik commandant van de „Soemba“ geworden.

90863. De **Voorzitter**: Wanneer bent u dat geworden?

A. Enige weken na de bevrijding.

90864. De **Voorzitter**: Wat heeft de „Soemba“ in die tijd gedaan?

A. Toen ik aan boord kwam, lag de „Soemba“ in Grangemouth in Schotland om te worden omgebouwd van kanonneerboot tot radar-opleidingsschip. Ik heb een jaar de afbouw meegemaakt en later heb ik er mee gevaren als radar-opleidingsschip.

90865. De **Voorzitter**: Hebt u misschien zelf nog opmerkingen te maken met betrekking tot vraagstukken betreffende het marinebeleid in die tijd?

A. Neen, ik heb er betrekkelijk weinig mee te maken gehad, omdat ik eigenlijk doorlopend onder Engels commando heb gestaan. De tijd, dat ik op de „Jan van Brakel“ was, stond ik volkomen onder Engels commando, behalve wat betrof het personeel. Operatief had onze eigen staf er niets mee te maken.

90856. De **Voorzitter**: Er konden van Nederlandse zijde wensen kenbaar worden gemaakt.

A. Daar merkten wij natuurlijk weinig van.

90867. De **Voorzitter**: U had zelf ook opmerkingen kunnen maken.

A. Daar heb ik nooit enige last mee gehad.

90868. De **Voorzitter**: Er zijn dus geen dingen geweest, waarvan u van mening was, dat het verkeerd was en dat er verbetering in moest worden gebracht?

A. Neen, zelf heb ik dat niet meegemaakt.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

J. J. HOGENDOORN.

ALGERA, *voorzitter*.

SCHMAL.

KOERSEN.

OOSTERHUIS, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 30 MAART 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer **Algera**, voorzitter, en de heren Schmal en Korthals, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

HENDRIK DIRK LINDNER,
oud 54 jaar, wonende te Amsterdam,
ambtenaar van de buitenlandse dienst.

Hij legt de eed af als getuige.

90869. De Voorzitter: Welke functie had u in de Meidagen van 1940?

A. Ik was commandant van de „Willem van der Zaan”, die zich toen bevond in het Mastdiep.

90870. De Voorzitter: Kunt u ons mededelen, hoe u naar Engeland ben gegaan? Hebt u dit gedaan op eigen initiatief of hebt u daartoe opdracht gekregen?

A. Het was een order van de commandant Marine Willemsoord.

90871. De Voorzitter: Wanneer hebt u die order ontvangen?

A. De datum kan ik u niet meer zeggen, maar het was vlak vóór de capitulatie, want onderweg heb ik draadloos opgevangen, dat er was gecapituleerd.

90872. De Voorzitter: Had u geen enveloppe aan boord, die in een bepaald geval moest worden geopend?

A. Inderdaad. Ik herinner mij, dat er een enveloppe was, die moest worden geopend in een bepaald geval.

90873. De Voorzitter: U hebt dus blijkbaar een order gekregen de enveloppe te openen, waarin zou staan wat u moest doen.

A. Dat herinner ik mij niet meer, maar ik weet wel, dat er een enveloppe was.

90874. De Voorzitter: Kunt u zich nog herinneren of daarin de route was opgegeven, waarlangs u moest gaan?

A. Dat stond er niet in, voor zover ik het mij herinner. De order om naar Engeland te gaan, heb ik in elk geval nog een keer mondeling ontvangen, omdat ik onderdelen moest meenemen voor de „Sumatra”, die al weg was en zijn reparatie niet had kunnen beëindigen. Ik heb toen op het mijnendek onderdelen meegenomen, ik geloof voor de machinekamer; het waren óf pijpen voor de ketels, óf onderdelen voor de turbines. Ik heb deze dus eerst nog moeten laden en daarna ben ik weggegaan.

90875. De Voorzitter: Hebt u die mondelinge mededeling rechtstreeks ontvangen of per telefoon?

A. Daarvoor is iemand aan boord geweest. Ik geloof, dat het luitenant-ter-zee 1ste klasse *Tissot van Patot* is geweest.

90876. De Voorzitter: Wie was toen commandant in Willemsoord?

A. Schout-bij-nacht *Jolles*.

90877. De Voorzitter: Heeft de tocht naar Engeland nog moeilijkheden opgeleverd?

A. Neen. De enige moeilijkheid was, dat wij niet zo'n goede kaart hadden, maar het was niet zo onoverkomelijk, het was mooi weer.

90878. De Voorzitter: Waar bent u aangekomen?

A. In de Downs, daar heb ik een nacht gelegen en toen werden wij naar Portsmouth gedirigeerd. Daar waren meer Nederlandse schepen aangekomen, wat onderzeeboten, mijnleggers en ik meen de „Heemskerck”. Mijn schip is toen omgebouwd om Engelse mijnen te kunnen leggen. De railsbreedte van onze mijnen verschilde van die van de Engelse, die wij van die tijd af zouden gebruiken. Het mijnendek moest dus worden omgebouwd op een werf. Dit is gebeurd op de marinewerf in Portsmouth. Wij hebben er drie weken gelegen om het schip klaar te maken en daarna werd ik ingedeeld bij de Engelse mijnlegdivisie in de Humber.

90879. De Voorzitter: Maakte de „van der Zaan” toen deel uit van een Nederlands deel van de Engelse organisatie of stond het schip rechtstreeks onder de Engelsen?

A. De bevelsverhouding was Engels en ik was de enige Nederlandse mijnlegger. Toen ik er bij kwam, bestond de divisie uit een grote mijnlegger, een kleinere mijnlegger en vier Engelse jagers, die als bescherming meegingen, maar zelf ook veertig mijnen aan dek konden nemen, die eventueel konden worden gelegd, en daarmee gingen we de Noordzee op.

90880. De Voorzitter: Kunt u ons iets vertellen over de verichtingen van de „Willem van der Zaan”?

A. Het is een beetje lastig het te vertellen. Wij hebben het goed gedaan. Eerst moesten wij eens kijken hoe de Engelsen het deden, want ik had nog nooit in groot verband mijnen gelegd. Met de commandant van de divisie, een Engelse kapitein-ter-zee, *Jack Bickford*, kon ik niet alleen goed opschieten, maar hij was ook zeer te spreken over hetgeen ons schip deed. Ik had trouwens een goed geoefende bemanning.

Buiten dit verband moesten er mijnen worden gelegd onder de Vlaamse kust, omdat toen werd gedacht, dat de Duitsers zouden proberen naar de overkant te gaan. Het was dus gewenst een versperring te leggen onder de kust. Ook dit is goed gegaan. Hiervoor kregen wij een telegram van de Engelse admiraliteit: „Well done „van der Zaan””. Bij de Engelse marine is dat een vrij groot compliment. Er zijn toen ook van mijn schip verschillende mensen door de Koningin onderscheiden voor het werk, dat zij deden.

Na verloop van tijd werden de verliezen zo groot, dat de mijnlegdivisie werd ontbonden. De Engelsen raakten in de knel met hun jagers en toen er van ons ook enige waren verdwenen, kregen wij geen nieuwe en moest de divisie worden ontbonden. Er was voor de „van der Zaan” dus geen verdere mogelijkheid in divisieverband verder te gaan en toen werden wij bedankt. Admiraal *Furstner* heeft toen bepaald, dat wij naar de Oost zouden gaan. Het schip is dus klaargemaakt voor Indië en toen zijn wij gegaan.

90881. De Voorzitter: Heeft de „Willem van der Zaan” ook nog verliezen geleden?

A. Neen.

90882. De Voorzitter: U hebt dus niet in zeer moeilijke situaties verkeerd?

A. Een mijnlegger moet zorgen, dat hij geen verliezen lijdt; hij is niet bestemd om een zeeslag aan te gaan.

90883. De **Voorzitter**: U kimt worden beschoten,
- A. Ja, maar dan behoeft men nog geen verliezen te lijden. Wij zijn weleens door vliegmachines aangevallen, maar wij hebben geluk gehad.
90884. De **Voorzitter**: Hoe was de relatie met de Nederlandse autoriteiten? Waar stond u rechtstreeks administratief onder?
- A. Onder admiraal *Furstner*.
90885. De **Voorzitter**: Hebt u moeilijkheden met de bemanning gehad?
- A. De mensen moesten er natuurlijk eerst aan wennen, dat zij voor lange tijd in de oorlog zouden zijn. Er waren verschillende inzichten, iedereen dacht iets anders. Ik heb er geen moeilijkheden mee gehad, maar de mensen moesten er mee vertrouwd raken, er even aan wennen. Niet iedereen vatte het even vlug en gemakkelijk op. Aan boord heb ik geen moeilijkheden gehad. Er was ook geen ontevredenheid onder de bemanning.
90886. De **Voorzitter**: Wanneer is de „van der Zaan" naar Indië gegaan?
- A. In November 1940 zijn wij uit Londonderry gegaan; de juiste datum weet ik niet meer, maar het is de eerste helft van November geweest.
90887. De **Voorzitter**: Ik meen, dat u niet meer zo lang commandant van de „Willem van der Zaan" bent gebleven?
- A. Neen. Ik kon geen commandant blijven, omdat de chef mijnne dienst in Indië jonger in promotie was dan ik. In Indië stonden alle mijnneleggers onder de chef mijnne dienst. Doordat overste van *Rinkhuijzen* jonger in promotie was dan ik, trad ik automatisch af, of ik had chef mijnne dienst moeten worden, maar dat zou tegenover van *Rinkhuijzen* niet billijk zijn geweest. en bovendien niet nodig, omdat de C.Z.M. mij vertelde zeer tevreden met hem te zijn.
90888. De **Voorzitter**: Welke functie hebt u toen gekregen?
- A. Toen ben ik gedetacheerd in Manilla bij admiraal *Hart* als verbindingsofficier. Amerika was toen nog niet in oorlog.
90889. De **Voorzitter**: Hoelang bent u daar gebleven?
- A. Toen Amerika in oorlog kwam en Manilla bijna was ingenomen door de Japanners, is admiraal *Hart* met een deel van zijn staf op een onderzeeboot naar Java gegaan en toen heeft hij mij meegenomen.
90890. De **Voorzitter**: Wat hield deze functie eigenlijk in?
- A. Amerika was nog niet in de oorlog, maar voor iedereen in Oost-Azië was het wel duidelijk, dat de moeilijkheden tussen Japan en de rest van de wereld toenamen. Plaatselijk ging de Amerikaanse marine zich dus voorbereiden en instellen op een eventuele aanval. Het lag dus in de lijn, dat er enig contact moest zijn tussen admiraal *Helfrich*, admiraal *Hart* en de bevelhebber van de Engelse vloot in Singapore. Ik weet niet, of mijn komst naar Manilla is gebeurd op voorstel van de Amerikanen of van Nederlandse zijde. Er was toen ook een jong officier, een luitenant-ter-zee 2de klasse van de Amerikaanse marine in Batavia, en hij was geplaatst op het consulaat. Dit was gedaan om er geen onnodige ruchtbaarheid aan te geven. Ik was trouwens ook bij het consulaat-generaal in Manilla geplaatst; ik was daar tevens voor scheepvaartangelegenheden. Als admiraal *Hart* iets wilde weten in verband met Nederlandsch-Indië, b.v. over de navigatie, dan werd ik bij hem geroepen. Als ik het niet gelijk kon beantwoorden, dan stak ik mijn licht op in Batavia en dan antwoordde ik hem daarna.
90891. De **Voorzitter**: Was er een druk contact?
- A. Neen
90892. De **Voorzitter**: Praktisch betekende het dus niet zoveel.
- A. Eén goed advies per jaar kan veel betekenen.
90893. De heer **Korthals**: Vond u het contact wel waardevol?
- A. Ja, ik vond het nodig.
90894. De heer **Korthals**: Hebt u geen reden aan te geven, waaruit die noodzaak bestond?
- A. Ik begrijp niet, waar u heen wilt met die vraag.
90895. De heer **Korthals**: C zegt, dat u het nodig vond. Het is dan voor de commissie van belang te weten, waaruit dit blijken kan.
- A. Voor wij zelf in de oorlog waren, hadden wij nooit bijzonder contact met de Amerikaanse marine gehad. Wanneer men dan een oorlog ziet naderen, waarbij duidelijk is, dat Nederlandsch-Indië er in ieder geval bij betrokken zal worden en waarschijnlijk de Engelsen en Amerikanen ook — het is andersom gebleken te zijn, eerst zijn de Amerikanen en Engelsen er in gekomen en daarna wij —, dan lijkt mij ieder contact tussen de weermacht en zeker de marine, die de eerste stoot moet opvangen. en zeker in een eilandenrijk, alleszins gerechtvaardigd.
90896. De **Voorzitter**: De bedoeling van de vraag is of u iets kunt mededelen, waaruit kan blijken, dat het contact zo belangrijk was.
90897. De heer **Schmal**: Hebben zich geen bepaalde gevallen voorgedaan, waarvan u achteraf hebt gezegd, dat toen wel op treffende wijze is gebleken, dat deze verbinding haar nut had?
- A. Toen de oorlog begon wel. Er waren toen verschillende dingen, die de Amerikanen vóór die tijd niet precies wisten en die zij noodzakelijk moesten weten in verband met hun schepen. die later in Nederlandsch-Indië terecht kwamen. Het was de Amerikanen b.v. niet bekend, wat wij op de marinewerf voor reparatiemogelijkheden hadden voor hun onderzeeboten en zij hebben er ook veel aan gehad toen hun onderzeeboten uit de Philippijnen waren verdreven.
90898. De **Voorzitter**: Wanneer bent u met admiraal *Hart* naar Java gegaan?
- A. Tweede Kerstdag zijn wij uit Manilla vertrokken
90899. De **Voorzitter**: Bent u toen liaison-officier of verbindings-officier gebleven?
- A. Er werd in Bandoeng een gecombineerde staf opgericht onder generaal *Wavell* en admiraal *Hart* werd toen commandant van de gecombineerde vloot. Hij had in zijn staf een kapitein en een kapitein-luitenant-ter-zee van de Amerikaanse marine, twee overeenkomstige hoofdofficieren van de Engelse en twee van de Nederlandse, en ik ben daarvoor toen aangewezen. Later is het commando overgenomen door admiraal *Helfrich*.
90900. De **Voorzitter**: Welke functie kreeg u toen?
- A. Ik zat op een bureau van de staf.
90901. De **Voorzitter**: Het was dus geen zelfstandige taak?
- A. Een zelfstandige taak heeft tenslotte alleen de commandant zelf en misschien de chef van de staf.
90902. De **Voorzitter**: Hoelang bent u daar gebleven?
- A. Tot Java gevallen was. He: hoofdkwartier werd toen ontbonden en admiraal *Helfrich* zei, dat iedereen van ons, die kans zag weg te gaan, het moest doen. Ik ben toen met de Amerikanen met een vliegtuig naar Australië gegaan. In Australië heb ik eerst een week of vier gewerkt om refugië's weg te helpen. Er waren wat burgers van Ambon en ook onderofficiersgezinnen bleken te zijn aangekomen. Aangezien er in Australië een honorair consul was, heb ik aangeboden hem daarbij te helpen. De mensen waren in Fremantle aangekomen en wij hebben ze naar Sydney gebracht; vandaar zijn de mensen later naar Canada gegaan of zij zijn in Australië gebleven. Met een stel stuurlieden van de K.P.M. en reserve-officiëren hebben wij dit in orde gemaakt. Toen dit was afgelopen, ben ik naar Londen geroepen.
- De **Voorzitter**: Londen is een uitgebreid begrip.
- A. Ik werd bij admiraal *Furstner* geroepen.

90903. De **Voorzitter**: Bent u bij het hoofdkwartier van de marine geweest?

A. Neen. Ik moest eerst verslag uitbrengen van hetgeen er op Java was gebeurd. Daarna heb ik een week of acht verlof gehad en toen ben ik naar Caïro gestuurd voor scheepvaartangelegenheden. Caïro was de standplaats, maar verder moest ik langs de havens van Egypte, zoals Alexandrië, Suez, Port Saïd.

90904. De **Voorzitter**: Was dit een militaire taak?

A. Gedeeltelijk, maar hoofdzakelijk was het voor de burger-scheepvaart. Ik moest b.v. schepelingen, die achterbleven, er van overtuigen, dat zij weer moesten gaan varen.

90905. De **Voorzitter**: Was dat in die tijd wel een taak speciaal voor een marine-officier?

A. Zeker, dat zou niet door een ander kunnen worden gedaan.

90906. De heer **Korthals**: Moest speciaal een marine-officier de mensen overtuigen, dat zij door moesten varen?

A. Zeker, er waren weleens moeilijkheden aan boord en die moesten worden uitgestreden. Het was voor de mensen ook moeilijk, zij waren afgesloten van ieder contact met Nederland. De Engelsen leden ook verliezen en liepen ook gevaar, maar zij konden nog eens naar huis gaan en kregen brieven. Het is naar mijn mening beter, dat deze zaken door een buitenstaander worden uitgezocht dan door een scheepvaartmaatschappij. Later, toen de landing op Sicilië moest plaats vinden, kwam daar nog bij, dat de schepen vier à vijf maanden in het Suezkanaal of in de Rode Zee moesten liggen, terwijl de mensen niet van boord mochten. Dit veroorzaakte extra-moeilijkheden.

90907. De **Voorzitter**: Waren er ook Nederlandse schepen bij?

A. Ja.

90908. De **Voorzitter**: Weet u ook welke?

A. Ik weet er maar één uit mijn hoofd, dat was de „Baarn“(?), die 's nachts werd getorpedeerd, doordat er een brandje uitbrak bij de landing. De mensen zijn er wel afgekomen.

90909. De **Voorzitter**: Kunt u ook enkele oorlogsschepen noemen, die er bij betrokken waren?

A. Ik had alleen te maken met de koopvaardijsschepen. Voor zover ik weet, zijn van de oorlogsschepen de „Flores“ en de „Soemba“ er bij geweest, maar deze kwamen van de Engelse kant.

Na de landingen ben ik weer naar Londen teruggestuurd en toen ben ik een maand of vier geplaatst geweest bij een commissie, die voorbereidingen trof voor het terughalen van mensen, die uit Holland zouden zijn afgevoerd. Ik was er speciaal voor de afdeling krijgsgevangenen. Ik weet niet, wat er tenslotte van de organisatie is terechtgekomen, omdat ik er daarna weer ben uitgegaan. Het was een organisatie, waarvan de heer *Ferwerda* het hoofd was.

90910. De **Voorzitter**: Welke krijgsgevangenen betrof dit?

A. De Nederlandse krijgsgevangenen. Voorts waren er Poolse, Belgische en Joegoslavische afdelingen, ook de U.N.R.R.A. kwam er

nog bij te pas. Het was een theoretische voorbereiding van iets, waarvan niemand wist hoe het zich in de praktijk zou ontwikkelen. Behalve een Belg herinner ik mij niemand, die wist wat het betekende in oorlogstijd te worden weggesleept. Het was in hoofdzaak plannen maken, maar wat er van terecht is gekomen, weet ik niet. Ik ben toen weer teruggekomen bij de marine en aangewezen als marine-commandant voor de Schelde bij de bevrijding, met standplaats Terneuzen.

90911. De **Voorzitter**: Welke taak kreeg u?

A. Het marinestation leiden en het loodswezen regelen. Aanvankelijk zou Vlissingen het marinestation worden, maar het bleek zo kapot te zijn, dat Terneuzen er voor is aangewezen. Het geheel stond onder bevel van een Engelse admiraal, die in Brussel was.

90912. De **Voorzitter**: Was het admiraal *Dickens*?

A. Neen! Admiraal *Dickens* was wel chef van de „naval parties“, die in Engeland werden uitgerust, maar hij had geen commando-bevoegdheid.

Omdat Terneuzen Nederlands gebied was, werd er ook een Nederlands officier voor aangewezen. Walcheren en Zuid-Beveland waren nog niet helemaal bevrijd. De Schelde moest worden schoongeveegd en de laatste dag van November 1944 gingen de eerste konvooien er door. Zoals u weet, was Antwerpen onverhoopt intact in handerr gevallen, waar niemand op gerekend had. Toen de haven er dus intact was, was het van het grootste belang de Schelde vrij te krijgen. Wij hebben toen van de gelegenheid gebruik gemaakt de haven van Terneuzen ook in orde te brengen. De hoofdsluis werd gerepareerd door de Engelse pioniers. Dat was in Januari 1945.

90913. De **Voorzitter**: Bent u daar tot het einde van de oorlog gebleven?

A. Ik ben daar gebleven tot ongeveer half Maart 1945, toen ik werd afgelost. Eind Mei 1945 ben ik naar Holland gegaan. In den Haag geplaatst, heb ik bij de mijnen- en springstofopruimingsdienst gewerkt.

90914. De **Voorzitter**: Hebt u misschien zelf nog iets op te merken betreffende het marinebeleid, waarvan u meent, dat het voor de commissie van belang kan zijn het te weten?

A. Ik moet van de marine zeggen, dat ook de mensen, die bij de hogere leiding waren, gezien de moeilijke omstandigheden, waarin zij verkeerden, het goed hebben gedaan, al hebben wij dan weleens onder elkaar bij de marine gekankerd. Het was echter vreedzaam kankeren; dat hoort bij het vak.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

H. D. LINDNER.

ALGERA, *voorzitter*.

SCHMAL.

KORTHALS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 30 MAART 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer **Algera**, voorzitter, en de heren **Korthals** en **Koersen**, leden, alsmede de heer **Oosterhuis**, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

UERKIT QUINT,

oud 44 jaar, wonende te Hoek van Holland,
directeur kantoor Hoek van Holland van de firma Hudig en Pieters,
luitenant-ter-zee 1ste-klasse K.M.R.

Hij legt de eed af als getuige.

90915. De **Voorzitter**: Welke functie bekleedde u gedurende de Meidagen van 1940?

A. Ik ben gemobiliseerd in Augustus 1939 en ik ben toen eerst commandant van Hr. Ms. O 8 en daarna commandant van Hr. Ms. O 10 geworden, hetgeen ik ook was in de Meidagen van 1940.

90916. De **Voorzitter**: U bent met de O 10 naar Engeland gegaan. Hebt u dit op eigen initiatief gedaan of hebt u daarvoor een opdracht ontvangen?

A. Wij waren op patrouille vóór Bergen en Egmond, toen de oorlog uitbrak. De hele dag zijn wij onder water geweest en de avond van dezelfde dag kregen wij een zeer vertraagd bericht, dat er voor drie onderzeeboten, waaronder de O 10, een rendez-vous was aangewezen bezuiden de Haaksgronden om naar Engeland te vertrekken.

90917. De **Voorzitter**: Van wie ontving u deze mededeling?

A. Van de commandant marine Willemsoord, schout-bij-nacht **Jolles**. Dit radiobericht bereikte ons 's avonds om een uur of tien, elf, toen wij boven water kwamen. Het rendez-vous was gesteld op 's avonds negen uur, zodat deze gelegenheid was verspeeld. Hetzelfde is ook met de O 9 gebeurd. De O 13 is de enige geweest, die het bericht op tijd heeft ontvangen. In de loop van de ochtend van 10 Mei hadden wij een ander sein ontvangen, dat ons een positie op gaf bewesten de Haaksgronden. Toen wij dus 's avonds na het boven water komen het bericht kregen, ben ik in elk geval naar de positie bewesten de Haaksgronden gegaan en ik heb tevens per radio nadere instructies gevraagd.

Op 11 Mei, ongeveer om zes uur 's ochtends, kregen wij weer een radiobericht van de commandant marine Willemsoord, dat wij in Den Helder dienden binnen te komen. Gezien de mogelijkheid van valse berichten en de tegenspraak met het vorige sein, heb ik hiervan via Vlissingen Radio bevestiging gevraagd en gekregen. Ik heb tegelijk gevraagd hoe de toestand was en of binnenlopen boven water mogelijk was of niet, in verband met luchtaanvallen, waarop ik in het begin van de ochtend de opdracht kreeg onder water te blijven nabij de ingang van het Schulpengat, het vaarwater naar Den Helder, en met donker worden boven water te komen en binnen te lopen. Dit is toen gebeurd, zodat wij de avond van de 11de Mei, even vóór middernacht, waren gemeerd in Den Helder. Te zamen met de commandant van de O 9, die gelijk met mij was binnengekomen, heb ik mij gemeld bij de commandant onderzeedienst, luitenant-ter-zee **Callenfels**. Na enig overleg tussen de commandant onderzeedienst en de marinestaf in Willemsoord is bepaald, dat wij tot nader order binnen dienden te blijven. Doordat de oorlog ons betrekkelijk had overvallen, hadden wij nog diverse tekorten en aangezien wij voor elke opdracht uitgezonden konden worden, hebben wij de nacht besteed voor het aanvullen van de scheepsvoorraden, reservedelen,

tekeningen e.d. De volgende dag, dus 12 Mei, bij het licht worden kwamen de Duitse bombardementsvliegtuigen over, die de vliegvelden van de Kooy en de Mok op Texel bombardeerden. Zij vlogen op zeer geringe afstand van de ligplaatsen van onze boten. De commandant van de O 9 en ik hebben de commandant onderzeedienst voorgesteld de boten niet geheel aan de oppervlakte te laten liggen, maar ze ten dele in de haven te laten zakken of voorlopig op de rede te gaan, maar ze in elk geval niet langs de kant gemeerd te laten liggen, omdat wij dit veel te riskant voor de boten vonden. De commandant onderzeedienst heeft dit voorgesteld aan de marinestaf, maar het is niet goedgekeurd: de boten moesten blijven liggen. Wij vonden het niet bijzonder aangenaam.

90918. De **Voorzitter**: Was er een reden voor?

A. Dat is mij niet bekend. Later op de ochtend, toen er weer een serie Heinkels overkwam, werden wij en passant met mitrailleurvuur beschoten. Hoofdzakelijk voor het moreel van de bemanning, die niets anders deed dan schuilkelder in- en schuilkelder uitspringen en de boot te laten liggen, hebben wij ons kanon in orde gemaakt en zijn wij gaan terugschieten, overigens zonder enig succes. Gedurende de verdere dag hebben zowel de commandant van de O 9, **Metz**, als ik herhaaldelijk gevraagd of de boten weg mochten of er althans iets anders mee te doen dan ze zo te laten liggen. Ik ben er bij geweest, toen luitenant-ter-zee **Callenfels** dit aan de marinestaf heeft gevraagd, maar het mocht niet.

90919. De **Voorzitter**: Wie was de verantwoordelijke man bij de marinestaf?

A. Schout-bij-nacht **Jolles** was de commandant der marine Willemsoord. Het is zover gegaan, dat in de loop van de middag **Metz** en ik beiden hebben gevraagd ons van het bevel af te lossen, omdat wij de verantwoording niet meer op ons konden nemen. Ik geloof niet, dat dit verzoek ooit verder in behandeling is gekomen, iedereen had het veel te druk. Laat in de middag of 's avonds kregen wij een telegram van de commandant marine bezorgd, dat wij 's avonds om negen uur naar Engeland konden vertrekken, samen met de sleepboot „Witte Zee" als escorte. De tijd van afzending van het telegram was tien vóór zes 's middags. 's Avonds om negen uur zijn wij dus naar Engeland vertrokken. 's Nachts zijn wij langs de Hollandse kust gevaren en de volgende ochtend waren wij bij Hoek van Holland. Daar hebben wij even moeilijkheden met een Duitse bommenwerper gehad, maar deze werden opgelost door twee Engelse jagers en toen zijn wij verder zonder enig avontuur met de „Witte Zee" naar de Downs gevaren.

90920. De **Voorzitter**: Was u een bepaalde route voorgeschreven?

A. Ja. Die nacht, 14 Mei, hebben wij in de Downs voor anker gelegen en toen kregen wij het bericht, dat het grootste deel van de Nederlandse strijdkrachten had gecapituleerd. Ik heb het de bemanning medegedeeld, die het nogal kalmjes opvatte. De volgende dag kwamen de mijnenlegger „Willem van der Zaan" en de O 21 en O 23.

De dag daarop zijn wij naar Portsmouth doorgevaren en ondergebracht in de Engelse submarine base. De eerste dagen in Portsmouth hebben wij besteed om de zaak een beetje uit te zoeken en de bemanningen te verdelen. De O 21 en O 23, die juist van de werf kwamen, waren zwaar onderbemand, zij hadden alleen een aanbouw-bemanning aan boord. Voorts moesten diverse voorzieningen aan boord getroffen worden in verband met de oorlogservaring van de Engelsen.

90921. De **Voorzitter**: Deed u dit op eigen houtje of kreeg u daarvoor een bevel van hogerhand?

A. „Hogerhand" bestond de eerste week eigenlijk uit degene, die de oudste was. Aanvankelijk was het luitenant-ter-zee **Schouten** en daarna is kolonel **Hellingman** gekomen, die de functie overnam.

90922. De **Voorzitter:** U kreeg dus geen directieven van de Nederlandse marine in Londen?

A. Neen, maar ik weet niet of die op dat moment al bestond. Wij hebben bezoek gehad van schout-bij-nacht *Furstner*, die een toespraak tot de bemanning heeft gehouden om deze aan te sporen de strijd voort te zetten, hetgeen, naar mijn mening, voor de onderzeeë dienst enige overbodige moeite was, omdat de bemanning er wel heilig van overtuigd was. Ook hebben wij bezoek van de Koningin gehad, wat zeer veel goed heeft gedaan en langer duurde dan op het programma was vermeld.

Eind Mei hebben de O 10 en O 9 een eerste korte patrouille gemaakt in het Engelse Kanaal, tijdens de evacuatie uit Duinkerken en Bordeaux om deze te dekken tegen eventueel Duitse strijdkrachten, die over de Atlantic binnen zouden komen.

De boten waren echter al zeer oud en het lang onder water blijven ging ze eigenlijk niet goed af, zodat alras werd besloten er niet anders dan in noodzaak operationeel mee op te treden. Ze zijn toen gebaseerd op Portland als doelschip voor anti-submarine oefeningen van de Engelse vloot. Ik ben daar geweest tot medio Augustus, toen het in Portland ook een beetje te gek werd met de Duitse bommenwerpers en om die reden werd de submurine school naar Schotland verplaatst. Wij zijn met de O 9 en O 10 naar Dundee gegaan, waar intussen de geallieerde onderzeeë bootbasis in oprichting was. De O 10, die aanzienlijk overtijd was, wat betreft reparatie en onderhoud, is meteen in Dundee in reparatie gegaan. Ik ben toen afgelost en heb gedurende twee maanden bij de walstaf van kolonel *Hellingman* in Dundee gezeten om te trachten de zaak enigszins te organiseren. Intussen was de O 14 onder bevel van luitenant-ter-zee *Tichelman* uit West-Indië gekomen. Deze is naar Londen gegaan en ik heb het bevel van de O 14 overgenomen. Ik ben commandant van de O 14 geweest tot ongeveer Februari 1942.

90923. De **Voorzitter:** Het is u natuurlijk wel bekend, dat enkele boten verloren zijn gegaan bij de operaties op de Noorse kust.

A. Dat was het ongelukkige begin van Dundee. De O 13 was de eerste Nederlandse boot, die een patrouille maakte, en bovendien was het de eerste geallieerde boot, die een patrouille maakte vanuit de nieuwe basis Dundee, en zij bleef meteen weg. Het begin was dus nogal schokkend. Eigenlijk was er in die periode onvoldoende tijd voor de bemanning om er ernstig over na te denken; het was een wilde tijd, vooral voor de boten, die nog haar proefvaart moesten doen. Elke Zondag was een invasie dreigende en dan werden met grote snelheid de boten met torpedo's geladen en de bemanning aan boord geconsigneerd. 's Maandags of Dinsdags was de dreiging weer voorbij, de hele zaak werd weer uitgeladen om de proeftochten voort te zetten. Iedereen had zijn handen vol werk.

In November van hetzelfde jaar is de O 22 gebleven. Voor zover mij bekend, is er nooit meer iets van gehoord. Over de O 13 hebben de meest zonderlinge geruchten de ronde gedaan, maar ik geloof niet, dat aan één er van waarde kan worden gehecht. Toen wij in Dundee waren, was van de O 22 bekend, dat de Duitsers in het Skagerak een Engelse onderzeeë boot hebben geclaimd als te zijn vernietigd; er was echter geen Engelse boot in die buurt, zodat het de O 22 moet zijn geweest.

Van eind 1940, begin 1941, tot Februari 1942 hebben wij met de O 14 gevaren voor anti-submarine oefeningen bij Scapa Flow, afgewisseld met patrouilles op de Noorse kust.

90924. De **Voorzitter:** Hebben zich daarbij nog bijzonderheden voorgedaan?

A. Er deed zich daar niets voor. De patrouille-orders waren, dat wij ons moesten bezighouden met „cruisers and above” — wij stonden helemaal onder Engels operationeel bevel —, maar er voer geen enkele kruiser, wel plenty koopvaardis schepen, maar daar moesten wij afblijven. Het was weleens moeilijk dit de bemanning aan het verstand te brengen; het was niet zo inspirerend, maar het moest gebeuren. Wij hebben nog één- of tweemaal een gecombineerde raid uitgevoerd met de Engelse navy en onder Engels commando op fabriekjes en ankerplaatsen op de Noorse kust. Wij traden dan op als radiobaken om voor de anderen het aanlopen te vergemakkelijken.

In 1942 heb ik het commando van de O 14 overgegeven aan luitenant-ter-zee *Goossens* en ik ben naar Amerika gezonden om de O 15 op te halen. De O 15, die met de O 14 in West-Indië was bij het uitbreken van de oorlog, was, na als anti-submarine doelschip in Canada gevaren te hebben, in Philadelphia in onderhoud en modernisatie gegaan op de navy yard. Van de commandant, *van Oostrom*

Soede, vond men, dat hij nog geen oorlogservaring had in het Europese strijdtoneel, en om hem niet direct van een boot, die betrekkelijk kalm had gevaren, tot over de oren in de moeilijkheden in Europa te stoppen, ben ik daarheen gezonden om hem af te lossen. De reparatie in Philadelphia is uiterst snel verlopen, sneller dan iedereen dacht, en in Augustus 1942 was de boot klaar. Wij zijn toen met de boot naar New London gegaan, de Amerikaanse onderzeeë bootbasis, en daar is zij ingevaren. Het was de bedoeling, dat wij meteen naar Schotland zouden teruggaan om daar weer op patrouille te gaan. Juist toen werd de enige oefenboot van de Canadezen in Halifax voor anti-onderzeeë boot oefeningen door een misverstand door een escorte van een eigen konvooi vernietigd. Wij zijn torn anderhalve maand ingevallen om de oefeningen doorgang te laten hebben en in October zijn wij de Atlantische Oceaan overgestoken naar Dundee. Het was de bedoeling, dat de oudste officier van de boot, luitenant-ter-zee *Schouwenaar*, het commando van de boot zou krijgen, wanneer deze eenmaal in Europa was. Om ingewerkt te raken heeft hij nog één patrouille gemaakt met mij als commandant en hij zelf als oudste officier. Dat was ern enigszins uitzonderlijke patrouille, want toen zijn wij naar Spitsbergen geweest, eigenlijk als reddingboot. Achteraf bleek, dat dit juist in de tijd was van de invasie in Afrika, waardoor de geallieerden onvoldoende jagers hadden om de konvooien naar Rusland met lend-lease-verschepingen te beschermen. Men heeft toen de schepen met honderd mijl tussenruimte onafhankelijk langs de zuidgrens van het ijs en om de zuidpunt van Spitsbergen laten varen. Daar zijn twee onderzeeë boten neergelegd om eventueel drenkelingen op te pikken.

Ik ben met de O 15 teruggekomen en ik heb het commando overgegeven aan *Schouwenaar*. Tot Augustus 1944 ben ik eerste-officier van de onderzeeë dienst in Dundee geweest en eveneens torpedo-officier. In Mei 1944 heb ik mijn aangewezen plaatsing als commandant maritieme middelen Hoek van Holland na de bevrijding gekregen. Dit was betrekkelijk nog op papier. Medio Augustus 1944 ben ik met grote snelheid naar Londen opgeroepen. De bevrijding van Nederland begon toen in beschouwing te komen en men rekende op een mogelijke spoedige bevrijding. Ik ben toen geplaatst als „aangewezen commandant maritieme middelen Hoek van Holland” bij de staf van admiraal *Stöve*, die „aangewezen commandant zeemacht Nederland” was. De staf en de aangewezen organisatie van de commandant zeemacht Nederland stonden nog in de kinderschoenen en leden aan een groot gebrek aan officieren. Ik ben eerst belast geweest met het maken van een opzet voor een personeelsformatie van het marinepersoneel, dat vóór de bevrijding van Nederland beschikbaar zou zijn. Het was niet zo één, twee, drie gedaan, want zoals gedurende de gehele oorlog, leden ook wij aan acuut gebrek aan personeel. De opzet was: dat marinecommandementen zouden worden gevestigd in Vlissingen, Hoek van Holland, Rotterdam, IJmuiden, Amsterdam, Den Helder en Delfzijl. De minimumkernbemanning, die werd gerekend nodig te zijn voor het opruimen van mijnen, het bij elkaar halen van schepen, mijnneven, de organisatie van het loodswezen, de verbindingdienst en het transport, werd gesteld, inclusief de mijnnevegdienst, die uit 400 man bestond en gedurende de gehele oorlog als één concreet geheel bij elkaar was geweest, op 1600 man. Er was geen sprake van, dat de Minister van Marine deze hoeveelheid personeel beschikbaar kon stellen, ook in verband met de verplichtingen voor het bemannen van schepen voor het Verre Oosten. Deze minimumkernbemanning werd dus op geen stukken na bij elkaar gekregen. Wij hebben toen een andere opzet gemaakt, er van uitgaande, dat alle havens wel niet tegelijk bevrijd zouden worden, maar dat b.v. de zuidelijke haven Rotterdam het eerst bevrijd zou worden. Daarvoor wilden wij een zo groot mogelijke personeelspool maken, ongeveer 400 man alles bij elkaar. De eerste marinecommandant wiens haven vrijkwam, kreeg de hele personeelspool met de mededeling, dat hij er op moest rekenen, zodra de volgende haven vrijkwam, het grootste deel daarvan meteen weer kwijt te raken. In de periode, die lag tussen de bevrijding van de eerste en die van de tweede haven, moest hij zorgen zoveel mogelijk personeel bij elkaar te halen, geschikte burgers, kapiteins van sleepbootjes e.d. Eventueel zouden krijgsgevangenen, die al waren teruggekomen en voor de dienst geschikt waren, kunnen worden gebruikt.

Wij hadden deze organisatie bij gebrek aan beter in elkaar gezet voor een bevrijding in het vroege najaar van 1944. Achteraf geloof ik, dat het haast een geluk is geweest voor de marine, dat de bevrijding niet zo snel is verlopen. Gezien de hoeveelheid werk, die er achteraf in 1945 bleek verricht te moeten worden in de havens onder gemakkelijke omstandigheden, want er was toen geen oorlog meer, hadden wij het met dat handjevol personeel nooit gered.

Hoe dan ook, de zaak in Arnhem liep mis in September, zodat de bevrijding voor dat ogenblik van de baan was. De winter van 1944

is besteed aan het recruteren van een groot aantal mensen van de „Koninklijke Marine Reserve, tijdelijk verband, speciale diensten" om te dienen als tijdelijke aanvulling van het personeel in de marinecommandementen van de vrijgekomen havens. Zelf ben ik bij een reizende recruteringscommissie geweest, die Limburg, Brabant en Zeeland rondreisde in nauwe samenwerking met de gewestelijke arbeidsbureaux, zonder welke wij het nooit voor elkaar hadden gekregen. Deze deden een vóórselectie van de mensen, die wij dachten nodig te hebben; wij interviewden de mensen dan ter plaatse en reisden de volgende dag weer naar een andere plaats. Ik durf niet te zeggen, hoeveel man er toen gerecrueteerd zijn, maar toen wij tenslotte in Mei 1945 in Hoek van Holland kwamen met een grotendeels Engelse port party, waarvan de Engelsen weer betrekkelijk gauw verdwenen, zat ik tenslotte met personeel in Hoek van Holland, waarvan 70 % was van het personeel van de K.M.R. tijdelijk verband speciale diensten. Het waren natuurlijk zeer schetsmatig opgeleide marinemensen, militaire omvangsvormen, aard en eigenschappen moesten wel met een korreltje zout genomen worden, maar aan de andere kant heb ik niets dan plezier van de mensen gehad. De gemiddelde Hollander heeft zich toen aanzienlijk beter doen kennen dan wij ooit hadden durven hopen.

90925. De **Voorzitter**: Zijn degenen, die u hebt gerecrueteerd, allen in dienst gekomen of is een deel er van niet opgeroepen?

A. Voor zover mij bekend, is alles in dienst gekomen. Er waren veel specialisten bij. De Engelsen oefenden op de Commandant Zee-macht Nederland grote aandrang uit om zoveel mogelijk commitments op zich te nemen, omdat zij zelf ook gebrek aan personeel hadden, maar aan de andere kant kregen wij ook geen personeel los. Men kon ook niet te ver gaan met de recrutering. Men moest mensen, die net bevrijd waren, uit het Brabantse platteland trekken en hun zeggen, dat zij naar Engeland moesten, waar zij zouden worden opgeleid voor b.v. duiker en dan onder water mijnen moesten gaan opruimen. Het is allemaal goed gegaan, tot onze verbazing eigenlijk.

90926. De **Voorzitter**: Hebt u geen moeilijkheden met het ver-voer naar Engeland gehad?

A. Wij hebben de zaak gesplitst. Er was een recruteringscommissie, die de mensen keurde, interviewde en aannam, aan een security-onderzoek onderwierp, enz. Een tweede commissie, onder luitenant-zee de *Jonge van Ellemeet*, was in Brussel en zorgde voor de afvoer van de mensen. De afvoer ging meestal over 'Ostende met Engelse L.C.T.'s, die daar toch voeren. Als regel konden wij de mensen veertien dagen nadat zij waren gekeurd, afvoeren.

90927. De **Voorzitter**: U bent dus niet rechtstreeks betrokken geweest bij het overbrengen van de mensen?

A. Neen, alleen bij de keuring en aanname. De mensen, die naar Engeland werden gezonden, waren hoofdzakelijk degenen, die een speciale opleiding moesten hebben, b.v. voor demonteur, telegrafist. De mensen, die wij nodig hadden om sloepjes te varen, hebben wij bij elkaar gehouden bij de Engelse naval party, die voor Rotterdam bestemd was en dat moment gelegerd was in Aalst bij Brussel. Dezen zijn daar gekleed en opgeleid. Dit is ongeveer alles.

90928. De **Voorzitter**: Ik wil nu nog even teruggaan naar het begin, toen u in Dundee was onder kolonel *Hellingman*. Heeft kolonel *Hellingman* weleens met u gesproken over de vraag, of door de Engelsen wel een juist gebruik werd gemaakt van de Nederlandse onderzeeboten?

A. Inderdaad.

90919. De **Voorzitter**: Wat kunt u ons daarover mededelen?

A. De kwestie ligt als volgt. Punt één was natuurlijk het besluit, de Nederlandse marine operationeel volkomen te stellen onder de Engelse admiraliteit. Het Nederlandse hoofdkwartier in Londen opereerde niet. Van mijn standpunt gezien — een beperkt standpunt — als commandant van een varende eenheid, geloof ik toch, dat het een juist besluit is geweest. Als er een oorlog wordt gevoerd, dan moeten er geen soort privé kleine oorlogjes op een andere manier tussenin worden gevoerd, dat werkt niet. Ik weet, dat kolonel *Hellingman* er van overtuigd was, dat het gebruik, dat de Engelsen van hun onderzeeboten maakten, en dus ook van onze onderzeeboten, eigenlijk minder modern was dan de ideeën, welke de Nederlandse onderzeedienst op dat gebied had. Deze mening werd ongetwijfeld gedeeld door het merendeel van de onderzeebootcommandanten. Of

het juist was, is achteraf nog een tweede punt. Wij hadden toen, geloof ik, ook nog onvoldoende inzicht in de enorme invloed, die het viiegewapen op de onderzeebootoperaties had. Een onderzeebootdivisie kan als één eenheid optreden en op grond van ingekomen berichten kan deze zich boven water over de zee verplaatsen, maar dat is heel mooi, als er geen vliegtuigen zijn. Zodra er een kans op vliegtuigen is, komt er niets van terecht. Het enige resultaat is, dat een onderzeeboot dan wordt gebruikt, zoals de Engelsen ze gebruikten, dus als een „intellectuele mijn", die ergens wordt neergelegd en als die wat ziet, iets doet. De aanzienlijke tactische verplaatsing op grond van ingekomen verkenningberichten, is er bij een enigszins behoorlijke onderzeebootbestrijding niet meer bij. Kolonel *Hellingman* heeft zich hierin aanzienlijk verdiept en naar aanleiding hiervan heeft hij eerst getracht de Engelsen te bewegen, toch met divisies te gaan werken. Er was geen sprake van, dat men zich liet overtuigen. Kolonel *Hellingman* is toen onder anderen met een plan uit de bus gekomen om de onderzeebootaanvallen op de konvooien op de Atlantische Oceaan, waarvan de bescherming matig was door gebrek aan jagers, korvetten, enz., met onze eigen onderzeeboten te bestrijden. Het was dus een bestrijding van de U-boot met een onderzeeboot. Zijn plan was om onze onderzeeboot aan een konvooi toe te voegen, de boot vooruit te sturen, onder water te laten gaan, het konvooi langs zich heen te laten trekken, ongeveer op de grens van zichtafstand. De hoop was, dat de Duitse onderzeeboten, die zich terzijde of achter het konvooi bevonden, zouden trachten buiten zicht van het konvooi vóór het konvooi te komen, ten einde het daarna aan te vallen. Tijdens deze opmars van de Duitse onderzeeboten naar de voorkant van het konvooi zouden deze over de positie van onze onderzeeboten komen en worden gepikt.

Herhaalde malen is dit plan door kolonel *Hellingman* naar voren gebracht, maar ook dit is niet aanvaard. Hieraan parallel verliep ook eigenlijk het streven van de toenmalige kolonel *Hellingman* om een eigen Nederlands flotielje te vormen. Hij had altijd de hoop, als de Nederlandse flotielje als één concreet geheel bij elkaar was en waarvan hij dan hoopte flotieljecommandant te worden, deze tactiek, als de kans zich voordeed, toch te proberen. Ik geloof, dat dit de grondoorzaak is geweest, dat de Nederlandse onderzeedienst toen is begonnen uit te zien naar een eigen moederschip, wat toen de „Colombia" is geworden. De „Colombia" is van de K.N.S.M. overgenomen, de bemanning, die er op zat, is ten dele gemilitariseerd en aangevuld met marinepersoneel van de onderzeedienstbasis. Het schip is, voor zover het nodig en mogelijk was, in Dundee bij de „Caledondockyard" omgebouwd. Van een zelfstandige Nederlandse onderzeeboot-flotielje is nooit iets terecht gekomen. Aan de andere kant heeft de „Colombia" in de korte levenstijd, die haar beschoren was, voor zover mij bekend, nuttig werk verricht als accommodatie- en basisschip. Het was een gelukkig toeval, dat het schip in Colombo lag, toen de Nederlandse onderzeeboten uit Indië naar Colombo kwamen afzakken na de bezetting van Indië door de Japanners.

90930. De **Voorzitter**: Kan men zeggen, dat de Engelse methode gevaarlijker was voor de onderzeeboten dan de onze?

A. Neen. De Engelse methode voor het gebruik van onderzeeboten was zeker niet gevaarlijker, maar naar ons toenmalig idee was er wat minder kans op succes.

90931. De **Voorzitter**: U hebt een artikel geschreven in het boek „40 jaar Onderzeedienst" over de onderzeebootbasis in Dundee, waarin u zegt, dat er een groot manco was aan bevaren Nederlands onderzeebootpersoneel. Heeft dit nog veel moeite opgeleverd?

A. Ja, vooral de eerste anderhalf jaar. Het personeel was hèt probleem. Het materieel alleen veroorzaakte al genoeg moeilijkheden; bij de Hollandse boten was alles berekend met cm en mm en bij de Engelsen met yards en inches. Van de reserveden hadden wij slechts één of twee stuks en geen enkele fabriek, noch de admiraliteit voelde er voor het productieschema om te zetten om b.v. één reservecilinder te maken voor een Nederlandse boot. Het materieel heeft, dank zij het onvermoeide streven van de afdeling materieel van ons hoofdkwartier in Londen, altijd wel gelopen. Het personeel was de grote moeilijkheid.

90932. De **Voorzitter**: Wie was de chef materieel?

A. Schout-bij-nacht *Feteris*. Het personeel heeft ons eindeloos zorgen gebaard. Er waren verscheidene broeders, die bij het begin van de oorlog in de gaten kregen, dat het wat gevaarlijker was dan in vredetijd. Die vielen er al zo uit en moesten worden afgekeurd. De boten, die uit Holland van de werven waren gekomen, zoals de

O 21 en O 24, hadden uitsluitend haar kernbemanningen van de aanbouw en dus eigenlijk maar 30 % van de bemanning, die nodig was. Aanvulling was er praktisch niet. Er is een reservebemanning uit Indië gestuurd onder luitenant-ter-zee *Coumou*. Deze mensen hadden zich als vrijwilligers opgegeven om naar Engeland te gaan. Deze bemanning is bij de oversteek getorpedeerd en ik geloof, dat *Coumou* de enige overlevende is geweest, zodat wij meteen weer de hele onderzeebootbemanning kwijt waren.

90933. De Voorzitter: U hebt in uw boek geschreven, dat het gebrek slechts zeer ten dele werd opgelost door de aankomst van een contingent liefhebbers uit Nederlandsch-Oost-Indië.

A. Er is een tweede contingent gekomen.

90934. De Voorzitter: Onder wiens leiding stond dat?

A. Dat durf ik u niet meer te zeggen.

90935. De Voorzitter: Waren er in Dundee ook Nederlandse werkplaatsen ingericht?

A. Ja. Met het personeel van de werkplaatsen ging het wel. Wij hadden veel technische onderofficieren, die veel te oud werden voor de varende oorlogvoering en dezen waren geknipt voor de werkplaatsen.

90936. De Voorzitter: Hoe was de Nederlandse organisatie in Dundee?

A. Het bevel van de hele basis en het operationele bevel van de flotielje was bij de Engelse „captain submarines”. Wat betreft de basis organisatie onder zich, wat betreft de zuivere nationale regelingen naast zich, had hij een „senior officer” van elke nationaliteit. Gezien wij daar met het grootste aantal boten zijn geweest, had de Senior Officer Dutch Submarines van de oudste van de diverse nationaliteiten het meeste gewicht in de schaal te leggen. Het was echter zuiver een administratief commando op personeel en materieel gebied. De Engelsen bemoeiden zich niet met hetgeen wij met het materieel deden, behalve wanneer de Engelse dockyard moest bijspringen. De wijze waarop en waar de boten werden gebruikt, lag zuiver in handen van het Engelse commando.

90937. De Voorzitter: Hoe was het contact met Londen? Was er veel medeleven?

A. Gering. Het is een grief geweest van vele commandanten, dat wij van Londen wel weinig last, maar ook geen hulp hadden. Ik heb altijd sterk het gevoel gehad, dat Londen te weinig contact had met de varende vloot. Ik heb de commandanten gesproken, die met de O 21 en O 24 in Gibraltar hadden gelegen, waar de accommodatie allerbedroevendst was. Zij hebben bij herhaling gevraagd om bezoek van iemand. Het doet de bemanning ook zoveel goed, als er eens iemand komt met veel goud. Het is nooit gelukt. De enige, die altijd is gekomen, is Prins *Bernhard*.

90938. De Voorzitter: Admiraal *Furstner* hebt u daar dus niet veel gezien?

A. Neen.

90939. De Voorzitter: Was dat het gevolg van een bepaalde instelling, of hebt u daarover geen oordeel?

A. Daar zou ik geen oordeel over willen uitspreken.

90940. De heer Koersen: Hebt u de indruk, dat men in Londen wel wat invloed bij de Engelsen had?

A. De afdeling materieel bepaald wel, de rest bepaald niet. Ik kom hierdoor weer op de afdeling materieel terug. De reparatie en reserve-onderdelen waren voor ons een uiterst moeilijk punt, in een land, waar de oorlogsindustrie al op volle toeren draaide en men eigenlijk geen tijd had zich te bemoeien met die paar Nederlandse onderzeeboten met afwijkende modellen. De kerens, dat wij moeilijkheden hadden met het materieel, wist men altijd nog wel een vriendje op de admiralty, die het zaakje in orde maakte. Wij hebben weinig last van Londen gehad, maar veel van het initiatief kwam eigenlijk van de individuele varende commandanten, of van de Senior Officer Dutch Submarines. Als wij vonden, dat er iemand naar een radar- of een asdiccursus moest, dan zorgden wij, dat hij er heenging, maar als de commandant niets zei, dan gebeurde er verder ook niets.

90941. De Voorzitter: Was er overleg tussen de Engelsen en de Nederlanders over de operationele opdrachten, of werd dit helemaal zelfstandig door de Engelsen bepaald?

A. Het werd helemaal zelfstandig door de Engelsen gedaan.

90942. De Voorzitter: Er was dus eigenlijk geen mogelijkheid, dat er van onze kant invloed op werd uitgeoefend?

A. Neen.

90943. De heer Koersen: Tenzij het door Londen zou gebeuren.

A. Ja, maar daar heb ik nooit iets van gemerkt. Op lager niveau volgden de Engelsen wel de goede methode. Er ging geen operationele order uit, of de Engelsen zeiden: Are you quite happy about it? Het was dan volkomen de bedoeling, dat, als men niet happy was, men het ook volmondig zei. De hele operationele leiding berustte bij de „flag officer submarines” in Londen.

90944. De Voorzitter: In uw boek hebt u een aantal namen genoemd. Zijn deze in chronologische volgorde genoemd?

A. Ja.

90945. De Voorzitter: Van de senior officers hebt u genoemd: *Hellingman*, *Hoeke*, *Slot*, *Schouten* en *van Dulm*, en van de eerste officieren: *Schouten*, *var. Erkel*, *Quint*, *van Dulm* en *van der Laan*. Deze basis was dus wel belangrijk voor de Nederlanders?

A. Ja.

90946. De heer Koersen: Ik heb toch wel de indruk, dat, indien men op hoger niveau in Londen wat meer de vinger in de pap had gehad bij de Engelsen, de situatie in het algemeen wat beter zou zijn geweest. Op lager niveau kon u bij de Engelsen begrip vinden en dat is op hoger niveau niet gebeurd.

A. Inderdaad.

90947. De Voorzitter: U hebt in het Gedenboek „Veertig jaren onderzeedienst 1906—1946” geschreven:

„In deze periode” (1943) „was de „O 14” aanvankelijk de enige overgebleven Nederlandsche boot, ageerend vanuit Dundee.”

A. De O 9 en O 10 zijn toen op de Schotse westkust geplaatst voor anti-submarine oefeningen. Zij werden operationeel slechts in noodgevallen gebruikt. De O 21 en O 24 zijn tijdelijk naar Gibraltar geweest, waardoor de O 14 een paar maanden als enige Nederlandse boot in Dundee was overgebleven. Later is het weer aangevuld, o.a. met de nieuwbouwboten, de „Zwaardvis”, „Dolfijn” en O 15.

90948. De Voorzitter: Hebt u misschien zelf nog iets op te merken over het marinebeleid in het algemeen?

A. Ik geloof, dat dit in het verhoor reeds tot uiting is gekomen. Het hoofdkwartier in Londen is zuiver een administratief hoofdkwartier geweest. Het gemis van contact met de Engelse navy aan de ene kant en het te weinig contact met het varende deel van de marine aan de andere kant, is voor mijn gevoel ook altijd voor een groot deel te wijten geweest aan het feit, dat er zo weinig varende mensen in Londen zijn geweest. Altijd was daar zo'n beetje dezelfde groep mensen. Aan de ene kant is het volkomen begrijpelijk: degene, die voer, hield zich met hand en tand aan zijn scheepje vast en als in Londen, waar men toch ook een onvoldoende keuze had in mensen met bepaalde bekwaamheden, een goede man bij het personeel was, liet men hem niet gaarne gaan. Daardoor is naar mijn gevoel de doorstroming in Londen tijdens de oorlog veel te gering geweest, waardoor men eigenlijk een onvoldoende inzicht had in hetgeen de vloot eigenlijk deed. Wij hadden altijd het gevoel, dat wij niet werden begrepen in Londen, als wij voor iets kwamen.

90949. De Voorzitter: Naar uw oordeel was de varende bemanning voor de oorlog minstens zo belangrijk als het administratieve deel?

A. Zeker. In het algemeen draaide de intendance goed. Het was tijdens de oorlog b.v. ook helemaal niet eenvoudig om aan goede uniformen te komen en b.v. mutsintjes met „Koninklijke Marine” in plaats van „Royal Navy”, maar het liep wel. Toen ik in 1942 in

Amerika kwam, wist niemand wat mijn tractement was, en het bleek, dat de boot nog altijd op Hollandse jeugdtractementen was, die al jaren vervallen naren. De zaak is nog niet opgelost, wij hebben voor de gehele bemanning nog een claim lopen.

90950. De **Voorzitter**: Wordt er nu nog aan gewerkt?

A. Ja, hoewel voorlopig zonder veel concreet resultaat.

90951. De **Voorzitter**: Verwacht u nog resultaat?

A. Mijn voorganger en ik zetten dit tot het uiterste door. In oorlogsomstandigheden is iedereen des duivels over een dergelijke zaak, aan de andere kant was in Londen de zaak ook krap en beperkt en had men moeilijkheden met bepalingen, papier en de postdienst. Van veel dingen, die wij in de oorlogsdagen vreselijk vonden, zeggen wij nu ook achteraf, dat het voor de mensen niet zo eenvoudig was.

90952. De heer **Koersen**: Ik vraag mij daarom ook af of men zich een voldoende positie in Londen heeft kunnen verschaffen.

A. Dat betwijfel ik.

90953. De **Voorzitter**: De uitbetaling was toch een zuiver Nederlandse zaak en die bleek in de war te zijn.

A. Die was behoorlijk in de war, in Amerika.

90954. De **Voorzitter**: Was er in Amerika een instantie, die hiervoor zorgde?

A. Wij zaten raar in Amerika. Voor moeilijkheden kon ik mij wenden tot de marine-attaché in Washington, die toen ik hem iets vroeg over tractementen pronto zei, dat hij dat niet wist en zich daarmee nooit had bemoeid als attaché op de ambassade. Ik heb er een telegram naar Londen over gezonden, waarop ik, voor zover ik mij herinner, nooit antwoord heb gekregen.

Dan was in New York het Netherlands Purchasing Committee, dat voor onze reparaties zorgde, maar van tractementen van toeten noch blazen wist. Ik loste van *Oostrom Soede* af en dat was de eerste keer, dat hij hoorde, dat de tractementen gewijzigd waren en de toelagen. Voor de veiligheid hebben wij er toen een bepaald bedrag afgerokken en de rest uitbetaald. Toen wij in Engeland kwamen, hebben wij dit voorgelegd en men vond het prachtig. De eindafrekening moeten wij echter nog altijd krijgen.

De **Voorzitter**: Het wordt dan langzamerhand wel tijd.

A. Ik zou het voor de bemanning zo graag willen, het zou nog een aardige surprise zijn.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

G. QUINT.

ALGERA, voorzitter.

KORTHALS.

KOERSEN.

OOSTERHUIS, griffier.

ZITTING VAN DINSDAG 3 APRIL 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Fokkema en Fens, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

CAREL WESSEL THEODORUS baron VAN BOETZELAER,
oud 45 jaar, wonende te Wassenaar, kapitein-luitenant-ter-zee.

Hij legt de eed af als getuige.

90955. De **Voorzitter**: Waar bevond u zich op het moment van de capitulatie van Java?

A. Toen was ik op zee. Ik geloof, dat het 10 Maart 1942 was, en ik was op weg naar Colombo.

90956. De heer **Fens**: Aan boord van welk schip was u?

A. De K 15.

90957. De **Voorzitter**: U bent, geloof ik, vijf jaar lang commandant van de K 15 geweest. Dat is wel een unicum.

A. Ja, maar het is wel zeer toevallig geweest. Drie- of viermaal had ik eigenlijk naar een ander schip moeten gaan, maar steeds kwam er wat tussen.

90958. De **Voorzitter**: Welke taak kreeg de K 15 na aankomst in Colombo?

A. Wij zijn begonnen met het landen van mensen op Sumatra.

90959. De **Voorzitter**: Was u ingedeeld bij de Eastern Fleet?

h. Ja.

90960. De **Voorzitter**: Was u nog bij een bepaald onderdeel ingedeeld?

A. Er behoorden ook Engelse onderzeeboten tot de Eastern Fleet en, daarbij werden ook de Nederlandse boten ingedeeld.

90961. De **Voorzitter**: Welke opdracht kreeg u?

A. De eerste opdracht was *guerilla's* te landen bij Padang. Het idee was, dat daar nog Nederlandse troepen aanwezig waren, die verschillende dingen nodig hadden en waarmee contact moest worden gemaakt.

90962. De **Voorzitter**: Hebt u er mensen heen gebracht?

A. Wij hebben er één gebracht en deze moest verbinding zoeken. Men wist, dat er boven Padang nog troepen waren, en daarmee moest hij in contact komen. De man, die wij er heen hebben gebracht, was zelf ook van het K.N.I.L.

90963. De **Voorzitter**: Hoe is deze onderneming afgelopen?

A. Hij is niet teruggekomen. Ik had hem moeten ophalen en dat is niet gelukt.

90964. De **Voorzitter**: Was er een bepaald systeem voor het zoeken van contact met de *guerilla's*?

A. In het begin ging het een beetje moeilijk, maar later is het beter georganiseerd.

90965. De **Voorzitter**: Wat is er na deze opdracht met de K 15 gebeurd?

A. Toen ik terugkwam, moest ik gaan repareren in Philadelphia. De boot had in de Java Zee nogal veel geleden en was niet zo goed meer.

90966. De **Voorzitter**: Philadelphia was een heel eind uit de buurt. Waren er geen andere plaatsen om te repareren?

A. Voor onderzeeboten niet. Australië kon ons niet hebben en ook Engeland was vol.

90967. De **Voorzitter**: Hoe lang heeft de reparatie geduurd?

A. Wij hebben er met de kreupele boot drie maanden over gedaan voordat wij er waren en de reparatie heeft een maand of vijf, zes geduurd.

90968. De **Voorzitter**: Hebt u op die tocht nog bijzonderheden meegemaakt of bepaalde opdrachten gehad?

A. Teruggaande van Freetown hebben wij wat schepen geëscorteerd, maar dat hoorde er eigenlijk niet bij. Het was een heel eenvoudige oversteek.

90969. De **Voorzitter**: Welke taak heeft de K 15 gekregen, nadat zij was gerepareerd?

A. Wij werden naar Engeland opgeroepen en daar zou ik een andere boot krijgen. De K 15 moest nog worden uitgerust met radar en dergelijke instrumenten. Ik zou naar een andere boot worden overgeplaatst en dat is niet doorgegaan, omdat de boot niet klaar was. Het is toen zo georganiseerd, dat ik toch met de K 15 weer ben weggegaan. Wij zijn naar Colombo teruggegaan en vandaar naar Australië, waar wij tot het einde van de oorlog zijn gebleven.

90970. De **Voorzitter**: Welke taak kreeg u in Australië? U was zeker in Fremantle?

A. Wij moesten hoofdzakelijk werk voor de Nefis doen in die tijd. Wij hebben ook wel wat gewone patrouilles gemaakt, het werd zo'n beetje gecombineerd.

90971. De **Voorzitter**: Hebt u op de reis naar Fremantle nog iets meegemaakt?

A. Wij zijn nog bij de Christmas-eilanden geweest, maar daar is niet veel actie geweest.

90972. De **Voorzitter**: Wat was de bedoeling van het gaan naar de Christmas-eilanden?

A. Wij moesten schepen tot zinken brengen. Wij hadden echter weinig tijd op de doortocht. Wil men enig succes behalen, dan moet men toch minstens 14 dagen op patrouille blijven.

90973. De **Voorzitter**: Bent u nog in contact geweest met de vijand?

A. Wij voeren vrij dicht onder de wal om te zien of er iets was en hoe het er uit zag en toen zijn wij van de wal af beschoten.

90974. De heer **Fens**: Van welke wal af werd u beschoten?

A. Van Christmas-eiland. Het water was helder, zodat men een onderzeeboot onder water kon zien varen.

90975. De **Voorzitter**: Welke opdrachten hebt u voor de Nefis gehad?

A. Wij kregen eerst een opdracht voor het landen van mensen op Nieuw-Guinea.

90976. De **Voorzitter**: Welke naam had deze operatie of werd u daarvan niet in kennis gesteld?

A. Ik geloof niet, dat de operatie een naam had.

90977. De **Voorzitter**: De meeste van deze tochten hebben wel namen gehad. Hoe verliep zo'n operatie? Bracht u de party naar een bepaalde plaats?

A. Wij hebben een party gebracht, die in de buurt van Sorong moest zijn, waar een vrij belangrijke oorlogshaven van de Japanners was.

90978. De **Voorzitter**: Uit hoeveel personen bestond de party?

A. Uit een man of vijf, zes. Dezen moesten inlichtingen verkrijgen en ook scheepsbewegingen rapporteren. 's Nachts bracht ik de mensen aan land. Eerst werd verkend, waar dit het beste kon gebeuren; de volgende avond ging dan dikwijls eerst een verkenningparty de wal op om te zien hoe de zaak het beste kon worden geborgen, want de mensen namen altijd veel voedsel e.d. mee. De nacht daarop werd dan de rest geland.

90979. De **Voorzitter**: Hoeveel van deze tochten hebt u gemaakt?

A. Ik geloof, dat ik er tien in het geheel heb gemaakt. Wij combineerden het weleens. Wij gingen dan terug naar Darwin en dan haalden wij weer nieuwe mensen op. Met één rit konden dan drie of vier parties worden geland. Alles bij elkaar zijn het wel meer dan tien tochten geweest.

90980. De **Voorzitter**: Is het steeds zonder ongelukken gebeurd?

A. De laatste tocht is niet zo goed gegaan, niet zozeer voor ons als wel voor de mensen die aan wal waren gegaan. Dat was in 1945 op Java: er is een schietpartij geweest.

90981. De **Voorzitter**: Weet u ook welke naam deze party heeft gehad, „Goldfish” soms?

A. Ik kan het niet zeggen, het moet in Augustus 1945 zijn geweest, vrij laat.

90982. De **Voorzitter**: Wie was de leider van deze party?

De heer **Fens**: Kan het in Juli 1945 zijn geweest? Zegt de naam „Goldfish” u iets?

A. Het is mogelijk, maar ik weet het niet. De namen zeiden mij nooit zo veel.

90983. De **Voorzitter**: Weet u nog enkele namen van leiders van parties, welke naar Java zijn gegaan?

A. Ik heb eens aan boord gehad een *Langeveld*, een luitenant van de Nefis, een *de Bruine*, eveneens een luitenant van de Nefis.

90984. De heer **Fens**: Waren dezen speciaal voor Java?

A. Ja.

90985. De **Voorzitter**: Herinnert u zich de naam *de Haas*?

A. Ja.

90986. De **Voorzitter**: Van de party van Juli 1945 herinnert u zich dus niets?

A. Ik weet natuurlijk wel, dat ik de mensen aan land heb gezet. Het is toen niet gelukt, ze konden niet door en toen heb ik de mensen weer opgepikt. Ik weet wel, dat wij radioverbinding met ze hadden; het ging niet zo gemakkelijk aan de wal. Daarna ben ik teruggekomen, ik ben er blijven liggen en toen zijn de mensen weer aan boord gekomen.

90987. De **Voorzitter**: Zijn de mensen later nog eens afgezet of hebt u ze mee teruggenomen?

A. Ik heb ze mee teruggenomen naar Darwin.

90988. De **Voorzitter**: Herinnert u zich de naam Brouwer? Hij was leider van de party.

A. Neen, het was meestal een zeer gemixed gezelschap.

90989. De **Voorzitter**: Hebt u een indruk gekregen van het moreel van de parties, die u aan boord had?

A. Zeker.

90990. De **Voorzitter**: Hoe was het moreel?

A. De ploeg, die ik in Nieuw-Guinea aan land heb gezet, was de beste. Men ziet dadelijk wat voor mensen het zijn, hoe ze werken, hoe ze getraind zijn, hoe ze over het werk denken.

90991. De **Voorzitter**: Had u de indruk, dat de uitgezonden parties geschikt waren voor de taak?

A. Sommigen zeer zeker en zeker de Nieuw-Guinea-ploeg; deze heeft ook goed werk gedaan.

90992. De **Voorzitter**: Wij hebben weleens de klacht gehoord, dat er voor de parties mensen werden gebruikt, die als blanke in die gebieden te opvallend waren.

A. De ene party kan met blanken worden gedaan, de andere weer niet, dat hangt ook helemaal van het werk af. Van de eerste man, die wij in Padang hebben geland, had ik weinig hoop, dat hij wat zoi bereiken. De man was zo zelfverzekerd, dat hij er wel door zou komen, maar hij is niet teruggekomen.

90993. De **Voorzitter**: Was hij een vrijwilliger?

A. Ja, het waren allen vrijwilligers.

90994. De **Voorzitter**: U hebt natuurlijk alleen de parties van de laatste jaren meegemaakt?

A. Ja. vanaf 1944

90995. De **Voorzitter**: Hoe was de organisatie van de onderzeeboten in Fremantle?

A. Uitstekend.

90996. De **Voorzitter**: Ik bedoel, hoe was de vorm van de organisatie?

A. Toen ik er in 1944 kwam, werden wij bij de Amerikaanse task-force 71, de onderzeedienst, ondergebracht. Daar was ook een repair shop en er waren depot-schepen. Later, in November 1944, zijn de Engelsers gekomen. De Engelse boten zijn toen bij de Engelsers gekomen en de Hollandse zijn bij de Amerikanen gebleven. Nog later is alles Engels geworden. De Amerikanen gingen toen weg en toen zijn wij onder Engels commando gekomen.

90997. De **Voorzitter**: Had u ook nog iets met een Australische commandant te maken?

A. Dat is heel in het begin geweest, bij een van de eerste tochten.

90998. De **Voorzitter**: Hoe waren de verhoudingen?

A. Die waren zeer wonderlijk. Wanneer b.v. de Nefis om een boot vroeg, dan moest dit aan de Amerikanen worden gevraagd, maar operationeel stond het onder de commodore in Fremantle. Bij geen enkele patrouille was het hetzelfde, telkens was het anders, in het begin waren er te veel mensen, die er over te zeggen hadden, maar later hebben de Amerikanen het meer in één hand gehouden.

90999. De **Voorzitter**: Was er ook een Nederlander, die de leiding had over de Nederlandse onderzeeboten?

A. In het begin wel. Ik heb de thans overleden overste *Berg* meegemaakt en later luitenant-ter-zee *Bach Kolling*.

91000. De **Voorzitter**: Dezen waren dus commandant over de Nederlandse onderzeeboten en stonden weer onder een Amerikaan of een Engelsman?

A. Niet operationeel. Operationeel stonden wij direct onder de Amerikanen of de Engelsen en administratief stonden wij onder de Nederlandse commandant. Het werkte allemaal erg vlot.

91001. De **Voorzitter**: U ontving uw opdrachten dus altijd rechtstreeks van de geallieerden?

A. De Nefis-opdrachten gebeurden op verzoek van de Nefis.

91002. De **Voorzitter**: Kunt u zich nog herinneren welke onderzeeboten daar nog meer waren, behalve de K 15?

A. Ik heb meegemaakt de K 14, O 19, „Tijgerhaai“, O 22 en O 23, ik geloof ook O 24 en misschien de „Zwaardvis“. Op een gegeven moment waren er zeven boten, dat is het maximum, dat wij hebben bereikt.

91003. De **Voorzitter**: Bestond uw werk uitsluitend uit het uitvoeren van opdrachten voor de Nefis of had u ook nog ander werk?

A. Ik heb met de oude boot hoofdzakelijk uitsluitend voor de Nefis gevaren.

91004. De **Voorzitter**: Hoe lang heeft dit geduurd?

A. Van Maart 1944 tot Augustus 1945, toen ik terugkwam van de laatste patrouille.

91005. De **Voorzitter**: Waar bent u toen heengegaan?

A. Alle onderzeeboten zijn toen naar Batavia gegaan.

91006. De **Voorzitter**: In opdracht van wie gebeurde dit?

A. Dit gebeurde op verzoek van admiraal *Helfrich*, als ik mij niet vergis. De Engelsen gingen weg uit Fremantle en toen werd de hele zaak opgebroken.

91007. De **Voorzitter**: Kunt u zich niet meer herinneren van wie u deze opdracht ontving?

A. Ik kan het niet zeggen.

91008. De **Voorzitter**: U hebt het in ieder geval niet op eigen initiatief gedaan?

A. Neen. Ik was toen de oudste commandant van het flotielje. Wij zijn met drie boten gegaan. Ik zal wel een opdracht hebben gekregen, maar wat deze inhield, weet ik niet meer. Ik denk, dat ik de opdracht heb gekregen van de toenmalige kolonel van *Foreest* in Melbourne. In Melbourne was toen de hoogste Nederlandse marineautoriteit.

91009. De **Voorzitter**: Administratief waarschijnlijk?

A. Ja. Dit was met de Engelsen overeengekomen. Wij zijn later weggegaan dan zij en het operationele commando van de geallieerden verviel toen.

91010. De **Voorzitter**: U kwam dus operationeel onder Nederlands bevel?

A. In oorlogstijd moest men zich over zulke dingen niet verwonderen. Als men een reis maakte naar Amerika, zoals wij, dan stond men b.v. eerst onder Engels commando, daarna nog onder Engels commando, maar dat behoorde tot Zuid-Afrika, en daarna kwam men onder Amerikaans commando.

91011. De **Voorzitter**: Het bleef in ieder geval geallieerd. Het is wel van belang te weten, of u, toen u de Indische wateren binnenkwam, onder Nederlands operationeel commando kwam.

A. Op een gegeven moment is het, geloof ik, wel zo geweest.

91012. De **Voorzitter**: Weet u het niet zeker?

A. Dat gebeurt meestal bij het overschrijden van een of andere parallel en dan seint men meestal aan de nieuwe chef, dat men er is of aankomt en dat men zich onder zijn bevelen stelt.

91013. De **Voorzitter**: In het S.E.A.C.-gebied bleef het geallieerde opperbevel. Gold dit eveneens voor de marine? Volgens uw redenering zou het niet zo zijn.

A. Het moet natuurlijk wel gegolden hebben, maar het ging dan toch over een andere schijf, voor zover ik het mij herinner. Ik zou werkelijk niet zuiver kunnen uitleggen, hoe het precies ging.

91014. De **Voorzitter**: Hebt u weer een bepaalde opdracht in Indië gekregen?

A. Wij zijn eigenlijk binnengehouden en om mijn mensen wat te aoen te geven, hebben wij een zwembad in orde gemaakt; voorts hebben wij de tandheelkundige kliniek van het Rode Kruis weer over-eind gezet en de röntgenologische afdeling weer aan het draaien gemaakt. Wij mochten toen niet varen.

91015. De **Voorzitter**: Waarom niet?

A. Ik weet het niet precies, er was niets te varen. In ieder geval lagen wij binnen en de mensen waren liever aan het werk dan dat zij niets deden en toen zijn zij dergelijke karweitjes gaan opknappen. Overdag ging het grootste deel van de ploeg naar Batavia en dan werd men verspreid over het hospitaal, ook was er een groot gebrek aan deskundigen, monteurs: e.d. Later zijn wij nog weer gaan patrouilleren tegen de smokkelarij in Straat Soenda. Ik vond het eigenlijk belangrijker, dat de zaak in Batavia weer ging draaien en dat wij daarbij konden helpen.

91016. De **Voorzitter**: Kunt u nog even een overzicht geven van de verrichtingen van de K 15 van December 1941 tot Maart 1942, dus in de oorlog tegen Japan?

A. Toen de oorlog 7 December uitbrak, lagen wij bij Tarakan. Wij lagen daar, voor het geval de Japanners daar olie zouden laden. Wij zijn toen naar Soerabaja teruggeroepen en toen zijn wij naar Serawak gegaan met de K 14 en K 16. De K 14 is daar in actie geweest; ik ben ook nog bezig geweest, maar het heeft geen succes gehad. De K 16 is daar verloren gegaan. Wij zijn daarna teruggegaan en ik ben toen uitgezonden naar de Natoena-eilanden. Eerst heb ik iig even binnen gelegen, omdat ik moeilijkheden had met de batterij. Bij Natoena waren wij ook niet erg succesvol en wij zijn toen weer teruggekomen. Dat was de laatste dagen vóór de val van Java. De laatste avond heb ik in Priok olie geladen en ik weet nog, dat de „Houston“ en de „Perth“ uitgingen. De volgende dag hebben wij nog een tanker tot zinken gebracht en dat was eigenlijk het laatste.

91017. De **Voorzitter**: Hebt u misschien zelf nog iets op te merken over het marinebeleid?

A. Ik kan alleen zeggen, dat de zaak, wat betreft de onderzee-dienst, vlot liep.

91018. De **Voorzitter**: U hebt dus wel de indruk, dat de onderzeeboten zoveel mogelijk in de oorlogvoering werden gebruikt?

A. Dat kan ik niet zeggen. Het repareren was moeilijk. Wij hadden Hollands materieel en dan pasten de Engelse onderdelen niet; de reparaties duurden ook lang. Ook hebben wij last gehad met accu-batterijen, die lekten.

91019. De heer **Fens**: Hebt u nog moeilijkheden gehad met de munitie?

A. Wij niet. Wij schoten niet zoveel en voor de 8,8 was altijd wel munitie. Alle reservedelen moesten echter gemaakt worden en dat nam altijd veel tijd.

91020. De **Voorzitter**: Hoe was de geest van de bemanning in het algemeen?

A. Goed.

91021. De **Voorzitter**: U hebt er dus nooit last mee gehad?

A. Neen, ik heb er niets anders dan achting voor gekregen. In het begin heb ik mij weleens afgevraagd hoe het zou gaan, vooral zonder de gezinnen, maar ik heb alleen trouw en medewerking onder-vonden.

91022. De **Voorzitter**: Afgezien van de reparatietijd, bent u wel van mening, dat de boten zoveel gebruikt zijn als redelijkerwijze mogelijk was?

A. Ja.

91023. De **Voorzitter**: Wie was de man van de Nefis, waarmee u te maken had?

A. Generaal *Spoor* was toen het hoofd.

91024. De **Voorzitter**: Gaf deze u de opdrachten?

A. Deze behandelde ze wel. Juist op zijn verzoek ging ik nog wel eens naar Melbourne en dan vroeg hij wat de mogelijkheden waren.

91025. De **Voorzitter**: Hebt u contact gehad met schout-bij-nacht *Koenraad*?

A. Ja, ik had echter heel weinig met hem te maken, alleen administratief.

91026. De **Voorzitter**: Deze had dus ook administratief de leiding over de onderzeeboten?

A. Ja, maar ik merkte er niet veel van.

91027. De **Voorzitter**: Was dat gewoon?

A. Ja, omdat wij natuurlijk operationeel onder de Engelsen of Amerikanen stonden. Hij heeft ona opgezocht, toen wij in Amerika waren en hij daar ook was, en ook kwam hij weleens kijken in Fremantle.

91028. De heer **Fens**: Ik kan mij voorstellen, dat u als commandant aan boord belangstelling voor uw mensen had. Was er nu van de zijde van de hogere commandanten, b.v. schout-bij-nacht *Koenraad*, ook belangstelling voor de persoonlijke noden en verlangens van de mensen?

A. Ja.

91029. De heer **Fens**: U zei zoëven, dat hij weleens kwam kijken, waardoor ik de indruk kreeg, dat de belangstelling niet bijzonder groot was.

A. Hij kon ook niet elke dag overkomen. Het werd zeer op prijs gesteld, als hij kwam; hij sprak de mensen dan ook toe. Ik geloof niet, dat er werd gezegd, dat hij nooit werd gezien.

91030. De heer **Fens**: Ging er van de leiding ook een zeker streven uit, dat zij op de hoogte wenste te worden gehouden van de situatie onder de bemanning?

A. Ik kan toch niet zeggen, dat er een verschil was met iets anders, als u dit soms enig licht kan geven. Het hangt er van af, de ene keer is er meer aanleiding voor en de andere keer niet.

91031. De heer **Fens**: Over het algemeen runde de commandant het wel?

A. Ja, en men werd als commandant ook veel meer vrijgelaten. Als ik zei, dat ik iets nodig had voor de bemanning of voor het schip, dan kreeg ik het ook en dan werd ook niet gevraagd of het wel nodig was.

91032. De **Voorzitter**: Hebt u in Philadelphia last gehad met de uitbetaling van de salarissen? Was men er voldoende mee op de hoogte?

A. Ik weet niet of men er helemaal van op de hoogte was, maar het is toch nooit zo geweest, dat het spaak liep.

91033. De **Voorzitter**: Verleden week heeft een getuige verteld, dat in Amerika de salarissen in onvoldoende mate werden uitbetaald, omdat men niet op de hoogte was, en dat men tot nu toe actie voerde om het restant uitbetaald te krijgen, hetgeen nog niet was gelukt.

A. Dat kan ik niet zeggen. Ik heb altijd het gevoel gehad, dat de mensen eerder tegen het royale aan werden betaald als compensatie voor het feit, dat zij niet thuis konden zijn, dan dat er moeilijkheden over waren.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

C. W. TH. VAN BOETZELAER.

ALGERA, *voorzitter*.

FOKKEMA.

FENS.

OSTERHUIS, *grieffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 3 APRIL 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Fokkema en Fens, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

JAN METZ,

oud 40 jaar, wonende te Bloemendaal,
wetenschappelijk assistent K.N.M.I.

Hij legt de eed af als getuige.

91034. De **Voorzitter**: Welke functie had u bij het uitbreken van de oorlog in Mei 1940?

A. Ik was commandant van Hr. Ms. onderzeeboot O 9.

91035. De **Voorzitter**: Waar bevond de O 9 zich op dat ogenblik?

A. Buitengaats, in de territoriale wateren vlak voor Bergen.

91036. De **Voorzitter**: Welke taak had de O 9?

A. Haar taak was bij een eventuele inval van een vreemde Mogendheid deze met alle ten dienste staande middelen te keren.

91037. De **Voorzitter**: U hebt daar niet zo lang kunnen blijven?

A. Neen, ongeveer twaalf uur na het begin is er een linie uitgelegd van de drie toen uit zijnde onderzeeboten.

91038. De **Voorzitter**: Welke boten waren dat?

A. De O 9, de O 10 en de O 13. De onderlinge afstand van de linie was anderhalve mijl en zij kwam dus al buiten de territoriale wateren. Na daar de eerste nacht te hebben doorgebracht, zijn wij op order van de Commandant Zeemacht Nederland, althans indien ik mij niet vergis, teruggekeerd naar de rede van Den Helder.

91039. De **Voorzitter**: Wanneer is dat precies geweest?

A. Dat is z6 geweest, dat wij Zaterdagavond omstreeks negen uur de haven van het Nieuwediep binnenliepen, althans de O 9; de tijden van de andere onderzeeboten zullen wel iets verschillen. Wij hebben ons gemeld bij de commandant van de onderzeedienst, de toenmalige luitenant-ter-zee 1ste klasse *Callenfels*, thans directeur van het loodswezen, en wij hebben order gekregen stoomklaar te blijven in de buitenhaven van Den Helder en daarbij het afweergeschut bemand te houden. In de loop van die Zondag is er een paar maal luchttalarn geweest. De O 10 heeft nog getracht op Duitse vliegtuigen te schieten, de O 9 heeft het niet gedaan. Het had ook weinig zin. Het vliegtuig moet recht op je af komen wil je enige kans van slagen hebben. Tegen donker worden hebben wij van de Commandant Zeemacht Nederland order gekregen om gekonvoieerd door de „Witte Zee" als escorte vaartuig over te steken naar Engeland.

91040. De **Voorzitter**: Is deze order rechtstreeks van de commandant zeemacht gekomen?

A. Dat weet ik niet meer precies. De praktijk was, dat, wanneer er in de mobilisatietijd spanning was — wij zijn in het geheel ongeveer zeven en twintig keer uitgegaan met de opdracht: kans op oorlog, waarvan vijfmaal in Mei en waarvan de 10de Mei raak was —: de oudste van de drie commandanten, wijlen luitenant ter zee *Vorster*, die bij Noorwegen is gesneuveld, naar de staf ging en dan orders kreeg uit naam van de commandant zeemacht. Hij bracht de orders over aan de andere commandanten.

91041. De **Voorzitter**: Liep dit ook via de marinecommandant in Den Helder?

A. Hij kwam dus terug van de marinecommandant Den Helder, schout-bij-nacht *Jolles*. De chef van de staf was de toenmalige kapitein-ter-zee van den *Berg*.

91042. De **Voorzitter**: U hebt de order dus op Zondagavond gekregen?

A. De laatste Zondag, toen wij Nederland verlieten, is het iets anders gelopen. Wij zijn toen met twee man, nl de commandant van de O 10 en ik, op de staf geroepen. Ik herinner mij, dat ik een gesprek heb gehad met de luitenant-ter-zee 1ste klasse *Veldertman*, toenmalig adjudant van de commandant zeemacht. Daarna zijn wij overgestoken. De O 13 is niet meer in Den Helder binnengewest. Dat is nl. zo gegaan. Toen wij die nacht in linie lagen, is er zonder contrasein te vragen om de posities niet te verraden, geseind om rechtstreeks over te steken. Die order hebben wij telegrafisch niet ontvangen en daarom zijn de O 9 en O 10 naar Den Helder gegaan. Later zijn wij samen met de „Witte Zee" overgestoken naar Engeland.

91043. De **Voorzitter**: Wie was toen de commandant zeemacht?

A. Ik geloof, dat ik de titulatuur van tegenwoordig en die van toen door elkaar haal. De commandant van de marine, tevens commandant van de stelling Den Helder, komt het meest overeen met degene, die op het ogenblik Commandant Zeemacht Nederland is, en dat was toen schout-bij-nacht *Jolles*. Admiraal *Furstner* was chef van de marinestaf en bevelhebber der zeestrijdkrachten. Ik ken de telegrammen niet meer uit mijn hoofd, soms waren ze getekend CMR (commandant marine) en soms CMS (chef marinestaf).

91044. De **Voorzitter**: U hebt dus wel de indruk, dat u de opdracht van de heer *Jolles* hebt ontvangen?

A. Ja.

91045. De **Voorzitter**: Had u ook een enveloppe aan boord, die op een bepaald moment moest worden geopend?

A. Ja. Op de enveloppe stond: te openen na het sein TX, of iets dergelijks. Het sein TX heb ik nooit ontvangen. Pas later in Engeland, toen deze zaak als tijdelijk afgedaan werd beschouwd, heb ik de enveloppe geopend en de inhoud vernietigd.

91046. De **Voorzitter**: Herinnert u zich nog, wat er in stond?

A. Ik weet niet precies wat er in stond, het hield wel verband met een eventueel herkenningsein van de Britse zeemacht.

91047. De **Voorzitter**: Weet u nog, wanneer u deze enveloppe hebt ontvangen?

A. Het zal halverwege de mobilisatietijd zijn geweest, ruim vóór Mei 1940.

91048. De **Voorzitter**: Moest u volgens een bepaalde route naar Engeland gaan?

A. Ik meen van wel. Als ik mij goed herinner, liep de route een mijl of tien uit de Nederlandse kust om de Zuid, vanaf Hoek van Holland recht op *Ostende* aan en daarna ruim uit de wal blijvend om de west naar de rede van Deal. De O 9 was op dat moment niet helemaal zeewaardig, ik had motorpech, een machine was helemaal vrij van dienst en aan de andere machine was ook iets kapot, zodat ik heel weinig vaart had. Ik weet ook niet meer precies wanneer ik in Deal ben aangekomen, maar het zal niet vóór Maandagavond zijn geweest. Ik heb mij gemeld bij de oudstaanzeezend zee-officier aldaar. Ik had ruwweg de situatie even overzien en ik zag o.a. Hr. Ms. „*Willem van der Zaan*" liggen en daar ik kon aannemen, dat aan

boord wel de oudstaanwezende zee-officier zou zijn, heb ik met een seintje gevraagd mij te komen halen, omdat ik zelf geen communicatiemiddelen had. Ik ben met een motorsloep gehaald en ik heb mij gemeld bij kapitein-luitenant-ter-zee *H. D. Lindner*, commandant van de „Willem van der Zaan”. Deze heeft mij medegedeeld, dat wij de volgende dag in formatie zouden doorstromen naar Portsmouth. Terwijl ik op de rede van Deal was en voordat ik naar de „Willem van der Zaan” vertrok, is er een Brits verbindingsofficier bij mij aan boord gekomen, een luitenant, die mij mededeelde, dat H.M. de Koningin naar Engeland was overgestoken en zich op het Buckingham Palace bevond. Direct na mijn bezoek aan de „Willem van der Zaan”, heb ik alle hens voor de boeg gehouden en de bemanning medegedeeld, dat de Koningin in Engeland was en dat alle orders, die ons van de Regering uit Londen zouden bereiken, naar ons beste vermogen zouden worden opgevolgd.

Inderdaad zijn wij de volgende morgen doorgestoomd. Ik herinner mij, dat de „Willem van der Zaan” vooropstoomde, daarachter de O 9, daarna de O 10; inmiddels was de O 24 aangekomen, later in Portsmouth kwam er nog bij de O 23 met luitenant-ter-zee *Koudijs*, de „Witte Zee” was er ook. 's Avonds zijn wij buiten Portsmouth voor anker gegaan en de volgende morgen naar binnen gestoomd. Aan boord kwam toen luitenant-ter-zee *Vorster*, die al eerder met de O 13 in Portsmouth was aangekomen. Ook kwam aan boord een Engels onderzeebootofficier, die tevens als verbindingsofficier en loods fungeerde om ons naar de onderzeebootbasis Dolphin in Gosport, de overkant van Portsmouth, te brengen. Ik heb mij aldaar gemeld bij de oudstaanwezende Britse zee-officier. Ik meen? dat dezelfde dag, of misschien enige dagen later, kapitein-luitenant-ter-zee *Hellingman* is aangekomen, die mededeelde, dat hij blanco volmacht had van admiraal *Furstner* in Londen om de onderzeedienst te commanderen, zoals hij dat in eerste instantie goedgeacht.

91049. De heer Fens: Dus ook operationeel?

A. Dat zou het kunnen inhouden, maar het was natuurlijk uitgesloten, want er kon door de Hollanders niet zelfstandig geopereerd worden vanuit een Britse basis. Het z.g. agreement is later gekomen.

91050. De heer Fens: Dan was het toch een vrij loze formule. Administratief kon hij natuurlijk het een en ander doen.

A. Ja, zoals iedere bevelvoering in Engeland administratief was. Intussen waren ook de nieuwe onderzeeboten, de O 21, 22, 23 en 24, die zo van de werven kwamen, aangekomen. Kapitein-ter-zee *Hellingman* heeft toen de bevelvoering gereorganiseerd. Ik was verreweg de jongste commanderend officier van de schepen en er waren oudste officieren bij de nieuwbouw, die ouder waren dan ik en dit heeft de heer *Hellingman* aanleiding gegeven mij af te lossen en mij bij zijn chef voor materieelzaken te plaatsen. Ik ben afgelost door luitenant-ter-zee *Goossens*.

91051. De Voorzitter: Het was dus louter een kwestie van ancienniteit?

A. Het is mij met deze woorden medegedeeld en ik heb geen reden daaraan te twijfelen. Dit is omstreeks 24 Mei geweest.

91052. De Voorzitter: Het was 22 Mei. Wat hield uw nieuwe taak in?

A. In het begin moest alles nog enigszins worden uitgezocht. Wij waren niet helemaal in detail op de hoogte van de Engelse organisatie en ik ben toen onder een oudere collega, de heer *Valkenburg*, belast geworden met de materieelvoorziening. In de praktijk kwam het voor mij hierop neer, kennis te nemen van de inhoud van twee coasters, die uit Nederland waren gekomen, de „Mulan” en de „Twee Gebroeders”, die torpedo's aan boord hadden. Hoe deze daarin waren gekomen, weet ik niet precies, maar in ieder geval hebben wij de torpedo's ontladen en naar het Britse torpedo-atelier gebracht in Portsmouth. Verder was er nog munitie, andere dingen, die ik niet precies meer weet, maar het was oorlogsmaterieel in algemene zin. Vrij kort na 22 Mei is wel duidelijk geworden, dat wij daar niet zouden blijven, maar naar Dundee zouden gaan. De torpedo's moesten dus naar Dundee worden vervoerd. Ik heb dus allerlei regelingen van technische aard met de Engelsen gemaakt om de torpedo's weg te krijgen en ook om de twee scheepjes, die gebruikt waren als een soort van voorraadscheepje, ook mee naar Dundee te krijgen. Ik kan niet zeggen, dat het een afgeronde taak is geweest, maar ik heb mij er voornamelijk mee geoccupeerd.

De onderzeedienst is in Dundee terechtgekomen, waar ik deze functie nog ongeveer een half jaar heb waargenomen, waarbij de taak zich wel wat uitbreidde. Er moesten natuurlijk reservedelen komen. Onderzeeboten hebben b.v. elektrische lampen nodig. De lampen, die wij hadden, waren van Nederlands fabrikaat en afgesteld op de batterijen, die wij aan boord hadden. Er waren b.v. lampen nodig van 175 volt en zoveel ampère gelijkstroom, die niet in Engeland voorradig waren. Er zijn met de General Electric Company vergaderingen geweest om dit alsnog voor elkaar te krijgen en om de lampen te kunnen maken, enz. Ik ben er toen ook volledig van overtuigd geraakt, dat, als er geallieerd iets op efficiënte manier moet worden bereikt, er moet worden gezorgd voor normalisatie van het materieel, anders worden er miljoenen verkwist.

In de eerste maanden in Dundee is opgekomen, ik weet niet meer bij wie het eerst, om voor het restant-personeel, dat daar was, dus de mensen, die niet aan boord van onderzeeboten of Z-boten waren, een varend emplot te vinden. Kerstmis 1940 is in Dundee aangekomen de „Colombia” van de K.N.S.M., die is omgebouwd tot onderzeeboot-moederschip. Voor de voorbereiding van een bepaalde taak op materieelgebied, ben ik bij de verbouwing geweest, totdat het schip uiteindelijk in dienst is gesteld en van commandant veranderde. De eerste commandant was kapitein-ter-zee *C. Hellingman*. Toen wij weggingen, stond de veel kleinere basis in Dundee onder luitenant-ter-zee *Schouten*, naar ik meen. De heer *Hellingman* is, voordat het schip vertrok, maar wel reeds in dienst was gesteld, afgelost door de kapitein-ter-zee *Hoeko*, die later in Londen is overleden. De heer *Hellingman* werd toen commandant van de „van Kinsbergen”. Toen het schip klaar was, zijn wij rondgevoerd naar Greenock.

91053. De Voorzitter: Welke functie had u toen aan boord van de „Colombia”?

A. Ik was in de eerste plaats mentor van de adelborsten. Er waren ongeveer tien adelborsten van het oudste jaar aan boord, die na ongeveer een half jaar tot zee-officier zouden worden bevorderd. Voorts was ik officier van één van de twee wachtkwartieren en voordat het schip voer, was ik officier van de electriciteit en bevoorrading. Ik heb de electriciteit afgegeven aan de luitenant-ter-zee *Geys*. Verder was ik belast met het centraal magazijn.

91054. De Voorzitter: Wie was de eerste-officier?

A. De toenmalige luitenant-ter-zee 1ste klasse van *Erkel*. Boven dien was de oorspronkelijk eerste-officier, de eerste stuurman van de maatschappij aan boord, de kortelings overleden kapitein *Lokman*. Er is getracht — als ik het mij goed herinner uit de telegrammen van toen — om naar Indië te varen met het doel een soort van mobiele onderzeebootbasis te hebben, naast Soerabaja. Voor het geval Soerabaja zou vallen, zou men eventueel om de Oost kunnen gaan, b.v. Ambon, waar dan de zaak zou kunnen worden voortgezet. Dat hebben wij niet gehaald.

91055. De Voorzitter: Ik geloof, dat het wel een algemene Nederlandse wens was een dergelijk onderzeebootmoederschip te bezitten. Waarschijnlijk was het in bepaald opzicht ook wel nodig?

A. De opinie's waren niet alle overeenstemmend op dat punt. Men kan deze zaken meer technisch zien, dan de besluiten, waartoe men is gekomen. Er waren natuurlijk vrij veel mensen aan de wal en de boten bij elkaar geconcentreerd, althans voordat er een paar naar de Middellandse Zee waren gegaan. Er bestond wel de neiging om te komen tot een flotielje onder Nederlands bevel. Dit zou dus een zelfstandig Nederlands bevel zijn, groter dan dat over een enkel schip. Uiteindelijk is dit alleen maar bereikt met een escadrille vliegtuigen en met de motortorpedoboten. De commando's van de heren *de Looze* en *Larive* zijn op dat punt een unicum. Om verschillende technische redenen is dit niet doorgedaan, maar toen wij naar Indië zouden gaan, zouden wij althans onder een Nederlands bevel kunnen commanderen. Volgens ons bestond deze wens ook al buiten Indië om, dus om op een gegeven moment in de geallieerde oorlogvoering een Nederlandse divisie onderzeeboten te commanderen.

Anderen, ik geloof wel, dat ik zelf tot de tweede groep behoorde, waren er meer voor om tot een grotere differentiatie over te gaan. Als er b.v. negen onderzeeboot-flotieljes waren, wilden wij elke flotielje een Nederlandse onderzeeboot geven en de mensen een soort competitie met de buitenlandse collega's per divisie laten vormen. Vanzelfsprekend werd aangenomen, dat de flotielje-commander een geallieerde zou worden. Niet zo zeer sproot dit voort uit een gebrek aan vertrouwen in onze eigen oudere officieren, verre van dat; maar het is natuurlijk altijd een nadeel geallieerd te vechten in plaats van

één natie alleen. Er bestaat altijd kans op misverstanden en hoe hoger die misverstanden zich voordoen, hoe meer gevaar dit veroorzaakt, althans naar mijn persoonlijke mening. Een verhouding tussen een buitenlandse commandant en een commandant van een schip is goed uitvoerbaar en geeft een maximumaantal mensen gelegenheid mee te vechten, terwijl als men zelfstandig staven gaat organiseren, het getal minder wordt en meer misverstanden mogelijk zijn.

91056. De Voorzitter: Uw mening heeft niet gezegevierd, geloof ik.

A. Neen. U kunt de reden hiervan ook wel lezen in mijn artikel in het herdenkingsboek van de onderzeedienst. Het was niet mijn bedoeling uit een soort van rancune iets te schrijven, maar het was wel mijn bedoeling voor de insiders, daarmee bedoel ik mijn onderzeebootcollega's, en ook voor de geschiedenis later, als het nog eens wordt gelezen, aan te geven, dat er niet altijd op alle punten overeenstemming was. Het is overigens een zakelijke kwestie geweest, die in der minne is geschikt, d.w.z. er is eigenlijk niets in der minne geschikt, het is militair opgelost.

91057. De Voorzitter: U hebt geschreven, dat de eerste richting het meeste veld won, omdat de oudste officieren deze mening waren toegedaan. U baseert het verschil niet op zakelijke gronden?

A. De militaire grond was inderdaad de zakelijke grond.

De Voorzitter: Dat is natuurlijk juist.

A. Dat is het nadeel van de hiërarchie, ook in de politiek.

91058. De Voorzitter: Kunt u ons een overzicht geven van de verrichtingen van de „Colombia“?

A. Ik geloof, dat de „Colombia“ 13 Januari 1942 met een konvooi grote schepen uit Glasgow is vertrokken. Wij hadden vliegend stormweer op de Atlantische Oceaan, wat heel goed uitkwam in verband met onderzeebootaanvallen.

91059. De Voorzitter: Had de „Colombia“ niet het Indisch detachement aan boord?

A. Inderdaad. Het detachement was gedeeltelijk in Dundee geëmbarkeerd en ik geloof, dat overste *van den Berge* en overste *van Voorst Evekink* in Glasgow aan boord zijn gekomen. Wij zijn toen nog toegesproken door de schout-bij-nacht *de Vos van Steenwijk*, die namens de Koningin goede reis kwam wensen.

91060. De Voorzitter: Hoe was de geest van het Indisch detachement, of had u er niet veel contact mee?

A. Ik had wel enig contact met de officieren, hoewel niet veel. Er waren misschien wel twintig zee-officieren aan boord. Ik was belast met de wacht; per wachtdivisie waren er twee wachtofficieren. Ik was de oudste van een groep van twee en het was zes uur op, zes uur af en in de winter in de Atlantic had ik weinig tijd over om mij met de vrienden van de armée bezig te houden. Later toen wij in de tropen kwamen en de wachten wat werden verlicht, heb ik ze leren kennen. Aan boord van een schip komt een detachement troepen niet tot uiting in enige kwaliteit. De mensen werden uiteraard bezighouden met gymnastiek en andere dingen. Als ik mij wel herinner, was het de bedoeling, dat het een voorloopcompagnie zou zijn en dat er later meer zouden volgen. Naar verhouding waren er veel officieren. Ik zou u echter geen bijzonderheden kunnen mededelen; er waren nogal veel mensen bij van de Nederlandse adel. De bedoeling van het uitzenden van het detachement en ook van de „Colombia“ is eigenlijk achterhaald door de val van Java, daar komt het op neer. De mensen zijn uiteindelijk in Colombo terechtgekomen en wij zelf ook. Het kwam heel mooi uit, dat, toen wij daar één of twee dagen waren, de restanten uit Nederlandsch-Indië bij ons langs konden komen. Met opzet had men het niet beter kunnen organiseren, terwijl het op dat moment een toevaligheid was. Er kwamen langs de K 11, onder bevelen van luitenant-ter-zee *Deketh*, de K 14 onder *Bik*, de K 15 onder *van Boetzelaer* en de O 19 onder ik meen, *Bach Kolling*. De „Colombia“ heeft een tijdje in Colombo gelegen om de andere schepen, indien mogelijk, voor de oorlogstaak bij te spijkeren en indien dit niet mogelijk was, ze zoveel bij te spijkeren, dat de boten naar de Europese wateren konden gaan om weer wel oorlogsklaar gemaakt te worden. Waar nu de ene onderzeeboot heenging en waarheen de andere weet ik niet meer uit mijn hoofd.

De K 11 is in ieder geval naar Bombay gegaan en wij zelf zijn ook ongeveer een maand in Bombay geweest. Uiteindelijk is ergens in de Britse marineleiding besloten de „Colombia“ te stationneren in Zuid-Afrika om als depot te dienen voor boten, die uit Groot-Brittannië naar het Verre Oosten kwamen om te vechten, en om de boten, die teruggingen, van materiaal te voorzien. Toen het schip een tijdje weg was, was het nodig om te dokken. Dit dokken zou plaats vinden in Simonstown en terwijl de „Colombia“ daarheen voer, is zij getorpedeerd. De mensen zijn toen naar de wal gebracht doorde naam van het schip, dat ons heeft begeleid staat in het artikel. Het artikel is gebaseerd op archiefstukken van het Ministerie van Marine.

91061. De Voorzitter: Zag men de aanval aankomen of was die volkomen onverwacht?

A. Het was niet helemaal volkomen onverwacht, wel het tijdstip. Ik herinner mij er wel iets meer van dan in het artikel staat. In die wateren werd nogal veel getorpedeerd, aan de andere kant werd er ook veel verkend. Op het moment, dat wij de haven uitgingen, werd er al met een lamp geseind, dat er onderzeeboten waren, en er werd een bepaald bestek opgegeven. Dat bestek van die onderzeeboot was veel zuidelijker; wij moesten om de Zuid. Met de mij bekende maximumvaarten van onderzeeboten om de Noord te komen, zouden wij nooit eerder getorpedeerd kunnen worden dan om b.v. vier uur 's midnachts. Wij moesten aannemen, dat het zeer onwaarschijnlijk was, dat de hoot volle kracht om de Noord zou komen. Wanneer men onder water moet blijven bij een vijandelijke kust, dan is het zaak de energie van een onderzeeboot zelf te sparen. Hoe het ook zij, wijlen de heer *Hoeke* heeft een scheepsraad gehouden, bestaande uit drie man, de heer *Hoeke* zelf, de heer *Lokman*, eveneens overleden, en ondergetekende. De eerste-officier was daar niet bij, of dat kwam, omdat hij misschien met iets anders bezig was, weet ik niet. Scheepsraad is misschien een beetje een groot woord, maar de heer *Hoeke* heeft het toen wel bezegd. Wij hebben op de kaart staan passen en intussen kwam er nog een verkeningsbericht van een vliegtuig, weer over dezelfde onderzeeboot. Het schip was nog ver weg. De berichten werden natuurlijk ook doorgegeven naar de marinestaf in Kaapstad, omdat daar het hoofdkwartier was van de vice-admiral South Atlantic, die onze operatieve bevelhebber was. De bevelen om op te stomen van East-London naar Kaapstad waren gegeven door dezelfde vice-admiraal. De heer *Hoeke* heeft toen overwogen om direct om te draaien. Er was een gevaarlijk om de gerapporteerde post aangegeven en een andere overweging was een uur voordat deze cirkel werd bereikt om te draaien; in eerste instantie wilde men nog even doorvaren. De staf beschikte over dezelfde gegevens als wij zelf, wij mochten aannemen zelfs over meer. Onverwachts is het schip om halftwaalf getorpedeerd. Ik heb daardoor de indruk gekregen, dat er meer dan één onderzeeboot was, wat ook vaak voorkwam.

91062. De Voorzitter: Er heeft zich ook nog een incident voorgedaan, waarbij een schip op zijn eigen bemanning is veroverd. Was u daarbij ook betrokken?

A. Ik zelf niet. Daar waren mee annex de heren *Welter* en *van Asbeck*, die die dag de wacht hadden, d.w.z. ik geloof, dat de heer *Welter* zo aan boord was, de heer *van Asbeck* was officier van de wacht en de heer *Lokman* was officier van dienst. Hij kon het schip natuurlijk niet verlaten. Er is toen assistentie gevraagd door de Britse oudstaantweede zee-officier. Er was helemaal geen marinebasis, er was een gepensionneerd overste, die werd genoemd senior resident-officer, en er was nog een andere reserve-officier, die hem hielp. Een kamertje aan de haven was de marine, er waren een paar mijnenvegers en dat was alles. Verder was er de „Colombia“ met eventueel onderzeeboten langs, zoals in het rapport vermeld staat. Er was wel een klein scheepswerfje, waar een korvet of een mijnenveger repareerde. Van een schip, dat in het dok was, was de bemanning in staking gegaan die dag, in verband met de arrestatie van *Gandhi* in Brits-Indië. Hoe het precies is gegaan, weet ik niet meer. De heer *Welter* heeft het schip geënterd met de timmerman en anderen. De Indiërs beleden een non resistance movement, zij hebben geen gewapend verzet gepleegd. De commandant, die zij hadden opgesloten, is door ons ontzet. Het was nogal sneu voor de Engelse commandant. Wat het resultaat van de geschiedenis is geweest, weet ik niet.

91063. De Voorzitter: Het verloren gaan van de „Colombia“ was een groot verlies voor de Nederlandse vloot, het was het enige onderzeeboot-moederschip?

A. Ja, er waren natuurlijk ook nog wel Engelse onderzeeboot-moederschepen. Ik geloof niet, dat het goed is, de „Colombia“ spe-

cifiek als een onderdeel van de Nederlandse kant te zien. Vooral na de val van Indië werd de „Colombia“ beschouwd als een onderdeel van de geallieerde vlootmacht en alleen als onderdeel daarvan had het zin een bepaald aantal moederschepen te hebben. Er zijn er wel meer gesneuveld. De „Lucia“ heeft een bom gekregen in de haven Colombo en de „Medway“ is getorpedeerd bij de evacuatie van Alexandrie, toen *Rommel* op zijn uiterst om de Oost ging. Ik geloof, dat de marine naar Haïfa evacueerde. Van het totaal van misschien acht schepen, waren er toen nog vier of vijf.

91064. De **Voorzitter**: Wat is er gebeurd met het personeel van de „Colombia“?

A. Een klein gedeelte is na ongeveer vijf weken gecommandeerd naar de B.S.O. op Ceylon en is via Durban onder bevelen van de eerste-officier *van Erkel* derwaarts vertrokken.

91065. De **Voorzitter**: Wat kreeg men daar te doen?

A. Dat weet ik niet, ik ben er niet bij geweest. Het personeel van het Marine Etablissement Soerabaja, waarvan wij enigen aan boord hadden, maar waarvan het merendeel onder leiding van de heer *Heringa* in Zuid-Afrika was, is in Kaapstad aan hem overgedragen.

91066. De **Voorzitter**: U noemt het leiding, omdat het een administratieve kwestie was?

A. Ja, in hoofdzaak wel. De mensen waren op San Diëgo en andere Zuid-Afrikaanse werven en industrieën te werk gesteld.

91067. De **Voorzitter**: Ik vraag dit, omdat u een onderscheid maakt tussen leiding en bevel.

A. Voor mijn gevoel is bevel meer militair en leiding kan van een fabriek b.v. zijn. De heer *Heringa* had ook alleen maar een indirecte leiding, hij was administratief een soort centraal punt voor deze mensen. Ik heb er toen geen bemoeienis mee gehad, maar toen ik later bij het bureau personeel in Londen was, heb ik weleens bemerkt, dat er weleens puzzles waren op het gebied van personeelsbeheer, en de heer *Heringa* moest deze dan oplossen. De grootste helft van het personeel is aan boord van de „Queen Mary“ vervoerd naar Glasgow en vandaar met de trein naar Portsmouth gegaan. Daar is het en bloc aan boord van de „Sumatra“ geplaatst. Wij zijn zeer spontaan geholpen in East-Londen (Zuid-Afrika) door de mensen daar. Het Zuid-Afrikaanse leger en wat er aan luchtmacht was, de burgers en vrouwenhulporganisaties hebben ons in tie kleren gestoken, van onderdak voorzien. Uiteraard hadden wij geen marine-uniformen, dat is later aan boord van de „Sumatra“ weer voor elkaar gebracht.

91068. De **Voorzitter**: Hoeveel verliezen zijn er geleden bij de torpedering van de „Colombia“?

A. Ik weet het niet meer uit mijn hoofd, maar ik denk, dat het een man of zes is geweest, waarvan een van de K.N.S.M. en de rest van de marine.

91069. De **Voorzitter**: Bent u ook aan boord van de „Sumatra“ geweest?

A. Ja, ik ben er veertien dagen à drie weken geweest, wachtende op een plaatsing, intussen werd ik gekleed. Ik ben toen overgeplaatst naar het hoofdkwartier te Londen en ik heb een functie gekregen bij het bureau personeel onder kapitein-luitenant-ter-zee *Post Uiterweer*, No. 2 van het bureau was luitenant-ter-zee *Tichelman*, zelf was ik in de militaire hiërarchie no. 3 en dan was er nog de luitenant-ter-zee 1ste klasse *Niesink*. Mijn taak bestond voornamelijk uit het voeren van de correspondentie op personeelsgebied met andere Ministeries en met de Britse admiraliteit. Het was een zuiver administratieve functie.

91070. De **Voorzitter**: Hoe lang bent u daar gebleven?

A. Daar ben ik gebleven tot ik gerepatriëerd ben naar Nederland in Maart 1946.

91071. De **Voorzitter**: U bent dus in Londen achtergebleven?

A. Ja.

91072. De **Voorzitter**: Misschien kunt u de volgende vraag nog beantwoorden. U bent commandant geweest van de O 9 en later bent u aan boord van de „Colombia“ geweest. Hoe was in het algemeen de geestelijke verzorging van het personeel?

A. Vrij regelmatig verscheen aan boord ds. *van Dorp* en pater Tak, als ik mij niet vergis. Toen wij in de Oost waren, is aan boord geweest ds. *Lindeyer*, de vlootpredikant uit het Verre Oosten. Gedurende de reis zelf was er geen geestelijke aan boord.

91073. De **Voorzitter**: Was die toen niet beschikbaar, of was daarvoor een andere reden?

A. Ik was toen nog niet aan het hoofdkwartier verbonden, zodat ik het niet kan beoordelen.

91074. De **Voorzitter**: U hebt op het hoofdkwartier dus in het algemeen wel met deze zaak te maken gehad en misschien kunt u dan ook in het algemeen uw gedachte over deze zaak weergeven.

A. Ja, hoewel ik daarbij niet rechtstreeks een stem in het kapittel heb gehad. Ik kan er misschien iets van zeggen. Het was de bedoeling een aantal vlootgeestelijken, zowel van Protestantse als van Katholieke richting in Nederland te recruteren, zodra het bevrijd was. Daarvoor is o.a. een Katholiek geestelijke naar Nederland gegaan, toen het zuidelijk deel bevrijd was, en ik geloof ook de tegenwoordige hoofdvoortpredikant, ds. *Sillevis Smitt*, die omstreeks eind 1943, begin 1944 de heer *van Dorp* heeft afgelost.

91075. De heer **Fens**: U spreekt nu over de tijd tegen de bevrijding van Nederland, maar hoe was de geestelijke verzorging op de kleine schepjes gedurende de oorlogvoering? Op de grote schepen zal misschien iemand meegevaren zijn.

A. Ook met de kleine schepen. Ik ben in Londen gekomen in Juni of Juli 1943, toen men bezig was met voorbereidingen voor de landing in Normandië. Uit die tijd herinner ik mij nog, dat ds. *Sillevis Smitt* is meegevaren met de O 10 op een operatieve tocht.

91076. De **Voorzitter**: Waren er voldoende predikanten en Katholieke geestelijken beschikbaar?

A. Die vraag kan ik moeilijk beantwoorden. Ze waren er in ieder geval wel, maar het was ook gecombineerd met de landmacht. Ik heb in Dundee enige malen een vlootpredikant gezien en ook een aalmoezenier en verder is het een kwestie van persoonlijke appreciatie om te zeggen of het nu genoeg was of niet. Ik kan mij voorstellen, dat bij een commando aan de wal van ongeveer driehonderd man en met bijbehorende schepen b.v. een kleine zeshonderd man, er reden is voor een blijvende plaatsing, zoals het thans ook zou zijn, voor geestelijken van beide richtingen. Dat was in ieder geval niet het geval en uit dien hoofde zou men naar de maatstaven van thans moeten zeggen, dat het onvoldoende was.

91077. De **Voorzitter**: Had u de indruk, dat er wel voldoende aandacht aan dit vraagstuk werd besteed?

A. Inderdaad, dat kan ik wel bevestigend beantwoorden. Ook de mensen, die misschien zelf geen godsdienstige overtuiging hadden, rechtstreeks positief christelijk, waren voorzichtiger met deze dingen dan in volle vreedestijd in Nederland, omdat men altijd de mensen van verschillende geloofsrichtingen à la moment kon verliezen. Ik geloof wel, dat men heeft gedaan wat mogelijk was. Overigens kan ik niet beoordelen, hoeveel mensen beschikbaar waren.

91078. De **Voorzitter**: Hebt u misschien zelf nog iets op te merken, waarvan u meent, dat de kennis voor de commissie van nut kan zijn?

A. Misschien twee dingen. Het eerste ding is dit. Ik beoordeel het beleid even, zoals ik het hier vaak in mijn eigen omgeving beoordeeld zie en dat gaat over een periode van vijf jaar. De mensen, die met de leiding belast zijn geweest en ook met de uitvoering en ook in het buitenland moesten wonen, wisten in eerste instantie niet of het een vijfjarige of een tachtigjarige oorlog zou zijn en dit heeft vele beslissingen en ook de mentaliteit van de mensen zeer sterk beïnvloed. Als de mensen tevoren zouden hebben geweten, dat het een periode van vijf jaar zou zijn, dan zouden sommige mensen — vroeger maakte men ook normaal termen van drie jaar in Indië voor — die misschien niet rustig zijn geweest en misschien een beetje wild hebben

geleefd, het wat kalmer aan hebben gedaan. Ik heb hier in Nederland, althans in eigen kring, er vaak kritiek op uit horen oefenen, waarbij men uitging van de periode van vijf jaar. Dit niet is juist.

Om nog even terug te komen op de geestelijke verzorging, dan wil ik noemen de naam van iemand, waarmee ik in Londen te maken heb gehad, een zekere padre *Allen*, die te maken had met aile dingen op het gebied van bigamie, vrouwen, die „breach of promise” aanklachtzaken hadden, enz., en de Nederlandse marineleiding met veel tact en voortvarendheid heeft geholpen.

91079. De Voorzitter: Kunt u de klachten, die er zijn, iets concretiseren?

A. Als ik mij beperk tot het korps officieren, dan waren de achtergeblevenen, zowel de vrouwen als de mannen, van opinie, dat er veel huwelijksontrouw is gepleegd, enz. De ene groep mensen is daarop meer gebeten en neemt het meer kwalijk dan de andere, uit verschillende overwegingen. Een gedachtefout, die men dan toch maakt, is, dat de groep, die misschien verschillende geboden heeft overtreden, niet van de periode van vijf jaar is uitgegaan, maar van onbepaalde tijd, en dat maakt een zeer groot verschil.

Ik ben er zelf goed doorgekomen, maar verschillende van mijn collega's en ook van voor de mast, hebben, wat men bij de marine zou noemen „brokken gemaakt” op het huwelijksgebied, enz. Het is niet mijn bedoeling het te vergoelijken, maar ik wil graag naar voren brengen, dat de mensen voor onbepaalde tijd zijn vertrokken en niet voor een term.

91080. De heer Fens: Men had het idee van „het is toch kapot”?

A. Men had vlagen van pessimisme, vooral bij vliegeniers, dat heb ik op het bureau personeel bemerkt. Bij mensen, die b.v. over

drie uur of de volgende dag op een operationele opdracht moesten, is een bepaald percentage, dat tot een geestelijke inkeer komt, maar bij de meerderheid is het niet zo. Er is ook een percentage, dat een drang heeft naar alcohol en sexuele bevrediging, enz. Dat is de zeer wrange praktijk van de oorlogvoering. Waarschijnlijk zou dit anders zijn geweest, wanneer de kans op het terugkomen reëler was geweest, dan toen soms wel leek.

Het tweede punt van meer technische aard, dat mij door het hoofd ging, toen ik mij dit week-end voor dit bezoek voorbereidde, is dit. Wanneer men rapporten leest, waarbij wordt gesproken over het opleiden van grondpersoneel voor de luchtmacht enz. en de heren het onder elkaar niet eens waren, dan komt men tot de conclusie, dat el deze mensen, die uiteindelijk wel het beste nastreefden in de verschillende functies, die zij bekleedden, van verschillende premissen uitgingen, maar één premisse was er niet bij en deze heeft later alles in de war gestuurd, dat was de atoombom. Er zijn verschillende controversen geweest over wèl een mariniersbrigade of geen mariniersbrigade, waarvan het gelijk of ongelijk nooit bewijsbaar is, omdat alle redematies en daarna de praktijk, zoals die is uitgevoerd, ineens zijn afgesneden door het vallen van de atoombom op Hiroshima en het einde van de oorlog met Japan.

De Voorzitter: Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

J. METZ.

ALGERA, voorzitter.

FOKKEMA.

FENS.

OOSTERHUIS, griffier.

ZITTING VAN DINSDAG 3 APRIL 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer **Algera**, voorzitter, en de heren **Fokkema** en **Fens**, leden, alsmede de heer **Oosterhuis**, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

HEINRICH WITTE.

oud 51 jaar, wonende te Zeist, kapitein-ter-zee.

Hij legt de eed af als getuige.

91081. De Voorzitter: Welke functie bekleedde u bij het uitbreken van de oorlog in Mei 1940?

A. Ik was commandant van de Z 7, die zich in Den Helder bevond.

91082. De Voorzitter: Op welke wijze bent u naar Engeland vertrokken? Bent u op eigen initiatief gegaan of hebt u opdracht daartoe ontvangen?

A. Daarvoor hebben wij een opdracht ontvangen.

91083. De Voorzitter: Waar kwam deze opdracht vandaan?

A. Uit den Haag.

91084. De Voorzitter: Van welke instantie?

A. Ik vermoed van de staf.

91085. De Voorzitter: U weet het dus niet zeker.

A. Neen.

91086. De Voorzitter: Hebt u de opdracht gekregen door bemiddeling van een ander of rechtstreeks?

A. Door bemiddeling van een ander, maar wie het is geweest, weet ik niet meer. Het bericht zal wel telegrafisch zijn gekomen en waarschijnlijk zal ik het hebben gekregen van de chef staf in Den Helder.

91087. De Voorzitter: Kunt u zich nog herinneren, wanneer u deze opdracht hebt ontvangen?

A. Op 14 Mei, 'smorgens vroeg, heb ik een telegram ontvangen, dat was gericht aan alle commandanten en waarin een route naar Engeland werd uitgestippeld.

91088. De Voorzitter: Hoe laat was het, toen u het telegram ontving?

A. 's Morgens halfnegen. Dit was voor mij voldoende om te begrijpen, dat daarop waarschijnlijk een mededeling of telegram zou volgen, dat wij moesten vertrekken.

91089. De Voorzitter: De eerste mededeling hield dus geen bevel tot vertrek in?

A. Neen.

91090. De Voorzitter: Had u een enveloppe aan boord, die moest worden geopend, wanneer een bepaald bericht werd ontvangen?

A. Neen.

91091. De heer Fens: Had u geen enveloppe, waarin, zoals later bleek, een bepaalde koers was opgegeven of berichten omtrent de Engelse kust?

A. Neen.

91092. De Voorzitter: Het eerste bericht is dus in de morgen gekomen. Wanneer hebt u het bericht ontvangen, dat u moest vertrekken?

A. Die mededeling heb ik 's avonds om halfzeven ontvangen.

91093. De Voorzitter: Herinnert u zich nog van wie deze mededeling afkomstig was?

A. Neen, en of de mededeling mondeling is gekomen, weet ik ook niet meer. Het is alweer zo lang geleden.

91094. De heer Fens: Lag u in Den Helder?

A. Ja, wij lagen binnen.

91095. De heer Fens: U bent dus niet bij de directie geroepen?

A. Daar konden wij niet meer komen, er werd op het fort geschoten. De verbindingen waren verbroken, de straten waren afgezet en vlak bij ons werden huiszoekingen gehouden, enz.

91096. De Voorzitter: Bent u toen direct vertrokken?

A. Ja, ongeveer zeven uur. Wij hebben nog even gewacht op een schipper. De bemanning had zijn halve maand traktement gekregen en wij hebben de mensen dit naar huis laten brengen en gezegd, dat zij wat goed moesten meenemen, omdat wij naar het Zuiden zouden gaan. Wij moesten dit ook bekendmaken. De schipper was ook naar huis, maar hij werd opgehouden, zodat hij niet bij de haven kon komen. Wij konden niet langer wachten en zijn weggegaan, juist toen hij aankwam. De schipper is toen met de andere boot meegekomen en toch nog bij ons gekomen.

91097. De Voorzitter: Was de route, welke u moest volgen, precies uitgestippeld?

A. De route was bekend, die stond in het telegram van 's morgens.

91098. De Voorzitter: Hebt u nog moeilijkheden gehad onderweg?

A. Ja. Wij zijn in de vaargeul van het Schulpengat aangevallen door een Duitse bommenwerper, die twee bommen van vijftig kilo heeft gegooid, welke allebei mis waren. Later bleek toch, dat een van de machines was beschadigd. Wij zijn toen om de Zuid-West gegaan, om het mijnenveld, dat lag 30 mijl buiten Callantsoog, en daar werden wij weer aangevallen. De aanval is nog tweemaal herhaald en wij hebben het vliegtuig beschoten. Ik meen gezien te hebben, dat het toestel in brand stond, in ieder geval verdween het met een grote rookpluim achter zich aan in de richting van Den Helder. Verder hebben wij geen aanvallen meer gehad.

91099. De Voorzitter: Waar bent u in Engeland aangekomen?

A. Wij zijn aangekomen in de Downs en vandaar direct doorgestoomd naar Dover. In de Downs waren wij opgevangen door een Engelse jager en ik had deze geseind, dat ik machine-averij had en dat ik direct Dover, althans een haven, moest binnenlopen om zo spoedig mogelijk te repareren. 's Morgens om halfzes zijn wij Dover binnengelopen.

91100. De Voorzitter: Wat is er daarna gebeurd met de Z 7?

A. Wij hebben de ogenschijnlijke schade gerepareerd. Er waren twee leeggelopen lagers, die zijn vervangen. Daarna hebben wij kolen geladen en de volgende dag zijn wij opgestoomd naar Portsmouth.

91101. De Voorzitter: Daarvoor had u zeker opdracht gekregen?

A. Ja, wij werden door de Engelsen gedirigeerd. In Portsmouth hebben wij eerst op de boei gelegen en later zijn wij aan de kant gekomen en toen zijn wij gaan repareren. Het bleek toen, dat de machine beschadigd was. Ik ben op de Z 8 gebleven tot Juli 1940. Begin Augustus ben ik naar de „Bouclier”, een Franse jager, gegaan.

91102. De Voorzitter: Hoe kwam het, dat u op een Franse jager werd geplaatst?

A. De Franse jager was van de Britse Regering overgenomen. Het schip verkeerde in een deplorabele toestand; er moest een nieuwe neus aan worden gezet, want het schip was geramd. Tot, ik meen, begin September, hebben wij in Plymouth gerepareerd, waar het schip lag, daarna is het weer in dienst gesteld.

91103. De Voorzitter: Is het toen in Nederlandse handen overgegaan?

A. Er was een gemeenschappelijke bemanning, gedeeltelijk Frans en gedeeltelijk Nederlands. De Franse bemanning hebben wij heel spoedig van boord gezet, want die had allerlei pourparlers. Wanneer er b.v. tijd van schaften was, wilden de mensen niet bij elkaar zitten, enz.

91104. De Voorzitter: Was u commandant van het schip?

A. Ja.

91105. De Voorzitter: Kon u de Fransen zomaar verwijderen?

A. Ja, met behulp van de Engelse marinepolitie. Eén kanonnier is aan boord gebleven.

91106. De Voorzitter: Welk type schip was het?

A. Een klein soort jager van 1000 ton. Het schip heeft heel veel moeilijkheden opgeleverd, het is eigenlijk nooit goed geweest.

91107. De heer Fens: Behield het schip zijn Franse naam?

A. Ja, het was ook maar in leen gekregen van de Franse Regering, van de *Gaulle*.

91108. De heer Fens: Had u ook Franse officieren aan boord?

A. Neen, alleen Nederlandse officieren.

91109. De Voorzitter: Had *de Gaulle* een eigen marine?

A. Neen. De Franse bemanningen in Engeland hebben mogen kiezen of zij wilden doorvechten of teruggaan. Het schip, dat de bemanning van dit schip terugbracht, is op de Franse kust getorpedeerd, en de mensen zijn toen weer opgepikt en teruggebracht. Waar ze verder zijn gebleven, weet ik niet.

91110. De Voorzitter: Wat is verder met het Franse schip gebeurd?

A. Niets. Wij zijn er mee van Plymouth naar Portsmouth gevaren; dat is de enige reis geweest, die wij er mee hebben gemaakt. Het schip had gebreken, een van de installaties deugde niet. De zaak is nooit goed geweest. Wij hebben de zaak gedemonteerd en nog eens gedemonteerd, maar het is een eeuwigdurende soesah geweest, trouwens, de Engelsen konden er ook niet mee varen en de Fransen toch niet. Het was een bezit, waar men niet veel aan had.

91111. De Voorzitter: Dit betekent dus eigenlijk, dat u met de bemanning praktisch was uitgeschakeld voor de oorlogvoering?

A. In zekere zin. De bemanning was wel aan de wal geoefend, o.a. op de attack teacher, dat is een instrument, waarop de plaats van een onderzeeboot wordt vastgelegd en waarop dan een aanval wordt gedaan. De bemanning, waar het om ging, in hoofdzaak de officieren en onderofficieren, werden daarop geoefend.

91112. De Voorzitter: Hoe kon men dit in praktijk brengen, als men op het schip bleef?

A. Op het schip natuurlijk niet, maar voor later was het wel van belang. Terwijl wij in Plymouth waren, hebben wij verschillende cursussen gevolgd.

Y1113. De Voorzitter: Het was dus eigenlijk een soort opleidingsschip?

A. Zo moet u het niet beschouwen. Dit gebeurde met elke bemanning van een schip, dat in dienst wordt gesteld. Er moest worden geoefend, wij hadden die zaken niet.

91114. De heer Fens: Hoelang heeft dit gemartel met het schip geduurd?

A. Ik ben er afgegaan in November 1940; toen ben ik in het hospitaal terechtgekomen.

91115. De heer Fens: Hebt u er later nog weleens iets van gehoord?

A. Het schip is uit dienst gesteld en teruggegeven aan de Fransen; zij hebben er ook nooit meer mee gevaren.

91116. De heer Fens: Aan welke Fransen, die van *de Gaulle*?

A. Ja.

91117. De Voorzitter: Welke functie hebt u na uw hospitaaltijd gekregen?

A. De eerste tijd mocht ik niet varen en ik ben toen op het hoofdkwartier geroepen om de chef personeel af te lossen.

91118. De Voorzitter: Wie was de chef personeel?

A. Kapitein-luitenant-ter-zee *Harmsen*.

91119. De Voorzitter: Kreeg u toen de leiding van de personeelsvoorziening?

A. Ja, voor zover er personeel was.

91120. De Voorzitter: Kunt u daarover iets mededelen?

A. Het was niet zo best. Er was o.a. geen kaartsysteem; de mensen werden eigenlijk gezegd een beetje heen en weer geschoven. Voor zover het nodig en mogelijk was, werd er eens een greep gedaan. Er was ook nog niet veel.

91121. De Voorzitter: Betekent dit naar uw oordeel, dat de registratie niet goed in orde was?

A. Ja.

91122. De Voorzitter: U bent dus van mening, dat dit een fout is geweest?

A. In zoverre, men heeft geen gelegenheid of tijd gehad het op te bouwen. Een kaartsysteem inrichten kost natuurlijk ontzettend veel tijd, de mensen waren overal en nergens verspreid. De personeelsgegevens waren niet zo eenvoudig bij elkaar te krijgen.

91123. De Voorzitter: Was er geen begin van een kaartsysteem?

A. Er was een begin. Indertijd was luitenant-ter-zee *Niesink*, die bij de afdeling personeel was, er direct aan begonnen, maar voordat het zover was, was de zaak alweer verspreid. Langzamerhand zijn de gegevens weer binnengekomen.

91124. De Voorzitter: Er waren toch wel opgaven van het personeel, want hoe ging het anders met de uitbetaling?

A. Dat gebeurde ook inderdaad, men wist hoeveel mensen er aan boord waren.

91125. De Voorzitter: Werd er dan een som ineens aan de commandant gegeven?

A. Ik denk het wel, zo gebeurde het bij ons ook. Wij kregen een wissel of een chèque van het Departement, waarop geld werd gehaald, en daarna werd het uitbetaald.

91126. De Voorzitter: Toen u bij de afdeling personeel kwam, was het inmiddels al 1941 geworden. Had men in de tussentijd geen voldoende tijd gehad om een kaartsysteem te maken?

A. Het was net 1941. Wij zijn er nog bijna een half jaar aan bezig geweest, voordat het gereed was en inderdaad alle gegevens bij elkaar waren.

91127. De **Voorzitter**: Wat was de praktische betekenis van het kaartsysteem?

A. Daardoor had men b.v. direct een overzicht van het aantal mensen, dat vrijkwam, wanneer er een schip uit dienst kwam of wanneer er een schip in dienst gesteld moest worden, welke mensen er heen moesten. Ik ben met het systeem doorgegaan en later is het veel uitgebreider geworden.

91128. De **Voorzitter**: Is er ook gebruik van gemaakt in de zin zoals u het hebt geschetst?

A. Ja. In Februari of Maart 1941 werd ik bij de vice-admiraal *Furstner* geroepen en toen zag ik daar toevallig op tafel een tekening van een jager liggen. De admiraal vroeg mij, hoe ik de jager vond, waarop ik antwoordde, dat ik hem mooi vond. De jager was door de Nederlandse Regering gekocht en het bleek later de „Tjerk Hiddes” te zijn. Er was nog niet voor een bemanning gezorgd. Men was van plan een aantal schepen in dienst te stellen en de bemanningen daarvan voor de „Tjerk Hiddes” te gebruiken. Men had berekend hoeveel mensen er voor nodig waren en hoeveel schepen buiten dienst moesten worden gesteld, maar het klopte helemaal niet, want er waren allerlei specialisten bij. Op een kolenjager zijn b.v. twintig stokers nodig en op een olie-jager maar zes. De veertien zijn dus overtoellig en daarvoor moet dekpersoneel komen en dat was er niet. Het dekpersoneel moest toen uit Indië komen, want het was er niet.

91129. De heer **Fens**: Men kon dus aan de hand van het kaart-systeem de mensen de juiste plaatsen geven?

A. Ja.

91130. De **Voorzitter**: Is dat ook zo met andere schepen gebeurd?

A. De tweede boot, die in dienst zou komen, was de „van Galen”. Deze boot zou een half jaar later komen en er was dus meer tijd om de mensen te laten overkomen, zoals torpedomakers, monteurs, e.d. Dat was personeel, dat wij niet in voldoende mate in Engeland hadden.

91131. De **Voorzitter**: Het personeel uit Indië heeft men natuurlijk maar tijdelijk kunnen betrekken, totdat de oorlog met Japan uitbrak.

A. Inderdaad.

91132. De **Voorzitter**: U hebt dus veel gebrek aan personeel gehad?

A. Het is wel voorgekomen, dat wij een maximumreserve van vijf man hadden.

91133. De **Voorzitter**: Om een nieuw schip te bemannen, moest dus een oud schip buiten dienst worden gesteld?

A. Ja. Het was echter geen bezwaar, want de oude schepen hadden toch weinig zin meer.

91134. De **Voorzitter**: Weet u nog welke oude schepen buiten dienst zijn gesteld?

A. Dat zijn geweest de „Douwe Aukes”, de „van Meerlant”, de G 13, G 15, een oude Z-boot.

91135. De **Voorzitter**: Waren deze boten ook werkelijk te oud?

A. Dat niet, want de Engelsen hebben er nog mee gevaren tot eind 1944.

91136. De **Voorzitter**: Wij hebben ze dus aan de Engelsen overgedaan?

A. Ja, wij hebben de schepen geruild.

91137. De **Voorzitter**: Stond u daarvoor in geregeld contact met de Engelsen?

A. Neen, het gebeurde op hoger niveau.

91138. De **Voorzitter**: Hoe lang bent u in deze functie gebleven?

A. Tot Augustus 1941; toen ik naar de mijnneveegdienst in Holyhead ben gegaan.

91139. De **Voorzitter**: Hoe was de organisatie van de mijnneveegdienst?

A. Er was een walorganisatie met een chef en ongeveer twee of drie man. Verder waren de schepen — het waren trawlers — bemand met gemilitariseerde vissers.

91140. De **Voorzitter**: Was het een Nederlandse organisatie binnen het kader van de Engelse? Wie was de Nederlandse chef?

A. De Nederlandse chef was kapitein-luitenant-ter-zee K. M. R. *Logger*.

91141. De **Voorzitter**: Welke functie hebt u daar gehad?

A. Ik heb een walbetrekking gehad, administratief, en dit heeft geduurd tot einde 1942. Toen ben ik commandant geworden van de „Gruno”.

91142. De **Voorzitter**: Dat is 20 April 1943 geweest. Welke taak had de „Gruno”?

A. De „Gruno” had tot taak het konvooieren van schepen van Thynemouth naar ongeveer ter hoogte van Hull. Oorspronkelijk waren er nog twee schepen bij, een Engels schip en een Noorse torpedo-boot, die echter al spoedig in elkaar vielen. Het was een langdurige reparatie en toen bleef er alleen één over.

91143. De heer **Fens**: Was de „Gruno” een kanonneerboot?

A. Ja. Wij hebben wel gewaarschuwd, dat het niet zo'n gunstig type boot was, vooral niet in de wintertijd, maar het is meegevallen.

91144. De **Voorzitter**: U hebt dit dus aan de Engelsen medege-deeld, maar dezen hebben hieraan geen gehoor gegeven?

A. De admiraal heeft het schip eens bekeken, maar het heeft er geen invloed op gehad.

91145. De **Voorzitter**: Heeft de „Gruno” nog op een of andere manier moeilijkheden ondervonden?

A. Neen.

91146. De **Voorzitter**: Zijn er nog aanvallen op gedaan?

A. Neen.

91147. De **Voorzitter**: Hoe was de geest onder het personeel?

A. Uitstekend. Er was wel wat veel personeel aan boord; er was twaalf man meer dan de bemanning.

91148. De **Voorzitter**: Hoe is dit te rijmen met het gebrek aan personeel, dat er in het algemeen was?

A. Men heeft personeel gekregen; er zijn mensen opgeroepen in Engeland en Amerika en Canada. Uit diverse streken zijn dus lang-zamerhand mensen gekomen, ook Engelandvaarders.

91149. De **Voorzitter**: Werden deze mensen niet meestal bij de Irene Brigade geplaatst?

A. Neen, d.w.z. zeevarenden niet. Wij hadden de eerste keus.

91150. De **Voorzitter**: Op een gegeven ogenblik was er dus een overcomplete?

A. Men had wat meer personeel aan boord geplaatst dan strikt nodig was om de mensen te laten varen en hen vaarpraktijk te laten krijgen.

91151. De **Voorzitter**: Waar bent u heen gegaan, nadat u commandant van de „Gruno” bent geweest?

A. Ik ben weer naar het hoofdkwartier gegaan, waar ik hoofd van het bureau onderscheidingen ben geworden.

91152. De **Voorzitter**: Bent u nog niet even op de „Sumatra“ geweest?

A. Inderdaad. De „Sumatra“ werd toen klaargemaakt om te laten zinken. Wij hebben er toen mee proefgestoomd en wij zijn er mee naar Oban gevaren.

91153. De **Voorzitter**: U bent toen vervangen door een Engelse commandant. Gebeurde dit met het oog op de taak, welke voor de „Sumatra“ was weggelegd?

A. Neen. De kwestie was, dat er 120 Engelsen aan boord waren en minder dan 60 Hollanders; er mocht maar een bemanning van 200 man totaal aan boord zijn. De Engelsen leverden het gros van de mensen en wij leverden de „keyratings“ en dat was maar een man of dertig; het was dus logisch, dat er een Engelse commandant aan boord kwam.

91154. De **Voorzitter**: U bent bij het bureau onderscheidingen gekomen. Zijn er veel mensen onderscheiden?

A. Het gebeurde geregeld. Er zijn echter geen bijzondere dingen van te vermelden.

91155. De heer **Fens**: Werd dit uitgemaakt door een commissie of lag het alleen in uw handen?

A. Er was een commissie militaire onderscheidingen voor.

91156. De heer **Fens**: Behandelde u dit speciaal voor de marine?

A. Ja. De commissie bestond uit een man of vier, vijf, waarvan ik mij de namen niet meer kan herinneren en elk geval werd daar van alle kanten bekeken.

91157. De **Voorzitter**: Bent u daarbij gebleven tot het einde van de oorlog?

A. Ja, totdat wij zijn teruggegaan naar Nederland.

91158. De **Voorzitter**: Hebt u misschien zelf nog iets op te merken, waarvan u meent, dat het voor de commissie van belang kan zijn het te weten?

A. Neen.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

H. WITTE.

ALGERA, *voorzitter*.

FOKKEMA.

FENS.

OOSTERHUIS, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 3 APRIL 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer **Algera**, voorzitter, en de heren **Fokkema** en **Fens**, leden, alsmede de heer **Oosterhuis**, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

THOMAS KAREL BARON VAN ASBECK,
oud 51 jaar, wonende te 's-Gravenhage, schout-bij-nacht.

Hij legt de eed af als getuige.

91159. De Voorzitter: Welke functie bekleedde u in de Meidagen van 1940?

A. Ik was commandant van Hr. Ms. „van Meerlant”.

91160. De Voorzitter: Waar bevond de „van Meerlant” zich op dat ogenblik?

A. In de Zeeuwse wateren.

91161. De Voorzitter: Had hij een bepaalde taak?

A. Wij hadden verschillende taken. Wij moesten mijnen leggen in de Wielingen en ik meen ook in de Roompot. Later hebben wij opdracht gekregen de Ooster-Schelde in te stomen en dan bij Zijpe, Krammer, Volkerak te zien wat de vijandelijke bewegingen waren. Daarna zijn wij teruggeroepen naar Vlissingen om daar anti-lucht-vuur af te geven. Ik moet u eerlijk zeggen, dat ik voor de volgorde van de gebeurtenissen niet instaat.

91162. De Voorzitter: Misschien kunt u ons wel mededelen op welke wijze u naar Engeland bent gegaan. Is dit geschied op eigen initiatief of hebt u daarvoor een opdracht ontvangen?

A. In Duinkerken heb ik opdracht gekregen om naar Engeland te gaan.

91163. De Voorzitter: Het is misschien wel goed, indien u even vertelt, hoe u in Duinkerken bent gekomen.

A. De avond van 15 Mei hadden wij opdracht kolen te laden in de haven van Vlissingen.

91164. De Voorzitter: Wij kunnen dus wel vaststellen, dat u vóór de capitulatie van Nederland geen opdracht hebt ontvangen naar Engeland te gaan?

A. Wanneer was de capitulatie! van Nederland precies?

91165. De Voorzitter: Op 14 Mei, 's middags om vijf uur. Daarvóór had u dus geen opdracht gekregen naar Engeland te gaan?

A. Neen.

91166. De Voorzitter: Bent u op eigen initiatief naar Engeland gegaan?

A. Op 15 Mei moest ik 's avonds kolen laden, daar had ik opdracht toe. Ik meen, dat wij die avond omstreeks acht uur, halfnegen in Vlissingen zijn aangekomen. Ik ben niet naar binnen gestoomd, er is geseind. Er is toen een aanval van Duitse vliegtuigen gekomen en ik heb gezien, dat deze magnetische mijnen in de haven van Vlissingen lieten vallen. Door de Wielingen ben ik toen naar Kadzand afgezakt. Daar kwam nog bij — wij hadden een hele tijd geen ketelonderhoud gehad —, dat de vlammen uit de schoorsteen sloegen, dat

was niet zo leuk. De 16de Mei, 's morgens om drie uur, heb ik het anker gelicht en omdat er geen kwestie van was kolen te laden in Vlissingen, daar er magnetische mijnen lagen, ben ik gegaan naar Ostende, dat ongeveer op twee uur stomen afstand lag. Vóór Ostende is een loods aan boord gekomen om te zeggen, dat wij niet naar binnen konden gaan wegens magnetische mijnen. Toen ik onderweg was naar Ostende, dus tussen 's morgens drie uur en vijf uur, is er een telegram gekomen met de mededeling, dat er magnetische mijnen lagen in de haven van Vlissingen en dat wij niet naar binnen moesten gaan.

Daarna is er een telegram gekomen met het bericht op te stomen naar Veere.

91167. De Voorzitter: Van wie was dit telegram?

A. Van de commandant Zeeland, schout-bij-nacht *van der Stad*. Het telegram zei dus op te stomen naar Veere, waarbij de route werd aangegeven Oostgat—Westgat. Van het Oostgat was bekend, dat er magnetische mijnen lagen. Hier werd nog op aangedrongen, binnen twintig minuten kwam een tweede telegram; wij waren toen vlak bij Ostende. Dat wist de commandant Zeeland niet. De loods van Ostende zei, dat wij niet naar binnen konden gaan en aangezien het van Ostende naar Veere een geweldig eind was, ben ik doorgegaan naar Duinkerken. Prins *Bernhard* was teruggekomen uit Engeland en deze zei, dat wij naar Engeland moesten gaan. Het was een pijnlijke situatie, maar de Prins begreep het en hij heeft gezegd, te zorgen, dat wij die dag orders zouden krijgen om over te steken. De orders zijn toen ook gekomen.

91168. De Voorzitter: Uit Londen?

A. Neen, uit Zeeland, en ze zijn mij gebracht door de commandant van de „Flores”. Deze heeft een telefoonbericht uit Zeeland aangenomen, dat de „Flores” en de „van Meerlant” naar Engeland moesten oversteken.

91169. De Voorzitter: De commandant van de „Flores” was de heer *van Broekhuysen*?

A. Juist. Deze heeft het telefoonbericht van de commandant Zeeland ontvangen om naar Engeland over te steken.

91170. De heer Fens: Kunt u mij nog even de datum noemen?

A. Dat moest geweest zijn 16 Mei 's middags.

91171. De Voorzitter: Ik heb hier een verslag van de gebeurtenissen na het uitbreken van de oorlog van het commando Zeeland, naar ik meen van de hand van de heer *van der Stad*. Deze schrijft over de „Flores” het volgende:

„Hr. Ms. „Flores” seinde, ik meen op 14 Mei, dat zij terugtrokken wegens een hevig bombardement uit vliegtuigen. Nadien werd ondanks ons herhaaldelijk oproepen niets meer van deze bodem vernomen, zoodat wij meenden, dat Hr. Ms. „Flores” was verloren gegaan. Vele dagen later vernam ik, dat de „Flores” op eigen gezag naar Duinkerken was vertrokken. Commandant luitenant-ter-zee 1e klasse J. G. *van Broekhuysen* zal hierover verantwoording moeten afleggen.”

Ik zeg dit, omdat u de „van Meerlant” en de „Flores” met elkaar in verband brengt.

A. Ik moet met de data oppassen.

91172. De heer Fens: Hebt u in Duinkerken de staf van admiraal *Furstner* nog aangetroffen?

A. Neen, ik wist niet eens, dat die er is geweest.

91173. De heer **Fens**: Op 14 Mei is de marinestaf van **Scheveningen** met een vissersvaartuig naar **Ostende** vertrokken, met de bedoeling naar **Zeeuwisch-Vlaanderen** te gaan. Het gezelschap is te **Duin-**

kerken terechtgekomen. Toen zij daar aankwamen, aldus de heer *Boreel*, was de aftocht uit Zeeland in volle gang. Uit Duinkerken begonnen de Belgen naar het zuiden te trekken. Er is toen besloten naar Engeland over te steken. De Franse admiraal heeft hiervoor twee torpedobootjagers ter beschikking gesteld, waarmee men naar Dover is overgestoken.

Op 16 Mei 1940 is de staf om negen uur uit Duinkerken gegaan en om halféén in Engeland aangekomen.

A. Ik weet er niets van. Vijf of zes uur waren wij bij Ostende en toen heeft de loods ons doorgestuurd, wij hadden ook geen kaart.

Het is natuurlijk mogelijk. Toen wij in Duinkerken aankwamen, lag de „Flores” daar en het is mogelijk, dat de luitenant-ter-zee *van Broekhuysen* het mij heeft verteld. In ieder geval heb ik de staf daar niet meer getroffen. Ik heb de „Flores” aangetroffen en 's middags is de Prins gekomen. De Prins heeft toen gezegd, dat hij zou zorgen, dat wij opdracht kregen om over te steken naar Engeland. De commandant van de „Flores” heeft toen later gezegd, dat hij een telefoonbericht had uit Zeeland voor de „Flores” en de „van Meerlant” om naar Engeland over te steken. Ik meen, dat wij de 18de Mei zijn overgestoken.

91174. De Voorzitter: Waar bent u in Engeland aangekomen?

A. Dover.

91175. De Voorzitter: Hebt u onderweg nog moeilijkheden gehad?

A. Neen.

91176. De Voorzitter: Het zou mogelijk zijn geweest, dat de Duitsers aanvallen hebben gedaan.

A. De Duitsers waren steeds voor Duinkerken bezig. Wij hadden geen kaart en wij hebben toen een kaart gecalculleerd van een Engelse jager en zo zijn wij naar de overkant gekomen.

91177. De heer Fens: Had u nog een geheime opdracht, waarin eventueel een route stond aangegeven, waarlangs u moest uitwijken naar Engeland?

A. Neen.

91178. De heer Fens: U had dus geen enveloppe aan boord, welke op een bepaald sein moest worden geopend en waarin een eventuele route stond aangegeven?

A. Er staat me niets van bij, anders had ik het wel gedaan.

91179. De Voorzitter: Wat is er met de „van Meerlant” gebeurd na aankomst in Engeland?

A. Wij zijn naar Portsmouth gedirigeerd, daarna naar Falmouth en ongeveer een jaar is de „van Meerlant” in de Theems-monding geweest.

91180. De Voorzitter: Had de „van Meerlant” een bepaalde taak in Falmouth?

A. Daar moesten wij blijven, zonder iets te doen.

91181. De Voorzitter: Stond u onder Engels commando?

A. De commandant in Falmouth was de toenmalige kolonel *van Asbeck*, een neef van mij.

91182. De Voorzitter: Stond deze niet weer onder Engels commando?

A. Ja.

91183. De Voorzitter: Hij kon dus niets doen, zonder dat hij een opdracht van Engelse kant had?

A. Neen.

91184. De Voorzitter: Voordat de „van Meerlant” naar de mond van de Theems is gegaan, heeft zij dus geen dienst gedaan?

A. Neen. De evacuatie van Duinkerken b.v., wat een prachtige legende zou zijn geweest, is voorbijgegaan. Voor zover ik het begrepen heb, is het een kwestie geweest van wantrouwen van mensen, die men niet kent. Het was hoogst onaangenaam. Er schiet mij nu

ook iets te binnen. Toen wij gingen van Ostende naar Duinkerken, zei de loods ons, dat wij op de grens van België en Frankrijk een paar Franse jagers zouden tegenkomen. Er lagen daar mijnevelden, maar de jagers zouden ons ongetwijfeld wel naar de haven van Duinkerken brengen. Afgezien van de magnetische mijnen, die overal lagen, en omdat wij geen kaart hadden, zijn wij, omdat het hoog water was, over de banken gegaan; de mijnen lagen waarschijnlijk in het vaarwater. Toen wij bij de Franse jagers kwamen, het waren er drie, als ik mij niet vergis, hebben wij gevraagd: Pouvez-vous m'escorter à Dunkerque? Er werd teruggeseind „accord” en wij moesten hen volgen. Aangezien onze maximumvaart iets van 12, 13 mijl was en de jagers er 30 liepen, dacht ik maar vast op volle kracht aan te zetten, voordat de jagers uit zicht verdwenen waren. De jagers hielden echter rekening met onze vaart, zij stoomden in kiellinie en wij waren dwars van de achterste jager, terwijl zij gewild hadden, dat wij achter hen aansloten. Op een gegeven ogenblik werd door de groepscommandant naar de achterste jager geseind. Ik heb toen gezegd, op te nemen wat er werd geseind, hetgeen bleek te zijn „devient suspect”, omdat wij dwars voeren. Dit is geen prettige gewaarwording als een geallieerd schip je wantrouwt; aan de andere kant heb ik het toch geapprecieerd, dat men voorzichtig was. Ik geloof, dat de Engelsen precies zo waren; zij vertrouwden de zaak niet en wilden eerst honderd procent zekerheid hebben. Men wilde liever een beetje voorzichtig zijn dan een fout begaan.

91185. De Voorzitter: Zou het naar uw mening mogelijk zijn geweest, dat de Nederlandse Regering, toen zij in Londen was, oorlogsschepen had gebruikt voor de overvaart van Nederlandse troepen uit Frankrijk naar Engeland?

A. Het lijkt mij heel moeilijk dit te beoordelen, ik kan het niet.

91186. De Voorzitter: U onthoudt u dus van een oordeel?

A. Er zijn zoveel factoren, waar ik niets van af weet.

91187. De Voorzitter: Was het technisch mogelijk geweest?

A. Ik geloof, dat wij de schepen niet eens weg hadden kunnen krijgen; de Engelsen zeiden, dat wij moesten blijven. Zij vertrouwden ons niet, dat is steeds mijn indruk geweest. Ik vind het heel moeilijk een oordeel te hebben over hun beweegredenen. Ik geloof nooit, dat wij schepen hadden kunnen sturen, de Engelsen hadden ze niet laten gaan. Neemt u het geval Duinkerken. De „van Meerlant” was een prachtschip geweest om er mee heen te gaan, wij stonden te springen, maar er was geen kwestie van. Op het lege mijnendek hadden wij de mensen met honderden binnen kunnen schuiven, maar wij kwamen de haven niet uit.

91188. De Voorzitter: Wat was de taak van de „van Meerlant” in de Theemsmondning?

A. Wij werden gebruikt voor de bewaking van de Theemsmondning, zodat er geen Schnellboote naar binnen kwamen, wij moesten anti-luchtvaart afgeven, enz. Daarna is de „van Meerlant” overgegaan naar de Engelsen, maar toen was ik juist van boord af. Ik was overgeplaatst naar de „van Brakel”. Nadat de „van Meerlant” veertien dagen in dienst was bij de Engelsen, is zij op een mijn gelopen en gezonken. Ik geloof, dat er maar één of twee mensen van af zijn gekomen. Gedurende de nacht waren er magnetische mijnen gelegd en wij hadden strikte orders 's morgens niet onder stoom te gaan, vóórdat de mijnneveegploeg geweest was; soms was het weleens wat laat naar onze zin. De Engelsen zijn toen aan boord gekomen en op een gegeven ogenblik zijn zij toch gaan varen.

91189. De Voorzitter: Was de gehele bemanning Engels?

A. Ja.

91190. De heer Fens: Is de „van Meerlant” in ruil voor iets anders afgestaan?

A. Ik meen wel. Ik meen, dat wij een jager of een mijnneveger kregen en dat de „van Meerlant” door de Engelsen werd overgenomen. Voor zover mij bekend, is het een ruil geweest. Ik sta er niet voor in, dat dit absoluut zeker is.

91191. De Voorzitter: Kunt u iets mededelen van de verrichtingen van de „Jan van Brakel” ten tijde, dat u commandant was? Ik meen, dat u het twee of drie jaar is geweest. U bent commandant geweest van 18 Maart 1941 tot 13 November 1943?

A. Inderdaad. De „van Brakel“ lag op de Oostkust van Engeland, ik ben de plaas vergeten. Ik meen, dat de „van Brakel“ ongeveer acht maanden aan de boei had gelegen. Dat beviel mij niet erg, toen ik aan boord werd geplaatst. Ik ben toen naar de Britse admiraal in New Castle gegaan en deze heeft contact opgenomen met de commandant in chief te Rosyth en toen is besloten het schip te gebruiken voor konvooidiensten op de oostkust van Engeland. Twee of drie dagen later zijn wij naar Rosyth gestuurd; daar is het schip dadelijk op de werf gekomen en er is anti-luchtgeschut aan boord geplaatst. Wij zijn ingedeeld bij de Engelse konvooidienst op de oostkust, van Cape Wrath noord-west Schotland tot aan de Thermesmond. Op deze route hebben wij gevaren tot ongeveer Maart, April 1942. De „van Brakel“ is toen klaargemaakt voor de West. Wij zijn toen als escorte meegegaan met een konvooi naar de Azoren; het konvooi is doorgegaan naar Zuid-Afrika. Wij zijn losgelaten en hebben olie geladen in Ponte Delgada en toen zijn wij overgestoken naar Bermuda. Daar hebben wij een korte reparatie gehad en vandaar zijn wij overgestoken naar Curaçao.

In Curaçao kwamen wij onder Amerikaans bevel en wij zijn ingelast bij het konvooiwerk in de Caraïbische Zee. De „van Brakel“ werd aangewezen als escort commandant. De groep bestond uit maximaal acht escorte-schepen, variërende van vier tot acht, afhankelijk van de grootte van het konvooi. De konvooitochten gingen vanuit Trinidad, waarheen wij inmiddels waren gedirigeerd. De tochten gingen hetzij van Trinidad langs Curaçao naar Guantánamo, hetzij van Trinidad naar Suriname. Suriname zijn wij nooit binnengewest, wij gaven de schepen af en keerden weer terug. Verder werd het schip gebruikt voor jacht op onderzeeboten. Wij hebben nog verschillende andere havens aangedaan, wij zijn in San Juan geweest, ook zijn wij met een konvooi in Key West geweest. Wij hebben gerepareerd in Charleston, maar de hoofdschotel was toch het konvooyeren vanuit Trinidad.

91192. De **Voorzitter:** Heeft de jacht op onderzeeboten nog iets opgeleverd?

A. Officieel niet.

91193. De **Voorzitter:** Kwamen er dikwijls duikboten in de buurt?

A. Ja, wij hebben zerr onaangename dingen gehad. O.a. is er een schip getorpedeerd, toen wij op weg waren naar Suriname. Bij Tobago is een zeer onaangename uitgang, waar het hele konvooi als het ware doorheen moet worden geperst; het is een nauwe doorgang en dat is altijd riskant. Een van de schepen is daar getorpedeerd. Wij hebben toen nog succes gehad met de dokter aan boord. Radio-telefonisch gaf deze orders aan een van de Amerikaanse schepen, waar geen dokter aan boord was, en waar een patiënt moest worden behandeld, wie de darmen uit zijn buik hingen. Toen wij terugkwamen uit Suriname ben ik dadelijk naar het hospitaal gegaan en de man was in blakende welstand. Het was dus een zerr prettig iets voor de dokter.

Daarna hebben wij nog een schip verloren. De avond, voordat het gebeurde, hadden wij door een onaangename doorgang moeten gaan, waarbij de Engelse jager, die in het konvooi zat, een onderzeeboot rapporteerde en allerlei star shells afvuurde. Wij zijn toen gaan assisteren en gingen toen recht op de zgn. onderzeeboot af, totdat msn plotseling ontdekte, dat het een rots was. Het was ook bekend, het was een rots, die op de kaart stond aangegeven en 1.80 m boven de waterspiegel stak. Wij zijn toen afgezwaaid en zagen de Engelse jager met een 30 mijls vaart en een enorme boeg golf er met volle kracht op af stuiven om het te rammen. Het was meer dan griezelig om het te zien; op zo'n ogenblik weet men niet wat men moet doen. Op het laatste ogenblik is de jager er ook om heen gezwaaid, werk naar stuurboord uit, was toen bang, dat het achterschip er tegenaan zou komen en draaide daarom meteen bakboord aan boord en had geen tijd meer om zijn order tot het afvuren der dieptebommen, die klaar waren om te worden gelanceerd, te herroepen en deze zijn toen boven op de rots terechtgekomen. Verder is er niets gebeurd. Er kwam toen een laconiek seintje, dat de noordzijde van de rots „steep too“ was.

Ik geloof echter, dat wij hierdoor onderzeeboten, die in de buurt waren, gewaarschuwd hebben, dat een konvooi aankwam, want de volgende avond tegen schemering zijn twee schepen getorpedeerd. De schepen gingen onmiddellijk in vlammen op, de ene was binnen twee minuten gezonken en de andere brak door midden en is de hele nacht blijven drijven. De volgende dag hebben wij hem een torpedo gegeven, zodat het schip zonk. In totaal waren er 92 man aan boord van de schepen; dezen zijn allen opgepikt op vier na, waarvan men wist, dat zij op staande voet gedood waren.

Er gebeurden werkelijk onbegrijpelijke dingen. Toen wij zouden ophouden met mensen oppikken, misten wij nog drie man. Plotseling hoorden wij ze roepen. Wij hebben ze opgepikt, met hun drieën had-

den zij één riem om en verder niets. Door de ontploffing waren zij van alle kleren ontdaan, behalve de riem.

Later hebben wij nog twee schepen verloren op weg naar Guantánamo, door aanvallen van twee onderzeeboten. Wij waren toen geen escort commandant, dat was een Amerikaan. 's Nachts in het stikdonker is een onderzeeboot ontdekt door een vliegtuig; dat is een knap stuk werk geweest. Het vliegtuig heeft er meteen dieptebommen opgegooid. Een Canadees fregat, dat er het dichtst bij was, is er meteen heengegaan en heeft de boot geramd en de mensen opgepikt. Door het rammen was de huid van het fregat opengescheurd, waardoor de machinekamer gedeeltelijk onder water stond. Door de Amerikanen is dit de Canadees kwalijk genomen. Ik vind het niet juist, maar ik geloof, dat er een beetje wrijving was tussen de Amerikanen en Canadezen. Dit zijn de enige malen geweest, dat wij met onderzeeboten hebben gewerkt. Het was een hele overschakeling voor ons, komend van de oostkust van Engeland.

51194. De heer **Fens:** Heb ik het goed begrepen, dat, wanneer u geen bezwaren had gemaakt bij de Engelse admiraal, de „Jan van Brakel“ bij wijze van spreken nog aan de boei lag te zwaaien?

A. Dat kan ik niet zeggen.

91155. De heer **Fens:** U werd naar een schip gestuurd, dat niet in de vaart was?

A. He: schip had sinds aankomst in Newcastle aan de boei gelegen.

91196. De heer **Fens:** Toen u aankwam, lag het nog aan de boei en hoor uw toedoen is het aan het varen gegaan?

A. Ik was niet van plan aan de boei te blijven.

91197. De heer **Fens:** Dat is mij volkomen duidelijk. Heeft uw voorganger of de marinestaf in Londen er nooit iets van gezegd of is u uat niet beken?

A. Daar is mij niets van bekend.

91198. De **Voorzitter:** Bemoeide de heer Furstner zich dan niet met die zaken?

A. De schepen waren administratief onder Nederlands bevel gesteld en operationeel onder Engels bevel.

91199. De **Voorzitter:** Dat sluit niet uit, dat men bepaalde wensen bij de Engelsen kenbaar kan maken.

A. Dat ben ik volkomen met u eens. Ik weet niet in hoeverre deze wensen kenbaar zijn gemaakt. Operationeel stond ik onder de Engelse admiraal en ik ben rechtstreeks naar die admiraal gegaan. Ik moet u eerlijk zeggen, dat ik daar soms meer succes had dan op een andere wijze te handelen.

51200. De heer **Fens:** Hiërarchisch had u misschien eerst naar Londen moeten schrijven, hoewel het slechts een administratieve verhouding was. Operationeel stond u onder een Engelsman. Men zou het u nooit kwalijk kunnen nemen, dat u rechtstreeks naar een Engelsman bent gegaan, operationeel was dit volkomen in orde.

A. Ik geloof ook, dat iedereen het had kunnen doen.

91201. De **Voorzitter:** Uw voorganger heeft het blijkbaar niet gedaan?

A. Dat kan ik u niet zeggen, misschien heeft hij het wel gedaan, maar zonder succes. Ik had geen zin aan de boei te gaan slingeren, het was ook funest voor het hele schip. Toen het schip de haven van Newcastle uitging, kostte het heel veel moeite de mensen in de machinekamer te houden. De matrozen-kanonnier, die van hun vak achter een kanon moeten staan, moesten schietoefeningen houden met een gierschijf en een gewerschietinrichting op het kanon. Het ging gewoonweg niet. Ik moest een oogklep van de ziekenboeg laten halen en dat de man voor zijn oog binden om te schieten. Het was een beetje vervelend, maar aan de andere kant wilde ik de Engelse admiraal toch ook niet vragen mij eerst tijd te geven om dit zaakje weer op poten te zetten.

91202. De **Voorzitter:** U was dus van mening, dat objectief gesproken het stilliggen van een schip niet paste in het kader van de algemene oorlogvoering?

A. Zeker niet en het was funest voor de bemanning aan boord.

De heer **Fens**: Ik begrijp hieruit, dat in de tijd, dat de „Jan van Brakel" heeft stilgelegd er ook niet aan boord geoefend is. Uit verschillende verhalen hebben wij de indruk gekregen, dat aan boord van de schepen, die stillagen, toch nog werd geoefend. Dat is in dit geval dan niet gebeurd.

91203. De **Voorzitter**: Had u veel moeite de admiraal over te halen het schip weer in werking te stellen?

A. Hoegenaamd niet.

91204. De **Voorzitter**: Het was dus wachten op een klein duwtje?

A. Die indruk kreeg ik wel. Toen ik het bevel overnam, ben ik met de vorige commandant mijn opwachting gaan maken bij de Engelse admiraal in Newcastle. Toen heb ik de zaak overgenomen en de dag van overname ben ik 's middags naar buiten gestoomd, tot grote schrik van de bemanning.

91205. De **Voorzitter**: Hebt u in de tijd, dat u commandant was van de „van Meerlant", en ook later, iets bemerkt van belangstelling van de zijde van de marineleiding voor uw werk?

A. De Prins is eens aan boord geweest, in Sheerness. Dan heb ik admiraal *Furstner* gesproken bij de Britse admiraal in Chatham. Ook kan ik mij herinneren, dat mijn neef, kolonel *van Asbeck*, die commandant in Falmouth was, later nog eens aan boord is geweest — het was geen familiebezoek —, maar ik weet niet meer precies waarvoor. Admiraal *Furstner* heb ik ook eens in Falmouth gesproken.

91206. De heer **Fens**: U zei zoëven, dat u admiraal *Furstner* bij de Engelse admiraal hebt gesproken. Had dit iets te maken met belangstelling van de admiraal voor uw schip? Wij willen juist graag weten of de marineleiding op gezette tijden ook belangstelling voor uw schip toonde. Admiraal *Furstner* zal misschien in de buurt van Newcastle zijn geweest, toen u hem bij de Britse admiraal hebt gesproken. Hebt u van de hogere marineleiding de nodige belangstelling voor uw schip en voor de bemanning ondervonden?

91207. De **Voorzitter**: Was het b.v. bij de marineleiding bekend, dat het moreel van de bemanning was gedaald ten gevolge van het stilliggen van het schip?

A. U spreekt nu over de „van Brakel"?

De **Voorzitter**: Ja, en ook in algemene zin.

A. Ik geloof niet, dat men het wist. Ik geloof niet, dat de marineleiding wist hoe de stemming aan boord was.

91208. De heer **Fens**: Door wie hadden eventuele inspecties moeten gebeuren?

A. Door de Engelsen. Ik weet wel, dat er wel degelijk belangstelling was van de zijde van de Engelse admiraal. Toen het schip in Newcastle van de boei afging, kwam de volgende dag in Rosyth de admiraal in eigen persoon aan boord. Hij gaf te kennen, dat hij een bezoek kwam brengen om te zien wat de mogelijkheden van het schip waren. Hij is het ook van voor naar achteren en van boven naar beneden door geweest, heeft alles bekeken en gevraagd hoe het schip gebruikt kon worden. Hij toonde bijzonder veel belangstelling.

91209. De **Voorzitter**: Desalniettemin was de Nederlandse marine natuurlijk wel bevoegd iets te doen, wanneer het niet naar de zin ging van de marineleiding?

A. Ik stel mij voor, dat de Nederlandse marineleiding toch altijd wel bepaalde wensen kenbaar heeft kunnen maken. Met een beetje tact komt men een heel eind.

De **Voorzitter**: Vooral omdat men toch dezelfde doeleinden nastreefde als de Engelsen.

A. Volgens mij zou het, wanneer er een beetje push was geweest, wel eerder aan de gang kunnen zijn geweest. Toen de „van Meerlant" werd overgenomen door de Engelsen, heb ik zelf gevraagd op de „van Brakel" te worden geplaatst.

91210. De **Voorzitter**: Er was toch reeds een commandant aan boord?

A. Het was mij bekend, dat de commandant aan boord niet de oorspronkelijke commandant was. Toen was er luitenant-ter-zee *Hogendoorn* en de feitelijke commandant was luitenant-ter-zee *Versluys*, die in de Meidagen was ziek geworden. Als ik mij niet vergis, is luitenant-ter-zee *Hogendoorn* van het vliegveld de Mok afgehaald en moest daar aan boord komen. Hij is met de „van Brakel" overgestoken. Toen de „van Meerlant" werd overgenomen door de Engelsen heb ik gevraagd weer een commando te krijgen, waarop mij werd geantwoord, dat er geen schip beschikbaar was. Ik heb toen naar de „van Brakel" gevraagd en er werd mij gezegd, dat deze aan de boei slingerde.

91211. De **Voorzitter**: Men wist het dus wel?

A. Inderdaad. Ik heb toen gezegd, dat het schip toch kon varen. Ik heb gevraagd mij in ieder geval een schip te geven, het kon mij niet schelen hoe. Ik beschouwde dit als de eerste stap, de rest kwam vanzelf wel.

91212. De heer **Fens**: Kan er niet een of andere reden zijn geweest, b.v. dat er onvoldoende personeel aan boord van het schip was, waardoor het niet kon varen?

A. Neen, ik ben met het personeel gaan varen. Er zijn in het begin enige drama's geweest en men heeft het mij kwalijk genomen.

91213. De **Voorzitter**: Ik wilde u juist vragen, hoe de bemanning reageerde.

A. In het volksverblijf vooruit werden wandluizen ontdekt. Ik had geen dokter aan boord, wel een ziekenverpleger, en deze zei mij, dat de betrokkenen dit hadden moeten rapporteren. De mensen waren strafbaar, want als men weet, dat men ziek is, dan moet men zich melden en dat had men niet gedaan. Ik heb die mensen dus gestraft en toen hebben zij zich beklagd. Zij kregen gelijk. Ik heb ze toen weer bij mij laten komen en gezegd, dat de klacht was onderzocht en dat zij gelijk hadden. Het enige, dat ik kon doen, was hun mijn verontschuldiging aanbieden, dat ik hen abusievelijk had gestraft. Als ik ongelijk heb, zal ik het eerlijk erkennen. De mensen konden dit blijkbaar nogal appreciëren; zij zijn weggegaan en ik heb geen last meer met ze gehad.

Er waren nog andere dingen, maar ik vind het eigenlijk niet zo prettig ze te vertellen. Er was b.v. een schrijver aan boord. Toen ik het bevel overnam, bleek, dat er een tekort was van, ik meen £ 80.—, in de scheepskas. Het was niet prettig en ik heb de vorige commandant gevraagd mij een genoeg te doen en het te rapporteren en te zorgen, dat ik het niet behoefde te rapporteren, want het was vervelend voor hem. Hij heeft het ook gedaan. Ik heb toen gevraagd de schrijver over te plaatsen. Hij was de enige schrijver aan boord en hij had gedeeltelijk de kas onder zich en ik voelde er niet voor hem aan boord te hebben. Dit heeft enige last veroorzaakt. In ieder geval heb ik opgebeld om te vragen waarheen ik deze man moest opsturen. Degene, die ik aan de telefoon had, moest het eerst vragen en hij zou mij de volgende dag terugbellen. Ik heb gezegd, dat dit niet nodig was. Ik zou hem de gelegenheid geven dit te vragen en hem terugbellen; ik kende dit grapje wel, men zal altijd terugbellen, maar dat gebeurt nooit. Ik belde dus de volgende dag weer op en toen zei men, dat de man niet van boord af ging. Ik heb toen gezegd, dat de vraag blijkbaar verkeerd was begrepen, omdat ik niet had gevraagd of de man van boord zou gaan, maar waar hij heen zou gaan. Ik wilde die schrijver van boord af hebben. Men zei, dat de man aan boord bleef. Toen heb ik gezegd, dat, als niet werd gezegd, waar de man heen moest, dan stuurde ik hem naar het hoofdkwartier in Londen. De man moest van boord af. Ten laatste werd gezegd, de man naar Holyhead te sturen. Dat is gebeurd. Een paar maanden later — intussen was de man gestraft — moest ik een schrijver hebben en toen werd mij weer dezelfde man gestuurd. De schipper kwam mij waarschuwen, dat dezelfde schrijver *Jansen* er weer was. Ik heb hem gezegd, de man zijn kooizak maar niet te laten uitpakken en hem weer op de trein naar Londen te zetten. Ik heb de man niet gezien en hij is weer verdwenen. Dan ging ik maar liever zonder schrijver.

Dit zijn dingen, die men van eigen kant heel gemakkelijk kan veroordelen, maar men weet niet wat de leiding aan de andere kant voor moeilijkheden heeft.

91214. De Voorzitter: Welke functie hebt u gekregen, nadat u commandant van de „Jan van Brakel” was geweest?

A. Eind 1943 was ik in Guantanamo, toen ik een seintje kreeg terug te gaan naar Londen om het bureau hydrografie weer op te zetten. Gedurende de hele oorlog was er niets aan gedaan; het bestond helemaal niet. Ik heb het konvooi teruggebracht naar Trinidad en ben vandaar met een troepentransportschip naar New York en vervolgens met de „Queen Mary” naar Londen teruggegaan. Op 24 December 1943 ben ik in Londen gekomen en sindsdien ben ik belast geweest met de hydrografische dienst. Dit moest weer op touw worden gezet; er was helemaal niets.

91215. De Voorzitter: Is de zaak weer in orde gekomen?

A. Een mens is nooit tevreden en er zal nog veel moeten gebeuren, maar wij zijn al een heel eind.

91216. De heer Fens: Bent u nog bij de hydrografische dienst?

G Ja.

91217. De heer Fens: Had u daar ook opnemers, of moest u alleen nog maar de voorbereidingen treffen?

A. Ik moest de zaak opzetten en leiden. Wij moesten voorbereidingen maken om bij terugkeer te assisteren bij opnemingen, die moesten worden gedaan, o.a. in de Zeeuwse wateren. De „Hydrograaf”, die intussen was gebruikt als logementschip voor de mijneveegdienst, moest weer worden terugverbouwd. Wij hadden één motorsloep en deze is met de „Franklin” van de Engelsen naar Terneuzen gegaan. Daar is de zaak oorspronkelijk opgezet en is de „Wester Schelde” opgenomen om deze gereed te maken voor de konvooien naar Antwerpen. Daar is met de Engelsen contact opgenomen voor het begin van de wederopbouw.

Later zijn wij in Nederland aangekomen. Het oude bureau Hydrografie, voor zover het nog bestond, was naar Amsterdam. Met zijn hele archief is het gedurende de oorlog driemaal verhuisd, wat een drama is geweest. Tot mijn grote verbazing is, dank zij de goede zorgen van het personeel, heel weinig zoekgeraakt. Alleen de koperen platen, waar de kaarten van gedrukt worden, waren door de Duitsers meegenomen en waren ergens bij München. Deze zijn opgezocht door de Amerikanen. Er is toen een konvooi van trucks heengegaan om de koperen platen te halen. Ik meen, dat er van de 350 à 400 koperen platen maar één mankeerde.

91218. De Voorzitter: U zult waarschijnlijk wel een aantal marine-officieren bij de dienst in Londen hebben aangetrokken?

A. Ik kreeg niets, ik heb wel getracht ze aan te trekken. Het was eigenlijk nog moeilijker dan van de boei afkomen. Ik had helemaal niets, ik zat in mijn eentje op een kamer. Alle correspondentie moest ik zelf doen, enz. Er was natuurlijk niet veel, want men wist, dat er niets bestond. Langzamerhand kwam er iets. Op een goede dag kwam een jonge stuurman van de koopvaardij bij mij binnenwandelen en hij

vroeg, of ik hem kon gebruiken. Later is hij ook overgegaan naar de marine. Verder moest er met de Engelsen worden samengewerkt. De Nederlandse kaarten waren wanhopig achter, ook die van Indië. Allerlei correcties moesten worden aangebracht. Ik moet echter zeggen, dat wij ongelofelijke steun van de Engelsen hebben ondervonden.

Verder had ik een paar hobbies. Ik ben twaalf jaar bij de hydrografie geweest, ik ben er gekomen als jong officier. De kwestie van de koperdruk is uit de mode; dat gaat veel te langzaam en het is te duur. Iedereen gaat tegenwoordig over op fotolithodruk met zinkplaten, wat veel sneller en goedkoper is. Dat is een hele omschakeling, zowel wat betreft materieel als personeel. Ik heb hierover mijn inlichtingen ingewonnen bij de Engelsen, die hierin al ver waren gevorderd. Ik heb ongelofelijk veel hulp en bijstand van hen gehad. Om op dit proces over te schakelen en toen zijn wij met volle kracht aan de gang gegaan.

91219. De Voorzitter: Deze functie hebt u dus behouden tot 20 November 1945 toe?

A. Ja.

91220. De Voorzitter: U hebt in die tijd wel onder verschillend commando gestaan, Commandant Zeemacht Nederland en Marine Hoofdkwartier Londen?

A. Ik ben de benamingen zelf kwijt. Wilt u ze nog eens noemen?

De Voorzitter: Commandant Zeemacht Nederland, Staf C.Z.M., per 5 September 1944.

A. Was dit onder admiraal *Stöve*?

De Voorzitter: Ja. 1 April 1945 Marinehoofdkwartier Londen.

A. Ja. Ik ben toen in Londen gebleven en een vertegenwoordiger van mij is naar Terneuzen gegaan. De Engelsen wilden, dat ik in Londen bleef voor het contact Londen—Antwerpen.

91221. De Voorzitter: Hebt u misschien zelf nog iets op te merken, waarvan u meent, dat het van belang kan zijn voor de commissie het te weten? Hebt u misschien nog iets te zeggen over het marinebeleid in die tijd?

A. Neen.

De Voorzitter: Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

T. K. VAN ASBECK.

ALGERA, *voorzitter*.

FOKKEMA.

FENS.

OOSTERHUIS, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 3 APRIL 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Fokkema en Fens, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

GERARD KOUDIJS,

oud 45 jaar wonende te 's-Gravenhage, zee-officier.

Hij legt de eed af als getuige.

91222. De **Voorzitter**: Welke functie had u bij het uitbreken van de oorlog met Duitsland in Mei 1940?

A. Ik was luitenant-ter-zee 1ste klasse en geplaatst bij het Bureau Operaties van de marinestaf in Den Haag.

91223. De **Voorzitter**: Ik meen, dat u vrij gauw commandant van de O 23 bent geworden?

A. De 13de Mei 1940 heb ik van admiraal Furstner de opdracht gekregen een van de twee onderzeeboten van Rotterdam over te brengen naar Engeland.

91224. De heer **Fens**: De O 23 was toch een van de schepen, die nog in aanbouw was?

A. Ja.

91225. De **Voorzitter**: Hebt u die opdracht van admiraal Furstner persoonlijk gekregen?

A. Ja.

91226. De heer **Fens**: Was dit juridisch juist?

A. Daar heb ik mij toen het hoofd niet over gebroken.

91227. De heer **Fens**: Het is misschien toch wel goed er nu even over te spreken. De admiraal had toen nog geen commando over deze onderzeeboten.

A. Dat geloof ik ook niet. Bij de bouw van een schip gaat het zo, dat, naarmate de bouw vordert, termijnen worden betaald. In dergelijke dagen breekt men zich echter niet het hoofd over de juridische kant van de zaak.

91228. De heer **Fens**: Hierover is echter reeds meer een opmerking gemaakt en daarom vind ik het prettig ook uw mening te weten. Indertijd is hier verklaard, ik weet op het ogenblik niet door wie, dat het schip pas eigendom werd van de marine op het moment van overdracht.

A. Ik geloof, dat dit juist is.

91229. De **Voorzitter**: Stond dit schip niet onder bevel van schout-bij-nacht *Doorman*?

A. U kunt het niet noemen „onder bevel van“. Het schip ligt op een werf van aanbouw en wordt gebouwd volgens het bestek en het contract, dat gemaakt is. De marine, in casu de vlag-officier materieel, of, zoals hij vroeger heette, het hoofd van de afdeling materieel, heeft toezicht op de bouw om te zien, dat de bouw gebeurt volgens onze eisen, die zijn vastgelegd in het bestek. Een bevel kan men dit echter niet noemen. Ik geloof ook wel, dat juridisch zo'n schip nog eigendom is van de wei.

91230. De **Voorzitter**: In een van de vorige verhoren is gesproken over de wijze, waarop onze schepen naar Engeland zijn gezonden. Het ging er om of het wegzenden naar Engeland planmatig is gebeurd of niet. De vice-admiraal *Heeris* wijst er op, dat dit onjuist is, daar de door de heer Furstner weggesluurde schepen geen oorlogsschepen waren, doch schepen in aanbouw, die als zodanig onder het bevel van schout-bij-nacht *Doorman* stonden.

A. Dat is niet juist. De schepen zijn in aanbouw voor de marine. Gedurende de proeftochten was een schip nog geen eigendom van de marine, maar er werd toch wel bevel gegeven door een zee-officier en een gedeelte van de bemanning bestond uit marinemensen. De verzekering was nog in handen van de werf. Het zijn vrij moeilijke dingen, waarvan ik niet direct een duidelijke figuur zou kunnen geven. De boten stonden zeker niet onder commando van schout-bij-nacht *Doorman*, die toch hoofd materieel was. De schepen lagen toen op de werf van de Rotterdamse Droogdokmaatschappij, die vrij snel in handen van de Duitsers viel, trouwens de rest van Rotterdam ook. Het was dus kiezen of delen an over het eigendomsrecht werd toen niet erg gedelibereerd.

91231. De **Voorzitter**: Ik meen, dat er nog een boot lag.

A. De O 23 en O 24 lagen er. Verder lag er de torpedomotorboot 51, waarvan u waarschijnlijk wel zult iebben gehoord. Luitenant-ter-zee van *Staveren* heeft daarmee gevochten tegen de Maasbrug. Ik meen, dat deze boot ook nog niet was overgedragen aan de marine.

91232. De **Voorzitter**: Hebt u ook instructies gekregen ten aanzien van de te volgen route?

A. Neen, in zoverre, ik was bij het bureau operaties, dus ik wist wat de route was. Ik had dus geen instructies nodig. De verbinding met Rotterdam was zo slecht in die dagen, dat de admiraal zei: je komt er wel. Ik had kaarten bij mij, waarop ongeveer de gegevens stonden, welke ik nodig had, zowel voor de O 24 als voor mij zelf, en die heb ik meegenomen. Aan de hand van de gegevens, waarover ik uit hoofde van mijn functie beschikte, ben ik aan de overkant gekomen.

91233. De **Voorzitter**: Hebt u bij de overtocht nog moeilijkheden gehad?

A. Neen. Het uitvaren van de Waterweg was een beetje riskant, maar moeilijkheden kan men het niet noemen. Het lukt of het lukt niet, in dit geval lukte het. De O 24 heeft wel moeilijkheden gehad, in zoverre dat zij niet onder water kon blijven. De commandant daarvan is de tegenwoordige kapitein-ter-zee van Erkel. De boot kon niet onder water blijven, omdat zij te hard lekte. De mijne echter niet. De avond van de 13de Mei zijn wij uit Rotterdam vertrokken. De volgende dag, bij dag worden, waren wij buiten de Waterweg. Het varen moest erg langzaam gebeuren met het oog op de mijnen. Wij wilden de daglichtperiode onder water doorbrengen in verband met vliegtuiggevaar. De 14de 's avonds zijn wij weer boven water gekomen en overgestoken naar de Downs, waar wij de 15de 's morgens aankwamen. De O 24 is ook onder water gegaan, maar kon niet onder water blijven. Zij is (op de ochtend van de 14de Mei) spoedig weer bovengekomen en bij vol daglicht doorgestoomd naar de Downs, zonder verdere wederwaardigheden.

91234. De **Voorzitter**: In het boekje „Periscoop op“ staat het volgende:

„De O 23 lag nog steeds op 32 meter diepte op den bodem van de Noordzee. Op vele plaatsen werden lekkages gerapporteerd. Voortdurend werkten de pompen op volle kracht. Twaalf uren was men nu reeds onder water en de lucht begon zwaar en benauwd te worden. Plotseling hoorden de opvarenden vier zware explosies. Het is nimmer opgehelderd of vrienden dan wel vijanden in de nabijheid van de boot bommen afwierpen.“

A. Wij hebben geluiden gehoord, ik geloof niet, dat het bommen waren. In die dagen hoorde men wel meer vreemde geluiden, die in vreedstijd nooit werden gehoord. De atmosfeer in de boot was niet lekker meer.

91235. De **Voorzitter:** Verder staat er nog:

„De boot bleef lekken met een hardnekkigheid, waartegen de onvoldollige bemanning niet was opgewassen.“

A. Dat is niet waar, want dan zouden wij er nooit meer uit zijn gekomen. De O 24 moest inderdaad, zoals ik later van de commandant hoorde, kiezen of delen, of onder water blijven, maar dan kwam men er nooit meer uit, of boven water komen, en men is er uit gekomen. De boten waren nog niet oorlogsgereed. Wij hadden geen torpedo's aan boord, zodat wij niets konden doen tegen vijandelijke schepen, er waren geen kanonnen aan boord om het aanvallende vliegtuigen onprettig te maken en daarom hebben wij maar „koppen weg“ gehouden.

91236. De **Voorzitter:** Zijn de O 23 en O 24 in Engeland afgebouwd?

A. Ja, zij zijn beide afgebouwd in Southampton. Het heeft niet zo lang geduurd, omdat men reeds vrij ver was. Ik denk, dat de boten ongeveer Juni, Juli 1940 zijn gaan varen.

91237. De heer **Fens:** Hebt u geen moeilijkheden gehad met de lanceerbuizen, nl. dat deze andere kalibers hadden dan de torpedo's van de Engelsen?

A. De kalibers waren dezelfde. De plaatsing van de verschillende toestellen, welke behandeld moeten worden vóór of op het ogenblik dat de torpedo de buis uit wordt geblazen, was bij de torpedo's, die wij vóór de oorlog in Engeland lieten maken, volgens onze eisen, anders. De buizen moesten enigszins gewijzigd worden, maar ook de torpedo zelf kreeg wat wijziging. Het waren eigenlijk onbelangrijke wijzigingen.

91238. De **Voorzitter:** Waarom bent u op 1 Juni als commandant vervangen?

A. Toen ben ik chef staf van de Nederlandse onderzeedienst geworden. Wat de administratieve zijde betreft, hadden wij een eigen commando, dat stond onder de toenmalige overste, later kolonel *Hellingman*. De O 23 en O 24 zijn naar een werf te Southampton gegaan en toen ben ik er af gegaan om chef staf te worden van het Nederlandse deel van de onderzeedienst.

91239. De **Voorzitter:** In Dundee?

A. Neen, het was toen nog in Portsmouth. Als ik mij goed herinner, zijn wij 21 Juni 1940 naar Dundee gegaan.

91240. De heer **Fens:** Dit was dus een zuiver administratief commando, u had geen operationele bevoegdheid?

A. Wij hadden geen enkele operationele bevoegdheid.

91241. De **Voorzitter:** Men kon natuurlijk wel wensen kenbaar maken?

A. Het is wel gebeurd, niet door mij, maar door de administratieve Nederlandse commandant. Deze heeft inderdaad, ook wat betreft de operaties, wensen kenbaar gemaakt.

91242. De **Voorzitter:** Uit een verhoor van de heer *Hellingman* is wel gebleken, dat hij het niet erg eens was met de Engelse wijze van gebruik van de Nederlandse duikboten.

A. Niet alleen van de Nederlandse, maar van alle geallieerde onderzeeboten, die er waren. Daarover is natuurlijk altijd wel enig verschil van mening. Het maakt een groot verschil of de onderzeeboottactiek wordt beoefend door een grote zeemogendheid, zoals Engeland, die eeuwenlang gewend is geweest aan het idee de heerschappij ter zee te hebben en nooit de zwakkere te zijn en die de onderzeeboot gebruikt min of meer als een ding, dat er bij komt, of een zeemogendheid als Nederland, die vooral in de Oost — vóór de oorlog gingen onze gedachten daar het meest naar uit — tegenover de potentiële vijand Japan verreweg de zwakkere was en dan het wapen van de zwakkere gebruikt, dus de onderzeeboot, waarmee men als zwakkere nog wel een klap kan uitdelen. Het komt dan niet zozeer

aan op de grootte van een schip, maar met iedere onderzeeboot kan onder gunstige omstandigheden een succes worden behaald, terwijl het met bovenwaterschepen veel moeilijker wordt, wanneer men de zwakkere is. Daardoor hebben wij — ik ben er zelf vrij nauw bij betrokken geweest — vanaf 1934 tot aan de oorlog, zeer intensief geoefend met de onderzeeboten. De verbindingen onderling, ook onder water, waren tot een vrij hoge graad van betrouwbaarheid opgewerkt en als alle aandacht wordt besteed aan zo'n wapen, — wij bij de O.Z.D. noemden de onderzeedienst wel het „slagwapen“ —, dan haalt men er meer uit dan een grote zeemogendheid.

91243. De **Voorzitter:** In dit verband werd de uitdrukking „schildwachtpositie“ gebruikt?

A. Ja, er was verschil van mening. Het was de zeer uitgesproken niening van de heer *Hellingman*, dat hij de boten in onderlinge tactische samenwerking wilde gebruiken, dus de verkenningberichten van de een gebruiken voor het gemakkelijker maken van de aanval van een ander, waar de Duitsers tenslotte de „wolfpack“-tactiek uit ontwikkeld hebben. De Engelsen voelden hier echter niet voor en hielden hun eigen methode. Zij waren tenslotte de operationele chefs.

91244. De heer **Fens:** Zij legden de boten ergens.

A. De boten werden meer statisch gebruikt. De Engelsen hadden postouilleposten in de Noordzee, waar de boten moesten liggen. Wij hadden bezwaar tegen een dergelijke methode, het statisch gebruik bewonderden wij niet zo. Als er een vijandelijk schip kwam, trachtte de onderzeeboot tot de aanval te komen. Mislukte dit, dan was er geen tweede boot nabij, die van deze gegevens gebruik kon maken en bovendien, wanneer een boot te lang op één plaats ligt, raakt de vijand er langzamerhand ook van op de hoogte. Dat waren onze bezwaren. Het is natuurlijk moeilijk positief te zeggen — ik weet natuurlijk nog niet wat kolonel *Hellingman* heeft verklaard —, dat onze methode meer succes gehad zou hebben. Er was inderdaad wel eens verschil van mening over.

91245. De heer **Fens:** Ik meen, dat kolonel *Hellingman* zelfs heeft gezegd, dat de Engelsen tenslotte onze tactiek overgenomen hebben. Herinnert u zich dit niet?

A. Neen.

91246. De **Voorzitter:** Men kan toch niet zeggen, dat de verliezen, welke wij in de Noordzee hebben geleden, mede een gevolg zijn geweest van de Engelse tactiek?

A. Dat kan men nooit zeggen. Iedere wijze van oorlogvoering brengt haar verliezen mee en ook haar successen naar voren. Als men de ene methode toepast en de andere niet, is het lastig om te zeggen, welke de beste is.

91247. De **Voorzitter:** Ik heb zoëven gevraagd, of er weleens bepaalde wensen kenbaar werden gemaakt, waarop u bevestigend hebt geantwoord. Deze bevestiging heeft misschien betrekking gehad op de kwestie van de te volgen tactiek, maar misschien ook op andere dingen?

A. Voor zover ik mij herinner, alleen op dit geval. Het is mij bekend, dat kolonel *Hellingman* zijn inzichten en dus eigenlijk ook wensen kenbaar heeft gemaakt aan de Engelse operationele leiding, o.a. de Flag Officer Submarines, Admiral *Mac Horton*.

91248. De **Voorzitter:** Hoe lang bent u in Dundee geweest?

A. Ik denk tot ongeveer Maart 1941.

91249. De **Voorzitter:** Welke was de sterkte van de Nederlandse onderzeeërs?

A. In Dundee waren de O 14, die uit de West was gekomen, de O 21, 22, 23 en 24, waarvan de O 22 in Juni is weggebleven. Aan de westkust waren enige kleinere boten, die voor opleidingsdoeleinden werden gebruikt.

91250. De **Voorzitter:** Bij het verhoor van de heer *Hellingman* heb ik het volgende gevraagd:

„Ik heb de indruk, dat u niet erg tevreden was over de wijze, waarop de Engelsen de Nederlandse onderzeeboten hebben gebruikt.“

waarop hij antwoordde:

„Daarover was ik weinig tevreden. Ik heb op papier uitgebreide voorstellen gedaan, hoe onze onderzeeboten volgens mij het beste konden worden gebruikt. Zij zijn echter op mijn suggesties niet geheel ingegaan. Ik had namelijk voorgesteld om de boten met een radio op de periscoop te dirigeren, wat bovendien het voordeel had, dat door een klokwerk, dat er bij was, de gebruikte radiogolf automatisch voor alle boten gelijk kon worden gewijzigd. Onze nieuwe boten waren hiermede uitgerust, terwijl de Engelse boten het nog niet hadden. Met alleen de periscoop boven water konden de boten een uitstekende radiocommunicatie onderhouden, ook met het moederschap, dat op een paar duizend mijl afstand ergens aan de kust lag. Met kortegolfwalpeilers kon worden nagegaan, waar zich iets bevond. Tegen de tijd, dat het ingespeeld raakte, was het de golf kwijt. De golf was dan overgegaan op een ander nummer. Misschien zou men op die golf toch een tijd blijven doorluisteren, maar men zou dan toch niets meer horen, omdat die golf voorlopig niet meer terugkwam. Mijn indruk en die van andere officieren was, dat wij dat veilig konden doen zonder dat het door de Duitsers werl achterhaald. Eén van de ideeën was ook de aanmarsstraten, die wij van de Duitse onderzeeboten wisten. Die straten waren 100 mijl breed. Wij wisten, dat de onderzeeboten van Duitsland uit langs een bepaalde route werden weggestuurd. De terugkomende boten lieten de Duitsers langs een andere route gaan. Duitse onderzeeboten mogen elkaar nooit tegenkomen, anders zou de een de ander in de grond schieten, omdat tijdige herkenning bijna uitgesloten is. Men moet er op voorbereid zijn iemand tegen te komen, omdat men schiet, wanneer men iets tegenkomt; men wacht nooit. Dit geldt voornamelijk voor bovenwatervaart des nachts. Onze opzet was om met onze drie boten, die waren overgebleven, een soort veegmanoeuvre te houden tegen de Duitse onderzeeboten, overdag en onder water. Daarvoor hadden onze boten uitstekende geruispeilers van Duitse herkomst, die de Engelsen niet hadden. Op afstand van 10 à 15 mijl konden onze boten, heel goede peilingen van schroefgeruizen krijgen. Wanneer er een onderzeeboot was ontdekt, zou de ontdekkende onderzeeboot rechtstreeks aanvallen, of, indien dit niet mogelijk was, zou hij het doorgeven aan een staartboot, die een mijl of 60 achteraan werd gehouden. Men kreeg dan de vorm van een T. Over de radio werd deze dan gedirigeerd tot vlak voor de vijand. Hij zou dan tijdig op 's vijands koers onder water gaan, zodat de niets vermoedende Duitser goede kans had te worden getorpedeerd. Dit was toch allemaal beter dan het prikken van een speldje op een kaart en maar afwachten."

Waarschijnlijk zijn dit bekende theorieën voor u.

A. Kolonel *Hellingman* is blijkbaar iets dieper op de zaak ingegaan dan ik dacht, dat de bedoeling van de Enquêtecommissie was. Het was inderdaad de bedoeling om gebruik te maken van de gegevens, van de ene boot voor de aanval van de andere. Het waren een verkenningslinie en een aanvalslinie, hetgeen inderdaad grote voordelen biedt boven het stationnair houden.

91251. De heer *Fens*: De heer *Valkenburg* zegt in zijn verhoor, dat de Engelsen later in de Middellandse Zee ongeveer tot dit systeem zijn overgegaan.

A. Dat weet ik niet; ik heb ook niet in de Middellandse Zee gevaren.

91252. De heer *Fens*: De Voorzitter vraagt nl. op een gegeven ogenblik aan de heer *Valkenburg*:

„Waarom hebben de Engelsen hier dan aan vastgehouden?“, en dan antwoordt de heer *Valkenburg*:

„Dat is een lastige vraag. Wij hebben de Engelsen nooit ergens van kunnen overtuigen. Indien wij eigenwijs zijn, zijn zij het zeker nog een graad erger“.

In de Middellandse Zee is het dus blijkbaar wel gelukt.

A. Er is mij geen geval bekend, — waarmee ik niet wil zeggen, dat het zich niet heeft voorgedaan — van een dergelijk optreden van de Engelsen in de Middellandse Zee.

91253. De Voorzitter: Er is verder zeker niet veel meer mee te delen van uw werkzaamheden in Dundee; U bent er slechts korte tijd geweest.

A. Het was volkomen administratief. Wij moesten zorgen, dat de boten bemand werden, dat de bemanning geoefend werd, verder voor de financiële kwesties. U begrijpt, dat, wanneer een dergelijke organisatie uit Holland weggaat, zonder dat het goed is voorbereid, er dan heel wat te regelen is.

91254. De Voorzitter: Welke functie hebt u daarna gekregen?

A. Mag ik nog één ding zeggen in verband met het voorgaande, al zal het niet erg veel licht op deze zaak werpen. Het is wel bewezen, dat, wanneer men zonder afspraken gemaakt te hebben zijn schepen overlevert aan de operationele leiding van een ander, men ook afhankelijk is van hetgeen de ander doet, en dan kunnen de schepen gebruikt worden op een wijze, die voor de nationale belangen niet zo erg gunstig is. Daarom gaat het op het ogenblik beter, nu verschillende internationale commando's worden opgericht, met staven, waarin ook alle nationaliteiten vertegenwoordigd zijn, en met liaison-officieren, die inderdaad nationale belangen kunnen vertegenwoordigen. Wij hebben in de praktijk bemerkt en aan den lijve gevoeld, dat, wanneer men operationeel niet in de staven vertegenwoordigd is, men dan niets betekent. Later bemerkt men wel hoe de schepen gebruikt worden; dit kan men ook lezen in het boek van admiraal *Helfrich*.

91255. De Voorzitter: Zelfs met liaison-officieren kan het nog wel moeilijk zijn.

A. Ja, maar dan is men toch een stuk dichterbij de waarheid. Men zit in de staf, zodat men weet wat er gebeurt. De geallieerde commandant, die onze operationele chef is, staat uiteindelijk onder een combinatie van chefs van staven, waarbij ook de onze is, en men heeft dan heel wat meer zekerheid, dat met de belangen rekening wordt gehouden.

91256. De Voorzitter: Is het u bekend, waarom wel liaison-officieren in de staf van *MacArthur* waren en in die van *Mountbatten* en niet in Engeland bij de marine?

A. Ik denk, dat dit het gevolg is geweest van het feit, dat, zodra de oorlog in Europa in zijn volle hevigheid uitbarstte — tevoren waren wij neutraal geweest en hadden met niemand meegedaan — wij in no time van de kaart waren en behalve het beetje marine en koopvaardij en de paar soldaten, die wij hadden overgehouden, geen rol meer speelden, terwijl wij in de Pacific vanaf het begin van de oorlog daar, dus vanaf December 1941, inderdaad een vrij belangrijke rol speelden. Onze bases bleven in eigen handen, onze zee-, lucht- en landmacht bleven intact. Zoals u weet, heeft ook onze luchtmacht belangrijk geholpen boven Malakka. Wij speelden daar in den beginne een veel groter rol in de algemene oorlogvoering dan in Europa.

91257. De Voorzitter: Dit gold wel voor de periode einde 1941, maar de liaison-officieren zijn er tot 1945 gebleven.

A. Ja, maar dat is natuurlijk het gevolg van de wet van de traagheid; hij zit er en iij blijft er zitten.

91258. De Voorzitter: Welke functie hebt u gekregen na Dundee?

A. De O 21, 23 en 24 werden naar de Middellandse Zee gestuurd. Zij maakten deel uit van de 9de flotieltje, waarbij ook Engelse boten waren, welke waren gebaseerd op de Maidstone, het moederschap. Met de Maidstone ging een Nederlands detachement mee, gedeeltelijk technici, voor het onderhoud van specifiek Nederlandse apparaten en gedeeltelijk reserve-bemanningen, reserve-commandanten en reserve oudste officieren. Ik was het hoofd van dit detachement aan boord van de Maidstone. Ik ben daar geweest van Maart 1941 tot Januari 1942.

91259. De Voorzitter: Kwam het wel meer voor, dat een Nederlands detachement op een Engels schip was?

A. Het kwam niet veel voor, ik zou uit mijn hoofd geen ander voorbeeld weten.

91260. De heer *Fens*: Dit kon moeilijk anders, lijkt mij. Deze mensen waren voor onze boten.

A. Ja, als er iemand ziek werd, dan werd hij daaruit vervangen. Wij hebben nooit de bemanning gemixed, d.w.z. dat wij een gedeeltelijke Engelse bemanning op een Hollandse boot lieten varen, afgezien van verbindingspersoneel, zoals een liaison-officier en een liaison-seiner. Wij hadden dus een vrij grote reserve nodig om de drie

boten, als er zieken waren, van nieuwe mensen te voorzien. Een groot gedeelte van onze technici, zoals torpedomakers, monteurs, machinisten, was erg goed. De Engelsen zaten in die jaren ook knijp met hun technici, die zij overal nodig hadden. Deze bijdrage van ons werd door hen op hoge prijs gesteld.

91261. De **Voorzitter**: De stemming bij het personeel was, geloof ik, niet zo goed?

A. Bedoelt u in die jaren?

De **Voorzitter**: Ik lees in het boek „40 jaren Onderzeedienst“:

„Waar voor hen de afwisseling van de patrouilles niet bestond, was de dienst wel extra zwaar en dientengevolge de animo om te varen bijzonder groot. Afgunstig als zij waren op de steeds toenemende successen, verstoken van ontspanning, zware overwerkuren verrichtende bij zeer middelmatige voeding en ligging, was het te begrijpen, dat de stemming bij dit personeel minder goed moest zijn. Een woord van lof komt hun zeker toe voor de toch met opgewektheid verrichte dienst, die gunstig afstak bij die van hun Britsche collega's van het moederschip, waar de stemming beslist slecht genoemd kon worden“.

Dit slaat op het detachement aan boord van het Britse schip.

A. Men zat op de rots van Gibraltar, waar nog 15 000 andere mannen waren, en dan komt er van recreatie niet zoveel terecht — die is althans nogal éenzijdig — en dat is altijd iets, dat invloed heeft op de mensen. Men kon er nooit eens uit komen. Gibraltar is maar klein en het was niet zo leuk daar te zijn. Dat het zo erg was, als in het boek wordt beschreven, geloof ik niet. Ik heb het nooit gemerkt en ik heb nooit moeilijkheden gehad. Wij zijn er een klein jaar geweest en in die tijd zijn er, naar ik meen, twee krijgsraadzaakjes geweest voor drie boten en nog ongeveer honderd man op de Maidstone. Onder die omstandigheden vind ik dat zeker niet erg.

91262. De **Voorzitter**: Iets ernstiger vind ik wel hetgeen in het boek volgt, nl.:

„Een blijk van waardeering, zooals b.v. het bezoek van een hogere marine autoriteit, werd gewenscht geacht. Een verzoek hiertoe werd helaas niet ingewilligd“.

A. Dat is zo. Ik heb eens een telegram aan Londen gezonden, dat voor het beoordelen van de plaatselijke omstandigheden het goed zou zijn, als er eens een hogere autoriteit uit Engeland kwam om de zaak te bekijken, maar die autoriteit is niet gekomen.

91263. De **Voorzitter**: Hoe werd dit opgenomen? De Engelsen kregen wel bezoek.

A. De Engelsen hadden Force H in de Middellandse Zee met admiraal *Somerville*, gebaseerd in Gibraltar, voorts was er een vloot in Malta, waar officieren en admiraals heen vlogen. Het was voor de Engelsen veel gemakkelijker dan voor ons.

91264. De **Voorzitter**: De Duke of Gloucester is er ook geweest.

A. Inderdaad, dit is bij ons niet gebeurd.

91265. De **Voorzitter**: De reden waarom is u natuurlijk ook niet bekend?

A. Neen.

91266. De **Voorzitter**: U zult ons waarschijnlijk wel iets kunnen mededelen over de krijgsverrichtingen van onze schepen in de Middellandse Zee?

A. Ja, maar u zou dit de betrokken commandanten eigenlijk beter kunnen vragen. Valkenburg is juist vertrokken met de „van Galen“, maar van *Erkel* van de „0 23“ en de Booy van de „0 24“ kunt u beiden hiernaar vragen.

De hoogtepunten zijn geweest het torpederen van de Duitse U 95 door van Dulm op de O 21. Van *Dulm* kunt u ook horen. Verder hebben van Dulm en de Booy nog wat tankers getorpedeerd tussen Sardinië, Sicilië en de Italiaanse wal.

91267. De **Voorzitter**: Waarheen bent u daarna gegaan?

A. Ik ben — ik geloof, dat het in Januari 1942 was — met de Booy met de „0 24“ teruggevaaren. Eerst ben ik drie maanden geweest op het Departement bij de afdeling materieel voor onderzeedienst-

zaken. Dit was zuiver administratief. Daarna heb ik in afwachting van mijn plaatsing in Amerika drie maanden het toezicht gehad op de bouw van de eerste onderzeeboot, die wij op Engelse werven lieten bouwen. Dat is de „Dolfijn“ geworden, gebouwd bij Vickers Armstrong en Barrow in Furness. Dat is geweest in Mei, Juni, Juli. Een gedeelte van de bemanning was reeds op de werf geplaatst om bekend te worden met het type boot. Dat was tot Augustus 1942. Daarna ben ik naar Amerika gegaan, waar ik ben geweest tot Maart 1944, als adjunct-marine-attaché en tegelijkertijd toegevoegd aan admiraal Stöve, die een van de beide Nederlandse Regeringsvertegenwoordigers was bij de Combined Chiefs of Staff in Washington.

91268. De heer **Fens**: U stond dus eigenlijk tussen schout-bij-nacht Meyer Ranneft en admiraal Stöve in?

A. Inderdaad.

91269. De heer **Fens**: Gaf dit geen moeilijkheden?

A. Nooit.

91270. De **Voorzitter**: U zult de heer *Weijerman* wel hebben meegemaakt. Met hem zijn er wel enige moeilijkheden geweest?

A. Ja. De autoriteiten hadden weleens het een en ander samen, maar ik niet.

91271. De **Voorzitter**: U was het verbindend element?

A. Ik deed niet zo erg veel aan het attaché-werk, schout-bij-nacht Meyer Ranneft deed dit zelf. Mijn werk lag meer op het terrein van het geven van inlichtingen, het uitwerken van vraagstukken ten behoeve van de Regeringsvertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff.

91272. De **Voorzitter**: U zult de behandeling van verschillende zaken bij de Combined Chiefs of Staff dan wel hebben meegemaakt. Hebt u de behandeling van het Nederlandse vlootplan-Termijntelen meegemaakt?

A. Ik herinner er mij niets van.

91273. De **Voorzitter**: Het is mogelijk, dat het iets later is gebeurd. Herinnert u zich nog de behandeling van andere marinezaken door de Combined Chiefs of Staff?

A. Er zijn veel dingen gebeurd, maar toch niet van dien aard, dat ik u daardoor de zaak helder zou kunnen maken.

91274. De **Voorzitter**: Op legergebied was er de kwestie met het legerkorps, maar dit lag meer op de weg van de heer Dijkhoorn.

A. Ik weet wel, dat er enige moeilijkheden zijn geweest toen wij de schepen uit het gebied van Colombo weghaalden naar Australië. Op het ogenblik weet ik er echter het ware niet meer van.

91275. De **Voorzitter**: De dislocatie van de schepen werd dus bepaald door de Combined Chiefs of Staff?

A. Ja. Ik weet niet precies meer hoe alles gelopen is.

91276. De **Voorzitter**: Er is door de Nederlandse autoriteiten wel eens bezwaar tegen gemaakt, dat Nederlandse schepen b.v. niet zijn gebruikt bij de herovering van Hollandia. Daarover is een briefwisseling geweest.

A. Dat weet ik. Hier kwam weer dezelfde kwestie naar voren. Degene, die het uitmaakt, zegt hoe de schepen gebruikt zullen worden.

91277. De **Voorzitter**: Weet u in het algemeen iets over de dislocatie van de schepen?

A. Ik kan er practisch niets over zeggen.

91278. De **Voorzitter**: Zijn er in die tijd zaken bij de Combined Chiefs of Staff behandeld, waarvan u meent, dat wij op de hoogte behoren te zijn?

A. Het zijn kleinigheden geweest, waardoor wij bemerkten, dat wij niets betekenden. De Amerikanen waren ons niet kwaad gezind, maar wij vertegenwoordigden zo'n kleine macht, dat hun zin altijd werd doorgedreven.

91279. De heer Fens: Heeft de aanwezigheid van schout-bij-nacht, later admiraal *Stöve* bij de Combined Chiefs of Staff, bepaald groot nut gehad?

A. Ik zou aarzelen dit bevestigend te beantwoorden,

91280. De heer Fens: Ik kan het minderen door te vragen, heeft het nut gehad? Ik kan mij voorstellen, dat u aarzelt mijn vraag, of het groot nut heeft gehad, bevestigend te beantwoorden, maar nu vraag ik of het bepaald nut heeft gehad, zodat men kon merken, dat wij er ook waren.

A. Er is mij geen voorval bekend, waaruit zou blijken, dat deze missie nut heeft gehad. Ik moet wel voorzichtig zijn. Eén ding hebben wij bereikt: de mariniersbrigade, met zeer veel medewerking van de Amerikanen. De K 14 en K 15 hebben wij in Amerika gerepareerd, eigenlijk tegen de zin van de Amerikanen in. Het waren afwijkende typen schepen, waarvoor hun werklieden dingen moesten doen, die niet in de massaproductie voorkwamen. Enkele dingen zijn er dus wel gebeurd, waardoor ik dus niet kan zeggen, dat het helemaal geen nut heeft gehad. Zeker niet wat betreft de mariniersbrigade; daarbij hebben wij geweldig veel steun ondervonden. Voorts hebben wij steun gehad voor vliegopleiding in Jackson.

De Voorzitter: Dat was al in 1942.

A. De missie was er toen al; de missie is vrij spoedig in 1942 gekomen. Ik geloof, dat, indien wij, nádat Nederlandsch-Indië bezet was en het grootste deel van onze vloot was vernietigd, om een vertegenwoordiging bij de Combined Chiefs of Staff hadden gevraagd, wij deze waarschijnlijk niet hadden gekregen. Tot op het laatst hebben wij daar een zekere uitzonderingspositie ingenomen, ongeveer op dezelfde voet als de Canadezen en Australiërs. Dit is een voortvloeiende geweest van de tijd, dat wij nog in de „picture” waren.

91281. De heer Fens: De Scandinaviërs waren er niet bij, evenmin als de Fransen.

De Voorzitter: Wij kwamen ook alleen er in, wanneer wij uitgenodigd werden.

A. Ja, maar wij hadden in elk geval een bureau in het gebouw van de Combined Chiefs of Staff en men wist, dat wij er waren. Wij waren dus officieel hiervoor aangewezen, wat de Belgen, de Noren, de Fransen, enz. niet waren. Er waren zoveel landen, die met ons meevochten, maar die toch niet vertegenwoordigd waren.

Wat de mariniers betreft, kan men bepaald wel zeggen, dat onze vertegenwoordiging nut heeft gehad.

91282. De Voorzitter: Waarheen bent u na Maart 1944 gegaan?

A. Ik ben commandant geworden op de „Flores”, die was teruggekomen uit de Middellandse Zee. Na een korte reparatieperiode zou zij weer gaan varen. Begin Mei ben ik commandant geworden.

91283. De Voorzitter: Wat zijn de verrichtingen geweest van de „Flores” in de tijd, dat u commandant bent geweest?

A. Alleen deelname aan de invasie in Normandië. Totaal heeft dit tot Augustus geduurd en toen werden wij bedankt.

91284. De Voorzitter: Zij er nog bepaalde feiten te vermelden in verband met de „Flores”? Heeft zij aan gevechten deelgenomen?

A. Wij hebben er geschoten, maar daar is het een oorlogsschip voor. Bijzondere dingen zijn er niet gebeurd. Wat de marine betreft, was het een dermate goed voorbereide en goed uitgevoerde operatie, dat het clock-work was.

91285. De Voorzitter: Hebt u voordat de invasie begon een wachtperiode in Engeland moeten meemaken?

A. Toen wij gereed waren, zijn wij op de rede van Spithead neergelegd, waar het vol schepen lag.

91286. De Voorzitter: Wist u wat er ging gebeuren?

A. Ja. Ongeveer een week of drie van tevoren kregen wij de orders en toen wisten wij wat er ging gebeuren. D-dag en H-uur

waren echter nog niet zeker, daarvoor waren twee perioden mogelijk, nl. een week, waarvan 6 Juli de tweede dag was en dan gebeurde er twee weken niets — de mogelijkheid te landen hing van de waterstand en de maan af — en dan was er nog een week, waarin het kon gebeuren. Daar lagen wij op te wachten. In die tijd hebben wij de nodige oefeningen en bombardementsoefeningen in samenwerking met vliegtuigen en wat er allemaal bij hoort, gedaan. Een week of drie tevoren moesten de commandanten de betrokken officieren gaan vertellen, wat er gebeuren ging. Met het oog op de geheimhouding was het een enigszins precare zaak. Voor zover ik weet, is er nooit iets uitgelekt.

91287. De Voorzitter: Zijn er nog verliezen bij de bemanning geleden?

A. Neen, ook geen gewonden.

91288. De Voorzitter: Op 7 November 1944 bent u vervangen?

A. Ja, en torn ben ik naar Zeeuwsch-Vlaanderen gegaan als chef staf van de maritieme commandant in Zeeland, schout-bij-nacht *Doorman*. Dit was ook weer zo'n wonderlijk commando. Operatief lag alles in handen van de bondgenoten, i.c. de Engelsen, die de Schelde voor het zeeverkeer „openmaakten”. Dit maritiem commando had eigenlijk niet veel om het lijf. Langzamerhand gingen wij weer dingen in eigen hand nemen. Het loodswezen kwam in eigen hand en daarmee is kolonel *Hellingman* belast geworden. De mijnenuitkijkdienst is door ons georganiseerd. Voorts was er de werving van nieuw personeel, de rehabilitatie van Vlissingen, het trans-ort van mensen, de receptie van uit Duitsland teruggekomen krijgsgevangenen. Het werk, dat er zo bij hoorde, maar dat eigenlijk geen operatief maritiem werk is.

Ik ben daar gebleven tot ongeveer Augustus 1945. Toen ben ik gegaan naar de tactical course in Greenwich in Engeland om daarna commandant te worden van de „Banckert”. De „Banckert” was bestemd met vijf andere jagers voor de oorlog in het Verre Oosten, die echter middelerwijl afliep. De „Banckert” is in Rotterdam gerepareerd, zij had bij de Engelsen schade opgelopen. Dit heeft geduurd van het najaar 1945 tot Juli 1946.

91289. De Voorzitter: Was de „Banckert” een nieuw schip?

A. Neen, het was een Engelse jager, die wij hadden overgenomen. Al onze jagers waren in die tijd van de Engelsen overgenomen. In Juli 1946 ben ik er mee vertrokken.

91290. De heer Fens: Ik wilde graag nog een vraag stellen. Hoe was de belangstelling van de hogere marineleiding voor het wel en wee van het varend personeel? Het behoefde natuurlijk niet zo te zijn, dat admiraal *Furstner* en admiraal *Termijtelen* u zo langzamerhand onder de voet liepen, maar kwamen zij weleens kijken? Of kwam er iemand namens de admiraal?

A. Neen, het gebeurde niet veel. Ik wil niet zeggen, dat er gebrek aan belangstelling was, maar het gebeurde niet veel, dat men kwam kijken. Ik heb in Portsmouth, tussen de operaties door, aan boord gehad admiraal *Termijtelen*. Hij was van plan mee te gaan naar Normandië, maar dat kon niet doorgaan.

91291. De heer Fens: Zijn er onder de bemanning nooit stemmen opgegaan, dat zij het wel prettig zouden vinden, als er eens wat meer belangstelling van de hogere Nederlandse leiding was?

A. De bemanning was wel kritisch tegenover de eigen leiding.

91292. De heer Fens: Terecht of ten onrechte?

A. Het was wel overdreven, maar enige grond daarvoor was er wel en zeker wanneer zij het voorbeeld hadden van de Britse admiraals, die in dat opzicht een niet te evenaren voorbeeld gaven. Die admiraals waren overal en spraken altijd met de mensen; zij spraken een taal, die de mensen brgersterde. Op de „Maidstone” kwam wel eens een enkele keer admiraal *Somerville*.

91293. Dr heer Fens: Hebt u, toen u met uw schip terugkwam van de landing in Normandië, hegeen voor de Nederlandse vloot toch een evenement was geweest, in Engeland daarvoor enige waardering ondervonden? Is er iemand van he: stafkwartier geweest, die de mensen heeft toegesproken?

A. Neen. Het is wel gebeurd, toen de „Flores” terugkwam uit de Middellandse Zee. De Koningin is toen aan boord geweest en heeft ren vrij groot aantal onderscheidingen uitgereikt. *Bax* was toen de commandant.

In Normandië ging het in het begin vreselijk heftig toe, maar naderhand vlakke het wat af en tegen het einde waren de troepen zo ver het land in, dat zij aan de bombardementssteun van de navy geen behoefte meer hadden. De „Flores” werd gebruikt voor vuursteun aan het leger. In September kwam om de twee, drie dagen nog wel eens een opdrachtje, maar het werd steeds minder. Het spectaculaire ging er langzamerhand af en uiteindelijk werden de „Flores” en Je „Soemba” — die in de Amerikaanse sector was — opgecommandeerd naar Londen, om opgelegd te worden, omdat er voor deze schepen in deze oorlog verder geen taak meer was. Het is dan lastig om het schip dan een geweldige receptie te bereiden. Dat valt ook weer niet mee en dat moet men aan boord ook begrijpen. Als het langer duurt, komen er andere mensen aan boord, er zijn overplaatsingen en als er te veel mensen zijn overgeplaatst, dan gaat het niet meer. Het is echter zonder enige twijfel, dat, als onze leiding het meer had ingezien, zij dan meer had kunnen doen. Dan komt er nog bij, dat een man als admiraal *Furstner* moeilijk de strijd in kon gaan; dat was zijn functie niet, terwijl de Engelse admiraals, waarmee onze

mensen onze admiraals vergelijken, allen commandant zijn geweest van eskaders in deze oorlog. *Somerville* had een grote naam, *Cunningham*, de huidige Lord *Fraser*, die de „Scharnhorst” vernietigde; het zijn mensen van ander kaliber; doordat hun vloot zoveel groter is, kunnen de admiraals varende commando's krijgen, hetgeen bij ons niet of in zeer veel mindere mate het geval is.

91294. De **Voorzitter**: Hebt u misschien zelf nog een opmerking te maken, waarvan u meent, dat het voor de commissie van belang is deze te weten?

A. Neen.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

G. KOUDIJS.

ALGERA, *voorzitter*.

FOKKEMA

FENS.

OOSTERHUIS, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 4 APRIL 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer **Algera**, voorzitter, en de heren **Korthals** en **Fens**, leden, alsmede de heer **Oosterhuis**, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

EVERARD COENRAAD WESSELS,

oud 46 jaar, wonende te Vlaardingen, luitenant-ter-zee 1e klasse b.d.

Hij legt de belofte af als getuige.

91295. De Voorzitter: Welke functie bekleedde u tijdens de Meidagen van 1940?

A. Ik was commandant van Hr. Ms. torpedoboot G 13.

91296. De Voorzitter: Wat deed die boot op dat ogenblik?

A. Die boot was tot het uitbreken van de oorlog o.a. belast met de handhaving van de neutraliteit in de Nederlandse wateren.

91297. De Voorzitter: U bent naar Engeland uitgeweken. Heeft u dat gedaan op eigen initiatief of naar aanleiding van een daartoe gekregen opdracht?

A. Ik herinner mij niet een opdracht gekregen te hebben, maar wel — naar ik meen op 14 Mei — een bericht, dat inhield, dat, wanneer er schepen naar Engeland zouden overvaren, men dan volgens een bepaalde route moest varen.

91298. De Voorzitter: Van wie hebt u dat bericht gekregen?

A. Het was een telegram van de Commandant Hoofdkwartier Marine in Den Helder. Ik kreeg het, als ik mij goed herinner, in de voormiddag.

91299. De Voorzitter: In de voormiddag zegt u?

A. Ja. Dat is voor mij dus van 8 tot 12 uur. Ik weet niet meer precies hoe laat het telegram kwam. Het kan ook om 1 uur geweest zijn, dus in de middag.

91300. De Voorzitter: Hebt u daarna geen enkel positief bericht meer ontvangen?

A. Dat durf ik niet met zekerheid te zeggen. Ik ben nog wel op het hoofdkwartier geweest, om over enkele zaken te spreken, en over de algemene toestand, maar ik herinner mij niet of er toen een definitief bericht gekomen is.

91301. De Voorzitter: Op grond waarvan hebt u het initiatief genomen om uit te wijken?

A. 's Middags kreeg ik onverwacht een detachement soldaten aan boord, waar nadere orders voor zouden komen. Deze soldaten zijn echter later weer van boord gegaan. Toen hoorde ik, dat verschillende schepen opdracht hadden gekregen naar Engeland te gaan, o.a. de „Medusa”, die vóór mij lag. Daarna heb ik voor mij zelf Gesloten ook weg te gaan. Ik herinner mij niet meer, of ik toch niet op het laatste ogenblik nog een mondelinge boodschap heb gehad.

91302. De Voorzitter: Maar u hebt dus geen schriftelijke opdracht gekregen?

A. Neen. Ik herinner mij alleen, dat ik 's morgens een telegram gekregen heb, waarin stond, dat bij het vertrek naar Engeland een

bepaalde route moest worden gevaren, althans iets in die vorm. Verder herinner ik mij niet alles meer precies, want het was uiteraard nogal een gekkenhuis aan boord.¹⁾

91303. De heer Korthals: U zei daar, dat het een gekkenhuis was aan boord. Waar was dat aan te wijten?

A. Wanneer ik dat zeg, betekent dat geen aanval op het marine-beleid. De oorzaak er van was eenvoudig, dat die troepen aan boord kwamen. Nu heeft een torpedoboot geen grote accommodatie. Toen die landmacht aan boord kwam, zwermde iedereen met spoed uit voor de extra-voorzieningen. Er moesten o.a. zwemvesten komen, omdat wij, wanneer wij uit zouden varen, door de mijnenvelden moesten, terwijl ook aanvullende victualie e.d. nodig was. Alles moest gebeuren boven de enorme drukte van het gereedmaken van het schip voor dit bijzondere vertrek (o.a. zoveel mogelijk kolen en extra-munitie laden en benodigdheden aanvullen).

91304. De Voorzitter: Heeft die tocht naar Engeland moeilijkheden opgeleverd?

A. Toen ik bezig was weg te gaan, kwam er een tiental onder-officieren aan. Zij zochten naar de „Medusa”, omdat zij opdracht hadden ontvangen daarmee uit te varen. De „Medusa” was echter reeds vertrokken; daarom heb ik gezegd, dat zij bij mij aan boord konden komen. Zij hebben dat toen gedaan, maar vonden het, geloof ik, niet erg prettig, omdat zodoende de mooie kans, die zij hadden om achter te blijven, aan hun neus voorbij ging, want een hele dikke sergeant-torpedomaker kwam op de brug en zei: commandant, is er wel voor eten gezorgd? Aan mijn vrouw, die toevallig op de kade stond om wat goed te brengen, omdat ik niet thuis was geweest, heb ik een lijst gegeven van de bemanning en ik heb haar gevraagd of zij de diverse huisgenoten en familieleden wilde waarschuwen, dat wij weggingen. Dat heeft zij ook gedaan.

Ik ben het Schulpengat uitgevaren. Daar kreeg ik bericht, dat de „Johan Maurits van Nassau” door vliegtuigen was aangevallen en S.O.S.-seinen gaf. Ik ben er toen met hoge vaart heen gegaan, doch zag geen „Johan Maurits van Nassau” meer, alleen een hoop wrakhout en mensen in reddingboeien en -vlotten. Ik ben tussen de verschillende reddingvlotten doorgestoomd en heb de mensen aan boord genomen. Er waren zwaar gewonden bij. Alles betreffende dit voorval heb ik trouwens indertijd schriftelijk gerapporteerd aan de commandant marine. Een exemplaar van dit rapport heb ik hier.

De Voorzitter: Ik wilde gaarne, dat u daarvan mededeling deed in het verhoor. Dat rapport kunt u straks wel even achterlaten; wij zullen het u dan later terugsturen.

A. Ik heb dus die mensen aan boord genomen. Wellicht kan ik het overzicht beter geven aan de hand van mijn papieren. Buiten het Schulpengat werden dus door ons S.O.S.-seinen ontvangen van Hr. Ms. „Johan Maurits van Nassau”. Een gedeelte der rondrijvende en zwemmende overlevenden werd door ons opgepikt onder vuur van aanvallende vliegtuigen. De zwaar gewonden werden in een motorvlet naar Hr. Ms. „Nautilus” gezonden, omdat wij aan boord zelfs geen ziekenverpleger hadden en op de „Nautilus” een dokter aan boord was. Wij moesten echter deze gewonden weer aan boord nemen en op order van Je commandant „Nautilus” terugvaren naar Nieuwediep om alle opgepikten af te zetten. Op dat ogenblik echter meldde de radio het neerleggen van de wapenen en ik schat dus, dat het ongeveer

¹⁾ Noot van de getuige, toegevoegd bij de correctie van het stenogram: Hieraan moge ik toevoegen, dat op 4 April 1951, na thuiskomst, mijn vrouw, naar aanleiding van dit vernoord, mededeelde zich zeer duidelijk te herinneren. dat ik op 14 Mei 1940, omstreeks 16 uur, een gele enveloppe kreeg van een adelborst, inhoudende de opdracht met mijn schip naar Engeland te vertrekken. Mijn vrouw was toevallig op de kade om wat goed te brengen, daar ik reeds verscheidene dagen niet thuis was geweest. Achteraf herinner ik mij zulks ook raag, in welk geval ik derhalve wel opdracht van de marineleiding te Den Helder zou hebben gekregen om naar Engeland te vertrekken. Deze aangelegenheid was, vóór dit verhoor, tussen mijn vrouw en mij niet ter sprake gekomen.

7 uur's avonds moet zijn geweest. Ik stoomde toen naar de „Nautilus” toe en riep door de scheepsroeper: ik kan niet meer terug, want Nederland heeft de wapens neergelegd. De commandant van de „Nautilus” was de oudste marine-commandant in de omgeving. Dat was de toenmalige overste *Gauw*, later schout-bij-nacht. Die riep terug, dat ik toch terug moest gaan en de mensen aan de wal zetten. Ik heb teruggeroepen: moet ik mij dan ook aan de Duitsers overgeven? Ondanks dat zei hij, dat ik terug moest naar Nieuwediep. Ik was daarover hevig verontwaardigd en ik seinde aan de marine-commandant te Willemsoord, dat was toen schout-bij-nacht *Jolles*, dat ik terug moest naar Nieuwediep. Zijn antwoord hierop echter luidde: accoord. Ik heb de oudste officieren opdracht gegeven, met 18-mijlsvaart naar Nieuwediep terug te keren. Ik heb mij op de hoogte gesteld van de toestand van de gewonden en de andere opgepikten.

Het was een vreselijke toestand aan dek. Er lagen daar allerlei mensen, die geheel en al onder de olie zaten en drijfnat waren. Verschillende mensen waren zwaar gewond; anderen hadden een ontzettende shock gekregen. Wij hebben zo goed en zo kwaad als het ging, getracht deze mensen te verzorgen. De zwaar gewonden hebben wij veel sterke drank gegeven, zodat zij daardoor hun pijnen zouden vergeten.

In het Schulpengat ontmoette ik de naar buiten komende reddingboot „Dorus Rijkers”. Ik vermoed, dat die ook uitgevaren was op het S.O.S.-sein van de „Johan Maurits van Nassau”. Ik heb de „Dorus Rijkers” langszij gepraaid en het personeel van de „Johan Maurits van Nassau”, dat, na van droge kleren en dekens te zijn voorzien aan dek was verzameld, op deze reddingboot laten overgaan, met de bedoeling zelf terug te keren, omdat ik niet van plan was mijn boot over te geven. Er werd zeer haastig gewerkt om zo spoedig mogelijk weg te komen. Dit moest in verband met het feit, dat de schemering reeds begon te vallen, het kompas van mijn schip onbruikbaar was en de schipper van de reddingboot mij mededeelde, dat de eerste Duitse pantserauto's reeds in Den Helder waren aangekomen.

Misschien mag ik, op dit punt van mijn verhaal gekomen, even een vraag doen. Ik weet niet wat de bedoeling is. Wellicht zal ik hier namen van mensen noemen, zonder dat het nodig is. Ik weet mijn status niet precies.

De Voorzitter: Uw status is, dat u getuige bent voor de Enquête-commissie. Wat al of niet zal blijken nodig te zijn, zal door de commissie worden beoordeeld. Ik verzoek u wel, datgene mede te delen, waarvan u kennis draagt.

A. Moet ik echter dingen, die niet gevraagd worden, toch naar voren brengen? Ik wil namelijk niet van deze gelegenheid gebruik maken, van alles en nog wat te spuien.

De Voorzitter: Het gaat er ons om zo volledig mogelijk te worden ingelicht. Ik weet niet wat u gaat zeggen. Ik weet dus ook niet, of dat eventueel al of niet nodig zou zijn geweest. Ik moet u dus verzoeken alles te vertellen.

A. De commandant van de „Johan Maurits van Nassau”, overste *Kronenberg*, vroeg mij, of hij niet mee mocht naar Engeland.

91305. De heer **Fens:** Was die ook bij u aan boord?

A. Ja. Ik had een groot gedeelte van de bemanning aan boord, alleen niet degenen, die door een sloep van de „Jan van Brakel” waren opgepikt. Op de vraag van de commandant van de „Johan Maurits van Nassau” heb ik geantwoord: wat mij betreft wel, maar ik heb opdracht van overste *Gauw* u allen weg te brengen. Vier officieren van de „Johan Maurits van Nassau” echter zeiden, dat zij bij mij aan boord bleven. Overste *Kronenberg* stapte over op de reddingboot.

Door iemand werd toen de opmerking gemaakt: de zaak is nu toch afgelopen; het is gekkenwerk om nog naar Engeland te gaan; wij kunnen beter allemaal teruggaan. Daarop heb ik de aan dek aanwezige leden van mijn bemanning bij elkaar geroepen en hen toegeproken.

Wilt u van mij vernemen, wat ik bij die gelegenheid werkelijk gezegd heb?

De Voorzitter: Zeker.

A. Ik heb tegen de mannen gezegd: ik ga nu terug en naar Engeland. Als er klootzakken zijn, die zich liever willen overgeven aan de moffen, dan kunnen die oplazeren; daar stel ik geen prijs op.

De onderofficieren, die meegegaan waren, heb ik op dat ogenblik niet gezien. Twee matrozen van de „Johan Maurits van Nassau”, die reeds op de „Dorus Rijkers” waren overgestapt, kwamen terug en wilden mee naar Engeland. Een matroos derde klasse vroeg mij persoonlijk, of hij naar Nieuwediep terug mocht, aangezien zijn moeder oud en ziek was. Dit heb ik geweigerd en hem meegenomen naar vooruit toen ik mij naar de brug begaf, na de reddingboot order te hebben gegeven af te steken.

Ik wilde zo spoedig mogelijk weg, enerzijds om nog op zicht door de mijnenversperring te komen en anderzijds, omdat het moreel van de bemanning niet al te hoog was. De chef-d'equipage en de chef-machinekamer waren geheel overstuurd, wat niet geheel te verwonderen was, want het was nogal rauw toegegaan met het aan boord nemen van al die mensen en wij hadden van tevoren in de oorlogsdagen ook al verschillende mitrailleur aanvallen met gewonden gehad.

Toen de reddingboot weg was, werd geconstateerd, dat niemand van de bemanning mankeerde, doch dat de in de bovenrol aanwezige onderofficieren waren verdwenen. Die waren blijkbaar op het laatst aan boord van de reddingboot gesprongen en dat hadden wij niet kunnen verhinderen, aangezien op dat ogenblik de oudste officier op de brug stond en ik mij daarheen begaf. Het feit trouwens, dat zij hun bagage met hun gasmaskers, die voor het grijpen aan dek stond, hadden achtergelaten, getuigt er van, dat een en ander niet van tevoren met hen was besproken, maar dat zij van de gelegenheid gebruik hadden gemaakt naar Nieuwediep terug te keren. De namen van deze onderofficieren waren nog niet opgenomen.

De verklaring, waaraan ik dit relaas ontleend heb, heb ik opgemaakt op 9 Juni 1942, naar aanleiding van geruchten, die mij toen bereikten.

Deze geruchten hielden in, dat ik te kort geschoten was in mijn beleid als commandant van een torpedoboot, aangezien ik onder andere niet verhinderd had, het in zee van boord gaan van enige onderofficieren, die bij mij aan boord waren. Ik had wel altijd gemerkt, dat men een bezwaar tegen mij had, maar ik was er nooit goed achter kunnen komen wat dat was, totdat ik dit pas eind Mei 1942 in Londen hoorde. Ik heb het toen nodig gevonden, deze verklaring alsnog op te stellen, mede op verzoek van de autoriteiten in Londen, die ik daarover gesproken had en die mij hadden gevraagd, de zaak nog eens op schrift te stellen.

Dit is dus de kwestie van het vertrek uit Nederland en de tocht naar Engeland.

91306. De heer **Fens:** Heeft men u nooit kwalijk genomen, dat u tenslotte niet hebt voldaan aan de orders van overste *Gauw*?

A. Neen. voor zover ik weet.

91307. De heer **Fens:** Daar had men dus geen bezwaar tegen. U moest toch iedereen afzetten in Nieuwediep en u hebt mensen van de „Johan Maurits van Nassau” aan boord gehouden.

A. Dit was een gedeelte van de verklaring. Er was nog een ander punt. Ik heb namelijk op 5 October 1942 antwoord gekregen in een brief van de commandant marine te Londen, schout-bij-nacht *Ter-mijtelen*. Deze schreef onder andere:

„De conclusie waartoe de Commissie, genoemd in het slot van bedoeld schrijven ten aanzien van punt 1 is gekomen, luidt als volgt: „Gevolgsgevend aan het verzoek vervat in de laatste alinea van het schrijven van den commandant der marine van 15 September 1942, no. 82/1 z.g., is de Commissie van oordeel, voor wat betreft het feit genoemd in punt 1 van dat schrijven, dat het beleid van den Commandant geen blaam treft, hoewel de Commissie zeer goed inziet, dat het overspringen der bedoelde onderofficieren strikt genomen had kunnen worden voorkomen.”

Ik heb toen mondeling opgemerkt, hoe zij dan gedacht hadden, dat ik het had moeten voorkomen, waarop men later zei: ga er nu niet verder in roeren, maar laat de zaak hierbij.

In de beschouwing, welke de Commissie aan de aangelegenheid onder punt 1 heeft gewijd, komt nog de volgende passage voor:

„Hoewel niet ter zake dienend, meent de Commissie toch goed te doen, de aandacht er op te vestigen, dat door het betoende initiatief (niet naar Nieuwediep terug te keeren) tegen de gegeven orders in, de Commandant van Hr. Ms. „G 13” waarschijnlijk voorkomen heeft, dat zijn schip in handen van den vijand viel, hetgeen ten zeerste moet worden gewaardeerd.”

91308. De heer Fens: Maar dan blijft er altijd nog de kwestie van het overgeven van die mensen aan de „Dorus Rijkers”. Uw eigen initiatief was volkomen begrijpelijk, maar de „Dorus Rijkers” is te beschouwen als de drijvende wal en u had opdracht, deze mensen daarop af te zetten. Ondanks dat hebt u toch nog mensen bij u aan boord gehouden; dat was dus niet in uw orders inbegrepen.

A. Ik meende, dat ik deze mensen, die door wilden vechten, niet in de positie moest brengen, zich over te moeten geven aan de vijand. Zij hadden geen andere gelegenheid om door te kunnen vechten, dan de gelegenheid, die ik hun kon geven en dan mochten ze toch niet door mij gedwongen worden, zich in vijandelijke gevangenschap te begeven. Ik geloofde, dat ik in dezen voor mij zelf het gevoel en de overtuiging had, dat ik ze die gelegenheid, om door te vechten, moest geven.

91309. De heer Fens: Die overtuiging heb ik ook; maar het verwonderlijke is, dat men u wel op het ene heeft aangevallen en niet op het andere.

A. Daar kan ik niet verder op doorgaan. Ik heb de volkomen verantwoordelijkheid gevoeld voor mijn eigen bemanning. Op dat ogenblik heb ik het eigenlijk een vreemde situatie gevonden, dat ik mensen terug moest brengen naar Nieuwediep. Ik kreeg een pertinente order en heb getracht daaronder uit te komen. Dat kon toen niet, ook niet nadat ik mijn gevoelens naar voren had gebracht, zodat ik mij niet verantwoord voelde om te zeggen: verrek maar, ik ga toch! Toen ik echter de mogelijkheid zag, aan die order gevolg te geven, zonder mij zelf vast te zetten — ik had immers voor mij zelf de zekerheid: ik kom Nieuwediep niet meer uit — heb ik die mogelijkheid aangegrepen. Wanneer ik het vermoeden zou hebben gehad, dat deze onderofficieren weg zouden lopen, had ik waarschijnlijk andere maatregelen getroffen. Ik had bij voorbeeld een adelaar met een pistool bij hen kunnen zetten. Van mijn eigen bemanning was ik volkomen zeker en die heeft mij ook niet in de steek gelaten. Ik heb hen bij elkaar geroepen en hun verteld, hoe de zaken stonden en dat de gewonden en de andere opgepikten, die weg wilden naar de „Dorus Rijkers” zouden gaan. Voor alle anderen, die op eigen verantwoording mee wilden gaan, heb ik de gelegenheid daartoe open gesteld.

Misschien wilt u bij voorbeeld de namen van die vier officieren hebben?

De Voorzitter: Wij krijgen toch straks de stukken van u. U hebt er toch geen bezwaar tegen, ze tijdelijk aan ons af te staan?

A. Als ik ze terugkrijg, natuurlijk niet.

91310. De Voorzitter: Waar is u in Engeland aangekomen?

A. Wij zijn aangekomen op de Downs.

91311. De Voorzitter: Hoe is het verder gegaan met de G 13?

A. Op de Downs zijn wij nagekeken en de volgende dag doorgestoomd naar Portsmouth. Daar hebben wij een week gelegen. De bemanning mocht niet aan de wal. Verschillende mensen werden geregeld ondervraagd. De Engelsen hadden blijkbaar een „black list”, waarop overeenkomstige namen nagekeken moesten worden. Daarom werden verschillende mensen ter ondervraging van boord gehaald.

Later zijn wij nog wel een paar keer de wal op geweest, maar dat is niet veel voorgekomen. Met de officieren hebben wij een algemene samenkomst gehad met admiraal *Furstner*. Die heeft ons medegedeeld, wat hij van de toestand dacht. Wij moesten hard zijn; hard, hard en nog eens hard.

De Koningin is ook in Portsmouth aan boord geweest. Zij heeft mij bedankt voor het overbrengen van haar schip.

Na een week zijn wij doorgestoomd naar Falmouth, waar wij ingeschakeld zijn in de konvooidiensten. Die diensten waren eigenlijk voornamelijk tussen Plymouth en Bristol, voor het s.s. „Westernland”. Dat was een gecharterd schip, dat zo ongeveer als depotschip diende voor de bijeengeraapte marine en dat nog al eens tussen die plaatsen op en neer voer.

Behalve dit konvooiëren naar Bristol, deden wij op de zuid- en de zuid-westkust patrouillediensten onder Engels operationeel bevel.

91312. De Voorzitter: U is niet zo heel lang meer commandant van de G 13 gebleven?

A. Ik ben in Milford Haven ziek geworden.

91313. De Voorzitter: Ik heb hier de datum 27 Juli 1940 staan. Is u toen afgelost?

A. Ik ben in het hospitaal opgenomen. Men dacht, dat ik roodvonk had, hetgeen een hevige consternatie veroorzaakte. Ik had 's morgens mijn papieren gekregen op het routeringsbureau. Ik was daar met de plaatselijke marinecommandant en de chef van de staf. Ik ben daarna eerst doorgegaan naar de plaatselijke dokter en heb hem verteld, dat ik allemaal rode vlekjes had. Die heeft toen de tandarts er bij gehaald en samen hebben ze geconstateerd, dat het roodvonk was. Ik mocht niemand meer zien. Mijn oudste officier mocht aan het raam komen, om de orders over te nemen. Eerst wilde men alles van mij verbranden, maar dat heeft mijn oudste officier toch nog kunnen voorkomen. Die heeft ook Londen opgebeld en verteld, dat het schip zonder commandant was. In het ziekenhuis constateerde men, dat het „german measles” was, een soort rode hond, en dat ik met een week weer beter zou zijn. Londen had echter ondertussen reeds een andere commandant gestuurd; dat was de heer *Westerveld*. Die is echter maar een dag geweest; toen is de heer *Sluijter* gekomen.

Toen ik uit het ziekenhuis kwam, heb ik gezegd, dat ik weer beter was. Het schip zou echter spoedig buiten dienst gesteld worden. Daarom wilde men voor die korte tijd niet meer een verwisseling van commandant hebben. Ik ben toen naar Holyhead gegaan. Het schip heeft nog veertien dagen gevaren en is toen in Holyhead buiten dienst gesteld.

In Holyhead heb ik een tijd gewacht. Daarna ben ik naar Londen opgeroepen en daar geplaatst op het hoofdkwartier, op de afdeling personeel. Daar heb ik bijna drie jaar gezeten en de meer specifiek Engelse aangelegenheden van deze afdeling te behandelen gekregen. Dat waren er vele, omdat wij in een vreemd land zaten, zodat de afdeling personeel er eigenlijk alle mogelijke bijzonderheden bij kreeg. Ik had dan voor die zaken de verbinding met de Engelsen. Dat betrof o.m. het uitsturen van mensen over de gehele wereld; het verkrijgen van exit-permits; het zorgen voor passages, enz. Het was dus allemaal werk, waarvoor men met de Engelsen te maken had.

91314. De Voorzitter: Het was dus administratief werk. Beruste bij u ook de zorg voor het aanwerven van personeel?

A. De mensen, die aankwamen, werden op de een of andere manier verdeeld. Er werd gekeken, welke mensen meer en welke minder bruikbaar waren voor de marine.

91315. De Voorzitter: Wie waren uw chefs in die tijd?

A. Eerst kolonel *Harmsen*; toen luitenant-ter-zee *Witte* en later kapitein-luitenant-ter-zee *Post Uiterweer*.

91316. De Voorzitter: Wat hebt u na die drie jaar gedaan?

A. Ik ben eerst uitgestuurd voor een dienstreis naar West-Indië en Suriname, via New-York, Washington en Miami. Ik moest persoonlijke aangelegenheden bespreken en daarbij ook geheime code's overbrengen. Het een kwam dus bij het ander; er was een officier nodig, die de geheime sleutels overbracht, terwijl deze dan tevens tot taak kreeg, het mondeling contact te leggen tussen Londen en die afdelingen, die zo ver weg waren.

91317. De Voorzitter: Wanneer was dat afgelopen?

A. Omstreeks October 1943.

91318. De Voorzitter: Welke functie hebt u toen gekregen?

A. Eigenlijk was ik daarna een paar maanden loopjongen op het hoofdkwartier. Begin Januari werd ik gedetacheerd op de „King Georg V”, ter bestudering van de inwendige dienst en de organisatie aan boord. Ik moest daarover een rapport maken. Ik was „authorized spy”. De bedoeling hiervan was, zoals mij mondeling werd medegedeeld, dat men onder andere moest nagaan, of onze bepalingen ook van toepassing zouden kunnen zijn voor schepen met zeer grote bemanningen, omdat Nederland van plan was, te trachten schepen met een bemanning van meer dan duizend man van de Engelsen te krijgen.

91319. De Voorzitter: Was u de enige, die zo'n opdracht kreeg?

A. Neen, ook kolonel *de Meester* had zo'n opdracht gekregen. Hij moest echter meer bestuderen het commandant zijn van zo'n groot schip. Hij was geplaatst op een Engelse kruiser.

91320. De **Voorzitter**: Acht u dit een zeer urgerite opdracht ia oorlogstijd?

A. Daarover kan ik eigenlijk niet oordelen. Het lijkt mij toch wel goed, dat men, wanneer men zulke grote schepen in dienst wil nemen, van tevoren weet, of dat bijzonderheden met zich meebrengt, die men nog nooit heeft bestudeerd.

91321. De **Voorzitter**: Hoe lang heeft die detachering geduurd?

A. Ik ben 6 weken op de „King Georg V” geweest. Daarna heb ik echter aan de C. in C. (Commander in Chief) van de Home Fleet, toen admiraal *Bruce Frazer*, later C. in C. in het Oosten, gevraagd, of hij nog niet genoeg van mij had, want ik was in die 6 weken nog niet klaar gekomen met de bestudering van zo'n groot schip. Wat hem betrof, zo zeide hij mij, mocht ik nog wel blijven. Ik heb daarna aan het hoofdkwartier verzocht, mijn detachering te verlengen, omdat ik de zaak gaarne geheel klaar wilde maken. Ik ben toen overgegaan op de „Amson”, omdat de „King Georg V” verbouwd werd. Ik heb tot 5 Juli op dat schip gezeten.

Over deze studie heb ik een zeer lijvig rapport uitgebracht, doch daar nooit meer iets over gehoord. Toevallig heeft een van mijn vrienden mij later verteld, dat hij mijn rapport had gevonden. Het enige, dat ik er ook toen van gehoord heb, is, dat men wist, dat het erg lijvig was. Ik weet dus ook niet, of ik die opdracht goed heb uitgevoerd of niet. In ieder geval heb ik voor het rapport alle gegevens, die ik kon vinden, bij elkaar gebracht. Mijn tijd aan boord van de Engelse schepen is erg prettig geweest. Men heeft mij daar zeer vrij gelaten en mij niet als dwarsijker beschouwd. Ik mocht overal bij zijn, en wanneer ik iets vroeg, werd mij zo goed mogelijk geantwoord.

Ik ben daarna geplaatst bij de verbouw van de „Jacob van Heemskerck” in Liverpool, door de werf *Camell Laird*. Dit duurde tot Juli 1945. Nadat wij het schip in hadden gevaren, zijn wij er mee naar Amsterdam gegaan en hebben daar 5 weken gelegen. Daarna moesten wij even terug naar Engeland voor de laatste voorzieningen.

Toen deze klaar waren, zijn wij zo snel mogelijk naar Indonesië vertrokken.

91327. De **Voorzitter**: Op welke datum is u ongeveer vertrokken?

A. Dat moet in September zijn geweest, want wij zijn ongeveer 2 October 1945 aangekomen.

91323. De **Voorzitter**: Welke taak heeft de „Heemskerck” daar gehad?

A. Wij hebben eerst een tijd in Priok gelegen en daar in de buurt wat geoefend. Dat duurde tot ongeveer begin December.

91324. De **Voorzitter**: Dan zijn wij reeds buiten onze onderzoekstermijn, want wij sluiten per 20 November 1943.

Heeft u misschien zelf nog een opmerking te maken, waarvan u meent, dat de kennis er van van nut kan zijn voor de commissie?

A. Ik heb indertijd verschillende dingen naar voren gebracht, die natuurlijk bekend moeten zijn bij de marine; wat ik u zoeven heb verteld, is een gedeelte van een heel relaas, opgemaakt bij wijze van verweerschrift, omdat mij bepaalde beleidsfouten werden aangewreven. Ik heb toen verzocht, dit voor een bepaalde commissie, bestaande uit schout-bij-nacht de *Vos* van *Steenwijk* en kolonel *Koenraad* te laten onderzoeken, omdat ik het zeer onaangenaam vond, dat ik van de buitenwacht moest horen, dat men bezwaar had tegen verschillende mijner gedragingen en dat men daar twee jaar later pas uiting aan gaf. Ik wilde dit alles dus wel graag recht laten zetten.

91325. De **Voorzitter**: Hebt u de indruk, dat deze klachten u in uw promotiekansen hebben geschaad?

A. Ja, die indruk heb ik inderdaad.

91325. De **Voorzitter**: Kunt u dat concreet motiveren?

A. Ik heb u al verteld, dat men mij vrij vervelend vond.

91327. De **Voorzitter**: Is u gepasseerd voor bevordering?

A. Ja, ik ben inderdaad gepasseerd, en ik heb de overtuiging, dat verschillende punten, die ik naar voren heb gebracht, niet in goede aarde zijn gevallen.

91328. De **Voorzitter**: Wie beschouwt u als degene, die er toen aan heeft medegewerkt, dat u niet werd bevorderd?

A. Ik weet niet of het zin heeft, dat te zeggen. Ik heb mij er al bij nêergelegd.

De **Voorzitter**: Als u mijn vraag kunt beantwoorden, kunt u dat gerust aoen.

A. Ik geloof niet, dat het goed is, dat ik daarop antwoord. Ik zou er mijn eigen glazen mee in kunnen gooien; er zijn namelijk mensen, die, ook nu nog, op een gegeven moment over mij kunnen oordelen.

91329. De heer **Fens**: U bent toch de dienst uit?

A. Inderdaad, maar ik ben nog wel reserve-officier en ik heb de marine nog nodig in verband met referenties. Ik weet, dat er, wanneer ik het zou vertellen, mensen zijn, die, wanneer inlichtingen over mij worden gevraagd, kunnen zeggen: voor die meneer moet u oppassen, die maakt overal werk van.

De **Voorzitter**: Dat kan men van dit geval niet zeggen, want het is de commissie, die het u gevraagd heeft.

91330. De heer **Fens**: Mag ik u nog even nader vragen, of de moeilijkheden, die u gehad hebt, een gevolg waren van het feit, dat u een onderzoek hebt gevraagd naar de klachten, die tegen u geuit waren, of een gevolg van het feit, dat men u een lastige persoon vond? Dit iaatste zou ik mij namelijk ook kunnen voorstellen.

A. Neen, dat is naar mijn mening niet het geval geweest. Ik heb de indruk, dat hierdoor zaken naar voren zijn gekomen, die voor bepaalde personen niet zo prettig waren.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de door u verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

E. C. WESSELS.

ALGERA, *voorzitter*.

KORTHALS.

FENS.

OOSTERHUIS, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 4 APRIL 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Fokkema en Fens, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier,

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

GERARD BERNARD MICHEL VAN ERKEL,
oud 44 jaar, wonende te Rotterdam, kapitein-ter-zee.

Hij legt de eed af als getuige.

91331. De **Voorzitter**: In de Meidagen 1940 was u commandant van de O 24? Op welke wijze bent u naar Engeland overgestoken? Hebt u dat op eigen initiatief gedaan of hebt u daartoe een opdracht gekregen?

A. Ik was geen commandant van de O 24. Ik was belast met het toezicht op de in aanbouw zijnde onderzeeboten O 23 en O 24. Dit waren de enige boten, die zover gereed waren, dat zij op eigen kracht naar buiten konden komen. De O 23 had reeds een proeftocht gemaakt, de O 24 nog niet. Op 10 Mei is er 's morgens een telefonische opdracht van het hoofd van de 4de afdeling A, schout-bij-nacht *Doorman* gekomen — deze zou men thans vlagofficier materieel noemen — om 's avonds na het donker worden te vertrekken naar het United Kingdom. Tevens had ik opdracht om even vóór mijn vertrek contact op te nemen met de commandant maritieme middelen Hoek van Holland, die voor een escorte naar Engeland zou zorgen. Dat heb ik gedaan. Mij bleek, dat die opdracht was geannuleerd door de chef marine staf in verband met de aanwezigheid van mijnen in de Waterweg. Op 13 Mei, de dag, waarop wij uiteindelijk zijn vertrokken, is er 's morgens om tien uur weer een telefonische order gekomen van schout-bij-nacht *Doorman* om onmiddellijk naar het United Kingdom te vertrekken. Die order was niet uitvoerbaar. Ik heb de heer *Doorman* later teruggebeld, omdat ik er niet helemaal zeker van was, dat die order van hem kwam. Ik heb hem toen de moeilijkheden verteld. Hij heeft zijn opdracht toen gewijzigd in die zin, dat ik in ieder geval moest voorkomen, dat de boot onbeschadigd in vijandelijke handen zou vallen.

91332. De **Voorzitter**: Welke reden had u om te twifelen aan die opdracht?

A. Het was meer voorgekomen, dat er onjuiste telefonische opdrachten waren gegeven, gevallen van sabotage en dergelijke. Die opdracht was in ieder geval onuitvoerbaar, want de Waterweg lag vol met magnetische mijnen. Mede dientengevolge was de manoeuvreerbaarheid van de boot niet groot en wij hadden geen bewapening. Bovendien zaten er overdag vijandelijke vliegtuigen in de lucht. Ik heb toen aan de schout-bij-nacht gevraagd om 's nachts weg te mogen gaan. Hij was bang, dat dat te laat zou zijn, maar ik heb zelf de nodige inlichtingen ingewonnen, waaruit bleek, dat ik wel degelijk 's nachts weg zou kunnen komen, daar het niet waarschijnlijk was, dat de Waterweg vóór de volgende morgen in vijandelijke handen zou vallen. Ik ben dus des nachts vertrokken, wat in overeenstemming was met mijn gewijzigde opdracht. Kort vóór mijn vertrek is luitenant-ter-zee 1ste klasse *Koudijs* bij mij aan boord gekomen. Hij heeft het commando over de O 23 en ik zelf over de O-24 genomen. Om een uur of negen was het donker en toen zijn wij vertrokken. We hebben ook nog een paar loodsen aan boord gekregen, die door het Ministerie, de afdelingsstaf, waren gestuurd, en zo zijn wij, varende op het echolood en zo dicht mogelijk de noordkant van de rivier houdende, naar buiten gekomen.

91333. De heer **Fokkema**: Wist u, waar die magnetische mijnen lagen? Kon u die: om zo te zeggen, ontvaren?

A. Neen, dat hebben wij moeten riskeren. De verwachting was natuurlijk wel, dat zij zoveel mogelijk in de vaargeul gelegd zouden zijn. De zuidzijde was door de Nederlandse troepen reeds helemaal ontruimd. Daar konden zich dus vijandelijke strijdkrachten bevinden. Daarom hebben wij de noordzijde gehouden.

91334. De **Voorzitter**: Hebt u moeilijkheden gehad gedurende uw overtocht?

A. Wij waren om ongeveer 1 uur buiten en het was vrij vroeg licht. Het plan was om gedurende de dagperiode onder water te blijven in verband met vijandelijke vliegtuigen. De O 24 was nog niet aan de proeftocht toe geweest; wel heeft iedereen de laatste dagen zijn uiterste best gedaan om nog zoveel mogelijk voorzieningen aan te brengen, maar dit was niet het nauwkeurige werk, dat bij een normale bouw wordt geleverd. Het gevolg was, dat wij veel last van lekkage hadden. Toen wij onder water waren, ontdekten wij drie lekken, die wij niet dicht konden krijgen; bovendien was de lenspompinstallatie niet in orde. Wij zijn daarom boven water verder gegaan. Van vijandelijke vliegtuigen hebben wij geen last gehad; die waren meer geïnteresseerd in doelwitten te land. Wij zijn verder zonder ongelukken in Engeland aangekomen. Wij zijn in de Downs aangekomen en vrijwel direct naar South Downs gestuurd. Daar lagen o.a. de „Willem van der Zaan“, de O 9, O 10 en enkele andere schepen. Daar aangekomen, heb ik mij gemeld bij de oudsto commandant en de volgende dag zijn wij in konvooi naar Southampton vertrokken, waar het schip in het onderzeestation is opgenomen. De O 23 heeft zich niet bij het konvooi gevoegd. Deze was onder water gebleven, 's nachts pas boven gekomen en had boven water haar reis volbracht. Ongeveer 1 Juni zijn wij met beide boten naar Southampton gegaan om ze daar te laten afbouwen.

91335. De heer **Fens**: Hebt u met de O 23 onder water doorlopend contact gehad?

A. Wij hebben contact gehad totdat we onder water gingen.

91336. De heer **Fens**: Een deel van de tocht hebt u dus boven water gemaakt?

A. De O 23 heeft de gehele dag op de grond gelegen. De O 24 is om 4 uur 's morgens onder water gegaan en om 6 uur weer boven gekomen.

91337. De heer **Fens**: Bent u onder water gaan varen?

A. Neen, ik ben ook blijven liggen. Ik had onvoldoende manschappen aan boord, die ook nog nooit met een dergelijke boot hadden gevaren. Ik was de enige aan boord, die dat wel had gedaan, want ik had de proeftocht van de O 23 meegemaakt.

91338. De **Voorzitter**: Op 1 Juli heeft er een commandowisseling plaats gehad?

A. Beide boten zijn toen naar Southampton gegaan. De O 24 zou de langste tijd daar blijven. Ik ben overgeplaatst op de O 23 om daarmee, als het schip gereed was, op patrouille te gaan.

91339. De **Voorzitter**: Wie regelde dit?

A. De marinestaf in Londen.

91340. De heer **Fens**: Had overste *Hellingman* hierover niets te vertellen?

A. Deze adviseerde waarschijnlijk. Ik was in Southampton en overste *Hellingman* in Portsmouth.

91341. De heer **Fens**: Wij hebben de indruk gekregen, dat overste *Hellingman* commandant van de onderzeedienst was.

A. Hij had geen operatief commando, alleen administratief.

91342. De heer Fens: Had hij de vrijheid, personeel over te plaatsen, gezien het feit, dat hij de afdeling personeelszaken onder zich had, of moest de volmacht daarvoor uit Londen komen?

A. De commandanten, oudste officieren en hoofden M.K. zijn altijd geplaatst door de Minister van Marine (in Indië door commandant zeemacht marine), het overige personeel werd altijd door de commandant onderzeedienst geplaatst.

91343. De Voorzitter: Wanneer was de O 23 klaar, zodat zij zee kon kiezen?

A. Ongeveer 1 Juni. Wij hebben eerst een korte proeftocht gehouden. Vervolgens zijn wij door de Ierse Zee naar de Noordzee gevaren. Daar hebben wij nog 12 dagen op de boot gewerkt. Intussen was de bemanning aangevuld tot volledige sterkte. Wij zijn toen naar Dundee gegaan.

91344. De Voorzitter: Heeft de O 23 daar nog aan krijgsverrichtingen deelgenomen?

A. Wij zijn eerst nog een paar weken in reparatie geweest, omdat de diesels nog veel te erg rookten. Dit kwam, naar later bleek, doordat de zuigveren niet goed waren. Daarna heeft de O 23 vanuit Dundee patrouille gevaren. Deze patrouilles hadden over het algemeen weinig succes, want wij kwamen zelden iets tegen onderweg. Dat was bij de Noorse kust, waar allang niets meer kwam. Natuurlijk moest die kust wel gedekt worden, want er konden inderdaad schepen uit komen. Koopvaardischepen hebben wij nooit gehoord of gezien. Die konden namelijk varen via een doorgang tussen de eilanden en de wal en dat was op dat moment voor ons verboden terrein. Bepaalde successen hebben wij daarom in die periode helemaal niet behaald.

91345. De Voorzitter: Hebt u gebeurtenissen meegemaakt, waardoor de boten extra gevaar hebben gelopen?

A. In die periode hebben wij een keer een vliegtuigaanval gehad ergens bij Bergen. Veel later bleek, dat er een groot mijnenveld heeft gelegen benoorden het Skager Rak. Het was wel bekend, dat daar een mijnenveld voor lag. Er liep een bepaalde route doorheen. We hoorden ook weleens een mijn ontploffen en wij wisten dus van het bestaan van mijnen daar af. Het ging dan ook altijd goed. Benoorden die doorgang, waar die koopvaardischepen door konden, was echter niets bekend van de aanwezigheid van mijnen. Wij hoorden daar ook nooit iets. Op de terugweg van die laatste patrouille echter, toen wij midden tussen de Vikingbanken en dat bekende mijnenveld zaten, hoorden wij plotseling een zeer zware dreun van een ontploffing, die niet zo erg ver weg kon zijn. Uit een later op de Duitsers veroverde mijnenkaart bleek, dat de Duitsers hier een mijnenveld hadden gelegd, speciaal tegen daar agerende onderzeeboten. Het was een mijnenveld van 100 mijl lang en ook zeer breed. Wij zijn daar tweemaal diagonaalsgewijze doorgevaren. We hebben natuurlijk veel geluk gehad. Later hebben wij uiteraard een heel andere route genomen.

91346. De Voorzitter: U moest daar blijkbaar ook een zogenaamde schildwachtpositie innemen?

A. Ja, dat had ook wel enige grond. Er kwamen dikwijls berichten uit ondergrondse kanalen. Zo had men een keer gehoord, dat er een paar kruisers langs zouden komen, hetgeen later overigens loos alarm bleek te zijn geweest, want er kwam niets.

91347. De Voorzitter: Wanneer bent u naar de Middellandse Zee gegaan?

A. In Februari zijn wij met de O 21 en O 23 naar het station Gibraltar vertrokken. De bedoeling was om met een aantal Engelse boten konvooien te gaan beschermen. Een van de konvooien op weg naar Gibraltar is toen namelijk in zijn geheel opgeruimd door een sterke Duitse kruiser, de „Hipper“, die 20 cm-kanonnen aan boord had. Daarom was het belangrijk, dat de geallieerde strijdkrachten een voldoende sterke bescherming aan de konvooien konden bieden. Hierna zijn vrijwel alle konvooien in de North Atlantic door onderzeeboten beschermd. Met elk konvooi ging één onderzeeboot mee. Zo hebben wij drie reizen gemaakt; daarna is ons operatiegebied naar de Middellandse Zee verlegd. Daar hebben wij twee patrouilletochten gemaakt. De eerste ging naar het gedeelte ten noorden van Elba, een heel eind dus verwijderd van de basis Gibraltar. Wij hebben daar een halve mijl uit de kust een schip getorpedeerd. Deze operatie kwam echter voor ons zelf bijna noodlottig uit. Nadat ons schip was omgebouwd, moet

nl. een afsluitdeksel van een olietank niet goed hebben vastgezet. Door de explosie van onze torpedo's moet dit deksel zijn losgesprongen. Ik vermoedde wel, dat, nadat ik dat schip had getorpedeerd, er voorlopig geen ander schip in de buurt zou komen, integendeel, dat men nu jacht op ons zou gaan maken. Wij besloten daarom dit eilandengebied te verlaten. Wij gingen op grotere diepte varen. De zee was nogal ruw en er waren golfjes. Toen wij enige uren later weer bovenkwamen, ontdekte mijn oudste officier, dat er tot de kim een brede gladde baan liep in de richting vanwaar wij waren gekomen. Die gladde baan was een oliespoor, dat was ontstaan door het weglopen van olie uit onze tank. Wij hebben dit euvel verholpen door een lek binnenboord in de tank te maken. In plaats van dat de olie naar buiten liep, liep er nu, door de overdruk, water van buiten de tank in en ook door het tweede gat beneden in het schip. Tegelijkertijd ontdekten wij, dat er een vliegtuig boven ons cirkelde, zodat wij op nog grotere diepte zijn gaan varen en 20° van onze koers afbogen. Wij hoorden de jagers aankomen; deze gingen rechtstreeks naar het eindpunt van het oliespoor. Zij hadden, naar ons bleek, ook een soort Asdic, maar met een veel lagere frequentie dan wij. Zij zijn lange tijd aan het zoeken geweest, doch tenslotte weer weggegaan.

91348. De Voorzitter: In het boek „Periscoop op“ staat o.a. het volgende: „Bij deze gelegenheid maakten twee jagers en vliegtuigen jacht op de onderzeeboot, maar de Q 23 kon er uit komen“.

A. Ik neem aan, dat het vliegtuig heeft geassisteerd, maar ik zat onder water en kon niets zien. De tweede patrouille hebben wij gemaakt ten noorden van Sicilië. Wij troffen daar een konvooi, dat uit de richting van Rome kwam. Ik had opdracht gekregen, dit konvooi op te vangen. De omstandigheden, waaronder dit moest gebeuren, waren ongunstig. Het was bladstil weer. De Middellandse Zee heeft kristalhelder water, zodat het schip goed zichtbaar was. De tegenpartij had een aantal water- en landvliegtuigen, die ons steeds hinderden. De bewegingen van een onderzeeboot worden moeilijker, naarmate men op grotere diepte in lagen water van grotere dichtheid komt. De boot wordt dan relatief te licht en men kan niet steeds heen en weer blijven pompen, wanneer er schepen in de buurt zijn. Zeer snel naar grotere diepte gaan was ook niet mogelijk, want dit maakt te veel lawaai. De enige mogelijkheid was, dat wij op periscoopdiepte bleven. Zo zijn wij op lanceer afstand genaderd. Na het afvuren van twee torpedo's kwamen er vliegtuigen en moesten wij duiken. Binnen de looptijd van de torpedo's — dat hebben wij kunnen timen — hebben wij tweemaal een torpedo-explosie gehoord. Het is dus wel zeer waarschijnlijk, dat zij doelp getroffen hebben. De escorterende jagers hebben een hele tijd jacht op ons gemaakt en dieptebommen gegooid, maar gelukkig zijn wij er heelhuids van afgekomen.

91349. De Voorzitter: Ik lees hier, dat de tegenaanval van de vijand zo hevig was, dat men meende, dat de O 23 ten onder zou gaan.

A. Blijkbaar heeft de vijand dat gevonden, want die heeft ons geclaimd. Dat was niet verwonderlijk, want dit geheel heeft ons een dag gekost. Daardoor konden wij pas een dag later onze E.T.A. seinen. Wanneer wij dat eerder hadden gedaan, zouden wij ons misschien verraden hebben. In die tussentijd heeft men zich in onze basis ongerust gemaakt. Zij vingen van ons immers geen seinen op en hadden natuurlijk van de aanval gehoord. Die aanval was inderdaad hevig. Wij hebben ver over de 100 dieptebommen gehad, die meestal goed recht boven ons zaten, maar die gelukkig onvoldoende diep waren afgesteld.

91350. De Voorzitter: Hebben zich verder in die periode in de Middellandse Zee nog bijzonderheden voorgedaan?

A. Neen, wel daarvoor, toen wij nog konvooien moesten begeleiden en beschermen. Er is toen inderdaad door een groep U-boten 's nachts een aanval op het konvooi uitgevoerd. Wij mochten daar echter niets tegen doen, want onze eigen strijdkrachten waren doodsbenauid dat zij ons zouden aanvallen. Wij hadden die groep U-boten wel horen naderen, doordat wij seinen hadden opgevangen, die zij elkaar gaven. Ik heb toen voorgesteld, mij uit het konvooi te laten afzakken, de Duitsers op te wachten en hen aan te vallen. De escortecommandant vond dat wel een goed plan, maar hij had strikte orders, dat wij zo iets niet mochten doen, omdat wij dan gevaar liepen, dat onze eigen onderzeebootbestrijding ons zelf zou treffen.

91351. De Voorzitter: Dat was dus inderdaad een reëel gevaar.

A. Inderdaad, maar het kostte ons die nacht vijf schepen en dat was ook een reëel gevaar!

91352. De Voorzitter: Waarom bent u afgelost?

A. Er was bij de Engelse marine een leeftijdsgrens voor de onderzeedienst, nl. 35 jaar. Nederland heeft die ook overgenomen. Ik was toen al ruim over de 35.

91353. De Voorzitter: Misschien kunt u ons een overzicht geven van wat er met de „Colombia” is gebeurd, totdat zij ten onder ging?

A. De bedoeling was eerst, dat de „Colombia” naar het Verre Oosten zou gaan, als moederschip van een gemengd flotielje Nederlandse en Britse onderzeeboten. Dit kon echter niet doorgaan. Wij zijn wel op tijd vertrokken. Toen wij in Colombo aankwamen, waren Nederlandsch-Indië en Singapore al gevallen. De onderzeeboten, die uit Nederlandsch-Indië waren ontsnapt hebben wij in Colombo opgevangen en wij zijn daarna, toen bleek, dat die plaats te gevaarlijk werd, met deze onderzeeboten naar Bombay gestuurd. De meeste onderzeeboten zijn daar gerepareerd en klaargemaakt om naar Engeland te vertrekken voor omvangrijker onderhoudswerkzaamheden. Alle onderzeeboten kwamen voor die onderhoudswerkzaamheden in aanmerking, daar zij in Indië reeds voor onderhoud binnen waren. De onderzeeboten, die in Indië reeds gerepareerd en weer buitengaats waren, zijn alle verloren gegaan. Wij zijn nog even terug geweest in Colombo, doch al spoedig weer weggestuurd. Ik kreeg de indruk, dat wij weggeorganiseerd zijn. Dat was een kwestie, die admiraal *Helfrich* betrof. Hij was enige tijd opperbevelhebber van de strijdkrachten in het Verre Oosten geweest voordat Nederlandsch-Indië capituleerde. Daarna is er na de val van Nederlandsch-Indië een ander commando van de Britten op Ceylon gekomen. Ik weet niet hoe de situatie precies was; de bevelsverhoudingen waren niet helemaal duidelijk. Ik heb de indruk gekregen, dat men in Colombo dit onderzeebootmoederschip heeft weggeorganiseerd om te voorkomen, dat er op een gegeven ogenblik twee richtlijnen in het operationele commando zouden komen. Zo moet de zaak zich ongeveer hebben toegedragen, daar het uit krijgskundig oogpunt op dat ogenblik niet logisch was, dat de „Colombia” werd weggestuurd. Zeer zeker is het ook niet het streven geweest van admiraal *Helfrich*.

91354. De Voorzitter: Geschiedde het zonder meer door het Engels operationeel commando?

A. De verhouding tussen het Nederlandse en het Britse opperbevel was nog niet helemaal duidelijk. Men zag aan de Britse kant moeilijkheden ontstaan, die later zijn opgelost. De bedoeling was, dat de „Colombia” naar Ceylon terug zou komen en vandaar uit basis-schip zou worden voor de van daar uit opererende onderzeeboten. Dit is door admiraal *Helfrich* ook bijna bereikt, maar op weg naar Colombo werd de „Colombia” getorpedeerd.

91355. De heer **Fens**: Was kolonel *Hoeke* toen commandant? Had hij ook het operationele commando?

A. De heer *Hoeke* was commandant S.

91356. De heer **Fens**: Commandant Sub-Marines dus.

A. Ja, dat was meestal de commandant van een depotschip. De Engelsen hadden geen oudere Britse onderzeebootofficier. Ze hadden ook een Britse kapitein S. kunnen aanstellen. Kolonel *Hoeke* echter had een zeer hoge anciënniteit en het was moeilijk een kolonel te vinden, die ouder was dan *Hoeke*. Deze stond weer onder Engels operationeel commando. Het is mij echter nooit duidelijk geworden, waarom men het schip heeft weggestuurd, vooral omdat het eigen hoofdkwartier het schip in Colombo wilde houden en natuurlijk ook de belanghebbenden bij de onderzeeboten, want het Britse schip, dat er voor in de plaats kwam, was niet zo geschikt als onderzeebootmoederschip.

91357. De Voorzitter: Hebt u aan boord nog contact gehad met het Indische detachement, dat toen naar Indië ging?

A. Bedoelt u de Prinses Irene-Brigade? Die hebben wij inderdaad gevaren.

91358. De Voorzitter: Hebt u daar zodanig persoonlijk contact mee gehad, dat u kunt zeggen hoe b.v. het moreel van de troep was?

A. Het moreel was goed; later heeft men echter die afdeling uitgekamd voor commandotroepen. De troep bestond natuurlijk uit kader, officieren, onderofficieren en manschappen. De groep van officieren

en onderofficieren was echter zeer groot ten opzichte van de groep manschappen. Het was dan ook, geloof ik, de bedoeling om daarmee in Indië nieuwe grotere eenheden te vormen. Tijdens de overtocht zelf was de stemming in orde. Zij hebben de opdracht, waarvoor zij oorspronkelijk waren uitgezonden, niet meer kunnen volbrengen, omdat Indië was gevallen, maar later heeft men toch nog een gedeelte van die mensen er uit kunnen halen en daar commando-eenheden van gemaakt.

91359. De Voorzitter: U hebt, naar ik meen, ook nog het geval meegemaakt van een Engels schip, dat door de eigen bemanning werd veroverd?

A. Ja, dat was in East London. Dat betrof een schip van India, met een Indiase bemanning. Het was een kleine mijnenveger.

91360. De Voorzitter: Was de commandant een Engelsman?

A. Inderdaad.

91361. De Voorzitter: Had die bepaalde moeilijkheden?

A. Ik weet het niet precies. Er is plotseling aan boord muiterij uitgebroken. Onze officier van dienst heeft daarvan bericht gekregen en is torn met een groep mannen aan boord gegaan. Er is overigens geen schot gelost, want zij gaven zich zo weer over. De opgesloten officieren hebben wij daarop natuurlijk dadelijk verlost.

91362. De Voorzitter: U hebt, meen ik, het torpederen van de „Colombia” zelf ook meegemaakt?

A. Ja, wij zijn 's morgens om 8 uur uit East London vertrokken; er was bericht gekomen, dat op onze route een vijandelijke onderzeeboot was gesignaleerd. Wij hadden bescherming van een korvet en een vliegtuig. Het was geen slecht weer, wel stond er een klein beetje zee, waardoor waarschijnlijk het vliegtuig niets heeft gezien. Ter hoogte van Port Elizabeth kregen wij een torpedotreffer in luik II. Dit was als slaapverblijf ingericht. Wij hebben nog geluk gehad, want er werd namelijk in die tijd oorlogswacht gelopen en 's middags waren er voor de helft van de bemanning, die geen wacht had, geen werkzaamheden. De wacht was juist afgelost; de nieuwe divisie stond dus op post. Zij hadden juist gegeten en de afkomende divisie zat juist aan tafel. Een kwartier later zouden zij in de slaapzaal in luik II zijn geweest. Er hadden dan wel een paar honderd doden kunnen vallen; nu zijn er slechts acht mensen omgekomen, inlandse schepelingen, die zeeziek waren en daarom ineens naar kooi waren gegaan.

91363. De Voorzitter: Toen moest de bemanning natuurlijk een nieuwe bestemming krijgen. Welke was die?

A. Wij zijn door dat korvet weer naar East London teruggebracht. Dat kwam goed uit, omdat wij daar reeds lang gelegen hadden, waardoor de bemanning er dus veel mensen kende en wij moesten toch ergens heen. De mensen zijn daar weer een beetje in de kleren gestoken en hebben er tijdelijk onderdak gevonden. Later zou het grootste gedeelte van de bemanning naar Engeland teruggaan. Een klein gedeelte: twee officieren, wat onderofficieren en mijn persoon, is weer teruggestuurd naar Colombo. De bedoeling was, dat wij de kern zouden vormen voor een nieuw, kleiner onderzeebootmoederschip.

91364. De Voorzitter: Is daarvan nog iets gekomen?

A. Toen wij daar aankwamen, was het plan reeds van de baan. Ik ben daarom tijdelijk bij de staf van de B.S.O. geplaatst en een halfjaar later ben ik naar Engeland teruggedaan.

91365. De Voorzitter: Was er bij die staf veel te doen?

A. Neen. Dat was ook de reden, waarom ik er ben weggegaan. Er was altijd een reservecommandant voor de onderzeeboten, luitenant-ter-zee 1ste klasse P. G. *de Back*.

91366. De Voorzitter: Tot wie hebt u het verzoek om ander werk gericht?

A. Dat verzoek heb ik gericht tot de B.S.O. De chef staf was het er mee eens, dat ik in Colombo geen volledige dagtaak had. Er is toen beslist, dat er iemand zou komen, die zijn gezin in Nederlandsch-Indië had. Dat is geworden *Bach Kolling*.

91367. De Voorzitter: Welke functie hebt u na dat halve jaar gekregen?

A. Ik ben naar Engeland gekomen en geplaatst bij het bureau van de chef materieel, kolonel *Feteris*.

91368. De Voorzitter: Kunt u iets mededelen over uw werkzaamheden daar?

A. Daar was ik — maar dat is maar gedurende een heel korte tijd het geval geweest — speciaal belast met onderzeebootaangelegenheden, met nog wat andere kleine dingen er bij, o.a. de mijnenveegdienst; in hoofdzaak onderzeeboten, materieelvoorziening, reparaties, enz.

91369. De Voorzitter: Leverde dat nog moeilijkheden op?

A. Neen, dat leverde geen moeilijkheden op; het liep allemaal in banen, die al vijf jaar oud waren. De moeilijkheden waren toen al opgelost. Ik bleef bij de afdeling materieel, maar ben kort daarna uitgeleend aan de commandant zeemacht Nederland, toegevoegd aan de staf voor materiële aangelegenheden.

91370. De Voorzitter: Wie was dat toen?

A. Dat was in die tijd admiraal *Stöve*.

91371. De Voorzitter: Was dat in het kader voorbereiding terugkeer?

A. Dat was in het kader voorbereiding terugkeer. Later ben ik ook met de staf van admiraal *Stöve* meegekomen naar Nederland.

91372. De Voorzitter: Had u ook iets te maken met de havenparties?

A. Ik zat in den Haag bij de staf zelf. Het was een tamelijk chaotische toestand. Ik had in die tijd de volledige voorziening van alle port-parties, zowel van Zeeland als Noord-Nederland. Schoutbij-nacht *Doorman* zat toen in het zuiden. Ook dat hoorde materieel onder mij. In totaal had ik een schrijver en later nog een officier bij mij.

91373. De Voorzitter: Hoe is het met de materieelvoorziening gegaan? Bent u daarin geslaagd?

A. Het ging wel. Administratief kon er weinig bijgehouden worden. Dat ging helaas moeilijk in die tijd, met een dergelijke geringe bezetting.

91374. De Voorzitter: Hoe lang hebt u die functie gehad?

A. Tot September 1945. Intussen was het Ministerie naar Nederland overgekomen. Ik ben toen weer teruggekomen bij de afdeling materieel.

91375. De heer Fens: Kunt u mij iets zeggen over de belangstelling, die de marineleiding had in de bemanning van de onderzeeboten?

A. Het enige feit, dat ik u daarvan kan noemen, is het volgende. Nadat wij van de laatste patrouille in Gibraltar terugkwamen, vertelde captain S. mij, dat de twee andere boten ook juist binnen waren. Dat gebeurde eigenlijk nooit. Altijd was er wel één weg. Rij die gelegenheid waren wij dus alle drie tegelijk binnen, voor korte tijd slechts, misschien voor twee dagen. Daarna hadden wij weer 24 uur patrouille. Op voorstel van captain S. is er een telegram gezonden naar de Britse admiralty om mede te delen, dat voor het eerst de drie onderzeeboten tegelijk binnen waren. Er was geen oudere officier van de Nederlandse marine in Gibraltar aanwezig. De man, die bij de walstaf zat, was jonger dan twee bootcommandanten zelf. Er was daarom misschien wel iets voor te zeggen, wanneer er een oudere officier over zou komen om de mannen toe te spreken.

91376. De Voorzitter: Is dat in die slappe vorm gebeurd? Is er gezegd, dat het „misschien weleens” van belang kon zijn?

A. Het werd aanbevolen. De Britse admiraal heeft het overgenomen en het voorstel doorgegeven aan „the Admiralty”.

91377. De Voorzitter: Men kan dat natuurlijk in verschillende bewoordingen inkleden.

A. Ik heb dat telegram wel gelezen. Het was inderdaad niet erg dringend, maar de aandacht werd er op gevestigd, dat dit voor het eerst gebeurde, en gezien het feit, dat wij allemaal succes hadden gehad, was het waarschijnlijk wel prettig voor de bemanningen, wanneer zij eens werden toegesproken door een oudere marine-officier. Men was een beetje onthutst over het antwoord: No such senior officer available!

91378. De Voorzitter: Er zaten er toch genoeg in Londen?

A. Dat kan ik niet beoordelen. Ik zat tenslotte in Gibraltar in die tijd.

91379. De heer Fens: Dat hing misschien samen met het nieuwe vlootplan van de heer *Termijtelen*?

A. Ik geloof, dat admiraal *Termijtelen* daar toen nog niet was.

91380. De heer Fens: Wanneer is dat dan precies geweest?

A. Dat is in 1941 geweest. Ik meen, dat admiraal *Termijtelen* toen nog in Indië zat.

91381. De heer Fens: Hebt u de indruk gehad, dat dit de bemanning pijnlijk heeft getroffen? Hebben zij die wens weleens te kennen gegeven?

A. Neen.

91382. De Voorzitter: Wie waren er dan wel onthutst over?

A. De Engelsen. We hebben het niet aan de bemanningen gezegd.

91383. De Voorzitter: Wel aan de officieren?

A. De officieren zullen het wel allemaal hebben geweten. In ieder geval wisten de commandanten het. De stemming onder de onderzeebootbemanningen was uitstekend.

91384. De Voorzitter: Hoe was de geestelijke verzorging op de onderzeeboten? Was er een predikant aan boord en een Katholiek geestelijke?

A. Voor de Katholieke geestelijken was het vrij eenvoudig, want de Engelsen hadden die ook. Verder was er een Anglikaans geestelijke op het moederschip; het grootste gedeelte van de Britse marine is Anglikaans. Het gaf in ieder geval geen moeilijkheden.

91385. De Voorzitter: Hoe was het dan bij de onderzeeboten?

A. Aan boord was er natuurlijk geen geestelijke. In die tijd waren er nog niet zoveel vlootaalmoezeniers en vlootpredikanten, maar later is dat uitgebreid. Ik weet b.v. dat de heer *Sillevis Smitt* minstens één patrouille heeft meegemaakt met een onderzeeboot. Hij is met alles mee geweest in oorlogstijd. Ik geloof, dat er in die tijd maar één aalmoezenier was, die in Engeland zat, en naar ik meen, waren er ook maar één of twee vlootpredikanten in die tijd.

91386. De Voorzitter: Hebt u misschien zelf nog iets op te merken, waarvan u meent, dat het voor de commissie van belang kan zijn het te weten?

A. Neen.

De Voorzitter: Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

G. B. M. VAN ERKEL.

ALGERA, voorzitter.

FOKKEMA.

FENS.

OOSTERHUIS, griffier.

ZITTING VAN WOENSDAG 4 APRIL 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer **Algera**, voorzitter, en de heren **Fokkema** en **Fens**, leden, alsmede de heer **Oosterhuis**, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

ARMAND VAN KARNEBEEK,

oud 41 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
kapitein-luitenant-ter-zee.

Hij legt de eed af als getuige.

91387. De Voorzitter: Waar bevond u zich op het tijdstip van de capitulatie van Java?

A. In Soerabaja. Ik was geplaatst bij de marine-radiodienst en ik had van mijn chef, de toenmalige kapitein-luitenant-ter-zee **J. B. Meyer**, opdracht gekregen, achter te blijven en de radiodienst te vernielen, als daarvoor de orders gegeven werden. Toen de order binnenkwam, heb ik dat gedaan en ofschoon ik geen andere directe orders had ontvangen, heb ik getracht met een deel van het personeel naar Tjilatjap te gaan. Ik heb daartoe mijn eigen auto gebruikt en ben in Tjilatjap aangekomen. Daar ben ik door de commandant maritieme middelen ingedeeld op het motorschip „Janssens”. Ik meen, dat het schip in de nacht van de 3de Maart is uitgevaren en na een sensationele tocht zijn wij uiteindelijk in Australië aangekomen. Ik ben toen geplaatst geworden in Melbourne op het Naval Depot Flinders, waar een groot deel van het geëvacueerde marinepersoneel was ondergebracht. Ik was daar belast met de functie van eerste-officier. Ik ben er maar kort geweest tot ik na, ik schat, ongeveer twee weken opdracht kreeg in te schepen en naar Amerika te gaan.

91388. De Voorzitter: Kunt u iets mededelen over de situatie ten opzichte van het marinepersoneel in de tijd, dat u in Australië bent geweest?

A. Ik schat, dat de „Janssens” ongeveer 200 man marinepersoneel naar Australië heeft meegenomen.

91389. De Voorzitter: Hoe groot was het totaal aantal marinepersoneel, dat in Australië terecht is gekomen?

A. Dat was zeer fluctuerend, althans wat betreft het aantal, dat in Flinders was. Zoals ik reeds heb gezegd, ben ik er maar een kleine twee weken geweest. Dagelijks gingen er transporten weer weg, want een deel van het personeel werd meteen doorgestuurd naar Colombo, terwijl er ook nog steeds aankwam.

91390. De Voorzitter: Wie regelde dit?

A. De marinecommandant in Melbourne, schout-bij-nacht **Coster**. De commandant van het Flinders-detachement op dat moment was de luitenant-ter-zee **Bax**. De stemming onder het personeel was niet zo goed. Het was voor de meesten een harde slag plotseling van huis en haard weg te moeten. Velen hadden reeds veel meegemaakt. Ik herinner mij mensen, die bij de verschillende botsingen met de vijand in het water hadden gelegen, enz. en toch nog in Australië waren gekomen. Zij hadden het erg moeilijk, trouwens voor de meesten van ons, die een gezin hadden achtergelaten, was het een moeilijke tijd. Ik moet echter zeggen, dat betrekkelijk kort daarna de stemming een stuk beter werd. Er waren er ook velen, die zich in de steek gelaten voelden door de geallieerden. Er waren ons gouden bergen beloofd, de Amerikanen en Engelsen zouden komen, en toen men merkte, dat het niet meer te houden was en dat er geëvacueerd moest worden, was het voor de meeste mensen een grote teleurstelling. Ik geloof ook, dat daardoor het moreel van de mensen in die tijd een flinke knak heeft gehad. Aan de andere kant herstelde het zich vrij spoedig.

Het juiste aantal mensen kan ik u niet opgeven, het beliep echter wel enige honderden; het kunnen er driehonderd zijn geweest, maar ook vijfhonderd.

91391. De heer **Fens**: Was er geen inlands personeel bij?

A. Niet veel over het algemeen, het waren bijna allen Europeanen. Ik heb in Tjilatjap veel vervelende tonelen meegemaakt en het was juist het inheemse en Indische personeel, dat moeilijkheden veroorzaakte, dezen waren meer gehecht aan de bodem. U zult het verhaal van de „Janssens” wel kennen, dus dat behoef ik u niet te vertellen.

91392. De Voorzitter: Op welke gebeurtenissen doelt u?

A. De reis van de „Janssens” van Tjilatjap naar Fremantle.

91393. De Voorzitter: Wilt u er ons iets over meedelen?

A. Ik kan het u alleen globaal meedelen, want data weet ik niet meer precies. Ik weet, dat wij in de nacht zijn uitgevaren, gezagvoerder was kapitein **Pras**. Ik meen, dat er inclusief de bemanning ongeveer 400 man aan boord was. De stemming was over het algemeen goed, toen het schip eenmaal losgegooid was. Loodsen waren er niet meer, wij moesten door een mijnenveld naar buiten en dat heeft kapitein **Pras** op uitstekende wijze gedaan, hoewel de kustverlichting uit was. Vlak vóórdat wij uit het zeegat waren, sprong er ineens een heel stel inlanders overboord. Het bleken **K.P.M.-djongossen** van het schip te zijn. Het schip voer vlak bij de wal, een paar honderd meter langs een of andere uitstekende steiger, en daar hebben deze inlanders de kans waargenomen om over boord te springen.

Het marinepersoneel werd direct ingedeeld voor de wachten. Ik zelf heb de dagwacht gelopen van vier tot acht uur 's morgens. Wij voeren bijna recht om de Oost, vrij ver uit de kust van Java. Toen ik de volgende morgen om acht uur van wacht kwam en net naar beneden was gegaan, hoorde ik een roep over vliegtuigen. Ik ben direct naar de brug gegaan. In Soerabaja had ik iedere dag de vliegtuigen zien overkomen, zodat ik hen vrij gauw als Japanse lichte bommenwerpers herkende. De toestellen vlogen op grote hoogte over het schip en zelfs niet één heeft het nodig gevonden een paar bommen te gooien, hetgeen heel gemakkelijk had kunnen gebeuren. Ik kende gezagvoerder **Pras** heel goed. Ik ben jaren bij de onderzeedienst geweest en ik was er eerst betrekkelijk kort vandaan. Wij hadden veel langszij dit schip gelegen. Met verschillende jongere officieren, de meesten ook van de onderzeedienst, hebben wij met kapitein **Pras** gesproken en gezegd, dat er waarschijnlijk wel iets achter deze vliegtuigen aan zou komen, zodat wij beter dichter onder de kust konden gaan varen, waardoor wij, als het schip zou worden gebombardeerd, nog enige kans zouden hebben, de kust te bereiken, hetgeen niet mogelijk was als het schip er een mijl of vijftien bezuiden voer. Kapitein **Pras** was van mening, dat hij zeer gebonden was aan de orders, die hij had gekregen van de routeringsdienst, en hij vond het eigenlijk niet helemaal verantwoord. Uiteindelijk is hij gezwich en hij heeft twee streken ingestuurd, waardoor wij wat dichter onder de kust kwamen. In het begin van de achtermiddag, het was misschien een uur of twee, kwam plotseling uit het niet vandaan — de kust is daar nogal hoog — een stel Japanse jachtvliegtuigen, die het schip zwaar hebben gemitailleerd met hun 20 mm kanons. Slachtoffers, althans doden, zijn er, voor zover ik weet, niet gevallen, er waren wel vrij veel gewonden. Wij konden zelf niets terug doen. De bewapening bestond uit 2 kanons van 5 cm uit het begin dezer eeuw, die niet tegen luchtdoelen konden schieten. Verder waren er van een Catalina in Tjilatjap, die niet meer kon worden gebruikt, een paar 7,7 mitrailleurs afgehaald, die echter ook weinig konden uitrichten. Dit praktisch onbewapende schip was voor deze „Zero fighters” een gemakkelijke prooi. Gelukkig hebben de jachtvliegtuigen hoofdzakelijk de brug, waaromheen een betonnen opbouw was, tot mikpunt genomen. Daar kroop al het brugpersoneel in: zelf was ik er ook bij. Als de vliegtuigen overkwamen, hoorde men wel aanslagen, maar men had er op de brug toch geen last van.

Na afloop hiervan, toen de vliegtuigen al hun munitie hadden verschoten, zijn wij weer naar de gezagvoerder gegaan en wij hebben hem voorgesteld zo gauw mogelijk een van de baaitjes van Java op te zoeken en daar de nacht af te wachten. Wij wisten nu zeker, dat wij waren gezien en een ontsnappingspoging in de nacht leek ons gunstiger dan gedurende daglicht door te varen. Eerst wilde hij er helemaal niets van weten, maar toen kwam er een opdracht van de hoofdofficieren, die beneden waren, en daarvoor is hij toen gezwicht. Wij zijn toen de baai van Patjitan ingevaren, ongeveer ten zuiden van Djokja. Daar heeft een exodus plaats gevonden, tot grote spijt van de meeste jonge officieren. Het was hoofdzakelijk K.P.M.-personeel, maar er zijn ook marinemensen naar de wal gegaan en niet meer teruggekomen. Om zeven uur 's avonds heeft de gezagvoerder het anker gelicht; hij wilde eigenlijk nog steeds de orders opvolgen van de routeringsdienst en deze hielden in om om de Oost te gaan. Wij hebben hem toen aangepreft om de Zuid te gaan en wel recht om de Zuid, want het schip had een behoud van niet meer dan 6 à 7 mijl per uur. Hij is er op ingegaan. Die nacht was voor velen een slapeloze nacht, ieder ogenblik verwachtte men, dat er iets zou gebeuren. Er is echter niets gebeurd en de verdere tocht is zonder moeilijkheden verlopen. Ik heb de grootste bewondering gehad voor de wijze, waarop gezagvoerder *Pras* alles gedaan heeft, en ik heb later in Londen, toen ik vernam, dat hij nog steeds geen onderscheiding had ontvangen, daarover een rapport ingediend. Ongeveer een jaar daarna hoorde ik, dat hij daarop inderdaad een onderscheiding heeft gekregen.

91394. De Voorzitter: Welke taak kreeg u in Amerika?

A. Ik heb daar luitenant-ter-zee *Amsterdam* vervangen. Oorspronkelijk was hij aangewezen om mee te gaan, maar bij het vliegongeval in Broome was hij ernstig gewond geraakt en lag in het hospitaal. Mijn taak bestond uit het geven van instructie aan het verbindingdienstpersoneel. Ik ben nl. ook verbindingsofficier. De matrozen, die wij in opleiding hadden — de aanstaande vliegtuigtelegrafisten —, heb ik naar Amerika meegenomen en ik heb daarvoor een cursus georganiseerd op Scotfield in Belleville, in de buurt van St. Louis. Daar was een groot Amerikaans kamp, waar uitsluitend telegrafisten en radiomonteurs werden opgeleid.

91395. De Voorzitter: Hoeveel man hebt u uit Australië meegenomen?

A. Ik geloof 12 of 14. Dezen waren reeds enige maanden in Soerabaja in opleiding geweest. In hun geheel, te zamen met hun instructeur, een sergeant-telegrafist, waren zij tijdig geëvacueerd. Later zijn deze zelfde cursussen ook gevolgd door het overige personeel van het K.N.I.L., dat in Jackson was gestationneerd.

Ik heb dit ongeveer twee à drie maanden gedaan, tot luitenant-ter-zee *Amsterdam* kwam.

91396. De Voorzitter: Kreeg u inmiddels ook versterking bij de opleiding uit andere delen van de wereld?

A. Niet wat de marine betreft, voor zover ik weet.

91397. De Voorzitter: U bent dus met uw clubje van veertien gebleven?

A. Ik ben zelf niet in Belleville gebleven, ik heb de cursus op gang gebracht. Het was een Amerikaanse cursus en wij hadden daar onze eigen sergeant-telegrafist als instructeur, zodat ik daar na twee weken niet meer nodig was. Ik ben toen naar Jackson gegaan, waar ik de officieren voor de verbindingdienst heb opgeleid, zowel van de marine als van het K.N.I.L.

Toen luitenant-ter-zee *Amsferdam* was aangekomen, was ik niet meer nodig en toen trok de marine-attaché in Washington mij aan.

Daterend van vóór de capitulatie liepen nog radiobestellingen van enige miljoen gulden, die ondertussen gereed waren gekomen om afgeleverd te worden. De marine-attaché wilde mij naar de fabrieken sturen om de zaak te keuren en over te nemen. Dit heb ik ongeveer een maand gedaan en daarna kreeg ik opdracht naar Corpus Christie te gaan, waar een groep Nederlandse marine-Catalina's was aangekomen. Dit waren nieuwe Catalina's, die waren overgenomen; er was veel nieuw radarmaterieel aan boord, waarmee onze mensen nog nooit hadden gewerkt. Ik moest er heen om de officieren en telegrafisten in het radarmaterieel op te leiden. Daar ben ik ook ongeveer een week of vier geweest. Na afloop daarvan — intussen was er een telegram gekomen — moest ik opkomen naar Londen, naar het hoofdkwartier. Ik ben toen met een konvooi overgestoken en kwam

omstreeks Kerstmis 1942 in Londen aan. Ik had nog nooit een functie op een hoofdkwartier bekleed en ik moet eerlijk zeggen, dat het mij niet zo best lag. Ik heb direct geprobeerd om daar weg te komen. Ik werd verbindingsofficier en tevens fungerend adjudant van de chef van de marinestaf. Dicht bij het vuur zittend, heb ik steeds geprobeerd naar mijn oude dienst terug te keren, de onderzeedienst. De moeilijkheid was, dat er geen commando's beschikbaar waren. In Augustus 1943 kwam een commando beschikbaar van de O 19 en daarheen ben ik toen overgeplaatst.

91398. De Voorzitter: Hebt u in de tijd, dat u verbindingsofficier was, nog bepaalde dingen meegemaakt?

A. Neen, u weet, dat het in hoofdzaak routinewerk is wat op zo'n bureau wordt gedaan; de verbindingdienst zelf was de hoofdzaak.

91399. De Voorzitter: Misschien kunt u ons iets mededelen over uw ervaringen als commandant van de O 19?

A. De O 19 lag in onderhoud in Schotland. Men had gehoopt, dat het schip vlug gerepareerd zou worden, maar daar het een Nederlands schip was met geheel afwijkende instrumenten en afwijkende maten, verliep deze reparatie bijzonder langzaam. Enige malen hebben wij getracht de reparaties te versnellen. Wij haalden de directeur van de werf met al zijn ingenieurs er bij. Verder waren bij die besprekingen het hoofd van de machinekamer, de oudste officier en ik. Men zegde veel toe, maar toch kwam er weinig schot in. Tot onze spijt heeft de reparatie langer geduurd, dan wij gedacht hadden. In Augustus ben ik aan boord gekomen en ik meen, dat wij in Januari zijn gaan varen. Ik heb nog een „commanding officers qualifying course” gevolgd, toen ik al op de O 19 was. Ik heb hier nog enkele aantekeningen bij de hand en volgens het kaartsysteem op het Ministerie zou ik 12 Augustus 1943 op de O 19 zijn geplaatst als commandant. Ik meen, dat ik er al in Juni of Juli naar toe ben gestuurd. Ik heb tot Augustus die Engelse commandantscursus gevolgd en toen die was afgelopen ben ik commandant van de O 19 geworden.

In Januari 1944 zijn wij dus gaan invaren en in het begin verliep het zeer vlot. Wij zagen ons vertrek al naderen — wij zouden worden ingezet voor operaties in de Pacific — toen plotseling werd bemerkt, dat er in de accu-batterij sluiting was. Dit heeft ons zeker twee maanden vertraging veroorzaakt, zo niet langer, want de gehele batterij moest hersteld of vernieuwd worden. Wij hadden begrijpelijkerwijze afwijkende cellen van die van de Engelse boten en misschien kon aan onze batterij ook niet dezelfde aandacht worden besteed als aan die voor de Britse marine. Uiteraard waren wij aangevoerd op de Britse bronnen om dit defect in orde te krijgen. Wij hebben terug moeten stomen naar Dundee, waar wij een hele tijd hebben gelegen om de batterij te verwisselen. Het was een grote teleurstelling voor ons allemaal. Endelijk was het dan zover en omstreeks 6 Juni 1944 zijn wij naar de Far East vertrokken. Het eerste stuk hebben wij in een konvooi meegevaren met nog een Engelse onderzeeboot. Door de Middellandse Zee hebben wij op ons zelf mogen varen en wij hebben er tevens een oorlogspatrouille van mogen maken, gericht tegen vijandelijke onderzeeboten. Wij zijn verder op eigen gelegenheid via Suez door de Rode Zee naar Colombo gevaren. In Colombo hebben wij even stil gelegen, ongeveer een week of twee, daarna zijn wij omgestoomd naar Trincomalee, de marinebasis. Van daaruit hebben wij eerst nog wat geoefend met de Eastern Fleet. Het was gebleken, dat ons Sperry-kompas, dat tijdens de reparatie nieuw was ingezet, afgeleverd door de firma Sperry in Engeland, ontzettende kuren vertoonde. Het kompas had al defecten vertoond bij de uitreis, maar in Colombo en Trincomalee deed het kompas het helemaal niet meer. Er zijn alle mogelijke experts bijgekomen, Nederlandse, Britse, en zelfs van de „Richelieu” is er nog een bij gehaald, maar men heeft het euvel niet kunnen vinden. Na een week deed het kompas het een beetje. Ik heb toen de captain submarines gevraagd of wij dan toch maar op patrouille mochten, want al het stilliggen was niet goed voor het moreel van de bemanning. Ik heb hem verzekerd, dat het kompas het wel zou doen, maar na twee dagen op zee was het weer buiten gebruik, althans veelvuldig. Wij hebben het maar niet gemeld en wij zijn rustig voortgegaan. De eerste patrouille hebben wij gemaakt naar Padang, waar wij een week of drie voor Padang hebben gepatrouilleerd. In die drie weken is jammer genoeg niets aan grote schepen langs gekomen. Ik ben tot tweemaal toe op de rede van Padang geweest — onder water varende — maar er is geen enkel schip binnengekomen. Het was zo gesteld, dat blijkbaar zowel de Engelsen als de Amerikanen de Japanse code zo goed konden breken, dat als er iets kwam in die buurt, ik er altijd bericht van kreeg. De berichtgeving was zo goed, dat men vaak precies kon opgeven hoe laat een schip

ergens vertrok, hoe hard het liep en hoe laat het ergens weer aan zou komen. Het was jammer, dat, nadat wij drie dagen vertrokken waren van het patrouilleterrein en het aan een Engelsman hadden overgegeven, wij een seintje onderschepten, dat er een schip aankwam. Later hoorden wij, dat dit mogelijk het schip was, waarop Nederlandse krijgsgevangenen waren ingescheept en waarbij door de torpedering veel slachtoffers waren gevallen. Enige van deze schepen zijn getorpedeerd. Bij het verlaten van ons terrein hebben wij een kleine kustvaarder — ik vermoed, dat he: Christmas Island ten zuiden van Straat Soenda van voorraden voorzag en vermoedelijk op de terugreis was — vlak na het donker worden aangevallen en met kanonvuur tot zinken gebracht. In de middag was het schip beschermd door een vliegtuig, dat echter tegen de avond was weggegaan. Het was voor ons dus niet zo erg moeilijk. De patrouille eindigde in Fremantle, waar wij binnenliepen. Daar hebben wij de gebruikelijke drie of vier weken onderhoud gehad. Op mijn speciaal verzoek werd de daaropvolgende patrouille uitgezet in de Java-Zee, waar wij zo thuis waren. Deze patrouille volgde op die van de „Zwaardvis“, waarvan luitenant-ter-zee *Goossens* commandant was. Ik heb *Goossens* nog in volle zee gepasseerd. Hij had het terrein voor ons afgeroomd. Hij heeft in de Java-Zee bijzonder fraaie successen behaald en de Japanners zijn er toen blijkbaar zo geschrokken, dat zij ongeveer een maand lang niet hebben laten varen. Voor ons was het erg jammer. Ik heb nog wel eenmaal een sein van de Amerikanen gehad — ik lag in de buurt van Semarang—Soerabaja — dat er een U-boot onderweg was van Singapore naar Soerabaja. Wij kregen het tijdstip, waarop de boot uit Straat Banka zou gaan, en wij kregen het tijdstip, waarop zij in Soerabaja zou aankomen. Ik heb vóór Soerabaja postgevat. In de westelijke helft van de Java-Zee was nog een Amerikaanse boot en ik mocht niet op haar terrein komen, terwijl zij moest zorgen niet op het mijne te komen. Het leek mij de beste manier zo dicht mogelijk bij Soerabaja te liggen, maar wij wisten jammer genoeg niet de grenzen van het mijnenveld voor het Wester Vaarwater, zodat wij ook niet wisten hoe ver wij naar binnen konden gaan. Ook wisten wij niet, en dat was het ongelukkigste, waar de geul was, waardoor de schepen naar binnenkwamen. Die intelligence had ik niet meegekregen en later bleek zij ook niet bekend te zijn. In ieder geval zijn wij zo goed mogelijk op de geschatte vijandelijke koerslijn gaan liggen en hebben daar de hele nacht liggen wachten. De boot is niet langs gekomen. Later hoorden wij, dat zij een dag vertraging had gekregen. Het was bad luck. De laatste dag kwam er nog een kustvaarder, die op weg was naar Makassar. Die hebben wij kunnen pikken. Het was een vrij grote, houten kustvaarder. Ik heb drie Japanners, twee inlanders en een Menadonese vrouw, die ziekenzuster bleek te zijn, opgepikt. Er lagen nog veel meer Japanners in het water, maar dezen zwommen weg, als wij probeerden hen op te pikken. Aangezien er vrij veel vliegtuigen in de buurt waren en ik toen ongeveer een uur boven water was geweest om te trachten tussen de wrakstukken drenkelingen op te pikken, maar iedereen wegzwom, ben ik uiteindelijk van het brandende wrak weggegaan. Van de Japanse gezagvoerder, die ik had opgepikt, heb ik vrij veel intelligence-gegevens ontvangen, juist over het vaarwater naar Soerabaja. Dat was de laatste dag van de patrouille. Ik heb nog een slag gemaakt benoorden Bali en tenslotte zijn wij door Straat Lombok naar Fremantle teruggegaan.

91400. De Voorzitter: Was het niet een gevaarvolle doortocht door Straat Lombok?

A. Het was inderdaad niet altijd even prettig. Heengaande, hebben wij daar een dag verspeeld. Ik had de route zodanig uitgezet, dat wij er met een behoorlijke vaart in de nacht doorheen zouden gaan. In de nacht stond de oudste officier op de brug en ik was juist naar mijn kajuit gegaan, toen er plotseling drie claxons gingen. Ik liep naar de centrale, de snelduikmanoeuvre ging natuurlijk automatisch, en ik vroeg de oudste officier wat er loos was, waarop hij antwoordde, dat wij werden beschoten. Ik zat vrij dicht onder de wal van Lombok. Ik vroeg mij af hoe het mogelijk was, dat wij beschoten werden, want die intelligence hadden wij helemaal niet meegekregen. Ik zette de periscoop op en inderdaad zag ik van de wal af de bekende vlammetjes van het geschut, dat ons beschoot. Wij hebben toen moeten proberen onder water door de Straat heen te komen en dat is ons niet gelukt. De stroom was daar zo snel, dat ik tegen de morgen bemerkte, dat ik maar nauwelijks halverwege de Straat Lombok was en dat ik achternagezeten werd door Japanse patrouillevaartuigen. Toen de accubatterij begon leeg te raken, heb ik besloten de volgende nacht dezelfde poging weer te wagen. Met de stroom achter mij ben

ik de Straat uitgevaren en ik heb zee gemaakt, zodat ik buiten zicht was van land. Daar heb ik de batterij opgeladen en daarna ben ik er de volgende nacht doorheen gegaan. Dat is gelukt. Wij zijn nog wel wat patrouillevaartuigen tegengekomen, waardoor wij onder water moesten, maar dat was niet zo ernstig. Teruggaande, dachten wij blijkens de ervaring van de heenreis, dat wij de stroom mee zouden krijgen. De Amerikanen en wij zelf ook wisten niets van de stromen in Straat Lombok af, die waren volkomen onberekenbaar. Op de terugreis dacht ik dus met de stroom achterin vrij gauw door de Straat heen te zijn, maar dat bleek niet het geval. 's Nachts kwam ik de Straat in en spoedig werden wij door een paar patrouillevaartuigen ontdekt. Wij moesten dus onder water gaan en manoeuvreren om de patrouillevaartuigen te ontlopen. Ik dacht er met een paar uur varen en met de stroom achter ons zo uit te zijn, maar dat was niet zo. De volgende morgen waren wij pas halverwege Straat Lombok; wij hadden de stroom weer tegen gehad. Dit had veel uit de batterij gekost en toen wij op een gegeven moment in de zuidelijke helft van de Straat kwamen — wij hadden nog een mijl of tien, vijftien voor de boeg —, was de batterij zo laag, dat er iets aan moest gebeuren. Ik ben zo ver mogelijk van de Lombok-wal af gebleven en ik heb de bemanning gezegd, dat wij de boot leeg zouden maken. Ik wist, dat er geschut op de kust stond, maar wij moesten in ieder geval proberen er uit te komen. Wij hebben de boot leeggemaakt, alles was er klaar voor; het schip liep zo hard mogelijk, wat een mijl of zeventien, achttien was. Nog geen minuut later begon men op ons te schieten. De aanslagen waren zo ver mis, dat ik rustig nog een hele tijd boven water kon blijven. Alleen toen na geruime tijd de schoten beurtelings voor en achter begonnen te vallen, werd het een beetje benauwd. Naar schatting had ik toen al een minuut of vijftien boven water gevaren en flink wat afstand verdiend en ik ben vervolgens weer onder water gegaan. Het bleek, dat wij uit het ergste gedeelte van de stroom waren, en toen wij nog iets verder waren en langzamerhand buiten bereik van het geschut waren, kon ik helemaal leegmaken en teruggaan naar Fremantle.

91401. De Voorzitter: Hebt u nog meer tochten gemaakt vanuit Fremantle?

A. Tot mijn spijt niet.

91402. De Voorzitter: Hebt u ook niet voor de Nefis gevaren?

A. Neen. Ik ben iemand met vrij zwakke ingewanden en ik had er al jaren ontzettend veel last van. Ik had al eerder in dubio gestaan of ik de volgende tocht moest meemaken. Na een gesprek met de dokter bleek het beter te zijn een patrouille over te blijven om de ingewanden rust te geven. Tot mijn spijt is later de O 19 verloren gegaan, zodat ik daarmee ook mijn schip kwijt was.

91403. De Voorzitter: Wie was de commandant?

A. *Drijfhout van Hooff*; hij was mijn tijdelijke aflosser.

91404. De Voorzitter: Wanneer is de O 19 verloren gegaan?

A. Het moet begin 1945 zijn geweest, misschien Maart of begin April.

91405. De Voorzitter: Welke functie hebt u toen gekregen?

A. Ik ben tijdelijk geplaatst geweest te Melbourne bij de staf van schout-bij-nacht *Koenraad*. Daar ben ik gebleven tot December 1943.

91406. De Voorzitter: Hebt u misschien zelf nog iets op te merken, waarvan u meent, dat het voor de commissie van nut kan zijn het te weten?

A. Neen.

De Voorzitter: Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

A. VAN KARNEBEEK.

ALGERA, voorzitter.

FOKKEMA.

FENS.

OOSTERHUIS, griffier.

ZITTING VAN DONDERDAG 5 APRIL 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer **Algera**, voorzitter, en de heren **Fokkema** en **Fens**, leden, alsmede de heer **Oosterhuis**, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

PAULUS GJSBERTUS DE BACK,

oud 43 jaar, wonende te Rotterdam, inspecteur bij van Ommeren's Scheepvaartbedrijf.

Hij legt de eed af als getuige.

91407. De **Voorzitter**: Waar bevond u zich tijdens de capitulatie van Java?

A. In Soerabaja. Tijdens de capitulatie was ik op de „Janssens”, het schip, waarmee ik uit Tjilatjap naar Australië ben vertrokken.

91408. De **Voorzitter**: Welke functie hebt u daar gekregen?

A. Ik ben maar heel kort in Australië geweest, veertien dagen, en in die tijd had ik geen functie; daarna ben ik doorgezonden naar Colombo. Daar ben ik geplaatst als reserve-onderzeebootcommandant op de „Colombia”, het moederschip voor onderzeeboten. Tevens was ik geplaatst op het hoofdkwartier van admiraal *Helfrich* als torpedo-officier en verder had ik de zorg voor de bemanningen. Op de „Colombia” was ik toegevoegd aan de heer *Hoeke*.

91409. De **Voorzitter**: Zei u, dat u reserve-commandant was van de onderzeeboten?

A. Ik was daar toen als reserve-commandant voor de drie onderzeeboten, die in Colombo waren. Ik was in Indië commandant geweest van de K 10, waarmee wij de haven van Soerabaja waren binnengekomen, vlak voordat de order kwam de werf te vernielen. Daar wij enige reparaties hadden, kon ik niet met de boot vertrekken. Het gevolg is geweest, dat ik met de „Janssens” ben weggegaan.

91410. De **Voorzitter**: Wie was de commandant van de onderzeedienst in Colombo?

A. Kolonel *Hoeke*, die ook commandant van de „Colombia” was.

91411. De **Voorzitter**: Wat hield uw functie op het hoofdkwartier van admiraal *Helfrich* in?

A. Dat kwam toen nog niet ter sprake, daar ben ik pas gekomen toen de „Colombia” was weggegaan. Op de „Colombia” was ik eigenlijk chef van de operaties, wat daarvoor luitenant-ter-zee *van Dongen* had gedaan. Ik was ook adviseur voor onderzeebootzaken van kolonel *Hoeke*.

91412. De heer **Fens**: Niet van admiraal *Helfrich*?

A. Op dat moment niet.

91413. De **Voorzitter**: U had dus de leiding bij de operaties?

A. In zoverre, op het gebied van operaties was er van Nederlandse zijde weinig te doen, want dit werd door de Engelsen geregeld. Wij behandelden wel het operationele gedeelte, voor zover het door ons werd gedaan.

91414. De **Voorzitter**: U kreeg dus de bevelen van de Engelsen en u gaf deze door aan de onderzeebootcommandanten, die onder u stonden. Waaruit bestonden de operaties in de eerste tijd?

A. Toen ik op de „Colombia” kwam, zijn wij daarmee vrij gauw naar Bombay gegaan, ten einde de boten, die daar lagen, te repareren. Als ik mij niet vergis, waren daar toen de O 19, de O 23 en O 24 en ik meen, dat de K 14 en K 15 er ook nog zijn geweest.

91415. De heer **Fens**: Is de K 10, waarvan u commandant bent geweest, in Soerabaja vernield?

A. Die hebben wij moeten laten zinken.

91416. De **Voorzitter**: Kan het zijn, dat naar Colombo zijn geëvacueerd de K 11, K 14, K 15 en O 19?

A. Inderdaad. Op de K 11 heb ik later zelf gevaren, die werd toen voor oefeningen gebruikt.

91417. De **Voorzitter**: Van operaties was de eerste tijd zeker niet veel sprake?

A. Neen.

91418. De **Voorzitter**: Wanneer is men daarmee begonnen?

A. Het is pas begonnen, nadat de „Colombia” in Colombo was teruggekomen. Daarna is de „Colombia” naar Afrika gegaan en lagen de onderzeeboten bij de „Plancius”. Ik denk, dat de „Colombia” omstreeks September weer in Colombo terug was.

91419. De **Voorzitter**: Waaruit bestonden de operaties van de onderzeeboten in de eerste jaren?

A. Er werden patrouilles gemaakt in Straat Malakka en omgeving. De boot van luitenant-ter-zee *de Vries* is nogal veel belast geweest met het afzetten van mensen op Sumatra, die gedeeltelijk in Colombo en Bombay waren opgeleid. Dit waren mensen van de Prinses Irene-Brigade, die speciaal voor het werk waren opgeleid.

91420. De **Voorzitter**: U hebt de eerste tijd dus zelf niet het commando gehad?

A. Neen. Ik ben een keer meegeweest met een patrouille van luitenant-ter-zee *van Dulm* op de O 23 om weer wat ervaring te krijgen.

91421. De **Voorzitter**: Wat hield uw andere functie in?

A. Ik was op de „Plancius” als reserve-commandant en tevens had ik de zorg voor het reserve-personeel, dat er was. De torpedo's voor onze onderzeeboten lagen in het torpedo-atelier van de Engelse marine aan de wal, maar ons eigen personeel werkte er aan. Daarover had ik ook de leiding. Verder was ik 's morgens op het hoofdkwartier, o.a. om luitenant-ter-zee *Wingender* van de inlichtingendienst te assisteren. Het was voornamelijk mijn taak uit de luister-rapporten gegevens te halen, hoofdzakelijk over Indië.

91422. De **Voorzitter**: Op welke wijze werden die rapporten verzameld?

A. Die kregen wij van een Engelse dienst. Er was een hele luisterorganisatie, die de verschillende buitenlandse stations beluisterde, en er werden dan rapporten opgesteld van hetgeen van de verschillende radiostations was opgevangen.

91423. De **Voorzitter**: U kreeg dus alle rapporten, niet alleen van de Nederlandse diensten, maar ook van de Engelse?

A. Het ging er om er uit te halen wat van belang was.

91424. De **Voorzitter**: Betref dit Malakka of ook Sumatra?

A. Voornamelijk wat betref Nederlandsch-Indië. Wat het commandogedeelte betref, was Malakka meer de Engelse kant.

91425. De **Voorzitter**: Wat gebeurde er met de gegevens, welke u verzamelde en uitwerkte? Hield u die onder u?

A. De gegevens werden verzameld door luitenant-ter-zee *Wingender*, die weer in nauw contact stond met kolonel *Hudson* van het Ministry of Economic Warfare, dus eigenlijk de Engelse intelligence-dienst. Deze was de man, die de verschillende plannen maakte voor de patrouilles van de boten; hij bepaalde waar de mensen afgezet moesten worden en trof alle voorbereidingen. Luitenant-ter-zee *Wingender* stond als hoofd van de afdeling intelligence van de B.S.O. in nauw contact met hem.

91426. De **Voorzitter**: Had u de indruk, dat de gegevens, die werden verkregen, wel belangrijk waren en dat er inderdaad iets mee gedaan kon worden?

A. Ik heb de indruk van wel. In het begin werden aan iedere-n, o.a. aan K.P.M.-kapiteins, inlichtingen gevraagd omtrent de situatie van kleine baaitjes en haventjes op Sumatra, de ligging van bepaalde kenbare punten, gegevens omtrent de bevolking, eventueel betrouwbare Chinezen, enz.

91427. De **Voorzitter**: Zijn er weleens mensen opgepikt en meegevoerd, en later door u ondervraagd?

A. Neen, daar ben ik nooit bij betrokken geweest. Ik was daar eigenlijk meer als een assistent van de heer *Wingender*; ik was er meestal niet meer dan een uur of twee per dag en daarna ging ik weer naar de „Plancius” of het torpedo-atelier. Later was ik ook bij het Engelse moederschip, waar ik van de chef staf inzage kreeg van de telegrammen en orders, die waren binnengekomen over onze eigen boten, die op patrouille waren.

91428. De **Voorzitter**: Zijn dit uw werkzaamheden geweest tot het moment, dat u commandant werd van de K 11?

A. Ja.

91429. De heer **Fens**: Er is een getuige geweest, die heeft verklaard, dat toen de „Colombia” was vertrokken admiraal *Helfrich* zich een adviseur op onderzeebootgebied heeft aangeschaft. Bent u dat toen geworden?

A. Neen.

91430. De heer **Fens**: Kunt u zich herinneren, of er een speciaal onderzeebootofficier was?

A. Dat moet waarschijnlijk luitenant-ter-zee van *Dongen* zijn geweest. Deze is een hele tijd verbindingsofficier geweest bij de S.O. submarines, captain G., en als zodanig was hij ook bij het hoofdkwartier van admiraal *Helfrich*.

91431. De **Voorzitter**: Waarom is de heer *Deketh* door u vervangen?

A. De heer *Deketh* voer reeds voordat de oorlog uitbrak op de K 11 en waarschijnlijk was men van mening, dat hij lang genoeg op de boot was geweest. Ik moet eerlyk zeggen, dat ik er bij kolonel *van der Kun*, die toen chef staf was, ook op heb aangedrongen weer te mogen gaan varen. In het begin had ik steeds gevraagd naar Engeland te mogen gaan, omdat daar vandaan de boten uitgerust en bemand kwamen, maar kolonel *van der Kun* heeft dit niet toegestaan, omdat één van de twee bemanningen, waarmee de boten in Engeland bemand zouden worden en waren opgestuurd uit Australië, van de K 12 en K 18, was getorpedeerd en alleen luitenant-ter-zee *Coumou* er af is gekomen.

91432. De **Voorzitter**: U wilde dus liever aan de actieve oorlogvoering deelnemen?

A. Ja.

91433. De **Voorzitter**: Aan welke krijgsverrichtingen heeft de K 11 deelgenomen in de tijd, dat u commandant was?

A. De K 11 heeft voornamelijk in het begin als doelschip gediend voor asdic-oefeningen van de Engelse marine en dit kan niet bepaald als krijgsverrichtingen aangemerkt worden. Daarna zijn wij naar een basis van de Royal Indian Navy op de Oostkust van India gestuurd. Toen dat was afgelopen, zijn wij weer teruggegaan naar Bombay. Daarna zijn wij naar Australië gegaan. De onderzeebootbasis is toen van Colombo naar Perth verplaatst, en dat is eigenlijk de enige patrouille geweest, die de K 11 heeft gemaakt via de westkust van Sumatra. De K 11 was niet zo heel erg modern uitgerust.

91434. De **Voorzitter**: Hebben zich daarbij nog bepaalde incidenten voorgedaan?

A. Op die patrouille eigenlijk niet. Toen wij langs de kust van Sumatra voeren, hebben wij in de buurt van Padang verdachte vrouwen aangehouden om de Inlanders te ondervragen over de toestand e.d. Vlak bij de haven van Padang zijn wij nog een keer beschoten.

91435. De **Voorzitter**: Is Perth steeds uw basis geweest of ook Fremantle?

A. Na aankomst in Fremantle in April 1945 ben ik van de K 11 afgegaan, die toen werd gesloopt. Ik ben toen eerste officier van de onderzeebootbasis geworden.

91436. De **Voorzitter**: Kunt u een overzicht geven van de inrichting van de basis in Fremantle?

A. Er waren daar Amerikaanse barakken, welke zeer behoorlijk voor de mensen waren ingericht. In het begin werden wij als officier ingedeeld bij de Bachelor Officers Quarters. De basis in Crawley Bay, waar vroeger watervliegtuigen waren geweest, is overgenomen door de Nederlandse marine en daar is de onderzeedienst gevestigd. Dit was zeer behoorlijk voor elkaar. De barakken zijn opgeknapt en het was zodanig, dat wij de bemanningen van drie of vier boten konden huisvesten. In het begin was er voor de officieren iets te weinig accommodatie. De mensen, die bij de basis hoorden, woonden aan de wal. Wanneer er bemanningen en officieren van de schepen binnen waren, kregen dezen een kamer op de basis.

91437. De **Voorzitter**: Hebt u ook nog met de *Nefis* te maken gehad?

A. In Australië niet. Doordat ik in Colombo bij luitenant-ter-zee *Wingender* was, heb ik er wel zijdelings mee te maken gehad.

91438. De **Voorzitter**: Welke ervaringen had u met de *Nefis*?

A. De *Nefis* was in verschillende dingen toch wel zeer goed ingelicht. Ik heb de *Nefis* later na de bevrijding ook kunnen gadeslaan in Singapore bij de smokkelarij en de spionage. De *Nefis* was zeer goed ingelicht.

91439. De **Voorzitter**: U hebt dus niet te maken gehad met het uitzenden van parties?

A. Neen, niet zodanig, dat ik in de details was ingewijd.

91440. De **Voorzitter**: Was men in Australië in het algemeen wel tevreden over de werkzaamheden van de *Nefis*?

A. Ik heb er nooit klachten over gehoord. De *Nefis* was tenslotte in Melbourne en wij waren in Perth.

91441. De **Voorzitter**: Ik meen, dat er wel onderzeeboten uit Fremantle zijn gebruikt voor het overbrengen van parties, of was dat vóór uw tijd?

A. Vanuit Fremantle kan ik mij herinneren, dat luitenant-ter-zee van *Boetzelaer* met de K 15 er nog enige heeft meegenomen. De rapporten daarover kreeg ik in die tijd niet te zien. Met het operationele geaete had ik toen niets te maken; ik was eerste officier van de basis.

91442. De **Voorzitter**: Hoelang bent u in Fremantle geweest?

A. Tot de capitulatie van Japan.

91443. De **Voorzitter**: Wanneer is de basis opgeheven?

A. Veel later, toen was ik al terug naar Java. Ik ben met de Rapwi naar Java teruggestuurd.

91444. De **Voorzitter**: Kunt u vertellen wat u van de Rapwi-parties hebt meegemaakt?

A. Ik ben als zee-officier met de party van kolonel *Asjes* uit het kamp Columbia via Tarakan en Balikpapan naar Singapore gevlogen. Daar kwamen wij juist aan op de dag, dat de Japanse troepen zich overgaven aan admiraal *Mountbatten*. Als ik mij niet vergis, was het 13 September. Ongeveer twee dagen later — wij moesten nl. wachten tot de „Cumberland” van admiraal *Patterson* in Batavia zou zijn, en ook de „Heemskerck” zou komen — ben ik met mijn party door-gestuurd naar Seinarang. Daar zijn wij ongeveer een week geweest; wij hebben de verschillende kampen bezocht. Daar waren voornamelijk kampen met vrouwen en kinderen; de militaire kampen waren in Bandoeng. Nadat er ook de medische inspectie was geweest, bleek het nodig te zijn de kampen te ontruimen en de vrouwen en kinderen in Soerabaja in gewone huizen onder te brengen.

91445. De **Voorzitter**: Had u in die tijd ook een bepaald contact met de Engelsen?

A. Ja zeker. Toen ik in Soerabaja was, had ik contact met een Engelse commando-captain, die daar gedropt was vóór mijn komst.

91446. De **Voorzitter**: Had u in de tijd, voordat u in Soerabaja was, contact met de staf van *Mountbatten* of met andere Engelsen?

A. Neen, want mijn directe chef was kolonel *Asjes* in Batavia.

91447. De **Voorzitter**: Had u ook radioverbinding?

A. Neen. Er was wel een sergeant-telegrafist bij de party, maar die hebben wij later gebruikt, toen wij in Soerabaja waren.

91448. De **Voorzitter**: Voordat u in Soerabaja was, hebt u deze dus niet gebruikt?

A. Neen, want toen hadden wij nog zelfs telefonisch contact met Batavia.

91449. De **Voorzitter**: Hebt u ook inlichtingen verschaft aan uw principalen over een eventueel Indonesisch leger?

A. Daar was toen geen sprake van, dat is in September, begin October geweest.

91450. De **Voorzitter**: In ieder geval hebt u daarover geen inlichtingen verstrekt?

A. Neen.

91451. De **Voorzitter**: Wat hebt u in Soerabaja meegemaakt?

A. Voordat wij uit Singapore vertrokken, heeft de ex-gouverneur, de heer *van der Plas*, een toespraak gehouden, waarin hij zei, dat er inderdaad een soort stroming was, die de terugkeer van de Hollanders eventueel met wapens zou tegengaan. Vliegtuigen, die waren overgekomen, hadden rood-witte vlaggen gerapporteerd. De indruk was echter, dat het een kleine groep desperado's was, waarmee heel weinig rekening behoefde te worden gehouden en die zich voornamelijk in de buurt van Batavia bevonden. Als wij als Hollanders daar aankwamen, al was het maar met een groepje van honderd man, dan zou de zaak wel weer in orde komen. Dit was dus ook het idee, waarmee wij in Batavia terugkwamen.

91452. De **Voorzitter**: Waar heeft de heer *van der Plas* deze toespraak gehouden?

A. In het hotel, toen wij in Singapore wachtten, totdat wij de volgende dag naar Java zouden gaan. Wij zijn toen in Batavia geland en met hetzelfde vliegtuig zijn wij doorgegaan naar Semarang.

91453. De **Voorzitter**: Hoe groot was de groep voor Semarang?

A. Oorspronkelijk was de groep bestemd voor Oost-Java en wij waren met 7 en twintig man, waarvan ik de commandant was. In het begin zijn wij in Semarang gebleven en daar hebben wij contact

gezocht met het Rode Kruis, dat reeds vóór die tijd gegevens over de kampen had verzameld. Pas de dag, voordat wij naar Java teruggingen, hoorden wij, dat de kampen niet in Oost-Java waren — ik was bestemd voor Oost-Java —, maar dat alles in Midden-Java was. Wat dat betreft, waren de inlichtingen dus zeer summier geweest. Daardoor was de situatie heel anders geworden. In het begin hebben wij weinig meer kunnen doen dan de kampen bezoeken, gegevens verzamelen en zien wat er gedaan kon worden.

91454. De **Voorzitter**: Betroffen de gegevens ook krijgsgevangenen?

A. Ja, onder meer. In Semarang waren geen krijgsgevangenen, dezen bevonden zich voornamelijk in Bandoeng. Ik heb wel later voor het transport van vrouwen en kinderen van Semarang naar Soerabaja een aantal officieren uit Bandoeng, die fit waren, naar Semarang gestuurd gekregen voor assistentie. Ik was in Soerabaja geweest en met de Japanse commandant was in orde gemaakt, dat een bepaald aantal huizen ontruimd moest worden met achterlating van alles, wat er was. Het was natuurlijk enigszins moeilijk, want onze opdracht was, dat waar wij ook kwamen de Japanners voor orde en rust moesten zorgen en daarvoor ook verantwoordelijk werden gesteld.

91455. De **Voorzitter**: Van wie was die opdracht afkomstig?

A. Van kolonel *Asjes*, maar via hem natuurlijk van S.E.A.C. Er was nog geen bezetting en wij waren ook niet te beschouwen als een militaire bezetting. Wij waren zuiver voor de verzorging van de geïnterneerden.

91456. De **Voorzitter**: Hoe groot was de groep, waarmee u naar Soerabaja bent gegaan?

A. In het begin ben ik er even alleen geweest. In Soerabaja was de toestand op dat moment enigszins gespannen.

91457. De **Voorzitter**: Wanneer was dat precies? Weet u de datum nog?

A. Het moet in de laatste helft van September zijn geweest. Ik had een telefoontje gekregen, dat er een incident vóór het Oranje-Hotel was geweest. Er was namelijk een parachutisten-party geland, die met vliegtuigen was gekomen. Van deze groep wist de *Rapwi* niets af.

91458. De **Voorzitter**: Door wie was deze party uitgestuurd?

A. De party was afkomstig van Colombo van de Engelsen en ik geloof, dat *Wingender* er ook mee te maken had. Er waren mensen bij, die waren opgeleid in het kamp D. De party was naar een eiland bezuiden Java, waar een basis was, gevlogen en van daaruit was men op verschillende punten geland. Er was een Engelse kapitein bij; deze parties waren helemaal door M.E.W. geregeld. Dit alles heeft kolonel *Asjes* nogal kregel gemaakt, want hij wist van deze zaak niets af. Toen ik in Semarang was, kreeg ik ineens de opdracht naar Soerabaja te gaan en een tweede-luitenant van de party, die daar was geland, onmiddellijk naar Batavia terug te sturen. Bij het Oranje-Hotel had zich namelijk een incident voorgedaan. Men had de Nederlandse vlag op het hotel gehesen, die er was afgehaald, waarna hij (de 2de-luitenant) er een veel grotere vlag had laten hijsen. Schuin tegenover het Oranje-Hotel was het gebouw van de P.R.I., waar men dit met lede ogen had aangezien. Daarbij kwam nog, dat op een gegeven moment een of andere club een optocht langs het Oranje-Hotel heeft georganiseerd, met kinderen met Hollandse vlaggen, enz. Dit is tot een soort van botsing gekomen, waarbij helaas een Hollander, die er langs liep, gedood is.

Ik heb dus de opdracht gekregen deze luitenant terug te sturen en de zaak over te nemen.

91459. De **Voorzitter**: Hebt u zelf ook troubles meegemaakt?

A. Enigszins wel. Op een gegeven moment was het zo, dat wij niet meer de minste medewerking kregen van de z.g. gouverneur, die daar was. Wij deden tenslotte alles met de Japanners, die het toen nog voor het zeggen hadden. Die waren zo, dat zij een avondklok wilden instellen en het dragen van wapenen of bamboesperen wilden verbieden, en vroegen dan of wij er mee akkoord gingen. Zij trachtten zich te dekken achter ons. Het heeft echter niet zolang geduurd, want

toen zijn de Inlanders zelf begonnen met de Japanners op te ruimen. De Japanners waren in die tijd al bezig zoveel mogelijk mensen (Japanners) naar de bergen te evacueren met medeneming van zoveel als zij konden. Dit was voor de groepen jongere Inlanders een aanleiding om overal te roven en te stelen, waar zij konden. Er waren geen behoorlijke gezagsmaatregelen genomen.

91460. De **Voorzitter**: Waren er bij Soerabaja kampen, waarin zich Nederlanders bevonden?

A. Neen, maar verscheidene Nederlanders waren uit eigen beweging uit de kampen gekomen en teruggegaan naar Soerabaja.

91461. De **Voorzitter**: Moest u deze mensen organiseren?

A. In de eerste plaats heb ik gezegd, dat ik mij niet met hen kon bemoeien, omdat ik opdracht had de mensen in de kampen, die nog georganiseerd waren, te verzorgen. Er was nl. opdracht gegeven, dat niemand zonder toestemming uit de kampen mocht, juist om enigszins het oog er op te houden. Toen ik dus in Soerabaja kwam, heb ik de Japanse commandant opdracht gegeven te zorgen, dat in een week tijd de zaak zo geregeld was, dat er voldoende treinen beschikbaar waren en zoveel huizen, dat 500 vrouwen en kinderen per dag naar Soerabaja geëvacueerd konden worden en naar de diverse huizen getransporteerd. Daarbij kwam nog een organisatie voor de voeding, keukens, e.d. Ik moet zeggen, dat dit op een Duitse punctuele manier werd uitgevoerd. Binnen vier en twintig uur kwam men met een plan, de huizen waren precies aangegeven en de zaak liep op rolletjes.

91462. De **Voorzitter**: Hebt u de heer *Huijer* nog meegemaakt?

A. Ja, maar hij is later gekomen. Hij kwam echter met een andere opdracht. Hij kwam zuiver in opdracht van admiraal *Patterson* om voorbereidingen te treffen voor het binnenlopen van de vloot daar; in het bijzonder moest hij zorgen voor het schoonmaken van het vaarwater. Hij moest de Japanse mijnnevgers opdracht geven het Wester Vaarwater schoon te vegen.

91463. De **Voorzitter**: Hebt u de incidenten, waarbij de heer *Huijer* was betrokken, ook meegemaakt?

A. Ja, wij zaten samen in het hotel. Op een gegeven moment -- de Inlanders waren toen al bezig de Japanners in het gevang te stoppen -- was ik op weg naar de trein om mensen af te halen met een Zwitser, die hoofd van het Rode Kruis was. Wij zijn uit de auto geseurd en hoewel ik papieren bij mij had, waardoor ik kon bewijzen, aat ik er niets mee had te maken, ben ik met veel geschreeuw op het Gouvernementskantoor aangekomen. Ik heb toen een vrijgeleide gekregen van mensen met speren en sabels en rood-witte vlaggen, die het erg mooi vonden, dat zij de leiding mochten hebben. In de vrachtauto's, die voor de vrouwen en kinderen waren bestemd, reden de Inlanders met luid gejoel door de stad. Deze zijn zonder meer gerequireerd en zonder enig letsel zijn de vrouwen en kinderen op hun bestemming gekomen.

Later is de toestand verscherpt. De Japanners zaten achter slot en de Inlanders zijn toen begonnen ook de Europeanen weg te werken. Zo langzamerhand merkten wij dit. De samenwerking en de organisatie op voedinggebied begon steeds moeilijker te worden. Overal werden wachten neergezet. Uit berichten, die wij kregen, bleek, dat men nog wel per auto van Semarang naar Soerabaja kon komen, maar overal waren versperringen geplaatst. 's Avonds werden er versperringen gemaakt; de avondklok werd ingesteld. Als ik 's avonds de ronde deed om te zien of de zaak klopte, werd ik onmiddellijk aangehouden, enz.

De Japanse commandant was dus gevangengezet door de Inlanders. Kolonel *Huijer* heeft toen op een gegeven moment gezegd, dat hij naar Batavia wilde, omdat hij zijn opdracht niet meer kon uitvoeren door de tegenwerking. Hij heeft toen getracht per trein naar Batavia te komen en op een gegeven moment is hij in de buurt van Modjokerto er uit gehaald en naar Soerabaja teruggevoerd. De volgende dag zijn wij allen in het Oranje-Hotel van het bed gelicht en gevangengezet. Later ben ik door de Engelsen bevrijd.

91464. De **Voorzitter**: Hoelang hebt u gevangengezeten?

A. Eerst zijn wij ongeveer een dag of vijf, zes gevangengezet in een van de grotere huizen op *Kajoon* en daarna zijn wij naar de gevangenis gebracht. Verschillende Hollanders, die vrij rondliepen, waren in de *Simpang*-sociëteit verzameld, waar het heel naar is toegegaan, en de rest van de mensen is in de verschillende gevangenissen geduwd. Het werd een beetje warm. Blijkbaar waren de Inlanders erg bang voor de Engelsen en zij vroegen ieder ogenblik, wanneer ze zouden komen. Wij hadden eigenlijk een enigszins bijzondere positie. Er was nogal eens geschermd met het feit, dat wij er waren voor de krijgsgevangenen en geïnterneerden en niets te maken hadden met de *Andjing Nica* (*Nica*-honden). De Inlanders waren een beetje barig, dat het degenen, die niet hadden meegewerkt bij de bezetting, zou worden aangerekend door de bezetters. Daarom waren zij ook erg benauwd over de komst van de troepen. Het is ook merkwaardig, dat zij, toen wij van het huis naar de gevangenis werden gebracht, zeiden, dat het voor onze eigen veiligheid was, en daarin hadden zij gelijk, want van het aantal Hollanders, dat gewoon in de huizen is gebleven, zijn de nodigen om het leven gebracht.

's Avonds om een uur of tien, elf kwam de eerste Engelsman in de gevangenis; men had er een hele dag over gedaan om ons te vinden. De volgende morgen kwam men met een vrachtauto voor en wij zijn rechtstreeks op een Engels schip gezet en naar Singapore gebracht. Kolonel *Huijer* is achtergebleven met één of twee anderen.

91465. De **Voorzitter**: Wanneer was u in Singapore terug?

A. Eind October, begin November. Daarna ben ik weer in *Batavia* geplaatst bij de staf van kolonel *Willinge*. Ik was daar weer bij de afdeling operaties van de onderzeeboten.

91466. De **Voorzitter**: Werd er nog geopereerd met de onderzeeboten?

A. Neen. Het ging meer om het dirigeren en de opdrachten.

91467. De **Voorzitter**: Hebt u misschien zelf nog iets op te merken, waarvan u meent, dat het voor de commissie van nut kan zijn het te weten?

A. Neen.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

P. G. DE BACK.

ALGERA, *voorzitter*.
FOKKEMA.
FENS.
OOSTERHUIS, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 5 APRIL 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer **Algera**, voorzitter, en de heren Fokkema en Fens, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p*.

Verhoor van

JAN GERARD VAN BROEKHUYSEN,
oud 46 jaar, wonende te Rotterdam,
kapitein-ter-zee.

Hij legt de eed af als getuige.

91468. De **Voorzitter**: Welke functie bekleedde u in de Meidagen van 1940?

A. Ik was commandant van Hr. Ms. „Flores”

91469. De **Voorzitter**: Welke taak had de „Flores” toen?

A. Zij had diverse opdrachten in de Zeeuwse wateren.

91470. De **Voorzitter**: Op welke wijze bent u naar Engeland gegaan? Is dit op eigen initiatief gebeurd of hebt u een bepaalde opdracht ontvangen?

A. Ik ben met averij in Zeebrugge gekomen.

91471. De **Voorzitter**: Bent u op eigen initiatief daarheen gegaan?

A. Ja.

91472. De heer **Fens**: Wanneer bent u in Zeebrugge gekomen, gedurende de oorlogsdagen?

A. Na de capitulatie van Holland, toen er in Zeeland nog werd gevochten.

91473. De **Voorzitter**: Hebt u vóór de capitulatie van Holland geen opdracht ontvangen om naar Engeland te gaan?

A. Neen.

91474. De heer **Fens**: Had u ook geen enveloppe aan boord, welke u op een gegeven sein moest openen en waarin zou staan langs welke route u naar Engeland moest gaan?

A. Die heb ik niet gekregen. Ik had ook geen kaarten om naar Engeland te gaan.

91475. De **Voorzitter**: U hebt dus averij opgelopen en u bent naar Zeebrugge gegaan. Wat is daarna gebeurd?

A. In Zeebrugge kon men de ton, die in de schroef was geraakt, er niet uit halen. Ik heb getracht het met een eigen duiker te doen, maar dat is ook niet gelukt. In Zeebrugge wilde men ons zo spoedig mogelijk weg hebben; men was bang, dat ons schip luchtaanvallen zou aantrekken, althans die indruk kreeg ik. Op advies van de Britse naval officer in charge ben ik naar Duinkerken gegaan. Deze deelde mij mede, dat ik in Duinkerken wel kon worden geholpen.

91476. De **Voorzitter**: Ik heb hier een verslag van de toenmalige commandant in Zeeland. Deze schrijft daarin het volgende:

„Hr. Ms. „Flores” seinde, ik meen op 14 Mei, dat zij terugtrokken wegens een hevig bombardement uit vliegtuigen. Nadien werd, ondanks ons herhaaldelijk oproepen, niets meer van dezen bodem vernomen, zoodat wij meenden, dat Hr. Ms. „Flores” was verloren gegaan. Vele dagen later vernam ik, dat de „Flores” op eigen gezag naar Duinkerken was vertrokken. De commandant, luitenant-ter-zee 1ste klasse J. G. van Broekhuysen, zal hierover verantwoording moeten afleggen.”

U bent dus, zoals u zegt, op advies van de Engelse naval officer naar Duinkerken gegaan.

A. Ja. Deze zou de commandant in Zeeland waarschuwen, dat ik averij had en naar Duinkerken ging. Hij zou dit telefonisch doen. Ik ben in Duinkerken aangekomen, waar ongeveer op hetzelfde ogenblik admiraal *Furstner* aankwam. Ik heb admiraal *Furstner* de situatie uitgelegd en gezegd, dat ik ook niet meer van de radio gebruik had gemaakt, omdat ik zeer sterke vermoedens had, dat de code was gecompromiteerd. Ik heb admiraal *Furstner* gesproken, toen Hr. Ms. „Flores” nog op de rede lag, en daarna is hij direct naar Engeland vertrokken. Die zelfde ochtend ben ik met het schip naar binnengegaan en ik heb toen zelf Zeeland opgebeld om de situatie uit te leggen.

91477. De **Voorzitter**: Met wie hebt u toen contact gehad?

A. Voor zover ik het mij weet te herinneren, is het de chef staf geweest.

91478. De **Voorzitter**: Hoe is het toen verder gegaan met de „Flores”?

A. Met behulp van de Franse marine is de ton uit de schroef gekomen. Intussen was Hr. Ms. „van Meerlant” ook aangekomen. Prins *Bernhard* is toen aan boord gekomen en heeft mij medegedeeld, dat ik opdracht had zo spoedig mogelijk naar Engeland te gaan. Ik heb er toen nog op gewezen — in erbidige bewoordingen —, dat ik van Zijne Koninklijke Hoogheid in dezen geen opdracht kon ontvangen, omdat ik van mijn militaire bevelhebber, i.c. admiraal *Furstner*, de opdracht had gekregen naar Zeeland terug te gaan, zodra het schip gereed was. Prins *Bernhard* heeft mij toen medegedeeld, dat dit ook geen opdracht van hem was, maar dat hij zuiver dienst deed als overbrenger van een boodschap van admiraal *Furstner*. Deze boodschap moest hij tevens overbrengen aan de heer *van Asbeck*. Zo is uiteindelijk het bevel opgevolgd om naar Engeland te gaan. Dit is niet onmiddellijk gebeurd, omdat ik eerst heb getracht de degaussing-installatie te repareren. Bij aankomst in Duinkerken bleek, dat het schip met degaussing-installatie, die provisorisch was aangebracht op de rede van Vlissingen, gevaarlijker was dan zonder deze installatie.

91479. De **Voorzitter**: A'dmiraal *Furstner* heeft dus tweërlei bevel gegeven; eerst om naar Zeeland terug te gaan en daarna om naar Engeland over te steken?

A. Ja, maar daar zit een tijdsverloop tussen van naar ik schat ongeveer 2 dagen.

91480. De **Voorzitter**: U bent toen dus naar Engeland gegaan?

A. Ja. Ik had echter geen kaarten en ik kon deze ook niet krijgen. Dit heeft nog enig oponthoud veroorzaakt en uiteindelijk heb ik op een stukje papier van een Franse jager een kaart overgerekend van de betoning en de mijnversperringen.

91481. De Voorzitter: Hebt u nog moeilijkheden ondervonden bij de overtocht?

A. Neen. Hr. Ms. „Flores” en Hr. Ms. „van Meerlant” zijn samen gegaan. De heer *van Asbeck* was oudste commandant, maar hij had mij gevraagd de leiding te nemen in dit geval, omdat Hr. Ms. „van Meerlant” ook een hulp-degaussing-installatie had en daardoor niet op haar kompassen kon vertrouwen. Ik had een giro-kompas aan boord en ik heb de leiding genomen; ik had ook het getekende kaartje. Voor zover ik mij weet te herinneren, heeft Hr. Ms. „van Meerlant” nog op een Duits vliegtuig geschoten.

91482. De Voorzitter: Hoe verliep de zaak, toen u in Engeland was?

A. Wij zijn in Dover aangekomen, waar wij kaarten kregen en de Engelsen ons verzochten naar Portsmouth op te stomen. Dat hebben wij de volgende dag gedaan. Daar hebben wij betrekkelijk kort gelegen. Deze tijd was echter nodig, omdat de mitrailleurs volkomen waren uitgeschoten. Er waren veel luchtaanvallen op Hr. Ms. „Flores” gedaan en het bleek, dat de kalibermeters er zo doorheen vielen. Ik moest dus nieuwe mitrailleurlopen hebben, die ook zijn geplaatst, evenals extra-dubbel-mitrailleurs. Voorts is er een geheel nieuwe degaussing-installatie aangebracht. Daarna zijn wij onmiddellijk de Theems opgestoomd, waar wij aankwamen, toen het de laatste dag van de evacuatie was.

91483. De Voorzitter: Welke taak heeft de „Flores” toen gegeren?

A. De eerste dagen moesten wij meer naar binnen blijven. Er was een soort „boom” opgericht, welke moest worden beveiligd. Later heeft zich dit verder naar buiten uitgebreid en werden wij ook voor konvoibescherming gebruikt.

91484. De Voorzitter: Hoelang heeft dit geduurd?

A. Deze opdracht heeft vrij lang geduurd, maar ik ben, ik meen begin Januari 1941, het hospitaal ingegaan.

91485. De Voorzitter: Zijn er in de tijd, dat u commandant was van de „Flores”, nog bepaalde belangrijke gebeurtenissen voorgevallen? Zijn er verliezen geleden?

A. Verliezen hebben wij in die tijd in Engeland niet geleden. Wij hebben de eerste acoustische mijn tot ontploffing gebracht zonder te weten wat het was. Verder hebben wij veel near-misses van acoustische mijnen gehad, omdat er in de beginperiode nog geen afweer tegen was. Wij hebben enkele malen op vliegtuigen geschoten, waarbij zich nog een geval heeft voorgedaan, dat er een vliegtuig is neergeschoten. Dit heeft nog enige strubbelingen met de Engelsen gegeven; de Britse commandant beweerde, dat Hr. Ms. „Flores” het vliegtuig had neergeschoten, en ik had te kennen gegeven, dat het niet zo was. In ieder geval hebben wij één vliegtuig zeker neergeschoten en twee andere zeer waarschijnlijk.

91486. De heer Fens: U hebt zoëven gezegd, dat u de eerste acoustische mijn tot ontploffing hebt gebracht. Hoe is dat gebeurd?

A. Wij voeren en toen kwam er plotseling dwars van het schip een geweldige ontploffing van een mijn.

91487. De heer Fens: Het was dus enigszins nolens volens.

A. Niemand wist wat acoustische mijnen waren. Wij hebben gerapporteerd, dat het zo vreemd was, dat een magnetische mijn dwars van een schip sprong. Later heb ik in een intelligence-rapport van de Engelsen gezien, dat deze mijn werd vermeld als de eerste acoustische mijn, die was ontploft. Wij wisten echter niet wat het was en pas anderhalve maand later kwam het begrip acoustische mijn naar voren.

91488. De heer Fens: Deze mijn heeft u dus geen averij bezorgd?

A. Keen. Doordat het schip zo sterk was, hebben wij nooit averij door acoustische mijnen gehad.

91489. De Voorzitter: Hoe lang bent u ziek geweest?

A. Ik ben een week of drie in het hospitaal geweest en toen moest ik enige maanden „shore duty” doen. Ik ben toen adjudant geweest

van admiraal Furstner tot ongeveer de dag, dat de admiraal Minister van Marine is geworden. De datum weet ik niet, maar het was, geloof ik, midden 1941.

Toen heb ik korte tijd, ik meen een maand, op de marinestaf gewerkt en daarna ben ik eerste officier geworden op het depotschip in Holyhead.

91490. De Voorzitter: Wat gebeurde er op zo'n schip?

A. Het was eigenlijk het depot van de marine. Mensen, die op een plaatsing wachtten, werden daar ondergebracht; mensen, die waren opgeroepen, hetzij in het buitenland, hetzij in Engeland, wegens het verkrijgen van dienstplichtige leeftijd, werden daar opgeleid.

91491. De Voorzitter: Wie was uw chef?

A. Kapitein-ter-zee van *Leeuwen*.

91492. De Voorzitter: Was er altijd voldoende animo voor de opleiding? Kon u voldoende personeel krijgen?

A. Er was nooit voldoende personeel. Het aantal Nederlanders was zeer beperkt.

91493. De Voorzitter: Het tekort op de vloot moest worden aangevuld, maar daarvoor is zeker nooit voldoende toevoer geweest?

A. Er zijn nooit voldoende Nederlanders geweest. Hoe kunt u eigenlijk vragen of er wel tekorten waren bij de vloot, want ik ben er van overtuigd, dat wanneer wij voldoende mensen hadden gehad de Engelsen ons daarvoor schepen zouden hebben gegeven, evenals zij dat bij de Noren hebben gedaan.

91494. De heer Fens: Konden de schepen, die voeren, wel voldoende worden voorzien door het depotschip?

A. Dat is betrekkelijk. Ik weet niet wat men op het oog had om te laten varen. Op een gegeven ogenblik zijn er toch ook jagers van de Engelsen gekomen, zoals Hr. Ms. „van Galen” en Hr. Ms. „Tjerk Hiddes”.

91495. De heer Fens: Stond daar niet tegenover, dat andere schepen dan buiten dienst werden gesteld? Van verschillende getuigen hebben wij vernomen, dat schepen uit dienst werden genomen, waarvoor een ander schip in de plaats kwam en waarop de bemanning dan weer werd geplaatst.

A. Ik was toen tenslotte een betrekkelijk jonge luitenant-ter-zee 1ste-klasse, zodat ik deze beleidskwestie niet kon beoordelen.

91496. De heer Fens: Ik wil slechts vragen of u als eerste officier wel eens het idee hebt gehad, dat met de aanvoer het varende gedeelte van de Nederlandse marine niet voldoende kon worden aangevuld.

A. De aanvoer was zeer klein en het hangt er ook vanaf wat men op het hoofdkwartier heeft willen laten varen. Dat kon ik niet beoordelen.

91497. De heer Fens: Ik weet natuurlijk niet welke mensen u opleidde, maar kreeg u op een gegeven ogenblik niet een verzoek van het hoofdkwartier zoveel torpedomakers, of kwartiermeesters, of zoveel matrozen te leveren?

A. Dat kon het hoofdkwartier nooit doen, want het was afhankelijk van de mensen, die beschikbaar waren om opgeroepen te worden. Zoals ik u zoëven reeds zei, was dit aantal uitermate klein. Het grootste deel, dat is gekomen, is vóór mijn tijd gekomen en was reeds op de vloot, daarna werd het hoe langer hoe minder en kwamen alleen degenen, die de dienstplichtige leeftijd bereikten.

91498. De Voorzitter: Hoelang bent u daar eerste officier geweest?

A. In naam ben ik het geweest tot ongeveer einde 1943. Ik ben er echter een hele periode tussenuit geweest, omdat ik op de cursus was voor het Militair Gezag te Londen. Eind 1913 ben ik twee maanden op de Engelse civil affairs-cursus in Wimbledon geweest. Toen ik daarna terugkwam, ben ik commandant van het depotschip geworden.

91499. De Voorzitter: Ik heb hier een notitie, waarin staat, dat u van 27 Juli 1943 tot 10 September 1943 commandant van het logementsschip „Oranje-Nassau" bent geweest, en daarna van 26 Januari 1944 tot 2 September 1944.

A. Dat is eerst tijdelijk geweest. Toen ik het commando overnam, lag het schip in Holyhead, maar vrij spoedig daarna is het naar Londen vertrokken.

91500. De Voorzitter: Het was zeker een meer administratieve functie?

A. Inderdaad.

91501. De heer Fens: Hebt u nog enig nut gehad van de civil affairs-cursus, welke u hebt gevolgd?

A. Het was de bedoeling, dat ik bij de civil affairs zou komen. Dit is echter gewijzigd, omdat ik bestemd was chef staf in Rotterdam te worden. In September, direct na de bevrijding van het zuiden, ben ik belast geworden met het opleiden en verzamelen, ook het materieel verzamelen, van alle port parties, totdat ik uiteindelijk zelf naar de overkant moest, toen Rotterdam vrij was.

91502. De Voorzitter: Hoe was de organisatie voor de port parties?

A. Admiraal Stöve had de leiding over het geheel; hij was in het hoofdkwartier te Londen. Ik ben in drie verschillende kampen geweest; het eerste was in Cockfoiters daarna in Hampstead en daarna zijn wij naar een kamp gegaan in de buurt van Clacton on Sea. Daar was een soort Butlin-kamp, dat van de Britse marine was overgenomen en dat als marinekamp was ingericht. Daar werd iedereen verzameld en klaargemaakt voor de verschillende parties, waarvoor men was bestemd. Er werden b.v. mensen opgeleid voor chauffeur, anderen voor demolishing-parties, duik-parties e.d. De auto's werden verzameld en vast ingereden, de materialen voor de verschillende parties werden daar verzameld, evenals de units. Wanneer een port-party uiteindelijk vertrok, kreeg ik opdracht voor zoveel man de units en de auto's in orde te maken en dat werd dan opgeladen en naar de overkant gebracht.

91503. De Voorzitter: U was belast met het beheer van het depot, waaruit telkens parties werden uitgezonden naar de verschillende havens?

91504. De heer Fens: Is er, toen u uiteindelijk niet naar het Militair Gezag ging, wel een andere zee-officier heengegaan?

A. Er waren verschillende zee-officieren aangewezen voor het Militair Gezag en o.a. was ik er een van, die is afgefallen. Ik weet niet of dit met meer het geval is geweest. Ik kan mij voorstellen, dat men enige zekerheid heeft genomen en enige mensen meer heeft opgeleid dan men uiteindelijk nodig zou hebben.

91505. De Voorzitter: Hoelang bent u in de organisatie voor de port-parties geweest?

A. Dat is in September 1944 begonnen. De dag, dat ik het commando van de „Oranje-Nassau" had overgegeven, leek het er op, dat er onmiddellijk zou worden doorgestoten naar Nederland. Ik moest dus hals over kop het commando overgeven en onmiddellijk de zaak bij elkaar halen om gereed te zijn voor vertrek. Wij hebben twee dagen op twee uren notice gezeten en dat is langzamerhand verflauwd, toen de aanval vastliep.

91506. De Voorzitter: Herinnert u zich nog in welke volgorde de verschillende parties zijn uitgezonden?

A. Ik meen, dat de eerste party naar Sluiskil is gegaan, maar ik zou het niet met zekerheid kunnen zeggen. Er is eerst een advanced party gegaan naar Alost in België en ik meen, dat daaruit de Sluiskil-party is gevormd. De Vlissingen-party is rechtstreeks van ons uitgegaan. Daarna is de hele zaak in delen naar Alost gegaan.

91507. De Voorzitter: Wanneer bent u zelf naar Nederland gegaan?

A. Ik ben zelf voor het eerst begin 1945 gegaan, omdat het de bedoeling was, dat een kazerne zou worden opgericht op Nederlands gebied om de verdere port-parties daar gereed te houden. Ik ben toen o.a. in Breda en Bergen op Zoom geweest. Wij konden echter geen kazerne van de capaciteit, welke wij nodig hadden, krijgen; alles was overvol. Het enige geschikte gebouw was het juvenaat in Bergen op Zoom, maar dat was de enige school, waar reeds in twee ploegen werd les gegeven, zodat het grote bezwaren zou opleveren. Ik ben dus met het rapport in Londen teruggekomen en toen is beslist het kamp voorlopig in Clacton on Sea te houden.

91508. De Voorzitter: Wie waren er in de kazernes in Nederland ondergebracht, mensen, die zich hadden opgegeven voor de dienst?

A. Neen, het Canadese leger. In die buurt werd nog hard gevochten. Na de capitulatie ben ik definitief naar Nederland gegaan en toen ben ik chef staf in Rotterdam geworden.

91509. De Voorzitter: Hebt u misschien zelf nog iets op te merken, waarvan u meent, dat het voor de commissie van belang kan zijn het te weten?

A. Neen.

De Voorzitter: Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

J. G. VAN BROEKHUYSEN.

ALGERA, *voorzitter.*

FOKKEMA.

FENS.

OOSTERHUIS, *griffier.*

ZITTING VAN VRIJDAG 6 APRIL 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer *Algera*, voorzitter, en de heren van Dis en Korthals, leden, alsmede de heer Kranenburg, griffier.

Punt van het Enquetebesluit: p.

Verhoor van

HOYTE JOLLES,

oud 65 jaar, wonende te Naarden, schout-bij-nacht b.d.

Hij legt de eed af als getuige.

91510. De Voorzitter: Ik zou het op prijs stellen van u een overzicht te ontvangen van de gebeurtenissen in verband met de overtocht van de marine naar Engeland in of direct na de Meidagen van 1940, voor zover u daarmee te maken hebt gehad. Ik meen, dat u commandant was van Willemsoord?

A. Ik was commandant van de stelling van Den Helder,

91511. De Voorzitter: U zult wel verschillende opdrachten hebben ontvangen en doorgegeven voor het vertrek van de schepen naar Engeland?

A. Ik heb via de telex een bericht gekregen van de waarnemend chef marinestaf, schout-bij-nacht *Heeris*, ongeveer luidende: Dit is het laatste bericht, dat gij krijgt. Wij verbreken de telex, alle vernielingen uitvoeren, schepen naar Engeland met zoveel mogelijk personeel.

Ik meen mij nog te herinneren, dat er nog iets stond over personeel aanhouden in verband met het handhaven van orde, maar ik weet het niet zeker meer. Hoe het ook zij, ik heb dit laatste onmiddellijk op zij gelegd, omdat het op dat ogenblik niet ter sprake kwam.

91512. De Voorzitter: In dit geval was het laatste bericht ook het eerste bericht, dat u hebt ontvangen?

A. Ja. Ik heb geen ander bericht ontvangen dan dit.

91513. De Voorzitter: Herinnert u zich nog het tijdstip, waarop u het bericht hebt ontvangen?

A. Dat zal 14 Mei, ongeveer 's middags om drie uur, zijn geweest.

91514. De Voorzitter: Herinnert u zich nog op welke wijze en aan welke schepen u dit bericht hebt doorgegeven?

A. Ik ben onmiddellijk naar de telexkamer gegaan, waar een rechtstreekse telefoonverbinding was met de marinestaf te den Haag, en ik heb de waarnemend chef marinestaf opgebeld, maar de verbinding was reeds verbroken.

91515. De Voorzitter: Met welk doel belde u de chef marinestaf op?

A. Ik wist van niets.

91516. De Voorzitter: Achte u het bericht niet voldoende om het uit te voeren?

A. Zeker, maar ik moest toch weten wat er gebeurd was. Ik wist niets.

91517. De Voorzitter: U hebt een telexbericht gekregen met een strikte opdracht. Hebt u toen om nadere inlichtingen opgebeld?

A. Ja, ik wilde weten wat er gebeurd was.

91518. De Voorzitter: Had u deze nadere inlichtingen nodig om dit bevel uit te voeren?

A. Neen.

91519. De Voorzitter: Hebt u met de uitvoering van dit bevel gewacht totdat u eventueel nieuwe inlichtingen zou hebben ontvangen?

A. Ongetwijfeld; ik wilde weten hoe de militaire situatie was.

91520. De Voorzitter: Wilde u dit weten om zelfstandig na te gaan in hoeverre uitvoering van dit bevel noodzakelijk was?

A. Ja, ik moest weten wat er loos was. Ik wist niets; ik wist niets van Rotterdam, noch van de Grebbe. Ik zat in het noorden en ik wist niets. Wij vochten en plompverloren kregen wij dit bericht. Ik moest toch weten hoe en wat, wat gebeurde er.

91521. De Voorzitter: Het is mij eigenlijk niet helemaal duidelijk, waarom u ter uitvoering van het bevel, dat u had ontvangen, nog nadere inlichtingen wilde hebben. U had de strikte opdracht de schepen te bevelen naar Engeland te gaan.

A. Zeker, maar die twee of drie minuten, dat het telefoongesprek zou duren, konden er nog wel bij. Daar ging het niet om.

91522. De Voorzitter: Had u de indruk, dat u de opdracht op een andere wijze zou moeten uitvoeren naargelang u bepaalde inlichtingen zou ontvangen?

A. Neen. Toen ik geen verbinding met de marinestaf kreeg, ben ik onmiddellijk naar de telex van de landmacht gegaan en ik heb de opperbevelhebber aan de telefoon gekregen. De opperbevelhebber was op dat ogenblik zeer geëmotionneerd en hij deelde mij mee, dat hij genoodzaakt was te capituleren. Ik heb toen gezegd, dat ik het niet deed, omdat ik er geen reden voor had, mijn stelling was intact. Ik was er binnen en de vijand was er buiten. De opperbevelhebber heeft toen gezegd, dat ik het wel moest doen en dat hij bevel daartoe gaf. Ik heb toen gezegd, dat ik eerst eens moest overwegen in hoeverre ik daaraan gehoorzamen moest. Dit ging mij te ver. Ik wist van niets en plompverloren kreeg ik dit bericht. De opperbevelhebber zei mij te doen wat er gecommandeerd werd en na een uur zou ik de schriftelijke bevelen krijgen. Dit is voor mij aanleiding geworden onmiddellijk de schepen weg te zenden vóór de schriftelijke bevelen er waren. Stel je voor, dat de schriftelijke bevelen zouden inhouden, dat de schepen niet weg mochten. Ik wist niet wat de opperbevelhebber in den Haag met de Duitse opperbevelhebber besprak; dat ging buiten mij om. Daarop is het bericht rondgegaan, dat alle schepen weg moesten langs de Fairy Bank naar Engeland, dat was de veilige route.

91523. De Voorzitter: Was het een aanvaardbare figuur, nl. dat de opperbevelhebber zei te capituleren en dat u zei het niet te doen?

A. Uiteraard niet. U moet echter niet vergeten, dat het mij plompverloren op het lijf viel en dat er voor mij in Den Helder op dat ogenblik nog geen reden was om te capituleren.

De Voorzitter: Ik vraag het informatief.

A. U mag het vragen. Ik zeg het precies, zoals mijn gedachten-gang op dat ogenblik was. Mijn eerste impuls was het niet te doen. Toen ik na afloop van het telefoongesprek in de kamer kwam en mijn twee chefs van de staven — ik had een chef staf zeemacht, kapitein-

ter-zee van den Berg, en een chef staf landmacht, de kapitein van de generale staf *Uytenschout* — zei wat ik van de opperbevelhebber had gehoord, sprongen zij beiden van de stoel op en zeiden, dat zij her niet deden. Het was een volkomen logische reactie.

91524. De **Voorzitter**: Wanneer hebt u de schepen opdracht gegeven naar Engeland te gaan?

A. Onmiddellijk daarna; dat heeft mijn chef van de staf gedaan.

91525. De **Voorzitter**: Hoe laat was het?

A. Stuk voor stuk zijn er verschillende radiografische boodschappen aan de verschillendae schepen gezonden, zodat er wel een half-uurtje mee gemoeid zal zijn geweest.

91526. De **Voorzitter**: Was het omstreeks vijf uur?

A. Neen, vóór die tijd.

91527. De **Voorzitter**: Is dit bericht naar alle schepen gegaan?

A. Het moet naar alle schepen zijn gegaan.

91528. De **Voorzitter**: Kunt u zich nog herinneren welke schepen het precies zijn geweest?

A. Ik kan u alleen zeggen, dat vanuit Terschelling naar Engeland zijn gegaan de Z 8, vanuit Den Helder de „Douwe Aukes“, „Nautilus“, „Van Brakel“, Z 6, Z 7, G 13, „Johan Maurits van Nassau“ en de „Medusa“. Vanuit het IJsselmeer de „Gruno“. Deze schepen zijn het geweest.

91529. De **Voorzitter**: Herinnert u zich nog een complicatie met de G 13?

A. Ik weet van geen complicatie. Ik weet alleen, dat de G 13 nabij was, toen de „Johan Maurits van Nassau“ door bommen werd getroffen en is gezonken en een aantal schepelingen van deze boot aan boord heeft genomen, o.a. de commandant. Onderwijl was ook de reddingboot in Den Helder uitgegaan. Ik heb van de commandant van de G 13 een draadloos telegram ontvangen, dat hij vele gewonden van de „Johan Maurits van Nassau“ aan boord had en hij vroeg, wat hij er mee moest doen. Ik heb toen overwogen, daar de G 13 een betrekkelijk oud en waaideloos schip was, het binnen te laten komen, zodat de gewonden in het hospitaal konden worden gebracht. Intussen was de reddingboot uitgegaan, die de G 13 ter hoogte van het Schulpengat heeft ontmoet. De G 13 heeft de gewonden overgegeven en is zelf doorgeslagen naar Engeland.

91530. De **Voorzitter**: Ik heb hier een voorstelling van zaken, gegeven door de eerste officier aan boord van de G 13. Deze zegt het volgende:

„Kort daarop werd zee gekozen en werd volgens de toen gebruikelijke route het Schulpengat uitgestoomd, waar aanvallen van vijandelijke vliegtuigen op Hr. Ms. „Johan Maurits van Nassau“ waargenomen werden. Op de plaats van het zinken van Hr. Ms. „Johan Maurits van Nassau“ aangekomen, werden drenkelingen opgepikt en de zee afgezocht, teneinde andere eventuele slachtoffers te redden. De motorvlet van Hr. Ms. „Nautilus“ kwam langs en gaf diverse zwaargewonden aan ons over. Ongeveer denzelfden tijd werd door onzen telegrafist het neerleggen der wapenen vernomen, hetgeen hij mededeelde aan den commandant. Een order werd kort hierop van den commandant Hr. Ms. „Nautilus“ ontvangen terug te keeren naar Den Helder om deze gewonden aldaar af te geven. De heer *Wessels* voer langs de „Nautilus“, den commandant aanpraaiend en vragend of hij wel wist, dat de wapenen in Holland neergelegd waren en wat dit beteekende, waarop nogmaals de order ontvangen werd terug te keeren. Door deze order geraakte de commandant in een drift, waardoor hij den commandant van de „Nautilus“ toeschreeuwde: Moet ik mij dan overgeven? Na ontvangen bevestiging werd teruggekeerd en kreeg ik opdracht het schip door het Schulpengat terug te brengen. Ondertusschen werd een telegram afgezonden naar commandant Willemsoord, ongeveer luidende als volgt: Heb order ontvangen van commandant „Nautilus“ terug te keeren, gaat gij hiermede accoord?, waarop bevestiging ontvangen werd.“

Dit is dus na de capitulatie gebeurd.

A. Wet is na de capitulatie gebeurd, want hij is weggezonden naar aanleiding van de capitulatie.

91531. De **Voorzitter**: De figuur is dus zo, dat na de capitulatie aan u is gevraagd of u er mee accoord ging, dat de G 13 kon terugkeren.

A. Toen de commandant van de G 13 mij vroeg wat hij moest doen met de gewonden aan boord, heb ik gezegd, dat dit een ellendige vraag was. Dit moest niet worden gevraagd, men moest handelen. Het was echter een oud scheepje en betrekkelijk waardeloos, ook voor de vijand, en ik was dus van mening, dat, als er gewonden aan boord waren, dezen maar moesten worden binnengebracht.

91532. De **Voorzitter**: Het was dus wel uw bedoeling, dat ook na de capitulatie toch de G 13 zou moeten binnenkomen, ook al zou het een prooi van de vijand worden?

A. Het schip had geen gevechtswaarde en dat is mijn overweging geweest.

91533. De **Voorzitter**: De heer *Wessels* heeft er later nogal moeite mee gehad.

A. Ik heb gehoord, dat er mensen overgesprongen zijn.

91534. De **Voorzitter**: Ja, maar later in Engeland is er ook nog een onderzoek naar ingesteld.

A. Ik weet er niets van; het is volkomen buiten mij om gegaan.

91535. De **Voorzitter**: De heer *Wessels* heeft tegen een opdracht van u in moeten handelen, toen hij naar Engeland uitweek.

A. Dat is logisch. Hij is teruggegaan naar Den Helder om gewonden af te geven en toen hij die gewonden kwijt was

91536. De **Voorzitter**: Hij heeft de gewonden niet naar Den Helder gebracht.

A. Neen, hij heeft ze aan een reddingboot overgegeven. Dat is hetzelfde, of hij ze nu bracht of de reddingboot; ik moest de gewonden in het hospitaal hebben.

91537. De **Voorzitter**: U bent dus wel van mening, dat hij, nadat hij de gewonden had overgegeven, volkomen vrij man was om naar Engeland te gaan?

A. Ongetwijfeld. Hij moest zijn eerste opdracht om naar Engeland te gaan uitvoeren.

91538. De **Voorzitter**: Wanneer men dit stuk leest, lijkt het enigszins eigenaardig, dat hij, hoewel na de capitulatie, toch nog de opdracht kreeg terug te keren naar Den Helder.

A. Ik heb weggestuurd wat ik uit Den Helder kon wegsturen en ik heb zoveel mogelijk technisch personeel, dat ik kon bereiken, weggezonden, omdat ik van mening was, dat Engeland daaraan grote behoefte had. Tussen twee haakjes, ik lees en hoor overal, dat het wegzenden van speciaal technisch personeel naar Engeland een opdracht zou zijn geweest van schout-bij-nacht *Heeris*. Dat is niet waar. Ik wil dat hier meteen even rechtzetten.

91539. De **Voorzitter**: Wilt u mededelen, hoe de zaak zich dan wel heeft toegedragen?

A. Toen ik het telexbericht kreeg, heb ik onmiddellijk mijn chef personeel geroepen. De Z 6, de Z 7 en de G 13 waren op dat ogenblik in de havens. Ik heb hem gezegd onmiddellijk al het technisch personeel, dat hij kon bereiken, te verzamelen, zoals machinisten, monteurs, vliegtuigmakers, torpedomakers. Engeland had op dat ogenblik behoefte aan mensen achter de draaibank om munitie en motoren te maken; matrozen waren er genoeg. Het technisch personeel moest dus in de eerste plaats op de schepen en weg naar Engeland. Zo is het gegaan. De mensen zijn dan ook aan boord van de schepen gekomen en weggegaan. Er zijn natuurlijk nog meer mensen aan boord gegaan. Toen mij werd gezegd, dat het vaandel van de adelporsten weg moest, heb ik onmiddellijk luitenant-ter-zee *Hos*, die officier van politie op het instituut was, bij mij laten komen. Ik heb

hem gezegd vier flinke adelborsten uit te zoeken, het vaandel uit het instituut te halen, het aan boord van de Z 7 te brengen, met het schip mee naar Engeland te gaan en het vaandel aan het gezantschap te Londen af te geven. Al deze maatregelen zijn toen genomen en toen de schepen klaar waren, zijn zij weggegaan. Het weggaan van de schepen is gebeurd voordat de schriftelijke bevelen van de opperbevelhebber kwamen.

91540. De Voorzitter: Naar uw oordeel hield de oorspronkelijke opdracht van schout-bij-nacht *Heeris* uitsluitend in, bevel te geven de schepen naar Engeland weg te zenden met wat er toevallig aan boord was?

A. Van het meezenden van ander personeel stond er niets in; dat heb ik gedaan.

91541. De Voorzitter: Kon men uit de opdracht opmaken, dat dit er bij inbegrepen was?

A. Het was toch logisch, dat men zoveel mogelijk mensen wegzond? Ik wilde, dat ik meer ruimte had gehad,

91542. De Voorzitter: Kan men het zo opvatten, dat schout-bij-nacht *Heeris* dit ook in de opdracht vervat achtte?

A. Over de kwestie van het wegzenden van technisch personeel heeft de heer *Heeris* niet gesproken en daar kon hij ook niet over spreken, want de telexverbinding was verbroken.

91543. De Voorzitter: Het is natuurlijk mogelijk, dat in zijn gedachtgang de opdracht meebracht, dat zoveel mogelijk mensen werden weggezonden.

A. Natuurlijk lag dit in de opdracht besloten en dat begreep ik ook wel.

91544. De Voorzitter: U maakte zoëven een duidelijk onderscheid tussen hetgeen u hebt gedaan en hetgeen de heer *Heeris* heeft gedaan. Het kan dus met elkaar overeenstemmen.

A. Het stemt ook met elkaar overeen. Alleen de kwestie, dat in de eerste plaats het technisch personeel weg moest, heb ik bevolen.

91545. De Voorzitter: Dit kon ook opgevat worden als te zijn inbegrepen in de opdracht van de heer *Heeris*.

A. Neen, dat kon zo niet opgevat worden. Ik had evengoed alle adelborsten aan boord kunnen plaatsen, het spijt mij nog, dat er niet meer zijn meegegaan. Ik had evengoed matrozen, officieren of onderofficieren weg kunnen zenden; ik had van alles kunnen doen, er was niets geregeld. Op dat kritieke ogenblik heb ik de beslissing genomen het zo te doen.

91546. De Voorzitter: Was er voor u zelf geen aanleiding mee te gaan?

A. Ik stond daar aan het hoofd van een kleine 15 000 man, die op dat moment allen naar mij keken en van mij verwachtten, dat ik zou zeggen wat er moest gebeuren. Onder die omstandigheden heb ik gezegd te blijven. Ook de chefs van de afdelingen en de grote commando's bleven; de jongere officieren konden weggaan.

91547. De Voorzitter: U had in uw functie twee collega's, nl. de heer *Hellingman* in IJmuiden en de heer *van Leeuwen* in Hoek van Holland. Ik meen, dat zij wel zijn meegegaan.

A. Inderdaad.

91548. De Voorzitter: Was de situatie bij hen anders?

A. Neen. U vraagt mij dit en ik heb een eed gezworen, dat ik de waarheid zal zeggen, en ik zal ook de waarheid zeggen. Ik heb het weggaan van deze twee heren nooit begrepen en ik begrijp het nog niet. Ik heb een officieel rapport ingediend bij de Minister van Marine, maar ik heb er nooit antwoord op gekregen. Beide heren zijn bevorderd in rang en lopen op het ogenblik vrijuit. Ik heb nooit begrepen, hoe het mogelijk was, dat deze heren, die een commando hadden over een gecombineerde strijdmacht van land- en zeemacht, eenvoudig de hele boel in de steek hebben gelaten en alleen zijn weggegaan.

91549. De Voorzitter: Tenzij zij opdracht daartoe hebben gekregen.

A. Daar heb ik naar geïnformeerd bij degene, die deze opdracht zou hebben kunnen geven, i.c. schout-bij-nacht *Heeris* of kapitein-ter-zee van *Tijen*. Beiden hebben zij mij verzekerd, dat zij deze opdracht niet hebben gegeven.

De Voorzitter: Bent u bereid dit rapport aan ons af te staan?

A. Als ik het terugkrijg.

De Voorzitter: Zeker. Wilt u er misschien een deel uit voorlezen, dan kan het in het verhoor worden opgenomen.

A. „Naast het vele goede, dat de Marine in de oorlogsdagen heeft gepresteerd en dat in bovengenoemde voordrachten tot uiting is gebracht, vragen enkele zaken m.i. de aandacht. Zoover is na te gaan, de betrokkenen waren in Engeland en konden dus niet worden gehoord, verlieten de kapitein-luitenant-ter-zee *C. Hellingman* en *J. van Leeuwen*, respectievelijk commandant van de posities IJmuiden en Hoek van Holland bij de capitulatie hun post met achterlating van de troepen onder hun bevel. Bij navraag is het mij niet gelukt enig bevel van hoogerhand te vinden, die deze daad wettigt. Het is m.i. noodig, dat deze zaken tot klaarheid worden gebracht.”

Dit heb ik in 1945 aan de Minister van Marine geschreven.

91550. De Voorzitter: Kan hetzelfde worden gezegd van admiraal *Furstner*?

A. Dit is een heel moeilijke vraag. Ik kan begrijpen, dat admiraal *Furstner* voor een ongelofelijk dilemma heeft gestaan en dat de aandrang op hem, uitgeoefend door kapitein-ter-zee van *Tijen*, groot is geweest. Niettemin is er in het weggaan van admiraal *Furstner* naar Engeland iets, dat mij nooit heeft bevredigd, en wel in deze zin. Admiraal *Furstner* was chef van de staf zeemacht bij de opperbevelhebber. Ik heb nooit begrepen — het zal wel aan mij liggen —, dat deze chef staf zeemacht niet in de nabijheid van de opperbevelhebber was, althans een bureau had. Als hij daar persoonlijk niet altijd aanwezig behoefde te zijn, dan zou er toch zeker een verantwoordelijk officier moeten zijn, die hem op de hoogte hield van hetgeen er in het hoofdkwartier gebeurde. De situatie in den Haag was zo — hij erkent het zelf —, dat er moeilijkheden waren met de telefoon en moeilijkheden om zich per auto te verplaatsen. Dit zou voor mij een reden te meer zijn om te zeggen, niet te ver weg te gaan, maar op het hoofdkwartier te blijven. Ik spreek nu dus geheel als admiraal *Furstner*, als chef van de staf bij de opperbevelhebber. Toen de opperbevelhebber in grote nood verkeerde, de zaken slecht gingen, capitulatie overwogen werd, was mijns inziens de plaats van de chef van de staf bij de opperbevelhebber geweest. Uit dit oogpunt kan ik niet begrijpen, waarom hij is weggegaan. Anderszins is de positie, die admiraal *Furstner* innam, met een tweede betrekking van commandant van de zeestrijdkrachten, waarbij hij rechtstreeks was geplaatst onder de Regering. Een punt, dat alleen maar aanleiding kan geven tot moeilijkheden. Nu stond hij voor een conflict wat te doen, chef van de staf blijven of als commandant zeestrijdkrachten weggaan, te meer daar hij blijkbaar schout-bij-nacht *Doornan* had gevraagd in plaats van opdracht te geven, naar Engeland te gaan, hetgeen deze weigerde. Voor mij zijn dit allemaal onbegrijpelijke raken. Ik was in het noorden en ik wist van al deze dingen niets. Het gaan naar Engeland van *Furstner* is zo abrupt en plotse-ling gebeurd, dat hij niet eens tijd heeft gevonden om mij, die na hem de oudste vlagofficier was, te waarschuwen. Ik begreep er niets van. Toen ik Dinsdag, de 14de Mei, 's morgens opbelde om enige nadere inlichtingen te vragen, daar ik voortdurend met *Furstner* in nauwe verbinding stond, was hij weg naar Engeland. Ik had een rechtstreekse telefoonverbinding met hem, het was dus geen kwestie van een telefoongesprek aanvragen en een half uur of een uur moeten wachten tot er verbinding was. Het was toch voor de hand liggend geweest, dat hij mij had gewaarschuwd. Uit alles blijkt, dat hij zo maar is weggegaan, en wij knapten het wel op.

91551. De Voorzitter: Denkt u, dat u met het citaat over de heren *Hellingman* en *van Leeuwen* voldoende uw zienswijze over deze zaak hebt weergegeven?

A. Ik kon ten aanzien van deze zaak niet verder gaan dan alleen het te rapporteren en een onderzoek zou moeten uitmaken of deze mensen inderdaad fout zijn geweest of goed. Ik kon dit niet doen.

De **Voorzitter**: U hebt nog meer papieren. Hebben die op deze zelfde zaak betrekking?

A. Niet op de zaak van *Leeuwen—Hellingman*.

De **Voorzitter**: Op welke zaak dan wel?

A. U wilt veel weten; ik zal het u ook zeggen.

Ik heb een stuk onder ogen gekregen, geschreven door admiraal *Furstner* in het tijdschrift „Onderdrukking en Verzet”, 5de aflevering, nummer zoveel. Toen ik dit had gelezen, heeft het mijn grote ergernis en verontwaardiging opgewekt om zijn onvolledigheid, om de onjuistheid en om de wijze, waarop de marinestaf in de lucht gestoken werd en waarbij de marinestaf alle mogelijke feiten empareerde, die hem niet toekwamen. Ik heb de heer *Furstner* daarover een brief geschreven, een felle en scherpe brief. Ik wil u de brief laten lezen, als u er belang in stelt; ik heb er antwoord op gekregen en daarop heb ik weer geantwoord. Ik heb geen bezwaar, dat de brieven bekend worden.

De **Voorzitter**: Wanneer u de brieven voorleest, worden zij in het verhoor opgenomen.

A. Mijn brief is gedateerd 1 Mei 1948.

„Ik kreeg onder de oogen de 5e aflevering van het boekwerk „Onderdrukking en Verzet”, waarin van jouw hand voorkomt het hoofdstuk: „De Koninklijke Marine in de oorlogsdagen van Mei '40”.

Wat is het verschrikkelijk jammer, dat je, alvorens dit naar den drukker te zenden, niet eerst eens contact met mij opgenomen hebt, want wat er nu staat, is op verschillende punten zoo onjuist, dat rectificatie daarvan noodig zal zijn.

blz. 259, 4e alinea. Het is juister zoo:

„Zetten de Duitschers op 13 Mei een aanval in op het Kornwerderzand, die bloedig werd afgeslagen. Op den ochtend van 14 Mei zetten zij een hernieuwden aanval in, enz. enz. — Dit schip was, zoover de watertiepte dit toeliet, vanuit den Texelstroom de Doove Balg binnengezonden, enz. enz.”.

blz. 260, 1e alinea. Dit is geheel onjuist.

De Marinestaf heeft de IJsselmeerflotielje *niet* in allerijl versterkt met Hr. Ms. Z 3, „Friso”, „Brinio” en 2 mijnenvegers type „v. d. Hulst”.

De eerste drie booten waren reeds weken te voren door mij op het IJsselmeer gestationneerd, om in bepaalde sectoren te patrouilleren. Dit geschiedde, omdat de C.V. zich zorgen maakte, dat zijn linkervleugel over zee zou worden omtrokken. De schepen hebben daar onder mijn bevelen geageerd. Hr. Ms. „Brinio” is reeds den eersten dag van den oorlog zoo beschadigd, dat deze moest worden teruggenomen om verder dienst te doen als drijvende batterij voor Enkhuizen. Het beschieten van de veerboot te Stavoren, na een Deutsche batterij tot zwijgen te hebben gebracht, is een kranig stukje werk geweest van den Commandant Hr. Ms. „Friso”. Op den terugweg naar Enkhuizen is dit schip door vliegtuigbommen tot zinken gebracht.

De twee mijnenvegers „v. d. Hulst” werden door mij toen ter vervanging naar het IJsselmeer gedirigeerd, later ook Hr. Ms. „Gruno”.

Dit alles is geschied onder mijn bevelen en onder mijn verantwoordelijkheid.

blz. 260, laatste, en 261, 1e alinea.

Wat jammer, dat dit daar zoo staat: je zult den commandant van de 3 mijnenleggers hier geen genoegen mee doen. De werkelijkheid is toch geheel anders.

Op mijn verzoek om de drie mijnenvegers „v. d. Zaan”, „Nautilus” en „v. Brakel”, die vol met geactiveerde mijnen in den Texelstroom lagen, waar voortdurend Deutsche vliegtuiger overheen vlogen, en die m.i. een gevaar voor de omgeving opleverden, alsnog een nadere opdracht te geven, werd door den Marinestaf besloten een dubbele versperring te doen leggen van de ton van de Middellrug, recht West. 10 mijl lang. De operatie zou door vliegtuigen worden gedekt. De schepen stoomden hierop naar het Schulpengat. Toen bericht kwam, dat de vliegtuigen IJmuiden waren gepasseerd, werd door mij het bevel tot leggen gegeven. De versperring is geheel gelegd op 9 Mr en 3 Mr onder L.L.W.S. In den verderen namiddag kwam de luitenant-ter-zee *Lindner* mij rapporteeren, dat de operatie was afgelopen, doch dat er geen vliegtuigen waren geweest. Een legrapport werd overgelegd. (Dit is, nadat de capitulatie een feit geworden was,

met alle andere geheime papieren verbrand). Ik heb hiervan mededeeling gedaan aan den Marinestaf, waarop het bevel kwam, dat Hr. Ms. „v. d. Zaan” nog dien avond naar Engeland moest vertrekken. Dit is geschied, het schip nam de toen in de stelling van Den Helder aanwezige Deutsche krijgsgevangenen mede.

Hoe je nu kunt schrijven, dat van deze versperringsactie niets meer is gekomen, is mij een raadsel.

blz. 262, onder 1. Hr. Ms. Z 5 is niet via Nieuwediep naar Engeland vertrokken.

blz. 262, onder 3. Hr. Ms. „J. M. v. Nassau” werd niet naar Hoek van Holland gezonden voor patrouillediensten. Het schip had dezelfde opdracht als Hr. Ms. „van Galen”; om het schip niet doelloos hetzelfde lot te doen ondergaan, werd het na aankomst te Hoek van Holland doorgezonden naar Den Helder.

Het schip is daar *niet* heengezonden met opdracht deel te nemen aan de beschieting van Deutsche batterijen in of nabij den afsluitdijk. Nadat de cdt zich onder mijn bevelen had gesteld, heb ik het schip aangewezen voor hulp bij de verdediging van den kop van den dijk. Op 13 Mei werd een aantal proefschoten afgegeven vanuit de Doove Balg, zoodat ik zekerheid had, dat de kop van den dijk bereikt zou worden. Na verkregen zekerheid werd het schip in den ochtend van 14 Mei ingezet voor het afgeven van indirect vuur op den kop van den dijk. Allereerst werd het vuur gedirigeerd naar een batterij, die aldaar door de Duitschers werd opgericht. Nadat deze teruggetrokken was, werd het vuur verlegd naar den weg, die van Bolsward naar den kop van den dijk loopt, waar vele auto's en pantserswagens waren verzameld. Alle Deutsche strijdkrachten hebben zich toen teruggetrokken richting Bolsward. Mijn verzoek aan den opperbevelhebber om deze terugtrekkende troepenmacht op zijn Atjeh's thuis te brengen door mitrailleurvuur en bommen uit vliegtuigen kon niet verwezenlijkt worden, omdat er geen enkel vliegtuig meer beschikbaar was.

De geheele actie van Hr. Ms. „Johan M. v. Nassau” is van mij uitgegaan en van niemand anders.

Ik kan je alleen zeggen, dat het mij zeer onaangenaam getroffen heeft, dat hier telkenmale het accent op daden en bevelen van den Marinestaf wordt gelegd, terwijl die daden en bevelen onder geheel andere verantwoordelijkheid werden bedreven en gegeven. Waar de redactie van dit tijdschrift streeft naar een objectieve, zoo betrouwbaar en zoo volledig mogelijke weergave van de feiten en gebeurtenissen, daar zal je mij verplichten te bewerkstelligen, dat het stuk: „De K.M. in de oorlogsdagen van Mei 1940” aan de hand van de door mij thans verstrekte gegevens wordt herzien. Zooals het er nu staat, is het onjuist.

Ik heb in dubio gestaan of ik mij rechtstreeks tot de redactie zou wenden, maar het lijkt mij beter, dat jij het doet. Mogelijk kan je dan tegelijk de aandacht er op vestigen, dat op blz. 264 staat, dat s.b.n. *Heeris* de order heeft verstrekt: „.....”; in het bijzonder het technische personeel moest met de vaarklare schepen worden meegestuurd”. Die order heeft niet *Heeris*, maar die heb ik gegeven.

Eere, wien eere toekomt. Ik vertrouw, dat je naar dezen gulden regel zult willen handelen”.

Ik heb hierop antwoord gekregen, dat in hoge mate onbevredigend was.

De **Voorzitter**: Het lijkt mij billijk, dat u dat ook even voorleest.

A. Het aritwoord van de heer *Fursfner* luidt als volgt:

„In dank ontving ik in het begin dezer week je brief met tactische details over de Meidagen 1940. Het komt me voor, dat je de bedoeling van het boekwerk „Onderdrukking en Verzet” niet juist hebt begrepen. Eerst zou er heelemaal geen hoofdstukje: „Marine” in komen, omdat het in de verreweg voornaamste plaats over onderdrukking en verzet handelt. d.w.z. over hetgeen *na* de eigenlijke gevechtshandelingen van de georganiseerde strijdmacht is geschied. Op het laatst vond men het toch beter om *zeer in het kort* iets over de eerste oorlogsdagen te doen schrijven en vroeg dat mij. Ik heb dat toen uit mijn hoofd gedaan en door de korthed duidelijk gemaakt, dat het alleen de bedoeling was in het algemeen te schrijven wat de Marine alzo gedaan had in die eerste paar dagen. Je zult in het stukje geen enkelen naam van meneer zus of meneer zoo vinden, die de uitvoering in handen had. Die bijzonderheden met de lof/blzaam, die ieder individueel verdient, komen in het historisch werk over de krijgsverrichtingen, dat in bewerking is. en in het verslag van de Enquêtecommissie

van de Tweede Kamer. Met opzet heb ik *alle* namen uit mijn korte beschrijving geweerd, evenals b.v. de schrijver van „Vliegers, de luchtoorlog 1940—1945” dit in zijn boek gedaan heeft, ook waar het den Marineluchtvaartdienst betreft. Men kan mijns inziens pas namen noemen en verantwoordelijkheden bespreken, als de feiten uit de papieren of uit veler verklaringen precies en volledig vastliggen. Anders gaat men „hap-hazard” sommige namen wel noemen en laat andere weg; dit zou onjuist zijn.

Ik heb de aflevering van „Onderdrukking en Verzet” niet bij de hand, maar ik zal nog eens nagaan of de details, die jij in je brief geeft, gedekt worden door de algemeene bewoordingen, die ik gebruikt heb. Mijn voorloopige indruk is, dat dit nogal aardig het geval is.

Intusschen dank voor de oprissing van mijn geheugen omtrent details. Ik dacht, dat ik de s.b.n. *Vreede* in de oorlogsdagen benoemd had tot leider der operaties op het IJsselmeer en dat in dien tijd de versterking plaats had. Blijkbaar is dit slechts gedeeltelijk het geval geweest, de pantsersboten waren er blijkbaar al, de mijnenvegers en Britsche torpedo-gunboats kwamen later. Waar het in mijn overzicht om ging, was dat de Marine het IJsselmeer verdedigd heeft. Wie van de Marine dit deed en wanneer de versterking precies plaats had, interesseert de groote massa van het Nederlandsche volk niet.

Er is op Marinestaf een operatieplan gereedgemaakt om een mijnversperring te leggen bij het Lichtschip Haaks, ten einde zoo veel mogelijk tegen te gaan, dat Duitsche Marine-eenheden ieder oogenblik snel langs de Nederlandsche kust zouden kunnen ingrijpen. Dit operatiebevel — dat dus was voor een andere operatie dan die om de geactiveerde mijnen kwijt te raken, welke jij bedoelt — werd niet op de telex gezet, omdat de Britsche Marine-attaché terecht opmerkte, dat de Britsche Admiraliteit er eerst in gekend moest worden, omdat wellicht Britsche oorlogsschepen er anders op zouden kunnen loopen.

Met de „Johan Maurits” is het, geloof ik, nog een beetje anders geloopt dan je schrijft. Het schip heeft bij het binnenloopen in de Hoek een boeiketting in de schroef gekregen en het is, toen dat na eenigen tijd geklaard was, teruggezonden naar Den Helder. Natuurlijk kon jij het schip toen gebruiken voor verdediging van de stelling. Je weet, dat het, ten anker liggend, schieten op landdoelen op de Zeruwsche stroomen door den Officier van de Artillerie a/b „Johan Maurits” krachtadig beoefend was geworden. Wie dat nu het eerst bedacht heeft, doet op he: oogenblik niet ter zake; bij de historische beschrijving kan dat eventueel worden uitgezocht.

Jolles, je vindt zeker wel goed, dat ik je naam noem aan de Enquêtecommissie van de Tweede Kamer om een relaas te geven hoe alles precies geloopt is in Den Helder. Stel je echter niet voor, dat het Ned. volk groote belangstelling heeft voor de tactische bijzonderheden. Wellicht kun je eens een stuk schrijven voor het Marineblad, dan leg je jouw zienswijze voor een w41 belangstellenden lezerskring vast. We mogen echter wel een beetje oppassen voor het verwijt; dat men in Frankrijk na 1918 aan de Fransche generaals maakte: „Ah, ces généraux après avoir fait l'histoire ils font(?) des histoires”.

Op deze brief heb ik weer geantwoord.

„Ik heb je brief ontvangen, maar ben er heelemaal niet door bevredigd.

Het stuk, dat je hier geschreven hebt, doet mij denken aan het boekje van *Kroese* — The Dutch Navy at war — Het verhaal, dat hij daarin doet, is vol onnauwkeurigheden, er staan zelfs dwaasheden in, maar je glimlacht eens en haalt de schouders op: hij wist niet beter. Maar jij had beter kunnen weten, omdat je alle gelegenheid had om om je heen je licht op te steken.

Wat je schrijft over *Vreede* en over het geboeid raken van de „Johan Maurits van Nassau”, alles wijst er op, dat je den loop der gebeurtenissen kwijt bent, en nogmaals, ik betreur het zeer, dat je niet de moeite genomen hebt om even aan te kloppen bij diegenen, die het wel weten.

Je moet één ding goed begrijpen: die 5 oorlogsdagen zijn maar kort geweest, en daarop is een heel wereldgebeuren gevolgd, dat de in die paar dagen begane daden volkomen in de schaduw stelt. Maar voor diegenen, die die 5 dagen intens doorleefd hebben, staan ze vast gegrift als iets reëls. Wij hebben hier, onvoldoende uitgerust als wij waren, gevochten met de zwakke middelen, die wij hadden, ja zelfs hier en daar successen geboekt. En als je dan na zooveel jaren van de hand van den chef v/d Marinestaf leest, hoe alles wat gebeurd is, ook die succesjes, aan anderen wordt toegeschreven, hoe hier een verhaal ontstaat vol

onnauwkeurigheden, met weglating van heele stukken (Zeeland), dan vertrouw ik, dat je zult begrijpen, dat iemand de gal wel eens overloopt.

Ik vind wat je geschreven hebt niet fair tegenover de bedrijvers en ook niet fair tegenover het tijdschrift en ik blijf van meening, dat de redactie behoort te weten, dat dit stuk van jou aan ernstige critiek van insiders blootstaat.

Uit alles spreekt een volkomen gebrek aan appreciatie voor wat in die oorlogsdagen is gedaan; het is dezelfde geest, dien ik ontmoette na mijn terugkeer uit krijgsgevangenschap, toen *de Booy* het noodig vond om mij totaal te negeren, ja mij zelfs ternauwernood te woord heeft willen staan. Ik heb mij in al mijn hoogteid teruggetrokken met het gevoel, dat mij onrecht is aangedaan. Zoolang dat gevoel niet weg is genomen, ga ik mij niet op den voorgrond plaatsen, zeker niet door het schrijven van mijn belevenissen in het Marineblad. Ruitelijke erkenning van mijn daden heeft tot nu toe alleen de opperbevelhebber getoond. Als de Marine den opperbevelhebber in dezen niet wil volgen, is voor mij de zaak afgedaan.

Wat de Enquêtecommissie betreft het volgende:

Als de commissie naar waarheid wil weten wat er in het noorden is geschied, dan zullen zij zich wel tot mij *moeten* wenden. Met mijn beide chefs van den staf zijn wij de eenigen, die de daar plaats gehad hebbende gebeurtenissen weer kunnen geven.

Als deze commissie het oordeel van den toenmaligen Marinecommandant wil weten ook over andere zaken dan alleen de stelling van Den Helder, dan weet ik veel, omdat ik alle destijds uitgebrachte rapporten heb gelezen en, als lid van de Commissie onderscheidingen, verschillende commandanten persoonlijk heb gehoord.

Als de commissie wil weten wat in de eerste jaren van de bezetting van de Marinecommandant gedaan heeft in de organisatie-*Schimmelpenninck*, dan kan ik ook daar inlichtingen over verschaffen.

Als de commissie in deze zaken geen interesse heeft, dan heeft het oproepen van mijn persoon *geen zin*.

Ik was in Augustus van het vorige jaar bij *Stöve*, die mij toen zeide, dat hij binnenkort eens kwam, omdat hij voor de krijgsgeschiedenis een heleboel gegevens van mij noodig had. Tot nu toe is hij er niet geweest en heb ook niets meer van hem gehoord.”

Hij is er nog niet geweest.

91552. De **Voorzitter**: De heer *Stöve* is ook geen voorzitter van de historische sectie van het Departement van Marine meer.

A. Dit is precies wat ik geschreven heb en ik heb er geen antwoord meer op gekregen. Voor zover ik weet, is een rectificatie van het stuk in „Onderdrukking en Verzet” nooit geschied.

91553. De **Voorzitter**: Meent u, dat door dit verhoor is voldaan aan de wens door de Enquêtecommissie over deze zaak te worden gehoord? Had u gedacht ook nog over andere dingen te worden gehoord?

A. Ik weet natuurlijk niet in hoeverre de Enquêtecommissie op historische beschouwingen ingaat, of b.v. de verdediging van de stelling Den Helder een punt van bespreking uitmaakt. Als dat niet het geval is, dan niet. Ik weet ook niet in hoeverre de Enquêtecommissie de eerste opzet van de illegale beweging in Nederland onder de heer *Schimmelpenninck* aan een nader onderzoek wil onderwerpen. Mocht dit van belang zijn, dan kan ik er u ook nog het een en ander van vertellen.

De **Voorzitter**: Dit onderwerp ressorteert onder een andere subcommissie.

A. Het zijn dingen, waarover ik iets zou kunnen vertellen. Ik kom er niet zelf mee, maar als u mij iets vragen wilt, zal ik het graag beantwoorden.

91554. De heer **Korthals**: Wanneer heeft deze briefwisseling plaats gehad?

A. In Mei 1948.

91555. De heer Korthals: Is u ook bekend, dat ook bij andere marine-autoriteiten de mening heeft post gevat, dat de mededelingen van de heer *Furstner* in zijn artikel onvolledig of onjuist waren, of kunt u dit alleen maar ten opzichte van uw eigen belevenissen getuigen?

A. Dit zijn mijn eigen belevenissen en ik zou het op prijs stellen het daarbij te houden. Over de polemiek, welke tussen *Furstner* en *Heeris* is gevoerd over het wegsturen van de schepen, heb ik natuurlijk een mening, maar dat is hun zaak, daar ga ik mij niet in verdiepen. Ik heb zoëven reeds gezegd, dat ik in een zeer kort telexbericht van *Heeris* de opdracht heb gekregen: wij verbreken de telex, de schepen weg met zoveel mogelijk personeel, alle vernielingen uitvoeren.

91556. De Voorzitter: Deze gegevens maken ook weer deel uit van de controverse *Furstner—Heeris*.

A. Dat begrijp ik ook wel.

91557. De Voorzitter: Hebt u misschien zelf nog iets op te merken? Meent u dat het onderwerp, dat op de convocatie stond vermeld, van uw zijde voldoende is behandeld?

A. Ja. Ik heb de schepen weggestuurd. Ik had niet meer schepen. Naderhand, jaren later, toen ik in krijgsgevangenschap was, heb ik een gesprek gehad met de overste *Varkevisser*, toentertijd commandant van de „Schorpioen“. Deze heeft mij medegedeeld, dat hij stoom heeft laten stoken in het oude werkschip van de inschietcommissie van torpedo's en dat hij daarvan mededeling heeft gedaan aan mijn staf. Dit bericht heeft mijn chef van staf nooit bereikt en mij ook niet. Het heeft mij wel gespeten, dat ik dit bericht niet heb gekregen,

dan had ik nog meer mensen kunnen wegsturen dan ik nu heb gedaan. Ik had echter niet meer schepen, de Z 6 en Z 7 lagen in de haven kolen en olie te laden. Dit hebben wij afgemaakt en bespoedigd, er waren kolen genoeg om naar Engeland te gaan; de mensen moesten aan boord en het schip moest weg. Ik moest de schepen weg hebben, voordat het bericht van de opperbevelhebber er was, daar was ik bang voor. Ik wist niet of hij al besprekingen met de Duitsers had gevoerd. ja dan neen. Ik zat in het noorden en ik wist niets en ik was als de dood, dat ik een bevel zou krijgen, in overleg met de Duitse bevelhebber, dat alle schepen binnen moesten blijven. Dan stond ik weer voor het dilemma, moet ik het doen, moet ik het niet doen, dat wilde ik niet. Ik heb dus alles weggestuurd; de schepen zijn van de i-ede en van de binnenwateren zo naar Engeland gegaan.

De Voorzitter: Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor ¹⁾.

H. JOLLES.

ALGERA, *voorzitter*.

VAN DIS.

KORTHALS.

KRANENBURG, *griffier*.

¹⁾ *Noot van de getuige, toegevoegd bij de correctie van het stenogram*: Een enkel woord ter verduidelijking wil ik hier nog aan toevoegen. De marinestaf is een administratief lichaam, zonder bevoegdheid. Die bevoegdheid lag bij de opperbevelhebber en daarna bij de marinecommandant (c.q. commandant in Zeeland, commandant van de Vesting Holland). Om te kunnen bevelen, moesten die commandanten „weten“. Hoe het bij de marinecommandant in Den Helder met dat „weten“ gesteld was, zal u duidelijk worden, als u dit stenogram nog eens doorleest.

ZITTING VAN VRIJDAG 6 APRIL 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer **Algera**, voorzitter, en de heren van Dis en Korthals, leden, alsmede de heer Kranenburg, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

Mr. JACOBUS ROOKMAAKER,
oud 40 jaar, wonende te 's-Gravenhage, administrateur bij het Ministerie van Buitenlandse Zaken.

Hij legt de eed af als getuige.

91558. De **Voorzitter**: Welke functie hebt u in Indië bekleed na de capitulatie van Japan?

A. Tijdens de oorlog was ik tolk in de Japanse krijgsgevangenkampen en ter beschikking van de Nederlandse kampstaf om tolkendiensten in het Japans te verrichten. Toen de bevrijding kwam, bereidden de geallieerde hoofofficieren in het kamp, hoofdzakelijk Engelsen, een staf voor, die zou kunnen optreden in afwachting van de komst van de Engelse troepen. Mij werd toen verzocht bij die staf op te treden als tolk voor het Japans, dus als verbindingsofficier-tolk. Ik had toen de rang van eerste-luitenant van het K.N.I.L. Op 19 September 1945 ben ik uit krijgsgevangenschap ontslagen en naar Batavia gecommandeerd, waar ik mijn intrek heb genomen in Hotel des Indes. Ik werd daar dus toen verbindingsofficier en tolk en ik heb in hoofdzaak onder leiding van de toenmalige kolonel *Abdoel Kadir Widjojo Atmodjo* gewerkt. Toen de Japanners zo langzamerhand werden geïnterneerd en afgevoerd, was er ook voor mij als tolk voor het Japans weinig meer te doen. Ik ben toen gehandhaafd als liaison officier in het algemeen, heb dienst gedaan als tolk voor Engels en Maleis en tenslotte ben ik ook opgetreden als aide de camp van kolonel *Abdoel Kadir*.

91559. De **Voorzitter**: Tussen wie en wie was u liaison-officier?

A. Ik was ter beschikking van kolonel *Abdoel Kadir* en ik heb in het begin in hoofdzaak de contacten verzorgd met de Japanners. Later ben ik nog ter beschikking gesteld van het hoofd van de Rapwi kolonel *Dewar*, waarbij ik een tocht heb gemaakt langs de verschillende kampen. Ik heb zijn toespraken vertaald en hem verder geholpen bij de verschillende contacten, die hij had zowel met de Japanners als met Nederlanders in de kampen, of, als het te pas kwam, met Indonesiërs. Wij zijn o.a. onderweg aangehouden door Pemoeda's en tenslotte op reis van Bandorng naar Semarang gestrand op barrières, bevaakt door gewapende nationalistenv.

91550. De **Voorzitter**: Wie was de Nederlandse commandant van de Rapwi?

A. Na de Britse kolonel *Dewar* is als Nederlands commandant opgetreden kolonel *Asjes*.

91561. De **Voorzitter**: Er waren toch Nederlanders bij de Rapwi, die de leiding hadden over bepaalde groepen?

A. Ik spreek nu over de commandant van het geheel. Ik heb met de Rapwi als zodanig niets te maken gehad, behalve dat men mij heeft gevraagd kolonel *Dewar* op die tocht te vergezellen — hij was commandant van de gehele organisatie —. In die tijd waren er veel moeilijkheden. Om begrijpelijke redenen wilden de Nederlanders snel uit de kampen en men moest hen overtuigen, dat dit gevaarlijk was en dat zij in de kampen moesten blijven totdat de Engelsen, die het be-

stuur van de Japanners hadden overgenomen, het contact hadden gelegd tussen de verschillende gezinnen en hadden nagegaan, waar het veilig was om buiten de kampen te wonen.

91562. De **Voorzitter**: Had u ook contact met de Engelse legerleiding?

A. Alleen voor boodschappen in mijn functie van verbindingsofficier. Ik heb wel vrij veel contact gehad met luitenant-kolonel *van der Post*.

91563. De **Voorzitter**: Het gaat ons er om te weten te komen op welke wijze admiraal *Mountbatten* bericht heeft ontvangen betreffende de troepensterkte van de Indonesiërs op Java. De heer *van Mook* zegt in zijn boek „Indonesië, Nederland en de Wereld“:

„Tussen 25 en 29 September namen de gebeurtenissen een voor ons onverwachte en kritieke wending. Klaarblijkelijk op grond van berichten, die hij van RAPWI-mensen op Java en Sumatra had ontvangen, ging Admiraal *Mountbatten* de toestand zeer ernstig inzien en kwam hij, na overleg met en op instructie van Londen, tot de overtuiging, dat de uitvoering van de geallieerde taak sterk moest worden beperkt en dat van het begin afaan rekening zou moeten worden gehouden met het bestaan van de republiek.“

Het is nu de vraag of Rapwi-parties deze inlichtingen hebben verstrekt, dan wel dat dit van andere zijde is gebeurd. Verschillende uitlatingen wijzen in de richting van de heer *van der Post*. Wat weet u hiervan? Ik meen, dat u mess-genoot van de heer *van der Post* in Batavia was.

A. Ik heb in het pand Nassau, Boulevard no. 2 gewoond met kolonel *Abdoel Kadir*, luitenant-kolonel *van der Post* en flight lieutenant *Blackwood*. De heer *Blackwood* was vrijwillig in Indië gebleven, nadat de meeste Engelse ex-krijgsgevangenen reeds waren weggegaan, omdat hij een grote rekening met de Japanners had te vereffenen. Hij was commandant geweest van een schip, waarmee zieke krijgsgevangenen van Ambon naar Java werden teruggevoerd, en van dat schip — ik meen, dat er 600 krijgsgevangenen aan boord waren — zijn er slechts 300 levend afgekomen. Een van mijn voornaamste taken in het begin — ik heb vergeten er melding van te maken — was behulpzaam te zijn bij de vervolging van Japanse oorlogsmisdadigers. Omdat ik uiteraard in mijn functie als tolk in de kampen dagelijks contact met de Japanners had gehad en hun namen wist en de bijzonderheden over de wandaden, welke zij hadden verricht, is mij verzocht o.a. naar Singapore te gaan en daar de verschillende Japanse krijgsgevangenen op te zoeken en te verhoren. *Blackwood* is zolang bij ons in huis gebleven, omdat hij zich daarvoor intensief interesseerde. In dat opzicht werkte ik dus met hem samen. Van het in het pand Nassau, Boulevard no. 2, gevestigde genoemd Special Allied Liaison Office was kolonel *Abdoel Kadir* de leider en verder was er de reeds genoemde luitenant-kolonel *van der Post*, die mij bekend was uit krijgsgevangenschap. Kolonel *van der Post* was, voor zover ik het heb kunnen nagaan, een intelligence-officier en iemand, die grote invloed had in Engelse militaire kringen. Nog nadat de Japanners op Java waren geland, was hij enige tijd actief geweest, ik meen in Bantam, en hij is pas later krijgsgevangen gemaakt en in een kamp geplaatst. Ook gedurende de kamperiode was hij wel een van de mensen, die onder de Engelsen het meeste invloed had, en hij is ook een van de eersten geweest, die, toen er contact werd gezocht tussen de mensen uit het kamp en de Engelse troepen, dit contact legden. Wanneer er dus in de periode, waarover wij spreken, inlichtingen zijn gegeven aan de Engelsen, dan is het zeer aannemelijk, dat kolonel *van der Post* een van degenen is geweest, die daarbij een rol hebben gespeeld.

Toen generaal *Christison* was gekomen als opvolger van admiraal *Patterson*, was hij een van de voornaamste officieren van de staf van generaal *Christison* en het is mij bekend, dat hij herhaaldelijk door deze werd geraadpleegd.

91564. De **Voorzitter**: De inlichtingen welke ik bedoel zijn blijkbaar gegeven vóór de komst van generaal *Christison*.

A. Reeds in die tijd was kolonel *van der Post* actief.

91565. De **Voorzitter**: Heeft hij tegenover u weleens uitlatingen in die geest gedaan?

A. Hij was tegen mij altijd zeer vriendelijk, maar zeer gesloten over zijn activiteit. Kolonel *van der Post* trachtte echter op allerlei gebied inlichtingen in te winnen en gaf deze door, dat was duidelijk.

91566. De **Voorzitter**: Acht u het waarschijnlijk, dat hij rechtstreeks aan de staf van *Mountbatten* inlichtingen heeft doorgegeven?

A. Dat is mij niet bekend.

91567. De **Voorzitter**: Acht u het waarschijnlijk? *

A. Dat kan ik u niet zeggen, want dat is een kwestie van Britse organisatie. Dat de inlichtingen daar terechtgekomen zijn, acht ik mogelijk.

91568. De heer **Korthals**: Heeft kolonel *van der Post* u weleens zijn indruk gegeven van de situatie, zoals deze zich na de capitulatie van Japan en Indonesië ontwikkelde?

A. Over het algemeen maakte hij er zich bezorgd over, dat het tot een steeds toenemende wrijving zou komen tussen de Britten en de Indonesiërs en tussen de Nederlanders en de Indonesiërs.

91569. De heer **Korthals**: Maakte hij zich ook bezorgd over het feit, dat men van Indonesische zijde sterk bewapend was?

A. Daarover is met mij niet met zoveel woorden gesproken. Ik heb daar nl. een heel ander soort functie bekleed als ik op het ogenblik vervul. Op het Ministerie van Buitenlandse Zaken houd ik mij uiteraard bezig met politieke problemen, daar was ik een subaltern verbindingsofficier, die de officieren van het Special Allied Liaison Office, zoals een aide de camp dat pleegt te doen, behulpzaam was bij het halen van rations, het verzorgen van een officiële lunch, het bezighouden van gasten. enz., afgezien van mijn tolkenwerk in het begin. Zondagsmiddags was er b.v. dikwijls een rijsttafel, waarvoor kolonel *Abdoel Kadir* dan verschillende Britten. Nederlanders en Indonesiërs placht uit te nodigen om te trachten zo contact te leggen en te proberen de moeilijkheden door onderlinge besprekingen uit de weg te ruimen.

91570. De heer **Korthals**: U wist dus ook niet welke de opvattingen van de heer *van der Post* waren? Hij liet er zich tegenover u dus niet over, uit, b.v. dat de Nederlanders eens heel vriendelijk moesten optreden, of heel flink?

A. Neen, hij nam het liefst een typisch informatieve houding aan. Hij stelde zich altijd open voor allerlei inlichtingen en legde zijn oor kennelijk te luisteren, al gaf hij uiteraard adviezen op hoger niveau, waarover ik u echter niet kan inlichten.

91571. De heer **Korthals**: U kon natuurlijk niet nagaan wie zijn belangrijkste relaties waren?

A. Ik kan u slechts zeggen, dat ik hem éénmaal heb vergezeld op een tocht naar een kampong in de buurt van Batavia naar de toenmalige Indonesische leider *Amir Sjarifoedin*. Ik ben toen mee geweest naar het huis van *Amir*; het was in een kampong, waar kort geleden nog een aanslag op de heer *van der Post* was gepleegd.

91572. De **Voorzitter**: Ons interesseert speciaal de militaire kant van de zaak en wij zouden wel graag willen weten van wie *Mountbatten* inlichtingen omtrent de militaire situatie heeft ontvangen. Wat betreft hetgeen de heer *van Mook* hierover zegt, nl. dat het van Rapwi-mensen afkomstig moet zijn geweest, kunt u geen inlichtingen geven?

A. Ik ben er van overtuigd, dat de officieren, die werkzaam waren bij de Rapwi, in de gelegenheid waren allerlei gegevens in te winnen, en het is mogelijk, dat zij deze hebben doorgegeven. De Rapwi-officieren waren de eersten, die actief werkzaam waren in het binnenland.

91573. De **Voorzitter**: Kunt u ons enkele namen noemen?

A. De heer *Asjes* is commandant van de Rapwi geweest na *Dewar*.

91574. De **Voorzitter**: Wij hebben liefst de namen uit de aller-eerste tijd, omdat dit zich in September heeft afgespeeld.

A. Voor wat betreft die tijd laat mijn geheugen mij in de steek. Ik was net uit het kamp, waarvan de gevolgen zich toen nog duidelijk lieten voelen, terwijl de algemene situatie ook nog zeer verward was. Zoals u weet, waren er in het begin heel weinig werkeijk Engelse bezettingstroepen. Er is eerst een troep mariniers of matrozen geweest, die de bezetting van de kampen overnam, en de eerste Engelsen, die vervolgens een rol gingen spelen, waren de officieren van de Rapwi en ongetwijfeld zullen dezen contacten hebben gehad en hun eerste indruk hebben doorgegeven. De Rapwi-parties bestonden uit Engelsen en Nederlanders. In het begin hebben wij ons weleens afgevraagd, waarom er niet meer Engelsen kwamen en waarom zij niet krachtiger optraden tegen de nationalistische beweging in het algemeen, maar dan werd van Engelse zijde steeds gewezen op hun primaire taak, nl. ontwapening van de Japanners en beveiliging van de kampen, ook de sociale verzorging van de gewezen krijgsgevangenen en geïnterneerden.

91575. De **Voorzitter**: Acht u het aannemelijk, dat *Mountbatten* bepaalde inlichtingen heeft ontvangen omtrent de militaire situatie, welke onjuist waren en waarop hij zijn politiek heeft gegrond om zo slap mogelijk op te treden?

A. Over de juistheid van de inlichtingen kan ik geen oordeel hebben.

91576. De **Voorzitter**: Dat bedoel ik ook niet, maar wel het feit, dat hij ze kreeg.

A. Dat *Mountbatten* inlichtingen ontving en dat deze in het begin niet alle even objectief juist waren, acht ik zeer waarschijnlijk. De omstandigheden waren nl. zo, dat de Rapwi-officieren alleen geplaatst waren op de plaatsen, waar zich de grote kampen bevonden, te weten Batavia, Buitenzorg en kampong Makassar, dan Bandoeng en Tjimahi en verder de kampen in Semarang, Ambarawa, enz. in Midden-Java. Dat het moeilijk was contact te krijgen met andere streken en het binnenland van Java, laat staan de buitengewesten, heb ik zelf ondervonden op mijn tocht met kolonel *Dewar*. Wij werden daarbij vergezeld door een Japanse militaire politie-officier, omdat de Japanners formeel verantwoordelijk waren voor de orde en rust, totdat zij de verantwoordelijkheid hadden overgedragen aan het Engelse gezag. Op die tocht zijn wij, nadat wij de kampen in Batavia, Buitenzorg, Tjimahi en Bandoeng hadden bezocht, op weg naar Semarang gestrand op een barricade, die de Indonesiërs hadden opgericht in de buurt van Bandjar. Dat was het eerste dat ik heb gezien van de nationalistische beweging buiten Batavia. De mensen namen een dreigende houding aan en pas na een halfuur praten, waarbij ik heb toegezegd, dat de Rapwi een menslievende doelstelling had en alleen bedoelde de mensen uit de kampen te hulp te komen en steun te geven, is het ons gelukt de eerste barrière te doen openen. Na enkele minuten stuitten wij weer op een volgende barrière. Dit heeft zich enige malen herhaald, waarbij het niet ondenkbaar was, dat een aanslag gepleegd zou worden op onze kleine groep. Ik heb tenslotte de Engelse kolonel overtuigd, dat wij beter terug konden gaan, totdat hij met beter gewapende escorte de tocht kon herhalen of de reis door de lucht zou kunnen doen.

91577. De **Voorzitter**: Hebt u de indruk, dat er in September 1945 een sterk Indonesisch leger aanwezig was?

A. Ik ben overtuigd, dat er veel Japanse wapens in handen van de Indonesiërs zijn gekomen. Wat de organisatie betreft, weet ik alleen, dat er op het moment van de capitulatie verschillende in Japanse tijd opgerichte organisaties bestonden, en het is bekend, dat deze, zij het met kleine verschuivingen, daarna een actieve rol zijn gaan spelen. Ik bedoel b.v. de Peta en mogelijk de Heiho. Ik weet ook, dat het een grote zorg is geweest, zowel van de Engelsen als van de Nederlanders, om te verzekeren, dat de wapens van de Japanners zouden worden overgegeven aan de bevoegde militaire instanties en niet aan de Indonesiërs. Er is o.a. een misverstand geweest met de Engelse commandant te Soerabaja; naar ik meen, was de marinecommandant daar met het gezag belast. Het is gebleken, ik kan wel zeggen tot ongenoegen en ook schrik van de Engelsen in Djakarta,

waaronder kolonel *van der Post*, dat een aantal wapens in handen van de Indonesiërs was gekomen. Ik heb dit toen van ter zijde gehoord, maar ik weet, dat het vrij grote indruk heeft gemaakt.

91578. De **Voorzitter**: Kunt u ons misschien in het algemeen nog namen noemen van mensen, die omtrent dit punt inlichtingen zouden kunnen geven?

A. De heer *van Mook* en de heer *van der Plas*, die toen zijn adviseur was.

91579. De **Voorzitter**: En van de Rapwi-kant?

A. Kolonel *Asjes*.

91580. De **Voorzitter**: Hebt u misschien zelf nog iets op te merken in het kader van dit verhoor, waarvan u meent, dat het voor de commissie van belang kan zijn het te weten?

A. Misschien mag ik u nog een voorbeeld geven van het optreden van de Engelsen, waardoor u een idee kunt krijgen van de indruk, die het op ons maakte. Wij kwamen uit de kampen en wisten uiteraard niet wat zich buiten had afgespeeld en wat er ging gebeuren. Toen wij in het eerste voorlopige kwartier kwamen in het huis van de heer *van Waveren* van de Javasche Bank te Batavia, was de eerste demonstratie van de macht van de bezettingstroepen, dat op het erf vlaggen werden opgesteld en dat er een marinewacht kwam te staan. Verder waren er bij de verschillende kampen ter plaatse wachten gekomen om de Japanse bewaking over te nemen. In de stad waren er echter in die tijd nog geen Nederlandse of Britse politie of troepen, die de orde en rust konden handhaven en werkelijk gezag konden uitoefenen. Het is mij opgevallen, hoe de enige aanwezige Engelse militairen toen optraden op een manier, die principieel afweek van de Nederlandse voorschriften t.a.v. de bestrijding van woelingen en de opvattingen, zoals wij die vóór de oorlog hadden. Er was een duidelijke onrust in de stad, een werkelijke revolutionaire beweging. Wij hadden telefoonverbindingen met de verschillende kampen, maar niet de mogelijkheden om op te treden, wanneer er moeilijkheden waren buiten het kamp. Er kwamen steeds noodkreten, dat men werd beschoten enz., doch men moest — ik spreek over de officieren van de staf van admiraal *Patterson* — volstaan met te trachten de mensen te kalmeren door rustig toe te spreken en de raad te geven binnen de kampen te blijven, met de belofte, dat men, wanneer het binnen de kampen gevaarlijk zou worden, zou trachten de nodige troepen in te zetten. Toen het op een gegeven ogenblik te erg werd, is de lieutenant-commander van de staf met één of twee marine-officieren, alleen gewapend met pistolen, met een jeep in de richting gereden, waar men het schieten en de geluiden van de menigte hoorde. Zij zijn

toen, naar ik later van hen heb gehoord, op een oproerige massa van opgeschoten jongelui gestoten, die zeer opgewonden was. De officieren zijn toen gestopt en hebben de jongens gevraagd, wat er gaande was. Van enkelen van hen, die Engels spraken, kwam toen een verward verhaal, dat zij juist enkele mensen hadden gedood, een Japanner en een Indo-Europeaan. Die Engelsen hebben toen gezegd, „dat zij dat toch niet mochten doen en dat zij om deze tijd van de dag in bed moesten liggen“. De menigte is toen werkelijk uit elkaar gegaan.

Waar ik bij was, hebben zij ook eens rapport uitgebracht aan de admiraal, dat zij zo bijzonder tevreden waren over het optreden van een groep militairen — adelborsten, naar ik meen —, die belast was met de bewaking van een kamp in de buu t, dat werd bedreigd. De adelborsten zijn toen niet naar buiten gekomen om de mensen met geweld te verjagen, maar zij hebben hun geweren op de rug genomen, zodat zij niet schietvaardig waren, met afgezette bajonet, zij hebben de mensen meer op de manier, waarop een politie-agent in Londen dat doet, op de schouder geklopt en gezegd: „Mensen, ga nu naar huis toe.“ Dit was typisch naar de zin van de admiraal en ik herinner mij, dat het mij zo opviel, omdat wij de militaire bijstand alleen kenden in geval van nood en omdat ons vroeger voorschriften waren gegeven van zodanige strekking, dat, wanneer de militairen eenmaal waren ingezet, er b.v. niet in de lucht geschoten mocht worden, maar dadelijk krachtig moest worden opgetreden, omdat het leger anders beter thuis kan blijven, waar het het laatste machtsmiddel was, dat door de Staat kan worden ingezet en pas gebruikt wordt, als de gewone machtsmiddelen — de politie — gefaald hebben. Misschien, dat dit u een beeld kan geven van het optreden van de Engelsen in de eerste tijd. Zij waren toen inderdaad militair zeer zwak.

91581. De **Voorzitter**: Het zal voor u niet zo gemakkelijk zijn uit te maken, op grond waarvan die houding werd aangenomen?

A. In de eerste plaats ligt het in de lijn van de Engelsen om ook hun militairen meer politiek te laten optreden. In de tweede plaats konden zij geen risico nemen om ernstige reacties onder de mensen te verwekken, omdat zij niet de macht hadden er tegen op te treden. Ik we: niet, welke overweging heeft geprevaleerd.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

J. ROOKMAAKER.

ALGERA, voorzitter.
VAN DIS.
KORTHALS.
KRANENBURG, griffier.

ZITTING VAN VRIJDAG 6 APRIL 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer **Algera**, voorzitter, en de heren Fokkema en Fens, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

ARNOLD DIRK ALBERT PEEREBOOM VOLLER,
oud 52 jaar, wonende te 's-Gravenhage, kapitein-luitenant-ter-zee b.d.

Hij legt de eed af als getuige.

91582. De Voorzitter: Welke functies hebt u bekleed na de capitulatie van Java tot ongeveer November 1945?

A. Vanaf 1 Januari 1944 tot half September 1945 ben ik hoofdcensor te Colombo geweest. Daarna ben ik weggezonden naar Rangoon om te zien of bij de bevrijde krijgsgevangenen personeel van de marine was, dat in staat was direct dienst te doen.

91583. De Voorzitter: Wat hebt u vóór 1 Januari 1944 gedaan?

A. Bij de capitulatie van Java was ik eerste officier aan boord van Hr. Ms. „Tromp”, en ik meen, dat ik dit tot half November 1942 ben gebleven. Toen ben ik naar Melbourne gegaan, waar ik commandant van de kazerne ben geworden tot Januari 1944. Van Melbourne ben ik naar Colombo gegaan, waar ik hoofdcensor ben geworden. Daarna ben ik naar Rangoon gezonden om te zien of er bij de krijgsgevangenen nog mensen waren, die capabel waren direct weer dienst te doen. Ik ben daarna bij de Rapwi ingedeeld en naar Bangkok gezonden. Van Bangkok ben ik tenslotte naar Batavia gegaan.

91584. De Voorzitter: Wanneer bent u naar Batavia gegaan?

A. Het zal ongeveer 20 October zijn geweest.

91585. De Voorzitter: Kunt u ons mededelen wat u in Rangoon hebt gedaan?

A. Ik had opdracht gekregen naar Rangoon te gaan.

91586. De Voorzitter: Hebt u deze opdracht bij u?

A. Ja. De opdracht is in het Engels gesteld, maar ik zal haar even vertalen. Zij luidt:

„De luitenant-ter-zee 1ste klasse **A. D. A. Peereboom Voller** wordt hierbij geïnstrueerd contact te zoeken met de Rapwi-autoriteiten te Rangoon, ten einde daar Nederlandse ex-krijgsgevangenen van de marine en het leger te ontmoeten. De luitenant-ter-zee Peereboom Voller wordt gemachtigd om die mensen van de Koninklijke marine terug te brengen in Colombo, die hij in staat acht dienst te doen. Voor dat personeel zal door mij alle verantwoording wat betreft accommodatie, enz. worden genomen. Er wordt verzocht het bovengenoemde personeel te ontheffen van de contrôle van de Rapwi. Echter zal moeten worden begrepen, dat alleen personeel door luitenant-ter-zee **Peereboom Voller** en geen ander vrijgemaakt kan worden. Het zou aange-naam zijn, wanneer hem vliegpassage kon worden verleend.”

De opdracht is getekend door admiraal **Helfrich**.

91587. De Voorzitter: Hoe hebt u de opdracht uitgevoerd?

A. Ik ben er heen gegaan en heb de namen van enige mensen genoteerd. Intussen hoorde ik, dat de „Plancius”, waar de mensen aan boord zouden gaan in Colombo, naar Indië was vertrokken.

91588. De Voorzitter: Hoeveel ex-krijgsgevangenen hebt u uit de kampen kunnen vrijmaken?

A. Ik had van het kleine aantal marinemensen er nog geen uit kunnen halen, omdat ik eerst moest weten, wanneer ze konden worden vervoerd naar Colombo. Op dat ogenblik wist niemand iets en achteraf hoorde ik van de autoriteiten, dat het schip reeds was vertrokken.

91589. De Voorzitter: Wat is er toen verder gebeurd? Zijn de mensen in Rangoon gebleven?

A. Ja, maar ik weet niet hoe lang.

91590. De Voorzitter: U hebt uw opdracht dus niet kunnen volvoeren, omdat de „Plancius” reeds naar Indië was vertrokken?

A. De „Plancius” was vertrokken. Ik ben tosn naar Bangkok gezonden. Dit stond niet in de opdracht, maar omdat ik voor de Rapwi werkte, ben ik daar ook heengezonden.

91591. De Voorzitter: Men kan dus zeggen, dat uw opdracht te Rangoon is mislukt?

A. Ja.

91592. De Voorzitter: Wanneer bent u van Rangoon naar Bangkok gegaan?

A. Ik ben een dag of vier, vijf in Rangoon geweest en toen ben ik naar Bangkok gegaan.

91593. De Voorzitter: Waren de Rapwi-autoriteiten Engelsen?

A. Ja.

91594. De Voorzitter: Wat hebt u in Rangoon moeten doen?

A. Ik heb de mensen bezocht en ik heb hun gezondheidstoestand opgenomen; verder moest ik beoordelen wie van hen ineens weer dienst zouden kunnen doen.

91595. De Voorzitter: Is dat gelukt?

A. De mensen waren in een kamp een heel eind buiten Rangoon; ik ben er driemaal geweest.

91596. De Voorzitter: Hoe is het in Bangkok verlopen?

A. Ik moest er heen van de Rapwi, maar veel te doen was er niet voor mij. Ik heb er diverse mensen gesproken.

91597. De Voorzitter: Was daar ook een kamp?

A. Er waren diverse kampen. De officieren en minderen waren in de omstreken van Bangkok bij elkaar ondergebracht.

91598. De Voorzitter: Was het uw bedoeling deze mensen ook naar Java te brengen, wanneer er gelegenheid voor was?

A. Wanneer er gelegenheid was wel, maar ik wist zeker, dat er de eerste tijd geen gelegenheid voor zou zijn.

91599. De Voorzitter: Waarom was er geen gelegenheid?

A. Al onze schepen waren in een pool gegaan en pas een bepaalde tijd, nadat de oorlog zou zijn afgelopen, zouden deze worden vrijgegeven.

91600. De Voorzitter: Waren er ook geen Engelse schepen te krijgen?

A. Neen. De enigen, die betrekkelijk onmiddellijk zijn weggegaan, waren de Amerikanen. Zij zijn met Amerikaanse vliegtuigen gehaald. De Engelsen konden evenmin gauw weggelopen.

91601. De Voorzitter: Hebt u van de Engelsen ook een bepaald positief bericht gekregen, dat voorlopig niet te verwachten was, dat de mensen konden worden vervoerd?

A. Dat hebben zij niet met zoveel woorden gezegd. Zij hebben gezegd, dat ik de mensen maar van alles moest beloven, maar dat heb ik niet gedaan.

91602. De heer Fens: Wie heeft dat gezegd?

A. Dat heeft een Engelse generaal gezegd; zijn naam weet ik niet. De mensen waren op dat ogenblik allen over hun toeren heen. Het was voor mij ook moeilijk, want ik had geen enkele opdracht. Ik heb hen de groeten gebracht van de algemeen bevelhebber, admiraal Helfrich. Verder wilde iedereen weten hoe het in Indië was, maar daar wist ik even weinig van als zij. Toen ik zelf in Bangkok was, hoorden wij eigenlijk pas de eerste berichten uit Indië.

91603. De Voorzitter: Was er voor de ex-krijgsgevangenen gelegenheid zich te oefenen?

A. Later wel, maar toen was ik al weg. Ik weet, dat zij daar geïfend hebben.

91604. De Voorzitter: Wanneer was dat?

A. Laat ik zeggen tegen het einde van het jaar. Of er echter wapens bij zijn verstrekt of wat dan ook, dat weet ik niet.

91605. De Voorzitter: Wanneer en waarom bent u uit Bangkok weggegaan?

A. Ik moest weer naar de marine terug.

91606. De Voorzitter: Hebt u uw taak volbracht of is deze mislukt?

A. De Rapwi had mij gezegd naar de mensen te gaan kijken en dat heb ik gedaan. Ik was de eerste, die bij de mensen kwam, en ik heb met hen gesproken. Verder is mij geen enkele opdracht verstrekt.

91607. De Voorzitter: U moest dus praten met de Engelse Rapwi-mensen?

A. Ik moest praten met de Rapwi-mensen; ik heb met hen en onze mensen gesproken.

91608. De Voorzitter: Wat moest de inhoud van uw gesprekken zijn? Men kan toch moeilijk iemand wegsturen om maar eens wat te gaan praten.

A. De hoofdzaak was, dat ik de ex-krijgsgevangenen moest opzoeken, zodat zij zouden zien, dat er iemand van buiten kwam en zij niet werden vergeten. Dit is de opvatting geweest, voor zover ik het kon beoordelen, van de Rapwi-mensen te Rangoon, van de Engelsen wel te verstaan.

91609. De Voorzitter: Op wiens initiatief bent u toen weer weggegaan?

A. Ik heb zelf gevraagd om te mogen weggaan en dat vond men goed. Wat moest ik daar verder doen?

91610. De Voorzitter: Waar bent u toen heengegaan?

A. Ik ben met een vliegtuig naar Singapore gegaan en de volgende dag door naar Batavia.

91611. De Voorzitter: Welke functie kreeg u daar?

A. In Batavia heb ik de eerste dagen wat vrouwen opgezocht, waarvan de mannen in Bangkok waren. Daarna ben ik weer bij de Rapwi gekomen om te zorgen voor het thuisvaren van marinemensen.

91612. De Voorzitter: Hebt u in Bangkok geen enkel initiatief genomen om te trachten schepen te krijgen? Lag dit niet in de lijn van uw opdracht? Moest u alleen wat praten met de ex-krijgsgevangenen?

A. Ik heb niet een opdracht gekregen en aan de andere kant wist ik ook, dat er geen schepen waren.

91613. De Voorzitter: Men kon toch trachten scheepsruimte te krijgen?

A. Waar vandaan?

91614. De Voorzitter: U kon de Engelsen toch vragen schepen te sturen?

A. De Engelsen zelf konden ook niet weg.

91615. De Voorzitter: Kunt u zeggen hoeveel ex-krijgsgevangenen er waren?

A. Ettelijke duizenden.

91616. De Voorzitter: Zij moesten daar dus blijven, zonder dat zij iets te doen hadden?

A. Er werd zoveel mogelijk gezorgd voor ontspanning voor de mensen. Er werd voor gezorgd met de gebrekkige middelen, die er waren.

91617. De Voorzitter: Wat hield uw functie van hoofdcensor in?

A. Alle brieven, die werden geschreven, moest ik controleren om na te gaan of daarin bepaalde dingen voorkwamen, die, wanneer zij eventueel in handen van de vijand kwamen, daarvoor van waarde konden zijn.

91618. De Voorzitter: Wat hield uw functie in als commandant van de kazerne in Melbourne? Maakte u de beweging van de militairen mee en had u een indruk van de sterkte?

A. In Melbourne was geen groot aantal mensen. In de kazerne was in hoofdzaak het mindere personeel ondergebracht, en dat was niet bijster veel.

91619. De Voorzitter: Welke onderdelen waren daar?

A. Ik had het marinegedeelte onder mij. Er is b.v. nog een opleiding geweest van Timorezen om dezen klaar te maken voor de marine.

91620. De Voorzitter: Hebt u misschien zelf nog iets op te merken?

A. Neen.

De Voorzitter: Dan dank ik u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

A. D. A. PEEREBOOM VOLLER.

ALGERA, *voorzitter.*

FOKKEMA.

FENS.

DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN VRIJDAG 6 APRIL 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer **Algera**, voorzitter, en de heren Fokkema en Fens, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p,

Verhoor van

WILLEM HARMSSEN,

oud 57 jaar, wonende te Nijkerk, kapitein-ter-zee b.d.

Hij legt de eed af als getuige.

91621. De **Voorzitter**: Welke functies hebt u bekleed in de oorlogsjaren van 1940 tot 1945?

A. Van Mei 1940 tot ik meen 7 Januari 1941 ben ik chef-personeel in Londen geweest.

91622. De **Voorzitter**: Welke functie had u in Nederland in Mei 1940?

A. Toen was ik bij de marine-staf van admiraal *Furstner* op de Badhuisweg. In Londen ben ik dus chef personeel geworden. Ik meen, dat ik omstreeks 7 Januari 1941 commandant van H. M. „Campbelltown” ben geworden.

De **Voorzitter**: Op 17 Januari.

A. Dat is mogelijk, dan weet u het beter dan ik.

91623. De heer **Fokkema**: Op welke manier bent u in Londen gekomen?

A. In een torpedomotorboot met 12 officieren.

91624. De heer **Fens**: Bent u niet meegegaan met de admiraal?

A. Neen.

91625. De heer **Fens**: U was bij de marinestaf op de Badhuisweg. Was u in de oorlogsdagen in Den Helder gedetacheerd?

A. Ik was sous-chef personeel op het Departement. Ik woonde in 1940 in de Ruyschrocklaan, dus in de buurt van de Badhuisweg, en de eerste oorlogsdagen ben ik naar de admiraal gegaan om te vragen, wat ik moest doen. Hij zei, dat ik niet naar het Departement moest gaan, maar bij hem moest komen. Ik werd toen belast met de verdediging van het gebouw en tevens moest ik zo'n beetje de adjudant van de admiraal zijn.

91626. De heer **Fens**: Hoe komt het dan, dat u vanuit het Nieuwediep met een motorboot bent vertrokken?

A. Maandag wisten wij in den Haag al, dat Nederland zou capituleren. Ik werd aangewezen om het detachement van de marinestaf over te geven, maar na mijn protest, dat ik er niet aan dacht goedschiks mijn wapens af te geven, is een ander aangewezen.

Met 1 hoofdofficier — die ook met de overgave van Nederland bekend was — en 2 subalterne officieren ben ik naar Den Helder gezonden om de schout-bij-nacht onze diensten aan te bieden. Wij wisten, dat de bedoeling was, dat iedereen, die geen dringende job had, naar Engeland moest. Wij mochten onder geen voorwaarde zeggen in Den Helder, dat Nederland zou capituleren.

Maandagavond kwamen in Den Helder enige officieren van de afdeling materieel in den Haag om naar Engeland te vertrekken. Toen hebben wij gezegd, dat het de bedoeling was, dat wij ook naar Engeland overstaken, daar de ons opgedragen functies eigenlijk niets omvatten.

91627. De heer **Fens**: U had dus opdracht naar Engeland te gaan als de stellingcommandant den Helder geen job voor u had?

91628. De **Voorzitter**: Was er een admiraal in Den Helder?

A. Schout-bij-nacht *Jolles*.

91629. De **Voorzitter**: Hebt u, toen u in den Haag was, iets bemerkte van bepaalde opdrachten, gegeven door admiraal *Furstner* in verband met het vertrek naar Engeland van bepaalde vlooteenheden?

A. Daar heb ik niet veel van gemerkt. Wel ben ik er bij geweest toen de order voor de „van Galen” werd gegeven om naar Rotterdam te gaan.

91630. De **Voorzitter**: Ik bedoel nu speciaal het vertrek van de schepen naar Engeland.

A. Daarvan herinner ik mij niets.

91631. De **Voorzitter**: Is er, toen u naar Den Helder ging, ook gezegd om welke reden u naar Engeland moest gaan?

A. Neen, want er was kans, dat de schout-bij-nacht in Den Helder ineens een functie voor mij had gehad, zodat ik niet in Engeland was gekomen.

91632. De **Voorzitter**: Met welke boot bent u overgestoken?

A. Met de torpedovolgbboot.

91633. De **Voorzitter**: Hebt u nog contact gehad met schout-bij-nacht *Jolles*?

A. Ja zeker, ik heb hem gesproken.

91634. De **Voorzitter**: Wanneer bent u uit Den Helder weggegaan?

A. Ik geloof in de nacht van Maandag op Dinsdag.

91635. De **Voorzitter**: Waar hebt u zich in Engeland vervoegd?

A. Wij zijn in Yarmouth aangekomen. Ik was de oudste van het gezelschap. Door de politie zijn wij toen in een hotel gezet en ik heb mij gemeld bij de oudste aanwezige zee-officier van de Engelsen. Ik geloof, dat ik toen naar de ambassade in Londen heb opgebeld om te zeggen, dat wij er waren. De volgende dag zijn wij met de trein naar Londen doorgeslagen. Wij zijn met ons allen naar het Cuinberland Hotel gegaan. Met ons twaalfen waren wij met die motorpedoboot gekomen; er waren, geloof ik, nog een paar mensen bij gekomen en daarna is de admiraal ook in het Cumberland Hotel gekomen. Het was hem echter te druk en hij is toen naar een klein hotelletje dicht bij Bondstreet verhuisd.

91636. De **Voorzitter**: In welk opzicht was het hem te druk?

A. Hij wilde 's avonds werken en rustig zitten en daarom vond hij het nodig naar een kalmer hotel te gaan.

91637. De **Voorzitter**: Bent u daarna niet in een officieel gebouw ondergebracht?

A. Er is wel een huis gehuurd, maar ik wilde er niet in. Overdag zat ik op kantoor en ik voelde er niets voor 's avonds weer marine. mensen om mij heen te hebben. Ik was graag helemaal op mij zelf. *Verschuur* en ik hebben het niet gedaan.

91638. De **Voorzitter**: Hoe heeft zich toen uw taak ontwikkeld?

A. Het viel niet mee. Overal waren schepen en ik heb toen opgave gevraagd van de mensen, die er waren, en dezen zo goed mogelijk ingedeeld.

91639. De heer Fens: Was uw kantoor ook op de bovenverdieping van C. & A.?

A. Ja. Er zijn toen oproepen gezonden naar de consuls in alle landen met het verzoek de Nederlanders op te sturen.

91640. De Voorzitter: Had u ook te maken met de in Engeland aangekomen schepen van de marine?

A. Ja, met de bemanningen er van.

91641. De Voorzitter: Hoe kwam u dat te weten? Ging u zelf naar de schepen om de toestand op te nemen?

A. Ik had enige officieren bij mij, die ik wel heb uitgestuurd. Verder kwamen de commandanten zich melden en heb ik schriftelijk opgave van de bemanningen gevraagd. Er waren schepen overgekomen met een bemanning, die er niet op hoorde. Door overplaat-singen hebben wij de schepen weer zo goed mogelijk ingericht.

91642. De heer Fokkema: U hebt zoëven gezegd, dat toen u uit Nederland kwam u zich bij de hoogste Engelse officier had gemeld en dat u daarna naar Londen bent gegaan. Wat is er van de boot geworden?

A. De boot is er blijven liggen.

91643. De heer Fokkema: Is de boot later in dienst van de Engelsen gesteld?

A. Dat zal wel, maar ik weet het niet. Wij kregen order naar Londen te gaan en wij zijn toen gekomen. Een machine van de boot was trouwens ook niet meer goed.

91644. De Voorzitter: Welke problemen deden zich in het eerste jaar bij de personeelsvoorziening voor?

A. Wij wilden meer personeel hebben. De koopvaardij was toen nog niet ingericht. Mensen, die niet wilden varen, moest ik laten komen en een beetje toespreken en dat was niet zo eenvoudig. Ik herinner mij nog, dat een sleepbootbemanning niet wilde varen. Deze mensen hebben toen een tijdje in een kamp of gevangenis gezeten, maar na afloop kwamen zij zich bij mij melden en zeiden, dat het hun nooit meer zou gebeuren en dat ze maar liever gingen varen. Het viel de mensen ook niet mee, alles was moeilijk en zwaar, er waren bombardementen.

91645. De Voorzitter: Er was dus een tekort aan personeel. Welke pogingen werden aangewend daarin te voorzien?

A. Ik zelf heb altijd gevraagd ook soldaten bij ons in te delen.

91646. De Voorzitter: Bedoelt u de Irene-Brigade?

A. Ja, alle soldaten, die er waren.

91647. De Voorzitter: U wilde dus alles bij de marine hebben?

A. Ja, of bij de luchtmacht. De mensen deden dan wat en zaten niet zo maar in een kamp.

91648. De Voorzitter: U was dus tegen de doelstelling van de Irene-Brigade, nl. te wachten tot er een landing op het vasteland zou plaats vinden en er dan aan deel te nemen?

A. Ik was er zeker op tegen en ik heb het H.M. de Koningin ook gezegd. Dit was echter veel later. Ik was al lang aan boord van schepen. De Koningin heeft mij laten komen en mij gevraagd, wat ik dan dacht. Ik heb toen gezegd, dat wij allen moesten meedoen en niet in een kamp moesten wachten tot de bevrijding zou komen om dan over te steken.

91649. De Voorzitter: Is dit een groot probleem geweest in het eerste jaar?

A. Er zijn soldaten naar ons overgegaan.

91650. De Voorzitter: Kreeg u uit de andere werelddelen ook nog gerecruteerden?

A. Ja, maar de meesten zijn na mijn tijd gekomen. Ik ben in Januari verdwenen en het duurde vreselijk lang voor de mensen overkwamen.

91651. De Voorzitter: Hebt u er iets van meegemaakt, dat oude Nederlandse schepen werden afgedankt, terwijl wij er andere Engelse schepen voor in de plaats kregen?

A. Ik heb er niet veel van meegemaakt, al onze schepen werden in die dagen gebruikt. Ik heb daarna op H. M. „Campbelltown” gevaren, die later buiten dienst is gesteld en door de Engelsen is gebruikt als sperschip bij St. Nazaire. Ik zou toen de „van Galen” krijgen, die in Schotland werd gebouwd, maar vóór die klaar was, werd ik naar de Middellandse Zee gezonden.

91652. De Voorzitter: Liep in verband met de personeelsvoorziening de aanstelling tot commandant van een schip ook over u?

A. Dat liep via het bureau personeel en ik gaf advies aan de admiraal.

91653. De Voorzitter: Hebben zich daarbij weleens controversen voorgedaan?

A. Ik herinner het mij niet. Als u een geval weet, dan zou ik het mij misschien kunnen herinneren.

91654. De Voorzitter: Hebt u toen verzocht commandant van een schip te mogen worden?

A. Ja, maar het viel niet mee daar weg te komen.

91655. De Voorzitter: Had u liever geen administratieve betrekking?

A. Neen. Ik vond het ook niet goed, wij moesten allemaal meevechten.

91656. De Voorzitter: U was dus van mening, dat uw dienst op het vasteland niet zo strikt noodzakelijk was?

A. Het was een kleine zaak en een ander kon het ook doen. Ik had praktijk in varen; ik heb altijd gevaren.

91657. De Voorzitter: Was het een algemene kwaal, dat er te veel mensen aan de wal werden vastgehouden?

A. Neen. Ik geloof, dat alle schepen goed bezet waren; wij hadden bovendien niet zoveel schepen. Ik zelf wilde gaan varen.

91658. De Voorzitter: U voelde dus meer voor de daadwerkelijke oorlogvoering?

A. Ja, maar dat vond ik onze opdracht.

91659. De Voorzitter: Ik kan mij indenken, dat er ook mensen waren, die er ietwat anders over dachten.

A. Die waren er ook wel; die voelden zich safe aan de wal. Ik wilde liever varen. Ik had altijd gevaren en ik deed het graag. Ik kende de bemanningen goed. Waar het er bij mij om ging, was, dat ik de mensen in de narigheid stuurde. Zelf bleef ik aan de wal en dat vond ik niet je dat.

91660. De Voorzitter: Dat gold in zekere zin voor allen, die aan de wal zaten?

A. Ja, maar voor een admiraal was er geen plaats, die kon niet op zo'n sloopje gaan zitten. De andere mensen waren aan de wal misschien wel nodig.

91661. De Voorzitter: Welke taak had de „Campbelltown”?

A. Konvooien beschermen. Het was een van de oude Amerikaanse jagers.

91662. De Voorzitter: Vanuit welke plaatsen hebt u dat gedaan?

A. Dat heb ik het meest gedaan vanuit Liverpool en ook Glasgow. Ook ben ik een tijd op IJsland gedetacheerd geweest. De Canadezen brachten dan de schepen naar IJsland, wij haalden ze daar op en brachten ze tot halfweg Schotland en dan gingen wij weer terug naar IJsland. Vanuit Liverpool brachten wij de schepen tot halfweg IJsland.

91663. De Voorzitter: Hebben zich daarbij bijzonderheden voorgedaan of is dit vrij gelijkmatig verlopen?

A. Op één nacht hebben wij eens 18 schepen verloren. Het was een konvooi van 72 schepen en wij zaten er omheen met een stuk of 10 jagers. De vijandelijke onderzeeërs waren toen waarachtig binnen het konvooi, zodat wij ze niet konden beschieten, want dan schoot je je eigen schepen weg.

Dit is wel het ergste geweest; er zijn natuurlijk nog veel andere dingen gebeurd.

91664. De Voorzitter: Hebt u zelf verliezen geleden?

A. Van de bemanning van de „Campbeltown” is niet één man verloren gegaan.

91665. De Voorzitter: Was het een volledige Nederlandse bemanning?

A. Ja. Wij hadden aan boord wel altijd twee Engelse *seiners* en een Engelse verbindingsofficier.

91666. De Voorzitter: De „Campbeltown” is daarna weer naar de Britse marine overgegaan, waarop u een nieuwe functie hebt gegrepen?

A. Ik ben naar Schotland gezonden om toezicht te houden op de aanbouw van de „van Galen”. Toen ik op een avond in Londen met verlof kwam en bij de admiraal moest komen, vroeg deze mij of ik ineens naar de Middellandse Zee kon gaan. Ik was echter in burger en toen ben ik met de nachttrein naar Schotland gegaan en met de volgende nachttrein was ik weer terug. Ik moest met het vliegtuig naar Caïro. In die tijd was blijkbaar juist Portugees Timor door ons bezet en Buitenlandse Zaken was bang, dat ik er in Lissabon zou worden uitgehaald. Ik moest dus in burger reizen met een diplomatiek paspoort. Mijn uniformen zaten in de diplomatieke mail. Ik was de enige, die buitengewoon gemakkelijk in Lissabon werd ontvangen. Ambtenaren kwamen vragen naar de heer *Harmsen*; ik werd niet nagekeken en zo met de auto naar het hotel gebracht. Het viel mij mee. De volgende dag zijn wij naar Gibraltar doorgevlogen. Het was toen slecht weer en één of twee van de Kerstdagen 1941 heb ik doorgeoracht in Gioraltar aan boord van een Engels schip. In de nacht zijn wij naar Malta geviogen en vandaar naar Caïro. Vandaar ben ik naar Alexandrië gegaan, waar ik Hr. Ms. „Sweers” heb overgenomen.

91667. De Voorzitter: Waarom werd de toenmalige commandant vervangen?

A. Ik weet het niet precies, maar ik geloof, dat het niet zo goed ging met de Engelsen.

91668. De heer Fens: Wie was de commandant?

A. De heer *Houtsmuller*.

91669. De Voorzitter: Was hij geen persona grata bij de Engelsen?

A. Ik dacht van niet, maar ik weet het niet precies. De admiraal zei in ieder geval, dat hij moest worden afgelost.

91670. De Voorzitter: Waar is hij toen heengegaan?

A. Ik denk, dat hij aan de wal is gebleven. Hij is een electriciteitsman, ik denk, dat hij voor de radio heeft gewerkt; hij is heel knap.

91671. De Voorzitter: Welke taak had de „Isaac Sweers”?

A. Konvooien brengen naar Malta.

91672. De Voorzitter: Dat was geen gemakkelijke taak?

A. Neen. Wij hadden altijd één of twee schepen bij ons en ik geloof, dat wij nooit twee schepen overgebracht hebben. Wij verloren altijd wat door vliegtuigaanvallen en onderzeeboten.

91673. De Voorzitter: Waren er destijds meer Nederlandse schepen bij betrokken?

A. Neen. Een Nederlands koopvaardijship met, naar ik meen, kapitein *de Haan* heeft ik weet niet hoeveel tochten gemaakt. Of het schip gezonken is, weet ik niet.

91674. De Voorzitter: Kunt u ons iets van die tochten vertellen?

A. Iets kan ik u wel vertellen. Op een morgen werd een Engelse jager, de „Gurka”, getorpedeerd. Het schip stond in brand en lag in de brandende olie. Ik heb het schip er uitgetrokken en vrijwel de hele bemanning gered; misschien zijn er een twintig verloren gegaan. Ik had toen echter al die mensen aan boord, maar het konvooi moest verder. Ik kon slecht de mensen aan boord houden; als er wat gebeurde, ging er een dubbele bemanning naar de haaien. Ik heb toen de Engelse admiraal geseind om te vragen wat ik moest doen. Deze zei me, de mensen naar Tobroek te brengen. Dat was helemaal een ellende. De haven lag vol gezonken schepen. De Engelse commandant, een kolonel van de marine, zat in een grot. Het enige, dat ik mij nog herinner, is, dat hij zei: Neem maar een gin, water krijg je niet, want dat hee ik niet. Al die Engelse officieren kwamen boord om erns een sneetje brood te eten. Acht maanden hadden zij geen brood gezien en geleeid op die cakes en corned beef. Het waren flinke kerels.

Dat is een van de dingen. Van 's morgens vroeg tot 's avonds laat waren er aanvallen. Als de zon opging, begon het feest en het eindigde niet vóór de zon onderging.

91675. De heer Fens: Hebt u zelf nog successen geboekt?

A. Geen een. Ik moet u eerlijk zeggen, dat ik gedurende de gehele oorlogstijd niet één vliegtuig heb zien neerschieten. Wij voeren vaak in een groep met een slagschip, twaalf h veertien jagers en een paar kruisers, en ik heb niet één vliegtuig zien neerschieten.

Ik had een prachtjager. Overdag was ik de wing-destroyer, omdat ik veel anti-airgeschut aan boord had. 's Avonds kwam altijd de order, dat ik midden vóór moest gaan varen, omdat ik de meeste torpedo's had.

91676. De Voorzitter: Werd dit opzettelijk gedaan?

A. Hr. Ms. „Isaac Sweers” was de beste jager en ik had ook een beste bemanning.

91677. De Voorzitter: Het was dus: Adeldom verplicht.

A. Zeker. Persoonlijk vond ik het best, maar voor de mensen vond ik het wei moeilijk. Het aardige is echter, dat er nooit één van de bemanning is achtergebleven. Van de Engelsen bleven ze wel achter, maar van ons nooit één. Van de Engelsen deserteerden altijd mensen.

91678. De Voorzitter: Bent u toen gewond geraakt?

A. Ja, later bij het zinken. In Februari 1941 ben ik door de Nederlandse admiraliteit in overleg met de Engelse uitgezonden naar Indië. Met Hr. Ms. „Sweers” ben ik door het Suezkanaal naar Colombo gegaan. Het schip moest daar worden schoongemaakt, anders kon ik het niet halen. Dit duurde nogal lang, omdat alle dokken vol lagen met kapotte schepen. Ik schat, dat ik er twee h drie weken heb gelegen. Toen ben ik uitgezonden met Royal Air Force-mensen aan boord naar Sumatra. Toen ik Padang wilde binnen gaan om olie te laden, kreeg ik een sein het niet te doen, omdat Padang reeds was bezet. Nog een halve dag later kreeg ik order om terug te gaan naar Colombo. In Colombo ben ik ingedeeld bij de Eastern Fleet van admiraal *Somerville*. Daar heb ik een tijd bij gevaren.

91679. De Voorzitter: Had u een bepaalde opdracht?

A. Ik voer in het verband van de vloot; deze bestond uit vier slagschepen, kruisers, ook Hr. Ms. „Heemskerck” was er bij met *van Holthe*, en ik was er met de jager. Mombasa werd onze haven.

Wij zijn toen uit Trincomalee weggegaan. De Engelse admiraal seinde tosn, dat wij de bemanning moesten zeggen, aat wij weggingen voor de vijand, maar dat wij zouden terugkomen. Ik dacht toen nog, dat, als een Nederlands admiraal dit ooit zou zeggen, hij meteen zijn ontslag zou krijgen. Wij zijn toen een hele tijd in Mombasa geweest en toen ben ik voor reparatie terugges:uurd rond de Kaap. Ik ben in Queenstown geweest en daarna in Gibraltar. In Gibraltar had ik nog een vervelend zaakje. Daar was een stel Engelandvaarders uit Holland. Ik had al officieren, onderofficieren en manschappen van de Engelsen aan boord uit Queenstown, die ziek waren en terug moesten. Ik heb de consul toen gezegd, dat ik een bepaald aantal mensen kon meenemen. 's Nachts zijn de mensen toen aan boord gesprongen en ik kon ze er niet meer afzetten, want het schip moest meteen uitvaren. Dit was vervelend voor mij, want ik wist niet wat ik aan boord had. Ik heb toen naar Plymouth geseind om te vragen wat ik er inee moest doen. Toen de geheime politie de mensen van boord kwam halen en vroeg wat zij met hen moest doen, heb ik gezegd de mensen flink op

hun kop te geven, maar niet te veel, omdat het tenslotte toch goede lui waren, die wilden helpen of vluchtten. Het stond echter gek tegenover de admiraal als je als commandant van een oorlogsschip binnenkomt met mensen, waarvan je niets weet.

Het schip heeft toen een hele tijd gerepareerd en toen ben ik in September of October naar Scapa Flow gegaan voor oefeningen. Begin November moest ik als commandant van mijn eigen jager en drie Engelse jagers de „Furious”, het vliegdekschip, wegbrengen naar Gibraltar. Ik ben daar aangekomen, maar toen mocht ik niet door. Met de „Porcupine” moest ik blijven bij een van de slagschepen, de „Nelson”. De „Nelson” was daar als vervanger van de „Rodney”. Als de „Rodney” weer binnenkwam voor olie of om te repareren, dan ging de „Nelson” uit.

Wij lagen daar en op een middag kreeg ik bericht de bemanning te redden van de „Nieuw-Zeeland” van de K.P.M., die was gezonken. Met een paar jagers zijn wij er heengegaan en wij hebben nog een hele hoop mensen er uitgehaald.

Ook heb ik nog geholpen het grote konvooi binnen te brengen voor Oran en Algiers, o.a. de „Dempo” was daarbij. Het is prachtig gegaan; er is helemaal geen narigheid bij geweest.

Dit gebeurde vóórdat ik die mensen had gered. 's Avonds kwam de Engelse admiraal aan boord om te zeggen, dat ik direct weg moest naar Force „H” van admiraal *Cunningham*. De „Porcupine” en ik zijn er heengegaan. Ik wilde eerst nog olie laden in Gibraltar; de slangen waren al aan boord, maar dat mocht niet. Met zonsondergang kwam ik bij een oliekonvooi, maar terwijl wij lagen te laden, begonnen ze rondom ons heen te schieten. Al die Duitse onderzeeboten waren langzamerhand gekomen. Die waren eerst meegestuurd met een konvooi, dat naar Casablanca ging; dat hebben zij helemaal opgeofferd om het grote konvooi binnen te krijgen. Het werd mij toen een beetje te gevaarlijk en ik heb de tanker gezegd, los te gooien en te helpen de zaak te verdedigen die nacht, want de volgende ochtend moest ik mij melden. Het hoefde echter niet meer, om kwart over vijf werd ik getorpedeerd.

91680. De heer Fokkema: Waar ongeveer?

A. Benoorden Algiers. Om halfvijf was ik nog op de brug en *Laman Trip* had de wacht. Deze had mij geroepen, omdat hij dacht, dat er iets was, maar het was een eigen schip. Ik ging weer even liggen en toen hoorde ik een reuzeclap. Ik heb mijn zwemvest opgezocht en ben naar boven gegaan, maar er was niemand meer op de brug. Een heel stel mensen had gebroken armen en benen en dezen hebben wij overboord gegooit met een zwemvest; zij zijn allemaal nog goed terechtgekomen. Meer dan de helft van de bemanning was echter gesneuveld. Van de 9 officieren waren er nog maar 3. Er was een torpedo achterin gekomen en één voorin; achterin sliepen de officieren, die niet op wacht stonden.

91631. De Voorzitter: Waren het allen Nederlanders?

A. De Engelse officier stond toevallig op de brug. Er stonden altijd drie officieren op de brug.

91652. De heer Fokkema: Er moeten dus twee onderzeeërs tegelijk op u geschoten hebben.

A. Neen, het is er één geweest; de torpedo's kwamen even na elkaar. Ik ben toen verbrand en opgenomen in een hospitaal in Gibraltar, waar ik twee maanden heb gelegen. Toen ben ik nog een paar dagen in Plymouth geweest en toen was ik klaar. Ik had mij door de dokter een papiertje laten geven, dat ik geschikt was voor de dienst op jagers, anders zou men mij misschien in Londen aan de wal houden en daar had ik helemaal geen zin in.

91683. De heer Fens: Heeft het succes gehad?

A. Ja, ik werd direct naar Hr. Ms. „Heemskerck” gezonden. Dat is een heerlijke reis geweest. Ik moest over Amerika reizen, dat kon niet anders, en toen kreeg ik een maand verlof in Amerika. Ik ben toen met de trein naar San Francisco gegaan. Men wilde mij met een vliegtuig laten gaan, maar ik wilde wat van het land zien. Ik heb toen vier dagen in de trein gezeten. Van San Francisco ben ik met een vliegboot naar Nieuw-Caledonië gegaan en met een bomber van de Amerikanen ben ik naar Australië gegaan. Ik ben in Sydney aangekomen; ik ben even in Melbourne geweest en toen ben ik naar Perth gegaan, waar ik het commando heb overgenomen van *van Holthe*.

91684. De heer Fens: U werd dus commandant van Hr. Ms. „Heemskerck”?

A. Ja.

91685. De heer Fens: Bent u na de torpedering alleen aangekomen in Engeland of met uw bemanning?

A. Ik ben alleen aangekomen.

91686. De heer Fens: Hebt u iets bemerkt van een medeleven van de Nederlandse admiraliteit in verband met hetgeen u was overkomen?

A. Niet zo erg veel. Wel toen Hr. Ms. „Sweers” de eerste keer binnenkwam. *Termijtelen* is toen aan boord geweest en heb ik de Oranje-Nassau gekregen. Dat was keurig. Mij hebben ze reuzegoed behandeld. Ik was overste aan boord van de jagers, want als ik kolonel was, moest ik er af, zo dacht men in Londen. Men heeft dus alle promoties gestopt tot ik vrij was van de andere vloot en toen ik alleen was, ben ik direct bevorderd tot kolonel. Ik had admiraal *Somerville* gezegd, dat ik waarschijnlijk zou worden bevorderd, omdat ik een bepaalde leeftijd had, tenzij men mij passeerde. Ik vroeg hem, wat ik dan moest doen. Admiraal *Somerville* zei mij toen, dat ik dan captain D. zou worden en op jagers kon blijven dienen. Toen ik bij admiraal *Furstner* kwam, zei deze mij, dat ik, nu ik kolonel was, van het schip af moest, waarop ik hem antwoordde, dat het niet behoefde en dat hij het maar eens moest vragen bij de admiraliteit. Ik werd dus captain D en daarom had ik ook Engelse jagers onder mijn bevel. Ik heb eenmaal gevaren met links en rechts van mij S Engelse jagers en ik alleen in het midden.

91687. De heer Fens: Ik meen toch, dat ik verhalen heb gehoord, dat u in Engeland niet zo bijzonder prettig ontvangen bent.

A. Ach ja, maar dat kon mij niet schelen. Ik heb alle appreciatie voor de admiraal, maar hij is zo, dat hij eigenlijk het varen een beetje minderwaardig vindt. Ik heb het hem ook weleens gezegd. De Krijgsschool is voor hem alles; dat is het mooie van het mooie. Voor mij is het zaak, dat er moet worden gevaren en dat er ook nog een paar lui aan de wal nodig zijn. Voor hem is het andersom.

91688. De Voorzitter: Het doel van de marine is toch varen?

A. Het doel is varen. De admiraal liet ook wel varen, maar hij is toch, zoals wij dat zeggen, „van de wal”. Vroeger kwam dit veel voor bij de marine, iedereen probeerde een baantje aan de wal te krijgen. In 1926 heeft men mij gevraagd bij de Krijgsschool te komen, maar ik heb gezegd, dat ik het niet deed; de meesten deden moeite er bij te komen en daardoor aan de wal te zitten.

91689. De Voorzitter: Het werd dus als een promotie beschouwd, wanneer je een functie aan de wal kreeg?

A. Dat is te zeggen: sommigen waren wel graag aan de wal.

91690. De heer Fens: Hoe was in het algemeen de belangstelling van de Nederlandse admiraliteit voor het wel en wee der bemanningen?

A. Buitengewoon goed. In hoofdzaak is dit o.a. toe te schrijven aan kolonel *Verschuur* van de administratie. Hij heeft er veel voor gedaan, en verder burgers o.a. de heren *van de Stad* en *Oosterhuis*. Wij hadden altijd voldoende kleren en ondergoed, terwijl dit bij het leger niet altijd zo was. Wij werden zeer goed behandeld.

91691. De heer Fens: Dat neem ik direct aan en ik neem ook aan, dat de commandanten en hun bemanningen het goed met elkaar konden vinden. Ik bedoel eigenlijk de verhouding van het hoofdkwartier tot de bemanningen.

A. Het lag ook aan ons; wij waren niet aardig. Wij voeren helemaal onder Engels commando en wij vonden dat veel mooier, ten minste ik voor mij, en de meesten waren die mening toegedaan. Wij deden mee en wij hoorden er bij, terwijl Londen werd beschouwd als de plaats, waar werd gezorgd, dat je geld kreeg en een paar sokken. Ik van mijn kant heb de Nederlandse admiraliteit ook niet zodanig ingelicht als ik had kunnen doen. Het was helemaal niet nodig; ik had het veel beter bij de Engelsen. Zij waren altijd voor iedereen te spreken. Als ik binnenkwam met mijn snertjagertje en ik wilde de Engelse admiraal spreken, dan sprak ik hem; dat was altijd goed.

91692. De heer Fens: Ontstond daardoor niet het gevaar, dat de bemanningen het idee verloren, dat zij voor Nederland wat deden?

A. Dat hield ik ze wel voor. De mensen waren ook weleens dwars, maar dan heb ik ze altijd H.M. de Koningin voorgelouden.

H.M. de Koningin zat steeds in de narigheid en op haar 62ste jaar was zij nog in een bomber naar Amerika gevlogen. Als ik dit tegen de mensen zei, dan wilden zij allemaal. Ik praatte veel met de mensen en ik hield ze steeds voor, dat onze landgenoten zo in de narigheid zaten. Als zij iets deden, werden ze doodgeschoten, en als de mensen in vrijheid iets deden, kregen ze er nog een lintje voor. Ik moet zeggen, dat onze mensen prachtig waren.

91693. De Voorzitter: Wat heeft Hr. Ms. „Jacob van Heemskerck” gedaan in de tijd, dat u commandant was?

A. Ik ben begonnen met konvooieren. Wij haalden de schepen op van Adoe Atol, ± 3200 mijl van Fremantle af. Daar lagen een Engels voorraadschip en ook altijd enige jagers. De konvooien werden door Engelse schepen van Afrika overgebracht en dan nam ik ze over en bracht ze naar Australië.

Op een gegeven ogenblik hebben wij de zoveelste Nieuw-Zeeland-divisie teruggebracht, die kwam uit de woestijn. Die hele divisie, ik geloof 7000 man, was op de „Nieuw-Amsterdam”. Daarachter voor de „Oranje” als hospitaalschip. De „Nieuw-Amsterdam” heb ik naar Nieuw-Zeeland gebracht en ik ben daar een dag of wat gebleven. De mensen waren zo blij, dat die divisie terugkwam, dat wij alles waren. De Minister-President zei ook, dat de Nederlanders altijd naar Nieuw-Zeeland konden emigreren. Ik heb dus schepen gekonvooierd. Ook ben ik nog een tijdje 600 mijl om de Noord geweest; de Amerikanen wilden daar een reparatieschip neerleggen voor de onderzeeboten, die daar binnenkwamen. Wij zijn daar moeten wegtrekken, doordat de Japanners te dicht in de buurt kwamen. Zij schenen op de kust met zoeklichten en wij lagen daar in een baai. Wij hebben er nog aan meegedaan om ze weg te krijgen.

91694. De Voorzitter: Waar was dat precies?

A. Benoorden Fremantle.

91695. De heer Fokkema: Op welke kust kwamen de Japanners dan?

A. Op de Australische kust. Zij landden daar gewoon met onderzeeboten; het was een ruwe kust in de woestijn. De Japanners konden zo in de baai kijken en toen zijn wij maar verdwenen.

91696. De Voorzitter: De Japanse aanvallen hebben dus tot diep in de oorlog voortgeduurd?

A. Zeker. Toen ik van Amerika vloog, kwam ik over de Canton Eilanden, die nog steeds door de Japanners werden gebombardeerd. Deze eilanden liggen helemaal niet zo ver van Hawaï af.

Ik ben in Australië gebleven tot half December en toen zijn wij z.g. naar Nederland gezonden. De Amerikaanse admiraal kwam aan boord en hield een toespraak, waarin hij zei, dat wij naar Engeland gingen om te repareren, en hij wenste ons verder veel geluk. Ook admiraal *Helfrich* kwam aan boord, die hetzelfde vertelde. Ik heb de mensen toen gezegd, dat wij wel naar Engeland zouden gaan, maar wij moesten via de Middellandse Zee varen en omdat daar altijd gebrek aan schepen was, zouden wij vast niet verder komen; men zou ons daar wel houden. Wij zijn er ook gebleven. Een paar dagen vóór Suez kreeg ik een telegram, dat er geen werf beschikbaar was in Engeland en men vroeg mij, wat ik er van dacht, daar te blijven. Van Januari tot Juni zijn wij daar dus gebleven.

91697. De Voorzitter: Ook voor konvooidiensten?

A. Ja. Ik was anti-airship. De konvooien van de Amerikanen kwamen in Gibraltar binnen en dan kwam er een anti-airship bij. Er waren drie Engelse kruisers en Hr. Ms. „Heemskerck”; één er van ging altijd mee met de konvooien. Verder hebben wij troepen gebracht van Oran naar Napels.

91698. De Voorzitter: Waarom bent u afgelost?

A. Dat was erg beroerd; ik werd aangesteld tot commandant van Rotterdam. Of ik al protesteerde, het hielp niets. De Engelse admiraal heeft zich er ook nog mee bemoeid.

91699. De Voorzitter: Was dat al in Mei 1944?

A. Ja, in Juni was ik in ieder geval in Londen. Ik moest worden klaargemaakt voor Rotterdam, maar er was niets klaar te maken. Ik vond het vreselijk naar. De Engelse admiraal heeft nog gepro-

beerd mij weg te sturen, zodat ik niet was te vinden. *Van den Donker* moest mij aflossen. Op een gegeven moment kwam ik langs Algiers, toen ik het sein kreeg binnen te komen. Daar stond *van den Donker* en toen was ik er bij. Ik vond het heel naar.

91700. De Voorzitter: De diefst, waar u bij kwam, ressorteerde onder de heer *Stöve*?

A. Ik geloof het wel, maar ik weer het niet precies. In ieder geval vond ik het vreselijk.

91701. De Voorzitter: Wordt er dan in het algemeen geen rekening gehouden met de wensen van de commandanten?

A. Dat kan natuurlijk niet. Als men vindt, dat je ergens geschikt voor bent, dan wordt je er he-gezonden, maar ik vond het verschrikkelijk.

91702. De heer Fens: Wie was uw eerste officier aan boord van de „Heemskerck”?

A. Mijn eerste officier was *Perks*; deze is op een gegeven ogenblik verdwenen en toen heb ik tijdelijk *Montanus* gekregen.

91703. De heer Fens: Herinnert u zich iets, dat de heer *van den Donker*, toen hij aan boord van uw schip kwam, ander personeel wilde hebben?

A. Hij wilde een andere eerste officier, maar het ging niet om *Montanus*.

De heer Fens: Juist.

A. Ik kan me zijn naam niet meer herinneren, maar het was iemand, die helemaal niet met personeel kon omgaan.

91704. De Voorzitter: Zoals u weet, is er eens mouterij aan boord van de „Heemskerck” geweest.

A. O ja? Na die tijd?

De Voorzitter: Neen, vóór uw tijd, onder de heer *van Holthe*.

A. Ik heb er nooit iets van geweten. Ik heb een reuzebemanning gehad; ik begrijp het niet.

91705. De Voorzitter: Het is wel heel merkwaardig, dat u er nooit iets van hebt gehoord.

A. Ik weet er volkomen niets van. Ik begrijp het niet. Ik heb nog nooit zo'n kalme bemanning meegemaakt.

91706. De Voorzitter: Het is gebeurd, toen het schip in Zuid-Afrika lag.

A. Zijn de mensen ook van boord gelopen?

De Voorzitter: Verschillenden zijn gedeserteerd. Anderen wilden ook de wal op, maar zij zijn aan boord gebleven, hoewel het wel enige heibel heeft veroorzaakt.

A. Ik weet er niets van.

91707. De heer Fens: De heer *van Holthe* was commandant en de heer *Pröpper* eerste officier en in die tijd is er mouterij geweest.

A. Ik heb het woord zelfs nooit gehoord. Dat was maar goed ook, anders was ik er nog angstig heengegaan.

91708. De heer Fens: U hebt in ieder geval nooit last met de mensen gehad?

A. Niet in het minst. Ik heb één keer een klacht gehad over het krentenbrood. Ik geloof, dat het met Pasen was, toen de schipper bij de eerste officier kwam met een klacht van een marinier, dat hij alleen krentenbrood kreeg, terwijl hij recht had op zoveel sneetjes wittebrood. Ik heb de bemanning voor de boeg laten komen en toen kwam die man met zijn klacht naar voren. Ik heb hem toen gezegd, dat het toch te erg was, dat hij nog klaagde, terwijl er in Holland niets te eten was. Hij is drie dagen de provooft ingegaan. Ik heb nooit meer een klacht gehad. Overigens heb ik het zeer goed gehad.

91709. De heer **Pens**: De heer *van den Donker* heeft nooit een naam genoemd. Hij heeft alleen gezegd, dat hij zich bepaald gegrepen voelde, doordat men hem een eerste officier op zijn dak stuurde, waarmee hij beslist niet kon varen.

A. De naam kan ik mij niet meer precies herinneren. Maar ik weet zeker, dat ik hem ook niet zou hebben genomen, als hij bij mij was gekomen.

91710. De **Voorzitter**: De heer *van den Donker* heeft gezegd:

„Ik heb een eerste officier gekregen, waarvan ik wist, dat er een rapport over hem was, waarin stond, dat hij niet met de mensen om kon gaan. Men deed net, of men niet wist, dat dat rapport bestond. Ik zei toen, dat ik dat rapport zelf had opgesteld. Dat wisten zij echter niet, aangezien het door een ander was ondertekend. Ik had echter zelf geholpen dit rapport op te stellen. Ik herhaalde dus, dat ik dat rapport weleens gaarne wilde zien. Het rapport kwam dan ook te voorschijn. Daar stond duidelijk in, dat die man had gefaald in zijn optreden als commandant en omgaan met de mensen. Ik voelde er niet veel voor, deze man als eerste officier op mijn schip te krijgen. Ik zei: „Dat wordt een leuk partijtje, bovendien luisteren jullie niet naar mij, als ik iets vraag.“ De admiraal en de chef-personeel hadden gezegd, dat ze er nog even over zouden denken. Ik kwam in Liverpool aan en daar lagen alle papieren klaar, dat de man toch was aangewezen. Ze hadden er helemaal niet over gedacht; dat telegram was al weg. Ik kwam immers dezelfde dag in Liverpool aan.“

De heer **Fens**: U kunt zich de naam dus ook niet meer herinneren, maar u weet wel, dat het niet zo'n beste was.

A. Ja, ik weet het heel zeker. Ik heb tegen *van den Donker* gezegd, dat ik hem ook niet zou nemen. *Van den Donker* had groot gelijk. In oorlogstijd moet je goede mensen hebben. Ze hoeven niet reuze knap te zijn, maar ze moeten met het volk kunnen omgaan.

De **Voorzitter**: Wij waren van uw verhaal afgeweken. U kunt er weer mee doorgaan.

A. Ik kwam in Londen en ik vroeg een paar dagen verlof. Dat kon niet, want ik moest naar Rotterdam. Ik ben dus in Londen geweest, maar ik deed er niets. Ik zat op zo'n bureautje, vreselijk was het. Er waren voor Rotterdam een Engelse commandant aangewezen

en ik. Toen het er een beetje op begon te lijken, zijn wij met een grote groep volk naar België gegaan. Wij zijn in Alost geweest. In de laatste maanden zijn we naar Bergen op Zoom gegaan en de laatste dag naar Apeldoorn. Daarna zijn we naar Rotterdam gegaan.

91711. De **Voorzitter**: Hebt u in de tijd van Mei 1944 tot het einde van dat jaar praktisch niets anders gedaan dan wat u noemt „op een bureautje zitten“?

A. Ik kon niet anders doen. Er waren wel allerlei vergaderingen, maar dat was niet veel.

91712. De heer **Fens**: Het lag u niet.

A. Zeer zeker niet. Ik wist niet wat ik moest doen. Wat kon er worden voorbereid? Met \pm 500 man ga je naar Rotterdam en dan ga je aan het werk, maar men behoeft mij niet te vertellen, wat ik daar moet doen. Ik heb praktisch niets gedaan.

91713. De **Voorzitter**: Hebt u nog getracht een andere functie te krijgen?

A. Er was toen niets meer voor mij.

91714. De **Voorzitter**: Hebt u misschien zelf nog iets op te merken, waarvan u meent, dat het voor de commissie van belang kan zijn het te weten?

A. Ik moet alleen zeggen, dat de admiraal in het begin de zaak goed heeft opgezet in Londen. Hij zat er geweldig achterheen; dat heb ik gemerkt als chef personeel. Hij was altijd de man, die ons opjoeg en aan de gang hield.

De admiraal is echter van een heel ander slag dan ik. Hij is van de Krijgsschoolkant en ik heb altijd aan boord gezeten.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

W. HARMSSEN.

ALGERA, *voorzitter*.

FOKKEMA.

FENS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 12 APRIL 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Vonk en Fens, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

JOHANNES STEPHANUS BAX,

oud 49 jaar, wonende te Amsterdam, kapitein-ter-zee.

Hij legt de eed af als getuige.

91715. De **Voorzitter**: Welke functies hebt u bekleed in de jaren 1940 tot 20 November 1945?

A. In 1940—1942 was ik conimandant van een torpedojager, resp. Hr. Ms. „van Nes”, „Banckert”, „Piet Hein” en „Evertsen”. Begin 1942 ben ik bij de marinestaf in Soerabaja gekomen. Februari 1942 ben ik met de Marineluchtvaartdienst naar Australië geëvacueerd. Daar ben ik commandant geworden van een marinedetachement in een Australisch marine-opleidingskamp. Juli 1942 ben ik via Amerika naar Engeland gegaan. Gedurende drie maanden ben ik eerste-officier op het Koninklijk Instituut „Ennys House” geweest en toen ben ik commandant van Hr. Ms. „Flores” geworden. Dat ben ik gebleven tot Mei 1944, toen ik als chef personeel ben geplaatst bij de voorbereiding van de invasie voor Nederland. Daarbij ben ik gebleven tot eind 1945 en toen ben ik liaison-officier geworden bij de Engelse marine in Bath.

91716. De **Voorzitter**: De eerste periode behandelen wij nu niet. Ik wilde beginnen met Maart 1942. Misschien kunt u mededelen wat er van de Marineluchtvaartdienst naar Australië is geëvacueerd.

A. Ik was toen bij de marinestaf en toen ik hoorde, dat deze dienst ging evacueren, heb ik gevraagd of ik mee kon. Zo kwam ik bij de Marineluchtvaartdienst. Met een groep van twee of drie vliegtuigen ben ik vanuit een geheim vliegveld boven Kediri op 2 Maart vertrokken. De 3de Maart zijn wij in Broome aangekomen. Daar lagen reeds drie vliegtuigen van de Nederlandse M.L.D. en drie van de Engelse vliegtuigen. Het waren alle Catalina's. Later kwamen er nog drie vliegtuigen bij. Wij zijn daar tegen dag worden aangekomen. De commandant van ons vliegtuig kreeg bericht, dat wij niet door konden gaan, waartegen hij ernstige bezwaren had. Op dat moment was er laagwater en wij zouden moeten wachten tot er een benzineprauw zou komen om benzine te laden, terwijl wij nog benzine genoeg hadden om door te gaan naar Perth. Wij hebben daar een uur gelegen en in die tijd is er een aanval gekomen van Japanse Zero fighters, die alle twaalf toestellen, die er lagen, in brand hebben geschoten. Dat is een drama geweest, want er waren ook veel vrouwen en kinderen in de vliegtuigen. Wij zijn overboord gesprongen en hebben een tijd gezwommen; na anderhalf uur zijn wij van de wal af opgepikt. Toen waren wij dus in Broome. Ik had een gewonde vrouw en zoon bij mij. Via Port Headland zijn wij naar Perth gegaan. Ik heb een week in een hotel geloged, tot ik op een gegeven moment van de straat werd opgepikt door een marine-officier, die mij zei mij te melden bij de consul aldaar. Deze heeft ons verder getransporteerd naar Melbourne. In die tussentijd waren daar de „Janssens” en nog een van onze schepen uit Tjilatjap aangekomen. Al het personeel, een samengeraapt zoodje gedesillusioneerde mensen, werd in een Australisch opleidingskamp ondergebracht, waar ik de commandant was van dit Nederlandse detachement. Het Nederlands detachement, ongeveer vierhonderd mensen, is weer helemaal bijgewerkt om weer fit te worden voor de verdere oorlog.

91717. De **Voorzitter**: Waren die 400 man alleen marinemensen?

A. Ja, en personeel van de Marine Luchtvaart Dienst. Het grootste deel daarvan is in mijn tijd doorgestuurd naar Colombo. Een ander deel werd in Australië ingedeeld en op het laatst was er zo weinig personeel over, dat de opleiding is opgeheven. Ik werd toen naar Engeland opgeroepen.

91718. De **Voorzitter**: Kunt u ook zeggen volgens welk criterium het personeel naar Colombo werd gezonden of in Australië bleef?

A. In Australië bleef maar een heel gering deel. De „Tromp” lag daar toen en daarvoor was wat personeel nodig, maar het was niet veel.

91719. De **Voorzitter**: In Australië is dus alleen dat personeel gebleven, dat voor een bepaald doel nodig was, en de rest is naar Colombo gegaan?

A. Ja. Ik weet wel, dat wij naar Engeland werden gehaald — de luitenant-ter-zee met jagerervaring —, omdat het plan was, dat wij Engelse jagers zouden overnemen, en daarvoor moesten commandanten zijn. Toen ik in Engeland kwam, stond ik wel een beetje verbaasd, dat de jagers er niet waren, en ik ben toen eerste-officier op het instituut geworden.

91720. De **Voorzitter**: Is het u bekend, waarom van dit plan is afgezien?

A. Ik denk, dat de Engelsen nog geen jagers beschikbaar hadden. Ik kan het echter niet met zekerheid zeggen.

91721. De heer **Fens**: De Engelsen hadden ook juist met veel moeite 50 torpedootjagers gekregen.

A. Dat is al vóór die tijd geweest, in 1939.

91722. De heer **Fens**: Ja, maar de Engelsen hadden deze toch hard nodig en het was dus niet zo waarschijnlijk, dat zij in uw tijd al een overschot zouden hebben.

A. Ik weet wel, dat de „Campbelltown”, die wij hebben overgenomen, een van die 50 was, en deze is vrij spoedig ingezet voor de raid op Duinkerken. Bij de Nederlandse marine heeft alleen de „Campbelltown” gevaren en geen van de andere „four stackers”. December 1942 werd ik van het instituut afgehaald, omdat men een artillerist nodig had als commandant van de kanonneerboot „Flores”.

91723. De **Voorzitter**: Wat was het voor een instituut?

A. Het was een groot buiten, dat in het begin van de oorlog door de Engelsen voor ons was gerequireerd. Nadat Holland was bezet, zijn wij in Indië begonnen met adelborsten op te leiden; een deel daarvan evacueerde en bestond uit tweedejaars en een deel uit eerstejaars. Dezen zijn allen rechtstreeks uit Tjilatjap naar Colombo gegaan, op een man of acht na, die in het naval depot in Australië waren terechtgekomen. Al de jongens zijn op het instituut in Engeland ondergebracht en samengevoegd met de adelborsten, die uit Holland waren overgekomen. Uit Holland was ook een groep adelborsten gekomen, waarvan de oudstejaars reeds officier waren geworden. Met min of meer gebrekkige middelen werden de jongens klaargemaakt om zo spoedig mogelijk te gaan varen. Het waren stoomcursussen, maar wij moesten roeien met de riemen, die wij hadden.

91724. De **Voorzitter**: Werden de cursussen ook nog enigermate aangevuld of was er te weinig personeel?

A. Een enkele maal kregen wij weleens een jongen uit Amerika.

9172.5. De Voorzitter: Het was dus een aflopende opleiding?

A. Ja. In 1944 begon de bevrijding van Nederland en toen zijn er weer jongelui op geplaatst. Er zijn echter downperiodes geweest, dat er bijna niemand was. In 1944, toen in alle haast in zesweekse cursussen officieren moesten worden opgeleid, is het instituut weer vol in gebruik genomen en vol bemand geweest.

9172.6. De Voorzitter: Wie was de commandant in uw tijd?

A. Overste *Langeveld*; hij is er al die tijd geweest.

9172.7. De Voorzitter: Kunt u een overzicht geven van uw belevenissen als commandant van de „Flores”? Het is de commissie bekend, dat u daarover een boek hebt geschreven, maar in het kader van dit verhoor zouden wij gaarne een overzicht daarvan opnemen. Het behoeft natuurlijk niet zo uitvoerig te zijn, maar toch zo, dat de commissie een beeld krijgt van de verrichtingen van de „Flores”.

A. Toen ik in Maart op de „Flores” werd geplaatst, voer de „Flores” nog als konvooivaarttuig bij de oostkustkonvoien van Engeland. Het was voornamelijk ter bescherming van kolenschepen, die kolen brachten van Newcastle en Schotland naar Londen. In die tijd heb ik, behalve enkele vijandelijke mijnenlegacties gedurende een konvooi, geen vijandelijke tegenwerking ondervonden.

In Maart kreeg ik order binnen te komen om het schip gereed te maken voor een buitenlandse reis. Ik wist niet wat het zou worden. Ik meen, dat het 1 April was. Wij zijn gaan „opwerken” in Scapa Flow. Wij moesten bombardementsoefeningen doen en ik begreep toen wel, dat wij bestemd waren voor een of andere actie. Dat wij naar de Middellandse Zee zouden gaan, heb ik eigenlijk pas geweten op het moment, dat wij Gibraltar binnengingen. In de loop van April waren wij klaar met opwerken en toen zijn wij vanuit Greenock vertrokken.

9172.8. De Voorzitter: Is alleen de „Flores” er heen gegaan of ook nog andere Nederlandse schepen?

A. Alleen de „Flores”. Tenslotte zijn wij met een heel groot konvooi gegaan met bescherming van jagers en kruisers. Het was een konvooi van zeker honderd schepen. Op weg naar Gibraltar ben ik afgezonderd met een Franse convoyeur om enige schepen uit Lissabon mee om naar Gibraltar te brengen. Dit konvooi is door Focke Wulfsbommenwerpers aangevallen. De „Flores” is niet beschadigd, maar een van de koopvaardij schepen is licht beschadigd. Dat is eigenlijk de eerste actie, die de „Flores” onder mij heeft meegemaakt. Toen zijn wij de Middellandse Zee binnengekomen, eerst Gibraltar en daarna Algiers. Daar hebben wij nog enige schietoefeningen gehad en daarna zijn wij naar Malta gegaan. Malta is onze basis geworden en op een grote conferentie daar hoorde ik, wat wij gingen doen, nl. dat wij zouden deelnemen aan de verovering van Sicilië. Tien Juli was de eerste dag van de invasie van Sicilië. Wij hebben eerst op de zuidoostpunt van Sicilië gewerkt, daarna op de oostkust. Met het leger trokken wij op de zee flank op en als er vuursteun nodig was, werden wij gebruikt. Wij hebben even Augusta als basis gehad en daarna Syracuse. Deze plaatsen waren onder bereik van Duitse en Italiaanse bommenwerpers, zodat het liggen daar vrij enerverend werk was.

In die tussentijd was Hr. Ms. „Soemba” uit Colombo naar de Middellandse Zee gekomen en bij dezelfde gevechtseenheid ingedeeld als de „Flores”. Wij wisselden elkaar af, de ene dag gingen wij op de flank schieten en de volgende dag de „Soemba”. Eén van die dagen is de „Soemba” op de brug getroffen, waarbij overste *Sterkenburg* is gesneuveld.

Wij hebben daarna verschillende leap frog-landingen meegemaakt, sprongen van de troepen om de flank heen in de rug van de vijand, en zo werkten wij op naar de noordpunt van Sicilië. Eind Augustus was het voor ons op Sicilië afgelopen. Via Malta zijn wij toen naar Bizerta gedirigeerd, waar wij onder Amerikaans bevel kwamen. Het bleek al spoedig, dat een actie bij Salerno werd voorbereid. De hele maand September zijn wij in Bizerta geweest. Een ogenblik is nog gedacht, dat wij zouden teruggaan naar Colombo om in de Far East te gaan werken, maar dat is gecanceeld.

9172.9. De Voorzitter: U deelt uw belevenissen bij Sicilië nu wel heel in het kort mee. Ik geloof toch wel, dat de Nederlanders daar een belangrijk aandeel in de strijd hebben geleverd. Is het mogelijk, dat u het iets uitvoeriger vertelt? Het is wel van belang, dat de daden van de marine ook een plaats in onze verslagen vinden.

A. Ik zal dan weer even bij 10 Juli beginnen, de invasie van Sicilië. 's Nachts is de landing uitgevoerd. Bij dag worden hebben wij

eerst een vliegtuig met troepen, dat wij gedurende de nacht hadden horen vallen -- wij hadden hulpgeroep gehoord, maar wij konden er toen niets aan doen --, opgepikt. Toen wij met deze reddingsactie bezig waren, kregen wij bericht, dat wij van zee uit vuur moesten geven op een stelling. Na een paar schoten kregen wij al bericht, dat de batterij vernietigd was en dat wij bedankt werden voor de hulp. Later heb ik nog van verscheidene liaison-officieren aan de wal en ook van de admiraal zelf gelukwensen ontvangen, dat het zo goed was gegaan.

In het algemeen bespraken *Sterkenburg* en ik de acties samen. Wij waren met ons tweeën daar min of meer de vreemde eend in de bijt en wij hadden ons voorgenomen, dat men nooit van ons zou kunnen zeggen, dat wij iets niet zouden durven of kunnen. Dit is dan misschien ook wel de reden geweest, dat *Sterkenburg* is gesneuveld. Als wij een opdracht moesten uitvoeren om op de flank van de vijand te vuren, dan kropen wij graag zo dicht mogelijk onder de kust, omdat de uitwerking van ons vuur uit de aard der zaak dan beter was. Tenslotte waren de „Flores” en „Soemba” oude schepen met een vrij gebrekkige vuurleiding en wij wilden er graag van maken, wat er van te maken was. Het grote bezwaar van de schepen was, dat ze niet hard liepen. Wanneer wij tegenvuur van de wal kregen -- in het begin was het nooit zo erg en dan bleven wij doorvuren -- en de vijand op een gegeven ogenblik ingeschoten raakte, hadden wij eigenlijk geen snelheid genoeg om weg te komen. *Sterkenburg* heeft met de „Soemba” in de mist gezeten en is dicht onder de kust gekropen en hij is niet meer onder het vuur van de vijand weg kunnen komen.

9173.0. De Voorzitter: In uw boek schrijft u:

„Het was voor de Commandanten lang niet altijd een gemakkelijke positie. De schepen vertegenwoordigden de Nederlandse Marine; een voorzichtigheid kon uitgelegd worden als lafheid; een gedurfd initiatief als ondoordacht.”

Was het inderdaad zo?

A. Het is ons nooit verweten, maar ik wilde er graag een goede show van maken.

9173.1. De Voorzitter: Is het u ooit gebeurd, dat men u van lafheid heeft beticht of van ondoordachtheid heeft beschuldigd?

A. Neen, maar ik heb ook niet het risico willen lopen. Aan de andere kant heeft de dag, voordat *Sterkenburg* sneuvelde, de Engelse admiraal *McGregor* mij bij zich geroepen en gezegd, dat wij nogal dicht onder de wal kropen en dat wij er om moesten denken, dat onze schepen, met hun 1.5 cm kanons van zo grote waarde waren, dat wij niet te veel moesten riskeren. Ik heb dit toen nog met *Sterkenburg* besproken en sindsdien heb ik het ook wel wat geminderd. Dit is natuurlijk een artilleristische kwestie, maar het scheelt een stuk of men de kanonniers een doel kan opgeven, dat zij kunnen zien, of dat hun alleen een richting wordt opgegeven. Het scheelt een stuk in de nauwkeurigheid van het vuren. Het direct schieten is met die schepen nauwkeuriger dan het indirect schieten en daarom vond ik het uit artilleristisch oogpunt beter zo dicht mogelijk onder de wal te kruipen. Er is mij in dat opzicht echter nooit een verwijt gemaakt.

U moet echter begrijpen, dat wij blij waren, dat wij aan deze opdracht mochten meedoen, en wij wilden er graag een show van maken, n'importe, wat er verder gebeuren zou. Ik heb de mensen ook altijd voorgesproken, dat ik nooit roekeloos zou zijn, maar dat ik er wel graag het beste van zou maken, wat ik er van maken kon.

Het akeligst was het verblijf 's nachts in de havens, zoals Augusta, die bijna voor 100 pct. vol lagen met schepen en waar de hele nacht door raids door Duitse en Italiaanse vliegtuigen werden gedaan, terwijl de Engelse en Amerikaanse luchtbescherming nog maar zeer gebrekkig waren. Wij zijn er altijd tussendoor gekomen, een paar maal hebben wij een near miss gehad. Op een gegeven ogenblik is een bergplaats onder water gelopen en daarvoor zijn wij even naar Malta gegaan om te repareren. Voor de bemanning was dit wel een zeer enerverend bedrijf.

Het werk is eigenlijk steeds hetzelfde geweest, zoals het de eerste dag was bij Pachino. Wij moesten vuursteun geven aan de flank van de vijand.

9173.2. De Voorzitter: Hebt u nog verliezen geleden?

A. Neen. Van de „Soemba” is alleen *Sterkenburg* gesneuveld en er waren drie gewonden, naar ik meen.

Toen de actie bij Sicilië was afgelopen, heb ik van de bevelhebber van de zeestrijdkrachten een zeer waarderen telegram ontvangen, hetgeen door de bemanning ook zeer geapprecieerd werd, naast vele andere felicitatie telegrammen van Engelse en Amerikaanse autoriteiten.

91733. De Voorzitter: Hoe was in het algemeen het medeleven van de Nederlandse marineleiding met de schepen, voor zover u het kunt beoordelen?

A. Zo'n telegram b.v. van admiraal *Furstner* had helemaal niet behoeven te worden gezonden, maar het deed de bemanning enorm goed. Ik heb dit nog in mijn dagboek opgetekend; iedere avond schreef ik mijn belevenissen neer. Op 15 Augustus lagen wij in Aiigusta, toen wij een telegram van de B.D.Z. ontvingen, waaruit de appreciatie van onze eigen admiraal blijkt. Deze boodschap werd met enthousiasme ontvangen en droeg bij tot de goede geest aan boord.

91734. De Voorzitter: U hebt zoëven gezegd, dat het zenden van zo'n telegram niet had behoeven te gebeuren. Eerder hebt u gezegd, dat u heel wat blijken van medeleven van Engelse zijde had ontvangen. Zou het niet opgevalen zijn, wanneer dit niet van Nederlandse zijde was gebeurd?

A. Ja. De felicitaties van Engelse zijde kwamen niet van Londen, maar van de Engelse schepen, die in de buurt waren en die ons hadden zien schieten en dan seinden: „Good shooting”, en „Congratulations. I hope I will never be your target”, en dergelijke vriendelikheden. Het telegram van admiraal *Furstner* kwam eerder dan de algemene dankbetuigingen. Wij kregen telegrammen van *Churchill*, *Eisenhower*, de Engelse Koning en alle mogelijke andere autoriteiten, maar dat was meer generaal gesteld aan alle schepen, die deelnamen.

Tenslotte was dit ons werk; eindelijk deden wij het werk, waarvoor wij opgeleid waren. Het is natuurlijk erg leuk, als men dergelijke appreciaties ontvangt, en vooral ten opzichte van de bemanning is het prettig, wanneer men zo iets ten beste kan geven, maar ik had het ook best zonder kunnen doen.

Later, toen wij in de buurt van Italië waren, is er sprake van geweest, dat wij met de „Flores” naar Colombo zouden gaan om in Indië te gaan vechten. Aan boord van de „Flores” waren voor het grootste deel Europese schepelingen, die — het klinkt misschien gek — niet de minste interesse voor Indië hadden. Toen ik bemerkte, dat wij misschien naar de Far East zouden gaan, heb ik wel met de mensen gepraat. Ik sprak bij voorbeeld met een milicien, een slagjongen, die zei: „Of wij Indië hebben of niet, ik ben slagknecht in Amsterdam en dat vlees bezorg ik tóch wel in Amsterdam!” De stemming bij mij aan boord was zo, dat de mensen met plezier wilden vechten, maar voor Holland en Indië ging hen niets aan. Toen ik dit aan zag komen — hoe geheim de berichten ook worden verstuurd, dergelijke „rumours” komen via de kombuis toch bij de mensen —, bemerkte ik, dat de stemming slechter werd, men wilde eenvoudig niet mee. Op het laatst werd dit verontrustend en om te beginnen, heb ik het gerapporteerd en verder heb ik admiraal *Furstner* er een brief over geschreven. Ik moet zeggen, dat de admiraal er mij persoonlijk op heeft geantwoord en direct aanvoelde, hoe de figuur lag. Hij apprecieerde het, dat een commandant zijn eigen admiraal schreef hoe de stemming was. Hij zou trachten te doen, wat kon worden gedaan, maar de figuur lag voor hem ook niet zo gemakkelijk. Het slot is geweest, dat wij tenslotte tóch naar Engeland zijn teruggegaan. Ik voor mij voel, dat admiraal *Furstner* er veel werk aan heeft gehad om dit in de internationale marineleiding voor elkaar te krijgen. Ook de manier, waarop de marine ons heeft ontvangen in Portsmouth, was goed. Zo., dat wij met het schip binnenkwamen, kwam overste van *Waning* als vertegenwoordiger van *Furstner* aan boord en hij kondigde het bezoek van de admiraal met schoutbij-nacht *Termijtelen* aan. Daarna is ook de Koningin aan boord geweest. Ook hebben wij onderscheidingen gekregen. Ons schip heeft precies de onderscheiding gekregen, zoals ik ze had voorgesteld. Ik vind, dat admiraal *Furstner* bij mij aan boord blijkt heeft gegeven, dat hij de bemanning begreep en dat hij zijn officieren ook begreep.

91735. De Voorzitter: U legt zo de nadruk op het woord „mij”. Heeft dit enige betekenis?

A. Ik weet, dat men in Engeland weleens heeft gezegd, dat *Furstner* niet veel op de voorgrond trad, en men vroeg, waarom hij niet eens naar de Middellandse Zee was gekomen. Ik persoonlijk zou in het strijdtoneel in de Middellandse Zee in vredesnaam nog niet nog eens een admiraal aan boord willen hebben en ik kan mij voorstellen, dat dit ook het standpunt van admiraal *Furstner* is geweest.

91736. De Voorzitter: Ik geloof, dat dit nog geen rechtstreeks antwoord op mijn vraag is. Het gaat om de belangstelling vanuit Engeland. U legt de klemtoon op het woord „mij”, waardoor men

de conclusie zou kunnen trekken, dat de ervaringen van andere commandanten anders zouden zijn.

h. Ik weet bij voorbeeld, Uat in Gisraitar het moederschip voor onderzeeboten lag, waarbij ook Nederlandse onderzeeërs lag-n, en dat men daar weleens heeft voorgesteld één van de Nederlandse staf-officieren in Gibraltar te laten komen. Dat is niet gebeurd. De situatie bij de onderzeedienst ken ik niet, maar toen ik dit hoorde, had ik zelf gedacht, dat het mij maar niet moest overkomen, want het was niets anders dan soesah. De bemanning zou toch niets van de admiraal aan boord begrijpen, terwijl zo'n telegram meer indruk maakt.

91737. De Voorzitter: Bent u dan niet van mening, dat het voor de bemanning stimulerend kan zijn, wanneer belangstelling van hoogste zijde wordt getoond?

A. Ja, maar dan vind ik zo'n telegram prettiger.

91738. De heer Fens: Het is ook niet de bedoeling, dat admiraal *Furstner* meevaart, maar wanneer hij nu eens op een basis een bezoek zou brengen.

A. Op een basis is nog weer wat anders dan op een varend schip; daar is nog wat meer accommodatie voor zo'n man. Ik weet ook niet hoe daar in Gibraltar de figuur lag ten opzichte van de Engelsen. Tenslotte lagen de onderzeeërs bij een Engels moederschip en ik weet niet, of men daar wel gesteld was op de komst van de admiraal.

91739. De Voorzitter: In ieder geval bent u tevreden over de belangstelling bij uw komst in Engeland?

A. Ja, en de bemanning ook. De admiraal is niet gelukkig in zijn speeches, maar de bedoeling er van was beslist juist.

Ik zal nu doorgaan met mijn verhaal. Onder Amerikaans bevel zijn wij naar Salerno gegaan. In die tussentijd was de zuidpunt van Italië veroverd, daar zijn wij niet bij geweest. Bij de landing in Salerno hebben wij het wel zwaar te verduren gehad van de vliegtuigen. De derde nacht hebben wij 16 vliegtuigen over ons heen gehad, die hun bommenlast over ons schip gegooid hebben. Er was toen eigenlijk niets meer heel aan het schip en wij dachten allemaal, dat het afgelopen was. Het schip ging op één kant liggen, enz. Bij het bevrijde stuk van de kust van Salerno hebben wij van een Amerikaans bergingsvaartuig de eerste hulp gekregen en toen moesten wij naar Palermo. Vandaar zijn wij naar Bizerta gegaan, vanwaar wij werden opgeroepen voor Napels. Vanuit Napels zijn wij met het geallieerde leger opgetrokken om de noord en hebben landingen meegemaakt bij Anzio en Gaeta en nog enkele anaere kleinere acties, die niet van zo grote betekenis waren. Het waren ook weer van die sprong-landingen in de rug van de vijand, die wij steunden. Wij hadden min of meer succes, maar kregen ook tegenwerking van de wal. Dikwijls zijn wij beschoten en wij hebben ontelbare vliegtuigaanvallen gehad, maar wij zijn er steeds doorheen gekomen. Het is mij steeds opgevallen, dat het merendeel van de salvo's van de vliegtuigen vóór het schip viel. De „Flores” was een oud en langzaamvarend schip en men sloeg ons steeds te hoog aan, wat vaart betrof. Zelf hebben wij nooit een vliegtuig neergeschoten, daar was onze batterij ook niet geschikt voor.

91740. De heer Fens: Had u luchtdoelmitrailleurs aan boord?

A. Ja, wij hadden zelfs het systeem, dat *Schagen van Leeuwen* heeft meegenomen van Hazemeyer—Hengelo uit. Wij hadden dit aan boord en het schoot inderdaad wel beter dan de rest van de mitrailleurs. Behoudens de eerste luchtaanval bij Lissabon, waar wij misschien een vliegtuig hebben beschadigd — er was een rookstreep achter het vliegtuig —, had ons vuur in het algemeen geen uitwerking. De „Soemba”, die slechte antiluchtbatterijen had, heeft inderdaad éénmaal een vliegtuig neergeschoten.

Tot Maart 1944 zijn wij in de Middellandse Zee op de kust van Italië gebleven en toen zijn wij teruggeroepen naar Engeland. Daar werd de invasie van Europa voorbereid, waarbij ook de „Flores” werd ingezet. Er is toen een andere commandant gekomen.

91741. De Voorzitter: Waarom bent u vervangen?

A. Men vond, dat een ander commandant moest worden. Er was natuurlijk nog een zekere categorie officieren, die ook graag aan bod wilde komen. Als men ruim een jaar aan boord van e-r varend vechtend schip was geweest, dan mocht men eigenlijk niet verlangen er nog langer op te blijven. Ik was er al vrij lang op voor mijn tijd.

91742. De Voorzitter: Hoe is het dan mogelijk, dat b.v. baron van *Boetzelaer* vijf of zes jaar op een onderzeeër is geweest?

A. Misschien is de personeelspolitiek bij de onderzeedienst iets anders. Niet iedere zee-officier is atgeoeffend onderzeebootcommandant en tenslotte kan wel ieder normaal zee-officier commandant op een flotieljevaartuig zijn. Ik denk, dat er toen ook weinig gelegenheid was onderzeebootcommandanten op te leiden.

91743. De Voorzitter: Wat hield uw nieuwe functie precies in? U was chef personeel voor de voorbereiding van de invasie?

A. De Engelsen waren de invasie van Europa maritiem met de Amerikanen aan het voorbereiden en daaraan moesten wij ook ons deel leveren. Men wilde, dat er in plaatsen zoals Rotterdam, Amsterdam, IJmuiden, een kern was van Nederlands personeel, de z.g. naval parties of havendetachementen, zou komen. Voor een groot deel moest dit technisch personeel zijn. In dat opzicht waren wij niet dik bezaaid; er druppelde weleens een enkele man uit Amerika binnen.

91744. De Voorzitter: Is het u bekend, dat op een gegeven ogenblik is gevraagd om 180 man van de M.T.B.'s, waardoor de hele M.T.B. verder niets meer kon doen?

A. Van de M.T.B.'s weet ik niets, maar ik weet wel, dat admiraal *Stöve*, die voor het Nederlandse maritieme deel van de invasie de leiding had, aan één stuk door vroeg om mensen, mensen en nog eens mensen. Het is mogelijk, dat hij in die tijd heeft gevraagd de M.T.B.'s te laten schieten, maar ik weet het niet. Ik weet wel, dat mijn sous-chef, *de Looze*, Cén van de M.T.B.-commandanten was.

91745. De Voorzitter: Achter in het boekje van *Larive*: „Van nacht varen de Hollanders”, staat een telefoongesprek weergegeven tussen *Niesink* en *Larive*. Daarin wordt gezegd, dat zeer tot hun teleurstelling de dienst moest worden opgeheven, omdat hun mannen naar de havendetachementen moesten gaan.

A. Tenslotte heb ik mij nooit helemaal gerealiseerd, waar de mensen vandaan kwamen.

91746. De Voorzitter: Ik dacht, dat u hiervan misschien iets zou weten, omdat u chef personeel was.

A. Ik heb zelf nooit om M.T.B.-personeel gevraagd. Ik ging naar admiraal *Stöve* om te zeggen hoeveel personeel ik nodig had en deze trachtte dan dit bij admiraal *Furstner* gedaan te krijgen.

91747. De Voorzitter: Bij u berustte dus niet de productie van het personeel, maar de consumptie?

A. Inderdaad. Later, toen Brabant en Limburg vrijkwamen, kwamen ook allerlei liefhebbers voor de marine binnen en omdat dit in mijn rayon was, kon ik over die mensen beschikken. Dezen gingen dan ook weer naar de naval parties, *Niesink* was mijn nevecspeler bij admiraal *Furstner*. Hij was chef van het lagere personeel, waarover de vloot beschikte, en ik was chef van het personeel, dat naar Nederland zou gaan. De naval parties zijn over het algemeen te klein geweest en te ondeskundig. Eind 1945 moest ik plotseling invallen om commandant marine in Den Helder te worden. Er was daar toen een naval party van ongeveer 28 of 30 mensen, verder was er een leger Canadezen en enige Engelsen. Ik weet wel, dat wij het wegtrekken van de Duitse troepen over Den Helder met deze gebrekkige party van 28 mensen hebben moeten trachten te regelen. De Engelsen hebben hen tenslotte afgevoerd. De naval party, die voor Den Helder was bestemd, was veel en veel te klein en bij andere steden was het net zo. Wij hadden er eenvoudig het personeel niet voor, bovendien waren het dillettanten. De mensen hadden een heel korte opleiding gehad, sommigen zelfs helemaal niet. Door hun kennis werden zij min of meer tot officier gebombardeerd. Een notaris-klerk was in zes weken tijd officier van administratie en kreeg dan een administratie onder zich, die in normale tijden een kolonel te behandelen zou krijgen. De oorzaak van alles was, dat er geen tijd voor opleiden was.

91748. De Voorzitter: Waren de havendetachementen noodzakelijk?

A. Ik geloof, dat het ons, wanneer wij dit aan de Engelsen geendosseerd hadden, aan waardering had gescheeld. De Engelsen zouden het niet hebben geapprecieerd. Het was ook beter, want daardoor konden wij zorgen, dat de Nederlanders ook aan hun trekken kwamen.

91749. De Voorzitter: Hebt u misschien nog iets op te merken, waarvan u meent, dat het in het belang van de commissie kan zijn het te vernemen?

A. Neen.

De Voorzitter: Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

J. S. BAX.

ALGERA, voorzitter.

VONK.

FENS.

DUISTERWINKEL, grieffier.

ZITTING VAN DONDERDAG 12 APRIL 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer **Algera**, voorzitter, en de heren **Vonk** en **Fens**, leden, alsmede de heer **Duisterwinkel**, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

OTTO DE BOOY,

oud 47 jaar, wonende te Aerdenhout, kapitein-ter-zee.

Hij legt de eed af als getuige.

91750. De **Voorzitter**: Kunt u even opgeven welke functies u hebt bekleed van 1940 tot 1945?

A. Tweede Pinksterdag 1940 ben ik naar Engeland uitgeweken, waar ik de volgende ochtend ben aangekomen. Ik ben toen geplaatst bij de afdeling materieel tot, naar ik schat 15 Juli 1940, waarna ik commandant werd van Hr. Ms. O 24, Januari of Februari 1942 zijn wij uit Gibraltar weggegaan en Maart 1942 zijn wij in Dundee aangekomen. Ik ben toen tijdelijk overgeplaatst naar Londen en daarna ben ik bij de afdeling materieel van de Britse admiraliteit te Bath geplaatst. Eind 1944 ben ik naar de staf van admiraal *Stöve* overgegaan. Met deze staf ben ik naar Brussel gegaan en uiteindelijk naar den Haag. De exacte data weet ik niet meer, die zou ik even moeten naslaan.

91751. De **Voorzitter**: Misschien kunt u ons mededelen onder welke omstandigheden u naar Engeland bent uitgeweken?

A. Ik was geplaatst bij de staf van de afdeling materieel onder de toenmalige schout-bij-nacht *L. A. C. M. Doorman*.

91752. De **Voorzitter**: Hebt u in die kwaliteit ook het wegzenden van schepen naar Engeland meegemaakt?

A. Ik heb daarvan de voorbereidingen gezien, die in korte tijd zo goed mogelijk zijn uitgevoerd. Er waren onderzeeboten en torpedojagers en als ik het wel heb de „*Heemskerck*”.

91753. De **Voorzitter**: Weet u wie het bevel heeft gegeven naar Engeland uit te wijken?

A. *L. A. C. M. Doorman*. Ik heb zelf een reisorder van hem gekregen. Hij heeft ons overgeplaatst om ten spoedigste onze bestemming aan boord van Hr. Ms. „*Sumatra*” op te volgen.

91754. De **Voorzitter**: Ik bedoel eigenlijk het commando voor de onderzeeërs om uit te wijken.

A. Dat is van *Furstner* afkomstig.

91755. De **Voorzitter**: Het is dus via de chef materieel gegaan?

A. Dat is later gebeurd; ik heb geen onderzeeërs uitgebracht.

91756. De **Voorzitter**: Neen, maar de heer *Doorman*.

A. Deze heeft inderdaad de order gegeven, voor zover mij bekend, aan de commandanten, die bij de afbouw geplaatst waren.

91757. De **Voorzitter**: Is het u bekend, of de order afkomstig was van de heer *Furstner*, of heeft de heer *Doorman* op eigen gezag gehandeld?

A. *Doorman* heeft overleg gepleegd met *Furstner*, dat weet ik zeker, want hij kwam terug van een conferentie. U weet even goed als ik, dat de mogelijkheid bestaat, dat *Heeris* de opdracht heeft gegeven en nie: *Furstner*, maar eerlijk gezegd, zou ik er geen oordeel over willen vellen wie i.c. deze order heeft gegeven. *Doorman* kwam terug na overleg met de marinestaf — meer wil ik niet zeggen, want dan zou ik onjuistheden vertellen — en het was de bedoeling, zo enigszins mogelijk, de onderzeeboten te evacueren. Ik had de indruk, dat hij gesproken had met *Furstner*.

91758. De **Voorzitter**: Nu uw eigen geval.

A. Dat was heel eenvoudig. Het begon er op de afdeling materieel naar uit te zien, dat wij ons binnen zeer korte tijd zouden bevinden in de onaangename positie van krijgsgevangene. *Doorman* zag dit aankomen en heeft een opdracht gegeven, waarin verbaal stond „uw bestemming aan boord Hr. Ms. „*Sumatra*” met de grootst mogelijke spoed op te volgen”, en deze opdracht hebben wij opgevolgd. Er stonden verder geen richtlijnen bij.

91759. De **Voorzitter**: Waar lag de „*Sumatra*”?

A. Onder de Engelse kust, ik meen bij Spithead, het kan ook zijn bij Dover. Wij zijn dus op weg gegaan. Met acht officieren hebben wij in den Haag een auto gerequireerd. In Haarlem hebben wij een bus gerequireerd van de landmacht, waarmee wij naar Den Helder zijn gegaan. Daar troffen wij nog enige andere officieren aan. Ik wist, dat er een torpedovolgboot lag. Deze heb ik laten volgieten met olie, om het populair uit te drukken, en daarmee zijn wij overgestoken. Ik had de grens gesteld van middernacht om te vertrekken, omdat ik de nachtperiode wilde gebruiken om over te steken.

91760. De heer **Vonk**: Welke datum was dat?

A. Het was tweede Pinksterdag, dus het zal 14 Mei 1940 zijn geweest. De data weet ik niet meer precies, maar ik geloof niet, dat ik ver mis ben.

Wij zijn aangekomen in Great Yarmouth, waar wij werden ontvangen door de naval officer in charge. Behalve, dat ieder werd voorzien van een kaart, waarop stond, dat men emigrant was, of woorden van dien aard, werden wij heel fatsoenlijk ontvangen. Onmiddellijk is het Nederlandse gezantschap opgebeld en de volgende dag zijn wij op de trein gegaan. Inmiddels kwam van de andere zijde admiraal *Furstner*. Prins *Bernhard* heb ik in Dover ontvangen. Hij was reeds overgekomen, maar weer teruggegaan om te zien of er nog iets moest gebeuren. Stap voor stap is toen het hoofdkwartier gevormd.

91761. De **Voorzitter**: Wat is er met de „*Sumatra*” gebeurd?

A. *Doorman* heeft deze opdracht gegeven om er een draai aan te geven. Later heeft de „*Sumatra*” de tegenwoordige Koningin naar Canada gebracht.

91762. De **Voorzitter**: U bent toen dus bij de afdeling materieel geplaatst?

A. Ja, tijdelijk, in afwachting van de gereedheid van de onderzeeboot O 24.

91763. De **Voorzitter**: Wat heeft de afdeling materieel gedaan?

A. In de eerste paar weken is er nuttig werk gedaan. Er liepen nog verschillende contracten en ik wil niet zeggen, dat ik die allemaal uit mijn hoofd kende, maar ik wist er althans meer van dan de gemiddelde outsider. Bij de verschillende fabrieken zijn deze contracten besproken en er is een regeling getroffen, dat de commissielonen van de agenten in Nederland apart zouden worden gehouden van de prijzen, die op dat moment golden. Voorts werd er getracht de aflevering enigszins te bespoedigen. Dit was ongeveer mijn taak.

Langzamerhand begon de onderzeeboot O 24 in een dermate stadium van gereedheid te komen, dat het nodig was naar Southampton te gaan om de bemanning, die allengs aan boord kwam, een beetje vertrouwd te maken met het bedrijf, in afwachting van de indienststelling.

91764. De **Voorzitter**: Graag zou ik een overzicht ontvangen van de gebeurtenissen gedurende de tijd, dat u commandant was van de O 24.

A. Wij hebben de boot opgewerkt in Schotland bij Rothesay. Daarna zijn wij gegaan naar Dundee, waar wij kwamen bij een onderzeebootflotille, dat op de Noorse kust opereerde. Van October tot half December 1940 zijn wij daar geweest.

91765. De **Voorzitter**: Waaruit bestond het werk?

A. Wij gingen op patrouille naar de westkust van Noorwegen met het oogmerk te trachten daar schepen te torpederen. Helaas heeft het weinig opgeleverd, want wij zagen nooit schepen. De bedoeling was de scheepvaart zoveel mogelijk te belemmeren.

91756. De **Voorzitter**: U hebt toch weleens iets bij de Noorse kust gezien?

A. Ja, maar het heeft niet tot succes geleid. Wij hebben verschillende schepen gezien, maar dan kwam er altijd iets tussen. Onze schepen waren nl. technisch niet zo goed uitgerust. Hadden wij over betere middelen beschikt, bij voorbeeld geruispeilers, dan was er wel meer resultaat geweest. Als wij een schip zagen, dan was het op een zodanige afstand, dat een torpedo het niet meer inhaalde, en daardoor is het een paar maal mislukt.

91767. De **Voorzitter**: U moest zeker ook de z.g. schildwachtpositie innemen?

A. Ja. Men moest proberen zich zoveel mogelijk stil te houden en bij de Noorse kust was het niet zo plezierig. Ze zaten ons graag achterna. Wij hebben de O 23 verloren en ik ben op hetzelfde terrein geweest in het Skagerak. De onderzeebootafweer was daar van een zodanige orde, dat dit een zeker respect afdwong.

91768. De **Voorzitter**: Had u ook de indruk — evenals de heer *Hellingman* —, dat de Engelsen een onjuist gebruik hebben gemaakt van de duikboten?

A. Nern, dat kan ik niet zeggen. Zij hebben met de beschikbare middelen gedaan, wat er mogelijk was. *Hellingman* heeft bedoeld, dat de boten in divisieverband zouden moeten opereren. Quantitatief was dit onmogelijk en later werd het kwalitatief nog onmogelijker, omdat er steeds meer jongere mensen kwamen. Ik geloof wel degelijk, dat de Engelsen het in het hoofd hadden om het te proberen, maar het zat er niet in. In feite hebben wij later in de Middellandse Zee welhaast in dit verband gewerkt. Bovendien wat wij op de patrouilles tegenkwamen in de vorm van schepen, was heel anders. Wij hadden niet zo grote konvooien te verwachten.

91769. De **Voorzitter**: Wanneer bent u naar de Middellandse Zee gegaan, direct daaraanvolgend, of is er nog een periode tussen geweest?

A. Er is nog een periode tussen geweest, toen onze dekbuizen zijn veranderd in Grangemouth. Dat heeft, ruwweg geschat, geduurd van 20 December 1940 tot begin Maart 1941. Ik was er nl. achtergekomen en ik ben daarin gesteund door *Hellingman*, dat onze dekbuizen, dat zijn oppervlaktebuizen, inderdaad bij nacht aan de oppervlakte zouden kunnen worden gebruikt. In Grangemouth is dit veranderd en deze buizen zijn met succes in de Middellandse Zee gebruikt. Wij dachten, dat de verandering ongeveer een maand zou duren, maar wegens de positie van de materialen en de grote vraag naar andere opdrachten duurde het langer.

91770. De **Voorzitter**: Kunt u ons een overzicht geven van de krijgsverrichtingen van de O 24?

A. Wij zijn begonnen met het beschermen van konvooien en dat moet geweest zijn in April 1941. Daarna hebben wij geopereerd op de handelslijnen van Genua en de Noord-Afrikaanse kust, waar wij de schepen in de grond hebben geboord. Wij hebben o.a. het begrip rammes toegepast, want ik vond het zonde te veel torpedo's te gebruiken en wilde te veel lawaai van kanons voorkomen. Als ik dwars door een schip voer, zou het ook wel lukken.

91771. De **Voorzitter**: Hoe ging dat in zijn werk?

A. De eerste keer heb ik het heel voorzichtig gedaan, want ik wist nog niet precies wat mijn voorsteven kon velen. Ik dwong het schip tot stilstand en liet de bemanning in een sloepje gaan, waarna deze verder mocht toekijken, hoe haar schip er aan ging. U moet er nu niet een te groot verhaal van maken, dat wij heldendaden hebben verricht, want dat was het helemaal niet. Het waren houten schoeners en ik keek dan waar de zwakke plek was. Van het eerste schip heb ik de motor stukgevoerd, want dan wist ik zeker, dat, mocht er nog iets van de bemanning zijn achtergebleven, althans het voortstuwingsvermogen van het schip tot nul was gereduceerd. Daarna voer ik er dwars op in. Bij het tweede schip wisten wij al, dat het ongeveer met een 5 à 6 mijls vaart mogelijk was, dat het brak en zonk. De verbindinglijnen van de Duitsers werden hierdoor belangrijk geschaad.

91772. De **Voorzitter**: Kon u dit ongestoord uitoefenen?

A. Wij hadden natuurlijk het risico, dat er tegenwerking zou zijn, maar het was oorlog en dat moest men nemen.

91773. De **Voorzitter**: Met torpedo's lijkt het veiliger.

A. Dit gebeurde 's nachts; wij deden deze kunstjes niet overdag. De schoeners voeren langzaam en men wist ook de klimaatsomstandigheden. Wanneer wij een schoener in de namiddag tegenkwamen, wisten wij ook vrij zeker, waar deze 's avonds bij donker zou zijn; dat miste nooit. Was het bij dag nodig geweest, het is nooit voorgekomen, dan had ik het schip met kanonvuur laten zinken. Ik geloof ook, dat ik er een met kanonvuur tot zinken heb gebracht; het schip wilde niet zinken, het was te sterk, en ik heb het toen in brand moeten schieten.

91774. De **Voorzitter**: In een opgave zie ik staan, dat op 20 Juni 1941 een Italiaanse koopvaarder en een Italiaanse schoener tot zinken zijn gebracht.

A. Dat is mogelijk.

91775. De **Voorzitter**: Daarna hebt u waarschijnlijk weer een reis gemaakt, want op 13 Augustus zijn eveneens een Italiaanse koopvaarder en een schoener tot zinken gebracht. Op 6 en 7 September weer een schoener en koopvaarder. Is dat alles op gelijke wijze tot stand gekomen?

A. Het lijkt mij vrij juist; indertijd heb ik het ook nog eens geverifieerd bij de historische sectie. De data kan ik echter niet meer zeker zeggen.

91776. De **Voorzitter**: U hebt de schepen toch ook gedeeltelijk door middel van torpedo's tot zinken gebracht?

A. Zeker.

91777. De heer **Fens**: U hebt dit kunstje waarschijnlijk niet met stalen schepen geprobeerd?

A. Neen.

91778. De **Voorzitter**: Uit het lijstje blijkt, dat u de koopvaarders hebt getorpedeerd en speciaal de schoeners geramd.

A. Inderdaad. Ik vond het zonde van de torpedo's.

91779. De **Voorzitter**: Werd deze tactiek wel meer toegepast of was u de enige, die dit deed?

A. Het is later nagevolgd. Toen ik er mee begon, was het nog nieuw. Iedereen vroeg zich natuurlijk af, hoe ik het gedaan kreeg, en ik heb uitgelegd, dat ik begonnen ben langs lijnen van geleidelijkheid. Ik geloof niet, dat het al eerder was toegepast; misschien was er wel over gedacht, maar het was toch nog niet in praktijk gebracht.

91780. De **Voorzitter**: Hebt u in die tijd nog verliezen geleden?

A. Neen, wij zijn er altijd heelhuids van afgekomen.

91781. De **Voorzitter**: Bent u nooit aan beschietingen blootgesteld geweest?

A. Aan dieptebomaanvallen en beschietingen was geen gebrek, maar wij zijn er altijd heel uitgekomen, Onze collega's waren dikwijls minder gelukkig. Het was altijd naar om terug te komen, als men bij voorbeeld met 8 boten uitging en slechts 3 weer binnenkwamen. Als de mensen je beste vrienden waren, was het weerzien niet altijd even opgewekt. Wij waren één team bij elkaar en je ging er òf met zijn allen aan òf je ging er niet aan

91782. De Voorzitter: Hoelang bent u in de Middellandse Zee gebleven?

A. Wij zijn er geweest van Maart 1941 tot Januari 1942.

91783. De Voorzitter: U hebt dus in het algemeen konvooieringswerk gedaan?

A. Neen, in het algemeen was het operationeel werk. Het konvooieringswerk heeft maar even geduurd, toen er een tekort was aan escortevaartuigen bij de konvooien. Wij hebben dit ongeveer een maand of zes weken gedaan, dit werd beëindigd toen de nieuwbouw in Engeland het weer kon bijhouden. De onderzeeboten zijn toen weer gebruikt voor het werk, waarvoor zij bestemd waren, nl. het operationele werk. Men kreeg dan een zeker terrein toegewezen, waar men moest trachten de communicatie van de vijand zoveel mogelijk schade toe te brengen. Het konvooieringswerk is voor onderzeeboten bepaald een neventaak.

91784. De Voorzitter: De aanvallen waren in het algemeen gericht op de koopvaardischepen?

A. Ja, er waren geen oorlogsschepen.

91785. De Voorzitter: Ook geen Italiaanse?

A. Wij zijn éénmaal een jager tegengekomen, maar deze was zover weg, dat er geen beginnen aan was.

91786. De Voorzitter: Zijn de Italianen in die tijd nog met hun onderzeeboten actief geweest?

A. Neen, de Duitsers wel. Ik heb één Duitse onderzeeboot gemist en dat heeft mij altijd gespeten; het schip ging ineens recht op mij aanleggen en dat had het niet moeten doen, anders had ik hem wel gehad. Dit ging echter niet. Er waren wel veel onderzeeërs, maar die bleven ook onder water, en het spel van onderzeeboot tegen onderzeeboot onder water is niet gemakkelijk te spelen. Men wist van elkaar niet, waar men was.

91787. De Voorzitter: Hebt u voor uw krijgsverrichtingen ook waardering of medeleven ontvangen van de hoogste Nederlandse marineleiding in Engeland?

A. Ik heb een Bronzen Kruis gekregen en van de Engelsen een D.S.O.

91788. De Voorzitter: Ik heb het oog op de bemanning in het algemeen. Gebeurde er b.v. iets bij aankomst in Engeland?

A. In Gibraltar wel, dat was onze basis en dat was ook niet anders te verwachten. In Engeland kwamen we voor recuperatie. Kwamen wij na een zware operatie Gibraltar binnen, dan werden wij hartelijk ontvangen.

91789. De heer Fens: Ook van Nederlandse zijde?

A. Van beiden. Van Nederlandse zijde waren het alleen de eigen collega's.

De heer Fens: De Voorzitter bedoelt, meen ik, hoe de belangstelling van de marinestaf in Londen voor de opererende schepen was, waar ter wereld ook. Zelf zult u dit hebben ondervonden, toen u opereerde in de Middellandse Zee, en dit boezemt ons wel belang in.

A. De belangstelling was gering.

91790. De Voorzitter: Was daarvoor een oorzaak of is u dit niet bekend?

A. Men was niet warminded, althans ik zou er geen betere explicatie voor kunnen geven.

91791. De Voorzitter: De O 24 is dus in Maart 1942 naar Dundee gegaan?

A. Ja, voor reparatie, en het commando is toen overgenomen door luitenant-ter-zee W. J. de Vries, als ik mij niet vergis. Het schip heeft gerepareerd en later is het naar de Far East gegaan, waar het vanuit Australië of Colombo heeft geopereerd.

Toen ik het commando had overgegeven, ben ik naar Bath gegaan. Ik kocht toen schepen voor de marine. De schepen werden toen nog gekocht, de Nederlandse Regering had nog geld, en zij werden nog niet geleend. Wij zijn begonnen met 2 jagers, de „Tjerk Hiddes" en de „van Galen", daarop zijn ongeveer 8 mijnenvegers gevolgd, 2 of 3 onderzeeërs. Ik sloot de contracten met de admiraliteit af. Contracten is misschien een groot woord, het was meer, dat alle Engelse bepalingen werden omgezet in onze eigen taal en volgens onze eigen systemen. Er werden proeftochten gehouden, waarna de boten werden afgeleverd aan de marine en door onze mensen werden bemand. Ook werden de schepen omgebouwd volgens ons systeem.

91792. De Voorzitter: Was er altijd voldoende personeel om de schepen te bemannen?

A. Kennelijk wel. Ik wil niet zeggen, dat het allen beste vakmensen waren, maar de schepen waren toch altijd bemand.

91793. De Voorzitter: Was de bemanning soms afkomstig van schepen, die werden afgedankt of ingeruild?

A. Ja en neen. Er werd personeel opgeleid, er werden schepen afgedankt en er werden minder hoge eisen gesteld dan men in vreedstijd stelt. Het minimum werd dikwijls voor lief genomen; daar kwam het op neer. De schepen waren echter bemand met onze eigen mensen; er waren geen buitenlanders op.

91794. De Voorzitter: Is dit uw werk geweest in de tijd, dat u bij de Engelse admiraliteit was, of omvatte uw functie nog meer?

A. Dit was het hoofdwerk, er kwamen nog wel enkele kleinigheden bij, maar dit was wel voldoende. Het ging in een groot tempo. Ik moest eigenlijk de verbinding vormen tussen de dikwijls veel te hoge en veel te luxueuze eisen van onze marine en de zeer simpele eisen, welke de Engelsen stelden. Er ging weleens tijd in zitten om deze twee punten tot elkaar te brengen.

91795. De Voorzitter: Kunt u dit iets naders toelichten?

A. In Engeland slapen onderofficieren, b.v. van de rang van sergeant, nog in hangmatten. Bij ons hebben de onderofficieren een hut en als ze met hun vieren een hut hebben, vinden zij zich een slecht behandeld onderofficier. Wat het eten betreft, zijn de Engelsen met heel weinig al tevreden en de Nederlanders met heel veel al gauw ontevreden. Dit kwam er allemaal bij en het impliceerde b.v., dat de vorm van de kombuis en de badkamers veranderd moesten worden, waardoor het indertijd in Engeland, waar de bouwprogramma's precies op elkaar volgden, ontzettend moeilijk was iets gedaan te krijgen, dat wij graag wilden. Ik was het er niet altijd mee eens, maar men moet de orders opvolgen.

91796. De Voorzitter: De Nederlandse opvatting werd dus gevolgd?

A. Uiteindelijk werd deze zoveel mogelijk gevolgd, naar beste weten.

91797. De Voorzitter: Hebt u weleens iets bemerkt van de reactie van de Engelsen hierop?

A. In het begin was het weleens een beetje moeilijk. Zij zijn nooit gewend aan de ongelofelijke hoeveelheden vet en aardappels, die onze mensen konden verwerken, maar de rest is wel opgelost langs lijnen van geleidelijkheid. Ik geloof overigens niet, dat de Engelsen op een gegeven ogenblik een indruk van te grote luxe hebben gekregen. Wij zijn er eigenlijk van gered, toen de Amerikanen kwamen, want bij hen was de luxe van nog iets hogere orde.

91798. De Voorzitter: In het algemeen is aan boord van de onderzeeërs toch niet al te veel luxe.

A. Neen, het is bij ons geen rozengeur en maneschijn, maar het ging.

91799. De **Voorzitter**: Hoelang hebt u deze functie bekleed?

A. Van April 1942 tot September 1944, tot ik naar Stöve ging.

91800. De **Voorzitter**: Welke taak had u bij admiraal Stöve?

A. Ik was chef staf.

91801. De **Voorzitter**: Ging het hierbij om de vorming van de havendetachementen?

A. Ja, en uiteindelijk was ik bestemd chef staf van de commandant zeemacht Nederland te worden. De flag-officer Holland, admiral Dickens, had als tegenspeler admiraal Stöve. Ieder had een chef staf en de bedoeling was, dat wij op een gegeven moment de hele zaak zouden overnemen. In de tijd, dat het Departement van Marine nog niet draaide, heb ik nog nooit zo'n mooie tijd van improviseren meegemaakt als toen.

91802. De **Voorzitter**: U hebt dus toen te maken gehad met de vorming van de havendetachementen?

A. Ik heb er gedeeltelijk mee te maken gehad, want eerst is dit gedaan door de Ronde. Toen ik er inkwam, waren de detachementen reeds op papier gevormd en de zaak lag dus al vast.

91803. De **Voorzitter**: Wat is er in de praktijk van terechtgekomen?

A. Ik zou zeggen: heel veel. Ik zou zeggen, dat wij ook veel hebben gedaan voor de burgerij, dus werk, dat misschien niet helemaal op het terrein van de marine ligt, maar waren de detachementen er niet geweest, dan geloof ik niet, dat de zaak zo spoedig op de been had gestaan als is gebeurd. Het werk van een havendetachment is veelomvattend, het betrof het regelen van de schepen, die binnenkwamen, de ladingen er van, de kranen moesten werken, er moest gezorgd, dat er zo weinig mogelijk werd gestaakt. Er is in 1945 een tijd geweest, dat er nog voor drie dagen voedsel in het land was en dat Rotterdam in staking ging. Het hele Noordzeekanaal is een tijd ontoegankelijk geweest: ook is er een tijd geweest, dat wij reparaties moesten uitvoeren op de werven van De Schelde en dat de maatschappij er niet over dacht en alleen voor Ruys wilde bouwen, e.d. Het werk had veel facetten en ik geloof bepaald, dat zonder deze havendetachementen het snelle tempo om de buitenlanders de deur uit te krijgen — niet dat ik iets tegen hen had — belangrijk zou zijn vertraagd.

91804. De **Voorzitter**: Wat had u te doen in uw functie van chef van de marinestaf?

A. Ik was niet bij de marinestaf; ik was chef staf van de commandant zeemacht Nederland. De marinestaf moest zich ook bezighouden met Indië en daar hadden wij niets mee te maken.

91805. De **Voorzitter**: Kon in 1945 zo langzamerhand worden begonnen met de opbouw van de marine?

A. Daar stonden wij eigenlijk helemaal buiten. De marinestaf moest het toenmalig imperium bedienen en wij wisten er wat van, maar het lag niet op ons terrein, bovendien hadden wij er de mensen niet voor. Wij hadden de zorg voor de havendetachementen, het zeeverkeer, mijnenvegen, enz., maar de aanbouw lag op een heel ander terrein.

91806. De **Voorzitter**: Hebt u misschien zelf nog iets op te merken, waarvan u meent, dat het voor de commissie van belang kan zijn het te weten?

A. Neen. Als ik zou gaan spreken over aanbouwprogramma's, enz., dan kom ik op het terrein, dat ik wel van nabij heb meegemaakt, maar waarvan ik toch niet alles precies weet.

91807. De **Voorzitter**: U weet het dus niet uit eigen wetenschap?

A. Ik weet het wel uit eigen wetenschap, maar er zijn anderen, die er mee te maken hebben, en die wil ik liever niet tegenspreken.

91808. De **Voorzitter**: Is er tot 20 November 1945 nog iets gebeurd in verband met het aanbouwprogramma?

A. Het was natuurlijk compleet opportunistisch, want men moest nemen wat men krijgen kon. De „Heemskerck” kwam b.v. over; daarvoor waren geen kanons te krijgen en toen kwam er een anti-luchtbatterij op. De „Tromp” b.v. is in de Middellandse Zee geweest; het schip was gebouwd voor de tropen en is in het gemene weer gebroken en wij hebben het schip dus helemaal moeten verbouwen. De ene keer hadden onderzeeboten een zekere prioriteit en een andere keer waren escortevaartuigen nodig. Ik zou haast zeggen, dat er aan een bepaald „long term policy” niet was te beginnen, daar was geen sprake van.

91809. De **Voorzitter**: In welke tijd speelde dit zich af?

A. In het verleden, 1940—1945.

91810. De heer **Fens**: Hebt u weleens gehoord van het vlootplan *Termijtelen*?

A. Ja.

91811. De heer **Fens**: Is het u bekend, of dit soms een liefhebberij-concept van de admiraal is geweest of dat er inderdaad over is gedacht het uit te voeren?

A. Ik zou de restrictie moeten maken, dat het plan dermate groot was, dat er nooit de fondsen voor gevonden zouden worden. Het idee was zeer goed, maar de opzet was te groot.

91812. De **Voorzitter**: Hoe is het programma verlopen?

A. Dat is in een archief geraakt.

91813. De **Voorzitter**: Door toedoen van de geallieerden of door onze eigen mensen?

A. Men is gaan hardlopen voordat men kon stappen. Toen men zich de financiële consequenties realiseerde, kon iedereen aannemen, dat ge-n weldenkend Tweede Kamerlid het ooit zou kunnen accepteren, tenzij er een ander fiscaal systeem werd uitgedacht.

91814. De **Voorzitter**: Is over dit vlootplan nooit met de geallieerden gesproken?

A. Ja. Het plan was tactisch en strategisch volkomen juist, alleen financieel was het veel te hoog gegrepen. De vlootbasis, ik meen, dat deze bij IJmuiden zou komen, was ook veel te groot opgezet. Het was een na-oorlogse psychose van: nu gaan wij alles opnieuw beginnen en geld speelt geen rol.

91815. De **Voorzitter**: Zouden de geallieerden niet het vlootplan als niet opportuun ter zijde hebben gesteld?

A. Dat geloof ik bepaald niet.

91816. De **Voorzitter**: Op welke wijze hebt u met dit vlootplan kennis gemaakt, als belangstellend toeschouwer of in een bepaalde functie?

A. Als belangstellend toeschouwer en ook via mijn neef, die Minister van Marine was. Ik heb er nooit in een of andere officiële functie mee te maken gehad, en wat ik nu vertel, is dus volkomen onder de roos.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

O. DE BOOY.

ALGERA, voorzitter.

VONK.

FENS.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DONDERDAG 12 APRIL 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, de heer van Dis en jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

SAKO LAMUERTUS DE JONG,

oud 38 jaar, wonende te Den Helder, luitenant-ter-zee 1ste klasse.

Hij legt de eed af als getuige.

91817. De **Voorzitter**: Kunt u mij even opgeven, welke functies u hebt bekleed gedurende de jaren van 1940 tot 1945?

A. Met het uitbreken van de oorlog op 10 Mei 1940 was ik commandant van het bewakingsvaartuig „Laman de Vries". Ik had opdracht om op de Waddenzee te patrouilleren.

91818. De **Voorzitter**: Wilt u eerst even opgeven uw verschillende functies in die periode?

A. Op 15 Mei ben ik met de MOK 1 uitgeweken naar Engeland. In Mei — de datum weet ik niet meer precies — op de „Westernland" gekomen. Vandaar ben ik geplaatst op de „Prinses Beatrix". Dat moet volgens mijn opgave ongeveer 2 Juni zijn geweest. Wij hebben de troepen, die uit Duinkerken waren gerepatriceerd, teruggearacht naar Brest. Dit heeft geduurd tot de capitulatie van Frankrijk. Op 30 Juli ben ik op de „Stuyvesant" gekomen, dat ook weer als een soort doorgangshuis werd gebruikt. Op 2 Augustus werd ik overgeplaatst naar Londen als instructeur voor de koopvaardij-artillerie. Dit heb ik maar één week gedaan. Op 11 Augustus ben ik naar Portsmouth gestuurd, waar ik artillerie-opleiding hco gekregen. Op 15 September ben ik geplaatst op de „Isaac Sweers".

91819. De **Voorzitter**: In een bepaalde rang?

A. Voorbestemd om officier van de artillerie te worden. Ik ben op de „Isaac Sweers" gebleven tot zij werd getorpedeerd op 13 November 1942. Ik kwam toen weer in Londen terug. Op 28 December werd ik geplaatst op de „Oranje Nassau", een depotschip in Holyhead. Na een paar overplaatsingen kwam ik uiteindelijk terecht op de „Johan Maurits van Nassau", dat was op 14 Juli 1943, in de functie van onderzeebootbestrijdingsofficier. Op 15 Augustus 1944 ben ik commandant van de „Friso" geworden. Op 5 October 1944 werd ik commandant van de „Soemba". Op 18 Augustus 1945 werd ik tijdelijk belast met het bevel over de „Piet Hein".

91820. De **Voorzitter**: Welke waren de werkzaamheden van de „Friso"?

A. Wij moesten konvoieren in de Middellandse Zee.

91821. De **Voorzitter**: Kunt u uit die periode nog bijzonderheden vermelden?

Jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen: Is er nog getorpedeerd bij dat konvoieren?

A. In welke periode bedoelt U?

91822. Jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen: In de Middellandse Zee?

A. Ja, in 1941 en 1942, bij de Malta-konvoien.

91823. De **Voorzitter**: U bent dus commandant van de „Soemba" geworden?

A. Ja,

91824. De **Voorzitter**: Wat heeft de „Soemba" gedaan in de tijd, waarin u commandant was?

A. Wij hebben toen alleen maar stilgelegen in Shadwell Basin in Londen.

Het schip moest uiteindelijk worden gerepareerd. Ik heb het schip ook overgebracht naar Grangemouth, waar het werd gerepareerd.

91825. De **Voorzitter**: Heeft u nog krijgsverrichtingen in de Middellandse Zee meegemaakt?

A. Ja, in 1941, met de „Isaac Sweers".

91826. De **Voorzitter**: Misschien kunt u ons een overzicht geven van wat er in 1941 met de „Isaac Sweers" is gebeurd?

A. Ik meen, dat wij in September 1941 naar de Middellandse Zee zijn gestuurd. Wet is mogelijk, dat die datum niet helemaal correct is. Wij hebben toen verschillende konvoien begeleid, die naar Malta moesten. Het eerste grote konvooi was met de operatie-Halbert. Wij hebben toen verschillende koopvaardij-schepen geëscorteerd met alles wat wij ter beschikking hadden in de Middellandse Zee. Wij hebben die schepen een heel eind weggebracht; tot bij Malta. De tweede keer, dat wij gingen, was, meen ik, om vliegtuigen af te vliegen. Dat was, meen ik, de gelegenheid, waarbij de „Arc Royal" werd getorpedeerd. Daarna zijn wij met vier torpedobootjagers naar Malta gegaan. Wij hebben toen een nachtactie gehad met twee Italiaanse kruisers en een paar torpedobootjagers, waarbij wij er een stuk zwaarder klerscheuren zijn afgekomen. Wij hebben, geloof ik, wel allebei de kruisers vernietigd. Daarna zijn wij in Malta terechtgekomen, waarna wij zijn doorgestuurd naar Alexandrië. Daar hebben wij ook verschillende acties gehad. Steeds moesten wij schepen konvoieren, die naar Malta gingen. Dat hebben wij gedaan tot, naar ik meen, einde December of begin Januari. Dat is ongeveer het relaas van de „Isaac Sweers" in de Middellandse Zee.

91827. De **Voorzitter**: U bent toen waarschijnlijk naar de „Far East" gegaan?

A. Ja, torn nodig bleek, dat alle Hollandse schepen ten minste de torpedobootjagers in Indië de zaak moesten komen versterken. Wij hadden echter op de laatste trip naar Malta een paar lekkages opgelopen door „near-misses" van bommenwerpers. Daardoor werd het nodig, dat wij eerst in Colombo gingen dokken. Wij hebben, voor zover ik mij herinner, een dag of acht in Colombo gelegen. Daarna zijn wij met spoed naar Indië gestuurd. Halverwege kregen wij bericht, dat het verder afgelopen was en dat wij het enige schip zouden zijn, dat daar in de Indische wateren zou rondvaren, waarna wij weer zijn teruggedirigeerd naar Colombo, waar wij met net genoeg olie aankwamen. Wij zijn toen met de „Sweers" ingedeeld geweest bij de Eastern Fleet. Een hele tijd hebben wij gepatrouilleerd om de Japanners te onderscheppen, die naar alle waarschijnlijkheid een aanval zouden doen op Ceylon. Bij die gelegenheid zijn ook die twee Engelse kruisers — of één Engelse kruiser en één vliegtuigmoederschip — gezonken. Op het laatst bleek dan ook, dat de toestand daar onhoudbaar was, omdat wij in hoofdzaak te weinig langafstandsverkenningsvliegtuigen hadden. Met het hele partijtje zijn wij toen naar Mombasa in Oost-Afrika afgezakt. Daar hebben wij nog verschillende keren gepatrouilleerd en brandwacht gevaren, tot eindelijk het bericht kwam, dat wij weer terug moesten naar Engeland, voor reparatie; via Durban, Kaapstad, Freetown, Gibraltar zijn wij in Plymouth terechtgekomen. In Southampton hebben wij gerepareerd. Een maand of twee hebben wij gerepareerd, waarna wij weer vaarklaar gemaakt werden. Wij zijn toen begonnen met opwerken. Een

gedeelte van de bemanning werd afgelost. Verschillende nieuwe mensen kwamen aan boord en werden afgevoerd. Ik meen, dat wij toen met een aircraft carrier naar Gibraltar zijn gegaan, waar wij zijn begonnen met de voorbereidingen voor de landing in Noord-Afrika. Op 13 November 1943 werden wij getorpedeerd. Toen was het dus verder afgelopen met de „Isaac Sweers”.

91828. De **Voorzitter:** Hebt u als escorteur meegedaan?

A. Ja, wij vormden het escorte voor de grote troepenschepen. Eigenlijk waren wij ingedeeld bij Force „H”, onder admiral *Somerville*.

91829. De **Voorzitter:** Gebeurde die torpedering geheel onverwachts?

A. Wij hadden die dag al een stuk of 27, 28 rapporten van onderzeeboten gehad in een gebied van 100 mijl bij 50 mijl. Links en rechts werd er geschoten. Iedereen was er dus op bedacht. Het was ook al de vijfde dag na de eerste landingen. Wij wisten dus, dat zich daar onderzeeboten concentreerden.

91830. De **Voorzitter:** Is de commandant daarbij gewond geworden?

A. Ja, de commandant is zwaar gewond geweest.

91831. De **Voorzitter:** Hoe is dat in zijn werk gegaan?

A. Op een gegeven moment kreeg ik midden in de nacht een geweldige klap te horen. Het schip stond meteen in brand; van voor tot achter. De commandant kwam in zijn onderbroekje op de brug om te kijken en werd meteen door een vuurtong gegrepen.

91832. De **Voorzitter:** Zijn er veel verliezen geleden?

A. Ik meen, dat wij tweehonderd man aan boord hadden, en er zijn maar 80 man in Engeland aangekomen. Alle officieren, behalve de commandant en ik zelf, zijn omgekomen.

De **Voorzitter:** Wat voor schip was de „Piet Hein” eigenlijk?

A. Een torpedobootjager van de S-klasse.

91833. De **Voorzitter:** Weet u ook, wanneer wij die hebben gekregen?

A. Wij hebben haar overgenomen in October 1945.

91834. De **Voorzitter:** Van de Engelsen?

A. Ja. Ik werd er mee belast om het schip van de Engelsen over te nemen.

91835. De **Voorzitter:** Waar is de „Piet Hein” toen heengegaan?

A. Die is naar Indië gegaan in 1945.

91836. De **Voorzitter:** Wanneer bent u daar aangekomen?

A. In November. Eind October zijn wij uit Engeland naar Indië vertrokken. Wij hebben een reis van 15 dagen gemaakt.

91837. De **Voorzitter:** U bent daar dus in November aangekomen?

A. Ja.

91838. De **Voorzitter:** Welke taak kreeg u daar?

A. In het begin mochten wij niets doen. Wij gingen met spoed naar Indië toe, maar niet met de idee, dat wij daar tegen de kant zouden blijven liggen.

91839. De **Voorzitter:** Gebeurde dat ook?

A. Neen, wij hebben aan de admiraal gevraagd of wij mochten gaan oefenen. De „van Galen” lag er toen, meen ik, ook.

91840. De **Voorzitter:** Weet u, welke schepen er nog meer naar Indië zijn gegaan?

A. De „van Galen” was vóór ons gegaan en de „Kortenaer” vlak na ons. De „van Galen” was er gelijk met de „Heemskerck” heengegaan.

91841. De **Voorzitter:** Wanneer is de „Soemba” gereedgekomen? U zei zoëven: dat die in reparatie was zolang u daarvan commandant was.

A. Dat is van latere datum. Op de dag van de capitulatie van Japan ben ik met het schip uit Londen gevaren. Dat was 15 Augustus. Dan is die andere datum toch fout.

91842. De **Voorzitter:** U hebt 18 Augustus opgegeven voor de „Piet Hein”.

A. Ik geloof, dat dat wat later was. Neen, het was met de capitulatie van Duitsland, dat ik met de „Soemba” naar Indië ben gevaren. Dan klopt die datum van 18 Augustus toch wel.

91843. De **Voorzitter:** De „Soemba” heeft dus, in de tijd, dat u daarvan commandant was, niets meer gedaan?

A. Neen. Wij hebben niet meer aan de krijgsverrichtingen deelgenomen.

91844. De **Voorzitter:** Had u bij de tocht van Duinkerken naar Brest Franse soldaten aan boord?

A. Ja, Franse en Belgische.

91845. De **Voorzitter:** Hebt u ook iets gemerkt van de overtocht van Nederlandse troepen naar Engeland?

A. Ja, die hebben wij uit Brest gehaald.

91846. De **Voorzitter:** Met welk schip?

A. Met de „Prinses Beatrix”.

91847. De **Voorzitter:** Welke troepen waren dat?

A. De marechaussee.

91848. De **Voorzitter:** Van de heer *den Beer Poortugael* en *dr. Koch*?

A. Ja, en kolonel *Beck* of *Beckman*, meen ik.

91849. De **Voorzitter:** Hebt u alleen marechaussee meegenomen?

A. Neen, ook wat infanterie, meen ik, en militaire politie. Bij elkaar was dat ongeveer 800 man.

91850. De **Voorzitter:** Is u bekend, of er een speciale opdracht was om die troepen in Brest te halen of was het, omdat u toevallig toch in Brest was: dat die troepen zijn meegegaan?

A. Wij kregen daartoe speciale opdracht. Wij waren in Southampton.¹⁾

91851. De **Voorzitter:** U bent toch eerst naar Duinkerken gegaan?

A. Neen, wij zijn zelf niet in Duinkerken geweest. Wij evacueerden de troepen, die uit Duinkerken kwamen, en wij brachten ze vanuit Plymouth naar Brest. Ze werden met kleine bootjes naar Engeland gebracht en, allemaal in Plymouth verzameld, waar zij op onze schepen kwamen. Wij brachten ze toen allemaal naar Brest.

91852. De **Voorzitter:** U bent dus met de troepen van Plymouth naar Brest gegaan en op de terugreis hebt u die Nederlandse troepen meegenomen, of hebt u een speciale reis gemaakt voor die Nederlandse troepen?

A. Ja, dat is een speciale reis geweest.

91853. De **Voorzitter:** U bent er dus leeg heengegaan?

A. Ja. Voor zover ik mij herinner, wel.

¹⁾ *Noot van de getuige, toegevoegd bij de correctie van het stenogram:* Achteraf beschouwd, ben ik hier niet zeker van.

91854. De Voorzitter: Herinnert u zich ook iets van de overtocht van andere Nederlandse troepen?

A. Neen.

91855. De Voorzitter: Wat was de „Stuyvesant” voor een schip?

A. Een boot van de K.N.S.M.

91856. De Voorzitter: Dat was dus een koopvaardijschip.

A. Die boot was in Holyhead neergelegd om allerlei mensen, voor wie men niets te doen had of die nog een plaatsing moesten krijgen, accommodatie te geven.

91857. De Voorzitter: Hebt u misschien zelf nog iets op te merken, dat van belang kan zijn voor de commissie?

A. Wij hebben vrijwel altijd onder Engels commando gestaan.

91858. De Voorzitter: Administratief stond u onder de admiraal?

A. Ja. Dat betekende echter alleen, dat op een gegeven moment de uitbetaling van ons geschiedde door middel van ons hoofdkwartier.

Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: Dat is ook erg belangrijk!

A. Ja.

De Voorzitter: Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

S. L. DE JONG.

ALGERA, *voorzitter.*

VAN DIS.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN DONDERDAG 12 APRIL 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer **Algera**, voorzitter, de heer van Dis en jonkvrouwe **Wttewaall** van **Stoetwegen**, leden, alsmede de heer **Duisterwinkel**, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

FREDERICUS HENRICUS MARIA VAN STRAELEN,
oud 51 jaar, wonende te Den Helder, kapitein-ter-zee.

Hij legt de eed af als getuige.

91863. De **Voorzitter**: Wilt u mij even opgeven, welke functies u hebt gehad van 1940 tot 1945?

A. Toen de oorlog begon in Mei 1940 zat ik op het wachtschip „Noord-Brabant“. Gedurende de oorlog nog ben-ik commandant geworden van de havenverdediging Vlissingen. Na de capitulatie ben ik naar Engeland overgestoken via Breskens en Ostende. Precies de data daarvan weet ik niet. Daarna werd ik commandant van de G 16, vervolgens commandant van de „Bouclier“, een Franse torpedoboot; commandant van de „Flores“. In 1943 ben ik naar West-Indië, Curaçao, gegaan, waar ik chef staf van de algemene militaire commandant werd. Dat ben ik tot het einde van de oorlog gebleven.

91864. De **Voorzitter**: Wat hebt u daarna gedaan?

A. In 1945 ben ik thuisgevaan en werd toen commandant marietiemiddelen Willemsoord.

91835. De **Voorzitter**: U was dat waarschijnlijk nog op 20 November 1945?

A. Dat durf ik niet precies te zeggen, want daarna ben ik naar Rotterdam gegaan.

91866. De **Voorzitter**: Bent u in opdracht vanuit Vlissingen naar Engeland gegaan?

A. Neen.

91867. De **Voorzitter**: Is dat dus op eigen initiatief geschied?

A. Er werd gezegd: Wie naar Engeland wil om door te gaan, kan gaan; wie niet wil, kan achterblijven.

91868. De **Voorzitter**: Door wie werd dat gezegd?

A. Dat is het hem juist; dat zou ik u niet kunnen zeggen. Het is, geloof ik, geen officiële algemeen bekende order geweest. Dat idee heb ik niet.

91869. De **Voorzitter**: Is er wèl een order geweest?

A. Het heeft mij bereikt als telefonische boodschap.

91870. De **Voorzitter**: Van wie?

A. Mijn chef was schout-bij-nacht van der Stad.

91871. De **Voorzitter**: De heer van den Donker zou dus hebben gezegd: ik laat u vrij of u al of niet naar Engeland wilt gaan?

A. In ieder geval in die zin, niet rechtstreeks aan mij, maar zo was het bekend in Vlissingen; laat ik mij maar zo uitdrukken.

91872. De **Voorzitter**: Dat is niet erg positief en belijnd.

A. Neen, maar het was ook een grote bende! Ik ben het direct met u eens. Het was geen positieve order op papier.

91873. De **Voorzitter**: Hebt u dus geen order op papier ontvangen?

A. Neen, die heb ik niet gezien.

91874. De **Voorzitter**: U hebt dus ook geen persoonlijke order gekregen?

A. Neen. Wel is er op een gegeven ogenblik een Franse admiraal overgestoken uit Breskens; hij heeft op een goed ogenblik gezegd: De Nederlandse marine gaat weg; het leger blijft.

91875. De **Voorzitter**: Had hij bevelsbevoegdheid over de marine?

Jonkvrouwe **Wttewaall** van **Stoetwegen**: Had u toen nog contact met de opperbevelhebber?

A. Niet zo erg, geloof ik. Ik weet wel, dat wij op een gegeven ogenblik een hele tijd aan de telefoon hebben gehangen om orders, maar dat wij de heren niet konden vinden.

91876. Jonkvrouwe **Wttewaall** van **Stoetwegen**: In Zeeland is er langer doorgevochten; toen er benoorden de grote rivieren was gecapituleerd, was er in Zeeland nog niets overgegeven. U zat daar toen dus nog. De bevelvoering kon toen dus op de Fransen zijn overgegaan.

A. Ik geloof zelfs, dat het goedgekeurd is, dat die Fransman daar het bevel zou voeren. In ieder geval heeft hij de bevelvoering genomen. De facto was hij daar bevelhebber.

91877. De **Voorzitter**: Btnt u vanuit Vlissingen vertrokken met het stellige voornemen om naar Engeland te gaan of wel om uit Vlissingen weg te zijn?

A. Met de bedoeling om dóór te gaan.

91878. De **Voorzitter**: Bent u alleen gegaan of in verband?

A. Neen, in groepsverband.

91879. De **Voorzitter**: Met welke groep?

A. Met de groep van *Langeveld*.

91880. De **Voorzitter**: Hoe kunt u die groep qualificeren? Als een opleiding?

A. Het was gedeeltelijk opleiding, uit Vlissingen.

91881. De **Voorzitter**: Wat waren de hoofdbestanddelen van die groep?

A. De opleiding, die op de „Noord-Brabant“ zat met nog de vaste bemanning van de havenbescherming, havenverdediging.

91882. De **Voorzitter**: Zijn die als groep bij elkaar gebleven?

A. Neen, er viel geregeld wat van af. Wij marcheerden naar **Ostende**; in de drukte vielen er mensen af.

91883. De **Voorzitter**: Hebben die gebruik gemaakt van de andere mogelijkheid om achter te blijven?

A. Ik denk het wel. Zeker weet ik het natuurlijk niet.

91884. De **Voorzitter**: Hoe groot was de groep, die in Ostende aankwam?

A. Die is weer gesplitst. Tenslotte ben ik in Ostende aangekomen met een groep van ongeveer 20 man, naar ik schatten kan. Ik durf dat eigenlijk toch niet te zeggen. Alleen weet ik, dat wij op de „Svava”, die wij toen konden krijgen van de Belgische havenautoriteiten — een Deens schip, dat in handen zou vallen van de Duitsers; de Belgen hebben toen gezegd: wanneer jullie het stoomklaar kunnen krijgen, gaan jullie je gang maar; dan is het voor jullie; wij hebben dat ding stoomklaar gekregen, de sluisen en alles opengedraaid; niemand was er meer —, met ongeveer 20 man waren, waarmee wij zijn weggegaan.

91885. De **Voorzitter**: Waren er ook Denen aan boord?

A. Neen, alleen Hollanders, geen Denen. Het schip lag daar volkomen verlaten. De bemanning was, naar ik meen, naar Dene-marken gegaan. Het schip werd door de Belgen vastgehouden.

91886. De **Voorzitter**: U hebt dat schip dus overgebracht met die 20 man?

A. Ja.

91887. De **Voorzitter**: Hebt u daarbij onderweg nog bijzonderheden meegemaakt?

A. Ja, bombardementen. Wij hadden een groot gat in het schip boven de waterlijn. Wij zijn getroffen door de Duitsers. Toen wij de Engelse kust naderden, kwamen er twee Engelse jagers, die hevig aan het seinen waren. Wij konden niet antwoorden en toen begonnen zij maar te schieten. Toen wij niet terugschoten, begrepen zij toch wel, dat er iets loos was met dat schip.

91888. De **Voorzitter**: Waar bent u in Engeland aangekomen?

A. Tenslotte in Sheerness. Eerst in de Downs, waar alle schepen werden verzameld.

91889. De **Voorzitter**: Bent u toen met dat schip doorgeslagen?

A. Neen, de Engelsen hebben ons er af gehaald. Zij dachten natuurlijk: Dat schip is goed voor ons!

Wij zijn weggegaan naar Londen, vandaar naar Portsmouth en verder naar Holyhead.

91890. De **Voorzitter**: Wat werd uw werk in Holyhead?

A. Ik werd commandant van de G 16.

91891. De **Voorzitter**: Hoe was de G 16 daar gekomen?

A. Die is uitgeweken.

91892. De **Voorzitter**: Wie was vóór u commandant van de G 16?

A. Er was toen geloof ik geen commandant. Het was een soort verzamelschip. Alle marinemensen, die in Engeland aankwamen, werden daar verzameld. Ik ben er tenslotte maar even gebleven, want het duurde niet lang voor ik naar de „Bouclier” moest.

91893. De **Voorzitter**: Moesten wij dat Franse schip helemaal bemannen? Hoe kwam dat?

A. Nadat Frankrijk waperistilstand had aangevraagd, hebben de Engelsen alle bemanningen van alle Franse schepen, die in Engeland lagen, van boord gehaald, verzameld en gevraagd: Wie wil er verder met ons mee doen? Wie niet wilde, mocht teruggaan naar Frankrijk. Op een gegeven ogenblik hadden zij dus meer schepen dan bemanningen. De Nederlandse marine heeft toen de „Bouclier” gekregen.

91894. De **Voorzitter**: Wat voor soort schip was dat?

A. Een Franse torpedoboot.

91895. De **Voorzitter**: Hebt u daarmee aan de krijgsvaardigheden deelgenomen?

91896. De **Voorzitter**: In welke vorm?

A. Konvooieren op de zuidkust van Engeland.

91897. De **Voorzitter**: Zijn er daarbij nog slachtoffers van onze kant gevallen?

A. Dat is zonder incidenten verlopen.

91898. De **Voorzitter**: U bent toen dus commandant geworden van de „Flores”. Dat was in begin 1941 en naar ik meen bent u dat 2 jaar geweest. Kunt u ons dan een overzicht geven van de verrichtingen van de „Flores” in de tijd, dat u commandant van dat schip was?

A. De „Flores” heeft eerst 8 maanden op de Thames gezeten als onderdeel van de Thames-Defense-Flotille, die eigenlijk uit Nederlandse schepen bestond. Zij brachten konvooien binnen.

91899. De **Voorzitter**: Weet u nog, welke de andere schepen waren van dat flotielje?

A. „Douwe Aukes”, „Jan van Brakel”, „Gruno”, „van Meerlant”. Dit laatste schip is later aan de Engelsen overgegeven. Het flotielje bestond uit een stuk of zes, zeven Hollandse schepen; het diende voor bescherming van de Thames-Estuary tegen vliegtuigen.

91900. De **Voorzitter**: Die Nederlandse schepen hadden waarschijnlijk niet een gezamenlijke ondercommandant onder de Engelsen. Stonden zij als losse schepen onder de Engelsen?

A. Ja, als zij gezamenlijke oefeningen hadden, zoals schieten en dergelijke, werden er altijd Engelse schepen aan toegevoegd. Dat heeft zo 8 maanden geduurd. Daarna is de „Flores” naar de oostkust vertrokken met als haven New Castle. Wij hebben daar op de oostkust gekonvooieerd tussen New Castle en Flambury-Head. Dat hebben wij gedaan gedurende een jaar en vier maanden ongeveer.

91901. De **Voorzitter**: Zijn er daarbij nog verliezen geleden in die periode?

A. Neen.

91902. De **Voorzitter**: Hoe was de geest van de bemanning in het algemeen?

A. Best. Die geest was uitstekend!

91903. De **Voorzitter**: Hebt u weleens bezoek gehad van de Nederlandse marineleiding?

A. Ja, de chef staf is eens een keer geweest op de Thames-Estuary.

91904. De **Voorzitter**: Wie was dat toen?

A. Kapitein-ter-zee *Boreel*.

91905. De **Voorzitter**: Hoe was aan boord van zo'n schip de geestelijke verzorging geregeld?

A. Er was één geestelijke voor de Katholieken, die in Engeland zijn baan had, zijn job uitoefende als zodanig. Toen de oorlog uitbrak is hij naar het Departement gegaan, denk ik. Het was een zekere pater van *der* Tak. Ik weet eigenlijk niet of het een pater was. Hij ging alle schepen zo'n beetje langs.

91906. De **Voorzitter**: Wie was er van Protestantse kant?

A. Van Protestantse zijde was er een dominee in Londen, geloof ik. Daar was een Hollands kerkje.

91907. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dominee van *Dorp*.

A. Ja. Ik heb hem niet aan boord gezien.

91908. De **Voorzitter**: U bent toen naar Curaçao gegaan. Bent u direct chef staf geworden?

A. Ja.

91909. De **Voorzitter**: Kunt u ons mededelen hoe de organisatie daar was van onze verdediging op Curaçao?

A. De verdediging was operationeel helemaal in handen van de Amerikanen. Toen ik daar was, waren er van de Nederlanders: de mariniers en de schutterij als leger; verder een paar walvisjagers als convoyeurs voor de tankschepen, die tussen het meer van Maracaïbo en Curaçao op en neer voeren. Verder waren er een paar batterijen, geen vliegerij; defense merchant ships.

91910. De **Voorzitter**: Waren er geen schepen gestationneerd?

A. Behalve die drie waren er geen schepen gestationneerd, want die waren aan de Amerikanen gegeven voor konvooien op de grotere routes tussen Trinidad en Portorico.

91911. De **Voorzitter**: De „van Kinsbergen" b.v., waar was die gestationneerd?

A. In mijn tijd was die steeds bij de konvooien. Ik weet natuurlijk niet, hoe het vóór mijn tijd was. Gedurende mijn periode daar is hij nooit toegevoegd geweest aan de verdediging van Curaçao, d.w.z. niet aan de directe verdediging; natuurlijk wel indirect.

91912. De **Voorzitter**: Wie was de hoogste Nederlandse militaire autoriteit op Curaçao?

A. Dat was schout-bij-nacht van *Asbeck*.

91913. De **Voorzitter**: Hoe was uw positie daar nu precies?

A. Beroerd!

91914. De **Voorzitter**: Waarom?

A. Omdat de Amerikanen daar alles te zeggen hadden! De Nederlandse hoogste militaire chef, schout-bij-nacht van *Asbeck*, was administratief commandant over de Nederlandse strijdkrachten, d.w.z. over de Amerikanen had hij so wie so niets te zeggen en operationeel had hij ook over de Hollandse strijdkrachten niets te zeggen. Dat was de praktijk.

91915. De **Voorzitter**: Hij stond dus ook boven de landstrijdkrachten?

A. Ja, hij was algemeen militair commandant.

91916. De **Voorzitter**: In welk opzicht kreeg u weinig steun van uw chef?

A. Steun van mijn chef? Ik weet niet hoe u dat bedoelt, maar wat dit betreft voeren wij allebei in hetzelfde schuitje. Dit was natuurlijk een overeenkomst, die door de Regering in Londen zo was uitgeknoebeld en wij hadden er ons bij neer te leggen.

91917. De **Voorzitter**: Had u weleens meningsverschil met de Amerikanen?

A. En of!

91918. De **Voorzitter**: Kreeg u daarbij steun van uw chef?

A. schout-bij-nacht van *Asbeck* was de grootste diplomaat, die ik ooit heb meegemaakt. Ik had altijd ruzie met de Amerikanen, met de Amerikaanse chef staf. Dan liep het dikwijls hoog op en dan liep ik naar de schout-bij-nacht en dan zei ik, dat hij het maar weer goed moest maken. Dan ging het weer een tijdje.

91919. De **Voorzitter**: Waarover had u dan ruzie met de Amerikanen?

A. Het stak natuurlijk weleens, dat hij zonder ons zo, maar commandeerde over die schepen, dat hij dit vond en dat vond.

91920. De **Voorzitter**: Dat ging dus in sommige gevallen buiten uw medewerking om?

A. Ja.

91921. De **Voorzitter**: Ik heb u die vraag gesteld, omdat ik hier een rapportje heb, waaruit men de tegenovergestelde conclusie zou kunnen trekken. Daar staat namelijk in:

„Het gezag van den A.M.C. is slechts schijn. Hij slaat nergens op aan. De Amerikanen, Engelsen, zoomede de Nederlandsche burgerautoriteiten doen precies wat zij willen. De chef van den staf: luitenant-ter-zee der 1ste klasse van *Straelen*, liet zich uit over de moeilijkheid van zijn positie, daar hij zoo weinig steun kreeg van den A.M.C. Indien hij verschil van meening heeft met leden van den Amerikaanschen staf, liepen dezen direct naar den schout-bij-nacht van *Asbeck* en kregen daar altijd gelijk. Voorts is hij doodsbang voor Londen, durft niets voor te stellen of een beslissing buiten het hoofdkwartier om te nemen. hetgeen dikwijls zeer stagneerend werkt."

A. Daar kan ik het niet mee eens zijn; zó was het niet.

91922. De **Voorzitter**: Dit rapport is dus onjuist?

A. Ik vind het sterk gekleurd; ik vind het overdreven. Alle steun, die hij mij kon geven in het kader van wat hij van Londen mocht doen, deed hij.

91923. De **Voorzitter**: Wanneer men dit zo leest: „daar hij zoo weinig steun kreeg van den A.M.C.", kan men daaruit opmaken, dat dat aan de A.M.C. lag.

A. Dat kan men daaruit opmaken, maar ik was tien jaar jonger en misschien een beetje opgewondener dan nu. Ik wond mij misschien weleens een beetje te veel op. Schout-bij-nacht van *Asbeck* is een groot diplomaat. Hij zal zich niet zo gauw opwinden. Ik wist precies de moeilijkheid van de schout-bij-nacht. Dat was echter voor mij geen reden om mij er bij neer te leggen, want dat ging voor mij moeilijk in die tijd. Ik begreep heel goed hoe die zaak zat.

91924. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: U was daar dus zo'n beetje de kwade geest en de schout-bij-nacht was meer diplomaat.

A. Ontzettend diplomatisch.

91925. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hij begreep, dat u onder de gegeven omstandigheden niet veel anders kon doen.

A. Daarna begreep ik het ook wel, maar met een hete kop liep ik naar de schout-bij-nacht natuurlijk, en die kon er toch ook niets aan doen.

91926. De **Voorzitter**: Dit rapport is opgemaakt — dat zult u misschien wel begrijpen — door luitenant-ter-zee 1ste klasse E. C. *Wessels*.

A. Die is daar een keer geweest, ja. Misschien een paar dagen of een paar keer. Dan was er misschien weer eens iets gebeurd. Dat kan wel. Ik liep wel met mijn hart op mijn tong.

91927. De **Voorzitter**: U zegt dus, dat u wat dit betreft geen moeilijkheden hebt gehad?

A. Neen. Wij hadden allebei moeilijkheden. Ik begreep de moeilijkheden wel. De schout-bij-nacht had ze natuurlijk net zo goed. Hij was echter veel te veel diplomaat; hij liet het niet merken. Hij probeerde altijd bij te leggen.

91928. De **Voorzitter**: Volgens u is dus dit rapport, althans voor wat het gedeelte betreft, dat ik zo juist heb voorgelezen, uitermate gekleurd.

A. Ja.

91929. De **Voorzitter**: Wat hebt u daar gedaan in de jaren, dat u daar bent geweest?

A. De Nederlandse strijdkrachten daar veradministreerd. Wij kregen daar opleidingen voor Surinamers, matrozenopleiding. De schepen werden helemaal administratief door ons behandeld: reparaties, dokkingen. plaatsingen van het personeel.

91930. De **Voorzitter**: Het is dus zuiver een administratieve functie geweest?

A. Ja.

91931. De Voorzitter: Eigenlijk hadden dus alle officieren, die daar waren, een administratieve functie?

A. Ja, behalve dan de mensen, die aan boord van de schepen zaten; zij waren operationeel.

91932. De Voorzitter: De officieren waren dus allemaal administratief?

A. Uitgezonderd een paar officieren. Een paar officieren van de mariniers b.v., die op Aruba zaten, waren een onderdeel van de strijdkrachten.

91933. De Voorzitter: Hoe waren in het algemeen de toestanden onder de militairen daar?

A. Het was hutje-mutje bij elkaar! Wij hadden Nederlandse marinemensen, mariniers, Surinamers, Curaçaoënaars en dan nog een stel mensen, die zij uit Zuid-Afrika hadden gehaald. Dat ging heel beroerd. In Zuid-Afrika is de verhouding tussen blanken en gekleurden anders dan bij ons op Curaçao. Voor de soldaten uit de Kaap uit Zuid-Afrika was het heel zwaar om orders aan te nemen van gekleurde onderofficieren! Zij waren allesbehalve met hun zin naar Curaçao gekomen.

91934. De Voorzitter: Wat voor mensen waren het, die uit Zuid-Afrika waren gekomen?

A. Nederlanders, die waren geëmigreerd.

91935. De Voorzitter: In Zuid-Afrika is er een recrutering geweest ten behoeve van de Irene-Brigade. Was dit weer een ander soort mensen?

A. Ik geloof wel, dat zij van de Irene-Brigade waren.

91936. De Voorzitter: Zij zijn dus eerst naar Engeland gegaan en vandaar uit naar Curaçao gesuurd?

A. Ik weet alleen, dat zij oorspronkelijk van de Kaap afkomstig waren. Het is echter ook mogelijk, dat het mensen waren, die niet wilden opkomen.

91937. De Voorzitter: U bedoelt, dat het dienstweigeraars waren?

A. Ja, ik herinner mij, dat het mensen waren, die niet op wilden komen en die toen zijn vastgemaakt door de Regering in Zuid-Afrika. Tenslotte hebben zij toch eieren voor hun geld gekozen en de militaire jas aangetrokken. Ik durf daar echter mijn vingers niet voor in het vuur te steken.

91938. De Voorzitter: Wat moest de landmacht op Curaçao doen?

A. Bewakingsdiensten en wachtdiensten op de batterijen.

91939. De Voorzitter: Dat was zeker een vrij saai bedrijf, want er gebeurde, naar ik meen, nooit iets?

A. Het is de grootste fout van de Duitsers geweest om daar nooit iets te laten gebeuren. Er werd daar weleens een onderzeeboot gesignaleerd; er werd weleens geschoten vanaf die onderzeeboot. Verschillende tankers zijn er getorpedeerd, maar zij hebben geen ogenblik de aan- en afvoer van de olie kunnen stagneren.

91940. De Voorzitter: U spreekt van een fout bij de Duitsers. Kan dat ook onmacht zijn geweest?

A. Dat geloof ik niet. Op de olie van Curaçao heeft de hele oorlog van Noord-Afrika gedraaid!

91941. De Voorzitter: Had u ook met het vervoer te maken?

A. Neen.

91942. De Voorzitter: Moest u de manschappen daarvoor leveren?

A. Ja.

91943. De Voorzitter: Tot wanneer zijn die troepen daar gebleven? Na het einde van de oorlog zijn zij waarschijnlijk gededobiliseerd?

A. Dat is niet onmiddellijk gebeurd; dat ging heel langzaam. In Augustus 1945, toen ik wegging, was nog lang niet alles gededobiliseerd.

91944. De Voorzitter: Waarom moest dat zo langzaam gaan? Er was toch geen enkel gevaar meer?

A. Dat weet ik niet.

91945. De Voorzitter: Hebt u daar ook bemoeienis gehad met de inlichtingendienst?

A. Dat is een rare kwestie, die inlichtingendienst, want er waren er, geloof ik, vier of vijf.

91946. Jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen: Aan het eind van de oorlog?

A. Ja. De landmacht had zijn inlichtingendienst; wij hadden een inlichtingendienst, evenals het Gouvernement, de Amerikanen, en eens in de week was er een vergadering, waarvan, als ik mij niet vergis, de schout-bij-nacht voorzitter was.

91947. Jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen: Kwamen er ook inlichtingen ter tafel?

A. Degenen, die de inlichtingen hadden, waren de Amerikanen en die gaven ze niet bloot! Zij gebruikten alles alleen voor hen zelf.

91948. De Voorzitter: Wat moest u dan met die inlichtingendienst?

A. Kijken wat voor mensen er van overwal naar Curaçao kwamen: er op toezien, dat er geen saboteurs binnenkwamen.

91949. De Voorzitter: Waren die dan eerst niet geselecteerd in Nederland of Engeland?

A. Neen, die kwamen van Zuid-Amerika en Midden-Amerika.

91950. De Voorzitter: Dat waren dus mensen, die daar waren gerecruteerd?

A. Er was een Duitse inlichtingendienst, die mensen uitzond naar Curaçao voor sabotage en spionage.

De Voorzitter: Wilt u dat nog even herhalen?

A. Die mensen waren waarschijnlijk door de Duitse inlichtingendienst geëngageerd om te spionneren en saboteren, indien zij daartoe de kans kregen natuurlijk.

91951. Jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen: U moest dus in Curaçao nagaan wat er aan land kwam?

A. Ja.

91952. Jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen: Ving u er wel eens een?

A. Er werden wel verdachte mensen gevolgd en dergelijke, maar altijd gingen die uit zich zelf weg.

91953. Jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen: O, ja? Kon men daar dan weer zo gemakkelijk weggemen?

A. Wij zaten daar 60 mijl van Venezuela vandaan, dus men kon een prauw nemen en weggaan.

91954. Jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen: Er was vanuit Argentinië of Zuid-Amerika nog wel wat over te sturen. Daar zat nogal wat.

A. Ja, daar zat nog heel veel zelfs. De Duitsers zaten ook in Venezuela. Op een gegeven ogenblik moesten wij voor de motor-torpedoboten en Higgins-boten — die ben ik zojuist vergeten te noemen, want die hadden wij ook op Curaçao — koolzuur hebben en daarvoor kwamen wij in Venezuela terecht bij een bierbrouwer, een Duitser.

91955. De Voorzitter: Was die M.T.B.-basis er ook bij?

A. Ja, die werd tijdens de oorlog gebouwd. Na de oorlog was zij ongeveer klaar. Wij hadden toen motortorpedoboten, die oorspronkelijk voor de Oost bestemd waren, maar vanwege het feit, dat het Oosten was gevallen, zijn zij naar het Westen, naar Curaçao overgevoerd.

91956. De Voorzitter: Had u ook de eilanden Bonaire en Aruba onder u?

A. Ja. Bonaire was het interneringskamp.

91957. De Voorzitter: Hebben zich nog moeilijkheden voorgedaan met de geïnterneerde Duitsers?

A. Dat geloof ik niet; zeker niet in mijn tijd.

91958. Jonkvrouw **Wttewaall** van Stoetwegen: Hoeveel waren er daar op Bonaire?

A. Zeker 150,

91959. Jonkvrouw **Wttewaall** van Stoetwegen: Wie had dat commando eigenlijk?

A. De landmacht officieren. Eén van de geïnterneerden had zijn plunje voor Gouverneur al! Hij was bestemd om Gouverneur van Curaçao te worden en die plunje hebben zij thuis bij hem gevonden.

91960. De Voorzitter: Hebt u in dit verband de naam *Liebmänn* weleens gehoord?

A. Het is in ieder geval een bekende naam.

91961. De Voorzitter: Wat was dat voor iemand?

A. Was dat geen marconist? Ik zou het u niet precies kunnen zeggen, want het hele zaakje was er al, toen ik daar aankwam. Ik ben pas in 1943 gekomen.

91962. De Voorzitter: U bent dus waarschijnlijk niet van oordeel, dat er in een bepaald opzicht gesproken kan worden van onjuiste toestanden op Curaçao?

A. Neen, dan zou ik alleen kunnen zeggen, dat ik het verkeerd vond, dat de Amerikanen daar operationeel bevel hadden! Dat is de enige onjuiste toestand, die ik u noemen kan. Wanneer er onjuiste toestanden waren, waren die daar logisch het directe gevolg van. Of dat anders kon, moet de Regering natuurlijk uitmaken.

91963. Jonkvrouw **Wttewaall** van Stoetwegen: De Regering had dat toegestaan.

A. Daarom. Wij zaten in dat schuitje en daarom moesten wij verduiveld veel slikken!

91964. De Voorzitter: Bent u op uw verzoek overgeplaatst?

A. Neen, ik heb wel tientallen verzoeken ingezonden om daar weg te komen.

91965. De Voorzitter: Waarom? Wilde u liever aan de directe oorlogvoering mededoen?

91966. De Voorzitter: U bent uiteindelijk dus in 1945 teruggekomen?

A. Ja.

91967. De Voorzitter: Waarin bestond de functie, die u toen in Nederland hebt gekregen als commandant maritieme middelen Willemsoord? Wat omvatte die precies?

A. Opbouw en afwikkeling. Opbouw van de nieuwe marine, die daar weer kwam in Nieuwediep, en afwikkeling van alles, wat de Duitsers daar nog hadden achtergelaten en waarvan wij de baas waren, maar wat geleidelijk aan weer aan de eigenaren moest worden teruggegeven.

91968. De Voorzitter: Wat was er nu eigenlijk te doen op het gebied van de opbouw van de marine?

A. De havens schoonmaken.

91969. De Voorzitter: Dus nog niets wat de schepen betreft?

A. Neen, nog niet.

91970. Jonkvrouw **Wttewaall** van Stoetwegen: Hebt u uw verzoeken om overplaatsing naar Londen gezonden, naar admiraal *Furstner*? Wat kreeg u daarop ten antwoord?

A. Dat er geen reden was; dat ik er nog te kort was.

91971. Jonkvrouw **Wttewaall** van Stoetwegen: U hebt er toch wel een paar jaar gezeten?

A. Ik wilde er al na vier weken weg!

91972. Jonkvrouw **Wttewaall** van Stoetwegen: U wilde dus gauw weg; u wilde vechten!

A. Ja, ik wilde daar in ieder geval gauw weg; het beviel mij daar niets.

91973. De Voorzitter: Hebt u misschien zelf nog iets op te merken, waarvan u meent, dat het van belang kan zijn voor de commissie om het te weten?

A. Neen, alleen het enige geval, dat ik u zojuist al heb genoemd, namelijk het feit, dat wij daar eigenlijk niets te zeggen hadden. In naam was de Gouverneur de baas, naar het kwam er op neer, dat de Amerikanen het voor het zeggen hadden.

91974. De Voorzitter: Hebt u naar uw eigen gevoel daar een ietwat overbodige positie gehad?

A. Die positie moest nu eenmaal bekleed worden, maar ik had liever gehad, dat een ander haar gehad had!

De Voorzitter: Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

F. H. M. VAN STRAELEN.

ALGERA, *voorzitter*.

VAN DIS.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DONDERDAG 12 APRIL 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer **Algera**, voorzitter, de heer van Dis en jonkvrouwe **Wttewaall** van Stoetwegen, leden, alsmede de heer **Duisterwinkel**, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

Ir. **PAUL ALBERT VAN HECKING COLENBRANDER**,
oud 50 jaar, wonende te Wassenaar, scheepsbouwkundig ingenieur.

Hij legt de eed af als getuige.

91975. De Voorzitter: Wanneer ik mij niet vergis, bent u betrokken geweest bij het overbrengen van M.T.B.-materiaal naar Engeland.

A. Inderdaad.

91976. De Voorzitter: Misschien kunt u ons mededelen, op welke wijze dit in zijn werk is gegaan.

A. Ik heb daarover na mijn aankomst in Engeland aan de marine een rapport uitgebracht. Ik weet niet, of u dit bekend is. Dit rapport heb ik uitgebracht aan de toenmalige bevelhebber der zeestrijdkrachten en destijds heb ik daarin naar mijn beste weten omschreven wat er precies is gebeurd.

Ik was toentertijd afdelingschef bij de werf „Gusto” en speciaal belast met de bouw van de motortorpedoboten voor rekening van de Nederlandse marine, waarvoor de werf „Gusto” destijds een licentie-overeenkomst met een Engelse werf had gesloten. Als zodanig had ik onder mijn beheer de bouw van deze vaartuigen en ik ben ook belast geweest met de aflevering van het eerste vaartuig, de M.T.B. 51, aan de Nederlandse marine.

Het is een beetje moeilijk om nu, na elf jaren, nog precies te weten hoe alles in zijn werk is gegaan.

De Voorzitter: U doet het maar zo goed mogelijk.

A. Het spijt mij, dat u niet de beschikking over dat rapport van mij hebt. Ik zelf ben niet bij machte geweest dit rapport opnieuw op te vragen. Indertijd heb ik het al eens geprobeerd en het is mij toen door Marine niet toegestaan. Marine heeft mij toen wel, in verband met een gerechtelijke zaak van collaboratie, uittreksels uit het rapport ter beschikking gesteld, maar het hele rapport heb ik nooit meer ter beschikking kunnen krijgen.

91977. Jonkvrouwe **Wttewaall** van Stoetwegen: Hebt u er zelf geen kopie van gehouden?

A. Neen. De zaak is als volgt geweest. Belast zijnde met de aanbouw van deze motortorpedoboten, ben ik Dinsdag de 14de Mei, des morgens om ca. 8.30 uur in den Haag gekomen en heb een onderhoud gehad met de chef materieel.

91978. De Voorzitter: Op uw verzoek?

A. Op mijn eigen initiatief. Ik had een dito onderhoud gehad de 10de Mei, 's avonds om ca. 6 uur, op de afdeling Materieel van Marine, nadat wij verslag hadden uitgebracht van datgene, wat op de 10de Mei in Schiedam gebeurd was.

Aangezien op dat ogenblik geen dwingende maatregelen ten aanzien van de afbouw van de schepen gegeven werden, die wij op dat ogenblik in afbouw hadden, en de situatie op de fabriek in Schiedam dusdanig was, dat er onder die omstandigheden zeer moeilijk werk verricht kon worden, ben ik de dagen Zaterdag, Zondag en

Maandag, dus de 11de, 12de en 13de Mei, niet naar Schiedam geweest. Ik meende, na de berichten, die de 13de Mei om vier uur 's middags door de radio werden gegeven, dat het mijn taak was, opnieuw in verbinding te treden met de chef materieel, schout-bij-nacht *Doorman*, ten einde te vernemen, wat er eigenlijk onder deze omstandigheden moest gebeuren. Het gesprek is natuurlijk, onder de omstandigheden van die Dinsdagmorgen, verlopen in die vorm, dat ik er mijn verwondering over uitsprak, dat ik persoonlijk andere schepen in aanbouw van de marine wel de Waterweg had zien afvaren — op dat ogenblik wist ik nog niet, dat deze niet verder gegaan waren dan Vlaardingen —...

91979. De Voorzitter: Herinnert u zich nog, welke schepen dat waren?

A. Dat waren de beide in aanbouw zijnde jagers. Ik heb ze op de 10de Mei op de Waterweg zien wegvaren achter een sleepboot. Ik vroeg mij dus af, of het niet noodzakelijk was, dat er voor dit in aanbouw zijnde marinematerieel op een of andere wijze een zekerheidstelling gevonden moest worden, dat er een betere veiligheid aan gegeven werd. Deze veronderstelling van mij is ook ter kennis gebracht van de marine-autoriteiten, doch wij hebben op Vrijdag 10 Mei de uitdrukkelijke instructie gekregen, dit materiaal ten snelste ter plaatse af te bouwen.

91980. De Voorzitter: Kreeg u deze instructie van de heer *Doorman*?

A. Ja. Naar aanleiding van de berichten op Maandagmiddag — zijnde in Wassenaar! was het niet zo eenvoudig contact te krijgen — ben ik Dinsdagmorgen eerst vanuit Wassenaar naar schout-bij-nacht *Doorman* gegaan. Ik heb er mijn verwondering over uitgesproken, dat ik de beide jagers wel had zien wegvaren, maar dat over mijn materieel in afbouw geen verdere veiligheidstelling zou geschieden. De heer *Doorman* vertelde mij daarop, dat de beide nieuwe jagers in de werf „De Nieuwe Waterweg” lagen, klaar om gezonken te worden. Voorts had hij opdracht gegeven aan luitenant-ter-zee *van Staveren*, die op dat ogenblik commandant was van al het materieel, de M.T.B. 51 op de werf „Gusto” brandklaar en voor vernietiging gereed te maken. Verder wist hij eigenlijk niet, wat er gebeuren moest, omdat de heer *van Staveren* tegelijkertijd opdracht had gekregen, zich op een van de onderzeeboten naar Engeland te begeven. Ik heb hierover tegenover schout-bij-nacht *Doorman* mijn verwondering geuit, daar ik van mening was ten eerste, dat met enige organisatie wel degelijk schepen uit de Waterweg naar Engeland te brengen waren, en voorts, wat betrof het „Gusto”-bedrijf en de motortorpedoboten, dat wij dit reeds vanaf Vrijdag hadden willen voorbereiden, maar dat daartoe geen vergunning was gegeven. Hij maakte toen tegenover mij de opmerking, dat uit Rotterdam niets kon verdwijnen, aangezien er geen sleepboten waren, waarop ik hem mededeelde, dat op de werf „Gusto” twee zeeklare sleepboten lagen, die op het punt stonden, afgeleverd te worden aan de Russische Regering. Bovendien lagen er op de werf kolen, zodat er dus geen enkele reden was met deze twee sleepboten niet al het materieel weg te brengen, dat daarvoor in aanmerking kwam. Ik weet niet meer precies hoe dit gesprek afgelopen is, maar ik weet wel, dat schout-bij-nacht *Doorman* mij een soort instructie heeft gegeven, te trachten uit Schiedam weg te krijgen wat mogelijk was en mij te dien aanzien te vervoegen bij de marinecommandant Schiedam; wiens bureau toentertijd was op de werf „De Nieuwe Waterweg” te Schiedam.

91981. De Voorzitter: Hebt u een schriftelijke volmacht gekregen?

A. Neen, in die periode tussen kant en schip is niet gerealiseerd, dat het beter was een schriftelijke opdracht te hebben. Ik heb wel van de schout-bij-nacht in de dagen daarvoor een vergunning ontvangen, dat ik voor de bouw van bepaalde marine-objecten mij vrij mocht bewegen tussen Wassenaar, Schiedam en Rotterdam.

De ochtend na het bezoek aan schout-bij-nacht *Doorman* ben ik naar Schiedam gereden, waar ik eerst op de werf de zaak in ogen-schouw heb genomen. Ik kwam toen tot de conclusie, dat wel dege-lijk een zekere veiligheidsstelling van het materieel nodig was. Ik heb mij daarna begeven naar de werf „De Nieuwe Waterweg”, waar luitenant-ter-zee Iste-klasse van den *Ahrend* was, die mij was aan-gewezen als marinecommandant Schiedam. Ik heb met luitenant-ter-zee van den *Ahrend* de verschillende aspecten besproken. Hij was het er mee eens en stemde toe, dat ik in de nacht van Dinsdag op Woensdag zou trachten zoveel mogelijk materieel van de werf „Gusto” over te brengen naar Engeland. Anderzijds verzette hij er zich tegen, dat wij door middel van de Russische sleepboten de jagers door de Nieuwe Waterweg zouden slepen, omdat hij van mening was, dat de destructie van dit materiaal in een dusdanige staat van gevorderdheid was, dat de schepen de overtocht over de zee toch niet zouden kunnen maken. Hij was ook niet van mening, dat de sleepboten, die ik daarvoor ter beschikking had, zeewaardig genoeg waren. Deze laatste opmerking heb ik altijd zeer merk-waardig gevonden, daar deze sleepboten zeeklaar gemaakt waren om een 150 tons drijvende bok naar Riga te slepen. Ik meende, dat deze schepen ook wel in staat zouden zijn met mooi weer een jagertje over de Noordzee te slepen.

Na deze afspraken met luitenant-ter-zee van den *Ahrend*, ben ik naar de werf „Gusto” gegaan, waar ik diverse maatregelen heb ge-nomen, ook in verband met de personeelsbezetting voor de overtocht en arrangementen voor de materiaalverzameling om te trachten een zeker aantal casco's met enige motoren plus ander materieel van de motortorpedoboten te water te gooien. Dit materiaal stond in een loods. Voorts heb ik een loods aangenomen en ik heb van luitenant-ter-zee van den *Ahrend* een soort vergunning gekregen op te treden als een soort militair, zodanig, dat ik ook namens de marine mensen in dienst mocht stellen. Ook daarvan is niets zwart op wit gesteld. De bombardementen van Rotterdam en de situatie, die toen ontstond, hebben veel van deze regelingen langer doen duren dan in normale tijd nodig geweest zou zijn, maar het resultaat van het geheel is geweest, dat ik om zes uur van luitenant-ter-zee van den *Ahrend* bericht kreeg, dat de troepen zich uit Schie-dam zouden terugtrekken en dat ik elk ogenblik Duitsers op de werf kon verwachten. Indien ik van mening was, dat ik nog enig materiaal naar Engeland wilde brengen, moest ik dat direct doen. Ik heb hem toen verteld, dat het enige materiaal, dat op dat ogenblik in het water lag, de M.T.B. 51 was, die zonder commandant en zonder officieren in de haven lag met een skeletbemannings, en indien hij meende, dat dit goed zou zijn, zou ik met dit schip naar Engeland gaan. Wat er aan bemanning over was, heb ik bij elkaar geveegd. We hebben getracht, wat er aan mitrailleurs en munitie was op de werf nog vóór mijn vertrek in de haven te gooien en wij zijn om halfzeven uit de haven vertrokken, hetwelk ik luitenant-ter-zee van den *Ahrend* heb medegedeeld, zodat ook de verschillende wacht-posten aan de Nieuwe Waterweg op de hoogte gesteld zouden wor-den, dat dit schip langs zou varen, zodat geen mogelijkheid zou bestaan, dat er op gevuld zou worden. Dat is de wijze, waarop ik op 14 Mei de werf te Schiedam heb verlaten.

91982. De Voorzitter: Hebt u onderweg nog bijzonderheden meegemaakt?

A. Ik wil even vaststellen, dat op het ogenblik, dat ik van de werf te Schiedam vertrok, ik niet wist, dat er een overgave had plaats gehad.

91983. De Voorzitter: U hebt zoëven gezegd, dat schout-bij-nacht *Doorman* maatregelen had genomen ter vernietiging van het mate-riaal. Hebt u de indruk gekregen, dat het ook zijn mening was, dat ook de M.T.B. 51 vernietigd moest worden, of dat er nog wel kans zou bestaan, dat het schip overgebracht zou worden?

A. Er zijn door schout-bij-nacht *Doorman* en mij nog enige woorden over dit vernietigen van de M.T.B. 51 gesproken. Hij ver-telde mij die morgen, dat hij opdracht gegeven had, het schip de rivier in te sturen en door geschut of door explosieven te laten zinken, waarop ik hem heb medegedeeld, dat ik dit toch wel jammer vond. Ten eerste was het heel moeilijk een dusdanig schip te laten zinken, en ten tweede vond ik het jammer een dusdanig vaartuig zomaar te vernietigen, terwijl het in de komende voortzetting van de oorlog van heel veel belang kon zijn. Ik heb hem gevraagd mij toe te staan ook dit vaartuig, zo mogelijk, in veiligheid te brengen, waar-op hij mij bevestigend heeft geantwoord.

91984. De Voorzitter: Het initiatief daartoe is in elk geval niet van hem, maar van u uitgegaan?

A. Welk initiatief bedoelt u?

De Voorzitter: Om de M.T.B. 51 over te brengen.

A. Dat is van mij uitgegaan. Het initiatief zijnerzijds is geweest, dat ik mij te dien aanzien helemaal in verbinding zou stellen met de commandant Schiedam.

91985. De Voorzitter: U bent dus zonder ongelukken in Enge-land aangekomen?

A. Ja.

91986. De Voorzitter: Hebt u verder in Engeland nog bemoeie-nis met M.T.B.'s gehad?

A. In Engeland aankomende, heb ik mij direct in verbinding trachten te stellen met de marine-autoriteiten. Dit heb ik vanuit Dover gedaan. Deze inverbindingstelling is in zoverre gelukt, dat men direct een zee-officier heeft aangewezen om de M.T.B. 51, die in beschadigde toestand was, naar Southampton te brengen. Ik heb dus direct mijn commando aan deze zee-officier overgedragen en ik ben naar Londen vertrokken. Pas een week later heeft de marine mij verzocht, mij weer ter beschikking van de marine te willen stellen, nadat ik een briefkaartje had geschreven, dat ik ter be-schikking was. De marine heeft mij ingeschakeld voor Je afbouw en de reparatie van de verschillende schepen, die in Southampton lagen. Dit heb ik ongeveer een maand gedaan en toen ben ik afgelost door een van mijn collega's, die voornamelijk ten aanzien van de afbouw van de „Isaac Sweers” en de O 23 en O 24 veel beter op de hoogte was, nl. de heer *Gunning*, die ook zelf gedeeltelijk de ontwerpen voor deze schepen had gemaakt. Ik ben toen terugge-komen te Londen, ten einde mij op instructie van admiraal *Furstner* en kapitein-ter-zee *Feteris* ter beschikking te houden voor de ont-wikkeling van de afbouw van motortorpedoboten in Amerika. De commandant zeemacht Indië wilde alsnog motortorpedoboten hebben en daar deze niet in Engeland gebouwd konden worden, wat wij eerst hebben onderzocht, is daarop de order gevolgd van de bouw van deze schepen in Canada. Ik ben daar heen gestuurd tegelijkertijd als lid van de aankoopcommissie te New York, en ik was belast met de aanbouw en het toezicht van alle marine-aanschaffingen in de Western Hemisphere.

91987. De Voorzitter: Kunt u misschien nog nader aangeven hoe het verder met de bouw van de M.T.B.'s is verlopen?

A. In Canada?

De Voorzitter: De Nederlandse M.T.B.'s. In hoeverre is onze M.T.B.-vloot nog uitgebreid?

A. Ik ben niet op de hoogte van hetgeen te dien aanzien in Enge-land is geschied na mijn vertrek in April 1941. Ik ben wel op de hoogte van hetgeen op dat gebied in Amerika is geschied. De Neder-landse marine heeft, door middel van de aankoopcommissie te New York, in Augustus of September 1940 een opdracht geplaatst bij de Canadian Powerboat Company in Montreal voor de bouw van 16 van dit type vaartuigen voor Nederlandsch-Indië. Verder is op-dracht gegeven voor de bouw van 8 van dit type schepen, maar dan uitgerust als duikbootjagers, bij *Higgins* in New Orleans. Gedurende de zomer van 1941 is getracht een opdracht te plaatsen voor de bouw van 6 veel grotere duikbootjagers bij de Miami Shipbuilding Company te Miami, die echter afgesprongen is op het feit, dat de daarvoor benodigde dieselmotoren in Engeland niet in redelijke tijd geproduceerd konden worden.

91988. De Voorzitter: Is het u bekend, wat er van de verschil-lende opdrachten is afgeleverd?

A. Van de motortorpedoboten in Canada zijn alle 16 vaartuigen afgeleverd. Voor de dienst in Indië is er geen één afgeleverd. Die situatie heeft zich als volgt toegedragen. De aflevering van de schepen in Canada was gecontracteerd op een levertijd van ongeveer 15 maan-den. Die opdracht is gegeven in Augustus 1940 en de bedoeling was dus, dat zeer zeker een zestal vaartuigen vóór het dichtvriezen van de rivieren en kanalen in Canada, dat is dus ongeveer half November

1941, voor verzending naar Indië gereed zou zijn. De vertraging in de levering van motoren, van alle mogelijke materialen en het opzetten van de bouw in een betrekkelijk nieuwe fabriek, hebben tot resultaat gehad, dat wij niet in staat geweest zijn in Canada vóór de fatale datum van 15 November 1941 6 vaartuigen redelijk bedrijfsklaar voor Indië gereed te hebben. Ik heb dit eind Augustus, begin September 1941 zien aankomen en ik heb daarom de chef materieel marine te Londen voorgesteld, dat wij zouden trachten 6 van deze vaartuigen vóór de fatale dichtvriesdatum — de boel vriest dan dicht tot begin Mei en dan is geen enkele proeftocht, of wat dan ook, mogelijk — over te brengen naar Curaçao. Ik moet er even op wijzen, dat wij torn in Canada in een land werkten, dat in oorlog was en dat de United States op dat ogenblik nog niet in oorlog waren. Al onze verzoeken om in de niet dichtgevroren wateren van de United States proeftochten te mogen houden, torpedo-afvuurrichtingen te mogen proberen, radiocommunicaties te controleren, enfin, alles: wat er toe behoort om een schip op redelijke wijze te testen, werd door de Amerikaanse autoriteiten volkomen van de hand gewezen, zodat wij ten enenmale niet wisten, hoe wij aan dit probleem een einde konden maken. Ik heb toen dus voorgesteld 6 van deze vaartuigen, voorzien van motoren, enkele nog niet eens met de laatste motor geïnstalleerd, op eigen kracht naar New York te sturen. De schepen waren dus niet uitgerust met torpedobuizen of radio-installatie, zij voeren dus gewoon als plezierbootje. Te New York hebben wij deze vaartuigen op de schepen van de Nederlandse koopvaardijvloot gezet en naar Curaçao gebracht, ten einde aldaar op Nederlands territoriaal gebied met alle faciliteiten, die daar waren, te trachten de schepen zo snel mogelijk alsnog gereed te krijgen voor de dienst in Nederlandsch-Indië.

Dit is dus de wijze, waarop deze schepen in Curaçao onafgebouwd terechtgekomen zijn. Ik meen, dat het eerste stel er is gekomen 29 November 1911, en het eerste schip heeft twee maanden later zijn proeftochten gemaakt. Onze opzet was dus de schepen daar af te bouwen en klaar te maken en ze vanuit Curaçao regelrecht naar Nederlandsch-Indië te sturen.

91989. De **Voorzitter**: Daar is natuurlijk niets van gekomen?

A. Wat deze serie betreft, is er niets van gekomen. Van de serie duikbootjagers, die in aanbouw was bij Higgins, hebben wij vóór de fatale datum van 7 December 1941 2 schepen in Indië gekregen en voor zover mij bekend, hebben deze schepen ook nog enig aandeel gehad in de acties tegen Japanse duikboten.

91990. De **Voorzitter**: Wat is er gebeurd met de rest van de bestelde schepen; zijn deze later afgeleverd?

A. De aflevering van deze 16 schepen in Canada en van de 8 schepen bij Higgins heeft verder gewoon regelmatig plaats gevonden. Van de schepen in Canada hebben wij er 12 naar Curaçao gebracht en van de schepen van Higgins te New Orleans zijn er 2

naar Curaçao gebracht, omdat er al 6 weg waren naar Nederlandsch-Indië. Van de 12, die in Curaçao zijn geweest, zijn er, voor zover ik mij kan herinneren, 2 doorgezonden naar Australië, die van daaruit op eigen gelegenheid nog een tocht hebben gemaakt van Darwin naar Batavia. Tegen het einde van de oorlog hebben zij dus nog enige dienst gedaan. De schepen, die in Curaçao zijn gebleven, hebben daar voor het grootste gedeelte de konvooi- en patrouillediensten van de eilanden gevoerd. De laatste 4 schepen heb ik zelf in October 1942 overgedragen aan de United States Navy, en deze zijn via de United States Navy ingezet bij Okinawa en Endiwetok (?). De commandant heeft mij een jaar later nog een briefje geschreven, dat hij van zijn 4 schepen er nog 2 over had.

91991. De **Voorzitter**: Hoeveel van deze schepen zijn er tenslotte in de wateren rond Engeland terechtgekomen?

A. Voor zover ik weet, geen. Ik ben er niet van op de hoogte, of later, in 1943 of 1944, nog schepen vanuit Curaçao naar Engeland zijn gestuurd.

91992. De **Voorzitter**: Waarschijnlijk is het boekje van *Larive*: „Vannacht varen de Hollanders“, u wel bekend. Dat betreft M.T.B.'s, en deze moeten toch ergens vandaan gekomen zijn.

A. Die zijn alle uit Engeland afkomstig, zij zijn ook van een ander type. Ik heb voor het boekje van *Larive* zelf het voorwoord geschreven. Deze schepen zijn alle afkomstig uit de productie van de Engelse admiralty. De enige, die niet daarvan afkomstig is, is de oude M.T.B. 51. Deze is door de Nederlandse marine aan de Engelse marine gegeven in Juli 1940 en door de Engelse marine teruggegeven aan de Nederlandse marine in Februari 1941. Luitenant-ter-zee van *Staveren* is toen als commandant benoemd en dit schip heeft als M.G.B. (motor gunboat) in 1941 o.a. in de internationale flotille van Fowey gezeten. Ik meen gehoord te hebben, dat dit schip tot eind 1943 zijn diensten heeft gedaan.

De **Voorzitter**: Ik geloof, dat wij de M.T.B.-kwestie dan wel vrij volledig hebben behandeld.

A. Ik heb het uit mijn geheugen moeten doen.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

P. A. VAN HECKING COLENBRANDER.

ALGERA, voorzitter.

VAN DIS.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DONDERDAG 12 APRIL 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer **Algera**, voorzitter, de heer van Dis en jonkvrouwe **Wttewaall** van Stoetwegen, leden, alsmede de heer **Duisterwinkel**, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

BERNARD WILLEM LEFRANDT,
oud 40 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
luitenant-ter-zee 2de klasse K.M.R.

Hij legt de eed af als getuige.

91993. De Voorzitter: Kunt u ons een verslag geven van de operatie „Sweep“?

A. Zeker. Mag ik mijn aantekeningen raadplegen?

De Voorzitter: Natuurlijk.

A. Ik heb helaas niet al mijn aantekeningen kunnen bewaren. De meeste documentaire gegevens zijn weggeraakt bij het opzenden er van naar de Commissie Militaire Onderscheidingen.

Volgens mijn aantekeningen ben ik gestart Zaterdag 1 Juli 1945 om 5 uur 50 in de namiddag.

91994. De Voorzitter: Waar bent u gestart en met welk verkeersmiddel?

A. Te Colombo met een Liberator, en ik zou gedropt worden boven **Atjeh**.

91995. De Voorzitter: Bent u niet vertrokken ten tijde van de operatie van de heer *Brondgeest*?

A. Neen, veel vroeger. Ik meen, dat ik een dag vóór kapitein *Sisselaar* ben vertrokken. Ik meen hem op het vliegveld M... ontmoet te hebben.

Om 1 uur 30 in de nacht ben ik per parachute geland in het gebied van **Lamtebah**. Ik had een luchtfoto meegekregen van het geoied, waar ik zou landen.

91996. De Voorzitter: Misschien kunt u ons mededelen, wat u hebt meegemaakt na de landing?

A. Wij zijn met ons viereen geland, nl. een Chinees, twee hadji's en ik. Allen zijn wij in Colombo opgeleid om als agent in bezet gebied gedropt te worden. Het doel was: inlichtingen te verzamelen over Noord-Sumatra. Wij moesten opgeven alle aropping-zones, die te vinden waren, alle plaatsen, die eventueel dekking zouden kunnen bieden aan troepen. Voorts moesten wij inlichtingen verstrekken over de wegen; wij moesten de scheepvaart observeren en weerberichten verstrekken voor andere operaties. Dagelijks hebben wij de weerberichten doorgegeven, evenals de inlichtingen. Enkele dagen hebben wij dit verzuimd, omdat wij ons niet op bepaalde plaatsen konden ophouden, omdat wij daar eventueel ontdekt zouden kunnen worden. Ook hebben wij enkele malen last gehad van storingen.

91997. De Voorzitter: Hebt u geen last van de Japanners gehad?

A. Na de tweede drop.

91998. De Voorzitter: Bent u dan terug geweest?

A. Neen, maar ik had om versterking gevraagd, omdat ik het niet kon bolwerken met vier man. Er is dus twee man versterking

gekomen, de *Ambonnees Boiratan* en de telegrafist *Natsir*. Bij de tweede drop is het vliegtuig via twee punten ingevlogen. Het schijnt, dat men toen het snijpunt heeft opgezocht en toen heb ik Japanners en *Atjehers* waargenomen op een afstand van 500 meter. Uit de gedragingen van de Japanners en *Atjehers* bleek, dat zij het terrein afzochten, maar zij hebben mij niet gevonden.

91999. Jonkvrouwe **Wttewaall** van Stoetwegen: Hebt u contact gehad in het vliegtuig met de mensen in het vliegtuig?

A. Misschien hebben zij wel contact met mij gehad, want wij moesten seinen geven om onze plaats kenbaar te maken. Dit gebeurde met S-phones.

92000. Jonkvrouwe **Wttewaall** van Stoetwegen: Is dat een soort walkie-talkie?

A. Het is een scherper toestel en het werkte prima. Alleen als er n vliegtuig boven was, kon men er mee seinen, maar men kon de ander niet verstaan.

92001. Jonkvrouwe **Wttewaall** van Stoetwegen: De Japanner kon dit toch met andere toestellen af luisteren?

A. Deze toestellen hebben ultra korte golven, die zich niet langs de grond voortplanten. Een Jap op langere afstand zou het niet kunnen opnemen. Het terrein was bosachtig en de golven zouden worden geabsorbeerd door de bossen.

92002. Jonkvrouwe **Wttewaall** van **Stoetwegen**: De parachutisten, die destijds boven Nederland zijn neergekomen, hebben moeilijkheden met die S-phones gehad.

A. Juist. Wij hadden twee zenders bij ons. Zelf ben ik telegrafist en dagelijks heb ik van twee kanten uit moeten seinen; dit ging op en af.

92003. De Voorzitter: Hoe lang hebt u naar Colombo kunnen seinen?

A. Wij hadden een schema bij ons, dat zo was gekozen, dat wij op onbepaalde tijden konden seinen. Voor de veiligheid was er een noodstation, dat steeds in de lucht was. Mochten wij eventueel een mankement hebben aan de kristallen, dan konden wij het noodstation oproepen, dat ons te allen tijde zou antwoorden.

92004. De Voorzitter: Hebt u tot aan de capitulatie van Japan gewoon kunnen doorwerken?

A. Ik heb steeds kunnen doorwerken.

92005. De Voorzitter: Veranderde er ook iets na de capitulatie?

A. Na de capitulatie konden wij in het Hollands seinen, voordien gebeurde dit in het Engels.

92006. De Voorzitter: Moest u zich toen nog beveiligen tegen de Japanners, of kon u vrij uitgaan?

A. Ik heb mij nooit tegen de Japanners behoeven te beveiligen.

92007. De Voorzitter: Vóór 15 Augustus moest u er toch rekening mee houden, dat de Japanners u niet op het spoor kwamen?

A. Het is zelfs zo geweest, dat ik — ik meen op 20 Augustus — een telegram heb ontvangen, waarin stond, dat ik mij niet aan de Japanners mocht laten zien, omdat de mogelijkheid bestond, dat zij nog niet op de hoogte waren van het capitulatie-aanbod van de keizer van Japan.

92008. De **Voorzitter**: U moest zich dus toen nog tegen de Japanners beveiligen?

A. Ja.

92009. De **Voorzitter**: Wanneer is daar een einde aan gekomen?

A. Uit de telegrammen heb ik begrepen, dat men contact had gezocht met het hoofdkwartier op Noord-Sumatra om een Japanse officier op een zekere plaats te laten komen om mij daar te ontmoeten. Dit rendez-vous is niet tot stand kunnen worden georacht. Ik ben eerst naar een naburige kampong gegaan, van waaruit ik de Japanners naar onze aanwezigheid op de hoogte heb gesteld.

92010. De **Voorzitter**: Hebben de Japanners dit gewoon geaccepteerd?

A. Zij hebben het eerst niet geaccepteerd.

92011. De **Voorzitter**: Hebben zij u gevangen genomen?

A. Neen. Zij hebben mij eerst in een klein hotelletje in Kotaradja, de hoofdplaats van Noord-Sumatra, willen plaatsen, waarop ik hen geprotesteerd. Vervolgens hebben zij mij vragen gesteld, waarop ik hen geantwoord, dat niet ik de capitulant was, maar dat zij gecapituleerd hadden. Toen zij dat inzagen, hebben ze mij het huis van de gewezen admiraal toegewezen. Dat was wel een verandering, er waren drie koks.

92012. De **Voorzitter**: Hebt u ook contact gekregen met de heer *Brondgeest*, nadat hij was geland?

A. Ik heb eerst in Medan contact gekregen. Dit was in de eerste tien dagen van Septemoer, naar ik meen.

92013. De **Voorzitter**: Het zal u bekend zijn, dat de heer *Brondgeest* verschillende moeilijkheden heeft gehad. Was dit met u ook het geval?

A. Had hij moeilijkheden met de Japanners?

De **Voorzitter**: Met de Japanners en met de bevolking.

A. Met de bevolking heb ik geen moeilijkheden gehad. Toen ik in Lamteoah kwam, hebben de mensen twee dagen feest gevierd. Zij hebben een geit, een koe en kippen geslacht; ik kreeg alles van de mensen. Zij waren blij, dat de Hollanders er weer waren en zij vroegen, hoeveel er geland waren. Ik heb toen gezegd, dat er ontzettend veel Hollanders waren om mij te dekken tegenover de Japanners. Het is onvergetelijk, zoals de mensen ons in de kampong hebben binnengehaald en onthaald. Onze goederen waren op zeven plaatsen veroorlogd. De Atjehers hebben deze voor ons weggehaald en zij hebben enige betaling geweigerd.

In Kotaradja vroegen de feodalen mij te spreken, maar de Japanners hebben dit verhinderd. Later hoorde ik van dokter M.....

92014. De **Voorzitter**: Waarover hadden zij u willen spreken?

A. Over de situatie. Ik geloof, en dit is wel zeker geweest, dat er zelfs een commissie van ontvangst voor de Hollanders voor Noord-Sumatra tot stand was gebracht.

92015. De **Voorzitter**: Had u in die tijd ook richtlijnen gekregen, dat u b.v. bepaalde dingen niet mocht doen?

A. Die heb ik zeker ontvangen, via een telegram. Het telegram luidt als volgt:

„It is believed that the Japanese may be trying to set up a puppet government. Our 31 You are to ignore this and deal only with the Japanese. They are responsible until they hand over to our forces.”

Ik mocht mij dus niet inlaten met het z.g. puppet government.

92016. De **Voorzitter**: Door wie is dit telegram afgezonden?

A. Ik kreeg mijn telegrammen van de Anglo Dutch Country Section te Colombo.

92017. De **Voorzitter**: Stond de heer *Wingender* aan het hoofd daarvan?

A. Overste *Wingender* was hoofd van onze groep.

92018. De **Voorzitter**: U kreeg dus het bericht van de Engelse commandant?

A. Ja, en dat was kolonel *Hudson*.

92019. De **Voorzitter**: Hoe vond u dit telegram?

A. Ik vond het prachtig. Vele stromingen heb ik toen echter nog niet waargenomen.

92020. De **Voorzitter**: Hebt u nimmer de opdracht gekregen een bepaalde Nederlandse gezagspositie in te nemen?

A. Neen, en dat heb ik ook niet gedaan. Mijn opdracht was uitsluitend te zorgen voor de prisoners of war en de interneerders. Dit was mijn opdracht na de capitulatie.

92021. De **Voorzitter**: Had u die opdracht ook van Engelse zijde gekregen?

A. Ja.

92022. De **Voorzitter**: Hoe is de verhouding geweest met de Engelsen, toen dezen kwamen?

A. Dat heb ik niet meer meegemaakt. Ik heb meegemaakt, dat major *Jacobs* — een Zuid-Afrikaan in Engelse dienst — kwam; hij was bij de mariniers. Ik was ondergeschikt aan hem en ik heb persoonlijk niets gemerkt, maar er is nogal wat wrijving geweest met de heer *Brondgeest*.

92023. De **Voorzitter**: Hoe lang bent u daar gebleven?

A. Tot 8 November, en toen moest ik weer terug naar Atjeh.

92024. De **Voorzitter**: Wat was uw werk tot 8 November?

A. Ik moest de kampen langs gaan en voorts moest ik de Europese gezinnen, die niet waren geïnterneerd en in Medan en omgeving woonden, van voedsel voorzien.

92025. De **Voorzitter**: Hebt u moeilijkheden gehad met het vinden van de gevangenen?

A. Ja, omdat zij nagenoeg in de uiterste hoeken van de kampongs waren afgedwaald. Hun toestand was nogal slecht, vooral op kledinggebied.

92026. De **Voorzitter**: U hebt dus geen moeilijkheden gehad met de Japanners of de bevolking?

A. Neen.

92027. De **Voorzitter**: Hebt u 8 November bevel gekregen weer weg te gaan?

A. Ik heb bevel gekregen, met majoor *Knottenbelt*, een Engelse captain B..... en een eerste-luitenant naar Noord-Sumatra te gaan.

92028. De **Voorzitter**: Zijn er vóór 8 November geen Engelse troepen geland?

A. Neen. Met een Japanse bommenwerper zijn wij naar Kotaradja gegaan. Mijn taak was, alles te observeren en de havenfaciliteiten en accommodatie in Oleleh na te gaan. Voorts moest ik eventueel inlichtingen over Atjeh inwinnen.

92029. De **Voorzitter**: Zijn er van uw kant ook mededelingen gezonden naar het hoofdkwartier van *Mountbatten*?

A. Van mijn zijde zeker niet, omdat ik rechtstreeks in verbinding stond met force 136.

92030. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dat was uw station en u wist niet wie het was?

A. Neen, dat wist ik niet. Wij wisten heel weinig en dit werd speciaal gedaan met het oog op eventuele gevangenneming. De security maatregelen waren zeer streng.

92031. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Was u wel tevreden over uw opleiding?

A. Mijn gehele opleiding heeft vier jaar geduurd. Ik kan wel zeggen, dat ik gedurende die tijd geïnterneerd ben geweest. Ik kreeg goed eten, maar vrijheid had ik nagenoeg niet. Dit was echter nodig.

92032. De **Voorzitter**: Wanneer bent u bij de Anglo Dutch Country Section gekomen?

A. In de tweede helft van 1943 ben ik afgescheiden van de marine en definitief in het korps opgenomen voor de praktische opleiding onder kapitein **Scheepens**. Dit was ongeveer April 1943.

92033. De **Voorzitter**: Hebt u ook nog raids meegemaakt?

A. In Juni 1944 heb ik een raid meegemaakt met de „Truculent”. Wij gingen naar Bandarchalipa op de Westkust van Sumatra, ten zuiden van Medan.

92034. De **Voorzitter**: Was u commandant en had u een bepaalde paracht?

A. Ik was geen commandant, maar ik heb het wel overgenomen, omdat de commandant geen Maleis sprak.

92035. De **Voorzitter**: Wie was de oorspronkelijke commandant?

A. Luitenant **van Eek**.

92036. De **Voorzitter**: Was het op zich zelf wel juist, iemand als commandant aan te stellen, die geen Maleis sprak?

A. Het was in zoverre juist, omdat deze man wel de capaciteiten voor commandant had.

92037. De **Voorzitter**: Welke opdracht had u?

A. Wij moesten allerlei gegevens verkrijgen om het een agent mogelijk te maken op Sumatra te blijven. Deze agenten waren zowel van Chinese als Maleise landaard.

92038. De **Voorzitter**: U moest dus terrein verkennen?

A. Neen, niet alleen dat. Wij moesten inlichtingen inwinnen omtrent legitimatiebewijzen, distributiebescheiden, en verder omtrent de algemene toestanden in een gebied of streek.

92039. De **Voorzitter**: Hoeveel tijd kreeg u hiervoor?

A. Totdat wij de gegevens hadden. Wij zouden misschien niet één raid moeten maken, maar wel twee of drie.

92040. De **Voorzitter**: Ging het dan zo, dat u aan wal werd gezet en dat een afspraak werd gemaakt, dat u na bepaalde tijd werd teruggehaald?

A. Neen, de onderzeeboot bleef buiten wachten. Wij gingen tegen half elf de wal op. Omdat het drassig was, gingen wij met een rubberboot met aanhangmotor. Wij vroegen de bevolking, waar het politiebureau was. Toevallig was het politiebureau aan het strand, en toen heb ik het hoofd van de politie mee naar Colombo genomen.

92041. De **Voorzitter**: Ging deze goedschiks mee?

A. Natuurlijk niet, maar deze man wist veel te vertellen, omdat hij het hoofd van de politie was.

92042. De **Voorzitter**: Hij is dus onder bedreiging meegenomen?

A. Min of meer.

92043. De **Voorzitter**: Zo'n operatie behoefde dus niet lang te duren?

A. Het kon eventueel lang duren, als de plaats, waar wij heen moesten, ver het binnenland in lag. Wij moesten ook rekening houden met de bewaking aan de kust.

92044. De **Voorzitter**: De bewaking was toen blijkbaar niet zo, dat deze kon verhinderen, wat u wilde?

A. Onze inlichtingen over de noordkust van Sumatra waren zeer summier en daardoor was het voor ons moeilijk, het land op te gaan. Wij wisten niet, waar de Japanners eventueel konden zitten. Er zijn veel operaties op de westkust geweest, maar, voor zover ik weet, is dit de enige op de oostkust geweest.

92045. De **Voorzitter**: Was het daar minder gevaarlijk dan op de westkust?

A. Neen, dit is toe te schrijven aan de bekendheid met het terrein. De commandanten, overste **Scheepens** en overste **Pel**, waren goed bekend met de westkust. Ik ben meer bekend met de oostkust.

92046. De **Voorzitter**: Hebt u zelf nog iets mede te delen, waarvan u meent, dat het voor de commissie van belang is het te vernemen?

A. Wat betreft de Engelsen, zijn ons de internationale wetten en bepalingen voor de oorlogvoering voorgehouden. Zij gingen zelfs zo ver, dat ons werd gezegd, dat wij geen insignes van kledingstukken mochten afhalen, maar deze wel mochten fotograferen. De samenwerking met de Engelsen was, naar mijn mening, niet goed.

92047. De **Voorzitter**: In welk opzicht?

A. Ten opzichte van gelijkheid in rechten na de capitulatie op Sumatra.

92048. De **Voorzitter**: Bedoelt u, dat de Nederlanders niet goed zijn behandeld door de Engelsen?

A. Dat wil ik niet zeggen, maar de Engelsen wilden steeds het heft in handen hebben.

92049. De **Voorzitter**: Zij wilden de Nederlanders dus geen gezagspositie toekennen?

A. Neen.

92050. De **Voorzitter**: Hebt u zelf ook met dit verschijnsel te maken gehad?

A. Ik niet, maar mogelijk de heer **Brondgeest**. Deze besprak vaak deze dingen met ons.

92051. De **Voorzitter**: Hebt u een onderscheiding gekregen?

A. Neen.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

B. W. LEFRANDT.

ALGERA, voorzitter.

VAN DIS.

WITTEWAALL VAN STOETWEGEN.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN VRIJDAG 13 APRIL 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Fens, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

GERLOF BERTHY SALM,

oud 54 jaar, wonende te Genève, gepensionneerd schout-bij-nacht.

Hij legt de belofte af als getuige.

92052. De **Voorzitter**: Wilt u mij even opgeven welke functies u hebt bekleed na de capitulatie van Java?

A. Tijdens de capitulatie van Java zat ik in Australië als liaison-officier bij de Australische marine. Met de capitulatie was ik al toegevoegd aan de Amerikaanse marinestaf, die daar op dat ogenblik zat onder admiral *Leahy*. Daarna ben ik directeur geweest van de toen opgerichte Nefis. Dat ben ik gebleven tot Februari 1944. Van toen af ben ik bij de Combined Chiefs of Staff in Washington geweest tot, naar ik meen, September 1945. Van September tot December 1945 heb ik met de mariniers gewerkt, eerst als commandant van het mariniersdetachement in Camp Davis, daarna in Washington. In December 1945 ben ik naar Nederland teruggekeerd.

92053. De **Voorzitter**: Kunt u ons iets mededelen over uw werkzaamheden als liaison-officer bij de Australische marine tijdens de capitulatie?

A. Daar zou ik natuurlijk heel veel over kunnen vertellen. Er bestaat een archief van de liaison-officier, dat ik indertijd heb afgedragen aan het Marine-cominandement in Australië. Dat is een heel boekwerk.

92054. De **Voorzitter**: U kunt ons waarschijnlijk wel iets over de belangrijkste gebeurtenissen mededelen?

A. In 1941 ben ik in Australië gekomen als liaison-officier bij de Australische en bij de Nieuw-Zeelandse marine. Dat laatste was echter niet belangrijk, alleen belangrijk voor het uitrusten van het hospitaalschip de „Oranje“. Ik ben daar maar twee keer geweest. In Australië was ik als enige Nederlandse officier tevens liaison-officier met het leger en de luchtmacht. Ik zat bovendien alléén, in Melbourne. Daar moest ik ook nog allerlei ander werk doen voor het consulaat-generaal; er kwamen allerlei bestellingen uit Indië binnen, die daar verwerkt moesten worden. Dat is dus een uitermate gevarieerde loopbaan geweest.

92055. De **Voorzitter**: Uw werkzaamheden daar hebben dus in het algemeen betrekking gehad op de periode vóór de capitulatie?

A. Ja.

92056. De **Voorzitter**: U hebt verder gezegd, dat u na de capitulatie bent toegevoegd aan de Amerikaanse marinestaf?

A. Ik was nog steeds toegevoegd aan de Australische marine; tevens werkte ik echter als onderdeel van de staf van admiral *Leahy*. Tegelijkertijd werkte ik natuurlijk ook voor de Hollandse marine, voor schout-bij-nacht *Coster*, die toen ook marinecommandant is geweest

92057. De **Voorzitter**: Kunt u ons een overzicht geven van wat er van de marine is overgegaan naar Australië?

A. Bedoelt u de aantallen mensen?

De **Voorzitter**: Neen, de schepen.

A. Ik zou u dat niet meer precies uit mijn hoofd kunnen vertellen.

92058. De **Voorzitter**: U hebt daar in ieder geval wel bemoeienis mee gehad?

A. Wij hebben eerst, na de slag bij Badoeng, de „Tromp“ gekregen om te repareren. Dat hebben wij afgewerkt. Met de andere schepen, die allemaal in West-Australië zijn binnengekomen, toen ik in Melbourne zat, heb ik verder geen rechtstreekse bemoeienis gehad; alles, wat er van Australische zijde aan gebeuren moest, heb ik daar geregeld.

92059. De **Voorzitter**: Wat moest er zoal van Australische zijde aan gebeuren?

A. Die schepen moesten in een of ander marineverband worden opgenomen. Zij moesten geravitaillerd worden en gerepareerd; ze moesten betaald worden en er moest van alles mee gebeuren. In het begin, toen wij daar niets hadden, waren wij volkomen afhankelijk van de Australiërs.

92060. De **Voorzitter**: Is er nog een verzoek gericht aan de Australiërs in verband met de overgang van de marine naar Australië of is dat zonder meer gegaan, dus zonder overleg met de Australische autoriteiten?

A. Er bestond dagelijks overleg met de Australische marine. Er is geen ogenblik geweest, dat er geen dagelijks en nachtelijk contact was met de Australische marine en er is niets gebeurd, dat niet in het nauwste contact van beide kanten is besloten, met de meest mogelijke welwillendheid van de zijde van de Australiërs, wat de marine betreft tenminste.

92061. De heer **Fens**: Ik weet niet in hoeverre u hiervan op de hoogte bent, maar wij krijgen de indruk, dat bij de capitulatie van Nederland de Nederlandse marine een soort overval op Engeland pleegde. Begrijpt u wat ik bedoel?

A. Ja, dat begrijp ik precies, want ik was destijds eerste-officier van de „Sumatra“ en was in Nederland, toen de Duitsers invielen.

92062. De heer **Fens**: In Australië gaf dat, meen ik, een heel ander beeld?

A. Ja. Wij waren midden in een bondgenootschappelijke oorlog. De Australische schepen bevonden zich telkens in Indië, onze schepen waren telkens in Australië.

92063. De heer **Fens**: Hebt u ook wel contact gehad met de bemanningen van de schepen, die uit Indië kwamen, b.v. de mensen, die met de „Janssens“ zijn meegekomen?

A. Ja.

92064. De heer **Fens**: Wat was uw indruk van deze mensen?

A. Goed. Klaar om alles te doen, wat nodig was.

92065. De heer **Fens**: Wij hebben toch wel enige andere indrukken opgedaan uit de gesprekken met verschillende mensen hier. Over het algemeen zouden zij nogal gedesillusioneerd zijn geweest, nogal bekommerd over de gezinnen, die zij hadden achtergelaten, enz.

A. Het was heel normaal, dat zij daarover bekommerd waren. Ook de overtocht uit Java, dat helemaal in handen van de vijand was, was niet prettig, maar ik heb niet het gevoel gehad, dat zij daar aankwamen en tot niets in staat waren of tot niets bereid waren, in-
tendeel.

92066. De heer Fens: Zij zijn toen in een kamp ondergebracht?

A. Ja.

92067. De heer Fens: Het is dus niet de bedoeling geweest om de mensen eerst op hun verhaal te laten komen en ze moreel een beetje op peil te brengen?

A. Neen, ik heb dat zelf geregeld. Dat was de enige plaats, waar wij hen op dat ogenblik onder dak konden brengen. Zij moesten worden gekleed en dergelijke. Voor zover ik weet, heeft daar geen ogenblik de idee achter gezeten, dat zij op peil moesten worden gebracht. Het was de enige plaats, waar wij een dergelijke grote groep mensen ineens onder dak konden brengen.

92068. De Voorzitter: Hoe groot was die groep ongeveer?

A. Vele honderden. De getallen weet ik niet precies meer.

92069. De Voorzitter: U hebt misschien ook wel bemoeienis gehad met wat er van de landmacht over is gegaan?

A. Ik heb er natuurlijk wel wat van gezien, maar ik heb die zaak niet rechtstreeks behandeld.

92070. De Voorzitter: Was daar een ander voor aangewezen?

A. Er waren officieren van de landmacht meegekomen, ook een gedeelte van de Indische Regering; van der Plas was er toen al en onder andere ook de heer van Hoogstraten van Economische Zaken. Verschillende officieren van het Indische leger waren er ook al. Daarom heb ik daar heel weinig mee te doen gehad.

92071. De Voorzitter: U beperkte zich dus tot de marine?

A. Ja.

92072. De Voorzitter: Wat hield uw andere functie in, nl. uw toevoeging aan de Amerikaanse marinestaf?

A. Dat is begonnen vóór de capitulatie, toen zij allerlei inlichtingen over Indië moesten hebben, berichten over Indië moesten hebben. Ik had mijn eigen verbindingen met Indië. Zij vroegen mij van alles. Ik kreeg een verzoek een plan te maken voor het afwerpen van mijnen in riviermonden vanuit de lucht en dergelijke soort van dingen. Die werkte ik samen met hen uit.

92073. De Voorzitter: En na de capitulatie?

A. Ik ging gewoon door, totdat de Amerikaanse staf overging naar Brisbane. Dat is een tijd later geweest, want dat was, toen *MacArthur* in Australië was aangekomen.

92074. De Voorzitter: Na de capitulatie kon u toch geen inlichtingen meer verstrekken over de toestanden in Indië?

A. Neen, niet over de toestand in Indië, maar wel over allerlei mogelijkheden, mijnacties, onderzeebootacties en dergelijke dingen.

92075. De Voorzitter: U werd dus eigenlijk ingeschakeld bij nieuwe pogingen om iets te bereiken tegen de Japanners?

A. Ik zou het geen nieuwe pogingen willen noemen.

92076. De Voorzitter: Voortgezette pogingen dan?

A. Het ging gewoon door. Die Amerikaanse onderzeeboten zijn niet teruggekomen na de capitulatie. Zij zijn daar gebleven. De luchtactie ging gewoon door.

92077. De Voorzitter: Hebt u de indruk, dat over het algemeen uw adviezen werden opgevolgd?

A. Ik heb de indruk, dat zij op waarde werden geschat. In hoeverre zij precies allemaal zijn opgevolgd, weet ik niet. Dat ging naar de operations-afdeling, die er iets mee deed. Het was niet allemaal na te gaan, wat er van is opgevolgd. Het feit echter, dat er telkens weer allerlei dingen werden gevraagd, bewijst wel, dat het wel werd geapprecieerd.

92078. De Voorzitter: Wanneer bent u met de Nefis begonnen?

A. Na de capitulatie. Ik zou u echter niet precies een datum kunnen noemen.

92079. De Voorzitter: Kunt u ons een overzicht geven hoe de organisatie van de Nefis was?

A. Na de capitulatie meende ik, dat het enige, dat wij op dat ogenblik doen konden met het geringe aantal mensen, dat wij hadden, was, alle mogelijke inlichtingen, die wij zelf wisten, te verstrekken aan de geallieerde strijdkrachten. Wij zijn toen begonnen met een bureau op te zetten, waar wij alle mogelijke inlichtingen, die er over Indië bekend waren, verzamelden. Voor alle mogelijke acties op allerlei gebied is er wetenschap nodig van allerlei feiten. Men moet weten, waar zich fabrieken bevinden, waar bruggen zijn, hoe de havens precies zijn ingericht, wat de voornaamste verbindingswegen zijn en dergelijke dingen meer. Wij zijn toen begonnen die gegevens te verzamelen. Wij hebben allerlei kaarten verzameld, alle mogelijke kaarten, die wij hadden, geheime kaarten, klaargemaakt voor reproductie. Er was een groot gebrek aan kaarten. De Amerikanen moesten alle mogelijke kaarten van Indië hebben. Wij hebben alle laatste gegevens bijgewerkt en die kaarten laten drukken. Dat was het eerste begin van de Nefis.

92080. De Voorzitter: Wie heeft u opdracht gegeven om dat te doen?

A. Het is gedeeltelijk eigen initiatief. Ik had natuurlijk nooit de mensen bij elkaar kunnen krijgen zonder toestemming van schout-bij-nacht *Coster* en zonder de mensen van het Indische leger.

92081. De heer Fens: Waar bevond u zich eigenlijk, toen u daaraan begon?

A. Ik zat toen nog bij de Amerikanen. Dat wil zeggen, ik zat toen eigenlijk nog bij de Australiërs. Wij zaten in Navy Office in het Australische Departement van Marine, waar ook die Amerikaanse staf zat met de Australiërs. Daar zijn wij begonnen, eerst in een kamertje, toen twee kamertjes, enz.

92082. De heer Fens: U hoorde toen dus nog eigenlijk tot de staf van schout-bij-nacht *Coster*?

A. Ook, ja.

92083. De heer Fens: U hebt dat dus gedeeltelijk gedaan op eigen initiatief en gedeeltelijk in opdracht van schout-bij-nacht *Coster*; misschien ook nog in opdracht van de Nederlandsch-Indische Regering?

A. Neen, zo is het niet gegaan. Het is begonnen en toen het werkelijk iets bleek te zijn, heb ik mensen los kunnen krijgen en heb ik werkelijk de volle medewerking gekregen.

92084. De Voorzitter: Was in het algemeen de O.B.S.O. het hoofd van de Nefis of was dat admiraal Helfrich?

A. Admiraal Helfrich was bevelhebber van alle zee-strijdkrachten in het gehele gebied. Daar viel de Nefis ook onder.

92085. De Voorzitter: De O.B.S.O. stond formeel dus ook boven u wat betreft uw werk voor de Nefis?

A. U bedoelt admiraal Helfrich?

De Voorzitter: Neen, de onderbevelhebber strijdkrachten Oosten, de O.B.S.O. De heer *Coster* en de heer *Koenraad* zijn dat onder andere geweest.

A. Neen, dat was generaal van Oyen. Hij was onderbevelhebber. Hij zat toen in Amerika, maar hij was formeel onderbevelhebber van de strijdkrachten in het Oosten.

92086. De Voorzitter: Wat was de heer *Coster* dan?

A. De heer *Coster* was marinecommandant in Australië.

92087. De Voorzitter: De heer *Koenraad* heeft hier verklaard, dat hij O.B.S.O. was.

A. De heer *Koenraad* is veel later gekomen.

92088. De Voorzitter: Hij was de opvolger van de heer *Coster*, als O.B.S.O. en als M.C.A., voor beide functies dus.

A. Generaal van Oyen zat toen in Amerika. Hij is toch O.B.S.O. geworden?

920119. De **Voorzitter**: Dat is later geweest, maar daar zullen wij maar niet over twisten.

Kunt u ons de organisatorische opzet van de Nefis vertellen?

A. In het begin was de Nefis dus niet anders dan wat men noemt cold intelligence, het maken van kaarten, beschrijvingen en dergelijke dingen, het uitzoeken van alle mogelijke problemen, die nodig zijn voor de oorlogvoering. Veel later — daarvan zou ik u ook geen juiste datum kunnen noemen — is er een reorganisatie van de Nefis geweest. Wij waren toen al bij de Navy Office vandaan. Toen de Nefis uitbreidde, kon dat allemaal niet meer in de betrekkelijk geringe ruimte, die wij in Navy Office konden krijgen. Wij hebben toen een huis gekregen, waarin de Nefis zich verder uitbreidde. Op dat ogenblik is er ook de zogenaamde 3de afdeling bij gekomen, een afdeling, die agenten opleidde en uitzond.

92090. De **Voorzitter**: Had men niet 5 afdelingen van de Nefis?

A. Ja, 5 afdelingen.

92091. De **Voorzitter**: Wat deed elk van die afdelingen?

A. Dat kan ik u niet meer zeggen. Dat is te lang geleden. De security was een afdeling, die zorgde voor de inwendige veiligheid. De actieve agentenopleiding was een afdeling. De grote afdeling, de eerste afdeling, was natuurlijk nog die, welke zorgde voor het maken van beschrijvingen, kaarten, enz. van Indië.

92092. De **Voorzitter**: Wat de kwestie van de O.B.S.O. betreft, ik heb hier het boek van admiraal *Helfrich*, waarin staat: „De dienst stond uiteraard onder mij, B.S.O., en indien ik niet zelf in Australië aanwezig was, onder mijn onderbevelhebber in Australië (O.B.S.O.), welke functie werd waargenomen door de oudst aanwezende officier der Nederlandse en Nederlands-Indische krijgsmacht in de S.W.P.A., ongeacht of hij tot de zeemacht of tot de landmacht behoorde.”. U was dus directeur van de Nefis?

A. Ja.

92093. De heer **Fens**: Ja, maar als u directeur van de Nefis bent geweest, kunt u zich dan niet met enige moeite herinneren, wat de taak van die 5 afdelingen was?

A. De eerste afdeling was gewoens de cold intelligence. Dan was er de inwendige security; de agentenopleiding.

92094. De **Voorzitter**: Was dat de uitzending van parties?

A. Ja, de oorspronkelijke opzet, waarvoor de Nefis is ontstaan. Naderhand is er nog een gedeelte bij gekomen, toen ik er echter al lang uit was. Ik zou u niet kunnen zeggen, wat die twee overige afdelingen zijn geweest. Dat waren waarschijnlijk onderafdelingen van die eerste afdeling, die steeds groter werd.

92095. De **Voorzitter**: Kunt u ons mededelen, hoe de opzet van de parties was?

A. Er was een opleiding in het Noorden, waar de mensen werden opgeleid. De idee was om de mensen in Indië binnen te brengen. Dat was bijna, of liever gezegd helemaal, een onmogelijke taak, als ik er achteraf over denk. Toen de Amerikanen bij de Philippijnen weg-trokken en in Australië aankwamen, hadden zij nog 21 radioverbindingen met verschillende parties, die waren achtergebleven in de Philippijnen. Toen onze mensen in Australië aankwamen, hadden wij niets. Wij moesten met nul beginnen. Dat zijn geen afstanden tussen hier en Engeland, waar men onderzeeboten in één nacht kan laten overvaren om de mensen af te zetten. Wanneer wij mensen naar Java moesten brengen, moesten onderzeeboten daar een hele week over varen. Wanneer wij dus iets op Java wilden doen, moesten wij daarvoor een onderzeeboot wekenlang losmaken en voor dergelijke lange perioden kregen wij geen onderzeeboot. Bovendien, door de volledige evacuatie bij de capitulatie en door het afbreken van alle verbindingen wisten wij niets van wat er gebeurde. Wij konden helemaal niets behoorlijk voorbereiden. Wij hadden daar geen ontvangstgroepen, die klaar stonden om de mensen over de allereerste moeilijkheden heen te helpen. Wij hadden niets. Een paar keer is het geprobeerd, maar zonder succes.

92096. De **Voorzitter**: U hebt zo pas gezegd, dat uw mening achteraf een andere was dan die u oorspronkelijk had. Waar berust dat op?

A. Ja, het moest! Wij hoopten, dat het lukken zou. Wij hebben een andere indruk van, een andere hoop bp de houding van de Indonesische bevolking gehad.

92097. De **Voorzitter**: Bedoelt u, dat die volledige medewerking zou geven!

A. Ja, wij hadden gedacht, dat wij volledige medewerking zouden krijgen en niet, dat er onmiddellijk verraad zou worden gepleegd bij ieder poging onzerzijds, zoals het in werkelijkheid was. Wij kregen de eerste verbinding, toen sergeant-majoor *de Haas* is uitgekomen. Hij is met een paar anderen uit Indië ontvlucht. Naderhand is *var Veen* uit Indië ontvlucht. Dat zijn de eerste berichten geweest, die wij kregen. Die duidden er op, dat het heel moeilijk was. Wij zijn toen de zaak anders in gaan richten. Eerst waren de plannen om de mensen op Java binnen te brengen. Naderhand werd het weer veranderd. Toen werden de mensen op eenzame plekken ver van alles af binnengebracht, waar zij zich een tijdlang staande zouden kunnen houden, voordat zij in contact kwamen met de mensen.

92098. De **Voorzitter**: U hebt parties gestuurd naar verschillende delen van de Oost? Niet alleen naar Java, maar naar tal van andere eilanden?

A. Vóór mijn tijd is er een eerste groep naar Java gegaan. In mijn tijd is er nog een groep naar Java gegaan. Wij waren bezig aan de voorbereidingen om groepen uit te zenden naar Ceram en Boeroe. Die waren echter nog niet uitgezonden, toen ik wegging. In Zuid-Nieuw-Guinea hebben wij een groep gehad met een zeilschip. Zij hebben geopereerd vanuit Merauke, dus vanuit eigen gebied. Zij hebben alleen maar tochten gemaakt langs de kust van Nieuw-Guinea. Er is nog een groep mensen, die opgeleid waren in Ceylon, naar het binnenland gestuurd van Nieuw-Guinea. Zij hebben vandaar uit enige berichten binnengebracht. De groep voor Noord-Nieuw-Guinea, die wij aan het vormen waren, heb ik niet meer mee gemaakt.

92099. De **Voorzitter**: U zegt nu, dat die groepen vanuit Merauke opereerden. Ik zie hier, dat de groep *Whiting*, die is opgeleid in Cairns, met een plane naar Nieuw-Guinea is gebracht in Juli 1943, in de tijd dus, dat u er nog was.

A. Dat is de groep geweest, die naar de Wisselmeren is gebracht, maar naderhand door het optrekken van de Japanners hebben zij daar in de bergen gezeten. Wij hebben die groep geravitaillerd. Dat is niet helemaal hetzelfde.

92100. De **Voorzitter**: U hebt achteraf misschien wel gehoord, dat er nogal kritiek op de Nefis is geweest?

A. Ja.

92101. De **Voorzitter**: Waar bestond die kritiek dan uit?

A. Ik heb nooit kritiek gehoord op de Nefis wat betreft het andere werk daarvan. Het grote werk, dat de Nefis eigenlijk heeft gedaan, is nooit anders dan geapprecieerd.

92102. De **Voorzitter**: Ik bedoel hier speciaal het uitzenden van de parties.

A. Het uitzenden van de parties heeft onvoldoende resultaten opgeleverd. Ik geloof niet, dat dat meer had kunnen zijn.

92103. De **Voorzitter**: Wij hebben hier enige getuigen gehoord, die daarover hun oordeel te kennen hebben gegeven. Het lijkt mij goed, daaromtrent ook uw mening te horen. Anders zou het wellicht eenzijdig in de verslagen komen te staan. Hier is onder andere gehoord *Jan Piet Karel van Eechoud*, die u misschien wel kent?

A. Ik heb de naam weleens gehoord.

92104. De **Voorzitter**: Hij was resident van Nieuw-Guinea. Hij heeft hier het volgende verklaard in de Plenaire Commissie:

„Over Indië had ik nog geen kritiek; ik wist toen trouwens nog nergens vanaf; ook niet in de eerste tijd, dat ik in het bos zat. Ik woonde vanaf Augustus 1942 in Australië. Als Nieuw-Guinea-kenner werd ik bij de Nefis aangetrokken. Daar werd mij opgedragen een party te ondernemen naar Hollandia om

1) *Noot van de getuige, toegevoegd bij de correctie van het stenogram*: Dat is een anaere kwestie. De Wisselmeren waren toen nog in onze handen.

achter de Japanse linies te gaan verkennen. Dit voorstel heb ik afgewezen met het motief, dat ik wel gevaar wenste te lopen, maar een fair chance wilde hebben. Dit voorstel was uitgebreid door mensen, die totaal geen begrip hadden van de omstandigheden. Ik heb dit dus geweigerd en dit had tot gevolg, dat ik uit de Nefis werd gezet. Later heb ik vernomen, dat nog aan een ander is gevraagd, die opdracht uit te voeren, die ook weigerde. Tenslotte is hiervoor een zekere luitenant *Staverman* gekozen. Deze jongeman was toen 19 jaar oud en nooit in Indië geweest, had nooit een tropisch bos gezien. Hij heeft in zijn onwetendheid de opdracht aangenomen en is dan ook, juist waar ik moeilijkheden verwachtte, gesnapt en door de Japanners doodgeschoten."

A. Van die gehele tocht naar Nieuw-Guinea ben ik alleen bij de voorbereiding geweest. Ik was al lang weg, toen die zaak daar heen is gegaan.

De Voorzitter: Dit is in 1943 geweest.

A. Ik heb meegedaan aan de voorbereidingen voor de tocht naar Hollandia, maar lang voordat de party is uitgegaan, was ik al vertrokken.

92105. **De Voorzitter:** De datum van die tocht was 15 September 1943. Daar was de heer *Staverman* bij.

A. Zij zijn niet weggegaan vóórdat ik weg was. Ik ben de eerste dagen van Januari 1944 weggegaan.

92106. **De Voorzitter:** De kwestie, waarom het draait, is in ieder geval deze, of er mensen werden uitgestuurd, waarvan men kon verwachten, dat zij eigenlijk niet geschikt waren voor die zaak.

A. Niet zolang ik het voor het zeggen heb gehad.

92107. **De heer Fens:** Die jonge *Staverman* is toch wel een frappant geval. Dat schijnt een heel blonde Hollandse jongen te zijn geweest, die zij op dat terrein hebben neergelaten.

A. Ik kan u zeggen over de voorbereidingen van de Hollandia-geschiedenis, dat de bedoeling was om in het merengebied een groep neer te zetten, die sterk genoeg was om zich zelf staande te houden. Het was een zuiver militaire groep. Die groep zou kleine groepen om de Noord uitsuren. Die hele zaak zou staan onder leiding van een kapitein van het Indische leger, waarvan ik de naam op het ogenblik kwijt ben. Wij zouden daarbij steun van de Amerikanen hebben. Dat was al uitgemaakt. Ik zie nog generaal *Willoughby*, het hoofd van de Intelligence van *MacArthur*, die zeide, dat deze „party” zou worden als een hand. De hand vlak, de vingers gespreid, om aan te duiden de kleine groepen, inlichtingen verzamelende, de vuist gebald, aangevende, dat de hele groep te zamen sterk genoeg was om zich staande te houden. Dat was de oorspronkelijke idee.

92108. **De Voorzitter:** Ook heb ik hier nog enkele verklaringen van de heer *Huijjer*. Ik heb hem gevraagd of hij weleens had gehoord van het afzetten van intelligence-mensen met onderzeeboten op de zuidkust van Java. Daarop heeft hij geantwoord:

„Ik heb mij hiertegen buitengewoon verzet, maar het gebeurde door de Nefis. In Australië was daarmee in die tijd *Quéré* belast. Hij was luitenant-ter-zee 1ste klasse en adjudant van *Koenraad*. Iedere patrouille, die hij uitstuurde, kwam nooit weer terug.”

Ik heb toen gevraagd, in welke kwaliteit hij zich daartegen had verzet, waarop hij heeft geantwoord:

„Op de dag, waarop ik chef personeel werd, ben ik er des duivels over geworden. Ik kreeg die verliestelegrammen telkens binnen: Dië vermoord en dië vermoord.

De Voorzitter: Hield het daardoor op, dat u des duivels werd?

A. Wel neen. Dat ging niet via mij, dat stond rechtstreeks onder de Nefis en de Nefis in Australië stond onder admiraal *Helfrich*. Ik herinner mij, dat die jonge *Staverman* toen is vermoord. Ik ben daarop naar *Helfrich* gegaan en heb hem gevraagd: Hoe kunnen ze nu een blonde jongen zo daarheen brengen? De admiraal heeft toen direct naar Australië geseind, dat hij moest weten hoe dat was gebeurd. Wij kregen toen een telegram terug, dat dat een geheim van de Nefis was. Wij kregen die gegevens niet. Er is toen een bevel uitgegaan, dat wij

ze toch kregen. Ons is toen schriftelijk bericht, wat er aan de hand was geweest. *Quéré* was toen ook gelijk van het toneel. Dit was in het begin, toen ik aankwam.”

A. *Quéré* is weggegaan lang vóór die tocht naar Hollandia.

92109. **De Voorzitter:** Dit gaat eigenlijk over de parties op Java.

A. Er is een Nefis-tocht naar Indië, naar Java, gestuurd, vóórdat ik er iets mee te maken had.

92110. **De heer Fens:** Er is mij iets onduidelijk. Dat heb ik zojuist ook al gezegd. U was directeur van de Nefis. U hebt de Nefis opgericht. U hebt zo juist gezegd, dat er een Nefis-tocht naar Indië is gegaan. maar dat was, vóórdat u er iets mee te maken had.

A. Ik zal u de zaak nog even duidelijk maken. Eerst was er de afdeling van *Quéré*. Die afdeling is gesticht als een afdeling van de Engelsen. Dat had met de Nefis niets te maken. Hij heeft de eerste mensen uitgezonden. Veel later, laten we zeggen een jaar later, is die groep bij de Nefis gekomen. Dat is geweest lang nadat de Amerikanen naar Brisbane waren, lang nadat wij in het nieuwe huis zaten. Naar mijn schatting moet dat ongeveer in 1943 zijn geweest.

92111. **De heer Fens:** Dat klopt met wat de heer *Huijjer* zegt, dat de heer *Quéré* toen de verantwoordelijke man was.

A. Dat wil zeggen: *Quéré* was, tot deze groep bij de Nefis kwam, niet uitsluitend verantwoordelijk, want er was een Engelse chef, die die gehele zaak regelde. *Quéré* was ondergeschikte. Hij deed, wat hem was opgedragen. Zolang de zaak onder mij heeft gestaan, is er één man uitgestuurd naar Oost-Java, een Indonesiër, een volledige Indonesiër, een ex-Indisch legerman, wiens naam ik op het ogenblik kwijt ben. Hij is met een onderzeeboot, waarvan commandant was luitenant-ter-zee *van Dulm*, daarheen gestuurd. Zij hebben veel pech gehad door heel slecht weer en doordat er een grote bandjir stond op de dag, dat hij aan de wal moest worden gezet. Daardoor konden zij met de vouwboten niet overweg, omdat er zoveel drijf hout was. Het is een heel moeilijke tocht geweest. Dat is de enige tocht naar Java geweest, die in mijn periode is gevallen. *Quéré* had vóór die tijd een groot.....

92112. **De Voorzitter:** Wat is er gebeurd in uw tijd?

A. Wanneer u precies de data wilt weten, kan ik u die wel schrijven, want er is natuurlijk een groot Nefis-archief. De Nefis is dus opgericht in 1942. Eerst was het een cold-intelligence-organisatie. Begin 1943 — de datum weet ik niet precies — is er een derde afdeling bij gekomen. De eerste dagen van Januari 1944 ben ik weggegaan. In 1943 heb ik met de parties te maken gehad. In die tijd is er geen blonde Hollandse jongen naar Nieuw-Guinea gegaan. Dat kan ik u met absolute zekerheid vertellen. Er is een Indonesiër naar Java gegaan. Een Hollandse groep heeft vanuit Merauke een zeiltocht gemaakt. Die is met heel goede berichten teruggekomen. Dat is een groot succes geweest. Wij waren in voorbereiding voor een tocht naar Boeroe, die nooit is doorgegaan, en wij waren in voorbereiding voor een tocht naar Hollandia, die niet klaar was, toen ik wegging.

92113. **De Voorzitter:** De Mackerel-party is geweest in September 1942. De Tiger-party is 30 November 1942 op Java geland.

A. Dat viel nog onder de verantwoordelijkheid van de Engelsen.

92114. **De Voorzitter:** Tijger II is geland op 27 November 1942; Tijger III op 29 Februari 1943. Dat is dus in uw tijd geweest. Tijger IV op 3 Mei 1943.

A. Waar is dat geweest?

De Voorzitter: Op de Oostkust van Java.

A. In de Pang-Pang-Baai. Dat is degene, die ik bedoel. Dat was met de onderzeeboot van *van Dulm*.

92115. **De Voorzitter:** Tijger V op 4 Mei 1943, ook in Pang-Pang-Baai. Tijger VI op 1 Augustus 1943, eveneens in Pang-Pang-Baai. Die is met de O 21 gegaan, misschien met de heer *van Dulm*. Dat waren de parties, die in uw tijd naar Java zijn gegaan.

A. De eerste groep, die *Quéré* nog heeft geland, is na een tijd weer berichten beginnen uit te sturen. Dat was vals. Dat waren berichten van de Japanners, die gebruik maakten van hun code en van hun roepnaam en dergelijke. Daar zijn wij eigenlijk nooit ingevlogen.

Er was in ieder geval altijd de onzekerheid of die groep goed terecht was gekomen. Dat de heer *Huijer* kan zeggen, dat hij als chef personeel al veel vroeger wist, dat er van die groep niets was terechtgekomen, vind ik een sterk staaltje,

92116. De Voorzitter: In 1942 hebt u dus nog niets met de Nefis te maken gehad?

A. Precies de data weet ik niet.

92117. De Voorzitter: Om het gesprek met de heer *van Eechoud* even te vervolgen:

„De Voorzitter: Wanneer kreeg u die opdracht?

A. In September 1942.

De Voorzitter: Wie had toen de leiding van de Nefis?

A. De toenmalige overste *Salm*. Hij was directeur Nefis. De afdeling „Parties”, Afdeling III, stond onder leiding van luitenant-ter-zee *Quéré*.

De Voorzitter: Met wie heeft u deze zaak behandeld?

A. Met de heer *Quéré*.

De Voorzitter: Waaruit concludeert u, dat de heer *Quéré* niet het juiste inzicht in die zaak had?

A. Deze man had er totaal geen begrip van.

De Voorzitter: Waaraan lag dat volgens u in hoofdzaak?

A. Deze man had hiervan geen kennis. Hij was marine-officier.

De Voorzitter: Had hij geen begrip van het werk, dat achter de linies moest worden verricht of had hij zelfs van datgene, wat bij de oorlogvoering in het algemeen te pas komt, geen begrip?

A. Daarover kan ik niet oordelen, maar hij had geen begrip van het werk, waarvoor hij was aangewezen. Hij was tenslotte belast met het leiden van dergelijke operaties, waar hij totaal niets vanaf wist. Dit is een geval, dat ik persoonlijk heb meegemaakt. Een ander geval met betrekking tot de Nefis, dat ik ook heb meegemaakt, staat hiermede indirect in verband. Later, toen ik commandant was van zeeliedenkampen — dat is later geweest, maar ik haal het hier even aan in verband met de Nefis —, werd mij een jongeman, een luitenant, toegezonden, bestemd om met een party naar Java te gaan. Het was een Indische jongeman, die zijn gehele opleiding in Nederland had genoten en praktisch geen woord Maleis sprak. Hij was lichtgetint, verkleurde wel snel in de zon, maar had toch volkomen Europese trekken. Men had mij deze jongeman toegestuurd, ten einde in het kamp, waar voornamelijk Javanen waren, Javaans te leren en op de hoogte te komen van de adat en gebruiken van de Javanen, om zich als Javaan te kunnen uitgeven bij een party op Java. Dit is voor iedereen, die de Javaan kent, een demonstratie van het volkomen gemis aan begrip van deze afdeling van de Nefis.”

A. De kritiek op de heer *Quéré* is gedeeltelijk juist; hij is dan ook afgelost door de heer *Brouwer*. Ik geef onmiddellijk toe, dat *Quéré* geen ideale figuur was. Wij hebben hem dan ook weggedaan. Verder was elke party niet maar een onderonsje. Een raad besprak de aanleggelegenheden geregeld. Met de heer *van der Plas*, waarvan toch kan worden verondersteld, dat hij Indië door en door kende, en de latere legercommandant *Spoor*, de chef van de 1ste afdeling in die tijd, en nog een paar anderen, werd die zaak toch tot in de kleinste bijzonderheden doorgepraat en uitgezocht wat er aan te doen was.

92118. De Voorzitter: De heer *van Eechoud* gaat verder:

„Ik heb van Nefis-officieren horen zeggen, dat er hoogst onverantwoordelijk werd gehandeld. Een onderzeeboot b.v., die een party moest afhalen, is nooit uitgegaan. Ik kan u echter geen enkele naam noemen, noch van kampen, noch van mensen, die zouden moeten worden afgehaald. Ik kan alleen nog de naam noemen van degene, die het mij heeft verteld, namelijk luitenant-ter-zee *van der Veur*, die ook aan de Nefis was verbonden en midden in deze beweging zat.”

A. Er zijn enige malen onderzeeboten uitgegaan.

92119. De Voorzitter: Het is dus onjuist, wat hier wordt gezegd?

A. Ja, dat is onjuist. *Van Eechoud* was een commissaris van politie uit het Nieuw-Guinea-gebied. Hij werd voor andere dingen gebruikt. Hij heeft voor ons gewerkt. Hij is mee geweest met al die vliegtochten, die wij over Nieuw-Guinea hebben gedaan, waarbij foto's zijn gemaakt om een terugtocht te vinden voor een party. Hij is waarschijnlijk in die tijd bij de 3de sectie geweest, is bij die sectie verder niet meer geaccepteerd en bij de 1ste sectie gekomen. *Van Eechoud* is nooit uit de Nefis gezet. Ik heb na de oorlog nog dikwijls met hem gesproken.

92120. De Voorzitter: De heer *Koenraad* heeft het volgende oordeel over de Nefis:

„De Nefis stond toen onder overste *Salm* en later onder pverste *Spoor*. De Nefis heeft eigenlijk wat dit betreft, niet veel succes gehad, want men moet deze dingen eigenlijk niet doen, wanneer men daarvoor niet speciaal is getraind. Dat is onze ervaring geweest. Het is ontzettend moeilijk werk, dat inbrengen van de parties, enz. Voor zover ik weet — later kreeg generaal *van Oyen* het commando — hebben wij er niet veel aan gehad. In het begin, onder de heer *Coster*, hebben ze parties gestuurd met Europeanen.”

Onderschrijft u het oordeel van de heer *Koenraad*?

A. Het was ontzaglijk moeilijk. Wij hebben gedaan wat wij konden. Het was oorlogstijd en dan moet men doen wat men kan doen. Wij hebben er de beste specialisten bij gehad, mensen, die uit Indië zijn gekomen, *van Veen*, *de Haas*, enz., zijn onmiddellijk gestuurd naar Cairns, om daar de opleiding ter hand te nemen. De mensen, die opleidden, waren mensen, die zelf uit Indië waren ontvlucht. Toen die mensen kwamen, wisten wij pas, dat wij met een vijandelijke bevolking te doen hadden. Ik geloof nu, dat met een vijandige bevolking men niets gedaan kan krijgen op dit gebied. Wanneer men niet de volledige medewerking en de goodwill van de bevolking heeft, is het een uitgemaakte zaak; dan is het afgelopen.

92121. De Voorzitter: Er zijn heel veel verliezen geleden bij de parties, mensen, die nooit meer zijn teruggekomen.

A. Van de groepen, die zijn uitgezonden in de tijd, dat ik er over te zeggen had, weet ik niet, wat er van is geworden. De resultaten zijn natuurlijk pas binnengekomen toen ik weg was. Ik heb ook nog meegewerkt met de Engelsen in die tijd. De Engelsen hebben nog een zeer succesvolle tocht naar Singapore gemaakt. Ik ben bij al die besprekingen tegenwoordig geweest. Die tochten hebben wel degelijk successen gehad. De jongens, die met een zeiljacht naar Merauke zijn gegaan, hebben wel degelijk een groot aantal berichten binnengebracht. De andere tocht, die is gemaakt naar het noorden van Merauke, is ook succesvol geweest. Daarvan zijn ook allerlei berichten binnengekomen.¹⁾

Ik ben bereid om alle kritiek te geven, die ik naderhand, alles wetende en heel veel mensen gesproken hebbende, op dit werk heb gevonden. Wat konden wij verder doen? Wij hebben alles er bij gehaald; wij hadden het nauwste contact met de Engelsen, die verondersteld werden er wel verstand van te hebben. Wij hebben alles besproken met mensen, die er verstand van hadden, en daarmee ook alles gedaan.

92122. Jonkvrouw Wttewaall *van* Stoetwegen: Hebt u voordat de oorlog begon inlichtingenwerk gedaan?

A. Niemand in Nederland!

92123. Jonkvrouw Wttewaall *van* Stoetwegen: Behalve dan G.S. III!

A. Dat was generale staf. Ik was bij de marine.

Jonkvrouw Wttewaall *van* Stoetwegen: Wat was het inlichtingenwerk, dat ze toen deden?

A. Een beetje inlichtingen binnen krijgen van de verschillende militaire attachés, die in het buitenland zaten. Verder niets.

¹⁾ *Noot van de getuige, toegevoegd bij de correctie van het stenogram:* Het totale aantal verliezen dat door de parties is geleden over deze gehele periode is misschien totaal tien man. In diezelfde tijd verloren de Amerikanen en Australiërs er honderden per dag. Het Hoofdkwartier had de inlichtingen dringend nodig om niet honderden of duizenden in de een of andere verrassende zet van de Japanneis te verliezen. De mannen, die met de parties gingen, wisten hoe groot deze noodzaak was en daarom gingen ze, hoe gevaarlijk het ook was.

92124. Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: Het was voor u dus een heel nieuw terrein?

A. Ja. De hele Nederlandse mentaliteit stond vreemd tegenover alle geheime inlichtingendienst, tegen het uitzenden van spionnen en dergelijke. Men werkte daarbij tegen de mentaliteit van de mensen in. Men moest over iets heen voordat ze bereid waren om zoiets te doen.

92125. De Voorzitter: Er wordt wel gezegd, en dat is in de verhalen hier gebleken, dat men een vergelijking maakt tussen de Nefis en hetzelfde soort werk, dat men heeft gedaan vanuit Colombo. Dan zegt men, dat de selectie op Brits-Indië, Ceylon, scherper is geweest dan in Australië. Nu is dat voor u natuurlijk moeilijk te beoordelen, want u kent de praktijk in Ceylon niet. Is naar uw oordeel de selectie in Australië scherp genoeg geweest?

A. Er waren daar zo weinig mensen. Wanneer men iemand vond, die werkelijk bereid was om te gaan..... Men had niet de keuze uit honderd, men had de keuze uit twee of drie.

92126. De Voorzitter: Dan kon men het al of niet doen.

A. Ik heb al deze dingen grondig overwogen. We hebben deze dingen uitgebreid besproken met mensen zoals *van der Plas*, *van Veen* en dergelijke mensen, die geacht werden deze zaak door en door te kennen. Er is niets gebeurd, wanneer wij er niet ten volle van overtuigd waren, dat er werkelijk een goede kans was, dat het zou lukken. We hebben de mensen de best mogelijke opleiding gegeven, die wij geven konden. Dat er van dit soort mensen heel wat verloren gaat, kunnen wij niet anders dan bekennen. Zij wisten dat, als ze er bij kwamen.

92127. De Voorzitter: Hebt u achteraf de indruk, dat dit werk voldoende resultaten heeft opgeleverd?

A. Bedoelt u nu speciaal alleen het parties-werk? Dat is niet zo vreselijk veel gedaan en het was vrijwel onmogelijk om resultaten te krijgen. Zo zou ik het willen formuleren.

92128. Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: Uw voorbereidingen, uw uitzendingen, moesten waarschijnlijk toch ook dienen om een eventuele aanval op Java voor te bereiden van de geallieerden.

A. Dat was nog lang niet aan de orde. Die hse Amerikaanse aanval was gedirigeerd om de Noord. Dat is een van de punten, waarvoor ik door admiraal *Helfrich* naar admiraal *Nimitz* ben gestuurd om te zien of daar nog iets aan te doen was, om die aanval nog om de Zuid te krijgen, maar daar was geen sprake van. De hele Amerikaanse aanval was gedirigeerd op de Philippijnen en van de Philippijnen op Japan. Java bleef helemaal links liggen.¹⁾

92129. Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: Dan had het natuurlijk niet zo verschrikkelijk veel zin om inlichtingen vanuit Java te krijgen. Daar kon men toch niets doen.

A. Iedere keer, als ik op het hoofdkwartier van *MacArthur* was, werd mij weer het vuur aan de schenen gelegd: We hebben niet genoeg; we weten niet genoeg van Java. We moeten meer weten van Indië.

We hebben prauwen op laten pikken. Dat heeft ons nog enige inlichtingen gegeven. Onderzeeboten pikten prauwen op in de Java-zee. Dat waren Amerikaanse en Hollandse onderzeeboten. We kregen de documenten, die zij aan boord hadden, en wij kregen de mensen. Daar was ook wel iets uit te halen. Met al dergelijke middelen hebben wij geprobeerd iets te krijgen, maar het party-systeem in dit geval was een volkomen onmogelijkheid. Vanuit Ceylon heeft men ook niet zoveel succes gehad.

92130. De Voorzitter: Hebt u ook getracht om mensen van de wal mee terug te nemen naar Australië? Gisteren is ons hier medegedeeld, dat men een politie-ambtenaar heeft meegenomen vanuit Sumatra.

A. We hebben mensen meegenomen, maar die zijn in volle zee in prauwen opgepikt.

¹⁾ *Noot van de getuige, toegevoegd bij de correctie van het stenogram:* Indië lag op de flank van de geallieerde opmarsweg en relatief dichtbij de bases van waaruit die opmars moest worden gemaakt. Door ons gebrek aan inlichtingen over dat gebied, hadden de Japanners van daaruit met allerlei verrassingen kunnen komen. Zij hadden een hele invasie van Australië kunnen voorbereiden zonder dat wij het geweten zouden hebben. Vandaar de voortdurende druk van het Hoofdkwartier op de Nefis.

92131. De heer Fens: Dus niet vanaf het land?

A. Neen, niet van het land, voor zover ik mij herinner. Er vielen ook geregeld vliegtuigen neer over Indië en die mensen moesten er ook worden uitgehaald. Dat systeem werd helemaal bedreven door de Amerikanen, maar daar was ik ook geregeld bij. Daar zijn ook vaak mensen van meegebracht. Die kwamen dan echter niet bij ons terecht, maar bij de Amerikanen.

92132. De Voorzitter: Had u in het algemeen radiocontact met de parties, wanneer die aan land waren gekomen?

A. We hebben alleen vals radiocontact gehad, dat wil zeggen van Java uit. Met Nieuw-Guinea hebben wij een voortdurend radiocontact gehad met een groep, die van de Wisselmeren is weggedrukt; dat was de groep van de heer *de Bruyn*. Daarmee hebben wij voortdurend radiocontact gehad en wij hebben die voortdurend geravitaillieerd. Nadat ik weg was, is die groep naar de kust gebracht met hulp vanuit de lucht.

92133. De Voorzitter: U hebt dus niet contact met Java gehad?

A. Neen.

92134. De Voorzitter: Wekte dat bij de Nefis niet de gedachte op, dat het wel uiterst gevaarlijk was om parties naar Java te sturen, omdat zij geen contact kreeg met die parties?

A. Natuurlijk; het was uiterst gevaarlijk. Vanaf het moment, dat wij wisten van de mensen, die uit Indië kwamen, dat de bevolking niet meewerkte, dat de bevolking de mensen onmiddellijk verraadde, wist iedereen, die naar Java ging, wat hij deed.

92135. Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: De bevolking werkte dus bewust niet mee?

A. Juist. Zij gaven de mensen onmiddellijk aan. Dat wisten de mensen, die zich desondanks toch opgaven om daarheen te gaan. We hebben iemand op de Pang-Pang-Baai afgezet, omdat hij Madoerees was, en hij dacht, dat hij bij zijn familie wel terecht zou kunnen. Wij hadden geen geheimen voor die mensen, want zij wisten precies wat zij deden. We hebben die man nog naar Melbourne laten komen, waar wij nog een bespreking hebben gehad, waarbij de heer *van der Plas* hem nog in het Madoerees volledig heeft toegesproken om hem zeer duidelijk te maken, wat er allemaal aan vast zat.

92136. Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: Als ik het goed begrijp, is er toch ook een soort England-Spiel in Java geweest naar Australië?

A. U bedoelt de valse berichten, die wij hebben gehad in slecht Engels.

92137. Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: U bent er dus niet ingevlogen?

A. Neen.

92138. Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: Het was misschien ook eenvoudiger dan vanhier uit, omdat u kon merken, dat er fouten werden gemaakt. U was er dus dadelijk achter?

A. Het eerste telegram kwam in slecht Hollands. De volgende kwamen in slecht Engels. Ik ben er zelf geen ogenblik ingevlogen.

92139. Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: U ging dus niet in op die telegrammen?

A. Neen.

92140. De Voorzitter: Had u ook sleutels voor die telegrammenwisseling?

A. Bedoelt u codes?

De Voorzitter: Ja

A. Dat hadden ze alleen bij Nefis III.

92141. De Voorzitter: Was het herkenbaar aan de een of andere omstandigheid, dat een telegram al of niet vals was?

A. Deze telegrammen waren zo zichtbaar vals, dat men daar verder niets voor nodig had.

92142. De Voorzitter: Is er ook een methode meegegeven aan de agenten? Security-checks?

A. Ja. Alles, wat wij daar deden, hebben wij van de Engelsen geleerd, later van de Amerikanen, maar het begin, de gehele opleiding van Quéré en die groep, is helemaal door de Engelsen gebeurd, vóór dat hij bij Nefis III kwam. Hij is bij de Nefis gekomen, omdat het zo slecht ging. Wij hebben toen ook nog wat geprobeerd. Ik heb toen Quéré laten aflossen.

92143. De Voorzitter: Is hij bewust afgelost, omdat hij het werk niet goed deed?

A. Ja. Ik vond hem onvolgende, niet in staat dat werk te doen. U moet niet vergeten: Quéré zat in Melbourne om de gehele zaak te regelen, maar de eigenlijke opleiding van de mensen, het klaar maken van de mensen, het leren hoe het allemaal moest, werd allemaal gedaan in Cairns. Daar zaten mensen als *van Veen* en *de Haas*, die zelf uit Indië ontvlucht waren en die wel degelijk wisten waar het om ging.

92144. Jonkvrouw **Wttewaall** van Stoetwegen: U had natuurlijk de raad nodig van de Amerikanen, die in Australië zaten? Wie gaf die opleiding? Toch geen Hollanders?

A. De opleiding is begonnen door de Engelsen. Naderhand hebben de Engelse mensen zich teruggetrokken; die hadden ze zelf nodig, want zij hadden zelf een S.O.E.-afdeling. De groep, die wij hebben gekregen uit Ceylon, heb ik door laten gaan naar de Engelse S.O.E., waar zij helemaal werden getraind door de Engelsen. Zij kregen helemaal die Engelse methodes.

92145. Jonkvrouw **Wttewaall** van Stoetwegen: De S.O.E. was een heel nieuwopgezette oorlogsdienst. Die was ook niet zo prima. Of hadden zij daar S.I.S.?

A. Ik weet niet of de Engelsen succes hebben gehad. Zij schardelen ook in al die buurten. Ik heb nooit gehoord, dat zij veel succes gehad hebben in Indië. Men had daar te doen met Indonesiërs. Men kon alleen maar Indonesiërs sturen. We hadden één man helemaal volledig opgeleid. Wij hebben hem naar Merauke gestuurd, dat helemaal in onze handen was. Hij zou zich daar alleen maar drie weken stilhouden, om het vak te leren. Die man is 's morgens om 10 uur op Merauke aangekomen, is door de heer *van der Plas* binnengesmokkeld en 's avonds om 7 uur zat hij op het politiebureau. Ze hadden hem gevonden.

92146. De Voorzitter: U hebt zo juist gezegd, dat u niet voldoende medewerking kreeg vanwege het niet voldoende beschikbaar stellen van onderzeeërs. Betekent dat, dat de Amerikanen u niet voldoende onderzeeboten ter beschikking wilden stellen?

A. De Amerikanen gaven helemaal geen onderzeeërs. Zij hadden zelf geweklige programma's en te weinig mensen en schepen.

92147. De Voorzitter: En hoe stond het met de Nederlandse onderzeeboten?

A. Admiraal *Helfrich* heeft gedaan wat hij kon, maar dat was niet genoeg.

92148. De Voorzitter: Er zijn wel verschillende Nederlandse onderzeeboten in dit werk ingezet?

A. Ja, ik meen, dat wij drie keer een onderzeeboot hebben gehad.

92149. De Voorzitter: Was de opzet zo, dat zij met die onderzeeër werden vervoerd, aan land werden gezet en dat de onderzeeboot moest wachten totdat zij met het werk klaar waren? Zo is het op Sumatra geweest.

A. Dat kon niet. Daarvoor waren de afstanden te groot. Een onderzeeboot kan maar een beperkte tijd buiten blijven. Zij moesten een hele week varen daarheen en een week varen terug en had dan naar enkele dagen over. Wachten tot de mensen met het werk klaar waren, kon weken of maanden duren.

92150. De Voorzitter: Dat kon ook heel kort duren. Op Sumatra duurde het heel kort. Zij werden dan opgepikt door die duikboten en teruggebracht naar Colombo. Het systeem was: Pik mensen op en breng ze terug.

A. Dat was het systeem, waartoe men naderhand is overgegaan, toen bleek, dat elk ander systeem faalde. Wij hebben die mensen een paar maanden aan de wal gezet en mensen van prauwen in volle zee opgepikt.

92151. De Voorzitter: Zijn er ook mensen gedropt? Of gebruikte u alleen het middel van de duikboten?

A. Neen, wij hebben niemand gedropt, voor zover ik mij herinner.

92152. De Voorzitter: Dat is later wel gebeurd?

A. Wij hadden later een groot plan om een parry te droppen vlak bij een Japans vliegveld in Nieuw-Guinea. Die studie was in volle gang, maar het plan is nooit tot uitvoer gebracht. Er zijn geen mensen gedropt. Er zijn mensen naar het terrein gevoerd met vliegboten. Voor de party, die naar Nieuw-Guinea zou gaan, was alles voorbereid, dat met vliegboten op de rivieren kon worden geland. *Staverman* is nooit in Nieuw-Guinea geweest. Hij is met de eerste party naar Java geweest. Hij is uitgestuurd door Quéré voordat ik er iets mee te maken had.

92153. De Voorzitter: Hij staat vermeld bij de Nieuw-Guinea-party.

A. Ik geloof, dat dat verkeerd is. Dat zou u aan Quéré moeten vragen. Hij zit in Australië. Hij woont in Melbourne. In die eerste periode stond de zaak nog helemaal onder leiding van de Engelsen en wij hadden er nog helemaal niets mee te doen.

92154. De Voorzitter: Kunt u misschien in enkele woorden uw eindindruk formuleren van de Nefis in zijn geheel en van de parties in het bijzonder?

A. Voor het overige werk van de Nefis, de *cold intelligence*, zal ik maar zeggen, het nagaan van alle bibliotheken, het uitzoeken van alle gegevens over Indië, die wij nodig hadden, heb ik nooit anders dan appreciatie gehoord toen ik naderhand in Washington zat, waar deze dingen allemaal bestudeerd werden. Van het party-werk — dat heb ik u al gezegd, meen ik —, nu alles wetende, geloof ik niet, dat wij meer hadden kunnen doen. Wij hebben gedaan wat wij konden, maar ik geloof niet, dat wij op dat gebied meer hadden kunnen doen. Ik geloof ook niet, dat wij meer succes hadden kunnen hebben.

92155. De Voorzitter: Geloof u achteraf ook, dat de methode, die is gevolgd, juist is geweest?

A. In het begin zeker niet, maar ik geloof, dat het steeds beter is geworden. Ik weet, dat naderhand bij de inval op Java, toen de Amerikanen van de Noord naar beneden kwamen, er wel successen zijn geboekt, toen men wist hoe het allemaal moest.

92156. De Voorzitter: Waarom bent u afgelost als directeur van de Nefis?

A. Ik ben niet afgelost. Ik heb mijn overplaatsing gevraagd. Al die tijd had ik op bureaux gezeten. Ik wist, dat de grote landingen in de Pacific zouden beginnen, en ik heb gevraagd om daarbij te zijn om ook aan de actieve oorlogvoering deel te nemen. Admiraal *Helfrich* heeft gevraagd of ik bij de staf van admiraal *Nimitz* zou kunnen komen om die gehele Pacific-oorlog mee te maken. Dat is in Washington aangevraagd en Washington heeft neen gezegd. Admiraal *Helfrich* heeft mij toen met een particuliere brief naar *Nimitz* toegestuurd om te zien of ik daar zelf wat bereiken kon. *Nimitz* voelde daar echter niets voor. Hij wilde er geen buitenlanders bij hebben. Hij had twee Engelse captains bij zijn staf en die schreven grote rapporten over alles, wat hij deed, en dat vond hij hoogst onaangenaam. Dat weet ik van de buitenwacht. Ik ben toen overgeplaatst naar Washington, naar de Combined Chiefs of Staff, waar men dringend iemand nodig had voor intelligence-werk. Bovendien was er de bijgedachte bij, dat ik daar met de marine zelf misschien nog voor elkaar zou kunnen krijgen, dat ik mee zou kunnen doen aan het Pacific-offensief. Toen ik daar echter aankwam, was er zo'n zee van werk, dat ik er nooit meer ben uitgekomen.

92157. De Voorzitter: Hoe was uw positie in Washington? Was die geheel in het kader van onze bevoegdheden en het werk van onze vertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff of ging u daar buitenuit?

A. Daar ging ik ver buitenuit. Er zaten in die tijd in Washington wel 18 verschillende organisaties, die allemaal werkten over Indië.

Wij hadden daar een Intelligence-bureau, dat — al zeg ik het zelf — goed georganiseerd was, dat alle inlichtingen geven kon, die men ons vroeg. Er waren, zoals ik u reeds zei, 18 verschillende organisaties, van de genie, van het leger, van de luchtmacht, van weet ik al wat nog meer, die allemaal bezig waren over Indië.

92158. De **Voorzitter**: Waren dat Nederlandse organisaties?

A. Neen, Amerikaanse. Ik was daar zo'n beetje trait-d'union tussen. Ze zagen allemaal de dingen van verschillende kanten. Telkens moesten ze de dingen een beetje anders hebben en die konden wij allemaal uit de gegevens, die ik had en die ik van de Nefis kreeg, verstrekken. Bovendien werden toen de onafhankelijke groepen gesticht van de B-39, hele lange afstands-bombardementsvliegtuigen, die men vanuit Washington wilde dirigeren. Die hadden ook weer andere doelen en andere doelstellingen dan de andere en wij hebben met de Amerikaanse luchtmacht samen een geheel nieuwe opzet, nieuwe beschrijvingen, gemaakt, speciaal voor deze vliegtuigen, over Indië. Wij hebben ook bepaalde adviezen gegeven. Ik herinner mij, dat ik een uitgebreid rapport heb gemaakt over de verschillende gewapende korpsen in Indië, wat daarvan bekend was, de voorlopers van de T.N.I. De dag voordat de Amerikanen Tarakan binnengingen, kreeg ik ineens een telefoontje: Wat is er bekend van de Europese krijgsgevangenen op Tarakan? Wij hadden daar de zaak goed ingericht met Hollerith-machines en in 10 minuten konden wij alle berichten geven, die daarover in de loop der jaren waren binnengekomen.

92159. De **Voorzitter**: Had u ook enigerlei concurrentie van Nederlandse zijde bij uw werk?

A. Neen.

92160. De **Voorzitter**: Ik bedoel de heer *Weijerman*, of hebt u daar prettig mee samengewerkt?

A. Dat is geen figuur, waarmee je prettig samenwerkt, maar ik heb nooit ruzie met hem gehad.

92161. De **Voorzitter**: Trachtte hij ook niet naar zich toe te halen wat eigenlijk voor u was bestemd?

A. Neen. Ik heb daar geen last van gehad, ten opzichte van het werk, dat ik deed.

92162. De **Voorzitter**: Ik heb hier een uittreksel uit een brief, waarin staat:

„In den loop der week is *Salm* hier aangekomen voor onze Intelligence. Het is noodig, dat hij officieel wordt voorgesteld bij het Navy Department en War Office, om bij de betreffende inlichtingendiensten bekend te worden. Voor de Nefis gebeurde zulks door den marine-attaché. voor het War Office verzocht *Dijxhoorn* aan *Weijerman* zulks te doen. *Weijerman* was er altijd op gesteld, dat hij de officiële liaison vormde. Zoo is hij oorspronkelijk ook met mij geweest, toen ik mijn opwachting bij General *Marshall* maakte. Nu vond *Weijerman* het niet noodig, dat *Salm* door hem werd ingeleid. Toen *Dijxhoorn* aan *Weijerman* mededeelde, waarom *Salm* bij de militaire intelligence bekendgemaakt moest worden, was zijn eenige repliek, dat het verkrijgen van inlichtingen over hem, *Weijerman*, moest loopen. Uiteraard is *Salm* ook zonder *Weijerman's* hulp bij de militaire intelligence voorgesteld, omdat wij zelf zeer goede rechtstreekse relatie met die officieren hebben. Dit demonstreert echter voor de zooveelste keer de geesteshouding en de volledige afkeer van samenwerking bij *Weijerman*.”

Hebt u daar niets van gemerkt?

A. Ik zou niet willen zeggen, dat ik daar nooit iets van gemerkt heb, maar ik heb mijn weg wel gevonden.

92163. De **Voorzitter**: Het is dus niet in die geest geweest, dat de Nederlandse belangen daardoor zijn geschaad?

A. Neen.

92164. De **Voorzitter**: Waaruit bestond uw werk bij de Combined Chiefs of Staff meer speciaal?

A. Er was een intelligence-bureau, dat alle gegevens, die binnenkwamen, speciaal over Indië — we kregen ook wel gegevens over

Holland binnen, maar daar deden wij verder weinig mee —, verzamelde en klaarhield voor ready reference. Wanneer er om werd gevraagd, konden wij daarop onmiddellijk antwoorden, zoals ik u reeds vertelde. Alle verschillende organisaties, die zich daarmee bezighielden, voorzagen wij van de verschillende zaken. Ook kregen wij veel binnen van Amerikaanse en Engelse zijde, dat wij allemaal ook weer op zijn plaats legden en doorzonden naar Nederland. Ik meen, dat dat archief bij de Hogere Krijgsschool in Wassenaar terecht is gekomen. Daar zit een machtige hoop in van allerlei dingen, die wij daar hebben verzameld.

92165. De **Voorzitter**: Werkte u ook voor de heren *Dijxhoorn* en *van der Kun* om hun materiaal te geven bij hun werk bij de Combined Chiefs of Staff?

A. Ja, natuurlijk; zij waren in de eerste plaats de mensen, die gebruik maakten van deze gegevens.

92166. De **Voorzitter**: U hebt waarschijnlijk niet een aandeel gehad in de kwesties met de opleiding van het legerkorps?

A. Neen, ik heb wel te maken gehad met de kwestie van de mariniers, maar dat komt naderhand, toen het werk van de Intelligence was afgelopen.

92167. De **Voorzitter**: Kunt u iets mededelen over wat u bij de mariniersbrigade hebt gedaan?

A. Op een goed ogenblik, toen het werk begon af te lopen, heeft de kolonel van de mariniers *de Bruyne*, mij gevraagd als commandant voor het Camp Davis. Daar waren 5000 mariniers in opleiding. Daar moest leiding komen. Ik ben toen uitgestuurd naar Davis om daar als commandant op te treden. Ik heb daar het commandantschap, de leiding, gehad tot, naar ik meen, de eerste dagen van December. De heer *de Bruyne* zat in Washington op dat ogenblik. *De Bruyne* is toen naar Davis gegaan en ik heb in Washington de leiding van de gehele uitzending overgenomen — vanuit Washington heb ik de mariniers vanuit Amerika weggezonden —, het beladen van de schepen en het uitzenden van de schepen en alles, wat daarmede te maken had.

92168. De **Voorzitter**: Heeft die uitzending moeilijkheden opgeleverd wat de scheepsruimte betreft?

A. De Amerikaanse mariniers hadden uitgerekend, dat dit, naar ik meen, 17 schepen zou kosten. Ik heb uitgerekend, dat het 5 schepen zou kosten, als ik de schepen kreeg, die ik graag hebben wou. Dat is een beetje moeilijk geweest. De Amerikanen vonden dat maar heel oneerbiedig, dat zij met al hun ervaring op zij werden gezet. Ik heb daarvoor bij iedereen moeten komen, tot zelfs bij de ambassadeur toe. Ik heb gezegd, dat het mijns inziens voldoende was en het is ook voldoende gebleken. Het is volkomen gelukt.

92169. De **Voorzitter**: U hebt dus inderdaad die scheepsruimte losgekregen?

A. Dat was een hele opluchting voor het bureau in Washington, dat zij niet 17 schepen moesten leveren, maar slechts 5. Die schepen zijn dan ook inderdaad beschikbaar gesteld.

92170. De **Voorzitter**: U zult ook wel weten, dat het vervoer van de Nederlandse militairen naar Indië moeilijkheden heeft opgeleverd in verband met de shipping?

A. Ik ken dat hele probleem natuurlijk. Ik heb daarmee enige avonden zitten puzzelen hoe die zaak voor elkaar kon komen.

92171. De **Voorzitter**: Kunt u ons een overzicht geven van die moeilijkheden?

A. Dis schepen hadden allemaal zwaar bezette programma's en er was ontzaglijk veel te doen. Een schip volledig vrij maken is natuurlijk altijd een puzzle.

92172. De **Voorzitter**: Bij welke autoriteiten in Amerika moest u daarvoor pleiten?

A. Ik moest niet pleiten. Ik had volledige medewerking. Het was alleen maar moeilijk om een oplossing te vinden. Wij waren daar avonden lang over bezig.

92173. De **Voorzitter**: De schepen konden niet aan de pool worden onttrokken dan met machtiging van andere dan Nederlandse instanties?

A. Dat is natuurlijk allemaal geregeld, maar daar heb ik verder geen rechtstreekse bemoeienis mee gehad. Ik heb alleen mee zitten puzzelen om schepen te krijgen.

92174. De **Voorzitter**: Wie had daar dan wel rechtstreekse bemoeienis mee?

A. Onder andere de heer *Steenberghe*.

92175. De **Voorzitter**: Hoelang bent u in Camp **Davis** gebleven?

A. Gedurende drie maanden, September, October en November.

92176. De **Voorzitter**: Was toen alles weg?

A. Neen, kolonel *de Bruyne* heeft het toen overgenomen in **Davis** en ik heb het overgenomen in **Washington**. Einde December ben ik uit **Washington** weggegaan. Een van de laatste dingen, die ik heb gedaan, was de mariniers aan boord zetten. Ik moest de laatste marinier aan boord hebben voordat ik weg kon uit **Washington**.

Er was een mariniersbureau in **Washington** zelf. Ik heb de laatste werkzaamheden afgedaan, het bureau opgeheven.

92177. De **Voorzitter**: Waren, toen u wegging uit **Washington**, alle mariniers verdwenen?

A. Alle mariniers waren toen verdwenen, behalve een officier, die is achtergebleven om de nakomende kwesties te regelen.

92178. De **Voorzitter**: Hebt u misschien zelf nog iets mede te delen, waarvan u meent, dat het voor de commissie van belang kan zijn het te weten?

A. Neen, ik geloof het niet.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

G. B. SALM.

ALGERA, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

FENS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 13 APRIL 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer **Algera**, voorzitter, jonkvrouwe **Wttewaall** van **Stoetwegen** en de heer **Fens**, leden, alsmede de heer **Duisterwinkel**, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

CHRISTIAAN WILHELM SLOT,

oud 50 jaar, wonende te Den Helder, schout-bij-nacht.

Hij legt de eed af als getuige.

92193. De **Voorzitter**: Wilt u mij even de verschillende functies opgeven, die u hebt gehad van 1940 tot einde 1945?

A. In 1940 was ik in Indië als chef conservatie van de onderzeedienst. Na de inval van de Japanners ben ik naar het Verenigd Koninkrijk gegaan. Gedurende een korte periode van twee maanden ben ik eerste-officier geweest bij de adelborstenopleiding in Zuid-Engeland. Daarna ben ik commandant van de Nederlandse onderzeedienst in Dundee geworden in Schotland. Tot September 1944 heb ik die functie gehad. Daarna ben ik gedetacheerd bij het Militair Gezag en in de loop van September 1944 werd ik militair commissaris van de provincie Zeeland, met als standplaats Middelburg. Dat ben ik gebleven tot September 1945. Daarna ben ik vertrokken naar Indië. De rest is, geloof ik, niet van belang.

92194. De **Voorzitter**: Het viel mij op, dat u zei, dat u, na de inval van de Japanners, naar het Verenigd Koninkrijk bent gegaan. Bedoelt u daarmee: na de capitulatie van Java of terstond na de inval van de Japanners?

A. Wij zijn 3 Maart met een onderzeeboot vertrokken. De Japanners waren toen al geland.

92195. De **Voorzitter**: Het was dus niet in het begin van de oorlog met Japan, maar aan het einde daarvan. Het kwam mij enigszins eigenaardig voor, dat u bij de inval van de Japanners vertrokken zou zijn.

A. Neen, ik ben vertrokken toen de oorlog was afgelopen.

92196. De **Voorzitter**: U bent toen dus te werk gesteld als eerste-officier bij de adelborstenopleiding. Kunt u ons enkele dingen over die opleiding mededelen? Hoe groot was die opleiding en uit welk personeel bestond zij?

A. Ik ben er maar twee maanden bij geweest. Eigenlijk was het slechts een overgangperiode. Met een troepenschip ben ik namelijk vanuit Colombo vertrokken, met een stel adelborsten, die tot op dat moment in opleiding waren geweest in Soerabaja. Het waren adelborsten en aspirant-reserve-officieren. Naar schatting was dat in totaal ongeveer 120 man. Zij werden overgevoerd naar Zuid-Engeland, met de bedoeling, daar hun opleiding voort te zetten, in Cornwall, bij Falmouth in de buurt. Omdat de zaak daar toen nog niet helemaal gereed was voor dat grote aantal mensen, zijn zij tijdelijk ondergebracht op een boerderij midden in Cornwall. Daar heb ik toen de functie vervuld van waarnemend commandant. Vóórdat zij naar Falmouth, naar het eigenlijke instituut, vertrokken, ben ik afgelost, en werd ik commandant onderzeedienst in Dundee. Van die opleiding kan ik u eigenlijk maar heel weinig zeggen. Het was een overgangperiode. Wij zaten daar dus op het land, op een boerderij en wij konden niet meer doen dan praktische oefeningen: veel sport, schieten, e.d. Hoofdzakelijk gebeurde dat met officieren, die mee overgekomen waren uit Soerabaja. Het was dus een betrekkelijk eenzijdige periode in de opleiding.

92197. De **Voorzitter**: Het was dus eigenlijk de voortzetting van de opleiding, die in Indië was begonnen?

A. Ja.

92198. De heer **Fens**: Hebt u, toen u daar aankwam, nog adelborsten aangetroffen, die uit het instituut Nieuwediep afkomstig waren?

A. Die heb ik niet aangetroffen. Zij waren er in ieder geval wel, in Falmouth.

92199. De heer **Fens**: Dat is dus niet direct gecombineerd?

A. Neen, omdat zij nog niet direct konden worden ondergebracht. De accommodatie was niet voldoende. Wij zaten er een paar uur met de trein vandaan. Ik ben wel even naar Falmouth geweest; de commandant, die daar toen zat, was kolonel Langeveld. Ik heb met hem van gedachten gewisseld, wat de bedoeling was met deze jongelui. Verder ben ik daar echter niet meer terug geweest en heb ik er helemaal geen contact meer mee gehad. Dat was ook niet nodig. Het was een interim-periode; wij moesten met de jongelui doen, wat wij konden om hun het een en ander bij te brengen. Het bestond hoofdzakelijk uit militaire oefeningen, schieten, velddienst en veel sport, lessen voor zover het ging, grotendeels in de open lucht natuurlijk.

92200. De **Voorzitter**: U bent toen commandant van de onderzeedienst in Dundee geworden. Dat betrof waarschijnlijk de Nederlandse onderzeedienst?

A. Ja. Het was een geallieerde onderzeebootbasis, bestaande uit Engelsen, Fransen, Nederlanders, Noren en Polen. Wat het Nederlandse contingent betrof, was ik daar commandant van.

92201. De **Voorzitter**: Dat contingent was waarschijnlijk niet erg groot in die tijd?

A. Dat varieerde natuurlijk nogal. De boten, die in Indië ageerden, kwamen nogal eens naar Dundee toe voor groot periodiek onderhoud. Er waren weleens perioden, dat er een extra-boot bij was, zoals die K-boten met een bemanning van een man of 60. Het is al wel een tijd geleden, maar ik zou zeggen, dat de gemiddelde bezetting van Dundee om en nabij de 200 man was.

92202. De **Voorzitter**: Kunt u nog iets zeggen over het aantal boten?

A. Dat varieerde ook nogal. Die waren ook niet altijd in Dundee zelf. Zij deden het normale frontwerk in Noorwegen. Een gedeelte deed oefeningen aan de westkust van Schotland; dat waren stationsboten. Het waren meestal ongeveer 3 of 4 boten.

92203. De **Voorzitter**: Geschiedden de operaties van onze onderzeeërs ook vanuit Dundee?

A. Dundee was inderdaad een basis. Voor de frontoperaties had ik geen leiding. Die beruiste in geallieerde handen; in dit geval ging hierover een Engelse captain, die alle boten, die naar het front gingen, onder zijn orders had.

92204. De **Voorzitter**: Kon u, wanneer het nodig was, daarbij wel enige invloed uitoefenen?

A. Over het algemeen was dat niet nodig. Ik hield er wel contact over natuurlijk en ik bleef op de hoogte van de gang van zaken, maar ik kan niet bepaald zeggen, dat het nodig was, dat ik daar veel invloed op uitoefende. Het ging wel volledig in algemeen overleg en in overeenstemming, wat betreft het gebruik van die boten. Ik had nauw contact met mijn eigen bootscommandanten. Er werden weleens gevallen naar voren gebracht. Voor zover ik mij echter kan herinneren, waren dat nimmer belangrijke gevallen.

92205. De Voorzitter: Waarin bestonden nu in die twee jaren, dat u daar bent geweest, de operaties?

A. Over het algemeen geschieden die operaties op de Noorse kust en in het noordelijk gedeelte van de Noordzee, Langs de hele Noorse kust, tot bij Hammerfest in de buurt, werd er geopereerd.

92206. De Voorzitter: Waarin bestonden die operaties?

A. Aanvallen op Duitse schepen, Duitse koopvaardij schepen ook. Zij hadden nogal veel handelsverkeer vlak langs de fjorden om de noord. Deze boten moesten dikwijls dicht langs de kusten en soms in de fjorden om de Duitsers te pikken.

92207. De Voorzitter: Hebben wij daar ook successen mee geboekt?

A. Zeker hebben wij daarmee successen geboekt.

92208. De Voorzitter: Kunt u daar iets over mededelen?

A. Dat is, eerlijk gezegd, moeilijk voor mij op het ogenblik. Ik ben nooit mee geweest. Er zijn verschillende successen geboekt, maar ik zou u toch geen opsomming kunnen geven van wat er is gebeurd. Er waren ook dikwijls tochten, dat zij onverrichterzake terugkeerden natuurlijk. Het waren over het algemeen vrij moeilijke opdrachten, omdat de mogelijkheid, die de Duitsers hadden, omdat die vrachtschepen, dikwijls coasters, kleine zeeschepen, die om de noord gingen om daar voorraden te brengen, troepen en wapens, een groot deel van het traject tussen de fjorden door konden varen, wat het voor een onderzeeboot natuurlijk verschrikkelijk moeilijk maakte om tot een aanval te komen. Ze werden gemakkelijk gepikt. Overal hadden de Duitsers uitkijkposten en luisterinstallaties om boten te pikken.

92209. De Voorzitter: Ondervonden onze boten ook moeilijkheden met de reparaties in die zin, dat zij in enig opzicht werden achtergesteld bij de Engelsen?

A. Neen. Het reparatiebedrijf was over het algemeen niet in alle opzichten van de standaard, die wij gewend waren. Gedeeltelijk deden wij het zelf. Wij hadden bij voorbeeld een accuwerkplaats en een eigen torpedowerkplaats. Dat waren dus onderdelen, waarvoor wij zelf zorgden, maar het eigenlijke werfwerk, machinebouw en scheepsbouwwerk, geschiedde over het algemeen toch door de grote werf daar. De uitvoering daarvan moesten wij toch min of meer overlaten. Daarin konden wij ons moeilijk mengen. Er waren weleens moeilijkheden over jongelui, die niet al te veel uitvoerden, enz., maar ik kan niet zeggen, dat er sprake was van achterstelling bij voorbeeld bij de Royal Navy. Neen, dat was niet het geval. Wel werd er weleens gestaakt, maar dat vonden de jongelui heel gewoon.

92210. De Voorzitter: Dat waren Engelsen, die staakten?

A. Ja, Schotten.

92211. De Voorzitter: Daar hebt u toch bij onze mensen geen last van gehad?

A. Neen.

92212. De Voorzitter: Hoe was het moreel van de bemanning in het algemeen?

A. Goed. Daar had ik geen klachten over.

92213. De Voorzitter: Hoe was het medeleven van de hogere marineleiding in Londen met de basis in Dundee?

A. Dat was normaal, zou ik zeggen.

92214. De Voorzitter: Kwam er weleens bezoek?

A. Ja, niet overdreven veel, maar zelf kwam ik regelmatig in Londen, ongeveer eens in de maand, eens in de zes weken. Dan zat ik een paar dagen op het hoofdkwartier om mijn zaken te bespreken. Regelmatig kwam er iemand in Dundee. Meestal ging het dan om materiële zaken; dan was het of de chef materieel zelf, of zijn ondergeschikte, een man, speciaal op batterijgebied of torpedogebied of iets dergelijks. Ik zou zeggen, dat het normaal was, dat contact.

92215. De Voorzitter: Ik bedoel eigenlijk nog iets hoger, van admiraal *Furstner* en de heer *Termijtelen*. Zijn die weleens op bezoek geweest?

A. Neen, admiraal *Furstner* is daar niet geweest in mijn periode. Ik heb er gezeten gedurende ruim twee jaar. In die tijd is admiraal *Furstner* daar niet geweest. Ik meen, dat admiraal *Termijtelen* eenmaal een bezoek heeft gebracht.

92216. De heer Fens: Hebt u weleens gemerkt, dat de bemanningen van de boten er prijs op zouden hebben gesteld, wanneer er eens enige belangstelling zou zijn getoond?

A. Ik kan niet zeggen, dat dat naar voren is gekomen.

92217. De heer Fens: Had men niet eens een keer verwacht, wanneer zij van een belangrijke tocht terugkwamen en successen hadden geboekt, dat, wanneer zij binnenkwamen, er van marinestaf zijde belangstelling was geweest?

A. Er is wel belangstelling geweest. Inderdaad is admiraal *Termijtelen* een keer geweest en admiraal *van Holthe* is meerdere malen geweest. Hij was toen chef staf bij hem. Ik kan niet zeggen, dat men het gevoel had, dat er te weinig belangstelling was. Voor admiraal *Furstner* zou ik een uitzondering willen maken; van hem zouden ze het hebben kunnen zeggen. Hij is inderdaad in mijn periode niet geweest.

92218. Jonkvrouw *Wttewaall* van *Stoetwegen*: Gaf u aan de bemanningen de gelegenheid om hun wensen in dezen kenbaar te maken?

A. Ja, op normale manier. Naar zoiets werd niet gevraagd natuurlijk, maar vooral op een klein schip als een onderzeeboot komen de vragen vanzelf naar voren.

92219. Jonkvrouw *Wttewaall* van *Stoetwegen*: U merkte dus wel, wat er leefde onder de mensen?

A. Ja; men kent elkaar precies in zo'n kleine samenleving als een onderzeeboot.

92220. De Voorzitter: Was er in Dundee geregeld geestelijke verzorging van de bemanning?

A. De dominee, o.a. ds. *Sillevis Smitt*, kwam geregeld. Ook kwam er geregeld een almoezenier. De frequentie zou ik u niet graag precies willen noemen, maar het was misschien zo eens in de twee maanden of iets dergelijks. Dan was er nog weleens een figuur in de buurt, die veel met Hollanders omging, o.a. in Glasgow herinner ik mij een padre, een Engelsman. Hij kwam nogal eens en ging veel met Hollandse jongens om. Veel jongelui hadden onderhand contact met Engelse geestelijken en met Schotse geestelijken. In de periode, dat ik daar kwam, in 1942 dus, zaten de mensen er al enige tijd en waren zij al ingeleefd. Ik moet zeggen, dat ik het moreel en de stemming in het algemeen goed vond, om niet te zeggen zéér goed. We deden natuurlijk zoveel mogelijk in overleg met de geallieerden om de jongelui bezig te houden op nuttige manier. Het geheel was heel prettig. Bepaalde nationale gelegenheden, zoals de verjaardag van de Koningin, werden gevierd met een gezamenlijke lunch van officieren, onderofficieren en manschappen, een avondfeest en dat soort dingen, waarbij zij met hun kennissen konden komen. Ik vond de sfeer daar goed.

92221. De Voorzitter: Hebt u ook te kampen gehad met personeelsgebrek?

A. Dat kwam inderdaad natuurlijk regelmatig voor. De boten kregen de eerste prioriteit. Als zij uitgingen, hadden zij altijd wel hun bemanningen. Bij het walbedrijf zaten we nog weleens knijp, maar het was toch niet zo, dat het ernstig stagneerde.

92222. De Voorzitter: Eventuele aanvulling van personeel liep waarschijnlijk over u?

A. Ja.

92223. De Voorzitter: Moest u dat in Londen aanvragen of kon u dat zelfstandig regelen?

A. Het moest natuurlijk ergens vandaan komen. Ik suppleerde zoveel ik kon uit het gehele walbedrijf. Het is echter heel dikwijls voorgekomen, dat ik aan Londen moest vragen om bepaalde categorieën aan te vullen of er een paar onderofficieren of officieren bij te plaatsen. Dat is altijd een van de belangrijkste onderwerpen van bespreking geweest, wanneer ik naar Londen ging.

92224. De heer **Fens**: U had dus niet bepaald een uitgebreid personeelsreservoir?

A. Neen.

92225. De **Voorzitter**: Uw laatste functie hield verband met het vertrek van schepen naar Indië, nadat u militair commissaris bent geweest?

A. Ik ben met een troepentransportschip, de „Nieuw-Amsterdam“, gegaan, waarop 600 man van de marine zat, en een paar duizend man van de landmacht.

92226. De **Voorzitter**: Wanneer is dat schip vertrokken?

A. Het is, naar ik meen, uit Southampton vertrokken, waar wij uiteindelijk aan boord zijn gegaan, omstreeks 20 October 1945. Dat was het eerste troepentransport naar Indië.

92227. De **Voorzitter**: Waren dat troepen van de marine en van de landmacht?

A. Van de landmacht weet ik het niet precies; dat was ongeveer 3000 man.

92228. De heer **Fens**: Dat waren waarschijnlijk infanteriebataljons?

A. Ja, het waren de eerste bataljons.

92229. De **Voorzitter**: Waren het gezagstroepen?

A. Of zij met dat woord toen betiteld werden, weet ik niet meer. Het waren in ieder geval de eerste troepen, die naar Indië zijn gegaan voor gezagshandhaving.

92230. De heer **Fens**: Het waren dus in wezen de eerste lichte infanteriebataljons?

A. Ja. Wij hadden aan boord de zogenaamde port-parties, detachementen van de marine, die in de verschillende havens de marinetak taak zo gauw mogelijk zouden overnemen van de Engelsen. Het was schematisch zodanig opgezet aan de hand van de oorlogservaring, die de Engelsen hadden, dat zij in de grote havens, zoals Batavia en Soerabaja, Medan, Palembang, Makassar werden geplaatst. Die port-parties waren van tevoren georganiseerd met wat zij aan eenvoudig materiaal nodig hadden om als het ware aan de wal een bedrijfje te kunnen beginnen. Zo werden zij dus uitgezonden.

92231. De **Voorzitter**: Is dat een speciale dienst geweest, die de port-parties heeft samengesteld?

A. Die is samengesteld hier in den Haag bij de staf. Als ik mij goed herinner, was met de leiding daarvan belast kolonel *de Ronde*. Later ben ik daar als chef staf aan toegevoegd. Zij zijn samengesteld aan de hand van de ervaring van de Engelsen. Wij hadden dezelfde voorschriften en hebben zoveel mogelijk van hun voorschriften gebruik gemaakt voor de samenstelling van onze eigen port-parties. Zij werden in October naar Indië gestuurd. Wij hadden het idee, dat wij, als wij in Indië zouden aankomen, meteen overal in zouden kunnen gaan, Dat is natuurlijk helemaal mislukt.

92232. De **Voorzitter**: Wanneer bent u in Indië aangekomen?

A. Om te beginnen, moesten wij landen op **Malakka**. Wij mochten niet naar Java toe. Dat zal zijn geweest in de buurt van 10 of 20 November. Wij zijn toen geland op de westkust van **Malakka** met de order, om daar voorlopig te blijven liggen. De marinedetachementen zaten bij elkaar. Zo goed en zo kwaad als het ging, hebben zij hen daar genesteld, in afwachting van wat er ging komen. Na ongeveer

een week ben ik toestemming gaan vragen om naar Batavia te gaan, naar de commandant zeemacht, omdat ik tevens een opdracht van kolonel *de Ronde* had om te vragen, wat nu eigenlijk de bedoeling was, want wij begrepen er niet zo erg veel van.

92233. De **Voorzitter**: Hoe was uw positie daar aan boord?

A. Ik was in de staf van kolonel *de Ronde*.

92234. De **Voorzitter**: U was dus geen commandant van de marinetroepen, die meegingen?

A. Ik hoorde wel bij die marinetroepen, maar kolonel *de Ronde* was commandant van het geheel.

92235. De **Voorzitter**: Van de marinetroepen dus, die aan boord waren?

A. Ja, van de gezamenlijke port-parties. Er waren vijf verschillende port-parties, met vijf aangewezen commandanten voor elke port-party. Het geheel stond onder commando van kolonel *de Ronde*. Ik was er bij als chef staf. Ik had dus wel degelijk met het gehele geval te maken. Heel spoedig ben ik dus naar Batavia gegaan.

92236. De **Voorzitter**: Is kolonel *de Ronde* daar toen gebleven?

A. Ja. Wat daar verder is gebeurd, weet ik eigenlijk niet. Het heeft enige maanden geduurd; dat weet ik wel. Ongeveer in Maart kwamen zij pas op Java aan. Ik ben dus naar Batavia gegaan. Omdat die troepen toch niet konden doorkomen naar Java, kreeg ik de opdracht om naar Soerabaja te gaan, waar ik liaison-officier ben geworden bij de Engelse captain, die er van de Engelse marine zat. Ik heb daar drie maanden gezeten, ongeveer tot Mei, als liaison-officier dus. Ongeveer op 1 Mei heb ik het van hem overgenomen. De Engelsen gingen toen weg. Ik werd toen maritiem commandant Soerabaja. Die havenparty van Soerabaja was intussen geleidelijk aan gekomen. Ze mochten namelijk niet eerder binnen; de Engelsen wilden dat niet hebben.

92237. De **Voorzitter**: Het heeft dus aan de Engelsen gelegen, dat zij daar niet mochten komen?

A. Ja. Zij hadden het absoluut verboden.

92238. De **Voorzitter**: Hebben daarbij ook, voor zover het u bekend is, Nederlandse invloeden gewerkt?

A. Ik zou het u niet durven zeggen. Ik weet het niet. Er gingen natuurlijk veel geruchten; dat kan ik echter verder helemaal niet beoordelen. In ieder geval was het een beslissing van de Engelsen. Wat er verder achter heeft gezeten, weet ik niet.

92239. De **Voorzitter**: Hebt u zelf verder nog iets op te merken over de behandelde periode, waarvan u meent, dat het van nut kan zijn voor de commissie om er kennis van te hebben, of hebt u over enig punt van het marinebeleid nog een opmerking te maken?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter; ik zou niet weten wat.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

C. W. SLOT.

ALGERA, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

FENS.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN VRIJDAG 13 APRIL 1951

Sub-Conimissie II

Tegenwoordig de heer **Algera**, voorzitter, jonkvrouwe **Wttewaall** van **Stoetwegen** en de heer **Fens**, leden, alsmede de heer **Duisterwinkel**, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

PETRUS JOSEF SIETSE DE JONG,

oud 36 jaar, wonende te 's-Gravenhage, luitenant-ter-zee 1ste klasse.

Hij legt de eed af als getuige.

92240. De **Voorzitter**: Wilt u mij even opgeven, welke functies u hebt bekleed van 1940 tot einde 1945?

A. Bij het uitbreken van de oorlog was ik de aangewezen oudste officier bij de afbouw van een onderzeeboot bij de Rotterdamse Droogdokmaatschappij. Dat was de O 24, waarop ik daarna heb gevaren als oudste officier. In 1943, toen wij in Colombo waren, werd ik aangewezen voor een commando. Ik zou eerst een cursus volgen in Engeland. Als passagier in de bovenrol ben ik met Hr. Ms. O 23 teruggekeerd naar Schotland. In Schotland bleek, dat de O 24 mijn boot zou worden. Het duurde nog enige tijd, voordat die cursus begon. Toen ben ik naar Amerika gezonden voor de mariniers. Ik heb 6 maanden in Washington gezeten. Toen ik daarvan terugkwam, heb ik de Commanding Officers Qualifying Course gevolgd. In October 1945 heb ik het commando overgenomen van Hr. Ms. O 24, waarmee ik naar Trincomalee ben gegaan, waarna ik een patrouille heb gedaan op de kust van Sumatra. Daarna ben ik naar Australië gezonden, met **Fremantle** als basis.

92241. De **Voorzitter**: Hier staat vermeld, dat u op 25 October 1944 commandant bent geworden van de O 24. Klopt dat?

A. Ja, dat kan wel uitkonien.

92242. De **Voorzitter**: Wanneer bent u met de O 23 van Colombo naar Engeland vertrokken?

A. Op 10 September 1943 ben ik uit Colombo vertrokken.

92243. De **Voorzitter**: Wilt u nog even zeggen, met welke bedoeling dat was?

A. Dat was, omdat ik in Engeland een cursus zou gaan volgen. Vóór de oorlog was ik al afgeoeft als commandant, maar al die tijd had ik niet gelanceerd. Daarom ging ik die cursus van drie maanden volgen in Engeland.

92244. De **Voorzitter**: Waren er meer, die die cursus volgden?

A. Praktisch allemaal. In het begin van de oorlog niet, maar naderhand volgden de meeste onderzeebootcommandanten die cursus.

92245. De **Voorzitter**: Wanneer bent u naar Amerika gegaan?

A. Voordat ik die cursus ging volgen, ben ik naar Amerika gegaan. Op een gegeven moment moest ik in Londen komen bij de chef personeel, die mij voor personeelszaken tussentijds naar Washington heeft gezonden.

92246. De **Voorzitter**: Wat hielden die personeelsaangelegenheden in?

A. Regelingen van het personeel, bevorderingen van het personeel van de mariniers, enz. De mariniersbrigade was daar in oprich-

ting en breidde zich snel uit. De mariniers volgden daar cursussen en de nieuwe, daar onderwezen dienstvakken klopten niet meer met de oude regelingen van het korps van voordien. Per brief was dat niet allemaal meer uit te leggen. Daarom zei de chef Personeel, dat ik daar heen moest. Ik ben toen een week of zes bij Personeel in Londen gedetacheerd geweest om precies te zien, wat de bedoeling was. Daarna ben ik naar Washington gezonden om de aanpassing daar min of meer te organiseren, of althans te onderzoeken.

92247. De **Voorzitter**: Wanneer was dat?

A. Ik ben 2 Februari 1944 naar Washington gezonden.

92248. De **Voorzitter**: Toen was er dus nog de oude mariniersbrigade van de mensen, die uit Indië waren gekomen; de toevloed van hier uit was er dus nog niet?

A. Neen.

92249. De **Voorzitter**: Dat betrof dan waarschijnlijk ongeveer 500 man?

A. Heel in het begin waren er zelfs minder; dat groeide langzamerhand, naarmate er meer mensen kwamen, die naar de verschillende cursussen werden gestuurd. In die tijd zullen er ongeveer 500 zijn geweest.

92250. De **Voorzitter**: Was dat een opdracht, die zodanig was, dat de officieren, die bij de mariniersbrigade waren, die niet aankonden?

A. Het is heel klein begonnen en het breidde zich steeds meer uit. Op een gegeven ogenblik ontstond toen de behoefte aan iemand, die de personeelszaken eens kwam bekijken. Daarvoor ben ik daar heengezonden.

92251. De **Voorzitter**: Hebt u een indruk, waarom men dat bij de mariniersbrigade zelf niet kon doen? Daar waren toch officieren, die de leiding hadden?

A. Er waren er wel, maar die zaten praktisch allemaal zelf op die verschillende cursussen. In Washington zaten er één of twee man, o.a. **Lew van Aduard**. Verder was er daar niemand, die zich daar een beetje intensief mee kon bemoeien. Ze volgden allemaal zelf cursussen.

92252. De **Voorzitter**: Waren die officieren dan niet bekend met de regelingen betreffende de bevorderingen?

A. De oude regelingen waren hun wel bekend, maar die moesten nu anders worden en niemand wist precies hoe. De verdeling van de rangen, de kwaliteiten, capaciteiten, de eisen, die werden gesteld aan bepaalde mensen, waren in de Amerikaanse organisatie allemaal heel anders. De mariniersbrigade zou op Amerikaanse voet worden opgezet. We moesten onze regelingen dus aanpassen.

92253. De **Voorzitter**: De Nederlandse bevorderingsregeling moest dus worden vervangen door een Amerikaanse?

A. Dat zou ik zo niet stellen, Mijnheer de Voorzitter. Die regeling moest worden aangepast aan de Amerikaanse. Het was geen kwestie van helemaal opnieuw opzetten. Het was meer aanpassen.

92254. De **Voorzitter**: Ik begrijp nog niet, waarom iemand, die bij de mariniersbrigade in Amerika zat, dat niet zou kunnen, terwijl u daarvoor naar Amerika moest worden gezonden om dat te regelen.

A. Die vraag is bij mij destijds ook opgekomen, Mijnheer de Voorzitter. Destijds heb ik dit aan de chef Personeel gevraagd. Hij

zei mij toen, dat er daar in de eerste plaats heel weinig officieren zaten, die daarvoor bovendien geen tijd hadden. In de tweede plaats zocht hij naar iemand, die had gevaren en verstand had van personeel en die dat voor hem kon organiseren.

92255. De Voorzitter: Sprak daaruit niet een zeker wantrouwen ten opzichte van de officieren van de mariniersbrigade?

A. Neen, het is een min of meer algemene procedure. Het ging helemaal in overleg. Van wantrouwen was zeer zeker geen sprake. De voornaamste reden hiervoor was, dat de officieren, die daar waren geplaatst, hier geen tijd voor hadden. Die regelingen stonden bij de Amerikanen ook niet allemaal op schrift. Dat werd daar ook min of meer geïmproviseerd. Dat uitzoeken vereiste nogal enige tijd. Ik moest herhaaldelijk bij de Amerikanen zijn om verschillende mensen te spreken, ten einde er achter te komen hoe zij het organiseerden.

92256. De Voorzitter: Was dat zo ingewikkeld?

A. Het was helemaal afwijkend van het onze. Het eiste dus enige tijd om daarachter te komen.

92257. De Voorzitter: Wat hebt u gedaan ter uitvoering van die opdracht?

A. Ik heb daar een rapport over geschreven, dat ik heb ingediend. Intussen was ik gemachtigd om bepaalde bevorderingen uit te voeren ter plaatse, namens de chef Personeel.

92258. De Voorzitter: Mocht u daarvoor de officieren, die bij de mariniersbrigade waren, raadplegen?

A. Het ging meestal in overleg. De opleidingsscholen lagen nogal ver uit elkaar. De voorstellen kwamen vaak schriftelijk binnen. Ik bekeek die dan aan de hand van de nieuwe organisatie en de richtlijnen, die ik had meegekregen. Ik voerde die voorstellen dan al of niet uit.

92259. De Voorzitter: Heeft dit algemeen nogal bevrediging gegeven?

A. Ik heb persoonlijk nooit klachten gekregen of gehoord.

92260. De Voorzitter: Hoelang bent u daar geweest?

A. Zes maanden precies.

92261. De Voorzitter: Hebt u die zaak geheel kunnen beëindigen?

A. Ja.

92262. De Voorzitter: Wanneer bent u weer teruggegaan?

A. Op 5 Augustus 1944 ben ik weer teruggekeerd in Londen. Ik ben teruggevlogen. Daarna ben ik naar de commandantscursus gegaan. De O 24 lag intussen in reparatie in Philadelphia en zou met een maand of drie klaar zijn. Voor mij werd het toen tijd om naar die cursus te gaan.

92263. De Voorzitter: Moest u toen weer terug naar Amerika om daar de O 24 te halen?

A. Neen. Ik heb die cursus in Engeland gevolgd. In die tussentijd is de reparatie beëindigd. Mijn voorganger, luitenant-ter-zee *de Vries*, heeft de O 24 overgevoerd. Uiteindelijk heb ik in Engeland het bevel overgenomen.

92264. De Voorzitter: Welke verrichtingen heeft de O 24 tijdens uw commando gedaan?

A. Eerst ben ik met de O 24 gaan opwerken. Vanuit Trincomalee heb ik een opwerkpatrouille gemaakt. Meestal was de eerste patrouille na een reparatie er een in een beetje gemakkelijk gebied; die patrouille heb ik gemaakt op de kust van Sumatra. Ik ben doorgegaan naar Fremantle.

92265. De Voorzitter: Was die patrouille op de kust van Sumatra er een in het kader van de special operations?

A. Neen. Wel kwam het nogal eens voor, als er een bombardement was en de vliegtuigen ver van hun basis af waren, dat de onder-

zeboten, die op dat moment in de nabijheid in zee waren, werden gewaarschuwd om uit te kijken naar in zee gevallen vliegtuigen. De bemanning werd dan opgepikt. De order daarvoor heb ik toen gehad.

92266. De Voorzitter: Hebt u geen schepen gezien?

A. Neen, alleen een prauwtje; ik heb daarop geschoten en verder niet. Daarna ben ik naar Fremantle gegaan.

92267. De Voorzitter: Wat hebt u op de onderzeebootbasis Fremantle gedaan?

A. Wij hoorden onder een Engels flotielje, dat deel uitmaakte van een Amerikaans.

92268. De Voorzitter: Welke opdracht kreeg de O 24 daar? Moest hij voor de Nefis werken?

A. Neen. Ik heb daar niet voor de Nefis gewerkt. Ik zou het wel zijn gaan doen. Mij was nl. al aangezegd, dat ik, vermoedelijk op de volgende tocht, een paar mensen ergens aan de wal moest gaan zetten, maar in feite heb ik het nooit gedaan, als commandant. Vóórdien was de oorlog geëindigd. Ik heb het wel meegemaakt als oudste-officier.

92269. De Voorzitter: In het boek van admiraal *Helfrich* staat, dat u aankwam in Fremantle omstreeks eind April. De boot, waarop u commandant was, werd bestemd voor bijzondere opdrachten.

A. Ik heb dat boek zelf niet gelezen, maar dat is bepsald onjuist.

92270. De Voorzitter: De heer *Helfrich* voegt er aan toe:

„Ik voelde meer voor „echte“ operaties en als wij de resultaten van de Nefis-opdrachten uiteindelijk resumeren, hebben wij er niet veel mee bereikt.”

U meent dus, dat dit onjuist is en dat u niet voor bijzondere opdrachten was bestemd?

A. Ik geloof, dat er een vergissing in het spel is. Het jaar daarvoor waren wij in Colombo onder admiraal *Helfrich*. Ik was toen oudste-officier. Inderdaad hebben wij vanuit Colombo speciale opdrachten verricht. Dat is geweest in October 1942. Wij hebben toen de nodige patrouilles gemaakt en ook de nodige mensen afgezet op de verschillende punten. Als commandant echter, in Fremantle, heb ik eigenlijk maar twee patrouilles gemaakt, maar ik heb er geen „special operations“ gedaan. Dat moet dus op een vergissing berusten.

92271. De Voorzitter: Hier staat duidelijk: luitenant-ter-zee 1ste-klasse *P. J. S. de Jong*.

A. Ik heb het boek zelf nog niet gelezen.

92272. De Voorzitter: U hebt dus andere opdrachten gekregen in Fremantle?

A. Ja, normale opdrachten.

92273. De Voorzitter: Opdrachten dus om patrouilles uit te voeren?

A. Ja.

92274. De Voorzitter: Was er nog veel scheepvaart?

A. Ik heb maar één schip gezien, een kleine jager. Ik heb daarop gelanceerd en gemist. Ik heb een hospitaalschip gezien. Op dat moment begon het in de Javazee af te lopen en gingen de onderzeeboten al meer naar de Zuid-Chinese zee.

92275. De Voorzitter: Wat gebeurde er, toen de oorlog was afgelopen?

A. Toen het vrede werd, was ik in Fremantle. Ik was juist weer aan het klaarmaken voor een volgende patrouille, waarop ik dan vermoedelijk die special operation zou hebben moeten doen; die patrouille is toen gecancelled. Ik werd toen naar Batavia gestuurd. Wij waren toen met zijn drieën, de K 15, met luitenant-ter-zee *van Boetzelaer*, de O 23, met luitenant-ter-zee *Schouwenaar*, en de O 24.

92276. De Voorzitter: Door wie werd u daarheen gestuurd?

A. Vermoedelijk op verzoek van de Nederlandse Regering; ik denk, dat het bevel daartoe van de Amerikanen afkwam. Ik zou dat eigenlijk niet durven zeggen. Wij stonden echter onder Amerikaans bevel.

92277. De Voorzitter: Wanneer bent u naar Batavia gegaan?

A. Voor zover ik kan nagaan ben ik 29 September òf uit Australië vertrokken òf in Batavia aangekomen.

92278. De Voorzitter: Welke taak kreeg u daar?

A. Wij kwamen daar in de eerste tijd, toen de situatie nogal verward was. De vrouwenkampen daar waren vrijwel onbeschermd. Wij gaven mensen om mede te helpen bij de bewaking. Het sanitair van het hospitaal werkte niet. Het röntgentoestel deed het niet meer. Een onderzeeboot heeft nogal goede technische krachten aan boord. Wij stuurden daarom steeds ploegjes uit, zoals de machinist voor het sanitair; de monteur heeft het röntgentoestel gerepareerd. Wij leverden matrozen voor de bewaking. Dat was in de allereerste tijd. Langzamerhand kwamen er meer schepen en soldaten. Op een gegeven ogenblik ben ik toen op patrouille gezonden. Ik heb er een in Straat Soenda gemaakt om daar op de scheepvaart te letten. In Batavia lag o.a. nog een oude Duitse onderzeeboot, die wij weer vaargereed hebben gemaakt. Op dat moment kenden wij de bepalingen uit het Vredesverdrag niet. Wij hebben die onderzeeboot vaargereed gemaakt en meenden, dat dat een extra-onderzeeboot was. Wij zijn er zelf boven water mee gaan varen, maar op een goed moment moest hij tot zinken worden gebracht.

92279. De heer Fens: In welke tijd is dit geweest?

A. Dit is geweest tussen 29 September en 23 November 1945. Op 23 November ben ik weer naar Australië gezonden; 7 Februari

ben ik daar aangekomen. Op 16 Februari ben ik weer opgeroepen om thuis te varen.

92280. De Voorzitter: Hebt u zelf nog iets op te merken, waarvan u meent, dat het van belang kan zijn, dat de commissie daar kennis van neemt, bij voorbeeld over het marinebeleid in het algemeen?

A. Neen.

92281. De Voorzitter: Hoe was in het algemeen de stemming onder de bemanning?

A. Goed. Het is een kleine gemeenschap, zo'n onderzeeboot, waar men nogal van elkaar afhankelijk is. Over het algemeen zijn er daardoor zeer goede verhoudingen. Ik heb nooit te klagen gehad.

92282. De Voorzitter: Zolang u aan boord van de O 24 bent geweest, is er waarschijnlijk steeds dezelfde bemanning gebleven?

A. Aanvankelijk wel. Naderhand zijn er wijzigingen gekomen. Geruime tijd echter heb ik gevaren met voor het grootste deel dezelfde bemanning.

De Voorzitter: Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

P. J. S. DE JONG.

ALGERA, *voorzitter.*

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

FENS.

DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN VRIJDAG 13 APRIL 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Fens, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

PIETER SCHOTEL,

oud 44 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
luitenant-ter-zee 1ste klasse b.d.

Hij legt de eed af als getuige.

92285. De **Voorzitter**: Wilt u even de verschillende functies opgeven, die u hebt gehad? Ik meen, dat u tot 1942 in Indië bent geweest?

A. Ja, tot begin 1942.

92286. De **Voorzitter**: Wilt u dan uw functies opnoemen, die u hebt bekleed na 1942, dus na de capitulatie?

A. Ik ben toen met de „Sloterdijk” naar Australië gegaan vanuit Tjilatjap. Vanuit Australië ben ik naar Engeland opgeroepen. Ik ben in Londen aangekomen en van daaruit geplaatst in Dundee. Daar moest ik onder andere een opleiding oprichten voor torpedomakers. Dat heb ik vrij gauw overgegeven aan een officier M.S.D., een luitenant-ter-zee technische dienst, die er beter voor geschikt was. Ik werd toen op de „Oranje Nassau” geplaatst te Holyhead. Wij zijn met het schip vanuit Holyhead naar Londen gegaan. Dat was ongeveer in Februari 1944. In Londen heb ik gelegen tot Mei 1945. Ik was commandant van de „Oranje Nassau” en heb het opkomstcentrum moeten oprichten om de oorlogsvrijwilligers, die uit het zuiden van Nederland kwamen, op te vangen.

In September 1945 ben ik als passagier met de „Willem van der Zaan” meegevaren naar de Oost, waar ik in October 1945 aankwam. Eerst ben ik daar geplaatst als eerste officier van de „Tromp”. Nadat de „Tromp” naar Nederland terug moest, ben ik in Indië gebleven en geplaatst bij de staf.

92287. De **Voorzitter**: U was dus in Mei 1940 niet in Nederland?

A. Neen.

92288. De **Voorzitter**: Hoelang bent u in Australië geweest?

A. Een paar weken slechts.

92289. De **Voorzitter**: Kunt u ons iets mededelen over de opleiding voor torpedomakers in Dundee?

A. Men heeft bij de ontvluchting uit de Oost een groot aantal leerling-vliegtuigmakers meegenomen, die eigenlijk slechts lagere school hadden. In de Oost is men reeds einde 1941 met een opleiding begonnen bij het vliegveld.

92290. De **Voorzitter**: Was dat Inlands personeel?

A. Neen, het waren Indische jongens eigenlijk. Zij zouden daar worden opgeleid tot vliegtuigmaker. Tenslotte zijn zij in het kamp in Wolverhampton terechtgekomen. Ik heb daar ongeveer 20 jongens vandaan moeten halen, die door de marine werden aangewezen om een opleiding te volgen voor torpedomaker.

92291. De **Voorzitter**: Waren zij eerst bij de Irene-Brigade geplaatst geweest?

A. Neen, zij waren daar slechts gehuisvest. Ik spreek nu van Mei 1942, toen zij pas in Engeland aankwamen. Zij waren toen gehuisvest in Wolverhampton, waar onder andere in die tijd de Irene-Brigade was geplaatst. Ook een heel complex marinemensen zat daar. Een gedeelte van de jongens is naar het vliegveld gegaan later, naar het 320ste squadron, om verder hun opleiding te volgen voor vliegtuigmaker. Waarschijnlijk echter waren er te veel en daarom heeft de marine er 20 aangewezen om torpedomaker te worden.

Ik moest dus in Dundee beginnen met een opleiding voor torpedomaker van jongens, die eigenlijk nog geen ambachtsschool hadden doorlopen; dat was dus geheel anders dan vóór de oorlog, toen slechts een jongen met eindexamen ambachtsschool bij ons in dienst kon komen als leerling-torpedomaker. Vóór de oorlog geschiedde dat hier in Nederland in Den Helder. Uit de aard van de zaak was ik als luitenant-ter-zee niet bepaald ter zake kundig om die opleiding te geven, omdat dat meer een technische opleiding was. De bedoeling was in de eerste plaats om die jongens het handwerk te leren van bankwerken, lassen en dergelijke, in ieder geval zuiver technisch. Uit de aard van de zaak had ik een opleiding als torpedo-officier genoten. Dat was eigenlijk meer materialenkennis, maar dan kon ik nog geen les geven in schaven en bankwerken, enz. Later is er dan ook een officier M.S.D. gekomen, *Schollen*, die dit van mij heeft overgenomen. Hij is doorgestaan met die opleiding. Sommigen van die jongens zijn nu al korporaal. Ik heb hen later nog een paar keer ontmoet. Het waren eigenlijk gezegd nog kinderen van 15, 16 jaar. De jongste, die ik er bij had, was 15 jaar.

92292. De **Voorzitter**: Zijn die vanuit Tjilatjap meegegaan?

A. Ja, met de „Kota Baroe” zijn zij via Colombo — die verhalen heb ik van hen zelf gehoord — en van Colombo met de „Nieuw-Amsterdam” naar Zuid-Afrika en met de „Nieuw-Holland” naar Engeland gegaan. Zij zijn niet in Australië geweest. Ik heb het dus eigenlijk alleen maar op poten gezet en naderhand heeft dus die officier M.S.D. de zaak overgenomen. Hij heeft de technische lessen veel beter kunnen leiden, omdat hij er zelf meer verstand van had en meer ter zake kundig was dan ik. Ik had natuurlijk onderofficieren tot mijn beschikking, torpedomakers, een adjudant en een sergeant-machinist, die speciaal instructeurs waren in het bankwerken en draaien op zo'n draaibank. Er werden toen 2 draaibanken opgetuigd. Ik kreeg een werktafel met bankschroeven. Zij konden dan les geven in de torpedo's, die toentertijd in gebruik waren bij de Nederlandse marine.

92293. De **Voorzitter**: Daarna bent u dus commandant geworden van de „Oranje Nassau”?

A. Dat is geweest in December 1943 in Londen.

92294. De **Voorzitter**: Lag dat schip oorspronkelijk in Holyhead?

A. Het was het depotschip, wachtschip zou men vóór de oorlog zeggen, in Holyhead. Kolonel *van Leeuwen*, momenteel havenmeester in Rotterdam, was er commandant van.

Daar werden eigenlijk de zieken, krijgsraadarristanten en stoute jongens opgeborgen. Iemand, die zich meldde bij de marine, kwam in Holyhead. Dan was hij al direct op de plaats, waar ook de krijgsraad zitting hield. Deserteurs bij voorbeeld, die een paar weken op straat waren geweest en zich terugmeldden, kwamen in Holyhead.

92295. De **Voorzitter**: U was dus eigenlijk zo'n beetje gevangenis-directeur?

A. Ja, ik heb dat baantje moeten overnemen van de heren *van Leeuwen* en *van Broekhuysen*. Uiteindelijk ben ik pas echt commandant geworden in Londen. De heren *van Leeuwen* en *van Broekhuysen* waren toen bezig met lessen te nemen voor het Militair Gezag en zaten vrij vaak in Londen. Het schip werd toen overgebracht.

92296. De Voorzitter: **Waarom** is het schip naar Londen gegaan?

A. Omdat men het nodig vond om het schip daar te hebben. Ik weet eigenlijk ook niet precies de reden; het was toen al Februari 1944. De dag, waarop wij binnenkwamen in de Shadwell Basin in de stad Londen hebben wij nog de laatste zware aanval gekregen met echte vliegtuigen, Duitsers.

We hebben weleens een periode meegemaakt van zeer grote activiteit. De Engelsen deden daar ook aan mee. Het schip moest kant en klaar zijn om over te steken, want men dacht, dat, wanneer Nederland bevrijd zou zijn, wij kant en klaar moesten zijn om direct over te steken. Ik heb bij voorbeeld mijn handtekening gezet voor 50 kistjes met 5000 gulden, die ik in mijn bezit had, dus 250 000 gulden, baar geld, dubbeltjes en kwartjes, zilvergeld. Toen ik er na een jaar aangifte van heb gedaan, wist niemand er iets meer van! Ik heb het eerlijk afgestaan en er een handtekening voor gevraagd.

92297. De heer Fens: Wist men niet meer, dat u dat geld had?

A. Ik heb indertijd gevraagd, wat ik moest doen met dat geld. Ze vroegen toen: Wat, heb je daar nog wat? Ik zei: Ja, 50 kistjes met 5000 gulden, die vijftig kilo wegen. Het was dus niet zo gemakkelijk om die mee te nemen!

92298. De Voorzitter: Wie had dat eigenlijk wel behoren te weten?

A. Volgens mij de leiding van het Militair Gezag. Het schip werd juist toen klaargemaakt om, toen het zuidelijk deel van Nederland bevrijd was, direct te kunnen oversteken. Ze hadden dat geld bij ons gebracht. Wij hadden ook nog veel kleren en eten speciaal. Wij zouden direct naar Nederland gaan om als depotschip te kunnen dienen.

92299. De Voorzitter: Dat is niet gebeurd?

A. Neen, dat is niet gebeurd, omdat het niet kon. Ze werden bij Arnhem tegengehouden en daarna was het afgelopen.

92300. De heer Fens: Bij wie hebt u toen die 2.50000 gulden ingeleverd?

A. Aan de landmacht, zal ik maar zeggen, Militair Gezag eigenlijk. Ik hoorde later, dat men het zilvergeld niet heeft gebruikt; dat heeft men gegeven aan Amerika. Ik heb er mijn handtekening voor gekregen en er verder nooit meer iets van gehoord. Ik heb natuurlijk de intendant van de marine gewaarschuwd, want dat was tenslotte de man van de geldzaken. Ik heb gezegd: Denk er om, dat ik hier die 50 kistjes heb.

Jonkvrouw Wittewaall van Stoetwegen: Dat was een hele verantwoordelijkheid!

A. O, maar het was goed opgesloten in een cel. Er zat een slot op, een zegel en de sleutel was in de brandkast van de secretaris en de cel mocht alleen geopend worden, wanneer de sleutel bij mij werd weggehaald.

92301. De Voorzitter: U bent, naar ik meen, in die tijd ook nog commandant geweest van een drietal andere schepen: De „Johan Maurits“...

A. Ja, hier in Holland, maar dat is slechts heel even geweest. Dat was alleen maar, omdat ik, toen ik hier officier was van de technische opleiding in Amsterdam, een schip nodig had om een machinekamerinstallatie te hebben voor de technische opleiding. Ik kreeg toen opdracht om een schip uit Den Helder te halen, de „Johan Maurits“. De gang van zaken bij de marine is eigenlijk zo, dat ik alleen dat schip kon krijgen, als ik even commandant werd. Dan werd dat schip overgebracht en het is in Den Helder in dienst gesteld onder mijn commando; het werd klaargemaakt met alles, wat er bij was. In Amsterdam moest het kant en klaar blijven liggen, met alles aan boord. Het is daarvoor dus in dienst gesteld, werd door mij naar Amsterdam gebracht, werd daar wederom uit dienst gesteld met alles aan boord en door mij daarna, onder leiding van mijn commandant van de technische opleiding, in onderhoud genomen en gebruikt als woonschip en als leermiddel voor de stokers van de technische opleiding.

92302. De Voorzitter: U staat genoteerd als commandant van de „Johan Maurits“ van 20 November 1944 tot 28 Mei 1945. Is dat te veel eer, die lange periode?

A. Het fregat „Johan Maurits“... daarvan is eerst commandant geweest *Alfred de Booy*, de tegenwoordige commodore.

92303. De Voorzitter: Toen is de heer *Fraser* commandant geweest.

A. O, nu begrijp ik het. Dat zal ik u even vertellen. In Shadwell Basin, waar ik lag, lagen al die schepen. In September, toen Zuid-Nederland bevrijd was, werden alle marineschepen teruggeroepen in Shadwell Basin. Zii kwamen dan in Shadwell Basin naast mij te liggen. Alle mensen, die er op zaten, commandant en officieren, enz., werden zoveel mogelijk weggehaald en ik kreeg, als commandant van de „Oranje Nassau“, al die schepen onder mijn beheer. Ik werd dus als commandant aangesteld van die stilliggende schepen. Zo heeft er dan waarschijnlijk ook bijgestaan, dat ik commandant van de „Flores“, enz. was.

92304. De Voorzitter: Ja, en de „Jan van Brakel“.

A. Ja. In die tijd noemde ik mij ook: Heer van Shadwell Basin!

92305. De Voorzitter: Hebt u weleens bezoek gehad van de hogere marineleiding, toen u commandant was van de „Oranje Nassau“?

A. Ik heb uit de aard van de zaak weleens bezoek gekregen van de heer *van Holthe*, chef staf, kolonel *van Holthe*.

92306. De Voorzitter: Zijn de heren *Termijtelen* of *Furstner* weleens geweest?

A. De heer *Termijtelen* is weleens geweest, voornamelijk, omdat ik toen commandant was van de „Oranje Nassau“ met die andere schepen er bij, die ik hard nodig had voor woonruimte. U kunt dat vergelijken met wat momenteel Voorschoten is. Hij kwam mij daar dan weleens opzoeken. De heer *Furstner*, in die tijd Minister van Marine, heb ik in die tijd nooit gezien. Wel heb ik eens bezoek gehad van de Engelse marine, van een vlagofficier uit Londen, Sir *Dunbar Nay-Smith*.

92307. De heer Fens: Onder wat voor titel kwam die officier? Uit belangstelling om eens te zien hoe het ging?

A. Administratief en voor personeels- en materieelzaken ressorteerde ik onder de Hollandse marine, maar strategisch en operatief, praktisch verder voor al het andere, ressorteerde ik onder de vlag-officier in Londen. Daarom heeft hij eigenlijk opdracht gegeven om het schip klaar te maken om eventueel over te steken naar Nederland in September 1944. Op een gegeven ogenblik was ik tweemaal binnen 24 uur stoomklaar. Dat werd telkens weer ingetrokken.

92308. De heer Fens: Hij kwam dus eens bij u kijken?

A. Ja, hij kwam vaak op bezoek. Bij de bevrijding in Nederland, in 1945, kwam hij ons speciaal feliciteren. Hij kwam toen kolonel *Gauw* feliciteren en kwam toen ook bij ons om ons te feliciteren met de bevrijding van Nederland. Ook is de chef staf geweest, en nadat ik een bom had gekregen, kwam de chef materieel ook kijken om te zien, wat ik nodig had.

92309. De Voorzitter: Het einde van uw verschillende commandantschappen staat genoteerd als 28 Mei. Hebt u toen een nieuwe functie gekregen?

A. Ik heb allerlei verschillende cursussen moeten doorlopen in Engeland, commandantscursussen, voor asdic, radar, enz., omdat ik toentertijd zou worden aangewezen als commandant van de Engelse jagers, die toen overgenomen moesten worden. Later zou dat de „Piet Hein“ geworden zijn. Dat is echter niet doorgegaan.

92310. De Voorzitter: Waren dat cursussen, waaraan ook anderen deelnamen of u alleen?

A. Dat zat eigenlijk zo. Wanneer men in die tijd werd aangewezen voor commandant, moest men op een gegeven ogenblik de techniek van de nieuwigheden kennen en moest men verschillende

cursussen doorlopen. Ik heb een cursus van een week voor radar gevolgd, 14 dagen voor asdic en een week lang heb ik op een vliegekamp gezeten, speciaal om de air craft direction te leren, dus hoe de vliegtuigen worden geleid bij zo'n schip.

92311. De **Voorzitter**: U was ook belast met de leiding van het opkomstcentrum van de vrijwilligers. Hoe is het met de aanvoer van de vrijwilligers gegaan?

A. Ik heb in de tijd, dat ik daar zat, ongeveer 2700 man afgewerkt.

92312. De **Voorzitter**: Kunt u dat aangeven in de verschillende fasen?

A. Zij kwamen dus bij mij aan.

92313. De **Voorzitter**: Wanneer ongeveer?

A. Geregeld eens in de week.

92314. De **Voorzitter**: Van welke datum af?

A. Als ik mij niet vergis, is dat vanaf December 1944 geweest.

92315. De **Voorzitter**: Wat voor soort mensen waren dat?

A. Dat waren oorlogsvrijwilligers.

92316. De **Voorzitter**: Waren zij voor bepaalde onderdelen aangewezen?

A. Neen. Dat geschiedde bij ons, door de selectiecommissie. Zij waren wel militair, want de Engelsen wilden niet hebben, dat er Nederlanders binnenkwamen, die niet de militaire status hadden. Ze werden dus hier in Nederland aangenomen. Er was een intelligentietest en een vóórkeuring in de buurt van Brussel. Daar werden zij voorlopig, vlug gekeurd. Alles wat lam en dwaas was of onbetrouwbaar werd er direct uitgehaald. Zij waren dus militair, al zaten zij niet in een militair pakje, want dat hadden wij niet. Zij werden overgebracht naar Engeland, kwamen in Tilbury aan, soms in plukjes van 20, 50 of 100.

92317. **Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen**: Hebben ze er nogal wat lammen en dwaazen uitgehaald en onbetrouwbaren?

A. Ja, onbetrouwbaren wel, maar die heb ik er niet uitgehaald, want dat gebeurde al eerder.

92318. De heer **Fens**: Dat gebeurde natuurlijk al in Brussel?

A. Ja, maar u begrijpt wel, er zijn altijd mazen en gaten, waar ze doorheen glippen. Ik heb er weleens eentje in arrest moeten stellen en terugsturen.

92319. De **Voorzitter**: U hebt gezegd, dat er een selectie werd toegepast. Degenen, die aankwamen, waren geen marinemensen? Zij gingen rechtstreeks van het vasteland naar Engeland?

A. Bij ons moesten zij worden ingeschreven.

92320. De **Voorzitter**: Zij kwamen dus apart over?

A. Dat hing er van af wat voor transport of zij kregen. Zij kwamen zoveel mogelijk bij ons, omdat wij ook de kleding hadden, ziet u; behalve ouderen en hogere officieren, want die gingen direct naar het Departement; die zag ik dus niet. Vele marineklanten zag ik langs me heen drijven.

92321. De **Voorzitter**: U hoefde die dus niet te selecteren?

A. Neen.

Als er een oud-kwartiermeester Pietersen bij voorbeeld zich weer kwam melden, een oud marineman dus...

92322. De **Voorzitter**: Ja, maar de recrutering van de marine heeft hier op het vasteland plaats gehad en zij zijn speciaal als marinecontingent naar Engeland overgegaan.

A. Zij kwamen bij mij als marineman. Ik heb er verder niets meer mee te maken gehad. Ik bedoel, voor de inwendige indeling bij de marine, dus of zij stoker, schrijver, bottelier werden, moesten zij bij ons zijn. Zij kwamen dus bij ons als marineman. Bij ons gebeurde de selectie zoals het nu op Voorschoten gebeurt.

92323. De **Voorzitter**: Hoe geschiedde de selectie bij de landmacht?

A. Die kwamen niet bij mij.

92324. De **Voorzitter**: Kreeg u alleen marinemensen?

A. Strikt marine en mariniers. Die gingen later, beter geselecteerd, naar het noorden. In het begin had ik wel wat met de mariniers te doen, maar later gingen zij meestal recht door naar het hoge noorden, in de buurt van Glasgow, waar zij een kamp hadden.

92325. De **Voorzitter**: In het begin kreeg u dus ook mariniers?

A. Ja, later gingen zij meteen door.

92326. De **Voorzitter**: Die gingen dan later naar Amerika?

A. Ja. Van daaruit gingen zij naar Amerika. Mijn mensen gingen naar King Arthur, het opleidingskamp.

92327. De **Voorzitter**: Dit is dan waarschijnlijk wel alles, wat u over het opkomstcentrum kunt mededelen?

A. Ja. Ik heb het moeten opbouwen met de mensen, die wij hadden, en de ruimte, die wij soms niet hadden! Met een beetje goede wil en de medewerking van iedereen gelukte het wel.

92328. De **Voorzitter**: Wanneer bent u naar Indië gegaan?

A. Op 1 September 1945 precies ging de „Willem van der Zaan" naar Indië.

92329. De **Voorzitter**: Bent u als gast meegegaan?

A. Ja, als passagier dan. Ik ben aangewezen door de Minister tot eerste officier van de „Tromp", die toen ergens in de Oost moest liggen. Dat schip ging in die richting.

92330. De **Voorzitter**: Bent u rechtstreeks naar Batavia gegaan?

A. Via Colombo naar Batavia.

92331. De **Voorzitter**: Lag de „Tromp" daar toen al?

A. Ja, toen lag de „Tromp" daar.

92332. De **Voorzitter**: U kon dus direct in functie treden?

A. Ja. Dat gebeurde na een week ongeveer. De „Plancius" lag er ook en admiraal **Helfrich** was er ook reeds.

92333. De **Voorzitter**: Hebt u misschien zelf nog iets op te merken over het marinebeleid in het algemeen of in het bijzonder?

A. Neen.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

P. SCHOTEL.

ALGERA, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

FENS.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN VRIJDAG 13 APRIL 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer *Algera*, voorzitter, jonkvrouwe *Wttewaall* van *Stoetwegen* en de heer *Fens*, leden, alsmede de heer *Duisterwinkel*, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

SIMON HENDRIK DE BOER,

oud 36 jaar, wonende te 's-Gravenhage, luitenant-ter-zee 1ste-klasse.

Hij legt de eed af als getuige.

92336. De **Voorzitter**: Wilt u mij even opgeven, welke verschillende functies u hebt gehad van 1940 tot 1945?

A. Ik ben uitgekomen met Hr. Ms. onderzeeboot O 10 uit Den Helder, toen de oorlog uitbrak, op 7 Mei. Wij zijn toen overgestoken naar Engeland.

92337. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Op 7 Mei?

A. Op 7 of 8 Mei 1940.

92338. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dus vóórdat de oorlog begon al?

A. Ja. Wij waren in Den Helder op patrouille, toen de oorlog uitbrak.

92339. De **Voorzitter**: Onder commando van de heer *Quint*?

A. Ja, onder luitenant-ter-zee *Quint*. Ik was oudste officier. Wij zijn toen overgestoken naar Portsmouth, waar wij enige dagen zijn gebleven.

92340. De **Voorzitter**: Wilt u eerst even uw functies mededelen?

A. Dat is dus oudste officier van Hr. Ms. O 10. Daarna ben ik oudste officier van Hr. Ms. O 9 geworden, wat ik ben gebleven tot, naar ik meen, 1941. Daarna ben ik enige tijd in Dundee geplaatst, ongeveer een maand of 8, gedurende de reparatie van Hr. Ms. O 10. De data durf ik u niet meer te noemen. Toen ben ik geplaatst als oudste officier op Hr. Ms. O 15, onder het commando van luitenant-ter-zee *Schouwenaar*. Vervolgens ben ik commandant geworden van Hr. Ms. O 9, O 10 en Hr. Ms. „Zeehond”. Met Hr. Ms. „Zeehond” ben ik teruggekeerd in Augustus of September 1945.

92341. De **Voorzitter**: Kunt u ons iets mededelen over de krijgsverrichtingen van de O 9? — U bent tot einde 1940 op de O 10 geweest?

A. Ja. Op de O 9 heb ik gezeten onder het commando van luitenant-ter-zee *Goossens*.

92342. De **Voorzitter**: Hebt u op de O 10 ook nog gediend onder commando van de heer *Geijs*?

A. Neen. Met de O 9 hebben wij eigenlijk geen krijgsverrichtingen gedaan. Wij hebben voornamelijk gediend als doelschip voor de anti-onderzeeboot-flotielje op de westkust van Schotland. Wij hebben geen krijgsverrichtingen gedaan.

92343. De **Voorzitter**: Is de O 9 doelschip gebleven?

A. Dat is praktisch zo gebleven, evenals de O 10. Op een gegeven moment waren de O 9 en de O 10 in Dundee. Toen heb ik zelf nog het commando gehad totdat beide schepen werden afgevoerd, omdat ze te oud waren. Zij zijn beide volkomen in elkaar gezakt.

92344. De **Voorzitter**: De O 9 is toch tot December 1944 nog in de vaart geweest?

A. Ja.

92345. De **Voorzitter**: Die schepen zijn dus beide doelschip geweest en hebben dus niet aan krijgsverrichtingen deelgenomen?

A. Neen. Eén keer zouden wij met de O 9 nog meedoen aan het scherm voor *Brest*, maar dat is niet doorgegaan vanwege een defect in de machines. Wij hebben toen, naar ik meen, in *Holyhead* gelegen om te repareren, maar wij zijn daar in *Brest* niet aan te pas gekomen. Dat is niet doorgegaan. Ik meen, dat de O 10 toen nog wel is meegegaan.

92346. De **Voorzitter**: U bent dus in Dundee geweest. Welk werk hebt u daar gehad?

A. Ik heb een poosje gezeten op het stafbureau van kolonel *Hellingman*, samen met overste *Tichelman*. Dat is eigenlijk alles, wat ik in Dundee heb gedaan, behalve dan reparatieperiodes met de boten zelf.

92347. De **Voorzitter**: Het was dus een zuiver administratieve functie?

A. Ja.

92348. De **Voorzitter**: U bent dus eerste-officier van de O 15 geweest. Kunt u hiervan nog data noemen?

A. Ik meen, dat het in 1944 geweest is, of 1943. Ik ben praktisch een jaar eerste-officier geweest.

92349. De **Voorzitter**: Welke krijgsverrichtingen heeft de O 15 gedaan?

A. Wij hebben enige patrouilles gemaakt.

92350. De **Voorzitter**: Waar was die boot gestationneerd?

A. In Dundee. Van daaruit vertrokken we naar *Lerwick*, in de *Shetlands*, wat onze voorpost was, vanwaar wij op patrouille gingen op de Noorse kust. Wij hebben enige patrouilles op die kust gemaakt, waarvan één patrouille succesvol is geweest. In de *Stavanger Fjord* hebben wij een konvooi, bestaande uit 6 schepen, aangevallen en wij zijn er weer veilig uitgekomen.

92351. De **Voorzitter**: Wat heeft die aanval opgeleverd?

A. Volgens ons eigen idee hebben wij twee schepen getorpedeerd en één beschadigd, maar ik heb later verhalen gehoord, dat er maar één schip beschadigd was.

92352. De **Voorzitter**: Was de O 15 daar toen maar alleen?

A. Ja, die was daar op dat ogenblik alleen. Wij zaten wel met verschillende boten op patrouilleterreinen langs de Noorse kust. We hadden ons eigen patrouilleterrein in en vóór de *Baai van Stavanger*.

92353. De **Voorzitter**: Men kan dus in het algemeen de conclusie trekken, dat die patrouillediensten niet zoveel direct resultaat hebben opgeleverd?

A. Die patrouillediensten op de Noorse kust hebben bijzonder weinig resultaat opgeleverd. Eigenlijk pas later, toen wij binnen de mijnenvelden gingen, wat in het begin van de oorlog niet het geval was, zijn de resultaten iets beter geworden, want toen pikten wij die konvooiën, die op een gegeven moment naar buiten moesten, langs de kust. Dat ging vroeger niet. In de eerste jaren van de oorlog hebben daar veel boten gepatrouilleerd, maar was het succes zeer gering, omdat wij altijd buiten de mijnenvelden bleven. Later is gebleken, dat wij wel degelijk binnen de mijnenvelden konden komen, wat wij toen ook hebben gedaan. Toen zijn er dan ook meer successen geboekt, ofschoon algemeen niet zo groot.

92354. De **Voorzitter**: Daar werden die tochten ook gevaarlijker door.

A. Ja. Dat werd toen echter geaccepteerd; in het begin van de oorlog niet. Heel die periode hebben wij verder geen succes gehad, wel patrouilles gemaakt.

92355. De **Voorzitter**: Hebt u er ook een idee van, of dit wel preventief heeft gewerkt?

A. Het heeft in zoverre preventief gewerkt, dat de konvooiën allemaal binnendoor moesten gaan, op het laatst tenminste. Vroeger stoomden zij gewoon buitenlangs de kust. Nu moest alles binnendoor, voor zover zij het tenminste binnendoor konden doen. Op enkele punten moesten zij wel naar buiten. Grotendeels werden zij dan op die punten aangevallen.

92356. De **Voorzitter**: Werkte de O 15 daar in samenwerking met Engelse boten?

A. Ja, wij zaten in een Engelse onderzeebootflotielje, de 9de flotielje Dundee.

92357. De **Voorzitter**: U bent toen dus commandant van de O 9 geworden?

A. Ja, eerst van de O 9, toen van de O 10. Beide boten zijn toen eigenlijk in elkaar gestort, vanwege het feit, dat zij zo oud waren. Ik heb ze allebei afgedankt. Daarna ben ik commandant van de „Zeehond“ geworden, een oude S-boot, die wij van de Engelsen hadden overgenomen. Daarvan ben ik commandant geweest tot aan het einde van de oorlog. Wij hebben met die boot verder geen krijgsverrichtingen gedaan.

92358. De **Voorzitter**: We hebben toen vier boten gehad, de „Zwaardvis“, de „Tijgerhaai“, de „Dolfijn“ en de „Zeehond“. Waren die allemaal van dezelfde klasse?

A. Neen, de „Tijgerhaai“ en de „Zwaardvis“ waren van de T-klasse; de „Dolfijn“ was van de U-klasse en de „Zeehond“ van de S-klasse. Dat zijn dus de drie klassen, die de Engelsen in onderzeeboten hadden.

92359. De **Voorzitter**: Kunt u misschien even zeggen, wat het verschil daartussen is?

A. De T-klasse is de grote boot van 980 of 1050 ton; in ieder geval iets in die geest; de S-klasse was de tussenklasse, iets van 750 ton, en de U-klasse was een kleine boot van 600 ton. In die tijd zouden wij twee U-boten overnemen, de „Haai“ en de „Dolfijn“. De overname van de „Haai“ is niet doorgegaan, omdat de bemanning is omgekomen bij de overtocht van Amerika naar Engeland. Wij hebben toen alleen de „Dolfijn“ gekregen, omdat dat de enige boot was, die wij op dat moment konden bemannen.

92360. De **Voorzitter**: Is de „Zeehond“ bemand met de bemanning van afgedankte schepen?

A. Ja, met de bemanning van de O 9 en O 10.

92361. De **Voorzitter**: Wat heeft de „Zeehond“ gedaan?

A. Weinig operatief. Praktisch alleen anti-onderzeebootbestrijding.

92362. De **Voorzitter**: Zij is dus in Engeland gebleven?

A. Ja. Vlak na de bevrijding ben ik er mee naar Rotterdam gekomen voor 10 dagen; daarna ben ik weer teruggekeerd naar Dundee, waar zij uit dienst is gesteld. Ik heb haar zelf uit dienst gesteld.

92363. De heer **Fens**: Hebben wij die boot cadeau gekregen of hebben wij die moeten betalen?

A. Nu stelt u mij een strikvraag; ik meen, dat wij haar cadeau hebben gekregen, in bruikleen. We hebben op het ogenblik ook nog 2 T-boten van de Engelsen in bruikleen.

92364. De heer **Fens**: Is die boot uit dienst gesteld, omdat zij niet meer bruikbaar was?

A. Het was een oude boot en eigenlijk niet meer bruikbaar. We hebben haar dus weer teruggegeven en wij hebben later weer 2 andere T-boten gekregen.

92365. De **Voorzitter**: U hebt waarschijnlijk wel een indruk gekregen hoe het stond met het moreel van de bemanningen?

A. Het moreel van de bemanningen van de boten, waarop ik heb gezeten, was bijzonder goed.

92366. De **Voorzitter**: Had men geen klachten?

A. Neen. Het eten was goed, de betaling was goed. Wij leefden eigenlijk in ons eigen kringetje; het moreel bij de onderzeedienst was bijzonder goed, mag ik wel zeggen.

92367. De **Voorzitter**: Hoe was de samenwerking met de Engelsen?

A. Uitstekend. Alle lof! Ook met de andere geallieerden, zoals de Fransen, de Polen. Wij zaten met vijf naties bij elkaar in één submarine-flotielje,

92368. De **Voorzitter**: Hoe was het met de belangstelling van de eigen Nederlandse kant?

A. Bedoelt u in Engeland?

De **Voorzitter**: Ja, van de marinestaf.

A. Mijn persoonlijk idee is, dat er voor de onderzeedienst niet bepaald bijzondere belangstelling bestond, wat ik concludeer uit het feit, dat onze opperbevelhebber eigenlijk zolang ik in Dundee heb gezeten ons maar één keer is komen bezoeken, zeker twee jaar nadat de oorlog was uitgebroken.

92369. De **Voorzitter**: Bedoelt u nu admiraal *Furstner*?

A. Ja.

92370. De **Voorzitter**: U zegt: voor de onderzeedienst niet. Had u de indruk, dat voor andere onderdelen van de marine de belangstelling groter was?

A. Dat idee hadden wij wel bij de onderzeedienst, voor zover wij het uit de verte konden zien, want wij hadden eigenlijk bijzonder weinig contact met Londen. We leefden eigenlijk als een marinette apart, daar in het noorden.

92371. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Wie kwam er dan weleens kijken?

A. Een enkele keer iemand van de afdeling materieel, maar die had daartoe opdracht; het was zuiver een dienstaangelegenheid.

92372. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: En de heer **van Holthe** en de heer *Termijtelen*, kwamen die nooit eens?

A. Ook zelden. mag ik wel zeggen.

92373. De **Voorzitter**: Kreeg u daar een gevoel van verlatenheid?

A. Neen, wij voelden ons niet verlaten, want wij hadden het veel te prettig onder elkaar. Wij voelden ons als een marine apart in het noorden. Wij hoorden er dan nog bij, goed!

92374. De **Voorzitter**: Maar u had dan toch het gevoel, dat de saamhorigheidsgedachte van de andere kant niet erg beleefd werd?

A. Neen, dat idee hadden wij niet. Ik had dat gevoel persoonlijk, en ik meen ook, dat ik hierin de mening deel van anderen.

92375. De heer **Fens**: Hebt u de bemanningen hier weleens over horen praten?

A. Niet veel,

92376. De heer **Fens**: Zeiden die: We kunnen het met onze commandanten erg goed vinden en vrat kan ons nu dat andere partijtje eigenlijk schelen?

A. Inderdaad. Een typisch voorbeeld hiervan is, dat ik hier misschien even mag noemen, dat admiraal *Furstner* een keer in **Dundee** is geweest, waar hij een toespraak heeft gehouden, die nogal hoogdravend was! Daar is nog een aardige anecdote van te vertellen.

Op een gegeven moment is het admiraal *Furstner* geweest, die een nogal hoogdravende toespraak hield, dat, wanneer alles achter de rug was, de namen van de mensen van de onderzeedienst zouden worden gebeiteld in de stenen van de op te richten monumenten, enfin, iets in die geest. **Enigen** waren daarna, op een patrouille en toen kwamen er nogal wat dieptebommen op hun hoofd. Op een gegeven ogenblik was het doodstil en toen zei een korporaal-machinist, die ergens in een hoekje zat: „Hai Kais, hoor je ze baitele?“. Dat vond ik nogal een aardige anecdote! Dat is marine-humor.

92377. Jonkvrouw **Wtewaall van Stoetwegen**: Die speech had dus wel een heel goede indruk gemaakt op die korporaal-machinist!

A. Ja, dat was de geestige zijde van de marine. Verder kan ik niet anders zeggen, dan dat de geest bij de onderzeedienst erg goed was. Ik heb er altijd bijzonder prettig gediend.

92378. De **Voorzitter**: Wanneer bent u naar Nederland teruggekeerd?

A. Einde September kreeg ik bericht, dat ik was bestemd voor uitzending naar Nederlandsch-Oost-Iridië. Ik had juist de „Zeehond“ teruggebracht en uit dienst gesteld en moest mijn koffer gaan pakken. Die uitzending zou in **October** plaats hebben. Ik ben toen drie weken thuis geweest en werd toen eerste-officier van de port-party van 800 man in Bergen op Zoom. Onder leiding van kolonel *de Ronde* zijn wij toen uitgestuurd. Ik ben dus twee of drie weken thuis geweest en was toen meteen weer verdwenen na vijf jaar, neen, na acht jaar. We zijn toen geland op Malakka.

92379. De heer **Fens**: U sprak zo juist van 800 man. Dat was toch niet 1 port-party, dat was waarschijnlijk alles met elkaar?

A. Ja, dat waren alle port-parties samen.

92380. De heer **Fens**: Waren er 5 port-parties?

A. Ja. Op Malakka zijn wij van de „Nieuw-Amsterdam“ aan wal gezet onder slechte omstandigheden, maar na 5 maanden hadden wij daar een bijzonder aardig kamp en de zaak is toen verspreid naar de Oost gegaan. Verder heb ik twee jaar in Singapore gezeten.

92381. De **Voorzitter**: Wat voor militairen waren er nog meer aan boord, behalve die 800 man port-parties?

A. We waren met 5000 man totaal; de landmacht, de N.I.C.A. en de marine. Verder nog wat L.S.K.

92382. De **Voorzitter**: Waren dat de zogenaamde Gezagstroepen van de landmacht?

A. Ja, gezagstroepen en stoottroepen en dergelijke. Later zijn de mariniers ook nog gekomen, maar niet met ons schip.

92383. De **Voorzitter**: Waren er ook troepen, waarvan de heer *van Kooten* commandant is geweest?

A. Dat zou ik u niet durven zeggen.

De heer **Fens**: Ik denk het wel.

A. Wij zaten niet allemaal bij elkaar.

92384. De **Voorzitter**: Het waren toch wel allemaal vrijwilligers?

A. Ja. Het waren allemaal O.V.W.-ers en ik moet zeggen, dat ik daar erg prettig mee heb gewerkt.

92385. De **Voorzitter**: U hebt zo juist even gesproken van de mariniers. Hebt u daarmee samen in **Malakka** gezeten?

A. Ja, maar op een afstand.

92386. De **Voorzitter**: Had u er wel contact mee?

A. Weinig. Zij zijn een paar keer bij ons geweest en een paar mensen van ons zijn weleens daarheen geweest.

92387. De **Voorzitter**: U hebt dus geen oordeel over de vraag, of die mariniers al of niet voldoende geoefend waren?

A. Dat zou ik u niet durven zeggen.

92388. De **Voorzitter**: U zou het gehoord kunnen hebben van mensen van de mariniersbrigade zelf.

A. Neen, daarover heb ik werkelijk nooit iets gehoord.

92389. De **Voorzitter**: Hebt u zelf misschien nog iets op te merken hetzij over het marinebeleid in het algemeen, hetzij over bepaalde onderdelen daarvan?

A. Neen. Zoals ik reeds zei, heb ik altijd bij de onderzeedienst in het noorden gezeten, in ons eigen kringetje. We hadden ons werk daar, gevaarlijk werk. Wanneer wij aan de wal kwamen, maakten wij weleens plezier, maar daar was het dan ook eigenlijk verder mee bekeken.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

S. H. DE BOER.

ALGERA, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

FENS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 13 APRIL 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer **Algera**, voorzitter, jonkvrouwe **Wttewaall** van **Stoetwegen** en de heer **Fens**, leden, alsmede de heer **Duisterwinkel**, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

JACOB FRANS DRIJFHOUT VAN HOOFF,

oud 39 jaar, wonende te 's-Gravenhage, luitenant-ter-zee.

Hij legt de eed af als getuige.

92394. De Voorzitter: Wilt u mij even opgeven welke functies u hebt gehad van 1940 tot 1945?

A. Eerst ben ik belast geweest als officier met de afbouw van de O 23.

92395. De Voorzitter: Kunt u misschien ook enkele data noemen?

A. Vanaf 10 Mei 1940 ben ik daar oudste officier geweest tot 30 Juli 1941. Vervolgens ben ik met de O 21 als passagier thuisgevaren naar Engeland. Op 1 Januari ben ik geplaatst op de basis Dundee, als oudste officier, om daar een maand later, op 3 Februari, commandant te worden van de O 9, op de westkust van Engeland. Daarna ben ik commandant geworden van de K 14. Op 20 Juli 1943 ben ik naar Australië gegaan. Vervolgens ben ik commandant geworden van de O 19 op 16 December 1944. Die functie heb ik gehad tot 17 Augustus 1945. Daarna ben ik ter beschikking gekomen van de marinecommandant Australië. Ik ben toen geplaatst als verbindingsofficier bij het Australische hoofdkwartier.

92396. De Voorzitter: Wat heeft de O 23 gedaan in de tijd, waarin u eerste-officier was?

A. De O 23 is begonnen met eerst 14 dagen in Portsmouth te blijven liggen. Daarna heeft hij een maand verder uitgerust in Southampton. De boot was in onafgebouwde toestand, toen wij uit Nederland weggingen. In zeer korte tijd is hij verder helemaal klaargemaakt. Vervolgens is hij naar Rothesay gegaan op de westkust van Schotland, voor de zogenaamde opwerkperiode, invaren, oefenen. Daarna is hij naar de oostkust gegaan en vanaf Augustus 1940 heeft hij gepatrouilleerd op de Noordzee en op de Noorse kust tot Februari 1941. Daarna ben ik met de O 23 naar Gibraltar gegaan. In Februari zijn wij uit Dundee vertrokken en ik neem aan, dat wij in Maart 1941 daar zijn aangekomen. We hebben daar gepatrouilleerd, eerst als convooibescherming en vervolgens hebben wij patrouilles gedaan in de Middellandse Zee. Ik ben toen ziek geworden; mijn blindedarm is er nog net op tijd uitgehaald, voordat wij naar zee gingen. Ik ben toen in Gibraltar moeten blijven liggen totdat ik als passagier met de O 21 naar Engeland ben teruggekeerd.

92397. De Voorzitter: U bent dus maar heel kort in Dundee geweest?

A. In Dundee ben ik maar een maand aan de wal geweest. Ik was er natuurlijk wel meer geweest, zijnde aan boord.

92398. De Voorzitter: Wat hebt u meegemaakt als commandant van de O 9?

A. Met de O 9 hebben wij niet veel meegemaakt. Dat was een oefenboot, die op de westkust lag en niet meer geschikt werd geacht om op patrouille te gaan. Dat was hij trouwens ook niet. We hebben het nog wel geprobeerd, maar het werd altijd afgeketst, want de boot werd te oud.

92399. De Voorzitter: Uw operatieve werkzaamheden beginnen dus eigenlijk, toen u commandant van de K 14 werd?

A. Als commandant dan.

92400. De Voorzitter: U hebt toch eerder geen ander operatief werk gehad, ten minste niet op de O 9?

A. Neen, niet op de O 9, maar daarvóór, op de O 23.

92401. De Voorzitter: In de tijd echter, dat de O 23 die successen heeft behaald, was u ziek?

A. Dat zou ik niet zeggen. Ik heb een patrouille meegemaakt in de Middellandse Zee.

92402. De Voorzitter: Hebt u het meegemaakt, dat die Italiaanse tanker is gezonken?

A. Ja.

92403. De Voorzitter: Wilt u ons nu mededelen, welke verrichtingen de K 14 heeft gedaan, terwijl u commandant was? U vertelde, dat u 20 Juli 1943 naar Australië bent gegaan.

A. Ik ben toen commandant geworden. Die boot is pas naar Australië gegaan op 27 December van dat jaar. Daar moest nog heel wat aan gerepareerd worden. Wij zijn toen via Gibraltar en Port Said, Colombo — waar wij een maand stil hebben gelegen — naar Australië vertrokken. Onderweg hebben wij een patrouille gemaakt op de kust van Sumatra. Daar hebben wij verschillende vijandelijke reden bezocht op de westkust, o.a. Nias. Wij kregen een telegram, dat daar wat te vinden zou zijn, maar dat was niet het geval. Wij zijn toen de baai van Padang binnengegaan, waar wij ook niets vonden. Omdat het de laatste dag was, dat wij op de westkust konden blijven, hebben wij de olietanks in brand geschoten in Padang. We hebben toen wat tegenvuur gehad. Daarna zijn wij doorgedaan. Wij hebben Christmas-eiland doorzocht, waar echter ook niets te vinden was. Een of twee dagen daarna hebben wij een mankement gekregen aan onze achterduikroeren; daardoor konden wij niet meer onder water. Wij zijn verder aan de oppervlakte doorgedaan naar Australië. We hebben in Australië gerepareerd. We hebben toen twee tochten met de K 14 gemaakt vanuit Darwin. We zijn van Fremantle eerst naar Darwin gegaan.

92404. De Voorzitter: Hoe was de situatie in Fremantle wat onze onderzeebasis betreft?

A. Wij hadden daar toen geen onderzeebasis. Wij hadden er precies twee boten liggen, de K 15, die daar even vóór ons was gearriveerd, en wij. Meer lag er niet.

92405. De Voorzitter: Later heeft zich dat dus wel ontwikkeld?

A. Later is er geleidelijk aan meer gekomen. De O boten zijn er toen gekomen, de T boten. Toen wij daar echter kwamen, was er buiten de K 15 niets meer. Er was ook geen basis. Wij waren verder bij de Amerikanen ondergebracht. We sliepen niet bij de Amerikanen, want we moesten ons onderkomen zelf zien te vinden, wat ook moeilijk anders kon.

92406. De Voorzitter: U hebt zo juist verteld, dat u nog twee tochten had gemaakt met de K 14.

A. Ja, met de K 14 heb ik nog twee reizen gemaakt, naar Darwin, die waren opgezet als verkenningstochten voor de Nefis.

92407. De Voorzitter: Hebt u ook parties meegenomen?

92308. De Voorzitter: Waar hebt u die parties afgezet?

A. Ik heb een party — een Australische party — afgezet bij de ingang van Straat Sagewin. Wij zouden de volgende dag nog contact zoeken. Er kwam toen echter net een Japanse mijnenlegger langs. Daar heb ik toen de voorkeur aan gegeven en wij hebben hem met een torpedo geraakt.

92409. De Voorzitter: Op welk eiland moest die party worden afgezet?

A. Op Salawati, Nieuw-Guinea.

92410. De Voorzitter: Weet u de naam van die party oak?

A. Dat kan Prawn zijn geweest, die codenaam, maar dat weet ik niet zeker meer. Wij hebben daar nooit aantekening van mogen houden. Dat stond ook niet in ons patrouillerapport.

92411. De Voorzitter: Die is er wel bij geweest. Wie was de leider daarvan? Weet u dat nog? De Lang?

A. Ik geloof, dat hij Prentice heette. Het was een Australische party.

92412. De Voorzitter: Prawn was een Nederlandse party.

A. Dan is dat een vergissing; dan was het niet *Prawn*. Ik herinner mij die naam, maar ik was er al niet zeker van. Wij hebben daar geen aantekening van gehouden.

92413. De Voorzitter: Was uw opdracht om direct weer terug te gaan nadat u die party had afgezet?

A. De opdracht was, om 24 uur daarna opnieuw contact te zoeken met die party, kijken of alles in orde was. Daar ben ik vanaf gekomen, omdat die Japanner langs kwam. Dat was een veel te belangrijk schip om te laten gaan. Wij zijn toen ook niet meer teruggekomen bij die party, omdat het niet door mij nodig werd geoordeeld onder die omstandigheden.

92414. De Voorzitter: Wat is er met dat Japanse schip gebeurd?

A. Het is helaas niet gezonken. Het is wel geraakt. Later heb ik nog de navigator van dat schip gesproken. We hebben een ketelruim geraakt. Hij liep 21 mijl op dat ogenblik; ik had hem geschat op 20. We hebben een verkenningsbericht uitgezonden. Hij is daarna afgedraaid en wij konden hem niet meer bereiken, want de afstand was te groot. We hadden precies vier minuten voor de gehele aanval. We hadden dus weinig tijd en het schip verraste mij. Een Amerikaanse boot heeft het schip na ons verkenningsbericht tot zinken kunnen brengen.

92415. De Voorzitter: Hij had dan toch waarschijnlijk wel zoveel gekregen, dat hij belemmerd werd in zijn bewegingen?

A. Ja, wij hebben hem de hoge vaart ontnomen; hij kon niet harder meer lopen dan 10 mijl. Anders hadden ze hem niet te pakken kunnen krijgen waarschijnlijk.

92416. De Voorzitter: Was die tweede party een Nederlandse?

A. Bedoelt u die volgende tocht?

De Voorzitter: Ja.

A. Dat betrof het afhalen van een Nederlandse party.

92417. De Voorzitter: U moest dus ook wel parties afhalen?

A. Ja. We lieten ze toch niet zo maar zitten.

92418. De Voorzitter: Er is niet veel terechtgekomen van die parties?

A. Daar heb ik nooit iets van gemerkt, want die Australische party is drie maanden later gehaald door Amerikaanse M.T.B.'s. Dat valt natuurlijk buiten uw terrein. Die party, die wij er uit hebben gehaald, was drie maanden tevoren door van Boetzelaer met de K 15 geland.

92419. De Voorzitter: Ook van Nieuw-Guinea?

A. Vlak bij Sorong.

92420. De heer Fens: Kan dat op 16 Juli 1944 zijn geweest?

A. Dat zou kunnen. Ik zal eens even kijken of ik er aantekeningen van heb. Ik geloof, dat dat met die Japanse mijnenlegger in Juni is geweest.

Ja, het kan in Juli zijn geweest.

92421. De heer Fens: U hebt hem er dus in ieder geval niet heen-gebracht'?

A. Neen, de K 15 heeft hem gebracht, want van de K 15 heb ik gegevens gekregen om hem af te halen. Hij had periscoopfoto's genomen van de achtergrond. Wij konden ze dus precies vinden.

92422. De Voorzitter: Hoe gebeurde dat in de regel? Werd er dan een afspraak gemaakt met die party, dat zij op een bepaalde dag weer zouden worden gehaald?

A. Ja, op een bepaalde dag en er werden ook bepaalde seinen afgesproken. Ik had aan boord een ploeg van de Nefis, die daarbij behulpzaam was, die dus eigenlijk helemaal dat werk regelde, zodat wij ons als commandant helemaal aan de navigatie konden wijden, die daar moeilijk genoeg was daar vlak bij de kust. De beslissing van wat er op een gegeven moment met de party zou gebeuren, lag meer in handen van de verbindingsofficier, die er aan boord was. Dat was een heel prettige oplossing daarvoor.

92423. Jonkvrouw **Wttewaall** van Stoetwegen: U kon met die onderzeeboot natuurlijk niet vlak onder de kust komen. Hoe kwamen die mensen dan aan boord? Kwamen ze met een prauw?

A. Wij namen speciale rubberboten mee. Dat werd grondig beoefend van tevoren. We gingen dan eerst naar Darwin toe; waar of deze party vandaan is geweest, weet ik niet meer. In ieder geval is die Australische party in Darwin gelegerd geweest, ver de rivier op, dat er niemand bij kon. We hebben toen geoefend met die boten. Ik neem aan, dat wij dat voor die Hollandse party ook hebben gedaan, maar dat kan ik mij niet meer herinneren. In ieder geval ging dat volkomen gesmeerd. We hadden rubberboten, waarmee die mensen van de wal af werden gehaald door de Hollandse Nefisploeg, die bij ons aan boord meeging. We kwamen zelfs tot een paar honderd meter van de wal af.

92424. De Voorzitter: Stond u verder zelf geheel buiten het werk van de parties?

A. Wat de parties aan de wal deden, daar stonden wij buiten.

92425. De Voorzitter: Hoorde u daar verder ook niets meer van?

A. Wanneer men daar iets van hoorde, zou het verkeerd zijn.

92426. De Voorzitter: Dat wil zeggen: over de inlichtingen, die zij hebben gekregen, maar dat zij er gezeten hebben, wist u?

A. Ja.

92427. De heer Fens: Zij gaven u aan boord toch ook geen verslag van wat er was gedaan aan de wal. Dat bewaarden zij toch hoogstwaarschijnlijk voor hun chef.

A. Die verbindingsofficier, die meeging, vroeg natuurlijk meteen al de inlichtingen voordat zij werden vergeten, want voor zover ik kon nagaan, hadden die mensen geen aantekeningen.

92428. De Voorzitter: Wat hebt u daarna met de K 14 gedaan?

A. Bedoelt u na die laatste rit?

92429. De Voorzitter: U hebt in Juli die party afgehaald, meen ik, en daarna bent u nog een halfjaar commandant gebleven van de K 14.

A. De K 14 is na deze ritten begonnen met batterijmoeilijkheden. De cellen lekten en het zuur liep in het schip. Er was een veel te lage isolatieweerstand van de batterij, die verwisseld moest worden. Bovendien moesten wij dokken en daar hadden wij moeilijkheden mee, want de Amerikanen wilden ons niet dokken.

92430. De Voorzitter: Wilden zij dat niet?

A. Neen, ik heb tenminste begrepen, dat zij niet erg happig op deze boot waren, nl. op de boten, die onder *MacArthur* voeren; de Nefis stond onder *MacArthur*. Ik heb dat tenminste zo

begrepen. Of het helemaal juist is, weet ik niet. Het resultaat was echter, dat wij helemaal naar Melbourne moesten om te dokken, wat natuurlijk een ontstellende afstand was. Toen wij in Melbourne waren aangekomen, werd ik overgeplaatst naar de O 19. We hebben ontzettend veel tijd verdaan met maar steeds wachten en nog eens wachten om die batterij in orde te krijgen en toen die batterij in orde was, konden wij omvaren om te dokken.

92431. De **Voorzitter**: Wat was de oorzaak van dat lange wachten?

A. Vanwege die batterij, die verwisseld moest worden.

92432. De **Voorzitter**: Werd u achtergesteld bij de reparaties?

A. We kunnen dat wel schuiven op het gebrek aan standaardisatie. We hadden natuurlijk ons eigen formaat en de Amerikanen konden ons niet helpen. Dat paste niet in die boot. Wij moesten dus ons eigen materiaal gebruiken.

92433. De **Voorzitter**: Bent u commandant van de O 19 geworden om weer in actieve dienst te kunnen zijn?

A. Waarschijnlijk omdat de commandant van de O 19 ziek werd.

92434. De **Voorzitter**: Wie was dat dan?

A. De heer *van Karnebeek*.

92435. De **Voorzitter**: U hebt, naar ik meen, met de O 19 nogal het een en ander bereikt?

A. In ieder geval heb ik wel het een en ander meegemaakt.

92436. De **Voorzitter**: Misschien wilt u ons er wel een verhaal van geven van wat er is gebeurd met de O 19.

Het doet er niet toe of u daar commandant van was. U kunt het gerust precies vertellen zoals het is geweest.

Ik begrijp wel, dat u zoudt kunnen denken, dat enige bescheidenheid bij uw daden op zijn plaats is: dat behoeft hier echter niet te gelden.

A. Zò bijzonder is het ook niet geweest, wat wij hebben gedaan. Ik heb er twee patrouilles mee gemaakt. De eerste is begonnen even vóór Kerstmis 1944. We zijn toen naar de Javazee gegaan, via Darwin, omdat de Straat Lombok was afgesloten voor boten zonder oppervlaktewaarschuwingradar. Dat was natuurlijk een hele omweg. We hadden mijnen meegenomen om die te leggen ten westen van Batavia, bezuiden het eiland Babi. Oni die mijnen daar te leggen en om onze komst daar geheim te houden, heb ik een onbeschermd schip laten gaan. Ik kon niet gaan schieten en tegenvuur gaan geven; het was een mijnenlegoperatie. De Engelse commandant, waaronder wij stonden, heeft later gezegd, dat het in orde was. Wij hebben de mijnen gelegd bewesten de Duizendeilanden en we hebben daar gepatrouilleerd. We kregen toen een geheim bericht, dat er een Duitse onderzeeboot onderweg was. Daarvoor hebben wij ons in een hinderlaag gelegd vóór de mijnen, omdat, als wij hem zouden krijgen, hij in ieder geval niet in de mijnen zou lopen, zodat die onontdekt bleven voor een volgend schip. Op die dag in de vroege morgen in maanlicht kwam er een schim aanvaren; wij konden niet duidelijk zien, wat het nu eigenlijk was. Het was te donker. Ik heb er vier torpedo's op afgevuurd. Het draaide zich om en er kwam rook uit. Het was dus geen onderzeeboot. Wij hebben die onderzeeboot niet gezien of gehoord. Die zal waarschijnlijk gewaarschuwd zijn en omgedraaid om een andere weg te nemen.

92437. De **Voorzitter**: Wat was dat voor een schip?

A. Dat moet een escorteur zijn geweest; het is mogelijk, dat het een Japans schip is geweest; het is ook mogelijk, dat die onderzeeboot helemaal nooit is gekomen. De volgende dag hebben wij wel een wonderlijk geluid gehoord. Achteraf hebben wij wel gedacht, dat dat een snuiver heeft kunnen zijn. De koersen waren daarmee echter niet in overeenstemming. We zijn er echter nooit achter gekomen, wat het eigenlijk was. We zijn uit dat gebied weggegaan, wat nu niet zo'n vreselijk leuk gebied was. We hebben toen ons patrouilleterrein verlegd naar de Javazee zelf. De dag, waarop wij daar aankwamen, kregen wij 'smorgens vroeg inlichtingen, dat er een konvooi op weg was, dat de zuidkust van Borneo zou houden en door de Straat Banka naar Singapore zou gaan. Dit waren zeer geheime berichten, waarvan de Amerikanen het bestaan eenvoudig niet mochten publiceren. Ik weet niet, hoe of dat hier staat natuurlijk. We kregen dus dat be-

richt en zijn toen gaan puzzelen hoe wij dat konvooi konden krijgen. We konden aanvallen in Straat Karimata, waar het diep was, of op de kust van Borneo, waar het heel ondiep was en waar wij het schip alleen maar zouden kunnen bereiken in een gebied, dat alleen maar bestemd en toegestaan was voor vliegtuigen en waar onderzeeboten niet mochten komen. We hebben toch dat laatste gebied gekozen, omdat het uitstellen van een dag van een aantal meer kans gaf, dat het schip er niet meer was. Bovendien was Straat Karimata de toegangsweg voor grote Amerikaanse onderzeeboten naar de Zuid-Chinese zee. Er gingen er daar zo een of twee per dag doorheen. De kans was dus groot, dat een Amerikaan ons vóór zou zijn. We hebben toen dit ondiepe terrein gekozen. Met volle kracht hebben wij overgestoken van Lembang, waar wij zaten, en wij hebben het net in een dag kunnen doen. 's Middags hebben wij het konvooi in zicht gekregen. Het bleek achteraf maar een schip te zijn met een escorteur; ik heb toen nog getracht om voor dat konvooi uit te lopen, om wat dieper water te vinden, maar dat is niet gelukt. Wel heb ik daarmee bereikt, dat de aanval tegen de schemering kwam. De jacht is op dat ondiepe water — er stond maar 20 meter water — bijzonder gevaarlijk. We hebben dat schip toen getorpedeerd. We hebben drie torpedo's gelanceerd, waarvan er één raak was. We zaten toen onmiddellijk in de modder, omdat er toen nog maar 19½ meter water stond. Zodra wij ons begonnen te bewegen om er uit te komen, kwam de escorteur op ons af. Het enige, dat wij toen konden doen, was blijven liggen totdat het donker was om er uit te gaan. We hebben daar enige tijd gelegen tot 's avonds 8.37 uur, een tijd, die ik niet gauw zal vergeten. Toen kwam de escorteur plotseling terug. Hij had wel in de nabijheid wat dieptebommen gegooid, maar die hadden geen schade gegeven, omdat zij te veraf waren. Hoe hij ons in het donker heeft gevonden, weet ik niet, maar hij kwam plotseling recht op ons af. Door de zuiging van de schroeven van het schip begon onze boot te wankelen. Zodoende werden wij gewaarschuwd. Toen heeft hij enige dieptebommen zeer nabij op ons hoofd gegooid, die de boot vrij aardig hebben beschadigd. Die tijd heb ik zo goed onthouden, omdat toen alle klokken stilstonden. Alle lichten gingen uit, dus niemand kon opschrijven hoe laat het is geweest. De ijsmachine, die met koolzuur was gevuld, is toen van de scheepshuid afgebroken; dat was het ergste dat er gebeurde. Daardoor liep het koolzuurgas, dat buitenboord was gepompt in de condensor, in de boot, wat natuurlijk onmiddellijk verstikking geeft. De machinekamer, waar dat plaats vond, moesten wij toen evacueren, en de hekbuiskamer, die daarachter lag. Alle mensen moesten daar onmiddellijk uit. Wij hadden gelukkig onmiddellijk onderkend wat er gebeurde. We hebben toen alles waterdicht afgesloten. Vooruit was natuurlijk onmiddellijk waterdicht gesloten, want als men de order geeft: waterdicht sluiten, gaat alles dicht. Ik heb toen besloten om twee uur te wachten en na die twee uur boven water te komen en aan de oppervlakte weg te stomen. Het zou dan pikdonker zijn en er was zodoende heel weinig kans, dat men ons zou vinden. Inmiddels echter begon het koolzuurgas door te lekken naar de centrale, zodat wij al gauw moesten overgaan tot het gebruik van kalipatronen. Het was alleen in de centrale; in het andere gedeelte van het schip was er geen gas. Wij hadden dat goed afgesloten kunnen houden; de centrale helaas niet. We hebben dat ongeveer een uur of twee lang uit kunnen houden. Op den duur was echter de centrale helemaal niet meer bewoonbaar en wij zijn naar de toren verhuisd, in het donker natuurlijk, om de ogen gewend te houden aan het donker voor als wij boven kwamen. Om half elf hebben wij een hoofdtank geblazen. Toen bleek, dat het achterschip niet omhoog wilde komen. Wij hebben toen nog een extra-schot op de achtertanks moeten geven. Wij kwamen toen inderdaad boven. Het eerste, dat ik, op de brug komende, zag, was, dat de Japanner vlak voor ons lag. We hadden hem niet ontdekt, ware het niet, dat zij zo stom waren om met een zaklamaie te schijnen; zij waren waarschijnlijk aan het zoeken naar overlevenden. Het enige, dat ik kon doen, was toen onmiddellijk te zakken. We konden aan de oppervlakte niets doen. We zijn dus onmiddellijk weer naar beneden gegaan. Die lucht was nog niet geventileerd. Het zat nog vol koolzuur. We hebben toen een ploeg samengesteld, die de machinekamer binnen zou dringen, terwijl wij onder water waren. Dat was dus een kwestie van alles of niets. We zouden meteen weggaan aan de oppervlakte zodra het lukte. Die ploeg is samengesteld onder leiding van het hoofd van de machinekamer, officier technische dienst Kiepe, en de tweede-officier van de machinekamer *Bosma*. Men heeft toen met ontzettend veel kracht die deur opengemaakt. Door de overdruk van het wegstromende koolzuur kon men die haast niet open krijgen. Zij hebben die met z'n tweeën opengetrapt. Het waren twee heel grote kerels. Ze hebben die deur opengekregen en zijn begonnen met gasmaskers of duikervesten om de machines klaar te maken, waarbij er een, die achter de machine was gegaan en zijn vest had

uitgedaan, omdat hij er anders niet bij kon, bewusteloos is weggesleept. Daardoor werden ook de monteur, die hem wegsleepte, en de machinist ook volkomen uitgeput. Bij de twee mensen, die de deur hadden opengetrapt, maakte de inwendige mens ook bezwaren en alles kwam naar boven! Met geweldige doorzettingskracht hebben zij die boel daar klaargekregen. Heel mooi werk is er toen gedaan door een leerling-monteur. Het bleek namelijk, dat de machinekamer tot aan de vloerplaten was volgelopen met zeewater, omdat de buitenboordskleppen door de schok waren opengegaan. Dat hadden wij natuurlijk niet gemerkt, omdat wij onmiddellijk het compartiment hadden moet-n verlaten. Daardoor stonden alle electromotoren, die lager waren opgesteld, onder water en konden dus niet draaien. We hadden toen iog één motor over, die de pomp moest drijven om de koppeling in te zetten, een vloeistolkoppeling. De aanloopweerstand van die pomp was van de wand afgeslagen door de slag en hing alleen nog maar aan zijn kabels. Zodra die leerling-monteur de pomp aan wilde zetten, vlogen er de vlammen uit. De chef-monteur was niet te bereiken. Dat was een oudere man, die had geholpen om die bewusteloze uit de machinekamer te dragen en lag volkomen op apegapen, was misselijk en zo. Die leerling-monteur heeft dat toen in zijn eentje weten te klaren. Ik heb daar nog altijd grote eerbied voor. Hij heeft dat keurig gedaan. Na ongeveer een half uur ploeteren is die machinekamer in orde gekomen. We zijn toen naar boven gegaan en hebben de dieselmotoren aangezet. In minder dan geen tijd waren de gassen verdwenen en de boot geventileerd. We hebben toen de vijand niet meer gezien. We hebben toen volle kracht aangezet en naar het midden van de Javazee gestoomd; verder hebben wij de hele nacht doorgepompt om dat water kwijt te raken. De volgende ochtend waren wij weer in staat om te duiken.

92438. De Voorzitter: Dat is een narrow escape geweest!

A. Ja, maar de bemanning heeft zich geweldig gehouden. Keurig! We zijn toen via Darwin naar huis gevaren. Een dag of twee dagen er na viel een van de achterduikroeren er af. Op de rit van Darwin naar Fremantle viel het andere achterduikroer er af. Toen kon het ons niet veel meer schelen!

92439. Jonkvrouw **Wttewaall** van Stoetwegen: U hebt toen dus geen verliezen geleden?

A. Ach neen, op een onderzeeboot gebeurt dat zelden. Je gaat of allemaal.....

92440. Jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen: Ja, maar door die gassen hadden die mensen iets kunnen oplopen.

A. We hebben geen blijvende verliezen geleden tijdens die tocht. Wel moet ik Leggen, helaas, dat er ría de oorlog twee onderofficieren-machinist psychische storingen hebben overgehouden.

92441. De Voorzitter: Zijn er voor uw prestaties nog onderscheidingen uitgereikt?

A. De hele ploeg van de machinekamer, die hier zulk goed werk heeft verricht, heeft het bronzen kruis gekregen. Zeer verdiend.

92442. De Voorzitter: Is dat gebeurd op 9 Januari 1945?

A. Ja.

92443. De Voorzitter: Die boot moest toen natuurlijk gerepareerd worden?

A. Ja, die boot moest natuurlijk aanmerkelijk worden gerepareerd. Hij was zo verschrikkelijk stuk. Er was natuurlijk nog veel meer dan men had gedacht.

Daarna hebben wij nog een rit gemaakt, weer naar hetzelfde gebied, ten westen van de Duizendeilanden, weer met de O 19. Eerst hebben wij weer mijnen gelegd. Dat gebeurde vandaag precies zes jaar geleden, ook Vrijdag 13 April, aan de ingang van Straat Banka. We zijn daarna dus weer naar die Duizendeilanden gegaan. Daar kregen wij bericht, dat er een kruiser aankwam. De eerste keer heb ik die gemist. De volgende dag kwam hij weer terug. Toen heb ik hem weer gemist. De eerste dag heb ik niet gevuurd. Ik was toen in een slechte positie. De tweede dag kwam hij op enorme afstand voorbij. Men kan eigenlijk niets tegen een schip doen, dat 20 mijl vaart. Men kan dan de positie bijna niet verbeteren. Ik heb toen gevuurd, waarbij ik een ander konvooi, dat over mij heen ging, heb laten varen, wat mij achteraf natuurlijk verschrikkelijk spijt. Als ik had geweten, dat ik die kruiser zou missen, had ik natuurlijk op dat

konvooi gevuurd, waarvoor ik moest wegduiken. Het was daar nogal esn nauw gebied. Ik had toen geen torpedo's meer, in onze boegbuizen tenminste. We hebben daarom 's nachts torpedo's van de dekbuizen overgebracht naar de boegbuizen, ook op aandringen van het hoofd van de machinekamer, die zeer agressief was. Hij was een grote steun voor mij. De volgende dag kregen wij die zelfde kruiser weer langs. Hij voer steeds heen en weer om de troepen te evacueren vanuit Java. De derde keer hebben wij hem inderdaad kunnen raken. Op die patrouille eerder hadden wij al een kleiner schip, een tankertje van misschien 700 ton, geraakt. Eerst hebben wij er twee torpedo's op afgevuurd, maar die gingen er onderdoor. Daar was hij te klein voor. Daarna hebben wij hem met geschutvuur de grond in geschoten.

92444. De Voorzitter: Was dat die kustvaarder, die u tot zinken hebt gebracht?

A. Ja, een tanker van 700 ton ongeveer.

92445. De Voorzitter: Is die kruiser gezonken?

A. Met een torpedo krijg je zo'n kruiser niet weg. Volgens de Amerikanen was dat schip 14 000 ton. Een torpedo daarop was dus niet veel. Het was een ontzettend lange afstand, waarop wij hebben gevuurd. We zijn toen heel gemakkelijk weggekomen. Hij had een vliegtuig of twee vliegtuigen bij zich, en een jager; dat weet ik niet meer precies. Die jagers hebben naar ons gezocht, maar ons niet gevonden.

92446. De Voorzitter: Kwamen er wel meer geallieerde duikboten in die buurt?

A. Het lag daar vol. We hadden daar allemaal ons patrouilleterrein ingedeeld gekregen. De Amerikanen, die op weg gingen naar de Zuid-Chinese zee en naar de Japanse wateren altijd door de Javazee heen kwamen, wilden daar oorspronkelijk niet ageren, omdat het daar ondiep was, maar later in de oorlog hebben zij daar toch ook wel patrouilles gevaren. Over het algemeen was het meer een terrein voor de Engelsen en Hollanders, die het niet zo erg vonden om in ondiep water te blijven!

92447. De Voorzitter: Hebt u de indruk, dat onze onderzeeërs in de juiste intensiteit patrouilletochten hebben gemaakt? Wat was nu eigenlijk het belangrijkste? De opdrachten voor de Nefis of die patrouilletochten ondernemen?

A. Dat lag meer aan de boten, die beschikbaar waren. Wij hadden voor de Nefis de boten als het type K 14 en ook die oude boten, de 11 en 12, die men toch eigenlijk niet met goed fatsoen op patrouille kon sturen, omdat zij daar te oud voor waren. Zij waren tien jaar en ouder. Ze hadden maar een duikdiepte van 80 meter; dat is niet zo heel erg, maar zij waren toch voor een groot deel opgevaren en hadden een heel zware tijd achter de rug in Indië.

92448. De Voorzitter: Kunnen wij dus in het algemeen zeggen, dat de slechtere schepen werden gebruikt voor de Nefis en de goede voor de patrouilles?

A. Ja, zo was het. Dat neemt niet weg, dat wij met de grotere boten ook weleens een geheime opdracht hebben vervuld. Die boten gingen dan op patrouille en en passant werd dan weleens een dergelijke operatie gedaan. Die oude K-boten werden echter speciaal gebruikt voor Nefisopdrachten, waarvoor zij dan ook buitengewoon geschikt waren.

92449. De Voorzitter: Waarom bent u op 9 Juli als commandant vervangen?

A. Dat is geweest, omdat die boot verloren is gegaan, helaas. We zijn er mee op een rif gelopen in de Zuid-Chinese zee.

92450. De Voorzitter: Bij een patrouille?

A. Op weg naar Manilla. Dat is erg ongelukkig geweest.

92451. De Voorzitter: Had u opdracht om naar de Philippijnen te gaan?

A. Ja, wij waren op weg naar de Philippijnen met dummy mijnen, om die daar af te leveren en verder te gaan met onze patrouille.

92452. De heer **Fens**: Hoe bent u daar afgekomen?

A. Wij zijn er niet afgekomen, dat wil zeggen het schip niet.

92453. De heer **Fens**: Neen, maar u.

A. Wij zijn afgehaald door een Amerikaanse onderzeeboot, die hard zijn best heeft gedaan om ons er af te trekken, maar dat is niet gelukt.

92454. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: U zat dus met uw schip op het rif?

A. Ja.

92455. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: En u moest toen dus maar wachten totdat er iemand kwam?

A. Ja, en die iemand kwam dezelfde avond nog. Hij was vlak in de buurt.

92456. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Kon u dan nog seinen?

A. Ja, wij waren volkomen intact. Wanneer wij er weer in hadden kunnen glijden, was er niets aan de hand geweest.

92457. De **Voorzitter**: Wat dat betreft, was het daar dus een gevaarlijk terrein?

A. Ja.

92458. De **Voorzitter**: Of was u er helemaal niet op verdacht, dat de mogelijkheid bestond, dat daar riffen waren?

A. Ik heb natuurlijk een navigatiefout gemaakt.

92459. De **Voorzitter**: U bent toen dus ter beschikking gesteld van de M.C.A.?

A. Ja.

92460. De **Voorzitter**: Wat hield die functie van verbindingsofficier bij het Australische hoofdkwartier in?

A. Ik moest de M.C.A. op de hoogte houden van wat de Australiërs deden met het Nederlandsch-Indische gebied, dat hun was toegewezen, de outer-islands.

De Australiërs gingen natuurlijk helemaal op eigen houtje daar de zaak bevrijden en het was noodzakelijk, dat daar het een en ander over bekend was. Vóórdat zij een nieuwe tocht gingen maken, was het zaak, dat ook de Nederlanders op de hoogte werden gehouden.

92461. De **Voorzitter**: Hebt u daarvan concrete voorbeelden mee-gemaakt?

A. Neen, ik heb daar geen voorbeelden van, want elke dag zat ik daar op het hoofdkwartierschip. Een keer per dag kwam ik daar, nam alle telegrammen door, die zij hadden. Zij vonden het misschien weleens vervelend, dat ik overal mijn neus in stak, maar dat gaf natuurlijk weinig. Ik wist mij toch op de hoogte te stellen van de toekomstige plannen.

92462. De **Voorzitter**: Hoe waren die plannen ten aanzien van ons grondgebied?

A. Die plannen betroffen hoofdzakelijk alleen de bevrijding. Er waren zeker geen plannen, die daar buiten gingen.

92463. De **Voorzitter**: Hebt u er een indruk van hoe die bevrijding in zijn werk ging? Wat heeft Australië daar aan gedaan?

A. Dat is een moeilijke vraag. Australië heeft daar zijn bezetting heengestuurd. Ik weet niet meer, hoe dat in zijn werk ging, want om eerlijk te zijn, was de hoofdzaak al gedaan, toen ik daar kwam.

De Australiërs stonden onder de Amerikanen. voor zover ik mij kan herinneren. Wij hebben daarbij nooit enige moeilijkheid gehad, dat zij zich niet wilden mengen in de inwendige strijd, zoals dat op Java werd gezegd. Over het algemeen heb ik van de Australiërs altijd een heel prettige manier van bezetten ondervonden, van officiële kant. Ik denk wel, dat de individuele Australiërs nogal eens buiten hun boekje gingen. Ik heb van horen zeggen, dat zij wapens verkochten enz., maar ik heb er nooit iets van gemerkt van officiële zijde. De Intelligence officier, waarmee ik daar op goede voet stond, beschouwde de Free Indonesian Movement, zoals dat werd genoemd, niet als hun vrienden, zeker niet.

92464. De **Voorzitter**: In hoeverre hebben onze Nederlandse schepen hierbij een rol gespeeld?

A. We hebben getracht om er Nederlandse schepen heen te sturen, maar dat is beperkt gebleven tot een enkel schip, wat natuurlijk heel jammer was. We hebben daar de „Crijnsen” gehad, maar die is toen eigenlijk verdwenen naar het terrein, dat meer onder het Engelse gezag stond. Zij zijn naar Bali geweest, wat viel buiten het terrein van het Australische gezag.

92465. De **Voorzitter**: Waren er behalve de „Crijnsen” ook nog andere Nederlandse schepen, die daar mee gedaan hebben?

A. Ik kan het mij niet herinneren.

92466. De **Voorzitter**: Ging de tocht van de „Crijnsen” ook in overleg met u?

A. Hij is niet in overleg met ons gegaan in zekere zin; hij kreeg zijn orders uit Melbourne en werd het gebied van de Molukken ingezonden. Daar heeft hij zich betrekkelijk onbeperkt bewogen. De Australiërs voelden zich niet geroepen om dat schip orders te geven. Hij kon dus eigenlijk doen en laten wat hij wilde, natuurlijk binnen de instructies, die hem uit Melbourne werden gegeven.

92467. De **Voorzitter**: De reactie van de Australiërs over de „Crijnsen” was dus niet ongunstig?

A. Als ik mij wel herinner, was hun reactie, dat zij het wel merkwaardig vonden, dat dat schip daar zo maar op zijn eigen houtje rondvoer. Aan de andere kant echter waren wij in de oorlog gewend geweest om onze orders te krijgen van de geallieerden. Ik neem aan, dat de commandant van de „Crijnsen”, toen dergelijke orders uitbleven, verder natuurlijk ageerde volgens de instructies van de M.C.A. Ik voelde mij zeker niet geroepen om vanuit het hoofdkwartier van Morotai orders te laten geven aan de „Crijnsen”, daar hij instructies had van de M.C.A. Daarmee dacht ik ons landsbelang zeker gediend.

92468. De **Voorzitter**: Hebt u misschien zelf nog iets op te merken over het marinebeleid of over andere beleidsvragen en onderdelen?

A. Neen.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

J. F. DRIJFHOUT' VAN HOOFF.

ALGERA, *voorzitter.*

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

FENS.

DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN VRIJDAG 13 APRIL 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Fens, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

ADOLF HENDRIK DEKETH,

oud 45 jaar, wonende te Bennekom, gemeente Ede, administratief ambtenaar bij het Ministerie van Marine.

Hij legt de eed af als getuige.

92475. De **Voorzitter**: Waar bevond u zich bij de capitulatie van Java in Maart 1942?

A. Bezuiden Java.

92476. De **Voorzitter**: U hebt zich toen op weg naar Colombo begeven?

A. Ja.

92477. De **Voorzitter**: Was u toen commandant?

A. Ja, ik was commandant van Hr. Ms. K 11.

92478. De **Voorzitter**: Waarom bent u naar Colombo gegaan en niet naar Australië?

A. We hadden instructies om zoveel mogelijk naar Colombo uit te wijken. Die instructie had ik van de marinecommandant Soerabaja, de toenmalige schout-bij-nacht *Koenraad*.

92479. De **Voorzitter**: Welke taak wachtte u toen in Colombo?

A. Ik ben in Colombo aangekomen en het schip werd vrijwel onmiddellijk, misschien na een maand of na anderhalve maand, aangewezen als asdic-schip, omdat het al te oud was voor verdere diensten. De Engelsen stelden er geen prijs meer op.

92480. De **Voorzitter**: Bent u voorlopig commandant gebleven?

A. Ik ben commandant gebleven tot October 1943.

92481. De **Voorzitter**: Loste uw functie zich toen op in een van meer administratieve aard?

A. Ja. Ik ben daarna bij de staf gekomen van admiraal Helfrick.

92482. De **Voorzitter**: In welke kwaliteit?

A. Als eerste stafofficier onderzeebootzaken en later als stafofficier operaties.

92483. De **Voorzitter**: Hebt u als commandant van die asdic-oefenboot nog bijzonderheden meegemaakt?

A. Neen.

92484. De **Voorzitter**: Stond u daarbij in verenigd contact met de Engelsen?

A. Ja.

92485. De **Voorzitter**: Wat heb u meegemaakt als chef van de operaties? Had u de leiding van de operaties?

A. Neen, alleen het bijhouden van wat er gebeurde.

92486. De **Voorzitter**: Dat was dus ook louter administratief werk?

A. Zuiver administratief.

92487. De **Voorzitter**: Hoelang heeft dat geduurd?

A. Dat heeft geduurd tot ik naar Batavia terugging.

92488. De **Voorzitter**: Bent u met de „Plancius” meegegaan?

A. Ja.

92489. De **Voorzitter**: Welke taak kreeg u in Batavia?

A. Aanvankelijk dezelfde. Later werd ik belast met de voorbereiding en de uitvoering van de landing op Bali en Lombok.

92490. De **Voorzitter**: Hoe was de organisatie van de marinestaf op Colombo?

A. Er was een chef staf, aanvankelijk kolonel van der Kun, later kolonel *Willinge*, een stafofficier operaties en aanvankelijk nog een stafofficier onderzeebootzaken; naargelang de onderzeeboten daar eigenlijk verdwenen, werd die functie overbodig. Er was een stafofficier personeel, een intendant.

92491. De **Voorzitter**: Kunt u ook enkele namen noemen in dit verband?

A. De stafofficier personeel was later de toenmalige overste *Huizer*; wie dat aanvankelijk echter was, ben ik vergeten. Er was nog een stafofficier inlichtingen, de toenmalige luitenant-ter-zee 1ste klasse *Wingender*.

92492. De heer **Fens**: Wie was de stafofficier materieel in die tijd?

A. Aanvankelijk was dat de heer *Stam*, ik meen schout-bij-nacht. Wie dat later was, kan ik u ook niet meer zeggen.

92493. De heer **Fens**: Wat was uw idee over de bezetting van dat stafkwartier? Was dat voor de meeste heren een full-time-job of was het zo, dat men daar eigenlijk op zijn slofjes het zaakje afkon? Het zou natuurlijk kunnen zijn, dat u de indruk hebt gekregen, dat dit stafkwartier overbezet was of onderbezet was of dat het een normale bezetting had.

A. Voor de taak, die het stafkwartier toen had, zou ik zeggen, dat het net goed bezet was. Iedereen had wel zijn dagtaak, soms wel meer dan een dagtaak! Er waren natuurlijk ook wel perioden, dat er niet veel te doen viel.

92494. De heer **Fens**: Hebt u er geen perioden meegemaakt, dat er bepaald onder hoogspanning werd gewerkt? Dat kwam toch waarschijnlijk niet voor?

A. Neen.

92495. De heer **Fens**: Werd deze zaak normaal gerund door vice-admiraal *Helfrich*? Hij was toch de B.S.O.

A. Ja.

92496. De heer **Fens**: Hebt u enig idee van het contact, dat de B.S.O. had met zijn ondergeschikte of plaatsvervanger in Australië? Was dat een nauw contact?

A. Dat was naar mijn indruk een zeer nauw contact door de zeer grote mobiliteit van de admiraal. Hij was eigenlijk zelf weinig in Colombo; hij was meestal zo voor een maand of twee op reis. Meestal echter, wanneer hij op reis was, ging hij op de heen- of terugweg naar Australië.

92497. De heer **Fens:** Had u op de afdeling operatiën ook te maken met de landmacht in Australië?

A. Neen.

92498. De heer **Fens:** U behandelde dus uitsluitend de afdeling Marine? De admiraal was B.S.O. en had tenslotte dus ook de landmacht onder zich? Daar bemoeide u zich dus niet mee?

A. Neen, daar bemoeide ik mij niet mee. Daar bemoeide zich ten hoogste de chef staf wel mee. De andere stafofficieren hadden daarmee eigenlijk geen bemoeienis, alleen natuurlijk wanneer er vragen kwamen van de afdeling van het leger, die daar was gevestigd. Er werd dan wel assistentie verleend. Nu weet ik ook weer, wie de opvolger was van Stam: overste van der Poll is dat later geweest.

92499. De heer **Fens:** Was dat een zeeofficier of een officier M.S.D.?

A. Een zeeofficier; hij zit op het ogenblik in Hengelo, bij Hazemeyer.

92500. De **Voorzitter:** Ging het via u, wanneer er door de Engelsen commando's werden gegeven voor operationele handelingen?

A. Neen, dat ging rechtstreeks. Het enige, dat wij eigenlijk deden, was nagaan hoe die operaties verliepen. Het was dus zo'n beetje een controlerende functie.

92501. De **Voorzitter:** Dat deden de Engelsen natuurlijk ook?

A. Ja; van Nederlandse zijde werd er dus nog eens even nagegaan hoe de operaties verliepen.

92502. De **Voorzitter:** Heeft dat u wel eens aanleiding gegeven tot het kenbaar maken van bepaalde wensen aan de Engelsen?

A. Ik voor mij persoonlijk niet.

92503. De **Voorzitter:** De anderen wel?

A. Voor zover ik weet, is dat niet het geval geweest.

92504. De **Voorzitter:** Wat dat betreft, ging dus alles — in het gestelde kader — naar wens?

A. Er waren natuurlijk weleens kleine punten, maar daar zet men zich dan overheen.

92505. De heer **Fens:** Als ik het goed begrijp, registreerde u dus de operaties. Zo is het eigenlijk misschien het beste uitgedrukt?

A. Ja, dat is eigenlijk de beste uitdrukking hiervoor.

92506. De heer **Fens:** Hierbij was toch eigenlijk van operaties geen sprake. Die geschieden onder Engelse leiding. Uw werk was achteraf.

A. Ze vertelden ook: we gaan dat en dat doen. Zodoende wist ik dat dan van tevoren wel.

92507. De **Voorzitter:** Dat had dus een incidenteel karakter en had dus eigenlijk geen betekenis.

A. Neen, dat had geen betekenis.

92508. De heer **Fens:** Het was dus eigenlijk een soort geschiedschrijven?

A. Ja.

92509. De **Voorzitter:** Had u ook te maken met operaties in het kader van de special operations?

A. Neen.

92510. De **Voorzitter:** U noteerde die dus ook niet?

A. Ik noteerde ze wel, maar ik had er als zodanig niets mee te maken.

92511. De **Voorzitter:** Was er geregeld onderling zakelijk contact tussen de verschillende stafofficieren?

A. Ja, een zakelijk contact was er steeds, uit de aard van de zaak!

92512. De **Voorzitter:** Werden er hoofdkwartiervergaderingen gehouden?

A. Neen, echte vergaderingen kwamen natuurlijk wel een enkele keer voor, maar het was toch eigenlijk geen regelmaat. Het contact bestond daaruit, dat je je persoonlijk tot een ander wendde. Dat was wel logisch, omdat wij allemaal vlak bij elkaar zaten, in een gebouw met zeer dunne tussenschotjes.

92513. De heer **Fens:** U zat, geloof ik, met zijn allen op een grote zolder?

A. Ja: een etage lager zaten er ook nog een paar.

92514. De heer **Fens:** Je kon dus bij wijze van spreken je hoofd om het schotje steken en zeggen; hoe staan de zaken?

A. Ja.

92515. De **Voorzitter:** Had u niet de indruk, dat het nu niet bepaald zo nuttig was, dat het hoofdkwartier in Colombo was gevestigd? Zou het niet beter in Australië hebben kunnen zijn?

A. Dat is een moeilijke vraag.

Laten we zo zeggen: Achteraf bekeken misschien wel. Het liet zich in het begin toch wel aanzien, dat de stoot eigenlijk meer vanuit het Westen zou komen dan vanuit het Oosten. Het initiatief lag in het begin meer bij de Engelsen dan bij de Amerikanen. Het belang van de herovering van Indië, wat eigenlijk de hoofdpzets was van admiraal **Helfrich**, lag aanvankelijk veel meer voorop.

92516. De **Voorzitter:** Waren daar eigenlijk concrete aanwijzingen voor?

A. Onder andere de indeling in gebieden, die veroverd zouden worden. Ik weet niet precies waar de grenzen liepen, maar het was toch de bedoeling — voor zover ik mij herinner — dat geheel Nederlandsch-Indië zou worden bevrijd.

92517. De **Voorzitter:** Van welk jaar spreekt u nu?

A. Vrijwel tot het einde. Die plotselinge wijziging is gekomen vlak vóór de verovering van Balikpapan.

92518. De **Voorzitter:** Op 15 Augustus 1945 zijn de theatergrenzen gewijzigd, maar daarvóór behoorde alleen Sumatra tot het Seac-gebied. Verder niets. De grensverlegging heeft deze betekenis gehad, dat ook Java bij het Seac-gebied kwam.

A. Dat zou ik echt niet meer uit mijn hoofd weten. Het is allemaal geheugenwerk voor mij. Ik heb er niets van op papier staan.

92519. De **Voorzitter:** Misschien kunt u ons even een overzicht geven van wat u hebt meegemaakt tijdens de oorlog met Japan als commandant van de K 11?

A. Aanvankelijk ben ik toegevoegd aan de Engelsen; dat geschiedde vrijwel direct bij het begin van de oorlog. Ik werd toen dus onder Engels commando gesteld. Ik was toen op zee, in de Zuid-Chinese Zee. Ik weet niet meer uit mijn hoofd, waar ik mij toen precies bevond. Het was in ieder geval bij die eilandengroep, die daar middenin ligt.

92520. De **Voorzitter:** Bedoelt u de Natoena-eilanden?

A. Ja, ik meen, dat het kleine eilandjes waren; misschien was het een eilandengroep ten westen daarvan.

Ik ben toen dus eigenlijk onmiddellijk onder Engels bevel gesteld. Wij moesten toen in één linie opstomen naar Kota Baroe. Met hoeveel onderzeeboten wij waren, weet ik ook niet meer. Wij zijn opgestoomd langs een bepaalde lijn. Onder andere waren daarbij de O 16, de K 17, de K 11, de K 12 en de K 13. Ik meen, dat het vijf boten waren, maar dat weet ik niet zeker. Het kunnen er ook nog een paar meer zijn geweest.

92521. De **Voorzitter:** Kunt u ons iets mededelen van de verichtingen van uw boot in die tijd?

A. Wij zijn dus in die richting opgestoomd tot aan de kust. Mijn post was toen vrij ongunstig. Ik heb toen geen Japanner gezien en moest vrijwel onmiddellijk terugtrekken naar een andere linie. Daar is ook niets gebeurd. Langzamerhand was het ondertussen tijd geworden voor ravitaillering. Daarvoor ben ik naar Singapore opgestoomd. Daar hebben wij gerepareerd en het schip klaargemaakt. Ik ben toen gestuurd naar de lijn tussen de Kameranbaai en Koetsjing, bij Serawak, om daar eventuele landingen tegen te gaan. Daar heb ik weer vergeefs gelegen. Toen ik terugkwam, heb ik de schout-bij-nacht *Spooner* gezegd: Merkwaaardige: post is dat, want ik ben er niets tegengekomen. De laatste dagen voordat ik terugkwam, was hij er achter gekomen, dat de Japanners niet die route volgden, maar een veel oostelijker route. Zij hadden ons toen daar maar laten liggen. Toen was ik toch wel wat verontwaardigd! Ik had net zo goed die paar laatste dagen een mijl of 60 meer oostelijk kunnen gaan liggen.

92522. De **Voorzitter:** Bij wie berustte de verantwoordelijkheid voor dat bevel?

A. Bij schout-bij-nacht *Spooner*. Hij is later overleden.

92523. De heer **Fens:** Heeft dat ook aan de methode, aan het tactisch gebruik van de onderzeeboten gelegen? De Engelsen hadden blijkbaar een andere methode?

A. Ja, zij hadden een andere methode dan wij. Wij hadden meer de mobiele methode. Daar moesten wij natuurlijk ook wel even aan wennen. Bij de Engelsen kreeg je een post toegewezen, waar niemand iets vanaf wist, op gevaar af, dat je door eigen vliegtuigen zou worden aangevallen, enz., enz. Wij hadden de methode, dat je juist door de vliegtuigen werd geïrrigeerd.

92524. De heer **Fens:** Wat is uw indruk van deze twee methodes? Was de onze efficiënter dan die van de Engelsen? Theoretisch kunnen wij daar natuurlijk wel een beschouwing over gaan houden, maar kunt u zich herinneren, dat er aanwijzingen zijn wat de successen betreft, dat is gebleken, dat onze methode beter was dan die van de Engelsen?

A. Dat is moeilijk te vergelijken, want meteen zodra de oorlog kwam, zijn wij overgegaan op de Engelse methode. Ik meen, dat het één keer is voorgekomen — onder Nederlands commando, ik geloof onder de heer *Groeneveld* — dat een boot door een eigen vliegtuig naar de vijand is gebracht. Dat heeft succes gehad. Het was een vrij onaangename situatie. Wij verkeerden op zee eigenlijk vrijwel in onwetendheid. Wij kregen wel een enkel verkenningsbericht door. Verder wist je eigenlijk niets. Dat was een onaangename situatie als onderzeebootcommandant. Dat werkt meer op je moreel. Je wordt maar ergens neergelegd en je hoort wel, wanneer je terug mag komen. Je moet afwachten of er iets op je route komt. Je weet het ene moment dus niet wat er het andere moment komt. Bij de Nederlandse methode wist je altijd: ik kan me nog bewegen; ik kan me voor de vijand plaatsen; je had het gevoel, dat je wat deed. Bij de Engelsen had ik altijd het idee, dat ik een mijn was met een grotere werkingsfeer dan een mijn. Persoonlijk bevredigde mij de Engelse methode niet.

92525. De **Voorzitter:** Wat hebt u daarna gedaan?

A. Ik heb toen de opdracht gekregen naar Penang te gaan; ik was eigenlijk helemaal tegen die opdracht, wat ik ook heb gezegd. Ik heb medegedeeld, dat ik dat geen onderzeebootopdracht vond. Men had inlichtingen gekregen, dat er infiltratie plaats vond door Japanners met kleine prauwtjes achter de Engelse legerlinies aan de vaste wal. Ik moest dat onderzoeken en daarbij zoveel mogelijk onzichtbaar blijven natuurlijk. Ik heb daar een dag of tien, twaalf voor niets rondgevoerd en heb niets ontdekt. Toen ik terugkwam, heb ik dat nogmaals naar voren gebracht. Ik vond het jammer van die opdracht en uit de aard van de zaak had ik niets gezien. *Spooner* wist dat, zei hij, want later had hij bericht gekregen, dat het valse mededelingen waren geweest. Ze waren niet met prauwtjes langs de kust gekomen.

92526. De heer **Fens:** Dat was dus geval nummer twee, dat u daar voor niets was uitgestuurd.

A. Ja. Ik kreeg de indruk, dat de zaak daar niet in goede handen was, dat de leiding daar volkomen niet was opgewassen tegen de moeilijke omstandigheden, waarin zij inderdaad verkeerde. Daarna werd ik teruggestuurd.

92527. De **Voorzitter:** Kunt u ook ongeveer een datum noemen?

A. Het was langzamerhand half Januari geworden. Ik heb de boot nog even klaargemaakt en werd naar Soerabaja teruggestuurd, omdat er voor een onderzeeboot eigenlijk geen werk meer was. In Soerabaja heb ik enige tijd gerepareerd. Ik heb mij klaargemaakt voor de volgende operatie. Toen werd ik naar Palembang gestuurd, naar de mond van de Palembangrivier; eigenlijk door een noodlottige telegramwisseling is ook daar de operatie mislukt. Ten noorden van Banka en Billiton is er een gebied, waarvan overdag radio-telegrammen niet doorkomen. Er zijn verschillende theorieën over. Sommigen zeggen, dat het komt door de geweldig ertshoudende grond. Het merkwaaardige is echter, dat 's nachts na zonsopgang die telegrammen wel doorkomen. Dat hebben wij ook gehad op die dag van de landing. Er is toen een telegram in verkeerde volgorde bij mij binnengekomen, zodat ik de indruk kreeg, dat op de oostkust van Banka zou worden geland. Met volle kracht ben ik naar de oostkust van Banka gestoomd en ben daar blijven liggen. Later kwam pas een ander telegram en toen was de vloot al binnen, althans op ondiep water, zodat ik er met torpedo's niet meer bij kon komen. Daarna ben ik teruggekeerd. Mijn brandstof was bijna helemaal op. In Soerabaja teruggekomen, moest ik mij klaarmaken voor de evacuatie.

92528. De **Voorzitter:** U hebt dus geen succes gehad in die zin, dat u schepen hebt kunnen torpederen?

A. Neen. Ik heb zelfs geen Japans schip gezien!

92529. De **Voorzitter:** Naar ik meen, hebt u na de capitulatie ook nog een patrouille gemaakt bij Ceylon?

A. Ja, dat is die beruchte aanval op Ceylon geweest, op Pasen 1942.

92530. De **Voorzitter:** Waaruit bestond die patrouilletocht?

A. Er was een Japanse vloot gesignaleerd, die een bomaanval zou doen. Ik ben toen uitgestuurd. Daarbij ben ik echter dusdanig door vliegtuigen onder water gedrukt, dat ik mij niet meer kon verplaatsen. Zowel de Engelse onderzeeboot, die er eveneens op uit was gestuurd, als ik, hebben de vijand niet kunnen benaderen.

92531. De **Voorzitter:** Dat heeft dus ook geen resultaat opgeleverd?

A. Neen.

92532. De **Voorzitter:** Hebt u zelf misschien nog iets op te merken, waarvan u meent, dat het voor de commissie van belang kan zijn net te weten? Hetzij over het marinebeleid in het algemeen, hetzij over bijzonderheden?

A. Neen, tenzij u nog een speciale vraag hebt voor mij.

De **Voorzitter:** Dan dank ik u voor uw inlichtingen en ik sluit het verhoor.

A. H. DEKETH.

ALGERA, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN

FENS.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN VRIJDAG 13 APRIL 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer **Algera**, voorzitter, jonkvrouwe **Wttewaall** van **Stoetwegen** en de heer **Fens**, leden, alsmede de heer **Duisterwinkel**, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

JEAN BAPTISTE MARIA JOSEPH MAAS,

oud 37 jaar, wonende te Scheveningen, luitenant-ter-zee 1ste klasse.

Hij legt de eed af als getuige.

92535. De **Voorzitter**: Wilt u mij even opgeven de verschillende functies, die u hebt bekleed tussen 1940 en einde 1945?

A. Bij het uitbreken van de oorlog in Mei 1940 was ik oudste officier van de onderzeeboot O 14, die zich in Curaçao bevond. Dat ben ik gebleven tot begin 1942. Daarna ben ik voor de duur van 17 weken gedetacheerd geweest bij de Engelse marine voor het volgen van een onderzeebootcommandantscursus, waarna ik commandant van de O 9 ben geweest, daarna commandant van de O 15 en medio 1944 ben ik commandant geworden van de onderzeeboot „Dolfijn“ tot het einde van de oorlog.

92536. De **Voorzitter**: Welke taak had u in Curaçao?

A. Het handhaven van de neutraliteit. Wij zijn daar aangekomen in Mei 1939. Op 12 April 1939 zijn wij uit Den Helder vertrokken. Wij waren daar dus, toen de oorlog tussen Duitsland en de andere Staten uitbrak. Wij hebben gepatrouilleerd in de territoriale wateren van Curaçao en Aruba en Bonaire. Wij hebben controle uitgeoefend op de neutraliteitshandhaving.

92537. De heer **Fens**: Bent u ook op de eilanden boven de wind geweest?

A. Neen, daar zijn wij niet geweest.

92538. De heer **Fens**: Was er wel een ander schip, dat patrouillewerk deed in de Bovenwindse Eilanden?

A. Het is mij niet bekend, dat er een schip als taak had te patrouilleren op de eilanden boven de wind. Toen wij daar aankwamen, was daar de „Johan Maurits van Nassau“. In October 1939 is die afgelost door de „van Kinsbergen“.

92539. De heer **Fens**: U weet dus niets van de orders van de commandant van de „van Kinsbergen“?

A. Neen, daar weet ik niets van.

92540. De heer **Fens**: Was u daar alleen of met een divisie?

A. Er waren twee onderzeeboten. Wij zijn uitgegaan met de O 13 en O 14, samenvarend voor een oefenreis, de bekende jaarlijkse oefenreis naar West-Indië. De O 13 is in September 1939 naar Nederland teruggekeerd en afgelost door de O 15, die toen uitkwam, verzeld door de „van Kinsbergen“.

92541. De **Voorzitter**: Hebt u daar iets ontdekt, dat in strijd was met de neutraliteitshandhaving?

A. Ik heb daar geen overtredingen van de neutraliteit ontdekt. Wij hebben wel, toen wij buitengaats lagen, contact gehad met Engelse patrouillerende schepen. Wij hebben die uiteraard gezien. Wij hebben contact gehad met de Duitsers, die daar bescherming zochten.

92542. De **Voorzitter**: Waar was dat?

A. Die Duitse schepen lagen eigenlijk overal. Aan de noordwestpunt van Aruba was de grote St. Michielsbaai — ik meen, dat die baai zo heet —, waar een Duits schip lag. Ik meen, dat dat schip „Antella“ heette.

92543. De heer **Fens**: Van welke maatschappij was dat schip?

A. Dat schip had een gele schoorsteen en was dus van de Bremer Lloyd. In St. Michielsbaai lagen een paar schepen. In Karakasbaai lagen een paar schepen.

92544. De heer **Fens**: Bedoelt u de Michielsbaai op Curaçao?

A. Ja. In het Schottegat lagen ook een paar schepen, terwijl eveneens bij de kunstmestmaatschappij drie schepen lagen.

92545. De **Voorzitter**: U hebt daar dus geen dingen gezien, die in strijd waren met de neutraliteit?

A. Pertinent niet.

92546. De **Voorzitter**: Wanneer bent u naar Europa teruggegaan?

A. Wij zijn 12 September 1940 uit Curaçao vertrokken. Wij kregen orders om naar Engeland te komen.

92547. De **Voorzitter**: Welke werkzaamheden kreeg u in Engeland?

A. Wij kwamen einde October 1940 in Engeland aan. De onderzeeboot had toen een reparatie nodig. Zij was bij voorbeeld niet uitgerust met een asdic-installatie en met een echo-lood-installatie. De Engelse marine vond het beter om die toestellen eerst aan te brengen vóórdat wij ons werk gingen verrichten. Totdat er plaats was bij de scheepswerf zijn wij ingedeeld bij de 7de onderzeebootflotielje.

92548. De **Voorzitter**: Waar was die gestationneerd?

A. Het stationsschip was in Rothesay, maar wij zijn meteen na binnenkomst gedirigeerd naar Toormory, op het eiland Mull, waar wij zijn gebleven tot Kerstmis. Met Kerstmis zijn wij rondgevoerd naar Dunee, waar wij in reparatie zijn genomen op de scheepswerf. Die reparatie heeft ongeveer drie maanden geduurd. Daarna zijn wij ingedeeld bij de 9de onderzeebootflotielje, die gestationneerd was in Dundee, en wij zijn gebruikt voor de patrouillering op de kust van Noorwegen.

92549. De **Voorzitter**: Kunt u ons iets mededelen over die patrouille werkzaamheden?

A. Wij werden over het algemeen gestationneerd op de Shetlands, vanuit de hoofdbasis Dundee. De Shetlands was de afspringbasis voor Noorwegen. Daar werden wij gelegd in het plaatsje Lerwick, en van daaruit staken wij over naar de overkant. Wij hebben enige patrouilles gemaakt in de buurt van Trondheim. Wij stonden volkomen onder Engels operationeel bevel. De flotielje had een Engelse flotieljecommandant, die rechtstreeks vaarorders uitdeelde aan de commandanten van de onderzeeboten. Wij werden volkomen gedirigeerd door de Engelse operationele staf. De Engelse zeemacht had langs de kust van Noorwegen patrouilleterreinen, die gemiddeld 25 mijl lang waren in de richting van de kust en een mijl of 15 breed, loodrecht op de kust. Wij kregen een patrouilleterrein toegewezen met de opdracht contact te zoeken met vijandelijke scheepvaart en die te vernietigen. Soms waren daar bepaalde restricties bij, b.v., dat wij alleen maar om de Zuid varend verkeer mochten aanvallen. Ook hebben wij eens de restrictie gehad, dat wij alleen maar kruisers en grotere schepen mochten aanvallen; dus alles, wat men kleiner tegenkwam, moest men laten varen.

92550. De **Voorzitter**: Hebt u daarmee nog successen behaald?

A. Wij hebben op die kust geen succes geboekt. Het was ook erg moeilijk, omdat die Duitsers niet buiten kwamen. Wij moesten dus het fjord in, en dan moesten wij daar gaan rondneuzen. Dat kon men niet erg lang volhouden; 's nachts moest er bijgeladen worden. De nachten waren niet zo era lang. De nachten, dat het zicht zo gunstig was, dat men aan het einde van de duisternis zo'n fjord aangelopen kon hebben, waren niet zo veelvuldig in die streek. Wij moesten dus 's morgens wachten tot het licht was en dan met de periscoop zo'n fjord in. Het water in zo'n fjord wordt praktisch zoetwater. De onderzeeboten, die gebouwd zijn op een minimum-zoutgehalte van het water van 101711018, zijn niet meer onder water te houaen; die zinken. Dat was dus een experiment, waaroi niet veel viel uit te halen. Wij hebben het wel geprooeerd.

92551. De **Voorzitter**: U bent dus opgenomen op die **commandantencursus**?

A. Ja.

92552. De **Voorzitter**: Was u op die cursus de enige?

A. Ik was de enige Nederlandse officier. Er waren nog vijf Britse officieren.

92553. De **Voorzitter**: Was dat de volledige cursus?

A. Ja.

92554. De **Voorzitter**: Wat hebt u meegemaakt als commandant van de O 9?

A. De O 9 was volledig toegevoegd aan de 9de onderzeebootflotielje, de oefenflotielje, waarbij de onderzeeboten dienden als doelschip voor oefenende anti-onderzeebootstrijdkrachten.

92555. De heer **Fens**: Hebt u op weg van Curaçao naar Engeland nog vijandelijke strijdkrachten of vijandelijk vervoer ontmoet?

A. Wij zijn van Curaçao naar Bermuda gevaren. Een weekend zijn wij in Hamilton geweest, waar wij water en brandstof hebben geladen. Daarna zijn wij doorgevaren naar Halifax, waar wij ongeveer 10 dagen hebben gelegen. Wij moesten toen de batterij bijvullen: er was geen gedistilleerd water, dat moest eerst worden gemaakt. Dat heet een dag of tien geduurd. Wij zijn toen opgenomen in het konvooi HX 79, dat op de overtocht naar Engeland zware verliezen heeft geleden.

92556. De heer **Fens**: Had u daar een beschermende taak bij!

A. Neen, wij hadden daarbij geen beschermende taak. Overdag wel. Overdag waren wij gestationeerd aan de buitenvoorkant van het konvooi met als opdracht eventuele vijandelijke bovenwaterstrijdkrachten te lijf te gaan; 's nachts waren wij opgenomen in het centrum van het konvooi. Dat is heel logisch, omdat men 's nachts geen verschil kan maken tussen onderzeeboten en onderzeeboten. Wanneer de Duitsers dus 's nachts aan gaan vallen, dan zou de O 14 ook een Duitse onderzeeboot zijn geweest.

92557. De **Voorzitter**: Wat is er gebeurd met de O 15 tijdens uw commando?

A. De O 15 was bij dezelfde onderzeebootflotielje ingedeeld. Hij was dus ook een doelschip voor oefeningen.

92558. De **Voorzitter**: Belangrijker zal waarschijnlijk zijn geweest de periode, waarin u commandant van de „Dolfijn^s was?

A. Dat was conform de periode O 14. De „Dolfijn^m heeft ook vier patrouilles gemaakt op de Noorse kust onder mijn commando.

92559. De **Voorzitter**: De O 15 heeft toch ook een patrouille gemaakt?

A. Dat is niet onder mijn commando gebeurd.

92560. De **Voorzitter**: In het boek van „40 jaren onderzeedienst“ staat:

„Nadat het commando was overgenomen door den Luit. **J. B. M. J. Maas** maakte zij in Januari nog een patrouille, waar na zij wegens ouderdom der machines nog slechts als **Asdic** boot bij de 7e Flotille te Rothesay werd gebruikt.

A. Dat is een patrouille, die ik niet meetel. Wanneer een onderzeeboot namelijk een reparatieperiode achter de rug heeft, een onderhoudsperiode, was het gewoonte om die boot de kant van IJsland op te sturen op de Duitse onderzeebootroute, om te proberen onderzeeboten te vangen. Ook dit was een vrij vreedzaam bedrijf. Het was dus meer het oefenen van de equipage en het gewend raken aan de routine, enz. aan boord, maar daar zat natuurlijk de genotsverhoging aan van de kans van Duitse onderzeeooten. die daar in grote getale voorbijkwamen.

92561. De heer **Fens**: Hebt u die ook ontmoet op die patrouille?

A. Wij hebben geen Duitse onderzeeboten ontmoet. Het gevecht van een onderzeeoot tegen onderzeeboten in de afgelopen oorlog was nog een 100 pct. kansgevecht. Het was nog niet zo, dat men werkelijk een onderzeeboot op kon zoeken en er contact mee kon maken. Daarvoor was nodig een intensieve samenwerking tussen verkenningsvliegtuigen en werkelijk behoorlijk anti-onderzeeootwerkende radar-installaties. Wij waren wel uitgerust met radar-installaties, maar dat waren meer luchtwaarschuwingsinstallaties; die waarschuwden ons bijzonder efficiënt, wanneer er vliegtuigen aankwamen, maar het radar-contact maken met onderzeeboten is zuiver kanswerk; dan moet het heel mooi weer zijn en aan moet het schip niet slingeren. Dan wil het weleens gelukken. Dat was dus de onderzeeoot-radarinstallatie, zoals die op de boten voorkwam in de afgelopen oorlog.

92562. De **Voorzitter**: Zo juist wilde u gaan vertellen, dat u in 1945 was gaan proberen met één van de onderzeeboten.

A. Dat was de allerlaatste patrouille van de oorlog. Wij hebben toen één Duitse onderzeeoot gezien.

92563. De **Voorzitter**: Wilt u ons een overzicht geven van wat u als commandant van de „Dolfijn^s hebt meegemaakt en daarbij dit dan incorporeren?

A. Ik heb eigenlijk heel weinig meegemaakt. Die onderzeedienst op de Noorse kust was veel meer een gevecht tegen het weer; en de navigatorische moeilijkheden dan wel tegen de Duitse strijdkrachten.

92564. De heer **Fens**: Wanneer ik nu een nuchtere opmerking mag maken, dan had men u daarvoor dus niet hoeven uit te sturen! Wanneer het er in de praktijk op neer komt, dat het een gevecht is tegen het weer, dan begint het een beetje Don-Quichotterie te worden, neem mij niet kwalijk!

A. Neen, dat ziet u dan tot mijn spijt niet helemaal juist.

De heer **Fens**: Ik wil het graag anders horen!

A. De Duitsers wisten bijzonder goed, dat wij daar met onderzeeboten kwamen. Zij vertoonden zich dus niet buiten. Waren die onderzeeboten daar niet geweest, dan was het wel anders geweest. Wij hebben dat ook de gehele oorlog door zuiver preventief gezien. Wij werden ook wel gebruikt als radiobaken voor raids. Dat hebben wij één keer gedaan. Wij zijn ook eens naar de ingang van een fjord gestuurd met als taak om de omgeving te verkennen.

92565. De **Voorzitter**: Bent u daar aan land geweest?

A. Neen, maar er zou een raid worden uitgevoerd met Engelse torpedojagers. Wij zijn toen op de dag, dat zij komen zouden, aan de ingang van de fjord aan de oppervlakte gaan liggen om seinen af te geven, toen zij dichter in de buurt kwamen Wij hebben hen er ook weer uitgeloodst. Dat waren normale taken, niets buitensporig.

92566. De heer **Fens**: Dit was dan niet erg opwekkend voor de bemanningen. Die hadden natuurlijk wel graag ook eens een keer een zichtbaar succes geboekt waarschijnlijk?

A. Die bemanning was iedere reis diep teleurgesteld. Het is zeer teleurstellend om iedere reis weer opnieuw de torpedo's terug te brengen, die wij mee hadden genomen.

92567. De heer **Fens**: Dan was het natuurlijk een dubbel moeilijke taak voor de commandant om de geest goed te houden, waar-schijnlijk.

A. Ja, dat was een moeilijke taak gedurende de gehele oorlog.

92568. De **Voorzitter**: Hoe was overigens de geest onder de be-manning?

A. Die was boven alle lof verheven. Ik had het bijzondere geluk om al in April 1939 uit Nederland te zijn vertrokken en tot medio 1942 praktisch onafgebroken met die zelfde equipage bij elkaar te blijven. Die periode van de O 14 is qua geest onder de bemanning een periode geweest, die men eigenlijk maar één in je leven mee-maakt. Die bemanning was een zeer hechte eenheid. Die O 14 en O 9 daarna waren uitmuntende equipages, maar daar was een gedeelte van in oefening. Voor een gedeelte waren er Engelandvaarders bij, personeel in oefening verder, dat werd opgeleid voor de operationele boten. Op de „Dolfijn“ kwam ik een gedeelte van mijn oude equipage tegen. Daar was de stemming heel goed.

92569. De **Voorzitter**: Hoe was het nu met de Engelandvaarders in het algemeen?

A. Ik heb van Engelandvaarders de meest prettige ervaring gehad. Ik heb een paar knapen aan boord gekregen, Scheveningse vissers, die zeer spectaculair uit Nederland waren gekomen. Die mensen voelden niets voor een onderzeeboot. Een visser kan over het alge-meen niet zwemmen en vindt een onderzeeboot maar een raar ding. De dag, waarop die mensen aan boord kwamen, heb ik de grootste moeite gehad om hen in die boot te krijgen. Toen zij er echter eenmaal een dag of veertien waren — wij hadden een overeenkomst gesloten, dat wij het een dag of veertien zouden proberen en niet ontevreden zouden zijn —, kwamen zij allemaal vragen of zij alstublieft mochten blijven! Zij zijn dan ook volkomen in de gemeenschap opgenomen. Het waren uitnemende zeelui.

92570. De **Voorzitter**: Is uw basis altijd Dundee gebleven?

A. Ja, mijn basis is tot het einde van de oorlog Dundee geweest.

92571. De **Voorzitter**: U hebt het commando gehad tot September 1945?

A. Ja, tot 24 September 1945.

92572. De **Voorzitter**: Wat hebt u daarna gedaan?

A. Daarna ben ik ingedeeld bij de havendetachementen Neder-landsch-Indië. Ik ben toen naar Java gegaan.

92573. De **Voorzitter**: Waarschijnlijk niet rechtstreeks?

A. Eerst ben ik veertien dagen in Bergen op Zoom geweest om een detachement oorlogsvrijwilligers te kleden en een zeer primitieve training te geven. Per „Nieuw Amsterdam“ zijn wij toen via Enge-land naar Java gegaan.

92574. De **Voorzitter**: Rechtstreeks?

A. Neen, via Malakka.

92575. De heer **Fens**: Heeft men u, nadat u reeds in 1939 uit Nederland was vertrokken, na al die tijd veertien dagen in Nederland laten blijven?

A. Ja.

92576. De heer **Fens**: Moest u meteen weer weg?

A. Ik was liefhebber. Ik was heel gezond en er waren heel veel mensen, die niet gezond waren.

92577. De **Voorzitter**: U voelde dit dus niet als erg belastend, dat u maar 14 dagen in Nederland kon blijven?

A. Neen, ik was liefhebber.

92578. De heer **Fens**: Het is voor ons misschien wel interessant om eens te weten, hoe de geestelijke verzorging liep bij de boots-bemanningen?

A. Mijn bemanning was overwegend Protestant. In het stadje Dundee was een dominee van de kerk van Schotland, die zich heel erg interesseerde voor de equipages. Deze mensen gingen ook naar zijn kerk. Uit dat oogpunt was de geestelijke verzorging zeer be-vredigend. Zij waren ook zeer welkom bij de diverse organisaties van de Schotse kerk.

92579. De heer **Fens**: Hebt u ook wel belangstelling uit Londen gehad voor uw mensen? Is er weleens iemand van het hoofdkwartier geweest om eens met die mensen te praten en eens te kijken? Is er weleens belangstelling getoond, wanneer de boot binnenkwam?

A. Toen wij uit Curaçao kwamen, hebben wij bij binnenkomst bezoek gekregen van schout-bij-nacht *van Asbeck*, die namens de bevelhebber zee strijdkrachten de equipage welkom heette. Daarna is admiraal *Furstner* eens één keer geweest. De mensen, die regelmatig kwamen, waren de mensen, die ons uit de materiële moeilijkheden hielpen.

92580. De heer **Fens**: Ja, natuurlijk, dat spreekt, maar het gaat ons eigenlijk meer om de belangstelling voor de persoon van de mensen. Natuurlijk hebt u waarschijnlijk mensen van de materieel-diensten aan boord gehad.

A. Schout-bij-nacht *Feteris* was een regelmatig bezoeker.

92581. De heer **Fens**: Het gaat ons meer om de belangstelling voor het persoonlijk wel en wee van de mensen, die op de boten zaten.

A. Dominee *Sillevis Smitt* kwam regelmatig.

92582. De heer **Fens**: Uiteraard, dat kan ik mij levendig indenken. Wie kwam er van de marinestaf, van het Departement van Marine? U hebt gezegd, dat admiraal *Furstner* één keer is geweest.

A. Misschien is hij meerdere malen geweest, maar ik heb het maar één keer meegemaakt. Verder heb ik geen bezoeken gehad, naar ik mij herinner, maar ik zou toch ook niet kunnen zeggen, wie daarmee belast had moeten worden.

92583. De heer **Fens**: Ik geloof niet, dat dit een kwestie van „belast zijn met“ is. Ik kan mij indenken, dat juist, omdat u zegt, dat deze mensen eigenlijk iedere keer opnieuw teleurgesteld terug-kwamen...

A. Wij hebben wel heel veel belangstelling gehad van en zeer plezierig contact gehad met Prins *Bernhard*. Hij is meerdere malen in Dundee geweest. Wij hebben gerepareerd bij een plaats in de buurt bij Edinburg. Prins *Bernhard* is toen ook op bezoek geweest en Koningin *Juliana* heeft ons in Dundee een bezoek gebracht.

92584. De heer **Fens**: Dat werd natuurlijk door de bemanningen zeer op prijs gesteld.

A. Ja, dit werd zeer bijzonder op prijs gesteld. Ik heb ook een dag gevaren met Minister *Gerbrandy*. Hij heeft persoonlijk de onder-zeebootbasis bezocht en heeft een hele dag meegevaren.

92585. De **Voorzitter**: Met welke boot was dat?

A. Dat was met de O 15.

92586. De **Voorzitter**: Heeft hij meegevaren op zee en ook in het kader van oefeningen?

A. Wij zijn gaan varen vanuit Greenock en wij zijn de Schotse fjorden doorgevaren en zijn in de namiddag teruggekomen. Minister *Gerbrandy* verklaarde zelf, dat hij veel had gelezen over onder-zeeboten en hij snapte niet hoe zo'n ding werkte. Hij is toen mee-gegaan. Hij kwam 'smorgens vroeg aan boord, heeft de gehele dag meegevaren en heeft overal gekeken en met iedereen gesproken. Dat was bijzonder prettig, want hij wist van ieder dorpje of stadje, waar iedereen van de bemanning vandaan kwam, een bijzonderheid te vertellen. Hij was een zeer gevierd persoon onder de equipage.

92587. De heer **Fens**: Dit is het soort belangstelling, dat wij bedoelen. Dit is natuurlijk zeer geapprecieerd, wanneer de **Minister-President** en zeer zeker de leden van het Koninklijk Huis een bezoek brengen aan de bemanning. Dit soort belangstelling, dat natuurlijk een grote invloed heeft en een grote indruk maakt, hebt u dat nu ook ondervonden van de hoogste marineleiding?

A. Neen, behalve de bezoeken van de materieelmensen en het bezoek van admiraal **Furstner** hebben wij geen bezoeken gehad. De commandanten stonden natuurlijk wel in contact.. .

92588. De heer **Fens**: Daar twijfel ik geen moment aan. Ik kan mij zelfs voorstellen, dat de verhouding tussen de bootbemanningen en de commandant en officieren zo goed was, dat deze mensen eigenlijk een bepaald gemis van belangstelling van hogere regionen niet zo erg voelden.

A. Ik heb er van de zijde van mijn equipage nooit schampere opmerkingen over gehoord, nooit klachten over vernomen. Dat kan ik u eerlijk verklaren.

92589. De **Voorzitter**: Daarentegen hebt u wel opgemerkt, dat het hogelijk gewaardeerd werd, dat er een Minister kwam?

A. Dat werd bijzonder gewaardeerd. Dat wordt altijd gewaardeerd. in iedere maatschappij, zelfs nu in 1951, in volle vrede, wordt het bijzonder gewaardeerd, wanneer er officiële belangstelling voor het schip is. Dat is een noodzaak voor de geesthandhaving.

92590. De **Voorzitter**: Hebt u misschien zelf nog iets op te merken. waarvan u meent, dat het voor de commissie van belang kan zijn het te horen, over deze periode in het algemeen, over het **marinebeleid** in het algemeen of in bijzonderheden of over uw ervaringen?

A. Neen. ik zou u geen bijzondere bijzonderheden meer kunnen vertellen.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

J. B. M. J. MAAS.

ALGERA, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

FENS.

DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN DONDERDAG 19 APRIL 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaak van Stoetwegen en de heer Fokkema, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van:

WYBRANDUS SCHILLING,

oud 61 jaar, wonende te Voorburg, luitenant-generaal b.d.

92601. De **Voorzitter**: U wordt geacht uw antwoorden te geven onder het verband van de reeds eerder door u afgelegde eed.

Ik zou u enkele vragen willen stellen over de eventuele berichtgeving aan admiraal *Mountbatten* in September 1945.

De heer van *Mook* heeft in zijn boek „Indonesië, Nederland en de Wereld”, op blz. 88 geschreven:

„Klaarblijkelijk op grond van berichten, die hij van Rapwi-mensen op Java en Sumatra had ontvangen, ging Admiraal *Mountbatten* de toestand zeer ernstig inzien, ...”.

Uit andere verhoren is ons gebleken, dat *Mountbatten* ook mededelingen hebben bereikt over de eventuele sterkte van het Indonesische leger. Er schijnen hem berichten te hebben bereikt, dat er een sterk Indonesisch leger was, als gevolg waarvan hij bepaalde maatregelen al of niet heeft genomen.

In uw eerste verhoor hebt u het volgende gezegd:

„In het hoofdkwartier van admiraal *Helfrich*, waar ik in de periode van 2 September tot 21 September dagelijks kennis kon nemen van de berichten, die van de Rapwi-teams kwamen, heb ik de indruk gekregen, ...”.

Ik veronderstel, dat u van de berichten van de Rapwi-teams, die naar *Mountbatten* werden doorgegeven en ook aan admiraal *Helfrich*, kennis hebt gehad, en ik zou u dus willen vragen of u uit de berichten van de Rapwi-teams is gebleken, dat medeaeing werd gedaan over de sterkte van het Indonesische leger.

A. Ik kan mij dit niet herinneren. Er is echter nog een andere bron geweest dan alleen de Rapwi-teams. De kruiser „Sutfolk”, onder commando van admiraal *Patterson*, commandant van het cruiser squadron V lag in Tandjong-Priok gedurende de maand September. Aan boord daarvan waren de heer van *der Plas* en generaal van *Straten*, hoofd van de N.I.C.A.-organisatie. Ik meen mij te herinneren, dat er ook enige berichten zijn geweest van admiraal *Patterson*, die via Kandy naar Colombo kwamen, en het is meer waarschijnlijk, dat de inlichtingen over de sterkte van Indonesische troepen, die zich vormden gedurende de maand September uit door de Japanners getrainde Indonesiërs, afkomstig zijn van admiraal *Patterson*.

92602. De **Voorzitter**: In het boek van de heer van *Mook* is duidelijk sprake van berichten, welke van Rapwi-mensen op Java en Sumatra werden ontvangen, en u spreekt in uw verhoor eveneens over berichten van Rapwi-teams.

A. De Rapwi-teams waren uit de verschillende plaatsen van de gehele Indonesische Archipel de voornaamste berichtgevers.

92603. De **Voorzitter**: Wat was de inhoud van die berichtgeving?

A. Aanslagen op Europeanen, aanhouden en doorzoeken van treinen, het verloren gaan van personen in algemene zin. Ik herinner mij hiervan echter helemaal geen details en ik heb er ook geen aantekening van gehouden.

92604. De **Voorzitter**: U herinnert zich dus niet meer, dat het berichten waren betreffende de sterkte van het Indonesische leger?

A. In die periode heb ik ook kennis genomen van oudere Nefis-rapporten, die in Australië waren opgemaakt naar aanleiding van ondervraging van krijgsgevangenen. In mijn geheugen heeft zich dit alles gelijkelijk vastgezet in deze gecondenseerde periode na mijn vrijkomen uit krijgsgevangenschap. Deze rapporten hebben zich allemaal overdekt en ik kan in mijn geheugen de ene bron niet meer van de andere onderscheiden. In de verslagen van de Nefis in Australië kwamen allerlei gegevens voor betreffende Indonesische afdelingen, welke door de Japanners werden gevormd. Er moeten geurende September berichten zijn geweest, dat wapens van de Japanners overgingen naar die afdelingen.

92605. De **Voorzitter**: De Rapwi-teams, welke u hebt genoemd, waren dat Engelse teams, of Nederlandse, of gecombineerde?

A. Gecombineerde.

92606. De **Voorzitter**: Zouden dus ook de Nederlandse teams berichten naar *Mountbatten* hebben gezonden?

A. Het is allemaal zo vaag in mijn geheugen, dat ik het moeilijk kan zeggen.

92607. De **Voorzitter**: Hebt u de naam van *der Post* weleens gehoord?

A. Ja zeker.

92608. De **Voorzitter**: Zou het mogelijk zijn, dat deze berichten naar *Mountbatten* heeft gezonden?

A. Dat is zelfs zeer waarschijnlijk, want kolonel van *der Post*, die krijgsgevangene was op Java, is na zijn bevrijding natuurlijk onmiddellijk in contact gekomen met de eerste officiële Engelse tegenwoordiging en dat was admiraal *Patterson*. Hij moet deel hebben uitgemaakt van een door de Engelse gevormde „advanced party” vóór de bezetting door de Engelsen. Ik heb kolonel van *der Post* herhaaldelijk ontmoet en ik weet, dat deze in de intelligence van de Engelsen een zeer belangrijke rol heeft gespeeld in de volgende maanden. Ik weet zo goed als zeker, dat hij deze functie reeds vervulde, toen ik op 29 September te Batavia aankwam. Van *der Post* was een van de eerste personen, die ik heb ontmoet.

92609. De **Voorzitter**: Het is u dus niet uit eigen wetenschap bekend, dat hij inderdaad dergelijke berichten naar *Mountbatten* heeft gestuurd?

A. Neen, niet direct.

92610. De **Voorzitter**: Is het u ook niet gebleken uit de gesprekken, welke u met hem hebt gehad?

A. Neen. Ik heb talrijke krijgsgevangenen gesproken, van wie er verschillenden waren, die met van *der Post* samen krijgsgevangenen waren geweest, en volgens hen had van *der Post* zijn intelligence-werk als krijgsgevangene voortdurend voortgezet. Hij heeft zich voortdurend op de hoogte gehouden van de ontwikkeling van de toestand in Indonesië. Als Zuid-Afrikaan, dus als Engelsman, heeft hij dit natuurlijk gedaan in Engelse zin.

92611. De **Voorzitter**: U kunt over deze berichtgeving dus niets positiefs zeggen?

A. Ik kan geen details verstrekken, die met zekerheid als richtsnoer kunnen dienen voor het trekken van conclusies.

De **Voorzitter**: Dit was eigenlijk hetgeen wij u wilden vragen.

A. Ik heb nog een oud notitieboekje gevonden, waarin nog enkele data voorkomen, voor het geval u daarover nog in twijfel mocht verkeren. In een aantekening van 18 September staat, dat ik van de luitenant-ter-zee *Wingender*, hoofd van de inlichtingendienst van de staf van admiraal *Helfrich*, hoor, dat die dag een Rapwi-party naar Soerabaja is gegaan. Op 22 September zou een Rapwi-party naar Bandoeng gaan en ook een naar Magelang.

92612. De **Voorzitter**: De berichten van de Rapwi-teams, welke u hebt gelezen, waren van vroegere datum, want u zegt in uw verhoor:

„waar ik in de periode van 2 September tot 21 September dagelijks kennis kon nemen van de berichten, die van de Rapwi-teams kwamen,“.

A. Ja, maar er waren dus al vanaf 2 September Rapwi-teams in Batavia en er zijn Rapwi-teams gevormd uit de commando's, welke waren opgekomen tussen 17 Augustus en 31 Augustus. In mijn eerste verhoor, toen ik helemaal niet was voorbereid op een ondervraging over die periode, heb ik uit mijn geheugen zeer vage gegevens verstrekt.

Op 19 September is er voor het eerst sprake van onlusten, die worden verwacht bij Medan. Het bericht terzake is afkomstig van de kapitein-ter-zee *Perks* en is gericht aan de chef van de staf van admiraal *Helfrich*, de toenmalige kapitein-ter-zee *Willinge*. Er wordt gemeld, dat in verband met onlusten in Medan is getracht de operatiën voor Sumatra te vervroegen.

92613. De **Voorzitter**: Die berichten waren misschien afkomstig van de heer *Brondgeest*?

A. *Brondgeest* is een naam, die mij bekend is, als iemand die per parachute is gedropt; hij was reeds boven de vijftig. Verder ken ik hem niet, ik heb hem nooit persoonlijk ontmoet. In Colombo heb ik van hem horen spreken als iemand met grote durf. Zonder ooit getraind te zijn in parachutespringen, is hij per parachute neergelopen.

Op 20 September is eigenlijk voor het eerst sprake van een parachutisten-actie, de toestand ontwikkelt zich dus vrij snel. Ik weet niet of u over soortgelijke gegevens beschikt; dit zijn potloodaantekeningen, welke ik heb gemaakt tijdens mijn verblijf te Colombo.

In verband met een reeds vroeger gestelde vraag zal ik u iets voorlezen, dat u waarschijnlijk zal interesseren. Het is een telefoonbericht van *Perks*, waarvan de verkorte inhoud als volgt luidt:

„Het plan was Java te bezetten met één divisie uit India, waarvan een deel omstreeks 12 October naar Batavia, daarna Sumatra. Nu omstandigheden Malakka gunstig kan verloop bespoedigd. Transportschepen beschikbaar, waaronder 3000 man, voor vervoer van Malakka naar Nederlandsch-Indië omstreeks 3 à 4 October. Men gaf voorkeur aan Sumatra, toestand kampen (en korte overtocht) en vroeg of Sumatra vóór Java kon bezet worden. Ik (*Perks*) heb verklaard deze transportschepen in de eerste plaats naar Java moeten en daar geen verzet te verwachten is niet noodzakelijk troepen volledig op oorlogsvoet.“

Op 18 September wordt door *Perks* dus bij de Engelsen aangehouden om Java te bezetten vóór Sumatra. Ik zeg dit, omdat u in de loop van de vorige ondervragingen een vraag in deze richting hebt gesteld.

92614. De **Voorzitter**: Hebt u ongeveer midden September stafbesprekingen meegemaakt, waar deze kwestie ook ter sprake is gekomen?

A. Op 20 September ben ik met kapitein-ter-zee *Willinge* naar een stafbespreking in Kandy geweest, voor het eerst. Daarna ben ik op 21 September toegevoegd aan de staf van *Mountbatten* en ik heb toen op 22 September weer een bespreking meegemaakt, waarvan ik de vorige maal de notulen heb overhandigd.

92615. De **Voorzitter**: Dat was een bespreking zuiver op militaire leest?

A. Ja, hoofdzakelijk militair-technisch, betreffende transport, samenstelling, enz.

92616. De **Voorzitter**: Op dat ogenblik was er bij de militairen dus nog geen enkele twijfel of men zou deze zaak volledig doorzetten?

A. Ja.

92617. De heer **Fokkema**: Had u persoonlijk ook deze mening?

A. Ja. In die periode bestond er geen enkele twijfel over de vraag — er waren natuurlijk wel moeilijkheden te verwachten — of het Nederlands gezag onmiddellijk erkend zou worden. Twijfel daaraan is pas ontstaan, nadat *Christison* een definitief antwoord ontweek in het begin van October.

92618. De **Voorzitter**: De officieren van A.L.F.S.E.A., enz. hebben het dus als vanzelfsprekend beschouwd, dat er troepen moesten worden gezonden in voldoende mate?

A. Ja.

92619. De **Voorzitter**: Waren die troepen beschikbaar?

A. De troepen, waarvan hier sprake is, moesten alle uit India komen en het waren troepen, die in de voorafgaande maanden gerecriteerd waren met het oog op latere oorlogsoperatiën. Men kan niet genoeg aandacht schenken aan het feit, dat de oorlog veel vroeger is afgelopen, dan ooit iemand had verwacht. Er waren voor het tweede deel van 1945 geen ernstige operatiën voorzien met troepen ressorterende onder *Mountbatten*.

92620. De **Voorzitter**: Ook niet naar Malakka en Sumatra?

A. Alleen Malakka, met, ik meen, drie divisies, terwijl men plotse-ling in September voor de enorme taak kwam van een gelijktijdige occupatie van Indo-China, Siam, Burma en geheel Nederlandsch-Indië, en dat was het tijdstip, dat iedereen naar huis wilde.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

W. SCHILLING.

ALGERA, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

FOKKEMA.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 20 APRIL 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer *Algera*, voorzitter, en de heren Posthumus en Stufkens, leden, alsmede de heer Kranenburg, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

JOHANNES VAN LEEUWEN,

oud 59 jaar, wonende te Rotterdam, gemeentehavenmeester van Rotterdam.

Hij legt de eed af als getuige.

92621. De Voorzitter: Welke functie bekleedde u bij het uitbreken van de oorlog?

A. Ik was kapitein-luitenant-ter-zee en commandant van de positie Hoek van Holland.

92622. De Voorzitter: Wat hield die positie Hoek van Holland in?

A. Het was een versterkte positie rond de mond van de Maas bij Hoek van Holland. Een dergelijke positie had men toen ook in IJmuiden.

92623. De Voorzitter: Wat had u onder u?

A. Ik had zowel de marine als de landmacht onder mij. Ik had dus eigenlijk een tweeledige functie. Tevens was ik commandant maritieme middelen en als zodanig stond ik onder de chef staf zee-macht, terwijl ik als positiecommandant Hoek van Holland onder de commandant westfront van de Stelling Holland stond.

92624. De Voorzitter: Wat had u van de marine onder u? Had u ook schepen onder u?

A. Ik had een paar onderzoekingsvaartuigen onder mij.

92625. De Voorzitter: Dus geen bepaalde strijdmiddelen?

A. Neen.

92626. De Voorzitter: Wat waren er voor marinetroepen?

A. Er was een klein detachement, bestaande gedeeltelijk uit mariniers en gedeeltelijk militie. Daar bemande ik onder andere één van de batterijen mee, later twee van de batterijen.

92627. De Voorzitter: Hoe bent u naar Engeland gegaan; is dat op uw eigen initiatief geschied of hebt u daartoe een bepaalde opdracht gehad?

A. Die gehele situatie is eigenlijk enigszins verward geweest. Ik heb namelijk een telex gekregen van de marinestaf.

92628. De Voorzitter: Op welke dag?

A. Dat is geweest op de dag van de capitulatie.

92629. De Voorzitter: Hoe laat?

A. Dat weet ik niet meer.

92630. De Voorzitter: Ongeveer?

A. Het is nu elf jaar geleden! Dat zou ik dus moeten schatten. Het is in de middag geweest.

De Voorzitter: Dat is voldoende.

A. Het was dus een telex van de marinestaf, waarvan ik mij niet woordelijk de inhoud herinner, maar waarvan de strekking was, dat er zoveel mogelijk personeel en materieel naar Engeland zou uitwijken.

92631. De Voorzitter: Op dat ogenblik was, meen ik, admiraal *Furstner* al uitgeweken?

A. Dat weet ik niet. Het beroerde van dit geval was, dat, zoals het weleens meer gaat, wij tevoren waren gewaarschuwd, dat wij moesten verwachten, dat de vijand in onze communicatiemiddelen zou klimmen — daar hadden wij al een voorbeeld van gehad — en dat de telexberichten zouden worden voorafgegaan door een bepaald codewoord, en juist, zoals men bij dergelijke aangelegenheden natuurlijk zal ondervinden: bij die telex ontbrak dat codewoord. Bovendien stond er in, dat daarna de verbindingen zouden worden verwoest, zodat ik daarna generaal *Winkelman* heb opgebeld. Ik vond dit nogal een belangrijk iets. Ik heb hem aan de telefoon gekregen. Ik herkende zijn stem zeer duidelijk, heb met hem een gesprek gehad en hem gevraagd: Generaal, ik heb een telexbericht gehad van de marinestaf met ongeveer deze inhoud, zoals ik u die juist heb genoemd; ik heb het een beetje versluierd gezegd en hem verteld, dat er in stond, dat een gedeelte van de weermacht moest worden geplaatst om de West. Ik heb er toen nog bijgezegd: U begrijpt wat dat betekent, generaal: plaats om de West. Hij antwoordde daarop, dat hij dat heel goed begreep. Hem was daar echter niets van bekend. Daarna heb ik een motorrijder naar den Haag gestuurd naar de marinestaf en toen bleek het bericht juist te zijn.

92632. De Voorzitter: Wie was er op dat ogenblik chef van de marinestaf?

A. Dat weet ik niet. Die motorrijder heeft, naar ik meen, met kolonel *van Tijen* gesproken, die nu is overleden.

92633. De Voorzitter: Had de marinestaf de bevoegdheid om u te doen vertrekken, want als ik mij niet vergis, stond u als positiecommandant onder de commandant Vesting Holland?

A. Ja, en als commandant maritieme middelen onder..... Ik had een tweeledige functie. Dat was het gekke.

92634. De Voorzitter: U stond wat de landmacht betreft onder de commandant Vesting Holland?

A. Ja.

92635. De Voorzitter: Wat de marine-aangelegenheden betreft, had u te maken met de chef van de marinestaf?

A. Ja.

92636. De Voorzitter: Maar nu als positiecommandant: Betekende dat niet, dat u daarmede die beide functies overkoepelde?

A. Ja, dat zou men er uit kunnen lezen. Ik heb het er niet uit gelezen.

92637. De Voorzitter: Hoe was uw opvatting daar dan over?

A. Mijn opvatting was, dat, wie ook wat zei, ik zou doorvechten.

92638. De Voorzitter: U hebt niet doorgevochten?

A. Nou, reken maar.

92639. De **Voorzitter**: U bent vóór de capitulatie naar Engeland gegaan?

A. Neen, na de capitulatie.

92640. De **Voorzitter**: Uw opdracht luidde toch waarschijnlijk om onmiddellijk weg te gaan?

A. Neen.

92641. De **Voorzitter**: Hoe luidde die opdracht dan? Om na de capitulatie te vertrekken?

A. Die opdracht was om zoveel mogelijk personeel en materieel naar Engeland te verplaatsen.

92642. De **Voorzitter**: Die opdracht gold dus niet u persoonlijk?

A. Neen, niet mij persoonlijk. Dat stond er niet.

92643. De **Voorzitter**: Ik vraag het, omdat ik hier een rapport heb, dat is opgemaakt door schout-bij-nacht *Jolles*, waarin staat — het is opgemaakt in 1945 —:

„Zooverre is na te gaan -- de betrokkenen waren in Engeland en konden dus niet worden gehoord — verlieten de kapiteinsluitenant-ter-zee C. *Hellingman* en J. van *Leeuwen*, respectievelijk commandant van de posities IJmuiden en Hoek van Holland, bij de capitulatie hun posit met achterlating van de troepen onder hun bevel. Bij napluizing is het mij niet gelukt enig bevel van hoogerhand te vinden, die deze daad wettigt.”

A. Het vreemde van het geval is, dat admiraal *Jolles* zelf die telex niet heeft gehad. Die telexen stonden parallel. Die order van de marinestaf ging tegelijk naar Hoek van Holland, IJmuiden, Amsterdam en Den Helder. Nu heeft het mij altijd zeer merkwaardig getroffen, dat de jongste commandanten die order wel hebben gekregen, terwijl de twee oudsten, de heren *Jolles* en van *Hengel*, die order niet hebben gekregen. Ik heb nog nooit een dergelijke partijdigheid van een dom apparaat meegemaakt.

92644. De **Voorzitter**: Dat is zeker zacht uitgedrukt?

A. Ja, dit is zacht gezegd.

92645. De **Voorzitter**: In hoeverre is het u gelukt om het personeel naar Engeland te doen overbrengen?

A. Dat is verder heel onaangenaam verlopen. Heel kort daarop is de capitulatie gekomen. Ik heb toen bericht gekregen van de Vesting Holland, dat Nederland had gecapituleerd. Op zo'n moment vliegt je natuurlijk van alles door je hoofd. Eerst heb ik eep moment gehad, dat ik door wilde gaan. Dat had ik kunnen doen, want de mensen wilden het wel. Het was natuurlijk hoogst onverstandig geweest. Dat heb ik onmiddellijk gezien. Bovendien had de vijand dat kunnen opvatten als een schending van het neerleggen van de wapens en, gezien hetgeen hij in Rotterdam had gepresteerd, kon men alles verwachten, en doorgaan was dus volkomen onverantwoord geweest.

Toen kregen wij de terugslag, dat wil zeggen: Het was in Hoek van Holland tijdens de oorlogsdagen heel aardig gegaan. We hadden nogal wat parachutisten in de omtrek gehad, die wij allemaal hadden opgeruimd. Ik had een dikke honderd twintig man parachutisten in het fort zitten. Die terugslag konden de mensen eigenlijk niet verwerken. Bovendien had ik tijdens die dagen luchtafweerbatterijen gekregen. De mensen waren slecht gedisciplineerd. De terugslag van dit hele feit was, dat er een neiging tot muiterij begon te komen. De mensen waren natuurlijk over hun toeren. Het resultaat daarvan is het volgende geweest. Ik heb een heel onaangenaam voorval meegemaakt met één van die mensen van die luchtafweerbatterijen, die mij zo half en half begon uit te schelden. Ik heb hem gezegd, dat ik hem altijd nog even kon neerleggen. Te meer, daar de order van generaal *Winkelman* was om de orde te handhaven, achtte ik het niet verantwoord om dat marinedetachement, waar ook mariniers bij waren, die zeer goed gedisciplineerd waren, weg te halen. Ik heb er toen met de oudste commandant van de landmacht overste *Snoek* over gesproken en ik heb hem dat detachement gelaten om de orde te handhaven en verder gezegd, dat de landmacht alle wapens moest inleveren, wat ook is gebeurd. Aangezien ook in de order stond, dat de wapens zoveel mogelijk onbruikbaar moesten worden gemaakt — dat was de order van generaal *Winkelman* —, hebben wij de wapens in de rivier laten gooien en de batterijen zijn opgeblazen. Toen ben ik weggegaan met een gedeelte van mijn officieren.

92646. De **Voorzitter**: Mag ik nu nog even recapituleren wat het formele deel betreft: U hebt dus een telexbericht gekregen van de chef van de marinestaf. Daarna hebt u zich in verbinding gesteld met generaal *Winkelman*, de opperbevelhebber, die dat bericht heeft ontkend?

A. Hij heeft gezegd, dat hij er niets van af wist.

92647. De **Voorzitter**: Welke betekenis moet men er dan aan toekennen: Bleef die order in stand of niet?

A. Ik heb toen een motorrijder gestuurd naar het Departement van Marine, naar de marinestaf, die is teruggekomen, nadat hij kolonel van *Tijen* had gesproken, die toen op de staf zat, met de mededeling, dat die order inderdaad juist was.

92648. De **Voorzitter**: Hoe bent u naar Engeland gegaan?

A. Er kwam toen juist een torpedomotorboot van Rotterdam af; ik meen, dat dat dezelfde boot was, die bij de Maasbrug had gevocht.

92649. De **Voorzitter**: Was dat de 21?

A. Zij was naar de werf geweest voor enige reparaties.

92650. De **Voorzitter**: Onder commando van de heer van *Hecking Colenbrander*?

A. Ja. Daar ben ik toen aan boord gegaan met een aantal mensen; ik denk een stuk of zes officieren en twee mariniers. Op het laatste moment kwam er nog een marinier aanlopen. Ik vond het toen zo zielig om die man te laten staan en heb toen gezegd: Vooruit, ga maar mee.

92651. De **Voorzitter**: Wat hebt u bij aankomst in Engeland gedaan?

A. Ik ben toen eerst naar Portsmouth gegaan, naar de marinekazerne. In deze Naval Barracks kwam eigenlijk alles binnen; behalve met de schepen zijn er heel veel mensen met kleine bootjes, motorbootjes en allerlei kleine vaartuigjes overgekomen. Dat werd allemaal gedirigeerd naar Portsmouth. Zij moesten daar worden gekleed en er moest een beetje orde worden geschapen. Verder moesten de schepen, die waren overgekomen, worden uitgerust en hun voorraden aanvullen. Daar heb ik toen voor gezorgd. Dat heeft tot ongeveer Augustus geduurd. De schepen waren toen allemaal klaar. Daarna ben ik commandant van het depotschip geworden in Holyhead.

92652. De **Voorzitter**: De „Oranje-Nassau“?

A. Eerst de „Stuyvesant“ en daarna de „Oranje-Nassau“

92653. De **Voorzitter**: U bent dat, geloof ik, verscheidene jaren geweest?

A. Ja, dat ben ik verscheidene jaren geweest.

92654. De **Voorzitter**: Wat hebt u daarna gedaan?

A. Daarna ben ik in Londen geweest bij de voorbereiding terugkeer. Inmiddels had ik ook de cursus voor Militair Gezag gevolgd, een Nederlandse cursus en een Engelse. Dat was de Civil Affairs Cursus.

Op een gegeven moment echter was de situatie zo, dat ik marinecommandant in Rotterdam zou worden en mijn collega *Hoeke* zou Militair Gezag krijgen in Rotterdam. Hij is toen plotseling overleden en omdat ik de enige was, die die cursus had gevolgd, heeft kolonel *Harmsen* het marinecommando gekregen in Rotterdam bij de terugkeer en ik ben naar het Militair Gezag gegaan.

92655. De **Voorzitter**: Hebt u misschien zelf nog iets op te merken, waarvan u meent, dat de kennis voor de commissie van nut kan zijn, over het marinebeleid in het algemeen of over bijzonderheden?

A. Het is alleen een beetje vervelend. Ik weet niet wat uw onderzinkingen zijn met de andere heren, maar het is lastig. Ik begrijp aan de ene kant, dat men het wil, aan de andere kant is het natuurlijk

verschrikkelijk lastig om onder ede een verklaring af te leggen op dit ogenblik, omdat men moet afgaan op zijn herinnering. Men kan natuurlijk iets vertellen naar beste weten.

92656. De Voorzitter: Meer kan ook niet worden gevraagd.

A. Neen.

92657. De Voorzitter: Wanneer u in dat kader nog enkele opmerkingen wilt maken, wil ik u daarvoor gaarne de gelegenheid geven.

A. In welk opzicht?

92658. De Voorzitter: Of sloeg die opmerking van u op wat u hebt verklaard?

A. Neen, het enige, dat ik heb ondervonden, is, dat het heel jammer was, dat die evacuatie van tevoren niet is besproken. Het was te voorzien, dat een dergelijke situatie zou ontstaan. Het was zodanig te

voorzien, dat ik b.v. weet dat de heer *Bensink* van de maatschappij „Zeeland” mij heeft gezegd, dat hij een van de eerste dagen de marinestaf heeft opgebeld, dat hij enige schepen had, die klaar waren om te varen, en of de marinestaf die soms nodig had met het oog op eventuele verplaatsing. Daar was ik op dat moment eigenlijk een beetje verbaasd over. Dat is het enige.

De Voorzitter: Dan dank ik u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

J. VAN LEEUWEN.

ALGERA, *voorzitter*.

POSTHUMUS.

STUFKENS.

KRANENBURG, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 20 APRIL 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Posthumus en Stufkens, leden, alsmede de heer Kranenburg, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

JAN BOSMA,

oud 72 jaar, wonende te Huis ter Heide, schout-bij-nacht b.d.

Hij legt de eed af als getuige.

92661. De Voorzitter: U hebt een rol gespeeld bij de recrutering in Zuid-Afrika. Wanneer bent u naar Zuid-Afrika gegaan?

A. Ik ben de 20ste Maart 1941 van Tandjong-Priok vertrokken met de opdracht, vrijwilligers te werven voor de Nederlandse marine in Engeland.

92662. De Voorzitter: Dus niet voor Nederlandsch-Indië?

A. Neen. Dat ik er daarna toch nog iets mee te maken heb gehad, zal nog nader blijken waarschijnlijk. Het stond echter niet in de opdracht.

92663. De Voorzitter: Welke maatregelen hebt u genomen nadat u in Zuid-Afrika was aangekomen om aan uw opdracht te voldoen?

A. Ik was gekomen met de opdracht vrijwilligers te werven voor de marine. Intussen was er in Engeland ook sprake van, dat een commissie van de landmacht naar Zuid-Afrika zou gaan. Deze commissie ging met de bedoeling, de oproeping van dienstplichtigen uit te voeren. Bij mijn vertrek van Java had ik al op deze commissie moeten wachten. Op 30 Januari werd mij gevraagd te gaan; ik heb onmiddellijk geantwoord, dat het goed was, maar ik heb moeten wachten tot 20 Maart. In de tussentijd deed zich nog een gelegenheid voor, maar blijkbaar was men het toen nog niet met elkaar eens. Ik ben toen gegaan en toen is mij per telegram medegedeeld, dat overste Koch uit Engeland zou komen, wiens aankomst ik moest afwachten, want deze zou nadere instructies hebben.

Toen ik in Zuid-Afrika kwam, heeft de gezant mij verzocht, direct door te reizen naar Pretoria. Ik mocht niets doen, vóórdát de heer Koch was aangekomen.

92664. De Voorzitter: Was dat de strikte opdracht?

A. Ja. Ik ben dus op het gezantschap gekomen en ik heb daar ook gewerkt, voornamelijk in verband met het gaan naar Indië van mensen; ik heb papieren voor hen in orde gemaakt. Dit heeft zo een tijd geduurd en ik meen, dat in de eerste helft van Juni overste Koch is gekomen met een luitenant. Overste Koch had instructies bij zich. Op dat moment was de dienstplicht voor Zuid-Afrika nog niet officieel afgekondigd. Het gezantschap was vreselijk bang, dat hiervan iets zou uitlekken — natuurlijk wist iedereen het wel, deze dingen weet men altijd —, zodat wij aanvankelijk niet veel hebben gedaan. Mijn opdracht was met de commissie samen te werken.

92665. De Voorzitter: Wie was de commandant van de militaire missie?

A. Dat was overste dr. Koch.

92666. De Voorzitter: U was toch hoger in rang?

A. Ik was niet in de commissie; wij stonden naast elkaar. Er was, zoals gewoonlijk, tussen leger en marine in Engeland wrijving. Verder

mocht de commissie aanvankelijk helemaal niet militaire missie heten, dat was een hatelijk woord. Er waren dus een paar officieren, die wat moesten doen.

92667. De Voorzitter: Het is toch wel merkwaardig, dat u met uw rang van schout-bij-nacht niet boven de heer Koch stond, die toch veel lager in rang was.

A. Wij stonden naast elkaar. Er kwam één ding bij. Het Departement van Oorlog had dr. Koch, aan wie een luitenant was toegevoegd, van fondsen voorzien. Ik heb nooit een cent gekregen voor dit werk, althans niet officieel.

92668. De Voorzitter: Dat is toch nog geen reden, waarom u geen hoofd van de militaire missie zou kunnen worden?

A. Dat was de wijsheid van Londen, en daarover kan ik niet oordelen.

92669. De Voorzitter: Omdat overste Koch de kas in handen had, kon u geen chef van de missie worden?

A. Niet omdat, maar het was een van de tekenen, dat hij een zelfstandig iets had. Over het geld had ik niets te zeggen, hij moest het verantwoorden, niet ik. Hij kwam van het Departement van Oorlog, dat het geld had verstrekt, en ik was marine-officier. Het was een enigszins vreemde, scheve toestand, en dat is het ook gebleven. Ik was degene, die vrijwilligers moest werven.

92670. De Voorzitter: De heer Koch heeft hieromtrent het volgende verklaard:

„Ik heb met hem" — dat bent u — „gesproken en tot mijn grote verbazing vond hij het goed, dat ik hoofd van de missie werd, wat, militair gesproken, natuurlijk waanzin was."

A. Er is nooit over gesproken en er mocht zelfs geen missie zijn. De heer Koch heeft de zaak dan scheef voorgesteld. De eerste dag hebben wij deze zaak met elkaar besproken; wij hebben het gehad over samenwerking, waar de heer Koch vóór was.

92671. De Voorzitter: De heer Koch heeft nog gezegd, dat u uw mening, dat hij hoofd van de missie moest zijn, grondde op het feit, dat u geen uniform had en dus geen volledig militair was.

A. Ik had geen uniform bij mij, maar dat was toch geen reden? De gezant heeft er weleens op aangedrongen, dat ik uniformen zou aanschaffen, en waarschijnlijk zouden die nog voor mij worden betaald ook, maar ik heb gezegd, dat ik dit voor mijn werk niet nodig had. De heer Koch en ik hebben nooit anders dan naast elkaar gestaan.

92672. De Voorzitter: Deze verklaringen zijn door de heer Koch afgelegd, en het is wel goed, uw oordeel over deze kwestie eveneens te horen, anders zou het wat eenzijdig worden.

De heer Koch heeft ook nog gezegd:

„Hoe dan ook, ik heb de heer Bosma, omdat hij ouder was dan ik, zoveel mogelijk zijn gang laten gaan, maar toen hij na zoveel maanden pas één man voor de marine gevangen had, heb ik gezegd, dat ik het zelf wel zou doen."

A. Dat is mij niet bekend. Ik wil u wel zeggen, dat, gezien de persoonlijkheid van de heer Koch, onze verhouding niet bepaald vriendschappelijk was, maar wij hebben geen ruzie gehad.

92673. De Voorzitter: Dat blijkt ook niet uit zijn verklaring. De heer Koch heeft gezegd, dat u slechts één man voor de marine gevangen had in al die maanden.

A. De zaak zit zo. Toen in Engeland was uitgemaakt, dat er militaire dienstplicht zou zijn, begrijpt u wel, dat er praktisch geen Nederlanders meer waren, die als vrijwilliger konden dienst nemen, want zij waren al dienstplichtig. Er zijn een paar mensen geweest, die boven de dienstplichtige leeftijd waren en die zijn aangenomen, maar toen dit verder niet ging, heb ik er met de gezant over gesproken of wij he: niet gedaan zouden kunnen krijgen, dat wij ook Zuid-Afrikaanse mensen mochten aannemen. Generaal *Smuts* heeft daarvoor zijn toestemming gegeven en zijn medewerking beloofd. Ook dit heeft echter praktisch niets opgeleverd en wel om de volgende reden. Wij waren afhankelijk van he: Zuid-Afrikaans recruteringsbureau. Wanneer de mensen werden gekeurd, gebeurde dit meestal door een Zuid-Afrikaanse commissie, omdat wij, behalve dr. *Koch*, niemand hadaen om dit te doen. Ik kan u verzekeren, dat, zodra de mensen goedgekeurd waren voor de marine, zij dan naar de Zuid-Afrikaanse marine gingen. Ik had ze dan geworven voor de marine en dan werden zij er van overtuigd, dat ze beter bij de Zuid-Afrikaanse marine konden dienen, en dan was ik ze weer kwijt. Voorts duurde het aannemen al:ijd vreselijk lang, omdat de toestemming van Londen altijd zeer lang uitbleef. Het is ook enige malen voorgekomen, dat mensen, die liever wel bij ons wilden dienen en liever niet bij Zuid-Afrika, tenslotte niet meer te vinden waren, omdat het een paar maanden had geduurd. Inderdaad is mijn werk zeer onvruchtbaar geweest. Voor zover mij bekend, heeft de heer *Koch* op dat gebied niets gedaan. Hij heeft natuurlijk de mensen, die zich als dienstplichtige voor de marine opgaven, geregistreerd en bovendien was daaraan niet veel te doen. Tenslotte werd in Engeland uitgemaakt, waar de mensen heen zouden gaan. Wij konden de mensen wel indelen en dat hebben wij ook gedaan, maar dat kon in Engeland toch weer veranderd worden, want elke man werd afzonderlijk bekeken. Soms waren de mensen intussen zelf van inzicht veranderd.

92674. De Voorzitter: U werkte dus eigenlijk naast elkaar in plaats van met elkaar?

A. Wij werkten naast elkaar. De heer *Koch* wist wel wat ik deed, terwijl ik eerlijk kan zeggen, dat ik niet altijd wist, wat hij deed. Daarnaast heb ik op een andere manier samengewerkt met een burgerambtenaar uit Indië, die men had gestuurd, om burgerpersoneel aan te nemen voor het marine-etablisement in hoofdzaak, ook nog wel voor enkele andere Departementen. Het merkwaardige is, dat men, toen ik uit Indië naar Zuid-Afrika zou gaan, heeft overwogen, mij de tweede opdracht eveneens te geven. Men heeft er echter van afgezien, omdat men dacht, dat ik misschien met mij zelf in conflict zou kunnen komen, doordat ik ongeveer hetzelfde soort personeel naar Indië zou moeten sturen als naar Engeland. Daarvoor is toen een burgerambtenaar gezonden en deze had in zijn schriftelijke instructie staan, dat hij met mij overleg moest plegen over alle gevallen, die hij te behandelen kreeg, en dat is ook gebeurd op de meest aangename manier.

92675. De Voorzitter: Hoe lagen de grenzen van de verschillende bevoegdheden van u en de heer *Koch*?

A. Op papier was daarvan niets bepaald.

92676. De Voorzitter: Het was dus een beetje wild?

A. Het was helemaal niet geregeld. De oorzaak lag natuurlijk in een verkeerde houding in Engeland.

92677. De Voorzitter: Welke was die verkeerde houding dan?

A. Dat kan ik niet precies zeggen.

92678. De Voorzitter: U moet het weten, want anders kunt u niet zeggen, dat er een verkeerde houding was.

A. Dan moet ik hierover niets meer zeggen. U vraagt mij een uitleg.

92679. De Voorzitter: U constateert, dat er verkeerde toestanden in Engeland waren, en ik vraag dan, welke die waren. .

A. Dan moet ik het hier niet zeggen, want ik kan het niet bewijzen. Mijn indruk was van het begin af aan, dat er tussen de twee Departementen iets niet goed was. Wanneer dat wel het geval was, had men de zaak anders opgezet en dan had men mij misschien niet meer weggestuurd, toen de dienstplicht haast zogoed als zeker

was. Men heeft argewacnt totdat men in Engeland klaar was en toen mocht ik pas vertrekken in de hoop, dat overste *Koch* op dezelfde tijd zou aankomen als ik ongeveer en dat wij elkaar in Kaapstad zouden ontmoeten en dat ik dan, zijn instructies zou zien, die niet mijn instructies waren. U ziet dus, dat er eigenlijk niets was geregeld.

92680. De heer Posthumus: Had u instructies?

A. Een telegrammetje.

92681. De Voorzitter: Is het dan niet logisch, dat de hoogste in rang chef werd?

A. Het was ook wel logisch geweest, wanneer er een commissie was geweest, maar die was er niet. Er was een commissie van een overste en een luitenant en er was een gepensioneerde schout-bij-nacht en het was geen commissie. Het is een beetje moeilijk te begrijpen, maar het is toch zo geweest.

92682. De Voorzitter: De heer *Koch* spreekt telkens over een missie.

A. Dat woord mocht niet genoemd worden en het is vanuit Engeland ook niet genoemd. Overste *Koch* heeft het woord militaire missie ingevoerd.

92683. De Voorzitter: Hebt u zich in de tijd, dat de heer *Koch* er nog niet was, niet bezig kunnen houden met het verzamelen van adressen van de dienstplichtigen?

A. In de eerste plaats was toen in Zuid-Afrika nog niet officieel bekend, dat er dienstplicht zou komen; in de tweede plaats had ik met de dienstplicht niets te maken. De gezant, de heer *van Lennep*, was dit ook volkomen met mij eens en hij heeft mij verzocht op zijn bureau te komen werken in het algemeen voor mensen, die naar Indië, hetzij naar Engeland wilden, en dat heb ik ook gedaan.

92684. De Voorzitter: Ik vind het enigszins vaag.

A. Het is ook vaag.

92685. De Voorzitter: Bent u ook nog in Natal geweest?

A. Zeker, en ik ben ook in Durban geweest.

92686. De Voorzitter: Wat hebt u daar gedaan?

A. Ik heb er de keuringen bijgewoond voor de dienstplicht en wat er verder te doen was. Ik heb met de mensen gesproken, enz.

92687. De Voorzitter: Was er een vijandige stemming tegen Nederland?

A. In het algemeen wel.

92688. De Voorzitter: Waar berustte dit op?

A. Misschien mag ik een voorbeeld noemen. Op het ogenblik gaan veel Nederlanders naar Australië, waar zij zich in de loop van enkele jaren een positie hopen te verwerven. Denkt u, dat deze mensen, wanneer zij b.v. na een jaar of vier plotseling zouden worden opgeroepen door de Nederlandse Regering, terwijl zij nu in Australië aankomen, door de Nederlandse Regering vrijwel aan zich zelf worden overgelaten, veel zin zullen hebben, nu zij eindelijk iets opgebouwd hebben, in dienst te gaan? Neen, dan hebben zij daar niet veel zin in.

Bovendien komt hier de buitengewone omstandigheid bij, dat in Zuid-Afrika twee-vijfde van de bevolking tegen de oorlog was en er openlijk tegen was, er over schreef, enz. De mensen van ons, die geen zin hadden in dienst te gaan, werden al heel gauw door de Afrikaners benaderd om hen te steunen in hun opzet om niet te gaan. Iets dergelijks zou in Australië waarschijnlijk niet bestaan; daar zouden de mensen met minachting zijn behandeld, omdat zij niet gingen. Hier was echter een groot deel van de bevolking, waarmee zij bovendien het meest contact hadden, doordat zij Nederlanders waren, dat het volkomen met hen eens was.

Dit is wel de voornaamste reden.

Toen kwam de missie, ik zal het nu ook maar zo noemen, en al heel gauw werd dit woord op het gezantschap ook gebezigd, ofschoon het eigenlijk niet mocht. Toen de missie toch eenmaal was gesignaleerd, was het niet meer van belang.

92689. De heer Posthumus: Was het **daarvóór** uitdrukkelijk verboden het woord te gebruiken?

A. In het begin is gezegd, dat wat naar Zuid-Afrika was gekomen, geen militaire missie was; het was eenvoudig een verbod van het woord. Verder kwam het natuurlijk op hetzelfde neer, althans de overste met de luitenant **vormde** een militaire missie, die uit Engeland kwam om de dienstplicht uit te voeren.

92690. De Voorzitter: Kreeg u de volledige medewerking van de gezant?

A. Ja zeker. Ik herinner mij nog speciaal, dat de gezant de kwestie om ook Zuid-Afrikaners te mogen aannemen, bij generaal **Smuts** in orde heeft gemaakt en verder kreeg ik alle hulp, die ik nodig had.

92691. De Voorzitter: Hebt u ook last gehad met dienstweigeraars?

A. Ik zou haast zeggen, dat de heer *Koch* last heeft gehad met dienstweigeraars.

92692. De Voorzitter: Wat betreft de marine hebt u er dus geen last van gehad?

A. Neen. Zolang de mensen nog dienstweigeraar waren, waren zij nog nergens bij ingedeeld.

92693. De heer Posthumus: Hoe kwam het dan, dat de heer *Koch* er wel last mee had en u niet?

A. Omdat hij de man was, die de recruterings moest uitvoeren, en ik niet. Ik kon hem daarbij alleen helpen en dat heb ik ook gedaan.

92694. De Voorzitter: Wat is het totale resultaat geweest van de recruterings in Zuid-Afrika?

A. Buitengewoon klein; het was meer dan verdrietig. Toevallig heb ik daarover nog enige papieren. Ik heb hier een rapportje van mij over de treurige resultaten. Met ingang van 1 Mei 1942 heb ik ontheffing van mijn functie daar gekregen.

92695. De Voorzitter: Waarom hebt u ontslag gevraagd uit uw functie?

A. Omdat er voor mij niets meer te doen was.

92696. De Voorzitter: Is het initiatief hiertoe van u uitgegaan of van andere autoriteiten?

A. Het is eigenlijk van Londen gekomen. Ik werkte samen met de heer Kley en ook na mijn ontslag is dit nog doorgegaan tot December 1942/Januari 1943, toen Java niet meer te bereiken was.

92697. De Voorzitter: U zegt, dat het is afgekomen van Londen, maar waarom heeft Londen u **dan** ontheven van uw functie?

A. Vermoedelijk in verband met mijn brief van Februari, die ik u heb gegeven. Men zal ook hebben begrepen, dat het toch niets **zou** opleveren, hoewel men dit van het begin af aan had kunnen weten.

92698. De Voorzitter: U hebt dus niet de indruk, dat hier iets anders achter heeft gezeten, b.v. uw verhouding tot dr. *Koch*?

A. Ik weet het niet; ik heb er niets van gemerkt, maar het is best mogelijk. De verhouding was onverschillig, van mijn kant althans.

92699. De Voorzitter: U hebt dus niet de indruk, dat de aanvraag om ontslag is uitgelokt in verband met de wijze, waarop door u uw werk is verricht?

A. Neen, die indruk heb ik nooit gehad.

92700. De Voorzitter: Een dergelijke vraag van mij vindt u dus heel vreemd?

A. Neen, ik begrijp het wel; iemand anders zal wat hebben gezegd.

92701. De Voorzitter: Was er reden voor, een ontslag uit te lokken?

A. Dat weet ik niet. Ik weet niet, wat de heer *Koch* denkt. Onze verhouding was inderdaad niet vriendschappelijk, helemaal niet.

92702. De Voorzitter: U kunt dus wel zeggen, dat van uw zijde uw gedragingen geen aanleiding hebben kunnen zijn voor de heer *Koch* om te rapporteren, dat u beter kon worden ontslagen?

A. Neen.

92703. De Voorzitter: Er is u dus geen enkel voorval bekend, op grond waarvan men tot een dergelijke conclusie zou kunnen komen?

A. Neen. Ik weet het niet en ik heb er niet over gedacht. Eerlijk gezegd, heb ik niet gedacht, dat de heer *Koch* hierin een rol heeft gespeeld. Ik heb ook niet gedacht, dat hij het niet **heeft** gedaan; dit is niet in overweging geweest bij mij. De heer *Koch* kennende, is het echter helemaal niet vreemd.

92704. De Voorzitter: Kunt u dit laatste toelichten?

A. Dat is mijn indruk van zijn persoonlijke eigenschappen. Ik geloof echter niet, dat, **zelfs** al zou ik zo gauw iets weten. Het voor u van belang is, op dergelijke dingen, die toch niet op feiten berusten, in te gaan.

92705. De Voorzitter: Ik heb zoëven gevraagd naar de resultaten van de recruterings en u hebt mij toen een papier overhandigd. Misschien kunt u in het kader van dit verhoor er nog iets over zeggen?

A. Eén van de dingen, die vooral in het begin veel moeilijkheden opleverden, was, dat het zo verschrikkelijk lang duurde **vóórdat** een visum voor binnenkomst in Engeland werd verkregen. Hierdoor kon het soms maanden duren **vóórdat** iemand, die liefhebber was, antwoord ontving. Alles was dan voor elkaar en omdat het dan nog maanden duurde, waren in verschillende gevallen de mensen niet meer bereid. In de tussentijd hadden zij iets anders gedaan; **sommigen** waren in dienst gegaan bij de Zuid-Afrikaanse weermacht, **anderen**, die naar zee **wilten**, waren bij de koopvaardij terechtgekomen, e.d.

92706. De Voorzitter: Heeft de heer *Koch* u weleens gezegd, dat het goed zou zijn, wanneer u ontslag vroeg?

A. Het is wel mogelijk, maar het heeft niet zo'n indruk op mij gemaakt, dat ik het nu nog weet. Het is intussen alweer tien jaar geleden. Ik moet u eerlijk zeggen, dat ik gelukkig niet al te veel meer aan de heer *Koch* gedacht heb. Ik was trouwens ook niet de enige, die niet enthousiast over hem was.

92707. De Voorzitter: Waren er dan meer?

A. Hij was de vijand van iedereen, die als dienstplichtige met de dienstplicht te maken had. Dit ligt ook aan de manier van optreden van iemand. De heer *Koch* had een eigenaardige manier van optreden.

92708. De Voorzitter: Hoe bedoelt u dat? Was hij ontactisch?

A. Hij had het een beetje hoog in zijn bol, hij was een beetje arrogant; ik geloof, dat ik het daarmee wel gezegd heb.

92709. De Voorzitter: Hebt u misschien zelf nog iets op te merken, waarvan u meent, dat het nuttig voor de commissie kan zijn het te weten? Wilt u misschien nog iets zeggen in het algemeen over de beleidsvragen van de marine?

A. Ik was daar zo ver weg.

92710. De Voorzitter: U hebt toch een taak gehad en het is toch mogelijk, dat u daarover nog iets zou willen mededelen?

A. Ik zou haast zeggen, dat ik in verband met die taak niemand iets heb te verwijten, behalve dat men mij heeft gestuurd, toen het eigenlijk al te laat was voor de opdracht, die ik kreeg.

92711. De **Voorzitter**: U bedoelt dus, dat u eerder de opdracht had moeten krijgen voor deze taak. Waarom?

A. Ik wil niet zeggen, dat ik de opdracht eerder had moeten ontvangen. Op het moment, dat het in Londen vaststond, dat er dienstplicht zou zijn, was het niet meer het juiste ogenblik iemand te sturen om uit hetzelfde personeel vrijwilligers te halen. Ik heb dit pas goed begrepen, toen ik in Zuid-Afrika was aangekomen.

92712. De **Voorzitter**: U bedoelt, dat men dit had moeten doen direct na de Meidagen van 1940?

A. Ja, maar toen kon het niet in Londen. De positie van de Nederlandse Regering te Londen was niet zo sterk tegenover Engeland, dat men dit kon. De Engelsen waren bang voor Hollanders, die van buitenaf kwamen. De oorzaak daarvan, was misschien, dat de Nederlandse Regering wat veel drukte heeft gemaakt over het optreden van N.S.B.-ers in Nederland, waardoor iedere Nederlander om zo te zeggen als een potentiële N.S.B.-er werd beschouwd..

92713. De **Voorzitter**: Wat zou volgens u dan wel het goede moment zijn geweest?

A. Wanneer er geen voornemens waren geweest de dienstplicht in te voeren, dan was ieder moment goed geweest en zodra vaststond, dat wel dienstplicht zou worden ingevoerd, was ieder moment verkeerd.

92714. De **Voorzitter**: U bedoelt, dat men zich dus alleen had moeten beperken tot het oproepen van vrijwilligers?

A. Neen, dat bedoel ik niet. Men had één van de twee moeten doen; men had niet het een en het ander moeten doen, maar één van de twee, daar had men uit moeten kiezen.

Vóór die tijd was er iets dergelijks in Canada aan de gang, ik meen onder overste Sas, en dat liep ook niet erg goed.

92715. De **Voorzitter**: In dit opzicht hebt u dus kritiek op de Regering?

A. Men had het een of het ander moeten doen en welke manier nu het meest geschikt was, kan ik niet beoordelen, omdat ik niet alles kan overzien. Wal in Zuid-Afrika het beste was geweest, weet ik ook niet. Ik weet niet of er, wanneer er geen dienstplicht was geweest, noemenswaardig veel vrijwilligers te krijgen zouden zijn geweest. De eerste aanloop van vrijwilligers is vlak na 10 Mei 1940 geweest en u weet ook wel, dat, als het enthousiasme even voorbij is, men dan nuchterder wordt. De mensen, die dan om allerlei bijkomstige redenen weg willen, zijn dan al weg. Bovendien was het succes in Indië niet zo groot, omdat het Indische publiek heel slecht is opgetreden tegen de Afrikaners.

92716. De **Voorzitter**: Hoe dan?

A. Men heeft hen als kolonialen geaccepteerd. De grote massa van het Indische publiek wist zelfs niet, dat de mensen, die voor het Nederlandsch-Indische leger van Nederland werden uitgezonden, geen kolonialen meer waren in de ouderwetse zin van het woord. Het waren mensen, die ook kwamen om wat te bereiken. Ik heb zelf met een vrij groot detachement aan boord van een mailboot gezeten en het waren heel andere jongens, dan de lui, die vroeger naar de Oost moesten. Voor een groot gedeelte waren het jongens met een goede opleiding en zij waren dus anders, maar het Indische publiek wist dat niet. Toen kwamen de vrijwilligers uit Afrika en toen wist het Indische publiek nog niets en beschouwde hen nog altijd als een schurftig schaap, daar kwam het op neer. Dit heeft ook een heel slechte indruk gemaakt en het was dus ook een reden niet als vrijwilliger te gaan. Iedereen in Zuid-Afrika wist natuurlijk hoe men daar ontvangen was.

92717. De **Voorzitter**: Bent u de verdere duur van de oorlog in Zuid-Afrika gebleven?

A. Ja. Ik had nog iets anders willen doen, maar ik heb gedacht, dat, wanneer de heren in Engeland meenden, dat zij mij nog gebruiken konden, ze het mij dan wel zouden vragen. Ik heb mij na de 10de Mei direct onbepert ter beschikking gesteld.

92718. De **Voorzitter**: Was uw terbeschikkingstelling niet in strijd met uw ontslagaanvraag?

A. Ik had allang pensioen; ik ben gepensionneerd vanaf Maart 1933. Ik ben over de zeventig en ik ben allang gepensionneerd, de marine pensionneert vrij vroeg.

92719. De **Voorzitter**: In ieder geval heeft de Regering geen beroep meer op u gedaan?

A. Neen. In de Meidagen van 1940 heb ik mij voor alle diensten aangeboden en het heeft tot het volgende jaar geduurd, vóórdat men mij ergens voor nodig had.

92720. De **Voorzitter**: Was u toen in Indië?

A. Ik was toevallig op familiebezoek in Indië.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

J. BOSMA.

ALGERA, *voorzitter*.

POSTHUMUS.

STUFKENS.

KRANENBURG, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 20 APRIL 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer *Algera*, voorzitter, en de heren Posthumus en Stufkens, leden, alsmede de heer Kranenburg, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

TJALLING BAKKER,

oud 65 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
luitenant-generaal K.N.I.L. b.d.

Hij legt de eed af als getuige.

92721. De Voorzitter: Bent u in de jaren na 1942 in krijgsgevangenschap geweest?

A. Ja.

92722. De Voorzitter: Wanneer bent u weer vrijgekomen?

A. Op 19 Augustus 1945.

92723. De Voorzitter: Waar bevond u zich toen en waar hebt u zich gemeld?

A. Ik was in Mandsjoerije en vandaar ben ik gegaan naar Tsjoengking, waar onze ambassadeur de heer *Lovink* was. De Nederlandse Regering gaf ons de keuze naar Nederland te gaan of, in afwachting van het openstellen van Indië, naar een plaats buiten Indië. Ik ben toen naar Colombo gegaan, waar ik de Luitenant-Gouverneur-Generaal de heer *van Mook* heb gesproken. Deze heeft mij toen gevraagd — vóór de oorlog war ik lid van de Nederlandsch-Indische Regering — bij de Regering in het Columbia-kamp te komen. Daar ben ik in September aangekomen. Ik ben er ongeveer twee weken gebleven. Begin October ging de Indische Regering naar Batavia en ik werd door de heer *van Mook* aangezocht naar Siam te gaan om daar enige zaken in verband met de ex-krijgsgevangenen te regelen. In October ben ik dus naar Siam gegaan.

92724. De Voorzitter: Welke opdracht had u precies en wat hebt u bereikt met de ex-krijgsgevangenen?

A. Wij hadden in Brisbane een telegram van admiraal *Mountbatten* ontvangen, waarin werd medegedeeld, dat de morele toestand van de krijgsgevangenen „highly critical” was. Er waren 10 à 12 000 Nederlandse krijgsgevangenen, die gedurende die 2 à 3 maanden na de capitulatie, dat zij nog niet weg konden, z6 gedemoraliseerd waren, dat het nodig werd geacht er een hooggeplaatst officier of ambtenaar heen te zenden om er voorlichting te geven van de stand van zaken en de bedoelingen van de Regering ten aanzien van de krijgsgevangenen en hen verder behulpzaam te zijn. Voordat ik naar Bangkok ging, heb ik mij eerst in Australië zoveel mogelijk op de hoogte gesteld van de namen en dergelijke, en daarna ben ik naar Batavia gegaan, waar ik allerlei gegevens heb verzameld. In Bangkok trof ik een zeer goede organisatie van de krijgsgevangenen aan. Er had zich daar een staf gevormd, georganiseerd door overste *Mantel* van de generale staf van het K.N.I.L. Hij was niet de oudste officier. Er was nog een oudere, maar deze voelde er zich niet bekwaam genoeg voor en hij had overste *Mantel* gevraagd de leiding te nemen. Dit was zeer juist gezien, want hij was een zeer goed organisator.

92725. De Voorzitter: Tot welk doel was die organisatie daar gevormd?

A. Er waren daar 10 à 12 000 ex-krijgsgevangenen, die niet terug konden naar Nederlandsch-Indië en daarvoor moest leiding zijn.

Overste *Mantel* had dus het commando op zich genomen van **die** 10 à 12 000 man. Hij nam maatregelen voor de voeding, verpleging, betaling en andere zaken.

92726. De Voorzitter: Waarom konden de krijgsgevangenen niet terug naar Indië?

A. Indië was gesloten. De Luitenant-Gouverneur-Generaal de heer *van Mook* is pas 3 of 4 October teruggegaan. Medio September was er één Hollander binnengekomen, nl. het lid van de Raad van Indië de heer *van der Plas*. Deze was met de eerste Engelse kruiser, die in Indië kwam, meegegaan als trait d'union voor de Indische Regering. Indië was echter toen nog volkomen gesloten voor terugkeer van de Nederlanders. Er is daarna als het ware een Engels tussenbestuur gekomen, nadat medio September de eerste Engelse kruiser beslag had gelegd op Batavia en omgeving.

92727. De Voorzitter: Was Indië gesloten in die zin, dat het de Nederlanders verboden was er heen te gaan?

A. Het was praktisch uitgesloten om in Indië binnen te komen. Ik weet niet zeker of het verboden was. Er waren geen communicatiemiddelen met Indië, men kon niet uit Indië en men kon er niet in.

92728. De Voorzitter: Het maakt natuurlijk wel verschil of iets praktisch uitgesloten is, dan wel, dat er een bepaald verbod is.

A. Ik durf het niet zeker te zeggen, maar eerst zouden de Engelsen naar Indië gaan voor de veiligheid. Indië was toen in opstand. Op 17 Augustus was de republiek uitgeroepen en was de Regering-*Soekarno* opgetreden en had het heft in handen genomen. Daardoor moesten geleidelijke overgangsmaatregelen getroffen worden om tot normale toestanden te komen. Er was een oorlogstoestand. De Engelsen zijn met troepen en kruisers naar Indië gegaan om de zaak in handen te nemen en te zien, wat zij konden doen. In overleg met het Engelse militaire bestuur is onze Regering begin October teruggekomen.

92729. De Voorzitter: Had men onze krijgsgevangenen toen niet kunnen laten komen?

A. Neen, dat was toen nog uitgesloten. Wij hadden allen onze belangen en onze gezinnen daar wilden graag terug, maar het was uitgesloten, dat er iemand in Indië kon komen. Er waren geen vliegtuigen, er was niets. Het eerste Engelse oorlogsschip kwam medio September op de rede van Tandjong Priok aan. De situatie was toen zo, dat het stond te bezien of het schip al dan niet vechtend Batavia zou kunnen bezetten.

92730. De Voorzitter: Engeland was dus eigenlijk niet gereed voor zijn taak, toen de grenzen van het S.E.A.C.-gebied waren verlegd?

A. Neen. Ik heb admiraal *Mountbatten* pl.m. 8 September persoonlijk in Kandy gesproken, maar hij kon toen nog niets doen. Hij moest zijn troepen nog krijgen. Het waren voornamelijk Brits-Indische troepen, die nog moesten worden aangetrokken. De Engelsen waren nog niet gereed om dadelijk na 19 Augustus Indië te bezetten. Half September kwam het eerste oorlogsschip vóór Batavia.

92731. De Voorzitter: Had de organisatie van de krijgsgevangenen ook betrekking op de bewapening er van?

A. Ja. Er leefde bij de militairen in Siam een sterke drang om weer ingezet te worden, de spirit was zeer goed. Niemand dacht anders, dan dat hij ná de bevrijding uit krijgsgevangenschap weer zou terugkomen in Indië en weer zou worden ingezet. Men had geen idee in welk opzicht, medewerking aan de opbouw of handhaving van orde en rust. De commandant, overste *Mantel*, had een staf van gewezen stafofficieren en naast de zorg voor de welfare van die

10 à 12 000 man had hij een organisatie gevormd, om de ex-krijgsgevangenen in eenheden beschikbaar te stellen en deze, wanneer het nodig was, naar Indië te zenden. Siam was evenals Indië door de Engelsen militair in handen genomen. De commandant, de Engelse generaal-majoor *Evans*, die zeer sterk aan het plan van overste *Mantel* cieewerkte, had zich tot taak gesteld de troep, die er was, geleidelijk aan weer geschikt te maken voor de oorlogvoering. Toen ik daar kwam, waren er drie bataljons georganiseerd, bewapend, medisch onderzocht, uigêrust en van commandanten voorzien. Zij waren kant en klaar om ingezet te worden.

92732. De Voorzitter: Wanneer is dat gebeurd?

A. Ik ben 12 October 1945 in Bangkok aangekomen. Ik heb een langdurig onderhoud gehad met de Engelse commandant en hij heeft mij alles uiteengezet. Ik heb de troep ook gezien, de meeste officieren kende ik. Het waren zeer flinke officieren. Naar mijn mening, welke werd gedeeld door de staf, die daar was en door de Engelse bevelhebber, hadden wij drie bataljons klaar om ingezet te worden, wanneer dit nodig zou zijn. Verder was er een organisatie van nog drie bataljons in beginstadium en dan was er nog een bataljon in organisatie voor Sumatra. Dit bataljon was samengeseld uit mensen van Sumatra; dezen hadden daar hun gezinnen en hun hart trok dus ook meer naar Sumatra. Er waren dus drie bataljons klaar, drie in wording en nog één in wording voor Sumatra.

92733. De Voorzitter: Wanneer zijn die drie bataljons, die klaar waren, ingezet?

A. Die zijn niet ingezet.

92734. De Voorzitter: Waarom niet?

A. Ik moet opmerken, dat beoordeling hiervan niet mijn taak was. Ik was aangewezen om de troepen inlichtingen te geven over de algemene situatie; waarom ze nog niet naar Indië konden teruggaan: waarom dat land nog gesloten was, enz. Verder moest ik trachten de spirit een beetje op te halen, de mensen tegemoet te komen met allerlei zaken, zoals betaling enz.; de verbinding met Java te verzorgen, voor wat betreft de correspondentie met hun gezinnen. Bovendien was ik niet in actieve dienst; ik was voorzitter van de Staatsmobilisatierraad.

Wat mij echter onmiddellijk trof, was de geest, die in de troep leefde, nl. de wens om terug te gaan naar Indië en ingezet te worden. Ik heb hieraan veel aandacht besteed. Een week later was ik weer in Batavia en kon ik rapporteren, dat er drie bataljons gevechtsklaar voor de handhaving van orde en rust beschikbaar waren. Ik heb een schriftelijk rapport over mijn opdracht ingediend bij de Regering en enigen van de Departementshoofden. Een dag na aankomst heb ik een conferentie belegd met de legercommandant en de commandant zeemacht, generaal *van Oyen* en admiraal *Helfrich*, waar ik mijn militaire bevindingen heb medegedeeld. Zij waren enthousiast. Wij hebben een telegram opgesteld om de drie bataljons te laten komen. Alles stond echter nog onder militair beheer van de Engelsen — het was half October —, dus admiraal *Helfrich* en generaal *van Oyen* zijn toen naar de Engelse opperbevelhebber, generaal *Christison*, gegaan, om hem dit concept-telegram aan te bieden. Na ongeveer een uur — ik was blijven wachten, want ik was zeer geïnteresseerd — kwamen zij terug met de mededeling, dat het telegram door de Engelse opperbevelhebber was goedgekeurd. Het zou naar admiraal *Mountbatten* worden gezonden met het verzoek, die drie bataljons uit te zenden. Helaas is dit door de Indische Regering, door de heer *van Mook*, die eigenlijk alles regelde, gecancelled. De volgende dag sprak ik de heer *van Oyen* en toen ik hem vroeg hoe het er mee stond, antwoordde deze, dat het niet doorging, omdat de heer *van Mook* het telegram niet wilde doorzenden.

92735. De Voorzitter: Weet u dit zeker? De verklaring, welke u hier aflegt, is uiterst belangrijk.

A. Het is zeer zeker zo. Generaal *van Oyen* en admiraal *Helfrich* hebben deze conferentie met mij meegemaakt. Zij zijn beiden hier ter stede.

92736. De Voorzitter: Dat betekent, dat generaal *Christison* de troepen wel wilde laten komen, maar de heer *van Mook* wilde het niet?

A. Het betekent, dat generaal *Christison* het telegram wel wilde doorzenden. De veronderstelling is echter gewettigd, dat admiraal *Mountbatten*, die weer boven hem stond en de beslissing had, het niet gedaan zou hebben.

De Voorzitter: Dat is weer van later orde.

A. Ik heb zelf meegemaakt, dat de legercommandant en de commandant zeemacht naar generaal *Christison* zijn gegaan. Er waren enige ondergeschikte wijzigingen in het telegram aangebracht, maar het was er door.

Het was de gewoonte, dat de heer *van Mook* iedere middag zijn Departementschefs en de commandanten van leger en vloot verzamelde en de stand van zaken besprak. De heer *van Oyen* heeft mij later verteld, dat het telegram toen is overgelegd en dat er werd beslist, dat het niet doorging. De heer *van Mook* vond mij blijkbaar te optimistisch. De gegevens van mij waren gebaseerd op hetgeen generaal *Evans* mij had gezegd en ook op het inzicht van verschillende officieren van de staf in Bangkok. Enigen van deze officieren zijn thans hier ter stede en men kan hen ook vragen naar de geschiktheid van de troep.

92737. De Voorzitter: Is het u ook bekend, waarop de bezwaren van de heer *van Mook* betrekking hadden?

A. Mij is alleen medegedeeld, dat ik naar zijn inzicht in het algemeen een te optimistische kijk op de zaak had.

92738. De Voorzitter: Welke zaak, de geoefendheid van de troep?

A. Neen, het betrof meer de geschiktheid van de troep om voor de handhaving van orde en rust te worden ingezet.

92739. De Voorzitter: Was naar uw oordeel en het oordeel van de heer *Mantel* die geschiktheid wel aanwezig?

A. Ja. Het was een enorme teleurstelling, ook voor de troepen in Bangkok. Dat de mogelijkheid bestond snel naar Java te kunnen gaan, waar zij konden worden ingezet en waar ook hun gezinnen waren, was een belangrijk punt, waardoor het moreel van die mensen snel was gestegen.

92740. De heer *Posthumus*: Acht u het mogelijk, dat de heer *van Mook* nog andere argumenten had dan alleen het argument, dat hij u te optimistisch vond?

A. Daarover durf ik mij eigenlijk niet uit te spreken. In het Columbiakamp bij Brisbane heb ik de dag vóórdat de heer *van Mook* naar Batavia ging een gesprek met hem gehad. Ik heb hem toen gevraagd of hij *Bandoeng* niet wilde laten bezetten. Ik betoogde, dat er voldoende troepen waren om dit door de lucht te laten doen. Ik was een jaar als krijgsgevangene in *Bandoeng* geïnterneerd geweest, ik kende de situatie daar dus enigszins, hoewel het twee jaar geleden was, en ik wist wat er leefde bij de Hollanders om weer het heft in handen te nemen. Ik heb de heer *van Mook* dus gevraagd door de lucht een troep naar *Bandoeng* te zenden om daar de zaak in handen te nemen. Hij antwoordde toen, dat hij veel waardering had voor mijn militair oordeel, maar hij droeg de verantwoordelijkheid en hij nam het risico niet. Dit zou verband kunnen houden met uw vraag.

92741. De heer *Posthumus*: U acht het dus niet uitgesloten, dat de heer *van Mook* bijzondere argumenten had om dit risico niet te nemen?

A. Ja, maar daarin kan ik mij niet begeven, want dat weet ik niet met zekerheid. Hij zei echter, dat ik sprak zonder het risico te dragen. Hij waardeerde mijn militair oordeel, maar hij was de verantwoordelijke man, die het risico moest dragen.

92742. De Voorzitter: Hadden die risico's betrekking op militaire of politieke aangelegenheden, want dat maakt natuurlijk verschil?

A. In dit geval zou het militair zijn. Ik kan het echter niet beoordelen. De heer *van Mook* had mij gezegd, dat hij mijn militaire visie waardeerde, maar dat hij deze actie niet verantwoord achtte en het risico daarvan dus niet kon dragen.

92743. De Voorzitter: Heeft de heer *van Mook* ook nog gesproken over het toelaten van de mariniersbrigade en de gezagstroepen?

A. Neen. Dat was in een later stadium.

92744. De Voorzitter: Die kwestie begint reeds eind October.

A. Dit was half October. Ik wist toen nog niet, wat er verder gaande was. Ik wist wel, dat er in Singapore ook een troep ex-krijgsgevangenen was. Ik heb die troepen ook bezocht en ik kreeg even-

eens de indruk, dat het een behoorlijke troep was. Toen ik in Bangkok was, hoorde ik, dat er in Saigon ook een bataljon was georganiseerd door de officieren aldaar met dezelfde bedoeling als in Bangkok. Ik was van plan met het vliegtuig ook naar Saigon te gaan, maar toen kreeg ik bericht, dat het bataljon juist naar Singapore was vertrokken. Medio October was het dus op weg naar Singapore of het was er al.

92745. De heer **Posthumus**: U hebt dus voornamelijk contact gehad met de staf in Bangkok, de troepen zelf hebt u niet bezocht?

A. Ik heb de troepen bezocht. Per vliegtuig heb ik in een paar dagen nagenoeg alle kampen bezocht. Ik heb de troepen toegesproken en ik heb hun de morele steun gegeven, die ik dacht te kunnen geven.

92746. De **Voorzitter**: Welke taak had u verder in Batavia?

A. Ik was vóór de oorlog voorzitter van de Staatsmobilisatieraad en toen ik terugkwam, begreep ik, dat deze zaak afgewikkeld moest worden. De Staatsmobilisatieraad was een orgaan, waarvan de Departementsdirecteuren en de commandanten van land- en zeemacht lid waren en waarvan ik voorzitter was. In het Columbiakamp had ik met de daar aanwezige **directeuren**, de heren *Blom* en *van Hoogstraten*, de zaak besproken en het plan gemaakt weer aan het werk te gaan en de Staatsmobilisatie weer te demobiliseren, dus om de zaak te liquideren. Ik heb daarover een nota opgesteld, die ik de heer *van Mook* heb aangeboden. Dat was dus een van de taken. Verder was ik door de heer *van Mook* en, naar ik meen, met medeweten van Minister *Logemann*, die toen in het Columbiakamp was, aangezocht voorzitter te worden van een enquêtecommissie voor de beoordeling van het legerbeleid gedurende de oorlog. Het bleek mij echter, toen ik half October in Batavia terugkwam, dat er op dat gebied nog niets te doen viel. Er heerste een enorme chaos. Verder kwamen er nog particuliere omstandigheden bij. Mijn vrouw had ik teruggevonden in een deplorabele toestand en kort daarna is zij overleden.

Omdat er voor mij nog niets te doen was, heb ik de heer *van Mook* gevraagd naar Australië terug te gaan, totdat de situatie helderder werd. Zelf was ik fysiek ook afgeknapt, ik was aan één oog blind. Met instemming van de heer *van Mook* ben ik naar Australië gegaan om daar het tijdstip af te wachten, dat ik mijn werkzaamheden kon hervatten. Ik heb daar een ernstige operatie ondergaan en was daarna **praktisch** blind en heb toen de heer *van Mook* ontheffing van mijn werkzaamheden gevraagd, omdat ik daartoe niet meer in staat was.

Half October had ik de functie van voorzitter van de **Staats-** mobilisatieraad en daarnaast zou ik voorzitter worden van een enquêtecommissie legerbeleid, **hetgeen** nog niet in een besluit was vastgelegd.

92747. De **Voorzitter**: Hebt u verder nog iets op te merken, waarvan u meent, dat het voor de commissie nuttig kan zijn het te weten?

A. Bij de meeste ex-krijgsgevangenen leefde destijds de wens zo gauw mogelijk de orde en rust en het gezag in Indië te helpen herstellen. Op mijn reis van Mandsjoerije naar Australië heb ik mij voorts speciaal geïnteresseerd voor de Nederlandse strijdkrachten, die buiten Indië ter beschikking van de Indische Regering waren om eventueel te worden ingezet. In Colombo waren troepen; op weg naar Australië trof ik op de **Cocos Eilanden** een squadron van de marine aan, die met bommenwerpers naar Java en Sumatra vlogen om daar met parachutes levensmiddelen boven de kampen te droppen. In Perth heb ik een bezoek gebracht aan een divisie onderzeeboten van de Koninklijke Marine, waar een uitstekende geest heerste. Ook in Oost-Australië waren troepen. Dat is ook de reden, waarom ik de heer *van Mook* voorstelde zo snel mogelijk **Bandoeng** te bezetten. Er werd gezegd, dat er niets was, maar er waren wel degelijk land- en zeemachttroepen en luchtmacht beschikbaar om daar iets te presteren. Bovendien trof ik later die troepen in Bangkok aan. Ik had de opdracht om ná Bangkok ook naar de Philippijnen te gaan. Daar werden alle krijgsgevangenen van Mandsjoerije, Formosa en Japan geconcentreerd, omdat zij niet naar Java konden. Ik meen, dat het ongeveer hetzelfde aantal was, ook een 10000.

92748. De **Voorzitter**: Bent u daar ook geweest?

A. Ik ben daar niet heengegaan, om dringende persoonlijke redenen. Generaal *Uhl* is daar toen heengegaan. Ik heb hem daarna wel gesproken, maar hij heeft daar, meen ik, niet de organisatie aangetroffen, die ik in Bangkok aantrof, dank zij het initiatief van enige flinke stafofficieren en van de Engelse generaal, die direct hadden aangepakt.

92749. De **Voorzitter**: Herinnert u zich nog de dag, waarop de heer *van Mook* zei, dat het telegram niet zou worden verzonden?

A. Dat kan ik wel reconstrueren, maar dan moet ik even mijn aantekeningen raadplegen. Op 16 October 1945 ben ik van mijn reis naar Bangkok in Batavia teruggekeerd en ik vermoed, dat ik de dag daarop het gesprek heb gehad met de legercommandant en de commandant zeemacht, dat was dus 17 October. De volgende ochtend hoorde ik, dat het telegram niet was doorgezonden.

92750. De **Voorzitter**: Hebt u nog officiële bescheiden, die voor ons van nut kunnen zijn?

A. Ik heb alleen nog mijn opdracht om naar Bangkok te gaan.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

T. BAKKER.

ALGERA, voorzitter.

POSTHUMUS.

STUFKENS.

KRANENBURG, griffier.

ZITTING VAN VRIJDAG 20 APRIL 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer **Algera**, voorzitter, en de heren Posthumus en Stufkens, leden, alsmede de heer Kranenburg, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

WILLEM ADRIAAN DE LOOZE,
oud 35 jaar, wonende te Wassenaar,
luitenant-ter-zee 1ste klasse.

Hij legt de eed af als getuige.

92752. De Voorzitter: Welke functies hebt u bekleed in de jaren 1940-1945?

A. Van 1940 tot April 1941 was ik in Indië aan boord van Hr. Ms. „Tromp”. Via Amerika ben ik naar Engeland gegaan, waar ik bij de motortorpedodienst werd geplaatst. Daar ben ik gebleven tot September 1944 en daarna ben ik gekomen bij de staf van de Commandant Zeemacht Nederland, die toen nog in Londen was en later naar Brussel is gegaan. Dat was voor de organisatie van de port-parties.

92753. De Voorzitter: Kunt u ons een overzicht geven van de organisatie en de verrichtingen van de M.T.B.-dienst?

A. De operatieve organisatie was geheel Engels; wij waren ingedeeld bij de Royal Navy met onze Nederlandse boten.

92754. De Voorzitter: Was er niet een Nederlands onderdeel van de Royal Navy?

A. De boten op zich zelf waren Nederlands, maar daar hield het ook mee op.

92755. De Voorzitter: Vormden de Nederlandse boten niet een bepaalde eenheid?

A. Neen. In 1941 was er één Nederlandse boot, de M.T.B. 51, die oorspronkelijk uit Nederland was overgekomen. Deze motorkanonnerboot was ingedeeld bij een Engels flotille, dat gemiddeld uit 8 boten bestond, waarbij ook enkele Polen. Later is het aantal boten uitgebreid en hebben wij in een nieuw Engels flotille 4 motortorpedoboten gekregen. In 1943 zijn de andere boten van het flotille overgenomen en was er dus één Nederlands flotille M.T.B.'s en één Nederlands M.G.B. Het Engelse flotille, waarbij de Nederlandse motor-gun-boat was ingedeeld, is in 1944 overgenomen. Uiteindelijk hadden wij dus twee flotilles; het motor-gun-boat-flotille is echter nooit volledig geweest, het bestond slechts uit 4 à 5 boten, door een tekort aan materieel.

92756. De Voorzitter: Hoe was de bevelvoering daarover? Er waren waarschijnlijk Nederlandse commandanten van het geheel en van de onderdelen?

A. De boten hadden inderdaad elk een eigen Nederlandse commandant; verder hadden de motortorpedoboten een eigen flotillecommandant, evenals de motorkanonnerboten.

92757. De Voorzitter: Wie waren dat respectievelijk?

A. Van de motortorpedoboten was dat luitenant-ter-zee Larive; ik was het van de motorkanonnerboten.

92758. De Voorzitter: Kunt u een overzicht geven van de verrichtingen van de boten?

A. Voor de actuele krijgsverrichtingen moge ik u verwijzen naar de historische sectie van het Ministerie van Marine. Het eerste optreden van de M.T.B. 51 begon in Mei 1940 te Rotterdam. Herdoopt in M.G.B. 46, ageerde de boot in Engeland en opereerde vanuit Cornwall. Veel actie is daar niet geweest. Bij een oefening is de boot op een mijn gelopen en het heeft toen een hele tijd geduurd voordat zij weer gereed was. Toen ik aan boord werd geplaatst, was de boot nog in reparatie. In Juli 1941 vertrokken wij voor een speciale operatie van Cornwall naar Dover, na afloop keerden wij weer terug naar Fowey in Cornwall, waar verder werd gerepareerd. Geopereerd werd hier praktisch niet, omdat de Franse kust zeer ver weg was. Augustus 1941 werd het flotille overgeplaatst naar Ramsgate en van daaruit werd geregeld geopereerd op de Franse en Belgische kust, totdat de M.G.B. 46 dermate kapot was en zoveel reparaties nodig had, dat zij in reparatie moest bij de werf, waar zij oorspronkelijk was gebouwd. De boot heeft toen ongeveer een maand of zes te Hythe bij Southampton gelegen. In die tijd besloot de marineleiding, daar de aandacht enigszins op ons gevestigd was, vier motortorpedoboten over te nemen.

92759. De Voorzitter: Kwamen die boten uit Canada?

A. Deze boten werden op verschillende plaatsen in Engeland gebouwd, b.v. op jachtwerfjes, waar zij volgens een bepaald ontwerp in elkaar werden gezet.

In de eerste helft van 1942 werden de vier motortorpedoboten overgenomen en ondergebracht in het motortorpedobotenflotille. De motorkanonnerboot ging weer terug naar het oude flotille in Ramsgate en het motortorpedobotenflotille ging naar Dartmouth. Dit laatste flotille bestond uit vier Hollandse en vier Engelse boten en het heeft van daaruit geopereerd. In 1943 zijn de vier boten, die Engels waren, ook Hollands geworden, evenals later de motorkanonnerboten, zodat tegen D-day in Juni 1944 alle boten Hollands waren. Het waren 8 motortorpedoboten en 5 motorkanonnerboten. Kort vóór D-day is het motorkanonnerbootflotille overgeplaatst van Ramsgate naar Dover en het heeft van daaruit geopereerd.

Tegen September 1944 was de algemene indruk, dat de oorlog wel spoedig afgelopen zou zijn. Omdat al het personeel nodig was voor port-parties, werden de boten tegen de kant gelegd. Achteraf gezien, hadden wij waarschijnlijk nog wel een halfjaar kunnen doorgaan.

92760. De Voorzitter: Was het beter het personeel te gebruiken voor de port-parties? Kan men zeggen, dat men bij de M.T.B.'s nuttiger werk had kunnen doen?

A. Achteraf gezien wel. In September, October 1944 was de kust bij Calais in geallieerde handen en het ging zo vlug, dat men de indruk had, dat Holland zo vrij zou zijn en dat wij er gauw bij moesten zijn om niet volkomen onvoorbereid in Nederland terug te keren. Achteraf gezien, hadden wij natuurlijk veel beter kunnen doorgaan. Er was o.a. een Canadees flotille, oorspronkelijk gebaseerd in Ramsgate, dat vanuit Ostende opereerde. Dit flotille heeft veel op de Schelde gewerkt en vooral toen Antwerpen vrij was om de Schelde open te houden. Wij hadden veel nuttiger werk kunnen doen, dan het aan de wal zitten in Brussel, Sluiskil, enz.

92761. De Voorzitter: Wanneer men het slot van het boek van Larive „Vannacht varen de Hollanders" leest, dan krijgt men wel de indruk, dat het een behoorlijke deceptie was, dat het personeel moest overgaan naar de port-parties.

A. Ja, en vooral ook, omdat het toen nog zo lang duurde. De mensen bleven eerst nog een tijd op de boten passen en deden dus eigenlijk niets, terwijl de Engelsen en Canadezen gewoon doorgingen. Daarna werden ze in een kamp ondergebracht in de buurt van Harwich, waar ze moesten wachten en verder niets.

92762. De Voorzitter: Op het nioment was het natuurlijk ook wel een teleurstelling?

A. Ja. Toen wij daar zaten, begrepen wij het eigenlijk helemaal nog niet, maar toen wij hoorden, dat het hard opschoot en dat er in Amsterdam, Rotterdam, Den Helder, enz., van alles moest worden gedaan, waarvoor mensen nodig waren, begrepen wij ook wel, dat het nodig was. Dit nam echter de teleurstelling niet weg. Achteraf gezien, is het vreselijk jammer, dat het zo gegaan is.

92763. De Voorzitter: U hebt nu wel enkele mededelingen gedaan over de aantallen boten, maar ik zou het op prijs stellen het een en ander te horen over de krijgsverrichtingen en het werk.

A. Wederom moge ik u verwijzen naar de historische sectie, daar het mij niet past hierover uit te wijden. In de tweede plaats: het werk. Omdat de motorkanonnerboot en de motortorpedoboot een heel andere bewapening hebben, doen zij natuurlijk ook verschillend werk. De motorkanonnerboten waren voornamelijk voor het beschermen van de eigen konvooiroutes en het dekken van de motortorpedoboten, die aanvallen deden op Duitse konvooien. Zij konden eventueel kleinere konvooien zelf aanvallen, omdat zij artilleriebewapening hadden. Om echter grotere schepen tot zinken te brengen, waren torpedo's nodig. De konvooien aan Engelse zijde waren zeer groot, er gingen zo een zestig schepen door het Kanaal met één jager er bij en een paar „motor-launches" en trawlers en verder niets, terwijl het aan Duitse zijde juist andersom was. Daar ging één koopvaardij-schip door het Kanaal en er waren zestig anderen om heen om het te beschermen. Het was daarom niet eenvoudig voor de motortorpedoboten om zo'n schip aan te vallen. Elke maal moest er weer iets nieuws bedacht worden om door het scherm om het schip heen te breken. De inlichtingendienst van de Engelsen was op dit gebied uitstekend in orde. Men wist in Dover altijd precies, dat er b.v. 's avonds een schip uit Boulogne zou weggaan. Vijandelijke konvooien door het Kanaal kwamen nl. niet dagelijks voor. Een enkele maal ging er eens een groot schip door. Ruim van tevoren was altijd bekend, wat er door zou gaan, wat de bescherming er van was, enz. De motortorpedoboten werden er dan op afgestuurd om te trachten het konvooi aan te vallen en het schip, waar het om ging, tot zinken te brengen. Verder zijn de motortorpedoboten ook gebruikt voor patrouillewerk, waarvoor zij eigenlijk minder geschikt waren; dit was speciaal werk van de motorkanonnerboten. Wanneer er een konvooi werd verwacht, ging in het algemeen een formatie van drie motorkanonnerboten en drie motortorpedoboten naar de overkant. Zij ontvingen de bewegingen van het konvooi van de radar-opstelling in Dover, die elke twee minuten de positie door gaf. Dit maakte de aanval, als de eigen navigatie goed werd bijgehouden, betrekkelijk eenvoudig. De motortorpedoboten trachtten dan door het scherm om het konvooi heen te dringen en het schip te torpederen. De motor-gun-boten probeerden de bescherming af te leiden en de motortorpedoboten te dekken, wanneer zij haar aanval hadden gedaan. Deze laatste vuurden haar torpedo's af en moesten dan zo bard mogelijk weglopen.

Dit was eigenlijk de belangrijkste taak.

Een tweede activiteit, minder gevaarlijk, maar zeer vermoeiend, was het patrouilleren.

Vóór D-day waren er vrij veel mijnen gelegd in het Kanaal, zodat het praktisch onmogelijk was nog ergens over te steken, zeker voor grotere schepen. Er moest dus geveegd worden en toen er eenmaal een paar gangen geveegd waren, moesten deze ook worden vrijgehouden en moest er voor worden gezorgd, dat ze niet weer werden volgegooid met mijnen. De motorkanonnerboten werden dus gebruikt om 's nachts patrouille te varen. Als het enigszins kon, had eens in de drie nachten een boot vrij af, anders was het op de duur niet vol te houden. Zo was het dus elke nacht en vooral 's winters waren het vrij lange nachten, dat wij 's middags om vijf uur uitgingen en de volgende ochtend om tien uur binnenkwamen. Overdag sliep men en de volgende nacht ging men weer uit.

92764. De Voorzitter: Hebt u ook deelgenomen aan raids op de Franse kust bij Dieppe?

A. Neen. Wij hebben toen wel dienst gedaan voor „air-sea rescue"-boot, maar Dieppe lag buiten ons operatieterrein. Wij hebben wel dikwijls mensen afgezet, commando's e.d., die mijnen gingen opgraven of lodingen doen op het strand van Boulogne. Hoewel daar niet het eigenlijke invasie-terrein was, werden deze operaties uitgevoerd als een soort afleidingsmanoeuvre. Wij bleven dan een mijl ongeveer uit de kust en de commando's gingen met een kano naar het strand; wij hoopten dan maar, dat zij na een bepaalde tijd zouden terugkomen, wat ook meestal gebeurde.

92765. De Voorzitter: Hebt u ook weleens mensen afgezet aan de Nederlandse kust?

A. Neen, nooit. Ik heb hier met generaal *de Bruyne* weleens over gesproken, maar de Admiralty voelde er blijkbaar niet veel voor.

92766. De Voorzitter: Zijn er bij de M.T.B.'s en de M.G.B.'s nog verliezen geleden?

A. Totaal zijn er vijf man gesneuveld.

92767. De Voorzitter: Zijn er ook boten verloren gegaan?

A. Er is een Nederlandse boot verloren gegaan; deze is nl. onder de Franse kust op een mijn gelopen en daarbij is één man verloren gegaan. Hij zat bekneld in de machinekamer en is er niet uit kunnen komen; de rest van de bemanning is er af gekomen. Zelf heb ik één gesneuveld en één zwaar gewonde aan boord gehad, terwijl een van de boten in mijn flotille twee gesneuvelden heeft gehad.

92768. De Voorzitter: Hebt u veel rechtstreeks contact met de vijand gehad?

A. Dat kwam geregeld voor. Wat wij bij hen deden, deden zij bij ons. Wij hadden echter het voordeel, dat de radar-installatie van Dover zo uitstekend werkte; verrast werd men maar zelden. Als het maanlicht was, was het zicht meestal te goed, zodat dan van contact maken niet veel kwam.

De radar-berichten gaven wel op, als er iets was en ook wat het ongeveer was, maar niet altijd goed. Ik herinner mij, dat op een nacht, toen het volle maan was en prachtig weer was, ik opgave kreeg, dat twee R-boten ergens in de buurt van Boulogne voeren. Ik ben gaan kijken en ik kon ze duidelijk zien, maar het bleken er niet twee, maar tien te zijn. De Duitsers werkten altijd met veel grotere aantallen en hadden ook een heel andere organisatie. Wij hadden op elke boot ten minste twee officieren, terwijl de Duitsers op de leidende boot meestal één officier hadden en verder onder-officieren, die er maar achteraan behoefden te varen. Als er een aanval werd gedaan en een van de boten was zijn voorganger kwijt, dan werd de aanval ook nooit doorgezet. De instructie was kennelijk, dat, als men zijn voorganger kwijt was, men maar moest zien zo vlug mogelijk thuis te komen.

92769. De Voorzitter: Hebt u de vijand nog verliezen toegebracht?

A. Dat was veelal moeilijk na te gaan, want de acties waren altijd 's nachts.

92770. De Voorzitter: Hebt u er geen concrete gegevens over?

A. Neen. Toen ik nog bij de M.T.B.'s was, heb ik eens gedacht, dat ik een schip getorpedeerd had, maar zekerheid kon ik hier niet over krijgen. Verder weet ik van verschillende acties zeker, dat er treffers zijn geweest, maar wat er dan precies is gebeurd, is moeilijk na te gaan. Ik weet niet of hierover Duitse gegevens zijn; ik geloof niet, dat de wederzijdse acties ooit vergeleken zijn, althans in Nederland.

92771. De Voorzitter: Waar was u administratief bij ingedeeld?

A. Administratief was ik helemaal bij de Nederlandse marine ingedeeld.

92772. De Voorzitter: Kwam admiraal *Furstner* zich weleens op de hoogte stellen van de verrichtingen?

A. Nooit. Admiraal *Termijtelen* is éénmaal geweest en Prins *Bernhard* is verscheidene malen geweest.

92773. De Voorzitter: Was er ook niet een fonds, waaruit de eerste aankoop van enkele boten heeft plaats gehad?

A. Ik meen van wel. Ik geloof, dat de eerste vier M.T.B.'s daaruit zijn betaald.

92774. De Voorzitter: Was het niet het Prins *Bernhard* Fonds?

A. Ik meen van wel, maar ik durf het niet zeker te zeggen.

92775. De Voorzitter: Werd er door de bemanning iets over gezegd, dat er niet zoveel belangstelling was van de hogere marineleiding of viel dit niet op?

A. Over het algemeen liet men er zich niet erg over uit.

92776. De Voorzitter: Werd het wel aangevoeld, dat de belangstelling wat gering was?

A. De officieren waren allen betrekkelijk jong. In verhouding met onze ancienniteit hadden wij een geweldig verantwoordelijke baan. Wij vonden het heel mooi en waren blij, als iedereen maar zoveel mogelijk wegbleef en er zich niet mee bemoeide. Ik heb zeker nooit de indruk gekregen, dat men het jammer vond, dat men admiraal *Furstner* nooit zag.

92777. De Voorzitter: Zo wordt de zaak van uw kant bekeken, maar wanneer men de zaak beziet van de zijde van de hogere marineleiding, dan zou misschien kunnen worden gezegd, dat men wel enige belangstelling had kunnen tonen?

A. Dat kan ik moeilijk beoordelen. Toen ik in September 1941 mijn eerste actie had gehad en daarna zelf in Londen kwam, moest ik bij iedereen komen om er eens wat van te vertellen. Vóór die tijd was er nooit de aandacht op gevallen en natuurlijk toen wel, omdat er in die tijd nog betrekkelijk weinig actie gevoerd werd door de Nederlandse bovenwaterschepen.

92778. De Voorzitter: Met welk doel bent u uit Indië teruggeroepen?

A. Ik geloof, dat dit een toevallige samenloop van omstandigheden is geweest.

92779. De Voorzitter: Was het voor uw tewerkstelling bij de M.T.B.'s?

A. Ik zat in Indië op de „Tromp” en ik was er betrekkelijk kort. In Juli 1940 is in Indië een algemeen telegram uitgegaan voor liefhebbers om naar Engeland te gaan. Ik heb daar op gereageerd, maar ik geloof, dat bijna iedereen dat deed. In November 1940 kwam er nog eens een oproep voor liefhebbers. In April 1941, toen de „Tromp” in reparatie was, kwam er bericht uit Batavia, dat ik

naar Engeland moest. In Engeland aangekomen, vroeg men mij, wat ik graag zou willen doen. Ik ben er dus mijns inziens niet voor een speciale functie heengegaan.

92780. De Voorzitter: Hebt u zich toen voor de M.T.B.'s op gegeven?

A. Van het bestaan van een M.T.B.-bedrijf in Engeland wist ik niets af. Ik had gevraagd op de jagers te mogen worden geplaatst, maar die waren reeds volbemand en men heeft mij toen gevraagd of ik iets voor de M.T.B.'s voelde. Ik wist eigenlijk niet precies wat dit inhield, maar het lokte mij wel en ik heb er dan ook nooit spijt van gehad.

92781. De Voorzitter: Bent u van oordeel, dat hiermede de zaak van de M.T.B.'s en M.G.B.'s voldoende van uw zijde is behandeld?

A. Ja, in algemene zin wel.

92782. De Voorzitter: Hebt u misschien zelf nog iets op te merken, waarvan u meent, dat het voor de commissie van belang kan zijn het te weten?

A. Het is zeer moeilijk voor mij om een oordeel te hebben over het marinebeleid. Wij hadden er zo betrekkelijk weinig mee te maken. Wij stonden helemaal onder Engelse contrôle. Van de Hollandse marine kregen wij nog weleens iets, wat bij de normale Engelse bevoorrading niet was te krijgen, overigens kregen wij alles van de Engelsen. De voeding en ook onze financiën waren helemaal naar Hollandse maatstaven ingericht. Ik geloof niet, dat ik er verder nog iets over heb te zeggen.

De Voorzitter: Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

W. A. DE LOOZE.

ALGERA, voorzitter.
POSTHUMUS.
STUFKENS.
KRANENBURG, griffier.

ZITTING VAN WOENSDAG 27 JUNI 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer **Algera**, voorzitter, en de heren **Korthals** en **Fens**, leden, alsmede de heer **Duisterwinkel**, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

Mr. **EELCO NICOLAAS VAN KLEFFENS**,

oud 56 jaar, Minister van Staat en oud-Minister van Buitenlandse Zaken, Hr. Ms. gezant te Lissabon.

93488. De Voorzitter: Uw verklaringen worden geacht te zijn gegeven onder de reeds eerder door u afgelegde eed, zodat geen hernieuwde eedsaflegging behoeft plaats te vinden.

Mijn eerste vraag is, of u in Mei 1940 maatregelen hebt genomen in verband met het overgaan van delen der land- en zeemacht naar Engeland. Deze vraag stel ik naar aanleiding van een verklaring, afgelegd door de heer de Booy, destijds commandeur der Koninklijke marine. Deze heeft gezegd:

„Toen op 14 Mei werd gecapituleerd kwam de stroom schepen aanzetten. Ik heb wel met Minister van *Kleffens* en Minister *Welter* overlegd, dat het het beste zou zijn, wanneer de jongens, die in opleiding waren, zouden wegkomen. Er is toen, naar ik meen, een telegram van de heer van *Kleffens* naar Holland uitgegaan om zoveel mogelijk het Adelborsteninstituut van Den Helder naar Engeland te krijgen.”

A. Ik zou eerst twee inleidende opmerkingen willen maken. In de eerste plaats heb ik het zeer op prijs gesteld, dat de commissie mij met enige precisie heeft willen opgeven, wat zij van mij wilde weten. Mijn ervaring met de commissie is altijd even aangenaam geweest wat de vorm en de toon van de ontmoetingen betreft, maar toch was het weleens moeilijk, althans zo is het mij gegaan, meteen over feiten, gebeurtenissen, toestanden en opvattingen, die al in een min of meer verwijderd verleden beginnen te liggen, direct paraat te hebben datgene, wat nog in mijn geheugen of in het materiaal, dat mij nog ter beschikking staat, aanwezig is, om de commissie een zo duidelijk en volledig mogelijk antwoord te kunnen geven. Een voorbereiding, zoals nu heeft plaats gehad, heeft mij in staat gesteld mijn gedachten nog eens te toetsen aan schrifturen, welke ik nog bezit, en heeft mij b.v. gisteren, op een punt, waarvan ik mij werkelijk niets meer te binnen kon brengen, de gelegenheid gegeven even in het archief van het Departement van Buitenlandse Zaken te zoeken. Ik ben gisteren met achttien uur vertraging hier gekomen; was het toestel op tijd geweest, dan had ik mij nog beter kunnen voorbereiden. In ieder geval heb ik nog de gelegenheid gekregen met enig materiaal te komen, zodat het niet alleen meer is: „als ik mij goed herinner” of „als mijn geheugen mij niet bedriegt, was het zo en zo”. Dit brengt mij op mijn tweede opmerking, nl. dat ik deze keer, meer nog dan bij vorige gelegenheden, heb bemerkt, dat er tussen de 11 en 6 jaar geleden veel is gebeurd, dat ik mij in minder **wordende** mate met volkomen scherpte kan herinneren. Ik denk, dat dit een algemeen verschijnsel is, maar ook daarom was ik blij, dat ik nu even de gelegenheid heb gehad er over te denken.

Als ik dan nu mag overgaan tot het beantwoorden van de vraag, welke u mij in concreto stelt, dan zou ik eerst een inleidende opmerking willen maken en dat is nl. de vraag, of in plaats van „in verband met” misschien gelezen moet worden „ter voorbereiding of bevordering van”? Uw vraag luidt: Heeft de heer van *Kleffens* in Mei 1940 maatregelen genomen in verband met het overgaan van delen der land- en zeemacht. Ik neem aan, dat bedoeld is „ter voorbereiding van of ter bevordering van”. Met Mei zal bedoeld zijn de

periode tussen 10 en 14 Mei. Mijn antwoord is dit. Ik kan mij niet herinneren, dat over de overgang van delen onzer land- en zeemacht naar Engeland te Londen gesproken is in de eerste paar dagen, toen men nog geen duidelijke indruk had van het snel verloop van de strijd. Met de eerste paar dagen bedoel ik dus de 10de Mei, voor zover ik de 10de te Londen ben geweest, of de 11de. Ik zou om dit duidelijk te maken, in herinnering willen brengen wat generaal *Doorman*, toen militair attaché te Brussel, en later overgekomen naar Engeland, schreef in zijn boekje, getiteld: „Military Operations in the Netherlands from 10th—17th May, 1940”, uitgegeven te Londen in 1944. Generaal *Doorman* schrijft op blz. 86—87:

„The enemy was only able to launch his attack on the Raam-Peel position late on the first day of war... The enemy did not even succeed in making contact with the Valley position on the first day... The defense of the Raam-Peel position and the subsequent defence of the Zuid-Willemsvaart, together with the work of destruction carried out in Brabant, had the result that the German troops required two and a half days to get into contact with the air-borne infantry landed at Rotterdam and Dordrecht.”

Ik haal dit aan om u te doen gevoelen, dat de eerste paar dagen het hele verloop nog zo onzeker was, dat over een overhaast wegtrekken van delen van zee- en landmacht eenvoudig nog niet gedacht werd, dat was niet aan de orde.

Wat de laatste dagen betreft, waarop in Nederland nog gevochten werd, meen ik mij te herinneren — hier moet ik echter afgaan op het geheugen, dat op dit punt een beetje begint te vervagen — dat in een der besprekingen, die ik in die dagen met de Britse militaire leiders heb gehad, de moeilijkheid en het gevaar ter sprake is gekomen, verbonden aan een poging om in enigszins aanzienlijke mate troepen overzee af te voeren uit een gebied, waar de Duitsers toen de onbeperkte heerschappij in de lucht hadden. De latere evacuatie van talrijke Britse troepen uit Duinkerken was alleen mogelijk, omdat de R.A.F. vanuit de bases in Kent, die niet meer dan enkele minuten vliegens verwijderd waren van het evacuatie-strand, daar afdoende dekking kon geven. Ik herinner hier aan een passage uit de gedenkschriften van Churchill, *Their Finest Hour*, blz. 104, van de Amerikaanse uitgave. Hij zegt daar:

„By intensive effort Fighter Command maintained successive patrols over the scene... hour after hour they bit into the German fighter and bomber squadrons, taking a heavy toll, scattering them and driving them away.”

Mij is in de Meidagen herhaaldelijk en van verschillende zijden uitgelegd, dat de radius van de Britse gevechtsvliegtuigen te gering was om b.v. langer dan enkele minuten boven Hoek van Holland te opereren.

Dan zou ik er aan willen herinneren, dat ik in voortdurend telefonisch contact met den Haag stond. Dit komt overeen met hetgeen de heer de *Booy* heeft vermeld en het wordt eveneens vermeld in Hoofdpunten van Regeeringsbeleid in Londen, blz. 5, onderaan, van de heer *Gerbrandy*. Door den Haag is mij nooit verzocht maatregelen te nemen met het oog op — of om de woorden te gebruiken, waarin de Enquêtecommissie haar vraag heeft geformuleerd — in verband met het overgaan van delen der zee- en landmacht naar Engeland. Geen militair zijnde, en op dit gebied ondeskundig, lag het nemen van zodanige maatregelen op eigen initiatief niet op mijn weg.

Voor het geval aan de gestelde vraag de stelling ten grondslag mocht liggen, dat ik zodanige maatregelen had moeten nemen, kan ik die stelling op de aangegeven gronden slechts afwijzen. Wij konden niet vertrouwen, dat bij Hoek van Holland of zelfs in Vlissingen grote aantallen van zee- of landmacht zouden kunnen worden afgevoerd, omdat de Duitsers de heerschappij in de lucht hadden en het eenvoudig ware uitgelopen op een slachting op grote schaal.

Hiermee niet tevreden, heb ik, dank zij uw tijdige opgave van deze punten, nog even inlichtingen ingewonnen bij dezelfde heer *de Booy*,

omdat ik wilde weten, wat deze nog wist. De heer de Booy heeft mij op 19 Juni jl. het volgende geschreven:

„Voor zover ik mij herinner was tot omstreeks 13 Mei 1940 de activiteit der Nederlandse organen te Londen er voornamelijk op gericht geallieerde troepen of luchtmachtonderdelen naar Nederland gedirigeerd te krijgen.”

Dit is volkomen juist. Toen ik dit las, herinnerde ik mij, inderdaad, dat wij de Engelsen herhaaldelijk hebben gevraagd wat zij nog konden sturen. In Frankrijk gebeurde dit door generaal van Voorst *Eveking* en zijn helpers. Zeemacht, landmacht of luchtmacht, wat dan ook, alles was nodig.

Ik vervolg nu het citaat van de heer de Booy:

„Voor wat de Nederlandse marine betreft werd reeds op 10 Mei getracht de schepen, niet meer nodig voor de strijd in Nederland, onverwijd naar Engeland te doen overkomen.”

Admiraal Furstner kan u hierover ook meer vertellen, indien dir nog niet reeds mocht zijn gebeurd.

„Zo werd op 10 Mei gevraagd aan de Chef Marine Staf de onderzeeboten naar de Downs te dirigeren begeleid door een bovenwaterschip; op 11 Mei, eveneens aan de Chef Marine Staf, de Nederlandse onderzeeboten O 9 en O 10, die op weg waren naar den Helder, deze haven niet te doen binnenlopen, doch naar Portsmouth te dirigeren. Op 11 Mei werd nogmaals gevraagd alle resterende onderzeeboten zodra deze gemist konden worden naar de Duins te dirigeren.

De evacuatie der marineschepen en marinevliegdiens verliep grotendeels bevredigend en de nodige stappen werden bij de Britse Admiraliteit genomen om de schepen te concentreren en geschikt te maken voor het zo snel mogelijk inzetten in de strijd.”

Dit was typisch werk voor de marine-attaché in die dagen, in samenwerking met onze marineleiding, die toen nog telefonisch bereikbaar was, en de Britse Admiraliteit, bij wie dezelfde marine-attaché was geaccrediteerd.

„Zoals u weet kwam op 12 Mei 's avonds de Militaire Missie onder generaal-majoor van *Oorschot* in Londen aan, waarna de luchtmacht- en landmachaangelegenheden verder door deze missie werden behartigd.”

Dit was met het oog op het feit, dat er destijds geen militair attaché te Londen was. De heer de Booy was er voor alles.

„Op 13 Mei ten 19 h 15 verzond de militaire missie een uitvoerig telegram aan de Generale Staf in den Haag. De inhoud hiervan kwam neer op een verzoek om gegevens ten aanzien van categorieën luchtverzend en technisch personeel, dat naar Engeland zou kunnen worden gezonden. Ik heb nimmer een een antwoord op dit telegram zien binnenkomen.

Op 14 Mei ten 10 h 15 werd een telegram verzonden aan de Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht, vermoedelijk eveneens door de militaire missie, luidende als volgt:

„Admiralty bestudeert geval evacueeren valide Nederlandsche troepen stop ligt het in uw plan eventueel troepen uit Holland terugtrekken, zoo ja, welke havens komen voor inschepen in aanmerking stop waarheen moeten geëvacueerde troepen dan worden gebracht stop op welke maximum sterkte moet in deze havens worden gerekend?””.

Dit was dus een vraag, naar mijn idee, naar het onmogelijke, omdat de evacuatie, zoals ik zoëven reeds uiteenzette, bij voorbaat reeds gedoemd was — tenzij het slechts om heel kleine aantallen ging — te mislukken wegens de Duitse superioriteit in de lucht. Ik denk, dat de Admiralty zich ook wel zal hebben willen dekken tegen het verwijt, dat zij volkomen passief zouden zijn gebleven. De heren zullen, evenals ik, wel getroffen zijn door het feit, dat hier staat: De „Admiralty bestudeert”. Het was toen niet een tijd, waarin veel gestudeerd kon worden, want toen de Admiraliteit aan het studeren was, kon iedereen wel zien, dat het gauw zou aflopen.

„Ook op dit telegram werd taal noch teken vernomen.

Ik herinner mij niet, dat er verder door Britse instanties op dit eventuele evacueeren van troepen nog is teruggekomen. Bovendien volgde de capitulatie zeer spoedig en ik geloof persoonlijk, dat dit spoedige capituleren een nog grotere belemmering voor evacuatie zou zijn geweest dan de Duitse luchtsuperioriteit.”

Dat is natuurlijk, maar toen de vraag de eerste keer opkwam was er van capitulatie nog geen sprake, wel van Duitse luchtsuperioriteit.

Ik heb deze brief aangehaald om aan te tonen, dat over deze zaken wel degelijk ernstig werd gedacht in de Meidagen in Engeland. Waarschijnlijk heb ik er ook wel het nodige van gehoord, want de heer de Booy zat in de kamer naast de mijne en liep daar in en uit. Zelf had ik de bijzonderheden niet en juist daarom heb ik de zaak met gegevens van iemand, die er nog dichter bij stond, willen trachten te reconstrueren.

93489. De **Voorzitter**: In deze tijd speelde ook een andere kwestie, waarover u de vorige maal bent gehoord, nl. de Engelse bezetting van Curaçao en de Amerikaanse bezetting van Suriname. Gezien de gedenkschriften van *Cordell Hull* zou men de vraag kunnen opwerpen of de bezetting van Curaçao door de geallieerde Britse en Franse Regeringen is geschied zoals u hebt gezegd na overleg van de Ministers van *Kleffens* en *Welter* te Londen op 11 Mei 1940, dan wel zonder. Misschien wilt u het citaat uit de gedenkschriften van *Cordell Hull* even zien; het is mogelijk, dat het overeenstemt.

A. Als inleiding zou ik willen zeggen, dat in die dagen wèl de Britse bezetting van Curaçao een rol heeft gespeeld, maar zeker niet de Amerikaanse van Suriname, omdat Amerika toen nog niet in oorlog was. Deze bezetting is pas veel later gekomen, en wel na de aanval op Pearl Harbour. In de Meidagen is er absoluut geen kwestie geweest van de bezetting van Suriname. Evenmin is er — ook naar aanleiding van de wijze, waarop u de vraag formuleerde — sprake geweest van een Franse bezetting van Curaçao, voor zover ik mij kan herinneren. Wat er gebeurd is — ik meen dit in de commissie reeds eerder te hebben verklaard en ik geloof niet, dat er enige tegenspraak tussen mijn verschillende verklaringen zal zijn, al moet ik alweer een beroep doen op mijn enigszins vervlakkend geheugen —, was dit. De heer *Welter* en ik zijn, zo van Nederland komend, naar Lord *Halifax* gegaan met de heer Michiels, die ons heeft geïntroduceerd. Een van de verscheidene punten, die bij die gelegenheid ter sprake zijn gekomen, was, dat Lord *Halifax* zei: „U vindt zeker wel goed, dat wij vandaag Curaçao bezetten.” Ik herinner mij nog zeer goed, dat ik toen de uitdrukking heb gebruikt, waarvan hij enigszins schrok: „Not over my dead body.”. Ik vond het een afschuwelijk idee, dat, terwijl wij juist trachten te demonstrenen door onze haastige overkomst, dat wij nog in staat waren als Regering te functionneren en wij daar waren als de enige wettige Regering van Nederland. zo maar met zo'n mededeling van: „U vindt zeker wel goed, dat”, enz., Curaçao werd bezet. Lord *Halifax* vroeg, wat wij dan wilden, de raffinaderijen waren een geallieerd levensbelang geworden. Ik heb toen gezegd, dat ik zo de formule kon geven, waarover wij het eens konden worden, en dat was, dat wij hem op dat ogenblik verzochten om hulp bij de verdediging van het gebiedsdeel Curaçao, omdat wij op dat ogenblik onze strijdmiddelen elders nodig hadden. Wanneer hij dit wilde doen, dan wilden wij het graag, maar dan werden de troepen geplaatst onder opperbevel van de gouverneur van dat gebiedsdeel. Op die voet zijn wij het eens geworden. Dit is onmiddellijk op 10 Mei gebeurd en voorafgaand aan de bezetting zelf.

93490. De **Voorzitter**: Het zal dan wel kloppen met hetgeen de heer *Cordell Hull* schrijft.

A. Het is mogelijk, dat er Franse troepen zijn geweest, maar ik herinner het mij niet. In ieder geval heb ik er nooit met de Fransen over gesproken. Ik meen, dat er Schotse troepen zijn gekomen. Dit moet heel gemakkelijk te verifiëren zijn, want er zullen ongetwijfeld mensen beschikbaar zijn, die in die tijd op Curaçao waren en die u hiernaar zou kunnen vragen.

Ik kan er niet meer van zeggen dan ik gezegd heb, maar hier is door ons, gelukkig, ingegrepen kunnen worden, en ik zou haast zeggen alleen maar daarom was het de rechtvaardiging van de snelle overkomst van de heer *Welter* en mij. Anders was het een blamage geworden, welke nu gelukkig aan Nederland is bespaard.

93491. De **Voorzitter**: Dan zou ik nu willen overgaan tot de tweede vraag. Heeft de Nederlandse Regering vóór de overgang van Java naar het S.E.A.C.-gebied in enigerlei opzicht kennis gehad van het voornemen daartoe?

A. Ook wat dit betreft, heb ik nog eens getracht iets te vinden, dat niet alleen is: „ik meen mij te herinneren”, enz. Allereerst zou ik

willen citeren het boekje van de heer *van Mook* „Indonesië. Nederland en de Wereld“, blz. 59—60. De heer *van Mook* zegt dit:

„Gedurende de oorlog bleef het in SEAC“ (onder Lord *Mountbatten*) „bij het treffen van voorbereidingen. Wel hoopten de Britten in October 1943 op een grote uitbreiding van de activiteit uit Westelijke richting,“ (bedoeld is: uit Ceylon en India) „doch de middelen daartoe werden, zoals hierboven reeds is aangekend, aan dit oppercommando door de Combined Chiefs of Staff slechts verstrekt ten behoeve van operaties in Burma, die gericht waren op het heropenen van de verbinding met China.

Intussen schijnt ook te Quetiec¹⁾, bij de totstandkoming van SEAC, een uitbreiding van het“ (wat Ned. Indië betreft tot Sumatra beperkte) „operatieterrein voor dit commando overwogen te zijn, of althans van Britse zijde te zijn voorgesteld, uiteraard met het oog op de Britse belangen in Zuid-Oost-Azië in het algemeen en op de bevrijding van Brits-Borneo en Hongkong in het bijzonder. Het besluit daartoe werd in die maanden wel verwacht, doch bleef uit.

Eerst tijdens de bijeenkomst van de Grote Drie te Potsdam schijnt deze zaak wederom te zijn geactiveerd en werd klaarblijkelijk besloten, dat de grenswijziging die geheel Nederlandsch-Indië²⁾ binnen het operatiegebied van SEAC zou brengen, te gelegentijd tot stand zou komen. Uit bepaalde mededelingen die ik te Kandy vernam, moet ik opmaken, dat men daarbij het oog had op een datum in October 1945, nadat in September van dat jaar de eerste aanval op Malaya zou zijn ontkend en dit gebied op de vijand zou zijn heroverd.

Zoals men weet, vond de overdracht plaats op 15 Augustus en viel zij dus op de dag zelf samen met de onvoorwaardelijke overgave van Japan. Men was hierop, zoals de feiten uitwezen, te Kandy geheel niet voorbereid en vernam deze tijdsbepaling, naar Admiraal *Mountbatten* mij“ (*van Mook*) „mededeelde, pas enkele dagen voordat zij in werking trad.”

Ik zou hierbij willen aantekenen, dat het interessant zou zijn te weten, wanneer precies de heer *van Mook* deze zaken heeft vernomen en waar en in welke vorm. De cursieve woorden duiden er op, dat hij het meer had van horen zeggen dan in een officiële vorin. Zelf herinner ik mij niet, dat wij in enige vorm kennis hebben gehad van het voornemen tot overgang van Java naar het S.E.A.C.-gebied, maar ik moet daaraan uitdrukkelijk toevoegen, dat daaruit geenszins mag worden afgeleid, dat wij die kennis in geen enkele vorin hebben gehad. Ik weet het eenvoudig niet meer en ik heb in Lissabon ook geen papieren, waarin ik het kan nazoeken. Ik mag misschien opmerken, dat ik in Washington een archief had als ambassadeur, waarin zeer veel te vinden was over de oorlogsjaren, omdat ik in die jaren als Minister van Buitenlandse Zaken mijn voorganger-ambassadeur te Washington altijd bijzonder goed op de hoogte heb gehouden van alles wat er gebeurde met het oog op het belang van de post Washington. Lissabon kwam daarvoor veel minder in aanmerking. Portugal was een neutraal land en de importantie van de post was met name in die tijd niet te vergelijken met die van Washington. Het gevolg is, dat ik op het ogenblik op mijn tegenwoordige post veel minder kan nagaan en verifiëren dan in mijn Washingtonse tijd mogelijk was. Zelfs indien u mij helpt door mij de vragen precies op te geven, ben ik daar niet in de gelegenheid er veel aan te doen.

Men merke op, dat bedoelde overgang, naar uit het citaat van *van Mook* volgt, tot midden Augustus niet meer was dan een plan, welks plotselinge uitvoering zelfs Lord *Mountbatten* verraste. De geallieerde opperleiding nu was, begrijpelijkerwijs, altijd zeer terughoudend met het mededelen van militaire plannen. Mij is herhaaldelijk gebleken, dat men onze zwijgzaamheid meer vertrouwde dan die van sommige andere bondgenoten, maar even dikwijls heb ik bemerkt, dat ook in dit opzicht de goeden het met de kwaden moesten ontgelden. Wellicht kunnen de archiefstukken een afdoend antwoord op de mij gestelde vraag geven. De stukken staan mij niet ter beschikking. Nog zij vermeld, dat dr. *van Mook* in een later boek „The Stakes of Democracy in Southeast Asia“, New York 1950, op blz. 174 positief stelt:

„The Dutch government was neither consulted nor advised of the impending change; neither, probably, was the French . . . On June 19 I was informed that the functions of that command concerning the Netherlands Indies would presently cease; the

date of August 15 was mentioned. SEAC, on the contrary, proceeded on the assumption that no transfer would take place before October”.

De S.E.A.C.-indeling ging, als gezegd, op 15 Augustus in. In de aanhef ener nota, die Hr. Ms. Ambassadeur te Londen reeds op 17 Augustus op instructie mijnerzijds aan de heren *Attlee* en *Bevin* overhandigde, werd vermeld, dat

„The Netherlands Government have taken cognizance of the new delimitation between an extended SEAC-zone (Java and Sumatra) and a new Australian zone (all the rest)”,

maar ook daar blijkt niet of wij van het voornemen tot het maken van die nieuwe indeling tevoren hebben geweten.

Dit is alles wat ik u kan zeggen. Misschien kunnen anderen, of de dossiers meer zeggen. Afgaande op mijn geheugen en werkend met het materiaal, dat mij ter beschikking heeft gestaan, is dit wat ik u hieromtrent kan antwoorden.

93492. De **Voorzitter**: Er zijn ons wel verschillende gegevens over deze zaak bekend geworden. Zo is er o.a. van Augustus 1944 een rapport van de heer *van der Plas* betreffende een conferentie te Honolulu waar ook president *Roosevelt* aanwezig was.

A. Is president *Roosevelt* daar ooit in de oorlog geweest?

De **Voorzitter**: Ik citeer uit mijn geheugen, dus het is mogelijk, dat ik mij vergis. Voor zover ik het mij herinner, was het wel het geval. Daar zou gebleken zijn, dat president *Roosevelt* er een voorstander van was, dat het gebied van Nederlandsch-Indië bleef onder Amerikaans opperbevel. *Roosevelt* zou hierover echter niet een breuk met *Churchill* willen riskeren. In die tijd is er dus reeds over gesproken en de heer *van der Plas* heeft dit gerapporteerd.

De heer *van der Kun*, de Nederlandse vertegenwoordiger bij de Combined Chiefs of Staff, heeft in Mei of Juni 1944 in Amerika ieds een kaart gezien, waarop de theatergrenzen waren gewijzigd, zpsals deze in Augustus 1945 zijn geworden. Heel Nederlandsch-Indië zou onder het Britse operatiegebied vallen, behoudens het oostelijke deel. Er bestaan van half Juni 1944 ook stukken betreffende de wijziging van de theatergrenzen. De heer *van der Kun* heeft verklaard, dat hij antipathiek stond tegenover deze wijziging, omdat de Engelsen, zoals hij het uitdrukte, geen benen hadden om op te staan, terwijl de Amerikanen, zoals de heer *Loudon* verklaart, drie divisies hadden gereserveerd om naar Nederlandsch-Indië te zenden.

De heer *van Mook* heeft een telegram gericht aan de Nederlandse Regering in Juni 1945 — ik meen een van de laatste dagen van Juni 1945, het nieuwe Kabinet-Schermerhorn — Drees was er juist —, waarin hij de Regering zeer ernstig verzoekt pogingen in het werk te stellen, opdat deze overgang niet zou plaats hebben. Voor zover ons bekend is geworden, heeft de Nederlandse Regering aan dit verzoek geen gevolg gegeven, behalve dat zij na 15 Augustus wél een bepaald schrijven heeft verzonden. Dit is het schrijven, dat u in uw vorig verhoor hebt genoemd en waarvan u hebt gezegd, dat deze nota kon worden opgevraagd bij het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Dit is ook geschied, maar in de nota staat niets over protesteren of van het niet eens zijn er mee, alleen de vraag, Java zo spoedig mogelijk te helpen.

Uit de gegevens kan blijken, dat er de Nederlandse Regering wel iets van bekend kan zijn geweest. Het is nu de vraag of er bepaalde instructies zijn gegeven aan de vertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff, b.v. instructies, waarbij een bepaalde houding werd voorgeschreven. Een andere vraag is, waarom na de waarschuwing van de heer *van Mook* de Nederlandse Regering niet direct in de pen is geklommen. Ik weet niet of u hierop kunt antwoorden, maar dit zijn vragen, waarop wij graag een antwoord willen hebben, van wie dan ook. Het ligt toch voor de hand, dat dergelijke rapporten als dat van de heer *van der Plas* toch ook in Regeringskringen doordringen.

A. Zeker. Ik hoop niet, dat ik in hetgeen u zegt moet beluisteren een toon van: Zijn de heren niet in gebreke gebleven?

De **Voorzitter**: Daar behoeft u niet aan te denken, wij stellen de vragen zo objectief mogelijk.

A. Ik kan hier alleen ter tafel brengen een brief van de heer *Michiels van Verduynen* aan mij. Toen ik twee jaar geleden in het vooruitzicht had weer eens bij de commissie te mogen komen, heb ik deze enige vragen gesteld, o.a. naar de brief, waarover u nu spreekt.

¹⁾ 17—24 Augustus 1943.

²⁾ Ik geloof, dat de heer *van Mook* zich bier vergist, want Oost-Borneo en de Grote Oost bleven in de Australische sfeer.

De **Voorzitter**: U zit hier uitsluitend als getuige.

A. Ik zou graag willen, dat er geen verkeerde indruk bleef bestaan, alsof ik mij verdedig tegen dingen, die wij zouden hebben nagelaten. Daar is geen kwestie van geweest. Deze hele zaak, die toen bekend was — wanneer deze ons bekend is geworden, weet ik niet, maar waarschijnlijk, zullen wij van het voornemen wel eerder hebben gehoord —, heeft aanleiding gegeven tot een heel moeilijk afwegen. Reeds in die tijd waren er stemmen in Amerika aan het opkomen, die neerkwamen op: „No American boys' lives will be risked to restore colonial empires.”.

93493. De **Voorzitter**: Dat was, geloof ik, reeds in 1942.

A. Het was al heel oud. Wij verkeerden toen in de moeilijkheid over de vraag wat beter zou zijn.

Dat de Britten zo weinig haaden, als zij later bleken te hebben — gedeeltelijk ook door de leus „Send the boys home”, waaraan de Amerikanen ook hebben meegedaan —, wisten wij niet. Wij dachten, dat zij ons vrij aardig zouden kunnen helpen, al was het dan niet met drie volwaardige gevechtsdivisies zoals de Amerikanen. Wat was nu beter, dat er drie Amerikaanse divisies zouden komen, die misschien de zaak even zouden bezetten en dan òf terug zouden worden geroepen onder de leus, welke ik zoëven aangaf van „No restoration through American troops of colonial empires”, of die zouden blijven om te zorgen, dat er geen colonial empire zou herrijzen. Dat was moeilijk. De heer *Michiels* schrijft in de brief, welke ik u juist noemde, van 12 Juli 1949:

„Ik herinner mij nog op dit punt verschillende gesprekken tussen ons, waarin *Gerbrandy* ook zijn aandeel had en waarvan de teneur was om zoveel mogelijk geheel Indonesië in het Britse operatiegebied in te schakelen, opdat daardoor vermeden zou kunnen worden de toentertijd verwachte moeilijkheden, dat Amerika niet voor het bestaan van colonial empires zou willen vechten.”

Dat is het dilemma geweest en dat is ook de reden geweest, waarom er niet is geprotesteerd. Aan de ene kant was het jammer, omdat de Amerikanen meer hadden, maar aan de andere kant was het misschien beter. Niemand kon het met enige zekerheid zeggen, omdat men anders misschien in deze moeilijkheid zou zijn verzeild. Achteraf is het natuurlijk gemakkelijk praten, maar als men er voor staat en met zoveel onbekenden in deze vergelijkingen te doen heeft, dan is het bijzonder lastig. Tenslotte was de teerling geworpen en hadden wij met de Engelsen te maken en het is bijzonder moeilijk dan te gaan protesteren en bezwaren maken. Voordat wij zekerheid hadden van de overgang, was het ook moeilijk om de reden, die ik juist heb getracht u duidelijk te maken.

93494. De **Voorzitter**: Wat heeft de Nederlandse Regering gedaan met betrekking tot de opleiding van Nederlandse troepen in Australië en hoe heeft zij gereageerd, toen in Juli 1945 bekend werd, dat Australië daartoe geen gelegenheid wilde geven?

A. Vóór mijn vertrek uit Lissabon heb ik het een en ander opgeschreven om zoveel mogelijk Maar te zijn onder het voorbehoud, dat ik voor mij zelf heb gemaakt, dat ik **nogeens** even het dossier hier wilde opzoeken, want mijn geheugen liet mij in de steek. Ik heb dit gisteren gedaan. Tevoren had ik een kennisgeving aan het archief van Buitenlandse Zaken gezonden met het verzoek het dossier gereed te houden, en hoewel mijn toestel veel te laat is gekomen, heb ik het nog even kunnen inzien.

Uit dit dossier (H 134: Opleiding Ned. troepen in Australië) blijkt, dat de Minister-President *Chifley* op 2 Augustus 1945 aan Hr. Ms. Gezant in Australië, baron *van Aerssen*, had gezegd, dat de Australische Regering geen gelegenheid tot opleiding in Australië van Nederlandse troepen meer wenste te geven, dit, hoewel de Minister voor External Affairs op 25 September 1944 schriftelijk had verklaard, dat in beginsel werd ingestemd met het plan om ongeveer 30 000 man Nederlandse troepen in Australië te trainen en hoewel daartoe tot op het hoogste militaire niveau voorbereidende besprekingen waren gehouden. Dat was generaal *Sir Thomas Blamey* met de heren *Helfrich* en *van Oyen*.

De heer *van Aerssen* schreef op 10 Augustus 1945 aan de eerste Minister van Australië, de heer *Chifley*: „Full agreement on the execution was reached”. In dezelfde brief staat:

„It was never even intimated that difficulties of the nature mentioned in the letter of Mr. *Makin* of Juli 11 1945 would stand in its way”.

De heer *Makin* was waarnemend Minister van External Affairs. Blijkbaar zijn de eerste schriftelijke bezwaren van de zijde van Australië in Juli 1945 gemaakt.

Toen ik dit reeds had opgeschreven, heb ik gezien, dat er waarschijnlijk reeds eerder indicaties zijn geweest. Tevoren was in gesprekken al van moeilijkheden gebleken. Het is mijns inziens nodig, dat dit dossier door de commissie worde opgevraagd. Het is slechts een klein dossier, maar er is één zeer waardevolle nota bij, die het gehele verloop in 9 of 10 getikte vellen samenvat. Het is een rapport van de heer *van Aerssen* aan mij. Zodra deze zaak in Londen bekend werd, heb ik gevraagd wat dit was en daarop heeft de heer *van Aerssen* een uitvoerige uiteenzetting gegeven van het gehele geval.

De eerste Minister *Chifley* heeft deze verwijten zeer hoog opgenomen en zei — het waren inderdaad verwijten; de heer *van Aerssen* heeft gezegd, dat wij diep teleurgesteld waren en dat er beloften waren gedaan en verwachtingen gewekt — in een verklaring, welke hij op 7 Augustus aan de pers gaf:

„It is highly improper for any Dutch official to charge the Government with a breach of faith.”

Als motief voor haar omzwaai haalde de Australische Regering bij monde van de heer *Chifley* in die zelfde persverklaring de volgende punten naar voren:

„The Commonwealth' limited manpower resources have to be split over maintenance of Australia's fighting effort, assisting in provision of material needs of the British Pacific Fleet and United States forces, providing for essential needs of the civilian population, including housing, meeting of commitments for the British people and providing for production of goods for export, including supplies for Unrra”.

Australië, aldus de heer *Chifley*, kon niet tezelfdertijd op zich nemen:

„Additional commitments which offset the purpose for which reductions in Australian forces were being made.”

Volgens hem zou dit het geval zijn geweest, wanneer Nederlandse troepen ook nog hadden moeten worden opgeleid.

De zaak werd in de Australische binnenlandse politieke sfeer getrokken. De leider van de oppositie, *Menzies*, was vóór het komen van de Nederlandse troepen, zie de „Melbourne Herald” van 4 Augustus 1945. Ook de Minister van Buitenlandse Zaken, *Evatt*, zou onze zaak, naar hij Hr. Ms. Gezant op 10 Augustus in een uitvoerig gesprek toezegde, warm ondersteunen bij de Prime Minister. U ziet, dat de heer *van Aerssen* dus toen al in het geweer was gekomen en trachtte deze zaak om te zetten, zowel door een uiteenzetting aan de heer *Chifley* zelf, als door te gaan spreken met de Minister van Buitenlandse Zaken, die, zoals ik zoëven vermeldde, beweerde een voorstander van de zaak te zijn en deze warm zou ondersteunen bij zijn Prime Minister.

De heer *van Mook* schreef uit Brisbane uitvoerig aan de heer *van Aerssen*, die in Melbourne was, over deze zaak op 8 Augustus. Toen zij midden Augustus in den Haag bekend werd, heb ik inlichtingen gevraagd en daarop volgt het uitvoerig bericht van de hand van de heer *van Aerssen*, dat in dit dossier ligt. Ik kan u niet beter raden dan te vragen dit dossier te mogen zien. Zelf heb ik niet het recht dit te doen. Ik moet dan verwijzen naar een circulaire, welke aan mij en mijn collega's is gegeven door de Minister van Buitenlandse Zaken in 1948:

„Aangenomen wordt, dat het Staatsbelang zich in ieder geval tegen het verlenen van inzage verzet, indien

a.

b. hierbij de belangen van onze geallieerden uit de oorlog betrokken zijn en door publicatie een onaangename situatie voor deze geallieerden ten opzichte van ons, of wel voor ons ten opzichte van deze geallieerden zou kunnen ontstaan.”

Het is niet aan mij dit te beoordelen, dat is des Ministers van Buitenlandse Zaken. De mogelijkheid is echter niet uitgesloten, anders had ik verlof gevraagd het dossier zelf ter tafel te mogen brengen. U begrijpt, dat ik hier in de moeilijkheid verkeer tussen mijn wens de commissie zoveel mogelijk in te lichten en de grenzen, welke mij zijn gesteld door deze aanschrijving, waaraan ik mij als ambtenaar van de buitenlandse dienst heb te houden. Er waren, ook allerlei omstandigheden, dat blijkt ook uit het dossier, die het begrijpelijk maakten, dat Australië deze houding aannam, en er lag niet in, toen reeds, de wil om ons te contrariëren of dwars te zitten op welke manier dan ook.

93495. De Voorzitter: Is het u bekend, of en, zo ja, welke rol de heer *van Mook* heeft gespeeld ongeveer November 1945 ter zake van de niet-toelating der gezagstroepen en mariniers op Java?

A. Het antwoord is tot mijn spijt: Ik weet het niet. Ik kan er echter wel iets bij vertellen. Als ik mij niet vergis, zijn deze eenheden na 15 November uit de Verenigde Staten vertrokken. Zij kwamen (volgens mededeling aan mij van jhr. *Michiels van Verduynen* dd. 12 Juli 1949) in drie schepen te Batavia aan, met hun uitrusting, om ontladen te worden en twee er van werden naar Singapore doorgezonden. Aangezien onzerzijds werd aangenomen, dat dit op instigatie van de Britten was geschied, is toen aan de Ambassadeur te Londen opgedragen om zeer krachtig bij het Foreign Office bezwaar te maken. De heer *Michiels* gebruikt hierbij de uitdrukking „zeer hoog te paard”. Op het Foreign Office: kreeg de heer *Michiels* tot zijn en mijn grote verbazing te horen, dat die doorzending op verzoek van de Nederlandse instanties in Nederlandsch-Indië was geschied. Jhr. *Michiels* meende, dat de naam van admiraal *Helfrich* daarbij werd genoemd en dat gezegd was, dat deze die mariniers in Soerabaja wilde hebben en niet in Batavia. Voor dit laatste kunnen goede redenen hebben bestaan, dat weet ik niet. Waarom de troepen naar Singapore zijn gedirigeerd, kan ik met zekerheid niet zeggen. Men neme hierbij in aanmerking, dat deze mensen, volgens Sir *Miles Dempsey* — volgens een mondelinge mededeling van de heer *Michiels*, die ik heb geraadpleegd — onvoldoende voor jungle warfare waren getraind en uitgerust. Zij hadden o.a. geen veldtelefoons. Als ik nu een gissing zou mogen maken, dan zou het zijn, dat naar aanleiding van de interventie van de heer *Helfrich*, als deze er is geweest, de Engelsen onderling over dit geval zijn gaan praten en zich hebben afgevraagd, wat het voor troepen waren en of zij klaar waren of niet klaar waren, en dat is gezegd, dat zij niet klaar waren. Sir *Miles Dempsey* kan toen hebben gezegd, dat de troepen dan naar Singapore moesten om de training af te maken. De troepen waren inderdaad voor jungle warfare niet getraind. Zij hadden een goede mariniersopleiding in Amerika gehad, maar niet voor de jungle. Ik herinner mij ook nog heel goed toen de vraag aan de orde kwam hoe de troepen getraind zouden worden, die in Indonesië zouden optreden, dat, ik geloof generaal *Marshall*, heeft gezegd, dat dit eerst in Amerika zou gebeuren en daarna in een gebied, waar zij in tropische oorlogvoering zouden kunnen worden getraind. Zo gek was het dus ook niet, dat dit bij de Britse bevelhebber leefde. Dit is dus gebeurd. Ik geef nu de sfeer aan, waarin dit geval lag, maar wat de heer *van Mook* daarin voor aandeel heeft gehad, als hij een aandeel heeft gehad, kan ik u niet zeggen.

93496. De Voorzitter: Ik heb deze vraag gesteld naar aanleiding van hetgeen wij van andere zijde hebben gehoord. Wij hebben nl. van een bepaalde instantie een verzoek ontvangen een onderzoek in te stellen naar een aangelegenheid, welke als vraag aldus is geformuleerd:

„Is het juist, dat op verzoek van dr. *van Mook* aan den Engelsen generaal *Dempsey* de gezagstroepen die op *Malakka* zijn geland, niet op Java zijn toegelaten?”

Als getuigen zijn daarvoor aangewezen de heer *van Oyen* en ook admiraal *Helfrich*.

De commissie heeft de heer *van Oyen* over deze kwestie gehoord en ook deze zegt het volgende in antwoord op deze vraag:

„Dat is niet juist. Juist is, dat er met Kerstmis 1945” — hier vergist de heer *van Oyen* zich, want de besprekingen hebben begin December plaats gehad — „besprekingen hebben plaats gehad met generaal *Mountbatten* in Singapore. Daarbij was dr. *van Mook* aanwezig. Rechts van hem zat *Helfrich* en links van hem zat ik. *Mountbatten* stelde verschillende ondercommandanten in de gelegenheid om de toestand van het ogenblik te belichten. Toen zeide generaal *Dempsey*, die aan de andere kant zat, op een gegeven ogenblik: Ik vind het beter, dat wij geen troepen van buiten naar Java brengen, omdat dat ongetwijfeld de tegenstand van de Indonesiërs tegen ons en tegen de Nederlanders zou doen toenemen, hetgeen ook aanleiding zal geven tot meer bloedvergieten, althans iets in die zin. Toen zeide generaal *Dempsey* tegen dr. *van Mook*: That always has been your idea, is not it? U begrijpt, dat wij daar zeer van schrokken. Wij hadden van *Mook* moreel verplicht, en wij hadden hem het vuur zo na aan de schenen gelegd, dat hij beloofd had, dat hij zou trachten van de Engelsen gedaan te krijgen, dat de troepen zo spoedig mogelijk van *Malakka* en andere plaatsen naar Java zouden worden gezonden. Dat had hij blijkbaar gelogen, gezien het feit, dat *Dempsey* dat zeide. Toen moest *van Mook* bekennen, dat hij er vóór was geweest om die bataljons — het waren

er minstens vijf — van Java weg te houden. Toen zeide *Helfrich* tot *van Mook*: Dat is toch zeker niet waar? Hij schrok er erg van. *Van Mook* had het ons beloofd en hij had blijkbaar achter onze rug tegen *Mountbatten* en *Dempsey* gezegd: Het is beter dat u die bataljons voorlopig dáár laat, waar zij zijn.”

A. Daarmee is in tegenspraak of, voor zover ik het kan zien, niet te rijmen, dat de schepen voor Batavia zijn gekomen. Als het een kwestie was van de schepen in Singapore te houden, dan is het toch niet aan te nemen, dat zij naar Batavia zouden zijn doorgezonden. Er was niets in Singapore te houden, de schepen zijn eenvoudig doorgeslagen naar Batavia en toen kwam de vraag of de troepen daar zouden worden ontscheept of in Soerabaja. Toen heeft men gezegd de troepen terug te sturen — ik weet niet of de troepen van Singapore kwamen, of dat zij rechtstreeks van Amerika kwamen —, of stuur ze nu maar naar Singapore.

De heer *Michiels* schreef mij, dat de mariniers in drie schepen in Batavia aankwamen met hun uitrusting. Ik begrijp het niet, tenzij de heer *Michiels* zich vergist en de schepen niet in Batavia zijn aangekomen, maar dit moet gemakkelijk vast te stellen zijn. Ik kan het u niet zeggen.

93497. De Voorzitter: Uit eigen wetenschap is u er in elk geval niets van bekend, dat de heer *van Mook* hierin een bepaald standpunt heeft ingenomen?

A. Mij niet.

93498. De Voorzitter: Welke kennis draagt u van pogingen om in Juli 1945 een onderhoud tot stand te brengen tussen enerzijds de heren *Schermerhorn* en *Gerbrandy* en anderzijds *Truman* en *Attlee*, o.a. over de noodzaak van de spoedige bevrijding van Java en het vervoer van militairen naar Indië?

A. Hierover stond mij te Lissabon maar heel weinig materiaal ter beschikking. Met het oog daarop heb ik vooruit geschreven het desbetreffende dossier voor mij gereed te houden in den Haag. Dit dossier heb ik gisteren ingezien en ik kan het u ook noemen, al kan ik het om dezelfde redenen, die ik u zoëven heb genoemd, niet ter tafel leggen.

De zaak is aldus geweest. Het staat vast, dat de heer *Schermerhorn* voor hem zelf en voor de heer *Gerbrandy* belet heeft gevraagd bij de heren *Truman* en *Attlee*. Dit is gebeurd via de S.H.A.E.F.-missie te den Haag en generaal *Montgomery*. Ik heb dit, omdat ik altijd de betrokken ambassadeurs inlichtte, aan Washington doorgegeven op 21 Juli 1945. In dit zelfde telegram staat, dat de heren *Schermerhorn* en *Gerbrandy* te Potsdam wilden bespreken primo de spoedige bevrijding van Java, gezien de meer dan treurige toestand van de inwoners, en secundo ons levensbelang bij het spoedigste vervoer van militair en burgerpersoneel naar Indië. De S.H.A.E.F.-missie, dit blijkt uit het dossier, verzond de aanvraag 's Woensdags; welke dag dit is geweest, kon ik niet nagaan. Op Vrijdagmiddag werd geantwoord, dat de zaak langs de diplomatieke weg moest worden aangebracht en dus niet langs de militaire weg, hetgeen terstond en met nadruk is geschied. Dit alles blijkt uit mijn telegram ref. no. 4000 in het dossier, dat ik u zoëven heb genoemd. De ambassadeur te Washington seinde op 25 Juli, dat het State Department positief had medegedeeld, dat reeds meerdere geallieerde Staatslieden, waaronder een Minister-President, hadden verzocht te Potsdam door de heren *Truman* en *Attlee* te worden ontvangen, welke verzoeken zonder uitzondering waren geweigerd. Uit mijn dossier blijkt niet, dat er een weigering is geweest in de vorm van een positief telegram of wat dan ook. De weigering is er echter geweest, want ik heb, hoewel het niet ontvangen van anderen het misschien moeilijk zou hebben kunnen maken voor de heren *Truman* en *Attlee* om de heren *Schermerhorn* en *Gerbrandy* te ontvangen, omdat dit dan een uitzondering zou zijn geweest op de algemene gedragsregel, waar anderen aanstoot aan zouden hebben kunnen nemen, het zeer ernstig misnoegen tot uitdrukking gebracht van de Nederlandse Regering, omdat dit werkelijk voor ons levensbelangen waren en niet het minst voor al de inwoners, van welke landaard ook, van Indonesië. Ik heb hierover nog een aantekening uit het archief van de ambassade te Washington, toen ik daar bij een vorige gelegenheid in heb zitten studeren. Er is een telegram van 4 Augustus 1945, dat ik aan de heer *Loudon*, de toenmalige ambassadeur, heb gezonden; dit telegram heb ik teruggezien in het dossier, dat ik zoëven noemde en dat hij Buitenlandse Zaken is. Uit het telegram van 4 Augustus blijkt, dat ik op 3 Augustus de Amerikaanse en Britse ambassadeurs bij mij verzocht (hen afzonderlijk ontvangend), ten einde mij bitter te beklagen over het feit, dat de Hoge Heren ter Conferentie te Potsdam (die op 2 Augustus was geëindigd) wel Poolse vertegenwoordigers

hadden te woord gestaan — wat dus in strijd was met de verklaring aan de heer *Loudon*, ik kom hierop nog terug —, maar **geweigerd** hadden de heren *Schermerhorn* en *Gerbrandy* gelegenheid te geven dringende Nederlandse belangen te bepleiten. Ik zeide de ambassadeurs — aldus woordelijk het telegram —, dat wij er genoeg van hadden met sympathiebetuigingen van het kastje naar de muur te worden gestuurd of geen antwoord te krijgen; dat onze wensen ten aanzien van vervoer van troepen en civiel personeel zeer gematigd waren; dat wij gedurende de oorlog steeds alles hadden gedaan wat wij maar konden en in het bijzonder onze koopvaardijvloot voortdurend en geheel hadden ingezet, maar dat wij gemerkt hadden, dat er misbruik van ons werd gemaakt en dat wij op de meest elementaire verlangens geen gehoor kregen. Was het inderdaad de bedoeling ons tot een of andere extreme handeling te drijven, die b.v. hierin zou kunnen bestaan, dat wij Nederlandse schepen, die wij nodig hadden, eenvoudig terugriepen? Zoals u weet, voeren deze in de geallieerde pool en wij hadden er geen rechtstreekse zeggenschap over.

Op mijn herhaalde verklaring, dat wij unfair waren behandeld, antwoordden de beide ambassadeurs, dat zij dit ten volle erkenden. Beiden vroeg ik onze ernstige ontstemming aan hun Regering bekend te maken, wat zij beloofden te zullen doen; zij toonden te be-seffen, dat wij ernstig ontstemd waren.

Dat de Polen zijn ontvangen — dit bleek ook uit het dossier, dat ik gisteren heb geraadpleegd en dat ik u heb genoemd — is waar-

schijnlijk gebeurd, omdat er besprekingen plaats hadden over de vaststelling van de Pools-Duitse grens. Zoals u weet, waren de heren in die tijd in de buurt. Dit was natuurlijk aanleiding voor ons — wij hadden eerst gedacht, dat er blijkbaar niemand werd ontvangen, maar als er toch iemand werd ontvangen, werd het een beetje al te gek — om een voor diplomatiek verkeer ongewoon krachtdadig bezwaar tot uitdrukking te brengen.

93499. De **Voorzitter**: Wanneer zou blijken, dat wij eventueel nog verdere vragen voor u hebben, mogen wij zeker bij een volgend verblijf nog weleens een beroep op u doen?

A. Ik sta altijd te uwer beschikking.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

E. N. VAN KLEFFENS.

ALGERA, *voorzitter*.

KORTHALS.

FENS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 5 SEPTEMBER 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, en de heren Fokkema en Fens, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

FRITS MOLLINGER,

oud 52 jaar, wonende te Rijswijk (Z.-H.), generaal-majoor b.d.

93854. De *Voorzitter*: Dit verhoor valt onder de eed, welke u de vorige maal reeds hebt afgelegd.

U hebt uw stenogram teruggezonden met een groot aantal opmerkingen, welke wel enigszins de grenzen, die daarvoor zijn gesteld, overschrijden. In de begeleidende brief staat, dat „krachtens de geldende voorschriften slechts die veranderingen in de verklaring mogen worden aangebracht, welke betreffen stijl of woordvoeging, doch niet die, welke de zaak zelf betreffen.”

Er is natuurlijk niet het minste bezwaar tegen aanvullende verklaringen, maar de commissie stelt het op prijs, dat u deze verklaringen hier mondeling bevestigt.

Het betreft dus alleen die aantekeningen uwerzijds, die ingaan op de zaak zelf en er een ander licht op kunnen werpen. Deze opmerkingen zijn in het algemeen niet van belang ontbloot. Op een gegeven ogenblik heb ik gevraagd:

„Een gebrek aan goede leiding bij de Prinses Irene-Brigade was naar uw oordeel dus één van de oorzaken.”

waarop u hebt geantwoord:

„Naar mijn mening zeker.”

U hebt hieraan schriftelijk toegevoegd:

„Een andere oorzaak is gelegen in de ongeschiktheid van onze Regering in Engeland, althans werd zij als zodanig beschouwd. Wat zegt u van een Regering waarvan verschillende Ministers ons na aankomst in Engeland op een lunch nodigden en aan tafel wel een kwartier lang het gesprek leidden op het onderwerp hoe zij in die benarde tijden nog aan hun goede sigaren kwamen en waarvan de Minister van Oorlog, *van Boeyen*, een mummelend doof oud heertje was, tegen wie men moest schreeuwen om zich verstaanbaar te maken, naar mij bijstaat?, e.a., tegen zes officieren, die men had laten komen omdat de behoefte daaraan bestond en die wild enthousiast waren terzake op te treden.”

Bevestigt u dit nu?

A. Ja, zo is de zaak.

93855. De *Voorzitter*: Dan heb ik gevraagd:

„U bent niet met het eerste detachement meegegaan. Was daarvoor een bepaalde reden?”

Uw mondeling gegeven antwoord luidde:

„Van ons, beroepsofficieren, zij er enigen aangewezen. De heren *Scheepens*, *van den Berge* en *Wijnmalen* zijn uitgezonden. Met de rest van de officieren heeft admiraal *Furstner* toen een bespreking gehad. Onze taak voor het Hollandse leger was enigszins voorbij en wat zouden wij kunnen doen voor het Indische leger. Toen wij vertrokken was Indië niet in oorlog en Nederland wel en nu was ook Indië in oorlog.”

U hebt hieraan schriftelijk toegevoegd:

„Waarschijnlijk vond men ook, dat het weinig zin had alle K.N.I.L.-officieren met dit kleine troepje van ± 170 man, als ik mij niet vergis, mede te zenden en dacht ze meer efficiënt te kunnen gebruiken. Ook lag het waarschijnlijk in de bedoeling tater meer personeel over te zenden. Immers het was niet direct

duidelijk, dat men in Nederlandsch-Indië slechts zo kort zou stand houden.”

Ook dit bevestigt u?

A. Ja. Er was sprake van, dat er nog een detachement naar Indië zou gaan, na het detachement, waarover hier wordt gesproken. Dit zou het z.g. derde detachement overzee worden en daarna zouden waarschijnlijk nog meer contingenteringen gezonden worden. Dat was in ieder geval de opzet.

93856. De *Voorzitter*: Kunt u ook zeggen, waarom de heer *van Voorst Evekirk* met het eerste detachement is meegegaan?

A. Neen, ik zou geen indruk, die ook maar enige fundering heeft, hier naar voren kunnen brengen.

93857. De *Voorzitter*: Ik meen, dat de heer *van Voorst Evekink* op dat ogenblik commandant van de Irene Brigade was?

h. Inderdaad. Dit zal misschien zijn gebeurd met het oog op latere contingenten, die naar Indië zouden vertrekken. In Nederland was de oorlogvoering afgelopen en men kon voor de Nederlandse zaak, bezien in het verband van de oorlog, die pas in Indië was gestart, nog wel iets doen. Het was dus ook wel de bedoeling, dat in verband daarmee een groot deel van het Nederlandse leger in Engeland naar Indië zou vertrekken. Ik denk, dat kolonel *van Voorst Evekink* vast poolshoogte is gaan nemen.

93858. De *Voorzitter*: Dan heb ik gevraagd:

„Was het de bedoeling, dat de overige officieren bij de Prinses Irene-Brigade bleven, of kreeg u een aparte taak?”

Mondeling hebt u hierop geantwoord:

„De bedoeling was niet, dat wij bij de Prinses Irene-Brigade zouden blijven. Admiraal *Furstner*, die een rol speelde in het militaire leven in Londen, heeft ons met ons drieën bij zich geroepen om te vragen wat wij dachten van hetgeen nog gedaan zou kunnen worden voor het Indische leger en de strijd in het Oosten. Na ampele besprekingen met de admiraal hebben wij gedeceideerd, dat special operations, dus in klein verband, speciaal met de bedoeling inlichtingen uit het land te krijgen, de meest aangewezen weg was, omdat wij niet in groter verband konden optreden. Wij konden niet „voorrijden”, als ik het zo mag zeggen, met onze troepen. Er zat dus niets anders op dan het in klein verband te doen en ons op die wijze toch nuttig te maken met kennis van land en volk, die wij bezaten. Deze special operations waren dus meer gericht op het verkrijgen van informaties uit een bezet land dan op iets anders.”

U hebt hieraan schriftelijk toegevoegd:

„Vóór een volgend detachement naar Nederlandsch-Indië kon worden afgezonden was Indië reeds gevallen. Bovendien beschikte onze Regering niet zo maar over scheepsruimte. Als ik mij niet vergis, is onze Regering de enige, althans een der zeer weinige Regeringen geweest, die er mee accoord was gegaan, dat onze Nederlandse scheepsruimte geheel door de Admiraliteit dan wel door de geallieerde scheepvaartcommissie werd geordonneerd. Nog erger, zij had zich zelfs hiertoe verbonden voor een bepaalde periode na de geallieerde overwinning, zodat Nederlandse instanties bepaaldelijk niet konden beschikken over Nederlandse schepen: terwijl anyhow de individualiteit en persoonlijkheid ontbrak om in bepaalde gevallen, urgente gevallen, hiervan toch af te wijken, hetgeen zeer wel mogelijk was en wel door het geallieerde commando diende te worden geaccepteerd.”

Bevestigt u ook dit?

A. Het is volkomen juist. Wat de scheepsruimte betreft, dit was de algemene opinie. Deze bepalingen heb ik zelf niet getroffen, dus ik ken ze niet, maar alle Nederlanders in het buitenland spraken er over.

93859. De Voorzitter: Ook toen het accoord reeds was getroffen?

A. Ik weet niet, wanneer dit accoord getroffen is, doch men sprak er over. De gehele merchant fleet was z.g. „verkochte” en men kon er niet over beschikken. Indertijd was, meen ik, zelfs geconditioneerd, dat deze vloot na afloop van de oorlog nog een bepaald aantal maanden ter beschikking zou blijven van het geallieerde commando.

93860. De Voorzitter: Dit was dus een redenering achteraf en geen redenering op het ogenblik, dat het accoord werd getroffen?

A. Neen. Toen het accoord getroffen was, werd er wel in Nederlandse kringen in Engeland over gesproken. Dadelijk zijn er stemmen uitgegaan, dat dit fout was en men zich met handen en voeten had gebonden, als de oorlog was afgelopen.

Ik wil graag nog even iets zeggen over de special operations. Het grote belang daarvan was naar mijn mening hierin gelegen, dat met zo'n kleine organisatie altijd onder de eigen legerleiding of de eigen Regering kon worden geopereerd en dat het niet helemaal opgaat in het geallieerde verband. Dit was het grote voordeel van deze kleine organisatie. Ik meen, dat ik reeds eerder heb gezegd, dat het bij de herovering van Nederlandsch-Indië van eminent belang was, dat de Nederlandse weermacht en de Regering over een organisatie beschikten, die gegevens kon verkrijgen en verwerken en doorgeven.

93861. De Voorzitter: U bedoelt met de special operations de raids, die op Sumatra zijn gehouden?

A. Ja.

93862. De Voorzitter: De heer van Mook heeft in verband daarmede verklaard:

„Dit waren hoogst ongelukkige ondernemingen, die eigenlijk niets hebben opgeleverd, behalve een veel grotere waakzaamheid van de Japanners en waarschijnlijk een aantal slachtoffers onder de bevolking. Dit waren de meest ondeskundig opgezette raids, die ik ooit heb medegemaakt.”

A. Dit is natuurlijk een verschil van mening. Het is niet mijn mening. Het vergaren van inlichtingen in een door de vijand bezet gebied is natuurlijk niet eenvoudig; het gebeurt niet geheel ongemerkt. De bedoeling is wel het ongemerkt te doen. In de tweede plaats is intelligence-werk het naastig verzamelen van gegevens, het combineren er van en het weer doorgeven. En enkele raid kan geen éclatant succes opleveren, dat is uitgesloten.

93863. De Voorzitter: Er is sprake geweest van de verhouding o.a. met de heer Pel. U hebt hierover mondeling o.a. gezegd:

„Bij het officierskorps was de majoor Pel niet erg gezien; dit lag eigenlijk meer aan de wijze waarop hij met de mensen omging als aan iets anders.”

U hebt hieraan schriftelijk toegevoegd:

„Ik moet hier even memoreren, dat de geschiedenis mij in het gelijk heeft gesteld. Pel heeft er niet veel van terecht gebracht en is geëindigd als luitenant-kolonel in minder belangrijke functies. Iedere officier is te gebruiken voor de functie, welke hem past. Voor het commando van dit korps paste hij naar mijn mening niet. Dat er meer zat in de toenmalige majoor D. C. Buurman van Vreeden en dat hij derhalve op dat moment ook zeker geschikt was dit korps te commanderen, bewijst diens gemaakte carrière.”

Handhaaft u dit?

A. Ja.

93864. De Voorzitter: Betreffende uw verhouding met de Engelse autoriteiten hebt u schriftelijk toegevoegd:

„Bovendien kon ik zeer goed met bedoelde liaison-officer, de Britse luitenant-kolonel Hudson overweg. Ik heb mij echter steeds verzet deze organisatie aan de Engelsen te verkwanzelen, zoals onze Regering onze handelsvloot had verkwanzeld. Ongewijfeld heb ik in de brief, waaruit u enkele alinea's onderaan op blz. 11 hebt geciteerd, mijn visie duidelijk uiteengezet, welke visie ook is gebleken de juiste te zijn geweest. Overigens heeft dit nooit aanleiding gegeven tot „haken en ogen” met luitenant-colonel Hudson.”

Hebt u hieraan nog iets toe te voegen?

A. Neen.

93865. De Voorzitter: De heer van der Kun heeft in zijn verhoor verklaard, dat u moeilijkheden had met de Engelsen. In een verhoor van de tegenwoordige vice-admiraal Stam werd gezegd, dat de heer Pel zo'n goede verhouding met de Engelsen had.

A. De vorige maal heb ik reeds gezegd, dat, wanneer het er om ging duikboten te krijgen, ik ze wel kon krijgen en de autoriteiten niet, incl. dus de heren van der Kun en Stam.

93866. De Voorzitter: De heer van der Kun zegt voorts:

„Ik moet er bovendien bij zeggen, dat Mollinger niet alleen moeilijkheden had met de Nederlandse, maar ook met de Britse autoriteiten.”

A. Ik heb geen moeilijkheden gehad met de Engelse autoriteiten; er was één verschil van mening. Ik wilde onder geen enkel beding deze organisatie in de Britse laten opgaan, alleen al om het gebruik bij de beëindiging van de oorlog. Wanneer de Nederlandse organisatie was opgegaan in de Engelse, dan had zij niet anders te doen dan wat haar werd gezegd. Naar mijn mening konden wij het spel met de Britten meespelen in een zeker verband, maar niet als ondergeschikte. Als de oorlog was afgelopen, moesten wij kunnen worden ingezet door onze eigen legerleiding of Regering.

93867. De Voorzitter: U hebt verklaard, dat u de heer Pel eerder naar Ceylon hebt gezonden om kwartier te maken en te zien, hoe de zaak verliep. Schriftelijk hebt u hier aan toegevoegd:

„Hij had geen enkele bevoegdheid namens mij op te treden, zodanig, dat mijn organisatie zich tot iets zou hebben gebonden. Zo dit toch gebeurd is, is dit onbevoegd gebeurd en zonder het hoofd te gebruiken dan wel de consequenties te realiseren. Vanaf mijn aankomst op Ceylon heb ik persoonlijk het contact met de Engelsen onderhouden, althans daarvan altijd de leiding stevig in handen gehouden, hetgeen mij, voor wat betreft de kennis der Engelse taal, ook beter afging.”

Handhaaft u dit?

A. Ja.

93868. De Voorzitter: Betreffende de verhouding tussen het korps en de Engelse organen, hebt u nog schriftelijk verklaard:

„Wanneer men verder kijkt dan zijn neus lang is, kon men toen al met de klompen aanvoelen van welk ontschatbaar belang mijn organisatie, uitgebreid en uitgegroeid met Indonesisch personeel, voor onze Regering zou zijn in latere stadia van de oorlogvoering, nl. in het stadium van de herovering van Nederlandsch-Indië. Nederland diende naar mijn mening vrij te zijn in die stadia deze organisatie te gebruiken waar dit nodig werd geoordeeld, zonder vergunning van derden. De geschiedenis heeft uitgewezen, dat ik het goed heb gezien.”

Bevestigt u dit?

A. Ja.

93869. De Voorzitter: Betreffende de periode in West-Indië zeg ik het volgende:

„Wanneer men meende, dat hij” — Kielstra — „Duitsgezind was, zou het juist in overeenstemming zijn met de wensen van de Gouverneur, wanneer de troepen niet werden uitgezonden. De Staten zouden dan, dunkt mij, een andere houding moeten hebben aangenomen, waardoor het mogelijk was ze wel te gebruiken.”

Hierop hebt u mondeling geantwoord:

„Ik kan alleen vertellen, wat ik heb opgevangen, hoe ongerijmd het ook moge zijn.”

en schriftelijk voegt u er aan toe:

„Men moet zich kunnen verplaatsen in Suriname in het begin van de oorlog. In de Caraïbische zeeën werden talloze geallieerde schepen door de Duitsers in de grond geboord. Gouverneur Kielstra werd beschouwd als Duitsgezind. Voorts had de Duits georiënteerde Hernhuttersgroep op alle gebied, ook economisch, een sterke greep op Suriname. Voorts waren er kampen met uit Nederlandsch-Indië gezonden N.S.B.-ers. Is het te verwonderen, dat de primitief denkende Surinaamse bevolking bij uitblijven van een positieve pro-geallieerde houding en beleid op elk gebied, een onbestemd gevoel had niet te weten, waar zij aan toe was?”

Hebt u hieraan nog iets toe te voegen?

A. Neen. Het is de achtergrond, waartegen men de houding van Suriname moet beschouwen.

93870. De Voorzitter: Verder hebt u nog schriftelijk verklaard:

„Wel kan ik verzekeren, dat ook ik er van overtuigd was, dat de heer *Kielstra* diende te verdwijnen uit Suriname, zuiver bezien als landsbelang en als zuiver zakelijk belang voor de oorlogvoering en voor een krachtig en positief beleid van Suriname, e.a. in overeenstemming met de morele en zakelijke verplichtingen tegenover zowel de geallieerden als de Nederlandse en Surinaamse „saek”. Liederen als *van Mook* en *Kielstra* houden er nog andere belangen van lagere orde op na, zoals die van partijpolitiek en persoonlijke visie op zaken, welke bewust of onbewust voor landsbelang worden gesleten. De heer *Kielstra* was bovendien ziekelijk en veel te oud om op een dergelijke post in oorlogstijd nog te kunnen voldoen. Op het niveau van deze enquête lijkt het mij noodzakelijk, dat uwe commissie gaat kennis nemen van de talrijke petities van de zijde van de Surinaamse Staten en haar bevolking, zowel aan de Regering als aan Hare Majesteit en van de talloze courantenartikelen en de plaatselijke bladen, alle gericht tegen het door de heer *Kielstra* gevoerde beleid en verzoekende diens vervanging. Ook lijkt het mij noodzakelijk de Groningse familie *van Dijk* ter zake van het beleid van de heer *Kielstra* te horen. Deze familie heeft kapitalen besteed en mede door de doelbewuste, volgens de familie *van Dijk*, tegenwerking van de heer *Kielstra*, verloren aan de machinale rijstverbouw en -oogst in Suriname.”

A. Ja.

93871. De heer Fens: Kunt u nog even toelichten hetgeen u zegt betreffende de lagere orde van de heer *Kielstra* en de heer *van Mook*?

De Voorzitter: U hebt geschreven:

„Liederen als *van Mook* en *Kielstra* houden er nog andere belangen van lagere orde op na, welke bewust of onbewust voor landsbelang worden gesleten.”

De heer Fens: Lag de lagere orde bij de heer *Kielstra* op het gebied van de partijpolitiek of op die van de persoonlijke visie?

A. Bij de heer *Kielstra* was het zuiver de persoonlijke visie. Ik geloof niet, dat hij een zo actief militant partijman was, dat hij partijpolitiek in het geding bracht. Als landbouwkundig ingenieur vond hij verschillende zaken, waarmee men in Suriname het land vooruit wilde brengen, a priori fout en daar was geen redeneren tegen. Dit werd mij in Suriname duidelijk gemaakt, niet alleen door de familie *van Dijk*, maar er zijn meer mensen, die hetzelfde hebben verklaard. Wanneer u inzage kunt nemen van de krantenartikelen en van de petities, dan kunt u daarin vinden wat men tegen hem had en tegen het hele systeem.

93872. De Voorzitter: Ik heb verder gevraagd:

„Zoudt u de redenen kunnen aangeven, waarom u uit Suriname moest gaan?”

Uw antwoord luidde:

„Het kunnen slechts gezochte redenen zijn. Ik kon daar evengoed mijn werk doen als ergens anders.”

Daarna heb ik gezegd:

„U formuleert het dus zo, dat u om gezochte redenen uit Suriname werd verwijderd.”

Schriftelijk hebt u verklaard:

„Dit is zuiver een zaak, welke de Regering (en wel de heer *van Mook* alleen), de heer *Kielstra* en generaal *Meyer* aangingen en niet mij met mijn ondergeschikte positie.”

A. Ja, het was mijn zaak niet.

93873. De Voorzitter: U was er persoonlijk bij betrokken.

A. Ik was chef staf en ik was pas een paar maanden in Suriname. Wat er vóór mijn komst en tijdens mijn afwezigheid is bekostigd, weet ik niet. Ik ben b.v. helemaal niet aanwezig geweest bij de afspraken, welke met ds. *Mietes* zijn gemaakt. A priori was ik het er niet mee eens deze dominee naar Amerika te zenden, toen ik er van hoorde.

93874. De Voorzitter: U bent dus van mening, dat u ten onrechte uit Suriname bent verwijderd?

A. Naar mijn mening wel. Men heeft er mij ook nooit iets over gevraagd. Dit is de eerste maal, dat een commissie mij over deze affaire iets heeft gevraagd.

93875. De heer Fens: Vindt u het juist, wanneer militairen zich op het gebied van de politiek begeven?

A. In beginsel zeer zeker niet.

93876. De heer Fens: De houding van generaal *Meyer* is daarin toch wel sterk ontaard.

A. Ja. Dit is echter een zaak van de heer *Meyer* zelf.

93877. De heer Fens: Ik wil alleen uw persoonlijke mening over deze zaak weten. Ik neem aan, dat u met de haren bij deze zaak bent gesleurd. Wanneer dit niet zou zijn gebeurd en u helemaal zelfstandig zou zijn geweest, zou u dan in de houding van de heer *Kielstra* en in de rol, welke de heer *van Mook* hierin blijkbaar speelde, verantwoord aanleiding kunnen vinden u met de politiek te gaan bemoeien?

A. Naar mijn mening wel. Er is bij de militairen ook altijd nog zo iets als de kunst ongehoorzaam te zijn. Wanneer men er van overtuigd is, dat het landsbelang er mee gebaat is, dat bepaalde maatregelen worden genomen, dan is men, naar mijn mening, verplicht, deze maatregelen te nemen. Dat deze maatregelen door generaal *Meyer* foutief zijn genomen, is mijn zaak niet. Er moest iets gebeuren. Nu is het resultaat geweest, dat wij met die 5500 man, misschien waren het er 6000 geworden, niet aan de strijd hebben deelgenomen. Dit is een voldongen feit. Het is niet gebeurd door al deze kleine knoeierijen en vervelende particuliere en nare dingen. Ieder militair in de positie van de heer *Meyer* toen had, naar mijn mening de plicht, hier iets te doen naar zijn eigen capaciteit en naar zijn eigen inzicht, maar er moest iets gebeuren. Dat het niet goed is gebeurd, heeft de geschiedenis uitgemaakt. Wij hebben met die 5500 man niet meegespeeld. De hele situatie zou anders zijn geweest, als wij met die troepen kant en klaar op Java waren gekomen na afloop van de oorlog.

93878. De Voorzitter: Ik heb daarna de opmerking gemaakt:

„De heer *Kielstra* kan het ook wel eens zijn geweest met de uitzending van die 5500 man.”

Mondeling antwoordt u dan:

„Alleen zijn aanwezigheid in Suriname was al genoeg om dit niet gedaan te krijgen.”

Schriftelijk hebt u er aan toegevoegd:

„Ik wijs nogmaals op mijn aanvullende aantekeningen op dit stenogram en met klem wijs ik er op, dat de geschiedenis na V.J.-day van Indonesië bewezen heeft, dat generaal *Meyer's* en mijn visie zowel ten aanzien van het Korps Insulinde als met betrekking tot het verdwijnen van *Kielstra* uit Suriname en het als gevolg daarvan medenemen van deze Surinaamse troepen naar het strijdtoneel in het verre Oosten, juist waren. De betreffende bladzijden waren geheel anders gesteld, mijne heren. Met het zeer parate, uitgegroeide en uitgebreide Korps Insulinde en met de parate troepenmacht van ruim 6000 man (inclusief, wat in Australië aanwezig was), had Java direct na V.J.-day in enkele weken in een handomdraai veiliggesteld moeten kunnen zijn, vooral wanneer de fysiek nog bruikbare Nederlanders direct (uit de kampen) waren ingeschakeld. Wij waren de roem van het Nederlandse volk thans nog waardig gebleven in dat geval en hadden thans ook niet economisch met de rug tegen de muur gestaan en ons de sociale welfare kunnen veroorloven.”

A. Ik bevestig het voor 100 %.

93879. De heer Fokkema: Waren die 5500 man volledig bewapend?

A. Zij waren volledig bewapend, zelfs gemotoriseerd.

93880. De Voorzitter: U hebt hierbij waarschijnlijk geen rekening gehouden met de verscheppingsgelegenheid?

A. Wij hadden in Australië toch K.P.M.-schepen?

93881. De Voorzitter: U hebt dit in verband gebracht met het Korps Insulinde en dat was in Brits-Indië.

A. Ja. Ik weet niet of het contract, dat voor de schepen in de Western Hemisphere gold, ook voor de schepen in Australië gold. In ieder geval hadden wij daar koopvaardijschepen. Naar mijn mening moest ook, wanneer je 6000 man had, tegen de geallieerden worden gezegd: Het spijt mij, maar dit schip gaat nu met deze mensen naar Australië. Bovendien is het voor iedereen duidelijk, dat

onze geallieerden medio 1943 zich in de handen zouden hebben gewreven met de aankomst van ruim 5000 man in dit oorlogstheater.

93882. De Voorzitter: De verscheping van de troepen heeft veel moeilijkheden opgeleverd.

A. Naarmate de oorlog afliep, werd het hoe langer hoe duidelijker, dat er narigheid zou kunnen gebeuren. Geleidelijk aan werd het duidelijk, dat het niet zo eenvoudig zou zijn, Indië te herbezetten. Er was maar één oplossing, die elk gezond denkend Nederlander zou aannemen, en dat was: zo vlug mogelijk met de eigen troepen het land in te gaan.

93883. De Voorzitter: U stelt de Regering dus in gebreke, dat zij die 5500 man niet naar het verre Oosten heeft overgebracht?

A. Door deze affaire zijn die troepen niet in Australië aangekomen.

93884. De Voorzitter: Ik bedoel, dat u de Regering in gebreke stelt, omdat zij die troepen niet naar het verre Oosten heeft overgebracht?

A. De Staten zouden permissie moeten geven, opdat de troepen buiten Suriname mochten strijden, en deze permissie is nooit gegeven. Enkele vrijwilligers zijn in Australië aangekomen, maar dat zullen er misschien 150 à 200 zijn geweest.

93885. De Voorzitter: U richt uw grief dus tegen de Staten van Suriname?

A. Neen. Deze mensen reageren heel anders dan wij. Het is de schuld van de Regering en speciaal is de heer *van Mook*, naar mijn mening, de grote schuldige.

93886. De Voorzitter: Kunt u dit misschien nog met enkele woorden nader aangeven?

A. Het is voor mij heel moeilijk, dit te omschrijven. Ik heb hierover vorige maal reeds ampel gesproken. Het is, naar mijn mening, een foutief beleid geweest, een beleid, ingesteld op de ideeën van de Stuw-groep, waarvan de heer *van Mook* een van de hoofdfiguren was. Dit beleid had, naar mijn mening, onvoldoende balans. Vóór de oorlog werd het Nederlandse beleid in Indië beschouwd als een voorbeeld voor elke andere Mogendheid. Wij waren verder dan iedere andere Mogendheid, die met een kolonie of een dergelijke Indonesische gemeenschap te maken heeft gehad. Dit verband was steeds losser geworden, maar had gelijke tred gehouden met de ontwikkelingsgang van het volk. Wat de lieden van de Stuw-groep hebben voorgestaan, is een meer plotselinge overgang van *a* naar *z*, en het is uitgesloten, dat dit goed kan gaan.

93887. De Voorzitter: Ik meen, dat u de vorige maal hebt gesteld, dat de Staten van Suriname deze houding hebben aangenomen uit aversie tegenover de Gouverneur. Hieruit concludeer ik, dat u de schuldvraag aldus wilt stellen, dat, doordat de heer *van Mook* de Gouverneur *Kielstra* niet heeft willen vervangen, het ook zijn schuld is, dat de Staten van Suriname deze houding hebben aangenomen.

A. Ik kan er niet 100 pct. zeker van op aan, maar ik krijg sterk de indruk, dat dit de gang van zaken is geweest. Ik heb geen enkele bespreking met een Staten-lid meegemaakt. Wat ik hier vertel, is hetgeen ik van generaal *Meyer* en de publieke opinie hoorde. Ik heb natuurlijk weleens heren Staten-leden in de sociëteit gesproken en allen zeiden hetzelfde. Als ik u een raad mag geven, zou ik de publicaties en de petities, die uit Suriname zijn gezonden ter vervanging van de heer *Kielstra*, nazien. Deze spreken voor zich zelf. Daarin staat zo veel, dat daaruit de houding van de Staten en het volk is te verklaren. Ik moet beginnen met te zeggen, dat de reactie van deze mensen heel anders is dan die, welke wij er op na houden. Men moet daar geweest zijn om te beseffen, dat het psychologisch op een heel ander terrein ligt dan bij ons.

93888. De Voorzitter: Vorige maal heb ik gevraagd of u er ooit iets van hebt bemerkt, dat de Amerikanen zich met het geval *Kielstra* bemoeiden. U hebt geantwoord:

„Dat geloof ik niet. De Amerikanen waren zeer voorzichtig.”.

Schriftelijk hebt u hieraan toegevoegd:

„Wel staat mij voor de geest, dat op een of andere wijze zou uitgelekt zijn, dat de heer *Kielstra*, zowel bij de Amerikaanse als Engelse intelligence, zo niet bovenaan, dan toch zeer hoog stond op de lijst van personen, waarvan men vond, dat ze verdacht waren, althans, dat men niet overtuigd was van hun pro-

geallieerde gezindheid. Waar dit vandaan kwam, kan ik mij niets anders meer herinneren dan dat dit bericht de ronde deed.”.

U kunt dit dus niet uit eigen wetenschap zeggen?

A. Neen, doch ik weet zeker dit van meerdere zijden te hebben vernomen. Ik zou echter niet met zekerheid durven zeggen, dat ook generaal *Meyer* mij dit heeft verteld; de lijst heb ik zelf niet gezien. Het is mij duidelijk verteld en het was trouwens vrij goed bekend in Suriname.

93889. De Voorzitter: In de vorige zitting is gesproken over het eerste bataljon, dat op Java is gekomen. De heer *Fens* heeft gevraagd of dit bataljon uit Nederland was gekomen. Mondeling hebt u hierop geantwoord:

„Neen, het bestond uit mensen, die in Australië bij elkaar waren geraapt.”.

Schriftelijk hebt u hieraan toegevoegd:

„Als gevolg van des heren *van Mooks* eigen politiekje was enorm veel personeel onttrokken aan de strijdkrachten in Australië en bestemd als „N.I.C.A.”-personeel. Ik kreeg altijd de indruk, dat *van Mook* alleen was voor: „Vrij Indonesië” onder *van Mook* en met mij tal van anderen. Hij had kans gezien het voorschrift „Staat van oorlog en beleg” in diër voege te wijzigen, dat het militair en civiel bestuur in de desbetreffende omstandigheden niet meer in één, de militaire, hand berustte, een unieke, nergens anders bestaande figuur. Het is voor iedere andere natie steeds duidelijk geweest, dat een verovering en ook een herbezetting in militaire handen behoort te berusten om zo spoedig als zulks overeenkomt met de omstandigheden van veiligheid, het gezag te doen overgaan in civiele handen met haar civiele organen. In het leger hebben wij het generaal *van Oyen* steeds kwalijk genomen, dat hij deze wijziging heeft geaccepteerd. Met de heer *van Mook* is derhalve generaal *van Oyen* mede verantwoordelijk te stellen voor deze: wijziging en voor de nare afloop van de na-oorlogse periode.”.

Kunt u misschien even verduidelijken welke rol generaal *van Oyen* hierin heeft gespeeld? Had hij iets te accepteren in zijn functie?

A. Hij had zijn ontslag kunnen aanbieden. Naar mijn mening moet men, wanneer men een persoonlijkheid is en men wordt gedwongen tot het nemen van maatregelen, die men zelf fout vindt — en elke militair moest deze fout vinden —, zeggen, dat men er zijn schouders niet meer onder wil zetten.

93890. De Voorzitter: Dit gold dan waarschijnlijk niet alleen voor de heer *van Oyen*?

A. Hij was toen gezagsdrager van het leger.

93891. De heer *Pens*: Was in deze aangelegenheid de B.S.O. niet de eerst-verantwoordelijke man?

A. Welke rol admiraal *Helfrich* hierin heeft gespeeld, weet ik niet. Hij was nooit in Australië aanwezig.

93892. De heer *Fens*: Dat weet ik wel, maar hij was de chef van generaal *van Oyen*.

Ik heb echter nog een andere vraag. U zegt, dat de heer *van Mook* de staat van oorlog en van beleg op zijn eigen houtje veranderd heeft.

A. Het is natuurlijk goed gevonden door de Regering.

93893. De heer *Fens*: Was de staat van oorlog en van beleg in Nederlandsch-Indië bij ordonnantie geregeld?

A. Dat zou ik niet durven zeggen. Het moet in de archieven zijn te vinden.

93894. De heer *Fens*: Staatsrechtelijk zou dit dan ook nog gek kunnen worden. Wanneer een dergelijke maatregel zodanig is gesteld, dat deze niet door de Gouverneur-Generaal kan worden veranderd, tenzij met goedvinden van ik weet niet wie allemaal, dan zou nog uitgezocht moeten worden of dit rechtens of niet rechtens is gebeurd.

A. Ik veronderstel, dat de Regering in Engeland hierbij toch wel ingeschakeld zal zijn geweest. Het is wel typisch iets van de Stuw-groep; men wilde onder geen enkel beding, dat het militaire gezag iets te vertellen zou hebben.

93895. De Voorzitter: De heer *van Oyen* behoort toch niet tot de Stuw-groep?

A. Dat lijkt mij overdreven.

93896. De **Voorzitter**: U stelt hem wel in gebreke?

A. Ik stel hem in gebreke qua persoonlijkheid; hij heeft er zich onvoldoende tegen verzet.

93897. De heer **Fens**: Het is mij nog niet duidelijk, welke rol admiraal *Heljrich* hierin tenslotte heeft moeten spelen. Admiraal *Heljrich* was B.S.O. en generaal *van Oyen* was ondergeschikt aan admiraal *Heljrich*.

A. Ik weet niet of die figuur in die periode nog bestond. Ik spreek over 1945 en ik betwijfel het — ik weet het niet zeker — of admiraal *Heljrich* nog gezagsbevoegdheid over generaal *van Oyen* had.

93898. De **Voorzitter**: Ik heb voorts gevraagd:

„Bevonden zich bij uw troepen ook mensen, die uit de gevangenkampen waren gekomen?”

Mondeling hebt u geantwoord:

„Er zijn er geleidelijk wat bij gekomen, maar *deze* troep was in Australië gevormd.”

Schriftelijk hebt u hieraan toegevoegd:

„Op last, naar ik meen van de heer *van Mook*, dienden de Nederlanders in de kampen in Nederlandsch-Indië, ook na V-J-day, in die kampen te blijven. Evenmin werden de door Nederland naar Indië gezonden troepen in Indië toegelaten, doch in Malakka vastgehouden, niettegenstaande het — voor mij — een uitgemaakte zaak was, dat die Nederlandse troepen, mits direct doorgezonden naar Indonesië, de toestand nog hadden kunnen redden. Figuren als *van Mook* zijn gebleken levens- en staatsgevaarlijk te zijn.”

Blijft u hierbij?

A. Ja.

93899. De **Voorzitter**: U doet hier voorkomen, alsof de heer *van Mook* in zekere zin verantwoordelijk was voor het feit, dat de Nederlanders op Malakka moesten blijven.

A. Ik sprak over de gevangenkampen op Java.

93900. De **Voorzitter**: Inderdaad, maar even later zegt u: Evenmin werden de door Nederland naar Indië gezonden troepen in Indië toegelaten, doch in Malakka vastgehouden. U voegt hieraan toe: „Figuren als *van Mook* zijn gebleken levens- en staatsgevaarlijk te zijn.”

A. Generaal *Christison* was commandant van de Engelse troepen en tevens was hij met het civiele gezag belast, zoals dit normaal bij een bezetting gebeurt. De heer *van Mook* was eerste adviseur van hem voor de lokale Indonesische zaken. Zo heb ik het altijd bekeken. De Engelse troepen kwamen laat en waarschijnlijk kwamen zij ook met een vooroordeel, doch dat wil ik in het midden laten. Het is zo gegaan, dat de troepz, die zich op Java in de kampen bevonden, niet werden gebruikt; voorts werden de troepen op Malakka, Burma en Siam niet rnegebracht. Zelfs de Nederlandse bataljons, die uit Holland zijn gezonden, zijn een tijd lang op Malakka vastgehouden.

93901. De **Voorzitter**: Het gaat er ons om te vernemen, welke rol de heer *van Mook* hierin heeft gespeeld. Het feit, dat hij eerste adviseur was, behoeft nog niet tot de conclusie te leiden, dat hij hierin inderdaad een rol heeft gespeeld. Weet u hiervan iets uit eigen wetenschap?

A. Neen, ik weet het niet uit eigen wetenschap. Niemand bemerkte er echter iets van of hier tegenover een standpunt werd ingenomen. Van de zijde van de Nederlandse autoriteiten in Indië werd hier tegenover geen houding aangenomen. Men vond het gewoon.

93902. De **Voorzitter**: Ik geloof, dat dit het duidelijkst wordt geformuleerd, wanneer u zegt, dat u niet is *gebleken*, dat er een houding tegenover is aangenomen, hetgeen natuurlijk nog niet impliceert, dat er geen houding is aangenomen.

A. U hebt gelijk. In het algemene kader lag het bovendien niet in de lijn, dat er een krachtige houding werd aangenomen.

93903. De **Voorzitter**: De commissie wil graag concrete gegevens hebben. Voorts heb ik de volgende vraag gesteld:

„Hoe was de situatie ten zuiden van Batavia,”

waarop u mondeling hebt geantwoord:

„Ik werd naar het vliegveld Tjillitan, ten zuiden van Batavia, gezonden, waar ik het commando moest overnemen van de Japanners; dat heb ik gedaan. Ik heb de Japanners uit het kampement gezet en ik ben er ingetrokken en ik heb onmiddellijk in de omtrek laten patroouilleren. Dit is gebeurd tussen October en December 1945.”

Schriftelijk hebt u hieraan toegevoegd:

„Bij wijze van proef werd mij in het mij ten zuiden van Batavia toegewezen gebied ook het civiele gezag toegekend. Het gevolg was, dat binnen enkele weken dit gebied volledig veilig was en door te Batavia woonachtigen als een oase in de woestijn werd beschouwd.”

Kunt u dit nog nader toelichten?

A. Ik zou het niet nader kunnen toelichten. Een eenhoofdig bevel in een dergelijke noodtoestand is natuurlijk aangewezen. De een werkt de ander dan niet tegen; er zijn geen twee schippers op één schip, zoals de gewijzigde Staat van Oorlog en Beleg eigenlijk is geworden.

93904. De **Voorzitter**: U wilt hiermede dus zeggen, dat de omstandigheid, dat dat gebied als een oase in de woestijn werd beschouwd, een gevolg was van een eenhoofdig gezag en niet zozeer daarvan, dat u het civiele gezag had.

A. Neen. Ik veronderstel, dat een ander het net zo gedaan had. Het gaat zuiver om het eenhoofdig militair gezag in dergelijke omstandigheden.

93905. De **Voorzitter**: Hei gaat hier om de kwestie: is het eenhoofdig gezag daarvan de oorzaak geweest of de omstandigheid, dat u het civiele gezag uitoefende. Dan heb ik een vraag gesteld naar aanleiding van de verhouding met de Engelsen. U hebt daarbij de voigeteide schriftelijke opmerking gemaakt:

„Het zwaartepunt lag niet bij de Engelsen, doch bij de Nederlandse leiding, welke onvoldoende individualiteit en persoonlijkheid had om door te drukken, dat a) de Nederlanders uit de kampen direct werden gebruikt en b) de uit Nederland gezonden troepen onmiddellijk naar Ned. Indië werden getransporteerd, e.a., al dan niet strokende met eigen persoonlijke politieke overtuiging, welke ten rechte had moeten wijken voor het Landsbelang. Voor, tijdens en na de oorlog hebben wij nu eenmaal alleen grote Nederlanders en topposities gehad in levens- en staatsgevaarlijke zin.”

A. Ik kan dit natuurlijk niet bewijzen, maar dit is toch de algemene gang van zaken; zo is het verloop geweest. Hierbij geldt hetzelfde als bij het vorige punt, namelijk, dat mij niet is gebleken, dat het anders is geweest dan zo.

93906. De **Voorzitter**: Wie bedoelt u met de Nederlandse leiding?

A. Hoofdzakelijk de heren *van Mook* en *van der Plas*; zij waren de civiele leiders in die periode in Nederlandsch-Indië.

93907. De **Voorzitter**: Tenslotte is er nog even sprake geweest van een verslag over de Prinses Irene-Brigade en ik heb gevraagd of u dit aan de commissie wilde overleggen. U hebt daarop geantwoord:

„Ik zal ze even nakijken en dan kunt u ze krijgen.”

Schriftelijk hebt u daarbij aangetekend:

„Geen sprake van, ik heb gezegd, dat ik zou nagaan of ik ze al dan niet zou overleggen.”

A. Dat heb ik inderdaad gezegd en de stukken heb ik u gezonden.

93908. De **Voorzitter**: Hebt u misschien zelf nog iets op te merken?

A. Neen.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

F. MOLLINGER.

ALGERA, *voorzitter*.

FOKKEMA.

FENS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 5 SEPTEMBER 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer *Algera*, voorzitter, en de heren *Korthals* en *Fens*, leden, alsmede de heer *Duisterwinkel*, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

CONRAD EMIL LAMBERT HELFRICH,

oud 64 jaar, wonende te 's-Gravenhage, luitenant-admiraal b.d.

93909. De Voorzitter: Ik zou graag even willen terugkomen op uw verhoor van 1 Maart jl. U hebt bezwaar gemaakt tegen een bepaalde uitdrukking, zoals die in het verslag is weergegeven en die van mij afkomstig is. Ik heb gezegd: „De vorige keer waren wij gekomen tot en met de slag in de Java Zee”. U hebt daarbij aangekend: „Nee”. Ik heb dit op de rol nagegaan en het blijkt, dat u in zoverre gelijk hebt, dat ik heb gezegd: „De vorig keer waren wij zo ongeveer gekomen tot en met de slag in de Java Zee”. De bedoeling van uw opmerking is natuurlijk te voorkomen, dat u niet verder over de slag in de Java Zee zult worden gehoord; dit ligt zeker niet in de bedoeling van de commissie. Te zijner tijd zult u volledig de gelegenheid krijgen hierover te zeggen, wat u meent te moeten zeggen.

A. Het is nog niet helemaal juist, wanneer u zegt: „ongeveer tot de slag in de Java Zee”. Als ik mij juist herinner, zijn wij gekomen tot ongeveer half Januari 1941.

93910. De Voorzitter: Wij zijn toen toch even ingegaan, zij het met enkele woorden, op de slag in de Java Zee.

A. Ik zou het in de notulen moeten nakijken, want ik weet het niet meer. Ik dacht, dat wij de organisatie van het eenhoofdig bevel hadden behandeld.

93911. De Voorzitter: Het verhoor is waarschijnlijk vrij incidenteel besloten met enkele woorden over de slag in de Java Zee; blijkbaar is dit niet zo uitvoerig gebeurd, als u het graag zou willen.

A. Ik zal de slag in de Java Zee zeker niet van minuut tot minuut behandelen, maar er zit te veel aan vast, wanneer het niet wordt afgemaakt.

93912. De Voorzitter: Er zal t.z.t. op worden teruggekomen. Voorts hebt u geschreven, dat u blz. 14 niet hebt getekend, omdat u daarover graag op de volgende vergadering wilde spreken.

A. Dit houdt verband met hetgeen ik later heb gezegd. Ik bemerkte toen, dat het telegram, dat ik daar citeer, niet van *van Oyen* was, maar van *van Mook* aan de Regering. Daarom wil ik nog even vragen, of u dit zo wilt laten staan. Later heb ik gezegd, dat het een vergissing was. Misschien zal het een verwarrende indruk op de lezer maken.

93913. De Voorzitter: Op blz. 15 staat: „Ik zie net, dat dit geen telegram is van *van Oyen*, maar van *van Mook* aan de Regering”. Dit lijkt mij wel afdoende.

Voorts hebt u aangetekend, dat u in de volgende vergadering een opmerking zou willen maken over de door u op blz. 44 aangebrachte wijzigingen en dat u dan tevens een schriftelijke toelichting wilde overleggen.

Op blz. 44 is sprake van de conferentie te Singapore, waarbij generaal *Dempsey* aanwezig was.

A. Het gaat voornamelijk om uw vraag: „Hebt u er een reden voor gehad u in uw boek wat zachter uit te drukken.”?

Ik heb hierin aanleiding gevonden de zaak nog eens na te kijken en het nog eens even op schrift te zetten. Ik zou het op prijs stellen,

zodat u kunt beoordelen of dit in de notulen zal worden overgenomen.

De Voorzitter: Wanneer u het nu voorleest, wordt het meteen in het verslag opgenomen.

A. Het betreft de uitlating van generaal *van Oyen* over de conferentie te Singapore op 6 December 1945. Ik heb hierover het volgende op te merken:

„Na inzage der notulen van de zitting op 1 Maart 1951, acht ik het nodig de volgende toelichting te geven: Ik vrees, dat de notulen op de lezer een verwarde indruk zullen maken, omdat er bij het verhoor enige zaken door elkaar zijn gehaald. Men heeft te doen met drie episodën, welke wel met elkaar in verband staan, doch niettemin goed uit elkaar gehouden moeten worden. Deze episodën zijn:

1. de ontschepping der eerste Nederlandse troepen, afkomstig uit Nederland op Malakka in November 1945;

2. de conferentie te Singapore op 6 December 1945, waaruit ik concludeerde, dat de heer *van Mook* de troepen niet op Java wilde hebben;

3. de ontschepping der mariniers op Malakka, met uitzondering van 1 bataljon, dat te Batavia debarqueerde, doch pas in December 1945.

Nu volgt de toelichting op punt 1.

In de tweede helft van October 1945 vernam ik, dat de eerste Nederlandse troepen uit Nederland waren verscheept; de mariniersbrigade zou echter eerst in November komen (later werd dit December). Met het Britse bevel werden afspraken gemaakt, hoe en waar de Nederlandse troepen zouden worden ondergebracht. Er was toen nog geen sprake van een verbod tot toelating. Wij waren wel op onze *qui vive*, omdat wij reeds last hadden gehad van het getreuzel om de ex-krijgsgevangenen van het K.N.I.L. en de marine naar Indië te doen overkomen. Ik beschrijf dit eveneens in mijn *Mémoires*, deel II, blz. 270—271.

Zonder dat mijn advies werd gevraagd en zonder mij iets van de gewijzigde plannen mede te delen, vernam ik op 16 November, dat de „Alcantara”, op 8 October met 3500 man uit Nederland was vertrokken, naar Port Swettenham (Westkust Malakka) was gezonden, ofschoon het schip zich reeds op één etmaal stoms van Tandjong Priok bevond. Inclusief de „Alcantara” zouden ± 9400 man binnenkort uit Nederland komen. Van dit moment af heb ik bij *van Mook*, *Christison* en *Mountbatten* tegen de ontschepping op Malakka geprotesteerd. Ik moest aannemen: dat het een Britse beslissing was, al dan niet na overleg met de Nederlandse Regering of met de Luitenant-Gouverneur-Generaal, doch ik ben niet te weten gekomen wie hierover advies had gegeven. In elk geval niet generaal *van Oyen* en niet ik zelf. Hierop slaat mijn gezegde op de zitting van 1 Maart, „Dat is nu juist datgene, wat ik zelf zo graag zou willen weten”.

Het is de eerste ontschepping op Malakka van de troepen, die uit Nederland kwamen.

93914. De Voorzitter: De gezagstroepen dus.

A. Ja.

Later vernam ik, dat Minister *Logemann* de Staten-Generaal zou hebben gezegd, dat de troepen eerst op Malakka waren ontscheept voor een tropentraining. Zoals reeds uit de notulen van de zitting van 1 Maart blijkt, was ik het hiermede eenszins eens. Ook niet generaal *van Oyen*. Ik heb er de *Handelingen* der Tweede Kamer 1945 op nageslagen en daarin heb ik gevonden, dat Minister *Logemann* in de vergadering van 21 December 1945 het volgende heeft gezegd:

„Onze troepen zullen volledig worden ingezet en de motieven, waarom dat tot dusver nog niet is geschied, zijn van zuiver zakelijke en militaire aard. Zij komen, naar der Kamer bekend is,

in het Oosten ter beschikking van den Supreme Allied Commander en het is deze, die beslist en de verantwoording draagt, waar, wanneer en waartoe zij zullen worden gebruikt, uiteraard gehoord het advies van onze militaire bevelhebbers en de beleids-overwegingen der Nederlandsch-Indische Regeering. Welnu, het geallieerde opperbevel is van meening geweest, dat zoowel de uitgezonden bataljons Koninklijke Landmacht, als de uit de gewezen krijgsgevangenen gevormde eenheden van het K.N.I.L., niet dadelijk in eerste linie bruikbaar waren voor de zware taak, die momenteel op de Britsch-Indische troepen op Java rust en die zij zoo bewonderenswaardig vervullen. Al onze troepen missen nog de samenvatting in hoogere verbanden met de noodige nevenwapens. De gewezen krijgsgevangenen zijn voor zware aanhoudende actie nog niet aanstonds geschikt. De Koninklijke Landmacht behoeft, naast aanvulling harer uitrusting, nog een periode van acclimatisatie en training onder tropencondities. Om deze redenen is de verantwoordelijke leiding van meening geweest, dat hun onmiddellijke landing en inzet op Java haar taak niet zou hebben verlicht."

Tot zover Minister *Logemann*. Ic wil hier uitdrukkelijk herhalen wat ik reeds op de zitting van 1 Maart verklaarde, nl. dat mijn advies niet werd gevraagd. Dat het debaryement op Malakka een onaangename verrassing voor mij was, dat de K.L.-troepen geenszins als een modern leger gebruikt behoeften te worden, doch als „gewapende manpower", dat juist de K.N.I.L.-troepen zeker goed zouden hebben voldaan en dat het in de aanvang geenszins een zware taak zou zijn geweest orde en rust te herstellen.

93915. De Voorzitter: Minister *Logemann* spreekt van een advies van de militaire instanties en van de Nederlandsch-Indische Regeering. Welke militaire instantie kan het geweest zijn, die daarover advies heeft gegeven?

A. Dat is mij niet bekend, maar ons advies is niet gevraagd.

93916. De heer Fens: Zoudt u het misschien even willen herhalen? Zoals ik het u heb horen voorlezen, heb ik begrepen, dat er inderdaad Nederlandse militaire instanties werden bedoeld.

A. Mij dunkt van wel. Minister *Logemann* zegt, dat de Supreme Allied Commander verantwoordelijk is. Het is natuurlijk mogelijk, dat Londen dit heeft gesuggereerd en heeft gezegd, dat dit was op advies van de Supreme Allied Commander, die verantwoordelijk is.

93917. De Voorzitter: Ik heb begrepen, dat de adviezen, welke zijn gegeven, afkomstig waren van Nederlandse militaire zijde en van de Nederlandsch-Indische Regeering. U was toch de militaire instantie, die dit zou moeten hebben gedaan?

A. Er staat:

„Onze troepen zullen volledig worden ingezet en de motieven, waarom dat tot dusver nog niet is geschied, zijn van zuiver zakelijke en militaire aard. Zij komen, naar der Kamer bekend is, in het Oosten ter beschikking van den Supreme Allied Commander en het is deze, die beslist en de verantwoording draagt, waar, wanneer en waartoe zij zullen worden gebruikt, uiteraard gehoord het advies van onze militaire bevelhebbers en de beleids-overwegingen der Nederlandsch-Indische Regeering."

Ik verklaar hier categorisch, dat ons advies niet is gevraagd, door niemand.

93918. De heer Fens: Mag ik in verband hiermee nog een andere vraag stellen? Hebt u misschien een idee, dat men militaire instanties in Nederland daarover heeft gehoord?

A. Daar weet ik niets van. Toen ik in Nederland kwam, heb ik er naar geïnformeerd, ook bij generaal *Kruls*, maar deze heeft mij precies hetzelfde geantwoord als wat ik dacht, nl. dat hij juist van mening was, dat de troepen zo spoedig mogelijk op Java moesten worden ontscheept. Hij was het er volkomen mee eens, dat het geen troepen behoeften te zijn, die een mooi leger vormden, maar „gewapende manpower". Iedere soldaat en ieder geweer was er één, mits van goede wille.

93919. De Voorzitter: Naar uw oordeel is deze uitlating van Minister *Logemann* dus onjuist?

A. Ja. Het is mogelijk, dat de heer *van Mook* hem heeft gezegd, dat hij het advies van de militaire bevelhebbers had ingewonnen,

want hij stond natuurlijk uitsluitend in contact met de Nederlandsch-Indische Regeering. De heer *van Mook* heeft mij geen advies gevraagd, het was voor mij een verrassing. Ik las het bij wijze van spreken uit de courant.

93920. De Voorzitter: Kan met de militaire instantie niet de heer *van Mook* als opperbevelhebber bedoeld zijn?

A. Dat was hij niet, ik stond nog steeds naast hem. Ik had zijn aanwijzingen op te volgen, maar hij was niet in het opperbevel hersteld.

93921. De Voorzitter: Hij kon dus niet als militair gelden?

A. Neen.

Bovendien had de z.g. acclimatisatie en tropentraining net zo goed, zo niet beter, onder onze ervaren eigen troepenleiding op Java plaats kunnen hebben. Hier is sprake geweest van opzet. Tegen de adviezen der Nederlandse militaire bevelhebbers in, ja zelfs aanvankelijk zonder hun adviezen in te winnen.

93922. De Voorzitter: U zegt nu „tegen de militaire adviezen in". Op welke adviezen hebt u daar het oog?

A. Het zijn de adviezen, die wij van het begin af aan hebben gegeven om dadelijk en zo snel mogelijk zoveel mogelijk Nederlandse en Nederlandsch-Indische troepen op Java te brengen, waar ze ook vandaan kwamen.

93923. De Voorzitter: Ik wil graag nog even horen wat Minister *Logemann* hierover precies heeft gezegd.

A. Ik heb altijd de indruk, dat de zaak deze lijn heeft gevolgd: *Mountbatten*, al of niet geadviseerd door *van Mook*, Londen, den Haag, Indië.

93924. De Voorzitter: Wanneer de heer *Logemann* zegt: „uiteraard gehoord het advies van onze militaire bevelhebbers", dan bestaat nog de mogelijkheid, dat het advies van de militaire bevelhebbers contra is geweest. Het was alleen maar een horen van het advies.

A. Dan had admiraal *Mountbatten*, al of niet via generaal *Christison*, toch onze adviezen moeten vragen. Hij was inderdaad de hoogste verantwoordelijke man.

93925. De Voorzitter: U spreekt later wel over militaire adviezen.

A. Die heb ik aan *van Mook* gegeven en ik heb *Christison* herhaaldelijk gezegd, dat onze troepen zo gauw mogelijk moesten binnenkomen. Als reden waarom de krijgsgevangenen niet mochten binnenkomen — dezen waren reeds geformeerd en wij zouden er ontzettend veel aan hebben gehad — werd altijd het gebrek aan scheepsruimte genoemd door het Engelse bevel.

93926. De Voorzitter: Misschien mag ik in dit verband even iets zeggen over het niet komen van de ex-krijgsgevangenen, die buiten Java waren. De cominissie heeft hierover generaal *Bakker*, ex-voorzitter van de Staatsmobilisatieraad, gehoord. Deze is naar Bangkok geweest en hij heeft verklaard:

„Toen ik daar kwam, waren er drie bataljons georganiseerd, bewapend, medisch onderzocht, uitgerust en van commandanten voorzien. Zij waren kant en klaar om ingezet te worden.

De Voorzitter: Wanneer is dat gebeurd?

A. Ik ben 12 October 1945 in Bangkok aangekomen. Ik heb een langdurig onderhoud gehad met de Engelse commandant en hij heeft mij alles uiteengezet. Ik heb de troep ook gezien, de meeste officieren kende ik. Het waren zeer flinke officieren. Naar mijn mening, welke werd gedeeld door de staf, die daar was en door de Engelse bevelhebber, hadden wij drie bataljons klaar om ingezet te worden, wanneer dit nodig zou zijn. Verder was er een organisatie van nog drie bataljons in beginstadium en dan was er nog een bataljon in organisatie voor Sumatra. Dit bataljon was samengesteld uit mensen van Sumatra; dezen hadden daar hun gezinnen en hun hart trok dus ook meer naar Sumatra. Er waren dus drie bataljons klaar, drie in wording en nog één in wording voor Sumatra.

De Voorzitter: Wanneer zijn die drie bataljons, die klaar waren, ingezet?

A. Die zijn niet ingezet.

De **Voorzitter**: Waarom niet?

A. Ik moet opmerken, dat beoordeling hiervan niet mijn taak was. Ik was aangewezen om de troepen inlichtingen te geven over de algemene situatie; waarom ze nog niet naar Indië konden teruggaan; waarom dat land nog gesloten was, enz. Verder moest ik trachten de spirit een beetje op te halen, de mensen tegemoet te komen met allerlei zaken, zoals betaling, enz.; de verbinding met Java te verzorgen, voor wat betreft de correspondentie met hun gezinnen. Bovendien was ik niet in actieve dienst; ik was voorzitter van de Staatsmobilisatieraad.

Wat mij echter onmiddellijk trof, was de geest, die in de troep leefde, nl. de wens om terug te gaan naar Indië en ingezet te worden. Ik heb hieraan veel aandacht besteed. Een week later was ik weer in Batavia en kon ik rapporteren, dat er drie bataljons gevechtssklaar voor de handhaving van orde en rust beschikbaar waren. Ik heb een schriftelijk rapport over mijn opdracht ingediend bij de Regering en enigen van de departementshoofden. Een dag na aankomst heb ik een conferentie belegd met de legercommandant en de commandant zeemacht, generaal van Oyen en admiraal Helfrich, waar ik mijn militaire bevindingen heb medegedeeld. Zij waren enthousiast. Wij hebben een telegram opgesteld om de drie bataljons te laten komen. Alles stond echter nog onder militair beheer van de Engelsen — het was half October — dus admiraal Helfrich en generaal van Oyen zijn toen naar de Engelse opperbevelhebber, generaal Christison gegaan, om hem dit concept-telegram aan te bieden. Na ongeveer een uur — ik was blijven wachten, want ik was zeer geïnteresseerd — kwamen zij terug met de mededeling, dat het telegram door de Engelse opperbevelhebber was goedgekeurd. Het zou naar admiraal Mountbatten worden gezonden met het verzoek die drie bataljons uit te zenden. Helaas is dit door de Indische Regering, door de heer van Mook, die eigenlijk alles regelde, gecancelld. De volgende dag sprak ik de heer van Oyerz en toen ik hem vroeg hoe het er mee stond, antwoordde deze, dat het niet doorging, omdat de heer van Mook het telegram niet wilde doorzenden.

De **Voorzitter**: Weet u dit zeker? De verklaring, welke u hier aflegt, is uiterst belangrijk.

A. Het is zeker zo. Generaal van Oyen en admiraal Helfrich hebben deze conferentie met mij meegemaakt. Zij zijn beiden hier ter stede.

De **Voorzitter**: Dit betekent, dat generaal Christison de troepen wel wilde laten komen, maar de heer van Mook wilde het niet?

A. Het betekent, dat generaal Christison het telegram wel wilde doorzenden. De veronderstelling is echter gewettigd, dat admiraal Mountbatten, die weer boven hem stond en de beslissing had, het niet gedaan zou hebben."

Wat zegt u van dit citaat?

A. Het is juist.

93927. De **Voorzitter**: Wanneer de getuige verklaart, dat de heer van Mook heeft geadviseerd het telegram niet door te zenden om deze zaak niet te doen doorgaan, dan is dit dus juist?

A. Ik weet niet aan wie de heer van Mook dit heeft geadviseerd. Heeft hij het ons geweigerd, of heeft hij het Christison geadviseerd?

De **Voorzitter**: Hier staat:

„De volgende dag sprak ik de heer van Oyen en toen ik hem vroeg, hoe het er mee stond, antwoordde deze, dat het niet doorging, omdat de heer van Mook het telegram niet wilde doorzenden."

A. De heer van Oyen heeft mij dit gerapporteerd. Ons advies is steeds geweest, dat de troepen zo spoedig mogelijk moesten komen. Dit komt ook wel overeen met hetgeen ik ergens heb geschreven over 7 bataljons, waarvan 3 in eerste linie, 3 in tweede en dan nog 1 in reserve, bovendien waren er 3 marine-compagnieën.

93928. De **Voorzitter**: Het belangrijke van deze verklaring is, dat generaal Christison het telegram wel wilde doorzenden en de heer van Mook niet.

A. Doorzenden betekende natuurlijk nog niet, dat het zou worden toegestaan.

93929. De **Voorzitter**: Inderdaad, maar in de verschillende houding ligt een bepaalde aanwijzing, althans indien het gesprokene juist is.

A. Ja, maar dit is juist. Ik heb nooit van de heer van Mook gehoord — voor zover ik het mij kan herinneren — dat hij was tegen het ontschepen op Java van troepen uit Nederland. Wanneer ik even mag doorgaan, dan zal u dit verband duidelijk worden. Mijn opmerking op de conferentie te Singapore van 6 December 1945 heeft daarop betrekking. Ik heb u voorgelezen, wat ik u had te zeggen over punt 1: de ontschepping der eerste Nederlandse troepen, afkomstig uit Nederland op Malakka in November 1945. Dit gebeurde in de tweede helft van November. Nu kom ik aan punt 2, de conferentie te Singapore op 6 December, waaruit ik concludeerde, dat de heer van Mook de troepen niet op Java wilde hebben.

93930. De **Voorzitter**: De gezagstroepen?

A. Het waren eigenlijk alle gezagstroepen. Men kan van niet anders spreken, want de vrede was gesloten, er was officieel geen oorlog meer.

Punt 2: Op 22 November kwam generaal Dempsey, de Britse bevelhebber der landstrijdkrachten in Zuid Oost-Azië (Dempsey was de army commander rechtstreeks onder Mountbatten, van het hele gebied, waarover hij het bevel voerde) te Batavia aan. Ik wist dat niet, had ook niets van de Luitenant-Gouverneur-Generaal gehoord, ofschoon mij later bleek, dat hij er wel van geweten had, nl. op een avondconferentie op 23 November in het paleis van de Gouverneur-Generaal. Het bleek mij daar, dat de heer van Mook de generaal reeds gesproken had, en ik kreeg de indruk, dat de paleisconferentie uitsluitend was ontworpen om mij te overtuigen, dat de troepen eerst op Malakka moesten worden geoefend. Of generaal van Oyen bij deze conferentie tegenwoordig was, kan ik mij niet meer herinneren, maar ik denk van wel. Op die zelfde 23ste November was het tweede contingent Nederlandse troepen van de „Nieuw Amsterdam" te Penang gedebarqueerd, ook al zonder mij iets te vragen of mede te delen. Wij werden niet eens over de scheepsbewegingen onder Nederlandse vlag op de hoogte gehouden. Op die avondconferentie van 23 November gaf ik geen krimp en zeide tegen generaal Dempsey hetgeen in mijn Mémoires, deel II, blz. 276, staat geschreven en ook in de notulen van de zitting van 1 Maart is overgenomen („ik stelde daartegenover, enz."). In hoofdzaak kwam het neer op dezelfde argumenten, die ik onder punt 1 heb genoemd, nl. dat het geen leger behoefde te zijn, dat optrad, maar wel „gewapende manpower", en dat bovendien de K.N.I.L.-troepen, voor zover althans in goede conditie, een taak vonden, die zij reeds jaren hadden gedaan en waarvoor zij waren opgeleid.

Het viel mij op, dat de Luitenant-Gouverneur-Generaal mij geen steun verleende in mijn pogingen om onze troepen uit Malakka te krijgen en dat hij zelfs tegenover Dempsey niet protesteerde over het vasthouden der troepen op Malakka. Ik begreep dat toen niet, maar het werd mij duidelijk op de conferentie te Singapore op 6 December, toen generaal Dempsey in zijn vraag doelde op de instemming van de Luitenant-Gouverneur-Generaal thans geen Nederlandse troepen toe te laten.

Dit is wat generaal van Oyen heeft verklaard en het is letterlijk juist.

Ik spreek in de notulen van de zitting van 1 Maart van een „sterk vermoeden" en niet van „zekerheid", omdat de Luitenant-Gouverneur-Generaal niet antwoordde op de conferentie op de vraag van Dempsey, noch op mijn vraag: „Dat is toch niet waar"? Toen niet en na de conferentie evenmin. Hierop slaat hetgeen ik in mijn Mémoires, deel II, blz. 278 schrijf:

„Uit een vraag van generaal Dempsey bleek mij, dat ook dr. van Mook tijdens een gesprek met de generaal te Batavia, vermoedelijk op 24 November, toegegeven had, dat de binnenkomst van onze troepen op dat moment onrust zou verwekken en een eventuele voortzetting der onderhandelingen ongunstig zou beïnvloeden. Naar mijn mening een betreurenswaardige uitslating, welke het Nederlandse belang niet kon dienen."

Ik geloof, dat dit een voldoende positieve verklaring is. Zij doelt dus alleen op de op 22, 23 of 24 November tussen de heer van Mook en generaal Dempsey gevoerde gesprekken en niet op de eerste episode, behandeld in punt 1, nl. het eerste débarquement van de eerste Nederlandse troepen op Malakka.

Daarom heb ik ten aanzien van het débarquement van de eerste Nederlandse troepen op Malakka, gezegd, dat ik dit juist zo graag zou willen weten.

Wat punt 2 betreft, wist ik het zeker.

Of dr. van Mook de hand heeft gehad in het eerste debarquement, is mij onbekend. Ik kan mij echter niet voorstellen, dat Minister Logemann zijn verklaring in de Tweede Kamer zou hebben afgelegd zonder de Luitenant-Gouverneur-Generaal geraadpleegd te hebben. Ik ben in elk geval niet geraadpleegd.

93931. De Voorzitter: U was toch de aangewezen man, die geraadpleegd had moeten worden, indien een militaire instantie geraadpleegd moest worden?

A. Indien althans een *Nederlandse* militaire instantie geraadpleegd moest worden.

93932. De heer Fens: Op dat moment was u toch nog B.S.O.?

A. Ja.

93933. De heer Fens: Generaal van Oyen stond dus onder u?

A. Ja. De vorige maal heb ik de bevelsverhoudingen beschreven. Ik heb deze nooit mooi gevonden. Generaal van Oyen stond operatief onder mij, niet wat het administratieve beheer betreft. Dat hij operatief onder mij stond, betekende ook zo weinig in die tijd, omdat wij beiden onder Brits operatief bevel stonden. In ieder geval stond ik nog niet onder de Luitenant-Gouverneur-Generaal, ofschoon mijn laatste instructie mij mededeelde, dat ik de „aanwijzingen” van de Luitenant-Gouverneur-Generaal had op te volgen.

93934. De heer Fens: Ik vraag; u dit, omdat een getuige heeft verklaard, dat de Luitenant-Gouverneur-Generaal een wijziging had gebracht in de regelingen van de staat van oorlog en van beleg in Nederlandsch-Oost-Indië door een splitsing te maken tussen het burgerlijk en het militair bestuur en dus het burgerlijk bestuur niet in handen te geven van de hoogste militaire commandanten. Deze getuige stelde o.a. generaal van Oyen er voor verantwoordelijk, dat deze dit zou hebben goedgevonden. Ik heb mij zelf toen de opmerking veroorloofd, dat, wanneer er iemand in deze zaak had moeten worden gekend, dit toch de B.S.O. had moeten zijn, admiraal Helfrich. Herinnert u zich hier iets van?

A. Neen. Ik heb, naar ik meen, reeds in mijn vorig verhoor gesproken over een brief, die ik te Colombo ontving van de Luitenant-Gouverneur-Generaal bij mijn terugkomst uit Sokio, waarin hij schreef, dat hij het militair gezag aan zich had getrokken. Dat is de term. Ik had het z.g. N.I.C.A.-personeel, het bestuurspersoneel in uniform, niet onder mij. Dit was uitdrukkelijk door de Nederlandse Regering in mijn instructie gestipuleerd en daardoor ontstond de enorme verwarring. De Luitenant-Gouverneur-Generaal stond naast mij en oefende het militair gezag uit met geuniformeerd N.I.C.A.-personeel, dat niet onder mijn bevel stond. Dit geuniformeerd N.I.C.A.-personeel had gezagstroepen onder zijn bevel, die wél onder mijn bevel stonden. Dit rammelde absoluut. Generaal van Oyen komt hierbij, omdat volgens de verordening van de staat van oorlog en beleg de legercommandant de hoogste militaire autoriteit is. Ik meen, dat ik ook eens heb gezegd, dat ik van mening was, dat na de evacuatie van Indië en na de instelling van de B.S.O. het militair gezag, voor zover daarvan nog sprake was, onder mij kwam, automatisch.

93935. De Voorzitter: Het is hier letterlijk zo gezegd:

„Hij — van Mook — had kans gezien het voorschrift „Staat van oorlog en beleg” in diër voege te wijzigen, dat het militair en civiel bestuur in de desbetreffende omstandigheden niet meer in één, de militaire, hand berustte, een unique, nergens anders bestaande figuur.”

Hierbij is een aantekening gemaakt:

„In het leger hebben wij het generaal van Oyen steeds kwalijk genomen, dat hij deze wijziging heeft geaccepteerd. Met de heer van Mook is derhalve generaal van Oyen mede verantwoordelijk te stellen voor deze wijziging en voor de nare afloop van de na-oorlogse periode.”

A. Ik moet generaal van Oyen hier vrij pleiten, want ik was de enige verantwoordelijke man. Als men verwijten doet, dan moet men deze aan mijn adres richten. Ik heb hier natuurlijk tegen geprotesteerd; dit was een oude kwestie, die steeds ter sprake is geweest. Dat de heer van Mook de verordening gewijzigd heeft, geloof ik echter niet; hij heeft het eenvoudig zo uitgemaakt. Hij had betrekkelijk dictatoriale bevoegdheden.

Wanneer u de instructie van de B.S.O. ziet, dan staat daar, dat het militair gezag zo kort mogelijk moet duren en dat de Minister van Koloniën alle regelingen treft, die daarop betrekking hebben.

93936. De Voorzitter: Ik geloof, dat u nu aan uw derde punt bent gekomen.

A. Punt twee moet nog even worden afgemaakt.

Of dr. van Mook de hand heeft gehad in hetgeen op 23 November en 6 December door generaal Dempsey werd gezegd, staat echter voor mij vast, ofschoon ik er uit zijn mond nooit een bevestiging van heb ontvangen.

Ik zou er prijs op stellen hierbij nog over te leggen een op 21 December — dus na de Singapore-conferentie — aan generaal Dempsey geschreven vertrouwelijke brief.

93937. De Voorzitter: Misschien kunt u de brief even voorlezen, dan wordt hij in het verhoor opgenomen. Is het een brief van u?

A. Het is een brief van mij aan generaal Dempsey, gedateerd 21 December 1945, welke ik heb geschreven na een gesprek, dat ik die dag met hem te Batavia had gehad.

„To Lieutenant-General Sir Miles Dempsey,
Commander in Chief Allied Land Forces,
South East Asia, Singapore.

Further to our — I regret too short — verbal conference of this morning at Batavia, I should like for the sake of completeness to inform you of the following:

a. In my opinion it is definitely possible to control Java in a very short time with the troops available at present and expected in the near future and to eliminate the major part of the leaders and extremist bands, provided that offensive and preventive action is taken immediately.

b. If the British, Netherlands or international politics do not permit an action as mentioned in a, an agreement with the republican government will be unavoidable.

c. The Indonesians will certainly stipulate as one of the conditions for the arranging of such an agreement, that many so-called moderate leaders be kept in office and that a great part of the Japanese trained, Japanese armed so-called *Soekarno*-army (T.K.R.) be maintained.

d. In the event of the demand mentioned in c being conceded too, all loyal cooperation in the future will be out of the question. The T.K.R. and its leaders will take every favorable opportunity to overthrow the Netherlands authority and for the rest will try and disturb law and order locally. An agreement on these lines will result in the restoration of Netherlands authority becoming a theory rather than a reality.

e. I would have no objection to an agreement, provided first of all that all extremist armies and bands, T.K.R. included, were disarmed and this step was followed by the recruiting of elements considered by the Netherlands military commanders to be sufficiently loyal to serve under the Netherlands authority. The Netherlands Indies Government would have to select political leaders on the same line.”

Op deze brief heb ik nooit antwoord gekregen

93938. De Voorzitter: Destijds is Minister Schermerhorn de vraag gesteld of het mogelijk was, dat van Nederlandse zijde, b.v. van de zijde van de heer van Mook, invloed is aangewend om de troepen niet op Java toe te laten. De heer Schermerhorn heeft geantwoord, dat men dan nog eens moest denken aan het verzoek van de heer van Mook om 75 000 man. Blijkbaar heeft de heer van Mook in die tijd gevraagd 75 000 man naar Java te sturen.

Er wordt gezegd:

„Dit was naar aanleiding van het feit, dat dr. van Mook op dat moment dringend verzocht om 75 000 man” — het was ongeveer November — „daarbij motiverend, waarvoor hij deze nodig achtte, zulks in overeenstemming met de legercommandant, toen generaal van Oyen. (Deze stond naast de B.S.O.; deze verhouding B.S.O. tot C.G.L. is ook nog een punt apart. Wanneer men nog eens over dat gekrakeel leest, vraagt men achteraf, of de heren daar niets beters hadden te doen dan over hun bevoegdheden en prestige te kibbelen.”

Weet u hier iets van?

A. Dit was de sterkte, die generaal van Oyen en ik nodig achtten om gezag en orde over de gehele Nederlandsch-Indische Archipel te herstellen.

93939. De Voorzitter: Acht u het juist een vraag naar de invloed, die eventueel door de heer *van Mook* zou zijn uitgeoefend om de troepen niet op Java toe te laten, te beantwoorden met de verwijzing wél 75 000 man naar Indië te willen sturen of hangen deze zaken niet met elkaar samen?

A. Neen, dit houdt niet met elkaar verbapd; het hangt af van het telegram van de heer *van Mook* aan de Nederlandse Regering. Als in het telegram staat, dat de militaire bevelhebbers 75 000 man in totaal nodig achten voor de gehele Indische Archipel, dan kan dit juist zijn, maar het betekent niet, dat men ze dadelijk naar Java moet sturen.

93940. De heer **Fens**: Ik kan dit toch niet goed met elkaar in overeenstemming brengen. Hier staat niet, dat u er om hebt gevraagd, maar dat de heer *van Mook* om 75 000 man heeft gevraagd. Als hij niet het plan had ze binnen te laten, dan begrijp ik niet wat hij met die 75 000 man wilde doen.

A. Wat staat er in het telegram? U zou de inhoud van het telegram of die brief moeten opvragen; ik weet niet wat er in staat. Het zou een rapport kunnen zijn naar aanleiding van een gesprek, dat wij met de heer *van Mook* te Batavia hebben gehad, waarin hij de vraag heeft gesteld hoeveel man wij nodig achten om het Nederlandse gezag te herstellen.

93941. De heer **Korthals**: M.i. behoeft er ook geen tegenstelling te bestaan. Het is zeer goed mogelijk, dat de heer *van Mook* na het advies van de militaire autoriteiten naar Nederland heeft getelegrafeerd hem 75 000 man te geven, waarna hij de Archipel de baas kon. Het is echter heel goed mogelijk, dat hij tegelijkertijd van oordeel was, dat hij met de hoeveelheid troepen, die hij op dat ogenblik kon krijgen, op Java ongelukken zou veroorzaken. De mensen zouden kunnen worden geprikkeld door de aanwezigheid van de troepen en dan zou hij niet in staat zijn de zaak de baas te blijven. Het kan dus zeer wel met elkaar overeenstemmen.

De heer **Fens**: Ik zou het hiermee eens kunnen zijn, wanneer hier niet stond, dat dit in de vergadering van 12 November in de Ministeraad is gekomen, en in die tijd stond de heer *van Mook* niet bepaald vriendelijk tegenover het binnenlaten van troepen.

A. Ik heb gezegd: Ik weet niet of de heer *van Mook* de hand heeft gehad in de ontschepping van de eerste Nederlandse troepen. Dit was na 16 November.

93942. De Voorzitter: De voorstelling van zaken, welke wordt gegeven, is deze: De heer *van Mook* wenste 75 000 man in Indië te hebben, derhalve is het dwaas te veronderstellen, dat hij de andere troepen niet op Java zou toelaten.

A. Zo ligt de zaak zeker niet. De heer *van Mook* was in het begin ook wel degelijk voor het zo gauw mogelijk troepen op Java toelaten. Dat was in October, maar toen waren ze er niet. Toen is door de Nederlandse Regering gezegd, dat er niet mocht worden onderhandeld. Ik geloof, dat de heer *van Mook* van mening is veranderd, doordat hij met de Engelsen accoord ging in hun opvatting, dat het débarquement van troepen op Java de onderhandelingen zou schaden. Dit is 17 November begonnen. Het is heel goed mogelijk, dat tussen 12 November en 6 December de heer *van Mook* tot de conclusie is gekomen, dat op dat ogenblik ontschepping van troepen op Java de onderhandelingen ongunstig zou beïnvloeden.

93943. De Voorzitter: Het telegram, waarvan sprake is in het verhoor van generaal *Bakker* en waarvan wordt gezegd, dat de heer *van Mook* het niet zou hebben willen doorzenden, dateert reeds van midden October.

A. De heer *van Mook* heeft in October met ons gesproken. Wij hebben toen gezegd, dat het vreselijk voor de krijgsgevangenen was, die drie en een half jaar gevangen waren geweest en na de vrede nog niets eens mochten binnenkomen. Het zou een demoralisatie op grote schaal worden. Op het ogenblik waren de mensen enthousiast, maar dit zou hen demoraliseren. De heer *van Mook* is toen op de gedachte gekomen generaal *Bakker* er heen te sturen om de mensen de toestand uit te leggen. Generaal *Bakker* is bij mij gekomen, om mij te vertellen, dat hij deze opdracht van de Luitenant-Gouverneur-Generaal had ontvangen.

93944. De Voorzitter: De strekking van deze opdracht was dus het de ex-krijgsgevangenen aannemelijk te maken, dat zij niet naar Java teruggingen?

A. De opdracht was hen de situatie uit te leggen en te vertellen, dat er gebrek aan scheepsruimte was om ze dadelijk naar Java te vervoeren. Of de heer *van Mook* heeft gesproken over de wenselijkheid de troepen al dan niet op Java toe te laten, weet ik niet.

93945. De Voorzitter: Hoe verklaart u het dan, dat hij het telegram niet zou willen verzenden?

A. In welke tijd speelde dit zich af?

De Voorzitter: Half October.

A. Het ging om troepen van het K.N.I.L.; dit kan wel enig verschil maken in de opvatting. Het waren oude koloniale, die de zaak door heel andere ogen zouden zien, dan verse Nederlandse troepen, die nooit in Indië waren geweest. Misschien zou dit ook haken en ogen met de Engelsen hebben gegeven, althans er was meer kans op botsingen en wrijvingen. Het was ook zo. In de praktijk heb ik ook wel gemerkt, dat het veel moeilijker was troepen van het K.N.I.L. dit te laten begrijpen, dan de troepen van het K.L., die vers uit Holland kwamen.

Ik wil nog even zoeken, of ik iets kan vinden over die 75 000 man. Ik schrijf hierover in mijn *Mémoires*, deel II, blz. 280, naar aanleiding van een suggestie — men kan nog niet spreken van een voorstel — die de heer *van Mook* ter sprake bracht in een bespreking met de heer *van Oyen* en mij, om het zwaartepunt van onze actie te leggen op de buitenbezittingen, ik bedoel hiermee Borneo, Celebes en de Grote Oost. Sumatra behoort ook wel tot de buitenbezittingen, maar de Engelsen zaten zeer vast op Java en Sumatra, de rest interesseerde heil eigenlijk niet. Dat is ook de reden, waarom ik het zo jammer vind, dat wij dit later ook hebben losgelaten. De heer *van Mook* suggereerde dus onze krachten te beproeven op Borneo, Celebes en de Grote Oost en dat vonden wij op dat ogenblik prematuur.

Op blz. 280 staat: „De Nederlandse Regering besliste dat Java niet zou worden verlaten en stelde in uitzicht”. Aan het slot van de alinea staat: „Met de reeds beschikbare 10 à 12 000 man bruikbare ex-krijgsgevangenen zouden dan eind 1946 ongeveer 75 000 man beschikbaar kunnen zijn.”

Die 75 000 man is het getal, dat wij hebben genoemd als antwoord op de vraag, hoeveel man totaal nodig waren om het Nederlands gezag in Nederlandsch-Indië te herstellen.

Ik zal nu mijn aantekening afmaken.

Ad 3. Aanvankelijk was het de bedoeling, dat de mariniersbrigade ook te Batavia zou worden ontscheept. Op de conferentie van 23 November te Batavia werd ik echter gealarmeerd door het idee van generaal *Dempsey* Soerabaja geheel te evacueren. Ik heb daartegen dadelijk geprotesteerd. Later kwam het weer ter sprake op 6 December te Singapore. Ik zag mij de marinebasis te Soerabaja ontglippen en dat wilde ik in geen geval. Ik stelde dus voor de marinebasis niet te evacueren en de Britse troepen daar te laten, tot dat zij door Nederlanders konden worden afgelost. Toen dat voorstel was aangenomen, kreeg ik de gedachte de gehele mariniersbrigade te Soerabaja te ontscheppen en deelde dit bij terugkomst te Batavia aan generaal *Christison* mede. Deze voelde er voor en ik zag hierin mede een kans een eventueel débarquement op Malakka te ontgaan. Ook Minister *Schermerhorn* had mij geseind, dat dit moest worden voorkomen. Hieruit maakte ik op, dat de Nederlandse Regering, wat de mariniers betreft, op mijn hand was en dat zij tegen een eventueel débarquement op Malakka krachtig zou protesteren. Hierop slaat mijn desbetreffende verklaring in de notulen van de zitting van 1 Maart. Later is het geheel misgelopen. Ofschoon ik in een aantekening van 12 December nog opschreef, dat de mariniers te Soerabaja zouden worden gedebarqueerd, bleek op 20 December, dat de „Noordam” met de eerste mariniers voor Port Swettenham lag, terwijl ik op 28 December een gerucht vernam, dat de „Noordam” naar Priok zou opstomen, in stede van naar Soerabaja. Generaal *Christison* kon mij daarover geen opheldering geven, maar inderdaad kwam het schip op 30 December in de baai van Batavia en om geen tijd te verliezen — ik was blij, dat ik ze op Java had — gaf ik order om te débarqueren. Wie verantwoordelijk is geweest voor de wijziging der bestemming, Batavia in plaats van Soerabaja, is mij niet bekend. Maar reeds op 31 December deelde generaal *Christison* mij mede, hetgeen ik in deel II van mijn *Mémoires* op blz. 289 vermeldde, nl. dat de Britse commandant te Soerabaja de complete mariniersbrigade wenste of niets. Toen zei generaal *Christison*, dat hij ze ook niet te Batavia wilde hebben en dat het dan beter was, alles naar Malakka terug te zenden, tot zij wel naar Soerabaja konden gaan. Hij wilde zelfs het reeds gedebarqueerde ene bataljon weer inschepen. Ik verzette mij hiertegen en het is dan

ook niet gebeurd. Ik dacht: „houden wat je hebt“, en had in een later debarquement van de hele brigade te Soerabaja geen vertrouwen meer. De visie van Minister *Logemann*, vermeld in de notulen van de zitting van 1 Maart is dus onjuist. En wat de verbazingwekkende mededeling van Britse zijde te Londen betreft, waarop Minister van *Kleffens* in zijn verhoor doelt, deze is uiteraard onjuist. Zij moet berust hebben op verkeerde inlichtingen van het Britse bevel op Java. Ik heb daarin geen rol gespeeld. Ik wil nog even terugkomen op de visie van Minister *Logemann*, zoals vermeld in de notulen van 1 Maart. Ik meen, dat het er op neerkomt, dat ik zelf de mariniers *nier* naar Soerabaja wilde hebben. Ik heb geen stemming gehad in de routing van het schip en toen het eenmaal te Batavia was aangekomen en ik wel zag, dat Soerabaja mij helemaal zou ontglippen, heb ik gevraagd of de troepen in Batavia mochten debarqueren.

Wat betreft de verbazingwekkende mededeling van Britse zijde te Londen, ik meen dat wordt gezegd, dat admiraal *Helfrich* de mariniers niet te Soerabaja *wenste* te hebben?

93946. De **Voorzitter**: De heer *Michiels van Verduynen* is toen naar het Foreign Office geweest. Ik heb de heer van *Kleffens* gevraagd of het hem bekend was of, en zo ja, welke rol de heer van *Mook* heeft gespeeld ongeveer November 1945 ter zake van het niet toelaten der gezagstroepen en *mariniers* op Java. De heer van *Kleffens* antwoordt dan:

„Het antwoord is tot mijn spijt: ik weet het niet. Ik kan er echter wel iets bij vertellen. Als ik mij niet vergis, zijn deze eenheden na 15 November uit de Verenigde Staten vertrokken. Zij kwamen (volgens mededeling aan mij van jhr. *Michiels van Verduynen* dd. 12 Juli 1949) in drie schepen te Batavia aan, met hun uitrusting, om ontladen te worden en twee er van werden paar Singapore doorgezonden. Aangezien onzerzijds werd aangenomen, dat dit op instigatie van de Britten was geschied, is toen aan de Ambassadeur te Londen opgedragen om zeer krachtig bij het Foreign Office bezwaar te maken.

De heer *Michiels* georuikt hierbij de uitdrukking „zeer hoog te paard“. Op het Foreign Office kreeg de heer *Michiels* tot zijn en mijn grote verbazing te horen, dat die doorzending op verzoek van Nederlandse instanties in Nederlandsch-Indië was geschied. Jhr. *Michiels* meende, dat de naam van admiraal *Helfrich* daarbij werd genoemd en dat gezegd was, dat deze die mariniers in Soerabaja wilde hebben en niet in Batavia. Voor dit laatste kunnen goede redenen hebben bestaan, dat weet ik niet. Waarom de troepen naar Singapore zijn gedirigeerd, kan ik u met zekerheid niet zeggen.“

A. Hier wordt echter niet gesproken over de eerste Nederlandse troepen, doch alléén over de mariniers, die pas eind December zijn gekomen. Dezen vallen hier helemaal buiten. De vraag was, welke rol de heer van *Mook* in November heeft gespeeld. Toen was er van mariniers nog geen sprake. Dit is alles hierover.

De zaak betreffende het telegram van *van Oyen* uit Australië, op blz. 15 van de notulen van de zitting van 1 Maart, is rechtgezet. Daarna is nog verder over de grenswijziging gesproken, Mij is toen o.a. getoond een brief, die de heer *van der Plas* zou geschreven hebben in Australië in 1943 of 1944. Ik zou deze brief nog graag eens even zien. Ik heb het archief van de B.S.O. nog eens nagekeken, maar daarin is hij niet. Ik heb daarna gezocht in het archief van de marinestaf en vervolgens op het Ministerie, waar ik ten antwoord

kreeg, dat deze brief uit het archief van het Ministerie van Marine afkomstig was.

Ik zou deze brief graag eens zien, omdat ik mij er niets van herinner. De brief gaat over het resultaat van de desbetreffende conferentie te Pearl Harbour in 1944, waar inderdaad de eerste maal de grenswijziging tussen de bevelsgebieden ter sprake is gebracht. Dit is zeer belangrijk. De vorige maal heb ik mij reeds afgevraagd hoe het mogelijk is, dat ik deze brief niet ken; ik heb allerlei pogingen gedaan de strijdkrachten in *Australië* te krijgen.

93947. De **Voorzitter**: De kennis hiervan ontleent de commissie ook aan een verhoor, dat dr. *Loudon* is afgenomen. Dr. *Loudon* heeft het volgende verklaard:

„Ik weet wel, dat *Roosevelt* daarheen is gegaan als een soort vervolg op een reis naar het Westen, waar een politieke verkiezingstoer werd gemaakt. Hij heeft daar toen van geprofiteerd om naar Hawaii te gaan en daar *MacArthur* te ontmoeten. Ik herinner mij, dat het ongeveer in Juli of Augustus was. Door de persberichten heb ik die militaire conferentie van Hawaii gevolgd. Maar op dat ogenblik was de heer *van der Plas* op Hawaii aanwezig en hij heeft daarna in Australië er over gehoord. In ieder geval heeft hij een onderhoud gehad met de chef van de staf van *MacArthur*. Dat onderhoud heeft hij in een rapport vastgelegd, waarvan een doorslag naar Washington is gestuurd.

Ik heb dit verslag — zo gaat deze verder — pas heel laat gelezen. Het moet zijn aangekomen in het najaar van 1944. Ik heb hiervan — daar het in een verzegelde enveloppe aankwam en ik ongesteld was, toen deze aankwam — pas kennis genomen in begin 1946, misschien ook einde 1945, althans na de overgave van Japan. Wat ik mij herinner van dit rapport is, dat er een discussie had plaats gevonden tussen *MacArthur* en *Roosevelt*, waarbij de President hem de mededeling heeft gedaan, dat de grens zal worden verlegd naar het Oosten vanaf de Straat Soenda. *MacArthur* heeft hem toen de vraag gesteld of hij er zich rekenschap van gaf, dat dan de Engelsen in Nederlandsch-Indië zouden binnentrekken en dat zij er nooit meer uit weg zouden gaan en of dat de bedoeling was van de President, waarop *Roosevelt* heeft gezegd, dat dit helemaal zijn bedoeling niet was, maar hij stond onder zodanige druk van *Churchill*, dat hij hieraan toe moest geven, omdat hij geen breuk met *Churchill* kon en mocht riskeren. Bovendien was hem niet erg duidelijk, wat de Nederlanders nu eigenlijk wilden. Hij had daar indertijd weleens over gesproken, nl. wat de toekomst zou zijn van Nederlandsch-Indië, maar daar had hij nooit een definitief antwoord op gekregen in de vorm van een omljnd plan of dergelijke. Ik citeer nu niet woordelijk, maar ik herinner mij, dat dit zo ongeveer in dat rapport heeft gestaan.“

Ik wilde nu het verhoor sluiten en een volgende maal doorgaan. Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

C. E. L. HELFRICH.

ALGERA, *voorzitter*.

KORTHALS.

FENS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 20 SEPTEMBER 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Algera, voorzitter, de heer Roosjen, jonkvrouw Wittewaall van Stoetwegen en de heren Korthals en Fens, leden, alsmede de heer Huigens, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p.*

Verhoor van

CONRAD EMIL LAMBERT HELFRICH,

oud 64 jaar, wonende te 's-Gravenhage, luitenant-admiraal b.d.

93948. De Voorzitter: De vorige maal heeft de commissie u een afschrift van de brief van de heer *van der Plas* ter hand gesteld. Kunt u naar aanleiding daarvan mededelen, of u deze brief destijds hebt gezien?

A. Toen ik de brief had gelezen, dacht ik, dat er nog een andere brief moest zijn.

Dit is een rapport van de heer *van der Plas* met aantekeningen over de besprekingen met brigadier-generaal *Fellers* en generaal *MacArthur*.

93949. De Voorzitter: Hebt u deze brief in 1944 gezien?

A. Deze brief is niet in het archief van de B.S.O. en evenmin die, welke de heer *van Mook* er bij heeft geschreven.

De brief van de heer *van der Plas* is gedateerd 19 Augustus 1944 en is blijkbaar door de heer *van Mook* doorgezonden op 11 September 1944, en gericht aan de voorzitter van de Ministeriële Commissie Oorlogvoering.

Deze brief is niet in het archief van de B.S.O. en ik heb hem ook nooit gezien.

93950. De Voorzitter: Bent u van mening, dat u deze brieven wel had behoren te zien?

A. Jazeker; hierin is reeds sprake van de grenswijziging.

93951. De Voorzitter: Is het mogelijk, dat u naar aanleiding van het zenden van deze brief aan de voorzitter van de M.C.O., de heer *van Mook* en u de opdracht hebben gekregen naar de conferentie van Quebec te gaan?

A. Neen, want de conferentie betrof niet deze kwestie. Wij weten nu, dat de beslissing hierover pas later is gevallen. Dat men misschien hierin geen aanleiding heeft gevonden, verdere stappen te nemen, is mij niet bekend. In ieder geval had ik van deze brief op de hoogte moeten zijn, met het oog op mijn voorstellen voor de dislocatie van de krijgsmacht.

93952. De Voorzitter: U acht het dus bepaald een verzuim van de betreffende autoriteiten, dat men u geen kennis heeft gegeven van deze brief?

A. Ja. De brief, welke u mij de vorige maal hebt getoond, is eveneens van 14 Augustus 1944, d.w.z. hij is gedateerd 17 Juli 1944 en 14 Augustus door de heer *van Mook* doorgezonden aan de Minister voor Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk. Het is mij opgevallen, dat hij hierin schrijft:

„Hiernevens moge ik Uw Excellentie doen toekomen voor haar persoonlijke kennisneming verslag van een gesprek, hetwelk de heer *van der Plas* met den generaal *MacArthur* heeft gehad en dat ik heden ontving. Het sluit aan op de beschouwingen, die ik in mijn geheimen brief van 29 Juni j.l. u deed toekomen.”.

Als ik het goed zie, zijn er dus drie brieven, een van 29 Juni, een van 14 Augustus en een van 11 September.

93953. De Voorzitter: Hebt u nog opmerkingen over deze brieven?

A. De vorige maal heb ik van de brief van 11 September slechts even inzage gehad, d.w.z. van de aantekeningen van de heer *van der*

Plas, niet van de doorgaande brief van de heer *van Mook*. Indien u hierover opmerkingen vraagt, zou ik het nog wel willen bekijken. Mijn hoofdopmerking is, dat het hier gaat over het ter sprake brengen van de grenswijziging, en dat is iets, dat ik eerst veel later heb gehoord.

93954. De Voorzitter: Kent u de paraaf, die op deze brief voorkomt?

A. Ik zou het niet kunnen zeggen; is zij van de heer *Gerbrandy*? In deze brief staat „voor haar persoonlijke kennisneming”. Ik heb altijd geleerd, dat, wanneer men een brief schrijft voor persoonlijke kennisneming, men daarvan geen afschrift stuurt aan een ander. Het eigenaardige is, dat aan het eind van de alinea staat: „Afschrift hiervan zond ik aan de Ministers van Buitenlandsche Zaken, Marine en Oorlog.”.

Hieruit blijkt ook duidelijk, dat deze brief niet naar de B.S.O. is gezonden. Men kan natuurlijk van mening zijn geweest, dat door een van deze autoriteiten, in dit geval de Minister van Marine, de brief aan de B.S.O. werd doorgezonden, maar ik heb hem in ieder geval niet ontvangen.

93955. De Voorzitter: In deze brief deelt de heer *van der Plas* een uitlating van *MacArthur* mede, nl.:

„Op het oogenblik, dat actie naar Nederlandsch gebied voor de deur stond en de locale kennis en het schitterend zeemanschap der Nederlandsche marine van onschatbare waarde zouden zijn geweest, waren de Nederlandsche oorlogsschepen zonder overleg teruggeroepen.”.

Hoe zit deze zaak in elkaar?

A. Eind 1942 werd een wijziging gebracht in de dislocatie van de bovenwaterstrijdkrachten. De „Tromp”, de „Heemskerck” en twee torpedobootjagers zijn toen gedetacheerd in Fremantle. De schepen kwamen dus onder Amerikaans bevel, want het was bevelsgebied van *MacArthur*. De schepen moesten convooidiensten doen op de aanvoerroutes over de Indische Oceaan naar Fremantle. De onderzeeboten zijn toen in Ceylon gebleven, waardoor de vloot a.h.w. werd gesplitst over twee bevelsgebieden. Toen ik dit vernam, is bij mij de gedachte opgekomen of het niet wenselijk zou zijn het gehele hoofdkwartier van de B.S.O. over te brengen van Ceylon naar Australië. Hiervoor was te meer aanleiding, daar ik van mening was, dat het hoofdkwartier B.S.O. in hetzelfde land aanwezig moest zijn als de Indische Commissie. In de tweede plaats had ik de sterke indruk, dat de operaties in de South West Pacific Area onder bevel van *MacArthur* zouden beginnen, terwijl er in Ceylon onder het Britse bevel nog niets gebeurde. Er was dus alle reden voor dit ter sprake te brengen en dit heb ik dan ook gedaan bij mijn eerste bezoek aan Londen in November 1942. Toen werd beslist, dat, daar de strategie nog helemaal niet vaststond, het beter was, dat ik via Amerika naar Australië zou reizen om dit zelf met de autoriteiten in Washington en *MacArthur* te bespreken. Toen ik in Washington kwam, heeft admiraal *King*, de opperbevelhebber van de Amerikaanse vloot, mij gezegd, dat dit beschouwd moest worden als een tijdelijke detachering van de schepen onder bevel van *MacArthur* en dat het de bedoeling was, dat ze t.z.t. terug zouden gaan naar de Eastern Fleet onder Brits bevel. In Australië gekomen, kreeg ik de indruk, dat *MacArthur* deze schepen graag onder zijn bevel wilde hebben en persoonlijk drong hij sterk aan op het overbrengen van het hoofdkwartier naar Australië. Dit heb ik in een rapport aan Londen overgebracht met het voorstel, dat ik mij daarbij aansloot. Het sprak natuurlijk vanzelf, dat, wanneer ik mijn hoofdkwartier overplaatste naar Australië, in aansluiting daarop mijn strijdkrachten eveneens naar Australië zouden gaan, anders had het geen zin.

In Australië kreeg ik de indruk, dat *MacArthur* veel vlugger aan de gang zou gaan dan de Engelsen, dat hij daarvoor de middelen had en dat het winnen van de oorlog tegen Japan verreweg in de eerste plaats een Amerikaanse zaak was. Het zou n.m.m. alleen maar voordelen geven, wanneer wij de Amerikanen daarin met maximum-strijdkrachten steunden. Er was toen dus geen sprake van grens-

wijzingen, het ging zuiver om de vraag of men moest overhevelen van Brits naar Amerikaans bevel. Ik heb mijn mening steeds volgehouden, maar toen het niet lukte en de schepen eind 1943 teruggingen naar de Eastern Fleet, werd het enigszins moeilijk. In beginsel ben ik echter altijd een voorstander geweest van vrplaatsing van het hoofdkwartier naar Australië.

93956. De **Voorzitter**: Op wiens bevel werden de schepen teruggezonden naar de Eastern Fleet?

A. Door de Combined Chiefs of Staff. Dit was in overeenstemming met hetgeen admiraal King mij eind 1942 te Washington had gezegd. Wanneer ik echter had geweten (en ik had het dadelijk moeten weten), dat er sprake was van een grenswijziging, waardoor de verantwoordelijkheid voor de bevrijding van Nederlandsch-Indië in Engelse handen zou komen, dan was het ongetwijfeld veel beter geweest, dat wij met al onze strijdkrachten bij de Engelsen waren gebleven en dan was het n.m.m. ook veel beter geweest, dat de Nederlandsch-Indische Regering bij *Mountbatten* was geweest en niet bij *MacArthur*.

93957. De **Voorzitter**: Naar ik meen, stond de Nederlandse Regering ten aanzien van het al of niet overbrengen van het hoofdkwartier niet op hetzelfde standpunt als u.

A. De Nederlandse Regering heeft mijn voorstel niet goedgekeurd. Zij heeft gezegd, dat zo weinig mogelijk verandering in de eenmaal bestaande situatie moest worden gebracht. Bovendien heb ik begrepen — het is niet met zoveel woorden gezegd —, dat de Regering, nu zij in Londen zetelde en de vloot had ingedeeld bij de Eastern Fleet, het beter was deze daar te houden. Dezelfde overweging heeft een rol gespeeld later t.a.v. de opleiding van de troepen. Daarover is ook nogal wat te doen geweest: het ware weet ik er niet van, maar andere mensen kunnen u er otegenzeggijk meer van vertellen. Waarom werd b.v. een mariniersbrigade in Amerika opgeleid en waarom werd een Prinses Irene-Brigade, die bovendien nog niets deed, in Engeland aangehouden?

De **Voorzitter**: Deze punten worden ook door de commissie onderzocht.

A. Om nu nog even op de brief terug te komen. Het is zeer vreemd, dat ik deze niet heb ontvangen. U begrijpt wel, dat ik dan nooit meer over Australië zou hebben gesproken en dat de vloot geconcentreerd bij de Eastern Fleet gebleven was. Wij zouden dan, onmiddellijk in het bevelsgebied van de verantwoordelijke bevelhebber, onze meeste strijdkrachten beschikbaar hebben gehad. Nu is daarentegen het gevolg geweest, dat ik, notabene met veel moeite, Hr. Ms. „Tromp“, het enige bovenwaterschip, dat mij in 1945 overbleef, naar het bevelsgebied van *MacArthur* heb gezonden, terwijl het juist op basis Ceylon had moeten blijven.

93958. De **Voorzitter**: De vorige maal hebt u aan het einde van het verhoor gezegd, dat u nog verschillende opmerkingen wilde maken over de grenswijziging. Ik wil u daartoe in de gelegenheid stellen.

A. Gaarne, Mijnheer de Voorzitter. Voor mij waren er vele onduidelijkheden in de grenswijziging. Wanneer is deze voor het eerst ter sprake gekomen, en van wie ging het voorstel tot wijziging uit? De tweede vraag is: wanneer heeft *Mountbatten* hiervan geweten? Deze vraag is van belang, omdat admiraal *Mountbatten* mij in Augustus 1945 zei, dat deze grenswijziging voor hem een „verrassing“ was en dat hij daarom niet die maatregelen had kunnen nemen, die nodig waren om deze grotere verantwoordelijkheid te kunnen dragen. Uit de na-oorlogse literatuur ben ik wat wijzer geworden. In de eerste plaats is er een uitlating van *Sumner Welles* in 1947 in zijn boek „Where are we heading?“ op blz. 278. Hij schrijft daar:

„Het is niet algemeen bekend, dat de Nederlandse Regering lang voor het eind van de oorlog aan de Regering der Verenigde Staten om steun verzocht bij het herstel van haar gezag in Nederlandsch-Indië en dat een voorlopige verplichting was geaccepteerd, dat Amerikaanse strijdkrachten onder generaal *MacArthur* die verantwoordelijkheid zouden dragen. Indien deze overeenkomst uitgevoerd was, is het zeer waarschijnlijk, dat de langdurige opstanden in Indonesië voorkomen hadden kunnen worden en dat men tot een vredige en ordelijke overgangsregeling tot bepaalde (totale?) autonomie was gekomen. Helaas echter verklaarde de Britse Regering, toen zij van die afspraak hoorde, dringend, dat haar prestige in het Verre Oosten in de waagschaal zou worden gesteld, indien Amerikaanse strijdkrachten onder generaal *MacArthur* de bevrijding zouden bewerkstelligen, aangezien Indonesië binnen de Britse operationele sfeer lag, toegevoegd aan de legers onder bevel van lord *Louis Mountbatten*.“

Ik heb hier slechts betrekkelijk ondergeschikt commentaar op, nl. dat het toen niet waar was, dat Indonesië binnen de Britse operationele sfeer lag; dit was slechts waar ten aanzien van Sumatra. Uit deze verklaring blijkt, dat de grenswijziging reeds door de Britse Regering onder *Churchill* werd gewenst, althans, dat moet ik er uit opmaken. Een bevestiging hiervan vind ik in hetgeen admiraal *Leahy*, de persoonlijke stafchef van president *Roosevelt* gedurende de oorlog, schrijft in zijn boek: „I was there“, blz. 2511252, over de conferentie te Honolulu in Juli 1944. Deze datum klopt dus met de rapporten van de heren *van der Plas* en *van Mook*. Er werd daar gesproken over het aandeel van de Britten in de komende operaties tegen Japan. *Leahy* schrijft, dat uit rapporten bleek, dat er elementen in *Churchill's* Regering waren, die pleitten voor een „controlling interest“ in Nederlandsch-Indië zodra het was heroverd. Ik vestig er de aandacht op, dat het dus niet alleen ging om een Britse herovering, maar ook over een pleidooi voor een „controlling interest“ in Nederlandsch-Indië na de herovering! Generaal *MacArthur* zou zich hiertegen hebben verzet. Hij rapporteerde dit aan admiraal *King* en gaf als zijn mening te kennen, dat, hoewel de ware Britse bedoelingen onbekend waren, de ervaring had geleerd, dat het, indien de Britten gezag zouden krijgen over Nederlands gebied, moeilijk zou zijn „to prey them loose“, Ik geloof, dat de vrije vertaling hiervan is „hen er weer uit te werken“. De vraag is of *Mountbatten* hiervan wist; is het inderdaad eerst in Juli 1944 te Honolulu ter sprake gebracht of eerder? Naar aanleiding van het voorgaande moeten wij wel aannemen, dat het in elk geval in Juli 1944 te Honolulu ter sprake is gekomen.

93959. De **Voorzitter**: Dat blijkt ook uit de eerste brief van de heer *van der Plas*.

A. Ik heb hierover in Australië wel iets gehoord, maar ik heb nooit geweten, dat er officieel over werd gerapporteerd. Het beperkte zich bij mij tot geruchten, die pas later een meer definitieve vorm aannamen.

93960. De heer **Fens**: Hebt u de opmerking van lord *Louis Mountbatten* tegenover u, dat het hem verbaasde, dat dit was gebeurd, terwijl hij er niets van afwist, opgevat als een soort vriendelijke „escape“, of hebt u de indruk gekregen, dat het inderdaad zo was?

A. Op dat ogenblik heb ik hem geloofd, maar dat geloof is aan het wankelen gegaan door de na-oorlogse literatuur. Wat deze laatste aangaat, er zijn dus in de eerste plaats de boeken, welke ik reeds heb genoemd. Dan is er het boek „The last Viceroy“ van *Ray Murphy*, een Amerikaans schrijver, die, volgens eigen zeggen, lang bij of rond het hoofdkwartier van *Mountbatten* vertoefd heeft. Volgens hem zou *Mountbatten* het geweten moeten hebben in Juni 1945, toen hij naar generaal *MacArthur* te Manilla vloog. Het voorstel zou te Manilla van generaal *MacArthur* zijn uitgegaan, ten einde hem de handen vrij te geven tegen Japan in het Noorden. Dit komt precies overem met mijn oude angst, welke ik van het begin af aan heb gehad, toen ik hoorde, dat generaal *MacArthur* naar de Philippijnen zou gaan. Ik vreesde nl., dat hij dan niet meer van de Philippijnen uit naar het Zuiden zou gaan, maar dat hij integendeel uitsluitend naar het Noorden zou kijken. Vandaar dat ik heb getracht gedaan te krijgen, dat hij vanuit Australië via Nederlandsch-Indië naar de Philippijnen zou gaan.

Ik heb gewacht op het officiële rapport van *Mountbatten* en dit is nu juist gepubliceerd. In dit rapport wordt bovenstaande bevestigd. *Mountbatten* heeft te Manilla over de grenswijziging gesproken op initiatief van *MacArthur*, hetgeen mij vreemd voorkomt, omdat *MacArthur* er, blijkens zijn uitlatingen te Honolulu, juist niet voor geporteerd was. Er was sindsdien echter een jaar verlopen. *MacArthur* is, dat staat voor mij vast, wel degelijk van plan geweest van de Philippijnen uit naar Java te gaan in afwachting van de volledige voorbereiding voor de landing in Japan. In verschillende gegevens is te vinden, dat het eerste offensief tegen Japan zelf op zijn vroegst in de lente van 1946 werd verwacht. *MacArthur* was reeds in Juni 1945 in Balikpapan en ik geloof, dat hij, als hij had mogen dóór-zetten, het best met enige divisies vóór het einde van het jaar op Java had klaar gespeeld. Of *MacArthur* intussen uit Washington opdracht had gekregen het bevel over te dragen, is mij niet bekend. Dit wordt ook nergens gezegd, maar het ligt wel in de rede dit te veronderstellen. Toen *MacArthur* niet werd toegestaan vanuit Balikpapan verder om de Zuid te gaan, was zijn interesse in Nederlandsch-Indië natuurlijk belangrijk verminderd, en hij kan toen heel goed van mening zijn geweest, dat het, de voorkeur verdiende, dit gebied aan *Mountbatten* te geven, waardoor hij zelf al zijn krachten op het Noorden zou kunnen concentreren. Naar aanleiding van het rapport van *Mountbatten* heb ik enig commentaar, omdat er verschillende dingen mee in verband staan.

Voor ons is vooral van belang hetgeen de voormalige opperbevelhebber schrijft over:

- 1°. de grenswijziging tussen de bevelsgebieden;
- 2°. de strijdkrachten, die hij ter beschikking had voor de bezetting van het operatiegebied, vooral van Malakka en Nederlandsch-Indië;
- 3°. de met het Japanse commando getroffen regelingen na 15 Augustus 1945, speciaal ten aanzien van Nederlandsch-Indië.

Betreffende punt 1 het volgende: Op 5 April 1942 waren de bevelsgebieden ingesteld. Sumatra stond toen onder Brits bevel en de rest onder Amerikaans bevel. Dit bleef zo toen op 16 November 1943 het S.E.A.C. onder opperbevel van *Mountbatten* werd ingesteld. Later werd geheel Nederlandsch-Indië onder *Mountbatten* gesteld. Wanneer geschiedde dit en waarom? In aansluiting op hetgeen ik hiervoren heb vermeld, geeft het *rapport-Mountbatten* enige klaarheid, maar toch niet helemaal. Op blz. 180 van het Engelse rapport zegt *Mountbatten*:

"At the beginning of June 1945 I had enquired of the Chiefs of Staff whether I could safely begin to plan for post-"Mailfist"-operations, under assumption that the boundaries of S.E.A.C. would remain unchanged."

De "Mailfist-operation" is de naam voor de bezetting van Singapore. De „post-Mailfist-operations" zijn dus alle operaties, die moesten worden voorbereid na de bezetting van Singapore. Dit is voor ons het belangrijkste. Waarom vroeg de admiraal dit; had hij er reeds eerder iets over gehoord, zo ja, wanneer? Hierover zwijgt het rapport echter. De Chiefs of Staff antwoordden, dat zij niet konden garanderen, dat de grenzen ongewijzigd zouden blijven, want deze vraag vormde nog een punt van discussie tussen Londen en Washington. De grens was begin Juni 1945 dus nog niet definitief verlegd; er werd slechts over gediscussieerd. Ik moet aannemen, dat de Nederlandse Regering van het verdere verloop van deze kwestie niet op de hoogte werd gehouden. In zijn boek "Indonesia", Engelse uitgave, schrijft professor *Gerbrandy* n.l. op blz. 95/96:

"The question whether the authority of S.E.A.C. should be extended may have been mentioned at Quebec. The effective decision was taken at the meeting of the Big Three at Potsdam. Netherlanders were greatly surprised."

Hieruit maak ik op, dat er iets moet zijn gebeurd tussen de conferentie te Potsdam in Augustus 1945 en de ontvangst van de brief: anders kan de heer *Gerbrandy* niet schrijven: "Netherlanders were greatly surprised". Is er in die tijd een verzekering aan de Nederlandse Regering gegeven, dat de grenzen niet zouden worden veranderd? Men moet het haast aannemen, wanneer men leest hetgeen de heer *Gerbrandy* schrijft. In ieder geval heb ik ook hiervan niets geweten.

In 1945 ageerden onze onderzeeboten vanuit Fremantle, dus onder Amerikaans bevel. Deze waren n.l. later naar Fremantle gegaan om samen met de Engelse onderzeeboten en de Amerikaanse onder één geconcentreerd bevel te opereren, terwijl het enige grotere oorlogsschip Hr. Ms. „Tromp", in Mei 1945 werd ingedeeld bij de Amerikaanse zevende vloot. Toen ik in Augustus 1945 te Colombo terugkeerde, was er geen schip onmiddellijk onder Brits bevel beschikbaar en lag de „Tromp" ver in het Oosten onder Amerikaans bevel. Zij kwam, zoals bekend, pas half September te Priok aan, te zamen met de Britse kruiser „Cumberland".

Admiraal *Mountbatten* schrijft in zijn rapport in § 626, dat hij op 11 Juni 1945 naar Manilla ging voor besprekingen met *MacArthur*. Volgens het vermeldde in § 628 deed *MacArthur* aldaar de suggestie, dat *Mountbatten* van hem het bevel zou overnemen over de S.W.P.A. bezuiden de Filippijnen, dus geheel Nederlandsch-Indië voor zijn rekening zou nemen, opdat *MacArthur* zich dan geheel zou kunnen wijden aan de operaties tegen Japan. De aanval op Kiushu (het zuidelijkste eiland van de Japanse archipel), was op November 1945 vastgesteld en de eindaanval op Hondu (het hoofdeiland) in de laatste maanden van 1945.

In herinnering moge worden gebracht, dat in Nederlandsch-Indië Tarakan en Balikpapan reeds door *MacArthur* waren heroverd.

Mountbatten antwoordde, dat hij wel bereid was, doch eerst na de herovering van Singapore en de openstelling van Straat Malakka (vernieldelijk in October), indien althans de hoogste oorlogsleiding hem dit verzocht en mits hem alle inlichtingen over dit gebied en enkele specialisten ter beschikking werden gesteld.

Het is vreemd, dat dit verzoek van *MacArthur* uitging, terwijl hij zich volgens de rapporten van de heer *van der Plas* juist ten sterkste had verzet tegen een wijziging der bevelsgebieden. Het ligt voor de

hand aan te nemen, dat *MacArthur* toen reeds dienovereenkomstig positieve instructies had ontvangen.

Op 14 Juli was *Mountbatten* te Kandy terug en vertrok de 23ste naar Londen. Te Caïro kreeg hij bevel rechtstreeks naar Berlijn te gaan, waar hem op een speciale bespreking op de 24ste medegedeeld werd, dat de grenzen der bevelsgebieden zouden worden gewijzigd. Het voornaamste deel der S.W.P.A. zou bij S.E.A.C. komen en de rest onder Australisch bevel. *Mounbatten* gaf een soortgelijk antwoord aan *MacArthur*. Hij zou de kwestie nader in overweging nemen en legde nogmaals de nadruk op het gemis aan voldoende inlichtingen over het gebied, dat nu aan zijn bevelsgebied zou worden toegevoegd.

Wat betreft het gebrek aan inlichtingen, dat begrijp ik niet. Gebrek aan specialisten had *Mounbatten* zeker niet. Het gehele hoofdkwartier van de B.S.O. stond onder zijn bevel. Alle inlichtingen, welke de Nefis in Australië verzamelde, kwamen ook bij mij en werden doorgezonden naar Kandy. Men was volledig op de hoogte van alles, wat wij deden, en men had de beschikking over talloze specialisten, al waren het weliswaar Nederlanders!

Generaal *Marshall* trachtte *Mounbatten* te Berlijn te overtuigen, dat hij de verantwoordelijkheid over Frans Indo-China, zuid van de parallel van 16° N. Br., Java, Borneo en Celebes, moest overnemen zo spoedig mogelijk na 15 Augustus. Er zou een Britse macht gevormd worden, waarin *Mounbatten* een aandeel moest leveren, om in de lente van 1946 deel te nemen aan de hoofdoperaties tegen Japan. Dit zou prioriteit hebben boven alle operaties in Zuid-Oost-Azië. Terzelfdertijd deelden *Roosevelt* en *Churchill* hem in het grootste geheim mede, dat zij van plan waren begin Augustus atombommen te bezigen. *Churchill* voorspelde, dat Japan daarna om vrede zou vragen en dat de oorlog omstreeks half Augustus geëindigd zou zijn.

Op 25 Juli keerde *Mounbatten* te Londen terug, waar ik hem sprak. Op 12 Augustus ging hij terug naar Kandy, op 14 Augustus gaf Japan zich over en op 15 Augustus schortte *Mounbatten* vanuit Kandy alle operaties tijdelijk op.

Ofschoon hij in § 636 van zijn rapport schrijft, dat hij op 14 Augustus het voor hem „onverwachte" bevel kreeg de nieuwe grenzen te aanvaarden (in zoverre onverwacht, omdat hij in Berlijn had gezegd het probleem in overweging te zullen nemen), zo dient toch te worden geconstateerd, dat *Mounbatten* vóór die datum van de plannen afwist, zodat zijn mededeling aan mij na mijn terugkomst op Ceylon, dat deze grenswijziging voor hem een „verrassing" was, niet juist kan zijn. Hij had ons zelfs, ook ná zijn gesprek met *MacArthur* te Manilla, niets medegedeeld over de mogelijkheid van een grenswijziging. Intussen moet hij tijdig geweten hebben, dat op 17 Augustus de onafhankelijkheid van de Republiek Indonesia door *Soekarno* was uitgeroepen. Dit was door de radio geschied en dus openbaar. Dit is van belang bij de behandeling van punt 3 (de met het Japanse commando getroffen regeling).

Hadden wij tijdig geweten, dat Nederlandsch-Indië onder bevel van *Mounbatten* zou komen, dan had ik uiteraard alle moeite gedaan de schepen in S.E.A.C. te houden. Hier zijn mijns inziens twee fouten gemaakt; in de eerste plaats had *van Mook* mij moeten inlichten en in de tweede plaats had toch zeker de Nederlandse Regering betrokken moeten worden in de besprekingen over een voorgenomen grenswijziging.

Punt 2 betreft de beschikbare strijdkrachten.

Volgens § 569 van het rapport waren aanvankelijk voor de landing op Malakka (operatie-Zipper, welke gevolgd zou worden door de operatie-Mailfist, de bezetting van Singapore) bestemd twee divisies infanterie plus één brigade en zou de totale sterkte gebracht worden op vijf divisies, één gepantserde brigade en één brigade parachutisten, terwijl bovendien nog twee divisies beschikbaar zouden zijn voor daaropvolgende operaties. Deze macht zou worden overgebracht in twee kleine en twee grote landingschepen van het hoofdkwartier, tien landingsvaartuigen infanterie, 59 landingsvaartuigen voor tanks, benevens een groot aantal grotere en kleine landingschepen. De „resistance movement" op Malakka bestond uit meer dan 300 guerrilla's die bevoorrad werden door vliegtuigen uit India. Deze beweging was in de loop van de oorlog door de Britten opgebouwd; zij werden bewapend vanuit Ceylon en India; wij hebben er ook aan meegedaan.

In § 570 spreekt *Mounbatten* wederom over onvoldoende inlichtingen, hetgeen niet wegneemt, dat hij blijkbaar wist, zoals hij in dezelfde paragraaf vermeldt, dat de Japanse garnizoenen in Nederlandsch-Indië, Siam en Indo-China verzwakt werden, ten einde meer Japanse strijdkrachten op Malakka en in Singapore te concentreren.

Dit is zeer belangrijk, omdat het volkomen in strijd is met hetgeen mij later altijd door admiraal *Mounbatten* is gezegd, n.l. dat de Japanners daar zo sterk zouden zijn.

Op 9 September werd geland op het kustgebied van Port Swettenham en Port Dixon met een sterkte van twee divisies, de 50ste Indian Tank Brigade en de 5de Britse Brigade parachutisten.

93961. De **Voorzitter**: Mag ik u hier even interrumpen? In één van zijn verhoeren bespreekt de heer Feuilletau de Bruyn de brief van de heer van Mook aan Lord Louis Mountbatten van 3 September 1945. Het zal u wel bekend zijn, dat er toen op Kandy een onderhoud heeft plaatsgehadt tussen de heer van Mook en Mountbatten.

De heer Feuilletau de Bruyn zegt:

„Ik kom nu terug op dat stuk van dr. van Mook, het officiële Kamerstuk no. 65b van de Eerste Kamer, 1946/1947, dat u bekend is. Wat opvalt in deze brief van 3 September 1945 aan lord Louis Mountbatten is, dat van Mook geen gewapend ingrijpen van troepen heeft gevraagd aan Mountbatten. Dat is voor mij onbegrijpelijk. Want dr. van Mook wist, hoe de toestand op Java was, blijkens de bijlagen van de brief, maar hij vroeg toch geen troepen aan. Hij geeft wel dit advies:

„The existing local administrative officers might be temporarily recognized without going into the question whether the appointment of a number of them by the Japanese M.G. must be considered illegal, or whether some individuals may be notorious collaborators.”.

En dan verbaast hij zich in zijn boek, dat Christison, zodra hij op Java komt, zegt, dat hij Java wil besturen met behulp van de republikeinen! Ik wil Christison niet verdedigen, het tegendeel is waar. Want dit is een van de meest perfide dingen, die de Engelsen hebben gedaan. — Maar kan van Mook hem daarvan een verwijt maken? — Men wist toch, dat deze collaborateurs republikeinen waren. Maar hoe kon dr. van Mook deze dingen doen buiten de B.S.O. — dit is admiraal Helfrich geweest — om? Dr. van Mook had alle functies, maar van één functie moest hij afblijven volgens het besluit D 65, nl. van die van opperbevelhebber. En hier betrof het toch zaken, waarover de opperbevelhebber behoorde te oordelen, en dr. van Mook had hem niet mogen passeren. Bovendien, hoe komt het, dat dr. van Mook geen fel protest heeft ingediend tegen het feit, dat Mountbatten op 3 September 1945 250 000 soldaten beschikbaar had, die in Indonesië ingezet hadden kunnen worden? „The Times” van Maandag 24 Juni 1946 schrijft daaromtrent:

“Admiral lord Louis Mountbatten, accompanied by lady Louis Mountbatten, on Saturday inspected the Malaya contingent to the V-day parade in Kensington Gardens. He said that on September 9, 1945, we were going to land 250 000 soldiers, the greatest invasion force seen in the Far East, to reconquer Malaya.”.

Kon dit contingent niet naar Java doorgaan? Waarom heeft van Mook hierover niet gerept in zijn officiële brief aan Mountbatten? De Engelsen hadden de soldaten immers beschikbaar. Maar, wanneer ik u nu mag herinneren aan wat ik zoëven heb voorgelezen van blz. 113, toen ik zei, dat dr. van Mook en het Cabinet Schermerhorn-Drees het er over eens waren geworden Indonesië onafhankelijk te maken, dan meen ik, dat dit toch — ik kan niet beoordelen of het juist is — een eigenaardig licht werpt op deze zaak. Waarom heeft van Mook juist het tijdstip uitgekozen, dat admiraal Helfrich tegenwoordig was in Tokio bij de overgave-ceremonie, om met Mountbatten te onderhandelen? Want toen admiraal Helfrich op Kandy kwam, was van Mook net vertrokken. Dit was eigenaardig. Admiraal Helfrich was de opperbevelhebber en niet van Mook. Die beslissing had dr. van Mook, naar mijn mening, dan ook niet mogen nemen. U weet, dat Christison bij de landing de Republikeinse leiders heeft erkend. Van Mook vertelt dat ook in zijn boek. Mijn vraag is: Heeft de Regering-Schermerhorn ingegrepen om hiertegen te protesteren? Ik noem dit kortweg verraad van onze bondgenoot Engeland. Van Mook heeft er wel tegen geprotesteerd. Maar het is onbegrijpelijk voor mij, dat de Nederlandse Regering dit niet heeft gedaan. Ik heb er nooit iets over in de krant gelezen.

Ik ben thans met het eerste deel klaar; ik zou thans willen overgaan tot het tweede.

De **Voorzitter**: Weet u ook of de heer Helfrich heeft geprotesteerd tegen wat u beschouwt als een ingrijpen in zijn bevoegdheid door de Luitenant-Gouverneur-Generaal?

A. Ik zou u willen voorstellen dit aan de heer Helfrich zelf te vragen. Hij heeft mij dit verteld.”.

Ik wil graag uw zienswijze hierover horen, ook in verband met het aantal soldaten, nl. 250 000, dat wordt genoemd.

A. In een gesprek met de heer Feuilletau de Bruyn heb ik betwijfeld, of het getal, dat hij noemt, juist is. Mountbatten had mij gezegd ongeveer 100 000 man beschikbaar te hebben buiten Burma voor operaties op Malakka. Wanneer men zijn rapport leest, dan blijkt, dat Mountbatten, als alles er was, de beschikking zou hebben over 7 divisies, één gepantserde brigade, één brigade parachutisten. Bij elkaar is dit geen 250 000 man.

93962. De heer **Korthais**: Waarvoor zou Mountbatten deze troepen beschikbaar hebben?

A. Ik heb zoëven gezegd, dat volgens § 569 van het rapport van Mountbatten aanvankelijk voor de landing op Malakka waren bestemd twee divisies infanterie plus één brigade, en de totale sterkte zou worden gebracht op vijf divisies, één gepantserde brigade en één brigade parachutisten, terwijl nog twee divisies beschikbaar zouden zijn voor daaropvolgende operaties. Totaal waren voor Malakka en daarop volgende operaties beschikbaar zeven divisies, één gepantserde brigade en één brigade parachutisten. Ik geloof niet ver bezijden de waarheid te zijn, als dit bij elkaar hoogstens een 125 000 man is en niet 250 000 man, hetgeen niet wegneemt, dat ook, naar mijn mening, deze macht ruim voldoende was geweest ook in Nederlandsch-Indië de operaties uit te voeren.

Ik heb herhaaldelijk gezegd: geef ons 10 000 man, 5000 op Java en 5000 op Oost-Sumatra.

93963. De **Voorzitter**: Hier wordt eigenlijk gesuggereerd, dat de heer van Mook opzettelijk dit tijdstip had uitgekozen voor het bezoek aan Mountbatten, omdat u niet kon meegaan?

A. Dit is weer een ander punt. De heer van Mook was vanuit Australië in Kandy gekomen en ik was blij, dat hij dit deed, omdat hij, naar mijn mening, nu de grens was gewijzigd, bij Mountbatten behoorde te zijn en niet in Brisbane. Hij kwam echter nadat ik naar Tokio was vertrokken en in plaats van even on mij te wachten, is hij de dag vóór mijn terugkomst weer vertrokken naar Australië. Ik heb slechts één brief van hem gevonden, een persoonlijke brief, waarin hij mij gelukwensde met mijn bevordering tot luitenant-admiraal en mij voorts mededeelde, dat hij, na een bespreking met Mountbatten, het militair gezag geheel aan zich had getrokken. Van de brief van 3 September weet ik niets.

De **Voorzitter**: Het is een bijlage bij een stuk, dat aan de Eerste Kamer is overgelegd, Kamerstuk no. 656.

A. Weet u ook waar de brief vandaan komt?

De **Voorzitter**: De brief is door de Minister overgelegd. U kunt met uw beschouwing doorgaan.

A. Er is tenslotte geland in Malakka met twee divisies, de 23ste en 25ste Indian Divisions, de 50ste Indian Tank Brigade en de 5de Britse Brigade Parachutisten. De vloot bestond uit de slagschepen „Nelson” en „Richelieu”, drie kruisers, vijf escort-carriers en 12 destroyers. Geen enkele tegenstand werd ondervonden. Het is mij onverklaarbaar, dat van een dergelijke macht niets had kunnen worden afgestaan voor een gedeeltelijke bezetting van Sumatra, b.v. Medan, of Java. Alleen reeds de verschijning van een deel der vloot voor Batavia had reeds een machtige en misschien wel toen reeds overwegende indruk gemaakt. Maar het eerste machtsvertoon kwam te Priok eerst op 15 September, ruim een maand na de overgave van Japan in de vorm van één Britse kruiser, de „Cumberland”. Weliswaar had de overgave van het Japanse bezette gebied, waarin Nederlandsch-Indië gelegen was, eerst op 12 September te Singapore plaats (namens de Japanse opperbevelhebber van dat gebied, veldmaarschalk graaf Terauchi), en zou men daaruit de conclusie kunnen trekken, dat vóór deze datum geen Britse strijdkrachten in Nederlandsch-Indië konden worden ontscheept; zulks klopt echter niet met de Britse bezetting van Sabang reeds op 2 September 1945 (zie § 645), waarvan wij trouwens afwisten en welke haven toch ook tot Nederlandsch-Indië behoorde. M.i. kon elke operatie ter herbezetting van het gehele gebied ondernomen worden na de ondertekening der Japanse overgave in Tokio, welke op 2 September had plaats gevonden. De overgave van het gebied, waarover maarschalk Terauchi bevelhebber was, waaronder Nederlandsch-Indië, op 12 September te Singapore, was een formele ceremonie, te weten de officiële ondertekening van de betreffende documenten. Daarop behoefde m.i. geen enkele operatie of landing op Java of Sumatra te wachten, zoals blijkens bovenstaande dan ook ten aanzien van Sabang niet is geschied. Het eiland werd bezet door Britse mariniers van de kruisers „London” en „Cumberland”.

Punt 3 is een vraag, die bij mij is opgekomen en slechts in zeer negatieve zin is beantwoord door het rapport van *Mountbatten*. Ik heb mij altijd afgevraagd, wat *Mountbatten* met de Japanse commandanten heeft afgesproken over Nederlandsch-Indië, wetende, dat op 17 Augustus de republiek was uitgeroepen. Bij lezing van het rapport valt het op, dat met geen woord gerept wordt over de gebeurtenissen in Nederlandsch-Indië, dat toch ook sinds 15 Augustus onder verantwoordelijkheid van deze opperbevelhebber was gesteld. Over *Soekarno* en de uitroeping der Republiek Indonesia wordt niet gesproken en evenmin kan men uit het rapport lezen of en, zo ja, wannéér speciale regelingen ten aanzien van Nederlandsch-Indië ter sprake kwamen. Na 15 Augustus trachtte de admiraal contact te krijgen met de Japanse opperbevelhebber, maarschalk *Temuchi* door middel van aan hem gerichte boodschappen via de All India radio te Delhi, via de radio van S.E.A.C. op Ceylon, via Manilla-radio en via Saigon. (§ 637). Volgens het vermeld in § 639 werd op 20 Augustus via All India radio contact verkregen en kreeg *Terauchi* bevel een delegatie per vliegtuig te zenden naar Rangoon, ten einde daar te ontmoeten de chef van de staf van *Mountbatten*, luitenant-generaal *Browning*, ter ondertekening van een voorlopige overeenkomst, in afwachting van de officiële overgave te Tokio en Singapore. Op 26 Augustus arriveerde deze Japanse delegatie te Rangoon en op 27 Augustus, beter in de nacht van de 27ste, werd deze voorlopige overeenkomst getekend. Er was dus reeds vóór de officiële overgave te Tokio en Singapore een overeenkomst getekend tussen *Mountbatten* en *Terauchi*, nl. op 27 Augustus. Instructies werden daarin gegeven aan *Terauchi* en via hem aan alle betrokken Japanse onderbevelhebbers (dus ook die in Nederlandsch-Indië) en de Britse bevelhebbers van de bezettende machten, handelende op gezag en uit naam van *Mountbatten*. De opdracht luidde: in alle opzichten de Britse bevelhebbers te assisteren en te gehoorzamen (§ 643).

Dit gebeurde dus vóór de overgave te Tokio en lang vóór de overgave te Singapore waren deze orders reeds uitgegaan en de overeenkomst getekend.

Als men dit leest, rijst dadelijk de vraag, wat er ten aanzien van Nederlandsch-Indië werd vastgesteld. De inhoud van de overeenkomst wordt in het rapport niet gepubliceerd, zodat wij in het duister tasten of daarin iets is gezegd over de toestand in Nederlandsch-Indië en, zo ja, welke orders *Terauchi* kreeg ten aanzien van de z.g. Republiek Indonesia en haar scheppers. Het had m.i. voor de hand gelegen, dat toen pertinente instructies en bevelen waren verstrekt ten aanzien van die republiek. Het lijkt geen twijfel, dat dergelijke instructies stipt zouden zijn uitgevoerd. *Mountbatten* schrijft immers zelf in zijn rapport in § 644:

"As a result of this meeting, at which it had been obvious that the Japanese High Command intended to obey my orders punctuously. I decided that I did not have to guard against large-scale opposition and that I could now take certain risks."

Deze „risks” werden blijkbaar niet genomen in Nederlandsch-Indië en daar werd blijkbaar wel „large-scale opposition” verwacht! Overigens rijst de vraag of dr. *van Mook*, die van 30 Augustus tot 5 September op Ceylon verbleef en één of meer besprekingen met *Mountbatten* had, op de hoogte werd gebracht van de gesloten voorlopige overeenkomst met *Terauchi* en, zo ja, of hij *Mountbatten* met nadruk heeft verzocht de nodige instructies te geven ten aanzien van *Soekarno* en de Republiek.

Ik wist van deze voorlopige overeenkomst niets af en de heer *van Mook* heeft mij over zijn besprekingen weinig medegedeeld. Zoals in mijn boek, deel II, blz. 226, vermeld, vond ik slechts na terugkomst uit Tokio een brief, waarin hij schreef, dat hij over civil affairs had gesproken en over de uitoefening en de regeling van het Militair Gezag.

93964. De **Voorzitter**: U bent dus van oordeel, dat de heer *van Mook* ook over de militaire toestand had behoren te spreken?

A. Wanneer *Mountbatten* hem iets had gezegd over de militaire toestand, dan had hij dit aan mij moeten doorgeven. *Mountbatten* besprak met de heer *van Mook* wel degelijk militaire zaken en dat was mij bekend. Het was juist verwarringscheppend, dat de geallieerde bevelhebbers met twee Nederlandse autoriteiten te maken hadden.

Ik was dit gewend en het zou dus niets bijzonders zijn geweest, als de heer *van Mook* ook toen over militaire zaken had gesproken. Later is er een telegram geweest van *van Mook* aan *Mountbatten* over militaire dislocaties in Nederlandsch-Indië, waarvan ik zelfs geen afschrift ontving. *Mountbatten* heeft er toen in een bespreking te Kandy zijn verbazing over uitgesproken, dat het telegram niet aan mij was doorgegeven.

Op blz. 228 van deel II van mijn boek heb ik geschreven:

„Ik realiseerde mij, dat er op 12 September reeds bijna een maand verlopen zou zijn sinds 15 Augustus en de uitroeping van de Republiek Indonesia, waarachter Japan stond als de lachende promotor en oprichter. Ik vreesde, dat Japan daar misbruik van zou maken en ik drong aan op strenge orders aan de Japanse bevelhebbers, overeenkomstig de bepalingen van het Instrument of Surrender en de Algemene Order No. 1. Voorzover mij bekend, zijn dergelijke orders dan ook van S.E.A.C. uitgegaan. Maar zij kwamen, of te laat, of zij werden niet uitgevoerd."

Niet wetende van de hiervoren genoemde „voorlopige overeenkomst", waarvan ik nu eerst uit het juist verschenen rapport van *Mountbatten* kennis neem, schrijf ik „overeenkomstig de bepalingen van het Instrument of Surrender", dat echter pas op 2 September d.a.v. is ondertekend en gepubliceerd.

Het is buitengewoon belangrijk te weten, wat eigenlijk op de overeenkomst van 27 Augustus ten aanzien van Nederlandsch-Indië met *Terauchi* is besproken en in hoeverre de heer *van Mook* daarvan op de hoogte is geweest. Juist in die tijd is de heer *van Mook* in Kandy geweest.

93965. De **Voorzitter**: Wanneer precies?

A. Daarover lopen de meningen uiteen. De heer *van Mook* zegt, dat hij 22 of 23 Augustus in Kandy is gekomen. Hij is echter 30 Augustus gekomen, want als hij 23 Augustus was gearriveerd, had ik hem moeten zien, en ik heb hem niet gezien. De heer *van Mook* is gekomen nadat ik naar Tokio was vertrokken. Op blz. 226 van mijn boek schrijf ik dan ook:

„Dr. *van Mook* was één of twee dagen na mijn vertrek naar Japan op Ceylon gearriveerd uit Australië, ik meen op 30 Augustus. Uit zijn boek, op blz. 77, zou opgemaakt kunnen worden, dat hij op 22 Augustus te Kandy aankwam. Dit moet een vergissing zijn; ware dit juist, dan had ik hem vóór mijn vertrek gezien en dat is niet het geval geweest."

93966. De **Voorzitter**: In het boek van de heer *van Mook* staat, dat het hem niet mogelijk was vóór 22 Augustus Kandy te bereiken, daar de vliegverbinding van Perth naar Colombo weinig frequent was. Er staat dus niet, dat hij er op 22 Augustus is gekomen, maar dat het hem niet mogelijk was vóór 22 Augustus te komen.

A. Waar het op aan komt, is, dat de heer *van Mook* niet op Ceylon was toen ik naar Tokio vertrok en evenmin toen ik vandaar terugkwam, want dan had ik hem in Kandy moeten ontmoeten, en dat is beslist niet het geval geweest.

93967. De **Voorzitter**: Een andere opmerking van de heer *van Mook* is:

„Nog werd tijdens dit verblijf in Kandy een eerste reactie besproken op de radioberichten, die men uit Batavia opving omtrent de uitroeping van de Republiek Indonesia op 17 Augustus 1945."

Er is dus blijkbaar wel over gesproken.

A. Op 6 September ben ik weer te Colombo teruggekeerd en de dag tevoren was de heer *van Mook* vertrokken.

Ik heb de aandrang om zo snel mogelijk te handelen volgens de documenten bij de overgave te Tokio, dus vanaf 2 September, gericht tot mijn staf te Kandy. Het hoofd daarvan was wijlen kapitein-ter-zee *Perks*; de tweede man was kolonel *Buurman van Vreeden*. Later heb ik ook van mijn staf vernomen, dat dergelijke orders zijn uitgegaan, dus orders om zich te gedragen volgens Algemene Order no. 1. Het kwam er hier op aan, dat de Japanners het volledige militaire bestuur en de verantwoordelijkheid voor orde en rust moesten accepteren in afwachting van de komst van de geallieerden. Wannéér de bevelen zijn uitgegaan, moet dit zijn geschied na 6 September, de datum van mijn terugkomst uit Tokio.

Indien maarschalk *Terauchi*, en via hem de Japanse bevelhebber op Java tijdens de bovengenoemde eerste bespreking te Rangoon, dus op 26 en 27 Augustus 1945, pertinente orders had ontvangen ten aanzien van de Republiek, dan was naar mijn overtuiging veel voorkomen van hetgeen later ten gevolge van de onverantwoordelijke vertraging en het daardoor veroorzaakte gezagsvacuum is geschied. Toen, op 26 of 27 Augustus, had Nederlandsch-Indië voor Nederland behouden kunnen blijven.

93958. De **Voorzitter**: Kunt u nog iets zeggen over de reizen, welke u hebt gemaakt naar Londen, Washington en Australië?

Ik meen, dat u in 1942 voor het eerst naar Londen bent gegaan. Met welk doel bent u daarheen gereisd?

A. Op 3 November 1942 ben ik opgeroepen. Het voornaamste doel was een voordracht in de Ministerraad te houden over het verloop van de oorlog in Indië. Er zijn natuurlijk vele dingen bijgekomen. Ik heb mijn opwachting gemaakt bij autoriteiten, buitenlandse en Nederlandse, en ik heb gesproken over de bevelsverhouding.

93969. De Voorzitter: Was het uiteindelijke doel van de reis slechts het verslag uitbrengen over het verloop van de oorlog en was het andere een appendix, of wilde men u bepaalde wensen kenbaar maken ten aanzien van de te voeren militaire politiek in het Verre Oosten?

A. Neen, want daarvan was niets bekend. Ik geloof, dat het er om ging uit mijn mond een verslag te horen over het verloop van de gebeurtenissen in Indië en ook om kennis te maken met de Regeringskringen en buitenlandse autoriteiten.

De hoofdzaken zijn geweest: voordracht in de Ministerraad, bezoeken aan H.M. de Koningin, de Minister-President, Prins Bernhard en natuurlijk de Minister van Marine, de First Sealord, *Churchill*; persconferentie en radiotoespraken, instructie B.S.O. en zelf heb ik de vraag naar voren gebracht of ik mijn hoofdkwartier in Colombo moest houden of het naar Australië overplaatsen.

93970. De Voorzitter: In hoofdzaak had het bezoek dus een min of meer formele betekenis?

A. Ja. In de Ministerraad heb ik een uiteenzetting gegeven over het verloop van de oorlog in Indië en daar is het beleid goedgekeurd. Ik ben bij H.M. de Koningin geweest, die mij het commandeurskruis Nederlandse Leeuw heeft uitgereikt, ik ben een half uur bij de Engelse koning geweest, die mij ten zeerste bedankte voor de steun, ondervonden bij de strijd in Malakka, en mij daarvoor onderscheidde met de K.C.B. (Knight Commander Bath Order).

93971. De Voorzitter: Misschien kunnen wij dan nu zonder bezwaar overgaan naar Juni 1943?

A. Wilt u het in die volgorde doen of zal ik dit bezoek rond de wereld even afmaken? Ik ben van Londen naar Amerika gegaan en vandaar naar Australië.

Over de kwestie van het verplaatsen van het hoofdkwartier van Colombo naar Australië werd in Londen overeengekomen, dat ik via Washington naar Australië zou gaan om aldaar de toestand op te nemen. Te Washington zou ik vragen, wat eigenlijk zou gebeuren met onze krijgsmacht, nl. of deze bij de Eastern Fleet zou blijven of dat men ze in Australië zou houden. De bovenwaterschepen waren reeds tijdelijk naar Fremantle gegaan.

93972. De Voorzitter: Moest u alleen gaan horen wat men van plan was met onze schepen te doen of had u ook zelf concrete wensen kenbaar te maken?

A. Ik heb geen enkele opdracht gehad wensen kenbaar te maken. De hoofdzaken van mijn bezoek aan Amerika was admiraal *King* te vragen wat eigenlijk de bedoeling was van de overplaatsing van de schepen naar Fremantle. Daarop heb ik ten antwoord gekregen, dat dit een tijdelijke maatregel was, dat in beginsel in de S.W.P.A. (*MacArthur*) geageerd zou worden door Amerikanen en Australiërs en dat in het Britse gebied geageerd zou worden door Engelsen en Nederlanders. Hierop heb ik geen commentaar gegeven, daar had ik ook geen enkele opdracht voor.

93973. De Voorzitter: Had u zelf wensen?

A. Op dat ogenblik nog niet. Het grote belang van overhevelen naar Australië is mij eigenlijk pas gebleken nadat ik in Australië was aangekomen en met *MacArthur* had gesproken.

Admiraal *King* heeft mij in Washington ook geen zekerheid willen geven omtrent de strategie, welke in de Pacific gevolgd zou worden. Zelf was ik voorstander van zo spoedig mogelijke terugkeer naar Nederlandsch-Indië, hetgeen ik ook later in een rapport heb neergelegd. Hierover was echter nog niets beslist. De eerste aanwijzing voor hetgeen de Amerikanen zouden gaan doen heb ik pas gehoord in Pearl Harbour van admiraal *Nimitz*. In de Middle Pacific zou hij met zijn sea-air power een stoot doen in de richting van de Philippijnen, aansluitend in het zuiden aan de operaties van *MacArthur*. Hieruit concludeerde ik, dat *MacArthur* naar de Philippijnen zou gaan; het was alleen nog de vraag langs welke route.

93974. De Voorzitter: U hebt zoëven gezegd, dat de verplaatsing van onze schepen naar Fremantle slechts van tijdelijke aard zou zijn. Is er over de verplaatsing van de schepen tevoren geen overleg met u gepleegd?

A. Neen.

93975. De Voorzitter: Was dit normaal, of had men dit, al was het dan beleefdheidshalve, behoren te doen?

A. Het is mogelijk, dat men overleg heeft gepleegd met Londen, maar Londen heeft mij niets gevraagd.

93976. De Voorzitter: Vond u dit niet vreemd?

A. Het was niet juist, naar mijn mening, maar de hoogste oorlogsleiding besliste weleens meer autoritair.

Op dat ogenblik was er geen enkel bezwaar tegen die overplaatsing, want vanuit Ceylon gebeurde niets of heel weinig en het klopte met mijn opvatting, dat de strijdkrachten moesten worden ingezet, waar zij het meest nodig waren.

Via Pearl Harbour ben ik naar Australië gegaan. Vóórdat ik naar Londen vertrok, ben ik in India geweest, bij generaal *Wavell*, die toen Commandeer in Chief was, en bij de Viceroy. Beiden waren vol lof over onze strijd in Indië. *Wavell* had het zelf meegemaakt, maar ook andere Engelsen, die ik sprak, waren het hierover eens. Het enige, dat zij niet begrepen, was een evacuatie zonder gezin. Het argument, dat wij daartegenover stelden, dat wij de wereld moesten bewijzen, dat wij in dat land behoorden en er geen vreemdelingen waren, maakte niet de minste indruk. Toen is ook de gedachte bij mij opgekomen, dat dit later geen gewicht in de schaal zou leggen.

In Engeland was het precies hetzelfde. De First Sealord was buitengewoon complimenteus; deze had dit trouwens reeds vroeger in een telegram laten blijken. Ook *Churchill* was vol lof, trouwens iedereen, die ik sprak.

In Amerika was het niet anders. Aanvankelijk had ik wat anders verwacht. Van de tegenwoordige admiraal *Stöve*, die op dat ogenblik bij de Combined Chiefs of Staff te Washington was, had ik nl. vernomen, dat de Amerikaanse marine en het State Department ons de slag in de Java Zee kwalijk namen. Zij zouden het een nutteloze opoffering gevonden hebben. Hierbij had het sentiment wel een rol gespeeld. De Amerikanen hadden nl. de kruiser „Houston” verloren; dit was een beroemd schip in de Amerikaanse publieke opinie, omdat *Roosevelt* aan boord van deze kruiser een of meer reizen had gemaakt. Toen ik in Amerika kwam, heb ik een persconferentie te Washington gehouden; men was daar echter zeer welwillend. Admiraal *King* noch President *Roosevelt* hadden enige kritiek. Wat van belang was in het gesprek met de President, was, dat hij wél over de strategie sprak, in tegenstelling met *Churchill*. Deze had zich nl. hierover in Londen niet uitgelaten; hij vond het „waste of time”, omdat hij op dat ogenblik zijn gedachten geconcentreerd had op de Atlantic; de Pacific was van later orde. President *Roosevelt* echter gaf mij goede moed, omdat hij, toen over de strategie gesproken werd en ik als mijn mening te kennen gaf, dat het goed zou zijn, via Timor naar het noorden te gaan — (ik sprak nog niet eens over Java, maar over Timor en de Molukken) — knikte. Hij vond het belangrijk, dat aan de ene kant Sumatra en aan de andere kant Timor bezet zouden worden. Ik concludeerde hieruit, dat hij zou instemmen met het idee zo spoedig mogelijk de Malay barrier te heroveren en de verbinding tussen India en Australië te herstellen.

93977. De Voorzitter: Welke concrete punten zijn er aan de orde geweest tijdens uw bezoek aan *MacArthur* in Australië?

A. Toen ik bij *MacArthur* kwam, is bevestigd, wat ik inmiddels had gehoord, nl. dat hij eerst naar de Philippijnen wilde langs de noordkust van Nieuw-Guinea, aansluitend op de operaties van *Nimitz* westwaarts, met hetzelfde doel. Toen ik *MacArthur* mijn ideeën bekend maakte, heeft hij dadelijk gezegd, dat het helemaal niet uitgesloten zou zijn, dat hij van de Philippijnen uit, in afwachting van de verdere operaties tegen Japan zelf, naar Java zou gaan, ten einde Java te hernemen. Wij hebben steeds deze hoop gekoesterd en pas ongeveer Mei 1945 wisten wij, dat dit niet zou gebeuren en dat hij niet verder zou gaan dan Balikpapan.

Toen ik in Australië kwam, heb ik eveneens van *Curtin*, de Australische Minister-President, veel lof gehoord over de Nederlandse prestaties in Indië. Ik schrijf hierover in mijn mémoires letterlijk:

„Hij liet zich zeer vleidend en ook dankbaar uit over de oorlog in Indië, welke naar zijn oordeel van zeer grote betekenis was geweest voor zijn land.”

De toenmalige gezant de heer *van Aerssen* weet dit ook. Ik laat hierop nog volgen:

„Trouwens, het is mij overal op deze grote reis opgevallen, hoe vol lof men over het algemeen was over hetgeen wij in Indië hadden gedaan met ons handjevol, en hoe welwillend men ten aanzien van de Nederlandse zaak en de Nederlanders in het algemeen stond.”

93978. De Voorzitter: Zijn uit uw bezoek bepaalde maatregelen ten aanzien van de Nederlandse strijdkrachten genomen of had dit bezoek meer het karakter van het verstreken van inlichtingen en om u gelegenheid te geven uw zienswijze kenbaar te maken?

A. Bedoelt u het bezoek bij *MacArthur*?

De Voorzitter: Neen, meer in het algemeen.

A. In het algemeen heb ik geen aanwijzingen gekregen voor het gebruik van de Nederlandse strijdkrachten. Het was meer een kennisgeving met de oorlogsleiders en ik heb er gebruik van gemaakt voor mijn inzichten naar voren te brengen, maar veel advies vroeg men mij niet. Het gesprek, dat ik hierover met President *Roosevelt* heb gehad — de heer *Loudon* was hierbij — was wel een uitzonderingsgeval. Hij vroeg mij hoe ik dacht, dat het verder zou gaan, en ik heb toen gewezen op Sumatra en Timor. President *Roosevelt* legde de nadruk op Timor, omdat dit onder Amerikaans bevel viel. Ik had zo'n stille hoop, dat, wanneer men via Timor en de Molukken om de noord zou gaan, de Japanners Java zouden verlaten en zich zouden terugtrekken op Malakka. Met de Amerikanen op de Philippijnen zouden immers de verbindingen van Japan met Java onzeker zijn geworden.

Bij generaal *MacArthur* heb ik in grote trekken moeten vertellen, wat er in Indië was gebeurd en welke de strategie was geweest. Ik heb toen opgemerkt (en *MacArthur* heeft dit eveneens gezegd), dat dit de enige te volgen handelwijze was geweest. Dat ik de zaak tenslotte in de Java Zee had doen uitvechten, achtte ook hij de enige gedragslijn, welke gevolgd kon worden. Sprekende over de verdere plannen vertelde hij van zijn voornemen de Japanners uit Nieuw-Guinea en de eilanden terug te jagen en langs de noordkust van Nieuw-Guinea naar de Philippijnen te gaan. Dit sloot aan op de Niritz-conceptie en ik kon er geen andere conclusie uit trekken, dan dat het onderling overleg reeds in dit opzicht tot eenstemmige besluiten had geleid. Op mijn vraag, of hij dan nog naar Java kon gaan, antwoordde hij, dat dit zou afhangen van hetgeen de vijand deed. Hij achtte het niet onwaarschijnlijk. Ik heb hem medegedeeld, hoe ik het zag, en hij zou t.z.t. graag mijn ideeën op schrift ontvangen. (Rapport d.d. 25 Augustus van mij). *MacArthur* betwijfelde echter of op Noord-West-Australië, dus Darwin en omgeving, goede bases konden worden opgebouwd voor grote offensieve operaties noordwaarts. De afstanden tot de bewoonde wereld op zuid- en oostkust van Australië waren zeer groot, de landverbindingen gebrekkig, terwijl de Japanners het hem met luchtmacht uit Timor lastig konden maken. Ik wees op de grote voordelen van de Indische Archipel boven de lange, barre kustlijn van Nieuw-Guinea en op de doorlopende bedreiging vanuit het krachtig versterkte Japanse mandaatgebied benoorden Nieuw-Guinea. Hij was een groot voorstander van de verplaatsing van mijn hoofdkwartier en van alle Nederlandse strijdkrachten naar Australië. Ik was intussen, mede door de conferenties te Melbourne, voornamelijk met de Indische Commissie en met de gezant, ook tot deze conclusie gekomen. Te Colombo zaten wij te geïsoleerd. In de tweede plaats waren, voor de eerste tijd althans, de operaties in de S.W.P.A. belangrijker dan ginds, terwijl het nog wel geruime tijd zou duren, vóórdat de Britten in India en Ceylon tot het offensief zouden kunnen overgaan. In de derde plaats kon het slechts voordeel hebben aan de Amerikaanse wens te voldoen; het waren de Amerikanen, die deze oorlog in het Verre Oosten moesten winnen. Zij hadden er de middelen, de mensen en de dollars voor. Wij konden hier goed helpen en het was zeer gewenst, dat straks bij de herovering van Nederlands gebied de Nederlandse vlag behoorlijk vertegenwoordigd zou zijn en dat de Nederlanders zouden meevechten. Dit is buitengewoon belangrijk. Men gaf van Britse en Amerikaanse zijde niets om Nederlanders, die rustig achter het front zaten; men wilde ze zien vechten.

93979. De Voorzitter: Er is hier ook weleens verklaard, dat er van Amerikaanse zijde weinig prijs op werd gesteld, dat Nederland zou meevechten.

A. Ik weet niet, wie deze mening heeft verkondigd, maar het is in strijd met hetgeen ik ondervond, althans van de zijde van generaal *MacArthur*, dus van Amerikaanse zijde. Ik kan mij voorstellen, dat deze uiting afkomstig is van Australië.

93980. De Voorzitter: Ik geloof, dat uw eerste reis nu wel voldoende is behandeld. Uw tweede reis hebt u in Juni 1943 gemaakt. U spreekt hierover in deel II van uw boek op blz. 126. In Londen is de kwestie van de bevelsverhoudingen ter sarake gekomen. De Minister van Koloniën heeft voorgesteld, dat een afzonderlijke legercommandant van het K.N.I.L. zou worden benoemd, nl. generaal *van Oyen*. Ik veronderstel, dat u het hiermee niet eens was?

A. Ik heb mij daartegen verzet. Er was een nota van de Minister van Koloniën, de heer *van Mook*, die ik van de Minister van Marine kreeg een dag, vóórdat de vergadering van de Ministeriële Commissie Oorlogvoering plaats had. Tevoren had ik deze nota niet gezien. Ik heb toen gelukkig nog tijd gehad om deze nota te bestuderen en mijn aantekeningen op schrift te stellen. Het kwam er op neer, dat de commandant van het K.N.I.L. moest worden losgemaakt van de B.S.O. en uitsluitend verantwoordelijk zou zijn aan de Minister van Koloniën. Dr. *van Mook* zou daarmee de volledige beschikking krijgen over het personeel van het K.N.I.L., ook voor civiele aangelegenheden, waaronder opleiding tot Indisch bestuursambtenaar en uitbreiding van kantoorpersoneel.

93981. De Voorzitter: Lag hieraan een bepaalde zienswijze ten grondslag?

A. Mijn functie zou hiermee teruggebracht zijn tot het administratief beheer over de marine in het Verre Oosten. Mijn positie zou hierdoor belangrijk minder worden. Verder was dit het begin van een beginselstrijd. De heer *van Mook* had tekort aan personeel; dat hadden wij allemaal, maar hij wilde een complete organisatie opzetten voor het civiele bestuur, welke gereed zou zijn om bij de herovering van Indië dat bestuur in handen te nemen. Van het standpunt van Minister van Koloniën en als Luitenant-Gouverneur-Generaal — hij was het nog niet officieel, maar werd toch reeds als zodanig beschouwd — was dit begrijpelijk. De heer *van Mook* vergat m.i. hierbij, dat het onttrekken van personeel aan de krijgsmacht voor dit doel onze deelname aan de militaire operaties nog kleiner zou maken, en naar mijn mening was juist het contingent, dat de Nederlandse krijgsmacht kon leveren in de oorlog tegen Japan, het voornaamste, dat wij in deze gemeenschappelijke oorlog konden leveren en waar wij later op moesten kunnen wijzen. Wij hadden dan met het maximum, dat ons was overgebleven, meegedaan aan de operaties in de frontlijn, en niet anderen voor ons laten vechten, terwijl wij zelf veilig achter de frontlijn afwachtten.

93982. De heer Fens: Is de mening van generaal *van Oyen* hieromtrent u bekend?

A. Generaal *van Oyen* was het naar mijn mening met mij eens, althans dat heeft hij mij gezegd.

93983. De heer Fens: De persoon van generaal *van Oyen* was hier ook natuurlijk min of meer in gemoeid. Wanneer het zo zou zijn, dat de B.S.O. en de man, die hierdoor zelfstandig zou worden, het met elkaar eens zouden zijn, dan krijgt het geheel wel een wonderlijk aspect.

A. Voor zover ik weet, stond de heer *van Oyen* aan mijn zijde, wat betreft het beginsel om zoveel mogelijk strijdkrachten te leveren. Hij stond echter in een veel moeilijker positie ten aanzien van de Minister van Koloniën, omdat hij tenslotte legercommandant van het K.N.I.L. was. Hij was ondergeschikt aan de Minister van Koloniën, terwijl ik dat niet was.

93984. De Voorzitter: Waarop berust de uitspraak in de nota, dat u zich weinig had aangetrokken van de Indische instanties in Australië?

A. Ik schrijf hierover in mijn boek:

„De opsteller der nota had het voorgesteld alsof ik mij weinig had aangetrokken van de Indische instanties in Australië, alsof ik geheel mijn eigen weg was gegaan en alsof de Nefis voor iedereen ontoegankelijk was. Nu had ik mij juist ingespannen de samenwerking te bevorderen. Ik had de heer *van der Plas* zelfs zekere bevoegdheden t.a.v. de Nefis gegeven. Het hinderde mij, dat ik bij het opstellen van hogergenoemde nota niet geraadpleegd werd.”.

Wat betreft de Nefis, heb ik mij doorlopend bijverd de Indische commissie, vertegenwoordigd door de heer *van der Plas* in Australië, zoveel mogelijk zeggenschap te geven.

93985. De Voorzitter: Dit is speciaal ten aanzien van de Nefis. Het verwijt is echter vrij algemeen gesteld. Er staat, dat u zich weinig hebt aangetrokken van de Indische instanties in Australië. Sloeg dit misschien op de heer *van Mook* zelf?

A. De heer *van Mook* was er niet. De heer *van der Plas* en de heer van *Hoogstraten* waren er. Begin 1943 was de heer *van Mook* er niet.

93986. De Voorzitter: Werd deze mening niet toegelicht in de nota?

A. De mening is in de nota toegelicht uit rapporten, welke de heer van Mook uit Australië had ontvangen, maar ik kon deze gemakkelijk weerleggen. Na mijn eerste bezoek aan Australië, begin 1943, heeft de heer van der Plas o.a. gezegd, dat de samenwerking nu zoveel beter was geregeld. Dit heeft hij mij persoonlijk medegedeeld. Toen ik dit in de ministeriële commissie opmerkte, daarbij vertelde, hoe de instructie voor de Nefis luidde, dat de heer van der Plas eigenlijk tegen de zin van MacArthur een plaats had gekregen in het planbureau, en dat de directeur van de Nefis in zijn instructie opdracht had gekregen in alle zaken, betreffende de bevolking van Nederlandsch-Indië, en alles, wat maar enigszins het civiel gezag betrof, zich eerst in verbinding te stellen met de heer van der Plas, zei de heer van Mook, dat hij daarvan niets wist. Hij had de nota dus opgesteld zonder ter zake volledig ingelicht te zijn. Na afloop van de uiteenzettingen heeft de heer van Mook gezegd, dat hij er tevreden mee was. De B.S.O. bleef in zijn functie gehandhaafd.

93987. De Voorzitter: Wat is de betekenis van deze zin:

„Men stemde echter met mijn argumenten in en de B.S.O. bleef gehandhaafd „voor de krijgsverrichtingen tegen Japan.””?

A. Dit is in overeenstemming met de instructie B.S.O.

93988. De Voorzitter: Ligt hierin een opzettelijke beperking?

A. Inderdaad. Ik geloof, dat men veel moeite heeft gehad met de instructie B.S.O. Deze instructie berustte op het Koninklijk besluit van 6 Mei 1942, C 39, houdende een tijdelijke voorziening in het algemeen bestuur in Nederlandsch-Indië. In artikel 3 staat:

„Met afwijking van het bepaalde in de artikelen 31 en 32 van de Indische Staatsregeling, berust het opperbevel over de in Nederlandsch-Indië aanwezige zee- en landmacht bij den gezaghebbende, door ons daartoe aangewezen. Het in het eerste lid bedoelde opperbevel omvat de deelen der tevoren in Nederlandsch-Indië aanwezige of daarvoor bestemde landmacht, welke buiten het grondgebied van Nederlandsch-Indië verblijven, behoudens de ter zake bestaande verhoudingen tot andere gezaghebbenden.”.

Met dit laatste wordt bedoeld de verhouding legercommandant K.N.I.L. tot Gouverneur-Generaal of Minister van Koloniën. In het derde lid staat:

„Het opperbevel, bedoeld in dit artikel, omvat uitsluitend de beschikking over de schepen, vaartuigen en luchtvaartuigen, benevens de eenheden en manschappen van zee- en landmacht in verband met de krijgsverrichtingen.”

Indien dus het K.N.I.L. aan mijn bevel zou zijn onttrokken en rechtstreeks onder de Minister van Koloniën zou zijn gebracht, dan zou het volgens dit artikel ook niet meer gebruikt behoeven te worden voor de krijgsverrichtingen tegen Japan, en dit was mijn hoofdbezwaar.

Ik heb juist de indruk, dat in 1943 de samenwerking zeer goed was. Wij hadden alles besproken. Ik had voornamelijk te maken met de heren van der Plas en van Hoogstraten en met de gezant, behalve dan natuurlijk met mijn eigen weermachtonderdelen. De samenwerking was perfect en ik was over deze nota van de heer van Mook dan ook zeer verbaasd.

93989. De Voorzitter: Ik geloof, dat dit wel het voornaamste was van het bezoek aan Londen. Het volgende bezoek had plaats einde 1944 in verband met de conferentie te Quebec.

A.' Het volgende bezoek is geweest van 3 September 1944 tot 2 December 1944 en ik ben toen in Londen en Amerika geweest.

93990. De Voorzitter: De aanleiding van het bezoek is toch geweest, dat men u en de heer van Mook naar Quebec wilde zenden?

A. Oorspronkelijk niet; ik geloof, dat dit later is opgekomen toen ik reeds in Londen was. De oorspronkelijke bedoeling van de oproep was mij geheel op de hoogte te stellen van alle plannen, voornamelijk in verband met de marine, de strijdkrachten, enz., dit alles in de hoop, dat Nederland in de winter van 1944 op 1945 geheel bevrijd zou worden. Alles was trouwens reeds teruggeroepen behalve de „Tromp” en de onderzeeboten.

Wij vernamen echter te Londen, dat er te Quebec een conferentie zou zijn tussen president Roosevelt en de heer Churchill over verdere

plannen in de Pacific. Deze conferentie had van 11 tot 14 September 1944 plaats. Voor zover ik te Londen heb kunnen nagaan, was de Nederlandse Regering hier buiten gehouden en ook niet op de hoogte gebracht van het feit, dat de conferentie zou plaats hebben. Het was heel duidelijk een verrassing. Daarna is er een Ministerraad geweest en de heer van Mook en ik zijn toen aangewezen om nog naar Amerika te gaan en te trachten te Quebec tijdig aanwezig te zijn om te horen wat besproken werd, en, voor het geval Nederlandsch-Indië daarbij betrokken werd, daarin een stem te krijgen.

Het was echter te laat. Toen wij kwamen, was de conferentie afgelopen. Wij hebben toen gevraagd — in opdracht van de Nederlandse Regering — in Washington toegang te krijgen tot de Combined Chiefs of Staff. Dit was uiteraard wel weer wat anders dan wanneer wij te Quebec met de heren Roosevelt en Churchill hadden kunnen spreken. Of het veel had uitgemaakt, is weer een andere vraag, maar een dergelijk gesprek had op hoger niveau gestaan. Minister van Mook en ik hebben eerst afzonderlijk enige autoriteiten bezocht, die ons hebben gevraagd in een vergadering van de Combined Chiefs of Staff onze ideeën te verkondigen nadat wij een memorandum hadden ingediend. Dit memorandum is in onderling overleg en met volkomen overeenstemming opgezet.

Dit gebeurde een jaar nadat ik mijn eigen rapport had ingediend. Wat er met dit rapport is gebeurd, daar ben ik niet achter gekomen.

Indien u er prijs op stelt, kan ik het memorandum overleggen; het is gedateerd 26 September 1944 en door de heer van Mook en mij opgesteld. Wij beschouwden dit als een laatste poging — in aansluiting op mijn rapport van Augustus 1943 — om alsnog eerder naar Java te gaan.

Admiraal Leahy, die de vergadering presideerde, was vol begrip, zo te zien. Hij zei echter, dat de Pacific-strategie reeds in algemene lijnen was vastgesteld. Men heeft ons beleefd aangehoord, dat is het enige, dat ik er van kan zeggen.

93991. De Voorzitter: De heer van der Kun heeft over dit bezoek gerapporteerd en in een brief, gericht aan de B.D.Z. en de Minister van Oorlog, schrijft hij:

„Excellentie. Minister van Mook en vice-admiraal Helfrich waren in Washington ingevolge bijzondere Regeeringsopdracht omtrent de volvoering waarvan reeds door de heeren zelf is gerapporteerd. Zij waren te laat voor de Quebec-conferentie. De heeren bezochten, doch ieder afzonderlijk en onvergezeld, verschillende leden van de Combined Staff. Het lag aanvankelijk in hun bedoeling, dat de beide bij die staf bescheiden Regeeringsvertegenwoordigers zelfs niet de vergadering van de Combined Staff, waarin zij nog eens mondeling hun opdracht zouden uiteenzetten, zouden bijwonen. De Combined Chiefs of Staff zelf dachten er echter anders over en vroegen ons beiden mede ter vergadering.”.

Blijkens dit schrijven mochten de heer van der Kun en de heer Dijkhoorn van u en de heer van Mook niet deze vergadering bijwonen. Zij schijnen er echter toch te zijn geweest. Wat is u hiervan bekend?

A. Men voelde zich gepasseerd. U moet wel begrijpen, dat deze heren geen zitting hadden in de Combined Chiefs of Staff.

93992. De Voorzitter: Het waren Regeringsvertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff.

A. Inderdaad. De heer van Mook en ik hebben er over gesproken of deze heren er bij zouden zijn. In beginsel was er geen bezwaar tegen, maar het was reeds een zeer grote vergadering. Als ik het mij goed herinner, heb ik schout-bij-nacht van der Kun wel medegedeeld, wat wij in de vergadering zouden zeggen. Aan de heer van Mook of aan mij is door iemand van de Combined Chiefs of Staff de vraag gesteld of deze heren er bij moesten zijn en de heer van Mook heeft toen gezegd, dat hem dit niet nodig leek. Admiraal Leahy heeft hierop afwijzend beschikt en hen er toch bij laten komen. Bepaalde bezwaren daartegen bestonden niet. Voor zover ik het mij kan herinneren, was het uitsluitend een kwestie van „niet te veel mensen”.

93993. De heer Fens: Ik meen mij te herinneren, dat de heer Dijkhoorn in een verhoor heeft doen voorkomen, alsof dit een persoonlijke kwestie was tussen hem en de heer van Mook.

De Voorzitter: De heer van der Kun heeft nog verklaard:

„Wij vonden het wel vreemd, dat die missie plotseling naar Amerika kwam, terwijl er al een Regeringsvertegenwoordiger was. Toen bleek bovendien, dat op instigatie van de heer van Mook, maar vice-admiraal Helfrich was ook in het complot — als ik het

wel onthouden heb — pogingen werden aangewend om die bespreking met de Combined Chiefs of Staff te houden buiten tegenwoordigheid van de heer *Dijxhoorn* en mij. Dat is niet doorgeslagen, want de Combined Chiefs of Staff wensten dit niet."

A. Ik kan met de hand op mijn hart verklaren, dat dit geen „complot" is geweest.

93994. De heer **Fens**: Ik meen mij zelfs te herinneren, dat de heer *Dijxhoorn* heeft gezegd, dat de heer *van Mook* achteraf heel blij had moeten zijn, dat hij er was, omdat de heer *Dijxhoorn* de heer *van Mook* tenslotte nog aan allerlei heren heeft moeten voorstellen.

De Voorzitter: De heer *Dijxhoorn* zegt:

„Op mijn bureau teruggekomen zijnde, vond ik 's middags inderdaad een oproep van de Combined Chiefs of Staff voor een vergadering op de volgende dag. Ik ben tegen het uur, waarop die vergadering zou beginnen, gewoon naar de vergaderzaal toegegaan en ontmoette in de anti-chambre de heer *van Mook*, die mij toen toevoegde: „Ik heb u toch gezegd, dat u er niet bij behoefde te zijn", waarop ik toen weer heb geantwoord: „Ja, maar u houdt mij ten goede, ik heb een oproeping van de Combined Chiefs of Staff gekregen om deze vergadering bij te wonen, dus zal ik bij deze vergadering verschijnen."

A. Van het laatste weet ik niets; het is echter geen „complot" geweest. Wat de opmerking betreft, dat er toch een vertegenwoordiging was: men vond deze zaak te Londen blijkbaar zo belangrijk, dat men de zaak op hoger niveau wilde behandelen.

93995. **De Voorzitter**: Dit gold voor de Quebec-conferentie, maar gold dit eveneens voor de Combined Chiefs of Staff?

A. Ja. Toen bleek, dat wij te laat waren voor de Quebec-conferentie, hebben wij nog een laatste poging gewaagd in de Combined Chiefs of Staff. Zo moet u het beschouwen.

93996. **De Voorzitter**: Naar de mening van de heren *Dijxhoorn* en *van der Kun* scheen het hun toe, alsof men hen opzettelijk wilde passeren.

A. Daarover is te Londen zelfs nooit gesproken.

93997. **De Voorzitter**: En tussen de heer *van Mook* en u?

A. Er is geen sprake geweest van een „complot". Ik weet niet eens meer, wie er over begonnen is; het is een zaak van zeer ondergeschikt belang geweest.

93998. **De Voorzitter**: Men heeft het zeer hoog opgenomen, omdat er zelfs over is gerapporteerd aan de Minister.

A. Het werd al hoog opgenomen, dat wij kwamen, terwijl zij de vertegenwoordigers waren Om op de zaak zelf terug te komen: in een rapport aan de Minister naar aanleiding van dit bezoek, gedateerd 2 October 1944, heb ik geschreven:

„Zooals ik vreesde heeft de strategie in de Pacific zich reeds te ver in de richting van de Philippijnen en van rechtstreeksche aanvallen op Japan ontwikkeld, dan dat het nog mogelijk zou zijn op een ander doel over te schakelen. Een zuidwaarts gerichte expeditie door *MacArthur* vanuit Mindanao op de Philippijnen, schijnt mij nog de eenige kans ons doel te bereiken, tenzij de Britten binnen afzienbaren tijd gereed zijn iets vanuit het Westen te ondernemen."

Als een bijzonderheid van deze reis kan ik nog mededelen, hoe buitengewoon de Amerikanen het op prijs stelden, dat de opleiding van de Nederlandse mariniers in Amerika was ter hand genomen. Zij stelden het op prijs, dat deze mariniers onvoorwaardelijk zouden worden ingezet aan hun zijde in de strijd tegen Japan. Ik kan er niet genoeg de nadruk op leggen, dat de Amerikanen en de Britten, maar vooral de Amerikanen, er buitengewoon veel prijs op stelden, dat Nederlandse strijdkrachten meevochten in de frontlijn. Zij konden nooit appreciëren, dat wij zoveel mensen in Australië hadden, die rustig zouden wachten tot de Amerikaanse soldaat zijn leven had gegeven om ons Nederlandsch-Indië te bevrijden. Wij hadden met alle krachten moeten deelnemen aan de gevechten in de frontlijn, zodat wij later zouden kunnen zeggen, dat wij er ook aan hadden meegedaan.

93999. De heer **Korthals**: U bent dus van mening, dat de Regering ten deze te weinig actief is geweest in de oorlogsjaren? Het had van

de Regering moeten uitgaan, dat de Nederlanders meer aan de actieve strijd zouden deelnemen.

A. Wij hadden allen een tekort. Ik ben er ook geen voorstander van geweest velen in Nederlandsch-Indië achter te laten, want dan ontbreekt elke kans op aanvulling van personeel. Hoeveel bruikbare mannen en vrouwen waren er nog niet in Nederland en ook in Indië, die nu geheel uitgeschakeld waren! Men moet dus goed realiseren, dat wij allen een tekort hadden. De heer *van Mook* moest zijn bestuursapparaat opzetten. Voor hem was het eerste beginsel zo spoedig mogelijk het bestuur in Indië te kunnen overnemen en hij rekende er daarbij niet op nog veel terug te vinden van degenen, die waren achtergebleven. Ik was daarover optimistischer. Mijn beginsel was zoveel mogelijk mee te vechten tegen Japan, met het aanvaren van risico's. Het tekort aan personeel accentueerde deze strijd om beginselen. Ik heb totaal 125 man marinepersoneel afgestaan aan de Indische commissie voor de terugkeer naar Indië en dit weegt ook. Het was een zeer zware druk. De heer *van Mook* had niets aan eenvoudige matrozen of stokers, hij moest officieren en hogere onderofficieren hebben. Maar als ik b.v. van een schip 5 officieren af moet nemen, dan ligt het schip stil, al zitten er overigens nog 1000 mensen op.

Ik had zo graag van de Nederlandse Regering gehoord, dat de deelname aan de oorlog tegen Japan de prioriteit had. Na de landing in Normandië en nadat Zuid-Nederland was bevrijd, was er toch wel aanvulling mogelijk, ofschoon het transport buitengewoon moeilijk was.

Terugkomende in Londen heb ik begin November '1944 in de Ministeriële Commissie Oorlogvoering ter sprake gebracht de vergroting van de coördinatie bij de inlichtingendiensten, w.o. de speciale organisaties in Ceylon en in Australië. Er werd naast elkaar gewerkt en ik heb aangedrongen op het leggen van de verantwoordelijkheid in één hand, nl. in die van de B.S.O.; ik heb voorbeelden genoemd van overlapping en verwarring.

94000. **De Voorzitter**: Was u dan geen chef van deze beide inlichtingendiensten, voor zover dit het Nederlandse aandeel betrof?

A. Ik was chef van de Nefis, maar de inlichtingendiensten, voor zover betrof de bevolking van Nederlandsch-Indië, de propaganda en de z.g. psychologische oorlogvoering, waar ook al weer Amerikaanse, Engelse en Australische instanties aan te pas kwamen, stonden voornamelijk onder de heer *van der Plas*. In Zuid-Oost-Azië was deze in handen van de heer *van Deinse*, ex-agent van de K.P.M., te Singapore, die ook was geëvacueerd. Het was, naar mijn mening, te veel in handen van de „civil branch". Het is zelfs zover gekomen, dat in 1944 in het hoofdkwartier van *Mountbatten* in Kandy twee huisjes 50 meter van elkaar stonden, in het ene huisje waren officieren van de staf van de B.S.O., in het andere officieren van de staf van de heer *van Mook*.

94001. **De Voorzitter**: De inlichtingendiensten hadden toch met civil affairs niet zoveel te maken?

A. De vergadering van de Ministers stemde in met mijn opvatting, dat het beter zou zijn de zaak in één hand te hebben, maar zij stemde er niet mee in, dat het geheel in militaire handen zou zijn, zoals bij de geallieerden. In beginsel heb ik gelijk gekregen, maar in de instructie werd een restrictie vastgelegd, volgens welke ik ten aanzien van het personeel, bestemd voor de psychologische oorlogvoering en voor het inwinnen van inlichtingen op politiek en economisch terrein, moest handelen overeenkomstig de wensen van de genoemde adviseurs, de heren *van der Plas* en *van Deinse*. Dit is ook gebeurd, maar ik deed dit reeds uit mij zelf. Geen enkele bevelhebber beweegt zich op een terrein, dat niet het zijne is, zonder adviezen te vragen en vooral niet op politiek en economisch terrein. Wat betreft de psychologische oorlogvoering, kunt u mij veel vragen, maar ik kan er weinig van vertellen, omdat ik het nooit erg goed heb begrepen.

De Voorzitter: Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

C. E. L. HELFRICH.

ALGERA, voorzitter.

ROOSJEN.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

FENS.

HUIGENS, griffier.

ZITTING VAN DINSDAG 2 OCTOBER 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer **Algera**, voorzitter, en de heren **Korthals** en **Stufkens**, leden, alsmede de heer **Duisterwinkel**, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

Jhr. Mr. **PIETER THEOPHILUS SIX**,
oud 46 jaar, wonende te 's-Gravenhage, advocaat.

Hij legt de eed af als getuige.

94002. De Voorzitter: Mag ik u vragen welke functie u hebt bekleed bij de Binnenlandse Strijdkrachten?

A. Ik ben als reserve-majoor, verbonden aan de staf van de bevelhebber der Nederlandse strijdkrachten, eerste-adjunct geweest van de afdeling Binnenlandse Strijdkrachten.

94003. De Voorzitter: Kunt u ons een overzicht geven van de totstandkoming, de ontwikkeling en de neergang van de Binnenlandse Strijdkrachten?

A. Het begin speelt zich natuurlijk af in Londen; wat ik daarover vertel, weet ik natuurlijk enigszins van horen zeggen en omdat ik dat later van anderen heb gehoord, maar ik wist natuurlijk wel het een en ander af van de diverse achtergronden, doordat ik samenwoonde met de toenmalige majoor *van Houten*, die aan Bureau Inlichtingen was verbonden en daardoor contact met bezet gebied had. Men had dus drie grote verzetsorganisaties, namelijk — laat ik ze maar alfabetisch noemen — de K.P., de O.D. en de R. v. V. Deze hielden zich bezig, sommige geheel, andere gedeeltelijk, met militair verzet; door de Regering werd de wenselijkheid ingezien, dat bij de bevrijding van Nederland van die drie groepen één geheel werd gemaakt. De Prins der Nederlanden is toen benoemd tot bevelhebber van de Nederlandse strijdkrachten, wat dus niet automatisch inhield het bevelhebberschap van de Binnenlandse Strijdkrachten, maar daartoe is hij daarnaast nog apart benoemd.

U zult ook wel het Koninklijk besluit zijn tegengekomen, waarbij de Binnenlandse Strijdkrachten als militairen in de zin der wet zijn verklaard, en ik geloof, dat uw commissie ook al veel te doen heeft gehad met de techniek van dat tot eenheid brengen van die Binnenlandse Strijdkrachten via delta-vorming in bezet gebied. U hebt echter zo juist gezegd, dat het niet gaat over bezet gebied, zodat ik daar waarschijnlijk niet over behoef te praten, behalve in dier voege, dat de wens om tot eenheid te geraken bepaald een wens was, die emaneerde uit vrij gebied.

Eind Augustus of begin September 1944 is mij verzocht om deel uit te maken van de staf van de bevelhebber der Nederlandse strijdkrachten, speciaal met het oog op de Binnenlandse Strijdkrachten, en als ik mij niet vergis, ben ik ongeveer half September daartoe uit Engeland naar Brussel vertrokken, waar de Prins toen reeds was. Het was in ieder geval een paar dagen na de bevrijding van Brussel, want Brussel was in feeststemming.

De Prins bevond zich toen in de voorste lijn bij een Engelse brigade. Alles moet eigenlijk worden gezien in die sfeer, dat men meende, dat de bevrijding van Nederland aanstaande was. Ik geloof, dat veel dingen, die ten opzichte van de Binnenlandse Strijdkrachten tot misverstand aanleiding hebben gegeven in de loop der tijden, beter verklaard kunnen worden, wanneer men goed in het oog houdt, dat in die tijd eigenlijk niemand voorzag, dat het nog zo verschrikkelijk lang zou duren. Vandaar dat u ook zult zien, dat voor deze taak, die tenslotte een grote taak en een omvangrijke taak is geworden, aanvankelijk maar met een heel kleine apparatuur geopereerd is.

Ik ben toen in dat kampement bij Diest gekomen. De krijgskansen keerden langzamerhand. De Arnhem-operatie zou plaats vinden; deze mislukte en er moest dus gerekend worden op een veel langer verblijf in het zuiden en er moest rekening mede worden gehouden, dat de bevrijding van Nederland op een veel later tijdstip zou plaats vinden.

De aanvankelijke opzet was, dat majoor *van Houten*, die aan Bureau Inlichtingen verbonden was, zou meegaan om in bevrijd gebied — hij is toen in Eindhoven terechtgekomen — de contacten met de verzetsorganisaties te leggen en daartoe het eerste contact met het bevelhebberschap te maken; een officier van Bureau Inlichtingen was er verder bij de Prins; dat was kapitein *de Jong*; verder kapitein *de Graaf* van het Bureau Bijzondere Opdrachten; ik zelf was aan de Prins toegevoegd, terwijl er nog enkele persoonlijke functionarissen in die staf waren. Dat was dus in het begin een klein geheel.

De ontwikkeling is dus een heel andere geweest dan men had kunnen voorzien. Wij zijn veel langer in het bevrijde zuiden geweest en hebben daar langer geopereerd dan wij aanvankelijk nodig meenden. Daardoor zijn de problemen ook groter geworden en daardoor is eveneens de staf groter geworden.

Het eerste contact, dat ik zelf met de Binnenlandse Strijdkrachten heb gehad, was ongeveer tegen eind September; ik kan mij hierin vergissen, maar in ieder geval was het oostelijk deel van Zeeuwsch-Vlaanderen bevrijd. In opdracht van de Prins ben ik daarheen gegaan; dat was dus Canadees operatiegebied. Die opdracht kreeg ik om contact te leggen tussen de Canadezen en de daar aanwezige verzetsgroepen. Dat is heel gemakkelijk gegaan. De Canadezen waren op dit punt uitermate vlot. Zij hadden groot begrip en het kan ook wel zijn, dat de strategische situatie van het ogenblik het voor hen ook wel gemakkelijk en wenselijk maakte om de Binnenlandse Strijdkrachten in te schakelen voor bewakingsdiensten langs de dijken, etc. Ik trof daar een verzetsgroep aan onder leiding van dr. *Caspari*. Wanneer u mij echter vraagt, welk etiket daarop moet worden geplakt, K.P., O.D. of R. v. V., moet ik het antwoord daarop schuldig blijven. Het zal vermoedelijk wel samenhangen met de hele situatie in Zeeland, omdat wij daar die tegenstelling heel weinig hebben gekend. Die groepen hebben zich, toen Zeeland verder werd bevrijd, naar mijn herinnering doen kennen als opgelost in O.D.-verband. Daar heeft de O.D. dus eigenlijk datgene gedaan, wat verder van de deltaging werd verwacht. Tegenstellingen bestonden daar dus niet. Of deze groep in Zeeuwsch-Vlaanderen zelf O.D. heette, weet ik niet meer, maar niemand vond dat belangrijk.

Het was dus een verzetsgroep. Het heeft dus weinig moeite gekost om deze mensen in te schakelen en deze mensen zijn — nu wil ik er vanaf zijn of dat op dezelfde manier is gegaan als later — gemilitariseerd, in dier voege, dat de Canadezen hen heel gauw militaire pakjes aantrokken, hun militaire rantsoenen gaven en een militaire taak. Of wij hen toen eigenlijk al in de strikte zin als Koninklijke landmacht of Binnenlandse Strijdkrachten konden beschouwen en hoe dat later is gegaan, op welk moment dat is gebeurd, kan ik u niet vertellen, maar ik weet wel, dat daaruit een bataljon is voortgekomen, dat uiteindelijk Koninklijke landmacht is geworden. Dat is dus mijn eerste contact geweest. Toen heb ik contact gekregen met de Binnenlandse Strijdkrachten in Zuid-Limburg. Maastricht was toen juist bevrijd. In gezelschap van de Prins ben ik naar Maastricht gegaan. Dat was dus het eerste contact. Op de duur was het nodig daar verdere contacten te leggen. Dat gebeurde dus middelerwijl vanuit Brussel, want zoals ik u heb gezegd, was weliswaar in die eerste fase het stafkwartier van de Prins in de eerste lijn bij die Engelse brigade. Toen de strategische omstandigheden zich echter veranderden, is het stafkwartier van de Prins in Brussel gevestigd om vlak bij de 21st Army Group te zijn, waar eigenlijk de gevechtsleiding in handen was.

Vanuit Brussel ging ik dus naar Maastricht. Daar deed zich een ietwat andere situatie voor. U herinnert zich misschien — waarschijnlijk is dat hier al eerder ter sprake gekomen — dat er ook van Regeringswege bepaalde opvangcentra voor oorlogsvrijwilligers in het leven waren geroepen. Dat was, als ik mij niet vergis, een taak

van het Militair Gezag. U ziet daarin dus ook weer, dat de opzet van de Binnenlandse Strijdkrachten een betrekkelijk kleine organisatie ad hoc was, terwijl een belangrijk ander gedeelte van de militaire taak was ondergebracht bij het Militair Gezag. Er waren dus oorlogsvrijwilligersbureaux. De bevrijding van het zuiden en naar ik mij herinner van Zuid-Limburg, wees direct al aan, dat er een geweldige toevloed van mensen naar die oorlogsvrijwilligersbureaux ging. Zij wilden zich aanmelden voor de militaire dienstplicht. Toen ik in Maastricht contact opnam, werd daar ook de strijdgroep aangetroffen, die later de stoottroepen zijn geworden onder de heer van *Kooten*, u vermoedelijk ook wel bekend, die zich al min of meer georganiseerd had. De oorlogsvrijwilligers, die zich op die aanmeldingsbureaux aanmeldden, waren mensen, die eigenlijk los waren van ieder verband. De Amerikanen hadden in Zuid-Limburg al het nodige terrein veroverd en de Amerikanen wensten inderdaad de bevrijdingszin van de bevolking dienstbaar te maken aan hun oorlogvoering. Als ik mij niet sterk vergis, is toen majoor *Nicolas* — ik meen, dat hij afkomstig is uit de Mijnstreek — door de Amerikanen aangewezen in eerste fase als commandant van een soort van bevrijdingslegioen Limburg. Ik meen, dat dat in die tijd de terminologie was, waarmee wij te maken hadden. Dat waren de oorlogsvrijwilligers dus van de aanmeldingsbureaux. Daarnaast hadden wij de stoottroepen van de heer van *Kooten*; verder was er de Amerikaanse bezetting en bovendien nog groepen — troepen kon men het nog niet noemen — verzetsgroepen in O.D.-verband. Daarvoor moest een oplossing worden gevonden. Van dit bevrijdingslegioen, of wat de weidse naam hiervan ook mag zijn, is niet zo heel veel gekomen. Waar deze mensen tenslotte zijn ondergekomen, weet ik niet; dat kan ik u niet vertellen. Misschien was de opzet nog maar betrekkelijk klein in het eerste stadium, waarin ik er mede te maken heb gehad. De stoottroepen in Limburg hebben wel een belangrijke taak vervuld; zij zijn door de Amerikanen van kleding en voedsel voorzien en hebben op den duur ook militaire taken verkregen, niet alleen in Limburg, maar ook in het operatieterrein van de Amerikanen in Duitsland. Zij zijn daar onder bevel gekomen van colonel *Andrews*, die hoofd van de militaire politie was. Hij hoorde, naar ik meen, in Amerika bij de grensbewaking aan de Mexicaanse zijde en was dus nogal het ruwe leven gewend. Hij was uitermate geschikt om de mentaliteit van deze jongelieden aan te voelen en om hen in zekere mate in het gareel te krijgen. Hij heeft mij weleens gezegd, dat deze mensen voor een bepaald soort werk veel beter geschikt waren dan zijn eigen troepen, want voor het opruimingswerk had men mensen nodig, die goed uitkeken en die individueel konden vechten, en dat konden die mensen juist heel goed, terwijl zijn troepen in georganiseerd verband natuurlijk beter waren, maar zo gauw zij individueel moesten werken achter de frontlijn, vonden zij, dat de aardigheid of de verplichting er eigenlijk af was. De stoottroepen hebben daardoor onder Amerikaans bevel zeer behoorlijk tot hun recht kunnen komen. Op den duur zijn daar ook de eenheden van de O.D. gemilitariseerd, maar die hebben langer moeten wachten.

Nu komen wij op het tussenliggende gebied, de Engelse sector, waar ik dus niet heb geopereerd en wat ik dus meer van horen zeggen weet; dat is dus meer het gebied geweest van de heer van *Houten*, die u daarover wel zal hebben verteld. U ziet, wanneer men dat probleem bekijkt, dat de mentaliteit van het opererende vreemde leger ook van groot belang is bij wat er met de Binnenlandse Strijdkrachten gebeurde. De Canadese sector leverde helemaal geen moeilijkheden op. De Amerikaanse sector leverde hier en daar weleens moeilijkheden op, maar daar is men tenslotte wel uitgekomen. De Engelse sector heeft tenslotte de grootste moeilijkheden opgeleverd, die ik niet aan den lijve heb ondervonden; ik meen die echter als volgt te kunnen schilderen. De lokale commandant in het veld was zeer gesteld op bijstand van de Binnenlandse Strijdkrachten. De „local chaps”, zoals zij werden genoemd, stonden daar hoog in aanzien en de Engelsen erkenden ook het speciale militaire nut, dat deze mensen hadden, hetgeen moet resulteren in het krijgen van voedsel en kleding; daar waren echter andere autorisaties voor nodig, evenals voor bewapening. Deze mensen waren gedeeltelijk bewapend met wapens, die men van de Duitsers had afgenomen. De middensector bij de Engelsen — dat waren dus eigenlijk de hogere commandanten — die ook tot uitdrukking kwam in de Engelse invloed in S.H.A.E.F.-mission to the Netherlands in Brussel, was bepaald uitermate conservatief. Zij wilden met deze mensen niets te maken hebben en zagen het nut er niet van in. De lagere commandanten konden hen niet overtuigen. Daarentegen bestond er weer begrip voor de zaak in de hoogste legerleiding, dus in de persoon van de chef staf van generaal *Eisenhower*, nl. generaal *Bedell Smith*, met wie de Prins persoonlijk op zeer goede voet stond, zodat, om dit probleem tot oplossing te brengen, daar verschillende wrijvingsvlakken waren, in de eerste plaats het lokale wrijvingsvlak tussen de Binnenlandse Strijdkrachten en de vechtende

geallieerde troepen, die elkaar erkenden, maar de geallieerde commandant zei: Ik kan naar mijn smaak niet genoeg voor je doen. Dan hadden wij de sector Brussel S.H.A.E.F.-mission to the Netherlands, die eigenlijk de autoriserende instantie had moeten zijn om hier deze mensen in te schakelen en van het nodige te voorzien, waarmee het contact heel moeilijk liep, en dan weer de hoogste mogelijkheid en dat was de mogelijkheid van het contact tussen onze bevelhebber, de Prins, en generaal *Bedell Smith*, dat natuurlijk niet een contact was, dat de eerste dag al oplossing van dit probleem kon brengen, maar dat tenslotte een contact is geweest, dat — naar ik altijd heb begrepen — de doorslag in die inschakeling van die Binnenlandse Strijdkrachten in het Engelse gebied heeft gegeven.

De probleemstelling was dus: Men trof een aantal mensen aan; deze mensen waren er op voorbereid, dat zij zouden bekend worden ingeschakeld; dat was door de radio, enz. allemaal bekendgemaakt. Zij verwachtten, dat dat zou gebeuren; zij wisten, dat er ook taken voor hen waren, maar hun wens om definitief gemilitariseerd te worden, kon niet in vervulling gaan, omdat er in bepaalde gebieden de medewerking daartoe ontbrak, de bewapening ontbrak en niet werd verstrekt, kleding ontbrak en niet werd verstrekt; dat waren de meest primaire dingen, die er moesten gebeuren.

Ik heb u nu iets uit de beginfase verteld. Het ligt misschien niet op mijn weg om te zeggen of de heren misschien vragen willen stellen, maar misschien is dat toch wenselijk.

De Voorzitter: Het lijkt mij het beste, wanneer u in deze zin nog even doorgaat.

A. Ik moet ook nog iets vertellen over de diverse fasen, waarmee wij de mensen in aanmerking brachten om gemilitariseerd te worden. Dit hangt even samen met aard en karakter van het verzet. Wij hadden dus de K.P. en de R. v. V., die te beschouwen waren als verzetsorganisaties met een vrijwel uitsluitend vechtende taak, en wij hadden de veel grotere organisatie, de O.D., waarop deze qualificatie niet van toepassing was. De O.D. is anders gegroeid. Ik geloof, dat er in 1942 al sprake was van O.D. In ieder geval ben ik zelf al bij de O.D. geweest voordat ik naar Engeland vertrok en dat was in 1943. Ik heb zelf de O.D. in 1942 verlaten, omdat ik het er niet mee eens was. De O.D. moet dus al omstreeks 1941 hebben bestaan.

Ik heb het altijd zo begrepen, dat de O.D. geboren is uit de gedachtegang, dat de weerstand van de Duitsers plotseling ineen kon vallen, dus niet door militaire overmacht van de geallieerden, maar doordat er aan Duitse zijde zich spanningen zouden voordoen, zodat er dan een militair vacuum zou komen voordat de geallieerde strijdmacht hier zou zijn; dat er dan dus ook zou zijn een gezagsvacuum, dat van Nederlandse kant moest worden opgevuld. De redenering was toen: Welk gezag was er dan vóór de bezetting? Dat was dan het militair gezag krachtens de oorlogswet en dat moet worden gecontinueerd en opgevangen door een militaire of semi-militaire organisatie. Daarom was bij de O.D. eigenlijk de recrutering zo, dat men de bedoeling had om te recruteren kort vóór de bevrijding. Dat was dus aanvankelijk de bedoeling. Het voert misschien te ver om hier helemaal uiteen te zetten; dat is misschien ook niet de bedoeling. Dat de opvatting van de O.D. natuurlijk op den duur in conflict kwamen met de opvattingen van de Nederlandse Regering te Londen.....

94004. De Voorzitter: Ik geloof, dat wij nu aan de periode van de bezetting bezig zijn.

A. Ja, maar ik moet daar wel iets over zeggen, omdat dat zich demonstreerde in de bevrijding. Ik geloof, dat de Nederlandse Regering te Londen wel heeft geprobeerd aan de O.D. duidelijk te maken, wat de bedoelingen waren van het in Londen gecreëerde militair gezag, maar een feit is, dat wij bij de bevrijding merkten, dat dit niet tot de diepste regionen van de O.D. was doorgedrongen. Wij merkten bij de O.D. ook vaak, dat er een zekere neiging bestond, om door het aantrekken van de oude militaire uniform zich te legitimeren als in bevrijd gebied toch tot de belangrijkste te behoren.

Er was hierover een zekere ontstemming. Ik wil helemaal niet ontkennen, dat er bij de O.D. ook geen mensen zijn geweest, die veel flinker zijn geweest, maar dit presenteerde zich toch wel. Dat dit zich presenteerde, maakte die verschijningsvorm van de O.D. natuurlijk niet zo direct dienstbaar aan wat wij voor ogen hadden en het wekte ook wel enigszins de lachlust op bij de verzetsgroepen, die inderdaad een meer militant karakter hadden. Ik wil helemaal niet zeggen, dat deze verschijningsvorm van de O.D. bepalend is voor het karakter van de organisatie. Er is heel veel goed werk gedaan en daarnaast waren er ook groeperingen in, die wel de bedoeling en de

wens hadden om aan het gevecht deel te nemen; die kwamen wij dus ook in dat bevrijde gebied tegen, maar onze mening is geweest, dat bij de inschakeling in militair verband er prioriteit behoorde te zijn, in de eerste plaats t.a.v. de groeperingen, die zich uitsluitend op het militair verzet hebben gericht, en in de tweede plaats t.a.v. de andere groepen. In de eerste plaats, omdat de mensen, die zich daarop uitsluitend hadden gericht, moreel gesproken, daarop misschien ook de grootste aanspraak konden hebben en verder, omdat men toch wel met een enigszins ontplofbare mentaliteit van mensen te doen had en men degenen, die het eerste scheef konden gaan, bij wijze van spreken het eerst aan bod moest brengen, en tegenover de tweede groepering, de O.D., waar reeds wat meer militaire discipline van oudsher in zat, kon men zich de luxe permitteren — hoewel het voor hen niet zo verschrikkelijk aardig was — hen wat langer te laten wachten.

U ziet dus deze lijn in het algemeen in de militarisering van de groeperingen, waarmee wij te maken hadden.

Die militarisering hing natuurlijk weer samen met de militaire verbanden, die het aan Nederland was toegestaan te vormen. Ik meen, dat er in het begin eigenlijk alleen maar sprake was van een aantal „security battalions“; dat zouden verschrikkelijk licht gewapende eenheden zijn, die in Nederland achter het front — dus ook indien het front zich verder naar het oosten verplaatste — bewakingsdiensten verrichten zouden, welk gebied dan in die ontwikkelingsgang technisch zou gaan heten: de „lines of communication area“. Op den duur is daarvoor het begrip Light Infantry Battalion in de plaats gekomen, een bataljon met een sterkere bewapening, dat ook verdere taken zou krijgen en ook taken zou krijgen in het bezette gebied van Duitsland.

Nu was, zoals u weet, de staf van de bevelhebber der Nederlandse strijdkrachten in twee afdelingen verdeeld: de ene afdeling Koninklijke landmacht en de andere afdeling Binnenlandse Strijdkrachten.

Het was dus de bedoeling — en dat gebeurde ook —, dat, zodra er Binnenlandse Strijdkrachten waren geformeerd en rijp waren voor de overgang naar de Koninklijke landmacht, binnen de mogelijkheden van de op te richten eenheden, die de Koninklijke landmacht had, de Binnenlandse Strijdkrachten zuiver als onderdeel van de Koninklijke landmacht zouden overgaan. Dat is ook gebeurd. Hoe dat gebeurd is, ligt misschien minder op mijn weg om dat te vertellen. Dat zoudt u beter kunnen vragen aan de heren, die hebben gezeten in de afdeling Koninklijke landmacht, omdat zij zich beter de details van de landmacht zullen kunnen herinneren.

Wij hebben nog andere problemen met de Binnenlandse Strijdkrachten gehad. Het is natuurlijk helemaal niet gezegd, dat het aantal van degenen, die zich als Binnenlandse Strijdkrachten aandienenden, overeen zou komen met het aantal, dat de behoefte uitmaakte van de militaire organisaties in militair verband. Dat aantal is aanzienlijk groter geweest bij wat er aan Binnenlandse Strijdkrachten is geweest.

Op den duur kreeg men dus in de ontwikkeling eenheden, waarvan men kon zeggen, dat dat eenheden waren, die zich voordeden als blijvende; daarnaast eenheden, die zich prima facie voordeden als tijdelijke, die op den duur weer naar huis zouden moeten gaan, en men kreeg tenslotte eenheden, waarvan men dadelijk al zei, dat men daar heel weinig mee kon beginnen. Die laatste hebben wij vrij gauw kunnen elimineren. Zo schematisch, als ik het zeg, is het natuurlijk ook weer niet. In die bepaalde eenheden had men natuurlijk ook weer individuen, die zich niet als blijvers presenteerden, en individuen, die wel onder de blijvers konden worden gerekend. Andersom had men dat ook. Men zat dus met het probleem, dat men aanvankelijk veel mensen had. Een gedeelte van deze mensen zou zeer waardevol zijn om hen te behouden, terwijl een ander gedeelte noodzakelijk zou moeten afvloeien. Een tussenvorm van afvloeien en behouden is geweest, dat er een aantal is ondergebracht bij de gezagstroepen van Militair Gezag, die natuurlijk maar een zeer tijdelijke bestemming hadden.

De blijvende bestemming kon worden gecreëerd door middel van het instituut van de oorlogsvrijwilligers. Als wij in de Binnenlandse Strijdkrachten blijvende elementen ontdekten, was het de bedoeling, dat deze elementen zich ook aanmeldden als oorlogsvrijwilligers. Op den duur is met de leiding van Militair Gezag de volgende afspraak gevolgd — en die is ook moeten worden gevolgd bij de afdeling Koninklijke landmacht —, dat, om ingeschakeld te worden in militair verband, prioriteit zouden krijgen de oorlogsvrijwilligers, die bij de B.S. waren ingedeeld. U voelt het gevaar: Er waren dus officieel oorlogsvrijwilligersbureaux. Daar liepen de mensen van de straat af binnen, die dus niet in B.S.-verband waren. Zij stonden daar te boek. Als er niet ingegrepen was, waren die mensen primair aan bod gekomen, terwijl moreel gesproken en misschien ook technisch degenen, die bij de B.S. waren, daar eerder aanspraak op hadden kunnen maken, en ook uit oogpunt van legervorming was het misschien beter ge-

weest, die mensen uit de B.S. naar voren te halen. Ik zal nog een ander voorbeeld noemen. Wat wij deden, behoorde dus allemaal tot de landmacht. De marine had een mariniersbrigade nodig, recruteerde dus zelfstandig. Er werden grootscheepse reclamecampagnes door de mariniers gehouden op pleinen en in straten en daar werd dan de mogelijkheid geopend om zich op te geven. Dat is op zich zelf een heel begrijpelijk streven, maar dat was toch niet het meest wenselijke, want men kreeg daardoor niet die elementen, waaraan men naar mijn mening ten minste in de eerste plaats behoefte had, en men veronachtzaamde het probleem, dat daardoor een groot aantal van de B.S., dat eigenlijk ingeschakeld behoorde te worden, ergens zou blijven zitten, waar het niet tot zijn recht zou komen. Ook dit is op den duur rechtgetrokken en er zijn toch nog veel oorlogsvrijwilligers uit de B.S. bij de mariniersbrigade terechtgekomen. Daarin ziet u dus echter ook nog een aantal uit die eerste fase, dat zich op straat bij de marine heeft aangemeld.

Wij hebben niet alleen een uitweg voor de B.S. gevonden in die Light Infantry Battalions, maar tenslotte ook nog in de Expeditionnaire Macht. Japan had nog niet gecapituleerd. Er was dus strijd te verwachten in de Oost. Daarvoor zou er een Expeditionnaire Macht in het leven worden geroepen, die in Engeland en, als ik mij niet vergis, ook nog in Amerika grondig zou worden voorbereid en getraind. Eigenlijk was dus voor degenen, die de meeste aspiratie in het echte militaire werk hadden, de Expeditionnaire Macht de toekomstige uitweg. Er is toen voor de oorlogsvrijwilligers uit de B.S. de mogelijkheid opgesteld om te tekenen voor de Expeditionnaire Macht. Dat werd in groten getale gedaan. De Light Infantry Battalions hadden aanvankelijk de verwachting, dat hun dienst zich niet verder zou uitstrekken dan dienstdoen als bezettingstroepen in Duitsland. Op den duur is de bestemming van de Light Infantry Battalions ook veranderd, want zij zijn toen bestemd om naar Indië te gaan, om opruimingsoperaties te gaan doen achter het front, waar de Expeditionnaire Macht haar werk zou hebben verricht. Ik geloof, dat de mensen toen wel nieuwe verbandactes hebben moeten tekenen, alhoewel het misschien strikt volgens de wettelijke bepalingen niet nodig was geweest, want ik meen, dat toen al de toestand bestond, dat iedere militair toch overal heen kon worden gestuurd, maar toch geloof ik, dat men de mensen van die Light Infantry Battalions toch voor het werk in Indië andere verbandactes heeft laten tekenen. Het merkwaardige is, dat de Light Infantry Battalions veel eerder in Indië zijn aangekomen dan de hele Expeditionnaire Macht zelf, want dat is later de 7 December divisie geworden.

Ik heb nu in algemene trekken iets trachten te zeggen over de wordingsgeschiedenis van de B.S., over onderlinge moeilijkheden in de B.S. in bevrijd gebied, over de problemen met de geallieerden, over de afvloeiingsmogelijkheden van de B.S. Dit geeft misschien in grote trekken enige indruk. Ik heb vanmorgen hier en daar nog eens mijn licht opgestoken ver telefoon, over een aantal cijfers, die ik echter onder groot voorbehoud geef: het is bepaald niet zo, dat ik mij daaraan gebonden zou willen zien, dat dit helemaal precies is, maar slechts om u een beeld te geven van wat er uit de B.S. is voortgekomen. Er zijn 19 oorlogsvrijwilligersbataljons naar Indië gegaan, waarvan 15 zuiver B.S. De vier andere kunnen dus nog wel bataljons geweest zijn, die zijn geformeerd uit de aanmelders aan de bureaux. Misschien zit daar ook nog wel wat B.S. tussen. Er waren er dus zeker 15 uit de B.S. gevormd, sterkte 800 man per bataljon. Dan was er de mariniersbrigade, waar, als ik wel ben ingelicht — die inlichting komt echter van landmachtszijde en had dus eigenlijk nog eens even van marinierszijde moeten worden getoetst —, drie bataljons van zijn geweest, ieder van 1000 man. Dat was niet helemaal zuiver B.S. Dan zijn er enkele duizenden, zegt men, in de Expeditionnaire Macht terechtgekomen, die 9000 man sterk was; verder was er nog een aantal in de Gezagsbataljons en tenslotte in die eerste fase van Indië was er nog een aantal ondersteuningseenheden, die daarheen zijn gegaan, de z.g. *Calmeyer*-eenheden, die naar Indië zijn gegaan na een bezoek van generaal *Calmeyer* ter plaatse, waarin ook voor een groot gedeelte B.S. terecht is gekomen.

Wanneer wij dus even een ruwe schatting maken, waren er 15 oorlogsvrijwilligersbataljons van 800 man. dat is dus 12000; mariniersbrigade, een dikke 3000 oorlogsvrijwilligers, reken dus B.S. 2000; Expeditionnaire Macht, geschat uit B.S., 3000. Dan hebben wij nog die aanvullende eenheden in Indië gehad, die ons misschien wel in de 20 000 zullen brengen. En dan — dit is een schatting, die ik helemaal uit de lucht grijp, die dus door een ander getoetst kan worden — zijn er misschien een 5000 man in die gezagstroepen terechtgekomen; dat is, naar mijn idee, niet zo gek getaxeerd. Dat zou dus betekenen, dat er uit de B.S. uiteindelijk 25 000 een tijdelijke, zij het meer blijvende militaire bestemming gevonden heeft en dat de rest eigenlijk is afgevloeid als B.S. er in zijn overall.

Ik zou nog op het volgende willen wijzen. Er is weleens kritiek uitgeoefend op datgene, wat er in die tijd is gebeurd. Die 19 oorlogsvrijwilligersbataljons zijn in Indië gebleken uitnemende troepen te zijn. Laat ik de gezagsbataljons even uit de opsomming, die ik zo juist heb gegeven, laten; uit de aard van de zaak konden die nu niet grote bladzijden in de krijgsgeschiedenis van Nederland gaan schrijven, gezien hun locale taak in Nederland, maar de overigen hebben uitermate goed te boek gestaan, militair gesproken. Een van de opzetten van de Binnenlandse Strijdkrachten, namelijk het samenbundelen van die goede krachten uit het verzet, die wensten een militaire bestemming te krijgen, is niet alleen goed geslaagd, maar is zelfs ook uit militair oogpunt goed geslaagd, zodat daar zeer goede troepen uit voort zijn gekomen. Ter bestrijding van mogelijke kritiek, die weleens wordt geuit, zou er weleens op gewezen kunnen worden, hoe men anders deze personen, die toch bepaalde verwachtingen hadden en die potentieel ten opzichte van het vaderland behoorlijke betekenis hadden, hoe men die had opgevangen, hoe men die was kwijtgeraakt of hoe men die had geneutraliseerd met de wapens, die zij nog verder bezaten, en alle desillusies, die zij nog verder zouden hebben gehad.

Ik geloof, dat dit voorlopig even voldoende mag zijn, Mijnheer de Voorzitter!

94005. De Voorzitter: Kunt u misschien nog iets mededelen over de formele liquidatie van de B.S.?

A. We hebben natuurlijk al een formele liquidatie in het zuiden gehad, doordat er in het zuiden op den duur een aantal taken kwam te vervallen, die door deze mensen werden vervuld. Die formele liquidatie is zonder pijn gegaan. Op een gegeven ogenblik is er aan deze mensen gezegd: Op die en die datum is het uit en moeten jullie naar huis gaan en eigen werk zoeken.

In het noorden is het probleem niet zo eenvoudig gegaan. Het was daar natuurlijk moeilijker om vanuit de commandovoering in het zuiden de toestand stevig in de hand te hebben. U weet natuurlijk, dat er zich in het noorden in de laatste periode bij de Binnenlandse Strijdkrachten een aantal personen heeft gevoegd, die eigenlijk niemand in de leiding van de Binnenlandse Strijdkrachten er bij wilde hebben. In dit verband is het woord „September-artisten”, geloof ik, nog weleens gebruikt. Ik geloof, dat u in het bezit bent van de instructie van de Binnenlandse Strijdkrachten, u weet wel, dat losbladige boekje. U ziet, dat daarin de leiding zich keert tegen het aannemen van mensen, die er na 1 September bij zijn gekomen. Dat is zelfs strikt verboden geweest. Het is ook herhaaldelijk telegrafisch op het hart gedrukt, dat dat niet mocht gebeuren. Wij waren in het zuiden echter niet zo naïef, dat wij de illusie hadden, dat een dergelijke order bij de bevrijding van het noorden geheel voor 100 % uitgevoerd zou blijken te zijn. Die is ook bepaald niet goed uitgevoerd, zodat wij in het noorden een beeld kregen van een B.S., die percentsgewijze met het verzet wel wat minder te maken had dan in het zuiden en waar direct rigoureuus moest worden ingegrepen. Dit kon natuurlijk tot gevaren en narigheid aanleiding geven. Ik herinner mij nog, dat — naar mijn taxatie moet dat ongeveer Juli 1945 zijn geweest — door onze verbindingsofficieren en door een aantal inspecties, die wij zelf deden, het beeld was verkregen, dat deze samenstelling wel erg irreëel was, en er is toen een systeem gemaakt met zwarte lijsten, witte lijsten en grijze lijsten. Ik geloof, dat op de witte lijsten degenen stonden, die er in moesten blijven; op de zwarte lijsten moesten degenen staan, die er onmiddellijk uit moesten, en op de grijze lijsten de mensen, waarvoor nog bepaalde richtlijnen moesten worden gegeven. Dat is ook in grote trekken zo geëffectueerd. Ik herinner mij nog een bespreking dienaangaande op het Loo, waar nog als gasten bij zijn geweest de toenmalige kapitein van de generale staf, de heer *Fievez*, en Iste-luitenant *Wijnsouw*, die, naar ik meen, tegenwoordig als majoor in Indonesië zit. Daar is dit gehele systeem met de gewestelijke commandanten allen tezamen uitgewerkt, wel natuurlijk met enige tegenzin bij de heren, die daardoor hun commando kleiner zagen worden en natuurlijk een aantal sentimenten moesten teleurstellen. Voor zover ik mij echter herinneren kan, is deze afvloeiing in grote trekken conform de plannen verricht. Men is niet te lang met overvloedige elementen blijven zitten.

94005. De Voorzitter: Is er nog een formeel opheffingsbesluit van de Binnenlandse Strijdkrachten geweest?

A. Ja, ik geloof, dat dat er is geweest, maar wanneer u mij nu vraagt, hoe dat besluit luidde en van welke datum dat is, zou ik u dat niet kunnen vertellen.

94007. De Voorzitter: Zijn er nog enkele instituten overgebleven van de Binnenlandse Strijdkrachten, b.v. in de vorm van een sociale dienst?

A. Dat is tenslotte met de sectie 9 samenhangend geweest. Die sociale dienst is juist ingesteld in verband met die afvloeiing. De sociale dienst was dus de jongste en hoogst genummerde sectie van de staf en ik taxeer, dat deze dienst einde Juli 1945 in het leven is geroepen. Deze dienst had zich dus te occuperen met het wederonderbrengen in de maatschappij van diegenen, die op dat moment reeds afvloeienden; de taak is later overgenomen door het Ministerie van Oorlog, maar er is een vacuum geweest, gedurende hetwelk de officieren van die sociale dienst op een toezegging van de Minister dienst zijn blijven doen, maar van de Minister geen salaris kregen en dat salaris namen uit de kassen van deze sectie 9. Dat is altijd een toestand geweest, die ik erg betreurd heb, maar dat doet misschien in dit verband niet erg ter zake. Dit is natuurlijk iets, dat financieel wanbeleid in de hand werkt en, geloof ik, hier en daar ook weleens wanbeleid in de hand heeft gewerkt. Het heeft in ieder geval een heel lange tijd geduurd, voordat deze mensen een officiële status in militair verband hebben gekregen en ook voordat het Ministerie de betaling heeft overgenomen, terwijl er toch eigenlijk geen B.S. meer was. Ik begrijp uw vraag, of er een officieel opheffingsbesluit is geweest; ik geloof, dat dat er is geweest, maar ik ben niet in staat het te produceren. Wanneer ik hier nog iets over hoor, mag ik het u wel even laten weten.

94008. De Voorzitter: Hoe vindt u het nu eigenlijk, dat men een sectie 9 opricht, terwijl er voor de werkzaamheden geen geld beschikbaar is?

A. Er was geld voor beschikbaar. Die sectie 9 heeft bij industriëlen voor haar doel geld bijeengezameld.

94009. De Voorzitter: Men heeft het bijeengezameld, maar is het niet zo geweest, dat men de opdracht kreeg: Je moet maar zien, dal je geld krijgt?

A. Zo is het niet geweest. Als ik mij goed herinner, is er in een inleidende bespreking behoefte gevoeld aan de oprichting van een dergelijke sociale dienst. Daarbij is toen wel degelijk overwogen met welke middelen deze sociale dienst zou dienen te werken. Men heeft gezegd: Op den duur zal deze sociale dienst natuurlijk met de middelen van de Overheid moeten werken, maar op het ogenblik hebben we nog maar net een Regering en we kunnen niet verwachten, dat direct alles maar in kannen en kruiken wordt gedaan. Laten wij het kind niet met het badwater weggooien; laten we de dienst oprichten en laten we die dienst voorlopig laten opereren met bijeengezamelde gelden, in de hoop en in de verwachting, dat de Overheid straks de taak van deze dienst zal overnemen.

94010. De Voorzitter: Sectie 9 moest toch worden beschouwd als een Overheidsdienst? Is het dan niet merkwaardig, dat men zegt: Je moet maar geld bijeenzamelen? U hebt zo pas gezegd, dat er financieel nogal verkeerde dingen zijn gebeurd. Is dat op deze manier dan niet in de hand gewerkt?

A. Ik wil niet zeggen, dat dat aan deze opzet ligt. Er bestond behoefte aan sociale verzorging van een aantal mensen, afvloeiende B.S.-ers b.v. De Overheid kon daar op dat moment nog geen gelden voor fourneren. Er was een dienst voor nodig, die deze zaak in goede banen zou leiden. Wanneer men had gezegd: Wij wachten hiermede totdat de Regering de bereidheid toont en zich in staat toont om dit financieel te ondervangen, geloof ik, dat de verwachting groot was geweest, dat men had moeten wachten totdat de gevallen niet meer te helpen waren. Men heeft toen dus gezegd: Van twee kwaden gaan wij de minst kwade kiezen; wij gaan nu alvast een dienst in het leven roepen. Laat die dienst het stadium overbruggen — totdat de Overheid kan inspringen — met ingezamelde gelden.

94011. De Voorzitter: Waarom kon de Overheid dat niet direct doen?

A. Omdat de Regering nog niet in staat was om daar direct geldmiddelen beschikbaar voor te stellen.

94012. De Voorzitter: Vindt u dat niet merkwaardig? De Overheid heeft voor allerlei doeleinden geld beschikbaar gesteld.

A. De besprekingen, die hierover moeten zijn gevoerd met de Regering zelf, heb ik niet bijgewoond, maar ik weet wel, dat Minister

Meynen, die uit de staf van de Prins afkomstig was en dus de problemen van deze staf kende, om redenen, die mij niet bekend zijn, zeer lang heeft moeten wachten voordat hij de toezegging tot overname van deze mensen van sectie 9 in militair verband heeft kunnen honoreren. Hieruit leid ik uit het ongerijmde af, dat Minister *Meynen* nog wel meer moeite zal hebben gehad om de fondsen beschikbaar te stellen, die verder voor deze afwikkeling nodig waren en voor de ondersteuning.

94013. De **Voorzitter**: Is het u bekend, dat er in Amsterdam een tentoonstelling is geweest, uit de opbrengst waarvan voor dit doel is geput?

A. Ik weet, dat er een tentoonstelling is geweest, die vrij veel heeft opgebracht. Persoonlijk ben ik er niet mee bekend, of die opbrengst uitsluitend heeft gediend voor financiering van deze sociale dienst, hoewel het wel in de lijn lag van die tijd.

94014. De **Voorzitter**: Het zal u wel bekend zijn, dat nog heden ten dage functionarissen van die dienst worden ontslagen wegens wat zij destijds hebben gedaan.

Kan dat in de hand zijn gewerkt door deze handelwijze?

A. Ik geloof, dat, als het Ministerie van Oorlog vlugger ware geweest met het honoreren van de toezegging aan deze mensen om hen behoorlijk in militair verband in te schakelen, dat dan de verleiding ook minder groot was om naar eigen berekening van wat de functionaris meende, dat hem toekwam, daarvoor bedragen uit de kas op te nemen. Ik bedoel, dat, wanneer die deur eenmaal op een kier staat, die kier nog wel een paar centimeters verder kan opengaan er weleens wat meer uit de kas kan worden gehaald dan de grens. Wanneer er dus inderdaad was uitgevoerd zoals was toegezegd, dan geloof ik, dat deze narigheid bepaald niet zulke grote vormen zou hebben aangenomen. Als ik het wel begrijp, is er dus door Minister *Meynen* toegezegd, dat hij de officieren van de sociale dienst in legerverband zou overnemen en dat zij als zodanig zouden worden gehonoreerd. Dat waren toen dus nog B.S.-officieren.

94015. De **Voorzitter**: Ik vind de zaak niet erg duidelijk, want de B.S. werd ook door de Overheid gefinancierd. Wanneer er dan plotseling een sectie 9, sociale dienst, te voorschijn komt, wordt die ineens niet door de Overheid betaald.

A. Neen. De B.S. zou moeten ophouden te bestaan. De financiële status van die sectie 9 was toen dus hangende. De Minister van Oorlog heeft toen gezegd: Ik neem sectie 9 over, maar hij deed het niet. Sectie 9 moest echter toch doordraaien.

94016. De **Voorzitter**: Ook in uw gedachtengang is dit toch wel een merkwaardig iets geweest?

A. Ja, maar in die tijd waren dit niet de enige merkwaardige dingen.

94017. De **Voorzitter**: Wat voor merkwaardige dingen hebben zich dan nog meer voorgedaan?

A. Wanneer men de publicaties van de Parlementaire Enquête-commissie doorleest, komt men er heel veel tegen.

94018. De **Voorzitter**: U hebt zo pas gesproken over stoot- en bewakingstroepen. Is deze splitsing in de praktijk eigenlijk wel doorgevoerd?

A. In het begin wel, maar op den duur eigenlijk niet meer. Laat ik dit zeggen: Wij hebben de scheiding in het zuiden nog goed volgehouden gezien, omdat in het zuiden de militarisering eigenlijk samenhang met uniformverstrekking door de geallieerden, en daardoor heeft men de stoottroepen, die het eerst voor uniformverstrekking in aanmerking kwamen, ook het eerst gemilitariseerd zien worden. De bewakingstroepen zijn pas later gevolgd. Toen het noorden eenmaal was bevrijd, was de directe militaire taak eigenlijk afgelopen en was er dus eigenlijk voor de stoottroepen, die dus voorbestemd waren in de bevrijdingsfase een actief aandeel in het gevecht te nemen, geen bepaalde functie meer en bestond er geen grote behoefte meer aan stoottroepen. Die zijn toen eigenlijk gemilitariseerd naarmate er behoefte was om Light Infantry Battalions te vormen.

94019. De **Voorzitter**: Is u iets bekend van de tegenstelling, die er zou zijn geweest tussen het z.g. oude en het nieuwe leger?

A. Ik weet wel, dat daarover veel wordt gepraat; ook dat er van de zijde van wat ik tussen aanhalingstekens het oude leger zou willen noemen verwijten zijn gericht tegen de staf van de Prins, zal ik maar zeggen; daarover kan ik het volgende zeggen. Er zijn natuurlijk verschillen. Dat die verschillen per se tegenstellingen behoren te betekenen, zou ik willen ontkennen. Dat het in de bedoeling heeft gelegen die tegenstellingen in de hand te werken, zou ik ook willen ontkennen. Ik zou alleen dit willen opmerken, dat de werkwijze, die de staf van de bevelhebber van de Nederlandse Strijdkrachten had, ook noodzakelijkerwijze moest hebben en tot succes heeft geleid, weleens in de hand kan hebben gewerkt, dat er aan de zijde van het oude leger gedacht is: Wij worden er buiten gelaten. Als dat gedacht wordt, wordt dat ten onrechte gedacht, want ook voor de officieren, die uit krijgsgevangenschap terugkwamen, bestond de mogelijkheid om bij de staf te worden ingeschakeld, wederom met als eis, dat er moest blijken, dat men op de een of andere manier tijdens de krijgsgevangenschap aan het verzet had deelgenomen. Ik geloof, dat dit probleem eens wat anders had bekeken moeten worden. Wanneer er helemaal geen Binnenlandse Strijdkrachten waren geweest en Nederland was bevrijd, hoe zou men zich dan de onmiddellijke inschakeling van alle officieren, die uit de krijgsgevangenschap kwamen, hebben gedacht, terwijl er geen leger was? Wanneer men zich die vraag voor ogen zou hebben gesteld, zou men aanzienlijk minder pijnlijk hebben aanvaard, dat er niet onmiddellijk een functie voor iedere uit krijgsgevangenschap teruggekomen officier kon worden gecreëerd.

94020. De **Voorzitter**: C meent dus, dat de beroepsofficieren ten onrechte de gedachte hebben gehad, dat zij er buiten werden gesteld en dat ze maar weg moesten?

A. Natuurlijk waren er verscheidene officieren, die vanwege hun leeftijd in normale tijden al afgevloeid hadden moeten zijn. Er was bovendien door de oorlog algemeen gebleken, dat de wenselijkheid bestond van verjonging van het leger. Dat is dan natuurlijk wel minder prettig voor degenen, die eenmaal boven die leeftijd zijn; dat die moesten afvloeien, vond ik een gewone normale militaire noodzaak. Men doet verkeerd, daaruit af te leiden, dat dus alles, wat er uit dat oude leger kwam, niet meer geplaatst kon worden.

94021. De **Voorzitter**: Ik heb aan de heer *van Houten* gevraagd:

„Het niet weder oproepen geschiedde dan ofwel omdat de betrokkene te oud was geworden ofwel uit onkunde omtrent de werkelijke situatie.”,

waarop de heer *van Houten* heeft geantwoord:

„U vraagt mij nu iets, dat aldus werkelijk heel moeilijk te verduidelijken is. Laat ik het zo stellen: Het was ons natuurlijk bekend, dat een aantal heren in het zuiden aanwezig was, doch slechts in O.D.-verband, en dat de aspiraties van deze organisatie in dit opzicht niet meer klopten met de wensen der Regering.”

Hieruit blijkt, dat er een controverse is geweest. Weet u daar iets van?

A. Mij is niet duidelijk, wat daar met „dit opzicht” wordt bedoeld!

De **Voorzitter**: Mij ook niet; daarom zou ik u dit juist willen vragen.

A. Ik geloof toch, dat hier een misverstand in zit. Ik weet wel, dat er personen zijn geweest, die de O.D. verweten hebben, dat die naar min of meer dictatoriale doeleinden streefde. Wanneer dat werkelijkheid zou zijn geweest, zou men kunnen zeggen, dat in dit opzicht het streven van de O.D. bepaald niet strookte met de doelstellingen van de Regering. Alleen geloof ik, dat deze veronderstelling niet strookt met de werkelijkheid. Ik zou niet willen onderschrijven, dat er een aantal beroepsofficieren, dat met de O.D. was gelieerd, om die reden niet in militair verband is opgenomen.

94022. De **Voorzitter**: De heer *Lamberti* heeft hier verklaard:

„Iedere beroepsman werd in die tijd op zij gezet en beunhazen zaten op plaatsen, die hun helemaal niet toekwamen.”

A. Ik heb gemerkt, dat in de afdeling Koninklijke landmacht zijn ingeschakeld zeer verdienstelijke beroepsofficieren, die in krijgsgevangenschap hadden blij gegeven van aan het verzet mee te doen,

hetzij door ontsnaptingen te organiseren, hetzij door clandestiene berichtgevingen te organiseren. Ik heb ook geconstateerd, dat de heer *Lamberti* in Maastricht bij de bevrijding was gekleed in militaire uniform, maar ik acht hem een van de voorbeelden, die meenden, dat het aantrekken van de militaire uniform een legitimatie was voor flink optreden tijdens de bezetting. Ik kan mij niet herinneren, dat de heer *Lamberti* heeft aangetoond, dat hij dat heeft gedaan. Ik herinner mij wel, dat er in die tijd voor de heer *Lamberti* geen plaats open was.

94023. De Voorzitter: Heeft bij het in dienst nemen van de officieren de kwestie van het erewoord nog een rol gespeeld?

A. Neen, bepaald niet. Dat zou alleen in deze zin een rol hebben kunnen spelen, dat een officier, die zijn erewoord had gegeven, daardoor niet in aanmerking kwam om weder in dienst te worden opgeroepen.

94024. De Voorzitter. Dat is een geval. Een ander geval zou zijn, waarin het erewoord was gebroken door naar Engeland te gaan.

A. Neen, dat zijn dingen, waarvan ik weet, dat zij zich alleen maar in Engeland hebben afgespeeld. Ik herinner mij, dat, toen ik als reserve-officier in Engeland kwam, er toen voorbeelden waren van beroepsofficieren, die hun erewoord hadden gegeven, die desondanks naar Engeland waren gegaan en daar aanvankelijk moeilijkheden hebben ondervonden om ingeschakeld te worden. Ik weet, dat de denkwijze, die daartoe geleid heeft, bepaaldelijk niet de denkwijze was, die beslissend was om beroepsofficieren in de staf van de Koninklijke landmacht op te nemen in de bevrijdingstijd. De criteria, die in die tijd in Londen golden, golden bepaaldelijk niet meer tijdens de bevrijding.

94025. De Voorzitter: Gold naar uw oordeel het erewoord, dat in Juli 1940 is afgelegd, ook nog in de tijd, waarover wij nu spreken, dus vóór de capitulatie van Duitsland?

A. Als u mijn persoonlijk oordeel hierover vraagt, is mijn antwoord, dat betreffende het erewoord, dat is gegeven, de Duitsers zelf het onmogelijk hebben gemaakt om daaraan behoorlijk uitvoering te geven. Indien de Duitsers fatsoenlijke bezetters waren geweest, had men zich aan het erewoord moeten houden. Naar mijn gevoel heeft men door het algemeen gedrag van de Duitsers als bezetters zich moreel niet meer behoeven te houden aan dat erewoord. Ik meen dus, dat het erewoord, alhoewel gegeven zijnde, zelfs bij iedere beroepsofficier de verplichting oplegde om er toch zoveel mogelijk onderuit te komen en tegen de Duitsers te handelen en dat, wanneer iemand, die, zich op het afgelegde erewoord beroepende, zegt: om die reden heb ik nooit iets tegen de Duitsers gedaan, ik mij daar niet mee kan verenigen.

94026. De Voorzitter: Men kan natuurlijk de opvatting hebben, dat het erewoord is vervallen door het toch in krijgsgevanpenschap brengen. Meent u ook, dat het erewoord vervallen is, wanneer men niet meer kan spreken van een behoorlijke houding van de Duitsers in Nederland?

A. Dus, zoals ik het zou willen uitdrukken, wanneer de verwachting, dat de bezetter zich fatsoenlijk zou gedragen, door hem zelf evident. . .

94027. De Voorzitter: Om termen uit het internationale recht te gebruiken, dat het erewoord alleen gold *rebus sic stantibus*.

A. Ja, met deze toevoeging: *rebus sic stantibus*, dat dus uit de feiten blijkt, dat de bezetter zich gedraagt, zoals deze zich dient te gedragen, wat hier dus evident niet is gebeurd.

94028. De Voorzitter: Bent u van mening, dat het oordeel daarover toekomt aan ieder individueel?

A. Ik wil niet veroordelen, dat men individueel daarover een oordeel heeft: ik zou daarover zelf ook beoaaudelijk een oordeel hebben.

94029. De Voorzitter: U weet, dat dit een brandende kwestie is voor de officieren?

A. Ja, ik vind, dat deze kwestie alleen weleens een beetje te zwaarwichtig bekeken wordt.

94030. De Voorzitter: Hebt u ook iets te maken gehad met de Metropolitan Army?

A. Metropolitan Army? Ik geloof, dat ik niet eens weet, wat dat is.

De Voorzitter: Dan behoef ik hierover niet verder te vragen!

A. Ik dacht misschien heel dom te zijn.

94031. De Voorzitter: U kunt misschien wel iets mededelen over de verhouding van de B.N.S. tegenover het C.I.K.L. en het C.V.B.? De B.N.S. zou niet voldoende medewerking hebben verleend aan het C.I.K.L. en het C.V.B., zowel ten aanzien van de registratie als ten aanzien van de Indeling Officieren en de instelling van de Light Infantry Battalions.

A. Wat is het C.I.K.L.?

De Voorzitter: Centraal Indelingsbureau Koninklijke Landmacht.

A. Dan zou men moeten concretiseren. Ik meende, dat er juist heel veel contact was met deze instanties. Nu schiet mijn geheugen een beetje te kort; ik weet niet meer hoe de hiërarchieke indeling was. Het hoofd van het C.I.K.L. was, naar ik meen, generaal *van Nij-natten*. Dit was een instantie, ressorterende rechtstreeks onder de Minister, als ik mij niet vergis. Daarnaast was er het C.V.B., vermoedelijk aanvankelijk onder Militair Gezag. Heeft hier kolonel *Thal Larssen* iets mee te maken?

De Voorzitter: Ja, hij is directeur van het C.V.B. geweest.

A. Ik herinner mij deze beide functionarissen en ik herinner mij, dat er ettelijke besprekingen tussen de B.N.S. en deze functionarissen hebben plaats gevonden. Ik meen ook te weten, dat er in het begin na de bevrijding moeilijkheden waren, maar ik dacht, dat die uiteindelijk volledig waren opgelost. Ik kan mij niet herinneren, dat ik over blijvende moeilijkheden in dit verband heb gehoord.

94032. De Voorzitter: Ik heb gevraagd aan de heer *Lamberti*:

„Hebt u een indruk, in welke mate de mensen zijn opgekomen vóór het tot stand komen van het C.I.K.L.?”

Daarop heeft de heer *Lamberti* geantwoord:

„Ik heb mij er nooit in verdiept. Wij hebben weleens getracht een kaartsysteem aan te leggen van wat er aan mensen was, maar juist de Binnenlandse Strijdkrachten verstrekten ons geen gegevens. Wij hadden altijd van de staf van de Binnenlandse Strijdkrachten de meeste samenwerking verwacht, maar wij kregen daarvan juist de meeste tegenwerking.”

Dat is natuurlijk vrij kras gezegd.

A. Ja, dat vind ik ook vrij kras gezegd. Welke instantie noemt hij? De staf van de Binnenlandse Strijdkrachten?

De Voorzitter: Ja.

A. Dan had weleens van degene, die dit verwijt heeft gemaakt, verwacht mogen worden, dat hij zich tot die staf wendde, maar daar is nooit iets van gebleken, tenzij hij zich zou hebben gewend tot de afdeling Koninklijke landmacht. Daar weet ik weer niets van. Dat is de andere afdeling van de staf B.N.S. Dat wordt vaak door elkaar gehaald.

94033. De Voorzitter: Ja, maar hier staat: Van de staf van de Binnenlandse Strijdkrachten.

A. Dat wil niet zeggen, dat de heer *Lamberti* dat zelf zo goed wist!

94034. De Voorzitter: Hebt u in enig verband nog iets te maken gehad met de werving voor Indië?

A. Bedoelt u buiten de Binnenlandse Strijdkrachten en oorlogsvrijwilligers om?

De Voorzitter: Ja.

A. Eigenlijk niet meer dan ik u nu in grote trekken heb verteld.

94035. De **Voorzitter**: Een kwestie, die ook al is besproken, maar die hier als klacht naar voren is getracht, is, dat de oorlogsvrijwilligers werden achtergesteld bij de Binnenlandse Strijdkrachten bij de vorming van gezagsbataljons.

A. Dat is hier dus als klacht gesteld bij de vorming van gezagsbataljons. Ja, dat kan men als klacht zien; men kan het ook zien als het uitvoeren van een noodzakelijke maatregel. Wanneer er van achterstelling sprake is, is er dus sprake van twee gelijkgerichte aspiraties, terwijl er maar één plaats vrij is. Dan is er dus sprake van een B.S.-er, die aspireert bij de gezagstroepen te komen, en een niet-B.S.-er-oorlogsvrijwilliger, die aspireert bij de gezagstroepen te komen. Twee oorlogsvrijwilligers dus. Dan is de één bij de B.S. geweest en heeft daar dus al op het eerste gezicht een vermoeden op zich geladen, dat hij zich voor het een en ander wil inzetten. De andere moet van dat vermoeden nog een bewijs leveren. Ik geloof, dat een klacht daarover wel te ontzenuwen is hiermee.

94036. De **Voorzitter**: Hebt u misschien zelf nog iets te vragen of op te merken?

A. Dat geloof ik niet. Ik geloof, dat ik al vrij lang de aandacht van de commissie heb gevraagd.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

P. TH. SIX.

ALGERA, *voorzitter*.

KORTHALS.

STUFKENS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 23 OCTOBER 1951

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer *Algera*, voorzitter, en de heren *Korthals* en *Fens*, leden, alsmede de heer *Duisterwinkel*, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: *n* en *p*.

Verhoor van

Dr. HUBERTUS JOHANNES VAN MOOK,

oud 57 jaar, wonende te New-York,

oud-Luitenant-Gouverneur-Generaal en oud-Minister van Koloniën.

94134. De Voorzitter: U staat nog onder het verband van de eed, die u de vorige keer hebt afgelegd.

Wij hebben u gevraagd, nog eens voor ons te willen verschijnen, want na het verhoor, dat wij u twee jaar geleden hebben afgenomen, zijn er verschillende getuigen geweest, die verklaringen hebben afgelegd omtrent bepaalde punten, waarmee u te maken hebt gehad.

A. Ik hoop, dat ik mij de zaken nog te binnen kan brengen. Zij hebben immers reeds erg lang geleden plaats gevonden.

De Voorzitter: Ik zou als eerste onderwerp gaarne willen aansnijden de kwestie van de wijziging van de grenzen der theaters. Vorige keer hebben wij daar ook over gesproken, maar niet erg diepgaand. In de eerste plaats zou ik willen wijzen op de correspondentie, waarin de heer *van der Plas* verslag doet van een conferentie, die in 1944 is gehouden. Het betreft hier een gesprek, dat de heer *van der Plas* heeft gevoerd met generaal *MacArthur*. Dit overzicht heeft hij op 14 Augustus 1944 verzonden aan de Minister voor Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk. Ik weet niet, of u zich dat nog herinnert.

A. Vaag.

94135. De Voorzitter: Hebt u uit de stukken, die destijds zijn gewisseld, ook de gedachte gekregen: Het zou best mogelijk zijn, dat er een wijziging van de grenzen der theaters komt, en hebt u in dat geval niet gedacht: Ik zal daartegen een waarschuwend vinger opheffen?

A. De grenswijziging is het eerst ter sprake gekomen in October 1943, toen *Mountbatten* net was benoemd tot opperbevelhebber in het South East Asia Command. Dit werd toen te Londen voorgesteld als iets, dat om zo te zeggen iedere dag kon gebeuren. Daar is echter toen niets van gekomen. Er is waarschijnlijk een bespreking over deze kwestie geweest tussen de Britten en de Amerikanen, zonder dat een besluit is genomen. Later zijn er wel telkens berichten over een besluit opgedoken, maar er werd nooit iets concreets bekend. In ieder geval wist men in Londen hier vanaf. Ook de toezending van het overzicht van het gesprek van de heer *van der Plas* met generaal *MacArthur* kan daartoe hebben bijgedragen. Voor zover mij bekend, is er over deze grenswijziging van geallieerde zijde contact gezocht met de Nederlandse Regering. Naar mijn indruk — maar hier ga ik geheel af op een indruk — is deze grenswijziging tenslotte in Potsdam weer ter sprake gebracht. Er is een vreemd punt in deze zaak en dat is het volgende. *Mountbatten* rei mij, in Kandy, in Augustus 1945, dat de wijziging hem had overvallen en dat hij deze niet had verwacht vóór October 1945, omdat hij eerst nog de toen voorgenomen expeditie tegen Malakka moest uitvoeren. Als ik mij echter wel herinner, heb ik in de tweede helft van Juli van mijn vertegenwoordiger bij het hoofdkwartier van generaal *MacArthur* te Manilla vernomen, dat men er daar op rekende, dat Nederland binnen korte tijd geen materieel meer van het Amerikaanse leger zou kunnen betrekken, omdat de theatergrenzen zouden worden gewijzigd. Men noemde daar reeds precies 15 Augustus als de datum, waarop Java onder het com-

mando van *Mountbatten* zou komen. Dit is toen ook aan Londen medegedeeld. Ik van mijn kant heb er altijd op aangedrongen, dat men zou proberen dit ongedaan te maken, dat men althans zou trachten het uit te stellen. Wij wisten toen nog niet, dat 15 Augustus de dag van de overgave van Japan zou zijn. De tegenstrijdigheid, welke er altijd is gebleven, welke ik nooit opgelost heb gezien, is, dat, terwijl men in Kandy in ieder geval zeer onvoorbereid was en men mij daar de mededeling deed, dat men dit niet op die datum had verwacht, men dit te Manilla reeds twee maanden eerder wist; men noemde daar althans die datum als die, waarop wij verder geen materieel van het Amerikaanse leger zouden kunnen krijgen, omdat dan de wijziging in de theatergrenzen zou plaats vinden. Dit is, wat ik mij van deze raak in brede trekken herinner.

94136. De Voorzitter: De brief van de heer *van der Plas*, waarin de uitlatingen van generaal *MacArthur* voorkomen, bevat onder andere deze zinnen — dat zijn dus uitlatingen van *MacArthur* —:

„Was dan onbekend, dat men poogde bijna geheel Nederlandsch-Indië van zijn commando af te splitsen, al was dit niet het drijven van *Curtin* persoonlijk, doch van *Blamey* en een machtige groep.”.

Een andere zin is deze:

„Bovendien liet diens uitlating over het gebruik van Australische bezettingstroepen geen twijfel over, dat van een Britsch-Australisch commando minder gunstige voorwaarden te verwachten zijn dan van een commando onder hem zelf.”.

Een derde zin is:

„Hij had tenslotte *Curtin* medegedeeld, zich tot het uiterste te zullen verzetten tegen uitsplitsing van Nederlandsch-Indisch gebied uit zijn areaal.”.

Verder:

„..... de instemming van deze regeeringen, in de eerste plaats de meest betrokken Nederlandsche, voor een wijziging noodig is. Hij hoopte, dat de Nederlandsche Regeering tegen een wijziging krachtig stelling zou nemen.”.

Daaruit blijkt reeds, dat er in zekere mate werd gedacht aan een wijziging van de grenzen.

A. Zoals ik reeds zei, is dit in October 1943 al ter sprake geweest. Dit is van 1944. Toen ik nog in Engeland was in October 1944 en in contact trad met de Engelsen over het civil affairs agreement, dat Nederland met hen zowel als met de Amerikanen moest sluiten, omdat Sumatra in ieder geval tot het bevelsgebied van *Mountbatten* behoorde, werd mij van Engelse kant de voorstelling gegeven, alsof deze wijziging eigenlijk al in kannen en kruiken was. Daarna is hiervan verder niets gekomen. Ook dit verhaal is van 1944, terwijl positieve dingen pas een jaar later zijn gebeurd. Mijn indruk is, dat men van Engelse zijde in die eerste periode van 1943/44 daar inderdaad op heeft aangedrongen, omdat men daarin een belang voor Engeland zag; dit land wilde in dat gebied de leiding hebben; misschien verwachtten de Engelsen, dat er meer hulp beschikbaar zou komen voor hun operaties, wanneer het gebied groter was en daarmee de belangen ook groter werden. Van feitelijke beslissingen in die richting is in al die jaren niets gebleken en pas in Juli 1945 heb ik voor het eerst gehoord, dat dit gebeuren zou en dan nog in die indirecte vorm, dat men mij van Manilla seinde, dat wij vlug moesten zijn met wat wij van de Amerikanen nog te vragen of te bestellen hadden, want dat dit na 15 Augustus 1945 zou ophouden.

Gedurende al die tijd heb ik het standpunt ingenomen, dat een wijziging niet wenselijk was, niet zozeer om de redenen, welke *MacArthur* in bovengenoemd stuk heeft opgesomd, maar omdat de Amerikanen op dit gehele geval waren ingesteld en ingericht en wij bovendien in nauw contact met hen stonden, terwijl wij ook de gehele wijze van samenwerking tussen de beide groepen hadden geregeld. Daartegenover stond, dat wij met de Engelsen nog maar in

het allereerste begin waren; er waren toen nog maar weinig directe mogelijkheden van vlotte samenwerking. Ik zeg nogmaals: Eerst op het laatste moment, twee maanden vóór de capitulatie, kreeg ik voor het eerst dit bericht. Ik herinner mij nog wel, dat ik daarover vrij uitvoerig naar Londen heb geseind, om te trachten te voorkomen, dat dit gebeurde, want het zou allerongelukkigst zijn. Op 15 Augustus werd mij medegedeeld, dat het was afgelopen en dat dit zo gebeurde.

94137. De heer **Fens**: Had u in 1943/1944 reeds de indruk van de Engelsen, dat alles reeds in kannen en kruiken was?

A. Laten we het zo stellen: Toen de Engelsen uit Quebec terugkwamen, was South East Asia Command geformeerd en *Mountbatten* was met vrij veel publiciteit benoemd tot opperbevelhebber. Zij kwamen terug met het idee, dat dit S.E.A.C. een zeer belangrijk aandeel zou krijgen in de strijd tegen Japan. In dit verband vertelden zij mij, dat Nederlandsch-Indië vrij spoedig onder S.E.A.C. zou komen. Ik was in die tijd juist bezig te praten over die civil affairs agreements en daarbij kwam dit ter sprake. In Washington hoorde ik hier niets van. Ik heb daar nog hiernaar geïnformeerd, maar men zei, dat men daarvan niets wist en er was ook niets aanhangig. Daarnaast is er eigenlijk ook niets concreets voor ~~de~~ dag gekomen tot 1945. Een besluit is ook al die tijd in de lucht blijven hangen; *MacArthur* heeft immers in Tarakan en Balikpapan geopereerd, welke plaatsen anders helemaal buiten zijn bevelsgebied zouden hebben gelegen.

94138. De heer **Fens**: U voorkomt door uw duidelijke uiteenzetting eigenlijk het vervolg van mijn vraag: Was het uw mening, dat het voor de Nederlandse Regering van belang zou zijn geweest reeds in 1943 pogingen in het werk te stellen de grenswijzigingen in de theaters onder geen conditie te laten doorgaan?

A. Ik herinner mij niet precies, hoe dit in Londen is gelopen, maar ik weet wel, dat mijn opvatting was, dat er gevaar in zat als de Britten het deden, niet zozeer omdat ik de Britse of Amerikaanse politiek de voorkeur gaf, maar omdat de Amerikanen beter waren uitgerust en in het algemeen hadden zij meer materieel en meer vaardigheid opgedaan in de Pacific dan de Britten. Toen ik kort daarop echter naar Amerika ben gegaan, kreeg ik de indruk, dat deze zaak eigenlijk helemaal niet acuut was en daarom is er waarschijnlijk daarna helemaal geen bijzondere aandacht meer aan gewijd.

94139. De **Voorzitter**: Heeft de Regering in dit opzicht ook bepaalde instructies gegeven aan onze vertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff?

A. Daar weet ik niets van.

94140. De **Voorzitter**: Ik vraag het u, omdat u deel uitmaakte van de Regering.

A. Ik maakte deel uit van de Regering, maar tussen ongeveer December 1943 en Mei 1944 ben ik op reis geweest naar Amerika, Australië en Ceylon. Einde Mei 1944 ben ik pas teruggekomen. Na die tijd is er, voor zover ik weet, niet van bepaalde instructies sprake geweest, maar ik moet eerlijk zeggen, dat ik na die tijd, toen ik terug was in Engeland, dit ook niet beschouwde als een zaak, die acuut was, omdat er verder helemaal geen woorden meer aan werden gewijd.

94141. De heer **Fens**: Er waren daaromtrent dus ook geen geruchten meer?

A. Er was rivaliteit tussen Engelsen en Amerikanen over theatergrenzen. De gesprekken hierover werden regelmatig doorgegeven. Er was echter geen enkele aanduiding, dat men van bevoegde zijde hiermee werkelijk ernst maakte. Alle plannen, die er waren — er waren er zo achtereenvolgens nogal verschillende —, duiden er niet op, dat *MacArthur* het Nederlandsch-Indische gebied binnen zijn ressort beschouwde als iets, dat hij eigenlijk af moest schrijven.

94142. De **Voorzitter**: U hebt onder dagtekening van 14 Augustus 1944 het gesprek van de heer *van der Plas* met generaal *MacArthur* aan de Minister voor Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk gezonden. Daarin staat o.a.:

„Het sluit aan op de beschrijvingen, die ik in mijn geheimen brief van 29 Juni jl. u deed toekomen.”.

Nu is het misschien wel wat veel gevraagd, of u nog weet, wat de inhoud van die brief was. Dit is namelijk een brief, die niet in ons bezit is.

A. Dat zou ik u niet meer kunnen zeggen, maar ik denk, dat het wel op hetzelfde neer zal komen.

94143. De **Voorzitter**: Dat was dus anderhalve maand voordat u dit gesprek hebt doorgegeven.

A. Ja. Ik was toen in Londen. Het zal dus ook gebaseerd zijn geweest op soortgelijke inlichtingen uit Australië. Op 30 Mei 1944 ben ik in Londen teruggekomen. Dat weet ik nog goed, want ik ben op die datum jarig!

94144. De **Voorzitter**: U hebt een afschrift van dit schrijven gestuurd aan de Ministers van Buitenlandse Zaken, van Marine en van Oorlog. De vraag is hier ter sprake gekomen of en, zo neen, waarom niet, er een afschrift is gestuurd aan de B.S.O., de heer *Helfrich*.

A. De Minister van Marine was zijn chef. Er ging nooit rechtstreekse correspondentie tussen mij en de B.S.O. Die ging altijd via zijn chef.

94145. De **Voorzitter**: Acht u het redelijk, dat admiraal *Helfrich* op het standpunt zou staan, dat hij in ieder geval, door wie dan ook, van deze uitlatingen op de hoogte gesteld had moeten zijn in verband met de omstandigheid, dat men er dan beter voor had kunnen zorgen, dat onze strijdkrachten bij de Eastern Fleet zouden zijn geconcentreerd?

A. Er was een bepaalde regel, dat ik niet rechtstreeks correspondeerde met de B.S.O. en dat die correspondentie via de B.L.Z. liep, die er najverig op was, dat ik mij daaraan zou houden. Dit is dus normaal gehandeld.

94146. De heer **Fens**: Was u toen nog luitenant-gouverneur-generaal?

A. Neen, dat was ik toen niet. Ik ben dat pas weer geworden in September 1944.

94147. De heer **Fens**: U had toen natuurlijk wel bemoeienis met de B.S.O.?

A. Eigenlijk ook niet. Dat wil zeggen, zolang ik in Australië was wel, maar van September 1944 tot Februari 1945 ben ik zowel Minister als waarnemend luitenant-gouverneur-generaal geweest. In Februari 1945 zijn die twee functies gescheiden. Toen ik in Australië zat, had ik wel contact met de B.S.O., hetgeen toen normaal gebeurde door admiraal *Koenraad*, die mede als mijn vertegenwoordiger in Australië zat en die altijd van alle zaken op de hoogte was.

94148. De heer **Fens**: Er was dus niet veel persoonlijk contact tussen u en de B.S.O.?

A. Neen. De heer *Helfrich* heb ik gesproken, toen ik in Kandy was in April en Mei 1944. Hij is toen op mijn verzoek bij *Mountbatten* gekomen, toen wij een bespreking hadden over allerlei zakelijke kwesties, hoofdzakelijk de civil-affairs-verhoudingen betreffende. Toen ik daar echter weer weg was, heb ik hem niet meer gesproken voordat ik weer in Australië was. Het was altijd een teer punt, dat ik mij als Minister van Koloniën niet rechtstreeks met de B.S.O. zou verstaan.

94149. De **Voorzitter**: U hebt volgens onze gegevens op 21 Juni 1945 een telegram gericht aan de Nederlandse Regering te den Haag, waarbij u ernstig hebt gewaarschuwd tegen die grenswijziging der theaters.

A. Dat bericht is van Manilla uit doorgelopen op 19 Juni. Dat is dus daarop aansluitend geweest.

94150. De **Voorzitter**: Hebt u daar ook enige reactie van de Regering op gemerkt, is er overleg gepleegd? De Regering heeft er geen gevolg aan gegeven, zoals u weet.

A. Ja, dat weet ik, maar wat dat betreft, weet ik niets van de gang van zaken hieromtrent.

94151. De **Voorzitter**: Hebt u de indruk, dat uit de wijziging der theaters ernstige gevolgen zijn voortgevloeid?

A. Het is natuurlijk verschrikkelijk moeilijk om achteraf te zeggen, wat er zou zijn gebeurd, wanneer dit anders was gegaan. Een feit is echter, dat door de theaterwijziging en de onvoorbereidheid

van het commando van *Mountbatten* het zenden van de geallieerde troepen naar het Westelijk deel van Nederlandsch-Indië, vooral Java, eerst kon plaats vinden einde September 1945. *Mountbatten* kreeg er in Augustus ineens Siam, het Zuiden van Indo-China plus de rest van Nederlandsch-Indië bij; Sumatra en Malakka lagen in zijn theater. Hij moest het gehele transport inrichten. Hij moest naar dit grote gebied troepen sturen om het van de Japanners over te nemen; zijn voorbereidingen waren veel geringer dan die van *MacArthur* in Manilla, die tenslotte met veel grotere eenheden opereerde en waar men een veel grotere hoeveelheid transportmateriaal had van alle overzeese acties, die er reeds hadden plaats gehad. *MacArthur* was bovendien voorbereid op een invasie van Japan. Alles had daar dus heel andere afmetingen. Het is mijn overtuiging, dat, wanneer dat gebied in handen van *MacArthur* was gebleven, de overname van de Japanners op snellere wijze en op grotere schaal zou hebben plaats gehad dan nu plaats vond op het einde van September 1945. Welk beleid de Amerikanen daarna zouden hebben gevoerd, durf ik niet te vertellen. Ik neem wel aan, dat *MacArthur* met de grote macht, welke tot zijn beschikking stond, direct alle Japanners zou hebben ingerekend en ontwapend. Dat was tenslotte het eerste, waarvoor deze troepen nodig waren. U weet, dat dit door *Mountbatten* met grote aarzeling is gebeurd. Eerst is er in Batavia een aantal troepen terechtgekomen, die daar zijn blijven zitten. Later, in October pas, heeft men het aantal punten, dat men bezette en vanwaar uit men de Japanners ontwapende, uitgebreid tot een aantal andere plaatsen op Java.

94152. De Voorzitter: U hebt het in uw telegram zo uitgedrukt:

„Thans dreigt het gevaar, dat al het voorbereidende werk, waarmede vele maanden gemoeid waren, met het hoofdkwartier van S.E.A.C. overgedaan moet worden en dat daardoor en door gebrek aan voorraden bij de Britten de levering der benodigde uitrusting onbepaald vertraagd wordt.”

A. Ja, dat is de andere kant van de zaak. Wij hadden met *MacArthur* en met het Amerikaanse leger een vrij grote hoeveelheid afspraken en regelingen opgezet, ten einde materieel beschikbaar te krijgen, dat nodig was voor de eerste opzet. Die afspraken en regelingen konden toen niet geëffectueerd worden, omdat met de verandering van de theaters ook de verantwoordelijkheid werd verlegd. De gehele zaak kwam onder *Mountbatten*, die, zoals u weet, die verantwoordelijkheid niet in zijn geheel op zich heeft genomen, maar ten dele heeft overgedragen aan Australië, namelijk het Oostelijke deel van de archipel; dit is echter tot op zekere hoogte een voordeel geweest, want de Australiërs waren — niet op het gebied van de materieelvoorziening, maar op het punt van de beschikbare troepen — gereeder dan *Mountbatten*, omdat zij twee divisies in Balikpapan, Tarakan en Morotai hadden liggen; zij hebben dan ook op veel snellere wijze in het Oosten de Japanners ontwapend dan in het Westen van de archipel is gebeurd door *Mountbatten*.

94153. De Voorzitter: U hebt tenslotte nog geschreven:

„Verder is er het gevaar, dat ook relief- en rehabilitatielevens, voorzoover deze nog niet zijn goedgekeurd door War Department, wegens herbehandeling vertraagd zullen worden en dat, doordat *Mountbatten's* aanbevelingen geringer invloed hebben dan die van *MacArthur*, toewijzingen door de Vereenigde Staten geringer zullen zijn. Ik kan van hieruit verder niets doen. De zaak dient in het algemeen kader van volkomen gebrek aan voorlichting, overleg en medewerking van den kant onzer geallieerden, door wie het werk voor onze kleine groep schier onmogelijk wordt gemaakt, rechtstreeks met de betrokken regeeringen worden opgenomen.”

A. U moet dit lezen als gezonden door iemand, die op dat moment niet wist, dat de Japanners zich in Augustus zouden overgeven. Dit ging dus allemaal over de rehabilitatie, over hetgeen moest worden voorbereid voor een eventuele bevrijding van Indonesië. Het was inderdaad onze overtuiging, dat wij met de Amerikanen, met wie wij tenslotte al anderhalf jaar aan het werk waren, veel harder zouden opschieten dan met de Britten. Het is later in vele opzichten totaal anders gelopen, omdat twee maanden later de capitulatie van Japan plaats vond, zodat het gehele aspect veranderde. Dit is dus bezien uit het gezichtspunt van het werk, waarmee wij toen bezig waren en nog niet uit het gezichtspunt van een bevrijding van Nederlandsch-Indië, omdat wij niet wisten, dat die zo gauw zou komen.

94154. De Voorzitter: De hoofdzaak in deze zin vind ik eigenlijk het gebrek aan voorlichting en overleg van de kant van de geallieerden. Dat is natuurlijk vrij ernstig.

A. Ja, dat was ook vrij ernstig. Ik vond het zeer erg, dat wij niets van deze beslissingen wisten en dat ik die langs deze rare omweg moest horen.

94155. De Voorzitter: Uit die uitlatingen van *MacArthur* krijgt men de indruk, dat men niets zou doen zonder de Nederlandse Regeering er in te kennen.

A. Ik zeg nogmaals: U moet natuurlijk voorzichtig zijn met uitlatingen van een commanderende generaal, die ook niet precies weet, wat er op het hoogste niveau wordt afgesproken. Naar mijn indruk is de eindafpraak gemaakt in Potsdam, hoewel dat ook weer niet klopt, in zoverre, dat men moet aannemen, dat de zaak van tevoren eigenlijk al min of meer was geregeld; de conferentie in Potsdam heeft plaats gevonden in de eerste week van Juli, als ik mij niet vergis, terwijl ik dat bericht uit Manilla kreeg op 19 Juni. Er moet dus van tevoren al een vrij concrete afspraak zijn gemaakt.

94156. De Voorzitter: U hebt op 3 September 1945 een onderhoud gehad met *Mountbatten* in Kandy.

A. Ja.

94157. De Voorzitter: Herinnert u zich nog, of daar ook militaire zaken zijn besproken?

A. Ik wilde toen weten, wanneer hij klaar was om naar Java en Sumatra te gaan en wat er verder in het Oosten van de archipel zou gebeuren; verder heb ik er op aangedrongen, daar zoveel mogelijk haast mee te maken en zo min mogelijk tijd te laten verlopen tussen de feitelijke capitulatie van Japan en de herbezetting van die gebieden. Veel meer dan dat kan ik mij hiervan niet herinneren. Ik heb daar wel gesproken over bepaalde voorzieningen en de data, waarop de weinige mensen, die wij in Australië hadden, naar Java zouden gaan, maar niet in al te veel details.

94158. De Voorzitter: Wat zoudt u antwoorden, wanneer gevraagd zou worden, of u *Mountbatten* gewapend ingrijpen hebt gevraagd?

A. Ik heb toen ook met *Mountbatten* afgesproken — dit heeft hij ook gedaan —, dat hij de Japanners zou opdragen, de republiek niet te erkennen. Hij heeft die opdracht, meen ik, op 6 September gegeven aan *Terauchi*, opperbevelhebber van de Japanners, die in Saigon zat. Verder hebben wij over een bepaald gewapend optreden niet gesproken. Het ging allemaal zo vaag en onzeker. Voor mij kwam het er op aan, dat de geallieerden zo gauw mogelijk naar Java en Sumatra zouden gaan.

94159. De heer Fens: U zegt, dat het er voor u voornamelijk op aankwam, dat de geallieerden zo gauw mogelijk naar Java en Sumatra zouden gaan. Had u daarbij — om het populair uit te drukken — in het achterhoofd, dat het wel heel belangrijk zou zijn, als wij ook mee zouden doen met troepen?

A. Ja. De afspraak is zo geweest. Ik heb daar gevraagd: Hoe laat en op welke dag moeten mijn mensen uit Brisbane vertrekken om op dezelfde dag als uw mensen in Priok te zijn? Dit is ook vrijwel uitgekomen; het is alleen door een bootwerkersstaking een of twee dagen vertraagd.

94160. De Voorzitter: Verstaat u onder „mijn mensen” de civil affairs?

A. Neen, ook de troepen, die wij hadden. Wij hadden een deel van de troepen naar het Oosten van de archipel gestuurd en een deel zou naar Batavia, naar Priok gaan. Het was zo, dat — als ik de data goed in mijn hoofd heb — de aanvankelijke datum, die mij in Kandy werd genoemd, 2 October was. Deze datum is later vervoegd tot 29 September. De troepen, die wij hadden, waren ingescheept; zij zijn 4 October in Priok gekomen, doordat die bootwerkersstaking allerlei vertragingen had veroorzaakt.

94161. De Voorzitter: Ik heb u deze vraag gesteld om een antwoord van u uit te lokken over iets, dat door de heer *Feuilletau de Bruyn* is gezegd, namelijk het volgende — het gaat over een Kamerstuk no. 656 van de Eerste Kamer 1946/1947; daarbij is een brief van u gepubliceerd —:

„Wat opvalt in deze periode is, dat van *Mook* geen gewapend ingrijpen van troepen heeft gevraagd aan *Mountbatten*. Dat is voor mij onbegrijpelijk, want dr. van *Mook* wist hoe de toestand op Java was blijkens de bijlage van de brief, maar hij vroeg toch geen troepen aan.”

Iets verder zegt de heer *Feuilletau de Bruyn*:

„En dan verbaast hij zich in zijn boek, dat *Christison*, zodra hij op Java komt, Java wil besturen met behulp van de republikeinen. Ik wil *Christison* niet verdedigen; het tegendeel is waar, maar dit is een van de meest perfide dingen, die de Engelsen hebben gedaan, maar kan van *Mook* hem daarvan een verwijt maken? Men wist toch, dat deze collaborateurs republikeinen waren. Maar hoe kon van *Mook* deze dingen doen buiten de B.S.O. — dit is admiraal *Helfrich* geweest — om? Dr. van *Mook* had alle functies, maar van één functie moest hij afblijven volgens het besluit B 65, nl. van die van opperbevelhebber. En hier betrof het toch zaken, waarover de opperbevelhebber behoorde te oordelen en dr. van *Mook* had hem niet mogen passeren. Bovendien, hoe komt het, dat dr. van *Mook* geen fel protest heeft ingediend tegen het feit, dat *Mountbatten* op 3 September 1945 250 000 soldaten beschikbaar had, die in Indonesië ingezet hadden kunnen worden?.

Die 250000 soldaten grondt hij op een rede, die *Mountbatten* een jaar later heeft gehouden in Kensington Gardens te Londen, waar hij heeft gezegd, dat er inderdaad 250 000 soldaten beschikbaar waren voor de aanval op Malakka. Dan vervolgt hij:

„Kon dit contingent niet naar Java doorgaan? Waarom heeft van *Mook* hierover niet gerept in zijn officiële brief aan *Mountbatten*?“.

A. Ik weet niet meer precies, wat er in die brief stond, maar u moet in de eerste plaats in het oog houden, dat ik ongeveer 25 Augustus in Kandy was of misschien iets later, maar dat ik dus al enige dagen op het hoofdkwartier aan het praten was en dat een van de belangrijkste punten, die daarbij ter sprake kwamen en die waarschijnlijk in die brief niet herhaald zijn, was: Wanneer gaan jullie beginnen? Met hoeveel man gaan jullie beginnen? Ik zeg nogmaals: Ik ken deze brief van 3 September niet en ik zou moeten zien waarover deze ging, over de civil affairs-verhouding of over iets anders; waarschijnlijk niet over militaire zaken.

De Voorzitter: Die brief handelde niet over militaire zaken.

A. In de tweede plaats: De heer *Helfrich* was in Kandy en dit is voortdurend gebeurd in contact met de heer *Helfrich* of in contact met zijn vertegenwoordiger daar en met de andere militairen, die daar zaten. Wat het militaire gedeelte betreft, dat is in algemene zin overgelaten aan de B.S.O. en aan generaal van *Oyen*. In de derde plaats is het verhaal van *Mountbatten* van die 250 000 man waarschijnlijk wel juist. Met alles bij elkaar wat er in Birma en Malakka, enz. zat, zal hij wel 250 000 man bij elkaar hebben gehad. De toestand was echter zo — dat werd mij ook uiteengezet —, dat hij eerst naar Malakka zou gaan en dat hij daarna naar Frans Indo China zou gaan om allerlei redenen, waarvan er een was, dat het Japanse opperbevel daar zat en dat hij pas 2 October met een divisie naar Java zou kunnen. Ons is toen nog gevraagd, of wij eventueel bezwaar zouden hebben tegen negertroepen op Java. Dat heb ik met grote klem afgewezen, omdat ik die negers had gezien in Kandy en wist wat dat met zich zou brengen. Het zijn dus Brits-Indische troepen geworden. Er is echter geen sprake van, dat er van onze kant niet alles op gezet is om dit zo snel mogelijk te doen plaats vinden en het zoveel mogelijk te vervroegen. Ik neem aan, dat de Britten niet veel meer konden doen dan zij al deden met alle verplichtingen, die zij hadden. Dat zij Malakka het eerst hebben bekeken, ligt vrijwel voor de hand. Bovendien hadden zij een expeditie naar Malakka op touw staan en geen expeditie naar een van de andere gebieden.

94162. De Voorzitter: U hebt zoëven gezegd, dat u hebt overlegd met admiraal *Helfrich* of met zijn vertegenwoordiger.

A. Ja.

94163. De Voorzitter: In dit opzicht hebben wij nog een paar verklaringen, waarover u waarschijnlijk ook wel iets zult willen zeggen. De heer *Feuilletau de Bruyn* heeft namelijk gevraagd:

„Waarom heeft van *Mook* juist het tijdstip uitgekozen, dat admiraal *Helfrich* tegenwoordig was in Tokio bij de overgave-ceremonie, om met *Mountbatten* te onderhandelen. Want toen admiraal *Helfrich* op Kandy kwam, was van *Mook* net vertrokken. Dat was eigenaardig. Admiraal *Helfrich* was de opperbevelhebber en niet van *Mook*. Die beslissing had dr. van *Mook* naar mijn mening dan ook niet mogen nemen.“.

De heer *Helfrich* zegt er van:

„De heer *var, Mook* was vanuit Australië in Kandy gekomen en ik was blij, dat hij dit deed, omdat hij naar mijn mening, nu de grens was gewijzigd, bij *Mountbatten* behoorde te zijn en niet in Brisbane. Hij kwam echter, nadat ik naar Tokio was vertrokken en in plaats van even op mij te wachten, is hij de dag vóór mijn terugkomst weer vertrokken naar Australië. Ik heb slechts een brief van hem gevonden, een persoonlijke brief, waarin hij mij gelukwensde met mijn bevordering tot luitenant-admiraal en mij voorts mededeelde, dat hij na een bespreking met *Mountbatten* het militair gezag geheel aan zich had getrokken. Van een brief van 3 September weet ik niets.“

A. Kijkt u eens; de zaak is zó gedaan. Die ceremonie zou plaats vinden in Tokio. Ik had toen voorgesteld om daarvoor generaal van *Oyen* aan te wijzen en toen heeft admiraal *Helfrich* er op gestaan, dat hij zou gaan. Zij zijn toen, naar ik meen, allebei geweest. Ik heb nog geseind: Doe dat niet, want dat is allemaal tijdverlies. Ik moest zelf in Brisbane, waar tenslotte een hele affaire zat, een ontzaglijke hoop regelen en doen en ik wilde ook zo gauw mogelijk in Kandy zijn. Dit missen van *Helfrich* ligt niet aan mij, maar dat ligt daaraan, dat hij er op heeft gestaan om naar Tokio te gaan nadat ik hem nog bepaald had gewaarschuwd, het niet te doen om die tijd niet te verliezen. Of ik gezegd heb, dat ik het militair gezag aan mij heb getrokken, in die bewoordingen, weet ik niet. Ik heb wel gezegd, dat krachtens de situatie en de bepalingen in Indonesië ik nog altijd opperbevelhebber was. Niet daarbuiten, maar in Indonesië zelf was ik als waarnemend gouverneur-generaal opperbevelhebber; daar is toen waarschijnlijk wel iets over gezegd, omdat dat in die tijd altijd een heel ingewikkelde kwestie was. Ik zeg echter nogmaals: er is geen sprake van geweest, dat admiraal *Helfrich* of een van de andere militairen buiten het militaire gedeelte van deze zaak zijn gehouden; tenslotte zat admiraal *Helfrich* normaal in Colombo en ik normaal in Brisbane. Hij had veel nauwer contact met *Mountbatten*, kon dat althans hebben, dan ik.

94164. De Voorzitter: De heer *Helfrich* heeft er eigenlijk over geklaagd, waarom u, indien u met *Mountbatten* over militaire zaken zou hebben gesproken, dat niet aan hem hebt doorgegeven.

A. Ik heb niet over militaire zaken gesproken. Ik heb alleen gevraagd: Wanneer gaan jullie er heen en gaan jullie er dan zo gauw mogelijk heen, want een vacuum in deze tijd geeft natuurlijk alle mogelijke ongelukken. Ik heb zelfs niet over militaire zaken van onze kant voor naat betreft net Indische leger gesproken, omdat dat verder door de heer van *Oyen* is behandeld. Ik wilde alleen weten, wanneer, hoe en waarheen zij gingen.

94165. De Voorzitter: *Mountbatten* heeft in de maand September nogal alarmerende berichten gekregen over de toestand op Java. U schrijft er in uw boek ook iets over. Ik meen, dat u gezegd hebt, dat naar uw oordeel die berichten afkomstig zijn van R.A.P.W.I.-mensen. Kunt u daarover nog iets naders mededelen?

A. Ik ben de namen vergeten, maar ik herinner mij, dat er bij de groep, die met de kruiser „Cumberland“ op 15 September in Priok is aangekomen, een aantal R.A.P.W.I.-mensen was, ook Britse, en dat mijn indruk was, uit hetgeen ik later hoorde van wat er zich in Singapore had afgespeeld, dat uit die bron, met name van een dokter, wiens naam ik ben vergeten, berichten waren gekomen, die de plotselinge omslag omstreeks de 25ste September van *Mountbatten* zouden verklaren.

94166. De Voorzitter: Waren die berichten afkomstig van een Engelsman?

A. Ja.

94167. De Voorzitter: Hebt u in dit verband de naam van *der Post* weleens gehoord?

A. Ja, die heeft daar zeker ook een rol in gespeeld, maar ik geloof niet, dat die eerste berichten bepaald van *van der Post* afkomstig waren. Die kwamen van een ander, wiens naam ik echter ben vergeten. Het was een Britse dokter. *Van der Post* zal daar echter zonder enige twijfel ook een rol in hebben gespeeld.

94168. De Voorzitter: Is het nogal gauw bekend geworden, dat *Mountbatten* dergelijke berichten had ontvangen?

A. Hij is ineens, zoals u weet, van standpunt veranderd. Hij heeft mij geseind, terwijl ik in Brisbane was, om een vergadering bij te

wonen. De datum weet ik niet meer precies, maar laat ik zeggen, dat ik op de 26ste 's avonds een telegram kreeg, dat ik de 27ste in Singapore zou zijn, hetgeen niet mogelijk was; ik heb dat dan ook niet gedaan. Van der Pias is er wel bij geweest; ik meen tenminste, dat hij er wel bij was. Daar is dan die nieuwe visie van *Mountbatten* besproken. Ik heb toen wel vrij krasse telegrammen gestuurd zowel aan *Mountbatten* als aan de Regering te den Haag en ook na het bekend worden van die uitspraken van *Christison*, wat overigens op de dag was, voordat ik zelf uit Brisbane vertrok.

94169. De **Voorzitter**: In welke geest waren die telegrammen gesteld?

A. Nou, kwaad! In de geest van dat op deze manier eigenlijk de gehele zaak werd weggegeven zonder dat daar van onze kant invloed kon worden uitgeoefend en dat dit in strijd met de afspraken was. Ik weet niet meer precies, wat er in stond, maar het waren zeer boze telegrammen; dat weet ik nog wel. Dan heb ik ook nog gezegd, dat ik niet wist, of ik inderdaad in Batavia zou kunnen blijven, omdat ik niet wist, in deze toestand, wat mijn positie in Batavia zou zijn, als ik daar terugkwam. Ik ben er toen toch gebleven, omdat ik dacht, dat, als ik weg was, het nog erger zou zijn.

94170. De **Voorzitter**: Was u op de hoogte van de situatie op Java?

A. Alleen maar in zeer vage trekken. Wij hadaen natuurlijk de berichten uit de radio, uit de Japanse radio, maar wij hadden er geen duidelijk beeld van hoe weinig of hoe ver de republiek en de aanhang van de republiek zich uitstreckte in Indonesië.

94171. De **Voorzitter**: Ik bedoel het eigenlijk zo. De berichten, die *Mouatbatten* kreeg, behelsden, dat er een sterk Indonesisch leger op Java was.

Had u ook kennis, waardoor u die berichten kon ontkennen?

A. Neen. Ik wist helemaal niet, of het waar of niet waar was. Wij wisten ook niet, wat de Japanners op dat moment daar eigenlijk deden, want tenslotte zaten die daar al anderhalve maand na de capitulatie, en wij wisten ook niet welke verhouding de Japanners ten opzichte van de Indonesiërs innamen en wat voor maatregelen er te dien aanzien waren of wat voor gebrek aan maatregelen er van hun kant bestond.

94172. De **Voorzitter**: Wie heeft eigenlijk de order gegeven, dat de krijgsgevangenen naar de kampen terug moesten of er in moesten blijven?

A. U bedoelt de geïnterneerden?

De **Voorzitter**: Ja.

A. Dat is door *Mountbatten* gedaan.

94173. De **Voorzitter**: Dus ook de militairen?

A. Voor zover ik weet, wel.

94174. De **Voorzitter**: Is daarover overleg met u gepleegd?

A. Dat is al in het begin gebeurd. Ik heb een radiotoespraak willen houden, waarin ik er van uitging, dat de mensen binnenkort de kampen zouden verlaten en naar hun woonplaatsen zouden terugkeren; deze toespraak was meer gericht op de burger-geïnterneerden op Java dan op de krijgsgevangenen, die voornamelijk in Siam en in andere delen van Zuid-Oost-Azië zaten. Door *Mountbatten* is toen direct tegen mij gezegd: Doe dat niet, want er kunnen ongelukken van komen. Wij willen, dat de mensen blijven waar zij zijn, totdat de geallieerden komen om die zaak over te nemen; dat was op zich zelf niet helemaal onlogisch, want die mensen zouden zich, in staat van uitputting zijnde, verspreiden over het land en konden misschien in allerlei gevaren lopen, waartegen zij zich niet zouden kunnen verzetten. Het was dus helemaal niet onlogisch om te wachten met die mensen vrij te laten, totdat de geallieerde troepen er waren om voor de veiligheid te zorgen. Het is echter niet precies zó gelopen!

94175. De **Voorzitter**: Dit is dus in ieder geval geheel buiten u om gegaan?

A. Ja.

94176. De **Voorzitter**: Dan zou ik u het volgende willen vragen: Bij de benoeming van generaal *MacArthur* tot opperbevelhebber in de S.W.P.A. is de benoeming mede-ondertekend door de Nederlandse Regering, waardoor dus *MacArthur* ook namens deze Regering handelde, dus ook haar belangen moest behartigen.

Bij de benoeming van lord *Louis Mountbatten* tijdens de eerste Quebec-conferentie heeft deze admiraal echter slechts een benoemingsbesluit gekregen van de Engelse en Amerikaanse Regeringen, in ieder geval niet van de Nederlandse Regering.

Acht u dit laatste van invloed op uw verhouding tegenover admiraal *Mountbatten* in 1945?

Hoe is het te verklaren, dat de Nederlandse Regering niet eveneens dit benoemingsbesluit heeft getekend? Weliswaar lag slechts aanvankelijk Sumatra in zijn bevelsgebied, doch dit gebied was wel van groot belang. Indien admiraal *Mountbatten* in het Verre Oosten ook als mandataris van de Nederlandse Regering zou zijn opgetreden, zou dan naar uw oordeel dit enig verschil hebben gemaakt in het uiteindelijke gebeuren in Nederlandsch-Indië in 1945?

A. Van het niet ondertekenen in het geval van de benoeming van admiraal *Mountbatten* moet ik u zeggen, dat dit juist is, vermoedelijk juist. Ik heb nooit gehoord, dat wij dit ondertekend hebben. Het had naar mijn mening verschil moeten maken; er was tenslotte de civil affairs-overeenkomst in behandeling, welke zoals u weet eerst in het laatst van Augustus is getekend. Het verschil — met of zonder ondertekening — had moeten zijn, dat over alles, wat in het Nederlandse deel van het bevelsgebied van lord *Mountbatten* gebeurde, overleg met de Nederlandse Regering had moeten plaats vinden. Het heeft mij altijd zeer getroffen, dat dit niet gebeurde, noch bij de wijziging van het territorium, noch bij de latere besluiten, die van belang waren voor hetgeen er in Indië gebeurde na de capitulatie. Misschien echter had een dergelijke ondertekening vastgelegd, dat dit moest gebeuren; ik weet het niet. Ik heb in het algemeen wat de laatste periode van de oorlog betreft, de indruk, dat de grote geallieerden zich heel, heel weinig van de kleine aantrokken; gewezen zij op de kwesties in verband met de werving van de troepen in het Zuiden van het land, het verzenden van de troepen naar Australië, enz. Er werd eigenlijk heel weinig aandacht gewijd aan de speciale belangen van de kleinere geallieerden.

94177. De heer **Fens**: Nu is mij een ding niet erg duidelijk; *Mountbatten* was weliswaar militair opperbevelhebber, maar had u dan helemaal niets te vertellen over het gebied, waar u toen misschien op dat moment nog niet was teruggekeerd? Was de kwestie b.v. van de kampen nu iets, waarin de opperbevelhebber het voor het zeggen had?

A. Ja. Dat waren de algemene verhoudingen. In ieder oorlogstheater was de militaire opperbevelhebber van de geallieerden de hoogste autoriteit. Dat was zo in Europa en dat was in het Verre Oosten ook zo.

94178. De heer **Fens**: Dat kan ik mij voorstellen van de militairen, die bij de Japanners krijgsgevangen waren geweest, maar niet van de burger-geïnterneerden.

A. De militairen waren verantwoordelijk voor alles, wat er gebeurde. Dat ziet men ook in het civil affairs agreement. De bedoeling was wel, dat zo snel mogelijk het burgerlijke gezag zou worden overgedragen aan de mensen ter plaatse, maar de militaire opperbevelhebber van het theater had de opperste verantwoordelijkheid totdat de zaak was overgenomen door de Regering van het land zelf; dat was in Europa precies hetzelfde als in het Verre Oosten.

94179. De heer **Fens**: Men stoot dus telkens weer terug op het feit, dat alle zaken ressorteerden onder de opperbevelhebber en dat ook in burgergezag wij niet werden gekend?

A. Wat er na de capitulatie is gebeurd, is naar mijn inzien in strijd met de civil affairs agreement. Daar heb ik dan ook voor en na bezwaren tegen gemaakt. De grondopzet van deze verhoudingen was echter, dat de man, die aan het hoofd van de gezagsmiddelen stond, de uiteindelijke verantwoordelijkheid droeg en dus kon zeggen: Uit militaire overwegingen of uit wat voor overwegingen dan ook vind ik, dat het zó moet. Daartegen kon men natuurlijk protesteren, maar er was niets aan te veranderen, omdat het protest meestal niets uithaalde.

94180. De **Voorzitter**: Wij spraken zo juist over de ex-krijgsgevangenen, die op verschillende plaatsen zaten, niet alleen op Java

maar ook in Siam en verder weg. Hebt u weleens gehoord, dat er een missie is geweest van generaal *Bakker* naar Bangkok?

A. Ja.

94181. De **Voorzitter**: Weet u misschien ook met welke bedoeling?

A. Wij hebben verscheidene mensen naar die kampen gestuurd om contact met de mensen op te nemen en om te zien of zij goed werden behandeld en om hen voor te bereiden op hun terugkeer, maar hoe dat allemaal precies is verdeeld over de verschillende personen herinner ik mij niet meer.

94182. De **Voorzitter**: Zou het niet juist zijn geweest, wanneer die ex-krijgsgevangenen zo spoedig mogelijk naar Java waren verscheept?

A. Dat was tot op zekere hoogte juist, maar de zaak lag zo, dat er in de eerste plaats vooral in het begin op Java heel weinig ruimte was. Wij zaten in zeer nauwe hokjes bij elkaar. De krijgsgevangenen moesten eerst nog althans enige rehabilitatie hebben voordat zij weer meekonden. Eigenlijk was er in het Oosten van de archipel slechts ruimte om hen onder te brengen. Daar zijn dan ook de meeste krijgsgevangenen in de eerste maanden na Augustus 1945 heengebracht. Het tweede punt was, dat de Engelsen zich in het begin nogal ernstig verzetten tegen uitbreiding van onze eigen strijdkrachten in en om Batavia. U weet, dat dit een hele twist is geweest, die tot ongeveer Maart 1946 heeft geduurd.

94183. De **Voorzitter**: Tussen wie is die twist geweest?

A. Tussen het Engelse opperbevel en mij, en in hogere instantie tussen de beide Regeringen.

94184. De **Voorzitter**: Hoe waren daarbij de wederzijdse stellingen?

A. Het Engelse standpunt was: Het aanvoeren van Nederlandse troepen bij beetje verhoogt alleen de spanning en geeft verder geen oplossing van de zaak. Dit moet wachten, totdat wij grotere stukken grondgebied kunnen overnemen. Ons standpunt daartegenover was: Hoe eerder wij die mensen hier hebben, hoe beter; wij wilden althans enige troepen hebben om een gedeelte van de verantwoordelijkheid te dragen. Tenslotte is een groot gedeelte van de krijgsgevangenen naar het Oosten van de archipel gegaan, waar zij er toe hebben bijgedragen, dat wij de Australiërs eigenlijk al in het begin van 1946 kwijt waren. De troepen uit Nederland, die in November en December begonnen te komen, zijn in Malakka aangehouden; zij hebben daar — tussen twee haakjes — ook een zeer behoorlijke training gekregen, wat de lichtzijde was van deze niet zo erg prettige geschiedenis. In Maart 1946 zijn zij begonnen met op Java te landen.

94185. De **Voorzitter**: Generaal *Bakker* heeft hier over deze zaak gesproken. Hij zegt het volgende:

„Een week later" — in October 1945 is hij naar Bangkok gegaan — „was ik weer in Batavia en kon ik rapporteren, dat er drie bataljons gevechtsklaar voor de handhaving van orde en rust beschikbaar waren. Ik heb een schriftelijk rapport over mijn opdracht ingediend bij de Regering en enigen van de Departementshoofden. Een dag na aankomst heb ik een conferentie belegd met de legercommandant en de commandant zeemacht, generaal *van Oyen* en admiraal *Helfrich*, waar ik mijn militaire bevindingen heb medegedeeld. Zij waren enthousiast. Wij hebben een telegram opgesteld om de drie bataljons te laten komen. Alles stond echter nog onder militair beheer van de Engelsen, — het was half October — dus admiraal *Helfrich* en generaal *van Oyen* zijn toen naar de Engelse opperbevelhebber generaal *Christison* gegaan om hem dit concept-telegram aan te bieden. Na ongeveer een uur — ik was blijven wachten, want ik was zeer geïnteresseerd — kwamen zij terug met de mededeling, dat het telegram door de Engelse opperbevelhebber was goedgekeurd. Het zou naar admiraal *Moubatten* worden gezonden met het verzoek die drie bataljons uit te zenden. Helaas is dit door de Indische Regering, door de heer *van Mook*, die eigenlijk alles regelde, gecancelled. De volgende dag sprak ik de heer *van Oyen* en toen ik hem vroeg, hoe het er mee stond, antwoordde deze, dat het niet doorging, omdat de heer *van Mook* het telegram niet wilde doorzenden."

De **Voorzitter**: Weet u dit zeker? De verklaring, welke u hieraan hecht, is uiterst belangrijk.

A. Het is zeer zeker zo: generaal *van Oyen* en admiraal *Helfrich* hebben deze conferentie met mij meegemaakt; zij zijn beiden hier ter stede.

De **Voorzitter**: Dat betekent, dat generaal *Christison* de troepen wel wilde laten komen, maar de heer *van Mook* wilde het niet?

A. Het betekent, dat generaal *Christison* het telegram wel wilde doorzenden. De veronderstelling is echter gewettigd, dat admiraal *Moubatten*, die weer boven hem stond en de beslissing had, het niet gedaan zou hebben."

Ik kan mij indenken, dat u er wel behoefte aan hebt, hier iets van te zeggen.

A. Ik moet u eerlijk zeggen, dat ik mij dit geval niet herinner in deze vorm. Wat ik mij wel herinner, is, dat er voortdurend verschil van mening was tussen de Engelsen en onze mensen over het al dan niet wccselijke van het zenden van onze troepen naar Java. Het standpunt van de Engelsen is doorlopend geweest: Neen.

94186. De **Voorzitter**: Hier lag de zaak precies andersom, als dit juist is.

A. Ja, maar ik Ban mij dit in deze vorm bepaald niet herinneren. Het is mogelijk, dat *Christison* bij mij is gekomen en heeft gezegd: — *Christison* zei weleens het ene ogenblik ja en het andere ogenblik neen. — „Achteraf kan dit niet; *Moubatten* vindt het niet goed.", of iets dergelijks, zodat er toen tenslotte niets van is gekomen. Dat ik echter een telegram, dat *Christison* zou hebben goedgekeurd, zou hebben tegengehouden, zou ik voor 99 % willen tegenspreken. Ik kan mij niet herinneren, dat iets dergelijks ooit in deze vorm is gebeurd. Het is wel mogelijk natuurlijk, dat *Christison* aanvankelijk heeft gezegd: Ik wil dat wel doorzenden en later heeft gezegd: Dat kan toch niet, en dat daarop tenslotte de zaak is gestrand. Er was van mijn kant geen bezwaar tegen het halen van troepen naar Java, als die troepen beschikbaar waren. Ik kan u nog ren ding vertellen. In Maart 1945, toen de eerste troepen uit Nederland in enigszins grote getale op Java zouden landen, is er ook nog een ogenblik van moeilijkheden geweest, en wel tussen de opperbevelhebber generaal *Stopford* en sir *Achibald Clark Kerr*, die toen in Batavia was als bijzonder gezant van de Engelse Regering enerzijds en mij anderzijds; ook toen weer wilden deze heren telkens uitstel; zij zeiden telkens: Laten wij nog een week wachten. Ik heb toen gezegd: Kijk eens, als wij nu nog een week wachten, wordt het zo moeilijk, ook voor de Nederlandse Regering, dat ik niet weet of hier nog niet veel ernstiger gevolgen uit zullen voortvloeien. Toen zijn de heren gewicht en hebben zij de troepen laten komen.

Er is echter nooit sprake van geweest, dat ik het komen van die troepen zou hebben tegengehouden. Er is wel sprake van iets anders geweest, dat zich echter in December 1945 heeft afgespeeld; wij hadden toen een betrekkelijk klein aantal troepen en ik heb er daarom de voorkeur aan gegeven niet te trachten de troepen op Java met een of twee bataljons te versterken, maar te trachten te zorgen, dat althans alle eilanden buiten Java en Sumatra onder ons beheer zouden komen. Ik heb toen aangedrongen op bij voorbeeld het bezetten van Bali, Banka en Billiton en dergelijke territoria, waar wij wel direct de zaak in eigen handen konden krijgen, omdat het betrekkelijk kleine aantal troepen ons tenslotte toch niet afhielp van het Engelse oppercommando en van het overzicht van de Engelse bezetting.

94187. De **Voorzitter**: U ontkent dus de juistheid van deze berichten?

A. Bepaald. De voorstelling van zaken, zoals deze hier is gegeven, is onjuist. Ik kan mij alle stappen op dit terrein niet meer precies herinneren, want iedere paar dagen was er zo iets aan de gang.

94188. De **Voorzitter**: Het zou op zich zelf wel van belang zijn, wanneer u een andere voorstelling van zaken zou kunnen geven.

A. Als ik bij mijn archief kon, zou ik het misschien kunnen vinden, maar helaas kan ik dat niet op het ogenblik. Ik kan mij echter niet herinneren, dat zich iets in deze vorm heeft voorgedaan, namelijk, dat ik tegen *Christison* of tegen wie ook zou hebben gezegd: Dit telegram gaat niet door!

94189. De Voorzitter: Dan zou ik u iets willen vragen over de kwestie van de ontschepping van de Nederlandse troepen, van de gezagsbataljons op Malakka, in begin November 1945. Wie is er voor verantwoordelijk, dat die troepen niet naar Java zijn gegaan?

A. *Mountbatten*.

94190. De Voorzitter: Hebt u in dit opzicht ook een advies uitgebracht?

A. Neen, ik heb wel telkens op landing aangedrongen, maar ik ben altijd gestuit op een haast principieel verzet van de kant van *Mountbatten* tegen, zoals ik het toen begreep, het bij stukje en beetje landen van troepen. Ik zeg nogmaals: Die geschiedenis van Maart 1946 is misschien wel de beste illustratie van mijn eigen standpunt geweest, wat de reden, die toen werd aangevoerd door *Stopford* en *Clark Kerr* om de troepen, die al ingescheept waren op Malakka niet op Priok te laten landen, was, dat wij op dat moment met een vrij belangrijk punt van de bespreking met de republiek waren. Zij zeiden: Als je nu tegelijk troepen landt, loopt dit allemaal weer in de war. Ik heb toen gezegd, dat ik niet geloofde aan die gevolgen, maar bovendien kon de Regering die troepen niet langer op Malakka houden, want op dat ogenblik was het daar zo vreemd, dat geen Regering dit meer verantwoorden kon.

Ik moet hier nog een ding bij zeggen, dat wel van belang is voor het begrip van deze zaak. Tenslotte speelde zich natuurlijk vrij veel af tussen *Christison* en mij persoonlijk. Ik ben daarbij herhaaldelijk gestuit op verzet van de Engelsen tegen bepaalde maatregelen, die onze mensen nodig achtten, verzet, waar tenslotte *Mountbatten* altijd het laatste woord in had. Er is toen vrij veel gepraat en vrij veel drang ugeoefend door admiraal *Helfrich* en generaal *van Oyen* om generaal *Christison* kwijt te raken als opperbevelhebber. Het is wel goed, dat dit even wordt gezegd. Ik ben er tenslotte zelf de oorzaak van geweest, dat generaal *Christison* is overgeplaatst, want het gevaar dreigde, dat admiraal *Helfrich* en generaal *van Oyen* dit vrij luid in het publiek zeiden: als u enigszins bekend bent met de militaire verhoudingen, weet u, dat de moeilijkste manier om een generaal weg te krijgen deze is, dat anderen, en dan nog wel van een andere nationaliteit, in het publiek kritiek op hem uitoefenen, waardoor men zijn chef in de toestand brengt, dat hij zegt: Nu kan ik dit helemaal niet meer doen, anders zou het juist zijn alsof ik daaraan toegaf. Ik heb tenslotte, toen ik in December in Singapore was, lang met *Mountbatten* hierover gesproken en daarvan is het gevolg geweest, dat *Christison* is verdwenen. Ik kon die dingen niet naar buiten ventileren, omdat dat naar mijn gevoel de zaak meer vertraagde dan versnelde.

94191. De Voorzitter: In onze verhoren is de vraag gesteld of u ook had geadviseerd bij de ontschepping van onze troepen op Malakka. Daarop antwoordt u dus, dat u hebt geadviseerd in die zin, dat u de troepen liever op Java had.

A. Ik heb er in het algemeen altijd op aangedrongen om die troepen door te zenden naar Java. Toen men dit echter had beslist, heb ik mij daarbij neergelegd. Achteraf is het helemaal niet zo slecht geweest, want die troepen hebben daar inderdaad een betere uitrusting gekregen en een betere training.

94192. De Voorzitter: Dat wil zeggen: Wij spreken nu over de gezagsbataljons.

A. Ja, de Hollandse troepen, die uitkwamen.

94193. De Voorzitter: Wij zullen straks nog even spreken over de mariniersbrigade. Ten aanzien van de training daarvan ligt de zaak iets anders.

A. Ja, want die was getraind.

94194. De heer Fens: Als ik het dus goed begrijp, was dus uw standpunt, dat u graag Nederlandse troepen had, maar dan in een behoorlijke hoeveelheid.

A. Laat ze zo gauw mogelijk komen en laat ze hier komen; dat was mijn standpunt. Het Engelse standpunt was waarschijnlijk — tenminste, dat heb ik altijd zo begrepen — Die Nederlandse troepen komen om ons te vervangen. maar dan moeten ze ook komen in een zodanig getal, dat zij tegelijk een heel stuk van ons kunnen overnemen. dus niet in kleine hoeveelheden van groepen van duizend of een paar duizend man op zijn hoogst.

94195. De Voorzitter: De troepen zendingen van November 1945 waren toch wel zodanig, dat men daarvan kon zeggen, dat zij behoorlijk waren.

A. Ik zeg nogmaals: Wij hebben er van onze kant op aangedrongen, die troepen naar Java te brengen, maar de Engelsen hebben dat op dat moment geweigerd.

94196. De Voorzitter: Is het juist — dat heeft admiraal *Helfrich* hier namelijk gezegd — dat hij bij u heeft geprotesteerd?

A. Jazeker. Die protesten waren echter niet nodig. Hij had vermoedelijk het idee, dat ik daar hetzij een beetje lauw tegenover stond, of mij er niet veel van aantrok. Alleen, als je daar als hoogste autoriteit zit, kan je eenvoudig niet links en rechts gaan praten over die dingen, wanneer je wilt bereiken, wat je dan tenslotte nog bereiken kunt.

94197. De Voorzitter: U bedoelt daarmee dus wel te zeggen, dat uw instelling zo was, dat u die troepen wel op Java wilde hebben, doch dat u door bepaalde omstandigheden niet een bepaald positief advies hebt kunnen geven?

A. Hoe bedoelt u: positief advies?

De Voorzitter: Advies om die troepen toch op Java te krijgen.

A. Dat was niet mogelijk. Als de opperbevelhebber dat weigerde, was daarmee de zaak afgelopen.

94198. De Voorzitter: Maar voordat die weigering een feit was?

A. Daarvoor heb ik er enige malen op aangedrongen, maar onder vier ogen tegen *Christison*.

94199. De Voorzitter: Het zou zo kunnen zijn, dat u aanvankelijk op het standpunt stond, dat die troepen op Java moesten komen, maar dat u, nadat u met *Christison* had gesproken, van opinie was veranderd.

A. Neen, ik ben niet van opinie veranderd, maar ik heb gezien, dat het niet ging bij de Engelsen.

94200. De Voorzitter: Minister *Logemann* heeft hierover een rede gehouden in de vergadering van 21 December 1945 van de Tweede Kamer. Hij heeft gezegd — het ging hier over de ontschepping op Malakka —:

„Onze troepen zullen volledig worden ingezet en de motieven, waarom dat tot dusverre nog niet is geschied, zijn van zuiver zakelijken en militairen aard. Zij komen, naar de Kamer bekend is, in het oosten ter beschikking van de Supreme Allied Commander en het is deze, die beslist en de verantwoording draagt waar, wanneer en waartoe zij zullen worden gebruikt, uiteraard gehoord het advies van onze militaire bevelhebbers en de beleidsoverwegingen van de Nederlandsch-Indische Regeering.”.

Welke militaire bevelhebbers waren dit?

A. Dat waren aanvankelijk admiraal *Helfrich* en generaal *van Oyen*. Later admiraal *Pinke* en generaal *Spoor*.

94201. De Voorzitter: De heer *Helfrich* heeft hier gezegd, dat hij nimmer is gehoord over deze zaak.

A. Wel door *Christison* in ieder geval. *Christison* stond rechtstreeks in contact met admiraal *Helfrich* en generaal *van Oyen*. Zij hoorden bij zijn opperbevel.

94202. De heer Fens: Hebt u wel eens behoefte gevoeld om met admiraal *Helfrich* en generaal *van Oyen* samen onder één hoedje te spelen en met zijn drieën die druk op *Christison* uit te oefenen? Ik heb zo de indruk, dat u van uw kant druk oefende op *Christison* en afzonderlijk ook de admiraal en generaal probeerden om dit voor elkaar te krijgen. Zou het niet effectiever zijn geweest, wanneer u met zijn drieën pogingen daartoe had gedaan.

A. Dit is moeilijk om te beantwoorden, zodat het tevens geschikt is voor publicatie.

De heer Fens: Ik stel er prijs op, Mijnheer de Voorzitter, dat ik dat dan op een andere manier te weten kom, want het lijkt mij toch wel belangrijk.

94203. De Voorzitter: Kunt u het niet in zo'n vorm gieten, dat het wèl voor publicatie geschikt is?

A. Neen, want het gaat hier over persoonlijkheden. Ik vind het altijd vervelend over personen te praten.

94204. De Voorzitter: Zit hier ook een zakelijk element in?

A. Er zit het zakelijke element in, dat naar mijn indruk — laat ik het dan zo stellen —, die in December in Singapore is bevestigd, mijn rechtstreekse invloed op *Mountbatten* groter was alléén dan samen met de anderen.

94205. De Voorzitter: De heer *Helfrich* heeft hier verklaard, dat „die acclimatisatie en troepentraining net zo goed, zo niet beter, door onze ervaren eigen troepenleiding op Java plaats had kunnen hebben. Hier is sprake geweest van opzet, tegen de adviezen van de Nederlandse militaire bevelhebbers in, ja zelfs aanvankelijk zonder hun adviezen in te winnen.”.

A. Ik kan dat niet helemaal beoordelen. Ik ben geen militair. Ik weet echter alleen, dat in de periode, waarover wij nu spreken, dus van October—Januari 1945/1946, wij op Java verschrikkelijk weinig ruimte hadden, alles zat stampvol; we waren in heel kleine ruimten opgesloten; men had dan in ieder geval het nadeel gehad van nog grotere opstopping in een toch al overbevolkt terrein. Ik zeg nogmaals: Ik wil helemaal niet ontkennen, dat er een mogelijkheid voor die troepen was op Java te acclimatiseren en deze daar beter uit te rusten. Ik zeg alleen, dat zij gelukkig niet op Malakka zijn blijven zitten zonder iets, want zij hebben daar een training gehad.

94206. De Voorzitter: Waarschijnlijk bent u dus ook van oordeel geweest, dat het beter was, dat zij op Java werden getraind, omdat u zelf ook op het standpunt stond, dat zij naar Java moesten gaan.

A. Ik heb altijd op het standpunt gestaan, dat zij op Java moesten komen.

94207. De Voorzitter: Op 22 September is generaal *Dempsey* op Batavia aangekomen. 's Avonds is er een conferentie geweest in het paleis van de Gouverneur-Generaal. Daarvan heeft de heer *Helfrich* gezegd:

„Het bleek mij daar, dat de heer *van Mook* de generaal reeds gesproken had en ik kreeg de indruk, dat de paleisconferentie uitsluitend was ontworpen om mij er van te overtuigen, dat de troepen eerst op Malakka moesten worden geoefend.”.

Dat is dus een indruk, die de heer *Helfrich* hiervan heeft gehad.

A. Ik kan niet anders zeggen dan dat *Dempsey* mij wel het eerst zal hebben gesproken. want zij kwamen meestal het eerst hun opwachting bij mij maken. Ik kan mij niet herinneren, dat er een bepaalde opzet bij was. Het Britse standpunt is honderden malen met hen besproken.

94208. De Voorzitter: U meent dus, dat die indruk van de heer *Helfrich* onjuist is?

A. Die is onjuist. Het is mogelijk, dat dit van tevoren was besproken met *Dempsey* en dat dezelfde argumenten nog eens door hem zijn gebruikt op die vergadering of dat ik tegen *Dempsey* heb gezegd: Herhaal dit, want wij moeten dit gesprek voortzetten met onze militaire mensen.

94209. De Voorzitter: Verder zegt de heer *Helfrich*:

„Op diezelfde 23ste November was het tweede contingent Nederlandse troepen van de „Nieuw Amsterdam” te Penang gedebarkeerd, ook al zonder mij iets te vragen of mede te delen. Wij werden niet eens van de scheepsbewegingen onder Nederlandse vlag op de hoogte gehouden.”.

A. Dat is juist. Ik net zo min. Ik zelf heb ook nooit iets van die scheepsbewegingen gehoord.

94210. De heer Fens: Hoorde u dan uit Nederland ook niet, dat die zaak onderweg was?

A. Er werd wel gesind: Dan en dan is dat schip gegaan, maar waar die schepen precies waren en wanneer ze zouden aankomen, hoorden wij pas later.

94211. De heer Fens: De Engelsen dirigeerden toch de schepen?

A. Ja. U moet zich echter goed voorstellen, dat de Engelse opperbevelhebber inderdaad deze bevoegdheid had. Ik kan mij heel goed voorstellen, dat het voor de Nederlandse militairen uitermate hinderlijk was en grievend, maar dat maakte de zaak niet anders. Daarmede veranderde de situatie niet.

94212. De heer Fens: Dat ben ik volkomen met u eens. Bij een normale samenwerking van geallieerden was het toch echter redelijk geweest, dat en de admiraal en de generaal in dit soort zaken werden betrokken. Werden zij daar dan absoluut buitengehouden?

A. Ja.

94213. De heer Fens: Dat is dus eigenlijk onverantwoordelijk, als ik het goed begrijp.

A. Ik weet niet wat de dagelijkse aanraking was tussen *Christison* en admiraal *Helfrich* en generaal *van Oyen*. Als militairen zaten zij natuurlijk bij elkaar; zij zaten ook bij elkaar in de buurt. Ik kwam er alleen aan te pas, wanneer er beleidskwesties aan de orde waren. Wat zij te horen kregen of niet te horen kregen, weet ik niet en kunnen zij u beter vertellen dan ik.

94214. De heer Fens: Dat begrijp ik, maar het gevolg van uw antwoord is dit: Hebben zij zich daarover nooit bij u beklaagd?

A. Ja, en ik heb mij daarover ook beklaagd bij *Christison*, maar ik zeg nogmaals: met de militaire bewegingen bemoeide ik mij nooit. Dat was mijn vak niet. Ik kwam er dus alleen aan te pas, wanneer het beleidskwesties betrof. Zo ben ik er b.v. op 11 October aan te pas gekomen om *Mountbatten* te bewegen de bezetting op Java aanzienlijk uit te breiden, zoals Buitenzorg en zoveel mogelijk andere plaatsen. In December ben ik er verder aan te pas gekomen om te trachten *Mountbatten* over te halen het plan-B door te drijven, welk plan echter nooit is uitgevoerd. Met de zakelijke militaire gang van zaken bemoeide ik mij echter niet.

94215. De heer Fens: Het gaat mij dus hierom, dat de indruk, die wij krijgen uit de verhoren van sommige heren, dat zij in deze zaken weinig steun bij u hebben gehad, bepaald onjuist is.

A. Ja. Ik heb u zo juist de reden gezegd, waarom dit zo is gegaan.

94216. De Voorzitter: De heer *Helfrich* heeft hier gezegd:

„Het viel mij op, dat de luitenant-gouverneur-generaal mij geen steun verleende in mijn pogingen om onze troepen uit Malakka te krijgen en dat hij zelf tegenover *Dempsey* protesteerde over het vasthouden van de troepen op Malakka.”.

A. Dat heb ik keer op keer gedaan; ik hoefde dat echter niet in een vergadering te herhalen, als ik dat reeds onder vier ogen had gedaan.

94217. De Voorzitter: Hij zegt verder:

„Ik begreep dat toen niet, maar dat werd mij duidelijk op de conferentie te Singapore op 6 December, toen generaal *Dempsey* in zijn vraag doelde op de instemming van de luitenant-gouverneur-generaal thans geen Nederlandse troepen toe te laten.”.

Daar is een uitvoerige verklaring van generaal *van Oyen* over. U zult wel behoefte hebben om daar iets van te zeggen. Generaal *van Oyen* heeft namelijk het volgende verklaard — het ging over de conferentie in Singapore, die begin December is gehouden —

„Daarbij was dr. *van Mook* aanwezig. Rechts van hem zat *Helfrich* en links van hem zat ik. *Mountbatten* stelde verschillende ondercommandanten in de gelegenheid om de toestand van het ogenblik te belichten. Toen zei generaal *Dempsey*, die aan de andere kant zat, op een gegeven ogenblik: Ik vind het beter, dat wij geen troepen van buiten naar Java brengen, omdat dat ongetwijfeld de tegenstand van de Indonesiërs tegen ons en tegen de Nederlanders zal doen toenemen, hetgeen ook aanleiding zal geven tot meer bloedvergieten, althans iets in die zin. Toen zei generaal *Dempsey* tegen dr. *van Mook*: „That always lias been your idea, is n't it?”. U begrijpt, dat wij daar zeer van schrokken. Wij hadden *van Mook* moreel verplicht en wij hadden hem het vuur zo na aan de schenen geleed, dat hij beloofd had, dat hij zou trachten van de Engelsen gedaan te krijgen, dat de troepen zo spoedig mogelijk van Malakka en andere plaatsen

naar Java zouden worden gezonden. Dat had hij blijkbaar gelogen, gezien het feit, dat *Dempsey* dit zeide. Toen moest *van Mook* bekennen, dat hij er vóór was geweest om die bataljons — het waren er minstens 5 — van Java weg te houden. Toen zeide *Helfrich* tot *van Mook*: Dat is toch zeker niet waar? Hij schrok er erg van. *Van Mook* had het ons beloofd en had blijkbaar achter onze rug tegen *Mountbatten* en *Dempsey* gezegd: Het is beter, dat u die bataljons voorlopig daar laat waar zij zijn. Ik heb hem toen het vuur na aan de schenen gelegd en ik had in November reeds zwart op wit verklaard: Als u niet al het mogelijke in het werk stelt om die troepen naar Java te halen, verzoek ik u telegrafisch mijn ontslag aan te vragen. Ik heb daarop geen antwoord gekregen van de heer *van Mook*."

A. Dit laatste ontken ik. Een dergelijke brief heb ik zeker nooit van hem gehad en deze veronderstelling lijkt mij ook onjuist, omdat het zeer goed mogelijk is geweest — er bestaan notulen van deze vergadering, dus moest het zeer goed na te gaan zijn —, dat *Dempsey* iets in de geest gezegd heeft van: Daar zijn wij het wel over eens, omdat ik mij tenslotte had neergelegd bij de houding van de Engelsen, omdat ik daarover niet voortdurend ruzie heb willen maken. Deze voorstelling is bepaald — ik kan daarvoor natuurlijk ook een ander woord gebruiken —, maar laten we zeggen: onjuist. Dit is zeker niet op die wijze gebeurd.

94218. De **Voorzitter**: De heer *Helfrich* heeft dat nog bevestigd naar aanleiding van een brief, die de commissie van de heer *Feuilletau de Bruyn* heeft gekregen en van de heer *Meijer Ranneft*, als ik mij niet vergis.

A. Ik zou zeggen: Hoort u hierover de heer *van Bylandt*. Hij was er bij.

94219. De heer **Fens**: De motivering maakt dit geval vervelend. De motivering die *Dempsey* heeft, wordt u hier in de schoenen geschoven.

A. Ja. Op een gegeven moment heb ik mij bij de situatie neergelegd. Ik kon niet voortdurend ruzie blijven maken over hetzelfde feit. Het is best mogelijk, dat op dat moment, omdat wij andere dingen van de Engelsen gedaan moesten krijgen, waartoe zij slechts zeer schoorvoetend overgingen, ik gezegd zal hebben: Dat is een afgedane zaak, of iets dergelijks. Dat is dan zo afgesproken en daarmee uit. Dat ik mij echter op het standpunt zou hebben gesteld, dat ik die troepen liever niet op Java had, net als de Engelsen zelf, is bepaald onjuist. Ik herinner mij ook niet, dat de admiraal mij een brief geschreven heeft, waarin hij spreekt over ontslag, dat hij vragen zou.

94220. De **Voorzitter**: Dat is de heer *van Oyen*.

A. O, dat is nonsens, daar hoef ik niet over te praten.

94221. De **Voorzitter**: Wanneer u hierover nog iets wilt zeggen, geef ik u daartoe graag de gelegenheid.

A. Het was geestelijk voor de militairen nog veel moeilijker dan voor een burger om dergelijke dingen als onvermijdelijk te aanvaarden, wanneer men tenslotte in een situatie verkeerde, waarbij men afhangt van de Engelse opperbevelhebber. Daarom dus, dat aan die kant belangrijk langer werd nagekaart dan ik wenselijk vond, in verband ook met de verdere verhoudingen, die ik steeds trachtte zo goed mogelijk te houden.

94222. De heer **Fens**: Waren onze militairen eigenlijk geïnviteerd in dit commando?

A. Neen, dat was een beetje vreemde verhouding. Zij waren eigenlijk verbonden aan het hoofdkwartier, maar niet in het hoofdkwartier, gedeeltelijk ook vanwege moeilijkheden van rang. Admiraal *Helfrich* was in wezen hoger in rang dan *Christison* en ook dat was niet zo'n eenvoudige kwestie. Later, toen generaal *Spoor* is benoemd, is dat allemaal veel gemakkelijker geworden. De hele verhouding tussen de Engelsen en ons is toen veel gemakkelijker geworden.

94223. De heer **Korthals**: Er waren dus bepaaldelijk moeilijkheden tussen de militairen.

A. Er waren aldoor moeilijkheden en voor mij was de grote moeilijkheid, dat de enige weg, die ik zag om iets te bereiken met de Engelsen, was om dit niet naar buiten te spuien en vooral niet daar-

aan een te grote verbreiding te geven, maar te trachten in het hoofdkwartier zelf gedaan te krijgen wat wij nodig hadden en het beste was, dat wij krijgen konden. Ik zeg nogmaals: Op een andere manier was het waarschijnlijk niet gelukt om in het begin zo snel uitbreiding van de Engelse bezetting te krijgen en in December te bereiken, dat *Christison* verdween.

94224. De heer **Korthals**: Hebt u de indruk, dat het gevoel van er buiten te zijn gehouden bij de Nederlandse leidende militairen misschien ook wel is voortgekomen uit het feit, dat de Engelsen er nog maar weinig plezier meer in hadden om met hen te spreken?

A. Mogelijk wel. De Engelsen vonden het helemaal — om gewone Hollandse woorden te gebruiken — een vervelend akkefietje. Dat was hun algemene houding.

94225. De **Voorzitter**: Kan men uw standpunt nu zo karakteriseren, dat u toen hebt afgezien van het protesteren tegen het niet toelaten van de Nederlandse troepen op Java om iets anders bij hen te bereiken?

A. Aan de ene kant, omdat ik op dat moment toch inzag, dat het niet zou lukken en omdat er andere dingen waren anderzijds, die even dringend waren en die ook van de Engelsen een grotere opoffering eisten dan zij tot dusverre hadden opgebracht.

94226. De **Voorzitter**: Er is in die tijd een verzoek van u geweest om 75 000 man te mogen ontvangen uit Nederland. Waarop had dat eigenlijk betrekking?

A. Dat had betrekking op een schatting van het benodigde militaire personeel om de hele zaak van de Engelsen over te nemen.

94227. De **Voorzitter**: Was dat bedoeld voor Java of ook voor de buitenbezittingen?

A. Voor alles bij elkaar.

94228. De **Voorzitter**: Dus voor het gehele gebied?

A. Ja. Later is dat ook 80 000 man geworden, meen ik.

94229. De **Voorzitter**: Welk antwoord hebt u daarop ontvangen van de Nederlandse Regering? Ik meen ontkennend, omdat het niet mogelijk was.

A. Aanvankelijk, dat het niet mogelijk was. Naderhand echter is het aantal toch wel ongeveer zo groot geworden. Later hebben hierover ook nog allerlei besprekingen in Nederland plaats gevonden.

94230. De **Voorzitter**: Ik meen, dat generaal *Kruls* toen heeft gezegd, dat het niet mogelijk was, althans niet direct, misschien echter wel op de duur.

A. Ja. Ik herinner mij wel, dat er destijds een schatting is gemaakt van het aantal, dat nodig was om de gehele zaak in eigen handen te nemen. Het was ook ongeveer het getal, dat de Engelsen daar hadden; zij hadden er iets méér.

94231. De **Voorzitter**: Herinnert u zich ook, waarom de mariniersbrigade niet op Java is toegelaten, behalve dan een klein onderdeel?

A. Dat is precies hetzelfde geval geweest. De Engelsen waren klaarblijkelijk zeer huiverig om Nederlandse troepen in betrekkelijk kleine hoeveelheden op Java te doen landen. Daarmede verwachtten zij misschien een grotere weerstand te verwekken. Er is toen einde December 1945 een bataljon geland, terwijl er twee andere bataljons naar Malakka zijn gevoerd. Later is alles bij elkaar gekomen op Soerabaja. Ik meen, dat er in December 1200 man is geland.

94232. De **Voorzitter**: De heer *van Aerssen* heeft een gesprek met *Mountbatten* gehad. Hij heeft hier verklaard:

„Wat het niet toelaten der mariniers betreft, heeft *Mountbatten* verklaard, en hij heeft het enige maanden later bij gelegenheid van zijn bezoek aan Australië met grote nadruk tegen mij herhaald, dat het Nederlandse contingent onvoldoende geoefend was voor de bijzondere taak, die het op Java wachtte. Aanvullende training, speciaal in tropische warfare, was volgens hem een gebiedende eis.”

Ik heb dit aan generaal *de Bruine* voorgelegd, die het hiermede echter helemaal niet eens is, dat die troepen ongeoeffend waren. Hij zegt:

„Het is schandelijk; het is wel typisch, ik heb veel verhalen hierover gehoord, maar het is de eerste keer, dat ik dit argument hoor.”.

De heer *van Aerssen* heeft dit volgens hem zelf van *Mountbatten* zelf gehoord.

A. Kijkt u eens. Wat de andere troepen uit Nederland betreft, ben ik later bevestigd in de indruk, die ik had, dat de training in Malakka niet onnuttig was geweest. Twee bataljonscommandanten op Semarang, die zelf met hun troepen in Malakka waren geweest, hebben mij verteld, dat zij aan de training daar veel hadden gehad en dat zij bovendien daar de kans hadden gehad hun uitrusting te verbeteren. Het is eigenlijk de enige keer geweest, dat ik een lang gesprek heb gevoerd met mensen, die zelf in Malakka waren geweest, over hun ervaringen daar. Met technisch-militaire dingen liet ik mij als regel heel weinig in, maar ik heb toen even met die mensen zitten praten. Zij hadden allebei op Malakka gezeten en ik heb hun gevraagd, wat zij daarvan dachten. Toen was dit hun reactie. Het was een teleurstelling geweest toen zij daar kwamen, maar achteraf zeiden ze toch, dat zij daar een heel nuttige tijd hebben doorgebracht.

94233. De **Voorzitter**: Het is u dus niet bekend, wie *Mountbatten* omtrent dit niet getraind zijn van de mariniersbrigade zou hebben voorgelicht?

A. Neen, daar heb ik nooit iets van gehoord.

94234. De **Voorzitter**: Welke bemoeïing hebt u gehad met de vorming van de gezagsbataljons?

A. Naar wat ik mij daarvan herinner, is die zaak in 1943 ter sprake gekomen in het kader van de kwestie van de vorming van nieuwe Nederlandse troepen na de bevrijding. Aanvankelijk is er een verschil van mening geweest over de vraag, wat voor soort troepen dit zouden zijn. Er was bij de andere Ministers en bij de Nederlandse militairen een grote neiging om het te sturen in de richting van geheel volledige en modern uitgeruste divisies, terwijl van mijn kant en van de zijde van generaal *van Oyen* werd aangedrongen op althans een deel iets minder weids uitgeruste en eenvoudiger geoutilleerde troepen, die zo gauw mogelijk beschikbaar zouden kunnen komen, ten einde die nog in het Verre Oosten te kunnen gebruiken. Er moet nog ergens een nota van mij liggen van April 1943, waarin ik ook heb gesteld, welke mening ik ook later heb verkondigd, dat men zich weliswaar kon voorstellen, dat de oorlog met Japan na de overgave van Duitsland nog lang kon duren, maar dat men er ook rekening mei moest houden, dat het ook wel eens vlug afgelopen zou kunnen zijn. Deze laatste mening had ik mij gevormd, naar wat ik hoorde uit Australië en die later werd versterkt, toen ik zelf in de Pacific was geweest. Van de Indische kant werd dus aandrang uitgeoefend om een deel van de beschikbaar komende krachten voor de zogenaamde gezagsbataljons te reserveren. Deze bataljons had ik overigens iets beter uitgerust willen zien dan men zich in militaire kringen te Londen voorstelde. Van Indische zijde wilde men eenheden, beperkt in omvang, zonder zware artillerie en dergelijke wapenen. Dit soort uitgeruste troepen waren voor een bepaald deel van Indonesië, of dat nu vóór of na de overgave van de Japanners zou zijn, niet nodig. Zij konden dan op een veel vroeger tijdstip beschikbaar komen dan die meer volledig geoeffende en uitgeruste divisies; er is in die tijd zelfs sprake geweest van een legerkorps. Tenslotte is er een compromis tot stand gekomen, waarbij men ik 15 000 man gezagsbataljons zouden zijn en de rest in divisies zou komen. Daarna heeft zich de geschiedenis afgespeeld, dat er bij de bevrijding van het Zuiden wel veel vrijwilligers waren, maar dat het geallieerde opperbevel eigenlijk geen enkele faciliteit gaf om die mensen weg te krijgen, ten einde hen te doen trainen. Wij hebben een voorlopige afspraak gehad met de Australische Regering over een kamp in West-Australië; dit plan is later echter niet doorggegaan, voornamelijk, omdat de troepen gewoon niet kwamen en de politieke opvattingen van de Australische Regering ten opzichte van deze zaak veranderden, zodat eigenlijk uit deze hele affaire niets te voorschijn is gekomen dan een paar honderd man, die als allereerste groepje naar Australië is gezonden. De rest is in Engeland geoeffend en later gekomen.

94235. De heer **Fens**: U spreekt nu dus over de gezagstroepen. Werden de jongens, die in het Zuiden werden geworven, niet ge-

worven onder het motto: Jongens, jullie gaan tegen de Jappen vechten?

A. Ja, de gezagstroepen waren daar ook bij.

94236. De heer **Fens**: Dan heb ik die zaak misschien toch iets anders gezien. Die gezagstroepen kwamen achter de veroveraars aan om daar het gezag te helpen handhaven. De indruk van de jongens hier in Nederland was echter, dat zij zouden mogen meedoen met een eventuele aanval op Japan. Nu kom ik op een andere vraag, namelijk: Is het juist wat admiraal *Leahy* in zijn boek zegt, dat generaal *MacArthur* onder andere peen Franse troepen wilde gebruiken tegen de Japanners? Hij wilde die hulp dus blijkbaar niet. Is het ook juist, dat de Amerikanen eigenlijk ook helemaal niet van plan waren om daar Nederlanders voor te gebruiken?

A. Ik heb hierover nooit met *MacArthur* gesproken. Deze vraag is ook helemaal niet aan de orde gekomen, omdat wij geen troepen hadden. Wat wel aan de orde is gekomen, is, zoals ik reeds zei, de bespreking met Australië over de mogelijkheid van oefening in Australië, waarvan aanvankelijk het vooruitzicht heel gunstig leek. U moet het geval van de gezagstroepen en de andere troepen zo zien, dat naar ons inzicht dit geen kwestie was van dat wij meenden niet aan de hoofdaanval tegen Japan te moeten meedoen, maar dat er een groot verschil was, of die troepen beschikbaar waren binnen zes maanden of binnen anderhalf jaar. Mijn verwachting was, dat na anderhalf jaar de Japanners allang uit de oorlog zouden zijn.

94237. De heer **Fens**: U hebt dus van de zijde van de Amerikanen bepaald niet de indruk gekregen, dat, wanneer wij die troepen wel hadden gehad, zij niet zouden hebben gewild, dat zij aan de aanval op Japan meededen.

A. Die troepen zouden zij er zeker niet voor hebben gebruikt. Ik ben er van overtuigd, dat de Amerikanen, die daar ook geen Australiërs bij wilden hebben, die zeer goed geoeffend waren, een homogeen leger tegen Japan zelf wilden hebben. Dit blijkt ook wel uit het feit, dat het meedoen van de Engelse vloot in de Pacific altijd tot enige moeilijkheden aanleiding heeft gegeven, al is dit dan uiteindelijk geregeld. Ik kan mij dus best voorstellen, dat *MacArthur* het standpunt innam: Ik heb genoeg troepen voor dit doel en ik heb liever te maken met één homogeen leger dan met allerlei groepjes, die bijeengebracht moeten worden. In Indonesië had hij de Nederlandse troepen echter zeker wel gebruikt. Daar is geen twijfel aan. Wij hebben het hierover herhaaldelijk gehad. Hij heeft herhaaldelijk gezegd: „Wanneer denk je, dat je daarvoor mensen beschikbaar hebt?”

94238. De **Voorzitter**: Hier is verschillende malen van militaire kant een bepaalde voorstelling van zaken gegeven, waarom u liever gezagstroepen zou willen hebben dan de divisies. Hierover wordt o.a. door de heer *van Oyen* gezegd:

„Het was zo, dat wanneer de gezagstroepen de taak van handhaving van het gezag en de bewaking kregen zij onder de heer *van Mook* kwamen, terwijl, wanneer zij een militaire taak kregen, zij zouden ressorteren onder admiraal *Helfrich*.”.

Of er in Regeringskringen over gesproken is en verschil van mening is ontstaan, kan de heer *van Oyen* niet zeggen. Een van de redenen, waarom de heer *van Mook* vóór gezagstroepen was, was inderdaad, dat hij dan daarover alles te zeggen zou hebben.

A. Het is een aardige fantasie, maar ik zeg nogmaals: De enige reden, waarom ik vóór gezagstroepen was, was dat ik er van overtuigd was, dat men ze zeer spoedig nodig zou hebben en dat ik niet inzag, dat een volledig modern geschoold ingericht legerkorps binnen anderhalf jaar klaar zou zijn. Die schatting van anderhalf jaar was niet van mij afkomstig, maar van militairen. Aan de andere kant, toen in Londen deze zaak ter sprake kwam, was generaal *van Oyen* ook bepaald een voorstander van de gezagsbataljons, en wel op dezelfde overwegingen als ik, namelijk, dat dergelijke troepen, die men in Indië nodig zou hebben om de Japanners op te ruimen, hetgeen meer betekent dan alleen een paar hoofdpunten bezetten, het meest spoedig beschikbaar konden zijn.

94239. De **Voorzitter**: Er is weleens gezegd, dat ongeoeffende troepen een lagere prioriteit zouden hebben bij de verscheping. Is dat ook een argument contra uw opvatting?

A. Bij welke verscheping bedoelt u?

De Voorzitter: Van Europa naar Indië.

A. Wanneer?

De Voorzitter: Zo gauw dat mogelijk was.

A. Er is nooit sprake geweest van verschepping van half of geheel geoefende troepen. Er was alleen sprake van verschepping van recruten uit het Zuiden, want in het Zuiden was helemaal geen kans om die mensen te oefenen. Ze moesten dus of naar Engeland of ze moesten naar Amerika, zoals de mariniers of ze moesten naar Australië. Ze moesten dus ergens heen om te worden geoefend. Dat de keuze van mijn kant voor de gezagsbataljons op Australië was, was alweer om redenen van snelheid; men zou daar dan dichterbij Indonesië zitten en het tijdverlies tussen het beschikbaar komen en het in actie komen van de troepen zou zo klein mogelijk kunnen zijn. Verder konden zij in Australië worden geoefend in een homogeen tropische omgeving, waardoor zij al enigermate aan het tropische klimaat gewend zouden kunnen geraken.

94240. De Voorzitter: Einde 1944, begin 1945 bent u hier geweest, ten einde troepen te werven.

A. Ja, om te zien hoe het gebeurde. Ik ben zelf niet aan het werven gegaan. Ik wilde eens zien wat er aan de hand was.

94241. De Voorzitter: Laten we dus zeggen: Ten einde te doen werven!

A. Ik ben er wel geweest voor de werving van civiel personeel voor de Indische Regering.

Met troepenwerving heb ik mij niet ingelaten, in zoverre, dat ik alleen heb gekeken wat er voor mogelijkheden waren en hoe men bezig was. Ik heb, geloof ik, zelfs geen recruit gezien.

94242. De Voorzitter: In welke verhouding stond de heer *de Blicck* tot u?

A. *De Blicck* was een van de mensen van mijn Ministerie. Hij was een beetje raar.

94243. De Voorzitter: Hij heeft hier een merkwaardig verhaal opgehangen. Misschien interesseert het u, dat verhaal eens te horen. Het ging namelijk speciaal over de werving.

„De telegrammen, die daarover zijn gewisseld met Minister *van Mook*, gaven aan, dat de Ministers, zoals ook daarnet uit dit schrijven is gebleken, die werving niet wensten. Maar waar de Amerikanen het dan gedaan zouden hebben, heb ik, als toen zitting hebbende voor het hoofd van de 8ste afdeling, generaal *Verniers van der Loeff*, in de Ministeriële Commissie Oorlogvoering dit naar voren gebracht, waarbij ik de volledige steun had van Minister *van Kleffens*. Het uiteindelijke besluit was van de Voorzitter, Minister *Gerbrandy*, dat ik iemand naar Holland zou sturen om te kijken of er liefhebberij was. Ik heb hierop overste *Coppens* naar Holland gezonden, die terugkwam met het bericht, dat er veel animo voor was. Daarop heeft de Ministeriële Commissie Oorlogvoering mij uitgezonden met deze heren te werven. Dit is mijn verklaring.

„En”, zei ik tegen Zijne Excellentie, „Toen ik wegging zei ik tegen de Amerikanen: Als ik er nu eens 5000 kan krijgen?” Zij zeiden: „Ga je gang, *de Blicck*.”

Toen kwam ik in Parijs en had daar nog enige besprekingen. De namen van de mensen, die daaraan deelnamen, herinner ik mij niet meer. Ik zei daar: „Als ik er eens 10 000 kan krijgen?” Het antwoord was: „Ga je gang.” Daarna heb ik in Eindhoven een bespreking gehad met *S.H.A.E.F.-general Edwards*. Daar zei ik: „Als ik er eens 15 000 kan krijgen, general?” Hij zei: „Colonel *de Blicck*, if you have the transport, you can take them.” Ik mocht echter niet werven. De Amerikanen hadden echter gezegd: „Er zijn een Amerikaans kamp en 10 Dakota's ter beschikking om ze over te brengen. Wij kleden ze Amerikaans, wij bewapenen ze Amerikaans en wij zullen ze met Amerikaanse schepen naar Australië overbrengen, waar zij ter beschikking worden gesteld van het K.N.I.L.” „Ik wil ze niet hebben.”

De Voorzitter: Wie zei dat?

K. Niet ik. Degene, die er praatte.

De Voorzitter: Noemt u de naam maar.

A. Minister *van Mook*. Het was, heren, of ik een klap op mijn kop kreeg. Dat zag Minister *van Mook*, waarop Minister

van Mook opstond, de tranen hem over zijn wangen biggelden en zei: *Blicckie*, ik dank je voor wat jij voor Nederlandsch-Indië en mij gedaan hebt.”

Dat was het einde van het onderhoud.

A. Moet ik hier nu werkelijk op ingaan?

De Voorzitter: Dat laat ik aan u over.

A. Toen ik in Holland kwam, waren er reeds 27 000 man gewonnen: althans al in contact met de Nederlandse autoriteiten. *De Blicck* is niet meegeweest naar het Zuiden van het land. Generaal *van Stratten* is met mij meegeweest en ik geloof ook majoor-vliegenier *van Oostinje*. Wij hebben in Brussel — ik ben niet naar Parijs gegaan — op het vooruitgeschoven kwartier van S.H.A.E.F. urenlang en nog eens urenlang tevergeefs zitten aandringen op het verkrijgen van transport, want daar draaide eigenlijk de gehele zaak om. Na dit bezoek aan Zuid-Nederland ben ik weer naar Australië gegaan. Zoals u weet, is later toegezegd, dat in Maart of April 5600 man verscheept zouden worden. Er zijn er tozn echter slechts een paar honderd verscheept. Toen de Duitsers zich hadden overgegeven, werd gezegd: Nu gebeurt er verder niets meer. Ik ben toen nog in Washington over deze kwestie gaan praten met de Combined Chiefs of Staff; ik heb nog een heel boze brief aan admiraal *Sommerfeld* geschreven, die ik weleens gepubliceerd heb. Dat is de hele geschiedenis. Ik had natuurlijk graag die 27 000 man allemaal gehad. Het verhaal van *de Blicck* zal ik maar niet ernstig nemen.

94244. De Voorzitter: Hebben de Australiërs inderdaad beloofd, dat zij onze gezagstroepen zouden opleiden?

A. Het is een beetje zonderlinge geschiedenis geweest. Ze hebben aanvankelijk dat kamp inderdaad toegezegd. En zijn mensen van ons heen geweest. Het was een heel geschikt kamp, dat de Australiërs zelf verlieten. Ze hebben er op aangedrongen, dat wij alvast een duizend man vooruit zouden zenden om het kamp over te nemen en verder te beheren totdat onze mensen zouden komen. Intussen kwam er van dat transport niets terecht. In een iets later stadium, ik schat Juni, misschien Mei 1945, is de Australische Regering — het Australische leger wilde ons wel graag hebben — gekomen met de mededeling, dat er eigenlijk nog geen officieel besluit over was, en zij wisten ook nog niet, of dat genomen kon worden. Tenslotte heeft het zijn gehele waarde verloren, omdat die mensen niet kwamen, en toen kregen we de Japanse overgave, zodat het helemaal afgelopen was. Ik ben er van overtuigd, wanneer die troepen in begin 1945 hadden kunnen komen, dat zij dan in West-Australië zouden zijn geoefend en dat er dan verder geen moeilijkheden zouden zijn geweest. Toen dat echter zo traïneerde en de politieke situatie een klein beetje anders werd in Australië, is dat van de baan geraakt zonder verder gevolg. Troepen waren er toch niet.

94245. De Voorzitter: Waarom heeft de Australische Regering dat later van de hand gewezen?

A. Misschien uitsluitend om de reden, dat zij dat kamp wilden opheffen, dat zij daaraan niet langer geld wilden spenderen in afwachting of wij het zouden gebruiken; misschien ook vanwege het zich langzamerhand wijzigen van de kijk op de politieke situatie, in verband met Indonesië.

94246. De Voorzitter: Hoe stond u tegenover de opbouw van het K.N.I.L.?

A. Wij hebben natuurlijk veel gesproken over de wederopbouw van het K.N.I.L.; in het algemeen nam ik het standpunt in, dat, zoals de zaken lagen, het K.N.I.L. opnieuw moest worden georganiseerd. Wij zouden een vrij groot aantal officieren en andere militairen van het K.N.I.L. uit krijgsgevangenschap terugkrijgen en daarmee zou het K.N.I.L. opnieuw worden geformeerd, naar behoefte, naar omstandigheden. Het was niet te overzien, hoe groot of hoe klein dat zou moeten worden. Het is duidelijk, dat ik niet tegen Nederlandse troepen in Indië was, want dat wordt weersproken door het feit, dat ik die gezagsbataljons altijd heb gezien als Nederlandse troepen, die weliswaar misschien onder leiding van een K.N.I.L.-generaal zouden komen vanwege diens betere bekendheid met het land, maar ik heb de gezagsbataljons nooit gezien als een onderdeel van het K.N.I.L. Dat zou ook niet gekund hebben, want dat zou een heel andere samenstelling zijn geworden dan de eigenlijke samenstelling van het K.N.I.L. was, welke veel eerder in Indonesische richting zou veranderen dan in Nederlandse richting, gegeven de om-

standigheden in de wereld. Het lag voor de hand, dat men Nederlandse troepen nodig zou hebben en dat dat Nederlandse troepen zouden blijven.

94247. De heer Fens: U hebt toch wel het plan gehad om te **recruteren** voor het K.N.I.L.?

A. Ja zeker.

94248. De heer Fens: Had u dat in Nederlandse handen willen leggen?

A. Van recrutering in Nederland is weinig sprake geweest, omdat dan alles door elkaar zou zijn gelopen. Misschien is wel gedacht aan wat onderofficieren, maar zeker niet aan soldaten. De hele gang van zaken en de ontwikkeling van het K.N.I.L. was zo, dat praktisch gesproken Nederlandse soldaten er niet meer in voorkwamen. Zij kwamen alleen maar voor **kaderopleiding**. In Indonesië echter zijn wij wel gaan recruter.

94249. De Voorzitter: Welke opdracht hebt u in 1944 aan generaal **Bongers** gegeven?

A. Ik heb niet veel opdrachten aan generaal **Bongers** gegeven. Ik heb alleen gevraagd om te blijven drukken op het zo spoedig mogelijk beschikbaar komen van de mensen. Ik herinner mij niet, dat ik hem uitvoeriger opdrachten heb gegeven.

94250. De Voorzitter: U hebt in 1945 in Amerika nogal veel gedaan om scheepsgelegenheid te krijgen. Misschien kunt u ons daarover iets **mededelen**?

A. Het enige resultaat was, dat wij de toezegging voor de verscheping van die 5600 man kregen. Na de capitulatie van Duitsland bleek men zich hieraan niet verder gebonden te achten. Ik had wel niet gedacht, dat dit met zich zou brengen, dat de verscheping daarom sneller zou gebeuren, want dat was misschien een beetje dom, want er moesten natuurlijk soldaten worden afgevoerd, maar het betekende toch ook niet, dat die hele afspraak meteen verviel. Ik ben toen naar Washington gegaan en heb daar getracht om de **Combined Chiefs of Staff** te bewegen om althans enige schepen van onze eigen koopvaardijvloot, die als transportschip dienden, beschikbaar te stellen voor dit doel. Dat heeft tenslotte nergens toe geleid; dit is de korte gang van zaken van dit geval. Ik heb een gesprek gehad met alle leden van de **Combined Chiefs of Staff** en 's avonds nog met generaal **Maitland Wilson** en admiraal **Sommerfield**, de Engelse leden op dat ogenblik van de C.C.O.S. Dit heeft echter verder geen uitwerking gehad.

94251. De Voorzitter: De heer **van Straten** heeft hier medegedeeld, dat u hem de indruk had gegeven, dat hij bij de Nederlandse Regering tegenstand zou ontmoeten over de **gezagsbataljons**.

A. Dit is waarschijnlijk een wat slechte, vertaling van het feit, dat ik de indruk had, dat men aan Nederlandse zijde nog altijd weinig voor de gezagstroepen voelde en meer voelde voor divisies en dat hij dus **minder** medewerking zou krijgen voor de gezagstroepen dan voor het opzetten van divisies, die tenslotte met Australië en met een rechtstreekse taak in Indonesië niet te maken hadden. De divisies werden gezien als troepen, die inderdaad deel zouden nemen aan de aanval op Tokio.

94252. De Voorzitter: Ik heb hier een mededeling, dat u op 29 Mei uit San Francisco aan de heren **Michiels van Verduynen**, **de Booy** en **de Quay** een telegram hebt gestuurd, dat bij de op 26 Mei gehouden bespreking met de heren **Sommerfield** en **Wilson** is gebleken, dat de tegenstand in zake het Nederlands verzoek — het zal hier wel om scheepsruimte gaan — eigenlijk van de kant van Engeland kwam.

A. Ik had een veel minder prettige indruk van het gesprek met deze Engelsen dan met de Amerikaanse militairen, die ik die morgen had gesproken. De Amerikanen vonden over het algemeen ons standpunt vrij redelijk, terwijl de Britten zeiden, dat wij dat niet hoefden te doen; dat zouden zij wel **doen**; zij probeerden eigenlijk zo'n beetje de zaak als onbelangrijk op zij te schuiven.

94253. De Voorzitter: U hebt **toen** zelfs, in overeenstemming met de heer **van Kleffens**, bedreigd om tegenover de Britten een zeer krachtige houding aan te nemen en in elk geval om bij voortgezette afwijzing over te gaan tot het publiceren van de feiten in Nederland en elders.

A. Ik vond inderdaad dat dit gesprek, dat werd gehouden bij de heer **Loudon** aan huis, tussen ongeveer half negen en 's nachts **half** een, toen mijn vliegtuig wegging, zeer onaangenaam was. U kunt de weerslag in mijn brief lezen. Daarin staat vrijwel wat zij zeiden.

94254. De Voorzitter: Er is in de verhoren nogal wat over u gesproken. Zo op het eerste gezicht zijn er wel verschillende dingen bij, die zeer waarschijnlijk niet juist zijn, maar u zult er misschien toch wel prijs op **stellen**, die eventueel tegen te spreken.

A. Nauwelijks meer!

94255. De Voorzitter: De heer **van Kooten** van de stoottroepen in Limburg had in November 1944 op het stafkwartier van de Prins een programma ingediend om reeds voorbereidingen te treffen voor het organiseren van kerngroepen voor Java. Hij had namelijk enige oude reserve-officieren, die een grote Indische dienstperiode achter de rug hadden. De heer **van Kooten** verklaart van de Amerikanen medewerking te hebben gekregen. Hij kon trainers en **troepenuitrustingen** krijgen. Dat is echter in **November/December** 1944 volledig afgeketst, nadat onder **andere** de heer **van Mook** op het stafkwartier was geweest. Daar zit natuurlijk niet noodzakelijk verband in, maar de suggestie ligt voor de hand, alsof u hiermede iets te maken **zoudt** hebben.

A. Ja, ik heb de naam van de heer **van Kooten** weleens gehoord; hij had in die tijd vrij veel fantasie.

94256. De Voorzitter: Wat het legerkorps-plan betreft, is er nogal wat verschil van mening geweest over de vraag of de opleiding in Amerika dan wel in Engeland zou plaats vinden, waarbij het standpunt van de Nederlandse Regering was, dat men tegenover de **Combined Chiefs of Staff** van geen voorkeur wilde doen blijken. Welke gedachte had u over deze zaak?

A. In de tijd, waarin wij hierover spraken, dus in 1943/44, was mijn indruk, dat er in Amerika bepaald veel meer ruimte voor deze opleiding was dan in Engeland, dat behalve met de eigen Engelse troepen ook nog vol zat met Amerikaanse, Canadese en andere eenheden. Bovendien zaten de Amerikanen over het algemeen veel ruimer in het materiaal, zodat zij het betreffende kleine aantal troepen, dat wij tenslotte zouden **kunnen** laten trainen, gemakkelijker konden opvangen. Mijn persoonlijke voorkeur ging dus in die tijd bepaald naar Amerika uit. Later bleek die mogelijkheid in Australië ook te bestaan, die ik echter nog niet kende in 1943/44. Die heb ik pas leren **kennen** toen ik zelf in Australië kwam. Bovendien hadden de Amerikanen, maar dat hadden de Engelsen ook, uitstekende opleidingsinrichtingen voor tropische oorlogvoering in Honolulu, in Hawaï. De Engelsen hadden dergelijke inrichtingen alleen in India en naar mijn gevoel leek India mij niet het geschikte gebied om jongens uit Holland een eerste opleiding te geven. Daar waren allerlei bezwaren van een totaal andere omgeving, enz. Ik kan dus alleen zeggen, dat mijn voorkeur om verschillende redenen uitging naar de Verenigde Staten, waarbij door de Nederlandse Regering inderdaad het standpunt werd ingenomen, dat men van geen voorkeur zou doen blijken, en de beslissing is toen geweest, dat zij in Engelse sfeer zouden worden opgeleid. Daardoor ook is toen die Australische kwestie aan de orde gekomen, dat tenslotte ook binnen het Engelse imperium lag.

94257. De Voorzitter: Nam u een afwijkend standpunt in ten opzichte van de mening van de Nederlandse Regering?

A. Die zaak is eigenlijk nooit tot een bepaalde meningsuitspraak gekomen, tot ik zelf in Amerika was, en de beslissing in de tijd, dat ik in Amerika was, viel. Ik hoorde toen eigenlijk pas, dat de toenmalige Minister van Oorlog de heer **Dijxhoorn** de opdracht had gegeven om van geen voorkeur te doen blijken, wat ik toen zeer bepaald jammer vond.

94258. De Voorzitter: U hebt daarover, naar ik meen, een gesprek gehad met generaal **Marshall**.

A. Neen, ik heb met **Marshall** een gesprek gehad over de jungle-school, die zij in Hawaï hadden, maar vooral wilde ik graag weten, hoe hij dacht over de opleidingstijd van verschillende eenheden, omdat, zoals ik reeds **zeide**, voor mij altijd de tijdsfactor een doorslaggevende kwestie is geweest bij alle besprekingen, die wij hierover hebben gehad. Ik heb hem de vraag voorgelegd, hoeveel tijd hij nodig achtte om troepen op eenvoudige wijze te trainen; het gesprek is toen ook gekomen op die jungle-school in Hawaï. Zo heeft het dus ongeveer in elkaar gezeten.

94259. De **Voorzitter**: De heer *Dijxhoorn* heeft hier namelijk deze voorstelling van zaken gegeven:

„Men kan zeggen, dat de situatie zo was, namelijk, dat de bekering van de heer *van Mook* heeft plaats gevonden gedurende het gesprek met de heer *Marshall*, want vóór die tijd hing hij het standpunt van de Regering aan. Hij kreeg echter bij de Regering geen voet aan de grond.”

Hier wordt dus de voorstelling gegeven, dat u het oorspronkelijk met de Regering eens was om van geen voorkeur te doen blijken, terwijl u na het gesprek met de heer *Marshall* op het standpunt zou zijn gekomen, dat men wel van voorkeur moest doen blijken, en wel voor opleiding in Amerika.

A. Dat is bepaald niet juist. De vraag van voorkeur is bij mijn weten in de tijd, dat ik in Londen was, niet uitdrukkelijk aan de orde geweest. Er is weleens over mogelijkheden gesproken, maar niet over voorkeur in Amerika. Voor mij lag, zoals ik reeds zei, de voorkeur voor Amerika vast op het feit, dat ik meende, dat men daar meer ruimte, meer materiaal had en snellere resultaten zouden worden behaald.

94260. De **Voorzitter**: De beslissing van de Combined Chiefs of Staff is voor u dus teleurstellend geweest.

A. Ja, die is zeer teleurstellend geweest. Achteraf echter heeft het geen verschil gemaakt. Ik kan nog zeggen, dat ik hoopte, dat toen de marine het voor de mariniers gedaan kreeg, wij het ook gedaan zouden krijgen.

94261. De **Voorzitter**: U hebt in uw vorige verhoor verklaard, dat de heer *Weijerman*, militair attaché in Washington, een zeer moeilijke figuur was.

A. Ja.

94262. De **Voorzitter**: Wat is de reden voor het feit, dat de heer *Weijerman* eerst in Augustus 1944 is vervangen?

A. Dat moet ik nog even bedenken! We hadden in die tijd niet veel officieren.

94263. De **Voorzitter**: Hier werd gesuggereerd, omdat de Minister van Koloniën geen andere geschikte officier had om de heer *Weijerman* te vervangen.

A. Ja, dat zal de reden wel zijn geweest. We hebben in de oorlog de grootste moeilijkheid gehad om bepaalde plaatsen enigszins behoorlijk te bezetten. De heer *Weijerman* was als officier niet onbekwaam. Hij was echter een moeilijke figuur.

94264. De **Voorzitter**: In welke verhouding stond hij eigenlijk ten opzichte van de Minister van Koloniën?

A. U vraagt nu meer dan ik weet. Hij was als militair attaché ter beschikking en stond dus eigenlijk half onder Buitenlandse Zaken en half onder de militairen.

94265. De heer **Fens**: Vóór de oorlog waren de K.N.I.L.-officieren nauwer aan de Gouverneur-Generaal verbonden dan aan de Nederlandse Regering. Zij werden door de G.G. benoemd.

A. Dat weet ik niet precies. Hij had wel contact met mij natuurlijk, en hij behandelde ook wel de zaken, het Indische leger of Indische aanschaffingen betreffende, voor zover daar voor ons een militair attaché aan te pas kwam, maar naar mijn mening was hij in het kader van de ambassade ingevoegd, net als iedere andere militair attaché. Het was meer een kwestie, dat er van mijn kant bepaalde vragen konden worden gesteld met de wetenschap: Daar zit een Indisch officier, die meer op technisch gebied en aanschaffingsgebied op de hoogte is. Ik heb er zelf echter geen duidelijke voorstelling van hoe die verhouding lag. Als officier hoorde hij natuurlijk bij het K.N.I.L. en bleef hij ondergeschikt aan de Indische Regering. Als attaché was hij ingevoegd in het kader van de ambassade.

94266. De **Voorzitter**: Is het u ook bekend, waarom de heer *Dijxhoorn*, die op 5 October 1944 in Londen aankwam, niet eerder is vervangen als vertegenwoordiger bij de Combined Chiefs of Staff? Die vervanging heeft op zich laten wachten totdat de heer *van Trichr* is gekomen.

A. Dat weet ik niet.

94267. De **Voorzitter**: U hebt in uw vorige verhoor gezegd, dat u de indruk had, dat de Regeringsvertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff niet die activiteit ontplooiden, welke soms wel gewenst was. Kan dat ook liggen aan het ontbreken van instructies aan de heren'?

A. Dat is mogelijk. Het is ook mogelijk, dat zij eenvoudig niet van bod kwamen. Op den duur heeft zich steeds meer de houding ontwikkeld bij de grote geallieerden van: Wij doen het zelf wel. Naar mijn gevoel waren het ook niet de meest actieve figuren, die daar zaten.

94268. De **Voorzitter**: Was het de Regering bekend, dat de positie van de vertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff niet was in feite een deelneming aan de beraadslagingen van de Combined Chiefs of Staff, wanneer er althans Nederlandse belangen werden behartigd, zoals oorspronkelijk in de overeenkomst *Roosevelt—van Kleffens* was vastgelegd, maar dat zij slechts werden binnengeroepen om bepaalde beslissingen aan te horen? Indien de Regering dit bekend was, zijn er dan te dien aanzien geen bepaalde maatregelen of instructies verstrekt en genomen?

A. Daarvan weet ik alleen, dat inderdaad van deelneming aan de besprekingen zelden of nooit sprake was, voor zover het om inlichtingen ging, maar ik heb hiermede eigenlijk nooit enig contact gehad. U moet goed begrijpen, dat ik zelf geen rechtstreekse of indirecte bemoeienis met de vertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff had. Dat was een zaak van het Ministerie van Algemene Oorlogvoering en daar ben ik nooit in gemengd geweest.

94269. De **Voorzitter**: Ging dat de Ministerraad ook niet aan?

A. Ja, maar de Ministerraad heeft betrekkelijk zelden deze aanlegenheden besproken. Ik weet niet of ik dit zeggen mag; ik weet niet of ik iets uit de Ministerraad mag zeggen.

94270. De **Voorzitter**: Ik heb u de vorige keer reeds gevraagd, maar u herinnerde zich dat toen niet meer, wat de reden is geweest, dat bij uw bezoek met admiraal *Helfrich* aan de Combined Chiefs of Staff u op het standpunt stond, dat de Regeringsvertegenwoordigers daarbij niet tegenwoordig zouden zijn.

A. Voor zover ik mij dat kan herinneren, was het naar mijn gevoel in de eerste plaats, dat het er om ging, dat admiraal *Helfrich* de gelegenheid zou hebben om te zeggen, wat hij op zijn hart had, en dat ik hem zou steunen en dat het beter was om dit in kleine kring te houden dan in grote kring, maar ik moet er eerlijk bij zeggen, dat ik mij de gang van zaken niet meer goed voor ogen kan halen. Het ging om een zeer speciaal punt, dat admiraal *Helfrich* zeer hoog zat, namelijk, dat men de opmars naar Japan niet over Indië liet gaan. Het was een betoog om nog eens aan te dringen, dat dit alsnog overwogen zou worden. Noch generaal *Dijxhoorn*, noch de maritieme vertegenwoordigers waren eigenlijk op de hoogte van deze kant van de zaak. Ik meende, dat het ook voor het effect beter was, dat wij daar niet een hele familie bij haalden; ik kan mij voorstellen, dat dit de reden is geweest.

94271. De **Voorzitter**: Kunt u ons ook nog zeggen, welke de functie was van de heer *Kerstens*, in Juli 1945 aan het Ministerie van Overzeese Gebiedsdelen?

A. De heer *Kerstens* was vroeger in Indië Directeur van Onderwijs. Ik heb hem in Nederland belast met de aanschaffing van benodigdheden voor de Indische dienst en met de werving van civiel personeel in het algemeen, dus meer als een soort vertegenwoordiger van de civiele dienst in Nederland, om allerlei heraanknoppingen van betrekkingen en mogelijkheden na te gaan.

94272. De **Voorzitter**: Ik geloof, dat wij nu wel het belangrijkste hebben behandeld. Mochten er nog kwesties rijzen, dan bent u misschien wel bereid om daarop eventueel nog schriftelijk te antwoorden?

A. Ja zeker; ik zal u mijn adres geven.

De **Voorzitter**: Dan mag ik u wel zeer danken voor de verstrekte inlichtingen. Ik sluit het verhoor.

Daar het stenogram van de getuige niet werd terugontvangen, is dit verhoor door de commissie ambtshalve vastgesteld.

ALGERA, voorzitter.

KORTHALS.

FENS.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DINSDAG 11 DECEMBER 1951

Sub-Coninlissie II

Tegenwoordig de heer *Algera*, voorzitter, jonkvrouwe *Wttewaall* van *Stoetwegen* en de heer *Fokkema*, leden, alsmede de heer *Duisterwinkel*, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p*.

Verhoor van

Dr. FRANÇOIS DAUBENTON,

oud 63 jaar, wonende te Johannesburg, medisch doctor.

Hij legt de eed af als getuige.

94744. De Voorzitter: Zoals u reeds is medegedeeld, is het onderwerp van dit verhoor de recrutering in Zuid-Afrika. Misschien is het voor u en voor ons het gemakkelijkst, wanneer ik u in het algemeen de vraag stel, wat u daarvan bekend is. Kunt u hiervan een exposé geven?

A. Het is tien jaar geleden en daarom herinner ik mij niet alles precies meer.

De Voorzitter: Daar houden wij wel rekening mee.

A. Na 10 Mei 1940 ben ik uit Zuidwest-Afrika teruggekomen in Pretoria. Ik was daar consul-generaal. Ik ben toen door het gezantschap vastgehouden als sociaal attaché. Ik wilde naar Indië, maar ik kon niet weg. Kort daarna kwam er bericht over de recrutering voor Nederland en Nederlandsch-Indië. Dat was ongeveer Juni en Juli 1940; de data kan ik u niet meer precies zeggen. Van einde Mei 1940 tot Januari 1941 was ik aan het gezantschap in Pretoria werkzaam. Als enige medicus en oud-reserve-officier van gezondheid ben ik begonnen met regelingen te treffen met de Zuid-Afrikaanse autoriteiten voor het keuren van Nederlanders, die óf vrijwillig óf — ongeveer een jaar later — bij oproep over zee werden gestuurd. Het begin van de recrutering is dus geweest, dat er keuringen werden verricht door de Zuid-Afrikaanse medische dienst van het leger. Dit heeft geduurd tot ongeveer September 1941, toen de Regering te Londen overste *Koch* en luitenant *Reuhl* heeft overgestuurd naar Zuid-Afrika.

94745. De Voorzitter: Bedoelt u hiermede de keuringen voor de vrijwillige dienstneming in het Zuid-Afrikaanse leger?

A. Neen, daar hadden wij niets mee te maken. Ik ben persoonlijk bij de heer *Smuts* geweest om regelingen te treffen. Wanneer Nederlanders in het Zuid-Afrikaanse leger wilden gaan, werd dat in het begin toegestaan; wij zouden die er dan later niet uithalen; wij zouden geen moeilijkheden maken. Dat gold niet alleen voor het Zuid-Afrikaanse leger, maar ook voor verschillende fabrieken. In die tijd werden er tanks en ook houwitsers voor de mijnen gemaakt. Degenen, die vóór de oorlog volgens de Zuid-Afrikaanse Regering essentieel en nuttig werk deden in Zuid-Afrika, hebben wij niet opgeroepen; zij kregen vrijstelling.

94746. De Voorzitter: Het gaat hier dus om mensen, die zich als vrijwilliger hebben opgegeven?

A. Ja. Het was natuurlijk vrijwillig. Aan de andere kant meldden zich veel mannen, die wisten, dat zij zouden worden opgeroepen, maar liever houwitsers maakten; wij hebben die toen opgegeven voor werk op de mijnen.

94747. De Voorzitter: Zijn er ook mensen geweest, die zich vrijwillig hebben opgegeven om naar Engeland te gaan?

A. Tien dagen na de invasie ben ik in Pretoria teruggekomen en de 21ste Mei zijn er 120 Nederlanders vrijwillig naar Indonesië ge-

gaan. Van die keuring weet ik niets af. Ik was er toen nog niet en zat nog in Zuidwest. Ik geloof, dat die mensen met een briefje van hun eigen dokter moesten komen. Met die keuring heb ik in ieder geval niets te maken gehad. Daarna heb ik met de gezant, de heer *van Lennep*, besproken, dat die mensen moesten worden gekeurd en ik heb persoonlijk op mij genomen om contact te leggen met de chef van de geneeskundige dienst voor Johannesburg en Kaapstad en de Zuid-Afrikaanse geneeskundige dienst.

94748. De Voorzitter: Gaven die mensen zich vrijwillig op voor dienstneming in Engeland?

A. Die 120 mensen meenden, dat zij naar Nederland zouden gaan; dat was echter 5 dagen te laat en daarom zijn zij naar Indonesië gestuurd. Naderhand zijn er ook nog vrijwilligers geweest, die zich hebben opgegeven voor het Zuid-Afrikaanse leger óf het Britse leger. Dat was ook toegestaan. Het zijn allemaal maar ruwe schattingen, maar ik meen, dat er daarna nog 120 of 150 zich hebben opgegeven als vrijwilliger bij het Zuid-Afrikaanse leger. Zij zijn naar Egypte gegaan. Zij werden gekeurd door hun eigen geneeskundige dienst, niet door mij.

94749. De Voorzitter: Ik geloof, dat wij nu wel kunnen overgaan tot de periode-*Koch*.

A. Overste *Koch* is uitgekomen op 22 Juni, de dag van de invasie in Rusland. Hij is in Zuid-Afrika gebleven tot begin September 1942, toen het aan mij is overgedragen.

94750. De Voorzitter: Misschien kunt u ons vertellen, hoe dat is verlopen?

A. Ik heb hier geen enkel papier; mijn papieren liggen in Johannesburg. Ik kan u zelfs geen aantallen geven. Er staat mij echter iets van bij, dat er in die tijd ongeveer 2000 dienstplichtigen waren; als ik mij goed herinner zijn er daarvan 600 à 700 in 12 of 13 verschillende contingenten naar Engeland gestuurd plus een zeker aantal, ik meen 30 families, die naar het marine-etablissement te Soerabaja zijn gestuurd met een 5 jaars contract. Overste *Koch* en vooral luitenant *Reuhl* hebben in Pretoria heel veel werk gehad met het keuren van deze mensen. Gedeeltelijk werd de keuring nog verricht door de lokale militaire diensten. Er zijn ook mensen opgeroepen; er waren zelfs twee Turken bij; zij zijn tot slechts een half jaar na hun geboorte in Nederland gebleven; daarna zijn zij naar Turkije gegaan. Vanuit heel Afrika, Egypte en Turkije enz. zijn er mensen opgeroepen. Ik kan u in het algemeen zeggen, dat er drie keuringen waren. Dat heb ik veel sterker doorgevoerd, toen de heer *Koch* weg was. Ik voelde het anders aan dan hij. De medische keuring was naar mijn mening niet de belangrijkste. In mijn tijd waren er dus drie verschillende keuringen; eerst de medische keuring; wanneer men medisch werd afgekeurd, waren er verder geen moeilijkheden. Daarvóór werden zij eerst lokaal gekeurd en de papieren werden aan mij opgestuurd; als het nodig bleek, ging ik er desnoods zelf heen. Degenen, die werden goedgekeurd, werden verder nog politiek gekeurd en er werd nagegaan, wat voor soort werk de mensen deden. Wij moesten aan generaal *Smuts* vragen, of die mensen al dan niet onmisbaar waren. Waren zij onmisbaar, dan werden zij niet aangenomen. Een kleine groep is wegens politieke redenen niet aangenomen. De derde keuring was de sociale keuring; dat was de moeilijkste keuring. Van iedereen werd er nagegaan, wat zijn verplichtingen waren. Als ik mij goed herinner, was aanvankelijk zes, later vijf kinderen een reden om niet te worden opgeroepen. De financiële toestand werd ook nagegaan, evenals de plaats, waar zij woonden. Bovendien werd nagegaan, of de vrouw alleen kon achterblijven. Er waren er b.v. verschillenden, die heel hoge lasten hadden en op dat ogenblik alles zouden hebben verloren, als zij werden aangenomen. Wij hadden geen geld om de mensen schadeloosstelling te geven. Om verschillende redenen zijn sommige mensen dan ook vrijgesteld, soms tijdelijk, omdat wij de familie niet konden achterlaten zonder broodwinner.

94751. De Voorzitter: Door de heer *Koch* is hier medegedeeld, dat, nadat hij in Zuid-Afrika was aangekomen, er een conferentie is geweest tussen de heer *van Lennep*, u en de heer *Koch* om deze zaak te bespreken. Hij heeft gezegd: „Wij hebben toen een bespreking gehad, waarbij aanwezig waren de heer *van Lennep*, die de leiding had, de toenmalige consul-generaal de heer *Daubenton*, die consul-generaal in Johannesburg was en later inspecteur van de geneeskundige dienst is geweest, en nog enige mensen. De heer *Daubenton* zei: Ik geloof niet, dzt het zal gaan”. Kunt u nog even memoreren, waarom u meende, dat het niet zou gaan?

A. Er werd over fantastische cijfers gesproken. Ik meen, dat er in die tijd 6600 Nederlanders waren. Er werd gerekend, dat er van die mensen instens 2030 in dienst zouden kunnen komen. Ik heb direct gezegd, de toestanden kennende, want ik was toen al 20 jaar in Afrika, dat het absoluut onmogelijk zou zijn, 2000 mensen op te roepen. Er was een groep, die wij om politieke redenen niet in het leger konden opnemen; dat was een kleine groep. Er waren verschillende mensen bij, die om gezondheidsredenen naar Zuid-Afrika waren gekomen; wij hadden instructies om degenen, die vanwege tuberculose of reumatiek uit Nederland waren vertrokken, af te keuren. In de áerde plaats waren de meeste Nederlanders — die nog Nederlander waren, want de meesten waren genaturaliseerd — in de jaren 1936, 1937, 1938 als bouwvakwerklieden uitgekomen; zij waren in zeer moeilijke omstandigheden en hadden zware lasten; zonder een geweldig groot fonds, waarvan wij die mensen in leven konden houden, was het naar mijn mening onmogelijk om die mensen weg te roepen. Dat er tenslotte nog 600 zijn gegaan, is mij eigenlijk nog meegevallen, want ik had op niet meer dan 400 à 500 gerekend. Er was ook een groep ontevreden bij; lange besprekingen heb ik gehad met mensen, die om politieke redenen hier uit Nederland waren weggegaan.

94752. De Voorzitter: Waren dat N.S.B.-ers?

A. Met N.S.B.-ers was het gemakkelijk genoeg; daar hoefden wij niet mee te spreken, want, als wij dat wisten, konden wij die toch niet opnemen.

Ik heb echter heel veel gesproken met alle mogelijke schakeringen van communisten, Bellamisten, Christelijk communisten enz. Ik had soms zes mensen op mijn bureau, en dan waren er zes verschillende partijen vertegenwoordigd. Vooral in het begin was het heel moeilijk om die mensen te overtuigen, wat zij moesten doen en dat het nodig was, dat zij werden opgeroepen. Ik heb mij er vaak genoeg aan geërgd. Ik heb mensen gezien — ik dacht dan: Ik zou willen, dat ik de vóórorlogse Nederlandse Regering had kunnen toespreken — die waren uitgestuurd uit Nederland met de vermelding in hun paspoort: Deze persoon is geholpen; derhalve heeft hij geen recht meer op geldelijke steun, wanneer hij in een ander land aankomt. Dat waren niet precies de woorden, maar daar kwam het op neer. U kunt begrijpen, dat, wanneer men hier armlastig is geweest en men wordt door de Regering geholpen om hier weg te komen, terwijl men in zijn paspoort vermeld krijgt, dat men geen steun mag aanvragen, wanneer men in een vreemd land komt, men er niet veel voor voelt om te gaan vechten voor dat land, wanneer het land in moeilijkheden is en men wordt opgeroepen!

Daarover heb ik veel gecorrespondeerd. Ik heb die mensen een nieuw paspoort gegeven. Ik kon die man niet oproepen, wanneer er in zijn paspoort stond, dat wij als consul hem niet mochten helpen. Wij moesten tenslotte die man er van overtuigen, dat hij voor zijn vaderland moest vechten.

De toestanden waren bovendien zeer gevaarlijk. Van één van die konvooien is er niemand terecht gekomen. Dat waren er geloof ik 52. Het is mij persoonlijk dus nog meegevallen, dat wij er nog 600 bij elkaar hebben gekregen.

94753. De Voorzitter: Stond u ook op het standpunt, dat vrijwillig dienst nemen meer succes zou hebben gehad dan dienstplicht?

A. Dat geloof ik niet. Er waren ongeveer 200 vrijwilligers; daar zou het dan bij zijn gebleven. Langzamerhand, vooral na het oorkomen van het zevende contingent, was de animo werkelijk niet groot meer.

94754. De Voorzitter: U bent dus van mening, dat er meer zijn gekomen door de dienstplicht dan als vrijwilliger?

A. Ja, ofschoon het moeilijk is te schatten.

94755. De Voorzitter: Is het weleens gebeurd, dat recruteringsautoriteiten of anderen dienstplichtigen onder voorwendsel naar het consulaat hebben gelakt?

A. Ik zat toen in Johannesburg; dat is honderden mijlen van Kaapstad en Durban af. Er gaan wel geruchten — maar daar sta ik niet voor in — dat er tenslotte 50 a 60 op een dergelijke manier naar Suriname en Curaçao zijn gestuurd in een omgebouwd schip; ook gaan er heel onplezierige verhalen over de manier, waarop die mensen op dat schip zijn gezet. Ik ben er niet bij geweest en kan er niet over oordeelen. Die mensen mochten kiezen, toen zij in Suriname aankwamen; verscheidenen hebben toen gekozen daar bij de wachtdienst te gaan. Daar weet ik trouwens verder niets van af. Ik ben daar nooit bij geweest en heb er niet aan mee kunnen en willen doen. Dat was in Johannesburg onmogelijk. We hebben wel andere dingen moeten doen, die op het ogenblik misschien wonderlijk lijken. Wij hebben eens iemand moeten aannemen, waarvan wij wisten, dat hij als Nederlander een zeer intensieve nazi-opleiding had gehad in Duitsland. Hij was getrouwd met een Afrikaanse vrouw en was zogenaamd journalist. Hij kwam zich voortdurend bij ons melden, eerst in Pretoria, later ook in Johannesburg, omdat hij als reserve-officier zo graag naar Engeland wilde. Wij konden voor die man geen permissie krijgen om Engeland zelfs maar te betreden. Er zijn toen verschillende dingen gebeurd, die ik mij niet meer precies kan herinneren. Ik hield hem echter erg in de gaten. Op een gegeven ogenblik kwam er echter een geheim bericht uit Londen: Die man moest per se worden opgeroepen. De heer *van Lennep* liet dat oproepen van die man aan mij over. Hij was, naar ik meen, eerste-luitenant. Ik heb die man bij mij laten komen en gezegd: C hebt altijd zo graag naar Engeland gewild; ga nu dan maar; de Regering schijnt u nodig te hebben. Hij is volkomen vrijwillig, onder observatie — wat hij echter zelf niet wist — in Kaapstad aan boord gegaan. Toen hij in Engeland aankwam, is hij opgepakt, omdat hij een buitengewoon gevaarlijk heerschap was. Hij is direct naar het eiland Man getransporteerd. Hij was betrokken in een zuivere spionagezaak! Dit is het enige geval geweest, waarvan ik weet, dat men de man in kwestie niet eerlijk heeft gezegd, waar het op stond. Iedere andere fatsoenlijke Nederlander werd onmiddellijk gezegd, wat de gevaren waren en wat er aan vast zat.

94756. De Voorzitter: Wat werd er tegen de onwilligen gedaan?

A. Die kwestie is lang besproken. Als ik mij goed herinner, heeft generaal *Smuts* tenslotte toegestaan, dat personen, die in het land verdwenen, door de Zuid-Afrikaanse politie zouden worden opgespoord en weggestuurd. Dat is echter pas veel later gebeurd. Ik weet, dat de politie daarvoor is gebruikt. Het hielp echter niet veel, want de politie in Zuid-Afrika was voor een groot deel zeer nationalistisch.

94757. De Voorzitter: Hoe was eigenlijk de verhouding tussen de heren *Koch* en *Bosma*?

A. De heer *Bosma* was schout-bij-nacht. Hij is uit Indië naar Zuid-Afrika gekomen. Als ik mij goed herinner, ging dat niet erg.

94758. De Voorzitter: Hadden zij een taak, die de heren met elkaar in tegenspraak bracht?

A. Ik geloof, dat ik u op het ogenblik daarop geen antwoord kan geven. Ik herinner mij de heer *Bosma* heel goed. Hij werkte speciaal voor de recrutering van mensen voor het Marine-etablisement te Soerabaja. Ik heb die mensen op 2 Januari 1942 op de Tegelberg waarwel gezegd. Zij zijn daar aangekomen omstreeks eind Januari. Tot einde Februari hebben zij daar gewerkt. Een deel er van is getorpedeerd en de rest is in April teruggekomen.

Tussen de heren *Koch* en *Bosma* ging het niet erg. De grootste moeilijkheden hebben zich echter pas na die tijd voorgedaan, nadat er voor Indië was gerecrueteerd. De heer *Bosma* was toen eigenlijk niet meer in functie. Ik geloof, dat hij zich nooit heeft bemoeid met de recrutering voor Wolverhampton.

94759. De Voorzitter: Waardoor zijn dan die moeilijkheden ontstaan, als de heer *Bosma* niet meer recruteerde?

A. Ik weet niet precies, wat er met de heer *Bosma* is gebeurd. Ik meen, dat hij toen is verdwenen. Ik kan mij dat echter niet meer voorstellen. Ik kwam maar twee of drie maal in de week in Pretoria, 50 km van Johannesburg. Die heren zaten allemaal in Pretoria.

94760. De **Voorzitter**: U bent waarschijnlijk wel bekend met de actie, die er is gevoerd door de Ossewa Brandwag?

A. Ja, vooral van die kant werden wij ontzettend tegengewerkt.

94761. De **Voorzitter**: Om welke reden werd de Nederlandse re-crutering van die kant tegengewerkt?

A. De Nederlanders zouden samen vechten met de Engelsen. Dat was voor die kerels genoeg reden om moeilijkheden te maken.

94762. De **Voorzitter**: Waren zij anti-Nederlands?

A. Zeer zeker, tenzij men volbloed nationalist was.

94763. De **Voorzitter**: Hebben wij daar veel last van gehad?

A. Ja, heel veel. De mensen kregen gratis advies van nationalistische advocaten op het bureau van het dagblad „Die Transvaler”, in Johannesburg. Er zijn, als ik mij goed herinner, een of twee processen geweest. Dat was volkomen opstokerij van die nationalistische advocaten.

94764. De **Voorzitter**: Is u bekend, welke rol de heer *Firow* hierbij heeft gespeeld?

A. Hoe hij persoonlijk daartegenover stond, weet ik niet. Ik weet alleen, dat hij een rasechte nationalist was. Daar waren onder anderen de heren *Meyer* en *Verwoerd*, een oud-Hollander, die daar hoofd-redacteur was. Zij verzamelden geld, dat zogenaamd voor de Nederlanders bestemd was. Ik heb de grootste moeite gehad, om dat geld uit hun handen te krijgen. Zij verzamelden dat geld voor de Nederlandse zaak; het werd echter gebruikt voor de steun van onderduikers, in andere zin echter, namelijk voor mensen, die niet waren opgekomen en waarvan de vrouwen en kinderen in moeilijkheden verkeerden. Wij hebben daar demonstraties van gehad. Een dag en nacht hebben zij in de gezantschapstuin doorgebracht.

94765. De **Voorzitter**: Hebt u ook meegemaakt, dat de tuin van de gezant te Pretoria door vrouwen en kinderen werd belegerd?

A. Ja, dat heb ik persoonlijk meegemaakt. Die mensen waren heel kalm; er is dus nooit iets van een opstand geweest. Ze hebben minstens een nacht, misschien ook wel twee dagen of langer, in die tuin doorgebracht. Als ik mij goed herinner, hebben wij ze toch met een zoet lijntje weer weggekregen.

94766. De **Voorzitter**: Is men van de zijde van het gezantschap voldoende flink opgetreden?

A. In dit geval geloof ik, dat het zeer moeilijk zou zijn mijn mening wettig te geven zonder het gezantschap te blameren. U moet niet vergeten, dat wij daar in een land zaten, waarvan niet slechts enkelen, maar de kleine helft onze tegenstanders waren. Er zijn opstanden geweest in Johannesburg, die het voor mij gevaarlijk maakten om daar in uniform rond te lopen. De tegenstand was heel sterk. Daar moest ontzettend voorzichtig worden opgetreden. Ik geloof in zoverre niet, dat het voor de heer *van Lennep* mogelijk was, daar krachtiger op te treden.

94767. De **Voorzitter**: U acht dus in het algemeen de houding, die de heer *van Lennep* ten opzichte van de recrutering heeft aangenomen, wel juist?

A. Hij heeft ons altijd de hand boven het hoofd gehouden. Ik heb op dat gebied nooit enige moeilijkheid van de zijde van de heer *van Lennep* ondervonden.

94768. De **Voorzitter**: U bent dus niet van mening, dat hij een tegenstander van de recrutering was?

A. Neen, dat geloof ik niet.

94769. De **Voorzitter**: Is er ook eens een belegering van het consulaat in Kaapstad geweest?

A. Ja, datzelfde heeft zich bij de heer *van Swinderen* voorgedaan. Er is toen ook een demonstratie geweest; de heer *van Swinderen* kon toen gemakkelijker optreden, omdat er een versterkte positie was van de Nederlandse groep. Als ik mij goed herinner, heeft die demonstratie daar niet zo lang geduurd.

94770. De **Voorzitter**: Hebt u persoonlijk gmn last ondervonden door dat incident?

A. Neen, ik ben nooit gevolgd of aangevallen. Ik heb nooit enige moeite gehad. Het kostte me ontzettend veel nachturen om met de heren te spreken.

94771. De **Voorzitter**: Men kan dus in het algemeen wel zeggen, dat de houding van de Zuid-Afrikaanse Regering wel zeer gunstig is geweest?

A. Ja, die was zeer gunstig. We hebben alle steun en hulp van de *Smuts*-Regering gehad, die ook wist, dat wij zeer voorzichtig moesten optreden, omdat wij maar een zeer kleine meerderheid achter ons hadden. Het was voortdurend oppassen.

94772. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Was de rest anti-Engels en dus pro-Duits?

A. Ja, de rest was volkomen beïnvloed door de Duitse kant. Ik herinner mij, dat ik eens door het land reed met de heer *van Lennep*; we waren misschien 100 mijl van Pretoria. Msn zag het Nederlandse vlaggetje op de auto. Kleine kinderen stonden op de muur om de plaats en riepen: Heil *Hitler*. Heil *Hitler!* Dat is mij bijgebleven, maar zo zijn er honderden dingen geweest. Zo sterk was het. Wij hadden voortdurend moeite en wij trachtten steeds die mensen te beïnvloeden. Het was echter vaak hopeloos, want zij waren volkomen onder Duitse invloed.

94773. De **Voorzitter**: Hebt u ook iets gemerkt van de verhouding tussen de gezant en de heer *Koch*?

A. Ja, die heb ik geregeld meegemaakt.

94774. De **Voorzitter**: Misschien kunt u ons daar nog iets van mededelen?

A. Het is een zeer moeilijke beoordeling!

94775. De **Voorzitter**: De heer *Koch* heeft in zijn verhoor niet erg gunstig geoordeeld over de heer *van Lennep*, die wij niet meer kunnen horen, daar hij is overleden.

A. Ik kan u alleen maar dit vertellen. Toen ik tijdens de oorlog naar Londen was teruggeroepen, werd ik verhoord door de heer *van Kleffens*. Dat was ongeveer in 1944. Hij heeft mij over de heer *van Lennep* gevraagd en ik heb hem ronduit verteld, wat ik van de toestand dacht. Ik heb de Minister gezegd, dat m.i. de Regering een fout had gemaakt. De toestand was voor de heer *van Lennep* buitengewoon moeilijk, omdat hij lichamelijk en geestelijk geen krachtig man was. Hij bedoelde het goed, maar hij kon er niet tegen op. De heer *van Swinderen*, ik en nog een paar andere heren hebben hem dikwijls moeten aanporren en een positief standpunt moeten innemen, ook vóór de bevrijding. Toen de heer *van Lennep* werd uitgezonden, is hem de opdracht gegeven vooral onze rasverwantschap met de Afrikaners niet te verwaarlozen. Hij is in die tijd veel te ver gegaan, niet begrijpende, wat de Ossewa Brandwag wilde, niet inziende, wat het nationalistische streven was. Hij heeft zich ultra-Afrikaans getoond. Daardoor heeft hij de Nederlanders tegen zich gekregen. Hij vroeg op avonden hij hem thuis speciaal Afrikaners en dan zeer nationalistische. Na deze periode kwam de oorlogsverklaring en wij kregen de ongelukkige opdracht om de Duitse belangen te beschermen. Daarover heb ik grote moeilijkheden gehad met de heer *van Lennep*, want wij zagen heel goed in, waarop het zou uitdraaien. Toch waren wij aan onze eed verplicht om fair te zijn tegenover de Duitsers. Later heeft de heer *van Lennep* alles moeten intrekken. Ik heb mij dikwijls zeer sterk verzet tegen zijn uitgesproken pro-Duitse houding.

Dat had tot gevolg, dat toen is gezegd door Zuid-Afrika's Buitenlandse Zaken: Hij is pro-Duits.

Deze periode heeft geduurd tot de invasie; hij stond toen bekend als pro-Duits bij de Zuid-Afrikaanse Regering. Hij had toen zo gauw mogelijk door de Nederlandse Regering moeten worden teruggeroepen.

94776. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Bedoelt u de invasie op 10 Mei 1940?

A. Ja. Hij moest toen plotseling speeches gaan maken en plotse-ling pro-Engels worden. Toen zeiden de autoriteiten, waarmede ik te maken had en met wie ik één lijn had getrokken: „Wij vertrouwen de Nederlandse gezant niet”. Mijn standpunt en dat van mijn col-

lega's in Kaapstad en Durban was: „We moeten fair zijn op het ogenblik (September 1939—Mei 1940) en wij moeten voorkomen, dat er voor de Duitsers een reden is om ons aan te vallen, omdat de consul in Windhoek zijn plicht niet heeft gedaan." Dat is heel iets anders dan het standpunt in te nemen van de Duitsers tegen de Zuid-Afrikaanse Regering, die op dat ogenblik in oorlog was met Duitsland. Toen heeft generaal *Smuts* gezegd: Ik vertrouw die man niet meer! Dat is zo blijven doorsukkelen. De positie van de heer *van Lennep* was buitengewoon moeilijk; gezien de Afrikaanse, Duitse en Engelse periode had hij moeten worden teruggeroepen. Dat is echter niet gebeurd. Daarom is er tot het einde toe frictie geweest.

94777. De **Voorzitter**: Is het u bekend, waarom dat niet is gebeurd?

A. Dat durf ik u niet te zeggen. Het was toen ook ontzettend moeilijk met reizen, enz. Hij is wel een keer teruggeroepen in 1943. De Koiungin heeft hem toen bij zich laten komen. Waarom er toen geen verandering in is gekomen, weet ik niet. Toen ik in Londen aankwam, was er al bericht uitgestuurd, dat hij moest terugkomen. Hij is toen vervangen.

94778. De **Voorzitter**: Hoe is na het vertrek van de heer *Koch* de recrutering verlopen?

A. Toen de heer *Koch* wegging, heb ik zijn werk overgenomen; er waren toen, als ik mij goed herinner, al zeven of acht contingenten weg.

De heer *de Boer* was hoofd van de militaire missie. Het medische gedeelte heb ik overgenomen. Ik had dus het meeste te maken met de keuringen, enz. Overste *de Boer* verzorgde het administratieve gedeelte. Vanaf die tijd kwam ik geregeld, tweemaal in de week of om de andere dag, naar Pretoria om alle stukken door te zien. Kapitein *Noordendorp* verzorgde met overste *de Boer* het administratieve gedeelte, het wegroepen, enz.

94779. De **Voorzitter**: Heeft dat nog veel opgeleverd?

A. Het grootste deel was weg; na die tijd zijn er echter nog kleine contingenten weggegaan. Hoeveel dat was, durf ik u echter niet meer te zeggen. Het was toen echter veel rustiger geworden.

94780. De **Voorzitter**: Wanneer men nu een indruk zou moeten uitspreken, zou men dan kunnen zeggen, dat de recrutering in Afrika gelukt is, of moet men dat in twijfel trekken?

A. Ik geloof, dat werkelijk al degenen, die op fatsoenlijke, eerlijke manier hebben kunnen weggaan, ook wel zijn weggegaan. Ik geloof, dat er niet heel veel meer uit Zuid-Afrika te krijgen was.

94781. De **Voorzitter**: Hebt u nog veel last gehad met die dienstweigers?

A. Ja. Er waren verscheidene dienstweigers, die dikwijls lastig waren, maar, zoals ik reeds zei, waren er Onder die dienstweigers mensen, die op hun pas hadden staan, dat zij geen steun konden krijgen. Ik heb ook dienstweigers onderhanden gehad, die ik na een half jaar zover heb kunnen krijgen, dat zij als vrijwilliger weg wilden gaan, en toen werden afgekeurd! Zodoende kon ik ze niet eens wegsturen. Het was vaak een kwestie van psychologisch aanpakken.

94782. De **Voorzitter**: Waren er ook principiële dienstweigers bij?

A. Ik herinner mij een 4- of 5-tal, maar die zijn omgekomen met het 7de contingent. Er waren een paar hoogstaande kerels bij, al was ik het niet eens met hen. Zij kwamen uit Johannesburg en zeiden: Goed, wij zijn bereid om een paar jaar voor de Regering te gaan werken, maar wij gaan niet in dienst. Zij zijn op dat schip omgekomen.

De grootste moeilijkheid zat hem vaak ook in de financiële kant van de zaak. Wij hebben zoveel moeite gehad met de Regering te Londen over de kwestie van de schadeloosstelling. Die zaak was volkomen ongeregeld. De Pensioenwet was in die tijd in herziening. We wisten niet eens, wat de pensioenen zouden zijn. Herhaalde malen hebben wij hierover getelegrafeerd en geschreven: Wat moeten wij de weduwen geven, als er iets gebeurt. Vóór wij hierop antwoord hadden, werd er al iemand doodgeschoten op een boot. Zijn vrouw woonde op Ceres. Hij had een grote farm en twee kinderen. Die

vrouw bleef zonder iets achter. Wij betaalden aan de weduwen, wat in het algemeen genoeg was. Aan de vrouwen betaalden wij, en dat was over het algemeen voldoende, £—7.6, per dag plus 2 shilling voor het eerste kind, voor het tweede kind ook 2 shilling en £—1.6, voor het derde kind, voor het vierde kind £—1.—. Daar kon de consul nog 10 of 20 % bij doen. Men kwam dan met 2 kinderen ongeveer op £20.—.—. Zo was het geregeld zolang de man leefde. Hij kon er dan zelf nog een kleine bijdrage bij geven van de 5 shilling, die hij per dag kreeg. Er was echter helemaal geen regeling voor een sterfgeval. Daar hebben wij met de heer *van Lennep* moeite mee gehad. Wij moesten ons aan de voorschriften houden en wij moesten voor die mensen zorgen. Alle consuls hebben gezegd: Zolang de Regering geen regeling heeft, betalen wij uit. Wij werden zelf ook niet betaald en wij liepen dus niet het risico, dat het van ons salaris zou worden ingehouden! Wij betaalden dus uit. Tot het einde toe hebben wij die vrouwen die uitkering gegeven, want het was barbaars om een man op te roepen en een vrouw met niets achter te laten, wanneer die man sneuvelde, terwijl aan de anderen werd uitbetaald. Totdat wij weggingen, is dat zo gebeurd. In die tussentijd is er een pensioenregeling gekomen, die veel te laag was, ik meen 7 of 8 pond. We hebben daarop unaniem besloten de rest uit te betalen, omdat we dat niet namen. In Johannesburg was 19 pond voor een vrouw met twee kinderen niet genoeg. Ik heb toen een verklaring afgelegd, dat een vrouw van dat geld met kon leven. Ik kon haar, als haar man dood is, geen 8 pond uitbetalen, als 19 pond nog niet genoeg is. Kort voordat ik wegging, is er uit Londen bericht gekomen, dat het goed was en dat tot aan het einde van de oorlog dat bedrag zou kunnen worden uitbetaald.

Toen ik consul-generaal was in Johannesburg, is mijn latere secretaris — op het ogenblik is hij hier aan Buitenlandse Zaken werkzaam — als vrijwilliger naar Europa gegaan, getorpedeerd, enfin, hij heeft een verschrikkelijke tijd doorgemaakt. Iedereen dacht, dat hij dood was, maar na vier maanden kwam hij met een ander schip weer terug, nadat hij vier maanden had rondgewalkt. Hij was dus terug in Johannesburg, waar ik hem heb opgenomen in mijn consulaar. Hij stond echter niet op de lijst, zodat ik hem niet kon uitbetalen. Wij hebben daarom ongeveer 7 à 8 pond per maand uitgespaard op kantoorkosten en daar is hij van betaald. Langzamerhand is hij toch opgenomen. Hij had voor ongeveer 150 pond verloren bij die torpedering. Toen ik de Regering vroeg hem 100 pond te mogen uitkeren, omdat hij kleren moest hebben, omdat hij net een jas en een broek had — ik had hem 50 pond voorgesloten —, kwam er na een jaar bericht, dat hij 8 pond kreeg! Ik heb toen aan de Regering teruggeschreven, dat ik niet had gevraagd of hij 8 pond mocht hebben, maar dat ik hem 50 pond had voorgesloten, en ik wilde alleen maar weten, wanneer ik hem de tweede 50 pond mocht uitbetalen. Een jaar later heeft hij die ook gekregen! Er zijn zo voortdurend moeilijkheden geweest door gebrek aan regelingen voor pensioenen, enz. in tijd van nood.

94783. De **Voorzitter**: U bent dus van mening, dat er ten aanzien van de uitkeringen aan de vrouwen en weduwen sprake is van verzuim?

A. Een verzuim om dit op tijd te behandelen. Dit is niet op tijd behandeld. Men zat in Londen met andere ellende en niet met de ellende, dat men 22 vrouwen op zijn bureau had zitten, zoals ik. U moet begrijpen, dat toen bekend werd, dat dat schip was vergaan, Johannesburg 22 weduwen had, die op mijn bureau kwamen. Zij stonden midden in de nacht bij mij voor de deur. Dat is heel iets anders dan op een bureau in Londen zitten! Wij voelden toen heel sterk, dat er hier sprake was van een verzuim. Er was hierover voortdurend aan Londen gevraagd. Er was steeds op aangedrongen, dat er een regeling zou worden getroffen. Altijd werd er gezegd: Die Pensioenwet wordt herzien; daarop kunnen wij niet vooruitlopen. Ik heb toen gezegd: Ja, maar vandaag of morgen zitten wij er mee.

94784. De **Voorzitter**: Met welke Minister hebt u hierover gecorrespondeerd?

A. Ik weet niet, over welke Minister dit ging. De heer *van Lennep* correspondeerde altijd over Buitenlandse Zaken; vandaar werd het weer doorgezonden naar Financiën, meen ik.

94785. De **Voorzitter**: Waren de bedragen, die u zojuist noemde voor de uitkering aan weduwen, berekend per maand?

A. Ja. Als men die bedragen per dag uitrekende voor een maand, dan kwam men ongeveer aan 17 à 18 pond per maand. Daar mocht

ten de consuls 20 pct. bij doen, als zij daartoe een verzoek hadden gedaan, met redenen omkleed, zodat dat bedrag voor de weduwen op ongeveer 21 à 22 pond per maand kwam. In Afrika is het zo, dat, wanneer deze mensen niet een zeker bedrag kregen, zij volkomen onder de inlanders kwamen te leven, wat toch niet fair was. We konden toch niet toelaten, dat die mensen in een kafferhut moesten gaan wonen! Dit punt heeft inderdaad zeer veel moeite gegeven. Toen die man, die op Ceres woonde, was gesneuveld, ging er als een lopend vuurtje door het land, dat die vrouw misschien maar 8 pond per maand kreeg, f 2 meer dan het bedrag, dat ik aan mijn inlandse kok geef. Dat verhoogde nu niet bepaald de animo van de mensen, die nog werden opgeroepen, wat ook zeer menselijk is. Er waren natuurlijk uitzonderingen, maar de algemene stemming, ook bij degenen, die tegen de dienst waren, was goed. Men had meestal zeer billijke redenen, die men als mens kon begrijpen.

94786. De **Voorzitter**: Hebt u misschien zelf nog iets op te merken, waarvan u meent, dat het voor de commissie van belang kan zijn?

A. Ik geloof van niet.

94787. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Ik wilde nog iets vragen over het beleg in de tuin van de gezant. Hoeveel vrouwen waren daar toen?

A. Ik heb er zelf een goeae 20 gezien, maar ik geloof, dat er 30 tot 50 zijn geweest. Ze zaten daar op het grasveld en wilden niet weg.

94788. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Heeft de gezant die mensen toegesproken?

A. Ja, als ik mij goed herinner, heeft hij de vrouwen toegesproken. Het spijt mij echter, dat ik het moet zeggen, maar de gezant was niet populair onder de Nederlanders. Er zijn door hem in het begin heel eigenaardige fouten gemaakt. Hij had b.v. gesproken over zijn schilderijen. U had het geloei moeten horen van de bouwvakarbeiders: Denk je, dat we voor je schilderijen gaan vechten, die je in je buiten in Overijssel hebt hangen? We hebben wel wat anders te doen! Dat kon je die mensen ook niet kwalijk nemen. Dergelijke dingen zijn er gebeurd.

De **Voorzitter**: Indien u niets meer hebt op te merken, dank ik u zeer voor uw inlichtingen en ik sluit het verhoor.

F. DAUBENTON.

ALGERA, *voorzitter.*

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

FOKKEMA.

DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN DINSDAG 2 DECEMBER 1952

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Korthals, voorzitter, en de heren Fens en Posthumus, leden, alsmede de heer Huigens, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

Mr. HENDRIK JOHAN KRULS,
oud 50 jaar, wonende te 's-Gravenhage, generaal.

Hij legt de eed af als getuige.

96978. De Voorzitter: Nu krijgen wij een aantal punten, dat wij vandaag met u zouden willen bespreken, en het eerste punt voert terug naar Mei 1940, namelijk toen u als adjudant van de toenmalige Minister *Dijxhoorn* van Hoek van Holland naar Londen bent overgegaan. U zult weten, dat na de capitulatie in Zeeland de strijd is voortgezet en dat toen als opperbevelhebber is benoemd de toenmalige schout bij nacht van *der Stad*.

Nu is de eerste vraag, welke wij u zouden willen stellen, deze: Weet u ook hoe de benoeming van de heer *van der Stad* tot opperbevelhebber is tot stand gekomen?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter.

96979. De Voorzitter: Is het geheel buiten u omgegaan?

A. Het is geheel buiten mij omgegaan, omdat in de oorlogsdagen tussen de Minister en mij geen contact bestond.

96980. De Voorzitter: Ook niet in Londen?

A. In Londen wel, maar deze benoeming is gebeurd, neem ik aan, vóór ik wegging.

95981. De Voorzitter: Er is van Londen uit over getelefoneerd.

A. Daar heb ik helemaal niets van gehoord.

96982. De Voorzitter: Daar weet u dus niets van?

A. Neen.

96983. De Voorzitter: Dan is de tweede vraag, die hierbij aansluit, deze: U zult weten, dat de troepen uit Zeeland zijn teruggetrokken en via België in Frankrijk zijn terechtgekomen; het is niet allemaal even ordelijk verlopen. Dan is de vraag, welke zich hierbij voordoet, of u weet wat de Minister van Londen uit gedaan heeft om de troepen naar Engeland te brengen.

A. Het enige, dat ik mij herinner, is, dat de Minister contact heeft opgenomen met de Nederlandse missie in Parijs.

96984. De Voorzitter: Dat contact is van de Minister uitgegaan?

A. Juist, ja.

96985. De Voorzitter: En meer weet u er op het ogenblik niet van?

A. Neen. Ik herinner mij, dat ik voor de Minister enige malen getelefoneerd heb met Parijs over die troepen.

96986. De Voorzitter: Heeft hij toen informatie ingewonnen of heeft de Minister bepaalde opdrachten gegeven, m.a.w. moesten zij zich verzamelen of zo iets?

A. Ik zou het u niet durven zeggen.

96987. De Voorzitter: Of had u de indruk, dat het misschien wel buiten de Minister is omgegaan?

A. Ik kan mij in elk geval niet herinneren, dat er bepaalde orders waren.

96988. De Voorzitter: Dan zullen wij hiervan afstappen en zou ik willen overgegaan tot de twee stellingcommandanten, die er in IJmuiden en Hoek van Holland waren. U weet, dat waren zee-officieren, en die heren zijn weggegaan, toen het gerucht kwam of laat ik zeggen toen het in ieder geval duidelijk was, dat er gecapituleerd zou worden. Zij hadden van de heer Furstner de opdracht om weg te gaan; waarschijnlijk weet u wel, dat daarover een controverse van meningen is en dat er mensen zijn, die zeggen: „de heren mochten weggaan”, terwijl anderen zeggen: „de heren hadden niet mogen weggaan, zonder dat zij daartoe verlof hadden gekregen van de commandant van de vesting Holland”, doch dat verlof hebben zij niet gehad. Nu is de vraag van ons deze: De heren zijn in Engeland gekomen en weet u nog, of de Minister bepaalde besprekingen met hen gehad heeft, bepaalde beoordelingen over die houding heeft gegeven, of hoe dat verder verlopen is?

A. Ik weet er niets van. Als er iemand iets van weten moet, dan is het in de marinesector geweest, mijn marinecollega, maar die heb ik in die dagen zelden ontmoet, althans niet hierover gesproken.

96989. De Voorzitter: U hebt hem toen niet ontmoet?

A. Neen, althans niet, dat ik het mij herinner.

95990. De Voorzitter: Dan zou ik willen overgaan tot een volgend punt en dat is de recrutering in het buitenland. Hierbij moest de Regering de keuze doen tussen het stelsel van vrijwilligheid en dat van dienstplicht. Zoals u weet, heeft de Regering het stelsel van dienstplicht gekozen. Mijn vraag is, of u weet, of u er voldoende dichtbij zat als adjudant, om te kunnen zeggen welke motieven de Regering er toe hebben geleid het stelsel van dienstplicht te kiezen. De zaak is namelijk deze, dat ook wel betoogd is, dat door het stelsel van dienstplicht de animo bij de mensen bepaald niet is toegenomen, zodat wordt verteld, dat, wanneer de Regering een oproep had gedaan, de mensen met meer plezier zouden zijn gekomen dan nu zij verplicht werden.

A. Waar ik niets van geloof, Mijnheer de Voorzitter!

96991. De Voorzitter: En u geloofde dat destijds ook niet?

A. Ik herinner mij wel, dat er zeer veel over is gepraat alvorens er beslist is, of er al dan niet tot dienstplicht moest worden overgegaan. Een argument „contra” was de twijfelachtigheid, of de Nederlandse Regering de bevoegdheid bezat om tot oproep van dienstplichtigen in het buitenland over te gaan en als ik mij wel herinner, was het voornaamste „pro”-argument de overweging, dat de vrijwilligheid niet verwacht kon worden zodanig te zijn, dat deze de dienstplichtresultaten zou overtreffen.

96992. De Voorzitter: Baseerde men dit op bepaalde gegevens of alleen maar op verwachtingen?

A. Op verwachtingen en ik geloof achteraf ook, dat deze verwachtingen wel juist gebleken zijn, gezien de ervaringen, welke men in Amerika opdeed, waar een groot reservoir van Nederlanders was en waar het inderdaad eigenlijk op vrijwilligheid gebaseerd is geweest.

96993. De Voorzitter: Wat is uw oordeel over het resultaat geweest?

A. Als geheel gezien is het erg tegengevallen. Ik heb geen getallen meer in het hoofd, maar ik herinner mij, dat wij herhaaldelijk de aantallen Nederlanders, aanwezig in de verschillende landen, gezet hebben tegenover de aantallen, die opgekomen waren als dienstplichtigen of vrijwilligers, en dat de uitkomst uitermate droevig was.

96994. De **Voorzitter**: Heeft u de indruk, dat dit een gevolg was van de onwil van betrokkenen om op te komen, of meent u, dat bij de uitvoering van het systeem, dat gevolgd is, fouten zijn gemaakt?

A. Ach, misschien ook wel, maar naar mijn mening heeft het zwaartepunt daarin gelegen, dat men in de eerste plaats, ver van Nederland in een andere omgeving levende, zich weinig aangetrokken voelde tot de Nederlandse dienstplicht of voor de Nederlandse strijdkrachten, en omdat die Nederlanders, die iets voor de verdere oorlogvoering wilden doen, er de voorkeur aan gaven dit in een omgeving te doen, waar zij ingeleefd waren. Ook geloof ik, dat voor de goede Nederlandse elementen, die inderdaad bereid waren om te vechten in deze oorlog, het vooruitzicht om misschien gedurende lange jaren in afwachtinge toestand in een kamp in Engeland te worden ondergebracht, niet uitermate aantrekkelijk was.

96995. De **Voorzitter**: U hebt dus inderdaad de indruk, dat het daaraan lag?

A. In de eerste plaats, ja.

96996. De **Voorzitter**: En dat de fouten, die door degenen gemaakt werden, die met de werving belast waren, daarbij in het niet zinken?

A. Inderdaad, dat is onvergelijkbaar.

96997. De **Voorzitter**: Dan zou ik tot een volgend punt willen komen. U zult weten, dat in Juni 1940 de heer *Dijxhoorn* aan de toenmalige Minister van Oorlog een nota heeft overhandigd betreffende de aanwending van de Nederlandse troepen, welke na de evacuatie in Engeland waren aangekomen. In de eerste plaats zou ik aan u willen vragen: weet u ook iets van de gesprekken en de resultaten van de besprekingen, welke daarover zijn gevoerd tussen Minister *van Kleffens* en de toenmalige Minister van Buitenlandse Zaken van Groot-Brittannië, Lord *Halifax*.

A. Neen, dat herinner ik mij niet.

96998. De **Voorzitter**: Weet u ook welke afspraken er gemaakt zijn — misschien niet door deze heren, maar door de Regering — ten aanzien van de aanwending van Nederlandse troepen in Engels verband?

A. Daarover herinner ik mij, Mijnheer de Voorzitter, dat in die eerste maanden in Engeland — u spreekt over Juni 1940 — de Nederlandse troepen niet al te welkome gasten waren. Hun aanvankelijke ontvangst is vrij slecht geweest; zij zijn min of meer beschouwd als een soort krijgsgevangenen, waarover in de boezem van die troep nogal veel te doen is geweest en wat het moreel zeer sterk heeft aangetast. Die houding is eigenlijk betrekkelijk snel wel iets veranderd, in die zin, dat er een vrij behoorlijk kamp in Zuid-Wales voor hen is ingericht en zij voorzien zijn van verschillende dingen, welke zij nodig hadden — kleren e.d. —, om een meer militair aanzien te krijgen. Wat hen nog zeer sterk bleef drukken, was, dat er geen taak was, en daar is zoverre in voorzien.....

96999. De **Voorzitter**: Mag ik u even interrumpen? U zei eerst: de geest was slecht, doordat zij zo weinig vriendelijk werden ontvangen, maar hebt u ook niet de indruk, dat de geest toen bovenmatig slecht geworden is juist door het feit, dat u nu noemt, dat er geen taak was?

A. Ja, maar dat heeft toch niet zo verschrikkelijk lang geduurd, omdat al — ik meen in die periode, waarover u spreekt — eind Juni, begin Juli er beaalde taken zijn aangewezen, welke voornamelijk waren de bewaking van een aantal Engelse vliegtuigen, daar in de omgeving van Porthcawl. Niet bepaald een erg opgewekte bezigheid, maar een militaire taak, die vervuld moest worden.

97000. De **Voorzitter**: Hoe is het toen later gegaan met de ontwikkeling, d.w.z. de inschakeling in het Engelse leger? Hoe is het gegaan met de vorming van bepaalde eenheden?

A. Men is geleidelijk aan de omscholing en de omwapening van die troepen begonnen; de eenheden kregen de Engelse wapenen en uitrusting en er werd een organisatievorm gekozen, welke meer aansloot bij de Engelse. Dat alles bracht mee, dat die troepen gereorganiseerd moesten worden en herschoold. Daarbij kwam een verdere nhase der ontwikkeling, dat is de opkomst van de recruten, de dienst-

plichtigen, die in Engeland waren opgeroepen; ik meen, dat het ongeveer in Augustus geweest is. Toen heeft er wéér een reorganisatie plaats gehad, want toen moest men een kader uit de onderdelen trekken om die recruten op te leiden. Van dat moment af is eigenlijk de taak niet meer geworden het deelnemen aan het bewaken van vliegvelden, maar is de taak geworden het verder opleiden en het vormen van een Nederlandse eenheid, welke in staat zou zijn haar eventuele oorlogstaak te vervullen.

97001. De **Voorzitter**: Werd daarbij gedacht aan een plaats in het grote geheel of werd ook wel de verwachting gewekt, dat direct aan de bevrijding van Nederland zou worden deelgenomen?

A. Wat ik mij er van kan herinneren, is dat de achtereenvolgende Nederlandse Ministers van Oorlog zich telkens op het standpunt hebben gesteld, dat de taak van deze brigade zou moeten worden het deelnemen aan de bevrijdingsoperaties op het continent.

97002. De **Voorzitter**: Hebt u wel de indruk, dat voldoende aan de mensen duidelijk werd gemaakt, dat dit inderdaad hun taak was, zodat zij zich daarop konden spitsen en daarop konden wijzen bij hun collega's?

A. Naar mijn mening wel, maar de mensen zélf voelden daar niet altijd voor.

97003. De **Voorzitter**: Werden daarbij niet bepaalde bezwaren gevoeld? B.v. is er weleens het bezwaar naar voren gekomen, dat men zei: „Ja, er worden nogal wat mensen uitgehaald voor beschermde functies, zoals overplaatsing naar Londen”. Dat heeft de geest bepaald niet aangemoedigd.

A. Inderdaad, ik geloof, dat dit één van de belangrijke oorzaken is, dat men in de troep niet meer de overtuiging had, dat het de Nederlandse Regering in Londen ernst was met de Nederlandse brigade. Men vertelde hun voortdurend hoe belangrijk en nuttig hun taak zou zijn en hoe nodig het was, dat bij de bevrijding van Nederland een bescheiden militaire eenheid zou optreden, maar in feite zag men gebeuren, dat iedere keer, dat ergens een nieuw Departement gecreëerd of een verdere uitbreiding aan de administratie gegeven moest worden, mensen uit dikwijls essentiële plaatsen der organisatie werden gelicht naar Londen overgeplaatst, gedemobiliseerd en in de burgerbetaling opgenomen. Dat zette een enorme hoeveelheid kwaad bloed. Men geloofde niet meer, dat hun militaire opleiding een ernstige zaak was en men zag in de troepen eigenlijk meer een reservoir om zo nu en dan eens een gelukkige uit te putten, die naar de vetpotten van Londen kon gaan.

97004. De **Voorzitter**: Ik heb de indruk gekregen, dat er indertijd zeer veel wisseling van commandanten heeft plaats gehad. Het was toch wel zo, dat er elke drie of vier maanden weer een ander verscheen?

A. Ja.

97005. De **Voorzitter**: Naar uw mening heeft dat dus ook niet bepaald goed gewerkt op het moreel van de mensen. Nu zou ik u willen vragen: Weet u ook waarom er zulk een sterke wisseling van commandanten heeft plaats gehad?

A. Er waren verschillende omstandigheden, Mijnheer de Voorzitter! Ik kan mij niet helemaal het rijtje van commandanten en al de oorzaken van hun wisselingen voor de geest halen.

97006. De **Voorzitter**: Hebt u van *Sicherer* gehoord?

A. Het is begonnen met *Sicherer*, ja, de overste *Sicherer*. Van de overste *Sicherer* kwam wel vast te staan, dat hij niet de man was, die voldoende kracht kon oobringen om leiding te geven. Toen is de overste *Sicherer*, als ik mij wel herinner, vervangen door de toenmalige overste *Sas*, waarvan het direct de bedoeling was, dat hij het maar korte tijd zou doen, omdat het, toen hij benoemd werd, naar ik meen, al vaststond, dat hij naar Canada zou gaan. Dus dat was eigenlijk echt iemand, die het voor enige tijd op zijn benen moest zetten.

97007. De **Voorzitter**: Toen is, meen ik, de heer *Den Beer Poortugael* gekomen?

A. Ja, toen is de heer *Den Beer Poortugael* gekomen en hij is ook gewogen en te licht bevonden.

97008. De **Voorzitter**: Kwam daarna de heer *Phaff*?

A. Toen is de heer *Phaff* gekomen, ja. Ik geloof, dat dat een verbetering is geweest, voor zover ik mij herinneren kan, maar één van de bezwaren was, dat de heer *Phaff* te veelvuldig aan de uitoefening van zijn commando onttrokken werd door andere bezigheden, daar hij tegelijkertijd adjudant van Hare Majesteit was. Als ik mij wel herinner, is daartegen van Engelse zijde ook nogal bezwaar gemaakt.

97009. De **Voorzitter**: U heeft geen idee waarom?

A. Neen, alleen de combinatie en het feit, dat hij zo veelvuldig weg was.

97010. De **Voorzitter**: Dan is er verder nog de heer *van Voorst Evekink* geweest tot Januari 1942.

A. Ja, die is toen weggegaan in verband met de uitzending van de brigade, althans een deel van de brigade, naar Indië.

97011. De **Voorzitter**: Wat is toch het doel er van geweest om van dat kleine plukje mensen, dat daar was, nog weer mensen te sturen naar de West en andere b.v. naar Ceylon? Dat is toch het troepje geweest van de heer *van Voorst Evekink* en van de heer *van den Berge*?

A. Ja, *van den Berge*.

97012. De **Voorzitter**: Weet u nog wat hij daar had te doen?

A. Ja, daar herinner ik mij nog wel iets van. Dat was dus in de tijd, dat de oorlog met Japan was uitgebroken. Voor zover ik mij herinner, heeft de Regering zelf niet het initiatief genomen om troepen naar Indië uit te zenden, maar is dat de heer *van Voorst Evekink* geweest. Die heeft zelf het plan bedacht en voorstellen gedaan om de brigade, in zijn gedachten aanvankelijk als geheel, naar Indië uit te zenden ter versterking van de strijdkrachten in Indië. De Regering heeft daarop dit voorstel in overweging genomen en uiteindelijk beslist, dat een deel van de brigade zou gaan, ter sterkte van ongeveer een bataljon.

97013. De **Voorzitter**: Had dat erg veel zin?

A. Naar mijn mening niet en dit is ook iets, waarbij ik, zoals ik mij herinner, een rol gespeeld heb, omdat ik mij toen gewend heb tot mijn onmiddellijke militaire chef, dat was toen generaal *van der Vijver*, de secretaris-generaal van het Departement van Oorlog, en hem uitvoerig heb uiteengezet — ik meen in een nota, welke ik niet meer bezit, want ik heb helemaal geen papieren meer uit die tijd — welke bezwaren er naar mijn mening waren tegen het uitzenden van de brigade of een belangrijk deel der brigade naar Indië. Generaal *van der Vijver* heeft mijn bezwaren gedeeld; dit heeft tenslotte geresulteerd in een gezamenlijke nota van generaal *van der Vijver* en mij aan de Minister van Oorlog. De Minister van Oorlog — dat was toen de heer *van Boeyen* — heeft onze bezwaren overgenomen en heeft een nota tot de Raad van Ministers gericht, welke van ongeveer gelijke inhoud was als die, welke wij tot hem hadden gericht, met dien verstande, dat de heer *van Boeyen* alleen een slag om de arm heeft gehouden en dit niet als zijn mening, maar als zijn aanvankelijke mening heeft gegeven, waarop hij later enigszins is teruggekomen. Het bezwaar, dat ik voornamelijk zag en nog steeds zie tegen die uitzending, was, dat het eigenlijk volkomen in strijd was met hetgeen wij nu tot dusverre voortdurend aan de mensen hadden duidelijk gemaakt, dat de enige bestaansgrond voor deze brigade de noodzaak was om, indien de bevrijding van Nederland straks zou volgen, daar door Nederlandse troepen aan te laten deelnemen. Die noodzaak was niet verdwenen door de omstandigheid, dat er oorlog in Indië was gekomen. Wij konden toen bepaaldelijk niet overzien, of in 1942, 1943 of 1944 de bevrijding zou plaats vinden dan wel operaties op het continent zouden plaats vinden, terwijl ik in het uitzenden van deze betrekkelijk geringe troepenmacht voor Indië weinig heil zag. Alleen uit een oogpunt van vlagvertoon had het betekenis als een geste ten aanzien van Indië, en die betekenis zou ik nooit willen hebben onderschatten. Maar toch geloof ik, dat het wijzer en realistischer ware geweest, te doen zoals ik het had gedacht. Uiteindelijk is het dan ook een mislukking geworden.

97014. De **Voorzitter**: Weet u ook wat de Nederlandse Regering met de Engelse overeengekomen is over de doelstellingen, welke er moesten zijn met betrekking tot de militairen?

A. Ik weet niet, of er bepaald een overeenkomst geweest is, dan wel een overeenstemming van gedachten, maar ik heb wel voortdurend onder de indruk geleefd, dat ook de Engelse Regering het als een wenselijkheid zag om bij de bevrijding van de verschillende continentale landen nationale contingents te laten optreden.

97015. De **Voorzitter**: Was dit ook de gedachte van de Nederlandse Regering?

A. Dat meen ik wel, ja.

97016. De **Voorzitter**: Ik zou nog een vraag willen stellen in dit verband en dat is deze: Generaal-majoor *de Bruyne* is op een ogenblik inspecteur geworden van de Nederlandse troepen. Heb ik het wel, dan zijn daar nogal wat bezwaren tegen geopperd. Is dat ook tot uiting gekomen in bepaalde vormen van tegenwerking?

A. Generaal *de Bruyne* is inspecteur van de Nederlandse troepen geworden, nadat generaal *Noothoven van Goor* is overleden. Daarna is enige tijd de functie vervuld door, ik meen, generaal *Phaff* en toen is generaal *de Bruyne* gekomen. Ik weet, dat er veel verzet tegen was, dat men dit niet altijd waardeerde. Van bepaalde tegenwerking herinner ik mij niets en mijn persoonlijk oordeel was, dat het op dat moment verstandig was de best beschikbare kracht voor deze functie te bestemmen en ik geloof, dat generaal *de Bruyne* aan deze eis voldeed.

97017. De **Voorzitter**: Dan rest mij nog een vraag: Weet u wat de reden is geweest, dat generaal *van Oorschot* ontslagen is, die tot November 1940 hoofd was van de Nederlandse militaire missie? Men kreeg zo de indruk, dat verschillende officieren van formaat een beetje weggewerkt waren.

A. Ik geloof niet, Mijnheer de Voorzitter, dat het in November 1940 is geweest; ik geloof, dat het veel later was. Er staat mij voor de geest, dat er toen een vrij ingrijpende verandering is geweest in de bezetting van verschillende posten, nadat de heer *Dijxhoorn* was afgetreden en de heer *van Boeyen* Minister van Oorlog is geworden en dat is de zomer van 1941 geweest. In de zomer van 1941 heeft de heer *van Boeyen* nogal wat wijzigingen aangebracht; toen ben ik hoofd van de 1ste afdeling van het Departement van Oorlog geworden en ik meen, dat toen tegelijkertijd — ik weet het wel vrij zeker — aan de heer *van Oorschot* is medegedeeld, dat hij gepensionneerd zou worden. Toen is de Prins hoofd van de Nederlandse militaire missie geworden met daaraan toegevoegd de toenmalige overste *Phaff*.

97018. De **Voorzitter**: Weet u ook wat de reden is, dat de stafmensen, zoals *van Voorst Evekink*, de heer *van Oorschot* en ook kolonel *van de Plassche*, een tijdlang niet geëmployeerd zijn geworden? Er was toch niet zulk een overvloed van mensen, dat men nog een aantal op een zijspoor kon zetten? Kent u de diepere zin hiervan?

A. Of er tegen generaal *van Oorschot* bepaalde bezwaren waren, zou ik eigenlijk niet durven zeggen. Ik weet wel, dat heel in het begin, toen wij betrekkelijk pas in Londen waren, van de zijde van zijn ambtgenoten nog weleens tegenover de Minister van Oorlog het argument is gebruikt, dat generaal *van Oorschot* als hoofd van de inlichtingendienst min of meer aangebrand was door het „Venlo-avontuur“, een ietwat zonderling argument, nadat wij aan een bepaalde zijde in de oorlog geraakt waren. Of die zelfde overweging toen weer een rol gespeeld heeft, toen hij uiteindelijk met pensioen is gegaan, zou ik u niet kunnen zeggen. Het is mogelijk, dat daarvan iets is blijven hangen.

97019. De **Voorzitter**: In ieder geval, u hebt er geen directe bemoeienissen mee gehad?

A. Neen.

97020. De **Voorzitter**: En u hebt ook geen idee, wat de directe reden is geweest, dat verschillende mensen ter zijde werden gesteld?

A. Neen, men had in het algemeen tegen de officieren van de generale staf bepaalde bezwaren, meer gevoelsoverwegingen, geloof ik, dan concrete bezwaren.

97021. De **Voorzitter**: Dat heeft dan ook niet geresulteerd in een bepaald onderzoek?

A. Neen.

97022. De heer **Fens**: Generaal, u heeft zo juist gezegd, dat die Nederlandse troepen in het kamp herschoold moesten worden. Door wie is de herscholing gebeurd?

A. De herscholing is gebeurd door eigen Nederlandse officieren met medewerking van een Britse missie.

97023. De heer **Fens**: Dus een Brits instructeur heeft het de Nederlandse officieren geleerd?

A. Ja, maar.....

97024. De heer **Fens**: Dus de Nederlandse officieren, die aan het oude systeem gewend waren, moesten daar het nieuwe systeem onderwijzen, terwijl zij zelf waarschijnlijk geen cursus hebben, gehad?

A. Jawel, achtereenvolgens zijn er van verschillende leidinggevende officieren cursussen geweest, ook zelfs van onderofficieren.

97025. De heer **Fens**: Was nu de situatie zó, dat, om het er kras tegenover te stellen, terwijl een gedeelte van de „begenadigden“ — zoals u het zelf noemt — naar Londen werd gehaald, die overige mensen zodanig getraind werden, dat zij begrepen, dat het ergens voor nodig was? Werd er serieus geoefend?

A. Ja. Ik zou u niet kunnen zeggen, dat het in alle perioden even serieus geweest is. De middelen ontbraken ook veelal, omdat wij daar niet de bekende moeilijkheden zaten ten aanzien van materieelvoorziening. Aanvankelijk zat men met het materieel, dat men meegebracht had uit Nederland, en dat is eigenlijk in een heel langzaam tempo vervangen. De vervanging geschiedde nu niet altijd met het materieel, waar wij erg gelukkig mee waren. U weet, de Engelsen zaten natuurlijk zelf in uitermate moeilijke omstandigheden na Duinkerken, dus was het verkrijgen van meer modern materieel een zeer moeilijke zaak. Dat werkte natuurlijk ook niet mee om de stemming van het geheel bijzonder te verbeteren en de animo er in te brengen.

97026. De heer **Fens**: Dan hebben wij indertijd van enige getuigen vernomen, dat de troepen, die uit Nederland kwamen, moeilijk tot tucht te brengen waren, zolang hun eigen officieren bij hen waren, dus dat de troepen bepaald zeer ernstige bezwaren tegen hun eigen officieren hadden, namelijk de officieren, die zij meegebracht hadden.

A. Nu ja, er gingen inderdaad zeer veel geruchten, dat hun eigen officieren zich niet altijd even heldhaftig hadden gedragen tijdens de terugtocht in Nederland, en er zijn verschillende onderzoeken geweest, welke geresulteerd hebben in het aan de kant zetten van een aantal officieren. Maar niettemin zijn er verschillende mensen, tegen wie men bezwaren had, maar welke bij onderzoek niet voldoende steekhoudend waren, gebleven en dat heeft inderdaad nog een hele tijd geroemd in de onderdelen. Geleidelijk is dat allemaal wel weer op zijn pootjes terechtgekomen, onidat van het aanvankelijk personeel, dat uit Nederland gekomen was, later niet veel is overgebleven: door de opkomst van recruten, door het aantrekken van nieuwe officieren en door de komst van Engelandvaarders is die scherpe tegenstelling, welke er aanvankelijk zeer zeker was, in de loop van de jaren sterk geslonken.

97027. De heer **Fens**: De officieren, die ter zijde gesteld werden, wat heeft men daarmee gedaan?

A. Daarvan zijn er enkelen naar Londen overgeplaatst.

De heer **Fens**: Dat vermoedde ik reeds.

A. Later zijn zij in civiele functies teruggevonden. Ik zou er alleen dit bij willen zeggen, dat ik niet de indruk wil wekken, dat zij allemaal naar Londen gegaan zijn. Er zijn er ook, die helemaal de dienst uit zijn gegaan en verder in het vergeetboek geraakten.

97028. De **Voorzitter**: Dan zou ik u nog een andere vraag willen stellen. Weet u ook, wat er door de Minister is gedaan om de luchtmacht naar Engeland te krijgen? Wij hebben zoëven gesproken over een deel der landmacht, dat overgekomen is: U weet, van de marine is heel wat overgegaan. Weet u of de hlinister iets gedaan heeft of van tevoren iets had voorbereid, of dat er in Londen van zijn kant uit stappen zijn ondernomen om de luchtmacht over te krijgen?

A. Het is mij niet bekend, Mijnheer de Voorzitter, dat er bepaalde stappen zijn gedaan, waarmee ik niet zeggen wil, dat het niet is gebeurd; ik weet het niet.

97029. De **Voorzitter**: Dan kom ik op het ogenblik tot een andere kwestie en dat is deze. In Juni 1940 heeft een zeer groot aantal militairen hier hun erewoord gegeven aan de Duitsers. Toen is een aantal later in krijgsgevangenschap gevoerd. Een groepje daaruit is weer vrijgekomen, ook onder erewoord. Van die laatsten is een aantal weer in Brabant terechtgekomen en daarvan is ook weer een groepje — dus van die mensen, die hun erewoord hadden gegeven — terechtgekomen bij Militair Gezag. Nu zou ik willen vragen, hoe de toenmalige chef van het Militair Gezag dat zag.

A. Ik moet u zeggen, Mijnheer de Voorzitter, dat ik er geen enkel voorbeeld van ken.

97030. De **Voorzitter**: Ook niet dat van de heer van Nijnatten?

A. De generaal?

De **Voorzitter**: Ja.

A. Maar die is niet bij het Militair Gezag geweest, maar op het Ministerie van Oorlog.

97031. De **Voorzitter**: Bij het Militair Gezag hebt u dus bepaaldelijk geen mensen gehad, die in die positie waren?

A. Bij mijn weten niet.

97032. De **Voorzitter**: Zijn zij dan ook al in die tijd, laten wij zeggen eind 1943, in andere instanties terechtgekomen?

A. Ja. U noemt het voorbeeld van de heer van Nijnatten. Inderdaad die is bij het Ministerie van Oorlog rechtstreeks geëmployeerd geworden; ik herinner mij niet precies in welke functie, Hoofd Recruitering of zo iets.

97033. De **Voorzitter**: Ik vraag het daarom, daar het 2de lid van artikel 10 van het Landoorlogreglement aan een Regering verbiedt om officieren in dienst te nemen, die het erewoord hebben gegeven; op het eerste gezicht is dus het in dienst nemen van deze mensen niet helemaal verklaarbaar.

De heer **Fens**: Daarvan zijn frappante voorbeelden, Mijnheer de Voorzitter, namelijk de officieren, die het erewoord hebben gegeven en die tussen Juni 1940 en April of zo iets 1942 hebben rondgelopen; maar in die tussentijd zijn er Nederlandse officieren, die hun erewoord hadden gegeven, overgestoken naar Engeland en zijn in Engeland in dienst genomen. Dat is natuurlijk wel zeer frappant.

De **Voorzitter**: Dat is weer een ander geval. Ik had de scheiding gemaakt tussen de categorie, welke inderdaad in Juni 1940 het erewoord had gegeven; daarvan zijn er enkelen naar Engeland gekomen. Dan is daarnaast nog een groep in krijgsgevangenschap gegaan, is ook weer onder erewoord vrijgekomen en hiervan zijn ook weer enigen, o.a. generaal van Nijnatten, naar Engeland gegaan en daar in dienst genomen. Dat lijkt mij op het eerste gezicht in strijd met het 2de lid van artikel 10 van het Landoorlogreglement.

A. Ik moet zeggen, dat ik er nooit over nagedacht heb, omdat ik ook nooit tegenover zo'n geval heb gestaan, maar op het eerste gezicht lijkt het mij inderdaad ook zo.

97034. De heer **Fens**: Herinnert u zich nog, generaal, hoe het indertijd in Engeland is gegaan? Dit is wel een moeilijke vraag, maar het is toch inderdaad zó, dat verschillende officieren, die hun erewoord hadden gegeven, hier ontsnapt zijn, in Engeland zijn aangekomen en daar weer in dienst zijn genomen. Is dat zonder meer maar gegaan?

A. Neen, ik herinner mij één geval; als u geen namen noemt, dan noem ik ook geen namen op het gevaar af, dat wij hetzelfde of een heel ander geval bedoelen. Maar ik herinner mij één geval en dat is het eerste van deze categorie geweest, neem ik aan, waar men zeer lang over gedacht heeft. Die man is geruime tijd, d.w.z. zeker weken, nadat hij door de Engelse „emigration“-autoriteiten was vrijgegeven, niet te werk gesteld, omdat deze kwestie hangende was; uiteindelijk heeft toen de Regering beslist, dat hij in dienst zou komen.

97035. De **Voorzitter**: Ik had aansluitend nog een vraag en dat is deze: Mensen, die in krijgsgevangenschap zijn geweest, hebben een tijdje moeten wachten alvorens in actieve militaire dienst gesteld te worden. Weet u daarvan de reden?

A. Daar weet ik niets van. Dat is geheel buiten mij omgegaan.

97036. De **Voorzitter**: U hebt ook niet de indruk, dat dit weleens zou kunnen liggen aan bepaalde tegenstellingen tussen hen, die in krijgsgevangenschap waren, en hen, die op de bureaux zaten?

A. Neen, ik durf het u niet te zeggen.

97037. De **Voorzitter**: Dan zullen we overstappen naar Londen, waar u in oorlogstijd nogal op bureaux heeft gewerkt, o.a. op het bureau O.G.S., Organisatie Generale Staf, en Militaire Voorbereiding Terugkeer. Die hebben ook verschillende rapporten opgezet; voor zover wij het hebben kunnen nagaan, is van al datgene, wat zij voor 1945 hadden ontworpen, heel weinig gebruikt en is men weer met nieuwe plannen begonnen. Kunt u hiervan de reden geven? Wij vragen het ook daarom, omdat u uiteraard in Londen op de hoogte was van de werkzaamheden van de bureaux en u in 1945 ook wist, dat daar rapporten aanwezig moesten zijn. U moet er een grondige reden voor hebben gehad, waarom u niet wilde terugvallen op datgene, wat in Londen was voorbereid.

A. ik ken het grote rapport, dat gemaakt is door het bureau O.G.S. van generaal van Voorst *Evekink*, over de toekomstige organisatie van het leger. Dat kende ik in Londen en dat rapport is ook meegegaan direct in het begin van de bevrijding; ik geloof zelfs, dat het in mijn archief van Militair Gezag zat. Waarom wij dit niet gevolgd hebben, eerlijk gezegd kan ik u daar geen antwoord op geven. Ik kan mij namelijk op het ogenblik ook de strekking van het rapport helemaal niet meer herinneren. Wel weet ik, dat hier, eenmaal door de omstandigheden gedwongen, een zekere opbouw had plaats gevonden, wat niet in overeenstemming was en ook niet in overeenstemming kon zijn met het rapport van Voorst *Evekink*. Dat ging uit, als ik mij wel herinner, van een legerplan, dat in alle rust en vrede geleidelijk zou worden opgebouwd, en hier werden wij plotse-ling geconfronteerd met een heel andere omstandigheid, namelijk met de noodzaak om op korte termijn onderdelen naar Indonesië te zenden, en dat heeft de regelmatige legeropbouw in de zin van het plan, zoals men het te Londen had opgemaakt, eigenlijk tot een onmogelijkheid gemaakt.

97038. De **Voorzitter**: Dan heeft in Londen ook gewerkt de z.g. Stafcommissie. Die Stafcommissie had nogal weinig Nederlandse gezagstroepen voor Nederlandsch-Indië gereserveerd. Weet u daar iets van? Was u er bij betrokken?

A. Ik moet u zeggen, Mijnheer de Voorzitter, het duizelt mij van al deze namen en het is ook wel begrijpelijk; ieder ogenblik waren er andere organen te Londen, die telkens ook weer andere namen droegen. U kunt mij misschien op weg helpen met te zeggen wat het verschil tussen de Stafcommissie en de O.G.S. was.

97039. De **Voorzitter**: Deze Stafcommissie was inderdaad ingesteld om de toekomstige opbouw van de land- en zeemacht voor te bereiden en te bestuderen.

A. En stond die naast het bureau O.G.S.?

De **Voorzitter**: Dat is mij ook niet precies duidelijk geworden; dat is juist mijn vraag aan u, generaal.

De heer **Fens**: Ja, 't stond er naast, maar de verhoudingen waren soms anders.

A. Ik kan mij eerlijk gezegd de hele Stafcommissie niet meer herinneren. Ik weet wel, dat er náást het bureau O.G.S., dat ook weer een tijd „Derde Afdeling" heette, een orgaan „Militaire Voorbereiding Terugkeer" was. Die twee organen naast elkaar herinner ik mij, waarbij dus O.G.S. zeer duidelijk een studerende taak gekregen had om geen kwaad te kunnen doen.

97040. De heer **Fens**: Het was de commissie, die als Stafcommissie onder admiraal *Termijtelen* stond.

A. Ja, ik geloof ook zelfs, dat ik er ingezeten heb. Er staat mij iets voor de geest van vergaderingen, welke er veelvuldig gehouden werden onder leiding van de heer *Termijtelen*. Maar hoe nu eigenlijk die Stafcommissie zich verhoudt tot het grote aantal andere organen, dat er al was, is mij eerlijk gezegd niet meer duidelijk.

97041. De **Voorzitter**: In ieder geval begrijp ik er wel van, dat de plannen, welke te Londen zijn begonnen en uitgevoerd indertijd, in 1945 niet heel veel dienst konden doen, omdat de omstandigheden volmaakt veranderd waren, heel anders dan men te Londen had voorzien.

A. En daar komt bij, dat ik mij in de Londense tijd nooit aan de indruk heb kunnen onttrekken, dat men een bureau als O.G.S. eigenlijk had opgericht om een aantal mensen een bezigheid te geven en minder om daar behoorlijk werk van te zien komen.

97042. De **Voorzitter**: Dat is misschien ook de reden, waarom u de verhouding niet zo erg nauw kunt omschrijven, omdat de bezigheden nogal eens over elkaar heenschoven?

A. Inderdaad, dat is zo.

97043. De **Voorzitter**: Dan is er nog de vraag betreffende de vorming van een legerkorps. Daar is door getuigen hier over gesproken en ik zou graag willen weten, wat uw mening daarover is, en wel tegen deze achtergrond, dat men toch wel van mening was, en dat is ook wel gebleken in Amerika, dat het nogal geruime tijd duurt, voordat zo'n legerkorps gevechtsklaar is.

A. Een legerkorps, dat in Nederland zou worden opgericht? Na de bevrijding, om deel te nemen aan de voortzetting van de strijd in het Verre Oosten, waarvan men toen nog niet kon voorzien, dat die zo snel zou eindigen?

De **Voorzitter**: Ja.

A. Van dat plan tot oprichting van een legerkorps, ik meen uit twee divisies bestaande, staat mij wel iets voor de geest, maar de grondslagen, welke daarvoor gebruikt werden, zijn min of meer gevolgd bij de opbouw van de 1ste divisie hier. Ik bedoel het systeem van het uitzenden van een kadergroep, welke in Engeland haar training zou ondergaan en daarna terugkeerde naar Nederland om met de inmiddels opgeroepen dienstplichtigen een divisie te vormen. Dat is eigenlijk de grondgedachte, welke aan het Londense plan tot de opbouw van een legerkorps ten grondslag lag. Dat zou natuurlijk wel kunnen kloppen, maar een legerkorps is het nooit geworden, daar bestond ook de mogelijkheid niet toe.

97044. De **Voorzitter**: Neen, maar het heeft toch wel een rol gespeeld in de gedachten van de Nederlandse Regering.

A. In Londen.

97045. De **Voorzitter**: Heeft u het zelf ook niet voor mogelijk gehouden, dat het in een oorlog zou komen?

A. Neen

97046. De **Voorzitter**: Het is toch niet van de laatste tijd geweest. De heer *Dijxhoorn* heeft in 1943 een memorandum gemaakt, waarin hij zich een enthousiast voorstander van het legerkorpsplan betoont.

A. Ja maar, Mijnheer de Voorzitter, ik geloof, dat het beter is, dat ik hier niet te veel over zeg, want ik ga nu zitten raden. Dit zijn alles dingen, die volkomen langs mij zijn heengegaan.

97047. De **Voorzitter**: Ging dat buiten u om?

A. Ik was hoofd van de Eerste Afdeling van het Departement van Oorlog en had als zodanig dus eigenlijk alle delen van het Departement, met uitzondering van comptabiliteit, die de lopende zaken behandelde, het „runnen" van het bedrijf in Engeland.

97048. De **Voorzitter**: Behoorde de plannenmakerij daarbij?

A. Daar behoorde de plannenmakerij niet bij. Het enige, dat ik als plannenmakerij, als neventaak, gekregen heb en dat geleidelijk aan mijn hoofdtaak is geworden, dat is de Militair-Gezagsector geweest. Maar alle andere heren zijn in die andere organisaties, die plannen maakten, geraakt.

97049. De **Voorzitter**: Kunt u zich nog precies een voorstelling maken hoe het was met die plannen? Wij spraken nu over een legerkorps, daarom denk ik, dat er ook wel gedacht is aan de vorming van bataljons voor Nederland. Viel dat samen met uw taak? Of ging dat er naast?

A. Ja, dat ging er naast.

97050. De **Voorzitter**: Dan was er in de derde plaats: de vorming van bataljons voor Nederlandsch-Indië. En heb ik het goed begrepen van u, dat men in 1945 die plannen allemaal heeft gewijzigd

of is het zo, dat men deze gedachten toch nog een tijdje heeft volgehouden en dat diverse instanties en autoriteiten min of meer langs elkaar heen hebben gewerkt bij het verkrijgen van mannen daarvoor? Die indruk hebben wij namelijk hier.

A. Ja, maar u moet niet vergeten, Mijnheer de Voorzitter, wat voor mooie plannen er ook geweest zullen zijn, det de uitvoering daarvan in het begin zeer sterk is beïnvloed door de geallieerden, door de S.H.A.E.F.-mission. Ik herinner mij wel, dat de Minister van Oorlog in die bevrijdingsdagen voortdurend speelde met de gedachte om die plannen te gaan uitvoeren, maar dat van de zijde van de S.H.A.E.F. en de S.H.A.E.F.-mission to the Netherlands geen enkele steun in de vorm van kleding, bewapening, enz. gegeven kon worden, voor zover dat niet paste binnen het raam van hun plan; hun plan was het plan tot inschakeling van, wat zij noemden „the liberated manpower” en daar stond met volledige prioriteit voorop het vormen van onderdelen, die aan de verdere operaties in Europa zouden deelnemen. Voor alles, wat er verder in onze hoofden speelde, om troepen te gaan maken voor overzee, dat had een prioriteit, die praktisch neerkwam op „laten we er niet aan beginnen”.

97051. De **Voorzitter:** Alleen heb ik toch op het ogenblik de indruk gekregen, dat wij niet helemaal de mogelijkheden hebben kunnen uitbuiten, welke er waren. Ik heb namelijk een stukje gelezen, dat wij in de periode van 15 April tot 15 Mei 1945 tweemaal de kans kregen om 1400 mensen met toestemming van de „Combined Chiefs of Staff” af te voeren. Zoals u zegt, was het een moeilijke tijd, omdat de „shipping” overvoerd was, maar hier waren toch de mogelijkheden. Ik heb daaruit de indruk gekregen, dat wij wel de mogelijkheid hadden om tweemaal 1430 mensen af te voeren — naar Engeland eerst en dan verder —, maar dat het slechts enige honderden zijn geworden. Weet u daar nog iets van?

A. Ik weet daar niets van. Nu spreken wij over een periode, die op dit gebied voor mij een hiaat is, omdat ik in October 1944 naar Brussel ben gegaan en mijn volledige aandacht aan Militair Gezag heb moeten geven. Wat er op dat ogenblik naast mij gebeurd is, daarvan heb ik zo nu en dan weleens wat opgevangen, maar feitelijk tot het najaar van 1945, toen ik zelf in de legeropbouw werd betrokken door de generale staf, is dit zodanig vaag, dat het, geloof ik, niet veel zin heeft, dat ik probeer iets hierover te zeggen.

97052. De **Voorzitter:** Dan is dat waarschijnlijk ook het geval met hetgeen zich heeft afgespeeld met de Expeditionnaire Macht, die men bezig was op te leiden in Augustus 1945, toen men niet veel jonge manneten had om een opleiding voor officier en onderofficier te geven. Toen is men op het ogenblik, dat Japan capituleerde, op de gedachte gekomen om hen in plaats van naar Japan naar Duitsland te sturen. Deze gedachte is kort daarop wel herzien, maar dat heeft deze mensen toch even gedesillusioneerd, toen zij dachten, dat zij in Duitsland zouden terechtkomen in plaats van naar Nederlandsch-Indië te gaan. Is dat ook buiten u omgegaan?

A. Ik heb op een gegeven moment, op 1 November 1945, een in zekere mate ontwikkelde toestand gevonden en daar heb ik verder mee moeten werken.

97053. De **Voorzitter:** Ja, en toen hebt u ook niet meer geweten hoe het in de Expeditionnaire Macht met de opleiding van de manschappen is gegaan? Is dat ook helemaal buiten u omgegaan?

A. Ja, dat is helemaal buiten mij omgegaan. In November 1945, meen ik, zijn die kadertroepen pas gevormd en een deel er van was in Engeland in de opleiding.

97054. De **Voorzitter:** Maar ap een ogenblik hebt u wel hierover de bevoegdheid gekregen.

A. Ja.

97055. De **Voorzitter:** Het is zo gegaan, dat deze macht pas in 1946 uitgezonden kon worden, dus dat was al enige tijd nadat u de bevoegdheid had gekregen. Mag ik u vragen, of het uw indruk is geweest, dat de opleiding wat sneller had kunnen gebeuren, of was dat niet het geval?

A. Dat geloof ik niet, Mijnheer de Voorzitter, want de oproep van de lichter zelf moest nog plaats vinden en de lichter 1945 is, als ik mij goed herinner, in het begin van 1946 in werkelijke dienst gekomen. Toen ik in November 1945 chef van de generale staf werd,

was de voorbereiding van de oproep van de dienstplichtigen al aan de gang. De kaderploeg was in Engeland en de datum, waarop de dienstplichtigen konden worden opgeroepen, werd door twee dingen gefixeerd: ten eerste door de noodzakelijke voorbereiding om die oproep te doen plaats vinden — daarvoor moest het Departement weer opnieuw aan het draaien gaan — en in de tweede plaats door de datum, waarop die kaderploeg voldoende afgericht uit Engeland zou terugkomen. Dat was niet op enigerlei wijze te beïnvloeden.

De **Voorzitter:** Neen, dat was het, zoals ik begrijp, niet.

A. Toen de oproepdatum er eenmaal was, was de minimumtermijn van ongeveer zes maanden nodig om hen zodanig op te leiden, dat zij naar Indië konden vertrekken.

97056. De **Voorzitter:** Over de recrutering na de bevrijding heb ik nog een vraag. Vanwaar komt de formule, dat „2/5 van het zuiden” beslist niet overschreden mocht worden; weet u ook wat daarvan de zin was? Wij hebben namelijk de indruk gekregen, dat dat de zaak heeft gestagneerd. Ik herinner mij een uitspraak van generaal de Bruyne, die gezegd heeft: „Wanneer het mogelijk was geweest meer mensen uit het zuiden aan te trekken, dan zouden die wel halverwege 1945 in de Pacific zijn geweest”.

A. Ik ken het bestaan van die formule helemaal niet, maar ik ben er wel van overtuigd, dat, wanneer wij de middelen hadden gehad om hen op te leiden, wij in het zuiden heel wat meer mensen hadden kunnen recrutereren dan gebeurd is. U spreekt toch over de recrutering van de oorlogsvrijwilligers?

97057. De **Voorzitter:** Ja, ja. Weet u ook of er prioriteit werd gegeven aan de marine?

A. Neen.

97058. De **Voorzitter:** Weet u ook of S.H.A.E.F. in die tijd bepaalde eisen had?

A. S.H.A.E.F. had een bepaald plan over een bepaald aantal bataljons, dat gevormd zou worden. S.H.A.E.F. sprak ook, geloof ik, in termen van bataljons.

97059. De **Voorzitter:** Weet u niet méér? Wie voerde die besprekingen?

A. Ik denk, dat die gevoerd zijn door de chef staf van de Nederlands.; strijdkrachten, generaal-majoor *Doorman*, hoewel de Minister ook bij verschillende besprekingen tegenwoordig was. Ik herinner mij, dat ik in Brussel ook weleens bij een bespreking gehaald ben, waar de Minister zelf de bespreking voerde, maar verder ging het buiten mij om.

97060. De **Voorzitter:** Als ik u goed heb begrepen, dan zei u zo-even, dat S.H.A.E.F. alleen maar belangstelling had voor en bereid was kledingstukken en materieel te verstrekken aan troepen, die onder hen stonden, die althans hun taak zouden uitvoeren.

A. Althans deel zouden nemen aan het werk der bevrijdingsoperaties in Europa.

97061. De **Voorzitter:** Is het daar dan aan te wijten, dat het niet erg vlot is gegaan, o.a. met het overgaan naar Engeland? De marine heeft dat vlotter voor elkaar kunnen krijgen. De marine heeft er rapport over gemaakt.

A. Ja, maar de marine had, als ik mij goed herinner, met S.H.A.E.F. weinig te maken en stond rechtstreeks in contact met de Britse admiraliteit.

97062. De **Voorzitter:** Maar de weinig vlotte gang van zaken is een gevolg van het feit, dat S.H.A.E.F. geen interesse had?

A. Ja, althans een beperkte interesse.

97063. De **Voorzitter:** Dan zou ik u nog een vraag willen stellen en dat is deze: weet u ook wat de reden was, waarom in die tijd niet voor het K.N.I.L. werd geworven?

A. Neen, dat weet ik ook niet.

97064. De Voorzitter: Dan een ander soort vraag over iets, waar u waarschijnlijk wel mee te doen hebt gehad: het overgaan van de B.S. naar de landmacht, hoe is dat gegaan en welke motieven hebben daarbij gegolden?

A. Het overgaan van de B.S. naar de landmacht ging zo: er waren verschillende B.S.-eenheden gevormd en later zijn die omgevormd in verschillende soorten bataljons van de landmacht. De eerste bataljons b.v., die naar Indië zijn gegaan, zijn eigenlijk B.S.-bataljons geweest.

97065. De heer Fens: Er zijn aanvankelijk dus uitsluitend B.S.-bataljons gegaan?

A. Neen, er zijn ook oorlogsvrijwilligers gegaan als „Light Infantry Battalions”.

97066. De Voorzitter: Dat herinner ik mij. Mij interesseert de wijze, waarop dat overgaan heeft plaats gehad.

A. Ik geloof, dat het zó geweest is. Men had B.S.-eenheden en die B.S.-eenheden zijn ten dele door de Engelsen betrokken of door de geallieerden betrokken in hun plan voor de „Liberated Manpower”. Het woord „Light Infantry Battalion” stamt uit het S.H.A.E.F.-plan. De S.H.A.E.F. had een organisatie voorzien van „Light Infantry Battalions” en die „Light Infantry Battalions” zouden dienen om op te treden in Duitsland, in hun gebied achter de opererende geallieerde troepen. Die bataljons zijn gevormd op een verbintenis als oorlogsvrijwilligers, daardoor zijn zij dus landmachtbataljons geworden. Toen viel die taak in Duitsland door de capitulatie weg. De meeste van die „Light Infantry Battalions” zijn nooit naar Duitsland gegaan en die zijn toen met toestemming van de S.H.A.E.F. bestemd om als eerste bataljons naar Indië te gaan. Daarna is men gaan werven oorlogsvrijwilligers voor de z.g. „oorlogsvrijwilligersbataljons”, die naar Indië zijn gegaan. Maar eigenlijk, wat de organisatie betreft, verschilden zij niet erg veel, maar hadden ongeveer dezelfde organisatie als de „Light Infantry Battalions”. Toen was inmiddels de capitulatie in Europa geweest en toen kregen wij ook de medewerking rechtstreeks van de Engelsen, dus niet meer over S.H.A.E.F., om die bataljons, nadat zij hier geformeerd en voorlopig getraind waren, naar Engeland te sturen en daar te mobiliseren. Die werden in Engeland ook helemaal voorzien — nu spreek ik weer uit mijn tijd — van al wat zij nodig hadden aan bewapening en uitrusting. Zij gingen naar een mobilisatiekamp in Engeland en daar werden zij verder getraind, van tropenuitrusting en bewapening voorzien. Brits allemaal. Dan werden zij van Engeland uit verscheept naar Indië.

97067. De Voorzitter: Nog twee vragen. Dat is één naar aanleiding van het verhoor, dat wij hier hebben gehad van prof. *Schermerhorn*. Hij heeft er op gewezen, dat in September/October 1945 ongeveer de heer *van Mook* naar Nederland heeft getelegrafeerd, dat het nodig zou zijn in Indië zo gauw mogelijk over 70 000 man te beschikken. Toen heeft de heer *Schermerhorn* gevraagd aan de chef van de generale staf: „Wanneer zou dat kunnen zijn?”. Wij hebben toen begrepen, dat de chef van de generale staf heeft geantwoord, dat dit zeker niet kon zijn vóór einde 1946, en in feite is het 1917 geworden. Ik zou u willen vragen of de situatie indertijd zo was, dat het door de omstandigheden en de noodzaak van opbouw niet mogelijk was om eerder troepen disponibel te hebben dan volgens de verklaring Minister *Schermerhorn* zegt.

A. U zegt, dat zich dat in September of October heeft afgespeeld. Die vraag is dan in elk geval niet aan mij gericht geweest, want ik ben pas op 1 November opgetreden. Ik heb van een dergelijke vraag ook nooit iets gehoord. Het enige, dat ik in verband hiermede wel zou willen zeggen, is, dat naar mijn overtuiging het tempo, waarin wij na November 1945 onderdelen naar Indië hebben gestuurd, een zodanig tempo was, dat ik mij nauwelijks zou kunnen voorstellen, dat dit overtroffen zou kunnen worden. Het apparaat, dat voor opleiding, verzorging, administratie en nog vele dingen meer moest zorgen, was nauwelijks bestaand en voor zover het bestond, marceerde het nog niet onberispelijk. Men kon het ook niet verwachten; dat zou naar mijn gevoel bovenmenselijk zijn geweest om te verwachten, dat dit allemaal hier zou kunnen draaien op zo'n korte termijn, en ik heb eerder zo nu en dan weleens het hart vastgehouden over het te snelle tempo van uitzending van die onderdelen, die eigenlijk onvoldoende voorbereid waren voor hun taak. Dan vraagt u, of ik bevreesd was, dat het te langzaam ging. Ik geloof niet, dat het veel harder had gekund.

97068. De Voorzitter: Indien deze vraag aan u was voorgelegd, dan zou u waarschijnlijk in dezelfde geest hebben geantwoord?

A. Ongeveer, ja.

97069. De Voorzitter: Dan de laatste vraag. Die slaat op de tijd, dat u de chef van de generale staf was, de kwestie van de weigering tot toelating van de troepen in Indonesië. Weet u daar meer van? Acht u dat gemotiveerd? Heeft u daar besprekingen over gevoerd?

A. De weigering door de Engelsen, bedoelt u?

De Voorzitter: Ja.

A. Neen, ik heb daar geen besprekingen over meegemaakt, want dat heeft zich hier niet afgespeeld. Dat heeft zich eigenlijk afgespeeld, als ik het goed heb, tussen admiraal *Helfrich* en de Britse militaire leiding.

97070. De heer Fens: Heeft men u er dan helemaal niet in gekend?

A. Neen, ik heb alleen de feiten vernomen, want wij hebben hier troepen uitgezonden met bestemming Indië en die troepen zijn onderweg opgehouden en naar Malakka gestuurd. Ik heb hier dus alleen van de Regering vernomen, dat de Regering geïnformeerd was door admiraal *Helfrich*, dat de Britten niet bereid waren ze toen al binnen te laten. Maar de besprekingen zijn mij niet bekend.

97071. De Voorzitter: Dan zullen wij het hierbij laten. Of zoudt u nog iets op te merken hebben?

A. Dank u zeer.

De Voorzitter: Dan dank ik u voor de door u verstrekte inlichtingen. Wij kunnen het verhoor nu wel eindigen.

H. J. KRULS.

KGRTHALS, *voorzitter*.
FENS.
POSTHUMUS.
HUIGENS, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 3 DECEMBER 1952

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Korthals, voorzitter, en de heren Fens en Posthumus, leden, alsmede de heer Huigens, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

JOHANNES THEODORUS FURSTNER,
oud 65 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
lid van de Raad van State, oud-Minister van Marine.

97072. De Voorzitter: Ik open het verhoor. Wij hebben u gevraagd nogmaals bij ons te willen komen om ons nog iets mede te delen over enkele punten, het militaire beleid betreffende.

Uw verhoor wordt geacht te staan onder de eed, die u 31 Augustus 1949 met betrekking tot punt p van het Enquêtebesluit hebt afgelegd.

De eerste vraag betreft de stellingcommandanten van IJmuiden en Hoek van Holland en gaat nog over de dagen van Mei 1940. In IJmuiden was het de heer *Hellingman* en in Hoek van Holland was het de heer *van Leeuwen*.

Nu is daarover een moeilijkheid gerezen. Zoals u weet, zijn deze heren naar Engeland vertrokken en zijn de heren *Jolles* en *van Hengel* niet weggegaan. De heren *Hellingman* en *van Leeuwen* hebben medegedeeld, dat zij een telex-bericht hebben gekregen, dat van u is uitgegaan en waarin stond, dat zij zich naar Engeland moesten begeven. De heren *Jolles* en *van Hengel* zouden dat bericht niet hebben gekregen. Nu is de vraag, of u er misschien opheldering over kan geven. Er speelt namelijk ook deze kwestie bij, dat deze heren als stellingcommandant waren gesteld onder de commandant van de Stelling-Holland en dat zij zijn weggegaan zonder met deze commandant overleg te hebben gepleegd.

De vraag is dus, wat u hierover kan mededelen.

A. Ik kan alleen mededelen, dat het heel begrijpelijk is, dat de stellingcommandant van Den Helder moest blijven. Er was heel veel te regelen en te doen. Hij heeft telegrammen en telex-berichten gehad met de opdracht alle mogelijke mensen te verzamelen en naar Engeland te sturen. Ook op de opleiding werd speciaal de aandacht gevestigd, wat later een belangrijke zaak bleek te zijn, omdat wij de mensen moesten gebruiken voor de nieuwe opleiding. Er werd geëvacueerd, maar dat gold niet voor de verdediging van de stelling Den Helder; daar moest men blijven. Eigenlijk is het zo gelopen, dat in den Haag het evacuatie-telegram uitging; zij wisten, dat de zaak afgelopen was en dat zoveel mogelijk in Engeland moest worden geconcentreerd. De telex ging over alle stellingen tegelijk. De evacuatie was dus bekend.

Den Helder was aan het verdedigen en had een gedeelte van zijn mensen liggen in Kornwerderzand.

97073. De Voorzitter: De vraag is hierbij: hadden de heren naar uw mening ook niet contact met de commandant van de Stelling-Holland moeten zoeken, of had u dat van tevoren met de commandant van die stelling, eventueel met de opperbevelhebber, in orde gemaakt?

A. Met de opperbevelhebber was het in orde gekomen, zij het na enige strubbelingen.

97074. De Voorzitter: Dus u had met de opperbevelhebber afgesproken, dat zij naar Engeland konden gaan?

A. Dat de marine in het algemeen zou evacueren, ja.

97075. De heer Fens: Stonden de heren *Hellingman* en *van Leeuwen* rechtstreeks onder commando van de Commandant Vesting Holland?

97076. De heer Fens: Ik kan mij voorstellen, dat zij als marinemensen op grond van het telexbericht hebben gezegd: „Wij moeten ook weg”, maar zou het niet redelijker en militair juist zijn geweest, wanneer beide heren zich in verbinding hadden gesteld, desnoods niet eens met de Commandant Haarlem, maar met hun frontcommandant?

A. Dat zou formeel inderdaad juist zijn geweest, maar het was oorlogstijd.

97077. De heer Fens: De heer *Jolles* heeft altijd de idee gehad: „Ik heb ook landmacht onder mij”, maar dat heeft voor deze beide heren, naar ik geloof, niet zo zwaar geteld. Zij waren tenslotte ook commandant van de landmacht in beide stellingen.

A. Ja, IJmuiden stond onmiddellijk onder de groep Haarlem. Er waren beveiligingstroepen voor de marine in die haven.

97078. De heer Fens: Plus de kustartillerie. Er waren nogal wat batterijen. Drie of vier, naar ik meen. U bent het er toch mede eens, dat het formeel juist was geweest?

A. Formeel zou het inderdaad juist zijn geweest, maar ik zou het deze heren niet gaarne kwalijk nemen.

97079. De Voorzitter: Was het wel zo, dat zij van u bericht hadden gekregen?

A. Ja. Dat was het bekende telexbericht, waarin stond: zoveel mogelijk embarqueren en opgeleide mensen meenemen naar Engeland.

97080. De Voorzitter: Mijn tweede vraag betreft de schepen, die te Rotterdam in aanbouw waren. In aanbouw waren de motor-torpedoboot 51 en nog enkele schepen. Nu is daarover indertijd een rapport uitgebracht door de heer *Hecking Colenbrander*. Hij was van oordeel, dat er in Rotterdam niet bepaald een grote voortvarendeheid werd betracht bij het ondernemen van pogingen om die schepen nog naar de overkant te brengen. Er is veel gepraat geweest over de vraag, of er zeesleepboten aanwezig waren, enz. U zult zich wel herinneren, dat dit rapport is uitgebracht. Nu is mijn vraag: wat is uw oordeel hierover? Hebt u zich een oordeel hierover gevormd in Londen? Hebt u gemeend, daaraan iets te moeten doen? Kon u er iets aan doen?

A. In de bezettingstijd natuurlijk niet. U moet dit echter wel zuiver zien: wat in aanbouw was, viel onder de schout-bij-nacht *Doorman* (L.C.A.M.). Hij was als chef van het materieel zelfstandig en stond los van mij. Ik herinner in dit verband aan de kwestie van het onderhoud met de schout-bij-nacht *Doorman*, die niet naar Engeland mede wilde. Hij zeide: Ik heb nog zoveel te regelen, er lopen nog zoveel contracten, dat ik niet mee ga. Onder hem stonden de mensen, belast met de afbouw in Rotterdam, en onder hen was de luitenant-ter-zee *van den Arend*. Deze nu is mijns inziens bepaald niet voortvarend genoeg geweest, om welke reden dan ook. Het enige, dat wij in Londen konden doen, was een aantekening maken omtrent deze luitenant-ter-zee *van den Arend*.

97081. De Voorzitter: Heeft hij daarover nog iets gehoord?

A. Ik weet, dat hij zich toen pas heeft beroepen op het gebrek aan zeesleepboten en de onmogelijkheid om over zee te gaan met een schip, dat nog niet afgebouwd was. Dit waren naar mijn gevoel min of meer uitvluchten. Men bedenke, hoe de toestand was. De zaak viel in elkaar aan deze kant, de Noordzee was volkomen kalm en het was een prachtige dag. Dan probeer je dat toch, al heb je geen zeesleepboten!

97082. De heer Fens: Tot goed begrip van zaken zou ik u willen vragen: in welke verhouding stond de toenmalige schout-bij-nacht *Doorman* tot u?

A. In geen enkele.

97083. De heer Fens: Bestond er geen bevelsverhouding?

A. Neen.

97084. De Voorzitter: U stond allen onder de Minister van Marine?

A. Ja.

97085. De Voorzitter: Stond de heer *Doorman* afzonderlijk onder de Minister?

A. Het was een zelfstandige afdelingschef. Afdeling *IIa* was staf marine, afdeling *IIB* was staf landmacht, afdeling *IV* was materieel marine. (Wij hadden nog het Ministerie van Defensie!) De bevoegdheden en de bevelsverhoudingen waren mijns inziens hoogst onoordeelkundig geregeld en gaven aanleiding tot belangrijke moeilijkheden. Zo herinner ik mij een gebeurtenis met de voorganger van admiraal *Doorman*. Die vlagofficier behoorde tot mijn oudstejaars van het instituut, was dus ouder in rang. Vóór de oorlog, in 1939, vóór de Engelse oorlogsverklaring aan Duitsland, hadden wij een motortorpedoboot op stapel staan in Schiedam. Die boot had allang klaar moeten zijn, maar het liep tegen, het schoot niet op. Ik ben er zelf heengegaan met een van mijn materieelmensen. Ik had nl. een klein afdelinkje materieel bij marinestaf om een beetje op de hoogte te blijven van de technische mogelijkheden. Dat was ook een gevolg van de bestaande regeling, dat zoveel gedoubeerd wordt. Daardoor heb ik met de toenmalige chef materieel, met wie ik overigens de beste vrienden was, werkelijk ernstige moeilijkheden gehad! Hij zei, dat het een bewijs van wantrouwen in zijn beleid was en dat, als er gekeken moest worden naar de motortorpedoboot in aanbouw, hij het wel zou doen. Ik antwoordde: dat is een deel der oorloosvoorbereiding, die onder de marinestaf valt, het betreft in de letterlijke zin, wat wij dadelijk kunnen doen aan de verdediging.

Zulke dingen krijgt men, doordat er geen — laat ik het dadelijk zeggen — prioriteit voor de stafzijde van de oorlogsvoorbereiding ten opzichte van de materieelzijde was. Dat schijnt men niet doorgevoerd te kunnen krijgen. Ik geloof, dat wij thans dezelfde richting uitgaan. Er is weer een materieelkant, die uiteindelijk bestist, wat de marine zal hebben. Zij nemen de stafeisen wel in aanmerking, maar de Afdeling Materieel zal het uitwerken en de staf kan wachten tot een vaarttuig klaar is en „staf” krijgt het, wanneer het hun past.

97086. De Voorzitter: Ik zou nu enkele vragen over de recrutering in het buitenland willen stellen.

Toen de Regering in Londen was gekomen, heeft zij nagegaan, hoe wij een krijgsmacht op de been zouden kunnen brengen. In de tijd, waarin dit speelde, was u bevelhebber van de zee strijdkrachten en als zodanig de adviseur van de Regering in militaire aangelegenheden. In die tijd is de vraag aan de orde gekomen: hoe zullen wij het eigenlijk opzetten? Daarbij bestonden twee mogelijkheden. Om het kort te zeggen: het stelsel van de vrijwilligheid en het stelsel van de dienstplicht. De Regering heeft het laatste stelsel gekozen. Het zal ook u bekend zijn, dat er mensen waren, die er bezwaar tegen hadden en die nu zeggen: als de Regering het niet had gekozen, zou het waarschijnlijk beter zijn gelopen. Het geheel is niet zo'n daverend succes geweest.

Er zijn uit Canada (ik heb de cijfers voor mij liggen) 337 man en uit de Verenigde Staten 420 man gekomen. Dat zijn inderdaad geen grote getallen geweest.

Nu is er een theorie, die zegt: indien de Regering het maar op basis van vrijwilligheid had gedaan, zoudt gij er zeker van kunnen zijn, dat veel meer mensen zich hadden aangemeld dan nu zij het stelsel van de verplichting heeft gekozen.

De Regering heeft dat stelsel na rijp beraad gekozen en u was in die tijd een van de eerste adviseurs, zo niet de eerste, van de Regering.

Ik zou u willen vragen, wat uw mening over en uw visie op deze aangelegenheid is.

A. U weet, Mijnheer de Voorzitter, wat de vrijwillige belasting heeft opgebracht in het buitenland?

De Voorzitter: Dat weet ik op het ogenblik niet.

A. De eerste poging is geweest, de belasting in het buitenland te heffen langs de weg van vrijwilligheid. Daarvan is niets terechtgekomen. Alleen de ambtenaren en enige anderen in Londen gaven 10 % van hun traktement; verder kwam er niets binnen. En nu over het dienst nemen. Het is eenvoudig een illusie te geloven, dat men van over de gehele wereld veel mensen krijgt, die naar Londen gaan om te worden opgeleid, wanneer men er geen dwang achter zet. Dat

is ook beter voor de mensen zelf, want de man zit aan zijn betrekking vast en kan zeer moeilijk tot zijn werkgever zeggen: „Ik wil naar Engeland toe, ik wil vechten.”. Dat spreekt helemaal niet tot die baas. De man moet kunnen zeggen: Ik ben opgeroepen, ik ben wettelijk verplicht te komen.

De mensen, die zijn gekomen, hebben in het algemeen goed volstaan, maar er is geen sprake van, dat men zelfs dat kleine aantal zou hebben gekregen bij een volkomen vrijwilligheid.

97087. De Voorzitter: Was dat de mening van vrijwel ieder, die er iets over te zeggen had? Die vrijwilligheid is dus eigenlijk niet ernstig overwogen?

A. Ik geloof, dat het in 1940 verworpen werd. Die kwestie van dienstplicht of vrijwilligheid heeft in een latere periode in Holland ook een rol gespeeld. Ik doel op de oorlogsvrijwilligers. Toen heeft men een mijns inziens foutief standpunt ingenomen. Dat heb ik ook dadelijk gezegd. Het onmiddellijk invoeren van de dienstplicht had natuurlijk bezwaren. De registers van de burgerlijke stand waren er niet. Wij konden niet man voor man oproepen, maar er waren zeer velen, die men als „jaargang zoveel” kon oproepen en dan kwam er misschien 75 %. Zodra men het echter zoekt in oorlogsvrijwilligers met een soort van aparte status en in het doen van beloften voor de toekomst, is men fout. Ik heb direct gezegd: Die vrijwilligheid zal aanvankelijk waarschijnlijk wel goed voldoen, maar na één of twee jaar is het uit, want wie dan wordt opgeroepen zijn in hoofdzaak de onwilligen. Zo is het ook gelopen. In de eerste periode heeft het buitengewoon goed gewerkt, over de gehele linie, maar in de tweede periode, toen de eerstopegekomen moesten worden afgelost, was het belangrijk minder. Toen kwamen de jongens, die zich eerst gedrukt hadden, maar nu moesten. Zij gingen ook, maar met een zekere onwil. Dat heb ik altijd jammer gevonden. Dat was die zelfde overschatting van de vrijwilligheid.

97088. De Voorzitter: Wanneer speelde de strijd, waarop u nu doelt, zich af en tussen welke instanties? Kunt u zich dat herinneren?

A. Dat was in 1944, toen men zag aankomen, dat een deel van Nederland vrij kwam. In de notulen van de Commissie Algemene Oorlogvoering moet daarover een en ander te vinden zijn.

97089. De Voorzitter: Wij zouden gaarne ook uw mening daarover horen.

A. Het is naar mijn gevoel jammer geweest. Hier was ook weer sprake van een overschatting van die vrijwilligheid, in deze zin, dat men dacht: Nu komen zij allen te hulp. Zij komen echter niet. Men moet er voor zorgen, dat zij wettelijk moeten, dan komen velen waarschijnlijk ook vrijwillig en met animo.

97090. De heer Fens: Hebt u bij de marine nog voordeel gehad van die recrutering in het buitenland?

A. In verhouding tot het geheel weinig. Op een gegeven ogenblik heeft zich gemeld — dat zal eind 1943 zijn geweest — een luitenant-ter-zee 1ste klasse van de marinereserve, die directeur was geweest van de zeevaartschool in Den Helder, de heer *Middendorp*, een zeer geschikt man. Wij hebben hem naar Stockholm gestuurd en hij heeft daar nogal wat mensen aangenomen. Dat waren allen zeevarenden, die van hun schepen waren weggevoerd en door de Zweden in een kamp waren gebracht. Hij sprak met deze jongens en vertelde hun, wat er kon gebeuren. Op die wijze hebben wij nogal wat mensen gekregen.

97091. De heer Fens: Maar in Canada en Amerika?

A. Heel weinig. Ik zou haast zeggen: integendeel. Wij hebben nl. in Amerika veel mensen van de koopvaardij verloren. De koopvaardij moest doorgaan, maar in Amerika drosten er mensen, omdat hun ogenschijnlijk prachtige betrekkingen werden aangeboden. Dat is een geweldige moeilijkheid geweest.

97092. De Voorzitter: Ik wil thans een aangelegenheid aan de orde stellen, waarover u misschien iets meer zoudt kunnen mededelen. Het gaat daarbij over het hoofdkwartier van de strijdkrachten in het Verre Oosten.

De zaak was immers zo: U zat in Londen. U zat in Londen, om zo te zeggen, goed, want u hadt daar alle relaties op het hoogste niveau. Wij hebben uit alles, wat wij hebben gehoord, ook wel de indruk gekregen, dat u in Londen zeer goede entrée's hadt en zeer gemakkelijk kondt spreken met de marine-autoriteiten van Engeland.

Op een goed ogenblik is ook geïnstalleerd een hoofdkwartier op Ceylon; voorts is geïnstalleerd een hoofdkwartier in Australië. Het hoofdkwartier op Ceylon zat, om het zo uit te drukken, vast; dat heeft zich niet medebewogen met het strijdtooneel. Waarom is daarvoor de vorm van hoofdkwartier gekozen? Waarom heeft men het niet met een kleine staf af gekund? Nam b.v. een figuur als de heer *Helfrich* daar niet een te hoge positie in, gezien de plaats, die hij daar kreeg te vervullen?

Dat zijn vragen, die bij ons zijn opgekomen en waarover u misschien het een en ander kunt mededelen.

A. Ik geloof niet, dat de hoofdkwartieren te zwaar bezet waren. In Colombo was natuurlijk het eerst gevestigde hoofdkwartier, omdat daar de voornaamste schepen binnenkwamen na afloop van de evacuatie. Verder was daar de basis van de Eastern Fleet onder admiraal *Somerville* en het hoofdkwartier van de Brits-Indische marine. Wij hadden daar organen voor de administratie, de rechtspraak en die soort van dingen, zoals wij die in Londen hadden (kleding, voeding, enz.).

Hoe meer men contact heeft met de hoogsten ter plaatse, hoe meer men kans heeft, dat de Nederlandse oorlogsschepen op het juiste moment en op de juiste wijze worden gebruikt. Dat alles heeft in het begin niet zo heel veel om het lijf gehad, maar raids als die met de „Tromp“ op de baai van Sabang waren toch voor het moreel, ook voor dat van onze mensen, buitengewoon verheffend. Wij waren dan toch maar in de baai van Sabang geweest en hadden daar de oorlogsinstallaties kort en klein geschoten, terwijl er heel veel Japanners lagen. Die soort van acties ging uit van de Eastern Fleet. Ook waren er kleinere schepen, onderzeeboten en dergelijke in Colombo binnengekomen, benevens onze marine-vliegboten; die kregen alle daar hun basis. Australische oorlogsschepen en de Seventh Fleet van de Amerikanen hebben hun hoofdkwartier gehad in Melbourne. Dat was het kwartier van schout-bij-nacht *Coster*, die er in 1940 was heengezonden om de materieelaanschaffingen zo goed mogelijk te leiden en er door te krijgen; die bleef nu vanwege het contact met de Amerikanen.

97093. De **Voorzitter**: U zeide zoëven: het is goed om er bij te zitten. Dat ben ik geheel en al met u eens; vandaar dat ik heb gezegd: toen het strijdtooneel zich ging verplaatsen, zijn de heren in Colombo blijven zitten.

A. *Helfrich* niet!

97094. De **Voorzitter**: U hebt toen dit te zien gekregen: omstreeks Pasen 1942 is admiraal *Layton* naar Mombassa vertrokken en heeft hij de vloot meegenomen. Maar onze mensen zijn toen achtergebleven op Ceylon en nu is het ons niet zeer duidelijk, wat zij daar precies hadden te doen.

A. Dat weet ik niet precies; dat zoudt u werkelijk aan admiraal *Helfrich* moeten vragen. Dat terugtrekken uit Nederlandsch-Indië had plaats na Pearl Harbour. Het terugtrekken naar Mombassa is voor een betrekkelijk korte tijd geweest. De kruisers „Cornwall“ en „Dorsetshire“ hebben de Engelsen verspeeld bij vliegtuigaanvallen. Daarna is gelukkig die dreiging, die toen zeer belangrijk werd geacht, omdat het kon zijn de Japanse hand, die de hand van *Hitler* via Egypte zou kunnen vatten, waardoor enorme veranderingen in de constellatie zouden hebben kunnen ontstaan, voor Ceylon afgewend.

97095. De **Voorzitter**: Ik begrijp wel de strategische bedoeling daarvan, maar ik begrijp niet, waarom daar op Ceylon de zaak zo werd opgetuigd en waarom men, toen de Engelsen zich gingen verplaatsen, daar rustig is blijven zitten.

A. Ik geloof niet, dat de Engelsen toen ook hun walinrichtingen hebben verplaatst. U zou dit beter aan admiraal *Helfrich* kunnen vragen.

97096. De **Voorzitter**: Als Minister hebt u daarmee indertijd toch te maken gehad?

A. Hoe bedoelt u?

De **Voorzitter**: Is dit op een gegeven ogenblik niet een onderwerp van discussie geweest?

A. Neen.

97097. De **Voorzitter**: Is dit geheel buiten Londen omgegaan?

A. Ja. Het was aan de B.S.O. om uit te maken hoe hij het beste met zijn mensen en zijn staf kon werken in de snel wisselende omstandigheden van die oorlogsperiode.

97098. De **Voorzitter**: Een soortgelijke vraag zou ik willen stellen met betrekking tot Australië. Daar bevond zich ook een commando. U sprak zo juist over de „Tromp“, die een raid had ondernomen op de Sabangbaai. Nu heeft de heer *Stam*, die commandant was van de „Tromp“, gezegd: Met de marinecommandant in Australië heb ik praktisch niet van doen gehad, ik heb hem eigenlijk nooit gesproken.

A. Dat hangt er natuurlijk vanaf, wat voor diensten de „Tromp“ gedaan heeft.

97099. De **Voorzitter**: Hij heeft tegenover ons doen uitkomen, dat hij niet precies wist wat de bedoeling er van was. Maar u kunt ons geen verdere inlichtingen geven?

A. Admiraal *Helfrich* zal het u waarschijnlijk haarfijn kunnen uitleggen.

97100. De **Voorzitter**: Wanneer men het zo oppervlakkig beschouwt, moet men toch wel tot de conclusie komen, dat deze zaak niet geheel duidelijk is. Wanneer op Ceylon een hoofdkwartier gevestigd wordt, waardoor contact kan worden onderhouden met de Engelsen, maar bij verplaatsing van de Engelsen dat hoofdkwartier niet mee gaat, terwijl in Australië onze mensen eigenlijk in het geheel geen contact hadden, krijgt men toch de indruk, dat het op Ceylon wat zwaar was opgetuigd.

A. Ik geloof niet, dat dit het geval was, maar bijzonderheden weet ik niet.

97101. De heer **Fens**: Admiraal *Helfrich* had toch niet zoveel vrijheid van bewegen en handelen, dat hij tenslotte kon uitmaken, of hij daar zijn stafkwartier zou vestigen of handhaven? Dat ressorteerde toch onder de een of andere instantie in Londen? Tenzij de admiraal rechtstreeks heeft gestaan onder het geallieerd opperbevel, maar dat was toch niet zo?

A. Dat gold alleen de operationele bevoegdheid, maar als *Helfrich* het nodig vond zelf naar Australië te gaan, stelde hij mij er van op de hoogte en vroeg toestemming.

97102. De heer **Fens**: Maar hebt u nooit de mededeling van hem ontvangen: Ik ben met mijn staf op Ceylon eigenlijk overbodig?

A. Neen. Er is wel een lange telegramwisseling — ook een schriftelijke gedachtenwisseling — geweest over de vraag, of wij Australië niet als hoofdzaak moesten gaan zien. Gegevens daaromtrent kunt u wel vinden in het archief, dat blijkbaar is opgehaald.

De **Voorzitter**: Wij beschikken inderdaad over veel gegevens, maar wij horen het natuurlijk ook gaarne van degenen, die destijds de verantwoordelijkheid droegen.

A. Er heeft een gedachtenwisseling plaats gehad over de vraag, welke plaats het meest geschikt zou zijn. In het begin wist men niet, waar de geallieerde actie zou beëinen. Men moest de ontwikkeling afwachten. De vraag was nl. of de Amerikanen in Australië vloot-eenheden van betekenis zouden concentreren en op een gegeven ogenblik naar het oosten van de Nederlandsch-Indische archipel zouden doordrukken, dan wel of de geallieerde aanval zou loskomen van de andere kant, van Ceylon af. Er is daarom aan voorbereiding van twee kanten gewerkt. Admiraal *Helfrich* is herhaaldelijk heen en weer gevlogen, maar kwam in die jaren vaak terug met het teleurstellende bericht: Er gebeurt nog niets.

97103. De **Voorzitter**: Meer kunt u hierover niet zeggen?

A. Neen. U kunt nadere gegevens hieromtrent waarschijnlijk wel uit de telegrammen halen.

97104. De **Voorzitter**: Dan kom ik tot de volgende vraag, nl. of u zich herinnert, waarom er in Australië behalve een marine-commando ook nog gevestigd was een leger-commando.

A. Dat is een vraag met zeer vele achtergronden. Ik geloof eigenlijk, dat de hoofdoorzaak van zeer vele moeilijkheden — want hiermede hielden natuurlijk de meningsverschillen met de heer *van Mook* verband — daarin zat, dat de ontwikkeling van Nederlandsch-Indië tot zelfstandigheid, vooral op financieel gebied, al zover was voortgeschreden, dat, toen de O.B.S.O. moest worden ingesteld, omdat er een marine-bevelhebber in Australië moest zijn, die kon onderhandelen met de voornaamste operationele bevelhebbers over wat er zou gaan gebeuren, de moeilijkheid lag in de vraag: wat moet

men met het Nederlandsch-Indische leger doen en in welke verhouding tot de Koninklijke marine? In beginsel kwam alles onder de admiraal *Helfrich*.

97105. De **Voorzitter**: Ook een paar compagnieën van het K.N.I.L.?

A. Ja. De grote kwestie was — dat moest in de Ministerraad worden uitgemaakt — wat willen wij nu? Wat ik voorstond, was één imperiale strijdmacht (het Rijk is in oorlog; het Rijk moet dus straks trachten Nederlandsch-Indië te heroveren). De opvatting van de andere zijde was, dat niet het Rijk en niet Nederland en helemaal niet het Plein in den Haag straks aan de macht moest komen, maar het oude Koningsplein in Batavia in de vorm van de z.g. Indische Commissie te Brisbane, dus de zeggingsmacht moest naar het hoofdkwartier van de heer *van Mook* in Australië. Daar had dr. *van Mook* natuurlijk ontzaglijk goede argumenten voor, die niet waren te weerleggen, tenminste als men wilde vasthouden aan de Nederlandsch-Indische Staatsregeling, want daarin was hij als Luitenant-Gouverneur-Generaal de commandant van het leger en het leger werd geheel betaald door de Indische schatkist, waarover de heer *van den Broek* in Londen niets te zeggen had. Het was helemaal in handen van de heer *van Mook*, toen de regeling van *Staatsblad C 39* geboren moest worden (het staat achter in het boek van admiraal *Helfrich* afgedrukt). Van deze kant werd geponereerd: er moet voor deze oorlog zijn één Nederlandse strijdmacht, waarin de restjes — kun je haast zeggen — van het K.N.I.L. worden opgenomen. Dat gehele Nederlandsch-Indische leger was, geloof ik, toen 200 man sterk; ongelooflijk weinig.

97106. De **Voorzitter**: Een paar compagnieën.

A. Ja, misschien één compagnie. In ieder geval: dat moet dus komen onder de Rijksweermacht, die nog over is, waarvan de B.S.O. de exponent is in het Verre Oosten en waarvan in Australië de onderbevelhebber in het Verre Oosten de tweede exponent is, dus daaronder moet het K.N.I.L. komen.

Het allereerste, dat de heer *van Mook* toen deed, was de generaal-majoor *van Oyen* onmiddellijk promoveren tot luitenant-generaal. Toen de zaak moest afkomen en vice-admiraal *Helfrich* in Ceylon en de schout-bij-nacht *Coster* in Australië zat, zei hij: Men kan toch niet een schout-bij-nacht zetten boven een luitenant-generaal. Dat kan ook moeilijk. Daar zat men onmiddellijk al mede. Toen is een tijd lang *van Oyen* geweest O.B.S.O. vóór deze naar Jackson in U.S.A. is gegaan; in ieder geval was daar toen de „link”, maar de beslissende figuur werd de heer *van Mook*, die *van Oyen* in de hand had (niet alleen, dat hij hem betaalde, maar hij had hem, naar ons inzicht, daarvoor ook bevorderd). Daardoor kreeg men, dat, toen later admiraal *Helfrich* plannen wilde opzetten voor de Indische compagnieën, die in opleiding waren en uitgebreid moesten worden (vooral de K.N.I.L.-luchtmacht), gezegd werd: „Ho, dat valt als vroeger onder de Indische commandant van het K.N.I.L. en dus onder de Luitenant-Gouverneur-Generaal *van Mook*”.

Dat meningsverschil heeft gespeeld door de gehele geschiedenis dezer oorlogsjaren heen. Daarom is naar mijn persoonlijke overtuiging het gehele legerkorps, dat gevormd zou worden, getorpedeerd; daarop komt het neer. Het liep eenvoudig niet met de organisatie van het Nederlandse legerkorps, want aan de andere kant zat iemand, die wel een legerkorps wilde hebben, maar alleen, als het een nieuw K.N.I.L. werd. Dan zou het K.N.I.L. Indië terugveroveren. De heer *van Mook* zou dan meteen als volledig Gouverneur-Generaal terugkomen. Hij heeft mij herhaaldelijk gezegd: „Onder geen voorwaarde terug naar de situatie van vóór 10 Mei 1940.”. Van 10 Mei 1940 tot 7 December 1941 waren de Indische bestuursambtenaren in Batavia vrij. Er was bij wijze van spreken geen Holland, Inderdaad, zij hebben toen ontzaglijk veel goeds gedaan. Zij hebben b.v. de haven van Soerabaja in orde gemaakt. Zij hebben geweldig veel gedaan, omdat het geld toen geen rol meer speelde, en ik heb daarvoor niets dan lof. Dit was een ideale tijd voor de Indische bestuursambtenaren, speciaal voor de heer *van Mook*. De heer *van Mook* wilde onder geen voorwaarde terug naar de situatie van vóór 10 Mei 1940, toen „het Plein” meepraatte en het Parlement een soort van goedkeuring moest geven, waarvan intussen de Indische Regering in de praktijk toch eigenlijk geen last heeft gehad: wat door het Parlement tegen de zin van de Indische Regering is doorgevoerd, is praktisch niets geweest. Dit zich vrij van iedere controle voelen, uitte zich ook in de situatie, waarop ik zo juist doelde. De heer *van Mook* bevorderde plotseling de een of andere generaal — een zeer verdienstelijk man overigens — ten einde meer de baas te worden. Dit was typisch-van *Mook*.

97107. De heer **Fens**: Had de heer *van Mook* ook nog een bepaalde conceptie omtrent de vloot?

A. Daar zag hij blijkbaar tegen op, omdat er tegen de splitsing der marine vroeger al zoveel oppositie was.

97108. De heer **Fens**: Dit is toch ook wel belangrijk. Als je een autonome Regering wilt vormen, moet je toch ook over een vloot beschikken. Wilde de heer *van Mook* toen wel terugvallen op de Nederlandse vloot?

A. Hij durfde het niet aan het zo duidelijk te zeggen. Hij heeft wel veel moeite gedaan om ons te brengen tot demobilisatie van verschillende schepen ten einde de mensen te doen deelnemen aan die N.I.C.A.-geschiedenis. Ik was daar furibund tegen, in de eerste plaats, omdat de mensen dan een jaar lang — wij dachten toen: veel langer nog — stil zouden zitten, opgeleid wordende in Brisbane, en in de tweede plaats, omdat dit natuurlijk het begin van de ontbinding op de vloot zou betekenen. Er waren, gezien de wijze, waarop de vloot in de oorlog gewerkt heeft, natuurlijk tal van mensen, die daar maar een beroerde betrekking hadden. Er zijn schepen geweest, die in jaren bijna niet aan de wal kwamen. Wanneer je de meer intellectuele jongens, die zich onder hen bevonden, er uit ging halen, om hen in de N.I.C.A. te laten opleiden tot civiel technisch personeel voor de N.I.C.A.-detachementen, degradeerde je daarmee de overigen, die aan boord bleven. Dezen zouden zeggen: „Die vent was juist geoefend voor de afstandsmeter of voor een ander ingewikkeld instrument, nu gaat hij naar Brisbane, wij moeten het opknappen met nieuwelingen en straks krijgen wij de bomaanvallen.”. Dat bezwaar had ik tegen het uitkammen van die leden der bemanning van de schepen, die volgens dr. *van Mook* iets met Indië te maken hadden gehad. De heer *van Mook* wilde mensen, die vroeger in een of andere handelszaak in Indië werkzaam waren geweest, maar al twee jaar bij de marine waren en geoefend waren, er uit halen.

97109. De **Voorzitter**: U zeide zo juist, dat er nu en dan ontevredenheid op de vloot heerste. In dat verband zou ik even ter sprake willen brengen een zaak, waaromtrent wij gaarne uw visie zouden vernemen. U zult zich herinneren, dat de toenmalige kapitein-ter-zee *van Holthe* op de „Heemskerck” op een bepaald ogenblik moeilijkheden heeft gehad. Wij zouden gaarne vernemen, hoe u destijds het beleid van de toenmalige commandant van de „Heemskerck” hebt beoordeeld. Wij zouden daarna gaarne nog uw oordeel vernemen over het volgende. Een deel van de mensen, die aan boord van de „Heemskerck” hebben gemuit, is, naar wij hebben vernomen, naar Engeland gestuurd en is niet vervolgd, terwijl een ander deel naar Ceylon is gezonden en tot zelfs vrij zware straffen is veroordeeld. Kunt u ons daarover iets mededelen?

A. U spreekt in het oproepingsbiljet over muiten. Dat is absoluut onjuist. Ik moet zeggen, dat ik zeer verbaasd was, toen ik dit papiertje kreeg met „Muitelij op de Heemskerck”. Men moet het geval objectief in zijn geheel bekijken. Zoals de situatie was, ging het eigenlijk alleen om, laten wij zeggen: een zeer ontoelaatbare rel van enige jongelui, die het veel beter dan de rest van de marine hadden gehad, omdat zij meer dan zes weken in Kaapstad hadden kunnen passagieren, maar er nog een avond bij wilden hebben.

De „Heemskerck” was uit Engeland naar Indië gestuurd. Na de Pearl Harbour-catastrofe is het schip zo gauw mogelijk klaar gemaakt en naar Indië gegaan. Toen het in Tjilatjap was binnengelopen, kreeg de commandant een telegram van admiraal *Helfrich* om op te stomen naar Colombo op Ceylon. Dat was 1 Maart, vlak na de slag in de Javazee. De opvarenden kregen als het ware een klap op het hoofd door de verloren slag in de Javazee. De „Heemskerck” is toen gebruikt voor Diëgo Suarez op Madagascar, waar een geallieerde basis gevestigd werd. Het schip heeft een bomaanval gehad, waardoor het roer werd beschadigd. Omdat het roer hoe langer hoe meer ging slaan, is het schip ter reparatie opgestoomd naar Kaapstad. Zij hebben daar gelegen van 13 Mei tot 26 Juni, dus meer dan zes weken, wat natuurlijk een pracht van een tijd voor de jongens is geweest, die in Zuid-Afrika, waar van de oorlog haast niets te merken was, door de burgerij werden opgenomen en ontzaglijk door de meisjes werden gefêteerd, zoals het altijd gaat. Die jongelui hebben dus een aangenaam leven gehad.

Op 26 Juni kwam er plotseling een eind aan. Het was uit, omdat de werf, die de reparatie in handen had, de opdracht kreeg: klaar komen in het etmaal van de 26ste Juni. De matrozen moesten allen aan boord blijven; het bevel werd gegeven: „Binnen 2 uur stoomklaar”, omdat een koopvaardijchip zonder convooi, in de onmiddellijke nabijheid, gevaar liep, daar er onderzeeboten van de Duitsers waren signaleerd.

Nu is dat eigenlijk het moment geweest, waarop in deze bemanning, die overigens niets dan lof had verdiend (bij de bomaanval zelf en gedurende de gehele periode van Diëgo Suarez had zij zich uitstekend gehouden), plotseling de idee kwam: „Wij hadden nog kunnen passagieren, afscheid kunnen en willen nemen en nu mag het niet.“. Daarbij kwam, dat in verband met de oorlogstijd — de matrozen waren vermoedelijk een beetje uit de oorlogsmentaliteit geraakt — *van Holthe* natuurlijk niet ter verklaring kon zeggen: „Er is een schip in de buurt, dat ik moet convoyeren.“. Want u weet: Zuid-Afrika was niet vrij van spionnen, integendeel. Door de Ossewa-brandwacht en de burger werd een scherpe propaganda gevoerd tegen de geallieerden.

Het schip lag 26 Juni aan de kade. Het was donker. Daar kwam de rel van een beperkt aantal jonge matrozen, die zeiden: „Ik had afscheid willen nemen. Ik moet naar mijn meisje en nu mag het niet.“. Daarbij kwamen allerlei bij-omstandigheden. Het machinekamerpersoneel zei: „De mensen van de wal en van de werf werken zo langzaam; het komt per se niet klaar; wij kunnen pas vannacht uit.“. Tenslotte is de lont bij het zundgat gekomen. Door iemand, van wie men nooit te weten is gekomen, wie het precies is geweest (het was vermoedelijk een van de telegrafisten van de brug), is door de luidsprekers in de verblijven geroepen: „Passagiers aantreden bij de valreep.“. Toen kreeg men een aantal teleurgestelden bij de valreep. Daar waren maatregelen genomen om niemand van boord te laten gaan. Bij de valreep had bootsman *Dekker* de wacht. Er ontstond een relletje, er was lawaai, er was geschreeuw en op dat lawaai kwam de commandant *van Holthe* met de 1ste officier aanlopen. Toen *van Holthe* kwam, week een ieder achteruit en verdween ieder naar het volksverblijf. Slechts drie mensen hebben de wacht opzij gedrongen en zijn er tussendoor geglipt. Zij zijn aan de wal gekomen en in de duisternis verdwenen. Toen *van Holthe* bij de valreep kwam, was het daar al leeg. Ieder vluchtte voor het gezag. Mouterij is collectieve insubordinatie, waarbij bepaaldelijk de opzet moet zijn gezagsdragers daadwerkelijk leed toe te brengen of te dwingen iets te doen of te laten. Daarvan is in dit geval in het geheel geen sprake geweest. Integendeel, toen het gezag kwam, vluchtten de mensen als hazen. Het was dus meer een relletje. De mensen vroegen zich natuurlijk af: Waarom mogen wij de laatste dag niet naar de wal? Zij waren een beetje buiten de mentaliteit van de oorlogvoering geraakt. Het was aan de andere kant noodzakelijk enige geheimzinnigheid te betrachten. Dat kon nu eenmaal niet anders. Men kon de mensen niet precies vertellen wat er „loos“ was. Ik heb met *van Holthe* hierover gesproken. Hij zerde: „Het schip was wat later klaar en ik had hen wel tot 12 uur kunnen laten passagieren, maar daaraan was het risico verbonden, dat enigen zouden wegblijven; ik durfde dat niet aan, omdat ik niet precies wist, wanneer ik weg moest.“. De volgende dag werd bij het licht worden uitgevaren. Deze mensen, die toen aan boord gehouden zijn, hebben zich tenslotte in de vaart uitstekend gedragen. Zij zijn nog maanden aan boord gebleven.

Toen *van Holthe* enige tijd later weer in Kaapstad kwam, vroeg hij zich af: „Zal ik hen aan boord houden? Anders krijg ik misschien weer moeilijkheden.“. Hij heeft tenslotte gezegd: „Nee, laat ik objectief zijn, je voelt, dat de mensen berouw hebben, zij doen hun best weer, dus: passagieren.“.

Verder is er niets gebeurd. Dit was geen mouterij.

97110. De **Voorzitter**: Uw mening is dus, dat de heer *van Holthe* het inderdaad juist heeft opgevangen?

A. Ja. Het enige, waarop ik aanmerking maakte, was, dat op het ogenblik, dat het relletje, dat gedrang bij de valreep gaande was — het waren meer kijkers dan kwaadwilligen — de politie van Simonstown is gealarmeerd; er schijnt althans gevraagd te zijn om een patrouille. Ik heb geschreven, dat dit intern had moeten worden afgedaan.

97111. De **Voorzitter**: Dan de kwestie, dat, naar ons is medegedeeld, een deel van deze mensen naar Engeland is gestuurd en niet is vervolgd, terwijl een ander deel naar Ceylon is gezonden en daar door de Krijgsraad is veroordeeld tot vrij zware gevangenisstraffen.

A. Voor de Krijgsraad zijn alleen behandeld de zaken van degenen, die inderdaad zijn weggelopen, die dus zijn gedeserteerd. Het vonnis van de Zeekrijgsraad van 11 Juni 1943 — uitspraak 9 Juli 1943 — is gepubliceerd in het Militair-Rechtelijk Tijdschrift van October 1948. De Zeekrijgsraad bestond uit een hoofdofficier van de M.S.D. 2de klasse (president), drie luitenant-ter-zee 1ste klasse en één officier van administratie 1ste klasse (leden). De fiscaal was een officier van administratie 1ste klasse en de raadsman een luitenant-ter-zee 2de klasse. De Zeekrijgsraad heeft dit geval mijns inziens nogal erg crimineel opgenomen. Het vonnis vangt aldus aan:

„Hoewel uit het opschrift van den IVden titel van het W.S.M.R.: „Misdriften tegen de ondergeschiktheid“, kan voortvloeien, dat de in artikel 124 bedoelde feitelijkheid gepleegd moet zijn tegen een meerdere (aldus vonnis Zeekrijgsraad Willemsoord van 20 October 1937, bevestigd bij sententie van het Hoog Militair Gerechtshof van 21 December 1937, M.R.T. XXXIII, blz. 698 v.), eischt de letter van artikel 124 dit niet.“.

Daar had ik mij maar aan gehouden, als ik hen was geweest.

„De Raad is van oordeel, dat als maatstaf behoort te worden aangelegd, dat de feitelijkheid zich richt tegen het militaire gezag in het algemeen, zelfs wanneer dit in de persoon van een militaire mindere aanwezig zou zijn. In casu geweld gepleegd tegen een der aan de wal voor het schip, niet als schildwacht, op post gestelde militairen.“.

Dat is altijd de moeilijkheid. Het waren soms minderen in klasse, die wachtsvolk waren, maar blijkbaar geplaatst om weglopers op te vangen.

97112. De **Voorzitter**: Waarschijnlijk hadden zij niet de status van schildwacht?

A. Nee. Er is maar één schildwacht. Het komt er verderop ook in voor. Zo'n band om de arm met „Schildwacht“ hadden zij niet. Het was bovendien donker. Men houdt ze dan bijna niet tegen, als ze weg willen.

„Het hoofddelict „militair oproer“ is voor beklagde bestaand, zonder dat hij zich in *persoon* schuldig maakt aan „opzettelijke ongehoorzaamheid“ en aan „feitelijke insubordinatie“, zodat beide laatste misdrijven niet door het hoofddelict worden geabsorbeerd, maar afzonderlijk dienen te worden gequalificeerd.“.

Wil ik even voorlezen, wat de beklagde zelf over de geschiedenis zegt?

De **Voorzitter**: Als u meent, dat het goed is om te doen. .

A. Ik wil het doen, opdat u goed voor u hebt, hoe het gebeurd is. Op een gegeven moment hebben zij gevraagd, of de commandant wilde duidelijk maken, waarom zij niet mochten passagieren. Dan staat er:

„dat aldaar de stemming, toen de Commandant niet verscheen“, (dat is in het volksverblijf) „allengs rumoerig werd; dat er o.m. geroepen werd dat als ze geen passagieren kregen, zij het zouden nemen; dat er plotseling door de luidsprekerinstallatie geroepen werd: „passagiers“ en dat de menigte daarop wederom naar boven, naar dek gegaan is; dat hij — beklagde — zich ook nu weer bij de menigte heeft aangesloten en zich ongeveer in het midden daarvan bevond;”

dat het aan dek rumoerig toeging, dat er veel geschreeuw was en dat er naar voren opgedrongen werd; dat hij — beklagde — aanvankelijk nog een man of 4 à 5 voor zich had, doch dat deze naar links en rechts verdwenen, omdat zij niet voor het gat van de valreep wilden komen;”

(die gevoelden er natuurlijk niets voor)

„dat hij — beklagde — echter niet is afgeweken en tenslotte vlak voor den valreep gekomen is; dat hij toen links van zich den matroos P.L.M. en rechts den matroos M.D.S. had staan; dat zij de drie met koppel en bajonet gewapende wachtslieden,“

(zij hadden dus geen band met „Schildwacht“, maar wel om hun middel koppel, bajonet en schede)

„die zich tevoren op den valreep bevonden hadden, toen reeds gepasseerd waren; dat op een gegeven moment de zaak niet meer te houden was en doorbrak; dat er op den valreep gevochten werd tussen eenige wachtslieden en den onderofficier van de wacht, bootsman *Dekker*, eenerzijds en de schepelingen, die wilden uitbreken, anderzijds; dat hij zelf“ (het is de beklagde, die dit alles vertelt) „eenige mensen heeft weggedrongen, doch niet heeft meegevochten; dat hij zodoende over den valreep heeft weten te passeeren;

dat hij, aan den wal gekomen, zoo hard als hij kon is weggevoerd, te meer daar hij een schot had hooren lossen,“

(er is door iemand een schot in de lucht gelost; het is ook niet bekend geworden, wie het heeft gedaan; het was donker)

„dat hij door de wachtslieden werd achtervolgd, doch dat zij hem niet konden inhalen; dat hij zich eerst op het werfterrein heeft verborgen gehouden en zich later, door zijn muts in de zak van zijn regenjas te doen en een witte shawl om te doen, in burger heeft verkleed en zoo de werfpoort gepasseerd is;”

97113. De Voorzitter: Begrijp ik nu goed, dat er naar uw mening onder de mensen, die eigenlijk naar Engeland zijn gekomen, niemand was, die mede verantwoordelijkheid droeg?

A. In elk geval was er niemand bij, die van boord gelopen is. Waarschijnlijk waren er wel bij, die mede opgedrongen hebben; dat is natuurlijk niet meer uit te zoeken.

Ik zeg nog eens: de gehele bemanning is aan boord gebleven en was goed; er was verder niets op aan te merken. Voor mouterij wordt verondersteld een algemene sfeer van onrust en ontevredenheid. Zo iets is helemaal niet het geval geweest.

Daarom hoop ik werkelijk — voor de goede naam der marine —, dat, als iemand daarvan een kop in de krant maakt, hij liever zal zeggen: „Vijf-minuten-opstootje” dan „Mouterij”; dat is een heel lelijk woord.

97114. De Voorzitter: Welke straffen zijn er opgelegd?

A. De zwaarste straf is geweest acht jaar; daarvan is vier jaar afgegaan.

97115. De Voorzitter: Dat is niet zo gering; men heeft het dus blijkbaar als ernstig gezien.

A. In dergelijke gevallen gaat het om het stellen van een voorbeeld. Als wij dit soort dingen zijn gang laten gaan, lopen in oorlogstijd onze schepen leeg. Daar gaat het tenslotte om.

97116. De Voorzitter: Dit was een onderbreking van ons verhaal. Wij waren bezig met de hoofdkwartieren in het Oosten, op Ceylon en in Australië. Met betrekking tot Australië zou ik nog een vraag willen stellen. Ik meen, dat de heer *Coster*, die in Australië zat, daar een goede naam had, bij de autoriteiten toegang had en bovendien een man was, die, ook blijkens zijn prestaties in het burgerlijke leven, nogal „opgang” maakte, op een gegeven ogenblik is gepasseerd voor de heer *Koenraad*. De laatste is toen militair commandant in Australië geworden. Ik wil wel zeggen, dat onze indruk is, dat de heer *Koenraad* niet iemand was, die gemeenlijk in de voorste rijen stond. Wat is de reden daarvan geweest?

A. Dat is altijd een kwestie van appreciatie.

De Voorzitter: Inderdaad.

A. De heer *Koenraad* is commandant van Soerabaja in oorlogstijd geweest, is met een onderzeeboot uitgebroken, is in Australië aangekomen en heeft vandaar een tocht gemaakt naar de Wisselmeren op Nieuw-Guinea. Dat staat in het boek „Jungle Pimpernel” beschreven. Hij was bovendien actief officier. De heer *Coster* was gepensionneerd, al vrij lang, reeds jaren voordat hij met die materialenkwestie werd belast. Ik geloof ook — maar ik durf het niet meer met zekerheid te zeggen —, dat er enige moeilijkheid is geweest, weer van de kant van de heer *van Mook*, maar op dit punt zou u admiraal *Helfrich* moeten vragen, die hierin adviseerde.

97117. De Voorzitter: Voor zover wij weten, heeft de heer *Coster* in Indië een zeer belangrijke functie bekleed in het maatschappelijke leven en had hij in Australië nogal relaties. Nu kwam het er toch vaak op aan, met de geallieerde autoriteiten op een prettige en vlotte wijze te discussiëren, ten einde iets te bereiken.

A. Ik weet niet of de heer *Coster* daarvoor de meest geschikte man was.

De Voorzitter: Dat wilden wij juist gaarne horen.

A. Hij was een buitengewoon goed onderlegd man en in vele opzichten was hij prima, maar ik geloof niet, dat dit zijn fort was. Ik geloof, dat dit bij de heer *Koenraad* in zekere zin in betere handen was. Maar vooral was van belang het feit, dat de heer *Koenraad* actief officier was. Hij moest in Nieuw-Guinea persoonlijk nagaan, welke mogelijkheden er waren met de daar nog steeds vechtende guerrillabenden onder Nederlandse leiding. Wij achtten daarvoor de heer *Koenraad* meer aangewezen.

97118. De Voorzitter: Is u van mening, dat het onder zijn commando ook goed is gegaan?

A. Ik heb nooit anders gehoord. Natuurlijk, de gehele bevelvoering, de gehele organisatie in Australië is geweldig moeilijk geweest. De oorzaak daarvan heb ik zo juist al aangegeven.

97119. De heer Fens: Is de toenmalige schout-bij-nacht *Koenraad* niet uit Engeland gekomen? Hij is inderdaad in Nederlandsch-Indië geweest en is van Soerabaja uit verdwenen met een onderzeeboot, maar toen hij naar Australië werd gestuurd om dat commando op zich te nemen, kwam hij, naar ik meen, uit Engeland.

A. Het is best mogelijk, dat hij een tijdje in Engeland is geweest. Dat weet ik niet meer.

97120. De heer Fens: Wij hebben de indruk — die indruk bestaat bij mij althans —, dat de heer *Koenraad* — ik geloof, dat het goed is dit openhartig te zeggen — in Engeland min of meer gedwongen op zijn lauweren rustte en dat men heeft gezegd: Het zou niet gek zijn, als hij nog een baantje had. Die indruk heb ik langzamerhand gekregen.

A. Dat weet ik niet. Ik weet zeker, dat zulks niet mijn opvatting van die tijd was.

97121. De Voorzitter: Uw opvatting was, dat hij van allen de meest aangewezen was om die functie te gaan vervullen?

A. Wij zijn in oorlogstijd en wij zijn met een zeer beperkt gezelschap bij elkaar; wij moeten kijken wat, door stukken te verplaatsen, de best mogelijke oplossing is. Waarschijnlijk had ik hem niet uitgekozen in normale tijden. Ik heb altijd gehoord, dat hij als O.B.S.O. goed werk heeft gedaan.

97122. De Voorzitter: U sprak zo straks over het optreden van de „Tromp”. Daarmede zijn wij inderdaad met onze gedachten in het Verre Oosten. Ik kom nu tot de periode van 1945. Ik heb uit wat u straks hebt gezegd begrepen, dat uw gedachte was de Nederlandse marine zoveel mogelijk te laten meedoen gedurende de oorlogsjaren. Nu heeft dat tot resultaat gehad, dat in de Middellandse Zee b.v., ook bij de aanvallen op Sicilië, enfin, de gehele oorlog door, onze vloot inderdaad heeft meegedaan en van zich heeft doen spreken; zo mag ik het wel zeggen. Maar heeft dit nu niet tot consequentie gehad, dat, toen in 1945 tegen de Japanners moest worden opgetreden en de tijd voor Nederlandsch-Indië kwam, eigenlijk te weinig voor ons was overgebleven om nog daadwerkelijk mede te doen in het geheel? Het is een zaak van beleid, die nogal een vrij wijde strekking heeft, waarover wij ook uw mening willen vernemen.

A. Ik moet beginnen met dit te zeggen: het algemene marinebeleid heeft in de eerste periode van de oorlog gestaan in het teken van, laat ons het zo zeggen: het ontgaan van de nederlaag, dus in alle opzichten meewerken, waar de Engelsen gesteund kunnen worden, waar zij ook hulp nodig hebben; en zij hadden overal hulp nodig. De Britse marine was tenslotte veel te klein voor de enorme commitments, die de Engelse politiek meebracht. Ook de Amerikaanse marine werd als geweldig groot voorgesteld, maar het eerste, dat admiraal *King* tot mij zei, toen ik in Washington kwam, was: „We are fighting a two oceans war with an one ocean navy.” Zij hadden absoluut gebrek, in de gevaarlijkste zin van het woord, aan middelen b.v. tegen het onderzeebootpevaar.

Dat was dus de eerste periode.

Toen, na Pearl Harbour, rees de vraag: hoe gaat het nu lopen? Het was in de eerste plaats nodig, dat wij bleven (wat wij zijn geweest tot 1945): de absoluut bona fide bondgenoot, die voor alle opdrachten klaar stond en ze uitvoerde en in het algemeen goed uitvoerde. Dat was ook nodig voor het loskrijgen van nieuw materieel van de werven en fabrieken, die natuurlijk overbelast waren. Wij dachten inderdaad, dat de Japanse oorlog nog minstens twee jaar na de Duitse ineenstorting zou duren.

97123. De Voorzitter: Als ik u even mag onderbreken, wil ik u de vraag stellen: hoe was de situatie? De E.C.O.S. had op een goed ogenblik schepen nodig en zei: wij willen ze in de Middellandse Zee gebruiken. Kon u dan zeggen: neen, daar moet zij ze niet gebruiken?

A. Ja, dan kon ik zeggen: daar zijn die en die bezwaren tegen. Natuurlijk moest ik het met redenen omkleeden: wij hebben de schepen liever daar en daar in gebruik. Dan werd het altijd ook gedaan.

97124. De Voorzitter: Dus met onze volledige instemming zijn zij gebruikt bij de landingen in de Middellandse Zee?

A. Volkomen! Ik zag het grote belang er van in, in alle opzichten te zijn de goede bondgenoot bij het zo snel mogelijk verslaan van de vijand, omdat ik hoopte — dat is een beetje misgelopen — straks medewerking te krijgen, in de eerste plaats politiek en ook voor het verkrijgen van nieuwe schepen. Dat hadden wij werkelijk verdiend. Als *Churchill* aan het bewind was gebleven, zou het waarschijnlijk ook gebeurd zijn. Daarvan ben ik vrijwel overtuigd.

97125. De Voorzitter: U zegt, dat u destijds meende, dat de capitulatie van Japan niet zo vlug zou volgen op die van Duitsland. Nu meen ik te weten, dat de heer *van der Plas* — hetzelfde is, geloof ik, ook het geval geweest met dr. *van Mook* en admiraal *Helfrich* — reeds in de zomer van 1944 uit een bespreking met *MacArthur* had geconcludeerd, dat men in Amerikaanse kringen van oordeel was, dat het weleens vroeger kon gebeuren. Hebt u daarover geen nota's ontvangen?

A. Neen, maar het lijkt mij ook bepaald onjuist. Ik weet niet, wie u dit verteld heeft, maar de kwestie was, dat er tot Yalta nog geen schijn van kans was, dat het korter zou duren dan enige jaren. Hier stuiten wij ook op een onbillijkheid, naar mijn gevoel, die later tegen *Roosevelt* is uitgespeeld. *Roosevelt* heeft *Stalin* gevraagd mede te doen aan de oorlog tegen Japan, omdat hij van zijn militaire adviseurs, onder wie *Marshall*, de mededeling had gekregen: „Als wij straks de Japanse eilanden moeten veroveren, die vol zitten met „suicide-bombers”, kost dat ten minste 500 000 Amerikaanse levens. U moet dus gedaan krijgen, dat de Japanners in Mandsjoerije worden aangevallen door de Russen. Dat is voor ons een levensbelang. Dat zal de zaak bekorten en Amerikaanse levens sparen.”. Daar heeft *Roosevelt* toen aan voldaan.

97126. De Voorzitter: Op 17 Juli 1944 heeft de heer *van der Plas* uit Melbourne aan de Minister van Koloniën een verslag gezonden over een onderhoud, dat hij op 14 Juli had gehad met generaal *MacArthur*. Hij heeft dus gerapporteerd drie dagen na dat onderhoud. Een maand later, dus half Augustus, zou dit rapport ook zijn gekomen bij de Ministers van Algemene Oorlogvoering, van Buitenlandse Zaken, van Marine en van Oorlog. Ik lees in dat verslag:

„Hij” — generaal *MacArthur* — „zette mij wederom zijn strategie uiteen en verbond zich dadelijk na consolidatie op Mindanao den strijd om Nederlandsch-Indië aan te binden. Volgens zijn „timetable” zou hij vóór einde 1945 zijn taak volbracht hebben en het in zijn areaal gelegen Nederlandsch-Indië (dus alles behalve Sumatra en bijbehorende eilanden) aan den wettigen soevereïn hebben teruggegeven. Een zoodanige strategie zou ons Java, zijn hoofddoel, veel eerder geven dan een actie tegen de Oostelijkste Molukken en kleine Soenda-eilanden, zooals de Australiërs met voor de hand liggende politieke bedoelingen voorstonden. Die eilanden zijn na herovering van Java gemakkelijk te bevrijden.”.

Vandaar mijn vraag, of aan de Nederlandse Regering niet bekend was, dat er door *MacArthur* anders over gedacht werd.

A. Dat was dus misschien op een zeker ogenblik een plan van *MacArthur*, maar dat is nooit uitgevoerd. Integendeel, de Amerikanen hebben zich helemaal naar het Oosten gericht.

97127. De Voorzitter: Het gaat er om, dat men in 1944 al dacht, dat het vroeger zou gebeuren dan 1946.

A. In mijn dagboek staat:

„Op 4 Januari 1944 hadden prof. *Gerbrandy* en ik onderhoud met generaal *Ismay*, Chief of Staff to the Minister of Defence. *Churchill* was nog in Midden Oosten tot herstel van ziekte. Aan generaal *Ismay* zaak voorgelegd”.

Dat was de zaak van het vrijmaken van allerlei marinemensen voor de Civil Affairs. Het hield verband met de vraag: wanneer moeten wij klaar zijn? Daarvoor gingen wij, prof. *Gerbrandy* en ik, naar generaal *Ismay*.

„met briefje van admiraal *Syfret*, waarin Admiralty op bezwaren opgelegde schepen wijst.”.

Het ging zover, dat op een gegeven moment werd gevraagd: zullen wij schepen opleggen en mensen beschikbaar stellen voor Civil Affairs?

„Generaal *Ismay* zeide, dat er zeker een tijdsverschil van 6 maanden lag tusschen collaps Duitsland en eerste belangrijke operatie in Indië. Voor hem is hieraan geen twijfel, omdat de moesson tusschenbeide komt en er voor de voorbereiding in elk geval 4 maanden gerekend moeten worden. Op Westkust Sumatra is van Juni tot September zware deining te verwachten. Bezuiden Benkoelen (Straat Soenda) is de zeebries in December — Maart het sterkst. Voor Burma tot Noordpunt Sumatra is December — Maart oostmoesson de beste tijd. Verder bracht *Ismay* het psychologische argument ter sprake. Zelfs bij het 8ste leger, waar een aantal officieren en soldaten naar U K gezonden moest worden om de troepen in Engeland te trainen, was er al een psychologische terugslag op de in Italië achtergeblevenen.”.

Dat is het verhaal, dat ik zoëven deed. Hier ging het om zes maanden na de collaps van Duitsland en die is pas in 1945 gekomen.

97128. De Voorzitter: Ik begrijp er wel van, dat het rapport van de heer *van der Plas* inderdaad in Regeringskringen bekend is geweest.

A. Er kwamen allerlei gestencilde rapporten van alle mogelijke personen binnen; die had die en die had die gesproken.

97129. De Voorzitter: Bij de overwegingen van de Regering heeft het rapport van de heer *van der Plas* uiteraard een rol gespeeld?

A. Ja, ongetwijfeld.

97130. De Voorzitter: Ik zou nu naar een ander punt willen overgaan, een punt van geringer belang, nl. de vraag: waarom zijn in den beginne in Engeland (wellicht weet u er ook van) generale staf-officieren als de heren *van Oorschot*, *van der Plassche* en *van Voorst Evekink* een tijdje lang, laat ik zeggen op een zijspoor gezet?

A. Generaal *van Oorschot* — dat moeten wij even goed vastleggen — had in die tijd arthritis en leek een oude man, zonder emge waarde. Hij is later helemaal opgeknapt, zoals meer voorkomt.

Wat de heer *van der Plassche* betreft, geloof ik, dat ze het hem ontzaglijk kwalijk hebben genomen, dat hij in den Haag een glas bier in Centraal is gaan drinken, toen *Sas* hier kwam met het verhaal van de aanstaande Duitse overval. Zo was een beetje de mentaliteit in Engeland.

97131. De Voorzitter: Dus dit kwam van Engelse kant?

A. Neen, neen! Ik bedoel bij de Nederlandse gemeenschap in Londen.

97132. De Voorzitter: Vervolgens zou ik u een vraag willen stellen met betrekking tot de plannen, die indertijd zijn gemaakt door de 7.g. Stafcommissie, welke in Londen heeft gewerkt onder leiding van de heer *Termijtelen*. Daarbij bevond zich een plan om een legerkorps te vormen, dat onder de geallieerde opperbevelhebber in het Verre Oosten de strijd zou voeren. In het plan waren voorzien 24 gezagsbataljons, die in Nederland orde en rust zouden handhaven, en voorts 15 gezagsbataljons voor Nederlandsch-Indië. In de eerste plaats zou ik willen vragen, welke de redenen zijn geweest, die de ministeriële commissie er toe hebben geleid dit plan goed te keuren. Ik bedoel daarmede ook in het bijzonder te vragen, waarom men meende, dat nog een legerkorps zou kunnen worden gevormd en voorts, hoe men zich dit voorstelde met betrekking tot Nederlandsch-Indië, gezien de verhouding: voor Nederland 24 gezagsbataljons, voor Nederlandsch-Indië slechts 15 gezagsbataljons.

A. U moet niet vergeten, dat na de bevrijding van Nederland alles beschikbaar zou komen voor Nederlandsch-Indië. Zo was de zaak opgezet. Ik heb altijd begrepen, dat, wanneer men in Europa zou zijn gekomen tot een wapenstilstand, wij zo spoedig mogelijk gezamenlijk zouden meedoen aan de herovering van Nederlandsch-Indië, b.v. die 12 000 mariniers

97133. De heer Fens: Dus het legerkorps ook. En die 15 bataljons?

A. Die waren gedacht als territoriale troepen. Ik herinner mij heel goed — ik heb daarover ook iets gevonden in mijn dagboek —, dat een ogenblik ter sprake is gebracht, en wel door dr. *Loudon*, die daarvoor speciaal was overgekomen uit Washington, om het gehele legerkorps uit mariniers te doen bestaan. Dat zou dus betekenen een macht van 60 000 mariniers. Het U.S. marinekorps telde toen ongeveer 250 000 man, met eigen vliegtuigen. enz.

Ik herinner mij, dat ik zoëven iets heb vergeten. Wij moesten zeer veel materiaal hebben, op allerlei gebied. De enige mogelijkheid om dat te krijgen van de Amerikanen was, dat men tot hen zei: „Wij doen mee aan de oorlog“, tout court. Niet: „Wij doen mee aan de bevrijding van Nederland of van Indië“, maar: „Wij doen mee aan de oorlog“. En daartoe was ik zeker ook ten volle bereid. Wanneer er mariniers hadden moeten worden ingezet op Okinawa, waren zij gegaan. En hier kom ik tot een grote fout met betrekking tot het „olie-bataljon“. Ik ben in September 1942 in Washington geweest en heb met *admiral King* overleg gepleegd. Een van de punten, die ter sprake kwamen, was die olie-rehabilitatie. Wij hadden een flink aantal mensen, allen experts op het gebied van de rehabilitatie van oliebronnen. Ik zeide tot *admiral King*: „Wij hebben op Nieuw Guinea olie van dezelfde kwaliteit als op Tarakan. Die olie kan zonder meer door de oorlogsschepen worden gebruikt, er is geen raffinage nodig. Wat belet ons, Nieuw Guinea zover nodig te heroveren en onze mensen aan de gang te zetten aan de olieputten? Dan hebt u minder tankschepen nodig om de oorlogsschepen in de Pacific te voorzien van de enorme hoeveelheden olie, die zij nodig hebben.“ *Admiral King* vond dat niet gek en voelde er veel voor. Hoeveel tijd zal het kosten, alvorens wij dat kunnen doen? Het was helemaal voor elkaar, zover zelfs, dat op een gegeven moment in San Francisco (of in een andere plaats, dat weet ik niet meer, in ieder geval aan de westkust) alles, een laboratorium met wat er bij behoort en de reparatie-tools, klaar gelegen heeft voor dat Nederlandse olie-bataljon.

Toen — dat is misschien een jaar later — kregen wij van de heer *van Mook* (hij had de volkomen onjuiste opvatting, dat alleen hij overleg pleegde met alle mogelijke mensen; als het even kon, liet hij *admiral Helfrich* antichambrenen) op een gegeven moment een telegram — hoe het daar gelopen is, weet ik niet precies — waarin stond, dat de bestemming van het olie-bataljon door hem was veranderd en in plaats van Nieuw Guinea zou worden Noord-Sumatra, dat zoveel dichter bij de Engelse sfeer lag en zoveel meer toegankelijk was. Er waren technische argumenten bij, die misschien wel waar zijn geweest. Nieuw-Guinea is een moeilijk land; dat weten wij allemaal. De olie-situatie daar was nog in de kinderschoenen. Maar nauwelijks had *admiral King* in Washington gehoord „naar Noord-Sumatra“ (waar hij niets te maken had, omdat het aan de kant van de Engelsen lag en waar ook het gehele voordeel van het rechtstreeks voorzien van de schepen in de Pacific van olie weg was), of dezelfde maand werd het gehele geval — tools en al die dingen, die klaar lagen — verklaard te zijn opgenomen in de grote pool van de Amerikaanse rehabilitatie van de oliebronnen; een of andere burgermijnheer — wiens naam ik nu niet meer weet — werd er over aangesteld en de bestemming „Nederlands olie-bataljon“ werd gecancelled.

97134. De heer **Posthumus**: Was de gehele olieproductie in Nieuw-Guinea er op ingesteld om inderdaad de Amerikaanse vloot van olie te voorzien?

A. Ze was niet voldoende, maar ieder tankschip, dat minder nodig was, was veel waard, vanwege de lange en gevaarlijke reis over de Pacific. Ik heb geen getallen in het hoofd. Al de olie van Sumatra had te veel paraffine en moest geraffineerd worden. De olie van Nieuw-Guinea is van dezelfde soort als die van Tarakan: ze kan zo van de bron in het ruim van het schip.

97135. De heer **Posthumus**: Ik heb alleen begrepen, dat de voorraden op Nieuw-Guinea zeer klein zijn. Ik kan in de argumentatie van de heer *van Mook* komen, wanneer hij zegt, dat er op Noord-Sumatra veel meer ter beschikking was.

A. Dat is een kwestie van olie-politiek der grote maatschappijen of er veel of weinig uit gehaald wordt; in oorlogstijd zou de productie ongetwijfeld zijn opgevoerd.

97136. De heer **Posthumus**: Daarom vraag ik met opzet, of het in zekere mate voldoende is om voor de vloot te gebruiken. Of is het een klein beetje en moet de rest toch met tankschepen worden aangevoerd?

A. Zo weinig was het zeker niet. Nu is het olie-bataljon nooit aan de slag gekomen en bovendien had men het in Washington over „the Dutch“, die hun eigen belang nastreefden met Amerikaanse „tools“.

97137. De **Voorzitter**: U sprak zoëven over de heer *Loudon*. Het interesseert mij wel te horen, hoe hij dacht over het legerkorps en wat

naar zijn mening de opvattingen van de Amerikanen waren. Want de vorming van het legerkorps kostte vrij veel tijd. Bovendien hebben wij de indruk gekregen, ook uit de geschriften van na de oorlog, van *Gordell Hull* b.v., dat de Amerikanen er niet zo op gebrand waren, dat andere landen met eigen legerkorpsen begonnen.

A. Ik heb aangetekend in mijn dagboek:

„Ambassadeur *Loudon* uit Washington vertelde dit bij bezoek aan marine-hoofdkwartier op 24 Juli 1943 in verband wenselijkheid om het contingent Nederlandsche troepen uit Nederland voor Indië in marineverband (cf U.S. Marines) te doen oefenen. Stafcommissie komt tot 3 divisies (\pm 60 000 man) van Nederlandsch leger, omdat dan de eigen Nederlandsche officieren en onderofficieren gebruikt kunnen worden.

Volgens *Loudon* is het voornaamste gevaar voor het verlies van Nederlandsch-Indië de houding van de U.S.-navy en speciaal de jongere officieren, commanders etc., tegen een teruggave van Nederlandsch-Indië na verovering door Amerikanen. Verder is het eenige deel der Nederlandsche weermacht, dat aanzien en waardeering geniet in de U.S.A., de Nederlandsche marine met het corps mariniers.

Wil men werkelijke tegenpropaganda maken tegen slogan: „United States are not fighting for the colonial powers“, dan moet men met daden komen en niet met woorden van Ministers, die redevoeringen houden. Dan moet er een tastbaar bewijs zijn, dat Nederland in ernst wil meevechten en zijn deel wil nemen aan de nederlaag van Japan. Dan moet er nu een contingent Nederlandsche mariniers in U.S. komen om opgeleid te worden, instructeurs van de nieuwe Nederlandsche „amphibious“ legermacht, die, na de bevrijding van Nederland, in het Verre Oosten zal vechten.“

Hier is nog steeds de heer *Loudon* aan het woord!

„De reeds vastgestelde brigade van 5000 man mariniers van Stafcommissie leek den ambassadeur *Loudon* daartoe onvoldoende. Dit moet 60 000 man worden.

Het komt er dus op neer, dat de 3 divisies van het Nederlandsche leger, die voor een bepaalde taak zullen worden gebruikt, in den gedachtengang van ambassadeur *Loudon* in marineverband zullen worden opgeleid en in far East gebruikt.

Daarna zouden zij aan Nederlandsche leger kunnen worden teruggegeven. *Loudon* zal dit bij Minister van Oorlog ter sprake brengen op Maandag 26 Juli a.s.“

97138. De **Voorzitter**: De heer *Loudon* kwam dus met de mededeling: Je moet er mariniers van maken. Is daarover niet gediscussieerd? Wat is het resultaat geweest?

A. Wij hebben een brigade van 12 000 mariniers gevormd, volkomen uitgerust en first class getraind. Dat betekende een geweldige uitbreiding. Het korps was oorspronkelijk in Nederland sterk 1100 man, waarvan zeker 3/4 niet meer beschikbaar was, toen wij begonnen. De oude mariniers, die verspreid waren over de gehele wereld, oppassersdiensten verrichtten e.d., zijn opgehaald, naar Amerika gestuurd en daar opgeleid volgens het Amerikaanse schema. Binnen een jaar behoorden zij tot de beste schutters en „tank-crews“ en zij hebben uitstekend werk gedaan. Het waren soms mensen van 35 of 36 jaar. Dit is iets ongelofelijks geweest. Ik heb vaak tegen kolonel *de Bruyne* gezegd: „Je praat altijd over de tradities van het korps mariniers, maar je krijgt uit het zuiden van het land“ — dat was in 1944 — „Brabantse en Limburgse jongens en je moet niet geloven, dat die tradities die mensen veel zullen zeggen“. Het is echter boven verwachting goed uitgevallen. Deze jongens werden als het ware opgenomen in de korpstradities en gevoelden zich inderdaad marinier. Zij waren uitstekend.

97139. De **Voorzitter**: Hoe is het gegaan met dat aanvankelijke plan tot het vormen van een legerkorps?

A. Dat is naar mijn gevoel min of meer getorpedeerd, maar dat is een persoonlijke opvatting. Dit plan werd b.v. doorkruist door het plan van dr. *van Mook* om de mensen op te leiden in Australië. Dat is op een gegeven ogenblik zover gegaan, dat de heer *van Mook* in Australië op eigen houtje al een paar kampen had ingericht. Toen kwam er in Londen een stroming om de mensen uit Brabant en Limburg daarheen te sturen. Men zei: „Wij hebben daar toch reeds die kampen!“ Dat zou dan tenslotte de Nederlandsch-Indische landmacht geworden zijn. Daar is echter niets van doorgegaan. De geallieerden — dat hebben wij, in de marine, onmiddellijk aangevoeld —

wilden geen schepen beschikbaar stellen voor het vervoer van landverhuizers. Men kreeg wel transportmateriaal voor het vervoer van soldaten, ook al waren dat half geofende troepen, die hun eindtraining nog moesten hebben, maar niet voor jongens, die nog niets kenden.

97140. De Voorzitter: Is het plan tot het vormen van een legerkorps wel aanvaard?

A. Ja, het is wel aanvaard.

97141. De Voorzitter: Maar er is niets van gekomen?

A. Het is niet uitgevoerd. Er was gehannes over de plaats, waar de mensen opgeleid moesten worden, enz. Bij de mariniers ging alles veel gemakkelijker. De Amerikaanse mariniers zijn, binnen de U.S.-navy zelfstandig en hebben ons prachtig geholpen, zelfs aan een opleidingskamp benoorden Glasgow in Schotland. Er is van dat legerkorpsplan niets terecht gekomen en tenslotte hebben wij de Irene-brigade nog moeten aanvullen met gevechtsgroepen mariniers om te kunnen meevechten in Nederland, waartegen de Amerikanen eigenlijk ook bezwaar hadden. Zij zeiden: „Wij hebben die Nederlandse mariniers niet opgeleid om hen te laten oprukken met de geallieerden in Europa; wij hebben hen opgeleid voor de oorlog tegen Japan.“ Zo was de opvatting aan die kant, maar na enig gepraat vond het U.S.-marinekorps het goed.

Het is, wat het legerkorps betreft, droevig gelopen.

97142. De Voorzitter: U hebt buiten de uitvoering van de plannen gestaan?

A. Ik heb alle vergaderingen bijgewoond. Er is zoveel over gesproken! In de vergaderingen van de Commissie Algemene Oorlogvoering waren er altijd bezwaren hier en bezwaren daar.

97143. De Voorzitter: Blijkbaar heeft men van tevoren niet overzien, wat de consequenties van dat legerkorpsplan waren.

A. Dat kon ook niet in die omstandigheden. Wij waren voor de levering van wapens en uitrusting afhankelijk van de Amerikanen; van anderen kregen wij niets meer.

97144. De Voorzitter: Nu een vraagje, dat al meer aan de orde is geweest: hoe was het precies gesteld met de Combined Chiefs of Staff. U hebt op een goed ogenblik, toen men de heer *Termijtelen* er bij wilde plaatsen,

A. Die is er bij geweest!

De Voorzitter: ... gezegd: „Dat is mij eigenlijk te kostbaar om *Termijtelen* daar te houden.“ Het kwam hieruit voort, dat uw stelling was: „Kijk eens, die heren vergaderen wel, maar wij hebben er toch niet heel erg veel bij te vertellen.“ Ik moet ook zeggen: dat is gebleken, toen het vlootplan daar besproken is; de heer *Stöve* heeft er bij gezeten, maar veel in te brengen heeft hij niet gehad. Uw inzicht schijnt dus wel in overeenstemming met de feiten geweest.

Maar nu heeft de heer *van Kleffens* het altijd precies omgekeerd volgehouden; hij heeft altijd gezegd: „Ik ben met de Amerikanen overeengekomen, dat wij daar gewoon zullen deelnemen aan de besprekingen, wanneer er Nederlandse belangen aan de orde komen.“

A. Graue Theorie! De kwestie blijft: wie het meest bijdraagt, heeft het meest te vertellen.

97145. De Voorzitter: Dat begrijp ik ook wel, maar u stelt: wij hebben er niet veel bij te vertellen, terwijl de heer *van Kleffens* heeft gezegd: wij spreken er volwaardig inee, als er Nederlandse belangen aan de orde komen. Dat is een tegenstelling geweest, die blijkbaar tijdenlang heeft gespeeld.

Nu is de vraag deze: is dit nu niet een zaak geweest, die in de ministeriële commissie, die tweemaal in de week vergaderde, op een gegeven moment aan de orde is gekomen en is daar dan niet gezegd: „Wij moeten er haring of kuit van hebben; wij moeten uitspreken hoe het precies zit.“?

A. Ik geloof wel, dat het uitgesproken is. Het is altijd mijn standpunt geweest, maar toen Indië verloren was en wij dus helemaal afhankelijk waren, heb ik dat bij admiral *King* onmiddellijk bemerkte. Hij wilde de „van Kinsbergen“ doen gebruiken voor de bescherming van het bauxiet-vervoer van Suriname; dat heb ik toen onmiddellijk gedaan. Voor het Verre Oosten en voor de toekomst op lange termijn had hij grote kaarten aan de wand, waarop precies stond aangegeven: zoveel mankracht en zoveel van dit en zoveel van dat beschikbaar, zoveel op te leiden. Wij kwamen zonder Nederland en zonder Indië op heel weinig. Dat was, wat de Amerikanen precies zochten: waar moeten wij onze hulpmiddelen in de eerste plaats gebruiken om de mensen op te leiden en in het veld te krijgen? Dat betekent: waar is mankracht beschikbaar?

97146. De Voorzitter: Ik kan uw redenering volgen, maar voor mij blijft het inderdaad merkwaardige feit bestaan, dat zelfs tot op dit ogenblik de heer *van Kleffens* van oordeel is, dat wij wel als volwaardigen zouden meespreken. Is in de Nederlandse Commissie van de Ministerraad niet uiteindelijk gezegd: „Het ligt precies zó.“?

A. Er is ongetwijfeld over gesproken. Ik geloof, dat de heer *van Kleffens* deze dingen veel te theoretisch zag. Er is dan ook niets van terechtgekomen. Ik geloof ook niet, dat de heer *van Kleffens* in dit opzicht veel goeds heeft bereikt. Op een gegeven ogenblik heeft hij een artikel geschreven in „Foreign Affairs“, naar ik meen, over Amerika's oorlogvoering. Dat heeft helemaal geen goede indruk gemaakt. Ik meen, dat het *Sumner Welles* is geweest, die heeft geriposteerd in deze zin: Een Staatsman van een land, dat zich zelf op geen enkel punt heeft kunnen verdedigen, behoeft ons niet te vertellen hoe wij onze hulpmiddelen moet gebruiken.

Dat gelukt niet, al klinkt het nog zo logisch. De Amerikanen hadden hun eigen opzet. Zij hadden dat plan voor de Pacific en de Birma-weg en zij hebben hun hulpmiddelen daaraan zo goed mogelijk dienstbaar gemaakt. Je kunt honderdmaal zeggen, dat je gelijk-gerechtigd bent en dus zoveel moet krijgen, maar je krijgt het eenvoudig niet. Het ging gemakkelijker van marine tot marine, dat is bij de mariniers gebleken.

97147. De heer Fens: Het was dus zo, dat de afspraak bestond, dat wij op voet van gelijkheid zouden worden behandeld in de Combined Chiefs of Staff, maar dat men er zich eenvoudig bij heeft neergelegd, dat de praktijk anders was?

A. Ja. Dat is niet te wijten geweest aan de mensen, die er zaten.

97148. De heer Fens: U ziet dit als uitvloeisel van de machtsverhoudingen?

A. Ja. Dat is toch eigenlijk ook begrijpelijk.

97149. De Voorzitter: Deze vragen hadden wij u nog te stellen, in aansluiting aan het vele, dat wij u reeds gevraagd hadden. Hebt u zelf nog iets op te merken, dat naar uw mening voor de commissie van belang zou kunnen zijn?

G Neen, Mijnheer de Voorzitter! In een der vorige verhoren heb ik gesproken van een persoonlijk schrijven van de Britse Minister *Alexander*, in antwoord op een brief van mij, waarin ik omstreeks eind 1947 mijn grieven tegen het Engelse optreden in Indië openhartig uiteenzette. Dit schrijven leg ik hierbij over.

De Voorzitter: Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen. Ik sluit het verhoor.

J. T. FURSTNER.

KORTHALS, *voorzitter*.

FENS.

POSTHUMUS.

HUIGENS, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 3 DECEMBER 1952

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Korthals, voorzitter, en de heren Fens en Posthumus, leden, alsmede de heer Huigens, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

PETRUS WILHELMUS BEST,

oud 71 jaar, wonende te 's-Gravenhage, luitenant-generaal b.d.

97150. De Voorzitter: Wij hebben u opgeroepen om op enkele punten getuigenis voor ons af te leggen. Uw antwoorden worden ditmaal geacht te zijn gegeven onder het verband van de eed, welke u op 31 Mei 1950 voor deze sub-commissie hebt afgelegd.

Wij zouden in de eerste plaats willen vragen, of het u mogelijk is te zeggen, hor bij de capitulatie de sterkte van de luchtmacht was.

A. Aan de hand van de stukken en de boeken, die hierover zijn geschreven, heb ik dit nagekeken. Dit is dus een wetenschap achteraf.

97151. De Voorzitter: Niet van dat ogenblik zelf?

A. Neen, dat kon niet. Ik ben in de late voormiddag van de 11de Mei door de opperbevelhebber toegevoegd aan de commandant van de vesting Holland met behoud van het hoogste bevel over de gehele luchtverdediging, natuurlijk wat de allerbelangrijkste zaken betreft.

Toen hebben mijn collega *van Andel* en ik — wij hadden dezelfde rang — ons eigenlijk gedragen als een tweeledig commando. Het gebeurde op ongeveer dezelfde wijze als op het ogenblik het Departement van Buitenlandse Zaken wordt beheerd. Wij waren eigenlijk beiden commandant. Als hij ging rusten, slapen of eten, was ik commandant en omgekeerd. Ik zat ten volle in het commando van de vesting Holland. Voor dat zware commando waren slechts bestemd als vaste kern de reserve-generaal *van Andel*, een gepensionneerd officier — zeer bekwaam, maar iemand, die niet op dit oorlogsgeval ingesteld was —, en een majoor van de generale staf. In aanmerking genomen de tienduizenden mannen en de middelen, die onder zijn bevelen waren gesteld, was dit eigenlijk een veel te zwaar commando. Mijn komst daar betekende wel verlichting, maar bracht geen oplossing. Mijn gedachten waren voor 95 pct. bij de vesting Holland en voor 5 pct. — soms in het geheel niet — bij de luchtverdediging, waar een zeer volwaardig chef staf mij verving, nl. de kolonel *Wilmar*. Die staf was veel beter georganiseerd dan de staf van de vesting Holland.

Uit de stukken is mij gebleken, dat niet absoluut vaststaat de sterkte van de luchtmacht op het ogenblik van de capitulatie. Zij kan echter wel benaderd worden. Ik heb het gisteravond nagegaan. Over de personeelssterkte weet ik niets. Op het einde van de 10de Mei waren er van de 70 gevechtssklare jagers en luchtkruisers — ook de T 5 — nog 25 jagers en 2 luchtkruisers strijdvaardig. De overige toestellen waren blijvend buiten gevecht. Dat heeft de opperbevelhebber dan ook aanleiding gegeven tot mij te zeggen: Gezien die geringe actieve sterkte, kunt u beter elders een taak vervullen.

U kent misschien het boek „Nederlandse vliegers in het vuur” van de kapitein-vlieger van het Indische leger *Küpfer*. Deze was als reserve-officier overgeplaatst bij de Nederlandse luchtmacht en onmiddellijk na de capitulatie heeft hij mij gevraagd, of hij de afdelingen langs mocht gaan om heet van de naald op te nemen de toestand, zoals deze was, wat de mensen hadden ondervonden en wat er bereikt was. Ik heb hem daartoe gemachtigd en hij heeft daarvan een zeer goed gebruik gemaakt. Hij geeft in zijn boek een zeer betrouwbaar verslag. Het is hier en daar wat melodramatisch, maar dat is voor de stijl misschien wel nodig. Dat doet intussen minder ter zake. Aan dat boek nu heb ik mijn gegevens ontleend. Bij het 1ste luc 1 giment — jagers en zware bommenwerpers — waren in de namiddag van de 14de Mei nog 1 G 1 (een

moderne jachtkruiser) op Schiphol, 8 jagers D 21 te Buiksloot (bruikbaar, maar niet modern) en 6 C 10 (lichte verkenners met lichte bomafwerpinstallaties, tweedekkers, die lang niet tot de moderne toestellen konden worden gerekend).

97152. De Voorzitter: De vraag, die hierop aansluit, is deze: hoe is het gegaan? Was er een bepaalde order vooraf om de vliegtuigen naar Engeland te laten overgaan? Is daaraan van tevoren wel of niet gedacht, wanneer het krijgsverloop daartoe aanleiding zou geven? Waren er reeds vooraf orders uitgegeven of is het tijdens de oorlogsdagen zelf naar voren gekomen of is er op dit gebied niets naar voren gekomen?

A. Tussen 10 en 12 Mei heb ik bezoek gekregen van de Franse militair attaché. Hij deelde mij mede, dat, wanneer onze vliegvelden door bombardementen onbruikbaar waren geworden, hij opdracht had gekregen mij in kennis te stellen met bepaalde vliegvelden in Noord-Frankrijk, die daarvoor waren gereserveerd. Ik meen mij te herinneren, dat hij de vliegvelden van Rijssel en Valenciennes noemde. Dat heb ik voor kennisgeving aangenomen en heb gezegd, dat ik er eventueel gebruik van zou maken. Ik heb toen de inspecteur voor de militaire luchtvaart, kolonel *van Heijst*, bij mij ontboden, die onder zich had de vliegschool, de opleiding van jonge vliegers met lesvliegtuigen, in drie afdelingen gesplitst: een afdeling op Texel, die niet meer uit de voeten kon, een afdeling op Haamstede en een afdeling op Souburg. Ik heb bevolen: tref voorbereidingen, dat de twee laatste afdelingen naar Noord-Frankrijk gaan, zorg, dat ze zo snel mogelijk wegblijven.

97153. De Voorzitter: Die gingen dus met lesvliegtuigen.

A. Ja, met betrekkelijk veel personeel. Ik heb bovendien gezegd: als het niet vliegende kan, dan doe je het per schip. Daarna heb ik praktisch gesproken niet meer met deze inspecteur te maken gehad, maar de uitwerking van dit bevel was, dat Haamstede zonder vliegtuigen per schip in Frankrijk is terechtgekomen, naar ik vermoed, vóór of op de 13de Mei en dat de afdeling Souburg met vliegtuigen is weggegaan naar Frankrijk. Zij zijn tenslotte in Engeland terechtgekomen en ingedeeld bij de marineluchtvaartdienst.

97154. De Voorzitter: Is dat alles nog geweest onder uw bevelen? Hebt u dat geweten of was uw laatste instructie: U moet in Frankrijk zien te komen?

A. Ja, want daarna pas ben ik afgereisd naar de Vesting Holland.

97155. De Voorzitter: Hebben zij dat op eigen initiatief gedaan of op bevel? Ik bedoel: van Frankrijk naar Engeland?

A. Daar is de inspecteur buiten gebleven. Hij heeft ze uit het oog verloren. Het was toen een chaos.

Aan Engeland dacht in die dagen nog niemand. De bedoeling was, toekomstige strijdkrachten in Frankrijk te hebben om ze daar te laten meevechten. Engeland is pas later aan de orde gekomen. Eerst half Juni heeft *Churchill* blijkens zijn memoires zelf de overtuiging gekregen: Frankrijk is verloren.

Er is, wat mijn ervaringen op het gebied van de luchtverdediging betreft, een hiaat van 11 Mei tot 13 Mei voormiddag. In de vroege voormiddag van de 13de Mei werd ik opgebeld door generaal *van Voorst tot Voorst*, commandant van het veldleger, die mij vertelde, dat hij een grote flankaanval zou laten doen uit het noorden op de Grebbeberg, ten einde de troepen daar lucht te geven. Hij zeide, dat hij nodig had vliegtuigen ter bestrijding van de Duitse artillerie, welke stond in de bossen ten noorden van Wageningen. Ik vroeg hem: „Kan uw eigen artillerie dat niet doen?” Hij antwoordde: „Die kan het niet halen. Kunt u ons steun verlenen?” Hij vertelde, dat zij al een bomaanval hadden gedaan, die wel goed was geweest, maar niet afdoende, daar de Duitsers doorschoten. Ik vroeg hem: „Waarom wendt u zich rechtstreeks tot mij en niet tot mijn plaatsvervanger op het bureau?” Hij antwoordde, dat hij dat had gedaan, maar dat mijn plaatsvervanger had gezegd: „Onze mensen kunnen niet meer.

Zij zijn dodelijk vermoeid. Ik durf niet de verantwoordelijkheid op mij te nemen om daartoe opdracht te geven". Ik heb generaal *van Voorst tot Voorst* gezegd: „Ik kan u niets beloven, maar ik zal mij oriënteren. Reken er op, dat, als het enigszins kan, ik zal helpen". Ik heb toen kolonel *Wilmar* opgebeld en heb gezegd: „Die troepen moeten worden geholpen". Hij zeide: „Het kan niet. Onze mensen zijn fysiek en psychisch aan het einde van hun krachten. Zij moeten uit het vliegtuig getild en er in gedragen worden. Zó moeten zij hun tochten maken. De betrokken afdelingscommandant heeft mij verzekerd: „Het gaat niet meer". Ik antwoordde: „Wij kunnen geen ijzer met handen breken, maar ik draag u op vrijwilligers op te roepen, mensen, die nog een restant kracht in zich gevoelen". Hij zeide nog: „Zoudt u dat wel doen?" Mijn antwoord was: „Ja".

Het is ook gebeurd. U kunt de uitwerking daarvan terugvinden in het boek, dat ik zo juist noemde. Op blz. 242/243 staat — dat betreft dus de 13de Mei —

„Voortdurend moesten de vliegtuigen en hun bemanningen, die na het bombardement der vliegvelden en de eerste gevechten waren overgebleven, gereed staan voor de meest uiteenlopende opdrachten. Slaap was een begrip der fantasie geworden. Steeds dreigden nieuwe bombardementen."

„Wij kunnen niet meer, de mensen rollen uit hun toestel..." verklaarde een afdelingscommandant, toen er weer een nieuwe opdracht verscheen. Even later kwam het bericht van commando luchtverdediging:

„De opperbevelhebber *eischt*, dat de opdracht wordt uitgevoerd. Het moet. Vraag vrijwilligers. Deel hun mede, dat zij in elk geval in aanmerking komen voor een Koninklijke onderscheiding....."

Toen wakte de zelf dodelijk vermoeide afdelingscommandant zijn menschen, die net op hun stroozak waren neergetuimeld, en wat zeiden de gapende en wellicht ook wel vloekende kerels? Zij zeiden: „Vrijwilligers? Wat een Witz. Wet ècht. Nou, als 't dan moet, dan moet 't maar. En maffen kan je altijd nog. Kom lui....."

En zij gingen.

Er is de laatste gevechtsdagen drkwijls om vrijwilligers gevraagd. „Hoogerhand" begreep ook wel, dat het uithoudingsvermogen zijn grenzen heeft. In den oproep lag de erkenning besloten, dat een ieder reeds meer dan zijn plicht had gedaan; toch werd de in het vooruitzicht gestelde belooning door de vliegers niet altijd even goed opgenomen."

97156. De heer **Fens**: Heeft het ook resultaat gehad? Hebben de heren die onderscheiding gekregen?

A. Die is collectief verleend, de Militaire Willemsorde voor het gehele wapen. Ik heb onmiddellijk na de capitulatie aan de opperbevelhebber voorgesteld het gehele wapen voor te dragen, waarbij degenen, die zich daar bovenuit verhieven, afzonderlijk zijn onderscheiden.

Een ander symptoom van de grote vermoeidheid van de mensen was, dat men tenslotte om de vaste vliegers wat verlichting te geven, uit de aspirant-vliegers, die vanuit Texel waren overgebracht naar De Kooy, de flinksten en de besten heeft gekozen en dat men heeft gezegd: proberen jullie, of je de lichtere jachtvliegtuigen kunt vliegen. Men heeft het geprobeerd en het is volslagen mislukt.

97157. De **Voorzitter**: Uit het gesprek, dat u met de inspecteur had, is dus geresulteerd, dat de mensen van de vliegschool te Souburg en Haamstede naar Frankrijk zijn overgegaan. Nu wilde ik gaarne even horen, of de cijfers, die wij hier hebben gekregen, juist zijn. Ik lees hier, dat het personeel van de vliegvelden te Vlissingen en Haamstede in Engeland is aangekomen. Er waren toen ongeveer 80 leerling-vliegers, een half dozijn instructeurs en in totaal omstreeks twee dozijn officieren.

A. Dat klopt met mijn schatting.

97158. De **Voorzitter**: Wat u besproken had met betrekking tot Souburg en Haamstede is niet besproken ten aanzien van Texel.

A. Dat kon niet, omdat Texel was afgesneden. Die zijn ook aangetrokken door De Kooy. Dat is echter niet gelukt.

97159. De **Voorzitter**: Is met betrekking tot de ervaren vliegers nog iets afgesproken in dien zin, dat, wanneer het mis zou gaan, zij moesten zien ergens anders heen te komen?

A. Keen, dat is niet afgesproken. Men wist, toen ik wegging, wat mijn bedoeling was met de vliegerij van de luchtscholen. Verder heb ik mij volledig geworpen op de Vesting Holland en het verdere overgelaten aan de chef van de staf. Er was voor ons geen sprake van

de wijk te nemen. Wij wisten van tevoren, dat wij ons daar zouden doodvechten, althans de luchtmacht. U zult misschien zeggen: maar de marineluchtvaartdienst dan? Dat is een geheel ander geval. Om te beginnen heeft de commandant, admiraal *Furstner*, op de 13de Mei om 5 uur 's morgens de raad gekregen van de Minister van Defensie, voordat deze naar Engeland ging, zoveel mogelijk vaartuigen te laten oversteken.

Deze had dus al een bepaalde aanwijzing. Er schijnt later wrijving over geweest te zijn tussen de opperbevelhebber en admiraal *Furstner*, maar hij had in ieder geval die raad gekregen van de Minister van Defensie.

In de tweede plaats had de marineluchtvaartdienst zich met zijn watervliegtuigen opgeschoten te Brasemermeer en heeft, voor zover ik weet, praktisch geen deel aan de strijd gehad. Er is één vliegtuig verongelukt bij Scheveningen bij het wegbrengen van mevrouw *van Kleffens*. Het vliegtuig kon niet van het water loskomen en is weggeschoten. Overigens zijn de bemanningen volkomen ongeschokt en fris in de ochtend van de 15de langs de kust naar Frankrijk gevlogen. Dat is een heel ander figuur. Daartegenover staat, dat mijn vliegers, om zo te zeggen, dag en nacht midden in de hel zaten.

97160. De heer **Fens**: De marinevliegtuigen hadden meer een verkennende taak, patrouillering langs de kust.

A. Maar door onze vliegtuigen is bovendien ook zeer behoorlijk verkend.

97161. De heer **Fens**: Ik zeg dit niet om de prestaties van de luchtmacht te verkleinen, maar de mensen van de marineluchtvaartdienst traden in wezen niet zo in het licht.

A. Ik bedoel het ook niet als een verwijt aan de marineluchtvaartdienst. De figuur was geheel anders en daarom kan men geen vergelijking maken. Dat zou volkomen onjuist zijn.

97162. De **Voorzitter**: Ik heb dit ter sprake gebracht, omdat ir. *Vos* van de Fokkerfabriek voor deze commissie heeft verklaard, dat hij het betreunde, dat de luchtmacht niet was weggegaan. Hij voegde daaraan toe, dat het niet zó was. dat de mensen met wilden of dat er geen vliegtuigen waren. Naar zijn mening was een evacuatie niet voorzien. Het is om die reden, dat wij u vragen, uw standpunt in dezen uiteen te zetten. Met de feiten voor ogen komt inderdaad de vraag op: was het niet mogelijk geweest om althans het deugdzame materiaal, dat er nog was, naar elders over te brengen, evenals de mensen?

A. U moet zich in gedachten even plaatsen op de stoel van kolonel *Wilmar*, die het natuurlijk had moeten overwegen en voorbereiden. Hij had de stellige indruk, dat de mensen aan het einde van hun krachten waren en dat hij dit niet van hen kon vergen. In de tweede plaats vermoed ik, op grond van een gesprek, dat ik in de avond van de 14de Mei met hem had, dat hij dacht aan de order, die was gekomen van de opperbevelhebber: Voor zover het mogelijk is, moeten alle wapens, de munitie en het materieel onbruikbaar worden gemaakt of vernietigd. Dat bericht is 's avonds om 16.40 uur per telex uitgezonden, ook naar de onderdelen. Toen ik 's avonds met generaal *van Andel* had besproken wat er, in verband met die order, nog gedaan moest worden met betrekking tot de vesting Holland en ik naar mijn bureau luchtverdediging zou gaan, zei hij: Er schijnt een brandend vliegtuig te liggen op het Malieveld. Dat bleek echter niet het geval te zijn. De grenadiers en jagers waren bezig met het vernietigen van oorlogsmateriaal. Er was ten aanzien van de luchtmacht niets afwijkends bepaald, maar wij gevoelden, dat er niets bepaald behoefde te worden. De vliegers waren uitgeput, het was afgeïopen. Ik had op aat moment wel de indruk, dat er veel minder materieel over was dan achteraf uit het boek van *Kupfer* blijkt. U moet wel begrijpen, dat er toen een zeer gedeprimeerde stemming heerste. Het was toen niet mogelijk de zaak zo kalm te overwegen als nu. Misschien had het geholpen — althans voor zover de vliegtuigen al niet waren vernietigd — wanneer op dat ogenblik was gezegd: ieder, die nog kans ziet met een vliegtuig weg te komen, moet het proberen. Dat is echter niet gebeurd.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen. Ik sluit thans het verhoor.

P. W. BEST.

KORTHALS, *voorzitter*.
FENS.
POSTHUMUS.
HUIGENS, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 3 DECEMBER 1952

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Korthals, voorzitter, en de heren Fens en Posthumus, leden, alsmede de heer Huigens, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

HENRI KOOT,

oud 68 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
kanselier der Nederlandse Orden.

Hij legt de eed af als getuige.

97163. De **Voorzitter**: Wij stellen het op prijs in het kort met u te spreken over het erewoord. U zult weten, dat in 1940 een groot aantal beroepsofficieren hun erewoord heeft gegeven. Van die officieren is een groep naar Engeland gegaan. Verder is in 1942 een groot aantal officieren in krijgsgevangenschap gebracht en van hen is ook een groep op erewoord vrijgelaten, om fysieke of welke redenen dan ook. Van deze mensen zou b.v. ook weer, na de bevrijding van het zuiden, reeds in 1944, een enkele in dienst van de Regering zijn gekomen. Het vraagstuk van het erewoord is altijd een nogal omstrede aangelegenheid. Aangezien u voorzitter bent geweest van de zuiveringscommissie, zouden wij het op prijs stellen, indien u uw mening over deze zaak zoudt willen geven en ons zoudt willen mededelen of en, zo ja, in hoeverre en op welke wijze u als voorzitter van deze commissie met deze kwestie bemoeienis hebt gehad.

A. Zoals u weet, ben ik als voorzitter van die zuiveringscommissie, die werd genoemd Commissie Beoordeling Officieren in Bezet Gebied, C.B.O.B.G., ook lid geweest van een tweede commissie onder voorzitterschap van de generaal J. J. G. baron van *Voorst tot Voorst*, die zich noemde Commissie Verantwoording Officieren Krijgsgevangenschap, C.V.O.K. In beide commissies is dit vraagstuk van tevoren besproken, zeer zeker onder de leden. Ik ben met mijn opinie voor de dag gekomen als oud-commandant van de B.S.; maar ook als docent op het gebied van cryptografie, geheimschrift, spionage en contra-spionage heb ik mijn leerlingen altijd voor ogen gehouden het beeld van diegenen, die menen in het gewaad van de vijand hun land het best te kunnen dienen, en voor wie ik persoonlijk het diepste respect had, omdat het do moedigste taak was bij de spionagedienst, in het gewaad van de tegenstander als enig overblijvend middel de taak van inlichting en spionage te verrichten. Ik heb er voorbeelden van genoemd, die in mijn bibliotheek waren te vinden. Zo heb ik mijn leerlingen voorgehouden het voorbeeld van een Duitser, die in Zuid-Afrika woonachtig, de Boerenoorlog had medegemaakt, en bij het uitbreken van de eerste wereldoorlog, omdat hij zulke goede diensten had bewezen als tolk in een concentratiekamp, belast werd met de censuur in Londen, terwijl het van het begin af zijn voornemen was om, onder het mom, dat hij een verdienstelijk Zuid-Afrikaner was, van Zuid-Afrika via Londen weer naar Berlijn te gaan. Dat is hem echter niet gelukt. Hij is altijd te midden van de Engelsen gebleven en heeft daar zijn diensten verricht. Hij heeft de mensen, van wie hij, op grond van telegrammen en berichten, die aan zijn oog voorbijgingen, wist, dat zij Duitse spionnen waren, gewaarschuwd en op deze manier heeft hij zijn land — hij was, zoals ik **zeide**, van oorsprong Duitser — buitengewoon groto diensten bewezen. Hij heeft daarover een boek geschreven — de titel is mij ontgaan —, dat zelfs voorzien is van een zeer prijzend voorwoord van admiraal *Hall*, die toen het hoofd was van de Engelse geheime **dienst**.

Van een omgekeerd geval, eveneens in een boek beschreven, heb ik mijn leerlingen ook kennis laten nemen. Dat betrof een Engelsman, die in Berlijn had weten door te dringen tot Generalstab III B

en daar, min of meer in het gewaad van een Duitser, voor Engeland diensten heeft verricht. Ik heb tot mijn leerlingen gezegd: Dat is de meeste efficiënte manier om berichten uit het vijandelijk kamp te krijgen.

97164. De heer **Fens**: Heet dat boek, waarover u zo juist sprak en dat voorzien is van een voorwoord van admiraal *Hall*, niet „The dark Invader“?

A. Ik geloof het wel. Ik had dergelijke boeken, maar mijn gehele bibliotheek is verbrand bij een bombardement.

Dan nog een geval uit de bezettingstijd. Gedurende de bezettingstijd, in 1943, naar ik meen — ik roep bij voorbaat uw clementie in wanneer het gaat om data en namen; ik heb in dat opzicht geen onberispelijk geheugen meer, wel wat betreft de quintessens — vroeg mij een van mijn oud-leerlingen van die cryptografische dienst, *de Graaf* — op het ogenblik, naar ik meen, reserve-kapitein; hij studeert voor tandarts — of ik hem zou kunnen steunen in zijn voornemen om een zelfde rol te spelen in de Ned. Arbeidsdienst. Ik heb hem gezegd: „Waar dit aanbod uit vrije wil uit u komt en het door mij niet is gelast, kan ik mij daarmee volkomen verenigen. Het is ook mijn voornemen geweest, maar ik heb mij zo zwaar gecompromitteerd tegenover de Arbeidsdienst, dat ik het niet kan doen. Doe het. Alle berichten, die u krijgt, kunt u bij mij spuien en ik zal ze elders spuien“. Ik heb hierover ook reeds een ander verteld aan de commissie, waarvan de heer *Donker* voorzitter was.

Tegen die achtergrond wil ik uw vraag beantwoorden, hoe ik sta tegenover het erewoord. Ik heb dat erewoord als reserve-officier nooit moeten afleggen. Toen ik van het vraagstuk hoorde, heb ik daarover direct mijn standpunt gesteld; ik heb het zo uitgedrukt: ik voor mij zie er geen been in niet twee vingers, maar alle tien vingers op te steken en misschien de zwaarste eed van trouw te zweren aan *Hitler*, als ik meen, dat dit de enige methode is om mijn land te kunnen helpen in dien zin, dat ik dan inlichtingen zou kunnen verschaffen. Ik stelde echter voorop: gij zult uw eigen belang daarmee niet dienen, maar het landsbelang, zoals uw geweten het u ingeeft. Als ik meen, dat dit de enige weg is, die ik moet bewandelen, dan doe ik dat. Daarnaast kwamen mij ook beelden voor de geest van officieren, die met zo'n erewoord uit krijgsgevangenschap zouden kunnen worden gehouden, maar die niets deden ten bate van het land; ik bedoel hiermede: ten bate van het daadwerkelijke verzet, zelfs hoger uitstijgende misschien boven een geestelijk verzet, omdat ik in de officier in de eerste plaats zie iemand, die al bij zijn bediging als officier zich voor ogen moet hebben gesteld, dat het hoogste offer van hem zou kunnen worden gevraagd. Ik dacht toen, dat het hoogste offer alleen lag in het militaire verzet. Ik maak nu, dank zij de voorbeelden van het geestelijkverzet, dit onderscheid niet meer. Ik heb zowel als lid van de commissie, waar dit vraagstuk het eerst ter sprake werd gebracht, als als verzetsman dit standpunt verdedigd, niet voor mij, maar voor andere mensen, die als mijn naaste medewerkers technisch genoemd kunnen worden, voor de tweede maal het erewoord te hebben gegeven, uit krijgsgevangenschap waren ontslagen en hier teruggekeerd, met, naar ik absoluut weet, het vooropgezette doel om hier het verzet, waaraan zij reeds debet waren, voordat zij in krijgsgevangenschap werden gevoerd, voort te zetten. Dat zijn heren als mijn chef staf, de tegenwoordige kolonel van de generale staf *M. de Boer*, de chef staf van de C.B.S., en b.v. de tegenwoordig generaal-majoor b.d. *J. Kok* van de Genie, die het hoofd was van mijn afdeling sectie V, mensen, die zich om dat werk te kunnen voortzetten voor de vorm een baantje hebben laten aanmeten.

Ik weet niet meer precies waar, maar ik meen, wat de heer *Kok* betreft, bij Waterstaat en wat de heer *de Boer* betreft, bij de Spoorwegen.

Dit is, zeer in het kort, mijn opvatting over het erewoord. Ik hoop niet, dat u in mij zult zien iemand, voor wie niet geldt: een man een man, een woord een woord. Voor mij geldt dat evenzeer als voor wie ook, maar ik kan mij voorstellen, dat, in gevallen waarin het geweten een rol speelt, dat geweten mij kan gebiedten: Je doet niet goed door je aan dat woord te houden; er is nog iets anders. waaraan

je je houden moet en waaraan je trouw moet zijn, **nl.** aan je hogere ik. Zo vat ik het op.

97165. De **Voorzitter:** Heeft de commissie, waarvan u lid bent geweest, deze zaak zelf ook nog ter beoordeling gekregen?

A. Ja.

97166. De **Voorzitter:** Wat is toen de houding van de commissie geweest?

A. Wat de commissie van Voorst tot Voorst betreft, heel in het begin had ik het idee, dat ik als verzetsman deze opvatting tegenover generaal van Voorst tot Voorst en generaal van *den* Bent hard moest verdedigen. Dat heb ik ook gedaan. Ik heb, naar ik meen, generaal van Voorst tot Voorst begrip doen krijgen voor mijn standpunt. Ook generaal van den Bent — het zijn twee goede vrienden van mij —, maar hij hangt nu eenmaal het standpunt aan: een man een man, een woord een woord. Zijn geweten geeft hem dat in. Mijn geweten zegt: er zijn gevallen, waarin je een ander criterium moet aanleggen. Het diepste van mijn geweten is voor mij niet secundair, maar primair. Generaal van den Bent en ik hebben elkanders standpunt weten te waarderen, dat kan ik u verzekeren. Er is geen gekrakeel uit geboren, maar omdat bij verschillende zaken dikwijls bleek, dat wij 2 tegen 1 stonden, heeft generaal van *den* Bent gezegd: Daaruit moet ik de conclusie trekken, dat het beter is, dat ik mijn ontslag neem. Omdat hij altijd in de minderheid was in dergelijke moeilijke gevallen, voor hem buitengewoon moeilijke gevallen, voelde hij zich in de commissie niet meer thuis. In die gevallen zei ik op grond van mijn geweten „ja”, generaal van Voorst tot Voorst zei gemeenlijk ook „ja” en generaal van *den* Bent „neen” en zo stond het telkens 2 tegen 1.

Wat betreft de C.B.O.B.G., waarvan ik voorzitter was, deze bestond uitsluitend uit z.g. „wilde verzetslieden”, die in dit opzicht dezelfde mening hadden als ik.

U hebt mij verzocht de stukken, die ik had, te uwer kennis te brengen, maar ik heb helaas na mijn ontslag als generaal schoon schip gemaakt. Die stukken zijn het slachtoffer geworden van mijn kachel en andere crematoria.

Ik heb er maar een paar van overgehouden, die, aan die verbranding ontsnapt, voor u van belang kunnen zijn.

In die tijd werd elke maand een O.D.-vergadering gehouden onder leiding van de kolonel *Six*. Uit een van die vergaderingen, in 1945 gehouden, is dit gecyclostyleerde stuk voortgesproten, ondertekend door luitenant-generaal jhr. *Röell*, een van de pioniers van de O.D., de oud-gewestelijk cornmanadant van de O.D., Gewest 12, mr. *Sikkel*, en de gepensioneerde kolonel *Boswijk*, oud-gewestelijk commandant van de O.D., Gewest 10.

De **Voorzitter:** Ik zou het wel op prijs stellen, indien u dit stuk aan de commissie zoudt willen ter hand stellen.

A. Daartegen heb ik geen enkel bezwaar. Ik heb hier nog de richtlijnen voor de werkwijze van de commissie, waarvan ik voorzitter was, alsmede de richtlijnen voor de voorzitters en de leden van de subcommissies van de C.V.O.K., de Commissie Verantwoording Officieren Krijgsgevangenschap, waarvan de generaal van Voorst tot Voorst voorzitter was. Ook deze stukken wil u gaarne ter hand stellen.

Ik weet niet, of u in het bezit bent van de vragenlijsten, die elke te beoordelen officier moest indienen. Ik kan u alleen één vragenlijst geven.

Toevallig heb ik nog een doorslag van een beoordeling van een officier, wiens naam ik heb doorgeschrappt met het oog op de mogelijkheid, dat per ongeluk die naam in het verslag zou komen. De subcommissie heeft in het onderhavige geval geadviseerd de betrokkene niet als officier te handhaven, omdat hij onvoldoende blij had gegeven van geestelijk verzet. Deze beoordeling is getekend door de voorzitter der subcommissie. Ik heb mij, zoals uit dit stuk verder blijkt, kunnen verenigen met dit oordeel en heb de Minister geadviseerd voornoemde officier in dit geval niet te handhaven.

Ik wil u gaarne dit stuk ter hand stellen.

Voor het geval u mij vragen zoudt willen stellen omtrent het aantal zuiveringsgevallen.....

97167. De **Voorzitter:** Dat laatste is inderdaad even in mijn hoofd opgekomen, maar de opzet was, uw oordeel te vernemen over het geven van het erewoord.

A. Dat heb ik medegedeeld. Ik geloof niet, dat ik mij duidelijker zou kunnen uitspreken.

Naar aanleiding van een schrijven van de Minister van Oorlog, waarin werd aangedrongen op het betrachten van de grootst moge-

lijke spoed, heb ik een rapport samengesteld, waarin ik de werkwijze van de commissie heb uiteengezet. Ik wil u dat rapport gaarne ter hand stellen. Achterin bevindt zich een overzicht van het aantal behandelde zaken in de periode Augustus 1945—December 1946.

Dat overzicht luidt, voor wat betreft de in genoemde periode verrichte werkzaamheden, als volgt:

„A. Het aantal zaken, waarin het advies der subcommissie, strekkende tot handhaving, zonder verder verhoor of onderzoek werd overgenomen en medegedeeld aan het Ministerie, bedroeg	6626
B. Aantal zaken, waarin door de subcommissie een ongunstig advies werd uitgebracht en na hernieuwd verhoor en onderzoek door de commissie aan het Ministerie definitief werd geadviseerd tot handhaving	860
C. Aantal zaken, waarin door de subcommissie een ongunstig advies werd uitgebracht en na hernieuwd verhoor en onderzoek door de commissie aan het Ministerie definitief werd geadviseerd tot niet-handhaven	927
D. Aantal zaken, waarin door de subcommissie een gunstig advies werd uitgebracht en door de commissie in verband met ingekomen klachten of om andere redenen een nieuw verhoor en onderzoek moesten geschieden, waarna definitief geadviseerd werd tot handhaven	145
E. Idem als sub D, doch waarin uiteindelijk definitief werd geadviseerd tot niet-handhaven	52
F. Aantal zaken, waarin uitsluitend na verhoor en onderzoek door de commissie aan het Ministerie definitief werd geadviseerd tot handhaving (hoofdofficieren)	169
G. Aantal zaken, waarin uitsluitend na verhoor en onderzoek door de commissie aan het Ministerie definitief werd geadviseerd tot niet-handhaven	7
Totaal aantal definitief afgehandelde zaken	8786.”

Nog te verrichten werkzaamheden.

„H. Aantal zaken, waarin door een subcommissie een advies is uitgebracht en waarin een nieuw verhoor door de Commissie heeft plaatsgevonden, doch waarin nog gewacht wordt op aan derden gevraagde inlichtingen

I. Aantal zaken, waarin door een subcommissie een advies is uitgebracht en waarin nog een nieuw verhoor en onderzoek door de Commissie moeten geschieden

J. Aantal zaken, welke nog in behandeling zijn bij de subcommissies:

subcommissie officieren van gezondheid

subcommissie paardenartsen

overige subcommissies

K. Aantal zaken, waarin nog een verhoor en onderzoek uitsluitend bij de Commissie moeten geschieden (hoofdofficieren)

L. Aantal zaken van officieren, van wie het juiste adres onbekend en nog niet ontvangen of opgespoord is

M. Aantal zaken van officieren, die buiten het Koninkrijk vertoeven

Ik heb het opgeteld: het aantal zuiveringsgevallen was 11 720, waarvan afgedaan 8786 en nog af te doen 2241.

In verband met de kritiek, die aan deze zuivering ten deel is gevallen, moet ik zeggen, dat ik het een voorrecht heb geacht, dat die kritiek zeer mild is geweest vergeleken bij de kritiek op de zuivering der ambtenaren e.d. De stukken zijn alle in het archief van de zuiveringscommissies opgeborgen en daarna in handen gesteld, voor zover nodig, van een soort van beroepscommissie, de z.g. militaire adviescommissie onder leiding van de generaal jhr. W. *Röell*, met als leden de kolonel *Hotz* van het voormalig Indische leger en de generaal *Pfaff*.

De **Voorzitter:** Ik dank u zeer voor de ons verstrekte inlichtingen en sluit hiermede het verhoor.

H. KOOT

KORTHALS, voorzitter.

FENS.

POSTHUMUS.

HUIGENS, griffier.

LITTING VAN VRIJDAG 12 DECEMBER 1952

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Korthals, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heer Fens, leden, alsmede de heer Huigens, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

WILLEM THOMSON,
oud 63 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
gepensionneerd luitenant-kolonel.

Hij legt de eed af als getuige.

97210. De **Voorzitter**: U was in de Meidagen van 1940 chef staf van de commandant Vesting Holland?

A. Ja.

97211. De **Voorzitter**: Bij de Enquêtecommissie is enige malen ter sprake gekomen het weggaan van de twee stellingcommandanten van Hoek van Holland en IJmuiden naar Engeland op de middag van de 14de Mei 1940.

Nu ressorteerden deze heren destijds onder de commandant Vesting Holland.

A. Ja, als positie-commandant; zij hadden een dubbele functie.

97212. De **Voorzitter**: Juist omdat het een dubbele functie was, deed zich de vraag voor, of, wanneer zij naar Engeland wilden vertrekken en daarvoor toestemming van de marine-autoriteiten hadden, het nuttig was geweest, het per se ook nodig was geweest, dat zij, voordat zij naar Engeland vertrokken, ook nog toestemming hadden gevraagd van de commandant Vesting Holland.

Dat is eigenlijk het probleem. waarover wij even met u zouden willen spreken.

Wij zouden gaarne van u willen vernemen, of zij contacten hebben opgenomen.

A. Neen.

97213. De **Voorzitter**: Zij hebben dus geen contacten opgenomen. Nu dit dus niet het geval blijkt, zouden wij gaarne van u willen vernemen. hoe het destijds door de commandant Vesting Holland en degenen, die rondom hem waren en tot wie u dus behoorde, is opgevat. Dat zou ik u nu gaarne willen vragen.

A. Mijnheer de Voorzitter, het had voor de Vesting Holland zelf minder betekenis, omdat zij wel commandant van een positie, maar geen troepencommandant waren. Het resultaat van hun vertrek is eigenlijk niet bemerkt geworden bij de Vesting Holland. Zij hebben hun taak overgegeven aan troepencommandanten, die onder hun bevelen stonden; dat waren commandanten van de infanterie en van de artillerie. Dat is geruisloos verlopen; wij hebben er niets van bemerkt aan het hoofdkwartier, tot men één of twee dagen later zei: Ook de commandanten van de posities Hoek van Holland en IJmuiden zijn verdwenen. Dat heeft ons wel enigszins verbaasd, maar wij konden begrijpen, dat, als zij in de gelegenheid waren tijds over te steken, zij die gelegenheid zouden aangrijpen. Zoals ik zeide, is het niet van betekenis geweest voor de verdere afwikkeling van zaken. Die troepencommandanten kregen hun opdrachten rechtstreeks van de Duitsers. Dat ging eigenlijk buiten de functie van de positiecommandanten om.

97214. De **Voorzitter**: Als ik het goed begrijp, hebt u en hebben de heren met u dat in 1940 ook niet bezwaarlijk geacht?

A. Neen.

97215. De **Voorzitter**: Hebt u ook niet het gevoel gehad: dit had moeten zijn besproken?

A. Neen.

97216. De heer **Fens**: Maar verandert het niet aan de situatie, dat de heren vóór de capitulatie zijn vertrokken? U zegt: Er waren geen narigheden, de Duitsers onderhandelden rechtstreeks met de troepencommandanten. Maar deze heren zijn vóór de capitulatie verdwenen.

A. Daarvan is mij niets bekend geweest. Eén of twee dagen daarna hadden wij toevallig contact met de posities. De Duitsers waren in de posities doorgedrongen en gaven rechtstreeks bevelen aan de troepencommandanten. De commandant van de Vesting Holland is in zijn commandovoering verder geheel uitgeschakeld geweest. Dat de heren vóór de capitulatie zijn verdwenen is ons nooit bekend geworden.

97217. De heer **Fens**: Het is een feit. En nu komt een andere vraag ter sprake, nl. of u er nu nog zo tegenover staat, dat u zegt: Ik kan het mij voorstellen.

A. Neen, volstrekt niet. Dit maakt een hemelsbreed verschil.

97218. De heer **Fens**: Toen stonden zij wel degelijk nog onder rechtstreeks commando van de commandant van de Vesting Holland.

A. Inderdaad.

97219. De heer **Fens**: Zij zijn alleen op aanwijzing van de chef van de marinestaf vertrokken, wetende, dat de capitulatie zou komen, maar dat verandert aan de bevelsverhouding in wezen niets.

A. Dat ben ik met u eens. In hoeverre aan de chef van de marinestaf bekend was, dat die capitulatie zou komen.....

97220. De **Voorzitter**: Dat was de chef van de marinestaf inderdaad bekend en dat was ook die heren bekend. Zij hebben dus van de chef van de marinestaf, die omtrent het heengaan van de marine als zodanig overleg had gepleegd met de opperbevelhebber, vergunning gekregen weg te gaan, maar het gaat ons er om. in verband met die dubbele functie, of zij niettemin loch aan de commandant van de Vesting Holland hadden moeten vragen of zij konden vertrekken.

A. Formeel was dat natuurlijk juist geweest.

97221. De **Voorzitter**: Waren de verbindingen toen nog volledig intact? Er was in dat opzicht geen enkele moeilijkheid? Daarop heeft men zich dus niet te beroepen?

A. Neen.

97222. De heer **Fens**: Had u een telexverbinding?

A. De commandant van de Vesting Holland niet, wel de marinestaf. Deze had een telexverbinding met de commandanten van de posities als marine-orgaan. Zij waren verantwoordelijk voor het zeeverkeer, de bewakingsdienst en de loodsdiens, het gehele zeeverkeer op Amsterdam en Rotterdam.

97223. De heer **Fens**: Welke verbinding had u?

A. Een telefoon.

97224. De heer **Fens**: Rechtstreeks?

A. Dat geloof ik niet.

97225. De heer **Fens**: U zult een telefoonverbinding hebben gehad via Leiden waarschijnlijk, het Westfront van de Vesting Holland.

A. De telefoonverbinding met de posities liep over de centrale van het Westfront, maar de positiecommandanteri stonden niet onder de commandant Westfront. Zij stonden rechtstreeks onder de commandant van de Vesting Holland.

97226. De heer **Fens**: Dat klopt dan niet met hetgeen kolonel *Hellingman* heeft gezegd, naar ik meen. Hij zou de kolonel de *Groot*, die commandant was van het Westfront van de Vesting Holland, niet meer hebben kunnen bereiken. Daarmede had hij geen contact?

A. Neen. De positiecommandanten stonden rechtstreeks onder de commandant van de Vesting Holland.

97227. De **Voorzitter**: Maar de verbindingen hebben in die dagen geen enkele moeilijkheid opgeleverd?

h. Voor zover mij bekend, neen.

97228. De **Voorzitter**: Tot het laatste moment niet?

A. Neen.

97229. De **Voorzitter**: Dan zou ik u willen vragen, of u zelf over deze zaak nog iets hebt te zeggen.

A. Ik heb iets te zeggen over een zeer belangrijke zaak, maar deze heeft geen betrekking op dit punt. Het gaat over een hoofdstuk, dat door de Enquêtecommissie reeds is afgedaan.

97230. De **Voorzitter**: Daarover zou ik in dit verhoor niet willen spreken. Het lijkt mij juist, dat u eerst aan ons mededeelt, waarover het gaat; dan kunnen wij ons daarover nader beraden.

Over dit punt hebt u dus op het ogenblik geen opmerkingen meer?

A. Neen.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en sluit ik het verhoor.

W. THOMSON.

KORTHALS, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

FENS.

HUIGENS, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 16 DECEMBER 1952

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Korthals, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetweaen en de heer van Leeuwen. leden, alsmede de heer Huigens, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

JAMES MARNIX DE BOOY,
oud 67 jaar, zonder vaste woonplaats,
oud-Minister van Marine.

Hij legt de eed af als getuige.

97231. De Voorzitter: Het is niet de eerste maal, dat u voor de Parlementaire Enquêtecommissie in zake het Regeringsbeleid 1940—1945 komt, maar wel voor deze sub-commissie.

De zaak is deze, dat u als Minister van Scheepvaart in het eerste Kabinet-Gerbrandy bent gekomen in 1944. In het tweede Kabinet-Gerbrandy bent u opgetreden als Minister van Marine, tevens als Minister van Scheepvaart, en werd u ook, naar ik meen, Minister van Oorlog ad interim.

A. Ja, dat ben ik ook even geweest.

97232. De Voorzitter: Dat bent u dus een korte tijd geweest. Voorts bent u in het daaropvolgende Kabinet-Schermerhorn ook Minister van Marine en Minister van Scheepvaart geweest.

A. Minister van Scheepvaart alleen ad interim.

97233. De Voorzitter: Inderdaad. Nu zou ik u willen vragen, hoe u, toen u als Minister van Marine op 23 Februari 1945 bent opgetreden, destijds de materiële en personele positie beoordeelde in verband met de taken, welke de marine naar uw mening nog in de naaste toekomst zou moeten vervullen.

A. Bedoelt u tijdens de oorlog?

De Voorzitter: Ja, maar ook in verband met de bevrijding van Nederlandsch-Indië.

A. Het kenmerkende van de materiële positie van de marine was, dat er maar heel weinig schepen waren overgebleven en dat, voor zover uit een oogpunt van personeelsvoorziening mogelijk was, getracht werd schepen te verkrijgen van de Engelsen, wat ook de enig mogelijke manier was om de vloot te versterken. In het algemeen gesproken werd om meer schepen gevraagd dan inderdaad zijn verkregen en waren er misschien ook wel meer aanvragen voor schepen dan — met het oog op de personeelspositie — later mogelijk zou blijken te bemannen. Wanneer er schepen in dienst werden gesteld, bleek vaak, dat er nog moeilijkheden waren met de personeelsvoorziening, omdat het totale aantal er in bepaalde gevallen wel kon zijn, maar de aantallen officieren, onderofficieren en specialisten niet in de juiste verhouding stonden tot de bemanning. Men moet wel bedenken, dat de personeelspositie veranderlijk was door verliezen enerzijds door aanvulling, door bevrijding van Nederland anderzijds.

97234. De Voorzitter: U zei zoëven, dat er niet veel schepen meer over waren. Moet ik daaruit al een veroordeling van voorafgaand beleid horen? Ik stel deze vraag, omdat men zich op het standpunt zou kunnen stellen, dat in de tijd, voorafgaand aan uw Ministerschap, de schepen op vele plaatsen waren ingezet — u weet b.v., dat heel veel van onze schepen in de Middellandse Zee hebben meegedaan — en men zou kunnen vragen, of het niet mogelijk geweest zou zijn

om wat meer van onze schepen te sparen voor de taak, welke ons later in verband met Nederlandsch-Indië wachtte; of is het uw oordeel, dat dat toch niet heel wel mogelijk zou zijn geweest?

A. In de eerste plaats zou ik willen zeggen, dat ik bij mijn optreden als Minister van Marine geen enkele kritiek had op het beleid van mijn voorganger, omdat hij niet gevraagd of getracht zou hebben het grootst mogelijke aantal schepen te krijgen. Ik vond een toestand, waarbij de marinestaf zeer goed ingevoerd was en zeer goede contacten had met de Britse staf en, naar mijn vaste overtuiging, ook het mogelijke kreeg. De algemene politiek was geweest, en ik continueerde die, om de schepen in te zetten tegen de vijand en de politiek was bepaald niet om de schepen in reserve te houden of uit de strijd te houden, ten einde daarmee naderhand op de een of andere manier te kunnen optreden, wanneer het meer direct ons eigen belang betrof. Ik ben ook overtuigd, dat een dergelijke politiek er toe geleid zou hebben, dat men veel minder willig zou zijn geweest met het geven van schepen aan de Nederlandse marine, aangezien geen enkele oorlogvoerende Mogendheid geïnteresseerd zou zijn om schepen, welke zij zelf ook zou kunnen bemannen, af te staan aan een andere marine, die ze niet gebruikte voor de oorlogvoering.

97235. De Voorzitter: Men zou kunnen zeggen, dat zij ze op een andere plaats hadden kunnen gebruiken, op een minder gevaarvolle plaats, omdat het cijfer van de ongevallen in de Middellandse Zee vrij hoog geweest is. Maar is het uw mening, dat men er onverstandig aan zou hebben gedaan?

A. Ik zou het ten minste meer dan onverstandig gevonden hebben. U hebt het nu over de oorlogsschepen, meen ik.

97236. De Voorzitter: Ja, ik heb het over de oorlogsschepen. Ik zou u voorts willen vragen wat indertijd uw mening was, misschien nu nog wel, over de combinatie van bevelhebber der zeestrijdkrachten en het Ministerschap.

A. Nooit heb ik de indruk gehad, dat daar grote bezwaren tegen waren. Mijn herinnering is evenwel, dat admiraal Furstner ongaarne deze combinatie had en meende, dat er bezwaren tegen waren. Zijn bezwaren kan ik mij niet herinneren op het ogenblik.

97237. De Voorzitter: Toen u als Minister bent opgetreden, hebt u verschillende taken voor u gezien. Nu zou ik u in de eerste plaats willen vragen, wat van uw zijde is gedaan om het commandement zeemacht Nederland op poten te zetten, dat hier in het bijzonder werkzaam is geweest voor de havens.

A. Voor die haven-parties?

De Voorzitter: Ja.

A. Ik herinner mij, dat daarvoor een betrekkelijk groot aantal mensen is ingezet. Er is geoefend in Engeland. Ik herinner mij eigenlijk niet veel bijzonders daarvan. De officieren en manschappen werden ingedeeld volgens een bepaald Engels systeem.

97238. De Voorzitter: Mijn indruk is, dat het geheel ook bevredigend heeft gewerkt en dat er geen bijzondere klachten over zijn geweest.

A. Ik kan mij er geen enkele bijzondere klacht over herinneren. Ik herinner mij, als ik mij iets er van herinner, dat er in het algemeen meer van die mensen geoefend zijn dan uiteindelijk misschien gebruikt zijn, maar dat lag ook voor de hand, want men wist ook niet wat de toestand precies zou zijn, wanneer men eenmaal ter plaatse was.

97239. De Voorzitter: Dan zou ik nu tot het volgende punt willen komen. U had dus ook te denken aan de strijd in het Verre Oosten. Voordat ik daar verder op inga, wilde ik even met u teruggaan tot het jaar 1943, toen er een vlootplan is opgezet.

A. In 1943?

De **Voorzitter**: Ja, dat was vóór uw tijd. Toen is het z.g. vlootplan-Termijtelen opgezet, u zult zich dat wellicht herinneren. Nu is wel gebleken uit datgene, wat wij tot dusver hebben gehoord, dat het een tamelijk ambitieus plan was, dat dus heel veel er bij werd gevraagd. De vraag, welke wij in dit verband zouden willen stellen, is wat uw mening destijds is geweest, of u er nog bemoeienissen mee hebt gehad, of u nog bent geplaatst voor de vraag toch nog in dezelfde richting te werken; of is het uw mening geweest, dat het vlootplan dermate ambitieus was, dat er onmiddellijk in een andere richting moest worden gekoerst?

A. Ik herinner mij, dat ik met een vlootplan gewerkt heb, dat inderdaad, als men bekijkt hoe de toestand nu is, zeer ambitieus was. Het bestond, als ik mij goed herinner, uit drie smaldelen; de bedoeling er van was: één in Oost-Indië te hebben, één in West-Indië, naar ik meen, en één in Nederland, min of meer in reserve.

De algemene taak was gebaseerd op de ervaring, welk wij gehad hadden in de oorlog, namelijk dat, omdat geen eenheden van de Nederlandse vloot te vormen waren, d.w.z. „striking forces”, of „task forces”, maar men een paar torpedojagers, een paar mijnenleggers en een paar fregatten had, er nooit bevel gevoerd werd door een Nederlands zeeofficier over meer dan één schip, hoogstens een enkele maal over een groep jagers. De bedoeling was dus — wanneer men hierover spreekt, moet men terugdenken aan het vertrouwen, dat toen nog bestond, dat Nederlandsch-Indië weer Nederlandsch-Indië zou worden — om de kleinst mogelijke eenheden op te zetten, die als eenheid onder eigen vlag en onder eigen vlagofficier zouden medewerken met de geallieerde vloeten. Op die basis is het vlootplan opgezet. Toen kwam men al spoedig tot de conclusie, dat men drie eenheden zou moeten hebben, omdat men anders niet voldoende kon oefenen en rouleren.

97240. De **Voorzitter**: Dat is nog steeds het plan van 1943, waar u het over hebt?

A. Ik geloof niet, dat dit het plan 1943 is, maar het is het plan, waarover ik in 1945 besprekingen heb gevoerd. Dit laatste plan was ook door admiraal Termijtelen uitgewerkt.

97241. De **Voorzitter**: Ziet u wel een zeker verband tussen de plannen?

A. Ik herinner mij niet het vlootplan 1943 als zodanig. Termijtelen was de chef staf en het was zijn taak om ook o.a. het vlootplan op te zetten. In 1945, toen ik Minister van Marine was, hadden wij een vlootplan. Dat was om de gedachten te bepalen voor de opbouw van de vloot na de oorlog.

97242. De **Voorzitter**: Ik mag u b.v. over dat vlootplan van 1943 — ik zal het niet helemaal voorlezen — er aan herinneren, dat het o.a. bevatte: twee 8-inch kruisers, twee 6-inch kruisers, zes torpedobootjagers. Ik meen, dat het toch nog iets wijder strekking had dan het vlootplan van 1945.

A. De details kan ik mij niet herinneren, maar het vlootplan van 1945 bestond, als ik mij niet heel erg vergis, uit drie eenheden, bestaande uit een „light aircraft carrier”, enige kruisers en torpedojagers. Zo was iedere eenheid, maar ik geloof, dat de 8-inch kruisers er uit waren, maar dat weet ik niet zeker.

97243. De **Voorzitter**: In ieder geval herinnert u zich niet precies meer hoe het met het vlootplan 1943 gegaan is.

A. Daar herinner ik mij eigenlijk niet veel van. Als u mij gevraagd had of het bestond, zou ik geantwoord hebben, dat ik het mij niet herinnerde.

97244. De **Voorzitter**: U weet dus ook niet hoe het verder ontvanging is door de Combined Chiefs of Staff destijds?

A. Neen.

97245. De **Voorzitter**: Wij weten, dat het daar geen erg goede ontvangst heeft gehad. Maar dat ging dus buiten u om.

Nu zou ik u nog een vraag willen stellen. In September/October 1945, dus nog in de tijd van uw Ministerschap, werd er in Nederland heel veel gedaan voor de opbouw van de Marine; u hebt mij al herinnerd aan de uitgebreide vlootplannen, die destijds hier werden gekoesterd. Er was destijds nogal een ernstig tekort aan personeel, dat taken kon overnemen in Nederlandsch-Indië; er waren ook vaak zee-officieren bij betrokken om daar civiele taken over te nemen,

want het bestuur moest toch worden overgenomen. Er is mij b.v. medegedeeld, dat de Javasche Bank destijds overgenomen is door enige zeer jonge zee-officieren. Is destijds nog overwogen om door de Marine meer mensen naar Indië te laten gaan vanwege het daar bestaande tekort?

A. U bedoelt dus om naar Indië te laten gaan in civiele betrekkingen?

De **Voorzitter**: Neen, met civiele taken.

A. Dat was dus waarschijnlijk het Militair Gezag.

De **Voorzitter**: Laten we zeggen Militair Gezag, ja.

A. Voor zover ik mij kan herinneren, is er altijd grote terughoudendheid geweest voor het afstaan van zee-officieren aan het Militair Gezag in Indië, door de overweging, dat er in het algemeen gebrek was aan jonge zee-officieren, vooral doordat de zee-officieren, die uit krijgsgevangenschap terugkwamen, niet geschikt waren voor uitzending naar Nederlandsch-Indië; alleen de zee-officieren, die de hele oorlog hadden meegemaakt, waren, ruwweg gezegd, geschikt voor uitzending naar Indië. In het algemeen werd er geen marinepersoneel afgegeven dan voor marinetaken. Ik herinner mij, dat tijdens de oorlog er nogal eens verschil van mening geweest is tussen luitenant-admiraal Helfrich en de Luitenant-Gouverneur-Generaal van Mook juist voor dat afstaan van zee-officieren voor dat Militair Gezag. Dat geval van de Javasche Bank was mij niet bekend, maar ik stel mij voor, dat, als ik het geweten had, ik er tegen geprotesteerd zou hebben.

97246. De **Voorzitter**: In ieder geval heb ik begrepen, dat uw mening, ook destijds, was, dat men in die periode van hieruit geen mensen daarvoor kon missen.

A. Tenzij men het idee opgaf om de vloot op te bouwen. In de eerste tijd, 1945 en 1946, zijn verschillende torpedojagers overgenomen van de Engelsen en bemand naar Nederlandsch-Indië uitgestuurd; dat was anders zeker niet mogelijk geweest, wanneer er op enige schaal personeel was afgegaan.

97247. De **Voorzitter**: Ik kom nu tot een ander punt: de mariniersbrigade. De heer de Bruyne heeft daarover bij ons ook verklaringen afgelegd en die heeft ons medegedeeld, dat het met het werven voor de mariniersbrigade in het zuiden buitengewoon vlot ging en wij er ook goede resultaten mee bereikt hebben. Maar de Regering heeft zich op het standpunt gesteld, dat die mariniersbrigade per se niet alleen mocht bestaan uit mensen uit het zuiden, zodat wij op een goed ogenblik die werving hebben moeten stopzetten. Men kan nu stellen, dat, wanneer wij met de werving door hadden kunnen gaan, wij omstreeks halverwege 1945 toch wel in staat zouden zijn geweest om in het Oosten taken te gaan vervullen. Doordat de Regering zich op het standpunt heeft gesteld, dat het niet hoofdzakelijk mocht bestaan uit mensen uit het zuiden en wij maar even moesten wachten tot het noorden bevrijd was en er een gedeelte uit het noorden kon bijkomen, is die hele zaak aanzienlijk vertraagd.

A. Ik herinner mij zeker niet, dat er instructies geweest zijn om de werving in het zuiden stop te zetten of te verminderen, omdat men geen brigade wilde hebben, die uitsluitend uit zuiderlingen bestond. Evenmin herinner ik mij, dat de brigade minder snel dan mogelijk is opgebouwd, omdat de werving verminderde. Daarentegen werd bij de opbouw van de mariniersbrigade afgegaan op hetgeen men in Amerika bereid was op te leiden. In dit verband hadden wij eens een detachement van 750 man te Antwerpen om naar Amerika te verschepen en werd de verscheping afgelast, omdat de Amerikanen niet meer mensen wensten op te leiden.

97248. De **Voorzitter**: Misschien mag ik dadelijk op dit laatste nog eens terugkomen, maar in verband met dat stopzetten der werving van mensen uit het zuiden voor de mariniersbrigade zou ik u willen herinneren aan hetgeen de heer van Lidth de *Jeude* hier voor onze commissie heeft verklaard, namelijk, dat uit het zuiden maximaal 2/5 der strijdkrachten mocht komen. Dus het deel uit het zuiden mocht niet hoger zijn dan 2/5 van het totaal der strijdkrachten. Misschien herinnert u zich deze uitspraak?

A. Daar herinner ik mij niets van.

97249. De **Voorzitter**: Dan kom ik nog even terug op die mariniers, waarover u zoëven sprak. Is het inderdaad zo geweest, dat op een goed ogenblik de heer de Bruyne — dat moet ongeveer geweest zijn Juli/Augustus 1945 — er zeer op aangedrongen heeft bij de

Amerikanen om de daar aanwezige mariniers 6 à 8 weken langer te laten trainen, opdat zij een behoorlijke training achter de rug zouden hebben en niet onvoldoende getraind afgeleverd zouden worden?

A. Ik kan het mij niet herinneren. Kolonel de Bruyne was over het algemeen te Washington en hem werd een grote mate van zelfstandigheid gelaten. Het is dus mogelijk, dat hij aangedrongen heeft op een langere oefentijd der mariniers, die daar aanwezig waren, en hij zal daar zijn goede redenen wel voor gehad hebben.

97250. De **Voorzitter:** Bij het werven in het zuiden had, als ik het goed heb begrepen, de marine de prioriteit gekregen?

A. Ik weet niet, of de marine de prioriteit had, omdat zij die gekregen had of wel omdat er veel meer liefhebberij was voor de marine en het korps mariniers dan voor grensbataljons e.d.

97251. De **Voorzitter:** Viel dat in ieder geval niet samen met hetgeen S.H.A.E.F. vroeg, de z.g. „S.H.A.E.F.-requirements“? Ik meen ook te weten, dat u destijds daarover ook de besprekingen hebt gevoerd.

A. Betreffende de S.H.A.E.F.-requirements kan ik u zeggen, dat wij in het algemeen van S.H.A.E.F. slechts met de grootste moeite of niet gedaan konden krijgen mensen te werven en te oefenen voor de strijd in het Oosten. Het verhaal was altijd; wij moesten eerst maar helpen Duitsland te overwinnen; het Oosten kwam wel terecht! De Nederlandse Regering was er op gesteld om troepen te werven en te oefenen, die in het Oosten ingezet zouden kunnen worden; dat is altijd stelselmatig door S.H.A.E.F. tegengewerkt. Toen zijn er ontstaan de z.g. „light infantry battalions“, half bewapende troepen.

97252. De **Voorzitter:** Ik meen, dat het zelfs ging om 35 000 man.

A. Ja. Die zouden in etappetroepen dienst doen in Duitsland en later bij de bezetting van Duitsland waarschijnlijk ook nog. Dat wensten wij niet. Wij wensten troepen te hebben voor het Oosten. In het algemeen was de zaak zo, dat S.H.A.E.F. zich betrekkelijk weinig met het werven voor de marine bemoeide. Ik kan mij niet herinneren, dat ik daarover moeilijkheden gehad heb, b.v. dat het beperkt werd of dat men het vanwege S.H.A.E.F. probeerde te beperken.

97253. De **Voorzitter:** Nu kom ik op het terrein van het vervoer naar Engeland. Ik heb uit de stukken wel de indruk gekregen, dat het voor de marine gemakkelijker was om mensen van hier naar Engeland vervoerd te krijgen dan voor het leger. Ik meen, dat van de marine wel een 10 000 man naar Engeland zijn gebracht, terwijl het leger dat aantal vóór September 1945 per se niet heeft bereikt. Hebt u er enig idee van of hierbij ook nog zekere sympathieën bij de Geallieerden een rol speelden of dat er andere redenen voor waren?

A. Men wist in Engeland wat de Nederlandse marine was en minder wat de Nederlandse luchtmacht was. De contacten, die de Nederlandse marine in Engeland had, waren niet beter dan van de landmacht.

97254. De **Voorzitter:** Wij bezaten niet veel vrijheid van beschikking over onze schepen destijds, het was allemaal „gepooled“.

A. Ja, de koopvaardijsschepen waren alle „gepooled“ en wij hadden niet de vrije beschikking over schepen. Wij konden slechts de beschikking krijgen over schepen, zoals ieder ander die verkreeg en wel via het „Ministry of Wartransport“. Ik herinner mij een geval, dat de Nederlandse Regering een schip wenste te sturen naar Walcheren, de „Amstelstroom“, met levensmiddelen; de Engelsen hebben geprobeerd, dat te beletten. Dit schip was toevallig in een ander contract met de Engelse Regering dan de andere schepen, dus toen heb ik kans gezien om te zeggen, dat het schip toch naar Walcheren zou gaan en dat is ook gebeurd, maar dat was een enkeling. In het algemeen hadden wij geen vrije beschikking over de schepen.

97255. De **Voorzitter:** Nu heeft in dit verband ons uw opmerking getroffen, dat er op een goed ogenblik 750 man uit Antwerpen zouden vertrekken. Er is ons nog een bepaald geval voorgelegd — het is mogelijk, dat u zich dat niet herinnert, maar misschien toch ook wel —, dat in de periode van 15 April tot 15 Mei enige malen met de toestemming van de „Combined Chiefs of Staff“ 1400 man kon worden afgevoerd voor de gezagsbataljons, die uiteindelijk naar Indië zijn gegaan. Nu zou ik u willen vragen, of u zich nog herinnert wat de reden er van is geweest, dat er op dat ogenblik geen gebruik van kon worden gemaakt, terwijl het toch wel bekend was, dat er mensen nodig zouden zijn.

A. De mariniers in Antwerpen, waar ik het over had, kwamen in een latere periode voor, namelijk toen de Amerikaanse Regering bezwaren begon te maken tegen het bevechten van de Indonesiërs. Er is ook nog sprake van geweest, dat die mariniersbrigade helemaal niet verscheept kon worden naar Indonesië, dus hebben zij de training in verband met die 750 man, die nog getraind moesten worden in Amerika, stopgezet. Dat is bepaald later in 1945 geweest. Ik herinner mij zeker niet, dat er in April/Mei 1945 mogelijkheden tot verscheeping van gezagsbataljons zijn geweest, waar geen gebruik van gemaakt zou zijn.

97256. De **Voorzitter:** Dan wilde ik nog even terugkomen op hetgeen wij zoëven bespraken betreffende de S.H.A.E.F.-requirements. Zoals u zoëven zei, wilde S.H.A.E.F. die mensen hebben voor de strijd in het Westen. Hebt u daarover met S.H.A.E.F. de besprekingen gevoerd? Nu zijn wij een verdrag met S.H.A.E.F. tegengekomen, laten we het even zo noemen, maar dat dateert van na de capitulatie van Duitsland. Was de bedoeling er van om wat voorheen afgesproken was nog eens even op legale basis te brengen?

A. Ik herinner mij een overeenkomst met S.H.A.E.F., maar niet wanneer die gesloten is. Als veronderstelling geef ik, dat die toch nog getekend is, omdat die overeenkomst ook voor de bezetting van Duitsland gold.

97257. De **Voorzitter:** Het interesseert mij ook, omdat Minister *Meynen* destijds nogal moeite heeft gehad om die troepen weer van S.H.A.E.F. los te krijgen; dat was in October 1945. Daarom vragen wij u wat de opzet was van het verdrag, wanneer we er rekening mee houden, dat het eerst na de capitulatie gesloten is geweest. Maar u veronderstelt dus, dat het was voor de troepen in Duitsland?

A. Ja, dat denk ik.

97258. De **Voorzitter:** Nu wilde ik nog een enkel woord zeggen over de positie met betrekking tot *MacArthur* en *Mountbatten*. Indien ik het wel begrepen heb, is de positie van die twee heren niet gelijk geweest. De benoeming van *MacArthur* tot opperbevelhebber is namelijk ook mede-ondertekend door de Nederlandse Regering, waardoor *MacArthur* dus ook namens onze Regering handelde en namens onze Regering de belangen behartigde. *Mountbatten* is benoemd tijdens de Quebec-conferentie en dat benoemingsbesluit is alleen getekend door Engeland en Amerika, voor zover wij hebben kunnen nagaan, en zeker niet door Nederland. Heeft dit nu nog moeilijkheden ten gevolge gehad? Want *Mountbatten* was daardoor niet in een gezagsverhouding tot de Nederlandse Regering gekomen en daardoor was het b.v. de heer van Mook niet mogelijk die entrée bij *Mountbatten* te hebben, welke hij wel had bij *MacArthur*. In de praktijk is het ook wel gebleken, dat de toegang tot *MacArthur* voor het Nederlandse kamp gemakkelijker was dan die tot *Mountbatten*. Om die moeilijkheden vragen wij u, wat de reden is geweest, dat de Nederlandse Regering het benoemingsbesluit van *Mountbatten* niet heeft mede-ondertekend. Zijn er bewust redenen voor geweest? Hoe heeft men dat destijds gezien?

A. De benoeming van *Mountbatten* was juist wat de Engelsen wilden, maar *MacArthur* was er tegen en de heer van Mook was, als ik mij wel herinner, er ook tegen, daar hij meende, dat de zaken voor ons beter zouden gaan onder *MacArthur* dan onder *Mountbatten*. Ik ben er vrij zeker van, dat de benoeming van *Mountbatten* heeft plaats gevonden zonder dat wij er in gekend zijn.

97259. De **Voorzitter:** Daarom zal het besluit niet door de Nederlandse Regering meegetekend zijn?

A. Dat is vermoedelijk de reden. Het was een fait accompli waarschijnlijk.

97260. De **Voorzitter:** Bent u het met mij eens, dat dit de verhouding tot *Mountbatten* heel anders maakte dan tot *MacArthur*?

A. Daar ben ik het niet geheel mee eens. Formeel geloof ik, dat u gelijk hebt en dat het een andere positie gaf, doch materieel maakte het geen enkel verschil. Als men de politiek bekijkt, welke *Mountbatten* voerde, al of niet in opdracht van de Engelse Regering, geloof ik, dat daarbij inmenging van Nederlandse kant niet gewenst werd.

97261. De **Voorzitter:** U verklaart het dus gewoon uit de politieke situatie?

A. Ja.

97262. De **Voorzitter**: Dan is er nog een „legal agreement“ geweest, dat door *MacArthur* en *Mountbatten* medeondertekend is. De onderhandelingen met *MacArthur* zijn ook erg vlot verlopen. Met *Mountbatten* duurden de onderhandelingen bijzonder lang om de zaak betreffende de gezagsuitoefening in Nederlandsch-Indië tot stand te laten komen. Herinnert u zich wat zich daarbij heeft afgespeeld? Het moet, als ik mij goed herinner, op 24 Augustus 1945 tot stand gekomen zijn. En waarom was het „agreement“ met *Mountbatten* ongeveer of helemaal gelijklopend aan het „agreement“ met *MacArthur*, terwijl dit laatste veel eerder tot stand gekomen was?

A. Ik vermoed, dat het „agreement“ met *MacArthur* verviel door de benoeming van *Mountbatten*. De Nederlandse Regering wenste zich van dezelfde rechten te verzekeren, welke zij in de tijd van *MacArthur* had gehad.

97263. De **Voorzitter**: Had naar het oordeel van de Nederlandse Regering het feit, dat Japan intussen was gecapituleerd, geen wijziging in het „agreement“ moeten brengen?

A. Ik denk, dat de oorzaak was, dat het werkelijke gezag over Nederlandsch-Indië nog niet door ons zelf was verkregen. De moeilijkheid is altijd geweest, dat de Engelsen op Java zaten en het werkelijke Nederlandse gezag er niet was. Er waren wel mensen om het gezag uit te oefenen, maar zij konden het niet uitoefenen.

97264. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Was het ná de capitulatie van Japan nog nodig het „legal agreement“ te sluiten met *Mountbatten*?

A. Ik zou geneigd zijn om te denken, dat dat het enige was om ons nog enige positie te verschaffen.

97265. De **Voorzitter**: Volgens het „legal agreement“ werd de „de facto“-autoriteit om alle maatregelen te nemen, gelegd in handen van *Mountbatten*. Werd hierdoor van de zijde van *Mountbatten* het Nederlandse gezag niet des te gemakkelijker op zij geschoven?

A. Neen.

97266. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Kunt u niet zeggen waarom? Het betreft hier een kardinaal punt. Zoudt u er iets meer van kunnen vertellen?

A. Dat zouden slechts mijn eigen supposities zijn.

97267. De **Voorzitter**: Hebt u met die onderhandelingen niet veel te maken gehad?

A. Daar heb ik niets mee te maken gehad, voor zover ik mij kan herinneren.

97268. De **Voorzitter**: Kwam dat ook niet zoveel voor in de Ministerraad?

A. Het werd wel in de Ministerraad behandeld, maar het was niet zo eenvoudig om op een dergelijke afstand te beoordelen wat er ging gebeuren.

97269. De **Voorzitter**: Ik zou u nog een vraag willen stellen in verband met de wijziging van de theatergrenzen in het Verre Oosten, waardoor dus de bevoegdheden van *Mountbatten* en *MacArthur* werden gewijzigd. Achteraf gezien is dat misschien een zaak geweest, welke niet zo gelukkig is geweest, en ik meen ook te weten, dat men destijds er ook niet zo ingenomen mee was. Waarschijnlijk hebt u ook dit slechts van ter zijde meegemaakt, maar is het u bekend wat onze Regering gedaan heeft om deze verlegging van theatergrenzen te voorkomen? Voor het grote publiek is dit wel uit de lucht komen vallen, maar voor de Regering niet, want wij menen te weten, dat de Nederlandse autoriteiten, die begin 1945 in het Verre Oosten waren, er de Nederlandse Regering opmerkzaam op hebben gemaakt, dat dit in de lucht hing. Deze autoriteiten kwamen dit te weten door haar besprekingen met de geallieerde officieren daar. Het heeft de Nederlandse Regering dus niet bepaald overvallen.

A. Ik herinner mij, dat er berichten uit Nederlandsch-Indië waren gekomen, dat de Engelsen op verlegging der theatergrenzen aandrongen, waar *MacArthur* tegen was.

97270. De **Voorzitter**: Weet u ook nog, wat van onze kant gedaan is om dat tegen te gaan? Ik zou mij b.v. kunnen indenken, dat de heer *Loudon*, die destijds onze ambassadeur in Washington was, ook ter zake een rol zou hebben gespeeld.

A. Ik kan mij niet herinneren wat er van onze kant gedaan is. Het is wel in de Ministerraad geweest. Het was een moeilijke kwestie om te beoordelen; ofschoon het achteraf wel duidelijk is geworden, dat wij met *Mountbatten* slecht af waren, is daarmee nog niet bevesten, dat wij met *MacArthur* goed af zouden zijn geweest.

97271. De **Voorzitter**: Was dat de mening destijds ook al?

A. Er was destijds een mening, dat men met *MacArthur* beter af zou zijn dan met *Mountbatten*, maar het zou mij niet verbazen, als er toen ook een mening was, dat men met *Mountbatten* beter af zou zijn. In het algemeen had de Nederlandse Regering wat meer invloed bij de Engelse dan bij de Amerikaanse Regering.

97272. De **Voorzitter**: Hebt u de indruk, dat destijds een gedeelte van de Ministers vóór *MacArthur* en een ander deel vóór *Mountbatten* was, waaruit een houding van de Nederlandse Regering resulteerde van: „laten we er dan verder maar niets aan doen“.

A. Ik houd het voor mogelijk, dat er twee meningen in de Ministerraad waren, de ene vóór *Mountbatten*, de andere voor *MacArthur*. Mijn mening en de discussies van toen kan ik mij niet herinneren, maar ik zou mij best kunnen voorstellen, dat ik toen vóór *Mountbatten* was — op het ogenblik ben ik wel wijzer —, omdat de algemene positie zó was, dat men bij de Engelse Regering nog wel wat gedaan kon krijgen en bij de Amerikaanse Regering weinig. Zelfs de Engelsen hadden de grootste moeite om bij de Amerikanen war gedaan te krijgen. Het verschil was in dit geval, dat *MacArthur* persoonlijk niet altijd deed wat zijn Regering hem vertelde en zich blijkbaar als ideaal gesteld had om Nederlandsch-Indië weer intact terug te geven.

97273. De **Voorzitter**: Dan zou ik nog een vraag willen stellen in verband met de moeilijkheden, welke er destijds zijn gerezen over de uitzending van onze troepen naar Nederlandsch-Indië. U zult zich herinneren, dat troepen van ons in Indië aankwamen, die teruggestuurd werden met de opdracht voorlopig maar naar Malakka te gaan. Weet u nog, hoe zich dat precies heeft toegeleden, welke bemoeienissen u er mee hebt gehad en welke stappen de Nederlandse Regering in verband daarmee heeft ondernomen?

A. Er werden troepen van hieruit uitgestuurd, die in Engeland werden uitgerust en enigszins getraind. Onder Engels militair bevel zouden zij ingezet worden in Nederlandsch-Indië, maar de Engelse bevelhebber vond de troepen nog niet geschikt om in te zetten op Java of de andere eilanden en stuurde hen dus voor een verdere militaire training naar Malakka. Men kon hier moeilijk tegen inbrengen, dat de troepen uitstekend getraind waren; dat waren zij beslist niet. De vraag is natuurlijk gewettigd, of de Engelse bevelhebber dit deed, omdat hij de troepen werkelijk niet voldoende getraind vond of omdat hij geen Nederlandse troepen in Nederlandsch-Indië wenste te hebben. In het algemeen werd daartegen door de Nederlandse Regering stelling genomen, want de lijn was om Nederlandse troepen te krijgen in de Nederlandse bezittingen.

97274. De **Voorzitter**: Werden in verband daarmee nog concrete stappen op hoger niveau ondernomen?

A. Dat kan ik mij niet herinneren. Men was constant in de weer om troepen uitgestuurd te krijgen, waar dan schepen voor nodig waren, en de troepen uitgerust te krijgen, maar de uitrusting moest komen van de Engelsen; en verder om onze troepen in Nederlandsch-Indië aan de wal te krijgen, maar niet in Malakka.

97275. De **Voorzitter**: Herinnert u zich, dat de heer *van Mook* in het najaar van 1945 om 70 000 man gevraagd heeft? Het antwoord daarop is geweest, na overleg met de generale staf, dat die zeker niet in korte tijd gezonden konden worden, maar dat er een aanzienlijke periode overheen zou gaan.

A. Ik herinner mij dit geval niet, maar ik ben er van overtuigd, dat de oorzaak er van was, dat wij zelfstandig nog niets konden doen, want wij waren zowel wat de verschepping als wat de uitrusting betreft gebonden, want de uitrusting hadden wij zeker niet.

97276. De **Voorzitter**: Ik wilde nog even terugkomen op wat wij zoëven bespraken over de Amerikanen, in verband met de wijziging van de theatergrenzen. Achteraf weten wij dus hoe alles is gelopen; maar was destijds ook bekend, dat de Amerikanen drie divisies gereed hadden om Nederlandsch-Indië te bezetten?

A. Het kan zijn, dat ik het geweten heb, maar ik herinner het mij nu niet.

97277. De Voorzitter: Ik vraag het, omdat de Engelsen steeds hebben gezegd: „Wij hebben geen troepen“, en was het u bekend, dat de Amerikanen wèl troepen hadden? Het is later toch de moeilijkheid geweest, dat de Engelsen met zo weinig troepen in Indië kwamen?

A. Ik kan het mij niet herinneren.

97278. De Voorzitter: Dan zou ik u nog tot slot een vraag willen stellen over de technische inrichting van het geheel. Hoe was het met die „shipping pool“?

A. De gehele Nederlandse koopvaardijvloot was gevorderd door de Nederlandse Regering en was in haar geheel gecharterd door de Engelsen en later door de Engelsen en Amerikanen gezamenlijk. Het operationele bevel hierover ging over op de Engelsen, maar daar hadden wij invloed op. Wij hebben b.v. kans gezien om de „Nieuw-Amsterdam“ de gehele oorlog door uit de meest gevaarlijke wateren te houden; dergelijke incidentele invloed hadden wij. Wij werden ook gekend bij de allocatie van de schepen; wij konden onmiddellijk protesteren, wanneer er een groter percentage van de Nederlandse vloot op een gevaarlijk terrein werd ingezet dan het percentage van b.v. de Britse of Noorse vloot in dat geval was. Het operationele bevel over de schepen was niet in handen van de Nederlanders.

97279. De Voorzitter: Ik meen, dat ik aan het einde ben gekomen van de vragen, welke ik had willen stellen. Meent u, dat u van uw kant nog iets hebt op te merken, dat nuttig zou kunnen zijn voor ons om het beleid te beoordelen?

A. Het is meer een vraag dan een opmerking; ik heb niet goed begrepen wat het belang was van het vlootplan 1943 van admiraal *Termijtelen*. U zei daarvan, dat het door de „joined Chiefs of Staff“ niet goed zou zijn opgenomen, maar zij namen bijna nooit iets goed op.

De Voorzitter: Mijn bedoeling was om van u, oud-Minister van Marine, te horen, hoe u destijds over het plan hebt gedacht.

A. Het plan van 1943 was, geloof ik, niet *speciaal* voor opbouw na de oorlog, maar voor wat men tijdens de oorlog nog hoopte te krijgen van de Engelsen, dan ligt het voor de hand, dat er toen het uiterste gevraagd is, wat wij met onze eigen mensen konden bemannen. Waar het bij de Nederlandse marine om moest gaan, was om zich een naam te maken, waarvan men dan naderhand profijt zou trekken en waarvan men meteen al profijt had, dat men kon zeggen: Wij hebben toch maar weer dit gedaan. wij hebben toch weer meegedaan.

97280. De Voorzitter: Het ging er toch evenzeer om, of het gehele plan uitvoerbaar was, nl. of men alle gevraagde schepen kon bemannen en of men bij machte was dit te financieren.

A. Voor de schepen werd in het algemeen niet betaald of er werd later voor betaald, dus dat kwam niet als eerste overweging. Ik herinner mij, dat men na de val van Nederlandsch-Indië hoopte, dat er voldoende personeel zou vrijkomen om twee zware kruisers te bemannen. Als dit mogelijk geweest zou zijn, hadden die twee zware kruisers ingezet kunnen worden in de Pacific-oorlog, dus zouden er twee behoorlijke schepen meegedaan hebben.

97281. De Voorzitter: Heeft men door een al te ambitieus plan op te stellen, wat de goedkeuring niet wegdroeg en wat de zaak dus als het ware op lange termijn schoof, een kleiner plan, dat wel verwezenlijkt had kunnen worden, niet gedwarsboomd? Hiervan zou het gevolg geweest kunnen zijn, dat wij ten tijde, dat wij de schepen nodig hadden, minder hebben gehad dan wij op dat moment hadden kunnen hebben. Want toentertijd hadden wij niet zoveel. Met die tijd bedoel ik 1945.

A. De marine heeft tijdens de oorlog het uiterste gekregen. De Engelsen hadden zelf ook gebrek aan schepen, dus namen zij eerst wat zij zelf nodig hadden en dan kreeg de Nederlandse marine nog wat. Na de oorlog, toen de toestand wat gemakkelijker was, hebben wij verschillende torpedojagers gekregen, ook de „Karel Doorman“ en deze zijn naar Nederlandsch-Indië gestuurd. Mijn algemene impressie is dus, dat de marine alles gekregen heeft wat zij heeft kunnen krijgen, al was misschien het ambitieuze plan van 1943 niet acceptabel voor de „Combined Chiefs of Staff“; in het algemeen moet men overvragen bij zo'n gelegenheid en geloof ik niet, dat dit een verkeerde uitwerking gehad zou hebben.

97282. De Voorzitter: Hadden wij wel veel aan de „Karel Doorman“ zonder er in voldoende getale andere schepen omheen te hebben?

A. De „Karel Doorman“ is pas na de oorlog in dienst gekomen en naar Nederlandsch-Indië uitgestuurd. Zo ontstonden de vlootplannen; men wenste een logisch samengestelde eenheid te hebben, dus een „Karel Doorman“ met wat daarbij behoorde. Dat was de algemene opzet. De omstandigheden brachten mee, dat men met de „Karel Doorman“ begon, terwijl men hetgeen er bij kwam, behalve enige torpedojagers, nog niet had. Een vlootplan is nooit ineens uit te voeren.

De Voorzitter: Wij zijn thans aan het einde gekomen van dit verhoor en ik dank u zeer voor de door u verstrekte inlichtingen. Hiermede sluit ik het verhoor.

J. M. DE BOOY.

KORTHALS, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

VAN LEEUWEN.

HUIGENS, *griffier*

ZITTING VAN DONDERDAG 12 FEBRUARI 1953

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Korthals, voorzitter, en de heren Fokkema en Koersen, leden, alsmede de heer Kranenburg, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p*.

Verhoor van

CHARLES OLKE VAN DER PLAS,

oud 61 jaar, wonende te 's-Gravenhage, oud-lid van de Raad van Nederlandsch-Indië.

Hij legt de eed af als getuige.

97283. De **Voorzitter**: Wij zouden vandaag willen beginnen met de behandeling van de periode sedert Maart 1942, toen de krijgsverrichtingen in het toenmalige Nederlandsch-Indië ten einde waren en u naar Australië bent gegaan.

In de eerste plaats zou ik u dan willen vragen, wat destijds uw functie in Nederlandsch-Indië was. Daarna zou ik willen spreken over uw opdracht om naar Australië te gaan en over de taken, die u daar destijds kreeg en hebt vervuld.

A. Ik was lid van de Raad van Nederlandsch-Indië; buiten de gewone taak, die dat college in zijn geheel toekwam, had ik de bijzondere opdracht om mij bezig te houden met en coördinerend op te treden in de voorlichting ook na December 1941 en Mei 1940, in de anti-Japanse en anti-Duitse propaganda, in het bijzonder voor de bewerking van de massa van de bevolking. Er was in Indië, vooral in de Volksraad, groot bezwaar gerezen, dat de Regering propagandistisch voor de massa eigenlijk niets deed. Het was ook niet eenvoudig iets te doen door de ongeletterdheid van een overgroot deel van de bevolking en door het feit, dat men in de verschillende gebieden zo totaal verschillende toestanden en volksorganisaties had. De Regering kon dan ook ter zake niet zo heel veel verrichten.

Gedurende vijf jaar, tot Juni 1941, ben ik Gouverneur van Oost-Java geweest. Bij het bestuur had ik mij, evenals tevoren als resident van Cheribon, toegelegd op het bereiken van de bevolking, van de massa. Wil men werkelijk resultaat op grote schaal bereiken — het is b.v. in Oost-Java en Madoera, geholpen door goede oogsten, gelukt om in 4 jaar de productie met pl.m. 46 pct. op te voeren —, dan is dit alleen mogelijk, wanneer men de gehele bevolking voor allerlei weet warm te maken. Ik heb mij en mijn ambtelijke organisatie daarop dus systematisch toegespitst. Ook heb ik veel voor de radio gesproken en doen spreken, nadat was opgenomen, waar men in het binnenland over radio's beschikte. Verder heb ik er voor gezorgd, dat de bestuursorganisatie, die met al haar vertakkingen tot in de verst afgelegen dorpen doordrong, behoorlijk werd voorgelicht. De welvaartsdiensten hebben ook hieraan medegewerkt; de landbouwvoorlichtingsdienst heeft voorlichting zelfs als hoofdtaak.

De voorlichting was aanvankelijk niet op oorlogvoering gericht. Dat veranderde, toen Duitsland Nederland aanviel en er ook allerlei maatregelen moesten worden genomen, b.v. om prijsopdrijving tegen te gaan. Er is gebleken, dat de Indonesische bevolking uitermate gevoelig was voor radio, eigenlijk meer radio-gevoelig dan de Nederlandse. De radiobezitters hebben bijzonder goed medegewerkt om b.v. de prijsbeheersing in handen te krijgen.

97284. De **Voorzitter**: De radio was in die tijd nogal wijd verbreid.

A. Voor een land met zo'n gering gemiddeld volksinkomen en kapitaal als Nederlandsch-Indië was die inderdaad zeer verbreid.

Toen ik te Batavia aankwam (Juli 1941), heeft de Gouverneur-Generaal met mij deze „massavorlichting” besproken.

Een aparte dienst kon er niet voor worden opgericht. Ik kon eigenlijk alleen maar stimuleren en trachten coördinerend te werken. Dat was bepaald niet eenvoudig, ook wel door bepaalde eigenschappen van ons, Nederlanders, b.v. ons individualisme.

Daar kwamen nog andere moeilijkheden bij: de tijd was te kort. Bovendien ben ik nog op een missie met journalisten naar Australië gezonden; daar waren ook vertegenwoordigers van de Indonesische pers bij, die zich voortreffelijk hebben gedragen.

97285. De **Voorzitter**: In welke tijd is dit geweest?

A. Dat was in October 1941.

Aan de andere kant heeft deze reis tot nog wat intiemer contact met de pers geleid. Dit was van belang, omdat wij met de pers, vooral ook met de Indonesische pers, moesten samenwerken. Verscheidene van deze Indonesische journalisten hebben zich in de oorlog goed gedragen.

De moeilijkheid van iedere propaganda was, dat het verloop van de strijd, die kort daarna uitbrak — 8 December 1941 —, zeer anti-propagandistisch werkte. In overleg met de militairen was b.v. een pamflet in tekeningen opgesteld, dat er moest worden gerapporteerd, wanneer men ergens een vreemd schip zag; er zouden dan onmiddellijk Nederlandse vliegtuigen komen, die dat schip in de grond zouden gooien. Toen dat pamflet eindelijk was gedrukt, waren er niet veel andere meer dan Japanse vliegtuigen in de lucht. Het was dus niet meer bruikbaar.

Er bleek, dat er in de buitengewesten verwarring en zelfs onder een deel van het publiek paniek ontstond. Men had het gevoel — vooral op Sumatra, dat zo ernstig werd bedreigd — in de steek te worden gelaten. Daarom heb ik een reis gemaakt over heel Sumatra, behalve Atjeh, de Lampongs en de eilanden, van einde Januari tot begin Februari. De dag vóór de aanval op Palembang ben ik weer teruggekeerd. Daar in Sumatra kreeg ik een beeld van de chaotische toestand. Gezinnen vluchtten naar Java, de wegen naar Tandjoeng Karang waren versperd. Ik heb getracht het gevoel in de steek gelaten te worden zo goed mogelijk af te remmen, maar geheel weg te nemen was dit natuurlijk niet. Wel kon ik toen in besloten kring nog verschillende dingen in uitzicht stellen, nl. dat Palembang door 35000 man, vooral Australiërs, zou worden verdedigd. Daar zijn wij echter niet meer aan toegekomen. Het ging te snel.

Toen ik teruggekomen was, heeft de Gouverneur-Generaal mij gevraagd een reis over Java te maken om te trachten een basis te leggen voor ondergrondse acties door Indonesiërs na een bezetting. De gedachte was opgekomen bij de heer *Idenburg*, die hierover al Indonesiërs had gepolst. Een van dezen was *Amir Sjarifoeddin*, in Nederlandse kringen een zeer bekende figuur. Een ander was *Soejitno Mangoen Koesomo*, de jongste broer van de bekende dr. *Tjipto Koesomo Mangoen*, in vele opzichten een zuivere, aantrekkelijke figuur, een fijn stylist, die de Nederlandse dichtkunst b.v. door en door kende en hierover in tijdschriften schreef. Hij was echter niet een bijzonder sterke figuur; hij is nl. gevallen als leider van de Indonesische studentenvereniging, omdat, toen de politie hem vroeg naar de naam van een schrijver in het blad dezer vereniging — hij was daarvan, meen ik, redacteur —, hij die naam heeft genoemd.

Ik heb over Java getracht contact op te nemen en heb het in hoofdzaak gezocht in krachtige en zelfstandige figuren, die ik in Oost- en Midden-Java kende. Ik heb met hen afspraken gemaakt. Ik heb hun een zeker bedrag beschikbaar kunnen stellen; dat heeft bijna de grootste ongelukken gegeven, omdat dit op mandaat moest worden gesteld. Dat is natuurlijk gevonden, zodat de Japanners wisten, dat er iets was gedaan. Toen ik van die reis terugkwam — maar dat doet hier misschien niets ter zake, omdat u mij alleen wilt ondervragen over de ervaringen in de periode na Maart 1942?

De **Voorzitter**: Het is toch wel zeer interessant om dit ook van u te horen.

A. Ik zal dan even doorgaan, waarna u mij kunt zeggen, of ik er al dan niet verder mee moet gaan. Op de reis, die ik voor het zoëven genoemde doel maakte, kwam ik in Cheribon bij de enige riviermond, die geen bank voor de mond heeft aan de noordkant van Java, te Erètan. Daar vond ik geen enkele organisatie om eventuele Japanse landingspogingen te rapporteren. Er was namelijk uit

berichten uit Japanse bron geconcludeerd, dat vermoedelijk landingen zouden worden gedaan tussen Cheribon en Semarang, hetgeen (aangezien natuurlijk geen enkele Japanner op Java de details der tactische aanvalsplannen kende en bovendien de geheimhouding bij de Japanners uitstekend was) mijns inziens alleen „*misdirection*” betekenen kon, d.w.z. dat zij beoosten Semarang en bewesten Cheribon plaats zouden hebben. Ik vroeg aan de desalieden van Èrètān: „Wanneer er nu eens een vreemd schip komt — wat doe je dan? En wat doe je, als er eens vreemde soldaten zouden komen?” „Dan stapt de politieagent van het dorp op zijn fiets, fietst dan (dat was pl.m. 12 km) naar de Wedana en deze probeert per telefoon contact te krijgen met de regent, die de militaire autoriteiten moet waarschuwen.” Dit leek mij bepaald onbevredigend. De wegen in West-Indramajoe waren verder in het geheel niet afgezet en geen vernielingen van bruggen waren voorbereid. Ik kwam bij Indramajoe, dat juist militair was ontruimd, omdat daar de actie werd verwacht uit het oosten. De schipbrug over de Tjimaroeek was dan ook afgebroken.

97286. De **Voorzitter**: In welke tijd speelde dit?

A. Ik ben op een Zaterdagmiddag gegaan en dit moet dus zijn geweest op 21 Februari 1942.

Ik sprak de regent, die mij vertelde, dat hij op het gevaar te Èrètān herhaaldelijk telefonisch en ook schriftelijk de aandacht van de autoriteiten had gevestigd, maar dat had geen resultaat gehad. Toen ik terugkwam van deze reis, arriveerde ik 'smorgens vroeg in Bandoeng.

Ik had onderweg met heel veel mensen contact opgenomen, waarbij ik in het bijzonder de grootste bewondering heb gevoeld voor mijn opvolger in Soerabaja de gouverneur *Harteveld*, die zich toen en ook bij de komst der Japanners als een held heeft gedragen en in het kamp is omgekomen, evenals bij voorbeeld ds. *van Hoogstraten*, die zich ook buitengewoon goed heeft gehouden (dat was helaas niet altijd zo).

Ik kwam dus Dinsdag 24 Februari (?) 'smorgens vroeg terug in Bandoeng, ging naar de Gouverneur-Generaal, die mij *zeide*, dat ik het geval Èrètān dadelijk met de legercommandant moest gaan bespreken. Dat kon pas in de namiddag, want de legercommandant rustte die middag. Toen ik bij hem kwam, *ontbood* generaal *ter Poorten* ook de chef staf en nog een stafofficier.

Bij de bespreking bleek, dat op de kaarten, die de heren bij zich hadden, de wegen in die streek, die in de laatste tijd waren aangelegd van de Hollandse gift, ontbraken. Enige van die wegen gingen achter onze stellingen te Tomo om. Toen ik er op aandrang, dat er iets zou gebeuren, al was het maar, dat een groepje mensen, desnoods draadloos met een walkie-talkie, bericht zouden kunnen doorgeven, als er iets ging gebeuren, zei plotseling generaal *ter Poorten*: „Dat heeft helemaal *geen* zin; we kunnen niet overal tegelijk zijn; daar is toch niets aan te doen; het is toch allemaal hopeloos”. Zodoende is er inderdaad niets gebeurd.

Ongelukkigerwijze zijn de Japanners inderdaad te Èrètān geland. Zij zijn van daar ongehinderd doorgestoten naar het vliegveld *Kalidjati*. Ik moet er dadelijk bij zeggen, dat dit aan de uiteindelijke uitslag tenslotte naar mijn mening niets heeft afgedaan, maar iedere dag tijdswinst was van zeer veel belang geweest.

Ik ben nog een paar keer bij de Landvoogd geweest.

97287. De **Voorzitter**: Hebt u dit toen ook gerapporteerd aan de Landvoogd, ook de houding van generaal *ter Poorten*?

A. Ja, de Landvoogd was hiervan volkomen op de hoogte.

De heer *van Starkenborgh* heeft bij *het* afscheid, toen hij mij tenslotte wegzond, over het gehele geval nog gesproken; het is echter beter, dat u dit van hem hoort dan van mij.

Toen bleek, dat er nog iets anders was voorbereid, maar dat was nog niet klaar. Daar was ook de heer *Lovink* bij betrokken, die in de oorlog met de Engelse geheime dienst samenwerkte. Men wilde namelijk betrouwbare personen met zenders achterlaten, die door contact met een tot waarnemen bekwaam persoon ons op de hoogte zouden kunnen houden met wat er gebeurde, hoe de toestanden zich ontwikkelden en die verder zouden kunnen dienen als contactpunten voor eventuele ondergrondse acties. De heer *Lovink* werd weggezonden; de mensen waren er nog niet en de toestellen waren niet klaar. De P.T.T. had beloofd, dat zij de toestellen spoedig zou afleveren. Op de volgende Donderdag, 26 Februari, ben ik met de trein — ik meende, dat dat sneller ging, maar het ging niet sneller, want het spoorverkeer was spaak gelopen — naar Soerabaja gegaan, waar ik laat aankwam. Dat was een belangrijke plaats, omdat daar het marine-etablisement was, een uiterst belangrijk punt, waar men ook technici had. Daar heb ik het wegzenden van de gehele civiele Politieke Inlichtingendienst van Oost-Java voorbereid. Dat was een dienst,

waarbij een paar voortreffelijke mensen, Indonesische bestuursambtenaren, werkten, die gedeeltelijk later dit werk en hun trouw met de dood hebben moeten bekopen. Wij schatten, dat de onvermijdelijke bezetting zeker niet langer dan drie jaar zou duren; deze Indonesiërs zouden drie jaar salaris krijgen en dus kunnen leven. Zij zouden beproeven elk op zich zelf in het bos een ondergrondse actie in elkaar te zetten. Wanneer ik er in slaagde toestellen en seiners te vinden — die bleken op dat moment echter niet beschikbaar; de marine had ze ook niet —, dan zouden de namen en de adressen van de seiners zijn medegeedeeld aan de leiders van de ondergrondse. Dit is echter niet gelukt. Op het laatste moment is men te **Bandoeng** met een paar enorme kasten van zenders bij mij komen aandragen; de Japanners waren al vlak bij. Wij hebben de zenders nog wel in handen van betrekkelijk betrouwbare mensen gespeeld, maar dezen hebben begrepen, dat zo'n groot ding gevaarlijk en — bij gebrek aan seiners — nutteloos was; zij hebben ze dan ook betrekkelijk spoedig bij de Japanners ingeleverd.

97288. De **Voorzitter**: Waren daar ook Indonesiërs bij?

A. Dat konden alleen Indonesiërs zijn, omdat wij meenden, dat wij de Nederlanders dit niet mochten laten doen. Ik wil hier nadrukkelijk vastleggen, dat dit niet was een sparen van de Nederlanders tegenover de Indonesiërs, maar het was een feit, dat iedere Nederlander op zich zelf verdacht zou zijn. Wanneer de Japanners Nederlanders, die in organisaties zaten, naar de gevangenis stuurden, had men de zekerheid, dat de hele organisatie vastliep.

Zaterdag 28 Februari ben ik vroeg te Bandoeng teruggekomen na dag en nacht doorgerezen te zijn; die namiddag ben ik naar Batavia doorgerezen en daar is de volgende morgen het bericht van de landingen afgekomen; de slag in de *Javazee* had de 26ste reeds plaats gehad.

97289. De **Voorzitter**: Kunt u ons daar enige inlichtingen over verschaffen?

A. De Gouverneur-Generaal wist van de slag in de *Javazee* voldoende af; hij wist, wat er gebeurd was.

97290. De **Voorzitter**: Hebt u ook een mening over het nut van deze slag, zonder in details te treden?

A. Ik zou u willen antwoorden hetgeen de Amerikaanse admiraal *Hart* op zeer ridderlijke wijze tegen de pers heeft gezegd: „Ik beschik niet over alle gegevens en kan het dus niet beoordelen, maar ik kan wel zeggen, dat ik hoogst waarschijnlijk precies hetzelfde zou hebben gedaan”. Ik moet er zelf natuurlijk aan toevoegen dat ik geen zeeman, geen militair zijnde, de militaire zijde niet beoordelen kan. Ik geloof ook inderdaad, dat de marineleiding geen keus had en dat er een goede kans was geweest op succes, als onze verbindingen niet hadden gefaald en onze vliegtuigen niet geheel uit de lucht waren gedreven; als schout bij nacht *Doorman* de dag tevoren, dus de 25ste, een slag om de West had gedaan in plaats van om de Oost, indien hij een sein had opgevangen, dat helaas niet is opgevangen dan had hij de Japanse landingsvloot zonder dekking verrast in de buurt van Bawean en dat was zeer de moeite waard geweest. Dat er de volgende dag een zware dekking zou zijn, kon men niet weten. Dat men Java zou moeten abandonneren zonder een poging te hebben gedaan het te redden, lijkt mij in ieder opzicht ook moreel niet aanvaardbaar.

97291. De **Voorzitter**: Ook politiek en militair?

A. Het lijkt mij in ieder opzicht niet aanvaardbaar. Ik geloof, dat admiraal *Helfrich* het goed heeft gezien en dat er niets anders mogelijk was; de behoorlijke mensen in Amerika hebben dat ook wel aanvaard. Het is natuurlijk wel het falen van ons leger geweest, dat zo'n grote tegenzin, speciaal in Australië, tegen ons heeft opgewekt.

De **Voorzitter**: Dit is een zaak, die wij weleens afzonderlijk zouden willen bespreken.

A. Hierover zal de heer *van Starkenborgh* u ongetwijfeld wel de meest waardevolle inlichtingen kunnen geven. Van deze grote figuur ging in die dagen een enorme morele kracht uit.

Ik ben Zondag naar Bandoeng teruggereden. In Bandoeng kwam op die dag het vraagstuk ter sprake, of mensen er uit moesten worden gezonden onder leiding van dr. *van Mook*. Natuurlijk, als het enigszins mogelijk was, ook Indonesiërs. De hele K.P.M.-vloot is naar buiten gegaan; voor zover die het buitenland had bereikt, betekende dit, dat er enige duizenden Indonesiërs, niet alleen matrozen, zelfs die voor één reis waren aangenomen, maar ook badjo's, koelies, die op de Celebes-vaart voor een aantal dagen van haven tot haven om Celebes heen meevoeren en er dan weer afdingen, in Australië

(enigen ook in Colombo) zijn terechtgekomen, in plaats van bij hen thuis. Die mensen waren volmaakt ontredderd. Niemand thuis wist, wat er met hen was gebeurd, en er moest bepaald iets aan worden gedaan.

Ook om allerlei andere overwegingen was het noodzakelijk, dat de Indonesiërs, die een zo grote rol speelden in de snelle op- en aanbouw van Nederlandsch-Indië tot een gelijkwaardig deel van het Koninkrijk, hun plaats in het buitenland zouden innemen.

97292. De Voorzitter: Dat is dus bepaald als doel nagestreefd?

A. Ja, dat heeft de Gouverneur-Generaal bepaald willen doen.

Ik ben toen naar Batavia en Buitenzorg gegaan om daar een paar mensen te polsen. Een van hen is nog naar Bandoeng gekomen om eens te praten. Hij heeft toegestemd op voorwaarde, dat zijn gezin mee kon komen; hij kon echter zijn vrouw niet meer bereiken, die in Magelang verbleef. Hij heeft het toen opgegeven. Een ander heeft gezegd, dat het te laat was; zijn vrouw lag in het ziekenhuis voor een zware operatie; hij zeide: Had mij dat maar enige tijd eerder gevraagd.

Mij zelf is ook gevraagd om mee te gaan, maar ik heb toen voorlopig neen gezegd, omdat ik meende, dat het een allerellendigste indruk moest maken, wanneer ik wegging en de mensen hier achterliet, nadat ik zoveel propaganda tegen Japan had gemaakt en de Indonesiërs volkomen loyaal hadden meegewerkt, de Indonesiërs uit Oost-Java vooral. De Japanners hadden dezen door radio en pamfletten bedreigd. De Gouverneur-Generaal heeft toen gezegd: Dan moeten wij er nog eens over praten. Donderdagavond 6 Maart ben ik bij hem gekomen en hij heeft de hel6 situatie uiteengezet, waarna hij een beroep op mij deed om te gaan. Ik heb gezegd: U kent mijn ernstige bezwaren hiertegen, ook met het oog op het moreel hier, maar vindt u werkelijk, dat ik moet gaan? In het belang van Nederlandsch-Indië? Neen, antwoordde hij, u moet gaan in het belang van het Rijk. Ik heb toen mijn koffer gepakt en ben de volgende avond weggegaan.

97293. De Voorzitter: Hoe bent u eigenlijk weggegaan?

A. Met een militair vliegtuig.

97294. De Voorzitter: Met wie was u toen?

A. Met de heren van Mook en van Oyen. Ik had nl., evenals zij, de voorwaarde gesteld met het laatste vliegtuig te gaan. Wij zijn geland in Port Headland, vanwaar wij zijn doorgevlogen naar Perth, de volgende dag naar Adelaide en daarna naar Melbourne, waar wij voorlopig zijn gebleven. Er vielen daar verschillende zaken te regelen; in de eerste plaats heb ik mij in vzbinding gesteld met de Australische Broadcast, waarvan ik de leider, prof. Mac Mahon Ball, in October reeds ontmoet had.

97295. De Voorzitter: Hebt u nog een speciale opdracht meegerekregen, toen u naar Australië ging?

A. Mijn opdracht was om onder de algemene leiding van de heer van Mook te doen wat wij konden voor de Nederlandse zaak. In het bijzonder heeft de Gouverneur-Generaal mij gevraagd een paar dingen over te brengen, voor het geval hij nooit meer met ons zou kunnen spreken. Hij kan dat nu wel, dus zwijg ik liever daarover. Hij heeft ook in het bijzonder gewezen op de noodzaak zoveel mogelijk te beproeven delen van Nederlandsch-Indië uit Japanse handen te houden en te zorgen, dat daar een behoorlijk bestuur zou worden gevoerd. Verder heeft hij mij de zorg voor de Indonesiërs opgedragen en gezegd voort te gaan, voor zover mogelijk, met de dingen, die ik had gedaan op het gebied van de propaganda en eventueel contacten te houden met mensen, waarvan ik alleen het bestaan wist. De namen en de adressen van de Indonesiërs, die in een „ondergrondse” leiding zouden geven, heb ik natuurlijk niet aan anderen doorgegeven; zij zijn verzegeld in een brandkast opgeborgen, zodat, wanneer mij iets overkwam, die adressen beschikbaar zouden zijn.

De leider van de Australische Broadcast heeft er direct voor gezorgd, dat wij naar Nederlandsch-Indië konden omroepen. Aanvankelijk was dat nog ongeorganiseerd. Nederlanders, die daarvoor in aanmerking kwamen, deden daaraan mee. Onze gemeenschap was echter nog in het geheel niet georganiseerd. Allerlei mensen kwamen er binnenvallen. Wij hebben namen doorgegeven van personen, die veilig waren aangekomen, om daardoor degenen, die waren achtergebleven, een hart onder de riem te steken. Bepaalde personen hebben ook speciaal in deze geest gesproken tegen ongenoemde, maar toch voor luisteraars heel duidelijk herkenbare personen.

97296. De Voorzitter: Dat deed men natuurlijk ter wille van de veiligheid.

K. Ja. Verder hebben wij getracht om iets te doen voor de organisatie van een spionage-actie naar Nederlandsch-Indië, speciaal naar Java als hoofdeiland. Dat was moeilijk, omdat er op dat ogenblik volstrekt niets was. Bovendien was het wel duidelijk, dat men dit alleen zou kunnen doen met Indonesiërs, omdat was te voorzien, dat de Japanners alle Nederlanders zouden interneren, zoals dat ook gebeurd was op de Philippijnen met de Amerikanen, die rij pakken konden. Alleen Indonesiërs zouden zich vrij kunnen bewegen.

Ik ben toen naar enige vliegkampen geweest. Intussen waren nl. de leerlingen van de militaire luchtvaartschool te Tasikmalaja in allerlij overgebracht naar Australië; daar was een aantal Indonesiërs bij. Eén hiervan, *Iswahjoedi*, was er wel bij uitstek voor geschikt, een zeer moedig en helder man; deze jongen heeft zich zonder meer beschikbaar gesteld, toen hem werd gezegd waarom het ging. Andere jongens waren hiervoor niet zó ten volle geschikt, dat men hun er iets van kon zeggen. Daarvoor was de organisatie nog te zeer in een aanvangsstadium.

97297. De Voorzitter: Met wie organiseerde u dit?

A. Dit deden wij in overleg met enige officieren van de marine; van het leger was er op dit moment nog vrijwel niemand.

97298. De Voorzitter: Weet u in dit verband nog namen te noemen?

A. Ja: luitenant ter zee Quéré, die een bijzondere taak te vervullen had, omdat hij radiodeskundige was en daarom alleen daarbij werd geplaatst, hoewel hij overigens in het geheel geen ervaring had in intelligence. Er is met hem contact opgenomen met de bedoeling, dat alles verder zou worden uitgewerkt, wanneer ik met de heer van Mook door zou gaan.

We hebben voorts zoveel mogelijk Indonesiërs opgevangen, die in Australië binnenkwamen, in het bijzonder een aantal toekangs, handwerkerslieden, specialisten op technisch gebied, die van Java waren gezonden naar de etablissementen aan de Oostkust van Sumatra; zij moesten evacueren; er waren er bij die met vrouwen en kinderen waren gegaan, wat veel moeilijkheden met zich heeft gebracht. Tenslotte zijn zij in Melbourne terechtgekomen, waar zij zich allerongelukkigst voelden. Ik heb hen onder kunnen brengen in een school van een sympathieke en energieke Australische dominee, die mij daar bij uitstek geschikt voor leek. Deze mensen hebben met veel moeite werk kunnen vinden in de Australische munitiefabrieken.

97299. De Voorzitter: Met hoeveel mensen is die opdracht uit de eerste tijd uitgevoerd?

A. Op dat moment was er nog geen organisatie van de geheime dienst; die is pas later gekomen. Die heb ik dus ook niet meer in elkaar gezet. Ik ben toen met de heer van Mook doorgegaan.

Met onze Catalina's zijn wij nog naar Sydney geweest — het is misschien het beste, dat ik even chronologisch vertel wat wij hebben gedaan — Ook zijn wij in Canberra geweest, waar nog besprekingen zijn gevoerd door de heer van Mook, die een zeer gunstige regeling heeft bedongen voor de enorme voorraden Amerikaanse goederen, die in Australië waren gestrand en die wij voor de volle waarde hebben teruggekregen, volwaardige valuta in dollars. Dat gaf de Regering enige financiële speling, de mogelijkheid om iets te doen.

Generaal van Oyen zou in Amerika de opleiding van vliegers voorbereiden. De leerling-vliegers, die wij hadden en die wij alvast in Australië hadden ondergebracht, zouden hier trachten iets te leren, waarna zij zouden worden overgebracht naar Amerika om daar verder te studeren. Van Sydney uit zijn wij met onze Catalina's naar Honoloeloe vertrokken, van waar wij zijn doorgevlogen naar San Francisco, waar wij een bijzonder aardige ontvangst hebben gehad, dank zij de bijzonder goede verhoudingen, die daar door de heer Wytema van de marine met allerlei vooraanstaande Amerikanen waren geschapen. De heer van Mook b.v. is op een grote bijeenkomst van een belangrijke club toegejuicht.

97300. De Voorzitter: In welke tijd speelde dit?

A. Wij zijn op 5 April vertrokken. Op Honoloeloe hebben wij enige dagen moeten blijven, omdat wij niet weg konden; dat zal dus ongeveer medio April zijn geweest. Wij zijn naar San Francisco en naar Washington gevlogen en via New York zo spoedig mogelijk naar Londen; eerst de heer van Mook en ik; de anderen zijn met een ander vliegtuig gekomen, dat echter is opgehouden.

Toen wij 25 April te Londen aankwamen, zijn wij onmiddellijk bij Hare Majesteit ontboden. We moesten verder wachten tot de daaropvolgende week, toen de Ministers weer in de stad waren. Ik heb mij toen aan het werk gezet. Er was in de eerste plaats allerlei organisatorisch werk, dat op Indië betrekking had. Een vaste positie had ik toen niet. De heer *van Mook* was waarnemend Gouverneur-Generaal, maar hij was geen Minister van Koloniën; dat was de heer *Gerbrandy*, ad interim. Het heeft geruime tijd geduurd voordat de heren het met elkaar eens waren geworden. Dit heeft de zaak zeer vertraagd.

97301. De Voorzitter: In die tijd kon u dus wel met uw werk voortgaan?

A. Ja, met bepaald werk, waarvoor de informatiediensten mij inschakelden. Dat betekende: contact met de Engelsen over hetgeen men zou omroepen naar Nederlandsch-Indië, waarbij duidelijk bleek, dat er iemand nodig was, die van Nederlandsch-Indië iets wist. Verder heb ik een studie gemaakt van de Engelse monitoring reports en de monitoring-dienst te Evesham, omdat het van zeer groot belang was na terugkomst in Australië te beproeven te weten te komen, wat de Japanners in Nederlandsch-Indië zouden zeggen. Dit is mij inderdaad goed te stade gekomen, toen ik in Australië terug was. De B.B.C. heeft de meest mogelijke medewerking verleend. Ook op het niveau van de uitvoering was de medewerking bijzonder plezierig. Men kwam daar ook zeer veel te weten. Ik ben b.v. tot de ontdekking gekomen, dat *colonel Britten*, die zulke goede aanwijzingen aan de Nederlanders gaf hoe men sabotage moest plegen (naar welke waarschuwingen de Duitsers mee konden luisteren), noch een *colonel* was, noch een Brit, maar een Zuid-Afrikaanse Jood, van *Duitse* afkomst; dat was wel wat aan de griezelige kant. Wij hebben er toen op aangedrongen, dat *colonel Britten* niet meer van die duidelijke aanwijzingen aan Nederland zou geven. Daar zijn de Engelsen op ingegaan.

Wij waren ingeschakeld met de heer *Lovink* in besprekingen met het Foreign Office; de heer *Dening* (die later naar Indonesië is gegaan) had de leiding van besprekingen over onderwerpen van Political Warfare, zoals de Engelsen het noemden, gericht tot het Verre Oosten. Men had voor Indonesië niet heel veel; wij hebben dat verder tot enkele korte sobere richtlijnen teruggebracht. Wij hadden veel bezwaren tegen dingen, die men over de Chinezen zeide en die zeker in Chinese handen zouden komen. Dat was geheel gedacht „van binnen uit”. „Wij zouden wel zeggen, hoe het moest, enz.”. Daarbij had de heer *Lovink* wel succes. Daarna ben ik naar Amerika gezonden; ik ben daar in het bijzonder te werk gesteld om te peilen, wat de Amerikaanse publieke opinie in zake Indonesië was en wat daaraan te doen was.

97302. De Voorzitter: Dat was dus na April?

A. Ja, dat was 25 Juni, precies twee maanden na aankomst te Londen. Ik heb daarna gewerkt in New York bij ons informatiebureau. In Washington heb ik gewerkt onder leiding van de gezant (later ambassadeur). Daarbij heb ik ook contacten opgenomen met diverse Amerikaanse militairen voor de eventuele inlichtingendiensten in Indië; op hun verzoek heb ik het evalueren van de monitoring reports op mij genomen, die zij kregen van uitzendingen uit Indonesië. Dat waren natuurlijk alleen kortegolfuitzendingen, dus uitzendingen, die door de Japanners waren bestemd om door de vijand te worden gehoord en daarom wel een zeer behoedzame evaluatie eisten. Verder heb ik veel reizen gemaakt, persconferenties en voordrachten gehouden. Heel het noordelijk deel van de Mid-West heb ik afgereisd.

Ik heb een cursus gegeven over Indonesië aan een school, die de Amerikanen hadden voor civil administrators aan de universiteit van Virginia, zeer bepaald ook met de bedoeling om hen er van te doorringen, dat het niet anders dan ongelukken zou geven, wanneer mensen, die het volk niet kenden en de taal niet spraken, daar plotseling aan het besturen zouden gaan, en om hun een beeld te geven van het feit, dat men hier te maken had met een cultuurvolk met een bestuur met eigen hoofden en autonome gemeenschappen, dat dus bepaalde vormen van behandeling eiste.

Dat waren wel de hoofdwerkzaamheden. Ik heb ook contact opgenomen met *colonel Donovan* en *Allan Dulles*, die O.S.S. in elkaar zetten. Ik heb mij er toe bepaald personen, die zij de mogelijkheid van ondergrondse actie, o.m. voor Indonesië, lieten bestuderen, zeer algemene wenken te geven, die in hoofdzaak neerkwamen op security en op een grote behoedzaamheid in het behandelen en beoordelen van volken, die geheel vreemd zijn, en vooral het ontzien van de gevoelheden van deze volken en het zich indenken in hoe zij leven onder de bezetting, onder verschrikkelijke omstandigheden; dus ieder ding, dat men zou zeggen, doen bevelen of aanraden, in dat licht te

bezien. Ik ben daarbij opzettelijk niet in details gegaan, omdat ik meende, dat wij eerst eens moesten zien, hoe wij met de Commander-in-Chief S.W.P.A. generaal *MacArthur* er voor zouden staan. Ik wist alleen, dat dr. *van Mook* hem nog even had gezien, voordat hij vertrok. Hij heeft toen reeds tegen de heer *van Mook* gezegd: „We have let you down after you went to war for us. It is my duty to restore you to Indonesia”. Eindelijk heb ik tijdschriftartikelen geschreven, conferenties bijgewoond (o.m. in Cornell University) en tenslotte een van de inleidende nota's voor de conferentie van het Institute of Pacific Affairs te Mount Tremblant opgesteld.

Ik ben naar San Francisco gegaan om vandaar over te steken naar Australië.

97303. De Voorzitter: Wanneer bent u in Australië aangekomen?

A. Dat was aanvang December. Ik moest onmiddellijk doorgaan naar Nieuw-Zeeland, omdat daar het derde eeuwfeest van de ontdekking door *Tasman* werd gevierd en men een aantal nationale parken aan H.M. de Koningin wilde opdragen, waarbij iemand tegenwoordig moest zijn, die deze namens Hare Majesteit zou aanvaarden. Daarmede werd ik belast. Dit had ook zijn voordelen. Ik vond de Nieuw-Zeelanders in de leiding ons buitengewoon toegenege menschen; hieraan moet ik echter toevoegen, dat Nieuw-Zeelandse militairen, ook Engelse militairen, bitter spraken over het falen van het Nederlandsch-Indische leger.

Teruggekomen in Australië, heb ik van de naaste medewerkers van dr. *van Mook* alleen gevonden de heer *van Hoogstraten*. De heer *Smits* was nl. ook al weg. De gezant, de heer *van Aerssen*, was intussen gearriveerd. De heer *van Hoogstraten* is even later naar Londen vertrokken en ik heb zijn werk overgenomen. Van begin Januari zat ik daar alleen als „commissioner” in Australië.

Op dat moment kwam dus praktisch voor de Indische zaken alles op mij neer. Ik had steun aan de heer *van Holst Pellekaan*, die een buitengewoon toegewijd secretaris was, maar ik had geen collega.

Wel had ik dagelijks zeer plezierig contact met de gezant. De heer *van Aerssen* was altijd beschikbaar en bereid om te helpen en met hem heb ik dan ook alles besproken.

97304. De Voorzitter: Toen u in Januari 1943 in Australië kwam, had in die tussentijd zeker wel de spionagedienst gewerkt?

A. Zeker. Wat wilt u, dat ik het eerst behandel? De spionage of misschien eerst het contact met *MacArthur*, omdat dit voor de ontwikkeling van de geheime diensten van zeer grote betekenis is geweest?

De Voorzitter: Ja, die is van groot belang geweest.

A. Ja, hij heeft namelijk deze weer in onze handen gebracht. Daarover bezit ik allerlei gegevens.

De Voorzitter: Het zou wel van belang zijn.

A. Zal ik dan eerst aan die kant beginnen? Dan is het ook volkomen chronologisch.

De Voorzitter: Ja

A. Tegen eind Januari ben ik bij generaal *MacArthur* geweest en heb met hem besprekingen gevoerd.

Zal ik om chronologisch te blijven misschien eerst de luchtmacht behandelen?

De Voorzitter: Ik vroeg u zo juist, even een beeld te geven van de situatie, zoals u die aantrof. Daar is inderdaad de kwestie van de moeilijkheden bij de luchtmacht bij aan de orde. Verder zou ik willen horen, hoe het is gegaan met de mensen van de K.P.M., waarover u zoëven hebt gesproken. Dan zoudt u weer, dunkt mij, terug kunnen komen op de kwestie van de spionage-opdrachten. Ik zou u in dit verband nog even onder de aandacht willen brengen wat hier voor de commissie ook wel naar voren is gebracht, dat niet alleen Indonesiërs zouden zijn afgezet in het Indonesische gebied, maar ook blanken, wat uiteraard ongelukken met zich heeft meegebracht. Daarover wilt u misschien ook wel uw mening geven.

A. Ik zal u dus schilderen wat ik vond. Op financieel en economisch gebied vond ik goed werk gedaan. De heer *Smits* had het beheer van het geld, ook wat wij zouden terugkrijgen van de Australiërs voor de gestrande voorraden. Op het gebied van de voorlichting en de broadcast vond ik een organisatie, de N.I.G.I.S., die ik behalve zuiver organisatorisch nooit zo bijzonder geslaagd heb gevonden. Deze gaf het blaadje „Oranje” uit en een Indonesisch weekblad.

Organisatorisch was mooi werk gedaan. Psychologisch vond ik het niet zo bevredigend, ook omdat, wanneer men zich op het standpunt

stelt: de mensen *moeten* denken zoals wij willen, er van een voorlichtingsdienst niet zo heel veel terecht komt. In Nederland is dat geheel uitgesloten. Daar neemt men dat niet.

Ook met de Australiërs was er het een en ander glad te strijken, maar dat is verder goed gegaan. Wij hebben de Nederlandse en de Indonesische omroep naar Nederlandsch-Indië praktisch geheel in handen *gekregen*, mede omdat generaal *MacArthur* de eis had gesteld, dat dit volledig door de Nederlanders zou geschieden. Hij heeft het zelfs zo scherp gesteld, dat er niets mocht worden uitgezonden, dat niet door mij of namens mij was goedgekeurd. Zo mochten wij het natuurlijk niet stellen als gast van Australië sprekende over een Australische zender, maar met die steun achter de hand was het niet moeilijk in onze uitzendingen een hoge mate van zelfstandigheid te verwerven, waarbij natuurlijk toch in onderling contact coördinatie moest bestaan tussen onze omroep en de hunne: wij mochten elkaar niet tegenspreken, al moesten wij in een andere taal — ook figuurlijk — omroepen.

Wat de inlichtingendiensten betreft, dus in het bijzonder de pogingen om inlichtingen uit Nederlandsch-Indië te verkrijgen, stond ik voor zeer grote moeilijkheden. De heer *Mott*, die firmant was geweest van een van de grote Engelse firma's in Soerabaja en plotseling als kolonel was uitgezonden voor S.O., had de leiding van deze inlichtingendiensten op zich genomen.

97305. De **Voorzitter**: Wie had hem daar intussen voor benoemd?

A. Dat hadden de Engelsen en de Australiërs gedaan en daar was geen enkel tegenwicht van Nederlandse zijde tegen geweest ook al, omdat er eigenlijk geen contact met *MacArthur* bestond en er zelfs onder Engels-Australische invloed een zekere tegenzin tegen *MacArthur* was.

97306. De **Voorzitter**: Dit was toch een Nederlandse dienst?

A. Het was een Engelse militaire organisatie geworden, die kwam te staan onder S.O., eigenlijk direct onder het Engelse Ministry of Economic Warfare, maar de Australiërs hadden daarvan een aparte tak. Kolonel *Mott* had de Nederlandse afdeling onder zich. Dit was dus volkomen in stijl met wat er in Engeland is gebeurd, want daar was de gehele koopvaardijvloot evenals onze oorlogsvloot in handen van de Engelsen.

97307. De **Voorzitter**: De benoemingen hebben dus in Australië plaats gehad door de Engelsen?

A. In Australië, door de Australiërs samen met de Engelsen. Daar is geen Nederlandse instantie aan te pas gekomen.

97308. De **Voorzitter**: Had er enig tegenwicht kunnen zijn van Nederlandse zijde?

A. Op dat moment naar mijn mening wel, wanneer men naar *MacArthur* was gegaan, zoals ook later is gebleken, maar hieraan moet worden toegevoegd: We hadden praktisch geen militairen van hogere rang. Wij stonden dus met jonge militairen tegenover Britse militairen en u kunt zich voorstellen, hoe de verhoudingen in dat geval lagen. *MacArthur* heeft zich daarentegen altijd op het standpunt gesteld: „Inlichtingendiensten moeten onder civiele instanties staan; kijkt maar eens naar de bondgenoten, de Engelsen en naar ons! Voor de militairen heb ik mijn *military intelligence*. Daar behoefte u zich niet mee te bemoeien; dat kan ik wel. Maar de eigenlijke geheime dienst moet door civielen worden gedaan, door civiele instanties, die het land en het volk door en door kennen." Men heeft op hem geen beroep gedaan. Men had nu eenmaal de indruk, dat *MacArthur* daarvoor geen belangstelling had.

97309. De **Voorzitter**: Wie had dat in die tijd eigenlijk moeten doen?

A. De heer *van Hoogstraten*, die echter zijn handen ook wel vol had, evenals de heer *Smits*, met werk op economisch financieel gebied.

De heer *Mott*, die typisch Engelse ideeën had, heeft in een nota uiteengezet, hoe partijen moesten worden samengesteld. Daarin stond, dat de leider moest zijn „a white man". En dat kregen de Indonesische medewerkers in handen; dat waren ook hun instructies! Een aantal van onze mensen, ook zeer goede zeeofficieren, is daaraan opgeofferd. Een groep is b.v. in het Ambonse ingebracht en afgevoerd, vlak voordat ik in Australië terugkwam. Naar Java heeft men eerst een paar mislukte pogingen gedaan, waarbij die zoëven genoemde Indonesische leerling-vlieger *Iswahjoedi* zich heeft onderscheiden. Aanvankelijk is een poging gewaagd naar de zuidkust van Besoeki te komen; bij de landing is echter het bootje omgeslagen toen er al enige mensen aan de kant waren, waarbij de uitrusting teloorloeg,

waarop deze jonge man naar de wal is gezwommen met een touw; op die wijze heeft hij het mogelijk gemaakt de groep weer aan boord te nemen. Daarbij bleek overigens, dat de gehele kust werd bewaakt; vlak er bij waren Japanse posten, zodat het onmogelijk was geweest om daar met blanken aan de wal te komen. Desondanks heeft men toen nog twee partijen, elk onder een Nederlandse zeeofficier, ingedeeld.

97310. De **Voorzitter**: U hebt zo juist gezegd, dat een aantal van deze mensen zich bij dit werk heeft onderscheiden. Ik mag u in dit verband vragen om het woord onderscheiden nu eens in een andere betekenis te gebruiken. Is er van uw kant of is er van andere zijde nog iets gedaan om inderdaad voor deze mensen postuum een onderscheiding te krijgen?

A. Verschillende onderscheidingen hebben plaats gehad. Dat ging van civiele zijde betrekkelijk gemakkelijk. O.a. is ook een controleur, die van onze kant de dood ingezonden is, nog postuum onderscheiden. Voor de militairen verliep het een beetje anders. Dat moest lopen via de militaire instanties. Men kon dat suggereren, maar het bereikte betrekkelijk zelden resultaat in Londen.

97311. De **Voorzitter**: Van uw kant is daar dus wel de aandacht op gevestigd?

A. Ja.

Deze jongens hebben nog één echt telegram kunnen zenden — de naam van een der leiders is mij ontschoten, de ander was *Brocx* —, waarin zij seinden, dat er overall Japanse posten waren en dat de toestellen zeer zwaar waren. Inderdaad was onze uitrusting volkomen ongeschikt; de Amerikanen hadden zendertjes, die men op de rug kon dragen; wij hadden zenders, die zo groot waren, dat zij bijna niet te dragen waren, met een grote motor er bij en dat terwijl er overall zoveel Japanse posten waren, zodat het eigenlijk een hopeloos geval was.

97312. De **Voorzitter**: Ik begrijp hieruit, dat in dit opzicht van Nederlandse zijde is gefaald om deze mensen een behoorlijke uitrusting te verschaffen.

A. Die was misschien op dat moment niet te krijgen. De Amerikanen hadden die wel.

97313. De **Voorzitter**: Heeft men misschien onvoldoende of in het geheel niet gepoogd om een goede uitrusting voor deze mensen te krijgen?

A. Met de leiding van de militairen was in die tijd schout-bij-nacht *Coster* belast. Hij had met Headquarters praktisch geen contact. Ik geloof ook niet, dat die contacten heel veel zouden hebben uitgewerkt. *MacArthur* had sterk zijn sympathieën en antipathieën.

97314. De **Voorzitter**: Uit uw woorden begrijp ik, dat de heer *Coster* bepaald niet tot de sympathieën van de heer *MacArthur* behoorde.

A. Bepaald niet. Ik geloof niet, dat hij een man was, die wat bij *MacArthur* gedaan had kunnen krijgen. Hij heeft het in ieder geval ook niet getracht. Hij zat in Melbourne en dat is ver van Brisbane vandaan.

97315. De **Voorzitter**: Is dat misschien ook een reden, waarom de heer *Coster* op een bepaald ogenblik is vervangen door de heer *Koenraad*?

A. Ik geloof, dat de heer *Coster* bepaald — met alle goede bedoelingen, die hij heeft gehad, en met alle prettige persoonlijke eigenschappen — niet in staat is geweest de zaak in handen te houden, noch militair, noch op een ander gebied. Aan de ene kant liet hij allerlei dingen lopen en aan de andere kant vroeg hij b.v. plotseling, dat er geen pamfletten zouden worden uitgeworpen, die hij niet had goedgekeurd. Dat vroeg hij dan aan mijn voorlichtingsdienst, die er helemaal niets mee te maken had, want dat gebeurde door een Australische geheime organisatie, waaraan wij toen juist probeerden deel te nemen.

Men heeft inderdaad onvoldoende voor deze jongens gedaan. Ik geloof niet, dat de heer *Quéré* daarvoor te hard mag worden gevallen. Dat was een inaan, die specialist was op radiogebied en die zijn best heeft gedaan, maar hij stond onder de bevelen van een Engelsman met de rang van kolonel; hij was luitenant-ter-zee, ik geloof zelfs tweede klasse. U kunt zich voorstellen, dat hieraan bezwaren waren verbonden. *MacArthur* zeide altijd over de militaire organisatie, van dergelijke geheime diensten, dat men dan in de houding staat voor een superieur, terwijl men deze aangelegenheden kameraad-

schappelijk moet behandelen. Men moet ook de man, die het kan, op een hoge plaats kunnen zetten zonder dat dit hiërarchische moeilijkheden geeft.

Het was duidelijk, dat hiervan niet veel terecht zou kunnen komen, tenzij er grote veranderingen kwamen.

Ik mag misschien nog even op deze beide Nederlandse zeeofficieren terugkomen en zeggen, dat zij later gevangen zijn genomen; zij hebben zich uitermate moedig onder martelingen tijdens de Japanse gevangenschap gedragen. De Japanners hebben hen laten doorseinen alsof zij nog vrij waren, maar men heeft van onze kant van militaire zijde daarvan geen gebruik willen maken om de Japanners nu eens „*misdirection*” te geven. Deze mannen hebben kans gezien om in hun telegrammen duidelijk te laten merken, dat zij niet vrij waren. Toen wij op een gegeven moment hebben laten seinen: „sein naam van uw dochtertje” — dat was de afspraak om authenticiteit van telegrammen vast te stellen —, moesten zij daarop wel antwoorden. Dat ging dus door de Japanners. Seinde hij „*Huiskruis*”, zoals het kind weleens werd genoemd, dan was alles veilig en in orde. Hij heeft echter de moed gehad om iets anders te seinen: „*Meubel*”, zodat geen twijfel meer bleef. Men heeft deze twee, toen wij het verkeer afbraken, gedood.

97316. De Voorzitter: Voor de commissie is tot uitdrukking gekomen, dat sommigen van oordeel zijn, dat de heer *Quéré* schuld had aan de uitzendingen van die blanke jongens.

A. Hij heeft zich er niet tegen verzet. Hij is er natuurlijk mede verantwoordelijk voor. Dat lag dan ook aan die geheel militaire verhoudingen: een luitenant-ter-zee tweede klasse tegenover een kolonel. Bovendien had hij van deze dingen geen ervaring. Inderdaad heeft hij ook gefaald, maar zoals ik reeds zei, men mag hem daar niet te hard over vallen, omdat het voor hem in zijn omstandigheden een onvervulbare taak was. Hij had neen kunnen zeggen, maar bij wie had hij in beroep kunnen gaan? Hij had naar schout-bij-nacht *Coster* kunnen gaan, misschien heeft hij dat ook weleens gedaan, misschien ook niet. Ik heb hem dat niet gevraagd. Maar dat zou ook niets hebben gebaat in deze zaak, waar de heer *Coster* geen bemoeienis mee had.

Toen ik in Australië aankwam, was reeds het geval van het 18de squadron achter de rug. Ik kan u daar dus geen gegevens uit eigen wetenschap over geven. Ik weet, dat de schuldigen naar Ceylon zijn afgevoerd, dat zij daar zware straffen hebben gekregen; ik weet ook, waarom het ging: een samenzwering, die dusdanig waanzinnig was, dat ik me haast niet kon voorstellen, dat zij haar ooit zouden kunnen of durven uitvoeren. Ik acht de straffen echter gemotiveerd, omdat men in oorlogstijd lieden, die met landverraderlijke, zij het onuitvoerbare plannen zitten, niet zacht mag straffen.

Alvorens oorzaken te noemen, zou ik nog willen zeggen, dat de Australische Regering en de pers medewerking hebben verleend om dit feit volkomen geheim te houden; het had ons ontzettend veel kwaad gedaan, wanneer het was uitgelekt. Er waren zeer onplezierige details bij, ook onplezierig voor de Australiërs en voor het publiek en het was zeer onaangenaam geweest, wanneer dit was uitgelekt.

Wat de oorzaken betreft: in de eerste plaats waren dit Indische jongens, die veel last van heimwee hadden, heimwee naar hun land. Zij zaten in Canberra, kregen geen behoorlijke vliegtuigen; zij hadden het gevoel, dat zij er nutteloos zaten, terwijl er toch zulke verschrikkelijke dingen gebeurden; ze luisterden naar de Japanse radio. De toenmalige militaire commandanten, waaronder zij ressorteerden, de heer *Coster* en de heer *van Straten*, zijn nooit bij hen geweest.

97317. De Voorzitter: U wilt dus als een gemis aangeven, dat de militaire leiding zich niets aantrok van de mensen?

A. Ja. Admiraal *Helfrich*, die toch een heel wat hogere positie bekleedde en heel wat meer te doen had, is later, bij aankomst in Australië, ogenblikkelijk naar dat squadron gegaan. Het feit, dat hij zich met deze jongens bemoeide, heeft hun een hart onder de riem gestoken. Dat contrast was opvallend. Verder was de opleiding van deze mensen onvoldoende.

De invloed van een dolkop, de hoofdschuldige, een Indische jongen met een Duitse moeder, was groot. Naar men mij heeft verteld, is hij vroeger, omdat hij zo'n roekeloos vlieger was, bij de militaire luchtvaartafdeling van het K.N.I.L. reeds geschorst. Hij was wel iemand om zo iets dolzinnigs te verzinnen. Ik moet hieraan nog toevoegen, dat het 18de squadron daarna, toen het aangevuld was uit Amerika en toen het behoorlijke vliegtuigen kreeg en goed werd afgericht, zich buitengewoon heeft gedragen. Dat squadron, evenals ons fighter squadron, had bij de Amerikanen en Australiërs later een goede naam. Men beschuldigde er alleen onze mensen van, dat zij al te veel waagden, hun leven te fel inzetten.

U weet, dat, wanneer een squadron een bepaald percentage verliezen heeft geleden — ik weet niet meer of het b.v. 30 of 40 % is —, dat squadron wordt ontbonden. Het vliegend personeel, de crews, worden dan uitgestreken over andere squadrons, omdat het moreel dergelijke verliezen niet verdraagt. Het 18de squadron heeft van zijn originele bezetting wel 80 % verloren, maar dit is nooit ontbonden en alleen aangevuld en de mensen zijn met dezelfde moed tot het laatste toe blijven vechten. Onze luchtmacht heeft, zo klein als deze was, zich voortreffelijk gedragen. Ik wil u één naam noemen: kolonel *Jessurun*. Hij was Nederlander uit Zuid-Afrika; zijn goede positie heeft hij prijsgegeven om mee te vechten in de oorlog. Niet alleen heeft hij zelf schitterend gevlogen, maar hij heeft, toen hij leiding gaf aan onze squadrons, deze op een zeer hoog peil gebracht, op een zeer hoog moreel. Daarna — hij was tenslotte reserve-officier — is hij liaison-officier bij de Amerikanen geworden. Hij heeft toen volkomen onverplicht vele, ik meen 112, operationele vluchten gemaakt, is enige malen afgeschoten en heeft onze naam bij de geallieerden en in het bijzonder bij de Amerikanen zeer hoog gehouden. Deze man mag weleens met name worden genoemd. Ik geloof, dat hij, vóórdat hij tenslotte in Indonesië is gevallen, een decoratie, de *M.W.O.*, heeft gehad.

97318. De Voorzitter: Nu wij toch over de luchtmacht spreken, mag ik misschien even een detailopmerking maken. Weet u ook iets van het drama bij Broome?

A. Ja, van de mensen die er bij zijn geweest.

97319. De Voorzitter: U weet er dus verder ambtelijk geen bijzonderheid van?

A. Neen, maar wat er is gebeurd, is duidelijk. In de eerste plaats zijn onze marinevliegtuigen daarheen gevlogen. Er werden vrouwen en kinderen meegenomen. Een vliegtuig heeft de weg gemist en is met lege tank verder zuidelijk gestrand; het is er zo goed af gekomen. De andere lagen op de rede van Broome, waar enorm getijverschil is, ik geloof 12 meter. Op het ene ogenblik is het daar droog en wat later diep water. Er waren enkele landvliegtuigen van ons bijgekomen, o.a. een, waarin zaten de heren *Lovink*, *Blom*, *Sitsen* en nog enige anderen, die werden uitgezonden door dr. *van Mook*.

De dag tevoren was er een Japans verkenningsvliegtuig geweest. Toen hebben de Australiërs gefaald. Er was niet voldoende benzine om de vliegtuigen weg te zenden. De volgende dag kwam er een Japans squadron overvliegen, dat al deze vliegtuigen volledig in brand heeft geschoten. Er zijn ernstige dingen gebeurd. Een klein aantal van de opvarenden heeft zich weten te redden. Ik kan niet beoordelen of het mogelijk was geweest ergens benzine vandaan te halen en de vliegtuigen vol te gooien om heen te gaan; wij zijn zelf naar aanleiding hiervan naar Port Headland gevlogen, dat zuidelijker en niet veel verder van Java ligt.

97320. De Voorzitter: Nu zou ik graag iets willen vragen over de positie van de heren *Coster* en *Koenraad*. U hebt zoëven al gezegd, dat de heer *Coster* heel weinig contact heeft gehad met *MacArthur*. Acht u de vervanging van de heer *Coster* door de heer *Koenraad* een vooruitgang?

A. Die verandering was bepaald een vooruitgang, in de eerste plaats omdat de verhouding tot zijn marinemensen aanzienlijk beter was. Op de heer *Koenraad* was ook wel kritiek; kritiek was er op iedereen. Zijn verhouding was echter zoveel menselijker. In de tweede plaats omdat de heer *Koenraad* zonder zo bijzonder vlot en snel de dingen te zien toch aan allerlei ernstige en noodzakelijke zaken zijn medewerking heeft gegeven. Een van die zaken was de vermindering van de salarissen.

97321. De Voorzitter: Met de verlaging van de salarissen bedoelt u waarschijnlijk, dat de heren *Helfrich* en *Koenraad* een eind hebben willen maken aan de te hoge salariering?

A. Ja, zij hebben daaraan medegewerkt. Een ander punt, dat de heer *Koenraad* bij zijn mensen goed heeft gedaan was, dat hij moedig was. We hebben eens een poging gedaan om bij de Wisselmeren te komen. We hebben toen de nacht moeten doorbrengen op Japans bezet gebied.

97322. De Voorzitter: In welk jaar was dat?

A. Dat was ongeveer in Juni 1943. Er moest namelijk een „party” worden gevormd en het was de bedoeling, dat de controleur van de Wisselmeren, *de Bruyn*, met enkele van zijn mensen het binnenland in zou trekken vóór de Japanners aan de meren kwamen. Wij zouden hen van alles voorzien; wij hadden veel voorraden aan boord van onze enige Catalina. Daarnaast zou de Catalina nog vrouwen

en kinderen evacueren. Dat deel van Nieuw-Guinea was niet te verdedigen en men kon ook niet met een heel gezelschap het binnenland intrekken. De meren liggen op 1740 m en *de Bruyn* moest dus ver boven de 2000 m komen. De bedoeling was contact te houden met de bevolking, indirect het de Japanners zo lastig mogelijk te maken en inlichtingen te geven over wat er verder naar het westen gebeurde.

Intussen hadden de Japanners het vliegveld Kaukenau, aan de weg naar de Wisselmeren, in orde gebracht, waar zij jagers gestationneerd hadden. Wij konden over zee niet meer met een Catalina in dat gebied komen. We moesten over het hooggebergte vliegen. Dat betekende dus voortdurend vliegen boven de 5400 m; we zaten in ons tropenpakje op die hoogte en het vroom en sneeuwde. Wij kregen ijsafzetting. Toen wij op een gegeven ogenblik bij een opklaring zagen, dat wij tussen de bergketenen vlogen, zei, op mijn vraag: „hoe koerst u nu?“, de lakonieke bestuurder: „Waar het mij minst donker is; daar is de minste kans tegen een berg op te vliegen“. Ik heb voor deze jongens de allergrootste bewondering, want het waren kerels; het waren ook kameraden.

We hebben het niet kunnen halen; we hebben boven de Wisselmeren in de wolken rondgecirkeld en hebben enige malen in de zon gevlogen boven de Geelvinkbaai om het ijs kwijt te raken. Drie keer hebben wij getracht naar het zuiden te komen, maar tegen zonsondergang werden wij zo snel naar beneden gedrukt door de ijsafzetting, dat wij het moesten opgeven. We zijn naar het noorden gegaan en na zonsondergang zijn wij met veel geluk geland op de Rouffaer-rivier, die zeer gewollen bleek en boomstammen medevoerde. Na een ellendige nacht, volgend op een miserabele dag, hebben wij onze voorraden overboord gezet om een betere kans te maken weg te komen en zijn wij weer met veel geluk opgestegen om in Horn Island de kist te laten nazien. Wij maakten een tussenlanding te Tanahmerah op de Digoel-rivier, waar ik ben afgezet, omdat ik daar nog allerlei te doen had.

Toen na twee dagen het vliegtuig mij kwam halen en wij wilden opstijgen, zijn wij min of meer over de kop gegaan. Toen een maand later het toestel opgeknapt was, kon ik wegens ziekte niet mee.

De heer *Koenraad* is daarop, ondanks al wat er was gebeurd, meegegaan. Hij heeft ook de landing aan de Wisselmeren meegemaakt, die is dank zij mooi weer gelukt. Dit heeft men wel zeer gewaardeerd.

Toen later de Nederlandse vliegtuigen voor het eerst mee zouden gaan doen aan een raid over Soerabaja — dit is een bombardementsraid geweest, waarbij enige vliegtuigen pamfletten hebben meegenomen — is de heer *Koenraad* ook meegegaan. Ik geloof, dat dit wel iets wil zeggen.

97323. De Voorzitter: Wat was overigens de totaalindruk van de verhouding en de samenwerking, die onze marine had met de geallieerden?

A. We hadden daar eigenlijk niets. Aanvankelijk hadden wij een kleine vloot aan de westkust, die begin 1944 door de Engelsen is weggehaald, juist toen de actie tegen Nederlands gebied door *MacArthur* zou beginnen. Die vloot is tenslotte onder Engels commando gesteld. Men heeft die schepen gebruikt voor konvooidiensten in de Indische Oceaan en elders en deze hebben dus niet kunnen deelnemen aan enige actie van *MacArthur*. Dit is misschien een punt, dat ik straks wel uitvoeriger kan behandelen en waarover ik u wel documenten zou willen geven. Hierin ligt, geloof ik, een van de hoofdzaken van wat zich later in Indië heeft afgespeeld.

De Voorzitter: Dan zullen wij dit onderwerp nog even bewaren. Dan is het waarschijnlijk nu het ogenblik om even terug te keren naar hetgeen u straks bezig was mede te delen.

A. Ik zou nog even iets willen zeggen over de beschuldiging, dat onze vliegers onze naam zouden hebben geschaad, als zij met grote sommen geld uit de wildernis terugkwamen. Zij zaten op Nieuw-Guinea, waar zij een vliegtoelage en een operationele toelage kregen. Zij leefden in Australië er zo'n beetje op los en deden heel royaal, werd gezegd. Hierbij moet ik opmerken, dat dit wel gedeeltelijk waar is, maar ten eerste deden vliegers van alle nationaliteiten dit. Onze vliegers werden beter betaald dan de Australische, die ook in hun familie steun vonden, maar zeker niet beter dan de Amerikaanse en de Amerikaanse vliegers deden het ook. Onze jongens hadden voortdurend in doodsgevaar verkeerd. Men moet dit niet onderschatten, want de verliezen waren groot. Wel waren er vele, die niet meededen, maar er was een aantal, dat met geld smeedt en het niet altijd op de prettigste wijze uitgaaf. Ten tweede was het bij ons een algemener verschijnsel. Het waren niet alleen de vliegers, maar ook anderen leefden zo. De Nederlanders in Australië en vooral het personeel van marine en leger verdienden veel meer dan de Australiërs zelf.

Dat zette kwaad bloed. Verder hadden velen van de Nederlanders een te grote gehechtheid aan de zeer hoge levensstandaard, die men nu eenmaal als „Europeaan“ in Nederlandsch-Indië gewend was. Men vergat daarbij weleens, dat iedere Nederlander in Australië vertegenwoordiger van Nederland was. Australië was een geallieerd land, waar men veel soberder leefde dan in Indië, waar het leven zeer goedkoop was. De lunch in een eerste klas hotel b.v. was maximaal 5 shilling en het diner 6 shilling. De shilling was voor ons 30 cent! De marine kreeg tropenbezoldiging plus een duurtetoelag en waltoelage plus een gevarentoelage, ook de mensen, die volmaakt veilig in Melbourne in een heerlijk klimaat zaten. U kunt zich dus voorstellen, dat de verhoudingen volkomen ontwricht waren.

97324. De Voorzitter: Hoe groot was het verschil in percentage tussen de salarissen van de Australiërs en van de Nederlanders?

A. Wij kregen, alles te zamen, misschien wel het dubbele en soms nog meer.

Een Australische majoor had een salaris, dat bij ons misschien een sergeant-majoor kreeg.

97325. De Voorzitter: Gold dat dus ook voor het leger?

A. Voor het leger lagen de salarissen beneden die van de marine, maar ook het leger was veel en veel hoger betaald dan bij ons in Nederland.

Wij hebben in dit laatste verandering kunnen brengen. Ik ben begonnen met het commissarissensalaris te verminderen, want wanneer men niet eerst zijn eigen salaris vermindert, kan men moeilijk aan dat van een ander tornen. Dank zij de sterke steun van admiraal *Helfrich* zijn wij er in geslaagd dit niet alleen bij de salarissen van de burgerambtenaren, maar ook bij de militairen te doen. De heer van *Mook* stemde hiermede in.

97326. De Voorzitter: U hebt dus bij het omlaagbrengen van de marinesalarissen enige steun gehad.

A. Neen, van de legersalarissen. We hadden de merkwaardige structuur, dat admiraal *Furstner* „bevelhebber der zeestrijdkrachten“ was, maar hij was ook administratief (niet tactisch) commandant van alles, ook van het leger, van de gehele weermacht van het Koninkrijk. Onder hem stond de B.S.O., Bevelhebber Strijdkrachten Oosten, admiraal *Helfrich*, die chef was van alles, wat er in het Oosten was. Daaronder stond de O.B.S.O., Onderbevelhebber Strijdkrachten Oosten, ook een marineman, die in Melbourne zat en chef was van alles in Australië, ook van leger en vloot. De inkomsten van de marine zijn hoog gebleven. Er was dus medewerking nodig van admiraal *Helfrich* ook wel om de tegenstand, die begrijpelijkerwijze bij de landmacht militairen tegen deze verandering bestond, tegen te gaan. Men heeft dit goed genomen; er is achteraf weinig gekankerd. De salarissen bleven nog hoger dan die van de Australiërs, maar waren niet meer zo onzinnig als tevoren.

We zagen natuurlijk wel allerlei geschieden, dat niet had mogen gebeuren en waaraan de Australiërs zich ernstig hebben gestoten. ook kleinigheden. Men had b.v. in het Columbiacamp, een zeer mooi, werkelijk luxueus Amerikaans kamp, ook een uitstekende sociëteit. Men had ook elders in de steden Nederlandse sociëteiten, wat voor de Australiërs ergerlijk was, o.m. omdat daarvoor niet de sterke beperkingen van de uren, waarop alcoholische dranken geschonken mochten worden, golden. Men heeft nu in Columbiacamp voor de zomer een „beergarden“ gebouwd, terrasjes gemaakt en er stoelen neergezet. Daaraan hebben de Australiërs zich gestoten. Zij zeiden: terwijl onze woningnood zodanig is, dat ex-soldaten met gezin en al in een tent zitten, hebben mensen, die onze gasten zijn, er wel materiaal en arbeiders voor.

Er was nl. een zeer ernstig tekort aan arbeiders. De hele Australische bevolking was ingeschakeld bij de oorlogvoering. De prachtige olijfooost in Zuid-Australië in 1943 heeft men door tekort aan werkvolk niet kunnen plukken; die is voor een groot gedeelte aan de bomen verrot.

Ik kan mij voorstellen, dat zulke dingen kwaad bloed zetten.

Ook heeft b.v. veel kwaad gedaan, dat een Nederlander een advertentie heeft geplaatst: gezocht een appartement in Brisbane. — U moet u voorstellen hoe overbevolkt die steden toen waren! — „price no consideration“. Al dergelijke betrekkelijk kleine gebeurtenissen be-rokkenden ons natuurlijk grote schade. Men kon wel trachten die te voorkomen door voorlichting te geven, maar men kon het kwaad niet afdoende wegnemen. Daarvoor was de mentaliteit van hen, die de levensstandaard van Nederlandsch-Indië gewoon waren, te veel verschillend met die van Australië.

Mag ik dan nu terugkeren tot mijn verhaal over *MacArthur*. Hij heeft zich altijd op het standpunt gesteld, dat de geallieerden, ter wille

van wie Nederland de oorlog aan Japan had verklaard, Nederland in de steek hadden gelaten. Het was zijn soldatenplicht om deze landen te heroveren voor zover het zijn territorium — Sumatra viel daarbuiten — en het Nederlands gezag daar te herstellen.

Wat zijn persoonlijke opvattingen betreft: zijn vader was de Gouverneur-Generaal van de Philippijnen, die de beslissing heeft weten door te drijven, dat de economische ontwikkeling zou plaats hebben onder de Philippino's en niet via Amerikaanse landbouw-ondernemingen. *MacArthur* was daar als jong officier geweest; hij verborg niet, dat hij zeer vooruitstrevende denkbeelden had op koloniaal gebied en het had hem bij een vroeger bezoek aan Java getroffen, dat de bovenlaag ruim en royaal leefde en dat daarin praktisch geen enkele Indonesiër zat, wel wat Chinezen, maar geen Indonesiër. „Maar”, zeide hij, „dat gaat mij niet aan; dat is uw verantwoordelijkheid. Ik zal mij er dus niet mee bemoeien, alleen: ik hoop en bid, dat ge na de oorlog de wijsheid zult hebben om een zeer liberaal bestuur te voeren, want anders ben ik er van overtuigd, dat ge daar spijt van zult hebben en dat zal u zelf, en de Indonesiërs, die er onder lijden, veel schaden. Maar ik zal mij er niet mee bemoeien.”

Sprak hij zo de eerste keer, dat ik hem ontmoette, later heeft hij nog gezegd: „Ik ben tot de overtuiging gekomen, dat jullie Nederlanders, door het feit, dat in Indonesië een groot cultuurvolk leeft aan de ene kant, aan de andere kant, omdat jullie vrij zijn van rassenvooroordeel — de manier, waarop ge met die mensen omspringt, is werkelijk alleraardigst —, de enigen zijn, die misschien de noodzakelijke brug kunnen bouwen tussen Oost en West. We hebben het wel geprobeerd op de Philippijnen en ik heb er zelf aan meegewerkt, maar ik kan niet zeggen, dat het reeds geheel is gelukt. Daarom spreek ik er over, want dit ligt mij natuurlijk na aan het hart.”

Hij heeft zijn standpunt altijd consequent volgehouden. Hij heeft in de eerste plaats zijn inzichten in daden getoond. Hij bepaalde bij voorbeeld, dat alle radio-uitzendingen, naar Nederlandsch-Indië gericht, onder toezicht van ons zouden staan, en dat heeft er toe geleid, dat wij daar werkelijk wat in te zeggen kregen. Tot de heilloze dag van de overdracht, want enkele dagen later kwam er een schrobering uit Candy, dat de heer *van Mook* naar Nederlandsch-Indië had gebroadcast tegen de kampbewoners. Dat werd ons door de Engelsen verboden. Hierop kom ik later nog terug.

Nu voor wat betreft de *pamflettenactie* naar Nederlandsch-Indië. Dat gold dus praktisch de enige actie naar Nederlandsch-Indië toen er nog geen militair offensief daarheen was.

Er bestond een Australische organisatie (Far Eastern Liaison Office, F.E.L.O., was de schuilnaam) onder een Australische officier, onder commando van de Australische leiding van hun inlichtingendienst, en dus van de Australische opperbevelhebber generaal *Blamey*, die ook op zijn eigen houtje aan de gang was gegaan. Deze organisatie had aanvang 1943 nog niet veel pamflettenacties naar Indonesië kunnen voeren, omdat dat technisch niet goed mogelijk was en zij eerst bezig was in Oost-Nieuw-Guinea, maar zij zou steeds meer naar ons gebied gaan werken. Dank zij *MacArthur's* standpunt en nauw persoonlijk contact mijnerzijds met de intelligente leider der F.E.L.O., commandeur *Proud*, is het er op uitgelopen, dat wij daar Nederlanders beschikbaar voor gesteld hebben en dat wij de volledige leiding en zeggenschap over de pamflettenactie naar Nederlandsch-Indië hebben kunnen behouden. Dat was niet altijd mogelijk met andere onderdelen van deze actie. De Australiërs hadden motorboten; wij hadden niets. Dit is een punt, waarop ik bij het bespreken van de geheime dienst nog terugkom. Wij konden er zelf dan ook niets aan doen; alleen maar enkele mensen konden wij leveren. De Australiërs hebben een aantal motorbootacties ondernomen. Een der eerste daarvan is gericht geweest op het gebied van de Eilandenrivier in Zuid-Nieuw-Guinea. Er waren rare mensen bij die expeditie, zoals zo'n dienst ze altijd heeft; dat hoort er nu eenmaal bij. Bij de Eilandenrivier hebben zij ernstige fouten gemaakt. Een van de leiders was een verzamelaar; allerlei voorwerpen van de Papoeastammen heeft hij uit hun huizen weggehaald. Dat waren dikwijls heilige voorwerpen, totems e.d. Een ander, een Engelsman, was bepaald anti-Nederlands. Deze Australiërs zijn tenslotte in conflict geraakt met een stam en zijn aan het schieten gegaan. Uit het rapport van onze bij die stammen zeer beminde bestuursassistent, die de patrouille vergezelde, bleek, dat de betrokken stam weliswaar gereed was om zich te verdedigen, als het moest, en desnoods te vechten, maar toch nog een afwachtende houding aannam. Dit was een onplezierige situatie, omdat het grensgebied gold en er zowel Japanners als geallieerden kwamen. Het was dus belangrijk voor ons die stam achter ons te hebben om precies te weten wat de Japanners gingen doen, te meer omdat toen nog niet definitief was beslist, dat de geallieerden het laatste stuk van Nederlandsch-Indië, Merauke, zouden behouden. Ik

heb daarom onze bestuursassistent, een zeer kranige man, met een politiepatrouille onder een flinke jonge Indonesiër daarheen gestuurd; zij zijn er in geslaagd de zaak volledig in het reine te brengen. We hebben later leden van die stam er uitgehaald; zij zijn naar Australië gegaan om een beeld te krijgen van de oorlogsinspanning van de geallieerden. Zij zijn als propagandist weer teruggegaan. De bevolking heeft daar toen wel begrepen, dat de Japanners geen kans hadden.

Later, tegen het einde, toen de actie tegen de belangrijke delen van Nederlandsch-Indië zou gaan beginnen, kwam weer de grote moeilijkheid, dat de Australiërs zelf de patrouilleactie wilden gaan doen met patrouillevaartuigen, die zij wel hadden en wij niet. Ook toen hebben wij echter, nadat er even een vrij scherp conflict binnen de dienst geweest was, dank zij de steun van *MacArthur*, medezeggenschap in de leiding gekregen. U moet steeds voor ogen houden om onze tactiek te begrijpen, dat in die periode het Amerikaanse commando reeds was bedreigd. Wanneer wij met de Australiërs braken en het Amerikaanse commando ging naar de Australiërs en Engelsen over, zaten wij er volkomen naast. Het was dus van belang (ook omdat er in de Australische organisatie zeer behoorlijke mensen waren, die gaarne met ons er toe wilden meewerken gezamenlijk de oorlog te winnen), dat wij zoveel mogelijk op goede voet bleven samenwerken. Daartoe bezocht ik telkens het hoofdkwartier der F.E.L.O., ook in Noord-Nieuw-Guinea om alle plooiën weer glad te strijken. Onze Nederlanders nl. waren niet altijd vlot in de samenwerking.

Er waren ook minder goedgezinden. Aan deze organisatie, die onder militair Australische leiding stond, was b.v. een planningbureau voor de toekomst verbonden. Dat bureau schreef monographiën, in het bijzonder over Timor, waarheen, zoals u zich kunt voorstellen, vooral Australië's belangstelling uitging, en over de kleine Soenda-eilanden. Deze monographiën waren even zovele klachten over het Nederlandse bestuur en bovendien vaak geheel onjuist. Ik heb er zelf, echter niet officieel, een in handen gehad. Een andere Nederlander heeft ze alle gezien. Onzerzijds is tegen de leden van dat bureau gezegd, dat zij toch ons jaarboek voor de statistiek konden raadplegen om daaraan allerlei zakelijke gegevens en cijfers te ontleenen, waarop zij zeiden: Wij nemen in principe geen enkel Nederlands gegeven op! Ofschoon de leider der organisatie ons ter wille was, kon hij alleen matigend tegen dit bureau optreden, dat een intern-Australisch karakter had.

Er was in die tijd altijd wel iets, dat niet even gemakkelijk ging. Maar nogmaals, gedekt door de steun van generaal *MacArthur* hebben wij met deze organisatie toch zeer goed kunnen werken en is de pamflettenactie naar Indonesië tenslotte geheel in onze handen gebleven.

Die pamflettenactie was uitermate belangrijk. Het is gebleken, dat daarop overal sterk is gereageerd. Dit bleek ook uit Japanse rapporten. Deze actie bleef altijd onder scherp toezicht van mij persoonlijk. Het resultaat werd beter naargelang het toezicht meer repressief kon zijn op taal en eenvoud; naarmate men zich beter indacht in de geest van de mensen, tot wie men sprak, en niet in zijn eigen geest sprak. Ik moest toezicht er op houden, dat het opstellen in de Indonesische of in een andere volkstaal geschiedde met vertaling in het Engels en niet omgekeerd, want dan kreeg men nooit iets goeds, en eindelijk op het handhaven van bepaalde richtlijnen. Principiële en zeer belangrijke pamfletten en ook die met nieuwe thema's stelde ik zelf op.

Ik heb er altijd voor gestreden niet te debatteren met de Japanners, nooit defensief te zijn, maar altijd offensief en steeds kort en begrijpelijk.

Later kwamen er veel Indonesiërs, die door ons uit de slavernij van de Japanners op Nieuw-Guinea waren verlost. Zij vonden van de invloed van de pamfletten: „Dat is goed werk; ga er mee door”. Op dit punt was het resultaat bevredigend.

We hadden bij voorbeeld een slogan aan het eind van onze pamfletten, die vertaald als volgt luidde: „Wanneer de Japanners verjaagd worden, zal Indonesië welvarend zijn en een schone naam hebben; wanneer de Japanners geholpen worden, dan is Indonesië verachtelijk en wordt het begraven. „Djepang teroesir, Indonesia moelia dan makmoer.

Djepang tertolong, Indonesia hina dan dilcoeboer”.

Deze slogan heeft, naar is gebleken, sterk gepakt.

De Japanse interpretatie van de resultaten was misschien wel de belangrijkste.

In een instructie van de staf van de 32ste divisie der Japanners op Halmahera wordt het volgende opgemerkt. (Het is een vertaling van de heer *de Roos* in het Engels):

„Enemy propaganda attempts in every possible way to undermine

the resistance of our soldiers on the fronts and of our population behind them.

An enemy plane which was over this island on May 8 1944 did not drop a single bomb but scattered only propaganda. The study of these leaflets made it evident *how accurately, carefully and perseveringly the enemy has planned his propaganda*. Also it is to be expected that the enemy will soon harass this island with incessant radiopropaganda."

Verder merkt de staf van de 32ste Divisie op:

„False rumours current both in the army and among the natives must cause concern. The simple uneducated and illiterate natives can no longer be considered as out of reach of written enemy propaganda, since, because of their lack of culture and their narrow horizon, they believe implicitly what the native leaders (teachers, village chiefs, etc.) tell them about the war situation" en neemt aan dat „*enemy propaganda is transmitted to them by their leaders.*"

Dit is een document, dat ik u het beste in zijn geheel kan geven. Er staan aardige dingen in over degenen, die nog aan het Nederlandse gezag gehecht waren, en de blunders, die de Japanners zelf hebben gemaakt.

Wij zijn er verder in geslaagd, ook door gebruik door de radio en de pamflettenactie, om aan de westkust van Australië de binnenlandse omroep van de Japanners in Nederlandsch-Indië op te vangen. Wij kregen toen bepaald iets anders te horen dan wat zij ons op de kortegolf toeriepen.

Die berichten werden, toen hun belang begrepen was, met een speciale telegraaflijn doorgegeven, zodat wij die dagelijks doorkregen en ook terstond verwerkten. Zij hadden soms zelfs tactische waarde. De Japanners hebben b.v. omgeroepen, dat te Soerabaja luchtbeschermingsoefeningen zouden worden gehouden op bepaalde data. Deze oefeningen zouden zeer realistisch zijn; er zouden veel vliegtuigen in de lucht zijn en ook lichtkogels en bommen, maar de mensen moesten zich niet ongerust maken, want het waren de Japanners zelf. Toen wij dit bericht, prompt door de N.I.G.I.S. (Netherlands Indies Government Information Service) doorgegeven, binnenkregen, heb ik onmiddellijk Headquarters opgeroepen en bepleit een van die dagen naar Soerabaja te gaan en de militaire posities hevig te bombarderen. We hebben antwoord gekregen, dat Soerabaja niet voor bommenwerpers bereikbaar was, tenzij er een langere startbaan zou worden gemaakt in het westen. Maar dit presteerden de Amerikanen. *MacArthur* besliste: hij moet er zijn, en op tijd! Binnen drie dagen was de startbaan gereed. Helaas hebben de Amerikaanse vliegers behalve militaire objecten bij vergissing ook de stad geraakt, maar de bevolking heeft gemeend, dat de Japanners dat hadden gedaan, want het was volkomen gegaan, zoals die hadden omgeroepen. Vooral wegens de manier, waarop de Japanners daarna zijn opgetreden (zij hebben de lijken bij elkaar geharkt en weggebracht en zijn tegen „spionnen" op een verschrikkelijke manier opgetreden) was de bevolking fel gekant tegen hen.

Bij de dagelijkse evaluatie van het monitoring report — als ik er was, deed ik het zelf — had ik gelegenheid om er niet alleen de waardevolle dingen op militair gebied uit te halen, maar ook het hoofdkwartier in te lichten over de personen, die daarin werden genoemd, en hun achtergrond. Ik maakte voor een zeer beperkte groep van *MacArthur's* staf thumb-nail sketches over de Indonesiërs, die werden genoemd, zodat men daar wist, wat men aan hen had en niet aangewezen was op de Japanse lezing.

Het is gelukt om onze propaganda zo te houden, dat de Japanners er nooit achter zijn gekomen, dat wij hun locale radio uitluisterden. Zij dachten, dat spionnen ons inlichtten en zochten daarop steeds naar spionnen. Zij meenden ook, ten onrechte, dat ik zelf tweemaal op Java ben geweest.

Het interessante was niet alleen afweer tegen onze radio te vinden. De monitoren op Java waren Indonesiërs, die heel wat bleken door te geven aan buitenstaanders! Soms was er zelfs een heel gedurfd aansluiten op wat wij zelf hadden gezegd door de Indonesische omroepers daar. Vooral op West-Java was dat het geval. Daar voelde men zich klaarblijkelijk het veiligst. Zelfs bestond een omroeper het een beschrijving te geven van een ceremonie van uitreiking van examendiploma's, met de letterlijke aanhaling van een van onze vaste thema's: „De ceremonie begon met community-singing en de *ceremonie van de verering van afgoden*, waarbij men zich richtte naar het Keizerlijk paleis te Tokio en zich concentreerde op de herdenking van de zielen van de gevallen helden."

Voor de Moslim is de aanbidding en de verering van afgoden het allerverschrikkelijkste wat er bestaat. Andere zonden kunnen worden vergeven; het stellen van afgoden naast Allah niet. Dat een omroeper dit heeft durven zeggen in bezet gebied? is al een heel kras stukje. Dat bewijst hoe toen al het ondergronds verzet tegen de Japanners

broeide. Een dergelijke ceremonie in een moskee te Palembang is ook in de radio vermeld: dat men daartoe het huis van Allah heeft durven gebruiken, was wel het allerergste en werd ook door ons onderstreept.

De pamfletpropaganda heeft op Java een geweldige indruk gemaakt. In de eerste plaats was er de bombardementsraid op Soerabaja, medegemaakt door de schout-bij-nacht *Koenraad*, waarbij pamfletten werden uitgeworpen.

Bij de eerste verrassingsraid met bommen zijn natuurlijk *geen* pamfletten uitgeworpen.

De locale radio reageerde hierop met scherpe maatregelen en bedreigingen. „Iemand, die pamfletten doorgaf, zou of wellicht worden gestraft, dat betekende, dat hij halfdood zou worden geslagen, of wel zwaar gestraft, wat betekende, dat zijn hoofd er af ging", aldus de Japanse omroep.

97327. De **Voorzitter**: Hoeveel van die pamfletten zijn er ongeveer uitgegoid?

A. Honderden van verschillende types, in oplagen vaak van 100 000 exemplaren.

97328. De **Voorzitter**: Het was dus een uiterst omvangrijke taak.

A. Ja, zeer omvangrijk. Wij gaven ook geregeld een nieuws-pamflet in rood-wit-blauw raam. Die dingen hebben wij zelf nog in Indonesië gezien, in 1947, toen wij over Java oprukten, bij mensen, die onze pamfletten bewaard hadden; dat was zeer merkwaardig.

Ook hebben twee vliegers voor ons een groot succes bereikt. Die zijn van Australië naar Indonesië en teruggevolgen met twee van hun geschutturen gestripte B 25; de een naar Batavia en Bandoeng, de ander naar Tasikmalaja en Midden-Java. Zij hadden geen wapens, behalve één mitrailleur bij zich en waren van reservetanks voorzien. Zij strooiden op 24 September 1944 's morgens om tien uur pamfletten uit. Een van de vliegers heeft zich er niet van kunnen weerhouden een vuurstoot te geven op de Japanse vlag, die boven het paleis hing. De Japanners werden volkomen verrast en wisten eigenlijk niet wat zij er tegen moesten doen. Zij konden zelfs niet beletten, dat de Indonesische pers naar aanleiding hiervan schreef, dat ik zelf boven Java was geweest om Indonesië bevrijding van het Japanse juk, recht, vrede en welvaart te brengen. Ik had namelijk pamfletten otaertekend.

In hun radiouitzendingen wisten zij niet anders te verklaren dan dat zij weldra een afdoend antwoord zouden geven. Dat antwoord was een massavergadering op 8 October 1944 op het Koningsplein, waarbij anti-geallieerde speeches werden gehouden, enz. *Soekarno* heeft daar gesproken en *Roosevelt*, *Churchill* en tot mijn verbazing ook ik zelf zijn toen in effigie verbrand. De Japanners hadden op de pamfletten, die ik ondertekend had, dus betrekkelijk weinig terug te zeggen.

Met zo een actie konden wij zeer veel bereiken. De betjak-vervoerders — bakfietsen voor personenvervoer — die vroeger, wanneer zij Japanners vervoerden, als zij geld vroegen, vaak niets kregen, hebben na deze raid de Japanners vooruit laten betalen, en dat deden dezen! Zó zwak voelden zij zich! Dit weet ik van mensen, die uit het bezette gebied zijn gekomen.

97329. De **Voorzitter**: Is dit wellicht een ogenblik om het verhoor te eindigen, zodat wij een volgende maal kunnen voortgaan met deze zaak, of wilt u misschien nog iets zeggen over dit onderdeel van het verhoor?

A. Ik zou dit gaarne nog even afronden.

Generaal *MacArthur* heeft herhaalde malen een 100 kw zender besteld, die dan echter naar een andere area (Europa) ging. Ons werd aangeboden de uitzendingen naar Nederlandsch-Indië door ons te laten verzorgen, eventueel ook technisch. Deze bestelling is voortdurend herhaald. Het laatst in Mei 1945. We hebben ook personeel laten komen, maar tegen de tijd, dat wij het personeel hadden — en het duurde heel lang voordat het zover was —, ging het commando over en was dit natuurlijk van de baan.

Ik geloof, dat ik hiermee ben gekomen aan het einde van dit punt.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de inlichtingen, die u hebt verstrekt.

CH. O. VAN DER PLAS.

KORTHALS, *voorzitter.*

FOKKEMA.

KOERSEN.

KRANENBURG, *griffier.*

ZITTING VAN VRIJDAG 20 FEBRUARI 1953

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Korthals, voorzitter. en de heren Fokkema, Posthumus, N. van den Heuvel en van Leeuwen, leden. alsmede de heer Huigens, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

CHARLES OLKE VAN DER PLAS

oud 61 jaar, oud-lid van de Raad van Nederlandsch-Indië,
wonende te 's-Gravenhage.

97330. De **Voorzitter**: Wij zullen ons verhoor van 12 Februari jl. voortzetten en datgene, wat u mededeelt, wordt geacht te worden gezegd onder het verband van de toenmaals door u afgelegde eed.

Wij hebben u de vorige keer horen spreken over de psychologische oorlogvoering en ik zou nu om te beginnen willen vragen, of u daaraan misschien nog iets hebt toe te voegen.

A. Daarover zou ik nog wel enkele opmerkingen willen maken. Ik meen, dat ik ben geïndigd met te zeggen, dat, wanneer de door de Amerikanen reeds herhaaldelijk bestelde 100-KW-zender kwam, aan ons nou worden opgedragen de propaganda naar Indonesië. Nog in Maart 1945 heeft generaal *MacArthur* mij dat aanbod gedaan. Men had toen het plan opgevat om de zender op een schip op te stellen, zodat dan geheel Nederlandsch-Indië en Malakka binnen het bereik zouden komen. Helaas is de zender pas gearriveerd, toen het commando overging en die actie onmogelijk was geworden.

De Amerikaanse propagandadienst, Official War Information, die in Amerika uiteraard een meer algemeen Amerikaans politieke kleur had, was in Australië in handen gelegd van twee uitermate zakelijke en redelijke leiders, die maar één doel hadden, overeenkomstig ook de wensen van de opperbevelhebber: de oorlog zo spoedig mogelijk tot een goed einde te brengen. Van hen hebben wij de meest mogelijke steun gehad. Zij hebben b.v. één van hun journalisten naar Nieuw-Guinea gezonden met het uitgesproken doel eens een reeks artikelen te schrijven over het prachtige werk, dat daar door de Nederlanders, in het bijzonder door missie en zending werd gedaan. Doordat deze journalist terstond ernstig ziek werd, is daarvan niet veel gekomen. Het werk van missie en zending was inderdaad boven alle lof verheven. Wij vonden bij de bevrijding van Noord-Nieuw-Guinea, dat 78 pct. van de bevolking daar kon lezen en schrijven, terwijl dat percentage op Java 7 was. Te Merauke heb ik, toen ik er voor het eerst aan wal kwam, bij de hoofdpastoor, nu monseigneur *Grent*, een bezoek aangevraagd voor de volgende morgen. Ik kreeg een briefje terug, of ik dezelfde avond nog kon komen, want de volgende morgen moest hij naar het binnenland om een kerk te wijden in het gebied der Moejoes, welke wilde stammen in zeer korte tijd sterk vooruitgegaan en vooruitgebracht zijn. Ik ontmoette hem met enige andere pastoors, die waren gekomen om hem af te halen en samen naar Ninati, honderden kilometers naar het noorden, te gaan door moerasland en de meest woeste streken. Ik vroeg hoelang hij er over deed; het antwoord was: in de droge tijd hebben wij het wel gedaan in 59 dagen lopen — u moet zich niet voorstellen, dat men rijdt; men loopt daar en heeft een veldbedje bij zich en als het kan een hangmat; wanneer er eens een paar boompjes mochten zijn, hangt men die er tussen; maar nu in de natte tijd moeten wij hier en daar wel zwemmen; we hebben gerekend op 70 dagen, maar we zullen het waarschijnlijk in 65 doen.

De missionarissen werkten in het zuiden met zeer moeilijk mensmateriaal; de oude generatie was niet toegankelijk voor ontwikkeling. Zij arbeidden daar in de moerassen en onder die omstandigheden dikwijls 20 à 25 jaar en hadden toch niets van hun zonnigheid en moed verloren.

Ik herhaal gaarne, dat de medewerking van O.W.I. bepaald zeer goed was.

Ook hadden wij goede medewerking van de Allied Political Warfare Council, die voor S.W.P.A. was gevormd onder voorzitterschap van de Minister van Buitenlandse Zaken dr. *Evatt*, die er zelf weinig tijd voor had. Hij heeft alleen de eerste vergadering voorgezeten; verder deed de secretaris-generaal van het Departement Colonel *Hodgson* dit. In de Council waren verschillende naties vertegenwoordigd. Van de Australiërs waren er enige vertegenwoordigers, o.a. de secretaris van de Council *Stokes*. Nieuw-Zeeland had er geen zitting in, wel China, nl. de consul-generaal uit Sidney.

97331. De **Voorzitter**: En Indië?

A. Men was aanvankelijk met een plan gekomen, dat tussen Londen en New York was bekostigd.

97332. De **Voorzitter**: Wanneer speelde dit?

A. Dit begon onmiddellijk na mijn aankomst in Australië. Men heeft met de eerste zitting gewacht op mijn komst om ook Nederland daarin vertegenwoordigd te laten zijn. *MacArthur* had dat bepaald geëist.

Het ontwerp voor de Political Warfare had ik in Londen reeds van de heer *Dening* gezien. Het moest geheel worden omgewerkt. Ik heb een geheel nieuw ontwerp gemaakt voor de actie naar Nederlandsch-Indië en dit is praktisch in zijn geheel door de Council aanvaard, ook weer met krachtige steun van de Amerikanen, die daarin zitting hadden. Zij zeiden: *Wij* weten er niets van; wij hebben nu iemand, die er wel iets van weet. Laten wij nu doen wat deze voorstelt. That is practical work.

De Political Warfare Council deed het aanvankelijk goed. Natuurlijk werden er ook weleens tactloze dingen gezegd. Een zeer voor-
aanstaand Australiër, dr. *Evatt* zelf, merkte daar op, dat het toch zo erg was, dat er van geallieerde zijde zulke psychologische blunders werden gemaakt. Er werd b.v. gesproken van „yellow bastards”. Als voorbeeld vertelde hij: Ik was eens in Amerika met T. V. *Soong* (Chinese Minister van Buitenlandse Zaken) bij de Amerikaanse Chief of Staff, die aan het slot van de bespreking hem zeide: „Do not worry *Soong*. We'll kick those yellow bastards out!”.

Bij dit verhaal zaten Chinezen, leden van de Council, die het weinig waardeerden. Een van de Chinese vertegenwoordigers maakte de opmerking: „Perhaps, in Europe, there are white bastards!”.

In algemene zin echter werd goed samengewerkt en we hebben van Nederlandse zijde in dat comité geen last ondervonden van wie ook.

97333. De **Voorzitter**: Gaf dat comité aanwijzingen of was het meer een comité voor overleg en werkte u dan verder op eigen initiatief?

A. Dat comité moest de algemene richtlijnen vaststellen. Zij werden goedgekeurd door de theatre-commander.

97334. De **Voorzitter**: De theatre-commander had dus een soort vetorecht?

A. Ja. Dat behoefde echter niet toegepast te worden. Voor wat betreft Nederlandsch-Indië, waren deze algemene richtlijnen volledig de onze en wij hebben op dat punt geen moeilijkheden gehad. Het was wat minder eenvoudig met de richtlijnen voor China en enkele andere landen, waarbij nog weleens meningsverschillen in het comité naar voren kwamen, in het bijzonder ook voor wat betreft de richtlijnen voor de acties naar Siam en naar Japan. Japan vooral, met de positie van de Keizer en dergelijke dingen meer, leidde tot moeilijkheden. Het zou te ver voeren, wanneer ik hierop nader inging. Ik zal hier later nog wel iets over zeggen, maar dat heeft met de commando-overdracht te maken en dit mag ik dus wel even uitstellen.

Het volgende punt, waarbij de opperbevelhebber onze belangen steeds volkomen in acht heeft geriomen, is dat van de geheime diensten. Hij heeft bepaald geëist, dat wij daarin zeggenschap zouden hebben. Dit komt later bij de geheime diensten wel naar voren.

Dan komt er een uitermate belangrijk punt, waarin wij ook van generaal *MacArthur* steun hebben gehad. Toen ik begin 1943 in Australië mijn taak aanvaardde, ontdekte ik tot mijn ontsteltenis: dat er was besloten om het laatste vrije Nederlandse gebied, Merauke en omgeving, prijs te geven. De Amerikanen waren daar al weggehaald. Er lagen nog wat Australiërs, maar die zouden ook vertrekken en de airstrip, die was aangelegd, zou worden opgegeven. Dit zou dus betekenen, dat het laatste stukje vrij Nederlandsch-Indië zou verdwijnen. Ik heb bij verschillende Australische generaals en bij *MacArthur* steun gevonden voor mijn bezwaren. Hij kon alleen op dat ogenblik geen troepen vrijmaken. Het ging er dus om, de Australiërs te bewegen er troepen voor te geven. Toen de zaak in laatste instantie werd besproken met generaal *Lavarack* voor de Australiërs en met *MacArthur* zelf, bleek, dat van Australische zijde de eis werd gesteld, dat de geïnterneerden uit Boven-Digoel naar Australië zouden worden geëvacueerd. Men weigerde dit gebied te verdedigen, wanneer men achter zijn rug bepaald onbetrouwbare elementen had, en de Amerikanen waren het daarmee eens. Dat hebben wij moeten aanvaarden, omdat het anders veel zwaarder woog en bovendien ook, omdat het voor de oorlogvoering bepaald nadelig zou zijn geweest, als de Japanners de beschikking zouden hebben over mensen, die onder die omstandigheden vanzelfsprekend een actie tegen de geallieerden in plaats van tegen de Japanners zouden hebben gevoerd.

Men heeft daarop Australische troepen naar Merauke gestuurd en er een negebataljon neergezet om het vliegveld af te bouwen. Men kon daarna ook met landvliegtuig Merauke bereiken.

Op de evacuatie van de geïnterneerden zou ik graag nog later terugkomen.

97335. De Voorzitter: Ja, daar zou ik nog graag iets over horen.

A. Ik ben dan nu gekomen op het punt van de inzichten van generaal *MacArthur* in het bestuur. In een eerste gesprek met hem zeide hij, zoals ik u in de aanvang in algemene zin zei, letterlijk het volgende: dat hij het als een erezaak beschouwde te voorkomen, dat bij de herovering van delen van Nederlandsch-Indië Amerikaanse military Government zou worden ingesteld. Het gehele civiele bestuur zou hij aan ons overlaten en in ieder geval, waarin het niet zuiver militaire zaken betrof, gemengde zaken dus, zou hij steeds volledig overleg (doen) plegen. Dat de gehele instelling op koloniaal gebied niet meer dezelfde kon zijn als vóór de oorlog, was duidelijk, zo zeide hij; dat was echter onze zaak en verantwoordelijkheid. Hij zou er zich niet mee bemoeien en beletten, dat anderen er zich mee zouden gaan bemoeien.

Hij heeft deze inzichten onverkort gehandhaafd bij alle volgende besprekingen.

Ik vond onder andere een verslag van een vergadering van 13 December 1944, waarin de heer *van Mook* een overzicht geeft van zijn reis naar Leyte en van de besprekingen, die hij met *MacArthur* heeft gevoerd. Daarin doet hij mededelingen van algemeen belang, namelijk, dat het klaarblijkelijk in de bedoeling van generaal *MacArthur* lag, dat er na de operaties in Nederlandsch-Indië geen Australische, maar uitsluitend Amerikaanse troepen zouden worden gelegerd. De eerste stappen, die wij zouden moeten doen, was het samenstellen van N.I.C.A.-detachementen. De opvatting van generaal *MacArthur* was nog steeds: dat hij geen bemoeienis wenst te hebben met het burgerlijk bestuur en dat dit geheel aan tie Indische Regering en de N.I.C.A. wordt overgelaten. Overdracht van gebied zal echter eerst plaats hebben nadat wij zelf in staat zijn de beveiliging te garanderen. *MacArthur* stond ook op het standpunt, dat het om politieke redenen zeer noodzakelijk was, dat de Indische Regering een der eerste dagen na een landing op Java ook aldaar aan land stapte.

97336. De Voorzitter: Is een dergelijke toezegging van *MacArthur*, dat de Indische Regering een der eerste dagen na de landing op Java daar aan land zou stappen, later nog gebracht op hoger politiek vlak in geallieerd verband?

A. Ik neem aan, dat dit in Londen aan de Nederlandse Regering ook volledig bekend was. De heer *van Mook* is nog teruggegaan en heeft te Londen een noodkreet geslaakt over het ernstige gevaar, dat ons dreigde. Hij heeft daar ongetwijfeld dit punt naar voren gebracht. Ik heb *MacArthur* nog nader gesproken in Februari 1943 in Manilla, maar ook toen stond hij nog volledig op dit standpunt. Hij zeide:

„Zet nu door en zorg, dat ge mensen krijgt. Gij hebt meer aan 5000 mensen op dit ogenblik dan aan 50 000 het volgende jaar! Ge moet er bij zijn, want anders raakt ge in de aller grootste moeilijkheden.”

Hierop kom ik straks nog terug.

Consequent heeft *MacArthur* mij erkend en doen erkennen als fungerend Gouverneur van de Grote Oost, hetgeen betekende, dat daarmee het gehele Nederlandse bestuur tot Straat Makassar en Straat Bali werd erkend. Dit had aanvankelijk alleen betrekking op het gebied van Merauke, maar later ook op de bevrijde gebieden. Hij heeft aangemoedigd — zijn juristen waren het daar nu niet zo mee eens — dat ik na de bevrijding van een bepaald gebied daarheen ging, mij op de hoogte stelde en de zaken besprak met de C.O.N.I.C.A.'s, dat waren dus de Commanding Officers Netherlands Indies Civil Administration, die in theorie stonden onder de Task Force Commander en die ook instructie hadden om deze in alles te helpen. Ook heeft hij mij gezegd de C.O.N.I.C.A.'s instructies te geven, eventuele moeilijkheden, die ik niet kon oplossen, met de Amerikaanse generaals te bespreken en teruggekomen onmiddellijk aan hem, *MacArthur*, te rapporteren, wanneer ik over iets te klagen had.

97337. De Voorzitter: Was het standpunt van *MacArthur* naar uw indruk een specifiek persoonlijk standpunt of was dit eigenlijk meer de mening van de gehele Amerikaanse Regering?

A. Ik geloof, dat ik mag zeggen, en dat is ook wel gebleken uit hetgeen ik heb opgemerkt bij enige ambtenaren van het State Department, die daar zijn geweest, dat men niet anders dacht dan dat men zo spoedig mogelijk moest komen tot herstel van Nederlandsch-Indië, al hoopte men ook daar zeer, dat wij zeer snel stappen voorwaarts zouden nemen.

Dit is eigenlijk overal wel gebleken, ook uit hetgeen *MacArthur* en generaal *Bonner Fellers* mij, afzonderlijk, hebben verteld van besprekingen, die met President *Roosevelt* zijn gevoerd op Honolulu. Men krijgt daaruit de indruk, dat deze toen er niet anders over heeft gedacht. Zeer in het bijzonder is dit te danken aan de besprekingen, die de President heeft gevoerd met Hare Majesteit de Koningin, die een uitermate diepe indruk op hem heeft gemaakt.

Voor *MacArthur* was het militaire gezag uitsluitend een vorm, waardoor het de Amerikanen mogelijk was ons hulp te verlenen; onder die omstandigheden sprak het vanzelf, dat, toen de heer *van Mook* in Februari 1944 in Australië kwam en door hem in Maart besprekingen werden gevoerd over een eventueel Civil Affairs Agreement, men veel verder kon gaan dan men eigenlijk in Londen had gedacht. Het Nederlandse gezag had ver gaande bevoegdheden. In de overeenkomst werd bij voorbeeld opgenomen: dat „even in Combat Zones”, zelfs in gebieden van actieve strijd derhalve — (ik citeer uit het hoofd, want ik heb dit stuk niet meer) — onze N.I.C.A. de bemoeienissen zou regelen met de eigenlijk gezegde bevolking, in het algemeen met het gehele burgerlijke leven; de burgervoorzieningen zouden uitsluitend worden overgelaten aan de Nederlandse — in de ruimste zin, dus ook Indonesische of Indochinese — ambtenaren, die daarvoor zouden worden ingezet.

De onderhandelingen, waarbij ook juridische problemen moesten worden opgelost, hebben zeer kort geduurd. In enkele dagen was het geheel voor elkaar. Hierop is gewerkt alsof het geparafeerde agreement geratificeerd was en volledig rechtskracht had; men heeft er nooit de minste moeilijkheden mee gehad. Aan het einde van het jaar kwam de heer *van Mook* terug.

97338. De Voorzitter: Dat is heel anders geweest dan later bij *Mountbatten*.

A. Geheel anders.

Ik moet echter als verzachtende omstandigheden voor de Regering te Londen vermelden, dat die geheel in de Engelse sfeer zat.

97339. De Voorzitter: Het heeft mij altijd getroffen, dat Nederland bij de benoeming van *MacArthur* als opperbevelhebber mede heeft ondertekend, terwijl dit bij *Mountbatten* niet is geschied.

A. Daar zal ik straks uitvoerig op terugkomen.

97340. De Voorzitter: Wij zouden graag willen horen, of daaruit latere moeilijkheden zijn te verklaren.

A. Ten eerste verzwakte dat onze positie,

Het was bovendien duidelijk, dat de Engelsen niets voelden voor het Civil Affairs Agreement, dat door de heer *van Mook* en *MacArthur* was gearafeerd en waarmede dr. *van Mook* naar Candy is gevlogen om het met *Mountbatten* te bespreken, en dit op de lange baan schoven. Men vond het zeer interessant, enz. Toen de zaak werd besproken, waren er van de Engelse zijde wel zekere bezwaren. Men wilde bepaalde zaken in eigen hand houden en de overeenkomst eigenlijk in twee agreements splitsen, maar tenslotte is er van onder-tekening van een Civil Affairs Agreement helemaal niets gekomen tot 25 Augustus 1945, tien dagen na de Japanse capitulatie. Vóór die tijd betekende het tekenen van dit agreement immers een grote beperking van de bevoegdheden van de militaire commandanten.

97341. De **Voorzitter**: Mag ik u nu even onderbreken. U zei zo-even: ik kom hierop straks nog terug. Is het uw bedoeling hierop nu verder door te gaan, want hierover heb ik straks nog wel enige vragen te stellen.

A. Neen, ik noem nu alleen enige punten op en dan krijgt u ook enige documenten van mij, die u misschien niet bezit.

De **Voorzitter**: Graag.

A. Ik neem aan, dat u wel de notulen zult kunnen krijgen van de Ministeriële Commissie Oorlogvoering.

De **Voorzitter**: Neen, die hebben wij niet. De Ministers mogen alles vertellen wat zij willen, maar het interne beraad is niet een zaak, die wij hier bespreken.

A. Dan mag ik hiervan misschien ook niets mededelen.

De **Voorzitter**: Wanneer u meent, dat het beter is om een helder en klaar beeld te kunnen geven, dan kunt u wel een weg vinden om ons duidelijk te maken hoe de zaken zijn verlopen.

A. Dan kan ik er straks misschien wel iets van vertellen.

Het meest sprekende in de Amerikaanse houding heb ik het volgende gevonden. Wij wensten, dat de proclamaties en verordeningen van de C.O.N.I.C.A.'s zouden worden uitgevaardigd „In naam der Koningin”. Dat was van ons standpunt bezien juridisch noodzakelijk, omdat alle wetten in naam van de Koningin moesten worden uitgevaardigd. De Amerikaanse juristen hadden hierover een andere mening. Zij zeiden: die proclamaties moeten worden uitgevaardigd in naam van de opperbevelhebber. Hij ontleent zijn gezag aan de instemming van de Koningin; dat is dus voldoende. Wij hebben op dit punt hardnekkig voet bij stuk gehouden. Ik kan u het volgende voorlezen uit de brief, die *MacArthur* mij heeft geschreven naar aanleiding van een laatste bespreking, die hierop betrekking had:

„..... In view of the importance which you attach to the use of the formula „In the name of the Queen” I have directed its use in the proclamations to be issued by the C.O.N.I.C.A.”.

Ook het volgende punt is van belang: Enige eilanden, b.v. het grote eiland Japen, met een vrij dichte bevolking, veel water, en het nabije Koeroedoe, zijn door de bevolking zelf met behulp van de veldpolitie, die er nog was, van de laatste Jappen gezuiverd. Zij zijn zich toen bij ons komen melden en hebben gevraagd het bestuur op ons te nemen. Hetzelfde gold voor een kring van eilanden, die ver achter de buitenste Japanse eilanden lagen — het is jammer, dat u hier geen kaart hebt —.

U kunt zich voorstellen, dat u ten westen van Australië een kring van eilanden hebt: Aroe, Kei, Jamdena, Wetar en Timor. Er buigt even boven Timor af een binnencirkel van eilanden, sterk vulkanisch, over Damar en verder drie eilanden, Tëoen, Nila, Seroewa naar Banda. Deze drie eilanden lagen dus ver binnen het door de Janners bezette gebied. We hebben hiermee contact gekregen, omdat de bevolking van Seroewa een Amerikaanse crew van een vliegtuig, dat daar was verongelukt, heeft gered en per zeilvaartuig naar Australië heeft gevoerd. Op verzoek van de Amerikanen werden nl. de vliegtuigbemanningen uitgerust met een bevel aan de bevolking op alle mogelijke wijze bijstand te verlenen. Dat bevel is gedrukt op papier met de rood-wit-blauwe vlag en het Nederlandse wapen in top; daarin werd in naam van de Koningin gelast de geallieerde militairen alle mogelijke hulp te verlenen en werd medegedeeld, dat degenen, die dit deden, een beloning zouden krijgen, en degenen, die het niet deden, zich schuldig maakten aan verraad. Ik heb hier mijn handtekening onder laten drukken. Iedere crew was uitgerust met deze papieren; daarvan hebben zij veel nut gehad. De bevolking heeft daarop ook in dit geval vlot gereageerd.

Wij hebben per vliegtuig contact met die eilanden opgenomen en deze bleken uiterst belangrijk voor de raids, die de Amerikanen over Timor en Ambon maakten om de bewegingen van de Janners, de weerstoestand en dergelijke meer waar te nemen. Later werden deze eilanden steunposten voor ondernemingen van de geheime diensten naar Indië. Door dit alles werden de bewoners blootgesteld aan gevaren. Wij hebben toen een civiel bestuurder, die militaire opleiding had gehad, als gezaghebber neergezet om de bevolking militair te oefenen en haar te voorzien van alles, wat zij nodig had, materiaal voor scholen, enz. We hebben de onderwijzers en andere ambten, die twee jaar geen inkomsten gehad hadden, hun salarissen betaald; de voormannen wilden graag Avondmaalswijn hebben, die wij ook hebben bezorgd met een parachute. De parachute hebben de bewoners verpakt in een doos van kostbaar hout, later aan H.M. de Koningin aangeboden met een lang gedicht er in.

97342. De **Voorzitter**: Wat voor iemand was die civiele bestuurder?

A. Dat was een betrekkelijk eenvoudig man, een Nederlander, die ook voor N.I.C.A.-dienst was aangewezen. Zijn instructies waren, dat hij de bevolking, die zo goed orde en recht gehandhaafd had op de eilanden, moest helpen en haar noden overbrengen, zonder zich in haar eigen aangelegenheden te mengen.

97343. De **Voorzitter**: Kon hij daar in die tijd al terecht?

A. Ja, wij brachten hem daar en hij heeft er zich veel moeite gegeven. De Janners hebben drie keer getracht met een motorbootje te landen, maar deze pogingen zijn steeds door de bevolking afgeslagen. Bij twee van deze pogingen zijn alle Janners omgekomen. Ik heb een rapport daarover van onze gezaghebber gelezen. Ik ontving zo juist een delegatie uit Nila (we hadden Nila ook mitrailleurs gegeven), met een rapport, luidende:

„Er is een aanval door de Janners gedaan. Wij zijn er in geslaagd de Japanse motorboten in de grond te schieten. 16 Janners zijn daarbij omgekomen. Als bewijs bieden wij U hierbij aan de hoofden van deze 16 Janners.”.

Aan zijn rapport voegde hij toe:

„Om onwelriekendheidsredenen heb ik deze stukken van overtuiging niet meegezonden.”.

Nu rees de vraag: Wat voor bestuur is er op deze (dus de door de bevolking en/of civiele politie zelf bevrijde) plaatsen? *MacArthur* stelde zich op het standpunt, dat dit een zuiver Nederlandsch-Indisch bestuur was, waarmede de Amerikaanse commandanten en ook andere geallieerde commandanten geen enkele bemoeienis hadden, omdat deze gebieden niet door geallieerde troepen als zodanig waren genomen en bezet. Alleen in een actiegebied had men uiteraard eenheid van actie nodig.

97344. De **Voorzitter**: Hoelang heeft die Nederlandse bestuurder het daar uitgehouden?

A. Hij is daar gebleven, totdat dit volk volledig was afgericht. Het kon zich daarna best helpen. Zo nu en dan kwam er een vliegtuig van ons, soms om een intelligence party in te zetten. De bestuurder ging weer even terug om zo'n party de nodige inlichtingen te verschaffen.

97345. De **Voorzitter**: Speelde dit ook in de jaren 1943/1944?

A. Dit is begonnen in 1943 en heeft zich tot 1945 gehandhaafd, dus tot de bevrijding toe. Bewoners, vooral van Seroewa, kwamen zo nu en dan naar Australië. b.v. voor medische behandeling. Men heeft er ook personeel uit gehaald, niet veel, omdat de mannen daar nodig waren om eventueel te vechten.

Hier lag dus een van de mogelijkheden: die wij helaas niet ten volle hebben kunnen gebruiken, om troepen te vormen.

97346. De **Voorzitter**: Over hoeveel mensen zou dat hebben kunnen gaan?

A. Over vele. Ik kan u geen aantallen noemen, want het hing er vanaf, of wij de beschikking kregen over onze oorlogsschepen. Dit is een punt, waar ik straks nog aan toe kom.

Wat betreft het Civil Affairs Agreement, kan ik u iets uit een brief van de heer *van Mook* voorlezen. Het is een particuliere brief van

21 Mei 1944, waarin hij schrijft over de operatieterreinen en Civil Affairs:

„De vorming van een afzonderlijke organisatie voor Civil Affairs in het hoofdkwartier van *Mountbatten* heeft voor ons voor- en nadeelen. Zij brengt een nieuwe schakel in de keten en noodzaakt ons meer tot het maken van concrete plannen voor bepaalde gevallen en gebieden, dan in de S.W.P.A. noodig zou zijn.”.

Dit was bij *MacArthur* niet het geval; hij had een afdeling supply, die moest zorgen voor onze voorzieningen; daarvoor waren bepaalde mensen aangewezen, want hij wilde bepaald geen Civil-Affairs-Chief in zijn hoofdkwartier; daarvoor moesten wij zelf zorgen.

„Zij maakt de operationele onderdelen van het hoofdkwartier minder „civil-affairs-conscious”; er is immers een apart orgaan voor en dus zal men het wel hooren als het zoover is. Anderzijds verschaft zij ons een pleitbezorger bij de verschillende instanties in Kandy, Delhi en Londen, die nuttig kan zijn.

De ontwerp-overeenkomst met S.E.A.C. waarvan afschrift, had wat meer voeten in de aarde dan uit het stuk misschien blijkt. De afwezigheid van *Joubert* — de generaal, die dit voor de Engelsen behandelde, Civil Affairs-Chief — die eerst 9 Mei terug was uit Londen, vertraagde de afdoening nog verder.

Zoals Blom en ik al konden verwachten, wilden de Britten bepaaldelijk een nieuwe en scherpere omschrijving van de militaire fase. Maar daarnaast deden zich drie punten voor, die vrij wat dispuut en uitleg vorderden, alvorens wij het daarover eens konden zijn.

In de eerste plaats moest uit de overeenkomst gehouden worden de term „military government”, zelfs in den vorm van analogie: „On the basis of a military government”. Die term toch doet den militair grijpen naar het handboek of reglement, dat hem vertelt, hoe hij de zaken moet regelen in bezet vijandelijk gebied. Voor Burma en Malaya is dat minder gevaarlijk, omdat het tenslotte Britten zullen zijn, die het bestuur voeren, ook als men dat op den grondslag van military government instelt. Maar voor ons zouden daaraan allerlei beperkingen van ons bestuur vast komen te zitten.

Hierbij sloot aan de noodzaak van een uitleg nopens onzen staat van beleg. De Britten schijnen in hun koloniale wetgeving dat stelsel niet te kennen en bijzondere bevoegdheden voor het militaire gezag daar te ontleenen aan een afkondiging van de krijgswet.

Deze brengt echter mede een veel verder gaande concentratie van het bestuursgezag in militaire handen. Ook dit moest in het belang van onze positie worden verduidelijkt en eveneens, dat die staat van beleg onder een civiele Regeering kon voortduren, zoodat tegen een spoedige overdracht van gezag uit dien hoofde geen bezwaar behoefde te bestaan.”.

Ik moet hierbij nog even zeggen, dat *MacArthur* zich op het standpunt stelde, dat, wanneer de verantwoordelijke Nederlandse autoriteiten wensten de volledige verantwoordelijkheid voor een gebied over te nemen, dat onmiddellijk zou gebeuren. Hieraan zat echter het enorme bezwaar verbonden, dat dan de voorzieningen door de Amerikanen vervielen. Wij hebben dit ook niet gedaan voor de gebieden, die door de Amerikanen zijn veroverd. Wij waren toch volmaakt vrij.

„En tenslotte moest gezorgd worden, dat wij niet, ook niet op het oog, met twee geheel afzonderlijke overeenkomsten zouden te doen krijgen. Dit is in zoover gelukt, dat uiteindelijk alleen de twee eerste artikelen van de draft uit Brisbane zijn omgewerkt en de overige 13 artikelen conform werden overgenomen. In een aide-memoire werd verder de te volgen werkwijze omschreven, waarin vooral van belang is:

1. dat de groep *Warners* zoolang het planning stadium voortduurt, aan ons rechtstreeks ondergeschikt blijft;

2. dat het beginsel van instructies van de Indische Regeering aan de civil Affairs officers te velde erkend is, mits die instructies gaan via den C.-in-C.; dat was dus anders dan bij de Amerikanen, waarbij deze rechtstreeks gingen;

3. dat *Mountbatten*, in tegenstelling tot *MacArthur* bij herovering van gebied wel met een eigen proclamatie wil komen, waarbij hij het bestuur aan onze civil affairs officers opdraagt.

Ik zal nu wel zien, wat hiervan in Londen en Washington terecht komt. *Warners* bracht uit Washington de mededeeling, dat men zich daar van bemoeienis niet onze S.E.A.C.-overeenkomst zal onthouden, wanneer er maar geen belangrijke, principiele af-

wijkingen waren. Dat wil zeggen: afwijkingen van de overeenkomst, die met *MacArthur* was gesloten.

Ik geloof niet, dat die er zijn. De N.I.C.A.-planning-section is nu gevormd en de eerste kern van personeel lijkt mij goed.”.

97347. De **Voorzitter**: Als ik het goed heb gehoord, is dit een brief van Mei 1944.

A. Ja, na de eerste bespreking, die alleen heeft geleid tot een ontwerp; in'tegenstelling tot S.W.P.A., waarbij de theatre-commander vrij was om over het ontwerp te beslissen en de overeenkomst tenslotte heeft ondertekend, moest dit een overeenkomst worden tussen de beide Regeringen; dit moest dus in Londen worden afgehandeld. Het ontwerp, plaatselijk opgesteld, moest op het hoogste niveau nog eerst worden bekeken. Daar is men nooit tot een beslissing gekomen.

97348. De **Voorzitter**: Pas na de capitulatie van Japan?

A. Ja, na de val van Japan, waarmee de overeenkomst dus plotseeling een geheel ander karakter kreeg, niet een beperking, maar een uitbreiding van de bevoegdheden van de (Engelse) militaire opperbevelhebber.

97349. De **Voorzitter**: De draft, die in Mei 1944 door de heer van *Mook* was opgesteld, was dus opgesteld, gezien de omstandigheden, zoals die destijds waren?

A. Ja.

97350. De **Voorzitter**: Heeft men in Augustus 1945, toen men uiteindelijk tot een overeenkomst is gekomen, de zaken aangepast aan de toen zich sterk gewijzigd hebbende omstandigheden? Ik meen, dat dit niet is gebeurd.

A. Men heeft het letterlijk overgenomen; ik meen, dat er één woord is gewijzigd; indertijd heb ik het nog eens overgelezen. Ik kan het niet met zekerheid zeggen, want ik was toen niet in Londen, zelfs niet in Australië.

Het lijkt mij niet onwaarschijnlijk, dat de Engelsen toen hebben geredeneerd: „We hebben het Civil Affairs Agreement nodig; zouden we het maar niet tekenen?”, terwijl men het tevoren op de lange baan had geschoven, omdat het toen een beperking van hun bevoegdheden zou hebben ingehouden.

97351. De **Voorzitter**: U hebt dus van Nederlandse zijde helemaal niet gehoord: Dat agreement is opgesteld in Mei 1944. De omstandigheden zijn nu zo gewijzigd, dat deze draft eerst eens moet worden omgewerkt alvorens wij tot definitief sluiten van de overeenkomst overgaan.

A. Ik zou zeggen: na mijn ervaringen van September 1944 met de Londense Regeering ben ik er diep van overtuigd, dat daar geen woord van gezegd is.

97352. De **Voorzitter**: Week datgene, wat met *Mountbatten* was overeengekomen, sterk af van de overeenkomst met *MacArthur*?

A. Neen, niet sterk. Het week op een tweetal punten af, nl.: De interpretatie, die *MacArthur* aan de overeenkomst gaf, was voor ons denkbaar de gunstigste, terwijl de Engelsen praktisch de interpretatie hebben gegeven: „The circumstances have changed; we cannot do that; er is nu een Republiek, enz.”

97353. De **Voorzitter**: In dit verband zou ik dan nog even de kwestie ter svrake kunnen brengen van het verschil met betrekking tot de benoeming van *MacArthur* en *Mounfbatten*. Bij *MacArthur* was het immers zo gegaan, dat het benoemingsbesluit mede was ondertekend door de Nederlandse Regeering, waardoor *MacArthur* — zo zou men het kunnen stellen — ook handelde mede namens de Nederlandse Regeering.

A. Zo stelde hij het zelf ook. Hij handelde dan ook uit Nederlands gezichtspunt in alle niet zuiver militaire zaken.

97354. De **Voorzitter**: Bij *Mountbatten* is dat bepaald niet het geval geweest. Voor zover ik mij herinner, is dat in Quebec gebeurd en het benoemingsbesluit is alleen getekend door de Engelse en Amerikaanse Regeringen. Hebt u nu een idee, waaraan het heeft gelegen, dat dit zo is geschied?

A. Dat ligt aan het feit, dat wij in die tijd vazal van Engeland waren geworden. Begrijpelijk! Wij waren van Engeland afhankelijk.

In Engeland heeft men ons de meest mogelijke hulp gegeven. Wij waren gasten en goed behandelde gasten. Wij waren in de oorlog, geloof ik, met de Noren wel degenen onder de Regeringen in ballingschap, die het meest in aanzien waren bij de geallieerden, maar wij waren geheel onder de Engelse macht.

97355. De **Voorzitter**: Uit deze verhoudingen moeten toch na Augustus 1945 belangrijke consequenties zijn voortgevloeid.

A. Ik geloof, dat dit niet het minste verschil zou hebben gemaakt, omdat door de eeuwen heen het grote — van hun standpunt bezien — in de Britse houding is geweest, dat zij consequent iedere overeenkomst naar de omstandigheden en de Britse belangen hebben geïnterpreteerd. Iemand, die daarvan het slachtoffer wordt, heeft dit alleen zich zelf te verwijten. Praktisch had het dus niet zo heel veel verschil gemaakt. Het had wel verschil gemaakt, wanneer een vertegenwoordiger der Nederlandse Regering te Londen bij het plotseling in elkaar storten — zo heel plotseling was het overigens niet! — van Japan zou hebben gezegd: Wacht eens even; wat gaan wij nu doen? Wij moeten eerst eens even bepraten of het wel noodzakelijk is, dat ge een military administration gaat vormen, want dit is geen herovering, dit is een capitulatie!

De conferentie van Quebec is nog onderwerp geweest van de besprekingen in de Ministeriële Commissie Oorlogvoering. Bij de bespreking van de wijziging van de theatergrenzen zou ik hierop nog even kunnen terugkomen.

97356. De **Voorzitter**: In verband met die Quebecconferentie zou ik hieraan nog een vraag willen aansluiten. Het is de bedoeling geweest, dat de heren *van Mook* en *Helfrich* daaraan zouden deelnemen, maar zij zijn er niet geweest. Zij hebben die vergadering gemist. Weet u daaromtrent nog iets naders te vertellen?

A. Men heeft hen niet uitgenodigd.

97357. De **Voorzitter**: Wisten zij dus bij wijze van spreken niet, waar ze moesten zijn en hoe laat en op welke dag zij er moesten zijn?

A. Dat wist men wel. Op de vergadering van de Ministeriële Commissie Oorlogvoering noemde de heer *Michiels van Verduynen* echter de gegevens, welke ik uit Australië had medegebracht, bepaald onwaar. Bepaalde zaken konden althans niet zijn, zoals die in de rapporten waren gesteld. De heer *Michiels* heeft de dag van de vergadering „ten overvloede" nog een bespreking gehad met *Eden*, waarin hij mijn rapporten niet had aangeroerd, maar wel had hij overleg gepleegd over het geval-Quebec. Hij had gezegd: Wanneer ge daar belangrijke beslissingen? gaat nemen, willen wij daar ook graag bij zijn. *Eden* had geantwoord: Er worden alleen zuiver strategische vraagstukken behandeld.

Toen de vergadering te 17 uur werd voortgezet, had ik een courant, die zo juist was verschenen, in mijn zak, waarin stond, dat die middag *Eden* naar Quebec was afgereisd. Op mijn vraag aan de heer *Michiels*, of *Eden* hem had medegedeeld, dat hij op het punt stond naar Quebec te vertrekken, zei hij: Daar heb je weer een van die dwaze opmerkingen, die ik in de nota's ook telkens vind! Maar die opmerking was niet zo dwaas, want uit mijn krant bleek, dat *Eden* het niet nodig had gevonden hem te vertellen, dat hij zelf naar deze zuiver strategische conferentie ging. Het tekende wel enigszins de gehele verhouding in Londen. Ik geloof niet — dit wil ik er wel bij zeggen —, dat men daar in het algemeen de Nederlandse Regering al te hard over mag vallen. De omstandigheden brachten dat mede; dat gold iedereen, die daar zat. Nederland en Engeland en de andere Europese landen liggen dicht op elkaar dan bij Amerika en bij Australië, waar wij toch, alles bij elkaar genomen, ondanks zekere annexionistische verlangens in Australië, een uiterst gunstige positie hebben ingenomen.

Voor Java heeft generaal *MacArthur* mij herhaaldelijk verzekerd, dat hij na de landing twee divisies aan wal zou zetten en dat hij het van de grootste betekenis achtte, dat de Regering, dus ook de heer *van Mook* persoonlijk, daarbij aanwezig was, waarop hij terstond het herstel van de Nederlandsch-Indische Regering zou proclameren. Hij sprak daarbij de hoop uit, dat het mogelijk zou zijn, dat spoedig daarna een bezoek aan Indië zou worden gebracht door H.M. de Koningin, voor wie hij, op grond van al hetgeen hij had vernomen, de diepste eerbied had. Hij was er van overtuigd, dat dit bezoek een zeer grote invloed ten goede zou hebben.

Ik hield met hem ook nauw contact in zake allerlei zaken, waarin hij weliswaar geen opdrachten gaf, maar toch van zijn mening wel liet blijken. Een daarvan was zijn standpunt in zake collaboratie, dat geheel het mijne dekte. Terwijl ook zijns inziens zij, die anderen aan

dood of marteling hadden blootgesteld, hun straf niet mochten ontgaan, achtte hij het gevaarlijk, dat daarbij wraakneming een rol zou spelen, omdat zij, die niet gevangen en gemarteld zijn, moeilijk rechters over anderen kunnen zijn, die wel daaraan zijn blootgesteld geweest. Hij hoopte dus, dat ervaren rechters, Nederlandse en Indonesische in Nederlandse dienst, die volk en omstandigheden kenden en begrepen en dus ook de reacties op vonnissen konden voorzien, met de berechting van de ernstige gevallen zouden worden belast; in geen geval echter mochten dit militairen zijn: ook geen Amerikaanse (dit is een toespeeling op een ultra-rigoureuus vonnis, dat in Australië door een Amerikaanse krijgsraad over een Indonesiër is uitgesproken). Hij achtte, met ons, beloning van trouw nog belangrijker dan het straffen van misdadigers en hij zag politieke vervolging als een gevaarlijk ding. Hij zei dit in een zuiver oriënterende bespreking, waarbij hij als altijd naar voren bracht: U gaat tenslotte uw gang maar, want bij u ligt de verantwoordelijkheid en niet bij mij.

Ik ben ook gestuurd in mijn bezwaren tegen het beramen van een sabotage-actie, die merkwaardig genoeg Nederlandsch-Indië als concurrent tegen naburige gebieden voor geruime tijd zou hebben uitgeschakeld. In het bijzonder voor wat de rubber betreft. Een van de beide Britse geheime organisaties, die daar werkten, had een plan opgesteld voor „insaisissable sabotage". Daarin stonden heel dwaze, maar ook heel gevaarlijke dingen. Er kwam bij voorbeeld in voor, in zake de rubber, dat men zoveel mogelijk bomen moest vernietigen en beschadigen, maar zo, dat men niet betraapt kon worden. Als er zieke bomen waren, moest men trachten de gezonde te infecteren. Daarin stond ook, dat men vooral op de zaadbedden, die stamden uit onze tijd, de hoogwaardige clonen moest vernietigen en door de laagst producerende moest vervangen! Dit plan dateert van October 1944 en men heeft rond zes jaar nodig voor men kan tappen. U ziet dus, dat dit voor de strijd tegen de Japanners, die bovendien zelf stikten in de rubber, van geen enkele betekenis was. Maar ons zou het voor minstens 10 jaar ernstig schaden. Dit plan, dat grote indruk op onze intelligence deskundigen had gemaakt, bleek tot mijn ontsteltenis gestuurd te zijn naar de Nederlandse opleiding van agenten in Australië. Intussen was de heer *Spoor* opgetreden als hoofd van onze geheime dienst. Hij was het volmaakt met mij eens, dat hieraan iets gedaan moest worden.

97358. De **Voorzitter**: U bedoelt met die dienst dus de Nefis?

A. Ja.

De **Voorzitter**: Dat kunnen wij straks nog nader bespreken.

A. Ja. Ik ben dus naar *MacArthur* gegaan er heb gezegd: Wat denkt u van dit plan? Hij merkte op: „Ja, dat dacht ik wsl. Het lijkt natuurlijk op niets. Dit kan alleen door deskundigen word-n uitgewerkt en niet door mensen, die er niets van weten." Hij heeft mij toen zijn beginselen uitergezet en mij gemachtigd om daarvan gebruik te maken. Ik heb daarop gereageerd met een nota, die ik u za! overhandigen — ik heb het hierin mischien een heel klein tikje scherp gezegd, doch niet onvriendelijk —, waarin ik de zaak heb getorpedeerd. Ik had daarin dus weer de opperbevelhebber achter mij. Misschien mag ik er even een passage uit voorlezen?

De **Voorzitter**: Het zal wel interessant zijn hierover iets in het verhoor op te nemen.

A. „Director N.E.F.I.S." — Dit is ook aan de Engelse organisatie doorgegeven. —

„Notes on insaisissable sabotage".

The following remarks should be made:

A. *The C.i.C. S.W.P.A. has personally insisted with Mr. van der Plas that no propaganda for sabotage shall be made before General Mac Arthur himself gives permission hereto*

The C.i.C. contends nightly that in communities like those in the Netherlands Indies, where the number of people sufficiently individually developed to execute sabotage and underground work and to give leadership, is very small, great care should be exerted that those leaders whose value in the case of a counter-offensive is extremely great, are not endangered by provoking sabotage which cannot be followed up by direct military action. Moreover the mentality of the people in the Netherlands Indies is such, that encouraging sabotage, and not giving direct support, would cause the Allies to lose face in a serious way and would lose them the confidence of the people. The conceivable effect of sabotage would be far outweighed by these disadvantages.

In addition on the C.i.C.'s remarks it should be observed that

the complete failure of the allies to stop the Japanese advance and to protect the Indonesians who had such great confidence in allied strength, has been a great shock to the people. Because of this failure incitement to sabotage, without protection on short term against reprisals, would the more alienate the hypersensitive Indonesians from the allied cause."

Hierin was ik dus gedekt door *MacArthur*.

De Engelse leider van S.O. is mij hartelijk dank komen zeggen voor de hulp, die ik hem had geboden! Ik geloof ook niet, dat hij persoonlijk iets kwaads had bedoeld.

De rest van dit memorandum zullen de heren waarschijnlijk niet in hun verhoor willen opnemen.

De Voorzitter: Wij kunnen dit memorandum voor de directeur van de Nefis opnemen onder onze documenten.

H. Voorts heb ik een memorandum opgesteld over „Conservation Policy in the Netherlands Indies”, dat de opperbevelhebber heeft overgenomen en aan zijn command opgelegd. Hij heeft zijn gehele command een uiteenzetting gegeven over wat men wel en wat men niet moest vernietigen. Een van de punten, die ik mij nog zeer goed herinner — ook omdat ik er in een tweede memorandum nog even op teruggekomen ben —, was het vraagstuk van de grote electriciteitswerken op Java. Zoals u weet, hadden wij b.v. in Oost-Java de Kali Konto-werken, in Midden-Java de nieuwe werken van de Toentang. Deze grote werken zouden, wanneer zij vernietigd waren, vele jaren buiten-bedrijf zijn. Nu was dit ook volstrekt onnodig. Er waren grote transformatorstations. Wanneer men de transformatorstations en de calorische installatie, die tegen het Marine-Etablissement van Soerabaja aan lag, vernietigde, zou het de Japanners enorm veel tijd kosten om ze weer op te zetten, terwijl dit voor de Amerikanen betrekkelijk weinig betekende, want dat waren alle dingen, die zij hadden. Wij zouden dan niet voor de grote problemen staan om in de bergen de grote stations, de dammen, dijken en stuwmeren te gaan herbouwen. Zo gaf ik beginselen voor uitgewerkte plannen wat men wel en wat men niet moest doen. Het was bij voorbeeld dwaasheid om iets tegen rubber te doen, waar de Japanners mee in hun maag zaten. Het zou alleen betekenen, dat men na de bevrijding niet meer zou kunnen concurreren. Het was fout om iets te doen tegen de voedselproductie, want er was toch reeds te weinig voedsel, zodat dit alleen betekenen zou, dat er nog minder eten was voor het volk dan reeds het geval was, en de Japanners haalden het voedsel voor hen zelf toch wel weg. Zo was er meer, waarnaar ik mag verwijzen naar de tekst van het memorandum.

Later is buiten *MacArthur* om een Australische luchtraid gedaan op de Konto-werken, die ernstig zijn beschadigd. Ik heb hiervan *MacArthur* op de hoogte gesteld, die hierover zeer onttstemd was. Hij schreef hoezeer hij betreunde, dat dit zonder zijn toestemming was gebeurd en dat hij maatregelen nam, dat zo iets niet meer kon voorkomen.

97359. De Voorzitter: Hij had dus positieve instructies gegeven?

A. Ja, positieve instructies. Dit is, voor zover ik weet, de enige keer geweest, dat een instructie van hem niet werd nageleefd. Het lag hieraan, dat de betrokken airforce-mannen iemand hadden, die de streek daar kende. Zij hebben een plannetje in elkaar gezet en aan de instructie eenvoudig niet meer gedacht.

MacArthur heeft eveneens bindend voorgeschreven, zich geheel te houden aan een opgave van onvoorwaardelijk te sparen bijzonder heilige plaatsen, monumenten en moskeeën, enz. Het voordeel van vernietiging was veel geringer dan het nadeel. Ook kerken en dergelijke gebouwen voor de eredienst van zekere omvang zijn met de andere heiligdommen op kaarten door mij aangegeven en daaraan heeft men zich strikt gehouden.

Van mijn kant heb ik *MacArthur* altijd volledig op de hoogte gehouden van wat wij aan anti-Japanse propaganda en actie en psychologische warfare deden en ik heb altijd verbaasd gestaan over zijn buitengewone kennis van het Oosten en van zijn begrip voor de mentaliteit van de volken, die daar leefden.

Mag ik nu overgaan tot enige punten, die eigenlijk samenhangen: onze oorlogsschepen, de bewapening van troepen, de bewapening van de bevolking en de wijziging van de theatergrenzen. Ik geloof, dat dit de allerbelangrijkste punten zijn voor dit verhoor.

97360. De Voorzitter: U wilde dus eerst spreken over de bewapening van de bevolking in de oorlogstijd zelf?

A. Ja, en het vormen van troepen.

97351. De Voorzitter: U komt dan waarschijnlijk ook op de behandeling van de gezagsbataljons en de moeilijkheden, die zich daarbij hebben voorgedaan met Australië, dat schone toezeggingen heeft gedaan, welke later niet zijn gehonoreerd.

A. Deze punten hangen nauw samen en het is misschien niet mogelijk om ze geheel te scheiden. De oorlogsschepen betreffende zou ik het volgende stuk even willen voorlezen uit een „Rapport aan den Raad van Departementshoofden van een bezoek aan generaal *MacArthur* van eind Mei 1944 van de heren *van der Plas*, *van Oyen*, *Blom* en *Koenraad*”:

„Bij het laatste bezoek van de heren *van der Plas*, *van Oyen*, *Blom* en *Koenraad* aan Generaal *MacArthur* ter gelegenheid van de plechtige overhandiging van een Nederlandsche vlag aan dien opperofficier, heeft Generaal *MacArthur* op opvallende wijze uiting gegeven aan zijn ontstemming over het feit, dat Nederlandsche oorlogsschepen aan zijn bevel zijn onttrokken door toevoeging aan het South East Asia Command. Het had generaal *MacArthur* pijnlijk getroffen, dat door Hr. Ms. „Tromp” onder Britsche leiding was deelgenomen aan een actie tegen Soerabaja, gelegen in zijn, *MacArthur's*, terrein. *MacArthur* heeft daarbij nog eens den nadruk gelegd op het groote belang van de deelneming door Nederlandsche oorlogsschepen aan de thans in actie zijnde oorlogvoering binnen het territorium van Nederlandsch-Indië, speciaal in verband met de bekendheid van de Nederlandsche Marine met de Nederlandsch-Indische wateren.”

De Voorzitter: Ik wil u even onderbreken om te zeggen, dat wij wel degelijk beschikken over notulen van de Ministerraad. Het is ons echter niet geoorloofd om ze aan de getuigen te vragen, maar er zijn getuigen geweest, die ze hebben overgelegd. Dit even ter verduidelijking van hetgeen mogelijk is.

A. Zoals u bekend zal zijn, was datgene, wat er van de Nederlandse vloot over was, in hoofdzaak geconcentreerd in Freemantle, aan de Westkust van Australië. Daar lagen de „Heemskerck”, aanvankelijk naar ik meen ook de „Tromp”, maar daar ben ik niet geheel zeker van: daar waren onze onderzeeërs en onze jagers. Ik ben er niet geheel zeker meer van, of daar de „Flores” en de „Soemba” ook nog waren. Ik geloof, dat die alweer waren weggezonden.

97362. De Voorzitter: Was zo de situatie in de beginperiode?

A. Ja, in 1943. Tegen dat de actie tegen Nederlands gebied ging beginnen (nl. in April 1944), waarbij deze schepen naar het oordeel van generaal *MacArthur* hadden moeten worden ingezet in de allereerste plaats voor vlagvertoon en het dienen van de Nederlandse belangen bij het deelnemen aan de bevrijding, zijn deze schepen plotseling door S.E.A.C. weggehaald, zonder overleg met *MacArthur*, ofschoon het zijn territorium was.

97363. De Voorzitter: Weet u ook, of hierover wel overleg is gepleegd met de Regering te Londen?

A. Dat betwijfel ik.

97364. De Voorzitter: Heeft men hiertegen van Nederlandse zijde bezwaar gemaakt? Ik weet namelijk, dat men inderdaad van Nederlandse zijde de bevoegdheid had om, wanneer de Engelsen bepaalde oorlogsschepen hier of daar wilden inzetten, daartegen van Nederlandse kant wel degelijk bezwaar te kunnen maken.

A. Uit de verdere stukken, die ik u zal overleggen, zult u kunnen zien, dat — al heeft de Nederlandse Regering misschien wel bezwaar gemaakt — zij toch volkomen het hoofd heeft gebogen voor de Engelse Admiraliteit. Uit de wijze, waarvoor men de zaak heeft behandeld en besproken, is bovendien nooit gebleken, dat men er zich van bewust was — ook niet bij admiraal *Helfrich* —, dat wij in werkelijkheid nog enige bevoegdheid hadden.

97365. De Voorzitter: Ik kan u wel zeggen, dat bij ons de vraag is gerezen, of over het algemeen met het beleid, dat door de Regering destijds is gevolgd, wel voldoende rekening is gehouden met de taak, die inderdaad met betrekking tot Nederlandsch-Indië in de latere oorlogstijd zou moeten worden uitgevoerd. Ik bedoel, dat wij weten, dat er verscheidene schepen zijn ingezet in de eerste jaren van de oorlog en later, toen de geallieerden zijn overgestoken naar Zuid-Europa, naar Italië, hebben verschillende oorlogsschepen geregeld aan de strijd deelgenomen. Men kan dus de vraag stellen, of men niet beter had gedaan om te pogen wat schepen te reserveren voor de strijd in het Verre Oosten.

A. Men kan daarop zeggen, zoals de Engelsen en vele Nederlanders toen deden, dat de strijd ondeelbaar was en dat die strijd een deel was van de algemene strijd voor de bevrijding van Nederland, zij het op een afstand. Onze schepen die zijn weggehaald van Perth, van Fremantle, zijn echter grotendeels niet in de strijd ingezet, maar zij zijn aan het convooiën gezet in de Indische Oceaan, waar op dat moment niet veel meer gebeurde, en in de Zuidelijke Atlantische Oceaan. Zij hebben dus in het geheel niet aan de strijd deelgenomen. Op de details hiervan kom ik nog terug, want ik zal u straks een gesprek herhalen. dat ik op deze punten in September 1944 met luitenant-admiraal *Furstner* en vice-admiraal *Termijtelen* heb gehad, waarbij admiraal *Helfrich* mij sterk heeft gesteund. Ik kan u hierover ook mijn correspondentie met de Regering overleggen, voor zover deze nog aanwezig is.

MacArthur heeft zich aan het wegtrekken van onze schepen zeer gestoten. Hij heeft ons van den aanvang af gezegd — zelfs vóór hij naar Hollandia ging en onze schepen weggingen —

„Denk er toch aan: U moet deelnemen aan de bevrijding van Nederlandsch-Indië; U zult er anders spijt van hebben later, als U in moeilijkheden bent, die U nu misschien nog niet kunt overzien, maar die ik U met zekerheid kan voorspellen; dat ligt trouwens voor de hand. U hebt geen leger, maar U hebt wel een vloot, die altijd een goede naam heeft gehad; zet die toch in! Laat die toch hier opereren”.

De actie tegen Hollandia (April 1944) is een idee van de ons te vroeg ontvallen overste *Sandberg* geweest, dat *MacArthur* heeft overgenomen. Hij heeft de planning daarna op de hoofdpunten zelf geleid en hij heeft de enorme sprong van Salamau en Finschhafen naar Hollandia gedaan tegen de adviezen in van zijn eigen staf. Overste *Sandberg* was een van de allerbesten, die wij hebben verloren.

Generaal *MacArthur* kwam hierop steeds scherper terug medio 1944, eerst dus bij het eerder vermelde gesprek, dat wij te zamen met hem hadden, daarna de volgende maand, toen ik weer bij hem ben geweest. Dat gesprek had plaats op 14 Juli 1944. Bij die gelegenheid zei generaal *MacArthur*:

„De Japanners hebben eigenlijk niets meer, geen onderzeeërs, geen vliegtuigen. Het is volkomen veilig, behoudens mijnengevaar, om in de Archipel te gaan varen. Wij weten, ook uit Uw eigen inlichtingen, dat er talrijke plaatsen zijn, waar praktisch geen Japanse militairen meer zijn (In Banda bijvoorbeeld waren 14 Japanners). U kunt die zó overweldigen, als U maar schepen hebt. Als U daar heen gaat, kunt U misschien in de eerste plaats krijgsgevangenen bevrijden, die zeer nuttig kunnen zijn, want dan hebt U weer mensen; bovendien kunt U dan Indonesiërs opleiden.”.

Dit sprak te meer, omdat door de Papoea's op het eiland Biak zo prachtig werk werd gedaan door de Japanners op te ruimen. Wanneer nl. de Amerikanen een bepaald gebied namen, bezetten zij de vliegvelden, bouwden die geweldig uit, bouwden havens, lieten b.v. in een maand tijd een grote oceaan-haven in elkaar zetten bij Hollandia. Ze betrokken dan een korte bezettingslijn (perimeter); wat daarbuiten met de Japanners gebeurde, kon hun niets schelen. Ons echter wel. De bevolking leed verschrikkelijk onder de Japanners. We hebben daar onze politie ingezet: dat was het enige, dat wij hadden. Ook hebben wij gebruik gemaakt van „gidsen en tolken” van de Nefis om die Japanners uit te roeien. We hebben daarbij ook de bevolking gemobiliseerd. Dit is in de eerste plaats in het achterland van Hollandia voortreffelijk gelukt. Er was binnen zes maanden geen Japanner meer in leven. In Biak waren nog wel vrij behoorlijke, maar verspreide Japanse troepenmachten; wij hebben daarom de Papoea's goed moeten bewapenen en africhten, zodat zij tegen de Japanners konden optreden. Zo hebben zij in de maand October 1944 — dit is het topcijfer geweest, de andere maanden was het wat lager — 521 Japanners gedood, gerekend naar het aantal hoofden, uniformen en wapens, die zij als bewijs inleverden, en zij hebben daarbij 9 krijgsgevangenen weten te maken. Hieruit bleek dus, dat er van de rijkde van de Papoea's voortreffelijk werk werd gedaan. Dat zelfde was ook elders te verwachten, wanneer wij de bevolking onder onze leiding hadden kunnen bewapenen. De Papoea's kon men alleen in hun eigen gebied gebruiken; zij waren ongeschikt om als moderne legereenheid elders te worden ingezet. Men kon wel trachten om uit gebieden met een beter ontwikkelde bevolking — de Indonesische bevolking — mensen te halen en af te richten.

MacArthur heeft mij bij dit gesprek bepaald beloofd, dat, wanneer onze schepen terug zouden komen, hij daar een apart deeldeel van zou vormen onder Nederlands commando. Zij zouden natuurlijk ook, zo nodig, ingezet worden bij grote acties, maar hoofdzaak was, dat

deze schepen gebieden zouden kunnen bevrijden, dat wij dat zelf zouden doen, onder Nederlandse en niet onder Amerikaanse vlag en dat wij vandaar personeel zouden kunnen weghalen en africhten voor troepen. Hij zou die volledig bewapenen en uitrusten. Hij noemde een cijfer van 50 à 60 000 man. „Maar”, zeide hij er toen reeds bij, „u hebt meer aan 5000 man nu dan aan 50 000 over een jaar.”.

Toen ik in verband met de besprekingen over de wijziging van de theatergrenzen naar Londen ben gevlogen in September 1944, heb ik met betrekking tot de schepen contact opgenomen in de eerste plaats met admiraal *Helfrich*, die daar toen gelukkig ook was, en verder met admiraal *Furstner* en vice-admiraal *Termijtelen*, zijn chef-staf. Mij is toen gebleken, dat men geen schepen beschikbaar kon stellen, in de eerste plaats, omdat sommige er van nog enig werk deden, maar vooral ook omdat de Engelsen ons hadden toegezegd, zoals admiraal *Furstner* vertelde, twee zware kruisers en een vliegdekschip. Deze uitermate moderne schepen zou hij niet met Nederlands personeel kunnen bemannen, tenzij deze mannen door personeel, dat op moderne schepen had meegevochten, zouden zijn opgeleid. Hij zou dus onze schepen moeten gaan opleggen en hij zou de bemanningen moeten gebruiken om nieuw personeel op te leiden voor de kapitale schepen, die de Nederlandse Marine nu eindelijk zou krijgen.

Ik heb daartegen aangevoerd, dat dit heel aantrekkelijk leek, maar dat men er zich rekenschap van moest geven, dat zelfs vóór de oorlog al het twee-derde van de Marinebegroting betalende Indië nogal eens lastig was, wanneer het op betalen aankwam, dat de verhoudingen na de oorlog geheel anders zouden zijn en dat, wanneer men voor die kapitale schepen en wat er bij kwam, geld wilde hebben, men zeker met de Marine moest hebben deelgenomen aan de bevrijding. Terwijl de Marine zo'n prachtige indruk heeft gemaakt in het Oosten tijdens het begin van de oorlog, heeft deze wel zeer geleden, toen de schepen alle waren weggehaald en de Javanse omroep hierover voortdurend heeft gespot: „Waar is nu die Hollandse Marine?”.

Admiraal *Helfrich* heeft mij hierbij krachtig gesteund. Admiraal *Furstner* voelde tenslotte wel, dat het nodig was en zou het beproeven. De „Soemba” en de „Flores” moesten zij houden; die kregen wij niet (Dit was teleurstellend, want wij hadden geen enkel transportschip onder ons eigen beheer in S.W.P.A., niets, wij waren volmaakt machteloos). Het vliegdekschip moest de admiraal echter in ieder geval hebben en hij had dus enige bemanning nodig om personeel daarvoor op te leiden. Twee lichte kruisers, drie jagers en ik meen tien onderzeeërs zouden gaan. Dat was toch wel een aardig geheel.

97366. De **Voorzitter**: Zouden die binnen korte tijd beschikbaar worden gesteld?

A. Ja, admiraal *Furstner* meende, dat deze in November beschikbaar zouden kunnen worden gesteld. De tweede voorwaarde was, dat generaal *MacArthur* zijn aanbod schriftelijk zou bevestigen.

Het leek mooi, maar het maakte mij een beetje angstig, toen vice-admiraal *Termijtelen* zeide: „Ja, admiraal, dat zegt u nu wel, maar zullen de Engelsen dat goed vinden?” Toch ben ik hoopvol teruggegaan en heb een poging gedaan op een behoorlijke wijze van generaal *MacArthur* een bevestiging van zijn toezeggingen te krijgen. Ik heb hem ingelicht, dat in de maand November hoogstwaarschijnlijk de genoemde schepen beschikbaar zouden komen. Ik heb de bedoeling nog eens uiteengezet, die wij hiertoe hadden, en gevraagd, of hij er mede instemde; ook het vormen van een nieuw leger, door bevrijding van eilanden en het bevrijden van krijgsgevangenen, voor zover dit mogelijk was; het redden van de mensen, die bij voorbeeld nog in Nieuw-Guinea in de kampen zaten en die onder de Japanners moesten sterven, omdat wij niet één schip hadden om hen daar weg te halen: wij hadden wel enige mannen om te vechten, maar geen transport om die mensen uit de kampen te halen. Hij was het hiermede geheel eens.

Ik heb hem toen geschreven. Ik wil u deze documenten ook wel overhandigen, maar ik zou ze graag weer van u terugontvangen, als dat mogelijk is.

De **Voorzitter**: U krijgt alle stukken, die u ons ter inzage geeft, terug.

A. Ik heb hem toen geschreven op 9 October 1944, ter bevestiging van een gesprek op 8 October 1944, onmiddellijk na mijn terugkomst:

“Before telegraphing to our Navy Department your decisions during our conversation yesterday, I should like to submit for your approval the contents of the draft-telegram.

I intend to cable as follows:

"if the Netherlands warships are made available for the s.w.p.a. general macarthur intends to integrate these into his navy as a special section under a dutch admiral (or would it be better to say: dutch officer of appropriate rank?) stop

Moreover general macarthur intends to also use these ships whose officers know every corner of the archipelago for such special missions as will appear desirable to him stop examples of possible missions are colon f.i. since six weeks 700 javanese awaiting evacuation from ransiki but cannot be transported for lack of appropriate warship though they are threatened by starvation and would be an important addition to netherlands indies forces stop

also possible use of ships for such minor operations as the liberation of territories weakly occupied by the enemy important from the point of view of manpower or other considerations but outside the main tactical line of action."

I thought, that it would expedite affairs if some examples of possible special operations could be given and followed our conversation as closely as possible.

Please change text as you would consider advisable.

I shall ask our Navy to specify what ships will be available and when."

Hij antwoordde mij:

"Thank you for the opportunity of seeing your suggested cable before dispatch. I believe that the alternative phrasing of "Dutch officer of appropriate rank" would be preferable to specifying an admiral.

I enjoyed very our recent conference,

Douglas MacArthur.

Ik heb daarop geseind, uiteraard in een geheel andere volgorde, met het oog op het codegeheim, naar de Nederlandse Regering:

„VROEG MACARTHUR BEVESTIGING VAN ZIJN TOEZEGGINGEN NOPENS GEBRUIK NEDERLANDSCHE OORLOGSSCHEPEN IN SWPA ALS MET U BESPROKEN STOP MACARTHUR HECHTTE SCHRIFTELIJK GOEDKEURING AAN ENGELSCH PARAPHRASE VAN VOLGENDE WEERGAVE ZIJNER TOEZEGGINGEN QUOTE WANNEER DE NEDERLANDSCHE OORLOGSSCHEPEN VOOR SWPA WORDEN BESCHIKBAAR GESTELD ZAL MACARTHUR DEZE INDEELEN IN ZIJN VLOOT ALS EEN BIJZONDER SMALDEEL ONDER BEVEL VAN EEN NEDERLANDSCH ZEEOFFICIER VAN PASSENDEN RANG STOP BOVENDIEN IS MACARTHUR VAN PLAN DEZE SCHEPEN WIER OFFICIEREN IEDEREN HOEK VAN DEN ARCHIPEL KENNEN OOK TE GEBRUIKEN VOOR ZODANIGE SPECIALE OPDRACHTEN ALS WENSCHELIJK VOORKOMEN STOP VOORBEELDEN VAN MOGELIJKE OPDRACHTEN ZIJN BIJVOORBEELD DUBBELPUNT SEDERT ZES WEKEN WACHTEN 700 JAVANEN EVACUATIE VAN RANSIKI MAAR KUNNEN NIET AFGEVOEIRD WORDEN WEGENS ONTBREKEN OORLOGSVAARTUIGEN VOOR DERGELIJKE DOELEN KOMMA OFSCHOON DEZE NEDERLANDSCHE ONDERDANEN BEDREIGD DOOR VERHONGERING EN BOVENDIEN ZIJ BELAGRIJKE VERSTERKING NEDERLANDSCHE STRIJKKRACHTEN Zouden vormen STOP EVENEENS MOGELIJK IS GEBRUIK ONZE SCHEPEN VOOR OPERATIES ALS DE BEVRIJDING VAN ZWAK DOOR VIJAND BEZETTE GEBIEDEN WELKE VAN BELANG ZIJN BIJVOORBEELD UIT EEN OOGPUNT VAN MANKRACHT OF UIT ANDERE OVERWEGINGEN DOCH DIE ZIJN GELEGEN BUITEN HET HOOFD TACTISCHE OPERATIE LIJN UNQUOTE VERZOEKE SEINEN WELKE SCHEPEN EVENTUEEL BESCHIKBAAR KOMEN EN ONGEVEER OP WELK TIJDSTIP TENEIXDE AFHANDELING DOOR M.C.A. MOGELIJK MAKEN."

97367. De Voorzitter: Waren de heer *Helfrich* en u, toen u beiden in Londen was, daar beiden voor hetzelfde doel? Was de hoofdzaak van de bespreking daar de theatergrenswijziging of kwam u beiden eigenlijk bespreken om de schepen ter beschikking te krijgen?

A. Ik kwam in de eerste plaats voor de theatergrenswijziging. Admiraal *Helfrich* was toevallig in Londen voor Marinezaken. Ik heb hem toen onmiddellijk ingelicht over beide punten.

97368. De Voorzitter: Admiraal *Helfrich* was dus van oordeel, dat de schepen bij *MacArthur* zeer veel nuttiger konden zijn dan wanneer zij ter beschikking zouden blijven van S.E.A.C.?

A. Ze waren niet eens bij S.E.A.C., alleen de „Tromp". Dan was ook het afschuwelijke probleem opgelost, dat wij geen onderzeeërs hadden.

De agenten werden ingebracht en er werden afspraken gemaakt, dat wij hen die en die dag zouden komen halen op een bepaald punt, maar op de bewuste dag kon men daar niet komen, want men had geen onderzeeër! Ik kom hierop hij de geheime dienst nog terug.

Ik heb op mijn telegram geen antwoord gekregen en de schepen bleven weg. Ik heb hierover vele malen geseind. De heer *van Mook* heeft mij hierbij sterk gesteund. Toen hij in Australië gekomen was en weer naar Londen terugging, heb ik hem de volgende nota meegegeven:

Memorandum van 21 December 1944:

„Gevaren die het herstel van het Rijk bedreigen.

1. Het lijkt geen twijfel, dat de geheele bevolking van Nederlandsch-Indië, enkele personen, die te zeer gecompromitteerd zijn en enkele fanatici uitgezonderd, anti-Japansch is."

97369. De Voorzitter: Dit had u dus uit uw inlichtingen kunnen opmaken?

A. Ja.

97370. De Voorzitter: Ik wilde straks ook graag met u bespreken, of, toen in Augustus Japan capituleerde en u korte tijd daarna in Indonesië kwam, u daar een situatie hebt gevonden, die overesnkwam met de inlichtingen, zoals u die daarover had. Dit is misschien een punt, dat wij bij de geheime diensten kunnen bespreken.

A. Ja, het past misschien het beste bij de bespreking van de geheime diensten.

„Onze propaganda is er op gericht bij het geallieerd offensief actieve deelneming van de bevolking te verkrijgen. Overal, waar haar dit maar eenigszins mogelijk is, zal die medewerking verleend worden."

Dit stond inderdaad ook vast, maar het is op Java niet meer aan de orde geweest. Veel later — dit valt buiten uw periode — is in Oost-Java gebleken, dat het gehele soekarillaleger, het vrijwilligersleger, klaarstond om de Japanners in de rug te springen bij een geallieerde landing.

„In het Oosten van den archipel zijn reeds bevolkingsdeelen bewapend en nemen zij betrekkelijk groote aantallen Japanners voor hun rekening. Verder staat vast, dat ieder in Nederlandsch-Indië overtuigd is van een geallieerde, in het bijzonder Amerikaanse overwinning, die zelfs in 1945 wordt verwacht."

Uit de gegevens bleek ook, dat allerlei magische beschouwingen een rol speelden voor die verwachting.

„2. Al zal niemand in de Japansche onafhankelijkheidsbelofte voor het hypothetische eeval van een Jaoansche overwinning vertrouwen stellen, het is duidelijk, dat de Indonesiërs bezig zijn van den Japanschen nood gebruik te maken hun positie zooveel mogelijk te versterken. Uit alle berichten blijkt voorts, dat het inheemsche bestuur op Java intact is gebleven, terwijl de benoeming van twee Javaansche „Gouverneurs" (residenten) en acht Vice-„Gouverneurs" (assistent-residenten) een formeele versterking van dat bestuur inhoudt."

Formeel, omdat de Japanners in werkelijkheid natuurlijk de macht in handen hielden.

„Het is ook duidelijk, dat in de huidige omstandigheden bestuur en volksleiders tot elkander gedreven zijn."

Bestuur en volksleiders waren vroeger antipoden.

„3. Het Nederlandsche gezag is door het verpletterend verloop van het Japansche offensief in 1942 ernstig geschokt. De Nederlandsche bevolkingsgroep, vernederd en opgesloten. Lijdt zoodanige verliezen" — het is gelukkig nogal meegevallen op Java — „dat wij ons gelukkig mogen prijzen wanneer wij nog een derde in leven aantreffen. De sterfte in het bevrijde kamp bij Manokwari was nog veel grooter, doch op Java zijn de omstandigheden vermoedelijk gunstiger. Van wat wij terugvinden zal maar heel weinig kunnen werken.

De herovering van Nederlandsch-Indië zal plaats hebben door Amerikaanse troepen in de S.W.P.A., andere geallieerde troepen in Sumatra, echter practisch zonder Nederlandsche, tenzij op zeer korten termijn Nederlandsche troepen kunnen worden opgeleid.

Daartegenover behaalt de opstandige bevolking successen en ziet zij voorts hoe geweldig veel de Amerikanen presteeren en hoe militair inachteloos wii zijn."

Wij wisten toen nog niet — dat is pas veel later gebleken —, dat het Japanse bestuur in Cheribon in de tweede helft van 1944 plotseling had opgehouden te bestaan. De Japanners waren teruggetrokken op de regentschapshoofdplaatsen en lieten de zaak maar lopen.

„De Amerikanen, de Australiërs en de Britten zien dit ook. Veel zou gedaan kunnen worden, indien de Nederlandsche vloot medestrijdt. Zij kan daadwerkelijk tot de bevrijding van groote aantallen Indonesiërs bijdragen, mede omdat uit begrip voor de Nederlandsche moeilijkheden generaal *MacArthur* heeft toegezegd een speciale positie voor een eventueel Nederlandsch smal-deel. Het Rijkswapen bij uitnemendheid neemt dan deel aan de bevrijding. Echter is van de Marine terzake niets meer vernomen.

4. Het herstel van het Nederlandsch gezag in Indië, alle nu gedane toezeggingen der geallieerde regeeringen ten spijt, wordt twijfelachtig wanneer een der volgende omstandigheden optreedt:

A. dat de Marine en het Leger geen daadwerkelijk deel nemen in de herovering;

B. dat vooral voor de gecompliceerde streken met een krachtig Indonesisch bestuur, dat intact gebleven is en nieuwe verantwoordelijkheid geleerd heeft, geen voldoende Nederlandsche bestuurs- noch supply ambtenaren van voldoende kwaliteit kunnen worden ingezet om daadwerkelijke Nederlandsche leiding te waarborgen en daadwerkelijk de enorme moeilijkheden ten gevolge van hongersnood en totaal kleedingtekort te overwinnen.

De Intellectieelen en de Indonesische bestuurscorpussen, die op her oogenblik der herovering zich met de geallieerde bevelhebbers verstaan, zullen in deze gevallen en in het bijzonder, indien zij gecombieerd optreden, pogen te bewijzen (en naar ik vrees op Java en groote deelen van Sumatra met succes), dat zij al hetgeen de geallieerden van de brvolking behoeven zeer wel weten te organiseeren zonder Nederlandsch leiding. Doen één of meer der bovengenoemde gevallen zich voor, dat zal zoowel van Amerikaansche zijde als van Australische zijde, ook bij de troepen, die straks huiswaarts keeren, een sterke overtuiging bestaan, dat het dwaasheid is de Nederlanders te doen terugkeeren naar deze landen, althans als politieke leiders.

De volksbewapening welke op het oogenblik onze eenige bijdrage aan den actieven strijd is (behoudens een te klein bevonden aantal gidsen en tolken), geeft den Indonesiër straks een krachtige positie tegenover ons en het dunkt mij uitgesloten, dat de wereld zal toelaten. dat Nederland in den Pacific een onderwerpingsoorlog tegen de bevolking van Nederlandsch-Indië begint, wanneer men het over de mate van het Nederlandsche gezag niet eens kan worden.

5. De Japanners in hun binnenlandsche broadcasts en den laatsten tijd ook in de buitenlandsche en nog meer en open in hun propaganda door de Hokokai (Public Service Association) hameren voortdurend op het aambeeld, dat de Nederlanders niet gevochten hebben, zich als lafaards gedragen hebben en nu ook niets anders doen dan holle propaganda drijven, maar niet vechten. Batavia riep op 16 December om (Britsche monitoring service): "Even the little *Dutch* were lent an ABC microphone to rattle their piece off. It does not matter that lately we do not hear much about the Dutch naval forces. We do not forget that whenever the Dutch were blamed for the poor showing of their army, the answer was "But the Netherlands Navy is a fine fighting force". From their refugees homes in Australia the Dutch so-called leaders made trips to conferences in Ceylon, Hawaii, Washington and many other places, but nowadays there is no word of the Dutch refugee Dutch navy"

Men twijfelde er niet aan, dat deze niet tegen te spreken waarheid een diepe indruk zal maken op de bevolking. Hierbij dient vermeld te worden, dat Nederland welgezinde Amerikanen en Australiërs rondweg zeggen:

„In Nederland loopen jullie natuurlijk geen gevaar. Wanneer jullie echter alleen maar aan de herovering mee doen met wat gidsen en tolken en wat Nica, loopen jullie in Indië ernstig gevaar, dat moet Ge toch begrijpen."

Nog zeer onlangs sprak de Australische brigadier-generaal Elliott zich in deze zin uit tegenover een vooraanstaand Nederlands officier. Van de zijde van ons welgezinde politici worden deze waarschuwingen ook vernomen.

6 Onze positie wordt steeds moeilijker, mede door den dood van de beide vooraanstaande Indonesiërs, van Mr. *Hart*, het feit, aat nu ook een onzer beste militairen, Kolonel *Sandberg*, ten doode opgeschreven is, terwijl een aantal andere ervaren Nederlanders onder den druk van den overmatigen arbeid afgeknapt zijn. De volstrekt ontoereikende staven om binnen afzienbaren tijd Celebes, Borneo en een deel van Java, niet alleen bestuursleiding te geven maar bovendien van supplies te voorzien tot een bedrag van 350 000 000 gulden, hongersnood, ziekten en kleeding op te vangen, krimpen in den top in instede van sterk uit te zetten. Van de oorlogsmarine is ge-n spoor te bekennen.

7. Wil de Nederlandsche Regeering niet tegenover het nageslacht het odium aanvaarden, dat zij Nederlandsch-Indië voor de Nederlandsche leiding heeft verspeeld, dan zal zij moeten kunnen bewijzen:

I. dat zij alle beschikbare krachten, d.w.z. dus de vloot, nu heeft ingezet en niet eerst wanneer de strijd voorbij is;

II. dat zij de Nederlandsche zaak met dusdanigen klem bij de geallieerde bevelhebbers heeft bepleit, dat de strijd in Nederlandsch-Indië preferentie krijgt voor de voorziening met ervaren bestuurders en organisatoren van aankoop, opslag, beheer en distributie van de relief goederen en voorts voor de werving van gezagstroepen, die wederom na een zoo summier mogelijke opleiding, op kortst mogelijken termijn worden ingezet. Wij hebben in de woorden van Generaal *MacArthur* „meer aan 5000 man nu dan aan 50 000 over een jaar".

97371. De Voorzitter: Is hierop geen reactie uit Londen gekomen?

A. Een reactie is gekomen, nadat wij nog een noodkreet hebben gestuurd.

97372. De Voorzitter: Was dat ook weer enige maanden later?

A. Ja, dat is geweest op 27 Februari 1945. Wij, d.w.z. ik als vice-president van de Raad van Departementshoofden, belast met het dagelijks beleid, hebben toen het volgende geseind, als eenstemmig oordeel van die raad:

„ONDANKS AANDRANG HELFRICH".

97373. De Voorzitter: Dit ging dus uit van de heer *Helfrich* met u samen?

A. Ja, hij steunde mij hierin volkomen.

„ONDANKS AANDRANG HELFRICH BDZ ONMOGELIJK UITZENDING NEDERLANDSCHE OORLOGSSCHEPEN VOOR SWPA VERKRIJGEN ZELFS EENIG HIER REPAREEREND SCHIP MOET ONGEREED NAAR COLOMBO TERUG STOP

VERMOEDELIIK BEZWAREN BIJ ADMIRALITFIT VOORAL TEGEN INDEELING NEDSCHEPEN ALS OPERATIONEEL SMALDEEL ONDER GEALLIEERDE VLOOTBEVELHEBBER SWPA AANGEZIEN HET STANDPUNT DAT NEDDEENHEDEN INGEDEELD BIJ BRITSCHE VLOOT STOP

BESCHIKKING OVER NEDEENHEDEN ALHIER VOOPWAARDE VOOR LOCALE OPERATIES OM EILANDEN BEVRIJDEN ONBE-REIKBAAR VOOR VIJAND DIE ONLANGER BESCHIKT OVER ZEETRANSPORT KOMMA KRIJSGEVANGENEN EN INTELLECTUEELE WERKERS BEVRIJDEN EN UITHALEN KOMMA BEVOLKINGSTROEPEN WERVEN ONDER NEDLEIDING STOP

U BEKEND GEALLIEERDE OPPERBEVELHEBBER SYMPATHISEEREND EN MEDEWERKING TOEZEGGEND ZOOWEL VOOR VORMING ZELFSTANDIG SMALDEEL ALS VOOR SPECIALE ACTIES DOCH ZEKER ONBEREID VOOR DIT NEDBELANG NEDSCHEPEN TELEEN VRAGEN AAN INDIA FLEET STOP

WANNEER ONZE VLOOT BESCHIKBAAR KAN NEDGEZAG IN DEELARCHIPEL DOOR BEVOLKING ONDER NEDLEIDING HERSTELD EN WORDT NEDPOSITIE BIJ BEVRIJDING HOOFDEILAND STERKER ZOOWEL INTERNATIONAAL ALS TEGENOVER NATIONALISTEN STOP

TEVREEZEN GEZAGSTROEPEN TELAAT GEREED VOOR HOOFDACTIE OFSCHOON DRINGEND NOODIG VOOR VERDERE OPRUIMING VIJASD BOVENDIEN ZONDER EIGEN VLOOTEN. HEDEN ONMOGELIJK VOOR HOOFDACTIE GEBIEDSDEELEN GROOTE OOST WELKE NU NOG GEHEEL PRONEDERLANDSCH ZELF BEVRIJDEN STOP

WANNEER NEDVLOOTTEENHEDEN WEGBLIJVEN WORDT IN-TEGRAAL HERSTEL IN DIE ONDER NEDLEIDING NAAR ONZE EENSTEMMIG OVERTUIGING IN GEVAAR GEBRACHT OP U BEKENDE GRONDEN WAARBIJ KOMEND DAT ORGANISATIE

RELIEF REHABILITATIE JAVA STRAKS BIJNA GEHEEL DOOR
INDONESISCHE BESTUURSORGANEN EN INTELLECTUEELEN
INDONESIËRS ZAL MOETEN GESCHIEDEN BIJ ONTBREKEN
VOLDOENDE NEDERLANDERS STOP

DAAR AANGELEGENHEID VERRE HET OPERATIONEELE TE
BOVEN GAAT EN O.J. VAN GROOT BELANG VOOR RIJKSEEN-
HEID ACHTEN WIJ ONS VERPLICHT VERANTWOORDELIJKHEID
VASTLEGGEN STOP

WIJ VRAGEN ONS AF OF NIET NOGMAALS DRINGEND POLI-
TIEK BEROEP OP VERANTWOORDELIJKE BRITSCHE STAATS-
LIEDEN NOODZAKELIJK DIE VERMOEDELIJK OOK ONGAARNE
ZIEN DAT STRAKS NATIONALISTEN MET AMERIKANEN BE-
VRIJDING VRIJWEL ZONDER NEDERLANDERS TOT STAND
BRENGEN STOP

MOELIJK AAN TE NEMEN DAT WEINIGE KLEINE NEDEEN-
HEDEN ONMISBAAR EUROPA EN INDIA TERWIJL VELE GROOTE
BRITTENHEDEN HIERHEEN GEZONDEN STOP

AAYTEKENEN DAT ONZE EENHEDEN VERRE STERKER
DAN WAT JAP IN GROOTE OOST KAN INZETTEN."

97374. De **Voorzitter**: Tot wie was dit telegram gericht?

A. Het was gericht aan de heer *van Mook*, die onze chef was en
als Minister van Koloniën in Londen zat, op 27 Februari 1945. Hij
is pas later teruggekomen en het was de bedoeling? dat hij een be-
roep op de Nederlandse Regering zou doen.

97375. De **Voorzitter**: De heer *van Mook* heeft dit dus onge-
twijfeld wel in de Ministerraad gebracht?

A. Zonder twijfel.

Van zijn opvolger is dan eindelijk een antwoord gekomen, op
4 April 1945.

97376. De **Voorzitter**: Wie was zijn opvolger?

A. De heer *Schmutzer*.

..VERWIJS UW ONGENUMMERD TELEGRAM VAN 27 FEBRU-
ARI DOOR BDZ WERD EIND DECEMBER 1944 DE INDELING
VAN DE NEDERLANDSCHE OORLOGSSCHEPEN VOORGELEGD
AAN CCS EN AAY ADMIRALTY, WAAROP CCS BESLISTE OP
GROND VAN LOGISTICAL AND TECHNICAL REASONS DAT DE
NEDERLANDSCHE OORLOGSSCHEPEN IN DE BRITSCHE EAST
INDIES FLEET ZULLEN WORDEN INGEDEELD. DE NEDER-
LANDSCHE WENSCH OM ONZE SCHEPEN TE DOEN DEELNEMEN
AAN BEVRIJDINGACTIE VAN NEDERLANDSCH INDIE WORDT
DOOR CCS GEWAARDEERD. HUN MEENING IS DAT DIT HET
BESTE ZOU KUNNEN GESCHIEDEN ALS ONDERDEEL VAN DE
EAST INDIES FLEET. HOEWEL ADMIRALTY MEDEDEELDE ZICH
NIET IN DIT VRAAGSTUK TE ZULLEN MENGEN ZULLEN ZIJ
IEDER VERZOEK VAN USA ADMIRAL KINKAID OM TIJDELIJKE
BESCHIKBAARSTELLING VAN NEDERLANDSCHE SCHEPEN UIT
VLOOT VAN ADMIRAAL POWER STEUNEN. DAAR GEBLEKEN
IS DAT ADMIRAL KINKAID NIET GENEGEN IS EEN DERGELIJK
VERZOEK TE DOEN ZIEN WIJ THANS UIT NAAR EEN ANDERE
OPLOSSING ZAL U HIEROVER NADER TELEGRAFEEREN.

TER VERSTERKING VAN DE VLOOT WORDT NIEUW PERSO-
NEEL ZOO SNEL MOGELIJK IN OPLEIDING GENOMEN. HIER-
VOOR WERD AL HET BESCHIKBARE KADER AAN DE SCHEPEN
ONTTROKKEN WAARDOOR DE MEESTE THANS OPGELEGD OF
IN ONDERHOUD ZIJN. DE SCHEPEN ZULLEN WEDEROM IN
DIENST KOMEN EN NAAR INDIE WORDEN UITGEZONDEN
NAARMATE NIEUW PERSONEEL BESCHIKBAAR KOMT. HEL-
FRICH IS HIEROVER INGELICHT. DE OPLEIDING ZAL TEN
DEELE WORDEN GESTAAKT EN DE REST VAN DE VLOOT
VOLBEMAND KUNNEN WORDEN UITGEZONDEN, INDIEN ER
REDELIJKE ZEKERHEID MOCHT KOMEN. DAT DE GEALLIEER-
DE PLANNEN EEN SNELLEREN AFLOOP VAN DE OPERATIES IN
NED. INDIE VOORZIEN, DAN WAAROP IN OPLEIDINGS-
SCHEMA VAN DE MARINE WORDT GEREKEND AAN VITEINDELIJKE
BEVRIJDINGSACTIE DEELNEMEN MET EENIGSZINS BELANG-
RIJKE STRIJDKRACHTEN IS CITGESLOTEN.

REGEERING TRACHT THANS MEER LICHT AANGAANDE GE-
ALLIEERDE OPERATIEPLANNEN TE VERKRIJGEN."

Hieruit blijkt enerzijds, dat admiraal *Furstner*, ondanks de over-
eenstemming, aanvang September bereikt, en *MacArthur's* bevestiging
van 10 October 1944, overgeseind op 11 October, eerst eind December
deze aangelegenheid met C.C.S. en Admiralty heeft opgenomen,
anderzijds, dat het plan de schepen op te leggen om personeel voor
kapitale schepen op te leiden weer triomfeerde.

De Regering was ook op de hoogte van het feit — ook de heer
van Mook was hiervan op de hoogte en hij heeft er stellig over ge-
sproken — dat in die zelfde maand Tarakan werd bevrijd. dan zou
Brits Borneo volgen. dan Balikpapan; *MacArthur* had er als een
leeuw voor gevochten om twee maanden later naar Java te kunnen
doorslaan. Dan waren de Japanners van het Oosten van de archipel
afgesneden van Java — dus van de enige bron van voedsel — en
dan zou het opruimen van de rest, na het vernietigen van het Japanse
oppercommando, niet zoveel moeilijkheden geven

97377. De **Voorzitter**: Ik begrijp hieruit, dat bij *MacArthur* het
plan heeft geleefd om naar Java te gaan?

A. Ja, zonder twijfel. Hij heeft ook betoogd — en ik geloof, dat
de omstandigheden hebben uitgewezen, dat hij volkomen gelijk
had —, dat dit de beste weg was. Nadat dus de Philippijnen waren
genomen. waar een uitstekende basis was gevormd. en hij naar het
Zuiden was doorgeslagen — hij heeft met heel veel moeite gedaan
gekregen, dat hij naar Tarakan en Balikpapan kon gaan en dit alleen,
omdat de Engelsen Brits-Borneo bevrijd wilden hebben —, had hij
Java ook meteen kunnen nemen. Men had er in berust, dat hij dit zo
deed. Het was een betrekkelijk kleine operatie. Het zoveelste Ameri-
kaanse leger had daarvoor twee divisies ingezet.

Met het telegram van de Nederlandse Regering was de zaak af-
gesneden en voor mij afgedaan. U begrijpt, dat ik hierover met gene-
raal *MacArthur* niet meer heb kunnen spreken. Het is echter mis-
schien wel nuttig, dat het Nederlandse volk weet, waar de verant-
woordelijkheid ligt, op grond van documenten. Mag ik u deze docu-
menten alle ter hand stellen?

De **Voorzitter**: Wij zullen ze aan u terugzenden, wanneer ze zijn
vermenigvuldigd.

A. Eigenlijk zou ik geen enkel document meer mogen hebben,
maar de zaak ligt zo, dat wel mijn documenten waren ingeleverd,
maar na enige tijd bleek er nog een kist met documenten te zijn.

De **Voorzitter**: Ze zijn van groot belang voor ons en *het ligt niet*
op mijn weg om hiervan melding te maken!

A. Deze documenten moesten worden ingeleverd bij de Neder-
landsch-Indische Regering. Toen ik wegging uit Batavia en deze kisten
vond, die mijn secretaresse had meegebracht, maar die ik door de
drukte van die moeilijke jaren nooit had oengeemaakt — ik meende
eigenlijk, dat er kleren in zaten — was er geen Nederlandsch-Indische
Regering meer aanwezig.

97378. De **Voorzitter**: Ik neem aan, dat het nu het beste moment
is om te gaan spreken over de gezagsbataljons, in aansluiting hierop

A. Het zal u wel bekend zijn, dat van de aanvang af door de
heer *van Mook* is betoogd, dat wij, behalve de troepen, die eventueel
naar Java zouden gaan — dat waren de latere oorlogsvrijwilligers —,
minder zwaar opgeleide troepen zouden moeten hebben, die overal
de orde zouden moeten herstellen. Deze gedachte was el bij de
Gouverneur-Generaal ontstaan vóór de val van Java. Hij heeft mij
in die laatste dagen uiteengezet, hoe hij verwachtte, dat wij niet me-
r in Indië zouden terugkomen op de wijze, waarop wij er vroeger
waren geweest. De omstandigheden zouden zeer gewijzigd zijn: onze
positie geheel anders. Bovendien zouden wij grote delen van de
archipel moeten heroveren op Japanners en Japanners en Japanners
het wel van groot belang om te komen tot de opleiding van troepen,
ook in Nederland, als dat zou zijn bevrijd: wij verwachtten de be-
vrijding van Nederland eerder dan die van Indië.

Mijn rechtstreekse bemoeienissen hiermee zijn natuurlijk niet van
ver gaande aard geweest. De zaak is in de eerste plaats opgenomen
in Londen: zoals u weet is de heer *van Mook* in September 1944
na de bespreking over de theatergrenzen naar Amerika gegaan: daar
was admiraal *Helfrich* ook en er is hard gewerkt aan de opleiding
en de bewapening en uitrusting van troepen, voor ons bestemd. In
de eerste plaats zou dat de mariniersbrigade zijn. Verder is ook
overeenstemming bereikt over wat de Amerikanen zouden doen om
in Amerika andere troepen voor ons op te leiden, die in Neder-
landsch-Indië dienst zouden kunnen doen.

U weet ook, dat de Nederlandse Regering — de heer *Gerbrandy* —
een telegram heeft gezonden naar Amerika, dat hieraan een einde
heeft gemaakt en waarbij is beslist, dat de opleiding in Amerika
alleen van de mariniersbrigade zou doorgaan, maar dat alle andere
troepen zouden worden opgeleid in Engeland.

Nu was het wel volkomen duidelijk, dat dit in Engeland zakelijk onmogelijk was. Engeland had geen plaats; alle uitrusting hadden de Engelsen zelf nodig en die moest nog uit Amerika worden aangevoerd.

.97379. De **Voorzitter**: Wat was de oorzaak van het feit, dat die opleiding niet in Amerika kon geschieden?

A. De Nederlandse Regering in Londen wenste dat niet.

De **Voorzitter**: Zij wilde als een kloek de kuikens bij elkaar houden.

A. Ik denk, dat op dit besluit een vrij sterke Britse invloed is uitgeoefend. Daarbij kwam misschien nog de zaak van de deviezen, dollars of ponden. Wij hadden echter geld en goud in de Verenigde Staten, geld uit Indië; wij beschikten daar over enorme bedragen, waardoor wij de gehele supply tot een bedrag van 350 miljoen hadden kunnen financieren. De deviezenkwestie leverde dus naar mijn mening geen bezwaar op. De hoofdzaak is hier wel geweest het ernstige bezwaar, dat de Britten er tegen hadden, dat het in Amerika zou gebeuren. Nadat het inderdaad onmogelijk was gebleken om de opleiding in Engeland te doen plaats vinden, is men op de gedachte gekomen om de Nederlanders in Australië op te leiden. Daarover zijn besprekingen geopend. De heer *van Mook* zelf is overgekomen; generaal *van Oyen* heeft de zakelijke uitwerking met de Australiërs op zich genomen.

97380. De **Voorzitter**: Ik begrijp hieruit, dat dit, nadat de heer *van Mook* was geweest, op de militairen is teruggevallen.

A. Toen de heer *van Mook* in Australië aankwam, heeft hij dit punt eerst met Hr.Ms. gezant op het hoogste niveau opgenomen; de zakelijke militaire uitwerking er van is daarna in handen gelegd van generaal *van Oyen*.

97381. De **Voorzitter**: Was de heer *van Mook* het met de hoge Australische instanties eens geworden?

A. Ja. Men is het in beginsel eens geworden. Men zou zien, dat men die troepen in Australië zou opleiden. West-Australië werd daarvoor aangewezen.

Nu moest er van allerlei gebeuren; er zat van alles en nog wat aan vast, zoals inrichting van kampen, enz., enz. Een van de grootste bezwaren tegen het niet in Amerika opleiden was natuurlijk, dat het transport zo moeilijk was. Wij hadden geen schepen; deze schepen waren in de Engelse pool ingedeeld en wij mochten daar in het geheel niet over beschikken. Ik vrees, dat dààr zelfs niet een bepaling bij was, dat wij daar tegenin konden gaan! Wij waren onze handelsvloot dus kwijt. Alleen de Amerikanen met hun enorme transporten van alle mogelijke dingen naar Europa konden met hun schepen, die leeg teruggingen, meenemen wat zij maar wilden. Zo hadden zij zeer veel mensen mee kunnen nemen. U weet, dat later ook de mariniersbrigade, volledig uitgerust, door de Amerikanen naar Indië is gezonden, waar deze niet heeft mogen landen van de Britten.

De zaak heeft lang getraineerd. Eerst was er geen transport. Verder is al vrij spoedig de opperbevelhebber uit Europa met de eis gekomen, dat er 50 000 Nederlanders zouden deelnemen aan de strijd in Europa en dat deze mannen zouden worden opgeleid. Dat heeft dus ook tot vertraging aanleiding gegeven.

97382. De **Voorzitter**: In welke zin?

A. Men zeide: Dat gaat voor!

De heer *van Mook* heeft de zaak nog besproken in een vergadering, waarbij ik ook tegenwoordig ben geweest. Door de heer *van Mook* met generaal *van Oyen* is toen krachtig geprotesteerd tegen Londen over de reservering van deze 50 000 man voor Europa, aangezien wij toch maar 20 à 25 000 man vroegen; daarmee waren wij al meer dan tevreden geweest. Deze 20 000 à 25 000 man zouden alle verschil gemaakt hebben in de situatie in Indonesië.

Ten onrechte werd de Londense beslissing door de Amerikanen in S.W.P.A. aan onze militaire leiding in Australië toegeschreven. Wij hebben grote moeite gehad om *MacArthur* te overtuigen, dat hiervan geen sprake was en dat onze militaire leiding niets liever zou willen dan de opleiding in Amerika te hebben, ook al omdat de bewapening bij de Amerikanen aanzienlijk beter was dan de Australische, want, al hadden de Australiërs ook aardige dingen als do Owengun, de uitrusting van de Amerikanen op ieder gebied was toch zeer veel beter.

MacArthur heeft toen, wat bevolkingsbewapening betreft, gezegd, nadat de heer *van Mook* hem had gesproken over de bewapening

van guerilla-strijdkrachten, die wij zouden opleiden en inzetten, en nadat later hierover ook een nota van mij naar *MacArthur* was gegaan: „Ik laat het nu aan U over“. Aanvankelijk heeft hij ons ongestemd verwezen naar de Australiërs voor wapens, maar daarna heeft hij de hand over het hart gestreken en als een uiterste 1000 geweren beschikbaar gesteld en toegezegd. Later heeft hij toegezegd een niet begrensd aantal, maar wel heeft hij bedongen, dat wij op tijd kwamen met onze aanvraag. Vóór een bepaalde datum kon hij dat nog doen. De aanvraag was niet klaar vóór die bepaalde datum; op dit punt heeft onze bureaucratie ook wel gezondigd. Er was door het Amerikaanse Hoofdkwartier nadrukkelijk bijgezegd: „Denk er aan, dat de Amerikaanse Tables of Equipment (T.O.E.) worden gevolgd“. Zij werkten nl. gestandaardiseerd en konden geen afwijkende uitrustingen geven. *MacArthur* had toen, naar ik meen, 15 bataljons willen be wapenen, maar het kunnen er ook meer zijn geweest — en met 15 bataljons hadden wij heel wat gedaan —, die hij volledig zou uitrusten en aan welke hij bewapening beschikbaar zou stellen.

Eerst was dus de aanvraag niet op tijd binnen. Ik heb, dit op G.H.Q. horende, nog gedaan gekregen, dat wij respijt kregen. De aanvraag bleek bij indiening echter niet in overeenstemming met het Amerikaanse systeem (T.O.E.); men had die naar eigen Nederlands inzicht opgesteld. Het zou ons echter toch niet hebben geholpen, want wij hadden onze schepen niet om de mensen op te halen.

U weet, dat, toen de heer *van Mook* in Australië terugkwam van de Conferentie van San Francisco — ik was achtergelaten vooral voor de afhandeling van het probleem der afhankelijke gebieden —, hem al van links en rechts berichten bereikten, dat het uitrusten van onze troepen in Australië niet door zou gaan. Er is toen getracht zekerheid te krijgen. Aanvankelijk was dit officieel niet mogelijk, maar, ongeveer samenvallende met de bespreking in Potsdam, waarbij besloten is, dat het commando zou overgaan naar de Engelsen en Australiërs, toen dat was veiliggesteld, is plotseling door de Australische Regering vastgesteld, dat men niemand voor ons zou opleiden in Australië.

97383. De **Voorzitter**: U zegt, dat dit samenviel. Ziet u er ook enig verband tussen?

A. Het is niet te bewijzen, maar ik acht het niet uitgesloten.

Zoals u weet, zou *MacArthur* voor het laatste offensief naar Java uitsluitend Amerikaanse troepen hebben ingezet. Hij heeft de Australische troepen gebruikt voor Noord- en Oost-Borneo; daaronder was ook Brits-Borneo begrepen. De kleine compagnieën, die wij al hadden opgeleid, hebben daaraan ook meegedaan en er geleerd.

Intussen was er in Australië veel veranderd. De stemming jegens ons was niet beter geworden, al moet ik er bij zeggen, dat onze positie in Australië tot het laatste toe uitzonderlijk gunstig is gebleven. Voor die ongunstige ontwikkeling zijn allerlei factoren aan te wijzen.

Men was begrijpelijkerwijze op ons uitgekeken. Ik heb al eerder een paar andere oorzaken genoemd. De Nederlanders waren zich er niet altijd voldoende van bewust, dat zij gasten waren van Australië, en vonden het wel eens nodig om heel duidelijk en luid te zeggen, wat zij van de dingen vonden. Dat heeft natuurlijk ook geen goed gedaan.

97384. De **Voorzitter**: Was hier ook niet een soort van samenvang van de Britse politiek met de Australische?

A. Ja, die steunden elkaar; dat is wel duidelijk, maar het is mij niet duidelijk, of het initiatief van de Australiërs of van de Britten uitging. Zeker is, dat het falen in Indië van ons leger zeer veel kwaad heeft gedaan. Dat bleek zelfs in Nieuw-Zeeland. Ik ben daar, zoals ik u al zei, in December 1942 geweest. Toen ik te Wellington uit mijn auto stapte, werd ik door twee dronken sergeants aangeklampt, die zeiden: Ah, there are the Dutchies! They are the people who ran away and gave the N.E.I. (Netherlands East Indies) to the Japs!

Ook heb ik na een diner bij de Gouverneur-Generaal van een Engelse Air Commodore, die te Palembang was geweest ter voorbereiding van de verdediging van Palembang, waarbij twee Australische divisies zouden worden ingezet — wanneer dat had kunnen gebeuren, hadden wij dat kunnen behouden, want de Australiërs waren ervaren frontsoldaten! —, in het volle gezelschap te horen gerkregen, wat zijn ervaringen waren geweest. Overste *Vogel* had, aldus de Engelse hoofdofficier, ondanks het feit, dat het goed ging met het opruimen van de kleine minderheid van de Japanse parachutisten, die daar waren geland bij de twee raffinaderijen, plotseling besloten om te vluchten. Hij zeide:

„I went down on my knees to beg him, if he did not want his officers killed, let him give me his men and I assured him that I would clean the Japs out completely.“

De heer *Vogelzang* heeft naar deze rede niet willen luisteren en is weggegaan. Hij is naar Java overgestoken en heeft zijn terugtrekkende troepen in de steek gelaten. Er is nog een boodschap gestuurd naar het terugtrekkende bataljon door de Nederlandse resident van Palembang, toen hij merkte, dat er in het geheel geen Japanners waren geland, dat de Nederlanders moesten terugkeren, echter onder resultaat.

Dergelijke gebeurtenissen speelden natuurlijk een rol.

De Voorzitter: Het is van zeer veel belang om dit allemaal te horen; er zijn diverse dingen, die wij helemaal niet weten. Ook de stukken, die u ons hebt overgelegd, zijn van grote betekenis.

A. Een van de zaken, die ons het meest hebben geschaad, was het feit, dat men in Australië zonder benzine, zonder olie kwam te zitten. Australië zelf produceert die praktisch niet; ook het particulier autoverkeer liep spaak. De Nederlandse commissarissen en militairen kregen daar een ruime benzinetoewijzing; wij hebben er dus weinig last van gehad. De particuliere Australiërs hebben echter moeten rijden met een houtskoolvergasser, wat veel schade aanbracht aan de motor en zeer veel moeite en ballast opleverde. Dat was iets, dat iedereen iedere dag voelde en dat buitengewoon hinderde. Buitendien waren zij volkomen afhankelijk geworden van Amerika en het had zeer gevaarlijk kunnen worden voor Australië, indien de slag in de Coral Sea niet was gewonnen.

97385. De Voorzitter: Waar zat het nu eigenlijk in, dat men zich van Nederlandse zijde niet aanpaste aan de meer sobere omstandigheden van de Australiërs?

A. Het was heel, heel moeilijk om dat van de Nederlandse maatschappij uit Indië gedaan te krijgen.

97386. De Voorzitter: Er is dus wel een poging toe gedaan?

A. Ja, ik heb het wel getracht. Ik heb zoveel mogelijk contacten opgenomen. Sommige voorbeelden van de top waren ook niet zo bijzonder plezierig op dit gebied. Dat werd je dan altijd weer voor de voeten gegooid. Ik heb reeds gezegd, dat salarisverminderingen door Londen beslist moesten worden. Later heb ik voor verdere vermindering sterke steun van dr. *Smits* gehad. Toen de heer *van Mook* terugkwam in Australië, is hij overgegaan tot algehele inkrimping van de salarissen, maar toen was eigenlijk het kwaad al gedaan.

Het vraagstuk van de benzine stak wel heel sterk en daarbij bleek hoe Australiërs, die ons toch goed gezind waren, over deze dingen dachten. Er is een Australia Netherlands Society opgericht met het uitgesproken doel om in sympathie voor en in samenwerking met de Nederlanders tot nauwere samenwerking en beter begrip voor elkaar te komen, ook voor de toekomst, onder leiding van een zeer aantrekkelijke figuur, opperrechter Sir *John Latham*. Ik was hiervan vice-president. Wij kwamen vrij geregeld samen. In Melbourne was een werkomité van deze society, zolang wij daar zaten. Eens in de week poogden wij een aantal punten af te handelen, waardoor wij iets positiefs zouden kunnen doen. Dat lag op velerlei gebied. Op een van deze bijeenkomsten, die plaats had in het huis van een Australiër, de vader van onze volijverige secretaresse

97387. De Voorzitter: Wie was dat?

A. Dat was een Australiër van hoge positie. Bij die vergaderingen werden eerst de zaken besproken, waarna men zich naar een koud buffet begaf en er wat losser werd gepraat. Een van de aanwezigen was de agent van de Shell. De gastheer sloeg deze op de schouder en zei:

„Look here. Really when we kick the Japs out of the N.E.T. we will have to see to it that we get the control of this oil there. It is stupid that we ran such great danger!”,

waarop de Shell-man zei:

„Well, it is not so easy. In order to do that, we would have to annex these areas for we could never get the control as long as it is Dulch territory. And it is so far away from Australia with so much worthless territory in between”.

Dit was zeker niet kwaad bedoeld, want anders was het niet gezegd in mijn bijzijn. Maar het gaf wel even een blik op wat men voelde; er kwam even naar buiten, dat men dagelijks opbotste tegen het feit, dat wij bijna zonder slag of stoot de grote oliebronnen, waarvan Australië afhankelijk was, hadden overgegeven. De Australiërs hebben zich aan de zwakke verdediging wel zeer gestoten.

Er was in Australië wel een, zo niet rechtstreeks annexionistische stroming, dan toch wel die een sterke medezeggenschap wenste in Indonesië na de oorlog.

97388. De Voorzitter: Hing dit nog samen met bepaalde politieke overtuigingen?

A. Dat liep dwars door het Australische volk heen, ongecoördineerd met hun overige gevoelens voor ons. Ons mochten ze ook wel, want wij waren tenslotte goede burens geweest.

Dit uitte zich in allerlei dingen. Zo bleek op een gegeven moment, dat de Australiërs hun troepen niet beschikbaar wilden stellen voor de bezetting van de Australische eilandgebieden, New-Ireland, New-Britain, Manus, enz. die noordoost van Australië en Nieuw-Guinea liggen. Dat wilden zij de Amerikanen laten doen, want zij wilden hun troepen reserveren voor de bezetting van Indonesië, iets, dat uiteraard nu niet zo plezierig aardeed.

Ik weet wel zeker, dat de Prime Minister *John Curtin* volkomen loyaal tegenover ons is geweest. Er waren andere leden van zijn Kabinet, die dit in mindere mate waren, en dan was er wel — dit is wel meer van de kant van de Labour-party, ofschoon ook conservatieven zich daarover zeer kritisch uitten — een gloeiende ergernis over de gebrekkige bescherming, die de arbeid, in het bijzonder de Indonesische arbeid, in Nederlandsch-Indië genoot. Het is inderdaad helaas een onloochenbaar feit (ik heb mij er genoeg aan gestoten, toen ik daar was) dat, terwijl iedere Indonesiër op staande voet kon worden ontslagen en geen enkel recht had, er voor de Nederlandse werknemers wel degelijk wettelijke bepalingen waren. Er werd dan altijd gezegd: Ja, maar voor zoveel mensen kun je die wetten niet toepassen!

Die ergernis kwam steeds sterker naar voren naarmate Indonesiërs zich meer in Australische kringen gingen bewegen. In dit verband moet ik ter ere van de Australiërs zeggen: Zij hebben zich zeer veel moeite gegeven voor de Indonesiërs, behalve de communisten, aanvankelijk zonder enige politieke bijbedoeling. Zij hebben die Indonesiërs in huis gehaald; ze hebben echt medelijden gehad met die arme kerels, die daar zo ver van huis waren in een vreemd land. Ik heb bij voorbeeld al verteld van de metaalbewerkers, die uit Sumatra terugkeerden en die plotseling in Melbourne landden in plaats van thuis. Ik heb hen ondergebracht in een school, behorende aan een kerk, in het zuidwestelijk deel van Melbourne. De dominee en zijn gezin — 12 kinderen — hebben zich werkelijk uitgesloofd om deze mensen toch in die omstandigheden, waar zij niet zo heel comfortabel zaten, zo goed mogelijk te verzorgen. Hij was niet de enige, deze dominee, want dit gebeurde in alle kringen van Australië. De Australiërs zijn gul en gastvrij, en dat hebben wij Nederlanders ook in zeer grote mate ondervonden, toen wij daar kwamen.

97389. De Voorzitter: Hebben de Nederlanders zich zelf er veel aangetrokken van de Indonesiërs?

A. Dat is het zwakke punt, dat ik bepaald beter straks kan behandelen bij de gehele stemming onder de Indonesiërs. De Nederlanders hebben daar over het algemeen heel weinig gedaan. Er zijn enige gunstige uitzonderingen, maar over het algemeen hebben de Nederlanders geheel gefaald ter zake.

Ik kom dus terug op de troepen. Ik geloof niet, dat ik nog iets kan bijdragen tot de kennis van de achtergronden van wat er daar is gebeurd. Mag ik dan nu overgaan tot de wijziging van de theatergrenzen?

Vlak voordat wij in 1942 uit Australië weggingen, is de vaststelling der „theatre” grenzen tot stand gebracht. Dat zal dus zijn geweest aanvang April of einde Maart 1942. Toen reeds bleek bij contacten met de Engelsen, die bij Special Operations werkten, dat zij het Amerikaanse opperbevel zeer onplezierig vonden.

In de S.W.P. Area lagen voor ons belangrijke voordelen. Ten eerste de aanwijzing met instemming van de Nederlandse Regering van de opperbevelhebber en van de begrenzing van de area.

Ten tweede de bepaling, dat het land, dat de opperbevelhebber leverde, verantwoordelijk was voor de supply, de voorziening van het te bevrijden gebied. Dat was een uitermate belangrijke aangelegenheid. De heer *van Mook* c.s. zijn hierop direct aangeslagen en de heer *Sitsen* is er in geslaagd om een volledig uitgewerkt plan voor de voorziening van Indonesië op te stellen.

97390. De Voorzitter: U herinnert er aan, dat in Maart 1942 voor de eerste maal die theatergrenzen zijn vastgesteld. Is dit toen ook in volledige overeenstemming met Nederland gegaan en heeft Nederland daarbij een woordje meegesproken? Weet u ook, wie daarbij betrokken is geweest?

A. Dat heeft de Nederlandse Regering gedaan; ik meen mij zelfs te herinneren, dat bij de besprekingen in de Ministeriele Commissie Oorlogvoering naar voren is gekomen, dat de Staatshoofden — niet de Regeringen alleen, maar de betrokken Staatshoofden zelf — instemming hebben betuigd, dus President *Roosevelt*, die bovendien was opperbevelhebber, de Koning van Engeland en H.M. de Koningin. Ik herinner mij dit wel met zekerheid. Op grond daarvan zou de Koningin aan President *Roosevelt* een brief schrijven, dat wij gekend zouden moeten worden in de beslissingen.

97391. De Voorzitter: Zijn er toen nog bepaalde motieven bekend geworden waarom het juist op die wijze is geschied?

A. Dat lag, geloof ik, wel erg voor de hand. Het A.B.D.A. (American British Dutch Australian) commando was door de val van Nederlandsch-Indië verbroken. De Filippijnen waren verloren. *MacArthur* was ontkomen. Hij was in Australië aangekomen. De herovering, de gehele strijd, moest uit Australië worden begonnen. Naar het noorden had men het zuiver Amerikaanse commando van Hawaii, dat zich over de Central Pacific uitstrekte. Hoe zou men nu het zuidelijk daarvan gelegen gebied, beoosten het door de Japanners bezette, waarin Australiërs zaten, Engelsen, Nederlanders, Nieuw-Zeelanders, Fransen — in Nieuw-Caledonië en de Nieuwe Hebriden — moeten gaan begrenzen? De Amerikanen alleen heeft men toen het noordelijk commando gelaten, dat uitsluitend Japans territoir, Japans mandaatgebied, plus het Amerikaanse territoir omvatte; een heel enkel klein Engels eilandje ligt er nog tussen. Het gemengde gebied bezuiden de Southwest Pacific Area (S.W.P.A.) heeft men aan *MacArthur* toegewezen, behalve Sumatra, dat, zo dicht bij Malakka en Singapore gelegen en misschien ook wel op grond van historische associaties (U zult zich het verdrag van 1824 herinneren), aan een Engelse opperbevelhebber is toegewezen. Engeland zal er wel om hebben gevraagd, maar het lag strategisch ook wel voor de hand, omdat uit India, dat geallieerd en vrij was, men gemakkelijker Sumatra kon bereiken dan uit Australië. Op dat ogenblik was trouwens Burma ook nog niet gevallen.

Die indeling was dus wel zakelijk gerechtvaardigd. al was het voor ons zeer onaangenaam, dat ons gebied in tweeën werd gedeeld. Maar we hadden in ieder geval een zeer groot gebied in het Oosten, waar Amerika, nl. het land, dat de opperbevelhebber leverde, aansprakelijk was voor de voorzieningen voor „relief and rehabilitation”. We hadden onze aanvragen wel dusdanig opgesteld, dat het vrij aardig mogelijk zou zijn geweest om daaruit Sumatra te helpen, wanneer dit Amerikaans commando was gebleven. Alles was besteld, tot in de details, 350 miljoen zou deze zaak kosten. Aangezien wij de eersten waren, die iets dergelijks hadden ingediend, heeft dit in Amerika een grote indruk gemaakt en ook daarbuiten. Hiermede heeft de heer ir. *Slitsen*, die zich aan deze aanvragen letterlijk doodgewerkt heeft, het vaderland een buitengewoon grote dienst bewezen. Het is niet zijn schuld, dat het tenslotte mislukt is.

Bij contacten met de staf van de Special Operations, Engelsen dus, in April 1943, is mij weer gebleken, dat dezen het Amerikaans commando niet aangenaam vonden. Men zei tegen ons:

„Wij zijn al oude bondgenoten en begrijpen elkaar; wij zijn beide koloniale mogendheden, enz. Waarom nu zo'n Amerikaanse opperbevelhebber?”

Die tegenstand kwam niet van de zijde van de Australische Regering in haar geheel en zeker niet van *Curtin*, die onomwonden heeft doen blijken, dat zonder de Amerikaanse hulp en zonder de Amerikaanse opperbevelhebber, die bepaald op zeer bekwaame wijze strategisch en tactisch de strijd heeft gevoerd, Australië groot gevaar had gelopen en dat er voor hem dus geen enkele aanleiding was enig bezwaar te maken tegen dit commando.

Andere elementen voelden dat wel anders. Het spreekt natuurlijk vanzelf, dat de Australische legerbevelhebbers liever onder hun eigen opperbevelhebber stonden, en anders misschien liever onder een Brit, dan onder een Amerikaan. Dat was echter overigens ook niet bij allen het geval.

U zult zich ook herinneren, dat op een bepaald moment, ik meen, dat dit is geweest in 1943 of 1944, *Churchill* iets heeft gezegd als:

„We gaan nu de Duitsers verslaan. Als de Duitsers hebben geëcapituleerd, zal ik mij naar Australië begeven om daar de strijd tegen Japan ter hand te gaan nemen.”

Dit heeft in Amerika uiteraard geen al te goede pers gehad, maar ook niet in Australië. De Australiërs zijn loyaal en bereid zich voor Engeland dood te vechten, maar zij willen baas zijn in eigen land en op deze uitlating is een weinig vriendelijke reactie gevolgd, ook van de Regering van Australië, in het bijzonder van *Curtin*.

U voelt ook in *Churchill's* uitlating, dat de Engelse Regering het idee had: „Dit is eigenlijk onze sfeer”. Wanneer men het van zuiver Brits standpunt beziet, is natuurlijk niet te ontkennen, dat het gebied, dat is gelegen tussen Singapore en Australië, voor de Britten van vitaal belang is.

De middelen echter om daar een dergelijk commando met succes te voeren, ontbraken bij de Engelsen.

De tegenstand tegen het Amerikaanse commando heeft eigenlijk een tijdlang geslapen, behoudens opmerkingen van de Britse geheime diensten. In 1944, toen de actie naar N.I. (Hollandia) begon, kwam de wens naar boven bij de Australiërs: „Geen troepen naar ons eigen gebied, maar wij alleen naar Nederlandsch-Indië als bezettings-troepen.” Ook op zeer hoog niveau schijnt dit punt herhaaldelijk ter sprake te zijn gebracht.

Hier is een memorandum van 17 Juli over een bespreking met *MacArthur*. Ik zal hier vooraf iets over moeten zeggen, want anders begrijpt u niet, wat *MacArthur* bedoelt.

Geheime diensten zijn, zoals u wel zult hebben ervaren, voor veel mensen alleraardigst speelgoed, ofschoon zij in werkelijkheid zijn ijskoude berekening, waarbij men zijn gevoel volkomen moet uitschakelen en waarbij men ook volkomen onpersoonlijk een eigenlijk afschuwelijk werk moet doen. De attractie van zulke diensten voor dilettanten is ook aan Nederlandse zijde duidelijk gebleken in de geschiedenis van de geheime diensten. Hierbij heeft zich het pijnlijke geval voorgedaan, dat in Amerika, zonder overleg met ons of de opperbevelhebber in Australië, besprekingen zijn gehouden over deelname van de O.S.S. (Office of Strategic Services) voor arbeid naar Nederlandsch-Indië.

97392. De Voorzitter: Tussen wie hebben die besprekingen plaats gehad?

A. Daarbij zijn de heren *van Mook* en *Hart*, als voorzitter van de Nederlandsch-Indische commissie in Amerika, aanwezig geweest.

97393. De Voorzitter: Wist u daar wel van?

A. Neen, daar wist ik toen niets van. Ik wist wel iets van O.S.S., omdat ik tevoren, toen ik in Amerika was, met leiders van deze dienst contact heb gehad, o.a. met *Allan Dulles*, die daarvan onderhoofd werd (de man, die ons als advocaat vaak zeer goede raad heeft gegeven, en een goed vriend) en het hoofd Col. *Donovan*. *Dulles* heeft ook personeel naar mij gestuurd. Ik kreeg toen de indruk, dat men zijn weg nog niet helemaal had gevonden. Men was nog zoekende, hoe men eigenlijk ondergrondse acties van allerlei soort, die men in de geoccupeerde landen wilde gaan doen, moest aanpakken. Ik heb dit met hen specifiek voor Europa besproken en gezegd: „Heren, het Oosten is voor u dusdanig vreemd, dat ik zou zeggen: spreek u eerst eens met uw opperbevelhebber daar, die het Oosten door en door kent, die de Filippijnen kent en daar een zeer geslaagde guerilla heeft achtergelaten. Wanneer het ooit zover komt, zult u merken, dat wij voor Java al daarvoor bezig zijn.”

De zaken zijn door Amerika opgenomen met *MacArthur*, die echter heeft geweigerd het personeel O.S.S. (Office of Strategic Services) in zijn ressort te laten werken. Hij verwachtte hiervan dilettantisme. „Deze mensen weten van het Oosten niets af. Die moet ik er dus bepaald niet hebben”. Daarin vond hij steun bij de vertegenwoordiger bij hem van O.S.S. dr. *Hayden*, oud-Gouverneur van een der provincies van de Filippijnen, een man van grote cultuur en kennis. Ongelukkigerwijze heeft men van onze zijde, tegen de wil van *MacArthur* in, met O.S.S. afspraken gemaakt over geheime diensten.

Daarbij kwam het feit, dat de leider van onze Nigis bij aankomst in Amerika zich tegenover intelligence officers heeft uitgelaten, dat *MacArthur* niet de minste belangstelling had voor Nederlandsch-Indië, eigenlijk alleen maar dacht over de Filippijnen en niets voor Nederlandsch-Indië deed op intelligence gebied. Bij bespreking met colonel *Donovan* is hetzelfde gezegd door de heer *van Hoogstraten*.

Dit is natuurlijk uit Amerika aan *MacArthur* doorgegeven.

Ik mag nu even aanhalen een particuliere brief van mij, gericht aan de heer *van Mook*:

„Van *Hoogstraten* lichte *Helfrich* en mij in, over de aan gelegenheden van het O.S.S.

Helfrich heeft daarover een brief geschreven om te zorgen, dat onze lijnen elkaar niet zouden kruisen. *Helfrich*, van *Aerssen* en ik zijn niet gerust over de ontstane kruising van lijnen. Het voorstel van *van Hoogstraten* om met O.S.S. contact te houden

achter den rug van *MacArthur* om achtten wij unaniem onaanvaardbaar. Wij waren ontsteld over de mededeeling van *van Hoogstraten*, dat hij tegen de inzichten van den O.S.S.-vertegenwoordiger in Australië, (vermoedelijk Dr. *Hayden*), tegen *Donovan* betoogd had, dat *MacArthur* niet de minste belangstelling had voor inlichtingen betreffende Nederlandsch-Indië, omdat hij uitsluitend aan de Philippijnen dacht. Deze mededeeling is bepaald onjuist. *MacArthur* heeft herhaaldelijk met klem zich beklaagd over het uitblijven van inlichtingen uit Indië en tegen een Nederlandsch stafofficier juist gezegd, dat hij inlichtingen over de houding van de Inheemse bevolking en in het algemeen van politieke, cultureelen en sociaal-economischen aard ook dringend noodig vond. Voorbeeld van het gevaar van kruisende lijnen was de opmerking van *Kendall*, leider van de Engelsche secret intelligence, dat hij van *Hart* vernomen had „dat de bemoeienissen met zijn dienst van mij op *Hoogstraten* waren overgegaan". *Van Hoogstraten* heeft dit natuurlijk terstond tegengesproken, maar ik geloof toch wel, dat het goed is systematisch er naar te streven verwarring te voorkomen.

97394. De **Voorzitter**: Als ik u goed verstond, dan zei u, dat *MacArthur* zich herhaaldelijk er over had beklaagd, dat hij geen inlichtingen kreeg uit Indonesië. Kreeg hij die niet van u?

A. Neen, toen nog niet.

97395. De **Voorzitter**: In welke tijd speelde dit?

A. Dit heeft zich afgespeeld in Februari tot April 1943. Ik ben in Januari 1943 pas aangekomen. *MacArthur* heeft mij herhaaldelijk gezegd, dat hij gegevens over Indonesië nodig had. Er was dus geen sprake van, dat hij geen belangstelling had. Alleen om personen er uit te gaan halen b.v., hadden wij geen transport. De parties, die waren ingebracht, zijn, zoals u weet, op onverantwoordelijke wijze ingebracht, slecht geprepareerd. enz.

Ik moest deze passages wel aanhalen omdat *MacArthur* in een brief die ik citeren moet, op het daarin' vermeldde heeft gezinspeeld.

„Ingevolge afspraak met Hr.Ms. Gezant stelde ik den generaal op 14 dezer officieus in kennis van de hem verleende onderscheiding.

De gezant vond een officieuze kennisgeving wel geschikt om later nog eens formeel de decoratie aan de generaal uit te reiken.

„Hij toonde zich daarmede zeer ingenomen, vooral, omdat dit logenstrafte de van Australische en Britse zijde verspreide geruchten, dat de Nederlandse Regering weinig vertrouwen in zijn beleid stelde en in het bijzonder vreesde, dat hij geen belangstelling voor herovering van Nederlandsch-Indië had en alleen voor de Philippijnen.”.

Dit is dus enige maanden nadat ik deze brief aan dr. *van Mook* geschreven heb en hij reageert dus op de daarin genoemde feiten.

„Zeker, in Australië had hij in zijn eerlijk streven Nederlandsch-Indië zo snel mogelijk te heroveren en intact terug te geven aan H.M. de Koningin, die zonder aarzeling het aangevallen Amerika te hulp was gesnel, van de Nederlandse autoriteiten steeds volle medewerking en vertrouwen gehad, ook op punten (bedoeld wordt: aanvallen van zeilvaartuigen), waarop een afwijkend oordeel hem rondweg was medegedeeld. Maar hij had weleens moeite gehad om argumenten tot ontzenuwing van de bovenvermelde geruchten te vinden. Op het ogenblik, dat actie naar Nederlands gebied voor de deur stond en de locale kennis en het schitterend zeemanschap der Nederlandse marine van ontschatbare waarde zouden zijn geweest, waren de Nederlandse oorlogsschepen zonder overleg teruggeroepen. Terzelfder tijd drongen de Australiërs er steeds op aan hun oorlogsschepen speciaal in de Nederlandsch-Inaïsche wateren te gebruiken, hun troepen speciaal in Nederlandsch-Indië. Wist de Nederlandse Regering dan niet, dat de Australiërs weigerden divisies voor hun eigen gebied (Salomons eilanden, New Britain, New Ireland), beschikbaar te stellen en voor zich zelf en de Britten opeisten de herovering van Nederlandsch-Indië? Was dan onbekend, dat men poogde bijna geheel Nederlandsch-Indië van zijn commando af te splitsen, al was dit niet het drijven van *Curtin* persoonlijk, doch van een machtige groep? Het was toch duidelijk, dat bij de in brede kring bestaande annexionistische verlangens in Australië men beoogde een pand in handen te hebben. Hij had *Curtin* hierover scherp aangesproken. „It is impossible not to discern sinister intentions in this attitude" had hij gezegd. *Curtin* had hem verzekerd *Churchill* te hebben geschreven, dat hij niet op wijziging van de

area-verdeling aandrong en had gezegd niets te weten van sinistere bedoelingen. Hij achtte *Curtin* eerlijk maar betwijfelde of hij aan sterke druk weerstand zou bieden.

Hij had tenslotte *Curtin* medegedeeld zich tot het uiterste te zullen verzetten tegen uitsplitsing van Nederlandsch-Indisch gebied uit zijn areaal en voorts zich te beschouwen als bewaker der „unimpaired" Nederlandse soevereiniteit in zijn areaal. Hij merkte nog op het zeer goed mogelijk te achten, dat een zo ronde uitspraak aan alle gewroet voorlopig een einde zou maken (pricked the bubble”).

Hij wees er eindelijk op, dat de areaalverdeling met instemming van alle betrokken regeringen was tot stand gekomen en dus de instemming van deze regeringen, in de eerste plaats de meest betrokken Nederlandse, voor een wijziging nodig is. Hij hoopte, dat de Nederlandse Regering tegen een wijziging krachtig stelling zou nemen.

Hij zette mij (dat was dus Juli 1944) wederom zijn strategie uiteen en verbond zich dadelijk na consolidatie op Mindanao (hij was nog niet eens op de Philippijnen!) de strijd om Nederlandsch-Indië aan te binden. Volgens zijn „time table" zou hij vóór eind 1945 zijn taak volbracht hebben en het in zijn areaal gelegen Nederlandsch-Indië (dus alles behalve Sumatra en bijbehorende eilanden) aan de wettige soeverein hebben teruggegeven. Een zodanige strategie zou ons Java, zijn hoofddoel, veel eerder geven dan een actie tegen de Oostelijke Molukken en Kleine Soenda eilanden; zoals de Australiërs met voor de hand liggende politieke bedoelingen voorstonden. Die eilanden zijn na herovering van Java gemakkelijk te bevrijden.”.

Ik heb dit toen in een top-secret-inemorandum aan *van Mook* doorgegeven, ook aan de gezant, met een brief. Helaas zijn die in vertrouwen op de ridderlijkheid van de Engelsen met de Engelse High Commissioner meegegeven naar Londen. Ik vraag mij af, of de Engelsen onmetend van deze brief zijn gebleven.

97396. De **Voorzitter**: Die brief is dus wel in handen gekomen van de Nederlandse Regering?

A. Ja.

97397. De **Voorzitter**: Hebt u daar toen nog enige reactie op ontvangen?

A. Niet direct. Een reactie is er pas gekomen, toen ik in Londen aankwam, in September 1944.

In Augustus 1944 heeft *Roosevelt* te Honolulu een bespreking met *MacArthur*, admiraal *Nimitz*, *King* en *Marshall* belegd. Toen *MacArthur* terugkwam, heeft hij dezelfde avond zijn secretaris, brigadier-generaal *Bonner Fellers*, naar mij gestuurd om mij te vragen de volgende dag op zijn kantoor te komen voor een belangrijke zaak. *Fellers* heeft mij daarbij een zeer levendig beeld getekend van de besprekingen, die plaats hadden gehad. Hij vertelde hoe de President aan het slot had gezegd, dat er nog een ander punt was, dat generaal *MacArthur* ongetwijfeld niet plezierig zou vinden. Aan de ene kant, dat de Britten een strategisch voorstel hadden gedaan voor de actie naar Nederlandsch-Indië; aan de andere kant, dat zij sterk aandrongen op wijziging van de grenzen van de theaters.

Dat voorstel hield het volgende in. India was een ongeschikte basis voor operaties naar Nederlandsch-Indië. Daarentegen was de westkust van Australië daarvoor zeer geschikt. Het was dus de bedoeling de Eastern Fleet naar Australië over te brengen en die te baseren op Sydney en Freemantle. Lord *Louis Mountbatten* zou hier zijn hoofdkwartier krijgen. Nederlandsch-Indië, met uitzondering van de noordkust van Nieuw-Guinea, Morotai en de Sangi-eilanden, wordt uit *MacArthur's* commando gesneden. De actie zal plaats hebben via de Kei- en Aroe-eilanden en daarna via Noord-Celebes naar Tarakan en Balikpapan, alsmede Brits Noord-Borneo en Serawak. Deze actie was evenwijdig aan de Amerikaanse aanval en daardoor in de rechterflank gedekt.

97398. De **Voorzitter**: Heeft President *Roosevelt* dit gezegd?

A. Ja, dat heeft hij, volgens *Fellers*, tegen *MacArthur* gezegd. En de juistheid van die mededeling staat vast, aangezien *Mountbatten* in April 1945 hetzelfde plan aan dr. *van Mook* als het Britse heeft ontvouwd.

Toen *MacArthur* zich hierover onthutst had betoond en de President gevraagd had of hij dan van plan was „to hand over the N.E.I. on a platter to the British", antwoordde *Roosevelt*: „I have not the faintest intention of doing so" maar voegde er aan toe: „Hoe kan ik

op de duur de Britse druk weerstaan om het commando te doen overgaan, wanneer de Nederlanders steeds zeggen, dat het hun niet kan schelen". *MacArthur* heeft de zakelijke inhoud van het gesprek bevestigd. De President had ook gezegd „Leg nu maar eens aan het Amerikaanse publiek uit, dat American Boys moeten sterven voor herovering van de N.E.I., terwijl de Nederlanders zelf daar niet eens prijs op stellen."

97399. De **Voorzitter**: Hebt u achteraf, of in die tijd, kunnen na-gaan, dat inderdaad van Nederlandse zijde een zo grote onverschil-ligheid hierover aan den dag is gelegd?

A. Er is een telegram gezonden van de Minister-President aan de ambassadeur te Washington, waarin wordt medegedeeld, dat er geen voorkeur mocht worden getoond voor handhaving van het Amerikaanse commando.

97400. De **Voorzitter**: Is dat telegram aan de heer *Loudon* ge-zonden?

A. Ja. Dat telegram moet hier zeker te vinden zijn. De heer *h u - don* is helaas gestorven, maar de heer *van Boetzelaer*, die ook later nog weleens met mij heeft gesproken over die geschiedenis en de ernstige gevolgen, die hieruit zijn voortgevloeid, kan u hierover nog inlichten.

97401. De **Voorzitter**: Weet u ook nog, in welke tijd dit telegram is gestuurd?

A. Dat moet geweest zijn kort na medio Juli 1944.

97402. De **Voorzitter**: Dat was dus inderdaad voordat *Roosevelt* op Honolulu met *MacArthur* heeft gesproken?

A. Ja.

97403. De **Voorzitter**: Naar aanleiding daarvan heeft *Roosevelt* dus gesproken over de onverschilligheid van de zijde van de Neder-landse Regering?

A. Dat dunkt mij wel. Het telegram van de Minister-President stond vermoedelijk in verband met een voorstel van de ambassadeur n.a.v. een gesprek van mij met *MacArthur*, dat in een telegram van mij aan de heer *Loudon* is vastgelegd.

97404. De **Voorzitter**: Aan ons is, naar ik meen door de heer *Dijxhoorn*, die ook inmiddels is overleden, medegedeeld, dat er op een goed ogenblik een telegram is gekomen van de Nederlandse Re-gering met betrekking tot de uitrusting van de militairen, dat er geen voorkeur zou zijn van Nederlandse zijde, of die uitrusting zou komen van Engelse dan wel van Amerikaanse zijde.

A. Dat is veel later geweest.

97405. De **Voorzitter**: Dit is dus absoluut een geheel ander geval van „geen voorkeur" dan u nu op het oog hebt?

A. Ja. Het telegram, dat ik bedoel, moet nog kunnen worden op-gespoord, omdat dit een zeer belangrijk telegram was. Ik weet de datum van dit telegram niet meer precies; ik heb het gezien, toen de heer *Loudon* ziek was, bij de heer *van Boetzelaer* in de tijd, dat ik daar passeerde (September 1944). De heer *Loudon* meende zich een andere constellatie te herinneren dan de heer *van Boetzelaer*. Het is inderdaad van belang, als u dat telegram van Washington uit op-gezonden roudt kunnen krijgen. Het moet er zeker nog wel zijn.

97406. De **Voorzitter**: U weet op het ogenblik waarschijnlijk niet, waarop onze Nederlandse Regering haar houding destijds baseerde?

A. Neen, dat zal waarschijnlijk op hetzelfde zijn gebaseerd ge-weest als de houding, die zij aannam, toen zij niet de Nederlandse schepen heeft teruggenomen uit Britse handen; zij had daar, zoals u zeide, toch wel de bevoegdheid toe.

Men wilde bepaald geen partij kiezen in dit probleem. Er waren zeker figuren, die dit wel wilden. Dr. *van Mook* was er van over-tuigd, en op dat moment ook de heer *van Kleffens*, dat men de „theater"grenzen moest handhaven.

Mijn telegram aan de heer *Loudon* is, meen ik, van 17 Juli 1944 en er staat ongeveer hetzelfde in, nl.:

„*MacArthur* vestigde mijn aandacht op het streven zijn ressort te beknotten ten gunste van Seac en een groot gedeelte van N.I.

onder een nieuw Britsch-Australisch Commando te brengen. Hij zou er zich tegen verzetten, maar vreesde dat verzet ijdel zou zijn, indien Nederland onverschillig of zelfs vóór afsplitsing was etc."

Dan heb ik nog even uiteengezet, hoezeer de Amerikanen ons hielpen, zoals ik u al heb verteld, en enige voorbeelden gegeven van niet al te gunstige situaties in Australië.

Op dit telegram is dan vermoedelijk de beslissing gekomen geen voorkeur te tonen voor handhaving van het Amerikaans commando, omdat de heer *Loudon* zeer daarvoor geporteerd was en mijn tele-gram dus ongetwijfeld onder de aandacht van de Regering heeft gebracht.

Ik kom nu terug op het verslag van de besprekingen in Honolulu.

97407. De **Voorzitter**: U was dus gewaarschuwd over wat er daar aan de gang was en u was gevraagd om bij *MacArthur* te komen.

A. Ik ben daarna bij *MacArthur* geweest, die mij het volgende verhaal heeft gedaan. Kent u mijn uitvoerige nota hierover?

De **Voorzitter**: Ja, die nota is in ons bezit.

A. Dan kan ik hier zeer kort zijn, daar u die wel zult afdrucken als bijlage. Ik moet u even toelichten, dat C. en K. betekenen *Chap-man Walker* en *Kendall*, de leiders van de Britse *Intelligence* dien-sten. Zij hebben beiden gezegd, dat men bezig was te beproeven de commando-overdracht door te drukken.

Het leek mij, dat deze mededelingen en die van *MacArthur* over onze vloot zaken waren, die men bezwaarlijk per brief kon over-brengen, ook wegens de zeer slechte verbindingen. Dit geheel over te seinen leek mij ook uitermate gevaarlijk. Ik had van *Kendall* ge-hoord, dat hij de Amerikaanse code had gebroken en Amerikaanse telegrammen opving, en ik meende, dat dan ook weleens de onze zouden kunnen worden opgevangen.

Ik heb toen, na overleg met de ter plaatse aanwezige Departements-hoofden, aan dr. *van Mook* geseind, dat er uitermate belangrijke mededelingen waren gedaan, die van beslissende betekenis zouden zijn, ongeschikt om geseind of geschreven te worden, en of hij meende, dat ik naar Londen kon overkomen om dit met hem te bespreken. *MacArthur* heeft de suggestie, dat ik deze zaken zou gaan bespreken toegejuicht en alle mogelijke faciliteiten verleend, zodat ik binnen zeer korte tijd naar Londen ben gevlogen via Washington, waar ik pl.m. 6 September 1944 met de heer *van Boetzelaer* heb gesproken; de heer *Loudon* was ziek. Ik hoorde, dat hij zich eveneens ongerust maakte over de ontwikkeling en dat hij van mening was, dat wij moesten trachten het Amerikaanse commando te behouden.

97408. De **Voorzitter**: Kan men eigenlijk zeggen, dat er in Hono-loeloe al een beslissing is genomen?

A. Neen, dat niet. *MacArthur* zeide onder andere tegen mij, dat de President tegen hem had gezegd — dat staat nog niet in deze brief —; dat het voldoende zou zijn, wanneer de Nederlandse Regering wilde verklaren, dat op zakelijke gronden van supply, enz. zij bezwaar had tegen wijziging van de „theater"grenzen. Inderdaad waren de sup-plies praktisch al in Amerika in aanmaak. Toen het commando over-ging, 15 Augustus 1945, zijn de supplies in hun geheel naar de Philip-pijnen gegaan.

Ik ben pl.m. 8 September 1944 in Londen aangekomen, waar ik bij dr. *van Mook* logeerde. Daar ben ik onmiddellijk bij H.M. de Koningin ontboden en verder heb ik ook enigen van de Ministers gesproken. Enige dagen later heb ik de Minister-President gesproken. Ik had gehoopt een volledige uiteenzetting te kunnen geven van de situatie op dit punt en ook in het algemeen van wat er was gevonden in de bevrijde gebieden.

Achteraf heb ik begrepen, dat de aanstaande operatie tegen Neder-land hier een grote rol heeft gespeeld, maar op dat moment was de weinige belangstelling onbegrijpelijk. De Minister-President wilde hardnekkig alleen van mij weten, of het waar was, dat zijn oud-col-lega *Kerstens* door *van Mook* een hoge functie in Nederlandsch-Indië was aangeboden. Ik heb toen moeten zeggen, dat hij dat liever zijn ambtgenoot vragen moest. Dit werd door hem bepaald van meer be-lang geacht dan de dingen, die ik over Nederlandsch-Indië, ook in dit verband, kwam vertellen.

97409. De **Voorzitter**: Moet ik hieruit concluderen, dat de Minis-ter-president in die tijd een bespreking over dit onderwerp min of meer omzeilde?

A. Ja, over alles, Nederlandsch-Indië betreffende. De bespreking met de Minister-President is een keer of twee onderbroken in die twintig minuten, dat ik bij hem ben geweest, omdat iemand van de Voorlichtingsdienst hem moest spreken. De tijd en de gelegenheid om iets rustig te bespreken hebben ontbroken.

Ik ben echter wel op een vergadering van de Ministeriële Commissie Oorlogvoering geweest. Ik heb daar dus enige Ministers gesproken. Ik ben ook bij de Minister van Oorlog geweest, de heer *van Lidth de Jeude*; ik heb gesproken met de heer *Bolkestein*, die eveneens beschikbaar was.

97410. De Voorzitter: Hebt u alleen met deze drie Ministers gesproken?

A. Dr. *van Mook* en Minister *van Kleffens* had ik reeds vóór de vergadering gesproken. Ik heb ook de ambassadeur — Minister zonder Portefeuille — een bezoek gebracht. Ik ben bij de heer *Furstner* geweest, zoals ik u gezegd heb. Met hem heb ik zeer uitvoerig gesproken.

97411. De Voorzitter: Ik kan mij indenken, dat in het bijzonder Minister *van Kleffens* en de heer *Furstner* het grote belang van deze theaterwijziging hebben ingezien.

A. Dat zagen zij ook wel, op dat moment zeker. Bij de besprekingen, die plaats hadden, bleek in de eerste plaats, dat de heer *Michiels*, Minister zonder Portefeuille, bepaald niet kon aannemen, dat enige waarheid kon schuilen in de gegevens, die ik had medegebracht. Dat was heel anders dan hij van de Engelsen had vernomen. Tegen hem zowel als tegen anderen had *Winston Churchill* zelf gezegd: You will get the Indies back!

97412. De Voorzitter: Op welk standpunt stond de heer *van Kleffens*?

A. De heer *van Kleffens* stond op het standpunt, dat het wenselijk was de theatergrenzen niet te wijzigen. Hij zeide een rapport van de ambassadeur te Washington te hebben ontvangen, waaruit bleek, dat generaal *MacArthur* de operaties (naar Java) gaarne wilde uitvoeren, doch de Britten na de rampen van 1942 behoefte aan een prestigesucces in dit gebied hadden. Het zou z.i. echter verkeerd zijn, als onze levensbelangen aan dat Britse prestigeplan zouden worden opgeofferd. Als de Britse plannen even snel naar het doel leidden, kon ons dat om het even zijn, maar tot nu toe waren de Britten minder efficient.

U zult zich herinneren, dat er in de Ministerraad alleen besloten kan worden met algemene stemmen. Op ieder punt moest men dus zien te komen tot een compromis. In dit verband is tekenend, dat dr. *van Mook*, die zo diep overtuigd was, op zakelijke gronden, van de noodzaak tot handhaving van het Amerikaanse commando. ter vergadering zeide — op dat ogenblik voor mij wel zeer verrassend —

„dat de hoofdzaak niet was of generaal *MacArthur* bevelhebber zou zijn of een Brit, maar of Java vroeg of laat bevrijd zou worden. Hij merkte op dat de houding van *MacArthur* altijd volkomen correct was geweest, maar wij „overigens“ geen voorkeur voor de geallieerde bevelhebber behoeften te tonen.”

Hij streed alleen indirect voor *MacArthur's* opperbevel door te betogen, dat het uiterst gevaarlijk voor onze mensen zou zijn, als de geallieerde strategie zou aansturen op een afsluiting en niet een bevrijding van Java. Het is immers duidelijk, dat een *spoedige* bevrijding van Java alleen uit de Philippijnen — Borneo en niet uit Australië met herovering der Molukken, Timor, Kleine Soenda-eilanden en Celebes mogelijk zou zijn, vooral indien men zelfs de weg koos: Molukken, Timor, Noord-Celebes, Borneo.

Men is er bij die besprekingen niet toe gekomen om te zeggen: Wij vragen om de theatergrenzen te handhaven; er waren Ministers, die daartegen bepaald bezwaar hadden. Men heeft wel besloten om te vragen, via Washington en via Londen, of wij deel konden nemen aan de conferentie in Ottawa, waar de strategie in het Verre Oost-n zou worden besproken en waar tenslotte ook allerlei andere voor ons belangrijke punten aan de orde zouden komen. Aan H.M. de Koningin zou verzocht worden een brief aan President *Roosevelt* persoonlijk te schrijven.

97413. De Voorzitter: Ik wilde graag nog even blijven bij de mededeling van de President, dat, wanneer er van Nederlandse kant maar zou worden gezegd, dat het uit zakelijke overwegingen nodig was bezwaar te maken van Nederlandse kant tegen de theaterwijziging, hiermede rekening zou worden gehouden. U zult dit argument ongetwijfeld wel overgebracht hebben aan het Ministerie?

A. Zonder twijfel. Aan de heer *van Mook*.

97414. De Voorzitter: Heeft het Kabinet daarop niet gereageerd?

A. De Ministeriële Commissie Oorlogvoering is gekomen tot een gaan polsen, een mee willen praten over de dingen, die behandeld zouden worden, maar heeft geen standpunt ter zake bepaald. De heer *van Boetzelaer* heeft mij gezegd, — maar de heer *Loudon* heeft dat kort voor zijn overlijden tegengesproken en gezegd, dat dit van vroegere datum was —, dat daarop nogmaals is gevolgd de instructie geen voorkeur te tonen voor het behoud van het Amerikaanse commando. Daarom is het van belang om de datum vast te leggen van deze telegrammen. Ik denk, dat de heer *van Boetzelaer* die vermoedelijk nog wel zal weten en u die even zal kunnen mededelen. Washington kan dat zeker.

97415. De Voorzitter: Aan de tip van President *Roosevelt* is dus in het geheel geen gevolg gegeven?

A. Daar is in het geheel geen gevolg aan gegeven. Het standpunt bleef dus: geen voorkeur voor Amerikaanse commando's.

Er is door de Nederlandse Regering geen beslissing genomen bezwaar te maken tegen de overdracht.

De President heeft het klaarblijkelijk nog enige tijd kunnen aanzien. De Britten hebben echter geleidelijk hun standpunt doorgedreven. Aanvankelijk hebben wij nog gehoopt, dat de zaak zou blijven zoals die was, zolang mogelijk zou blijven, zoals die was. *MacArthur* heeft over zijn strategie op een later ogenblik nog mededelingen gedaan, niet alleen aan mij, maar later ook aan de heer *van Mook*, waarbij hij vrij sterk in details is gegaan over wat er alzo is gebeurd. Dit staat in een particuliere brief van 20 April 1945 van de heer *van Mook* aan mij, waarbij *van Mook* aan het slot verzocht het militaire gedeelte aan generaal *van Oyen* over te brengen, maar de politieke background onder ons beiden te houden.

„Heel in het kort hierbij, hetgeen ik van *MacArthur* vernam over zijn plannen en hun lot op 20 April” — dat is inderdaad het laatste contact dat men van Nederlandse zijde heeft gehad met *MacArthur* behalve op laag niveau. „Hij is begonnen met het bekende voorstel om na de schoonmaak in de Philippijnen de bevrijding van Java uit het oogpunt van Britsch-Borneo ter hand te nemen. Daardoor zou hij aan zijn verplichting om de vroegere gouvernementen te herstellen, in hoofdzaak hebben voldaan. De rest zou een zaak worden van het opruimen van geïsoleerde en betrekkelijk zwakke vijandelijke groepen. Sumatra ligt uiteraard buiten zijn areaal, waarvoor zijn commando niet in stand gehouden behoeft te worden. Tot zijn verwondering ging men op dit laatste lok-aas” — men zou hem dan gauw kwijt zijn, hij was niet zo bijzonder populair in bepaalde ambtelijke kringen — „niet in.

Er werd bezwaar gemaakt tegen de operatie in het Zuiden omdat dit de operatie naar het Noorden zou verzwakken.”

De heer *van Mook* merkt hierbij nog op, dat de generaal hier invloed van *Mountbatten* zag.

„Het gevolg was — of zou eigenlijk hebben moeten zijn — stop zetten van deze operatie en geheel.

Daartegen verzetten zich echter vooreerst de wensch van de Britten voor een Pacific Fleet de basis te verschaffen in het Britsch gebied op Noord-Borneo en de tijdelijke werkloosheid van de Australiërs. Gevolg was, dat herovering van Britsch-Borneo gelast en in herovering van Tarakan berust werd. Ook *Balikpapan* mag dan ondernomen worden, maar ná Britsch-Borneo. *MacArthur* verwacht deze laatste beweging eind Juni.” (Het is nog iets vroeger gebeurd). „Hij wil dan nogmaals met de feiten zooals ze dan naar zijn overtuiging zullen liggen betoogen, dat de verre tocht naar het Zuiden, dus naar Java, de zaak in het Noorden niet ophoudt. Vandaar dat hij nog steeds niet definitief wil zeggen, dat deze actie van de baan is.

In ieder geval wil hij in *Balikpapan* het civiel bestuur formeel aan ons overdragen” (Dat heeft hij ook gedaan). „Wij zullen dat wel nader bespreken, wij moeten dus met deze mogelijkheid rekenen. Zooals de zaken nu liggen acht ik de kans, dat hij ook zijn verdere wensch vervuld krijgt, gering.

Al dit mogen wij niet negeren. De zaak blijft dus, zij het dan met 2 maanden verschuiving, pressant.”

(Dat pressante natuurlijk, omdat wij de mensen moesten leveren om het bestuur over te nemen in dit gebied.)

Dit is dus het laatste gesprek, dat door de heer *van Mook* is gevoerd met *MacArthur* vóór de overdracht van het commando.

97416. De **Voorzitter: Ik** weet wel zeker, dat er van militaire zijde wel zeer ernstige bezwaren tegen deze wijziging bij de Regering zijn ingebracht.

A. Stellig.

97417. De Voorzitter: Hebt u hierover in die tijd nog contact gehad met de heer *Helfrich*?

A. De heer *Helfrich* heeft altijd consequent gezegd: Laten wij blijven bij deze theaterindeling.

97418. De Voorzitter: Werd zijn standpunt niet gedeeld door de heer *Furstner*?

A. Op de vergadering van de Ministeriële Commissie Oorlogvoering werd geen duidelijke beslissing genomen. Minister *Gerbrandy*, die de vergadering eigenlijk moest leiden, heeft de leiding herhaalde malen moeten overdragen; ik heb later begrepen, dat dit wel verband met de aanstaande actie naar Nederland zal hebben gehouden, die hem uiteraard geheel vervulde. Men was er niet zo volkomen „bij” als eigenlijk wel gewenst zou zijn geweest. Vooral zag men ook niet de ernst van de zaak in, omdat men voor een andere grote mogelijkheid stond, die de toestand totaal zou hebben veranderd. Wanneer de actie in September 1944 geslaagd en Nederland geheel bevrijd zou zijn, was de gehele verhouding immers anders geworden. Er was dus in ieder geval geen duidelijk uitgesproken mening.

De heer *Helfrich* heeft nog het een en ander opgemerkt over de „nieuwe strategie van *MacArthur*”. Deze was nieuw voor de heer *Helfrich*, want hij had *MacArthur* lange tijd niet gesproken. Op dat moment was hij eigenlijk geneigd te menen, dat de oude strategie, dat men in het Oosten eiland voor eiland zou gaan nemen, eerst eens moest worden bezien om te kunnen beoordelen, of die moest worden prijsgegeven. In ieder geval heeft hij zeer duidelijk gezegd, dat men naar zijn mening niet moest komen tot een zonder meer overdragen van het bevel.

Op het allerongunstigste ogenblik is te **Potsdam** die beslissing genomen. De overdracht ging in op 15 Augustus, op de dag, dat de Japanners capituleerden! *MacArthur* had reeds eerder gehoord en ons medegedeeld, dat het commando overging. Hij heeft toen nog allerlei voorraden, ook militaire, aan ons overgedragen, ons gewaarschuwd, gezegd met die overname spoed te betrachten, omdat hij na de commando-overdracht inderdaad niets meer voor ons zou kunnen doen.

Toch heeft hij ook daarna nog iets voor ons gedaan. Hij heeft namelijk kans gezien om, toen de Engelsen zeiden, dat het nog drie jaar zou duren, voordat de honderdduizenden Japanse „krijgsgevangenen” uit Indonesië zouden zijn afgevoerd, als **S.C.A.P.** (Supreme Commander of the **Allies Pacific**), met Amerikaanse schepen de Japanners in ongelooflijk korte tijd te doen weghalen. Daarmede heeft hij ons nog een grote laatste dienst bewezen.

De commando-overdracht had tot gevolg, dat wij onmiddellijk de volgens een gedetailleerd plan bestelde voorraden verloren; die gingen naar de Philippijnen.

97419. De **Voorzitter:** Bovendien hadden de Amerikanen een paar divisies voor ons klaar.

A. Ja, twee divisies; die achtte *MacArthur* bij de capitulatie voldoende.

97420. De Voorzitter: Waren dat Amerikaanse divisies?

A. Ja. Dat was ook nog een punt: Amerikaanse divisies! De Engelsen hadden tenslotte niets beschikbaar, en wát zij later inzetten, waren voor een groot deel Ghurka's, die zich hoogst onplezierig hebben gedragen. Wij hadden de keuze tussen Afrikaanse negers en Ghurka's. Wij hadden Amerikaanse negers gezien in **Merauke**, die zich daar vreselijk hebben misdragen! Zij waren daar onder Australisch commando ingezet, maar dat trok zich zo weinig mogelijk van hen aan. Die kerels hebben daar werkelijk alles verkracht tussen de 8 en de 80! Daar is pas krachtig tegen opgetreden, toen ik zwart op wit de brigadier aansprakelijk heb gesteld voor wat er was gebeurd tegen onze onderdanen!

Wij kozen daarom Ghurka's.

Wij verloren dus onze voorraden; wij verloren de machtige Amerikaanse koopvaardijvloot, die alles had kunnen doen en alles had kunnen brengen en halen wat wij nodig hadden; wij zelf hadden niéts; de Engelsen hadden het voor ons ook niet. Vooral: wij verloren onze vrijheid van handelen en onze medezeggenschap. Nog vóór de heer *van Mook* en ik naar **Candy** gingen om met *Mountbatten* overleg te plegen, kwam er al een waarschuwing van S.E.A.C., dat *van Mook* had gesproken voor de Nederlanders in de kampen en dat hij dat verder maar moest laten; daarvoor waren zij verantwoordelijk en zij zouden wel uitmaken, wat er gezegd zou worden. Voordat er iets was gebeurd en voordat tot de Engelsen doordrong, hoe ernstig de proclamatie van de Republiek Indonesië was — dat werd bij ons in de vreugde der overwinning zéér onderschat! ¹⁾ — werd er dus van de kant van S.E.A.C. al ingegrepen.

De Voorzitter: Ik geloof, dat dit een goed moment is om het verhoor af te breken en een volgende maal voort te gaan.

Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen.

Ch. O. VAN DER PLAS.

KORTHALS, *voorzitter*.

FOKKEMA.

POSTHUMUS.

N. VAN DEN HEUVEL.

VAN LEEUWEN.

HUIGENS, *griffier*.

¹⁾ Een voorbeeld van die onderschatting leverde de aantekening van dr. *van Mook* op een monitoring rapport van een radiorede van *Soekarno*, waarin deze ongeveer zeide:

„Drie honderd jaar lang hebben de Nederlanders ons systematisch weerloos gemaakt. Wij hebben nu al 25 jaar gesmeekt en geroepen ons militair te trainen, dat wij ons zouden kunnen verdedigen. Vergeefs! En toch hebben de Nederlanders buiten ons om de oorlog aan Japan verklaard. Daardoor en doordat zij lafhartig gevluht zijn, hebben zij ons aan een Japanse bezetting uitgeleverd en ons in de zwartste ellende van oorlog, hongersnood, ziekte, naaktheid gestort. Niets hebben zij gedaan om ons te bevrijden. En nu de Amerikaanse atoombom de Japanners tot capitulatie heeft gedwongen, willen zij terugkeren, ons weer overheersen en ons opnieuw weerloos maken om straks nogmaals in ellende gedompeld te worden. Dat nooit!! Dan liever ons doodvechten!”

De heer van *Mook* tekende aan: „De laatste wanhoopskretten van de zich verloren wetende *Soekarno*”.

Ik betoogde in een memorandum, dat, verre van wanhoopskretten te zijn, dit een buitengewoon gevaarlijke propaganda was, die stellig diepe indruk zou maken op het volk en vooral de jeugd, daar men nog in de ellende van de als gevolg van weerloosheid voorgestelde Japanse onderdrukking verkeerde.

ZITTING VAN DINSDAG 3 MAART 1953

Subcommissie II

Tegenwoordig de heer Korthuis, voorzitter, en de heren Fens en Posthumus, leden, alsmede de heer de Ruiter, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

CHARLES OLKE VAN DER PLAS,
oud 61 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
oud-lid van de Raad van Nederlandsch-Indië.

97421. De Voorzitter: Evenals datgene, wat u op 20 Februari jl. hebt verklaard, wordt ook hetgeen u vandaag verklaart, geacht te worden gezegd onder de eed, die u op 12 Februari hebt afgelegd.

Wij hebben de vorige keren al diverse punten behandeld, die samenhangen met datgene, wat u hebt gezien in Australië, Engeland en in de Verenigde Staten. Ik denk in dit verband aan de moeilijkheden, die er zijn geweest bij de Luchtmacht. Wij hebben gesproken over de kwestie van de gezagsbataljons in Australië. Voorts hebben wij van u gehoord over de verhouding met *MacArthur* en u hebt gesproken over de kwestie van de wijziging van de theatergrenzen, evenals de zaak van de geheime diensten in Australië.

Tot dusverre hebben wij echter de Nefis buiten beschouwing gelaten. Ik geloof, dat het goed is daaraan vandaag onze aandacht te wijden. Ik neem aan, dat wij daarmee zullen kunnen gaan beginnen, zodat ik u nu gaarne de gelegenheid geef om uw mening daarover uiteen te zetten.

A. Mag ik eerst een kleine aanvulling geven op datgene, wat u ij de vorige keer hebben behandeld? Ik heb namelijk nog iets gevonden met betrekking tot de uitzending van de gezagsbataljons, in een anten-tekenboekje van mij. Daardoor herinner ik mij een en ander weer goed. De heer *van Mook* heeft in Mei 1945 besprekingen gevoerd te Washington met de undersecretary of State, admiral *Leahy*, general *Marshall* en de Britse admiraal *Somerville* en Field Marshal Sir *Maitland Wibun*, de Engelse vertegenwoordigers in de Combined Chiefs of Staff.

De Amerikanen toonden hierbij wel begrip voor het Nederlandse standpunt, maar de tegenwerking kwam voornamelijk van Britse zijde, hetgeen begrijpelijk is, want Engeland zou in plaats van Amerika het transport naar Australië moeten verzorgen.

De heer *van Mook* heeft dit met hen besproken en meende, dat hun houding wel enigszins ten gunste van ons was gewijzigd na dit gesprek.

In San Francisco teruggekeerd, heeft hij nog een zeer goede brief aan *Somerville* gezonden, die echter geen effect heeft gehad.

In Washington is onzerzijds een voorlopig voorstel opgemaakt om 7 schepen terug te vragen voor vervoer van personeel.

Verder heeft *MacArthur* ons nog beloofd, hoewel hij geen bemoeienis had met het verstrekken van schepen voor dit doel, het verzoek van ons aan de Combined Chiefs of Staff te zullen steunen. Hiervan is niets gekomen, want na de overdracht van het commando had hij hiermede in het geheel geen bemoeienis meer.

Het niet toelaten van de gezagsbataljons in Australië moet na medio Juli officieel bekend zijn geworden. Begin Juli kon men al wel zien, dat het die kant uitging. Op 1 Augustus heeft de gezant hierover een bespreking gehouden met de Prime Minister, evenwel zonder resultaat.

De aanvraag voor wapens voor N.I.C.A.-personeel en politie bij de Amerikanen moest op 15 Augustus door de Amerikanen ter zijde worden gelegd.

97422. De Voorzitter: Wat was eigenlijk officieel het standpunt van de Australiërs?

A. Australië had geen manpower. Dit betekende, dat men met geen mogelijkheid onze troepen kon loelaten; de troepen zouden voedsel en allerlei andere dingen nodig hebben en daarom kon Australië dat niet doen.

In de vorige zitting heb ik u gezegd, dat ik u enige nadere gegevens zou kunnen verstrekken. Deze zijn meer van toepassing op het laatste punt, dat aan de orde is gekomen. Hierin vindt u het rapport van 5 December 1944: „Third report on conditions in the Netherlands Indies”, dat een vrij aardig beeld geeft; later is gebleken, dat de toestand niet veel anders was.

Ik geloof, dat ik al het een en ander heb aangehaald uit een Japans document van 5 Juni 1944. Ik zou u dit document in vertaling willen overhandigen en uw aandacht vestigen op de aanhef en de punten I en II, resp. op blz. 1 en 4. Dit zal u een aardig beeld geven hoe althans in die streken de Japanners zeiden, dat de bevolking toch wel erg gesteld was op terugkeer van het Nederlandse gezag.

Dan zou ik u nog willen vragen, of het op prijs wordt gesteld, dat ik nog een passage voorlees uit de particuliere brief van de heer *van Mook* over de areaalswijziging.

De Voorzitter: Heel graag, wanneer u dat doen wilt. Ik begrijp, dat die brief van strikt persoonlijke aard is. Het is dan het beste, dat u ons datgene voorleest, wat voor ons van belang is, zodat het in het verhoor komt vast te liggen.

A. „Indeeling van operatieterrinen.

Indeerdad wordt aan Britsche zijde gedrongen in de richting van een uitbreiding van S.E.A.C. Dit is zuiver politiek. *Mountbatten* zei mij met zooveel woorden, dat er in het Verre Oosten een Britsch opperbevel noodig was van minstens even groot belang als het Amerikaanse. Maar ik vraag mij af, waarop dit moet worden gebaseerd. S.E.A.C. heeft nu een vloot van eenige betekenis in de versterkte Eastern Fleet. Het heeft een niet onaanzienlijke luchtmacht, die echter voor een belangrijk deel Amerikaans is en op het oogenblik defensief en offensief ten volle in gebruik is, zonder zelfs nog maar aan Sumatra te raken, uitgezonderd de enkele raid van de enkele carriers. Het heeft een uiterst heterogene landmacht, waarvan maar een beperkt deel offensieve waarde schijnt te hebben en waarin half is opgenomen de Chineesch-Amerikaanse groep van *Stillwell*. Het heeft practisch geen expeditievaartuig. In het algemeen maakt het equipment b.v. van het nieuwe hoofdkwartier vergeleken bij Brisbane een pooveren indruk. En het is gebaseerd op een land vol onrust en met bepaald achterlijke faciliteiten voor transport en reparatie. Een politiek doorgedreven vergrooing van het operatieterrin zou weleens enerzijds de Amerikanen nog terughoudender kunnen maken om bij te springen en anderzijds waarschijnlijk de actie tegen Java en Borneo/Celebes vertragen. En dat alles om prestige dat toch uiteindelijk niet van streepen op een kaart maar van prestaties zal afhangen.

Bovendien is het de vraag hoeveel en welke strijdkrachten het Britsche Rijk voor deze zijde van de wereld beschikbaar zal hebben, wanneer de zware strijd in Europa achter den rug is. Ik veronderstel dat het niet gemakkelijk zal vallen de Britsche soldaten, die daaraan hebben deelgenomen, nu nog eens 10 000 mijl ver naar het oosten te verplaatsen. Ook de Canadezen zullen daar niet veel voor gevoelen en de Zuid-Afrikaners zijn een twijfelachtig element, ook zonder die oorlogsmoeheid.

Blijven de Australiërs en Nieuw-Zeelanders en de gekleurde troepen. Over eerst genoemden wou ik in verband met de S.E.A.C. niet spreken. De controverse over het gebruik van de Australische troepen in de S.W.P.A. was daar niet bekend. Dat wil natuurlijk niet zeggen, dat Londen daar geen rekening mee zal houden. Wat de tweede groep betreft: ik houd mijn hart vast voor een bevrijding van Indië door Gurka's Pathans en Sikhs en Afrikaansche divisies. In het algemeen zou een dergelijke verschuiving ook materiele medewerking van de Amerikanen naar dezen kant remmen.

Het is nu al duidelijk, dat zij hier, al zijn de persoonlijke verhoudingen goed, veel stroever zijn dan in S.W.P.A. Daarbij komt dan nog, dat ook de Britsche organisatie, die per slot van zaken moet steunen op die van India Command en daardoor zijn hoofdkwartier tusschen Kandy en Delhi verdeelen moet, uiterst ingewikkeld schijnt. Alles bijeengenomen is het dus een onduidelijk beeld.

Een laatste complicatie is gelegen in de omstandigheid, dat het veel moeilijker schijnt de gecombineerde Anglo-Amerikaansche organisaties in Washington, de Combined Chiefs of Staff en de Combined Boards, via Londen te benaderen, zooals hier moet gebeuren, dan rechtstreeks, zooals in de S.W.P.A., daar Londen daarin nu eenmaal een Amerikaansche supervisie blijft zien."

Hieruit blijkt dus, dat er toen (Mei 1944) reeds sterk gedrongen werd in de richting van overname van het commando op het allerhoogste niveau, maar ook, dat er aan onze zijde allerlei zakelijke (en geenszins gevoels- of politieke) bezwaren bestonden tegen de overdracht van het commando.

Eindelijk heb ik u gevraagd of het op prijs werd gesteld enige pamfletten over te leggen. Zonder er veel bij te zeggen, zal ik u die nu overleggen. Wat ik beschikbaar heb, is maar gering. In totaal zijn er zeker 600 à 700 Maleis-Nederlandse pamfletten uitgeworpen, in hoofdzaak uiteraard in de Bahasa Indonesia en dan in twee vormen, de allereenvoudigste spreektaal voor de massa en wat minder eenvoudig voor de beter ontwikkelden. Het karakter van de pamfletten was nu eens operationeel (vlak voor er een operatie zou plaats vinden, zeiden wij: „Blijf weg van die en die punten, om uw leven te sparen", hetgeen lamlegging van alle arbeid voor de Japanners pleegde te betekenen) en verder tactisch: onmiddellijke reactie op wat er in Indonesië gebeurde. In Juli 1944 hebben de Japanners bij voorbeeld naast alle regenten, die tot dat tijdstip vrij onafhankelijk hadden bestuurd, Japanse adviseurs geplaatst. 's Avonds zouden de regenten op een cursus moeten komen om te leren hoe men moest besturen.

In die tijd hebben de Japanners de opleidingsschool voor onderwijzers van de nationale Taman Sisida gesloten, evenals de nationale middelbare scholen, die eerst hadden kunnen doorwerken. Op beide punten is ogenblikkelijk gereageerd, toen dit door de radio werd vernomen, door leaflets op te stellen, waarin de nadruk werd gelegd op deze bevoogding van een bestuur, heel wat meer capabel dan de Japanners, en waarin werd onderstreept, dat het toch wel diep droevig was, dat zo'n belangrijk nationaal werk op het gebied van de opvoeding werd stopgezet.

U ziet in wat ik u hier overhandig ook de ontwikkeling. Later krijgt u de leaflets, die werkelijk van belang zijn. Ik wilde er ook uw aandacht op vestigen, als bewijs van de loyaliteit en de samenwerking, die wij in F.E.L.O. hebben gehad, dat al deze leaflets, die van ons uitgingen en directe betekenis hadden, voorzien zijn van de vlaggen van de geallieerden, het V-teken en de Nederlandse vlag in het midden. Men stelde hierop zeer veel prijs. De ervaring heeft geleerd, dat dit veel invloed had. Dit wijst op een nog groot gezag van de Nederlandse Regering in Indonesië in die tijd. De geallieerde bevelhebbers stelden er daarom prijs op, officiële leaflets te hebben. Deze werden voorzien van het Nederlandse wapen en gesteld in bevelende, beslissende toon. Vele van deze leaflets heb ik zelf opgesteld.

Mag ik u deze overhandigen?

De Voorzitter: Ja, wij zullen die graag van u ontvangen en wij zullen zorgen, dat u ze weer terugkrijgt.

A. Wij komen dan op een punt, dat later van grote betekenis is geweest in Indië. Misschien kan ik dit meteen even afdoen. Dat is het punt van de waarschuwingen aan landverraders en collaborateurs. Het was inderdaad uiteraard een moeilijk punt. Ik heb u het standpunt van generaal MacArthur uiteengezet. Ik heb hier een correspondentie, die hierover gaat. De heer ir. Warners was toen belast met de leiding van de subversieve propaganda in Colombo. Hij heeft, met enige tegenzin van zijn kant en onder grote druk van Britse zijde, ontwerp-leaflets met bedreigingen jegens mensen, die zouden hebben meegewerkt met de Japanners, ons toegezonden. De zaak was daarom ook zo moeilijk, omdat in de regelingen, die waren getroffen door de Regering en die aan iedereen waren bekendgemaakt vóór de val van Indië, was bepaald, dat de civiele ambtenaren moesten doorwerken. De grenzen te trekken werd voor deze internationaal volkomen ongeschoolden zeer moeilijk.

Bovendien werd dit geheel onmogelijk, toen de Japanners voor geen enkel middel terugdeinsden om hen aan het werk te houden en hen te laten doen wat de bezetter wenste.

97423. De Voorzitter: Waren er geen officiële aanwijzingen gegeven?

A. Ja, er waren van Nederlandse zijde officiële aanwijzingen gegeven. Op grond van de internationale overeenkomsten in Genève was gezegd, dat het burgerlijke bestuur in zijn volle omvang moest blijven doorwerken, terwijl moest worden beproefd de burgerbevolking zoveel mogelijk te helpen en te beschermen, maar dat de bevolking zich niet mocht lenen tot landverraderlijke handelingen. De Japanners hebben de schroef uitermate langzaam maar zeker aangedraaid. De grenzen waren aanvankelijk dus zeer moeilijk te trekken. Later zou er eventueel wel een grens zijn te trekken geweest, maar toen was de druk ontzaglijk groot geworden. Vele bestuursambtenaren zijn wegens onvoldoende medewerking vernioord.

In de instructies stond, dat degenen, die bepaald andere mensen hebben geschaad of die militair vrijwillig hebben meegevochten, uiteraard vervolgd en gestraft zullen worden en ook dat niemand iets mocht verrichten, dat de oorlogvoering door de Japanners ten goede zou komen. Op dit laatste is, vooral omdat alle ambtenaren tenslotte tot op zekere hoogte met de Japanners hadden meegewerkt, hadden móeten meewerken, niet de nadruk gevestigd, omdat dit tot een volledige angstpsychose bij de bevolking en tot een in de armen van de Japanners voeren van ambtenaren zou hebben geleid.

97424. De Voorzitter: Zijn er in die tijd, waarin Indië was bezet, nog nadere raadgevingen, aanwijzingen of waarschuwingen gegeven?

A. Voortdurend, en wel in deze zin, dat deze werden aangepast aan het geallieerde beleid voor de oorlogvoering. De oorlog stond voorop. In deze leaflets zult u vinden: Denk er aan, dat ge niet in de buurt komt van allerlei soort werken, want wij gaan die bombarderen. Er werd in gespecificeerd, waar men niet mocht komen. Dat was ook bedoeld om de Japanners arbeid te onthouden.

97425. De Voorzitter: Ja, maar ik bedoel ook aanwijzingen in verband met de directe samenwerking van ambtenaren.

A. Ja, u zult dat ook vinden in de brief, die ik u zal overhandigen. De lijn was deze, dat wij de moeilijkheden van de ambtenaren en bevolking begrepen en dat straks wel zou blijken, welke mensen in werkelijkheid met de Japanners hadden samengewerkt en welke zich wellicht noodgedwongen voor samenwerking hadden geleend, maar er intussen alles op hadden gezet om de Japanners in de nek te springen. Ik kan u verzekeren, dat is gebleken, dat de Japanners toch wel zeer grote tegenwerking hebben ondervonden, ook ondergronds. Het zogenaamde soekarela-leger, het vrijwilligersleger, dat zij hadden, hebben de Japanners tenslotte moeten ontbinden, omdat dit leger inderdaad van plan was bij een geallieerde landing de Japanners in de rug aan te vallen. Er is een opstand geweest, die voortijdig is uitgebroken. Er zijn aanwijzingen, dat de Japanners die uitbarsting hebben geprovoceerd om te kunnen ingrijpen. Zij hebben toen hard toegeslagen. Velen van de soekarela's zijn ondergedoken, ook velen van hun officieren. De rest is min of meer in stand gebleven, maar de Japanner heeft hen niet meer geheel vertrouwd en na de capitulatie ontwapend.

97426. De Voorzitter: Ik heb hier die brief van 7 November 1944, waar boven staat: Beste Warners. Die brief is dus van u afkomstig.

A. Ja.

De ploelodaantekening is van de heer van Mook. Ik heb die brief aan hem voorgelegd ter beslissing of hij er mede akkoord kon gaan.

We hebben o.m. gezegd: De Japanners zeggen nu wel, dat alle mensen van harte met hen samenwerken, maar wie gelooft dat nu? Straks zal wel anders blijken. Het zou best kunnen zijn, dat er lieden zijn, die heel mooi praten over de Japanners, maar zich intussen voorbereiden om hen aan te vallen, zodra de gelegenheid zich voordoet en de geallieerden hier komen. Dan zal wel blijken, wie de werkelijke verraders zijn en hun landgenoten-mede-ingezetenen hebben geschaad. Zij zullen worden gestraft. Wie domoren zijn geweest, zullen worden uitgelachen. Maar er zal ook blijken, wie ware helden zijn geweest en hun naam zal voortleven onder het volk. In die geest werd de propaganda naar Indonesië geleid, zowel door de radio als door pamfletten. Dit had de instemming van MacArthur, met wiens richtlijnen dit volledig in overeenstemming was. In de brief aan ir. Warners is dit voor een specifiek Maleis pamflet als volgt gezegd (vertaald): Op dat uur (nl. van de geallieerde landingen) zal de werkelijkheid in Indonesië openbaar worden. Op dat uur zal bekend worden wie dom is en door het bedrog der Japanners is misleid; wie bang is — wij weten hoe zwaar de hand der Kempei op u rust.

Dat uur zal bekend worden, wie zich niet geschaamd heeft de Japanners te helpen en medegedaan heeft om zijn eigen broeders te bedriegen, te mishandelen, uit te zuigen, te onderdrukken!

Maar in dat uur zullen ook naar voren komen de ware strijders voor Indonesië. In Uw land zal geschieden, wat gebeurd is in Nieuw-Guinea. De moedige landszonen zullen zich verenigen met ons leger. Wapens zullen worden uitgedeeld aan de onverschrokkenen onder U.

Die Jappen zullen gegrepen, gedood en vernietigd worden door de Indonesiërs, die tot het uiterste gebracht zijn.

Dat zal de dag zijn van Uw vreugde en de dag van het oordeel.

Hij, die gedurfd heeft de Japanners te helpen de zonen van Indonesië te onderdrukken, zal zijn rechtvaardige straf krijgen! Wie dom of bang was, zal uitgelachen worden!

Maar wie waarlijk heldhaftig was, diens naam zal bekend en goed (leiderlijk geurig) zijn in de eeuwen die komen. Hij is het, die het Nieuwe Indonesië opbouwt! Hij, die de grondslagen legt voor een Indonesië, dat groot, verheven en welvarend is!

Weest U dat bewust (Insjaflah!).

Als slot de bekende slogan: de Japanners verjaagd betekent, dat Indonesië verheven en welvarend is. De Japanners geholpen, dat Indonesië veracht is en begraven wordt.

Ongeglukkigwijze is in de eerste helft van September 1945 hiervan afgeweken. Ik was toen in Kandy en op weg naar Java. Men is uit Melbourne iedereen gaan bedreigen, die met de Japanners had samengewerkt.

97427. De **Voorzitter**: Dat was dus in September 1945?

A. Ja.

Ik loop hier wat vooruit, maar het past in dit kader. Toen ik aankwam op 15 September, bleek mij, dat de Nederlanders in de kampen zich zeer ongerust er over maakten, omdat sinds de 14de iedere Indonesiër, die had medegewerkt met de Japanners, met bestraffing werd bedreigd. Dat sloeg dus op praktisch ieder ontwikkeld man en op praktisch iedere ambtenaar.

Terecht zeide men: Daarmede maakt men het voor ons moeilijker en gevaarlijker. Hierbij is nog een heel merkwaardig document naar voren gekomen, dat de Japanners hebben geproduceerd.

97428. De **Voorzitter**: Van wie was die mededeling uitgegaan?

A. Dat heeft de omroep in Melbourne gedaan, waaraan onze ambtenaren verbonden waren. Deze omroep is altijd min of meer geneigd geweest om het eens flink te zeggen.

97429. De **Voorzitter**: Onder wiens leiding stonden die mensen?

A. Onder het hoofd van de N.I.G.I.S.

De top heeft zich daarmede in die dagen niet kunnen bemoeien, omdat zij zoveel moeilijkheden kreeg met stakingen en sabotage tegen ons van communistische zijde, ook algemene stakingen van de Indonesiërs, die er waren. Dit heeft natuurlijk invloed gehad op de paraatheid op ander terrein. Ik geloof niet, dat de top hiervoor aansprakelijk gesteld mag worden. Ik denk, dat er een paar ambtenaren zijn geweest, die eens erg flink wilden zijn en dit toen hebben gezegd.

Dit punt is ter sprake gebracht aan boord van de „Cumberland” door generaal *Yamamoto*; het gesprek heeft plaats gehad op 21 September. Deze generaal is een van degenen, die tot de uitroeping van de republiek rechtstreeks hebben bijgedragen.

Aanvankelijk heeft admiraal *Patterson* getracht de Japanners te doen inzien, dat zij de status quo van 15 Augustus moesten handhaven. Men heeft aan de Japanners doen mededelen, dat de toestanden werkelijk de spuigaten uitliepen: de onveiligheid, de bepaalde hetze tegen de Nederlanders, die overall merkbaar was. De Japanners hebben daarop klaarblijkelijk gereageerd en toen is er een kalmere periode ingetreden.

Generaal *Yamamoto* heeft in een gesprek, dat door hem is aangevraagd, over bepaalde punten iets gezegd, waarvan hier de conceptnotulen zijn — er is nog iets aan toegevoegd —, deze punten zijn in het algemeen wel van betekenis omdat zij onze moeilijkheden aardig tekenen.

„He suggested that the nationalistic aspirations of a section of the Javanese should form the subject of a proclamation clearly expressing the principles which will guide the administration of the Island, for instance, the extent to which Indonesians will participate. He recommended that the Indonesian Officials who are now participating in the administration should be allowed, as far as possible, to continue to do so.”

Zoals u weet, hadden wij geen enkele instructie en konden wij onder Engels opperbevel helemaal niet proclameren.

„He recommended that the Allies should begin with a military administration. In that connection he thought it very necessary to give existing officials some idea of the principles on which the new administration would be based. He was convinced they will co-operate with the Allies if we make full use of their desire to attain ultimate independence by peaceful means.

He stressed that nationalist leaders such as *Soekarno* and *Hatta*, co-operated with the Japanese, not because they liked doing so, but merely so as to use them as a means for gaining their independence.

He said that law and order depended on:

- (a) National Flag and national song.
- (b) Clothing and food supply.
- (c) Independence (dealt with above).
- (d) Finance.”

Hij gaat hier nog even op in en geeft over de Food-supply bij voorbeeld heel sombere gegevens in verband met de sterk gedaalde productie van rijst.

Hij vertelt iets over Finance, enz. Over Broadcast zegt hij het volgende:

„The maintenance of law and order and the collection of rice had been made very much more difficult by broadcasts which had been made even since the capitulation. He said for example, that the local population were convinced from broadcasts they had heard that all those people who cooperate with the Japanese in the collection of supplies would be punished from top to bottom. General *Yamamoto* promised to supply details of the broadcasts he referred to.

The Admiral *Patterson* said that when he came here, the maintenance of law and order was not well under control, but that he was glad to see that it was being regained. He said, that these issues which had been raised were known to the highest Allied authorities and he was sure that H.M. the Queen of the Netherlands, the Netherlands Government and the Supreme Allied Commander were giving them careful consideration.

Mr. *van der Plas* pointed out that there was a very undesirable type of nationalist who was trying to force ordinary peaceful citizens to his way of thinking by organised terrorism. This was against all that the Allies had been fighting for and the Japanese must see that people were protected from that sort of thing. Also that the Allies could not deal with such people.”

Yamamoto heeft toen een paar data van broadcasts genoemd, die klopten met wat wij hadden gehoord.

Ik heb hier nog een aantekening bij geplaatst, want dit was een concept. Ik heb er op moeten wijzen, dat de leider van de Japanse propaganda de man was van allerlei ondergrondse acties. Hij heeft ook zeer bepaald de verschillende bevolkingsgroepen tegen elkaar opgezet. Er waren proclamaties aangeplakt, pamfletten, zogenaamd afkomstig van de Indo-Europese groep, die de Indonesiërs op de meest beestachtige wijze beledigden, terwijl er de meest afschuwelijke bedreigingen van de Indonesiërs tegenover de Chinezen en de Nederlanders werden aangeplakt, waarvan denkende mensen wel wisten uit welke bronnen zij afkomstig waren. Generaal *Yamamoto* schrok, toen ik de naam van de leider van de Japanse propaganda noemde. Deze man is later overigens door de Engelsen beschermd en niet voor de rechter gebracht!

Ik heb er verder op gewezen, dat toch wel mocht worden geëist, dat deze man ogenblikkelijk werd gearresteerd. *Yamamoto* was even stil, onthutst, en zei, dat het hem speet, maar dat hij vreesde, dat deze man was gevlucht.

Ik geloof, dat ik hiermede klaar ben met mijn aanvullende opmerkingen. Alleen over de areaalswijziging wil ik nog even iets zeggen. U zult in de stukken, die ik heb overgelegd, hebben gezien, dat er van Brits-Australische zijde veel belangstelling was voor het vraagstuk van bases voor de verdediging in Australië. Ik geloof, dat de oude neutraliteitsgedachte, die wij wel hebben prijsgegeven in de oorlog, maar die nog sterk doorwerkte in onze gedachten over de vrede, ons veel kwaad heeft gedaan. Ik geloof, dat, wanneer wij tijdens de oorlog reeds met de geallieerden waren gaan praten over een toekomstig gemeenschappelijk verdedigingsschema, wij een heel stuk verder waren geweest.

Ik kom dan nu tot de behandeling van de Nefis. Het is u bekend, dat de Nefis pas is ingesteld ongeveer in April 1943. Generaal *MacArthur* heeft zich in Januari bitter beklaagd over het feit, dat de bestaande geallieerde organisaties eigenlijk in het geheel geen behoorlijk werk deden in Indië.

Hij wist volstrekt niet wat daar gebeurde.

97430. De Voorzitter: Bedoelt u hiermede de geheime organisaties?

A. Ja. Er was toen juist een Engelse S.I. gevestigd, naast de bestaande S.O. Daarnaast had generaal *MacArthur* natuurlijk zijn militaire intelligence, maar die stond buiten het geheime werk naar Indië.

Hij was de verantwoordelijke man in de top voor alles. Hij had een Allied Intelligence Board onder zich, waarvan een Australische kolonel, ook geen deskundige op dit gebied, voorzitter was. Bij deze A.I.B. werden alle plannen bekeken. Deze plannen werden daar echter te veel in details gezien, waardoor de security leed.

Wij hadden tot dat moment geen zelfstandige positie en waren een beetje een aanhangsel van de Engelse S.O., die op dat ogenblik niet veel presteerde.

De generaal stelde dus voor, dat wij de intelligence zouden opzetten en dat ik daartoe het initiatief zou nemen en de leiding op mij zou nemen.

97431. De Voorzitter: Met een belangrijke autonomie?

A. Ja, met een belangrijke autonomie. Ik had toen persoonlijk contact hierover met hem.

Wij zouden blijven onder de Allied Board, omdat dit het coördinatiepunt was. Wij hadden dus beroep op de opperbevelhebber en dit hebben wij steeds behouden.

Ik heb hem er op gewezen, dat bij ons deze zaak militair was opgezet. Dat is, zoals u weet, in Engeland niet het geval. S.I. werkt onder het Foreign Office en S.O. onder het Ministry of Economic Warfare. Het personeel heeft wel militaire rangen, maar zij staan niet onder de legerautoriteiten. Ik wist, dat bij ons deze zaak niet aan het militair gezag, dus aan admiraal *Helfrich*, zou worden onttrokken. Ik meende, dat definitieve besprekingen pas konden worden gevoerd, als admiraal *Helfrich* zou zijn aangekomen. Hij zou moeten beschikken over allerlei militaire middelen en, gezien de opvattingen, die bestonden, leek mij dit de enig juiste oplossing. Bovendien leek het mij in hoge mate unfair om afspraken te gaan maken buiten de man om, die tenslotte de verantwoordelijkheid droeg.

Ik heb toen schriftelijk van *MacArthur* een verzoek gekregen om toch alvast een ontwerp in te dienen. Daarop heb ik eveneens schriftelijk geantwoord in bovengenoemde geest en er zijn tal van besprekingen gevoerd, waarbij is gezegd, welke autonomie wij zouden moeten hebben.

97432. De Voorzitter: Kwam admiraal *Helfrich* speciaal om die reden?

A. Op ons dringend verzoek kwam hij de gehele militaire zaak coördineren. Australië stond tenslotte onder zijn bevel, want hij was bevelhebber Strijdkrachten Oosten. De onderbevelhebber Strijdkrachten Oosten was in die tijd de schout-bij-nacht *Coster*, later de schout-bij-nacht *Koenraad*. Admiraal *Helfrich* is toen gekomen en heeft voortreffelijk werk gedaan.

97433. De Voorzitter: Dit is dus geweest in het voorjaar van 1943.

A. Ja. Bij al die besprekingen is men gekomen tot de opzet van een Netherlands Forces Intelligence Service. Deze zou op gelijke voet werken met de bestaande S.I. en S.O. en eventueel de F.E.L.O., als men die daar ook onder wilde rekenen. Deze geheime diensten in de ruimste zin zouden zich speciaal richten op het gebied van Nederlandsch-Indië en daarin een zeer grote autonomie hebben. Niets zou buiten ons om gebeuren. De coordinator zou zorgen, dat er geen gekke dingen tegen elkaar in gebeurden.

Onze dienst stond onder militair bevel. De opzet van de plannen zou geheel met mij worden besproken. Van mijn kennis van Nederlandsch-Indië en van mijn relaties daar zou worden gebruik gemaakt. De resultaten zou ik ook evalueren.

Bij de Nefis hebben zich aanvankelijk nog moeilijkheden voorgedaan, waarbij ernstige fouten zijn gemaakt, ook technische fouten, b.v. de supplies voor een party werden naar Perth gestuurd, met bestemming Nederlandsch-Indië. Die bestemming stond er met koeien van letters op. We hebben een radiozendapparaat gestuurd met open brief en instructies, maar in die open brief stond ook het doel van de party, de dag, waarop zij zouden landen, en dergelijke dingen meer. Dat was dus bepaald slecht. Vrij spoedig is dit echter verbeterd en men kan zeggen, dat de Nefis later geen ongelukken meer heeft gemaakt. Het is een behoorlijk functionerende organisatie geworden. Deze organisatie heeft echter niet zo heel veel kunnen doen, omdat men volstrekt geen transport had.

97434. De Voorzitter: Mag ik nu eerst nog even vragen wat de gezagsverhouding was?

A. De Nefis was een militaire organisatie. Er was een directeur van de Nefis, die drie afdelingen onder zich had.

97435. De Voorzitter: Wie was die directeur?

A. Aanvankelijk kapitein-luitenant ter zee *Salm*, later de overste *Spoor*. Er waren dus drie afdelingen: de algemene intelligence, de aardrijkskundige intelligence, waarvan eerst de heer *Spoor* de leiding had en die heel goed werk heeft gedaan, en de secret intelligence, die de parties zou verzorgen. Aanvankelijk was daar de heer *Quéré* bij betrokken. Later is dit in andere handen overgegaan; zijn opvolger was ook een zee-officier.

97436. De Voorzitter: De heer *Quéré* was de man, die blanke mensen heeft uitgezonden.

A. Dat was in zijn opdracht schriftelijk vermeld.

97437. De Voorzitter: Dat was dus nog in de periode vóór de Nefis?

A. Ja. De heer *Quéré* is toen nog wel enige tijd gebleven; we hadden geen mensen en geen materiaal.

97438. De Voorzitter: Er was dus een directeur van de Nefis. Hoe was dan de verhouding met u geregeld?

A. Alle plannen werden met mij besproken. Ik heb enerzijds de algemene training mede op mij genomen, aanvankelijk met de Engelsen samen, wat inhield, dat die mensen werden getraind in wat zij wel en niet moesten doen in Indië. Zij kregen ook de voor hen bepaald noodzakelijke inlichtingen door, die wij via de radio en uit andere bronnen kregen. De parties, die later zijn uitgezonden, werden ook met mij in contact gebracht. Zij konden mij alle mogelijke vragen stellen, terwijl ik hen toetste op wat zij wel en niet moesten doen. Zo heb ik tegen een van de agenten gezegd: Je bent aan wal en je komt mij tegen; ik ben een desahoofd en zeg tegen jou: „Hé, wie ben jij eigenlijk?" Laten we dat eens even acteren. Zo werden allerlei eventualiteiten doorgesproken en gerepeteerd om parties, wanneer zij in Nederlandsch-Indië landden, niet voor allerlei verrassingen te laten komen.

97439. De Voorzitter: Had u ook het recht van veto?

A. Praktisch wel, op de onderneming. Admiraal *Helfrich* had een instructie gegeven, dat deze tochten alleen zouden worden gemaakt, wanneer ik de plannen mee had uitgewerkt en goedgekeurd. Al het materiaal werd aan mij toegestuurd. Ik heb in de aanvang ook de eerste personen, die uit Indonesië waren gekomen, verhoord, omdat men het verhoren van deze mensen ook moest leren. Wanneer men Indië niet door en door kent en men de mensen en de omstandigheden ter plaatse niet kent, is het moeilijk iemand te verhoren, die betrekkelijk weinig ontwikkeld is en dus ook helemaal niet weet, wat hij wel en niet moet vertellen. Ik kan u hiervan wel een paar voorbeelden geven, als u daar prijs op stelt. Ik heb op de verhoren dan aanvullingen en commentaar gegeven. Ik heb daaruit nauwkeurig alles gehaald, wat voor het personeel van de inlichtingendienst van belang was, the do's and don'ts, voor wie men moest salueren, voor welke vlaggen, hoe men dat moest doen, met welke woorden men een Japanner groeten moest, enz. Dat waren dus praktische dingen, die bijdroegen tot het werk van de Nefis. De samenwerking met de Nefis is altijd allerplezierigst en kameraadschappelijk geweest. Wij hebben nooit over gezagsverhoudingen gepraat. Wij hadden een heel onaangename taak, waarbij mensenlevens op het spel stonden.

97440. De Voorzitter: Zijn er veel verliezen geleden?

A. Later niet zoveel meer. Er zijn nog wel enkele verliezen geweest.

97441. De Voorzitter: Na het ontstaan van de Nefis dus?

A. Na het ontstaan van de Nefis zijn de verliezen aanzienlijk teruggelopen. Wel is nog de party-Staverman verloren gegaan. Dat was een jong bestuursambtenaar met nog maar één aan de jungle gewend man bij zich. Hij moest uit Australisch Nieuw-Guinea lopen naar Hollandia, misschien 1200 km, door wildernis. U vindt hier allerlei noodkreten van mij, dat wij iets voor die man moesten doen,

omdat hij anders verloren was. *Staverman* is in Holiandia aangekomen. Hij heeft er anderhalf jaar over gedaan om er te komen. Wij hebben niets voor hem kunnen doen, want wij konden er geen mensen voor vinden en wij hadden geen materiaal, geen vliegtuigen. Hij is toen tenslotte verloren gegaan en omgebracht. Deze party was ingebracht vóór de Nefis-tijd. De Nefis zou dit zeker zo niet hebben gedaan.

Ook is er een zekere *Maniputte* met goede kansen aan wal gezet in het Menadose, waar hij thuishoorde. Ik vrees, dat hij het slachtoffer is geweest van plaatselijke geschillen, die zich daar hebben voorgedaan. Hij is in ieder geval ook omgebracht.

Ook is de sergeant-majoor *de Haas* omgekomen. Hij is met een party op zijn eigen verlangen aan wal gezet in Oost-Java. Deze man, die met enige anderen per inheems zeilvaartuig naar Australië was ontkomen, was zeer moedig, maar uitermate onvoorzichtig. Hij heeft bij voorbeeld reeds op de Damareilanden verteld, waar hij heen ging. Daarentegen kon hij, op reis naar Java, op de Paternostereilanden de Nederlandse vlag hijsen (October of November 1944). De bevolking heeft toen nl. de weinige Japanners uitgemoord en de Japanners zijn niet teruggekomen. De Nederlandse vlag is blijven waaien tot de bevrijding. Een onderbevelhebber van de *Haas*, *Tahepary*, heeft uit de Paternostereilanden een bezoek aan Makassar gebracht en uiterst belangrijke tactische gegevens (o.m. waar de Japanse troepen gelegerd waren) naar Australië teruggebracht.

Enkele ongelukken zijn er dus wel gebeurd in de Nefis-periode, maar de verliezen, die de Nefis heeft geleden, zijn betrekkelijk gering geweest. Er is natuurlijk, weleens iemand in de strijd sneuvelde, maar daarvoor was het oorlog.

Wij behoeften tenslotte geen field-parties meer op Java te zetten, die zouden trachten daar te blijven en met zenders radiografisch Australië te bereiken. Wanneer men naar Australië seinde, hoorden de Japanners dat ook en dan was men verloren, want de Japanners peilden waar men was.

Er is nog in 1945 een groep omgekomen door een ongelukkige samenloop van omstandigheden.

Een Madoerees, eigenaar van een prauw, die door de Amerikanen ergens was getorpedeerd, was opgepikt en naar Australië gebracht. Hij bleek een zeer nuttig man te zijn, die o.m. een prachtige collectie Maleise dagbladen uit de schipbreuk redde, die b.v. de uitroeiing van bijna alle Indonesische intellectuelen in West-Borneo (met hun echtgenoten) en een deel van Zuid-Borneo meldden, met foto's. Wij hebben hem toegezegd, dat hij zijn prauw zou terugkrijgen. Hij zou met enige Indische jongens, die zich voor Indonesiërs zouden uitgeven, op Masalemboe, een eiland halfweg Java en Borneo, aan wal worden gezet. Hier zouden zij zich een identiteit verschaffen. Vandaar zouden zij met een te kopen prauw naar zijn eigen eiland Goea-Goea varen, waar zij veilig zouden zijn en zouden beproeven inlichtingen te verkrijgen over wat er gebeurde op Java en Madoera. Ongelukkigerwijze is een later onjuist gebleken bericht gekomen, dat de Japanners op Masalemboe een vliegveld aanlegden. (Ik was toen in Amerika.) Men heeft hen daarom naar Kemirian, een klein eilandje bezuiden Kangean, gestuurd. Zij zijn echter naar Kangean gegaan, hebben zich daar aanvankelijk zoveel mogelijk schuil gehouden. Later zijn zij onvoorzichtig geworden en in de dorpen gekomen, ofschoon een Japanse torpedobootbasis vlakbij lag. Tenslotte zijn rij ontdekt en deze jongens zijn daar toen omgekomen.

97442. De Voorzitter: Hebt u de indruk, nu u het geheel achteraf overziet, dat de uitzending van deze parties een grote omvang heeft aangenomen?

A. Neen, geen grote omvang.

97443. De Voorzitter: Wat kunt u zeggen van het resultaat? Kon u, toen u half September in Indië aankam, zeggen: De parties hebben mij aardig ingelicht of vond u veel verschillen met hetgeen u van de parties had gehoord?

A. De parties hebben weinig bijgedragen, omdat er weinig parties zijn geweest en omdat Java impenetrabel is geweest. Ik heb u, geloof ik, reeds verteld, dat er een party is ingezet op de Noordkust van Midden-Java (N. van de berg Moeria). Deze party van twee man is daar door enige Japanners overvallen bij het begraven van hun supplies; de Japanners zijn echter door hen gedood, men is 'snachts naar de onderzeeër teruggekeerd. De party is toen naar het eiland Karimoen Djawa gebracht. Daar zijn de party en het landingsdetachment feestelijk begroet door de bevolking. Deze party is naar Australië teruggegaan met het onderdistrictshoofd van Karimoen Djawa. Deze ambtenaar heeft ons waardevolle gegevens verstrekt over velelei onderwerpen, evenals de party over de kustbewaking.

Het grootste gedeelte van onze inlichtingen kwam echter van personen, wier prauwen werden getorpedeerd, of van degenen, die door de Japanners als slavenarbeiders waren meegenomen, in het bijzonder naar Nieuw-Guinea, en door ons bevrijd zijn. Zij waren vaak nog niet zo lang van Java weg en konden ons dikwijls goede gegevens verstrekken. De laatste zeer belangrijke bron was wat wij hoorden via de omroep van de Japanners (vooral de omroep van West-Java), waarvan de Japanners meenden, dat wij die niet hoorden. Vooral de Indonesiërs zeiden daarin heel merkwaardige dingen. Zo verklaarde mr. *Boediardjo*, die tot assistent-resident van Madioen benoemd was en uit Djember, waar hij woonde, moest vertrekken: Ik ga met groot leedwezen van Djember weg — dat was in Juni 1944 —, want Djember ligt het dichtst bij de vijandelijke basis in Australië en het zou weleens kunnen zijn, dat de vijand hier in de buurt gaat landen; maar plicht is plicht en dus vertrek ik naar Madioen. Dit was de sterkste anti-Japanse propaganda, die men zich kan voorstellen, omdat men dus in Juni 1944 reeds een geallieerde landing in Besoeki veronderstelde. Hij heeft het echter zo zalvend voorgedragen, dat de Japanners er volkomen zijn ingevlogen.

Deze omroep zei b.v. ook: Met diepe smart maken wij u bekend, dat in het belang van de bevordering van het onderwijs de Japanse autoriteiten hebben besloten om alle Taman Siswo-scholen te sluiten. Dat waren nl. de kweekscholen en middelbare scholen. Zo kreeg men telkens aanwijzingen over de gehele situatie.

97444. De Voorzitter: Dat was dus eigenlijk uw hoofdbron?

A. Ja, de radio en de mensen, die er uit kwamen en dus niet degenen, die werden ingebracht. Ingebrachte agenten konden er niet uitkomen, omdat het transportvraagstuk wanhopig was. In dit opzicht kón Londen klaarblijkelijk niet steunen. Ik kan niet aannemen, dat Londen ons niet steunen wilde! Onze eigen onderzoeërs mochten wij niet hebben.

Ik heb de grootste bewondering voor mensen, die er in de onderzoeërs op uit zijn geweest. Zij gingen met de K 12, die tenslotte nog maar op 1 van zijn 2 motoren liep. De dood in een onderzeeër, die naar de grond gaat, is geen aangename. Deze mensen hebben die tochten met de grootste moed gewaagd. Voor de staaltjes, die ik hierbij van de Marine heb gezien, heb ik de allergrootste bewondering. Dat waren kerels!

Wij hadden dus niets meer. Misschien mag ik u in dit verband even het volgende voorlezen. Het is een rapport van mij aan de Nederlandse Regering te Londen van 18 April 1943. Daarin is gezegd, dat de organisatie nu bevredigend is opgelost, aan onderlinge strijd van camarilla's een einde is gemaakt, bevredigende samenwerking in een team is verkregen, maar twee dingen stemmen tot ernstige bezorgdheid. Het eerste is, dat wij over geen vervoermiddelen beschikken. De K 12 maakt zijn laatste reis. De data, afgesproken met parties, geplaatst in Indië, kunnen niet worden nagekomen. Daarmede gaat het contact met hen volkomen verloren en ook het vertrouwen in de leiding van deze organisatie, zoals u weet nihil onder de Engelsen *Mott* en andere ondeskundigen, die onze beste mensen zonder voorbereiding de dood in gezonden hebben.

Als tweede het feit, dat nadat plaatselijk aan een goede opleiding is medegewerkt door alle deskundigen, hetgeen een nieuwe teamspirit geschapen heeft, het onmogelijk is de parties uit te zenden. Daardoor gaat dit volkomen teloor.

Bovendien kan aan geen enkele eis van de Amerikanen worden voldaan. Na bezetting door Japan van de eilandenkrans Timor, Dobo, Nieuw-Guinea en van Kaukenau is prauwverkeer met Indië onmogelijk geworden. De verkregen Nederlandse leiding en zelfstandigheid wordt tenietgedaan of omgezet in een smadelijk échec, wanneer men er niet in slaagt onderzoeërs te krijgen.

Het verzoek te mogen beschikken over twee van onze onderzoeërs in de Indische Oceaan is beantwoord met een afwijzing jegens ons en een opdracht aan *MacArthur* twee onderzoeërs af te staan aan Colombo. Het is alleen aan onze onmacht te wijten, dat *Chapman Walker* in aanmerking wordt gebracht Special Operations naar Nederlandsch-Indië over te nemen.

Pas veel later hebben wij weer onderzoeërs gekregen, maar wij hadden toen onderzoeërs moeten hebben. Verschuillende mislukkingen zijn hiervan dan ook bepaald het gevolg geweest.

Ook zijn er wel geslaagde parties geweest, zoals b.v. de party op de Westkust van de Vogelkop en geslaagde expedities op de Zuidkust van Nieuw-Guinea, waarbij nog botsingen met de Japanners hebben plaats gehad. Wij hadden echter geen transportmiddelen om onze berichtgevers behoorlijk het land uit en in te voeren. Wij hadden in het begin zo weinig, dat wij Nederlanders in de steek hebben moeten laten. Een van deze mensen, de gezaghebber van Kissar (ik meen

van der Hout), die geïsoleerd op een eilandje tussen door Japan bezette zat, is tot in 1943 communicatie blijven houden en heeft weerberichten, enz. doorgegeven, die voor de aanvallen van de geallieerde vliegtuigen op Timor van groot belang waren. Het werd voor hem echter steeds moeilijker en hij was al gewaarschuwd, dat de Japanners zouden komen. Hij heeft ons toen dringend verzocht hem er uit te komen halen. Wij hebben dat niet gekund, want wij hadden geen enkel vervoermiddel. Wij hadden geen Catalina's of andere water-vliegtuigen. Wij hadden niets! Wij hebben hem laten vermoorden.

97445. De Voorzitter: Hebben de Amerikanen toen ook niet kunnen helpen?

A. Neen, die konden dat ook niet doen, want het betrof hier een lokale aangelegenheid. Bovendien mochten, ook later, Amerikaanse onderzeeërs niet in ondiep water komen. *MacArthur* zat er in die tijd ook zeer krap in. Later kon hij het wat gemakkelijker doen. De enorme productie in Amerika kwam langzamerhand pas op gang en het was „beat Germany first". Dat verpletterende overwicht, ook in de Pacific, was pas een zaak van 1944.

97446. De Voorzitter: Hebt u toen dus meer uitzendingen kunnen doen?

A. Ja, maar toen was het eigenlijk niet meer zo hard nodig, omdat wij al zoveel wisten.

Ik rond dit punt nog even af: Leden van een party werden geruime tijd geïsoleerd in de wildernis neergezet, wanneer deze werd voorbereid, en wisten tevoren niet waar zij heen zouden gaan. Zij werden uit die isolatie rechtstreeks vervoerd naar hun bestemming, met een onderzeeër zonder met iemand contact gehad te hebben. Nu gebeurde het telkens, dat, wanneer men een party geïsoleerd had ondergebracht, men hen plotseling niet kon vervoeren. Dat er geen transport was, heeft de Nefis ontzaglijk veel kwaad gedaan.

97447. De Voorzitter: Toen u in September in Nederlandsch-Indië aankwam, had u dus wel een vrij aardig inzicht in datgene, wat er was geschied en nog geschiedde?

A. Ja, vooral van wat er was geschied tot 15 Augustus.

97448. De Voorzitter: Is er toen een lek gekomen?

A. De situatie is toen heel snel slechter geworden. Ik kan u dat uit Indonesische bron bevestigen. Aanvang October 1945 nl. is door de wacht van generaal van Oyen geschoten op een auto, die langs reed over een weg, die voor auto's gesloten was. Daarbij is de chauffeur doodgeschoten. Een van de passagiers, een belangrijke figuur in de nationale beweging in die dagen, had een dagboek bij zich, dat op ongeveer 22 Augustus 1945 eindigde, dus toen de capitulatie bekend begon te worden. Daarin stond: „Wij hebben de bus gemist; het is nu voor alles te laat geworden". Dit was toen inderdaad de algemene opvatting.

Ik behoef u alleen maar te vragen, wat er hier zou zijn gebeurd — het is een heel grove parallel; deze kan alléén maar heel grof zijn —, wanneer er op 5 Mei 1945 geen geallieerde troepen in Nederland zouden zijn geweest, maar de Duitsers gedurende zes weken aansprakelijk zouden zijn gebleven voor het bestuur hier in Nederland en u hun had moeten gehoorzamen; wanneer er na die zes weken één kruiser was gekomen, zonder troepen, alleen om de geallieerde krijgsgevangenen en geïnterneerden af te voeren, terwijl dan nog eens 14 dagen later de geallieerde bevelhebber zou hebben gezegd: „Wij komen hier als gasten van de N.S.B.-Regering". Ik geloof, dat de situatie in Nederland zich dan wel heel anders zou hebben ontwikkeld. Deze vergelijking geeft u misschien een beeld van wat er in anderhalve maand kon gebeuren.

97449. De Voorzitter: De situatie, zoals die in Indië is geweest, is ook voor *Mountbatten* aanleiding geweest om een gereserveerde houding aan te nemen. Nu wilde ik in dit verband ook eens de vraag aan de orde stellen: Waar kreeg *Mountbatten* zijn inlichtingen vandaan? Hebben de Engelsen die aanvankelijk via u gekregen of hebben zij hun eigen inlichtingendienst gehad?

A. Zodra de Engelsen tot Indië toegang hadden, hebben zij hun inlichtingen gekregen van de Engelse krijgsgevangenen en geïnterneerden en helaas is over het algemeen de verhouding van de Nederlanders in de kampen tot de Engelsen in tegenstelling tot Amerikanen en Australiërs niet goed geweest. Wanneer ik u vertel, dat een belangrijke figuur van de Engelse inlichtingendienst kort vóór de capi-

tulatie op Java is gekomen en niet is geëvacueerd, maar zich bij de Nederlanders heeft laten internen, kunt u zich voorstellen, welke positie deze figuur voor de Engelsen had.

Het zijn deze mensen geweest, die *Mountbatten* en de Britse Regering — S.I. rapporteert rechtstreeks aan het Foreign Office — hebben ingelicht.

97450. De Voorzitter: Ik denk hierbij aan *van der Post*.

A. Dat is ook de belangrijke figuur, die ik bedoel.

Die was nog wel de beste. *Van der Post* heeft aanvankelijk als tussenpersoon gefungeerd tussen de admiraal en de Japanners. Zo heeft hij op last van de admiraal de Japanners bevolen, toen het de spugaten uitliep, dat zij hadden te zorgen, dat er te Batavia orde kwam, dat de Nederlanders niet gemolesteerd werden en dat geen vijandige bijeenkomsten en proclamaties werden toegelaten. Dit was omstreeks 20 September. Hij vond het zelf ook te gek worden.

De inlichtingen, die bij de besprekingen in Singapore aan *Mountbatten* zijn gegeven, waren geheel gezien door de Britse bril, maar hadden tenslotte ook wel een zekere zakelijke inhoud. In die zes weken waren er al heel wat wapens afgespeeld door de Japanners aan de organisaties, die zij zelf hadden helpen oprichten, bestemd om tegen de geallieerden te strijden, ofschoon nog niet in massa, want dat is pas gekomen na de rede van *Christison* op 29 September.

97451. De Voorzitter: Kunt u ook zeggen, dat dit een min of meer regelmatige militaire macht vormde?

A. Het was vrij primitief. Deze mensen waren uiteraard Japans geschoold.

97452. De Voorzitter: Ook wel min of meer militair geschoold?

A. Ja, zij waren ook door de Japanners militair geschoold. De Kaibodan b.v. bestond uit 1 miljoen en ruim vierhonderdduizend man. Verder waren de Japanners al begonnen met het vormen van de Barisan Maling (het dievenleger). Zij hebben namelijk de dieven en bandieten uit de gevangnissen afgericht en bewapend, omdat zij meenden, dat dezen wel een buitengewoon onaangename terreur zouden uitoefenen. Er bestonden meer onplezierige organisaties, waar de Japanse geheime organisaties (Zwarte Draak, Zwarte Waaier, e.a.) achter zaten.

97453. De Voorzitter: Is naar uw mening de voorlichting van de Engelsen door de mensen, die zij daar zelf hadden zitten — ik denk hierbij aan een man als *van der Post* — overeenkomstig de feiten geweest?

A. Ik geloof, dat hij bepaalde feiten wel juist heeft weergegeven, maar dat hij de keerzijde van de medaille niet heeft gezien of verzwegen heeft. Er was een zekere onrust, die van dag tot dag is toenomen ten gevolge van de gehele situatie. Begin September heeft de toenmalige Gouverneur van West-Java, de heer *Hogewind*, met enige anderen uit het kamp nog een rondreis gemaakt in West-Java met sen auto, die zij door de Japanners hebben laten leveren. Die reis is een triomftocht geworden. Zij zijn overal door het volk toegejuicht, dat zo opgelucht was, dat de Japanners weg waren. De Nederlanders kwamen echter niet. De hulp en de steun, die het volk moesten worden gegeven, kwamen ook niet. Wij hadden niets en wij waren bij een commando ingedeeld, dat ook niets had en zelfs niet over troepen beschikte om in te zetten.

97454. De Voorzitter: Wanneer bent u precies teruggekomen en hoe?

A. Het is misschien het beste om dit in zijn geheel te vertellen. Op 30 Augustus is de heer *van Mook*, mij medenemende, naar Colombo vertrokken; wij zijn op 1 September in Kandy aangekomen. Dit kon niet eerder, omdat *Mountbatten* naar Rangoon was voor de overgaveplechtigheid aldaar. Wij hebben te Kandy besprekingen gevoerd, die enige dagen hebben geduurd.

97455. De Voorzitter: Had men in die tussentijd ook niet naar Batavia kunnen gaan?

A. Dat was ons bepaald niet toegestaan. De Britten hebben een geheel ander standpunt ingenomen dan de Amerikanen, namelijk dat alles moest lopen via en alles was gesteld onder het commando in Kandy. Er werd niet gezegd: Gaan jullie je gang maar; alles is voor jullie eigen risico. Neen, er werd gezegd: Wachten jullie maar; het is onze taak. Een voorbeeld: Nadat het commando was overgegaan, heeft

de heer van Mook via de Australische omroep gesproken tot de Nederlanders, die in de kampen zaten. Daarop is onmiddellijk uit Kandy een scherpe reactie gekomen en hem is medegedeeld, dat voortaan tegen deze mensen, die alle R.A.P.W.I.-mensen waren, niet meer mocht worden gesproken. Dat zouden de Engelsen wel doen en zij zouden de maatregelen nemen; wij hadden daarover verder niets meer te zeggen. Dit maakte de situatie wel zeer moeilijk.

97456. De Voorzitter: Kreeg u die eerste dagen na de overdracht aan de Engelsen de indruk, dat de Engelsen prijs stelden op adviezen van Nederlandse zijde?

A. Toen wij te Kandy waren, kregen wij de indruk, dat op velerlei gebied en door velen van hen wel prijs werd gesteld op zakelijke adviezen van onze kant. Wij hebben ook wel iets bereikt.

97457. De Voorzitter: Tot wie van het Engelse hoofdkwartier sprak men in de periode van 15 tot 30 Augustus?

A. Ik heb verschillende mensen in die periode gesproken, o.a. de heer Spit aan boord van een kruiser. Zo zijn er nog enkele anderen geweest, die zijn geïnviteerd, zodat de admiraal met hen zou kunnen spreken. Verder was ik zijn tussenpersoon. Ik was ook aan de admiraal toegevoegd. Officieel kwam hij uitsluitend voor organisatie van de hulp aan R.A.P.W.I.

97458. De Voorzitter: Ik geloof, dat u mij verkeerd begrijpt. Op 15 Augustus ging het commando over. Op 30 Augustus bent u met de heer van Mook naar Moubatten vertrokken. Omdat Moubatten er voordien niet was. Natuurlijk zat er in die tussentijd wel iemand in Kandy. Wie heeft in Kandy in die periode van 15 tot 30 Augustus de zaken opgenomen?

Het was toch heel belangrijk voor de Engelsen om te kunnen zeggen: Wij hebben de zaak nu overgenomen en het is een Nederlandse zaak.

Met wie hebben zij in die periode gesproken?

A. Inderdaad een misverstand. Ik heb „15 tot 30 September” verstaan. Wij hadden daar onze mensen voor de supplies, de tegenpool voor wat wij in het Oosten hadden. Wij hadden daar veel te weinig personeel, omdat het aanvankelijk uitsluitend om Sumatra ging. Wij konden ook niet veel overbrengen, want de verbinding was miserabel. Met heel veel moeite kon men een vliegtuig van Perth naar Colombo vliegen. Men kon geen groot aantal mensen overvliegen en alleen daarom reeds slechts enkele mensen beschikbaar stellen. Generaal Weijerinan was daar en met hem hadden de Engelsen uiteraard wel contact. De organisatie bij de Engelsen was niet zo klaar en helder als bij de Amerikanen. Hoezeer zij ook aangedrongen hebben op de overdracht van het commando, zij waren helemaal niet klaar. Op 15 Augustus, de capitulatie dag, kwam de overdracht wel zeer ongelegen. Er was werkelijk niets voorbereid. Moubatten heeft ons verteld, dat hij, zoals de zaken toen lagen, als de oorlog nog had voortgeduurd, pas tegen het einde van het jaar een aanval tegen Malakka had kunnen doen en Java lag dus nog maar in de verre toekomst.

De Engelsen luisterden wel naar onze technische adviezen. Wij kregen allerlei vraagstukken te bespreken en daarbij brachten wij het vraagstuk aan de orde: „Wat doet u met de Indonesische republiek, die is uitgeroepen?” Waarop Moubatten dadelijk zei: „Daartegen zullen wij als zodanig niet kunnen optreden. Het zou iets anders zijn geweest, wanneer wij nog Churchill hadden gehad; dan was er misschien wel iets denkbaar geweest. Vergeet u niet, wat een ellende wij hebben gehad in Griekenland. Onze Regering is wel bijzonder huiverig om zich opnieuw in een wespennest te steken. Bovendien wil men zo gauw mogelijk onze mannen naar huis zenden. We moeten eerst nog maar zien wat er gebeurt”.

97459. De Voorzitter: Hebt u dit op de eerste September te horen gekregen?

A. Ja, dat hebben de heer van Mook en ik te horen gekregen in die eerste dagen, dat wij te Kandy waren. Wij hebben toen nog de suggestie gedaan (er op wijzend, dat de uitroeping van de republiek geheel onder Japanse leiding had plaats gevonden, en wel twee dagen na de capitulatie), dat Moubatten ongetwijfeld van maarschalk Terauchi kon eisen, dat hij de status quo herstelde van de 15de Augustus, de dag, waarop Japan heeft gecapituleerd. Wat daarna is gebeurd, kon naar onze mening nooit worden erkend. Terauchi had Soekarno, Hatta en dr. Radjiman laten komen vlak vóór de capitulatie (ongeveer 10 Augustus 1945) en hun gezegd, dat deze aanstaande was en dat zij moesten voortmaken met het uitroepen van

de onafhankelijkheid. Dat vond Moubatten een voortreffelijke gedachte, want hij wilde ons wel helpen, waar hij kon, binnen zijn instructies. Hij heeft in die geest aan Terauchi getelegrafeerd, die uiteraard heeft teruggeseind, dat hij niets wist van wat er in Indonesië was gebeurd, dat hij daar geen verantwoordelijkheid voor droeg, enz. Het open verzonden telegram van Moubatten is ook opgevangen in Indonesië en heeft daar een geweldige indruk gemaakt, zodat men van Indonesische zijde van mening was, dat de zaak was afgelopen. Maar er gebeurde verder niets.

De heer van Mook was er nog, toen een bespreking heeft plaats gehad, waarbij ik werd aangewezen om met een kruiser naar Batavia te gaan, uitsluitend voor R.A.P.W.I.-hulp, behalve dat er nog voorbereidingen zouden worden getroffen voor de overgave van de Japanse legers.

Admiraal Patterson heeft te Tandjong Priok dit buitengewoon dege-lijk voorbereid.

97460. De Voorzitter: Was u daar ook nog bij betrokken?

A. Ik ben bij al de besprekingen te Kandy aanwezig geweest. Ook ben ik bij de besprekingen geweest, die de admiraal met generaal Yamamoto en vice-admiraal Maeda heeft gehouden aan boord van de kruiser, waar de heren waren ontboden, terwijl wij iedere avond een vruchtbare bespreking met de bekwame admiraal hadden.

97461. De Voorzitter: Wanneer bent u toen aangekomen?

A. Op 15 September 's namiddags. Ik ben toen direct naar de kampen gegaan en heb 's avonds ook mijn oude Indonesische vrienden opgezocht.

97462. De Voorzitter: Wat hebt u in die tijd gedaan om aan de Nederlanders in de kampen duidelijk te maken wat er aan de hand was?

A. Ik heb gepoogd hun dit zo goed mogelijk uit te leggen, maar dit bracht heel veel moeilijkheden met zich mee. Het zou in de eerste plaats bijna bovenmenselijk zijn, wanneer zij niet het gevoel hadden: „Wij hebben in de kampen al die ellende doorgemaakt en dit zijn nu de mensen, die het goed hebben gehad.” Wanneer men, als men zelf geen onderdrukking heeft ondervonden, aan personen, die van hetgeen in de wereld was voorgevallen, niets hebben meegemaakt, moet gaan uitleggen wat er gaat gebeuren en men in hetgeen men zegt ten aanzien van de Nederlandse Regering en de geallieerden toch aan zekere grenzen is gebonden, is dat zeer moeilijk.

97463. De Voorzitter: Hoe sprak u tot die mensen? Mocht u dat wel voor de radio doen?

A. Neen, ik mocht niet voor de radio spreken. Die was trouwens intussen door de Japanners aan de Indonesiërs overgegeven. De Engelsen hadden de Japanners nl. het uitzenden verboden. Dat was ook zo ongelukkig, omdat later is gebleken, dat, toen men de onafhankelijkheid had uitgeroepen en de aanvankelijk verzwezen capitulatie bekend was geworden, er een soort paniek is ontstaan. Men heeft toen in Indonesische kring besloten om naar Melbourne te vliegen en daar contact op te nemen met de Nederlanders, wat, geloof ik, heel veel ellende zou hebben kunnen voorkomen, maar juist toen kwam het verbod om te vliegen met Japanse vliegtuigen af en heel spoedig daarna kwam het verbod van radio-uitzendingen door de Japanners in Indonesië af, zodat men ook geen contacten meer kon opnemen.

97464. De Voorzitter: U hebt dus de toespraken in de kampen zo moeten houden zonder het voor de radio te kunnen doen?

A. Ja, ik moest zelf naar de mensen in de kampen gaan om met hen te kunnen spreken.

97465. De Voorzitter: Dat kwam er dus op neer, dat u niet alle mensen kon bereiken?

A. Ja, ik kon alleen de mensen bereiken in de kampen van Batavia zelf om te beginnen, en dan bovendien nog maar enkelen in deze kampen. Alle mensen waren zeer moe en uitgeput. De toestand was werkelijk bar slecht. Ik heb zelden zo iets afschuwelijks gezien als deze kamptoestanden, hoe die mensen bij elkaar zaten, hoe zij daar lagen met 50 cm per persoon ruimte; de ontzettende onhygiënische toestanden, die daar heersten. Het waren daar in hoofdzaak vrouwenkampen. De mannenkampen waren betrekkelijk klein (4de bataljon b.v.). De mannen zaten in hoofdzaak in Bandoeng en Tjimahi en in het buitenland, in Birma. Dat kwam er dus ook nog bij.

Enige mannen waren er uitgekomen en met hen heb ik onmiddellijk contact opgenomen. Ik heb met hen allerplezierigst samengewerkt. De heer dr. *Hoven* bij voorbeeld, die door zijn Indonesische relaties toch wel heel veel wist en volkomen fit en pittig was, al zag hij er uit om er doorheen te zien, was volkomen paraat. Zo waren er meer. Er waren echter velen, die dachten in het verleden en zich door hun moeheid niet konden aanpassen aan de nieuwe omstandigheden en de volkomen andere situatie.

97466. De **Voorzitter**: Daaruit verklaart u dan waarschijnlijk ook de ontevredenheid, die zich gauw van de bevolking heeft meester gemaakt. Dit is natuurlijk te wijten aan het feit, dat de mensen weer terug moesten gaan in de kampen, terwijl zij aanvankelijk hadden gedacht, dat zij er uit konden.

A. Ja. Ik heb nog een beroep willen doen op de Indonesische bevolking, die niet in de kampen was geweest, om nu eens aan de gehele wereld te tonen wat zij waard was door hun ongelukkige broeders, die wel in de kampen zaten, te verzorgen en te verplegen. Dit mocht van de Engelsen echter niet worden uitgezonden. Er mocht helemaal niets van deze aard worden uitgezonden. Zij zouden wel zorgen voor de R.A.P.W.I.

97467. De **Voorzitter**: Wat was de reden van het feit, dat deze mensen in de kampen terug moesten gaan?

A. Dat was het Engelse systeem, hun stelsel. Zij konden het dan beter verzorgen.

97468. De **Voorzitter**: Zij lieten de mensen dus eerst nog zes weken in de kampen zitten.

A. Veel langer; zij zijn in de kampen gebleven tot eind November toe.

97469. De **Voorzitter**: Van de verzorging door de Engelsen is in die tijd ook niet veel sprake geweest.

A. Dat wil zeggen: Zij hebben de Japanners de geïnterneerden laten verzorgen. Aanvankelijk hebben die ook veel kunnen doen, maar later, toen de zaken steeds meer misliepen en de Japanners zagen, dat er in het geheel geen geallieerde druk was, deden zij niets meer. De Engelsen werden vrij snel afgevoerd, onder andere op de „Oranje“, die zelfs na het aflopen van de periode, waarvoor hij was afgestaan, nog is aangehouden en gebruikt om de Engelsen af te voeren, terwijl onze vrouwen en kinderen, voor zover zij al weg konden naar Nederland, werden vervoerd in het onderste ruim van vrachtschepen. Er was natuurlijk het algemene verwijt van de in Indonesië gebievenen: wat hebben jullie voor ons gedaan? Dat was volkomen begrijpelijk. Wij konden ook heel weinig voor deze mensen doen. Wij hadden onze schepen niet tot onze beschikking. De staking in Australië maakte het onmogelijk om datgene, wat wij wel hadden — *MacArthur* gaf de schepen in zijn gebied terug — in te zetten. Wij hadden gern voorraden. De voorraden, die wij bij de Amerikanen hadden besteld, waren naar de Philippijnen gestuurd, toen het commando overging. Zo stonden wij daar met praktisch lege handen en hadden bovendien volstrekt ge-n gezag. Misschien is het beter, wanneer ik dit chronologisch vertel.

97470. De **Voorzitter**: U bent dus op 15 September gekomen en u hebt toen de besprekingen meegemaakt met de Japanners?

A. Ja. Ik heb ook met de Nefis contacten gehad. Ik heb besprekingen gevoerd in Hotel des Indes, waar ik later ben ingetrokken en waar verschillende Indonesische vertegenwoordigers van het Rode Kruis waren, die zich over de ontwikkeling van de toestand in het binnenland zeer ongerust maakten. Het hoofdvraagstuk voor mij was te beproeven om een vervroegde landing van de Engelsen mogelijk te maken. Toen wij de overgave in Singapore meemaakten, waar de Engelsen een geweldig leger bij elkaar hadden gebracht — er waren zeer indrukwekkende troepenmachten aan wal gezet en er lag een slagvloot, ook met Franse kapitale schepen, zoals de „*Richelieu*“ — heb ik daar geluncht met *Mountbatten*, die mij even apart nam en zei:

„Ik heb slecht nieuws voor u. Het zal de tweede helft van October worden, voordat wij de eerste troepen kunnen sturen voor de overgave van de Japanners“.

Dit zou dus meer dan twee maanden na de capitulatie zijn geweest! Ik heb een dringend verzoek gedaan om hierin verandering te brengen, maar hij antwoordde:

„Ik zou graag anders willen, maar de instructies van de Regering zijn duidelijk. Ik moet onze mannen naar huis sturen, want zij moeten rust hebben.“

Daarvoor zijn alle schepen gebruikt, ook de onze.

Toen wij aankwamen en daar de situatie zagen, hebben admiraal *Patterson* en ik voortdurend overleg gepleegd over wat men wel en niet zou kunnen doen. Wij hadden, voordat wij uit Australië weggingen, uit telegrammen uit Londen vernomen, dat het *Civil-Affairs-Agreement* was getekend, zij het op dat moment, naar ik meen, zeer te onzen nadele. Wij wilden dat agreement wel handhaven.

Nadat de geallieerde troepen waren geland in Batavia, zouden de Japanners, post na post overdragend, daar weggaan. De Japanners zouden daar liever drie dagen eerder uit trekken, maar daartegen heb ik bezwaar gemaakt, omdat men dan een gevaarlijke toestand zou krijgen, zonder enige ordebewaring. Hun was bovendien gelast de op 90—120 km van Batavia gelegen waterkrachtinstallaties en de bronwaterleiding van Buitenzorg-Batavia, alsmede de hoofdwegen met kunstwerken te bewaken.

Verder wisten wij, en dat bleek al heel spoedig — wij hadden er wel iets van gehoord, maar zagen dit toen pas in zijn volle omvang —, dat de Japanners ondergrondse organisaties hadden opgericht, die terreur uitoefenden. Ook wisten wij, reeds in 1943 in Australië, dat de stemming van de jeugd bepaald gevaarlijk was door haar felheid en jeugdig enthousiasme. Wij hebben met het oog op de veiligstelling ook van de Britse troepen, die zouden landen, maatregelen beraamd.

Eerst hebben wij getracht de Britse troepen eerder te krijg-n. Na dringende telegrammen van tie admiraal en mij heeft *Mountbatten* op 23 September geseind, dat wij naar ik meen 800 man *Seaforth Highlanders* zouden kunnen krijgen, die op de 28ste zouden aankomen. Zij zijn in hoofdzaak op de 29ste gekomen, in twee heel kleine scheepjes, die geen auto's konden vervoeren. Het gehele transport van deze mensen moest door ons worden verzorgd. Gelukkig was er een Amerikaans schip binnengevallen met door ons gekochte en betaalde auto's, die vóór 15 Augustus waren afgescheept, 180 vrachtauto's, waarmee wij de Engelsen hebben kunnen helpen; zij hebben die auto's dan ook prompt in beslag genomen. Zij hadden niets bij zich, ook geen artillerie of iets dergelijks.

Toen kwam dus de vraag aan de orde: Wat moet er worden gedaan voor de veiligstelling van dit op 28 September verwacht handjevol mensen, dat de Indonesiërs zó onder de voet hadden kunnen lopen, als zij hadden gewild.

Bij de admiraal is toen afgesproken, dat de Japanners op de 27ste (later werd dit op de 28ste) zouden worden ontboden en dat hun zou worden gelast op straffe van in de boeien te worden geslagen, op een nominatieve opgave van uitgesproken terroristische leiders over geheel Java deze mensen op te pakken en vast te zetten. Die lijst is in enkelvoud opgemaakt, door mij met de hand geschreven in overleg met *Abdul Kadir* en *van der Post*, die zich daarbij heeft aangesloten met het idee: we gaan hiermede eerst de orde herstellen. Ik had alles voor de overname der Departementen door het geallieerde militair gezag van het Japanse militair gezag voorbereid, waarbij er om politieke redenen en ook om een ontwrichting der openbare diensten te voorkomen naar gestreefd was zoveel mogelijk de Indonesische Departementshoofden en ambtenaren te handhaven.

De bedoeling was het bestuur na deze overname snel met behulp van locale krachten naar het binnenland uit te breiden.

Vijftienhonderd geweren met munitie werden in orde gebracht voor bewapening van eventuele nieuwe gezagstrouwe politie. Ook werd bewapening voor lichamelijk geschikte ex-krijgsgevangenen beschikbaar gehouden.

Tijdens de laatste besprekingen kwam er een telegram binnen van Minister *Logemann*. In dit telegram deelde hij mede:

„FOR VAN DER PLAS INFO VAN STRATEN FROM CAPTAIN PERKS.

FOLLOWING FROM LOGEMANN IN COLOMBO ON HIS WAY HOME.

SUPREME COMMANDER ARRIVING SINGAPORE SEPTEMBER 27TH AND LEAVING SEPTEMBER 29TH. VAN MOOK REQUESTED MEETING WITH HIM AT SINGAPORE ON LATER DATE, BUT THIS IMPOSSIBLE. THEREFORE MOST URGENT YOU IMMEDIATELY TRY ARRANGE MEETING TO EXPLAIN POLITICAL SITUATION JAVA. STRESS FACT THAT JAPANESE SECRETLY SUPPORT NATIONALIST MOVEMENTS, THUS NOT

(R) NOT CONFIRMING ORDERS S.A.C. VAN MOOK HAS NUMEROUS PROOFS. TRY TO OBTAIN FROM S.A.C. CHANGE OF ATTITUDE RE BRITISH NON-INTERFERENCE INTERNAL POLITICAL AFFAIRS. HELFRICH INFORMED

=260449 Z SEPTEMBER".

Dit bericht is ontvangen door de Engelse admiraal. Het is verzonden op de 26ste en kwam laat in de avond van 26 September binnen. Daarop zei de admiraal:

„Dat is een mooie geschiedenis. Onze politiek blijkt te zijn non-interference in internal political Affairs en U laat mij opdragen een groot aantal mensen op te pakken!"

Ik heb toen gesteld, dat ik meende, dat dit volkomen werd gedekt door het telegram van *Terauchi*, dat het hier niet ging om Indonesische politici, maar dat het er om ging terroristen ter zijde te stellen, opdat er tenslotte geen ongelukken zouden gebeuren, die voor de Engelse troepen gevaarlijk zouden kunnen zijn.

Ik seinde terug naar Minister *Logemann*, naar Nederland dus — ik heb de tekst niet meer —, dat ik zijn bericht had ontvangen, dat de Engelsen precies wisten, dat de Japanners de nationalistische bewegingen steunden, maar dat zich plaatselijke moeilijkheden voordeden en dat ik hem zo spoedig mogelijk nader zou inlichten.

Ik wist verder niet, hoe de ontwikkeling in Colombo was geweest, of die naar links of naar rechts was gezwaaaid en meende dus het beste te doen met eerst te zorgen, dat de Engelse troepen veilig aan de wal kwamen en dat de gevaarlijkste kerels achter slot en grendel zouden komen.

Dezelfde nacht kwam er een telegram van *Mountbatten*, die het telegram van *Logemann* natuurlijk ook had gekregen. *Mountbatten* riep de admiraal en mij met de ex-krijgsgevangene lieutenant-colonel dr. *Masey* op om naar Singapore te komen op 27 September. De admiraal seinde, dat hij meende, dat hij zo vlak voor de komst van de troepen niet weg kon gaan en dat ik zou gaan.

97471. De **Voorzitter**: Wie was die admiraal?

A. Vice-admiraal *Patterson*. Verder zouden er ook enige Britten gaan, vooral een paar mensen uit de kampen, onder wie een medicus, lieutenant-colonel *Masey*, die bij een kort bezoek van Lady *Mountbatten* aan de kampen met haar contact hadden gehad. Ik ben toen de 27ste in Singapore aangekomen en ik heb gelogeed bij *Mountbatten*, die mij nog die zelfde avond te 22.30 uur ontving. Gedurende het gesprek, dat gedeeltelijk werd bijgewoond door de Minister van Oorlog *Lawson*, die in de eerste plaats voor deze zaak was overgekomen, naar de admiraal verklaarde, deelde admiraal *Mountbatten* mij mede, als onveranderlijk besluit van de Britse Regering, dat hij geen soldaat mocht gebruiken om het Nederlandse gezag te herstellen. Zijn troepen zouden uitsluitend bezigd worden voor hulp aan krijgsgevangenen en geïnterneerden en voor bezetting en bewaking voor dit doel van beperkte perimeters te Batavia en Soerabaja. Geen Brits soldaat zou buiten deze perimeters komen. De Nederlanders moesten maar zorgen de rest van Java te bezetten. Zolang zij dat niet konden, zouden de Japanners voor de geallieerden het bestuur moeten voeren.

Met grote klem kwam ik hier tegen op. Ik wees er op, dat eerst kort tevoren hij verantwoordelijkheid als geallieerd opperbevelhebber op zich genomen had voor de herbezetting van door de Japanners geoccupeerd gebied en het daarmee niet te rijmen was, zich tot twee kustplaatsen te beperken en tot herstel van wet en orde geen enkele verantwoordelijkheid op zich te nemen. Een langdurig geallieerd bestuur door tussenkomst van de gehate Japanners zou onherstelbare schade aan de goede gezindheid der bevolking jegens Nederlanders en Britten en in het algemeen de Westerse democratieën doen. Ik schetste de mijns inziens gunstige achtergrond, die de situatie op Java ondanks de late troepenlanding nog had, mits spoedig ingegrepen werd. De admiraal toonde zich sceptisch.

Op mijn herinnering hoe ons belet werd met onze eigen schepen personeel aan te voeren en mijn opmerking, dat, ware op die schepen geen beslag gelegd voor aflassing van Britse troepen en afvoer van Britse krijgsgevangenen, wij nauwelijks enige hulp nodig hadden gehad, werd niet ingegaan.

De volgende morgen was ik voor een bespreking te 11.30 uur gevraagd, maar op dat uur deelde de admiraal mij mede nog in een bespreking te zijn, naar ik zag, met de Engelse officieren en anderen, die uit Batavia waren aangekomen en van hun kant inlichtingen gaven.

Te 12.30 uur ter bespreking toegelaten. bespeurde ik, dat de alarmerende berichten van lieutenant-colonel *Masey* c.s. geloof hadden gevonden. Deze waren deels ontleend aan intelligente-rapporten (zelfs

van de Indische Haw-Haw, *Lambert*, die 3½ jaar Japanse propaganda heeft verzorgd), deels gebaseerd op mededelingen van Britse ex-krijgsgevangenen, die een sombere — helaas niet geheel onjuiste en door sterke taal van krijgsgevangenen en geïnterneerde Nederlanders versterkte — indruk hadden van fel anti-Indonesiër-gezindheid der Nederlanders en op hun bewering, dat de Nederlanders algemeen gehaat waren in tegenstelling tot de Engelsen, ja, landingen bloedige strijd met de Soekarnisten zouden veroorzaken.

Beïnvloeding in deze zin door de Britse inlichtingendienst had zich reeds eerder voorgedaan, ook bij admiraal *Patterson*, die mij had gesproken over de wenselijkheid alle leidende Nederlanders van 40 jaar en ouder spoedig te verwijderen en met *Soekarno* besprekingen te openen. Een krachtig pleidooi mijnerzijds overtuigde hem echter.

In de vergadering te Singapore werd admiraal *Mountbatten* weggeroepen, zodat hij zelfs mijn tegenbetoog niet hoorde. Door anderen werd daarop gereageerd met vragen als b.v. of ik er voor kon instaan, dat nergens op Java zich een oproer zou voordoen. Terwijl zelfs te Batavia moord en doodslag aan de orde van de dag waren.

Aan het slot der besprekingen kwam lord *Louis Mountbatten* terug en deelde mede, dat er zijns inziens maar één mogelijkheid was om het zenden van Britse troepen mogelijk te maken, namelijk in zee te gaan met *Soekarno* c.s., zoals hij zelf met *Aung San* in Birma had gedaan, die aanvankelijk tegen de Britten had gestreden, maar later zich bij hem had aangesloten.

Ik antwoordde overtuigd te zijn, dat de Nederlandse Regering volstrekt zou weigeren met *Soekarno* te onderhandelen en dat het psychologisch fout zou zijn diens medewerking op dat ogenblik in te roepen. In tegenstelling tot *Aung San* hadden de leiders der republiek niet met de geallieerden gestreden, maar tot het laatste ogenblik met de Japanners samengewerkt en waren zij door dezen in het zadel geholpen.

Ik wees ook op de fascistische terreurmethoden en op een artikel in de officiële „Berita Indonesia", waarin reeds omstreeks 20 September rondweg was geschreven:

„Daarom kunnen wij de nationalistisch reformistische groepen niet steunen, maar moeten wij hen vernietigen en ook de nationalistisch burgerlijke groep, die er steeds op uit is een compromis te sluiten met de kolonisator of de imperialist. Door internering of liquidatie krijgen zij niet de gelegenheid het volk nogmaals voort te schuiven naar de afgrond van kwellingen en armoede."

Moest nu, na al hetgeen het volk van Indonesië geleden had, omdat wij de Britse bondgenoot te hulp waren gekomen, dit aan verdere terreur worden blootgesteld?

De admiraal antwoordde: „*Soekarno* alléén heeft een organisatie. Wij moeten dus met hem in zee gaan."

Ik stelde, dat het juist de taak der geallieerden was de vrijheid en orde te brengen, die de democratische groep gelegenheid zou bieden zich te organiseren.

„Ik zeg u, dat Holland op deze wijze Nederlandsch-Indië verspeelt", zei de admiraal. „Ik acht mij dan niet langer gebonden aan het Civil Affairs Agreement en zal zaken met de Indonesiërs moeten doen."

Ik heb geantwoord, dat dit mogelijk was, maar dat dit niet mijn verantwoordelijkheid was en gevolg juist van het niet naleven van een nauwelijks 2 maanden tevoren gesloten Civil Affairs Agreement zou zijn.

Na de lunch vond de admiraal dit doodgelopen gesprek toch eigenlijk niet plezierig en nam mij eerst nog even met Minister *Lawson*, apart. Hij zeide:

„Dit is een heel onaangenaam geval. Ik zal u nog eens uitvoeriger uitleggen hoe ik in Birma heb gehandeld. *Aung San* heeft zich tegen mij nog heel wat ernstiger vergrepen dan *Soekarno*; hij heeft tegen mij oorlog gevoerd. Toen hij mij echter vroeg of hij zich bij mij mocht aansluiten, heb ik dat aanbod natuurlijk prompt aanvaard, omdat ik hiermede heel veel levens spaarde en omdat men altijd later nog kan zien wat men doet of niet doet. Hetzelfde geldt voor u ook. Wanneer u zich met *Soekarno* in verbinding stelt, kunt u voor het ogenblik een vreedzame oplossing verkrijgen, die voor u misschien wel zeer voordelig zal zijn en dan kunt u later nog altijd zien wat u doet."

Mountbatten verklaarde, dat, wanneer wij ons niet met *Soekarno* in verbinding wilden stellen, hij *Christison* zou opdragen dat te doen en ons geen hulp zou geven, wanneer wij door onze houding in moeilijkheden zouden geraken. Het was voor ons toch alleen zaak tijd te winnen.

Ik moest wel antwoorden:

„Het staat voor mij buiten discussie, want ik weet, dat mijn Regering dat niet zal doen.”

Hoe ernstig de gevolgen zouden zijn, laat zich denken.

„Laten wij beginnen met een telegram op te stellen naar van Mook”, zeide de admiraal.

Mountbatten stelde dit telegram in overleg met mij op; hij drong er hierin met klem op aan, dat eindelijk eens een duidelijke uitspraak van de Nederlandse Regering zou komen, wat zij wel en wat zij niet wilde.

U moet er zich rekenschap van geven, dat er behalve een algemene speech van Minister *Logemann* geen enkele instructie was. Deze speech, die in het Engels is rondgeseind, behelsde, dat er in de toekomst een „independent Indonesia within the Kingdom of the Netherlands” zou zijn. Op onze vraag, of met „independent” werd bedoeld „zelfstandig” of „onafhankelijk”, is geantwoord, dat hier werd bedoeld zelfstandig. Dit was het enige dat wij wisten. Verder hadden wij geen enkele instructie. Wij konden niets zeggen. Wij konden niet zeggen, welke kant men uitging, ook de heer van Mook niet, klaarblijkelijk ook niet na het bezoek van prof. *Logemann*. Wanneer onze Indonesische medewerkers, waaronder enigen hun vertrouwen in Nederland later met de dood hebben betaald, er reeds in Australië op aandrongen onzerzijds bepaalde sprekende dingen te doen bij terugkeer in het hart van Indonesië, b.v. de rood-witte vlag toelaten naast de Nederlandse, konden wij alleen negatief antwoorden.

Ik heb *Mountbatten* nog gewezen op de rede van H.M. de Koningin, die *Mountbatten* op dat ogenblik niet had. Ik had die ook niet bij mij, overtuigd, dat deze rede door onze staven wel aan hem gegeven was.

Met de rede zeide hij zeer ingenomen te zijn, toen hij die te Colombo kreeg. „Dat was ten minste een program en dit had ik eerder moeten weten”, zeide hij toen.

Hij ging voort:

„Ik begrijp uw moeilijkheden. Het is een pijnlijk geval, want wij hebben samen in de oorlog gevochten en nu dwingen de Nederlanders mij tot een optreden voor het algemeen belang ter voorkoming van bloedbaden enz., en ter redding van de mensen die in de kampen zitten, dat hun misschien wel Indië kosten kan. Wij moeten toch beproeven een oplossing te vinden.”

Wij zijn door praten tenslotte tot de volgende modus gekomen. Mijnerzijds zou ik, na verkregen machtiging van dr. van Mook, vooraanstaande lieden van alle richtingen, de groep van *Soekarrio* nadrukkelijk niet uitgezonderd, oproepen om hun mening uiteen te zetten op welke wijze een hervorming, als bedoeld in de radiorede van H.M. de Koningin, zou kunnen worden ontworpen en doorgevoerd en in het algemeen hun wensen en oordeel vrij uit te spreken, dit alles ter voorlichting van mijn Regering.

De oproeping zou geschieden door tussenkomst van de geallieerde opperbevelhebber voor Nederlandsch-Indië, die zou zorgen, dat daaraan gevolg zou worden gegeven en zou instaan voor vrijheid en veiligheid der opperoepenen.

Ik zeide de admiraal, dat eerst gematigden, godsdienstigen en belangrijke figuren uit het binnenland aan de beurt zouden komen. Wanneer *Soekarno* bereid was aan een oproep als voorzitter van een zo belangrijke partij als de P.N.I. gehoor te geven en zijn inzichten voor te brengen, zou hem daartoe eveneens gelegenheid geboden worden.

De geallieerde opperbevelhebber — dit werd nadrukkelijk gestipuleerd en aanvaard — zou geen besprekingen met *Soekarno* c.s. voeren naast de door mij voorgenomene. Het Civil Affairs Agreement zou zo spoedig mogelijk worden uitgevoerd.

Admiraal *Mountbatten*, die ook dit laatste volledig aanvaardde, beloofde nog de meest krachtige telegrammen te zullen zenden om aan te dringen op uitzending van Nederlandse troepen en beschikbaarstellen van schepen met hoogste prioriteit en zegde toe onmiddellijk werk te zullen maken van toewijzing van rijst uit de uitvoergebieden, daar de dreigende hongersnood op Java het herstel van ordelijke toestanden zonder voedselaanvoer onmogelijk zou maken. De uitzending van troepen, ook Britse, is inderdaad versneld. Rijst bleek niet beschikbaar te zijn.

Ik verwachtte van besprekingen als de voorgenomene, op het juiste ogenblik gehouden en gedekt door de geallieerde macht, opheldering van de toestand, gelegenheid voor de gematigden en godsdienstigen zich te organiseren en wellicht actie van *Soekarno* of van andere hoofdleiders van zijn groep tegen terroristen.

Ik ben toen teruggevlogen, zij het met enige moeite, want het was eigenlijk te laat en gauw donker en er was alleen maar een jachtvliegtuig, waarin ik op de voeten van de tweede piloot heb moeten zitten. 's Avonds ben ik aangekomen.

97472. De **Voorzitter**: Dat was dus op de 28ste.

A. Ja. Ik wilde per se terug zijn die avond, want ik wilde de admiraal inlichten en ook een kleine groep van Nederlanders, waaronder de heren *Spit* en *Hoven* en enige militairen, die ik omtrent mijn plannen had ingelicht zonder de namen te noemen van de op te vatten terroristenleiders, die dus wisten wat er zou gaan gebeuren. Deze heren moesten op de nieuwe situatie worden ingesteld.

De Engelsen zouden hun contacten leggen via ons; daar kwam het voor ons op aan.

Toen ik landde — er was nog een beetje licht —, was Batavia volkomen rustig. We zijn de stad in donker doorgereden, maar er was geen spoor van samenscholing. Op 16 September reeds heb ik dwars door een barricade moeten rijden om niet te worden ingepikt en is op mij geschoten. Maar op 28 September was er niets te bespeuren en was het volkomen veilig en rustig. Men was klaarblijkelijk onder de indruk van de komende landing.

Nadat 200 man op 28 September aan wal waren gekomen, zijn de 29ste 's morgens de overige troepen geland.

97473. De **Voorzitter**: Ik meen te moeten begrijpen, dat het oppakken van de terroristenleiders van de baan was geraakt.

A. Dat was daarmede volkomen van de baan. Dat was niet met de Britse politiek in overeenstemming. Dat zou gedaan zijn, zo was het gesteld, niet als politiek ingrijpen, maar zuiver als een veiligheidsmaatregel, die volstrekt noodzakelijk was om mensenlevens en de veiligheid van de troepen te waarborgen.

97474. De **Voorzitter**: Ik meen, dat er een onderscheid was gemaakt tussen politieke leiders en terroristen en dat men zei: de terroristen moeten wij er uit halen voor de veiligheid. Dat is dus ook vervallen?

A. Dat was volkomen van de baan. Hier was natuurlijk niet helemaal een scheiding te maken. De terroristen hadden daarnaast ook een politieke rol. Wanneer men voorzitter was van de Banteng Itam of zo iets, was men daarmede ook een belangrijke figuur in de politiek. Men had bovendien getracht een front te vormen, zoals de Japanners dat ook hadden gepoogd. De leiders werkten door op de schema's, die tevoren door en met de Japanners waren opgesteld.

97475. De **Voorzitter**: Had u de indruk, dat die leiders grote massa's van de bevolking hadden weten aan te raken en achter zich hadden?

A. Er zijn op Java 50 miljoen mensen. Eén pct. daarvan is 500 000. Daarvan is misschien 1/3, dus ongeveer 140 000 man, in staat om wapens te dragen. Wanneer daarvan nog eens 20 pct., 28 000 à 30 000 was bewapend en macht uitoefende over de rest, speelde die rest geen rol meer.

Ik heb in mijn gehele diensttijd altijd betoogd, dat de eerste taak van een bestuursambtenaar was de bevolking te beschermen tegen intimidatie door wie dan ook, ook door bestuursambtenaren, en heb dat zelf consequent mijn leven lang gedaan. Deze bevolking was uiterst vatbaar voor intimidatie en is dat altijd geweest. U kunt zich voorstellen, welke een intimidatie intussen was opgebouwd. Men kan dus zeggen, dat het er weinig toe deed, hoe 98 pct. van de mensen dacht. Het kwam op enkele procenten aan, die er buitengewoon veel toe deden. Zij hadden de wapens in handen.

97476. De **Voorzitter**: Dat waren dus inderdaad de militanten.

A. Ja, dat waren de militanten. De Japanners hadden wel veel wapens ingenomen. Zij hadden de doekarilla ontwapend, omdat zij bang waren, dat deze wraak zou nemen, maar zij hadden heel wat wapens afgespeeld via hun eigen geheime organisaties. Er waren nog meer wapens verkocht. Het Japanse leger, dat had gecapituleerd en zich bovendien niet kon overgeven, was gedemoraliseerd. De Japanners verkochten hun wapens voor alles.

Bovendien was daar, zoals ik al eerder zeide, de gehele jeugd, fel in haat afgericht, verwilderd. Bovendien waren pl.m. 2 miljoen in Kaibodan en Seinendan min of meer militair gedrild, behalve dan nog de militaire organisaties op allerlei grondslag, zoals ook de Sabiloellah, waarvan de Republiek en de Nederlanders later al evenzeer last gehad hebben. En dan spreek ik nog niet van de partijgroepen, de communisten b.v., en de roversbenden, gedeeltelijk georganiseerd in

groot verband, de Garong Gaboengan Romoesja Ngamoek (federatie van amok makende Romoesja's).

Ik kwam dus laat aan, ben doorgestaan naar Tandjong Priok en heb de admiraal ingelicht hoe de zaak lag. Hierbij bleek, dat niet alleen de ingreep natuurlijk niet was doorgestaan, maar dat bovendien overste van der Post in opdracht van de admiraal 28 September naar de heren Soekarno en Hatta was gegaan om hun te zeggen, dat de admiraal bezorgd was over de wetteloosheid in de hoofdstad, ook met het oog op de landing der Britse troepen, dat zij de sympathie van de wereld voor hun volk verspeelden; dat de geallieerden slechts één wettige Regering konden erkennen. Dit hield, aldus van der Post, geen enkele erkenning van hen in. Ongelukkigerwijze werd hun, geheel ten onrechte, ook gezegd, dat alle hoofdbanden van hun richting zouden worden ontslagen. Dit was met onze plannen in strijd en dreef alles tegen ons te hoop.

De 29ste bracht ik in de geheel rustig geworden stad een reeks bezoeken bij vooraanstaande Indonesiërs, allen optimist, mits van Nederlandse zijde het volgende zou geschieden:

1. duidelijk maken van de plannen van de Regering. De gematigden zijn machteloos, wanneer zij zich niet op een scherp omschreven werkplan kunnen baseren. Spreekt men zich niet uit, dan glijdt de zaak af tot zij onherstelbaar is.

2. men is nu nog tevreden met een soort dominonstatus in nabije toekomst, mits de weg daarheen in een concreet plan is aangegeven. Ik heb dit ook later nog uit een drietal geheel onafhankelijke republikeinse bronnen vernomen, zelfs ten aanzien van de leiding van de Angkatan Pemoeda (jeugdleger).

3. duidelijke schets van bestuurshervormingsplannen (ik had die bij dr. van Mook reeds in Australië ingediend.)

4. waarborgen voor de Islam.

Bij de geallieerde troepen was een landingsdetachment van de „Tromp“, dat als post kreeg de Sociëteit de Harmonie. Onze matrozen patrouilleerden ook in de omgeving. Ze hebben het enige applaus gekregen, dat de Nederlanders in die eerste dagen hebben gehad. 's Middags daarlangs lopend, zag ik een sergeant op zijn gemak op het bordes staan, waarvoor een grote menigte was samengestroomd. Een Indonesische matroos vertelde hun onder toejuichingen van alles, wat hij in de oorlog had meegemaakt en wat de Nederlandse marine had gedaan op allerlei plaatsen.

Op dat moment was er klaarblijkelijk een sterke terughoudendheid in de top, waar men wilde zien, hoe de situatie zich zou ontwikkelen, en er was geen agressieve actie te verwachten. Alles was volkomen rustig verlopen. Maar..... dat veranderde. Het bleek namelijk — tot grote ontsteltenis van de Nederlanders —, dat die avond, de 29ste, de nieuw benoemde geallieerde bevelhebber voor Indonesië, generaal Christison, een radiovoordracht had gehouden. In die rede werd gezegd, dat de Britse troepen zouden landen uitsluitend voor een dubbel doel. Zij zouden de Japanners ontwapenen en zij zouden de geallieerde krijgsgevangenen en geïnterneerden rehabiliteren. Zij zouden er komen als gast van de Indonesiërs; daarbij werd wel niet gezegd: de Indonesische Regering, maar dat was toch volmaakt duidelijk. Weliswaar was er een Nederlands ambtenaar, de heer van der Plas, aan zijn staf toegevoegd, maar die diende uitsluitend om te zorgen voor de inkwartiering en voor de verzorging van de Britse troepen. Dat was in heel sterke afwijking van wat met Moubatten was afgesproken. Hij heeft er dan ook niets van geweten en was op 10 October, toen ik hem in gezelschap van de heer van Mook inlichtte, zeer ontsteld. U kunt zich voorstellen, dat dit inderdaad een overweldigende indruk heeft gemaakt op alle kringen. Op de 30ste wisten wij dit nog niet en dus ben ik de 30ste 's avonds met van der Post naar de omroep gegaan, die geheel in Indonesische handen was. Er was een enorme spanning. De mensen keken een beetje wild. De leider van de omroep kende ik persoonlijk. Zij waren hoffelijk, zoals de Indonesiërs tenslotte altijd zijn. Ik heb een korte speech gehouden en gezegd, dat wij Nederlanders niet alléén hadden geleden, maar dat het volk van Indonesië ook ontzettend had geleden en dat wij zouden medewerken tot rehabilitatie van het Indonesische volk. Ik was gekomen in de eerste plaats om de admiraal voor te lichten in zake de zorg voor de geïnterneerden en krijgsgevangenen en voor de voorlichting van de Military Administration. Verder was het uiteraard mijn taak mijn Regering in te lichten over wat er hier was geschied en geschiedde en over de velerlei wensen, die onder alle groepen van de bevolking en onder de vooraanstaande personen leefden. De Britse opperbevelhebber had toegezegd, dat al degenen, die mij wilden spreken, een vrijgeleide zouden krijgen naar het hoofdkwartier en terug, waar zij ook vandaan zouden komen.

Dat was dus de afspraak en deze is dan ook wel nageleefd van onze kant. Daar is echter niets meer van gekomen. Ten eerste heeft de Nederlandse Regering mij gedesavouéerd zonder mij om inlichtingen te vragen (ik weet niet of mijn telegram aan van Mook van 28 September is doorgeseind naar Nederland). Zij wilde dus niet alleen geen enkele positieve uitspraak doen, maar zelfs niet horen wat er alzo leefde onder de bewoners van Indonesië. En Moubatten was hiermede van zijn toezeggingen af! Verder zijn na de radiorede van Christison en dit desaveu, zoals achteraf is gebleken, op de 1ste October instructies uitgegaan van de Republikeinse leiders om de Nederlanders in het binnenland allen als vijanden te behandelen en te interneren. Dat zou op de 10de October gebeuren. Daarmede zijn ook ingeleid de aanvallen op de kampen met Nederlandse geïnterneerden. Dit was een natuurlijk en vanzelfsprekend gevolg van de rede, die Christison heeft gehouden en van de houding der Nederlandse Regering, die de indruk wekte: Wij houden ons nu stil, maar later zullen wij weleens zien wat wij doen.

97477. De Voorzitter: Moubatten heeft dit dus niet geweten, want het merkwaardige is, dat deze rede van Christison toch aardig overeenkwam met de aanvankelijke bedoeling van Moubatten, die hij juist in die dagen ook tegenover u uiteenzette.

A. Ja, maar hij was er bepaald ontstemd over, toen ik hem de opgevangen tekst heb laten zien. Hij heeft Christison dan ook opgeroepen om zich te komen verdedigen. Christison heeft mij daarop de tekst gegeven, die ik nu helaas niet meer terug heb kunnen vinden, om te bespreken. Ik kon alleen maar zeggen, dat ik niet zoveel verschil zag tussen wat wij hadden opgevangen en wat hij had gezegd, behalve op enkele punten, die geen verbeteringen waren. De passage bij voorbeeld, dat ik alleen was meegekomen om de Britse troepen te helpen inkwartieren en verzorgen, was wel bepaald zeer ernstig.

Een zeer belangrijk punt in dit geheel was, dat de Britse informatiediensten, die dit ongetwijfeld hebben voorbereid, bestonden uit jonge mensen van zeer uitgesproken progressieve ideeën, althans buiten Brits gebied! Eerlijkheidshalve moet ik er bij zeggen, dat de Britten in India hebben bewezen, dat zij wel groot vooruit konden zien. Zij hebben daar inderdaad hun probleem meesterlijk opgelost.

97478. De Voorzitter: Heeft naar uw mening de houding tegenover India en de verantwoordelijkheid van Engeland in Zuid-Oost-Azië in deze zaak nog een rol gespeeld?

A. Ik geloof van niet. Ik geloof, dat de hoofdoorzaak een zeer grote oorlogsinoehed was, en verder, dat de nieuw opgetreden Regering, zoals Moubatten zeide, na al het rumoer, dat er was geweest over Griekenland, niet opnieuw moeilijkheden wilde hebben, en dan nog in het belang van anderen, en verder geloof ik, dat een grote rol heeft gespeeld de totaal andere Britse methoden om de dingen te doen dan wij dat gewend waren. Moubatten heeft later Birma moeten prijsgeven, omdat Londen dat besliste. Op dat moment echter lag dat in het geheel niet in zijn bedoeling. Het geval-India heeft hij pas veel later afgewikkeld, op meesterlijke wijze.

De Nederlandse methode is, wel al te veel aan allerlei uiterlijke dingen vasthoudende, te beproeven heel klare duidelijke lijnen te trekken; dit inoet zus en dat moet zo. Dat is bovendien toen niet gebeurd, omdat men helemaal niet wist wat men wilde. Men zeide dan ook in het geheel niets van Nederlandse zijde. De Britse methode was: men begint met iemand te praten en men ziet wel hoe zich dat verder ontwikkelt. Alle wegen houdt men open; dus veel soepeler en zich aan iedere gebeurtenis aanpassende. De Britse methode, op zich zelf alleen toegepast, had misschien wel een gunstig resultaat kunnen behalen, in tegenstelling tot de combinatie van twee volkomen tegenstrijdige karakters en zienswijzen, zoals die daar heeft plaats gehad.

97479. De Voorzitter: Ik wilde u nog graag iets vragen naar aanleiding van iets, dat u daarstraks hebt gezegd naar aanleiding van de besprekingen die u met Moubatten hebt gevoerd. Waar was de heer van Mook in die tijd?

A. Dr. van Mook was toen weer in Australië. Voordat ik wegging uit Kandy is hij al naar Australië teruggevoerd.

Voortgaand met mijn beschouwing kan ik u typische verschillen met de Amerikanen opnoemen. De Britse informatiedienst stelde zich persoonlijk op het standpunt, dat er onmiddellijk aan alle censuur volkomen een einde zou worden gemaakt. De Amerikanen handhaafden de censuur tijdens de perioden van overname van gezag. Zij hebben de censuur in Japan trouwens vele jaren gehandhaafd. De gehele wijze van broadcast was anders ingesteld. De Amerikanen waren zakelijk en wilden alles duidelijk en klaar bij de naam noemen. Bij de Britten was dat bepaald niet de bedoeling.

97480. De **Voorzitter**: Wij zijn dan nu gekomen tot de eerste dagen van October.

A. Ja. Op 2 October is dus de heer van Mook aangekomen.

97481. De **Voorzitter**: In welke positie kwam hij toen aan?

A. Als Luitenant-Gouverneur-Generaal was hij waarnemend Gouverneur-Generaal. Zoals u weet, heeft de heer van Starckenborgh, nadat hij uit het kamp kwam, eerst naar Nederland willen gaan. Ik was in Colombo of Kandy, toen de heer van Mook met hem heeft getelefoneerd. De heer van Mook heeft op hem een dringend beroep gedaan om terug te komen, al was het maar voor korte tijd, omdat hij het bepaald noodzakelijk achtte voor ons prestige. Het sprak echter vanzelf, dat iemand, die drie en een half jaar in een Japans kamp had gezeten, om te beginnen naar Nederland wilde gaan. Toen is de terugkeer van de Landvoogd niet doorgegaan en de heer van Mook kwam dus als waarnemend Gouverneur-Generaal.

Wij kwamen om formele redenen tot allerlei dwaze dingen. Om de besluiten te kunnen handhaven, die te Londen waren genomen, waarbij o.m. onze wetgevende bevoegdheid was geregeld — dat was een nood-wetgevende bevoegdheid, die zou vervallen, wanneer de standplaats van de Regering zou worden overgebracht naar Nederlandsch-Indië — is de standplaats van de Regering te Brisbane nooit officieel naar Nederlandsch-Indië overgebracht! Zo was het met vele zaken en ik geloof, dat dit een van de zwakke punten is geweest, die ons veel kwaad hebben gedaan. Wij werkten met allerlei schijndingen in plaats van met realiteiten te werken.

Op 2 October is, zoals ik zeide, de heer van Mook aangekomen. Intussen speelden zich allerlei andere dingen af. Zo heeft bij voorbeeld Bantam een dringend beroep op ons gedaan om daarheen te komen, omdat rovers en bandieten, die door de Japanners waren aangemoedigd, daar, evenals in de buurt van Batavia en Buitenzorg, Soekaboemi en Cheribon zodanig te keer gingen, dat de politie was teruggetrokken op de hoofdsteden der regentschappen. Men smeekte ons van verschillende zeer bevoegde zijden om daar met 300 man heen te komen met medicijnen, kleding en wat voedsel — ofschoon aan voedsel daar toen nog niet zoveel tekort was — om de roverbenden op te ruimen en orde en recht te herstellen. Ik heb dat sterk bepleit en ben overtuigd, dat alles goed afgelopen zou zijn. Ik geloof, dat wij op dat ogenblik 800 man beschikbaar hadden. Men wilde echter van militaire zijde te Batavia „een vinger in de pap houden”, zoals bij de besprekingen werd gezegd en daarom daar onze militairen houden. Dit is zo niet doorgegaan en na enige tijd, ik meen op 10 October, is ook daar de zaak losgebarsten en zijn alle Nederlanders vermoord, evenals vele pro-Nederlandse Indonesiërs.

De Jananners hebben na enige tijd, ook na de capitulatie, beproefd de vrede te winnen in deze landen na de oorlog verloren te hebben en een eventuele come-back voor de toekomst voor te bereiden. Toen echter een boodschapper uit Tokio tot loyaliteit maande en vooral toen admiraal Patterson even de tanden liet zien, hebben zij zich betrekkelijk behoorlijk gehouden gedurende de laatste dagen van September. Na deze uitspraak van *Christison* hebben zij niet geschroomd hun wapens aan de Indonesiërs te geven. En dit is wel het ernstigste gevolg geweest van de rede van *Christison*. Wel zijn ook wel wapens aan de Engelsen overgegeven, maar bij voorbeeld de in Soekaboemi ingenomene zijn door de Engelsen gewoon in een meertje gegooid, waaruit zij natuurlijk onmiddellijk daarna zijn opgevist.

Op deze wijze is het in verkeerde handen geraken van wapens sterk bevorderd.

Als de wapens maar aan de republikeinse militaire organisaties waren afgegeven, was het nog niet eens zo erg geweest. Deze zijn tenslotte vrij aardig onder discipline gekomen, vooral toen later het kabinet-Sjahrir krachtig optrad. Maar het ergste was, dat de verschillende partijen en groepen en vooral de communisten en ook gewone roversbenden nu op zeer grote schaal wapens in handen kregen. Dit is wel een van de hoofdoorzaken geweest van het vele leed, dat over dit ongelukkige land is uitgestort.

97482. De **Voorzitter**: Wij zijn dus nu bezig met de behandeling van de situatie van October en November. Ik zou u willen vragen deze zaak ook vooral van de militaire kant eens te willen bezien. Hoe heeft de situatie zich dus in militair opzicht in die tijd ontwikkeld?

A. Hierover kan ik kort zijn. In de eerste periode zijn de Engelsen begonnen met alleen de Seaforth Highlanders aan wal te zetten, het landingsdetachment van de „Tromp” en die van enige Neder-

landse onderzeeërs. Verder waren er reeds enige K.N.I.L.-compagnieën aanwezig, die uit het Oosten waren ingevlogen. Admiraal *Mountbatten* heeft bij de bespreking van 10 October duidelijk te kennen gegeven, dat hij de moeilijkheden zeer goed begreep, en terstond toegezegd om zoveel mogelijk troepen te sturen. De situatie eiste dat. Hij heeft dit ook zoveel mogelijk gedaan, maar uiteraard kon het grootste deel daarvan geen Britse troepen zijn. Er zijn dus *Ghurka's* gestuurd en andere Voorindische troepen (*Mahratti's*).

In deze gehele periode stond men voor het begin van consolidatie van een eerst geallieerd, later zuiver Brits militair gezag in Batavia. Vóór de komst van *Christison* werden bij het hoofdkwartier de Britse, Amerikaanse en Nederlandse vlaggen gehesen. Later bleef alleen de eerste, een tekenend verschil in houding.

Ook bij het militair gezag was het uiterlijke overigens niet in overeenstemming met het innerlijke. Zo werd een proclamatie uitgevaardigd door de later gekomen generaal *Hawthorn*, die wel buitengewoon krachtig klonk, maar beter wat eenvoudiger en uitvoerbaarder had kunnen zijn. Deze proclamatie is dan ook niet uitgevoerd, maar heeft wel de strijd te Soerabaja doen losbarsten.

97483. De **Voorzitter**: Pleegden zij daarover geen overleg met de Nederlanders?

A. Daar is overleg over gepleegd. Generaal *Hawthorn* heeft overleg gepleegd met generaal van *Straten*, die er mede akkoord ging. Daarna heeft *Christison* mij er nog bij gehaald. Het was met de Britse houding al zover gekomen, dat ik moest zeggen: „Uit Nederlands oogpunt bestaat geen bezwaar tegen deze proclamatie op zich zelf, maar ik meen, dat hierin allerlei dingen worden afgekondigd, die u niet bereid zult zijn te handhaven. Wij Nederlanders voelen er meer voor om een proclamatie te beperken tot wat men strikt handhaaft”. Hij besliste echter de proclamatie ongewijzigd af te kondigen.

Een punt, dat ik hem zeer kwalijk heb genomen, zijn de schandelijke en dwaze repressailles tegen Bekasi. Een vliegtuig, waarin *Ghurka's* zaten, is afgeschoten. Ze hebben een noodlanding moeten doen in de buurt van Bekasi en zijn toen gevangen genomen door Indonesiërs en naar Bekasi vervoerd, later verder het binnenland in. Tenslotte zijn zij gedood. Achttien dagen later heeft *Christison* een strafcolonne gestuurd naar Bekasi, die het grootste gedeelte van het stadje in de as heeft gelegd, waarbij uiteraard onschuldigen het slachtoffer werden. De mensen, die daar rondtrokken en die de *Ghurka's* hebben gevangen genomen en tenslotte gedood, zullen het ook de bewoners van Bekasi weleens lastig hebben gemaakt, als zij onwil toonden. *Christison* heeft dit gedaan, ofschoon ik hem tevoren tijdens een bespreking, die ik met hem heb gehad, een nota heb voorgelegd, waarin ik hem er op heb gewezen, dat ook Atjeh pas gepacificeerd is toen door van Heutsz — *Snouck Hurgronje* aan dergelijke represailles een einde is gemaakt. Men drijft de mensen het veld in en bereikte daarmee niets goeds. In koelen bloede is hier na achttien dagen wraak genomen, terwijl er daarna Chinese slachtoffers zijn gevallen, omdat de Chinese wijk ontzien werd en de Indonesiërs de Chinezen dus verdachten.

De ontwikkeling van onze middelen schreed uiteraard heel langzaam voort. In de aanvang hebben de Engelsen geen bezwaar daartegen gemaakt, integendeel, men hoopte dat door meer Nederlandse troepen zij zelf minder zouden behoeven in te zetten. De bezwaren van Londen tegen de grotere Nederlandse troepen zendingen zijn van later en dateren van na 20 November.

Aan de Indonesische kant begon het beeld meer klaarheid te krijgen. Men begon zich hier en daar meer te organiseren, vooral na 25 October. na een revolutionaire beslissing van het Comité Nasional Indonesia *Poesat*, het Centrale Nationale Comité. De voorlopige grondwet had min of meer het presidentiële stelsel ingevoerd. De macht kwam geheel aan de president, vooral voor een eerste periode. De ministers waren verantwoordelijk aan de president, niet aan een volksvertegenwoordiging. Het K.N.I.P. verving dit door een parlementair stelsel, waarbij als voorlopig parlement fungeerde een „werkcomité” (*Badan Pekerdja*), samengesteld door en uit het K.N.I.P., waarvan *Sjahrir* voorzitter was en vrijwel alleen non-collaborateurs (met de Japanners) leden waren. De zaken zagen er toen inderdaad beter uit, vooral ook omdat heel spoedig bleek, dat *Sjahrir*, die in November de Regering overnam, bepaald met kracht het bestuur in handen nam en er alles op heeft gezet om orde en recht te herstellen. Ik veel vele gevallen, waarin recht is gedaan tegenover moordenaars, ook van belangrijke Indonesiërs, die eigenlijk alleen waren vermoord, omdat zij Nederlandsgezind heten, zonder dat hun iets ten laste kon worden gelegd. Zonder aanzien des persoons is *Sjahrir* opgetreden en zonder aanzien des persoons heeft hij ingegrepen tegen de ernstige corruptie.

Uit die tijd dateren de pogingen om te komen tot een nationaal leger. Men had plaatselijke „organisaties voor de beveiliging van het volk” en daaruit is geleidelijk een meer georganiseerd en door de Regering beheerst leger ontstaan, waarnaast echter nog altijd grote groepen bleven bestaan, die wapens hadden gekregen of afgenomen van de Japanners.

Wij hebben veel moeilijkheden met de Engelsen gehad door het ruwe gedrag der compagnieën, die wij uit de Grote Oost hadden binnengebracht en die gedeeltelijk nog tegen de Japanners hadden gevochten. Zij schoten naar alle kanten en het was dan ook opvallend, dat er met hen altijd botsingen plaats hadden en niet met onze matrozen, die in hun witte uniform op hun gemak door de stad liepen, het geweer op de schouder en nooit in de aanslag. De Engelsen hebben zich over de K.N.I.L.-compagnieën herhaaldelijk bitter beklagd.

Ik ben bij voorbeeld bij een vergadering geweest, waarbij generaal *Slim* tegenwoordig was, die buitengewoon boos was, omdat ook hij in zijn auto plotseling een stengun op zich gericht had gezien. Hij eiste, dat hieraan een einde zou komen, maar generaal *van Oyen* kon dat niet garanderen. „Hij had een instructie doen uitgaan en kon verder niets doen.”

Begin November heeft een aantal zeer geprovoceerde Ambonezen uit het kamp van het vierde bataljon op hun eigen houtje, in samenwerking met een Amerikaanse deserteur van een schip, die de leiding had genomen, de zeer lastige kampong Kwitang schoongeveegd en gepacificeerd. Zij zijn daarna op hun beurt aan het branden en schieten gegaan. *Christison* heeft daarop geëist, dat alle Ambonezen zouden worden weggezonden, en daartegen heeft dr. *van Mook* stelling genomen, daar men tegen Ambonezen, die aanvankelijk uit zelfverdediging hadden gehandeld, maar daarna veel te ver waren gegaan, alle maatregelen kon nemen om dit laatste voor de toekomst tegen te gaan, maar hen toch niet kon gaan deporteren. Zoals u weet, is dat deporteren dan ook niet doorgegaan.

Ik geloof, dat over deze periode tot 20 November 1945, wat de militairie kant betreft, niet zoveel meer te zeggen valt. De grote troepeninzendingen kwamen later. Ook onze schepen waren niet beschikbaar, zodat wij om die reden heel weinig hebben kunnen doen.

97484. De **Voorzitter**: Voor deze commissie is weleens de mening geuit, als zou de heer *van Mook* in de maanden November en December eigenlijk liever niet hebben gezien, dat er Nederlandse troepen, die onderweg waren, zouden landen.

A. Dat was bepaald niet wat hij tegen mij heeft gezegd, maar mijn verhouding met de heer *van Mook* was niet intiem in die tijd. Uit wat hij tegen mij heeft gezegd, heb ik in het geheel niet de indruk gekregen, dat hij het niet wenste. Hij betreurde natuurlijk als de Engelsen en ik en iedereen, geloof ik, die nadacht, de wildheid van de Anibonese troepen, die uit het Oosten waren gekomen en die bij de Papoea's jacht hadden gemaakt op verspreide Japanners. Ik geloof, dat hij de komst van Nederlandse troepen, die hem tenslotte ook een zekere ruggesteun gegeven zouden hebben, van ganser harte zou hebben toegejuicht. Het was duidelijk, dat het tot onderhandelingen moest komen. Ik ben — het valt misschien buiten het kader van dit verhoor — bij de eerste bespreking geweest, waarbij tenslotte ook *Soekarno* aanwezig was, al sprak hij niet mede. Dat moet aanvang November zijn geweest. Het was wel duidelijk, dat er geen enkele andere mogelijkheid voor dr. *van Mook* was dan te beproeven tijd te winnen de Nederlandse positie te verbeteren en daarbij of daarna tot de een of andere overeenstemming te komen. Hij heeft in die richting gewerkt, daarin tenslotte gedekt door de Nederlandse Regering. Hij was daarvoor de ter plaatse verantwoordelijke man. Hoe sterker hij militair stond, hoe beter zijn onderhandelingspositie was. Van zijn kant heeft hij dus wel alles gedaan wat hij kon om inderdaad die onderhandelingspositie zo goed mogelijk te maken. Ik ben daarvan overtuigd.

97485. De **Voorzitter**: Kunt u verder nog iets zeggen over de redenen, die er toe hebben geleid, dat onze militairen niet in Indonesië mochten landen?

A. Ik ineen, dat de Engelsen hierbij twee overwegingen hebben gehad. De eerste was de ervaring, die zij hebben opgedaan met de K.N.I.L.-troepen, die in Batavia werkelijk niet op hun plaats waren. Vlak bij mijn huis is bij voorbeeld door enigen van deze militairen op een truck een op straat lopende Javaan zo maar doodgeschoten midden op de dag. Dit bleek te zijn de chauffeur van een dokter, die daar woonde, die de moed had om, ondanks het verbod voor Nederlanders te arbeiden, te werken. Er gebeurden inderdaad heel wilde en onbeheerste dingen.

Een andere reden was, dat zij een gunstige atmosfeer wilden schepenen voor de onderhandelingen. Aangezien zij geen partij waren en er geen belang bij hadden, dat een van de partijen zich versterkte, integendeel, want dat zou de bestaande afhankelijkheid van beide partijen van hen verzwakt hebben, hebben zij — zo meen ik te mogen concluderen uit hetgeen zij hebben gedaan — het ongewenst gevonden om de onderhandelings sfeer te storen door grote aantallen Nederlandse troepen op Java toe te laten.

Zoals u weet — maar dat valt buiten deze periode — is in de voorstellen van Indonesische zijde, die op de Hoge Veluwe zijn besproken en de facto zijn verworpen, oogenomen, dat Nederlandse troepen zouden kunnen landen en worden gebruikt met instemming van de wettige Indonesische Regering. Bij de zeer ernstige pogingen, die *Sjahrir* heeft gedaan om orde en recht te herstellen, was mijns inziens het gebruik van de Nederlandse troepen tegen bandieten, in samenwerking met de Indonesiërs en niet tegen de Indonesiërs, mogelijk geweest in de toekomst.

Hoe het zij, ik weet wel zeker, dat men van Nederlandse zijde heeft getracht om zo spoedig mogelijk Nederlandse troepen te krijgen.

97486. De **Voorzitter**: Daar is inderdaad dus wel heel krachtig op aangedrongen?

A. Ja, daar ben ik van overtuigd.

97487. De **Voorzitter**: Bent u ook wel bij die besprekingen betrokken geweest?

A. Ik ben niet rechtstreeks bij die besprekingen betrokken geweest, maar ik heb natuurlijk wel gehoord, wat men in de kringen van de Regering hierover zeide.

97488. De **Voorzitter**: Wat was uw positie toen geworden?

A. Ik hing zo'n beetje tussen alles in.

97489. De **Voorzitter**: Begin October was u dus om zo te zeggen nog de centrale man.

A. Ja. Daarna was ik toegevoegd aan de Engelsen, hetgeen op den duur in het geheel geen zin had, omdat *van Mook* persoonlijk de zaken altijd met *Christison* regelde en niet met mij besprak, zodat ik het vijfde rad aan de wagen was. Ik bespeurde, dat mijn moeilijke functie van lid van de Raad van Nederlandsch-Indië, die niet meer bestond, eigenlijk de Luitenant-Gouverneur-Generaal in de weg stond. Daarom heb ik *van Mook* gezegd:

„Ik geloof, dat er voor een lid van de Raad van Indië op het ogenblik hier geen plaats is en ik geloof ook, dat ik in zeker opzicht in de weg sta bij de voorzieningen, die men bij de Engelsen misschien zal willen nemen. Ik bied mitsdeze mijn ontslag aan, maar teken er bij aan, dat zolang er landgenoten in de kampen zijn, ik niet wegga, rustig hier blijf zitten en beschikbaar ben voor diverse adviezen op de terreinen, waarin ik specifieke deskundig ben.”

Ik meen: dat dit zich in December pas heeft afgespeeld, voordat de heer *van Mook* naar Nederland ging.

97490. De **Voorzitter**: U werd dus niet ingelicht als lid van de Raad van Indië?

A. Er was geen Raad van Nederlandsch-Indië meer. Ik was wel aanwezig bij de vergaderingen van de Raad van Deoartementshoofden, in die allereerste tijd zeker, en dat is zo gebleven tot April. Voor bijzondere dingen werd ik ook gebruikt. Ik ben ingeschakeld bij voorbeeld bij het formuleren van de Indonesische versie van de voorstellen, die op 17 November 1945 zijn overhandigd. Dit valt dus nog binnen uw periode. Dit waren voorstellen, die overigens eigenlijk niets nieuws boden. Het enige, dat hierbij nog aantrekkelijk voor de Indonesiërs had kunnen zijn, was, dat de Regering zou bevorderen, dat Indonesiërs ook in de diensten van het Koninkrijk zouden worden oogenomen, bij voorbeeld ook in de diplomatieke dienst. Op het allerlaatste ogenblik kwam er een telegram uit Nederland, dat „de diplomatieke dienst” moest worden geschrapt. Nadat tevoren machtiging was verleend om de zaak te overhandigen, was de oorspronkelijke tekst bij de Indonesiërs bekend geworden. Ik behoef niet te zeggen, dat zo iets niet bepaald een plezierige indruk maakte bij serieuze onderhandelingen.

Zo kreeg ik ook een taak, toen de heer *van Mook* terugkwam uit Nederland op 29 Januari met voorstellen, die weinig meer inhielden dan die van 17 November, terwijl uit Engeland door Reuter was bericht als een uitlating van *van Mook*: „Nu kwamen er dan toch wer-

kelijk voorstellen, waarvan de Indonesiërs verbaasd zouden staan zoals zij niet zouden hebben durven verwachten!". Toen bleek, dat iedereen, maar dan ook iedereen uit de omgeving van de Regering van oordeel was, dat men die voorstellen niet over kon leggen, wanneer men wilde onderhandelen met de Regering van *Shahrir*, die bestond uit volkomen integere mensen en getoond had recht en orde in Westerse zin te willen herstellen en handhaven.

De heer van *Mook* zag de bezwaren tegen deze voorstellen geheel. Ik ben toen ingeschakeld met enkele anderen: o.m. de heren *Abdulkadir*, *Widjoatmodjo*, prof. *Kremer*, *Kerstens*, van *Hoogstraten* en van *Bylandt*. Wij hebben pogingen gedaan om reële voorstellen te formuleren, die misschien wel kans op succes zouden hebben. Onze voorstellen, die in een besureking onder leiding van de Luitenant-Gouverneur-Generaal nader gewijzigd zijn, hebben geleid tot de tekst, die op 11 Februari 1946 is overhandigd. Ook daarbij is weer op het allerlaatste ogenblik van Nederlandse zijde een typerende restrictie aangebracht. Er stond een bepaling in, dat na een bepaald aantal jaren — het was wel gebleken, dat men ook van Indonesische zijde wel voor een lange termijn voelde — elk van de landen zijn eigen weg zou kunnen gaan, wanneer zij niet langer bij elkaar wensten te blijven. Dan zou gezamenlijk de oplossing van het Rijksverband geregeld worden. Op het allerlaatste ogenblik heeft Nederland hieraan laten toevoegen:

„Wanneer een van de partijen meent, dat de andere nog niet geschikt is om geheel los van zijn partner te staan" — of iets dergelijks; ik formuleer dus vrij — „dan wordt dit punt aan arbitrage onderworpen.".

Daarbij werd dus weer het uiterst gevoelige hatelijke punt van „onrijpheid" naar voren gebracht en men bedierf daarmee in vele opzichten het voorstel — vermoedelijk om binnenlands politieke redenen — zonder enig reëel voordeel. Er zijn meer van die ongelukkige kleine dingen, die veel hebben bedorven, ook later.

Het is tenslotte in dit geval nog goed gegaan, aangezien uit de onderhandelingen over dit voorstel zijn voortgekomen de verreikende voorstellen, die de Indonesische Regering heeft gedaan en die men op de Hoge Veluwe om verscheidene — deels binnenlands politieke, deels materiële (het rijke Sumatra!) — redenen hier niet integraal heeft aanvaard. Aan dergelijke arbeid heb ik dus medegewerkt en dan ben ik verder adviseur geweest van de Regering in Islamitische aangelegenheden, omdat daarvan niemand in Regeringskringen op de hoogte was en de Islamitische gemeenschap een vrij belangrijke rol speelde. Deze gemeenschap stond deels op een eigen standpunt en was in sommige groeperingen scherp anti-Nederlands, maar in andere, en vooral in de meer ontwikkelde top uiteraard — de Islam is supra-nationaal — meer internationaal georiënteerd. Het was in ieder geval nuttig, wanneer de Regering de verschijnselen, die zich voordeden, kon analyseren.

97491. De **Voorzitter**: Meent u, dat u met deze opmerking het militaire gedeelte hebt behandeld?

A. Ik geloof niet, dat er vele dingen in deze periode zijn, die ik zelf heb meegemaakt, die niet zijn verteld. De details ken ik niet meer. Ik heb tot en met April altijd de vergaderingen van de Raad van Departementshoofden bijgewoond en ook vele besprekingen.

Ik heb in de eerste tijd nog voor de Regering geformuleerd mijn inzicht in het probleem, waarvoor zij stond. Er waren twee mogelijkheden. Men zou het kunnen uitvechten en men zou kunnen trachten tot overeenstemming te komen. In beide gevallen zou men de Buitengewesten eerst moeten pacificeren en behoorlijk organiseren en men zou daar moeten tonen, wat men kon en wilde doen, wat voor Java aantrekkelijk was. De eenheid van Indonesië was voor de leiders bovendien een zeer belangrijk principe. Men zou dus van hun zijde wel tot een redelijke regeling willen komen om die eenheid te herstellen. Ik heb daarbij wel gezegd, dat ik niet geloofde, dat het internationaal en ook technisch mogelijk was de weg van het uitvechten te volgen. Ook heb ik bepleit een zeer ruim bod te doen, maar dan ook daaraan vast te houden en, verwijzend naar het verloop van wat ik op school nog als „Belgische Opstand" leerde betitelen, gewaarschuwd tegen een bedenkelijk steeds verder en steeds te laat afglijden.

97492. De **Voorzitter**: Hoe was de stemming in de Buitengewesten?

A. In de Buitengewesten was de situatie aanvankelijk zeer gunstig. De Australiërs hebben zich daar over het algemeen wel behoorlijk gedragen en de Japanners wel ontwapend. Ze hebben zich niet te intensief met allerlei bijzonderheden bemoeid, althans de meesten

niet, en in algemene lijn kan men toch niet anders dan met erkentelijkheid spreken over de wijze, waarop zij daar zijn opgetreden, in tegenstelling tot de situatie op Java. De situatie was daar natuurlijk ook totaal anders. De Britten hadden voor hun politiek op Java bepaalde argumenten, die elders niet golden.

Er zijn bij de pacificatie krante stukjes uitgehaald, bij voorbeeld in de Westerafdeling van Borneo. Daar waren de Japanners door de Australiërs ontwapend; dezen wilden daar volgens hun instructies weer wegtrekken en het bestuur overdragen aan de voor de republiek fungerende resident. Een van de jongeren van de Nederlandse ambtenarij, de heer *Binkhuizen*, is daar fel tegen opgekomen en heeft de commandant er van overtuigd, dat dit niet zonder meer ging, daar de geallieerden aansprakelijk waren voor wet en orde (law and order). Deze commandant vroeg toen aan de Indonesiërs: „Staat u er voor in, dat er recht en orde heerst, als u de zaak overneemt?" Daarop werd geantwoord: „Daar kunnen wij niet voor instaan." „Staat u er voor in, mijnheer *Binkhuizen*?" De heer *Binkhuizen* antwoordde: „Ja", zodat toen de verantwoordelijkheid voor het bestuur aan de Nederlanders is overgedragen, die het samen met de Indonesiërs hebben uitgeoefend. De Australiërs zijn inderdaad weggegaan en een handjevol politie heeft de orde gehandhaafd.

Wel bleek natuurlijk ook in de Buitengewesten, dat er nog moeilijke elementen waren. Hier hebben vooral drie factoren veel kwaad gedaan. De eerste factor is, dat zeer veel Nederlanders zich geen rekenschap hebben gegeven, dat er toch wel heel veel was veranderd, nadat onze militairen het op smadelijke wijze hadden afgelegd en er een periode was geweest, waarin de Nederlanders niet medewerkten aan het bestuur. Een periode, waarin de Indonesiërs hadden ervaren, dat zij op velerlei gebied heel wat beter besturen en organiseren konden dan de bestuurders van de vermaarde grote Mogendheid Japan. Daardoor was het zelfvertrouwen van de Indonesiërs sterk gestegen. Men kon maar niet zonder meer zeggen: We sluiten aan op 8 Maart 1942!

De tweede factor, die ook zeer ernstig was, was, dat wij aankwamen met de belofte hulp en steun te geven en de mensen voedsel en kleding te brengen en dat wij praktisch met lege handen kwamen door de overdracht van het commando. Bovendien was in- en uitvoer en het gehele vervoer in handen gelegd van de Netherlands Indies Government Import and Export Organization, de N.I.G.I.E.O. De N.I.G.I.E.O.-ambtenaren waren allen in dienst geweest bij de grote importeurs en zij zagen hun toekomst bij hun eigen firma. De N.I.G.I.E.O. heeft er sterk naar gestreefd om de eilanden volkomen gescheiden te houden en een monopolie van alle binnenlandse in- en uitvoer, de binnenlandse handel overzee te krijgen. Dat heeft zich ook uitgestrekt tot terreinen, waarop deze handel vroeger in Indonesische handen lag. Het vervoer van hout bij voorbeeld van *Bandjermasin* naar Java lag geheel in Indonesische handen. Er was in de Japanse tijd geld bijeengezamd bij de bevolking om een houtzagerij op te richten. Deze houtzagerij is echter aan „Javahout" gegeven in plaats van aan Indonesische houthandelaren, die daarbij zeer geïnteresseerd waren. De uitvoer van hout en ook van andere dingen was volledig gebonden aan licenties en de uitdeling van deze licenties gebeurde niet om de lokale mensen de vooruitgang te brengen, die men had toegezegd, maar die gebeurde uiteraard zoveel mogelijk om de onderneming, waarbij de beambte zijn toekomst zocht, te helpen.

Er was dus economisch een verslechtering van de positie der Indonesiërs!

Ik herinner mij van mijn eerste bezoek aan *Bandjermasin*, in April 1946, waar ik overal alleraardigst werd ontvangen en toegejuicht — in het noordelijk deel van de kota zakte ik met mijn wagen in de modder en de pemoeda's haalden mij er onder gejuicht uit —, dat toen reeds een oude bekende van mij, een zeer rechtschapen man, zeide, dat het mis zou gaan, tenzij er van Nederlandse zijde grondige veranderingen in de N.I.G.I.E.O.-politiek gebracht werden en er inderdaad werd gestreefd naar de opbouw van een nieuwe maatschappij, waarin aan de Indonesiërs sociaal-economisch een betere plaats zou worden toegekend dan tevoren. „Ziet u", zei hij openhartig, „wij hielden eigenlijk nooit van de Nederlanders. Zij zijn nu eenmaal anders. De Nederlanders zien op ons neer; sociaal zijn wij in vele opzichten bij hen achtergesteld; zij belijden een andere godsdienst en achten de onze een valse godsdienst, terwijl wij de hunne respecteren. Maar wij vrouwen hen en hadden respect voor hen. Zij waren betrouwbaar; men kon op hun woord rekenen. En zij waren bekwaam. Nu is onze liefde niet bepaald toegenomen na al wat er gebeurd is — vervolgde hij —, maar nu vertrouwen wij hen niet meer en wij respecteren hen ook niet meer. Daarin moet verandering worden gebracht, anders gaat het in zes maanden mis." Hij kwam met een reeks concrete voorbeelden, vooral van fouten, die de N.I.G.I.E.O. had gemaakt, welke mededelingen door het Binnenlands Bestuur

werden bevestigd. Maar dit had geen enkel gezag over de „ambtenaren" van de N.I.G.I.E.O., die hun instructies uitsluitend van Economische Zaken kregen, dat weleens de indruk wekte, dat rehabilitatie van de importeurs het alpha en omega van het economisch beleid vormde. Ik heb dat natuurlijk gerapporteerd en, toen er niets gebeurde, op een vergadering van de Raad van Departementshoofden ter sprake gebracht. Maar de heer van *Hoogstraten* heeft daartegen aangevoerd, dat het best allemaal waar kon zijn, maar dat hij daarin uitsluitend verandering kon brengen, wanneer hij een groot personeel kreeg en veel vliegtuigen om de zaak te controleren, omdat hij het anders niet in de hand kon houden. Er is tenslotte niets gebeurd en niet zes maanden, zoals mijn vriend zeide, maar drie maanden later was Zuid-Borneo vrijwel in vuur en vlam.

Tussen haakjes: dit was geloof ik de laatste vergadering, waarbij ik aanwezig was, en de gelegenheid tot het maken van lastige opmerkingen heb ik daarna niet meer gehad.

De derde ongunstige factor was: de Japanse krijgsgevangenen, die overal moesten worden ondergebracht. Een gedeelte van die krijgsgevangenen is toch weer aan het knoeien gegaan met wapens, die zij hadden achtergehouden en die ook zeer onvoldoende zijn vernietigd door de Australiërs. Er deden zich nog andere complicaties voor. Goede viswateren in de Straat aan de Noord-Oostpunt van de Minahassa waren toegewezen aan deze Japanners, die als krijgsgevangenen door ons moesten worden gevoed en verzorgd en wij hadden bitter weinig. Zij moesten zelf maar gaan vissen en het daardoor voor ons gemakkelijker maken. Dat namen de Menadonezen in de Minahassa ons wel buitengewoon kwalijk, daar zij niet meer mochten vissen en hun gronden aan de Jappen moesten afstaan.

Daar liep in de Minahassa nog een andere factor doorheen, namelijk, dat er zulke grote tegenstellingen bestonden tussen de diverse militaire bezoldigingen. Men maakte in het bijzonder een groot verschil tussen degenen, die als militairen uit de oorlog, uit Australië dus, terugkwamen en op een hoger salaris stonden, gelijkgeschakeld voor alle landaarden, en de mensen, die weer onder de wapenen werden geroepen in Noord-Celebes, waarbij nog gedeeltelijk de oude regelingen waren blijven voortbestaan. De ex-krijgsgevangenen werden dus niet gelijkgesteld met de mensen, die in Australië waren geweest, een regeling, waartegen ik in Australië reeds vergeefs gewaarschuwd had. Er is niet gereageerd op zeer ernstige berichten over de situatie in de Minahassa, die tenslotte heeft geleid tot de bekende coup, die echter na de periode tot 20 November 1945 valt. Later is dit nog voor elkaar gekomen door de invloed van Nederland goedgezinde Minahassers.

Overal lag ook nog brandstof, die wij niet op een behoorlijke wijze hebben weten op te ruimen. Militair is het goed gegaan. Door een handjevol mensen zijn er werkelijk hier en daar wonderen gepresteerd, ook door de medewerking en trouw van onze politie. Direct na onze aankomst in Bandjermasin is daar een aanslag gepleegd op de stad door een bende. Deze aanslag is door de Indonesische politie onder een Indonesisch inspecteur afgeslagen.

97493. De **Voorzitter**: U zegt dus, dat er door een handjevol mensen hier en daar wel het een en ander is bereikt kunnen worden. Ik denk dan even terug aan Java, waar de Engelsen waren gekomen met heel weinig troepen, die niet zo heel veel hebben gedaan. Nu is wel de redenering gevolgd: Ja, maar wanneer zij iets zouden hebben gedaan, zouden zij van zoveel mensen de hartstocht hebben wakker geroepen, dat er dan zeker in die eerste maanden grote ongelukken zouden zijn gebeurd. U zegt nu, dat een handjevol mensen blijkbaar nogal wat in bedwang kon houden, maar wat vindt u dan van die redenering?

A. Op Java was de situatie wel heel anders dan in de Grote Oost en op Borneo. Vijftig miljoen van de zeventig miljoen in Indonesië wonen alleen al op Java, nog meer dan de helft van de rest op Sumatra. Het hart van de weerstand lag op Java. De Japanners waren daar geconcentreerd. Uit een stuk, dat ik straks misschien nog even mag voorlezen, zult u merken, dat de Japanners op Java een geheel andere tactiek volgden dan buiten. In dat document vindt u, dat de Japanners in Juni 1944 in de Buitengewesten op het standpunt stonden, dat er geen sprake kon zijn van enige onafhankelijkheid of zelfstandigheid. Op Java speelden zij hun spel heel anders. Zij hebben zeer duidelijk gepoogd om in de Buitengewesten zolang mogelijk baas te blijven, misschien om later daardoor een sterke onderhandelingspositie te hebben in geval van vredesonderhandelingen. Op Java viel ook niet zo heel veel meer te halen, want er was een heel ernstig tekort ook aan voedsel ontstaan door hun wanbeleid. Bovendien hadden de Japanse militairen na de Peta (het Indonesisch leger)opstand in April 1944 verklaard niet voor de situatie te kunnen in-

staan, tenzij politieke onafhankelijkheid, althans op Java, in uitzicht werd gesteld. Zij hebben het daar over een geheel andere boeg gevoeld. Zij hebben bevorderd, dat daar een macht zou zijn, die zich tegen de Nederlanders, tegen de geallieerden zou kanten. Ik geloof dus, dat die situaties inderdaad niet te vergelijken zijn. Ik heb u zoëven cijfers genoemd. Er waren op Java 1,4 miljoen kaibodan (hulppolitieagenten); er waren seinendan, hizboellah en sabilieallah; verder was er de jeugd en het jeugdleger. Dan bestond de barisan maling, er waren ook andere heel onplezierige organisaties van de Japanners, zoals de Zwarte Waaier en de Zwarte Draak en de daaruit gegroeide Banteng Hitam, enz. Dit alles bij elkaar maakte de situatie totaal anders dan buiten Java. Het is echter inderdaad nog meer een kwestie geweest van „too late" dan van „too little"; dat wil ik gaarne onderstrepen. Het was wel zeker: „too late"! Als men er niet is geweest, kan men zich haast niet voorstellen, wat inwoners van Java hebben gevoeld. Zij hebben als het ware de val van Japan naderbij zien komen. Er werden leaflets uitgestrooid, die het Nederlandse wapen droegen en door de Nederlandsch-Indische Regering waren rondgestrooid. Daarin werden dingen verteld, die zouden gaan gebeuren. Plotseling viel Japan; er kwam géén Nederlandse Regering; er kwamen ook geen Nederlandse troepen. Er komt geen relief; er komt niets. Na zeer lange tijd komen er een paar Engelsen — laten we zeggen na twee maanden — die zeggen: Wij zijn hier gekomen als gasten van de Indonesiërs. Dat was dus een totaal andere situatie dan in de Buitengewesten. Eind September hadden wij in de Buitengewesten de orde aardig hersteld, met uitzondering van Sumatra, dat met Java vergelijkbaar was. Aanvankelijk hebben in Sumatra nog bestuursambtenaren van ons, die uit de kampen uitgebroken waren, te Fort de Kock en te Padang het bestuur overgenomen. Toen de Engelsen binnenkwamen, hebben dezen onze ambtenaren uit hun functie ontzet, want er kwam een Brits militair gezag en zij erkenden geen Nederlandsch-Indisch gezag. Ik wil de mogelijkheid toegeven, dat deze onze ambtenaren het gezag bij de verslechtering van de situatie op den duur toch niet hadden kunnen handhaven, omdat zij geen machtsmiddelen achter zich hadden. Maar op dat moment maakte het Engelse ingrijpen toch wel een verpletterende indruk.

Ik had nog een bepaald punt willen behandelen, zoals u mij verzocht, namelijk de situatie van de Indonesiërs buiten Indonesië, die de voorgeschiedenis is geweest van veel, dat zich tenslotte op Java heeft afgespeeld. De situatie is al dadelijk, toen ik in Australië kwam, bijzonder slecht geweest. De K.P.M.-schepen waren en masse weggevoerd; plotseling waren zij naar Australië gedirigeerd. Enige van die schepen zijn gezonken, andere zijn aangekomen met bemanningen, die waren aangenomen voor een bepaalde periode voor vaarten in de Archipel. Er waren zelfs koelies aan boord genomen in Oostindonesische havens, om een rondvaart te maken om Celebes, waar men vaak ter plaatse geen behoorlijke koelies kon krijgen, waarna zij in hun thuishaven weer werden afgezet. Zij kwamen dus volkomen onverwacht in Australië terecht, volstrekt gescheiden van hun gezinnen. U kunt zich de situatie, waarin deze mensen verkeerden, wel voorstellen. Die situatie was nog erger geworden, omdat deze lieden aanvankelijk geen sterke loonverbetering kregen. Zij waren in een vreemd land, waar zij de taal niet verstonden. Het leven daar kostte veel meer dan op Celebes. Hun Indisch loon was nauwelijks genoeg voor een pakje cigarettens. De K.P.M. is daar bepaald niet tijdig aan tegemoet gekomen. Een Indonesiër is zeer menselijk en hij geeft, maar verwacht ook menselijkheid. Men heeft echter geen menselijke poging gedaan om deze lieden te helpen.

97494. De **Voorzitter**: Werd er van Overheidswege ook niets gedaan?

A. Wij hadden op dat moment geen Overheid. De K.P.M.-ers zijn er gekomen, voordat wij er waren. Voordat wij weggingen uit Australië — wij zijn op 5 April 1942 vertrokken —, ontstonden bij de K.P.M. de eerste moeilijkheden. Indonesiërs wilden niet varen. Ik ben toen aan boord van een paar schepen geweest.

97495. De **Voorzitter**: Die schepen lagen daar dus al enige tijd?

A. Zij zijn in Februari al aangekomen, enkele van hen zelfs al eind Januari 1942. Ik ben er aan boord van die schepen met heel veel moeite in geslaagd om die mensen, op een enkele uitzondering na, weer aan het varen te krijgen. Ik heb hun de situatie uitgelegd en gezegd, dat er verbeteringen zouden worden ingevoerd, die dan ook volkomen gemotiveerd waren. Toen reeds waren er enkele contacten tot stand gekomen tussen deze lieden, vooral tussen degenen, die Nederlands en wat Engels kenden — die waren er ook bij; dat waren mensen, die het weleens interessant vonden om zo'n reis mee te

maken —, en de Australiërs. Het waren gedeeltelijk onschuldige contacten, waarbij de Australiërs persoonlijk grote sympathie tegenover deze arme stakkers aan de dag hebben gelegd en hen als volkomen gelijken hebben ontvangen en hen bij zich thuis hebben gevraagd; gedeeltelijk ook wel zeer bepaald met politieke bedoelingen, namelijk de Waterworkers Union, die, zoals u weet, communistisch was, al was de communistische partij op dat ogenblik in Australië verboden.

Wij zijn in April 1942 weggegaan en daarna heeft de zaak zich wel zeer toegespitst. De Indonesiërs hebben op een gegeven ogenblik geweigerd te gaan varen. Zij werden dan aan wal gezet en werden daarmee automatisch onwettige emigranten. Zo is een vrij groot aantal — ik kan u hiervan geen cijfers meer geven — deswege veroordeeld en zijn dezen terechtgekomen in de gevangenis. Van onze kant is voor deze lieden toen heel weinig gedaan. Men volgde de gemakkelijkste weg en liet de Australiërs hen opsluiten en schoof dus alle moeilijkheden op dezen af. In dit stuk, voor mij, zie ik: „690 lieden zijn in Mei/Juni 1942 gevangen gezet en geïnterneerd”. Het ellendigste was, dat in die zelfde tijd de stakende Chinezen door hun gezant krachtig werden gesteund en niet werden gestraft voor stakingen, maar integendeel gelijk werden gesteld met de Australische bemanningen, wat de salariering betreft. Alleen onze mensen werden dus uitzonderlijk achtergesteld bij alle anderen.

97496. De Voorzitter: De verantwoordelijkheid daarvoor lag dan toch voornamelijk bij de K.P.M.?

A. Ja, maar naar mijn mening had de Nederlandsch-Indische Overheid krachtiger moeten ingrijpen. Zoals u weet, was dat echter wel zeer moeilijk, omdat de scheepvaart ook onder het gezag van Londen was gesteld. Wij hadden eigenlijk geen enkel gezag. Wij konden praten en proberen iets gedaan te krijgen.

97497. De Voorzitter: Gebeurde dat ook wel?

A. Ja, dat is aanvankelijk wel gebeurd, maar later heeft men die zaak gewoon laten lopen. Men heet gezegd: Als ze niet willen varen, dan varen ze maar met! Eerst veel later — 1943 — is de heer van Hoogstraten tot vertegenwoordiger van de Minister van Scheepvaart benoemd en kreeg hij dus enig gezag onder de K.P.M., zodat hij meer zou hebben kunnen doen.

Deze Indonesiërs hebben dus gevangen gezeten, later in kampen. Tegen het einde van het jaar 1942 heeft overste Salm zich hun lot aangetrokken, waartoe de toenmalige overste Spoor ook wel heeft bijgedragen. Zij hebben gezien, dat het zo niet langer ging. De mensen waren tenslotte zelfs ondergebracht in Japanse kampen, bij in Nederlandsch-Indië gevestigde Japanners, die allen, ook vrouwen en kinderen, waren geïnterneerd en naar Australië opgezonden. Aangezien de Indonesiërs geen Engels spraken en vele Japanners wel, en die Japanners ook Maleis spraken, werden onze vijanden de tussenpersonen tussen Indonesiërs en Australiërs. De Japanners hebben hun b.v. zelfs les mogen geven in het Japans en ik heb kunnen constateren, dat een groot aantal van deze mensen vrij aardig Japans sprak en sommigen het ook schrijven konden. Ongeveer November 1942 zijn eindelijk besprekingen begonnen om hen in werkkampen onder militaire discipline onder te brengen. Zij moesten daar dus gaan werken. Toen ik aanvang Januari 1943 de leiding overnam, heb ik direct deze werkkampen voor Indonesiërs bezocht en niet hen de zaak besproken. Zij namen er eigenlijk wel genoegen mee, dat zij naar die werkkampen gingen om te werken, evenals de Australiërs, die niet naar het front wilden, in werkkampen werden ondergebracht om semi-militair voor de strijd te werken.

Er was ongeveer in November 1942 met de Australiërs afgesproken, dat de Indonesiërs een loon zouden krijgen van £ —.1.6 per dag, terwijl de Australiërs zes shilling kregen. Met de Indonesiërs zelf was echter door de Nederlandse autoriteiten terzelfder tijd afgesproken, dat zij ook zes shilling zouden krijgen. Toen de eerste uitbetalingen kwamen, bleek het helemaal mis te zijn. De Nederlandse liaison officer durfde de Indonesiërs niet eens in te lichten en liet de uitbetalingen opschorten. Ik heb toen beslist en bekendgemaakt: „Voor die eerste drie weken betalen wij zes shilling en ik zal bij de Australiërs gedaan trachten te krijgen, dat zij het bedrag tot 6 shilling verhogen.” Het heeft echter heel veel moeite gekost om dit bedrag tot 3 shilling verhoogd te krijgen, terwijl de Australiërs ook bezwaar hadden, dat wij bijpasten. Daarna hebben velen van deze mensen geweigerd dit geld aan te nemen. Zij stelden zich op het standpunt: „Wil men ons tot slaaf maken, het zij zo, maar wij zullen dit nooit erkennen door geld aan te nemen.” Een groot aantal van hen wilde dus geen geld aannemen, maar zij werkten hard, heel hard, in een ijzig klimaat; het vroer er 's winters, dat het kraakte.

Verder wist een groot deel van deze mensen niet waarom zij daar terecht waren gekomen.

Een van hen had 31 dienstjaren bij de K.P.M.; hij werd geïnterneerd, niet omdat hij had gestaakt, maar omdat hij in Fremantle aanmerking had gemaakt tegen z.i. onjuiste behandeling. De kapitein zette hem van het schip af om hem kwijt te zijn en hij was dus onwettig emigrant en ging de gevangenis in.

Er waren jongens bij van 17 jaar, die in een vreemd land zonder behoorlijk verhoor voor jaren werden vastgezet; een jongeman van 20 jaar, behoorlijk opgeleid, was geïnterneerd, omdat hij een „Pilotpen” had, met zijn naam er in gegraveerd en een garantiebewijs van een Japanse firma; deze pen had slechts f 2,50 gekost; hij moest dus een Japanse spion zijn — ik had zelf ook zo'n pen! — en men weigerde deze jongen los te laten, ofschoon hij nooit had gestaakt. Hij werd zo ongenueeslijk verbitterd tegen Nederland.

De ongelukkigste gevallen waren wel de volgende. Door de staking van de equipage van een schip — welke staking niet was een weigering te varen, maar alleen gevolg van bezwaar om over andere schepen te worden verdeeld — werd die bemanning geïnterneerd! Ik vond twee mensen in Brisbane gevangengezet, die alleen hadden gevraagd voor overwerk in aanmerking te mogen komen. Toen dit werd geweigerd, hadden zij verzocht aan wal te mogen gaan om zich bij de consul te gaan beklagen; als stakers geïnterneerd! Deze jongens zijn door mij bevrijd, prompt aan boord teruggegaan en hebben zich bij de latere ondergang van het schip manhaftig gedragen, zoals de kapitein mij vertelde, die er aan toevoegde, dat de moeilijkheden te wijten waren geweest aan een stomdronken hoofdmachinist.

Er was dus veel goed te maken.

Men hoorde in de kampen de onaangenaamste dingen. Er werd bij voorbeeld ronduit tegen een Indonesische stuurman gezegd door een van zijn matrozen: „Als wij na de oorlog onder vreemden moeten staan, dan maar onder Australiërs of Amerikanen (in het kamp zeiden zij er bij: of onder Japanners), maar nooit meer onder Nederlanders.”

Ik lees hier in een rapport van mij van September 1943:

„De stemming is hoe langer hoe slechter geworden. Op 17 Juni heb ik al gerapporteerd, dat er een zeer bedenkelijke stemming was. Later komen er diefstallen van handgranaten enz., eindelijk een aanslag op de (Australische) onderofficieren leiders van het kamp”.

Een bedenkelijk symptoom was ook een pro-Japanse codebrief en nog wel uit het Nederlandse militaire kamp, Keilor, waarheen geselecteerde mensen uit het beste werkkamp (!) gezonden waren, aan een makker in dat werkkamp. Deze brief luidt als volgt:

„Wij luisteren hier naar de uitzendingen uit ons eigen land, dat waren dus Japanse! Onze landslieden worden in Indonesië getraind en uitgezonden naar elders om te leren vechten voor de goede zaak”. Bij verhoor van de betrokkenen werd gezegd: „Alleen de Japanners uit het kamp hebben zich iets van ons aangetrokken en ons behoorlijk behandeld. Nederlanders en Australiërs hebben ons alleen gestraft en ons als slaven behandeld.”

In die situatie is geleidelijk verbetering gekomen, toen zij beter werden behandeld en men poogde hen in ander werk onder te brengen. Enkel van hen zijn aan boord teruggegaan. Vooral is getracht hen uit elkaar te halen. Goed is de stemming echter nooit geworden.

Dit alles is doorkruist door het feit, dat er geïnterneerden, vooral communisten, uit Boven-Digoel (in Nieuw-Guinea) in Australië kwamen, als voorwaarde om Zuidwest-Nieuw-Guinea voor Nederland te behouden. Deze lieden zouden aanvankelijk in kampen in het noorden van Australië komen, maar op het laatste ogenblik heeft men hen — uit vrees voor malaria — in bittere winterkoude in het zuiden ondergebracht. Zij kwamen daar in een krijgsgevangenenkamp, waarin ook Japanners zaten en werden in violette krijgsgevangenenkleding gestoken! De communisten vormden de grote meerderheid; de niet-communisten zaten naar mijn gevoelen volkomen ten onrechte in Digoel. Velen van deze laatsten, die ik uit de kampen heb gehaald, hebben tot het laatste toe prachtig werk voor ons gedaan. Enigen van hen zijn later om het leven gebracht, omdat zij in Nederland vertrouwen waren blijven stellen. Voorwaarde voor een behoorlijke oplossing was geweest, dat de communisten zoveel mogelijk van de anderen (ex-K.P.M.-ers) gescheiden zouden blijven. Dit werd later echter moeilijk, omdat men van Australische zijde de werkkampen wilde ontruimen. Zij zeiden: „Wat deze lieden daar uitvoeren, is het geld niet waard. Wij hebben hun werk ook niet meer nodig”. In de tweede plaats hebben de Nederlandse autoriteiten zich niet ge-

houden aan de met mij gemaakte afspraak, dat er geen contact zou komen tussen de communisten en de ex-K.P.M.-ers. De ex-K.P.M.-ers waren natuurlijk, gezien het boven medegedeelde, goed voorbereid voor het communisme. Op een gegeven moment — ik was toen in Nieuw-Guinea — heeft de heer van Hoogstraten, belast met de opperleiding van de opleiding van een werkbataljon voor de olie, twee communisten, die technici waren, uit een Australisch werkkamp gehaald om als onderwijzers te worden geplaatst bij de opleiding van de technische bataljons in het militaire kamp te Casino. Zij hebben zich daar uiterlijk poeslief gedragen, totdat zij voldoende communistische cellen hadden gevormd, zijn toen heengegaan naar Sydney en hebben daar een vakvereniging opgericht voor Indonesische zee-lijden, die natuurlijk communistisch was. Wij waren daartegen machteloos, omdat de Australische autoriteiten hen als vrije lieden beschouwden en bovendien, op enkele uitzonderingen na, meer en meer begonnen te voelen, dat de Nederlandse houding tegenover het vakverenigingswezen, naar Australische maatstaven, geheel onjuist was. Dit leidde tot ernstige weerstanden. Zo hebben de Australiërs (die zó fel tegen gekleurden in hun White Australia zijn) belet, dat wij deze Nederlandse onderdanen weer naar Nieuw-Guinea terugbrachten, zelfs wanneer dit was om er te werken als vrij man. Het was veel beter geweest deze lieden zoveel mogelijk weer in hun vertrouwde sfeer terug te brengen, waar zij niet meer tussen de Australiërs zouden zitten, maar dat wilden zij niet meer. De Australische autoriteiten hebben toen vierkant gezegd: „Wij dulden niet, dat u deze mensen naar Nieuw-Guinea terugvoert” en zelfs enigen van een Nederlands schip laten halen!

Ik heb hier enkele documenten, waaruit u kunt lezen, hoe de communistische actie zich intussen ontwikkelde. Ik zal u deze gaarne overhandigen. Er is een fotocopy met vertaling bij, met een aanbiedingsbrief. Ik meen, dat het beter is de aanbiedingsbrief niet te publiceren, omdat het hier gaat over wat men in Australië wel en niet kon doen in verband met de communisten.

De Voorzitter: Misschien wilt u dat rapport alleen overhandigen?

A. Het is pagina voor pagina een vertaling van een blaadje „Red Front”, die een beeld geeft hoe de communisten in die tijd zich voorbereidden op de totale val van het kapitalistische stelsel, die zij spoedig verwachtten, en zo dit daarvoor nodig was, op een derde wereldoorlog. In de Nederlandse vertaling ziet u, hoe, wat zij noemden „de legale actie” (wij zouden die reeds illegaal achten!) werd gevoerd. Men kan zich voorstellen wat zij onder „illegaal” verstanden!

Er waren nog andere tekens aan de wand. Ik heb bij voorbeeld moeten waarschuwen, op 19 April 1945, dat vaststond (dat wist ik ook van de Australische geheime dienst), dat samenwerking met ons was aanbevolen door de Australische communisten om straks te zekerder ons lam te slaan. Wij hebben dat toen als waarschuwing aan Kandy en Merauke geseind, waar ook enkele communisten waren ondergebracht, en Merauke geïnstrueerd, herinternering tot de meest noodzakelijke gevallen te beperken en de andere communisten aan te zeggen, dat iedere vijandelijke actie tot herinternering zou leiden. Men moest dergelijke lieden onder scherp toezicht houden en de assistent-resident Singer, die langs te Tanah Merah heeft gewoond, de beslissing overlaten wie naar Tanah Merah zouden worden opgezonden.

De Voorzitter: Ik begrijp, dat dit stencil de vertaling is van dit stuk?

A. Ja, pagina voor pagina. Dit stencil heb ik in de eerste plaats aan de brigadier-general, hoofd van de Security in Australië, de heer Simpson, overhandigd, die, tekenend voor de situatie, zeide:

„Het bedenkelijke is, dat wij hier nu zitten te praten, de heer Peters, chef van mijn afdeling communistische zaken, u en ik, zonder te weten wie de hoofdleider van de communistische beweging is. Thornton is stellig niet de werkelijke leider; „they only use his big mouth”. Bij wijze van spreken zou u het kunnen zijn, Peters of ik.”

Verder kan ik u nog een brief geven over het probleem der communisten, waaruit u kunt zien, dat reeds in 1944 een brief van communistische zijde, vermoedelijk uit Sydney afkomstig, is achterhaald. Daarin werd o.m. gesteld:

„To tea we had three more Javanese soldiers of the Royal Netherlands Navy who happened to be passing. We called them

in and set another table and we shocked(?) badly to realise that they had had the acquaintance of Maclean(?), who had been down at the wharf helping repairing the ship, a light cruiser..... but we were frightened to find they thought the Japs might not be so bad. It showed the cunning Jap. propaganda to free them.”

Hier was dus zelfs de propaganda doorgedrongen tot enkelen van onze zee-lijden bij de marine.

Wij vonden bitter steun bij de Nederlandse gemeente, de emigrantengemeenschap, om een persoonlijke en menselijke verhouding met de Indonesiërs te scheppen. Integendeel, er gebeurden vaak ongelukken. Een zeer vermaard godgeleerde uit de westkust van Sumatra was ondergebracht in een tehuis in Australië. Hij heeft loyaal met ons samengewerkt. Hij heeft later, naar ik heb gehoord, zijn leven moeten laten in Sumatra. Hij was een oude man, een man uit één stuk, voor wie ik veel eerbied heb gehad. Bij onze omroep had hij een belangrijke functie en hij deed het werk voortreffelijk. Hem was toegezegd, dat hij en zijn vrouw een behoorlijke kamer zouden kunnen krijgen in het tehuis voor ambtenaren, een kamer, die hij nodig had voor zijn werk. Toen hij daarover sprak met de eenvoudige Indische Nederlandse „dame”, die het tehuis beheerde, schold zij hem uit voor „Bangsat”, wel het ergste, dat men tegen een Indonesiër kan zeggen. Ik heb deze oude man op mijn kantoor gehad en hij heeft daar gehuild van verbittering, dat deze belediging hem was aangedaan. Dergelijke dingen maakten het wel heel moeilijk. Zelfs in de „normale” Nederlandsch-Indische maatschappij van vóór 8 Maart 1942 kwamen zij voor. Zo zijn de keurige kinderen van een Indonesisch hoofdamtenaar op het Kabinet van de Gouverneur-Generaal, jurist, oud gedeputeerde van een provinciale raad, door het bestuur van een gesubsidieerde fröbelschool te Batavia najaar 1941 daarvan verwijderd, uitsluitend omdat, zoals rondweg gezegd werd, de ouders van Nederlandse kinderen bezwaar hadden, dat dezen met „inlandse kinderen” op school waren.

Hoe dankbaar men was voor iets goeds, hebben wij ook onderhouden. Er werd eens een kunstavond gegeven in het „Roemah Indonesia” te Melbourne, het tehuis en de sociëteit voor de Indonesiërs, waar Indonesische dansen werden vertoond, enz. Ook Australische meisjes hebben daar gedanst. Op ons verzoek hebben een aantal Hollandse meisjes kinderdansjes en kinderspelletjes gedaan. Daar was men zo dankbaar voor, dat zij stormachtig werden toegejuicht met luide roepen: „leve de Hollandse meisjes”, enz. Men was daar dus zeer gevoelig voor.

Helaas heeft de Nederlandse gemeenschap het nodige niet kunnen opbrengen.

Zo is de zaak dus verder doorgedreven. Meer en meer kwamen aan de ene kant de communisten naar voren, de Australische communisten, die de leiding hebben genomen. Zij wisten dikwijls ook de intellectuelen er voor te spannen organisaties te vormen. Dezen liepen er in en trokken zich meestal later weer terug, wanneer zij bemerkten met wie zij te maken hadden, maar dan was het kwaad gedaan en was er weer een organisatie opgericht. Een van de ergste dingen is geweest, dat de mensen in het zoëven genoemde militaire kamp in Casino en in andere kampen en degenen, die wij hebben aangetrokken uit het noorden, de door ons en de Amerikanen bevrijde Romoesja's, hierdoor allen zijn besmet geraakt. Dat ligt hieraan, dat de legerautoriteiten niet te bewegen waren de opleiding in Nieuw-Guinea te plaatsen. Ik heb tevergeefs hiervoor altijd weer opnieuw gepleit. Van Mook was geen opperbevelhebber. De gezagslijn liep via B.S.O., O.B.S.O. naar Londen, naar de B.D.Z. Het leger heeft bezwaar gemaakt tegen mijn voorstellen de opleiding in Noord-Nieuw-Guinea te plaatsen, omdat men meende, dat het niet mogelijk was daarheen zoveel mensen van ons te sturen als instructeurs. Het was inderdaad ook wel moeilijk wegens het onaangename feit, dat de Nederlanders zoveel liever in Australië zaten dan in Nieuw-Guinea, wat natuurlijk niet zo heel plezierig was. Er is b.v. in Juni 1944 een bespreking geweest (na de bevrijding van Hollandia, Biak, Noemfor en Sausefor), waarin tenslotte nog eens door ons allen, civiele departementshoofden, is bepleit de bevrijde „Romoesha's” en andere Indonesiërs, die wij bij massa's konden krijgen, uitsluitend op Nederlands gebied op te leiden en niet naar Australië over te brengen, maar tenslotte bleef generaal van Oyen in die vergadering van oordeel, dat, gezien de omstandigheden, de opleiding alleen in Casino zou kunnen gebeuren wegens het beschikbare aantal instructeurs aldaar. Het staat voor mij vast, dat dit fout geweest is; wij hadden die opleiding in Nieuw-Guinea moeten doen plaats vinden, in het noorden, bij Hollandia, waar, vooral toen de Amerikanen wegtrokken, wel voldoende plaats te vinden was geweest. Zoals ik u reeds zeide, gaf de voedselsituatie daar echter ook wel ernstige moeilijkheden. Men moest alles aanvoeren van elders.

97498. De **Voorzitter**: Dan moest er ook weer transport zijn.

A. Ja, maar die moeilijkheid was op te lossen geweest, want later kon dat ook. Men had over alle bezwaren heen moeten stappen, omdat dit het allergrootste gevaar was. Ik heb hierover ook met de Nefis herhaalde malen contact gehad. Wij hebben ook gepoogd te doen wat wij konden om er achter te komen wat er tenslotte gebeurde onder deze mensen. Wij wisten wel, dat het mis was, maar onder deze omstandigheden kunt u zich voorstellen, dat de resultaten, ook al omdat wij van de Australische autoriteiten zo weinig medewerking hebben ondervonden, niet bijster groot zijn geweest. De gevolgen kent u: staking, absolute weigering om op Nederlandse schepen terug te gaan, zelfs om naar Indonesië terug te gaan, tenslotte de grote verontwaardiging van de toenmalige Indonesische Regering over de overvoering van deze mensen op Australische schepen naar Java, waar zij aan de wal zijn gezet en waar zij net de Indonesische autoriteiten moeilijk hebben gemaakt. Zij waren getrainde propagandisten voor één partij, namelijk de communistische partij.

97499. De **Voorzitter**: Van mijn kant heb ik u gevraagd, wat ik u wilde vragen. Ik stel u tenslotte nu nog de vraag, of u in het kader van dit verhoor nog opmerkingen wilt maken, waarvan u meent, dat zij nog gemaakt moeten worden. Ik geef u daartoe nog gaarne de gelegenheid.

A. Ik geloof, dat ik nog deze opmerking moet maken. Het spreekt vanzelf, dat ik hier in hoofdzaak heb moeten bespreken de oorzaken van een tenslotte ramspoedig verloop van zaken. Daardoor heb ik wel moeten belichten tekortkomingen, die er zijn geweest, van velerlei aard en waarvoor iedereen zonder uitzondering mede aansprakelijk was. Ik zou hiertegenover nog eens willen stellen, in de eerste plaats de omstandigheden, waaronder moest worden gewerkt, het nooit krij-

gen van steun, die men nodig had, van Londen, het transportvraagstuk en al dergelijke dingen meer, de overmatige arbeid voor het kleine aantal mensen, dat beschikbaar was. Daarnaast zou ik nog willen constateren, dat iedereen — ik mag wel zeggen bijna zonder uitzondering — zeer hard naar zijn beste weten heeft gewerkt en dat, wanneer men de rekening opmaakt, men moet zeggen, dat er is gedaan wat men met de simpele middelen kon doen, al was het ongetwijfeld beter en anders gegaan, wanneer men zich geestelijk anders had kunnen instellen op het gehele probleem van de verhouding tot de Indonesiërs, zowel daar als later in Indonesië zelf.

Er zijn stukjes geweest van moed en zelfopoffering, waarvan ik er enkele heb genoemd; die waren echter geen uitzondering, die waren regel! Er is door jonge bestuursambtenaren rondgezworven door Nieuw-Guinea met de grootste moed en de grootste blijmoedigheid ook; er is voortreffelijk opbouwend werk van allerlei aard verricht door hen en door anderen en ik geloof, hoezeer het verloop van zaken dan ook droevig stemt, dat men degenen, die daar hardnekkig hebben gewerkt in oorlogstijd om zoveel mogelijk nog te redden, niet te hard mag vallen over de fouten. Ik mag deze opmerking misschien maken na de concentratie op de kritische zijde in dit verhoor. Ik zou graag hiermede mijn uiteenzetting willen besluiten.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de vele belangrijke inlichtingen, die u ons hebt verstrekt. Ik sluit het verhoor.

CH. O. VAN DER PLAS.

KORTHALS, *voorzitter*.
FENS.
POSTHUMUS.
DE RUITER, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 27 AUGUSTUS 1953

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Korthals, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Fokkema, leden, alsmede de heer Kranenburg, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

Jhr. mr. GERAKD REGNIER GERLACIUS VAN SWINDEREN,
oud 47 jaar, wonende te 's-Gravenhage, ambtenaar
buitenlandse dienst 3de klasse.

Hij legt de eed af als getuige.

98009. De Voorzitter: Ik zou willen beginnen met de vraag, of u een klein exposé zoudt willen geven van uw functies van rond Mei 1940 af.

A. Ik was toen officieel gezantschapssecretaris, belast met de leiding van het consulaat in Kaapstad. Deze figuur was destijds gekozen om te voorkomen, dat de diplomatieke vertegenwoordiger in Pretoria ieder jaar op en neer zou moeten reizen naar Kaapstad, wanneer het Parlement in Kaapstad bijeenkwam en dus ook de Regering in Kaapstad was. Ik heb die functie bekleed sinds 1938.

98010. De Voorzitter: Tot wanneer bent u daar gebleven?

A. Ik ben dat gebleven tot 15 Januari 1944.

98011. De Voorzitter: De periode van de werving, waarover wij nu met u willen spreken, hebt u dus geheel en al meegemaakt?

A. Ja.

98012. De Voorzitter: Wij hebben over deze werving al enige heren gehoord. In dit verband wil ik de namen noemen van de heren Daubanton, *Bosma* en *Koch*. Deze heren hebben ons al enige mededelingen gedaan over de wijze, waarop de recrutering is geschied, en over de moeilijkheden, die daarbij zijn gerezen. Wij hebben het bijzonder op prijs gesteld, mede ook in verband met de functie, die u daar destijds vervulde, en de plaats, die u innam, om gebruik te kunnen maken van de gelegenheid, dat u hier was om van uw kant het gehele verhaal nog eens te horen en uw visie over deze geschiedenis te vernemen. Het lijkt mij het beste, dat ik u de gelegenheid geef om een zo ruim mogelijke uiteenzetting te geven.

A. Toen de inval plaats vond op 10 Mei 1940, heb ik in Kaapstad een bijeenkomst belegd — u moet goed begrijpen, dat ik voornamelijk Kaapstad bespreek — op Maandag 13 Mei in de City-Hall (de stadszaal), waar hetgeen Nederland was overkomen, werd besproken. Ik ben daar ingeleid door de burgemeester van Kaapstad. Zelf heb ik daarna een rede gehouden; ik had ook mijn Belgische collega gevraagd. Ik geloof wel, dat het grootste aantal van de Hollanders, die in de buurt van Kaapstad woonden, van dienstplichtige leeftijd was; zij waren in het midden van de dertiger jaren als emigrant naar Zuid-Afrika gegaan; verder waren er veel Engelsen en Afrikaners. Daarna heb ik van alle Nederlanders van de dienstplichtige leeftijd in dat district de toezegging gekregen, dat ik helemaal op hen kon rekenen in verband met de oorlogvoering.

Op die zelfde dag had generaal *Smuts* mij te lunchen gevraagd. Wij hebben toen al vrijwel tot in details de mogelijkheid besproken om de Nederlanders, die daartoe bereid waren, te laten meedoen met het Zuidafrikaanse leger. Zoals u weet, is er in Zuid-Afrika dienstplicht, maar om die te doen uitvoeren is nodig een besluit van de Gouverneur-Generaal in rade. Gewen de politieke verhoudingen in Zuid-Afrika, heeft men destijds nooit besloten tot uitvoering van de be-

staande dienstplicht over te gaan. De dienstplicht is er dus, wettelijk vastgelegd, maar om die uit te voeren, is dus nodig een besluit van de Gouverneur-Generaal in rade. Dat is echter nooit gebeurd.

Met generaal *Smuts* heb ik toen ook de tenue besproken van de vrijwilligers van Nederlandse nationaliteit, de kwestie van amnestie op het verliezen van het Staatsburgerschap, enfin, allerlei details, een oranje kokarde op de hoed, rood-wit-blauw op de arm, enz. Dat is doorgegeven aan het gezantschap in Pretoria, dat deze suggesties naar ik aanneem heeft doorgegeven aan Londen, waar echter nooit enige reactie op is gekomen.

98013. De Voorzitter: Er is dus pas wat gebeurd naar aanleiding van het besluit, dat men in Londen heeft genomen om niet de weg van de vrijwilligheid te volgen, maar de weg van de dienstplicht. Het zou mij wel interesseren te weten — ik heb al wel ongeveer begrepen hoe u daartegenover staat — of u het besluit, dat men de weg van de dienstplicht heeft gekozen, het meest juiste besluit van de Regering hebt geacht.

A. In Zuid-Afrika bepaald niet.

98014. De Voorzitter: U had van de weg van de vrijwilligheid naar aanleiding van het enthousiasme op de bijeenkomst op 13 Mei 1940 veel meer verwacht dan van de weg van de dienstplicht?

A. Ja. Het Nederlandse karakter had daar nooit onder geleden, want het zou een Nederlandse eenheid zijn geweest in het Zuidafrikaanse leger. Het waren tenslotte mensen, die hadden besloten Nederland voorgoed te verlaten en zich in Zuid-Afrika te gaan vestigen. Het waren geen mensen, die toevallig in Zuid-Afrika op vakantie waren en daar door de oorlog waren overvallen.

98015. De Voorzitter: Deze mensen, die toch voor een zeer belangrijk deel naar Zuid-Afrika waren vertrokken, omdat hun economische omstandigheden hier destijds niet zó waren, dat zij een behoorlijke bestaansmogelijkheid hadden, voelden dus op dat moment toch nog voldoende aandrang om zich vrijwillig op te geven voor de geallieerde oorlogvoering?

A. Ja, in het enthousiasme van het eerste moment bepaald zeer zeker. Daar is echter geen gebruik van gemaakt. Later heb ik verschillende deputaties van die mensen bij mij gehad en wij hebben overlegd, hoe wij deze mensen aan de gang konden krijgen en eventueel aan de gang konden houden, door een paar keer per week oefeningen te houden en dergelijke, maar daar is allemaal nooit iets van gekomen. Dit is toen voorbijgegaan en de dienstplicht is afgekomen. Ik weet echter niet meer precies, wanneer dit is geweest.

De Voorzitter: Dat is 1941 geweest.

A. Daar was toen dus anderhalf jaar overheen gegaan. Wij hebben toen een reactie gekregen, die men eigenlijk een typisch Hollandse reactie zou kunnen noemen; de mensen zeiden: mijnheer, wij hebben ons min of meer vrijwillig aan u aangeboden; u hebt toen niets gedaan of niets kunnen doen; nu moeten wij en nu vertikken wij het! Dit is, geloof ik, psychologisch de gang van zaken geweest en ook de denkwijze van deze mensen geweest. Zij waren natuurlijk ondertussen opgestoot; daar gaat niets vanaf. Velen zijn natuurlijk met anti-oorlogselementen in aanraking geweest.

98016. Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: Hoe groot was het aantal mensen in Kaapstad ongeveer, dat die bijeenkomst heeft bijgewoond? Die bijeenkomst werd natuurlijk niet alleen bijgewoond door Nederlandse dienstplichtigen.

A. Neen. Als ik het wel heb, was het aantal dienstplichtigen toen in de Unie van Zuid-Afrika iets meer dan 1100. In Kaapstad zullen er ongeveer 300 zijn geweest; dat wil dan zeggen in de gehele Kaap-provincie.

98017. De **Voorzitter**: In 1941 is men dus begonnen te zeggen: Laten we nu maar gaan recruteren.

A. Ja.

98018. De **Voorzitter**: Toen zijn de heren Koch en *Bosma* daar gekomen en u zelf hebt daar ook uw aandeel in gehad. Nu zou het mij zeer interesseren te weten, wat uw plaats daarin is geweest.

A. Mijn plaats was om de mensen op hun plicht te wijzen om aan deze oproep tot dienstneming te voldoen; verder was mijn werk administratief.

98019. De **Voorzitter**: U hebt toen dus gemerkt, dat er in die tijd een ommekeer was gekomen, dat men spijt had gekregen van het eerste enthousiasme; verder is men onder invloed gekomen van mensen, die bepaald niet gaarne zagen, dat zij zich opgaven voor de dienstplicht, en toen zijn al die moeilijkheden ontstaan.

A. Ja. Deze moeilijkheden hebben uiteindelijk geleid tot enige demonstraties in Pretoria op het gezantschap en bij mij zelf in mindere mate op het consulaat.

98020. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Dus toch wel enigszins? Daar zou ik nog wel iets van willen weten.

A. Toen er werd gemerkt, dat men op tegenstand ging stuiten, heeft generaal Sruuts een noodwetje gemaakt, waarbij werd bepaald, dat dienstweigerars van geallieerde Mogendheden in de Unie van Zuid-Afrika door de Zuidafrikaanse Regering zouden worden opgepakt op verzoek van de diplomatieke vertegenwoordiger van het desbetreffende geallieerde land en dan op een schip van het desbetreffende land konden worden gedeporteerd naar een plaats, aan te wijzen door het desbetreffende land. Toen dat is afgekondigd, zijn er moeilijkheden gekomen. Dit werd toen op mij gelegd en het was toen natuurlijk, dat ik moest zorgen voor de afschepping. Ik heb nadrukkelijk aan de gezant gevraagd om niet aan de Zuidafrikaanse autoriteiten te vragen om de mensen te arresteren voordat ik een schip had. Want er is tenslotte een schip nodig om enige honderden mensen te transporteren; het zijn er uiteindelijk 58 geworden. Men heeft er niet alleen een schip voor nodig, maar ook extra-wasgelegenheid, extra-latrines, zitgelegenheden, eetgerei; de mensen moesten bovendien nog onder bewaking worden vervoerd. Voor de bewaking waren 50 Javaanse matrozen bestemd, die na de val van Nederlandsch-Indië in de Unie van Zuid-Afrika waren terechtgekomen in een kamp bij Ladysmith. Die mensen moesten ook uit de Unie vandaan en ik heb toen gezegd: Laten wij dit combineren; dan hebben wij de dienstweigerars, die we moeten, en we hebben bovendien de gekleurde matrozen, die hier niet graag gezien worden, hier vandaan. Bovendien hebben wij dan aan boord van het schip bewaking; aan de état maieur van een gewoon koopvaardischip kun je dat nooit opdragen.

De gezant heeft daar, om wat voor reden dan ook, geen gevolg aan gegeven, maar hij heeft de Zuidafrikaanse Regering gevraagd om te gaan arresteren, voordat ik nog in de verste verte wist of ik een schip zou krijgen, met het gevolg, dat ik in de gevangenis te Kaavstad 58 dienstweigerars kreeg en niet wist, hoe ik die kon wegwerken. Toen dit te lang duurde, waren de Zuidafrikaanse autoriteiten hier ten zeerste tegen; zij hadden de gevangenis voor andere doeleinden nodig. Bovendien was de stemming van hen, die tegen de oorlogvoering waren, vrij laag gedaald. Toen dit een dag of 14 had geduurd, kwamen de vrouwen en kinderen van de mannen afzakken en dit is de moeilijkheid geworden, die ik op het consulaat heb gehad, maar dit is dan ook de enige geweest.

Tenslotte heb ik een schip gekregen, de „Tarakan” van de Stoomvaart-Maatschappij Nederland: dit schip had in vroegere tijd pelgrims gevaren en daarvoor had het enige tussendecken beschikbaar; die tussendecken waren echter leeg en ter plaatse heb ik met de gezagvoerder overlegd, hoe dit zou worden geregeld. Hij heeft goedgevonden, dat daar in zeer korte tijd bakstafels zouden worden gemaakt om aan te zitten en te eten: er is eetgerei gekocht; ik heb hangmatten geleend van de Britse marine, aan dek zijn er een paar latrines en wasgelegenheden gebouwd; ik heb Italiaanse karabijnen, die door de Britten waren buitgemaakt, van de Britse marine geleend voor de bewaking. Na al deze strubbelingen is dit schip vertrokken met 50 mensen; 8 zijn er later vertrakken met de „Baarn” van de K.N.S.M.

Wanneer de order om te arresteren was afgegeven op het moment, dat ik een schip beschikbaar had in Kaapstad, was er geen strubbeling geweest; dit had dan geen opzien gebaard; er was dan geen herrie geweest.

98021. De **Voorzitter**: Er was natuurlijk al heel wat voorafgegaan aan de arrestatie van deze dienstweigerars?

A. Daaraan was voorafgegaan het feit, dat zij niet opkwamen, na herhaalde waarschuwing. Er was een aantal van iets meer dan 200, dat moest worden opgepakt; tenslotte zijn er maar 58 opgepakt kunnen worden, omdat de Zuid-Afrikaanse politie niet meewerkte.

98022. De **Voorzitter**: Werkte de Zuidafrikaanse politie helemaal niet mee?

A. Gedeeltelijk niet; voor driekwart werkte de politie niet mee.

98023. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Was dat, omdat zij tegen de geallieerde oorlogvoering waren?

A. Ja. Ook was er de moeilijkheid, dat er in het Britse Imperium en in de Verenigde Staten van Amerika geen bevolkingsregister is. Daarmee is men altijd in de war. Er bestaat wel een burgerlijke stand, waarbij geboorten, huwelijken en overlijden worden geregistreerd, maar men heeft niet de plicht om de plaats, waar men woont, op te geven, zoals dat in Nederland het geval is. Dat geeft dus de grote moeilijkheid, dat iemand kan verdwijnen en het maanden duurt, voordat men die iemand weer heeft teruggevonden.

98024. De **Voorzitter**: Er is dus aan het oppakken van de dienstweigerars heel wat voorafgegaan. Men wilde niet. U hebt zo juist al gesproken van de moeilijkheden, die er zijn gekomen als gevolg van het optreden van hen, die bepaald niet voor de dienstplicht voelden en de andere mensen daarvan weerhielden. Kunt u ons daarover nog iets vertellen? Ik wil dan eerst nog even opmerken, dat wij in dit verband de naam Pirow hebben gehoord, die hierin een rol heeft gespeeld. Nu is ons niet helemaal duidelijk, wie mijnheer Pirow nu precies was en waar hij, om het zo uit te drukken, politiek stond.

A. De heer *Pirow* zat in het laatste Kabinet van generaal *Hertzog*, hij was Minister van Spoorwegen en Havens. Toen de oorlog uitbrak, heeft generaal *Hertzog*, op 2 September 1939, het Parlement bijeengeroepen en voorgesteld: neutraliteit ten aanzien van Duitsland. Generaal Smuts was op dat moment: deputy premier, dus onder-eerste-Minister. Hij heeft voorgesteld: oorlog tegen Duitsland, samen met Engeland. Die motie van generaal Smuts als deputy premier is met een meerderheid van 13 stemmen aangenomen, waardoor de Unie van Zuid-Afrika in oorlog is gegaan. Dit had tot gevolg het aftreden van het Kabinet-Hertzog en het vormen van het Kabinet-Smuts, waarin extreme nationalistische mensen, zoals Pirow, niet zijn teruggekeerd. De heer Pirow heeft later een organisatie opgericht: of die in het verband van de nationalistische partij heeft gestaan, of daarbuiten, weet ik niet. Deze organisatie heette de Ossewa Brandwag.

98025. De **Voorzitter**: Ik begrijp hieruit, dat het niet juist zou zijn bij wat de heer Pirow heeft gedaan te zeggen: dat heeft de nationalistische partij gedaan,

A. Neen, er was wel sympathie voor, maar het is niet vereenzelvigd.

98026. De **Voorzitter**: Hij nam dus een veel extremer plaats in dan bij voorbeeld Malan?

A. Ja. Hoe fijn de nuances zijn, weet ik ook niet precies.

98027. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: U kunt dus geen politieke groepering van hier noemen, die te vergelijken is met de Ossewa Brandwag?

A. Ik zou dan kunnen zeggen: De Ossewa Brandwag was de N.S.B., maar dan niet illegaal verklaard.

98028. De **Voorzitter**: Het was dus verder aan het gezicht onttrokken in hoeverre die groep verband hield met de nationalistische groep?

A. Het sympathiseerde natuurlijk met elkaar, in grote lijnen; het ging echter veel verder. Men heeft weleens gezegd, dat men in Zuid-Afrika zo pro-Duits was. Ik geloof, dat dat niet juist is. Men moet zeggen, dat die groepen uitsluitend anti-Engels zijn en sympathiseren met alles, wat anti-Engels is. Zij zijn echter niet bepaald pro-dit of pro-dat, maar wel anti-Engels!

98029. De Voorzitter: U bent toen dus aan het werk gegaan en er is dus wel een aantal mensen opgekomen?

A. Zeer zeker! Zij zijn ook door mij afgescheept.

98030. De heer Fokkema: Waarom hebt u eigenlijk die 58 mensen niet allemaal tegelijk laten weggaan en waarom is dat in twee partijen gegaan, van 50 en 8, zoals u zo juist zei?

A. Ik kon er aan 'boord van de „Tarakan” maar 50 plaatsen; vrij gauw daarna kreeg ik het schip de „Baarn”, waarop nog een aantal vrije hutten waren, waar ik 8 mensen kon plaatsen.

98031. De Voorzitter: In totaal zijn er 6 à 700 mensen opgekomen, naar ik meen?

A. Ja. Zij zijn allemaal verscheept vanuit Kaapstad, in contingenten, waarvan 1 contingent helaas niet is aangekomen.

98012. Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: Waren die 58 dienstweigeraars allen uit de Kaap?

A. Neen, uit het gehele land, uit de gehele Unie van Zuid-Afrika, geconcentreerd in Kaapstad, omdat in Kaapstad de afschepping zou plaats hebben.

98033. Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: Het is dus niet zo, zoals ik aanvankelijk dacht, dat dit 58 dienstweigeraars waren van uw contingent van 300? Het waren er dus 58 op de 1100? Dat valt me eigenlijk mee!

A. Ja, maar u moet niet vergeten, dat er eigenlijk 200 hadden opgepakt moeten worden; tenslotte zijn er maar 58 van opgepakt.

98034. Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: De rest is dus nooit boven water gekomen?

A. Neen.

98035. De Voorzitter: Hierover zijn in die tijd enige processen gevoerd van de zijde van degenen, die niet wilden opkomen. Dezen hebben ook steun gekregen van groepen uit Zuid-Afrika.

A. Ja, van nationalistische groepen.

98036. De Voorzitter: In dit verband is ons ook verteld, dat er advies werd gegeven door advocaten op her bureau van het dagblad „Die Transvaler” te Johannesburg. Is u daarvan iets bekend?

A. Dat is mij niet bekend; dat zou me echter hoegenaamd niet verbazen.

98037. De Voorzitter: Dat dagblad nam dus ook weer een extreme plaats in.

A. Ja. Het dagblad „Die Burger”, het grote nationalistische dagblad in de Kaap, was ook zeer anti onze dienstplicht.

98038. De Voorzitter: Ik heb thans niets meer te vragen. Mijn vraag is nu of u zelf nog iets hebt toe te voegen aan hetgeen u reeds hebt verteld over de gang van zaken en de moeilijkheden, die u daarbij hebt ondervonden.

A. Neen.

98039. Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: Toen dit was afgelopen en de dienstweigeraars weg waren, is de rest dus normaal verscheept?

A. Ja. Ik heb nooit enige moeilijkheid gehad bij de afscheep. Integendeel, wij zorgden er altijd voor, dat wanneer die mensen in de Kaap kwamen, zij gedurende hun vrije dagen in de Hollandse gezinnen werden opgenomen voordat het vertrek plaats vond. Dat kon niet precies aansluiten en er zat dus weleens een dag tussen de aankomst uit de verschillende plaatsen en het transport. Daar hebben wij echter nooit moeilijkheden bij ondervonden.

98040. Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: De terugkomst hebt u natuurlijk niet meer meegemaakt, want toen was u er niet meer?

A. Neen, want begin 1944 ben ik overgeplaatst naar New York. De demobilisatie in New York heb ik weer wel meegemaakt.

98041. De Voorzitter: Wat was uw functie in New York?

A. Ik ben daar eigenlijk altijd consul-generaal geweest.

98042. De Voorzitter: Hebt u uit die periode ook geen bijzonderheden meer mee te delen, waarvan u meent, dat die van belang zouden kunnen zijn voor de Enquêtecommissie?

A. Neen, behalve dan dat de demobilisatie daar vlot is verlopen en dat ik al begin 1946 heb kunnen overgaan tot ontbinding van het militaire bureau, dat daar onder de consul-generaal stond.

De Voorzitter: Wanneer u zelf aan het medegedeelde niets meer hebt toe te voegen, dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen. Ik sluit het verhoor.

G. R. G. VAN SWINDEREN.

KORTHALS, *voorzitter.*

WMEWAALL VAN STOETWEGEN.

FOKKEMA.

KRANENBURG, *griffier.*

ZITTING VAN WOENSDAG 11 NOVEMBER 1953

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Korthals, voorzitter, en de heren Fens en Stufkens, leden, alsmede de heer Huigens, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

Dr. PETRUS ALBERTUS KASTEEL,
oude 52 jaar, wonende te Santiago, Chili,
buitengewoon Gezant en gevolmachtigd Minister.

Hij legt de eed af als getuige.

98187. De Voorzitter: Wij zouden vanmiddag een paar punten met u willen bespreken, maar misschien is het wel goed, wanneer u nog zeer in het kort even aangeeft hoe u in Londen bent gekomen en hoe u toen secretaris bent geworden van de Minister-President, als inleiding tot het verdere verhaal.

A. Ik ben naar Londen gekomen, wonderlijk genoeg, twee dagen nadat de heer *Hitler* en zijn schare hier binnenrukten. Ik ben 's middags naar Scheveningen gegaan, heb daar een vissersboot ontdekt en ben, door de vriendelijke tussenkomst van een reserve-officier van marine, binnengetrepen in het gebouwtje van de Rijkswaterstaat. Daar was de heer *de Booy*, die telefoneerde, terugkeerde en zei, dat ik mee moest. Ik was daarbij in gezelschap van de heer *Veraart*. Het typische was, dat er eerst eigenlijk aarzeling bestond, maar later kwam de heer *de Booy* en zei: „U beiden moet mee”. Wie de heer *de Booy* getelefoneerd heeft of wie de opdracht gegeven heeft, is mij onbekend.

Wij zijn toen in die vissersboot met enige vertraging toch overgekomen en geland in Engeland. Ik heb mij daar vervoegd bij de legatie, want ik had geen visum, wel een paspoort.

Een van de heren ambtenaren van de legatie zei mij, dat ik onmiddellijk aan het werk moest gaan, voor voorlichting. Ik kreeg toen, meen ik, een blauw papier van het Gezantschap, waarop mijn aanstelling stond, en heb mij begeven naar Gloucester Place, ik geloof no. 45. Ik ben onmiddellijk begonnen. Dat werk heeft niet lang geduurd, eigenlijk maar een dag of veertien, want toen is de heer *Gerbrandy* bij mij gekomen, die zei: „Ik heb overleg gepleegd met de heer *van Kleffens*, ik zou u graag aan het Departement van Justitie hebben. Er zijn werkzaamheden, waarvoor ik u nodig heb en tegelijkertijd zoudt u dan mijn privé-secretaris kunnen zijn.”

Ik heb gezegd, dat ik in Londen was gekomen, eventueel om te helpen. Ik was oorspronkelijk niet van gedachte, dat ik in ambtelijke dienst zou komen, maar ik was wel van mening, dat er iets gedaan zou kunnen worden, eenmaal daar zijnde. Zo ben ik dus bij de heer *Gerbrandy*, destijds nog Minister van Justitie, op het Departement van Justitie gekomen.

Ik ben daar referendaris in tijdelijke dienst geworden en heb datgene gedaan, wat een referendaris en een particulier secretaris geacht worden te doen.

98188. De Voorzitter: En toen bent u natuurlijk enige tijd gebleven in de functie van particulier secretaris van de heer *Gerbrandy*, ik meen tot in 1942?

A. Dat ben ik gebleven tot ongeveer 8 dagen vóórdat ik naar Curaçao ben gereisd.

98189. De Voorzitter: Nu hebben wij over uw benoeming ook wel een vraag te stellen. Hoe is dat precies in zijn werk gegaan?

De kwestie is nl. deze — en daarover zoudt u ons misschien mede kunnen inlichten —, dat wij hier een getuige hebben gehad, die verteld heeft, dat het heengaan van uw voorganger, de heer *Wouters*, bepaald niet op de meest elegante wijze zou zijn geschied. Onze vraag is natuurlijk, wat u daar nog van weet. De zaak, zoals zij ons

is voorgedragen, is de volgende: De heer *Wouters* zou men gezegd hebben, dat hij lid zou worden van de Buitengewone Raad van Advies in Londen. Voordat hij dat zou accepteren, zou hij moeten heengaan als Gouverneur van Curaçao. Welnu, zó is de lering, die wij hebben gehoord: de heer *Wouters* is inderdaad heengegaan als Gouverneur van Curaçao, maar is daarna niet benoemd tot lid van de Raad van Advies te Londen. Dat is een zaak, die wij wel gaarne even met u zouden willen bespreken. Misschien weet u van deze zaak iets meer, omdat u in die tijd secretaris van de Minister-President was.

A. Ik ben uiteraard niet verantwoordelijk voor ontslag van een Gouverneur, noch voor aanstelling van een Gouverneur. Alle beweegredenen, die kunnen leiden tot een ontslag, zijn mij evenmin bekend als beweegredenen, die kunnen leiden tot een benoeming, alsook beweegredenen, die eventueel hebben kunnen leiden tot een niet benoemen van de heer *Wouters* in een bepaalde raad. Wat ik gehoord heb — maar dat is eigenlijk particulier, ik zou niet durven zeggen, dat het ambtelijk is, ik zou er dan misschien niet eens over mogen spreken —, is, dat de Regering van mening is, dat de heer *Wouters* moest worden vervangen op gronden, die mij niet volledig bekend zijn, maar waarover de Ministers van die tijd, met name de heren *van Kleffens* en *Gerbrandy*, zouden kunnen oordelen. Inderdaad is juist — men sprak toen over het oprichten van een Raad van Advies —, dat de heer *Wouters* een plaats in die raad is aangeboden. De heer *Wouters* heeft dat ook aanvaard. Ik geloof trouwens ook, dat het ontslag, wat de tijd betreft, min of meer normaal was. Voor de ambtsperiode geldt 6 jaar. Er zijn uitzonderingen op, maar meestal geldt voor de ambtsperiode gedurende de laatste jaren 6 jaar.

De heer *Wouters* had zijn ambtstermijn uitgediend. In die gedachtengang was het ontslag dus niet onregelmatig. Van 1936 tot 1942 had de Gouverneur *Wouters* de landvoogdij vervuld. En inderdaad is er sprake van geweest om de heer *Wouters* op te nemen in die Raad van Advies; voor zover ik weet, is de heer *Wouters* ook op de voordracht geplaatst voor dat college. Waarom die voordracht niet werd bekrachtigd, is mij onbekend. Dit kán mij niet bekend zijn, omdat dat een raak is van de Kroon.

98190. De Voorzitter: Weet u of men indertijd in Londen zelf vond, dat deze zaak een beetje onelegant was verlopen?

A. Als u mij dat vraagt, zal ik u rechtuit zeggen, dat ik het onelegant heb gevonden en dat heb ik ook gezegd. Daarom heb ik er later toe medegewerkt om de heer *Wouters* tot lid benoemd te krijgen van de „Caribbean Commission”. Inderdaad is aanbieden en dan later niet benoemen, onelegant. Een element, dat er in gespeeld kán hebben — maar dat is een hypothese —, kan geweest zijn de overweging, dat men prefereerde een Curaçaoenaar te nemen in die Raad in plaats van een Nederlander.

98191. De Voorzitter: Dat is toen de heer *Da Costa Gomez* geworden.

A. Dat is de heer *Da Costa Gomez* geworden. Maar, dat is gebeurd, vóór ik de landvoogdij in Curaçao aanvaardde. Hij moet onmiddellijk na mijn aankomst vertrokken zijn, want ik heb hem nog even op Curaçao gezien.

98192. De Voorzitter: Dan zijn wij tot deze periode in uw leven aangeland en ik zou willen vragen of u misschien een paar bijzonderheden kan mededelen, die ons in het verband, waarin wij hier zitten, kunnen interesseren, o.a. over het militaire gedeelte.

A. Dus als ik het goed begrijp, Mijnheer de Voorzitter, is mijn benoeming tot Gouverneur van Curaçao hiermede afgedaan.

De Voorzitter: Tenzij u er nog opmerkingen over hebt.

A. Ik heb daar geen enkele opmerking over, maar omdat er in de mij door de commissie gezonden brief staat „de benoeming” dacht ik, dat u daarover misschien iets had te vragen.

98193. De **Voorzitter**: Ik doe het altijd zo, dat ik, na zelf gevraagd te hebben, ook nog aan de getuige vraag, of hij zelf meent, dat hij nog iets op te merken heeft in dit verband.

A. Dus uw bedoeling was meer de vraag te stellen of er enige onelegantie is gepleegd ten aanzien van het ontslag van mijn ambtsvoorganger, begrijp ik nu.

98194. De **Voorzitter**: Ja. Toen u dus Gouverneur van Curaçao bent geworden, hebt u daar ook bemoeienis gekregen met de commissie, waarover u zoëven sprak, nl. de Caraïbische Commissie.

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter!

98195. De **Voorzitter**: Het zou ons wel interesseren daar ook het een en ander over te horen. Wij weten er uiteraard wel iets van, maar wij zouden gaarne van u vernemen wat precies het doel was en hoe de werking er van was.

A. Wij moeten niet verwarren, er is een „Caribbean Council“ en de Commissie voor Nederlandsch-Indië, Suriname en Curaçao, waarin de heer *Wouters* heeft gezeten. De commissie, die u bedoelt, is de commissie geweest voor Nederlandsch-Indië, waar wij eerst over spraken, de commissie, waarin de heer *Wouters* is benoemd. Dat was de Commissie voor Nederlandsch-Indië, Suriname en Curaçao. Daarnaast stond dan later de „Caribbean Commission“. Die „Caribbean Commission“ was een initiatief van de Noord-Amerikaanse Regering, met name van de heer *Taussig*. De heer *Taussig* was een van de persoonlijke adviseurs van de toenmalige President *Roosevelt* en de bedoeling was om met name in oorlogstijd een sterkere economische samenwerking te krijgen in dat hele Caraïbische bekken tussen de Engelse, Franse, Nederlandse en Noordamerikaanse gebieden. De heer *Taussig* is een paar keer bij mij geweest en ik meende, dat wij, voor zover dit geen staatkundige of staatsrechtelijke gevolgen had op dat ogenblik, voor zover zich dat initiatief dus met name tot economisch terrein beperkte, tot goede samenwerking, eventueel met scheepvaartverbindingen en dergelijke, onze medewerking moesten verlenen. Die hebben wij toen ook van harte gegeven.

In mijn tijd is de commissie ook eens op Curaçao bijeen geweest; over dat bezoek waren de leden erg tevreden. Sommigen hadden er misschien ook wel enige politieke bijbedoelingen bij, dat is mogelijk, maar ik kan niet zeggen, dat ik daar veel van heb bemerkt. Wel kreeg ik de indruk, dat de leden, die op Curaçao kwamen van de Franse en Engelse eilanden, nogal tevreden waren over hetgeen zij zagen op Curaçao. De commissie is met haar werkzaamheden voortgegaan en werkt nog. Œ wel datgene bereikt werd, wat zij heeft willen bereiken, weet ik niet; ik heb al haar rapporten na mijn aftreden niet allemaal precies gevolgd.

Eén van de inspiratoren, de heer *Taussig*, is inmiddels overleden en misschien dat dit wel er toe heeft medegewerkt, alsmede het feit, dat de oorlog eindigde, dat de zekere pressie, die er achter zat, en het heilig moeten wel iets verminderd hebben van het verlangen naar die nauwere samenwerking, ook al omdat de belangen en de gehele structuur van die gebieden toch verder uit elkaar liggen dan menigeen zich oppervlakkig voorstelt. Zij lijken dikwijls complementair, maar zodra men in bijzonderheden nagaat, moet men toegeven, dat er enerzijds toch wel veel sterkere verschillen zijn dan men zich had voorgesteld, en anderzijds allerlei gelijklopende belangen die samenwerking niet vereenvoudigen.

98196. De **Voorzitter**: Dit is dus niet de Caribbean Council, die gevestigd is op Trinidad, daar een algemeen secretariaat heeft onder een Nederlander, die dus eigenlijk hoofzakelijk op het ogenblik, ik zou haast zeggen een zwakke afspiegeling is van de U.N.O. Zij hebben een speciale politieke commissie, zij hebben een landbouwcommissie, een culturele commissie. Dat is toch dezelfde?

A. Als ik mij niet vergis, moet dat inderdaad juist dezelfde commissie zijn en dan geloof ik, dat u een vrij nauwkeurige beschrijving geeft van deze commissie.

98197. De heer **Fens**: Mag ik hier nog een vraag over stellen, Mijnheer de President? Namelijk de volgende: Ik heb indertijd, in 1945, toen ik uit Duitsland terugkwam in Nederland, met de heer *Muhlenfeld* gesproken, die u natuurlijk wel kent.

A. Ja, wijlen de heer *Muhlenfeld* heb ik gekend, doch na mijn benoeming als Gouverneur nimmer meer ontmoet.

98198. De heer **Fens**: Die vertelde mij toen, dat er plannen bestonden om tot oprichting over te gaan van een soort Caraïbisch

Comité, waar dus niet alleen aan zouden deelnemen de Europese Mogendheden, die het territoire in de Carribean hadden, maar ook alle Caraïbische republieken. Dat de Engelsen, de Fransen en de Amerikanen, die dus meededen, omdat Portorico daar lag in de buitenhavens, daar een dergelijke boventoon wensten te voeren, dat het voor ons niet acceptabel was en dat wij daaraan niet wensten mee te doen. Dit kan niet dezelfde commissie zijn natuurlijk, maar is u daar iets van bekend?

A. Daaromtrent staat mij niets voor de geest. Men moet niet vergeten, dat in die periode met name o.a. het Franse gebied ten dele onder maarschalk *Pétain* ressorteerde. Dat maakte de situatie uiteraard moeilijker, zodat daar, althans mijnerzijds, met de nodige behoedzaamheid moest worden opgetreden, in verband met het feit, dat een deel van ons territoire onmiddellijk grenst aan het Franse, nl. op St. Maarten, waar men de Franse burgemeester had, die hier zelf ook wel enige voorzichtigheid in acht moest nemen. Ik heb niets gemerkt van Amerikaanse suprematie of pogingen daartoe. Ik heb wel integendeel de indruk gekregen, dat de Amerikanen, met name de heer *Taussig*, die misschien zelf door min of meer sterk idealistische motieven werd bewogen, inderdaad dachten en geloofden, dat zij een economische eenheid — zoveel mogelijk dan — maken konden van dat gehele gebied. Of daar motieven hebben achter gezeten, zoals u daareven hebt genoemd in 's mensen hart is het altijd moeilijk lezen. Ik zou daarover geen oordeel durven vellen.

98199. De heer **Fens**: Is u daarvan ook niets gebleken?

A. Daarvan staat mij niets voor de geest.

98200. De heer **Fens**: Maar nu is de vraag dit. Wanneer is de Carribean Council gaan werken, die wij dus oorspronkelijk hebben bedoeld, waar dus de heer *Wouters* oorspronkelijk voor zou worden aangewezen?

A. Neen, dat is een vergissing. Men moet onderscheiden, dat we hier spreken over drie commissies: De eerste commissie is de Raad van Advies in Londen; daarvoor was de heer *Wouters* oorspronkelijk aangewezen. De tweede is de commissie Nederlandsch-Indië, Suriname en Curaçao. Dat was de commissie, die later zetelde in de Verenigde Staten en waarin de heer *Wouters* later een plaats kreeg. Dan krijgen we het derde orgaan en dat is dan de Caraïbische Commissie.

98201. De heer **Fens**: Wanneer is die eigenlijk gesticht?

A. Dat moet geweest zijn ongeveer 1945, toen ik de heer *Taussig* voor het eerst heb ontvangen.

98202. De heer **Fens**: Dat is dan waarschijnlijk dezelfde commissie geweest, die de heer *Mihlenfeld* toen bedoelde, want dat was in 1945.

A. In welk verband sprak de heer *Muhlenfeld*?

De heer **Fens**: Over de Caraïbische Commissie, die men bezig was. op te richten in 1945. Dat is dus dezelfde commissie geweest.

A. Dat veronderstel ik.

98203. De heer **Fens**: Er is zeker uit die eerste periode, want ons onderzoek gaat maar tot 20 November 1945, waarschijnlijk niet heel veel uit die commissie nog te vermelden, wat van bijzondere waarde is en wat u zeer getroffen heeft?

A. Er staan mij thans geen bijzonderheden voor de geest in de zin als u bedoelt, Mijnheer de Voorzitter.

98204. De **Voorzitter**: Dan zou ik gaarne willen overgaan tot het militaire gedeelte. Er was ook een Caraïbisch commando. De chef daarvan was een Amerikaan en verder meen ik, dat daarin ook Nederlanders ondergebracht waren, o.a. de heer *van Asbeck*. Nu zou ik willen vragen, of het geen moeilijkheden heeft opgeleverd, dat de heer *van Asbeck* dus stond onder een Amerikaan, terwijl anderzijds u ook bevoegdheden had over de heer *van Asbeck*.

A. Dat zou ik zo denken.

98205. De **Voorzitter**: Dat dacht ik ook. Daarom vroeg ik, of daar geen moeilijkheden uit zijn voortgevloeid, uit dat dubbele commando dus. dat daar bestond. Wij zouden gaarne van u vernemen, of daar niet het een en ander over op te merken is.

A. Mag ik vooropstellen, Mijnheer de Voorzitter, dat er geen dubbel commando bestond, maar één commando, en dat laatste berustte bij de Gouverneur, want die was opperbevelhebber.

98206. De Voorzitter: Dan is het misschien wel goed, als u ons even precies duidelijk maakt, hoe de positie van de heer *van Asbeck* eigenlijk was.

A. Ik geloof, dat ik het beste doe om de zaak zeer eenvoudig uiteen te zetten. Toen ik aankwam op Curaçao, bevond zich daar een Amerikaanse schout-bij-nacht, die dan gewoonlijk als rear-admiral of admiral werd aangeduid, en er was de Nederlandse chef-staf. De Amerikaanse commandant heette officieel „Commander All Forces Aruba Curaçao”. Het ging vooral over die twee eilanden, waarvan de petroleumraffinerijen en de havens moesten worden beschermd. Het waren daarom deze eilanden, die beschermd werden, en er was een kleine beveiliging op Bonaire, waar ook de Duitse geïnterneerden waren ondergebracht. Daarnaast waren op Curaçao Nederlandse mariniers — een groot aantal — en men was begonnen met de formatie van een schutterij, een inheemse militia, die door de mariniers zou worden opgeleid.

98207. De Voorzitter: Was er verder ook niet een soort burgerwacht?

A. De Isla heeft, meen ik, altijd een eigen wacht gehad, maar die gold dan voor het terrein van de Isla zelf.

98208. De heer Fens: Men had nu nog op Curaçao het vrijwilligerskorps van Sjon *Kai Winkel*.

A. Ja, maar dat korps heeft, voor zover ik weet, praktisch nooit gewerkt. althans niet in mijn ambtsperiode.

98209. De heer Fens: Dus die kunnen we verder buiten beschouwing laten?

A. Ik geloof, dat we die verder buiten beschouwing kunnen laten bij de bespreking van de defensie-aangelegenheden van Curaçao, want toen eenmaal de oorlogstoestand ook daar was uitgebroken, werd militia opgericht. Toen kwamen daar inheemse militairen en met een burgerwacht zou daar weinig kunnen worden gedaan, gesteld, dat het inderdaad tot ernstige oorlogshandelingen zou komen. Eerst zijn, als ik het me goed herinner, Fransen geland op Curaçao en Aruba. Later zijn Engelsen gekomen en er zijn bepaalde voorschriften van de Nederlandse Regering gegaan naar de toenmalige Gouverneur van Curaçao, mijn ambtsvoorganger. Toen ik zelf aankwam, was er nog een overblijfsel van Engelsen, nl. een Engelse kapitein-ter-zee met enkele technische marine-officieren, die o.a. mede ook voor de censuur op brieven waakten. Daarnaast kwamen de Noordamerikaanse strijdkrachten, geplaatst onder een Amerikaanse schout-bij-nacht, en daaraan ondergeschikt was in die tijd ook de kolonel *van Asbeck*, die chef-staf dienst deed en mede de verbinding vormde tussen Gouverneur en de Amerikaanse commandant. Ik geloof niet, dat er moeilijkheden waren, om de eenvoudige reden, dat ik van de aanvang af met de Amerikaanse commandant duidelijk ongeveer volgenderwijs heb gesproken. „Er is oorlog, wij zijn hier bondgenootschappelijk bij elkaar en moeten dit gebied verdedigen. De wet draagt mij op het bestuur en daarmede ook het opperbevel. Ik ben geen technicus. Ik draag de uiteindelijke verantwoordelijkheid hier, op dit grondgebied. Aan de andere kant begrijp ik ook, dat u uw verantwoordelijkheden hebt tegenover uw autoriteiten, uw militaire superieuren, en het beste is, dat we proberen een en ander samen rustig en in kalmte te doen verlopen”. Dat is ook gebeurd. Ik heb een keer — ik herinner mij, dat er nogal zwaar getorpedeerd werd in de Caraïbische Zee, naar ik in het begin vond — gezegd, dat het naar mijn mening noodzakelijk was, eens bij elkaar te komen en te proberen dit zo gevaarlijke gedeelte voor vijandelijke onderzeeërs af te sluiten.

Toen heeft onder mijn voorzitterschap in het paleis op Curaçao een bijeenkomst plaats gehad, waar o.a. ook admiraal *Furstner* aan heeft deelgenomen met Amerikaanse en Engelse autoriteiten. Daarna zijn er maatregelen gevolgd, bescherming door vliegtuigen, enz. en is door het optreden van de militairen de zaak verder onder controle gehouden. Een enkele torpedering heeft nog plaats gehad van een Amerikaans convooischip, een Amerikaanse torpedojager, vlak voor de haven van Curaçao, maar verder geloof ik toch wel, dat, in het algemeen gesproken, behoudens een enkele uitzondering, de havens sinds die tijd praktisch gesproken veilig waren. Natuurlijk was er altijd toezicht, bewaking en patrouillering nodig.

Er was oorspronkelijk Amerikaanse landmacht, daarnaast Amerikaanse zeemacht en daarnaast bestond ook de Amerikaanse lucht. macht, het geheel onder het bevel van de Amerikaanse maritieme commandant. Uiteraard werkten naast die Amerikanen ook Nederlanders, doch alles, wat militair was, was ondergeschikt aan de Amerikaanse bevelhebber. Waren er buitengewone dingen, dan kwam deze bevelhebber altijd bij mij. Wij hadden trouwens geregeld samenspraak over alle mogelijke zaken en waren er buitengewone dingen, laten wij zeggen een zaak als verduistering of dergelijke aangelegenheden, die algemeen ingrepen, dan spraken wij er samen over. Uiteraard waren er ook voortdurende besprekingen met de heer *van Asbeck*, maar ik bemoeide mij zo weinig mogelijk met militaire kwesties van puur technische aard, daar ik mij niet competent achtte om daarover te oordelen. De Nederlanders waren, zoals ik zeg, ondergeschikt. Ik heb wel aangedrongen bij de toenmalige Minister van Marine om de heer *van Asbeck* tot schout-bij-nacht te bevorderen. Ik vond het beter voor de militaire verhoudingen, dat de hoogst geplaatste Nederlandse maritieme autoriteit op Nederlands gebied in rang gelijk zou zijn aan de hoogste Amerikaanse autoriteit en zo is dan de heer *van Asbeck* in die tijd tot schout-bij-nacht benoemd.

Wij moesten alles bouwen. Er werd een Nederlandse marinebasis aangelegd, er moesten kazernes gebouwd worden op Curaçao, op Aruba en op Bonaire, er moesten allerlei gebouwen klaar gemaakt worden, een aparte marinebasis moest worden aangelegd voor de Amerikanen, naast de marinebasis van de Nederlandse marine, en de vliegvelden moesten worden aangelegd of uitgebreid op de verschillende eilanden. Uit die tijd dagteekent ook het vliegveld op Sint Maarten. Dat hield wel een en ander in, in oorlogstijd, waar aanvoer van materialen, machines, enfin alles, was nodig was, niet zo eenvoudig was.

Oorspronkelijk waren er de mariniers, totdat in oorlogstijd is gekomen admiraal *Termijtelen*. Ik zeg admiraal, doch meen, dat hij de rang van vice-admiraal had. Deze is toen bij mij gekomen en heeft mij namens de Minister van Marine gevraagd om mariniers te mogen wegnemen van Curaçao, die voor opleiding van mariniers in de Verenigde Staten zouden kunnen worden gebruikt om te helpen bij eventuele bevrijding zowel van Indonesië als van Nederland. Tegen dat wegnemen had ik wel bezwaren, want u begrijpt, een inheemse militia, die nog pas moet beginnen, brengt men met alle goede wil zonder beroepsmensen niet zo maar militair inzicht en militair gevoel bij. Het is zelfs niet eenvoudig om dat te doen met mensen, die vrijwilligers zijn of behoren tot een burgerwacht, die de heer *Fens* hier zoëven heeft genoemd. ook als die allemaal van goeden wille zijn. Maar, daar bouwt men niet zo maar een weermacht mee op, zeker niet bij mensen, die geen oorlogsmentaliteit gewend zijn. Daarom had ik toen wel bezwaar tegen dat overbrengen van mariniers, maar tenslotte bedenkende, dat wat het zwaarst is het zwaarst moet wegen en ik het verlangen van de Regering om enigen van die mariniers te kunnen gebruiken om weer anderen op te leiden wel begreep, heb ik toegestemd.

98210. De Voorzitter: Dat is, als ik u even mag onderbreken, zo ongeveer in 1944 geweest.

A. Dat kan wel. Ik heb dus gezegd: „Goed, maar nu is het afgelopen”. Er is later plotseling nog een aan de oudst aanwezige zee-officier gericht bevel gekomen van de toenmalige bevelhebber van de zeestrijdkrachten om de rest van de mariniers ook over te brengen en toen heb ik gezegd: „Nee. dat gaat niet.” Daarover is verschil van mening geweest, wellicht beiderzijds te goeder trouw. De bevelhebber van de zeestrijdkrachten meende o.m. te kunnen beschikken over het hem onderhorige personeel over de gehele wereld. En de Gouverneur van Curaçao, opperbevelhebber in zijn gebied, die ook rekening had te houden met de opinie van de Amerikaanse bevelhebber, zei: „Ja, maar zo maar troepen hier vandaan weghalen, zonder de Gouverneur zelfs te horen, gaat niet”. Er is toen een vrij uitvoerige gedachtenwisseling over geweest, maar ook het Ministerie van Koloniën concludeerde, dat een en ander niet buiten de Gouverneur om geschieden kon. Het is later tot een vergelijk gekomen, dat hierin bestond, dat de mariniers toch zijn weggegaan. Mijn overwegingen waren tweeërlei, de eerste, zoals ik zei, dat ik het van groot belang achtte, dat Nederlandse mariniers bleven helpen bij deze inheemse militia; de tweede, dat ik naast de Amerikaanse strijdkrachten wel gaarne iets meer dan alleen symbolische Nederlandse strijdkrachten zag staan. Wat de Amerikanen betreft, herinner ik mij niet bij deze zaak overwegende moeilijkheden te hebben gehad.

98211. De Voorzitter: Ik wilde in dit verband nog eens vragen: welke was formeel de positie van die Amerikaan?

A. Die Amerikaan was, zoals zijn titel uitdrukte, bevelhebber van de strijdkrachten Aruba en Curaçao. Dus militair-technisch gesproken had hij het gezag over alle strijdkrachten en over al datgene, wat tot de verdediging van dit gebied noodzakelijk werd geacht. Hij hing zijnerzijds uiteraard weer af van de commandanten van het Caraïbische bekken, die in die tijd in Panama of Portorico zetelden en die zo nu en dan kwamen inspecteren op Curaçao en dan steeds bij de Gouverneur kwamen.

De Noord-Amerikanen waren op dat punt buitengewoon correct. Er is nooit enige sprake geweest van „de Gouverneur laten komen” of iets van dien aard. Zij zijn altijd buitengewoon correct geweest, wat betreft het erkennen van de soevereiniteit van het Nederlandse gezag, evenals wat betreft de positie van de Gouverneur. Zij gingen daarbij in hun vriendelijkheid zover om de vlag van de Gouverneur te hijsen op eigen oorlogsschip, als deze aan boord kwam of op hun basis. Eens deelde men mij mede, dat de Amerikaanse commandant had uitgemaakt, dat voortaan alle „permits” voor plaatsen in vliegtuigen alleen zouden worden gegeven via het militaire Amerikaanse bureau. Ik heb de boodschapper, die mij dat bericht kwam brengen, gezegd: „Is u dat verteld? Dan zoudt u de admiraal weleens kunnen vragen bij mij te komen”. Ik heb hem toen gevraagd, of hij misschien dacht, dat de Gouverneur ook verlof van hem moest hebben om het territorium te verlaten, en heb gezegd: „Daar kan niets van komen, deze permits blijven in de handen van het burgerlijk gezag. Iets anders is, waar het het militaire geldt. Daar kan alles lopen via militairen, en dat is ook juist. Dat verplaatsing van militairen in de hand van militairen blijft. is doelmatig, maar het moet uitgesloten worden geacht, dat, wanneer burgers of ambtenaren van Curaçao zich zouden willen verplaatsen, zij daarvoor verlof zouden moeten vragen aan u”.

Daarmee was de zaak uit.

95212. De **Voorzitter**: Zou men het dan eigenlijk zo kunnen zeggen, dat het opperbevel eigenlijk omvatte de personeels-administratieve sector en dat in handen van die Amerikaanse schout-bij-nacht het strategisch-operationele deel berustte?

A. Wat u zegt, is ten dele juist, behalve dat tenslotte de Amerikaanse militaire autoriteit op een gegeven ogenblik bij de Gouverneur zou kunnen komen en zou kunnen vragen: „Kan dit of dat niet gebeuren”, zonder direct in te grijpen in de Nederlandse bevelsverhouding over Nederlandse militairen.

Hij kon komen met suggesties, doch zou in Nederlandse militaire verhoudingen niet ingrijpen, maar hij kon zijn oordeel uitspreken over de mensen, die met hem en onder hem werkten. Dat deed hij, soms onverbloemd.

Er was ook weleens verschil van mening met het Ministerie van Marine. Daar moet ook wel een vrij aanzienlijke hoeveelheid documenten over zijn; als de Gouverneur op een gegeven ogenblik zei, dat iets moest gebeuren, dan moest dit gebeuren, want tenslotte was de eindverantwoordelijkheid voor de Gouverneur en niet in handen gelegd van de aan hem ondergeschikte militaire autoriteiten, hoe hoog die ook zijn.

98213. De **Voorzitter**: En waar doelt u bij voorbeeld op met deze uitspraak?

A. Dat zou zo kunnen zijn b.v. met officieren, die zich schuldig maakten aan gedragingen, die minder gunstig werden geacht in krijgstuuchtelijk of algemeen moreel opzicht.

98214. De **Voorzitter**: En hebben zich wel van die conflicten voorgedaan?

A. Ik zou het niet direct conflicten willen noemen. In leger- of vlootverhoudingen kan het, zodra wordt ingegrepen, in het oog van degene, die zich acht normaal de zeggenschap uit te oefenen, wel groot schijnen. Een enkele keer is het wel voorgekomen, dat een voorstel werd gedaan en dat de Gouverneur afwijzend beschikte. Zo kan het rijn voorgekomen met voorgestelde bevorderingen of benoemingen of om bepaalde personen niet te handhaven. Dat is zeker weleens gebeurd.

98215. De heer **Fens**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb nog een moeilijkheid. Volgens het **Regeringsreglement** van Curaçao had u dus het opperbevel van leger en vloot.

A. Volgens de wet op de Staatsinrichting, ja. Inderdaad was aan landvoogden het opperbevel opgedragen, behoudens de administratieve betrekkingen. Men kan zich afvragen: Valt nu onder „administratieve betrekkingen” het feit, dat een bepaald officier uit een

onderdeel wordt gehaald en naar een bepaald onderdeel wordt overgeplaatst? Of valt onder administratieve betrekkingen — zoals bij voorbeeld het Departement van Marine in die tijd vermoedelijk heeft geredeneerd — het feit, dat men de mariniers weghaalde? Dit Departement is waarschijnlijk van mening geweest, dat men beleefdheidshalve de Gouverneur hierover vooraf moest inlichten, maar dat men het ook wel zonder diens medewerking kon doen, terwijl de Gouverneur heeft geredeneerd: Het is een kwestie van bevoegdheid of de Minister van Marine op een gegeven moment al of niet personen kan overplaatsen, die eenmaal op Curaçao zijn en derhalve onder het bevel van de Gouverneur staan, dan wel of hij zonder meer, zonder waarschuwing of notificatie, schepen van Curaçao of van Suriname kan weghalen, zelfs in oorlogstijd.

Zodra strijdmachten in hun territorium zijn, vielen ze immers onder het bevel van de Gouverneurs. Die administratieve betrekkingen kunnen praktisch merkwaardige dingen opleveren; alleen al het feit, dat de mogelijkheid bestaat, dat een onderbevelhebber — dus laat ons zeggen een militaire autoriteit te Curaçao, een scheepscommandant of een militaire commandant — bij voorbeeld buiten de Gouverneur om rechtstreeks kon seinen naar zijn Minister of naar zich elders bevindende bevelhebbers van strijdkrachten. Dat zou moeilijkheden kunnen geven. Daar zijn geen erg grote moeilijkheden mee geweest, maar het is best mogelijk, dat in die 6 jaar weleens iets gebeurd is, waarvan men wellicht beiderzijds zei: „Dat is nu niet helemaal regelmatig en niet helemaal secundum Lucam”, maar over medewerking was niet te klagen. In het algemeen ging de samenwerking tussen Nederlandse, Engelse en Amerikaanse strijdkrachten zeer goed. Er kunnen altijd incompatibilités d’humeur voorkomen, maar ik heb daar toch niet te veel van ondervonden.

98216. De heer **Fens**: Nu blijft bij mij toch deze moeilijkheid bestaan. U was tenslotte als opperbevelhebber van de land- en zee-strijdkrachten ook verantwoordelijk voor de verdediging van het volk.

A. Het is gemakkelijker voor de heren, wanneer u de tekst van de Staatsregeling voor Curaçao — ik meen artikel 30 — voor u hebt.

De **Voorzitter**: Wij zullen deze tekst even opslaan en de vergadering schorsen.

Hierna wordt even gepauzeerd.

De **Voorzitter**: Ik heropen het verhoor en verzoek de heer Fens zijn vraag opnieuw te willen stellen.

98217. De heer **Fens**: Mijn vraag luidde aldus: Hoe was de verhouding geregeld tussen de Nederlandse Gouverneur, die dus als opperbevelhebber de verantwoordelijkheid heeft voor de verdediging van het grondgebied, en degene, die dit grondgebied, de facto verdedigt, technisch dus, en tactisch en strategisch, maar in dit geval geen Nederlander is, maar een Amerikaan met Amerikaanse strijdkrachten?

A. U bedoelt nu de materiële inhoud van de taak van de Gouverneur als opperbevelhebber. Daarover is oorspronkelijk door de Regering aan de toenmalige Gouverneur een instructie gezonden.

98218. De heer **Fens**: In oorlogstijd?

A. In oorlogstijd. Onmiddellijk toen er sprake was van inneming van vreemde troepen, dus toen het Koninkrijk in oorlog kwam, is er aan de toenmalige Gouverneur een instructie gezonden, waarvan uiteraard een exemplaar of wel hier in de archieven of wel in het archief van Curaçao moet zijn.

Ik heb mij eenvoudig gehouden aan de wet. De wet zegt:

„De Gouverneur heeft het opperbevel (artikel 30) over de in Curaçao aanwezige krijgsmacht. Hij oefent dit over de in Curaçao dienstdoende zee- en landmacht niet uit dan behoudens hare administratieve betrekkingen tot de ministerieele departementen en overeenkomstig de bijzondere beschikkingen des Konings. Hij beschikt over hare strijdkrachten in oorlog en vrede, zoodanig als hem in het belang van Curaçao oirbaar dunkt, en heeft het recht hare bevelhebbers en officieren te schorsen. Hij geeft terstond van de schorsing kennis aan den Koning. Zij is, zoolang zij niet door den Koning bekrachtigd is, slechts voorloopig.”.

98219. De **Voorzitter**: Hier wordt ook al gesproken over de beschikking. Ik neem aan, dat die instructie, waar u over sprak, een beschikking was. Dus moet u toch wel bij uw beleid met die beschikking rekening hebben moeten houden.

A. Uiteraard. Daar moest rekening mee worden gehouden. Ik heb die beschikking niet meer zo voor mij staan, maar ben aan het werk gegaan in de geest, als ik indertijd aan de andere Sub-Commissie heb geschreven. Dat was dus niet deze commissie, maar een andere. Ik heb gedacht: Wij zijn hier in de eerste plaats om dit gedeelte van het Koninkrijk te bewaken tegen de vijand en in de tweede plaats om te zorgen voor de inwendige rust en orde, onmisbare voorwaarden voor afzetting van essentiële oorlogsproducten, die daar werden vervaardigd, terwijl daarnaast een goede verstandhouding met de bondgenoten een primum was om te komen tot enig resultaat. Die goede verstandhouding was het beste gediend, naar mijn mening, met duidelijk te laten uitkomen: Hier berust het opperbevel en hier berust de uiteindelijke verantwoordelijkheid. De Amerikanen hebben dat ook heel goed geweten en begrepen en zij hebben er ook altijd naar gehandeld.

98220. De Voorzitter: Stel eens, dat er grotere moeilijkheden wartn gerezen, ik bedoel zo, dat er rekening gehouden had moeten worden met een directe aanval op Curaçao en dat er in die positie dan eens verschil van mening was gebleken te bestaan tussen de Gouverneur enerzijds en de Amerikaanse bevelhebber anderzijds. Wij kunnen er erg gelukkig mee zijn, dat dank zij veel tact goede verhoudingen hebben bestaan, maar het had natuurlijk kunnen zijn, dat in een dergelijke omstandigheid wel een conflict was gerezen, dat niet meer overbrugd had kunnen worden. Wiens opvatting zou in dat geval nu hebben gedomineerd?

A. Ik geloof, Mijnheer de Voorzitter, dat het eigenlijk een casus non dabilis is, omdat, zodra men in de hoogste sferen van het gezag moet besluiten, vooral in oorlogstijd, een conflict moet worden voorkomen en dus één van de beide partijen moet wijken.

Maar gesteld nu, dat er op een gegeven moment een divergentie van opinie zou ontstaan tussen de Gouverneur van het Nederlandse territorium, zijnde opperbevelhebber, en de Amerikaanse commandant, zijnde bevelhebber en tevens ook de facto meester over het Amerikaanse materiaal.

Mijnheer de Voorzitter, mijn mening is, dat het de taak van de Gouverneur is om conflicten te voorkomen en om zowel bij grote als bij kleine zaken, zo er meningsverschil is, met redelijkheid op te treden. Ik herinner mij b.v., dat ik onder oorlogstijd eens met een oorlogsschip, dat als convooischip dienst deed, ben weggevaaren van Curaçao, na de Regering ingelicht te hebben en de door de wet vereiste proclamatie te hebben uitgevaardigd, maar wel zo laat, dat de vijand het vertrek niet kon weten. Met dit schip ben ik over de Caraïbische Zee gevaaren. Ik moet er bij zeggen, dat sommige ambtenaren dat wel wat gewaagd vonden, maar ik was van mening, dat, waar bij dienst- en vaarplicht zovelen hun leven waagden, op een gegeven ogenblik een Gouverneur niet alle risico's zelf mag ontlopen en op een gegeven ogenblik met anderen risico's moet aanvaarden, zelfs als er gevaar zou kunnen dreigen. En toen kwam tijdens de vaart opeens een telegram van de Amerikaanse bevelhebber te Porto Rico aan boord met het verzoek, of het oorlogsschip kon worden afgestaan en onmiddellijk teruggezonden, zodat de Gouverneur dan met een Amerikaans leger- of marinevliegtuig kon terugkeren naar Curaçao. Deze kon in theorie gezegd hebben: „Dat is eigenlijk een beetje merkwaardig“. Maar ik heb gedacht: „Ik kan mij best voorstellen, dat de maritieme commandant, die het gehele gebied moet overzien, op een bepaald moment inderdaad behoefte heeft aan dat schip“, en dus is dat schip teruggegaan zonder mij. Ik ben toen dus met een Amerikaans vliegtuig aangekomen in Curaçao, waarbij zich nog het merkwaardige geval voorded, dat we panne hadden met het vliegtuig, maar we zijn toch veilig, ik geloof met een of twee motoren, geland. Dit is een klein voorbeeld. Ik had natuurlijk kunnen zeggen: „Ik ben met een oorlogsschip uitgevaaren, dus ga ik met dat oorlogsschip terug“, maar dat leek mij onredelijk. Wanneer nu in ernstiger kwesties, b.v. een directe aanval — zoals u hier stelt — bij het overleg tussen Gouverneur en militaire bevelhebbers, of dat nu Amerikanen, Engelsen of Nederlanders zijn, de argumenten van zo'n admiraal of bevelvoerend officier redelijk zouden blijken te zijn, zou ik zeggen: „Dit is juist en zal gebeuren“. Mocht aan de andere kant degene, die het Nederlandse gezag zou uitoefenen, van oordeel zijn, dat zo'n advies te ver ging, dan zou men, zo mogelijk, een onmiddellijk beroep moeten doen op de Kroon, op de verantwoordelijke Minister, in dit geval de Minister van Koloniën, en zich direct telegrafisch met hem in verbinding moeten stellen.

98221. De Voorzitter: We zijn hier inderdaad op interessant terrein. De mogelijkheid van verschil van mening tussen een civiel gezagsdrager en een militair gezagsdrager is niet helemaal denk-

beeldig, want iets dergelijks hebben we hier gekend in het conflict tussen Minister Dijkhoorn en de opperbevelhebber, generaal Reijnders, zoals u zich wel zult herinneren, in het begin van 1940.

Daar lag de zaak weliswaar anders, maar ik wil met dat voorbeeld alleen duidelijk maken, dat er inderdaad een mogelijkheid is van een geschil tussen een civiel en een militair gezagsdrager.

A. Ik ben dat volkomen met u eens, Mijnheer de Voorzitter. Er bestaat ook een mogelijkheid van verschil van mening tussen een Gouverneur, die zelf militair is — neem aan, dat de Gouverneur een militaire rang had bekleed in het leger, zoals b.v. mijn voorganger —, en een militair. Dat is evenzeer mogelijk. In Nederland had men op een gegeven moment een conflict tussen een Minister van Defensie, die zelf ook hoofdofficier was en geacht kon worden deskundige te zijn, en aan de andere kant een generaal, die het opperbevel had. Naar mijn mening is dit — ik spreek onder voorbehoud — een zeer eenvoudige staatsrechtelijke kwestie, nl., dat tenslotte de verantwoordelijkheid berust bij de Minister of bij de Regering.

98222. De Voorzitter: Daar hebben wij geen enkel verschil over gehad en wij hebben geen enkele moeilijkheid gehad om in dat geval de verantwoordelijkheid vast te stellen, maar het gaat hier over de verhouding tussen de Gouverneur van Curaçao en de Amerikaanse schout-bij-nacht. En daarom heb ik straks al geformuleerd, of het eigenlijk niet zo was, dat juist voor die strategisch-organisatorische sector gezegd moest worden, dat eigenlijk toch de verantwoordelijkheid, hoe goed de verhouding ook was en hoeveel overleg er ook was, heeft berust bij die Amerikaanse schout-bij-nacht. Dat was ons aanvankelijk uitgangspunt.

A. Dat laatste lijkt mij onvolledig. Er moet, naar mijn mening, als men de zaak ook technisch wil bezien, in het oog gehouden worden, dat die Amerikaan tenslotte mede afhing van zijn Amerikaanse bevelhebber, die weer het bevel voerde over een veel grotere sector. De Gouverneur dus, die in bondgenootschap, waarin zijn Regering betrokken is, als uitvoerend orgaan optreedt, moet rekening houden met het feit, dat zijn bondgenoot over een veel groter territorium verantwoordelijkheid draagt en in dat territorium nu eenmaal moet passen op alle tactische en strategische bewegingen, die hij uitvoert rond het onderdeel van zijn sector, in dit geval de Nederlandse eilanden. En ik geloof, dat een Gouverneur van een Nederlands territorium in deze omstandigheden, wanneer hij zijn verstand gebruikt, bij alle beslissingen, die hij neemt, en bij alle maatregelen, die hij treft, en bij alle bezwaren, die hij inbrengt, voortdurend rekening moet houden met het feit, dat de bevelhebber, die onder hem het bevel voert, zodra hij op de grote zee is of in de lucht opereert, uiteraard rekening moet houden met de omstandigheden, waarin de rest van de opererende Amerikaanse of Engelse en andere krijgsmacht verkeert. Ik zou dus dit willen zeggen: Voor zover het rechtstreeks betreft Curaçao — ik bedoel nu het gehele Staatsdeel — geschiedde al wat daarop betrekking had, in overleg. Zoals u zoëven al zei, is er gelukkig van grote aanvallen op dat gebied geen sprake geweest. Zouden die zich hebben voorgedaan, dan geloof ik, dat er niets anders op zou hebben gezeten dan er in onderling overleg het beste van te maken. Zoals ik reeds zei, op een gegeven ogenblik — ik me-n, dat het was in 1942 — zijn de Engelsen, de Amerikanen en de Nederlanders op Curaçao gekomen, admiraal Furstner was er bij en in onderling overleg is toen uitgemaakt, wat ter beveiliging kon geschieden. Dat gold niet alleen voor Curaçao en Aruba, maar voor de gehele sector, voor de verdediging, waarvan deze militaire en maritieme strijdkrachten de verantwoordelijkheid droegen. Achteraf en vooraf kan men altijd supposities maken en zeggen: „Ja, maar als nu dit en als nu dat“, maar degenen, die geplaatst zijn in die posities, moeten, dunkt mij, zo wijs zijn zoveel mogelijk zelf tot een redelijke solutie te geraken van opkomende vragen.

98223. De Voorzitter: Dat ben ik met u eens en het is ook goed, dat men zo wijs is geweest en dat er juiste soluties zijn geweest, maar u weet niet, of er ook een soort overeenkomst is geweest, waarin de bevoegdheden van die Amerikanen werden vastgelegd? Is dat misschien het geval geweest in die beschikking?

A. Hoe zou de Nederlandse Regering over de bevoegdheden van de Amerikaanse bevelhebber

98224. De Voorzitter: Neen, ik vraag of er misschien een overeenkomst over geweest is, die haar weerslag gevonden heeft in die beschikking, die aan de Gouverneur gegeven zou zijn.

A. Ik geloof het niet, want de door u bedoelde instructie kwam immers af, vóór de Amerikaanse strijdkrachten arriveerden. Daarover zou men eerst de archivalia eens na moeten zien.

98225. De **Voorzitter**: Dan zou ik nu van dit onderwerp af willen stappen, tenzij u hier zelf nog iets over hebt te zeggen.

A. Mijnheer de Voorzitter! Het enige, dat ik zou willen herhalen, is, dat de verhoudingen tussen Nederlandse en Amerikaanse autoriteiten tijdens de oorlog inderdaad zeer goed zijn geweest. De Amerikaanse strijdkrachten hebben, zoals u weet, bijna ongemerkt het Staatsdeel na de oorlog weer verlaten.

98226. De **Voorzitter**: Naar ik meen, zijn ze toen vervangen door Portorikaanse troepen.

A. Dat wil zeggen, er is een tijd geweest, dat Portorikaanse troepen de plaats innamen van wat de Amerikanen aanduiden als „Continental troops”.

98227. De **Voorzitter**: Wanneer is dat zowat geweest?

A. Dat zal ongeveer 1946 of 1947 geweest zijn, voor zover ik mij herinner.

98228. De **Voorzitter**: Waarom waren die troepen toen nog nodig?

A. Omdat de Amerikaanse autoriteiten het van belang achtten, dat er een zekere troepenmacht, ook landmacht, aanwezig was.

98229. De **Voorzitter**: Zorgde men daar dan zelf niet voor?

A. Op dat ogenblik was er alleen de inheemse militia.

98230. De heer **Fens**: Daar waren ongeveer 3500 man schutterij.

A. Dat getal zou ik niet meteen durven noemen, maar die waren over de beide eilanden, eigenlijk over 3 eilanden, verspreid.

98231. De **Voorzitter**: Na de oorlog zijn dus die Portorikaanse troepen gekomen?

A. Neen, die waren er tijdens de oorlog.

98232. De **Voorzitter**: U zei 1946 à 1947.

A. Dat moet eerder zijn geweest. Het kan 1945 of 1946 geweest zijn, dat die Portorikanen gekomen zijn. In elk geval kwamen die er later. De Amerikanen hadden hun continentale troepen toen nodig voor andere oorlogsterreinen. De vervanging zal dus geweest zijn zo ongeveer vóór de invasie. Maar daar durf ik geen datum voor te noemen. Zoals ik zei, zijn de Amerikanen na de oorlog schier onopgemerkt weggetrokken. Wij hebben toen het grootste deel van de barakken, o.a. de marinebasis op Curaçao, aangekocht, die zij hadden achtergelaten, en daar werden toen, voor zover mogelijk, woningen van gemaakt. De heren zijn daarbij erg vriendelijk geweest en de Amerikaanse Regering heeft naderhand de Gouverneur gedecoreerd en bleek blijkens haar „citation” erg tevreden over de tact, waarmee alle onderling overleg werd gevoerd. Ik kan mijnerzijds niet anders zeggen dan dat de heren zelf inderdaad evenzo met grote tact hun uiteraard ook niet zo gemakkelijke taak tijdens de oorlog bij ons hebben vervuld.

98233. De **Voorzitter**: Ik wilde voorts nog vragen: Hebt u de demobilisatie van de Nederlandse troepen, die daar nog waren, nog meegemaakt?

A. Ik meen van wel.

98234. De **Voorzitter**: De vraag, die daarbij aansluit, is, of er toen nog iets gedaan is voor de toekomst van deze mensen of is dat buiten de bevoegingen van de Overheid omgegaan? Hebben zij nog een bonus gekregen?

A. Ik meen, dat daarvoor inderdaad is gezorgd, zowel voor inheemse, alsook voor de Nederlandse militairen. Voor zover ik mij herinner, is dat wel gebeurd. Maar met stelligheid durf ik over de uitvoering niets beweren.

98235. De **Voorzitter**: Alvorens te komen tot een vraag, die enigszins buiten deze zaak staat, zou ik u willen vragen of u over de

onderwerpen, die nu aan de orde zijn geweest, van uw kant nog opmerkingen hebt.

A. Er zou inderdaad over deze zaken nog veel te zeggen zijn. Het voornaamste is wel, maar dat is praten achteraf, dat men juist had gedaan te zorgen voor een betere verdediging van dit territorium. Ik begrijp, dat het in oorlogstijd moeilijk was voor de Nederlandse Bevelhebber van de zeestrijdkrachten — ik bedoel nu de bevelhebber, die deze functie in Engeland uitoefende — altijd datgene te doen, wat de landvoogd wel zou wensen, maar het was uiteraard niet het allaraangenaamste, dat men niet beschikte over voldoende Nederlandse strijdkrachten.

Bovendien was er de moeilijkheid, dat men bij het vormen van een inheemse militia moest werken met een bevolking, die aan geen dienstplicht gewend was en haar zelfs niet kende. Verder was er een groot gebrek aan arbeidskrachten in scheepvaart en raffinaderijen, zodat men toch al tal van vrijstellingen moest geven, omdat de oorlogsinspanning dit eiste. Wij hebben indertijd ook nog geprobeerd om vrouwendienstplicht in te voeren, wat niet gelukte, omdat de mentaliteit, en misschien ook wel terecht, zich daartegen verzette. Ik geloof, dat men voor delen van het Koninkrijk, al liggen ze veraf van het Europese deel daarvan, toch moet zorgen voor een behoorlijke defensie. Toen ik aankwam, moest in volle oorlogstijd alles gebouwd worden, zelfs kazernes en een marinebasis; men had bijna geen huisvesting voor militairen. Ziekenhuizen e.d. moesten in beslag genomen worden of gehuurd om daar de officieren te huisvesten. Men moest vissersschepen snel omtoveren in patrouillevaartuigen. Uiteraard zijn dergelijke omstandigheden niet aangenaam voor mensen, die daarmee moeten werken, vooral niet in oorlogstijd. Men zal er rekening mee moeten houden, dat dergelijke dingen in het vervolg geen tweede keer voorkomen. Onze inheemse militia moest worden afgericht door mariniers. Nu heb ik buitengewoon veel respect voor de mariniers, wat dapperheid en andere goede hoedanigheden betreft, maar ik geloof toch niet, dat mariniers nu direct de eerste aangewezen mensen zijn om gewone inheemse landmachtstroepen op te leiden. Zij werken immers met allerlei termen, die in hun kader passen, maar minder juist zijn, als men landmachtstroepen op moet leiden, wier eigen omgangstaal een andere is.

98236. De **Voorzitter**: Er zijn dan natuurlijk twee facetten aan deze zaak. Ten eerste, dat men kan zeggen, dat men vóór de oorlog beter voor de defensie had moeten zorgen, en ten tweede — waar wij direct mee te maken hebben — is, dat men zegt: in de oorlog — dus in de jaren van 1940—1945 — heeft men de mogelijkheden om Curaçao iets toe te bedelen, onvoldoende uitgebuit. Is dit laatste uw mening of geldt uw bezwaar meer de politiek van vóór 1940?

A. De politiek van vóór 1940. Tijdens de oorlog is al het mogelijke gedaan. Men kan van mening verschillen over wat ik daar straks gezegd heb over het wegnemen van de mariniers. Op een gegeven ogenblik moesten wij deze mariniers als back-bone, als ik dat vreemde woord mag gebruiken, bij deze inheemse troepen houden, een argument, dat men weer moest afwegen tegen het argument van de Nederlandse marine- en militaire autoriteiten, die zeiden deze mariniers beter te kunnen gebruiken om de nieuwe mariniers op te leiden voor de bevrijding van Indonesië en het Europese deel van het Koninkrijk Nederland.

Afgezien daarvan echter, meen ik, dat men met de beschikbare middelen het uiterste heeft gedaan voor de verdediging van Curaçao, hoewel die eigen middelen, aan welke financiering het Staatsdeel zelf naar vermogen bijdroeg, maar zwak waren. Het was toch mogelijk geweest, dat er enige sterkere militaire en maritieme krachten aanwezig waren geweest. Vóór de oorlog hadden ambtsvoorgangers er ook reeds op aangedrongen om dat te doen, maar om welke redenen dan ook — ik kan daar niet over oordelen — is dat niet geschied.

98237. De **Voorzitter**: Wanneer u meent, dat wij over dit onderwerp voldoende hebben gesproken, zou ik nu willen komen tot het punt, dat ik zoeven al noemde, namelijk de moeilijkheid, die zich in Suriname heeft voorgedaan, dat men zekere maatregelen heeft getroffen van bepaalde zijde tegen de toenmalige Gouverneur. Is u daar iets over bekend in uw functie?

A. Op een gegeven ogenblik werd een predikant op Curaçao, die tegelijk ook de functie vervulde van veldprediker, in laatstgenoemde functie naar Suriname geroepen door de Gouverneur *Kielstra*. Deze predikant heeft daar gewerkt en is op een bepaald moment teruggekomen naar Curaçao. De toenmalige Minister van Mook seinde mij, dat deze predikant mede had gewerkt aan een zekere actie tegen de Gouverneur van Suriname.

98238. De **Voorzitter**: Kan nader gepreciseerd worden welke actie dat was?

A. Ik herinner mij dat niet, maar het telegram was wel ongeveer zoals ik zeg, hoewel ik mij de tekst niet precies herinner. Ik zeg niet graag dingen, die mij niet geheel duidelijk voor de geest staan. Ik herinner mij wel, dat die predikant bij mij is gekomen. Ik heb hem gevraagd of hij weer terugkwam. Hij antwoordde, dat zijn taak was volbracht, waarop ik opmerkte, dat ik van mening was, dat hij die taak wel wat vreemd had opgevat. Ik heb hem, naar ik meen, teruggestuurd naar Suriname, zeggende: Er staat toch een vliegtuig klaar, het lijkt mij beter, dat u maar meteen teruggaat. Dat meen ik, maar ik durf het niet zeker te zeggen. Wel heb ik hem gezegd, dat ik hier niet van dergelijke voorvallen gediend was en dat het nu met zijn actie afgelopen moest zijn.

98239. De **Voorzitter**: Kunt u die voorvallen op Suriname misschien nader omschrijven? Ik meen, dat men zekere maatregelen tegen de Gouverneur heeft genomen.

A. Ik zou zeggen, dat het insubordinaire handelingen tegen de Gouverneur waren. Ik meen, dat ze wilden hebben, dat de Regering de Gouverneur van Suriname van de landvoogdij zou ontheffen.

Toen de heer van **Mook** in Suriname was, had men ook een petitie tegen de Gouverneur. Ik moet er bij zeggen, dat ik later van die predikant nooit meer iets insubordinairs heb gemerkt. Misschien was de man ietwat naïef in dit soort zaken en kan hij er in gelopen zijn, maar dat weet ik niet.

98240. De **Voorzitter**: Als hij er in is gelopen, dan zijn er waarschijnlijk — en dat meen ik ook wel te weten — ook anderen bij betrokken geweest.

A. Dat is wel mogelijk.

98241. De **Voorzitter**: En weet u ook of daar nog maatregelen tegen zijn genomen of is dit verder maar helemaal zonder meer afgelopen?

A. Ik had in mijn eigen ambtsgebied genoeg te doen en heb mij nimmer bemoeid met het ambtsgebied van de Gouverneur van Suriname. Ik herinner mij ook niet of daar verder nog over gesproken is, maar ik herinner mij alleen het telegram van de toen-

malige Minister en voorts, dat ik een ernstig woord tot die veldprediker gericht heb. Of ik hem toen onmiddellijk teruggestuurd heb, dan wel heb gezegd: „U kunt hier wel voortgaan met uw werk, maar nu verder niet meer zulke zonderlinge dingen doen“, zou ik niet meer zo direct durven zeggen. Er zijn weleens geruchten tot mij doorgedrongen, dat er een soort complot in Suriname was, waarin militairen betrokken zijn geweest, zelfs, dat er Amerikanen in betrokken waren, maar dat zijn niet meer dan geruchten. Ik heb ze nooit onderzocht en heb daar ook nooit behoefte toe gevoeld.

De **Voorzitter**: Wij zullen er ons dan ook maar niet verder in verdiepen.

A. Er zullen waarschijnlijk Surinamers of in Suriname gewoonde **hebbende** Nederlanders zijn, die u daar wellicht beter over kunnen inlichten en zeker beter gefundeerd, wanneer zij er getuigen van zijn geweest.

98242. De **Voorzitter**: Ik zou u willen vragen of u nog iets in het belang van deze zaken op te merken hebt.

A. Ik geloof, dat ik verder niets op te merken heb. Ik moet u danken voor de vriendelijkheid, waarmee u mij hebt ondervraagd, en ik stel mij gaarne ter beschikking van de commissie, wanneer er nog zaken zijn, die zij gaarne zou willen weten omtrent Curaçao. Mocht ik nog documenten tegenkomen, die voor de commissie belangrijk zijn, dan wil ik die zeker nagaan.

In het algemeen kan ik nog opmerken, dat, wanneer men schriftelijke bescheiden zoekt, er hetzij op het parket van de procureur-generaal op Curaçao, hetzij op de Gouvernementssecretarie aldaar wellicht stukken kunnen berusten, die u bij het vormen van een oordeel van dienst zouden kunnen zijn.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

P. A. KASTEEL.

KORTHALS, *voorzitter*.

FENS.

STUFKENS.

HUIGENS, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 17 NOVEMBER 1953

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Korthals, voorzitter, en de heren Fens en van Lier, leden, alsmede de heer Huigens, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

Ir. DIRK LUCAS ASJES,
oud 42 jaar, wonende te Maracaibo, Venezuela,
ingenieur bij de Shell-groep in Venezuela.

Hij legt de eed af als getuige.

98243. De Voorzitter: De Parlementaire Enquêtecommissie heeft u uitgenodigd, ten einde voor haar getuigenis te willen afleggen betreffende het militaire beleid van 1940 tot 1945.

Ik zou daarbij in het bijzonder een paar punten willen bespreken, welke ook in het kort zijn aangegeven in de convocatie, welke u werd toegezonden.

In de eerste plaats zou ik u willen vragen, welke uw positie was in 1940 bij het uitbreken van de oorlog. Waar bevond u zich toen en hoe bent u uiteindelijk aan de andere kant gekomen?

A. In 1939 was ik bij de B.P.M. in Balikpapan. Toen in 1941 de oorlog met Japan uitbrak, werd ik wederom onder de wapenen geroepen en heb ik eerst een instructeurs-bombardements-squadron gekregen, dat daar na het gevecht is ingebracht in Singapore, Balikpapan, Tarakan, Straat van Makassar, enz.; daarna vanaf het geheime vliegveld Borneo, waar de verliezen zo groot waren van de gezamenlijke squadrons, dat het totaal werd samengevoegd tot één squadron.

Daarna werd ik teruggestuurd naar Java om de opleiding ter hand te nemen van de verdere Militaire Luchtmacht op Kalidjati, Java.

98244. De Voorzitter: Wanneer was dat?

A. In Januari 1942. Ik ben maar een paar weken op Java geweest, toen ik het bevel ontving om met een aantal mensen van de luchtmacht uit te wijken naar Australië. Dit was een officieel bevel van Zijne Excellentie de legercommandant.

Wij zijn toen met de „Boissevain” vertrokken, het schip, dat ook het goud had van Nederlandsch-Indië (ik heb de kapitein verzocht 2 uur vroeger te vertrekken — dit was dus de enige afwijking van de order —, omdat de Japanners publiceerden, dat ze op het vertrek zouden bombarderen).

Wij zijn toen naar Australië gegaan, alwaar wij de opleiding ter hand hebben genomen, eerst op twee vliegvelden, nl. Mallala en Parafield bij Adelaide, waar wij ongeveer een maand hebben gezeten. Er bleken onvoldoende „spareparts” en benzine aanwezig te zijn om de verdere opleiding efficiënt ter hand te nemen, waarop wij vervolgens onder orders vertrokken zijn met de „Mariposa” — een troepen transportschip — van Melbourne naar San Francisco.

98245. De Voorzitter: In welke tijd speelde dit laatste zich af?

A. In April 1942 zijn wij naar de „States” vertrokken.

98246. De Voorzitter: Wie was de commandant van die opleidingsgroep?

A. Overste van Haselen. Deze was vooruitgezonden naar Australië en ik heb mij onder zijn bevelen moeten voegen.

98247. De heer Fens: Heeft u nog iets te maken gehad met die groep, waar de tegenwoordige kolonel Fiedeldy commandant van was?

A. Ja zeker, maar dat komt pas veel later ter sprake.

98248. De Voorzitter: Ik zou u nog nadere bijzonderheden willen vragen uit de begintijd, toen de beschieting bij Broome plaats vond. Zoals u weet, waren er Catalina's met vrouwen en kinderen van Java uit naar Australië gekomen, die daar op het water zijn blijven liggen. Op een gegeven moment kwamen de Japanners, die de zaak in brand hebben geschoten. Waarom heeft men die mensen zo lang in het vliegtuig laten zitten?

A. Het spijt me, Mijnheer de President, ik ben er niet bij geweest en heb er alleen maar enkele verhalen van gehoord — het zijn dus allemaal tweede- of derdehands verhalen —, reden waarom ik er niet verder op door wil gaan.

De Voorzitter: Dan zullen we maar verder gaan met het verhaal waar u aan bezig was.

A. Wij zijn 3 Mei 1942 in Amerika aangekomen. Daarna is de opleiding ter hand genomen bij het vliegveld Fort Leavenworth bij Kansas City. Dat was een beginopleiding van de verschillende vliegers en na ongeveer zeven maanden werden we overgeplaatst naar Jackson, Mississippi, waar de verdere operationele training plaats vond. De commandant daarvan was generaal van Oyen; de tweede man was kolonel Giebel.

Na de mensen getraind te hebben, zijn we in December 1943 met een volkomen nieuw squadron over de Pacific naar Australië teruggevlogen. Wij zijn toen in Brisbane aangekomen en vrijwel onmiddellijk in het Noorden ingezet. Indertijd heeft overste Fiedeldy — die nadat Java gevallen was commandant van het 18de squadron was — met de operation-commandant, de overste — toentertijd majoor Jesserun, doch die inmiddels overleden is —, het 18de squadron vliegende weten te houden. Er was toen geen aanvulling en ik moet zeggen, dat ik de grootste bewondering heb voor de mensen, die toentertijd nog zo lang in het „Noorden” hebben gezeten en gevochten en onze kleuren zo hoog hebben gehouden.

Zij hadden slechts oude vliegtuigen, onvoldoende supplies en het verwonderde me, dat het moreel nog zeer goed was, toen wij met frisse mensen en keurig materieel aankwamen om hen te versterken en af te lossen.

98249. De Voorzitter: Vond dat aflösen en versterken ongeveer in December plaats?

A. Dat heeft ongeveer in Januari/Februari 1943 plaats gehad.

98250. De Voorzitter: Met hoeveel vliegtuigen kwam u toen in Brisbane aan?

A. Ik kwam met 16 vliegtuigen over en direct daarna kwamen er grotere hoeveelheden aan. Wij hebben constant door verversing gekregen voor de oudere „crews”, die langzamerhand konden worden vervangen. Ook kregen zij een vervangingsperiode van ongeveer negen maanden in het gevecht, waarna zij naar het Zuiden werden gezonden voor een rustperiode voordat zij weer werden ingezet.

98251. De Voorzitter: U hebt dus wel regelmatig aanvoer gekregen?

A. Ja, omdat de opleiding in Jackson, Mississippi, werd voortgezet toen ik reeds was vertrokken. Overste Fiedeldy werd afgelost door overste Zomer en toen heb ik indertijd als operation-commandant de majoor Wittert van Hoogland vervangen.

Van Februari 1944 tot October 1944 ben ik in het Noorden in het gevecht geweest, dus eerst als operation-commandant. Later werd Zomer vervangen door overste te Roller. Daarna werd te Roller — die gaarne mee wilde gaan op enkele gevechtsoopdrachten (hoewel hij geen operationman was) — als „invalsbemannings” helaas met een toestel afgeschoten. Na dit treurige voorval werd ik commandant van het 18de squadron tot October 1944. Juist doordat wij nieuw materieel kregen en wij uitstekende mensen hadden — het waren meestal volontairs — was het moreel van het 18de squadron bijzonder hoog. Ik heb geen gevallen van moeilijkheden gehad.

98252. De **Voorzitter**: U sprak over het moreel. Het is verheugend te horen, dat het toen goed was, maar ik meen te weten, dat er op een bepaald ogenblik moeilijkheden zijn geweest. Is dat vóór uw tijd geweest?

A. Ja, dat is vóór mijn tijd geweest. Er werd dikwijls over gepraat, dat het moreel **minder** was. Maar bij het 18de squadron is het moreel eigenlijk nooit zover gedaald, dat het „slecht” genoemd kan worden. In mijn tijd hadden wij nieuwe toestellen en nieuwe bemanningen

98253. De **Voorzitter**: Als ik het goed **begrijp**, was er een zekere ontevredenheid bij deze mensen, **die** — zoals u het zo juist reeds uiteenzette — op zeer bijzondere wijze hun plicht deden, maar die weinig **belangstelling** ondervond.

A. Ja, maar dat is niet van invloed geweest op hun **gevechtsopdrachten**. De mensen — om een kernachtig Hollands woord te gebruiken — „kankerden” nogal, maar er is geen goed Hollands soldaat of hij kankert. Het moreel was niet denderend in de tijd, toen ik in het hoge Noorden kwam, maar het was zeker behoorlijk genoeg om een gevechtsoopdracht uit te voeren. De mensen weigerden nooit. Wel moet ik zeggen, dat in het Zuiden — in Canberra —, waar men de **P.E.P.** had, **the Personnel and Equipment Pool**, het moreel toentertijd tamelijk slecht was. De mensen voelden de reactie, toen ze naar het „Zuiden” kwamen; ze wisten, dat de oorlog nog een tijd zou duren; ze wisten, dat ze weer naar het Noorden moesten; bovendien wisten ze niets van hun vrouwen en kinderen af en waren afgunstig op de mensen, die zogenaamd „gefeest” hadden in de **States**. Daar zijn inderdaad voorvallen van ernstige aard geweest.

98254. De **Voorzitter**: Had u voor u zelf ook de indruk, dat men zich te weinig van deze mensen aantrok?

A. Er was zeer weinig belangstelling voor **hem**. In die tijd zijn er weinig appreciërende gestes gemaakt door onze Regering, o.a. betreffende de **oorlogsdecoraties**. De mensen daar maakten **fantastische vluchten**. Het enige was, dat zo nu en dan eens een **vliegerskruis** werd uitgereikt, hetgeen helaas later een soort routinewoord is geworden. Toentertijd werd dit echter als zeer hoog beschouwd. Het niveau van de decoraties indertijd daarginds stond op **een** ander niveau dan b.v. in Engeland, waar men dichterbij de bron zat. De toenmalige legercommandant heeft **alles** zeer kalm gehouden, waarvoor hij inderdaad zijn redenen zal hebben gehad en men daarvoor zijn beleid niet becristiseerde, doch **de** mensen zelf zagen, dat er toen weinig appreciatie was voor het werk, waar zij hun levens voor ingezet hadden. Dit is na de oorlog evenwel geheel in orde gekomen.

98255. De **Voorzitter**: Waren er in die tijd autoriteiten: die er zich mee hadden kunnen bemoeien? Ik denk b.v. aan het hoofdkwartier van de marine, het leger en de **B.S.O.** Hoe zag u de organisatie van toen?

A. Wij **stonden** als Hollandse eenheid — wat de administratieve richtlijnen betrof — onder de leiding van ons hoofdkwartier in Melbourne en gedeeltelijk ook in Brisbane. Wel kregen wij de operationele commando's van de Royal Australian Air Force, waar wij operationeel onder stonden en waar wij dus verantwoording aan schuldig waren. Deze kreeg zijn commando's van **MacArthur**, via Brisbane, en zo kwamen deze bij ons in **Darwin**. Wij stonden onder generaal **MacArthur** via de Royal Australian Air Force. Op deze wijze hebben wij onze opdrachten volvoerd zonder de operationele commando's rechtstreeks van de Nederlandse legerleiding te krijgen. **Administratief** waren wij echter onder de Hollandse autoriteiten. Daardoor was de situatie een beetje verward, omdat men niet precies wist wie voor de mensen zorgde. Wij werden soms geheel beschouwd als een eenheid onder de Australiërs.

Gedeeltelijk bestond onze unit uit Australiërs — onder mijn commando hadden wij ongeveer 650 man, waarvan ongeveer **220** Australiërs —, zodat het in die begintijd van verwarring en grote afstanden moeilijk direct te zien was voor de legerleiding in het Zuiden wat hun mensen aan het gevechtsfront in het **Noorden** deden. De rapporten gingen o.a. niet rechtstreeks naar Melbourne, maar via **Brisbane**.

De **Voorzitter**: Misschien wilt u nu uw verhaal vervolgen waar u zo juist werd onderbroken.

A. Ik ben gebleven bij het punt, dat het moreel in het squadron weer hoog was. Dit is zo gebleven, aangezien wij toen **modern** materieel **hadden** en de successen daar ook toe bijdroegen. Ik heb hier een opzet, die ik u hierbij overhandig, doch gaarne van u zou terug-

ontvangen. Wij hadden b.v. ongeveer 70 schepen vernietigd, voerden een aantal succesvolle bommenacties uit, enz. De afwisseling van de „crews” gebeurde regelmatig, zij kregen regelmatig verlof, de voedselvoorziening was stukken beter **geworden**, want wij mochten soms vliegtuigen zenden naar Nieuw-Guinea om voedsel — o.a. rijst — en van tijd tot tijd naar Broome om eieren te halen; ook aan de Welfare, de geestelijke verzorging en **entertainment** van de mensen werd voldoende gedaan, zodat ik kan zeggen, dat in die tijd de verzorging **bijzonder** goed was; ook de steun van de legerleiding in het Zuiden, in Melbourne, was goed. Beter dan dat heb ik niet voor mijn mensen kunnen wensen.

In **October** 1944 ben ik naar Canberra overgeplaatst als commanderend officier van de eenheden, die er waren gesticht voor nieuw te vormen crews, voor **gevechtssquadrans**, voor jagers en ook voor de transportsquadrans. Wij **hadden** een heel opleidingssysteem en verder een soort van reserve-crew-training in het Zuiden, waar ik drie/kwart jaar ben geweest. Hierna heb ik de luchtmacht als **zodanig** tijdelijk vaarwel moeten zeggen en ben op gezag van de **heer** van **Mook** naar Java gegaan.

98256. De **Voorzitter**: Ik zou gaarne het een en ander van u willen vernemen over de organisatie van het geheel en de prestaties van de mensen, **welke** verricht zijn. Voorts zou ik gaarne van u vernemen hoe u de materiële en personele positie beoordeelde en of u van oordeel bent, dat al het mogelijke ter beschikking is gesteld, niet alleen wat nodig was, maar wat ter beschikking gesteld **kön** worden.

A. Ik geloof wel, dat hetgeen ter beschikking gesteld **kön** worden voor de gevechtseenheden een succes heeft gehad voor de volle 100 pct. Ik heb slechts twee gevallen van lafheid van mensen meegemaakt, waarvan **één** zich volkomen **gerehabiliteerd** heeft en de tweede medisch werd afgekeurd.

Wat het materieel betreft, heb ik geen reden tot klagen gehad. Wat **er** aan **modern** materieel overkwam, ontvingen wij ook en wij hebben nooit last gehad van gebrek aan supplies, aan bommen, munitie, voedsel voor de mensen, enz. De gevechtswaarde van de mensen, die wij hebben kunnen inzetten, was 100 pct.

98257. De **Voorzitter**: U sprak zo juist van het 18de squadron; is dat alles voortgegaan onder de naam van het 18de squadron?

A. Inderdaad. Toen de mensen indertijd van Indië waren uitgeweken — uitgestuurd, kan ik zeggen, want deze mensen hebben op bevel Indië verlaten —, is het 18de squadron opgericht als het 18de van de Royal Australian Air Force. Deze naam is later verbonden gebleven als een erenaam en die hebben wij ook mogen behouden. Australië heeft geen 18de squadron meer. Het 18de squadron is dus mogen blijven bij de Nederlanders.

Verder hadden wij in Australië het 19de squadron, dat een transportsquadron was, en het 120ste squadron, dat een jagersquadron was. Bovendien was er aparte eenheid, de **P.E.P.** — the Personnel and Equipment Pool — in Canberra, waarvan ik zo juist sprak.

Wat zijn prestaties betreft: in het algemeen werden wij uitgezonden voor opdrachten „hoog- en laagbombardeement” naar Timor, Ambon, Kei-Tanimbar-eilanden, Ceram, Nieuw-Guinea, Arafura-zee en Banda-zee. De inlichtingen werden meestal verkregen van **observatievliegtuigen** of van fotovliegtuigen. Ongeveer 40 pct. van onze aanvallen waren gericht op schepen, waar wij „**hoogbombardeementen**” overheen hebben gelegd en „**laagbombardeementen**” (dikwijls de z.g. **masthead-attack** of de lage aanval, waar de bommen dus worden losgelaten op **masthoogte**). Daar zijn ongeveer 70 schepen mee vernietigd.

Wij hebben eigenlijk nooit iets „geclaimd” als persoonlijke prestatie. Dat was het moreel van het **squadron**; het was altijd het squadron op zich zelf. Daarom ben ik een beetje verlegen te zeggen, dat mij na afloop van de oorlog de Militaire Willemsorde wend toegekend. Dit schrijf ik toch toe aan de prestaties van ons allemaal te zamen.

98258. De **Voorzitter**: Van de zijde van de marine hebben wij allerlei verhalen gekregen over de verschillende prestaties, die zij hebben geleverd, en aangezien ik het voor de geschiedenis goed acht, dat wij ook de prestaties van onze luchtmacht vastleggen, is het om die reden, dat ik u zou willen verzoeken ons zo uitvoerig mogelijk mededelingen hieromtrent te vwtrekken.

A. Wij hebben in het 18de squadron niets meer dan onze plicht gedaan. Behalve het tot zinken brengen van schepen hebben wij enkele vijandelijke jagers omlaaggebracht. Voorts hebben wij een groot aantal verkenningsvluchten gehouden, o.a. voor maritieme [doelinden], zoals het verplaatsen van schepen. Ook de grote vluchten over Java

heen, vlak vóór de val van Java — dit was om de kampen toentertijd een morele lift te geven — zijn vanaf het 18de squadron gehouden. Majoor *den Breems* werd toen uitgezocht om er naar toe te gaan.

Verder zijn er veel bombardementen gedaan op Koepang, Dilly en legio andere plaatsen.

Er zijn volledige „Intelligence Reports” van het 18de squadron, welke gezonden zijn naar de Intelligence Service van de Royal Australian Air Force in Brisbane, waar alle gegevens bekend zijn met foto's, enz. Daar ligt het hele archief. De marine en luchtmacht hebben er ook naar geïnformeerd en ik heb ook de Marine Historische Dienst ingelicht, dat de gegevens daar te verkrijgen zijn. Naar mijn mening zou het voor Holland zeer belangrijk zijn, indien de archieven hier naar toe gebracht zouden kunnen worden, aangezien van haast elke aanval foto's zijn gemaakt, met de resultaten van elk bombardement, het aantal vliegtuigen, de mensen die er aan deelnamen enz.

98259. De Voorzitter: Bent u van mening, dat men het ons ter beschikking zal stellen?

A. Het zal mij vreemd voorkomen, indien dit niet het geval zou zijn. Er is een marine-attaché in Australië; mogelijk dat deze zijn medewerking hiertoe zou willen verlenen.

98260. De heer Fens: De heer *Asjes* sprak over bombardementen en verkenningsvluchten; welk type vliegtuigen gebruikte men hiervoor?

A. Het vliegtuigtype B 25, met zes man bemanning, inclusief de staartschutter. De B 25 was een lange-afstandsverkenner en aanvalsbommenwerper. Wij konden dus met dit vliegtuig ook lange afstanden afleggen, hetgeen wij ook gedaan hebben om b.v. de oude K.P.M.-„shipping-lanes” na te gaan. Wij hebben daarmede schepen aangevallen — dus voor „laagbombardement” — en wij hebben ook „hoogbombardementen” uitgevoerd met grote formaties.

Aangezien wij vrij ver gevorderd waren met de verschillende aanvalsmethoden met de B 25 werden er nogal eens Australische eenheden — ook B 25-squadrons en andere eenheden, zoals Beaufighters (jagers) — onder ons commando gesteld. Zij vlogen dan met ons mee. Wij hebben een zeer grote coöperatie van de Australiërs gekregen. Ik zou veel verhalen over alle mogelijk aanvallen kunnen vertellen; wij hadden o.a. een opdracht, dat wij in de haven van Dilly schepen moesten aanvallen op masthoogte; dit heb ik positief afgeraden, aangezien dit het opofferen van mannen zou zijn, wat absoluut niet noodzakelijk was, daar wij van mening waren, dat wij deze opdracht beter op een andere methode konden uitvoeren.

Wij kregen toen toestemming voor „hoogbombardement”. Dit „hoogbombardement” werd dus uitgevoerd; de schepen werden vernield, zonder verlies van een bemanning. Toen hebben zij waarschijnlijk meer vertrouwen in ons gekregen, hebben alles aan ons overgelaten en gevraagd: „Zoudt u alstublieft dat en dat willen onderzoeken” of „Zoudt u dat en dat willen doen”.

Wij gingen op de feiten af en probeerden met succes te vechten met inzet van zo min mogelijk mensen. Dit is dus een klein voorbeeld, dat ik hier even verteld heb. Het aanzien van de Nederlanders stond daarginds op internationale basis zeer hoog.

Er is voorts nog iets, dat ik u wilde tonen, nl. een rapport — dit bevond zich toevallig in mijn archief in Holland — hetwelk ik op 17 Mei 1945 heb samengesteld. Dit zou u misschien van dienst kunnen zijn.

De oorlog in Europa was reeds afgelopen, doch de strijd tegen Japan was nog in volle gang.

Dit rapport heb ik onder „zeer geheim” doorgezonden aan de legercommandant, de chef van de generale staf en andere Nederlandse militaire autoriteiten in Australië.

98261. De Voorzitter: Misschien wilt u ons het een en ander uit het rapport vertellen?

A. Ik zou het rapport hier kunnen achterlaten, indien u dit wenst, doch zou het na gebruik gaarne van u terugontvangen.

De Voorzitter: U krijgt het uiteraard terug, maar wij zullen er echter wel iets uit openbaar moeten maken.

A. Er staan achterin namen en gegevens betreffende de mensen; dit zou ik niet gaarne openbaar willen maken.

98262. De Voorzitter: Dat begrijp ik, maar de inleiding zou b.v. wel openbaar gemaakt kunnen worden en voorts zoudt u ons in het kader van dit verhoor wellicht nog iets van het rapport kunnen mededelen. Het zou kunnen zijn, dat naar aanleiding daarvan bij ons

nog vragen zouden rijzen, die een gedachtenwisseling ten gevolge kunnen hebben. Ik zou u willen verzoeken dit rapport aan ons over te leggen en ons uit het begin een klein overzicht te geven.

A. Ik zou u de eerste bladzijde kunnen voorlezen, die als inleiding dient:

„Ondergeteekende heeft met toestemming van den Legercommandant het bijgaand Rapport samengesteld, waarin getracht is de momenteele toestand bij de M.L. duidelijk uiteen te zetten.

Het Rapport heeft niet de pretentie om een bepaalde richtlijn aan te geven, want de samensteller heeft niet het recht om zich bezig te houden met de politiek, die door de Legerleiding wordt gevolgd. Hij heeft slechts gemeend om den huidige toestand onder het kritische oog van de Legerleiding te moeten brengen. Vandaar, dat slechts mogelijkheden naar voren zijn gebracht en geen bepaalde richtlijn ter oplossing van het vraagstuk of er betreffende de M.L. op den ingeslagen weg verandering moet worden aangebracht.

Mocht er besloten worden om — gezien bepaalde strategische, politieke of economische omstandigheden — toch in de reeds gevolgde richting door te gaan, dan heeft de samensteller met zijn Rapport bereikt, dat de Legerleiding dit besluit zal nemen na volledig kennis te hebben genomen van de bestaande feiten.”.

Ik heb toentertijd voorgesteld om — waar wij het 18de, 19de, het 120ste squadron hadden, waarvan de bemanningen overall ingezet werden, terwijl er toen vrijwel geen reserves meer waren (de mensen van het zuiden gingen naar het noorden; steeds werden bemanningen afgeschoten; het aantal werd kleiner en kleiner; de mensen moesten meer frequent naar het noorden gaan) — de squadrons samen te voegen tot één squadron om in de lucht te blijven. Wij moesten natuurlijk onze vlag in de lucht hoog houden, maar niet verdelen over zoveel verschillende krachten. Voorts heb ik voorgesteld tijdelijk het 18de squadron op te heffen en zich uitsluitend te concentreren op jagersquadrons.

98263. De heer Fens: Was dit in 1945?

A. Ja, na de vrede van Europa dus, maar toen gingen wij nog door tegen Japan. In het rapport heb ik voorts gezegd: „Indië komt binnenkort vrij — dit alles ligt natuurlijk niet op mijn terrein om voor te brengen —, maar omdat ik hier meen met het een en ander op de hoogte te zijn en de mensen ken. er zijn ingenieurs, doktoren en ook wetenschappelijke mensen bij, die nu vliegers zijn, waarom moeten die mensen op het oogmerk zoo maar worden ingezet met de kans om opgeofferd te worden. Het is natuurlijk voor een nationaal doel en het is belangrijk, dat deze mensen hun plicht doen, maar wij moeten nu vooruit denken, naar Indië. Moeten wij dat niet opbouwen? Deze mensen kunnen misschien beter gebruikt worden voor de naaste toekomst. Mogelijk kunnen zij een korte training krijgen, niet in de luchtvaart, maar voor hun eigenlijke vak om Indië kernachtig de zaak ter hand te kunnen nemen.”.

Ik maakte mij hierover ongerust. Ik was toen vrij jong en het was mijn taak niet om het te doen, maar ik voelde het mijn plicht om dit onder de aandacht van de legerleiding te brengen.

Ik heb dit Rapport teruggekregen met een grote dankbetuiging en het bericht, dat hiervan met grote belangstelling is kennis genomen, doch dat toch voortgegaan werd op de ingeslagen weg.

98264. De heer Fens: Heeft u nog middelen aan de hand gedaan om voor nieuwe aanvulling te zorgen? Hoe had u zich voorgesteld om voor de ingenieurs en doktoren, die u in hun eigen vak wilde terugplaatsen, een aflossing te krijgen?

A. Het 18de squadron bestond uit vliegtuigen met elk 6 bemanningsleden, waar een groot grondpersoneel voor nodig was. Voor jagers heeft men maar één man nodig en weinig grondpersoneel. Mijn plan was nu om alles samen te voegen tot een groot jagerssquadron en daarbij dus de vele mensen, die benodigd waren voor bommenwerpers, uit te sparen, maar het aantal vliegtuigen, dat wij in de lucht hadden, desnoods te vergroten.

98265. De heer Fens: Kan men iemand, die uit een bommenwerperssquadron komt zo maar in een jagerssquadron plaatsen of is er nog een aparte opleiding voor nodig?

A. Er is nog een bepaalde training voor nodig, doch de principes enz. zijn vrijwel identiek.

98266. De Voorzitter: U sprak zo juist over de verliezen, die zo opliepen door de methode, welke werd gevolgd. Kunt u ons enige inzichten geven in de geleden verliezen?

A. Op het ogenblik heb ik deze gegevens niet bij mij, zodat het gevaarlijk is er over te spreken, maar wij hadden vooral in de tweede helft van mijn commando vrij grote verliezen geleden, omdat wij op bevel van *MacArthur* mensen moesten inzetten, o.a. tegen de *Langur*-strip bij de Kei-Tanimbar-eilanden, om deze buiten gevecht te houden. Daar hebben wij een paar crews bij verloren. Het volgende dient om u een voorbeeld te geven, dat wij zo voorzichtig mogelijk de bemanningen inzetten. Op één van deze bombardementen werd een marinetoestel afgeschoten. Wij waren er niet zeker van of de mensen nog in leven waren, want het toestel was horizontaal het water ingeschoten; ik ben er toen 's nachts met een volontairsgroep marinemensen op uitgegaan met extra-benzinetanks om te kijken of wij bepaalde signalen konden opvangen. Wij zijn om de eilanden heen gevlogen; dit was een vrij lange vlucht; er waren jagers — de basis lag er vlak achter —, doch deze konden ons niet vinden, omdat wij te laag zaten. Wij hebben helaas de vermiste bemanning niet gezien. In de stemming, waarin ik was, ben ik toen op verschillende hoogten over de diverse vliegvelden heengevlogen en heb series traces afgeschoten. Onmiddellijk reageerden de vliegvelden daarop. Alle kanonnen werden in werking gesteld, hun luchtafweer, enz. was in volle actie; de Japanners zelf zaten waarschijnlijk in de loopgraven om beschutting te zoeken, want zij wisten niet wat en hoeveel vliegtuigen er aankwamen.

Dat hebben wij met een paar vliegvelden gedaan, waar de reacties vrijwel overal dezelfde waren.

Op grond hiervan hebben wij het een paar nachten achter elkaar volgehouden om toestellen van het squadron vanuit allerlei richtingen op de vliegvelden te laten aanvliegen, elkaar aflossende — dan één vliegtuig, dan weer twee vliegtuigen, om het uur of om de twee uur; de mensen vlogen dan eens laag, dan weer hoog —, doch zij bleven natuurlijk zoveel mogelijk buiten het bereik van de kanonnen. Deze schoten maar door vanuit de vliegveldverdedigingen, ronddat wij daarbij één crew verloren, terwijl gedurende die tijd geen vliegtuigen landden of startten vanuit die velden.

Dit geeft u een klein beeld, dat wij inderdaad voorzichtig en efficiënt trachten om te springen met onze „crews“.

Maar sommige gevallen waren onvermijdelijk, b.v. in de vroege morgenuren trokken dikwijls de Beaufors van de Australiërs er op uit voor een screenflight en pikten met de radar op waar de eventuele vijandelijke schepen lagen. Hierna steeg onze attack-patrouille op om tegen zonsopgang aan te vallen. Van alles kon verwacht worden; men kon een roeiboort verwachten en men kon zelfs een destroyer of een kruiser verwachten. Met die aanvallen zijn er helaas wel crews verloren gegaan, maar dit was onvermijdelijk en de resultaten waren geweldig.

98267. De **Voorzitter**: Bent u met die aanvallen zelf meegegaan?

A. Ik ben praktisch met elke gevaarlijke opdracht meegegaan. Met verkenningsvluchten ben ik vrij weinig meegegaan, maar met haast alle aanvalsvluchten ben ik meegegaan. Ik heb daarbij ontzettend veel geluk gehad.

98268. De **Voorzitter**: Heeft u misschien aan dit onderdeel zelf nog iets toe te voegen? We hebben nu achtereenvolgens gehad de beschieting bij Broome, de kwestie van de luchtmacht, de organisatie, de opleiding en de prestaties er van. Mogelijk is er van uw kant nog iets toe te voegen?

A. Ja, nl. op één punt. Wij hadden in onze organisatie marine en leger bij elkaar. Ik had b.v. minstens één patrouille marinevliegers en bemanningen. Ik heb altijd getracht, deze volledig in hun eigen samenstelling te houden en er was altijd zo'n aardige, opbouwende competitie — welke het moreel geweldig vergrootte — en een zeer goede coöperatie. Zodoende hebben wij de marine altijd bij ons gehouden. Nogmaals, Mijnheer de President, ik moet zeggen, dat het moreel in die tijd — waarover ik kan oordelen — en later, toen ik in het „zuiden“ was, geweldig goed was. Er is hard gewerkt en met inzet van alle krachten gevochten — de mensen vochten idealistisch voor vrijheid van hun kinderen en tot bevrijding van hun families in Indië en voor een eeuwigdurende vrede. Er is geen sprake geweest van „feesten“. Ik wil hierbij nogmaals met nadruk zeggen, dat hetgeen ik hier vertel allerminst bedoeld is als een soort „boasting“, noch van mij zelf, noch van het squadron, want de mensen — inclusief ik zelf — hebben niet meer gedaan dan onze plicht.

98269. De **Voorzitter**: Ik zou nu willen overgaan op een ander punt, nl. de kwestie van de R.A.P.W.I. Ik zou het op prijs stellen, indien u ons een overzicht zoudt willen geven van de geschiedenis

van de R.A.P.W.I., hoe het begonnen is, wat de bedoeling was, welke de organisatie was, enz. In de loop van het gesprek zullen dan ongetwijfeld verschillende vragen naar voren komen.

A. Dit is nogal een wisselvallige periode voor mij geweest, Mijnheer de President. Ik zal trachten, hier zo goed mogelijk een overzicht van te geven — ik heb nl. mijn papieren niet bij de hand, want die zijn in Venezuela —, maar ik hoop, dat u het mij ten goede wilt houden, als ik weleens punten mocht vergeten of mij iets niet meer volledig weet te herinneren.

Het was begin September 1945, dat de heer *van Mook* mij het verzoek deed om met een aantal getransformeerde B 25's — die dus geschikt werden gemaakt voor het vervoer van passagiers — en Dakota's — dat zijn de D.C. 3's — te vliegen van Brisbane via Nieuw-Guinea, Balikpapan en Singapore naar Batavia.

98270. De **Voorzitter**: Wat was uw functie in September?

A. Ik was toen overste en werd van de luchtmacht vrijgemaakt om als vertegenwoordiger van de Nederlandsch-Indische Regering naar Indië te gaan, met het doel om alleen de civilian interneers en de P.O.W.'s in zo kort mogelijke tijd uit de kampen te halen. Wij zijn toen met een aantal mensen — o.a. doktoren, administratief personeel, enz. — naar Balikpapan gegaan. Daar hebben wij Indisch geld opgenomen en zijn vervolgens doorgevlogen naar Singapore. Hier ontving ik orders van de staf van *Mountbatten* en werd zodoende in contact gebracht met de R.A.P.W.I.-mensen. Wij kenden toentertijd nog geen R.A.P.W.I. — het was toen nog K.D.P. —, waar de heer *Blom* de grote organisator van was. Vervolgens zijn wij van Singapore — nadat wij een paar dagen hebben moeten wachten, totdat Batavia vrij was — naar Batavia gevlogen, waar wij op 17 September 1945 op Kemajoran landden. Wij hebben onmiddellijk contact gezocht met de lokale organisaties van Batavia, waar een van de grote mensen *van Karnebeek* was.

98271. De **Voorzitter**: Wat bedoelt u met de „locale organisaties“?

A. Locale organisaties zijn de mensen, die uit de kampen waren gekomen — nl. de leidende figuren zoals residenten, gouverneurs en andere belangrijke functionarissen, die zich nog fit genoeg voelden om leidende functies te bekleden. Zij zijn uit de kampen gegaan en hebben zich o.a. in Hotel Des Indes gevestigd, te Batavia, waar zich ook de heer *van Karnebeek* bevond, thans directeur van de „Standard“ alhier, wonende Tapijtweg no. 1. Deze is daar een groot man geweest en heeft zeer veel goeds gedaan voor de primaire organisatie.

Wij hebben natuurlijk getracht om met deze mensen in de pas te lopen en hebben veel van hen kunnen overnemen. Zij waren natuurlijk zeer verzwakt door alles, wat zij meegemaakt hadden, maar hebben bijzonder goed werk gedaan.

98272. De **Voorzitter**: Wat was de primaire taak?

A. De primaire taak was om direct een lijst op te stellen van de mensen, die nog in leven waren, te zien, hoe de levensomstandigheden waren, verzorging van de zieken, de gewonden, de voedselvoorzieningen van deze mensen, vervoer naar de grote plaatsen, huizen in te nemen en het zorgen voor betere accommodatie. Voorts de zorg voor de evacuatie — te zorgen dus, dat er schepen kwamen, het vervoer per trein moest geregeld worden —, o.a. van de binnengebieden, op te sporen waar de politieke gevangenen zich bevonden, enz. Het was een volkomen plein pouvoir, datgene te doen voor deze mensen wat wij dachten, dat goed zou zijn om hen in zo kort mogelijke tijd uit de gevangenkampen weg te halen.

98273. De **Voorzitter**: Ik zou u voor goed verstand van zaken nog willen vragen, wat precies het verschil was tussen K.D.P. en R.A.P.W.I. Men had aan de ene kant dus het K.D.P., waar de heer *Blom* aan het hoofd stond, en aan de andere kant de R.A.P.W.I., waarmee u in September 1945 voor de eerste maal in contact kwam. Hoe is het K.D.P. tot stand gebracht en hoe de R.A.P.W.I. en wanneer is dit geweest?

A. Het K.D.P. heeft reeds zijn voorbereiding gehad onder de heer *Blom* in Australië, waar zij een plan hadden beraamd, hoe de registratie en hoe de verzorging van deze gevangenen verder zou plaats vinden. Wij konden met het Nederlandse onderdeel moeilijk zeggen: „Wij hebben hier een K.D.P. en wij scheiden ons af van de Engelsen“. Toen ik in Singapore was, was er een vergeverde R.A.P.W.I.-organisatie van de Engelsen, welke volkomen uitgerust was. Zij hadden vele verbindingsofficieren, wij slechts een handjevol mensen.

98274. De **Voorzitter**: Als ik het goed begrijp, was de R.A.P.W.I. dus in Engelse handen met Engelsen in dienst.

A. Ja, deze mensen waren reeds in Ceylon opgeleid, hadden in Singapore reeds werk gedaan en waren hier en daar, o.a. in Bandoeng en Palembang gedropt om alvast voorbereidend werk te verrichten en radiogegevens terug te sturen van hetgeen er nodig was.

Wij kwamen dus in Singapore aan en met mij vloog mee Colonel *Dewer*, die later vervangen is door Colonel *Crook*. Deze mensen hadden een goede ervaring en hadden in deze zaken een speciale opleiding gevolgd. Met Colonel *Dewer* heb ik in het begin samengewerkt — hij als Engels vertegenwoordiger en ik als Nederlands vertegenwoordiger — en samen hebben wij de zaken besproken. Er is een goede coöperatie geweest; ik had twee vliegtuigen voor mij zelf ter beschikking, waarvan ik er één meestal zelf vloog en het andere vliegtuig door andere vliegers bestuurd werd, die overal in de Archipel werden uitgezonden. Wij zijn in Batavia begonnen en nebben het daarna uitgebreid tot Semarang. In Semarang heb ik de heer *Scholten* — vroeger administrateur van de B.P.M. van Balik Papan — verzocht om zich voor Midden-Java aan het hoofd te stellen.

98275. De **Voorzitter**: Gebeurde dit nog vóór de Engelsen met hun troepen kwamen?

A. Ja, dat was nog vóór de Engelsen met hun troepen kwamen; wij zaten helemaal alleen.

Voorts zijn wij in Soerabaia en Malang geweest, waar wij overal hetzelfde hebben gedaan, nl. contact gezocht met de besturen van de kampen, instructies gegeven over de wijze van registratie en aan de mensen gevraagd, wat ze aan voedsel nodig hadden. Wij hebben onmiddellijk gezorgd, dat in alle kampen — via de Japanners — voor een maand supplies aanwezig was. Wij moesten nl. de commando's doorgeven aan de Japanners, omdat wij verder niemand hadden; de Japanners waren georderd om te zorgen voor de veiligheid en de rust in het gebied en zij moesten ook onze orders uitvoeren. Dit heeft, naar ik meen, duizenden mensen het leven gered, want toen daarna de extremisten kwamen, hebben de mensen in de kampen daarop door kunnen leven.

98276. De **Voorzitter**: Hoe was in de periode, dat u er was, de samenwerking met de Indonesiërs?

A. Bijzonder goed. De mensen kwamen om hulp aan te bieden, om voedsel aan te geven en zelfs om hun trouw te betuigen. Van alle kanten kwam er hulp.

98277. De **Voorzitter**: Heeft u in die tijd niet gemerkt, dat er moeilijkheden waren?

A. In het begin niet. Pas later, toen de supplies binnengevoerd werden door de Rode Kruis-auto's; deze werden geroofd. Later zag ik deze auto's onder een Indonesische Rode Kruis-vlag rijden. Ook heb ik meegemaakt, dat er mensen van ons werden doodgeschoten. Wij hebben in Semarang meegemaakt, dat de extremisten op een gegeven moment een aanval deden op de Japanners. Dezen hebben toen een tegenaanval gepleegd en hebben de Boeloe-gevangenis — waar aan de ene kant de Nederlanders gevangen zaten en aan de andere kant de Japanners — ontzet. De Japanners waren vrijwel allemaal reeds door de extremisten doodgeschoten, de Nederlanders gelukkig nog niet. Dezen werden daarop bevrijd en de Japanners hebben uit wraak voor hun vermoorde landgenoten door Semarang heen een razzia gehouden. Ik ben er de dag daarop geweest. Dit gebeurde, ik meen, in October, toen de Engelsen net in Batavia waren. Toen dit bericht doorkwam, ben ik naar van *Mook* gegaan en heb gezegd: „de toestand is onhoudbaar in Semarang, de R.A.P.W.I. en de kampen hebben geen verdediging, er is een volkomen oorlog en onze mensen zijn aan willekeur overgeleverd”. Er waren nl. twee van onze mensen met een sportvliegtuig van de Japanners ontsnapt en mij dit feit komen vertellen.

De heer van *Mook* en ik zijn toen naar generaal *Menzer* gegaan. Hij heeft daarop een bataljon naar Semarang gezonden, dat daar zelfs de volgende morgen nog aankwam.

Er is toen een zeer verward gevecht geweest tussen de Engelsen, de Sikh's, de extremisten en de Japanners. De een schoot op de ander. De Japanners schoten op de Sikh's, want zij dachten, dat het een nieuwe extremistengroep was. Uiteindelijk was het een volkomen overwinning op de extremisten. Vlak daarop ben ik daar gekomen; de toestand was wanhopig, de mensen van de kampen omhelsden zelfs de Japanners, omdat dezen hen ontzet hadden! De mensen in de kampen hadden vreselijk geleden onder de beschieting van de extremisten.

98278. De **Voorzitter**: In dit verband wilde ik u nog een vraag stellen. Ik heb u zo juist met nadruk gevraagd, of de R.A.P.W.I.-organisatie een organisatie was van Engelsen. Nu is het zo, dat *Mountbatten* in September 1945 inlichtingen heeft gekregen van Java af. De terughoudendheid, welke *Mountbatten* zou hebben getoond, zou mede hieruit te verklaren zijn, dat hij van Java van de R.A.P.W.I. berichten had gekregen, dat op Java een zeer sterk nationalistisch leger aanwezig zou zijn. Is u daarvan iets bekend?

A. Dit was ons bekend en ook, dat het leger hoofdzakelijk bestond uit jongelui, die waren opgevoed en getraind door de Japanners. Maar of het leger bepaaldelijk nationalistisch was, zou ik niet direct willen onderschrijven. Wij noemden hen nog steeds extremisten. Er werden steeds aanvallen op de kampen gedaan, wij hebben vele convooien gehad, die ook aangevallen werden. Het werk was uiterst moeilijk, omdat men hier te maken had met ongeregelde troepen, zonder enig georganiseerd commando, en die dus los van alles stonden.

98279. De **Voorzitter**: Maar dit gebeurde toch niet in September 1945?

A. Neen, dit gebeurde later.

98280. De **Voorzitter**: Maar hij zou in September 1945 al die berichten van de R.A.P.W.I. hebben gekregen, vandaar zijn voorzichtigheid.

A. In het begin hebben wij weinig of niets van nationale acties, d.w.z. de extremisten, gemerkt. Het was er volkomen kalm.

98281. De **Voorzitter**: Zijn die berichten dan van Engelse zijde tot hem gekomen?

A. Ik heb, geloof ik, al die berichten onder ogen gehad. Zij wisten natuurlijk wel, dat er een leger bestond, maar dat het werkelijk optrad, trek ik in twijfel; voor zover ik mij kan herinneren, hebben wij in September 1945 geen aanvallen gehad op de kampen.

98282. De **Voorzitter**: Maar hij heeft dus wel van R.A.P.W.I.-kant de mededeling gekregen, dat het leger bestond?

A. Ja, waarschijnlijk heeft hij deze mededelingen gekregen van de eerste mensen, die „gedropt” waren.

Ik weet niet of u er prijs op stelt, maar ik heb nl. deze gehele geschiedenis in mijn bezit, met authentieke brieven en orders en gegevens over hetgeen er in die tijd gebeurde. Dit is samengesteld door mr. dr. J. *Schouten*, die indertijd administratief als adjudant aan mij was toegevoegd. Ik kon mij er in details nooit mee bemoeien, maar hij had hiervan vele afdrucken laten maken, welke ik toen aan de heer *Blom* heb aangeboden om het als aardigheid te laten verstrekken aan de verschillende leden, die goed werk hadden verricht voor de R.A.P.W.I. Dit heeft hij toen om diverse redenen niet gedaan. Ik heb er zelf nog een exemplaar van, doch dit bevindt zich in Venezuela.

98283. De **Voorzitter**: Zouden wij van Nederlandse kant niet kunnen trachten om alsnog dat rapport te krijgen en wanneer ons dit niet lukt, alsnog contact met u te zoeken?

A. Ik heb indertijd Prins *Bernhard* persoonlijk hierin gekend. Later, toen de heer *Blom* kwam om het eigenlijke bureau van registratie en verzorging van Overheidswege op te zetten, het K.D.P. dus, hebben wij ons, wat de R.A.P.W.I. betreft, meer teruggetrokken en overhandigd aan hem datgene, wat hij nu op officiële basis kon bewerkstelligen namens de Regering. Dit is pas op latere datum gebeurd; de datum is 13 December 1945, twee maanden na mijn komst dus. De periode, waarin ik verantwoordelijk was voor de R.A.P.W.I., heeft ongeveer twee maanden geduurd, in welke tijd wij ook contact hebben opgenomen met Ceylon, waar ik nog geweest ben, omdat gerapporteerd werd over de slechte toestanden in die kampen en de ontevredenheid van de vrouwen, die daar waren, speciaal vrouwen die geëvacueerd waren en op transport wachtten. Ik kon toen mededelen, dat de „Oranje” zou komen, die kort daarop is verschenen.

Ook hebben wij vluchten gemaakt naar Bangkok en Singapore. Voorts ben ik nog op gezag van de heer van *Mook* en de heer *Blom* teruggevoerd naar Australië om te trachten de schepen, welke daar geblokkeerd zaten door de communistische organisaties, uit Australië te krijgen. Toen de Regering zei: „wij zullen meewerken”, doch daarna bleek, dat zij volkomen afhankelijk was van de dokwerkers, zijn onze schepen — zoals u weet — uitgebroken en toch in Indië aangekomen.

De hele verstrekking van voedsel over deze kampen heen, dit alles was het werk behorende tot de R.A.P.W.I., later K.D.P. De verbandingen tussen de verschillende onderdelen werden later verbroken, er waren praktisch geen telefoons meer in functie, waarna de verbandingen met vliegtuigen zoveel mogelijk werden onderhouden. Ook kreeg ik meerdere vliegtuigen te mijner beschikking. De mensen werden per vliegtuig en met schepen van Batavia en Semarang uit naar Australië geëvacueerd. Later waren er echter weinig of geen schepen meer ter beschikking.

Toen de heer *Blom* met zijn organisatie het geheel had overgenomen, ben ik als Nederlands vertegenwoordiger geplaatst bij de staf van de Engelse generaal *Christison*.

98284. De Voorzitter: Wanneer heeft dit plaats gevonden?

A. Op 13 December 1945. Dat was speciaal te doen om o.a. te trachten of wij toch geen schepen uit Engelse handen konden krijgen, welke niet voor de evacuatie van hun eigen troepen werden gebruikt. In die tijd waren zij zeer geïnteresseerd om die schepen voor hun eigen troepen in te zetten. Wij hebben toen o.m. een paar vliegdek-schepen gekregen, waarmee de mensen uit Soerabaia en Semarang werden geëvacueerd.

Ik heb een paar brieven — ik weet niet of deze voor u van belang zijn — betreffende mijn instructie voor Indië, welke door de heer *van Mook* ondertekend zijn.

98285. De Voorzitter: Betreft het uw instructie als Regerings-vertegenwoordiger?

A. Ja. Ik ontving eerst instructies van de heer *Blom*, namens het K.D.P. Deze bleken (helaas, op sommige punten) praktisch onuitvoerbaar te zijn, omdat de R.A.P.W.I. reeds georganiseerd was en de toestand anders was dan men zich deze in Australië had voorgesteld.

Ik wachtte dus totdat de Regering officieel in Indië was; voordien hebben wij ons aangesloten bij de R.A.P.W.I. Zodra de heer *van Mook* in Indië was, kreeg ik steeds instructies van hem en ook de Engelsen.

98286. De Voorzitter: Het is misschien wel van belang, indien u ons het een en ander over deze instructies zoudt willen mededelen.

A. Ik kan het u wel voorlezen, Mijnheer de President!

„De Kolonel Ir. D. L. *Asjes* is door mij aangewezen als Regeringsgevolmachtigde in zijn functie als Hoofd Nederlandsche R.A.P.W.I. op Java.

Zijn taak houdt onder meer in de zorg voor alle ex-krijgsgevangenen en ex-geïnterneerden, en waar nodig, de burgerbevolking op het eiland, t.w. het verstrekken van betere voeding, de organisatie, in samenwerking met den D.V.G. en het Roode Kruis van de medische verzorging, de verbetering van accommodatie, het doen van voorstellen betreffende de bescherming en veiligheid, zoomede het vervoer in verband met rehabilitatie, evacuatie en hereeniging van gezinnen. Hiertoe wordt tijdelijk ter beschikking van de R.A.P.W.I. gesteld het daarvoor beschikbare personeel van den D.V.G., terwijl de plaatselijke afdelingen van het Nederlandsch-Indische Roode Kruis haar taak met betrekking tot ex-krijgsgevangenen en geïnterneerden voorloopig in R.A.P.W.I.-verband zullen uitoefenen.

Het Centrale Inlichtingenbureau van het Nederlandsch-Indische Roode Kruis en het in voorbereiding zijnde postkantoor te Batavia zullen mede voorloopig ter beschikking van de R.A.P.W.I.-organisatie staan.

Het Hoofd is gerechtigd tot het voeren van besprekingen met het Geallieerde Hoofdkwartier, de Japansche autoriteiten en met zoodanige Indonesische leiders of ambtenaren, als voor de goede uitoefening van zijn taak nodig zijn.

Zoolang de Directeur van Justitie niet te Batavia is gevestigd, is hij rechtstreeks aan mij verantwoordelijk.”

Dit was dus de instructie, door de heer *van Mook* aan mij gegeven. Ik was dus eerst Hoofd Nederlandse R.A.P.W.I., later hebben de Engelsen hun vertegenwoordiger weggenomen en werd ik vertegenwoordiger voor R.A.P.W.I. onder direct Engels verband. Ik was toen dus de enige vertegenwoordiger. Een gelijke verklaring heb ik gekregen in het Engels van generaal *Hawthorn*, de eerste generaal, die toen in Batavia landde. Dit is dus eigenlijk een kopie van de brief van de heer *van Mook*:

„Colonel Ir. D. L. *Asjes* has been awarded full authority in his office as Head of the R.A.P.W.I. H.Q. Control Staff of Java.

His duties comprise besides others the care of all ex-P.O.W.'s and ex-internees and — when necessary — the civilian population of the island, viz. the supplying of better food, the organization and the transportation in connection with rehabilitation, evacuation and reunion of families.

The Head of R.A.P.W.I. H.Q. Control Staff is authorised to hold conferences with the Allied Headquarters; the Japanese authorities and with those Indonesian leaders or officials, as will be necessary for the correct fulfilment of his office.

He is as Head of R.A.P.W.I. H.Q. Control Staff directly responsible to me.”

Daarna heb ik een brief ontvangen dd. 15 December 1945, ondertekend door de heer *Blom*, van de volgende inhoud:

1. „Met ingang van den 13en December 1945 wordt U eervol ontheven van de leiding over de „COMBINED RAPWI CONTROL STAFF” JAVA en wordt U aangewezen als de Nederlandsche Vertegenwoordiger in den Staf van AFNEI HQ in de afdeling „RAPWI COORDINATING BRANCH.”

2. Deze Staf is door den G.O.C.-in-C. verantwoordelijk gesteld voor alles wat betrekking heeft op „RAPWI en DISPLACED PERSONS”, met uitzondering van „POLICY”.

3. Deze „POLICY” zal worden bepaald door den G.O.C.-in-C (D.A.Q.M.G.) voor zooveel nodig in overleg met de Ned Indische Regeering (HKDP). U bent ervoor verantwoordelijk, dat geen bevelen — die indruischen tegen de politiek van de Indische Regeering — aan de RAPWI HQ's uitgaan, voordat het Ned. Ind. Gouvernement (HKDP) in de gelegenheid is gesteld van zijn oordeel blijk te geven.

4. Voor wat niet-militaire aangelegenheden betreft, zal het Ned. Ind. Gouvernement (HKDP) directe orders geven aan HQ RAPWI JAVA en SUMATRA. U dient het HKDP van alle hoofdlijnen volledig op de hoogte te houden, zoodat deze orders parallel kunnen loopen met de door de G.O.C.-in C gegeven bevelen.

5. Als Nederlandsche Vertegenwoordiger in bovengenoemden Staf bent U gerechtigd tot het voeren van besprekingen met vertegenwoordigers van de andere Departementen bij AFNEI HQ voorzover dit RAPWI aangelegenheden betreft.”

In zodanige functie ben ik ook in het begin bij de heer *Soekarno* geweest, met wie ik diverse besprekingen heb gevoerd, voornamelijk betreffende de voedselverstrekking, het openen van de pasars en de evacuatie van de mensen van de binnengelegen kampen naar de havenplaatsen. Hij is mij zeer ter wille geweest met de voedselvoorziening, ook met de betrekkelijke veiligheid van de kampen.

Later deelde hij mede, dat hij niet de macht had om mensen uit de kampen te evacueren naar Batavia of naar Bandoeng. Ik heb toen in een brief, die zich bij de rapporten bevindt, welke ik aan de heer *Blom* heb gegeven, de vraag gesteld wie hier eigenlijk de macht in handen had. Wij waren niet op politiek uit, noch op bewapening — wij waren ongewapend gekomen — wij trachtten hier de evacuatie verder te bewerkstelligen, maar *Soekarno* zag toen in, dat hij hierin eigenlijk faalde, en heeft ons daarna toegezegd, dat hij ook voor het vervoer zou zorg dragen. Dit is in het begin ook goed gegaan.

98287. De Voorzitter: Wanneer speelde dit zich af?

A. Dit speelde zich af in September en October, want toen hij in Batavia kwam heb ik onmiddellijk een vergadering met hem belegd. Hij heeft toen voor het vervoer zorg gedragen. Dit is in het begin vrij goed gegaan, doch later is het volkomen uit de hand gelopen door aanvallen van de extremisten op treinen, enz.; er zijn veel mensen bij omgekomen. Dit alles is echter pas in een later stadium gebeurd.

Wij hebben contact gehad met het Indonesische Rode Kruis, maar ik weigerde hiermede direct samen te werken, zolang zij daar de politieke vlag voerden boven het Rode Kruis. Het was een rood-witte vlag met het rode kruis daaraan verbonden. Ik heb gezegd, dat wij die soort Rode Kruis-vlag niet erkennen, aangezien het Rode Kruis internationaal was, en dat wij geen Rode Kruis kenden van Indië alleen. Indien zij zich wilden aansluiten, dan zouden wij heel gaarne van hun coöperatie gebruik maken. Dit is later doorgegaan: zij hebben de vlag weggehaald en hebben ons geholpen.

98288. De Voorzitter: Hoe is het daarna eigenlijk met de R.A.P.W.I. gegaan? Heeft u toen overal over Java kantoren gevestigd en agenten aangesteld als uw vertegenwoordigers?

A. Ik ben begonnen in Batavia een hoofdkantoor te vestigen op het Koningsplein — zo klein mogelijk — om alle beschikbare gebouwen open te houden voor „convalescent women”, voor zieken-

huizen, enz.; toen daar regelmaat in zat en ook de registratie, de medische verzorging en de voedselvoorziening liepen, ben ik naar Semarang gegaan, vervolgens naar Soerabaia en Malang. Overal heb ik locale comité's ingesteld of de bestaande op een bepaald voetstuk geholpen, ik heb zo snel mogelijk — door het geld op te nemen, dat ik kreeg van de Japanners (ik heb nl. diverse miljoenen, waar ik indertijd verantwoordelijk voor heb afgelegd in Indië, over de verschillende stations verdeeld) — getracht het moreel van de mensen te verhogen door koopkracht; op deze wijze zagen zij, dat zij weer in de maatschappij behoorden, dat zij weer iets konden kopen op de pasars.

De voedselvoorzieningen werden, zoals ik u reeds zei, met voorraden extra-supplies in de kampen verzorgd en onderwijl werden de mensen reeds geëvacueerd uit 'Semarang en — naar ik meen — uit Soerabaia en Batavia (Bandoeng) naar Colombo. Toen bekend werd dat daar — hetgeen ik u reeds eerder heb verteld — het moreel zo slecht was, ben ik daarheen gevlogen om het een en ander recht te zetten. Ook heb ik contact gehouden met Bangkok om zorg te dragen voor de evacuatie. Ook Singapore werd gecoördineerd.

De luchtmacht kwam toen terug met de B 25's en heeft enorm goed werk verricht om de mensen over te ferrieren met hun Dakota's en B 25's naar Australië. Wij hebben in Batavia ook schepen gehad, welke doorgingen naar Australië. De eerste „bunch” is zelfs weggegaan, zonder dat ik toestemming van de Australische Regering had, doch dat riskeerde ik maar. Zo is de hele zaak verlopen. Ik kan u zeggen, dat ik zoveel mogelijk alles — waar ik de kans had dit te doen — in één hand heb gehouden, doch in die tijd was het ondoenlijk om alles centraal te organiseren. Wij trachtten contact te houden met onze vertegenwoordigers, maar wisten, dat zij aangevallen werden, soms, dat zij een tekort hadden, waarop alles luchtgewijze werd gedropt, als het niet over de begane weg kon komen.

Ik heb evenwel van alle kanten hulp gehad. Er waren zelfs Gouverneurs en Residenten, die bij mij kwamen en vroegen of zij ons niet op de een of andere wijze konden helpen. Wanneer zij lichamelijk en geestelijk geschikt waren, werden zij voor bepaalde functies ingezet.

98289. De **Voorzitter**: Als ik het goed begrijp, heeft u in die beginperiode enorme macht gehad, want toen was u er praktisch alleen. Men liet u begaan, totdat er op een gegeven ogenblik ook Nederlandse autoriteiten arriveerden — o.a. de heer *van Mook* —, met wie u regelmatig moest samenwerken.

De heer **Fens**: Ik zou hierop gaarne een correctie willen aanbrengen. Mij is hier iets niet geheel duidelijk. De President zegt: „totdat de heer *van Mook* kwam”. Maar u had toch uw zending naar de R.A.P.W.I. toe van de heer *van Mook* ontvangen? Bevond de heer *van Mook* zich toen in Australië?

A. Ja, ik ben toen door de heer *van Mook* als Nederlands vertegenwoordiger naar Indië gezonden. Indertijd is de heer *van der Plas* ook in Indië geweest, doch deze had daar toen weinig vat en is naderhand vertrokken.

Daarna is de heer *van Mook* gekomen, waar ik regelmatig kwam om hem rapport uit te brengen, totdat hij zijn Regering kreeg. Daarna heb ik mij teruggetrokken, want het was mijn vak niet. Ik werd hier alleen maar ingezet.

98290. De **Voorzitter**: Ik zou u nog het volgende willen vragen; dit hangt nog samen met *Mountbatten*. De zaak was zo, dat toen de mensen op Java op een gegeven ogenblik hoorden — dit is ongeveer een week na de capitulatie van Japan geweest —, dat Japan had gecapituleerd, men uit de kampen is gelopen en de straat op gegaan. Er is toen een order van *Mountbatten* afgekomen om weer in de kampen te gaan. Weet u ook nog hoe zich dit alles heeft afgespeeld en hoe *Mountbatten* tot deze beslissing is gekomen? Zijn er van Nederlandse kant adviezen gekomen of heeft hij dat op eigen gelegenheid gedaan?

A. Neen, vóór wij binnenkwamen, was reeds bekend — uit berichten van de „dropparties”, dat vele mensen uit de kampen weg liepen. Het was hoogst gevaarlijk, aangezien de mensen totaal geen geld hadden om van rond te kunnen komen. De huizen waren allemaal bezet; er woonden of Japanners of Indonesiërs in. De mensen hadden geen wijze van bestaan en er was geen registratie. De Japanners konden nog alles doen. Er zijn toen ook nog politieke gevangenen gemaakt door de Japanners; ik ben er van overtuigd, dat er mensen zijn omgebracht in de periode vóórdat wij binnenkwamen. Wij hebben o.a. vanuit Batavia een heel onderzoek gehad betreffende de politieke gevangenen. Dit onderzoek is later overgedragen aan de Engelse generaal, die toen binnenkwam.

Het was indertijd dus uiterst gevaarlijk om uit de kampen te lopen; het was een volkomen chaotische toestand: de treinen reden onzeker, de mensen wisten niet waar zij naar toe moesten, zij probeerden elkaar te vinden. Wij hebben het daarom voor verstandig gehouden en aan de mensen gezegd: „blijf in kampen totdat wij weten wat er gaat gebeuren”. Deze maatregel was noodzakelijk om de plaatselijke toestand vanuit één punt te kunnen regelen.

98291. De **Voorzitter**: Men heeft toen met de moeilijkheid te kampen gehad — dit is nl. weleens naar voren gekomen tijdens een gedachtenwisseling over deze vraagstukken —, dat deze maatregel zo stringent werd toegepast, dat ook de vroegere Regeringspersonen in de kampen moesten blijven en zodoende niet in staat waren hun taak weer op te vatten. Men heeft ook weleens gezegd: dit heeft er mede toe geleid — er is in Indië lang een gezagsloze periode geweest —, dat hierdoor de nationalistische beweging vat heeft gekregen en zich heeft kunnen ontwikkelen. Zoudt u daarover uw mening kenbaar willen maken?

A. Daarvan zijn weinig voorvallen bekend. De mensen, die werkelijk lichamelijk en geestelijk hiertoe in staat waren, kwamen zich aanmelden. Dezen kwamen toch uit de kampen; zij vroegen toestemming om te komen praten met de Engelse generaal en later ook met de heer *van Mook*.

98292. De **Voorzitter**: Naar uw mening is de order dus van *Mountbatten* afgekomen en wel mede op Nederlandse raadgeving.

A. Dat wil ik niet direct zeggen. Wij hebben er ons niet in gemengd, maar wij hebben er ons ook niet tegen verzet, omdat de toestand indertijd chaotisch was. Maar ik geloof niet, dat het op Nederlands advies is gebeurd.

98793. De **Voorzitter**: Is naar uw mening de uitvoering van dat verbod zo stringent geweest, dat mensen, die er speciaal uit wilden komen — omdat zij b.v. van oordeel waren, dat zij iets nuttigs zouden kunnen verrichten, indien zij uit de kampen kwamen —, er niet uit hadden kunnen komen?

A. Zeker niet. Deze mensen hebben zich beslist of bij de locale mensen of bij het bestuur kunnen melden. Maar dikwijls was het onmogelijk om naar bepaalde plaatsen te gaan, aangezien deze in extremistische handen waren. Zij hadden mijns inziens onmogelijk iets kunnen uitvoeren; er was geen eigen troepenmacht, zelfs geen politie. Hun taak was in hoofdzaak om — indien zij nog fit waren en een goede geestkracht hadden — de ellende van de mensen in de kampen te helpen lenigen, hetgeen op dat moment inderdaad het meest vereist was.

98294. De **Voorzitter**: Nu *Mountbatten* toch genoemd wordt, zou ik nog even willen terugkomen op de kwestie van het nationalistische — als ik het zo noemen mag — leger.

Zijn hem in die tijd ook gegevens verstrekt over de sterkte er van?

A. Dat zou ik niet met zekerheid durven zeggen. Naar mijn mening was het heel moeilijk daarover gegevens te verkrijgen, aangezien er overal jongens rondliepen met rode vlaggen en rode hoofddoeken, „Merdeka” schreeuwden en een z.g. „gang” hadden.

98295. De **Voorzitter**: Maar het is dus eigenlijk wel zo, dat de Engelsen, die daar „gedropt” zijn van de R.A.P.W.I., degenen zijn geweest, die *Mountbatten* gegevens over dit leger hebben verstrekt?

A. Ja, dat neem ik aan, aangezien deze gegevens reeds bekend waren toen ik in Singapore landde. Dit feit staat ook in het tevoren genoemde rapport van *Schouten* vermeld. Ik heb, daarna aan de heer *Blom* geschreven, dat er parties in Semarang, in Bandoeng en Palembang waren gedropt. Wel is het een feit, dat er Engelsen waren, die zich hoofdzakelijk bezighielden — dat was hun opdracht — met de evacuatie van P.O.W.'s en civilian internees en daarbij middelen gebruikten, die in Nederlandse ogen wellicht minder gewenst waren. Zij zochten b.v. direct contact met de nationalistische bewegingen daarginds om te trachten de mensen uit de kampen te krijgen. Misschien juist, in hun omstandigheden, want wat hadden zij met de Nederlandse politiek te maken? Zij deden dit om zo gauw mogelijk klaar te zijn en maakten gebruik van wat er ter beschikking stond. Hun enige order was om deze mensen uit de kampen te krijgen en te zorgen, dat er rust was. Wij bemerkten later, dat zij op het gebied van de evacuatie soms gebruik maakten van middelen, waar wij niet mee accoord gingen, maar wij hadden toen weinig in te brengen. aangezien de heer *van Mook* met zijn Regering er ook nog niet was.

98296. De **Voorzitter**: Vond u het nogal een trieste situatie, toen u op Java kwam?

A. Zeer triest.

98297. De **Voorzitter**: Waren de rapporten, die de Nefis over deze situatie had, wel dusdanig, dat men achteraf kon zeggen: „men had de situatie wel goed bekeken”, of heeft alles eigenlijk een heel andere wending gekregen dan men voorzien had?

A. Mijn overtuiging was, dat alles een volkomen andere wending kreeg. Door de Nefis werd goed werk verricht, maar ik geloof, dat de maat van ellende te overstelpend was; wij hadden nl. nooit verwacht zoveel ellende te vinden: de ziekten in de kampen, de toestanden, waarin de mensen verkeerden, het moreel van de mensen, weinig werkrachten, gauw moe zijn, ondervoed zijn. Er waren slechts enkele kampen, die hun goed moreel hadden behouden.

98298. De **Voorzitter**: Kun; u ons inlichten omtrent de politieke situatie en de hele ontwikkeling, welke zich daar indertijd had voltrokken?

A. Mijn persoonlijke overtuiging is, dat men zich nooit voldoende rekenschap heeft gegeven van de toestand, zoals deze op Java was.

98299. De **Voorzitter**: Was u hiervan op de hoogte toen u er heen gezonden werd?

A. Ik wist wel, dat er moeilijkheden waren, maar ik wist niet, dat wij geaattaqueerd zouden worden door extremistische benden. Ik ben zelf verscheidene keren aangevallen in Batavia, o.a. op het Koningsplein, waar ik eigenhandig mensen heb moeten neerschieten uit zelfverdediging. Het waren soms hele troepen — plundersaars —, die aankwamen.

98300. De **Voorzitter**: Wie waren de hoofdmensen van de Nefis?

A. Generaal *Spoor*.

98301. De **Voorzitter**: Deze is er nu niet meer, maar welke mensen waren er zo direct om hem heen?

A. Ik had eigenlijk weinig met de Nefis te maken, Mijnheer de President! Wij kregen alleen maar sommige van hun rapporten door, maar of wij voldoende waren ingelicht omtrent de toestand in Indië, zoals deze in feite was, is zeker niet aan te nemen.

98302. De **Voorzitter**: Wat is naar uw mening tot de periode van 20 November 1945 — want tot die datum strekt zich ons onderzoek uit — zeer in het algemeen het resultaat geweest van de bemoeienissen van de R.A.P.W.I.?

A. Het resultaat is geweest, dat wij vele mensen uit Java hebben weggekregen; wij hebben mensen gevoed, gekleed en de geestelijke verzorging van deze mensen zo goed mogelijk gemaakt; ook hebben wij getracht families bij elkaar te brengen en aan zieke mensen de prae van evacuatie weten te geven. In het begin werden er voldoende schepen ter beschikking gesteld door het geallieerde commando en zijn vele mensen naar Australië en Nederland geëvacueerd. Er werd dag en nacht gewerkt en geen moment is onbenut gelaten.

Ik heb toen een brief van de heer *Blom* ontvangen dd. 10 April 1946, welke ik u hierbij overhandig — doch gaarne van u terug zou ontvangen —, van de volgende inhoud:

„Gaarne doe ik de toezending van den officieelen brief betreffende beëindiging van Uw detachering bij het Departement van Justitie vergezeld gaan van een woord van dank voor hetgeen U in Uw achtereenvolgende functies voor de R.A.P.W.I.

heeft gedaan, eerst als C.O. R.A.P.W.I. JAVA, later als Nederlandsch stafofficier op AFNEI HQ Rapwi coördinerend Branch.

In meer dan één opzicht heeft U zich daarbij zeer verdienstelijk gemaakt. In de eerste plaats zou ik in dit verband willen noemen de wijze waarop U in den aanvang vele en velerlei krachten bij het werk hebt aangetrokken en hen met enthousiasme heeft geleid. Uw groote persoonlijke werkracht en de wijze, waarop U welhaast dag en nacht Uw volle persoon inzette, zijn hen daarbij tot voorbeeld geweest. Voorts ligt er een groote verdienste in de wijze, waarop U de goede samenwerking en relaties met het geallieerde hoofdkwartier en de verschillende Britsche commandanten en hun staven heeft tot stand gebracht. Dit was van groote waarde, omdat deze aangename verhoudingen het resultaat van het werk ten zeerste zijn ten goede gekomen en het scheppen van die relaties niet ieders werk is. Ook vermeld ik gaarne, dat U steeds de van Regeeringswege naar voren gebrachte wenschen veelal met succes bij den opperbevelhebber heeft voorgebracht.

Het was te voorzien, dat de U opgedragen taak een ondankbare zou zijn. Dit werd nog versterkt door de belemmeringen, die de politieke situatie in den weg legde en het gebrek aan reliefgoederen. Mijn eindindruk is echter, dat — over het geheel genomen — de R.A.P.W.I. met inachtneming van het personeelsgebrek en de vorenvermelde omstandigheden zoo goed heeft gewerkt als bij de geringe voorbereiding mogelijk was.

Het is mij een behoefte U voor Uw belangrijke bijdrage daaraan mijn bijzonderen dank te betuigen.”.

Deze functie bij het hoofdkwartier van de Engelse commandant heb ik vervuld tot 15 April 1946. Daarna ben ik door generaal *Spoor* teruggehaald — ik mocht toen nog niet teruggaan in het burgerbedrijf — in de militaire organisatie voor de combinatie van de luchtmachten Holland en Indië. Ik weet niet of dit nog in het kader van het verhoor valt.

De **Voorzitter**: Neen, dit valt er reeds buiten, maar er is geen bezwaar tegen, indien u er een enkel woord over zoudt willen zeggen.

A. Mijn taak was dus op 15 April 1946 afgelopen, waarop ik door generaal *Spoor* weer terug ben geplaatst naar de luchtmacht voor de combinatie van de twee luchtmachten Holland en Indië. Wij hadden een nauwe coördinatie, dank zij de generaals *Spoor*, *Giebel* en *Aler*.

Voor deze opdracht ben ik gebleven tot December 1946, waarna ik weer naar de „Koninklijke Shell”-groep terug ben gegaan en in Januari 1947 naar Venezuela vertrokken.

98303. De **Voorzitter**: Heeft u in het kader van het verhoor nog iets op te merken, dat naar uw mening voor de commissie van belang zou kunnen zijn?

A. Ik heb nog een soort van overzicht van de perioden, welke misschien als leidraad kunnen dienen voor u, Mijnheer de President! Deze zou ik gaarne weer van u terugontvangen, indien mogelijk vóór 9 December a.s. Dan vertrek ik nl. weer naar Venezuela. Mocht u nog nadere gegevens wenschen, dan ben ik gaarne bereid deze te verstrekken.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit hierbij het verhoor.

D. L. ASJES.

KORTHALS, *voorzitter*.
FENS.
VAN LIER.
HUIGENS, *griffier*.

ZITTING VAN MAANDAG 22 FEBRUARI 1954

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Korthals, voorzitter, en de heren Fens en Posthumus, leden, alsmede de heer Huigens, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

Prof. mr. PIETER SJOERD GERBRANDY,
oud 68 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal,
oud-Minister-president.

Hij legt de eed af als getuige.

98304. De Voorzitter: U bent reeds vele malen voor de Enquête-commissie geweest, maar nog niet voor deze sub-commissie, die het militaire beleid 1940—1945 onderzoekt. In verband hiermede zou ik vanmiddag willen beginnen met even terug te gaan tot 1940 toen verscheidene troepen waren overgekomen naar Engeland. De Regering kwam toen spoedig voor de vraag te staan of men niet nog meer mensen in de strijd zou kunnen brengen tegen de overweldiger. Daarna kwam het probleem of dit alles zou geschieden volgens het stelsel van vrijwilligheid dan wel volgens het stelsel van dienstplicht, waarbij men uiteindelijk het stelsel van dienstplicht gekozen heeft.

De eerste vraag, die wij u zouden willen stellen, is deze: Welke motieven hebben daartoe geleid en konden naar uw mening de resultaten in het algemeen bevredigend dan wel onbevredigend worden genoemd? Men heeft aan de ene kant gezegd, dat, wanneer men onmiddellijk over was gegaan op het stelsel van vrijwilligheid — ik leg hier de nadruk op het woord onmiddellijk, waarmee ik wil zeggen dat er geen tijd verloren had mogen gaan — men betere resultaten zou hebben bereikt dan met het stelsel van dienstplicht, dat na zekere tijd pas werd ingevoerd, omdat de mensen in het begin nog de directe reactie vonden — boosheid zou ik haast zeggen — over de daad van de Duitsers, die deze mensen er wel toe zou hebben gebracht om zich onmiddellijk op te geven, terwijl enige maanden daarna de belangstelling weer aanzienlijk was verminderd.

A. Daar zou ik niet met zekerheid op kunnen antwoorden. Ik ben hier — zover als ik mij herinner — in het begin niet direct bij betrokken geweest, maar ik heb wel direct te maken gehad met de militaire voorbereiding van de bevrijding en van het tijdvak na de bevrijding, maar minder met de voorbereiding van het creëren van een strijdmacht. Ik heb nl. deze voorstelling: dat de heer *Dijxhoorn* in de Ministerraad of in een commissie een opstelling maakte van hetgeen aan mankracht in de vrije wereld gerecruteerd zou kunnen worden. Een van die besprekingen, die ik heb meegemaakt, was nogal fleurig. Er zou heel wat kunnen gebeuren. Maar de hoop is — ik zou niet met zekerheid kunnen zeggen of het langzamerhand is gebeurd of plotseling — veel minder geworden.

98305. De Voorzitter: Het uiteindelijke resultaat van de recrutering is — naar ik meen — niet erg groot geweest.

A. Neen, dit is inderdaad met erg groot geweest.

98306. De Voorzitter: U zult zich herinneren, dat men toen commissies heeft gehad, die o.a. naar Zuid-Afrika zijn uitgegaan en die in de U.S.A. en in Canada hebben geopereerd. Wij hebben de indruk gekregen, dat in Zuid-Afrika het succes vrij aardig is geweest, maar dat er in de U.S.A. en Canada wel een zwaar bezette commissie aan het werk is geweest, waarvan de resultaten echter bepaald niet navenant waren.

A. Naar mijn mening moet u daarbij met één punt rekening houden. In de Verenigde Staten van Amerika kwam men in een

land, waarin om zo te zeggen de oorlogssfeer toen zeker nog niet aanwezig was. Men kon dit uit verschillende symptomen wel opmaken. Ik zou hierbij een voorbeeld willen aanhalen: de pushing power — dat konden wij constateren, omdat we de Amerikanen daarvoor nodig hadden — voor het fabriceren van oorlogsmateriaal was in 1940 niet groot. In de Verenigde Staten — ik heb natuurlijk ook wel persoonlijke brieven gekregen — was de algemene ligging voor recruitering minder gunstig. Zuid-Afrika is mij ook nog tegengevallen, aangezien daar in bepaalde kringen heel sterk een pro-Duitse geest heerste. Er deden zich gevallen voor, dat de mensen eenvoudig alles deden om — toen later de dienstplicht in het leven geroepen was — daaraan te ontkomen.

98307. De Voorzitter: Dit is juist een van de redenen, waarom ik die tegenstelling heb gemaakt tussen de vrijwilligheid en de dienstplicht, aangezien ons werd medegedeeld door iemand, die toentertijd in Zuid-Afrika woonde: „Toen men de eerste dag hoorde, dat Nederland was overvallen, heerste er onder de Nederlanders een geweldig enthousiasme; wij hebben toen die mensen bij elkaar gehad. Wanneer wij ze op dat moment zouden hebben gevraagd om deel te nemen aan de strijd, zouden ze zeker bij grote aantallen zijn gekomen.“ Die zelfde getuige zei voorts: „Deze belangstelling is langzamerhand weer verflauwd. Men heeft van dat moment van enthousiasme, dat er aanvankelijk was, geen gebruik gemaakt.“ Toen men na enige tijd kwam met de dienstplicht, was de situatie zoals u zo juist beschrijft, dat de mensen er lang niet meer dat plezier in hadden om zich op te geven. Ze hadden zich toen veel meer gerealiseerd wat voor moeilijkheden het voor hen persoonlijk zou geven, waar dus de redenering op is gevolgd, dat, wanneer men onmiddellijk de vrijwilligheid zou hebben betracht, er waarschijnlijk meer uit de bus zou zijn gekomen.

A. Dat is zeker mogelijk, Mijnheer de Voorzitter, dat zou ik niet willen betwisten. Maar men moet niet vergeten, dat Zuid-Afrika op het nippertje mee in de oorlog is gekomen. Het scheelde maar een paar stemmen. Wanneer wij moesten recruteren, zouden wij uit de Nederlandse Zuid-Afrikans moeten recruteren en daar was juist het verzet tegen het meedoen aan de oorlog gelegen. Ik wil niet ontkennen, dat er ook in Zuid-Afrika spontaan groepen waren, die bereid waren te helpen, maar mijn algemene ervaring omtrent Zuid-Afrika is heel slecht. Ik zou dit nog met een voorbeeld willen adstrueren.

Op verzoek van *Churchill* heb ik redevoeringen gehouden, ik heb voor de radio gesproken naar Zuid-Afrika en door mijn herinnering aan de boerenoorlog — ik heb *Kruger*, *Botha*, de la Rey en de *Wet* indertijd de hand mogen drukken — had ik een soort van kinderlijke overtuiging, dat men, indien men de mensen duidelijk wees op het ontzettende gevaar van het Duitse nationaal-socialisme, de Duitse agressie, hen dan mee zou krijgen. Maar, Mijnheer de President, mij werden de reacties toegestuurd uit de Zuid-Afrikaanse pers, welke meer dan verschrikkelijk waren. Ik heb nu nog kort geleden een mededeling gekregen, dat wij in Londen niet bepaald geliefd waren.

98308. De Voorzitter: Zo zou u dus op dit ogenblik zelfs nog niet durven zeggen, dat naar uw mening het stelsel van vrijwilligheid beter zou hebben gewerkt.

A. Neen. Ik wil niet ontkennen, dat er wel enthousiasme geweest is en dat het best mogelijk is, dat men het psychologisch ogenblik voor die groep heeft laten voorbijgaan, maar mijn ervaring met Zuid-Afrika is bijzonder slecht. Dat men intussen met de beperkte middelen van communicatie en van personen gedaan heeft wat mogelijk was, staat voor mij vast.

98309. De Voorzitter: Ik meen ook te begrijpen uit hetgeen u zo juist gezegd hebt, dat u met de kwestie der recrutering niet rechtstreeks te maken hebt gehad. U zult hiermee waarschijnlijk alleen te maken hebben gehad in de Ministerraad.

A. Ja, in de Ministerraad en in besprekingen en petit comité, waar Minister *Dijxhoorn* zijn plannen ontvouwde. Ik wil nog opmerken,

dat wij in het algemeen en de Minister, belast met de recruterij, niet ineens over een apparaat beschikken, dat voor de uitvoering der plannen kon benut worden.

98310. De Voorzitter: Ik kom nu tot het volgende punt; het betreft de strijdkrachten in het Verre Oosten. Naar mijn mening was u hierbij rechtstreeks betrokken.

Toen in 1942 de strijd in Indië slecht verliep, is een aantal oorlogsschepen nog in de gelegenheid geweest om weg te komen. Er is toen een deel naar Australië gegaan en een deel naar Ceylon, schepen zowel als groepen manschappen. Zoals u bekend is, heeft de heer *Helfrich* toen zijn hoofdkwartier opgeslagen op Ceylon. Hij had toen de titel van B.S.O. (Bevelhebber Strijdkrachten Oosten). Dan was er verder nog iemand, die in Australië zat, de O.B.S.O. Voorts was er in Australië een marinecommandant Australië, een Nederlandse autoriteit, en verder een legercommandant Australië, eveneens een Nederlandse autoriteit. Was dit geheel nu niet wat hoog opgetuigd en aan de andere kant ook wat inefficiënt? De berichten, die wij hieromtrent van de getuigen hebben gekregen, wijzen er eigenlijk wel op, dat de B.S.O. en de O.B.S.O. niet zo heel veel contact hadden met onze eigen mensen. Omdat het operationele bevel nu eenmaal in handen lag van de geallieerde bevelhebbers. Admiraal *Helfrich* bevond zich op Ceylon, bovendien bevonden zich ook mensen van ons in Australië, doch de commandanten van de schepen hadden eigenlijk weinig met deze personen te maken. Er kwam nog bij, dat Ceylon nogal een heel eind verwijderd ligt van Australië. De vraag deed zich dus voor, of dit alles niet wat meer geconcentreerd en eenvoudiger opgezet had moeten zijn. Had men een figuur als admiraal *Helfrich* in de oorlog niet op een andere wijze kunnen gebruiken dan juist in die functie, welke hij op Ceylon bekleedde? Het is begrijpelijk, dat deze situatie aanvankelijk zo ontstaan is, doordat de schepen na de strijd in Indonesië twee kanten zijn uitgegaan. Is er echter aanleiding geweest om in de loop van de daarop komende jaren daarin wijzigingen te brengen?

A. U vraagt mij dus eigenlijk een waarderingsoordeel over een tactiek, die gevolgd is. Wij beschouwden het toentertijd als een zeer natuurlijke zaak, dat in Colombo, waar zich ook een kwartier van de Engelsen bevond, onze B.S.O. moest zijn. Ik geef toe, dat het aantal schepen, dat wij over hadden, minimaal was. Wanneer men het dus uit een oogpunt van vlootcommando beschouwt, was „die jas veel te groot“. Er moet hierbij niet uit het oog verloren worden, dat het hierbij ging om de invloed, die een man als *Helfrich* kon uitoefenen; hij was bij de Amerikanen niet bepaald in de pas; maar hij had in Engeland de naam van te zijn de man, die het er zo goed mogelijk had afgebracht. Hij was persoonlijk door de Koning geridderd. Het feit, dat de heer *Furstner* op het standpunt stond: „ik moet hem daar als voelhoren hebben“, heb ik nooit abnormaal gevonden en dat hij daar in Colombo op de goede plaats zat, is eigenlijk ook mijn overtuiging.

98311. De Voorzitter: Naar mijn mening bent u er dus niet bepaald vóór geweest om alles in Australië te concentreren.

A. Deze vraag zou ik niet met „ja“ of „neen“ durven beantwoorden, Mijnheer de President! Ik zou dit punt gaarne met mijn vroegere secretaris (vgl. de brief, toegevoegd aan het verhoor), met wie ik deze zaken door en door besproken heb, nog eens willen bespreken. Wij hebben de positie van *Helfrich* en de moeilijkheid, dat we zo weinig konden doen, meer dan eens besproken.

98312. De Voorzitter: Dat is ons gebleken. Bovendien is ons gebleken, dat bij de heren zelf — o.a. bij de heer *Helfrich* zelf — de idee geleefd heeft: „zitten wij hier op Ceylon wel goed?“. Bij de marine-autoriteiten is telkenmale de gedachte geweest: „zou het niet beter geweest zijn als we in Australië zouden zitten?“. Men is echter niet uit die discussie gekomen; aan de ene kant is men op Ceylon gebleven en aan de andere kant in Australië. Men heeft niet de concentratie tot stand gebracht.

A. De heer *Helfrich* is bij ons geweest om de hele positie van het Oosten te bespreken. Indien hij zeer definitief op het standpunt gestaan had: „ik zit veel beter in Australië“, dan was dat acuut gezegd en had dit een punt van bespreking uitgemaakt. Dit is — voor zover ik mij herinner — niet gebeurd, doch ik zou het de heer *Helfrich* nog eens kunnen vragen.

98313. De Voorzitter: In verband hiermede zou ik eveneens het volgende ter sprake willen brengen. Er is een tegenstelling van opvattingen geweest. Aan de ene kant is te noemen de figuur van de

heer *Furstner* en aan de andere kant die van de heer *van Mook*; het gaat nl. over het inzetten van ons materieel en onze manschappen ter zee. De redenering van de heer *Furstner* was als volgt: Wanneer de geallieerden zeggen: „Gij doet mee op andere fronten“, dan moeten wij zorgen, dat wij daar zoveel mogelijk bij zijn, zodat wij b.v. ook een belangrijk aandeel hebben geleverd in de strijd in de Middellandse Zee.

Aan de andere kant staat de heer *van Mook*, die zegt: „Ik wil de voordelen niet ontkennen, die daaraan verbonden zijn, maar men ziet dan toch voorbij, dat wij zelf nog een taak hebben later bij de bevrijding van Indië“. Het is toen wel gebleken, dat wij eigenlijk geen materiaal meer hadden — geen behoorlijk materiaal althans; we hadden alleen de „Tromp“ over — om bij die strijd in te zetten. Het zou dus beter geweest zijn het gehele marinebeleid zodanig te richten, dat wij ook een gedeelte zouden hebben gereserveerd voor ons zelf, voor de latere strijd tegen Japan. Hier speelt waarschijnlijk ook nog tussendoor het feit, dat Japan eerder gecapituleerd heeft dan men had voorzien, zodat men meende, dat er nog tijd zou overblijven om schepen te bouwen en deze in te zetten, wanneer eventueel Indië aan de orde zou komen. Wij zouden gaarne uw mening hieromtrent willen vernemen.

A. Mijnheer de President! In dezen sta ik voor 100 pct. aan de zijde van de heer *Furstner* en niet — voor zover men spreekt van een mening van de heer *van Mook* — achter deze laatste, want de zaak staat zo. Deze kwesties zijn doorgesproken en daarbij was een uniform Regeringsbeleid vastgesteld. De moeilijkheid was, dat de heer *van Mook* er bepaalde opvattingen op na hield en — helaas — niet kon nalaten verlies niet te nemen, indien een beslissing niet helemaal naar zijn zin genomen was. Er werd natuurlijk rekening gehouden met hetgeen de heer *van Mook* naar voren bracht en er werd rekening gehouden met hetgeen de heer *Furstner* naar voren bracht. Maar tenslotte kwam er op dit punt een officiële decisie, waar de heer *van Mook* zo nu en dan aan knabbelde. Ik heb er alles voor ingespannen om te voorkomen, dat dit gebeurde. Ik heb b.v. een heel week-end besteed om met de heer *van Mook* de zaken te overleggen, opdat er in het beleid geen dualisme zou zitten. De zaak stond als volgt.

De Nederlandse Regering had zich in de Pacific War Council volkomen verenigd met de opzet van de geallieerden. Daarover zijn wij geraadpleegd. In de opzet van de geallieerden — in de allereerste plaats Engeland en Amerika, maar in die Pacific War Council zetelden ook China, Australië en soms India — was nl. deze stelling ingenomen: de hele strategie moet er op gericht zijn om Tokio in het hart te stoten. Het winnen van een oorlog kan alleen resulteren in een opzet, waarbij alles er op gericht wordt om Japan buiten gevecht te stellen. Dan volgt de rest vanzelf. Hetzelfde hadden wij in Europa, waar alles er op gericht was: — dit is ook in overleg geschied, waar wij ons principieel mee verenigd hebben — Duitsland moet buiten gevecht gesteld worden. Natuurlijk ging in die opzet niet onder de tafel, dat wij in Europa speciaal ook met Nederland te maken hadden. Vandaar al die conferenties, die we gedurende de toepassing van deze strategie tegenover Berlijn, tegenover de Duitsers, gehad hebben. Daarbij werd uitdrukkelijk naar voren gebracht: „die opzet is juist, die juichen wij toe en daar moeten wij aan meewerken, maar Nederland mag er nooit de dupe van worden, want wij zijn bondgenoot“. Ik heb het eens als volgt uitgedrukt: „Wat helpt het u, als u straks lijken bevrijdt in Nederland?“

Zo stond de zaak ook in het Oosten. Wij gingen van harte accoord met de opzet: „de strategie is tegen Tokio gericht en ofschoon de Philippijnen en Nederlandsch-Indië wel van groot belang waren, strategisch moest het andere vooropgaan“.

98314. De Voorzitter: Maar men is op het Europese front tot aan Juni 1944 toch wel zeer indirect te werk gegaan om Duitsland zelf te treffen.

A. Men kan dat zo zien, maar de voorbereiding vóór Juni 1944 heeft enorme inspanning, krachten voorbereiding op het gebied van materieel, enz. enz., geëist. Dit alles is door mij met Minister *Churchill* meer dan eens behandeld.

Denkt u bovendien aan de zware bombardementen op Duitsland. Ik zou u kunnen mededelen wat voorafgegaan is aan deze strategie na 19 September 1944. De opzet was om in September 1944 geheel Nederland te bevrijden. Deze opzet is mislukt. Niemand kon helpen, dat het niet gebeurd is, want de opzet was niet om Nederland te passeren; het was alleen een gevolg van een mislukking van 19 September 1944. Zo was de algemene opzet in het Oosten dus: Tokio in het hart treffen. Daarbij werd er rekening gehouden met het feit, dat de oorlogsstrategie was: „Europa eerst“. Dit feit was ons bekend

uit de gevoerde besprekingen en — zoals reeds gezegd — die termijn is inderdaad korter geworden dan wij dachten. De gedachtengang van de Nederlanders was: Wij hebben dan gelegenheid om uit het bevrijde Nederland voor te bereiden de bevrijding van Nederlandsch-Indië. Ik kom nu tot de eigenlijke kern van uw vraag: de controverse. De heer *van Mook* was een man, voor wie alleen maar Wederlandsch-Indië bestond, niets anders. Wanneer ik hem in de Ministerraad aankeek en hij over Nederlandsch-Indië sprak zonder Nederland, herstellde hij zich door te zeggen: „ik bedoel het Rijk”, enz. Hij was ook niet een man om zich bij de strategie van de geallieerden zo aan te passen, dat hij, in het kader blijvende, trachtte te bereiken wat noodzakelijk was voor Nederland. Ik zou u daarvan een typisch voorbeeld kunnen geven, waar we moeite mee hebben gehad. Ik heb diep respect voor zijn toewijding. Ik heb gewerkt als een paard in Londen, maar hij nog meer. Wat hij kon doen, was enorm. In dat opzicht: alle respect. Er kwam nog een ander element in, dat ik niet best vind, maar dat is een tweede kwestie. Laten wij het van de allerbeste kant bekijken: hij was bezorgd voor Indië, dat was zijn Indië en hij beschouwde het ook als zijn zaak. Indien men het alleen had kunnen doen, zou het hem hoogst aangenaam geweest zijn. Ik zou hierbij een voorbeeld willen geven. Op een gegeven ogenblik kwam aan de orde de kwestie, dat men in het Verre Oosten olie nodig had. Indien wij konden formeren wat wij noemden „oliebataljons”, zou dat aangenaam zijn en dit werd voorgelegd aan de Chiefs of Staff. Dezen zeiden: dat is prachtig. Er werd dus materieel voor ons klaargemaakt om oliebatjons te vormen, welke gestationneerd zouden worden op Nieuw-Guinea, omdat Nieuw-Guinea in de strategie lag van de stoot naar Tokio. Alles was reeds klaar, het materiaal was in voorbereiding toen de heer *van Mook* met de mededeling kwam: „die oliebatjons moeten in Sumatra, aangezien we daar manpower hebben, zodat het daar veel meer aangewezen is”. Dit werd medegedeeld aan de autoriteiten in Amerika. Ik wil aannemen, dat de heer *van Mook* dit absoluut deed uit de overweging, dat het uit technisch oogpunt gezien de beste oplossing was. Op hetzelfde ogenblik echter, dat hij dit medegedeeld had, was alle belangstelling van de Amerikanen voor onze oliebatjons verdwenen, aangezien het niet paste in hun strategie; bovendien bedierf de heer *van Mook* er onze reputatie mee, Mijnheer de President, aangezien men het gevoel kreeg van: „op die Nederlanders kun je niet aan”.

98315. De **Voorzitter**: Ik meen, dat dit ook een klacht geweest is van de heer *Furstner*. Hij heeft het feit, dat de heer *van Mook* in Amerika sprak op een wijze, die hij defatistisch vond, weleens bij u voorgebracht.

A. Inderdaad. deze controverse speelde door alles heen. Ik zou de heer *van Mook* niet willen beschuldigen van iets, dat hij niet op zijn kerfstok heeft. Voorts heb ik respect voor het feit, dat hij hart had voor Nederlandsch-Indië en hard werkte, maar de heer *van Mook* had geen druppel Staatsmanbloed in zijn aderen. Hij was technisch-economisch, bestuurlijk, maar hij kon ons doel, onze opzet — welke samenwerking met de geallieerden insloot en dus altijd een delicate kant heeft — geheel en al in de war sturen.

98316. De **Voorzitter**: Naar uw mening zaten wij in de geallieerde oorlogvoering en moesten dus meedoen aan hetgeen de geallieerde leiding op dat ogenblik nodig achtte. Nu is de redenering, die de heer *van Mook* er op nahield, deze: „Daar zou ik mij niet aan willen onttrekken, doch men moet aan de andere kant meer oog hebben voor hetgeen nog komen ging”. In de Middellandse Zee zijn verscheidene van onze schepen ingezet en verloren gegaan. Dit hebben wij gedaan, omdat wij meenden, dat dit voor de geallieerde strijd nodig was. Zou het misschien beter geweest zijn, indien wij met meer kracht bij de geallieerde leiding hadden kunnen bepleiten, dat men er ook aan moest denken om ons iets te laten voor de strijd in Indië, waaraan wij ons niet bepaald zouden willen onttrekken, maar typisch juist daaraan mee zouden moeten doen?

A. U moet zich even de positie indenken, Mijnheer de President, waarin wij verkeerden. Wij waren zedelijk verplicht alles voor de oorlogvoering in te zetten; maar ofschoon wij de „Heemskerck” en de „Jan van Nassau” hebben gekregen en dus ook in Engeland in dat opzicht niet hebben stilgezeten, konden wij in tegenstelling met de Engelsen niet vernieuwen, aangezien wij geen werven ter beschikking hadden, zodat wij alles hebben geofferd. Verliest u ook niet uit het oog, dat de Amerikaanse vloot bij Pearl Harbour — waarbij 38 oorlogsschepen waren getroffen — en in de Java Zee, waarbij zij ook nog een aantal prominente oorlogsschepen verloren heeft, alles geofferd heeft. In zo'n situatie kunt u niet een „appeltje voor de

korst”-politiek volgen; dit is psychologisch uitgesloten. Wat wel mogelijk is, is dit: te zorgen, dat men in het oog houdt: ik ben verantwoordelijk voor Indië, dus ook politiek de toezegging hebben, dat wij hersteld worden in Indië; dit moet van de zijde van Amerika komen en van de zijde van Engeland. Hierbij moet alles in het werk gesteld worden om in het kader van de strategie, die vastgesteld is en waaraan Nederland heeft medegewerkt, het belang van Indië te dienen. Op deze wijze is bij voorbeeld alles gedaan om Java mee tot springplank te maken in de strategie, welke in het Verre Oosten gevoerd werd.

98317. De **Voorzitter**: Door wie geschiedde dit?

A. Dit is tenslotte niet gebeurd, aangezien men op een gegeven ogenblik voor de verantwoordelijkheid stond, dat de oorlog nog gewonnen moest worden. De verliezen van Amerika waren enorm. Er waren tegenstanden te overwinnen. Het volgende diene slechts als voorbeeld. Op een gegeven ogenblik lagen in de hospitalen 12000 Amerikaanse soldaten, die zich zelf gemutileerd hadden. Dit was in Europa. Men moet zich de situatie indenken, zoals deze in Azië was en zoals deze in Europa was. Men moest met elkaar alles doen om de doelbewust gekozen strategie te doen gelukken. Indien men een zet deed, welke daartegen inging, was men mis. Dit kon men niet voor z'n verantwoording nemen en de mensen waren royaal om dat met ons te bespreken. Ik heb al deze kwesties herhaaldelijk met *Eisenhower*, *Churchill* en diverse andere personen besproken. De heer *Helfrich* heeft de zaak met de autoriteiten daarginds besproken en de heer *van Mook* heeft de zaak met de heer *Nimitz* besproken. U moet zich deze gang van zaken niet te gemakkelijk voorstellen. Men verkeerde in een oorlog, in doodsgevaar.

98318. De **Voorzitter**: Voor u verder gaat, zou ik u nog de volgende vraag willen stellen. U merkte zo juist op, dat men alles in het werk stelde om Java tot springplank te maken. Het zou gewenst zijn, indien u dit punt nader uiterzette en er mededeling van deed, hoe dit van Nederlandse kant allemaal gebeurd is.

A. Ik maak hierbij een kleine reserve, aangezien ik mij hierin mogelijk zou kunnen vergissen. Wij hadden deze kwestie natuurlijk altijd op de korrel; wij bespraken dit in eigen kring; u begrijpt wel, dat voor Nederland Nederlandsch-Indië dierbaar was; de Philippijnen, dat vonden wij ook best, maar men is en blijft natuurlijk Nederlander, wij vochten voor Nederlandsch-Indië. Het was dan ook altijd piëce de résistance in onze besprekingen: hoe kunnen we gedaan krijgen, dat Nederlandsch-Indië op een fatsoenlijke en vlugge wijze bevrijd wordt en dat wij er bij zijn? Dat was bij de heer *van Mook* zo; dat was bij ons en iedereen zo. Toen kwam de conferentie in Quebec. Onze positie was verzwakt. Men moet er bij een oorlog rekening mee houden, dat tenslotte macht een zekere rol speelt. Een persoonlijkheid kan veel doen. *Sikorski* — deze was een Pool — kon door zijn persoonlijkheid iets bereiken. Een persoonlijkheid als de heer *Helfrich* kon dit ook, maar onze macht was enorm veel minder geworden, doordat we practisch onze hele vloot verloren hadden. Dit had ten gevolge, dat men veel meer moeite had om zijn stem te laten horen. Toen kwam dus de conferentie in Quebec.

98319. De **Voorzitter**: Welke conferentie bedoelt u?

A. Het was de conferentie, waarbij de militaire experts aanwezig waren. Er is een politieke en een strategisch-militaire conferentie geweest. Wij hebben toen gezegd: „Nu moeten wij alles op scherp zetten om aan te tonen, hoe goed die admiraals handelen, wanneer ze Java maken tot de springplank voor hun opmars naar het Noord-Oosten”. Daarbij werd de manpower van Java, onze goodwill, de mogelijkheden voor marinebases, enz. aangevoerd. Al dergelijke punten hebben wij met de grootste acribie op papier gezet. De heren *Helfrich* en *van Mook* zijn o.a. met vereende krachten naar Quebec gestuurd om ginds onze zaken te bepleiten. Voor zover ik daaromtrent ben ingelicht, voelden de heren *Nimitz* en *MacArthur* er wel voor. Mijn indruk was, dat wij in het Oosten wel steun hadden, maar tenslotte lag de eindbeslissing bij de Chiefs of Staff in Washington.

98320. De **Voorzitter**: U zegt nu, de heren *van Mook* en *Helfrich* zijn goed gedocumenteerd naar Quebec gegaan. Dezen zouden trachten de zaak gunstig voor ons geregeld te krijgen. Maar de Combined Chiefs of Staff waren — om zo te zeggen — uur in uur uit met elkaar bezig om deze problemen te bespreken. Mijn vraag, die ik in verband zou willen stellen, is: Wij hadden bij de Combined Chiefs of Staff be-

paald niet erg veel in te brengen. Dit is onze indruk, na al hetgeen wij hieromtrent vernomen hebben. Is dit juist?

A. Helaas moet ik deze vraag bevestigend beantwoorden. (Zie de aan het verhoor toegevoegde brief en bijlage.)

98321. De **Voorzitter:** Hier doet zich een merkwaardige zaak voor, nl. dat de heer *van Kleffens* ons heeft gezegd: „Ik had met *Roosevelt* besproken, dat wij eenvoudig aan die besprekingen van de Combined Chiefs of Staff zouden deelnemen". De heer *Furstner* en de heer *Dijxhoorn* hebben hier voor de commissie gezegd: „deelnemen, daar was geen sprake van; wij konden wel in Washington zitten en men heeft ons weleens gehoord wanneer het een belang van Nederland gold, maar van deelnemen was geen sprake".

Nu is het voor ons een wonderlijke zaak, dat dit misverstand blijkbaar in de Ministeriële Commissie Algemene Oorlogvoering nooit uitgesproken is geweest. Aan de ene kant de heer *van Kleffens*, die star en stijf volhoudt: „Wij zaten daar als deelgerechtigde en konden er ieder moment meespreken", terwijl de heren „on the spot" zeiden: „Er was geen sprake van, we hadden er helemaal geen invloed. Een enkel keertje zijn we er weleens „op visite" gevraagd". Misschien kunt u er ons iets over mededelen.

A. Deze kwestie is reeds ten voeten uit besproken, Mijnheer de President. Naar mijn mening gaat de heer *van Kleffens* iets te ver. De toezegging was deze: „Als jullie daar mensen hebt, zullen zij in deze zaak — ik weet niet precies hoe deze geformuleerd is — betrokken worden". Men kreeg niet de toezegging: „U gaat deel uitmaken van de Combined Chiefs of Staff".

98322. De **Voorzitter:** De heer *van Kleffens* heeft hier gesproken over „participation".

A. Dat is minder juist.

98323. De **Voorzitter:** Dit punt moet toch eigenlijk in uw kring — en zeker met de heer *van Kleffens* — ook een punt van strijd hebben uitgemaakt.

A. Zeker. Ik zou niet met zekerheid kunnen zeggen of de heer *van Kleffens* in de Ministeriële Commissie Algemene Oorlogvoering zat, maar wel weet ik in welke zin dit punt is besproken: Nu moeten wij daar iemand hebben, die het woord kan krijgen van de Combined Chiefs of Staff. Aangezien de heer *Dijxhoorn* bekend was met *Bedell Smith*, de latere chef staf van *Eisenhower*, werd deze aangewezen om ons daar te vertegenwoordigen. Dit ging inderdaad in de gedachte: indien de heer *Dijxhoorn* daar zit zoals dat toegezegd is, is deze „kind aan huis" bij de Combined Chiefs of Staff. Als u het mij nu eerlijk vraagt, dan kan ik slechts beamen, dat die opzet goeddeels mislukt is. Naar mijn mening moet dit toegeschreven worden aan de persoonlijkheid van de heer *Dijxhoorn*. Er zijn mensen, die overal toegang krijgen, en er zijn er, die het nooit of het op een verkeerde manier krijgen; het is immers een kwestie van: wie ben je? De heer *Helfrich* kon toegang krijgen en de heer *Furstner* eveneens. Ik zelf heb op dit gebied nooit enige moeilijkheden ondervonden. De heer *Michiels van Verduynen* kon het het best van allemaal, doch de heer *Dijxhoorn* kon dit niet. Nu zult u zeggen: U bent er niet bij geweest in Washington. Dit laatste is inderdaad niet het geval geweest. Later heb ik een geval meegemaakt, dat ik bij mij zelf dacht: nu begrijp ik het wel. Toen moest ik naar *Bedell Smith* om de kwestie van het voedsel-droppen te bespreken en aangezien de heer *Dijxhoorn* zich in Londen bevond en er aan deze bespreking een militaire kant zat, waar ik niets vanaf wist, werd er afgesproken, dat de heer *Dijxhoorn* mij zou vergezellen. Deze merkte op, dat hij *Bedell Smith* goed kende, er dus op doelende, dat hij goed kon helpen en steunen. Vanzelfsprekend was ik de mening toegedaan, dat het een versterking zou betekenen, als ik zo iemand meenam. Maar ik was er nog geen tien minuten of ik wenste, dat ik hem thuis gelaten had. (Zie de aan het verhoor toegevoegde brief en bijlage.)

98324. De **Voorzitter:** Dit was waarschijnlijk ook de reden, waarom u op een nogal zeer belangrijk moment — nl. van het najaar 1944 af tot het einde van 1945 — de heer *Dijxhoorn* maar „thuis" gehouden hebt. Het heeft ons min of meer verbaasd, dat juist in die periode — die natuurlijk uit een oogpunt van de krijgsverrichtingen zeer belangrijk is geweest — de heer *Dijxhoorn* net niet in Washington was.

A. Ja. Ik zou u nog een voorbeeld kunnen noemen. We vonden het toch te dwaas, dat er voor een generaal, tevens oud-minister,

generlei passende bezigheden waren. Hij werd gedetacheerd in Brussel bij de staf van *Montgomery*. Ik ben daar geweest en mij bleek, dat er op zijn aanwezigheid geen prijs werd gesteld. Dit was helaas van tevoren niet te voorzien, „for the proof of the pudding is the eating".

98325. De **Voorzitter:** Mij is nu ook uw opmerking van zo juist duidelijk, dat het dan ook niet zoveel waarde had, dat de heer *Dijxhoorn* er was en dat u hem in dat belangrijke tijdvak van October 1944 af in Londen ter beschikking hebt gehouden. Het is ons echter niet duidelijk wat de reden is geweest, dat u hem niet spoediger vervangen hebt. In 1945 is wel gegaan generaal *van Tricht*, doch dit is geruime tijd na de terugkomst van de heer *Dijxhoorn* geweest. Al die tijd — en dat was, zoals we zo juist reeds opmerkten, voor de krijgsverrichtingen een zeer belangrijke tijd — was er, wat de landmacht betreft, geen vertegenwoordiger van ons in Washington. Toen is de heer *van Tricht* eindelijk aangesteld; deze is eerst naar San Francisco gegaan om daar mee te spreken in de United Nations en later is hij pas naar Washington gegaan. Hij is daar dus laat aangekomen en we hebben, wat de landmacht betreft, bijna een jaar lang geen goede vertegenwoordiging gehad. Wat de zee-macht betreft, heeft de heer *Stöve* naar mijn gevoelen zich goed van zijn taak gekwetend.

A. Inderdaad, maar kunt u mij een man aanwijzen, die het had moeten doen? Wij hebben dezelfde kwestie gehad met een andere tak van dienst, dat men absoluut niet wist wie men er voor moest nemen. U kunt natuurlijk ijzer niet met handen breken. Wij vonden de algemene situatie bij de Combined Chiefs of Staff précaire. (Zie de aan het verhoor toegevoegde brief en bijlage.)

98326. De **Voorzitter:** In ieder geval hebben wij dus geconstateerd, dat er een jaar lang niemand was, doch nu zou ik nog even willen terugkomen op het onderwerp, waar we over bezig waren, namelijk de algemene strategie. Bij de Combined Chiefs of Staff is eigenlijk weinig gedaan om aan te dringen op het gebruiken van Java als springplank; dit is min of meer overgelaten aan mensen, die de besprekingen op het hoogste niveau konden voeren, zoals in Quebec.

A. Naar mijn mening is dit ook een punt van bespreking geweest tussen admiraal *King* en de heer *Furstner*. De kwestie is dus niet buiten de Combined Chiefs of Staff omgegaan. De gehele opzet over ons aandeel in de Pacific-oorlog is gelopen over de Combined Chiefs of Staff.

98327. De **Voorzitter:** Wat betreft de bespreking van Quebec, waar de heren *van Mook* en *Helfrich* aan hebben deelgenomen, weten we op het ogenblik niet of het de eerste dan wel de tweede bespreking was. Misschien is het u mogelijk duidelijker te traceren of het de bespreking is geweest, die de heren *Helfrich* en *van Mook* hebben gemist.

A. Dit zou ik niet met zekerheid kunnen zeggen. Ik herinner mij wel goed de bespreking daarover in Londen, waarbij wij de gehele iitteenzetting, waarom het zo gewenst was in deze strategie Java als springplank te nemen, zwart op wit gezet hebben en deze ook zwart op wit hebben toegestuurd aan de Combined Chiefs of Staff.

98328. De **Voorzitter:** Heeft men daarover ook met buitenland-ers gediscussieerd?

A. Ja, want dit punt is later nog herhaaldelijk ter sprake gekomen. De heer *van Mook* heeft ons zijn besprekingen medegedeeld, die hij daarvoor met *MacArthur* heeft gevoerd.

98329. De **Voorzitter:** In ieder geval werden deze plannen niet uitgevoerd. Is dit op een gegeven ogenblik tot uitdrukking gebracht?

A. Ja, men heeft op een gegeven ogenblik het volgende gesteld: Wij kunnen nu alleen de Australiërs gebruiken voor Balikpapan en dat gedeelte van Borneo, dat men op dat ogenblik van belang achtte om te bevrijden, maar het gaat nu linea recta naar het Noord-Oosten toe.

98330. De **Voorzitter:** Wanneer wij nu dit vraagstuk samenvatten — het betreft dus de vraag of meer materiaal er? manschappen gereserveerd hadden moeten blijven voor de latere strijd in Indië —, zou uw antwoord daarop geweest zijn: „Materiaal en manschappen midden in de oorlog reserveren, was eenvoudigweg technisch uit een oogpunt van strijd niet doenlijk, want dan zouden wij ons te zeer

verzwakt hebben en het zou onze politiek bij de geallieerden in een slecht blaadje hebben doen komen.”.

A. Ja, Mijnheer de President, u moet er rekening mee houden, dat in die tijd iedereen in de gedachte leefde, dat men, nadat Nederland bevrijd was, tijd genoeg had om alles in gereedheid te brengen voor de bevrijding in het Oosten, of, liever gezegd, om een aandeel daarvoor te leveren. Men verwachtte namelijk een eerder einde van de oorlog in Europa en een later einde van de oorlog in de Pacific dan in werkelijkheid heeft plaats gevonden.

98331. De **Voorzitter:** Het is dus naar uw mening in zoverre verkeerd gelopen, dat Nederland niet in September 1944 bevrijd is en dat de capitulatie van Japan vervroegd is door de atoombom in Augustus 1945.

A. Dat is inderdaad mijn opvatting.

98332. De **Voorzitter:** Ik geloof, dat wij nu van dit punt kunnen afstappen om naar enige andere punten over te gaan, nl. de strijd in Indië, waar het 18de squadron nogal belangrijk werk heeft verricht. Het is misschien nu het moment om u te vragen in welke mate u op de hoogte was van de werkzaamheden van het 18de squadron en in hoeverre u deel hebt gehad aan de oorlogvoering in de lucht, d.w.z. in hoeverre u daarin een woord hebt kunnen meespreken.

A. Op het moment staat mij deze zaak niet helder voor de geest, President.

98333. De **Voorzitter:** Ik zou nu nog even willen terugkomen op de kwestie van de Nederlandse troepen, die gevormd zijn nadat de Regering in Engeland was gekomen. De heer *van Kleffens* heeft daarover, naar ik meen, besprekingen gevoerd met de Engelsen, met name over de plaats, welke de Nederlandse troepen in het geallieerde verband zouden gaan innemen. Hierbij is natuurlijk ook aan de orde gekomen de vraag, of de Nederlandse troepen een aparte eenheid zouden vormen en of zij in het bijzonder gereserveerd zouden blijven voor de bevrijding van ons eigen land. Ik wil u nu vragen, wat u zich daar nog van herinnert.

A. In de eerste plaats is aan de orde geweest de principiële kwestie, of men een eenheid moest vormen, die aan de oorlogvoering kon deelnemen, of dat men beter de mensen, die men tot zijn beschikking had, kon maken tot kader van een groter geheel. Ik heb daar pas later iets mee te maken gehad; in het begin stond ik er bijna geheel buiten. Toen ik er mee te maken kreeg, was het al beslist in die zin, dat het een eenheid moest worden, die aan de oorlog kon deelnemen. Ik moet zeggen, dat het een grote verdienste is geweest van de heer *van Lidth de Jeude*, dat hij alles op alles heeft gezet om in elk geval dat kleine aandeel goed voor elkaar te krijgen.

98334. De **Voorzitter:** Welke taken had men zich daarbij gedacht?

K. Voor zover ik mij herinner, is dat toentertijd geweest deelneming aan de oorlog.

98335. De **Voorzitter:** Dat is dus meer in het algemeen gesteld.

A. Inderdaad.

98336. De **Voorzitter:** Men is toen dus ook begonnen met mensen op te gaan leiden. Naar aanleiding hiervan zou ik u de volgende vraag willen voorleggen. Het heeft ons getroffen, dat men, toen men eenmaal aan die opleiding was begonnen, die eenheid niet intact heeft gelaten, maar daarvan enige malen mensen heeft uitgezonden. Onder andere is er eens een groep gegaan naar Indië, onder leiding van de heer *van Voorst Evekink*. Er zijn eveneens mensen naar Suriname gegaan. Hoe moeten wij dat zien?

A. U moet het zo zien, dat daar indertijd veel over gediscussieerd is, of dat wel kon of niet. De Minister, die verantwoordelijk was voor de brigade in Engeland, stond nl. op het standpunt, dat deze mensen onmisbaar waren, terwijl een ander de mening was toegedaan, dat die uitzending absoluut noodzakelijk was. Tenslotte werd er dan een compromis getroffen. Ik herinner mij al die gevallen niet precies, maar weet wel, dat dit onderwerp steeds aan de orde kwam, omdat iedereen wilde beschikken over het beetje mensen, dat daar was. Eigenlijk stond het steeds aldus: er werd in de jaren 1942—1945 van verschillende kanten een beroep gedaan op figuren uit de land-, zee-

en luchtmacht, die voor bepaalde functies geschikt waren. Wij hadden te weinig geschikte krachten. Er werd dan na fel overleg de beste beslissing genomen, welke dan steeds aan één kant als jammer werd gezien.

98337. De **Voorzitter:** Misschien is de reden, dat over die mensen maar werd beschikt, ook wel geweest, dat men eigenlijk niet duidelijk voor ogen zag, wat men met deze mensen moest doen.

A. De Minister van Oorlog, de heer *van Lidth de Jeude*, stond op het standpunt, dat hij, wat er ook gebeurde, in elk geval die brigade tot stand wilde brengen.

98338. De **Voorzitter:** Dat is zo, maar in de begintijd heeft men, naar ik meen, deze zaak enigszins onhandig aangepakt en dat heeft tot resultaat gehad, dat de mensen zelf ook niet voldoende duidelijk gemaakt kon worden, wat er met hen ging gebeuren, hetgeen natuurlijk het moreel niet bepaald heeft verbeterd.

A. Inderdaad. Maar op de duur is dat hersteld.

98339. De heer **Fens:** Als ik het goed begrijp, President, heeft het tot 1943 geduurd voordat de brigade wist wat met haar zou gaan gebeuren.

A. Ik meen, dat dat iets eerder was, het einde van 1942.

98340. De heer **Posthumus:** Was het pas na 1943 duidelijk, dat het in de bedoeling lag deze brigade te laten deelnemen aan de oorlog in Europa?

A. Het is volgens mij niet mogelijk, dat het pas na 1943 is geweest. In Februari of Mei 1943 — ik weet dat niet precies meer uit mijn hoofd — ben ik bij *Churchill* geweest om hem te vragen of de inval in Europa dat jaar nog zou plaats vinden. Toen lag de kwestie in gedachten dus dichtbij.

98341. De **Voorzitter:** Het heeft ons ook getroffen, dat verscheidene officieren van de generale staf, die uit Nederland waren overgekomen, in oorlogstijd niet zo'n grote rol hebben kunnen spelen in Engeland. Die zijn, om het huiselijk uit te drukken, min of meer op een zijspoor gezet.

A. Aan wie denkt u in dit geval, Mijnheer de President?

98342. De **Voorzitter:** Aan de heer *van der Plassche* bij voorbeeld. Ook de heer *van Oorschot* heeft enige tijd niet zo actief kunnen deelnemen.

A. De heer *van Oorschot* was een oude, weliswaar hoogst bekwame figuur, doch die toch in zekere zin afgedaan had.

98343. De heer **Posthumus:** Later is hij toch weer in dienst genomen?

A. Het is toen misgelopen met onze sabotagedienst in Nederland. Ik heb een onderhoud gehad met lord *Selborne*, van de Economic Warfare en toen kwam de vraag aan de orde: Wilt u nog deelnemen aan deze actie? Hij was wat beschaamd en ik voelde mij beschaamd, dat dat gebeurd was. Ik zei: „Wij staan op het standpunt, dat wij moeten blijven medewerken in deze richting”. Hieruit resulteerde overleg met de heer *van Lidth de Jeude*, onder wie de dienst ressorteerde. Wij zaten toen te bepraten wie de leiding moest hebben en op een bepaald moment deelde hij mij mede, dat hij iemand in gedachten had, nl. *van Oorschot*. Ik was het daarmee eens, want ik kende *van Oorschot* uit Nederland en wist, welke plaats hij daar heeft gehad. Wij hebben hem toen daarvoor uitgekozen.

98344. De **Voorzitter:** Het is inderdaad zo geweest, dat enigen van die heren geruime tijd werkeloos hebben toegezien.

A. Voor mij is dat moeilijk te beoordelen. Over de heer *van der Plassche* bij voorbeeld kregen wij nogal slechte rapporten van de betrokken Minister, die hierop neerkwamen, dat er een groep min of meer ontevreden mensen bijeen was, die geestelijk niet op een oorlogvoering ingesteld waren. Zij hielden zich met heel andere dingen bezig. Wanneer men dergelijke rapporten ontvangt, is men uiteraard niet erg gewillig om een van die mensen ergens voor te gebruiken. Ik spreek nu echter niet geheel voor mij zelf, maar meer op gezag van een helaas overleden collega.

98345. De **Voorzitter**: Van deze persoonlijke zaak wil ik thans afstappen om meer op de oorspronkelijke lijn van het verhoor terug te komen.

A. Ik durf hier inderdaad niet over te oordelen.

98346. De **Voorzitter**: Ik wil thans de plannen, die er geweest zijn in de loop der jaren, ter sprake brengen. Er was de Ministeriële Commissie voor Algemene Oorlogvoering en daaronder ressorteerde de z.g. Stafcommissie. Deze had als taak plannen te maken, hoe men de beschikbare mankracht het beste zou kunnen gebruiken, en tevens had men daarbij de opdracht na te gaan hoe het mogelijk zou zijn een expeditievaartmacht voor Indië samen te stellen. Men is toen gekomen tot plannen tot het oprichten van een expeditieleger van niet minder dan 4 à 5 divisies.

A. Drie divisies, meen ik. (Zie de aan het verhoor toegevoegde brief en bijlage.)

98347. De **Voorzitter**: Ik meen, dat men aanvankelijk aan 4 of 5 divisies heeft gedacht. Dat expeditieleger zou bestemd zijn voor de Oost.

A. Het kan zijn, dat het 4 divisies waren.

98348. De **Voorzitter**: Daarnaast zouden er dan nog een mariniersbrigade komen en, speciaal voor Indië, gezagsbataljons. Deze plannen zijn ook voorgelegd aan de Combined Chiefs of Staff; op zich zelf waren zij nogal ambitieus, vooral ook omdat het niet mogelijk is zo'n legerkorps binnen korte tijd op te richten. Dat zou dan allemaal na de bevrijding plaats vinden. De heer *Dijxhoorn*, die er veel voor voelde, heeft er zelfs op gewezen, dat ei. voor dat legerkorps een training nodig zou zijn van ongeveer 18 maanden, waarbij dan nog zou komen de jungle-training en de tijd van het transport, zodat het pas effectief zou kunnen gaan strijden na ongeveer 2 jaar. Nu is eigenlijk de vraag, hoe men zich dat in die tijd precies heeft gedacht en hoe het gegaan is toen de Combined Chiefs of Staff hebben doen blijken, dat men er niet mee accoord ging. Voor zover wij hebben kunnen nagaan, is het plan niet met zoveel woorden afgewezen, maar men heeft te kennen gegeven, dat men er later nog weleens over zou denken.

A. Dit is mij niet bekend

De **Voorzitter**: Misschien kunt u ons mededelen, wat u zich nog van deze kwestie wel weet te herinneren.

A. Ik weet dit niet meer gedetailleerd, Mijnheer de Voorzitter, ik moet nu uit mijn herinnering spreken. Voor een juiste verklaring hieromtrent zou ik mijn rapporten van de stafcommissie nog eens moeten nalezen. De stafcommissie kreeg inderdaad een opdracht om een opzet te maken, hoe wij zouden kunnen deelnemen aan de strijd in het Verre Oosten, aan de bevrijding van Nederlandsch-Indië, nadat Nederland was bevrijd. Men heeft, naar ik meen tamelijk spoedig, overeenstemming bereikt over het feit, dat er drie divisies zouden zijn. Er zijn meerdere rapporten van de stafcommissie, aangezien de kwestie steeds weer besproken werd, doordat zich wel verschil van mening in verband met de controverse *Furstner* tot *van Mook* openbaarde.

Men had zich bij deze opzet voorgesteld een legerkorps op te richten, omdat dat de kleinste eenheid was, die als nationale eenheid zou kunnen deelnemen aan de strijd. Daarbij kwam ter sprake de kwestie van de plaats van opleiding. Voorts zou er een mariniersbrigade zijn, en het syrak vanzelf, dat deze in Amerika zou worden opgeleid, want Engeland had wel commando's, maar niet het pendant van onze mariniersbrigade. De Amerikanen evenwel waren bereid ons daarin te helpen, hetgeen vaststond door de besprekingen, die gevoerd waren. In de derde plaats zouden er de gezagsbataljons komen, die niet opgeleid zouden worden, maar die samengesteld zouden worden uit alle lichten, die niet meer gebruikt konden worden voor de opbouw van het leger, maar die licht gewapend voldoende geschikt waren voor de ordehandhaving in Nederlandsch-Indië onder opperbevel van de Luitenant-Gouverneur-Generaal. Men heeft verschil van mening gehad over de grootte van deze bataljons. Aanvankelijk was deze gesteld op 8000 man, later is dit geworden 15000 man. Nu zei de Voorzitter, dat er wel geruime tijd genomen is om deze mensen gereed te maken voor de strijd. Ik zou echter de termijn, die de Voorzitter noemt, nl. 2 jaar, niet willen onderschrijven. Ik meen, dat ook kortere termijnen genoemd zijn, om de recrutering in Nederland snel te doen verlopen en de opleiding, die later voor het landleger is vastgesteld in Engeland, daar ook te bespoedigen. De Engelsen waren bereid hier toe mede te werken. Wanneer men dit in aanmerking neemt, komt men niet tot een termijn van twee jaar.

98349. De **Voorzitter**: Welke termijn had men zich dan gedacht?

A. Ik heb dit vaak met de heer *Nuboer* besproken. Ik meende, dat die een maximum noemde van 16 maanden, maar ik zou het hem eens precies moeten vragen, want zeker ben ik hier niet van. Natuurlijk is wel de vraag aan de orde geweest: Komen we niet te laat? Maar wilde men werkelijk een bijdrage leveren in de strijd in het Verre Oosten, dan moest men met iets goeds voor de dag komen. Hier zat ook een politieke kant aan, want wij hadden wel de toezegging van het Engelse Nationale Gouvernement, dat men ons volledige steun zou verlenen om het gezag van Nederland in Nederlandsch-Indië weer te herstellen, maar daar was uitdrukkelijk bij gezegd, dat Nederland dan ook alles te doen had om een behoorlijke bijdrage te leveren in de oorlog tegen Japan, waarvan men toen dacht, dat die nog heel lang kon duren. Ik heb nooit anders geweten dan dat het minstens medio 1946 zou worden vóór die oorlog redelijkerwijze kon worden beëindigd.

98350. De **Voorzitter**: Hier komt ook dat punt over de opleiding aan de orde. U hebt zoëven gesproken over de opleiding in Engeland. Ik meen te weten, dat ook de Amerikanen wel bereid zouden zijn geweest tot opleiding, en de vraag doet zich voor, of het zelfs niet beter geweest zou zijn als de Amerikanen daarvoor gezorgd zouden hebben, dit in verband met de materieelpositie van de Amerikanen. Wij hebben echter wel begrepen, dat de heer *Dijxhoorn* de opdracht had gekregen geen voorkeur aan de dag te leggen.

A. Hij mocht wel mededelen, dat wij ze graag zagen opgeleid in Amerika, maar dat het tenslotte ook naar Nederlands inzicht alleen beslist moest worden door strategische overwegingen. Wij zeiden dus niet, dat het in Amerika moest gebeuren en ook niet, dat het in Engeland moest plaats vinden. In zekere zin stonden wij dus neutraal.

98351. De **Voorzitter**: Zaten daar ook nog politieke overwegingen achter, nl. dat men trachtte niet een onvriendelijke indruk tegenover de Engelsen te geven?

A. Inderdaad. Deze kwestie heb ik volledig met *Churchill* en *Ismay* besproken. Hun antwoord luidde: Laat deze kwestie vooral beslist worden uit zuiver militaire overwegingen.

98352. De **Voorzitter**: Juist. Die bespreking van de Combined Chiefs of Staff heeft plaats gehad op 4 Februari 1944. Als ik het goed begrepen heb, is de heer *Dijxhoorn* daarbij niet aanwezig geweest, omdat hij daarbij niet was uitgenodigd.

A. Hij heeft ons wel gerapporteerd, dus moet er met hem gesproken zijn.

98353. De **Voorzitter**: Ons is bekend, dat hij niet in de bespreking is geweest.

A. Dat kan ik mij haast niet voorstellen.

98354. De **Voorzitter**: U hebt zelf nog een telegram over deze kwestie verzonden, waarin u van uw misnoegen blijk gaf, dat hij daar niet is geweest.

A. Het is mogelijk, maar ik weet het niet precies meer, Mijnheer de President.

98355. De **Voorzitter**: In ieder geval is er dus op die bespreking van 4 Februari 1944 wel besloten om de beslissing maar uit te stellen. Heeft men dat niet opgevat als een zekere afwijzing?

A. Neen.

98356. De **Voorzitter**: Wat is er toen verder gebeurd? Wij hebben de indruk gekregen, dat toen de Combined Chiefs of Staff op 4 Februari 1944 hadden besloten om dat Nederlandse plan nog wat uit te stellen, er van Nederlandse zijde niet veel meer is gedaan. Men heeft b.v. geen pogingen gedaan een minder ambitieus plan samen te stellen, b.v. door over te gaan tot vorming van kleinere eenheden. Bij de vloot heeft men aanvankelijk ook een grootscheeps plan opgezet, maar toen men merkte dat dit niet de instemming had, is men tot een nieuw plan gekomen. Nu is onze vraag, hoe dit is gegaan met betrekking tot de landmacht na die 4de Februari 1944, toen de Combined Chiefs of Staff hadden doen merken, dat ze er niet veel voor vonden.

A. Wat u nu zegt, President, is voor mij totaal nieuw. Ik weet hier niets van. Ik weet alleen, dat het goedgekeurd is door de Combined Chiefs of Staff.

98357. De Voorzitter: Misschien is het dan wel interessant te vernemen, hoe deze zaak dan verder in uw gedachtengang verlopen is en wat daarop gevolgd is.

A. Dat kan ik u wel zeggen. Dit vond plaats op 4 Februari 1944. Wij konden natuurlijk in die tijd voortgaan met onze verdere voorbereidingen voor de mariniers, want daarvoor waren wij niet geheel afhankelijk van de eerste bevrijding van Nederland. Aan een gedeelte van het plan konden wij dus reeds onze krachten geven. Tussen 4 Februari en een datum in October 1944 — ik weet niet precies meer wanneer — heb ik de zaak besproken met *Churchill* en heb ik een onderhoud gehad met *Ismay*. *Churchill* stond, wat betreft de plaats van opleiding, ook op het standpunt, dat men dat moest overlaten aan de Combined Chiefs of Staff. Ik kon dus alleen over de opleiding spreken in de mening, dat het plan was goedgekeurd. Wanneer ik nu achteraf er over denk, hoor ik nu voor het eerst, dat de Combined Chiefs of Staff op het standpunt stonden, dat onze plannen wat te grootscheeps waren en dat het beter ware geweest, wanneer wij minder omvangrijke projecten naar voren hadden gebracht.

98358. De Voorzitter: Ik zou het misschien wat nader kunnen stellen: Men heeft het niet direct afgewezen, maar er is wel gebleken, dat er geen mogelijkheid was voor training in Amerika, en nu is dus de vraag: Welke conclusies heeft men van Nederlandse zijde getrokken?

A. De zaak is toen met *Churchill* besproken en deze stond op het standpunt, dat de militaire mensen, de Combined Chiefs of Staff, moesten uitmaken, waar de opleiding zou plaats vinden. Niet heel lang — misschien een paar maanden — na dat onderhoud heb ik de zaak met *Ismay* opgenomen. Er was toen iemand bij mij, ik weet niet meer wie. Ik deed dergelijke dingen nl. nimmer alleen. Ik heb hem toen de zaak voorgelegd, zoals zij was: Wij willen onze bijdrage leveren voor de strijd in het Oosten, maar er is nog niet beslist, hoe de opleiding moet plaats vinden. Hij heeft toen dezelfde mening als *Churchill* te kennen gegeven: Laat dat over aan de Chiefs of Staff, en kort daarna kwam de beslissing: Engeland. Persoonlijk was ik verheugd over deze beslissing, want ik was van mening, dat, wil men werkelijk snel recruter en opleiden, men dat het beste kan doen in het land, dat dichtbij ligt, en bovendien zijn de verhoudingen met de Engelsen de meest natuurlijke. Ik heb er evenwel angstvallig voor gewaakt, die voorkeur tegenover de Amerikanen niet uit te spreken. Mijn secretaris, kapitein-luitenant ter zee *Nuboer*, en ik zijn steeds in de overtuiging geweest, dat het plan goedgekeurd was. Misschien is het vreemd om het te vragen, Mijnheer de President, maar is er iemand geweest, die u gesuggereerd heeft, dat het anders is verlopen?

98359. De heer Fens: Wij hebben hier de beslissing van 4 Februari 1944, gericht aan majoor-generaal *Dijxhoorn*, Combined Chiefs of Staff, luidende:

My dear general *Dijxhoorn*,

The Combined Chiefs of Staff have given careful consideration to your memorandum, dated 8 September 1943, and wish to express appreciation to the Netherlands Government of their intention to form an Army to participate in the war against Japan. The view that it would be desirable that training, indoctrination and armament of a Dutch Army Corps should be similar to that of the United States Forces, has been noted. It appears desirable to follow the same procedure in the formation of an Army Corps as decided upon for the formation of the 39 battalions mentioned in your letter. The equipment would probably be provided from surpluses and captured equipment existing in Europe after the close of hostilities there. This factor and the shipping situation at that time lead to the conclusion that the formation and training of a Dutch Corps should best be undertaken in Europe. The Combined Chiefs of Staff are, therefore, of the opinion that the responsibility for the formation and provision of equipment should rest with British authorities. It appears premature to fix at this time the exact organization and equipment of a Dutch corps since the nature of the operations to be undertaken and type of equipment available will affect these determinations. Details as to the size, organization, equipment and activation of this corps and liaison with the appropriate British authorities, should be discussed direct between the Netherlands authorities and British chiefs of staff".

98360. De Voorzitter: Dat laatste is dan ook gebeurd. In dit verband wilde ik nog een vraag stellen betreffende de heer *van Mook*. Er is ons gesuggereerd, dat er een zekere doorkruising van de onderhandelingen met de Combined Chiefs of Staff zou hebben plaats gehad, doordat de heer *van Mook* in die zelfde tijd besprekingen zou

hebben gevoerd met *Marshall* over de algemene lijn van ons te voeren beleid. Herinnert u zich daar iets van?

A. Ik herinner mij dat, doordat de heer *Furstner* daarover een klacht heeft geuit in de Ministeriële Commissie Algemene Oorlogvoering.

98361. De Voorzitter: Hebt u daarvan indertijd moeilijkheden ondervonden?

A. Dat is moeilijk te zeggen. Ik herinner mij, dat wij b.v. moeilijkheden ondervonden door de kwestie van de oliebatalljons. Dat was een zeer concreet punt, waarbij ik van mening was, dat hij ingreep op een wijze, die schadelijk was voor de algemene gang van zaken. De heer *Furstner*, die geen groot vriend van de heer *van Mook* was, was argwanender dan ik was. Ik geloof, dat de heer *van Mook* het goed bedoelde, maar hij kon nooit nalaten uiteindelijk toch nog zijn zin door te drijven. Wij hebben daar inderdaad moeite inee gehad, maar of dat bij alle gelegenheden een slechte uitwerking had, weet ik niet. Hij was bovendien zeer gesloten. In een dergelijke tijd is het zo nodig, dat men elkaar precies begrijpt, zonder voorbehoud. Het was dikwijls moeilijk hem te begrijpen.

98362. De Voorzitter: Was de heer *van Mook* het er ook niet mee eens, dat er bij de besprekingen in de Combined Chiefs of Staff geen voorkeur moest blijken met betrekking tot de plaats van opleiding?

A. Ik meen, dat de heer *van Mook* een opleiding in Amerika prefereerde. *Van Kleffens* stond zeer sterk op het standpunt, dat men geen voorkeur aan de dag moest leggen.

98363. De Voorzitter: Met betrekking tot dit onderdeel zou ik u nog willen vragen, of u het memorandum, waaruit de heer *Fens* zo even een stukje voorlas, niet hebt gezien als een afwijzing. U was dus van mening, dat het plan ten uitvoer gebracht zou worden, doch dan in Engeland, en dat dit uiteindelijk de beslissing van de Chiefs of Staff is geweest?

A. De bespreking met *Ismay* lag ook in die richting. *Ismay* of *Churchill* zouden het zeker tegen mij gezegd hebben, wanneer er de tendenz van „Och, maak je niet druk" in had gelegen. De verhouding met de heer *Ismay* was van dien aard, dat men alles kon zeggen. Die was prima.

98364. De Voorzitter: Ik zou u nog een enkele vraag willen stellen over de werving van mensen voor de mariniersbrigade en ook over de oorlogsvrijwilligers. Wij hebben hier nl. van generaal *de Bruyne* vernomen, dat degenen, die met de werving belast waren, er aan gebonden waren, dat de mariniersbrigade niet alleen of niet grotendeels zou bestaan uit mensen uit het zuiden en dat met name uit het zuiden niet meer dan 2/5 voor de strijdkrachten mocht worden geworven. Dit zou dus zowel voor de mariniersbrigade als voor de oorlogsvrijwilligers gelden en nu is naar voren gebracht, dat, wanneer men zich nu maar niet op dit standpunt zou hebben gesteld, wij al veel eerder, met name ongeveer medio 1945, een mariniersbrigade gehad zouden kunnen hebben in de Pacific. Wat is hierover uw mening?

A. Mijnheer de President! Ik herinner mij, dat besproken is, dat vooral het noorden niet uitgesloten mocht worden, en ik neem dus op uw gezag aan, dat die proportie is genoemd, maar het is mij volkomen nieuw, dat dat een wet van Meden en Perzen zou zijn. Is daar een schriftelijke instructie van? Ik kan mij dat haast niet voorstellen.

98365. De Voorzitter: Het is ons wel door enige mensen verklaard, o.a. door generaal *de Bruyne*, zoals ik reeds zeide, en wanneer ik het mij goed herinner, dan heeft ook de heer *van Lidhr de Jeude* het voor de commissie medegedeeld.

A. Het is wel zo, dat wij uit het noorden mededelingen hebben ontvangen, dat men van de partij wilde zijn.

98366. De Voorzitter: Wanneer men besluit slechts tot een bepaalde hoeveelheid mensen te gaan en voor het overige deel te wachten op de bevrijding van het noorden, dan ligt wel de conclusie voor de hand, dat men te laat komt.

A. Dat ben ik volkomen met u eens, Mijnheer de President. Dat het in die stringente vorm van een instructie was, zou ik niet kunnen zeggen. Wel weet ik, dat wij uit het noorden de mededeling kregen: „Denk aan ons, wij willen meedoen", en dat daaruit voortvloeide de beslissing niet alles uit het zuiden te halen.

98367. De **Voorzitter**: Herinnert u zich nog, dat er in die tijd besprekingen zijn geweest met S.H.A.E.F.?

A. Dat herinner ik mij.

98368. De **Voorzitter**: S.H.A.E.F. had ook eisen. Misschien is het wel goed, wanneer u daarover ook een en ander mededeelt.

A. S.H.A.E.F. wilde mensen hebben, behalve de Irenebrigade, voor deelname aan de oorlog tegen Duitsland. Ik weet wel, dat daar een compromis over getroffen is.

98369. De **Voorzitter**: S.H.A.E.F. wilde 21 000 man hebben voor de bezetting van Duitsland.

A. Ik weet, dat ze hoge eisen stelden.

De **Voorzitter**: Hierbij komt natuurlijk de vraag aan de orde in hoeverre deze eisen van S.H.A.E.F. weer onze mogelijkheden in de weg stonden.

98370. De heer **Fens**: Weet u ook, wat die eisen inhielden? Waren dat bezettingstroepen voor Duitsland en — naar ik mij meen te herinneren — lichte infanteriebataljons?

A. Inderdaad. Dat hing samen met onze binnenlandse strijdkrachten.

98371. De heer **Fens**: Nu herinner ik mij, dat die lichte infanteriebataljons op den duur toch naar Indië getrokken zijn.

A. De strijd in West-Europa is ook anders gelopen dan *Bedell Smith* en de zijnen gedacht hadden. Het is begrijpelijk, dat militaire strategie niet op alle punten slaagt en door de gang van zaken anders verloopt dan de opzet was. Die eisen van S.H.A.E.F. zijn uiteindelijk op niets uitgelopen. Van Nederlandse zijde had men mensen nodig voor Indië en ik heb het meer als een compromis beschouwd, dat men het tenslotte eens geworden is op, naar ik meen, 4000 man. Ik weet niet of dit het juiste aantal is.

98372. De **Voorzitter**: Op het moment kan ik u dat niet zeggen. Wel weet ik, dat het aantal sterk verminderd is.

A. Inderdaad, dat is zeer verminderd.

98373. De **Voorzitter**: Die eis van 21 000 man zou onze plannen wel zeer gedwarsboomd hebben.

A. Natuurlijk, dat wist men ook wel. De heer *Kruls* weet dit alles precies.

98374. De **Voorzitter**: U kunt ons dus over die S.H.A.E.F.-eisen verder niet inlichten?

A. Ik weet alleen, dat die eisen er geweest zijn, maar het hele geval is nu uit mijn herinnering verdwenen. Ik kan dat nog wel nagaan.

98375. De **Voorzitter**: Hebt u er indertijd direct iets mee te maken gehad?

A. Ja, ik meen, dat de besprekingen liepen via de Prins, en wij kregen daar natuurlijk rapport van.

98376. De heer **Fens**: Mag ik nu nog een vraag hierover stellen? Kwamen die S.H.A.E.F.-eisen nu incidenteel, of was er vóór die bevrijding bij het gehele overleg over wat wij aan troepen zouden leveren, hetzij voor Indië hetzij ergens anders voor, nooit ter sprake gekomen. dat wij een aandeel zouden moeten leveren voor bezetting van Duitsland?

A. Ja, dat was zeker aan de orde gekomen.

98377. De **Voorzitter**: De bedoeling van de vraag van de heer *Fens* is dus te stellen, dat de kwestie ons dus niet overviel.

A. Neen. Het lag wel in de opzet, dat Nederland en België een aandeel zouden hebben in de bezetting van Duitsland en dat was ook juist in de gedachtengang van S.H.A.E.F.

98378. De **Voorzitter**: Was men het echter niet eens geworden over de aantallen?

A. Neen, voor zover ik mij herinner, werd er veel gevraagd en tenslotte, tot mijn geruststelling voor Indië, weinig gegeven.

98379. De heer **Fens**: Tenslotte is het niet prettig, wanneer men een expeditionnaire macht gaat ontwerpen voor drie divisies, dat er dan iemand om 21 000 man komt vragen.

A. Voor zover ik mij mijn besprekingen met generaal *Edwards* en generaal *Clark* herinner, was het niet de bedoeling, dat die 21 000 man zwaar bewapende soldaten waren.

98380. De heer **Fens**: Neen, maar tenslotte was het toch mensenmaterieel.

A. Daar hebt u gelijk in. Wij hadden natuurlijk in gedachten hoe groot het leger in Nederland vóór de oorlog was, nl. 300 000 man. Wij vonden dus de opzet om 60 000 à 70 000 man bijeen te krijgen, een betrekkelijk klein legerkorps dus, niet overdreven.

98381. De **Voorzitter**: Hier komen wij op het terrein van de kwestie van de gezagsbataljons, waar wij zoëven al over gesproken hebben. Hoe was het geregeld met de afvoer van de troepen naar Engeland? Wij hebben nl. de indruk gekregen, dat de marine dit zeer gemakkelijk gedaan gekregen heeft, maar dat het leger vóór 1 September 1945 betrekkelijk weinig succes heeft gehad met het uitzenden van troepen naar de overkant.

Ik wil er wel bij zeggen, dat het in de periode van 15 April tot 15 Mei 1945 tweemaal mogelijk is geweest om 1400 man af te voeren — de toestemming van de Combined Chiefs of Staff was er —, maar dat men van de gelegenheid niet geprofiteerd heeft. Wij wilden hier gaarne opheldering over hebben, want wij meenden, dat, waar men tracht zoveel mogelijk te bereiken, men toch zeker gebruik moet maken van de gelegenheden, die zich voordoen.

A. B-doelt u afvoer van troepen vanuit Nederland naar Engeland?

De **Voorzitter**: Inderdaad, in de periode van 15 April tot 15 Mei 1945.

98382. De heer **Fens**: Ik geloof, President, dat de heer *van der Kun*, die toen bij de Combined Chiefs of Staff zat, nog gewaarschuwd heeft, dat hier wel haast bij was.

De **Voorzitter**: Dat meen ik ook.

A. Dat weet ik niet. Van 1—4 April was ik in Nederland: 15 April keerde ik terug in Londen, waarna ik onmiddellijk de organisatie van de voedseldroppings tot taak kreeg. Dit heeft mij zeer in beslag genomen en heeft gevoerd tot mijn bezoek aan Reims, aan de staf van *Bedell Smith*. Wat er toen precies is gebeurd, weet ik niet. Wie was toen de shipping-man?

98383. De **Voorzitter**: De heer *de Booy*. Wij hebben de heer *de Booy* hier wel vragen over gesteld, maar hij heeft zich van het geheel niet veel kunnen herinneren.

A. Ik herinner mij dit ook slecht. Ik kan alleen zeggen, dat ik in die tijd in Nederland ben geweest, in Engeland druk bezet ben geweest, en naar Frankrijk ben geweest, dus dat ik over de feiten niets kan zeggen.

98384. De **Voorzitter**: Misschien is het goed daarbij ook nog even de vraag te bezien, die ik had willen stellen in verband met S.H.A.E.F. Ons is nl. medegedeeld, dat er een brief over zou zijn van de heer *van der Kun* aan u, waarin staat, dat de Combined Chiefs of Staff nooit gekend zijn in de aangelegenheid van de gezagstroepen en dat daaruit te verklaren zou zijn, dat S.H.A.E.F. met die hoge eisen voor de dag is gekomen.

A. Dat zou mogelijk zijn. Dit is geweest vóór Januari 1945?

De **Voorzitter**: Vóór Januari 1945 zou dus de Combined Chiefs of Staff nimmer op de hoogte zijn geweest van de kwestie van de gezagsbataljons.

A. Ik kan u wel zeggen, dat de Combined Chiefs of Staff absoluut op de hoogte zijn geweest van de kwestie van de gezagsbataljons. Dat behoorde tot het eerste plan.

98385. De **Voorzitter**: Maar het merkwaardigste is, dat de heer *van der Kun* dat nog eens aan u geschreven zou hebben.

A. Wanneer zou die brief verzonden zijn, weet u dat ook, Mijnheer de President? Dat moet een brief van 1944 zijn geweest.

De Voorzitter: Ja, eind 1944 of begin 1945.

A. Ik weet niet beter of de Chiefs of Staff hebben dat plan gekend.

98386. De Voorzitter: Hier komt nog bij, dat de heer *van Mook* op een bepaald moment er bezwaar tegen heeft gemaakt, dat de zaak van de opleiding van de gezagsbataljons niet met de Combined Chiefs of Staff is besproken, maar met de Britse Regering. Daar schijnen op een bepaald moment ook enige moeilijkheden over te zijn geweest. De heer *van Mook* scheen dat ook in een telegram tot uitdrukking te hebben gebracht.

A. Voor zover mij bekend, wilde *van Mook* de opleiding in Australië hebben.

98387. De Voorzitter: Dit is ook een belangrijk punt om even op door te gaan. Men heeft aanvankelijk gemeend, dat de Australische Regering daartoe bereid zou zijn, maar toen puntje bij paaltje kwam, is dat niet doorgedaan. Dit zijn besprekingen geweest, die de heer *van Mook* gevoerd heeft, en dit is nooit schriftelijk vastgelegd. Hij heeft slechts uit die besprekingen de indruk gekregen, dat de Australische Regering er wel toe bereid geweest zou zijn.

A. Het is onzerzijds ook een concessie aan *van Mook* geweest, dat wij gezegd hebben: Als dat kan, dan moet dat maar, laten we hem maar ter wille zijn. Maar eigenlijk vonden we dit geen goede opzet, want uit alle besprekingen bleek, dat er geen vast stelsel van prioriteiten voor het vervoer bestond en dat wij, zoals de heer *Nuboer* en ik dat spottend uitdrukten, „landverhuizers naar Australië konden krijgen”, was uitgesloten. Maar om hem ter wille te zijn, hebben wij toen toegegeven. Men kan natuurlijk niet altijd weigeren en hij wilde dit nu erg graag, want hij was zeer geïnteresseerd in Nederlandsch-Indië. Maar toen het er op aankwam, kon het niet eens.

98388. De heer *Fens*: Hebt u, vooral ook omdat de Voorzitter nu zegt, dat van die besprekingen nimmer iets is vastgelegd, niet een beetje de indruk gekregen, dat het meer „wishfull thinking” is geweest van de heer *van Mook*, dat hij dacht, dat dit wel zou lukken.

A. Achteraf gezien acht ik dat zeer goed mogelijk, maar zo heeft hij het ons nimmer voorgedragen.

98389. De Voorzitter: Naar ik begrijp, heeft dat punt van de gezagsbataljons nogal verschil van mening met de heer *van Mook*

opgeroepen, die meer op het standpunt stond van: „Geef die mensen een uniform en stuur ze weg, dan kunnen ze elders opgeleid worden”, terwijl u het andere standpunt innam.

A. De toestand, was zo, dat Amerika volkomen de shippingsmacht had. Het lag een beetje in de aard van de zaak, want het concentreerde zich nu vooral op Europa. En de Amerikanen gaven een enorme contributie tot de oorlog. Het was onbegrijpelijk, dat na Pearl Harbour in zo'n snel tempo die vloot herbouwd is en de mensen opgeleid waren. Dat is een prestatie. Ik heb bovendien de organisatie van *Eisenhower* in Frankrijk gezien. Dat overtrof alles. Wanneer u daar geweest was, mijnheer *Fens*. dan zou u als militair genoten hebben. De Amerikanen organiseerden dat op fantastische wijze. Het ontbijt, dat voor de soldaten iedere morgen gereedstond, was schitterend. En de aanval op Normandië was „etwas nie da gewesenes”. Dus dat *Churchill* tegenover die contributie van de Amerikanen een zekere bescheiden houding aannam, lag in de aard van de zaak.

98390. De Voorzitter: Dan komen wij dus op dat punt van die S.H.A.E.F.-eisen en dat ook weer in verband met de gezagsbataljons, nog even terug, mijnheer *Gerbrandy*. Dan rest momenteel nog het hoofdstuk over het wijzigen van de theatergrenzen. Nu kunnen we daar op dit moment mee doorgaan, of wij kunnen u de gelegenheid geven die punten, die op het ogenblik niet besproken konden worden, nog even te bestuderen, die wij dan in het tweede verhoor, dat ik hier spoedig op wilde laten volgen, met het hoofdstuk over de wijziging van de theatergrenzen aan de orde kunnen brengen.

A. Ik zou de voorkeur aan het laatste geven, want ik ben nogal wat moe geworden.

De Voorzitter: Heeft u zelf hieraan nog iets toe te voegen?

A. Neen.

De Voorzitter: Dan dank ik u voor de verstrekte inlichtingen en sluit ik het verhoor.

P. S. GERBRANDY.

KORTHALS, *voorzitter*.

FENS.

POSTHUMUS.

HUIGENS, *griffier*.

Schrijven van prof. mr. P. S. Gerbrandy, ingezonden ter aanvulling van het verhoor van 22 Februari 1954.

„Ik heb het stenogram van mijn verhoor van 15 Februari 1954 zeer lang onder mij gehouden, omdat ik gepoogd heb verschillende zaken nog eens na te gaan. tevens omdat ik dit verhoor voor mij zelf onbevredigend vind en daarom niet voldoende door enkele correcties in het stenogram de juiste toedracht van zaken heb uiteengezet over drie punten, nl.:

1. onze positie in thr Combined Chiefs of Staff,
2. het plan van de stafcommissie,
3. het gebrek aan scheepsruimte.

Over deze punten: onze positie in the Combined Chiefs of Staff, het plan van de stafcommissie en over het gebrek aan scheepsruimte heeft schout bij nacht tit. b.d. de heer *Nuboer*, mijn vroegere secretaris, die met deze zaak persoonlijk te maken heeft gehad?nog eens een exposé gegeven, dat zeer verhelderend is. Ik neem de vrijheid dit exposé, dat ik gaarne mede voor mijn rekening neem, hierbij over te leggen.

Verder onderstreep ik, omdat mij bij het doorlezen van het stenogram is gebleken, dat reeds bepaalde opvattingen bij uw commissie min of meer levend zijn, in het stenogram niet duidelijk kan maken.

1. Om de situatie goed te begrijpen, is het nodig te weten, dat alle beslissingen die wij hadden te nemen hebben gestaan in het teken van de *noodzaak tot het winnen van de oorlog*.

Het was *niet zo*, dat men rustig kon kiezen tussen allerlei mogelijkheden, omdat overheersend was het „to be or not to be” in de strijd tussen goed en kwaad. Elke handeling of beslissing, die deze door en door levensgevaarlijke toestand niet in het oog zou houden, was bij voorbaat veroordeeld.

Natuurlijk ging het bij ons vooral om de redding van Nederland en Nederlandsch-Indië, maar alles wat daarbij werd gepoogd, moest passen in het kader van de geallieerde oorlogsleiding, die wel geloofde in het winnen van de oorlog, maar door ongekende gevaren moest heenworstelen.

Achteraf kan men vaststellen, dat op bepaalde ogenblikken de geallieerden aan de winnende hand waren, maar ten tijde van het woe-den van de oorlog was zulks veel moeilijker. Ik heb reeds medege-deeld een uitspraak van generaal *Bedell Smith*, die op 24 Februari 1954 voor Europa daarop wees. Maanden later kon men nog hetzelfde zeggen ten opzichte van de strijd in de Pacific.

2. Zo nu en dan maakt het verhoor de indruk alsof er tegenstel-lingen in het Kabinet bestonden, die tot moeilijkheden in het beleid voerden. Ik heb een groot aantal notulen van de Ministeriële Com-missie Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk nog eens nage-lezen. Mij blijkt, dat *alle* beslissingen, die ik controleerde met unanimiteit zijn aangenomen. Dit geldt voor het beslag leggen op mensen die nodig waren voor bepaalde diensten, dit geldt voor het reserveren der middelen voor bepaalde opdrachten en zaken, voor de poging tot het zenden van mensen naar de Pacific, dit geldt voor de plaats waar admiraal *Helfrich* gestationneerd werd, dit geldt ook voor onze hou-ding t.a.v. de indeling der strijdgebieden in he: Verre Oosten. Kortom dit geldt voor alles wat op onze weg kwam. Wel zijn natuurlijk in de discussies in de commissie en soms in de Ministerraad scherpe tegen-stellingen geweest, maar ik heb geen voorbeelden gevonden waarbij aan het einde geen gemeenschappelijke oplossing was vastgesteld.

Wel kan men misschien volhouden, dat er steeds een groot verschil van inzicht is geweest tussen Minister *Furstner* en Minister *van Mook*. Bij de heer *van Mook* bestond nogal eens de neiging om wat hij oorspronkelijk had gewild toch gedaan te krijgen, maar de eenheid is over de hele linie gebleven. Het nalezen van de notulen heeft mij daarin bevestigd.

3. Naar mijn mening heeft wel zekere moeilijkheid zich gemani-festeerd doordat de leiding van het Departement van Oorlog nogal gewisseld heeft.

De heer *Dijxhoorn* is opgevolgd door het interimaat van Minister *van Boeyen* tot aan de definitieve benoeming van Minister *van Lidth de Jeude*, die in de formatie van het Kabinet van 1945 niet weer is

opgenomen maar veel later is vervangen door professor dr. J. E. de Quay.

Dit is naar mijn mening niet goed geweest voor een consequente doorvoering van bepaalde maatregelen.

Wel moet ik zeggen, dat Minister van Lidth de Jeude, die van Augustus 1942 tot Februari 1945 als Minister van Oorlog optrad, op de meest intensieve wijze heeft deelgenomen aan de besprekingen, aan de beslissingen gedurende zijn tijd in de Ministeriële Commissie.

4. Het voorafgaande wens ik nog even naar voren te brengen ten einde uw commissie te waarschuwen tegen een zeker achteraf redeneren, dat niet in overeenstemming is met de situatie gedurende de oorlog.

Wilt u hiermee ook rekening houden bij het doorlezen van het gecorrigeerde stenogram".

Bijlage bij het schrijven van de heer Gerbrandy d.d. 17 Februari 1955 naar aanleiding van zijn verhoor op 22 Februari 1954.

A. Onze positie in de Combined Chiefs of Staff.

1. Begin Januari 1942 werden schout bij nacht *Termijtelen* en generaal *Dijxhoorn* uitgezonden naar Washington als Nederlandse vertegenwoordigers bij het te vormen Combined Chiefs of Staff Comité. Ik was toegevoegd aan schout bij nacht *Termijtelen*.

2. Tijdens de reis, herinner ik mij, werd besproken het vóór en tegen van een voorstel, dat door Minister *Churchill* aan onze Regering zou zijn gedaan, dat de Britten mede Nederland zouden vertegenwoordigen in de te vormen staforganisatie, net als zij ook reeds deden voor de Dominions Australië, Nieuw-Zeeland en Canada. Dat voorstel was — naar wij hadden vernomen — door onze Regering verworpen, daar zij een volkomen onafhankelijke positie ten opzichte van Engeland wilde blijven innemen en meende dus niet op gelijke wijze als een Dominion te kunnen worden vertegenwoordigd. Wij wilden zelfstandig vertegenwoordigd zijn.

3. Minister van *Kleffens* heeft deze zaak vermoedelijk in Washington besproken, want hij was daar ook in Januari of Februari, evenals de heer van *Mook*, die was overgekomen uit Australië.

4. Toen wij in Washington aankwamen, bleek reeds spoedig, dat onze vertegenwoordiging bij dit hoge stafcollege niet zo gemakkelijk tot stand kwam. Er waren bezwaren.

Evenwel werd na enige tijd bereikt, ik vermoed na de bespreking van Minister van *Kleffens*, dat wij een bureau kregen in het gebouw, dat werd aangewezen als zetel van de Combined Chiefs of Staff, en de toezegging, dat wij bij de vergaderingen zouden worden toegelaten, als onderwerpen besproken werden, welke ons rechtstreeks aangingen. Schout bij nacht *Termijtelen* had het vertrouwen in de bereidheid van de grote bondgenoten, om onze afvaardiging te aanvaarden, toen reeds verloren en was naar Londen teruggekeerd, omdat hij meende daar nuttiger werkzaam te kunnen zijn, schout bij nacht *Stève* zou hem opvolgen, maar moest nog uit Indië overkomen. Tot zijn aankomst was de marine-attaché schout bij nacht *Meyer Ranneft* onze marinevertegenwoordiger.

5. Aanvankelijk hielden de Combined Chiefs of Staff zich aan de toezegging, ons bij de vergaderingen uit te nodigen als Nederlandse aangelegenheden besproken werden. Wij dankten dat enerzijds aan het feit, dat wij aanvankelijk nog een militaire rol vervulden in de strijd in Nederlandsch-Indië en anderdeels aan de omstandigheid, dat de toenmalige brigade-generaal *Bedell Smith*, die reeds secretaris was van de Amerikaanse Joint Chiefs of Staff, ook met het secretariaat van de Combined Chiefs of Staff werd belast. Generaal *Bedell Smith* was een zeer hoogstaand mens, op wiens woord men kon bouwen. Dank zij zijn medewerking kregen wij regelmatig de agenda ter inzage van de vergaderingen van de Combined Chiefs of Staff zodat wij tijdig zouden weten of Nederlandse aangelegenheden besproken zouden worden. Deze regeling bestond zolang ik in Washington was geplaatst, dus in ieder geval tot Augustus 1942.

6. Uit de mémoires van *Churchill* blijkt nu, dat inmiddels een principiële verandering was gebracht in de opzet van de Combined Chiefs of Staff, met name ten aanzien van het gebied, waarin Nederlandsch-Indië lag. De oorspronkelijke opzet was geweest, de opperste oorlogsleiding van Engeland en Amerika te combineren, door de vorming van een gemeenschappelijke staf, die te Washington zou zetelen en de gehele wereldwijde oorlog zou overzien en leiden. Aanvankelijk heeft deze staf ook zo gewerkt. Het ABDA-commando onder generaal *Wavell* is nog onder de Combined Chiefs of Staff tot stand gekomen. Na de val van Java en de oplossing van het ABDA-commando is daarin verandering gebracht op voorstel van President *Roosevelt*. Op 9 Maart 1942 telegrafeerde *Roosevelt* aan *Churchill*

een persoonlijke boodschap, waarin hij voorstelde, ter vereenvoudiging van de oorlogsleiding, de verantwoordelijkheid voor het hele gebied van de Pacific-area te geven aan de Amerikaanse chefs van staven en dat voor wat hij noemde de „middle area" aan de Britse chefs van staven. De „middle area" zou dan omvatten van Singapore af, India, de Indische Oceaan, Perzische Golf, Rode Zee, Libya en de Middellandse Zee (*Churchill* IV, blz. 174). Dit voorstel is kennelijk aanvaard, echter met een amendement, want — naar wij later vernamen — stonden *MacArthur* en *Nimitz*, de opperbevelhebbers in de beide Pacific-areas, rechtstreeks onder de Amerikaanse chefs van staven, doch dezen traden formeel op als vertegenwoordigers van de Combined Chiefs of Staff. In de praktijk is de invloed van de Britten op de Pacific-areas nihil geweest. Hun medezeggenschap werd door de Amerikanen — en met name door admiraal *King* — eenvoudig niet geduld. De scheiding tussen de Amerikaanse en Britse commando-gebieden werd dus steeds scherper en van een gemeenschappelijke oorlogsleiding bleef alleen sprake in de oorlog in Europa; de oorlog tegen Japan werd gescheiden gevoerd, in de Pacific-areas door de Amerikanen en in de Indische Oceaan en Burma door de Britten.

7. Deze uitschakeling van de Combined Chiefs of Staff in de oorlog tegen Japan werd tenslotte zo scherp doorgevoerd, dat toen militair overleg moest worden gepleegd met de Russen, over de coördinatie van de operaties tegen Japan, Engeland van dit overleg werd buitengesloten. *Churchill* kreeg alleen de toezegging, dat hem mededeling zou worden gedaan van wat tussen de beide anderen was overgeekomen.

8. Geheel in analogie met deze eindsituatie uit de laatste wereldoorlog is nu op Amerikaans voorstel de N.A.T.O. georganiseerd. Ook deze is beperkt tot de Atlantische Oceaan en het operatieterrain in Europa, geheel conform de vroegere Combined Chiefs of Staff. De Pacific is een gebied, waar de Amerikanen geen Europese inmenging meer dulden, vandaar hun voortdurend verzet tegen Britse deelname aan het Anzuspact. Dit laatste is de opvolger van de Amerikaanse Joint Chiefs of Staff-organisatie voor de Pacific uit de laatste oorlog.

9. Het is in dit verband wel interessant op te merken, dat *Roosevelt* reeds in 1942, als hij over de Nederlandse zaak in Nederlandsch-Indië sprak, het nimmer over the Netherlands had, doch altijd over the Netherlands East Indies als afzonderlijk land. Het laatste vond bij hem dus erkenning, doch het koloniale bestuur van dit gebied van Europa uit niet. Dit zou een verklaring kunnen geven van de voorkeur, die de heer van *Mook* steeds toonde voor nauwe aansluiting bij de Amerikanen.

B. Het plan van de stafcommissie

1. De opmerking is gemaakt, dat het plan van de stafcommissie, dat aan de Combined Chiefs of Staff is voorgelegd, nogal ambitieus was. Het hield in de vorming en overvoer naar het gevechtsterrein in Nederlandsch-Indië van een legerkorps van 3 divisies, een mariniersbrigade en 15 bataljons gezagstroepen. De omvang van deze krijgsmacht was gebaseerd op de taak, die bij de bevrijding van Nederlandsch-Indië van de Japanners zou moeten worden vervuld. In het tweede rapport van de stafcommissie is vermeld hoe sterk de Japanse garnizoenen in Nederlandsch-Indië toen (voorjaar 1943) waren, volgens de bij de geallieerden beschikbare gegevens. Deze cijfers gaven:

voor Sumatra	20 000 man
voor Java	30 000 man
voor Borneo	7 000 man
voor Celebes	7 000 man
voor Timor	20 000 man
overige Kleine Soenda-eilanden, Molukken en Ned. Nieuw-Guinea	35 000 man

2. De sterkte, die door de geallieerden bij de planning voor de aanval op Japanse eilanden werd nodig geacht, was minstens driemaal de sterkte van het Japanse garnizoen. Een legerkorps van 60 000 man was dus een minimum, waarmede de aanval op de hoofdeilanden zou kunnen worden gedaan. De aanval op Borneo, welks garnizoen was geschat op slechts 7000 Japanners, werd toevertrouwd aan het Australisch legerkorps van 3 divisies (Mei—Aug. 1945).

3. Het plan van de stafcommissie kwam begin September in Washington aan. In het plan was opzettelijk iedere voorkeur voor Amerikaanse of Britse hulp bij de uitvoering vermeden. Wij wisten immers niet, welke beslissing de Combined Chiefs of Staff zouden nemen over de vraag, wie van de twee grote bondgenoten deze taak op zich zou nemen. Een voorkeur onzerzijds zou allicht door de andere partij als minder aangenaam worden ondervonden en onze zaak kunnen schaden, als die partij tenslotte zou worden belast met de taak ons te helpen.

Admiraal *Termijtelen*, de voorzitter van de stafcommissie en ik — de secretaris — waren naar Washington gezonden om dit gehele probleem aan onze vertegenwoordigers uit te leggen, maar generaal *Dijxhoorn* was persoonlijk zo geporteerd voor een vorming van het legerkorps in Amerika, dat hij een toevoeging aan het plan aanbracht, waaruit onze voorkeur voor een Amerikaanse uitrusting en opleiding bleek. (Admiraal *Termijtelen* en ik waren inmiddels reeds doorgereisd naar West-Indië, waar met de betrokken Gouverneurs besproken moest worden, hoe de mariniers en andere troepen, die het plan uit Curaçao en Suriname nodig had, konden worden vrijgemaakt). Generaal *Dijxhoorn* reisde na de indiening van het plan naar Londen om uit te leggen, waarom hij het had gewijzigd.

4. Toen 4 Februari 1944 de beslissing van de Combined Chiefs of Staff werd ontvangen, was dat voor generaal *Dijxhoorn* een grote teleurstelling. Met name de opmerking, dat de bewapening gevonden zou moeten worden uit surplus-voorraden en buitgemaakte Duitse wapens, werd onaanvaardbaar geacht.

Minister van *Kleffens* deelde deze mening. Toch zei deze opmerking niet anders dan dat de geallieerden niet bereid waren een afzonderlijke productie te gelasten van wapens en uitrusting voor een legerkorps, welks vorming afhankelijk was van de nederlaag van Duitsland. Die vorming hing immers af van de bevrijding van onze krijgsgevangenen officieren en onderofficieren, die het kader van het nieuwe legerkorps zouden moeten vormen. Daar bij de overgave van Duitsland zeer grote voorraden Duitse wapens en munitie beschikbaar zouden komen, die in kwaliteit waarlijk niet slecht waren, zoals de geallieerden dagelijks ondervonden, was het een logische conclusie dit legerkorps uit deze voorraden te bewapenen. Ook de beslissing, de hulp bij de vorming op te dragen aan de Britten, was logisch, gezien het tekort aan scheepsruimte. Het transport van Europa naar Ned.-Indië via het Suez-kanaal vergde veel minder scheepsruimte dan het transport, eerst naar de Verenigde Staten, voor de opleiding en daarna via Pacific of Suez-kanaal naar Ned.-Indië. Vandaar de beslissing, dat de vorming zou moeten geschieden in Europa en dat wij voor alle hulp daarbij werden verwezen naar de Britten.

5. Naar aanleiding van dit telegram, waarover wij ons bezwaard toonden tegenover de Britten, voornamelijk wegens de verwijzing naar buitgemaakte wapens, had een onderhoud plaats van de Minister-president met generaal *Ismay*, de secretaris van het Britse Chefs van Staven-comité. Generaal *Verniers van der Loeff* van het Ministerie van Koloniën en ik waren daarbij tegenwoordig. Voor zover ik mij kan herinneren, zetten wij onze bezwaren uiteen en nam generaal *Ismay* daar nota van. Hij drong aan op verdere besprekingen op het niveau van de Generale Staf.

6. Van het verdere verloop dezer zaak is mij niets bekend. De uitvoering van het plan moest nu eenmaal wachten op de bevrijding van onze krijgsgevangenen en was in handen van het Ministerie van Oorlog.

7. De kritiek, dat het plan onuitvoerbaar zou zijn, omdat dit korps in ieder geval te laat zou komen, is niet gefundeerd. Toen het plan werd opgesteld in 1943, was de schatting van de oorlogsduur tegen Japan bij de Britse oorlogsleiding nog, dat de overwinning op Japan zou worden bevochten 2 jaar na die op Duitsland, of uiterlijk 1 Januari 1948 (*Churchill V*, blz. 152). Nog tijdens de Yalta-conferentie in Februari 1945 gold de aanname, dat de oorlog tegen Japan 18 maanden na de overwinning op Duitsland zou eindigen. Het plan van de stafcommissie voorzorg een tijd van 11 maanden voor de vorming en overvoer van de eerste divisie en 13 maanden voor de 2 overige divisies. Naar deze schatting had het korps dus nog vijf maanden in actie kunnen zijn.

C. Het gebrek aan scheepsruimte.

1. Uit de ondervragingen van de Enquête-commissie blijkt, dat deze onvoldoende begrip heeft van de moeilijkheden, welke zich in de oorlog voortdurend voordeden wegens het gebrek aan scheepsruimte. Daarom heb ik bijgaande citaten uit de mémoires van *Churchill* verzameld, waaruit de omvang van deze moeilijkheden blijkt en ook de geringe macht, die zelfs Engeland had om troepen naar het Verre Oosten te vervoeren. Zelfs *Churchill* was afhankelijk van de hulp van de Verenigde Staten. Hoe belangrijk dit vraagstuk was, blijkt wel uit deze zin: „Shipping was advance the stranglehold and sole foundation of our war strategy” (*Churchill IV*, blz. 176).

2. Op 4 Maart 1942 seinde *Churchill* aan *Roosevelt* over zijn gebrek aan scheepsruimte. Hij wilde zo mogelijk in de eerste helft van 1942 twee extra-divisies naar het gebied van de Indische Oceaan zenden, maar kon dat niet doen zonder Amerikaanse hulp. Hij zet uiteen, dat hij in de maanden Februari, Maart, April en Mei in totaal 295 000

man wilde uitzenden naar Egypte, India en Ceylon. De Britse hulpmiddelen maakten het mogelijk maandelijks ongeveer 45 000 man uit te zenden, echter bleef het totaal 115 000 man beneden wat wenselijk werd geacht. Daarvoor vroeg hij Amerikaanse hulp, door de transportschepen van de Amerikanen, die gebruikt werden voor de overvoer van 4 Amerikaanse divisies naar Noord-Ierland, tijdelijk te mogen lenen voor dit doel. *Roosevelt* antwoordde 8 Maart 1942, waarbij hij zijn instemming betuigde met dit plan en tevens aanbood 2 extra Amerikaanse divisies naar Australië en Nieuw-Zeeland te zenden, als de 2 Australische en Nieuw-Zeelandse divisies in Egypte daar mochten blijven. Dat spaarde transporten uit.

Hij gaf ook een overzicht van de beschikbare Amerikaanse transportfaciliteiten en de uitbreiding, die daaraan zou worden gegeven door nieuwe aanbouw. Hieruit bleek, dat in Maart 1942 Amerikaans transport beschikbaar was voor 130 000 man en dat dit getal door verbouwing en aanbouw tegen Juni 1944 zou zijn opgevoerd tot 400 000 man.

Het overeenkomstige Britse cijfer was naar schatting omstreeks 150 000 man en werd niet meer aangevuld, doch wel kleiner, door nu en dan optredende scheepsverliezen.

3. In de eerste 6 maanden van 1942 waren de verliescijfers van de Britse en geallieerde koopvaardij bijna even hoog als die van het gehele jaar 1941 en zij overtroffen de gehele geallieerde nieuwe aanbouw met bijna 3 miljoen ton. Tegelijkertijd groeiden de eisen van de Amerikaanse krijgsmacht enorm. Maar het Amerikaanse nieuwbouwprogramma voor het volgende jaar werd reeds in Maart verhoogd tot 12 miljoen ton. In Mei 1942 maakte de Amerikaanse scheepsbouw hun scheepsverliezen reeds goed. Pas einde Augustus werd dat bereikt voor alle geallieerde scheepsverliezen. Pas een jaar later waren alle vroegere verliezen ingehaald. Dank zij deze geweldige groei van de Amerikaanse koopvaardijvloot konden de Amerikanen, ondanks de grote toename van hun eigen scheepvaartbehoeften, toestaan, dat de Britten 3 miljoen ton Amerikaanse scheepsruimte mochten blijven gebruiken. Zelfs deze ruime Amerikaanse hulp kon echter niet volledig de verliezen goedmaken, die de Britse koopvaardij had geleden (*Churchill IV*, blz. 176).

4. Op 21 Juli 1942 schreef *Churchill* een memorandum, waarin hij de toestand van dat ogenblik analyseerde (*Churchill IV*, blz. 781 e.v.). De volgende 2 paragrafen behandelen de shipping-situatie.

„(3) De tweede hoofdzak is zeegaande tonnage. We kunnen dit jaar slechts doorkomen door een zware wissel te trekken op onze voorraden. Ten koste van veel inwendige wrijving en moeilijkheden kunnen we misschien, door „de buikriem aan te halen” een miljoen ton besparen. Of we dit moeten doen als een oefening voor ons moreel, moet met zorg overwogen worden.

Het kan echter geen merkbare invloed hebben op het vraagstuk van de handhaving van onze oorlogsinspanning in het moederland en overzee. Er is geen reden om aan te nemen, dat we niet door de moeilijkheden van dit jaar heen zullen komen of dat de tonnage-situatie in 1943 niet gestadig zal verbeteren, dank zij het grootse Amerikaanse scheepsbouwprogramma. Maar wij moeten oppassen onze toestand niet te laten achteruitgaan tot een niet meer te handhaven peil, vóórdat we met de Verenigde Staten tot een duidelijke schikking zijn gekomen voor wat de toekomst betreft. Met dit doel moeten we nu, in de komende weken, zien te komen tot een plechtige overeenkomst, bijna een verdrag, met de Verenigde Staten omtrent het aandeel van hun nieuwe aanbouw, dat wij in 1943 en 1944 zullen krijgen. Tot op het tijdstip, dat de Verenigde Staten in oorlog kwamen, hadden wij ons vrijwel schadeloos gesteld voor onze verliezen door de macht te verkrijgen over de scheepsruimte van Continentale Staten, naarmate die successievelijk door de vijand werden onderworpen. Meer meevallers zijn niet meer te verwachten van die kant. We kunnen onze eigen scheepsbouw alleen uitbreiden ten koste van onze oorlogsinspanning. Het is ons niet mogelijk ons minimum importprogramma merkbaar te wijzigen. De tonnage, hiervoor nodig, moet in de eerste plaats gegarandeerd zijn. Wij moeten daarom aan de Verenigde Staten vragen ons gedurende 1943 voldoende tonnage te leveren om onze beschikbare koopvaardijbemanningen volledig te kunnen gebruiken. Daar het dwaas zou zijn een groot aantal Britse beroepszeelieden werkeloos te laten staan, zonder schepen, terwijl de Amerikanen de bemanningen voor de koopvaardij speciaal moeten opleiden, kan ons verlangen niet onredelijk geacht worden.

(4) In geen geval moeten wij op onze voorraden interen tot een gevaarlijk peil, ten einde het jaar 1942 door te komen, ronddoerend te weten waar we in 1943 aan toe zijn. En de minimumvoorraden moeten niet te laag worden gesteld. Zware bombardementen op onze havens zouden onze import voor geruime tijd kunnen belemmeren en wij zouden dan verloren zijn als we geen voorraad hadden. Bovendien moeten

we niet uitgaan van de basis, dat de Britten een groter offer van hun vóóroorlogse welstand zouden moeten brengen dan de Amerikanen. We moeten hun duidelijk maken, dat iedere verdere vermindering van onze import, de jaren 1942 en 1943 samen nemende, alleen kan worden opgevangen door een vermindering van onze productie van oorlogsmateriaal. Bijna driekwart van onze of in onze macht zijnde tonnage is reeds in dienst van onze oorlogsinspanning en slechts een vierde dient uitsluitend voor het voeden en bevoorraden van dit eiland."

5. Op 26 December 1942 zond Churchill een nota aan de Minister van Oorlogstransport, waarin hij wees op de zeer lage verwachte import in Engeland in de eerste helft van 1943. Hij vroeg na te gaan hoe de import zou kunnen zijn als de beschikbaarstelling van schepen voor de bevoorrading van de krijgsmacht rond de Indische Oceaan werd beperkt tot 50 of 40 schepen per maand (Churchill IV, blz. 817).

6. Op 6 Maart 1943 richtte Churchill een nota aan de Minister van Productie, waarin hij deze zijn waardering betuigde voor een besparing in grondstoffen van 200 000 ton in de eerste 6 maanden van 1943 en verder zegt: Er was een grote achterstand in de Amerikaanse hulp in de eerste 3 maanden en de daardoor veroorzaakte ernstige vermindering van onze voorraden dwingt ons tot de uiterste zuinigheid bij ons verbruik (Churchill IV, blz. 832).

7. Op 23 Mei 1944 richtte *Churchill* een nota aan de Ministers van Buitenlandse Zaken, Oorlogstransport, Productie en Voedselvoorziening van de volgende inhoud:

„Deze gehele zaak (vermindering van importen wegens de landing in Normandië) wil ik overlaten aan lord Leathers (Minister van Oorlogstransport) en generaal Eisenhower, maar ik heb hun gezegd, dat ik alleen bereid ben 500 000 ton additionele importen in de volgende 4 maanden op te offeren, op voorwaarde, dat de Verenigde Staten ons garanderen deze hoeveelheid te zullen inhalen in de daaropvolgende 2 of 3 maanden. Vier en twintig miljoen ton per jaar is ons absolute minimum (Churchill V, blz. 627).”

8. Op 8 Januari 1945 zond Churchill de volgende nota aan de Minister van Productie:

„Ik ben niet overtuigd, dat voldoende aandacht wordt gegeven aan onze huidige scheepsruimtemoeilijkheden bij de beschouwing van de

voor Europa nodige hulp en bevoorrading. Verzoeken het „Bevoorrading van Bevrijde Gebieden-comité" op korte termijn een rapport te doen uitbrengen, o.a. over de volgende punten. Onder ieder hoofd moet bijzondere aandacht worden gegeven aan de benodigde scheepsruimte.

- (1) De voorziening met levensmiddelen en grondstoffen waar zij nu om vragen.
- (2) De terugslag op de algemene bevoorradingstoestand van voorstellen, welke verwacht kunnen worden van het comité voor de Belgische levensmiddelenbehoefte.
- (3) Verzoeken, welke van de Nederlanders verwacht kunnen worden als hun dijken worden opgeblazen en de zee wordt binnengelaten.
- (4) Verzoeken voor Italië — in het licht van het 300-gram rantsoen — en de Balkan.
- (5) De teruggave van schepen aan de Belgen en Fransen om voor zich zelf in te voeren, in het bijzonder uit hun koloniën.
- (6) Programma's voorgesteld door U.N.R.R.A.
- (7) Kunnen (1)—(6) worden uitgevoerd zonder het Britse import-programma aan te tasten."

9. Op 2 Maart 1945 van *Churchill* aan de Minister van Oorlogstransport en de chefs van staven.

„Nu de Yalta-conferentie voorbij is, moeten wij onverwijld beslissen hoe wij het grote Britse scheepsruimte-tekort, dat gebleken is, kunnen opvangen.

Het importprogramma moet niet worden verminderd. Verschillende besparingen zijn misschien mogelijk op ander gebied, maar het schijnt, dat de grootste bezuiniging gevonden zal moeten worden in de militaire verscheppingen naar de Middellandse Zee en de Indische Oceaan. De militairen hebben om 122 scheepsladingen per maand naar die gebieden gevraagd gedurende de komende 4 maanden. Ik denk aan een maximum van 80 scheepsladingen per maand.

Laat mij spoedigst weten, welke verlichting dit zou geven aan onze algemene scheepsruimtepositie en welke invloed het zou hebben op onze militaire planinen."

ZITTING VAN MAANDAG 1 MAART 1954

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Korthals, voorzitter, en de heren Posthumus en Fens, leden, alsmede de heer Huigens, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

Prof. mr. PIETER SJOERD GERBRANDY,
oud 68 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal;
oud-Minister-president.

98391. De Voorzitter: Dit verhoor wordt beschouwd als een voortzetting van het vorige verhoor en de verklaringen, die u vandaag aflegt, worden geacht te zijn afgelegd onder de eed, die u reeds vorige week voor onze commissie hebt afgelegd. We zouden op een paar punten terugkomen, die de vorige week niet helemaal konden worden besproken.

In de eerste plaats zou ik u willen vragen of u over de hoofdkwartierenkwestie nog iets aanvullends zou kunnen meedelen. Het betreft de kwestie van Ceylon ter eenre en Australië ter andere zijde, welke situatie van het begin af nadat Indië had gecapituleerd, is blijven bestaan tot aan het einde van de oorlog toe.

U verklaarde, dat op een gegeven ogenblik deze zaak besproken is met admiraal *Helfrich*, toen hij te Londen was, doch wij hebben wel kunnen concluderen, dat de Regering in deze zaak geen beslissing heeft genomen. Bestaat er van uw kant nog enige reden op dit punt nader in te gaan?

A. Admiraal *Helfrich* heeft in 1943 — de dag en de maand herinner ik mij niet meer — de kwestie naar voren gebracht of het voorkeur zou verdienen, dat hij gestationneerd werd in Australië. Voor zover is na te gaan, is dit punt niet behandeld in een zodanige vorm, dat daarover een bepaalde beslissing moest worden genomen. Admiraal *Helfrich* bevond zich bij zijn weinige overgebleven vlooteenheden en het squadron van de marineluchtvaartdienst. In Australië waren reeds vertegenwoordigers van de militaire luchtvaart van het K.N.I.L., een vertegenwoordiger van het leger en ook een marinevertegenwoordiger, nl. de heer *Koenraad* aanwezig. De heer *Helfrich* had de bevoegdheid zijn eenheden in Australië op te zoeken, en hij heeft daar gebruik van gemaakt. Hij had daar drie vertegenwoordigers, die onder hem stonden, en hij zelf had op Ceylon zijn standplaats in verband met de aldaar gestationneerde eenheden. Voor zover zich mijn herinnering strekt, werd het destijds als bijkomstig beschouwd waar hij verbleef. Hij had zijn mensen in Australië, hij kon er naar toe gaan, is er naar toe gegaan, doch van een acuut verzoek hem naar Australië te dirigeren, is mij niet bekend.

98392. De Voorzitter: Ik leid hier dus uit af, mijnheer *Gerbrandy*, dat het probleem als zodanig niet is gesteld.

A. Neen, dit is mijn voorstelling van de zaak. Er mag bij de heer *Helfrich* een ogenblik de idee bestaan hebben, dat hij misschien wel beter in Australië zijn hoofdkwartier kon hebben, en hij kan dit ook wel gezegd hebben, doch ik herinner mij niet, dat dit punt ons voorgelegd is. Ik heb deze aangelegenheid de heer *Furster* nog ter beslissing voorgelegd.

98393. De Voorzitter: Heeft de Regering — zonder dat de heer *Helfrich* dat voorbracht — ook niet het probleem voor zich zelf zo gesteld?

A. Neen. Wel is zijn bezoek naar Australië ter sprake geweest, maar niet de concentratie.

98394. De Voorzitter: De vorige week hebben wij ook nog gesproken over de verdeling van de vlooteenheden. Daarbij hebben wij het zo gesteld, dat aan de ene kant de redenering was: „zorg, dat je overal bij bent”, en aan de andere kant de redenering, dat men er ook voor moest zorgen om na de oorlog nog een vloot beschikbaar te hebben voor de strijd in het Oosten. We moeten dit echter niet al te scherp stellen. Degenen, die zich op het standpunt stelden, dat het een en ander moest worden gereserveerd, bedoelden daarmee niet om bepaalde eenheden te gaan opleggen, maar achtten het wenselijk om reeds op dat ogenblik — terwijl dus de strijd in de Middellandse Zee woedde — al meer eenheden voor de Oost beschikbaar te hebben, o.a. voor het afzetten van partijen e.d.

Ik zou ook die tegenstelling naast de tegenstelling, die wij de vorige week gemaakt hebben, nog even in het gesprek willen brengen en willen vragen, welke mening u destijds was toegegaan.

A. Bedoelt u daarmee, dat bij voorbaat vaststond, welke eenheden wij bij de bevrijding ter beschikking zouden hebben?

98395. De Voorzitter: Ja, we hebben op dat punt de vorige week sterk de nadruk gelegd en — door hierop het accent te leggen — zou die redenering als volgt kunnen worden geïnterpreteerd: De aanhangers hiervan hadden gewild, dat men aan de strijd in de Middellandse Zee niet in zo sterke mate zou hebben deelgenomen, doch in plaats daarvan die eenheden, die men daar niet gebruikte, als het ware zou hebben gereserveerd voor over twee jaar. Zo was het echter niet. Men redeneerde als volgt: de Engelsen vragen onze medewerking en dan in zeer sterke mate in het Middellandse Zee gebied. Daar zijn voor ons grote verliezen te boeken geweest. Had men er destijds niet meer de nadruk op moeten leggen, dat men ook nog hetzelfde tijd een taak had in het Oosten, o.a. voor het afzetten van eenheden — partijen — in onze gebieden in Nederlandsch-Indië?

A. Wat betreft over hetgeen u zegt „daar zijn grote verliezen te boeken geweest”, in bedoelde tijd is wat de marine betreft alleen de „Isaac Sweers” ten onder gegaan bij landingen in Noord-Afrika, November 1942. Men was zich, dit in antwoord op wat u nog tot slot zegt, wel bewust, dat er in het Oosten (b.v. afzetting van eenheden) iets gebeuren moest. Dit is ook gebeurd. Er zijn commando's gevormd en deze commando's hebben ook gewerkt. Er is gereedgemaakt — hetgeen ik zo juist reeds vermeldde — de militaire luchtvaart van het K.N.I.L.; deze was vanuit Nederlandsch-Indië naar Australië geëvacueerd.

98396. De Voorzitter: Wat dit laatste betreft, daarop komen we later terug in verband met het 18de squadron, waarover we de vorige week reeds spraken.

A. Het 18de squadron is in Jackson opgeleid en heeft — naar ik meen vanuit Port Darwin — aan de strijd deelgenomen. Er waren dus eenheden, die een dubbele bestemming hadden: zij namen deel aan de strijd en zij waren ook bedoeld om later weer gebruikt te kunnen worden. Boven alles was deelneming aan de daadwerkelijke op dit moment gevoerde oorlog een eerste vereiste en daarbij stond men voor het feit, dat de Engelsen enorme verliezen hadden geleden. Men kon in 1940 de vloot nog sparen voor eventualiteiten in het Oosten, hetgeen ten dele ook is gebeurd. Wij hebben onze Indische vloot niet ingezet in 1940/1941, doch een dergelijk standpunt kon men later — toen er zulke grote verliezen door de geallieerden waren geleden — niet meer innemen. Men moest hiermee in die tijd wel buitengewoon voorzichtig zijn. Ik heb in het jaar 1945 veel besprekingen gevoerd over de positie van de oorlog in Europa en in het Oosten, maar deze stond in het teken van de overwinning, ofschoon zelfs op dit ogenblik de hele stemming was om al het beschikbare in te zetten, gezien de dringende behoefte.

98397. De Voorzitter: Naar uw mening lag dus het accent inderdaad op het Europese terrein. Wij hadden echter ook schepen in het Oosten, waarvoor admiraal *Helfrich* aldaar en de heren in Australië

aanwezig waren, maar de idee was, dat — in verband met de grote belangen, die wij in het Oosten hadden — het wel mogelijk zou moeten zijn geweest om ook gedurende de oorlogsjaren ons niet aan de strijd daar te onttrekken en meer van onze schepen in het Oosten in te zetten.

A. Wat dit punt betreft, kan men achteraf zeggen: hadden we maar wat meer gehad. Als ik terugdenk aan de situatie, waarin we verkeerden, dan lijkt mij dit onuitvoerbaar. De toestand, waarvoor wij in 1942 stonden, was, dat wij geen middelen meer konden vormen, zolang Nederland niet bevrijd was, omdat we alleen daar de mensen konden vinden. Daarom was er voor ons alles aan gelegen de bevrijding van Nederland te helpen bespoedigen om daarna de zeer grote strijdkrachten te kunnen vormen, die nodig zouden zijn voor het herstel van onze positie in Indië.

98398. De **Voorzitter**: De hierbovenbedoelde mening is ook een van de stellingen geweest, die de heer *van Mook* altijd heeft gehuldigd.

A. U moet de heer *van Mook* zien, zoals hij is. Ik heb groot respect voor zijn werkkraft, maar voor mijn gevoel was hij geboren. Dit laatste bedoel ik niet in de slechte zin van het woord, doch hij was volkomen ingesteld op één ding, hetgeen toentertijd onmogelijk was.

98399. De **Voorzitter**: Zou het ons — naar uw mening — ook op politiek gebied een slag hebben toegebracht, indien wij dat gedaan hadden?

A. Ja, dit zou inderdaad het geval zijn geweest.

98400. De heer **Posthumus**: Hebt u indertijd ook ondervonden, dat op bepaalde momenten, toen daartoe pogingen werden gedaan, dit politieke terugslagen gegeven heeft? Ik meen begrepen te hebben, dat u gemerkt hebt, dat er moeilijkheden met de geallieerden ontstaan zijn, toen wij trachtten ons iets meer uit het Europese veld terug te trekken.

A. Zo leefde het wel bij mij en er is op een gegeven ogenblik onderling over gesproken. Het voorbeeld, dat ik mij herinner, was de enge visie van de heer *van Mook* (welke de geallieerden voor het hoofd stootte) met betrekking tot de oliebatljons. Verder zou ik op dit moment daarvan geen concreet voorbeeld kunnen geven.

98401. De heer **Posthumus**: U had dus niet de indruk, als zou er een zeker vermoeden bij de geallieerden gerezen zijn, dat er misschien een neiging aan Nederlandse zijde zou bestaan om iets meer de aandacht op Azië te richten en dat daardoor gevoelens van onbehagen verwekt zijn in geallieerde kring?

A. Op deze vraag zou ik op het ogenblik een antwoord schuldig moeten blijven, aangezien ik dit punt nog eens à tête reposée zou moeten bekijken.

98402. De heer **Fens**: Zijn er bij de aankoop, enz. van schepen ooit voorwaarden gesteld, dat we deze in het Europese theatre moesten gebruiken?

A. Neen; we hebben bij voorbeeld het fregat „Johan Maurits van Nassau” gekregen, maar het sprak als vanzelf. Wel moet ik op één ding de nadruk leggen, nl. dat in de loop van de oorlog het overwicht — wat schepen betreft — in zeer sterke mate overging naar de Amerikanen. Dit lag echter voor de hand, aangezien macht nu eenmaal een rol speelt. Toen de geallieerden zich later te veel ontwapenden in Europa, werd automatisch de macht van Rusland groter. De Engelsen hebben enorme verliezen geleden en toen de Amerikanen sterker werden, werd het zwaartepunt van de oorlogvoering — de hele strategie en de beslissingen — vooral gelegd in Amerikaanse handen en ook van de Engelsen werd geëist om al het beschikbare in te zetten. Ik heb u de vorige maal reeds medegedeeld, dat ik een onderhoud met *Churchill* heb gevoerd betreffende het ter beschikking stellen van vervoerseenheden. Maar deze zei, dat hij er niets meer over te zeggen had, aangezien alles in Amerikaanse handen lag.

98403. De **Voorzitter**: Van Nederlandse zijde is dus ook zonder meer geaccepteerd, dat de schepen daar ingezet werden en dat het uit politieke overwegingen beter was hiertegen geen bezwaren in te brengen?

A. Naar mijn mening zou dit verkeerd gewerkt hebben. Ik heb met de autoriteiten hierover herhaaldelijk besprekingen gevoerd. Deze

lagen altijd in de lijn van: algehele inzet van het potentieel. Natuurlijk werd stilzwijgend aangenomen, dat men elkaar, wanneer de strijd stond beslecht, zo nodig zou helpen.

98404. De **Voorzitter**: Men zou kunnen zeggen, dat de schepen in het Oosten ook niet stil zouden hebben gelegen; deze zouden ook aan de strijd hebben deelgenomen.

A. Ja, de Engelsen wilden meer troepen voor zich zelf vervoeren in de richting van Malakka en Burma, maar ze kregen het niet gedaan. De afstanden in de Pacific waren onmogelijk groot en eisten enorme scheepsruimten.

98405. De **Voorzitter**: Ik zou nu willen overgaan tot het 18de squadron. De vorige maal hebben wij u de vraag gesteld of u in Londen op de hoogte was van de werkzaamheden van dit squadron en of u daarin nog een woord meesprak.

A. Ja, dit was wel het geval. De hele opleiding — o.a. de verbetering in Jackson in Amerika — is over het Kabinet gelopen. Dit was niet iets, waar bij wijze van spreken de geallieerden zo maar over beschikten. Dit punt en ook de stationnering werden besproken en behandeld.

98406. De **Voorzitter**: Was u omtrent de opdrachten ook iets bekend?

A. Hieromtrent wisten de heer *Helfrich* en de mensen ter plaatse alles.

98407. De **Voorzitter**: Hebben zij daarover ook nog overleg met Londen gepleegd?

A. Ja, dit heeft inderdaad plaats gehad. Ik kan me dit alles niet meer zo juist herinneren, aangezien wij hierover in Londen geen beslissing hadden te nemen. Ik kreeg wel de rapporten.

98408. De **Voorzitter**: Een volgend punt, dat de vorige keer was overgebleven, betrof de S.H.A.E.F.-eisen, Kunt u ons daarover iets mededelen?

A. Ik heb reeds getracht mijn herinneringen daarover op te frissen door een bespreking met mijn vroegere secretaris, doch deze kon zich ook niets meer herinneren; misschien zou ik u aan de hand van mijn stenogram op dit punt wat meer kunnen mededelen, doch op dit moment helaas nog niet. Minister *van Lidth de Jeude* heeft over de S.H.A.E.F.-eisen te Brussel vergaderd met S.H.A.E.F.-Netherlands, zo blijkt uit een aantekening van mijn vroegere secretaris, de heer *Nuboer*.

98409. De **Voorzitter**: Voorts rijst ook nog de vraag of u zich herinneren kunt of de S.H.A.E.F.-eisen ons verder hebben dwarsgezet bij het opbouwen van ons apparaat; in den beginne werden er nogal wat hoge eisen gesteld door S.H.A.E.F.; o.a. stelde S.H.A.E.F., dat wij met een ruim contingent zouden moeten gaan deelnemen aan de bezetting van Duitsland.

A. Inderdaad; deze zaak heb ik meer dan eens besproken met generaal *Clark* en zijn voorganger, generaal *Edwards*. Ik heb geen enkele herinnering, dat men in dat opzicht moeilijkheden ondervonden heeft. Ware dat het geval, dan had ik dit kunnen bespreken; ik had volkomen toegang tot de hoofdkwartieren; ik had nl. een afspraak met *Churchill*, dat ik via de tussenpersonen altijd het hoofdkwartier kon benaderen. Ook heb ik herhaaldelijk met *Eisenhower*, *Bedell Smith*, *Grasset* en *Clark* geconfereneerd, doch ik herinner mij niet, dat de besprekingen vastliepen. Men was voor overleg toegankelijk.

98410. De **Voorzitter**: Neen, de besprekingen zijn niet vastgelopen, want er is op een gegeven ogenblik zelfs een agreement gesloten, waarbij de door S.H.A.E.F. opgelegde verplichtingen aanmerkelijk werden gereduceerd. Men is toen nl. gekomen op 18 000 man. Deze 18 000 man hebben wij teruggekregen op 30 October 1945 en zodoende hadden wij al wat opgeleid personeel.

Het agreement dateerde van 20 Juni 1945, terwijl we de indruk hebben, dat die mensen al eerder opgeroepen waren, zodat het agreement wat laat kwam. Nu rijst de vraag, of het dus als het ware een achteraf vastleggen was van hetgeen zich reeds eerder had voorgedaan.

A. Het spijt mij, Mijnheer de President, doch hierop moet ik een antwoord schuldig blijven. Ik zou hierover de heer *Kruls* moeten raadplegen om na te gaan of men dit zou kunnen reconstrueren.

98411. De heer **Fens**: Wat de eerste recruteringen betreft, die hier in Holland gebeurd zijn — er zijn naar mijn mening begin 1945 mensen naar Engeland overgekomen om opgeleid te worden — zijn deze onder een zekere S.H.A.F.L.F.-regulation geschied of was het een volledige eigen liefhebberij van de Nederlandse Regering?

Op initiatief van Prins *Bernhard* zijn dadelijk na de bevrijding van Brabant en Limburg uit de verzetslieden enige lichte infanteriebataljons gevormd (6 bataljons van ieder 800 man), in overleg met S.H.A.E.F. Op deze manier konden deze mensen snel een geregelde militaire status krijgen in de geallieerde krijgsmacht.

A. Naar mijn mening bestond daarover geen schriftelijk agreement — dit is pas op 20 Juni afgekomen — doch wel bestond daarover contact met de Engelsen, aangezien men dezen nodig had voor het vervoer. Deze zaken zijn dus besproken en behandeld.

98412. De **Voorzitter**: Eén van de punten, die we de vorige week besproken hebben, gold het vervoer van 1400 man of tweemaal 1400 man, hetgeen — zoals ik u reeds gezegd heb — mogelijk zou zijn geweest in de periode van 15 April tot 15 Mei 1945, waarvoor de toestemming van de Combined Chiefs of Staff aanwezig was, doch welke mensen niet zijn afgevoerd. Wij trachten nog steeds te doorgronden wat de reden geweest is, dat toentertijd van deze vervoersmogelijkheid geen gebruik is gemaakt. Heeft u dit nog kunnen naan?

A. Neen, Mijnheer de President, doch ik heb wel een vermoeden, dat het feit hierbij een rol heeft gespeeld, dat Nederland tussen 15 April en 15 Mei in de grootste moeilijkheden verkeerde door de dislocatie van de Ministers hier te lande in Engeland en soms in Brussel. Ik heb in die tijd o.a. in Reims vertoefd en de heer de *Booy* verbleef naar mijn mening in Londen. Het was de tijd van de behandeling der toevoer van levensmiddelen voor de bevolking in West-Nederland, die mij persoonlijk volstrekt dagenlang in beslag nam.

98413. De **Voorzitter**: Zoals reeds medegedeeld, hebben wij de heer de *Booy* over deze kwestie nadere inlichtingen gevraagd, doch, hoewel hij de eerst geïnteresseerde man bij deze aangelegenheid was, heeft hij ons hieromtrent niet kunnen inlichten.

A. De heer de *Booy* zou mijns inziens de eerste zijn, die u hierover nadere gegevens zou kunnen verstrekken.

98414. De **Voorzitter**: Inderdaad, het heeft mij daarom verbaasd, dat hij zich dit feit niet herinnerde; het is ook om deze reden, dat wij u deze vraag stellen, hoewel wij begrijpen dat u — wat deze kwestie aangaat — in een latere orde komt.

A. Stelt u er prijs op, dat ik dit punt tracht na te gaan? Ik vertrek nl. in Maart naar Londen en zou deze kwestie kunnen bespreken.

Ik heb alleen aantekeningen van de eerste 5 contingenten van S.H.A.E.F., in totaal omstreeks 15 000 man. Hierbij waren 8 lichte infanteriebataljons, 6400 man vechtroepen, de rest, dus omstreeks 8800 man, waren pioniers voor de bouw van wegen, vliegvelden en bruggen, vervoerstroepen om met vrachtwagens te rijden, tolken, hospitalen. De lichte infanteriebataljons zijn na de nederlaag op ons verzoek door S.H.A.E.F. ter beschikking gesteld voor diensten in Indië.

De **Voorzitter**: U zoudt ons wel een genoegen doen, als u nog eens de zaak zoudt willen bespreken.

98415. De heer **Fens**: Er bestaat voor mij nog een probleem, dat ik niet heb kunnen oplossen.

Wij hebben de „last“ van de 18 000 man, die wij zouden leveren, op ons genomen; dezen waren bedoeld voor de bezetting in Duitsland. Was dit contingent nu inderdaad con maximo amore toegezegd; wij hadden tenslotte ook mensen nodig, die wij moesten opleiden en die eventueel bestemd waren voor de strijd in Indië. Door de toezegging van deze 18 000 man — want veel meer konden we toentertijd niet op de been brengen — gaven wij de hele opleiding-Indië prijs.

A. Voor zover ik mij herinner, had men het zodanig ingedeeld, dat er voor Indië voldoende mensen overbleven, door speciale selectie voor gezagsbataljons, voor bezetting voor Duitsland en voor het nieuwe leger.

98416. De **Voorzitter**: Hier speelt nog tussen door hetgeen die de vorige maal reeds ter sprake hebben gebracht en waar de moeilijkheid over was, nl. het gestelde in de brief van de heer van der *Kun*. Deze heeft verklaard, dat S.H.A.E.F. de eisen zo hoog stelde, omdat

S.H.A.E.F. niet tijdig zou hebben geweten van de gezagsbataljons en dat S.H.A.E.F. — het probleem gezagsbataljons niet voor ogen hebbende — bepaald heeft, dat Nederland dan ook wel in staat zou zijn zoveel man te kunnen missen.

A. Ik meen met zekerheid te weten, dat de kwestie van de gezagsbataljons van het begin af aan is gesteld (zie aantekening van vergadering met S.H.A.E.F. pl.m. 3 December 1944).

98417. De heer **Fens**: Werd hiermede hetzelfde bedoeld als de bewakingstroepen? In de eerste brief van 10 Februari 1945 werd melding gemaakt van het feit, dat het hoofd van de S.H.A.E.F.-missie een brief heeft geschreven aan de Minister van Oorlog en waarin hoofdzakelijk gesproken werd over de „Allied Expeditionary Force requirements“ en dan wordt er gesproken over bewakingstroepen. In het Nederlands heeft men dus de Nederlandse naam bewakingstroepen overgenomen, die blijkbaar niet horen tot die 18 000 man, welke men toegezegd had. Wat bedoelde men dan met bewakingstroepen? Was het de bedoeling, dat deze gezagsbataljons werden?

A. Deze vraag zou ik niet met zekerheid kunnen beantwoorden. Het is natuurlijk in verband met de taal denkbaar, dat hiermede hetzelfde bedoeld werd, doch dit zou ik niet onder ede durven verklaren.

98418. De heer **Fens**: De brief in kwestie is in het Engels gesteld, maar men spreekt over het Nederlandse woord: bewakingstroepen. Naar mijn mening wordt hiermede iets anders bedoeld dan die 18 000 man, die wij zouden leveren voor de Expeditionary Force.

A. Dit zou ik niet met zekerheid kunnen zeggen; mogelijk is dit het geval.

De **Voorzitter**: Ik zou dan willen overgaan tot het volgende hoofdstuk, tenzij de heer *Fens* op dit punt nog een vraag heeft te stellen.

De heer **Fens**: Neen, Mijnheer de Resident, maar ik zou het zeer op prijs stellen, indien de heer *Gerbrandy* uit Engeland nog enige verduidelijking zou kunnen meebrengen. Dit zou wel van belang voor ons zijn.

98419. De **Voorzitter**: Ik meen nu te kunnen overgaan tot het hoofdstuk betreffende de positie van *MacArthur* en die van lord *Louis Mountbatten*. Het heeft ons getroffen, dat bij de benoeming van generaal *MacArthur* tot opperbevelhebber — toen hij het commando kreeg in de South-West-Pacific area — deze benoeming mede-ondertekend werd door de Nederlandse Regering. Men zou dus kunnen stellen, dat *MacArthur* later is gaan handelen mede namens de Nederlandse Regering en dat bij de benoeming van *Mountbatten*, die plaats gehad heeft tijdens de eerste Quebec-conferentie, een benoemingsbesluit tot stand gekomen is, waarbij alleen de Engelse en Amerikaanse Regeringen hebben ondertekend en de Nederlandse autoriteiten hier dus buiten hebben gestaan. Er zijn bij ons de volgende vragen gerezen: Hoe is het te verklaren, dat het benoemingsbesluit van *MacArthur* wel mede-ondertekend is door de Nederlanders en die van *Mountbatten* niet. Heeft dit feit later nog enige gevolgen gehad? Ik denk hierbij aan de periode na de bevrijding, toen *Mountbatten* in Nederlandsch-Indië de facto het gezag uitoefende. Het is wel gebleken, dat de Nederlandse autoriteiten — dit hebben we van verschillende getuigen vernomen — b.v. in de loop der jaren vrij gemakkelijk entrée hadden bij *MacArthur* en dat er een vrij goede verhouding met hem heeft bestaan. Van een goede verhouding tussen de Nederlandse autoriteiten en *Mountbatten* is niet zoveel gebleken, ik bedoel dan in deze zin, dat de Nederlandse autoriteiten bij *Mountbatten* nu niet bepaald gemakkelijk toegang hadden. Dit is natuurlijk van zeer groot belang geweest in de periode na de capitulatie van Japan, toen *Mountbatten* een zeer grote macht uitoefende en wij er slechts heel moeilijk entrée kregen om onze belangen bij hem te bepleiten. Kunt u ons hierover inlichten?

A. Over deze kwestie heb ik kapitein-ter-zee *Nuboer* geraadpleegd. Ik heb hem de zaak als volgt voorgelegd: de Parlementaire Enquêtecommissie, bij monde van de heer *Korthals*, heeft mij voorgesteld, dat er verschil was in de benoeming van *MacArthur* en *Mountbatten*. Ik weet daar niets van, maar kunt u mij misschien inlichten. Hij heeft mij toen spontaan geantwoord, dat daarin geen verschil was. Zowel *MacArthur* als *Mountbatten* stonden onder de Combined Chiefs of Staff. Dat de verhouding van Nederland tot *Mountbatten* een andere zou zijn geweest dan van *MacArthur*, was de heer *Nuboer* niet bekend. *MacArthur*, daar konden we inderdaad

goed mee opschieten, dit heb ik de vorige maal reeds bevestigd, maar toen er kwestie van was of *MacArthur* — hetgeen hij persoonlijk wel wilde — Java als springplank zou nemen in de strategie in het Verre Oosten, kreeg men de definitieve instructies van de Combined Chiefs of Staff. Wij weten dus van het verschil niet af. Ik zou er nog iets aan toe willen voegen. Mijnheer de President: de constructie, die ik mij herinner, is deze, dat *Mountbatten* zich wel degelijk net zo goed als *MacArthur* voelde: de commander daar ten behoeve van Nederland. Hij is daarvoor — toen hij het commando op zich nam — ook persoonlijk naar mij toegekomen, waarschijnlijk gestuurd. Voordat hij wegging, heeft er een onderhoud plaats gevonden tussen *Mountbatten* aan de ene kant en *van Mook* en mij aan de andere kant.

De verhouding van de Nederlandse Regering te Londen ten opzichte van *Eisenhower* is zo goed geweest als men maar wensen kon en de toegang van de Regering tot *Eisenhower* heeft eveneens nimmer te wensen overgelaten. Ik heb rapporten ontvangen van *Warners* en anderen, die in het Verre Oosten contact hadden met *Mountbatten*, doch ik had niet de indruk, dat hieruit op te maken viel, dat Nederland in ongenade was gevallen. Wel had ik de indruk, dat *MacArthur* veel beter begrip voor de positie van Nederland in het Verre Oosten had, doch de uiteindelijke beslissing omtrent de te volgen politiek lag in handen van de Combined Chiefs of Staff. Er was dit verschil: in 1942 kreeg *MacArthur* zijn instructie van de Amerikaanse Chiefs of Staff, mede namens de Nederlandse Regering, die toen nog door de Chiefs of Staff werd erkend als mede-verantwoordelijk voor de oorlogvoering. In 1943 kreeg *Mountbatten* zijn instructie van de Combined Chiefs of Staff niet mede namens de Nederlandse Regering, doch alleen namens die van Amerika en Engeland.

98420. De **Voorzitter**: Ik heb begrepen, dat u bij uw navraag wel hebt ondervonden, dat er bij de benoeming van *MacArthur* wel en bij de benoeming van *Mountbatten* niet mede-ondertekend is door Nederland.

A. De heer *Nuboer* heeft mij gezegd, dat hij daar niets van wist en dat het hem vreemd voorkwam, dat dit zo zou zijn, doch ik was van mening, dat het wel juist was, omdat u dit zo stellig beweerde. Wat wij ons herinneren, is dat er in wezen niets veranderde.

98421. De **Voorzitter**: U hebt zoëven gezegd, dat de verhouding tussen de Nederlandse Regering en *Eisenhower* anders was dan die tussen de Nederlandse Regering en *MacArthur*.

A. Ja, formeel.

98422. De **Voorzitter**: Want, zo zei u, de verhouding tussen de Nederlandse Regering en *Eisenhower* is altijd een uitstekende geweest.

A. Inderdaad.

98423. De **Voorzitter**: Onze indruk is toch wel geweest, dat de verhouding tussen de Nederlandse autoriteiten en *Mountbatten* niet een zo gemakkelijke was.

A. Dat weet ik niet. In September en Augustus 1945 zeker niet. Dan komen echter geheel andere factoren aan de orde, Mijnheer de President. Dan komt men op het terrein van de gehele verandering van het politieke toneel.

98424. De **Voorzitter**: Dan komt men ook tot de kwestie van de positie, die *Mountbatten* innam in het civiele bestuur, geregeld in het Legal Agreement. Nu heeft het ons getroffen, dat het Legal Agreement tot stand kwam op 24 Augustus 1945, dat was dus na uw tijd. Volgens mededelingen, die wij daarover hebben ontvangen, zou het echter nog onder uw Kabinet zijn voorbereid.

A. De beide secretarissen, die ik hiernaar gevraagd heb, weten daar niets van, wat echter niet inhoudt, dat het dan ook niet zo is. Ik heb getracht hier iets over te vinden, doch ben daar niet in geslaagd.

98425. De **Voorzitter**: De heer *Schermerhorn* heeft nl. verklaard, dat dat Civil Affairs Agreement nog onder het Kabinet-Gerbrandt zou zijn voorbereid. Er is ook nog een verklaring van de heer *Nuboer*, die zegt, dat naderhand op de eerste Quebec-conferentie in het najaar 1943 het South East Asia Command onder leiding van admiraal *Mountbatten* is ingesteld. Toen was de Nederlandse positie zo verzwakt, dat ons land daarin niet werd gekend. *Mountbatten* had een dergelijke positie als *Eisenhower*. Hij stond ook onder *Roosevelt* en *Churchill*, maar niet onder de Nederlandse Regering. Dat maakte de positie onzer Regering veel zwakker. Die wijziging heeft zich in de

loop van 1943 op aandrang van de Amerikanen voltrokken. De heer *Schermerhorn* ziet het dus als een aangelegenheid, die is voorbereid door het Kabinet, dat hem vooraf is gegaan, en de heer *Nuboer* heeft met betrekking tot de benoeming van *Mountbatten* verklaard, dat wij daar inderdaad niet meer in gekend zijn, omdat onze positie zou zijn verzwakt.

A. Als u bedoelt de wijze van aanstelling, dan wil ik dat aannemen. Het contact met de Engelsen is geweest: *Mountbatten* komt er, en daar krijgt men mee te maken; stel u met hem in verbinding, of hij zal zich met u in verbinding stellen. Ik kan geen enkel verschil zien in de verhouding met *MacArthur*, met *Mountbatten* of met *Eisenhower*, die allen onder de Combined Chiefs of Staff staan. Het gaat er om of men met deze mensen een redelijk contact heeft en of ze via de politieke en strategische autoriteiten benaderbaar zijn. Wat het Oosten betreft, kan ik daar minder goed over oordelen, want dat liep vooral over *van Mook* en *Furstner*. Wat betreft Europa ben ik hiervan volkomen op de hoogte.

98426. De **Voorzitter**: Juist van de mensen, die daar waren, hebben wij de indruk gekregen, dat *Mountbatten* voor de Nederlandse autoriteiten niet bepaald gemakkelijk te benaderen was.

A. Dit komt niet overeen met wat de heer *Warners* mij heeft medegedeeld.

98427. De **Voorzitter**: Ook de heer *Helfrich* had niet zulke goede verhoudingen met *Mountbatten*.

A. De persoon speelt hier ook een rol, Mijnheer de President, dat kan men niet verhinderen. Bovendien was de positie van *Mountbatten* oneindig veel moeilijker dan die van *MacArthur*. *MacArthur* had de gehele macht achter zich, *Mountbatten* niet.

98428. De **Voorzitter**: Dat is dan een van de redenen, die ons tot de volgende vraag hebben geleid: Wat was de oorzaak, dat die theatergrenzen gewijzigd zijn. Wat is er van Nederlandse zijde aan gedaan om dat te voorkomen? Het is zoals u zegt: *MacArthur* had een grote macht achter zich. Voor het Nederlandsch-Indische gebied had hij, voor zover wij dat kunnen nagaan, 3 divisies beschikbaar.

A. Maar toen de Combined Chiefs of Staff zeiden: Je slaat Nederlandsch-Indië over, toen moest hij weg. Het zwaartepunt werd in het laatste deel van de oorlog in zeer sterke mate verplaatst naar de Amerikanen. *MacArthur* was knecht, een beste knecht, ook voor ons. En dat was *Eisenhower* ook en *Mountbatten* waarschijnlijk in veel mindere mate, dat wil ik aannemen. Maar tenslotte had hij te gehoorzamen, en dat heeft hij gedaan.

98429. De **Voorzitter**: De kwestie van de theatergrenzen is toch een politieke beslissing geweest?

A. Neen! Een militaire beslissing. Ik weet daar weinig van, maar wil u wel zeggen wat ik weet. De indeling was aldus: Sumatra was Engels: het overige deel van Nederlandsch-Indië was Amerikaans commando. Dat beviel ons goed, want de verhouding met *MacArthur* was prima. Nu zijn er — ik spreek op gezag van anderen — aanwijzingen, dat men na de eerste Quebec-conferentie reeds heeft gedacht over verandering van deze grenzen. Daar zijn aanwijzingen voor. Ik weet niet, welke waarde men daaraan moet hechten. Er is een informatie van de heer *van der Plas* van 14 Juli 1944 en er is — dat heb ik pas vandaag kunnen bespreken — een telegram van de heer *van der Kun*, de schout-bij-nacht, waarin hij mededeelt, dat men denkt over een verandering van de grenzen. Hij heeft mij vandaag op vertrouwelijke wijze medegedeeld, hoe hij tot dat inzicht kwam.

98430. De **Voorzitter**: De heer *van der Kun* zou nl. gehoord hebben, dat op de conferentie te Honolulu, 28 Juli 1944, al gesproken was over die wijziging van de theatergrenzen. Inderdaad heeft u van de heer *van der Plas* in Augustus 1944 naar aanleiding van een gesprek, dat de heer *van der Plas* gehad heeft met *MacArthur* op 14 Juli daaraan voorafgaande, ook een mededeling gekregen, waarin ook over de theaterwijziging werd gerept. Ik meen, dat ook de heren *van Mook* en *van Aerssen* ontdekt hadden, dat die plannen bestonden. Maar dat was later, ik meen in 1945.

A. Die aanwijzingen kunnen naar mijn mening hoogst zwak zijn geweest. Ik ben overtuigd, dat ze bestaan, want *van Mook* was uit de aard van de zaak geporteerd voor *MacArthur*. Of hij daarin gelijk had was een tweede kwestie. Maar hij verkeerde in de mening: Heeft men

MacArthur, dan heeft men Amerika. Dit is natuurlijk niet juist. Maar wanneer die aanwijzingen enige betekenis hadden gehad, dan was van *Mook* daarvoor wel op de hoogte geweest. Hij zat immers in onze Commissie Oorlogvoering, waar alle stukken inkwamen, doch hij heeft het nooit aan de orde gesteld. Wij hebben dus alleen geweten, dat men misschien te eniger tijd de grenzen zou veranderen. Nu speelt daarbij het volgende een rol. Il faut juger les faits après leur date. Ik heb mij eens ingedacht, dat ik in de periode van 1 Januari 1945 tot 1 Juli 1945 gesteld zori zijn voor het feit, dat de Nederlandse Reewing wist, wat men op de korrel had. Dit is maar een veronderstelling, want het is in werkelijkheid niet gebeurd. Maar stel nu, dat op dat moment de vraag was geweest: Wat moeten we nu doen. Dan moet ik eerlijk verklaren, dat ik onder die omstandigheden die wijziging zou hebben toegejuicht. De reden hiervan is, dat *Churchill* bij verschillende gelegenheden, die op ander gebied lagen, aan mij en aan *Fürstner* de toezegging had gedaan: Wij zullen medewerken aan het herstel van de soevereiniteit van Nederland in Nederlandsch-Indië. Bovendien heb ik in tegenwoordigheid van onze ambassadeur een officiële bespreking gehad met de Prime Minister, waar het ons officieel en positief is toegezegd. In de derde plaats hebben we deze toezegging van de Engelsen zwart op wit, ondertekend door lord *Cadogan* van Foreign Affairs. Ik heb er toen natuurlijk niet aan gedacht, dat dat veranderen zou. maar wij hadden de meest nadrukkelijke mededeling van Engelse zijde: Daarin kunt u op ons rekenen. Ik heb de Engelsen altijd als fatsoenlijk beschouwd en op *Churchill* kon men rekenen.

Hoe stond het nu met de Amerikanen? Wij hadden de verklaring van 7 December 1942 laten uitgaan, onzettelijk natuurlijk. Deze lag in de sfeer van: Wij zullen het de Amerikanen zo gemakkelijk mogelijk maken. Wij kregen weliswaar een toezegging van President *Roosevelt*, maar die was nogal vaag. Ik was daar niet zo erg gerust oo, want ik heb herhaaldelijk in Londen met Amerikanen gesproken, die de mening waren toegedaan, dat het maar uit moest zijn met die Euronese imperia. Natuurlijk zeiden ze dat op een andere wijze, maar toch kreeg men het gevoel, dat het uiterst moeilijk was deze mensen te overtuigen. Ik had dus het gevoel, dat wat de Amerikanen betreft de zaak niet zo gunstig er voor stond als wat de Engelsen betreft en dit heeft zich eerlijk gezegd ook gemanifesteerd. De strategie was op zich zelf juist: Tokio moet getroffen worden. Wij hebben er voor gepleit Java tot springplank te maken, maar dat is afgewezen en *MacArthur* heeft rich daarnaar moeten gedragen. De Amerikanen hebben echter in hun strategie wel de Philoioijnen op de koop toegenomen, die interesseerden hen wel. Dus wanneer u dit in aanmerking neemt, dan ligt het voorbijgaan van Nederlandsch-Indië wel helemaal in de Amerikaanse gedachtensfeer.

95431. De heer *Posthumus*: De Philippijnen zouden in elk geval in beide routes liggen.

A. Dat ben ik volkomen met u eens, maar die behoefde men niet te veroveren. De Japanners waren allang afgesneden van alles, wat ze beneden Japan hadden. Dat viel om zo te zeggen automatisch in hun handen, want zij konden geen versterkingen meer aanvoeren. Men moest zich rechtstreeks op Tokio richten.

98432. De heer *Posthumus*: Men had toch wel bepaalde bases onderweg nodig?

A. Inderdaad, die had men reeds. Dus daarvoor behoefde men geen verovering van de Philippijnen te ondernemen, maar dat heeft men „en passant" gedaan. Dus, zoals achteraf ook is gebleken, lag de zaak anders waar het de Amerikanen betrof. Wanneer men nu mijn mijn medewerkers, voordat die verandering tot stand kwam, had gevraagd, wat ik er van dacht, dan zou ik er voor gepleit hebben het commando aan de Engelsen te laten, want wij wisten ook niet, dat de oorlog in Augustus 1945 zou eindigen. Bij de geallieerde planning voor de Yalta-conferentie in begin 1945 was de aanname nog geldig, dat als basis voor de planning van de oorlog tegen Japan men moest rekenen met de Japanse nederlaag 18 maanden na de nederlaag van Duitsland, dus November 1946. Natuurlijk kan men nooit met zekerheid zeggen, hoe men gehandeld zou hebben, wanneer men er voorgestaan had. Dat de oorlog zo spoedig zou eindigen, wist niemand, *Churchill* ook niet. Achteraf waren er wel enige gegevens, die te kennen gaven, dat de zaak er beter voorstond dan men over het algemeen vermoedde, maar dat het zo snel zou eindigen, wist niemand. Met die gegevens voorhanden zou ik nog in April 1945, om nu maar een willekeurige maand te noemen, gezegd hebben: Geef mij *Churchill* en de zijnen maar; ik weet, wat ik aan hen heb. Van de Amerikanen wist ik dat niet. Van andere zijden zou men misschien vóór *MacArthur* gepleit hebben, maar tenslotte moest hij toch de bevelen,

die hem vanuit Washington toekwamen, opvolgen. Dus als ik terugdenk, dan geloof ik niet, dat ik vóór een Amerikaans commando gepleit zou hebben. Er was natuurlijk ook nog een andere factor. Stel, dat gesuggereerd werd — als dat het geval was geweest, zou ik het moeten weten —, dat *Churchill* dit gedaan had uit een oogpunt van prestige. Als dat zo was, dan had ik dat geweten, want ik heb deze zaken natuurlijk met hem besproken, en hij was eerlijk tegenover mij. Ik heb dus het gevoel, dat de uiteindelijke beslissing toch nog vrij plotseling gekomen is. Ik zou evenwel eerder vóór deze beslissing gepleit hebben dan dat ik mij er tegen had verzet. Ik heb ook nog het volgende nagegaan. Diep in 1945 heeft generaal *MacArthur* een onderhoud gehad met *Mountbatten*, waarin hij zegt, dat de slotaanval op Japan is vastgesteld tegen het voorjaar 1946. Op dat moment suggereert hij *Mountbatten*, dat deze de gehele area in Zuid-Oost-Azië zal overnemen, om het hem wat gemakkelijker te maken. *Mountbatten* antwoordt dan, dat hij dat niet doet, omdat hij er op dat ogenblik nog niet op is ingesteld. *Mountbatten* verklaart ook later, dat hij van de verandering pas kennis heeft genomen enkele dagen voordat het gebeurde. Mijn persoonlijke mening is een waarderingsoordeel, en volgens dat oordeel zou ik moeten handelen naar indicaties, die zeer positief waren. Anders kan men ook immers geen beslissing nemen. Wanneer er erkele aanwijzingen waren, dat de Engelsen hun beslissing zouden wijzigen, en dat de Engelsen zouden zeggen, dat dit alles nog niet beslist is, dan is men ook niet veel verder. Men kan alleen afgaan op concrete gegevens. Maar in die tijd zou ik volkomen accoord gegaan zijn met de bestaande beslissing. De beslissing is door de Combined Chief of Staff genomen te Potsdam 16—18 Juli 1945 en door de President en Prime Minister (*Truman* en *Attlee*) bekrachtigd op 24 Juli 1945.

98433. De Voorzitter: U spreekt nu veronderstellenderwijze. De waarschuwingen van de heer *van der Plas* en van de heer *van der Kun*, waarover wij zoëven reeds hebben gesproken, staan u dus niet meer voor de geest.

A. Neen, Mijnheer de President.

98434. De Voorzitter: Hebben die naar uw mening ook geen punt van bespreking meer uitgemaakt in de Ministerraad?

A. Wanneer dat rapport van de heer *van der Plas* werkelijk ernstig was ingezien, dan zou de heer *van Mook* dat zeker aan de orde gesteld hebben.

98435. De Voorzitter: Ik heb begrepen, dat dat rapport van *van der Plas* aan u gericht was.

A. Ja, Mijnheer de President. Dat kwam echter allemaal terecht bij de Commissie Oorlogvoering, die elke week bijeenkwam.

98436. De Voorzitter: Is het daar, naar uw mening, niet aan de orde geweest?

A. Voor zover ik het mij herinner niet.

98437. De Voorzitter: De Nederlandse Regering heeft toen dus geen standpunt ingenomen en heeft geen aanleiding gezien om stappen te ondernemen?

A. Neen. En ik kan u verklaren, dat de verhouding van dien aard was, dat, wanneer een van de leden het nodig vond over een bepaald onderwerp te spreken, dit ook werkelijk gebeurde.

98438. De Voorzitter: Bedoelt u hiermede, dat het door niemand in de Commissie Oorlogvoering aan de orde is gesteld?

A. Inderdaad.

98439. De Voorzitter: Ik wilde nu nog even terugkomen op de figuur van lord *Mountbatten*. Eerder merkte ik op, dat hij niet heel gemakkelijk te benaderen was voor de Nederlanders. Verder heeft hij dus het civiele bestuur uitgeoefend. Nu is in dat *Legal Agreement*, waarover we reeds gesproken hebben en waarvan de heer *Schermerhorn* zegt, dat het nog onder uw Kabinet tot stand is gekomen, sprake geweest van een eerste stadium, nl. de militaire periode, waarin *Mountbatten* de feitelijke soevereiniteit zou uitoefenen. Deze feitelijke bevoegdheid heeft geduurd tot 30 November 1946. Hier komt natuurlijk direct de vraag naar voren, of die grote macht, die toen aan *Mountbatten* toekwam, ook geen directe gevolgen gehad moet hebben voor de ontwikkeling, die zich in Indonesië voltrok.

A. Ik ben er vast van overtuigd, dat dat wel het geval is. De „Times“ heeft het aldus uitgedrukt: De geschiedschrijver zal niet in staat zijn om de houding van de Engelsen in Nederlandsch-Indië als fatsoenlijk te beschrijven. Wanneer u mij vraagt of die van de Amerikanen fatsoenlijker geweest zou zijn, die van meet af aan op het standpunt stonden, dat de Europese imperia niet hersteld moesten worden, weet ik het niet. Dat die van de Engelsen niet best is geweest, daarvan ben ik overtuigd, en dat Mountbatten tegen de ons bekende instructies inging, is ook waar. Op dat moment was het gehele toneel gewijzigd. Roosevelt, die ons een toezegging had gedaan, was overleden, Truman was aan het bewind. Het Labour-Gouvernement had een geheel andere visie op het Britse imperium dan het nationale Gouvernement, dat er aan voorafging. Van Mook had ook een heel andere kijk op Nederlandsch-Indië dan ik en Schermerhorn en zijn voorganger verschilden ook niet zo weinig in hun opvattingen over Indië, dus hier komt men tot iets, dat niet meer tot mijn periode behoort. De heer *Nuboer* deelde mij mede, dat hij de verandering van de theatergrenzen vernam, toen hij omstreeks medio Augustus 1945 met Helfrich in Londen was. Het is natuurlijk onaangenaam, wanneer men het op zo'n ongelukkig moment verneeft. Natuurlijk zal iedereen in zulke omstandigheden naargelang van zijn visie op de zaak anders reageren, dan een ander.

98440. De **Voorzitter**: Ik heb u die vraag alleen gesteld om vast te leggen, dat het feit, dat Mountbatten die bevoegdheid gehad heeft, grote invloed heeft gehad.

A. Dat onderschrijf ik, Mijnheer de President.

98441. De heer **Fens**: Ik wilde nog iets vragen over die theatergrenzen. Ik kan mij uw standpunt volkomen indenken, zoals u ons dat hebt uitgelegd. De voorzitter heeft het echter al vermeld: de heren van der Plas en van der Kun hebben bepaald de bedoeling gehad te waarschuwen tegen iets, waarvan zij dachten, dat het niet goed was. Hebben deze twee waarschuwingen van mensen, die toch geacht kunnen worden ter zake kundig te zijn, helemaal geen indruk gemaakt op het Kabinet of op de Oorlogsraad? Dat begrijp ik nu eigenlijk niet goed. Ik kan mij, nu achteraf redenerende, uw standpunt heel goed indenken. Maar kunt u zich het moment herinneren, dat deze waarschuwingen binnenkwamen?

A. Die waarschuwing van de heer van der Kun kan ik mij niet herinneren. Ik heb vanmorgen aan hem gevraagd hoe dat indertijd gegaan is. Nu blijkt, dat dit telegrafisch gegaan is en dus waarschijnlijk bij Buitenlandse Zaken is terechtgekomen. Het is natuurlijk ook wel in de ministeriële Commissie Oorlogvoering gekomen, maar waarschijnlijk in zo'n vorm, dat men geen argwaan kreeg. Ik heb ook geen argwaan gekregen, toen ik het rapport van van der Plas kreeg. Dat ligt in de aard van de zaak. Wanneer iemand mij waarschuwt tegen iets, waarvan ik in mijn hart overtuigd ben, dat het goed is, dan maakt zo'n waarschuwing geen indruk op mij. Maar bij van Mook, die, evenals ik trouwens, erg pro-*MacArthur* was, zou een dergelijke waarschuwing wel argwaan moeten wekken, doch daarvan is niets gebleken.

98442. De **Voorzitter**: Ik heb hier een mededeling voor mij van 11 September 1944. Daarin schrijft de heer van Mook aan de voorzitter van de ministeriële Commissie Oorlogvoering o.a. het volgende: „In den strijd om de verdeling van operatiegebieden was kortelings, blijkens hier door Zijne Koninklijke Hoogheid Prins Bernhard verkregen inlichtingen, in zooverre eenige rust gekomen, dat de huidige grens gehandhaafd zou blijven. Het is uitermate onbevredigend, dat wij slechts op deze indirecte wijze iets vernemen van hetgeen over onze meest vitale belangen in het Verre Oosten wordt verhandeld. Mijns inziens moet onzerzijds worden gevraagd om vertegenwoordiging bij besprekingen tusschen Britten en Amerikanen nopens den oorlog tegen Japan. Het kan zijn, dat de besprekingen, die te Quebec zullen plaats vinden, ons reeds voor een fait accompli stellen. Ik meen in verband met het vorenstaande Uwe Excellentie om een spoedvergadering van de Militaire Commissie Oorlogvoering te moeten verzoeken.“

Het is dus volgens de heer van Mook in September 1944 in de ministeriële kring wel aan de orde geweest en hij dringt hier dus aan op een vergadering van de ministeriële Commissie Oorlogvoering.

A. Ja, deze vergaderde iedere week en heeft deze zaak in behandeling gehad, maar men zou hieromtrent de notulen kunnen raadplegen. Ik moet er nog aan toevoegen, dat ik tweemaal iets heb

moeten nazoeken op verzoek — ik meen van Minister Drees of Minister Schermerhorn —, doch de notulen lieten mij daarbij in de steek. Deze zijn over het algemeen summier.

98443. De **Voorzitter**: Hieruit krijgt men toch wel de indruk, dat dit probleem inderdaad in deze ministeriële commissie aan de orde gesteld geweest moet zijn.

A. Wat betreft het rapport van van der Plas neem ik aan, dat dit het geval is geweest, doch van dat rapport van van der Kun ben ik onzeker.

98444. De **Voorzitter**: Mijns inziens stelde van Mook deze aanleggenheid dus nu weer aan de orde naar aanleiding van inlichtingen, die Z.K.H. Prins Bernhard had verkregen, waaruit men zou kunnen afleiden, dat een en ander op dat ogenblik in orde was.

A. Hij voegt hier nog iets aan toe, nl. dat men bij de besprekingen aanwezig moest zijn. Mijnheer de President, mijn standpunt is, dat alle gelegenheid aan de heer van Mook werd geboden, en als hij het nuttig oordeelde om met bepaalde autoriteiten van gedachten te wisselen, dan werd dat door ons zoveel mogelijk bevorderd.

Wat dat betreft, heeft hij nooit enige hinderpaal onzerzijds op zijn weg ontmoet. Hij kon zich bij admiraal King vervoegen, hij is naar Quebec gedirigeerd, overal en wanneer hij moeilijkheden ondervond, had hij onze steun bij zijn besprekingen.

98445. De **Voorzitter**: De heer van Mook suggereert nog, dat wellicht de besprekingen, die te Quebec zouden plaats vinden, ons reeds voor een fait accompli zouden stellen. Ik herinner mij, dat in September 1944 van Mook — misschien helpt u dat ook weer op weg — en Helfrich naar de conferentie te Quebec zijn uitgezonden en dat zij te laat zijn aangekomen. Hadden zij dus op dit punt ook geen opdracht?

A. Voor zover mij voorstaat, betrof deze alleen wat ik korthedshalve noem: de Java-springplank. Hierop was alles geconcentreerd en we hadden dan ook met de grootste zorg een memorandum opgesteld. De heren van Mook en Helfrich zijn 28 September 1944 bij de Combined Chiefs of Staff toegelaten, doch hadden met hun pleidooi voor een bevrijding van Java geen succes. De 2de Quebec-conferentie was 12—16 September 1944 geweest.

98446. De **Voorzitter**: Hier zit dus nog het hiaat, waaromtrent van Mook aan de voorzitter van de Commissie Oorlogvoering schrijft: „we moeten het aan de orde stellen“, terwijl wij op het ogenblik nog niet weten wat de commissie besloten heeft.

A. Van Mook is naar mijn mening — want dat lag geheel in zijn lijn — er de man voor om te zorgen, dat er een decisie werd uitgelokt, doch dat is mijn persoonlijke visie.

98447. De **Voorzitter**: Maar zulk een belangrijke zaak komt toch ook in de kring van de Ministerraad als decisie aan de orde.

A. Als een kwestie unaniem — anders brengt een van de Ministers het natuurlijk in de Ministerraad — wordt beschouwd als een zaak, waaraan men op dat ogenblik niets kan doen, dan komt zo'n kwestie niet aan de orde.

98448. De **Voorzitter**: Maar in de commissie is het aan de orde geweest?

A. Van de kwestie van der Plas neem ik dit aan, maar of het rapport van der Kun in de commissie is besproken, herinner ik mij niet.

98449. De **Voorzitter**: Wat betreft van der Plas, is toen de voorzitter uitgegaan naar de Engelsen?

A. Dat kan ik niet bevestigen. Ik wil nog weleens de notulen raadplegen of deze een aanwijzing geven, want dit interesseert u waarschijnlijk ten zeerste.

98450. De **Voorzitter**: Ja. Er zijn derhalve nog enige punten, die u dus nog zult nagaan. Misschien zoudt u ook nog even uw gedachten willen laten gaan over deze laatste aangelegenheid. Heeft u aan het onderwerp, waar we over gesproken hebben, nog iets toe te voegen?

A. Neen, Mijnheer de President.

De **Voorzitter**: Mochten wij nog iets vinden naar aanleiding van de twee verhoren, dan is het altijd mogelijk, dat wij nog een ontmoeting arrangeren.

Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor ¹⁾).

P. S. GERBRANDY.

KORTHALS, *voorzitter*.

POSTHUMUS.

FENS.

HUIGENS, *griffier*.

¹⁾ De heer Gerbrandy heeft op 6 November 1954 een schrijven aan de voorzitter der Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940—1945 gericht, waarvan de inhoud als volgt luidt:

„Hoogedelgestreng Heer,

In het verhoor van 22 Februari 1954 zijn enkele punten van mijn kant niet kunnen gepreciseerd worden en heb ik op een paar daarvan toegezegd te trachten nog iets gewaar te worden. Ik heb dit gedaan.

U wilt verstaan, naar ik verzoek, dat het onmogelijk is na 10 jaar steeds exact de situatie weer te schetsen, ook al raadpleegt men medewerkers.

Ik kan slechts het volgende thans mededelen.

1. *De kwestie van de 1400 man, die tussen 15 April 1945 en 15 Mei 1945 naar Engeland hadden kunnen zijn vervoerd.*

Ik heb hierover gesproken met Generaal *Kruls* en op diens advies met Generaal *Doorman*. Generaal *Kruls* acht het onwaarschijnlijk, dat, indien de medewerking van de C.C.O.S. zou hebben bestaan, er geen uitvoering aan zou zijn gegeven, maar Generaal *Kruls* kan over de zaak wat feiten betreft geen inlichtingen verschaffen. Generaal *Doorman* heeft ongeveer hetzelfde gezegd en voegde er aan toe: ik acht het uitgesloten, dat, als werkelijk het vervoer mogelijk is geweest en voorbereid was, er geen uitvoering aan zou zijn gegeven. Hij oordeelde, dat er dan iets bijzonders tussenbeide moet zijn gekomen.

2. *Verskil in positie russen Generaal MacArthur en Admiraal Mountbatten.*

Hier bestaat inderdaad in wezen geen verschil. Generaal *MacArthur* kreeg zijn instructies van de Amerikaanse Chiefs of Staff, formeel mede namens de Nederlandse Regering. Dit laatste is te danken aan Generaal *Bedell Smith*, de latere Chef Staf van *Eisenhower*. In de aanhef der instructies stonden alle zeven landen, bij de Pacific-oorlog betrokken, vermeld. Alleen Nederland niet. Generaal *Bedell Smith* nam het initiatief Nederland ook te vermelden en deelde dit mede aan kapitein-ler-zee *Nuboer*.

Dat later hij de instructies van *Mountbatten* alleen Amerika en Engeland vermeldt, lag aan het feit, dat het gewicht van de oorlogvoering de facto geheel op deze twee grootmachten ging rusten. Nog later was het in de Pacific zo, dat eigenlijk de facto ook Engeland was uitgeschakeld. Deze gang van zaken is toe te schrijven aan de overweldigende inspanning en de daaraan gepaard gaande verantwoordelijkheid, welke hier voor de oorlogvoering op de Verenigde Staten kwam te drukken.

Mountbatten stond onder de Combined Chiefs of Staff voor de algemene strategie en de toedeling van Amerikaanse en Britse middelen van allerlei aard tussen het China-theatre en het South-East-Asia-Command. Hij stond rechtstreeks onder de Britse Chiefs van Staven voor alle operationele zaken. De Britse Chiefs van Staven waren verder het enige kanaal, waarlangs alle instructies hem moesten bereiken.

Wanneer er verschil is in gemakkelijker of minder gemakkelijker toegang tot Generaal *MacArthur* en Admiraal *Mountbatten*, dan ligt dat niet aan de instructies en de formele verhoudingen, maar veel meer aan de persoonlijkheden.

Wanneer ik persoonlijk, om dat als voorbeeld te noemen, sprak met *Eisenhower*, *Bedell Smith* e.a., dan sprak ik, bij wijze van spreken, met onze generaals. Er werd steeds gedacht, zowel in het Oosten als in het Westen, in bondgenootschappelijke termen, ook toen de bondgenoot Nederland bijna van alle militaire kracht was beroofd, al deed de invloed van deze laatste omstandigheden zich weleens gelden.

3. *De zaak van de verdeling der area's: South-West-Pacific-area. South-East-Asia-area.*

Van de zijde van de Engelsen heb ik niets kunnen gewaar worden. Degenen, met wie ik heb kunnen spreken, wisten er niet van.

Ik heb geprobeerd in verband met de door U gestelde vragen na te gaan wat ik aan Nederlandse zijde kon opdiepen. Wat ik vond, is het volgende.

De Nederlandse Regering stond op het standpunt: geheel Nederlandsch-Indië in één en dezelfde area, maar wanneer er doorslaggevende militair-strategische redenen zijn, behoren wij daar rekening mee te houden. Wij maakten bezwaar tegen een brengen van ons gebied in het Oosten onder twee Commands, maar hebben ons neergelegd bij de regeling: Sumatra bij de Engelsen, de rest bij de Amerikanen. In 1942 is ook ter sprake gebracht de grens verder naar het Oosten te verleggen, zodat Java en Borneo onder het Engelse Command zouden komen, ook daartegen hadden wij bezwaar, onder de reserve als boven. Van deze verlegging is niets gekomen.

Nooit ofte nimmer is van Nederlandse zijde enig initiatief uitgegaan om het gebied Nederlandsch-Indië onder Engels Command te brengen.

De Nederlandse Regering had te meer geen reden tot zulk een initiatief, daar de verhouding met Generaal *MacArthur*, die verantwoordelijk was voor verreweg het grootste deel van Nederlandsch-Indië, best was.

Er zijn weleens rapporten en aanduidingen geweest, dat de grote bondgenoten Amerika en Engeland over verleggen der grenzen van de theaters in het Oosten dachten. Dit heeft o.a. in Juli 1944 en in September 1944 aanleiding gegeven tot een discussie in de Ministeriële Commissie Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk, waarbij de verhouding tot Generaal *MacArthur* en de verhouding tot *Lord Mountbatten* grondig is besproken in verband met oorlogshandelingen, voorbereidingen voor het herstel van ons bestuur in Nederlandsch-Indië e.d.g. De conclusie is geweest: blijkbaar zijn de Amerikanen en Engelsen het (nog) niet eens over een verandering van de grenzen, wij kunnen op dit ogenblik niet ingrijpen, maar behoren de zaak goed in het oog te houden. Eerstgenoemde bijeenkomst is bijgewoond door de heer *van der Plas*. Na September 1944 is er, voor zover ik heb kunnen nagaan, geen reden geweest de zaak opnieuw onder de ogen te zien. De algemene opvatting was: laat er thans geen verandering komen in de grenzen der gebiedsn, houd de zaak goed in het oog en laat, als de kwestie weer aan de orde komt, richtsnoer blijven: hoe bevorderen wij het best het herstel van onze positie in het Oosten? Met aller instemming drukte één der Ministers in Londen het in de vergadering van 14 September 1944 eens uit in deze woorden: „de hoofdzaak is niet, wie het bevel zullen voeren, de Amerikaanse of de Engelse commandanten, maar de hoofdzaak is „hoe het snelst en het best“ de grote en belangrijke delen van Nederlandsch-Indië zullen worden bevrijd en onder Nederlands gezag worden teruggebracht“.

Uit een interview met de heer *Berle*, vroeger Amerikaans onderminister, blijkt dat deze de opvatting huldigt, dat een verzoek tot wijziging van de grens der bedoelde gebieden is gekomen van de heer van *Mook*. Ik acht dit, gezien alles wat ik van de zaak weet, volmaakt uitgesloten. Trouwens, de heer van *Mook* heeft het reeds tegengesproken. Tot op de tijd van mijn aftreden als Minister-President is er nooit iets gedaan in de richting van het besluit, dat later in Juli 1945 te Potsdam door de bondgenoten is genomen.

Het is heel aardig dat de heer *Berle* de Nederlanders prijst in de volgende woorden:

„Wij waren in Washington allen zéér enthousiast over Nederlands prestaties gedurende de oorlog, zowel die van de ondergrondse strijders, als van de vliegeniers, de infanterie en de vele duizenden die in de koopvaardijvloot dienden. Geen land had een betere staat van dienst, geen land hadden wij liever willen helpen dan Nederland. Ik heb gedurende mijn gehele ambts-tijd in Washington nimmer de minste critiek op de bijdragen van Nederland in de oorlog gehoord“.

Maar het is, voor zover ik heb kunnen nagaan en naar wat ik zelf uit eigen ervaring weet, een verzinzel, dat de Nederlandse Regering de grenswijziging zou hebben gesuggereerd.

Politiek stond het m.i. tussen Amerika en Engeland als volgt. De Amerikanen hadden volstrekt geen geneigdheid om de Nederlanders te helpen om hun „koloniaal imperium“ te herstellen. Dit blijft waar ondanks de toezegging van President *Roosevelt*. Ze vertrouwden verder de Engelsen niet en waren de opvatting toegedaan: als die eenmaal iets hebben toevertrouwd gekregen, dan krijgt geen macht ter wereld er hen weer uit. De Engelsen daarentegen wantrouwen — m.i. terecht — de Amerikaanse politiek t.o.v. de zogenaamde koloniale gebieden. Dit heeft natuurlijk tot fricties geleid en m.i. ook tot gevolg gehad, dat later de area-verdeling als het ware plotseling tot stand kwam.

Ik heb U reeds als mijn opvatting te kennen gegeven, dat de gedachte: „met de Amerikanen zouden wij in 1945 beter af zijn geweest dan met de Engelsen“ niet op de realiteit klopt.

Mocht U hierover nog twijfelen, dan wijs ik U op wat in het boek van *Willoughby* aan *MacArthur* in de mond wordt gelegd. Dit luidt als volgt:

„Ik was van plan onmiddellijk na het einde van de oorlog met Australische troepen naar Java te gaan en er het Nederlandse gezag weer aan het bewind te brengen onder *Dr H. J. van Mook*, die spoedig wet en orde zou hebben hersteld zoals dit gedaan was op Nieuw-Guinea. Om de een of andere reden die ik nooit heb begrepen, werd deze voorgestelde actie onvoorwaardelijk afgewezen en van Washington uit verboden, hoewel ik er met nadruk op wees, dat zij met weinig verliezen een volledig succes zou opleveren. Dit was een van de ernstige fouten die in de oorlog werden gemaakt. Uiteindelijk heeft ze geleid tot de chaotische omstandigheden die in dat deel van Indonesië ontstonden“.

Tenslotte zou ik nog eens, wat dit punt betreft, er de aandacht op willen vestigen, dat het nodig is de feiten te beoordelen naar de data. De algemene gedachte is in 1944 en in de eerste maanden van 1945 geweest, dat de oorlog met Japan p.l.m. 18 maanden na de overgave der Duitsers zou eindigen. In die gedachtingang zouden wij zelf bij het eindigen der vijandelijkheden (tegen het einde van 1946) een behoorlijke macht in het Oosten kunnen hebben. Ik kan mij indenken, dat wie, gelijk ik, de mening was toegedaan, dat de Engelse politiek voor Nederland veel veiliger was dan de Amerikaanse t.o.v. Nederlandsch-Indië, omstreeks Maart 1945 gedacht heeft, dat het maar beter was dat geheel Nederlandsch-Indië in de Britse area viel. Maar stappen in deze richting zijn beslist nie: ondernomen.

4. *Het legal agreement.*

Het is juist, dat dit is voorbereid door *Dr Van Mook* en voorlopig in beginsel door de Nederlandse Regering is goedgekeurd. Dit is geschied in 1944. Het spreekt vanzelf, dat deze regeling opnieuw ter tafel zou zijn gekomen, wanneer het ogenblik daar was, dat het definitief werd afgesloten.

U ziet uit het vorenstaande, dat ik bepaalde vragen in het gehouden verhoor niet geheel zuiver heb beantwoord. Mij is gebleken, dat belangrijke zaken, waarvan ik veel mij niet meer precies herinnerde, veel intensiever zijn voorbereid en behandeld dan ik nu nog kan weergeven. Ook ondanks de hulp, die ik heb gehad bij het nagaan van de door U gestelde problemen, blijkt dit weer.

Met veel hoogachting,
P. S. GERBRANDY.“

ZITTING VAN WOENSDAG 9 MAART 1955

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Korthals, voorzitter, en de heren Stufkens en Fens, leden, alsmede de heer Huigens, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

HEYE SCHAPER,

oud 48 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
generaal-majoor der Koninklijke luchtmacht.

Hij legt de eed af als getuige.

99044. De Voorzitter: Wij hebben u opgeroepen om voor de Parlementaire Enquêtecommissie getuigenis af te leggen betreffende het militaire beleid van 1940 tot 1945.

Ik zou willen vragen welk beroep u had en welke functie u bekleedde in Mei 1940, toen de vijandelikheden uitbraken.

A. Ik was officier-vlieger 2de klasse der Koninklijke marine.

99045. De Voorzitter: U bent in de Meidagen van 1940 ook overgegaan naar Engeland. De vraag, die wij u zouden willen stellen, is: Hoe is een en ander precies in zijn werk gegaan. Kunt u ook nog mededelen of uw vertrek op enigerlei wijze was voorbereid of niet?

A. Ik was geplaatst op het marinevliegkamp Schellingwoude als commandant van een groepje, bestaande uit drie lichte lesvliegtuigen, die als verkenners werden gebruikt. Daar zat ik al enige tijd vóór de oorlog hier uitbrak. Opdrachten met die vliegtuigen zijn niet uitgevoerd gedurende de vijf oorlogsdagen; ik ben nog wel — ik weet niet of dat ter zake dienende is — naar den Haag geroepen om een Dornier-vliegboot, die juist bij „Aviolanda” gereedgekomen was, naar Engeland over te vliegen. Hiervoor had ik enige voorbereidingen getroffen, maar deze opdracht is ingetrokken, omdat men meende, dat Dordrecht, waar het toestel lag, bijna niet meer te bereiken was. Ik ben teruggekeerd naar Schellingwoude; daar heb ik op de op één na laatste dag bericht gekregen of de opdracht gehad — dit herinner ik mij niet meer — dat ik moest of kon vertrekken met een vliegtuig, dat ik bij Fokker vandaan moest halen. Het was een der torpedovliegtuigen, drijevliegtuigen, die uitgerust was als bommenwerper en torpedovliegtuig. Met dat vliegtuig moest ik via Boulogne naar Cherbourg gaan, met medeneming van een crew; er werd niet gezegd welke crew. Er waren verschillende officieren in Schellingwoude en er waren nog verschillende aangekomen van vlieggampen „De Kooy” en „De Mok”.

Ik ben vervolgd — de juiste dag kan ik mij niet meer herinneren — met dit vliegtuig gestart, een tweede vliegtuig van dit type heeft achter mij aangevlogen; wij zijn eerst de kust overgestoken bij IJmuiden en daarna vlogen wij naar Boulogne, waar wij geland zijn. Ik herinner mij niet precies meer of wij daar benzine hebben geladen. Ik neem aan van niet, aangezien het een betrekkelijk korte afstand was. Vandaar zijn wij doorgelopen naar Cherbourg. Daar waren alle vliegtuigen van de M.L.D. verzameld, die nog konden vliegen en die ook naar buiten gestuurd waren — in hoofdzaak lesmateriaal, waarvan ik het aantal niet zou kunnen zeggen, maar ook T.VIII W's, volledige operationele torpedovliegtuigen. De exacte gegevens hierover kunt u verkrijgen bij kapitein-ter-zee *d'Engelbronner*, het hoofd van de Historische Sectie van de Marine, die al deze gegevens verzameld heeft.

In Cherbourg zijn wij, naar ik meen, een dag of tien gebleven. De Prins is ons daar nog komen opzoeken. Ik heb daar nog een- of tweemaal gevlogen voor de Franse marine en een patrouille gemaakt langs de kust. Op een gegeven ogenblik kwam de mededeling, dat wij *Dieppe* overdag moesten bombarderen; wij voelden daar niets

voor, want het was volkomen zinloos, aangezien deze stad in handen van de Duitsers was en er heel veel Duitse jachtvliegtuigen waren, zodat wij er gern schijn van kans hadden. Doch voordat deze opdracht afkwam, kregen wij bericht — ik neem aan, dat dit via de Franse autoriteiten is geschied — dat wij naar Calshot moesten gaan aan de overkant van het Kanaal. Reeds eerder was een gedeelte van de Nederlandse groep vliegtuigen doorgestuurd naar Brest. Een ander gedeelte, waar ik bij hoorde, was achtergebleven in Cherbourg. Beide groepen werden later van Frankrijk naar Calshot gedirigeerd, een watervlieggkamp van de Royal Air Force in het zuiden van Engeland, vlak bij Southampton.

99046. De Voorzitter: Dat was zo ongeveer de 25ste Mei 1940, naar ik begrepen heb.

A. Het was inderdaad tegen die tijd. De juiste datum zou ik misschien kunnen nagaan, maar zoals ik u reeds zei, u kunt deze gegevens achterhalen bij de Historische Sectie, aangezien deze afdeling alles heeft gecheckt en genoteerd.

In Calshot zijn wij enige tijd gebleven. De operationele vliegtuigen werden van daaruit gedirigeerd naar Pembroke Dock in Wales. Met deze toestellen zou een squadron geformeerd worden. Voorts waren er nog enige operationele vliegtuigen, maar van het verouderde type G-vliegtuigen, de Fokkers C.VIII W. Deze waren echter volkomen waardeloos en werden naar Felixstowe gezonden. Ik was zelf één van de vliegers, die de vliegtuigen overgevoegen hebben en van Felixstowe zijn wij per trein verder gegaan naar Pembroke Dock, waar de operationele torpedovliegtuigen dus alle naar toe gebracht waren.

99047. De heer Fens: U verklaart: Ik kreeg orders om met zo'n vliegtuig te vertrekken. Van wie ontving u die orders?

A. Vanuit den Haag.

99048. De heer Fens: Van het algemene hoofdkwartier of van de afdeling Marine van het algemene hoofdkwartier?

A. Dat herinner ik mij niet meer. Ik was in die tijd niet zo erg bekend op het Ministerie; ik ben toen nog wel even op het Ministerie geweest in verband met die opdracht. Er was één van de officieren van de vliegdienst aangewezen als coördinator van de operaties op het hoofdkwartier, nl. officier-vlieger *Bakker*.

99049. De heer Fens: Welke *Bakker* bedoelt u, er waren er nl. twee.

A. De oude *Bakker*.

99050. De heer Fens: U bedoelt dus F, *Bakker*?

A. Ja. Er waren er drie, maar degene, die ik bedoel, was niet *Bakker*, geschreven met *ck*, die nu hoofd Rijksluchtvaartdienst is. Er waren twee gebroeders *Bakker* met *kk* geschreven. De oudste van hen zat op het hoofdkwartier, terwijl ik de jongste heb meegenomen in mijn vliegtuig. Hij was juist uit Indië teruggekomen, was een beetje ziek en ik heb hem meegenomen naar Frankrijk en later naar Engeland.

99051. De Voorzitter: Naar ik begrepen heb, waren er van tevoren geen voorbereidingen getroffen?

A. Blijkbaar wel, doch hiervan was ik niet op de hoogte, aangezien ik er mij niet mee bemoeid heb: ik zat op Schellingwoude en kreeg mijn opdrachten. Ik heb achteraf gemerkt — ik herinner mij niet precies meer hoe ik die zaak gecheckt heb — dat er voorbereidingen getroffen waren, aangezien ik op een gegeven moment kaarten ergens vandaan kreeg. Ik ben op eigen houtje vertrokken met nog een van deze vliegtuigen achter mij aan. In zoverre waren er derhalve geen voorbereidingen. Dit was een vliegtuig, dat net klaar was bij Fokker en dat ik nooit eerder had gevlogen, maar het waren vrij

eenvoudige toestellen, zodat het uitstekend ging. Maar toen ik in Boulogne aankwam, zag ik tot mijn verbazing nog meer van die toestellen van ons. Dus er was wel enige voorbereiding getroffen. Ik meen, dat er later in Engeland nog wel over gesproken is. Er bestond een plan hier bij het hoofdkwartier om eventueel uit te wijken met deze vliegtuigen en — naar ik meen — eveneens met schepen, naar Engeland. Het was niet officieel, want ik herinner mij, dat dit één van mijn eigen theorieën was. Op „De Kooy”, waar ik instructeur was, liep ik reeds met het plan rond, dat, indien er ooit een oorlog zou komen — waar ik toen min of meer van overtuigd was, evenals van het feit, dat wij het niet zouden kunnen houden — ik met één van die vliegtuigen van „De Kooy” naar Engeland zou vliegen, hetgeen men over het algemeen een vreemd idee vond. Er waren daarover nogal wat twistgesprekken. Daaruit bleek dus, dat wij van tevoren niet op de hoogte waren van deze plannen, doch deze waren er wel.

99052. De **Voorzitter**: U hebt tot dusverre gesproken over vliegtuigen van de M.L.D. Ik zou hierbij de vraag willen aanknopen of u iets bekend is van het overgaan van vliegtuigen van de landmacht.

A. Slechts van horen zeggen, Ik heb wel mensen ontmoet in Engeland, maar daar heb ik persoonlijk niets mee te maken gehad.

99053. De **Voorzitter**: Doordat u er niets mee te maken hebt gehad, heeft u hierover dus ook geen reële gegevens?

A. Neen. Ik heb later de bekende *Pief v. d. Grient*, die één van de hoofdwanen bij deze overtocht was, in mijn squadron gehad als instructeur, doch directe gegevens heb ik er niet over. Ook zelfs niet voldoende herinneringen om te zeggen: dit of dat is ter sprake gekomen.

99054. De heer **Fens**: Zegt de naam van *Itersen* u niets?

A. Neen; ik weet, dat wij een van *Itersen* bij de luchtmacht hebben. maar in hoeverre hij er mee te maken had, weet ik niet. U moet niet vergeten, dat ik ten tijde van mijn vertrek van Schellingwoude zelf commandant van dat groepje vliegtuigen was. De commandant van het vliegveldje — luitant-ter-zee *Gorter* — is achtergebleven. Na mijn aankomst te Boulogne was ik lang niet de oudste. Ik ben gewoon meegegaan en kreeg mijn opdracht net zo in Engeland.

99055. De **Voorzitter**: Dus toen bent u in Engeland aangekomen.

A. Wij zijn in Pembroke Dock aangekomen en daar is vervolgens op vrij korte termijn — eigenlijk bijzonder kort — uit die T.VIII W's het 320ste squadron geformeerd.

99056. De **Voorzitter**: Zoudt u misschien nader uiteen kunnen zetten, hoe dat in zijn werk is gegaan?

A. Daar kan ik u niet zoveel van vertellen, aangezien voor deze besprekingen die zelfde heer *Bakker*, waar ik het zo net over heb gehad, over is gekomen uit Londen. In dit verband herhaal ik nogmaals, dat ik daar niet de oudste was. Ik meen, dat de eerste commandant, die daarvoor aangewezen werd, *van Olm* was. Wij hadden te veel vliegers en personeel om daar alleen die T.VIII W's mee te bemannen. Een deel van deze bemanningen ging daarom naar Carew Cheriton, een R.A.F.-vliegveld vlak bij Pembroke Dock, alwaar het op Ansons werd geleest en een squadron zou gaan vormen, nl. het 321ste squadron. Dit squadron heeft ook een poosje bestaan, maar het is later, omdat wij met ons personeel toch geen twee squadrons konden formeren, weer omgeheven, waarna het geruime tijd later in Ceylon weer is opgericht. Wij zijn op die T.VIII W's doorgeslagen, ik meen tot ongeveer begin October — de juiste datum kunt u ongetwijfeld uit de gegevens van de Historische Sectie halen. Daarna raakten wij door de spare parts van die vliegtuigen heen, omdat we slechts weinig reserve-onderdelen hadden meegenomen en dus geen voorraad hadden. In die tijd werd er in hoofdzaak konvooiwerk gedaan in de Western Approaches en de Ierse Zee. We hebben een paar vliegtuigen verloren, eigenlijk niet door vijandelijke acties, doch door ongelukken boven de konvooien. Ik ben zelf inmiddels nog bezig geweest met een ondracht boven Nederland — dat was meen ik einde September, begin October. Om deze reden ben ik niet te zamen met de mensen naar Leuchars in Schotland gegaan, waarheen wij toen overgeplaatst werden. Ik volgde pas later via Felixstowe, een R.A.F.-basis bij Harwich, waar ik een van deze vliegtuigen naar toe heb gebracht en gestationneerd heb om het te gebruiken voor eventuele opdrachten boven Holland.

In Leuchars werden we overgebracht op Lockheed Hudsons, ook weer in Coastal Command. Er was eerst sprake van, dat wij vliegboten zouden krijgen, de „Stranraers”, die toen in Coastal Command

vlogen. Ik heb er nog een paar keer op gevlogen en zou daarna de rest van het squadron instructie geven, maar dit is toen niet doorgeslagen; kort nadien zijn wij op Lockheed Hudsons terecht gekomen.

Die T.VIII W's, die nog over waren, heb ik zelf mee overgebracht. Ik herinner mij niet wie commandant bij die vlucht was, toen zij naar Felixstowe zijn overgebracht. Daar hebben ze een poos gestaan en ik herinner mij, dat die toestellen later naar de Oost gestuurd zouden worden, maar daar is — voor zover mij bekend is — nooit iets van terechtgekomen. Eén er van werd door mij uitgezocht en apart gehouden voor speciale opdrachten.

In Leuchars zijn wij ongeveer een maand of drie, vier bezig geweest met ons klaar te maken op de Hudsons. Een gedeelte van de crews, dat daarna klaar was, ging naar Carew Cheriton en heeft van daaruit operationeel werk gedaan. De rest van het squadron ging door naar het R.A.F.-station Silloth om verder te trainen en zich klaar te maken voor de operationele taak, alwaar wij de eerste 3 à 4 maanden van 1941 hebben gezeten. Van Silloth zijn wij weer naar Leuchars teruggeslagen. Daar is het gedeelte, dat in Carew Cheriton geplaatst was, heingebracht en daar zijn wij als 320-squadron met de Hudsons operationeel gaan vliegen.

99057. De **Voorzitter**: Toen dat squadron werd opgericht, kwam natuurlijk de vraag naar voren of het nu bij de Engelsen zou worden ingebracht dan wel of men zou trachten daarvan een eigen Nederlandse eenheid te maken.

A. U moet niet vergeten, dat ik toen luitenant-ter-zee 2de klasse was. Ik had met deze overdenkingen en beslissingen bijzonder weinig te maken. Dit werd niet door ons, doch in Londen uitgemaakt en wij waren in Pembroke Dock gestationneerd. Ik was wel één van de ouderen, maar toch niet meer dan officier-vlieger 2de klasse.

99058. De **Voorzitter**: Hoe was uw oordeel hieromtrent?

A. Dat men er een apart squadron van gevormd heeft, vind ik volkomen juist. Wij waren een eigen unit en ik geloof, dat wij wat dat betreft ook een soort record hadden, omdat wij, nadat wij ongeveer 3 à 4 weken in Engeland waren, als een eigen eenheid vlogen. Wij kregen in het begin nog een enkele liaison-officier mee. Al de andere squadrons, die toen gevormd werden, zoals door de Polen en Tsjechen, hadden ten eerste nooit een eigen commandant direct om mee te beginnen — er was meestal een Engelse commandant, doch velen er van hadden ook geen eigen technisch personeel — hetgeen in hoofdzaak kwam door de taalmoeilijkheden. Zulks was met alle andere landen het geval en die moeilijkheden hadden wij niet, voornamelijk doordat wij telegrafistenpersoneel hadden, dat opgeroepen was van de K.L.M. en dat oorspronkelijk van de marine was geweest. Het verkeer in de lucht gaat voornamelijk via de telegrafist. De officieren waren uiteraard goed in Engels. Dat was dus het grote voordeel, dat wij hadden boven de andere buitenlanders. Dezen moesten zich eerst in de procedure inwerken, alsmede in de taal, enz., terwijl wij er geen moeite mee hadden.

99059. De **Voorzitter**: Dus u vond de oplossing, zoals die gekomen is, een gelukkige.

A. Ja, aangezien wij anders versnipperd waren over alle onderdelen van de R.A.F. en dan was het uiteindelijke nut per kop waarschijnlijk wel groter geweest in de effectieve oorlogvoering, maar als aandeel van de marine sprak dit nog veel meer dan een verdeling over de R.A.F. Ik meen wel, dat ik hierover op het hoofdkwartier gesproken heb, dat dit toch ook een wens van de Engelsen was om, indien het enigszins mogelijk was, een eigen squadron te vormen, ook al om politieke redenen. Die indruk heb ik steeds gekregen.

99060. De **Voorzitter**: Kunt u ons het een en ander over de verliezen van het squadron mededelen?

A. Het begin in Pembroke Dock viel samen met de Battle of Britain en het was betrekkelijk rustig; toch heb ik persoonlijk nog eens moeilijkheden gehad met een Junker 88. Wij vlogen met vliegtuigen, die een bijzonder zwakke wapening hadden, nl. één mitrailleurtoestel vóór en één achter. Wij hadden praktisch geen anti-luchtgeschut en er waren praktisch geen jagers. De Duitsers kwamen b.v. over en daar stond men op klaarlichte dag naar te kijken, maar er gebeurde niets. Ze gooiden b.v. een paar grote olietanks in brand, zonder dat er enige tegenweer van de Engelse kant was; het complex werd op klaarlichte dag gebombardeerd en er werd niets tegen gedaan. Zo nu en dan stuurden wij een Hudson van Anson naar boven, maar deze waren absoluut geen jachtvliegtuigen. Het was slechts bedoeld om hun een beetje angst aan te jagen, hoewel zij zich daar

niet veel van aantrokken. Van de andere kant hadden wij bij die konvooi-aanvallen weinig last van de mensen. Ik ben eens in een gevecht gewikkeld geweest met een Junker 88 en één van ons heeft wel eens strijd gevoerd met een aantal Heinkels.

De verliezen, die wij daarbij geleden hebben — twee bemanningen zijn om het leven gekomen bij het vliegen boven konvooi —, kunnen worden toegeschreven aan het bochten maken met te lage snelheid, voor zover ik mij herinner. Het was zijdelings wel weer een gevolg van de beroerde situatie, want wij vlogen eigenlijk zwaar overbelast. Men laadde er alles in, wat er in kon, om zo lang mogelijk actieradius te hebben en men vloog om dezelfde reden zo langzaam mogelijk, zodat men steeds op de minimumsnelheid zat. Indien een vlieger dit niet goed in de gaten hield, gebeurden er ongelukken. Eén van de vliegers b.v. zag een Nederlands schip in een konvooi, hij maakte er een rondje omheen, vergat, dat hij aan zijn minimumsnelheid zat, en dook zo de zee in. Zo hebben wij er nog een verloren. Maar wij hebben niet veel vijandelijke acties meegemaakt in die streken. Het vliegveld werd wel geregeld gebombardeerd, doch er was weinig actie in de lucht.

In Leuchars werden wij in hoofdzaak gebruikt voor konvooivluchten, maar als hoofdschotel voor offensieve patrols op de Noorse kust, ochtend- en avondverkenningen. Ook daar waren de verliezen niet groot. Deze werden toch weldra merkbaar, gezien het beschikbare aantal vliegers en crews, het feit, dat er in het begin praktisch geen aanvulling van bemanningen was en wij het dus moesten doen met de mensen, die wij hadden. Nu werden wij, wat het technisch personeel betreft, o.a. spoedig geholpen met personeel van de vloot: stokers e.d. mensen, die naar het squadron gestuurd werden en die daar een aanvullende training in het bedrijf kregen. De eerste jaren hebben wij hieraan eigenlijk steeds gedokterd en hebben wij de opleiding in het squadron gehad. Wij waren na verloop van tijd er van overtuigd, dat dit niet de goede oplossing was en dat het squadron geheel operationeel moest worden, terwijl bovendien de opleiding daarbuiten bij de R.A.F. moest plaats vinden. Dit is, nadat ik afgeschoten was, ook gebeurd. De juiste datum weet ik niet meer, maar men is uiteindelijk van de opleiding binnen het squadron afgestapt. Vooral in het begin liep de aanvulling van vliegers bijzonder slecht. Dat was wel een van de moeilijkheden om het squadron gaande te houden. De verliezen waren in verhouding b.v. tot de bommenwerpers squadrons of jagers squadrons aan het front niet groot, doch het was een slijtageproces. Of men knapte af, of men werd afgeschoten, maar men kon niet afgelost worden of naar een ander squadron gestuurd worden. Er was immers niets anders, want het was alles, wat de M.L.D. had. Uit de Oost heeft men toen nog in 1941 een aantal mensen gestuurd, afgevoerde vliegers. Aldaar was ook een opleiding gaande, bestemd voor 320-squadron, welke via Amerika uiteindelijk ook in Engeland is aangekomen en waarvan ik enkele mensen nog heb opgeleid voor de Hudsons, maar dat kwam pas later. Ik heb constant van 1940, en met mij nog verschillende andere collega's, tot 1942 tot ik afgeschoten werd, in het squadron gezeten. Daar deden wij lang niet de gehele twee jaar lang operationele vluchten, maar die hoorden er bij; ik was tegelijkertijd chef vliegdiens in het squadron en instructeur. Waar een groot aantal van mijn collega's dan ook moeilijkheden mee had, was het feit, dat zij daarin vastzaten en daar niet uit konden komen en konden zeggen: totdat ik het krijg en afgeschoten word of op een andere manier het afleg zit ik in dit squadron. Dat was altijd een moeilijk punt. Dit gold niet zo zeer bij de jongeren, die er pas later kwamen. Maar bedenkt u wel, dat de gemiddelde leeftijd in dit squadron in verhouding tot elk ander operationeel squadron, misschien op een enkel Tsjechisch of Pools squadron na, ook veel te hoog was. Ik was zeker niet de oudste; ik had een collega die een jaar of drie ouder was dan ik. Toen ik afgeschoten werd, was ik 35 jaar oud, hetgeen in die dagen in de R.A.F. wel iets heel bijzonders was. In het krijtsgevangenenkamp was ik een van de „grootvaders“. Maar het gemiddelde was hoog, ook bij de onderofficieren en het was uit personeelsoogpunt bekeken wel een van de grote moeilijkheden, dat er ook geen overplaatsingen mogelijk waren. Kwam men maar in een ander squadron, waar men desnoods net zoveel risico heeft als in je eigen squadron, dan maakte dat toch een heel verschil uit; je zat dan in een andere omgeving; je berekeneert dat niet, maar daar komt het op neer.

99061. De Voorzitter: Zoudt u ons het een en ander omtrent de materieelvoorziening kunnen mededelen?

A. De Hudsons werden — voor zover mij bekend was — gekocht en betaald door het Nederlands Gouvernement in Londen. De gehele bevoorradings verder en het onderhoud en reparatie werden, voorzover dit niet in het squadron gebeurde met ons eigen personeel, verzorgd door de Royal Air Force. Wij waren dus eigenlijk als een

Royal Air Force Squadron geïncorporeerd en heetten ook 320 (Dutch) Squadron; 320 was een R.A.F.-nummer. Alleen liepen wij in onze eigen uniformen en vielen uiteindelijk onder het hoofdkwartier in Londen, via de R.A.F.

99062. De Voorzitter: Naar ik begrepen heb, waren er in het begin geen meevliegende commandanten, maar men hield de commandanten thuis. Dat is een punt geweest, waarover nogal wat moeilijkheden zijn geweest.

A. Dat is ook één van de redenen geweest, waarom men later de opleiding en eveneens de hele organisatie van het squadron heeft veranderd. In Leuchars en Pambroke Dock, waar we begonnen, kreeg de commandant — dat was toen *van Olm* — nog wel gelegenheid om mee te vliegen. Hetgeen hij ook deed. Later, toen die zaak zich ging uitbreiden en de opleiding voor de Hudsons er ook bij kwam en wij eigenlijk een Nederlands commando vormden op een volkomen Engels veld, kreeg de commandant praktisch geen tijd om mee te vliegen, juist omdat het Hollands was en veel meer administratie had dan een — laat ik zeggen — ander Engels squadron op het veld. De man kon niet weg, omdat hij anders met de papieren, voorschriften en regelingen in de knel raakte. Toen werd er door de commandant veel minder meegevoelen dan eigenlijk wel gewenst was en er is toen ook meerdere malen op gewezen, dat dit systeem niet juist was. Dit is, nadat ik afgeschoten werd, ook veranderd. Toen hebben wij eerst een commandant gekregen, die officieel niet meevloog — ik meen de heer *de Meester* —, die geplaatst was als niet-vliegend commandant.

99063. De heer Fens: Kon hij niet vliegen?

A. Hij vloog niet meer operationeel. Hij was een jaar of 40; hij was oorspronkelijk wel vlieger en is op het ogenblik hoofd van de Rijksluchtvaarschool te Gilze-Rijen. Hij werd daar dus geplaatst als niet-vliegend commandant. Op het tijdstip, dat ik afgeschoten werd, was ik commandant van het operationele gedeelte van het squadron. Ik was niet officieel commandant, behoorde normaal tot het squadron, maar ik was commandant van de operationele vlucht. Er werd torn net een tweede eenheid gevormd, waarbij een van de andere officieren operationeel vluchtcommandant werd. Later heeft men het geprobeerd — dat was na mijn tijd —, toen zat ik reeds in Duitsland, met een niet-vliegend commandant en een eerste-officier, de heer *Goslings* — die nu commandant van de „Karel Doorman“ is en geen vlieger —, en operationele vluchtcommandanten, maar dit was ook niet de juiste oplossing. Aan het eind is toch besloten om zoveel mogelijk de administratieve kant er af te halen en zoveel mogelijk de zaak te incorporeren in de R.A.F. en het de commandanten in zoverre gemakkelijk te maken door hun meteen administratief personeel te geven, zodat zij normaal mee konden vliegen. Dat wil zeggen: zoveel als nodig bleek, want ook dit punt was in de R.A.F. een veel omstrede punt, want ook de R.A.F. raakte op een gegeven ogenblik snel door zijn oudere squadron- en wingcommandanten heen. Het was nl. verboden voor de squadron- en wingcommandanten vaker dan een bepaald aantal keren per maand mee te vliegen, doch in de praktijk regelde men het de ene keer anders dan de andere keer. Het is in het algemeen wel zo, dat bij een squadron als het onze, wil men dat een beetje in de hand houden, daarbij een squadroncommandant nodig is, die zelf meevliegt, anders houdt men het niet.

99064. De heer Fens: Is de heer *van Lier* nog commandant geweest?

A. De heer *van Lier* is tussentijds nog commandant geweest.

99065. De Voorzitter: Maar hij vloog toch niet?

A. Neen. Nu hebben wij hem heel weinig als commandant meegemaakt. Hij heeft als commandant in Carew Cheriton gezeten op de eerste operationele Hudsons bij dat onderdeel van 320-squadron, waar ik u zo net over verteld heb. Hij was toen zeker 41 of 42 jaar, heel wat ouder dan ik. Hij vloog niet mee en was ook niet gelest op dat type vliegtuigen; hij was zelf een oud-marinevlieger, doch had geen training op de Hudsons; *van Olm* was wel getraind en hij vloog zo nu en dan mee, als hij er gelegenheid voor had, doch ik herhaal, dat hij belast was met de administratieve kant van de zaak en er kwam nooit veel van het vliegen terecht.

99066. De Voorzitter: Naar ik begrepen heb, waren de taken van u in Leuchars de verkenningen langs de Noorse kust op konvooien.

A. Ja. Wij zijn er gebleven tot Maart/April 1941. We deden ook wel eens een enkele keer een shipping attack en later eveneens „strikes“

op Duitse konvooien. In het begin voerden wij ook nog weleens aanvallen uit op plaatsen, vliegvelden en havens, doch daar kregen wij onenigheid over met Bomber Command, aangezien dit niet de taak was van Coastal Command. Het Bomber Command en het Coastal Command zaten elkaar vaak in de haren. Wij mochten alleen boven zee blijven; dus toen werd het konvooi-aanvallen.

Onze eerste konvooi-aanval heb ik zelf geleid op de Noorse kust en dat is niet zo goed afgelopen. Wij waren met ons vieren, waarvan ik alleen teruggekomen ben; de rest is afgeschoten. Een officier en onderofficier zijn daar nog uitgekomen — er was een man of vijftien in die vliegtuigen. Daarbij zijn Bakker — die nu commandant is van het vliegveld Volkel — en een onderofficier er uitgekomen. Het betrof hier een kwestie van een daylight-raid op een konvooi, waarbij men ons beloofd had, dat wij boven dit konvooi „cloudcover” zouden hebben. We kregen nooit jagerbescherming mee op de Noorse kust, aangezien het te ver was. Het kwam een beetje anders uit. Het was prachtig weer. In die oude Hudsons hadden we nog geen „intercommunication”, zodat de mogelijkheid van met elkaar praten van het ene vliegtuig met het andere dus niet aanwezig was. Het was onze eerste raid van dit soort; ik meen, dat wij hiervoor een bepaalde dag hadden uitgezocht en dat dit 10 Mei was — het was dus voor mij als Nederlander wel bijzonder moeilijk onder die omstandigheden te zeggen: We gaan terug. Wij zijn toen vlak na die aanval te pakken genomen door jagers, want deze aanval gebeurde vlak bij een vliegveld, waar Duitse jagers gestationneerd waren. De andere drie knapen zijn rechtstreeks teruggevlogen; ze hebben dat niet goed bekeken; ik kon ze ook geen verdere opdrachten of seintjes geven; het ging alleen met tekens; wij hadden hier ook geen tijd voor. Ik ben domweg verder het land ingevlogen en heb een grote bocht gemaakt tot ik onder weersomstandigheden kwam, waar ik wel cloudcover had, hetgeen op de uitreis eigenlijk al te bezien was en waarvan ik verwacht had, dat ook de andere mensen er gebruik van zouden maken, doch aangezien zij gern enkele jager zagen, zijn zij rechtstreeks teruggevlogen naar Leuchars. Aangezien men daar 10 mijl uit de kust zat, waren zij waarschijnlijk opgepikt door de radar. De Duitsers hebben er toen jagers achteraan gestuurd en zijn zij alle drie afgeschoten.

99067. De **Voorzitter**: Er zijn dus nogal wat verliezen geleden.

A. Ja, doch dit gebeurde met tussenpozen. Wij zaten op dat moment op de helft van onze operationele sterkte. We hadden daarvoor ook wat verliezen geleden en stonden, praktisch gesproken, geheel op de grond; we deden een paar maanden lang één of twee operationele vluchten per maand als vlieger, maar de peroneelsmoeilijkheden speelden hierbij ook een rol; het was moeilijk om vliegtuigbemanningen te krijgen. Er was nog niet genoeg aanvulling; men had verschillende bronnen aangeboord en overal vandaan mensen opgeroepen, o.a. uit Zuid-Afrika, Canada en Amerika, en men heeft eveneens vrijwilligers uit de marine en uit het leger gevraagd, mensen, die voor een vliegeropleiding voelden en die voor hun opleiding naar Indië werden gestuurd; maar men moest alles nog op touw zetten nadat we in Engeland aankwamen (voordat de eerste vliegers aankwamen).

99068. De **Voorzitter**: Wanneer kwamen de eerste vliegers aan?

A. De eerste nieuwe vliegers? Dat was, naar ik meen, eind 1941, begin 1942. In die tijd heb ik te allemaal nog geleid op Leuchars — verschillende jongens, die nu bij de Luchtmacht zitten, K.L.M.-ers, enz. —; ze kwamen toen uit Indië naar Engeland toe; enige tijd later kwam er ook nog een stel uit Amerika, die daar gelest waren. Toen zijn we dus in Maart/April 1941 van Leuchars overgeplaatst naar Bircham Newton in Norfolk. Daar kregen we een operationele job, welke nogal riskant was. Het bestond uit, wat de Engelsen noemen, „convoy strikes” — konvooiaanvallen — op de Deense en Hollandse kust, met er tussendoor verkenningen, waarbij de verliezen hoog waren. De Hudson was er eigenlijk niet geschikt voor, aangezien deze toestellen een veel te geringe topsnelheid hadden en veel te weinig wendbaar waren. We zaten daar te zamen mei een Canadees Squadron en deze raids werden meestal in samenwerking met de Canadezen uitgevoerd; ik heb meegemaakt, dat we bij zo'n raid van de 12 vliegtuigen er zes of zeven verloren. Ik heb er zelf niet lang bij gezeten, aangezien mijn toestel bij de derde of vierde raid, die ik leidde, in brand is geschoten en ik in Duitsland terecht ben gekomen; dat was op 30 Mei 1942. Toen zaten we nog steeds op de Hudsons. Ik herinner mij, dat ik als één van de oudere, meer ervaren piloten in die tijd naar Coastal Command Headquarters ben geweest, omdat men — gezien de verliezen, die met raids geleden werden — gealarmeerd was. Ik ben met de squadroncommandanten, o.a. met van Olm en verschillende andere squadroncommandanten — naar Coastal Com-

mand geweest, waar wij deze tactiek nog eens hebben doorgenomen en hebben getracht de wijze van aanvallen te veranderen, om zodoende geringere verliezen te verkrijgen, maar betere resultaten gaf het niet, aangezien de topsnelheid met de bomdeuren open 140 mijl was, hetgeen veel te weinig was voor het goede antiluchtgeschut, dat de Duitsers op hun schepen hadden. Rond de konvooien, en deze waren veelal klein, nl. 7 à 8 schepen, was meestal een scherm van tien à vijftien kleine scheepjes, die ze als flak-schepen gebruikten. Ze hadden b.v. mijnenvegers met 20 à 40 mm geschut, uitgerust als „flak-schepen”, als scherm om het konvooi heen. Deze flak-schepen legden een scherm van afweervuur om en over het konvooi.

Men moest altijd door dat scherm heen, zodat men praktisch gesproken altijd geraakt werd.

99069. De **Voorzitter**: Zo hebt u het dus ook meegemaakt?

A. Ja. Ik heb twee keer meegemaakt, dat een van mijn vleugel-vliegers in de lucht uit elkaar gesprongen is. Dit is, naar ik meen, gebeurd doordat de Duitsers overal van die kleine ballonnetjes hadden boven die konvooien, een nabootsing van de Engelsen, waaraan „explosives” hingen. Als men over het konvooi vloog, kon men bij nacht of bij avond niet meer van voren bekijken of men nog ruimte had om langs dat ding te komen. Het kwam dan ook voor, dat de vliegers daardoor naar beneden kwamen, doch in hoofdzaak gebeurde dit toch door het luchtafweergeschut.

Het schip, dat ik bombardeerde, toen ik werd afgeschoten, had mij met een 7 mm in de vleugel geraakt; het vliegtuig was behoorlijk beschadigd door 20 mm. Er was een hoop stukgeschoten, doch gelukkig was geen lid van mijn bemanning geraakt. Er waren wel vitale delen van mijn kist geraakt, doch het toestel was nog te vliegen. De Duitsers hadden toen reeds brandmunitie van dit kleine formaat (7 mm). Eén van die kogeltjes heb ik in mijn vleugel gekregen, die toen is gaan branden; eerst heel langzaam, maar ik kon er niet bij en kon het niet uitkrijgen. Vervolgens heb ik getracht de Nederlandse kust te bereiken; vóór die tijd werd het al te bar en begon de romp te branden; bovendien hadden wij kans, dat één van de benzinetanks zou ontploffen. Ik heb het toestel toen op het water gezet en wij zijn er alle vier uitgekomen — dit was benoorden Ameland. We lagen 10 mijl uit de kust en zagen het lichtje van „De Brandaris”. Een uur of drie daarna werden wij opgepikt door dezelfde mijnenvegers, die het konvooi begeleid hadden en die op de terugtocht waren.

99070. De **Voorzitter**: Dat was dus omstreeks Mei 1942; kreeg men toen regelmatig nieuw vliegend personeel?

A. Vlak nadat ik afgeschoten werd, zou de tweede operationele flight opgericht worden. Wij hadden toen vier of vijf voor die tijd al oudere vliegers uit Indië overgekregen. Er waren verder ook vrij veel jongeren aangekomen, die in het squadron opgeleid moesten worden voor waarnemer en vlieger op dit type vliegtuigen; toen werd het personeel, vooral wat vliegtuigbemanningen betreft, in het algemeen ruimer.

99071. De **Voorzitter**: Waar vond de opleiding toen plaats?

A. Dat vond steeds plaats in het squadron. Juist in de tijd, dat wij naar Bircham Newton gingen, is de opleiding voor vlieger er uit gegaan — dat was in de tijd, dat ik er nog was — en werd in Silloth ondergebracht. In dit verband werden twee of drie van onze vliegers — waaronder *Smalt* en *Elias* — als instructeur geplaatst in Silloth. Daar vandaan gingen de mensen in het squadron en kregen vervolgens nog een crew-training; er werd zodoende een geheel van gemaakt; dat was vrij normaal. De eigenlijke training, die wij daarvoor altijd hadden, de opleiding, ook als waarnemer, hetgeen er eveneens bij moest gebeuren, deden wij niet meer zelf.

99072. De **Voorzitter**: Zijn er over de periode tot uw gevangenschap nog punten, die naar uw mening de aandacht verdienen?

A. Ik geloof van niet. Het personeelsbeleid was in het begin een moeilijk punt en vooral door de aircrews zijn er nog weleens harde woorden gevallen ten opzichte van bepaalde mensen. Het was in het algemeen wel een vrij zware opdracht om in dat squadron te blijven doorgaan. Ds. *Sillevis Smit* kwam toen bij de Koninklijke marine in Engeland en ik als oudere vlieger heb er met hem vrij dikwijls over gesproken. Hij trachtte de vliegers en aircrews er doorheen te trekken en was het volkomen met mij eens, dat dit één van de moeilijke punten was. Men werkte met het idee van: Nou ja, vroeg of laat is het mijn beurt. Er was te weinig wisseling; men liep een beetje dood in dat squadron.

99073. De **Voorzitter**: Was dit niet het gevolg van het systeem van „een eigen ernheid“?

A. Ja, dat viel er mee samen. Het was eenvoudiger geweest, indien wij gesplitst waren over de R.A.F.; op deze wijze had men meer kunnen óverplaatsen en vérplaatsen.

99074. De **Voorzitter**: Niettemin heeft u aan het systeem, dat gekozen, was de voorkeur gegeven.

A. Beslist. Iedereen weet, zeker in Coastal Command, wat 320-squadron nu is of was. Maar in het andere geval had men domweg een stelletje Nederlanders gehad, die anoniem ergens vlogen; zo hebben wij ook verschillende mensen gehad, die niet in het squadron pasten of waarmee men moeilijkheden had; dezen gingen naar het R.A.F.-squadron. Er was ook een aantal van hen, dat van het begin af aan bij de R.A.F. kwam.

99075. De heer **Fens**: Ik zou graag willen weten hoeveel mensen van de luchtmacht er eigenlijk bij 320-squadron zaten.

A. In het begin praktisch niemand. Wij hebben een paar mensen overgekregen, die direct in het begin bij het squadron werden geplaatst. Dat waren een zekere *Koning* en nog iemand, waarvan ik mij de naam niet herinneren kan; men zou hen nauwelijks mensen van de militaire luchtvaart kunnen noemen. Verder kregen wij een zestal jongelieden, die opgeleid waren volgens het systeem, dat men vóór de oorlog in Nederland bedacht had. Dit waren sportvliegers, die een zekere toelage kregen, indien zij zich voor het zogenaamde M-brevet lieten opleiden. Daar hebben wij een aantal van gekregen, waar eigenlijk slechts één of twee goede uit voortgekomen zijn; de rest heeft het niet gehaald. Wij hadden een paar mensen, die toen reeds op het punt stonden naar de K.L.M. te gaan of reeds bij de K.L.M. waren — de één heette *Koning* en de andere *Langeraar* of zo iets —; dat waren in het begin de enige mensen, die niet van de M.L.D. zelf waren. Wij hebben wel vrij spoedig enig grondpersoneel gekregen, naar ik meen niet in de lagere rangen; wij hebben op deze wijze een paar goede onderofficieren van Soesterberg gekregen, die op de een of andere manier in Engeland terecht waren gekomen. Er zaten ook wel zwakke broeders tussen, die uiteindelijk bij het Rode Kruis te Londen terechtgekomen zijn, dat was de opbergplaats. Zoals ik reeds zei, zaten er in het begin weinig vliegers van de militaire luchtvaart bij. Aanvankelijk was dit ook wel te begrijpen, aangezien wij toen op watervliegtuigen zaten en men dus moest beginnen met die mensen te lessen voor watervliegtuigen. Verschillenden er van zijn toen nog in 321-squadron geweest, dat een kort bestaan had op op Carew Cheriton, waar de Ansons gevlogen werden. Geleidelijk aan is er meer personeel van de luchtmacht gekomen, maar het was hoofdzakelijk wel na mijn tijd, na 1942.

De eerste mensen, die wij er bij kregen, waren in Morokrembangan, in Nederlandsch-Indië, opgeleid, doch waar zij oorspronkelijk vandaan kwamen, is mij niet bekend. We hadden wel verschillende mensen van de militaire luchtmacht, zoals de huidige kolonel *Holtz*, overste *Wolff* en nog enkele anderen, die op Morokrembangan op Java bij de M.L.D. waren terechtgekomen. Kolonel *Holtz* was, meen ik, instructeur. Commodore de *Vries* heeft er, meen ik, ook een poosje gezeten, maar de overigen waren jonge jongens, die uit het leger of elders vandaan kwamen, die opgeroepen waren en als leerling op Morokrembangan waren opgeleid. Zij waren, zoals ik reeds zei, de eerste aanvulling van 320-squadron, die ik daar nog heb meegemaakt.

99076. De heer **Fens**: U noemde zo straks nog een zekere *Bakker*, die afgeschoten was bij de Noorse kust. Deze was toch een beroeps-officier van Soesterberg?

A. Bedoelt u *Bill Bakker*?

De heer **Fens**: Ja.

A. Hij was een van de weinigen.

99077. De heer **Fens**: U hebt er dus niet veel van gemerkt, dat „Haamstede“ is overgekomen naar Engeland?

A. Later heb ik er iets van gemerkt. Ik herinner mij van de hele club, die via Amerika uit Indië aankwam — dat was in 1942 —, twee namen, nl. die van *Luts* en *Aalpoel*. De enige beroeps-officier, die ik in die jaren daarvóór heb meegemaakt, was meen ik *Bakker*. Later zijn er meerdere bijgekomen, zoals *Wolff* en *Mulder*, die beiden vluchtcommandant geworden zijn. Er waren er ook velen, die nooit

bij 320-squadron terechtgekomen zijn, zoals *Aalpoel* en *Luts*. Er zaten verschillende mensen van Soesterberg bij Fighter Command, zoals *Steen* — die in 1942 gesneuveld is — en v. d. *Stok*.

Maar bij 320-squadron heb ik slechts *Bakker* als beroeps-officier meegemaakt als mede-instructeur op de Ansons. Het is mij niet bekend waar de jongeren vandaan kwamen; ik meende, dat zij reeds bij de K.L.M. zaten.

99078. De heer **Fens**: Uw totale indruk is dus geweest, dat er bij 320-squadron vrijwel geen Soesterbergers zaten?

A. Neen, althans niet in mijn tijd. Dit is later wel het geval geweest, waarvan enkele ouderen, maar vooral veel jongeren. Van de jongens, die hier uit Haamstede vertrokken zijn, zijn er bij, die opgeleid zijn óf in Amerika óf waarvan een gedeelte opgeleid is bij de Marine in Indië. Er werd overal technisch personeel gerecruiteerd. Wanneer zij van het leger vandaan kwamen, liepen zij te boek onder de Militaire Luchtvaart; kwamen zij van de Marine vandaan, dan liepen zij te boek onder de M.L.D.; maar het waren allemaal mensen, die gedurende de oorlog opgeleid waren, aangezien wij in de aanvang niet veel vliegers bij 320-squadron hadden. Wij hebben bij 320-squadron nooit meer dan een paar mensen gehad, die reeds in Nederland bij de Militaire Luchtvaart vlogen. Ik meende, dat *Wolff*, *Mulder* en *Bakker* tot de meest ervaren mensen behoorden, aangezien de jongeren, die er later bijkwamen, gedurende de oorlog waren opgeleid.

99079. De **Voorzitter**: Wanneer bent u na uw gevangenschap weer in het land teruggekeerd?

A. Ik zat er in een Engels kamp. Ik werd ondergebracht in een kamp van de Luftwaffe, waar alles, wat uit de lucht naar beneden kwam, van welke nationaliteit het ook was, ondergebracht werd. Er waren bij ons nog wel enkele bedenkingen, toen wij in Engeland waren, want de Duitsers erkenden ons Gouvernement in Londen niet, zodat sommigen van het personeel er op rekenden, dat men ons zou fusilleren, indien de Duitsers ons krijgsgevangenen maakten, omdat we dan franc-tireurs zouden zijn. Dat deden zij natuurlijk niet, maar daar hadden ze wel een foefje op, want ze beschouwden ons als Brit. Toen ik geïnterroeerd werd, na krijgsgevangen gemaakt te zijn, hadden ze met de Nederlandse nationaliteit niets te maken en zeilden er een beetje om heen; volgens hen was alles, wat onder Britse vlag vloog, Brit. Later kregen wij er Amerikanen bij, die volkomen een eigen airforce hadden, maar in eerste instantie behandelden ze de Fransen, Tsjechen en de Polen ook zo. Pas aan het eind van de oorlog werden ze vooral tegen de Tsjechen en Polen feller. Zij haalden dezen toen uit het kamp; verschillenden er van werden in politieke kampen ondergebracht. Ik werd ondergebracht in een Allied Camp — Stalag Luft Drei —, waar mensen van verschillende nationaliteiten, zoals Amerikanen, Engelsen, Fransen, Polen en Tsjechen, bijeen waren.

99080. De **Voorzitter**: Hoe was de behandeling?

A. Naar omstandigheden niet slecht. Eén keer rijen ze uit de band gesprongen en hebben uit ons kamp 50 mensen doodgeschoten, die ontsnapt waren; dit gebeurde in Silezië. Daar is nog een groot War Criminal Process uit voortgekomen, aangezien dit volkomen tegen de Conventie van Genève was; bij de Luftwaffe werd men overigens wel volgens de Conventie van Genève behandeld.

99081. De **Voorzitter**: Wat was de reden, dat die mensen werden doodgeschoten?

A. Het gebeurde aan het eind van de oorlog op order van *Hitler* zelf. Er waren 80 mensen uitgekomen en we hadden alles aardig voor elkaar gekregen met valse passen en alles, wat er bij hoorde. Ik heb vernomen, dat men in de veronderstelling verkeerde, dat wij contact onderhielden met sabotagegroepen in Duitsland, maar naar mijn mening — ik heb hierover later een rapport gelezen — was het niets anders dan op een gegeven moment een voorbeeld stellen, aangezien door die ontsnappingspoging een heleboel soldaten gebonden werden aan de Duitse krijgsgevangenenkampen — de bewaking werd nl. hoe langer hoe scherper — en dat konden de Duitsers zich in die tijd — in 1944 — niet meer permitteren. Van bovenaf is toen opdracht gekomen om willekeurig 50 van deze mensen, die ze eventueel te pakken zouden krijgen, neer te schieten.

Ik werd met de R.A.F. naar Engeland gebracht, eerst bij de Royal Navy, omdat ik marine-officier was en daar aangekleed moest worden. Ik heb mij vlak daarna op het hoofdkwartier gemeld, dit was begin Mei; V.E.-Day; op de eerste dag van de wapenstilstand ben ik in Londen aangekomen. Ik heb eerst een poosje in Londen verlof

gehad en ben naar Holland geweest. Daarna ben ik teruggekomen en vroeg men mij of ik het commando van 321-squadron — de oorlog met Japan was nog gaande — wilde overnemen in Indië. Ik heb eerst een week of zeven verlof gekregen om naar Amerika te gaan, waar mijn vrouw in die tijd zat; daarna ben ik naar Indië gestuurd. Torn ik daar in September aankwam, was de oorlog met Japan afgelopen. Ik heb nog als commandant van 321-squadron en tegelijkertijd als commandant Marineluchtvaartdienst gedurende een maand of acht, gedeeltelijk bij de R.A.F. — de laatste maanden, meen ik, volkomen onder Nederlands commando —, in de Oost gezeten.

99082. De **Voorzitter**: Dat is dus ongeveer van September 1945 af geweest.

A. Ja. Tot April 1946. Ik heb de zaak in Ceylon overgenomen; wij zaten toen in Trincomalee. Wij waren officieel het eerste militaire onderdeel, dat op Java aankwam. Zoals u bekend is, mochten er geen Nederlandse militairen heen, maar wij waren er doorgelipt, doordat wij bij de R.A.F. zaten, in zoverre, dat een gedeelte van de vliegtuigen en mensen op Java zat en een gedeelte op Ceylon. In die tijd veranderde het Government juist in Engeland. Een gedeelte van mijn commando zat op Ceylon, een gedeelte in Cocos Islands — dit bestond uit Liberators — een gedeelte in Batavia en een ander gedeelte in Australië. De enige, die op en neer mocht naar Colombo, was ik, als commandant, maar wat in Colombo zat, mocht niet naar Java toe. Het was een ingewikkelde toestand; *Helfrich* vond, dat hij mijn baas was; er was een R.A.F.-man op Java, die zei: Ik ben jouw baas en er was een R.A.F. Air Marshal op Ceylon, die zei: Ik ben jouw baas; zo waren er dus drie en alle drie zaten ze te trekken.

99083. De **Voorzitter**: Is er uit die periode nog iets bijzonders te melden?

A. Ik heb daar, vooral van de zijde van de R.A.F., zeer veel medewerking gehad. Ik zou willen zeggen: meer nog dan van Navy en Leger een meegaan met de Nederlandse zienswijze in de Oost. Ik heb praktisch tot ik wegging bij de R.A.F. gezeten — officieel was het

eind 1945 afgelopen —, maar ik kreeg nog altijd rantsoenen van de N.A.A.F.I.; deze bestonden uit extraatjes, zoals drank, chocolade, sigaretten, enz. Men heeft dit nog een jaar, nadat ik weg ben gegaan, door laten gaan. In dat soort zaken waren ze reuze geschikt en er heerste een goede verstandhouding.

99084. De **Voorzitter**: Had u op dat moment nog iets met de politiek te maken?

A. Niet direct, doch zijdelings had ik er natuurlijk veel mee te maken. Ik zat nog bij de R.A.F.; dat was soms wel een beetje lastig. Ik heb nog een paar dagen vast gezeten in Soerabaia, juist in de tijd, dat de zaak begon, waarbij *Mallaby* vermoord werd. Wij kwamen daar aan met een groepje officieren van de R.A.F. en ik met twee van mijn mensen; we werden toen beleefd, doch dringend door brigadier *Mallaby* verzocht om zo gauw mogelijk terug te gaan — de Hollanders althans; dit geschiedde niet op een onprettige manier, maar hij zei: Ik zit hier op een kruisvat en iedere Nederlander kan de vonk er in brengen; we waren eigenlijk al te laat. Ik ging terug naar het vliegekamp, maar we konden al niet meer wegkomen, aangezien op dat moment de onlusten in Soerabaia begonnen, waar de Engelsen overal in de stad in kleine groepjes verspreid zaten. De volgende dag is brigadier *Mallaby* vermoord. Ik heb daar bij een groep Indiatroepen (*Mahratta's*) gezeten. Wij werden een dag of drie er na door een Dakota gehaald en ik heb dus weinig met de politiek te maken gehad.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de inlichtingen die u ons verstrekt heeft en sluit het verhoor.

H. SCHAPER.

KORTHALS, *voorzitter*.

STUFKENS.

FENS.

HUIGENS, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 9 MAART 1955

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Korthals, voorzitter, en de heren Stufkens en Fens, leden, alsmede de heer Huigens, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

ALBERT BAREND WOLFF,
oud 41 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
kolonel-vlieger-waarnemer der Koninklijke luchtmacht.

Hij legt de eed af als getuige.

99085. De Voorzitter: De Parlementaire Enquêtecommissie heeft u uitgenodigd om voor haar getuigenis af te leggen betreffende het militaire beleid van 1940 tot 1945.

Ik zou willen beginnen met te vragen, welke functies u had en waar u was tijdens de vijandelijkheden, die zich hebben afgespeeld, te beginnen bij 1939. Bevond u zich destijds reeds in Indië?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter. Ik was in 1939 in Nederlandsch-Indië en ben op Java geweest tot 7 December 1941.

99086. De Voorzitter: In welke functie?

A. Als commandant van een squadron Glenn Martin-bommenwerpers. Aanvankelijk in Malang en sinds September 1941 in Tjilitan, een vliegveld nabij Batavia. Op 7 September 1941 ben ik met dat squadron naar Singapore gegaan, of liever gezegd op 8 December, aangezien op 7 December de oorlog uitbrak. De dag daarop zijn wij naar Singapore gegaan. Daar ben ik gebleven tot 31 December 1941, waarna ik naar Java ben teruggekeerd voor het verder ontwikkelen van het nachtvliegen.

99087. De Voorzitter: Hoe bedoelt u dat: voor het verder ontwikkelen van het nachtvliegen? Kreeg u daarbij een leidende functie?

A. Neen, om mijn squadron in het nachtvliegen te ontwikkelen. In Singapore was nl. gebleken, dat de nachtvliegvaardigheid van het geheel onvoldoende was. Men had, ik meen op 10 December, één van onze squadrons — er waren maar drie squadrons — teruggestuurd naar Java, dat mij op 31 December afloste. Ik zou voor een maand teruggaan voor nachtvliegen; ik ben echter nooit meer naar Singapore teruggekomen, aangezien inmiddels de val van Singapore had plaats gevonden. Ik heb enkele weken nachtvluchten op Java uitgevoerd vanuit Kalidjati, doch daarna ben ik meteen ingezet boven Borneo vanuit Java, heb enkele acties boven Borneo uitgevoerd en eveneens enkele acties boven Sumatra, bij de landing op Palembang; ik ben daarna met verschillende acties de landing op Java tot 8 Maart op Java gebleven, laatstelijk vanuit Andir, bij Bandoeng; op 8 Maart ben ik met een Glenn uitgeweken naar Australië.

99088. De Voorzitter: Op wiens bevel is dat geschied?

A. Op bevel van de legercommandant, generaal *ter Poorten*.

99089. De Voorzitter: Was dit een rechtstreeks bevel van de generaal?

A. Het bevel kwam gedeeltelijk rechtstreeks, gedeeltelijk via de toenmalige commandant, kolonel *Kengen*, thans generaal *Kengen*. De zaak was eigenlijk, dat ik reeds een dag of twee tevoren — toen men het zag mislopen — enkele beschadigde vliegtuigen had klaargehouden om uit te wijken. Ik had hiervoor toestemming gevraagd, doch deze was mij niet verleend. Die toestellen werden de volgende dag stukgeschoten. Op Zaterdag — ik meen 7 Maart — werd de

laatste plaats Bandoeng overgegeven en werd mij gevraagd alsnog uit te wijken. Ik had geen toestellen meer, maar men vond later een toestel bij een ander squadron, hetwelk mij ter beschikking werd gesteld, omdat men in het betrokken squadron hiervoor geen liefhebbers kon vinden.

99090. De Voorzitter: Kon men geen liefhebbers vinden om zo'n toestel te vliegen?

A. Neen, het was theoretisch gezien een onbegonnen zaak. De Glenn Martin had geen radius om Australië te bereiken. Bovendien waren er geen vliegvelden meer in Indië beschikbaar, zodat men het op de gok moest doen van mee-wind e.d.

99091. De Voorzitter: Is het toestel toen bij uw squadron ingedeeld?

A. Het toestel heb ik toen gekregen, d.w.z. een van de mensen van het betrokken squadron, die dus de meeste rechten had, een zekere luitenant, thans majoor *van Loggem*, mocht er op blijven, doch aangezien hij waarnemer was, kon hij zelf niet vliegen. Doordat wij reeds twee dagen tevoren dit plan hadden opgesteld, ben ik er eigenlijk bij ingeschakeld en heeft men mij gevraagd of ik er nog voor voelde. Ik voelde er wel voor en heb de rest van de bemanning uit mijn squadron kunnen aanvullen. De feitelijke opdracht was — daarom zeg ik ook rechtstreeks van generaal *ter Poorten* — het uitvliegen van de toenmalige kapitein *Spoor* en de kapitein *Reinderhof*. Kapitein *Spoor* had een geheime opdracht — welke, is mij niet bekend — en kapitein *Reinderhof* had in het geval-Tarakan het met de Japanners min of meer aan de stok gehad. De transportafdeling, die tevoren met luitenant-gouverneur-generaal *van Mook* en generaal *van Oyen* was weggegaan, had kennelijk vergeten hen af te voeren. Naar mijn mening was op Vrijdagochtend het laatste toestel uit Indië weggegaan. Men had geen mogelijkheden meer om deze twee heren af te voeren, vandaar dat ik rechtstreeks van generaal *ter Poorten* de opdracht kreeg met inzet van alle krachten vanuit Andir te trachten weg te komen.

99092. De Voorzitter: Met hoeveel man ging u toen weg?

A. Wij zijn tenslotte met negen man vertrokken. We hadden nog veel meer plaats, doch er was geen animo. Ik heb nog getracht verschillende andere vliegers met mij mee te krijgen, doch men verklaarde ons voor gek.

99093. De Voorzitter: Ging u toen met één vliegtuig weg?

A. Ja. Er was nog een andere vlieger bij — luitenant *van Erkel*, die later gesneuveld is — en vaandrig *Paalman*.

99094. De Voorzitter: Bevonden dezen zich eveneens in uw vliegtuig?

A. Ja; dit is het enige vliegtuig geweest. Die nacht heeft ook een Amerikaan getracht weg te komen, die zich eveneens op Andir bevond en waar wij contact mee hadden. Hij had echter het nadeel, dat zijn toestel een kapotgeschoten benzinetank had. Het toestel was — naar ik meen — een B-19, welke zelfs geen theoretische kans had Australië te bereiken. Hij had vernomen, dat het vliegveld Waingapoe nog open was en wilde zodoende trachten aldaar met donker nog een landing te maken, benzine te vullen en vervolgens door te vliegen. Ik heb deze man door een groot toeval later na de oorlog nog ontmoet en vernam van hem, dat hij nooit was aangekomen, aangezien hij motorpech heeft gehad en zodoende op Java bij *Rembang* een noodlanding moest maken.

Men heeft het vliegveld — dank zij dus de opdracht van generaal *ter Poorten* — niet vernield, omdat wij die nacht weg moesten. Iedereen was ons hierbij behulpzaam, hoewel praktisch alles reeds overgegeven was, de lichten in Bandoeng al aan waren en de boel verbrand was. Wij hebben met veel hulp van het grondpersoneel van

het hele squadron de zaak op tijd klaargekregen. De zaak was, dat het vliegtuig niet operationeel geschikt was — het was nl. een kapotgeschoten vliegtuig, waar juist nieuwe motoren waren ingebouwd en dat gevonden was in een hangar op Andir, zonder dat het nog gevlogen had. Er zat dus nogal wat werk aan vast; er moest o.a. een nieuwe tank worden ingebouwd, welke bovendien gevuld moest worden. Al deze werkzaamheden hebben de hele nacht geduurd en wij zijn om 01.00 die nacht weggekomen.

99095. De Voorzitter: Naar ik begrepen heb, is de animo om weg te gaan niet heel erg groot geweest.

A. Neen. Hierbij speelde de mentaliteit van maandenlang oorlogvoeren met niets ook een rol. Wij zijn begonnen met een behoorlijk aantal toestellen, maar links en rechts werden deze afgeschoten. Van mijn squadron ben ik twee keer al mijn vliegtuigen kwijtgeraakt. Op het eind, de laatste week mag ik wel zeggen, had ik een squadron vol met vliegers met twee toestellen. Om de beurt konden wij nog weleens een vluchtje maken. U begrijpt, dat wij meer op de grond zaten te kijken naar hetgeen er zich afspeelde. Die mentaliteit heeft veel mensen op het laatst, vooral bij de luchtmacht, naar het einde doen verlangen. Zij dachten: Als het eenmaal voorbij is, zal het wel loslopen. Over vier maanden zijn wij wel bevrijd, dan komt onze grote broer Amerika ons wel te hulp. Ik heb vrienden gehad, die tegen mij zeiden: „Jij bent gek, dat je gaat, ik ga vier maanden bridgen, dan is het wel voorbij.“. Na de oorlog heb ik hen weer ontmoet; zij hadden er toen andere ideeën over. Het was een kwestie van aanvoelen. Ik voelde het anders aan. De mensen, die ik meenam, zeiden: „De kans is vrijwel gering, nagenoeg nihil, maar wij nemen elke kans boven het gevangenenkamp.“.

99096. De Voorzitter: Waren er nog andere vliegtuigen ter beschikking om weg te gaan?

A. Neen, er is — naar ik pas later heb vernomen — met een ander vliegtuig, een kleine Lochthead, een mooie stunt uitgehaald. De bestuurder er van heeft — met eeri tank met benzinedrums binnenin en vandaar uit een leiding door het raampje naar de benzinetank — kans gezien om van het zuiden van Java, over Sabang naar Ceylon uit te wijken. Dat is luitenant *Pelder* geweest. Dat was het enige toestel, dat na de Donderdag of Vrijdag vóór de capitulatie uitgeweken is en vóórdien dus het toestel van luitenant-gouverneur-generaal *van Mook* en generaal *van Oyen*. Er was ook niets meer. Er stond naar mijn mening nog een D.C. 4 van de K.L.M. of van de K.N.I.L.M., die men hoopte op tijd klaar te krijgen, maar dit is niet meer op tijd gelukt.

Wij zijn toen in Port Darwin geland met generaal *Spoor* — toentertijd kapitein *Spoor* — kapitein *Reinderhof* en onze bemanning en zijn vervolgens via Geraldton en Perth naar Adelaide doorgevlogen, alwaar wij ons hebben gemeld bij generaal *van Oyen*.

99097. De Voorzitter: Er waren dus meerdere vliegtuigen in Australië aangekomen?

A. Ja, daarvóór was het hele transportsquadron uitgestuurd. Zoals ik u reeds zei, is op Donderdag of Vrijdag het laatste toestel weggegaan, aangezien men de overgave Vrijdag reeds verwachtte. Er is toevallig bij Tjater gelukkig gevochten, waarop de débâcle tweemaal 24 uur is uitgesteld. Dat wist men echter in Australië niet. Na die laatste vlucht, waarbij de luitenant-gouverneur-generaal en generaal *van Oyen* naar Australië uitweken op order van de legercommandant, is nooit meer iemand naar Java komen kijken.

99098. De Voorzitter: Heeft u, toen u in Australië was aangekomen, nog anderen aangetroffen? Er heeft zich ook nog het drama van Broome voltrokken.

A. Ik heb toevallig enkele mensen gesproken. Broome was het dichtst bij Java gelegen vliegveld. Wij hebben dat vliegveld ook gehaald — ik mag wel zeggen, met enorm veel geluk, om even te beschrijven, dat het helemaal niet zo vreemd was, dat er geen animo voor was om weg te komen. Naar mijn mening was het helemaal geen lafheid van de mensen. Wij verkozen een zekere ondergang boven het gevangenenkamp. Dat is helemaal geen kwestie van moed, doch een idee van ons. Wij hebben alles er uit gegooid, al onze boten e.d. om die ene kans te wagen. Die kans was gering, gezien de afstand, de benzine en bovendien hadden wij geen kaarten. Wij hebben b.v. moeten vliegen op mondelinge aanwijzing van een K.N.I.L.M.-vlieger. De marine is eveneens naar Broome gegaan, als enige mogelijkheid, aangezien Broome het dichtst bij Java lag. Het lag echter ook dicht

bij de Molukken waar de Japanners zich reeds bevonden. Naar ik mij heb laten vertellen, werd er elke dag op een bepaalde tijd een aanval door de Japanners uitgevoerd. Wij kwamen 's morgens vroeg vóór de aanval, maar er heerste zo'n angst, dat wij met de grootste moeite iemand hebben kunnen vinden, die ons aan wat benzine wilde helpen, en dat maar beperkt; hij heeft ons maar 2 drums willen verstrekken, aangezien hij er verder geen tijd meer aan wilde spenderen. Hiermee konden wij naar een iets zuidelijker gelegen terrein uitwijken.

Broome werd elke dag aangevallen. Ik meen, dat de Dinsdag tevoren dat marinesquadron aankwam — Catalina's meen ik — dat daar omstreeks dezelfde tijd als ik geland was. Hoewel zij ook gewaarschuwd waren, konden zij niet meer op tijd weggelopen. Ik was er alleen en ben die ochtend wel weg kunnen komen. Zij zijn dus overvallen, nèt nadat het benzineladen gereedgekomen was. Ik heb verhalen gehoord, dat men wel tijdig weg had kunnen komen, doch dat de commandant — hij is daarbij gesneuveld — om bepaalde redenen de zaak iets heeft aangehouden. Maar dit kan ik niet beoordelen; het zijn de bekende geruchten, die ik na afloop gehoord heb. Het is mij bekend, dat daar inderdaad dagelijks een aanval werd uitgevoerd; het is mij eveneens bekend, dat er vele vliegtuigen van ons, ook van de militaire luchtvaart, op de grond kapotgeschoten zijn. Ook heb ik verschillende Catalina's half boven water uit zien steken. Ik heb mensen gesproken, die er bij waren geweest — o.a. luitenant ter zee *Amsterdam*, die hier nog in Holland verblijft en die mij er verschillende verhalen van heeft verteld. Dat is alles, wat ik van het drama af weet.

99099. De Voorzitter: Juist en toen bent u daar dus aangekomen.

A. Wij zijn daar zo vlug mogelijk weer weggegaan om niet hetzelfde lot deelachtig te worden en zijn vervolgens via twee tussenlandingen in Perth aangekomen. Van Perth zijn wij zo vlug mogelijk naar Adelaide gevlogen, waar wij wisten, dat de vliegschool ondergebracht was, die tevoren per boot vanuit Java was vertrokken. Daar heb ik mij gemeld. Ik ben daarna doorgevlogen naar Melbourne en heb het toestel ingeleverd. Het toestel is daar verkocht aan de Amerikanen en ik ben vervolgens opgenomen. Eerst heb ik ongeveer een maand op de staf gezeten. Er was nog personeel voor een squadron uit Indië per boot vooruitgestuurd om de R 25's op te vangen, die echter verlaat aankwamen, en dat er dientengevolge nog aanwezig was toen de capitulatie van Java een feit was geworden. Er bevond zich bovendien een vliegschool met instructeurs in Adelaide, doch daar kreeg men het ook benauwd. De Australiërs waren nogal „te-ry“ in die tijd en verwachtten elk moment een inval van de Japanners. Die vliegschool is later per „*Mariposa*“ weggestuurd uit Australië, waarbij ik ingedeeld werd als instructeur. Met de vliegschool en instructeurs zijn wij per „*Mariposa*“ in Amerika aangekomen — ik meen op 3 Mei 1942 — en ik ben er gebleven tot 9 Maart 1944 als instructeur; daarna ben ik als commandant van een squadron B 25's naar Australië teruggevlogen.

99100. De Voorzitter: Het interesseert ons wel het een en ander omtrent de opleiding in Amerika te vernemen.

A. Ik ben eerst geplaatst geweest op een vliegschool in Jackson als squadron-commandant. De commandant was toentertijd de toenmalige majoor of overste *van Hazelen*. Zijn tweede man was kapitein *Asjes*. Het viel uiteen in twee squadrons; ik had er een en majoor *van Rest* het andere. Ik ben er gebleven tot October 1943. In het begin ging dit met zeer veel pijn gepaard; het heeft lang geduurd voordat wij konden beginnen; eerst hebben wij een overstroming van het vliegveld gehad, waardoor alles een dag of tien onder water heeft gestaan; toen dat voorbij was hebben wij een storm gehad, waarbij 50 pct. van de vliegtuigen ernstig beschadigd werd en toen dat voorbij was, hebben wij een aanval van „German-measles“ gehad, waardoor iedereen in quarantaine werd gesteld. Naar mijn mening zijn wij niet vóór half Juli 1942 werkelijk met de opleiding begonnen; daarna is deze grondig aangepakt.

99101. De Voorzitter: Hoe is het gegaan met hen, die moesten worden opgeleid. Verliep het nogal vlot?

A. Met de „*Mariposa*“ waren dus alle leerlingen en een klein aantal instructeurs uit Indië meegekomen plus nog een enkeling, zoals ondergetekende, en voorts oude transportvliegers, die met hun transportvliegtuigen in Australië waren aangekomen. Die transportvliegtuigen zijn ook verkocht en de vliegers werden als instructeurs ingedeeld. In het begin hadden wij, naar ik meen, een kleine 600 tot 800 leerlingen, voornamelijk V.V.C.-ers, vóór de oorlog Vrijwillig Vlieger Corps. Dit waren jongelui, die zich verbonden hadden voor een gratis

vliegopleiding om in geval van nood dienst te nemen. Dat is ook gebeurd, maar de jongens waren niet verder gekomen dan de allereerste opleiding. Zij zijn toen allemaal naar Leavenworth gedirigeerd, behalve enkele klassen van oudere leerlingen, die direct in Jackson begonnen. In Leavenworth moest een schifting gemaakt worden tussen de beste vliegers, die vlieger konden blijven, en de rest, die opgeleid zou worden voor de andere functies, die wij nodig hadden, zoals telegrafist, waarnemer, bommenrichter en boordschutter. De voornaamste taak in Leavenworth was de schifting van deze grote groep V.V.C.-ers. Naar mijn mening is dit zeer efficiënt gebeurd. Wij waren in September met die schifting gereedgekomen en ook met de eerste opleiding op het type vliegtuig, dat wij daar hadden, nl. een Fairchild. Alle mensen, die inderdaad vlieger zouden blijven, werden successievelijk — dat waren dus verschillende klassen en in verschillende graden — naar Jackson geplaatst. De laatste klasse is half October naar Jackson vertrokken, waar de oudere klassen reeds waren begonnen en waar toen het gehele Nederlandse contingent verzameld was. Er werd in twee grote groepen gevlogen, de opleiding jachtvliegers vloog op de Harvard, de AT-6, en de opleiding bommenvliegers vloog op Beechcrafts en Lockheeds.

Deze Beechcrafts en Lockheeds waren — naar ik meen — door de Nederlandse Regering reeds vóór de oorlog besteld, maar nooit afgeleverd. Het waren dus Nederlandse vliegtuigen en later hebben de Amerikanen ons B 25's geleend. De opleiding in Jackson was dus Nederlands, de leerlingen waren Nederlanders, de instructeurs waren nagenoeg allen Nederlanders. Het technisch personeel was echter hoofdzakelijk Amerikaans, het commando daarentegen met enkele grondinstructeurs — tandarts, dokter — was ook Nederlands. De hoofdzaak van de basisbezetting was verder Amerikaans. De commandant was generaal van Oyen, met als tweede man kolonel Giebel. Verder was de marine volkomen geïntegreerd in de militaire luchtvaartopzet. Mijn commandant — ik was operation-officer op de Lockheeds en Beechcrafts en later op de B 25's — was b.v. een marine-officier.

99102. De Voorzitter: Hoe was de houding van de Amerikanen in Jackson?

A. Ik moet zeggen, dat wij van de Amerikanen alle mogelijke medewerking hebben gekregen; alles was mogelijk. Wij hebben natuurlijk normale moeilijkheden gehad met toestellen, maar als ik dit vergelijk met de jaren, die wij later na de oorlog in Indië en hier hebben gehad, dan hebben wij het daar heel gemakkelijk gehad. Het ging goed en vlot. Er werd niet onnodig tijd verspild. Er zijn verschillende klassen regelmatig afgeleverd; de jachtvliegers werden afgeleverd aan Engeland, bommenvliers wrden eerst in enkele crews naar Australië gestuurd ter aanvulling, T-ater is dat reeds een vrij erote flight geworden — ik meen onder kapitein *Staal* —, nadien zelfs is er een sauadron gegaan onder kapitein, nu overste Wittert van Hoogland, en het laatste squadron heb ik meegenomen. Ik ben op 9 Maart 1944 van San Francisco afgevlogen.

99103. De Voorzitter: Toen u daar aangekomen was, hebt u net als de anderen, die u reeds waren voorgegaan, bij het 18de gevlogen?

A. Mijn sauadron werd na aankomst ongesplitst als aanvulling en gedeeltelijk bij het transport gezet. Misschien interesseert het u te vernemen, dat gedurende al die vluchten over de oceaan het enige toestel, dat wij verloren hebben, het gevolg is geweest van motorstoring: de bestuurder er van was een zekere luitenant van der Veer. Wat ongelukken betreft: in Amerika hebben wij vrij wat ongelukken meegemaakt, voornamelijk doordat dit een eigenaardig stel jongens was; het waren allen jonge jongens van 18 tot 20 jaar; die eigenlijk losgeslagen waren uit Indië en disciplinair moeilijk waren vast te houden.

99104. De Voorzitter: Dat scheen bijzondere moeilijkheden gegeven te hebben.

A. Ja, reden waarom ik er even op terugkom; het was een moeilijk punt. Ik herinner mij vele gevallen van goede jonge vliegers, die, ondanks de goede bepalingen en goed toezicht, er toch onderuit kwamen, ergens gingen stuiten en diensgevolge verongelukten. Dat was me-r en moeilijker dan ik ooit in mijn diensttijd heb meegemaakt. Ik schrijf dit toe aan de omstandigheden, waarin deze jonge jongens van 18 tot 20 jaar verkeerden: een behoorlijk salaris, vreemd land, hadden natuurlijk moeilijkheden, waren plotseling weggehaald van huis en alles, wat hun dierbaar was, waren diensgevolge ietwat overmoedig geworden en daardoor heel moeilijk in bedwang te houden. Dit bleek ook in het leven buiten de basis. Er gebeurden weleens dingen, o.a. op het gebied van autorijden en op feestjes, die 's avonds gegeven werden, die niet normaal waren, zoals dat zo vaak gebeurt met een militaire eenheid in het buitenland.

99105. De Voorzitter: Was dit niet tegen te houden?

A. Er werd zeer streng tegen opgetreden. Er werd gedaan wat mogelijk was, maar wij hebben van hoog tot laag met die moeilijkheden te kampen gehad.

99106. De Voorzitter: Hetzelfde heeft men ook wel uit Australië gehoord.

A. Ja, doch in Australië heb ik het minder meegeraakt. Althans op het lagere niveau. In de hogere regionen is men ook weleens losgeslagen, maar de jongens waren daar ouder geworden; zij kwamen tenslotte weer in contact met de oorlog en kregen zodoende meer de ernst van het geheel te zien, terwijl het in Amerika eigenlijk volledig vreedstijd was met alle geneugten van dien. Zij hadden meisjes, waar zij weleens flink voor wilden doen; sommigen misten weer hun huis. Wij hebben veel ongelukken gehad. Het aantal ongelukken was naar mijn mening buiten proportie. Ik meen, dat er in die tijd 30 tot 35 jongens gesneuveld zijn alleen aan ongelukken. Dit was zeker niet toe te schrijven aan het onderhoud van de vliegtuigen, dit was uitnemend. Er zijn er één of twee geweest, die verongelukt zijn als gevolg van buitengewone weersomstandigheden in het zuiden van Amerika. Ik herinner mij een geval, dat er een toestel in de lucht uit elkaar is geslagen in een onweersbui — doch dit waren enkele uitzonderingen. De meeste van deze ongevallen waren overtredingen van de bepalingen, ondanks een werkelijk scherp toezicht.

99107. De Voorzitter: Was dit zo moeilijk tegen te gaan?

A. Men kon tenslotte niet achter elke leerling steeds een instructeur zetten; men moest ze wel laten vliegen en dan kwam men tot de meest vreemde ontdekkingen. Jongens, die nog even vóór het naar huis gaan een bepaalde boerderij of een meisje kwamen groeten en de grond invlogen. Wij hebben zelfs een geval meegemaakt van een jongen, die op een klein veldje landde, omdat hij daar een afspraak had gemaakt met een meisje en met haar ging vliegen, waarna ze verongelukten.

99108. De Voorzitter: Naar ik begrepen heb, lagen de moeilijkheden in Australië bij een andere categorie; u sprak van de ouderen.

A. Er werd nogal kritiek geleverd op het leven van de ouderen.

99109. De Voorzitter: Was deze kritiek naar uw mening wel gerechtvaardigd?

A. In enkele gevallen wel, in andere niet.

99110. De Voorzitter: Het heeft nogal stof doen opwaaien.

A. Doordat enkele gevallen op waarheid berustten, werd er natuurlijk gegeneraliseerd en werd dit weleens uitgedragen. Er werden inderdaad fouten gemaakt. Men heeft o.a. drank vervoerd naar Nieuw-Guinea, hetgeen verboden was; dit gebeurde op hoog niveau. Men heeft weleens vacantie genomen op de bekende wijze, waar het ook niet moest; dit alles werd, doordat een enkeling het deed, als algemeen naar voren gebracht. Doch door het merendeel, dat in het Brisbane-kamp geplaatst was, werd hard gewerkt. Wij van de luchtmacht hebben er weinig mee te maken gehad. Wij zaten òf in het 18de squadron in het noorden òf in het jachtsquadron en vlogen verder in onze rustperiode bij het transportsquadron.

99111. De Voorzitter: Was het u ook opgevallen, dat er in Australië nogal wat mankeerde aan de verhouding met de meer hogere regionen, zodat men zich weleens vrijgelaten voelde, omdat men te weinig belangstelling kreeg van de hoge autoriteiten? Speelde dit ook een rol?

A. Ja. Het verwijt is weleens gedaan, Mijnheer de Voorzitter, maar ik kan dat toch niet inzien. Onze militaire autoriteiten toonden m.i. voldoende belangstelling; dat ze weleens niet direct de juiste maatregelen namen, kan ik niet beoordelen, aangezien ik in die tijd niet in de hoge leiding zat. Belangstelling was er zeer zeker. Wij kregen regelmatig bezoek; er werd natuurlijk zeer veel gekankerd; in het begin — daar kan ik niet over oordelen — schijnt het wel slecht geweest te zijn.

99112. De Voorzitter: U spreekt nu nl. over de periode na 1944.

A. Na 1944 was de belangstelling voldoende. We hadden beslist geen overdadige klachten.

99113. De Voorzitter: Maar u hebt wel gehoord, dat er gerechtvaardigde klachten waren?

A. In het begin is het heel slecht geweest. Het 18de squadron heeft in het noorden gezeten onder omstandigheden, die beslist fout waren, en de mensen hebben er zodoende in de ellende gezeten. Men verwijt dus, dat er van hogere leiding te weinig op gelet is en men er te weinig aan gedaan heeft om deze omstandigheden te verbeteren. Ik kan niet beoordelen in hoeverre dat waar is, aangezien ik er niet bij ben geweest. Een feit is het beroemde geval — dat misschien hier ook weleens naar voren is gebracht —, nl. van de desertie. Dat is m.i. inderdaad een fout geweest van de leiding. Die heeft de zaak toen nog opgeblazen.

99114. De Voorzitter: Het is misschien wel goed als u zegt wat opgeblazen is en van welke kant.

A. Het was natuurlijk fout, wat de jongens deden, maar de omstandigheden waren moeilijk. Immers, ze waren net uit Indië weg, hadden hun gezin achtergelaten en hadden de pertinente belofte gekregen — dat is mij bekend —, dat hun gezinnen zouden worden nagestuurd. Of het al of niet mogelijk is geweest, daar wil ik mij buiten houden. Volgens mij had het wel mogelijk kunnen zijn. Een punt is, dat er bij het uitzenden uit Indië met het transportsquadron ten enenmale geen planning is geweest: dit geldt ook voor de schepen. Er zijn mensen geweest, die hun hele huisraad hebben meegenomen, en mensen, die aan boord van halflege vliegtuigen ettelijke tientallen koffers hebben kunnen meenemen. Met enige planning had men een behoorlijk aantal mensen kunnen uitschepen. Het typische bewijs hiervan is, dat ik twee dagen van tevoren drie vliegtuigen heb aangeboden, die volgeladen hadden kunnen worden met vliegers.

99115. De Voorzitter: Aan wie heeft u die vliegtuigen aangeboden?

A. Aan de Commandant Luchtmacht. Men antwoordde, dat dit niet juist was en niet mocht; dat het gelijk stond met desertie. Het was onzinnig, want wij deden toch niets. Wij vloegen niet, aangezien de toestellen niet oorlogsklaar waren. Men heeft niet gepland en niets uitgestuurd. In het betreffende verhaal had men dus de belofte aan deze mensen wel gestand kunnen doen. Hoe het ook zij, in die stemming hebben een stel jongens gepraat over: Wij gaan terug naar Indië en nemen een vliegtuig. Zij hebben veel gezegd, wat zij beslist nooit gedaan zouden hebben. Dat is zo gehoord en men heeft deze jongen als de hoogste landverrader ter dood veroordeeld met gratie tot levenslang; een andere heeft levenslang gekregen met gratie tot 20 jaar. Wij allemaal waren er van overtuigd, dat deze zaak veel te hard is opgeblazen; dit had men disciplinair af kunnen doen.

Dit geval heeft in de eerste jaren op de stemming een enorm slechte invloed gehad. Het was een van de feiten, die toen ik terugkwam in Australië, ik direct van alle kanten heb gehoord; het wroette na tot na de oorlog. Er zijn verschillende mensen geweest, die na de oorlog getracht hebben om dit te herstellen. Dit is ook later min of meer gelukt.

Het is beslist een fout van de leiding geweest om dit zo op te vatten. Op andere punten zou ik geen fouten kunnen noemen. Wij hadden een squadron in Darwin, dat goed heeft gewerkt. Eveneens hadden wij een squadron in Nieuw-Guinea. In hoeverre dit gestationneerd had moeten worden op Merauke, waar het niets te doen had en waar het al die jaren feitelijk voor niets heeft gezeten — hetgeen natuurlijk op de stemming zeer fnuikend heeft gewerkt —, is waarschijnlijk een kwestie van hoger geallieerd beleid geweest. Men heeft keer op keer getracht en de jongens ook beloofd, dat ze meer actief ingeschakeld zouden worden. Toen zij eindelijk weggingen van Merauke, was de oorlog reeds afgelopen. Hetzelfde is in de laatste fase — in mijn fase — in het 18de squadron het geval geweest. Het 18de squadron was reeds lang niet meer nodig op Port Darwin. Toen het eindelijk weg zou gaan naar Balikpapan, kwam het net te laat, aangezien de oorlog toen ten einde was. Dat was allemaal geallieerd planning. Ik geloof niet, dat de Nederlandse Regering daarop veel invloed heeft kunnen uitoefenen.

99116. De Voorzitter: Hoe is de materieelvoorziening geweest in de periode, waarover wij op het ogenblik aan het spreken zijn?

A. Op welk gebied bedoelt u?

De Voorzitter: Wat ter beschikking kwam aan materieel.

A. De B. 25's waren zeer goede toestellen. Zij behoorden zeker tot de beste, die wij in die tijd konden krijgen. Het heeft in het begin

lang geduurd. Wat beschikbaar kwam, heeft men eerst aan de Amerikanen gegeven en daardoor heeft het vrij lang geduurd — ik meen ruim een jaar — voordat het squadron, dat uitgezonden was om die vliegtuigen op te halen voor Java, werkelijk B. 25's kreeg. Dat zijn allemaal factoren geweest, die op de stemming slecht hebben gewerkt. In die zelfde tijd heeft het drama van die jongens zich afgespeeld.

Toen de vliegtuigen er waren, waren het er naar mijn mening voldoende en het waren bovendien uitstekende toestellen. Ze zijn ook regelmatig verwisseld voor nieuwere types. Dat waren ook de toestellen, waarmee wij kwamen, en op een gegeven moment hadden wij eigenlijk een overmaat aan vliegtuigen, t.w.: B 25's. De jachtvliegtuigen zijn eigenlijk de P 40's gebleven. Heel op het laatst van de oorlog hebben wij de P 51 gekregen, doch deze is nooit meer ingezet. De P 40 was in het begin van de oorlog nog redelijk, doch later verouderd. Men is eigenlijk met het jachtvliegtuig te laat op een behoorlijk toestel gekomen, doch dit feit heeft zich beslist nergens gewroken, aangezien het squadron in Merauke gestationneerd was, waar het kennelijk niet van weg te halen was. Het transportsquadron is goed geweest en heeft steeds goed kunnen werken. Er rijnt ook betrekkelijk weinig ongevallen gebeurd door materieelfouten. Althans bewezen materieelfouten zijn mij niet bekend. Het aantal ongevallen is in Australië niet schrikbarend hoog geweest.

99117. De Voorzitter: Wat had men in 1944, toen u terug was gekomen, alzo ter beschikking in de geallieerde strijd?

A. Wij hadden toen het 18de squadron met een kleine 25 B 25's in Port Darwin, hetgeen een uitstekende en goed geoutilleerde basis was. Men had een squadron P 40's in Merauke en een reserve-squadron met verminderd aantal vliegtuigen — het juiste aantal is mij niet bekend — in Canberra staan, dat elkaar regelmatig afloste. Bovendien had men in Brisbane een squadron van — naar ik meen — 15 Dakota's, een combinatie van ex-K.N.I.L.M. en de militaire luchtvaart. De vlieger, die 8 maanden in het 18de squadron had gevlogen, kwam dan voor een 8-tal maanden terug naar wat wij het zuiden noemden (Brisbane) en vloog daar bij het transportsquadron. Dat was een rustperiode, terwijl de jachtvliegers soms ook daar als tweede bestuurder werden ingedeeld of in Canberra hun vaardigheid onderhielden op de P 40-toestellen.

99118. De Voorzitter: Was de personeelsvoorziening destijds inderdaad zo, dat men kon zeggen, dat er een behoorlijke afwisseling en rustperiode was?

A. In een latere periode, nadat Amerika begon af te leveren, was dit wel het geval. In de eerste periode is het heel slecht geweest. Er zijn mensen geweest, die enorm lang in het noorden hebben gezeten zonder aflossing of die na een zeer korte aflossing weer terug moesten. De eerste jaren tot eind 1943 is het slecht geweest voor de mensen, die er toen gezeten hebben, maar er bevinden zich op het ogenblik verschillende mensen in Nederland, die u hierover meer zouden kunnen vertellen.

99119. De Voorzitter: Ik zou nog even willen terugkomen op u zelf en u de vraag willen voorleggen wat u verder bent gaan doen toen u in 1944 bent teruggekomen.

A. Zoals ik u reeds zei, is mijn squadron uit elkaar gehaald en opgesplitst. Ik was dus buiten betrekking. Ik ben toen eerst voor drie maanden naar het R.A.F.-Staff College gestuurd om aldaar een cursus te volgen en vervolgens ondercommandant van het 18de squadron te worden. Op de dag, dat ik er naar toe ging, werden de orders veranderd en werd overste Boot aangewezen. Deze officier was de eerste commandant van het squadron, dat naar Australië was gestuurd om vliegtuigen op te halen. Hij had echter moeilijkheden gekregen in het squadron en was daarna van zijn post ontheven. Hij liep nog steeds — hoewel hij een van de oudste officieren was — als kapitein rond in een liaison-functie. Generaal van Oyen heeft hem echter een tweede kans willen geven en hij kreeg dus, veel ouder zijnde dan ik, dat ondercommando. Ik heb hem daarna afgelost, maar dat was al bijna een jaar later, nl. in Maart 1945. In die tussentijd heb ik kapitein Boot als liaison-officier vervangen bij general Kenney. Diens hoofdkwartier, Far Eastern Air Forces, was in Hollandia gevestigd en daar heb ik voornamelijk als liaison-officier gefungeerd. Ik heb verschillende landingen meegemaakt, hetgeen zeer interessant was.

De Voorzitter: En interessant voor ons is het om hierover iets te vernemen.

A. Ik zat er als liaison-officier, maar deze functie had niet veel te betekenen. Ik was ingedeeld in de operation-sectie, een niet-vlie-

gende functie. Ik was tegenwoordig bij de landing in Biak, Morotai — bij de landing in Leyte ben ik in de lucht geweest — en de Lingayen Golf ten noorden van Manilla. In Februari 1945 werd ik afgelost en werd naar het 18de squadron overgeplaatst als operation-officer, alwaar ik tot het einde van de oorlog, September 1945, heb gezeten.

99120. De Voorzitter: U zei zoëven: „de liaison-functie had niet veel te betekenen”, maar wat hebt u dan wel kunnen doen?

A. Wij hadden tenslotte twee squadrons, die eigenlijk buiten het gevechtsterrein waren geraakt. De actie verplaatste zich naar de noordkust van Nieuw-Guinea. Ik zat in Hollandia. Wij hebben toen de landing op Biak gehad, vervolgens Morotai, Noemfoor, Leyte Golf en de Philippijnen.

99121. De Voorzitter: Kon u weleens meespreken?

A. Neen, er was niet veel mee te spreken. Je kon veel zien en leren, maar aan de andere kant ook weer weinig doen. Een squadron van ons, de B. 25's, was in Port Darwin achtergebleven en was buiten de oorlog geraakt. Het P. 40-squadron zat in Merauke in het zuiden van Nieuw-Guinea. Er viel dus weinig aan liaison-werk te doen. Ik kan mij niet herinneren, dat mijn werk, behalve de gebruikelijke briefjes en opgaven, een ander karakter droeg dan de attaché-rol; dus inlichtingen doorgeven van hetgeen er gebeurde. Daar maakte ik rapporten van op.

99122. De Voorzitter: Uit uw mededelingen zou zijn af te leiden, dat die functie niet zo hard nodig was?

A. Die functie heeft van het begin af aan bestaan. Kapitein *Boot* heeft deze functie twee of drie jaar vervuld en toen hij van deze functie ontheven werd, moest hij vervangen worden. Er zat bij ieder hoofdkwartier een officier en ik was de enige Nederlander. Zo was kolonel *Giebel* b.v. bij general *MacArthur* ingedeeld, een hoofdkwartier hoger, en wij waren de twee enige Nederlanders; bepaaldelijk niet te veel. Dat het toevallig niet nodig was, doet bij mij de vraag rijzen, in hoeverre een attaché tegenwoordig nodig is.

99123. De Voorzitter: U bent toen in Februari/Maart 1945 bij het 18de squadron teruggekomen.

A. Ja. Toen was er meteen sprake van, dat wij naar Rabaul zouden gaan. Het was een groot eiland ten oosten van Nieuw-Guinea, waar men inderdaad een basis had, maar waar men een groot gedeelte van was voorbijgelopen; er bevonden zich nog vele Japanners en daar verplaatsten zich de opruimingsacties heen. De Amerikanen

waren zo langzamerhand in de Philippijnen en nog hoger gekomen en maakten zich klaar voor de aanval op Japan.

Wij hebben ons dus voor Rabaul klaargemaakt, doch dit is op het laatste moment niet doorgegaan, aangezien de actie zich toen in de richting van Indonesië ontwikkelde. Kolonel *Giebel* en mijn opvolger — wiens naam mij ontschoten is — hebben dit gedaan kunnen krijgen. Wij wilden liever naar het westen en zouden meedoen in Tarakan. Tarakan bleek niet mogelijk, omdat de baan daar te kort was en deze ook niet verlengd kon worden voor B. 25's. Toen werd het Balikpapan.

Wij zijn uit Port Darwin vertrokken op de dag vóór de capitulatie. Ik herinner mij, dat wij onderweg een tussenlanding maakten in Biak en dat wij daar het bericht van de capitulatie ontvingen. Toen wij op Balikpapan aankwamen, was de oorlog voorbij.

99124. De Voorzitter: Heeft u nog iets verricht in de periode van Maart tot half Augustus?

A. Neen, praktisch niets. Wij hebben steeds gewacht op de verplaatsing, die ons beloofd was, doch welke niet kwam. Wij hebben natuurlijk wel gevlogen en verkend. Er werd tevoren — ik meen, dat de laatste werkelijke acties van het 18de squadron zijn geweest in Augustus/September 1944 — nog wel het nodige verricht, doch daarna was er niets meer te doen, aangezien de Japanners reeds waren verdreven.

99125. De Voorzitter: Heeft u aan hetgeen u ons tot dusverre medegedeeld hebt misschien nog iets toe te voegen, dat naar uw mening van belang kan zijn voor de commissie?

A. Neen. Zoals ik u reeds zei, is er — naar ik heb vernomen — veel kritiek uitgeoefend op de leiding, maar mijns inziens heeft zich dit tot een enkeling beperkt. In het algemeen werd er, wat ik er van gezien heb, in het Brisbane-kamp heel hard gewerkt en heeft men er zijn best gedaan.

De Voorzitter: Ik dank u zeer voor de inlichtingen, die u ons verstrekt hebt, en sluit hierbij het verhoor.

A. B. WOLFF.

KORTHALS, *voorzitter*.
STUFKENS.
FENS.
HUIGENS, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 10 MAART 1955

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Korthals, voorzitter, en de heren Fens en van Lier, leden, alsmede de heer Huigens, griffier.

Verhoor van

Mr. JOHANNES MEYNEN,
oud 53 jaar, wonende te Velp,
directeur van de Algemene Kunstzijde Unie,
oud-Minister van Oorlog.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Hij legt de eed af als getuige.

99126. De Voorzitter: U hebt van de heer griffier al een brief ontvangen, waarin uiteengezet was wat de voornaamste punten waren, die wij vandaag met u dachten te bespreken. In de eerste plaats is daar dus de kwestie van het erewoord. De vraag is nl. gerezen op welke gronden de Regering na de bevrijding van oordeel is geweest geen maatregelen te moeten nemen tegen die beroepsofficieren, die gemeend hebben niet aan hun erewoord gebonden te zijn geweest. U hebt in de brief gezien, dat er onderscheid is te maken tussen die officieren, die in 1940 dat erewoord hebben gegeven en toch naar Engeland zijn getrokken, en die officieren, die, na in 1942 in krijgsgevangenschap te zijn gevoerd, op enigerlei wijze zijn vrijgelaten en daarna toch hetzij illegaal werk hebben verricht, hetzij na de bevrijding van het zuiden in 1944 en vóór Mei 1945 militaire dienst hebben verricht. Ik geloof, dat de vraag wel duidelijk is, en het lijkt mij het beste, indien u hier uw visie op geeft.

A. De vraag is duidelijk, Mijnheer de Voorzitter; het moeilijke punt is, dat ik na tien jaar ten opzichte hiervan op mijn geheugen af moet gaan.

Er komt hier een belangrijk punt bij — ik weet niet of u dat bekend is — nl.: wat is de inhoud van die belofte of die erewoordverklaring, die de officieren hebben afgelegd, geweest. Als ik bij mijn geheugen te rade ga, is die geweest: niet alleen dat men de wapens niet op zou nemen tegen het Duitse leger — wat de normale erewoordverklaring is volgens volkenrechtelijke normen — maar dat daar aan toegevoegd is niets te doen en niets na te laten, wat de belangen van het Duitse Rijk zou kunnen schaden.

Naar mijn mening hadden de Duitsers dit niet mogen eisen en hadden de officieren deze erewoordverklaring niet mogen afleggen. „Niets na te laten, wat de belangen van het Duitse Rijk zou kunnen schaden” had de officieren b.v. verplicht tot verraad van hen, die in het verzet werkten.

Het tweede bezwaar, dat ik tegen deze erewoordverklaring en het tekenen daarvan gehad heb, is, dat het hier ging om de belangen van het Duitse Rijk. Dit was geen militaire verklaring, dit was een verklaring, die wel degelijk ook een politieke inhoud had, omdat het Duitse Rijk nu eenmaal het nazi-regime betekende.

Wilt u dit hele probleem goed bekijken, dan geloof ik, dat u zich moet terugverplaatsen in de periode van tien jaar geleden, en hoe op dat moment de mentaliteit was. We hadden toen te maken met drie legers: in de eerste plaats met degenen, die in Engeland hadden gevochten en aldaar plannen hadden gemaakt en die terugkwamen, gekleed in de uniform van het Engelse leger en met de mentaliteit, dat zij de zaak hier weleens zouden opknappen. Dat was dezelfde mentaliteit, die ook sterk bij het Militair Gezag destijds geheerst heeft. De tweede groep was de groep van de B.S., de mensen, die zeiden: Wij hebben hier gedurende vijf jaar de hitte des daags en de koude des nachts verdragen, wij hebben hier het spits afgebeten en wij zullen wel zeggen hoe het naar onze ideeën het beste kan gaan. De derde groep, de officieren, die in krijgsgevangenschap waren geweest — ik constateer hier alleen feiten, Mijnheer de Voorzitter, ik geef geen

oordeel — kwamen terug met het gevoel, dat het Nederlandse volk niet erg enthousiast was geweest over de prestaties van het leger in 1940, dat er gedurende de oorlog veel was gesproken over de schuld-vraag van wat men noemde de „militaire débâcle” — ik zeg niet, dat ik het zo noem —, Zij waren teruggekomen met de gedachte, dat zij nu niet in een erg geliefde omgeving terugkwamen, dat ze door het Nederlandse volk niet zonder meer werden geaccepteerd, en zeker niet door degenen, die in de B.S.-organisaties gezeten hadden. Hier speelden sterk tussendoor de leidingen in de B.S., de leiding van het Ministerie van Oorlog, de fricties, de mentaliteitsverschillen, die daar bestaan hebben, en ik heb altijd enigszins het gevoel gehad, dat ook jalousie een rol speelde en dat dus inderdaad van de kant van vele uit krijgsgevangenschap teruggekeerde officieren direct als eerste punt gesteld is: „Waarom heeft men zich niet aan het erewoord gehouden?” Met andere woorden: Wij zijn de mensen, die het goed hebben gedaan, terwijl velen, die de leiding in het verzet hebben genomen of naar Londen zijn uitgeweken, een fout hebben begaan, door hun erewoord te breken. Ik heb deze vraag altijd beantwoord in de geest zoals ik u zoëven al zeide, nl. dat dit erewoord naar mijn mening ver de grenzen te buiten ging van wat een erewoord had mogen zijn en moeten zijn, dat men dit niet had mogen afleggen, en in de derde plaats, dat het Duitse Rijk dit niet had mogen eisen. Ik ben het dus persoonlijk eens geweest met degenen, die het terecht als een fout hebben ingezien, dat ze dat erewoord hadden afgelegd, en zich daarvan los hebben gemaakt.

99127. De Voorzitter: Ik heb hier voor mij een brief, die u inder-tijd hebt geschreven aan generaal *Boerstra*. Er is over deze zaak nl. na de oorlog een ernstige discussie geweest en u hebt op een bepaald ogenblik ook moeilijkheden gehad met de Zuiveringscom-missie. Dit was de commissie, waar de heer *van Voorst* voorzitter van was, en waarin generaal *Koot* zitting had en waarin generaal *van den Bent* een ander standpunt innam dan de andere twee heren. Misschien is het wel goed deze brief even ter sprake te brengen. Deze brief zou dateren van 3 Juli 1945 en was, zoals ik al zei, gericht tot luitenant-generaal *Boerstra*. Daarin schreef u: „Naar aanleiding van uw persoonlijk bezoek bij mijn ambtsvoorganger van 22 Juni 1945 heb ik mij beraden omtrent uw opmerkingen betreffende wederin-dienststelling van officieren, die de z.g. eerewoordverklaring onder-teekenden. Naar mijn meening dient deze aangelegenheid te worden getoetst aan het Reglement betreffende wetten en gebruiken van den oorlog te land. Artikel 10 van het Reglement is op de betrokken officieren echter niet van toepassing, daar zij, die op 15 Juli 1940 de eerewoordverklaring teekenden, op dat oogenblik, na hun invrij-heidstelling door den Führer van het Duitse Rijk geen krijgsge-vangenen meer waren. Door de sindsdien gevolgde onvoorwaarde-lijke capitulatie van Duitschland en de daaruit voortvloeiende beëin-diging van den oorlog tegen dien Staat, zijn de ambtshandelingen van evengenoemde officieren niet meer als tegen dien Staat gericht te beschouwen. Op grond van het vorenstaaande meen ik te mogen aan-nemen, dat de door u naar voren gebrachte bezwaren als vervallen kunnen worden beschouwd.”

Begrijp ik het goed, dan gaat deze brief enigszins in een andere richting dan u zoëven uiteenzette?

A. Ik zeg u nog eens: U vraagt mij na tien jaar een reconstructie te geven betreffende zaken, die mij niet meer zo goed in het geheugen liggen. Ik kan u echter dit wel zeggen, dat er een bepaalde vorm gevonden moest worden om tegenstellingen op te lossen. Dat was inderdaad het grote probleem. U moet zich eens voorstellen hoe de situatie geworden zou zijn, wanneer de Regering toen een kwestie had ge-maakt van het aanvallen van degenen, die Engelandvaarders waren, die dus als de helden terugkwamen en die inderdaad ook grote risico's genomen hadden, en dat zij dat gedaan had op grond van het verzoek — en van een aanklacht — van officieren, die naar mijn persoonlijke mening zich eveneens uitstekend gedragen hadden, maar die toch in het oog van het volk in 1940 vlug gecapituleerd hadden en die beslist niet de „glamour” hadden van een bijzonder moedig gedrag. Zo zag nu eenmaal het volk het, mijns inziens niet geheel terecht, en zo

zag de B.S. het. Er leefden onder de B.S.-officieren zeer sterke afkeurende gevoelens ten opzichte van een grote groep van officieren, die in 1940 de leiding hadden gehad en die weg waren gevoerd. Mijn beleid moest er dus op gericht zijn, Mijnheer de Voorzitter, om deze tegenstellingen zo spoedig mogelijk op te lossen. Daar tussendoor speelde, zoals ik u bij vorige verhoren ook al eens gezegd heb, de tegenstelling *Winkelmann—Reynders*, zelfs in de top waren er allerlei moeilijkheden „glad te strijken”. Mijn opdracht was in de allereerste plaats datgene, wat samenbindt, te stimuleren en niet datgene, wat verdeelde, en ik heb mijn uiterste best gedaan een vorm te kiezen, die ook de officieren, die uit krijgsgevangenschap terugkwamen, bevredigde. Ik heb dus ook hun niet voorghouden, dat naar mijn mening het fout was geweest, dat zij deze erewoordverklaring getekend hadden; ik heb dat in een persoonlijk gesprek weleens gedaan. Ik heb met verschillende mijner militaire adviseurs deze hele zaak uitvoerig uitgepraat en heb gesteld: Als gij mij voor het feit stelt of ik degenen, die dit erewoord gebroken hebben, zal beschuldigen, dan moet ik beginnen met u voor het feit te stellen: heeft u er goed aan gedaan dit erewoord af te leggen?" Dit is niet meer een gewoon erewoord, waarbij men zegt: „ik strijk de wapens”, maar dit erewoord is véél verder gegaan. We hebben dit gesprek in goede harmonie gehad, en voor zover ik mij herinneren kan, heeft men niet kunnen ontkennen, dat het probleem zo juist gesteld is.

99128. De **Voorzitter**: Ik begrijp dus uit uw uiteenzettingen, dat uw beslissingen van destijds voornamelijk genomen zijn uit overwegingen van beleid.

A. Absoluut. Ik kan het met deze korte woorden nog verklaren: Er was op dat moment voor ons landsbelang alles aan gelegen om tegenstellingen glad te strijken en te zorgen, dat de positieve krachten en uit de B.S. en uit het oude beroepsofficierskorps, die nodig waren voor de Expeditionaire Macht en uit de officieren, die in Londen waren geweest en daar „papieren plannen” hadden gemaakt, zo spoedig mogelijk aaneengesmeed werden. En iedere geste, die er toe geleid zou hebben, dat dit soort problemen werd opgerakeld en op de spits gedreven, zou een rem zijn geweest op de vorming van een Expeditionaire Macht, of Light Infantry Battalions, of Gezagsbataljons. Men had zich in een prestigestrijd verwikkeld en beslist niet de mogelijkheid gezien om ons militaire potentieel tot een geheel te smeden.

99129. De heer **van Lier**: Als ik de heer *Meynen* goed begrepen heb, dan maakt het feit, dat het erewoord te ver gaat, op zich zelf dit erewoord al niet bindend?

A. U moet mij niet een juridische constructie opleggen. Ik ben in mijn leven gewend mijn problemen op te lossen zonder dat ik daarvan altijd juridische constructies maken mag, maken wil of maken kan. In dit geval heb ik er dus ook geen juridische constructie van gemaakt, ik heb met deze mensen niet gepraat op grond van wetten, maar op grond van redelijkheid. En wat is redelijk? Als u een groep beschuldigt, omdat zij het erewoord gebroken hebben, is het dan niet billijk, dat u eerst eens nagaat of dit erewoord, dat door hen is afgelegd, naar redelijkheid afgelegd had moeten worden? Daar heb ik geen Landoorlogreglement bijgehaald. Ik heb dikwijls groepen officieren in mijn kamer gehad en ik heb getracht deze dingen met hen te bespreken, niet op grond van: „u had recht.....”, of „u had de plicht.....”, of „u had dit of dat niet mógen doen”, maar ik vroeg: „Was het, naar zedelijke en algemeen menselijke normen gezien juist, dat u een erewoord aflegde, dat u véél sterker bond dan alleen het strijken van de wapens. U heeft hier een erewoord afgelegd, dat u verplichten zou dingen te doen, die niet juist waren. En ik geloof, dat ik langs deze redenering méér bereikt heb om ze er toe te brengen elkaar de hand te geven en ze tot elkaar te brengen dan ik met rechtsformules bereikt zou hebben. Dan waren ze ongetwijfeld vastgelopen. Ik weet niet of ik uw vraag goed beantwoord heb, maar.....

De heer **van Lier**: U hebt die helemaal niet beantwoord.

A. Neen, ik heb de vraag inderdaad niet beantwoord, maar ik wil die ook niet beantwoorden, zoals u die stelt, ik wil me hier beslist niet vastleggen aan een juridische constructie. Ik heb ook niet naar een juridische constructie gestreefd. U vraagt van mij: „Wat vindt u dat rechtmatig geweest was, en in overeenstemming met de wet?”. Naar een dergelijke constructie heb ik toen niet gestreefd, in tegenwoordig, er waren veel hogere belangen dan het vinden van een rechtsconstructie, en ik zou er eigenlijk nu ook niet naai willen streven.

99130. De heer **van Lier**: Het lijkt mij toch, dat het van belang is de positie van degenen, die het erewoord aflegden, te beoordelen.

Dat is een vraag, die geheel losstaat van de kwestie hoe u uw beleid in 1945 moest bepalen. Het lijkt mij, dat deze vraag toch wel zeker aan de orde komt.

A. Ik laat het graag aan u over om daar uw eigen oordeel over te vormen. Uit mijn herinnering kan ik niet precies reconstrueren hoe ik daarvoor een rechtsgrond heb kunnen vinden. Voor zover ik mij herinner, stond er een zinswending in de erewoordverklaring, die luidde: „.....niets te doen en niets na te laten, wat de belangen van het Duitse Rijk zou kunnen schaden”. Dit vergelijkend met normale erewoordsclausules, die ik kende uit andere oorlogen, o.a. uit 1914—1918, heb ik de onderhavige als te ver gaand beschouwd. En ik geloof ook nu nog, dat dit juist is.

99131. De heer **van Lier**: Maar dat is de vraag niet. De vraag is of men er niet aan gebonden is, wanneer men die verklaring heeft afgelegd en deze te ver gaat.

A. Het oordeel daarover laat ik graag aan u zelf over, daar wens ik geen antwoord op te geven.

99132. De heer **van Lier**: Dus u hebt zich ook toen die vraag niet gesteld.

A. Die heb ik mij wel gesteld; ik heb hem alleen niet willen beantwoorden.

De **Voorzitter**: Het is dus, zoals ik zoëven heb geconcludeerd: U hebt het beleid vooropgesteld en dat hebt u laten domineren.

A. Inderdaad.

99133. De heer **Fens**: Als ik het dus goed begrepen heb, dan hebt u, toen er een soort strijd over ontstond tussen twee groepen, aan beide groepen de zedelijke waarde voorgelegd.

A. Ik heb zuiver de zedelijke waarde voorgelegd en heb gezegd, dat het verstandig zou zijn voor beide kanten hier verder over te zwijgen en de eenheid te dienen.

99134. De heer **van Lier**: Dan is er nog het punt van het onderscheid van het erewoord van degene, die na 15 Mei 1942 in krijgsgevangenschap zijn gevoerd en toen op bijzondere wijze werden teruggevoerd. Zover ik weet, is daar niet die formule toegepast, die in 1940 heeft gegolden. Hebt u geen aanleiding gezien om de positie van deze mensen afzonderlijk te bekijken?

A. Naar mijn herinnering is dat wél dezelfde formule geweest. En ik heb het dus zo gezien, volgens zuiver zedelijke normen redenerend: Iemand, die voor zich zelf tot de conclusie komt, dat hij een erewoord heeft afgelegd, dat te ver ging en zich daarvan ontslagen achtte, zeker waar het Duitse Rijk een eis gesteld had, die het niet had mógen stellen, heeft terecht gehandeld; maar iemand, die gezegd heeft: „Ik houd mijn erewoord”, langs andere zedelijke normen redenerend, heb ik ook niet in het ongelijk willen stellen. Ik heb alleen gesteld: „Mijne heren, u kunt van elkaar begrijpen, dat hier voor beide opvattingen veel te zeggen is, laten we dus het geschil begraven.”

99135. De **Voorzitter**: Dan is dit punt hiermede behandeld. Ik wil nu overgaan tot het tweede punt. U hebt in de brief, die u toegezonden is, gezien, dat in dit punt wordt herinnerd aan de vele militaire plannen, die in Londen gemaakt zijn. Er is een plan geweest voor een legerkorps, dat dateerde uit het jaar 1943; er waren plannen voor gezagsbataljons Indië, voor gezagsbataljons Nederland en voor bezettingstroepen in Duitsland. De vraag, die hierbij aansluit, is deze: In hoeverre was op het Departement van Oorlog, toen u daar was, bekend wat er allemaal in Londen was voorbereid, en in de tweede plaats: In hoeverre hebt u daarvan gebruik kunnen maken?

A. Ik heb deze plannen gekend en ben daar voor het eerst mee in aanraking gekomen, toen ik als kapitein in dienst trad bij de staf van Prins *Bernhard*, dus bij de staf B.N.S. Ik ben later op verzoek van prof. *de Quay* — gezien het verschil in inzicht, dat herhaaldelijk tot uitdrukking kwam tussen het Ministerie van Oorlog en de staf van de bevelhebber van de Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten — als secretaris-generaal aangesteld bij zijn Departement. Dit is geweest vlak nadat de heer *de Quay* zijn ministeriële functie heeft aanvaard. Deze constateerde, dat ten tijde van zijn voorganger er steeds een zekere frictie was geweest tussen het inzicht bij de staf B.N.S. en het inzicht van het Ministerie in Londen, wat ook volkomen begrijpelijk was. Het was nl. niet zo, dat op één van beide

inzichten een blaam geworpen kon worden. Ik geloof, dat men het zo moet zien, dat men in Londen gewerkt heeft zonder de toestand in Nederland voldoende te kennen. Toen dan ook de bevelhebber B.S. met zijn staf uit Londen naar Nederland kwam, zag men hier plotseling, dat er een volledig andere constellatie was dan men zich in Londen had voorgesteld. Men werd hier geconfronteerd met Binnenlandse Strijdkrachten en met verzetsgroepen. Men werd geconfronteerd met allerlei wensen, die deze mensen — en terecht — hadden. Men werd geconfronteerd met figuren, die nooit officier waren geweest, maar die zich in deze vijf jaren in het verzet tot officier hadden opgewerkt, die deze functies en verantwoordelijkheden ten volle gedragen hadden, zonder echter militaire kennis te hebben. Deze functies moesten worden gehonoreerd en daaruit ontstond telkens weer opnieuw een geschil in inzicht, waarbij ik volkomen in het midden laat of dit verschil in inzicht aan de ene of aan de andere kant juist was. Ik constateer alleen het feit. Het gevolg is geweest, dat prof. *de Quay* gezegd heeft: „Ik zou graag iemand uit uw staf hebben, Koninklijke Hoogheid, die mij secondeert en die uw vertrouwen heeft, zodat hier een behoorlijke samenwerking tot stand komt.“ Dit is ook gebeurd. Uit dien hoofde heb ik dus deze plannen gekend. Uw tweede vraag is: Is van deze plannen gebruik gemaakt? Ja, van deze plannen is gebruik gemaakt, voor zover:

a. de niet voorziene en moeilijke omstandigheden, die in Nederland heersten, daar geen rem op uitoefenden;

b. de tweedelige bevrijding van Nederland daar geen zeer sterke remmende invloed op had;

c. deze niet werd bemoeilijkt door de enorme uitputting van ons land in materieel en materiaal, tot zelfs de meest eenvoudige hulpmiddelen toe, welke men in Londen niet had kunnen voorzien. Er waren geen kazernes; er was geen glas in de kazernes, er waren geen daken op de kazernes, er was geen ligging voor de mensen, er was geen kleding, er was geen voeding, er was in feite niets. Daarom waren de plannen in Londen voor een zeer groot deel gebaseerd op hulp van de geallieerden en deze hulp van de geallieerden is, zoals u ook in de correspondentie gelezen zult hebben, niet in de gewenste omvang en met de vereiste spoed gegeven. Deze is alleen gegeven voor de 27 Light Infantry Battalions van de z.g. S.H.A.E.F.-requirements — óók met veel moeite. Deze mensen hebben de eerste maanden, toen de staf B.N.S. hen superviseerde en regelmatig deze troepen langs de waterlinie inspecteerde, op klompen met stro er in op wacht gestaan. Langzaam aan hebben de geallieerden deze mensen in hun voeding en kleding op willen nemen. Zo zijn de S.H.A.E.F.-requirements ontstaan. Wanneer u dus in vraag 4 zegt: Deze S.H.A.E.F.-requirements zijn eigenlijk afgestaan door de Nederlandse Regering op grond van een agreement van 20 Juni 1945, dan geloof ik, weer uit mijn herinnering puttend, dat dit fout is. Deze S.H.A.E.F.-requirements waren al lang in een overeenkomst tussen de Nederlandse Regering en de geallieerden afgestaan en de tegenprestatie van de geallieerden is geweest, dat zij deze mensen helemaal in hun sterke en hun beheer zouden opnemen.

99136. De **Voorzitter**: Was dit agreement van 20 Juni eigenlijk een bezegeling van wat al lang bezig was tot stand te komen?

A. Ik weet eigenlijk niet precies over welk agreement u praat, maar als u de stukken doorleest, dan zult u b.v. in een brief van generaal *Gardham* van 18 September en in het antwoord van generaal *Dijxhoorn* van 28 September zien, dat deze S.H.A.E.F.-requirements er al lang waren. U zult dit o.a. ook nog bevestigd zien in een brief van 9 Januari: die hier ook bij is, waarin nog weer is vastgesteld, dat een bepaald aantal Light Infantry Battalions aan de geallieerden geleverd zou worden om bewakingstaken te vervullen bij het bezettingsleger in Duitsland.

99137. De **Voorzitter**: Nu zijn wij alleen die brief tegengekomen van 20 Juni. Het zou prettig zijn van u te vernemen, of u de weg kunt wijzen waar we een overeenkomst kunnen vinden van eerdere datum, waarop al die stukken van Januari, die u voorleest, al betrekking hebben.

A. Ik zal even deze correspondentie nazien.

De **Voorzitter**: Het is voor ons nl. niet altijd een geheel begrijpelijke zaak geweest, dat dat toen pas tot stand kwam, vooral ook omdat we er kennis van namen, dat van Nederlandse kant de militairen mee zouden moeten helpen in de strijd tegen Duitsland, die op dat moment, in Juni 1945, afgelopen was.

A. Dit is voor mij ook iets heel nieuws. Als u de eerste brief van 9 Januari ziet, die door *Doorman* geschreven is, dan zegt hij op

blz. 2, onder punt 3: „Naar ik hoop zullen op D plus 4 maanden, het tijdstip, dat volgens het schema B.M. de eerste eenheden voor de Far East zullen worden gevormd, in Nederland zoveel eenheden aanwezig zijn, dat S.H.A.E.F. tegen het afstaan van de bataljons voor de Eerste Divisie geen bezwaren zal hebben.“ Met andere woorden: Op 9 Januari 1945 ging generaal *Doorman* al helemaal hiervan uit, en terecht. Ik heb het ook nooit anders geweten. Ik kan u niet zeggen wanneer en door welke ambtsvoorganger dit agreement behandeld is.

De **Voorzitter**: Dat is nu juist, waar wij naar zoeken.

99138. De heer **Fens**: Nu krijg ik toch sterk de indruk, dat dat agreement, dat dan tenslotte op 20 Juni gesloten is, inderdaad de bezegeling is geweest van de afspraken, maar deze bezegeling is wel wat laat gekomen, want toen was het eigenlijk niet meer nodig. Ik heb hier een Memorandum of Agreement between the Supreme Commander Allied Expeditionary Forces and the Royal Netherlands Government en daar staat eigenlijk alles in, ook betreffende de hulp, die zij ons zullen bieden. Het is een erg lang stuk, dus het zou te veel tijd kosten het voor te lezen. Maar dit lijkt mij de bezegeling van wat men in de praktijk altijd al deed, met mondelinge afspraken.

A. Het lijkt mij ook en het moet wel haast zo zijn. Toen ik namelijk mijn intrede deed bij de staf van de Prins, baseerde iedereen zich op een agreement, dat er was, waarbij een bepaald aantal light infantry battalions geleverd zouden worden.

99139. De heer **Fens**: Hier staat in de vraag: In hoeverre is van deze plannen later gebruik gemaakt bij de legeropbouw? Nu zegt u: Er is inderdaad wel gebruik van gemaakt, maar men trof hier een situatie aan, die niet voorzien was, zoals het ontbreken van behoorlijke kazernes, enz., van voeding en kleding. Nu interesseert het mij wel te weten, of deze heren in Londen, die al deze plannen gemaakt hebben, nooit gedacht hebben aan een verplegingsplan, dat daarbij hoorde en dat tenminste enigszins rekening hield met wat men kon vermoeden hier aan te zullen treffen.

A. Ik heb indertijd, toen ik het ambt vaarwel zegde, een notitie gemaakt over de uitvoering dezer plannen, in de gedachte, dat het misschien wel nuttig was later mijn geheugen te kunnen oprispen. Daarin heb ik het volgende geschreven:

„Het vóór mijn ambtsperiode te Londen gevoerde overleg met de geallieerde Regeringen had er toe geleid, dat in de loop van 1944 afspraken werden getroffen betreffende de volgende maatregelen op militair gebied:

het ter beschikking stellen van het Algemeen Hoofdkwartier van het geallieerde expeditieleger in Europa, de z.g. S.H.A.E.F., van onderdelen, de S.H.A.E.F.-requirements, voor de handhaving van orde en rust in de rug der strijdende troepen en voor pioniersarbeid, waartoe werd beoogd een aantal lichte infanteriebataljons en andere onderdelen te vormen met een uiteindelijke sterkte van 27 500 man.“ Om even uw vraag hierbij te beantwoorden: Hierbij is men er van uitgegaan, dat deze mensen volledig in geallieerd verband in het verplegingsplan zouden worden opgenomen. De Prins heeft hiervoor krachtig geijverd en hij is, naar ik mij heel goed herinner, een keer naar *Eisenhuwer* gegaan en heeft zich hierop beroepen. Hij heeft tot *Eisenhower* gezegd: Ik heb deze onderdelen gevormd, het is uw plicht ze op te nemen in uw verpleging. Toen is van de andere kant gesteld — ik zeg u nogmaals, dat ik uit mijn eigen geheugen citeer —: Goed, maar dan moet u ook zorgen, dat het goede bataljons zijn, en daaraan ontbreekt veel. De B.S. bestaat wel uit mensen met strijdlust en enthousiasme, maar het zijn geen mensen met een behoorlijke training. De Prins heeft toen gezorgd voor kaderscholen voor de B.S.-eenheden. U moet niet vergeten: in het zuiden waren deze de enige, die we hadden. De onderofficieren dezer troepen, die dikwijls eenvoudig aangesteld waren zonder ooit in dienst geweest te zijn en vaak uit de burgermaatschappij afkomstig waren en door hun moed en enthousiasme een bepaalde rang gekregen hadden, zijn toen getraind. Zo zijn bepaalde bataljons gevormd. Eén van die bataljons is o.a. onder leiding gekomen van de huidige generaal *W. J. van Dijk*; hij is met een bataljon naar Frankrijk gegaan en heeft daar binnen het geallieerde kader een volledige opleiding gekregen en is volledig in de geallieerde verpleging opgenomen, met de bedoeling, dat dit bataljon, wanneer het geheel getraind was — dit was het eerste bataljon jagers, zoals u zich zult herinneren —, ter beschikking gesteld zou worden van de geallieerde autoriteiten in Duitsland. Zij zouden daar helemaal opgenomen worden in het verplegingsplan.

Men is er zo langzamerhand in geslaagd ongeveer 27 van deze bataljons te vormen.

Het tweede deel van het militaire plan was het vormen van een 15-tal z.g. gezagsbataljons voor Nederlandsch-Indië, ter sterkte van 20 000 man, die in Australië zouden worden uitgerust, bewapend en opgeleid, waartoe de Regering van dit dominion de meest volledige medewerking had toegezegd, en die bestemd waren voor de ordehandhaving in de bevrijde delen van Nederlandsch-Indië.

Het derde plan was het in Engeland vormen van een Expeditionaire Macht, aanvankelijk bestaande uit ten minste twee divisien, ten einde na een grondige opleiding, gevolgd door een speciale tropenscholing in Australië, in het raam der geallieerde legers aan de bevrijding van Nederlandsch-Indië mede te werken.

Voor wat betreft de gezagsbataljons lag het zo, dat er was uitgegaan van het feit, dat er in Nederland niets was, dat men hier eenvoudig mensen kon oproepen of oorlogsvrijwilligers kon recrutereren, wat ook beslist in grote mate het geval had kunnen zijn, dat men die in burgerkleding op een boot naar Australië zou verschepen met de mededeling: „Hier is de gehele groep, maak er nu gezagsbataljons van. Onder jullie leiding, met jullie officieren, met jullie N.C.O.'s (onderofficieren) moeten deze mensen dus helemaal in jullie verplegingsplan, in jullie kazernes opgenomen worden." Naar bekend heeft de Australische Regering al haar toezeggingen hiervoor geannuleerd.

Het derde punt was dus de Expeditionaire Macht. Bij het samenstellen van de Expeditionaire Macht was dus eigenlijk dezelfde gedachtengang gevolgd: er zal in Nederland geen mogelijkheid voor hun opleiding zijn, de kaders zullen er niet voor zijn en de legeringsruimte zal ontbreken, evenals materieel en uitrusting, dus zal deze opleiding in Engeland plaats vinden. In de eerste plaat zou een groep jongere officieren opgeleid moeten worden, omdat het officierskader in Nederland in 1940 al verouderd was en dit na die vijf à zes jaar nog meer het geval was. Men had jonge officieren nodig, die dus helemaal opnieuw moesten worden opgeleid op de z.g. O.C.T.U.'s, en nieuwe onderofficieren moesten ook worden opgeleid, en als dezen waren opgeleid, dan zou men daar de oorlogsvrijwilligers invoegen, die dan weer opgeleid zouden worden door het — eerst in Engeland opgeleide — topkader, middelkader en het lagere kader. Ook dat is dus niet doorgegaan, omdat de Engelse Regering wél bereid is geweest de officieren en onderofficieren op te leiden, wat ook gebeurd is, maar vervolgens de toezegging om de soldaten op te leiden, annuleerde. Toen kreeg men dus wéér het probleem, dat dit in Nederland zou moeten gebeuren.

De Expeditionaire Macht is, in grote lijn gezien, toch ondanks alles doorgezet. Doch dit punt komt bij de latere vragen ter sprake.

Wanneer u mij dus vraagt: waren deze plannen bekend?, dan antwoord ik „ja". En ze waren ook bruikbaar, voor zover men daarbij in aanmerking neemt de niet voorziene en steeds wisselende omstandigheden: de bevrijding in twee delen, de uitputting in Nederland, het uitblijven, c.q. het annuleren van de voor de uitvoering van deze plannen benodigde geallieerde hulp, die inderdaad niet kwam. Tenslotte: het ontbreken van een behoorlijke militaire organisatie in Nederland om deze papieren plannen uit te voeren. Ik kwam in een volkomen leeg Ministerie van Oorlog. Alle andere Departementen hadden logischerwijze kunnen doorwerken, alleen het Departement van Oorlog niet. Het gevolg was, dat met de officieren, van het kondense Ministerie van Oorlog, geen militaire organisatie in brede zin opgezet kon worden; zij waren er dikwijls ook niet voor getraind. Dit was alleen te doen met aanvulling van de officieren, die uit krijgsgevangenschap terugkwamen, en wel ná een herscholing en nadat deze mensen grondig onderzocht waren op hun politieke betrouwbaarheid en nadat ze één à twee maanden de gelegenheid gehad hadden om weer op hun verhaal te komen. Velen waren uiteraard door de ontberingen, die zij geleden hadden, in een zeer deplorabele toestand. Al deze factoren, plus nog de zeer grote mentaliteitsverschillen, die naar voren kwamen zodra de beroepsofficieren terugkwamen uit Stanislaw en zodra ze met de B.N.S. werden geconfronteerd en omgekeerd — ik spreek hier dus weer geen enkele voorkeur uit voor het ene of het andere standpunt —, telden zwaar mee. Zo zijn dus binnen de kortst mogelijke tijd aan mijn Ministerie toegevoegd figuren als de heren *Calmeyer*, *Fiévez*, *Lefèvre de Montigny* en anderen, die zeer waardevolle krachten waren, maar die zich toch ook moesten inleven in de nieuwe methodes en de nieuwe strijdwijzen, de nieuwe wapens en de nieuwe gedachtengang, die nu eenmaal in deze oorlog gegroeid was en waar zij, doordat ze vijf jaar in gevangenkampen hadden doorgebracht, volledig buiten hadden gestaan. Als u deze reserve er bij in aanmerking neemt, dan zijn dus deze plannen inderdaad bruikbaar geweest.

99140. De **Voorzitter**: Dan komen we nu dus tot een nadere bespreking van de Expeditionaire Macht, waarvan dus de indruk bestaat, dat het nogal lang geduurd heeft en dat er nogal wat strubbe-

lingen te overwinnen zijn geweest — u hebt van verscheidene moeilijkheden al gesproken — voordat de zaak marcheerde. Dan zouden wij daarbij ook nog gaarne besproken willen zien het intermezzo van 1945, dat nl. het personeel, dat in Engeland opgeleid was, dienst zou moeten gaan doen als bezettingsleger in Duitsland, wat de stemming destijds bijzonder heeft verslechterd. Ik meen, dat u daar zelf zeer nauw bij betrokken bent geweest. Het is wel interessant van u te horen hoe dit alles is gelopen. Misschien is het ook wel goed — dit in verband met wat u zoëven hebt gezegd, toen u er op wees, dat de Engelsen er niet meer voor voelden de soldaten ook op te leiden — te vernemen, wat de redenen daarvan zijn geweest.

A. Als u begint te bezien — dit ligt vast in een van de brieven, die ik gekregen heb, nl. die van 5 Mei 1945 — wat het tijdschema geweest is, dan zult u zien, dat dit in feite is aangehouden. Wanneer ik zeg, dat dit een krachtprestatie geweest is, dan prijs ik daarmede het werk van mannen als *Calmeyer*, *Fiévez*, *Dijxhoorn* en andere figuren, die dit ter hand genomen hebben. Het tijdschema ging ongeveer als volgt: dat men naar Engeland zou zenden groepen officieren en onderofficieren, en wel: vóór 5 Augustus 464 officieren en 1543 onderofficieren, vóór 5 November 351 officieren en 1957 onderofficieren, zodat vóór 20 December 15 000 man voor hun primary training van ongeveer 6 weken naar Engeland zouden gaan, waarbij dan hun aanvullende tropentraining van enkele maanden kwam. Ondanks alle factoren, die ik u zoëven schilderde, is dit tijdschema voor wat de officieren betreft zeer behoorlijk aangehouden.

99141. De **Voorzitter**: U spreekt nu over de periode, dat u Minister was.

A. Daar word ik toch over gehoord?

De **Voorzitter**: Maar wij willen natuurlijk ook graag horen hoe het voordien ging, of men niet eerder had kunnen beginnen. Dat was dan in de tijd, dat u secretaris-generaal was; dus in zoverre staat u hier niet vreemd tegenover. Wij wilden gaarne weten of er in die tijd niet diverse strubbelingen hadden plaats gehad, die de zaak hebben gestagneerd. U hebt in Augustus gezegd, dat er iets van moest gaan komen; was dat niet een beetje laat?

A. Het is voor mij moeilijk om me uit te laten over het beleid van mijn voorgangers, dat is nu niet direct mijn taak. Maar als ik u daar toch iets van zeggen mag, dan geloof ik toch niet, dat mijn ambtsvoorganger, zeker niet de heer *de Quay* en ook niet de heer *van Lidth de Jeude*, die daarvóór het beleid voerde, blaam treft. U moet zich indenken, hoe zo'n divisie gevarmd wordt, die dus met elkaar ongeveer 18 000 man moest bevatten. Men kan dan van het standpunt uitgaan, dat men de volledige bezetting van zo'n divisie — dus niet alleen de soldaten, maar het gehele officiers- en onderofficierskader — helemaal opnieuw gaat vormen. Dat wil dus zeggen, dat men in plaats van de generaals, de kolonels en de oversten volledig nieuwe mensen zou moeten inzetten, die men opnieuw zou moeten vormen. U begrijpt wel, dat dit onmogelijk is. Wat men heeft willen doen — en zo was het plan ook uitgewerkt — was, dat men zei: „Wij moeten in de eerste plaats een groep jonge officieren, tweedeluitenants, etc. hebben, die de plaats moeten innemen van de subalterne officieren uit de tijd van 1940, en wat de hogere leiding betreft, moeten wij ons baseren op de reserve-officieren, die aanwezig zijn, en op de beroepsofficieren. Nu hebben wij in ons leger de hogere bevelvoering nooit in handen van reserve-officieren gelegd, die is, zoals u weet, altijd in handen van beroepsofficieren geweest. Men stond dus — met enkele uitzonderingen — voor de onmogelijkheid aan reserve-officieren, die er wél ter beschikking waren in het zuiden, bevelvoeringen op te leggen of ze te trainen voor bevelvoeringzn, waarvoor zij niet geschikt waren; de hiervoor benodigde officieren waren toen immers nog in krijgsgevangenschap. Bovendien zou dit een veel te lange tijd vergen. Het schema van generaal *van Voorst Evekink* voorzag er dan ook in, dat zo spoedig mogelijk, toen het zuiden bevrijd was, noodmaatregelen getroffen moesten worden. Men heeft zo spoedig mogelijk getracht mensen vrij te maken voor de O.C.T.U.'s, dat wil dus zeggen, voor de opleidingen voor tweedeluitenants, voor aanvullende opleidingen voor onderofficieren, voor zover ze niet uit het oude leger ter beschikking waren, en die zouden naar Engeland gezonden worden. Maar intussen was in Nederland, ook in Zuid-Nederland, allang een situatie ontstaan, die ontzettend veel kader eiste. U moet zich voorstellen, dat, toen ik beëdigd werd op 23 Juni, het aantal B.S.-ers, dat ons land rijk was, ongeveer 130 000 was. Dezen hadden natuurlijk, zowel in het zuiden als in het noorden, ontzettend veel kader en officieren opgeslokt. Zeer veel

onderofficieren en reserve-officieren, die in de oorlog nu niet direct verzetswerk hadden gedaan, meldden zich terstond na de bevrijding en wilden gaarne worden ingeschakeld. Dat was nodig, want er waren dermate grote groepen van Binnenlandse Strijdkrachten ter beschikking, dat het nodig was deze mensen in het gareel te houden, zodat ze niet „los gingen lopen". Hieraan is het m.i. te danken geweest, dat we eigenlijk heel weinig narigheid hebben gehad op het gebied van het kaal scheren van vrouwen, van het teren en al dergelijke dingen meer. U heeft de mentaliteit in het zuiden misschien niet meegemaakt, maar ik heb daar middenin gezeten; dat gevaar had wel degelijk bestaan, een gevaar, dat zich in Frankrijk in sterke mate geopenbaard heeft bij de Maquis, die men niet op deze wijze in de hand gehouden heeft, en ik geloof, dat het een grote verdienste van Prins *Bernhard* is geweest, dat hij zich aan de top van deze organisatie gesteld heeft, het gezag heeft gehandhaafd en daardoor inderdaad er in geslaagd is om grote groepen van veelal onwettelijke mensen, onderduikers, mensen, die maanden, soms jarenlang niet meer in hun gezinnen geweest waren en die zich nu in militaire of semi-militaire verbanden kwamen aanmelden, in de hand te houden. Maar dit had zeer veel mensen geëist aan de kant van de leiding; honderdtallen officieren en vroegere reserve-officieren waren in deze units opgeslokt. Het was moeilijk en kostte wegens de gebrekkige administratieve gegevens veel tijd daar mensen uit te halen en te selecteren, die voor de verdere rangverdeling en rangbezetting geschikt waren. Dat was niet eenvoudig. Daar kwam bij, dat er verschillende maatregelen genomen moesten worden, die vooraf moesten gaan aan uitzending naar Engeland. Engeland stelde zeer sterk de eis van de security en al deze mensen moesten dus ge-screend worden, en de officieren konden niet weggestuurd en ingedeeld worden voordat zij hier door de commissies *Koot* en *van Voorst* waren beoordeeld. Dat ging met een enorme snelheid, maar toch werden er per week niet meer dan 50 verwerkt. Bovendien kwamen er dikwijls verschillen van mening over de vraag, of iemand al dan niet „goed" was. In ieder geval heb ik het tempo zo hoog mogelijk kunnen opvoeren, maar 50 man per week was wel ongeveer het hoogste aantal, dat men kon bereiken. De beroepsofficieren kwamen uit krijgsvangenschap — dat was dus ná de vijfde Mei — veelal uitgeput aan en vroegen of zij de gelegenheid konden krijgen enige weken bij hun vrouw en kinderen te zijn en behoorlijk voedsel te krijgen, opdat zij weer in staat zouden zijn fysiek iets te doen. Dit alles heeft gemaakt, dat mijn ambtsvoorganger, die op 23 Juni 1945 zijn ambt neerlegde, naar het mij lijkt? niet vlugger had kunnen handelen dan gebeurd is. Er zijn van generaal *van Voorst Evekink* heel wat brandbrieven gekomen, ik heb zelf natuurlijk ontelbare gesprekken met hem gehad, maar hij zag zelf ook wel in, dat het niet eenvoudig was om, gezien deze omstandigheden, het papieren plan door te voeren. Daar kwam nog dit bij, dat, toen Nederland voldeed aan de eisen van het tijdschema en de mensen zond, de plaatsen op de O.C.T.U.'s in Engeland niet ter beschikking werden gesteld. We hebben herhaaldelijk voor het feit gestaan, dat 80, 90 of 100 officieren klaar stonden om gezonden te worden, c.q. reeds in Engeland waren aangekomen, en dat de Engelsen slechts 15 plaatsen op de O.C.T.U.'s ter beschikking stelden, tegen alle beloften en toezeggingen in. Toch zijn al deze moeilijkheden, tenslotte, opgelost. De heer *van Voorst Evekink* wilde ik in dit verband nog eens noemen als een bijzonder kranig man met een enorme energie, die wel herhaaldelijk schreef: „Ik begin nu wel vervelend te worden", maar die desondanks toch doorzette.

Deze Expeditionaire Macht had tegen December, tegen Kerstmis 1945 gereed kunnen zijn. Dat dit niet gebeurd is, was te wijten aan het feit, dat Engeland zijn toezegging annuleerde om de soldaten op te leiden in Ierland; toen moest dit hier in Nederland gebeuren. We hadden dus het gehele geraamte van de Expeditionaire Macht naar Nederland terug kunnen voeren, maar hier waren de omstandigheden van de legering in de winter dusdanig slecht en de gezondheidstoestand in Nederland was eveneens zo slecht, dat ik het niet op mijn verantwoording heb durven nemen om in kazernes, die slechts ten dele bewoonbaar waren, de soldaten onder te brengen. Generaal *Wilson* en ik zijn er zelf op uitgetrokken om kribben te krijgen. Om de mensen op stro te leggen in kazernes, die lekten, die niet verwarmd waren en waar geen glas in zat, was eenvoudig niet verantwoord. Wij hebben toen de decisie moeten nemen het opvullen van de divisie met manschappen uit te stellen tot de lente, tot het mogelijk was om onder betere omstandigheden de manschappen hun training te geven. In dit verband moge ik vermelden de snel wisselende omstandigheden op de oorlogsfronten. De Expeditionaire Macht was bestemd geweest om op 20 December met manschappen te worden gevuld, dan te worden getraind, en ongeveer in Mei 1946 zou deze macht naar Australië hebben kunnen gaan om dan daar haar troepen-

en finale training te krijgen en tenslotte de strijd tegen Japan te voeren. Toen echter op 15 Augustus 1945 de capitulatie van Japan afkwam en het nodig was om terstond op dat moment troepen ter beschikking te stellen van Nederlandsch-Indië, was de eigenlijke taak van de Expeditionaire Macht vervallen. Aanvankelijk had men alleen nog maar de gedachte, dat men troepen ter beschikking moest stellen voor de handhaving van orde en rust, want na de capitulatie van Japan, althans gedurende de eerste twee maanden, was er geen enkele aanwijzing, dat er moeilijkheden te verwachten waren. Wij wisten natuurlijk van de wisseling van het opperbevel tussen de Amerikanen en de Engelsen, maar men had de verwachting, dat nu Japan gecapituleerd had de kampen zouden opengaan en ook de K.N.I.L.-mensen vrij zouden komen en dat men kon volstaan met zo snel mogelijk gezagsbataljons er heen te zenden om te helpen. De eigenlijke taak van deze Expeditionaire Macht verviel dus, want deze was door de geallieerden bedoeld als een deel van het aanvallend leger op Japan en ook van een bevrijdingsleger van Indonesië. Bovendien waren de mensen nog niet klaar, want zij hadden volgens het tijdschema pas in Mei 1946 ter beschikking kunnen staan voor dat doel. Men meende dus op dat moment voor deze Expeditionaire Macht geen directe taak te hebben in Nederlandsch-Indië, en wij hebben dus de Engelsen gevraagd of zij er bezwaar tegen hadden wanneer wij de bataljons, die bestemd waren om de orde en rust in Duitsland te bewaren, zouden gebruiken om direct naar Indonesië te sturen, en om dus de taak over te nemen, die eigenlijk bestemd was geweest voor de gezagsbataljons. De Engelsen hebben hierin toegestemd, onder voorwaarde, dat zij de beschikking zouden krijgen over de Expeditionaire Macht, wanneer die klaar zou zijn, voor bezettingstaken in Duitsland.

Dit is dus allemaal gezien in het licht van een tijdsbestek tussen de 15de Augustus en de 15de September, toen we niet beter wisten dan dat Nederlandsch-Indië bevrijd zou zijn en dat het een gemakkelijke taak voor het Nederlandse volk zou zijn om daar weer zijn oude positie te gaan innemen. Ik heb deze kennis opgediept uit een der door mij in die periode gehouden radioredevoeringen. Ik heb deze rede bij mij en kan haar u wel ter inzage geven. Zij is natuurlijk in eenvoudige toon gesteld, omdat zij bestemd was om door de soldaten gehoord te worden. Maar de quintessens van dit verhaal was, dat ik tegen deze mensen heb gezegd: Wij hebben recruteringsbureaux geopend in Nederland voor het aanwerven van oorlogsvrijwilligers; oorlogsvrijwilligers kun je pas indelen, wanneer je de kaders hebt om ze in te delen; het indelen van oorlogsvrijwilligers zonder leidinggevend personeel heeft geen zin. Het indelen van de manschappen kon dus in de Expeditionaire Macht pas plaats vinden op het moment, dat de kaders getraind waren, en dat was volgens het tijdschema, zoals dat in 1943/1944 was uitgewerkt, het geval op 20 December 1945. De recrutering van oorlogsvrijwilligers was al geopend October 1944. Als men nu van ein fout spreekt dan is misschien de fout geweest, dat men de recrutering van oorlogsvrijwilligers heeft opgesteld op een moment, dat er geen enkele mogelijkheid was om deze mensen ergens op te vangsn. En dat is natuurlijk de grootste moeilijkheid en mijn grootste zorg geweest: Hoe moet ik met oorlogsvrijwilligers, die overal — vóór mijn tijd dus — gerecrueteerd waren, aan, als ik niet weet, wat ik met die mensen doen moet? Want ik wist, dat ik ze pas 20 December voor de opleiding en training in de Expeditionaire Macht kon wegzenden, zelfs al zou ik precies volgens het tijdschema werken. De gezagsbataljons voor Australië waren geannuleerd. want de Australische Regering weigerde ze op te leiden. Men had dus deze groep eveneens hier moeten opleiden, en ook dáár waren de kaders niet voor aanwezig. Bovendien hadden we hier in Nederland niet de kaderscholen en de officiersopleiding, die we nodig hadden. Dat hadden de Engelsen wel, en daarom was dit eigenlijk de enige reële mogelijkheid. Concluderend is de gedachtingang deze geweest: De oorlog met Japan duurt nog wel tot 1946. In Mei 1946 had de Expeditionaire Macht klaar kunnen zijn en had met de geallieerden kunnen meegaan om Japan aan te vallen, c.q. Indonesië te bevrijden. Daar was het gehele tijdschema op ingesteld. Japan capituleerde op de 15de Augustus, toen hadden we niets anders dan wat we geprepareerd hadden voor de bezetting van Duitsland. Ik ben zelf naar de Minister van Oorlog te Londen gereisd en heb hem gevraagd mij de troepen te geven voor de bezetting in Duitsland in ruil voor de Expeditionaire Macht, wanneer die klaar zou zijn.

99142. De Voorzitter: Dat is dan duidelijk. De enige vraag, die ons nog rest betreffende dit punt, is: waarom de Engelsen op dat ogenblik, in Augustus, niet meer geneigd waren de Nederlandse soldaten op te leiden.

A. Het Engelse Ministerie van Oorlog stelde zich op het standpunt, dat Engeland vijf jaar lang de zorg en last van de oorlog op

de schouders had genomen, en dat het, nu Duitsland en Japan gecapituleerd hadden, ons nog graag zou helpen met: a. de kaders op te leiden, en b. ons het materieel ter beschikking te stellen voor de uitrusting van één of twee divisies — deze uitrustingen hebben wij later van de Engelsen ook gekocht; wij hebben ook één of twee divisie-uitrustingen van de Canadezen gekocht —. Het werd te veel om nu nog weer 15 000 Nederlanders te gaan opleiden, terwijl men in Engeland genoeg had van zoveel vreemdelingen op eigen bodem. Zij wilden alle vreemdelingen kwijt zijn en vonden, dat wij dat nu zelf maar in orde moesten brengen. Daar kwam het eigenlijk op neer, en er was beslist geen bres in te schieten. Ik heb getracht de Minister tot andere gedachten te brengen, maar ben daar niet in geslaagd. En ik moet eerlijk zeggen, dat het van zijn standpunt gezien volkomen begrijpelijk was.

99143. De Voorzitter: Nu komen we dus aan punt IV uit de brief, waarvan u eigenlijk al vrij veel hebt verteld. U hebt al veel gesproken over die recrutering en u hebt dus gezegd, dat men die mensen niet te laat heeft opgevangen, maar dat men te vroeg de mogelijkheid heeft opgesteld om zich op te geven. Dat is uw mening, niet waar?

A. Ik wil er op wijzen, Mijnheer de Voorzitter, dat ik geen kritiek wil uitoefenen op degenen, die deze besluiten genomen hebben vóór mijn tijd. U begrijpt, dat toen het zuiden bevrijd was het enthousiasme om zich als oorlogsvrijwilliger op te geven fantastisch groot was. Hier lag een psychologisch moeilijk moment, men kon dit enthousiasme nauwelijks de kop indrukken en zeggen: Jongens, ga maar naar huis, wij kunnen je niet gebruiken. Het resultaat van de beslissing om de recrutering open te stellen was tweërlei: men moest vlug een kamp gaan bouwen in Oirschot, een vrij duur kamp, om al deze mensen op te vangen, want er was geen andere mogelijkheid. De scholen lagen vol met B.S.-ers. In Eindhoven, waar ik zelf B.S.-officier was, waren de scholen gesloten, omdat deze vol waren met B.S.-ers. Bovendien kon er te weinig aan de algemene opbouw gedaan worden, omdat allerlei reserve-officieren, die beslist hierbij nodig waren, functies in deze B.S.-encadrering vervulden. Ook dat was eer. noodzaak, die ik u zo straks heb uiteengezet. Men moest deze groepen in de hand houden. De oorlogsvrijwilligers zijn dus in deze kampen te Oirschot en wáár men ze maar kon onderbrengen, ondergebracht, maar, aangezien ze pas ingevoegd konden worden, nadat de kaders gevormd waren, hebben deze mensen een tijdlang niets te doen gehad. Het enthousiasme zakte dan ook enorm, war ook begrijpelijk was. Velen van hen trokken zich terug en gingen thuis werken, omdat ze daar veel beter te gebruiken waren. Zo vond al een selectie plaats, een selectie dus tussen hen, die thuis goed te gebruiken waren, en hen, die beter gemist konden worden.

99144. De heer **Fens**: Ik heb altijd de indruk gehad, dat bij die werving van oorlogsvrijwilligers in het zuiden enigszins een minder gezonde concurrentie bestaan heeft tussen marine en landmacht. Ik heb ook de indruk gekregen, dat men waarschijnlijk op dat moment meer mensen had kunnen lozen in de Koninklijke marine dan in de landmacht, want de landmacht had helemaal nog niets te doen. Is dat uw indruk ook? Ik heb namelijk de indruk, dat een aantal van deze mensen, wanneer men die aan de marine had afgestaan, wél eerder aan de slag had kunnen komen.

A. Ja, daar heeft u ten dele gelijk in, maar ten dele ook niet. Voortop stond bij deze recrutering — enhet was ook wel te begrijpen —, dat iedereen het recht had het wapen te kiezen, waar hij bij wilde dienen. En het was niet best, wanneer men deze keus niet toestond. Voorts was er de kwestie van kort en lang verband. De meeste oorlogsvrijwilligers wilden voor 6 maanden, soms ook voor een jaar wel tekenen, maar de marine wilde mensen hebben, die minstens drie jaar tekenden. Die was niet gebaat met oorlogsvrijwilligers, die slechts voor een jaar wilden tekenden. U begrijpt, dat dit ook al direct een grote seccie gaf. Ik heb eigenlijk nooit het gevoel gehad, dat hier sprake van een controverse was. Wat u stelt: Schuif ze dan maar door naar de marine, dat ging zo gemakkelijk niet, door deze twee factoren, die er een belangrijke rol in speelden. Toch heeft de marine, zoals u weet, haar volledig contingent voor de mariniersdivisie in Amerika gekregen. Deze divisie is behoorlijk opgevuld geweest en heeft zijn taak ook volbracht.

99145. De Voorzitter: Bij die mogelijkheid voor vrijwilligers om zich op te geven, heeft het ons altijd getroffen, dat het zuiden niet meer dan twee/vijfde van het totaal zou mogen opbrengen van de mariniers.

A. Daar kan ik u geen definitief uitsluitel over geven, maar hier zal waarschijnlijk een rol bij gespeeld hebben het feit, dat Prins *Bernhard* via overlopers, die van boven de rivieren naar het zuiden kwamen, regelmatig bericht kreeg, dat men er daar op rekende ook een kans te krijgen, en dat men het volkomen onjuist zou achten, wanneer alle manschappen uit het zuiden gerecriteerd zouden worden, zodat men boven de rivieren zijn kans miste. U weet, bij Sliedrecht was een escape-line, en zo waren er nog verschillende andere, waar regelmatig mensen doorheen kwamen. Ik neem aan: dat dus om psychologische redenen een dergelijke regeling is getroffen, om de grote groepen in Rotterdam en Amsterdam en in andere grote steden, waarin het meest elementen zaten, waarmee men moeilijkheden had kunnen verwachten, tevreden te stellen. Men wilde dus te kennen geven, dat men wel op hen rekende en dat zij ook een kans zouden krijgen om mee te doen.

99146. De Voorzitter: Ik heb ook wel gehoord, dat dit om economische redenen zo is geschied. Men zou dus op het standpunt hebben gestaan, dat men niet het gehele bedrijfsleven kon gaan ontwrichten in het zuiden, door daar te veel mensen weg te halen.

A. Dat kan best zijn, doch ik geloof, dat de psychologische reden de belangrijkste was. Ik heb veel van deze mensen, die door de escape-lines kwamen, moeten ontvangen en heb veel gesprekken met hen gevoerd, en deze gesprekken liepen altijd weer uit op: U moet met ons rekening houden, want wij willen ook aan de beurt komen.

99147. De Voorzitter: Ik zou u nog even willen vragen wat die S.H.A.E.F.-bataljons hebben gedaan in Duitsland en wanneer zij weer zijn teruggekomen onder Nederlands commando; dit is een vraag, die aansluit bij wat wij al besproken hebben. Misschien is het daarbij ook wel goed als u ons even vertelt, welk gedeelte daarvan nog in Indonesië is gekomen.

A. De bataljons, die in het zuiden klaargemaakt zijn, waarvan ik als prototype noem het bataljon jagers — maar er waren ook verschillende bataljons stoottroepen —, zijn allemaal naar Duitsland gegaan, hoofdzakelijk voor bewakingsdoeleinden. Over het algemeen kan men zeggen, dat deze bataljons zich zeer behoorlijk van hun taak gekwetten hebben en dat zij zich beduidend minder aan „looting” hebben schuldig gemaakt dan hun collega's uit de geallieerde legers.

Ze hebben zich behoorlijk gehouden en we hebben altijd uitstekende getuigenissen gekregen van generaal *Gardham*, generaal *Clarke* en anderen. Het terugkrijgen van deze mensen heeft eigenlijk op zeer drastische wijze plaats gevonden. Wij hebben gesteld, dat, aangezien de Engelsen zich niet hadden gehouden aan hun beloften tot opleiding, wij ons niet konden houden aan onze belofte deze troepen onder hun commando te laten. Dit vooral nu we deze min of meer geoefende bataljons in Indonesië nodig hadden. Hierover is ook een brief van generaal *Gardham*, waarin dit in enigszins diplomatieke termen staat.

Hij schrijft:

Dear mr. *Meynen*,

As you know the Netherlands Government originally undertook to raise liberated manpower units to the number of some 58 000 for use in Germany under the command of the British Army of the Rhine. These units were to revert to the control of your Government in May 1946. — Dat was eigenlijk de afspraak: we zouden eerst 27 500 man ter beschikking stellen, maar dat is uitgebreid tot 58 000 en in Mei 1946 zouden we hen weer terugkrijgen —.

It was always anticipated that a proportion of these units would be required by you for other purposes at an earlier date — er was ook afgesproken, dat er over te praten viel, wanneer we hen op een eerdere datum nodig zouden hebben —.

The end of the war with Japan has, however, radically altered the situation in that for example, only six out of the original thirty three Light Infantry Battalions are likely to be available for use by B.A.O.R.”

Generaal *Gardham* beklagt zich over het feit, dat te weinig L.S.B. ter beschikking werden gesteld.

Het gevolg was, dat ik aan de heer *Dijxhoorn*, die toen waarnemend chef van de generale staf was, gevraagd heb eens precies na te gaan, wat we hier aan moesten doen. Het resultaat en onderzoek was, dat we de heer *Gardham* hebben medegedeeld — en dat blijkt ook uit zijn notitie van 28 September —, dat hij ze niet meer kreeg. De enige eenheden immers, die we bezaten, waren deze Light Infantry Battalions; dit waren de enige troepen, die geëncadreerd waren en waarvan de kaders op de kaderscholen waren geweest. De Expeditionaire Macht was nog niet klaar, de gezagsbataljons waren door Australië

geannuleerd. Wilden wij in Indonesië iets doen, dan moesten deze mensen weg. We hadden ongeveer 27 van deze bataljons klaarge- maakt. voor gebruik in Duitsland; ongeveer 10 à 15 er van waren al in Duitsland, waarvan er verschillende zelfs zijn meegetrokken tot Berlijn. Toen ik de 82nd All American Airborne Division decoreerde in Augustus 1945, zat daar, bij deze Division in Berlijn ingedeeld, een van deze bataljons. Maar de moeilijkheid was, dat zeer velen van de jongens, die bij deze bataljons ingedeeld waren, alleen maar ge- tekend hadden voor Duitsland. Zij hadden zich opgegeven als oorlogs- vrijwilliger, maar namen het standpunt in, dat zij met de Japanners niets te maken hadden, maar dat zij, aangezien zij rancune tegen de Duitsers hadden, Duitsland wilden bezetten, maar terugwildën, zodra deze bezetting opgeheven werd. Zij hadden dat in een kort-verband- acte bevestigd. Wij moesten dus deze bataljons helemaal opnieuw selecteren; alle mensen, die de kort-verbandacte getekend hadden en die niet van plan waren naar Indonesië te gaan, moesten er uit en die mensen, die een lang-verbandacte getekend hadden en die juist uitgesproken de wil hadden om naar Indonesië te gaan, moesten er in gebracht worden. Daarvoor hebben wij de 15 000 man, die voor de gezagsbataljons in Australië bestemd geweest waren, gebruikt. Wij hebben daarnevens besloten, dat wij de Expeditionaire Macht wilden handhaven, ook al was die niet meer nodig voor de bevrijding van Nederlandsch-Indië. Dit was een te goede kans om althans één goede divisie te formeren. Ons standpunt is geweest, dat we, oorlog of geen oorlog met Japan, de Engelsen zouden blijven houden aan hun woord, dat zij de kaders en de officieren in ieder geval zouden opleiden en dat wij dan zelf zouden zien, dat wij de manschappen hier in Neder- land zouden opleiden. Zo hadden we ten minste één goede unit, die, volgens een volstrekt nieuw en modern oorlogsstelsel opgeleid, geënc- dreerd en uitgerust was. Bovendien zijn dus de Light Infantry Batta- lions „uitgekamd". Met deze aldus bijeengezochte en nieuw geënc- dreerde bataljons zijn we toen in Augustus al begonnen ze naar Indië te sturen, volgens een schema (555777), dat w hier ook in deze stukken zult vinden. Wij wilden zo spoedig mogelijk deze 30 000 man naar Indië sturen. Dat zijn de bataljons geweest, die naar Malakka zijn gezonden.

Men heeft de Engelsen sterk verweten, dat zij er op stonden, dat deze mensen eerst naar Malakka zouden gaan. Ik geloof, dat de heer *Fens* met mij eens zal zijn, dat dit verwijt niet zo sterk had behoeven te zijn, want het was waar, dat deze mensen aan een oorlogvoering in de tropen beslist niet gewend waren. De Engelsen hebben ons ge- holpen deze mensen naar Indonesië te zenden. Zij hadden hun be- lofte gedeeltelijk gebroken, voor wat de Expeditionaire Macht betreft, maar de Minister van Defensie mr. *Lawson* heeft toegezegd, dat hij voor het vervoer en de uitrusting van deze troepen zou zorgen, ze in Engeland zou opvangen, om ze daar nog eens een paar weken lang een grondige training te geven -- want mensen, die wachtdienst deden in Duitsland, waren geen vechtsoldaten -- en dat hij ze daarna in Malakka nog een paar maanden zou trainen voor de jungle- of wel de tropical warfare. Dat hebben ze ook gedaan.

99148. De **Voorzitter**: Uw mening was dus, dat dat eigenlijk wel juist was.

A. Dat het te verdedigen was. De Regering heeft zich destijds tegen dit oponthoud verzet, omdat wij deze troepen terstond in Indo- nesie meenden te kunnen gebruiken. Maar ik bekijk de dingen nu meer op een afstand van tien jaar en dus weleens anders dan ik toen deed. Langzaam aan kwamen ook de klachten van *van Mook* binnen, hoewel deze pas eigenlijk belangrijk begonnen te worden eind Sep- tember, begin October, November. Toen kwam het woord Republiek al in telegrammen voor. De Regering had vooral bezwaren tegen het beleid in Indonesië van de Engelse commandant, generaal *Christison*. Deze commanderende generaal immers bleef de Japanse legereen- heden inschakelen en handhaafde hen voor wachtdiensten. Men moet echter niet vergeten, dat we dat hier in Nederland ook gewend waren. De geallieerden hebben in Nederland na de capitulatie van Duitsland de Duitsers nog enige tijd diensten laten verrichten, waarvan de B.S. vond, dat zij dat moesten doen. Dit was ook hier een grote strijdvraag, waarbij de geallieerden eenvoudig niet rekenden met onze wensen, maar zich alleen afvroegen, wat voor het militair belang het beste was. Zij deden dat in Indonesië precies zo. Dit gebeurde vanzelf- sprekend zeer tegen de zin van de Nederlandse Regering. Daarom vond men, dat deze 27 bataljons, al waren ze dan niet volledig ge- traint, terstond in Indonesië aan wal gezet hadden moeten worden. Als men echter op een afstand van tien jaar deze zaak nog eens be- kijkt, kan ik me indenken, dat de Engelsen, die misschien toen al de situatie ongunstiger zagen dan wij, voorzagen, dat dit op narigheid zou uitlopen, en het nodig vonden, dat deze jongens eerst nog enige tijd zouden acclimatiseren, zodat zij ze eerst naar Malakka zonden.

99149. De **Voorzitter**: U hebt zoëven gezegd, dat de tijdelijke chef-staf de heer *Dijxhoorn* was. Op een gegeven ogenblik is toen ook aan de orde gekomen de benoeming van een chef-staf; dit was niet de heer *Dijxhoorn*, maar de heer *Kruls*. Is het u mogelijk daar- over iets te zeggen? Welke redenen hebben daartoe geleid? Wanneer iemand nu eenmaal die post bezette, dan komt de gedachte naar voren, dat hij dan ook wel de eerstgeroepene zal zijn om definitief die post te behouden.

A. Ik kan u er dit van zeggen, dat in de eerste plaats de Minister- President de functie had van Minister van Algemene Oorlogvoering. De decisie over deze benoeming is dan ook in combinatie met hem en anderen genomen moeten worden, omdat er een Minister van Oorlog was, een Minister van Marine en een Minister van Algemene Oorlogvoering, welke laatste wel degelijk een grote zeggenschap in deze dingen had.

Ik heb dus op een bepaald moment aan de Ministerraad voorge- legd, dat het verstandig zou zijn een definitieve chef-staf te benoemen en dat het ook verstandig zou zijn behoorlijk voor te bereiden wie daarvoor in aanmerking zou komen. Dit is ook gebeurd. Zoals u weet, is generaal *Kruls* toen chef-staf geworden.

99150. De **Voorzitter**: Ik geloof, dat wij van deze zaak nu kunnen afstappen. Ik meen, dat ik nu aan de orde kan stellen punt 7, dat u vindt op blz. 2 van de brief, die aan u is gezonden. Wij hebben over de geschiedenis van Malakka al gesproken. Wij komen dus nu tot de wijziging van de theatergrenzen, welke te Potsdam heeft plaats gehad. Dit heeft een lange voorgeschiedenis gehad. U bent hier uiteraard niet zozeer bij betrokken geweest, maar misschien kunt u ons iets vertellen over de reactie van de Regering op dit besluit, dat te Pots- dam is genomen, en over wat de Regering voordien heeft gedaan om een dergelijk besluit te bevorderen, hetzij dit tegen te gaan.

A. Ik kan u in de eerste plaats zeggen, dat dit besluit als een zeer zware slag is gekomen. De Regering wist, dat Amerika zich vol- ledig had voorbereid op het bezetten van Indonesië en dat het daar alle troepen voor getraind had en ter beschikking had, zodat wanneer Amerika deze taak had vervuld, dit goed, degelijk en behoorlijk voor- bereid had kunnen gebeuren. De Regering wist ook, dat Engeland zich zeer sterk had uitgeput in de oorlog in Europa, dat het ook niet de troepen en de faciliteiten had om dit op dezelfde wijze als de Ameri- kanen te doen. De Regering achtte het dus van het begin af aan een groot nadeel, dat de goede voorbereiding van de Amerikanen ver- vangen zou worden door de slechte vooroeriding van de Engelsen, en dit standpunt is dan ook in de praktijk volkomen bewaarheid ge- worden. Er is uitvoerig over gepraat en men heeft zich beraden wat men hier aan zou kunnen doen. Bij de C.C.O.S., de „Combined Chiefs of Staff", hadden wij een Regeringsvertegenwoordiger, de heer *van der Kun*. Nu meen ik mij te herinneren, dat de Regering aller- eerst aan de heer *van der Kun* heeft opgedragen alle invloed aan te wenden om de zaak te laten, zoals het was.

Als ik even naar de data van dit alles kijk, dan is dit gebeurd enkele maanden vóórdat Japan capituleerde, dus toen wij allemaal nog het gevoel hadden: „Het is verschrikkelijk, het is naar", maar van die datum van 15 Augustus nog niets afwisten. Dat moet u zich goed realiseren. Wij namen dus aan, dat de oorlog met Japan nog wel een jaar zou duren, en wisten niet eens, dat er een atoombomb was, laat staan, dat wij wisten wat het effect van die bom was. Tegen de achtergrond van deze onzekere tijdsfactor is anderzijds overwogen, dat de Engelsen hun taak in Europa goed verricht hadden en dat zij nu voor een zeer groot deel van hun militaire taken in Europa ontlast waren, en dat zij nu de divisies, die goed getraind en behoorlijk voor- bereid waren, ergens anders goed zouden kunnen gebruiken. Gezien de onzekere tijdsfactor werd overwogen, dat de Engelsen zich in die tijd goed voor deze nieuwe taak zouden kunnen prepareren. Met deze gedachte in zijn hoofd heeft de heer *van der Kun* zich er bij neer- gelegd. Ik herinner me dit echter na 10 jaar niet zuiver meer, immers dit is een punt, dat ik in mijn notities niet heb opgenomen, omdat dit niet mijn beleid is geweest. Ik herinner me, dat men de heer *van der Kun* niet heeft laten protesteren. Daarbij kwamen de argumenten, die ik zoëven noemde, en men vond, dat men het ook niet te zwart moest zien, omdat Engeland behoorlijk de gelegenheid zou hebben om zich te kunnen prepareren; bovendien had men het gevoel, dat men de Engelsen ook niet te veel af mocht stoten en hun de indruk mocht geven, dat wij hun prestaties niet op dezelfde lijn stelden als de Amerikaanse. Zo heeft men zich daarbij neergelegd.

Achteraf bezien ligt het geval natuurlijk heel anders, want nu wet- n we de datum van 15 Augustus, maar zo was de situatie toen niet. Het benieuwt mij of u er zelf meer van weet; ik herhaal, dat dit is, wat

ik uit mijn geheugen kan navertellen, maar ik heb er geen enkele notitie over.

De **Voorzitter**: Wij hebben er natuurlijk enkele mensen over gehoord, maar we hadden ook graag uw visie hierop.

99151. De heer **Fens**: Was, wat u nu vertelde, ook de mening van het gehele Kabinet? Wij menen, dat we van de heer van *Kleffens* andere geluiden gehoord hebben; hij vond deze thetzerwijziging niet zo erg ongunstig.

A. Dat laat ik gaarne voor de verantwoording van de heer van *Kleffens*.

99152. De heer **Fens**: Het zou mogelijk kunnen zijn, dat er in het Kabinet een bepaald verschil van mening heeft overheerst. Herinnert u zich dat niet?

A. Er waren toen ook zittingen van de Raad Algemene Oorlogvoering. Overigens was de heer van *Kleffens* daar ook bij. Ik kan me niet herinneren, dat daar een meningsverschil over geweest is. Ik weet alleen nog, dat ik zelf — maar ik ben misschien een beetje Amerikaans ingesteld door mijn verblijf in Amerika — méér vertrouwen heb gehad in de Amerikanen, en altijd het gevoel heb gehad, dat zij het voorbereid hadden en dat zij de mensen waren, die dit konden doen, en die er ook alles op gezet hadden om het te gaan doen. Ik persoonlijk heb het als een enorm nadeel gevoeld — en ik meen me te herinneren, dat enkele anderen dit ook zo voelden —, dat de Engelsen deze taak op zich zouden nemen. Men heeft toen de heer van *der Kun* laten interveniëren en heeft hem laten vragen, of de regeling niet kon blijven zoals die was. Ik geef mijn mening graag voor beter, wat hier is mijn geheugen misschien niet volledig correct.

99153. De **Voorzitter**: Nu komen we tot het laatste van de meer belangrijke punten, die wij met u wilden bespreken. U is overgelegd een aantal bijlagen, waarbij u aangetroffen hebt bijlage 921; hierin staat het verzoek van de heer van *Mook* om 75 000 man troepen. Het is wel interessant voor ons om te horen hoe u destijds deze zaak hebt gezien, welke de reactie er op geweest is, wat er is geschied naar aanleiding daarvan, enz.

A. Mijnheer de President, u hebt zelf bij die stukken het antwoord van de heer *Logemann* gevoegd. Daar staat zeer in het kort eigenlijk in, wat ik u zou willen antwoorden: „Een versnelling van de uitvoering van het programma”, zegt hij aan het einde van punt 2, „stuit in hoofdzaak af op de afwezigheid van voldoende hoeveelheid kader”. En dit is eigenlijk precies de waarheid. Met andere woorden: dit hele kaderprobleem woog zo zwaar, dat, welke wensen de heer van *Mook* geuit had, het eenvoudig onmogelijk was hieraan te voldoen, gezien de plannen, die er waren en die in uitvoering waren; het was eenvoudig onmogelijk om deze plannen nog te bespoedigen. Men heeft nu eenmaal voor het herscholen c.q. trainen van een jong officier toch minstens een periode van drie à vier maanden nodig en dan noem ik toch zeker geen lange periode. En voor het herscholen van een officier in een gehele nieuwe opzet van een divisie, met geheel nieuwe wapenen — u moet eens denken aan artillerie, aan het gehele radiogebied, aan allerlei dingen, die wij in 1940 absoluut niet hadden — heeft men toch ook zeker drie à vier maanden nodig. Het hele tijdschema, dat tot 20 December liep, kon eenvoudig niet versneld worden. Ook niet omdat de Engelsen, die met dit tijdschema gerekend hadden, geen andere plaatsen in hun trainingscentra ter beschikking hadden.

99154. De heer **Fens**: Wij hebben de indruk gekregen, dat de heer van *Mook* deze mensen hard nodig had. De redenen, waarom dit niet gebeurd is, kan ik allemaal billijken, maar wij zouden hier, geloof ik, toch wel een conclusie uit moeten trekken, dat eigenlijk door het niet kunnen voldoen aan de wensen van de heer van *Mook* deze eigenlijk in een zekere onderhandelingspositie is gedrongen. Hij moest inderdaad gaan praten met mensen en instanties, waar hij waarschijnlijk liever niet mee gepraat had, als hij die 75 000 man achter zich had gehad.

A. Ja.

99155. De heer **Fens**: Hebt u in het Kabinet ook de indruk gekregen, dat dit o.a. een van de redenen of oorzaken kan zijn geweest, dat de heer van *Mook* op een gegeven moment een bepaalde politiek moest gaan voeren?

A. Deze telegrammen zijn van 6-11-1945. In die eerste periode hoopten we — en het leek er naar, dat we hierop zouden kunnen rekenen — op de ex-krijgsgevangenen, die in Indonesië waren, en dat

we daarbij onze eigen 27 000 zouden kunnen sturen en later ook onze Expeditionaire Macht zouden laten volgen. U weet, dat vlak na 15 Augustus tegen de mensen van de Expeditionaire Macht is gezegd: „Julie gaan niet meer naar Indonesië, jullie gaan nu naar Duitsland.”. In October en November werden de berichten al alarmerender, waarop opnieuw besloten is de Expeditionaire Macht met grote spoed toch op te leiden en naar Indonesië te zenden. Dit was dus de 5-December-divisie. Dr. van *Mook* was in het begin vrijwel tevreden met wat er beloofd was, maar hij werd steeds ongeruster naarmate de strijd vorderde en hij vergrootte zijn aanvraag om militaire hulp. Dat dit gebrek aan directe militaire steun hem in de positie gedrongen heeft om met de tegenpartij te gaan onderhandelen, geloof ik wel. Ik zal u één typisch voorbeeld noemen. Ik herinner mij, dat de Ministerraad de heer van *Mook* verzocht om niet met generaal *Christison* te gaan praten. *Christison* had zich naar onze mening zó tegen ons belang gekeerd, dat wij gezegd hebben: Het is veel beter deze dingen in Londen te behandelen in plaats van de heer van *Mook* met de heer *Christison* te laten onderhandelen. Hij heeft het toch gedaan, maar achteraf gezien heb ik me heel goed kunnen indenken, dat hij in bepaalde omstandigheden gedwongen is geweest om een onderhandelingspositie te gaan aannemen, niet alleen tegenover *Christison*, niet alleen tegenover Engeland, maar ook tegenover bepaalde figuren, die toch wel positief ingesteld waren in Nederlandsch-Indië t.o.v. het Nederlandse beleid.

99156. De **Voorzitter**: Mijnheer *Meynen*, wij hebben u zoëven enige vragen gesteld, wat de hoofdlijnen betreft, en wij zijn op het moment aan het einde gekomen van wat wij te vragen hadden; ik kan mij echter indenken, dat u van uw kant nog iets te zeggen zou hebben over de periode, waarover wij nu gesproken hebben. Wij hebben u al uitvoerig hierover gehoord, maar ik geef u toch ten volle de gelegenheid om nog enige nadere opmerkingen hierover te maken.

A. Neen, dat zou meer een algemene opmerking kunnen zijn in deze zin, dat, nu ik van een grotere afstand deze periode bekijk, ik bewondering heb gekregen voor de grote hoeveelheid werk, die figuren als de heren van *Voorst Evekink*, *Calmeyer* en *Fiévez* — en zo zijn er tientallen — hebben verzet. Zo heb ik ook bewondering voor de heer *Sydney van den Berg*, die tot generaal benoemd moest worden, omdat er geen kwartiermeester-generaal was. Hij was oorspronkelijk reserve-majoor, maar er moest een man zijn, die de verpleging op zich nam, toen al deze beloften niet ingelost werden en wij in Nederland zelf de voorzieningen moesten gaan treffen. Deze figuren hebben mijns inziens werkelijk bijzondere arbeid geleverd om ondanks alles deze plannen in de voorafgeziene tijdschema's onder de moeilijke omstandigheden uit te voeren, zoals ze uitgevoerd zijn. Wanneer men het van langere afstand bekijkt, dan geloof ik wel, dat van hoog tot laag in deze tijd, toen ook aan de opbouw van Nederland gewerkt moest worden, in het leger bijzondere prestaties zijn geleverd. Het was uitermate moeilijk mensen te vragen uit hun werk uit te treden. Men moet grote bewondering hebben voor de vele mensen, die dat hebben willen doen en het ook gedaan hebben. Ook moet men bewondering hebben voor de industrie, die bereid is geweest, deze mensen daarvoor af te staan en desondanks door te gaan met haar eigen opbouw, die minstens even essentieel was voor ons land als het vormen van een leger. Ik geloof dan ook, dat de Regering — alles bij elkaar gezien — er in geslaagd is om deze belangen behoorlijk tegen elkaar af te wegen en aan de opbouw van ons vaderland de krachten ter beschikking te stellen, die nodig waren. Uit een totaal van 10 000 reserve-officieren, dat we in 1940 ter beschikking hadden, zijn er 3000 opgeroepen om de militaire taken te vervullen en dit is in volkomen harmonie met het bedrijfsleven gebeurd. De troepen, die naar Indonesië gegaan zijn, hebben daar ook hun arbeid op bewonderenswaardige wijze gedaan en een spirit en een plichtsvervulling getoond, waar we erg trots op kunnen zijn. Zo zou ik het willen stellen en ik geloof, dat deze lof zowel voor de hogere als lagere militaire organen verdiend is. Wanneer men hierbij in aanmerking neemt de appreciatie van geallieerde bevelhebbers, die deze mensen aan het werk hebben gezien, dan geloof ik, dat het nuttig is, dat in een rapport, dat deze dingen beschrijft, de eer, die hun toekomt, gegeven wordt aan deze mensen.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u zeer voor uw mededelingen en sluit het verhoor.

J. MEYNEN.

KORTHALS, *voorzitter*.
FENS.
VAN LIER.
HUIGENS, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 11 MAART 1955

Sub-Commissie II

Aanwezig de heer Korthals, voorzitter, en de heren Fens en van Lier, leden, alsmede de heer Huigens, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

Mr. MAXIMILIEN PAUL LEON STEENBERGHE,
oud 55 jaar, wonende te Goirle,
oud-Minister van Economische Zaken.

Hij legt de eed af als getuige.

99162. De Voorzitter: Mijnheer *Steenberghe*, de Parlementaire Enquêtecommissie heeft het op prijs gesteld u nog eens te horen, en wel over het militaire beleid van 1940–1945. In een verhoor voor een andere sub-commissie van de Enquêtecommissie is naar voren gekomen, dat u mededelingen zoudt kunnen doen over de wijziging van de theatergrenzen.

Naar ik meen, bent u na uw aftreden als Minister naar de Verenigde Staten gegaan; u hebt daar de ontwikkelingen, die in de Verenigde Staten plaats vonden, en de relaties, die onze Regering had met de Verenigde Staten en met de Combined Chiefs of Staff, waargenomen. Ik geef u thans de gelegenheid datgene mede te delen, dat u meent te moeten en te kunnen mededelen.

A. Gaarne, Mijnheer de Voorzitter! Zoals u reeds aangeduid hebt, ben ik in de Verenigde Staten niet rechtstreeks in het militaire of diplomatieke beleid ingeschakeld geweest, maar aangezien wij met een betrekkelijk kleine groep daar zaten, werden verschillende belangrijke punten gezamenlijk besproken. Met „gezamenlijk” bedoel ik: de gezant, de heer *Loudon*, de Nederlandse vertegenwoordiger bij de Combined Chiefs of Staff, generaal *Dijxhoorn* en ik. Ook de heer *van Boetzelaer* was dikwijls aanwezig, maar bij de besprekingen over de theaterwisseling was hij, voor zover ik mij herinner, niet aanwezig.

Ik heb gemeend hier iets over te moeten zeggen in verband met de publicaties, die hierover hebben plaats gehad en waarbij een van de zwaartepunten zou zijn, dat de wijziging van de theatergrenzen buiten ons om in 1945 zou hebben plaats gehad. En daarom wil ik u even vertellen, wat ik zelf heb meegemaakt, althans voor zover mijn herinnering strekt.

Dit kan mijns inziens niet later geweest zijn dan 1943 — precies weet ik het natuurlijk niet meer —, en ik neem aan in het begin van 1943. Ik heb toen een bespreking bijgewoond van generaal *Dijxhoorn* met de gezant, waarbij generaal *Dijxhoorn* de gezant mededeelde, dat hij bericht had gegeven aan de Regering in Londen, dat hij van admiraal *Leahy*, de voorzitter van de Combined Chiefs of Staff en van generaal *Marshall*, die toen United States Army Chief of Staff was, de toezegging had gekregen, dat, indien de Nederlandse Regering hierom vroeg, Nederlandsch-Indië geheel in de Amerikaanse verdedigingslinie zou komen te vallen en dat deze twee zeer belangrijke hoge autoriteiten daar volledig achter zouden staan.

99163. De heer Fens: Mijnheer *Steenberghe*, hier komt dus plotseling het gesprek op de wijziging van de theatergrenzen. De Amerikanen zeiden dus: Als jullie ons vragen of wij jullie willen steunen, dan zijn wij daartoe bereid. Welke aanleiding is daar eigenlijk toe geweest, weet u dat misschien?

A. Dat durf ik niet te zeggen.

99164. De heer Fens: Dit moet natuurlijk een voorgeschiedenis gehad hebben.

A. Ik heb er misschien een bepaald idee over gehad, maar het is al zoveel jaren geleden en er is sindsdien zoveel over in de pers ver-

schenen, dat ik bang ben, dat ik ga verwarren wat ik zelf heb meegemaakt en wat ik heb gelezen. Ik geloof, dat ik het beste doe met mede te delen, wat ik nog precies weet. Vermoedelijk kunt u hierover meer vinden in de telegramwisselingen, maar ik durf het niet zelf te zeggen.

Er is toen uitvoerig door de generaal aan de gezant medegedeeld — dat was dus een militaire kwestie —, dat de Engelsen onvoldoende troepen hadden om op een bepaald moment in Nederlandsch-Indië te kunnen inzetten, terwijl de Amerikanen verklaard hebben, dat zij twee divisies ter beschikking hadden om direct in Nederlandsch-Indië te helpen.

De telegramwisseling van de kant van de heer *Dijxhoorn* en van de gezant heeft dagen, zo niet weken geduurd, en er zijn waarschijnlijk ook nog verschillende rapporten over geweest, die ik niet gezien heb. Ik ben alleen bij enkele van de mondelinge besprekingen geweest. Maar de heer *Dijxhoorn* en de gezant hebben door middel van deze telegrammen en rapporten en in die mondelinge besprekingen bij de Regering er met de meeste klem op aangedrongen om hiertoe over te gaan. Ik weet dus ook — dit is mij verteld —, dat daar steeds een ontkenkend antwoord op is gekomen en dat op een gegeven moment bepaald instructie is gegeven, dat in de Combined Chiefs of Staff een Nederlandse nota zou worden ingediend, waarbij uitdrukkelijk gezegd werd, dat de Nederlandse Regering geen voorkeur had.

U zult misschien zeggen: Waarom eisen de Amerikaanse autoriteiten, dat de Nederlandse Regering uitdrukkelijk om Amerikaanse hulp zou vragen? Dit werd mij toen zo verklaard. De Amerikanen wilden ons helpen, maar hun politieke instelling lag vrij moeilijk ten opzichte van het sterke anti-koloniale gevoel in de Verenigde Staten. Bovendien was het buitengewoon moeilijk voor hen tegenover de Engelsen om deze taak aan zich te trekken. Ik heb dus achteraf de indruk gehad, dat de Engelsen er bijzonder op gesteld waren, Nederlandsch-Indië in hun theater te hebben, maar dit is een conclusie mijnerzijds. De Nederlandse Regering heeft in ieder geval geweigerd om deze voorkeur uit te spreken en heeft instructie gegeven om officieel het standpunt in te nemen, dat zij geen preferentie had.

99165. De Voorzitter: Ik wilde u even onderbreken. U zei zoëven, dat dat gesprek van u en de heer *Dijxhoorn* en de gezant heeft plaats gehad in het begin van 1943.

A. Ik heb gezegd: in 1943, en ik méén in het begin van 1943. Het kan natuurlijk anders zijn.

99166. De Voorzitter: Het is wel goed om dat even duidelijk vast te leggen. Nu wilde ik er namelijk even op wijzen, dat in het najaar van 1943 de instelling van het South-East-Asia-Command heeft plaats gevonden onder leiding van *Mounthatten*. Zo kwamen dus Sumatra in de Engelse area, terwijl de rest van Indië bleef in de South-West-Pacific-area van *MacArthur*. Dat heeft zich dus afgespeeld in het najaar van 1943. Daarna ging de vraag spelen wanneer de besprekingen over een eventueel „overgaan” aan de orde zijn gekomen.

De stelling, die wel geponeerd is, is de volgende: tot die overgang is in Augustus 1945 in Potsdam besloten, maar de Regering heeft inderdaad al vrij lang geweten, dat de overgang van Indonesië naar de andere kant reeds lang werd besproken.

De zaak is dus zo, dat men aan de ene kant stelde, dat dit een verrassing was en aan de andere kant, dat de Regering reeds lang wist, dat dit speelde, en dat er al diverse waarschuwingen zijn geweest. Zo is er b.v. in Juli 1944 een waarschuwing gekomen van de heer *van der Plas*, die dat had gehoord van *MacArthur*.

Nu wilde ik voor de goede orde nog vragen, of datgene, wat u zo juist mededeelde, zich uitstrekt van 1943 af tot ver in 1944. Ik meen, dat de heer *Dijxhoorn* in het najaar van 1944 uit Washington naar Londen is vertrokken en daar toen een jaar niet heel veel gedaan heeft.

Bestond die onverschilligheid betreffende de vraag bij wie men ingedeeld werd ook ná het najaar van 1943?

A. Ik durf het niet zeker te zeggen. Voor zover ik dat heb meegemaakt, geloof ik van niet. Ik herinner me alleen de periode van de

besprekingen, die ik heb bijgewoond. Daarna kunnen nog wel meer besprekingen hebben plaats gevonden, maar daar ben ik dan niet bij geweest. Omtrent hetgeen ik u vertelde, kunt u waarschijnlijk gemakkelijker de stukken nagaan dan ik; er moeten nl. telegrammen en rapporten over zijn.

99167. De **Voorzitter**: In ieder geval spreekt u van een duidelijke instructie aan de heer **Dijxhoorn** om in de Combined Chiefs of Staff een houding aan te nemen, die te kennen gaf, dat het de Nederlandse Regering onverschillig was.

A. Ja, inderdaad. En dat is mij natuurlijk het beste bijgebleven, omdat dit toen bij de Nederlandse militaire autoriteiten en bij de gezant grote verslagenheid teweegbracht, wat ook begrijpelijk is. Men had geadviseerd om het anders te doen.

En ik herinner me ook, dat deze twee autoriteiten, ook gezien hun contacten met de betrokken Amerikaanse autoriteiten, overtuigd waren, dat de Amerikanen zouden kunnen helpen en de Engelsen niet. Vandaar die grote verslagenheid.

99168. De **Voorzitter**: De Amerikanen zouden, op het ogenblik, waarop het nodig was, ook op goede wijze hebben kunnen helpen?

Dit vraag ik natuurlijk in verband met de anti-koloniale houding, die in de Verenigde Staten heerste.

A. Ik herinner me er ook het volgende nog positief over. Ik weet niet of het in die tijd of even er vóór is geweest. Ik sprak generaal **Dijxhoorn** vaak, omdat wij samen een flat hadden. Hij had generaal **MacArthur** gesproken; in de Combined Chiefs of Staff spraken zij elkaar geregeld. **MacArthur** had gezegd: „Ik heb verder met de politiek niets te maken; wat er ook gebeurt, ik zal Nederlandsch-Indië bevrijden... and then I will leave it to the Dutch". Wij moesten dan verder zelf onze zaken maar regelen, maar zij zouden de Japanners er uit drijven.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor uw inlichtingen en sluit het verhoor.

M. P. L. STEENBERGHE.

KORTHALS, *voorzitter*.
FENS.
VAN **LIER**.
HUIGENS, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 7 FEBRUARI 1956

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Korthals, voorzitter, en de heren Koersen en van Lier, leden, alsmede de heer Huigens, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

CORNELIS JAN WINGENDER,

oud 51 jaar, wonende te 's-Gravenhage.

belast met het personeelsbeleid van de Caltex Petroleum-Maatschappij, kapitein-luitenant ter zee b.d.

Hij legt de eed af als getuige.

99344. De **Voorzitter**: Mijnheer *Wingender*, ik zou u willen vragen, waar u was, toen de capitulatie in Nederlandsch-Indië een feit werd.

A. Ik zat toen in Colombo.

99345. De **Voorzitter**: Kunt u vertellen, hoe u daar is gekomen?

A. Ik was in 1939 als luitenant ter zee der 1ste klasse toegevoegd aan de staf van de commandant zeemacht in Nederlandsch-Indië, n.l. bij de afdeling inlichtingendienst. Ten tijde van de Japanse landing op Java, die, naar ik meen, op 28 Februari/1 Maart 1942 geweest is, kreeg ik te zamen met een aantal andere officieren van wijlen schout bij nacht *van Staveren* namens admiraal *Helfrich* de opdracht naar Tjilatjap te gaan, vanwaar wij per *Catalina* geëvacueerd zijn naar Colombo. Daar zijn wij, naar ik meen, 3 Maart 1942 aangekomen.

99346. De **Voorzitter**: Hoe luidde uw opdracht met betrekking tot uw werk te Colombo?

A. De opdracht was om naar Colombo te gaan, meer niet. Toen admiraal *Helfrich* ook te Colombo was aangekomen, heeft hij enige dagen nodig gehad om de weinige mensen, die nog tot zijn beschikking stonden, te organiseren tot een team, dat hij als staf kon gebruiken. Ik was op Java de tweede man bij de inlichtingendienst geweest. De eerste man, de toenmalige luitenant ter zee der 1ste klasse *Muller*, was niet geëvacueerd. Ik kreeg toen de opdracht de inlichtingendienst in Colombo op te zetten en te leiden.

99347. De **Voorzitter**: Was er een speciale reden voor, dat de heer *Muller* niet geëvacueerd is?

A. Dat is mij niet bekend. Ik meen, dat de bedoeling was, dat er op een gegeven moment nog een tweede echelon zou evacueren. Schout bij nacht *van Staveren* zelf zou nog nakomen, maar het tijdstip van zijn komst hing af van de militaire situatie. Dit echelon met de heer *van Staveren* is, dat heb ik tenminste uit andere rapporten begrepen, inderdaad nog per auto naar de Wijnkoopsbaai gegaan. Het schip, waarop het was geëvacueerd, is gebombardeerd en tot zinken gebracht in Straat Soenda. De overlevenden daarvan zijn, naar ik meen, in Sumatra terechtgekomen, maar dit alles heb ik pas achteraf vernomen. Schout bij nacht *van Staveren* is, meen ik, toen omgekomen.

99348. De **Voorzitter**: In ieder geval bent u in Colombo gekomen, u was daar de eerste man van de inlichtingendienst en u kreeg de opdracht om de inlichtingendienst te organiseren. Nu interesseert het ons uiteraard te vernemen op welke wijze u dat hebt gedaan en op welke wijze u relaties hebt gekregen met soortgelijke Engelse organisaties, enz.

A. Ik heb daarvan geen enkele aantekening, omdat ik deze nooit heb gemaakt in verband met het zeer geheime karakter van de dienst.

De officiële archieven heb ik uiteraard niet onder mijn persoonlijke berusting gehouden. Ik neem aan, dat deze zijn meegegaan met admiraal *Helfrich*, toen hij in 1945 naar Batavia vertrok. Ik moet dus op mijn geheugen afgaan. Wij kregen zeer snel goede relaties met de in Colombo bestaande Engelse inlichtingendienst. Enig contact was er vóór die tijd natuurlijk al geweest via Britse, Australische en Amerikaanse liaison-officieren in Batavia. Ik zelf had gedurende een week — nog voordat wij in oorlog met Japan waren — een speciale Engelse cursus op het gebied van radiopeilstations en radioverkeer te Singapore gevolgd. De instanties uit Singapore waren eveneens naar Colombo geëvacueerd en het was natuurlijk geen grote moeite om de banden, die daar waren ontstaan, weer aan te knopen. Nadat dit was gebeurd, leerde onze inlichtingendienst eigenlijk alleen op dat, wat de geallieerden produceerden.

99349. De **Voorzitter**: Hoe was nu eigenlijk de gezagsverhouding? Was u volkomen zelfstandig; was u in het geallieerde geheel ingebouwd of in het Engelse?

A. De Nederlandse inlichtingendienst op Ceylon was werkelijk zelfstandig. Admiraal *Helfrich* was bevelhebber van de strijdkrachten in het Oosten geworden; het operationele bevel over de militaire onderdelen berustte echter volkomen bij de Engelsen. Wat de inlichtingendienst betreft, had admiraal *Helfrich*, theoretisch althans, ook operationeel bevoegdheid. Eigen bronnen had de dienst op dat moment niet, dus wat er aan inlichtingen uitkwam, moest ik van de geallieerden krijgen. Die inlichtingen waren, vooral gedurende de eerste periode, speciaal bestemd voor intern gebruik, voor voorlichting dus van onze eigen mensen. Later is onze bijdrage van meer betekenis voor de geallieerden geworden. Er was b.v. een luitenant ter zee, *Brouwers*, die nu meen ik, commandeur of schout bij nacht is; hij was een zeer bekwame cryptoloog, die ter beschikking was gesteld van de Engelsen. Hij heeft op dit gebied bijzonder fraai werk verricht.

99350. De **Voorzitter**: Uit hoeveel mensen bestond uw dienst daar?

A. Ik heb er eerst een hele tijd alleen gezeten. Na een half jaar ongeveer heb ik een milicien-schrijver toegewezen gekregen. Met ons tweeën hebben we daar ook nog een hele tijd gewerkt. Later is het personeel langzamerhand uitgebreid tot ongeveer vijf of zes mensen.

99351. De **Voorzitter**: Had u toen ook met de Anglo Dutch Country Section te maken?

A. Deze sectie was een geheel aparte organisatie, waarmee ik in het begin alleen te maken had als inlichtingendienstman.

99352. De **Voorzitter**: Kunt u ook zeggen wat de taak van de Section was?

A. Toen wij in 1942 in Colombo arriveerden, lag daar o.m. de „Colombia"; aan boord daarvan was een detachement van de Prinses Irene-Brigade, ik meen ter sterkte van ongeveer 80 à 90 man, dat onder bevel stond van kolonel *van Voorst Eyekink*. Het was een vooruitgezonden detachement van de Prinses Irene-Brigade, dat op weg naar Java door de capitulatie is overvallen en in Colombo terecht is gekomen. Op aanwijzing, naar ik mij herinner, van de B.D.Z., admiraal *Furstner* te Londen, is uit dat detachement een speciaal onderdeel geformeerd voor speciale opdrachten. Daarvoor zijn die mensen genomen, die lichamelijk en geestelijk voor dit werk geschikt werden geacht. Dit onderdeel bedroeg ongeveer een man of 70 à 80; het kreeg een eigen verzorgingsdienst; de schuilnaam was: Korps Insulinde. Van Londen uit is een drietal officieren gezonden, de heren *Molliger*, *Pel* en *Scheepens*, die in Engeland een commando-opleiding gevolgd hadden.

99353. De **Voorzitter**: De heer *Molliger* is toen commandant geworden; later is hij vervangen door de heer *Pel*. Kunt u ook vertellen, waarom die vervanging heeft plaats gehad?

A. Dat is wel erg moeilijk na te gaan. Ik weet, dat er in die tijd een aantal moeilijkheden zijn geweest tussen de heer *Mollinger* en de Engelse leiding, welke naar mijn mening geheel uit het persoonlijke optreden van de heer *Mollinger* voortvloten en dus niet uit zijn militaire bekwaamheden of onbekwaamheden. De heer *Mollinger* was nogal eens wild; zijn optreden viel niet altijd in de smaak van onze Engelse geallieerden.

99354. De **Voorzitter**: Was de Anglo Dutch Country Section dus in de Engelse organisatie ingebouwd?

A. De Anglo Dutch Country Section was inderdaad daarin ingebouwd; over de organisatie was overeenstemming bereikt te Londen — als ik mij de telegramwisseling hierover wel herinner — tussen de Nederlandse en de Engelse Regering. Deze dienst was opgezet als een gemeenschappelijk orgaan, ten einde „Special warfare”, zoals men dat toen noemde, te bedrijven ten opzichte van dat stuk van Nederlandsch-Indië, dat bezet was en onder het Engelse commando viel, dat zich in die tijd dus beperkte tot Sumatra. Het personeel van het Korps Insulinde maakte daar deel van uit. Dit korps is tot heel lang in de oorlog een aparte operationele eenheid geweest onder het operationeel bevel van admiraal *Helfrich*.

99355. De **Voorzitter**: Gaf admiraal *Helfrich* dan de orders?

A. Admiraal *Helfrich* kon daaraan orders geven. Wanneer nu een gegeven moment een speciale operatie uitgevoerd zou worden naar Sumatra, dan werd het personeel van het Korps Insulinde daarvoor gebruikt. Dat personeel was voor dit werk ook getraind. De Anglo Dutch Section — zo heette deze sectie eerst — was dus een gemeenschappelijke sectie, gedeeltelijk onder Engels en gedeeltelijk onder Nederlands bevel, waarbij, voor zover ik de situatie begrepen heb, de Nederlandse bevelhebber, dus admiraal *Helfrich*, volkomen gelijkwaardig stond ten opzichte van zijn Engelse tegenpartij.

99356. De **Voorzitter**: Konden beiden dus aan die sectie opdrachten geven?

A. Ja, beiden konden aan die sectie opdracht geven. Dit is ook gebeurd. Bij de uitvoering van de operaties moest natuurlijk beschikt worden over materieel, dat operationeel toch weer onder de Engelsen stond. Het was dus niet mogelijk, dat admiraal *Helfrich* iets organiseerde, zonder dat hij de goedkeuring van de Engelsen had.

99357. De **Voorzitter**: Dus in feite kwam het er op neer, dat de Engelsen de leiding hadden?

A. Feitelijk wel.

99358. De **Voorzitter**: De bevelhebber van de strijdkrachten had dus formeel mede de operationele leiding over deze sectie, maar in feite, zo is uw mening, was het toch wel zo, dat de Engelsen er de baas over waren.

A. Inderdaad, in de praktijk kwam het hier wel op neer.

99359. De **Voorzitter**: De Engelsen brachten dan zeker ook de plannen voor de special operations op tafel?

A. Neen, dat wil ik toch niet zeggen. Naderhand is mij wel gebleken, dat dit niet zo was. Gedurende de eerste tijd — ik was er toen alleen nog maar zijdelings bij betrokken — zijn er enige operaties tegen Sumatra uitgevoerd; de belangstelling ging toen hoofdzakelijk uit naar de noordwestpunt van Sumatra, de westkust van Atjeh dus. Deze belangstelling is heel begrijpelijk, omdat de heer *Pel* in zijn jonge jaren daar jarenlang gediend had en er dus plaatselijk bekend was.

Eén van de plaatsen, die uitgekozen was voor een landing, ligt bij Troemon aan de westkust. Men heeft daar toen een party aan wal gezet, welke contact met de bevolking heeft kunnen leggen. Deze operatie is zeer succesvol geweest. Voor deze gelegenheid was een onderzeeboot, ik meen, dat het een Nederlandse was, door de Engelsen ter beschikking gesteld om de party te vervoeren. De operatie is geruime tijd later op dezelfde plaats herhaald en is toen een mislukking geworden, omdat de bevolking veel minder vriendschappelijk was dan de eerste maal. Het optreden van een aantal inheemsen wekte direct bij aankomst op de kust reeds achterdocht, terecht, zoals later bleek, want bij terugkeer naar de landingsplaats is deze patrouille overvallen. Zij heeft toen nog een paar Atjehers,

die zich op het strand bevonden, meegevoerd naar Ceylon. Dezen zijn aan een ondervraging onderworpen; zij wisten overigens ook niet bar veel.

Van toen af zijn de speciale operaties eigenlijk tot stilstand gekomen. De leider van de Anglo Dutch Country Section in die tijd — de heer *Pel* — was van mening, dat het inbrengen van parties alleen maar per onderzeeboot kon gebeuren. Het was niet mogelijk een party per onderzeeboot in te brengen met de garantie aan de mensen, dat zij er weer afgehaald zouden worden. Men kon ze ook niet verzekeren, dat zij permanent van levensmiddelen en wapens e.d. zouden worden voorzien. Er bleef dus niets anders over dan een z.g. hit-and-run-actie: mensen aan wal zetten, inlichtingen inwinnen, contact leggen, hoogstens één nacht aan de wal blijven en dan weer terugkeren per onderzeeboot.

99360. De **Voorzitter**: Van wie ging nu de gedachte uit om zo'n party aan wal te zetten? Kwam dit van Nederlandse kant en wie verzon dit?

A. Die gedachte kwam van Nederlandse kant. Zij kwam dus toen van de heer *Pel*. Hij was de Nederlandse leider van de Anglo Dutch Country Section. Het nut van een dergelijke operatie was nogal problematisch. Het betekende bovendien, dat men van Engelse zijde een onderzeeboot ter beschikking moest stellen voor operaties op de westkust van Sumatra, terwijl de Engelsen operationeel eigenlijk uitsluitend geïnteresseerd waren in de Straat Malakka, waar zij een permanente onderzeebootpatrouille wensten te handhaven om het Japanse troepenvervoer over zee eventueel te kunnen onderscheppen; bovendien wensten zij over de toestand in dit vaarwater op de hoogte te blijven.

De sterkte aan onderzeeboten in dit gebied was niet erg groot en gezien de ontzettende afstand betekende een operatie per onderzeeboot op de westkust van Sumatra, dat deze boot praktisch voor een volle 3 à 4 weken aan zijn normale operationele taak werd onttrokken. In die zelfde tijd onderschepten voorts Nederlandse en Engelse onderzeeboten in Straat Malakka het prauwverkeer, dat er was tussen Malakka en Sumatra en tussen de verschillende plaatsen op Sumatra zelf. De opvarenden werden na aanhouding van hun scheepjes meegenomen naar Ceylon, benevens alle documenten en papirassen, die er aan boord waren. Men kreeg langs deze weg, met handhaving van de patrouillediensten in Straat Malakka, veel meer gegevens binnen dan men van een enkele hit-and-run-actie op de westkust van Sumatra kon verwachten.

99361. De **Voorzitter**: U vond dus eigenlijk het nut van deze acties zeer problematisch?

A. Inderdaad.

99362. De **Voorzitter**: Is daar in die tijd in Nederlandse kringen nooit over gediscussieerd in die zin, zoals u dat nu uiteenzet?

A. Dat zou ik u niet kunnen zeggen. Mijn taak als inlichtingenman was het verzamelen en doorgeven van inlichtingen; ik had geen bemoeienis met operationele zaken en zeker was ik niet de man om critiek uit te oefenen op bepaalde onderdelen. Maar ik weet niet of er van bevoegde zijde critiek is uitgeoefend.

99363. De **Voorzitter**: Is u wel bekend, dat er critiek geweest is op de houding van de heer *Pel* tijdens de tweede actie, waar u zoeven van sprak?

A. Men vond van enkele zijden, dat hij erg weinig actief was. In het begin van 1945 stond het Engelse opperbevel op het punt de operaties ten aanzien van Malakka uit te voeren. Men wilde toen een zekere dekking in de flank hebben in Sumatra. De section heeft men toen nieuw leven in willen blazen, maar men had onvoldoende vertrouwen in de heer *Pel*, dat hij dit tot stand zou kunnen brengen. Er is toen op aangedrongen, dat de heer *Pel* afgelost werd en werd opgevolgd door mij.

99364. De heer **van Lier**: U zei zoëven, dat u die acties op de westkust van Sumatra tamelijk problematisch vond. Had men dergelijke hit-and-run acties misschien niet met meer succes op andere plaatsen in Sumatra kunnen houden?

A. Ik ben van oordeel, dat dit op de oostkust niet mogelijk zou zijn geweest. Wel zou daar het inbrengen en in stand houden van een party mogelijk zijn geweest. Een dergelijke actie had wel gecombineerd kunnen worden met een operationele opdracht voor een onderzeeboot, zij het natuurlijk, dat het voor die onderzeeboot niet

aangenaam was om heengaande 12 man en teruggaande 8 man extra mee te voeren. Ik heb zelf ervaren, dat het inbrengen van een party op de oostkust onmogelijk was.

99365. De **Voorzitter**: U werd opvolger van de heer *Pel*, na de critiek, die op hem was uitgebracht?

A. Na de critiek, die van Engelse zijde op hem was uitgebracht.

99366. De **Voorzitter**: Is het niet zo, dat er ook van Nederlandse zijde critiek op hem was?

A. Ik durf dit niet te zeggen. In hoeverre Nederlandse critiek tot een actie geleid heeft, weet ik niet. Ik kan alleen zeggen: Er is door hem niets tot stand gebracht. De heer *Pel* heeft nog eens een operatieplan opgezet, maar dat is niet uitgevoerd, ik meen wegens zee-gang. In elk geval waren de plannen, die de heer *Pel* had, niet in overeenstemming te brengen met de operationele eisen, welke met de beperkte hoeveelheid materieel, dat de Engelsen ter beschikking hadden, te combineren was. Het gevolg is geweest, dat de zaak dood-gelopen is. Ik zou haast zeggen: ingeslapen. In de tweede helft van Maart 1945 heb ik toen het commando overgenomen. Ik bleef hoofd van de inlichtingendienst van de B.S.O.

Toen ik in Maart 1945 de leiding had overgenomen, werd ik al heel spoedig bij het Engelse oppercommando in Kandy ontboden. Men heeft mij daar inzage gegeven van wat op dat moment de aller-geheimste oorlogsplannen waren, n.l. die plannen, die betrekking hadden op een landing op Malakka. Er was toen alleen nog niet uit-gemaakt, of deze landing vooraf zou worden gegaan door een tussen-actie, waarbij de noordpunt van Sumatra en Sabang, of Sabang alléén, zouden worden bezet, dan wel dat men rechtstreeks op Ma-lakka zou landen.

Het Engelse opperbevel heeft toen zeer duidelijk gesteld, dat men een zekere beveiliging op de flank wenste te hebben. De enige moge-lijkheid om die beveiliging te verkrijgen was door het inrichten van een zo goed mogelijk functionerende inlichtingendienst op Sumatra. Men heeft daaraan toegevoegd, dat ik, wanneer ik daarin slaagde en kans zag, plannen daarvoor op tafel te leggen, elke gewenste hulp hunnerzijds zou krijgen. Ik heb mij toen op deze opdracht geworpen; na veertien dagen of drie weken heb ik gerapporteerd, dat ik wel kans zag — na enige maanden — enkele parties in Sumatra te bren-gen, maar dat ik het als technisch onmogelijk beschouwde daar een apparaat op te bouwen, dat de Engelsen een redelijke flankdekking zou kunnen geven. De gevraagde tijd was nodig, omdat er geen enkel „panklaar“ plan was. De planning moest helemaal van het begin af aan opgezet worden en ik vond het niet verantwoord onder die om-standigheden, waarin wij totaal niet wisten hoe lang de oorlog zou duren, een party uit te zenden, welke voorbereiding niet absoluut goed geweest was. Ik heb in die tijd dus een vertraging van misschien een maand geprefereerd boven het lukraak uitzenden van mensen, zonder dat daaraan een voldoende planning voorafgegaan was. Dit laatste zag ik als een eerste taak t.o.v. de mensen, die uitgezonden werden en die ik uiteindelijk alleen maar kon mededelen: Jullie moeten erheen, in blind vertrouwen, dat ik je niet in de steek laat. Dat was het enige dat ik hun kon mededelen. Dit betekende een ongelooflijke hoeveelheid werk. In de eerste plaats moest het doel worden bepaald, in de tweede plaats de middelen, in de derde plaats moesten voldoende geografische en topografische gegevens worden verzameld. Bovendien was het mij gebleken, dat het nodig was de parties economische gegevens te verschaffen. Ik bedoel daarmee: voor zover uit de Japanse omroep bekend waren de prijzen van tabak, suiker, de rantsoenen, enz. Het was n.l. een trucje van de inlichtingendienst een man, waarvan men dacht, dat hij door de vijand was ingebracht in geallieerd gebied, te vragen wat zijn tabak-en suikerrantsoenen waren, hoeveel de verschillende artikelen kost-ten; wanneer die man dat niet wist, was hij al onmiddellijk verdacht. We moesten aannemen, dat de Japanners, die beslist niet minder handig waren, precies dezelfde vragen zouden stellen. Die gegevens moesten we uit onze archieven opzoeken, verzamelen en bijhouden en tijdig aan de parties mededelen, voor het geval zij in vijandelijke handen zouden vallen. Er moesten cover-stories gemaakt worden voor de mensen, die als agent meegingen, en meer speciaal cover-stories, die de mensen zelf lagen. Die moesten hun ingepompt wor-den, zodanig, dat zij, wanneer ze 's nachts uit bed gehaald werden, hun verhaal vlot konden afdraaien. Dat hebben we net zo lang ge-daan — we hebben ze ook wel dronken gevoerd en hen daarna de cover-story laten afdraaien — tot wij zekerheid hadden, dat ze er zelf in geloofden. Alles bij elkaar heeft dit er toe geleid, dat eerst einde Juni de eerste parties uitgingen. Vier zijn binnen één week op Suma-

tra ingebracht, twee per onderzeeboot — de parties bestonden ieder uit vier man, een Nederlands officier, een Nederlands telegrafist, en, afhankelijk van de plaats, waar de party heenging, twee Chinezen, die het agentenwerk moesten doen, of twee Atjehers of andere in-heemsen. Een party is afgezet bij Bagan-siapiapi in de mangrove-terreinen; deze heeft succes gehad. De tweede party zou per onder-zeeboot afgezet worden even ten zuiden van Medan. Dit is niet ge-lukt, omdat de topografische gesteldheid anders bleek te zijn dan op papier stond; de commandant en de partyleider hebben toen be-sloten van de landing af te zien. De twee andere parties zijn uit een vliegtuig gedropt, een in de buurt van de Pakan Baroe en de andere op de Goudberg in de buurt van Kota Radja. Ik heb die parties daar gedropt, omdat gebleken was, dat de rimboe — na een zorgvuldige training — een even grote vriend en bondgenoot is als hij vijand is voor degenen, die niet gewoon zijn er in te leven. De mensen hadden een zorgvuldige rimboetraining doorlopen; zij konden leven op dat, wat de natuur bood en zich verbergen als een soort Tarzan. Ook was gebleken, dat er voldoende open plaatsen in de rimboe zijn, waar gedropt kan worden; mijn plan was deze plaatsen in de rimboe te kiezen op ongeveer 50 km van het hoofdoel. Dit is ook uitgevoerd. In de rimboe moest de party zich verzamelen en opstellen om van daaruit zich te verplaatsen en contact met de bevolking te leggen.

99367. De **Voorzitter**: Was hier ook de groep onder leiding van de heer *Sisselaar* bij?

A. Ja, die is er bij geweest. Twee andere stonden onder leiding van *Brondgeest* en *Lefrant*.

99368. De **Voorzitter**: En dan is er nog een groep geweest onder leiding van een Engelsman.

A. Inderdaad. *Lefrant* is met zijn party gedropt op de Goudberg, *Sisselaar* bij Pakan Baroe en ik meen, dat de party bij Bagan-siapiapi onder leiding van de Engelsman *Lodge* heeft gestaan.

99369. De **Voorzitter**: Kunt u ons ook vertellen wat het resul-taat van het werk van die parties is geweest?

A. De parties zijn dus op genoemde plaatsen ingebracht. Vast-gesteld was, dat de radioverbindingen niet binnen tien dagen tot stand konden komen. Mij was altijd aangeraden, ter voorkoming van eigen zenuwspanning, een minimumtijd te bepalen, binnen welke ik dat niet kon verwachten, en die tijd had ik gesteld op tien dagen. Het merkwaardige was, dat inderdaad na tien dagen binnen 24 uur alle drie de stations in de lucht kwamen. Van dat moment af hebben wij van Ceylon uit redelijk contact kunnen onderhouden. De parties zijn vrijwel onmiddellijk begonnen weerberichten door te geven, wat een zeer gewaardeerde bijdrage voor de R.A.F. ten behoeve van de lange afstandsbombardementen was. Het heeft wel enige moeite gekost, wat begrijpelijk was, om de parties in bewe-ging te krijgen. Zij zaten daar in de narigheid en het is begrijpelijk, dat er van de kant van de partyleider enige weerstand was om van het veilige plekje weg te gaan. Het was voor mij een bijzonder moeilijke taak om vanaf mijn veilige schrijftafel daarop pressie uit te oefenen. Ik heb het toch geprobeerd en het resultaat is geweest, dat bij voorbeeld *Lefrant* in actie is gekomen en vrij snel contact met de bevolking heeft kunnen krijgen. Hij zat bovendien op de top van die Goudberg en kon met enig goed zicht het gehele mil-itaire verkeer op de weg naar Kota Radja volgen, hij kon het vlieg-tuigverkeer op het vliegveld van Sabang zien en ook dikwijls het verkeer van schepen, dus deze party was vanaf het eerste moment al in staat een redelijke bijdrage te leveren. Ik heb hem er nader-hand nog twee man ter versterking gedropt en naar ik meen wéér later nog twee. *Sisselaar* met zijn groep had het moeilijker. Hij zat in de laagvlakte van Pakan Baroe, waar hij zich erg moeilijk kon bewegen. Bovendien had hij zijn uiterlijk tegen; hij was een boom van een kerel, met heel blond haar, dus zelf kon hij zich helemaal nooit vertonen. *Lodge* heeft heel snel na zijn landing contact met de bevolking in de omstreken gemaakt en daarbij bijzonder veel geluk gehad. Ik heb toen nog weleens aan de woorden van Napo-leon gedacht: „Ik prefereer een bevelhebber, die, al is hij dan mis-schien wat minder bekwaam, geluk heeft, dan een zeer bekwaam bevelhebber, die ongeluk heeft“. Het eerste contact, dat kapitein *Lodge* maakte, was met een kampong, die een half jaar tevoren een bijzonder onaangename behandeling van de Jappen had ge-kregen. Die mensen hadden sporen waargenomen, hetgeen zij de Jappen gerapporteerd hadden. Maar toen zij niet méér konden ver-tellen dan dat zij sporen gezien hadden, is het halve dorp afge-ranseld, zodat die mensen zeiden: Al komen wij nu een Europeaan

in levende lijve tegen, wij zullen het nooit meer aan de Jappen vertellen. Met de komst van de heer *Lodge* gebeurde dit ook en de bevolking hield zich daaraan. Zij was zeer gewillig en behulpzaam, zo zelfs, dat er in die kampong na een week of zes een kleine guerillastrijdkracht — uiteraard maar zeer kleine, ik geloof 50 man — was gevormd. Maar in ieder geval was dit resultaat reeds binnen een paar maanden bereikt. Die mensen zijn door die party met de beschikbare wapens getraind. Op het moment van de Japanse capitulatie was alles klaar om deze guerillastrijdkracht vanuit de lucht niet alleen van wapens, maar ook van voedsel te voorzien. De party van *Lodge* is versterkt met de party *Witkamp*, verdubbeld eigenlijk.

De groep *Sisselaar* heeft er ook nog een paar man bijgekregen, die — naar mijn herinnering — eigenlijk meer bestemd waren om het moreel hoog te houden dan dat verwacht werd, dat zij verder van veel nut zouden kunnen zijn.

Het plan was echter eigenlijk om in het totaal op ten minste 7 plaatsen parties in te brengen en als het ware daarmee Sumatra af te tasten en te zoeken, waar de zwakke plekken waren om daar nog meer in te brengen.

99370. De **Voorzitter**: Nu hebt u nog niets over de andere parties verteld, o.m. over die van *Brondgeest*.

A. De heer *Brondgeest* is leider van een party geweest, die wij in de nacht van de capitulatie — dus niet meer in volle oorlogstijd — hebben ingebracht. Het is een zeer ernstig punt van overweging, vooral aan Engelse zijde, geweest, of een dergelijke oorlogshandeling nog wel gemotiveerd was, toen de Japanners eenmaal officieel gecapituleerd hadden. Maar onder mijn aandrang is zij toch ingebracht. Ik zei, dat wij dit niet zo zwaar behoeften te laten wegen en dat het mij wel bijzonder nuttig leek als ik daar toch nog mensen in kon krijgen. Bovendien stond de party klaar om te gaan. Zo hebben wij de party „bij wijze van vergissing" in de nacht van de 15de op de 16de Augustus 1945 ten zuidoosten van Medan ingebracht.

99371. De **Voorzitter**: Zijn de andere parties tot de capitulatie op Sumatra gebleven?

A. Inderdaad, die zijn daar gebleven. Wij heüben hen na de capitulatie, in overeenstemming met de Engelsen, op een gegeven ogenblik de opdracht gegeven om boven de grond te komen.

99372. De **Voorzitter**: Waren er geen verliezen?

A. Er waren geen verliezen en de radioverbindingen werkten nog steeds. Ik meen, dat op Sumatra op het moment van de Japanse capitulatie in totaal een 40 man zaten.

99373. De heer **van Lier**: Waren de inlichtingen, die u van hen ontving, van een dergelijke omvangrijke en gespecificeerde aard, dat zij voldeden aan de eisen, door de Engelsen gesteld om hun flankdekking te verzekeren?

A. Ik zou erg overdrijven, wanneer ik zou zeggen, dat de inlichtingen, welke van de parties verkregen werden, zodanig waren, dat men er trots op kon zijn.

Men realiseerde zich van Engelse zijde volkomen, dat dit niet kon, dat daarvoor de tijd te kort was. Wij werkten met agenten, waarvan wij zelf nooit wisten wat zij rouden doen, wanneer zij in handen van de vijand vielen. Om een idee te geven: Een party had een kamp betrokken in de rimboe; de eerste agent ging vandaar weg om contact te maken met de bevolking; zodra hij weg was, verplaatste de rest van de party zich en betrok een tweede kamp, waarvan de plaats onbekend was aan deze eerste agent.

99374. De **Voorzitter**: Heeft de heer *van Deinse* met u in contact gestaan?

A. Vrij veel.

99375. De **Voorzitter**: Werkte hij weer afzonderlijk?

A. Hoe zijn positie precies was, is moeilijk te zeggen. Geheel duidelijk is het mij nooit geweest. Met de heer *van Deinse* kon ik persoonlijk zeer goed overweg. Ik heb altijd begrepen, dat de heer *van Deinse* een soort vertegenwoordiger was van de Minister van Koloniën en als zodanig was hij benoemd tot Civil Adviser van A.D.C.S.

99376. De **Voorzitter**: Is de heer *van Deinse* ook het vijandelijke gebied binnengegaan?

A. Niet van Colombo uit. Ik kan bijna wel met zekerheid zeggen, dat dit niet zo is.

99377. De **Voorzitter**: Heeft u over dit onderwerp verder nog iets mede te delen?

A. Ik weet niet wat voor uw onderzoek van belang is. Ik zou u nog wel kunnen mededelen, dat de dienst in de tijd, dat ik hoofd van de A.D.C.S. was, zeer veel medewerking van de Engelsen heeft gehad; ik zou daar niet de minste kritiek op kunnen leveren. Men wist van Engelse zijde, welke moeilijkheden er waren, en men toonde zeer veel begrip. Als een party op een gegeven moment in moeilijkheden raakte, kregen we ogenblikkelijk hulp. De droppings van voedsel, enz. voor de parties moesten beperkt worden tot éénmaal per maand. Toen een party echter op een gegeven ogenblik seinde, dat men zich verrekend had en nog maar voor twee dagen voedsel had in plaats van voor 14 dagen, kreeg ik onmiddellijk een operationeel vliegtuig, toen ik de Engelsen hierom verzocht. Nog geen drie dagen na dit telegram kreeg de party een voedseldrop, waardoor zij maar één dag zonder voedsel heeft gezeten. Dit vertel ik u om een voorbeeld te geven.

Ook korte tijd na de capitulatie, toen deze parties ingeschakeld werden voor de verzorging van de krijgsgevangenen en geïnterneerden — er waren er op Sumatra 15 000 —, heb ik de transportmiddelen gekregen om er nog 40 man bij te droppen, die verspreid zijn over een aantal plaatsen. Er zijn dagen geweest, dat ik 35 vluchten met levensmiddelen en textiel voor onze krijgsgevangenen op Sumatra heb gekregen. We kregen er zelfs zoveel, dat er van Engelse kant wel eens gekankerend werd, dat de Hollanders meer transportmiddelen kregen dan de Engelsen in Malakka. Einde September 1945 kregen 15 000 burgers en militairen (mannen en vrouwen), die op verschillende plaatsen op Sumatra geïnterneerd waren, medische hulp. In één kamp, de naam er van ben ik vergeten, zaten ongeveer 200 mensen, van wie gerapporteerd werd, dat zij in het kamp der doden zaten. De mensen leefden daar nog wel lichamelijk, doch geestelijk niet meer.

De Engelsen hebben uit eigen beweging daar een psycholoog, een officier van gezondheid, naar toe gezonden.

Deze man was nog nooit per parachute afgesprongen en werd bij dit kamp voor het eerst in zijn leven gedropt om te zien of daar nog iets gedaan kon worden.

De afvoer uit al deze kampen werd in het allereerste begin geheel telegrafisch geregeld. Iedere party seinde haar gegevens naar Colombo. Ik moest het vertrek van de mensen uit een kamp naar een ander telegrafisch of radiografisch regelen en aan het andere kamp de ontvangst ook weer radiografisch voorbereiden. Eerst veel later is het gelukt om een contact tussen de parties onderling tot stand te brengen. We hebben wel dagen gehad, dat we meer dan 250 telegrammen per dag verwerkten. We kregen alle gegevens binnen, alle namen, alles wat er te kort was, wie er wel waren en wie er nog vermist werden, we kregen opgaven hoeveel overlevenden er ongeveer waren en welke medicijnen nodig waren.

Dit werd allemaal telegrafisch doorgegeven en waar mogelijk werd er weer zo gauw mogelijk per vliegtuig het nodige aangevoerd door droppings.

Het was bijzonder heugelijk te merken, dat van dit optreden het aantal sterfgevallen in de kampen praktisch afgelopen was. Ik geloof, dat wij daar juist op tijd geweest zijn om een massasterfte te voorkomen.

99378. De **Voorzitter**: Dus in die phase stond het humanitaire doel volledig voorop.

A. Inderdaad.

99379. De **Voorzitter**: Wie deed nu het eventuele inlichtingenwerk?

A. Het bloed kroop waar het niet gaan kon. U begrijpt, dat mijn mensen voor dit werk getraind waren en er voor waren ingezet. Een groot deel van hen was gedurende de laatste maanden van 1944 in Zuid-Nederland gerecruiteerd; o.m. kolonel *de Blicke* uit Londen (ik heb hem persoonlijk nooit ontmoet) heeft hierin een groot aandeel gehad. Deze recruten werden met hoge prioriteit naar Engeland gebracht en kregen de allerhoogste prioriteit om overgevlogen te worden van Engeland uit naar Ceylon. Gelukkig heb ik hen allen nog kunnen gebruiken voor dit werk. Daar waar het humanitaire werk dit toe-

liet, is men begonnen met wederom een inlichtingendienstje op te zetten en contact met de bevolking op te nemen, om te zien wat er nog gedaan kon worden. Ook zijn gewezen krijgsgevangenen verzameld.

De heer *Brondgeest* heeft in Medan op een gegeven moment een klein detachement militaire politie geformeerd. *Westerling* is na daar gedropt te zijn als instructeur voor deze militaire politie opgetreden. Op een gegeven moment liepen een 120 tot 160 man militaire politie gewapend rond, die inderdaad in staat was de orde in Medan te handhaven.

99380. De **Voorzitter**: In welke tijd is dit geweest?

A. Dit is allemaal na de capitulatie geweest en vóórdat de Engelse troepen binnenkwamen, dus ongeveer September/October 1945.

99381. De **Voorzitter**: Bent u toen in Colombo gebleven?

A. Ik ben in Colombo gebleven tot Maart 1946. Ik heb de leiding van de dienst behouden en heb de liquidatie tot stand gebracht. Het is voortdurend nog een grote vraag geweest of deze groep nog andere opdrachten zou krijgen, n.l. nadat de Engelsen het operationeel bevel over geheel Indië hadden overgenomen. Vlak voor de capitulatie hebben zij dit immers gekregen. Er is toen ook nog een plan opgezet om parties uit te zenden naar verschillende plaatsen in Nederlandsch-Indië, waar nog geen Engelse troepen waren.

99382. De **Voorzitter**: U zei zo juist, dat de Engelsen het gehele Indische theater onder hun commando hadden gekregen. Dit is de kwestie van de theatergrenzen. Hebt u dit van nabij meemaakt en weet u hier ook enige bijzonderheden van?

A. Nee, hier weet ik heel weinig van.

99383. De **Voorzitter**: Heeft de theaterwijziging voor u op Ceylon nog aanzienlijke wijzigingen met zich meegebracht?

A. In zoverre, dat ik bij de Engelsen gemerkt heb, dat zij het op dat moment eigenlijk niet aan konden. Zij werden plotseling voor problemen gesteld, waar zij helemaal niet op gerekend hadden, n.l. dat dat stuk Indië er bij kwam.

99384. De heer **Koersen**: Had u de indruk, dat het voor hen als een verrassing kwam?

A. Voor de militairen op Ceylon zeer zeker wel en trouwens voor ons ook. Men was er inderdaad zeer verrast over en ik geloof militair gesproken op dat moment niet aangenaam verrast.

Niet omdat men dat land er niet bij wilde hebben, maar omdat men voelde, dat men het militair gesproken op dat moment niet aan kon.

De **Voorzitter**: Op dit punt komen wij straks nog terug.

99385. De heer **van Lier**: Ik zou graag nog twee vragen willen stellen. U zei zo juist, dat een aantal lieden, die in Zuid-Nederland geworven waren, nog goed te gebruiken zijn geweest. Zijn er ook niet later, na de bevrijding van het noorden, dus na 5 Mei 1945, nog mensen geworven in het noorden van het land en naar Ceylon gestuurd en hebt u die nog kunnen gebruiken?

A. Ik durf hier geen antwoord op te geven. Regelmatig kwamen er mensen binnen; zij zijn volgens hun capaciteiten gebruikt. Ik heb een hele party van het voormalige B.B.O. en een van het B.I. uit Londen gehad. Ik heb mensen daarvan gebruikt bij operaties na de capitulatie en o.a. heeft majoor *Knottenbelt* het gepresteerd om vrij lang, praktisch helemaal alleen, zich te handhaven in Kota Radja.

99386. De heer **van Lier**: Er zou toch een plan hebben bestaan om ook in andere plaatsen van Indië parties af te zetten. Is daar niet van gekomen en wat is de reden daarvan geweest?

A. Daar is niets van gekomen en ik heb geprobeerd me te herinneren wat de reden geweest is. Er is toen een ontzettende spraakverwarring ontstaan. A.D.C.S. ressorteerde onder Force 136, de schuilnaam voor S.O.E. (Special Operation Executive). Force 136 werd na de capitulatie van Japan geliquideerd, zodat A.D.C.S. organisatorisch feitelijk in de lucht kwam te hangen.

99387. De **Voorzitter**: Wanneer is eigenlijk de Anglo Dutch Country Section geliquideerd?

A. Het laatste restantje heb ik in Februari 1946 geliquideerd.

99388. De **Voorzitter**: Ik zou nu weer graag terug willen gaan naar de inlichtingendienst, waarmee we begonnen zijn. U vertelde ons reeds, dat u de opdracht gekregen had een inlichtingendienst op Ceylon op touw te zetten en dat dit nooit een uitgebreid geheel geworden is. Kunt u iets vertellen over de verhouding van uw dienst tot de Nefis in Australië, de wijze van samenwerken of misschien van niet-samenwerken en wat voor soort inlichtingen u hebt kunnen geven aan de B.S.O.?

A. Op uw laatste vraag kan ik u antwoorden, dat de inlichtingen, die ik aan de B.S.O. kon verstrekken, in eerste instantie van de Engelsen kwamen, naderhand ook van Amerikaanse zijde. Later hebben we de zaak een beetje kunnen veranderen, want toen bleek, dat de Engelsen in verband met de toekomstige operaties zeer geïnteresseerd waren in topografisch materiaal. Ik heb toen verschillende Nederlandse instanties in het buitenland geschreven, zoals b.v. die in Zuid-Afrika; in het algemeen naar Nederlanders, die in vrijheid waren. Op deze wijze heb ik getracht wat materiaal te verzamelen. Ik heb dat gecompileerd en vertaald in het Engels en als het ware zoveel mogelijk topografische beschrijvingen van Sumatra en alles, wat daarbij kwam, samengesteld en uitgegeven. Ik heb in die tijd ook vrij veel materiaal kunnen verkrijgen van de Nefis, welke dienst een zeer groot archief op topografisch gebied had. Verder kregen we nog wel wat inlichtingen door van onze mensen uit Australië over de oorlogvoering aldaar.

Misschien is het wel vermakelijk om te vertellen, dat wij, dank zij de Nederlandse organisatie in Australië, dikwijls beter op de hoogte waren van wat dáár op oorlogsgebied gebeurde dan het Engelse oppercommando op Ceylon; dit maakte daar nogal eens gebruik van. Toen door onderzeeboten Nederlandse onderdanen, die in de Archipel in prauwen rondvoeren, werden aangevoerd, werden zij onmiddellijk ter beschikking van het Nederlandse hoofdkwartier gesteld; de ondervraging werd volledig door mijn kantoor verzorgd.

99389. De **Voorzitter**: Kwam hier toen nogal wat uit?

A. Hier kwam inderdaad vrij veel uit. Het was wel dikwijls dagenlang praten, want wij wisten ook niet wat voor een soort mensen het waren. Aan de ene kant moest men bekijken of het wel betrouwbare elementen waren, dus geen Japanse agenten, doch aan de andere kant probeerden we uit deze mensen te halen wat er uit te halen viel. Met behulp van foto's en landkaarten, plattegronden van steden e.d., moesten die mensen ons op pad helpen. We hebben inderdaad hieruit nog vrij veel en waardevolle inlichtingen gekregen.

99390. De **Voorzitter**: Kunt u ons een voorbeeld geven, waaruit die vele en waardevolle inlichtingen bestonden?

A. Ja zeker, Mijnheer de Voorzitter. Eén van de opvarenden van een dergelijke prauw, een Chinees, kon b.v. ons aan de hand van een plattegrond vrij nauwkeurig vertellen in welke plaatsen en omstreken van Medan de Japanners hun hoofdkwartier, kazernes en opslagplaatsen hadden. Hij was zelfs in staat om een ruwe schatting te geven van het aantal troepen, dat er was, hoe men zich verplaatste en welke eenheden er waren. Deze Chinees heeft de meest waardevolle gegevens verschaft; veertien dagen hebben wij er over gedaan. Iedere keer, dat we hem ondervroegen, kwam er meer uit.

We hebben ook weleens een prauw gehad met lieden, die nauwelijks wisten, dat er oorlog was.

Ik kan u nog een ander voorbeeld geven, Toen het Italiaanse oorlogsschip „Eritrea“, dat geopereerd had in het Verre Oosten, zich na de capitulatie van Italië als de nieuwe bondgenoot bij de geallieerden kwam melden, kwamen de Engelsen een beroep op ons doen om bij de ondervraging aanwezig te zijn. Uiteindelijk draaide het hierop uit, dat ik veertien dagen lang, met de hulp van twee Engelse Malthezers, die beiden ook Italiaans spraken, namens hen de ondervraging daar aan boord gedaan heb op de gehele bemanning. Ze zeiden: „*Wingender*, je doet het beter dan wij, hier heb je twee Engelse officieren, beschik er maar over en je fixt het maar.“

99391. De **Voorzitter**: Kon u toen zeggen: Ik heûthans zodanige gegevens, dat men daarop een plan voor operaties, zij het kleine, hetzij van de luchtmacht, hetzij van de vloot kon opzetten?

A. Ik zou durven, zeggen van wel.

Van de bemanning van de „Eritrea“ zijn vrij veel belangrijke gegevens gekomen, b.v. over verdedigingswerken van de Japanners op Nieuw-Guinea; die gegevens werden dan zo spoedig mogelijk, meestal per speciale post, naar Australië gezonden, die daar ter beschikking van het geallieerde opperbevel kwamen. Ik geloof wel

degelijk, dat, met de bescheiden middelen, die wij hadden, onze bijdrage redelijk geweest is. In het gehele verband van de enorm grote geallieerde inlichtingendienst is het maar een klein radertje geweest, maar ik geloof toch wel, dat dit radertje door de Engelsen gewaardeerd werd,

99392. De **Voorzitter**: Nu kom ik tot de ontwikkeling van de situatie op politiek gebied in het toenmalige Nederlandsch-Indië. U hebt inzage gehad van een gedeelte van het boek van de heer M. A. Aziz „Japan's colonialism and Indonesia". Daarin wordt vermeld, dat de Japanners gedurende de oorlog bezig zijn geweest om de jeugd van het toenmalige Nederlandsch-Indië op te leiden in de groot-Aziatische gedachte — om het zo maar even uit te drukken —, een groot-Aziatische gedachte, die dan wel heel sterk anti-westers was ingesteld. Wist u daar iets van uit hoofde van uw werk? Kwamen toen berichten over dergelijke ontwikkelingen ook naar voren?

A. Die vraag is moeilijk zo concreet te beantwoorden. Wij kregen inzage van alle rapporten, die de Engelse luisterdienst opstelde. Men had deze dienst in India georganiseerd. Daar waren kloosters met monniken — die alle talen van de wereld spraken — die achter radiotoestellen werden gezet om berichten op te vangen en te vertalen en deze werden in summary-vorm doorgegeven. Wij hebben die altijd regelmatig gekregen. Nu was het bijzonder moeilijk om aan de hand van die berichten een zuivere indruk te krijgen.

Na de capitulatie van Java tot het moment, dat ik onze mensen inbracht vanuit onze sector, hebben wij geen contact meer gehad met bezet Nederlandsch-Indië. De inlichtingen, die wij moesten samenstellen, waren gebaseerd op deze omroepberichten plus nog wat aanvullende gegevens. De indruk, die ik uit die tijd heb overgehouden, was, dat, hoewel er waarschijnlijk een hoeveelheid Japanse propaganda doorzat, de kans op een anti-Nederlandse stemming wel groot was. Met het maken van mijn plannen heb ik daar wel rekening mee gehouden. Wij hebben overeenkomstige resultaten gekregen van de Engelse inlichtingendiensten uit Birma en Malakka, waar de geallieerden, vooral Engelsen, reeds lang tevoren waren ingebracht. Daar was het beeld precies hetzelfde, met dit verschil, dat men daar kon rekenen een grote gemeenschap Chinezen, die communistisch gezind waren en dus door ras en politieke gezindheid bepaald anti-Japans waren; die hadden dan ook een „ondergrondse" gevormd. In Nederlandsch-Indië kon men hoogstens een enigszins bevriende houding of liever een niet vijandige houding van Chinese zijde verwachten. Ik heb nooit rekening gehouden met een bepaalde gunstige gezindheid van de bevolking ten opzichte van de Nederlanders.

99393. De **Voorzitter**: Dus het was niet zo in die oorlogsjaren, dat men aan de hogere autoriteiten, ook de militaire autoriteiten, heeft kunnen doorgeven: Daar is een ontwikkeling ten ongunste van het Nederlandse gezag; daar is een vorming van een militaire apparatuur in ontwikkeling — zoals de heer Aziz in zijn genoemd boek beschrijft — die bepaald anti-westers gezind is.

A. Dit hebben wij bepaald nooit geconstateerd. De bron, waar wij de berichten van hadden, was de Japanse omroep. Als ik mij goed herinner, zou men uit de Duitse omroepberichten over Nederland, wanneer men tenminste geen andere bronnen ter beschikking had, geconcludeerd hebben, dat 90 pct. van de Nederlanders N.S.B.-ers waren. Ook de Japanse berichten moest men met een zekere achterdocht beluisteren.

99394. De **Voorzitter**: Mag ik dan concluderen, dat die ontwikkeling niet is geconstateerd? Maar kunt u mij dan zeggen, wat uw oordeel over de gegevens van de heer Aziz is? Kloppen deze gegevens met de werkelijkheid?

A. Dat kan ik u niet zeggen.

99395. De **Voorzitter**: Op blz. 7 van het stuk, dat u hebt ontvangen, heeft de heer Aziz voor diverse militaire en semi-militaire organisaties getallen naar voren gebracht, die in de honderduizenden lopen.

A. Ik kan u daar niets over zeggen. Het enige, dat ik u hierover zou kunnen zeggen, is iets over die Hei Ho's. Naderhand, teruggekeerd naar Indonesië, was ik lid van de Commissie onderzoek gedragingen van het Marinepersoneel. Er was een aantal Indonesiërs, vooral Ambonezen, die krijgsgevangenen waren, volkomen loyaal waren gebleven en toch door de Japanners benoemd waren als Hei Ho's. Uit het stuk van de heer Aziz krijgt men de indruk,

dat de Hei Ho's een vrijwilligersorganisatie vormden, maar deze mensen werden gewoon als zodanig aangewezen. En dan werden zij gepakt en gezonden naar Noord-Nieuw-Guinea om daar arbeidsdiensten te verrichten. Als dit met andere organisaties ook zo gegaan is, dan is het logisch, dat die getallen ongelooflijk groot werden. Maar verder kan ik u daar geen enkel commentaar op geven.

99396. De **Voorzitter**: Kunt u iets mededelen over Engelse inlichtingen hieromtrent? U hebt zoëven gezegd, dat de Engelsen opzagen tegen het feit, dat Java op 15 Augustus 1945 onder hun commando kwam. Nu is weleens naar voren gebracht, dat de Engelsen er op de hoogte van zouden zijn geweest, dat de Indonesiërs inderdaad een sterke militaire macht op de been zouden hebben gebracht. Daarom zouden zij van mening zijn geweest, dat zij in Nederlandsch-Indië buitengewoon voorzichtige moesten optreden. Maar die inlichtingen zijn dus niet door uw dienst verschaft?

A. Neen.

99397. De **Voorzitter**: Is het u ook niet bekend, dat de Engelsen deze inlichtingen hadden?

A. Ik zou haast zeggen, dat zij die niet hadden. Ik weet, dat na de capitulatie de houding van de bevolking voor de Engelsen dikwijls een onaangename verrassing is geweest. Ik heb uit Engelse monden verschillende malen de opmerking gehoord: Als wij geweten hadden, dat die bevolking zo lastig was, dan waren wij of er niet aan begonnen of hadden er niet zulke grote militaire middelen voor beschikbaar gesteld. Nu heb ik uiteraard geen dagelijks contact met de allerhoogste Engelse leger- en marineleiding gehad. Maar deze verhalen komen toch wel uit de mond van een Engelse brigadier-generaal of een marinekolonel.

99398. De **Voorzitter**: Hebben er, toen de capitulatie op 15 Augustus een feit was geworden, nog mensen op Java en Sumatra inlichtingenwerk gedaan en heeft dit belangrijke gegevens opgeleverd?

A. Na de capitulatie begon men, vooral waar het Sumatra betrof, pas een indruk te krijgen, welke de moeilijkheden waren. Eigenlijk is daar pas in October 1945 voor het eerst enige invloed gekomen van republikeinse of nationalistische zijde. Ik heb vier partijen ingebracht op Java. Twee zijn er met een kruiser vertrokken en twee zijn, voor zover het het doel betrof, dat ik mij gesteld had, volkomen mislukt. Het idee was R.A.P.W.I.-werk. Radiocontacten heb ik niet tot stand kunnen brengen en toen ik voor het eerst weer te weten kwam, waar deze mensen waren, waren ze als party van A.D.C.S. ontbonden en geheel of gedeeltelijk ingeschakeld in de Nefis. Dat merkte ik pas enige maanden later, toen ik weer persoonlijk contact tot stand kon brengen.

99399. De **Voorzitter**: Begrijp ik hieruit, dat er toen op het organisatorische vlak iets niet in orde was?

A. De organisatie klopte toen zeker niet.

99400. De **Voorzitter**: Heeft dat er toe geleid, dat men op dat moment niet precies wist, wat er allemaal gebeurde?

A. Neen, dat geloof ik niet. Ik geloof eerder, dat ik het niet wist. In die tijd was het hoofdkwartier van *Mountbatten* verplaatst naar Singapore. Admiraal *Helfrich* was vertrokken naar Batavia en ik was alleen nog maar een man, die belast was met de liquidatie van de Nederlandse diensten te Colombo.

99401. De **Voorzitter**: U hebt dus ook niet de ontwikkeling op Java meegemaakt?

A. Ik ben in Maart 1946 op Java teruggekomen en toen had de ontwikkeling zich voor het grootste deel reeds voltrokken. Ik kan u alleen maar vertellen over de Sumatra-periode, waar het mijn bronnen betreft. Die periode loopt tot October/November 1945, toen mijn partijen teruggetrokken moesten worden.

99402. De **Voorzitter**: Dus u kunt ons eigenlijk weinig inlichtingen geven over wat er in de October-November maanden — tot zover gaat ons onderzoek — aan inlichtingenwerk is verricht.

A. Ik kan u hoogstens zeggen, dat mijn partijen in Sumatra naast het R.A.P.W.I.-werk een inlichtingendienst begonnen zijn. Men heeft zoveel mogelijk gegevens verzameld en getracht contact te leggen met het goedwillende deel van de bevolking. Dat was zeker aan-

wezig. De heer **Brondgeest** heeft bij voorbeeld op een gegeven moment persoonlijke bezoeken gebracht bij de sultans van **Deli** en **Langkat**. Van hen heb ik daarna een telegram gekregen met een verklaring van trouw aan H.M. de Koningin. Dit is door mij dezelfde dag nog telegrafisch doorgegeven naar Londen of naar Nederland, dat weet ik niet meer. Een maand later kreeg ik het verzoek de dank van Hare Majesteit over te brengen. Maar dat was mij helaas niet meer mogelijk, want de sultans van **Deli** en **Langkat** waren inmiddels onbereikbaar geworden. Dat is wat mijn mensen geprobeerd hebben: het goedwillende deel van de bevolking een hart onder de riem te steken en gegevens te verzamelen omtrent de situatie. Ik geloof, dat er tot October 1945 op Sumatra heel weinig moeilijkheden met de bevolking zijn geweest. Ik geloof, dat men toen wel blij was, dat aan de Japanse overheersing een einde was gekomen.

99403. De heer **van Lier**: Misschien kunt u iets zeggen over de oorzaken, dat eerst in Maart 1945 de plannen tot uitwerking gebracht werden, waarvan u zei, dat u ze al eerder voorgestaan had, n.l. om **parties** af te zetten op de wijze, zoals u beschreven hebt.

A. Dit is moeilijk te beantwoorden. Ik heb de indruk gekregen, dat Sumatra toen pas **een** militair belangrijk object begon te worden, in verband met de plannen t.o.v. **Malakka**. Toen het Engelse opperbevel zich op een gegeven moment realiseerde, dat er in Sumatra niets was, kwam pas aan de orde, dat daar iets moest gebeuren.

99404. De heer **van Lier**: Is er voordien van Nederlandse zijde, behalve die activiteit, die „verzand“ is — waar u over gesproken hebt —, geen initiatief ontwikkeld om in die tussentijd op dat gebied meer te ondernemen?

A. De plannen gingen **allemaal** in de richting, waarvoor de **Engelsen** het operationeel bezien niet de moeite vonden, hun materieel beschikbaar te stellen. Bovendien bleek ook uit buitgemaakte Japanse **inlichtingendocumenten**, dat de Japanners dit terrein als **het** gebied beschouwden, waar de geallieerden agenten zouden inbrengen. Dan is het natuurlijk dwaasheid om daar ooit naar terug te keren. Voor zover mij bekend — maar ik weet ook niet alles uit die tijd —, is er geen ander, voor de Engelsen aanvaardbaar operatieplan op tafel gekomen.

99405. De heer **van Lier**: Van wie had dat moeten komen?

A. Van de heer **Pel**.

99406. De Voorzitter: Wij hebben nu een aantal vragen gesteld, waardoor u de gelegenheid hebt gekregen een en ander te vertellen. Meent u nu, dat u aan wat u verteld hebt, nog het een en ander wilt toevoegen, dan hebt u daartoe nu nog de gelegenheid.

A. Met zeer veel erkentelijkheid verneem ik dit, Mijnheer de Voorzitter! Ik had oorspronkelijk willen beginnen — en daar wil ik dan mee eindigen — met de mededeling, dat ik mij, toen ik de oproep kreeg om voor deze commissie te verschijnen, gelukkig prees, dat ik nog wat aantekeningen had. Sindsdien heb ik mijn avonden besteed om te trachten aan de hand van de weinige aantekeningen, die ik heb, mij weer in te leven in de situatie, zoals

die toen was. Dat is mij buitengewoon moeilijk gevallen; ik ben intussen tien jaar ouder geworden en er is veel gebeurd in de tussentijd. Het oordeel, dat ik toen had, zou ik niet meer voor honderd procent willen onderschrijven. Het feitenmateriaal is op zich zelf wel belangrijk, maar het oordeel, dat men uitspreekt, is misschien voor deze commissie belangrijker dan alleen maar het feitenmateriaal. Ik heb de grootste moeite gehad voor mij zelf, om te kijken of ik mijn eigen oordeel van 10 jaar geleden en dat, wat ik in mijn geheugen bewaard heb, nu nog, kritisch bezien, kan handhaven. En ik zou het prettig vinden, wanneer u de verklaringen, die ik vanmiddag heb afgelegd, ook in dit licht zou willen beschouwen.

De Voorzitter: Beide zijn voor ons belangrijk, het feitenmateriaal en uw oordeel. Het feitenmateriaal is voor ons, wanneer het objectief is, een vast geheel. Uw oordeel kunnen wij altijd nog weer toetsen aan het oordeel van de vele andere getuigen, die wij horen, en aan ons eigen oordeel. Ik ben er van overtuigd, dat wij daardoor nog wel tot een vrij objectief beeld kunnen komen.

A. Daar twijfel ik geen ogenblik aan, het was ook niet al: kritiek bedoeld; meer als kritiek voor mij zelf.

99407. De Voorzitter: Die moeilijkheid begrijpen wij. Een volledige objectiviteit is ook voor de getuige erg moeilijk, zowel op een ogenblik, dat alles pas gebeurd is, als jaren later.

Ik wil nog één vraag stellen. Hoe is het gegaan met de mensen, die de verantwoordelijke en moeilijke opdrachten van de **parties** hebben vervuld? Hebben die een onderscheiding ontvangen?

A. Ik ben erg blij, dat u mij die vraag stelt. Ik heb — ik meen tot tweemaal toe — langs officiële weg een aantal mensen voorgedragen voor een onderscheiding. Op een reünie, die wij met een beperkte hoeveelheid van die mensen ongeveer een jaar geleden hebben gehad, is mij de vraag gesteld: Waarom hebben wij niets gekregen? Ik meen, dat slechts enkelen een kruis van verdienste hebben gehad, maar velen helemaal niets. Ik zelf heb van de Engelse Koning the order of the British Empire gekregen. De laatste zinsnede in de „citation“ stond: „Did much to improve the anglo dutch relationship“, wat voor een Engelse onderscheiding zeer merkwaardig is. De jongens, die het werk gedaan hebben, zijn er, voor zover ik heb kunnen constateren, zeer povertjes afgekomen. Het heeft mij genoeg gedaan, dat zij in hun **privé-leven** allen bijzonder goed terecht zijn gekomen. Zij hebben hun weg kunnen vinden.

De Voorzitter: Zonder verder een oordeel er over uit te spreken prijs ik mij dan gelukkig deze vraag gesteld te hebben. Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit hierbij het verhoor.

C. J. WINGENDER.

KORTHALS, *voorzitter*.

KOERSEN.

VAN LIER.

HUIGENS, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 16 FEBRUARI 1956

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Korthals, voorzitter, en de heren Koersen en van Lier, leden, alsmede de heer Huigens, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

Ir. CORNELIS JACOBUS WARNERS,
oud 55 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
hoofddirecteur K.N.M.I.

Hij legt de eed af als getuige.

99408. De Voorzitter: Wij menen te weten, dat u in 1942 door de Gouverneur-Generaal, de heer *Tjarda van Starckenborgh Stachouwer*, naar Londen gezonden bent. Wilt u uiteenzetten welke functie u destijds in het toenmalige Nederlandsch-Indië bekleedde en welke de bedoelingen van uw missie naar Londen waren?

A. Zou ik u, alvorens tot beantwoording van deze vraag over te gaan, iets mogen verzoeken? U heeft nl. een schrijven tot mij gericht en daarin heeft u mij de verschillende punten, die voor uw commissie van belang zijn, uiteengezet met het verzoek mede te delen of ik daarover inlichtingen kan verstrekken.

Ik heb dit schrijven nog niet beantwoord en ik heb mij afgevraagd of het toch niet wenselijk zou zijn om dit in dit verhoor te doen.

In het antwoord, dat ik — ik moet daarbij natuurlijk wel diep in het verleden terugrijnen — geformuleerd heb, is ook de beantwoording, althans gedeeltelijk, op de vraag, die u mij thans gesteld hebt, opgenomen.

De Voorzitter: Dat kan zeker. Deze vraag heb ik alleen gesteld om het gesprek op gang te brengen. Als u echter met de beantwoording van bedoeld schrijven wilt beginnen, hetgeen ongetwijfeld ook heel nuttig kan zijn, dan heel gaarne. Wij zullen dan wel weer zien tot welke verdere opmerkingen dat aanleiding zal geven.

A. Ik heb de verschillende punten in uw brief doorgelopen en zou daarop het volgende willen antwoorden:

Ik ben niet rechtstreeks betrokken geweest bij de voorbereiding van de militaire terugkeer en de plannen, welke door het Kabinet-*Gerbrandy* zijn ontworpen en bij de geallieerden voorgebracht in verband met de opbouw en de organisatie van de Nederlandse strijdkrachten na de oorlog, hetzij ten behoeve van de strijd in Europa, hetzij ten behoeve van de strijd voor de bevrijding van Nederlandsch-Indië.

Dit geldt eveneens voor de plannen betreffende het leger, in het bijzonder de expeditionnaire macht, de vloot, de Mariniersbrigade en de recruteringsactiviteiten in Nederland. Mijnerzijds wordt dan ook niet gemeend, dat hierover verantwoorde inlichtingen aan de Commissie kunnen worden verstrekt.

Met de Nederlandse vertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff te Washington heb ik slechts zijdelings aanraking gehad. Mijn functie in Amerika was die van liaisonofficier bij het Office of Strategic Services (O.S.S.). Voor de uitoefening van deze functie was ik gedetacheerd bij het kantoor van bedoelde Nederlandse vertegenwoordigers.

Ten aanzien van de plannen tot wijziging van de theatergrenzen in het Verre Oosten ben ik niet rechtstreeks betrokken geweest, hoewel ik als Hoofd van het Ned.-Indische Departement van Verkeer en Waterstaat ten nauwste betrokken was bij de gevolgen, welke deze grenswijzigingen hebben gehad bij de terugkeer naar Nederlandsch-Indië.

De verbindingen met het bezette deel van Nederlandsch-Indië waren in handen van de geallieerde intelligence-organisaties in South West Pacific Area en in het South East Asia Command, S.E.A.C.

Bij het deel der Nederlandse strijdkrachten, hetwelk op dit terrein met de geallieerden samenwerkte, was ik niet geplaatst.

Tot goed begrip van mijn werkzaamheden en verantwoordelijkheden moge hier een overzicht worden gegeven van de gedurende het tijdvak Mei 1942 tot October 1945 beklede functies. Van Mei 1942 tot Maart 1943 was ik raadadviseur bij het Ministerie van A.O.K.

Wilt u, dat ik op dit punt nog even terugkeer naar de beginvraag, die u mij hebt gesteld?

De Voorzitter: Dit lijkt mij een onderbreking in dit betoog.

A. De Gouverneur-Generaal, de heer *Tjarda van Starckenborgh Stachouwer*, had mij naar Londen gezonden, niet met een precies omschreven schriftelijke lastgeving, maar met een mondelinge opdracht, welke ook niet nauwkeurig omlind was. De Gouverneur-Generaal — het is moeilijk nu precies te formuleren, wat hij precies gemeend heeft — had in de eerste plaats de verbindingen met bezet Nederlandsch-Indië op het oog. Ik was toenmaals hoofd van het bedrijf der Telegrafie en Telefonie in Nederlandsch-Indië. In die functie was ik ook bij het algemeen hoofdkwartier van het leger betrokken en belast met de uitoefening van het militair gezag over de P.T.T. Het terrein van de verbindingen was mij dus geheel bekend en ik geloof, dat dit één van de hoofdredenen van de Gouverneur-Generaal voor mijn wegzenden is geweest.

99409. De Voorzitter: Kunt u ter verduidelijking mededelen aan wat voor soort verbindingen werd gedacht?

A. Ik meen, dat de Gouverneur-Generaal in die tijd in de eerste plaats gedacht heeft aan de mogelijkheid van verbindingen met het bezette Nederlandsch-Indië. Men moet de opdracht, die de Gouverneur-Generaal mij heeft gegeven, zien in het licht van de toenmalige situatie.

99410. De Voorzitter: U bedoelt de radiografische verbindingen?

A. Inderdaad.

99411. De Voorzitter: Waarom moest u naar Londen gaan en niet naar een plaats, dichter bij Nederlandsch-Indië?

A. Ik kom nu op, voor mij althans, onzeker terrein, maar ik meen stellig te weten, dat de Gouverneur-Generaal door mijn uitzending tevens wilde voldoen aan het verzoek van de Regering te Londen, die gevraagd had om zo mogelijk mensen met Indische ervaring en kennis te Harer beschikking te stellen.

Voor de rechtstreekse radioverbindingen is uiteraard gedacht aan een kust, die dicht bij Indië lag, met name de Australische.

Vóór de capitulatie van Java was speciaal op mijn voorstel een ingenieur van de P.T.T. aangewezen om met materiaal, dat speciaal daartoe ontwikkeld was, naar Australië te vertrekken. Dit is geschied en deze ingenieur is ook continu aan deze zaken in Australië werkzaam geweest.

Er waren kleine portabele zenders met eigen stroomvoorzieningsinstallaties in Indië achtergelaten. Dit type zender was in de laatste fase ontwikkeld als noodzender in geval van evacuatie van afgelegen bestuursposten e.d.; een model daarvan werd meegenomen naar Australië. Dit is het begin geworden van een produktie van kleine portabele zenders, bedoeld voor de geheime agenten van de geallieerden.

Deze zenders zijn bruikbaar gebleken om verbindingen met de bezette gebieden tot stand te brengen.

99412. De Voorzitter: Ik stel dus vast, dat uw uitzending tweërlei doel had.

In de eerste plaats het creëren van verbindingen met het bezette Indië en in de tweede plaats het verschaffen van mensen, die van de Indische situatie op de hoogte waren, aan de Nederlandse Regering.

Zijn er nog meer mensen als deskundigen naar Londen gegaan? Op welke wijze heeft de Regering van uw kennis gebruik gemaakt?

A. Dr. van Mook, die bij uitstek op de hoogte was van de economische, financiële en politieke vraagstukken, is naar Australië en Londen gegaan, benevens de heren van Hoogstraten, Honig, *Eggers*, *Smits* van de Javasche Bank, de heer *Blom*, directeur van Justitie, de heer Soejono, de heer Djajadiningrat, e.a. Ook de heer Lovink is naar Londen uitgezonden.

99413. De Voorzitter: Zijn deze heren allemaal in dezelfde tijd als u van Java vertrokken?

A. Ja, dat is omstreeks dezelfde tijd geweest, misschien één of twee vliegtuigen eerder dan ik.

Op mijn verzoek heb ik tot het laatste vliegtuig kunnen wachten. In Australië aangekomen, ben ik daar enige weken gebleven voor de organisatie van de verbindingen met bezet Indië.

Ik had aanvankelijk gedacht direct naar Londen te kunnen doorreizen, maar men had in Australië in de eerste plaats mijn kennis van bepaalde details van node en in de tweede plaats moesten de werkzaamheden van de ingenieur — over wie ik u reeds vertelde — geregeld worden in samenwerking met de Koninklijke Marine en de R.A.A.F.

Verder moest er een luisterdienst opgezet worden voor berichten van de Indische radiozenders uit het door Japan bezet gebied. Wij vermoedden, dat de Indische zenders in bedrijf zouden blijven, althans na enige tijd weer in bedrijf zouden kunnen komen. Tevens diende uitgeluisterd te worden naar geheime zenders, welke wij hadden achtergelaten en die van zeer zwak vermogen waren; degenen, die deze zenders in Indië bedienden, beschikten over bepaalde codes en roepletters. Dit werk moest dus eerst georganiseerd worden, voordat ik naar Londen kon reizen.

De heer van der Plas en ik hebben besprekingen met Australische autoriteiten gevoerd over de wijze, waarop:

- a. de luisterdienst moest werken
- b. en propaganda gevoerd zou kunnen worden.

Er werd direct na de bezetting van Nederlandsch-Indië in Australië reeds propaganda gevoerd door de Australische radiozenders. Wij meenden echter, dat het tot onze taak behoorde de Australiërs begrip bij te brengen voor de wijze, waarop propaganda naar bezet Nederlandsch-Indië gevoerd diende te worden, propaganda, gericht op het Nederlandse deel der bevolking, maar hoofdzakelijk op het Indonesische deel. Hierbij kwamen psychologische en technische vraagstukken aan de orde.

Rekening moest immers gehouden worden met het feit, dat de ontvangst in Nederlandsch-Indië van bepaalde golflengten met de gebruikelijke omroepontvangstoestellen niet mogelijk zou zijn, en met het feit, dat bepaalde groepen van de bevolking alleen maar een bepaalde taal verstaan, enz. enz.

Dit geeft een globale indruk van mijn werkzaamheden gedurende enkele weken van mijn verblijf in Australië. Ik beschouwde dit als een deel van de mij opgedragen taak.

Tezelfdertijd is in Australië de dienst opgericht, welke later is uitgegroeid tot de derde sectie van de Nefis. Deze dienst was belast met de intelligence en met speciale operaties naar bezette gebieden. De dienst stond onder leiding van luitenant ter zee Quéré, die weer stond onder de bevelen van schout-bij-nacht *Coster*.

99414. De Voorzitter: Heeft het gebruik van de portable-zenders succes kunnen boeken? Ik vraag dit ook, omdat wij weleens gehoord hebben, dat die toestellen nogal groot waren en dus niet erg handzaam.

A. Oorlogvoering moet men leren en de apparatuur, die men voor oorlogvoering nodig heeft en die voor dit bijzondere werk aan zeer speciale eisen moet voldoen, is een product van langdurige en specifieke ervaring, welke bij onze geheime diensten niet aanwezig was.

Het zendapparaat, dat wij het eerste gemaakt hebben en waarvan wij een model meegenomen hebben naar Australië, was schematisch een zeer goed apparaat; de afmetingen waren ongeveer die van een radio-omroep-ontvanger. Daarnaast had men een eenvoudig ontvangtoestel, benevens een stroomvoorzieningsapparaat nodig. Nu achteraf weten wij, dat dit geheel nog te groot was voor het doel, waarvoor het was bestemd. Het model, dat wij later in Australië hebben gebouwd, was beduidend kleiner en ik meen, dat dit een groot succes van genoemde ingenieur *Jansen* is geweest. Met voldoening meen ik hier te mogen spreken over deze prestatie van Nederlandse zijde. De geallieerden hebben dit type zender in vele tientallen gebruikt voor de geheime agenten op de Philippijnen.

Ik moet dus inderdaad toegeven, dat het toestel in zijn oorspronkelijke vorm een te onhandig model was, althans wanneer men zich in het geheim bewegen moet. Het voor de constructie van dergelijke apparatuur benodigde miniatuur-materiaal (buizen, spoelen) was in Nederlandsch-Indië evenwel niet beschikbaar.

99415. De Voorzitter: Heeft dit het contact met Indië belemmerd?

A. Uit een oogpunt van oorlogstechniek en van geheim dienstwerk was het een te groot model. Wij hadden echter niet veel keus en hebben vermoed, dat dit toestel het in Indië wel zou doen: de ruimte is daar over het algemeen niet beperkt en de gelegenheden om iets schuil te houden talrijk.

99416. De Voorzitter: Heeft de dienst in Australië met de mensen van uw toestellen in Indië nu contact gehad en, zo ja, was dit van enigszins belangrijke aard?

A. Ik ben niet betrokken geweest bij het leggen van deze contacten. Dit is uitsluitend het werk geweest van de inlichtingenorganisaties. Ik geloof wel, dat het resultaat zeer bedroevend is geweest, althans naar mij bekend is.

99417. De heer van Lier: U hebt adviezen gegeven voor het voeren van propaganda van Australische zijde naar Indië. Zo u daar politieke adviezen bij gegeven hebt, zoudt u dan kunnen zeggen in welke zin?

A. U komt hier op een terrein, waarop we misschien straks weer terugkomen. Bepaalde politieke adviezen zijn door mij in Australië niet gegeven. Het waren adviezen van meer psychologische aard. Als u aan politieke adviezen denkt, veronderstelt u misschien, dat wij hebben gezegd: „Houdt goede moed, wij maken het goed, wij komen terug met een nieuwe staatsinrichting, enz. enz.“

U begrijpt wel, dat het in 1942 niet het tijdstip was om dit te doen. Over het algemeen maakten wij ons bezorgd, dat er door de Australiërs ten eerste grote technische fouten en in de tweede plaats psychologische fouten zouden worden gemaakt.

Toen wij uit Indië in Australië kwamen, waren wij er geenszins op ingesteld, dat het jaren zou duren, voordat wij konden terugkeren.

99418. De Voorzitter: Was dit April 1942?

A. Inderdaad. Het was toen bij wijze van spreken nauwelijks tot ons doorgedrongen, dat alle officiële weerstand van het leger inderdaad ook had opgehouden. Wij hebben nog geruime tijd daarna zelfs rekening gehouden met de mogelijkheid, dat er op Java en andere eilanden nog georganiseerde weerstand bestond, niet van Indonesiers, maar van bepaalde groepen van de krijgsmacht. Het lag voor de hand, dat in deze fase, direct volgend op de bezetting van Java, van een nieuwe politieke conceptie geen sprake was.

Australiërs maken echter dikwijls eigenaardige fouten doordat zij bepaalde situaties niet doorzien. Zo voerden zij toen bij voorbeeld propaganda over kortegolfzenders. Via die zenders konden zij de Indonesiërs echter niet bereiken. Wij hebben hun ook direct mensen ter beschikking gesteld voor vertaalwerk. In de tweede plaats hebben wij hun mensen gegeven — dat waren uiteraard wel dezelfde mensen, want we hadden er niet veel — die een soort interpretatie konden geven van datgene, wat de luisterdienst uit Indië opving.

Niemand kon zich in die tijd een beeld vormen van de gang van zaken in Indië, van wat er b.v. in de kampen gebeurde, welke personen of groepen van personen geïnterneerd waren, hoe het bestuursapparaat functioneerde. Ging het b.v. als in bezet Nederland, dus met instandhouding van het bestaande bestuursapparaat? Wat doen de Jappen? Wat doen de Jappen ten oozichte van de Indonesische bevolking? Niemand wist er in Australië iets van. Om propaganda te kunnen voeren, moet men weten wat er in Indië gebeurde. Men kon geen namen noemen van personen, die men daarmee in opspraak kon brengen, enz. Men onderzocht dus de berichten van de radio-omroep van de bezette gebieden, ten einde zich (zo goed mogelijk) een beeld te vormen van wat daar gebeurde.

Met die gegevens, die geïnterpreteerde berichten dus, als basis werd de propaganda gevoerd. Een propaganda, in de eerste plaats gericht op de oorlogvoering en het verhogen van de weerstand der bevolking en zonder politieke strekking ten aanzien van het na-oorlogse beleid.

99419. De Voorzitter: Ik dacht, dat dit nu wel voldoende besproken was. Na uw vertrek uit Indië bent u eerst naar Australië gegaan en van daaruit naar Londen. Daar bent u op het Departement voor Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk gekomen. Hebt u op dit Departement ook nog bepaalde taken gehad met betrekking tot Nederlandsch-Indië?

A. Ik ben op dat Departement geweest van Mei 1942 tot Maart 1943.

Mijn werkzaamheden, althans wat Indië betreft, hebben zich voornamelijk bewogen in de sfeer van adviezen aan dr. *Gerbrandy*; bepaalde taken ten opzichte van Indië heb ik toen niet gehad, dit in tegenstelling met de groep onder dr. *van Mook*, die zich op het Ministerie van Koloniën intensief met de voorbereiding van plannen voor de terugkeer heeft beziggehouden.

De heer *Lovink* en ik waren bij besluit van de Minister van Koloniën, zijnde dr. *van Mook*, overgeplaatst naar het Departement voor Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk. Wij werden inzake Nederlandsch-Indië ingeschakeld ter lezing en advisering, wanneer er bepaalde punten bij de Minister-president ter tafel werden gebracht door het Departement van dr. *van Mook*.

99420. De **Voorzitter**: Hebt u ook bemoeienis gehad met de bekende rede van Hare Majesteit de Koningin over de na-oorlogse verhoudingen binnen het Koninkrijk?

A. Als ik mij goed herinner, is het ontwerp van die rede van dr. *van Mook* gekomen. Ik meen, dat dit ontwerp van de rede daarop in discussie in de Ministerraad is geweest. Op het Ministerie van de heer *Gerbrandy* heb ik meegewerkt aan het beschouwen van het originele concept en het aanbrengen van enige wijzigingen.

99421. De **Voorzitter**: Geeft u dit nog aanleiding tot opmerkingen?

A. Neen, hierover heb ik geen bijzondere opmerkingen te maken.

De **Voorzitter**: Het lijkt mij dan het beste, dat u uw verklaring thans voortzet.

A. Nadat ik aan het Departement voor Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk verbonden was, ben ik belast met de functie van liaisonofficier bij het O.S.S. (Office of Strategic Services), een dienst, ressorterende onder het Amerikaanse Ministerie van Buitenlandse Zaken. Mij was opgedragen aan dit bureau raad te verschaffen over Nederlandsch-Indische onderwerpen, liggende op het terrein van de „psychological warfare”. Daarvoor moesten inlichtingen verkregen worden uit de bezette gebieden van militaire, politieke, economische en culturele aard. Ook de propaganda naar die gebieden en het meewerken aan ondergrondse activiteiten van speciaal operatief karakter, enz. vielen onder deze taak. Aan het O.S.S. stond voor ogen hetzij eigener beweging, doch in overleg met de theatercommandant, hetzij geheel ondergeschikt aan de theatercommandant, deze activiteiten voor te bereiden en te organiseren. Mijn plaatsing bij deze organisatie had tot doel om daarbij zoveel mogelijk adviezen en inlichtingen te geven aan de afdeling Nederlandsch-Indië van het O.S.S. en tevens om de Nederlandse Regering over de verdere ontwikkeling der activiteiten van het O.S.S. te rapporteren.

Van April 1944 tot Maart 1945 ben ik geplaatst in het hoofdkwartier van admiraal *Mountbatten* te Kandy (Ceylon) als hoofd van de Nederlandsch-Indische Civil Affairs Sectie. In deze functie was ik belast met de voorbereiding van de terugkeer naar Sumatra en de Riouwarchipel — ter beschikking van de militaire commandant — voor zover dit betrof bestuur, financiën, bevoorradings der bevolking, herstel van havens, spoorwegen, wegen en bruggen, transportmiddelen, communicatiemiddelen, enz.

Van Maart af tot 1 October 1945 in Australië was ik belast met de leiding van het Departement van Verkeer en Waterstaat en tijdelijk ook van het Departement van Economische Zaken, ten behoeve van de voorbereiding van alle activiteiten, welke in Nederlandsch-Indië onder deze Departementen ressorteerden.

Op 2 October 1945 ben ik met dr. *van Mook* naar Nederlandsch-Indië teruggekeerd.

Het geven van inlichtingen over gebeurtenissen 14 tot 11 jaar geleden — dit is een algemene opmerking, die u mij veroorloft te maken — en over zaken, waarvoor men in die jaren rechtstreeks verantwoordelijk was, is op zich zelf reeds een moeilijke opgave.

Vrijwel ondoenlijk en nauwelijks verantwoord is het verstrekken van inlichtingen over zaken, waarvan de verantwoordelijkheid bij anderen berustte.

Indrukken of waarnemingen achteraf zijn nauwelijks mogelijk en zeker niet verantwoord doordat:

a. men niet beschikt over de elementen, welke in de beslissingen van de verantwoordelijke personen hebben medegegolden;

b. het juiste tijdsverband vervaagd is en men niet meer nauwkeurig kan aangeven hoe bepaalde gebeurtenissen elkaar indertijd hebben opgevolgd;

c. men onwillekeurig geneigd is de feiten terug te zien vanuit het punt, waarop men weet hoe alles verlopen is en men derhalve geen getrouw beeld heeft van alle samenwerkende en samenvallende onzekerheden, gezien vanuit een punt, waarin men de einduitslag niet kan waarnemen.

Hoewel ik op enkele punten en sommige tijdstippen, zoals ook zoveel anderen, waarnemer ben geweest van gebeurtenissen, welke zich in die jaren hebben voltrokken, moet ik mij toch onthouden van beweringen of beschouwingen over onderwerpen, welke niet hebben gelegen in het vlak van mijn directe veraitwoordelijkheden, en mij uiteraard beperken tot datgene, waarvoor ik verantwoordelijk was en voor zover ik de details nog met stelligheid kan overzien. U weet dit natuurlijk allemaal wel, maar het is maar een algemene opmerking

De **Voorzitter**: Het is wel goed, dat u dit nog eens zegt.

A. Over de verbindingen met het bezette Nederlandsch-Indië kan ik feitelijk weinig mededelen, daar deze verbindingen geheel in handen waren van de geallieerde bevelhebbers.

De Nederlandse deelname daarbij was in de South West Pacific Area georganiseerd in de Nefis, staande onder het Nederlandse bevel van de B.S.O. en de O.B.S.O., terwijl deze organisatie geïncorporeerd was in geallieerd verband, werkende onder de bevelen van het hoofd van de afdeling Intelligence, G 2, — toen generaal *Willoughby* — op het hoofdkwartier van de commander in chief South West Pacific Area, generaal *MacArthur*.

99422. De **Voorzitter**: Hier zou ik u graag even willen onderbreken. De Nefis had toch een grote mate van autonomie?

A. Als u mij vraagt, bestond hier autonomie, dan heb ik aan de ene kant de neiging om te zeggen: neen. De commander in chief voerde het opperste commando over de intelligencediensten, ook de Nederlandse. Hij heeft ook bepaald zijn gezag via generaal *Willoughby* uitgeoefend en laten gelden.

De Nefis diende bepaalde richtlijnen in acht te nemen, die vanuit het hoofdkwartier werden gegeven. Bij de uitvoering der opdrachten werd door de Amerikanen — naar ik meen — wel een grote mate van bewegingsvrijheid gelaten; ik meen, dat zij zich op het standpunt stelden: laat zien wat u kunt en laat zien wat u doet. Er was echter bepaald geen zelfstandige bevelvoering. De bevelvoering was afgeleid van de G 2 organisatie en de leiding van de Nefis was dan daar verantwoordelijk.

De Nefis was ook voor wat betreft de transportmiddelen geheel afhankelijk van de militaire bevelhebbers. Wel was er bewegingsvrijheid ten aanzien van het organiseren van „parties”, het opleiden van agenten, enz. Ik meen, als waarnemer, dit te kunnen stellen; zelf ben ik niet bij de organisatie van de Nefis betrokken geweest.

99423. De **Voorzitter**: Mag ik nog even terugkomen op het verloop der zaken, zoals u dat voor ons tot dusverre hebt geschilderd? Bent u in Maart 1943 naar Ceylon gegaan?

A. Neen, in Maart 1943 ben ik naar Washington gegaan. De O.S.S., het Office of Strategic Services, had zijn hoofdkwartier te Washington.

99424. De **Voorzitter**: Hebt u in 1943 ook geen bezoek gebracht aan admiraal *Helrich* op Ceylon?

A. Inderdaad, ik was toen dus bij de O.S.S. geplaatst als liaisonofficier. Ik had gedurende drie maanden de organisatie en de activiteiten van het O.S.S. bestudeerd. Daarna heb ik in een omstandig rapport mijn visie op hun werk en methodiek gegeven, daarbij zeer uitdrukkelijk stellende, dat de activiteiten op dit terrein nimmer konden en moesten worden gedaan door een instantie, die ergens in Washington zetelde, en dus buiten de gezagssfeer van de betrokken bevelhebber. Ik ben toen met goedkeuring zowel van de leiding van de O.S.S. als van de Nederlandse Regering op reis gegaan. Ik heb bezoeken gebracht bij en gesprekken gevoerd met de theatercommandanten in Hawaï, in de South West Pacific Area en in Seac over de mogelijkheden van eventuele operaties van de O.S.S. in hun gebieden.

Van deze reis heb ik gebruik gemaakt om mij te oriënteren over de Nederlandse organisaties, daar ik toentertijd b.v. van het bestaan van de Nefis weinig of niets afwist. Ik kon alleen veronderstellen, dat er een Nederlandse inlichtingenorganisatie in Australië was, maar in welke vorm was mij onbekend.

Op mijn rondreis langs de theatercommandanten heb ik besprekingen gevoerd met praktisch alle denkbare Nederlandse autoriteiten.

die in de verschillende regionen werkzaam waren. Dat waren dus in Australië Regerings-, marine- en legerautoriteiten en dat was in Colombo de B.S.O.

99425. De Voorzitter: Heeft u toen met admiraal *Helfrich* gesproken over de ecomische oorlogvoering?

A. Neen, ik heb toen met admiraal *Helfrich* mijn rapport, dat ik bij de O.S.S. had ingediend, besproken. Ik heb de B.S.O. toen ten eerste medegedeeld, welke mijn functie en taak was, wat het doel van mijn reis was en hem ingelicht over de organisatie van de O.S.S.

Aan de hand van mijn rapport aan de O.S.S., waarvan ik admiraal *Helfrich* een exemplaar heb ter hand gesteld, heb ik in de discussies mijn gedachten ontwikkeld omtrent de opbouw en de werking van de onderhavige inlichtingendiensten; ik achtte het tevens van belang de mening en ideeën van de B.S.O. daarover te horen. Daarbij beschikte ik toen reeds over in Australië verkregen gegevens betreffende de Nefis.

99426. De Voorzitter: Kunt u over uw rapport — de grote lijnen — iets zeggen?

A. In enkele grote lijnen kan ik daarover het volgende meedelen. Het rapport hield een uitvoerige beschouwing in ten eerste over de wijze, waarop men inlichtingendiensten naar de door de Japanners bezette gebieden moet organiseren, en had voorts de strekking om aan te tonen, dat hetgeen de O.S.S. van plan was ten opzichte van Nederlandsch-Indië te ondernemen, geen reële betekenis had. Voorts werd met nadruk gewezen op de onvermijdelijke noodzaak om de feitelijke werking der organisatie en de executie der operaties te stellen onder het commando van de betrokken theatercommanders. Er was voor de O.S.S. geen eigen taak weggelegd om met mensen en uitrusting naar het Verre Oosten te gaan, agenten op te leiden en dezen uit te zenden. Dit wat betreft de organisatorische zijde. Het tweede punt, waarop door mij werd aangedrongen, was het streven naar een „unified system”. Een eenheid van „approach” in de „psychological warfare” — ik gebruik even dit verzamelbegrip — met betrekking tot de bezette gebieden vanuit de verschillende theaters. Ik heb mij met mijn adviezen niet beperkt tot Nederlandsch-Indië, maar zij golden in zekere zin ook voor Birma en de Philipijnen; bij de verdere, gedetailleerde uitwerking heb ik mij in het rapport uiteraard in het bijzonder met de organisatie der inlichtingen uit Nederlandsch-Indië beziggehouden. Ik heb daarbij dit gesteld: Het kan weliswaar noodzakelijk zijn, dat er oorlog wordt gevoerd van twee theaters uit, maar voor de waarnemer in het bezette gebied bestaat er maar één vijand, Japan, en één bondgenoot, wiens doel het is de Japanner te verdrijven. Er mag dus nooit voor het oog van de bevolking in de bezette gebieden een verschil zijn in het optreden en in de methode van de bondgenoot. Wanneer b.v. de propaganda van de ene zijde (b.v. Australië) methodisch en psychologisch afwijkt van die van de andere zijde (b.v. S.E.A.C.), wekt men bij de bevolking verwarring en onzekerheid.

Dan is er het gebruik van de taal. Men moet zich goed rekenschap geven tot wie men spreekt: tegen een Sumatraan kan men dit zeggen, maar tegen een Javaan moet men hetzelfde anders zeggen. Wordt er van twee kanten radiopropaganda gemaakt, dan moet er dus een „unified system” zijn; éénvormig en gecoördineerd. Maar dit moet er ook zijn ten aanzien van — en nu kom ik natuurlijk meer op Nederlandsch-Indië zelf — de operaties van de intelligencediensten. Intelligence bestaat ten eerste uit het opleiden en instrueren van agenten. Wij hadden zeer weinig bruikbare agenten, dus moesten wij met het weinige personeel woekeren. Wat moet er nu gebeuren met deze mensen? Zij moeten natuurlijk voor hun missie getraind worden, maar daarnaast met zorg geselecteerd: men kan geen Sumatraan naar Celebes zenden; men moet uiterst voorzichtig zijn, wie men naar een bepaald gebied zendt. Grote aandacht dient voorts te worden geschonken aan de contactpersonen in bezet gebied, mogelijkheden voor verbergen van zich zelf, equipment, enz., enz.

Van het grootste belang is daarbij, dat zowel vanuit South West Pacific als vanuit S.E.A.C. geheel uniform te werk wordt gegaan. De zorg voor deze eenvormigheid dient van Nederlandse zijde ter hand genomen te worden.

Inlichtingen, hoe schaars ze ook zijn, die uit het ene gebied komen, moeten ook ter beschikking gesteld worden van de bevelvoerende autoriteiten aan de andere zijde.

Is men aan de ene zijde bezig met de voorbereiding tot uitzending van agenten of partjes, dan dienen gegevens hieromtrent direct ter beschikking te komen aan de andere zijde. Het kan immers zijn, dat de agent, die op het punt staat uitgezonden te worden, plotseling over

ander geld moet beschikken of over andere contactpersonen op grond van inlichtingen, die de andere kant bereikt hebben.

Er moet één systeem van operatie zijn en in dat systeem moeten de Nederlandse organisaties een adviserende en uitvoerende rol spelen.

Het derde punt van mijn advies betrof de Indonesische agenten, het type mensen en hun opleiding. Deze laatste moet anders zijn dan van de Europese agenten. Hun mentaliteit is anders, maar ook kan men aan een Indonesiër geen verantwoordelijkheden geven zonder hem bewust te maken van de gevaren in zijn eigen land, waar een oorlog gevoerd wordt, die in feite de zijne niet is. Hem dat laatste bij te brengen is een psychologisch probleem.

Dan komt de kwestie van de technische mogelijkheden om propaganda te voeren. Aan geallieerde zijde werd aanvankelijk geen rekening gehouden met de mogelijkheid, dat de ontvangst van radio-uitzendingen op de langere golven, waarvoor de Indische radio-ontvangers waren uitgerust, mogelijk zou zijn. Er is toen experimenteel aangetoond, dat de ontvangst op bepaalde golflengten ook over relatief grote afstanden mogelijk was, dus dat omgekeerd ook uitzending op die golflengten mogelijk moest zijn.

Aan de oprichting van zenders met zeer groot vermogen, bestemd voor de uitzendingen vanuit Australië en Brits-Indië, is daarop veel aandacht besteed.

Zo waren er nog wel meer punten in deze beschouwing.

4

99427. De Voorzitter: Om uw opvattingen te toetsen hebt u dus die reis gemaakt.

U kwam o.m. op Ceylon. Nu is mijn vraag deze. Was u op Ceylon nu alleen voor het boven aangeduide doel of waren er ook nog andere zaken, die u met de B.S.O. moest bespreken?

A. Neen. Er is uiteraard zeer veel besproken, ook wel over andere zaken, maar ik heb geen andere opdracht gehad dan besprekingen te voeren over de opbouw van de Intelligence services zonder dat precies was aangegeven met welke autoriteiten. Hierover moest ik de Regering later rapporteren.

99428. De Voorzitter: Dus over de opbouw van het bestuursapparaat in het algemeen hebt u toen niet met admiraal *Helfrich* gesproken?

A. Ik wil niet zeggen, dat daar niet over is gesproken, maar ik had daartoe geen bijzondere opdracht.

Mijn opdracht lag uitsluitend op het terrein der intelligence-organisaties.

99429. De heer van Lier: Kunt u ons inlichten over de resultaten van uw reis?

A. Het resultaat is mij slechts gedeeltelijk bekend. Eén van de adviezen, die ik aan de Regering uitbracht, was de liaison-functie bij de O.S.S. op te heffen in verband met de toch reeds geringe tot de beschikking van de Regering staande mankracht. Het samenwerken met de O.S.S. — in dit geval in de figuur van mij zelf — heeft geen voldoende betekenis. Generaal *MacArthur* heeft nadrukkelijk bezwaren tegen een zelfstandig optreden van de O.S.S. en de aansluiting daarbij van Nederlandse zijde is daarom af te raden.

Admiraal *Mountbatten* was wel bereid tot een bepaalde vorm van samenwerking met de O.S.S. in zijn theater, mits onder zijn bevel en geheel onder zijn controle.

99430. De heer Van Lier: Hoe is het gegaan met uw gedachte van een „Unified System”?

Heeft de Nederlandse Regering dit aanvaard?

A. Ik geloof niet in de vorm, zoals ik mij had gedacht. Ik kan u niet zeggen om welke reden het niet zo is gegaan.

99431. De Voorzitter: Hebt u geconstateerd, dat het aanzienlijk anders is gegaan dan u zich had voorgesteld?

A. Tussen „anders” en „aanzienlijk anders” is wel verschil. Het standpunt van de B.S.O. was, dat hij de centrale figuur was, die beide inlichtingendiensten overziet en coördineert; in zijn ogen waren mijn voorstellen dus eigenlijk reeds gerealiseerd. Dat was theoretisch wellicht waar, maar de B.S.O. was in rang een zo hoge autoriteit en had een zodanige status, dat hij zich in feite alleen bewoog op het niveau van de theatercommandanten of de stafchefs. De B.S.O. kon dan ook naar mijn mening niet belast zijn met de dagelijkse zorg voor de coördinatie van inlichtingendiensten. Voor deze veel omvattende

en zeer speciale taak had een rechtstreeks onder de B.S.O. staande hoofd- of opperofficier dienen te worden aangewezen.

Deze functionaris is er niet gekomen.

99432. De **Voorzitter**: Was er nu onvoldoende coördinatie van de verschillende inlichtingendiensten?

A. Ik zou u dit niet kunnen zeggen.

De **Voorzitter**: Dan ga ik nu over naar de volgende periode.

A. Ik wilde u eerst nog even voorlezen wat ik in mijn nota had gezegd, ofschoon het gedeeltelijk al behandeld is.

Over de verbindingen met het bezette Nederlandsch-Indië kan ik feitelijk weinig mededelen, daar deze verbindingen geheel in handen waren van de geallieerde bevelhebbers. De Nederlandse deelname daarbij was in South West Pacific Area georganiseerd in Nefis, staande onder het Nederlandse bevel van de B.S.O. en de O.B.S.O., terwijl deze organisatie geïncorporeerd was in geallieerd verband in het Allied Intelligence Bureau, werkend onder de bevelen van G 2 op het hoofdkwartier van de commander in chief South West Pacific Area.

In S.E.A.C. werkten de inlichtingendiensten onder de B.S.O. met de D.M.I., Director Military Intelligence, van de staf van S.E.A.C. Van Nederlandse zijde waren hierbij betrokken de Nederlandse sectie in het hoofdkwartier van admiraal *Mountbatten* en het Korps Insulinde respectievelijk de heren *van Deinse* en *Wingender*. Ik had daarbij geen functie. Als hoofd van de Nederlandse afdeling civil affairs in genoemd hoofdkwartier werkte ik met de Psychological Warfare (P.W.-)division samen op het gebied van de psychologische oorvoering, derhalve de radiopropaganda, de samenstelling van leaflets, enz.

Bij het vertrek uit Nederlandsch-Indië — we hebben dit eigenlijk al behandeld — werd beschikt over een aantal gegevens (frequentie roepletters) van een reeks bedrijfs- en noodzenders van de Nederlandsch-Indische P.T.T., waarvan vermoed werd, dat deze nog in bedrijf waren of wellicht nog in bedrijf zouden kunnen komen, en tevens over dezelfde gegevens van een aantal kleine speciaal voor dit doel gemaakte draagbare zenders.

Bij aankomst in Australië is een uitluisterdienst naar deze zenders opgesteld, terwijl alle gegevens daarover ter beschikking zijn gesteld van de Australische luisterstations en de Nederlandse organisatie, welke het begin is geweest van de latere sectie 3 van de Nefis. Met de heer *van der Plas* is toen met de Australische autoriteiten een regeling gemaakt voor het voeren van radiopropaganda naar de bezette gebieden en zijn plannen gemaakt voor het aan de westkust van Australië doen uitluisteren van de zenders, welke op Java voor de lokale omroep in gebruik waren en ook mogelijk na de capitulatie weer in bedrijf zouden komen. Dit laatste heeft geleid tot het oprichten van een dergelijk station in een latere fase. Alle verwachtingen ten spijt — ik bedoel hier de technische verwachtingen — bleken de ontvangcondities op de gebruikte frequentie doorgaans redelijk te zijn en konden de ontvangen rapporten, welke dagelijks aan het A.I.B. werden doorgegeven, een redelijke bron van inlichtingen vormen over de inwendige toestanden in bezet Nederlandsch-Indië. Waarschijnlijk hebben de Japannezen in lange tijd niet vermoed, dat de uitzendingen van de betrekkelijk lage frequentie en met geringe energie op zo grote afstand konden worden beluisterd. Als tegenwep zijn daarop de plannen gerezen om aan de westkust van Australië een zender met groot vermogen op te richten voor de berichtgeving naar Nederlandsch-Indië en op een zodanige frequentie, waarvan men kon aannemen, dat de ontvangst op de aanwezige radio-ontvangers mogelijk zou zijn.

99433. De **Voorzitter**: Ik vind dit een mooie gelegenheid om te onderbreken en u de volgende vraag te stellen.

Wist u door de inlichtingen de interne ontwikkeling, die zich in Nederlandsch-Indië bezig was te voltrekken? Zoudt u hier in grote lijnen iets over kunnen vertellen?

A. Ik kan u hier niet veel over vertellen, omdat ik niet duidelijk voor me heb van welke tijdstippen ik deze wetenschap heb.

99434. De **Voorzitter**: Het gaat alleen over de grote lijnen. Het gaat ons niet zozeer om de kleinere punten, maar wisten de Nederlandse autoriteiten in Australië of op Ceylon via de inlichtingendiensten iets van de politieke ontwikkeling, die op Java aan de gang was?

Had men enige wetenschap omtrent de militaire organisaties van Indonesiërs, welke de Japanners in die tijd hebben opgezet? Had men ook enige kennis omtrent de grootte daarvan?

A. U stelt me nu een moeilijke vraag. Ik heb de intelligence-rapporten als zodanig niet gezien. Ik was daar bij de diensten niet ingeschakeld.

99435. De heer **Van Lier**: U was toch belast met de werkzaamheden, o.a. voor de psychological warfare?

A. Het ligt er aan over welke periode wij nu praten.

99436. De **Voorzitter**: Dit betreft voornamelijk de laatste periode toen u op Ceylon, bij *Mountbatten*, zat.

Nu gaat het er ons om om te weten of men nu uit of door die inlichtingendiensten gegevens uit Indië heeft gekregen, waardoor de ontwikkeling, zoals die zich later heeft geopenbaard, kon worden voorzien. Ik stel deze vraag nu weer eens wat anders dan zoëven.

A. De inlichtingen, die wij in S.E.A.C. over Sumatra kregen, kwamen voor een deel van Indonesiërs, die door de Japanners waren weggehaald om in Birma en Malakka bij defensiewerken — als werkkrachten — te worden ingeschakeld. Deze mensen werden somtijds gevangengenomen, bij voorbeeld wanneer schepen, waarop zij werden vervoerd, door geallieerde schepen werden prijsgemaakt.

Uit de verhoren van deze mensen heeft men wel wat inlichtingen verkregen. Over het algemeen was het niet van veel belang. Wat men in Australië aan inlichtingen kreeg was van meer waarde, hoewel ik geloof — en ik moet dit met groot voorbehoud zeggen — dat die intelligente-organisaties niet veel hebben opgeleverd.

Ik meen, dat de meeste inlichtingen uit de reeds eerder genoemde ontvangst van de Indische omroepzenders en de daarover door de Japannezen intern gevoerde propaganda verkregen zijn.

De Japanners hebben kennelijk niet verondersteld, dat wij die berichten regelmatig hebben kunnen opvangen. Eenmaal heeft de inlichtingendienst op Ceylon eens een man uit Indië gekregen, die daar 7 à 8 maanden gezeten had en vandaar ontvlucht was. Hij heeft ons over de toestand daar kunnen vertellen. Hij heeft mededelingen gedaan over de toestanden in de kampen, hoe en waar ongeveer de kampen lagen en hoe de algemene houding van de Japanners was, enz. Wij hebben niet beschikt over duidelijke gegevens over wat we bij terugkeer in Indië konden verwachten. Ik geloof, dat wij pas op het allerlaatste ogenblik door de onafhankelijkheidsproclamatie van de Republiek Indonesia geconfronteerd werden met wat ons althans van die zijde te wachten stond.

99437. De **Voorzitter**: Ik vraag u dit ook daarom, omdat wel gesteld is, dat er op Java en Sumatra militaire Indonesische organisaties waren, welke in de loop der jaren een aanzienlijke sterkte hadden gekregen. Dat zou *Mountbatten* bekend zijn geweest. Dit zou de reden zijn geweest, dat de Engelsen na de capitulatie van Japan zo voorzichtig te werk zijn gegaan.

Kunt u ons hierover inlichtingen verschaffen?

De heer **Van Lier**: Was het uw indruk, dat er bepaald weinig gegevens en inlichtingen kwamen of was het zo, dat hetgeen daaraan binnenkwam als gevaarlijk werd getaxeerd? Dit zijn natuurlijk twee verschillende punten.

A. Datgene, wat men aan inlichtingen kreeg, werd bestudeerd, gerevalueerd en geïnterpreteerd; men nam daarbij ook de bron in aanmerking.

Zo heeft men getracht zich een beeld te vormen van het bestuursapparaat, de economische toestand, de gezondheidstoestand, de ligging van de kampen, enz.

Het resultaat was in doorsnee een onvolledig en vrij verward beeld. Het beeld, dat men zich op deze wijze vormde in S.E.A.C., werd gezonden naar Australië en omgekeerd. Het beeld was veelal verwarrend, omdat het geen getrainde en meestal zeer eenvoudige mensen waren, die de inlichtingen gaven; geen intellectuelen, die hadden leren waarnemen en die daaruit de punten, welke van belang waren, konden onderscheiden. Het totaal aan gegevens is naar mijn mening zeer summier geweest.

99438. De **Voorzitter**: Hebt u ooit gehoord, dat *Mountbatten* inlichtingen zou hebben over bovenbedoelde militaire formaties in Indië?

A. Neen, wanneer dat in die tijd, dat ik in diens hoofdkwartier verbleef, het geval was geweest, zou ik zeker in de veelvuldige besprekingen daarover iets gehoord hebben. Er is steeds uitgegaan van de veronderstelling, dat er bij de herovering slechts sprake zou zijn van militaire operaties tegen de Japanse strijdmacht; met de mogelijkheid, dat niet tegen de Japannezen zou worden gevochten, doch dat men met georganiseerde weerstand van de bevolking te maken zou krijgen, is in die fase nimmer rekening gehouden.

De gebeurtenissen volgden elkaar zeer snel op. Bij mijn vertrek uit het hoofdkwartier van *Mouizbatten* in Februari 1945 was mij b.v. niets bekend omtrent de wijziging van de theatergrenzen. Het aantal inlichtingen, dat toen ter beschikking was, was: voor zover mij bekend, vrij gering.

In de volgende paar maanden is er ongetwijfeld een toenemende activiteit geweest en het kan wel zijn, dat *Mountbatten* geleidelijk aan over meer gegevens is gaan beschikken. Doch dan had ook de B.S.O. hiervan op de hoogte moeten zijn door de gesprekken en contacten, welke zij en de onder haar bevel in het hoofdkwartier werkende officieren met die van *Mountbatten* hadden.

99439. De **Voorzitter**: Hebt u voorts ooit gehoord, dat er in 1942 Engelsen in Indië zijn achtergebleven, die bij de militaire inlichtingendienst waren en die na de capitulatie in 1945 contacten zouden hebben kunnen leggen met *Mountbatten* en hem zo inlichtingen van bedoelde aard zouden hebben verschaft?

A. Neen, dat is mij onbekend.

De **Voorzitter**: Dan zou ik u willen vragen met uw betoeg verder te willen gaan.

A. De propagandavoering naar de bezette gebieden heeft veel overleg, zowel op militair, politiek als op technisch niveau, vereist om deze plannen werkelijkheid te doen worden. Na een notawisseling, welke ook voor generaal *MacArthur* overtuigend bleek, is, mede door de bijzondere activiteit van de heer *van der Plas*, ten slotte door *MacArthur* persoonlijk de vereiste: hoogste prioriteit voor produktie in Amerika verkregen. Deze zender met volledige eigen stroombronnen is begin 1945 in Australië afgeleverd. Tot de in bedrijfstelling is het in verband met de onverwacht snelle afloop der vijandelijkheden niet meer gekomen. Dat was dus één van de zenders van groot vermogen, die we aan de westkust van Australië voor dit doel zouden gaan opstellen. In S.E.A.C., waar van Nederlandse zijde, dus van onze kant, eveneens sterk op deze mogelijkheden van propaganda en berichtgeving werd aangedrongen, zijn Britse zenders van groot vermogen in bedrijf gesteld. Door Nederlanders werd aan de programma's medegewerkt. We waren toen in een veel latere fase en het had geen zin meer om daar nog nieuwe, eigen zenders te gaan exploiteren. Er werd een Malaya-programma, een Nederlandsch-Indië-programma, een Birma-programma, enz. uitgezonden.

Nadat ik bij de O.S.S. in uitvoerige beschouwingen mijn zienswijze over de verschillende organisatorische mogelijkheden en tevens adviezen en suggesties omtrent de technische uitvoering had gegeven — met de meeste nadruk werd gewezen op de noodzaak de eventuele werkzaamheid van de O.S.S. geheel te coördineren met en te onderschikken aan de bevelen der betrokken theatercommandanten en vóór alles zorg te dragen voor het behouden van eenheid en systeem en operatie —, maakte ik ter verkenning en bespreking een reis langs de verschillende theatercommandanten, te weten generaal *Richardson* en admiraal *Nimitz*, generaal *MacArthur* in Brisbane en de staf van admiraal *Mountbatten* in Delhi, terwijl tevens met de O.B.S.O. en de B.S.O. uitvoerig overleg werd gepleegd. Daardoor kreeg ik kennis van de wijze, waarop van Nederlandse zijde reeds aan de organisaties voor intelligence in South West Pacific en S.E.A.C. werd medegewerkt. Ik heb een uitvoerig rapport aan de Nederlandse Regering uitgebracht, adviserende het mogelijke te doen om deze organisaties te versterken en de activiteiten van de O.S.S., voor zover reeds geëntameerd, te leiden naar de chefs der inlichtingendiensten in genoemde bevelsgebieden.

99440. De **Voorzitter**: Is aan uw suggestie om ze te versterken gevolg gegeven?

A. Dit is mij onvoldoende bekend.

Tevens heb ik voorgesteld de rechtstreekse verbindingen van de Nederlandse Regering met de O.S.S. op te heffen. De Regering heeft overeenkomstig deze adviezen beslist, waarna ik de opdracht heb gekregen mij voor te bereiden voor mijn nieuwe functie als hoofd van de Civil-Affairs-groep bij het hoofdkwartier van S.E.A.C.

99441. De **Voorzitter**: Voor we overgaan naar de theatergrenzen, wilde ik eerst nog iets horen over uw verblijf bij *Mountbatten*.

Tot wanneer bent u hoofd van de Civil Affairs geweest?

A. Dat ben ik tot aan mijn vertrek in Februari 1945 geweest.

99442. De **Voorzitter**: U hebt toen ook bijzondere werkzaamheden verricht met het oog op Sumatra.

Kunt u ons daar misschien nog het een of ander over mededelen?

A. Die werkzaamheden lagen niet op het gebied van de intelligence.

De voorbereidingen voor Sumatra — in korte lijnen aangegeven — betroffen de supply-voorzieningen voor de bevolking, dus voedsel, textielen, medicijnen, enz. Zoals u bekend zal zijn — en laat ik beginnen met dit voorop te stellen —, was dit werk, dat ik daar deed, geen origineel werk. Er was een z.g. „Master-plan“ voor supply-voorziening, onder leiding van de heer *Sitsen* te Washington opgemaakt. Dit ging uit van de suppositie: er moet een zodanige veelsoortigheid van materiaal, goederen, gereedschappen, enz., enz. binnengebracht worden, dat binnen zes maanden de Indische maatschappij zich zelf weer gaande kan houden. Deze behoeften waren gebaseerd op zo nauwkeurig mogelijk berekende hoeveelheden en soorten.

Het plan hield voorts rekening met het op gang brengen van de havens, het herstel van de wegen, het weer opzetten van de kleine scheepvaart door Indonesiërs, het aanschaffen van prauwen, enz., het herstel der binnenlandse industrie, de visserij en de landbouw, enz., voorts alles op het gebied van post, telefoon, telegraaf en radio.

Dit zogenaamde „Master-plan“ was zeer volledig en tot in details gespecificeerd. Aanpassing daarvan diende alsnog plaats te hebben naar gelang de militaire operaties zich zouden ontwikkelen, bepaalde gebieden bezet zouden worden en eventuele vernielingen te herstellen waren.

Op basis van dit plan diende de machtiging van de theatercommandant te worden verkregen voor de aanschaffing van de benodigde goederen, hetgeen in South West Pacific op dezelfde wijze werd gedaan onder leiding van de heren *van der Plas* en *van Hoogstraten*.

De vraag was daarbij, in hoeverre kon worden aangeschaft met militaire prioriteit, waar en hoe de goederen konden worden opgeslagen en op welke wijze deze goederen later tijdig konden worden overgebracht naar ons gebied.

Het uitwerken en verwezenlijken van dit „Master-plan“ ten opzichte van Sumatra diende te worden aangepast aan de vermoedelijke operaties naar Sumatra. De militaire autoriteiten moesten dit goedkeuren, „screenen“. Deze goedkeuring was afhankelijk van de vraag in hoeverre de goederen dienden „to prevent disease and unrest“.

Het „screenen“ van al deze opgaven van onze supplies was onderwerp van voortdurende discussies, motivering en onderhandelingen. Dit was een deel van de taak van de Nederlandse Civil Affairs Section. Het vraagstuk werd bemoeilijkt, omdat de militaire operatieplannen zich telkens wijzigden. En de waarde der operaties was beslissend voor de vraag in hoeverre de voorzieningen van de civiele supplies als een militaire noodzaak werden gewaardeerd.

99443. De **Voorzitter**: Hebt u nog iets toe te voegen aan wat u nog hebt opgemerkt over het werk van de inlichtingendienst van Ceylon uit op Sumatra?

A. Neen.

99444. De **Voorzitter**: Dan zullen wij nu overgaan naar de kwestie van de theaterwijziging in het Verre Oosten.

A. De wijziging van de theatergrenzen in het Verre Oosten is, voor zover ik weet, eerst op een zeer laat tijdstip tot stand gekomen. Ik ben daarbij niet betrokken geweest. Naast factoren van volkomen militair karakter is het niet uitgesloten, dat ook politieke overwegingen bij deze beslissing een rol hebben gespeeld. De publicaties daarover van de zijde van dr. *Gerbrandy* in de „Haagse Post“ geven daarover reeds een omvangrijke beschouwing en zijn ook voldoende aanwijzing, dat alleen de Regering in Londen beschikte over een overzicht in het verloop van de feiten en gebeurtenissen, welke tot deze beslissing aanleiding hebben gegeven.

Uit mijn besprekingen met admiraal *Mountbatten* en uit het trage tempo, waarin de screening van de Nederlandsch-Indische supply-voorzieningen door zijn hoofdkwartier plaatsvond, heb ik gedurende de laatste maanden van 1944 en begin 1945 de indruk gekregen, dat in de oorspronkelijke gedachte, nl. het uitvoeren van militaire operaties tegen de Japanners op Sumatra, wijziging mogelijk werd geacht. Het begon merkbaar te worden, dat er iets gaande was met de militaire plannen en met het aanvankelijk gedachte tijdschema.

99445. De **Voorzitter**: Is dit toen ook naar Londen doorgegeven en wist men dus einde 1944 in Londen, dat er iets gaande was?

A. Ja. Wat ik bij wijze van spreken alleen nog maar meende te moeten vermoeden uit de inhoud van een gesprek met *Mountbatten*, zonder daarover iets concreets te weten te kunnen komen, werd door mij aan de Regering doorgegeven.

Men sprak b.v. aanvankelijk uitsluitend over „major operations” en de operatieve plannen en logistics waren daarop gebaseerd. Later begon men de mogelijkheid in te schakelen, dat er wellicht geen „major operations”, maar operaties op kleine schaal zouden plaats hebben. De grote operaties zouden misschien in een andere richting gaan dan Sumatra. Daarna werd het begrip „hiatus area” levendig.

In Nederlandsch-Indië doen wij — zo zei men — wellicht helemaal niets, want de operaties vinden plaats in de richting van Birma, Siam, Indo-China en Tokio. Men dacht aan een tangbeweging naar Japan vanuit SWIAC en SEAC. Op deze wijze zou Nederlandsch-Indië inderdaad een hiaatgebied worden.

Deze begrippen, die in deze volgorde opkwamen, waren aanleiding om te vermoeden, dat ten opzichte van bepaalde maatregelen — en dan speciaal die, welke door de Nederlandse Civil Affairs Sectie moesten worden voorbereid — een andere prioriteit werd gegeven dan oorspronkelijk het geval was.

Aanvankelijk bestond b.v. op het hoofdkwartier overeenstemming over zoveel locomotieven, zoveel zenders, bruggen, havenmateriaal, sleepboten, zoveel rijst, kleren, enz. Later bleek de mening te ontstaan, dat, wanneer er geen „major operations” op Sumatra plaats vinden, men b.v. ook geen vernielingen op grote schaal, geen voedseltekort, enz. behoefde te vrezen. En indien er in het geheel niet wordt gevochten in Nederlandsch-Indië, dan is het een „hiaat-gebied” en kan men niet meer spreken over een militair belang bij de supplyvoorzieningen. „To prevent disease and unrest”, vergde dan veel minder goederen. Geleidelijk groeide daarmee een uiterst bedenkelijke onzekerheid ten aanzien van de uitvoering van het moeizaam opgebouwde plan der goederenvoorzieningen en het herstel van openbare diensten, enz. Op mijn rechtstreekse vraag, eens aan *Mountbatten* gesteld, of er een theaterwijziging op komst was, kreeg ik een duidelijk ontkenkend antwoord.

99446. De Voorzitter: Was dat einde 1944?

A. Ja; en bij mijn vertrek in Februari 1945 is die vraag opnieuw ontkenkend beantwoord. *Mountbatten* heeft mij in een gesprek daarover wel medegedeeld, dat hij binnenkort naar Australië zou gaan om met *MacArthur* te bespreken wat in de verschillende fasen van „collaps” van Japan in de bezette gebieden zou dienen te gebeuren. Een theaterwijziging is tegenover mij, tot op het moment, dat ik in Maart 1945 van Brisbane vertrok, door betrokkene volkomen ontkend. Ik persoonlijk neem aan, dat deze toen ook inderdaad nog niet in de bedoeling lag, of althans nog niet beslist was.

Men sprak dus aanvankelijk over „major operations”, daarna over operaties op kleine schaal, daarna over Nederlandsch-Indië als „hiatus area”, waarbij dus militaire operaties geheel buiten Nederlandsch-Indië zouden omgaan. Ook werd gesproken over een Engelse bezetting van Nederlandsch-Indië onder oppercommando van generaal *MacArthur* en tenslotte, het zal toen reeds Mei—Juni 1945 zijn geweest, werden geruchten vernomen over de theaterwijziging, zoals die zich later heeft voltrokken.

99447. De Voorzitter: Zat u toen in Australië?

A. Inderdaad, toen zat ik in Australië.

99448. De heer Koersen: Hebt u op uw berichten aan de Regering ooit enige reactie gekregen?

A. Neen.

99449. De heer Koersen: Verwachtte u dit ook niet?

A. Op de wijze, waarop toen gewerkt werd, was men reeds tevreden, als de eenzijdige berichtgeving liep. De post werd verzonden in diplomatieke valiezen. Men rekende, gezien de communicaties, nauwelijks op een antwoord, behoudens ten aanzien van beslissingen, welke telegrafisch konden worden gegeven. Ik deelde de Regering mede wat ik zag en hoorde, in de hoop, dat zij zich uit de berichten een voldoende beeld van de situatie kon vormen, hetgeen ik op mijn plaats niet kon.

Uit grote bezorgdheid voor de supplyvoorzieningen, welke bij een theaterwijziging vermoedelijk op losse schoeven zouden komen te staan, en gezien ook de beperkte militaire middelen, waarover S.E.A.C. beschikte, zijn generaal *van Oyen* en ik omstreeks medio Juli 1945

— ik hoop, dat ik dit goed schat — naar het hoofdkwartier van *MacArthur* gezonden, ten einde te trachten zekerheid te krijgen omtrent de instandhouding of wijziging der theatergrenzen en hem te polsen over zijn bereidheid en de militaire mogelijkheden om alsnog de bezetting van de gebieden in South-West-Pacific, waaronder Java, te volbrengen. In de bespreking met generaal *MacArthur* werd de zekerheid omtrent de grenswijziging nog steeds niet verkregen. Ik stel dit hier nog eens uitdrukkelijk. We hebben het dus rechtstreeks aan *MacArthur* gevraagd en we hebben daarover geen positief antwoord ontvangen.

99450. De Voorzitter: Wanneer was dit?

A. Dat was eind Juli 1945.

99451. De heer Koersen: Werd het niet ontkend?

A. Het werd niet ontkend.

MacArthur verklaarde nadrukkelijk, dat, indien hij opdracht tot bezetting van Java zou krijgen, hij daartoe bereid en in staat was en dat de operatieplannen daarvoor gereed waren. Hij heeft ons deze in extenso getoond. De uitkomst van deze bespreking is aan de Nederlandse Regering medegedeeld. Van het verdere verloop in Londen ben ik niet op de hoogte en voor zover ik mij herinner, viel eerst ultimo Augustus 1945 — misschien weet u precies de datum — de definitieve beslissing in die zin, dat het gehele gebied van Nederlandsch-Indië onder de verantwoordelijkheid van S.E.A.C. zou vallen. Naar ik mij herinner, was dit tegen einde Augustus.

99452. De Voorzitter: Het was half Augustus, op de dag van de capitulatie.

A. Er werd dus inderdaad in het gesprek met *MacArthur* geen ontkenning gegeven.

Er werd wel degelijk de mogelijkheid gesteld: „Het kan wel waar zijn; daarover wordt nog uitvoerig overleg gepleegd, ook met de Nederlandse Regering. Ik weet niet waarom dit geschiedt; ik doe wat de Combined Chiefs of Staff mij opdragen”.

99453. De heer Koersen: Kunt u een oordeel geven over de vraag of *Mountbatten* in staat was de bevrijding van Indië ter hand te nemen?

A. Dit is een militair-technische vraag. Hoewel uit hoofde van mijn opdracht niet verwacht kan worden daarop een precies antwoord te kunnen geven, is mijn indruk, dat *Mountbatten* bepaald niet in staat was om „major operations” uit te voeren.

Mogelijk was hij in staat tot operaties op kleine schaal, doch de verwachting was, dat hij in ieder geval niet in staat was om de supplyvoorzieningen te verzorgen, zoals wij dat wilden, noch ook om het technische bataljon, dat wij hadden georganiseerd, de gezagscompagnieën, die ons voor ogen stonden, de Papoea-bataljons, enz. te bewapenen, van kleding te voorzien en uit te rusten.

99454. De Voorzitter: En was *MacArthur* hier wel volledig toe in staat?

A. Ja, volledig.

99455. De heer Koersen: Heeft u dit in uw berichten naar Londen gemeld?

A. Ja. We hebben duidelijk gesteld — ook in de besprekingen met *MacArthur* —, dat er ons ontzaglijk veel aan gelegen zou zijn om de re-occupatie — en nu praat ik uitsluitend over de technische kant en niet over de politieke — onder leiding van *MacArthur* te doen geschieden. Zijn operatieplannen voor Java kenden wij. Hij beschikte over de supplies, hij had alles, wat nodig was, hij had onze voorzieningen goedgekeurd, hij wist wat de N.I.C.A.-detachementen waren, en hij had ons de middelen gegeven voor allerlei herstellingen. In dat gebied lagen voorts de Amerikaanse supplybases met zeer vele goederen, die wij aan het overnemen waren.

Wij waren op dat moment niet op de hoogte — en dit is natuurlijk ook een punt, waaraan men altijd denken moet — van de nabije capitulatie van Japan. Wanneer men toen tegen de Nederlanders gezegd had: er wordt helemaal geen strijd geleverd, wij gaan zonder gevecht tegen de Japanesen naar Indië terug, dan waren er mogelijk andere plannen ontworpen. Aan deze mogelijkheid werd echter op dat moment niet gedacht. *MacArthur* heeft zich over de kans van een spoedige capitulatie van Japan — begrijpelijk overigens — niet uitgelaten. In het gesprek met hem zei hij iets van deze strekking:

„I have got something up on my sleeve, which you don't know, and I can't tell. But I believe the war will soon be finished". Desondanks vertelde hij niet wat. Wij hadden bepaald niet de fantasie om aan de atoombom op Hiroshima te denken. Daar bestond geen enkele indicatie voor. Hij heeft uitdrukkelijk gesteld, dat hij militair de bevrijding van Indië ter hand kon nemen. Wij hebben hem dit nl. gevraagd en hierop heeft hij bevestigend geantwoord.

99456. De **Voorzitter**: U bent dus in Maart 1945 naar Australië gegaan, waar u de leiding van het Departement van Verkeer en Waterstaat op u genomen hebt. Is toen de Nederlandsch-Indische Regering opnieuw geconstitueerd?

A. Dit was reeds iets eerder gebeurd. De datum weet ik niet precies. Misschien 4 of 5 maanden eerder. Het geschiedde krachtens een besluit van de Regering in Londen.

99457. De **Voorzitter**: In September 1944 is de heer van Mook van Londen definitief naar Australië vertrokken.

A. Omstreeks die tijd moet het geweest zijn.

99458. De **Voorzitter**: Dan komen we nu tot het z.g. Legal Agreement, dat u ongetwijfeld wel kent en waarbij aan de geallieerde militaire bevelhebber in de eerste fase de facto de soevereiniteit in Indië werd gegeven. Nu wilde ik graag weten of de Nederlandsch-Indische Regering daarin is gekend en welke hierover haar mening is geweest?

Het Legal Agreement voor *Mountbatten* is op 24 Augustus 1945 getekend door de Engelse en Nederlandse Ministers van Buitenlandse Zaken.

A. Ik geloof, dat het van belang is om de ontwikkeling van de totstandkoming van het Legal Agreement na te gaan, ook voor wat de ondertekening van het stuk betreft, nl. op een tijdstip, waarop men zich zou kunnen afvragen: is het nu nog wel het juiste moment om dit stuk te tekenen? Dit stuk is tot stand gekomen — ik werk nu volkomen op mijn geheugen, want ik ben daarbij niet betrokken geweest, althans niet in de eerste fase — nadat eerst over dit stuk met mij uitvoerig overleg gepleegd was door de Nederlandse Regering te Londen met het Engelse Ministerie van Buitenlandse Zaken. De principes, waarvan dit stuk uitgaat, zijn, meen ik, in de jaren 1942/1943 in diplomatieke sfeer besproken. Op het moment, dat ik in Kandy kwam — dat was dus Maart/April 1944 —, was de formulering van het Agreement in grote lijnen gereed. Het bevatte de uitwerking van een aantal beginselen, die dus in Regeringssfeer waren besproken en die ook reeds getoetst waren in de praktijk, nl. in de South West Pacific. Ik meen, dat Hollandia toen reeds bevrijd was. Nu spreek ik over de fase — en ik heb daarop zoeven ook de nadruk gelegd — die door geen van de politieke of militaire figuren anders beschouwd werd dan als een operationele fase, dus een fase, waarin „major operations" werden verondersteld. Een andere conceptie was er niet. Gedachten over „minor operations", een „hiatus area" en later „peaceful occupation", waren er niet. Derhalve uitgaande van „major operations", evenals in Europa, had men behoefte aan een overeenkomstige figuur als het „militair gezag", bekleed met alle autoriteit en bevoegdheden, welke nodig zijn om orde en rust te handhaven en de operationele communicatielijnen te bevestigen. De organisatie van het militair gezag werd door het civiele bestuursapparaat gevormd; dit wordt door de militaire bevelhebber belast met de volledige zorg voor het heroverde gebied. Men kan geen oorlog voeren, wanneer deze kant van de zaak niet grondig georganiseerd en juridisch geregeld is.

De militaire operaties beginnen dus op een beach-head met een vijandelijke frontlijn. Dit beach-head breidt zich geleidelijk uit. Langzamerhand verplaatst de frontlijn zich naar achteren; het heroverde terrein blijft bezet, doch komt steeds verder van de vuurlinie verwijderd te liggen. De bestuursvoering, voorshands geheel onder militair commando, dient dan dadelijk ter hand te worden genomen. De militaire commandant interesseert het theoretisch eigenlijk alleen maar, of hij kan doorvechten, of hij inlichtingen kan verkrijgen en hoe hij de bevolking voor de militaire behoeften kan inschakelen. Practisch gesproken is er voorshands feitelijk nog slechts sprake van één operatie-oogmerk, waartoe alles moet medewerken en niets mag tegenwerken. De militaire commandant kan geen oorlog voeren, wanneer civil-affairs in en achter het operatieterrein niet goed georganiseerd is: dit maakt deel uit van zijn operatie. Hij denkt er niet aan om daar „soverein" te spelen, maar er moet een autoriteit zijn, die in een combat-fase de orders uitdeelt. En zo moet het z.g. „Legal Agreement" worden gezien. Het was bestemd voor de „combat-fase" in de strijd tegen de vijand; dus ook niet primair bedoeld als

een apparaat om te gebruiken in een gebied, waarin geen strijd tegen de buitenlandse vijand werd gevoerd en waarin slechts sprake zou zijn van verzet tegen inwendige politieke agitators.

De **Voorzitter**: Mag ik u verwijzen naar punten 1 en 2 van het stuk?

A. Hier staat: „The principles set out below are designed to provide a practical solution of immediate problems and to facilitate as far as possible the work of the Commander in Chief and thereby the common purpose of the Allied Governments, to expel the Japanese from the Netherlands Indies and gain final victory over Japan". Dat is de considerans en het basis-patroon van het Legal Agreement.

Er staat verder: „In combat areas, it is recognised that the Commander in Chief will, to the extent necessitated by the military situation, possess de facto authority to take all necessary measures".

Wanneer u mij persoonlijk vraagt, of ik het daarmee eens ben, antwoord ik bevestigend. Dit is in de combat-fase noodzakelijk.

Op het volgende punt komt het aan: „It is agreed, that the Netherlands Government will resume as rapidly as practicable even in combat areas, full responsibility for the civil administration of reoccupied Netherlands territory". Het klonk mij al heel vreemd in de oren, toen u zei, dat volgens deze overeenkomst de opperbevelhebber soevereiniteit zou bezitten. Zo is het niet. „De facto authority" is héél iets anders dan „sovereiniteit". De militaire commandant moet in dit geheel steeds geacht worden te staan — of het nu een Nederlander, een Brit of een Amerikaan is, doet er niet toe —, ook in de combat-fase onder de desbetreffende Regeringen.

Een Regering kon in de militair-bondgenootschappelijke figuur niet op zich zelf militair gaan optreden en onafhankelijk van eventuele verdere plannen van anderen zijn wil ten aanzien van de uitvoering der operaties doorzetten. Het kan alleen stellen: Wanneer gij daar iets onderneemt, dan moet ge het doen met inachtneming van bepaalde politieke richtlijnen. Dit is in het verloop van de operaties de enig juiste manier van handelen; het interesseert de militaire commandant feitelijk alleen of de operaties volgens plan verlopen; niet wat voor een politieke figuur er uit voortkomt. Als u het begrip „de facto authority to take all necessary measures" aanvaardt, dan doet dat niets te kort aan de soevereiniteit.

Tot de historie terugkerend en wetend met hoeveel zorg en moeite het ontwerp-agreement tot stand is gekomen, geloof ik niet, dat er iets in staat, dat bedenkelijk is. Toen kwam plotseling, wat niemand verwachtte, het einde van de oorlog met Japan en tegelijk de theaterwijziging. Niemand had gerekend op peaceful occupation, niemand had er op gerekend, dat we niet tegen de Japanners zouden vechten en dat we andere moeilijkheden zouden krijgen. Het enige document, dat toen beschikbaar was en dat de verhouding regelde tussen de Regering en de militaire bevelhebber, was het „legal agreement". Vermoedelijk heeft de ondertekening van dit stuk toen op korte termijn in Londen plaats gevonden. Een overeenkomst dus, welke feitelijk niet paste in de situatie, die men zich had ingedacht, toen men het opstelde. In de tijd, waarin niemand wist wat er ging gebeuren — en ik bedoel nu ook aan geallieerde zijde, generaal *MacArthur* wist niet meer hoe het moest, noch generaal *Blamey*, noch *Mountbatten* — in een tijd dus van de allergrootste onzekerheid, heeft men van deze overeenkomst, welke moeizaam tot stand was gekomen, door onderhandelingen met de militaire commandanten en met de politieke figuren, vermoedelijk gezegd: „dit document is er nu eenmaal en het past misschien wel zo ongeveer. Het geeft een zekere modus vivendi voor de situatie". Ik ben daar niet bij tegenwoordig geweest, doch ik meen, dat men dit zó moet zien,

99459. De **Voorzitter**: Is dit stuk nu door de Nederlandsch-Indische Regering besproken?

A. Ik kan hier niet met zekerheid op antwoorden. Als ik de tijd van het tot stand komen van dit stuk naga, dan zou ik schatten, dat het omstreeks medio 1944 naar Londen is gegaan.

Omstreeks die tijd zal het dus in de eindvorm geconcipieerd zijn. En nu zou het niet voor de hand liggen — want op dat moment bestond de Raad van Departementshoofden, naar ik meen, nog niet —, dat het door deze Raad behandeld zou zijn. Of het in een latere fase behandeld is, weet ik niet met zekerheid, maar ik acht het niet onmogelijk, dat het wel in behandeling is geweest, omdat het in verband met de terugkeer een uitermate belangrijk document was. Vooral in de fase van onzekerheid ten opzichte van de theatergrenzen moet in de Raad van Departementshoofden over dit stuk gesproken zijn.

99460. De **Voorzitter**: Is daarbij nog gesproken over de plaats, welke de heer van Mook in deze conceptie zou gaan innemen?

Was het zo, dat in die tijd nog gedacht werd aan een terugkeer van de heer *van Starckenborgh*?

A. Daar was in gedachten bepaald rekening mede gehouden; de terugkeer van de heer *van Starckenborgh* werd in feite voor de goede werking van het legal agreement noodzakelijk geacht.

De heer *van Mook* zou voorshands in een tweeledige functie naar Indië terugkeren, nl. als vertegenwoordigend de Nederlandse souvereiniteit en als het hoofd van de Nederlandsch-Indische Civil Affairs voor het gehele gebied; die phase zou in de gedachten van dr. *van Mook* en van de leden der Indische Regering maar zeer kort duren, omdat verwacht werd, dat jhr. *van Starckenborgh*, als Gouverneur-Generaal, na terugkeer weer de drager van de Nederlandse souvereiniteit zou worden.

99461. De **Voorzitter**: Hoe beschouwt u deze functie, gezien het legal agreement?

A. Ik stel mij voor, dat jhr. *van Starckenborgh* zou zijn teruggekomen en zich zou hebben doen informeren door de commanderende geallieerde generaal, omtrent het verloop der operaties en de vermoedelijke ontwikkeling der situatie. Ik kan mij verder voorstellen, dat de generaal zijn wensen kenbaar maakt, ten aanzien van zijn behoeften aan personeel en materieel. Vervolgens kan de militaire commandant de Gouverneur-Generaal verzoeken hem alle medewerking en bijstand te verlenen in het uitvoeren van zijn militaire opdrachten, de Gouverneur-Generaal zal hem deze medewerking volledig geven, en ook gehouden zijn te geven. Dit effectueert de Nederlandse souvereiniteit in geen enkel opzicht.

99462. De **Voorzitter**: Wanneer u stelt, dat de heer *van Starckenborgh* het soevereine gezag zou representeren, wat vertegenwoordigde de heer *van Mook* dan?

A. Zolang de heer *van Starckenborgh* nog niet terug was, vertegenwoordigde de heer *van Mook* het soevereine gezag. Daarom sprak ik van een „tweeledige functie“. Enerzijds was hij de vertegenwoordiger van het soevereine gezag, anderzijds was hij hoofd van de civil affairs. Dat was — als u mijn mening hierover wilt horen — een zeer moeilijke figuur.

Na terugkeer van de Gouverneur-Generaal zou dr. *van Mook* uitsluitend als hoofd der civil affairs gefungeerd hebben, voor de duur der militaire fase.

99463. De **Voorzitter**: Wij zijn nu aan de periode gekomen van het einde van de oorlog.

Welke zijn de maatregelen geweest, die de Nederlandsch-Indische Regering heeft genomen om meer Nederlandse strijdkrachten in het strijdgebied in het Oosten te krijgen?

A. Ik ben daarbij niet rechtstreeks betrokken geweest. Ik weet, dat de Nederlandse en Indische Regeringen voortdurend actief zijn geweest met de „planning“ voor een leger. Er is een plan geweest, dat 20 000 tot 27 000 man troepen in Australië gelegerd, uitgerust en bewapend zouden worden. Daarnaast zijn de mogelijkheden onderzocht om die troepen uit Nederland en Engeland met Nederlandse schepen naar Australië te krijgen. Alle activiteiten waren daarop gericht. Dr. *van Mook* en ook de legercommandanten zijn daarmee intensief doende geweest. Met *MacArthur* was besproken de uitrusting van deze troepen en met de Australiërs de kazernering, enz. Er zijn veelvuldig besprekingen gevoerd met de geallieerde Regeringen om onze schepen voor het Nederlandse troepentransport ter beschikking te krijgen. Men weet hoe dit allemaal verlopen is, niettegenstaande de meest krachtige actie, met name van dr. *van Mook*. De Nederlandse autoriteiten, daarbij gesouffleerd door de allergrootsten zoals *Churchill* en *Roosevelt*, hadden voor ogen, dat Nederland omstreeks September 1944 vrij zou komen en Indië anderhalf jaar later. De dan beschikbare Nederlandse macht zou dan tegen Japan aangewend worden. Holland is echter zes maanden te laat bevrijd en Indië — in dit verband gezien — een jaar te vroeg. Ik geloof, dat dit de hoofdoorzaak van de calamiteit is geworden van de vertraagde plannen tot versterking van de Nederlandse strijdmacht in het Oosten.

99464. De **Voorzitter**: Kunt u ons iets mededelen omtrent de sterkte aan militaire en semi-militaire eenheden in Indië, door de Japanse bezetter geformeerd, alsmede omtrent de ontwikkeling van de toestand in Indië in de periode na 15 Augustus tot 1 October 1945?

A. Neen. daarover is mij niet veel bekend.

99465. De **Voorzitter**: Dan wilde ik nog vragen hoe tenslotte de terugkeer is gegaan. Kunt u zeggen hoe toen de militaire situatie was? Zijn er nog maatregelen genomen om het gezag weer te herstellen?

A. Dit laatste begrijp ik niet, Mijnheer de Voorzitter! U weet, hoe onze terugkomst daar is geweest; R.A.P.W.I.-teams en een uitermate kleine bezetting.

99466. De **Voorzitter**: Ik bedoel, dat er bij de capitulatie van Japan een gezagsvacuum is geweest, welke een hele tijd heeft geduurd. U weet, dat er op een gegeven ogenblik gepoogd is de kampen te verlaten en dat toen gezegd is, dat men er nog een tijdje in moest blijven.

A. Ja, dit is één van de bevolen maatregelen van de opperbevelhebber geweest. Op dat moment heeft dus *Mountbatten* de order gegeven, dat de mensen in de interneringskampen moesten blijven. Ik neem aan, dat hij daar goede bedoelingen mee heeft gehad, nl. om deze mensen geen gevaar te laten lopen. Er was geen bescherming, de Japanners zouden zich misschien neutraal houden, men wist niet wat er zou gebeuren; men dacht de zaak niet aan te kunnen, als de kampen, die een zeker veiligheidssysteem voor de mensen betekenden, zouden worden verlaten. Ik kan natuurlijk niet precies zeggen wat daar geleefd heeft; ik weet slechts, dat deze maatregel genomen is en bevolen is.

99467. De **Voorzitter**: Was er nog advies van Nederlandse zijde om anders te handelen?

A. Dat kan ik mij niet voorstellen. Ik weet, dat dit punt van de commander in chief *Mountbatten* is gekomen en dat in Nederlandse kringen besproken is, of men zich daar nu aan moest houden of niet.

99468. De **Voorzitter**: Wilden de Nederlandse autoriteiten de mensen dan wel uit de kampen laten komen?

A. Mijn persoonlijke gedachte was toen inderdaad om op dit punt desnoods indisciplinair te zijn en de opdracht in tegenovergestelde richting te doen uitgaan.

99469. De **Voorzitter**: Is dit ook in de Nederlandsch-Indische Regering ter sprake gekomen?

A. Inderdaad, ik heb deze mening geuit en bepleit.

99470. De heer **Koersen**: Zag u ook dat gevaar zo groot, zoals u meent, dat *Mountbatten* gezien heeft?

A. Neen, ik persoonlijk stond op het standpunt, dat het risico wel genomen kon en moest worden. Dit is evenwel de mening van iemand, die op dat moment niet voor de uiteindelijke beslissing verantwoordelijk was.

99471. De **Voorzitter**: Welke opvatting hebt u in Indië aangehouden inzake de terugkeer van de Nederlanders?

A. Welk een moeilijke vraag! Daar kan ik natuurlijk niet op antwoorden. De feiten hebben bewezen, dat er een groep is geweest, die de Nederlanders nooit weer terug wilde hebben, en dat er een groep is geweest, die de Nederlanders wel weer wilde terughebben; en die is er wellicht nóg.

99472. De heer **van Lier**: De laatste vraag is inderdaad moeilijk te beantwoorden, maar de vraag, die daarvoor gesteld is: „Hoe was de ontvangst van de verantwoordelijke militaire bevelhebber en hoe ontwikkelde zich de verhouding met deze autoriteit“, kunt u die beantwoorden?

A. Dit heeft zich voornamelijk afgespeeld op het niveau van dr. *van Mook* en generaal *Christison*, en in dit kader is ook de beantwoording van deze vraag moeilijk. Wat ik er van bemerkte, kwam tot uiting op een lager niveau.

Ik kan stellen, dat de verhoudingen niet zeer goed geweest zijn. De Engelsen zijn in Indië in een moeilijke situatie geweest. Ik geloof ook, dat de Engelsen een slecht begrip hadden van de werkwijze van ons gezag in Indië. Zij begrepen niet hoe dit gezag vroeger had gefunctioneerd en zij begrepen niets van de staatsrechtelijke figuur van het Koninkrijk, noch van de interne politieke structuur. Hun positie in India was een geheel andere dan onze positie in Nederlandsch-Indië. Voorts was hun militaire positie verre van rooskleurig,

aangezien zij daar op een bruggenhoofd zaten aanvankelijk met een enkele brigade, die bovendien nog uit Indische — en dus ook Mohammedaanse — troepen bestond. Het was voor een dergelijke militaire macht moeilijk orde te handhaven.

Voorts was daar nog de politieke situatie, die zich uit de republikeinse proclamatie van 17 Augustus ontwikkeld had en die ook voor de Nederlanders nog moeilijk te overzien was, laat staan voor de Engelsen. Dat dus niet alle partijen elkaar direct gevonden en begrepen hebben, is naar mijn mening wel begrijpelijk. De toestand, waarvoor men kwam te staan, was geheel anders dan iemand gedacht had, hetzij aan de ene, hetzij aan de andere kant.

Na het vertrek van generaal *Christison* zijn onder generaal *Mansergh* de verhoudingen tussen Nederlanders en Engelsen verbeterd.

99473. De **Voorzitter**: Is de Nederlandsch-Indische Regering met een plan voor staatkundige hervorming naar Indië teruggekeerd?

A. Op de vraag, of er een zodanig plan bestond, kan ik slechts antwoorden, dat dit mij niet bekend is. In ieder geval stond een geautoriseerd plan voor staatkundige hervorming niet ter beschikking van de Indische Regering bij haar terugkeer; de afwezigheid van een dergelijk plan heeft, naar mijn mening, de mogelijkheid van aandraking met degenen, die gedurende onze afwezigheid het in Indië voor het zeggen hadden gekregen, althans naar hun mening het voor het zeggen moesten hebben, buitengewoon bemoeilijkt. Het zou ontegenzeggelijk voor het gehele verdere verloop van het grootste belang zijn geweest, indien een door het Nederlandse Parlement in grote lijnen bekrachtigd staatsrechtelijke conceptie aanwezig was geweest, omdat dat als uitgangspunt voor een gesprek had kunnen dienen, zowel voor ons zelf als voor een meer succesvol intermediair van de Engelsen. Ik geloof, dat dit een van de calamiteiten is geweest, die wij in deze oorlog te verwerken hebben gekregen, nl. dat zich na de bevrijding van Nederland niet de mogelijkheid heeft voorgedaan om met het Parlement een vergaand en ingrijpend plan voor staatsrechtelijke hervorming op te stellen, dat, in Indië teruggekeerd, had kunnen dienen als punt van uitgang voor een gesprek met de Indonesische leiders.

99474. De **Voorzitter**: U hebt zoëven gezegd, dat de conceptie van het legal agreement acceptabel was, wanneer de heer *van Starckenborgh* zou zijn teruggekeerd. Is er van de zijde van de Nederlandsch-Indische Regering nog op zijn terugkeer aangedrongen?

A. Mag ik even een kleine correctie maken op uw citaat van wat ik gezegd zou hebben? De conceptie van het agreement was acceptabel, ook wanneer de heer *van Starckenborgh* zou zijn teruggekeerd. Maar het ging niet uitsluitend om de persoon van jhr. *van Starckenborgh*. Het legal agreement was evenzeer bruikbaar, wanneer de heer *van Mook* de Nederlandse souvereiniteit zou vertegenwoordigen. Het legal agreement was evenwel ontworpen voor een geheel andere situatie dan zich tenslotte ontwikkeld heeft.

Naar mijn mening was evenwel de gelijktijdige uitoefening van de functie van hoofd van de civil affairs met die van de functie van Gouverneur-Generaal niet gelukkig.

Veel keus van personen om een goede scheiding in deze functie te brengen is er echter niet geweest.

Ik ben er zeker van, dat de heer *van Mook* aan de Nederlandse Regering heeft voorgesteld voorlopig beide functies uit te oefenen, in afwachting van de terugkeer van jhr. *van Starckenborgh*.

99475. De **Voorzitter**: Ik ben hiermede gekomen aan het einde van het verhoor. Ik zou mij echter kunnen voorstellen, dat u zelf meent nog enkele aanvullingen te moeten geven, waartoe u dan nu de gelegenheid hebt.

A. Ik wil dit nog duidelijk stellen. Hoewel ik dus van mening ben, dat het van zeer groot belang zou zijn geweest, wanneer men met een plan voor de toekomstige verhouding tussen Nederland en Indië zou zijn aangekomen, als basis van bespreking, de afwezigheid daarvan door mij in de eerste plaats gezien wordt als een gevolg van het onverwachte verloop van de oorlog en het onvoorzien zeer geringe tijdsverschil tussen de bevrijding van Nederland en de capitulatie van Japan. Ik hoop, dat ik op dat punt voldoende duidelijk ben geweest.

De **Voorzitter**: Wanneer u verder geen opmerkingen meer wenst te maken, rest mij nog u te danken voor uw mededelingen. Ik sluit hierbij het verhoor.

C. J. WARNERS.

KORTHALS, *voorzitter*.

KOERSEN.

VAN LIER.

HUIGENS, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 12 APRIL 1956

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Koersen, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer van Lier, leden, alsmede de heer Huigens, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

JAN JOSEPH GODFRIED baron VAN VOORST TOT VOORST,
oud 75 jaar, wonende te Suideras, Warnsveld,
luitenant-generaal b.d., oud-commandant veldleger.

99476. De **Voorzitter**: De commissie heeft in handen gekregen een afschrift van een erewoord-verklaring, welke was opgesteld door de heer *Otzen* en welke afwijkt van de definitieve erewoord-verklaring.

Ik overhandig u dit stuk. Kunt u mededelen, of dit een eerste concept is geweest en of er nog andere concepten zijn geweest, voordat de definitieve tekst tot stand kwam?

A. Deze erewoord-verklaring is van 3 Juni 1940. Ik maak uit deze tekst op, dat dit de eerste verklaring is geweest, die gevraagd is door de Wehrmachtsbefehlshaber, generaal *Christiansen*.

99477. De **Voorzitter**: Wij hebben van u een notitie, welke u gemaakt hebt naar aanleiding van een gesprek met o.a. generaal *Winkelman*. Deze notitie bevat een erewoord-verklaring, welke in grote lijnen overeenstemt met het concept van 3 Juni; alleen zie ik hierin uw notitie nog staan: „de tijd, dat Nederland bezet is”. Ik overhandig u deze notitie ook. Is er na het concept van 3 Juni nog een tweede geweest, waarop uw notitie slaat? Of slaat die op de eerste verklaring?

A. In deze notitie heb ik toenmaals onderstreept de woorden: de tijd, dat Nederland bezet is. Daaruit leid ik af, dat deze notitie slaat op het tweede concept van de erewoord-verklaring, die enigszins afwijkt van het concept van 3 Juni. Het tweede concept is op 1 Juli 1940 besproken door generaal *Winkelman* met de chef staf landmacht, de waarnemend chef staf zeemacht en met mij. Deze bespreking vond plaats op het bureau van generaal *Winkelman*; toen heb ik deze notitie gemaakt.

99478. De **Voorzitter**: De definitieve erewoord-verklaring was toen dus noch aan u, noch aan generaal *Winkelman* bekend. De verklaring, dat er geen bezwaar zou zijn tegen het afleggen van het erewoord, kan dus nooit slaan op de laatste versie.

A. De definitieve erewoord-verklaring was toen bekend noch aan generaal *Winkelman*, noch aan mij. Op 20 Juli werd deze eerst aan mij voorgelegd, toen ik reeds geïnterneerd was in Zwolle.

99479. De heer **van Lier**: Was de heer *Heeris* ook aanwezig op de bespreking van de 1ste Juli?

A. Voor zover ik mij herinner, was hij aanwezig, ik zou bijna zeggen: ik weet dit met stelligheid.

99480. De **Voorzitter**: Had u de indruk, dat generaal *Winkelman* gezocht heeft naar een algemene aanwijzing betreffende het erewoord, welke zou kunnen gelden voor het gehele officierskorps, of dacht hij deze erewoord-verklaring voor de persoonlijke verantwoording van iedere officier afzonderlijk te laten?

A. Ik geloof wel, dat generaal *Winkelman* zocht naar een verklaring, die meer aannemelijk was dan het concept van 3 Juni. Hij wilde feitelijk een verklaring zonder erewoord. De generaal had, van oordeel zijnde, dat eigenlijk niemand zijn erewoord mocht geven, de overtuiging, dat bij een verbod tot afleggen van het erewoord de meeste officieren dit toch zouden doen.

Hij meende tenslotte ieder te moeten vrijlaten om te handelen naar zijn eigen geweten en persoonlijke opvatting.

99481. De heer **van Lier**: U was van mening, dat u de tekst van het erewoord, zoals die u op 1 Juli bekend was, niet kon tekenen. Was u ook van mening, dat er formeel juridische bezwaren waren om dat erewoord te tekenen?

A. Bedoelt u juridische bezwaren wat de tekst betreft? Ik heb gezegd, dat ik, wát de Duitsers ook zouden opmaken, het niet zou tekenen. Dus in zoverre heb ik mij niet ingelaten met juridische spitsvondigheden, al dan niet van de zijde van de Duitsers.

99482. De **Voorzitter**: Meer heb ik u op het ogenblik niet te vragen. Meent u zelf nog iets hieraan te moeten toevoegen?

A. Ik kan u alleen zeggen, dat ik indertijd voor uw commissie heb verklaard, dat de velddienstvoorschriften van 1926 en van 1936 niet meer de kwestie van de capitulatiën behandelden. De kwestie van de capitulatiën is in 1926 op mijn voorstel tijdens de bewerking aan de toenmalige chef van de generale staf luitenant-generaal *van der Palm*, niet in de voorschriften opgenomen, omdat een capitulatie eigenlijk een te precaire zaak is om in het velddienstvoorschrift als iets gewoons te worden behandeld. Toen is ook automatisch uit deze voorschriften komen weg te vallen de bepaling, dat geen capitulatievoorwaarden mogen worden goedgekeurd, die, *ten einde de krijgsgevangenschap te ontgaan*, de verplichting zouden opleggen om niet meer tegen de vijand te vechten (waarvoor dan uiteraard een erewoord zou moeten worden gegeven). Het geven van het erewoord was dus noch toegestaan, noch verboden.

99483. De **Voorzitter**: Het geven van het erewoord werd dus niet in strijd geacht met de officierseed. In verband hiermede wil ik u nog vragen, of men hier ieder erewoord zonder meer onder moet verstaan of dat men toch ook rekening moet houden met de inhoud van het erewoord?

A. Inderdaad moet men rekening houden met de inhoud van het erewoord, maar bij ieder erewoord staat toch op de voorgrond, dat men niet tegen de vijand, in dit geval het Duitse Rijk dus, zal vechten; anders heeft een erewoord geen betekenis; dat niet-vechten is voor hem, die het erewoord vraagt, de quintessens van de zaak.

99484. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Was uw indruk ook, dat de meeste officieren geneigd waren ieder erewoord te geven?

A. Zeer veel officieren waren aanvankelijk niet genegen het erewoord te geven. Generaal *Winkelman* is bij mij op het hoofdkwartier in Zeist geweest en heeft mij toen gezegd, dat de Duitsers bezig waren een erewoord-verklaring op te stellen, en toen moest ik, zonder mijn eigen opinie te zeggen, aan de heren vragen of zij al dan niet genegen waren, dat erewoord te geven. Ik heb enige brigade-, divisie- en legerkorpscommandanten toen ontboden, evenals de sectiehoofden van mijn hoofdkwartier en heb hun die vraag voorgelegd. Behoudens één hebben ze allen verklaard, dat ze het erewoord niet zouden geven. Die ene heeft eerst verklaard, dat hij het wél zou geven, maar toen ik mijn vraag nog nader had toegelicht, heeft hij zijn eerste verklaring ingetrokken. Toen waren dus allen unaniem van mening, dat het erewoord niet gegeven moest worden. Men kende de tekst toen ook nog niet, het ging alleen om het principe van het geven van een erewoord tegenover de Duitsers.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de inlichtingen, welke u hebt willen verstrekken, en sluit hierbij het verhoor.

J. J. G. VAN VOORST TOT VOORST

KOERSEN, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.
VAN LIER.

HUIGENS, griffier.

ZITTING VAN DONDERDAG 12 APRIL 1956

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Koersen, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heer van Lier, leden, alsmede de heer Huigens, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

HERMAN FRANCISCUS MARIA baron VAN VOORST TOT VOORST,

oud 69 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
oud-chef van de staf van de Koninklijke landmacht,
lid van de Raad van State.

99485. De **Voorzitter**: De commissie stelt het op prijs, dat u haar nog enige inlichtingen wilt verschaffen. De verklaring, welke u thans gaat afleggen, kan beschouwd worden als een voortzetting van de vorige, zodat de toen door u afgelegde eed ook voor dit verhoor geldt.

U hebt, alvorens u in krijgsgevangenschap ging, een briefje achtergelaten, dat als volgt luidde: „Nu vaststaat, dat een officier, die zijn eerewoord geeft, ten alle tijde de bevoegdheid heeft dit te herroepen, acht ik het geven van dit woord niet in strijd met den officierseed en de officierseer. Ik laat overigens aan elken militair over, om zelfstandig zijn houding in dezen te bepalen”. Deze aantekening hebt u gemaakt op 1 Juli 1940.

A. Deze aantekening heb ik gemaakt na een gesprek met generaal Winkelman. Dit was het laatste gesprek, dat ik vóór zijn krijgsgevangenschap met hem heb gehad en waarin hij dit als zijn laatste opinie betreffende het geven van een erewoord heeft medegedeeld. Dat gesprek is inderdaad op 1 Juli 1940 geweest.

99486. De **Voorzitter**: Was het u toen bekend, dat er meer dan één concept-erewoord-verklaring was?

A. Ja, het eerste concept was van 3 Juni, getekend door Otzen. Hiertegen heeft generaal Winkeiman grote bezwaren gemaakt. Dan is er nog het concept geweest, dat op 1 Juli 1940 besproken is en waartegen ook bezwaren zijn gemaakt.

99487. De **Voorzitter**: Mag ik het u even overhandigen? Hier heeft u de tekst van 3 Juni. Dat was waarschijnlijk het eerste concept.

A. Inderdaad. Zodra *Seyss-Inquart* in Nederland gekomen is, is de hele kwestie betreffende het erewoord aan het rollen gekomen. Hij heeft de tekst van 3 Juni aan generaal Winkelman laten overhandigen.

99488. De **Voorzitter**: Op welk concept slaat nu uw aantekening van de vergadering van 1 Juli 1940?

A. Deze sloeg zeer zeker op het tweede concept.

99489. De **Voorzitter**: Herinnert u zich nog wat het verschil was tussen die twee concepten?

A. In het tweede concept was het concept van Otzen in die zin aangevuld, dat het erewoord alleen gold voor de tijd, dat Nederland door de Duitsers bezet was. De zin „gedurende dezen oorlog” werd dus beperkt. Overigens wilde generaal Winkelman in het begin in het geheel niet van enig erewoord weten, maar toen hem duidelijk werd, dat de meeste officieren toch een erewoord wensten af te leggen, heeft hij naar een zo gunstig mogelijke tekst gestreefd.

93490. De **Voorzitter**: Hebt u nog van de uiteindelijke tekst kennis genomen?

A. Van die tekst heb ik wel kennis kunnen nemen, in Groningen, maar ik heb het niet willen doen.

99491. De **Voorzitter**: Uw aantekening van 1 Juli 1940 kon dus niet slaan op de definitieve tekst, omdat die er nog niet was?

A. Neen, deze aantekening sloeg op de tekst-Otzen, zoals die was gewijzigd. De aantekening bevatte de mening van generaal Winkelman voordat hij gevangen genomen werd. Toen stond blijkbaar ook vast — maar ik herinner me niet precies meer hoe dat kon vaststaan —, dat het erewoord kon worden herroepen. Ik vermoed, dat er toen al een gesprek was geweest met de heer Otzen, waarbij dit was overeengekomen.

99492. De **Voorzitter**: Herinnert u zich nog of ook de heer *Heeris* bij de besprekingen op 1 Juli 1940 aanwezig is geweest?

A. Neen, dat herinner ik me niet.

99493. De heer **van Lier**: U hebt bezwaren gehad tegen het afleggen van het erewoord. Was u van mening, dat juridisch gezien het niet mocht worden getekend?

A. Als u met juridisch bedoelt: „gezien onze voorschriften”, dan ben ik van oordeel, dat, aangezien de voorschriften er over zwegen, het al dan niet afleggen van een erewoord aan de officieren zelf werd overgelaten. Juridisch was er dus geen bezwaar tegen.

99494. De heer **van Lier**: Bent u van mening, dat ook tegen de definitieve tekst van de erewoord-verklaring geen juridische bezwaren waren?

A. Dat is geen gemakkelijke vraag. Ik geloof, dat men onderscheid moet maken — als ik het tenminste zo zeggen mag — tussen publiekrecht en privaatrecht. Deze erewoord-verklaring was niet in strijd met de voorschriften en het was dus, publiekrechtelijk gezien, toegestaan, dit erewoord af te leggen, maar het persoonlijk geweten moest, geloof ik, bepaald wel bezwaar koesteren tegen het afleggen van dit woord.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de inlichtingen, die u ons heeft willen verstrekken. Ik sluit het verhoor.

H.F. M. VAN VOORST TOT VOORST.

KOERSEN, *voorzitter.*

WITTEWAALL VAN STOETWEGEN.

VAN LIER.

HUIGENS, *griffier.*

ZITTING VAN DINSDAG 17 APRIL 1956

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Koersen, voorzitter, en de heren Stufkens en van Lier, leden, alsmede de heer Huigens, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

FLORIS JOHANNES HEERIS,

oud 74 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
pensioneerend vice-admiraal.

99495. De Voorzitter: De commissie stelt het op prijs, dat u haar nog enige inlichtingen wilt verschaffen. De verklaring, welke u thans gaat afleggen, kan beschouwd worden als een voortzetting van de vorige, zodat de toen door u afgelegde eed ook voor dit verhoor geldt.

Er is op 6 Juli 1940 ten burele van de commandant luchtvaartdienst een bijeenkomst van vier schouten-bij-nacht en 9 generaals-majoor onder leiding van generaal *Best* geweest. Op die bijeenkomst is gesproken over het erewoord. De tekst van het erewoord, waarover toen gesproken is, was dat de definitieve tekst zoals uiteindelijk het erewoord geworden is? Ik leg u hierbij die tekst voor.

A. Inderdaad, dit was dezelfde tekst. Mag ik dit vergelijken met de tekst, die ik bij me heb, dan weet ik het zeker.

De Voorzitter: Heel graag.

A. Het is inderdaad precies dezelfde tekst.

99496. De Voorzitter: Nu staat in het verslag van die bijeenkomst: „Als toelichting verklaarde de gen.-maj. *Carstens* te kunnen verzekeren, dat in den slotzin, tusschen de woorden „zal“ en „geen“ het woord „opzettelijk“ in de op 14 Juli af te leggen verklaring alsnog zou worden opgenomen en dat ook nog een clausele zou worden toegevoegd, vermeldende, dat de afgelegde verklaring te allen tijde zou kunnen worden herroepen. Schout bij nacht *Heeris* onderschrijft het door gen.-maj. *Carstens* medegedeelde, alsmede, dat de O.L.Z. kort voor zijn vertrek geen bedenking tegen het afleggen der aldus geformuleerde verklaring zou hebben gehad en deze zienswijze zou hebben kenbaar gemaakt aan den gen.-maj. H. F. M. baron van *Voorst tot Voorst*, die hiervan schriftelijk aantekening zou hebben gehouden, welke aantekening thans in het bezit is van den kolonel van den generalen staf van *Alphen*”.

Nu is mijn vraag: ging dat wel over dezelfde tekst? Want generaal *Winkelman* was al eerder weggevoerd. Hij is nl. weggevoerd in de nacht van 1 op 2 Juli. Volgens onze inlichtingen zijn er nog enkele vergaderingen aan voorafgegaan, nl. een met de chef staf landmacht, de commandant veldleger, generaal *Winkelman* en u.

A. Er is een vergadering geweest op 25 Mei 1940. Dit is de eerste keer geweest, dat er een vergadering over het erewoord was. Ik was daarvoor als chef marinestaf uitgenodigd en ik heb onmiddellijk generaal *Winkelman* telefonisch medegedeeld, dat mijns inziens daar ook de commandant van de stelling Den Helder bij moest komen, schout-bij-nacht *Jolles*. Hij was de enige, die op order van de opperbevelhebber moest capituleren. Zijn stelling was nog intakt. Hij was commandant marine in Den Helder. Ik vond, dat hij er bij hoorde. De commanderende generaals waren wel uitgenodigd, maar de commanderende schout-bij-nacht te Den Helder was vergeten. Die is er toen op mijn verzoek bijgekomen. Op de notitie, welke ik van deze vergadering heb, heb ik ook aangetekend, en wel op de dag na de vergadering, dat de vraag besproken is of het juridisch gezien geoorloofd was een erewoord te geven.

99497. De Voorzitter: Dus als ik het goed begrijp, was daar toen alleen sprake van het geven van „een“ erewoord?

A. Inderdaad. Het in het algemeen geven van een erewoord.

99498. De Voorzitter: Daarbij was dus geen tekst?

A. Neen. Een tekst heeft de opperbevelhebber pas heel laat gekregen. Dat heb ik in mijn eerste verklaring ook al medegedeeld. Als ik mij goed herinner, heeft die bijeenkomst op verzoek van generaal *Best* op een Zaterdagmorgen plaats gehad. Ik heb na die bijeenkomst voor mij zelf een resumé gemaakt omtrent het besprokene, omdat ik vermoedde, dat hierover later nog wel het een en ander gezegd zou worden. De volgende ochtend ben ik naar de toenmalige generaal-majoor *Hasselmann*, de directeur artilleriematerieel, gegaan — die ik heel goed kende — en ik heb gezegd: „*Hasselmann*, kijk eens, dit vind ik een dusdanig belangrijk punt, dat ik gaarne zou weten of dit stuk met jouw zienswijze betreffende het gebeurde op die vergadering overeenstemt”. De heer *Hasselmann* heeft toen gezegd, dat dit zo was.

Die kwestie van dat „opzettelijk“ heb ik uitgelokt. Ik ben op een gegeven moment — en ik meen, dat ik dat ook de vorige keer verteld heb — naar kolonel van *Alphen* gegaan. Toen waren generaal *Winkelman* en de beide generaals van *Voorst tot Voorst* reeds geïnterneerd. Ik heb toen gezegd, dat in de erewoordverklaring het woord „opzettelijk“ moest staan. Hij was het daar niet mee eens. Hij vond het niet nodig. Bij dat onderhoud was de kapitein G. S. N. *Schepers* tegenwoordig. Toen ben ik zelf naar de Duitse militaire attaché gegaan, de heer *Otzen*, en ik heb hem dit eveneens voorgelegd. Hij heeft mij toen gezegd, dat het er in zou komen. Dus als generaal *Carstens* dit zegt, heeft hij dit vermoedelijk van mij gehoord.

99499. De Voorzitter: Maar het is er toch niet ingekomen.

A. Het is in de verklaring inderdaad niet gekomen. Dit echter tot mijn grote verbazing. Ik ben toen ziek geworden, waardoor ik gedurende de laatste drie dagen vóór het tekenen van de erewoordverklaring niet meer de ontwikkeling heb meegemaakt.

Over de kwestie van het teruggeven van het erewoord heeft de opperbevelhebber vlak vóór zijn gevangenneming mij in een gesprek onder vier ogen medegedeeld, dat dit geregeld was. Ik kwam iedere dag als chef marinestaf bij generaal *Winkelman*. Ik heb toen op een keer tegen generaal *Winkelman* gezegd: „Generaal, mag ik eens weten, hoe staat het nu eigenlijk met het erewoord?”. De marinestaf huide niet in hetzelfde bureau als de heren van de generale staf; ik sprak de generaal dus veel minder dan zijn medewerkers van de landmacht met hem spraken. Ik heb dit dus toen aan de generaal gevraagd. De generaal heeft mij toen gezegd, dat er verscheidene officieren waren, die er bezwaar tegen hadden zijn eventuele order om het erewoord niet te geven op te volgen, en dat hij van plan was de beslissing over het geven van het erewoord verder aan de heren zelf over te laten. Hij deed dit toen ook, omdat de officieren te allen tijde het erewoord konden teruggeven.

99500. De Voorzitter: Heeft u nu ook nog aantekeningen van een bijeenkomst van de chef staf landmacht en generaal *Winkelman* op het hoofdkwartier op 20 Juni?

A. Van die bijeenkomst herinner ik me niets. Ik heb alleen aantekeningen van die bijeenkomst in Mei. Ik kan natuurlijk niet zeggen, dat die bijeenkomst in Juni er absoluut niet geweest is, want het is 16 jaar geleden. Maar ik moet u wel zeggen, dat, als zij plaats gevonden had, ik mij daar dan heus wel iets van zoi herinneren.

99501. De Voorzitter: Zijn er behalve de besprekingen op 25 Mei en 6 Juli geen andere besprekingen, waar u bij geweest bent, over het erewoord geweest?

A. Nooit, ten minste waar ik bij ben geweest. Het kan zijn, dat generaal *Winkelman* met de heren van de landmacht heeft gesproken, maar niet waar ik bij geweest ben.

Het is zelfs heel goed mogelijk, dat de generaal met zijn naaste medewerkers, zoals generaal-majoor *van Voorst tot Voorst*, gesproken heeft.

99502. De heer **van Lier**: Bent u ook niet op een bespreking van 1 Juli geweest?

A. Neen. absoluut niet.

99503. De heer **van Lier**: Volgens inlichtingen, die wij gekregen hebben, moet u ook op een bespreking van de heer *Winkelman* en de beide heren *van Voorst tot Voorst* op 1 Juli aanwezig geweest zijn.

A. Volgens mijn geheugen absoluut niet: ik herinner me er niets van.

Wat ik over deze zaken van generaal *Winkelman* gehoord heb, is gebeurd in een gesprek onder vier ogen.

99504. De Voorzitter: Ik heb hier een vorig verhoor, waarin u zegt, dat generaal *Winkelman* op 2 Juli is gearresteerd. Vervolgens zegt u: „Dit is een notitie, die ik direct heb gemaakt en die gedurende de gehele oorlog in een safe heeft gelegen. Er staat: en dan leest u het hele verhaal voor. U zou op 2 Juli 1940 te circa 9.15 uur op het bureau van generaal *van Voorst* zijn ontboden. U zegt dan op het eind van dat citaat: „Hij las toen op wat generaal *Winkelman* ter zake had verklaard. Of hij dit papiertje toen aan kolonel *van Alphen* heeft gegeven, weet ik niet. De opgelezen verklaring strookte trouwens met wat generaal *Winkelman* — ik meen op Maandag 1 Juli — toen ik hem laat in de namiddag bezocht, mij had gezegd. De beide heren *van Voorst* en *van Alphen* zijn toen vertrokken. De beide eerstgenoemden zijn niet meer teruggekeerd”.

Dus hier leid ik wel uit af, dat u Maandag 1 Juli nog een gesprek over het erewoord hebt gehad.

A. Ja, onder vier ogen.

99505. De Voorzitter: Nu vraag ik mij af: de tekst van dat erewoord, al is het dan onder vier ogen ook geweest, was die toen, waar toen sprake over was, dezelfde tekst, zoals die uiteindelijk geworden is?

A. Volgens mijn weten: wel. De generaal heeft toen uitdrukkelijk tegen mij gezegd, dat één van de redenen, waarom zijn bezwaren tegen het geven van het erewoord verminderd waren, was, dat het te allen tijde teruggegeven kon worden.

99506. De Voorzitter: Ik leg u dit hierom voor, omdat de generaal heeft verklaard, dat hij van de laatste tekst van het erewoord nooit kennis heeft nomen, want de Duitsers hadden hem juist tevoren weggevoerd. Ook de beide heren *van Voorst tot Voorst* hebben vóór hun internering van de definitieve tekst geen kennis gekregen. De tekst van de erewoordverklaring op 1 Juli was een andere dan de definitieve.

A. Daar heb ik nooit iets over gehoord. Bij mijn laatste onderhoud met generaal *van Voorst*, toen was generaal *Winkelman* al gearresteerd, zei de heer *van Voorst* mij: „Als de Duitsers de generaal gearresteerd hebben om die kwestie van het erewoord, dan zijn zij mis, want hij heeft gezegd, dat het gegeven kon worden.”. Toen ging het mijns inziens om dezelfde tekst. Ik heb nooit een tekst gezien dan die van 5 Juli 1940.

99507. De Voorzitter: Dit stemt niet overeen met alle andere verklaringen, die wij hebben, nl. dat de generaal van de laatste tekst geen kennis meer heeft kunnen nemen.

A. Misschien van de woordelijke tekst niet, maar hij wist misschien wel wat er in stond.

99508. De heer **van Lier**: Hij had wel een tekst, maar daar stond iets anders in.

De Voorzitter: Ja. Daarom wil ik u deze andere tekst dan de definitieve eens voorleggen. Zoudt u dit willen bekijken?

A. Er is inderdaad verschil, maar de strekking is hetzelfde. Er staat hier alleen: „ik zal niets doen”, en in het andere staat: „ik zal geen handeling begaan of verzuim plegen”.

99509. De Voorzitter: En in het begin van het definitieve erewoord staat: „Hierdoor verzeker ik op erewoord, dat ik gedurende deze oorlog, althans zolang Nederland zich met het Duitse Rijk in oorlogstoestand bevindt, enz.”. Dit gaat ook verder dan wat in het stuk van 3 Juni staat, dat u nu hebt.

A. Inderdaad. Ik herinner me niet, dat ik ooit dit stuk gezien heb. Vóór dat woord „verzuim” in de definitieve tekst moest mijns inziens „opzettelijk” komer te staan. Nu is dat juridisch geloof ik niet helemaal goed, want een verzuim houdt, naar ik meen, niet veel opzet in. Ik wilde echter duidelijk tot uitdrukking laten komen, dat het niet de bedoeling was, dat een ingebrekestelling kon geschieden voor elke willekeurige kleinigheid; men moest opzettelijk tegen de belangen van de Duitsers ingaan.

Otzen is op een goede dag met een of andere kleinigheid bij mij gekomen. Ik had echter wel door, dat het daar niet over ging. Hij wilde mij de erewoordverklaring, die de opperbevelhebber nog niet had, geven. Toen heb ik tegen hem gezegd, dat ik die erewoordverklaring niet wilde aanvaarden en er zelfs geen kennis van wenste te nemen. Ik heb het stuk toen dus niet in hand-n gehad. Misschien is het dit stuk van 3 Juni 1940 geweest.

99510. De Voorzitter: Ik vraag het u daarom, omdat tussen de bijeenkomsten van Mei en van 6 Juli nog een bijeenkomst van de beide heren *van Voorst* en de heer *Winkelman* is geweest, waar u ook bij tegenwoordig zou zijn geweest. Daar is toen meteen door de heer *J. van Voorst* een notitie van gemaakt, die praktisch overeenstemt met de tekst van 3 Juni.

A. Wanneer ik op die bespreking van 1 Juli tegenwoordig geweest zou zijn, dan zou mijn vraag aan generaal *Winkelman* op die dag, hoe het met het erewoord stond, geen zin gehad hebben, want dan zou ik dat toch uit die bespreking hebben geweten. Ik kwam altijd 's middags pas laat bij generaal *Winkelman*. Dat was meestal zo om een uur of halfzes, kwart voor zes. Ik kan mij niet voorstellen, dat ik bij die bespreking zou zijn geweest. Wel heb ik die bespreking van 27 Mei 1940 meegemaakt.

99511. De heer **van Lier**: De heer *van Voorst tot Voorst* heeft een dagboek bijgehouden en daarin heeft hij op 7 September 1940 aantekeningen gemaakt.

Dit was dus niet jaren daarna, maar enkele maanden daarna. Hij heeft daarin vermeld, dat u bij dat onderhoud aanwezig was geweest.

A. U ziet, dat mijn geheugen in deze zaak vrij goed is, maar hier herinner ik me toch echt niets van. Laat ik dit zeggen: wanneer iemand mij vraagt: bent u daarbij geweest, dan zeg ik pertinent: Neen. Dan was het immers voor mij overbodig geweest om op 1 Juli aan generaal *Winkelman* die vraag te stellen. Ik ben niet op een bespreking van generaal *Winkelman* op 1 Juli geweest. Ik heb hem wel in de namiddag van die dag bij mijn daelijks bezoek gevraagd: Generaal, hoe staat het nu met het erewoord?

99512. De Voorzitter: Hebt u de tekst van het erewoord voor het eerst gezien op de vergadering van 5 Juli of al eerder?

A. Voor zover ik mij herinner, heb ik die op 5 Juli voor het eerst onder ogen gekregen.

99513. De Voorzitter: Hebt u later gehoord, dat er meer dan één tekst is geweest?

A. Neen, ik hoor dit op het ogenblik voor het eerst.

99514. De Voorzitter: Er is iets, dat mij nog niet geheel duidelijk is, en misschien kunt u dat voor mij onhelderen. U zegt op een gegeven moment: „Generaal *Winkelman* heeft de avond van te voren” — toen was hij dus nog hier; hij is weggevoerd in de nacht van 1 op 2 Juli — „met mij gesproken. Toen wist hij de tekst”.

A. Dat wil zeggen: hij heeft mij de tekst niet voorgelezen, maar hij wist, dat het erewoord te allen tijde ingetrokken kon worden. Hij heeft mij echter geen tekst laten zien.

99515. De Voorzitter: Als ik het goed begrijp, was dat dus een gesprek over een erewoord in het algemeen?

A. Het ging om de kwestie: het geven van het erewoord, en men wist natuurlijk, dat dit zou behelzen, dat men niets tegen de Duitsers mocht ondernemen.

99516. De **Voorzitter**: Mag ik nog even terugkomen op het citaat, dat ik zoëven heb voorgelezen? Ik zal het nu helemaal voorlezen, omdat u gezegd hebt, dat dit een notitie is, die u direct gemaakt hebt en die gedurende de gehele oorlog in een safe heeft gelegen.

„2 Juli 1940 werd ik te circa 9.15 v.m. op mijn bureau opgebeld door den Gen. *van Voorst*, Chef van de Afd. Landmacht van het Alg. Hoofdkwartier, die mij vroeg, of het mij mogelijk was, terstond op het Hoofdkwartier te komen, daar er een zeer ernstige zaak was, en hij niet bij mij kon komen. Ik ben onmiddellijk per auto daarheen gegaan en trof daar den Gen. *v. Voorst*, bovenbedoeld, die mij mededeelde, dat de O.B. de Gen. *Winkelman* in den afgelopen nacht was gearresteerd, dat nadere bijzonderheden niet bekend waren, dat de adj. *Roms-winkel* naar Wassenaar was gezonden om informaties in te winnen, doch niet was teruggekeerd, en dat hij zelf, zijn broer de Ltnt.-Gen. *Gew.Comdt.* van het Veldleger en Kol. *van Alphen* te 10 uur bij Gen. *Christiansen* waren ontboden. In de kamer van Gen. *v. Voorst* waren, voor zoover ik mij dat herinner, aanwezig de drie bovengenoemde heeren, Generaal *Best* en Kol. *Thoden van Velzen*. Toen besproken werd, om welke reden Gen. *Winkelman* zou zijn gearresteerd, zeide Gen. *van Voorst* (Chef Afd. Landm. Alg. H.K.) „als het gebeurd is in verband met de eere-woordkwesie, zijn zij verkeerd, want Gen. *Winkelman* had sinds kort als zijn standpunt bepaald, dat hij tegen het geven van het eerewoord geen bezwaar meer had”, althans woorden van deze strekking.

Hij las toen op wat Gen. *Winkelman* ter zake had verklaard. Of hij dit papiertje toen aan Kol. *van Alphen* heeft gegeven, weet ik niet. De opgelezen verklaring strookte trouwens met wat Gen. *Winkelman* — ik meen op Maandag 1 Juli — toen ik hem laat in den n.m. bezocht, mij had gezegd. De beide heeren *van Voorst* en *van Alphen* zijn toen vertrokken. De beide eerstgenoemde zijn niet meer teruggekeerd”.

Met deze heren heb u dus een bespreking gehad over het erewoord en deze heren weten geen van allen van de laatste tekst van het erewoord, omdat die pas later boven water is gekomen. Dit stemt ook wel overeen met uw verklaring, dat u pas op 5 Juli deze laatste tekst in handen hebt gekregen. Die eerste besprekingen kunnen dus niet gehandeld hebben over de laatste tekst, als u die tekst pas op 5 Juli voor het eerst in handen hebt gekregen.

A. Er is toen geen bespreking geweest. Generaal-majoor baron *van Voorst tot Voorst* heeft wat op het papiertje stond voorgelezen en er is verder niet over gesproken. Het geschiedde kort vóór de heren *van Voorst tot Voorst* en *van Alphen* vertrokken. Dat is ook de enige tekst, die ik gehad heb.

99517. De heer **van Lier**: Die besprekingen kunnen toch ook niet zo maar in het algemeen over een willekeurig erewoord gehandeld hebben?

A. In zoverre wel, dat de heer *Winkelman* heel goed wist, wat er in die verklaring kwam te staan.

99518. De heer **van Lier**: Maar de andere heren, die bij de bespreking waren, wisten het ook, althans een van de heren *van Voorst tot Voorst* zéker.

A. Dat kan ik u niet zeggen. Dit is de aantekening, die ik 's middag heb gemaakt, direct naar aanleiding van datgene, wat 's morgens gezegd is.

99519. De **Voorzitter**: Hield generaal *Winkelman* over het algemeen die zaak helemaal in eigen hand?

A. Voor zover ik weet: ja.

99520. De **Voorzitter**: Dus over de tekst van het erewoord sprak hij niet met u?

A. Neen, beslist niet.

99521. De **Voorzitter**: Het maakt natuurlijk een groot verschil of men spreekt over een willekeurig erewoord of over een erewoord met een bepaalde inhoud.

A. Ja, maar in het algemeen bestond er over de inhoud van het erewoord geen twijfel. Er kon een kleinigheid verschillen, zoals hier het geval blijkt te zijn bij de hier voor mij liggende teksten: het ene

stuk is iets scherper gesteld dan het andere. Maar in het algemeen kwam het dan toch hierop neer, dat wij het erewoord moesten geven niets meer tegen de Duitsers te ondernemen en alles na te laten, wat tegen het Duitse Rijk gericht zou zijn.

De heer **van Lier**: Dat laatste stond er nu juist eerst niet in.

99522. De **Voorzitter**: Vooral dat „verzuim” was natuurlijk een zeer belangrijk nieuw element er in.

Men kon op 5 Juli niet tot een collectief standpunt komen, maar er is toen wel medegedeeld, dat het afleggen van een erewoord in 's lands belang was.

A. Neen. Dat was niet op die vergadering. Dat is later een order geweest, door kolonel *van Alphen* uitgegeven. Daar heb ik de kopie ook van bij mij. Zij is gedateerd 12 Juli 1940.

99523. De **Voorzitter**: Is daar ook ter sprake gekomen — ik vraag u dit, omdat ik dat gelezen heb in uw eerder verhoor —, dat men het afleggen van het erewoord beschouwde te zijn voor eigen persoonlijke verantwoordelijkheid? U heeft dat meen ik nog in een bijgaand schrijven ter kennis gebracht.

A. Er waren enige heren, die op dat ogenblik tégen het geven van het erewoord waren. De redenen daarvoor kwamen mij niet overtuigend voor. De andere heren stonden allen op hetzelfde standpunt, nl. dat het geven van het erewoord overeenkomstig de woorden, die generaal *Winkelman* tegen mij ook had uitgesproken, niet in strijd was met de officierseed en de officierseer. Daarmee heb ik ook ingestemd. In de vergadering van 6 Juli bestond geen eenheid, hoewel de overgrote meerderheid vóór het geven van het erewoord was.

99524. De **Voorzitter**: Naar uw mening was de tekst van 5 Juli dus niet veel verder gaand dan de normale tekst van het erewoord?

A. Nu ik de tekst van 3 Juni zie, zeg ik, dat die van 5 Juli inderdaad iets verder gaat. Maar ik heb nooit anders verwacht dan dat de Duitsers een dergelijk erewoord als dat van 5 Juli zouden vragen.

99525. De **Voorzitter**: Het „verzuim” heeft er echter bij vroegere gelegenheden, waarbij een erewoord gevraagd is, nooit ingestaan. Heeft dit helemaal geen indruk op u gemaakt?

A. Ik heb nooit een andere verklaring gezien. Een erg ongelukkig punt in de geschiedenis is, dat wij over een erewoord nooit geïnstrueerd zijn. Ik ben 40 jaar in de marine geweest, maar over het geven van een erewoord is nooit gesproken, dat lag eenvoudig buiten ieders gezichtskring.

99526. De **Voorzitter**: U vindt het dus een groot tekort, dat e-n officier in een dergelijk geval niet weet wat te doen?

A. Talloze dingen werden voor ons geregeld; toen kwamen wij te staan voor een groot conflict en voor dergelijke moeilijkheden en hierover hebben we nooit en nooit iets gehoord. Nog nooit is er met mij, noch met iemand anders een woord over gerept, ook niet in de tijd, dat we gemobiliseerd waren. In de vorige mobilisatie was ik chef staf in Zeeland, dus ook toen had ik een betrekkelijk leidende functie, maar er is nooit een woord over gesproken. Ik heb me er zelf later dikwijls een verwijt van gemaakt, dat ik in vredetijd zoveel gevallen had voorzien en allerlei oplossingen voor eventuele voorvallen had gezocht, maar dat dit nooit in mij is opgekomen. Ik heb dit later als een blunder van mij zelf beschouwd.

99527. De **Voorzitter**: Maar is daar ook nooit over gesproken tijdens de opleiding van officieren?

A. Ik ben zelf 6 jaar commandant van het Koninklijk Instituut voor de Marine geweest. Ik heb mij voor de opleiding heel veel moeite gegeven. Maar dit is nooit in mij opgekomen. En van hogerhand is er ook nooit iets over gezegd.

99528. De heer **van Lier**: Uit hetgeen u nu gezegd heeft, vloeit dus wel voort, dat u zich vóór de 5de Juli nooit rekenschap hebt gegeven van de formulering van een erewoord. Bij het bepalen van uw standpunt bent u uitgegaan van een erewoord, niet van een erewoord met een bepaalde tekst.

A. Ik heb mijn standpunt bepaald, nadat ik van de tekst van de erewoordverklaring op 5 Juli had kennis genomen. Wij hadden daar ten slotte ook geen stem in het kapittel. Wij kregen dat erewoord voor

ons, om het al dan niet te tekenen. En verder heb ik mij daar ook niet mee geoccupeerd, behalve dat ik naar de heer *Otzen* ben gegaan om te spreken over het opnemen van een clausie, waarin het sanwezig zijn van „opzet” werd vermeld.

99529. De heer **van Lier**: Maar u was wel voorstander om het erewoord te geven, terwijl u niet wist wat er in zou staan?

A. Neen, ik heb het betreurd, dat generaal *Winkelman* zijn standpunt — collectief niet geven van het erewoord — prijs gaf. Ik heb mijn ondergeschikten laten weten wat er ging gebeuren en gezegd, dat ik het tekenen niet beschouwde als te zijn in strijd met de officiers-eed en de officierseer. Ik heb mijn mening in deze aangelegenheid duidelijk kenbaar gemaakt, zodat men zich altijd op mij kon beroepen. Ik vond het onjuist mijn eigen oordeel niet kenbaar te maken. Toen de Regering terugkwam, toen de Minister terugkwam en de bevelhebber der zeestrijdkrachten, admiraal *Furstner*, heb ik in mijn verklaring aan hen ook gezegd, dat ik moreel verantwoordelijk was voor het tekenen van de erewoordverklaring door de marineofficieren.

99530. De **Voorzitter**: Als ik u dus goed begrepen heb, verklaart u op het ogenblik, dat u bij geen enkele bespreking tegenwoordig bent geweest, waarbij de heren *van Voorst tot Voorst* en generaal *Winkelman* aanwezig waren en waarbij een discussie over de inhoud van het erewoord aan de orde is geweest.

A. Beslist niet.

99531. De heer **van Lier**: Hoe was in het algemeen de stemming van de officieren op de vergadering van de 27ste Mei, toen het erewoord ter sprake kwam?

A. Dat herinner ik mij niet precies meer. Het ging toen voornamelijk over de kwestie of het juridisch toelaatbaar was het erewoord te geven. De opperbevelhebber heeft torn gezegd, dat hij van de heren *van Voorst tot Voorst* en mij sen aparte nota verlangde, waarin ons standpunt hierover werd uiteengezet. Ik heb die nota helaas niet meer, maar ik heb daarin o.m. gezegd, dat de Duitsers natuurlijk zouden trachten ons te scheiden van de bemanningen en dat wij in geen geval het erewoord mochten geven, wanneer de bemanningen in krijgsgevangenschap werden afgevoerd. Wij moesten dan per se meegaan.

99532. De **Voorzitter**: Ik dank u voor de inlichtingen, die u ons hebt verstrekt. Hebt u naar aanleiding van hetgeen hier besproken is nog iets te zeggen, dan geef ik u daarvoor gaarne de gelegenheid.

A. Ik geloof niet, dat ik er nog iets aan behoef toe te voegen.

De **Voorzitter**: Ik sluit dan het verhoor. ¹⁾

F. J. HEERIS.

KOERSEN, *voorzitter*.

STUFKENS.

VAN LIER.

HUIGENS, *griffier*.

¹⁾ NOTA

Bij het controleeren van het stenogram en vergelijking van het behandelde met in mijn bezit zijnde stukken, is mij het volgende gebleken.

I. In mijn bezit bleek zich te bevinden de order van kolonel van **Alphen**, gemerkt: O.L.Z., Afd. Landmacht, Sectie Kabinet no. 1242. Onderwerp: verklaring, afschrift telex 5.7.40, 15.45 uur, waarin de tekst van de zoogenaamde erewoordverklaring werd bekendgemaakt.

Bij de bespreking op 6 Juli 1940 kenden dus alle aanwezigen den tekst.

II. De door mij uitgegeven order, waarin het personeel der Koninklijke Marine van dien tekst in kennis werd gesteld en waarin ik de noodige aanwijzingen gaf, nalezende, bleek mij dat hierin het volgende voorkomt.

„Ik teeken hierbij het volgende aan:

1.

2.

3. De bedoeling van den laatsten zin der verklaring wordt door de Duitse autoriteit schriftelijk in dier voege toegelicht, dat de handeling of het verzuim „absichtlich = opzettelijk” moet zijn gepleegd.”.

De brief van de Duitse autoriteit, waarin dit is geschied, bezit ik niet. Hij moet gericht geweest zijn aan het Hoofd der Afd. Landmacht, daar deze, volgens de Duitse regeling, alle orders en aanwijzingen kreeg, omtrent zaken, die op land- en zeemacht samen betrekking hadden.

Ik betreur het, dat ik een en ander niet eerder heb opgemerkt.

Het gevolg is, dat ik onbewust voor uwe commissie enkele minder juiste antwoorden heb gegeven en onjuiste mededeelingen heb gedaan (zie o.m. het antwoord op vraag 99498), waarvoor ik mijn verontschuldiging aanbied.

Naar mijn bescheiden meening zijn de hierboven gedane mededeelingen van gewicht en ik heb het mijn plicht geacht u ermee in kennis te stellen. Ik meen ook, dat enkele mij gestelde vragen anders zouden hebben geluid of niet zouden zijn gesteld, indien deze stukken u bekend waren geweest.

's-Gravenhage, 27 April 1956.

F. J. HEERIS.

ZITTING VAN VRIJDAG 27 APRIL 1956

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Koersen, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer van Lier, leden, alsmede de heer Huijgens, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *p*.

Verhoor van

Mr. NICOLAAS SELHORST BLOM,
oud 57 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
Regeringscommissaris voor Indonesische aangelegenheden.

Hij legt de eed af als getuige.

99533. De Voorzitter: Met welke opdracht heeft de Gouverneur-Generaal u in 1942 naar Australië gezonden?

A. Ik was in 1941 Directeur van Justitie in Indië. Ik was met een kleine groep — een soort noodformatie van de Regering — naar Bandoeng geëvacueerd, toen de landing op Java dreigde. En voor zover mij bekend, is eerst in Bandoeng de gedachte gerezen, dat het niet verantwoord zou zijn, wanneer iedereen op Java bleef, zodat de Indische problemen buiten bezet gebied niet behoorlijk behandeld zouden kunnen worden. De heer *van Mook* heeft toen machtiging gekregen van de Gouverneur-Generaal die mensen, van wie hij het nodig achtte, uit te nodigen naar Australië te gaan. Er was besloten, dat de Gouverneur-Generaal zou blijven en dat hij naar het buitenland zou gaan. Ik ben toen door dr. *van Mook* uitgenodigd.

99534. De Voorzitter: Wie behoorden nog meer tot dat gezelschap?

A. Daartoe behoorden: het lid van de Raad van Indië *Soejono*, mijn collega, de directeur van Onderwijs, *Loekman Djajadigrat*, enige dagen eerder was de heer *van Hoogstraten* al vertrokken — hij was een maand tevoren de heer *van Mook* opgevolgd als Directeur van Economische Zaken — evenals de directeur van de Javasche Bank *Smits*. Voorts behoorden er toe de directeur van het Deviezeninstituut *Crena de Jong*, het hoofd van de afdeling Nijverheid *Sitsen*, ik geloof ook het hoofd van de afdeling Handel van Economische Zaken *Bosch*, de heer *Warners* en de heer *Lovink*.

99535. Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: U sprak zoëven over een afspraak van de heer *van Mook* met de Gouverneur-Generaal, waarbij besloten werd, dat de Gouverneur-Generaal zou blijven en dat de heer *van Mook* zou weggaan. Dit was toch eigenlijk een Kabinetsbesluit van de Regering te Londen? In het boek van de heer *van den Tempel* „Nederland in Londen" komt dit voor.

A. Het is zolang geleden, dat er vele dingen zijn, die ik mij niet meer precies herinner. Dit weet ik op het ogenblik niet.

Ik neem aan, dat hierover althans overleg is gepleegd met de Regering.

99536. Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: De heer *van den Tempel* oefent in zijn boek nl. kritiek uit op het blijven van de Gouverneur-Generaal. U behoorde toch ook tot de Nederlandsch-Indische Regering, aangezien een Directeur van Justitie gelijkstaat met een Minister van Justitie.

A. U moet zich dat in de praktijk anders voorstellen. Er bestond in Indië geen lichaam, dat vergelijkbaar is met de Minister-raad.

99537. Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: Was er dan geen college van directeuren?

A. Dat was er wel; de Raad van Departementshoofden was in die tijd echter een buitengewoon onbelangrijk college. Het behandelde slechts kwesties op het gebied van personeelsvoorzieningen, salarisregelingen, etc.

Beleidskwesties werden nooit in de Raad van Departementshoofden behandeld, maar uitsluitend door de betrokken directeur met de Gouverneur-Generaal. Als directeur hadden wij, ieder voor zich, regelmatig onze bespreking met de Gouverneur-Generaal. Daarnaast was er in het laatste jaar — ik denk, dat deze in 1940 is opgericht — de z.g. Staatsmobilisatieraad, waar praktisch gesproken alle directeuren zitting in hadden, omdat zij allen op de een of andere manier wel iets te maken hadden met de oorlogsvoorbereiding. Deze raad had dus eigenlijk een geheel andere taak. Maar een soort Ministerraad bestond niet.

99538. Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: Dus u zoudt toch niet betrokken zijn geweest in een overleg over dit zeer belangrijke punt?

A. Neen.

99539. Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: Heeft men nooit overwogen meer mensen mee te nemen uit Indië? Het is voor mij altijd een groot raadsel geweest, dat men daar de mensen, die men toch nodig moest hebben, heeft laten zitten, maar dit is een probleem op zich zelf.

A. Ik kan u hier geen antwoord op geven.

99540. De Voorzitter: De heer *van Mook* heeft u aangewezen om naar Londen te gaan, toen hij Minister van Koloniën werd.

A. Ik heb — als ik mijn verhaal even mag voortzetten — met de Gouverneur-Generaal een gesprek over mijn vertrek gehad. Toen besloten was, dat ik naar Australië zou gaan, heeft de Gouverneur-Generaal mij de opdracht daartoe gegeven. De tekst van die opdracht ben ik in Australië al heel spoedig kwijt geraakt, toen mijn portefeuille is gerold. Maar ik herinner mij, dat in de opdracht stond, dat ik mij ter beschikking van de Nederlandse Regering te Londen moest stellen.

99541. De Voorzitter: Welke taak kreeg u in Londen?

A. Het gezelschap onder leiding van dr. *van Mook* is eerst in Australië geweest, ik meen meer dan een maand. We zaten daar direct al tot over onze oren in de problemen: volbeladen schepen op weg naar Indië en geëvacueerde schepen uit Indië, die daar binnenkwamen, stakingen onder de inheemse bemanningen, kinderen, die daar op scholen waren, wier ouders geen maandgeld meer konden zenden, etc. etc. Met deze problemen hebben wij het erg druk gehad. Toen ontstond er onzekerheid omtrent de vraag wat nu eigenlijk onze bevoegdheden waren en ook hoe de verhouding was tussen de heer *van Mook* en admiraal *Helfrich*, die door toevallige omstandigheden naar Colombo was uitgeweken. Zij seinden elkaar: Hoe is nu eigenlijk onze verhouding? Uit Londen kwamen berichten, waaruit wij eigenlijk moesten afleiden, dat we helemaal geen bevoegdheden hadden, wat ons wel wonderlijk aandeed. Wij zaten immers, zoals ik zoëven zei, diep in de problemen, waarover wij beslissingen moesten nemen. Daaruit is ten slotte voortgevloeid de opdracht vanuit Londen zo snel mogelijk naar Londen te komen, om een en ander te bespreken. U kent de reismoeilijkheden uit de oorlog, dus dat heeft wel enige tijd geduurd.

99542. De Voorzitter: Welke functies heeft u, toen u eenmaal in Londen was, bekleed?

A. Vrij snel daarna is de heer *van Mook* tot Minister van Koloniën benoemd, tevens belast met het algemeen bestuur. Staats-

rechtelijk gezien is normaliter de Gouverneur-Generaal met het algemeen bestuur over Nederlandsch-Indië belast. In het Koninklijk besluit C 39 — meen ik — is aan de Minister van Koloniën tevens het algemeen bestuur van Nederlandsch-Indië opgedragen. Het Ministerie van Koloniën werd in twee delen gesplitst. Het ene deel had de taak van het Nederlandse Ministerie. De heer *Hardeman* was secretaris-generaal en stond aan het hoofd van dat deel van de taak. Ik werd belast met taken op het gebied van het algemeen bestuur. Kort daarna is toen de Raad van Bijstand ingesteld.

99543. De heer **van Lier**: Hebt u daar deel van uitgemaakt?

A. Ja, daar heb ik ook deel van uitgemaakt.

99544. De Voorzitter: Werkte dit instituut nogal bevredigend?

A. Het heeft in zoverre niet erg bevredigend gewerkt, omdat de mensen te ver van elkaar zaten.

Wij kwamen vrij snel tot de conclusie, dat de taken in verband met het algemeen bestuur maar voor een deel in Londen konden worden verricht. Toen is in Australië de z.g. Indische commissie ingesteld. De heren *van der Plas*, *Smits* en *Loekman Djajadingrat* zijn toen weer naar Australië gegaan. De heer *van Hoogstuaat* was daar, meen ik, reeds achtergebleven. Anderen werden in Amerika geplaatst.

99545. De Voorzitter: Had u met de Indische commissie in Australië een goed contact? Was er een goed tweerichtingsverkeer?

A. Daar waren geen moeilijkheden mee. Men had wel de normale moeilijkheden, doordat men erg ver van elkaar afzat.

99546. De Voorzitter: Nu is op 14 September 1944 dr. *van Mook* opnieuw Luitenant-Gouverneur-Generaal geworden, terwijl hij Minister bleef tot Februari 1945. Nu is mijn vraag: Bent u in September 1944 weer naar Australië teruggegaan?

A. Al eerder, reeds in December 1943. Wij kregen toen bericht, dat *MacArthur* zijn eerste operatie op Nederlands gebied voorbereidde. Dat maakte nodig, dat wij weer wat dichterbij het vuur kwamen te zitten. Wij zijn dus einde 1943 vertrokken. In Januari 1944 zijn we in Amerika geweest en begin Februari 1944 zijn we naar Australië teruggegaan.

99547. De Voorzitter: Kreeg u toen de leiding over de N.I.C.A.?

A. De N.I.C.A. was de organisatie, die alle Overheidstaken bij de bevrijding moest vervullen. Daar had dus de Directeur van Binnenlands Bestuur mee te maken, de heer *van der Plas*, die de bestuursleiding had, daar hadden eveneens mee te maken de Directeuren van Financiën en van Economische Zaken voor de monetair en economische kwesties. Er was echter een centraal coördinatiepunt nodig. Ik ben toen benoemd tot hoofd van het N.I.C.A.-bureau. Ik had b.v. tot taak om, wanneer de Amerikanen een N.I.C.A.-detachement voor een bepaalde operatie vroegen, te zorgen, dat de mensen er kwamen. Ik besliste hoe groot het detachement zou zijn, enz.

99548. De Voorzitter: Had u over het algemeen voldoende gekwame mensen voor deze taak?

A. Neen, dit was uitermate moeilijk. We hebben gedurende de hele oorlog een enorm personeelsgebrek gehad. We zijn dus begonnen — dit heeft zich in Londen afgespeeld — om te pogen van heinde en verre mensen bij elkaar te krijgen. Wij hebben vastgesteld over welke mensen wij konden beschikken, omdat ze Indisch ambtenaar waren, b.v. Indische ambtenaren, die op Curaçao en in Suriname waren gedetacheerd. Deze werden teruggeroepen. Daarnaast werden mensen, die vroeger in Indië waren geweest en ervaring hadden op enig terrein, aangetrokken. Daarnaast vroegen wij personeel van Indische maatschappijen, zoals b.v. van de B.P.M. — die had nogal wat mensen in Curaçao — van banken met agentschappen buiten Indië. Verder was de marine het grote reservoir van Indische deskundigen. De marine heeft begin Maart 1942 zoveel mogelijk mensen geëvacueerd.

99549. De Voorzitter: Heeft u een indruk hoe groot het totaal aantal mensen was, dat voor de werkzaamheden in N.I.C.A.-verband aangevoerd kon worden?

A. Ja, maar hier zijn zoveel gradaties mogelijk. We beschikten over de bevolking van Merauke; dit was wel een uitermate primi-

tieve groep. Hier zaten echter ook wel wat politieagenten onder, die we ook nodig hadden. Een cijfer b.v. van het stafpersoneel zou ik echter niet kunnen geven. We hebben in Australië een noodbestuursopleiding opgezet. Wij hebben professor *Holleman* uit Zuid-Afrika gevraagd om hiervan de leiding op zich te nemen en dat heeft hij gedaan. Dit instituut heeft nogal bevredigend gewerkt. Wij hebben enkele tientallen jongelui een bestuursopleiding van een half jaar gegeven, waarbij wij allen, ieder op zijn terrein, als docenten optraden. Zij werden dus gemilitariseerd, en als zij hun diploma hadden gekregen, als jonge N.I.C.A.-officieren in de detachementen ingedeeld. Het aantal gegraduateerde bestuursambtenaren, dat we ter beschikking hadden, was — ik weet niet precies meer hoeveel — maar in ieder geval minder dan tien.

99550. De Voorzitter: Kunt u ook een beeld geven over het aandeel van de N.I.C.A.-parties bij de bevrijding van Nieuw-Guinea en bij de andere delen van Nederlandsch-Indië?

A. Wij kregen in Februari 1944 van Amerikaanse zijde voor het eerst het verzoek om een N.I.C.A.-detachement voor de operatie tegen Hollandia. Dit N.I.C.A.-detachement bestond uit pl.m. 60 man; een commandant tevens een ervaren bestuursambtenaar met als tweede man ook een hogere bestuursambtenaar, voorts jongere bestuursambtenaren, een politie-inspecteur met een aantal agenten, een bankemployé als paymaster en een employé van een handelshuis als supply-officer, een inlichtingenofficier met een aantal aan hem toegevoegde onderofficieren en manschappen en voorts onder leiding van een officier een klein troependetachment.

Dit eerste N.I.C.A.-detachement is in het bevrijde deel van Australisch Nieuw-Guinea uitgerust. Het moest volgens het schema van de landingen op — ik meen — D plus 2, dus de derde dag, aan land gezet worden. D-day was de dag van de eerste landingen. De Amerikanen hebben toen gemerkt, dat dit niet werkte. Wanneer zij aan wal kwamen, wisten zij nl. absoluut niet, hoe zij met de plaatselijke bevolking moesten omgaan, hoe de zaken daar geregeld waren, wat zij wel of niet konden doen. Er is door de Amerikaanse legerleiding toen bepaald, dat het N.I.C.A.-detachement direct bij de eerste landingen aan wal moest. Op Biak heeft dit ten gevolge gehad, dat het detachement in het heetst van het gevecht terecht is gekomen, zonder daarvoor geoefend en bewapend te zijn. Bij alle verdere operaties werd het N.I.C.A.-detachement ook de eerste dag aan wal gezet.

In de enorme Amerikaanse kampen in de pas heroverde gebieden was dus ergens het N.I.C.A.-kamp met een Nederlandse vlag. Dit was voor de bevolking het centrum, waar iedereen met zijn problemen en vragen terecht kon. Dit heeft altijd uitermate bevredigend gewerkt, ook tot grote voldoening van de Amerikanen. Wij hebben nooit enige moeilijkheid gehad. Gewerkt werd op basis van het met *MacArthur* gesloten legal agreement. Bij opstelling daarvan heb ik met de juridische afdeling van het Amerikaanse hoofdkwartier te Brisbane een groot aandeel gehad. De Amerikanen waren in dit opzicht bijzonder prettig. *MacArthur* heeft altijd geweigerd aan zijn hoofdkwartier een civil affairs-afdeling te verbinden. Hij liet deze taak waar het Nederlandsch-Indië betrof helemaal over aan de Nederlanders, die moesten handelen overeenkomstig de wensen van de plaatselijke task force commander.

99551. De Voorzitter: Het lag daar naar uw mening wel anders dan bij de Engelsen.

A. Heel anders.

99552. De Voorzitter: Te Hollandia was daar van Nederlandse zijde aanvankelijk kolonel *Giebel*, daarna kolonel *Sandberg* en later de heer *Abdul Kadir*. Welke was de reden voor deze vrij snelle wisseling in die periode?

A. Ik kan u over deze vrij snelle wisseling wel inlichten. De heer *Giebel* was beroepsmilitair. Toen het eerste N.I.C.A.-detachement werd uitgezonden, werden er twee topmensen nodig geacht; één als liaisonofficier bij het hoofdkwartier en één als commandant van het N.I.C.A.-detachement. De heer *Giebel* heeft, als ik mij niet vergis, de eerstgenoemde functie vervuld. Aan Nederlandse zijde meende men, dat de Amerikanen daar liever een beroeps-officier hadden. De heer *Giebel* had ook bevelsbevoegdheid over de S.O.N.I.C.A., de commanding officer-N.I.C.A.! De S.O.N.I.C.A. stond echter ook rechtstreeks onder het commando van de task force commander, de lokale commandant.

De heer *Giebel* zat bij het hoofdkwartier, van waaruit die task force commander gecommandeerd werd.

99553. De Voorzitter: Het zijn moeilijkheden geweest, voortvloeiende uit die taakverdeling?

A. Ik weet, dat de heer *Giebel* na enige tijd vervangen is door de heer *Sandberg*, die tevoren liaison-officer was op het algemeen hoofdkwartier te Brisbane. De heer *Sandberg* is wegens ziekte vervangen door de heer *Abdul Kadir*.

99554. De Voorzitter: Hoe is het met de N.I.C.A.-detachementen gegaan, die op andere plaatsen zijn geland?

A. Bij de N.I.C.A.-detachementen voor Tarakan en Balikpapan, waar in hoofdzaak olieterreinen waren, zijn veel B.P.M.-ers ingedeeld.

Ik beschik over geen enkel officieel stuk, behalve die, welke ik op het Departement van Buitenlandse Zaken uit het archief van de Algemene Secretarie kon opdiepen. Ik heb wel enige particuliere brieven uit die tijd.

Zo heb ik een brief van de heer *Abdul Kadir* uit Hollandia, gedateerd 6 April 1945, die mij schrijft: „Het wordt echt een genoegen om onze nieuwe detachementen te zien passeren. Alles glijdt als van een leien dakje. Het is zoveel rustiger als men daartoe de tijd neemt en men rekening kan houden met de eventuele moeilijkheden. De O. en E., d.w.z. de volledige uitrusting van de detachementen, is zo goed als opgenomen voor de drie detachementen. Iedereen is gekleed en tevreden; de Amerikanen verzorgen het hulptransport. Gisteren is alles ingescheept; 150 N.I.C.A.- en 188 compagnie-mensen met al hun hebben en houden”.

99555. Jonkvrouw **Wttewaall** van Stoetwegen: Waar naar toe?

A. Naar Balikpapan en Tarakan.

„Onze parties van een jaartje geleden lijken me nu zo armoedig. Ik ben vooral blij, dat iedereen nu geleerd heeft van het verleden. Ook onze marine is actief. Ben heel dankbaar, dat ook marine en leger het belang van ons werk hebben ingezien”.

99556. De heer van Lier: Welke marine?

A. De Nederlandse marine. Dit was altijd een beetje moeilijk punt, waar we in Londen ook al eens op waren gestuit. Men vond het werk van de N.I.C.A. in militaire kring eigenlijk een beetje tweederangs.

Er moest gevochten worden; men noemde de N.I.C.A.-functies „soft jobs”, hoewel er overigens nogal wat slachtoffers onder het N.I.C.A.-personeel gevallen zijn.

De operatiemethode van de Amerikanen langs de Oost- en Noordkust van Nieuw-Guinea — zo was het ook in Tarakan en Balikpapan — was: alleen een klein gebied te bezetten, waarbinnen men vliegvelden kon aanleggen; en de bevolking het liefst er helemaal uit.

Hierdoor zijn enige N.I.C.A.-mensen gesneuveld, b.v. op Sansapor en Morotai. De zuidpunt van laatstgenoemd eiland werd bezet; deze punt vormde een schiereiland; aan de landzijde werd een verdedigingslinie gelegd, maar uit vrees voor besmettelijke ziekten werd de hele bevolking uit dit gebied gezet. Zij werd dus verhuisd naar buiten die linie. De N.I.C.A.-mensen werden bij de bevolking geplaatst, zodat zij geheel zonder bescherming zaten. Dit heeft de Japanners de gelegenheid gegeven hen aan te vallen. Ik heb hier nog een brief van de S.O.N.I.C.A. op Borneo, de heer de *Rooy*, gedateerd April 1945. Dit is dus uit de periode van de operaties der Australiërs tegen Tarakan en Balikpapan. Hij schreef: „De staf is eerst enige dagen geleden gearriveerd en zeer primitief ondergebracht; tot er voor mij en mijn mensen kantoor of woonruimte beschikbaar is, blijf ik in het plaatselijke N.I.C.A.-kamp. De bedoeling is echter zo spoedig mogelijk over te gaan. Het is wel gerieflijker en vrijer in eigen omgeving te zijn, maar voor het contact is het vaak in de eerste fase beter bij de staf te zitten.

Niettegenstaande de verzekering van de zee den Hollander (de Nederlandse lica-ier te Manila), dat van G.H.Q. directieven waren uitgegeven, aangevende de positie van de N.I.C.A. in de verhouding met de Force commanders, die ook in de civil affairs-sectie van de operational instructions zouden zijn verwerkt, bleek op het hoofdkwartier van het corps niets van dat al bekend te zijn. Hij was maar op eigen houtje begonnen een instructie vast te stellen. Deze was niet geheel bevredigend en bevatte o.m. punten, die in strijd waren met de met *MacArthur* gesloten overeenkomst. Verder hield de Force commander veel bevoegdheden aan zich, die door de Amerikanen geheel aan de S.O.N.I.C.A. werden overgedragen.

Ik heb hem het een en ander gewezen en vertrouwd, dat het wel in orde zal komen. Men is over het algemeen zeer formeel en wenst alles min of meer gedetailleerd in een instructie voor de Force Commander vast te leggen, in tegenstelling met de Amerikanen, die voor de civil administration weinig belangstelling hadden en alles gaarne aan de N.I.C.A. overlieten...”. Hij gaat dan verder over tot details, die nog geregeld moesten worden.

Ik herinner me, dat *MacArthur* naar aanleiding hiervan een officier aan de Australische generaal heeft toegevoegd, eigenlijk te onzen gerieve, om er speciaal op toe te zien, dat de Australiërs zich tegenover de N.I.C.A. niet lastiger gedroegen dan de Amerikanen.

Ik heb ook nog een brief van dezelfde S.O.N.I.C.A., gedateerd 1 September 1945. Hij was toen de man, die de N.I.C.A. zou gaan vertegenwoordigen bij het hoofdkwartier van generaal *Blamey*, de Australische opperbevelhebber; deze heeft het commando van generaal *MacArthur* over de Groote Oost en Borneo overgenomen, na de theaterwijziging. Hij moest zich bij de Australische strijdkrachten, die de capitulatie op Timor in ontvangst zouden nemen, voegen. Hij schreef toen: „Hedenmorgen contact opgenomen met de Australische force, die bestemd is voor Timor. Het was een vrij primitieve show, zowel wat samenstelling als uitrusting betreft. Totaal plus minus 800 man, wat niet zo ruim is om 10 tot 15 duizend Jappen te ontwapenen en te bewaken. De ontvangst was prettig en de medewerking laat vooralsnog weinig te wensen over. Wat de organisational equipment betreft, worden wij vrij goed uitgerust. Relief supplies zijn er niet, daar moeten we zelf voor zorgen. Gaarne je aandacht hiervoor. We vertrekken 4 of 5 September en varen er drie en een halve dag over, als haringen gepakt in alles, wat maar drijven kan, tot roeiboten toe. De Force staat voorlopig onder het Northern Territorial Command. Na de landing komt het te vallen onder General Headquarters Morotai, wat het voor mij niet al te gemakkelijk, maar ook niet onmogelijk maakt om beide heren te dienen...”.

99557. De Voorzitter: Kunt u ons iets mededelen over stappen, welke de Nederlandsch-Indische autoriteiten ondernomen hebben om zoveel mogelijk Nederlandse strijdkrachten in het Oosten te krijgen?

A. In Australië was een — niet zo heel erg goede — landstormcompagnie. De Japanners, die op 8 December 1941 geïnterneerd waren, zijn door deze compagnie — en het ligt voor de hand, dat men daar niet de beste voor heeft uitgezocht — naar Australië overgebracht toen Nederlandsch-Indisch grondgebied bedreigd begon te worden. Deze was praktisch de enige compagnie K.N.I.L., die in Australië beschikbaar was. Voorts waren er in Australië een aantal officieren, die zich op het laatste moment — met toestemming — onttrokken hebben aan krijgsgevangenschap en de vliegopleiding, die Januari/Februari 1942 geëvacueerd was. Verder waren er de marineschepen, die na de slag in de Javazee heelhuids geëvacueerd hadden kunnen worden. Voorts was onderweg naar Colombo het detachement van de Prinses *Irenë-Brigade* uit Engeland.

99558. De Voorzitter: Veel was het dus niet?

A. Neen, veel was het niet. De oorlogsschepen werden alle bij de Britse marine ingedeeld.

MacArthur heeft nog weleens gevraagd, waarom de schepen, die er waren, niet aan hem werden toegevoegd, in welk geval zij onder een Nederlands operationeel commando konden worden samengevoegd, ten einde bepaalde taken te verrichten in de Indische wateren.

99559. De Voorzitter: Heeft u een indruk, waarom dat niet bereikt is kunnen worden?

A. Wat ik mij er van herinner, is, dat admiraal *Helfrich* op een gegeven ogenblik een opdracht heeft gekregen om daarover zijn oordeel te geven. Hij heeft voorgesteld om in verband hiermede zijn hoofdkwartier van Colombo naar Australië te verplaatsen, maar dit is in Londen door de Regering afgewezen. Troepen hadden vrij voor de operaties langs de noordkust van Nieuw-Guinea niet nodig. Het was zo, dat de Amerikaanse legerleiding in het algemeen helemaal geen prijs stelde op vreemde troepen. Dit heeft zich b.v. duidelijk geuit toen het over Australische troepen ging. Australië had enige volwaardige divisies, maar toen eenmaal het Amerikaanse leger sterk genoeg was de operaties zelf uit te voeren, toen voelde men aan Amerikaanse zijde er niet veel voor om daar Australische divisies bij in te delen, met andere voorschriften, met andere methoden, met andere verbindingen. Vandaar dan ook, dat Australische

troepen zijn aangewezen voor de operaties tegen Balikpapan. De wensen van *MacArthur* gingen uit naar de Nederlandse oorlogsschepen, niet naar Nederlandse troepen. Tot begin 1945 kon *MacArthur* niet anders denken dan dat hij ook Java zou gaan bezetten.

99560. De **Voorzitter**: Er is nog weleens verschil van mening geweest over de volgende kwestie. Te Londen meende men een vrij grote troepenmacht te moeten bouwen voor de bevrijding van Indië, welke overigens volgens de berekeningen eerst later zou plaats vinden dan gebeurd is, terwijl daartegenover gestaan heeft de mening, dat kleine eenheden, b.v. van 1000 man, beter waren, omdat deze gemakkelijker waren te formeren en dat men dan dus eerder over de troepen zou kunnen beschikken, wanneer delen van Indië eerder bevrijd werden.

A. Ik geloof, dat het verschil van mening meer ging over de opbouw van de strijdkrachten dan over de snelheid. Het is zo geweest, dat er plannen zijn gemaakt voor de tijd, dat Nederland bevrijd zou zijn en mankrachten zou kunnen leveren voor de verdere oorlogvoering; in de gedachte dus, dat de oorlog tegen Japan dan nog lang niet afgelopen zou zijn. Toen zijn er plannen gemaakt voor de opbouw van een legerkorps, bestemd om deel te nemen aan de oorlog tegen Japan. Daartegenover is vanuit kringen van Indische deskundigen gezegd: we hebben geen behoefte aan een dergelijk legerkorps. We hebben voor de herbezetting van Indië geen legerkorps nodig. Het K.N.I.L. kende nauwelijks grotere verbanden dan regimenten. Ik geloof, dat men pas in de latere jaren, laat ik zeggen in de dertiger jaren, met een opbouw van divisies begonnen is, omdat toen pas de gedachte rijpte, dat het K.N.I.L. weleens zou moeten kunnen deelnemen aan een internationaal conflict. Vroeger had het K.N.I.L. eigenlijk een politionele taak en daarvoor had men geen grote verbanden nodig. Wanneer men dus uitging van: wat is er nodig voor een weder onder bestuur brengen van Nederlandsch-Indië, dan had men genoeg aan bataljons, die dan in dit verband de naam gezagsbataljons kregen. Ik praat nu volkomen uit mijn vage herinnering. Ik kan me dus voorstellen, dat er van Indische kant gezegd is: als het alle twee kan, is het prachtig, maar als het gaat over prioriteit, dan achten wij het belangrijker, gezagsbataljons dan een legerkorps te formeren.

Dit kwam mede, omdat de Amerikaanse opperbevelhebber niet zo bijzonder gebrand was op deelneming van vreemde troepen aan de strijd. Hij had dat standpunt ook ten opzichte van de Engelsen ingenomen. Hij heeft de Australische divisies gebruikt voor een zijoperatie. De belangrijkste overweging aan Indische zijde was, dat het Nederlandse belang in de eerste plaats lag in het herbezetten van Nederlandsch-Indië. Bovendien is het opbouwen van een legerkorps niet een werk, dat men zo snel kan voltooien. De tijd, die er mee gemoeid zou zijn geweest, is ook een factor geweest.

99561. De **Voorzitter**: Er is hier ook weleens verklaard, dat de Amerikanen het legerkorps juist graag wilden voor de strijd tegen Japan. Is u daar iets van bekend?

A. Daar is mij niets van bekend, hoewel dat bepaald niet wil zeggen, dat het niet zo is. Ik ben hier natuurlijk nooit in betrokken geweest. De besprekingen hierover hebben zich allemaal te Londen afgespeeld. Deze zijn einde 1943, begin 1944 begonnen, terwijl ik in Australië zat.

99562. De **Voorzitter**: Kunt u ons iets mededelen over de verhouding tussen de heren *Helfrich* en *van Mook*?

A. Zoals ik straks al opmerkte, zijn zij in Maart 1942 door volkomen toevallige omstandigheden ieder een andere kant opgegaan. Zij hebben zich beiden afgevraagd, hoe nu de verhouding was, een vraag, die nog moeilijker werd omdat men in Londen, zonder ook admiraal *Helfrich* daarin te kennen, is gaan reorganiseren, waarbij alles aan het algemeen bestuur werd onttrokken, wat betrekking had op de militaire zaken en op de scheepvaart. Die Londense regeling moest wel mislukken. Het heeft nogal wat voeten in de aarde gehad, voordat dit wetsbesluit tot stand kwam; het is tenslotte pas op 6 Mei 1942 vastgesteld. De inhoud er van was reeds in Maart bedacht. Toen wij nog in Australië zaten, kregen wij instructies, die met de inhoud daarvan overeen kwamen. Wij hadden het toen zeer druk met allerlei problemen, t.a.v. de K.P.M.-schepen, die uit Java waren ontsnapt, de vele koopvaardijsschepen, die op weg naar Java in Australische havens vastliepen, met stakingen, die uitbraken onder de inheemse bemanningen van de K.P.M.-schepen, enz. Toen kwam het bericht met de order, dat wij niets meer over de scheepvaartzaken hadden te zeggen, want dat die vielen onder de Minister van Handel, Nijverheid en Scheepvaart.

Zo is het ook met de militaire zaken gegaan. Ook die zijn onttrokken aan het algemeen bestuur, wat op verschillend terrein tot moeilijkheden heeft geleid. Een daarvan was de kwestie van de personeelsvoorziening. Er was niet één centrale instantie, die over de indeling van het personeel besliste.

99563. De **Voorzitter**: Was er geen mogelijkheid door middel van overleg de ernstige moeilijkheden op te lossen?

A. Dit alles heeft inderdaad geleid tot zeer vele langdurige besprekingen, voorstellen en compromissen. In Brisbane waren de kantoren van de Indische Regering en die van de Nefis bijeen in één kamp. De Nefis viel onder het militaire bewind, de Indische administratie onder de Minister van Koloniën of de Luitenant-Gouverneur-Generaal. De persoonlijke verhouding tussen de heer *van Mook* en admiraal *Helfrich* was in ieder geval gedurende de oorlog zeer goed.

99564. De **Voorzitter**: Acht u dit wetsbesluit mede een van de oorzaken, dat die verhouding later minder goed was?

A. Ik vermoed het. Ik heb hier nog een persoonlijke brief van de heer *van Mook* uit Colombo, gedateerd 23 April 1944, waarin hij zegt, dat hij het volkomen met admiraal *Helfrich* eens is. „Het concept rondschrijven over het personeel aan zijn commandanten, dat ik zag, is uitstekend. Daarmede hadden we moeten beginnen" schrijft hij, blijkbaar van mening, dat we niet eerst met Londen daarover hadden moeten praten. Ook staat hier in: „Ook inzake de toekomstige strijdkrachten staat hij geheel aan onze kant".

Ik heb nog wel een brief over de kwestie van de verhouding: Opperbevel en Landvoogdij, op 31 Juli 1945 door de heer *van Mook* aan de Minister *Logemann* geschreven, waarin dat probleem uitvoerig wordt behandeld. Deze eindigt met de aanbeveling de bestaande regeling te veranderen. Het was niet mogelijk de civiele en de militaire aangelegenheden gesplitst te houden, wanneer men weer in Nederlandsch-Indië terug zou zijn en daar een geregeld bewind moest gaan organiseren. Ik overhandig u het stuk hierbij.

99565. De **Voorzitter**: Mag ik uw mening eens vernemen over het z.g. *Legal Agreement*, dat door de Nederlandse en Engelse Regeringen op 24 Augustus 1945 is getekend. Wat was de mening van de Nederlandsch-Indische Regering hieromtrent?

A. Er is door de Indische Regering — zoals ik zoëven zei — met het Amerikaanse hoofdkwartier te Brisbane een tekst vastgesteld voor het *Legal Agreement*. Die overeenkomst is door de Supreme Commander *MacArthur* en de heer *van Mook* in December 1944 getekend, hoewel zij ook tevoren in de praktijk reeds sinds April 1944 werd toegepast. Dezelfde tekst is ook besproken met lord *Mountbatten* in Kandy. Zij is wat gewijzigd. *Mountbatten* wilde dat de overeenkomst te Londen door de beide Regeringen getekend zou worden. Daar is het *Agreement* pas in Augustus 1945 getekend. Het is mij niet bekend waarom dat zolang geduurd heeft.

99566. De heer **van Lier**: In December 1943 zijn de besprekingen met de Amerikanen dus reeds begonnen. In December 1944 is de overeenkomst getekend. Hoe zijn die besprekingen met de Engelsen gelopen?

A. Met de Engelsen heb ik de besprekingen niet gevoerd. Als ik mij goed herinner, is dr. *van Mook* in de tweede helft van 1944 daarvoor naar Colombo of naar India geweest, ik weet niet precies meer waar het hoofdkwartier toen gevestigd was. Hij is het toen met *Mountbatten* eens geworden over de tekst. Voor de formele ondertekening is naar Londen verwezen. Wat de overeenkomst met de Amerikanen betreft, was het zo, dat zij reeds 10 maanden lang in de praktijk werkte, voordat getekend is.

99567. De heer **van Lier**: Wat in Augustus 1945 getekend is, was dat ongeveer hetzelfde als wat u met de Amerikanen anderhalf jaar eerder overeen was gekomen?

A. Inderdaad.

99568. De heer **van Lier**: De conclusie ligt dan wel voor de hand, dat wat in 1945 getekend is, in overeenstemming was met de gevoelens van de Indische Regering?

A. Ja.

99569. De **Voorzitter**: Die kwestie van de theaterwijziging had geen verandering gebracht in de feitelijke situatie?

A. De inhoud van de overeenkomst was heel bevredigend.

99570. De **Voorzitter**: Kunt u enige mededelingen doen omtrent deze wijzigingen van de theatergrenzen. Wat is u daarvan bekend en welke is uw indruk daarover?

A. Toen in 1943 het South East Asia Command was opgericht waartoe Sumatra behoorde, zijn wij van het Departement van Koloniën in Londen in contact gekomen met de mensen, die voor dat commando — en ik spreek nu over mijn eigen terrein — de civil affairszaken moesten voorbereiden. Wij hebben toen in Londen inleidende besprekingen gevoerd. In die periode reeds werden er van Britse zijde weleens — zeer vage — suggesties gedaan, dat de grenzen van de commandogebieden nog weleens gewijzigd zouden worden. Ik meen mij te herinneren, dat men toen aan Engelse zijde stelde, dat een wijziging van de commandogebieden in ieder geval nodig zou zijn voor de belangrijkste en voornaamste operatie in dat gebied, de herbezetting van Singapore. Men zou Singapore nooit kunnen herbezetten zonder de macht te hebben over Straat Soenda. Straat Soenda lag in de Amerikaanse Area; de grens liep langs de Sumatraanse kust. Het South East Command zou dus moeten worden uitgebreid met Straat Soenda. Om Straat Soenda te kunnen beheersen moest echter weer een stuk van Java ook bezet worden. Die grenzen zouden dus verlegd moeten worden.

Toen de Indische autoriteiten weer in Australië terug waren, is **MacArthur** begonnen met de plannen om Java weer te gaan bezetten. Een taak welke hij reeds in Maart 1942 als de zijne beschouwde. Toen heeft hij al gezegd, dat hij Java weer zou bevrijden. Hij heeft dus een reeks van operaties uitgewerkt. De operaties waren altijd aldus opgezet, dat hij eerst vliegvelden in handen zou krijgen, zodat hij zijn volgende operatie met jachtvliegtuigen kon dekken. De gebieden, waarheen de sprongen gemaakt werden, moesten binnen het bereik van jachtvliegtuigen liggen. Zo heeft hij operaties uitgewerkt naar Tarakan, Balikpapan, Bandjermasin; en van daaruit zouden twee landingen, een op Oost- en een op West-Java vinden. De operaties gingen alle onder de codenaam „OBOE”, nl. OBOE 1, 2, 3, 4, 5. Bij de plannen hiervoor werden wij betrokken en het ging dan altijd over wat er nodig was voor de bevolking, b.v. hoeveel voedsel, kleding, medicijnen enz., nodig waren. Deze bevoorrading werd in de andere supplies voor de operatie opgenomen. Het ging heel vlot en heel royaal. Toen — ik denk aan de periode zo omstreeks de jaarwisseling 1944—1945 — de plannen voor de operaties naar Oost- en West-Java werden opgesteld, werden daarbij dus de behoeften voor de bevolking, zoals voedsel, medicijnen en transportmateriaal, eveneens berekend. Dit is door de heer Sitsen op waarlijk geniale wijze gedaan. Ook elders ter wereld is zijn plan als voorbeeld voor de wijze waarop men dit soort dingen berekenen moet gebruikt. Het ging over de enorme hoeveelheden, benodigd voor een land met 40 miljoen mensen, die aan alles te kort hadden. Toen kwamen de moeilijkheden met het personeel. Personeel in een verhouding als waarin men dat voor Nieuw-Guinea wel had kunnen leveren, was van buiten af voor Java niet aan te voeren. Er was in het vrije gebied gewoon niet voldoende aanwezig. Wij moesten dus werken met toezeggingen omtrent personeel, dat op Java zelf na de bevrijding beschikbaar zou komen en omtrent personeel, dat uit Nederland zou worden aangetrokken, omdat in die tijd het zuiden van Nederland bevrijd was.

Terwijl wij midden in deze voorbereidingen zaten, kwam op 10 April 1945 — als ik mij ten minste niet vergis — van de Combined Chief of Staffs een telegram bij **MacArthur**, waarin hem verboden werd de operaties tegen Java uit te voeren. In de korte, daaraan voorafgaande periode was reeds over deze zaak heen en weer geseind. De C.C.O.S. beschouwden de hoofdpdracht van **MacArthur** de aanval op Japan en zij vreesden, dat deze zij-operaties zijn hoofdtaak zouden vertragen. **MacArthur** heeft daar altijd tegenover gesteld, dat zijn hoofdtaak met geen dag vertraagd zou worden en dat hij ook geen extra middelen voor deze operatie nodig had. Hij hield vol, dat hij met de beschikbare middelen inmiddels Java kon gaan bezetten; hij had immers nog een hele tijd nodig voor de voorbereidingen voor de aanval op Japan. Niettemin is hem op 10 April verboden dit te doen. Het was een bijzondere teleurstelling, niet alleen voor ons, maar ook voor hem.

99571. De **Voorzitter**: Heeft u weleens gehoord, welke redenen hiervoor aan hem werden opgegeven?

A. Neen, dat heb ik nooit gehoord. Toen reeds waren de operaties tegen Tarakan en Balikpapan zover voorbereid, dat zij niet

meer gestopt konden worden, **MacArthur** althans, had geen zin meer om ze nog stop te zetten. Die operaties zijn toen dus doorgegaan. Daarbij waren natuurlijk ook weer N.I.C.A.-detachementen ingedeeld ¹⁾.

Een zaak, welke ik nog wil noemen is de kwestie van de rehabilitatie van de olie. Aanvankelijk heeft het plan bestaan om in de Vogelkop op Nieuw-Guinea de olieproductie zo gauw mogelijk op gang te brengen. Dit plan was opgezet vanwege het aantal tank-schepen, dat getorpedeerd werd en vanwege het feit, dat alle olie uit de Perzische Golf of van de Westkust van Amerika, naar Australië moest worden vervoerd. Wanneer de olie ter plaatse kon worden gewonnen zou dat natuurlijk aanzienlijk gemakkelijker zijn. Dit speelde in de eerste helft van 1944. In hoofdzaak met de B.P.M. is het plan uitgewerkt om in de Vogelkop op korte termijn weer olie te kunnen gaan produceren. Dit plan was reeds zover, dat alles wat er aan materiaal voor nodig was, aan de Westkust van Amerika gereed lag om direct bij de bezetting van Nieuw-Guinea daarheen verscheept te worden. Op een gegeven ogenblik is dit plan echter stop gezet, omdat er niet zoveel schepen meer getorpedeerd werden en men dus ook niet zoveel risico's meer zou hebben met het aanvoeren van olie. Dit gaat in de oorlog soms zo wonderlijk met dit soort dingen.

99572. De heer **van Lier**: Daar straks zei u, dat met de Amerikanen afspraken waren gemaakt over de bevoorrading van de bevolking, enz. Daarbij zei u, dat alles geregeld was voor de verschillende kleinere operaties, die hebben plaats gevonden. Moet ik daaruit concluderen, dat dit niet het geval was voor de operaties naar Java omdat zij op het laatste ogenblik, althans in April 1945, werden afgelast?

A. Datgene, wat naar ons oordeel voor de bevolking nodig was, in geval van een operatie tegen Java, was uitvoerig besproken met het Amerikaanse hoofdkwartier. Het z.g. Sitsen-plan, waarin alles aangegeven was, was op het Amerikaanse hoofdkwartier met enthousiasme ontvangen. Het geheel aan goederen voor de bevolking werd opgenomen in de Amerikaanse plannen voor deze operaties.

99573. De heer **van Lier**: Betekende dit dat men, wanneer de operaties naar Java werden uitgevoerd, dat men dan het nodige zou meevoeren, maar niet meer dan dat?

A. Inderdaad, niet meer dan dat. Dit soort bestellingen lopen administratief zeer ingewikkeld. Het kan dus best zijn, dat de bestellingen door het Amerikaanse hoofdkwartier in de Verenigde Staten al gedaan waren, maar in welk stadium de leveranties aan dit hoofdkwartier waren, weet ik niet.

99574. De **Voorzitter**: Kon de Nederlandsch-Indische Regering geen enkele aanspraak doen gelden op bedoelde goederen voor Java, toen de commandogebieden gewijzigd werden?

A. Formeel niet.

99575. De heer **van Lier**: U hebt dus geen zekerheid gehad, dat u deze goederen zou krijgen?

A. Wanneer Java door een grote militaire Amerikaanse operatie zou zijn bevrijd, dan waren de voorraden civiele goederen, welke nodig waren en die natuurlijk niet allemaal binnen de eerste weken aan de wal zouden zijn gebracht, eenmaal aan land gebracht, inderdaad van de Indische Regering.

¹⁾ Van belang in dit verband is ook de volgende passage uit het boek, dat de Generaals Willoughby en Chamberlain hebben geschreven over Generaal **MacArthur** („**MacArthur**: 1941—1951”, McGraw Hill Book Comp. Inc. New York 1954), blz. 274:

„If **MacArthur** had had his way, the Borneo campaign would have been extended to include the recapture of the Netherlands East Indies. Just recently General **MacArthur** made a comment of great historical significance: I had planned to move immediately on to Java with the Australian troops and restore the Dutch Government under van Mook, which would have rapidly brought law and order there as it had done in New Guinea.

For some reason never understood, this proposed movement was peremptorily called off and forbidden from Washington, in spite of my insistence of its complete success with little loss. This was one of the grave mistakes of the war and ultimately resulted in the chaotic conditions which followed in that part of Indonesia. It completely violated the basic principle of American foreign policy to support the orderly development of dependent areas toward self-government.

I foresaw this but my counsel was ineffective to change what I regarded as a political interference in a basic military problem. I was to find this deadly weapon in constant future use against me.”

Met de N.I.C.A.-detachementen ging het voorts als volgt: Toen het eerste N.I.C.A.-detachement in Hollandia kwam ging alles nogal primitief, zoals ik straks heb verteld. Maar langzamerhand hadden wij precies met de Amerikanen afgesproken wat de equipment van een N.I.C.A.-detachement zou zijn. We hadden gemakshalve twee normen gemaakt: voor bepaalde operaties werd aangegeven of er een groot dan wel een klein detachement nodig was. Wanneer dat was bepaald, dan stond alles direct klaar: jeeps, medicijnen, wapens, kleding, radio's, enz. enz. Voor Java hadden we voor ongeveer 250 N.I.C.A.-detachementen aan uitrusting begroot. Toen wij met de Engelsen over die uitrusting moesten gaan praten, ging dat allemaal veel moeilijker.

99576. De heer **van Lier**: Reeds in de loop van 1944 en zeker in het begin van 1945 werd het duidelijk, dat het zeer goed mogelijk was, dat er een wijziging in de commandogebieden zou plaats vinden en dat dus de Engelsen Java zouden gaan bezetten. Heeft men zich toen gerealiseerd, dat de verwachtingen ten opzichte van de Amerikaanse bevoorrading in dat geval op zeer weinig gebaseerd waren?

A. Ik heb over deze aangelegenheid een aantal brieven, o.m. een brief van dr. *van Mook* aan generaal *MacArthur*, van 2 Augustus 1945, over de gevolgen van de wijzigingen van de operatieterrainen. Daarin zet hij uiteen wat een ramp het was en hij probeert nog allerlei goederen van *MacArthur* te krijgen, die ons eenmaal waren toegedacht. Ik heb ook een andere brief van hem aan de Minister van Overzeese Gebiedsdelen, nl. van 8 Augustus 1945. Toen deze brieven, welke ik u hierbij overhandig, werden geschreven, was nog niet bekend, dat 14 dagen later de oorlog met Japan zou zijn afgelopen. Men had de afloop van de oorlog op een latere datum gedacht. Ik herinner me, dat wij in Australië altijd met angst en beven de mogelijkheid tegemoet zagen, dat de grenzen van de commandogebieden zouden worden gewijzigd.

99577. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dus u hebt wel voorzien, dat dit ging gebeuren?

A. Neen, wel waren wij bang voor de mogelijkheid, dat het gebeuren zou.

99578. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: De geruchten, dat het zou gaan gebeuren, kende u?

A. Ja, de geruchten gingen wel en zoals zo dikwijls bevatten ook hier de geruchten een kern van waarheid.

99579. De **Voorzitter**: Kreeg men bij nadere informatie bij *MacArthur* of bij *Mountbatten* een ontkennend of een ontwijkend antwoord?

A. Ik heb hier een brief van de heer *Warners* uit Kandy aan mij, welke is gedateerd 16 October 1944. Hij was de vertegenwoordiger van de Indische Regering te Kandy. Hij schreef toen, o.m.:

„Het komt er in het algemeen op neer, dat een wijziging in theatre-grenzen hier niet voorzien wordt, doch wel een Britsche actie in NEI onder opperleiding van den Supremo (*MacArthur*) in SWPac. Een verplaatsing van dit hoofdkwartier ligt voorloopig niet in de picture. Activiteit tegen Sumatra wordt voorloopig niet verwacht. Birma en Malaja gaan voor. Men houdt zelfs rekening met in het geheel geen of geen groote militaire operaties in Sumatra.”.

Achteraf beschouwd is dit natuurlijk verklaarbaar. Ik wil maar zeggen, dat wij in die tijd niet in de praktische zekerheid leefden, dat de grenzen zouden worden gewijzigd.

99580. De heer **van Lier**: In Australië althans niet.

A. Helemaal niet; de heer *Warners* in Kandy ook niet.

99581. De **Voorzitter**: Is het uw mening, dat, als van de aanvang af Sumatra niet bij het Engelse commando was ingedeeld, er dan een aantal van deze moeilijkheden had kunnen worden voorkomen, omdat er dan mogelijk geen prestigekwestie tussen de Engelsen en Amerikanen bij was gekomen?

A. Ik zie niet in, dat het dan anders zou zijn gelopen. Wanneer Sumatra van de aanvang af tot *MacArthur's* bevelsgebied zou hebben behoord, zou het aan de periferie van zijn operatieterrain gelegen hebben. De Amerikanen beschouwden echter in de eerste plaats de Pacific als hun operatieterrain. De gebieden rond de Indische Oceaan waren, ik zou haast zeggen natuurlijker wijze, het operatiegebied voor de Engelsen.

99582. De **Voorzitter**: Ik kom nu tot een ander punt. Welke stappen heeft de Nederlandsch-Indische Regering ondernomen om na de capitulatie van Japan zo spoedig mogelijk Java weer te gaan bezetten? Welke maatregelen kon men nemen en welke maatregelen heeft men genomen?

A. In de eerste plaats hadden wij in Australië de talrijke schepen, die in Maart 1942 op weg naar Java in Australië waren gestrand. Wij stonden toen voor de vragen: wat moet er met de lading gebeuren en van wie is de lading nu? Dit zijn grote problemen geweest. Van den beginne af hebben wij geprobeerd alle civiele goederen, die bij de bevrijding van Indië bruikbaar zouden zijn, zoveel mogelijk aan te houden, ten einde er direct over te kunnen beschikken. Dit was niet altijd even eenvoudig, omdat in die tijd overal op de wereld aan allerlei goederen gebrek was, en de geallieerden zagen niet graag, dat er grote voorraden ongebruikt lagen. Er is toch nog wel wat voor dit doel van die ladingen overgebleven. Deze voorraden zijn echter getroffen door de staking in Australië in 1945.

Ik herinner me voorts, dat, toen de Japanse capitulatie — vrij plotseling — kwam en toen die ongelukkigerwijze samenviel met de wijziging van de theatergrenzen, de heer *van Mook* van plan was om bij wijze van spreken direct naar Java te gaan. Hij wilde daar de 26ste Augustus 1945 zijn. Ik weet, dat hem dit toen verboden is.

99583. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Door wie?

A. Door de Britse opperbevelhebber.

99584. De **Voorzitter**: Mag ik u in dit verband vragen hoe de positie van de heer *van Mook* was in het licht van het legal agreement?

A. De man, die formeel het hoogste gezag had, was de geallieerde opperbevelhebber. Ik geloof niet, dat dit iets abnormaals was.

99585. De **Voorzitter**: Maar zag u dit als een de facto gezag?

A. Ja, maar of het uitgeoefend zou worden, hing natuurlijk erg af van de plaatselijke omstandigheden. In de gedeelten van Nieuw-Guinea, welke door de Amerikanen zijn bevrijd en waar geen moeilijkheden van politieke aard bestonden, liet men aan Amerikaanse zijde alles, wat men tot het civiele terrein kan rekenen, rustig aan de N.I.C.A. over. Maar als er moeilijkheden zouden zijn ontstaan, dan zou — naar ik meen — de Amerikaanse bevelhebber zijn gezag wel hebben doen gelden. Maar er zijn geen moeilijkheden geweest.

Toen het dus onmogelijk bleek, dat de heer *van Mook* naar Java ging, is hij naar Kandy gegaan. Hij is omstreeks 1 September in Kandy geweest.

99586. De **Voorzitter**: Had u omstreeks die tijd ook gegevens omtrent de sterkte van de Indonesische troepenafdelingen, die door de Japanners waren georganiseerd?

A. Ik had er geen idee van. Tot 31 October — misschien was het zelfs November — 1945 ben ik in Brisbane gebleven. Alles, wat er verhandeld is in Kandy of Singapore, heb ik dus van grote afstand meegemaakt en gezien de slechte communicatiemiddelen in die tijd, kreeg ik daarover betrekkelijk weinig inlichtingen.

99587. De **Voorzitter**: Hebt u wel inlichtingen gekregen over de gedragingen van de Japanners in Hollandia en Morotai?

A. Daar ben ik zelf geweest; ik ben gedurende de oorlog meerdere malen langs de noordkust van Nieuw-Guinea getrokken.

99588. De **Voorzitter**: Kreeg u toen de indruk, dat de Japanners daar Indonesiërs hadden bewapend, georganiseerd en opgeleid?

A. Geen sprake van. De enigen, die wij hebben aangetroffen in sommige van die streken, waren de z.g. Hei Ho's, volkomen uitgemergelde, bijna dood zijnde arbeiders. Ik heb er hier een paar foto's van. Dit zijn de praktisch uitgehongerde lieden, zoals zij uit Biak in Hollandia zijn aangevoerd. In Biak zijn er vrij veel aangetroffen, maar er was geen sprake van, dat zij geoefende militairen waren.

99589. De Voorzitter: U kent waarschijnlijk het boek van *Aziz*, die opsomt wat de Japanners aan Indonesische groepen georganiseerd hadden. Hij noemt ook getallen. Ik overhandig u hierbij de betreffende passage uit dit boek.

A. De cijfers, daarin genoemd, zijn voor mij nieuw. Zouden dit gewapende troepen moeten zijn?

99590. De Voorzitter: Voor een deel wel. Er is u dus op geen enkele wijze gebleken, dat gewapende troepen georganiseerd waren?

A. Zij waren er wel, maar wij zijn daar nooit mee in aanraking geweest. Wij wisten wel, dat er eenheden geoefend werden. Maar Indië is zo groot; de eventueel bestaande groepen waren natuurlijk zeer verspreid. Daarom kwam men ze niet overal tegen.

Na de oorlog zijn grote aantallen hulpkorpsen overal in het Verre Oosten aangetroffen, in Siam, in Malakka, op Nieuw-Guinea, enfin overal. Maar het waren meer groepen slavenarbeiders dan troepen.

99591. De Voorzitter: Waren zij bewapend?

A. Dat weet ik niet; ik vermoed van niet. De mensen, die hier op deze foto's staan, waren in elk geval niet bewapend.

99592. De Voorzitter: Ik wijs u in dit verband op het grote gevecht in Soerabaja, waarbij een groot deel van een Engelse brigade en een brigade-generaal zijn gesneuveld. Toen bleek toch, dat daar een behoorlijk aantal gewapende mensen bijeen was.

A. Maar toen hadden deze groepen inmiddels de Japanse wapens machtig weten te worden.

Maar zeker in Indonesië is het niet nodig, dat men een opleiding heeft gehad, om toch met wapens te kunnen vechten.

99593. Jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen: Maar ze moesten toch leren schieten, dat ging toch niet zonder opleiding. In onze tijd was er toch geen inheems leger?

A. Er was een beroepsleger, het K.N.I.L.

99594. De heer van Lier: De mensen, die de gewapende actie in Soerabaja begonnen, kregen de wapens, maar zij moesten om te kunnen vechten toch wel een zekere training gehad hebben.

A. Ik heb nooit de indruk gekregen, dat voor een dergelijk gevecht getrainde troepen nodig waren. Het is juist uitermate moeilijk een actie, die in een stad door ongeregelde, gewapende troepen gevoerd wordt, te bestrijden.

99595. Jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen: Maar de Engelse brigade, die aan wal kwam, heeft het toch hard te verduren gehad. En om een georganiseerde brigade te vernietigen, is toch wel enige opleiding nodig, lijkt mij.

A. Als ik het me wel herinner, was deze brigade nogal verspreid in de stad uitgezet.

99596. De Voorzitter: Hoe ziet u — in grote lijnen — de terugkeer? Welke situatie trof men, zowel op politiek als op militair gebied, op Java aan?

A. Na de Japanse capitulatie is er een zich snel ontwikkelende, verrassende, situatie ontstaan. In het begin dacht een aantal mensen, die dichter bij zaten dan ik, betrekkelijk licht over de toestand aldaar. Eén van degenen, die al heel spoedig naar Java zijn gestuurd, schreef mij op 15 September 1945 vanuit Singapore. Dat was de dag, waarop admiraal *Patterson* op Java aankwam. Hij schreef: „Even een kleine beschouwing over de politieke situatie op Java, naar aanleiding van binnengekomen mondelinge mededelingen en schriftelijke onofficiële rapporten. . . .” „Het gevaarlijkste deel in de samenleving blijkt een groep te zijn van desperado's, vermoedelijk bestaande uit elementen van de uiterst linkse vleugel en van de ex-communisten van 1926, versterkt door Japanse raddraaiers, die weten, dat ze toch voor het vuurpeloton zullen worden gebracht. Het is een groep, die weet geen redding te zullen vinden". Aan het einde zegt hij: „Alles bij elkaar genomen lijkt mij de toestand niet al te alarmerend, niet onbevredigend".

Hij komt dus tot de conclusie, dat het niet zo alarmerend is.

99597. Jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen: Maar hij zag het van een afstand. Hij zat in Singapore en hoe was de verbinding toen?

A. Er was geen verbinding. Hij schrijft: dit zijn de eerste binnengekomen mondelinge mededelingen en geschreven onofficiële rapporten. . . .

Ik weet niet of u ook de heer *Asjes* gehoord heeft. Hij is een van degenen geweest, die heel snel na de capitulatie op Java is geweest. Hij schrijft mij: „De berichten over de geheime organisaties in Batavia zijn wel verontrustend voor ons, maar ik hoop, dat we het wel zullen redden". Hij was naar Java gestuurd om de eerste contacten op te nemen met de kampen.

99598. De Voorzitter: Had men eigenlijk concrete militaire of politieke plannen, toen men terugkeerde?

A. We hadden twee regelingen opgezet, neergelegd in de *Staatsbladen* D 65 en D 66. In April/Mei 1942 kwamen wij in Londen. Toen we daar goed en wel waren, hebben wij een studie gemaakt van wat er zou kunnen gebeuren, hoe bevredigende politieke ontwikkelingen zouden kunnen plaats hebben. Wij realiseerden ons natuurlijk, dat men niet kon verwachten, dat na de oorlog het bestuur weer precies zo kon zijn als toen wij Indië verlaten hadden.

De studies, die toen door een aantal ambtenaren gemaakt zijn, zijn in 1946 gepubliceerd. Ik heb het boek hier: „Een verzameling ambtelijke adviezen". In het voorwoord van dit boek wordt gezegd: „Dit zijn adviezen, welke tot nu toe nog niet in druk zijn verschenen, en waaromtrent de Regering haar standpunt nog niet heeft bepaald".

De stukken zijn in de zomer van 1942 opgesteld.

Zij zijn toen aan de Ministerraad gezonden en het overleg hierover heeft geleid tot de rede van H.M. de Koningin van 8 December 1942. Uit deze studie is de gedachte ontstaan H.M. de Koningin te vragen, die rede te houden.

Het is studiemateriaal; er wordt niet bepaald een concreet voorstel gedaan.

99599. De Voorzitter: Zijn deze stukken in overleg met mensen, die uit Indië gekomen waren, tot stand gekomen?

A. Deze stukken zijn opgemaakt door de groep mensen, die uit Indië gekomen waren: de heren *van der Plas*, *Warners*, *Lovink*, *van Mook* en ik zelf. Toen de rede van de Koningin was uitgesproken, is daarop voortgebouwd. Toen wij onze terugkeer moesten gaan voorbereiden, zijn de ontwerpen gemaakt voor de regelingen, neergelegd in de *Staatsbladen* D 65 en D 66, waarvan het eerste bestemd was van kracht te worden in de periode, waarin de Indische Regering nog buiten Indisch grondgebied zou fungeren, en het tweede, voor een latere periode, waarin de Indische Regering weer op eigen grondgebied zou zijn. Dit alles stond los van een opstand of iets van dien aard. Hieraan was niet gedacht bij het maken van deze stukken. De opzet was om voorlopig naar een min of meer geordende bestuursvorm terug te gaan, alvorens men met het overleg tussen de vertegenwoordigers van de verschillende Rijksdelen kon beginnen. De stelling, welke het gehele politieke beeld in Indië van 1940/1941 had beheerst, nl. wij kunnen geen hervorming tot stand brengen, wanneer Nederland niet kan meespreken, gold ook voor de Indische Regering in 1944/1945. Bovendien: om Indië te kunnen laten meespreken, moest er eerst weer een geordende samenleving tot stand komen, waaruit men vertegenwoordigers kon kiezen. De bedoeling was daarna de beide *Staatsbladen* van kracht te laten worden. De regeling van het tweede *Staatsblad* D 66 is echter nooit in werking getreden; het is altijd gebleven bij die in *Staatsblad* D 65.

Toen de Indische autoriteiten in Februari 1944 van Londen naar Australië gingen, bleef de heer *van Mook* Minister van Koloniën, tevens uitvoerder van het algemeen bestuur. Hij was toen geen Luitenant-Gouverneur-Generaal; de regeling in het *Staatsblad* D 65 was nog niet in werking getreden. Dat gaf administratieve moeilijkheden. Op 14 September 1944 is zijn benoeming tot Luitenant-Gouverneur-Generaal afgekomen.

99600. De Voorzitter: Waarom is de heer *Tjarda van Starkenborgh Stachouwer* niet na zijn internering naar Batavia gekomen?

A. Dat weet ik niet. Ik kan u hierover een passage voorlezen uit een brief van mij aan de heer *van Mook*. Het was een particuliere brief, gedateerd 11 October 1945. De passage luidt: „Een opmerking over het telegram inzake *van Starkenborgh*. Hoewel ik het betreurt, dat hij zal aftreden gaat dit uiteraard buiten mij en wellicht

ook buiten jou om. Echter rijst bij mij de vraag of het niet wenselijk is om ook het opperbevel te doen weten, dat dit aftreden op dit ogenblik zolang de toestand nog niet geklaard is betreuwend zou zijn. Allereerst wordt je eigen positie er door bemoeilijkt doch ook de weerslag op de Europese bevolking in Indië, die op het ogenblik in zulke uitermate moeilijke omstandigheden verkeert ware zo enigszins mogelijk te vermijden. Mijn persoonlijk oordeel is derhalve, dat in elk geval formele beslissingen of publicaties dienen te worden uitgesteld". Dit was dus op dat ogenblik mijn oordeel over zijn besluit niet terug te keren.

99601. De Voorzitter: De order, dat de Nederlanders in de aanvang na de Japanse capitulatie niet uit de kampen mochten, achtte u dat juist? Belemmerde dat niet, dat men over een aantal Nederlanders kon beschikken? Wanneer men op het standpunt staat, dat er werkelijk woelingen komen, dan zijn de mensen veiliger in de kampen, maar wanneer men zegt, dat er slechts hier en daar onrust heerst, dan is het moeilijk te verklaren, waarom de mensen in de kampen moesten blijven.

A. Er zijn mensen op eigen gelegenheid de kampen uitgegaan. Er is in die tijd door vele mensen gezocht naar hun gezin of familie. Een paar weken is dit goed gegaan, maar velen van die mensen zijn later op de een of andere manier in moeilijkheden gekomen, hetzij dat zij in Soerabaja in moeilijkheden kwamen, hetzij dat zij weer geïnterneerd werden door de Republiek, toen die was gevestigd. Ik geloof, dat de order als algemene maatregel — hoewel hij psychologisch gezien wel grote nadelen had — niet te vermijden was.

99602. De Voorzitter: Achte u het standpunt van de Engelsen, dat een vorm van samenwerking met de Republiek nodig was om de orde te kunnen handhaven, toen zij zo weinig mensen beschikbaar hadden voor de bezetting van Indië, juist?

A. Ik heb dat standpunt altijd bijzonder betreurd.

99603. De Voorzitter: Er zijn bij de bevrijding van Indië drie proclamaties geweest, één namens *MacArthur* voor Nieuw-Guinea, één voor de Grote Oost en Borneo van generaal *Blamey* en één voor Java en Sumatra van generaal *Christison*. Wat kunt u hierover mededelen?

A. Ik overhandig hier de proclamatie van generaal *Blamey*, die bij de Indische Regering enige kritiek ontmoette, omdat daarin met geen woord over het Nederlandse gezag werd gesproken. Ik moet hier evenwel bij zeggen, dat de Australiërs zich in hun commando-gebied zeer correct hebben gedragen. Er zijn geen grote moeilijkheden geweest, hoewel zij veel moeilijker waren dan de Amerikanen. De heer *van Mook* heeft over deze proclamatie aan generaal *Blamey* een brief geschreven, gedateerd 13 September 1945, waarin hij zegt: „With regard to the execution of the Agreement I wish to point out that contrary to the practice followed in the South West Pacific Area and decided upon in S.E.A.C., your proclamation of September the 2nd does not mention either the re-establishment of the Netherlands Indies laws or the introduction of the Netherlands Indies civil administration. As it covers both Australian and Netherlands territory I think that some similar clause should have been introduced. As it stands it might create misunderstandings. The copy of the proclamation of the Allied Commander at the liberation of Hollandia and of the proclamation as drafted by S.A.C.S.E.A. for liberated territories in his area are enclosed for your information”.

De proclamatie namens generaal *MacArthur* luidde: „Allied troops under the supreme command of general *Douglas MacArthur* have liberated a large part of Dutch New Guinea from the Japanese oppressor. The war will be continued until Japan is completely defeated. Your areas will be cleared from enemies possibly left behind, and order will be restored. All energies and means must be summoned for further victories.

By command of General *MacArthur*, the Commander-in-Chief Southwest Pacific Area, the Netherlands Indies laws with which you are familiar, will be applied and enforced by the officers of the Netherlands Indies Civil Administration now present in your areas. Obey their orders”.

Deze Hollandia-proclamatie was van 15 September 1944, terwijl 22 April 1944 Hollandia is bevrijd. Het is mogelijk, dat wij dus eerst in een later stadium aan *MacArthur* gevraagd hebben een dergelijke proclamatie uit te doen gaan, om de bevolking te laten weten, waar zij aan toe was. Dit is de enige verklaring, die ik er op dit moment voor kan vinden. Het kan ook zijn, dat het grootste

deel van de residentie toen bevrijd was. Er staat boven, „Headquarters Alamo Force”. Alamo was de naam van de strijdmacht, die stond onder generaal *Kruger*, die alle operaties langs de noordkust van Nieuw-Guinea heeft uitgevoerd. Hierbij overhandig ik u de brief aan generaal *Blamey*.

Voorts heb ik hier een brief van de heer *van Mook* aan *MacArthur*, gedateerd 8 Augustus 1945. Ik geef u deze brief ook.

Een soortgelijke proclamatie als die namens generaal *MacArthur* was overeengekomen met het hoofdkwartier van *Mountbatten*:

„By command of Admiral The Lord *Louis Mountbatten* Supreme Allied Commander, South East Asia, the Netherlands East Indies laws with which you are familiar will be applied and enforced by the Officers of the Netherlands Indies Civil Administration now present in your country, subject only to any further orders which the Supreme Allied Commander may be obliged, in the interests of good order, to issue”.

De feitelijke proclamatie van generaal *Christison* is bepaald anders geweest.

99604. De Voorzitter: Hier is ook weleens gezegd, dat men verwachtte, dat de Engelsen beter begrip hadden voor onze situatie dan de Amerikanen, die ons toch nog te zeer een koloniserend volk vonden?

A. Ik heb daar nooit iets van gemerkt. Ja, toen eenmaal duidelijk was, dat er een revolutionaire beweging op Java was, toen kwam onmiddellijk van de Amerikanen de mededeling, dat alle Amerikaanse aanduidingen van de auto's afgehaald moesten worden, dat al hun merktekens van de surplus-voorraden, die wij hadden overgenomen van de Amerikanen, moesten worden verwijderd, enz.

Ik geloof echter wel, dat de Amerikanen feitelijk minder subtiel tegen de Indonesische militaire en andere door de Japanners geformeerde groepen zouden zijn opgetreden. Overigens was begrip voor onze positie bij de Engelsen ook ver te zoeken.

99605. De Voorzitter: De proclamatie van generaal *Christison* is u waarschijnlijk wel bekend? Deze was van 29 September 1945, nadat *Mountbatten* min of meer was geschrokken van de berichten over de Indonesische strijdgroepen. Hoe werd deze proclamatie ontvangen?

A. Hier weet ik niet meer van dan men hier in Nederland weet via de kranten, want toen zat ik in Brisbane. Ik heb daar wel berichten gekregen van de protesten en bezwaren van Nederlandse zijde tegen deze proclamaties.

99606. De Voorzitter: Wanneer is de Indische Regering officieel overgeplaatst van Brisbane naar Nederlandsch-Indië?

A. Einde October 1945. Ik heb nog een persoonlijke brief van de heer *van Mook* aan mij uit die tijd, waarin hij o.m. schrijft: „De toestand, die we hier hebben aangetroffen, gaat iedere verbeeldingskracht te boven. Hoewel de commanderende Britse generaal, die hier de bevelhebber is van het legerkorps, dat de bezetting van Nederlandsch-Indië zal uitvoeren, bij hoog en laag verklaart, dat zijn woorden verkeerd zijn uitgelegd, en hij nooit enige erkenning van de republiek Indonesië heeft bedoeld, is toch het effect bijzonder ongelukkig geweest en doen *Soekarno* en de zijnen het zo voorkomen, dat zij inderdaad rechtsreeks met de geallieerde commandant in verbinding staan. Bovendien is het een feit, dat de Britten, althans deze generaal, doodsbenauid zijn in politieke geschillen te worden gemengd en zich daarom tot dusver ook van de meest voor de hand liggende actie hebben onthouden. Dit werd nog versterkt door de omstandigheid, dat ze hier op 28 en 29 September met een belachelijk klein getal troepen zijn geland, ca. 1000 man, marinemenen meegerkend, met een minimum aan uitrusting. Dit had tot gevolg, dat ze geen enkel conflict aankonden of aandurfd, terwijl ze evenmin over de middelen beschikken om zich snel te verplaatsen of om de technische dienst in handen te nemen. Het getal is nu wat verbeterd, er zijn nu naar schatting ca. 5000 man. Men zegt van Britse zijde, dat tegen het einde van de maand de gehele 23ste divisie, 19 000 man, geland zal zijn. Inmiddels is het Japanse militaire bestuur in een vrij snel tempo ineengestort. Gedeeltelijk is dit het gevolg, naar onze vaste overtuiging, van opzet bij de leiding, die zelf de republiek Indonesië heeft gesticht en haar zo goed zij kan in de kaart speelt. Gedeeltelijk ligt de oorzaak in de inderdaad bittere afkeer, die de Indonesiërs op Java van de Japanners hebben gekregen, en als complement daarvan de vrees, die de Japanners voor hun leven koesteren. Tenslotte zal ook wel mee-

spelen het feit, dat de Japanners er genoeg van hebben en van de moeite af willen zijn. Hoe dit zij, op het ogenblik is vrijwel in alle grote en zeker in alle kleinere plaatsen op Java, waar de satellieten van *Soekarno* zetelen, het feitelijke bestuur in handen van de republiek Indonesia. Er zijn streken, als Bantam en Madoera, waar dit niet het geval is en waar een soort van tijdelijk normaal regentschap-bestuur wordt uitgeoefend, al dan niet onder Japans toezicht. Ook in Batavia zijn alle Departementen en vitale diensten door *Soekarno's* mensen bezet. Deze infiltratie neemt steeds toe en aangezien de geallieerden geen enkele contrôle in het binnenland uitoefenen, zijn wij er ook zeker van, dat tal van wapens van de Japanners in handen van deze mensen komen.

Op het ogenblik is waarschijnlijk de spanning het hoogst. Er heerst een algemene terreur, die de goedwillenden en neutralen volledig onderdrukt, en het is vooral de door de Japanners getrainde jeugdvereniging, die haar uitoefent, en die bovendien hoe langer hoe meer de figuren van *Soekarno* en *Hatta* beheerst. Wij kunnen voor zeer plotselinge en dramatische gebeurtenissen komen te staan, waarbij de zeer langzame zwenking van de Britten in de richting van een meer actief optreden ons doet vrezen, dat ze op menig punt te laat zullen komen. Vandaag heb ik eindelijk de eerste toezegging van generaal *Christison* gekregen, dat hij nu werkelijk binnen het deel van Batavia, dat hij van de Japanners heeft overgenomen, de daar voortdurende 's nachts gepleegde misdrijven met zijn troepen zal tegengaan. Iedere nacht hebben rampok-partijen plaats en worden Japanners, Indo-Europeanen of Indonesiërs, die in dienst staan van onze geallieerde beweging, om hals gebracht. Buiten het bezette deel van Batavia, dat tot het bandjir-kanaal reikt, is de toestand nog veel onveiliger. Daarbij komt nu nog, dat deze situatie de Britten noodzaakt *Soekarno* af en toe op te roepen en van hem bepaalde dingen te eisen. De Japanners zijn tot krachtige medewerking niet meer genegen of in staat en bovendien heeft een beroep op hen voor ons dit ongelukkige gevolg, dat wij aan mensen, die op Java algemeen gehaat zijn, om steun voor onze zaak verzoeken. Zouden de Engelsen niet met *Soekarno* praten, dan zou een conflict kunnen opklaaien op een ongewenst ogenblik, praten zij echter wel met hem, dan geeft hij in zijn door niets belemmerde publicaties er de draai aan, dat de Britten zijn Regering erkennen en daaraan om hulp verzoeken. Onder deze omstandigheden moet het duidelijk zijn, dat van een verplaatsing van de Indische Regering nog niets kan komen. Zij zou hier geheel opgesloten zijn met bijna geen behoorlijke verbindingen en zonder enig nieuws uit de buitenwereld".

Mijn werk te Brisbane werd langzamerhand een beetje moeilijk; er werden begrijpelijkerwijs te Batavia beslissingen genomen, welke feitelijk te Brisbane genomen hadden moeten worden. De heer *van Mook* is einde September met de heer *Warners* naar Java gegaan. De heer *Warners* zou zorgen, dat er verbindingen kwamen tussen Batavia en Nederland, Washington en Londen, zodat er geseind kon worden. Toen deze met Nederland tot stand waren gebracht, werd het onvermijdelijk, dat dit soort beslissingen werd genomen. Ik heb over deze zaak nog een brief van mij aan de heer *de Rooy*,

S.O.N.I.C.A. bij het Australische hoofdkwartier in Oost-Indonesië. Hij luidt o.m.:

„Tot mijn grote spijt zit ik in de laatste tijd hier zo aan mijn stoel geklonken, dat ik geen gelegenheid heb kunnen vinden je enorme ressort te bezoeken en mondeling een en ander te bespreken. Ik kan zelfs ook nog niet naar Batavia komen, waar ik langzamerhand wel zeer naar verlang. Ook wordt de werkverdeling met Batavia een beetje verwarrend. Ik ben hier met de dagelijkse leiding belast dus het is haast niet te vermijden, dat Batavia, behalve de Java-zaken ook allerlei andere aangelegenheden binnen zijn kring trekt. De zaak hier sluiten gaat nog niet. Ik liet dezer dagen eens tellen, hoeveel buitenlandse telegrammen hier op het ogenblik omgaan. Dat bleek op 11 en 12 dezer (dat was 11 en 12 October 1945), dus in tweemaal vierentwintig uur, 180 binnenkomende en 120 uitgaande, terwijl Batavia nog geen verbinding met Amerika en met Engeland heeft. Afgezien daarvan wijzen de berichten uit Batavia op een dergelijke onbeschrijflijke warboel, dat er van georganiseerd werken weinig komt, en er daar eer te veel dan te weinig mensen zijn. . . .”.

99607. De **Voorzitter**: Wat vond u nu zelf terug van het Departement van Justitie, de rechtbanken, het personeel, enz.?

A. Het Departementsgebouw was door de republiek bezet. Ik heb toen in een paviljoen van het paleis van de Gouverneur-Generaal gezeten. Wij moesten hier en daar wat meubels en schrijfmachines zien te vinden. Een archief was er helemaal niet, behalve wat we zelf meebrachten. Het archief was verdwenen, althans niet ter beschikking.

Van personeel gesproken, herinner ik mij, dat ik blijkbaar een Indonesisch jurist had opgeroepen om weer in dienst te komen. Ik kreeg op 23 November 1945 het volgende briefje van de man: „Naar aanleiding van uw uitnodiging u te komen bezoeken deel ik u mede, dat het mij ten zeerste spijt in de gegeven omstandigheden daar geen gevolg aan te kunnen geven. Ik hoop, dat u dit antwoord niet zult toeschrijven aan gebrek aan welvoeglijkheid en dat u de toestand van de uit Nederland gekomen Indonesiërs zult willen begrijpen en billijken. Grote waardering uitsprekend voor uw attentie, enz.”.

Ik heb tenslotte nog een ongetekend geheim verslag van de bespreking met lord *Louis Mountbatten*, gedateerd 2 October 1945. Er staat niet op van wie het is. Ik zal het u hierbij overhandigen.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de inlichtingen en sluit het verhoor.

N. S. BLOM.

KOERSEN, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

VAN LIER.

HUIGENS, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 2 MEI 1956

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Koersen, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Fens, leden, alsmede de heer Huigens, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

Mr. WILLEM FREDERIK LODEWIJK graaf VAN BYLANDT, oud 59 jaar, wonende te Djakarta, Hoge Commissaris van het Koninkrijk der Nederlanden te Djakarta.

Hij legt de eed af als getuige.

99608. De **Voorzitter**: Ik wil u eerst ter oriëntering vragen, waar u zich bij het begin van de oorlog bevond, waar u zich tijdens de oorlog heeft bevonden en welke functies u hebt bekleed.

A. Toen de oorlog in Mei 1940 uitbrak, was ik op weg van Egypte — waar ik toen mijn post verliet om een nieuwe bestemming te volgen — naar Nederland. Ik ben toen niet meer naar Nederland, maar rechtstreeks naar Londen gegaan en daar praktisch de gehele oorlog gebleven, dat wil zeggen vanaf 13 of 14 Mei 1940 tot November 1945, welke tijd onderbroken werd door tussenpozen, die ik elders doorbracht. Mijn functie in die tijd was daar steeds waarnemend Secretaris-Generaal van het Ministerie van Buitenlandse Zaken.

99609. De **Voorzitter**: Een van de belangrijkste punten, waarover we met u wilden spreken, is de kwestie van de theaterwijzigingen in het Verre Oosten, die hebben plaats gehad. U weet, dat er in 1942 een afbakening van de grenzen der Amerikaanse en Britse commando-gebieden is gekomen, en wel zo, dat Nederlandsch-Indië niet onder één commando is gekomen: Sumatra kwam onder Engels commando en de rest van Nederlandsch-Indië kwam onder commando van generaal *MacArthur*. Heeft dit nu geen nadeel opgeleverd voor Nederland, doordat men bij alle mogelijke besprekingen en onderhandelingen steeds met twee commando's te maken had?

A. Ik meen, dat in 1943 te Quebec het S.E.A.C.-commando is ingesteld, maar u kunt gelijk hebben, wanneer u zegt, dat het al iets eerder was.

De **Voorzitter**: Ik geloof, dat hier sprake is van een misverstand. In 1942 nl. is het commando over geheel Nederlandsch-Indië met uitzondering van Sumatra onder de Amerikanen gekomen; in Quebec is het S.E.A.C.-commando tot stand gekomen. Sumatra viel voor die tijd onder het India-commando.

A. Vóórdat ik op uw vraag probeer te antwoorden, Mijnheer de Voorzitter, mag ik misschien wel opmerken, dat ik hier niet veel van af weet. U zult zich afvragen: Hoe is dit mogelijk? Maar deze gehele zaak was meer een militaire dan een politieke zaak.

De **Voorzitter**: Dat ben ik wel met u eens, maar zij heeft toch ook wat de politieke kant betreft voor Nederland ver strekkende gevolgen gehad.

A. Ik heb getracht mijn geheugen hieromtrent nog eens op te frissen en daartoe een aantal stukken op het Departement van Buitenlandse Zaken nog eens doorgenomen. Uit eigen herinnering kan ik u, vrees ik, weinig uit mijn Londense tijd vertellen, dat u niet weet. U zult er zeker van op de hoogte zijn, dat dit soort zaken is behandeld of in de Ministerraad of in de Commissie-A.O.K. en dat zij niet door de Departementsmolen van Buitenlandse Zaken gingen. Ik heb er niet veel van gehoord of gezien, dat moet ik u wel van tevoren zeggen.

Misschien wilt u nu nog herhalen, wat u mij gevraagd hebt, dan zal ik daarop voor zover mogelijk antwoorden.

99610. De **Voorzitter**: Ik vroeg u of u meende, dat de splitsing van Nederlandsch-Indië over twee commandogebieden geen moeilijkheden met zich moest brengen. Hier speelde natuurlijk ook een rol bij de verhouding tussen Amerika en Engeland. Ik vraag u dan ook, afgezien van het militaire — want men kan natuurlijk gaan redeneren, dat het strategisch noodzakelijk was en daarom leg ik u die vraag ook even voor — of deze splitsing nog een onderwerp van overweging heeft uitgemaakt.

A. Ik kan u daar geen positief antwoord op geven. Er is één ding, dat ik mij herinner en dat is, dat in de oorlogvoering op een ogenblik de zaak zó lag, dat het er uit zag, dat de aanval van de Amerikaanse kant eerder zou plaats hebben dan van de India-kant. Ik kan me niet herinneren, dat we toen moeilijkheden hebben gehad of voor zien.

99611. De heer **Fens**: Direct na de val van Indië is er een indeling in theaters gekomen. Sumatra kwam onder het Engelse commando, onder het India-commando. Toen dit in uw kringen bekend werd, in 1942 dus, is er toen nooit gezegd: Dit is goed of niet goed of dit is verstandig of hier kunnen moeilijkheden uit voortkomen?

A. Dat kan ik me niet herinneren.

99612. De **Voorzitter**: Te Quebec is het S.E.A.C., waar u het zo juist over had, ingesteld. Zoals u zich misschien nog wel herinnert, is de Nederlandse Regering daarover niet gehoord.

A. Dat meen ik me inderdaad te herinneren.

99613. De **Voorzitter**: Heeft men nooit bij de geallieerden naar voren gebracht, dat Nederland daar ten onrechte geheel buiten werd gehouden?

A. Dit is dertien jaar geleden en u moet me wel verontschuldigen, dat ik u hier werkelijk geen antwoord op durf te geven. Of hierover gesproken is? Ik kan alleen maar zeggen: Het zal wel.

99614. De **Voorzitter**: Misschien helpt het volgende u wel op weg. Destijds is de instructie voor *MacArthur* wél door de Nederlandse Regering mede getekend, maar die voor *Mountbatten* niet. Kunt u daar een verklaring voor geven?

A. Neen.

99615. De **Voorzitter**: Heeft men dit ook niet besproken? Het is natuurlijk wel merkwaardig, dat ten aanzien van generaal *MacArthur* de instructie wél is getekend door de Nederlandse Regering, maar ten aanzien van admiraal *Mountbatten* niet.

A. U spreekt nu van een instructie aan *MacArthur*; u spreekt nu dus van 1943? Het spijt me, maar dit wekt geen herinnering bij me op.

99616. De heer **Fens**: In de tijd, dat de heer *van Kleffens* Minister van Buitenlandse Zaken was, was u toch op het Departement werkzaam?

A. Ja, ik ben de gehele tijd onder Minister *van Kleffens* daar werkzaam geweest.

99617. De heer **Fens**: Over de theaterwijziging in 1945 is nogal wat te doen geweest. Welke was de mening van de heer *van Kleffens* hieromtrent?

A. Ik neem aan, dat u de heer *van Kleffens* hierover zelf al heeft gehoord en hij zal zeker beter in staat zijn geweest dan ik om hierover iets te vertellen. Ik kan u alleen dit zeggen! De heer *van Kleffens* is een man, die bijzonder strikt is; de besprekingen in de Ministerraad waren geheim. Die geheimhouding heeft hij, ook tegenover de ambtenaren, soms zeer ver doorgedreven. Ik vertel u dit, omdat het heel goed mogelijk is, dat hij me op dit punt niet in vertrouwen heeft

genomen. Ik herinner me natuurlijk wel, dat de theaterwijziging een onderwerp van verschillende gesprekken is geweest. U weet, dat ik tot het einde van de oorlog in Londen ben gebleven. Daarna ben ik voor een jaar nog naar Indië geweest als politiek adviseur van de heer *van Mook*.

99618. De **Voorzitter**: Wanneer bent u naar Indië vertrokken?

A. Dat is, meen ik, geweest 15 November 1945, de 19de ben ik in Batavia aangekomen.

De **Voorzitter**: Ons onderzoek gaat, zoals u weet, tot 20 November 1945.

A. Het spreekt vanzelf, dat ik in die tijd over de wisseling van de grenzen der theatergebieden meer dan eens met de heer *van Mook* gesproken heb. U begrijpt dus wel, dat het daardoor voor mij heel moeilijk is om precies te zeggen: dit weet ik uit mijn Londense tijd en deze wetenschap heb ik uit latere tijd. Wat ik mij wél heel goed herinner, is, dat de heer *van Mook*, die toen geen Minister van Koloniën meer was, maar Luitenant-Gouverneur-Generaal, allerm minst ingenomen was met de verandering. Hij was het met *MacArthur* goed eens geworden. Met hem had hij het civil affairs agreement gemaakt en alle bijzonderheden uitgewerkt over uitrusting en wat er verder bij deze civil affairs organisatie komt kijken. Ik weet nog, dat er grote onzekerheid is geweest over deze overgang en ook over de vraag hoe het eigenlijk wel allemaal in elkaar zat. Wat dat betreft, kan ik u wel mededelen, dat ik, toen ik de stukken inkeek, een telegram tegengekomen ben van mij uit mijn Indische tijd aan Buitenlandse Zaken, waarin ik vertel, dat ik een gesprek met de Amerikaanse Consul-Generaal heb gehad, de heer *Foote*, en dat die me gezegd heeft: Ik heb alle stukken van Potsdam gelezen en het is op aandringen van *Churchill* geweest, dat tenslotte besloten is tot wijziging van de theatergrenzen. Dit is een feit, dat ik zeker weet.

99619. De **Voorzitter**: Wanneer is het te Londen bekend geworden, dat deze theaterwijziging in de lucht zat? Er zijn eerst geruchten geweest, maar naderhand in 1944 zijn er ook een paar nota's gekomen, een nota van de heer *van der Plas*, die eerst naar de heer *van Mook* is gegaan; later is ook de heer *van der Plas* nog naar Londen ontboden, die ook al een aantal gegevens had opgevangen, waaruit men al min of meer voelde aankomen, dat er wijzigingen zouden kunnen komen. Dat is geweest ongeveer in Augustus of September 1944. Definitief is het pas veel later gekomen uiteraard, maar er waren toch bepaalde aanwijzingen, dat men kon zeggen: er zijn toch mogelijk wel veranderingen op til. Is u daar in die tijd in Londen ooit iets van gebleken?

A. Dat kan ik me niet herinneren.

99620. De **Voorzitter**: Hebt u er enig idee van of hierbij ook de kwestie meespeelde — welke min of meer voor de hand ligt — dat, wanneer er taken in Azië liggen voor de geallieerden, Engeland een minstens even omvangrijke en even belangrijke taak wilde hebben als Amerika? Speelde een prestigekwestie een rol?

A. Ja. Dit is ook weer geen herinnering uit Londen, maar dit heb ik ook weer gevonden, toen ik de oude stukken nazag. Ik heb daarbij gevonden een brief van ambassadeur *Michiels van Verduyrien* aan Minister *van Kleffens* van Augustus 1945, waarin hij zegt: er is nog geen beslissing over een eventuele verandering van de theatergrenzen, maar — ik geef nu niet zijn eigen woorden weer, maar een aantekening, zoals ik die voor mij zelf heb gemaakt — er is, zoals u bekend is, van Britse zijde vroeger sterk op aangedrongen om Nederlandsch-Indië geheel in Brits commandogebied te brengen. Dit doet me denken, dat inderdaad bij ons wel bekend was, dat de Britten, waarschijnlijk om prestigeredenen, een uitbreiding van hun commandogebied zochten.

99521. De **Voorzitter**: Heeft men daarbij ook overwogen, dat Amerika of Engeland, in elk geval één van de twee, het beste in staat zou zijn om die taak op zich te nemen, niet alleen wat de mankracht, maar ook wat de supply betreft? Want tenslotte waren er voor Nederland zeer grote belangen bij betrokken. Heeft men bij die bespreking ook naar voren gebracht: Als Engeland dit gaat doen, dan is dat misschien wel erg mooi, maar zijn de Britten wat hun mankracht en wat hun supply betreft in staat dit te doen? Zou Amerika hiertoe niet veel beter in staat zijn?

A. Ik kan niet zeggen, welke overwegingen bij de Nederlandse Regering hebben gegolden, maar ik herinner me heel goed uit mijn

Londense tijd, dat de werkhypothese van de Combined Chiefs of Staff destijds was: eind 1944 Duitsland er onder, anderhalf jaar later Japan. Ik breng dit naar voren, omdat bij de overwegingen, die men toen heeft doen gelden, er vanuit zal zijn gegaan, dat men nog alle tijd had. Duitsland is echter tegengevallen en Japan viel eerder dan werd verwacht.

99622. De **Voorzitter**: Was het toen ook bekend, dat het land van de commanderende generaal de zorg zou hebben voor de voorzieningen, de supply, enz., waarmee men wat de regelingen betreft met de Amerikanen al tamelijk ver gevorderd was?

A. Mijnheer de Voorzitter! Ik kan hier niet op antwoorden, want ik weet niet in hoeverre de Nederlandse Regering hiervan wist en hoeveel waarde zij hechtte aan de geruchten, maar het komt mij voor, dat zij wel op veranderingen bedacht zal zijn geweest. Ik kan u echter niet zeggen in hoeverre men zich dit als een realiteit heeft voorgesteld.

99623. De heer **Fens**: Misschien mag ik u even vragen in het kort uiteen te zetten, waar u in uw functie van secretaris-generaal wél kennis van droeg. Kreeg u inzage van alle binnenkomende berichten van ambassadeurs en gezanten?

A. Jawel, maar niet noodzakelijkerwijs van wat de heer *van Mook* seinde uit Brisbane naar het Ministerie van Koloniën. Wel kreeg ik alles onder ogen, wat belangrijk was uit onze eigen sector.

99624. De **Voorzitter**: Het is u waarschijnlijk wel bekend, dat er te Washington Nederlandse vertegenwoordigers bij de Combined Chiefs of Staff waren. De Nederlandse Regering heeft hen in verband met het opleiden van troepen en het vormen van legeronderdelen destijds opgedragen, dat er niet van voorkeur mocht worden blijk gegeven in verband met de vraag of de Nederlandse troepen in Engeland of in Amerika zouden moeten worden opgeleid. Ik spreek nu van einde 1943. Midden 1944 heeft de Minister-President een telegram gezonden naar Washington, waarin werd medegedeeld, dat men ook van geen voorkeur mocht doen blijken voor de handhaving van het Amerikaanse commando. Nu is mijn vraag: bestaat er naar uw mening verband tussen deze twee zaken?

A. Dit is zozeer in de sfeer van het Departement van A.O.K., dat ik me hier niet over durf uit te laten.

99625. De heer **Fens**: De heer *Loudon* had wat de plaats van opleiding van de Nederlandse troepen betreft een eigen standpunt. Hebt u daar misschien ook van gehoord?

A. Tegenover wie heeft hij dat standpunt ingenomen?

De heer **Fens**: Het is een idee van hem geweest, dat die opleiding het best in Amerika zou kunnen geschieden. Dat heeft hij ook aan de Regering medegedeeld en dat zal u dan toch wel gepasseerd hebben. Herinnert u zich daar niets meer van?

A. Neen.

99626. De **Voorzitter**: Hebt u kennis kunnen nemen van de nota van de heer *van der Plas* over de conferentie te Honolulu, begin 1944, en waarvoor hij later naar Londen is ontboden?

A. Daar is mij niets van bekend.

99627. De **Voorzitter**: Hebt u, toen de heer *van der Plas* in Londen was, contact met hem gehad?

A. Ja, zeker.

99628. De **Voorzitter**: Waarschijnlijk heeft hij toen ook wel met u gesproken over die theaterwijzigingen. Hem waren nl. mededelingen gedaan, naar aanleiding waarvan hij die nota heeft gezonden en waarop de Regering hem onmiddellijk naar Londen heeft laten komen. Men heeft die zaak toen wel als zeer urgent gezien. Heeft hij toen niet met u over die theaterwijzigingen gesproken?

A. Wanneer was dat?

De **Voorzitter**: Dat is geweest in September 1944.

A. Neen. Ik ben in September en October 1944 enkele weken weg geweest naar Zwitserland, dus ik vermoed, dat ik dat toen net gemist heb.

99629. De **Voorzitter**: Maar u hebt de heer *van der Plas* toch wel ontmoet in Londen?

A. Jawel, maar in een eerder stadium, toen hij de eerste keer was overgekomen.

99630. De **Voorzitter**: Dus over die theaterwijzigingen, voornamelijk over die bijeenkomst in Honolulu, hebt u niets van hem vernomen?

A. Neen.

99631. De **Voorzitter**: Waarvoor bent u naar Zwitserland geweest?

A. Omstreeks September 1944, toen een deel van Frankrijk weer veroverd was, bestond weder de mogelijkheid naar Zwitserland te vliegen. Op Buitenlandse Zaken bestond grote behoefte om weer contact op te nemen met onze gezant in Bern — de verbindingen waren bijzonder slecht geweest, want die geschieden hoofdzakelijk door middel van microfilms en telegrammen. Ik kreeg toen opdracht naar Zwitserland te gaan. Ik heb van die gelegenheid o.a. gebruik gemaakt om de vluchtelingenkampen te bezoeken.

99632. De **Voorzitter**: Heeft het probleem van de wijziging van de theatergrenzen geen aanleiding gegeven om overleg te plegen met Frankrijk? In Frans Indo-China zat men immers toch met ongeveer hetzelfde probleem. Is er langs diplomatieke weg contact opgenomen of vond men daar geen aanleiding toe?

A. U zult wel een heel slechte indruk krijgen van mijn geheugen, maar ik kan u werkelijk niet vertellen of dit ooit heeft plaats gehad.

99633. De **Voorzitter**: Is deze raak ook niet ter sprake gekomen in de periode van het tweede Kabinet *Gerbrandy*?

A. Ik weet het niet.

99634. De **Voorzitter**: Ik vraag me af of in die tijd het prestige van Nederland zover was gedaald — ook al door te zeggen niet van voorkeur blijkt te willen geven, hoewel er grote Nederlandse belangen bij betrokken waren —, dat men daar eigenlijk niet zozeer rekening meer mee hield. Wat is uw indruk daaromtrent?

A. Ik geloof niet, dat dat iets te maken had met het prestige van Nederland.

99635. De **Voorzitter**: Misschien overwoog men, dat wij geen voldoende bijdrage zouden kunnen leveren voor de oorlogvoering in Azië?

A. Misschien heeft men wel gezegd geen blij te willen geven van voorkeur, omdat men het niet kon beoordelen. Als ik het goed begrijp, was deze opleiding eigenlijk bestemd voor het legercorps, dat zou worden gevormd in Nederland na de bevrijding. Men had dus nog altijd min of meer het idee, dat men nog een jaar of anderhalf de tijd had en dat men dan ging recruterende. Men zag dit meer voor de toekomst. Ik kan me dus goed voorstellen, dat de Regering van het standpunt uitging, dat zij op dat moment niet kon zeggen of zij de voorkeur aan Engeland of Amerika gaf. Dat hing van de mogelijkheden af. Ik kan het niet met zekerheid zeggen.

99636. De **Voorzitter**: Nu waren er wel berichten, ook van de heer *Loudon*, dat dit in Amerika op een uitstekende manier zou kunnen geschieden. Had men in Engeland de gedachte, dat het daar ter plaatse minstens zo goed zou kunnen gebeuren, niet alleen wat de opleiding betreft, maar ook dat, toen dat commando werd gewijzigd, de grote belangen, die Nederland had, evengoed op dezelfde wijze behartigd zouden kunnen worden door de Engelsen?

A. Ik weet werkelijk niet of men die indruk had. Dit is toch wel iets, dat voornamelijk in de militaire sfeer lag. Onze kleine brigade werd in Engeland opgeleid en ik meen, dat op dat ogenblik onze mariniers al in Amerika werden opgeleid en dat men over beide opleidingen op dat moment tevreden was.

99637. De **Voorzitter**: Maar hoe verklaart u de sterke voorkeur, welke Engeland aan den dag legde om dat in Engeland te doen gebeuren?

A. Is er van Engelse zijde aandrang op ons uitgeoefend om de opleiding in Engeland te doen plaats vinden? Dat is me niet bekend.

De heer **Fens**: Het is wel zo, dat de heer *Loudon* in de verdere fase van de besprekingen daarbij betrokken is geweest, dus ook toen de Regering haar standpunt van geen voorkeur te willen doen blijken had laten kennen.

99638. De **Voorzitter**: De tweede Quebecconferentie is u waarschijnlijk ook bekend. Die heeft plaats gehad, nadat de heer *van der Plas* in Londen was aangekomen, en de heren *van Mook* en *Helfrich* zijn toen door de Regering daarheen afgevaardigd. Zij zijn daar echter te laat aangekomen, zoals u zich misschien zult herinneren. Kunt u daarvoor een verklaring geven? Was men niet tijdig op de hoogte van de datum, waarop die conferentie zou plaats hebben? Het heeft een merkwaardige indruk gemaakt, dat die heren te laat op die conferentie aankwamen. Deze tweede conferentie in Quebec is geweest op 23 September 1944.

A. Dat is juist in de periode geweest, dat ik weg was. Maar het zal zeker een vreemde indruk gemaakt hebben, dat die heren te laat kwamen. Er staat me echter niets van bij.

99639. De heer **Fens**: Die opmerking, die u maakte over het aandeel van *Churchill* ter conferentie van Potsdam, vond ik wel interessant. Had die Amerikaanse consul-generaal de beschikking over de notulen of werd die mededeling meer gedaan in de geest van: „Dat heb ik gehoord?”

A. Neen, hij zei: „Ik heb alle stukken doorgelezen”.

99640. De heer **Fens**: Dus hij had de stukken.

A. Inderdaad.

99441. De heer **Fens**: Wij hebben dit natuurlijk wel vermoed en gegist en uit de naoorlogse literatuur konden we ook wel ongeveer opmaken, dat het zo zou zijn geweest. Maar een dergelijke positieve verklaring is wel zeer belangrijk.

A. Sinds Quebec hebben de Engelsen steeds de wens gehad aan hun theater uitbreiding te geven, dat blijkt ook wel uit genoemde brief van de heer *Michiels van Verduynen*, en ik neem aan, dat het inderdaad om prestige-overwegingen ging. Ik heb het verslag van *Mountbatten* gelezen, waaruit blijkt, dat hij enigszins gereserveerd tegenover deze zaak stond.

99642. De **Voorzitter**: Op 16 Augustus 1944 heeft de Nederlandse gezant in Canberra, baron *van Aerssen Beijeren van Voshol*, zich gewend tot de Australische Regering en haar mededeling gedaan, dat de Nederlandse Regering voornemens was haar bijdrage te leveren aan de strijd en 30 000 man wilde doen opleiden in Australië. De mogelijkheden zijn toen onderzocht of dat daar kon gebeuren. Betrekkelijk kort daarna, op 25 September 1944, heeft kolonel *Hodgson* hem geantwoord in een brief en daar komt ook een punt in voor, dat als volgt luidt:

„When, as a result of these discussions, fuller information is available to the Government, a further communication will at once be made to Your Excellency.”.

Is dit in de diplomatieke wereld te beoordelen als een soort bevestiging of is dit het openlaten van een zeer grote mogelijkheid, waarop men terug kan komen? Ik bedoel dit: Zou dit aanleiding kunnen geven om te zeggen: „Ik moet op korte termijn nog eens even aan de bel trekken om de zaak definitief te hebben”?

A. Neen, als ik het goed lees, is het zo, dat Australië accoord gaat met ons voorstel, het wil ons dus helpen en zegt: Nu moeten de militairen samen gaan praten en de puntjes op de i zetten. Zodra dit gebeurd is, dat wil zeggen, wanneer onze Regering meer weet, dan komen we op de zaak terug. Ik zie daar geen reserve in van de kant van de Australiërs.

De heer **Fens**: Dat staat ook hierboven: „... which will be glad to provide such facilities and assistance as may be practicable in the light of its existing and potential commitments”. Dan wordt er verder in punt 4 aangekondigd: Dan zullen we nadere mededelingen doen. Die besprekingen hebben wel plaats gevonden, maar die nadere mededelingen zijn nooit gedaan.

99643. De **Voorzitter**: Nu is men pas op 16 Juni 1945 daarop teruggekomen. Is de periode tussen September 1944 en Juni 1945 niet wat erg lang, in een zaak, waarvan men zeggen kan: Er moet nu toch gezorgd worden, dat hls er iets gaat gebeuren wij Nederlanders onze troepen opgeleid hebben en voorzieningen hebben getroffen. Had men niet iets eerder daaraan moeten rappelleren?

A. In die periode is wel het civil affairs agreement-*MacArthur* tot stand gekomen. Dit was gericht op de onmiddellijke noodzaak. De zaak van de 30 000 man ging eerst minstens zes maanden na de bevrijding van Nederland spelen, want toen kon men gaan denken over de recruterende van de 30 000 man. Ik zie dit niet als zó urgent.

99644. De heer Fens: Als ik het wel heb, waren de plannen zo, dat de recruterende zo spoedig mogelijk zou beginnen.

A. Ik zie eigenlijk niet goed wat men van de Australiërs kon vragen te preciseren, waar er van onze kant toch ook nog iets te preciseren viel.

De heer Fens: U moet zich daarbij wel realiseren, dat de succesvolle bevrijding van de verschillende delen van ons grondgebied in die tussentijd verlopen was en dat men omstreeks de jaarwisseling 1944—1945 reeds met de recruterende van de mensen begonnen is.

99645. De Voorzitter: Ik wilde u nog iets vragen over het legal agreement. Heeft u er een verklaring voor, waarom dit zo laat gesloten is tussen de Engelse en de Nederlandse Regering? De nota is nl. van 24 Augustus 1945 en daar spreekt men nog van gebieden, waarin militaire operaties plaats vinden, terwijl dat niet meer nodig was.

A. Het legal agreement heeft een hele tijd van voorbereiding gehad en in tegenstelling met de Amerikanen is het tussen de Regeringen gesloten, terwijl het andere door van Mook en *MacArthur* is getekend. De Engelsen hadden blijkbaar behoefte aan een meer formeel document. Dit document is dan ook het resultaat van lange voorbereidingen en ik denk, dat men toen op een gegeven moment gezegd heeft: Nu moeten we gauw iets tekenen, want de zaak is opeens acuut geworden.

99646. De Voorzitter: Het paste toch niet meer op de situatie van dat ogenblik.

A. Het paste niet meer helemaal op de situatie, maar er stonden toch wel een paar waardevolle dingen voor ons in.

99647. De Voorzitter: In het eerste punt staat: „In gebieden, waar militaire operaties plaats vinden, is het noodzakelijk een eerste of militaire stadium in beschouwing te nemen, gedurende hetwelk de geallieerde opperbevelhebber in de door de militaire situatie vereiste mate de facto volledige bevoegdheid zal hebben.“. In de nota van *Ernest Bevin* stond: „Het is wel te verstaan, dat deze regelingen, welke dus zuiver een tijdelijk karakter dragen, op geen enkele wijze de Nederlandse soevereiniteit aantasten.“. Maar een de facto gezag spreekt toch uit het eerste punt en dat was in de aanvang dan ook en in handen van de Engelse opperbevelhebber. Dit heeft toch wel moeilijkheden gegeven, is het niet? Punt 2 zal ik ook nog voorlezen:

Overeengekomen wordt, dat de Nederlandsch-Indische Regering zo spoedig als praktisch mogelijk is volledige verantwoordelijkheid voor het burgerlijk bestuur van Nederlandsch-Indisch gebied zal aannemen. Zo spoedig en zo volledig mogelijk als de militaire situatie het naar zijn oordeel toelaat, zal de geallieerde opperbevelhebber de luitenant-gouverneur-generaal in kennis stellen van de mate, waarin de verantwoordelijkheid voor burgerlijk bestuur weder ware te aannemen. Dit heeft, lijkt mij, wel wat fricties gegeven.

A. Ik vermoed, dat het zo is geweest, dat er op een gegeven moment behoefte bestond om aan de gang te gaan en documenten te hebben. Wij waren al zo overvallen door de gebeurtenissen, dat er geen tijd meer was voor nieuwe onderhandelingen, ten einde het stuk aan de nieuwe situatie aan te passen. Op zich zelf heeft men dan toch nog altijd te maken met het landen van troepen in een strikt genomen nog vijandelijk gebied, want er zaten toch nog altijd Japanners. Men wist niet wat men in Indië precies zou vinden. Dat onder deze omstandigheden de militaire opperbevelhebber de facto autoriteit heeft, lijkt mij in oorlogstijd normaal. Zodra na de landing de Nederlandse Nica-autoriteiten het weer aan kunnen en de zaak over kunnen nemen, krijgt men het samenspel. Ik kan me voorstellen, dat in een operatie met militair karakter de militaire commandant, die verantwoordelijk is voor de veiligheid van zijn troepen, het in ernst bepaald stadium voor het zeggen moet hebben. Ik heb niet de indruk, Mijnheer de Voorzitter, dat de moeilijkheden, die we ondervonden hebben met de Engelsen, terug te voeren zijn op dit civil affairs agreement.

De Voorzitter: Neen, niet in hoofdzaak, maar voor een deel waarschijnlijk toch wel; zoals in de aanvang mocht de heer van Mook niet op Java komen.

99648. De heer Fens: Is het agreement er ook niet de oorzaak van geweest, dat de heer Christison zich nogal het een en ander aanmatigde, wat hij waarschijnlijk anders niet had gedaan?

A. Ik zie dat niet in.

99649. De Voorzitter: Er is nogal wat deining geweest over die proclamatie van generaal Christison.

A. Ja, dit herinner ik me zeer goed, want kort daarna ben ik zelf in Batavia aangekomen en toen was men daar geladen over. Dit heeft echter mijns inziens niets te maken met het civil affairs agreement.

99650. De heer Fens: Kunt u dan misschien zeggen, waaruit de moeilijkheden voortvloeiden?

A. De moeilijkheden zijn juist voortgesproten uit deze proclamatie van Christison. De proclamatie heeft hij natuurlijk ook niet uit zich zelf, maar naar ik aanneem in opdracht van lord Mountbatten of in opdracht van de Regering in Londen uitgevaardigd.

99651. De Voorzitter: Dus u acht het niet mogelijk, dat, als het agreement er niet geweest was of was aangepast aan de situatie van het ogenblik, generaal Christison zijn proclamatie dan niet uitgevaardigd zou hebben?

A. Zonder enige twijfel zou hij die dan toch uitgevaardigd hebben. Ik geloof, dat ik u niet veel nieuws kan vertellen op dit gebied, want u bent blijkbaar heel goed ingelicht.

De Voorzitter: Ja, maar het is natuurlijk wel een dermate belangrijke materie, dat het voor onze conclusies nuttig en voorzichtig is, dat we de dingen van verschillende kanten horen.

A. Juist in die periode, al valt die dan ná 20 November 1945, heb ik er voortdurend mee te maken gehad. Ik ben ook met de heer van Mook naar Singapore geweest voor een bespreking met *Mountbatten* daarna. Mijn indruk uit die tijd is, dat de Engelsen met beslist onvoldoende middelen de bevrijding van Indië zijn begonnen.

99652. De Voorzitter: Wist de Nederlandse Regering niet, dat de Engelsen zulke volslagen onvoldoende middelen hadden?

A. Niemand had gedacht, dat dit ter hand zou worden genomen op de 15de Augustus.

99653. De Voorzitter: Zij werden dus overvallen door deze plotselinge taak.

A. Dat is inderdaad het ongeluk geweest; daarbij is nog gekomen, dat *MacArthur* had verboden, dat vóór de tekening op het U.S.S. „Missouri“ van de Japanse capitulatie landingen zouden plaats hebben in door de vijand bezet gebied. Alles is daardoor onnodig vertraagd. Ik meen, dat het 45 dagen na de capitulatie is geweest, dat de eerste mensen voet aan wal hebben gezet. Ik ben wel de laatste, die generaal Christison zou willen verdedigen, maar ik kan me voorstellen, dat, wanneer iemand in een dergelijk gebied komt met misschien 1500 man en hij ziet dat hij afhankelijk is van de bevolking voor de veiligheid van zijn troepen, hij dan behoefte gevoelt om te gaan praten. Dit is een militair punt, maar daarnaast speelde uiteraard ook de politiek van de Britse Regering, die in deze richting wensen had.

99654. De Voorzitter: Welke wensen dacht u?

A. De wens om deze moeilijke situatie in het Verre Oosten, die ze niet goed aankonden, niet door middel van geweld, maar door middel van onderhandelingen tot een goed einde te brengen, zij het dan ook ten koste van ons.

99655. De Voorzitter: Had men in Nederlandse kringen — gezien het feit, dat men van geen voorkeur wilde doen blijken — een zekere vrees, dat Amerika — dat zich nogal eens geuit had tegen het z.g. koloniale systeem — in Indië de zaak in handen ging nemen. Heeft dat niet mede de keus beïnvloed Engeland de taak op zich te laten nemen?

A. Ik moet hier wel onderscheid maken tussen twee dingen, die u zegt, Mijnheer de Voorzitter! Het z.g. anti-koloniale standpunt van de Amerikanen heeft vanzelfsprekend onderwerp van gesprek uitgemaakt in Nederlandse Regeringskringen. U spreekt echter van een keuze en ik geloof niet, dat u mag spreken van een keuze. Ik ben er van overtuigd, dat de verandering van de theatergrenzen volkomen buiten de Nederlandse Regering om is tot stand gekomen en dat zij er geen invloed op heeft uitgeoefend.

99656. De **Voorzitter**: En ook niet heeft kunnen en moeten oefenen.

A. Of dit geprobeerd is, weet ik niet. Ik weet zeker, zoals ik u in het begin van dit verhoor zei, dat dr. *van Mook* duidelijke voorkeur heeft te kennen gegeven om de theatergrenzen niet te veranderen. In hoeverre aan dat verzoek nog gevolg is gegeven, weet ik niet. Ik heb ook nog bepaalde data opgeschreven. De conferentie in Potsdam is geweest van 7 Juni tot 2 Augustus. Op 10 Augustus heeft de heer *Michiels van Verduynen* een gesprek gehad met lord *Louis Mountbatten*, die toen net van Potsdam kwam, daarna enige tijd in Londen is geweest en toen weer terugging naar Ceylon. Op dat moment was er nog niets van een eventuele wijziging der grenzen bekend. Of er toen gesproken is en, zo ja, op welke wijze, kan ik niet zeggen.

99657. De **Voorzitter**: Er is u niets gebleken, dat de beslissing te Potsdam aan *Mountbatten* is medegedeeld, maar zonder vermelding van de datum, waarop het in zou gaan, nl. 15 Augustus?

A. Ik heb geen stukken gezien van de besprekingen in Potsdam, maar ik meen, dat het in een boek van dr. *van Mook* vermeld staat. Hij zegt: „Het schijnt, dat men in Potsdam de principiële beslissing heeft genomen. De feitelijke verandering is door de Combined Chiefs of Staff even vóór 15 Augustus beslist.” Ik heb uit het rapport van *Mountbatten* gezien, dat hij te Potsdam reserves heeft gemaakt. Toen hij op Ceylon terugkwam — als tenminste zijn eigen verhaal waar is —, heeft hij een telegram gevonden, luidende: Morgen moet u de zaak overnemen. Hij was daar niet op voorbereid. In hoeverre er van de kant van de Nederlandse Regering is geprobeerd daarop invloed uit te oefenen, het spijgt me, maar ik weet daar niet van.

99658. De **Voorzitter**: Dan had ik u nu nog één vraag te stellen. Is u er iets van bekend of men in Regeringskringen wist — of als men het aanvankelijk niet wist, wanneer is men dat dan te weten gekomen? Toen u naar Indonesië ging, wist men er toen van — van wat zich intussen in Indonesië ontwikkeld had. Ik doel op het grote aantal militaire groepen, bewapende Indonesiërs, door de Japanners geformeerd en getraind. Wist u dit en, zo ja, wanneer bent u dit te weten gekomen? Hebt u weleens cijfers gehoord?

A. Van cijfers weet ik helemaal niets. In ieder geval is dit een kwestie van intelligence, waar ik me bepaald niet over kan uitlaten.

99659. De **Voorzitter**: Is via de intelligence helemaal niets over deze ontwikkeling in Indonesië doorgelopen bij de Regering en bij degenen, die een nieuwe taak kregen in Indonesië?

A. Ik moet misschien nog een kleine aanvulling opgeven wat ik zoëven zei. Dit alles heeft zich afgespeeld in Augustus 1945. Nu ben ik juist in Augustus afgeknappt. Ik weet niet meer precies de datum, maar het was ongeveer midden Augustus. Het trof juist bijzonder ongelukkig, want toen zou het Departement naar den Haag overgaan en daaraan heb ik niet kunnen meewerken. Het kan dus heel goed zijn, dat er bij mij een lacune bestaat over wat er al dan niet bekend is over die ontwikkeling.

99660. De heer **Fens**: Toen u in Indonesië kwam, kreeg u toen de indruk, dat men daar wel was ingelicht over de sterkte van die groepen e.d.? We hadden b.v. de gevechten in Soerabaja gehad.

A. Ik herinner me wel gehoord te hebben van de Peta en de Heiho's. Dat waren dus door de Japanners opgeleide militaire groepen; maar ik weet niet wat voor intelligenceberichten daarover zijn gekomen.

99661. De **Voorzitter**: De Engelse brigade is er te Soerabaja niet goed afgekomen. Men kan zonder behoorlijk bewapende en goed geoefende groepen niet zo maar een gevechtswaardige brigade zware verliezen toebrengen.

A. Ik kan niet praten over intelligencerapporten. De Japanners hebben een groot aantal wapens in die fatale zes weken, dat er eigenlijk niets gebeurd is, aan de Indonesiërs gegeven. Ik geloof niet, dat men kan zeggen, dat men vóór de Japanse capitulatie iets had, dat lijkt op Indonesische troepen. Bedoelt u dat?

De **Voorzitter**: Dat ze door de Japanners getraind en opgeleid zijn, bedoel ik.

A. Ik weet niet wat daarvan bekend was.

99662. De **Voorzitter**: Dat was ongeveer wat ik u te vragen heb mijnheer *van Bylandt*. Meent u nu, dat, binnen het kader van wat we besproken hebben, bepaalde punten nog aangevuld moeten worden, dan wil ik u daartoe graag gelegenheid geven. Misschien is er nog een punt, dat ik niet aangeraakt heb, waarvan u denkt, dat het toch ook wel belangrijk is in dit verband.

A. Het is wellicht interessant, als ik een telegram vermeld, dat me opgevallen is, toen ik de stukken weer inzag. Ik heb gezien, dat in die Augustusdagen dr. *van Mook* verscheidene malen getelegrafeerd heeft naar de Minister en ik stond er zelf van te kijken, toen ik zag, dat op de 19de Augustus, dat is dus enige dagen ná de beslissing, dr. *van Mook* zegt — hij zit dan te Brisbane en heeft dan contacten met het Australische opperbevel —: „waarschijnlijk zal heel Nederlandsch-Indië onder de S.E.A.C. worden gebracht, behalve dan Nieuw-Guinea, de Molukken, Celebes en Timor”. „Waarschijnlijk, zegt hij op dat moment. In antwoord op een telegram, dat ik niet gezien heb, zegt hij op de 18de: Ik ontving geen enkele officiële of betrouwbare inlichting over wijziging van indeling operatiegebieden. Zó onduidelijk is dit alles geweest.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

W. F. L. VAN BYLANDT.

KOERSEN, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

FENS.

HUIGENS, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 3 MEI 1956

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Koersen, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Fens, leden, alsmede de heer Huigens, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

MR. SAMUEL JOHN BARON VAN TUYLL
VAN SEROOSKERKEN,

oud 50 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
Secretaris-Generaal van het Ministerie van Buitenlandse Zaken.

Hij legt de eed af als getuige.

99663. De **Voorzitter**: Ik zou willen beginnen met u te vragen, wat u in Engeland hebt gedaan, met welke opdracht u naar Ceylon bent gegaan en wat uw werkzaamheden daar geweest zijn.

A. In 1940 kwam ik, na de capitulatie van Nederland, in Londen. Ik heb mij na enige maanden aangesloten bij de Prinses Irene-Brigade. Ik heb mijn officiersopleiding in Engeland gekregen en kort na de voltooiing van die opleiding kwam Nederland in oorlog met Japan, dat was begin December 1942. De Nederlandse Regering heeft toen besloten, dat een gedeelte van de Nederlandse strijdkrachten in Engeland het K.N.I.L. in Nederlandsch-Indië zou gaan versterken. Daarvoor zou een bataljon worden uitgezonden; begin Januari 1942 begaf zich een honderdvijftig man als een soort kwartiermakers voor het gehele bataljon, dat later zou volgen, op weg naar Nederlandsch-Indië.

99664. De **Voorzitter**: Dit geschiedde onder leiding van de heer van *Voorst Evekink*, meen ik.

A. Generaal van *Voorst Evekink* reisde wel met het gezelschap mede, maar had niet de leiding van dit detachement. De leiding was bij de toenmalige luitenant-kolonel van *den Berg*, een K.N.I.L.-officier. Aangekomen op Ceylon, brak er een periode van grote onzekerheid aan betreffende het verdere lot van dit detachement. Na uitvoerig overleg tussen de commandant en Londen en na overleg van de Nederlandse Regering met de Britse Regering is toen besloten, dat er uit die honderdvijftig man een vrijwilligersgroep zou worden geformeerd, die dan zou worden opgeleid voor speciale werkzaamheden in verband met de voorbereiding van de bevrijding van Nederlandsch-Indië. Een organisatie: de „Netherlands Special Operations Organisation" ken ik niet. Ik heb die naam nooit eerder gehoord. De hiervoor in het detachement aangeworven vrijwilligers werden toen georganiseerd in het korps Insulinde en kwamen onder leiding van de latere generaal *Mollinger*. Het korps werkte in samenwerking en nauw contact met de toenmalige Britse organisatie, Force 136, waarvan het hoofdkwartier in Britsch-Indië lag en later te Kandy op Ceylon werd gevestigd. Het korps Insulinde was eerst een autonome Nederlandse organisatie en is, ik meen in 1943, een onderdeel geworden van Force 136.

99665. De **Voorzitter**: Wanneer zijn de eerste acties op Sumatra uitgevoerd?

A. De eerste actie, waarvan ik op de hoogte ben, was een actie van ik meen Mei of Juni 1942. Dat was de actie van de toenmalige luitenant *Wijnmalen*, die ook gerecruteerd was uit het detachement uit Engeland. Hij had zich niet aangesloten bij het korps Insulinde, omdat hij vóórdien, vanwege zijn donkere huidskleur, al uitgezocht was voor een éénmansoperatie op Sumatra. Dat was dus de eerste operatie in Mei—Juni 1942. Pas later, ik meen in Augustus 1942, werd het korps Insulinde opgericht en heeft het een systematische training gekregen.

99666. De **Voorzitter**: Welke omvang had het korps?

A. Met het administratieve personeel, koks, chauffeurs, enz., was het alles bij elkaar ongeveer zestig man. Het operationele personeel was tussen de dertig en veertig man.

99667. De **Voorzitter**: Zijn er nog veel acties gevolgd na 1942?

A. De eerste actie van het korps vond in 1942 plaats, vlak vóór Kerstmis. De groep, welke deze actie uitvoerde, keerde op de eerste Kerstdag terug. Daarna zijn er verdere acties geweest, maar daar heb ik meestal niet aan deelgenomen. Ik kan mij de data daarom niet precies herinneren.

99668. De **Voorzitter**: Kunt u het aantal schatten?

A. Naar mijn schatting hebben van 1942 tot 1945 een 15-tal operaties plaats gevonden. Ik heb destijds geprobeerd deze naar beste weten te beschrijven en toen kwam ik tot een stuk of vijftien. Tussen einde 1942 en begin 1945 heb ik niet meer aan acties deelgenomen, maar uit een aantekening uit die tijd, die ik dezer dagen heb gevonden, heb ik gezien, dat ik in 1943—1944 in training ben geweest voor het uitvoeren van vier operaties, die om verschillende redenen telkens niet zijn doorgegaan.

99669. De **Voorzitter**: Waarschijnlijk weet u de reden daar niet van?

A. Zeker weet ik het niet, niaar ik heb wel enige vermoedens. Van een bepaalde operatie weet ik wel zeker, dat die niet is doorgegaan, omdat de dag vóórdat we ons aan boord van een Britse onderzeeboot zouden begeven, voor het uitvoeren van de actie, deze onderzeeboot order kreeg om een gesignaleerde Japanse kruiser bij Penang te gaan torpederen. Dat werd vermoedelijk en terecht van grotere prioriteit geacht dan onze actie, welke gericht was op het vernielen van olieinstallaties op Noord-Sumatra.

99670. De **Voorzitter**: Had u de indruk, dat men voor deze acties van het korps wel steeds over voldoende onderzeeboten kon beschikken of was het nogal moeilijk deze te krijgen?

A. Dat was zeker moeilijk Ook de Engelsen zaten met een tekort aan onderzeeboten. Ik herinner mij ook, dat er een zekere naijver was tussen het korps Insulinde, een organisatie van de Britse Royal Marines en een Amerikaanse organisatie. Die organisaties hadden ook groepen, die voor „special operations" getraind waren en die jongelui wilden ook wel eens wat anders dan training. Hoewel Sumatra was toegewezen aan het korps Insulinde en later aan dat gedeelte van Force 136, waarvan het korps Insulinde deel uitmaakte, moesten de militaire commandanten en naar achteraf bleek speciaal *Mountbatten* wel eens aan de Royal Marines of aan de Amerikanen toestaan acties op Sumatra te ondernemen. Dat vonden wij natuurlijk niet prettig. Bovendien kenden deze mensen de Atjehers niet en beheersten niet de Maleise taal. Ik herinner me b.v. een Amerikaanse operatie, waarvan de mensen pas 10 dagen tevoren in de tropen waren gearriveerd.

99671. De **Voorzitter**: Had die Amerikaanse operatie ook plaats op Sumatra?

A. Mij is een Amerikaanse operatie bekend op het eiland Nias. Zij was bedoeld als verkenning van het eiland om te zien of er geschikte plaatsen waren voor het afwerpen van supplies.

99672. De **Voorzitter**: Er zijn wel eens enkele wrijvingspunten geweest tussen de heer *Mollinger* en de heer van *der Kun*. Heeft u de indruk, dat dit een van de redenen geweest is, waardoor misschien minder acties zijn uitgevoerd?

A. Ik geloof niet, dat dit een oorzaak geweest is in de vermindering van het aantal acties. In 1943 hebben wel acties plaats gevonden, zij het ook, dat ik daar niet aan deel heb genomen.

99673. Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: Had u de indruk dat deze acties wel de moeite loonden?

A. Ik was luitenant in die tijd. De resultaten van de operaties gingen naar de hoofdkwartieren, waar ik verder niet aan te pas kwam. Ik weet niet, welke waarde men er daar aan hechtte. Ik heb alleen onlangs, allerlei papieren nazieende, een instructie gevonden, die ook in ons kamp gebruikt werd voor het trainen van inheemse agenten. In die instructie, die van 1944 is, wordt aan het einde een overzicht gegeven van bepaalde situaties op Sumatra, welke de agenten moesten kennen. Het is mij opgevallen, dat in dat overzicht gebruik gemaakt is van een aantal gegevens, welke o.m. verzameld zijn tijdens de operatie, waaraan ik had deelgenomen. Ik mag het, geloof ik, wel zo stellen, dat men b.v. in de wijze, waarop Japan de kustbewaking georganiseerd had, door die operaties een veel beter inzicht heeft gekregen.

99674. De Voorzitter: Hebben de operaties de kustbewaking niet verscherpt?

A. Dat zou wel kunnen zijn, want de eerste operatie van luitenant *Wijnmalen* en de tweede operatie van December 1942 zijn beide in zoverre mislukt, dat de Japanners er achter zijn gekomen. Deze zullen er dus zeker toe bijgedragen hebben, dat de bezetting van de kustwachten versterkt is.

99675. Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: Is luitenant *Wijnmalen* gepakt?

A. Hij is gepakt en vermoord; gemarteld zelfs.

99676. De heer Fens: Had het korps Insulinde nu onderzeeboten ter beschikking of kreeg het er alleen een ter beschikking, als er toevallig een binnen was?

A. Het korps Insulinde en ook de andere Britse intelligence-organisaties moesten een beroep doen op de onderzeeboten, die in dat gebied toevallig opereerden. Als er geen dringende reden was om een bepaalde prioriteit aan deze commando-operaties — zoals ze genoemd werden — te geven, dan gingen andere opdrachten voor.

99677. De Voorzitter: Daarbij zal wel in aanmerking genomen zijn, hoe de Engelsen de resultaten van de operaties beoordeelden?

A. Dat vermoed ik wel.

99678. De Voorzitter: Hebt u een indruk van de aard der resultaten?

A. Ik geloof wel, dat er nuttige inlichtingen zijn verkregen. Maar de opzet van het korps Insulinde was er een van een geleidelijke ontwikkeling. Oorspronkelijk zou het korps beginnen met het verzamelen van inlichtingen over de Japanse bezetting, de aantallen Japanners, de Japanse vliegvelden, te zamen met het verzamelen van inlichtingen over de Atjehse bevolking. Later zou men dan overgaan — na voldoende inlichtingen verkregen te hebben — tot het organiseren van een agentenorganisatie in bezet gebied en het opleiden van inheemse krachten, die daar dan bepaalde opdrachten zouden uitvoeren. Nog later zouden uit de bevolking guerilla-strijdkrachten, die van wapens zouden worden voorzien, gerecrueteerd worden. Men is eigenlijk niet heel veel verder gekomen dan het eerste doel, het verzamelen van inlichtingen. Maar misschien is ook de duur van de oorlog daaraan debet.

99679. De Voorzitter: Aan het laatste, het vormen van guerilla-troepen is men niet toegekomen. Maar weet u, hoe de bevolking er tegenover zou gestaan hebben?

A. Contact met de bevolking is bij verschillende van de operaties tot stand gekomen. Ik kan, geloof ik, wel zeggen, dat de Atjehse bevolking met veel genoegen de Nederlanders begroette. Dit neemt niet weg, dat er natuurlijk ook Atjehers waren, die de zaak verraadden. Dat was uiteraard een „calculated risk“. Over het algemeen werden we daar vriendelijk ontvangen. Eén van de redenen was ongetwijfeld, dat wij van wapens waren voorzien. Veel reden om het ons lastig te maken hadden zij dus bepaald niet.

99680. De heer Fens: De strubbelingen in de leiding, welke er geweest zijn, waren die bekend bij de leden van het korps?

99681. De heer Fens: Hebben zij invloed gehad op de geest in het korps?

A. Neen, integendeel. zou ik haast zeggen. Er was een hele sterke teamgeest, ik zou haast zeggen: onafhankelijk van de vraag, wie commandant was. Er was nogal een afstand in rang tussen de commandant en de rest van de troep. De officieren waren, op één uitzondering na, allen luitenants. De commandant woonde niet in het kamp zelf — later tenminste niet —, zodat de officieren en onderofficieren allen op elkaar aangewezen waren, waardoor een sterke band bestond.

99682. De heer Fens: Dit speelde zich dus af op een niveau, waar u buiten bleef.

A. Ja; als voorbeeld kan ik u geven, dat er Zaterdag over een week een reünie van oud-personeel van het korps Insulinde is.

99683. Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: Hoeveel mensen zijn bij de operaties omgekomen?

A. Van de Nederlanders alleen luitenant *Wijnmalen*. De operaties werden soms met Brits en Brits-Indisch personeel en Nederlanders tezamen uitgevoerd. Ik herinner mij een operatie, waarvan twee Brits-Indiërs en een Engels officier niet zijn teruggekomen. Door een toeval zijn de Nederlanders ontsnapt.

99684. De Voorzitter: Namen ook Indonesiërs aan de operaties deel?

A. Die waren er eveneens bij. Er waren op Ceylon Indonesiërs van Javaanse afkomst terecht gekomen, toen ze, toen Nederlandsch-Indië capituleerde voor de Japanners, op weg waren per boot van Djakarta naar Sabang. Zij behoorden tot de topografische dienst. Van hen zijn enkelen in het korps Insulinde opgenomen. Verder was er een aantal Indonesiërs van Chinese afkomst, die ook meededen aan de operaties.

99685. De Voorzitter: U sprak zoëven over de ontvangst van de Nederlanders door de Indonesiërs. De heer *Mollinger* nu heeft verklaard:

„De landingen hebben wel wát succes opgeleverd, doch daverend is het niet geweest. De grootste handicap was, dat de Indonesiërs het spelletje niet goed meespeelden. Direct na de landing hebben ze de Japanners gewaarschuwd, die dan spoedig kwamen.“

Dit is natuurlijk een iets ander accent.

A. Het hangt er natuurlijk van af, wat men verwachtte. Ik persoonlijk heb nooit gedacht, dat, wanneer men 's nachts om 3 uur door een Atjees dorp rondwandelt, het gehele dorp de mond zou houden tegenover de Japanners. Dat was naar mijn gevoelen ondenkbaar.

99686. De Voorzitter: Was het niet zo, dat de Britten erg voorzichtig waren, bang dat er, als men dit soort acties te veel deed, er enige onrust zou ontstaan, wat de situatie moeilijker zou maken? De Engelsen wilden natuurlijk wel graag inlichtingen hebben, maar ze wilden toch liever niet, dat daardoor onrust ontstond.

A. De indruk bij ons, die tot het operationele personeel behoorden, was integendeel, dat de Britten nogal riskante operaties voorbereidden, niet alleen op Sumatra, maar ook elders. Ook in Birma en Siam hebben de Britse organisaties verliezen geleden.

99687. De Voorzitter: Is het u gebleken, dat in de periode, waarin majoor *Pel* de acties organiseerde, dikwijls veel voorbereidingen werden getroffen, maar dat op het critieke moment de acties niet doorgingen? Is dat in die tijd meer gebeurd dan in de periode van de heer *Mollinger*?

A. Ik weet niet meer precies, wanneer de heer *Mollinger* weggegaan is. Dat moet geweest zijn in 1943. Ik geloof niet, dat wij er altijd op gerekend hebben, dat iedere operatie, die in het voornemen lag, altijd uitgevoerd werd. Het was een gebruikelijke situatie, dat men verschillende operaties voorbereidde, maar dat die dan om een of andere reden niet doorgingen.

99688. De Voorzitter: Weet u waarom begin 1945 een deel van het korps weggezonden is ter versterking van het Nefis personeel?

A. Ik dacht, dat het deel van het korps Insulinde, dat naai. Australië is gegaan, reeds in 1943 Ceylon heeft verlaten en niet pas

begin 1945. Als ik mij goed herinner, is een deel van het korps Insulinde dus in 1943 naar Australië gegaan; daarbij waren verschillende mensen, met wie ik nu nog contact heb. De groep van 40 man was voor de operaties naar Sumatra betrekkelijk talrijk; voorts wilde men in Australië profiteren van de ook naar Engels oordeel vrij efficiënte training met kano's en boten, die wij op Ceylon hadden ontwikkeld. Daarom is, geloof ik, mede een deel van het korps naar Australië gegaan.

99689. De **Voorzitter**: Ik vraag u dit, omdat in het boek van admiraal *Helfrich* staat, dat in het begin van 1945 een derde van het korps naar Australië was gezonden ter versterking van het Nefis-personeel.

A. Er staat: „wàs een gedeelte gezonden”. Ik geloof, dat de uitzending al eerder plaats had gevonden. Ik meen, dat deze, zoals gezegd, in 1943 is geweest.

99690. De **Voorzitter**: Dat er minder activiteiten zijn ontwikkeld in 1944, heeft verschillende redenen gehad. Heeft u wel gehoord, dat het ook een gevolg was van het niet ter beschikking komen van onderzeeboten?

A. Dat werd ons vaak als argument gegeven, en als wij dan zeiden: Zijn onze operaties dan van zo weinig belang, dat er niet meer onderzeeboten voor ter beschikking kunnen worden gesteld, dan werd daarop het antwoord gegeven, dat onderzeeboten niet aan de lopende band gemaakt kunnen worden.

99691. De **Voorzitter**: Had men, wanneer men eenmaal een onderzeeboot ter beschikking had, voldoende tijd om de operatie rustig uit te voeren? Men kon natuurlijk niet vooruit bepalen, hoeveel tijd er voor nodig zou zijn. Maar stelde men niet een datum vast, waarop de onderzeeboot weer terug moest zijn? Dit zou natuurlijk remmend gewerkt kunnen hebben.

A. Ik herinner me een operatie, waarbij de onderzeeboot geen andere opdracht had uit te voeren dan het personeel van het korps Insulinde te vervoeren; een andere operatie moest gecombineerd worden met een operatie, waarmee het personeel van het korps Insulinde niets te maken had. Deze opdrachten konden makkelijk gecombineerd worden, omdat die twee operaties in hetzelfde gebied plaatsvonden.

99692. De **Voorzitter**: Was de order van de Engelsen betreffende onderzeeboten zo stringent — wat hier door een van de getuigen is verklaard — dat een onderzeeboot in ieder geval weer veilig moest terugkomen, zelfs wanneer dit mensenlevens zou kosten, omdat de boten zo belangrijk waren?

A. Neen. Maar u moet er wel aan denken, dat ik alleen met de mensen in de onderzeeboot te maken heb gehad en niet met de hogere commandanten. Ik herinner me, dat de Engelse onderzeeboot bij de tweede operatie, die ik meemaakte, op een rif heeft gezeten, de toren boven water uitstekende. Zo geweldig goed voor zijn onderzeeboot zorgen deed deze commandant in elk geval dan toch ook niet. De risico's die hij nam, waren toch vrij groot.

99693. De **Voorzitter**: Met welke groep bent u in September 1945 op Java gekomen?

A. Met de groep onder commando van majoor *Greenhalgh*, een Engelsman; ik was ondercommandant, voorts bestond de groep uit twee telegrafisten, een dokter en een ziekenverpleger.

99694. De **Voorzitter**: Wat was toen uw opdracht?

A. De groep moest zich in verbinding stellen met het Japanse oppercommando op Java en daarvan gedaan krijgen, dat ze een bezoek zou mogen brengen aan de omstreeks 35 gevangenen- en geïnterneerdenkampen. Zij moest voorts de aantallen mensen opnemen, de gezondheidstoestand beoordelen en opgeven doen van de medische en andere middelen, die onmiddellijk nodig waren, waarna deze middelen zouden worden gedropt in of bij de kampen.

99695. De **Voorzitter**: Welke situatie trof u aan, toen u op Java kwam?

A. De eerste indruk die wij kregen, was, dat het meeviel, dat de Japanners bereid waren ons te woord te staan. Wij wisten namelijk niet of wij wel welkom waren.

99696. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dat was ná de capitulatie.

A. Het was na de capitulatie van de commandanten in Singapore en Tokio, maar ondanks de radiotelegrafische verzoeken aan het commando te Singapore (generaal *Terauschi*) en aan Djakarta (generaal *Nagano*) was er geen bericht ontvangen, of Japan ook voor wat Nederlandsch-Indië betrof capituleerde. Die onzekerheid moesten wij eigenlijk gaan onderzoeken.

99697. De **Voorzitter**: Wat was uw eerste indruk van het contact met de Indonesiërs?

A. Ik heb in het begin eigenlijk alleen maar contact gehad met Japanners en met Europese kampbesturen. De Indonesiërs speelden voor het uitvoeren van de opdracht eigenlijk geen rol. Ik heb uiteraard contact met Indonesiërs gehad. De verhoudingen waren uitstekend, wanneer men in het Engels begon en daarna in het Nederlands overging.

99698. De **Voorzitter**: Had u ook een indruk over de gewapende organisaties van Indonesiërs, door de Japanners geformeerd?

A. Die indruk zou dan moeten berusten op wat ik zelf zou hebben ervaren in de 10 dagen, die wij op Java waren vóór de aankomst van admiraal *Patterson* aldaar. Toen heb ik nooit enige Indonesische militaire organisaties gezien. Pas later, einde October, waren er, ik geloof, de z.g. Pemoeda's, die bezig waren zich te organiseren. De manifestatie daarvan kon men zien in het organiseren van versperingen op de wegen en het leggen van hindernissen om het doorgaande verkeer te controleren. Ik herinner mij daar ook wel eens opgehouden te zijn en dan eiste men van Indonesische zijde, dat de wapens werden afgegeven. Als ik dan antwoordde, dat ik als militair toch recht had op het dragen van wapens, dan liet men mij wel door. Aan die groepen, die de weg versperden, waren dus geen duidelijke orders gegeven.

99699. De **Voorzitter**: Men heeft voor de commissie verklaard, dat die organisaties vrij primitief waren. De mensen waren door de Japanners militair geschoold. De Keibodan b.v. bestond uit één miljoen vierhonderd duizend man. Dat is natuurlijk nogal wat. Verder hadden de Japanners de „Barisan Maling”, het dievenleger, geformeerd. De Japanners hadden n.l. de dieven en bandieten uit de gevangnissen getraind en gewapend, ten einde die terreurdaden te laten verrichten. Er bestonden meer van dergelijke ongunstige organisaties, waar Japanse geheime organisaties, zoals de Zwarte Draak, De Zwarte Waaier, enz. achterzaten.

En dan hebben we een boek van M. A. *Aziz* — ik weet niet of zijn boek u bekend is — die daarin een aantal cijfers opsomt.

A. Abdul *Aziz* heb ik in Juni 1945 in Utrecht gerecruteerd. Dat zal hem dus wel zijn.

99700. De **Voorzitter**: Het ging om wel vrij grote hoeveelheden mensen, grote georganiseerde groepen. Is u daar iets van gebleken?

A. Wij hebben wel bij een operatie op Sumatra geïnformeerd naar het deelnemen van Indonesische militairen aan het Japanse leger. Wij hebben ook eens een Javaanse wachtcommandant van een Japanse post meegenomen. Voor zover ik weet, was er in die tijd alleen maar Indonesisch personeel ingedeeld bij Japanse onderdelen; er waren echter m.i. geen eigen Indonesische organisaties. Ik kan echter niet met zekerheid zeggen, dat ze er inderdaad niet waren. Ik heb er zelf nooit iets van gemerkt.

99701. De **Voorzitter**: Bij de verschillende acties is belangrijk werk gedaan. Is het decoratiebeleid naar uw mening bevredigend geweest?

A. Dat is moeilijk te zeggen. U heeft daar straks geïnformeerd naar de waarde van de operaties. Ik geloof, dat men in het algemeen wel kan zeggen, dat degenen, die aan bepaalde operaties deelnamen, eerder geneigd zijn de waarde daarvan te overdrijven dan omgekeerd. Ik kan mij voorstellen, dat onze operaties, in het licht van het algemeen oorlogsbeleid gezien, niet zo heel veel zoden aan de dijk hebben gezet. Maar degenen, die de operaties uitvoerden, zijn het minst geschikt om dat te erkennen.

99702. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Toen u op Java van de lucht uit landde, had u toen de kans — ik kan me helemaal niet voorstellen, hoe u de Japanners hebt benaderd — dat zij, als u hen benaderde, zeiden: Nu, daar ga je?

A. Neen; omdat wij wisten dat Tokio gecapituleerd had, maakten we ons bepaald niet ongerust, dat we voor de bijl zouden gaan. Wij achtten het mogelijk, dat wij in verzekerde bewaring werden gesteld en dat wij dus onze opdracht niet zouden kunnen uitvoeren. Maar vrees voor meer dan dat hadden wij niet.

99703. Jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen: U hebt gezegd, dat u toen niet wist of de capitulatie in Nederlandsch-Indië door de Japanners zou worden geaccepteerd. U kwam daar toch in een onderdeel van een vijandelijke macht.

A. Of zij de capitulatie accepteerden, hebben wij de Japanezse generaal gevraagd. Deze heeft gezegd: Ja, maar u moet toch begrijpen, dat ik op een telegrafisch verzoek van het hoofdkwartier van *Mountbatten*, of ik bereid ben om te capituleren, geen antwoord kan geven. Ik heb geen enkele instructie uit Tokio, maar ik heb mijn ogen ook niet in mijn zak. Ik zie, dat de oorlog verloren is, en het zou onzin zijn om weerstand te bieden. Maar aan de andere kant kunt u niet verwachten, dat ik door de radio omroep, dat ik bereid ben om me over te geven.

99704. Jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen: Hoe hebt u die Japanezse generaal nu benaderd?

A. Wij zijn afgeworpen op een vliegveld. Onze opdracht was, dat, als er op het vliegtuig mocht worden geschoten, wij door moesten vliegen naar de Cocos-eilanden. Nadat wij tweemaal boven het vliegveld hadden gecirkeld en zagen, dat daar een zenuwachtig heen en weer geren ontstond, en constateerden, dat er niet geschoten werd, begrepen wij wel, dat er geen gevaar meer was. Toen zijn wij gedropt.

99705. Jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen: Het vliegtuig is dus niet geland?

A. Neen.

99706. De Voorzitter: De groep, waarmee u op Java kwam, was dat een van de eerste groepen, die daar kwam?

A. Ja, dat was zelfs de eerste groep.

99707. De Voorzitter: Ik vraag u dit, omdat ik hier het boek heb: „The Birth of Indonesia”. Daar staat een vermelding van een kort rapport in van zeven officieren over de situatie, die men aantrof, waarin dus met name ook staat, dat de bevolking nogal onverschillig was ten opzichte van de politieke bewegingen en nog een aantal punten. Ik leg u dit hierbij voor.

A. Ik vind het erg moeilijk om op dit stuk commentaar te geven. Zoals ik u daarstraks al zei, zijn mijn contacten met de Indonesiërs uiterst beperkt geweest. Onze opdracht luidde, dat wij in de kampen moesten gaan nazien hoeveel mensen er zaten en wat hun meest onmiddellijke behoeften waren. De politiek was uitdrukkelijk uitgesloten. Voordat ik naar Java ging, heb ik getracht op het hoofdkwartier inlichtingen te krijgen: a. over de mogelijke politieke ontwikkelingen, die men verwachtte of die men hoopte; b. over de vermoedelijke krijgsvoorrichtingen; de vraag dus of men Java snel of minder snel militair zou gaan bezetten. Er werd mij uitdrukkelijk gezegd, dat men mij daarover niet wenste in te lichten, omdat het niet zeker was op welke manier de Japanners ons zouden ontvangen. Ik ben dus met een volstrekte onwetendheid op dit gebied naar Java gestuurd. Ik geloof inderdaad, dat men kan zeggen, dat de Indonesische leiders meer anti-Nederlands waren dan men van officiële Nederlandse zijde verwacht had. Zij waren echter ook anti-Japans. Dit is heel duidelijk gebleken, toen de Japanners klaagden, dat hun prestige zo gering was, nadat zij onze opdracht hadden ontvangen tot handhaving van de orde. De Japanners moesten toen militairen laten aanrukken om met tanks door de grote steden te patrouilleren. Uit de reacties van de bevolking bleek toen heel duidelijk, dat men anti-Japans was. Ik geloof inderdaad, dat er daarnaast heel weinig te bespeuren was van de welwillende houding tegenover het Nederlandse gezag. Zoals ik u daarstraks al zeide, men sprak niet gaarne Nederlands. In die tijd heb ik Indonesiërs ontmoet bij de radio-omroep en die waren bepaald niet pro-Nederlands.

99708. De Voorzitter: Ik vraag u dit hierom ook, omdat de schrijver van dit boek zelf zegt, dat het erg moeilijk was dit te beoordelen.

A. Een dag na de aankomst van admiraal *Helfrich* op Java ben ik naar Ceylon teruggestuurd om rapport uit te brengen over mijn verrichtingen en observaties tijdens de paar weken, die ik op Java gezeten had. Admiraal *Helfrich* had mij vóór mijn vertrek naar Ceylon laten weten, dat, als ik behoefte had aan iemand, die een wijdere blik op de politieke ontwikkeling kon geven, het mij toegeestaan was iemand mee naar Colombo te nemen. Nu kende ik op Java niet zo heel veel mensen, maar één van de officieren, die uit het kamp waren gehaald om werkzaamheden voor onze groep te verrichten, administratieve werkzaamheden, het aantrekken van typis-

tes, enz., heb ik toen meegenomen, n.l. luitenant *Jongejans*. Toen ik op Ceylon aankwam, heb ik hem gevraagd om een politieke waardering van de situatie te schrijven. Ik achtte hem daar bepaald beter toe in staat dan mij zelf. Ik heb zijn rapport, dat hij in de eerste week van October heeft geschreven, nog. Deze luitenant *Jongejans* was Indisch bestuursambtenaar en Japanoloog. Wij hadden juist hem uit het kamp gehaald om in ons verkeer met de Japanners als tolk te kunnen dienen.

De Voorzitter: Ik zou het erg op prijs stellen, als wij dat rapport eens van u mochten doorkijken.

A. Het is een bijlage van mijn militair rapport, dat geschreven is in de eerste helft van October 1945. Welke waarde men er aan moet hechten kan ik zeer moeilijk beoordelen.

99709. De Voorzitter: Was het naar uw mening juist, dat, gezien de sterke anti-Nederlandse propaganda, gedurende de eerste periode de bezetting werd uitgevoerd door de Britse strijdkrachten? De schrijver van genoemd boek zegt hier, dat het door de Nederlanders als een vergissing in de geallieerde politiek werd gezien.

A. Wij betreurden het uiteraard, dat op Java geen Nederlandse troepen kwamen. Ik heb het zelf ook moeilijk gehad op Java, omdat ik onder Engels commando stond. Van Nederlandse zijde wilde men nogal eens liever met mij de zaken regelen dan met mijn Britse commandant; en dan zaken regelen op zuiver Hollandse manier. Voor mij, die onder Brits commando stond, was het natuurlijk niet gemakkelijk te zeggen, dat ik mij voor orders behoorde te wenden tot de Britse commandant.

99710. De Voorzitter: Dus uw indruk is niet, dat, als de Nederlandse troepen zouden zijn gekomen, dit de orde en rust belangrijk groter in gevaar zou hebben gebracht?

A. Neen. Ik was nog in Djakarta, toen de 800 man Britse troepen aan wal gingen. Daarvan hebben de Britse autoriteiten ook gevreesd, dat het tot moeilijkheden aanleiding zou geven. Ik weet, dat admiraal *Patterson* toen *Soekarno* bij zich heeft laten komen om de verzekering te krijgen, dat tegen het land van die 800 man geen demonstraties zouden worden gehouden. Toen ik na \pm 6 weken wegging van Java, waren er, geloof ik, nog maar 1200 man Britse troepen. De Britse bezetting was dus niet zo erg effectief.

99711. De Voorzitter: Waren de Engelsen in staat hun taak naar behoren uit te oefenen?

A. Ik heb na aankomst van die 800 man gesproken met hun commandant, kolonel *Mellsop* en hem gewezen op de vele incidenten, die aan ons gerapporteerd werden. Incidenten waren er toen tussen Japanners en Indonesiërs en tussen Indonesiërs en Nederlanders, waarop hij aanstonds zei: „Met 800 man kan ik niet heel Java bezetten. Ik beperk mij uitdrukkelijk tot het gebied, dat ik aankan, en dat is Djakarta. Wat daarbuiten gebeurt, daar heb ik voorlopig niets mee te maken”. Dit maakt dus duidelijk, dat ook de Engelse commandant zich heel goed realiseerde, dat hij met zijn 800 man voor een bovenmenselijke taak stond.

99712. De Voorzitter: Tot welke organisatie behoorde u, toen u naar Java ging? Was dit de Rapwi?

A. Ja, dit was de Rapwi.

99713. De Voorzitter: Was dat de organisatie van kolonel *Asjes*?

A. Neen, kolonel *Asjes* behoorde tot een organisatie die vanuit Australië was gezonden. Ik behoorde tot de Rapwi-organisatie, welke van Ceylon uit was gezonden. Het merkwaardige was, dat wij niets van elkaar wisten, toen wij op Java aankwamen. Wij kwamen ongeveer een week na elkaar, en dat was hoog nodig, want er was genoeg te doen.

99714. De Voorzitter: Ik ben aan het einde gekomen van wat ik u wilde vragen. Meent u, dat u uwerzijds nog enige mededelingen kunt doen?

A. Ik geloof van niet, Mijnheer de Voorzitter.

De Voorzitter: Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en sluit ik het verhoor.

S. J. VAN TUYLL VAN SEROOSKERKEN.

KOERSEN, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

FENS.

HUIGENS, griffier.

ZITTING VAN DINSDAG 22 MEI 1956

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Korthals, voorzitter, en de heren Posthumus en Fens, leden, alsmede de heer Huigens, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

HENDRIK GERARD CORNELIS PEL,
oud 57 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
luitenant-kolonel b.d. van het voormalige K.N.I.L.

Hij legt de eed af als getuige.

99715. De **Voorzitter**: Tijdens de oorlogsjaren bent u in Engeland geweest. Nu zou ik u willen vragen in aansluiting aan uw mededeling van zoëven, dat u bij het K.N.I.L. was, hoe dat in zijn werk gegaan is. Welke opdracht had u om naar Engeland te gaan en wanneer was dit?

A. Ik ben met een aantal andere Indische officieren door wijlen generaal *Berenschot*, legercommandant van het K.N.I.L., in Juni 1941 naar Engeland gezonden. De bedoeling was de Nederlandse troepen, die toen verzameld waren in de Prinses Irene-brigade, op te leiden. Ik vermoed, dat men van K.L.-zijde moeilijkheden had met beroepspersoneel en dat daarom officieren van het K.N.I.L. naar Engeland zijn gezonden en geplaatst werden bij de Prinses Irene-brigade.

99716. De **Voorzitter**: In welke functie bent u daar toen gekomen?

A. Ik was toen kapitein.

99717. De **Voorzitter**: Hebt u in Engeland ook een commando-opleiding gevolgd?

A. Niet in Engeland, maar daar hebben wij ons wel op dit terrein georiënteerd. Men was in Engeland ook nog in een beginperiode. Men was toen bezig met voorzichtige raids op Frankrijk. Men trachtte te ontdekken, hoe die het beste konden geschieden.

99718. De **Voorzitter**: Hoe kwam het, dat u daarbij betrokken bent geraakt?

A. Wij waren van het K.N.I.L. en de oorlog met Japan was dreigende. Wij dachten, dat wij toch wel naar een actiegebied, waar de Jappen ageerden, zouden worden gezonden.

99719. De **Voorzitter**: En is het toen zo gegaan, dat u zich voor die commando-opleiding hebt opgegeven, of bent u daarvoor uitgekozen?

A. Ik ben daar vanzelfsprekend voor uitgekozen.

99720. De **Voorzitter**: Het was toch geen bevel?

A. Neen.

99721. De **Voorzitter**: Kunt u dan vertellen hoe dat in zijn werk is gegaan?

A. Toen de oorlog met Japan uitbrak, heeft Prins *Bernhard* het een en ander voor ons gedaan, want wij wilden graag terug naar het gebied, waar we thuis waren. Uiteindelijk is het Prins *Bernhard* geweest, die ons naar de Oost heeft gezonden. We zijn vanwege transportmoeilijkheden niet allen te zamen gegaan. Het eerste detachement kwam al te laat, want toen het op Ceylon aankwam, was Java al gevallen en had het geen zin meer om deze troepen naar Nederlandsch-Indië te zenden. Ik behoorde bij de tweede groep.

99722. De **Voorzitter**: Wanneer bent u uit Engeland weggegaan?

A. Ik ben in April 1942 uit Engeland weggegaan.

99723. De **Voorzitter**: Wat was nu de directe bedoeling van uw uitzending op dat ogenblik?

A. Vanzelfsprekend om ingedeeld te worden bij de troepen, die toen reeds in Ceylon aanwezig waren.

99724. De **Voorzitter**: Had u toen al de commando-opleiding gehad?

A. Neen, die kwam daarna pas.

Wij hadden heel weinig inlichtingen betreffende de opleiding, die de Engelsen in Engeland zelf voor de raids hadden. Wij wisten wel, dat ze het een en ander deden, en we hebben weleens een tocht naar Dover gemaakt om te kijken wat ze aan het doen waren. Het was daar steeds waterwerk; transporten over zee en bij de kust gekomen, proberen van het schip aan land te komen. Men heeft het eerst geprobeerd met onderzeeboten, daarna met bovenwaterschepen en toen met vliegtuigen. Dit is de ontwikkeling geweest. Men was, toen wij gingen kijken, in het stadium, dat met kleine scheepjes van Engeland naar het vasteland van Europa werd gevaren, vervolgens in opvouwbare rubberbootjes, waarmee men de kust probeerde te bereiken.

99725. De **Voorzitter**: En daarmee hebt u ook ervaring opgedaan?

A. We hebben het alleen bekeken; een eigenlijke opleiding hebben we toen niet gehad.

99726. De **Voorzitter**: U ging wel mee?

A. Ook niet; niet in Engeland althans.

99727. De **Voorzitter**: Waar heeft u uw opleiding nu gehad?

A. Die opleiding heb ik hoofdzakelijk in India gehad.

99728. De **Voorzitter**: Kunt u misschien vertellen hoe dat gegaan is. Onder wiens leiding ging dit, enz.?

A. Het detachement is vrij snel uit elkaar gevallen. Er waren natuurlijk soldaten bij, die niet geschikt waren voor dit werk. De recrutering geschiedde voorts op basis van vrijwilligheid. Degene, die het beginwerk heeft verricht, is de tegenwoordige generaal *Molinger* geweest. Ik was de tweede officier, naar Engelse begrippen second in command. Wij hebben onze opleiding in eerste instantie onder leiding van de Engelsen gevolgd en later hebben wij de training zelf geperfectioneerd, omdat wij meenden — en terecht wel —, dat wij op dat gebied wel mans genoeg waren. Dit laatste deel van de opleiding hebben wij dus op Ceylon gehad; zij was gericht op de toestanden in Indonesië. Wij hebben gewerkt met vrijwilligers, die afkomstig waren uit het Indië-detachement van de Prinses Irene-brigade en die het Korps Insulinde vormden. Deze naam heb ik nog bedacht.

99729. De heer **Fens**: Mijnheer *Pel*, waarom is er eigenlijk een commandotraining gekomen? Wat waren de vooruitzichten van het Korps Insulinde? Was die commandotraining nodig of niet nodig?

A. Die was nodig.

99730. De heer **Fens**: Wat waren de vooruitzichten van het Korps Insulinde?

A. Er was absoluut geen contact meer met Nederlandsch-Indië. De bedoeling was weer contact te krijgen met de achtergebleven troepen. Men wist niet wat daarvan overgebleven was.

99731. De heer **Fens**: Heeft van het begin af aan op de voorgrond gestaan, gezien de commandotraining en de oprichting van het Korps Insulinde, dat u inlichtingenwerk zou doen? Of moest dit een vechtheid worden?

A. Mijns inziens was dit niet van elkaar te scheiden. Men moet altijd beginnen met inlichtingen te krijgen, b.v. hoe de plaatselijke toestanden zijn en hoe de stemming van de bevolking is, enz. De opleiding was dus gericht op het maken van contacten in bezet gebied en vervolgens op de training van de groepen uit de bevolking, die tegen de vijand moesten worden opgezet, ten einde gewapend verzet tegen de vijand te krijgen.

99732. De **Voorzitter**: Wanneer bent u weer in Colombo teruggekomen, na de training in Brits-Indië?

A. Als ik me wel herinner in September 1942.

99733. De **Voorzitter**: En wat trof u aan organisaties in Colombo aan?

A. Daar was het marinehoofdkwartier onder admiraal *Helfrich*, de bevelhebber van de strijdkrachten in het Oosten. Daar ressorteerden wij onder. Eerst werd het korps op schepen ondergebracht. Ik ben toen belast met het zoeken van een plaats, waar we niet te veel aan nieuwsgierige blikken blootstonden en de training van de troepen voor landingen op Sumatra ter hand konden nemen.

99734. De **Voorzitter**: Aan welke landingen op Sumatra hebt u meegedaan?

A. De eerste landing heeft onder mijn commando plaats gevonden.

99735. De **Voorzitter**: Aan hoeveel landingen hebt u meegedaan?

A. Ik heb er aan één meegedaan; nadien mocht ik niet meer mee. Generaal *Mollinger* ging toen als commandant weg en ik volgde hem op. Ik heb nog wel geprobeerd om ingezet te worden, maar de Engelsen hadden daar bepaald bezwaren tegen. Ze waren bang, dat iemand, met het commando belast en dus op de hoogte van gegevens en inlichtingen, een gevaar zou kunnen vormen voor het geval, dat hij in handen van de Japanners zou vallen.

99736. De **Voorzitter**: Misschien is het wel goed, wanneer ik in dit verband ook ter sprake breng de kritiek, die voor de commissie is geuit. Ik denk in dit geval aan de actie bij Troemon op Sumatra. Het is zo gegaan, dat u nogal vlug — althans zo was de kritiek — bent teruggegaan. De commissie zou het daarom op prijs stellen om uw visie over deze hele tocht eens te horen.

A. Dat is heel eenvoudig. De opdracht was om, wanneer de eerste landing niet volmaakt zou gelukken, terug te keren.

99737. De **Voorzitter**: Kunt u er iets uitvoeriger over zijn? Van wie kwam die opdracht, wat hield zij precies in, hoe is het verloop van de expeditie geweest, wat gebeurde er, dat u noopte om terug te gaan, enz?

A. Kapitein *Scheepens* was in zijn Atjehse periode geplaatst geweest in Bakoengan; Troemon ressorteerde onder Bakoengan. Met de gegevens, die hij in zijn herinnering had, heeft hij een plaats uitgezocht in de buurt van Troernon, die volgens hem volkomen onbewoond zou zijn. Daar zou de landing plaats hebben. Wij zijn daar in de nacht geland. Het was de bedoeling om met het Atjehse hoofd, dat in Troemon zetelde, contact te zoeken. Wij waren toen met z'n elfven; we zouden landen met boten, waar een bewaking bij moest blijven. Kapitein *Scheepens* is met de hele groep op twee man na in de richting van Troemon vertrokken. Ik ben achtergebleven met die twee man, waaronder een opperwachtmeester van de K.L. In de nacht is de groep *Scheepens* vertrokken; toen het daglicht aanbrak, zag ik, dat er Atjehers passeerden en de sporen van onze landing in de gaten hadden. Zij hadden ons niet gezien. Wij hebben toen gehoord, dat ze even verder tegen een Atjeher riepen. Toen bleek ook, dat daar een Atjehse woning was, die bewoond was. Er woonden dus wel Atjehers, slechts een paar honderd meter van ons af. Op het geroep van de passerende Atjeher is de man uit zijn huis gekomen en naar de landingplaats gegaan. Hij was duidelijk aan het zoeken naar de sporen en hij

zag ook de boten liggen; toen heb ik hem ingerekend. Ik ben hem op zijn nek gesprongen en heb hem gearresteerd. Ik ben met hem aan het praten gegaan en toen bleek, dat het hoofd van Troemon door de Japanners reeds was gevangen genomen. Die was er dus niet meer. Ik heb de man onder bewaking gehouden. De niet-onderofficier heb ik toen de troep achterna gestuurd. Het spoor was heel eenvoudig te volgen, want er was hoog gras, dat plat getrapt was. Hij heeft de groep onder kapitein *Scheepens* bereikt en het bericht doorgegeven, dat het hoofd van Troemon er niet meer was. Kapitein *Scheepens* is toen naar het strand teruggekeerd. Onze opdracht om contact te zoeken met dit hoofd was dus van de baan. Wij hadden de opdracht dan terug te keren. 's Avonds tegen het donker worden kwam een van de plotselinge stormen opzetten; de zee liep op; toen wij probeerden om nog voor de avond terug te gaan naar de onderzeeboot, is dat mislukt. De boten werden teruggeslagen; een werd vernield, enz. Op dat moment stonden er 300 gewapende Atjehers op de kust en ik moet zeggen, dat onze troep zich uitstekend hield. Eén van de Atjehers herkende mij en kapitein *Scheepens*. Hij sprak mij toen aan in het Maleis en zei: Toean besar melaboe; ik was destijds in die streek tevens belast met het civiele bestuur. Toen zijn we met die lui meegegaan naar Troemon, waar we een hele tijd gezeten hebben, voornamelijk om veel inlichtingen te krijgen. Toen bleek mij al gauw, dat er verraad in het spel was, want het wnd. hoofd liet zich niet zien. De Atjehse toestanden kennende, heb ik mij dit gerealiseerd, wat achteraf ook juist bleek te zijn. Zij probeerden de Japanners, die in Bakoengan zaten — de telefoon was kapot — op ons spoor te brengen. Dat was voor mij reden om te zorgen vóór die tijd weg te zijn. Uiteindelijk is dat gelukt en wij zijn dus met achterlating van één boot bij onze onderzeeboot teruggekomen. De kritiek, dat wij te kort aan land zijn gebleven, is bepaaldelijk niet juist. Deze opdracht bracht dit met zich. Als die mislukte, moesten we direct terugkeren.

99738. De **Voorzitter**: Hield die opdracht ook verband met het feit, dat men de onderzeeboot er niet aan wilde wagen?

A. Vanzelfsprekend. Men wist heel weinig van de westkust van Atjeh.

99739. De **Voorzitter**: De opdracht, kwam die van de Engelsen?

A. Die opdracht hebben we gekregen van Nederlandse marinezijde, met name van kolonel *van der Kun*, de chef staf.

99740. De **Voorzitter**: Dit hing dus samen met het feit, dat men de onderzeeboot niet wilde verspelen.

A. Inderdaad.

99741. De **Voorzitter**: Stonden de Engelsen in die tijd eigenlijk niet een beetje huiverig tegenover dit soort expedities? Waren zij niet van oordeel, dat het verliezen van een onderzeeboot eigenlijk niet opwoog tegen de inlichtingen, die verkregen zouden worden?

A. Ja, dat is weer een andere zaak.

99742. De **Voorzitter**: Ik dacht, dat dit hier wel bij speelde.

A. Ja, dat heeft er natuurlijk wel bij gespeeld. U begrijpt wel, dat onze militairen — het waren er wel niet veel, maar ze hadden in ieder geval een behoorlijke training achter de rug en het waren allemaal gezonde kerels — maar niet steeds zoet gehouden konden worden met oefeningen en nog eens oefeningen, terwijl de opzet wel degelijk was om in actie te komen. Bovendien was het onze bedoeling om inlichtingen te krijgen.

99743. De **Voorzitter**: Juist, maar die overwegingen over een onderzeeboot speelden.

A. U hebt in zoverre gelijk, dat in de opdracht ook nog stond, dat, wanneer wij na de eerste nacht niet zouden terugkeren aan boord van de onderzeeboot, zij nog een tweede keer moest komen — de volgende nacht dus — en kwamen wij dan nog niet opdagen, dan moest zij vertrekken. Hieruit blijkt wel duidelijk, dat men onder geen voorwaarde de onderzeeboot wilde riskeren.

99744. De heer **Fens**: Hebt u nog mensen in Troemon willen achterlaten?

A. Het detachement is in zijn geheel mee teruggegaan.

99745. De heer Fens: Hier is nl. verklaard, dat u op een gegeven ogenblik aan een paar mensen wat geld hebt gegeven en tegen hen hebt gezegd: de volgende maand worden jullie wel teruggehaald.

A. Dat is bepaaldelijk niet waar. Ik heb wel geld achtergelaten, nl. Indisch geld, met de bedoeling de bevolking mild te stemmen voor eventuele latere landingen. Maar er is niemand achtergebleven.

99746. De heer Fens: Niemand van uw eigen mensen dus?

A. Bepaaldelijk niet,

99747. De Voorzitter: Op een gegeven ogenblik is de heer *Mollinger* als commandant van het korps vervangen door u. Waarom vond die commandowisseling plaats?

A. Dit is naar mijn mening geen prettig onderwerp. De toenmalige majoor *Mollinger* had onaangenaamheden met de Engelse en de Nederlandse marineleiding.

99748. De Voorzitter: Kunt u misschien iets zeggen over de aard van die onaangenaamheden?

A. Ik zou het natuurlijk wel kunnen doen, maar ik doe het toch liever niet.

99749. De Voorzitter: Er is ook verklaard, dat u, toen u commandant bent geworden, door de heer *Mollinger* onvoldoende bent ingelicht en dat u dus kwam te staan voor een taak, waaromtrent u te weinig kennis zou hebben.

A. Dat kan hoogstens waar zijn met betrekking tot de contacten met de Engelsen.

99750. De Voorzitter: In zoverre was de klacht dus juist?

A. Ik heb het achteraf nooit als een bezwaar gevoeld. Ik vind het bepaald onaangenaam om zonder nut te praten over dingen, die geweest zijn.

99751. De Voorzitter: Het heeft in zoverre nut, mijnheer *Pel*, omdat deze zaak voor de commissie aan de orde is gesteld. Er zijn allerlei verklaringen afgelegd omtrent deze aangelegenheid. De kwestie is nl. deze, dat, toen indertijd over het korps voor de commissie is gesproken, wij gevraagd hebben, wie van de bij deze zaak betrokkenen hier in het land waren en toen werd verteld, dat u er niet was. Dat is al enige jaren geleden geweest. De commissie hoorde later, dat u in het land was, en zij wil u thans in de gelegenheid stellen het uwe hieromtrent te zeggen.

A. Desondanks ben ik wars om van wie dan ook dingen te vertellen, die onaangenaam zijn. Dit heb ik nooit gedaan en dat zal ik nu ook niet doen.

99752. De Voorzitter: Ik vraag u ook niet onaangenaamheden van personen te vertellen, maar ik vraag, welke redenen geleid hebben tot de commandowisseling bij het Korps Insulinde. Het moeten toch zakelijke redenen geweest zijn.

A. Ik geloof, dat de hoofdzaak is geweest de strubbelingen tussen kolonel *van der Kun* en majoor *Mollinger*.

De Voorzitter: Dat geeft al enige aanwijzing.

99753. De heer Fens: Wanneer gesteld zou worden, dat de kritiek, op u uitgeoefend, onbillijk is, omdat u niet voldoende ingelicht was, toen u het commando van majoor *Mollinger* overnam, dan is dat eigenlijk niet juist. Want u zegt: het kan hoogstens waar geweest zijn ten aanzien van de contacten met de Engelsen.

A. Majoor *Mollinger* vond het zeer onaangenaam, dat hij weg moest, dat is een feit. Ja, ik heb inderdaad wel het idee, dat ik te weinig ingelicht ben geweest.

99754. De Voorzitter: De zaak is dus deze, dat u na de eerste actie niet meer bent meegegaan, omdat u toen het commando had overgenomen. Toen hebben de Engelsen gesteld, en de Nederlandse marine zal zich daar wel bij aangesloten hebben, dat het niet juist was, een commandant mee te laten gaan.

A. Ik heb nog eens geprobeerd per vliegtuig mee te gaan, maar dit is ook door de Engelsen geweigerd.

99755. De Voorzitter: Een ander punt van de kritiek is, dat er enige expedities waren voorbereid, die dan op het allerlaatste moment uitgesteld werden.

A. Ik kan daar wel het een en ander van vertellen. Onze acties moesten in het grotere verband van de geallieerde strategie passen. De Engelsen hebben geprobeerd door India en Birma naar Singapore te komen, die actie was moeilijk en men schoot niet op.

U herinnert zich wellicht de actie, die gevoerd is door de bekende Engelsman, die achter de Japanse linies gewerkt heeft. Toen heeft men het plan gehad, langs een omweg, via landingen op de noordpunt van Sumatra en aan weerskanten van Straat Soenda, Singapore te bereiken. In die periode hebben wij de kans gekregen vele landingen op Sumatra uit te voeren. Toen echter de actie door Birma plotseling opschoot, was er van Engelse zijde absoluut geen belangstelling meer voor inlichtingen over Sumatra.

99756. De heer Fens: Als u een actie had voorbereid, dan wisten de Engelsen dat natuurlijk ook. Zeiden ze dan op een gegeven moment: neen, die actie vinden wij niet meer nodig?

A. Inderdaad.

99757. De Voorzitter: Voor de commissie is weleens een voorstelling van zaken gegeven alsof het eigenlijk van u uitging, dat zo'n actie niet doorging.

A. Geen kwestie van.

99758. De Voorzitter: Men heeft ook gezegd, dat de Engelsen een gebrek aan vertrouwen in u hadden.

A. Ik heb hen op een gegeven ogenblik verweten, dat zij ons voor de oorlog zouden laten betalen. Dat is een van de punten geweest, die zij mij zeer kwalijk hebben genomen. Voorts heb ik hen verweten, dat hun deel van de voorbereidingen van de acties door de Nederlandse groepen dusdanig slecht was, dat dit bepaald grensde aan misdadigheid. Deze woorden heb ik inderdaad zo gebruikt. Ik geloof, dat zij mij dat zeer kwalijk hebben genomen.

99759. De Voorzitter: Misschien is het toch wel nuttig, indien u uiteenzet in welk opzicht hun voorbereidingen slecht waren.

A. Wanneer een landing plaats had gehad met het doel in het door de Jap bezette gebied te blijven, moest er contact met de party gelegd kunnen worden via radiografische weg, want de party moest voorzien worden van de noodzakelijke levensmiddelen. Ik moest weten, waar zij precies zat, enz. Wij wisten niet veel van Indië, maar wij wisten wel, dat de Japanners daar een schrikbewind voerden. Een party kon dus nooit terugvallen op de bevolking en moest van Ceylon uit gevoerd worden door middel van vliegtuigen. Toen is eens een groep uitgezonden, terwijl later bleek, dat de accu's voor de radioverbindingen volkomen droog waren en dus onbruikbaar. Een radio was één van de belangrijkste dingen.

99760. De heer Fens: En die werd door de Engelsen verstrekt?

A. Ja, die werd door de Engelsen verstrekt. De onderzeeboot, die deze groep aan boord had, heeft toen moeilijkheden gekregen en moest terugkeren. Daardoor heeft de landing niet plaats gehad. Over deze zaak heb ik toen een brief aan de Engelsen geschreven waar zij bepaald nijdig over zijn geweest. Hij was inderdaad zeer scherp gesteld.

99761. De Voorzitter: Ik heb begrepen, dat van 1943 af en ook het gehele jaar 1944 de activiteit niet groot geweest is en niet groot kon zijn.

A. Dit kwam door de Engelsen; zij waren niet meer geïnteresseerd in Sumatra.

99762. De Voorzitter: In 1945 bent u van uw commando ontheven?

A. Ik ben ziek geworden en daarom van mijn commando ontheven. Het was kennelijk de bedoeling, dat men mij kwijt wilde.

99763. De Voorzitter: U zegt, dat de redenen waren de onaangename betrekkingen met de Engelsen.

A. Met de Engelsen, en speciaal met de leiding van Force 136.

99764. De Voorzitter: Weet u hoeveel acties er in het totaal onder uw commando hebben plaats gevonden?

A. Ik meen 6 of 7.

99765. De Voorzitter: Kunt u nu aangeven — ik begrijp, dat u dit na zoveel jaar niet meer precies kunt zeggen — wat die acties hebben opgeleverd?

A. De inlichtingen, die verkregen werden door de acties, waren natuurlijk van veel belang. Die gingen over de mogelijkheid om vliegvelden op de westkust van Sumatra aan te leggen, over de stemming van de bevolking, over de activiteiten van de Japanners, de toestanden van de wegen, enz.

99766. De Voorzitter: Ik vraag dit ook met het oog daarop, omdat ik van u ook zo graag eens zou willen weten of u nu door inlichtingen, die u via partijen kreeg, de indruk hebt gekregen over de stemming, die op Sumatra was. Na de oorlog is gebleken, dat er zo nog wel het een en ander giste. Wist u daar nu iets vanaf of hebben uw partijen dat niet kunnen opleveren?

A. Zeker wel. Ik was er van overtuigd, dat, althans de Atjehse bevolking, ons niet met open armen zou ontvangen.

99767. De Voorzitter: En dat is ook aan uw chefs doorgegeven?

A. Ja zeker. Al onze betrouwbare hoofden waren b.v. afge- maakt.

99768. De Voorzitter: Is de na-oorlogse stemming voor u een verrassing geweest, althans wat de Atjehse bevolking betreft?

A. Ik druk me misschien een beetje te sterk uit, wanneer ik zeg, dat zij anti-Nederlands waren, want dat waren ze bepaaldelijk niet. Ze waren neutraal; zij keken de kat uit de boom.

99769. De Voorzitter: Wist u nu b.v. ook iets van militaire en para-militaire organisaties, die waren gevormd in de Japanse tijd?

A. Ja, dat wisten wij. Bij één van de landingen op de oostkust, die gelukt is, hebben wij een paar personen, Heiho's, opgelicht en meegenomen; daar was een gewezen militair van het K.N.I.L. bij. Hij heeft ons volkomen ingelicht. Hij was zeer betrouwbaar en hij is later ook ingezet, nl. toen de oorlog eigenlijk al afgelopen was. Hij is daar ook gesneuveld. Wij wisten dus wel degelijk, dat deze militaire organisaties bestonden. Wij wisten ook, dat de Atjehse bepaaldelijk anti-Japans was en t.a.v. de Nederlanders neutraal.

99770. De Voorzitter: Omtrent de grootte van deze organisaties had u waarschijnlijk geen idee. Alleen wist u wel, dat er militaire organisaties bestonden, zoals b.v. de Heiho.

A. De grootte, de uitgebreidheid van deze organisaties kenden wij niet. Wij waren wel op de hoogte van die Heiho's. Ik heb deze organisatie altijd gezien als een middel om tegen de Nederlanders op te treden, hoewel de Nederlanders in heel Indonesië altijd een zeer goede naam hebben gehad. De bevolking had recht van beklag, zij konden recht vinden, enz. Ik meen, dat die Heiho's tot taak hadden de Nederlanders afbreuk te doen.

99771. De Voorzitter: Daarover heeft die K.N.I.L.-man u allemaal uitvoerig inlichtingen gegeven?

A. Ja.

99772. De Voorzitter: Was hij een onderofficier?

A. Neen, hij was een gewone soldaat. Hij was vrijwillig in die Heiho-organisatie gegaan en hij had gewoon een taak onder de Japanners.

99773. De Voorzitter: Is hij vrijwillig ingetreden om daar zijn krachten aan die Heiho's te geven of meer om eens te kijken hoe het daar ging ten gunste van ons?

A. Neen, die man was getrouwd en hij had natuurlijk een „living" nodig en dat is de reden geweest waarom hij daarin is gegaan. Maar wij hadden nog meer inlichtingen, o.a. van Indonesiërs, die van de gezonken vrouwen kwamen in Straat Malakka. De vrouwen, die de geallieerden onderzeeërs daar tegenkwamen, werden in de grond geboord en de overlevenden, voor zover ze niet in andere boten konden worden afgescheept, werden meegenomen voor inlichtingen naar Ceylon. Ik heb er verscheidenen gesproken.

99774. De Voorzitter: Er is weleens gesteld, dat de inlichtingen, die men van deze mensen kreeg, eigenlijk meer waarde hadden dan de inlichtingen, die men van de partijen heeft gekregen. Kan dit waar zijn?

A. Ik moet nog eens terugkomen op het feit, dat in de tijd, dat wij gelegenheid hadden om deze landingen uit te voeren, wij wel degelijk met goede berichten binnenkwamen,

99775. De Voorzitter: En dat is in 1943 en 1944 verminderd, omdat de Engelsen toen geen medewerking meer gaven. Toen hebt u voornamelijk geleefd — als ik het zo mag uitdrukken — op de inlichtingen, die u kreeg van de opvarenden van die vrouwen?

A. Dat is veel later geweest. Dat is pas goed beginnen te lopen in 1944. Ik herinner me nog wel een geval van één van die mensen, die op Ceylon in een kamp zat en die ik toen gehoord heb. Die vertelde o.a. van een wekelijkse of veertiendaagse verbinding van twee schepen langs de westkust van Malakka naar het Noorden toe. Dit heb ik toen doorgegeven aan de Engelsen. Ik ben toen bij een admiraal op bezoek geweest, waarvan ik de naam niet meer weet, en die heeft onmiddellijk onderzeeboten ingezet. Een van deze twee schepen hebben de onderzeeboten toen ook te pakken gekregen. Een belangrijke verbinding van de Japanners was zodoende gelijk uit de weg geruimd.

99776. De Voorzitter: U bent dus in Maart 1945 ontheven van uw commando, toen u ziek was.

A. Inderdaad.

99777. De Voorzitter: Toen bent u daarna nog elders te werk gesteld?

A. Ik ben toen naar Engeland gegaan.

99778. De Voorzitter: Wat hebt u daar gedaan?

A. Ik was voor enige tijd met ziekenverlof, maar feitelijk heb ik daar niets gedaan.

99779. De Voorzitter: Is dit tot het einde van de oorlog zo gebleven?

A. Toen de oorlog afgelopen was en Nederlandsch-Indië bevrijd werd, heb ik alle mogelijke moeite gedaan om naar Nederlandsch-Indië te gaan. Men heeft mij eerst niet willen laten gaan, want men zei, dat ik ziek was. Ik ben toen op een gegeven moment goedgekeurd en ben zo spoedig mogelijk vertrokken.

99780. De Voorzitter: Wanneer was dat?

A. Dat is in October 1945 geweest. Ik ben in April in Engeland gekomen, waar ik zes maanden gezeten heb, dus dat was inderdaad October. Toen ben ik via Australië naar Indië gegaan. Ik had een detachement onder mij, dat ik uit moest brengen. Het schip had ook een lading kunstmest voor Australië bij zich en dus voer het eerst daarheen.

99781. De Voorzitter: Bent u in October uit Engeland gegaan of bent u in October in Indonesië aangekomen?

A. Ik ben in October uit Engeland vertrokken. We hebben 52 dagen op zee gezeten. Het was een heel oud scheepje van ongeveer 4200 ton.

99782. De Voorzitter: Waar bent u terechtgekomen?

A. Op de westkust van Australië en vandaar via Sydney met een vliegtuig naar Indonesië.

99783. De heer Fens: Het is ons duidelijk geworden, dat de inactiviteit in de jaren 1943/1944 eigenlijk te wijten is geweest aan het optreden van de Engelsen. Maar uw eigen mensen, wisten die dat ook? Zij werden doorlopend getraind en voorbereid op acties en op een gegeven ogenblik, als een actie zou plaats vinden, dan ging dat niet door. Nu kan ik me voorstellen, dat er bij de groep een zekere ontevredenheid ontstond. Hebt u deze mensen ingelicht en gezegd: het spijt me verschrikkelijk, maar het kan niet, er zijn bepaalde omstandigheden, die mij beletten om jullie weg te sturen?

A. Vanzelfsprekend heb ik dat gedaan. Ik heb ettelijke malen gesproken met kapitein *Scheepens*, die commandant was van het kamp op Ceylon, waar het korps verbleef.

99784. De heer Fens: Ik vraag u dit, omdat dit ook een van de bezwaren is, die wij gehoord hebben. Er werden expedities voorbereid en als het moment er was, dat men zou vertrekken, dan ging het niet door.

A. Het was beslist ellendig voor deze jongelui, die goed getraind waren en graag actie wilden voeren. Elke keer probeerden we het opnieuw en elke keer werd de bodem weer ingeslagen.

99785. De heer Fens: Ja, dat begrijp ik wel. Maar het valt mij op, dat deze mensen dan toch niet begrepen hebben, dat het niet kon. Anders hadden wij toch deze klachten niet gehad.

A. Ik kan me niet voorstellen, dat zij dat niet geweten zouden hebben. Het merendeel zal het beslist wel geweten hebben.

99786. De Voorzitter: Ik heb hier nog een verklaring, misschien is het wel goed u dit nog even voor te leggen. Hieruit zou ik kunnen afleiden, dat er toch in 1944 nog wel het een en ander gebeurd zou zijn. Er wordt nl. gezegd, dat in 1944 de Engelsen zich intensiever gingen voorbereiden op de invasie van Sumatra en Malakka en daarvoor hadden zij o.m. inlichtingen nodig over de mogelijkheid vliegvelden aan te leggen op de westkust van Sumatra. Toen is een groep uitgezocht om samen met de Engelse groep vier terreinen te verkennen. En in dit verband wil ik u wel zeggen is de naam naar voren gekomen van de heer *Sisselaar*, die daarbij was. Is dit in 1944 gebeurd?

A. Ik zeg u nogmaals, dat de Engelsen uitsluitend voor onze acties interesse hadden in de periode, dat zij Noord-Sumatra, Zuid-Sumatra en West-Java wilden bezetten. Dat onderzoek naar die vliegvelden was in de beginperiode. Dat klopt precies. Er bestaat zelfs, naar ik meen, een officieel Nederlands stuk van. Als ik mij goed herinner, is dat indertijd opgesteld door generaal *Buurman van Vreeden*.

99787. De Voorzitter: Wat is dat voor een stuk?

A. In dat stuk komt o.a. dit punt voor, dat de Engelsen eerst als doel hebben gehad door Birma naar Singapore op te rukken en,

toen het moeilijk ging, dit geprobeerd hebben via Sumatra. Toen hebben we de grote aanval met de gecombineerde vloot tegen Sabang gehad. Daarmee gingen onze landingen op de westkust voor het verkennen van vliegvelden gepaard. Toen men echter plotseling opschoot door Birma, is men gestopt met de landingen op Sumatra.

99788. De heer Fens: Dit is naar uw mening bepaald een ver-gissing?

A. Ja, de data zijn natuurlijk door elkaar gehaald.

99789. De Voorzitter: Mijnheer *Pel*, ik meen, dat van onze kant de vragen zijn gesteld, die wij meenden te moeten stellen. U hebt echter de volle gelegenheid om nog dat te zeggen, wat u meent te moeten toevoegen aan uw verklaringen.

A. In de eerste plaats, de kritiek, die op mij uitgeoefend is: ik sta er boven. Ik weet niet van welke zijde deze kritiek komt. Als deze kritiek ernstig was, zou ik toch volgens de militaire reglementen ter verantwoording zijn geroepen.

De Voorzitter: Wij hebben van onze kant u de gelegenheid willen geven om daarop te antwoorden en om recht te zetten wat wij meenden, dat recht gezet moest worden. Het was ons nu eenmaal gezegd en wij meenden het u te moeten voorleggen.

A. Kritiek heeft zo weinig zin. Maar ik meen alles gezegd te hebben wat ik wist.

De Voorzitter: Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en sluit dit verhoor.

H. G. C. PEL.

KORTHALS, *voorzitter*.

POSTHUMUS.

FENS.

HUIGENS, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 24 MEI 1956

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Korthals, voorzitter? en de heren Posthumus en Fens, leden, alsmede de heer **Huigens**, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

LEENDERT BROUWER,
oud 47 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
Commandeur Koninklijke Marine.

Hij legt de eed af als getuige.

99790. De **Voorzitter**: Waar bevond u zich bij het uitbreken van de oorlog met Japan?

A. Op Java.

99791. De **Voorzitter**: Welke functie vervulde u toen?

A. Ik had de functie van hoofd van de marinesectie van de inlichtingendienst van leger en marine te **zamen**. Ik was geplaatst op het Departement van Oorlog te Bandoeng.

99792. De **Voorzitter**: Dus toen was u al bij het inlichtingenwerk betrokken?

A. Al vele jaren. Ik had vóór de oorlog Japans gestudeerd. Ik heb de gehele oorlog op het terrein van de inlichtingendienst tegen Japan gewerkt.

99793. De heer **Fens**: Had u ook een cursus bij de toenmalige kolonel *Koot* gevolgd?

A. Ja, bij kolonel *Koot* heb ik een cursus cryptografie gevolgd.

99794. De **Voorzitter**: Tot wanneer bent u op Java gebleven?

A. Ik meen tot 3 Maart 1942. Dat was, meen ik, de dag nadat de Japanners op Java geland waren.

99795. De **Voorzitter**: Bent u toen vertrokken?

A. Ja, toen ben ik vertrokken. Ik was in Japan, toen de oorlog hier in Nederland uitbrak; daarna ben ik naar Java teruggegaan. Ik was op Java, toen de oorlog daar begon. Op 3 Maart 1942 ben ik vanuit Tjilatjap met één van de Catalinavliegtuigen naar Colombo vertrokken.

99796. De **Voorzitter**: Van wie had u daartoe opdracht gekregen?

A. Ik had daartoe opdracht gekregen van de commandant zee-macht, admiraal *Helfrich*.

99797. De **Voorzitter**: Heeft u bij die opdracht ook te horen gekregen, wat men van u te Colombo ging verwachten.

A. Neen. Helemaal niet.

99798. De **Voorzitter**: Bij welke dienst bent u op Ceylon geplaatst?

A. Ik heb, op Ceylon aangekomen, direct aan admiraal *Helfrich* gevraagd wat zijn bedoeling was. Ik heb hem gezegd, dat een éénmansbedrijf in mijn speciale sector niet de moeite waard was. Als ik daar iets van had moeten maken, zou ik direct met verzoeken

voor ten minste 200 man moeten komen en die hadden we niet. Dus was het het beste om mij in te schakelen in een Engels-geallieerd bedrijf, dat zich met Japans cryptografisch werk bezighield.

99799. De **Voorzitter**: En dat is gebeurd?

A. Dat is direct gebeurd.

99800. De **Voorzitter**: Tot hoelang bent u toen op Colombo gebleven?

A. Tot na de vliegtuigaanval van de Japanners op Colombo, ik meen gedurende de Pinksterdag van 1942. Dat is ongeveer twee maanden geweest.

99801. De **Voorzitter**: En is er uit die periode nog iets van belang mede te delen?

A. Daarover kan ik u niets mededelen, want ik werkte voor de Engelsen en niet voor de Nederlanders. Ik had met hen geen enkel contact, behalve dat zij mij elke maand mijn salaris uitbetaalden. Ik was lid van de staf van een Engelse organisatie, de *British Naval Intelligence*, de Engelse marine-inlichtingendienst Verre Oosten. Ik sprak ook nooit met een Nederlander over enig werk daar.

De **Voorzitter**: Dan behoeven we dit niet verder te bespreken.

A. Ik geloof van niet.

99802. De **voorzitter**: U bent dus tot ongeveer de Pinksterdagen op Ceylon gebleven; daarna bent u vertrokken?

A. Toen is de gehele *Eastern Fleet*, dat was de Engelse vloot in de Indische Oceaan onder commando van admiraal *Somerville*, uit Colombo weggegaan, benevens de walorganisatie. Admiraal *Somerville* zei: „Als men mij in Colombo geen behoorlijke en rustige basis kan verzekeren, dan ga ik maar weg tot dat wel kan. Daar moeten leger en luchtmacht dan eerst maar voor zorgen”.

De vloot is naar Mombassa in Oost-Afrika vertrokken en ik, als lid van die intelligence-staf, ben toen ook meegegaan. Ik heb dus ook in Mombassa gezeten.

99803. De **Voorzitter**: Wat mij nog wel interesseert in deze zaak, is dit. Er is toen van Nederlandse zijde geprobeerd — en we gaan dadelijk in het bijzonder spreken over Australië — een inlichtingendienst op te zetten. U zat in die sector. Heeft men in die tijd niet aan u gevraagd of u daarvoor terug wilde komen. Of heeft men u toch maar bij de Engelsen gelaten?

A. Het werk, waar ik mij jarenlang op had voorbereid, was cryptografisch werk ten aanzien van Japan. Men beschikte op het moment van het uitbreken van de oorlog in de hele wereld op het terrein van de Japanologie en de cryptografie over een dergelijk uitermate gering aantal mensen, dat het niet erg zou zijn geweest, als men in die oorlogsperiode, vooral in het begin, want op het einde van de oorlog waren er natuurlijk veel meer, de paar mensen, die men had, niet op dit specifieke terrein gebruikt zou hebben. En het terrein, waar de Nederlandse autoriteiten zich op bewogen, lag bepaald niet op dit gebied. Dat was algemeen inlichtingenwerk of ander specifiek inlichtingenwerk, maar geen inlichtingenwerk, dat zeer bepaaldelijk kennis van het Japans en van cryptografie eiste.

99804. De heer **Fens**: U zei, dat u, toen u bij de Engelsen werkte, geen enkel contact met de Nederlanders had en dat u ook nooit met de Nederlanders sprak. Maar het bureau, waar u dus bij ingedeeld was, kreeg dat nooit inlichtingen, die ook voor de Nederlanders van belang waren?

A. Bijzonder weinig, want het werk, waar wij ons speciaal mee bezighielden, was gericht op het verwerven van kennis over de Japanse marine.

99805. De heer Fens: Maar admiraal *Helfrich* zat daar toch ook als marineman?

A. Ja, maar hij had geen enkele operationele taak. De operationele taken lagen helemaal in handen van de geallieerde commandant; daar had admiraal *Helfrich*, voor zover mij bekend, geen bemoeienis mee. Hij stelde schepen beschikbaar en zorgde, dat die schepen bemanningen hadden. Het werk, dat wij deden, was operationele *intelligence*.

99806. De Voorzitter: U bent wel in een latere periode meer direct met admiraal *Helfrich* in aanraking gekomen?

A. Ja, in Australië.

99807. De Voorzitter: Hier kom ik dadelijk nog op terug. We waren gebleven, dat u naar Mombassa was gegaan. Tot wanneer bent u daar gebleven?

A. Ik weet het niet precies meer, maar het zal tot ongeveer Maart 1943 geweest zijn.

99808. De Voorzitter: Dat is dus de tijd geweest, waarin in Australië de Nefis is opgericht.

A. Ja.

99809. De Voorzitter: U weet, dat het inlichtingenwerk daar voordien heeft plaats gehad onder leiding van de heer *Quéré*, die dan op zijn beurt weer stond onder de Engelse kolonel *Mott*. Toen is in April 1943 deze dienst geheel gereorganiseerd. Zoals ik reeds zei, is toen de Nefis opgericht. Toen bent u belast met de leiding van de 3de sectie.

A. Ik werd naar Australië geroepen door admiraal *Helfrich*.

99810. De Voorzitter: Was het toen — om u even te onderbreken, — zo dat er voldoende Japanologen waren opgeleid?

A. Neen, bepaald niet. Ik wist ook helemaal niet waarom ik naar Australië ging. Ik werd een keer bij mijn Engelse chef geroepen, de chef van de Naval intelligence-staf van de Eastern Fleet. Deze zei: „Ik heb de opdracht gekregen u naar Australië te sturen, dus regel dat maar. Ik heb het twee keer tegengehouden, maar deze keer kon ik dat niet meer, want er is een strikte order, uit Londen afkomstig, en dus gaat u naar Australië”.

Ik vroeg toen: „Wat moet ik daar dan gaan doen?”

Als antwoord kreeg ik: „Dat weet ik niet; u gaat daar naar een Nederlandse organisatie en dat weet ik dus niet”. Ik ben toen via Colombo naar Australië gegaan, vliegende en varende. Toen ik daar kwam, heb ik mij bij admiraal *Helfrich* gemeld en gevraagd wat mijn werkzaamheden zouden zijn. Want ik wist niet waarvoor ik naar Australië was ontboden. Admiraal *Helfrich* heeft mij toen medegedeeld, dat ik bij de Nefis geplaatst werd. Ik moest naar overste *Salm*, die directeur Nefis was, om daar nader over mijn werk te worden ingelicht. Overste *Salm* deelde mij mede, dat ik bestemd was om bij de derde sectie, bij de heer *Quéré*, geplaatst te worden.

99811. De Voorzitter: Er is nogal wat kritiek geweest op het beleid van de heer *Quéré*.

A. Ja. Ik heb wel begrepen, dat er nogal wat kritiek is geweest.

99812. De Voorzitter: Waren er op het ogenblik, toen u daar kwam, partijen in het veld?

A. Er waren partijen in bezet gebied.

99813. De Voorzitter: Hebt u een oordeel over de resultaten van de dienst onder de heer *Quéré*?

A. Op het ogenblik, dat ik bij de derde sectie kwam en toevoegd werd aan de heer *Quéré* — twee weken later werd mij medegedeeld, dat het de bedoeling van overste *Salm* was, dat ik de heer *Quéré* zou aflossen; de heer *Quéré* zelf wist dat toen nog niet — waren er wel enige partijen in het veld, maar ik durf niet met zekerheid te zeggen of op dat ogenblik het contact met die partijen nog bestond dan wel of dat toen reeds verbroken was. Dat weet ik met zekerheid niet meer.

99814. De Voorzitter: Was het naar uw mening wel nodig deze vervanging in de leiding tot stand te brengen, gezien de geringe resultaten van de dienst?

A. Ik geloof, dat het bijzonder moeilijk is om het al dan niet capabel zijn van een hoofd van die sectie af te meten naar het resultaat van het werk. Ik geloof, dat het uitermate gevaarlijk is, want dit werk vereist in de eerste plaats het best mogelijke mensenmateriaal, dat er te krijgen is.

99815. De Voorzitter: Dit is een punt, waarover ik gaarne uw mening wil horen. De heer *Quéré* was bepaald niet opgeleid voor dit werk. Hij was radiodeskundige, maar het inlichtingenwerk vereist natuurlijk meer dan alleen kennis omtrent het radiowezen.

A. Ongetwijfeld.

99816. De Voorzitter: Zou dat ook één van de oorzaken van het gebrek aan resultaten geweest kunnen zijn?

A. Ik geloof van niet, althans voor zover ik dat kan beoordelen. Onder de Nederlanders was er toen niemand, die voor dit specifieke werk was opgeleid. Ik heb zelf 12 jaar in allerlei onderdelen van het inlichtingenwerk gezeten; dit is een verzamelwoord voor zeer veel activiteiten. Wanneer iemand expert is geworden of zich bekwaamd heeft in een bepaald deel van het inlichtingenwerk, dan wil dat helemaal niet zeggen, dat hij voor alle inlichtingenzaken de geschikte man is. Want er zijn altijd bepaalde terreinen, waar hij volkomen leek op is. Maar aan de andere kant moet men bepaalde onderdelen van het gehele inlichtingenbedrijf nu niet zien als iets verschrikkelijk ingewikkelds. Iemand met een gezond verstand en met een voldoende plichtsbetrachting en inzicht kan het mijns inziens wel aan. Het specifieke werk, dat ik in Colombo heb gedaan en na deze periode in Australië weer in Colombo heb gedaan, kan men niet aan een willekeurige persoon opdragen met redelijke kans op succes, want dit vereist jaren van opleiding, omdat het zeer technisch is. Maar andere onderdelen van het inlichtingenwerk kan iedereen doen, als hij maar voldoet aan bepaalde eisen; die zijn een hoge graad van verantwoordelijkheidsgevoel en plichtsbetrachting, een normaal gezond verstand en realisme.

99817. De Voorzitter: Dus het feit, dat de heer *Quéré* alleen radiodeskundige was, had niet behoeven te verhinderen, dat zijn dienst toch goed geleid zou zijn geweest?

A. Dat had dit helemaal niet behoeven te verhinderen. Ik heb zelf een maand of 8 à 9 de dienst geleid; ik was daarvoor ook nooit opgeleid, noch ook mijn opvolger. We hadden niemand, die hiervoor opgeleid was. Maar dat was naar mijn idee in de eerste plaats niet mogelijk, want dit soort diensten hadden wij niet en in de tweede plaats was het ook niet beslist noodzakelijk. Wanneer iemand — wat ik zo juist ook al gezegd heb — met een behoorlijk verantwoordelijkheidsgevoel zich hierin werkelijk verdiepte — en daar had hij de tijd voor —, dan kon hij een verantwoorde leiding geven, uiteraard gesteund door deskundigen op allerlei gebied.

99818. De Voorzitter: Ik voel in wat u zegt wel enige kritiek.

A. Ja, maar het is erg moeilijk te beoordelen of deze gerechtvaardigd is, want ik wil nog eens herhalen, dat de resultaten van partijen geen maatstaf voor de beoordeling van de leidende man zijn. De meest capabele mensen kan hetzelfde overkomen.

De Voorzitter: Het was ook wel uitermate moeilijk.

A. Het was uitermate moeilijk. Het moeilijke punt lag naar mijn idee, afgezien van de leidende man, in het uitermate beperkte mensenmateriaal. Wanneer wij gegevens over Indië wilden hebben, b.v. over de politieke toestand, over de stemming daar en alles, wat zich in het land afspeelde, dan moesten de agenten onder de bevolking komen. Nederlanders kon men dus voor dit werk niet gebruiken. Men had dus nodig, hetzij Indonesiërs dan wel Indo-Europeanen, die volkomen bekend moesten zijn met het land; die volkomen gedragen moesten worden door hun overtuiging, dat zij deze zaak onder alle omstandigheden moesten voortzetten; die niet in de samenleving zo moesten opgaan, dat zij hun doel vergaten, want dan waren ze als agenten natuurlijk niet meer geschikt. De hoeveelheid mensen, die aan deze eisen voldeed en dat bereid was te gaan om als spion in hun eigen land op te treden, weliswaar niet

tegenover hun eigen landgenoten, maar tegenover de bezetter, dus met alle gevaren, daaraan verbonden, dat aantal was toen uitermate beperkt. Had men alleen gekeken naar de mensen, die werkelijk geschikt waren, ach, dan was het reservoir met één of twee partijen uitgeput geweest. Deze strenge eisen golden niet voor een ander soort partijen, nl. de z.g. coastwatchers. Die zaten ergens aan de kust of in het binnenland om de scheepsbewegingen en de vliegtuigbewegingen te rapporteren. Ze hebben bijzonder veel succes gehad. Voor deze werkzaamheden kon men ook best Europeanen gebruiken, want zij behoeften geen enkel contact met de bevolking op te nemen. Zij zaten op geïsoleerde plaatsen, meestal aan de kust. Men kon hen dan gemakkelijk bereiken. Zij werden van Australië uit geïmporteerd. Zij dienden rechtstreeks de geallieerde opmars en zaten op plaatsen, welke die opmars na niet te lange tijd zou bereiken. Zij mochten ook niet te ver weg zitten, want dan was de waarde van hun berichtgeving uiteraard veel geringer. Hun waarde voor de directe, de tactische, oorlogvoering was zeer groot, omdat het natuurlijk zeer belangrijk is te weten, enige tijd voordat de vijand komt, dat hij in aantocht is.

99819. De **Voorzitter**: Hoe werd de Nefis nu georganiseerd? Hoe was de verhouding tot de geallieerden en hoe tot de B.S.O.?

A. Het was een autonome Nederlandse organisatie, die wat de administratieve kant betrof onder de B.S.O. stond. In hoeverre de B.S.O. over alles werd ingelicht, kan ik niet met zekerheid zeggen, want de directeur Nefis onderhield dat contact — en het contact met de geallieerden. De B.S.O. kon, wanneer hij dat wenste, inzage krijgen van de berichten en vragen, wat er precies gebeurde. Ik heb nooit meegemaakt, dat de B.S.O. operationele opdrachten heeft gegeven. Die kwamen bij mij via de directeur Nefis van de afdeling G 2 van het geallieerde hoofdkwartier. Het Allied Intelligence Bureau was een coördinerend lichaam, maar gaf zelf geen opdrachten, voor zover ik mij herinner. De Nefis stond geheel ten dienste van de geallieerde oorlogsleiding. De taak van de derde sectie van de Nefis — men had ook nog een sectie 1 en een sectie 2, die op een heel ander gebied werkten — was dat te doen en met name die inlichtingen te produceren, waar *MacArthur* belang in stelde. Hoe wij dat deden en met hoeveel mensen, dat kon hem niet schelen, want dat was tenslotte een kwestie van uitvoering.

Wij hadden in die tijd ook nauw contact met de Nederlandsch-Indische Regering. Zodra het ging om kennis van het land e.d., dan waren het natuurlijk haar experts, bij wie wij maar al te graag te rade gingen om gegevens over wat men b.v. wel en wat men niet deed in een bepaald deel van Indië. Ik heb daar lange gesprekken met de heer *van der Plas* over gehad. Ik herinner mij een party naar het westelijk deel van Ceram. Wat moest de man, die daar aan land werd gezet, nu van de bevolking, enz. weten?

99820. De **Voorzitter**: Waar vond de opleiding van de agenten plaats?

A. In Cairns. Daar was een Nederlands kamp onder leiding van de toenmalige kapitein of majoor *van der Veen*, nu kolonel *van der Veen* in Parijs. Hij was de aan mij ondergeschikte commandant van het in opleiding zijnde personeel.

99821. De **Voorzitter**: Bent u over die opleiding wel tevreden geweest?

A. Over die opleiding ben ik bijzonder tevreden geweest. Alleen, ik herhaal nogmaals, was het mensenmateriaal, dat we hadden, verre van volmaakt en beter hadden wij niet.

Maar wat er van die mensen gemaakt kon worden, dat heeft de heer *van der Veen* er ongetwijfeld van gemaakt. Dag en nacht was hij daar mee bezig. Deze opleiding geschiedde ook met behulp van anderen, b.v. de heer *van der Plas* voor het terrein van de Islamgewoonten; dat was natuurlijk een uitermate belangrijke zaak. Voor zover het Indonesiërs waren, liep dat wel, maar bij de Indo-Europeanen moest veel onkunde ter zake verholpen worden.

99822. De heer **Fens**: Hoeveel mensen zijn te Cairns opgeleid?

A. Dat is een moeilijke vraag.

99823. De heer **Fens**: Ik vraag het u daarom, omdat u — waar ik het overigens volkomen mee eens ben — juist de nadruk er op gelegd hebt, dat het zo verschrikkelijk moeilijk was om mensen te krijgen.

A. Voor het werkelijke partywerk was het met een getal van 30 wel vrij aardig gedaan. Ik zeg dit echter met alle voorbehoud van de 13 jaar, die het geleden is. Hierbij zijn niet de militairen inbegrepen, die aan de militaire patrouilles hebben deelgenomen. Die patrouilles zijn later in Noord-Nieuw-Guinea neergezet om het Japanse front af te tasten. Hun werk lag op een heel ander terrein; wel was het intelligence werk, althans in eerste instantie, maar hierbij ging het om militair optreden en niet om het echte spionnage-werk.

99824. De **Voorzitter**: Welke operaties zijn uitgevoerd in de tijd, dat u de leiding had van de derde sectie?

A. Toen ik bij de Nefis kwam, was er dus een aantal partijen in het veld. En of daar nu nog contact mee was of niet, dat durf ik niet meer met zekerheid te zeggen.

Als een party eenmaal in bezet gebied zit, dan kan men contact onderhouden, maar verder kan men niet veel doen. Het komt op dat ogenblik voor 99 pct. aan op de leider, op zijn initiatief en zijn doorzettingsvermogen. Als zo'n man in het nauw gedreven wordt, dan zet de één door en de ander legt het hoofd in de schoot en verdwijnt. Dan kost het misschien niet zijn hoofd maar de party als zodanig heeft dan geen waarde meer.

99825. De **Voorzitter**: Hoeveel partijen zijn er nu onder uw leiding uitgezonden?

A. Dat is een moeilijke vraag. Dat durf ik u niet met zekerheid te zeggen. Ik weet nog, dat de party-de *Haas* onder mijn leiding is uitgezonden. Dat was een éénmansparty, die naar Java is gestuurd.

Sergeant (?) *de Haas* was de beste man, die wij hadden. Hij was terdege voorbereid. Hij was daar zelf volkomen overtuigd van en hij ging met de gedachte: hier kom ik wel door en ik zal het ook voor elkaar brengen. Van hem hebben wij reeds na korte tijd nooit meer iets gehoord. Ik weet niet of hij na de oorlog ooit terecht is gekomen.

99826. De **Voorzitter**: Hij is omgekomen.

A. Hij was één van de beste mensen, die we hadden.

99827. De **Voorzitter**: Zijn er nog andere partijen, die u zich herinnert?

A. Ik heb veel te maken gehad met een party, die oorspronkelijk geen Nefis-party was, maar het later toch is geworden, nl. de party van *de Bruyn*, die bij de Wisselmeren zat. Hij zat daar reeds bij het uitbreken van de oorlog als bestuursambtenaar en was daar niet weggegaan. Telkens als de Japanners wat vooruit gingen, ging hij een beetje achteruit en als ze teruggingen, ging hij weer vooruit. Er moest een instantie zijn om voor hen daar in de bergen te zorgen. De aangewezen organisatie was de Nefis. Hij verzamelde zeer nuttige inlichtingen. Aan hem is een telegrafist toegevoegd. Wij hebben hem ook regelmatig van voorraden voorzien, meestal door drop-pings. Ik heb met hem, afgezien van de normale telegramwisseling, een nogal uitgebreide correspondentie gevoerd, die overigens zeer eenzijdig was, want ik schreef hem wel brieven, maar hij kon nooit iets terugsturen. Ik heb hem jammer genoeg nooit ontmoet, maar ik hoop, dat dit nog eens gebeurt.

Wij hadden dus een goed contact met hem en we kregen veel inlichtingen. Hij kreeg alles, wat hij hebben wilde. Op een gegeven moment b.v. had hij een geit en toen vroeg hij of wij een bok konden sturen, waarop wij prompt een bok per parachute hebben gestuurd. Hij was daar zeer gelukkig mee.

Verder heb ik — maar ik geloof, dat die partijen iets na mijn tijd zijn weggegaan — de partijen van *de Bruïne* en *van Eechoud* voorbereid. Die zouden naar de noordkust van Nieuw-Guinea gaan. Dit waren eigenlijk militaire patrouilles met als doel het verzamelen van inlichtingen. Maar omdat ze tegen de Japanners zouden moeten opereren, werden zij als patrouilles uitgerust en ingezet. Dan was er nog een party naar ik meen in de Vogelkop, die ook inlichtingen doorgaf. Die party is er naar ik meen in mijn tijd in gebracht, maar met zekerheid durf ik dat niet meer te zeggen.

99828. De **Voorzitter**: Wat hebt u nu kunnen constateren en concluderen uit de inlichtingen van die partijen? Ik denk dan in het bijzonder aan de politieke en de militaire ontwikkeling, die op Java heeft plaats gevonden. Hebt u uit de inlichtingen, die u hebt gekregen, kunnen voorzien wat zich na September 1945 op Java heeft afgespeeld?

A. Dat heb ik bij de derde sectie van de Nefis uit de inlichtingen, die we van de parties kregen, niet kunnen voorzien. In de eerste plaats was gedurende de tijd, dat ik bij de Nefis kwam, de bezetting slechts een jaar oud; de ontwikkeling is geleidelijk aan gegaan en op het einde van de oorlog aanzienlijk versneld, niet door bijzondere persoonlijke activiteiten van *Soekarno*, maar door de Japanners, in het bijzonder door de actie van de Japanse admiraal *Maeda*, die in feite de onafhankelijkheid van Indonesië heeft afgekondigd. Maar in de periode, dat ik er zat, is daar bijzonder weinig van te merken geweest. In de eerste plaats geloof ik, dat er toen nog niet erg veel te ontdekken was van dergelijke nieuwe stemmingen en stromingen. In de tweede plaats kregen we eigenlijk geen inlichtingen van Java, want we hadden daar niemand en in de derde plaats was het niet de eerste activiteit van de derde sectie, want onze activiteit was in de eerste plaats bedoeld om *MacArthur* te helpen met het winnen van de oorlog. Wij hadden dus weleens iemand op Java, maar dat was alleen maar zijdelings van belang voor *MacArthur*. Het was wel van rechtstreeks belang voor de Nederlandsch-Indische Regering in Australië en voor de Nederlandse Regering in Londen.

99829. De Voorzitter: Wat gaven die dan voor inlichtingen, die van zo'n rechtstreeks belang waren voor de Nederlandse Regering?

A. Die hadden inlichtingen kunnen geven, die van rechtstreeks belang zouden kunnen zijn geweest, nl. over de vraag in hoeverre de Indonesiërs werden beïnvloed of waren beïnvloed en hoe de stemming daar was, e.d. Wij kregen echter geen inlichtingen uit Java.

99830. De heer Fens: Het was ook verschrikkelijk moeilijk om mensen op Java binnen te krijgen?

A. Dat was het ook; alleen de meest bruikbare en meest geschikte krachten zouden het hebben gekund, maar die hadden we eigenlijk niet, behalve dan sergeant *de Haas*. Hij was volkomen thuis in de Javaanse samenleving, speciaal op Oost-Java, waar hij vandaan kwam.

Maar in een zeer druk bevolkt gebied, met een grote dreiging van de Japanners en met een dergelijk regime is het misschien wel theoretisch mogelijk, maar praktisch onmogelijk om het voor elkaar te krijgen.

99831. De heer Fens: U hebt o.a. gesproken over Java en Nieuw-Guinea, maar waren in uw tijd de activiteiten van Nefis III ook al op Sumatra gericht?

A. Daar werkte de Nefis niet. Sumatra was toegewezen aan de Colombo-organisatie. De scheidingslijn tussen het commandogebied van *MacArthur* en dat van de Engelsen liep door Straat Soenda. Aan het einde van de oorlog is de scheidingslijn verder om de Oost gelegd en daar hebben wij eigenlijk alle moeilijkheden door gekregen.

99832. De Voorzitter: Waar werkte uw dienst in hoofdzaak? Wat zijn nu gebieden geweest, waar u met vrucht werkzaam bent geweest?

A. Direct voor de opmars van *MacArthur* uit op het terrein van de zuiver militaire inlichtingen, in het gebied dus, waar de parties van *de Bruïne* en *van Eechoud* waren. Deze waren zoals gezegd na mijn tijd ingezet, want daar heb ik nooit meer de inlichtingen van gezien. Ik heb de parties wel voorbereid.

99833. De Voorzitter: Want u bent toen inderdaad in 1944 afgelost.

A. Inderdaad, in begin 1944.

99834. De Voorzitter: Waar bent u toen naar toegegaan?

A. Toen ben ik teruggegaan naar de Engelse marine-inlichtingendienst, die toen weer uit Mombassa terug was gekomen naar Colombo. Direct na mijn aankomst in Australië, toen ik wist wat ik daar moest gaan doen, heb ik admiraal *Helfrich* medegedeeld, dat ik ernstige bedenkingen had tegen deze plaatsing, omdat in deze oorlog een ieder gebruikt moest worden op de plaats, waar hij het meest voor geschikt was en het best voor opgeleid was. Ik vond niet, dat deze plaats voor mij de juiste plaats was. Ik had me jaren-

lang in Japanse zaken en cryptografie verdiept en noch het één noch het ander was op die plaats nodig, terwijl er andere plaatsen waren, b.v. de plaats, waar ik net vandaan kwam, waar men een zeer groot tekort aan deze mensen had. Dus ik heb gezegd: „Afgelaten van het werk hier, dat me bijzonder interessant lijkt en waar ik met volle overgave aan zal werken, dag en nacht, is dit geen gebruik van mensen op de juiste plaats in de oorlog. Zet u me dan maar op een schip, daar ga ik nog liever naar toe". Ik heb maar eenmaal in de oorlog om een schip gevraagd, maar daarvoor gold natuurlijk hetzelfde. Met de zeer beperkte middelen, die men in de oorlog heeft, moet men proberen om de mensen te gebruiken op de plaats, waar ze het meest bruikbaar zijn. Daarom heb ik ook gevraagd om mij zo gauw mogelijk te doen aflossen. Niet omdat het werk niet beviel, daar ging het niet om.

99835. De heer Fens: Hebt u enig idee, welke overweging admiraal *Helfrich* er toe gebracht heeft om u uit Mombassa te laten komen en u deze taak in de Nefis op te dragen?

A. Dat weet ik eigenlijk niet. Ik kan alleen vermoeden, dat admiraal *Helfrich* het gewent vond om in de plaats van de heer *Quéré* een ander te plaatsen. Maar dat heeft hij nooit tegen mij gezegd.

99836. De heer Fens: Zou hij niet gedacht hebben: nu, die officier heeft veel met inlichtingen te maken, dus dan zal hij hieraan leiding kunnen geven?

A. Ik geloof het niet. Het werk op inlichtingengebied, dat ik had gedaan, was, zoals ik daarstraks al zei, totaal anders.

99837. De heer Fens: Ik zou u nog iets willen vragen over de verbindingen. Te Colombo waren alle verbindingen eigenlijk in handen van de geallieerden, maar bij de Nefis niet. U had uw eigen rechtstreekse verbindingen met de parties.

A. Volledig. Ik geloof, dat dit één van de belangrijkste punten voor het slagen van het gehele project Nefis III is geweest. Alle verbindingen van a tot z waren volledig in Nederlandse handen. Daar kwam geen buitenlander tussen. Het is wel geprobeerd, maar dat hebben we afgewezen.

Wij hadden de verplichting op ons genomen om *MacArthur* van inlichtingen te voorzien. Wij zeiden: we zullen onze uiterste best er voor doen, maar hoe we het doen is onze zaak. We willen graag materiële steun hebben, als het op allerlei details aankomt — die hebben we ook gekregen — maar in de essentiële functies van deze organisatie komt geen buitenlander.

Wij hadden in Melbourne op ons kantoor — dat een geheel Nederlands kantoor was — een permanente dag- en nachtbezetting van de verbindingdienst, die een rechtstreekse telefoonverbinding had met een Nederlands marineradiostation buiten Melbourne. Dat radiostation had weer een rechtstreekse verbinding met een Nederlands radiostation bij Port Darwin. Vandaar weer had men contact met de parties. Alles wat geseind werd, gebeurde uiteraard in codes en gebeurde langs verbindingen, die zuiver Nederlands waren. De codes had ik zelf gemaakt. Dat was één van de eerste dingen, die ik daar veranderd heb. Er waren maar twee exemplaren van, één bij de party en één bij mij op kantoor, verder geen enkele. Er is mij gevraagd of men op het geallieerde hoofdkwartier te Brisbane een exemplaar kon krijgen om de inlichtingen, die van de parties zouden komen, direct te kunnen opnemen en meteen aan *MacArthur* voor te leggen, maar wij hebben dat pertinent geweigerd.

99838. De heer Fens: Was u tevreden over de technische uitrusting van die parties? Ik bedoel hier speciaal het radiomaterieel.

A. Dat was bepaald goed. Het is misschien wel goed om even hierop te wijzen; ik heb dit boek, geschreven door generaal *Willoughby* (hoofd G 2 van *MacArthur*), van de heer *Huigens* gekregen en wil de volgende passage even voorlezen. Er staat nl. in het boek van generaal *Willoughby* een korte mededeling op dit terein. Hij spreekt hier over het A.I.B. (Allied Intelligence Bureau), waar dus Nefis III het Nederlandse verlengstuk van was.

„The Netherlands Section was responsible for the development of a highly efficient radio transmitting and receiving unit, especially adapted to the needs of the agents operating in remote parts and having need for communication with G.H.Q. through A.I.B.; this Dutch radio set was utilized by the Philippine parties with great succes later on".

Ik geloof, dat deze woorden het genoeg typeren.

Inderdaad was de Nederlandse radio, die ontwikkeld was door de marineverbindingdienst in Australië, een groot succes. Dit was uiteraard te zamen met anderen geschied, want we beschikten daar niet over technische faciliteiten.

99839. De **Voorzitter**: Ik ben op het ogenblik aan het einde van mijn vragen, maar ik zou mij kunnen indenken, dat u van uw kant nog meent, dat u nog iets zou kunnen opmerken. Gaarne geef ik u hiertoe dan de gelegenheid, alvorens ik het verhoor sluit.

A. Ik meen geen opmerkingen meer te hebben, Mijnheer de Voorzitter! Zoals ik al begonnen ben met te zeggen, het is 13 jaar geleden en het is erg moeilijk om deze zaak weer even opnieuw te beleven. En waar het hier dus vaak gaat om feiten, wil ik wel graag het grootste voorbehoud hierbij in acht nemen. Ik heb u in het kort gezegd hoe de Nefis-organisatie was en wat mijn taak daarin is geweest, alsmede de reden van het vertrek van de heer Quéré. De reden van het mislukken van de partijen heb ik, geloof ik, voldoende **weergegeven**. Voor een belangrijk deel lag het — en daar ben ik

van overtuigd — aan het onvoldoende mensenmateriaal, dat overigens van zeer goede wille was, en deze riskante ondernemingen. Dat was er eenvoudig niet, maar we moesten en we zouden alles proberen om toch die inlichtingen te verstrekken, die nodig waren. Daardoor is er misschien wel in het begin vooral een dergelijk hoog percentage aan verliezen geweest, terwijl men niet tot resultaten is gekomen. Maar dit zijn nu eenmaal de risico's van het oorlogsbedrijf.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de inlichtingen, die u ons hebt willen verstrekken, en ik sluit het verhoor.

L. BROUWER.

KORTHALS, *voorzitter*.

POSTHUMUS.

FENS.

HUIGENS, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 26 JUNI 1956

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Korthals, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen, de heren Koersen en van Lier, leden, alsmede de heer Huigens, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

CONRAD EMIL LAMBERT HELFRICH,

oud 69 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
luitenant-admiraal b.d.

99840. De Voorzitter: De commissie, en met name de sub-commissie, had het op prijs gesteld, nogmaals een gesprek met u te hebben over een aantal vragen, die in de loop van dit gesprek naar voren zullen komen.

Bij de werkzaamheden zijn wij nog op een aantal punten gestuit, waarover wij gaarne uw oordeel zouden kennen en waarover wij nog gaarne een aantal inlichtingen zouden hebben. De griffier, de heer *Huigens*, heeft kortgeleden met u gesproken over een aantal citaten, die wij uit uw boek hebben overgenomen. Het is misschien wel goed, deze nog even door te lopen. Het volgende hebben wij nl. uit uw boek in ons verslag overgenomen:

1°. een citaat uit het tweede deel „Glorie en Tragedie“, de bladzijden 106 tot 110, waar wordt gesproken over het werk van de Nefis.

2°. Eveneens uit het tweede deel de bladzijden 40 tot 44, zijnde een aantal passages over de Nederlandse organisatie Special Operations. Dit begint, op blz. 40: „Toen echter beslist werd, dat het detachement. . .” en loopt tot „Ceylon bleek een weinig geschikte plaats voor een luisterdienst. . .”.

3°. Uit het tweede deel de bladzijden 42 en 43, te beginnen bij: „Luitenant *Wijnmalen*, een Indische jongen. . .” tot de woorden onderaan blz. 43: „waarover later” en voorts blz. 74, derde volle alinea, beginnende met de woorden: „Onze onderzeeboten” tot de passage, op blz. 76 bovenaan, die eindigt: „Ook onze M.L.D. werd somtijds bij operaties als deze ingeschakeld, zowel in Ceylon als in Australië. . .”.

4°. Van blz. 237 van hetzelfde boek hebben wij overgenomen de passage, die begint: „Begin 1945 was een derde van het korps naar Australië gezonden. . .” en eindigt met de zin: „Na 15 Augustus was het grootste gevaar geweken en kregen de groepen opdracht contact te maken met de Japanse commandanten en met de krijsgesvangenen en geïnterneerden”.

De heer *Huigens* heeft u al gesproken over deze passages. Ik wilde u vragen, of het oordeel, dat u hebt uitgesproken in genoemde passages, hetzelfde is gebleven en of u er al dan niet iets aan hebt toe te voegen.

A. Het is wel lang geleden, dat alles is gebeurd. Ik geloof niet, dat ik aan de eerstgenoemde passages, betreffende de Nefis, iets heb toe te voegen of dat ik daaraan iets zou willen wijzigen.

Ik vond het geheel enigszins te gecompliceerd en daardoor overlappend. De Australiërs hadden er ook mee te maken. Ik had liever gezien, dat alles bijeengebracht was bij één bureau, het Centraal Bureau Inlichtingen op het hoofdkwartier van generaal *MacArthur*, en dat hij verder de orders zou geven. Dit had ook meer in de lijn gelegen van de bevelsverhoudingen van mij persoonlijk tot generaal *MacArthur* in Australië. In Colombo hadden wij eveneens een inlichtingendienst. Deze beide diensten wisselden gegevens, zowel in Australië als in Colombo; op Ceylon werden ook alle inlichtingen

gepasseerd naar de inlichtingendienst van admiraal *Mountbatten*, die daar het bevel voerde, terwijl in Australië eerst de z.g. Indische commissie en daarna de voorlopige Nederlandsch-Indische Regering, die ook in Australië zat, eveneens de gegevens kreeg. Aan de beschrijving daarvan en mijn kritiek daarop, zoals die in mijn boek is weergegeven, heb ik niets toe te voegen.

99841. De Voorzitter: Dan komt nu aan de orde de tweede passage, welke is overgenomen van blz. 40 e.v. van uw boek.

A. Naar aanleiding van het laatste gesprek met de heer *Huigens*, die mij vroeg of ik mij nog iets herinnerde van de radiocontacten, die gemaakt zijn met Sumatra en vanuit Australië met Nederlandsch-Indië, heb ik gezegd, dat ik mij daar niet zoveel van herinnerde, maar dat dit in hoofdzaak niet erg goed liep. Ik heb dit thuis nog eens opgezocht en heb gevonden een rapport, waarom ik gevraagd heb en dat ook in dit boek verwerkt is. Het is niet in zijn geheel overgenomen. Het is een rapport van de toenmalige kapitein-luitenant ter zee C. J. *Wingender*, die op blz. 41 genoemd wordt. Ik heb dit gestuurd naar kapitein ter zee A. G. *Vromans*, die op het ogenblik bij het Rijksbureau voor Oorlogsdocumentatie te Amsterdam werkt, aan de z.g. Indische Collectie. Daarin staat wel iets meer, maar veel heeft het niet opgediept. Wat Australië betreft, is er een complicatie. Op verzoek van de Indische Commissie heb ik de luitenant ter zee der Koninklijke Marine-reserve *Quispel* (momenteel directeur van het Scheepvaartkundig Museum te Rotterdam) naar Australië gestuurd en hij is hoofd geworden van de N.I.G.I.S. Maar vanaf dat ogenblik stond hij onder de Indische Commissie; hij weet van de contacten, die tussen Java en Australië gelegd zijn, en van de resultaten daarvan vermoedelijk meer dan ik.

99842. De Voorzitter: Dan wil ik u nu het volgende citaat — de blz. 42 tot 44 van uw boek — even voorleggen.

A. Dit is later samenvattend behandeld, in hetzelfde deel, op blz. 74.

99843. De Voorzitter: Daarvan hebben wij behandeld het citaat, dat begint bij: „Onze onderzeeboten hadden ook vrij geregeld geheime opdrachten” en het loopt door tot: „Ook onze M.L.D. . . .”, op blz. 76.

Verder heb ik hier nog op blz. 237: „In het begin van 1945 was een derde groep van het korps naar Australië gezonden ter versterking van het Nefis-personeel. . .”.

A. Op blz. 236, onderaan, zeg ik: Hier is dan het ogenblik gekomen om over deze merkwaardige, moedige en succesvolle groepen iets te vertellen”.

Dat loopt door tot blz. 238 in het midden.

99844. De Voorzitter: In ons verslag eindigen wij met de zin: „Na 15 Augustus 1945 was het grootste gevaar geweken en kregen de groepen opdracht contact te maken met de Japanse commandanten en met de krijsgesvangenen en geïnterneerden”. Ik zal er nog bij laten voegen een kleine passage, die begint op blz. 236 onderaan; wij zijn een alinea later begonnen.

A. U kunt die alinea wel weglaten, dit is een vervolg van wat ik te voren gezegd heb en waar ik nog op terugkom.

Wat ik wel op prijs zou stellen, is, wanneer u de alinea van blz. 238, die begint met: „Van deze datum af kregen zij de naam *Rapwiparties*”, zoudt opnemen. Hier staat iets in, dat wel van belang is, ook voor de latere gebeurtenissen, nl. wat 10 regels van boven staat: „De ex-krijsgesvangenen werden, waar mogelijk, verzameld en uitgerust; in Medan slaagde luitenant ter zee *Brondgeest* er in een militaire politie te vormen, waarvoor wapens uit Colombo werden overgevlogen”. De zin, die hierop volgt, kan wel weggelaten worden, die is niet van belang.

99845. De **Voorzitter**: Wij noteren dus tot de zin: „Een groep van 5 instructeurs werd te Medan gear parachuteerd. . .”.

Wij hebben nu dus geverifieerd wat wij hebben overgenomen uit uw boek en nagegaan of u zich met deze citaten kunt verenigen. Ik kom nu dus aan een aantal vragen, die wij u willen stellen. De kwestie *Brondeest* komt straks nog ter sprake.

Eerst zou ik willen vragen of u nog herinnering hebt aan het jaar 1942. Het is nl. zo geweest, dat, toen in Indië de capitulatie was afgekondigd op Sumatra, een groep mensen zich daaraan niet heeft gehouden. Deze groep mensen is een guerillastrijd gaan voeren. In dit verband noem ik u de namen van generaal *Overakker* en kolonel *Gosenson*. Deze mensen hebben praktisch het hele jaar 1942 door de strijd voortgezet. Ik meen te welen, dat er met deze mensen ook nog verbinding is geweest. Nu zou ik u willen vragen of er omtrent die activiteiten nu iets bekend is en of dat destijds ook al bekend was.

A. Ik weet niet of deze activiteiten zolang hebben geduurd. Het hele jaar 1942 lijkt mij wel erg lang. Ik zal eens even kijken of ik het in mijn index heb staan. Neen, ik kan u niets vertellen over de actie van *Overakker*. Daar heb ik ook later weinig van vernomen. Ik kan me althans niet herinneren, dat daar iets belangrijks bij is geweest. Over de communicatie heb ik reeds gezegd, dat een paar berichten zijn overgekomen, maar daarbij bleek, dat *Overakker* over de bestaande P.T.T.-stations seinde. Er was dus niet een speciale draadloze communicatie.

99846. De **Voorzitter**: Dan komen we nu meer bij de latere tijd, en dan wilde ik nu teruggaan naar de bladzijde, waarover u daarstraks reeds hebt gesproken, nl. blz. 237.

A. Mag ik u even interromperen? Op blz. 41, onderaan, zeg ik ook nog iets over die zenders. „Eén van die zenders zou in het bezit zijn van generaal-majoor R. T. *Overakker* (K.N.I.L.) op Sumatra. Zendtijden, golf lengte en codes waren geregeld. Inderdaad werd contact met de generaal verkregen door ons marine-radiostation aan de westkust van Ceylon, „Beach-View”, waarbij echter bleek, dat hij op Sumatra seinde over een der normale P.T.T.-stations. De berichten waren kort en dikwijls onduidelijk, doch de algemene indruk van de toestand was niet gunstig. Tegen het einde van 1942 viel het contact geheel weg; uit de laatste telegrammen moesten wij vernemen, dat hij zijn positie hopeloos achtte en de guerillastrijd zou moeten opgeven. Hij werd later, met kolonel G. F. V. *Gosenson*, geëxecuteerd”.

99847. De **Voorzitter**: Dan zullen we nu maar overgaan naar blz. 237 van deel II „Glorie en Tragedie” van uw boek, waarin wordt medegedeeld, dat begin 1945 een derde deel van het korps Insulinde naar Australië is gezonden. Nu interesseert het ons te weten, welke de redenen waren, dat dit deel naar Australië werd gezonden. Was de enige reden, dat het Nefis-personeel daar te kost had?

A. Het Nefis-personeel had te kort. Ik meen me te herinneren, dat dit de enige reden is geweest.

99848. De **Voorzitter**: Was het niet zo, dat er voor de activiteiten van het korps Insulinde op Ceylon zelf niet zoveel mensen nodig waren? Dit was de tijd, dat de heer *Pel* daar de leiding van had. Ik wil u niet verhelten, dat er voor de commissie wel kritiek is geleverd op de heer *Pel*. Een kritiek, die hierop neerkomt, dat hij zeker een goedwillend mens was en bepaalde plannen maakte, maar die, wanneer het er op aankwam om tot daden over te gaan, hier niet meer toe kwam, zodat men zeide, dat de heer *Pel* bepaaldelijk bij de Engelsen geen erg goede naam had. In ieder geval was dit een periode, waarin toen niet heel veel gebeurde. Staat u daar nog iets van bij?

A. De acties van het korps Insulinde, dat wil zeggen die, welke gebaseerd waren op infiltraties op Sumatra, zijn erg tegengevallen. Ook al door de opgedane slechte ervaringen. Dit begon reeds met luitenant *Wijnmalen*, die van zijn actie niet terugkwam; ook later zijn er een paar infiltratiepogingen geweest, die ijlings moesten worden opgeheven. Die staan ook in mijn boek even genoemd. Toen is er een periode geweest van stilstand, voornamelijk in 1944. En toen de Nefis in Australië steeds klaagde over gebrek aan personeel, is, mede in verband met de geringe actie, die vanuit Ceylon mogelijk was, een derde gedeelte afgestaan voor het Nefis-personeel in Australië.

Dit is meen ik wel één van de hoofdredenen geweest.

99849. De **Voorzitter**: Kunt u nog iets zeggen over uw mening over de heer *Pel*?

A. Ik geloof niet, dat de heer *Pel* erg goed kon opschieten met de Engelsen. Dit nam ik hem echter niet zo kwalijk, want wij hebben in die periode doorlopend gemerkt, dat de samenwerking op dit gebied, infiltraties en contact maken, enz. te wensen overliet. Aan Engelse zijde werd het Nederlandse belang niet hoog gewaardeerd. Dat daardoor wel watrijving ontstond en terughoudendheid van onze zijde, is begrijpelijk.

99850. De **Voorzitter**: Was het zo, dat, wanneer de Engelsen geen direct belang bij de acties hadden, zij geen medewerking gaven? Zij zijn immers weer tot medewerking bereid gevonden, toen zij van oordeel waren, dat Sumatra voor hen direct van belang werd in verband met de acties, die zij gingen voeren?

A. Zo kunt u het stellen. Bij mij is alleen steeds de vraag gerezen, wanneer eigenlijk de Engelsen van mening veranderd zijn, want dat gebied was ontegenzeggelijk, zowel politiek als militair, altijd voor hen van belang. In de eerste plaats is bij de oorspronkelijke bevelsgebieden Sumatra onder Brits bevel gekomen. Dat is een politiek, die begrijpelijk is, als men de voorgeschiedenis kent en het Testament van Raffles, waarin hij heeft gepropageerd om Sumatra en Malakka politiek gesproken als bij elkaar behorende te beschouwen. Aan de andere kant was bij de infiltratiepogingen in Sumatra en Malakka, wat voornamelijk met onderzeeboten moest geschieden, de Engelse marine niet erg welwillend, omdat zij van mening was, dat de onderzeeboten meer voor operatieve doeleinden moesten worden gebruikt. Dat is ook de reden waarom onze onderzeeboten, althans een paar daarvan, werden aangewezen om de Engelsen te helpen bij hun infiltratiepogingen op Malakka. De Britse boten deden het niet. Dat klopte bij hen intern dus niet. Eerst later, in 1945, bleek, dat de Engelsen ons niet veel medewerking gaven bij het herstel van het Nederlandse gezag in Indië. In de tijd dus, dat de verhouding met Nederlandse Rapwi-parties op Sumatra zo slecht werd. Dit was niet in ons belang. Dit blijkt wel uit het feit, dat het door de heer *Brondeest* opgerichte politiekorps in Medan praktisch opgedoekt werd, toen een Engelse brigade arriveerde. Wat de tijd daarvoor betreft, overste *Pel* had wellicht iets voortvarender kunnen zijn, doch overigens heb ik geen ongunstige indruk van hem.

99851. De **Voorzitter**: Hoe zag u het nut van de acties van het korps?

A. Ik sloeg dit persoonlijk niet hoog aan. Achteraf vind ik het jammer, dat we onderzeeboten beschikbaar hebben gesteld voor de Engelse acties naar Malakka. Het was een bewijs van onze goodwill jegens de Britten om hun infiltraties op Malakka te doen slagen. Het was tenslotte een geallieerd belang. Maar in die kleine infiltraties op Sumatra en ook vanuit Australië op Java kon ik niet veel zien. In ieder geval vond ik het jammer om daar Nederlands personeel en materieel, dat toch al in gebrekkige mate aanwezig was, een slechte kans te geven. Ik heb ook in het begin, toen ik op Colombo kwam en van die special operations hoorde, mijn weinige genegenheid laten blijken om hieraan mee te doen door voor te stellen het detachement, dat oorspronkelijk bedoeld was om op Java mee te vechten, maar in Colombo gestrand was, naar Engeland terug te laten gaan. Ik was toen van mening, dat die mensen beter in Engeland op hun plaats zouden zijn voor de opbouw van een nieuw leger dan dat wij ze hier zouden gebruiken (en misschien opgebruiken) in kleine operaties, die niet veel kans van slagen hadden.

99852. De **Voorzitter**: Inderdaad is het zo geweest, dat de resultaten van het inbrengen van de groepen niet heel erg groot zijn geweest. Daarmee kom ik ook al tot een vraag, die ik u wilde stellen; die is nl. deze. Wat is men nu via die operaties te weten gekomen van de ontwikkelingen op Java en Sumatra en om het eens te concretiseren: wat is men nu b.v. te weten gekomen van de militaire en para-militaire organisaties, die na de oorlog op Java bleken te bestaan?

Er waren in 1945 toch verscheidene eenheden belangrijk uitgegroeid. Ik heb hier verschillende cijfers: Keibodan I miljoen 280 duizend mensen, de Pemuda's 500 000 tot 600 000, enz. Dit is te vinden in het boek van *Aziz*. Mijn vraag is dus: welke gegevens hebt u nu in die tijd gekregen over de ontwikkeling van deze militaire organisaties?

A. Buiten de gegevens, in mijn boek vermeld, kan ik mij thans geen andere, meer gedetailleerde, herinneren. Over de sterkte der

organisaties, zo deze wellicht soms vermeld werd, moet ik opmerken, dat naar mijn mening de betrouwbaarheid van dergelijke gegevens niet hoog kon worden aangeslagen. U kunt dit vinden in deel II, blz. 231, waar ik zeg: „Wij hadden ons, tijdens de oorlog, een zo goed mogelijk beeld gevormd van de situatie in Indië". Dit heeft dus betrekking op een verzameling inlichtingen, die voornamelijk kwamen uit de inlichtingendienst van *MacArthur*, waarmede de Nefis ook nauw samenwerkte. Wij wisten van de Japanse anti-westerse propaganda, van *Soekarno* en *Hatta*, en dat het dit tweetal was, van wie de anti-Nederlandse acties uitging. *Soekarno* was de voornaamste man, die hield ook voor de radio redevoeringen.

Ik schrijf ook nog in mijn boek, deel II, blz. 231: „In de Nefis-rapporten werd geregeld vermeld, welke gegevens langs verschillende wegen ontvangen waren, en op het einde van de oorlog was er een lijvig rapport beschikbaar, waarin de hoofdzaken waren samengevat". Men noemde de Indonesische steun aan Japan „een verzameling van de volkskracht" (Poetera-Poesat Tenega Rakjat). Wij wisten van een Indonesische hulppolitie, die Keibodan heette, van een militaire jeugdvereniging Seinendan en van een militaire concentratie in het „leger ter verdediging van het vaderland" (Soekarella's en Pelopors). Ik kan mij niet herinneren, dat er in het rapport positieve en betrouwbare gegevens stonden over aantal en sterkte.

99853. De **Voorzitter**: U hebt in ieder geval, laat ik zeggen in de oorlog zelf, de ontwikkeling niet kunnen volgen uit de gegevens, die beschikbaar kwamen van de geheime diensten?

A. Alleen de ontwikkeling, die hier staat, maar niet wat de sterkte betreft.

99854. De **Voorzitter**: Na de oorlog is u ook niets van de sterkte bekend geworden? Heeft de Nefis u daarover geen inlichtingen verschafft?

A. Naar mijn mening waren er geen betrouwbare gegevens over de sterkte der organisaties. Na de oorlog werden zij gaandeweg op Java verzameld, doch zelfs toen was het zeer moeilijk positieve en betrouwbare gegevens te verkrijgen.

99855. De **Voorzitter**: Mij interesseert daarbij natuurlijk ook de vraag of u nu over de sterkte van die organisaties ingelicht was, toen u einde September op Java kwam.

A. Neen, over de sterkte niet.

99856. De **Voorzitter**: De vraag, die ik stel, is ook daarom van belang, omdat *Mountbatten* in die tijd heeft gesteld, dat er op Java sterke militaire eenheden waren; hij had daar bepaalde inlichtingen over. Maar van uw kant bestond de kennis omtrent de grootte van die eenheden niet?

A. Neen. Wij hebben ons daar eigenlijk ook weinig aan gelegen laten liggen. Wij hebben altijd de vaste mening gehad, dat na de capitulatie deze korpsen ontwapend zouden worden. Voor mij zelf heb ik nooit de indruk gehad, dat de Indonesische militaire eenheden een belangrijke militaire macht vormden. Dit heb ik ook tegen *Mountbatten* gezegd, toen ik hem sprak over deze aangelegenheid.

99857. De **Voorzitter**: U had toen dus bepaald niet de indruk gehad, dat dit een sterkte van betekenis was. Bij een vorig verhoor hebt u gezegd, dat de gegevens, waarover *Mountbatten* beschikte, met betrekking tot de Indonesische strijdgroepen onjuist waren.

A. *Mountbatten* sprak over een goed geoefend en bewapend leger van ongeveer 100 000 man. Deze sterkte leek mij — en ook de Nefis — overdreven, maar bovendien was er naar onze mening geen sprake van een „leger" in de krijgskundige opvatting van het woord. Er waren vele verschillende organisaties zonder voldoende samenhang. Wij konden niet de indruk van ons afzetten, dat dit aan Engelse zijde met voorbedachte rade zo werd gesteld. Eén van de mensen, die *Mountbatten* had ingelicht, was b.v. de beroemde *van der Post*, men kan ook zeggen de „beruchte". *Van der Post* had de hele oorlog op Java geïnterneerd doorgebracht; hij is overal in de kampen geweest. Hij was geen pro-Nederlander, dat in geen geval. Maar ik herinner me, dat wij, toen *Mountbatten* ons zei: „die troepenmacht is veel te sterk, daar kun je niet tegenop", twee antwoorden hebben gegeven. In de eerste plaats, dat wij dit zeer sterk overdreven achtten, zowel wat aantal als wat bewapening betreft, en in de tweede plaats, dat de Japanse commandant volgens de voorwaarden van de overgave de opdracht had om alle hulpkorpsen te ontwapenen en te ontbinden.

99858. De heer **Koersen**: Op welke grond kon u tegen de Engelsen zeggen, dat zij die troepen sterk overschatten, terwijl u geen gegevens had?

A. Wij hadden geen gegevens over de juiste getalssterkte, maar wij konden ons niet voorstellen, dat deze korpsen sterk zouden zijn en goed bewapend.

99859. De heer **Koersen**: Dus het was alleen maar een indruk zonder dat het op cijfers gebaseerd was?

A. Ja, het was niet op cijfers gebaseerd.

99860. De **Voorzitter**: De heer *Asjes* heeft verklaard — zoals u weet, heeft hij Rapwi-werk gedaan — dat hem bij zijn werk bekend geworden is, dat er op Java een sterk leger aanwezig was, hoofdzakelijk bestaande uit jongelui.

A. Ik beschouwde het niet als een sterk „leger". Bovendien hadden volgens de overgavevoorwaarden de hulpkorpsen ontbonden en ontwapend moeten worden en in de tweede plaats was het zo, dat deze mensen zeker niet allen pro-Japans waren. Zij hebben zich aangesloten om tijdens de bezetting bij de Japanners in het gevlei te komen. Ik was van oordeel, dat zij, zodra zij zouden horen, dat de Japanners de oorlog verloren hadden, in geen geval zo fanatiek zouden zijn, dat zij tegen de geallieerden, die op Java binnenkwamen, zouden gaan vechten.

99861. De **Voorzitter**: Straks komen we hier nog wel op terug, in het verband van de toestand in 1945. Ik wil eerst een andere kwestie aan de orde stellen. De Japanners hebben in de oorlog een verschillende politiek gevolgd ten aanzien van de Buitengewesten aan de ene kant en Java aan de andere kant. Het was nl. zo, dat zij de Buitengewesten niet rijp achtten voor autonomie, terwijl ze het op Java meer tot een op autonomie gerichte ontwikkeling wilden laten komen. Was deze Japanse politiek, toen u in 1945 op Java terugkwam, u bekend?

A. Ik had uit de verschillende inlichtingen wel de indruk gekregen, dat men aan Indonesische zijde op Java het best georganiseerd was. Dit gold ook voor het verzet tegen het Westen, terwijl dit op Sumatra zeer gebrekkig was. Mischien was het daar op de ene plaats sterker dan op de andere, maar wij hadden hierover wel enige gegevens.

Bij de oprichting van het politiekorps te Medan door de heer *Brondgeest* in 1945 is er geen enkele tegenstand van de bevolking geweest. Dat politiekorps was misschien 300 tot 400 man groot. Er was intendeel alleen maar medewerking. Dat was dus in het Deli-gebied.

Het tweede ervaringsfeit is, dat, toen wij eindelijk met enige moeite een aantal compagnieën, voornamelijk bestaande uit Indonesiërs, te Batavia landden, generaal *Christison* mij toestond om aan deze compagnieën een bepaald rayon toe te wijzen ter herstelling en handhaving van orde en rust.

Deze compagnieën, het kunnen er hoogstens 12 geweest zijn, hebben gaandeweg bezuiden Java tot Buitenzorg toe het gebied in handen genomen. Bende-aanvallen van Bantam uit zijn er wel geweest, maar die waren nooit ernstig; zij konden gemakkelijk afgeslagen worden. De bevolking in dit gebied is volkomen rustig en ordelijk onder Nederlands bewind teruggekomen. De Nederlandse vlag werd daar zonder enige moeilijkheden gehesen en de rood-witte vlag neergehaald. Het was zelfs zo, dat generaal *Christison* mij later een compliment maakte over de wijze, waarop daar de orde en rust hersteld waren. Daaruit maakten wij op, dat de wil om te strijden althans, nadat Japan verloren had, niet groot was.

99862. De **Voorzitter**: Ik zou graag straks nog even op de kwestie van Batavia terug willen komen, omdat ik nl. ook heel gaarne uw oordeel zou willen vernemen over de opvatting, die voor de commissie is uiteengezet door generaal *Schilling*, die in Batavia het commando heeft gehad. Nu zou ik nog even willen teruggaan. Ik begrijp dus goed, dat er in October 1945 wel enige kennis was van de politiek van Japan om Java autonomie te geven?

A. Ja, wij wisten dit wel.

99863. De **Voorzitter**: Verdere gegevens over Java hebt u moeten krijgen, toen u daar eenmaal was, dus na September 1945. Daarvoor hebben b.v. mensen van de Rapwi-eenheden, waarvan ik zoëven o.a. al de heer *Asjes* genoemd heb, gegevens doorgezonden over de Indonesische strijdgroepen op Java.

A. De Rapwi-gegevens kwamen bij de Nefis en werden daar gecombineerd met andere inlichtingen. Zij werden niet als Rapwi-gegevens aan mij persoonlijk doorgegeven. Nooit is mij echter op een gestelde vraag geantwoord, dat de weerstand tegen een onzijdige militaire actie groot zou kunnen zijn.

99864. De Voorzitter: Nu wij over de inlichtingendienst spreken, is het goed terug te gaan naar 1942. Daarstraks zei u reeds, dat de resultaten van de diensten in Australië en op Ceylon betrekkelijk gering zijn geweest. Nu hebben wij de indruk, dat men aan dit werk, voordat de oorlog uitbrak, in Indië weinig had gedaan. Op het allerlaatste ogenblik is aan de heer *van der Plas* de opdracht gegeven om eens wat te organiseren. Maar een organisatie op poten, die een jarenlange voorbereiding zou hebben geëist, was er niet. Hebt u enig idee waarom men in Indië daarvoor zo weinig belangstelling heeft gehad?

A. Neen. Misschien is het een beetje achteraf gepraat. Bedoelt u organisaties voor het verzet?

99865. De Voorzitter: Ik bedoel een organisatie, waardoor contact met het bezette gebied en dus inlichtingen konden worden verkregen.

A. Dus er zijn twee punten, het ene punt is het verzet en het tweede punt is het verkrijgen van inlichtingen. Aan dat laatste punt is wel wat gedaan, maar dat is voornamelijk buiten de toenmalige commandant zeemacht omgegaan. Ik heb daar heel weinig van vernomen. Dat er radiostations in Indië waren opgericht of in bepaalde handen waren achtergebleven, heb ik pas vernomen, toen ik in Colombo was. Dit moet een organisatie geweest zijn, wanneer het tenminste een werkelijke organisatie genoemd kan worden, waarbij voornamelijk de heer *Warners* betrokken moet zijn geweest. Wellicht weet hier meer van de voorzitter van de Staatsmobilisatieraad, generaal *Bakker*, die hier in den Haag woont.

De chef van de marineradiodienst was de tegenwoordige gepensioneerde vice-admiraal *Meyer*. De radiodienst der marine stond onder de tegenwoordige gepensioneerde kapitein ter zee *Terpoorten*, momenteel directeur Loodswezen te Vlissingen. Deze personen zouden u wellicht meer over deze kwestie kunnen vertellen. Ik weet ook niets van een bepaalde verzetsorganisatie.

99866. De Voorzitter: Men heeft radiotoestellen en zendtoestellen aan bepaalde mensen gegeven, die wegens hun omvang moeilijk te verbergen waren. Van de verbindingen is echter niet veel terechtgekomen; zij zijn vrij vroeg verbroken en toen is men gaan proberen om van Australië uit op Java te komen.

A. Nu moet ik er dadelijk bij zeggen (deze gedachte komt bij me op), dat elke actie op Java, in Japans gebied dus, buitengewoon moeilijk was, vooral nadat alle blanken geïnterneerd waren.

99867. De Voorzitter: Dit is inderdaad zo geweest, dat men bij het uitzenden van partjes gebruik heeft gemaakt van Nederlanders, die daar bijzonder gauw in de gaten liepen.

A. Dat was ook één van de redenen, die ik zoëven niet genoemd heb, waarom ik weinig heil in deze geheime diensten zag.

99868. De Voorzitter: Ook is gebleken, dat de bevolking zelf weinig medewerking gaf. Is dat in die tijd nu geen aanwijzing geweest, dat de bevolking ons niet welgezind was?

A. Ik geloof, dat u dit meer als vrees voor de bezetter moet beschouwen. De bezetter trad hard op en de Oosterling zag het gebeurde als een Westerse nederlaag.

99869. De Voorzitter: Daarbij is ook nog wel dit naar voren gebracht. Men zei: ja, het hoeft helemaal geen verwondering te baren, dat, wanneer een vreemde in een kampong kwam, men naar het kamponghoofd liep om dat aan te gaan geven, want dat was een regeling, die ook gold in de Nederlandse tijd, vóór 1942 dus. In die tijd was iedereen verplicht om naar het kamponghoofd te gaan zodra hij in de dessa iets vreemds zag gebeuren. Is u dat ook bekend?

A. Ja, daar heb ik wel iets van gehoord, maar ik heb de regeling niet onder ogen had.

99870. De Voorzitter: Daaruit zou toch ook verklaard kunnen worden, dat de bevolking onmiddellijk het kamponghoofd ging waarschuwen zodra zij een vreemde bespeurde?

A. Ik denk, dat de bevolking niet diep nadacht. De Indonesiërs hebben helemaal niet gedacht aan Nederlanders en Japanners. Die hebben eenvoudig gedacht, de Nederlanders zijn op het ogenblik verslagen, de Japanner is de bezetter, dus dat is onze nieuwe baas. Aan hem moeten we dus alles vertellen. Na de capitulatie van Japan was de bevolking ons in zeer grote meerderheid zeer goed gezind. Niet-tegenstaande men de Nederlanders in jaren van vernedering gezien had, wat normaal toch een buitengewone indruk had moeten maken. kwam de bevolking, zodra ze hoorde: Japan is verslagen, met alle mogelijke geschenken, en wel in de eerste plaats met voedsel naar de kampen. Ik heb van geen enkele kampbewoner iets anders gehoord; ik heb hier zeer nauwkeurig naar geïnformeerd, omdat het me bijzonder interesseerde hoe de houding van de bevolking was geweest. En ik heb ook van mijn vrouw en kinderen, die eveneens in de kampen gezeten hebben, niets anders gehoord. De oude bedienden kwamen zich bij wijze van spreken met tranen in de ogen direct weer melden, toen de misère eindelijk weer voorbij was. Het valt dan echter dubbel tegen, wanneer er van Nederlandse zijde niets gebeurt om het gezag weer op te nemen.

99871. De Voorzitter: Daar kom ik nog op. Eerst wil ik nog even teruggrijpen op wat zoëven is gezegd over de heer *Brondgeest*. De zaak is nl. zo geweest, dat de groepen onder de heer *Brondgeest* zich na de oorlog hebben beziggehouden met werk voor krijgsgevangenen en geïnterneerden. Er is toen bepaald, dat zij zich niet hadden te bemoeien met de Japanse militairen, behoudens dan voor zover dat nodig was in verband met de hulp aan krijgsgevangenen en geïnterneerden.

De heer *Brondgeest* heeft echter één van zijn ondercommandanten met vier man naar Pematang Siantar gezonden, met de opdracht om daar een inventaris op te maken van de Japanse wapens. Dat was dus bepaald niet in overeenstemming met zijn orders.

In Pematang Siantar bevonden zich nl. 40 000 Japanners; het gevolg is geweest, dat vier Nederlandse militairen zijn aangevallen en vermoord.

Wij hebben de indruk gekregen, en wij zouden graag uw oordeel hierover ook willen hebben, dat het toch wel een beetje lichtvaardig is geweest om zo te werk te gaan.

A. Heeft hij gevraagd de wapens in te leveren?

De Voorzitter: Neen, hij wilde die inventariseren.

A. Was dit misschien een poging om zelf meer wapens te krijgen?

De Voorzitter: Dat vermoeden zou wel uitgesproken kunnen worden.

A. Hij heeft mij uitsluitend gezegd, dat hij van de Japanse bevelhebbers na 15 Augustus de grootste medewerking kreeg. Hier kan ik u dus geen antwoord op geven.

99872. De Voorzitter: Er is nog een ander geval aan de hand geweest met de heer *Brondgeest*, toen hij ook tegen zijn instructies inging.

Hij heeft de Japanners, die bewakers waren van de kampen na de bevrijding, afgelost door politiemensen, waarvan hij zei, dat het er 300 in totaal waren.

A. Ja, ik heb ook een getal van 300 à 400 man in mijn hoofd.

99873. De Voorzitter: Nu meen ik me te herinneren, dat hij hier verklaard heeft, dat hij daarvoor uw goedkeuring heeft gehad.

A. Daar herinner ik me niets van. Het kan natuurlijk zijn, want de orders van het hoofdkwartier werden namens mij gegeven, maar persoonlijk heb ik die order niet gegeven. Is dat misschien een order van de heer *Wingender* geweest?

99874. De Voorzitter: Ik zal eens voorlezen wat ik hier heb uit een verslag van hem: „Ik vormde het plan een politiemacht te organiseren om de macht, over een zo uitgestrekt mogelijk gebied in Oost-Sumatra, zelf in handen te nemen. Ik had te mijner beschikking enige honderden Ambonnezen, Menadonezen en Indo-Europeanen, die zich gedurende de bezettingstijd hadden weten schuil te houden en die zich thans bij mij melden. Deze macht wilde ik versterken met een zo groot mogelijk aantal P.O.W.'s en ex-politieambtenaren uit de kampen, die geschikt bleken wapens te dragen.

Ons hoofdkwartier te Colombo had blijkbaar wel oren voor mijn plannen en de heer *Fritze* deelde mij bij zijn terugkeer te Medan

mede, dat hij onze B.S.O. (admiraal *Helfrich*) in Singapore had gesproken en de admiraal mij oproeg „to go full speed ahead" met de bewapening en uitbreiding van mijn politiekorps".

Het is misschien wel goed, als ik u dit even voorleg, dan kunnen we tenminste de zaak uit de doeken doen.

A. Dat heb ik inderdaad gezegd. Na de eerste gunstige berichten, dat met zulke geringe middelen en met volle medewerking van de Japanners dit resultaat bereikt werd, en toen ik bovendien hoorde, dat de Sultans op onze hand waren en hun mensen dienovereenkomstig instrueerden, heb ik gedacht: dit moeten we dadelijk uitbuiten en de macht in handen nemen; het Nederlands gezag herstellen in het Deli-gebied. Dit vond ik zeer belangrijk. Daarom heb ik de oprichting van dat politiekorps goedgekeurd, evenals de verdere plannen van de heer *Brondgeest*.

99875. De *Voorzitter*: Dan moet ik in dit verband ook nog de kwestie van de heer *Huyer* ter sprake brengen. De heer *Huyer* heeft — ook tegen de instructies — de capitulatie van de Japanse militairen te Soerabaja aanvaard. De heer *Huyer* had van de geallieerde opperbevelhebber niet de bevoegdheid, die capitulatie te aanvaarden. Hij had ook bepaald geen machtsmiddelen haar effectief te maken. Door het ontbreken van een gezag ter handhaving van orde en rust zijn daar ernstige relletjes geweest.

Nu wilde ik u vragen: heeft de heer *Huyer* hier nu een fout gemaakt?

A. Ja, de heer *Huyer* heeft ontegenzeggelijk een fout gemaakt. Ik heb het hem echter op dat ogenblik niet kwalijk genomen, omdat de Engelse generaal hem zo graag kwijt wilde en ik het mijn plicht achtte hem te verdedigen. Ik heb alle omstandigheden aangehaald om de heer *Huyer* als het kon vrij te pleiten. Die overgave had hij echter natuurlijk niet mogen aanvaarden. Zijn oorspronkelijke instructie was — als ik het mij goed herinner — om te Soerabaja eenvoudig de toestand op te nemen en te rapporteren. Aanvankelijk leek de toestand daar niet zo slecht. Maar buiten zijn opdracht had hij niet mogen gaan. Hij had desnoods contact kunnen opnemen met de Japanse commandant. Hij had eens met de Japanse commandant kunnen praten en de overgavevoorwaarden kunnen laten zien, maar hij kende op dat ogenblik, toen hij de overgave van de Japanse commandant aannam, misschien niet de militaire order nummer één van *MacArthur*. Daarin stond nl., dat het gehele gebied van Nederlandsch-Indië zich alleen aan *Mountbatten* mocht overgeven; niet eens aan mij. Het is heel goed mogelijk, dat hij dit niet geweten heeft, want ik meen, dat ik dat niet algemeen bekend heb gemaakt. Hij was daar waarnemer; dat was zijn taak. Hij is in zijn voortvarendheid wat te ver gegaan.

99876. De *Voorzitter*: Bent u nu ook van oordeel, dat door dat optreden inderdaad de situatie daar wel wat verergerd is?

A. In Soerabaja?

99877. De *Voorzitter*: Ja. Die strijd, waarop ik zoëven reeds doelde, is toch wel een bloedige strijd geweest.

A. Dat kan ik niet zeggen. Ik geloof niet, dat het geval-Huyer hier iets mee te maken heeft gehad. U bedoelt misschien, dat de Japanners de Indonesiërs hebben opgesard?

99878. De *Voorzitter*: De zaak was zo, dat toen de Japanners hun bevoegdheden hadden overgegeven, er een gezagsvacuum was; er was toen niemand meer om de orde te handhaven. Hij rapporteerde in het begin, dat het nogal rustig was, maar daardoor vraagt men zich af of juist door het ontbreken van een autoriteit niet degenen, die minder vriendelijk dachten, de kans hebben gekregen om de moeilijkheden te maken, die dan ook zijn gevolgd. Het ligt voor de hand dit te veronderstellen.

A. Hij had de overgave formeel niet mogen aannemen. Hij wist echter wel, dat de Japanse commandant de opdracht had, dat hadden trouwens alle Japanse commandanten, om de orde en rust te handhaven totdat de geallieerde troepen waren gekomen en hun taak op dit gebied hadden kunnen overnemen.

99879. De heer *van Lier*: Ja, maar door juist die overgave te vragen: maakte hij het onmogelijk voor die Japanse commandant om de orde en rust te handhaven op te volgen.

A. Nu kan natuurlijk die overgave betekenen: ik ben de baas, maar jij handhaaft de orde op mijn bevel en zoals ik het nodig acht. Men kan dus een overgave accepteren en tegelijkertijd iets delegeren. Het is echter gevaarlijk.

99980. De *Voorzitter*: Dit is het zeer zeker in een periode, waarin nogal wat spanning aanwezig is. Misschien heeft hij die spanning ook onderschat, want ik begrijp niet, dat hij gezegd heeft, dat het daar aanvankelijk zo plezierig uitzag.

A. Hij is in elk geval, toen hij de schuld kreeg, zeer tactvol opgetreden. Dat was absoluut niet gemakkelijk, want hij stond daar helemaal alleen.

99881. De *Voorzitter*: Dan zou ik nu terug willen gaan naar Batavia. En dan wilde ik nu komen op datgene, wat ik u daarstraks reeds gezegd heb, dat wij ook de commandant van de Nederlandse troepen aldaar gehoord hebben, de heer *Schilling*. Nu is het zo geweest, dat de heer *Schilling* ons gezegd heeft: „Kijk eens, in October 1945 dacht ik er bepaald zo over, dat het voor de Nederlanders mogelijk was met beperkte machtsmiddelen Java te bezetten in een zeer korte tijd, maar, zegt hij verder, in November, dus precies een maand later, op grond van mijn ervaringen, dacht ik er heel anders over. Ik was nl. belast met het commando in Batavia en ik heb daar de troepen aan de grenskant neergezet; ik heb daar overvallen meegemaakt van Indonesiërs en de wijze, waarop deze mensen vochten, kwam er op neer, dat dat mensen waren, die niet alleen konden vechten, maar dat dat ook mensen waren, die vochten met een zeer sterk fanatisme.

Ik meende, dat wij in October met beperkte machtsmiddelen Java weer tot orde en rust hadden kunnen brengen, maar een maand later was ik van een volkomen andere mening, en wel deze, dat het zeker nog wel vele jaren zou hebben geduurd voordat wij de zaak zouden hebben klaargekregen." Nu meen ik te weten, dat u altijd dagelijks de vergadering voor commandanten voorzat, waar hij dus naar alle waarschijnlijkheid ook zijn theorie ten beste zal hebben gegeven, althans zijn visie wel uiteen zal hebben gezet, mede op grond van de feiten, waarmee hij dagelijks in aanraking kwam. Om die reden zouden wij het bijzonder op prijs stellen om uw oordeel te horen, te meer omdat zijn theorie, als ik mij goed herinner, ook deze was, dat de militaire situatie drong tot een politieke oplossing te komen. Misschien mag ik het even met de woorden zeggen, die wij hier in het verslag aan het betoog van de heer *Schilling* hebben gewijd: „Zijn berekeningen voor de krachtsinspanning, nodig in Nederlandsch-Indië, kwamen dicht bij de 200 000 man Nederlandse troepen, te houden gedurende een periode van 5 à 10 jaar. In zijn gedachtengang moest men tot een politieke oplossing komen, die een zo groot mogelijk gedeelte uit het goedwillende Indonesische volk aan de Nederlandse kant bracht, wat dan alleen mogelijk scheen door met het gematigde deel van de Republieken verder te onderhandelen. Zijn persoonlijke opvatting ging dus in tegen de opvatting, die alle onderhandelingen wilden stopzetten en er opslaan. Deze opvatting beschouwde de heer *Schilling* als een groot gevaar. Bovendien was dit bepaald niet mogelijk geweest, omdat de Engelsen dat niet wilden. Hoe de instructies van Londen aan generaal *Christison* hebben geluid, kon de heer *Schilling* niet zeggen, maar ook in deze tweede maand wilde generaal *Christison* zich niet wagen aan maatregelen, die hem in openlijk conflict zouden brengen met de Indonesische Regering." Ik meen, dat wij dit oordeel van de heer *Schilling* ook aan u moesten voorleggen, omdat wij ook wel weten uit meningen, die u elders hebt verkondigd, dat u er anders over hebt gedacht. Wij stellen er zeer veel prijs op die mening van u te vernemen.

A. Ik wist, dat de heer *Schilling* er zo over dacht. Ik kende niet dat verschil tussen October en November. Dat heb ik nu eerst vernomen. De eerste keer, dat wij hem in de vergadering hebben gehad, heeft hij daar niet over gesproken. Wel — of het nu in October dan wel in November is geweest — heeft hij in die vergadering gezegd, dat hij van mening was, dat Nederland het militair niet kon bolwerken. Generaal *van Oyen*, zijn chef, die op dat ogenblik nog onder mij stond, en generaal *Spoor*, toen nog kolonel, waren het niet met de heer *Schilling* eens. Ik heb mij verenigd met die zienswijze van de heren *van Oyen* en *Spoor*.

Op welke gronden? Ja, tenslotte waren zij de legerdeskundigen; zij waren het, die het moesten weten, mede gezien hun ervaringen in het Indische leger.

Mijn indruk voorts was niet, dat de Indonesische strijdgroepen sterk waren. Wel was het zo, dat hoe langer het duurde voordat van Nederlandse zijde ingegrepen werd zij moreel sterker werden. Ik wil niet zeggen, dat het hele Indonesische volk sympathiek stond tegenover de Nederlanders en onsympathiek tegenover de Republiek, want het ging ten slotte om vele boeden, die min of meer geoefend waren en onder bevel stonden van *Soekarno*. Maar hoe langer het duurde voordat wij troepen konden binnen brengen, hoe groter de aanhang

van de Republiek zou worden. De Indonesiërs konden ook horen, dat ons niet toegestaan werd onze troepen binnen te halen en te laten landen. Door het optreden der Engelsen werd het opstandige vuurtje vanzelf aangewakkerd.

99882. De Voorzitter: U meende dus, dat in November 1945 Nederland het militair gezien wel aankon?

A. Ik ben van mening, dat, indien in November de troepen vanuit Nederland op Java hadden kunnen komen en we de bendes hadden kunnen aanpakken, na, zoals het plan was, de Nederlandse troepen voor de bestaande omstandigheden te hebben geoefend (dus meer in de trant van de Indische marechaussee), en wanneer ik de mariniers eerder had kunnen krijgen, b.v. in November of December, dat wij dan sterk genoeg geweest waren om de orde te herstellen, ook rekening houdende met de mentaliteit van de Indonesiër, die dan het Nederlandse optreden zou zien en daarvan onder de indruk zou komen.

99883. De Voorzitter: Dit ongeacht de sterkte van de Indonesische troepen?

A. Ja, ongeacht de sterkte van die troepen.

99884. De heer Koersen: Weet u nog wat voor argumenten men had om geen grote waarde toe te kennen aan de zienswijze van de heer *Schilling*, want hij was daar toch eigenlijk de enige operationele man?

A. Dat wil zeggen: generaal *van Oyen* was legercommandant, die wel op het hoofdkwartier zat, maar toch herhaaldelijk in het terrein is geweest. Kolonel *Spoor* is daar ook herhaaldelijk geweest. En dan was daar nog iemand, die in het terrein was geweest, en dat was generaal *van Straten*, die in Australië chef van de generale staf was geweest en door de heer *van Mook* benoemd werd tot commandant N.I.C.A. te Batavia. Misschien kunt u het hem ook nog wel eens vragen, want ik meen, dat ook hij de mening van generaal *Schilling* niet deelde.

99885. De heer Koersen: Weet u nog op welke gronden u de mening van de heer *Schilling* niet deelde?

A. Ik was van mening, dat, wanneer wij maar onze troepen, die op Malakka waren, plus de mariniers uit Amerika zo gauw mogelijk op Java konden ontschepen en in eigen hand konden gebruiken, dit was zeer belangrijk, wij het zouden bolwerken. Wel hadden de Engelsen dan moeten meewerken en niet tegenwerken. Maar zolang de operationele leiding Engels bleef en de Engelsen onze troepen buiten Java hielden, bleef het een vraag, of wij het aan zouden kunnen.

99886. De Voorzitter: Dus u achtte het wel zeer de vraag, of wij het aankonden?

A. Ik achtte dit geen vraag, mits wij de medewerking van de Engelsen kregen.

99887. De Voorzitter: Met medewerking van de Engelsen, en met onze in het Oosten zijnde troepen, ongeveer 19 000 man, zouden wij in staat zijn geweest de zaak in korte tijd in handen te krijgen?

A. Er waren meer troepen. De troepen, die uit Nederland gestuurd waren, telden ongeveer 9400 mensen, die daar in de eerste maanden na de bevrijding hadden kunnen aankomen. Verder was er de mariniersbrigade, die in November op Java zou komen, en die laten we zeggen een 6000 man telde.

Verder hadden we ter beschikking in de krijgsgevangenenkampen op en buiten Java een 25 000 man van het Indische leger. Geen van die militairen hebben we toen op Java gekregen. Zo kwamen de krijgsgevangenen uit Bangkok, Siam, Singapore, Makassar en Japan eenvoudig niet binnen. Met de grootste moeite hebben we gedaan gekregen, dat enige bataljons ex-krijgsgevangenen gestuurd werden naar de kleine Soenda-eilanden en Celebes. In elk geval echter niet naar Java.

99888. De Voorzitter: Dat meende ik toch ook, maar waren er voorts niet minder troepen dan u noemde?

A. Wanneer wij onze schepen hadden gehad en de medewerking van de Engelsen, dan hadden wij naar mijn mening op 1 Januari enige tienduizenden militairen op Java kunnen hebben, die voldoende geoefend en bewapend waren om de orde te herstellen. Ik geloof, dat

het niet eens nodig zou zijn geweest om er op te slaan. Alleen de wetenschap, dat die militairen op Java kwamen en een behoorlijke sterkte hadden, was mijns inziens voldoende geweest om het republikeinse moreel te doen zakken, waardoor het verzet was weggeëbd.

99889. De Voorzitter: Wanneer alle Nederlandse bataljons direct hadden kunnen landen — wat nu niet gebeurd is — was het dan toch eigenlijk niet zo, dat half November op Java 8 Nederlandse bataljons hadden kunnen zijn en 7 K.N.I.L.-bataljons? Het was toch ook niet zo, dat de mensen, die in krijgsgevangenschap zaten, zo maar ineens weer konden opereren. Als ze hadden mogen landen, waren er dus in totaal ongeveer 15 bataljons geweest, waarvan dan nog een deel gebruikt had moeten worden voor de Buitengewesten.

Meent u, dat het met deze bataljons mogelijk zou zijn geweest om Java toen in handen te krijgen?

Mede gezien — en nu kom ik terug op wat ik zoëven al heb gevraagd over Soerabaja — na de ervaring in Soerabaja? In Soerabaja hebben niet duizenden, maar wel tienduizenden Indonesiërs aan de strijd deelgenomen. Ze waren wel niet allemaal even krachtig bewapend, maar ze hadden een groot fanatisme en veel strijd lust. De gebeurtenissen in Soerabaja in October en November wezen er toch wel op, dat het geen militaire wandeling zou worden om op Java de orde te herstellen.

A. Waar hebt u de getallen van 8 en 7 bataljons vandaan?

De Voorzitter: Er kwamen vier bataljons van de Alcantara en vier van de Nieuw-Amsterdam.

A. Kwamen die half November pas ter beschikking?

De Voorzitter: Ja, half November 1945.

A. En die 7 K.N.I.L.-bataljons?

99890. De Voorzitter: Die kwamen van Manilla en van Bangkok. De Engelse brigade te Soerabaja heeft nu ook direct geen grote vrees aan de Indonesiërs bezorgd.

A. Die maakte op hen inderdaad weinig indruk. Men voelde aan Indonesische zijde wel aan, dat die troepenmacht niet zo spoedig van plan was militair op te treden. In Bandoeng heeft men dat in October gezien. De Engelsen moesten daar toen de hulp van de Japanse commandant invoeren om de orde en rust te herstellen, omdat ze zelf blijkbaar in hun militaire optreden gebonden waren. Het verhaal is bekend. De Japanse commandant is op zijn manier opgetreden en de orde in Bandoeng was toen in 24 uur hersteld. Toen de Engelsen het 14 dagen later overnamen, was Bandoeng na 24 uur weer een chaos. Dus men voelde dit aan Indonesische zijde wel aan.

99891. De heer *van Lier*: Voor de beoordeling van de situatie is het voor ons natuurlijk in de eerste plaats van belang om het oordeel van Nederlandse zijde te kennen. Een gegeven hierbij is, hoe men daar nu verder ook over moge denken, dat er van Engelse zijde bepaald gebrek aan medewerking was, en dat er in de gegeven situatie van toen met maximale inspanning einde November een geringe Nederlandse troepenmacht van ongeveer 15 bataljons was. Dat was het maximum aan Nederlandse troepen, dat op Java had kunnen worden geland. Hadden wij daarmee nu de toestand meester kunnen worden?

A. Ik dacht, dat wij meer troepen hadden. Wanneer wij al onze krijgsgevangenen, ook uit Japan, hadden kunnen krijgen, hadden we naar mijn mening einde November méér troepen gehad.

99892. De heer Koersen: Zag u dat als een realiteit?

A. De realiteit was, dat we werden tegengewerkt. Men moest de Engelsen natuurlijk tot medewerking overhalen, maar dat is altijd de bedoeling geweest. Wanneer wij in het Nederlandse hoofdkwartier er over spraken, of we de toestand, militair gezien, aan konden namen we aan, dat de Engelsen hun tot toen duidelijk gebleken tegenwerking zouden laten varen. Zo is het ook met generaal *Schilling* besproken. Als hij direct gezegd had: Wanneer de Engelsen tegenwerken, kunnen we het niet aan, dan had ik geantwoord: „Ja, je hebt gelijk”, maar dat was het uitgangspunt niet. Het uitgangspunt was, dat de Engelsen van mening zouden veranderen, dat zij ons dus onze gang zouden laten gaan, onder onze verantwoordelijkheid, maar met medewerking hunnerzijds. Die medewerking betekende ook het aanvullen van bewapening, munitie en van allerlei voorraden, die nodig waren, en die wij niet hadden.

99893. De heer Koersen: Achttē u het mogelijk, dat de Engelsen daartoe in staat waren?

A. Als zij het politiek geweld hadden, hadden zij het zeker gekund.

99894. De Voorzitter: In dit verband zou ik willen wijzen op de Engelse houding. Ons is een drietal redenen genoemd, waarom de Nederlandse bataljons op Java niet werden toegelaten.

1. De Britse Regering wenste niet betrokken te raken in de strijd tussen Nederlanders en Indonesiërs.

2. De Nederlandse troepen waren onvoldoende getraind.

3. De discipline van verschillende Nederlandse eenheden van het K.N.I.L. was te gering om deze in te kunnen zetten voor taken, zoals de Britse bevelhebber die zag.

Nu zouden wij gaarne uw mening hierover horen. Ik wil er in dit verband op wijzen, dat in besprekingen — wij hebben dit o.a. vernomen ook van generaal *Schilling* — geklaagd werd over het optreden van de K.N.I.L.-mensen in Batavia; zij hadden de vinger nogal snel aan de trekker.

A. Mij is dit niet gerapporteerd. Wel weet ik, dat de Ambonezen zeer fel waren. Maar dat waren ze altijd. Wel waren zij extra geprikkeld, maar dat waren de blanken, zelfs de hoogsten, ook. Wij waren geprikkeld, omdat wij de houding van de Engelsen zagen als tegenwerking en niet als bereidheid om de orde en rust en het Nederlandse gezag te herstellen; terwijl er b.v. Nederlandse compagnieën aanwezig waren, moest het patrouilleren in Batavia uitsluitend gebeuren door Engelsen; de Nederlandse soldaat kwam daar niet aan te pas. Dat zat ons geweldig dwars.

99895. De Voorzitter: Naar uw mening was de discipline van de K.N.I.L.-mensen wel in orde?

A. Zodra zij bemerkte hadden, dat zij werkelijk mochten optreden en dan hun geprikkelde stemming kwijtraakten, ja, dan was de discipline voldoende om met hen te kunnen werken.

99896. De Voorzitter: Het Engelse politieke argument was, dat de Engelsen niet betrokken wilden worden in een conflict tussen Nederland en Indonesië.

A. In mijn Mémoires heb ik gezegd, dat men, door het zo te stellen, de Republiek Indonesië als het ware reeds op één lijn stelde met Nederland, terwijl naar onze mening die zaak niet op gelijk niveau lag. Wanneer men spreekt van een conflict tussen twee partijen, dan zet men die twee partijen op gelijk niveau. Zo lag naar onze mening de zaak niet. Ten slotte was Nederlandsch-Indië als deel van het Koninkrijk door Japan onvoorwaardelijk overgegeven aan de oude meester en zijn vlag en zijn gezag moesten eerst hersteld worden. Het was onjuist om het voor te stellen als een „conflict“; dit is ook geschied in de rede van generaal *Christison* bij zijn komst op Java. Deze rede heeft veel kwaad bloed gezet. Zij heeft ons reeds dadelijk zeer geprikkeld, evenals de uitlating, dat Engeland „neutraal“ wilde blijven, omdat het een interne politieke zaak was, waarbij Indonesiërs en Nederlanders wat gezagsuitoefening betreft op één lijn werden gesteld.

Wat het argument betreft, dat zij niet voldoende militair geschoold zouden zijn: ik heb herhaaldelijk *Mountbatten* en de Engelse generaals, waaronder *Dempsey*, die later kwam — buiten mijn medeweten overigens — gezegd, dat wij geen troepen nodig hadden, zoals zij die op een Westeuropees oorlogstoneel hadden gebruikt. Wij hadden eenvoudig „man-power“ nodig, gewapende man-power. Onze officieren van het Indische leger met hun jarenlange ervaring in de strijd in de tropen tegen de — wat wij vroeger noemden — de inlandse vijand, hadden deze mensen in een paar weken afdoende voor hun taak op kunnen leiden.

Ik wist niet, waarvoor ik mij voor deze zitting moest voorbereiden, Mijnheer de Voorzitter, maar ik heb toch wel enige dingen verzameld, waarvan ik dacht, dat zij van belang konden zijn. Ik heb een brief geschreven aan generaal *Dempsey* over dit onderwerp, die ik hier bij mij heb. Er is een bespreking geweest, waarbij generaal *Dempsey*, dr. *van Mook* en generaal *van Oyen* tegenwoordig waren en waarbij dit onderwerp ter sprake kwam. Generaal *Dempsey* en generaal *Christison* waren inderdaad van mening, dat de Hollandse troepen niet voldoende geoefend waren. Ik had met generaal *Christison* afgesproken, dat de troepen, die uit Holland kwamen, onmiddellijk op Java ontscheept zouden worden, waar de opleiding voor hun taak voorbereid was, toen het bericht ons bereikte, dat zij op Malakka werden ontscheept. Met de ontschepping

en opleiding had generaal *Christison* oorspronkelijk ingestemd. Hij heeft ons nooit verteld, dat hij wist, dat de troepen op Malakka zouden worden ontscheept.

Ik heb aan generaal *Dempsey*, die van het westelijk oorlogstoneel kwam, gezegd, dat hij deze troepen niet moest vergelijken met die, welke men daar nodig had. In Europa moesten heel wat zwaardere eisen gesteld worden. Wij hadden in Indië eenvoudig gewapende man-power nodig; die uitdrukking heb ik gebruikt.

99897. De Voorzitter: Is het u bekend, dat de Nederlandse Minister van Oorlog indertijd met zijn Engelse collega de afspraak heeft gemaakt, dat de troepen een tropentraining zouden krijgen?

A. Neen. Dat die troepen in Pinang en later in Malakka voor een tropentraining zouden worden ontscheept, was een volkomen verrassing voor ons. Ik zeg immers, dat met generaal *Christison* was afgesproken, dat de troepen op Java zouden komen. De legering was klaar en de opleiding zou onmiddellijk ter hand worden genomen. Ik weet alleen, dat Minister *Logemann* indertijd in de Kamer, toen daar gevraagd werd, waarom die troepen op Malakka werden ontscheept, een paar argumenten heeft opgenoemd. Het is vreemd, dat noch de opperbevelhebber in Indië, noch de legerautoriteiten hierin gekend waren, ofschoon de heer *Logemann* zeide, dat dit wél gebeurd was. Men had toch kunnen vragen wat onze mening was vóórdat die troepen op Malakka werden ontscheept? Wij lazen het bij wijze van spreken uit de krant.

99898. De Voorzitter: Ik heb de indruk, dat wij nog enige punten te bespreken hebben. Ik wilde zelf ook nog een paar punten naar voren brengen.

Ik stel u voor, dat wij, nadat ik u nog een vraag gesteld heb, het verhoor voor vandaag sluiten en het voortzetten op Vrijdag 11 uur a.s.

De vraag, die ik u nog wilde stellen, is deze: Wij hebben begrepen, dat er een verschil van opvatting is geweest tussen u en de heer *van Mook* over de verhouding tussen de B.S.O. en de Luitenant-Gouverneur-Generaal. Dat is ons uit de telegrammen gebleken. Op deze zaak zèlf wil ik nu niet ingaan, dat zullen wij Vrijdag doen. Maar op een bepaald moment, einde Augustus 1945, is Minister *Logemann* naar Brisbane gegaan en toen is het u niet mogelijk geweest met Minister *Logemann* te spreken. Wij dachten, dat dit, aangezien er moeilijkheden waren, nu juist het goede moment was geweest om wél samen met de heer *van Mook* deze zaak te bespreken.

A. Oorspronkelijk aas dit ook zo afgesproken. De heer *Logemann* heeft mij mondeling of schriftelijk medegedeeld, dat hij begin September Colombo zou passeren; 8 September is hij daar geweest. Afgesproken was, dat ik mee zou gaan naar Brisbane. Ik was echter ziek teruggekomen uit Tokio. Ik was genoodzaakt mijn kamer te houden en was niet in staat op 8 September de heer *Logemann* ook zelfs maar te begroeten op het vliegveld. In mijn Mémoires zeg ik, dat ik achteraf gezien blij ben, dat ik ziek was, omdat ik gemerkt heb, dat mijn aanwezigheid in Ceylon van veel meer waarde was dan wanneer ik in Brisbane was geweest, en ik geloof ook, dat, wanneer wij van te voren geweten hadden hoe de zaak was gelopen, het veel beter was geweest wanneer de Luitenant-Gouverneur-Generaal van Brisbane naar Ceylon was gekomen en met de heer *Logemann* op Ceylon was gebleven, om — laat ik het populair uitdrukken — *Mountbatten* doorlopend bij zijn jasje te grijpen. Nu was het een onmogelijke toestand; *Mountbatten* nam op Ceylon de beslissingen, terwijl de hoogste Nederlandse autoriteiten in Brisbane zaten. Ik was ziek en dat was de enige reden, waarom ik niet ben meegegaan.

Toen de heer *Logemann* terugkwam, heb ik mijn best gedaan hem bij *Mozintbatten* te brengen, maar die zat toen te Singapore en de heer *Logemann* had geen tijd er heen te gaan; hij moest terug naar Holland. Ik had hen gaarne bij elkaar gebracht.

De Voorzitter: Ik dank u voor de inlichtingen en schors het verhoor tot Vrijdag 11 uur.

C. E. L. HELFRICH.

KORTHALS, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

VAN LIER.

HUIGENS, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 26 JUNI 1956

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Korthals, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen, de heren Koersen en van Lier, leden, alsmede de heer Huigens, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

Prof. dr. JOHAN HEINRICH ADOLF LOGEMANN,
oud 64 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
oud-Minister van Overzeese Gebiedsdelen.

Hij legt de eed af als getuige.

99900. De **Voorzitter**: Onmiddellijk na de capitulatie van Japan waren er, zo is de commissie uit verschillende publicaties en uit de getuigenverklaringen gebleken, op Java bij de bevrijding verschillende militaire en para-militaire organisaties. In het boek van de heer M. A. Aziz wordt er op gewezen, dat de Peta 37 000 man bedroeg, de Keibodan 1 280 000 en b.v. de Pemoeda's 500 tot 600 duizend. De vraag, die ik u nu wil stellen, is deze: wat was u en de Regering indertijd bekend omtrent het bestaan en de omvang van die organisaties?

A. Het antwoord is vrij eenvoudig. De Regering was van het bestaan van deze organisaties op de hoogte. Deze kennis was in Australië verworven door het af luisteren van radioberichten. Omtrent de sterkte van die organisaties wist, voor zover mij bekend, de Regering niets.

99901. De **Voorzitter**: Onmiddellijk na de capitulatie, toen de Rapwi-teams over Java zijn uitgegaan, zijn de Indische autoriteiten vrij vlug op de hoogte gekomen niet alleen van het bestaan van deze organisaties, maar ook van het feit, dat ze vrij sterk waren.

A. Ja, dat wel, maar een raming, die op enige grond berust, is mij niet bekend.

99902. De **Voorzitter**: De Nefis heeft er enige rapporten over uitgebracht. Zijn die in Nederland toen niet gekomen?

A. Ik denk van niet, maar u moet wel bedenken, dat het 11 jaar geleden is. Ik heb toen vele rapporten gelezen en ik weet nu heus niet meer precies wat die allemaal inhielden. In ieder geval: een duidelijk beeld van deze formaties had de Regering niet.

99903. De **Voorzitter**: Op 2 September 1945 heeft generaal Blamey een proclamatie uitgevaardigd, o.m. voor de Grote Oost en Borneo. Hij was een Australische generaal, die voor dit gebied de hoogste geallieerde bevelhebber was.

A. Van die proclamatie herinner ik me niets.

99904. De **Voorzitter**: Het heeft de commissie getroffen, dat deze bevelhebber hierin op geen enkele wijze refereerde aan het Indische recht, noch aan het Indische bestuursapparaat, zelfs werd Nederland daarin niet eens genoemd. Heeft de Nederlandse Regering over dit feit toen bij de Australische Regering geprotesteerd?

A. Het kan zijn! maar daar is mij niets van bekend. Ik herinner me wel vagelijk, dat in het algemeen de Australiërs op Borneo en in de Grote Oost nogal zelfstandig optraden, maar eerlijk gezegd herinner ik mij van die proclamatie niets.

99905. De **Voorzitter**: Dan wilde ik u iets vragen over een ander punt. Een zee-officier, de heer Huyer, is in September 1945 naar Soerabaja gegaan; tegen de instructies in heeft hij daar de capitulatie van de Japanse militaire autoriteiten aanvaard. In die tijd was de situatie zo, dat de Japanse militaire autoriteiten in naam van de geallieerden nog belast waren met het handhaven van orde en rust aldaar. Door het optreden van de heer Huyer is toen te Soerabaja een gezagsvacuum ontstaan. Bovendien waren er te Soerabaja ernstige ongeregeldheden uitgebroken, die vele mensen het leven hebben gekost. Wat was de Nederlandse Regering van die ongeregeldheden bekend? Wat wist zij van het optreden van de heer Huyer? Is het niet zo, dat mede door het feit, dat de heer Huyer de macht in handen heeft genomen, zonder dat hij een gezagsapparaat ter beschikking had, de situatie in Soerabaja zo slecht is geworden?

A. Tot mijn spijt moet ik zeggen, dat ik daar ook geen inlichtingen over kan geven. Ik heb over dit optreden van de heer Huyer gelezen. Niet wetende wat u mij vragen zou en mijn stukken alle ingeleverd hebbende, heb ik alleen kunnen raadplegen een soort index op de toenmalige telegrammenwisseling, die ik voor me zelf gemaakt heb. De telegrammen waren in die maanden de enige bron van inlichtingen voor de Regering, want er was geen postverkeer. In mijn index komt dit hele verhaal niet voor en ik meen me te herinneren, dat de Regering er pas veel later van gehoord heeft. Het is mogelijk, dat er één zinnetje in een telegram aan gewijd is geweest; dat zinnetje heeft de zaak overigens niet uit de doeken gedaan. De moeilijkheden te Soerabaja waren de Regering spoedig genoeg bekend. Het échec van de Engelsen is onmiddellijk overgeseind. Maar wat er om heen was gebeurd niet. Ik bedoel hier niet mee te zeggen, dat de Indische Regering dat had moeten seinen, want de capaciteit van de zender in die tijd was zeer gering, zodat men wel zwaar moest selecteren. Vermoedelijk werd dit beschouwd als een accident, maar niet als een hoofdzaak.

99906. De heer **Koersen**: Van Engelse zijde heeft men u over het optreden van de heer Huyer niet benaderd?

A. Neen, bepaald niet.

99907. De **Voorzitter**: Het feit, dat de Nederlandse troepen niet op Java mochten debarkeren, maar, zoals u bekend is, een tijd hebben moeten doorbrengen op Malakka, was dat niet een gevolg van de afspraken tussen Minister Meynen en de Engelse Minister Lawson? Is u hier iets van bekend?

A. Daarvan is mij niets bekend. Het lijkt mij onmogelijk? dat dit was afgesproken, omdat de Nederlandse Regering geprotesteerd heeft, toen het débarquement op Malakka haar bekend was.

99908. De **Voorzitter**: Uit de verhoren en uit de stukken is de commissie echter gebleken, dat dit toch niet uitgesloten is te achten.

A. Er was zakelijk iets voor te zeggen. Later heeft de heer Meynen de Regering medegedeeld, dat het de bedoeling was geweest om de expeditionnaire macht, die prima zou worden opgeleid, nog vier maanden een tropenscholing te geven, direct na aankomst in de tropen. In dit licht bezien, is het aannemelijk, dat de Engelsen, die in plaats van een goed geschoolde expeditionnaire macht een paar haastig bij elkaar geraapte bataljons kregen, zeiden, dat die eerst maar eens een goede tropenopleiding moesten ontvangen. Daarnaast heeft men van Engelse zijde ook het politieke argument voor het débarquement op Malakka gebruikt; er waren echter inderdaad ook goede zakelijke argumenten om deze mensen niet onmiddellijk in te zetten.

99909. De **Voorzitter**: Zou de strijd op Java dan een soort jungle war worden?

A. Neen, een zenuwenoorlog.

99910. De **Voorzitter**: In December 1945 hebt u in de Kamer gezegd: Onze troepen zullen volledig worden ingezet en de motieven, waarom dat tot dusver nog niet is geschied, zijn van zuiver zakelijke en militaire aard. Zij komen, naar de Kamer bekend is, in het Oosten ter beschikking van de S.E.A.C. en het is de geallieerde bevelhebber, die beslist en de verantwoording draagt, waar, wanneer en waartoe zij zullen worden gebruikt, uiteraard gehoord het advies van onze militaire bevelhebbers.

Nu is het zo, dat de militaire bevelhebbers, voor zover de commissie hen heeft kunnen horen, ontkennen er ook maar iets van te hebben geweten, dat de troepen naar Malakka zouden gaan. Ook admiraal *Helfrich*, die hier zoëven was, zei: Ik heb het bij wijze van spreken in de krant moeten lezen.

A. Daar heeft hij gelijk in. Ik geloof, dat niemand het geweten heeft. Het debarquement op Malakka is voor ons allemaal een verrassing geweest. Ook de Regering is niet tevoren gewaarschuwd. Zij heeft pas geprotesteerd, toen het feit gebeurd was.

99911. De heer **van Lier**: U hebt dus met uw woorden in de Kamer aangegeven hoe het eigenlijk had moeten gaan.

A. En voor zover ik wist op Java ook ging. Vele troepen waren toen nog onderweg naar hun bestemming.

99912. De **Voorzitter**: Ingevolge het Legal Agreement is aan Mountbatten een grote macht verleend. Heeft dit naar uw mening nog gevolgen gehad met betrekking tot de ontwikkeling van de toestand in Indië? Mountbatten was, zoals u weet, niet bepaald geneigd het Nederlands burgerlijk bestuur weer in te schakelen.

A. Hierover kan men verschillend oordelen. Krachtens het agreement was in de eerste fase, die wonderlijk genoeg eigenlijk geen einde gevonden heeft, in Indië iedereen volledig ondergeschikt — ook het burgerlijk bestuur was gemilitariseerd — aan de opperbevelhebber. Hierbij moet men niet uit het oog verliezen, dat Nederland zo volstrekt afhankelijk was van Engeland, dat ik mij afvraag of het ontbreken van het agreement dan wel een ander agreement veel verschil gemaakt zou hebben. Het was natuurlijk destijds ontworpen voor een totaal anders ingedachte situatie.

99913. De **Voorzitter**: Er is in 1944 ook een dergelijke overeenkomst met MacArthur gesloten. In die zelfde tijd is het agreement met de Engelsen aan de orde gesteld, maar het heeft bijzonder lang geduurd voordat dit getekend werd. Op 15 Augustus 1945 is de capitulatie van Japan afgekomen, maar niettemin kwam op 24 Augustus dat agreement tot stand, praktisch hetzelfde als het agreement met MacArthur. Had men dat op dat moment nu wel op die wijze moeten doen, had men niet moeten proberen gedaan te krijgen, dat voor het burgerlijk bestuur een grotere plaats zou worden ingeruimd?

A. Het is een hele tijd, vóór het Kabinet-Schermerhorn optrad, voorbereid en was in handen van Buitenlandse Zaken. Ik hoorde er van, toen het gesloten was. Overigens geloof ik, dat het gewaarslijkelijk zou zijn geweest op het moment, dat de Engelsen een en ander wilden vastleggen, daar nog uitgebreid over te gaan praten.

Bovendien is de capitulatie van Japan door ons en door de Engelsen in zoverre met wantrouwen bezien, dat wij niet zeker waren of de troepen zich er aan zouden houden. Wij waren in de verwachting, dat er nog een zekere campagne tegen Japanse troepen in Indië gevoerd zou moeten worden. Dan was er wél een situatie ontstaan, die leek op wat men zich had voorgesteld. De Regering heeft nooit reden gehad veranderingen voor te stellen; de stand van zaken werd volkomen door de feiten beheerst.

99914. De heer **Koersen**: Had de Regering de indruk, dat Engeland zijn taak in Indië aan kon?

A. Neen. Het is niet tegenover ons geformuleerd, maar van de eerste dag af wisten wij, dat Mountbatten voor een totaal andere taak stond dan waarop hij zich had voorbereid. Hij was bezig zich voor te bereiden op een invasie op Malakka, dus op een concentratie van krachten op een bepaald punt, krachten, die sterker waren dan de Japanners dáár. Hij kreeg nu de opdracht alles, wat Japans was, in geheel Z.O.-Azië bijeen te vege in de verwachting, dat er tegenstand zou zijn. Bovendien had hij daarvoor geen scheepsruimte. De Nederlandse Regering had dan ook wel het idee, dat Nederland bepaald niet spontaan voorrang zou krijgen. Er kwamen toen twee andere elementen in het beeld; de oorlog in Europa was afgelopen;

dus de Europese soldaat moest naar huis. De Engelsen moesten toen Brits-Indische troepen gebruiken en zij hebben al gauw te kennen gegeven, dat dat niet lang kon duren. Over de getalssterkte van hun troepen, noch over het feit, dat ze zelf moeilijkheden op Malakka hadden, is de Engelse Regering erg openhartig geweest. Inderdaad konden zij niet veel presteren.

99915. De **Voorzitter**: Weet u, waarom het zolang heeft geduurd, voordat het Legal Agreement met de Engelse Regering tot stand kwam?

A. Neen, dat is via Buitenlandse Zaken gegaan. Het bestaan er van was min of meer een verrassing voor mij: op een gegeven moment ontving ik het.

99916. De **Voorzitter**: Einde Augustus bent u naar Australië gegaan. Wat was het doel van uw reis? Wat zijn de resultaten daarvan geweest?

A. De bedoeling was voornamelijk persoonlijk contact. In die tijd waren de verbindingen zeer slecht. De enige kwestie, die toen gaande was, was die van de verbodiging tussen de Luitenant-Gouverneur-Generaal en de bevelhebber strijdkrachten Oosten. Andere kwesties waren toen niet aan de orde. Ik wist toen helemaal nog niet goed, hoe het op Java stond. Ik had geen speciale punten om te regelen.

99917. De **Voorzitter**: Neen, daar was de kennis niet voldoende voor. Welke was de inhoud van de rede, die u op 17 Juli 1945 hebt gehouden?

A. Ik heb toen niets anders gezegd dan dat het Kabinet stond op de basis van de verklaring van de Koningin van 6 December 1942.

99918. De **Voorzitter**: In een van de telegrammen van de heer van Mook (gedateerd 17 Augustus) aan de Minister van Overzeese Gebiedsdelen heeft de commissie de volgende passage gevonden: Bovendien zouden de hoofdlijnen uit de rede van H.M. de Koningin van 6 December 1942, zoals deze werden doorgetrokken in uw rede van 17 Juli zeer verkort kunnen worden weergegeven.

A. Ja. Deze rede is afgedrukt in „De Opdracht” — een studententijdschrift van Utrecht en Leiden — van 15 Augustus, no. 15.

99919. De **Voorzitter**: Uit een telegram van 20 Augustus 1945 van dr. van Mook aan de Minister van Overzeese Rijksdelen blijkt het in het voornemen te liggen: „de Indonesische hulporganisaties voor de verdediging, die door de Japanners zijn ingesteld, te ontbinden en een Indonesisch volksleger op te richten”. Is die ontbinding van de Japanse organisaties nog een onderwerp van bespreking met u geweest of is dit aan de geallieerden overgelaten?

A. Die ontbinding heeft niet plaats gehad, want de Indische Regering had er geen greep op. Dat volksleger lag in het voornemen van de R.I.

99920. De **Voorzitter**: Is van uw kant niet bepaald, wat er moest gebeuren met die organisaties?

A. De Regering heeft gezegd: Wij erkennen de republiek niet, en daarmee evenmin al haar organisaties. Bij mijn weten is dit verder niet ter sprake gekomen.

99921. De **Voorzitter**: In dit zelfde telegram staat verder: Ook leek mij wenselijk MacArthur en Mountbatten onder nadere goedkeuring uwerzijds te verzoeken bij de aan de Japanners te stellen voorwaarden op te nemen, dat de onder Japans gezag ingestelde bestuurs- of Regeringsorganisaties op politiek gebied ontbonden moeten worden, tevens dat alle organisaties in bezet gebied ontbonden en ontwapend moeten worden, die niet ressorteren onder de Japanse weermacht of de normale politie. Het zou misschien tevens wenselijk zijn, dat de Regeringen van U.S.A. en U.K. hiermede in kennis gesteld worden.

A. Ik herinner mij dit voorstel.

99922. De **Voorzitter**: Bij de telegrammen, die wij hebben en die wij in ons verslag hebben opgenomen, is ons gebleken, dat er enige ontbreken. Wij missen b.v. een telegram, waarin een antwoord op het bovenstaande zou kunnen zijn vervat.

A. Ik heb indertijd ook een lijst gehad van op te sporen documenten, maar het is niet altijd gelukt. Uw vraag is, of deze machtiging is verleend. Het verzoek is wèl gedaan. Er is onzekerheid met klem op aangedrongen, met name na de ongelukkige verklaring van generaal *Christison*, dat de Engelsen er toe zouden overgaan de republiek met alles, wat er aan vast zat, niet te erkennen. Zij hebben dat in deze vorm gedaan, dat zij zeiden: Wij erkennen als wettige Regering de Nederlandse Regering. Ik weet niet of er deze vorm aan gegeven is als in het telegram wordt verzocht.

99923. De heer **Koersen**: Kunt u nog iets over de reis vertellen?

A. Ik ben de hele maand September in het Verre Oosten en Australië geweest. Ik heb hieromtrent geen belangrijke punten te vermelden. De Indische Regering blijft in afwachting van de komende bevrijding. Ik heb de legercommandant gesproken! die ook zat af te wachten. Het was toen al misgelopen met de plannen om in Australië troepen op te leiden.

99924. De heer **Koersen**: Hebt u zich daar al een denkbeeld kunnen vormen over bepaalde politieke plannen, welke nodig of mogelijk waren?

A. De Indische Regering stond klaar met een apparaat, weliswaar slecht bezet, maar volledig geoutilleerd, dat zo in werking kon worden gesteld. Verder moest zij afwachten en testen, wat de kracht van de revolutionaire beweging zou zijn.

Toen ik in Australië was, kwamen daar de eerste berichten van de heer *van der Plas*; dat was ongeveer half September. Het waren teleurstellende berichten. De Indische Regering kon weinig anders doen dan aandringen op een spoedige bezetting, aangezien het een moeilijke zaak werd. Er moest natuurlijk een voldoende bezetting komen, wat de Engelsen, naar ik aanneem, niet hebben kunnen opbrengen. Wij moesten „een plek om op te staan” hebben en de gelegenheid om te ageren. Dat is in die dagen besproken, maar een bepaald politiek plan was er niet. Ook was er geen plan van bezetting, want wij hadden geen mensen. Wel moest de Indische Regering zo spoedig mogelijk beschikken over een declaratie van de Nederlandse Regering, die perspectief bood. Daarover is in die tijd over en weer geseind en gepraat, ten einde een politieke basis te vinden en om te zien wat men daar aan kon doen. Wat wij in die dagen niet wisten, was, dat de grote Indonesische organisaties zich van de wapenen van de Japanners hadden meester gemaakt. Wij wisten niet of en, zo ja, welke spanningen er in de Republikeinse beweging waren. Daar waren toen — helaas tē — hoopvolle berichten over. Het was een volkomen duistere kamer, waar we inkeken.

99925. De **Voorzitter**: De heer *van der Plas* heeft op 27 en 28 September te Singapore besprekingen gevoerd met *Mountbatten*. Daaruit is duidelijk geworden wat de lijn was, die de Engelsen zouden volgen. Ik neem aan, dat de heer *van der Plas* het rapport, dat daarover bestaat, ook aan de Nederlandse Regering heeft uitgebracht en dat dit u bekend is. Daarin heeft hij medegedeeld, dat hij nadat hij uit Singapore was teruggekomen, met een groep gematigde Indonesiërs heeft gesproken. Zij hadden hem ongeveer de volgende voorstellen gedaan: de Regering moet duidelijke plannen op tafel leggen, er moeten waarborgen zijn voor de Islam, de naam Indonesia moet worden erkend, evenals de Bahassa Indonesia en de vlag. De heer *van der Plas* heeft mede ten gevolge van het resultaat van zijn besprekingen te Singapore enige voorstellen gedaan, maar vrij korte tijd daarna is hij uitgeschakeld. Kunt u de reden daarvan mededelen?

A. In dit verband kan ik me dat niet herinneren.

99926. De heer **Koersen**: Was het zo, dat u niet kon instemmen met zijn plannen, met name om met alle Indonesische groepen te spreken?

A. Dit hele incident herinner ik mij niet.

99927. De **Voorzitter**: Ten eerste heeft de Nederlandse Regering de heer *van der Plas* — aldus zijn verklaring — gedesavouéerd zonder hem om nadere inlichtingen te vragen. Hij weet niet of zijn telegram aan dr. *van Mook* van 28 September is doorgeseind naar Nederland. We nemen aan, dat dit het telegram is geweest, waarin deze zaak wordt vermeld. De Regering wilde, aldus de heer *van der Plas*, niet alleen geen positieve uitspraak doen, maar zelfs niet horen wat er al zo leefde onder de bewoners van Indonesië. Wij hebben daaruit afgeleid, dat er een zeker verschil van mening is geweest.

A. Ik kan mij geen feiten herinneren. Dit is geweest in September, toen ik in Australië was, althans in het Verre Oosten. Ik ben in Nederland teruggekomen in de eerste dagen van October. Het beleid werd door de Oorlogsraad uit het Kabinet gevoerd, misschien dat ik het daardoor niet meer weet. Er was in die dagen een zekere angst voor lieden, als de heer *van der Plas*, die nogal als progressief bekend hadden gestaan. Mij zagen de andere Ministers dagelijks, maar tegen de heren *van Mook* en *van der Plas* hadden zij inderdaad wel een zeker voorbehoud. De heer *van der Plas* heeft grote kwaliteiten, maar hij is een erg spontane man; het kán gevaarlijk zijn hem alleen er op uit te sturen. De Regering heeft in die tijd bepaald: Zeg niets toe voordat wij het goedgekeurd hebben. Naar mijn herinnering is er in die tijd geen uitlating van de heer *van der Plas* geweest, die in den Haag is afgekeurd. Maar de Regering heeft er wel steeds de nadruk op gelegd, dat toezeggingen alleen van de Regering mochten komen en van niemand anders. Dus mocht ook de heer *van der Plas* zich nergens aan binden.

99928. De **Voorzitter**: Kunt u het beleid, dat de Regering voor ogen stond, samenvatten?

A. De Regering had de bedoeling loyaal uitvoering te geven aan de rede van de Koningin van 6 December 1942. Dat impliceerde dus — hieraan heeft de Regering nog jarenlang vastgehouden — een rondetafelconferentie, waarop, als de wensen gehoord zouden zijn, tot concrete vormgeving van de constitutionele veranderingen zou worden overgegaan. Toch moest de Regering ook een proclamatie, die wat concreets gaf, uitvaardigen. Daar heeft zij over gedokterd; deze proclamatie heeft nogal wat moeilijkheden ondervonden, zodat zij vrij laat in zee is gegaan.

99929. De heer **van Lier**: Wij moeten ook nog bezien de datum van 17 November 1945. Op die datum zijn in Indië besprekingen gevoerd tussen Britse, Nederlandse en Indonesische delegaties. Van Indonesische zijde was daarbij aanwezig *Sjahrir*. Kunt u ons daar iets van vertellen?

A. De twee hoofdspelers waren daar *Christison* en *Dening*. *Dening* was de politieke man, die door de Engelse Regering naar Indië gestuurd was. In zoverre was dit een belangrijke conferentie, omdat de Engelsen voor het eerst zouden uitvoeren, wat ze ons bij besprekingen in Londen beloofd hadden: een positief standpunt in te nemen. Bij monde van *Dening* hebben ze dat gedaan. *Christison* had zich aan alle kanten al vastgelegd door zijn minder gelukkige entrée, dus ik geloof, dat hij bij die conferentie niet bijzonder veel gezegd heeft. *Dening* heeft de Indonesiërs nogal vrij kras te woord gestaan en als het ware pressie uitgeoefend, dat ze het hoofd in de schoot zouden leggen, want dat er van deze republiek toch niets komen zou. Dat is het belang van de conferentie geweest; zij heeft het verlangde effect overigens niet opgeleverd.

99930. De heer **van Lier**: Was de Regering van tevoren op de hoogte, dat deze conferentie zou worden gehouden?

A. Ja. De Engelsen hadden beloofd, dat zij, wanneer wij redelijke plannen op tafel zouden leggen en de Indonesiërs daar niet op in zouden willen gaan, bereid waren bepaalde straffe maatregelen te nemen. Er is pas na die conferentie een ruimere perimeter in Batavia afgebakend, waarin de Nederlanders vaste voet hadden.

99931. De heer **van Lier**: U hebt gezegd, dat deze bespreking weinig opgeleverd heeft.

A. In zoverre is dat waar, omdat de Indonesiërs het hoofd niet in de schoot hebben gelegd. Wel zijn de Engelsen naar aanleiding daarvan tot een zekere actie overgegaan, hoe bescheiden die dan ook was. Door het eerdere optreden van *Christison* en *Lawson* hadden de Indonesiërs het idee, dat de Engelsen óf tussen de partijen in stonden óf aan hun kant. De Nederlandse Regering wenste een duidelijke uitspraak aan welke kant de Engelsen in feite wèl stonden. Dat heb ik na mijn terugkeer te Londen besproken. *Dening* heeft dat op die conferentie op forse wijze gedaan.

99932. De heer **van Lier**: De bedoeling was dus niet om tijdens die bijeenkomst reeds tot een werkelijk contact van Nederlandse zijde met Indonesië te komen.

A. Hadden de Indonesiërs dat toen zo begrepen, dan zou dit contact later mogelijk wel verder zijn gegaan. De bedoeling van de conferentie was, dat de Nederlanders van de Engelsen duidelijk bescheid kregen op de vraag aan welke zijde zij stonden. Daarna moest

men van Indonesische zijde erkennen, dat de Nederlandsch-Indische Regering de enige wettige Regering was. Wanneer de Indonesiërs dat niet deden, zouden de Engelsen optreden.

99933. De Voorzitter: Ik heb de vragen, die ik had, aan u gesteld. U zei zoëven, dat u zelf nog het een en ander had nagezien en dingen tegen bent gekomen, waarvan u het nuttig achtte de commissie er mede op de hoogte te stellen.

A. Toen ik hier kwam, dacht ik aanvankelijk, dat u terug zou komen op de laatste vragen van het vorige verhoor, toen mij een door mij ondertekende brief werd voorgelegd over stopzetting der werving. Ik was overrompeld en gaf als mijn vermoeden te kennen, dat dit verband hield met het loslaten van de gedachte om een „expeditionnaire macht” samen te stellen. Ik had toen moeten bedenken, dat mijn Departement met militaire werving nimmer belast is geweest.

De Voorzitter: Dan dank ik u voor de inlichtingen en sluit het verhoor.

J. H. A. LOGEMAN.

KORTHALS, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

VAN LIER.

HUIGENS, *griffier*.

Naar aanleiding van dit verhoor heeft de heer *Logemann* op 12 Juli 1956 een schrijven aan de voorzitter van de Enquête-commissie Regeringsbeleid 1940—1945 gericht, waaraan de commissie het volgende ontleent:

„3. Ten aanzien van het Civil Affairs Agreement van 24 Augustus 1945 met Engeland heb ik uw commissie medegedeeld, dat deze overeenkomst door het Londense Kabinet was voorbereid en door het Departement van Buitenlandse Zaken tot een eind gebracht. De vraag kon slechts zijn, of de met 15 Augustus plotseling veranderde staat van zaken aanleiding had moeten geven om de regeling daaraan aan te passen. Ik moet er op wijzen, dat ò de onzekerheid of de Japanse troepen zich vreedzaam zouden laten ontwapenen (bij de Regering heerste zeker niet de overtuiging, dat het Keizerlijke bevel daartoe zou worden opgevolgd) ò de spoedig volgende uitroeping van de Republiek (wat werd gezien als overwegend een Japanse manoeuvre) ons een snelle militaire bezetting noodzakelijk deed achten. Wij zelf waren daartoe niet in staat. Wij moesten daarom bezetting en herstel van ons wettig gezag rekenen tot de *oorlogstaak* van de geallieerden om aanspraak op hun hulp te kunnen doen gelden. Wij hadden ook geen reden om aan te nemen, dat de gang van zaken principieel anders zou zijn dan in het Agreement voorzien, op zijn gunstigst alleen sneller. Daarentegen zou tornen aan de eenmaal verkregen overeenstemming het onverwijd optreden der Engelsen op losse schroeven hebben gezet. En wat hadden wij met kans op succes anders kunnen vragen? Toch niet, dat de Engelsen hun troepen òns ter beschikking zouden stellen?

4. Bij zijn optreden achtte het Kabinet zich in zijn politiek ten aanzien van de overzeese gebiedsdelen gebonden aan de Koninklijke rede van 6 December 1942. De daarin vervatte beloften van autonomie en een gelijkwaardige plaats in het Koninkrijk reikten reeds zeer ver en het Kabinet (en zeker de Minister van Overzeese Gebiedsdelen) was bereid een ruime verwerkelijking daarvan te bevorderen. Maar die verwerkelijking was uitdrukkelijk gebonden aan overleg tussen de Rijksdelen aan de ronde tafel en dit verbod dus de Regering tot nadere concretisering over te gaan. Het streven was om zo spoedig mogelijk aan de ontworpen Rijksconferentie bekendheid in Indonesië te geven, maar dit was bij gemis van communicatiemiddelen onmogelijk tot vrij lang na de bezetting van Batavia. De radiotoespraken, die ik in die periode heb gehouden, drongen niet tot Indonesië door.

5. De uitroeping van de Republiek en het vrije spel, dat haar gedurende zes weken gelaten werd, veranderde de situatie radicaal. De publicatie van hervormingsplannen moest nu een plaats innemen in het beleid, dat ten opzichte van de opstandige beweging moest worden bepaald. Welke kracht deze had, in hoeverre zij door Indonesiërs als een Japanse manoeuvre werd gezien en verworpen, of de

massa der bevolking en of de gematigden het herstel van het Nederlands gezag zouden toejuichen, of de republiek door onderlinge onenigheid zou ineenstorten, waren even zovele onzekerheden. De heer *van der Plas* was van 15 September af te Batavia om dit te peilen en de heer *van Mook* volgde zo spoedig mogelijk op 2 October. Ik meen — achteraf gezien — dat onze waarnemers en hun informanten de mogelijkheid, dat de republikeinse beweging ineen zou kunnen storten, hebben overschat, maar hoe dit zij, de Indische Regering en de Nederlandse waren het er over eens, dat wel er naar gestreefd moest worden de nationale beweging aan de conferentietafel te krijgen, maar dat niet onderhandeld moest worden met de Regering van de Republiek, dat geen beloften moesten worden gedaan en dat ook de hervormingsplannen niet konden worden gelanceerd voordat ons gezag (op zijn minst in een beperkt gebied) zich als zodanig kon doen gelden, dus als gezag kon spreken, en de gelegenheid was geschapen voor de gematigde groepen om zich vrij te uiten.

6. Aangezien een voldoende eigen machtsapparaat nog in geen maanden kon worden opgebouwd, was het dus enerzijds nodig de Engelsen te bewegen ondubbelzinnig en met voldoende troepen ons te ondersteunen, anderzijds om een hervormingspolitiek te formuleren, die vertrouwen zou wekken en die toch bleef binnen de grenzen, die de Nederlandse Regering moest in acht nemen.

7. Men zal, hoop ik, begrijpen, dat men in de gegeven omstandigheden geen grootscheeps en tegelijk concreet program van de Regering kon verwachten. Ten aanzien van de Engelsen — waarvan weldra bleek, dat zij niet veel macht ter beschikking hadden en dat zij zich in Nederlandsch-Indië voor hen in een wespennest voelden — viel niets anders te doen en is aanhoudend en met kracht niets anders gedaan dan eerst aandringen op spoedige bezetting, daarna op voldoende bezetting en op gebruik van hun macht om het wettig gezag te steunen en ten slotte — in een periode, vallende na 20 November — om hun troepen lang genoeg te doen blijven tot wij hun taak konden overnemen. Ten aanzien van de Indonesische nationale beweging waren concrete beleidslijnen eerst te trekken nadat en naarmate inzicht zou zijn verworven in de werkelijke stand van zaken. Een inzicht, dat door de troebele toestand en de beperkte contactmogelijkheden met de Indonesische samenleving, de emoties en het wishfull thinking van waarnemers van alle soort, nauwelijks meer dan een werkhypothese kon zijn.

8. Ik neem aan, dat het rapport van de heer *van der Plas* over de periode van 15 September tot 2 October aan uw commissie bekend is. Ik teken dus slechts aan, dat zijn plan om de toestand op slag in handen te krijgen is afgestuit op tegenstand van de Supreme Commander (27 September). Een oordeel achteraf over zijn kans van slagen moet, als zuiver speculatief, achterwege blijven.

Toen hem gebleken was, welk standpunt de Engelsen innamen, heeft hij de Luitenant Gouverneur-Generaal machtiging gevraagd om contact op te nemen met de nationalistische leiders, *Sukarno* niet uitgesloten. De heer *van Mook* heeft de Nederlandse Regering geraadpleegd, die op 29 September elk contact met *Sukarno* verbood. Dit alles speelde zich af, terwijl ik op de terugreis naar Nederland was. Ik ontving eerst in Londen daaromtrent bericht en heb onmiddellijk samen met H.M.'s ambassadeur stappen bij de Britse Regering ondernomen alvorens op 30 September in de Ministerraad verslag uit te brengen. Onze betogen hebben er ten slotte toe geleid, dat onze positie te Batavia voldoende werd versterkt om het mogelijk te maken met een verklaring over onze voornemens voor de dag te komen (zie beneden punt 11).

Reeds op 5 September had de heer *van Mook* machtiging gevraagd zijn zetel naar Batavia te verplaatsen, hetgeen hem al vóór 15 September was toegestaan. Zijn komst op 2 October hield dus geen verband met het door de heer *van der Plas* gevolgde beleid. Uiteraard ging de leiding thans over op de Luitenant-Gouverneur-Generaal en kon de heer *van der Plas* terugtreden in zijn functie van wd. directeur van binnenlands bestuur. Ik vermoed, dat op deze gebeurtenissen uw vragen sloegen omtrent een ter zijde schuiven van de heer *van der Plas*, maar ik zie geen enkele reden om de gang van zaken aldus te kenschetsen.

9. Voor mijn uiteenzetting van het Regeringsbeleid is intussen van belang, dat de heer *van der Plas* rapporteerde, dat juist in gematigde Indonesische kringen naar een duidelijke verklaring van de toekomstige Nederlandse politiek werd uitgezien. Hij deelde mede, dat men tevreden zou kunnen zijn met dominion status, met waarborgen voor een gelijke bejegening van de Islam met andere godsdiensten, erkenning van de naam Indonesië, van het Indonesisch

als officiële taal en van een eigen vlag. Hier was materiaal voor concretisering van de hervormingsplannen binnen de grenzen, die de Nederlandse Regering had in acht te nemen.

10. Gedurende ondergetekendes reis naar Brisbane (die mijn afwezigheid meebracht van 4 September tot 30 September, waarvan echter slechts van 10 tot 24 verblijf in Brisbane) heeft het Kabinet een proclamatie voorbereid, die bestemd was bij de landing der geallieerden te worden verspreid. Het is bekend, dat dit niet is gebeurd. De situatie, waarin de Indische Regering zich in de eerste weken te Batavia bevond, haar gemis van publicatiemiddelen en de heersende wanorde maakten het politiek inopportuun om met een proclamatie voor de dag te komen. Van Engelse zijde werd zulk een publicatie dringend nodig geacht om de toestand te verlichten, maar de heer *van Mook* heeft met volle instemming van de Regering het standpunt ingenomen, dat de Indische Regering dan eerst in de positie moest worden geplaatst, dat zij als gezag kon spreken.

11. Intussen werd de gelegenheid benut om aan de hervormingsplannen concrete vorm te geven. De voorstellen ter zake van de heer *van Mook* sloten nauw aan bij de suggesties van de heer *van der Plas*. Op 11 October legde ik de hoofdpunten van de verklaring, waartoe de Luitenant-Gouverneur-Generaal zou worden gemachtigd,

aan de Ministerraad voor in een nota, waarin ik de consequenties, zoals ik die zag, uiteenzette. Op 17 en 18 October had ik de gelegenheid de tijdelijke Tweede Kamer over de door de Regering beraamde politiek in te lichten (*Handelingen* blz. 85, 86, 114 en 115). Op 6 November scheen de toestand in Indonesië rijp voor publicatie van de proclamatie. Ik moge hiervoor verwijzen naar paragraaf 45 van mijn nota van 1 November 1948. Het was de hoop der toenmalige Regering, dat op deze grondslag men zich met de Indonesiërs aan de ronde tafel zou kunnen zetten.

12. Dat intussen onverpoosd werd voortgegaan met de versterking van onze machtsmiddelen, is bij het militair beleid wel voldoende ter sprake gekomen.

Ik verblijf inmiddels met de meeste hoogachting,

Uw dw.,

(w.g.) J. H. A. LOGEMANN.

N.B. Dat de Regering in deze periode vasthield aan het niet erkennen van de Republiek, onderstelde ik in het bovenstaande, evenzeer bij u bekend als de tekst van de proclamatie van 6 November 1945."

ZITTING VAN VRIJDAG 29 JUNI 1956

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Korthals, voorzitter, jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen, de heren Koersen en van Lier, leden, alsmede de heer Huigens, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

CONRAD EMIL LAMBERT HELFRICH,

oud 69 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
luitenant-admiraal b.d.

99934. De Voorzitter: Wij hebben op Dinsdag 26 Juni 1956 gesproken over het niet-toelaten van Nederlandse troepen op Java. In verband daarmee zou ik nog een vraag willen stellen, en wel deze: Wanneer de mariniersbrigade in haar geheel in December 1945 zou zijn geland te Soerabaja, meent u dan, dat die brigade in staat zou zijn geweest de taak van de Engelse troepen, die daar toen waren, over te nemen?

A. Ik moet mijn herinnering wel een beetje oprispen na al die jaren. Was daar toen niet één Engelse divisie? Ik geloof nog altijd, dat de mariniersbrigade meer en beter werk had kunnen doen, wanneer ze eerder was binnengekomen.

De Voorzitter: Dan geloof ik, dat dit deel wel afgerond is.

A. Mag ik nog even op dit onderwerp terugkomen? Naar aanleiding van de vragen van de vorige keer heb ik mijn licht nog eens opgestoken en mijn herinnering opgefrist. In de eerste plaats betreft dit de sterkte aan troepen waarover we in het najaar van 1945 hadden kunnen beschikken, wanneer alle militairen toen op Java waren gekomen en bewapend, zodat de Nederlanders vrij waren geweest, te doen wat zij wilden. Tenslotte is alles terug te brengen in de eerste plaats tot het zesweekse gezagsvacuum, dat er in Indië geweest is tussen 15 Augustus en begin October 1945, en in de tweede plaats tot de Engelse politieke houding. Daar wil ik nu niet verder op doorgaan; ik heb die uitvoerig in mijn mémoires in twee hoofdstukken beschreven. Ik heb deze nog eens overgelezen, en neem daar geen woord van terug. Mij is de vorige keer gevraagd over welke troepen wij dadelijk hadden kunnen beschikken en of wij op de hoogte waren van de sterkte van de republikeinse troepen. Op dit laatste heb ik ontkennend geantwoord; dit is bevestigd. We hebben in geen enkel rapport tijdens de oorlog een concreet en betrouwbaar gegeven kunnen verkrijgen over de sterkte van de aanwezige bewapende Indonesiërs. Er waren zeer vele organisaties, waartussen weinig coördinatie was, zeker niet vanaf het ogenblik, waarop de Japanners capituleerden. Wij schatten de *gevechtswaarde* van die troepen gering en naar mijn vaste overtuiging was deze tegenstand in elkaar gezakt, wanneer er voldaan was aan twee voorwaarden, die ik stelde, nl. dat de Engelsen van het begin af aan positief hadden verklaard, dat het Nederlandse gezag eerst hersteld moest worden, en in de tweede plaats wanneer men zich gehouden had aan de bepalingen van de overgave-overeenkomst, nl. dat de Japanners onmiddellijk alle hulpstroepen moesten ontbinden en de wapens moesten inleveren. Dit is niet gebeurd, en deze twee oorzaken hebben de Nederlandse positie aldaar aanmerkelijk verzwakt.

99935. De heer Koersen: Op welke gronden schatte u de gevechtswaarde van de republikeinse troepen gering, wanneer u niet over concrete gegevens beschikte? Welke argumenten had u daarvoor?

A. De strijdgroepen en benden vormen geen „leger“ in de krijgskundige zin als wij gewend waren. Zij bestonden uit mensen, die onder zware propaganda en terreur van de Japanners waren opgeleid. Bovendien waren misschien wel 80 pct. er van zeer jeugdige personen. Een belangrijk feit is voorts, dat dezen vóór de Japanse bezetting een jaar of 11 waren; zij hadden dus nimmer het Nederlandse gezag bewust ondervonden. Zij hadden jarenlang onder de invloed van de Japanse propaganda geleefd en waren tenslotte op pl.m. 15-jarige leeftijd in het „leger“ gekomen. De Japanners hadden hun wapens gegeven. Er waren bovendien geen ervaren militaire Indonesische leiders, dus wij achtten de gevechtswaarde van deze groepen, vergeleken bij een werkelijk leger, gering. Ik weet niet of de commissie de wekelijkse situatierapporten kent, die door de Nefis vanaf October 1945 werden uitgegeven, alsmede door de inlichtingendienst van mijn hoofdkwartier, onder de toenmalige luitenant ter zee 1ste klas *Nieuwenhuysen*. Hij kan u meer in details hiervan iets vertellen.

Ik heb een situatierapport van 17 December 1945 over onze eigen troepensterkte. In mijn mémoires heb ik gesproken over ongeveer 25 000 krijgsgevangenen. Dit rapport komt totaal tot 26 300 man. Dat is wel wat meer dan de vorige keer gezegd werd.

99936. De Voorzitter: Waren die 26 300 mensen voor de strijd gereed? Waren zij gezond en uitgerust?

A. Het aantal gezonden kan ik niet beoordelen. In de rapporten staat, dat de ex-krijgsgevangenen in het algemeen in ongelooflijk korte tijd fysiek weer vrij goed waren en in elk geval waren dit mensen, die gevochten hadden, dus mensen met ervaring. Zij waren officieren, onderofficieren en soldaten van het gewone leger geweest; ook waren er marinemensen bij. Wanneer deze mensen dadelijk waren geoefend en bewapend en wanneer men hun dadelijk gezegd had, dat zij een taak hadden, nl. het Nederlandse gezag te herstellen, zij het onder opperste leiding van de Engelsen, dan was er een geheel andere situatie ontstaan. In dit rapport van vier maanden ná de bevrijding leest men, dat er op Sabang 400, te Padang 100, Medan 750, Palembang 1500, Bandoeng 2100 (nota brne op Java), Balikpapan 5375, Tjimahi 2650, Rangoon 230 en in Siam nog pl.m. 10 225 krijgsgevangenen waren. Het omgekeerde heeft plaats gevonden van wat wij gewent hadden. Wij hadden gewild, dat deze mensen onmiddellijk in goede conditie gebracht en bewapend zouden worden. Maar deze mensen zijn op al die plaatsen vastgehouden en gedemoraliseerd, ook al omdat, zoals in alle gegevens staat, zij niet begrepen van het eigenlijk gebeurde. Zij zagen, dat de Engelsen weinig optraden en dat de mensen, waarop de republiek moest steunen, steeds driester en sterker werden en steeds meer de mensen terroriseerden. Dat heeft hun moreel geen goed gedaan.

99937. De Voorzitter: Tegenover welke autoriteiten is er van uw kant destijds op gewezen, dat deze krijgsgevangenen onmiddellijk moesten worden ingeschakeld?

A. Praktisch van het eerste begin, dat ik op Java was, heb ik daarop gewezen. Deze gegevens hadden wij niet direct. Op 17 December, zoals u ziet, is het eindelijk gelukt deze gegevens te krijgen. Wij wisten, dat er véél krijgsgevangenen waren, maar wij kenden de juiste aantallen op al die verspreide plaatsen niet. Vanaf het eerste begin hebben wij zowel de Luitenant-Gouverneur-Generaal als generaal *Christison* gevraagd waarom die mensen niet binnengelaten werden. Het was van het grootste belang, dat de ex-krijgsgevangenen zagen, dat het Nederlandse gezag hersteld zou worden.

99938. De Voorzitter: Wat was hun antwoord op die vragen?

A. Ik zou de notulen van die vergaderingen moeten zien om de juiste bewoordingen daarvan op te zoeken.

99939. De Voorzitter: Misschien kunnen wij u helpen, want wij hebben wel stukken, waaruit blijkt, dat de Engelsen eigenlijk weinig

geloof hechtten aan de goede moraal, aan de mogelijkheid van een juist optreden van het K.N.I.L.

A. In het algemeen beschrijf ik het in de twee hoofdstukken van mijn mémoires, die ik zoëven noemde. Daar kan ik niets van terugnemen. De conferentie van 10 October wordt daar ook in genoemd.

Mountbatten was natuurlijk gebonden aan de instructies van de Britse Regering. Hij zelf had van zijn eigen inlichtingendienst gehoord, dat er nogal veel Indonesische troepen waren. Hij sprak over een goed geoefend en bewapend leger (een echt leger) van 100 000. Van het begin af aan heb ik dat niet geloofd, misschien was het totaal aantal lieden der vele afzonderlijke benden of strijdgroepen 100 000. Ik heb ook nog een ander stuk, van December 1945, waarin de totale sterkte, ofschoon er geen positieve gegevens beschikbaar zijn en alle inlichtingen elkaar tegenspreken, geschat wordt op max. 136 000. Dat is dus vier maanden na de capitulatie van Japan.

99940. De **Voorzitter**: Het was inderdaad geen georganiseerd leger, zoals wij dat kennen. Daarna is er echter het drama in Indo-China geweest en nu weer in Algiers, waar ook geen georganiseerde legers zijn, ofschoon deze toch bijzonder veel kwaad stichten. In dat verband kom ik terug op wat generaal *Schilling* zegt. Hij had gezien, toen hij de verantwoordelijkheid in Batavia had gedragen, hoe die mensen met een geweldig fanatisme hun aanvallen uitvoerden en daarbij inderdaad veel doden achterlieten, maar niettemin toch weer opdrogen. Zijn oordeel is dan, dat het er niet zozeer op aan komt of men een georganiseerd leger heeft, dan wel guerillastrijders, die met een bijzonder fanatisme te werk gaan.

A. Ik heb de notulen van de dagelijkse vergaderingen, die wij op het hoofdkwartier hielden — ik heb ze niet allemaal bij mij, wel enkele —, nog eens nagezien. Hieruit blijkt, dat de berichten van de heer *Schilling* over het rayon, dat hij bezuiden Batavia had, nogal geruststellend waren. Er waren wel aanhoudend aanvalletjes en schermutselingen en de wijze, waaroy die aanvallen plaats vonden, moge fanatiek geweest zijn, maar ze werden met betrekkelijk geringe middelen en heel weinig verliezen afgeslagen. De bevolking — en dat is zeer belangrijk — was veel bevreesder voor deze aanvallen dan wij. Hoe generaal *Schilling* dit voor de rest van Java kan beoordelen, weet ik niet. Zijn berichten waren in het algemeen geruststellend. Er werd wel telkens een grote aanval verwacht, maar die vond nooit plaats. De fanatici zijn echter versterkt in hun houding door het slappe optreden van de Engelsen en door het idee, dat hun optreden wel succes zou hebben, wanneer zij daarmee doorgingen. De Luitenant-Gouverneur-Generaal en ik hadden ook verschil van mening over de vraag aan welke kant ir. *Soekarno* eigenlijk stond. De heer *van Mook* verdeelde het Indonesische verzet in een gematigde groep en een extremistische en zag ir. *Soekarno* aan de gematigde kant. Daar heb ik niet aan geloofd; ik was altijd van mening, dat hij zich misschien gematigd voordeed, maar van de andere kant joeg hij de extremisten op. De Indonesische radio-uitzendingen, die in Batavia met toestemming van de Engelsen plaats vonden in de meest opruiende en felle taal, hoewel zij z.g. onder contrôle stonden van de Engelsen, wezen daar wel op. Wanneer men eindelijk eens gedaan kreeg, dat de radio-omroepers niet zo brutaal waren, dan kwam er dadelijk een andere radio-uitzending uit Djocja, die wel degelijk onder *Soekarno* stond en die opruiende taal verspreidde, die anders van radio-Batavia kwam.

Mountbatten's opinie was — die heeft hij mij in het begin gezegd —: „De Engelse Regering wil van Indonesië geen tweede Griekenland maken. Ik heb de indruk, dat het verzet nogal krachtig en ook gewapend is, in elk geval gedooft de Engelse politiek niet, dat wij er zonder meer op slaan, zonder eerst te onderhandelen met de Indonesische leiders.” Wij, aan Nederlandse kant, stonden in het begin op het standpunt, dat er niet onderhandeld moest worden voordat ons gezag hersteld was. Maar hoe had dit gekund zonder troepen en als de eigen troepen niet binnen mochten komen, die bovendien onder opperbevel van een geallieerde generaal zouden komen te staan, die daarover niet gunstig dacht?”

99941. De **Voorzitter**: Misschien is dit een goed moment om uiteen te zetten hoe uw positie, zowel formeel als in de dagelijkse praktijk, was ten opzichte van admiraal *Mountbatten* en generaal *Christison*.

A. Gedurende de oorlog heb ik niets dan lof voor de politieke samenwerking met de Engelsen gehad. Op de verhouding was toen niets aan te merken, behoudens t.a.v. de gevallen, waarover ik het in mijn vorig verhoor had. De twijfel aan de Britse politiek is begonnen,

toen ik hoorde, dat *Christison* in Batavia en Singapore gezegd had, dat de Engelsen in Indië zich niet zouden bemoeien met de interne politiek. Toen ik zelf in Batavia kwam en zag hoe slap de Engelsen optraden en hoe ze gingen praten met de Indonesiërs, werd de zakelijke verhouding minder goed. Ik heb bij wijze van spreken elke dag tegen hun handelwijze geprotesteerd. De verhouding met generaal *Christison* persoonlijk is altijd goed geweest, getuige ook de afscheidsbrief, die hij mij gestuurd heeft, toen hij wegging, maar zakelijk waren wij het nooit eens. De eerste keer — dat was op 10 October 1945 — dat ik *Mountbatten* in Singapore sprak — hij is zelf nooit op Java geweest in de tijd, dat ik er was —, heb ik hem hetzelfde verteld, dat ik aan *Christison* verteld heb. Op blz. 258 van mijn mémoires heb ik het standpunt van *Mountbatten* trouwens beschreven en wat daar beschreven is, is hetzelfde standpunt als dat, wat hij op de conferentie innam. Ik heb voorts een résumé van de conferentie op 10 October 1945, welke ik aan uw commissie heb verstrekt.

99942. De heer **Koersen**: Was het naar uw mening beter geweest, als de Amerikanen het commando over Java hadden behouden?

A. Ongetwijfeld. Van *MacArthur* mag men zeggen wat men wil, maar hij was wel degelijk Nederlands gezind; hij was volkomen bereid en overtuigd, dat het Nederlandse gezag eerst hersteld moest worden. Hij had daarvoor beschikbaar twee à drie divisies, meer achtte hij ook niet nodig. President *Roosevelt*, die anti-koloniaal was, wist héél goed — hij stelde zich ook op het standpunt van de Koninklijke rede van 7 December 1942 — dat eerst het Nederlandse gezag hersteld moest worden en dat Indonesië zelf nog niet de middelen en de mensen had om op eigen benen te staan. Als hij was blijven leven en als *MacArthur* het had mogen doen, dus wanneer die grenswijziging niet had plaats gehad, dan ben ik overtuigd, dat de geschiedenis een heel ander verloop had gehad.

99943. De heer **Koersen**: U hechtte dus niet die waarde aan de inlichtingen, die door zijn dienst verkregen werden, als *Mountbatten* er aan gaf? Ook het oordeel van de heer *Schilling* deelde u dus niet?

A. Neen, de heer *Schilling* had een locale ervaring; de andere gegevens over de rest van Java kon hij alleen halen uit de wekelijkse intelligencerapporten, die wij ook kregen en die ook dagelijks op de conferenties op het hoofdkwartier werden besproken. Ik heb de notulen van de vergadering gevonden, waarin generaal *Schilling* voor het eerst spreekt over zijn vrees. Op 27 November 1945 heeft generaal *Schilling* hier het eerst over gesproken.

99944. De **Voorzitter**: Dit klopt met zijn hier gegeven verklaring. Hij zegt: Het optimistische militaire inzicht van 25 October heeft echter op 25 November plaats gemaakt voor een meer nuchtere kijk.

A. Ik zal hier voorlezen, wat hij gezegd heeft:

„Vaststaat, dat wij voor het neerslaan van den opstand de wereldopinie niet achter ons hebben. Deze wereldopinie kan ook binnen korten tijd niet worden veranderd. De Engelschen gaan Oost- en Midden-Java ontruimen. Er zijn voorts naar mijn indruk aanwijzingen, dat de Engelsche troepen niet langer dan 1 jaar hier zullen blijven. Verschillende punten in de Buitengewesten dreigen verloren te gaan, althans wordt de toestand er niet beter op.”

De argumenten waren dus de wereldopinie, niet de sterkte, en voorts gaat het om de Engelsen, die Oost- en Midden-Java gingen ontruimen.

En dan komt eindelijk het argument, dat enigszins op de troepensterkte zou wijzen:

„Het is uitgesloten, dat wij met de beschikbare middelen thans in de situatie op Java belangrijke wijzigingen kunnen brengen. Daarom is het beter ons aan te passen aan de politiek der Engelschen en in Java verlies te nemen. Het is b.v. thans al zeer twijfelachtig of wij Bandoeng zouden kunnen houden, indien de Indonesiërs ook hier als in Midden- en Oost-Java den oorlog afkondigen tegen Britten en Nederlanders. Het streven moet zijn te voorkomen, dat in West-Java een strijd ontbrandt als in Oost- en Midden-Java. Een bruggenhoofd in West-Java moet vastgehouden worden.”

Dus generaal *Schilling* komt ook tot de conclusie, dat wij ons er niet bij neer moesten leggen, maar dat wij een bruggenhoofd in West-Java moesten aanhouden. Ik weet ook wel, dat wij zelfs

met de beschikbare troepen en krijgsgevangenen, die op dat ogenblik, naar bekend was, op het punt stonden binnen te komen, niet *dadelijk* de rust en orde in heel Nederlandsch-Indië konden herstellen, maar wij dachten ook niet verder dan aan een bruggenhoofd. Wij wilden de bruggenhoofden veilig stellen van Semarang, Soerabaja en Batavia, ten einde daar de uitkomende troepen te kunnen opvangen totdat wij klaar waren om op te treden. Feitelijk heeft het verloop van de geschiedenis dit standpunt als juist bevestigd. De troepen, die allengs in 1946 en 1947 zijn uitgestuurd, zijn toch ook in die bruggenhoofden opgevangen en hebben eindelijk in 1947 de eerste politioele actie ingezet. Ik wil straks nog wel even iets voorlezen van wat dr. *van Mook* hiervan zegt, want de heer *van Mook* en ik waren het hierover eens, dat wij aan de Indonesische troepen niet veel gevechtswaarde konden toekennen.

99945. De heer **van Lier**: In een stuk van de heer *van Mook* wordt een analyse gegeven van de algemene toestand in Indonesië op 6 en 7 November. Hij zegt, dat op dat ogenblik het aantal benodigde troepen geschat wordt op 75 000.

A. Dat is juist. Het was de mening van de heer *van Oyen* en mij voor geheel Nederlandsch-Indië.

99946. De heer **van Lier**: Daar was u het dus mee eens.

A. Met een uiteindelijke sterkte van 75 000 man, ja, maar dat kon op het ogenblik niet opgebracht worden.

99947. De heer **van Lier**: Op dat ogenblik kon u op een 10 tot 20 000 man rekenen, staat hier.

A. Vandaar mijn theorie over de bruggenhoofden. Wij konden op dat enorme eilandengebied niet overal even sterk zijn. Wij moesten ons dus wel op bepaalde plaatsen concentreren.

99948. De heer **van Lier**: Dat betekende dus, dat u in die situatie, in November, van de Engelsen afhankelijk was.

A. Natuurlijk! Zij hadden immers het opperbevel. Mij is inder tijd, toen ik hier begin 1946 terug was, door Minister *Logeniam* wleens de vraag gesteld in de Militaire Raad van het Koninkrijk (M.A.K. heette die toen) of ik van mening was, dat wij militair konden optreden in Indië. Daarop ben ik het antwoord schuldig gebleven, want ik vond het zo'n vreemde vraag. Mij is die vraag nooit gesteld toen ik zelf als opperbevelhebber de verantwoordelijkheid droeg in Indië. Nu ik er maandenlang vandaan was en er een andere opperbevelhebber was, werd die vraag mij wél gesteld. Op dat moment wist ik niet precies hoe de Indonesische situatie was, dat wist men ter plaatse veel beter. Bovendien waren onze troepen nog niet alle binnengekomen. En tenslotte waren de Engelsen er nog.

99949. De **Voorzitter**: Misschien is het wel goed de opvatting van de heer *van Mook* hieromtrent te vermelden.

A. Alle bevelhebbers op Java waren het er over eens — uitgezonderd generaal *Schilling*, die zich hoofdzakelijk beriep op de houding van de Engelsen en de wereldopinie — dat eerst het Nederlandse gezag moest worden hersteld. Generaal *Schilling* wilde politiek tot overeenstemming komen. Dat wilde iedereen, maar wanneer men een politieke overeenstemming verkrijgt met een groepje zgn. leiders, van wie men niet overtuigd is, dat zij representatief zijn voor het volk en dat zij werkelijk gezag kunnen uitoefenen, wat betekent dan een politieke overeenkomst?

Een overeenkomst kan naar mijn mening alleen gesloten worden met een Regering, die werkelijk gezag heeft en heeft bewezen dat te hebben. En naar onze mening was de enige Regering, die werkelijk gezag zou kunnen uitoefenen, de Nederlandse Regering ná herstel van orde en rust. Maar wat zei ons een politieke overeenkomst met *Soekarno*? De heer *van Mook* zegt in zijn boek „Indonesië, Nederland en de Wereld” op blz. 84:

„Toch bleef bij de officiële Japanse militaire autoriteiten nog enige wijfelmoeidigheid bestaan” — dat was vóór de overgave in Juli 1945 — „die ook de beide hoge Indonesische voormannen bevangen hield” — dat waren dus *Soekarno* en Hatta.

Maar in hoeverre vertegenwoordigden dezen het Indonesische volk? Dan gaat de heer *van Mook* voort:

„Op 15 Augustus heeft toen de zonderlinge ontvoering van laatstgenoemden door de jongerenorganisaties plaats gevonden,

die hen gedurende een dag te Rengasdengklok in Noord-Krawang vasthielden en eerst naar Batavia terugbrachten toen zij bereid waren de onafhankelijke Republiek Indonesia te proclameren. Ook in deze romantische scène bleef schout-bij-nacht *Maeda* mede aan de touwtjes trekken, zodat een poging van het Japanse hoofdkwartier om de proclamatie alsnog te onderdrukken zo onvolledig werd uitgevoerd, dat zij in werkelijkheid geen succes had.”

Hieruit blijkt in de eerste plaats, dat *Soekarno* niet bereid was de leiding op zich te nemen, maar dat hij zich uit de voeten had gemaakt en door de jongeren gedwongen moest worden de onafhankelijkheidsproclamatie te ondertekenen. Dit is niet de houding van een vrijheidsheld. In de tweede plaats gingen de Japanners toen direct weer door met hun Japanse invloed uit te oefenen. De heer *van Mook* zegt op dezelfde bladzijde van zijn boek:

„Vanaf dat ogenblik kreeg de nationalistische beweging, eerst op Java en later ook elders, een verzamelpunt in de Republiek met haar rood-witte vlag en het uitblijven van de geallieerde strijdkrachten, die het gezag van de Japanse militairen konden overnemen, verschaftte haar de tijd zich steeds verder in te graven.”

Maar nu moeten wij twee jaar verder zien. Men mag aannemen, dat die militaire macht, die dan zo sterk geweest zou zijn in 1945, zich in de loop van de tijd steeds beter had kunnen oefenen, bewapenen en organiseren, zodat men in 1947 werkelijk van een republikeins leger zou hebben kunnen spreken.

Nu krijgen wij de eerste politioele actie in 1947. Wat zegt dr. *van Mook* hierover in zijn boek (blz. 184)?:

„Des nachts om 12 uur van 20 op 21 Juli — dat was dus 1947 — begon de politioele actie. Zij was in eerste aanleg bedoeld om in een aantal gebieden orde en veiligheid te herstellen en ruimte te scheppen voor een beleid van wederopbouw. Als doel van deze eerste bezetting werd gekozen West-Java, met uitzondering van Bantam, het daaraan grenzend deel van Midden-Java en een ruime kring om Semarang, een belangrijk deel van Oost-Java met Madoera, het cultuurgebied van de Oostkust van Sumatra, enz.”

Maar om nu eens alleen Java te bezien, dan ziet u hierin de oorspronkelijke gedachte, die wij ook hadden, nl. het vasthouden van drie bruggenhoofden: Batavia, Semarang en Soerabaja. Daarna gaat de politioele actie beginnen met laten wij zeggen in 1947 ten hoogste 100 000 man. Dr. *van Mook* zegt:

„De actie zelf behoeft niet te worden beschreven, zij verliep zeer snel en met zeer beperkte verliezen. De legerorganisatie, uit zeer heterogene elementen van K.N.I.L., K.L. en mariniers opgebouwd, voldeed geheel aan de gestelde ongewone en zware eisen.”

Dat was onze eigen organisatie, opgebouwd uit de zeer heterogene elementen van Koninklijke Landmacht, Koninklijk Nederlands-Indisch Leger en mariniers, precies dezelfde als wat wij in 1945 hadden. Men zou dus zeggen, dat wij in 1945 althans één van die bruggenhoofden konden houden. Wij hadden die nodig om zo snel mogelijk onze troepen binnen te kunnen laten komen en te reorganiseren. Wanneer dat van het begin gebeurde was, was vooral de morele invloed van het optreden op zich zelf al héél belangrijk geweest, zo niet de hoofdzak, speciaal waar het Oosterse verzetselementen betrof; 90 % van de bevolking was op onze hand en werd zelf door deze mensen geterroriseerd. Wanneer dan die Japanners werkelijk de wapenen hadden ingeleverd, enz., dan was de gehele toestand veel gunstiger verlopen dan twee jaar later.

99950. De **Voorzitter**: De Japanners hebben veel wapenen aan de Indonesiërs gegeven.

A. Bijna alles. Van een „volksoorlog”, als door Djocja aangekondigd, was nergens sprake, dat zegt de heer *van Mook* zelf. Wel verspreidde zich een aantal gewapende troepen in de minder toegankelijke streken om van daaruit de strijd voort te zetten, maar deze strijd onttaarde vrijwel overal in een terreur tegen de eigen landgenoten; belangrijke gevechten zijn niet geleverd.

99951. De **Voorzitter**: Acht u het mogelijk, dat deze guerillabenden, zoals in Indo-China is gebeurd, en op het ogenblik in Algiers geschiedt, het toch uiteindelijk winnen?

A. Wanneer de mensen de steun hebben van de bevolking, dan wel. En de bevolking geeft alleen steun, wanneer zij ziet, dat van de

andere zijde met aarzeling of verkeerd wordt opgetreden. Bovendien moet men een dergelijke oorlog niet voeren op de gewone Westerse wijze. Wij hebben dat in Indië ook nooit gedaan en wij beheersten tenslotte toch in 1940—1941 vóór de oorlog, heel Nederlandsch-Indië met totaal 35 000 man. Dat kon omdat de bevolking ons in meerderheid — naar mijn mening — goed gezind was en in de tweede plaats omdat dit speciale troepen waren, die deze guerilla's eventueel, zoals in Atjeh ook gebeurd is, konden bestrijden met bepaalde methodes.

99952. De Voorzitter: Waren onze troepen daar dan in getraind na de oorlog?

A. Na de oorlog waren zij misschien fysiek minder krachtig, maar hun ervaring van alles, wat zij vóór de oorlog gedaan hadden, hadden zij natuurlijk nog.

99953. De Voorzitter: Is de slag van Soerabaja — want men kan eigenlijk wel spreken van een slag — dan te zien als een exceptie?

A. Daar waren het alleen de Japanners, die werden aangevallen.

99954. De Voorzitter: Van de kant van de Indonesiërs waren er velen bij betrokken, die met groot fanatisme te werk gingen.

A. Ja, ook later tegen de Engelsen. Maar dat was voornamelijk omdat de Engelsen niet voldoende militair optraden. Men moet inderdaad wanneer men tegen dergelijke guerilla's optreedt hard zijn, anders wordt het een lijdensgeschiedenis met veel meer verliezen dan wanneer men dadelijk hard optreedt. In Indo-China was dat ontegenzeggelijk ook de methode geweest.

99955. De Voorzitter: Er was ook een andere moeilijkheid: men moest er rekening mee houden, dat er over Java duizenden Nederlanders verspreid zaten in de kampen.

A. In al onze besprekingen hebben we overwogen wat voor kwaad ons optreden de kampen kon doen. Maar dat is ook al zo verkeerd. Waarom moesten die mensen in de kampen blijven; ik had ze er liever uitgehaald.

99956. De Voorzitter: Maar ze waren er nu eenmaal in. Wanneer men van Nederlandse kant hard optrad, deed zich de vraag voor, of die duizenden in de kampen niet in moeilijkheden kwamen.

A. Ook in dat opzicht is voorzichtigheid altijd in overweging geweest. Wij hadden ze er zo graag uit gehad om de handen vrij te hebben. De strijd in Soerabaja kan ik niet volledig verklaren. Ik kan het alleen verklaren doordat de Japanners toen al een deel van hun wapens overgegeven hadden. Dat is over heel Java gebeurd. Kolonel Huyer heeft op een gegeven moment de Indonesische burgemeester van Soerabaja bij zich gehad om om hulp te smeken, want de mensen liepen hem uit de hand. Ze wilden de Japanners te lijf gaan. Langzamerhand ging het lijken op een rampokpartij, op een diefstal op grote schaal en op moord op alle Europeanen. Toen heeft de heer Huyer tegen de Japanse commandant gezegd: zeg maar, dat ik het gezag heb overgenomen.

Tegenover het gebeure te Soerabaja kan men stellen wat in Semarang gebeurd is. Daar is een Indonesische aanval op een Japanse gevangenis geweest, waarbij 100 of 150 Japanners zijn omgekomen. De rest van de Japanners, die daar nog waren, hebben geweldig wraak genomen. Ze hebben het hele Indonesische verzet in Semarang en omgeving onmiddellijk lam gelegd. Deze Japanse actie gebeurde maar door 800 man, doch op een Japanse manier.

99957. De Voorzitter: Als ik uw gedachtengang nu eens even samenvat — wij onderzoeken tot ongeveer 20 November 1945 —, dan is het toch zo, dat u zich op het standpunt stelde in die periode, dat een militaire wandeling, gezien alle omstandigheden, niet mogelijk was. Wij moesten alleen zorgen, dat wij enige bruggenhoofden hielden.

A. Zoals de toestand zich ontwikkeld had, om welke reden dan ook, gezagsvacuum, enz., ja. Maar zover hadden wij het nooit behoeven te laten komen.

99958. De heer Koersen: Maar hadden zij al die omstandigheden wel in de hand?

A. Neen. Het was voor mij alleen de vraag of er van Nederlandse zijde werkelijk voldoende aandrang is uitgeoefend tegenover die Engelse politiek. Zoals wij de toestand vonden, hadden wij maar één gedachte: als wij nu niet vlug alle krijgsgevangenen bewapenen, op de been brengen, verzamelen en de troepen uit Europa en Amerika

binnenkrijgen, vervalt het van kwaad tot erger. Het is ook misgelopen, maar alleen tot 1947. U onderzoekt tot 1945, maar we mogen de omstandigheden daarna wel even in ogenschouw nemen. 1½ jaar later, toen we de troepen wel hadden en er werkelijk opgetreden werd, was er praktisch geen verzet. Toen zagen de mensen: ze gaan optreden en we zijn van de terreur van onze eigen mensen gelukkig af.

99959. De Voorzitter: Zoudt u over uw verhouding met *Mountbatten* en *Christison* nog iets naders willen mededelen?

A. De brief, die ik aan generaal *Dempsey* heb geschreven, moet hier zijn. Gelukkig, dat ik hem heb kunnen vinden, want het is al zolang geleden. Op de vergadering van de Enquêtecommissie van 5 September 1951 heb ik mijn brief aan generaal *Dempsey* van 21 December vermeld. Ik heb daarin gezegd: „Ik ben nog van mening, dat we het kunnen bolwerken na al jullie geknoei”. (Het woordje „geknoei” staat niet in de brief.) „Jullie treden onvoldoende op. Waarom mogen onze eigen troepen niet binnenkomen? Wij weten wel, dat alles onder jullie bevel moet plaats hebben, maar maak gebruik van de Nederlandse troepen, die beschikbaar zijn, en laat de overige troepen zo gauw mogelijk binnenkomen. Ontschep ze niet op Malakka”. Dat is eigenlijk de algemene draad geweest, die ik met de Britse militaire bevelhebbers heb besproken. Generaal *Christison* was weleens van plan om heel anders op te treden dan in het begin, maar hij werd dan blijkbaar weer op zijn vingers getikt.

99960. De Voorzitter: Ik wil nu overgaan tot een ander punt en wel tot uw verhouding tot de Luitenant-Gouverneur-Generaal. De zaak is nl. zo, dat over de verhouding tussen de B.S.O., en de Luitenant-Gouverneur-Generaal een wisseling van telegrammen is geweest tussen de Regering en de heer *van Mook*. Op een goed ogenblik, en wel op 7 September 1945, heeft de Regering aan de heer *van Mook* een uitgewerkte regeling geseind over het opperbevel. Daar staat o.a. in: „Tertio B.S.O. is verantwoordelijk aan Luitenant-Gouverneur-Generaal of, zodra deze functie hervat, aan Gouverneur-Generaal, en neemt diens aanwijzingen in acht, een en ander behoudens zijn verantwoordelijkheid aan en ondergeschiktheid jegens de bondgenootschappelijke bevelvoering terzake van de daaraan ter beschikking gestelde strijdkrachten. De beschikbaarstelling of onttrekking van Nederlandsche strijdkrachten aan de bondgenootschappelijke bevelvoering geschiedt door Minister A.O.K.” Daar is blijkbaar een gedachtenwisseling over gevoerd, waaraan u hebt deelgenomen, omdat wij wel hebben begrepen, dat u deze regeling geen goede vond. Daarover zijn toen later nog telegrammen gewisseld en wij hebben dan een telegram van de heer *Schermerhorn* van 22 October aan dr. *van Mook*, waarin staat: „Tertio de B.S.O. is verantwoordelijk aan den Minister van A.O.K., die de beschikbaarstelling of onttrekking van strijdkrachten van het Koninkrijk aan de bondgenootschappelijke oorlogvoering of aan den Luitenant-Gouverneur-Generaal, of na diens ambtshervatting den Gouverneur-Generaal, gelast. Ter zake van aldus ter beschikking gestelde strijdkrachten volgt B.S.O. de aanwijzingen van den geallieerden opperbevelhebber resp. den Luitenant-Gouverneur-Generaal dan wel na ambtshervatting den Gouverneur-Generaal.”

Wij hebben al eens met u over deze zaak gesproken, dus misschien kunt u nu heel in het kort de hoofdlijn aangeven, waarom u gemeend hebt niet genoeg te kunnen nemen met datgene, wat in het telegram van 7 September 1945 was neergelegd.

A. Ik meen, dat dat in mijn mémoires staat. Deze zaak is echter niet in September 1945 opgekomen, doch zij was al heel oud. Laat ik beginnen met te zeggen, dat er geen sprake van was, dat ik in de bevoegdheden van de heer *van Mook* wilde treden. Ik heb alleen gemeend, dat de opzet in beginsel fout was. Deze opzet was vermoedelijk veel beter geweest, wanneer we in Java vóór de evacuatie over de onderlinge verhouding gesproken hadden, doch dit is niet gebeurd. Het enige, dat me bevolen was, was om na afloop van de zeeoorlog in Nederlandsch-Indië met het restant strijdkrachten te evacueren en in Colombq een nieuw hoofdkwartier te stichten. Ik wist niet, dat daarna nog andere strijdkrachten naar Australië waren gegaan. Ik wist natuurlijk wel, dat er een paar schepen, die Colombo niet konden bereiken, naar Australië zouden gaan. Ik hoorde echter te Colombo pas, dat ook de heer *van Mook* met enige anderen naar Australië was geëvacueerd. Dus daar begon het al mee. Men kon spreken van de civiele top en de militaire top. Die zaten mijlen uit elkaar. Toen heb ik uit vrees, dat deze zaak naast elkaar zou werken, in 1943 voorgesteld mijn hoofdkwartier over te brengen naar Australië. Dat is echter niet toegestaan.

99961. De **Voorzitter**: Ik heb wel begrepen, dat daar in Rege-
ringskringen nooit erg veel over gesproken is.

A. Dat weet ik niet. Ik heb dit voorstel gedaan na de eerste
ontmoeting met *MacArthur*, en wel om twee redenen. De ene was
een politieke reden, nl. dat ik het beter vond, dat ik in Australië
zat bij de Indische civiele instantie, die toen nog genoemd werd de
Indische Commissie, en in de tweede plaats, omdat ik militair ge-
sproken in *MacArthur* op dat ogenblik meer zag dan in een Engels
bevel. *MacArthur* had toen op dat moment zijn plannen klaar. Er
lag in het verschiet een herovering van Hollandia, als eerste Neder-
landse herovering. Ik vond het nodig, dat daarbij zoveel mogelijk
Nederlandse strijdkrachten bij aanwezig waren.

99962. De **Voorzitter**: Nu wilde ik graag iets weten over de na-
oorlogse verhouding.

A. Die na-oorlogse verhouding is niet te begrijpen zonder deze
verhouding eerst in het kort te schetsen. Wij hadden dus, anders dan
de geallieerden, een civiele Indische Commissie gehandhaafd, die
later is uitgroeid tot een Indische Regering in ballingschap, en een
militair opperbevel. Zowel in Zuid-Oost Azië als in het gebied van
MacArthur, de Pacific, ressorteerde alles onder de gerillieerde mili-
taire bevelhebber. In het militaire opperbevel was naar mijn mening
alles beter gecoördineerd terwille van de hoofdzaak, het winnen van
de oorlog tegen Japan. Dat was in de eerste plaats een militair doel.
Maar in de Hollandse opzet zijn twee sferen steeds naast elkaar
blijven bestaan; mijnen van elkaar verwijderd. Persoonlijk vond ik,
dat de heer *van Mook* mij te weinig op de hoogte hield van de poli-
tieke ontwikkeling, zoals hij die zag en zoals hij die later in Indië
wenste. Men mag duizend maal zeggen, en daar ben ik het volkomen
mee eens, dat de politieke leiding het in de eerste plaats voor het
zeggen heeft, maar het militaire opperbevel moet toch op de hoogte
zijn van wat men wenst en dat moet het begrijpen, anders neemt hij
misschien op een gegeven moment verkeerde maatregelen.

Het is tijdens de oorlog herhaaldelijk gebleken, dat de heer *van
Mook* zich bewoog op een terrein, dat naar mijn mening een militair
terrein was, o.a. de organisaties van de special operations e.d.,
in Australië zowel als in Colombo. Ik heb echter nooit gezegd:
hier zal ik nu eens speciaal werk van gaan maken. Op een gegeven
moment in 1945 merkte ik echter, dat hij bezig was militaire aan-
gelegenheden in Australië en op Ceylon te behandelen, waar de
B.S.O. buiten was gebleven. Toen heb ik, niet wetende, dat de
vrede van Japan zo dicht voor de deur stond, nogmaals, in vervolg
op mijn eerdere betogen te Londen, gewezen op de bevelsverhou-
dingen, welke niet goed geregeld waren. In Juni 1945 heb ik in
een eerste vergadering hier in Den Haag dit nog eens ter sprake
gebracht. Als ik geweten had, dat in Augustus Japan zou capitule-
ren, zou ik dit helemaal niet ter sprake gebracht hebben. Toen
is er een telegramwisseling geweest, welke geen resultaat heeft
gehad. Dit zou allemaal behandeld worden zodra ik terug zou zijn
in Colombo. Mijn terugkomst in Colombo viel echter samen met
de onverwachte atoombom, de capitulatie van Japan op 15 Augustus
en de order, die aan mij gegeven werd om naar Tokio te gaan.
Verder was er het feit, dat de Luitenant-Gouverneur-Generaal in
Brisbane zat, allemaal omstandigheden, die een regeling hebben tegen-
gewerkt. Misschien had ik toen beter gedaan om vanuit Colombo
aan de Regering te seinen: laat mij hier een streep onder zetten,
want het is niet meer van belang. Waarom was ik bevelhebber van
alle strijdkrachten? Ik was in April 1942 bevelhebber van alle strijd-
krachten gemaakt, omdat er tenslotte maar restanten strijdkrachten
waren, die onder één opperbevelhebber moesten staan, en daartoe
was ik benoemd. Maar wanneer de toestand normaal was verlopen
na de vrede met Japan, zodat Nederlandsch-Indië in volle glorie
was hersteld en de staatsinrichting ook was hersteld, dan had men
eenvoudig de oude toestand teruggekregen, dus dat de Gouverneur-
Generaal opperbevelhebber zou zijn met onder zich een com-
mandant-zeemacht en een legercommandant, die overigens naast
elkaar zouden staan. Dus dan had ik geseind: laten wij er verder
maar niet meer over praten en bovendien kunnen wij er toch niets
meer aan veranderen. Dat wisten wij op dat ogenblik niet en zo
heeft die telegramwisseling zich voortgezet. Maar vanaf het ogen-
blik, dat ik in Batavia kwam, heb ik er helemaal niet meer over
gesproken, want toen was het al te laat. Ik weet niet of u het
telegram van de Minister-President goed begrijpt, Mijnheer de Voor-
zitter, want ik heb het indertijd wel tien keer moeten overlezen
voordat ik het enigszins begreep.

99963. De **Voorzitter**: Welk telegram bedoelt u? Dat eerste
of dat tweede?

A. Dat tweede. Ik vind het zo buitengewoon moeilijk te be-
grijpen. Wanneer dus de normale toestand in Nederlandsch-Indië
was weergekeerd, dan was ik de eerste geweest om te zeggen: nu
moet B.S.O. weg. Er is nu toch geen enkele aanleiding meer om
een éénhoofdig bevel over de strijdkrachten te hebben. Nu wordt
de oude toestand hersteld.

Maar men behield deze bevelsverhouding. De B.S.O. stond onder
de Minister-President, onder de Minister van Marine, omdat hij de
zeestrijdkrachten commandeerde, onder de Minister van Oorlog,
omdat hij elementen kreeg van de Koninklijke landmacht, onder
de Minister van Koloniën, omdat hij ook elementen van het Konink-
lijk Nederlandsch-Indisch Leger onder zich had, en hij stond ook
onder een geallieerd bevelhebber.

Zou u dan weten waar uw bevoegdheden beginnen en waar zij
eindigen? Dat was een onmogelijke taak.

99964. De **Voorzitter**: U vergeet nog de verhouding met de
Luitenant-Gouverneur-Generaal.

A. Daar praat ik niet eens over. In de opdracht van de Luitenant-
Gouverneur-Generaal stond, dat ik zijn aanwijzingen moest
volgen, en die heb ik, naar ik meen, ook naar mijn beste weten
opgevolgd. Zeker vanaf dat ogenblik. Ik heb echter natuurlijk
mijn mening gezegd. Het enige, dat mij hinderde in de Luitenant-
Gouverneur-Generaal, is ook weer een vervolg van de periode van
tijdens de oorlog; ik vond, dat hij mij niet voldoende op de hoogte
stelde en dat hij te veel over militaire zaken sprak rechtstreeks
met *MacArthur* en met *Mountbatten*, waar ik niet bij was. Het
heeft zich inderdaad herhaald. Iedere morgen ging hij naar *Chris-
tison* om de zaak te bespreken en hij heeft mij nooit gevraagd om
daarbij te komen; evenmin bij de besprekingen met Indonesische
leiders, welke zeer belangrijk waren. Toch was het van belang,
dat ik daarbij aanwezig was, al was het alleen maar met mijn
oren. Dat heeft mij zeer getroffen. Vandaar mijn uitlating, dat
de verhouding minder goed was. In beginsel niet, maar door de
wijze: waarop dat allemaal ging en behandeld werd. Maar ik zeg
nogmaals, dat, als men de functie van B.S.O. opgeheven had, zoals
men dat een maand of 2 later gedaan heeft, dan had ik er vrede
mee gehad, want de toestand was niet meer zo, dat er een der-
gelijke functionaris in Indië moest zijn.

99965. De **Voorzitter**: Ik zou u dan nog tot besluit willen
vragen of u nog mededelingen kan doen over de strijd op Nieuw-
Guinea en ook het aandeel van Nederland daarin, en hetzelfde
met betrekking tot de strijd op Borneo en in de Grote Oost. Het
gaat ons natuurlijk niet om de beschrijving van de strijd, maar
meent u, dat daarbij nog een belangrijk punt van aan de orde
kan worden gesteld?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter, dat niet. Met enige, dat ik
daarvan weet, heb ik opgenomen in mijn boek, zelfs met enige namen
er bij. Maar dat die strijd van invloed is geweest op latere gebeurte-
nissen, geloof ik niet. Het waren zeer locale operatietjes.

99966. De **Voorzitter**: Dan meen ik eigenlijk, dat ik aan het
einde gekomen ben van datgene, wat ik te vragen had. Het zijn
toch nog een tweetal vrij lange verhoren geworden. Niettemin wil
ik u nog vragen of u van uw kant nog iets toe te voegen hebt
aan hetgeen u al gezegd hebt.

A. Ik geloof, dat ik er voldoende op gewezen heb, dat het van
zo'n grote invloed is geweest, dat er niet dadelijk gezegd is, dat het
Nederlandse gezag zou worden hersteld, en dat de Engelsen in dit
opzicht niet goed zijn opgetreden. Ik geloof, dat ik nog niet gezegd
heb — en dat kan ik naar mijn vaste overtuiging verklaren — dat
de Engelsen, zelfs te laat, het waren 6 weken, dus begin October,
meer mensen hadden kunnen sturen dan ze gestuurd hebben. Ik heb
hierover o.a. geschreven in „Elsevier”. De Engelsen hebben in het
begin het oog gehad op Malakka en Singapore en veel minder op
Indië, dat toch ook sinds 15 Augustus tot hun bevelsgebied behoorde.
Alles wat ten aanzien van Singapore gebeurd is, waar alles toch rustig
was, is niet ten aanzien van Nederlandsch-Indië gebeurd, behalve dan
op Sabang. En dat men dan op 15 September één oorlogsschip stuurt
en het bevel in handen legt van de toevallige schout bij nacht, die
daar aan boord is, dat pleit ook niet voor een serieuze opvatting van
de taak, welke de Engelsen te wachten stond. U hebt mij hierover
eigenlijk niets gevraagd. Ik heb nl. vele gegevens bij me over de grens-
wijziging; waarom die grens gewijzigd is, waardoor wij in Engels
bevelsgebied kwamen in plaats van in Amerikaans bevelsgebied.

De Voorzitter: Indien u meent hierover iets te zeggen te hebben, gaat u dan gerust uw gang.

A. Deze gegevens wist ik ook niet eerder dan pas in de latere tijd. Ik moet de speciale aandacht vestigen op het rapport van *Mountbatten*, dat later is uitgekomen. Dit rapport is bij de Parlementaire Enquêtecommissie, want ik heb de aandacht er op gevestigd bij een van mijn vorige verhoren. Uit dit rapport blijken twee dingen. In de eerste plaats blijkt daaruit, dat *MacArthur* wel degelijk van tevoren heeft moeten weten, dat er sprake was van een grenswijziging, en in de tweede plaats begrijp ik niet, dat *Mountbatten* de Nederlanders onkundig heeft gelaten van de besprekingen, die hij op 27 Augustus gehad heeft met de Japanse maarschalk *Terauchi*, dus vóórdat de vrede op 2 September te Tokio getekend werd.

Hij zegt zelfs in dat rapport, dat bij de besprekingen met de Japanse veldmaarschalk *Terauchi*, die dus het bevel had over Zuid-Oost-Azië inclusief Nederlandsch-Indië, duidelijk werd: dat er nergens sprake zou zijn van enige Japanse oppositie. *Mountbatten* had dus uit dien hoofde niet een heel sterke troepenmacht nodig gehad. In de derde plaats heeft me getroffen, dat hij in zijn rapport helemaal geen woord zegt over Nederlandsch-Indië, wat toch op het laatste ogenblik onder zijn bevel is gekomen. Ook zegt hij niet in zijn rapport: dat er over de toestand in Nederlandsch-Indië op de conferentie van 27 Augustus gesproken is. Dat vind ik toch eigenaardig, want wanneer men met de Japanse opperbevelhebber spreekt over de situatie en over wat er moet gebeuren, dan kan men toch een gebied als Nederlandsch-Indië, dat onder eigen bevel gekomen is, niet negeren. De naam *Soekarno* komt in het hele rapport niet voor.

99967. De heer Koersen: Dus u hebt in die tijd dergelijke mededelingen over het te verwachten Japanse optreden niet gehad?

A. Ik wist van die hele conferentie van 27 Augustus niets af. Het rapport van *Mountbatten* is voor mij indertijd aanleiding geweest om daarover ook iets in „Elseviers Weekblad” te schrijven.

99968. De Voorzitter: Hebt u eerder dan 15 Augustus iets gemerkt van wijzigingen der theatergrenzen?

A. Ik heb dat reeds in een van mijn boeken geschreven en ik meen, dat ik dit ook al eens voor de Parlementaire Enquêtecommissie verklaard heb, Mijnheer de Voorzitter. Ik heb voor het eerst monde-

ling van de heer *van der Plas* in Australië gehoord, dat de eerste gedachte aan grenswijziging is besproken op een conferentie in Pearl Harbour, waarbij President *Roosevelt* zelf aanwezig was. Dit is naar mijn mening steeds door *Roosevelt* zelf tegengehouden, want de beslissing is niet genomen vóór Potsdam, toen was hij dood. *Roosevelt*, die anti-koloniaal was, heeft juist misschien dáárdoor nooit gewild, dat die grenswijziging plaats zou hebben. Hij vond immers de Engelsen de grootste kolonisten van de wereld. Als de Amerikanen, aldus de opvatting van *Roosevelt*, Indië aan de Engelsen zouden geven, waren ze er nooit meer uit te krijgen geweest. Dan zou Nederlandsch-Indië in plaats van Nederlands koloniaal gebied Engels koloniaal gebied geworden zijn.

99969. De Voorzitter: Dit punt hebben we inderdaad reeds met u besproken en als u nu van uw kant geen ander onderwerp meer aan de orde wilt stellen, meen ik, dat we voldoende door u zijn ingelicht.

A. Ik heb alleen nog eens op die conferentie met die Japanner van 27 Augustus de aandacht willen vestigen. Ik kon me nl. niet herinneren of ik in een van mijn vorige verhoren hierop de aandacht heb gevestigd. Het is een belangrijk punt in het rapport van *Mountbatten*, dat er totaal niet gesproken werd over *Soekarno*, over Nederlandsch-Indië en over hetgeen de Japanners daar zouden moeten doen. Het is daarom zo belangrijk, omdat ik er van overtuigd ben, dat de Japanners positieve bevelen hebben gehad om de zaak in handen te houden en, zoals in de overgavedocumenten stond, de hulpkorpsen te ontbinden en de wapens in te leveren.

De Voorzitter: Dan zijn we nu aan het einde van deze bespreking gekomen en dan dank ik u zeer voor uw inlichtingen. Ik sluit het verhoor.

C. E. L. HELFRICH.

KORTHALS, *voorzitter*.
WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.
KOERSEN.
VAN LIER.
HUIGENS, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 13 JULI 1956

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Korthals, voorzitter, jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen, de heren Koersen, Fens en van Lier, leden, alsmede de heer Huigens, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

Dr. JAN HERMAN VAN ROIJEN,

oud 51 jaar, wonende te Washington, Hr. Ms. Ambassadeur.

Hij legt de eed af als getuige.

99995. De *Voorzitter*: De commissie zou gaarne enige dingen betreffende het militaire beleid met u bespreken. Op 26 Juni 1945 bent u Minister zonder Portefeuille geworden in het Ministerie-Schermerhorn-Drees. Minister van *Kleffens* was toen Minister van Buitenlandse Zaken.

Hoe was nu precies de taakverdeling tussen u en Minister van *Kleffens*?

A. Ik moet één voorbehoud maken: Na 11 jaar kan mijn geheugen mij in de steek laten. Als ik mij goed herinner, was de afspraak met de heer van *Kleffens*, dat hij zou zijn: primus inter pares, dat dit niets af zou doen aan mijn recht en bevoegdheid met hem van mening te verschillen en dit in de Ministerraad duidelijk te zeggen. Niettemin zou ik de verdeling van werkzaamheden geheel aan hem overlaten, dus datgene verrichten, wat hij mij zou toevertrouwen. Wij verschilden fundamenteel op één punt. Toen hij mij polste of ik Minister zonder Portefeuille zou willen worden, vroeg hij mij hoe ik stond tegenover de grenscorrecties — in die tijd heette het, geloof ik, nog uitbreiding van grondgebied — Ik zei hem, dat ik daar weinig voor voelde, behoudens het rechte trekken van grenzen.

In die tijd leek het nog mogelijk grote stukken van Duitsland te annexeren. Ik heb mij zeer sterk op dat standpunt gesteld, zó zelfs, dat van *Kleffens* gearzeld heeft mij die portefeuille toe te vertrouwen.

Dit vertel ik alleen om te tonen, dat er geen enkele afspraak was, dat ik mij in alle kwesties bij zijn oordeel zou neerleggen.

99996. De *Voorzitter*: De heer van *Kleffens* is op 25 Juni vanuit San Francisco teruggekomen en daarna is hij regelmatig drie dagen in Londen en drie dagen in Nederland geweest, totdat ongeveer half Augustus het gehele Departement van Buitenlandse Zaken weer in den Haag is gekomen.

A. Ik weet niet, of de data juist zijn. Naar mijn herinnering was de heer van *Kleffens* gedurende de Kabinetsformatie, of gedurende de tijd, dat aan H.M. de Koningin advies werd uitgebracht omtrent het Kabinet, toch zeker al gedurende een dag of zes in Nederland. Hij heeft o.a. contact met verschillende van de heren kunnen hebben. Ook mij heeft hij bij zich laten komen en wij zijn allen nog een paar keer bij Minister *Schermerhorn* geweest vóór de formatie in kannen en kruiken was. Ik geloof dus niet, dat hij op de vooravond van het optreden van het Kabinet in Nederland gekomen is. Inderdaad was hij in het begin, zolang H.M. de Koningin in Engeland was en een deel van de Ministers daar ook vrij geregeld zaten, veel afwezig. Later zijn de rollen omgekeerd en ben ik als hoofd van de delegatie van het z.g. executieve comité van de Verenigde Naties, dat dus het Charter verder moest redigeren en opstellen, naar Engeland gegaan. Daar ben ik al in Augustus 1945 heengegaan. Ik ben daar met korte tussenpozen gebleven tot de preparatoire commissie van de Verenigde Naties optrad en de heer van *Kleffens* de zaak in Londen van mij overnam. Dat was einde October.

99997. De *Voorzitter*: Ik stel deze vragen in verband met de volgende kwestie. In Juli 1945 is de conferentie te Potsdam geweest. Daar is besloten, dat het z.g. S.E.A.C.-commando zou worden uitgebreid, met name met gebieden, die het toenmalige Nederlandsch-Indië betroffen. Ik noem Sumatra, Borneo en de Grote Oost. Wat weet u van deze kwestie en welke bemoeienissen hebt u hiermede gehad?

A. Het antwoord luidt, dat ik naar mijn beste weten generlei bemoeienis met deze kwestie heb gehad. Ik heb er pas later van gehoord, toen het een probleem werd, of men er verstandig aan had gedaan daarin te berusten en er niet tegen te protesteren, en toen de vraag zich voordeed, of het wat gegeven zou hebben, wanneer de Regering daartegen geprotesteerd zou hebben.

99998. De *Voorzitter*: Vóór de conferentie te Potsdam wist u dus niet, dat deze zaak in het internationale milieu al speelde?

A. Dat durf ik niet te zeggen. Ik heb ongetwijfeld in de krant gelezen, dat er een conferentie in Potsdam kwam. Maar dat daarbij het commando over een deel van het toenmalige Nederlandsch-Indië zou worden overgedragen, heb ik niet beseft.

De *Voorzitter*: In ieder geval heb u er helemaal geen bemoeienis mee gehad.

99999. De heer *Fens*: Heeft de heer van *Kleffens*, toen u met hem tot een accoord kwam omtrent het aanvaarden van het Ministerschap zonder Portefeuille, u niet gesproken over een eventuele wijziging van de grenzen der commandogebieden?

A. Neen, voor zover ik mij herinner, niet.

100000. De heer *Fens*: Het was toen dus bepaald geen saillant punt, anders had hij er wel met u over gesproken, want u had samen de verantwoordelijkheid voor het beleid van Buitenlandse Zaken.

A. Primair had de heer van *Kleffens* die; dus ik kan mij voorstellen, dat hij het niet nodig vond dit met mij te bespreken, vooral als het toevallig zou zijn geweest aan de vooravond van mijn vertrek naar Londen.

100001. Jonkvrouw *Wttewaall van Stoetwegen*: U zei zoëven, dat het op een bepaald moment een probleem is gevonden, of geprotesteerd had moeten worden. Wanneer was dat moment gekomen?

A. Enige jaren later, nadat ik als Minister was afgetreden. Toen ik in Washington kwam, heb ik met de toenmalige ambassadeur *Loudon* over deze zaak gesproken en toen is die kwestie aan de orde gekomen.

Maar zelfs na Potsdam ben ik er niet bij betrokken geweest.

100002. De *Voorzitter*: U weet ook niet, dat er stappen zijn ondernomen in verband met de eventuele gevolgen van deze wijziging der commandogebieden?

A. Voor zover ik mij herinner, ben ik daar niet bij betrokken geweest.

100003. De heer van *Lier*: U zei, dat de heer van *Kleffens* u verschillende terreinen overliet. Welke waren dat?

A. Hoofdzakelijk het terrein van de Verenigde Naties, omdat ik daar nauw bij betrokken was en het toen al de bedoeling was, dat ik als hoofd van de delegatie de bijeenkomst te Londen zou bijwonen. Te meer daar de Engelse Minister of State, die ook Minister zonder Portefeuille was, *Noel Baker*, als gedelegeerde optrad van Engelse zijde.

In Londen was alles, wat het contact met de Britse Regering betrof overgelaten aan de heer Michiels, die daar toen ambassadeur was. Daar is altijd zeer streng de hand aan gehouden, zo zelfs, dat als er stappen gedaan moesten worden, de heer van *Kleffens* of ik, toen ik de portefeuille van Buitenlandse Zaken had, te zamen met de heer Michiels deze ondernamen.

100004. De **Voorzitter**: Herinnert u zich ook uit die tijd, dat in de Ministerraad aan de orde is geweest de vraag of de Engelsen hun nieuwe taak materieel gezien wel aan zouden kunnen?

A. Neen. Wij hebben ons dikwijls beziggehouden met besprekingen over de wijze, waarop de Engelsen hun taak in Indonesië opvatten en hoe dit tegen was gevallen.

Oorspronkelijk dachten wij, dat de Amerikanen niets zouden begrijpen van de verhouding tot een koloniaal land, maar veel erger dan de toestand met de Britten kan het haast niet.

100005. De **Voorzitter**: Wij kunnen nu overgaan tot de bespreking van het Legal Agreement, waarin bestuur en rechtspraak in Indië na de bevrijding waren geregeld. Dit agreement is tot stand gekomen na de capitulatie van Japan, op 24 Augustus 1945.

Het heeft de commissie gefrasseerd, dat een dergelijke overeenkomst reeds geruime tijd eerder was gesloten met de Amerikanen. Zij heeft begrepen, dat tegelijkertijd, dat de zaak met de Amerikanen is besproken, deze ook aan de Engelsen is voorgelegd, maar dat dezen die in sterke mate hebben getraineed. Weet u welke oorzaken daarbij hebben gespeeld?

De tweede vraag is deze. Het accoord met de Amerikanen is geruime tijd vóór de capitulatie van Japan gesloten. Uiteraard wijzigde deze capitulatie de zaak enigszins, maar niettemin was het agreement van 24 Augustus met de Engelsen vrijwel gelijklopend aan dat met de Amerikanen. De vraag is dus deze, of door de capitulatie van Japan naar het oordeel van de Regering het agreement niet enigszins gewijzigd had dienen te worden.

A. De oorzaken van de vertraging in het agreement met de Engelsen zijn mij niet bekend.

Eveneens moet ik het antwoord op de tweede vraag schuldig blijven. Ik kan mij voorstellen, dat de Regering, hoewel zij het misschien wenselijk vond wijzigingen aan te brengen, toch aan tijd gebonden was en het daarom niet gedaan heeft. Maar dat is zuiver een suppositie.

100006. De **Voorzitter**: Tevens komt de vraag naar voren, of de Regering niet had moeten pogen voor het Nederlandsch-Indische Gouvernement meerdere invloed op bestuursgebied te krijgen. Zoudt u een oordeel kunnen geven of het feit, dat *Mountbatten*, die door het agreement grote macht heeft gekregen, invloed kan hebben gehad op de latere ontwikkeling in de situatie in Indonesië?

A. Dit Legal Agreement was de juridische basis voor onze betrekkingen. Maar ook zonder dat agreement, lijkt mij, hadden de Engelsen hun wil in de praktijk kunnen doordrijven. Zij zaten om zo te zeggen aan de kraan; wij waren berooid, wij hadden niets en wij waren vóór alles afhankelijk van de Engelsen.

100007. De **Voorzitter**: De Engelsen hebben zich niet helemaal aan het agreement gehouden en *Mountbatten* is de grenzen van zijn bevoegdheid weleens te buiten gegaan. Weet u of dat aanleiding is geweest voor de Nederlandse Regering daarover besprekingen te hebben met de Engelsen?

A. De enige bespreking, die ik mij duidelijk kan herinneren, is de bespreking te Chequers, maar dat was, als ik mij niet vergis, omstreeks Kerstmis 1945. Daar bleek een verschil van opvatting tussen de Nederlandse en Britse Regering over de interpretatie van het Legal Agreement en wat de Britten wel bereid waren te doen en wat wij wensten. Wij wensten natuurlijk aanzienlijk meer dan de Britten bereid waren te geven.

100008. De **Voorzitter**: U herinnert zich niet, dat de Nederlandse Regering vóór die bespreking te Chequers het nodig heeft geoordeeld stappen te ondernemen bij de Engelsen?

A. Ik herinner het mij niet, maar het ligt voor de hand, dat het wel gebeurd is. Wanneer een dergelijke conferentie plaats vindt, hebben meestal tevoren gedachtenwisselingen plaats gevonden met diplomatieke vertegenwoordigers. Misschien zijn er toen ook nota's uitgewisseld, waarbij men schriftelijk zijn eisen neerlegde. Dit is ook weer een constructie achteraf.

100009. De **Voorzitter**: Uit de vragen, die wij u te uwer oriëntatie tevoren hebben gezonden, heeft u gezien, dat wij als een van de voorbeelden, die allicht reden had kunnen zijn voor de Nederlandse Regering om stappen te ondernemen, hebben gezien de rede van Christison op 29 September 1945. Toen was u in Londen. Herinnert u zich of toentertijd, nadat de Nederlandse Regering van die rede had kennis genomen, zij reden zag iets te ondernemen?

A. Neen, ik herinner mij niet, dat er toen stappen zijn ondernomen. Achteraf gezien kan ik mij nauwelijks voorstellen, dat wij niet gereageerd hebben, gezien de wijze, waarop de Britten ons niet in staat stelden de meest elementaire Regeringsplichten in Indië na te komen. Maar juist in die tijd woonde ik de Kabinetszittingen niet bij, omdat ik in Londen was.

100010. De heer **Fens**: U hebt zoëven gezegd, dat men in het Kabinet over het algemeen teleurgesteld was over het gebrek aan begrip van de Engelsen voor de situatie. U zei, dat men zich van de Amerikanen niet veel had voorgesteld, maar dat de Engelsen ons wel heel erg in de steek lieten. Kunt u zich niet herinneren, of bepaalde feiten voor deze uitlating in het Kabinet aanleiding zijn geweest? Kan dat verband hebben gehouden met de rede van Christison?

A. Dat kan, maar de moeilijkheid is, dat ik mij niet precies herinner wat zich afspeelde vóór einde 1945 en later. Wat ik nu vertel kan ook op de latere periode hebben geslagen, toen ik wel degelijk in Nederland was en de zittingen van de Ministerraad bijwoonde.

Maar ik herinner mij, dat de Regering zich over twee zaken bezorgd maakte. In de eerste plaats, dat de Britten niet bereid waren onze troepen, die toen geleidelijk klaar waren, en met name de mariniers, toe te laten — de mariniers hebben nog een hele tijd in Malakka gewacht — en in de tweede plaats hebben de Britten geïnsisteerd, dat wij zouden spreken en onderhandelen met de leiders van de toenmalige rebellen in Indonesië, die wij als collaborateurs niet bevoegd achtten namens Indonesië het woord te voeren. Ik weet al weer niet, of deze ergernis van onze kant zich manifesteerde vóór of na de datum tot waar dit onderzoek loopt.

100011. De **Voorzitter**: Dat moet inderdaad vóór die datum zijn geweest. Want zoals u uit de aantekening, die u hebt gekregen, hebt gezien, is de eerste bespreking, waar Soekarno aan heeft deelgenomen, geweest op 17 November. Dus deze kwestie moet inderdaad gespeeld hebben vóór de 20ste November, die voor ons de datum is, tot waar ons onderzoek loopt.

Ik wil dan nu overgaan tot enige andere punten. Wij hebben uit diverse publikaties, die wij hebben verzameld, de indruk gekregen, dat op Java belangrijke Indonesische militaire formaties waren, reeds op het ogenblik, waarop de bevrijding plaats vond. De vraag is nu in hoeverre de Nederlandse Regering op de hoogte was van deze door de Japanners opgeleide en bewapende organisatie, en, zo de Regering op het moment van de bevrijding daarvan niet op de hoogte was, wanneer heeft zij daarvan dan kennis gekregen?

A. Indertijd heeft dit specifieke punt buiten mijn gezichtsveld gelegen. Naar mijn mening wist de Regering in die tijd wel van het bestaan van dergelijke organisaties, maar zij onderschatte de kracht en de effectiviteit daarvan.

100012. De **Voorzitter**: Hebt u de indruk, dat de Engelsen beter op de hoogte waren dan wij?

A. Dat durf ik niet te zeggen, maar het kan zijn, dat zij in de praktijk verschillende keren met deze troepen in aanraking zijn geweest en meenden, dat zij een grotere gevechtswaarde hadden dan de Regering geneigd was te geloven.

100013. De **Voorzitter**: Ik vraag het daarom, omdat de Engelsen een nogal welwillende houding hebben aangenomen tegenover de Indonesiërs, die het wettige Nederlandse gezag niet wilden erkennen en dat zij met name zich op het standpunt stelden, dat onderhandeld moest worden.

A. Men had van Nederlandse kant erg het gevoel, dat het makkelijk riemen snijden was van anderom's leer, dat daarom de Engelsen de weg van de minste weerstand volgden, dat zij graag van deze last af wilden zijn en hun troepen zo gauw mogelijk naar huis wilden laten gaan — voor een goed deel waren daar Indiase troepen met Britse officieren — en dat het voor hen een onaan-

gename taak was hun mensen langer in Indonesië te houden dan strikt noodzakelijk was. Men meende, dat *Mountbatten* voorts het oog gericht had op het vice-Koningschap van India, dat hij op dat ogenblik ambieerde, en daarom de Indonesiërs niet nodeloos tegen zich in het harnas wilde jagen.

Er waren dus andere dan militaire factoren, die op zich zelf voor hun houding al voldoende zouden zijn geweest. Ik persoonlijk heb mij pas rekenschap gegeven van de waarde van deze Indonesische guerillatroepen, toen ik verschillende jaren later — in 1947 — met generaal *Schilling* in New York sprak. Hij zei mij toen: U allen onderschat de waarde van de guerillatroepen, die zo in de sawah's kunnen verdwijnen en die zo weer kunnen opduiken. Zo had ik het nooit eerder gehoord. Maar het feit, dat ik toen pas beseftte wat de waarde van die troepen was, is wel een aanwijzing, dat ik ze onderschat had. Ik persoonlijk had onderschat, voordat ik in 1949 naar Indonesië ging, de uitgebreidheid van het verzet in Indonesië tegen het Nederlandse gezag. Ik had vroeger gedacht, dat het alleen maar een aantal belhamels met hun opruiers waren, maar dat de meeste Indonesiërs zich onder het Nederlandse gezag wel bevonden.

100014. De heer **Koersen**: Berichten over de opvatting van de heer *Schilling* hebben u dus vroeger nooit bereikt?

A. Waarschijnlijk niet. Ik heb in ieder geval, toen ik hem in New York ontmoette, niet meer teruggedacht aan bepaalde uitlatingen van zijn kant. Die herinnerde ik mij in ieder geval op dat moment niet meer.

100015. De **Voorzitter**: De heer *van der Plas* is als een van de eersten op Java gekomen. Hij heeft op 26 en 27 September te Singapore tijdens een bespreking al duidelijk gemerkt, welke de houding van de Engelsen zou zijn. Hij heeft de Nederlandse Regering toen bepaalde voorstellen gedaan, waarvan de voornaamste was, dat hij een groep Indonesische mensen zou uitnodigen voor een bespreking, waartegenover zou staan, dat de Engelsen niet over politieke aangelegenheden zouden spreken. Dat voorstel is niet aanvaard. Herinnert u zich dit nog?

A. Neen, en dat is des te merkwaardiger, omdat ik later in 1949 de heer *van der Plas* in Indonesië vrij geregeld heb gezien. Toen ik gisteren die aantekening zag, trof het mij, dat ik van een dergelijk advies nooit gehoord had, anders zou dat zeker weer in mijn herinnering zijn opgekomen, toen ik hem in 1949 weer ontmoette. Overigens zou dit in de Ministerraad geweest moeten zijn in de tijd, dat ik die niet geregeld bijwoonde.

100016. De **Voorzitter**: Op 10 October is er weer een bespreking geweest, ten gevolge waarvan de Engelsen het Nederlandse gezag als het enige wettige hebben erkend. Daar kwam ook aan de orde het houden van besprekingen met Indonesiërs, en zoals wij zo straks zeiden: op 17 November heeft voor het eerst zo'n bespreking plaats gehad, waarbij de heer *Soekarno* aanwezig was. Toen was u weer in den Haag. Er is toen een aanzienlijke wijziging van het standpunt geweest, want aanvankelijk wilde de Regering niet met hem spreken.

Weet u, welke motieven tot deze wijziging van standpunt hebben geleid?

A. Dit speelde in 1946. Naar mijn herinnering was er altijd een zeker verschil van mening tussen de Regering en de heer *van Mook*, de Luitenant-Gouverneur-Generaal, omdat deze meende, dat men wél met *Soekarno* moest spreken — en blijkbaar dus de heer *van der Plas* ook —, terwijl men in den Haag van mening was, dat deze man collaborateur was geweest en talloze van zijn landgenoten naar arbeidskampen heeft laten gaan, wetende, dat zij daar zouden omkomen, en dat daarom niet met hem gepraat diende te worden. Ik kan mij niet precies herinneren of dat gesprek in November heeft plaats gevonden met goedkeuring van de Regering, dan wel, dat de Regering later de verantwoordelijken daarvoor heeft gedesavouéerd.

100017. De heer **Fens**: Het lijkt dus, dat dat gesprek met *Soekarno* op 17 November plaats vond onder de verantwoordelijkheid van de autoriteiten in Indië. U acht dit dus niet uitgesloten en denkt, dat de Nederlandse Regering voor een fait-accompli werd gesteld?

A. Inderdaad.

100018. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Wij hebben Nefis-rapporten gekregen, waarin uitvoerig over de toenmalige Indonesische strijdkrachten wordt gesproken. Zijn die rapporten niet naar Nederland doorgezonden? Hebt u van die rapporten ooit gehoord?

A. Neen, ik kan mij goed voorstellen, dat zij bij de heer *van Mook* zijn gebleven en dat de Regering, zelfs al zouden zij door zijn gezonden, toch geneigd zou zijn geweest de gevechtswaarde van die ongeregelde troepen te onderschatten.

100019. De heer **Fens**: Kunt u zich herinneren, of het toen zittende Kabinet een groot vertrouwen had in de van de officiële — in Indonesië zijnde — instanties gekregen inlichtingen? U zei net, dat, zelfs als de Regering die berichten over de troepen had gekregen, zij toch niet geloofd had in de sterkte daarvan. Dit zou voor mij een vingerwijzing kunnen zijn, dat de Regering niet zo erg veel vertrouwen had in de inlichtingen, die van de heren *van Mook* en *van der Plas* enz. kwamen.

A. Ik geloof, dat u iets, dat ik gezegd heb, niet helemaal juist hebt opgevat. Ik meen, dat ik een antwoord gaf op de vraag: Hebben de Engelsen ons ingelicht over de sterkte van die troepen? Toen heb ik gezegd: Als de Engelsen dat gedaan hadden, zouden wij het nog niet geloofd hebben.

Om op de vraag van de heer *Fens* een rechtstreeks antwoord te geven, is wel wat moeilijk, omdat onze reacties op de toen uit Indonesië komende inlichtingen wel wat genuanceerd waren. Zelfs op het punt van samenwerking en besprekingen houden met collaborateurs meenden wij in Nederland, dat de heren *van Mook* en *van der Plas* de zaak wel wat te licht opvatten en dat wij beter tot oordelen in staat waren dan zij, omdat men in Nederland — ik spreek nu over 1946 — in Regeringskringen van mening was, dat het Nederlandse volk er niet mee accoord zou gaan, wanneer de Regering toestemming zou geven tot bespreking met *Soekarno*.

100020. De heer **Koersen**: Had men nog andere overwegingen dan dat het door het Nederlandse volk minder gunstig ontvangen zou worden? Ik zou mij kunnen voorstellen, dat men van mening was, dat men een dergelijke moeilijke situatie nog wel aan het Nederlandse volk duidelijk zou kunnen maken. Had u verder nog aanwijzingen om minder vertrouwen daarin te stellen?

A. Neen, maar ik geloof, dat wij van mening waren, dat er wel gesproken kon worden met de gematigde en redelijke elementen in Indonesië, maar niet met de fanatici, die bereid waren geweest de Japanners in huis te laten. Wij zagen het toen zo; ik moet het voorbehoud maken van hoe wij op het ogenblik er tegenover staan.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de inlichtingen, die u verstrekt hebt, en sluit het verhoor.

J. H. VAN ROYEN.

KORTHALS, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

FENS.

VAN LIER.

HUIGENS, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 17 JULI 1956

Sub-Commissie II

Tegenwoordig de heer Korthals, voorzitter, en de heren Koersen en van Lier, leden, alsmede de heer Huigens, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: p.

Verhoor van

Mr. EELCO NICOLAAS VAN KLEFFENS,

oud 61 jaar, wonende te Lissabon, Minister van Staat,
Hr. Ms. Gezant aldaar.

100021. De **Voorzitter**: De commissie heeft het nodig geacht uwe Excellentie nog enige vragen te stellen. De verklaringen van heden beschouwen wij als te zijn afgelegd in het verband van de eed, die u destijds voor deze commissie hebt afgelegd.

De eerste vraag, die zij u wilde stellen, is deze: Hoe was de taakverdeling tussen u als Minister van Buitenlandse Zaken en de heer *van Roijen*, toen laatstgenoemde op 25 Juni 1945 Minister zonder Portefeuille in het Kabinet-Schermerhorn-Drees werd. Wij hebben het eigenlijk zó begrepen, maar misschien kunt u ons corrigeren, dat u, zijnde de Minister van Buitenlandse Zaken, als het ware bepaalde taken naar hem hebt afgeschoven, indien u meende, dat dat dienstig was.

A. Ik heb het wel iets anders gezien, Mijnheer de Voorzitter. De zaak was deze. Toen het Kabinet-Schermerhorn-Drees was gevormd en mij werd gevraagd om daarin op te treden als Minister van Buitenlandse Zaken, heb ik overwogen, dat er een periode aangebroken was, die waarschijnlijk talrijke internationale conferenties met zich zou brengen, waarvan een enkele misschien in den Haag, maar de meeste waarschijnlijk toch niet in den Haag. Er waren vele andere steden, die daarvoor in aanmerking kwamen. Ik moest dus rekening houden met de waarschijnlijkheid, dat de conferenties niet alleen mijn aandacht als Minister zouden eisen, maar ook mijn tegenwoordigheid. Die veronderstelling is trouwens in de praktijk juist gebleken.

Ik heb dus van het begin af aan gedacht, dat, ook omdat het gewone constitutionele regime in Nederland op gang gebracht zou worden, ik moest zorgen, dat die taak naar binnen en naar buiten behoorlijk kon worden uitgeoefend. Dat kon één man alleen, leek mij toen, niet. Ik heb daarom direct aan de formateurs gezegd: ik ben er erg op gesteld, dat er iemand komt, die mij helpt. Niet zozeer om zaken op hem af te schuiven, maar om een taakverdeling te maken, die in het licht van de omstandigheden de meest juiste zou blijken te zijn. Er kwam nog een andere overweging bij. Deze was van zuiver materiële aard. Toen in Juni 1945 het nieuwe Kabinet zijn werkzaamheden begon, was er geen behoorlijke telegraafverbinding tussen Nederland en de buitenwereld. Toen ik een paar dagen in den Haag zat, wist ik al niet meer wat er elders gebeurde, want er kwamen nauwelijks telegrammen door. De PTT-outillage was door de Duitsers zeer verstoord. Ik had uiteraard de behoefte om wél te weten wat er in de wereld gebeurde en de wereldsituatie veranderde elke dag, vooral in het Oosten. Ik diende — niet wiskundig juist natuurlijk — de helft van de tijd in Londen te zijn om daar contact te houden met de grote geallieerden en om te weten wat er in de buitenwereld gebeurde. Ik ging dus met een vliegtuig heen en weer; twee of drie dagen was ik in Londen en de rest van de tijd in den Haag. Maar wanneer ik in Londen was, moest er natuurlijk iemand in den Haag zijn, die voor het Departement van Buitenlandse Zaken kon spreken. Ook daarom voelde ik de behoefte aan iemand, met wie ik mijn werk samen zou kunnen doen. Ik kende de heer *van Roijen* reeds sinds een groot aantal jaren en ik had een groot respect voor zijn kunde, verstand, beleid, enz., dus was ik heel blij toen hij bereid gevonden werd om die plaats in te nemen.

Te Londen had ik een zeer sterk onderbezet apparaat gehad. Ik had niet één ambtenaar van het Departement mee kunnen nemen. Ik heb het in de Meidagen van 1940 wel geprobeerd, maar toen waren er allerlei beletselen. Sommigen beriepen zich op familieomstandigheden, anderen zagen geen kans om eruit te komen, enz. Ik heb te Londen een apparaat moeten improviseren. Het is altijd onderbezet geweest, ook al kwamen er enige heren van gezantschappen, zoals van die in Berlijn en Rome, beschikbaar, die dan toch ook weer spoedig naar andere posten in het buitenland moesten. Deze waren met het oog op de oorlogstaak onderbezet, waarbij ik dan speciaal denk aan de Verenigde Staten. Het gezantschap, of later de ambassade, te Washington heeft, vergeleken met de toestand vóór de oorlog, in de oorlog een veelvoud op het gebied van personeel nodig gehad en gekregen. Het werk te Londen had mij dan ook zeer vermoeid en in November ben ik op medisch advies een maand naar buiten gestuurd. Toen was het maar goed, dat de heer *van Roijen* er was en dat hij ingewerkt was. Hij kon mijn taak geruisloos overnemen en voortzetten, al moest de heer *van Roijen* in die tijd wel een beetje erg hard werken.

100022. De heer **van Lier**: Kunt u ook vertellen hoe in feite de taakverdeling is geweest toen de Minister zonder Portefeuille optrad?

A. Er was geen systematische taakverdeling. Het was een taakverdeling, die hierop beruiste, dat, als ik niet in den Haag was, de heer *van Roijen* deed wat hier gedaan moest worden. Behoudens dat ik zelf het genoeg heb gehad het Handvest van de United Nations in de Tweede Kamer te verdedigen. Overigens was er een zuiver opportunistische verdeling en dat kon ook niet anders. Niemand wist immers, welke gebeurtenissen zich zouden voordoen. U weet, dat er toen een ontwikkeling is geweest op het internationale plan, die niemand had kunnen voorzien, ook de best ingewijden van de grote bondgenoten niet. Wij moesten dus eenvoudig zien dit zo te organiseren zoals dit het beste overeenkwam met de zaken, die behandeld moesten worden.

100023. De heer **van Lier**: Maar impliceerde dat dan, dat alle belangrijke kwesties eigenlijk door u beiden werden gezien?

A. Ja, zoveel mogelijk. Er moest weleens een beslissing worden genomen, wanneer ik afwezig was, en ik moest in Londen weleens een beslissing nemen, wanneer de heer *van Roijen* er niet was. Bovendien was er de Ministerraad en verder daarin de Economische Raad en de Militaire Raad, enz., waardoor de eventuele bezwaren ondervangen werden. Ik had toen zelfs weleens de indruk, dat er door het commissoriaal overleg van Ministers zo'n groot gedeelte van onze werkuren in beslag werd genomen, dat er niet genoeg overbleef om het nodige andere werk te doen, d.w.z. het contact met de vreemde Regeringen, de administratieve kant van het weer ingericht rakende Departement, enz. Zelfs voor twee Ministers was het in die tijd een hachelijk geval dit Departement te leiden. Men had aan 24 uur niet genoeg!

100024. De heer **van Lier**: Mag ik hieruit afleiden, Excellentie, dat van het begin af aan zowel de heer *van Roijen* als u de Kabinetszittingen tegelijk bijwoonden?

A. Ja, van het begin af aan. Ik herinner mij wel, dat hij nog weleens weg is geweest in verband met het voorbereidende werk voor de Verenigde Naties en dan moest ik in den Haag blijven. Zoals u weet, is het Pact getekend in Juni 1945. Toen kwam het stadium om de zaak daadwerkelijk op gang te brengen. Nu zijn dit gebeurtenissen, die alweer 11 jaar geleden zijn, dus ik wil niet zeggen, dat alles mij nog duidelijk voor de geest staat, maar ik meen mij toch te herinneren, dat de heer *van Roijen* herhaaldelijk gedurende enige tijd in Londen is geweest.

Ik wil hiermee er de nadruk op leggen, dat aan de Minister zonder Portefeuille helemaal niet de minder belangrijke zaken werden opgedragen!

100025. De heer **van Lier**: Het was dus niet zo, dat er bepaalde zaken waren, die u voor u zelf behield?

A. Dat is weer een andere zaak. Ik kan niet anders zeggen dan dat de regeling van de verantwoordelijkheid in zo'n opzet moeilijk is, zoals die trouwens altijd zal zijn. Ik heb mij altijd op het standpunt gesteld, dat ik ook verantwoordelijkheid had voor datgene, wat de heer *van Roijen* deed.

100026. De heer **Koersen**: Er waren dus geen punten, waarvan u zeide: bij beslissingen hierover behoud ik mij mijn beslissing voor?

A. Al die dingen zijn nooit gedefinieerd; het ging ten slotte niet om een college Staatsrecht, maar het was een praktisch samenwerken. Ik heb wel altijd in mijn hoofd gehad, hoewel ik mij geen geval kan herinneren, waarin dat tot uiting is gekomen, dat ik de verantwoordelijke man was voor het buitenlandse beleid. Wanneer er een conflict van inzichten zou zijn geweest tussen de heer *van Roijen* en mij, dan geloof ik, dat ik had gezegd: ik ben ten slotte verantwoordelijk tegenover de Staten-Generaal, dus hier moet ik de beslissing aan mij houden. Ik herinner mij echter geen geval, waarin dat gebeurd is. Ik weet natuurlijk niet of de heer *van Roijen* nog gevallen heeft kunnen noemen, waarin dat nodig is geweest. Door dingen te bespreken, kwamen wij meestal tot gemeenschappelijk inzicht, misschien zelfs altijd.

100027. De heer **van Lier**: Ik mag hier dus wel uit afleiden, dat u ook de heer *van Roijen* een verantwoordelijke taak toedacht door deze wijze van samenwerken.

A. Bepaald wel.

100028. De Voorzitter: Wij hebben bij een vorig verhoor al eens gesproken over de z.g. theaterwijziging in het Verre Oosten, die indertijd, zoals u ons toen mededeelde, voor de Nederlandse Regering een verrassing is geweest. Ik wil hier echter niet op terugkomen, doch ik wil u alleen dit vragen: Toen begin Augustus de beslissing te Potsdam gevallen was en de theaterwijziging tot stand was gebracht, met ingang van 15 Augustus, ontstond er voor Nederlandsch-Indië, o.m. met betrekking tot de bevoorrading, een volkomen gewijzigde situatie. Men had gedacht, dat de Amerikanen zich daarmee zouden belasten, maar dat moest nu door de Engelsen gebeuren. Herinnert u zich nog of het een onderwerp van bespreking heeft uitgemaakt wat de Nederlandse Regering moest doen om een goede gang van zaken te bevorderen?

A. Ik zou hierop geen antwoord kunnen geven, Mijnheer de Voorzitter. Ik herinner het mij eenvoudig niet. Ik kan mij echter niet voorstellen, dat dit niet zou zijn gebeurd, want de verantwoordelijkheden werden bijzonder scherp gevoeld. Ik heb geloof ik bij vorige gelegenheden inderdaad dienaangaande gezegd en schriftelijk gegeven wat ik maar bezat of in mijn geheugen meedroeg. Ik geloof niet, dat ik daar nog iets nuttigs aan zou kunnen toevoegen. Er staat mij geen concreet feit voor de geest, dat hierop enig nieuw licht zou kunnen laten schijnen.

100029. De Voorzitter: Wij hebben bij een vorige gelegenheid ook al eens terloops gesproken over het z.g. Legal Agreement. Zoals u weet, ging dat over het bestuur en de rechtspraak nadat Nederlandsch-Indië zou zijn bevrijd. Het is zó geweest, dat een dergelijke overeenkomst met de Amerikanen in 1944 was afgesloten. Het z.g. Legal Agreement met de Engelsen is na de capitulatie van Japan afgesloten, om precies te zijn op 24 Augustus 1945. Bij een vorige gelegenheid hebben wij hier zeer terloops over gesproken en daaruit heb ik toen begrepen, en ook uit datgene, wat ik van andere zijde heb vernomen, dat de Engelsen nog getrainneerd hebben met de ondertekening en dat daarom het afsluiten van die overeenkomst ook zo lang heeft geduurd. Nu heeft ons wel de vraag beziggehouden of er na de capitulatie van Japan nog pogingen zijn gedaan van Nederlandse kant om de Nederlandsch-Indische Regering grotere bevoegdheden op bestuursgebied toe te kennen dan het conceptverdrag toestond. Weet u nog of er in de laatste tijd, vóór het afsluiten dus op 24 Augustus 1945, te dezer zake nog met de Engelsen besprekingen hebben plaats gehad?

A. Ik herinner het mij niet, Mijnheer de Voorzitter. Ik zou u de raad willen geven om dit te laten nakijken in de ambassade-

dossiers te Londen en in het archief van Buitenlandse Zaken hier, waar dat ongetwijfeld in te vinden zal zijn. Ik was op 24 Augustus net een week definitief in Nederland. Ongeveer 10 Augustus begon hier de telegraafverbinding weer goed te werken en ik ben toen onmiddellijk naar Holland gekomen. Indien er dus besprekingen zouden zijn gevoerd in die laatste dagen, dan zal dat ongetwijfeld geschied zijn door de ambassadeur in Londen. Dit zal dan echter moeten blijken uit de dossiers, want hij zal dan zeer zeker opdrachten hebben gekregen, waarover hij dan weer gerapporteerd moet hebben.

100030. De Voorzitter: Zo zou ik u ook nog de vraag willen stellen of de Nederlandse Regering nog stappen heeft ondernomen bij de Engelse Regering, toen generaal *Christison* op 29 September 1945 een rede had gehouden voor de Indonesische bevolking en waarin hij zeide, dat de Engelsen als gasten van de Indonesiërs kwamen, met het doel alleen maar de Japanners te ontwapenen. U weet, dat die rede nogal opzien gebaard heeft.

Nu wilde ik vragen of van de zijde van de Regering hier nog stappen bij de Engelsen zijn ondernomen om eens te bepraten hoe de Engelsen de situatie in Nederlandsch-Indië eigenlijk zagen.

A. Dat heb ik zelf gedaan. Dat is in de meest ongezouten taal gebeurd. Ik heb toen een uitdrukking gebruikt, die ik nog nooit tegen een buitenlands bewindsman heb gebezigd. Ik ben naar de heer *Bevin* gegaan — ik herinner het mij het als de dag van gisteren, want dit was een zeer zeldzame gebeurtenis — en ik heb gezegd: „You have let us down”. Hierop kwam geen antwoord. Als de heer *Bevin* het gevoel had gehad, dat wat ik zei niet waar was, zou hij zeer zeker niet nagelaten hebben om mij daar aanstonds op te attraperen, maar dat heeft hij niet gedaan, want hij had niets te zeggen.

100031. De Voorzitter: Dan wilde ik tot een volgend punt overgaan. Wij hebben veel gehoord over de militaire organisaties, die tijdens de Japanse tijd in Indonesië door de Japanners waren gevormd, zoals de Hei Ho's en dergelijke groepen. Wist nu de Nederlandse Regering reeds in September/October 1945 van het bestaan van deze organisaties en wist zij ook van de omvang van deze organisaties?

A. U spreekt hier over de herfst 1945?

100032. De Voorzitter: Inderdaad! Een van de redenen, waarom de commissie gevraagd heeft een gesprek met u te hebben, was, dat, ofschoon daar naarstig naar is gezocht, niet veel is gevonden. Kunt u hier enig licht in verschaffen?

A. Neen, ik was toen al in Holland. Maar zoals ik reeds zei, was ik vóór die tijd meestal ruim de helft van de tijd in den Haag. Ik kan u hier onmogelijk antwoord op geven.

100033. De Voorzitter: Wij hadden hier ook nog gaarne over gesproken, omdat wij daaraan de vraag hadden willen koppelen of de moeilijkheden, die wij later in Indonesië hebben gehad, en wel in het bijzonder met *Mountbatten*, terug te voeren zijn op deze overeenkomst, gezien de bevoegdheden, die daarin aan *Mountbatten* waren toegekend.

A. Ik aarzel hierop een positief antwoord te geven, Mijnheer de Voorzitter! Ik heb nooit de herinnering gehouden, dat *Mountbatten* zich op dat agreement zou hebben beroepen.

100034. De Voorzitter: Ik heb zelfs wel de indruk, dat hij er weleens buitenom is gegaan.

A. Dat kan zijn. Misschien dat dr. *van Mook* u hieromtrent het beste kan inlichten.

100035. De Voorzitter: Wij hebben deze zaak ook met de heer *van Mook* besproken, maar wij dachten, dat er ook van uw kant nog enig licht in gebracht zou kunnen worden.

A. Neen. Dat daar ooit een beroep op is gedaan, kan ik mij werkelijk niet herinneren. Het is best mogelijk, maar ik kan u hier echt geen antwoord op geven.

Dat in Nederlandsch-Indië Hei Ho's en dergelijke elementen waren, wist men hier ongetwijfeld. Of men echter de getalsterkte kende, daarop zou ik u geen antwoord durven geven. De heer *Huigen*

legt hier een opgave uit het boek van M. A. Aziz voor mij, waarin cijfers worden genoemd, maar ik weet niet of iemand toen wist hoe de sterkte precies was.

100036. De **Voorzitter**: De vraag, die wij hieraan willen vastknopen, is, of er wellicht in die tijd gemerkt is, dat de Engelsen hiervan wél op de hoogte waren en dat hun houding in Indië terug te voeren is op het feit, dat zij bevreesd waren tegenover deze groepen te komen te staan, of bent u van mening, dat er mogelijk nog andere motieven in het spel waren?

A. Ik heb ten slotte altijd de indruk gehad, dat de Engelsen te weinig militairen beschikbaar hadden toen de plannen voor hun optreden daar werden gemaakt, dus toen nog niet de bommen op Nagasaki en Hiroshima waren gevallen. Zij dachten toen: wij kunnen niet veel beschikbaar stellen en dus moeten wij ons een zeer bescheiden taak stellen, een taak, die wij kunnen volbrengen. Hun prestige in het Oosten had sterk geleden en het besef daarvan leefde zeer sterk in Engelse kringen. Zij waren er dus ongetwijfeld op uit om niet verder te springen dan hun polsstok reikte. Daarom stelden zij zich een zeer begrensde taak. Of daar ook bij in overweging is genomen, dat in Indië een aantal benden waren, die weleens gevaarlijk voor hen zouden kunnen worden, weet ik niet. Daarvoor zou men moeten kijken in de intelligence-archieven.

100037. De **Voorzitter**: Is het zo geweest, dat dit feit u bij uw besprekingen in die tijd met de Engelsen heeft getroffen?

A. Dit is weer erg moeilijk te beantwoorden. Het kan best zijn, dat het mij toen heeft getroffen. Ik weet het eenvoudig niet meer. Hierop zou ik absoluut geen definitief antwoord durven geven, want dan zou ik als het ware verklaren, dat het niet is gebeurd. Ik herinner het mij niet.

100038. De heer **van Lier**: U zei, dat de Engelsen reden hadden om, zich te beperken in hun activiteiten. Hoe is dat dan te verklaren met hun streven naar een wijziging van de commando-gebieden?

A. Wat dat betreft, aarzel ik niet om te zeggen zó was het: Zij wensten het Engelse prestige in het Zuidoosten van Azië te herstellen. Dat mocht niet door de Amerikanen gebeuren, maar dat wilden zij, in de mate, waarin dat mogelijk was, zelf doen. Nu moet u de omstandigheden, waarin gewerkt werd, daarbij in aanmerking nemen. De Engelsen denken hierover geloof ik anders dan wij, want wij zijn systematischer, grondiger, en bekijken alle kanten van de zaak voordat wij in zee gaan, maar zo ging het daar niet. Een man als *Churchill* heeft enkele grote doeleinden, waar hij op af gaat, niet altijd op een basis van het tot in de laatste finesses doordenken van alles, wat voorzien kan worden, van wat er dan gebeurt en mogelijk is. Toen het puntje bij paaltje kwam, dat de Engelsen hun prestige in Zuidoost Azië gingen herstellen, kwam pas de vraag: maar waarmee eigenlijk? Toen viel dat hun dan ook erg tegen. U weet, dat de Australiërs toen de opdracht hebben gekregen om in het Oosten van de Archipel de zaak op te knappen.

100039. De heer **Koersen**: Had u de indruk, dat men aan Engelse zijde dit herstel van prestige op lange termijn zag? Ik bedoel, dat zij de vriendschap met de Indonesiërs wilden met het oog op later?

A. Niet in de zin zoals ik meen, dat weleens gedacht is, dat zij er zelf wilden gaan zitten of dat zij er economische voordelen wilden zien te behalen, maar wél in de zin van hun prestige in het oog van de Oosterling te herstellen. U moet niet vergeten wat er gebeurd is met die twee schepen, de „Prince of Wales” en de „Repulse”. Dat had een geweldige klap aan hun prestige toegebracht en dat konden zij niet hebben. Daar is naar mijn idee die theaterwijziging voor het grootste deel aan te wijten geweest.

100040. De heer **van Lier**: U zegt: „te wijten geweest”. Dus u acht dit, als ik dit er uit af mag leiden, een ongelukkige zaak?

A. Dit is een moeilijke vraag om te beantwoorden, want ik weet niet wat er anders gebeurd zou zijn; dan komen wij op het gebied van de hypothesen. Het was een toestand, waarin allerlei imponderabele elementen een rol speelden. De Amerikanen wilden er af en Engeland wilde het wel doen.

100041. De **Voorzitter**: Ik heb nog een tweetal vragen. Een daarvan gaat over de besprekingen, die te Singapore hebben plaats gehad op 26 en 27 November 1945. Bij deze besprekingen was de heer *van der Plas* aanwezig. Hij heeft op grond van deze besprekingen met *Mountbatten* aan de Nederlandse Regering bepaalde voorstellen gedaan, nl. hoe gehandeld zou moeten worden met betrekking tot de Indonesiërs. De heer *van der Plas* heeft nl. o.m. het voorstel gedaan, dat hij alle groepen uit de Indonesische samenleving zou uitnodigen voor een bespreking over de politieke situatie. Dit voorstel nu is door de Nederlandse Regering niet aanvaard. Ik weet niet, of dit in uw gezichtskring gelegen heeft.

A. Ik moet u eerlijk zeggen, dat ik mij hier niets van herinner.

100042. De **Voorzitter**: De tweede vraag, die ik u wilde stellen, is deze. Er is op 10 October, alweer te Singapore, een conferentie gehouden, ten gevolge waarvan van Engelse zijde gezegd is, dat het Nederlandse gezag het enige gezag zou zijn in Nederlandsch-Indië. Toen is daarop van Nederlandse zijde toegezegd, dat besprekingen zouden worden gevoerd met Indonesiërs. Daaruit is geresulteerd, dat op 17 November een bespreking heeft plaats gehad met Indonesiërs, waarbij ook de heer *Soekarno* aanwezig was, en, wat u zich ongetwijfeld zult herinneren, destijds enig opzien heeft gebaard, omdat de Regering zich kort daarvoor nog op het standpunt had gesteld, dat een bespreking met de heer *Soekarno* eenvoudig een onmogelijkheid zou zijn. Nu is de vraag, die ons hierbij bezighoudt, deze, of deze aangelegenheid van tevoren in het Kabinet in den Haag was besproken, of hebt u de herinnering, dat het Kabinet ten deze voor een voldongen feit is gesteld?

A. Hiervan moet dunkt mij uit de notulen van de Ministerraad het een en ander blijken. Die werden toen vrij uitvoerig bijgehouden. Als dat in het Kabinet is geweest, dan zou het daaruit dunkt mij moeten blijken. Ik weet hier uit mijn hoofd werkelijk niets van. Er zullen hierover ook ongetwijfeld telegrammen uit zijn gegaan in de richting van Batavia.

100043. De **Voorzitter**: Wij vragen het ook daarom, omdat de Regering zich in die tussentijd eventueel op het standpunt gesteld zou kunnen hebben, dat de heer *Soekarno* de enige was met voldoende gezag bij de Indonesiërs om een vruchtdragend gesprek mee te voeren.

A. Dat is zeer goed mogelijk, Mijnheer de Voorzitter; ik kan het onmogelijk zeggen. Van wat daarna gebeurd is, zou ik hoogstwaarschijnlijk meer kunnen zeggen, maar wat dit punt betreft — daarbij in aanmerking nemende, dat dit verhoor onder ede staat — kan en durf ik onmogelijk een positief antwoord te geven.

De **Voorzitter**: Ik ben aan het einde van mijn aanvullende vragen gekomen. Wij hebben heel graag van uw aanwezigheid in Nederland gebruik gemaakt om deze vragen nog te stellen. Ik zou nu aan de andere heren willen vragen, of die nog vragen te stellen hebben.

100044. De heer **Koersen**: Hoe beoordeelt u dit contactnemen met de heer *Soekarno* in het licht van de gebeurtenissen, die later hebben plaats gevonden?

A. Dus achteraf beschouwd: Was dit juist of was dit niet juist? Ik geloof, dat het standpunt van de Regering juist was. In het begin wist niemand wat ir. *Soekarno* betekende. Langzamerhand werd het echter wel duidelijk, dat hij een gezaghebbende man was. Ik geloof, dat het juist is geweest, dat men eerst heeft gezegd: Wij gaan met de heer *Soekarno* niet in zee. Toen hij later inderdaad één van de sleutelfiguren bleek te zijn en Nederland nog altijd niet datgene kon opbrengen, en ook in latere jaren niet heeft kunnen opbrengen, wat nodig is om guerillastrijdkrachten neer te slaan — en hoe moeilijk dat is, kunt u thans weer in Algiers zien — moest dit standpunt anders worden. Men kan zich echter niet dadelijk aan iemand als de heer *Soekarno* binden. Wél kan men althans een contact leggen, als men de toestand militair niet meester wordt. Het standpunt van de Regering was: eerst moet het uit zijn met het verzet; dan kunnen wij gaan praten, maar niet vóór die tijd. Daar moet men dan machtsmiddelen voor hebben. Wij hadden toen wel iets aan machtsmiddelen, maar niet genoeg. In die situatie is het misschien een betere tactiek om de zaak niet zo op haren en snaren te zetten. Ik geloof, achteraf beschouwd, dat het standpunt van de Regering juist is geweest. Met zekerheid kon niemand

toen natuurlijk weten wat er ging gebeuren. De Regering moest een standpunt innemen, want die problemen lagen daar. Gelukkig is, althans naar mijn idee, de beslissing de juiste geweest. Dat kon natuurlijk nooit iemand van tevoren met zekerheid zeggen. Dat is altijd onmogelijk. De Amerikanen hebben b.v. na de verovering van de Philippijnen op Spanje daar altijd met benden te maken gehad, die zij ook nooit hebben kunnen neerslaan, met name niet op Mindanao. Generaal *Marshall* heeft mij meer dan eens verteld, dat naar zijn idee de guerilla-oorlog een oorlog is, die per hoofd aan tegenstanders de meeste troepen vereist.

100045. De **Voorzitter**: Wij zijn aan het einde gekomen van onze vragen. Misschien wilt u van uw kant nog iets opmerken over deze periode. Daartoe geef ik u uiteraard gaarne de gelegenheid.

A. Eigenlijk alleen dit, Mijnheer de Voorzitter. Voordat ik uit Lissabon vertrok, heb ik nog eens gekeken of ik nog iets had, dat van belang kon zijn voor deze sub-commissie. Ik heb u echter indertijd het weinige materiaal, dat ik had, zonder voorbehoud gegeven. Ambtelijke stukken heb ik eigenlijk niet, want ik vind het niet juist om die mee te nemen aan het einde van een ministeriële taak. Ik heb wel allerlei aantekeningen van mij zelf, maar

alles, wat ook maar van enig belang kon zijn, hebt u reeds. De telegramwisseling b.v. over de verandering van de theaters en de kwestie van de opleiding in Engeland, enz. heb ik u reeds gegeven.

De **Voorzitter**: Inderdaad hebben wij de kwestie van de opleiding in Engeland uitvoerig behandeld.

A. Ook heb ik u toen geloof ik gewezen op wat er in de memories van *Churchill* voorkomt over de kwestie van de theaterwisseling. Heel veel was het niet, maar misschien hebben een paar puntjes u enig licht in deze zaak gegeven.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u zeer voor de door u verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

E. N. VAN KLEFFENS.

KORTHALS, *voorzitter*.
KOERSEN.
VAN LIER.
HUIGENS, *griffier*.

CHRONOLOGISCHE LIJST VERHOREN

Naam	Datum	Blz.	Naam	Datum	Blz.
J. Th. Furstner	Woensdag 7 April 1948	5	W. van Prooijen	Dinsdag 14 Juni 1949	349
F. J. Heeris	Dinsdag 20 April 1948	9	A. C. H. Kuyck	Dinsdag 14 Juni 1949	357
J. Th. Furstner	Woensdag 21 April 1948	14	Mr. Ch. L. F. Crommelin	Dinsdag 14 Juni 1949	362
Jhr. Mr. A. W. L. Tjarda van Starkenborgh Stachouwer	Maandag 18 October 1948	21	C. Moolenburgh	Dinsdag 14 Juni 1949	364
A. Q. H. Dijkhoorn	Donderdag 16 December 1948	29	S. J. van den Bergh	Donderdag 23 Juni 1949	370
W. Th. Carp	Woensdag 9 Februari 1949	53	J. A. G. van Andel	Woensdag 29 Juni 1949	376
Mr. A. Kerkhoven	Woensdag 9 Februari 1949	61	J. W. van Oorschot	Woensdag 6 Juli 1949	382
Jhr. A. W. G. van Riemsdijk	Woensdag 9 Februari 1949	66	Dr. H. J. van Mook	Woensdag 13 Juli 1949	389
W. Calten	Dinsdag 15 Februari 1949	71	Mr. J. E. van Hoogstraten	Woensdag 13 Juli 1949	401
M. B. Niterink	Dinsdag 15 Februari 1949	75	Dr. H. J. van Mook	Donderdag 14 Juli 1949	404
Mr. G. A. Boon	Dinsdag 15 Februari 1949	79	Jhr. Mr. A. W. L. Tjarda van Starkenborgh Stachouwer	Donderdag 14 Juli 1949	413
H. Ch. G. baron van Lawick	Dinsdag 1 Maart 1949	82	L. J. A. Schoonenberg	Dinsdag 26 Juli 1949	416
Dr. C. F. Koch	Woensdag 9 Maart 1949	86	D. van Voorst Evekink	Dinsdag 26 Juli 1949	421
H. G. Winkelman	Woensdag 9 Maart 1949	94	F. van 't Sant	Woensdag 27 Juli 1949	437
M. Boerstra	Woensdag 9 Maart 1949	98	P. L. G. Doorman	Donderdag 28 Juli 1949	442
F. J. Heeris	Woensdag 9 Maart 1949	101	J. F. W. Nuboer	Donderdag 28 Juli 1949	453
M. van Hensbergen	Woensdag 9 Maart 1949	104	J. C. A. Peters	Vrijdag 29 Juli 1949	464
Mr. H. Winkel	Woensdag 16 Maart 1949	107	A. H. P. Ballot	Vrijdag 29 Juli 1949	468
Jhr. Mr. O. E. W. Six	Woensdag 16 Maart 1949	111	P. A. Mulock van der Vlies	Vrijdag 29 Juli 1949	471
Ch. J. I. M. Welter	Dinsdag 22 Maart 1949	114	Bik		
Jhr. D. J. H. N. Den Beer	Dinsdag 22 Maart 1949	118	K. J. F. Krediet	Dinsdag 2 Augustus 1949	474
Poortugael			Mr. J. Chr. Lee	Dinsdag 2 Augustus 1949	479
J. G. M. van de Plassche	Woensdag 23 Maart 1949	125	Mr. E. N. van Kleffens	Maandag 22 Augustus 1949	483
H. F. M. baron van Voorst	Woensdag 23 Maart 1949	132	Mr. E. N. van Kleffens	Donderdag 25 Augustus 1949	485
tot Voorst			H. V. B. Burgerhout	Donderdag 25 Augustus 1949	501
Mr. G. F. J. Jongbloed	Woensdag 23 Maart 1949	136	P. J. Feteris	Donderdag 25 Augustus 1949	507
J. W. Schotte	Dinsdag 29 Maart 1949	143	J. W. de Feyter	Dinsdag 30 Augustus 1949	509
P. Brijnen gezegd van Houten	Dinsdag 5 April 1949	151	J. Th. Furstner	Woensdag 31 Augustus 1949	516
H. J. Phaff	Woensdag 6 April 1949	157	G. Vollema	Woensdag 31 Augustus 1949	541
W. Kist	Woensdag 6 April 1949	166	G. W. Stöve	Woensdag 7 September 1949	549
J. J. G. baron van Voorst tot Voorst	Woensdag 13 April 1949	176	J. W. Termijtelen	Woensdag 7 September 1949	557
J. Linzel	Woensdag 13 April 1949	185	C. J. baron van Asbeck	Donderdag 8 September 1949	565
G. J. J. Wouters	Woensdag 13 April 1949	190	Mr. H. E. A. M. van Zinnicq Bergmann	Donderdag 8 September 1949	572
M. R. de Bruyne	Dinsdag 26 April 1949	198	M. G. van Kesteren	Donderdag 8 September 1949	578
D. J. Galle	Donderdag 28 April 1949	211	G. W. Stöve	Donderdag 8 September 1949	582
Jhr. J. J. G. Beelaerts van Blokland	Donderdag 28 April 1949	221	A. de Booy	Woensdag 14 September 1949	592
J. G. Meyer	Donderdag 28 April 1949	229	Jhr. Ir. O. C. A. van Lidth de Jeude	Woensdag 14 September 1949	599
L. A. van den Berge	Woensdag 4 Mei 1949	233	Jhr. W. Boreel	Woensdag 14 September 1949	605
F. V. de Groof	Dinsdag 10 Mei 1949	241	D. R. A. van Langen	Donderdag 15 September 1949	613
Prof. Dr. Ir. W. Schermerhorn	Dinsdag 10 Mei 1949	247	W. A. M. Loomans	Woensdag 28 September 1949	619
F. J. Molenaar	Dinsdag 10 Mei 1949	250	A. J. E. Lamberti	Woensdag 28 September 1949	624
R. Fack	Dinsdag 10 Mei 1949	260	L. G. L. van der Kun	Donderdag 29 September 1949	630
C. Sisselaar	Woensdag 11 Mei 1949	269	F. W. Coster	Dinsdag 4 October 1949	643
Ch. F. Pahud de Mortanges	Dinsdag 17 Mei 1949	278	B. J. Fiedeldy	Woensdag 5 October 1949	649
Ir. J. P. Berdenis van Berle- kom	Woensdag 18 Mei 1949	284	C. Hellingman	Dinsdag 11 October 1949	659
J. Chr. Grootenhuis	Woensdag 18 Mei 1949	294	L. G. L. van der Kun	Woensdag 12 October 1949	666
R. J. E. M. van Zinnicq Bergmann	Dinsdag 31 Mei 1949	302	A. G. van Tricht	Woensdag 19 October 1949	677
Ir. P. J. C. Vos	Woensdag 1 Juni 1949	308	J. A. Gauw	Donderdag 20 October 1949	681
A. van der Moer	Woensdag 1 Juni 1949	318	A. M. Valkenburg	Donderdag 20 October 1949	687
B. van der Stok	Woensdag 1 Juni 1949	322	M. R. H. Calmeyer	Donderdag 20 October 1949	695
Jhr. Ir. O. C. A. van Lidth de Jeude	Donderdag 9 Juni 1949	327	J. P. K. van Eechoud	Dinsdag 15 November 1949	702
E. M. A. Suylen	Donderdag 9 Juni 1949	339	D. Schipper	Donderdag 20 April 1950	717
			G. W. Stöve	Donderdag 20 April 1950	726
			Mr. Ch. H. J. F. van Houten	Donderdag 27 April 1950	729
			B. J. C. van Kooten	Vrijdag 28 April 1950	745

Naam	Datum	Blz.	Naam	Datum	Blz.
J. C. J. Bongers	Vrijdag 28 April 1950	753	J. J. Logger	Dinsdag 20 Maart 1951	1112
K. J. H. Zweijpfenning	Vrijdag 28 April 1950	755	P. A. de Boer	Donderdag 29 Maart 1951	1118
B. R. P. F. Hasselman	Woensdag 31 Mei 1950	761	W. van Lier	Donderdag 29 Maart 1951	1123
L. C. Prey	Woensdag 31 Mei 1950	765	C. H. Brouwer	Donderdag 29 Maart 1951	1126
A. de Jong	Woensdag 31 Mei 1950	769	W. P. van Veen	Donderdag 29 Maart 1951	1130
P. W. Best	Woensdag 31 Mei 1950	771	J. Nieuwenhuysen	Donderdag 29 Maart 1951	1132
A. R. van den Bent	Woensdag 31 Mei 1950	775	J. J. Hogendoorn	Donderdag 29 Maart 1951	1136
Mr. G. E. Mathon	Woensdag 7 Juni 1950	780	H. D. Lindner	Vrijdag 30 Maart 1951	1138
D. A. van Hilten	Woensdag 7 Juni 1950	786	G. Quint	Vrijdag 30 Maart 1951	1141
Ir. J. Govers	Woensdag 14 Juni 1950	792	C. W. T. baron van Boetzelaer	Dinsdag 3 April 1951	1146
Prof. Mr. F. M. baron van Asbeck	Donderdag 15 Juni 1950	795	J. Metz	Dinsdag 3 April 1951	1150
Prof. Mr. Dr. J. H. W. Verzijl	Donderdag 15 Juni 1950	800	H. Witte	Dinsdag 3 April 1951	1155
H. J. van der Stad	Donderdag 22 Juni 1950	808	T. K. baron van Asbeck	Dinsdag 3 April 1951	1159
W. van den Donker	Donderdag 22 Juni 1950	816	G. Koudijs	Dinsdag 3 April 1951	1164
E. Engles	Donderdag 22 Juni 1950	825	E. C. Wessels	Woensdag 4 April 1951	1170
Prof. Dr. J. A. van Hamel	Vrijdag 23 Juni 1950	834	G. B. M. van Erkel	Woensdag 4 April 1951	1174
J. H. de Haas	Vrijdag 23 Juni 1950	843	A. van Karnebeek	Woensdag 4 April 1951	1178
A. Q. H. Dijkhoorn	Woensdag 27 September 1950	846	P. G. de Back	Donderdag 5 April 1951	1181
W. van den Donker	Woensdag 4 October 1950	862	J. G. van Broekhuysen	Donderdag 5 April 1951	1185
N. L. W. van Straten	Donderdag 5 October 1950	866	H. Jolles	Vrijdag 6 April 1951	1188
F. C. baron van Aerssen	Dinsdag 10 October 1950	876	Mr. J. Rookmaaker	Vrijdag 6 April 1951	1194
Beyeren van Voshol			A. D. A. Peereboom Voller	Vrijdag 6 April 1951	1197
Ir. P. A. de Blicck	Dinsdag 10 October 1950	881	W. Harmsen	Vrijdag 6 April 1951	1199
M. R. de Bruyne	Donderdag 2 November 1950	889	J. S. Bax	Donderdag 12 April 1951	1205
L. H. van Oyen	Woensdag 8 November 1950	898	O. de Booy	Donderdag 12 April 1951	1209
C. E. baron van Asbeck	Woensdag 8 November 1950	907	S. L. de Jong	Donderdag 12 April 1951	1213
Dr. A. Loudon	Dinsdag 21 November 1950	911	F. H. M. van Straelen	Donderdag 12 April 1951	1216
H. Houwink	Woensdag 29 November 1950	921	Ir. P. A. van Hecking Colenbrander	Donderdag 12 April 1951	1221
Prof. Dr. J. E. de Quay	Vrijdag 1 December 1950	924	B. W. Lefrandt	Donderdag 12 April 1951	1224
A. L. A. Coppens	Dinsdag 23 Januari 1951	930	G. B. Salm	Vrijdag 13 April 1951	1227
W. Schilling	Dinsdag 30 Januari 1951	936	C. W. Slot	Vrijdag 13 April 1951	1236
P. Koenraad	Dinsdag 30 Januari 1951	941	P. J. S. de Jong	Vrijdag 13 April 1951	1239
Prof. Dr. J. H. A. Logemann	Dinsdag 6 Februari 1951	946	P. Schotel	Vrijdag 13 April 1951	1242
C. J. W. van Wanig	Dinsdag 6 Februari 1951	953	S. H. de Boer	Vrijdag 13 April 1951	1245
H. J. de Vries	Dinsdag 6 Februari 1951	957	J. F. Drijfhout van Hooff	Vrijdag 13 April 1951	1248
W. Schilling	Dinsdag 6 Februari 1951	965	A. H. Deketh	Vrijdag 13 April 1951	1253
J. J. L. Willinge	Dinsdag 13 Februari 1951	974	J. B. M. J. Maas	Vrijdag 13 April 1951	1256
F. Stam	Dinsdag 13 Februari 1951	981	W. Schilling	Donderdag 19 April 1951	1260
F. Mollinger	Dinsdag 13 Februari 1951	987	J. van Leeuwen	Vrijdag 20 April 1951	1262
Jhr. E. J. van Holthe	Woensdag 14 Februari 1951	994	J. Bosma	Vrijdag 20 April 1951	1265
J. B. de Meester	Woensdag 14 Februari 1951	1000	Tj. Bakker	Vrijdag 20 April 1951	1269
S. Dobbenga	Dinsdag 20 Februari 1951	1005	W. A. de Looze	Vrijdag 20 April 1951	1272
A. A. Fresco	Dinsdag 20 Februari 1951	1011	Mr. E. N. van Kleffens	Woensdag 27 Juni 1951	1275
D. C. Buurman van Vreedem	Dinsdag 20 Februari 1951	1014	F. Mollinger	Woensdag 5 September 1951	1281
Prof. Dr. Ir. W. Schermerhorn	Donderdag 22 Februari 1951	1020	C. E. L. Helfrich	Woensdag 5 September 1951	1286
J. H. Uhl	Donderdag 22 Februari 1951	1026	C. E. L. Helfrich	Donderdag 20 September 1951	1292
W. J. de Vries	Donderdag 22 Februari 1951	1031	Jhr. Mr. P. T. Six	Dinsdag 2 October 1951	1301
Ir. C. A. M. Brondgeest	Vrijdag 23 Februari 1951	1037	Dr. H. J. van Mook	Dinsdag 23 October 1951	1308
P. J. G. Huijjer	Woensdag 23 Februari 1951	1054	Dr. F. Daubenton	Dinsdag 11 December 1951	1321
A. van Miert	Vrijdag 28 Februari 1951	1044	Mr. H. J. Kruls	Dinsdag 2 December 1952	1326
Jhr. W. C. M. de Jonge van Ellemeet	Woensdag 28 Februari 1951	1058	J. Th. Furstner	Woensdag 3 December 1952	1333
G. A. Ilgen	Woensdag 28 Februari 1951	1061	P. W. Best	Woensdag 3 December 1952	1342
C. E. L. Heifrich	Donderdag 1 Maart 1951	1065	H. Koot	Woensdag 3 December 1952	1344
B. S. van Deirse	Dinsdag 6 Maart 1951	1079	W. Thomson	Vrijdag 12 December 1952	1346
P. Mourer	Dinsdag 6 Maart 1951	1083	J. M. de Booy	Dinsdag 16 December 1952	1348
J. M. Logger	Dinsdag 6 Maart 1951	1087	Ch. O. van der Plas	Donderdag 12 Februari 1953	1353
C. Giebel	Dinsdag 6 Maart 1951	1088	Ch. O. van der Plas	Vrijdag 20 Februari 1953	1362
C. E. L. Heifrich	Woensdag 7 Maart 1951	1093	Ch. O. van der Plas	Dinsdag 3 Maart 1953	1379
C. E. L. Helfrich	Donderdag 15 Maart 1951	1100	Jhr. Mr. G. R. G. van Swinderen	Donderdag 27 Augustus 1953	1397

Naam	Datum	Blz.	Naam	Datum	Blz.
Dr. P. A. Kasteel	Woensdag 11 November 1953	1400	F. J. Heeris	Dinsdag 17 April 1956	1474
Ir. D. L. Asjes	Dinsdag 17 November 1953	1407	Mr. N. S. Blom	Vrijdag 27 April 1956	1478
Prof. Mr. P. S. Gerbrandy	Maandag 22 Februari 1954	1415	Mr. W. F. L. graaf van	Woensdag 2 Mei 1956	1487
Prof. Mr. P. S. Gerbrandy	Maandag 1 Maart 1954	1427	Bylandt		
H. Schaper	Woensdag 9 Maart 1955	1434	Mr. S. J. baron van Tuyll van	Donderdag 3 Mei 1956	1492
A. B. Wolff	Woensdag 9 Maart 1955	1440	Serooskerken		
Mr. J. Meynen	Donderdag 10 Maart 1955	1445	H. G. C. Pel	Dinsdag 22 Mei 1956	1496
Mr. M. P. L. Steenberghe	Vrijdag 11 Maart 1955	1453	L. Brouwer	Donderdag 24 Mei 1956	1501
C. J. Wingender	Dinsdag 7 Februari 1956	1455	C. E. L. Helfrich	Dinsdag 26 Juni 1956	1506
Ir. C. J. Warners	Donderdag 16 Februari 1956	1462	Prof. Dr. J. H. A. Logemann	Dinsdag 26 Juni 1956	1513
J. J. G. baron van Voorst tot	Donderdag 12 April 1956	1472	C. E. L. Helfrich	Vrijdag 29 Juni 1956	1518
Voorst			Dr. J. H. van Roijen	Vrijdag 13 Juli 1956	1524
H. F. M. baron van Voorst	Donderdag 12 April 1956	1473	Mr. E. N. van Kleffens	Dinsdag 17 Juli 1956	1527
tot Voorst					

ALPHABETISCHE LIJST VERHOREN

Naam	Datum	Blz.	Naam	Datum	Blz.
Aerssen Beyeren van Voshol, F. C. baron	Dinsdag 10 October 1950	876	Dobbenga, S.	Dinsdag 20 Februari 1951	1005
Andel, J. A. G. van	Woensdag 29 Juni 1949	376	Donker, W. van den	Donderdag 22 Juni 1950	816
Asbeck, C. E. baron van	Woensdag 8 November 1950	907	Donker, W. van den	Woensdag 4 October 1950	862
Asbeck, C. J. baron van	Donderdag 8 September 1949	565	Doorman, P. L. G.	Donderdag 28 Juli 1949	442
Asbeck, Prof. Mr. F. M. baron van	Donderdag 15 Juni 1950	795	Drijfhout van Hooff, J. F.	Vrijdag 13 April 1951	1248
Asbeck, T. K. baron van	Dinsdag 3 April 1951	1159	Dijxhoorn, A. Q. H.	Donderdag 16 December 1948	29
Asjes, Ir. D. L.	Dinsdag 17 November 1953	1407	Dijxhoorn, A. Q. H.	Woensdag 27 September 1950	846
Back, P. G. de	Donderdag 5 April 1951	1181	Eechoud, J. P. K. van	Dinsdag 15 November 1949	702
Bakker, Tj.	Vrijdag 20 April 1951	1269	Engles, E.	Donderdag 22 Juni 1950	825
Ballot, A. H. P.	Vrijdag 29 Juli 1949	468	Erkel, G. B. M. van	Woensdag 4 April 1951	1174
Bax, J. S.	Donderdag 12 April 1951	1205	Fack, R.	Dinsdag 10 Mei 1949	260
Beelaerts van Blokland, Jhr. J. J. G.	Donderdag 28 April 1949	221	Feteris, P. J.	Donderdag 25 Augustus 1949	507
Beer Poortugael, Jhr. D. J. H. N. den	Dinsdag 22 Maart 1949	118	Feyter, J. W. de	Dinsdag 30 Augustus 1949	509
Bent, A. R. van den	Woensdag 31 Mei 1950	775	Fiedeldy, B. J.	Woensdag 5 October 1949	649
Berdenis van Berlekom, Ir. J. P.	Woensdag 18 Mei 1949	284	Fresco, A. A.	Dinsdag 20 Februari 1951	1011
Berge, L. A. van den	Woensdag 4 Mei 1949	233	Furstner, J. Th.	Woensdag 7 April 1948	5
Bergh, S. J. van den	Donderdag 23 Juni 1949	370	Furstner, J. Th.	Woensdag 21 April 1948	14
Best, P. W.	Woensdag 31 Mei 1950	771	Furstner, J. Th.	Woensdag 31 Augustus 1949	516
Best, P. W.	Woensdag 3 December 1952	1342	Furstner, J. Th.	Woensdag 3 December 1952	1333
Blieck, Ir. P. A. de	Dinsdag 10 October 1950	881	Galle, D. J.	Donderdag 28 April 1949	211
Blom, Mr. N. S.	Vrijdag 27 April 1956	1478	Gauw, J. A.	Donderdag 20 October 1949	681
Boer, P. A. de	Donderdag 29 Maart 1951	1118	Gerbrandy, Prof. Mr. P. S.	Maandag 22 Februari 1954	1415
Boer, S. H. de	Vrijdag 13 April 1951	1245	Gerbrandy, Prof. Mr. P. S.	Maandag 1 Maart 1954	1427
Boerstra, M.	Woensdag 9 Maart 1949	98	Giebel, C.	Dinsdag 6 Maart 1951	1088
Boetzelaer, C. W. T. baron van	Dinsdag 3 April 1951	1146	Govers, Ir. J.	Woensdag 14 Juni 1950	792
Bongers, J. C. J.	Vrijdag 28 April 1950	753	Groef, F. V. de	Dinsdag 10 Mei 1949	241
Boon, Mr. G. A.	Dinsdag 15 Februari 1949	79	Grootenhuis, J. Chr.	Woensdag 18 Mei 1949	294
Booy, A. de	Woensdag 14 September 1949	592	Haas, J. H. de	Vrijdag 23 Juni 1950	843
Booy, J. M. de	Dinsdag 16 December 1952	1348	Hamel, Prof. Dr. J. A. van	Vrijdag 23 Juni 1950	834
Booy, O. de	Donderdag 12 April 1951	1209	Harmesen, W.	Vrijdag 6 April 1951	1199
Boreel, Jhr. W.	Woensdag 14 September 1949	605	Hasselman, B. R. P. F.	Woensdag 31 Mei 1950	761
Bosma, J.	Vrijdag 20 April 1951	1265	Hecking Colenbrander, Ir. P. A. van	Donderdag 12 April 1951	1221
Broekhuysen, J. G. van	Donderdag 5 April 1951	1185	Heeris, F. J.	Dinsdag 20 April 1948	9
Brondgeest, Ir. C. A. M.	Vrijdag 23 Februari 1951	1037	Heeris, F. J.	Woensdag 9 Maart 1949	101
Brouwer, C. H.	Donderdag 29 Maart 1951	1126	Heeris, F. J.	Dinsdag 17 April 1956	1474
Brouwer, L.	Donderdag 24 Mei 1956	1501	Helfrich, C. E. L.	Donderdag 1 Maart 1951	1065
Bruyne, M. R. de	Dinsdag 26 April 1949	198	Helfrich, C. E. L.	Woensdag 7 Maart 1951	1093
Bruyne, M. R. de	Donderdag 2 November 1950	889	Helfrich, C. E. L.	Donderdag 15 Maart 1951	1100
Brijnen gezegd van Houten, P.	Dinsdag 5 April 1949	151	Helfrich, C. E. L.	Woensdag 5 September 1951	1286
Burgerhout, H. V. B.	Donderdag 25 Augustus 1949	501	Helfrich, C. E. L.	Donderdag 20 September 1951	1292
Buurman van Vreedem, D. C.	Dinsdag 20 Februari 1951	1014	Helfrich, C. E. L.	Dinsdag 26 Juni 1956	1506
Bylandt, Mr. W. F. L. graaf van	Woensdag 2 Mei 1956	1487	Helfrich, C. E. L.	Vrijdag 29 Juni 1956	1518
Calmeyer, M. R. H.	Donderdag 20 October 1949	695	Hellingman, C.	Dinsdag 11 October 1949	659
Calten, W.	Dinsdag 15 Februari 1949	71	Hensbergen, M. van	Woensdag 9 Maart 1949	104
Carp, W. Th.	Woensdag 9 Februari 1949	53	Hilten, D. A. van	Woensdag 7 Juni 1950	786
Coppens, A. L. A.	Dinsdag 23 Januari 1951	930	Hogendoorn, J. J.	Donderdag 29 Maart 1951	1136
Coster, F. W.	Dinsdag 4 October 1949	643	Holthe, Jhr. E. J. van	Woensdag 14 Februari 1951	994
Crommelin, Mr. Ch. L. F.	Dinsdag 14 Juni 1949	362	Hoogstraten, Mr. J. E. van	Woensdag 13 Juli 1949	401
Daubenton, Dr. F.	Dinsdag 11 December 1951	1321	Houten, Mr. Ch. H. J. F. van	Donderdag 27 April 1950	729
Deinse, B. S. van	Dinsdag 6 Maart 1951	1079	Houwink, H.	Woensdag 29 November 1950	921
Deketh, A. H.	Vrijdag 13 April 1951	1253	Huijer, P. J. G.	Vrijdag 23 Februari 1951	1054
			Ilgen, G. A.	Woensdag 28 Februari 1951	1061
			Jolles, H.	Vrijdag 6 April 1951	1188
			Jong, A. de	Woensdag 31 Mei 1950	769
			Jong, P. J. S. de	Vrijdag 13 April 1951	1239
			Jong, S. L. de	Donderdag 12 April 1951	1213
			Jongbloed, Mr. G. F. J.	Woensdag 23 Maart 1949	136

Naam	Datum	Blz.	Naam	Datum	Blz.
Jonge van Ellemeet, Jhr. W. C. M. de	Woensdag 28 Februari 1951	1058	Nuboer, J. F. W.	Donderdag 28 Juli 1949	453
Karnebeek, A. van	Woensdag 4 April 1951	1178	Oorschot, J. W. van	Woensdag 6 Juli 1949	382
Kasteel, Dr. P. A.	Woensdag 11 November 1953	1400	Oyen, L. H. van	Woensdag 8 November 1950	898
Kerkhoven, Mr. A.	Woensdag 9 Februari 1949	61	Pahud de Mortanges, Ch. F.	Dinsdag 17 Mei 1949	278
Kesteren, M. G. van	Donderdag 8 September 1949	578	Peereboom Voller, A. D. A.	Vrijdag 6 April 1951	1197
Kist, W.	Woensdag 6 April 1949	166	Pel, H. G. C.	Dinsdag 22 Mei 1956	1496
Kleffens, Mr. E. N. van	Maandag 22 Augustus 1949	483	Peters, J. C. A.	Vrijdag 29 Juli 1949	464
Kleffens, Mr. E. N. van	Donderdag 25 Augustus 1949	485	Phaff, H. J.	Woensdag 6 April 1949	157
Kleffens, Mr. E. N. van	Woensdag 27 Juni 1951	1275	Plas, Ch. O. van der	Donderdag 12 Februari 1953	1353
Kleffens, Mr. E. N. van	Dinsdag 17 Juli 1956	1527	Plas, Ch. O. van der	Vrijdag 20 Februari 1953	1362
Koch, Dr. C. F.	Woensdag 9 Maart 1949	86	Plas, Ch. O. van der	Dinsdag 3 Maart 1953	1379
Koenraad, P.	Dinsdag 30 Januari 1951	941	Plassche, J. G. M. van de	Woensdag 23 Maart 1949	125
Koot, H.	Woensdag 3 December 1952	1344	Prey, L. C.	Woensdag 31 Mei 1950	765
Kooten, B. J. C. van	Vrijdag 28 April 1950	745	Prooijen, W. van	Dinsdag 14 Juni 1949	349
Koudijs, G.	Dinsdag 3 April 1951	1164	Quay, Prof. Dr. J. E. de	Vrijdag 1 December 1950	924
Krediet, K. J. F.	Dinsdag 2 Augustus 1949	474	Quint, G.	Vrijdag 30 Maart 1951	1141
Kruls, Mr. H. J.	Dinsdag 2 December 1952	1326	Riemsdijk, Jhr. A. W. G. van	Woensdag 9 Februari 1949	66
Kun, L. G. L. van der	Donderdag 29 September 1949	630	Rookmaaker, Mr. J.	Vrijdag 6 April 1951	1194
Kun, L. G. L. van der	Woensdag 12 October 1949	666	Roijen, Dr. J. H. van	Vrijdag 13 Juli 1956	1524
Kuyck, A. C. H.	Dinsdag 14 Juni 1949	357	Salm, G. B.	Vrijdag 13 April 1951	1227
Lamberti, A. J. E.	Woensdag 28 September 1949	624	Sant, F. van 't	Woensdag 27 Juli 1949	437
Langen, D. R. A. van	Donderdag 15 September 1949	613	Schaper, H.	Woensdag 9 Maart 1955	1434
Lawick, H. Ch. G. baron van	Dinsdag 1 Maart 1949	82	Schermerhorn, Prof. Dr. Ir. W.	Dinsdag 10 Mei 1949	247
Lee, Mr. J. Chr.	Dinsdag 2 Augustus 1949	479	Schermerhorn, Prof. Dr. Ir. W.	Donderdag 22 Februari 1951	1020
Leeuwen, J. van	Vrijdag 20 April 1951	1262	Schilling, W.	Dinsdag 30 Januari 1951	936
Lefrandt, B. W.	Donderdag 12 April 1951	1224	Schilling, W.	Dinsdag 6 Februari 1951	965
Lidth de Jeude, Jhr. Ir. O. C. A. van	Donderdag 9 Juni 1949	327	Schilling, W.	Donderdag 19 April 1951	1260
Lidth de Jeude, Jhr. Ir. O. C. A. van	Woensdag 14 September 1949	599	Schipper, D.	Donderdag 20 April 1950	717
Lier, W. van	Donderdag 29 Maart 1951	1123	Schoonenberg, L. J. A.	Dinsdag 26 Juli 1949	416
Lindner, H. D.	Vrijdag 30 Maart 1951	1138	Schotel, P.	Vrijdag 13 April 1951	1242
Linsel, J.	Woensdag 13 April 1949	185	Schotte, J. W.	Dinsdag 29 Maart 1949	143
Logemann, Prof. Dr. J. H. A.	Dinsdag 6 Februari 1951	946	Sisselaar, C.	Woensdag 11 Mei 1949	269
Logemann, Prof. Dr. J. H. A.	Dinsdag 26 Juni 1956	1513	Six, Jhr. Mr. O. E. W.	Woensdag 16 Maart 1949	111
Logger, J. J.	Dinsdag 20 Maart 1951	1112	Six, Jhr. Mr. P. T.	Dinsdag 2 October 1951	1301
Logger, J. M.	Dinsdag 6 Maart 1951	1087	Slot, C. W.	Vrijdag 13 April 1951	1236
Loomans, W. A. M.	Woensdag 28 September 1949	619	Stad, H. J. van der	Donderdag 22 Juni 1950	808
Looze, W. A. de	Vrijdag 20 April 1951	1272	Stam, F.	Dinsdag 13 Februari 1951	981
Loudon, Dr. A.	Dinsdag 21 November 1950	911	Steenberghe, Mr. M. P. L.	Vrijdag 11 Maart 1955	1453
Maas, J. B. M. J.	Vrijdag 13 April 1951	1256	Stok, B. van der	Woensdag 1 Juni 1949	322
Mathon, Mr. G. E.	Woensdag 7 Juni 1950	780	Stöve, G. W.	Woensdag 7 September 1949	549
Meester, J. B. de	Woensdag 14 Februari 1951	1000	Stöve, G. W.	Donderdag 8 September 1949	582
Metz, J.	Dinsdag 3 April 1951	1150	Stöve, G. W.	Donderdag 20 April 1950	726
Meyer, J. G.	Donderdag 28 April 1949	229	Straelen, F. H. M. van	Donderdag 12 April 1951	1216
Meynen, Mr. J.	Donderdag 10 Maart 1955	1445	Straten, N. L. W. van	Donderdag 5 October 1950	866
Miert, A. van	Woensdag 28 Februari 1951	1044	Suylen, E. M. A.	Donderdag 9 Juni 1949	339
Moer, A. van der	Woensdag 1 Juni 1949	318	Swinderen, Jhr. Mr. G. R. G. van	Donderdag 27 Augustus 1953	1397
Molenaar, F. J.	Dinsdag 10 Mei 1949	250	Termijtelen, J. W.	Woensdag 7 September 1949	557
Mollinger, F.	Dinsdag 13 Februari 1951	987	Thomson, W.	Vrijdag 12 December 1952	1346
Mollinger, F.	Woensdag 5 September 1951	1281	Tjarda van Starckenborgh	Maandag 18 October 1948	21
Mook, Dr. H. J. van	Woensdag 13 Juli 1949	389	Stachouwer, Jhr. Mr. A. W. L.		
Mook, Dr. H. J. van	Donderdag 14 Juli 1949	404	Tjarda van Starckenborgh	Donderdag 14 Juli 1949	413
Mook, Dr. H. J. van	Dinsdag 23 October 1951	1308	Stachouwer, Jhr. Mr. A. W. L.		
Moolenburgh, C.	Dinsdag 14 Juni 1949	364	Tricht, A. G. van	Woensdag 19 October 1949	677
Mourer, P.	Dinsdag 6 Maart 1951	1083	Tuyll van Serooskerken, Mr. S. J. baron van	Donderdag 3 Mei 1956	1492
Mulock van der Vlies Bik, P. A.	Vrijdag 29 Juli 1949	471	Uhl, J. H.	Donderdag 22 Februari 1951	1026
Nieuwenhuysen, J.	Donderdag 29 Maart 1951	1132	Valkenburg, A. M.	Donderdag 20 October 1949	687
Niterink, M. B.	Dinsdag 15 Februari 1949	75	Veen, W. P. van	Donderdag 29 Maart 1951	1130

Naam	Datum	Blz.	Naam	Datum	Blz.
Verzijl, Prof. Mr. Dr. J. H. W.	Donderdag 15 Juni 1950	800	Warners, Ir. C. J.	Donderdag 16 Februari 1956	1462
Vollema, G.	Woensdag 31 Augustus 1949	541	Welter, Ch. J. I. M.	Dinsdag 22 Maart 1949	114
Voorst Evekink, D. van	Dinsdag 26 Juli 1949	421	Wessels, E. C.	Woensdag 4 April 1951	1170
Voorst tot Voorst, H. F. M. baron van	Woensdag 23 Maart 1949	132	Willinge, J. J. L.	Dinsdag 13 Februari 1951	974
Voorst tot Voorst, H. F. M. baron van	Donderdag 12 April 1956	1473	Wingender, C. J.	Dinsdag 7 Februari 1956	1455
Voorst tot Voorst, J. J. G. baron van	Woensdag 13 April 1949	176	Winkel, Mr. H.	Woensdag 16 Maart 1949	107
Voorst tot Voorst, J. J. G. baron van	Donderdag 12 April 1956	1472	Winkelman, H. G.	Woensdag 9 Maart 1949	94
Vos, Ir. P. J. C.	Woensdag 1 Juni 1949	308	Witte, H.	Dinsdag 3 April 1951	1155
Vries, H. J. de	Dinsdag 6 Februari 1951	957	Wolff, A. B.	Woensdag 9 Maart 1955	1440
Vries, W. J. de	Donderdag 22 Februari 1951	1031	Wouters, G. J. J.	Woensdag 13 April 1949	190
Waning, C. J. W. van	Dinsdag 6 Februari 1951	953	Zinnicq Bergmann, Mr. H. E. A. M. van	Donderdag 8 September 1949	572
			Zinnicq Bergmann, R. J. E. M. van	Dinsdag 31 Mei 1949	302
			Zweijpfenning, K. J. H.	Vrijdag 28 April 1950	755